

THE
PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICÆ,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB AVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DICENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULIA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS; CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETATUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICÆ ET CHRONOLOGICÆ, SÆCULORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNÈ.

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPplici EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIE GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLIITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM ORDINEBIT. ISTE CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIÆ, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXXXVII. — (PARS SECUNDÆ.)

PROCOPIUS GAZÆUS.

EXCUDERETUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ, EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTRUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calamités auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînaient plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on cliché. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesme, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes: Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs* de Rome, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire* générale, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

282
M582
t. 87
pt. 2

TRADITIO CATHOLICA.
SÆCULUM VI, ANNUS 520.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ,
ΤΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ,

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

PROCOPII GAZÆI,

CHRISTIANI RHETORIS ET HERMENEUTÆ,

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA,

HUC USQUE VARIORUM CURIS

JACOBI NEMPE GESNERI, JOANNIS CURTERII, FRANCISCI COMBESII, JOANNIS IRIARTH,
J.-B. ANSII VILLOISONIS, CARD. ANG. MAIL,

NONNISI FRUSTATIM EDITA,

INGENTI LABORE NUNC IN UNUM CORPUS ADUNATA ET QUAM FIERI POTUIT
DILIGENTISSIME RECENSITA ET EMENDATA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENIUNT 3 VOL. 30 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUT, OLIM D'AMBOISE. PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUË, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1865
458975

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM VI, ANNUS 520.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HAC TOMI LXXXVII PARTE II
CONTINENTUR.

PROCOPIUS GAZÆUS.

(CONTINUATIO.)

Commentarius in Canticum canticorum, ex edit. Ang. Mai, cum interpretatione nostra.	col. 1545
Fragmenta ejusdem Commentarii ex alio codice.	1755
Commentarius in Isaiam prophetam, ex ed. Joannis Curterii.	1801
Epistolæ ab Angelo Maio editæ, cum interpretatione nostra.	2717

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΕΠΙΤΟΜΗ

ΑΠΟ ΦΩΝΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΕ
ΚΑΙ ΦΙΛΩΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΠΑΘΙΟΥ, ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ,
ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ, ΗΓΟΥΝ ΔΙΑΔΥΜΟΥ, ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΣΙΔΩΡΟΥ, ΘΕΟ-
ΔΩΡΗΤΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΙΛΟΥ.

(Ang. Mal, Class. Auct. t. IX, 257.)

PROCOPII GAZÆI

CHRISTIANI SOPHISTÆ

IN CANTICA CANTICORUM

SELECTARUM EXPOSITIONUM EPITOME

EX ORE GREGORII NYSSENI,

CYRILLI ALEXANDRINI, ORIGENIS, PHILONIS CARPATHII, APOLLINARII, EUSEBII
CÆSARIENSIS, ET ALIORUM DIVERSORUM,
NECNON DIDYMI, SANCTI ISIDORI, THEODORETI ET THEOPHILI.

Ex codice Ms. archiepiscopi Tolosani, Caroli de Montchal.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Γρηγορίου Νύσσης (1). — Διὰ τῶν ἐνταῦθα γε-
γραμμένων νομοστολεῖται πῶς ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν
δουλοῦν τε καὶ πνευματικὴν τοῦ Θεοῦ συζυγίαν· καὶ
δείχεται λευχειμονούτων ἀκρατῶν ἀμάρτανος· νοήμα-
σιν, ὡς ἐν τῷ γενέσθαι τοῦ ἀκράτου νομῶνος. Καὶ
ἡ (2) προγραφὴ γὰρ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦτο προτρέπεται.
Ὡς γὰρ τὸ Ἅγιον τῶν ἁγίων ὑπερῆρται τῇ ἀγιότητι,
οὕτω τὸ νῦν ἄσμα ὑπεραίρει τὰ τε τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ
Μωυσῆως καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν· ἐν ἐπιθαλα-
μίου δὲ τρώπῳ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἀνάκρασιν τῆς ἀν-
θρωπίνης ὑψηλεῖται ψυχῆς· διὰ ταῦτα ὁ Σολομῶν,
ἐμφαίνων διὰ τῶν γαμηλίων ῥημάτων, τὴν τε ἄφατον
ἐκθυμιάσαν τὴν ἀπειλομένην Θεῷ (μεϊζων πάσης ὀρέ-
ξεως ἢ γαμικῆς), καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἀπάθειαν τοσοῦ-
τον γὰρ δεῖ καθαρεύειν τὸν κολλώμενον τῷ Θεῷ, ὡς
τὰς ἐμπαθεῖς ὀρέμας ἀπαθείας ὑπόθεσιν τίθεσθαι.
Τάξιν δὲ προῆλθεν ὁ Σολομῶν τοιαύτη παιδείων· τῇ

A

CAPUT PRIMUM.

Gregorii Nysseni. — Per ea quæ hic scripta sunt
desponsatur quodammodo anima ad immateriale
spiritalique Dei conjugium : atque puris candido-
rum auditorum intelligentis opus est, quo incorru-
pto sponso intimi existant. Atque inscriptio nos
ad hoc hortatur. Quemadmodum enim Sanctum
sanctorum eminet sanctitate, sic et præsens canti-
cum illa Davidis ac Moysis reliquorumque prophe-
tarum excedit. Cæterum in epithalamii modum hu-
manæ animæ cum divino Numine contemperationem
explicat, dum hæc duo Salomon per verba nuptia-
lia innuit, scilicet ineffabile quod Deo debetur de-
siderium (siquidem omni appetitu maior est nu-
ptialis), atque summam vacuitatem passionum :
quandoquidem illum qui Deo agglutinandus sit
tam purum esse oportet, ut vel ipsos passionum
motus argumentum statuatur incompatibilitatis. Ordine

NOTÆ.

(1) Hæc in Codice Bruxellensi 3893 Anonymi
sunt.

(2) Καὶ ἡ — τῷ Θεῷ. Hæc C. B. sub nomine
Procopii tradit.

autem doctrinæ processit Salomon, dum adhuc A tenellæ animæ Proverbia proponens, jubet ipsam amare sapientiam. Quapropter etiam frequenter ait, *Fili mi*, et tamquam juveni torquem coronamque pollicetur, necnon sub finem laudat strenuam uxorem. Sic instituto fluxa omnia removet in Ecclesiaste, vanitatem appellans, ut ad permanentia quasi alas animæ addat. Et modo sic purgatam, ipsimet legi veroque bono adaptat, dum neque suppliciorum metu, neque præmiorum spe (servorum enim hæc utraque sunt), sed dilectionis illicio ad Deum accurrere cupit.

VERS. 1. *Canticum canticorum.*

Nili. — Canticorum liber similis est mulieri naturali venustate splendenti et omnigeno insuper ornatu naturalem pulchritudinem condecoranti, morum autem gravitate conspicuæ et apparenti forma, quo ad B abditum multum dissimili. Quemadmodum enim istius modi mulieris aspectus voluptatem quidem movet incontinentibus, sed experimentum arguit temperantiam obviæ speciei minime consentientem, sic in præsentī libro phrasī quidem ad amorem composita, videtur quodammodo esca voluptatis ignaris, sed sensus mysteriorum austeritatem accedentibus objiciens, intelligentiarum difficultatem dictionis suavitate captu facilem reddit; dumque contemplationis gravitate servire suadet eum quem litera præ se fert vulgarem affectum, artificiose ad significatorum dogmatum mystagogiam viam struit.

Osculetur me osculo oris sui. Fons vitæ est spransus clamans: « Si quis sitit veniat ad me et bibat: » ex ore autem ejus sermones vitæ profluunt, cui anima os suum admovens conatur, juxta prophetam, attrahere spiritum, siquidem hoc osculum sordes omnes abstergit: quamobrem Simoni leproso tale quid exprobrare Dominus videtur dicens: « Osculum mihi non dedisti », alioquin utique passionis istiusmodi expers exstitisses.

Origenis. — Aliter quoque, Non per prophetas, etc.

Quia meliora sunt ubera tua vino, [VERS. 2.] et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

Gregorii. — Tenera doctrina Dei firmiter servidissimumque mundi sophisma superat. Cæterum ex locali situ per ubera cor declarat, necnon abditam arcanamque divinitatis virtutem, qua uniuscujusque vitam Deus sustentat, dum cuilibet viventium cibum congruum suppeditat.

Philonis. — Vel etiam ubera sint duo Testamenta terreno sermone potiora.

Apollinariis. — Cum in Scripturis multa sint vina

¹ Joan. vii, 37. ² Luc. vii, 45.

γάρ ἔτι νεαζούση ψυχῇ παροιμίας ὑποθέμενος, κελεύει τῆς σοφίας ἐρᾶν διὸ καὶ, Ἰέ μου, λέγει πυκνῶς, καὶ μαριάκην ὡς νέφ καὶ στέφανον ἐπαγγέλλεται· καὶ πρὸς τὸ τέλος τὴν ἀνδρείαν ἐπαινεῖ γυναῖκα· εἶτα τῷ οὕτως εἰσαχθέντι ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ πάντα καθαιρεῖ, τὰ βευστὰ καὶ ματαιώτερα λέγων ὅπως ἂν ἀναπερώσει πρὸς τὰ μένοντα τὴν ψυχὴν· καὶ νῦν τὴν οὕτω κεκαθαρμένην αὐτῷ συνάπτει τῷ δυνάμει καὶ μόνῳ ἀγαθῷ· τὴν ψυχὴν ἐθέλων, μήτε κολάσεως φόβῳ, μήτε μισθῶν ἐλπίδι· δουλοπρεπῆ γὰρ ἀμφοτέρω· ἀγάπης δὲ φίλτρῳ προσδραμεῖν τῷ Θεῷ.

α'. Ἄσμα ἁσμάτων.

Nelion. — Τὸ τῶν ἁσμάτων βιβλίον ἔοικε γυναικὶ φυσικῶ κάλλει φαειδρυνομένη, καὶ κόσμῳ πολυτελεῖ τὸ φυσικὸν προσεξεστραμμένη κάλλος, σεμνῇ δὲ τῇ ἦθος καὶ τῷ φαινομένῳ σχήματι, πολὺ κατὰ τὸ κεκρυμμένον ἐναντιῶς διακειμένη. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς τοιαύτης γυναικὸς ἡ μὲν ὄψις ἠδονὴν κινεῖ τοῖς ἀκολάστοις, ἡ δὲ πεῖρα διελέγει τὴν σωφροσύνην οὐ συναινοῦσαν τῇ προχειρῷ σκηπῇ· οὕτως ἐπὶ τοῦ προκειμένου βιβλίου, ἡ μὲν λέξις ἐρωτικώτερον ἐσχηματισμένη, δοκεῖ πως δέλασθαι τοῖς ἀπαιδεύτοις, ἡ δὲ διάνοια τὸ αὐστηρὸν τῶν μυστηρίων ἀνακαλύπτουσα τοῖς προσεγγίζουσι, τὴν τῶν νοημάτων δυσχερείαν ἀπαράδεκτον ποιεῖ, διὰ τῆς ἐν τῇ λέξει τέρψεως· καὶ δουλεύειν πειθουσα τῇ τῆς θεωρίας σεμνότητι, ἐκ τῆς περὶ τὸ γράμμα δοκούσης ἐμπαιθείας, εὐμηχανῶς ἐπὶ τὴν τῶν σημαυνομένων δογματῶν ὁδηγοῦσας μυσταγωγίαν.

Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ Πηγὴ ζωῆς ἐστὶ ὁ νυμφίος ὁ βῶν, « Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω » ἐκ τοῦ στόματος δὲ αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀνομβροῦσιν οἱ λόγοι· ὧ σπουδάζει προσερεῖτουσα τὸ ἴδιον ἢ ψυχὴ στόμα, κατὰ τὸν προφήτην, ἐλκύσαι πνεῦμα· παντὸς γὰρ ρύπου καθάρσιον τοῦτο τὸ φιλημα· διὸ μοι δοκεῖ τῷ λεπτῷ Σίμωνι τὸ τοιοῦτον ἐνειδιστικῶς προσφέρειν ὁ Κύριος, ὅτι « Φιλημά μοι οὐκ ἔδωκας » ἢ γὰρ ἂν ἐκαθάρθη τὸ πάθος.

Ἀριγέρου. — Καὶ ἄλλως· Μὴ διὰ προφητῶν, κ. τ. λ. (3).

Ὅτι ἀγαθὸι οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἴνων, [β'.] καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα.

Γρηγορίου. — Τὸ νηπιῶδες διδάγμα τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τὸ εὐτονον καὶ θερμότατον τοῦ κόσμου σόφισμα· ἐκ δὲ τῆς τοπικῆς θέσεως τῶν μαστῶν τὴν καρδίαν δηλοῖ καὶ τὴν κεκρυμμένην καὶ ἀπόρρητον τῆς θεότητος δύναμιν, δι' ἧς τιθηνεῖται τὴν ἐκάστου δύναμιν καὶ ζῆν ὁ Θεός, κατάλληλον ἐκάστῳ τῶν δεχομένων τὴν τροφὴν χαρίζομενος.

Φίλωνος. — Ἦγουν μαστοὶ, αἱ διαθηκαὶ ὑπὲρ τῶν ἐπιγειῶν λόγων.

Ἀπολιταρίου. — Πολλῶν οἴνων ἐν τῇ Γραφῇ

NOTÆ.

(3) Vid. *Patrol.* t. XVII, col. 253.

κρείττονον τε καὶ χειρόνων, νῦν τοῖς κρείττοσιν οἱ Α
τοῦ νυμφίου μαστοὶ παρατίθενται· οὐ γὰρ ἂν ταῖς
χειροῖσι συνεκρίθησαν. Ἡ τοίνυν Νύμφη, πολλοῖς καὶ
διαφόροις οἴνοις εὐφρανθεῖσα καὶ σχοῦσα παρα-
σκευὴν εἰς τὸ δέξασθαι τοὺς κρείττονας τούτων τοῦ
Νυμφίου μαστοὺς, τεῦτό φησιν, προτιμῶσα τούτους
αἴνου τοῦ ἐν νόμῳ τε καὶ προφήταις· καὶ τὸ περὶ τῶν
μύρων δὲ τῷ περὶ τοῦ οἴνου ταυτὸν· ὅρα δὲ, ὡς ἐπὶ
μὲν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, ὁσμήν ἔφη· ἐπὶ δὲ
τῆς νομικῆς λατρείας, αὐτὰ τέθεικε τὰ ἀρώματα
δηλῶν, ἐκείνης μὲν τὸ ὑπέρχον πνευματικῶν, ταύτης
δὲ τὸ παχῦ.

Μύρον ἐκκενωθὲν ὀνομάσθη.

Ὀριγένους (4) καὶ Προκοπίου. — Τάχα προφη-
τεύουσα τοῦ ὄνοματος τοῦ Χριστοῦ τὴν τὸν κόσμον
πληρώσασαν δύναμιν, κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· Β
(ὥστε γενέσθαι, κατὰ τὸν Παῦλον, « οἷς μὲν ὁσμήν ἐκ
θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ζωὴν εἰς ζωὴν »), εἶπεν
ἂν ἡ νύμφη, Διὰ τοῦτο πάντες ἠγάπησάν σε·
ἀλλ' οὐ μόνον αἱ νεάνιδες ὁσημέρτι ἀνανεύμεναι,
καὶ μὴ ἔχουσαι *ρυτίδα ἢ σπῖλον*· ἐξεκνωθῆς δὲ,
ὡς μηκέτι σωπᾶσθαι κατακεκλεισμένον ἐν ἀπορ-
ρήτοις.

Κυρίλλου (4*). — Ἄηλοι δὲ καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ
ἔθνη τοῦ Μονογενοῦς κληθεῖσαν ἐπωνυμίαν, καθ' ἃ
πάντα τὰ ἔθνη εὐδοκάζουσι πρὸς αὐτὴν, τὴν αὐτοῦ
φρόνα προσηγορίαν.

Γρηγορίου. — Αὐτὸ μὲν τῆς θείας φύσεως τὸ μύ-
ρον, εἰς οὖν τῆς οὐσίας κατάληψις, ὑπὲρ πᾶν ἔστι
ὄνομα τε καὶ νόημα· ἐξ ὧν δὲ θαυμαστῶς ἐνεργῶν
ἔλγην τοῖς θεοῖς ὄνομασι, πῶς τῆς τινα βραχεΐαν τοῦ
θείου μύρου σημαίνουσαν· δι' ὧν σοφόν, δυνατὸν,
ἀγαθόν, ἄγιον, μακάριόν τε καὶ Κριτὴν καὶ Σωτῆρα
καὶ τὰ τοιαῦτα κατονομάζομεν.

Νεῖλου. — Ὅσπερ (5) τὸ συνεχόμενον μύρον
κενούμενον δὴλον γίνεται τῇ εὐδοκίᾳ, οὕτω τὸ ὄν
ὄνομα, ὃ Νυμφίε, ἐστὶ τοῦ ὄντος ἐν τοῖς πατρικοῖς κόλποις
ἀγνούμενον, μετὰ τὴν κένωσιν, ἰσακένωθέντι μύρω
αὐτόθεν ἔχει τὴν μαρτυρίαν, τῇ τῶν σημείων δυνάμει
πιστούμενον· ἀλλ' αἱ μὲν νεάνιδες διὰ τοῦτο ἠγάπησάν
σε, ἐπειδὴ παρέλκυσάν σε ἐκ τῶν πατρικῶν κόλπων ἐπι-
δεόμεναι τῆς σῆς παρουσίας, μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐπι-
δημίας ὀφείλειαν, μετὰ τὴν τῶν θαυμάτων πείραν
ἐπιγνοῦσαι σου τὸ ὄνομα, καὶ ἀκολουθεῖν ὀπίσω σου
μετὰ τὴν τῆς εὐεργεσίας αἰσθησιν· ἐγὼ δὲ ἡ σὸς
μεμνηστευμένη ἦδη κατὰ τὴν σὴν ἐπιφοίτησιν, τῆς
ὁσμῆς τῶν μύρων σου καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἀν-
ελαδόμην· καὶ τῶν ἀγαθῶν μαστῶν σου ὕστερον
γλωσθέντων πολλοῖς φθάσασα τὴν γνῶσιν τῇ χάριτι.
Δύνανται δὲ καὶ νεάνιδες καὶ λέγεσθαι τὸν Νυμφίον
ἐπίσω ἔλκουσαι, ἡ τε αἰμοφόρουσα καὶ ἡ Χανααία·
ἀμφοτέραι γὰρ τὸ ἐκ συμπάθειας ἐλκυσαν μύρον.
Adolescentulæ quæ post sponsum trahuntur dici possunt hæmorrhœissa et Chanaanæ, siquidem utraq̃
ex sympathia unguentum attraxit.

* II Cor. II, 16.

NOTÆ.

(4) Hæc scholium C. B. soli Procopio ascribit.
(4*) Quæ in C. B. desunt hic asterisco notanda
curavimus.

A tam deteriora quam meliora, modo melioribus
sponsi ubera comparantur, neque enim cum dete-
rioribus conferenda erant. Neque sponsa multis
variisque vinis recreata, atque meliora probandi
copiam oblinens, iisdem sponsi ubera præferens
ait illa vinolegis ac prophetarum præstare. Idem
autem de unguentis quod de vino dicit. Observa
vero ut de evangelico quidem instituto odorem,
de legali autem cultu ipsamet posuerit aromata;
illius quidem excellentiam spiritalem, hujus vero
crassitiam declarans.

Unguentum effusum nomen tuum.

Procopii. — Fortasse vaticinatur virtutem nomi-
nis Jesu præsentia sua mundum replentis, ita ut
B juxta Paulum², sic callis quidem odor mortis in mor-
tem, aliis vero odor vitæ in vitam; et utique sponsa
dixisset: *Propterea omnes dilexerunt te, sed non so-
lum adolescentulæ quæ quotidie innovantur et non
habent maculam neque rugam*: effusum est autem
sic ut haud amplius in occulto reclusum taceri
possit.

Cyrilli. — Significat Unigeniti invocatum apud
omnes gentes nomen, quo hæc nimirum suaviter ei
olent appellationem ejus (id est Christianorum) ge-
rentes.

Gregorii. — Ipsam quidem unguentum divinæ
naturæ, sive divinæ essentiæ perceptio, exsuperat
omne nomen et intelligentiam. Mirabiliter autem
C facta divinorum nominum dant materiam, quam-
dam brevem pinguedinem divini unguenti osten-
dentem; per quæ Deum nominamus sapientem,
potentem, bonum, sanctum, beatum et judicem, et
servatorem, et quæ sunt hujusmodi.

Nili. — Quemadmodum conclusum unguentum
dum effunditur suavitate odoris manifestum red-
ditur, ita nomen tuum, o Sponse, dum adhuc pa-
terno sinu continebaris, ignotum, post exinanitionem
unguenti instar effusi a semetipso habet tes-
timonium, signorum virtute confirmatum. Cæte-
rum adolescentulæ quidem idcirco te dilexerunt,
quia traxerant te de sinu Patris, præsentiam tuam
flagitantes post adventus tui utilitatem, post mi-
D raculorum experimentum, nomen tuum cognoscentes,
et percepto beneficii sensu post te sequentes.
Ego autem tibi pridem desponsata, etiam ante
descensum tuum, odorem unguentorum adventus
tui percipiens, ejusque bona cognoscens, ante
incarnationem iisdem fruebar, e mysticis vatici-
norum typis, veras rerum futurarum imagines con-
templata, notitiam eorum quæ plurimis postea in-
notuerunt per gratiam anticipavi. Quin et ado-

(5) Ὅσπερ — μύρον. Hæc in Codice Vaticano
Gregorio ascripta C. B. dat Nilo.

Apollinarii. — Nomine enim Christi omnes purgantur, sanantur, baptizantur, quod veram nobis odoris suavitaltem confert, Spiritum, inquam, sanctum, nomenque hoc effusum, Spiritus effusionem in omnes operatur juxta illud : « Sanati estis et justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri ». Quæ dum nomen hoc præstat, jure merito unguentum effusum dicitur.

Propterea adolescentule dilexerunt te : [VERS. 3] traxerunt te : post te in odorem unguentorum tuorum curramus.

Gregorii. — Quis enim istiusmodi pulchritudinis amore non capietur, dummodo præditus sit oculis quo cerni possit? Traxerunt itaque ipsum ad redimendum, ait enim Sapientia : « Ego diligentes me diligo ».

Cyrilli. — Adolescentulus erat Paulus dicens : « Quia possum in eo qui me confortat, Christo ». Propter quod etiam dilexit valde dum ait : « Quis nos separabit a charitate Christi? » Quomodo autem ipsum attraxerunt illæ? Dum vestigiis ejus insistebant et Evangelicis unguentis fruebantur. Quod si curremus, ut mox ait adolescentularum sermo, « post Dominum Deum ambulabimus ». *Introduxit me rex in cubiculum suum.*

Gregorii. — Animæ quidem adhuc juvenes currunt in odorem unguentorum. Sponsa autem perfecta sicut Paulus introducit in penetralia et regnum caelorum.

Origenis. — Loquitur de impenetrabilibus, etc.

Cyrilli. — Regnum quodammodo appellat hic cubiculum.

Ni i. — Cubiculum dicit corpus Dominicum quod introduxit beata anima Deo Verbo cohabitans et nunc cum eo regnans. Deinde quod par erat pati eas quæ de Synagoga videbant ipsam quasi gloriantem et superbo gestu illud, *Introduxit me rex in cubiculum suum*, ad adolescentulas dicentem; hoc apte ad scopum sententiæ cognoscens, et obortam ipsis ex hac narratione zelotypiam conjectans, quæ ignobilis et nigra se illis conveniente cubiculo regis dignatam gloriatur; quod, ut aiebam, illæ ipsam quodammodo contempserint et irriserint **D** candidè fateri minime erubescit, adjungendo causam cur benevole a sponso compellata sit.

Exsultemus et lætemur in te.

Procopii. — Adolescentule dicunt sponsæ impertire cognitionem, quemadmodum is qui supra pectus Christi recubuit et ab eo dilectus fuit theologiam nobiscum communicavit.

Gregorii. — Per hanc sententiam ecclesiasticam

• I Cor. vi, 11. • Prov. viii, 17. • Philipp. iv, 15. • Rom. viii, 35. • Osee xi, 10.

A *Ἀπολιναρίου.* — Τῷ γὰρ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καθαρίζονται πάντα, ἰώνται, βαπτίζονται, τὴν ἀληθινήν ἡμῖν εὐδοκίαν ἐνοικίζονται· λέγει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ ἐκχυθὲν ἕνομα τὴν ἐκχυσιν τοῦ Πνεύματος ἐπὶ πάντα ἐργάζεται, κατὰ τὸ, « Ἥγιασθε καὶ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν »· ἅπερ ποιοῦν τὸ νοῦμο, μύρον εἰκότως ἐκκευθέν.
Διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησάν σε· [γ'] εἰλικυσάν σε· ὀπίσω σου εἰς ὄσμην μύρου σου δραμοῦμεν.

Γρηγορίου. — Τίς γὰρ τοιοῦτου κάλλους ἀνέραστος, εἰ μόνον ὀφθαλμῶν ἔχει τὸν ἐνατείνσαι τῇ ὄρα δυνάμενον; Εἰλικυσαν οὖν αὐτὸν εἰς ἀνταγάπην· φησὶν γὰρ ἡ Σοφία· « Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ. »

Κυρίλλου. — Νεῶνις (6) ἦν καὶ Παῦλος· « Πάντα, λέγων, ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » διὸ καὶ λίαν ἠγάπησε φάσκων· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; » πῶς δὲ αὐτὸν εἰλικυσαν; ἀκολουθήσασαι τοῖς ἰχνυσίν αὐτοῦ, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἀπολαύσασαι μύρων· εἰ δὲ δραμοῦμεν, ἔχων τῶν νεανίδων ὁ λόγος, « κατὰ τὸ ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ πορευσόμεθα. »

Εἰσήγαγέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ.

Γρηγορίου. — Αἱ μὲν εἰς νηπιάζουσαι προτρέχουσαι τῇ εὐδοκίᾳ· ἡ δὲ τελειωθεῖσα νόμφη εἰς τὰ ἄδυστα ὦ, ὁ Παῦλος εἰσάγεται καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Ἀριγένους. — Ἦγουν ἀδύνατον τὴν ἀξίεραστον λέγει, κ. τ. λ. (7).

Κυρίλλου. — Ἦντινα βασιλείαν ταμιεῖον ἐν τοῖς παροῦσι προσγορεῖται.

Νεῖλου (8). — Ταμιεῖον, τὸ σῶμα λέγει τὸ Κυριακόν, εἰς δὲ εἰσῆκται ἡ μακρὰ ψυχὴ συνοικησασα τῷ Θεῷ λόγῳ καὶ συμβασιλεύουσα σὺν αὐτῷ· εἰς ὅπερ παθεῖν ἦν εἰκό; τὰς ἀπὸ τῆς Συναγωγῆς ὀρώσας αὐτὴν ὡσανεὶ φρουατομένην, καὶ μετὰ σχήματος σοβαροῦ τὸ, *Εἰσήγαγέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ*, πρὸς τὰς νεάνιδας λέγουσαν τοῦτ' εὐσκόπως τῇ γνώμῃ συνειδυῖα, καὶ τὴν κινήθεισαν αὐταῖς· ἐκ τοῦ διηγήματος ζηλοτυπίαν στοχαστήνην· εἰ τῶν ἐκείναις καθήκοντων ταμιεῖων τοῦ βασιλείως ἡ θυσμενῆς καὶ μέλαινα ἠξιώσθαι ἀρχεῖ, ὅπερ εἶπον ἂν ἐκεῖναι, ἐξουθενούσαι αὐτὴν καὶ χλευάζουσαι, τοῦτο εὐγνωμόνως ὁμολογεῖν αὐτῇ οὐκ αἰσχύνεται· μετὰ τοῦ προστεθῆναι τὴν αἰτίαν, τοῦ εὐλόγως εἰρησθαι αὐτὴν παρὰ τοῦ Νουμφίου.

Ἀγαλλισάσωμεν καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί.

Προκοπίου. — Αἱ νεάνιδες τῇ νόμφῃ φασί· Μετάδος τῆς ἐπιγνώσεως· καθάπερ ὁ προσαναπαυσάμενος τῷ στήθει Χριστοῦ, καὶ φιληθεὶς ἐξ αὐτοῦ μετέδωκε τῆς θεολογίας ἡμῖν.

Γρηγορίου. — (9) Διὰ ταύτης τῆς βήσεως τὴν

NOTE.

(6) Hæc in C. B. sub nomine Gregorii continentur.

(7) *Patrol.* t. XVII, col. 233, 356.

(8) Scholium sequens anonymi est in G. B.

(9) Hæc in C. B. sub nomine Procopii continentur.

ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν ἐκκαλύπτει ὁ λόγος· οἱ ἄλλοι γὰρ πρῶτοι μαθητευθέντες τῇ χάριτι, καὶ αὐτόπται τοῦ Λόγου γενόμενοι, οὐκ ἂν ἐκυτοῖς τὸ ἀγαθὸν περιώρισαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους ἐκ διαδόσεως τὴν αὐτὴν ἐποίησαν χάριν· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν νύμφην φασὶν αἱ νεάνιδες τὴν πρῶτην διὰ τοῦ κατὰ στόμα τοῦ Λόγου γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν πληρωθεῖσαν καὶ τῶν κεκρυμμένων μυστηρίων ἀξιοθῆναι· ὅτι Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοὶ κοινὴ γὰρ ἡμῶν ἐστὶ χάρις τὸ σὸν ἀγαλλίασμα.

Ἀγαπήσωμεν μασθοῦς σου ὑπὲρ οἶνον, εὐθύτης ἡγάπησέ σε.

Προκοπίου.— Ὡς ἀγαπᾷ σὺ, φασὶν, ὑπὲρ οἶνον τοὺς τοῦ νυμφίου μαστοῦς, οὕτω τοὺς σοὺς ἡμεῖς κατὰ μίμησιν σὴν, δι' ὧν τοὺς νηπίους ἐν Χριστῷ γάλα ποτίζεις.

Ἀπολλινάριον.— Διὰ τοῦτο ὑπὲρ ἀνθρωπίνην ἀγαπῶμεν τὴν τῶν σῶν λόγων ἐπιβρόχην· ὅτι σε ἡγάπησεν ἡ εὐθύτης ὁ Ἰησοῦς· δι' οὗ (10) τὴ σχολῆν εἰς ὄρθην ἀπευθύνεται· τοιοῦτος ὁ μαθητὴς ὁν ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς.

Ὀριγένους.— Ἦγουν εἰ καὶ νῦν δι' ἀσθένειαν, κ. τ. λ. (11).

θ. Μέλαινά εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ· ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέρβρις Σαλομών.

Νελλίου.— Εἰ καὶ μέλαινα νῦν ὑμῖν εἶναι δοκῶ, σπυριὰ τινὰ τῆς προτέρας ἐπιφέρεισα καταστάσεως, ἴστε ὅτι ὡς ἐπὶ σκηνῆς τῷ Αἰθιοπικῷ δέρματι ἐγκέκρυπται κάλλος ἀμήχανον, ὅπερ ἀναλάμψει ἐν τῷ γαμικῷ λουτρῷ.

Ὀριγένους.— Ἐν γὰρ (12) τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος ὅταν με λούειν μέλλη, τότε ἀναθήσομαι λαμπρὰ, τὴν ἐπισυμβῆσαν σκοτεινὴν ποιότητα ἀπονεύσασθαι· ὡς καὶ ὑμεῖς τότε ὁρώσας θαμβεῖσθαι καὶ λέγειν· Τίς αὕτη ἡ ἀναβάνουσα λελευκασμένη; Τί οὖν κομπάζετε, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων οἰκειότητι, ἔργοις ἀρνησάμεναι τὴν οἰκειότητα αὐτῶν, καὶ τὴν ἐκ πίστεως ἀπωσάμεναι δικαιοσύνην; Τὸ δὲ, ὡς σκηνώματα Κηδάρ καὶ δέρβρις, τῶν δ' οὖ ποιοτήτων τὰ ἀκρότητα ἐν αἷσι γέγονε σημαίνει, ὁρμητικὰ καὶ κακίας, τὴν τῆς εἰδωλολατρίας μελανότητα μεταθεμένην, καὶ καλὴν γενομένην ὡς τὰς Σολομώντος δέρβρις· ἢ καὶ σκηνώματα Κηδάρ τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν φησὶν· δέρβρις δὲ Σολομών τοὺς ἐξ Ἰουδαίων συνελθόντας καὶ προστιθέντας τῇ πίστει.

Θεοδώρητου.— Ἔστιν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, μέλαινα μὲν ὡς ἐξηπατημένη καὶ τῇ κρίσει τῶν ἀλόγων καταπεδομένη· καλὴ δὲ περιμένουσα σε ἐν ἐξ οὐρανοῦ ἔξοντα διὰ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν Δεσπότην· δεδήλωκε δὲ κατὰ ταυτὸν, τῆς δυσσεβείας τὴν ζήλον καὶ τὴν δεδομένην ὑπὸ τῆς θείας χάριτος αὐτῇ ὥραν.

Ὀριγένους.— Λέγει δὲ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, κ. τ. λ. (13).

Γρηγορίου.— Μὴ θαυμάζετε, φησὶν, ὅτι εὐθύ-

onomiam illustrat oratio. Primi namque discipuli gratia constituti et oculati testes Verbi effecti, non in semetipsis hoc bonum concluderunt, sed et posteris per traditionem eamdem gratiam communicarunt. Ideo adolescentulæ ad sponsam dicunt ob primam ore tenus Verbi bonis repletam, et arcanis mysteriis dignatam: Nos etiam exsultabimus et letabimur in te. Tua enim exsultatio commune nostrum gaudium est.

Diligemus uberata tua supervinum: rectitudo dilexit te.

Procopii.— Sicut tu diligis, inquit, supervinum ubera sponsi, sic et nos, tui imitatione, tua, quibus parvulos in Christo lacte potas.

Apollinarii.— Propterea supra humanam diligimus verborum tuorum affluentiam, quia te dilexit rectitudo, id est Jesus. Per quem obliquum in rectum dirigitur; talis est discipulus quem diligebat Jesus.

Origenis.— Licet etiamnum propter infirmitatem, etc.

VERS. 4. Nigra sum et formosa, filia Jerusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis.

Nili.— Etsi nigra nunc vobis esse videor, signa quædam prioris status referens, scitote tamen sub Æthiopica pelle quasi sub umbra latere pulchritudinem inimitabilem, quæ in nuptiali lavacro elucebit.

Origenis.— Quando enim me abluerit lavacro baptismatis, tunc ascendam splendida a supervenienti tenebrosa qualitate abluta; ita ut et vos tunc videntes, præ stupore dicturæ sitis: Quæ est hæc quæ ascendit dealbata? Quid igitur gloriamini, filia Jerusalem, de patrum affinitate, operibus negantes eorum affinitatem et eam, quæ ex fide est repellentes justitiam? Ceterum illud, *ut tabernacula Cedar et pelles*, duarum in quibus versata fuit qualitatum extremitates significant, virtutis inquam et vitii; dum idololatriæ nigredinem deposuit et pulchra evasit velut pelles Salomonis. Vel etiam tabernacula Cedar vocat eos qui e gentibus, pelles vero Salomonis qui ex Judæis collecti et fidei aggregati sunt.

Theodoretii.— Ecclesia, e gentilibus composita nigra est, quatenus in errorem deducta et opinionibus irrationalibus quasi cinere conspersa fuit; pulchra autem, quatenus te expectat Dominum qui propter meam salutem e coslo venturus es. Ita autem non solum impietatis caliginem, sed etiam pulchritudinem a gratia divina Ecclesiæ concessam significavit.

Origenis.— Hæc autem dicit ea quæ ex gentibus est Ecclesia, etc.

Gregorii.— Nolite mirari, inquit, quia rectitudo

NOTÆ.

(10) Hæc in C. B. Origeni vindicantur.

(11) *Patrol.* t. XVII, col. 256.

(12) In codice Vaticano sub nomine Nili inscri-

buntur.

(13) *Patrol.* t. XVII, col. 256.

dilex t me, sed quia etiam me, nigra dum essem, illustravit per eorum quibus denigrata fueram poenitentiam. Et vos igitur licet lacteus in vobis tenebræ habitaverint (hoc enim Cedar), evadite pelles Satamonis, Christi pacifici regis, ac lucis domicilium. Ex parte enim *pelles* regium vocavit tabernaculum.

Vers. 5. *Notite aspicere me quia ego denigratus sum; quia despexit me sol.*

Gregorii. — Mentem eorum qui discunt confirmat, ne tenebricosæ formæ causam Creatori ascribant, sed libero uniuscujusque arbitrio, dicens: Ne putetis nigram me creatam esse, sed talem redditam a sole maligno, de quo est illud: « Per diem sol non comburet te * ».

Origenis. — Vel quia peccato me obscuratam propter infidelitatem, Christus despexit, quem Scripurae solem justitiæ appellat.

Filii matris meæ pugnaverunt in me: posuerunt me custodem in vineis; vineam meam non custodivi.

Gregorii. — Filios matris intelligibiles dixit infirmos: similiter enim rationis participes et ex una omnes causa divine naturæ sunt, qui, inquit, cum me ex pulchra vinea, id est paradiso, eiecissent, posuerunt me custodem vinearum suarum, in quibus botrus amaritudinis et uva fellis et furor draconum colitur. In vineis dixit propter multitudine malitiæ formæ: ubi autem antiqui lapsus meminit, relictis adolescentulis, ad sponsum rursus sermonem facit per orationem ipsum invocans.

Origenis. — Nempe qui me docent discipuli Christi, etc.

Cyriti. — Fortassis incusat seipsum quod propriam vineam non custodierit, permittens illam enibet per viam transenti diripiendam vastandamque apro de silva et feræ singulari depascendam. Fortassis vero etiam glorificat Deum quod cum non potuisset custodire propriam vineam, nec colendo nec servando illam, in tantum profecerit, ut multas vineas valuerit custodire.

Apollinari. — Cæterum hæc etiam referri possint ad eos qui prius quidem Ecclesiam persecuti sunt, sed postea illos ipsos quos persecuti fuerunt docuerunt, qualis erat Paulus. Singulariter enim edidit Synmachus dicens: *Filius matris meæ pugnavit in me: posuit me custodem in vineis.* Id est, postquam persecutor fueram, posuit me ad custodienda mandata Dei.

Cyriti. — Vel filios matris suæ dicit synagogæ Scribas et Phariseos qui credentes in Christum oppugnaverunt, legis cultum præcipientes, hæc enim vinea est. At ego, inquit, hanc non custodivi.

* Psal. cxx, 6.

(14) Ἡ ὅτι — αὐτῶν Γραφαί. Continuatur sub nomine Gregorii in C. B, in C. V. autem Origeni ascribuntur.

της ἡγάπησέ με· ἀλλ' ὅτι καὶ μέλαινα οὖσαν ἐλάμπρυνεν, διὰ τὴν ἐφ' οἷς ἐμελακώθη· μετάνοιαν· καὶ ὑμεῖς τοῖνον, εἰ καὶ πρῶην ὑμῖν τὸ σκοτεινὸν ἐνόητησεν (τοῦτο γὰρ τὸ Κηδάρ), γένεσθε δὲ βέβαις τοῦ Σαλιμὸν, Χριστοῦ τοῦ εἰρηνικοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ φωτὸς οὐκ ἐπητήριον· ἀπὸ μέρους γὰρ δέβρις τὴν βασιλεῖαν ἐφη σκηρῆν.

ε'. Μὴ βλάβητέ με ὅτι εἰμι μεμεινωμένη, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος.

Γρηγορίου. — Τὴν τῶν μαθητευομένων διάνοιαν μὴ τῷ Δημιουργῷ τὴν αἰτίαν τοῦ σκοτεινοῦ εἶδους ἀνατιθέναι, ἀλλὰ τῇ ἐκάστου προαιρέσει, καὶ φησιν· Μὴ νομίσητε ὅτι μέλαινα ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι τοιαύτην ὁ πονηρὸς ἀπέδειξεν ἥλιος· περὶ οὗ τὸ ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε.

Origenis. — Ἡ ὅτι (14) σκοτισθεῖσάν με τῇ ἀμαρτίᾳ, Χριστὸς παρεῖδε διὰ τὴν ἀπιστίαν, ὃν Ἥλιον δικαιοσύνης ἀναγορεύουσιν αἱ Γραφαί.

Υἱὸς μητρὸς μου ἐμαχέσαστο ἐν ἐμοί· ἔθετό μου φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσιν· ἀμπελώνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα.

Γρηγορίου. — Υἱὸς (15) μητρὸς, τοὺς νοητοὺς εἶπεν ἐχθροὺς· λογικοὶ γὰρ ὁμοίως, καὶ ἐκ μιᾶς ἀπαντες αἰτίας τῆς θείας φύσεως· οὕτινες με, φησὶν, ἐκβάλλοντες τοῦ καλοῦ ἀμπελώνος, τοῦτέστι τοῦ παραδείσου, ἔθεντό με φυλάσσειν τοὺς αὐτῶν ἀμπελώνας, ἐν οἷς βότρυς πικρίας καὶ σταφυλὴ χολῆς καὶ θυμὸς δρακόντων γεωργεῖται· ἐν ἀμπελώσιν δὲ εἶπε διὰ τὸ πολυσχεδὸς τῆς κακίας· μνησθεῖσα δὲ τοῦ πάλαι πτώματος, τὰς νεανίδας ἀρεῖσα, πρὸς τὸν νομφίον αὐθις ποιεῖται τὸν λόγον.

Origenis. — Ἦγουν οἱ διδάσκοντες μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, κ. τ. λ. (16).

Κυρίλλου. — Τάχα δὲ κατηγορεῖ ἑαυτῆς, ὅτι τὸν ἴδιον οὐκ ἐφύλαξεν ἀμπελώνα, πορθεῖν αὐτὸν ἀρεῖσα πάντα τὸν παραπορευόμενον τὴν ὁδὸν· λυμήνασθαί τε αὐτὸν ἦν ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονὸν ἀγριον κατανεμήσασθαί αὐτόν· τάχα δὲ καὶ δοξάζει τὸν Θεὸν, ὅτι μὴ δυνηθεῖσα φυλάξαι τὸν ἴδιον ἀμπελώνα, τῷ μῆτε γεωργῆσαι, μῆτε φυλάξαι, ἐπὶ τοσοῦτον προέκοψεν, ὡς πολλοὺς ἀμπελώνας δυνηθῆναι φυλάξαι.

Ἀπολιναρίου. — Ἀνάγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ ἐπὶ τοὺς πρότερον μὲν τὴν Ἐκκλησίαν διώξαντας, ὕστερον δὲ διδάξαντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν διωχθέντας, ὅποιος ἦν ὁ Παῦλος· ἐνικῶς γὰρ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπὼν· Υἱὸς μητρὸς μου ἐμαχέσαστο ἐν ἐμοί, ἔθετό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσιν, τοῦτέστι μετὰ τὸ διώξαι, ἔθετό με φυλάσσειν τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ.

Κυρίλλου. — Ἦγουν υἱοὺς μητρὸς αὐτῆς λέγει τῆς συναγωγῆς, τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους· οὕτινες ἐπολέμουσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστόν· τηρεῖν ἐντελλόμενοι τὴν κατὰ τὸν νόμον λατρείαν·

NOTÆ.

(15) Hoc scholium anonymi est in C. B.

(16) *Patrol.* t. XVII, col. 256.

αὕτη γὰρ ἀμπελών· ἀλλ' ἐγὼ ταύτην, φησίν, οὐκ ἐφύλαξα· ἄτινα γὰρ ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἤγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν· ὡς φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος.

ζ'. Ἀπαγγεῖλόν μοι ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, σοῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάεις ἐν μεσημβρίᾳ· μήποτε γέρωμαι ὡσεὶ περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἑταίρων σου.

Γρηγορίου. — Τοῦνομά σου, φησίν, ἀγνοῶ, ἐκ δὲ τῆς ἀγάπης καλῶ· ἀγαπῶ γὰρ εὐκότως τὸν ἀγαπήσαντα καὶ τὴν ψυχὴν θέντα ὑπὲρ ἐμοῦ· καὶ βούλομαι σου τὴν νομὴν εὐροῦσα ἐμφορηθῆναι τῆς αἰωνίου τρυφῆς, ἧς ὁ μὴ φαγῶν οὐ δύναται εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν· ἔνθα με ἀναπαύσεις, ἐν ἀκτίῳ φωτὶ τῆς ἀναστάσεως· ἀλλὰ με διδάξον πῶς ἔστι τοῦτων τυχεῖν, μήπως ἀποσφαλεῖσα ταῖς ἀλλοτριαῖς ἐμπέσω τῶν σῶν ποιμνίων ἀγέλαις· ἀγωνίᾳ γὰρ εἰς τὸ φυλάξαι μέχρι τέλους ὅπερ ἐκτήσατο κάλλος, καὶ περὶ τοῦτου πυθάνεται· ὁ δὲ νομῆς μείζων πόνον ἐξίπτων ἀναβάλλεται τὴν ἀπόκρισιν· οἱ φίλοι δὲ ἀποκρίνονται τοῦ νομφίου, καὶ λέγουσι τὰ ἐπαγόμενα, τὸν τρόπον τῆς τῶν προσόντων ἀγαθῶν ἀσφαλείας, διὰ συμβουλῆς ὑψηλοῦμενοι· ἔστι δὲ κεκαλυμμένος ὁ παρ' ἐκείνων λόγος.

Κυρίλλου. — Ἐταίρους αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου καλεῖ· ἔφη γάρ· « Οὐκ ἔτι λέγω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους. » Φίλοι γὰρ ἔστε. Περιβαλλομένη δὲ λέγει κλυπτομένη· λέγοντος Παύλου· « Ὅτι ἄχρι τῆς σήμερον ἡμέρας, ἡλίκα ἀναγινώσκειται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Φωνὴ οὖν ἡ μετανοοῦσα συναγωγὴ πρὸς Χριστὸν, ἀηλώσαν μοι σαυτὸν, ὅπως μὴ τῶν ἑταίρων σου ποιμνίων τὰς Ἐκκλησίας, ἐγὼ ἐπὶ τὴν καρδίαν μείνω τὸ κάλυμμα ἔχουσα.

ζ'. Ἐὰν μὴ γνῶς σεαυτὴν ἢ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἔξελθε σὺ ἐν πτέρυγαις τῶν ποιμνίων σου, καὶ ποίμαινε τὰς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων.

Γρηγορίου. — Τοῦτο φυλακτήριον, τὸ σεαυτὴν ἐπιγνώσαι· ὁ δὲ τοῖς τῶν προδευσάντων πεπλανημένοις ἔχουσιν ἀκολουθήσας, λήσεται εἰς ἐρίφον ἀντὶ προβάτου μεταβαλὼν. Τοῦ νομφίου τοῖνον οἱ φίλοι φησίν· Ὡς ἐκ μελαίνης ψυχῆ γενομένη κελὴ, εἴ σοι μέλλει τοῦ φυλάξαι τὸ κάλλος, μὴ ἀκολουθεῖς πεπλανημένοις, μήποτε προστεθῆς τῇ τῶν ἐρίφων ἀγέλῃ, τῇ λαθούσῃ τὴν στάσιν τὴν ἐξ ἀριστερῶν· ἔστι δὲ σαφεστέρα γραφὴ καὶ τηροῦσα τὴν σύνταξιν· Ἐὰν μὴ γνῶς σεαυτὴν, ἢ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἔξελθε ἐκ τῶν πτερνῶν τοῦ ποιμνίου, καὶ ποιμαίνεις ἐρίφους· ἀντὶ σκηνωμάτων ποιμνίων· ἵνα τὸ ἔξελθε ἀντὶ τοῦ ἔξελεύσῃ.

Φίλωνος. — Ἐτερος τὸν λόγον ὡς ἀπὸ τοῦ νομφίου φησὶ πρὸς τὴν ἐν πάσαις ταῖς συναγωγαῖς μόνην οὖσαν καλὴν, ὅτι Γνωθὶ ποῦ ἦς καὶ ποῦ νῦν εἶ, καὶ παρὰ τίνας ἔχεις τὸ κάλλος· εἰ δὲ σαυτὴν ἀνεξίτη τῆς ἐμῆς δόξης ποιεῖς, ποίμαινε τῶν ἀμαρτωλῶν τὰς ψυχὰς ἐν τοῖς σκηνώμασι τῶν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέων.

Quæ enim erant mihi lucra, hæc arbitror propter Christum detrimenta, ut beatus Paulus ait.

VERS. 6. Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie : ne forte efficiar sicut adopena super greges sodalium tuorum.

Gregorii. — Nomen, inquit, tuum ignoro, sed ex dilectione appello : diligo enim, ut par est, diligentem et animam suam pro me ponentem, et cum pascuua tua invenerim, repleri volo cœlesti cibo quem qui non comedit, in vitam intrare nequit ; ibi me requiescere facies in luce resurrectionis, quæ umbra caret. At doce me qua ratione fas sit hæc adipisci, non forte aberrans in alienos ab ovibus tuis greges incidam. Quam enim obtinuit pulchritudinem ad finem usque custodire nititur et de hac interrogat. Sponsus autem majus accendens desiderium, differt responsum : amici vero et sequentia dicunt, quomodo sint in tuto futura, quæ ei adsunt bona, respondent consulendo exponentes. Est autem tecta quoque earum oratio.

Cyrelli. — Aliter etiam sodales vocat apostolos : ait enim : « Jam non dicam vos servos, sed amicos ¹⁰. » Amici enim estis. Ad opena vero ait ; id est tecta, dicente Paulo : « Quoniam usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum ¹¹. » Ad Christum igitur pœnitens Synagoga ait : Ostende mihi temetipsum, ne amicis tuis Ecclesias pascentibus, ego maneam super cor velamen habens.

VERS. 7. Nisi cognoveris te, o pulchra inter mulieres, egredere tu in vestigiis gregum, et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum.

Gregorii. — Hæc tibi custodia sit, temetipsam nosse. Qui vero erraticis præcedentium vestigiis insisit, desinet in hædum pro ove conversus. Sponsi ergo amici dicunt : O anima, quæ ex nigra facta es pulchra, si est tibi cura servandi pulchritudinem, noli errantes sequi, ne quando hædorum a sinistris collocando gregi adjungaris. Est autem clarior et syntaxi congruentior scriptura : Si non cognoscas teipsam : o pulchra inter mulieres, egredere e vestigiis gregum, et pasces hædos pro tabernaculis pastorum : ut sit egredere pro egredieris.

Philonis. — Alius vero ait quasi sponsi sermonem esse ad eam quæ ex omnibus synagogis sola pulchra est : noveris ubi fueris, et ubi modo sis, et a quo habeas pulchritudinem. Si autem temetipsam mea gloria indignam reddis, pasce peccatorum animas in tabernaculis regum Israel.

¹⁰ Joan. xv. 15. ¹¹ II Cor. iii, 15.

Cyrilli. — Vel nisi pœnitentiam egeris, inquit, A posterior gentibus reperieris, utpote non habens fructus justitiæ, quod steriles pascas, idque post greges quos mihi constituerant.

Apollinarii. — Juxta Symmachii vero editionem istiusmodi sensum habet: Si necdum gregis mei signum cognovisti, et secundum meas leges populum tuum gubernas, egrediens sequere greges; sic enim cognosces oves meas non Judæi gregis more incedere; nam sic pasta novaque tua pecora, quæ hælos vocavit pascens, cognosces ubi pascat Christus, et qui ab ipso pascantur, spiritalem pulcherrimumque habentes characterem, secundum quem pulchra inter mulieres electa est Ecclesia.

Origenis. — Porro celeberrima illa apud Græcos sententia, *Nosce teipsum*, jam ante a sapiente Salomone præcepto tradita est, etc.

VERS. 8. *Equæ meæ in curribus Pharaonis assimilavi te, proxima mea.*

Gregorii. — Equæ Dei opposita curribus Pharaonis, est angelica quædam et invisibilis virtus Ægyptium demergens, cui assimilatur anima lavacro expiata, quæ omnem sensum Ægyptium, omnemque alienigenam malitiam in curribus omni Pharaonis expressam equis submergit. Huic equæ meæ modo assimilavi te.

Cyrilli. — Vel quæ suscepisti fidem meam, o Ecclesia, apostolis assimilata es, de quibus est illud: «Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus¹².» Qui et preparati sunt adversum currus spiritualis Pharaonis.

VERS. 9. *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ tanquam turturis.*

Gregorii. — Cum equa sit lasciva, continentia turturis eam exornavit: equam enim, inquit, dicebam, non quasi came frenoque opus sit, nam pura vita tibi congruit.

Cyrilli. — Vel verecundiam erga sponsum proponit. Rubræ namque sunt turturis genæ, huic autem connexioni contrarium dictum est per prophetam: «Facies tibi facta est meretricis, sine rubore facta es ad omnes¹³.»

Origenis. — Sed et membra Ecclesiæ Christi sponsæ Paulus ait, etc.

Collum tuum sicut torques [Vulg. monilia].

Gregorii. — Laudat collum in figuram circuli gyratum quod ubique in superbis equorum pullis fieri videmus. Torquium enim mentio indicat circum, ejus figura in cervice ostensa reddit equum seipso decentiorem; èrμος autem proprie quidem dicitur in locis maritimis in quibus litus intrinsecus in lunæ formam cavatum, sinu excipit

¹² Habac. III, 8. ¹³ Jerem. III, 3.

Κυρίλλου. — Ἦγουν, εἰ μὴ μετανοήσης, φησὶν, ὀπίσω τῶν ἐθνῶν ἐδρεθήσῃ· ἄτε μὴ ἔχουσα καρποὺς δικαιοσύνης, ἀκαρπος μένουσα, καὶ ὀπίσω ποιμνίων ὧν ἑμαυτὸν συνεστῆσάμην.

Ἀπολλινάρου. — Κατὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Συμμάχου, τοιαύτην ἔχει τὴν ἔννοιαν· Εἰ μὴπω τὸν χαρακτήρα τῆς ἐμῆς ἐπέγνωκας ποίμνης, καὶ κατὰ νόμους ἐμοὺς τὸν σευτεῆς ποιμαίνεις λαόν, ἐξελεύσασα τοῖς ποιμνίοις ἀκαλοῦθαι· γνώσει γὰρ οὕτως, ὅτι μὴ κατὰ τὴν ποίμνην τὴν Ἰουδαϊκὴν βαδίζει πρόβατα τὰ ἐμὰ· οὕτω γὰρ ποιμαίνουμένη, καὶ τὰ ἐαυτῆς νεκρὰ ποιμαίνουσα θρέμματα, ἄπειρ εἶπεν ἐρίστους, γνώση τοῦ νέμει Χριστὸς, καὶ τίνες οἱ ὑπ' αὐτὴν νεμόμενοι, τὸν πνευματικὸν ἔχοντες καὶ κάλλιστον χαρακτήρα, καθ' ὃν καλὴ ἐν γυναίξιν ἡ ἐξαιρέτος Ἐκκλησία.

Ὀριγένους. — Τὸ πολυθρόλλον δὲ παρ' Ἑλλήσιν ἐπιφθεγμα προσελίπεται παραδοθὲν τῷ σοφῷ Σολομῶντι, τὸ, *Γνώθι σαυτὸν*, κ. τ. λ. (17).

ἡ'. *Τῇ ἰσπῶ μου ἐν ἄρμασι Φαραὼ ὠμοίωσά σε, ἡ πλησίον μου.*

Γρηγορίου. — Ἰπποὺς Θεοῦ ἀντιτασσομένη τοῖς ἄρμασι Φαραὼ, δύναμις τις ἀγγελικὴ καὶ ὄρατος καταποντιζουσα τὸν Αἰγύπτιον· ἢ παρειαζέται ἡ τῷ λουτρῷ κεκαθαρμένη ψυχὴ, πᾶν Αἰγύπτιον νόημα καὶ πᾶσαν τὴν ἀλλόφυλον κακίαν τοῖς ὕδασι κατακλύζουσα· τὴν οὖν ποτε, φησὶ, γενομένην ἐν ἄρμασι Φαραὼ, τῇ ἰσπῶ μου νῦν παρωμοίωσά σε.

Κυρίλλου. — Ἦγουν δεξαμένη τὴν ἐμὴν, ὧ Ἐκκλησίᾳ, τίστιν τοῖς ἀποστόλοις εἰκάσθη· περὶ ὧν τὸ, «Ἐπιθήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου, καὶ ἡ ἵππασία σου σωτηρία¹⁴.» οἱ καὶ κατὰ τῶν ἄρμάτων εὐτραπέσθησαν τοῦ νοητοῦ Φαραὼ.

δ'. *Τὶ ὠραιώθησάν σιγῆρες σου ὡς τρυγῆρος;*

Γρηγορίου. — Ἐπειπερ ἵππος ἀκόλαστος, τῆς τρυγῆρος αὐτὴν ἐκείνησε σφοδρόσυνη· ἵππον γὰρ εἶπον, φησὶν, οὐχ ὡς κημὸς δεομένην καὶ χαλινοῦ· ἐμπρέπει γὰρ ἡ καθαρὰ σοὶ ζωή.

Κυρίλλου. — Ἦγουν τὴν αἰδῶ τὴν πρὸς τὸν νυμφίον περίσθησι διὰ τῆς τρυγῆρος· ἐρουθραὶ γὰρ τῆς τρυγῆρος αἱ σιαγόνες· τῇ δὲ συναγωγῇ τοῦναντίου· «Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι ἀπανησχύντησας πρὸς πάντας¹⁵.»

Ὀριγένους. — Ἀλλὰ καὶ μέλη Χριστοῦ Ἐκκλησίαν νόμους ἔ Παῦλος φησιν, κ. τ. λ. (18).

Τεράχληός σου ὡς ἐρμίσκοι.

Γρηγορίου. — Ἐπανεῖ τὸν τεράχληον τὸν ἐν σχήματι κύκλου γυροῦμενον; ὃ δὴ περὶ τοὺς γαύρους τῶν πύλων ὁρώμεν γινόμενον· ἢ γὰρ τῶν ἐρμίσκων μνήμη τὸν κύκλον ἐνδείκνυσται. οὗ τὸ σχῆμα ἐπὶ τοῦ αὐχένος δεικνύμενον, εὐπρεπέστερον αὐτοῦ τὸν πύλων πιεῖ· ὄρμος δὲ λέγεται, κυρίως μὲν ἐπὶ τῶν παραλίω ἀπέπων, ἐν οἷς ἡ ἔχθη καὶ τὸ

NOTÆ.

(17) Scholium illud quod in C. B. sub nomine Apollinarii continuatur, leges *Patrol.* t. XVII. col.

256, 257.

(18) *Patrol.* t. XVII, col. 257.

ἐν τῇ μονοειδῶς κοιλανθείσῃ, ὑποδέχεται τῷ κόλπῳ τὴν θάλασσαν· καὶ ἀναπαύει δι' ἑαυτῆς τοὺς ἐκ τοῦ πελάγους προσπλέοντας· ἐκ μεταφορᾶς δὲ διὰ τοῦ σχήματος, ὁ περιτραχήλιος κόσμος ὄρμος λέγεται· ὡς δὲ εἰς κύκλου σχῆμα κάμπτων ὁ πόλις; τὸν αὐχένα πρὸς τὰς ἰσθμίας τῶν ποδῶν βάσει; ὄρων, δι' ὧν ἀπρόσκοπον τε καὶ ἀτραπὴν ποιεῖται τὸν δρόμον, μήτε τῷ λίθῳ προσπταίων, μήτε κενεμβιτῶν ἐν τῷ βίθῳ· τούτο δὲ οὐ μικρὸν εἰς εὐφρημίαν ἐστὶ ψυχῆς, τὸ πρὸς ἐαυτὴν βλέπειν· καὶ δι' ἀσφαλείας ἀπάτης πρὸς τὸν θεῖον δρόμον ἐπιείχεσθαι· εἰ δὲ ἦν ἐνὶ μόνη προσεικασμένη ὁρμίσει, ἀτελής πάντως ὁ ἔπεινος ἦν, ὡς οὐ τὴν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τὴν μαρτυρίαν ἔχων· νῦν δὲ πᾶσαν συλλαμβάνει τῷ λόγῳ τῶν ἀρετῶν τὴν μαρτυρίαν, ἢ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ὁρμίστων ὁμοίως.

Διδύμου. — Ὅρμιστοι (19) γὰρ, ἡ καθαρὰ πίστις, ἡ ἀμόλυντος σωφροσύνη, ὁ καθαρὸς βίος· ἔχουν αὐτὸ χρῆμα κόσμος ἐστίν, ἀλλ' οὐ κόσμῳ περιχρῆστος.

Κυρίλλου. — Λέγει τράχηλον τὸ ὑποτακτικὸν τῆς ψυχῆς· πῶς γὰρ κόσμος καλῶς, αὐχὴν μελετήσας γέρειν τοῦ Χριστοῦ τὸν ζυγόν;

ὦ, ἰα'. Ὅμοιώματα χρυσοῦ ποιήσωμέν σοι μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου· ἕως οὐ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ.

Ὄριγένους. — Τοῦτο δὲ, οὐ πολὺς ἦν οὐδὲ κεχυμένος ὁ ἀργυρος, κ. τ. λ. (20).

Γρηγορίου. — Ἄξιον δὲ τοῦτο μὴ παραδραμεῖν ἀθεώρητον· τί δήποτε οὐκ αὐτὴ τὸ χρυσοῖον εἰς κόσμον παραλαμβάνεται, ἀλλὰ τοῦ χρυσοῦ τὰ ὁμοιώματα· καὶ οὐκ αὐτὸς ὁ ἀργυρος, ἀλλὰ τὰ ἐκ τῆς ὕλης ταύτης. τῷ ὁμοιωμάτι τοῦ ἀργυρίου συγκροτούμενα στίγματα· τὸ τοῖνον διὰ τοῦτο δηλούμενον τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ἡ θεία φύσις πάσης ὑπέρχεται καταληπτικῆς διανοίας. Τὸ δὲ περὶ αὐτῆς ἡμῖν ἐγγινόμενον νόημα, ὁμοιωμάτ' ἐστὶ τοῦ ζητουμένου· οὐ γὰρ αὐτὸ δείκνυσιν ἐκείνου τὸ εἶδος, ὁ οὐτε τις οἶδεν, οὐτε ἰδεῖν δύναται, ἀλλὰ δι' ἐσόπτρου καὶ δι' αἰνίγματος ἔμφασίν τινα σκιαγραφεῖ τοῦ ζητουμένου, ἐκ τίνος εἰκασμοῦ ταῖς ψυχαῖς γινόμενον· πᾶς δὲ λόγος τῶν τοιούτων νοημάτων σημαντικῶς, στιγμῆς τίνος ἀμεροῦς δύναμιν ἔχει, μὴ δυνάμενος ἔμφησαι ὅπερ ἡ διάνοια βούλεται· ὡς εἶναι πᾶσαν μὲν διάνοιαν κατωτέραν τῆς ἀληθείας; κατανοήσεως· πάντα δὲ λόγον ἐρημνευτικὸν στιγμὴν βραχεῖαν δοκεῖν, μὴ δυνάμενον τῷ πλάτει τῆς διανοίας ἐπεκτείνεσθαι· τὴν οὖν διὰ τῶν τοιούτων ῥημάτων χειροαγνομένην ψυχὴν πρὸς τὴν τῶν ἀληπετων περινοῖαν, διὰ μόνης πίστεως εἰσοικίζειν ἐν ἑαυτῇ λέγει δεῖν τὴν πάντα νοῦν ὑπὲρχουσαν φύσιν· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὴ παρὰ τῶν φίλων λεγόμενον, ὅτι Σοὶ ποιήσωμεν, ὦ ψυχῆ, τῇ καλῶς πρὸς τὸν ἔπνον ἀπεικασθείσῃ. Ἰνδάλματά τινα τῆς ἀληθείας καὶ ὁμοιώματα· τοιαύτη γὰρ καὶ τοῦ τῶν λόγων ἀργυρίου ἡ δύναμις

A mare, ac per se quietis stationem præbet iis qui e mari adnavigant: ex metaphora autem propter figuram ornamentum colli dicitur ὄρμος. Sicut autem equus cervicem in orbem flectens ad omnes suos gressus aspicit, quo fit ut inoffensus et tutus sit gressus ejus, neque ad lapidem offendens, neque in foveam temere incidens: ita nec hoc parvum facit ad laudem animæ, nempe ad seipsam respicere, et cum omni securitate ad cursum divinum festinare. Si autem uni soli assimilata torquii esset, laus omnino esset imperfecta, quod non idem haberet testimonium in cæteris virtutibus: nunc autem oratione complectitur omne virtutum testimonium, ista torquium multitudini assimilatio.

B

Didymi. — Torques enim sunt pura fides, immaculata continentia, munda vita. Vel ipsa res per se ornatus est, sed non ornatum addens.

Cyrilli. — Dicit autem collum animi submissio-nem, quomodo enim non pulchrum ornamentum sit studiose ferre jugum Christi?

Vers. 10, 11. Similitudines auri faciemus tibi cum notis argenti. Donec rex in accubitu suo.

Origenis. — Hoc autem, nec multum nec fustum erat argentum, etc.

Gregorii. — Par est autem hoc non prætermittere inconsideratum, cur nempe non ipsum aurum assumitur ad ornatum, sed auri similitudines: et non ipsum argentum, sed quæ ex hac materia impressæ sunt notæ auri similitudini. Quod ergo per hæc significatur est hujusmodi: divinam nempe naturam excedere omnem intelligendi facultatem; quæ autem de ea nobis inest intelligentia, similitudo est ejus quod queritur. Non enim ostendit ipsam illius formam, quam neque novit quispiam nec videre potest, sed per speculum et ænigma describit quamdam illius quod queritur apparentem speciem quæ animis ex quadam conjectura inest. Omnis autem oratio quæ significat hujusmodi mentis conceptiones, habet vim cujusdam puncti individui, non valens explicare id quod vult mentis cogitatio. Ita ut omnis quidem mentis conceptio sit infra Dei comprehensionem: omnis autem interpretans oratio videtur esse brevis punctus, cum non possit simul extendi cum latitudine cogitationis. Animam igitur, quæ per hujusmodi mentis conceptiones tanquam manu ducitur ad eorum quæ capi non possunt, cogitationem dicit, per solam fidem oportere ad suam introducere habitationem, naturam ipsam quæ omnem superat intelligentiam. Et hoc est illud quod dicitur ab amicis, Tibi, o anima, quæ recte equis es assimilata, faciemus quædam virtutis simulacra et

NOTÆ.

(19) Ὅρμιστοι — βίος in C. B. continuantur sub nomine Grego
(20) *Patrol.* t. XVII, col. 257.

similitudines. Talis enim horum sermonum argenti vis, ut scintillarum specie irradiari videantur verba, quæ insitum iis intellectum exacte nequeant exprimere. Tu autem his acceptis per fidem fies subjugale et habitaculum ejus qui in te reelinaturus est per tuam inhabitationem: ejus enim et sedes eris et domus fies; cum amici sponsi hæc puræ dedissent virgini animæ, hi autem et sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis 14.

Philonis.—Etiam similitudines auri sunt martyres tanquam aurum in igne probati, stigmata Christi in corpore suo portantes: sed et in tempore pacis, non solum in persecutionibus angustam arctamque viam incedendum, donec rex in regeneratione adveniat.

Cyrilli.—Vel argentum quidem, ut in Scriptura solet, divina doctrina sit, aurum vero divina charismata. Omnia quæ Christi adventum præcesserunt, similitudines erant et umbræ futurorum (prout Apostolus ait) horum. At ubi Christus resurrexit, perfecta hominibus munera largitus est. Ante resurrectionem vero similitudines habebamus a sodalibus ejus, tum lege, tum prophetis.

Nardus vea dedit odorem suum.

Procopii.—Suavem odorem dicit e variis virtutibus, tanquam floribus sponsæ compositum; si quidem in semetipsa olfacit suavem odorem Christi; vel etiam passionem ejus dixit, in qua alabastrum unguentii effusum dedit ubique odorem suum.

Origenis.—Nam sponsi, inquit, odorem etc.

Gregorii.—Quemadmodum enim vos, inquit, administratorii spiritus, non ipsum sincerum divinitatis aurum, sed per eas mentis conceptiones quas capere possumus vobis donatis auri similitudines, non dilucida oratione quæ sunt ejus aperientes, sed per exiguas rationalis argenti notas præbentes quasdam apparentes ejus quod quaeritur species, sic et ego per intellectum hujus unguentii illius ipsius bonum odorem sensu percepi. Istiusmodi autem mihi videtur habere sensum: Quemadmodum ex diversis aromatibus secundum aliam atque aliam proprietatem fragrantibus, artificiosa et moderata mistio, tale efficit unguentum ex iis quæ simul injiciuntur, unius cujusdam herbæ odoriferæ cui nomen nardus, quæ toti compositioni nomen præbet: sic utique si quis omnem bene olentem florem ex variis virtutum præteritis collegerit, et totam vitam suam unum fecerit unguentum per bonum odorem singulorum viæ studiorum, et per omnia perfectus evaserit, in ipsum quidem Dei Verbum, tantquam in solis orbem, ob eminentiam obtutum figere naturaliter non potest; sed in seipso tanquam in speculo solem aspicit. Illius enim veræ et

14 Hebr. i, 14.

ὡς ἀναυγάσματα σπινθηροειδῆ δοκεῖν εἶναι τὰ ῥήματα, μὴ συνάμενα δι' ἀκριβείας ἐμφῆναι τὸ ἐγκείμενον νόημα: σὺ δὲ ταῦτα δεξαμένη, ὑποζυγίον τε καὶ οἰκητήριον γενήσῃ διὰ πίστεως, τοῦ ἐν σοὶ ἀνακλίνεσθαι μέλλοντος διὰ τῆς ἐν σοὶ κατοικήσεως· τοῦ γὰρ αὐτοῦ καὶ θρόνος ἔσῃ καὶ οἶκος γενήσῃ· ταῦτα τῶν φίλων τοῦ νομφίου τῆ καθαρᾶ καὶ παρθένῳ χαρισσαμένων ψυχῇ, εἰς δ' ἂν οὗτοι τὰ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακορίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοῦς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν.

Φιλώρος.—Καὶ ὁμοιώματα (21) χρυσοῦ οἱ μάρτυρες, ὡς χρυσὸς ἐν πυρὶ δοκιμασθέντες· φέροντες ἐπὶ τοῦ σώματος τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης οὐ μόνον ἐν διωγμοῖς· διὰ τὸ ἐλθεῖν τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ παραγένῃται.

Κυρίλλου.—Ἦγουν ἀργύριον μὲν ἐν τῇ Γραφῇ συνήθως, ἢ θεῖα διδασκαλία· χρυσίον δὲ τὰ θεῖα χαρίσματα· πάντα δὲ πρὸ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, ὁμοιώματα ἦν καὶ σκιὰ τῶν μελλόντων, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀγαθῶν· ἀναστάς δὲ Χριστὸς τὰ τέλεια τοῖς ἀθρώποις δωδῶρηται· πρὸ δὲ τῆς ἀναστάσεως ὁμοιώματα εἶχομεν, παρὰ τῶν ἐπαίνων αὐτοῦ, τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

Νάρδος ἐδωκεν ὄσμην αὐτοῦ.

Προκοπίου.—Εὐωδίαν φησὶν ἐκ ποικίλων ἀρετῶν καθάπερ ἐξ ἀνθῶν συναγομένην τῇ νόμφῃ· ἐν ἑαυτῇ γὰρ ὀσφραίνεται τῆς εὐωδίας Χριστοῦ· καὶ εἰ τὸ πάθος εἶπεν αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ ἀλάσαστρον τοῦ μύρου χρυθὲν διέδωκε πανταχοῦ τὴν ὄσμην.

Ὀριγένης.—Τὴν γὰρ τοῦ νομφίου φησὶν ὄσμην, κ. τ. λ. (22).

Γρηγορίου.—Ὡς γὰρ ὑμεῖς, φησὶ, τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, οὐκ αὐτὸ τὸ ἀκήρατον τῆς θεότητος χρυσίον, ἀλλ' ὁμοιώματα διὰ τῶν χωρητικῶν ἡμῶν νοημάτων τοῦ χρυσοῦ χαρίζεσθε· οὐ τηλαυγεί τῷ λόγῳ τὰ κατ' αὐτὸν ἐκκαλύπτοντες, ἀλλὰ διὰ τῆς βραχυτήτος τῶν τοῦ λογικοῦ ἀργυρίου σιγμάτων ἐμφάσεις τινὰς παρασχόμενοι τοῦ ζητουμένου, οὕτω καὶ γὰρ διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ ἐμοῦ μύρου, τὴν αὐτοῦ ἐκείνου εὐωδίαν τῇ αἰσθήσει παρεδεξάμενη· τοιοῦτον δὲ, μὴ δοκεῖ, νοῦν ἔχει· Ὅσπερ ἐκ διαφόρων ἀρωμάτων, ἄλλου κατ' ἄλλην ἰδιότητα εὐπνοούντων, τεχνικῆ τις καὶ ἔμμετρος μίξις τὸ τοιοῦτον ἀπεργάζεται μύρον μὲν· τινος πῶτος εὐωδους ἐκ τῶν συνεμβαλλομένων, ἢ ὄνομα νάρδος ἐστίν, ὅλῳ τῷ κατασκευάσματι περιεχομένης τὸ ὄνομα· οὕτω καὶ εἰ τις πᾶν ἄθος εὐωδίας ἐκ τῶν ποικίλων τῆς ἀρετῆς λειμῶνων ἀνθολογήσῃ· καὶ πάντα ἑαυτοῦ τὸν βίον ἐν μύρον διὰ τῆς τῶν καθ' ἕκαστον ἐπιτηδευμάτων εὐσμίας ἀπεργασάμενος, διὰ πάντων γένοιτο τέλειος, πρὸς αὐτὸν μὲν τὸν Θεὸν Λόγον, ὡς πρὸς ἡλίου κύκλον ἀτενῶν ἐνιδεῖν φύσιν οὐκ ἔχει, διὰ τὸ ὑπερκαίμενον τῆς οὐσίας, ἐν ἑαυτῷ δὲ, καθάπερ ἐν κατόπτρῳ, βλέπειν τὸν ἥλιον· αἱ γὰρ τῆς ἀληθείας καὶ θείας ἀρετῆς ἀκτῖνες τῷ

NOTE.

(21) Καὶ ὁμοιώματα — παραγένῃται: in C. B. continuantur sub nomine Gregorii.

(22) *Patrol.* t. XVII, col. 260.

καταρμένω βίω, διὰ τῆς ἀποβόσεως αὐτῶν ἀπα-
 θείας ἐκλάμπουσαι, ὁρατὸν ποιῶσιν ἡμῖν τὸν ἄρα-
 τιν, κατὰ τὸν τὸ ἀπρόσιτον· τῷ ἡμετέρῳ κατόπτη
 ἐκλογατοῦσα τὸν ἥλιον· ἢ καὶ τὸ πάθος ἀίνετταται
 τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ ἀλάστρον τοῦ μύρου
 χυλὲν, αἰδῶκεν τὴν ὄσμην.

9. Ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφιδὸς μου
 ἐμεῖ, ἀπὸ μέσον τῶν μαστῶν μου ἀπὸ σπῆσθησεται.

Γρηγορίου (25). — Διὰ τούτων μείζονα καὶ τε-
 λεωτέραν ἐμφαίνει σοφίαν, ἣν κατορθῶσαι μόνον τῶν
 ἡγῆ τετελεωμένων ἐστίν· ἐπεὶ γὰρ ἔθος ταῖς φιλο-
 πόμοις γυναιξὶ μὴ τοῖς ἐξωθεν προκοσμημαῖς μόνον
 ἵπνασθαι ἐκασταῖς τὸ ἐπὶ τῶν συμβιοῦντων ἐράστριον,
 ἀλλ' ἐκπιθεῖν διὰ τινος εὐνοίας, ἥδιον τὰ σώματα
 τοῖς ἐκαστῶν ἀνδράσι φαίνεσθαι, τὸ καταλλήλως ἐνεργ-
 γῶν πρὸς τὴν τοιαύτην χρεῖαν ἄρωμα, ἐντὸς τῆς
 κατὰ τὴν ἐσθῆτα περιβολῆς ἐγκρύπτουσαι· οὐ τὸν
 οὐραῖον ἀτμὸν ἐκδιδόντος, καὶ τὸ σῶμα τῆ τοῦ ἀρώ-
 ματος εὐνοίᾳ συγκαταχρῶννυται τοῦ ἐμοῦ ἀγένης
 ἀπόδεσμος, καὶ κατὰ τοῦ στήθους εὐωδιάζων τὸ σῶ-
 μα· αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος, οὗχ ἕτερον ἄρωμα· στα-
 κτὴ γὰρ γενόμενος ἔγκειται· τῷ ἀποδέσμῳ τῆς συνε-
 ἰκτικῆς αὐτῆ μου τῆ καρδίᾳ νῦν ἀλιζόμενος, οἶοναί
 ἐν τῷ βαθεῖ καὶ μεσαιτάτῳ, ἐν ᾧ τόπω τὴ ἀγαθὸν
 θησαυρίζεται, καὶ ζωपुरεῖ τὰ τοῦ σώματος μέλη·
 μὴδὲ μίᾳ ἀναμίας τὴν κατὰ θεὸν ἀγάπην ἀποφυ-
 χούσης· στακτὴ δὲ γέγονεν, ὡς ἄτευκτος· ἐπὶ πόδον,
 καὶ ὡσαύτῃ σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν· λέγει δὲ
 καὶ ἐν Ψαλμοῖς, « Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ
 ἡμαῖων σου· » μὴ ποτε οὖν τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου
 σύμβολον ἡ στακτὴ καὶ σμύρνα, ἣν ἀπόδεσμον τῆ
 ἐκτῆς περιφέρει καρδίᾳ ἡ νόμφη;

Ὀριγένους. — Εἰπούσα τὴν νάρδον τοῦ νομφίου,
 κ. τ. λ. (24).

Κηρίλλου. — Νάρδω καὶ ἀποδέσμῳ στακτῆς, ὁ
 ἐναφιασμός σημαίνεται Χριστοῦ· ἂ Νικόδημος φέ-
 ρων ἐνετύλιξε τὸ σῶμα αὐτοῦ· μαστοῦς δὲ φέρει τὰς
 εἰς διαθήκας ἡ νόμφη, ὡν ὁ Χριστὸς ἀπὸ μέσον αὐ-
 λίζεται.

9. Βότρυς τῆς Κύπρου ἀδελφιδὸς μου ἐμεῖ, ἐν
 ἀμπελώσῳ Ἐγγαδδί.

Γρηγορίου. — Τίς οὗτος μακάριος ὡστε τὸν ἴδιον
 καρπὸν βλέπων ἐν αὐτῷ τῷ βότρυϊ τῆς ἐκαστοῦ ψυ-
 χῆς, ἱρῆν τοῦ ἀμπελώνος δεσπότην; ἰδοὺ γὰρ ὅσον
 ἡξυῖθη ἡ ἐν τῇ ἰδίᾳ νάρδῳ τοῦ νομφίου ἐπιγνώσασα
 τὴν ἐθνομίαν, ἡ στακτὴν αὐτὸν εὐώδη ποιησαμένη,
 καὶ διαλαβοῦσα τῷ τῆς καρδίας ἐνδέσμῳ τὸ ἄρωμα,
 ὡς ἂν παραμένη αὐτῇ τὸ ἀγαθὸν διὰ παντός ἀδιά-
 πνευστον, μήτηρ τοῦ θείου βότρυος γίνεται, τοῦ πρὸς
 μέν τοῦ πάθους κυπρίζοντος, ἔπειρ ἐστίν ἀνοῦντος,
 ἐν δὲ τῷ πάθει τὸν οἶνον προχέοντος· ὁ γὰρ τὴν καρ-
 δίαν ἡμῶν εὐφραίνων οἶνος, αἶμα σταφυλῆς μετὰ
 τὴν τοῦ πάθους οἰκονομίαν γίνεται καὶ ὀνομάζεται·

19 Psal. XLIV, 9.

divina virtutis radii pura vitæ illucescentes per pro-
 manantem ex illis impatibilitatem inaspectabilem
 nobis aspectabilem reddunt et comprehensibilem
 eum ad quem non patet aditus, in speculo nostro
 solem describentes: vel etiam passio Christi innuit,
 in qua et alabastrum unguenti effusum dedit
 odorem.

VERS. 12. Fasciculus myrrhæ fructus meus
 mihi; in medio uberum meorum demorabitur.

Gregorii. — Per hæc majorem et perfectiorem indi-
 cat philosophiam, quam recte exsequi solum eorum
 est qui jam sunt perfecti. Cum enim mos sit sui
 ornandi cupidis mulieribus, non solum externis
 procurare ornamentis ut sint amabiles iis qui cum
 ipsis vivant, sed etiam dare operam ut per quam-
 dam suaveolentiam corpora quoque suis maritis
 suaviora videantur, ad eum usum congruens aroma
 intra suæ vestis ambitum occultantes, quo suum
 emittente vaporem, corpus quoque bono odore
 aromatis simul afficitur. Ait igitur et hæc magni
 animi virgo quasi dependens e cervicæ meæ fasci-
 culus et in pectore suaveolentia corpus perfun-
 dens, ipse est Dominus, non aliud aroma. Myrrha
 enim effectus inest fasciculo conscientie, in ipso
 meo corde commorans quasi in profundo et intimo
 medullæ boe bonum thesaurizatur, et vivificat
 membra corporis, nulla iniquitate dilectionem
 erga Deum infrigidante. Myrrha porro factus est
 sicut nimirum pluvia in vellus descendens, et sicut
 stillicidia stillantia super terram. In Psalmis etiam
 ait: « Myrrha, gutta, et casia a vestimentis tuis ». Num
 forte Dominicæ mortis symbolum gutta et
 myrrha quam instar fasciculi corde suo sponsa
 circumfert?

Origenis. — Postquam dixit sponsi nardum,
 etc.

Cyrrilli. — Nardo et myrrhæ fasciculo sepul-
 tura Christi designatur, quæ Nicodemus ferens in-
 volvit corpus ejus. Ubera vero fert sponsa duo
 testamenta, in quorum medio Christus demora-
 tur.

VERS. 15. Βότρυς Κύπρι fructus meus mihi in
 vineis Engaddi.

Gregorii. — Quis adeo beatus ut suum fructum
 videns in ipso suæ animæ botro, videat vineam
 Dominum? Vide enim quantum crevit quæ in sua
 nardo sponsi bonum cognovit habitum quæ myrr-
 rha ipsi odorifera effecta est, et cordis fasciculo
 aroma complexa, ut illi perpetuo maneat bonum
 nunquam expirandum. Fit mater divini botri
 ante passionem quidem gemmascentis, id est flo-
 rentis, in passione vinum effluentis. Vinum
 enim cor latificans sit et nominatur sanguis uvæ
 post passionem æconomiam. Cum autem botro frua-
 mur dupliciter, nempe cum flos bono odore.

NOTE.

(25) Scholium hoc in C. B. nullum auctoris præfert nomen.
 (24) Patrol. t. XVII, col. 260.

sensus oblectat; vel cum fructu jam perfecto in nostra situm est potestate aut ejus comestione delectari, aut in conviviis vino exhilarari. Hic sponsi adhuc florentem botrum decerpit, Cyprium vitis florem appellans. Qui enim natus est nobis, puer Je-us, in diversis ipsum suscipientibus diverso modo proficiens sapientia et ætate et gratia non in omnibus idem est, sed pro mensura ejus in quo existit, secundum capacitatem illius qui illum capit talis apparet, vel infans, vel proficiens, vel perfectus, juxta naturam botri, qui non eadem semper specie in vite conspicitur, sed una cum tempore formam mutat, florens, vernans, perfectus, maturus, vinum factus. Hic est ergo botrus Cypri, botrus vinum promittens, nondum autem vinum existens, sed per florem nascens: spes autem est spes de futura gratia fidem faciens. Oloratum enim delectat ante gustum, bonorum expectatione, spei vaporibus animi sensus recreans. Adjectio autem vocabuli *Gaddi* significat locum pinguem in quo vitis radices agens optimum ac suavem fructum edit. Sic enim qui de locorum serbunt historia dicunt sortem *Gaddi* esse appositam ad alendos botros. Quoniam igitur qui legi Domini voluntatem habet congruentem, diu et noctu in ea meditans, efficitur arbor semper germinans, aquarum affluxibus pinguis evadens, suoque tempore opportuno fructum ferens ea de causa sponsi vinea in *Gaddi* agro pingui actis radicibus in profunda cogitatione quæ per divina documenta irrigatur et augetur florentem hunc et vernantem botrum produxit, sponsi formæ assimilatum. Si enim ipse quidem vitis, nos autem palmites, in ipso utique qui vitis est fructum ferimus.

κυπρίζοντα βότρυν ἐξήνθησα. πρὸς τὴν τοῦ νυμφίου ἡμεῖς; ὅτε τὰ κλήματα, ἐν αὐτῇ δηλονότι τῇ ἀμπέλῳ καρποφοροῦμεν.

Nili. -- Botrum Cypri, vel florentem uvam summum dicit fratrualem, vel ex Cypro botrum eximium quid fortassis ista patria in botrorum fertilitate obtinente. Utrum autem horum de sponsa dicatur, posteriori consentit sensui; etenim si fratrualem summum florentem appellet uvam, istius modi quid ait, ipsam nempe dum adhuc in apparentibus periculis versatur, vernantem esse botrum, sed qui per spem jam conceperit suam perfectionem dum adhuc in flore est; et licet necesse non comestionis, botri tamen odoris fructuonem præbet, et resurrectionis indicat juvenitatem, ipso flore fructum latenter subinsinuans, ac floris interim odore bono consolans. Est enim in vineis Engaddi quod interpretatur oculus tentationis. Etenim Dominus in cruce suspensus, tanquam in loco tentationis omnium oculis erat expositus multum desperationis obijciens intuentibus, attamen minime scandalizabatur anima perfecta, quæ perfectam erga ipsum habebat dilectionem et ex prophetis sibi persuadebat, hoc oportuisse fieri. Etsi enim multos vel etiam omnes ea quæ fiebant perturbarent, me tamen nihil horum commovit aut titubare fecit.

διπλῆ; οὖν οὐσης ἐν τῷ βότρῳ τῆς ἀπολαύσεως, τῆς μὲν ἐκ τοῦ ἀνθού, ὅταν εὐφραίνῃ τῇ εὐωδίᾳ τὰ αἰσθητήρια, τῆς δὲ διὰ τοῦ τελειωθέντος ἤδη καρποῦ, ὅταν ὑπάρχη κατ' ἐξουσίαν, ἢ τῆς βρώσεως κατατρύφῃ, ἢ συμποσίῳ; τῷ οἴνῳ φαιδρύνεσθαι· ἐνταῦθα ἡ νόμφη ἐτι τὸν ἀνοῦντα βότρυν καρποφορεῖ· Κύπρον τὴν οὐκάνθη κατνομάζουσι· τὸ γὰρ γεννηθὲν ἡμῖν παιδίον Ἰησοῦς ἐν τοῖς δεξιαμένοις αὐτὸν, διαφόρως προκόπτων σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι, οὐκ ἐν πᾶσιν ὁ αὐτός ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέτρον ἐν ᾧ γίνεται· καθὼς ἂν ὁ χωρῶν ἰκαλύπτο; ἔχη, τοιοῦτος φαίνεται, ἢ νηπιόζων, ἢ προκόπτων, ἢ τελειούμενος, κατὰ τὴν τοῦ βότρους φύσιν· ὅ; οὐ πάντοτε μετὰ τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἐπὶ τῆς ἀμπέλου ὁρᾶται· ἀλλὰ καὶ συνεχῶς ἀλλάττει τῷ χρόνῳ τὸ εἶδος, ἀνθῶν, κυπρίζων, τελειούμενος, πεπαιγόμενος, οἶνος γινόμενος· οὕτως τοῖνον ὁ τῆς Κύπρου βότρους ἐστὶ βότρους οἶνον ἐπαγγελλόμενος, ὅπως δὲ οἶνος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀνθού; γινόμενος· ἡ δὲ ἑλλίς τὸ ἀνοῦς ἐστὶ, τὴν ἐσομένην χάριν πιστούμενον· τὴν ἔσφρησιν γὰρ εὐφραίνει ἀντι τῆς γεύσεως τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἀγαθῶν, τοῖς ἀτμοῖς τῶν ἐλιπίων ἠδύνον τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια· ἡ δὲ τοῦ *Γαδδί* προσθήκη σημαίνει τὸν πῖονα χῶρον, ᾧ ῥίζωθεῖσα ἡ ἀμπέλος, εὐτροφοῦν καὶ ἠδὺν καρπὸν ἀπεργάζεσθαι· οὕτω γὰρ καὶ οἱ τοπικῶς ἐστορήσαντες λέγουσι τὸν κλήρον τοῦ *Γαδδί* ἐπιτηδέως ἔχειν πρὸς εὐτροφίαν βοτρώων· ἐπειδὴ τοῖνον ὁ τῷ νόμῳ Κυρίου σύμφωνον ἔχων τὸ θέλημα, καὶ διὰ πάσης νυκτός τε καὶ ἡμέρας ταύτην τὴν μελέτην ποιούμενος, ἀειθαλὲς γίνεται δένδρον, ταῖς τῶν ὕδατων ἐπιβροαῖς παινόμενος· τοῦτου χάριν καὶ ἡ τοῦ νυμφίου ἀμπέλος ἐν τῷ *Γαδδί* τῷ πῖονι τύπῳ ἐβρίζωμένη βροαῖς τῇ διανοίᾳ διὰ τῶν θείων διδαγμάτων καταρδομένη καὶ αἰξουσα τὸν εὐανθῆ τοῦτον καὶ μορφὴν ὁμοιοῦμενον. Εἰ γὰρ αὐτός μὲν ἡ ἀμπέλος,

Nailon. — Βότρυν Κύπρου ἢ τὴν ἀνοῦσαν λέγει σταφυλήν, ἢ τὸν ἐκ τῆς Κύπρου βότρυν, ἴσως ἐξαίρετόν τι ἐχούσης τῆς πατρίδος, εὐτοκίᾳ βοτρώων· ὁπότερον δὲ τούτων ἂν λέγηται παρὰ τῆς νόμφης, τῷ ὀπίσω συνάξει νοήματι· καὶ γὰρ ἀνοῦσαν λέγει σταφυλήν τὸν ἑαυτῆς ἀδελφίδιον, τοιοῦτο λέγει· ὅτι ἔως ἐστὶν ἐν τοῖς δοκοῦσι περιστατικοῖς, κυπρίζων ἐστὶ βότρους· πλὴν τῶν δι' ἐλλίπτος ἀπεκδεχομένων τὴν τοῦτου τελείωσιν· ἐμὲ δὲ καὶ ἐν τῷ ἀνοῦ αἶν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐκ τῆς βρώσεως, ἀλλὰ γούν τὴν ἐκ τῆς εὐωδίας παρῆς ἀπόλαυσιν, καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως ὑποβαίνει εὐφροσύνην· τῷ ἀνοῦ; λεληθότως τὸν καρπὸν ὑπεκυλίων, καὶ τῇ εὐωδίᾳ τοῦ ἀνθού; τέως παραμυθούμενος· ἐν ἀμπέλῳ; γὰρ ἐστὶν Ἐν *Γαδδί*, ὑπερ ἔρμηγεύεται, ὀφθαλμῶς παρατηρίου· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κρεμάμενος ἐν σταυρῷ ὡς ἐν πειρατηρίῳ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς, πολλὴν ἀμνησίαν παρέχων τοῖς ὁρώσιν· ἀλλ' οὐκ ἐσκαυδάλιζετο ἢ τελεία ψυχῆ, τελείαν ἔχουσα τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην, καὶ ἐκ τῶν προφητείων πεπεισμένη, ὅτι ταῦτα ἔδει γενέσθαι· καὶ γὰρ πολλοὺς, φησὶν, ἢ καὶ πάντας ἐτάραξε τὰ γεγονημένα, ἀλλ' οὐδὲν ἐμὲ τούτων παρεκίνησεν· οὐδὲ διαστάσαι παρεκώσταν· εἰ δὲ καὶ κατὰ τὴν

ἄλλην ἐκδοχὴν, βότρως Κύπρου ἐστὶ, σκεπετόν πῶς ἂν ἴσμεν ἂν ἐν ἀμπελώσει Κύπρου, ἀλλ' Ἐν Γαδδὶ λέγεται εἶναι τὰ χάραξ οὖν ὅτε ἦν ἐν τοῖς κάλλους τοῦ Πατρὸς, πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, βότρως ἦν τῆς Κύπρου Θεὸς Λόγος ὢν ὅτε δὲ τῷ κόσμῳ διὰ σαρκὸς ἐπεδήμησεν, ἐν ἀμπελώσει γέγονε τῇ Γαδδί· ἐν ἧ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ πειρατηρίου οὐκ ἔχοντες ἀκριβοῦς τὴν τῆ· ἀληθείας κατὰ ληψιν, δυοδιάγνωστον ἐποιοῦν τὸ φαινόμενον, ἰσορροπῶς τῆς διανοίας ἐφ' ἑκάτερα κινούσης, ἐπὶ τε τὴν θεϊκὴν ἀξίαν διὰ τὸ μέγεθος τῶν θαυμάτων, ἐπὶ τε τὴν ἀνθρωπίνην εὐτέλειαν διὰ τὰ πάθη· μετὰ γοῦν τὴν τοιαύτην, ἐν τε ταῖς πράξεσιν, ἐν τε τοῖς δόγμασιν αὐτοῖς ἀκριβοῦς ἀμειδόμενος αὐτὸν ὁ νομφίος, μᾶλλον δὲ τὰ προσόντα αὐτῇ φησι μαρτυρῶν, Ἰδοὺ εἰ καλὴ, καὶ τὰ ἐξῆς.

18. Ἰδοὺ εἰ καλὴ, ἢ πλησίον μου, ἰδοὺ εἰ καλὴ, ὀφθαλμοὶ σου περιστέραί.

Γρηγορίου. — Ἐν μὲν τοῖς φάσασιν, ἴππου τι-
 νὸς εὐμορφίαν τῷ φαινόμενῳ προσεμαρτύρησε· νῦν
 δ' ὡς παρθένου λοιπὸν ἀποδέχεται τὸ ἀναφανὲν κάλ-
 λος, καὶ φησιν· Ἰδοὺ εἰ καλὴ, ἢ πλησίον μου·
 πιεῖσθε δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, ταύτην εἶναι τοῦ
 κάλλους τὴν ἐπανάληψιν, τὸ πλησίον τῆς τοῦ καλοῦ
 γενέσθαι πηγῆς· πρότερον μὲν γὰρ, φησιν, οὐκ ἦς
 καλὴ· διότι τοῦ ἀρχετύπου κάλλους ἀποφενωθεῖσα
 τῇ πονηρᾷ γεινιάσει τῆς κακίας πρὸς τὸ εἰδεχθῆς
 ἰλλοιώθης· ἀποστᾶσα δὲ νῦν τῆς τοῦ κακοῦ κοινω-
 νίας, καὶ ἐμοὶ πλησιάσασα τῷ ἀρχετύπῳ κάλλει, καὶ
 αὐτῇ καλῇ γέγονας, οἷόν τι κάτοπτρον τῷ ἐμῷ χαρα-
 κτήρι ἐμμορφωθείσα· εἶτα ἐπισχῶν, καὶ οἷόν ἐν προσ-
 θῆκῃ τινὶ καὶ ἐπιτάσει γενομένην τοῦ κάλλους αὐτὴν
 θεασάμενος, πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει λόγον
 εἰπὼν· Ἰδοὺ εἰ καλὴ· ἀλλ' ἐν τῷ προτέρῳ τὴν
 πλησίον ὠνόμασεν· ἐνταῦθα δὲ τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος
 τῶν εἰδῶν γνωριζομένην· Ὄφθαλμοὶ σου γὰρ,
 φησὶ, περιστέραί· πρότερον μὲν γὰρ ὅτε τῷ ἴππῳ
 ἀρωμοιώθη, ἐν σιαγόνι τε καὶ τραχήλῳ ὁ ἔπαινος
 ἦν· νῦν δὲ ὅτε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἀνεφάνη κάλλος, ἢ
 τῶν ὀφθαλμῶν χάρις ἐγκωμιάζεται· ὁ δὲ τῶν ὀφθαλ-
 μῶν ἔπαινος, τὸ περιστέραί· εἶναι τὰ δῆματα· ἐπειδὴ
 πρὸς ὃ ἂν τις ἐνατενίσῃ, τούτου δέχεται ἐν ἐκρυπ-
 τῷ τὸ ὁμολίωμα· καὶ γὰρ φασιν οἱ τὰ τοιαῦτα φυσιολό-
 γων ἐπιστήμονες, ὡς τὰς τῶν εἰδῶν ἐμπτώσεις
 δεχόμενος ὁ ὀφθαλμὸς, αἶ τῶν ὀρατῶν ἀπορρέουσιν,
 οὕτως ἐνεργεῖ τὴν ὄψιν· ἢ μὲν αἶμα καὶ σάρκα,
 τούτεστι τὸν σωματικὸν βίον, βλέπουσα νόμφη, ἀλλὰ
 τῆς σωματικῆς προσπαθείας ἀπηλλαγμένη, εἰκότως
 τὸ τῆς περιστέραί εἶδος ἐν τοῖς δῆμασιν ἔχειν λέγε-
 ται· τούτεστι τὸν χαρακτήρα τῆς πνευματικῆς ζωῆς,
 τῷ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ἐναυγάσασα· καὶ ἐπειπερ ὁ
 καθαρὸς αὐτῆς ὀφθαλμὸς, δεκτικὸς τοῦ τῆς περιστε-
 ραί χαρακτῆρος γέγονεν, ἦγον τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
 δὲ τοῦτο χωρεῖ καὶ τὸ τοῦ νομφίου κάλλος θεάσα-
 σθαι· Ὁὐδαὶ γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ
 μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

A Quod si vero etiam secundum aliam expositionem
 botrus Cypri sit, considerandum quomodo cum
 Cypri botrus esset, non in vineis Cypri sed En-
 gaddi esse dicitur? Fortassis utique quando erat
 in sinu Patris, ante incarnationem, botrus erat
 Deus Verbum existens; quando autem ad mundum
 per carnem advenit, in vineis existit Gaddi in qua
 oculi tentationis non habentes accaratam veritatis
 comprehensionem, cum qui apparebat cognitu diffi-
 cilem reddebant, dum meas ad utraque aequaliter
 inclinaretur, ad divinam dignitatem propter mira-
 cula, et ad humanam vilitatem propter passiones.
 Postquam igitur, tam in operibus quam in do-
 ctrinis talem ejus diligentiam alternis exercuisset
 sponsus, magis ea quae ipsi aderant, suo testimo-
 nio confirmans, ait: *Ecce, pulchra es*, etc.

B Vers. 14. *Ecce pulchra es, propinqua mea, ecce pulchra es: oculi tui columbae.*

Gregorii. — In praecedentibus quidem illi ejus-
 dam equi apparentem sub testimonio tribuit pul-
 chritudinem, nunc vero tanquam virginis de caetero
 in ipsa reluctentem approbat venustatem, et ait:
Ecce pulchra es, propinqua mea. Docet autem per haec
 oratio hanc pulchritudinis esse resumptionem quod
 fonti pulchritudinis propinqua facta sit. Nam prius
 quidem, inquit, non eras pulchra, quod mala vitii
 appropinquatione a primaria abalienata pulchri-
 tudine, in deformitatem fueris commutata. Nunc
 autem a mali societate recedens mihi quae appro-
 pinquans, exemplari pulchritudini ipsa quoque
 pulchra evasisit, velut quoddam speculum meo
 characteri conformata. Deinde cum se cohibuisset
 et eam veluti in quadam additione et accensione
 contemplatus esset pulchritudinis, rursus eandem
 repetit orationem, dicens: *Ecce pulchra es.* Sed
 prius eam nominavit propinquam; hic autem ex
 specie oculorum cognitam. *Oculi enim tui,* inquit,
columbae. Prius enim quando equo fuit assimilata,
 laus erat in maxilla et collo, nunc autem cum
 ejus propria apparuit pulchritudo, laudatur gra-
 tia ejus oculorum. Laus autem ejus oculorum quod
 sint oculi columbae, siquidem in quod quis de-
 fixerit oculos, ejus in se suscipit similitudinem.
 Tradunt enim qui sunt praediti scientia hujusmodi
 rerum naturalium, quod oculus simulacrorum
 incursiones ex rebus aspectabilibus emanantes
 excipiens, ita fornet visionem. Igitur non am-
 pliis ad carnem et sanguinem, hoc est ad vitam
 corporalem sponsa respiciens, sed a corporea affe-
 ctione liberata, merito columbae speciem in oculis
 habere dicitur, hoc est characterem vitae spiritualis
 perspicaci animi facultate illustrari. Et quoniam
 purus ejus oculus capax factus est characteris co-
 lumbae, nempe Spiritus sancti, propterea etiam capax
 est contemplandi sponsi pulchritudinem. « Nemo
 enim potest dicere Domium Jesum, nisi in Spiritu
 sancto ».

¹⁶ 1 Cor. xii, 3.

Nili. — Bis dicit *pulchra* propter ejus in utroque homine, interiore, inquam, et exteriori, puritatem. Columbae autem ejus oculos merito appellat, quoniam omnibus pro diversitate rerum circa ipsum gestarum simul una mentem mutantibus et alia quidem ante passionem, alia vero in ipsa passione de ipso cogitantibus, atque heterodoxis juxta earum contrarietatem phantasias firmitatem propositi convellentibus, sola spiritualiter ea quae fiebant intelligebat, nihil eorum quae accidebant secundum multorum opinionem judicans, sed eam quam ab initio de ipso tanquam Deo existimationem habuerat, in utrisque temporibus custodiens. Propinquam porro ipsam vocat, propter incarnationem quandoquidem ejus corpus assumpsit. Sed et sororem ipsam vocat propter conjunctionis puritatem, et sponsam propter invidiae vacuitatem; semper enim existens sponsa vigentem ac recentem habet amorem, diligens et dilecta.

Cyrilli. — Pulchram eam dicit, haud sicut antea inter mulieres dixerat: sed dum hic eam proximae titulo denotat, sponsae laudem duplicat sponsus, dotes ejus theoreticas simul practicasque commendans. Jam oculos mentis cordisque dicit, columbaeque oculos propter perspicaciam, quod etiam de Spiritu dato accipitur. Ait ergo sponsam mente auctam quae Deum solum spectat. Oculi autem sunt etiam innocui aculeque cernentes Ecclesiae magistri.

Vers. 15, 16. *Ecce pulcher es, frater meus, et formosus; lectulus noster umbrosus. Trabes nostrae cedri, laquearia nostra cypressi.*

Philonis. — Vel pulcher in lege, speciosus in Evangelio; pulcher in prophetis, speciosus in apostolis; pulcher temporalibus bonis adjuvando, et speciosus in bonis futuris. *Cubile nostrum umbrosus.* Tu autem nos in morte respicis. Nam et Etansi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es¹⁷. Sponsa autem de domo sibi a sponso edificata glorians illa dicit, per tigna sanctos prophetas designans. Justus enim sicut palma florebit, quasi cedrus Libani multiplicabitur. *Laquearia domum et pulchram et jucundam efficiunt.*

Gregorii. — Omnia enim, inquit, quæcumque mihi pulchra videbantur, ut gloria vel pulchritudo, aut principatus vel quidlibet ejusmodi, aversabar. Non mihi amplius aberrat de bono iudicium, ut aliud aliquid aestimem, præter te, esse bonum ac pulchrum. Tu enim verus pulcher, nec pulcher tantum, sed ipsa boni pulchrique essentia, qui cum vite æternitate simul extendis speciem seu decorem, cui nomen fecit hominum amor. Tanquam ex Juda nobis ortus es; Judæorum enim populus frater ejus qui ad te ex gentibus accedit, recte propter divinitatis tuæ in carne factam manifestationem, ejus quæ amat nominatus es frater meus. Deinde

Νελλου. — Δις τὸ καλῆ λέγει· διὸ τὴν ἐν ἀριστεροῖς τοῖς ἀνθρώποις· αὐτοῖς τῷ τε ἔσω καὶ τῷ ἔσω καθαρότητα· περιστερᾶς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰκότως προσαγορεύει· ἐπειδὴ πάντων τῆ διαφθορῶν περὶ αὐτὸν οἰκονομηθέντων συµμεταβαλλόντων τὴν γνώμην· καὶ ἄλλα μὲν πρὸ τοῦ πάθους, ἄλλα δὲ ἐν τῷ πάθει περὶ αὐτοῦ ὑπολαβόντων· καὶ ἑτεροδόξοις ταῖς κατ' ἐναντιότητα φαντασίαις τὸ ἰσχυρὸν τῆς προαιρέσεως κλονησάντων, πνευματικῶς ἐνδείκται τὰ τελούµενα· οὐδὲν συμβαίνοντων κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν κρίνουσα· τὸν δὲ ἐξ ἀρχῆς περὶ αὐτοῦ ὡς Θεοῦ δόξαν ἐν ἑκατέρου φυλάξασα ταῖς καιροῖς· πλησίον δὲ αὐτὴν λέγει διὰ τὴν ἐνανθρωπήσιν, ἐπειδὴ τὸ κεκλήνης ἀνάλαβε σῶμα· καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ ἀδελφὴν, διὰ τὸ τῆς συναφείας ἀγνόν· καὶ νύμφην, διὰ τὸ ἀδιέφθορον· ἀεὶ γὰρ οὕσα νύμφη, ἀκμάζοντα καὶ νεαρὸν ἔχει τὸν πόθον, ἀγαπῶσα καὶ ἀγαπωµένη.

Κυρίλλου. — Καλὴν αὐτὴν φησιν, οὐχ ὡς πρότερον ἐν γυναίξει λέγων μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὡς πλησίον αὐτοῦ ἀναδιπλασιάζει τῆς νύμφης ὀνομασίας τὸν ἔπαινον· τὸ τε θεωρητικὸν αὐτῆς ἐπαίνων, καὶ τὸ πρακτικὸν· ὀφθαλμοὺς δὲ τοὺς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν φησιν· περιστερᾶς, τὸ διορατικοῦς, καθὼ καὶ εἰς Πνεῦμα λαμβάνεται· λέγει οὖν ὡς ἐδέξατο νοῦν ἢ νύμφη, μόνον ὄρῶντα Θεόν· ὀφθαλμοὶ δὲ καὶ οἱ ἄσκατοι καὶ ὀφθαλμοὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι.

15, 16. Ἴδὸν εἶ καλὸς, ἀδελφός μου, καὶ γεωρατός· κλίτη ἡμῶν σύσκιος· δοκοὶ ἡμῶν κέρδροι· φανώματα ἡμῶν κυπάρισσοι.

Φιλωνος. — Ἦγουν καλὸς ἐν νόμῳ, ὠρατός ἐν προφήταις, ὠρατός ἐν ἀποστόλοις, καλὸς ἐν ἀγαθοῖς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὠρατός ἐν τοῖς τοῦ μέλλοντος. *Προσκλίτη δὲ ἡμῶν σύσκιος,* σὺ δὲ ἡμᾶς καὶ ἐν θανάτῳ σκέπεις. « Ἐν γὰρ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ »· ἐγκαλλωπιζομένη δὲ ἡ νύμφη τῷ οἰκοδομηθέντι αὐτῇ παρὰ τοῦ νυμφίου οἴκῳ, ταῦτα φησιν· δοκοὶ μὲν λέγουσα τοὺς ἀγίους προφήτας· δίκαιος γὰρ ὡς φοινίξ ἀνθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἢ ἐν τῷ λιθάνῳ πληθυνθήσεται· φανώματα γὰρ ἢ τῶν σανίδων εὐαρμωστία πρὸς γλυφὴν τεκτόνων ἐπιτηδεῖα.

Γρηγορίου. — Πάντα γὰρ ὅσα μοι πρότερον ἐν καλοῖς ἐνομιζέτο, φησιν, οἷον δόξα ἢ κίλλος ἢ δυναστεία ἢ τι τοιοῦτον, ἀπεστράφη, καὶ οὐκ ἔτι μοι πεπλάνηται ἢ τοῦ καλοῦ κρίσις, ὥστε παρὰ σέ, ἀλλ' ὅτι καλὸν οἰεσθαι· σὺ γὰρ ὁ ἀληθὴς καλὸς· οὐ καλὸς δὲ μόνον, ἀλλ' αὐτὴ τοῦ καλοῦ ἢ οὐσία, ὃ τῆ ἀιδιότητι τῆς ζωῆς συμπαρατίκων τὴν ὄραν, ἢ ὄνομα ἢ φιλανθρωπία ἐγένετο· ὡς δὲ ἐξ Ἰουδαίου ἀνατελισίας ἡμῶν· ἀδελφός γὰρ ὁ ἐξ Ἰουδαίων λαὸς τοῦ ἐξ ἔθνων σα προσείντος, καλῶς διὰ τὴν ἐν σαρκὶ γεγεννημένην τῆς θεότητός σου φανέρωσιν, ἀδελφός τῆς ποθοῦσης κατωνομάσθης. Εἶτα ἐπίγαγε· *Προσκλίτη ἡμῶν σύσκιος*· τωτέστιν, ἔγνω σου, ἦτοι γνώσεται

¹⁷ Psal. xxii. 4.

ἡ ἀνθρωπιὰ φύσις σύσκιον τῆς οἰκονομίας γενόμενον· ἢ ἄλλως γὰρ σὺ, φησὶν, ὁ καλὸς ἀδελφιδὴς, ὠραῖος πρὸς τῆς κλίνης ἡμῶν σύσκιος γενόμενος· ὠραῖος, ἀλλ' ὡς χωροῦμεν δέξασθαι· καὶ γὰρ ἡ πρὸς τὴν ἀνθρωπιότητα ἐπανάπαυσις σου, συνεσχίασε τῆς σαρκὸς τὴν θεότητα· ἐπεὶ τίς ἂν ὑπέστησε τὴν ἐμφάνειαν; Κλίνην δὲ ὀνομάζει, ὡς νύμφη, τῆς τροπικῆς σημασίας τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀνάκρασιν, καὶ κοινωνίαν ἀνθρωπίνης οὐσίας ἐρμηνεύουσα· ταύτην δὲ οὐκ ἂν ἄλλως ἦν δυνατὸν γενέσθαι, εἰ μὴ διὰ τοῦ συσκίου ἡμῶν φανῆναι τὸν Κύριον· ὃς οὐ νύμφιος μόνον, ἀλλὰ καὶ οἰκοδόμος ἐστίν· αὐτὸν ἡμῶν καὶ τεχνιτεύων τὸν οἶκον, καὶ ὕλη τῆς τέχνης γενόμενος· ὄροφον γὰρ ἐπιβάλλει τῷ οἴκῳ, διὰ τῆς ἀσήτητου ὕλης καλλιπείων τὸ ἔργον· τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ κέδρος καὶ ἡ κυπρίσσις· κέδροι μὲν γὰρ διὰ τὸ ἐπιμήκεις εἶναι τῷ πλάτει τοῦ οἴκου τῷ ὄροφῳ διαλαμβάνουσι· κυπρίσσι δὲ διὰ τῆς γενομένης φατνώσεως, τὴν ἐνδοθεν τοῦ οἴκου κατασκευὴν ὠραΐζουσιν· ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος βροχὴν ὀνομάζει τὰς ποικίλας τῶν πειρασμῶν προσβολὰς ἐπὶ τοῦ καλῶς τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσαντος· ὅτι κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἀπαθὲς ἔμεινεν ἐν τοῦτοις τὰ οἰκοδομήματα· χρεῖα τοιούτων ἡμῶν δοκῶν, αἰτνίτες εἰσιν αἱ ἀρεταὶ αἱ τὰς πειρασμῶν ἐπιβρόχας οὐ προσέονται, στερεαὶ ὡσαὶ καὶ ἀνένδοτοι· καὶ τὸ πρὸς κακίαν ἀμέθεκτον ἐν τοῖς πειρασμοῖς διασώζουσαι· μήποτε μαλακισθέντες διὰ τῆς τῶν παθημάτων ἐμπτώσεως, κοῖλοι γενώμεθα, καὶ τὴν ἐπιβρόχην τῶν τοιούτων ὕδατων ἐξωθεν ἐπὶ τὴν καρδίαν εἰσρέουσιν ἐντὸς τῶν ταμείων παραδύμεθα, δι' ὧν φθίρεται ἡμῶν τὰ ἀπόθετα· αἰνίττειται δὲ διὰ τῶν δοκῶν καὶ τοῦ φατνώματος ὁ λόγος, ὅπερ ἐστὶν εὐρυθμός τις καὶ διάγλυφος σανίδων πῆξις, τὸ τῆς ὄροφου κάλλος διαποικιλουσα· καὶ τῆς εὐπλοίας τῆς φυσικῆς παρακολουθούσης τῆς κυπρίσσις, ἣτις καὶ σηπεδόμος ἐστὶν ἀπαράδεκτος, καὶ πρὸς πᾶσαν τεκτονικὴν φιλοτεχνίαν ἐπιτέθειος· τῷ μὴ μόνον ἐν τῇ ψυχῇ τὰς ἀρετὰς ἐν ἑξέει κατορθοῦσθαι κατὰ τὸ ἄδολον, ἀλλὰ μηδὲ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνης ἀμελῶς ἔχειν· χρὴ γὰρ προνοεῖν κατὰ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ Θεῷ μὲν πεφανερῶσθαι, ἀνθρώπους δὲ πείθειν καὶ καλὴν μαρτυρίαν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἐξωθεν· λάμπειν τε τοῖς φωτεινοῖς ἔργοις ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ εὐσχημόνως περιπατεῖν πρὸς τοὺς ἐξωθεν· ταῦτά ἐστι τὰ φατνώματα τὰ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐωδίας, ἣς αἰνιγμὰ ἐστὶν ἡ κυπρίσσις ἐν τῇ εὐσχημοσύνῃ τοῦ βίου φιλοτεχνούμενα.

Νείλου. — Συγγνωμόνως πάλιν αὐτῇ, μάλλον δὲ ἐκπλήσσομένη, ἐπὶ τῷ ἀκοῦσαι καλῆς παρὰ τοῦ νύμφιου· μόνον γὰρ ἐκείνῳ τὴν τοιαύτην ἐπικλήσιν ἀρμύζειν ἐνόμιζε, θνητῷ δὲ οὐδενί· εὐθέως ἐπ' αὐτὸν ἀναστρέφει τὴν μαρτυρίαν· Ἰδοὺ εἰ καλὸς ὁ ἀδελφιδὴς μοι, λέγουσα, καὶ γὰρ ὠραῖος πρὸς, ἀπὸ τοῦ, περὶ σῶς· οὕτω γὰρ τισὶ διαίρειν ἔδοξε καὶ μετὰ τοῦτο

A subjungit *Lectulus noster umbrosus* : hoc est : Te cognovit sive cognoscet humana natura umbrosus factum per dispensationem. Venisti enim, inquit, tu pulcher fratruelis, ad lectum nostrum, factus umbrosus. Speciosus sed prout capere possumus. Etenim tua cum humanitate commoratio obumbravit carne divinitatem. Alioquin quis sustinisset apparitionem? Lectum autem nominant sponsa tropica significatione interpretans humanæ naturæ cum divina contemperationem atque communicationem. Fieri autem non poterat ut ea esset, nisi per hoc quod Dominus umbrosus per corpus nobis apparuit, qui non solum est sponsus, sed etiam ipse ædificatus in nobis fuit Dominus, et domus architectus et artis materia, tectum enim B imponit domui per materiam imputribilem opus ornans : talis est autem cedrus et cupressus. Cedri namque quod proceræ sint, latitudinem domus tecto conplectuntur; cupressi autem per ea quæ dicuntur laquearia, decorem addunt internæ operis constructioni. Cum enim in Evangelio Dominus imbrem vocet varios tentationum insultus, dicens de eo qui recte domum supra petram ædificaverat : quod descenderit imber, et flaverint venti, et venerint fluvii; et in iis illæsum manserit ædificium ¹⁸. Opus est nobis istiusmodi trabibus quæ sunt virtutes quæ tentationum alluviones non intromittant, utpote firmæ ac solidæ, quæ non facile cedant et hoc servient ut in tentationibus a vitio minime emolliantur; ne per passionum ingruentiam emolliati excavemur et ejusmodi aquarum extrinsecus in cor influentium influxum intra penetralia admittamus quibus nobis pereant quæ sunt reposita. Insinuat autem, ut opinor, sermo per trabes et laquearia (quæ sunt apta quædam et concinna ac celata asserum compactio, tecti varians pulchritudinem), et fragrantiam quæ naturaliter cyparissum consequitur, quæque nullam admittit putredinem, et est apta ad omne artificium fabrilis, non solum in occulto habituales animæ virtutes recte ordinandas, sed nec eam quæ deforis apparet decentiam ac honestatem esse negligendam. Sunt enim providenda bona coram Deo et hominibus, et oportet Deo quidem esse manifestam, hominibus autem D persuadere et bonum habere testimonium apud eos qui foris sunt, et splendidis lucere operibus coram hominibus, et decore honesteque ambulare apud eos qui foris sunt : hæc sunt laquearia per bonum Christi odorem cuius ænigmas esse cupressus, in vitæ honestate artificiosè elaborata.

Nili. — Benevole rursus ipsa, qui potius obstupefacta quod audiret se pulchram a sponso nominari, (ipsi namque soli, mortalium vero nulli, istiusmodi appellationem congruere putabat), statim ad ipsum convertit testimonium dicens : *Ecce pulcher es, fratruelis meus, et formosus* πρὸς, pro *vulgè*, sic enim quibus ambare placuit distinguere,

¹⁸ Matth. vii, 24, 25.

et postea illud : *Lectus noster umbratus, corpus A* dicentes commune in quo requiescunt ambo, scilicet Dens Verbum et anima beata; cavente sponsone ipsa sub dio moraretur, ne rursus ex injuria radiorum solis adversi veteris nigredinis quidquam pateretur. Secundum aliam vero interruptionem sic intelligitur ac si sponsa dicat : O sponsa, tu solas vere dicris pulcher et formosus, non adscitiam, sed naturalem habens pulchritudinem. At ubi lectulus quoque noster factus es et umbratus, puram quidem habens formam deitatis, sed eandem obumbrans forma servi; et quasi sub velamento carnis quæ quidem divinitatis propria sunt operans, sed cognitu difficilis existens, propter tegumentum corporis quod ea quæ mirifice patrata sunt absdit.

Origenis. — Nunc sponsa primum visa est accuratius inspexisse sponsi pulchritudinem, etc.

CAP. II.

Vers. 1. Ego flos campi, liliam convallium.

Cyrilli. — Tanquam recepto jam desursum umbre, editoque virtutis partu, agresti se flori sponsa comparat : ostenditque quantopere prosit Christi adventus, siquidem valles quoque semini cuilibet ineptas, floribus ejusmodi plenas narrat. Etenim se valem appellat, propterea quod a demonibus olim incolis depressa fuerat.

Philonis. — Hæc dicit sponsa; audivit enim ab Isaia : « Exsultet deserta, et floreat ut liliam » ; et a Domino : « Considerate lilia agri » ; Dominus dicere intendit eos qui super terram sunt fideles post mortem florescere. Liliam enim convallium mortuum designat.

Hæc sponsa de semetipsa edisserit dicens : Ego postquam fuit in lecto nostro sponsus corpore obumbratus, qui ædificavit sibi domum in virtutum cedris tegens; facta sum, inquit, flos odoriferus et purus splendidusque ex humana natura, in latitudine campi, elegantia coloris, et odoris fragrantia, cæteris floribus antecellens, liliam nuncupatum continentie splendore corruscans. Hic autem campus comparatione verticis cælestis vallis nominatur, in quo bene culta ex imo vallis in altum educitur, sicut fert natura liliæ quo etiam in sublimi sua illi constet pulchritudo, terrena commistione minime polluta, nec vitæ spinis a malignis virtutibus suffocata, quas diaboli filias tacite insinavit.

Nili. — Liliam seipsam vocat, vel quod decori sit vallibus propter actionum seu cogitationum humilitatem sic nominatis, in utrisque splendidè

¹⁹ Isa. xxxv, 1. ²⁰ Matth. vi, 28.

(25) *Patrol.* t. XVII, col. 260.

Ἡ κλίνη ἡμῶν σὺσκιος τὸ σῶμα λέγοντες τὸ κοινὸν ἐν ᾧ ἀνεπαύοντο ἀμφοτέρω, ὃ τε Θεὸς Λόγος καὶ ἡ μακροβία ψυχὴ· φειδομένου τοῦ νομφίου ὑπαίθρον αὐτὴν ἔχειν· μὴ πάλιν ἐξ ἐπηρείας τοῦ ἐναντίου ἡλίου ἀκτίνας πάθῃ τι τῆς παλαιᾶς μελανότητος· κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν διαίρεσιν, οὕτω νοηθήσεται· ὡσανεὶ τῆς νόμφης λαγούσης, ὅτι, ὦ νομφίε, σὺ μόνος ἂν ἐνδίκως λέγοιο καλὸς καὶ γε ὠρῖτος, μὴ ἐπίκτητον, ἀλλὰ φυσικὸν ἔχων τὸ κάλλος· καὶ πρὸς κλίνην δὲ ἡμῶν γενόμενος, ὠρῖτος εἶ καὶ σὺσκιος, τὴν μὲν θεῖαν τῆς θεότητος καὶ ἀκραιφνῆ μορφῆν, καὶ ὡς ὑπὸ παραπέτασματι τῆ σαρκὸς, ἐνεργῶν μὲν τὰ τῆς θεότητος ἴδια· οὐδὲ διάγνωστο; δὲ γενόμενος διὰ τὴν ἐπικρύπτουσαν τὰ ἐπιτελούμενα παραδόξως τοῦ σώματος περιβολήν.

Ἐπιγένους. — Νῦν ἔοικε πρότερον ἐνεοραχῆναι τρανότερόν τε τοῦ νομφίου κάλλει ἢ νόμφη, κ. τ. λ. (25).

ΚΕΦΑΛ. Β.

α'. Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων.

Κυρίλλου. — Ὁ; δεξαμένη ἡ νόμφη τὸν ἀνωθεν ἕτερον, καὶ τεκοῦσα τὴν ἀρετὴν, ἄνθει ἑαυτὴν παραβάλλει πεδίου· δείκνυσσι δὲ ὅσον ὠφέλησεν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημία, ὅπου γε καὶ τὰς κοιλάδας τὰς ἀνεπιτηδέους πρὸς ἃ παντασπύρον, τοιούτων μεστὰς εἰδείξεν ἀνθρώπων· κοιλάδα γὰρ λέγει τὴν ἀποκοιλανθεῖσαν ἀπὸ τῶν οἰκησάντων αὐτὴν πάλαι δαιμόνων.

Φιλωνος. — Ταῦτά φησιν ἡ νόμφη ἀκούσασα παρὰ Ἡσαίου, « Ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ὡς κρίνον ἀνθίστω » καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου, « Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ » λέγει δ' ἂν ὁ Κύριος ἐπὶ γῆς γεγονέναι, ὡς ἀνθήσωσιν οἱ πιστοὶ καὶ ἐν τῷ ᾄθῃ· τοῦτο γὰρ κοιλάδων κρίνον ὃ ἐστὶ νεκρὸς.

Γρηγορίου (26). — Ταῦτα ἡ νόμφη περὶ ἑαυτῆς διεξίρχεται λέγουσα· Ἐγὼ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν τῇ κλίνῃ ἡμῶν ἐν νομφίον σὺσκιασθέντα τῷ σώματι, ὃς ἐφλοδύθησεν ἐν ἐαυτῷ τὸν οἶκον ἐμὲ, ταῖς τῶν ἀρετῶν κέδροις ὠρόφωσας, γέγονε, φησὶν, ἄνθος εὐοσμὸν τε καὶ καθάρων καὶ λαμπρῶν, ἐκ τῆς ἐν τῷ πλάτει ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ πεδίου, εὐχροίας τε καὶ εὐωδίας, τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων διαφέρον. ὃ λέγεται κρίνον, τὴν τῆς σωφροσύνης ἀπαστρέπτον μαρμαρυγὴν· τὸ πεδῖον τοῦτο συγκρίσει τῆς οὐρανίας ἀψύδος κοιλάς ὀνομάζεται· ἐν ᾧ ἡ γεωργηθεῖσα καλῶς ἐκ τοῦ κοίλου πρὸς τὸ ὕψος ἐκδίδεται, ὡς καὶ τοῦ κρίνου ἡ φύσις· ὡς ἂν ἐν μετεώρῳ καθάρων αὐτῇ διαμένη τὸ κάλλος τῆς πρὸς τὴν γῆν ἐπιμιξίᾳ μὴ μολυβόμενον, μηδὲ συμπνιγόμενον ταῖς ἀκάνθαις τοῦ βίου, ταῖς ποτηραῖς δυνάμεσιν· ἃς τοῦ διαβόλου θυγατέρες κατὰ τὸ σιωπόμενον ἠνέστατο.

Νελλίου. — Κρίνον ἑαυτὴν, φησὶν, ἡ δὲ τὸ ἐμπρέπειν ταῖς διὰ ταπεινότητα πράξεων ἢ νοημάτων κοιλίαι· ὀνομαζομέναις, φαιδρῶς ἐν ἑκατέρωις κε-

NOTÆ.

(26) Anonyma sunt in C. B.

κοσμημένη καὶ λάμπουσα ἢ ὅτι κρίνειν μέλλει τὰς A
 τιαύτας ψυχὰς ἐν τῷ μέλλοντι ἐκ συγκρίσεως τῶν
 ἰδίων κατορθωμάτων, οὐδὲν ἔχουσα ἐν τῇ φύσει πλέον
 ἐκείνων ὡς Νινευίται, καὶ βασίλισσα Νότου κατακρί-
 νει τὴν ἀπιστον γενεάν· ἄνθος δὲ τοῦ πεδίου εἶναι
 λέγεται, τάχα μὲν τῶν κοιλάδων σημαίνουσών,
 καὶ διὰ τὸ ταπεινὸν καὶ ἀγεώργητον, καὶ διὰ τὸ
 πληθυντικῶς ὀνομάζεσθαι τὰ ἐκ βάρους ἀσεβείας εἰς
 ἐπίγνωσιν ἔλθόντα ἔθνη· τοῦ δὲ πεδίου τοῦ Ἰσραὴλ
 διὰ τὸ ἐξομαλίσθαι πρὸς ἐπιτηδειότητα γεωργίας,
 τοῖς προφητικῶς καὶ νομικοῖς παιδεύμασιν· καλῶς
 δὲ καὶ τούτων οὐχὶ καρπὸς ἀλλ' ἄνθος εἶναι λέγε-
 ται· οὐπω γὰρ τὸ τοῦ σταυροῦ τὴν γῆν ἀνατέμνει
 ἀροτρον, ἔπερ ἐπέθηκε τοῖς ἀποστόλοις ὡς βουσὶν ὁ
 Κύριος, ζυγάδην ἐπὶ τὴν γεωργίαν ἀποστείλας αὐ-
 τοῖς, οὐδέτιω αἵματι πεπότιστο Δεσποτικῶ· διὸ B
 ἄκαρπος ἦν καὶ στείρα.

Ἐπιγίνους. — Ἄνθος λέγει τὸ ἄδενον ἐπὶ τὸ γε-
 νέσθαι καρπὸς, κ. τ. λ. (27).

β. Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτω ἡ πλη-
 σίον μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων.

Γρηγορίου. — Ὅσην ὁρῶμεν τῆς εἰς τὸ ὕψος ἀνόδου
 τὴν προκοπὴν ἐπὶ τῆς ψυχῆς γινομένην. Πρώτη ἀνο-
 δος, τὸ πρὸς τὴν καθαιρετικὴν τῆς ἐναντίας δυνά-
 μεις ἵππον ὁμοιωθῆναι. Δευτέρα ἀνοδος, τὸ πλησίον
 αὐτὴν γενέσθαι, καὶ περισσεύει πειρῆσαι τὰ ἕμματα.
 Τρίτη τοῖνον ἀνοδος τὸ μηκέτι πλησίον, ἀλλ' ἀδελφὴν
 τοῦ Δεσπότη ὀνομασθῆναι. «Ὁς ἂν ποιήσῃ, φησὶ C
 τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
 οὗτος ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀδελφὴ μου, καὶ μήτηρ
 ἐστίν.» Ἐπεὶ οὖν γέγονεν ἄνθος, μηδὲν ὑπὸ τῶν
 ἀκανθῶν πειρασμῶν πρὸς τὸ γενέσθαι κρίνον
 παραβλαβείσα, ἐπιλαθομένη δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ οἴ-
 κου τοῦ πατρὸς αὐτῆς, πρὸς τὴν ἀληθινὴν εἶδε Πα-
 τέρα, διὸ καὶ ἀδελφὴ τοῦ Υἱοῦ ὀνομάζεται, τῷ τῆς
 υἰοθεσίας πνεύματι πρὸς τὴν συγγένειαν ταύτην
 μεταποιηθεῖσα, καὶ τῆς πρὸς τὰς θυγατέρας τοῦ ψευδ-
 ονόμου πατρὸς κοινωνίας ἀπαλλαγείσα, πάλιν γίνεται ἑαυτῆς ὀψηλοτέρα, καὶ βλέπει τὸ μυστήριον, διὰ τῶν
 τῆς περισσεύει ὀφθαλμῶν· λέγω δὲ τῷ πνεύματι τῆς προφητείας.

Αὕτη (27') τοῦ Νυμφίου ἐστὶν ἡ φωνὴ, μαρτυροῦσα
 τῇ Νύμφῃ πλέον ὢν ἑαυτῇ προσεμαρτύρησεν· ἐπειδὴ
 γὰρ ἑαυτὴν εἶπε κρίνον, τὰς δὲ λοιπὰς ψυχὰς κοι-
 λάδας, ἢ μετριοφρονοῦσα, ἢ καὶ ἀγνοήσασα· οὐ πᾶν D
 στοχαζομένη τῆς ἀληθείας· τὴν σύγκρισιν ἐποίησατο
 αὐτῆς ὁ μᾶλλον εἰδὼς τῶν γινομένων καταστάσεων
 τὰς ιδιότητας· καὶ κρίνω μὲν ταύτην παρσιζάζει,
 διὰ τὸ μηδὲν τὴν ἀπὸ τῶν σωματικῶν μέριμναν
 ἀναδέχεσθαι, ἀφροντιστῶς δὲ τοῖς παρατυχούσι, τὴν
 τοῦ σώματος ἐκπληροῦν χρεῖαν, ἀκατάπυρον καὶ
 αὐτοσχέδιον τὴν διαγωγὴν ἐλομένην διὰ τὴν περι-

ornata et relucens : vel quod in futuro iudicio judi-
 catura sit istiusmodi animas ex comparatione
 suorum recte gestorum, cum in natura nihil ampli-
 us illis habeat, sicut Ninivite ac regina Austri
 condemnabunt incredulam generationem. Flos autem
 campi esse dicitur, fortassis quidem vallium
 significatarum tum propter humilitatem culturæ-
 que carentiam, tum quia pluraliter sic nomi-
 nantur gentes ex profundo impietatis ad cognitio-
 nem venientes; campi vero Israel, quia prophetis
 ac legalibus doctrinis ad agriculturam probe com-
 parati ac complanati sunt. Recte autem etiam horum
 necdum fructus, sed flos esse dicitur, nondum
 enim crucis aratrum terram proscindit, quod Do-
 minus apostolis tanquam bobus jugaliter imposuit,
 ad agriculturam illos mittens : necdum sanguine
 Dominico rigata erat, quapropter infrugifera stie-
 rilisque exsistebat.

Origenis. — Florem dicit id quod in via est ut
 fructus fiat, etc.

VERS. 2. Sicut lilium in medio spinarum, sic propinqua
 mea in medio filiarum.

Gregorii. — Quantum videmus ascensum in altum
 tantum videmus esse animæ profectum : primus as-
 census est assimilari equis qui virtutem adversariam
 e medio sustulerunt; secundus, quod facta sit propin-
 qua sibi que fecerit oculos columbæ; tertius, jam as-
 census quod etiam soror Domini nominetur. « Qui
 enim fecerit, inquit, voluntatem Patris mei, hic
 frater et soror et mater est¹. » Postquam ergo
 facta est flos, nihil a spinosis læsa fuit tentationi-
 bus quominus esset lilium; oblita populi et domus
 patris et matris suæ, aspexit ad verum Patrem, et
 a Deo vocatur soror Filii, spiritu filiorum adoptio-
 nis in hanc adoptata cognitionem; et ab illa falsi
 nominis patris [filiarum communione] liberata sc-
 ipsa rursus fit sublimior, et aspicit mysterium per
 oculos columbæ, spiritu, inquam, prophetiæ.

Nili. — Hæc est vox Sponsi Sponsæ testimo-
 nium præbentis longe luculentius quam ipsa de
 se antea perhibuerat. Postquam enim ipsa se lilium
 vocaret, cæteras vero animas valles, modeste de se
 sentiens vel etiam ignorans; non omnino assecuta
 conjectando veritatem; comparationem ille insti-
 tuit qui eorum quæ sunt statuum proprietates
 magis novit, et lilio quidem ipsam assimilat, quod
 omnino nullam rerum corporalium admittat solli-
 citudinem; sed sine cura iis quæ obtingunt corpo-
 ris explet necessitatem, beatam ac paucis conten-

¹ Matth. xii, 49.

NOTÆ.

(27) *Patrol.* t. XVII, col. 260, 261.

(27') Hæc in C. V. sub nomine Gregorii con-
 PATROL. GR. LXXXVII.

tinuantur, et revera non inveniuntur in opribus
 editis sancti Nili.

tam eligens vivendi rationem, propter eam quam A gerit curam de regno cœlorum, prout in Evangeliiis ostenditur : spinis vero cœteras assimilans quia curam omnem circa sæcularia habebant, et necdum norant curas iis impensas fieri spinas, sed illas ipsas ex magno circa illas sollicitudines studio evasisse spinas.

Vers. 3. *Sicut malum in lignis silvæ, sic fratruelis meus inter medios filios.*

Gregorii. — Quid est ergo quod vidit? Silvam solet nominare Scriptura silvestrem hominum vitam in qua luxuriant varia genera passionum, in qua nidulantur feræ exitiosæ, et homines lædunt quorum natura in luce ac sole otiosa permanens in tenebris vim suam exerit. Propterea in silva plantatur malum : in quantum quidem lignum, cum reliquis est ejusdem essentia: « Tentatus enim per omnia pro similitudine absque peccato »²². In quantum vero fructu suo dulcedinem affert animi sensibus, majorem habet cum ligno inæqualitatem, quam lilium cum spinis, ut quod suaviter tantum spirat et visu oblectat, pomum autem et odoratu et gustu ac visu dulce est. Recte ergo vidit Sponsa quæ sit sui a Domino differentia, quoniam ille quidem et nobis fit lætitia oculorum, ut qui in eis sit lux et unguentum odoratu et vita comedentibus. Humana porro natura per virtutem perfecta, sit flus, non solum agricolam nutricus, sed seipsam exornans. Cibum autem non ipsi datori parat : quoniam honorum nostrorum non eget. Cæterum Dominus factus est quasi malum in silva, quia humana inseruit naturam ad speciem et ad odoris edulique suavitatem. Nos enim bonis illius egemus; quapropter, ait Sponsa, quia *fructus ejus dulcis in gutture meo* : Fructus autem est doctrina de qua David ait : « Quam dulcisa faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo »²³. Filios autem dicit non amicos sponsi, sed tenebrarum qui et filii i:æ nuncupantur ab communitate operum.

Ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου! » Ὑψίων δὲ λέγει οὐ φιλῶν ὄργης τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἔργων ὀνομάζονται.

Nili. — Comparatio quidem ostendit excellentiam. Sponsa namque omnes homines ligna silvæ appellavit, at Spousum suum dixit malum frugiferum. Cum enim ipse illam jam suis laudibus prævenisset et cum lilio contulisset quasi in medio spinarum mulierum reliquarum : ipse vicem reddit malum eum appellans in medio lignorum silvæ, quoniam ipse quidem planta frugifera est, ligna vero silvæ infrugifera, et ea qua potantur aqua suam ab eo differentiam manifeste declarant, siquidem de his Ecclesiastes ait : « Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex eis saltum germinantem ligna »²⁴. De ipso autem David : « Et erit, inquit, sicut lignum, quod plantatum est secus decursus

τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν φροντίδα, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις δεικνύται· ἀκάνθαις δὲ τὰς λοιπὰς ὁμοίων, διὰ τὴν πᾶσαν τὴν μερίμναν περὶ τὰ βιωτικὰ ἐσηκέναι· καὶ μηκέτι ἐν ταῖς φροντίσι γενέσθαι ἀκάνθας, ἀλλ' αὐτὰς ἐκεῖνης τῇ ἐκ πολλῆς τῆς περὶ τὰς μερίμνας σπουδῆς πεποιοῦσθαι κατὰ ταύτας.

Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἀνὰ μέσον τῶν υἱῶν.

Γρηγορίου. — Τί οὖν ἐστὶν ὃ τεθέαται; Δρυμὸν ὀνομάζει συνήθως ἡ ἀγία Γραφή τὴν ὑλώδη τῶν ἀνθρώπων βίον, τὴν τὰ ποικίλα τῶν παθημάτων εἶδη ὑλομανήσαντα, ἐν ᾧ τὰ φθαρτικὰ θηρία φαλεύει καὶ τοὺς ἀνθρώπους λυμαίνεται, ὡν ἡ φύσις ἐν φωτὶ καὶ ἡλίῳ ἀνεύρητος μένουσα, διὰ σκότους τὴν ἰσχὴν ἔχει. Διὰ τοῦτο φύεται ἐν τῷ δρυμῷ τὸ μῆλον· καθὼς μὲν ξύλον τοῖς λοιποῖς ὁμοούσιον ὑπάρχον· « Ἐπειράσθη γὰρ καθ' ὁμοιότητα πάντων, χωρὶς ἀμαρτίας »· καθὼς δὲ γλυκαίνει τῷ καρπῷ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, πλείονα τὴν πρὸς τὸν δρυμὸν ἔχει παραλλαγὴν· ἢ ὅσον ἔχει πρὸς τὰς ἀκάνθας τὸ κρίνον, ὅπερ εὐπνοῦν ἐστὶ μόνον καὶ τέρπει τῇ θέρμῃ· τὸ δὲ μῆλον ἡδὺ πρὸς ὄσμην τὴν καὶ γεῦσιν καὶ θέαν. Καλῶς οὖν εἶδεν ἡ νύμφη τὸ ἑαυτῆς πρὸς τὸν Δεσπότην διάφορον· ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἡμῶν καὶ ὀφθαλμῶν γίνεται χάρις, φῶς γινόμενος, καὶ μύρον ἐν τῇ ὀσφρήσει, καὶ ζωὴ τοῖς ἐσθίουσιν. Ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις δι' ἀρετῆς τελειωθείσα, ἄνθος γίνεται, μόνον οὐ τὸν γεωργὸν τρέφουσα, ἀλλὰ ἐαυτὴν καλλωπίζουσα· τροφὴν δὲ μὴ γεωργοῦσα τῷ χορηγῷ· τῶν γὰρ ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις, ὁ Θεοπάτωρ φησὶ· κρίνον μὲν οὖν ὡς ἐφημεν ἡ τελειομένη ψυχῇ, ἐαυτὴν μόνον, ὡς ἐφημεν, καλλωπίζουσα· ὁ δὲ Κύριος ὡς μῆλον γέγονεν ἐν δρυμῷ· ὅτι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεκέντρισεν φύσιν, πρὸς τὸ ὠραῖόν τε καὶ εὐώδες καὶ βρώσιμον· ἡμεῖς γὰρ τῶν ἐκεῖνου δεόμεθα· διὸ φησὶν ἡ Νύμφη, ὅτι· Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύς ἐν τῷ λάρυγγί μου· καρπὸς δὲ ἡ διδασκαλίᾳ, περὶ ἧς λέγει Δαβὶδ· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου, τινῶν τοῦ Νυμφίου, ἀλλὰ τοῦ σκότους, οἱ καὶ τέκνα

Νελλοῦ. Δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν· πάντας γὰρ ἀνθρώπους εἶπε ξύλα δρυμοῦ ἡ Νύμφη ὡς ἀκαρπα· μῆλον δὲ εἶπεν ὡς ἔγκαρπον πᾶν ἑαυτῆς Νυμφίον. Ἐκεῖνου γὰρ ἤδη φθάσαντος αὐτὴν τοῖς ἐπαίνοις καὶ κρίνῳ παρεικάταντος, ὡς ἐν μέσῳ ἀκάνθων τῶν λοιπῶν γυναικῶν, αὐτὴ πάλιν ἀνταμείβεται μῆλον αὐτὸν ἐν μέσῳ ξύλων δρυμοῦ προσαγορεύουσα, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔγκαρπος ἐστὶ φυτὸν, τὰ δὲ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἀκαρπα· καὶ τῷ ἀφ' οὗ ποτιζονται ὕδατι, τὴν πρὸς αὐτὰ διαφορὰν σαφῶς ἐνδεικνύμενος· περὶ μὲν γὰρ τούτων ὁ Ἐκκλησιαστής· « Ἐποίησάμην κολυμβήθρας, φησὶν, ὕδατων, τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν δρυμὸν βλαστῶν καὶ τὰ ξύλα »· περὶ δὲ τούτου Δαβὶδ φησὶ· « Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ

²² Hebr. iv, 15. ²³ Psal. cxviii, 103.

τας διεξέρχους τῶν ὑδάτων· οὐχ ὁμοιον δὲ ἀενάοις ἅ
 περιρρεόμενον ὑδασι ποτιζέσθαι, καὶ ἐπινοίαις ἀν-
 θρωπίναις ἐν κολυμβήθρῃ συναχθεῖσιν ἀρδεύεσθαι
 ὑδασι· τὸ μὲν γὰρ τὸν οὐράνιον σημαίνει λόγον, τὸ
 δὲ τὴν ἀνθρωπίνην διδασκαλίαν· ἔπειθ' ὡσπερ τὸ
 μῆλον ἐμπεριεχομένην τῷ δέρματι φυλάττων τὴν
 εὐωδίαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἐξω αὐτὴν διαδίδωσιν, οὕτω καὶ
 ἡ θεότης ἐνεκρύπτετο τῷ σώματι· ὁμοως τὴν ἐνέρ-
 γειαν διεδίδου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξω φαινομένου σαρκίου·
 σκιά δὲ ἐν ἧ ἐπεθύμησεν καθίσθαι ἡ Νύμφη, ἐπειδὴ
 μᾶλλον ἐκ τῶν φύλλων ἢ σκιά πέφυκεν ὡς ἐπὶ τὸ
 πλείστον γίνεσθαι, τῷ συγχραινεῖ τῆς τῶν πετάλων
 ἐνώσεως, τὴν ἡλιακὴν ἀκτίνα ἀποτεριχεύουσα· ὅσα
 οὖν κατὰ φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπετέλει ὁ Κυ-
 ριακὸς ἄνθρωπος ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ ὅσα φύσεως
 ἦν ἔργα· ἐπειδὴ μετὰ τινος ὠφελείας ἐποίησε καὶ
 ταῦτα μέτρον, οὐ τῆς ὀρέξεως τὸ ἀπληστον, ἀλλὰ
 τῆς χρείας γινώσκων τὸ αὐταρκές· καρπὸς γὰρ τοῦ
 μῆλου αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, ὅς καὶ γλυκὺς γεγέ-
 νηται ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῆς· τὴν τῆς ψυχῆς αἰσθη-
 σιν εὐφράνας τῇ χρηστῇ ποιότητι τῆς γεύσεως· ἔχει
 δὲ πρὸς τῇ ἡθι:κῇ ταύτῃ θεωρίᾳ, καὶ δογματικὴν τὸ
 ῥητόν. Εἰ γὰρ σκιάν ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων
 ἀγαθῶν, καὶ ἔστι τινὰ τῶν μελλόντων· τὸ δὲ σῶμα
 Χριστοῦ, ἀπ' οὗ καὶ ἡ σκιά παρυφίσταται, ἐν τῇ σκιά
 τοῦ νόμου. Καλῶς ἐκάθισεν ἡ Νύμφη· οὐχ αὐτὸν τὸν
 νόμον ποιούσα σωματικῶς, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτοῦ σημα-
 νομένα· ἀργούσα μὲν τῶν τυπικῶν παραγγελμάτων·
 ἀργίαν γὰρ ἡ κάθισις σημαίνει, τοῦ καρποῦ δὲ ἀπο-
 λαύουσα πλουσίως καὶ τούτῳ ἐνευωχουμένη, καὶ
 ὀσφρῆσαι, καὶ γεύσει, καὶ τέρψει καὶ ἀπολαύσει·
 ἐπειδὴ τροφῆς μὲν ἡ γεύσις ὄργανον, τέρψεως ἡ ὀσ-
 φρησις.

Origenis. — Ἐπρεπε τῇ Νύμφῃ, κ. τ. λ. (28).

Philonis. — Ἦγουν υἱῶν τῶν Ἰουδαίων φησιν,
 κατὰ τὸ «Γιούς ἐγέννησα,» ὅς ὡς ἀκάρπους καὶ ξύλα
 ὄρουμοῦ προσωνόμασεν· ὧν ἐν μέτρῳ κατὰ σάρκα
 Χριστὸς, ἅτε μετασχηκῶς αἵματος καὶ σαρκός, ὧν
 τὸ μῆλον εἰκῶν ἐν ἑαυτῷ φέρον τὸ ἐρυθρὸν καὶ λευ-
 κόν, καὶ μὲν καὶ εἰωδιάζον.

Apollinariou. — Τότε ἐξ ἀληθῶς γλυκαίνεται
 τὰ τῆς ψυχῆς μου αἰσθητήρια, ὅταν ἡμᾶς πρὸς τὸν
 ἐκ τῶν πειρασμῶν φλογμὸν ἢ τοῦ μῆλου σκιά διατει-
 χίσῃ, ὡς μὴ ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου ἡλίου συγκαίεσθαι·
 οὐκ ἔστι δὲ ἄλλως ὡς ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ξύλου τῆς
 ζωῆς ἀναψύξαι· μὴ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς τούτο τὴν
 ψυχὴν ἀναγούσης.

Ὀ. Εισαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου.

Origenis. — Ταῦτα πρὸς, κ. τ. λ. (29).

Gregoriorum. — Ἡ πῶς τρέχει τὸν καλὸν δρόμον
 καὶ θεῖον ἢ καλῶς τῇ ἔπιπῳ παρεκασθείσα ψυχῇ;
 τοῖς γὰρ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινομένη, οὐκ ἀρκεῖται τῷ
 τῆς σοφίας κρατῆρι· ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ληνὸν τοῦ

aquarum²⁵. » Non autem simile est perennibus cir-
 cumfluum aquis potari et humanis adinventionibus
 in piscina coactis aquis irrigari : illud namque
 caelestem sermonem, hoc vero humanam doctrinam
 significat. Deinde quia malum, circumdatam cor-
 tice custodiens odoris suavitatem, illam foris dif-
 fundit : sic etiam divinitas corpore abdebat,
 foris tamen etiam in carne apparentem suam pro-
 debat efficacitatem. Umbra porro in qua sedere
 Sponsa desideravit (cum ut plurimum ex foliis po-
 titius quam aliunde umbra fieri amet, dum viridi-
 tantium densa conjunctione foliorum solarem ra-
 dium arcet), sunt ea quæ Dominicus homo secun-
 dum naturam humanam perficiebat, comedens et
 bibens et quæcunque erant opera naturæ, quia
 cum aliqua utilitate etiam hæc obibat modum in
 iis non cupiditatis immoderantiam sed necessitatis
 sufficientiam sciens. Fructus enim mali sunt opera
 virtutum qui et dulcis factus est in gutture ipsius ;
 optima qualitate gustus oblectans : præter moralem
 autem hanc contemplationem etiam dogmaticam
 doctrinam hic textus continet, siquidem umbram
 habet lex futurorum bonorum²⁶, et sunt quædam
 umbra futurorum, corpus vero Christi a quo et
 umbra existit in umbra legis. Pulchre sedit Sponsa
 non ipsam legem faciens corporaliter, sed quæ in
 ea significantur ; vacans quidem typicis edictis (va-
 cationem enim sessio designat), sed fructibus abun-
 danter fruens eisque se recreans, tum olfactu, tum
 gustu, cum delectatione atque fruitione ; quia cibi
 quidem gustus, delectationis vero instrumentum
 est odoratus.

Origenis. — Decebat Sponsam, etc.

Philonis. — Vel per filios Judæos intelligit, juxta
 illud : « Filios genui²⁷ ; » quos etiam tanquam in-
 frugiferos ligna silvæ appellavit, quorum in medio
 secundum carnem Christus, utpote particeps san-
 guinis et carnis, quorum imago est malum in se
 ruborem et candorem ferens, nec non odoris sua-
 vitatem.

Apollinariii. — Tunc autem vero dulces reddit
 animi sensus, quando nos contra tentationum
 æstum defendit ne a tali sole aduramur. Aliter autem
 non possumus sub umbra ligni vitæ refrigerari,
 nisi desiderium eo animum adduxerit.

Vers. 4. Introducite me in domum vini.

Origenis. — Hæc ad, etc.

Gregorii. O quomodo ad divinum cursum propet-
 rat anima quæ recte prius equæ assimilata est ? Nam
 ad anteriora se extendens non est contenta crateri
 sapientiæ, sed in ipsomet torculari vini mystici

²⁵ Eccle. ii, 6. ²⁶ Psal. i, 3. ²⁷ Isa. i, 2.

NOTÆ.

(28) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

(29) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

tam eligens vivendi rationem, propter eam quam A gerit curam de regno cœlorum, prout in Evangelii ostenditur : spinis vero cœteras assimilans quia curam omnem circa sæcularia habebant, et necdum norant curas iis impensas fieri spinas, sed illas ipsas ex magno circa illas sollicitudines studio evasisse spinas.

Vers. 3. *Sicut malum in lignis silvæ, sic fratruelis meus inter medios filios.*

Gregorii. — Quid est ergo quod vidit? Silvam solet nominare Scriptura silvestrem hominum vitam in qua luxuriant varia genera passionum, in qua nidolantur feræ exitiosæ, et homines lædunt quarum natura in luce ac sole otiosa permanens in tenebris vim suam exerit. Propterea in silva plantatur malum : in quantum quidem lignum, cum reliquis est ejusdem essentia: « Tentatus enim per omnia pro similitudine absque peccato ». In quantum vero fructu suo dulcedinem affert animi sensibus, majorem habet cum ligno inæqualitatem, quam liliū cum spinis, ut quod suaviter tantum spirat et visu oblectat, pomum autem et odoratu et gustu ac visu dulce est. Recte ergo vidit Sponsa quæ sit sui a Domino differentia, quoniam ille quidem et nobis fit lætitia oculorum, ut qui in eis sit lux et unguentum odoratui et vita comedentibus. Humana porro natura per virtutem perfecta, fit flus, non solum agricolam nuticiens, sed seipsam exornans. Cibum autem non ipsi datori parat : quoniam bonorum nostrorum non eget. Cæterum Dominus factus est quasi malum in silva, quia humana inseruit naturam ad speciem et ad odoris edulique suavitatem. Nos enim bonis illius egemus; quapropter, ait Sponsa, quia *fructus ejus dulcis in gutture meo* : Fructus autem est doctrina de qua David ait : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo ». Filios autem dicit non amicos sponsi, sed tenebrarum qui et filii iæ nuncupantur ab communitate operum. ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου! » Ὑἱὼν δὲ λέγει οὐ φίλων ὀργῆς τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἔργων ὀνομάζονται.

Nili. — Comparatio quidem ostendit excellentiam. Sponsa namque omnes homines ligna silvæ appellavit, at Sponsum suum dixit malum frugiferum. Cum enim ipse illam jam suis laudibus prævenisset et cum lilio contulisset quasi in medio spinarum mulierum reliquarum : ipse vicem reddit malum eum appellans in medio lignorum silvæ, quoniam ipse quidem planta frugifera est, ligna vero silvæ infrugifera, et ea qua potantur aqua suam ab eo differentiam manifeste declarant, siquidem de his Ecclesiastes ait : « Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex eis saltum germinantem ligna ». De ipso autem David : « Et erit, inquit, sicut lignum, quod plantatum est secus decursus

τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν φροντίδα, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις δεικνύται· ἀκάνθαις δὲ τὰς λοιπὰς ὁμοίων, διὰ τοῦ πάσαν τὴν μέριμναν περὶ τὰ βιωτικὰ ἐσηκέναι· καὶ μηκέτι ἐν ταῖς φροντίσι γενέσθαι ἀκάνθας, ἀλλ' αὐτὰς ἐκείνης τῷ ἐκ πολλῆς τῆς περὶ τὰς μερίμνας σπουδῆς πεποιθῆσθαι κατὰ ταύτας.

Ὁς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἀνὰ μέσον τῶν υἱῶν.

Γρηγορίου. — Τί οὖν ἐστὶν ὃ τεθέεται; Δρυμὸν ὀνομάζει συνήθως ἡ ἀγία Γραφή τὸν ὑλώδη τῶν ἀνθρώπων βίον, τὸν τὰ ποικίλα τῶν παθημάτων εἶδη ὑλομανήσαντα, ἐν τῷ τὰ φθαρτικὰ θηρία φωλεύει καὶ τοὺς ἀνθρώπους λυμάλνεται, ὧν ἡ φύσις ἐν φωτὶ καὶ ἡλῶ ἀνεκέρρητος μένουσα, διὰ σκότους τὴν ἰσχὺν ἔχει. Διὰ τοῦτο φύεται ἐν τῷ δρυμῷ τὸ μῆλον· καθὼ μὲν ξύλον τοῖς λοιποῖς ὁμοούσιον ὑπάρχον· « Ἐπειράσθη γὰρ καθ' ὁμοιότητα πάντων, χωρὶς ἀμαρτίας· » καθὼ δὲ γλυκαίνει τῷ καρπῷ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, πλεονα τὴν πρὸς τὸν δρυμὸν ἔχει παραλλαγὴν· ἢ ὅσον ἔχει πρὸς τὰς ἀκάνθας τὸ κρίνον, ὅπερ εὐπνοῦν ἐστὶ μόνον καὶ τέρπει τῇ θέᾳ· τὸ δὲ μῆλον ἡδὺ πρὸς ὄσμην τὴν καὶ γεῦσιν καὶ θέαν. Καλῶς οὖν εἶδεν ἡ Νύμφη τὸ ἑαυτῆς πρὸς τὸν Δεσπότην διάφορον· ὅτι ἐκείνος μὲν ἡμῶν καὶ ὀφθαλμῶν γίνεται χάρις, φῶς γινόμενος, καὶ μύρον ἐν τῇ ὀσφρήσει, καὶ ζωὴ τοῖς ἐσθίουσιν. Ἡ δὲ ἀνθρωπίνῃ φύσει δι' ἀρετῆς τελειωθείσα, ἄθος γίνεται, μόνον οὐ τὸν γεωργὸν τρέφουσα, ἀλλὰ ἐαυτὴν καλλωπίζουσα· τροφὴν δὲ μὴ γεωργοῦσα τῷ χορηγῷ· τῶν γὰρ ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις, ὁ Θεοπάτωρ φησὶ· κρίνον μὲν οὖν ὡς ἐφημεν ἡ τελειομένη ψυχῇ, ἐαυτὴν μῖνον, ὡς ἐφημεν, καλλωπίζουσα· ὁ δὲ Κύριος ὡς μῆλον γέγονεν ἐν δρυμῷ· ὅτι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεκέντρισεν φύσιν, πρὸς τὸ ὠραῖόν τε καὶ εὐώδες καὶ βρώσιμον· ἡμεῖς γὰρ τῶν ἐκείνου δεόμεθα· διὸ φησὶ ἡ Νύμφη, ὅτι· Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύς ἐν τῷ λάρυγγί μου· καρπὸς δὲ ἡ διδασκαλίᾳ, περὶ ἧς λέγει Δαβὶδ· « Ὁς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου, τινῶν τοῦ Νυμφίου, ἀλλὰ τοῦ σκότους, οἱ καὶ τέκνα

Νελλοῦ. Δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν· πάντας γὰρ ἀνθρώπους εἶπε ξύλα δρυμοῦ ἡ Νύμφη ὡς ἀκαρπα· μῆλον δὲ εἶπεν ὡς ἔγκαρπον πᾶν ἑαυτῆς Νυμφίον. Ἐκείνου γὰρ ἤδη φθάσαντος αὐτὴν τοῖς ἐπαίνοις καὶ κρίνω παρεϊκάσαντος, ὡς ἐν μέσῳ ἀκάνθων τῶν λοιπῶν γυναικῶν, αὕτη πάλιν ἀνταμείβεται μῆλον αὐτὸν ἐν μέσῳ ξύλων δρυμοῦ προσαγορεύουσα, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔγκαρπὸν ἐστὶ φυτὸν, τὰ δὲ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἀκαρπα· καὶ τῷ ἀφ' οὗ ποτιζονται ὕδατι, τὴν πρὸς αὐτὰ διαφορὰν σαφῶς ἐνδεικνύμενος· περὶ μὲν γὰρ τούτων ὁ Ἐκκλησιαστής· « Ἐποίησάμην κολυμβήθρας, φησὶν, ὑδάτων, τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν δρυμὸν βλαστῶν καὶ τὰ ξύλα· » περὶ δὲ τούτου Δαβὶδ φησὶ· « Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ

²² Hebr. iv, 15. ²³ Psal. cxviii, 103.

τας διεξίθους τῶν ὑδάτων· ὁ οὐχ ὁμοιον δὲ ἀενάοις Ἀ
 περιβρέμενοι ὑδασι ποτίσθαι, καὶ ἐπινοίαις ἀν-
 θρωπίναις ἐν κολυμβήθρα συναχθεῖσιν ἀρδεύεσθαι
 ὑάσι· τὸ μὲν γὰρ τὸν οὐράνιον σημαίνει λόγον, τὸ
 δὲ τὴν ἀνθρωπίνην διδασκαλίαν· Ἐπειθ' ὡσπερ τὸ
 μῆλον ἐμπεριεχομένην τῷ δέρματι φυλάττων τὴν
 εὐωδίαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἐξω αὐτὴν διαδίδωσιν, οὕτω καὶ
 ἡ θεότης· ἐνεκρύπτετο τῷ σώματι· ὁμοίως τὴν ἐνέρ-
 γειαν διεδίδου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξω φαινομένου σαρκίου·
 σκιὰ δὲ ἐν ἣ ἐπεθύμησεν καθῆσαι ἡ Νύμφη, ἐπειδὴ
 μᾶλλον ἐκ τῶν φύλλων ἢ σκιὰ πέφυκεν ὡς ἐπὶ τὸ
 πλείστον γίνεσθαι, τῷ συγκραίνει τῆς τῶν πετάλων
 ἐνώσεως, τὴν ἠλιακὴν ἀκτίνα ἀποτειχίζουσα· ὅσα
 οὖν κατὰ φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπετελεῖ ὁ Κυ-
 ριακὸς ἀνθρώπος ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ ὅσα φύσεως
 ἦν ἔργα· ἐπειδὴ μετὰ τινος ὠφελείας ἐποίηε καὶ
 ταῦτα μέτρον, οὐ τῆς ὀρέξεως τὸ ἀπληστον, ἀλλὰ
 τῆς χρείας γινώσκων τὸ αὐταρκεῖς· καρπὸς γὰρ τοῦ
 μήλου αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, ὅς καὶ γλυκὺς γεγέ-
 νηται ἐν τῷ λάφυργι αὐτῆς· τὴν τῆς ψυχῆς αἰσθη-
 σιν εὐφράνας τῇ χρηστῇ ποιότητι τῆς γεύσεως· ἔχει
 δὲ πρὸς τῇ ἠθικῇ ταύτῃ θεωρίᾳ, καὶ δογματικὴν τὸ
 ῥητόν. Εἰ γὰρ σκιὰν ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων
 ἀγαθῶν, καὶ ἐστὶ τινὰ τῶν μελλόντων· τὸ δὲ σῶμα
 Χριστοῦ, ἀπ' οὗ καὶ ἡ σκιὰ παρυφίσταται, ἐν τῇ σκιᾷ
 τοῦ νόμου. Καλῶς ἐκάθισεν ἡ Νύμφη· οὐκ αὐτὸν τὸν
 νόμον ποιούσα σωματικῶς, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτοῦ σημα-
 νόμιστα· ἀργούσα μὲν τῶν τυπικῶν παραγγελημάτων·
 ἀργίαν γὰρ ἡ κάθισις σημαίνει, τοῦ καρποῦ δὲ ἀπο-
 λαύουσα πλουσίως καὶ τούτῳ ἐνευαχουμένη, καὶ
 ἀσφρήσει, καὶ γεύσει, καὶ τέρψει καὶ ἀπολαύσει·
 ἐπειδὴ τροφῆς μὲν ἡ γεῦσις ἄργανον, τέρψεως ἡ ὁσ-
 φρησις.

Ὀριγένοῦς. — Ἐπρεπε τῇ Νύμφῃ, κ. τ. λ. (28).

Φιλωνος. — Ἦγουν ὑκῶν τῶν Ἰουδαίων φησὶν,
 κατὰ τὸ «Γιούσις ἐγέννησα,» οὗς ὡς ἀκάροπους καὶ ξύλα
 ὄρουμῳ προσωνόμασεν· ὧν ἐν μέσῳ κατὰ σάρκα
 Χριστὸς, ἅτε μετασχηκῶς αἵματος καὶ σαρκὸς, ὧν
 τὸ μῆλον εἰκῶν ἐν ἑαυτῷ φέρον τὸ ἐρυθρόν καὶ λευ-
 κόν, καὶ μὲν καὶ εὐωδιάζον.

Ἀπολλινάριον. — Τότε δὲ ἀληθῶς γλυκαίνεται
 τὰ τῆς ψυχῆς μου αἰσθητήρια, ὅταν ἡμᾶς πρὸς τὸν
 ἐκ τῶν πειρασμῶν φλογμὸν ἡ τοῦ μήλου σκιὰ διατει-
 χίσῃ, ὡς μὴ ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου ἡλίου συγκαλεσθαι·
 οὐκ ἐστὶ δὲ ἄλλως ὡς ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ ξύλου τῆς
 ζωῆς ἀναψύξαι· μὴ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς τοῦτο τὴν
 ψυχὴν ἀναγούσης.

δ. Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου.

Ὀριγένοῦς. — Ταῦτα πρὸς, κ. τ. λ. (29).

Γρηγορίου. — Ἦ πῶς τρέχει τὸν καλὸν δρόμον
 καὶ θεῖον ἡ καλῶς τῇ ἔμπῳ παρεκασθεῖσα ψυχῇ;
 τοῖς γὰρ ἐμπροσθεν ἐπεκτεινομένη, οὐκ ἀρκεῖται τῷ
 τῆς σοφίας κρατῆρι· ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ληνὸν τοῦ

aquarum 28. Non autem simile est perennibus cir-
 cumfluum aquis potari et humanis adinventionibus
 in piscina coactis aquis irrigari: illud namque
 caelestem sermonem, hoc vero humanam doctrinam
 significat. Deinde quia malum, circumdatam cor-
 tice custodiens odoris suavitatem, illam foris dif-
 fundit: sic etiam divinitas corpore abdebat, foris
 tamen etiam in carne apparentem suam pro-
 debat efficacitatem. Umbra porro in qua sedere
 Sponsa desideravit (cum ut plurimum ex foliis pot-
 tius quam aliunde umbra fieri amet, dum viri-
 dantium densa conjunctione foliorum solarem ra-
 dium arceat), sunt ea quae Dominicus homo secun-
 dum naturam humanam percipiebat, comedens et
 bibens et quaecunque erant opera naturae, quia
 cum aliqua utilitate etiam haec obibat modum in
 iis non cupiditatis immoderantiam sed necessitatis
 sufficientiam sciens. Fructus enim mali sunt opera
 virtutum qui et dulcis factus est in gutture ipsius;
 optima qualitate gustus oblectans: praeter moralem
 autem hanc contemplationem etiam dogmaticam
 doctrinam hic textus continet, siquidem umbram
 habet lex futurorum honorum 29, et sunt quaedam
 umbra futurorum, corpus vero Christi a quo et
 umbra existit in umbra legis. Pulchre sedit Sponsa
 non ipsam legem faciens corporaliter, sed quae in
 ea significantur; vacans quidem typicis edictis (va-
 cationem enim sessio designat), sed fructibus abun-
 danter fruens eisque se recreans, tum olfactu, tum
 gustu, cum delectatione atque fruitione; quia cibi
 quidem gustus, delectationis vero instrumentum
 est odoratus.

Origenis. — Decebat Sponsam, etc.

Philonis. — Vel per filios Judaeos intelligit, juxta
 illud: «Filius generi 29;» quos etiam tanquam in-
 frugiferos ligna silvae appellavit, quorum in medio
 secundum carnem Christus, utpote particeps san-
 guinis et carnis, quorum imago est malum in se
 ruborem et candorem ferens, nec non odoris sua-
 vitatem.

Apollinarii. — Tunc autem vero dulces reddit
 animi sensus, quando nos contra tentationum
 aestum defendit ne a tali sole aduramur. Aliter autem
 non possumus sub umbra ligni vitae refrigerari,
 nisi desiderium eo animum adduxerit.

VERS. 4. Introducite me in domum vini.

Origenis. — Haec ad, etc.

Gregorii. Quomodo ad divinum cursum prope-
 rat anima quae recte prius equae assimilata est? Nam
 ad anteriora se extendens non est contenta cratere
 sapientiae, sed in ipsomet torculari vini mystici

28 Eccle. 11, 6. 29 Psal. 1, 3. 30 Isa. 1, 2.

NOTAE.

(23) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

(29) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

versari desiderat, et in vite illa' quæ talem botrum A

Merito expetit Sponsa deinceps introduci in domum vini : cum enim in cruce botro suspenso et ab omnibus exinanito (quod adhuc vernaret), non omnibus appareret vini usus; hæc sola post manifestandum ante credidit firmiter animo istius modi; præcipiens cogitationem, quasi ante tempus vini, vinum in vernante uva contemplando, et in cruce versanti testimonium desuper adhibendo divinitatis, et dum tribularetur, futuram ejus in cruce pendentis uvæ prædicationem, quasi jam promulgatam firmiter tenens, illudque ipsi ante rerum eventum, quod aliis post eventum accidebat. Hoc igitur eximium istius modi iudicii præmium postulat in domum vini ingressum : si autem vinum est Verbum utique domus vini Pater sit, in ipso enim reperitur Verbum. Postquam ergo in tali domo versabatur, recte etiam ordinari in se postulat charitatem, ut quæ per talem instantiam, jam pridem evaserit digna dilectione, qua charitas in ipsa ordinaretur, non amplius ut accidit illam diligentium, sed ut sit inter ordinatos et electos, ex debito deinceps dilectorum numero existens et locum obtinens.

Apollinariæ. — Etiam vinum ad lætitiæ cordis juxta Psalmistam dicitur, et vinum bene olens, juxta Zachariam.

Congruit autem extraneæ Sponsæ illud : *Introduce me in domum vini*, siquidem prius non erat in vinea : nam post eos qui circa tertiam et sextam et nonam horam vocati sunt, sub undecimam hæc vocatur, postquam audiverat : « Quid hic statis tota die otiosi? Ite et vos in vineam meam »²⁷. » Otiosa namque erat quia sibi propria non operabatur, sed cum alienas vineas custodiret, etiam primum accipit præmium charitatis, signum regium, donum spiritale : unde et Aquila, *Ordinavit in me charitatem*, ait. Charitatis enim est illud : « Voluisti novissimo dare sicut et tibi »²⁸.

Ordinate in me charitatem.

Gregorii. — In desiderio jam existens, ad majus iterum exsilit, et ait : Cum jam sim in domo vini, subijcite me charitati, quæ est secus, sive ordinate in me charitatem. Quomocumque enim utaris verbi inversione, idem est quod per utrumque significatur, sive ex eo quod ipsa charitati subijciatur, sive ex eo quod in ipsa charitas ordinetur. Vel forsitan etiam docemur ejusmodi sit Deo exhibenda charitas et quemadmodum in se invicem affectos esse oporteat, ne forte inordinata et inversa fiat charitatis adimpletio. Oportet enim Deum diligere ex tota anima, et corde, et virtute, proximum autem sicut seipsum, et ux-

²⁷ Matth. xx, 6. ²⁸ ibid. 14.

A μουσικῶν οἴνου γενέσθαι ποθεῖ· καὶ τὴν ἀμπελον ἐκείνην τὴν τοιοῦτον βότρυν ἐκτρέφουσα.

Nelou. — (30) Εἰκότως ἀπαιτεῖ ἡ Νύμφη τοιοῦτον, τὸ εἰσαχθῆναι εἰς τὸν οἶκον τοῦ οἴνου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ τὸν βότρυν κρεμάμενον, καὶ παρὰ πάντων ἐξουθενηθέντα διὰ τὸ εἶτι κυπριζόντα, μὴ πᾶσιν ἐπιφαινεῖν τὴν τοῦ οἴνου χρῆσιν μόνη τὸ ὑστερον ὀποδειχθισόμενον προεπίστευσεν ἐν τῷ λογισμῷ τὴν τοιαύτην προκαθηδρῦσασα εὐνοίαν· ὡς πρὸ καιροῦ τοῦ οἴνου ἐν τῇ κυπριζούσῃ σταφυλῇ θεωρεῖν ἐν τῷ σταυρῷ ἵντι ἄνω, θεότητα προσμαρτυρεῖν, καὶ τὸ ἐκθλιβέσθαι μέλλον τῆς ἐν τῷ σταυρῷ σταφυλῆς κήρυγμα, ὡς ἦδη λαλοῦμενον βεβαίως καταχουσα· κάκεινο παθούσα πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως, ὅπερ οἱ πολλοὶ μετὰ τὴν ἐκθασιν ἔπαθον· ὅπερ γέρας ἐξαιρετον τῆς τοιαύτης κρίσεως, αἰτεῖ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ οἴνου εἰσῶδον· εἰ δὲ οἴνος ἐστὶν ὁ λόγος, οἶκος τοῦ οἴνου εἰη ἂν ὁ Πατήρ· ἐν τούτῳ γὰρ εὐρίσκεται ὁ Λόγος, μετὰ δὲ τὸ γενέσθαι ἐν τῷ τοιοῦτῳ οἴκῳ καλῶς, καὶ ταγῆναι τὴν ἀγάπην ἐπ' αὐτῇ βούλεται, ἀξίαν ἀγάπης ἦδη διὰ τὴν τοιαύτην ἔνστασιν γεγενημένην· ὥστε ταγῆναι ἐπ' αὐτῇ τὴν ἀγάπην, μηκέτι ὡς ἔτυχεν αὐτὴν ἀγαπῶντων, ἀλλ' ἐν τοῖς τεταγμένοις καὶ ὀρισμένοις τῶν ἐξ ὀφειλῆς λοιπὸν ἀγαπωμένων οὖσαν, ἀριθμεῖν καὶ ἔχειν.

Ἀπολιναρίου. — Καὶ οἶνος εἰς εὐφροσύνην καρδίας κατὰ τὸν ψαλμῶδὸν λέγεται· καὶ οἶνος εὐωδίζων κατὰ τὸν Ζαχαρίαν.

C Ἡρμοῦ δὲ τῇ ἐπήλυδι νύμφη τὸ, *Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου*· οὐ γὰρ ἦν τὸ πρότερον εἰσῶ τοῦ ἀμπελώνος· μετὰ γὰρ τὰς περὶ τρίτην καὶ ἕκτην καὶ ἑνάτην κληθέντας, ὑπὸ τῆς ἐνδεκακτην αὐτῇ καλεῖται· ἀκούσασα, « Τί ὧδε ἐστήκατε ὀλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; Πορεύεσθε εἰς τὸν ἀμπελῶνα· ἦργει γὰρ, ὅτι μὴ τὰ οἰκεία εἰργάζετο, ἀλλοτρίας ἀμπελούς φυλάττουσα· καὶ λαμβάνει πρῶτον τὴν ἐξ ἀγάπης τιμὴν, τὸν χαρακτήρα τὸν βασιλικὸν, τὸ δῶρον τὸ πνευματικόν· διὸ καὶ Ἀκύλας, *Ἐταξον ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην*, φησὶν· ἀγάπης γὰρ, τὸ, « Θέλω τούτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καὶ σοί. »

Τάξτε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην.

Γρηγορίου. — Ἐντὸς τοῦ ποθομένου γενομένη, ἐπὶ τὸ μείζον πάλιν ἐξάλλεται, καὶ φησὶν· Ἐπειπερ D γέγονα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ οἴνου, ὑποτάξατέ με τῇ ἀγάπῃ, ἥ τίς ἐστὶν ὁ Θεός· ἡ τάξτε ἐπὶ ἐμὲ τὴν ἀγάπην· ταυτὸν γὰρ ἐστὶ τὸ σημαίνονμενον δι' ἑκατέρου, ὅπως ἂν χρῆσις τῇ ἀναστροφῇ τοῦ λόγου, ἐκ τῆς τοῦ ὑπὸ τὴν ἀγάπην ταχθῆναι καὶ ἐν τῇ τοῦ τὴν ἀγάπην αὐτῇ ταχθῆναι· ἡ τάχα καὶ διδασκόμεθα οἶαν ἀνατεθῆναι προσήκει τῷ Θεῷ τὴν ἀγάπην, καὶ ὅπως πρὸς τοὺς ἄλλους ἔχειν· μήποτε ἀτακτῶς τις καὶ ἀντὶλλομένη γένηται τῆς ἀγάπης ἢ ἀποπλήρωσις· Θεὸν γὰρ δὴ ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ

NOTÆ.

(30) Scholium hoc in C. B. Gregorio ascribitur.

κρίσις καὶ δυνάμει, τὸν δὲ πλησίον ὡς αὐτόν· ἡ γυναικίαν δὲ, εἰ μὲν τίς ἐστι, καθαρωτέραν ψυχῆς, ὡς ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ δὲ ἐμπαθέστερος, ὡς τὸ ἴδιον σῶμα· τὸν ἔχθρον δὲ, ἐν τῷ μὴ κακὸν ἀντι κακοῦ δοῦναι, ἀλλ' εὐεργεσίᾳ τὴν ἀδικίαν ἀμείψασθαι· φησὶν οὖν ἀγάπην τεταγμένην ποιήσατε· μὴ καὶ πάλιν ἐκπέσω, συντηροῦντες τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπήν· καὶ πῶς μὲν ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν χρῆ, πῶς δὲ τὸν πλησίον διδάσκοντα, ἢ καὶ τοῦτο τυχόν ἐστιν ὑπονοῆσαι διὰ τοῦ λόγου· ἐπειδὴ ἀγαπηθεῖσα παρὰ τὴν πρώτην διὰ τῆς παρακοῆς, ἐν τοῖς ἔχθροις ἐλογίσθη· νῦν δὲ πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπανήλθον χάριν δι' ἀγάπης τῷ Δεσπότῃ συναρμοσθεῖσα· κυριώτατέ μοι τὸ διὰ τῆς χάριτος τεταγμένον καὶ ἀμετάστατον, ὑμεῖς οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου, δι' ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ἐν τῷ παγίῳ συντηροῦντές μοι τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μονήν.

ε'. *Στηρίσατέ με ἐν μύροις.*

Γρηγορίου. — Τουτέστι ταῖς ἀρεταῖς· καὶ οὗ μόνον τὸ βλέπειν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐν μετουσίᾳ τοῦ κρείττονος γίνεσθαι ἐστιν ἀρετὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀμετάπτωτον ἐν τῷ καλῷ διασώσασθαι· ὁ τοίνυν στήριχθῆναι βουλόμενος ἐν τοῖς μύροις, τὸ βέβαιον ἐν ταῖς ἀρεταῖς αὐτῷ προσγενέσθαι ζητεῖ· ἀρετὴ γὰρ τὸ μύρον, διότι πάσης δυσωδίας ἀμαρτημάτων κεχώρισται· ἢ γὰρ ἀμαρτία δυσωδός. Διὰ τοῦτο, *Στηρίσατέ με ἐν μύροις, στοιβάσατέ με ἐν μήλοις*· ὅτι τετραμένη ἀγάπης ἐγώ.

Νελλίου. — Τάχα, ἢ ὡς ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμένων ἀπαιτεῖ τὸ ἐν τούτοις γενέσθαι, ἢ ὡς ἐπιτετραμένη τῷ πόθῳ, παραμυθίαν ὡς ἂν εἴποι τις καὶ ψυχαγωγίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς περ ἐξελύτο ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν ἀγαπώμενον μνήμης, στήριχθῆναι μὲν ἐν μύροις τῆς θεωρίας, στοιθασθῆναι δὲ ἐν μήλοις τῶν θυμάτων τοῦ Νυμφίου καὶ τοῦ καρποῦ τῶν πράξεων ἐπιθυμεῖ· ἐπειδὴ ἢ μὲν θεωρία τῆ τῶν νοημάτων τέρπουσα γλαφυρότητι ὁσμὴ μύρων· ἢ δὲ πράξις μετὰ τοῦ τροφίμου, καὶ τὸ εὐώδες ἔχει. Ποιεῖ γὰρ καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα χαρὰν, τῆ τῶν ἀμοιβῶν ἐλπίδι τὴν συνελθῆσιν τοῦ ἐργαζομένου εὐφραίνοντα· τινὲς δὲ τὸ, *Στοιβάσατέ με ἐν μήλοις*, περὶ τοῦ θανάτου εἶπον· ὡς τῆς Νύμφης βουλομένης μετὰ τῶν ἁγίων ἀξιοθῆναι ταφῆς· πάντως ἐκείνους μήλα νοήσαντες τοὺς εἰπόντας· «Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν.»

Στοιβάσατέ με ἐν μήλοις

Κυρίλλου. — Τοῖς εὐαγγελικοῖς με ἀσφαλίσατε λόγοις· οὗτοι γὰρ ἡμῖν εὐωδιάζουσι Χριστόν. Συνταχθεὶν δὲ, φησὶ, κάγω μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ· ὡς γὰρ αὐτὸς μήλον, οὗτοι σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ αὐτοῦ μήλα.

Προκοπίου. — Τοῖς κατὰ Θεὸν πλεονεκτήμασιν.

Γρηγορίου. — (31) Ἦνα πάντοτε εἰς ὕψος ὁρῶσα,

31 II Cor. II, 15.

A rem si purioris quidem est animæ, sicut Christus Ecclesiam; sin autem est animo perturbatori, sicut corpus proprium; inimicum autem in eo quod non reddamus malum pro malo, sed pro injuria beneficium referamus. Charitatem igitur, inquit, ordinatam facite, ne iterum excidam; conservantes ad id quod melius est propensionem; et quomodo quidem Deum diligere oporteat, quomodo vero proximum docentes. Vel forte per hoc etiam licet intelligere. Quod quoniam quæ primum fueram dilecta, propter inobedientiam inter inimicos fui computata, nunc ad eandem reversa sum gratiam, per charitatem Domino conjuncta: consilium mihi hujus gratiæ stabilitatem et immutabilitatem, vos amici Sponsi studio et diligentia, in soliditate conservantes mihi ad id quod melius est propensionem.

VERS. 5. *Fulcite me in unguentis.*

Gregorii. — Hoc est virtutibus. Virtus enim est non solum bonum intueri, et esse participem ejus quod est melius; sed etiam immutabilitatem in bono conservare. Qui ergo vult fulciri in unguentis quærit sibi adesse firmitatem in virtutibus. Virtus enim est unguentum, quoniam est sejuncta ab omni fetore odore peccatorum. Peccatum enim fetidum est: Propterea *fulcite me in unguentis, stipate me in malis, quia vulnerata charitatis ego sum.*

Nili. — Vel fortasse quasi compensationem recte gestorum, in his versari postulat, vel tanquam adhuc amore vulnerata consolationem, ac si quis dicat recreationem. Cum enim ad dilecti memoriam quasi resoluta sit, fulciri quidem in unguentis contemplationis, stipari vero in malis, miraculorum Sponsi et fructu actionum concupiscit. Quoniam contemplatio quidem considerationum varietate, tanquam unguentorum odor oblectat; actio autem una cum alimento bonum odorem habet. Opera enim virtutis gaudium pariunt, quod conscientiam operantis spe compensationum exhilarat. Nonnulli vero: *Stipate in malis* de morte accipiunt, ac si Sponsa sanctorum sepultura dignari velit, illos omnino mala intelligens qui dixerunt: «Christi bonus odor sumus»³¹.

Stipate me in malis.

Cyrelli. Evangelicis communitate me doctrinis: hæc quippe nobis Christi odorem affundunt. Utinam collocer ego quoque, inquit, cum sanctis ejus! Nam sicut ipse pomum est, ita etiam qui sunt cum eo corporati et participes, poma fiunt.

Procopii. — Id est sortibus secundum Deum melioribus.

Ut semper in altum aspiciens bona intuear

NOTÆ.

(31) Quæ sequuntur in C. B. ut verba Procopii continentur.

exempla in sponso exhibita. Illic enim mansuetudo, illic placiditas, illic injuriarum oblivio erga inimicos et benignitas erga lugentes, illic continentia, longanimitas, atque similia quæ pulchro ordine concinnata gratissimum spectaculum exhibent dum ad cœlestis vitæ rationem adducunt. Malum autem Christus est propter candorem carnis et ruborem sanguinis, ac suavem prædicationis odorem.

Origenis. — Symmachus sic edidit, etc.

Quia amore vulnerata sum.

Gregorii. — Illis dictis laudat sagittarium a jaculandi peritia, ut qui telum recte in ipsam dirigat. *Vulnerata* enim, inquit, *dilectionis sum ego.* Ostendit hac oratione telum quod cordi alte insidet. *B* Sagittarius autem hujus teli est dilectio seu charitas: charitatem autem esse Deum didicimus a Scriptura²⁹, qui electum suum unigenitum Jesum Christum emittit in eos qui servantur spiritu vitæ triplicem aculei cuspidem illiniens. Aculeus autem est fides, ut quæ in quo fuerit, cum sagitta simul adducat sagittarium, ut dicit Dominus: Quoniam « Ego et Pater veniemus et mansionem apud eam faciemus³⁰. » Videt ergo quæ per divinas ascensiones in altum sublata est anima, dulce telum charitatis quo sauciata fuit in semetipsa, et de eo vulnere gloriatur dicens: *Quoniam vulnerata dilectionis sum ego*: Nec hoc solum, sed et ipsa fit telum in manibus sagittarii: sinistra quidem caput ad supernum scopum dirigente, dextera vero *C* telum ad se attrahente: ait ergo:

VERS. 6. *Læva ejus sub capite meo et dextera illius amplectetur me.*

Cyrilli. — Sinistra dicitur lex, dextera Evangelium. Vel sinistra intelligenda est præsens vita, dextera autem futura: quæ quidem me complectetur, postquam iis qui a dextris erunt dictum fuerit: « Venite, benedicti Patris mei³¹. »

Gregorii. — Dicit etiam alibi: « Longitudo vitæ et anni vitæ sunt in dextera sapientiæ: in sinistra vero divitiæ et gloria³². » Dextera igitur illius divinarum scientia est ex qua æterna vita existit; sinistra vero cognitio rerum humanarum e quibus divitiæ et gloria, ait igitur: Mens mea superat humana et divina cognitio teget me. Etenim rursus dictum est: Honora illam ut te amplectatur. Ostendit itaque eundem esse et Sponsam et sagittarium nostrum, et Sponsam ac sagittam esse piram animam. Sicut telum ergo ad bonum dirigat scopum; sic et Sponsam ad communionem assumit incorruptæ perpetuitatis. Longitudinem vitæ etiam in hac vita per dexteram præhens, et per sinistram divitiis bonorum æternorum et Dei gloriam, cujus expertes sunt qui mundi gloriam

A βλέπω πρὸς τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα, ἐν τῷ Νυμφίῳ δεϊκνύμενα· ἐκεῖ γὰρ πραότης, ἐκεῖ τὸ ἀργητόν, ἐκεῖ τὸ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀμνησικακόν, καὶ τὸ πρὸς τοὺς λυποῦντας φιλόανθρωπον· ἐκεῖ τὸ ἐγκρατὲς καὶ μακροθύμον, καὶ τὰ ὅμοια· ἃ κατὰ τάξιν ἐπισυναπτόμενα, χαριστάτην θεῶν ἐργάζεται, πρὸς ὕψος πολιτείας ἐπανάγοντα· μὴ γὰρ δὲ ὁ Χριστὸς, διὰ τὸ λευκὸν τῆς σαρκὸς καὶ τὸ ἐρυθρὸν τοῦ αἵματος, καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος εὐδοκίαν.

Ἀριγένους. — Ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐκδέδωκεν, κ. τ. λ. (52).

Ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.

Γρηγορίου. — Ταῦτα εἰποῦσα, ἐπινοεῖ τὸν τοξότην τῆς εὐστοχίας ὡς καλῶς ἐπ' αὐτὴν τὸ τέλος ἰθύνοντα· *Τετρωμένη* γὰρ, φησὶν, ἀγάπης ἐγώ· δεῖκνυσι τῷ λόγῳ τὸ βέλος τὸ τῆ καρδία βάρους ἐγκείμενον· ὁ δὲ τοξότης τοῦ βέλους, ἡ ἀγάπη ἐστὶ· τὴν δὲ ἀγάπην τὸν θεὸν εἶναι. παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν, ὅς τὸ ἐκλεκτὸν βέλος τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἐπὶ τοὺς σωζομένους ἐκπέμπει, τῷ πνεύματι τῆς ζωῆς τὴν τριπλῆν τῆς ἀκίδος ἀκμὴν περιχρῶσαν· ἀκίς δὲ ἡ πίστις ἐστίν· ἵνα ἐν ᾧ ἂν γένηται συνεισαγάγη μετὰ τοῦ βέλους καὶ τὸν τοξότην, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μόνην παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ὅρα τοίνυν ἡ διὰ τῶν θείων ἀναβάσεων ὑφωθεῖσα ψυχὴ τὸ γλυκὺ τῆς ἀγάπης βέλος ἐν ἑαυτῇ ᾧ ἐπρώθη· καὶ καύχημα ποιεῖται τὴν τοιαύτην πληγὴν λέγουσα· *Ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ*· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴ γίνεταί βέλος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ τοξότου, τῆς μὲν εὐωνύμου τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν εὐθινοῦσης, τῆς δεξιᾶς δὲ πρὸς ἑαυτὴν διαλαμβάνουσης τὸ βέλος· φωνὴ οὖν·

ς'. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.*

Κυρίλλου. — Εὐώνυμος ὁ νόμος, δεξιὰ τὸ εὐαγγέλιον· ἡ καὶ εὐώνυμος ὁ παρῶν βίος, δεξιὰ ὁ μέλλων· ἡ τις με περιλήψεται, ὅταν τοῖς ἐκ δεξιῶν εἴπῃ· « δεῦτε οὐ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. »

D λέγει (33) δὲ καὶ ἐτέρωθι μῆκος βίου καὶ ἔτη ζωῆς ἐν τῇ δεξιᾷ τῆς σοφίας· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ, πλοῦτος καὶ δόξα· δεξιὰ γούν αὐτῆς ἡ τῶν θείων ἐπιστήμη· ἐξ ἧς ἡ αἰώνιος ζωὴ· ἀριστερὰ δὲ ἡ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσις, ἐξ ἧν πλοῦτος καὶ δόξα· λέγει τοίνυν ὅτι ὑπερέχει ὁ νοῦς μου τὰ ἀνθρώπινα· καὶ ἡ θεία γνώσις καλύψει με. Καὶ γὰρ εἶρηται πάλιν· Τίμησον αὐτὴν, ἵνα σε περιλάβῃ. Δείκνυσι τοίνυν, ὅτι ὁ αὐτὸς καὶ Νυμφίος καὶ τοξότης ἡμῶν ἐστὶ, Νύμφη τε καὶ βέλος ἡ καθααρμένη ψυχὴ· ὡς βέλος οὖν πρὸς τὸν ἀγαθὸν εὐθύνει σκοπὸν· ὡς Νύμφη εἰς κοινωνίαν ἀναλαμβάνει τῆς ἀφθάρτου αἰδιότητος· μῆκος βίου καὶ ἔτη ζωῆς, διὰ τῆς δεξιᾶς χαριζόμενος· διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, τὸν τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν πλοῦτον καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἧς οἱ τὴν τοῦ κόσμου ζητοῦντες δόξαν ἀμέτοχοι γίνονται· διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι, *Εὐ-*

²⁹ I Joan. iv, 16. ³⁰ Joan. xix, 25. ³¹ Prov. iii, 26. ³² Matth. xxv, 31.

NOTÆ.

(52) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

(53) In C. B. hæc sunt Gregorii, dum in C. V. sub nomine Cyrilli inscribuntur.

ὠνυμος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου, δι' ἧς εὐθύ-
 νεται ὑπὸ τὸν σκοπὸν τὸ βέλος. Ἡ δὲ δεξιὰ αὐτοῦ πρὸς
 ἑαυτὸν με διαλαβοῦσα καὶ ἐφελχουσαμένη, κούφην με
 πρὸς τὴν ἄνω φορὰν ἀπεργάζεται· κάκει πεμπομέ-
 νην, καὶ τοῦ τοξότου μὴ χωριζομένην, μάλλον ἐπ-
 αναπαύεσθαι· εἶτα πρὸς τὰς θυγατέρας τῆς ἄνω
 Ἱερουσαλήμ τρέπει τὸν λόγον· ὁ δὲ λόγος παράκλη-
 σις· ἔστιν ἐν ὄρκῳ προσαγομένη, τοῦ πλεονάζειν καὶ
 ἐπαύξειν αἰετὴν ἀγάπην· ἕως ἂν ἐνεργὸν ἑαυτοῦ
 ποιῆσῃ τὸ θέλημα, ὁ θελῶν πάντας ἀνθρώπους σω-
 θῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν.

A quærent : propterea dicit : *Sinistra ejus sub capite meo*, per quam jaculum dirigitur ad scopum : dextera vero ejus me apprehendens et ad se trahens efficit me levem ut sursum ferar, et illuc mittar, et a sagittario minime separer, adeo ut et simul feratur per jaculationem et a sagittarii manibus non separetur, quin potius in iis conquiescat. Deinde ad filias supernæ Jerusalem convertit orationem. Est autem oratio adhortatio, quæ adhibetur cum adjuratione, ut charitas semper multiplicetur et augeatur, donec ad effectum deduxerit suam voluntatem, qui vult omnes salvos fieri et ad agnitionem venire veritatis²².

Δ:κ (34) μὲν τοῦ εὐωνύμου τὰ τοῦ παρόντος βίου
 ἀντίτεται· ὡς ἔοικε καλὰ, ὡν τὴν ἀπόλαυσιν ἔδη
 ἔχει· διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς, τὴν τῶν μελλόντων ἐν ἐπ-
 αγγελίαις προσδοκίαν· ὡν τὴν χρῆσιν ἐν ἐπαγγελίαις
 ὡς λέλεκται καὶ ἐλπὶσι προσκείμεθαί φησιν, εὐ δὲ καὶ
 τὸ φάναι, τῇ μὲν δεξιᾷ περιλαμβάνεσθαι, τῇ δὲ ἀρι-
 στερᾷ τὴν κεφαλὴν ἐπαναπαύεσθαι· δει γὰρ τὰ τοῦ
 παρόντος βίου κἂν πολὺ νομίζεται χρηστὰ καὶ περι-
 βλεπτα, ὑποτετάχθαι τῇ κεφαλῇ τῆς τελείας ψυχῆς,
 μόνην τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν παρέχοντα τῷ σώματι,
 ὡς τὸ προσκεφάλαιον τῇ κεφαλῇ· τὰ δὲ τοῦ μέλλον-
 τος αἰῶνος, ἐπειδὴ θεῖα ὄντα ἐπάνω τῆς ἀνθρωπίνης
 ἐφέστηκε φύσεως, διὰ τῆς περιλήψεως τὸ ὑπερέχον
 ἤνιξτο· τάχα δὲ, ἐπειδὴ περ αἱ χεῖρες πράξεων εἰσι
 σύμβολον, αἱ δὲ τῆς ἀριστερᾶς χεῖρος πράξεις, τὰ
 τοῦ σώματος σημαίνουσιν· αἱ δὲ τῆς δεξιᾶς τὰ τῆς
 ψυχῆς· δεξιὰ ὄντα τὸν ἀμείνω κλήρον ἐληχε, περι-
 ἔχονται τὰς σωματικὰς ἀνάγκας· ὡς γὰρ ἡ περιλαμ-
 βάνουσα χεῖρ, καὶ ἐπάνω ἔσσι καὶ ἐντὸς ἀγκάλῃν
 ἔχει τὸ περιληφθὲν, οὕτως αἱ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς
 μελλούσης ζωῆς ἀποτεταγμέναί πράξεις, πᾶν κίνημα
 τοῦ σώματος ἄλογον περισφίγγουσαι, εὐτακτον καὶ
 συνδεδομένην φυλάττουσι τὴν ζωὴν· οὐδ' ἐνδὸς ἐπι-
 βουλεύειν δυναμένου, τῇ περιληφθείσῃ ὑπὸ τοῦ Νυμ-
 φίου ψυχῆ.

B
 C
 Nili. — Per sinistram quidem præsentis, ut solet, vitæ bona innuit quorum jam obtinet fruitionem : per dexteram vero futurorum in promissis expectationem quorum usum in spebus propositum ait : recte autem dicitur, dextera quidem amplecti, sinistra vero capiti quies impendi. Oportet enim præsentis vitæ bona, quamvis valde utilia et conspicua videantur, subijci seu supponi capiti animæ perfectæ, ut necessarium duntaxat corpori usum præbeant non secus ac capiti cervical : futuri vero sæculi bona, utpote divina, in supremo humanæ naturæ sita per amplexus eminentiam insinuavit. Fortassis vero quia manus actionum sunt symbolum, sinistræ autem manus opera corporis significant, dextæræ vero animæ ; hoc sermone declarante, quod animæ dextera cum sint meliorem sortem obtinuerint corporea necessitates complectentia : quemadmodum enim manus quæ complectitur et desuper est et in ulnis habet id quod continetur : ita quæ ad futuræ vitæ scopum ordinatæ sunt actiones, omnem motum corporis irrationalem succingentes bene compositam et colligatam vitam servant, sic ut nemo circumvenire possit animam quam Sponsus amplectitur.

ζ'. Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· ἔαν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην ἕως οὗ θελήση.

VERS. 7. *Adjuravi vos, filie Jerusalem, in virtutibus et in viribus agri : si suscitaveritis et expergisci faciatis charitatem quoadusque velit.*

Φίλωνος. — Τὰς τῶν ἁγίων ὀρκίζει ψυχὰς κατὰ τῶν θεοσημειῶν ἃς ἔδειξεν ἐν βίῳ Χριστοῦς, προσθεταῖς ἐξεγείρειν τὸν πόθον αὐτοῦ πρὸς αὐτήν. Ἀκύ-
 λιας δὲ φησὶ καὶ Σύμμαχος, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις·
 Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν δορκά-
 σιν, ἢ ἐν ἐλάφοις τῆς χώρας, ἐκιδύσασιν· καὶ
 ἴσω, οἱ μὲν διορατικοὶ δορκάδες, ἀπὸ τοῦ δέρκειν καὶ
 βλέπειν· οἱ δὲ γενναῖοι κατὰ τῆς κακίας ἀγωνισταί,
 καὶ ἀβλαβῶς ἀναιροῦντες αὐτῆς τὰ γεννητάτα, ἔλα-
 φοι, ἔπει καὶ τὸ ζῶον ἕρπον ἐστιν ἀναιρετικὸν, πρὸς
 τοῦ τούτων ἰοῦ μὴ βλαπτέμενον· καθ' ὧν ἀρκεῖ τὴν
 ἀγάπην ἐξεγείρειν μέχρι θελήσει χρηματίσαι ταύταις
 ἢ τοῦ Νυμφίου φωνῆ.

D
 Philonis. — Sanctorum animas adjurat per miracula quæ Christus, dum in hac vita versaretur, divinitus patravit, ut precibus suis interpositis ejus amorem in eam excitent. Aquila autem ac Symmachus et quinta editio sic habent : *Adjuro vos, filie Jerusalem, per capreas vel cervos campi*. Et fortassis perspicaces dicuntur capreæ (δορκάδες) a vitendo (δέρκειν) et cernendo, ii vero qui fortiter contra improbitatem luctantur ejusque solentem tollentes nihil detrimenti capiunt, cervi vocantur, siquidem cervus serpentes occidit neque ab eorum veneno læditur ; contra quos charitatem excitare sufficit, donec Sponsi vox illis respondere voluerit.

²² I Tim. II, 4.

NOTÆ.

(34) Hæc sancto Nilo vindicat C. B.

Gregorii. — Anima in sublime ascendendo, pro-
perans discentibus animabus progressum ad id
quod perfectum est exponens, per adjurationem
eas ad iram virtutis manuducit, dicens: Quod si,
o discipulæ animæ, prohibitis virtutibus usque dum
suscitetis et expergisci faciatis charitatem, quod
est jam elevatae et semper per profectum in majus
auctæ, donec ad finem veniat bona ipsius voluntas,
ut in carne vivens non amplius secundum carnem
vivat, et in agro hujus mundi degens, virtutes in-
tueatur angelicas, per passionum vacuitatem, an-
gelicam puritatem imitando. Virtutes enim et vires
agri sive mundi sicut angelicæ virtutes; affirmo
vos angelicum in regeneratione statum habituros.
Vis autem est potentia; si quidem singulariter di-
citur, ad divinum numen refertur sensus istius modi
vocis; sin vero pluraliter, angelicam naturam ex-
hibet. Illud autem *adjuravi* pro *adjuro* positum.
Juramentum porro est sermo per se veritatem con-
firmans, dicitur autem juramentum, sive juret quis
sive adjuretur.

Nili. — Illud *excitare* manifeste quidem filiabus Je-
rusalem dictum, sed in quo charitatem, an in seipsis
an in sponso, an in ipsa loquente, non liquet: si qui-
dem igitur in illis charitatem excitari vult potest
istiusmodi quid dicere: O tardæ et quæ prosint non
sentientes, quantum lucri per inscitiam negligitis,
quod diligentibus Sponsum ex dilectione obtingit!
Adjuro vos per virtutes agri quæ res mundi guber-
nant et vires ipsarum quibus adversarios enervant,
excitare sopitam in vobis et expergefacere erga
Sponsum charitatem et agnoscere voluptatem quam
ex ejus experientia capio. Adhortatur autem ipsas
illarum lucrum spectans et utilitatem earum consi-
derans; si autem Sponsi charitatem excitari vult,
hoc, inquit, adjuro vos, filie Jerusalem, ut ad dile-
ctum meum accedatis, meumque affectum ipsi an-
nuntietis, quomodo ipsum diligens domi manere
non valeo expellente me desiderio et omnes vias
obire cogente, num forte fortuna etiam amato oc-
curram. Subdubitat enim fortassis an revera dili-
gatur, tametsi jam pridem visa sit occurrisse ac
sermone a Sponso inaudisse qui dilectionem de-
monstrent: subducit se namque Sponsus non raro
ut majorem excitet amorem et tabescentem resu-
scitet cupiditatem. In quibusdam autem exemplari-
bus habetur: *Ne suscitatis neque evigilare faciatis.*
Quia non opus habeo mediatore; scio enim me
dignam ipso redditam, unde voluntatem ejus ad di-
lectionem meam excito: non enim lenocinatur
cælestis amor, sed ipse accedit pulchritudine ani-
mæ tractus et operibus virtutum certior factus,
non rumoribus gestorum persuasus: si autem
illorum ne suscitatis erga ipsum dilectionem. Ad-
huc enim vobis necdum stabilem diligentium sta-
tum assecutis opus est, ut hoc tempore ipsi in ti-
more serviat, ne forsitan intempestive dilationem
excitantes lasciviat, utpote necdum edocæe ip-
sius charitate uti recte.

Γρηγορίου. — Ἡ πρὸς τὸ ὕψος ἀναδραμούσα ψυχὴ
ταῖς μαθητευομέναις ψυχαῖς, τὴν πρὸς τὸ τέλειον
πρόδοον ὀφρηγομένην διὰ τοῦ ὀρκισμοῦ πρὸς τὸν κατ'
ἀρετὴν χειραγωγεῖ βίον φάσκουσα· ὅτι ἐὰν αἱ μα-
θητεύομεναι ψυχαὶ προκόπτητε ταῖς ἀρεταῖς μέχρις
ἂν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ὅπερ ἐστὶν
ὑψουμένης τε καὶ αἰεὶ διὰ προσθήκης πρὸς τὸ μείζον
ἐπαυξουμένης, καὶ εἰς πέρας ἔλθῃ τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ
θέλημα, ὥστε ἐν σαρκὶ ζῶσαν, μηκέτι κατὰ σάρκα
ζῆν, καὶ ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ κόσμου διαγούσαν, πρὸς τὰς
δυνάμεις βλέπειν τὰς ἀγγελικὰς· μιμουμένας δι'
ἀπαθείας τὴν ἀγγελικὴν καθαρότητα· δυνάμεις γὰρ
τοῦ ἀγροῦ ἦτοί τοῦ κόσμου, ἀγγελικαὶ δυνάμεις·
πιστούμεναι ὑμᾶς ἀγγελικὴν ἔξειν ἐν τῇ καλιγγενεσίᾳ
κατάστασιν· ἰσχύς δὲ καὶ δύναμις εἰ μὲν ἐνικῶς λέ-
γεται, πρὸς τὸ θεῖον ἀναπέμπεται ἡ διάνοια τῆς τοι-
αύτης φωνῆς· εἰ δὲ πληθυντικῶς, τὴν ἀγγελικὴν
φύσιν παρίστησι· τὸ δὲ ὄρκισμα, ἀντὶ τοῦ ὀρκίζω·
ὄρκος δὲ ἐστὶ λόγος πιστούμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλή-
θειαν· ὄρκος δὲ λέγεται, κἂν ἄνθρωπος τις κἂν ὀρ-
κωθῆ.

Νεέλου. — Τὸ μὲν διεγείρειν, σαφῶς ταῖς θυγα-
τέρας Ἱερουσαλήμ ἐλρηται· τὴν ἐν τίνι δὲ ἀγάπην,
τὴν ἐν αὐταῖς, ἢ τὴν ἐν τῷ νυμφίῳ, ἢ τὴν αὐτῇ λε-
γούσῃ, ἀδελφόν. Εἰ μὲν οὖν τὴν ἐν ἐκείναις ἀγάπην
διεγερεθῆναι βούλεται, δύναται τοιοῦτόν τι λέγειν· ὅτι
Ἔβραδεῖς καὶ ἀσυναίσθητοι τῶν συμφερόντων, πόσον
κέρδος παρορᾶτε διὰ ἀπειρίαν! Ὅπερ τοῖς ἀγαπῶσι
τὸν Νυμφίον, ἐκ τοῦ ἀγαπᾶν περιγίνεται· ὀρκίζω
ὑμᾶς κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγροῦ, τῶν τὰ τοῦ κό-
σμου διοικουσῶν, καὶ τῆς ἰσχύος αὐτῶν ἢ καταργούσι
τοὺς ἐναντίους, ἐγείρειν καθεύδουσας ἐν ὑμῖν, καὶ
ἐξεγείρειν τὴν πρὸς τὸν Νυμφίον ἀγάπην· καὶ γυνῶναι
τὴν ἡδονὴν τὴν ἐμὴν, ἐκ τοῦ ἐν ἐμῇ γενέσθαι αὐ-
τῆς· παρακαλεῖ δὲ αὐτὰς τὸ ἐκείνων κέρδος σκο-
ποῦσα, καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῶν λογιζομένη· ἐὰν δὲ
τὴν τοῦ Νυμφίου ἀγάπην διεγερεθῆναι θέλῃ, τοῦτό
φησιν· Ὅρκίζω ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, προσ-
ελεῖν τῷ ὑπ' ἐμοῦ ἡγαπημένῳ, καὶ τὸ ἐμὸν πάθος
ἀναγγεῖλαι αὐτῷ· ὅπως αὐτὸν ἀγαπῶσα οἱκοι μένειν
οὐ δύναμαι, ἐξελαύνοντός μου τοῦ πόθου, καὶ πάσας
ἐπιέναι τὰς ὁδοὺς ἀναγκάζοντος, μήπω καὶ ἐκ τύχης
συναντῆ τῷ ποθουμένῳ· ἀμφιβάλῃ γὰρ τάχα, μή
ποτε οὐκ ἀληθῶς ἀγαπᾶται· καὶ ἡδὴ φαίνεται καὶ
συντυγούσα καὶ λόγον ἀκούσασα παρὰ τοῦ Νυμφίου
τὴν ἀγάπην δηλοῦντος· ὑποχωρεῖ γὰρ ὁ Νυμφίος
πολλάκις, πλεον αὐτῆς τὸν ἔρωτα διεγείρων, καὶ τὸ
μαραίνόμενον τῆς ἐπιθυμίας ἀναβρίπτειζων· ἐν τισὶ δὲ
τῶν ἀντιγράφων ἔχει, *Μὴ ἐγείρητε, μηδὲ ἐξεγεί-
ρητε*, ἐὰν μὲν τὴν πρὸς ἑαυτὴν τοῦ Νυμφίου, ὅτι οὐ
χρεῖαν ἔχω μείστου· οἶδα γὰρ ὅτι ἄξια γενομένη αὐ-
τοῦ, τὸ θέλημα αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐμὴν ἀγάπην διεγεί-
ρω· οὐ γὰρ μαστροπεύεται ὁ οὐράνιος ἔρω· αὐτὸς
δὲ ἐπιφοιτᾷ τῷ κάλλει τῆς ψυχῆς ἐλκόμενος, καὶ τοῖς
ἔργοις τῶν ἀρετῶν πληροφόρουμένος, οὐχὶ δὲ φήμαις
τῶν γινομένων πεπιθόμενος· ἐὰν δὲ τὴν ἐκείνων μὴ
ἐγείρητε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην· ἔτι γὰρ ἡμῖν χρεῖα
καίρου τοῦ ἐν φόβῳ δουλεύειν αὐτῷ, οὐκ ἐχούσαις
εἰς βεβηκυῖαν τὴν τῶν ἀγαπῶντων κατάστασιν,

μήπως άώρωσ την άγάπην κινήσασα καταστηνάσχητε αύτου· άτε μηδέπω μαθούσα κεχρήσθαι τῇ άγάπῃ καλώς.

η'. Φωνή του άδελφιδου μου· Ιδου ούτος ήκει A Vers. 8. *Vox fratruelis mei : ecce hic venit saliens supra montes, transiliens supra colles.*

Γρηγορίου. — Έν τσαούταις άνόδοις ύψωθεύσα δι' άγάπης πρός την των άγαθών μετουσίαν ή κεκαθαρημένη ψυχή, ούπω κατειληφέναι δοκει τὸ ζητούμενον· πάσας γάρ τὰς αναβάσεις έχεινας, ού θεωρίαν τε καλ κατάληψιν τῆς άληθείας, άλλα φωνήν του ποθουμένου κατονομάζει, διὰ τῆς άκοῆς χαρακτηριζομένην τοῖς ιδιώμασιν, ού διὰ τῆς κατανήσεως γινωσκομένην τε καλ εύφραίνουσιν· φωνή, φησίν, ούκ είδος, ού πρόσωπον, ού χαρακτήρ έμφαίνων του ζητουμένου την φύσιν· άλλα φωνή, στοχασμόν μάλλον ή βεβαύωσιν έμπούουσα περι του φθεγγόμενου ὅς τίς έστι· τουτο δέ παρίστησι καλ τὸ ποικίλον τῆς όπτασίας· 'Ιδου γάρ, φησίν, ούτος ήκει, ούκ έστώς, ούδὲ περιμένων, B ὡς διὰ τῆς έπιμονῆς γνωρισθῆναι τῷ άτενίζοντι, άλλ' άφαρπάζων έαυτόν των ύψων, τῷ πηδῶν καλ διάλλεσθαι, καλ νῦν μὲν δορκάδι, νῦν δὲ νεβρώ· παρειακάσεσθαι· τάχα τοίνυν προβλέπει την πόρρωθεν κηρυχθεύσαν, ύστερον· δὲ φανερωθεύσαν, του Θεου Λόγου διὰ σαρκὸς οικονομίαν· μαρτυρεῖται γάρ τοῖς έργοις ή θεία φωνή, καλ συνάπτεται τῷ λόγῳ τῆς επαγγελίας ή εκθασίς καλώς φησιν ὁ Δαβιδ· ὅτι, «Καθάπερ ήκούσαμεν ούτω καλ ίδωμεν.» Φωνή του άδελφιδου μου, τουτέστιν ού ήκούσαμεν, 'Ιδου ούτος ήκει· τουτον ούν τοῖς όφθαλμοῖς είσεδέξαμεθα· γέγονεν ούν ή φωνή του Νυμφίου διὰ των προφητών εν οἷς έλάλησεν ὁ Θεός· καλ μετὰ την φωνήν ήλθεν ὁ Λόγος, έπιπηδών τοῖς άντικειμένοις ὄρεσι, καλ των βουνών καθαλλόμενος, τουτέστι καταπατών καλ κατα- C λύων τὰ πονηρά τῆς των δαιμόνων κακίας ύψώματα.

Νελλου. — Έπειδή Θεός ήν ὁ αγαπώμενος, ού τεκμηρίοις σωματικοῖς πιστούμενος, διαθέσεως δὲ προσέχων, καλ λογισμοῖς έμβατεύων, εύθύς έπιφαίνεται παραμυθούμενος τῆς αγαπῶσης τον πόθον· ὡς έκεινην αισθημένην του κατὰ την φωνήν ιδιώματος, είπειν εκ πολλῆς τῆς περιχαρείας· Φωνή του άδελφιδου μου, Ιδου ούτος ήκει· τον γάρ 'Ιωάννην θεασάμενος ὅς ήν ή φωνή, καλ τον Λόγον φαντάζεται, καλ δεικτικώς φησιν· 'Ιδου ούτος ήκει· Λόγου γάρ παρουσίαν σημαίνει ή φωνή· καλ την άκοήν έπιστρέφουσα τῇ ύψει, δείκνυσσι τὸ άκουσθέν· τὸ δὲ πηδών εν τὰ ὄρη, διαλλόμενος επί τους βουνούς, τοιού- D τῳ έστι· τῆς μὲν φωνῆς αύτου πόρρωθεν άκήκοα· ήδη δὲ καλ αύτόν εκείνον ὄρω πηδῶντα εν τὰ ὄρη, καλ διαλλόμενον επί τους βουνούς, ὅπερ έπληροῦτο επί τῆς ενανθρωπήσεως του Χριστου· αι γάρ εκθάσεις των περι αύτου προφητειών, πηδήματα ήν καλ άλματα· ὄρη δὲ καλ βουνοι οἱ περι αύτου είπόντες προφηται· έφ' ὧν διαλλόμενος, καλ άφ' έτέρων εις έτερα πηδών, την εκάστου προφητείαν ύχείου πρός την έτέρα· εν σώμα τὰς διαφόρους ποιών προφητείας, καλ συνάπτων τοῖς άλμασι των νοημάτων, τὰ

Gregorii. — In tantis sublimata ascensionibus per charitatem ad boni participationem purgata anima nondum comprehendisse videtur id quod quaeritur. Omnes enim illas ascensiones, non contemplationem et comprehensionem veritatis, sed vocem ejus qui desideratur appellat, quæ per auditum exprimitur in proprietatibus, non autem mentis comprehensione cognoscitur atque lætificat : Vox, inquit, non forma, non facies, non figura, expressam ostendens naturam ejus, sed vox magis afferens conjecturam quam firmam cognitionem, quis sit is qui loquitur. Hoc autem diversitas probat visionis. *Ecce enim, inquit, hic venit, non stans, non permanens, ut per diuturnam mansionem possit agnoscī ab eo qui fixis intuetur oculis, sed se ab oculis subripiens saliendo et subsiliendo et modo quidem capræ, modo autem hinnulo se assimilando. Nempe fortassis prævidet eminens prædicatam, postea vero manifestatam Dei Verbi per carnem dispensationem. Nam de voce divina testimonium ferunt opera, et verbo promissionis conjungitur eventus, sicut dicit David : « Sicut audivimus, sic vidimus ».* — *Vox fratruelis mei, hoc est quod audivimus : Ecce hic venit, hoc est quod oculis hausimus. Facta est igitur vox Sponsi per prophetas in quibus locutus est Deus; et post vocem venit Verbum saliens supra montes adversos et colles transiliens, hoc est conculcans et dissolvens per-versas nequitiae dæmonum altitudines.*

Nili. — Quia Deus erat dilectus non argumentis corporeis probatus, et affectui attendens et penetrans cogitationes, confestim apparet consolans desiderium dilectionis : sicut illa quæ vocis ejus ceperat proprietatem præ gaudio multo diceret : *Vox fratruelis mei, ecce hic venit.* Nam Joannem præcursorem qui vox erat videns etiam Verbum imaginatur et demonstrative ait : *Ecce hic venit.* Verbi enim præsentiam significat vox et auditum retorquens, visu ostendit quod audiebatur, illud porro *saliens supra montes, transiliens per colles, est istiusmodi : Vocem quidem ejus eminens audivi, jam autem illum etiam ipsum cerno salientem supra montes et per colles transilientem, id quod impletum est in Christi incarnatione, eventus enim earum quæ de ipso erant prophetiarum saltus erant et saltationes, montes vero et colles prophetæ qui de ipso locuti sunt, per quos transiliens et ab aliis ad alia saltans, uniuscujusque prophetiam ad alteram unum corpus diversas faciens prophetias et connectens salibus intelligentiarum montes qui distare videbantur dictionum. Montes*

²⁴ Psal. XLVII, 9.

autem dici possunt prophetæ qui de ipsius agunt divinitate. Colles vero qui de incarnatione : nam colles licet præ alia terra emineant, terrestre tamen quid habent. Montes autem sunt prærupta rupes, terrestris exsors substantiæ.

Origenis. — Hoc nonnulli præcedentibus annectunt, etc.

Hæc ad eorum quæ dramaticè introducuntur declarationem usque ad illud : *Vox tua dulcis et facies tua decora.* Ac manifestum est animam Verbi Sponsam sive Ecclesiam Christi vocem divinam priusquam intelligat ipsam præcipere. Hoc usu venit fidelibus priusquam intelligant, legales atque propheticas voces ut divinæ gratiæ plenas percipientibus. Tale est illud : *Vox fratruelis mei.* Quod præponitur eminus apparitioni Verbi, quas magnas contemplationes videns assecutum postquam minores non neglexerat, ait igitur : *Ecce hic venit supra montes transiliens per colles.* Per totum autem sermonem quædam quidem tanquam præsentia dicuntur Sponso, tanquam vero de quærente, a Sponsa, quandoquidem etiam in problematis, aliquando quidem quædam quærimus ignorantem solutionem, aliquando autem solutione fruimur, Sponso Verbo corda nostra illuminante. Deinde rursus dubitamus in aliis, ac rursus nobis apparet, idque frequenter donec perfecte Sponso potiamur, non solum ad nos veniente, verum etiam mansionem faciente. Et Ecclesia desiderat quidem in tentationibus derelicta, sed apparet ipsi per gratias : Idcirco ait : *Ecce hic venit saliens supra montes,* venit autem et super retia quæ a maligno juxta Ecclesiam expansa sunt, quæ rumpens, illa contemptius conculcare docet. Ecclesiæ porro omnem hiemem tentationis supergressæ, signa veris ostendit et accessum ætatis, de quo in psalmis illud : « *Æstas et ver* » . Apparuerunt enim ipsi flores et appropinquavit omnimodo emendatio, tempus putationis nominata.

Vers. 9. Similis est fratruelis meus capteæ, vel hinnulo cervorum in montibus Bethel.

Gregorii. — Per hoc significat visus acumen et perspicacitatem ejus qui omnia respicit. Sed et hinnulo cervorum assimilatus est eo quod habitu et coloris proprietate venenatorum fugiet operationem quam montes et colles nominavit, cum inferiorem tum superiorem. Hoc enim collium a montibus differentia insinuat : similiter enim conculcantur leo et draco qui eminent, atque serpens et scorpius qui videntur inferiores. Quin et discipulos perficit in naturam cervorum dicens : « *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones* » , ita ut altitudinè virtutis montes sicut Bethel, id est quod vis nominis

²⁵ Psal. LXXIII, 17. ²⁶ Luc. XXIII, 19.

disestânαι δοκοῦντα ὄρη τῶν λέξεων· ὄρη δὲ λέγουσι· ἂν οἱ τὰ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγοντες προφηταί· βουνοὶ δὲ οἱ κατὰ τῆς οἰκονομίας· οἱ γὰρ βουνοὶ κἄν ὑπερανέχουσι τῆς ἄλλης γῆς, ὅμως ἔχουσι τι γεῶδες· τὰ δὲ ὄρη, λίθος ἐστὶν ἀκραιφνῆς γεῶδους οὐσίας ἀμετέροχος.

Origenis. — Τοῦτό τινες τοῖς προλαβοῦσιν ἀπέδωκαν, κ. τ. λ. (35).

Κυρίλλου. — (36) Ταῦτα πρὸς τὴν τῶν ἐραματικῶς ἐπαγομένων σαφήνειαν· μέχρι τοῦ, *Ἡ φωνή σου ἠδεῖα, καὶ ἡ δύσις σου ὠραία*· καὶ ἄλλοι ὡς ἡ Νύμφη τοῦ Λόγου ψυχῆ, ἤγουν Ἐκκλησία Χριστοῦ, φωνῆς πρὶν νοῆσαι αὐτὴν ὡς θείας ἀντιλαμβάνεται, ὅπερ πάσχομεν οἱ πιστοὶ, πρὶν νοῆσαι τὰς νομικὰς καὶ πρῶφρητικὰς φωνὰς ὡς θείας χάριτος πληρεῖς καταπληττόμενοι· τοιοῦτόν ἐστι τὸ φωνῆ τοῦ ἀδελφίδου μου προσεταγμένον τῆς μακρόθεν ἐπιφανείας τοῦ Λόγου· ὃν ἰδοῦσα μεγάλων θεωρημάτων ἀπτόμενον, μετὰ τοῦ μηδὲ τῶν βραχυτέρων καταφρονεῖν, φησὶν· *Ἰδοὺ αὐτὸς ἦκει πηδῶν ἐπὶ ὄρη, διαλλύμενος ἐπὶ τοὺς βουνοὺς.* Δι' οὗτου δὲ τοῦ Λόγου, τινὰ μὲν ὡς παρόντι λέγεται τῷ Νυμφίῳ· τινὰ δὲ ὡς περὶ ζητουμένου παρὰ τῆς Νύμφης, ἐπεὶ καὶ τῶν προβλημάτων, ποτὲ μὲν τινὰ ζητοῦμεν ἀποροῦντες τῆς λύσεως· ποτὲ δὲ τῆς λύσεως ἀπολαύομεν, τοῦ Νυμφίου Λόγου καταυγάζοντος ἡμῶν τὰς καρδίας· εἶτα πάλιν ἀποροῦμεν ἐν ἐτέροις, καὶ πάλιν ἡμῖν ἐπιφαίνεται· καὶ τοῦτο πολυλάκις, μέχρι τελειωθέντες τοῦ Νυμφίου τύχωμεν οὐ μόνον ἐρχομένου πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ μόνην ποιούμενον. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ποθεῖ μὲν ἐγκαταλειπομένη τοῖς πειρασμοῖς, ἐπιφαίνεται δὲ αὐτῇ τοῖς χαρίσμασι· διὸ φησιν· *Ἰδοὺ, φησὶν, οὗτος ἦκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη*· ἐρχεται δὲ καὶ ἐπὶ τὰ δίκτυα τὰ πεπετασμένα ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πλησίον τῆς Ἐκκλησίας· ἅπερ σχίσας καταφρονητικῶς αὐτῶν ἐπιβαίνειν διδάσκει τῇ ὑπερβάσει Ἐκκλησία πάντα χεῖμῶνα πειρασμοῦ, τὸ σημεῖα τοῦ ἄερος δέικνυται, καὶ τὸ ἐγγίζειν τὸ θέρος, περὶ οὗ ἐν Ψαλμοῖς· « *Τὸ θέρος καὶ ἔαρ.* » Ὁφθῆ γὰρ αὐτῇ ἀνθῆ, καὶ ἠγγισεν ἡ παντελής κάθαρσις, καιρὸς τῆς τομῆς ὀνομαζομένη.

θ'. *Ὁμοίος ἐστὶν ἀδελφίδός μου τῇ δορκάδι ἡ νεβρῶ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθήλ.*

Γρηγορίου. — Διὰ τοῦτο σημαίνει τὴν ἐξουσίαν τοῦ τὸ πᾶν ἐπιβλέποντος· ἀλλὰ νεβρῶ ἐλάφων, διὰ τὸ φυγαδεύειν τῷ ἄσθματι· καὶ τῇ τοῦ χρωτὸς ἰδιότητι, τὴν τῶν λοβόλων ἐνέργειαν, ἣν ὄρη καὶ βουνοὺς ἐκωνόμασεν, τὴν τε ὑποδεστέραν καὶ τὴν προάγουσαν· τοῦτο γὰρ ἡ ἐκ τῶν βουνῶν πρὸς τὰ ὄρη διαστολὴ ὑπαινίσσεται· ὁμοίως γὰρ καταπατεῖται ὁ τε λέων καὶ ὁ δράκων τὰ ὑπερέχοντα· καὶ ὄφις καὶ σκορπιὸς τὰ δοκοῦντα καταδέεστερα· καὶ τοὺς μαθητὰς δὲ πρὸς τὴν τῶν ἐλάφων φύσιν καταρτίζειν εἰπών· « *Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων,* » ὡς τῷ ὕψει τῆς ἀρετῆς, ὄρη γενέσθαι Βαιθήλ· ὅπερ ἡ τοῦ ὀνόματος

NOTÆ.

(35) *Patrol. græc.* t. XVII, col. 264.

(36) Hæc in C. B. sub nomine Origenis continuantur.

Ἐμφασις δείκνυσιν τὴν ὑψηλὴν καὶ οὐράνιον βίον· ἢ ἄλλος λέξις οἶκον σημαίνει Θεοῦ.

Nellou. — Βαθὴλ ἐστὶ, καὶ ἑρμηνεύεται οἶκος Θεοῦ· ὄρη δὲ ταύτης οἱ διὰ μέγεθος ἀρετῆς ὄρη χαρακτηρίζονται· ὡς γὰρ ὑπερανέστηκεν ὕψει καὶ διαφέρει κραταιότητι τῆς λοιπῆς γῆς τὰ ὄρη, οὕτως ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπερέχουσιν ἅγιοι τῶ ὑψηλῶ τῆς πολιτείας διεγχευμένοι· τοῦτοις οὖν ἐπιδιατρίβοντα τὴν ἀδελφιδὸν ἑαυτῆς ἢ Νύμφη βλέπει, ὁμοιούμενον διὰ μὲν τὴν θεωρητικὴν δύναμιν, καὶ τὸ κριτικὸν εἶναι ἐνθυμήσεων· καὶ ἐννοιῶν ἀνθρωπίνων, δορκάδι· διὰ δὲ τὴν πρακτικὴν καὶ τὴν πρὸς τὰς ἐναντίας δυνάμεις ἀντιπάθειαν, νεβρῶν ἐλάφων· ἀναιρετικὴ γὰρ τῶν ἰοδῶλων ἔρπετῶν ἡ ἐλάφος· διὰ τί δὲ εἶπε νεβρῶν ἐλάφων καὶ οὐκ ἐλαφῶν; ὅτι οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ πάντες σχεδὸν ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ, εἰ καὶ μὴ τῶν αἰσχυρῶν, ἀλλ' οὖν τινων παθῶν ἠττήθησαν· ὡς καὶ μόλις πρεσβυτικῶν ἀναλαθόντες καὶ σώφρονα λογισμῶν· ὁ δὲ Κυριακὸς ἀνθρώπος πρὶν ἢ γινῶναι καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, ἠπειθήσῃ πονηρίαν, τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας πρεσβυτικῇ καταπατήσας γνώμῃ, τάχα δορκάς ἦν, ὅτε ὄρεϊ τῶ βλέμματι τὰς ἐνθυμήσεις ἔλεγεν ὄρων τῶν ἀνθρώπων· « Ἰνα τί ὕμεις ἐνθυμεῖσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν πονηρά; » Νεβρὸς δὲ ἐλάφων ὅτε τῶ λεγεῶν τῶν δαιμόνων ἔλεγεν· « Ἐξέλθε ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον », ὡς ἐκ χρηματῶν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἐνδομηχοῦντα, ἀνέλκων τὰ τῶν δαιμόνων συνεσπειραμένα συστήματα.

Φίλωνος καὶ Ἀριγένους. — Ἡ καὶ ὄρη τοῦς προφήτας φησὶν ἀρετοὺς τῶ φρονήματι, τῶν ἀληθινῶν θεωρητῶν, οἶμαι δὲ καὶ τοῦς ἀποστόλους· ἐπεὶ κατὰ γενεάν ἢ σοφία, εἰς ψυχὰς μεταβαίνει· ὄρη δὲ ἐπειδὴ ἀνίσχοντος ἡλίου, πρῶτα καταλαμβάνονται· βουνούς δὲ τοῦς ἑλαττον χωρησαντας τὴν τοῦ πνεύματος ἐπιφάνειαν· λέγοις δ' ἄν καὶ ὄρη, τὰ ἐν νόμῳ νοήματα· βουνούς δὲ τὰ τῶν λοιπῶν προφητῶν· ἢ καὶ θεωρησας τὸν ἐν Καινῇ Διαθήκῃ λόγον, βλέπει τὰ ὄρη πηδῶντα, ἐπὶ δὲ τοῦς βουνούς διαλλόμενον, τὴν ἐν τῶ παλαιῷ γράμματι· νεβρῶν δὲ ἐλάφων ὁ νομφίος ἀπεικασταί, οὐ μόνον ὡς ἀναλίσκων τοῦς ἔρπει, ἀλλ' ὅτι καὶ παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἰδόθη ἡμῖν· καὶ ὅτι ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν· ἢ γὰρ ἄν ἐλαφος ὑπῆρχε τελεία.

Ἰδοὺ οὗτος ἕστηκεν ὀπίσω τοῦ τοίχου ἡμῶν παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων.

Κυρίλλου. — Ἰσως δὲ καὶ τοῦς ἀποστόλους ἐδήλωσε διὰ τῆς ἀλειυτικῆς τέχνης· ταῦτα τοῖνον ἀκούει τοῦ λόγου ἢ Ἐκκλησία διὰ τῶν προφητικῶν θυρίδων καὶ τῶν νομικῶν δικτύων δεχομένη τὴν τῆς ἀληθείας αὐγὴν· ἔπει συνεστώτος τοῦ τυπικοῦ τῆς διδασκαλίας τοίχου, τοῦ νόμου λέγω, τοῦ τὴν σκίαν ποιοῦντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων δεικνύντος· οὐ ὀπίσω στῆτα ἢ ἀλήθεια ἐχομένη τοῦ τόπου ὑπερὸν ἐπιλάμπει.

Γρηγορίου. — Κατὰ τὸ βῆτόν ἔδον οἰκουρούτη

illius declarat nempe caelestem ac sublimem vitam. Vox enim Domum Dei sonat.

Nili. — Bethel est, et interpretatur domus Dei : montes vero hujus qui ob magnitudinem virtutis montes appellantur : sicut enim montes altitudine superant et fortitudine antecellunt reliquam terram : sic etiam inter homines excellunt sancti sublimi vitæ ratione excitati : in his igitur conversantem fratrualem suam Sponsa vidit, propter contemplandi quidem et humanas etiam cogitationes discernendi vim caprea assimilatum : propter agendi vero efficacitatem et contra virtutes adversorias antipathiam hinnulo cervorum : cervus enim venenatos absunit serpentes. At cur ait hinnulo cervorum et non cervo? Quia plurimi quidem homines vel fere omnes in puerili ætate, si non turpibus, attamen aliquibus succubere passionibus, ac sero et vix senilem ac temperantem assumunt cogitationem. Homo autem Dominicus priusquam nosset vocare patrem vel matrem non paruit malitiæ, juveniles concupiscentias senili mentis sententia conculcans. Fortassis erat caprea quando visus acumine cogitationes hominum cervum dicebat : « Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? » Hinnulus vero cervorum quando legioni dæmonum dicebat : « Exi ab homine, spiritus immunde », tanquam e porcinis hominum corporibus nidulantes extrahens simul insertas ipsis dæmonum legiones.

Philonis. — Vel etiam montes vocat prophetas sensu sublimes veritatum contemplatores : existimo vero etiam apostolos, quandoquidem secundum generationem sapientia in animas transit, montes autem quia oriente sole primi illuminantur, colles vero qui minus capiunt spiritus apparitionem. Quin et montes vocat sensus legales, colles vero cæterorum prophetarum, vel etiam Novi Testamenti sermonem contemplans, videt super montes salientem, per colles vero transilientem in veteri littera. Hinnulo porro cervorum sponsus assimilatur non solum ut serpentes absument, sed quia etiam puer natus est nobis et filius datus est nobis, et quia humiliavit semetipsum, siquidem cervus erat perfectus.

Ecce hic stat post parietem nostrum prospiciens per fenestras, apparens per retia.

Cyrelli. — Fortassis vero etiam apostolos declaravit propter piscandi artem. Hos igitur sermones audit Ecclesia per propheticas fenestras et retia legalia veritatis splendorem percipiens, adhuc constante figurato doctrinæ legis pariete, qui umbram exhibet futurorum bonorum, non ipsam imaginem ostendit, retro quem veritas figuræ vicina consistens, posterius illucescit.

Gregorii. — Secundum litteram : Cum Sponsa

¹⁷ Matth. ix, 4. ²⁰ Marc. v, 8. ²¹ Jerem. ix, 21.

intus domum custodiente per fenestras amator A
disserit, et p̄riete intermedio utrumque arcente
citra ullum impedimentum s̄t sermonis communi-
catio, per fenestras quidem se demittente capite,
per retia vero que sunt in fenestris interioris oculo
despiciēte : via autem et consequentia anagoga
humanam naturam Deo conjunctam reddit oratio :
primum quidem ipsam per prophetas quasi per
fenestras et per legalium p̄ceptorum connexionem
quasi per retia illustrans : sic enim intelligi-
mus fenestras quidem prophetas qui lumen intro-
ducunt, retia vero legalium mandatorum nexum,
per quæ utraque splendor veri luminis intro subit.
Post hæc autem est perfecta lucis illuminatio
quando apparuit ipsa lux vera per contemporatio-
nem cum nostra natura.

Nili. — Parietem corpus vocat hominis Domi-
nici, incarnationem Dei Verbi abscondentis. Videt
autem ipsum etiam prospicientem per fenestras
sermonum prophetarum, et apparentem per retia
p̄dicationis apostolicæ. Ex parte namque ipsum
quasi e fenestra prospicientem prophetici exhibent
sermōnes, totum vero dilucide ostendit doctrina
apostolica. Sola igitur hæc ostensa est ex iis quæ
de ipso prophetata erat et ex p̄nuntiatis signis
oculo animæ per crassitudinem parietis penetrare
et in corpore absconditum videre. Rursus autem
paries est lex, retro quem stat sponsus abscondi-
tus legem sanciens, et non cognitus ab iis quibus
lex ferebatur. Videt autem ipsum Sponsa retro
legem stantem, plurimis incomprehensum, quia
in hac, ea quæ de ipso sunt obscure et inumbrate
dicta sunt. Sic petra Christum, et mare baptisma
significabat. Possit vero rursus fenestras quis
dicere sensus Sponsæ quos cum haberet puros
per eos solem ac vitam suscepit peccatoribus per
eosdem mortem intromittentibus, juxta illud :
« Ascendit mors per fenestras vestras »³⁹. Retia
vero tentationes ipsi a Satana in deserto objectas,
quando tentator ipsum quasi retiis capere putabat
tentationibus, quibus sublimior apparens Dominus
et laqueos retiaque conterens, recte directis respon-
sionibus supereminens apparuit per retia divini-
tatis vim perspicaci animæ insinans. Unde deinceps
etiam Sponsa edisserit s̄liabus Jerusalem, ut
p̄sēntibus quidem illis locutus sit Sponsus, sed
p̄ter ipsum nemo audiverit quæ subduntur. Quin-
tē sensus dici possint fenestras, per quas ad pecca-
tores quidem mors transit. Sed ad animam amore
Verbi p̄ditam prospicit verbum, cum ad ea quæ
fecem sensibus utatur, et in superiori ædium
parte cancellatas habeat fenestras, ad quas Spon-
sus adveniēns, per illas prospicit Sponsam ad se
vocans ab extremis sensibus ad inasocetabilia et

τῆ Νύμφῃ διὰ τῶν θυρίδων ὁ ἐραστὴς διαλέγεται·
καὶ τοῦ τοίχου ὀμφοτέρους κατὰ τὸ μέσον διείργον-
τος, ἀνεμπόμενος γίνεται τοῦ λόγου ἡ κοινωμία· διὰ
μὲν τῶν θυρίδων τῆς κεφαλῆς παρακλυτοῦσης, διὰ
δὲ τῶν ἐν ταῖς θυρίσι δικτύων πρὸς τὰ ἐντὸς τοῦ
ὀφθαλμοῦ διακλύπτοντος· ὁδῶν δὲ καὶ ἀκολουθία τῆς
ἀγωγῆς προσοικεῖσι τῷ Θεῷ τὴν ἀνθρωπίνην φύ-
σιν ὁ λόγος· πρῶτον μὲν αὐτὴν διὰ τῶν προφητῶν
ὡς διὰ θυρίδων καταυγάζων· καὶ διὰ τῆς τῶν νομικῶν
παραγγελάτων πλοκῆς ὡς διὰ δικτύων· οὕτω γὰρ
νοῦμεν, θυρίδας μὲν τοὺς προφήτας, τοὺς τὸ φῶς εἰσ-
άγοντας, δίκτυα δὲ, τὴν τῶν νομικῶν παραγγελάτων
πλοκὴν· δι' ὧν ἀμφοτέρων ἡ αὐγὴ τοῦ ἀληθινοῦ
φωτὸς ἐπὶ τὰ ἐντὸς παραδύεται· μετὰ ταῦτα δὲ ἡ
τελεία τοῦ φωτὸς ἑλλαμψίς γίνεται· ὅταν ἐπιφανῆ
αὐτὸς τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν διὰ τῆς πρὸς τὴν φύσιν
ἡμῶν ἀνακράσεως.

Nelou. — Τοίχον, τὸ σῶμα τοῦ Κυριακοῦ λέγει
ἀνθρώπου, κρύπτοντος τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἐναν-
θρώπησιν· βλέπει δὲ αὐτὸν καὶ παρακλύπτοντα διὰ
τῶν θυρίδων, τῶν λόγων τῶν προφητικῶν· καὶ ἐγκύ-
πτοντα διὰ τῶν δικτύων τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγμα-
τος· μερικῶς γὰρ αὐτὸν ὡσπερ ἀπὸ θυρίδος παρα-
κλύπτοντα ὁ προφητικὸς παραφαίνουσι λόγοι· ἔλον δὲ
τηλαυγῶς ἡ ἀποστολικὴ δεικνύσι διδασκαλία· μόνῃ οὖν
αὐτῇ δεδύνεται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητευθέντων,
καὶ ἐκ τῶν προγγελεμένων σημείων τῷ ὀφθαλμῷ
τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς παχύτητος τοῦ τοίχου διελάσαι
καὶ ἰδεῖν τὸ κρυπτόμενον ἐν τῷ σώματι· ἔστι δὲ
πάλιν τοίχος ὁ νόμος, οὗ ὀπίσω ἕστηκεν ὁ Νυμφίος
κρυπτόμενος, θεσπίσας τὸν νόμον καὶ οὐ γνωρίζο-
μενος τοῖς νομοθετοῦμένοις· βλέπει δὲ αὐτὸν ἡ
Νύμφη ὀπίσω ἕστῳτα τοῦ νόμου τοῖς πολλοῖς οὐχ
ὀρώμενον, διὰ τὸ σαφῶς ἐν τούτῳ τὰ περὶ αὐτοῦ,
καὶ συνεσκιασμένους εἰρησθαι· ὡς ἡ πέτρα ἐδήλου
Χριστὸν, καὶ θάλασσα τὸ βάπτισμα· δύναται δὲ
πάλιν θυρίδας τις λέγειν, καὶ τῆς Νύμφης τὰ αἰσθη-
τήρια· ἅπερ ἔχουσα καθορᾶ ἥλιον δι' αὐτῶν, καὶ
ζωὴν ἐδέχετο, τῶν ἁμαρτωλῶν θάνατον δι' αὐτῶν
εἰσδεχομένων· κατὰ τὸ· « Θάνατος ἀνέβη διὰ τῶν
θυρίδων ἡμῶν· ἰδὲν δὲ, τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ προ-
αθθέντας αὐτῷ παρὰ τοῦ Σατανᾶ πειρασμούς· ὅτε
πειράζων αὐτὸν καθάπερ δικτύοις περιέχειν ἐνμίξει
τοῖς πειρασμοῖς· ὧν ἀνώτερος φανεῖς ὁ Κύριος, καὶ
συντρίψας καὶ τὰ δίκτυα, καὶ ταῖς εὐ-
θυδολοῖς ἀποκρύψειν ὑπερκόψας, ἐξέκυπτε διὰ τῶν
δικτύων, τὴν τῆς θεότητος δύναμιν ὑποφαίνων τῇ
διορατικῇ ψυχῇ· ὅθεν λοιπὸν διηγέεται ταῖς θυγα-
τρᾶσιν Ἱερουσαλὴμ ἡ Νύμφη· ὁ παρουσία μὲν ἔλε-
γεν ἐκείνων ὁ Νυμφίος, ἤκουε δὲ πλὴν ἐκείνης οὐδεὶς
τὰ ἐπαγόμενα (57). Λέγοντο δ' ἂν θυρίδες καὶ τὰ
αἰσθητήρια, δι' ὧν ἐπὶ μὲν τῶν ἁμαρτωλῶν θάνατος
διαβαίνει· ἐπὶ δὲ τῆς ἐρωτικῶς διακειμένης ψυχῆς
πρὸς τὸν Λόγον, παρακλύπτει ὁ λόγος· εἰς τὰ δέοντα
ταῖς αἰσθησέσει κερρημένης, καὶ δικτύῳ κατασκευά-

³⁹ Jerem. ix, 21.

NOTE.

(57) Λέγοντο-ἐλθὲ in C. B. Origeni dantur.

ματα έχούσης ἐν ὑπερώῳ αὐτῆς ἐφ' ἃ φθάνων ὁ Α spiritalia et incorporea : hoc forte significari per Νομφίος, δι' αὐτῶν ἐκκύπτει καλῶν τὴν Νύμφην id quod subdit : Surge, veni. πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔξω τῶν αἰσθήσεων ἀόρατα καὶ ἀσώματα · τοῦτο τάχα δηλοῦντος καὶ τοῦ ἐπαγομένου ῥητοῦ · Ἀνάστα, ἐλθέ.

γ. Ἀποκρίνεται ἀδελφιδὸς μου καὶ λέγει μοι Ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερὰ μου · ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν · ὁ ὑετός ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη φαίτω· τὰ ἄνθη ὤσθη ἐν τῇ γῆ· καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθάκε · φωνὴ τῆς τρυφῆτος ἠκούσθη ἐν τῇ γῆ ἡμῶν · ἡ συκὴ ἐξήνεγκεν ἀλύνθους αὐτῆς · αἱ ἀμπελοὶ κυπρίζουσιν, ἔδωκαν ὄσμηρ.

Γρηγορίου. — Τὸ κατὰ φύσιν εὐκίνητον ἀπώλεσεν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, τῷ τῆς εἰδωλολατρείας ἐπιτήγῃ κρυμῷ· τῷ χαλεπῷ δὲ τούτῳ χειμῶνι, ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἐπανέτειλεν, ἵνα διαθερμάνῃ τὸν λιθωθέντα τῷ κρύει, καὶ γένηται πάλιν ὑποθαλφθεὶς τῇ ἀκτίνι τοῦ λόγου, ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον · διὰ τοῦτο ἐμβόᾳ διὰ τῶν φωταγωγῶν θυρίδων, εἶτ' οὖν προφητικῶν λόγων τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Νομφίος ὁ λόγος ὁ ἀνορθῶν τοὺς κατεβράχμενους · Ἀνάστηθι δηλαδὴ ἐκ τοῦ πτώματος, ἢ συμποδισθεῖσα καὶ πεσοῦσα εἰς γῆν διὰ τοῦ θρασυῦς · οὐκ ἀρκεῖ δέ σοι τὸ ἀνορθωθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρόβλεθε διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν προκοπῆς, τὸν ἐν ἀρετῇ διανύουσα δρόμον. Ἡ δὲ ἄμα τοῦ δέξασθαι τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν, ἀνίσταται καὶ παρίσταται τῷ φωτί· καὶ πλησιάζει καὶ καλὴ γίνεται, καὶ περιστερὰ ὀνομάζεται· καὶ πρὸς ὁ βλέπει καὶ σχηματίζεται· καὶ ὅλη γενομένη πνευματικὴ· τῷ γὰρ φωτὶ προσεγγίσασα, φῶς γίνεται· τῷ δὲ φωτὶ τὸ καλὸν τῆς περιστερᾶς εἶδος ἐνεικονίζεται· ἐκείνης λέγω τῆς περιστερᾶς ἧς τὸ εἶδος τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίαν ἐγνώρισαν· οὕτω τοῖνον αὐτῇ προσφωνήσας ὁ Λόγος, καὶ ὀνομάσας αὐτὴν, καλὴν μὲν διὰ τὸ πλησίον, περιστερὰν δὲ διὰ τὸ κάλλος, καὶ τὰ ἐφεξῆς διέρχεται· οὐκ ἔτι λέγων κρατεῖν τοῦ χειμῶνος τῶν ψυχῶν τὴν κατῆφειαν· Ἰδοὺ, γὰρ, φησιν, ὁ χειμὼν παρήλθεν, ὁ ὑετός ἀπῆλθε καὶ ἐπορεύθη αὐτῷ. Πολυώνυμον δὲ ποιεῖ τὸ κακόν, κατὰ τὰς τῶν ἐνεργημάτων διαφορὰς· καὶ χειμῶν λέγεται μὲν διὰ τὴν πολυετῆ τῶν κακῶν σημασίαν· πάντα γὰρ ἐν αὐτῷ μιμεῖται τὴν τοῦ θανάτου κατῆφειαν· φυτὰ τε ξηραίνοντα, καὶ ζῶα τῆς ὥδης ἀποπαυόμενα καὶ τῆς ἐνεργείας· ἀγριαίνονται δὲ καὶ ἡ θάλασσα· διὰ δὲ τοῦ, ἐπορεύθη, ἐμφυχόν πως καὶ προαιρετικὸν ἐμφαίνει τὸν ὑετόν· διὰ τούτων τοῖνον δείκνυσσι, πῶς ἐτεθῆλει κατ' ἀρχὰς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἢ ἐν τῷ παραδείσῳ· τοῦ δὲ χειμῶνος τῆς παρακοῆς τῆς ἀθανασίας τὴν ῥίζαν, ἐξ ἧς τὴν φύσιν ὠρατῶν καρποῖς βεβλαστήκει ἀποξηράναντος, ἀπετινάζθη τὸ ἄνθος, καὶ εἰς γῆν ἀνελύθη· καὶ ἐγυμνώθη τοῦ κάλλους τῆς ἀφθορίας ὁ ἀνθρωπῶς· καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν πᾶς κατεξηράνηθη τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης· ὅθεν τὰ ποικίλα παθήματα, ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν ἐν ἡμῖν ἀπεκορυφώθη· δι' ὧν τὰ κωνηρὰ ναυάγια τῆς ψυχῆς γίνεται· ἀλλ' ἐλθόντος τοῦ τοῦ ἔαρ τῶν ψυχῶν ἡμῖν ἐμποιήσαντος, καὶ τοῖς πνεύμασι καὶ τῇ ὀσλάσσει ἐπιτιμήσαντος, πάντα γέγονε γαλήνης μετὰ· καὶ πάλιν ἔρχεται ἀναβάλλειν

VERB. 10-13. Respondet fratruelis meus et dicit mihi : Surge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea. Quoniam ecce hiems transit, imber abiit, recessit sibi. Flores visi sunt in terra, tempus putationis advenit; vox turturis audita est in terra nostra. Ficus protulit grossos suos, vites florent, dederunt odorem.

Gregorii. — Genus humanum natura mobile perierat frigore idololatriæ concretum. At asperæ huic hiemi Sol justitiæ exortus est, ut ea quæ gelu lapiduerant calefaceret. et homo verbi radio rursus fatus aqua fieret saliens in vitam æternam. Propterea per lucem adducentes fenestras sive propheticos sermones Sponsus verbum erigens elisos inlclamat Ecclesiæ : Surge, scilicet a lapsu quæ es compedita et in terram cecidisti per serpentem. Non autem tibi sufficit a lapsu solum erigi, sed etiam progredere per virtutum profectum, cursum perficiens in virtute. Hæc autem simul atque accepit vim Verbi assurgit et assistit lumini, et accedit et formosa fit, et columba nominatur, et conformatur illi etiam ad quod aspicit, tota facta spiritalis. Luci porro appropinquans lux efficitur. In luce autem pulchra columbæ species effingitur, illius, inquam, columbæ cujus species significavit adventum Spiritus sancti. Cum ergo sic cum allocutum esset Verbum, et ipsam quidem nominasset pulchram propter propinquitatem, columbam autem propter pulchritudinem; persequitur ea quæ deinceps sequuntur dicens non amplius dominari hiemis animarum tristitiam. *Ecce enim*, inquit, *hiems transit, imber abiit et sibi recessit*. Malo multa tribuit nomine, ut quod nominetur ex differentiis operationum. Et hiems quidem dicitur propter multiplicem malorum significationem : omnia enim in ea imitantur mortis tristitiam, tam plantæ arefactæ quam animalia a cantu et operatione cessantia; quin et mare efferatur. Per illud autem *abiit* animatum quodammodo et libero arbitrio præditum imbrem insinuat. Per hæc igitur ostendit, quemadmodum in principio humana germinavit natura in paradiso; sed cum hiems inobedientiæ, immortalitatis radicem, ex qua naturam adornans fructus germinabat, excisisset, excussus est flos et in terram resolutus, et pulchritudine nudatus est homo, et exciccata fuit herba virtutum, refrigerata in Deum charitate, unde variæ affectiones ab adversis potestatibus in nobis sunt in altum excitatæ, per quas fiunt mala animæ naufragia. Sed cum venisset qui ver in nobis animis inducit, et spiritus ac mare increpavit, omnia plena facta sunt quietis et rursus incipiunt repullulare, et propriis floribus natura decoratur, id est, virtutibus, quæ nunc quidem florent, eorum autem fru-

ctum præbunt suo tempore. Oportet igitur in varium hoc pratium ingressos ex floribus hisce decerpere, sibi que coronas parare. Nam tempus ipsius putationis advenit. Hoc testificatur vox turturis, hoc est vox clamantis in deserto. Joannes enim est turtur, is est præclari hujus veris Præcursor, qui florem de radice Jesse ostendit, Agnum Dei qui tollit peccatum mundi, et docet de malis agenda pœnitentiam et vitam degendam ex virtute. *Audita est, inquit, vox turturis in terra nostra, terram forte nominans eos qui sunt vitio damnati, quos meretrices et publicanos dicit Evangelium, a quibus auditus est sermo Joannis, cum reliqui minime admisissent prædicationem. Quod autem dictum est de ficu, quoniam protulit grossos suos, ratione sic intelligamus. Ficus ob calorem prædita est insigni vi attrahendi humoris ex profundo: cum autem multus humor consistat in medulla, necessario natura per humorum concoctionem in planta, expellit e ramis inutilem et terrestrem humorem. Idque sæpe facit donec sincerum et ad nutriendum aptum humorem apto proferat tempore, ab inutili expurgatum qualitate. Quod ergo ante dulcem et perfectum fructum, a ficu instar fructus producitur, grossus dicitur, estque fructus proœmium, non ipse fructus. Qui ergo ea vidit fructum quoque mox futurum expectat, cum igitur spirituale ver Sponsæ describat oratio: sit autem hoc tempus in confinio tristitiæ hiemalis et fructuum qui colliguntur æstate participationis. Propterea mala quidem præterisse dilucide annuntiat, perfectos autem fructus virtutis nondum aperte ostendit, sed hos quidem recondit in tempus opportunum, quando æstas institerit, quæ est sæculi consummatio: nunc autem ostendit florentes spes virtutum, quarum fructus apparet in tempore suo. Cum igitur humana natura congruenter ficui, de qua hic fit mentio, per intellectam a nobis hiemem, malum collegerit humorem, recte qui spirituale ver in nobis efficit, primum quidem a natura expellit quidquid est terrenum et inutile, ramorum loco per confessionem expellens excrementa. Deinde speratæ beatitudinis quemdam characterem sic per honestiorem vivendi rationem injiciens, veluti quibusdam grossis, ficuam futuram dulcedinem annuntiat. Sic etiam intellige florentem vitem, cujus quidem vinum cor lætificans implebit aliquando craterem sapientiæ et ad fruendum convivis proponitur: modo nempe vitis per flores vernat. Hæc Sponsæ oratio prius ostendit indicia et notas boni veris animarum, eamque incitat ad eorum quæ propo-*

sita sunt fruitionem et verbis eam excitans. *καρδίαν εὐφραίνων, πληρώσει ποτὲ τὸν τῆς σοφίας κρατήρα, καὶ προκίεσται τοῖς συμπόταις εἰς ἀπόλαυσιν· νῦν μὲν τοι κυπρίζει διὰ τοῦ ἀνθους ἢ ἀμπελος· ταῦτα προδεικνύσει τῇ Νύμφῃ ὁ λόγος τοῦ καλοῦ τῶν ψυχῶν ἔσρος τὰ γνωρίσματα· καὶ ἐπισπεύδει πρὸς τὴν τῶν προκειμένων ἀπόλαυσιν, διεγείρων αὐτὴν τῷ λόγῳ καὶ φησιν.*
Nili. — *Istud surge, vocantis est et excitantis: ab humilibus nanique præceptis legalibus ad sublimiores evangelicorum miraculorum disciplinas ipsam excitans vocat. Relinque, inquit, legem*

καὶ τοῖς ἰδίῳις ἀνθεσιν ἢ φύσις ὠραῖζεσθαι, εἴτ' οὖν ταῖς ἀρεταῖς· αἶ νῦν μὲν ἀνοῦσιν, ἰδίῳ δὲ καιρῷ παρέξουσι τὸν καρπὸν· δεῖ οὖν ἐν τῷ ποικίλῳ τούτῳ χειμῶνι εἰσελθόντας ἐκ τῶν ἀνθῶν τούτων δρέψασθαι, καὶ στεφάνους ἑαυτοῖς κατασκευάσαι· ὁ γὰρ καιρὸς τῆς τομῆς αὐτῶν ἔφθακε· τοῦτο σοι διαμαρτυρεται ἡ τοῦ τρυγόνος φωνή· τουτέστιν ἡ φωνὴ τοῦ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἰωάννης γάρ ἐστιν ὁ τρυγών, ὁ τοῦ φαίδρου ἔσρος Πρόδρομος, ὁ τὸ ἐκ βίζης Ἰεσσαὶ ἀνθος ὑποδεικνύων τὸν Ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ τὸν αἶφροντα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἐκ τῶν κακῶν διδάσκων μετάνοιαν, καὶ τὴν κατ' ἀρετὴν πολιτείαν· Ἠκούσθη γὰρ φησὶν, φωνὴ τοῦ τρυγόνος ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· τάχα γῆν, τοὺς κατεγνωσμένους ἐν κακῇ κατονομάζων, οὗς πρόρους καὶ τελώνας τὸ εὐαγγέλιον, ἐν οἷς ἠκούσθη τοῦ Ἰωάννου ὁ λόγος, τῶν λοιπῶν οὐ παραδεξαμένων τὸ κήρυγμα· τὸ δὲ περὶ τῆς συκῆς εἰρημένον ὅτι ἐξῆνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς, οὕτως τῷ λόγῳ κατανοήσωμεν· ἐλκτικὴ τῆς ἐν τῷ βῆθει νοτίδος διαφερόντως ὑπὸ θερμότητός ἐστιν ἡ συκὴ· πολλῆς δὲ κατὰ τὰς ἐντεριώνας τῆς ἰκμάδος συνισταμένης, ἀναγκαίως ἢ ῥύσις, διὰ τῆς τῶν ὑγρῶν πέψεως τῆς ἐν τῷ φυτῷ γινομένης, τὸ ἀχρεῖόν τε καὶ γεώδες τῆς ἰκμάδος, ἐκ τῶν ἀχρημόνων ἀποσκευάζεται· πολυλακίς τοῦτο ποιεῖ, ἔω; ἀν τὸ ἐλιγκρινές τε καὶ τρόφιμον ἐν τῷ καθήκοντι καιρῷ προβάλλει κεκαθαρμένον τῆς ἀχρήστου ποιότητος· τὸ τοίνυν πρὸ τοῦ γλυκέος τε καὶ τροφίμου καὶ τελείου ὑπὸ τῆς συκῆς ἐν καρπῶν εἰδῆ προβαλλόμενον ὀλύνθος λέγεται, ὅπερ τοῦ καρποῦ προοίμιον γίνε-
 ται, οὐκ αὐτὸ καρπός· ὁ ταῦτα τοίνυν θεασάμενος καὶ τὸν καρπὸν ὅσον οὕτω ἐκδέχεται· ἐπειδὴ τοίνυν τὸ πνευματικὸν ἔαρ ὑπογράφει τῇ Νύμφῃ ὁ λόγος· ὁ δὲ καιρὸς οὗτος μεθόριός ἐστι, τῆς τε χειμερινῆς κατηφέας, καὶ τῆς ἐν τῷ θέρει τῶν καρπῶν μετουσίας· διὰ τοῦτο τὸ μὲν παρφηχέμενα τὰ κακὰ, διαρρήδην εὐαγγελίζεται, τοὺς δὲ καρποὺς τῆς ἀρετῆς, οὕτω τελείως προδεικνύσιν· ἀλλὰ τούτους μὲν ἐν τῷ καθήκοντι καιρῷ ταμιεύεται, ὅταν ἐνοστῇ τὸ θέρους ὅπερ ἐστὶ συντέλεια τοῦ αἰῶνος· νῦν δὲ τὰς ἐπιπιδας δεικνύσι διὰ τῶν ἀρετῶν ἀνοῦσας, ὧν ὁ καρπὸς ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ προφαίνεται· τῆς τοίνυν ἀνθρωπίνης φύσεως κατὰ τὴν μνημονουθεῖσαν ἐν ταῦθα συκῆν, πολλὴν διὰ τοῦ νοθέντος ἡμῖν χειμῶνος τὴν κακὴν ἰκμάδα συλλεξαμένης· καὶ ὡς τὸ ψυχικὸν ἔαρ ἐργασάμενο, πρῶτον μὲν ἐκβάλλει τῆς φύσεως πᾶν ὅσον γεώδες καὶ ἀχρηστον, ἀντὶ ἀχρημόνων δι' ἐξομολογήσεως ἀποσκευάζων τὰ περιπτώματα, εἴθ' οὕτω χαρακτῆρά τινα τῆς ἐλπίζομένης μακαριότητος διὰ τῆς ἀστειοτέρας ζωῆς ἐπιβάλλων τῷ βίῳ, οἷόν τισιν ὀλύνθοις, τὴν μέλλουσαν γλυκύτητα τῶν συκῶν εὐαγγελίζεται· οὕτω νόησον καὶ τὴν κυπρίζουσαν ἀμπελον· ἥς ὁ μὲν οἶνος ὁ τὴν

Nellon. — *Τὸ ἀνάστα, καλοῦντός ἐστι καὶ διεγείρωντος· ἀπὸ γὰρ τῶν κατὰ τὸν νόμον ταπεινῶν παραγγεμάτων, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα μαθήματα τῶν εὐαγγελικῶν παραδύσεων αὐτὴν διεγείρων καλεῖ·*

κατάλιπα, φησίν, τὸν νηπιώδη νόμον, τὸν τὴν ἐνέρ-
γειαν τῶν ἁμαρτημάτων κωλύοντα, καὶ ἐλθὲ ἐπὶ τὴν
χάριν τὴν ἐκκόπτουσαν καὶ τὸ φαῦλον ἐνθύμιον·
ἀνάστα ἀπὸ τῶν γῆινων, πρόκοψον ἐπὶ τὰ οὐράνια·
ἀνάστα ἀπὸ τῶν τύπων, πορευθήτω ἐπὶ τὴν ἀλφ-
βειαν· ἀνάστηθι ἀπὸ τοῦ στοιχειώδους νόμου, φθάσον
ἐπὶ τὴν τελειότητα· χειμῶνα λέγει τὸν τοῦ πάθους
καιρὸν, ἐν ᾧ πάντες ἐχειμάσθησαν τῷ τῆς ἀπιστίας
πνεύματι· καὶ γὰρ καὶ αἰσθητὸς χειμὼν ἦν κατὰ τὸν
καιρὸν ἐκεῖνον· οὐ παρελθόντος ὁ ὑετὸς ὁ προφητι-
κός, καὶ ὁ νομικὸς λόγος ἐπαύσατο· τῆς γὰρ φωνῆς
τοῦ τρυγόνος ἀκουσθείσης τῆς λεγούσης· « Δεῦτε
πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀνα-
παύσω ὑμᾶς, » οὐκ ἔτι ἦν χρεία τοῦ καταβαίνοντος
ὡς ὑετοῦ ἀποφθέγγματος νομικοῦ λόγου· καὶ τῶν
ἁθῶν ὀφθέντων ἐν τῇ γῆ τῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ
ἀγίων ἀνδρῶν, καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθασκε τῆς ἀπο-
βολῆς τῶν Ἰουδαίων· καὶ ἡ συκὴ ἦν κόψαι διὰ τὸ
μὴ φέρειν καρπὸν ὁ οἰκοδεσπότης ἐκέλευσεν, τοὺς
τῆς μετανοίας ἐξήνθησεν ὀλύνθους, μετὰ τὴν ἐπι-
δημίαν Χριστοῦ, τὰ τῆς ἰδιωτικῆς διδασκαλίας δε-
ξυμένη κόπρια· καὶ ἡ ἀμπέλوس δὲ ἐκ τῆς ἀληθινῆς
ἀμπέλου μεταφυτευθεῖσα ἐκ τοῦ κυπρισμοῦ ἔδωκεν
ἰσμήν, οἱ λέγοντες· *Τοῦ Χριστοῦ εὐνοδιὰ ἐσμέν τῷ
θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις*·
καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ ἀπιστοῦντες τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ τὸν
ἐξεπλάσσοντο τὴν δύναμιν.

Κυρίλλου. — Ἡ καὶ τὸ τῆς τομῆς ἔργον τοῦ νοη-
τοῦ θερισμοῦ· περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ φησιν· « Ὁ μὲν θε-
ρισμὸς πολὺς. »

Οριγένους. — Ἀνάστα, φησίν, κ. τ. λ. (58).

Α. Λίως. — Καὶ τρυγόνος λέγει τῆς ἀπορρήτου
καὶ ἀγνώστου σοφίας· φιλέρημον γὰρ τὸ ζῶον, ἧς
ἡ φωνὴ ἀκούεται τοῖς ἔτι γήινον σῶμα περικειμέ-
ναις· τομῆς καιρὸς, ὁ τῆς τῶν περιττῶν ἀποθέσεως,
ὅπως δὲ ἔστιν ὁ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐν ᾧ δεῖ τὰ
σωματικὰ τοῦ νόμου, καὶ τὰς ἐν τοῖς προφήταις
ἱστορίας, περιπεφυκότα τοῖς πνευματικοῖς περι-
τέμνεσθαι καὶ μείναι τὰ κρείττονα· καιρὸς δὲ πά-
λιν καὶ τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκοπῆς καὶ ἀφέ-
σεως διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας· καὶ μὴ θαυμά-
σις εἰ ὁ Νυμφίος ὡς περὶ ἑτέρου λέγει τοῦ τρυ-
γόνος, πολλαχοῦ γὰρ τοῦτο εἶπεν τῆς Γραφῆς
ἱστοί.

δ. Ἀνάστα, ἐλθὲ, ἡ πλησίον μου, καλή μου,
περιστερά μου· καὶ ἐλθὲ σὺν περιστερά μου ἐν
σκέπη τῆς πέτρας ἐχόμενα τοῦ προτειχίσμα-
τός· δεῖξον μοι τὴν δύσιν σου, καὶ ἀκούτισόν με
τὴν φωνήν σου· ὅτι ἡ φωνὴ σου ἠδέϊα, καὶ ἡ
δύσιν σου ὡραία.

Κυρίλλου. — Ἡ πέτρα ἔστιν ὁ Χριστός· αὐτὸς
γὰρ ἡμῖν τείχος γίνεται τοῖς πιστοῖς καὶ σκέπη,
καὶ πᾶσα ἀσφάλεια διὰ τοῦ προτειχίσματος δηλου-
μένη· ἐνθα γενομένη, φησὶ, τεύξη πάσης ἐπικου-
ρίας.

⁵⁸ Matth. xi, 28. ⁶⁰ II Cor. ii, 15. ^{60*} Luc. x, 2.

NOTÆ.

(58) *Patrol.* i. XVII, col. 264.

A puerilem quæ peccatorum operationem prohibet,
et veni ad gratiam, quæ pravam etiam evellit cogi-
tationem; exsurge a terrenis, profice ad cœlestia:
exsurge a primis figuris, accede ad veritatem:
exsurge ab elementari lege, grassare ad perfectio-
nem. Hiemem autem dicit tempus passionis, in
quo omnes infidelitatis spiritu velut glacie con-
stricti erant: etenim sensibilis quoque hiems erat
isto tempore. Et pluvia prophetica sermoque le-
galis stillaverat: nam voce turturis audita dicen-
tis: « Venite, omnes qui laboratis et onerati estis,
et ego reficiam vos », non amplius erat opus
legali sermone instar pluvie sententiose descen-
dente: et floribus, id est viris sanctis, in terra
Christianismi apparentibus, tempus putationis ad-
venit, refectionis Judæorum: et ficus quam pater-
familias, quod fructus non ferret, succidi jusse-
rat, pœnitentiæ grossos protulit post adventum
Christi, privatæ doctrinæ stercora suscipiens.
Quin et vineæ ex vera vite transplantatæ flores
dederunt odorem, dicentes: *Christi bonus odor sum-
mus Deo in iis qui salvi fiunt et in iis qui pereunt* ⁶⁰.
Nam et ipsi qui non credunt Evangelio, sermonem
quoque prædicationis mirabantur et ad signa
obstupescabant.

λόγον ἐθαύμαζον τοῦ κηρύγματος, καὶ τῶν σημείων

Cyrylli. — Vel etiam tempus putationis tempus
vocat spiritualis messis de qua Salvator ait:
« Messis quidem multa » ⁶⁰.

Origenis. — Surge, inquit, etc.

C *Aliter:* Vel etiam turturis dicit arcanae et ignotæ
sapientiæ: amans enim solitudinis animal est cu-
jus vox auditur ab his qui adhuc terreno corpore
vestiuntur. Putationis tempus est superfluum
depositionis, hoc autem est præsentia ipsius in
quo nimirum corporalia legis, et quæ in prophetis
historiæ adnata erant spiritualibus, præscindenda
sunt, ut meliora maneat. Tempus vero rursum
etiam excisionis peccatorum et remissionis per
lavacrum regenerationis. Neque mireris si Spon-
sus quasi de alio dicat turture, frequens enim is
Scripturæ est usus.

VERS. 14. *Surge, veni proxima mea, formosa
mea, columba mea, et veni tu columba mea in tegu-
mento petrae juxta promurale: ostende mihi faciem
tuam, et auditam fac mihi vocem tuam: quia vox
tua suavis, et facies tua decora.*

Cyrylli. — Petra est Christus. Ipse nobis fide-
libus etiam murus fit, et tegumentum, et securitas,
per propugnaculum designata, ubi existens, in-
quit, omne auxilium consequeris.

Apollinariii. — Vel etiam murum vocat hominem A interiorē, antemurale vero exteriorē, quod Aquila in *arcanis* edidit, in quo et orationes fieri jubet Christus.

Gregorii. — Nullus neque talis surrectionis, neque talis cursus finis erit; semper enim surgendum et ad Deum accedentibus nunquam cessandum: quotiescunque igitur dicit: *Surge et veni*, toties ad id quod est melius ascendendi facultatem, ut ex pulchra fiat pulchrior; et juxta Apostolum, ejus imaginem a gloria transformetur in gloriam. Sic ergo cum esset columba iis quæ prius recte gesserat, nihilominus eam rursus jubet fieri columbam, per transformationem in id quod est melius: ait enim: Veni, tu ipsa columba *rea*, non jam amplius ad trahentium studium intuendo, sed proprium desiderium ad id quod melius est ducem habendo. Veni enim, inquit, per temetipsam propriis cogitationibus confirmans cupiditatem ad id quod est honestum, non ducente necessitate. Domino enim caret virtus et est voluntaria, et ab omni necessitate libera: etsi in lege fuisti exercitata, o anima, et per fenestras propheticas splendores aspexisti, ne maneat amplius sub umbra muri legalis, sed ad petram, id est Evangelium, ab hoc transi. Petra enim propinqua est antemurali, quandoquidem lex fuit antemurale fidei evangelicæ et sibi inter se coherent dogmata ut quæ virtute sunt propinqua: nisi quod petra quidem est spiritualis, murus autem est terrenus: petra autem evangelica non habet carnale lutum sententiarum, et juxta apostolum lex est spiritualis, nam qui sic legem excepit, spiritualiter sub tegmen petrae Evangelicæ recipitur quæ est proxima corporati propugnaculo. Cum Verbum sic ei acclamasset per fenestras respondet columba splendore intelligentiarum illuminata, et petram intelligens, quæ est Christus, ait: *Ostende mihi faciem tuam*, non amplius per antiqua ænigmata loquens; sed ut possum videre, ita te ipsum mihi aperte ostende, ut sim intra te petram Evangelicam, relicto legis antemurali; si enim vox quæ emittitur per fenestras est adeo amabilis, quanto magis ea quæ sit facie ad faciem?

λιπούσα τὸ τοῦ νόμου προτειχισμα· εἰ γὰρ ἡ διὰ τῶν κατὰ πρόσωπον;

Nili. — In præcedentibus ipsam excitans licet D non significaverit locum, ad quem ipsam venire jussit: nunc rursus vocat ipsam etiam, locum declarans: cum enim rogaret Sponsum: *Ubi pascis, ubi cubas?* tunc non respondit: nunc notum ipsa facit locum pascuæ, ne quod ipsa dixit fieret quasi circumdata in gregibus sodalium: Veni, dicens, in tegumento petrae, quod significat Christum, in qua vestigium malitiæ serpens facere non potest, ut in tegumento hujus petrae protecta, nullum ipso capiat in mente vestigium malitiæ virtutum adversariorum: sed et juxta promurale ipsam vocat, ibi audire volens dulcem ejus vocem,

Ἀπολιναρίου. — Ἡ καὶ τείχισμα, τὸν ἐντὸς ἀνθρώπων· προτειχισμα δὲ τὸν ἐκτὸς, ὅπερ Ἀκύλας ἐν ἀποκρύφῳ ἐκδέδωκεν· ἐν ᾧ καὶ τὰς εὐχὰς ἐνεργεῖσθαι κελεύει Χριστός.

Γρηγορίου. — Οὕτε τῆς τοιαύτης ἀναστάσεως, οὕτε τοῦ τοιοῦτου δρόμου πέρασ ἐστὶν· ἀεὶ τε γὰρ ἀνίστασθαι χρῆ, καὶ μηδέποτε τῷ Θεῷ προσεγγίζοντας παύεσθαι. Ὅσάκις οὖν λέγει τὸ Ἀνάστηθι καὶ ἔλθέ, τοσαυτάκις τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναστάσεως τὴν δύναμιν δίδωσιν· ὡς ἐκ καλῆς γενέσθαι καλὴν, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τὴν αὐτὴν εἰκόνα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν μεταμορφοῦσθαι· οὕτω τοῖσιν περιστερὰν οὖσαν ἐν τοῖς προκατορθωμένοις, οὐδὲν ἤττον περιστερὰν αὐτὴν πάλιν διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταμορφώσεως γενέσθαι διακελεύεται· λέγει γὰρ, δεῦρο σεαυτῆ περιστερὰ μου, τοῦτέστι μηκέτι πρὸς τὴν τῶν ἐφελκομένου βλέπειν σπουδῆν, ἀλλ' ὀδηγὸν πρὸς τὸ κρεῖττον τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν ἔχειν· δεῦρο γὰρ, φησὶ, σεαυτῆ τοῖς ἰδοῖς λογισμοῖς τὴν πρὸς τὸ καλὸν προθυμίαν ἐπιβρώσασα· οὐκ ἀνάγκης καθηγουμένης· ἀδέσποτον γὰρ ἡ ἀρετὴ καὶ ἐκούσιον, καὶ ἀνάγκης πάσης ἐλεύθερον· καὶ εἰ ἐγυμνάσθης, ᾧ ψυχῇ, τῷ νόμῳ, εἰ τὰς διὰ τῶν προφητικῶν θυριδῶν αὐγὰς τῇ διανοίᾳ τεθέασαι, μηκέτι ὑπὸ τὴν τοῦ νομικοῦ τοίχου σκιάν μένε· ἐπὶ δὲ τὴν πέτραν, ἧτις ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ τούτου μεταδθῆθαι· ἔχεται γὰρ ἡ πέτρα τοῦ προτειχίσματος· ἐπειδὴ τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως ὁ νόμος προτειχισμα γέγονε, καὶ ἔχεται ἀλλήλων τὰ δόγματα γεινῶντα κατὰ τὴν δύναμιν· πλὴν ὅτι πνευματικὴ μὲν ἡ πέτρα, χοῦδος δὲ ὁ τεῖχος ᾧ συμπέπλασται τὸ σωματικὸν καὶ γεῶδες· ἡ δὲ εὐαγγελικὴ πέτρα, τὸ σαρκῶδες τῶν νοημάτων πηλὸν οὐκ ἔχει· καὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ὁ γὰρ οὕτως ἐκλαμβάνων τὸν νόμον πνευματικῶς, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς εὐαγγελικῆς γίνεται πέτρας, τὴν ἐχομένην τοῦ σωματικοῦ προτειχίσματος. Ταῦτα διὰ τῶν θυριδῶν τοῦ λόγου ἐμφοήσαντος, ἀποκρίνεται ἡ περιστερὰ ἡ περιλαμφθεῖσα διὰ τῆς τῶν νοημάτων αὐγῆς, καὶ τὴν πέτραν νοήσασα τὸν Χριστὸν, καὶ φησὶ· Δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου· μηκέτι διὰ τῶν παλαιῶν αἰνιγμάτων διαλεγόμενος· ὡς δὲ ἰδεῖν δύναμαι, δεῖξόν μοι σαυτὸν ἐμφανῶς ὡς ἀν ἐντὸς σου γένωμαι τῆς εὐαγγελικῆς πέτρας, καταθυριδῶν φωνῆ οὕτως ἐστὶν ἐρασμία, πῶσ' ἄλλοι ἢ

Νελλου. — Ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἀναστήσας αὐτὴν, ἐπεὶ μὴ ἐσημανε τόπον ἐνθα ἦκειν αὐτὴν ἐκέλευσε, νῦν πάλιν καλεῖ αὐτὴν καὶ τὸν τόπον δηλῶν· ἐπεὶ γὰρ ἦν ἐρωτήσασα τὸν Νυμφίον, Πού ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάζεις, καὶ οὐκ ἀπεκρίνατο τότε, νῦν γνωρίζει τὸν τόπον αὐτῆ τῆς νομῆς· ἵνα ὅπερ ἐκεῖνη ἔλεγε γένηται ὡς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλας ἐταίρων· Ἐλθέ λέγων ἐπὶ σκέπῃ τῆς πέτρας τῆς σηματούσης Χριστόν· ἐφ' ἧς ἔχνος κακίας ὁ ὄψις ποιῆσαι οὐ δύναται· ἵνα σκεπαζομένη ἐν τῇ σκέπῃ ταύτης τῆς πέτρας μηδὲν αὐτῆ δέξηται ἐν τῷ διανοητικῷ παρὰ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἔχνος πονηρίας· καὶ ἐχόμενα δὲ τοῦ προτειχίσματος αὐτὴν κα-

λει, ἔκει βουλόμενος ἀκούσαι διὰ τῆς ἡδείας αὐτῆς A
φωνῆς, καὶ κατανοῆσαι τὸ ὄρατον αὐτῆς πρόσωπον.
Φωνὴ δὲ ἡδεῖα ἐστίν, ἠθικῶς μὲν, σεμνοὶ λόγοι καὶ
χάριν διδόντες τοῖς ἀκούουσιν· δογματικῶς δὲ, ἡ τοῦ
ἐν σταυρῷ βωόντος ληστοῦ, « Μνήσθητί μου, Κύριε,
ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Ὅθεν πρὸς μὲν
τὴν Ἐκκλησίαν φησίν, Ἡ φωνὴ σου ἡδεῖα βωῶσα
διὰ τῆς ἀπαρχῆς τοῦ ληστοῦ τὸ, Μνήσθητι· πρὸς
δὲ τὴν Συναγωγὴν τὴν λέγουσαν, Σταύρωσον, ἦν καὶ
μισέ, φησὶ διὰ τοῦ προφήτου· ὅψε φωνὴν αὐτῆς
ὠλόλυξε, « Καὶ ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς,
διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν. » Ὅψις δὲ ἐστὶν
ὠραία, ἡ ἐκ τῆς εἰρηνικῆς καταστάσεως γαληνιά-
ζουσα· Δειξόν μοι οὖν, φησίν, τὴν ὄψιν σου, καὶ
ἀκούτισόν με τὴν φωνὴν σου· καὶ ἦθις καὶ λόγῳ
πρὸς ἐμὴν κοσμουμένη ἀρέσκειαν, καὶ κάλλος πρά- B
ξεων καὶ ἐπιμέλειαν δογμάτων σύμφωνον ἐπιδει-
κνυμένη εἰ δὲ τις εἴπῃ τεῖχος τὸν νόμον, προτει-
χισμα τὸν φυσικὸν ἐρεῖ νόμον, οὗ ἐχόμενά ἐστιν ἡ
πέτρα· μάλλον γὰρ τοῦ ῥητοῦ νόμου ὁ φυσικὸς
πλησιαίτερος ὢν, τυγχάνει Χριστοῦ· ἐν ᾧ πολιτευ-
σάμενοι οἱ ἅγιοι εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ· φυσικαῖς
ἐρμαῖς γινώσκοντες τὸ δίκαιον· καὶ διδάσκαλοι τῶν καθ-
ηκόντων αὐτοὶ ἑαυτοῖς γενόμενοι· καὶ ὁ Παῦλος
δέ φησι, « Νόμος δὲ παρεισῆλθε, » τὴν ἀρχαίαν καὶ
τὴν ὑστάτην μίαν οὖσαν μεσολαθήσας πολιτείας.

Ὀριγένους. — Βούλεται τὴν ψυχὴν, κ. τ. λ. (39).
ε'. Πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανί-
ζοντας ἀμπελώνας· καὶ οἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυ-
πρίζουσιν.

Γρηγορίου. — Τὰ προγεγραμμένα τῆς Νύμφης C
εἰπούσης, καὶ τῆς εὐχῆς αὐτῆς πρὸς τὸν Νυμφίον
κατευσθεύσεως. Μέλλων αὐτὸς ἑαυτὸν ἐμφανῆ καθ-
ιστᾶν, πρῶτον τοὺς θηρευτὰς παρορμᾶ, εἴτε ἀγγε-
λικὰς τινὰς δυνάμεις, εἴτε καὶ ἀποστόλους, πρὸς τὴν
τῶν ἀλώπεκων ἄγραν, αἱ τινὲς εἰσὶν ἀποστατικαὶ
δυνάμεις, διὰ τὸ βολερὸν οὕτω κατονομασθεῖσαι· μι-
κροὺς μὲν οὐκ ἦδη τῆ δυνάμει τῆς χάριτος τοῦ
Χριστοῦ, ἀφανιστικούς δὲ τῶν ἀμπελώνων ὑπάρχον-
τας· ὡς μηκέτι τὸν ἀμπελῶνα τὴν ἀνθρωπίνην φύ-
σιν δι' αὐτῶν πρὸς κυπρισμὸν καὶ βοτρώων φορὰν
ἐμποδίζεσθαι, εἴτ' οὖν τὴν διαγωγὴν τῆς ἐναρέτου
πολιτείας· τούτου γὰρ γενομένου, μεταχωρεῖ τὰ δύο
εἰς ἄλληλα· ὅ τε γὰρ Θεὸς ἐν τῇ ψυχῇ γίνεται, καὶ
πάνιν εἰς τὸν Θεὸν ἡ ψυχὴ μετοικίζεται· εἶδεν οὖν
ἐν τῇ δυνάμει τοῦ κελεύσαντος ἑαυτὴν, τῆς ἐκ τῶν D
θηρίων λύμης τούτων κεκαθαρμένην, ἡ ὡς ἀμπελος
εὐθύνουσα Νύμφη, καὶ εὐθὺς δίδωσιν ἑαυτὴν τῷ
γεωργῷ τὸ μεσστόιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντι· οὐκ
ποδομένου διατειχίζεται, ἀλλὰ φησι (40).

Τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τροφίμοις προτάσσει λοιπὸν
τοῖς ἔτι τὸ ἄνθος ἐπιδεικνυμένοις τῆς ἀρετῆς, καὶ
δυναμένοις εὐχερῶς ἀδικηθῆναι ὑπὸ τῶν παθῶν·
οὐχ οὕτω γὰρ ἀνδρυνθεῖσα βλάπτεται ἡ ἀμπελος
ὡς ἐν προοιμίῳ ἐπιβουλευομένη· ὡς γὰρ ἡ ἀνθοῦ-

et decoram ejus faciem cognoscere. Vox autem
dulcis moraliter quidem sunt serii sermones et qui
gratiam præbent audientibus; dogmatice vero vox
latronis in cruce clamantis : « Memento mei, Do-
mine, quando veneris in regnum tuum ⁴¹. » Unde ad
Ecclesiam quidem ait : Vox tua dulcis, clamans
per primitias latronis illud Memento : ad Synago-
gam vero dicentem Crucifige, quam et odit, dicens
per prophetam : sero vox ejus ululavit, « Et dedit
super me vocem suam, ideo odivi eam ⁴². » Fa-
cies autem est decora, quæ ex pacifico statu tran-
quillo existit : Ostende mihi ergo, inquit, faciem
tuam, et auditam mihi fac vocem tuam, et moribus
et verbis ad placitum meum exornata, et pulchritu-
dinem operum et curam dogmatum consentaneam
exhibens; si quis vero dixerit murum legem, an-
temurale decet esse legem naturalem, juxta quam
est petra. Præ lege enim dicta, lex naturalis vici-
nior est legi Christi, in quo qui vitam suam insti-
tuerunt sancti placuerunt Deo, naturalibus insti-
tutibus id quod justum esse agnoscentes et ipsimet
doctores eorum quæ se decerent facti. Quin et
Paulus ait : « Lex autem subintravit ⁴³, » ante-
quam et novissimam quæ una est intercipiens vi-
vendi rationem.

Origenis. — Vult animam, etc.

VERS. 15. Capite nobis vulpes parvas quæ demo-
liuntur vineas; et vineæ nostræ florent.

Gregorii. — Prædicta sunt Sponsæ loquentis et
votum suum ad Sponsum dirigentis. Hic seipsam
aperte ostensurus, primum incitat venatores, sive
angelicas quasdam virtutes, sive etiam apostolos,
ad vulpium venationem (quæ sunt virtutes apostat-
icæ, propter dolum sic nominatæ, quæ sunt qui-
dem parvæ quoad virtutem gratiæ Christi, demo-
liuntur autem vineas); ne amplius vinea, humana
natura per illos impediatur quo minus floreat et
botros ferat; sive ex virtute vitam instituat. Hoc
enim facto duo in se invicem transeunt; Deus
namque in anima nascitur, et vicissim anima in
Deum migrat. Vidit igitur in virtute jubentis se-
metipsam a noxa ferarum harum expurgatam
sponsa, quæ sicut vitis abundans, statim etiam
tradit se agricolæ qui sepis intermedium pariete-
m solvit: neque enim amplius arcetur pariete
legis, quo minus cum desiderato jungatur.

ἔτι γὰρ τῷ τοίχῳ τοῦ νόμου πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ
Nili. — Cæterum hæc præcipit Ecclesiæ alum-
nis, adhuc virtutis florem ostendentibus, et qui a
passionibus lædi facile possunt: non enim sic
adultæ vitis læditur, sicut ea quæ in principiis pri-
mis circumvenitur; quemadmodum nempe florent

⁴¹ Luc. XIII, 42. ⁴² Jerem. XII, 8. ⁴³ Rom. V, 20.

NOTÆ.

(39) Patrol. t. XVII, col. 264, 265.

(40) Quæ sequuntur in C. B. sub nomine Nili inscribuntur.

vva si concutiatur, palmitibus adhuc tenellis et infirmis, statim dirumpitur. Sic immatura virtus ab inordinatis affectionibus conquassata, ad culmen perfectionis non pervenit studiosis actionibus quæ efflorescere debebant, antequam ad firmum habitudinis statum pertingant diffluentibus. Vana namque gloria depascere solet florem virtutis, atque jactantia pietatem auspicantibus impedimentum fit profectus, dum tumore exculit correctiones et in flore tabescentem fructum abolet. Hic igitur sermo suadet adhuc parvulas capere vulpeculas, id est tenellas adhuc et imbecilles superare passiones, priusquam habitus mutatu difficilis in mali abeat consuetudinem. Vel hoc igitur est quod dicitur, juxta dictam distinctionem; vel sic distinguentibus legendam, eas quæ parvulas demoluntur vites subigere oportet ac capere vulpes, dum adhuc parvæ sunt vites: siquidem vites magnas demoliri vulpes nequeunt firmato jam boni habitu, etenim parvulorum est scandalizari: quasi vero intendens ex metu dubitationem ait: et vineæ nostræ florent: non solum enim visus est timuisse, quod delicate ac recens plantatæ sint parvæ adhuc vites, sed etiam ad florendum dispositæ, excutientibus florem vulpibus expositæ sint; in quibus istiusmodi excussionem agnoscit Scriptura, de iis dicens: « Ita filii excussorum ⁴⁴, » quos Paulus ramos fractos olivæ appellat ⁴⁵, David autem *fenam tectorum* ⁴⁶. Dominus vero, palmitem extra vitem projectum et infrugiferum ⁴⁷, eorum quoque insinuans abjectionem.

Origenis. — Hæc ait amicis Sponsus, etc.

VERS. 16, 17. *Fratruelis meus mihi et ego illi, qui pascit inter litia donec perspiret dies et amoveantur umbrae.*

Gregorii. — Vidi, inquit, eum facie ad faciem, semper quidem existentem, sed propter me ex sorore mea Synagoga in humana natura exorientem, et in eo requiesco et fio ejus habitaculum. Qui non feno pascit gregem, sed puris liliis, id est divinis sermonibus pascit oves, ut qui pura fragrantique hac esca suam animam impinguerint, cum ab omni fallaci et umbratili imaginatione eorum in quæ studium in hac vita confertur, se abduxerint, quas umbras hic sermo nominavit, ad rerum veram aspiciant substantiam, filii lucis ac diei effecti. Hæc dicit anima quam pascit Verbum, non in spinis quibusdam vel feno, sed in bono odore liliorum pure vivendi rationis, et urget Verbum ut celeriter in opus producat spem honorum.

Soli Sponso se addicit, et Sponsum vicissim sui

⁴⁴ Psal. cxxvi, 4. ⁴⁵ Rom. xi, 20. ⁴⁶ Psal. cxxviii, 6. ⁴⁷ Joan. xv, 6.

NOTE.

(41) *Patrol.* t. XVII, col. 263.

(42) In C. B. sub nomine Gregorii habentur.

σα σταφυλή ἐάν τιναχθῆ, ἀφήσει μὲν τὰς βγάγας ἀσθενῶν ἐπὶ τῶν στεμφύλων ἐξηρημένων, οὕτως ἄσθροσ ὑπὸ τῶν παθῶν κλονηθεῖσα ἢ ἀρετῇ, πρὸς ἀκμὴν τῆς τελειότητος οὐκ ἔρχεται· τῶν πεπανθῆναι ὑφελόντων ἐπιτηδεύματων διαβρῦντων, πρὸ τῆς βεβηχίας καὶ ἐκτικῆς καταστάσεως· κενοδοξίᾳ γὰρ λυμάνεσθαι πέφυκε τὸ τῶν ἀρετῶν ἄθος· καὶ ἀλαζονείᾳ τοῖς ἀρχομένοις τῆς θεοσεβείας ἐμπόδιον γίνεται προκοπῆς, τὰς βελτιώσεις τῆ οἴσει ἀποτινάσσουσα, καὶ ἐν ἄνθει μαραινόμενον ἐμφανίζουσα τὸν καρπὸν· συμβουλεύει τοίνυν ὁ λόγος, ἔτι μικρὰς πιάσαι ἀλώπεκας· τούτέστιν ἀπαλῶν ἔτι κρατῆσαι καὶ ἀσθενῶν τῶν παθῶν, πρὶν ἐξίς δυσμετακινήτος τὸ ἔθος γένηται τοῦ κακοῦ· ἢ τοῦτο σὺν ἐστὶ τὸ λεγόμενον κατὰ τὴν εἰρημένην διαίρεσιν, ἢ διαίρουσας ἀναγνῶναι, μικροὺς ἀφανίζον ἀμπελώνας· εἴτουν κρατῆσαι καὶ πιάσαι τὰς ἀλώπεκας; ἔτι μικρῶν οὐσῶν τῶν ἀμπελώνων· μεγάλους γὰρ ἀφανίζειν ἀμπελώνας αἱ ἀλώπεκες οὐ δύναται, ἐν ἔξει τοῦ ἀγαθοῦ γενομένου· καὶ γὰρ τῶν μικρῶν ἴδιον τὸ σκανδαλίζεσθαι· ὥσπερ δὲ ἐπιτείνων τὴν ἐκ τοῦ φόβου ἀπορίαν, φησὶ: καὶ αἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυπρίζουσιν· οὐ μόνον γὰρ εἶκοι δεδοικέναι, ὅτι τρυφεροὶ καὶ νεοπαγεῖς εἰσιν οἱ ἀμπελώνες μικροὶ τυγχάνοντες, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς κυπρισμὸν εὐχέλρωται τὰς ἐκτινασσούσας τὸ ἄθος ἐν ταῖς ἀλώπεξιν· τοιοῦτον ἐκτιναγμὸν οἶδεν ἡ Γραφή· περὶ ὧν φησιν, « Οὕτως υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων· » οὗς Παῦλος κλόδους ἐκκεκλασμένους ἐλάτας καλεῖ· ὁ δὲ Δαβὶδ χόρτον δωμάτων· ὁ δὲ Κύριος, κλῆμα ἐξω τῆς ἀμπελοῦ βεβλημένον, τὸ ἀκαρπον καὶ ἀπόβλητον αὐτῶν ἀνιττόμενος.

Ἄριστερος. — Ταῦτα τοῖς φίλοις ὁ Νυμφίος, κ. τ. λ. (41).

ις, ιζ'. Ἄδελφιδὸς μου ἐμοί, κἀγὼ αὐτῷ, ὁ ποιμένων ἐν τοῖς κρίνοις, ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡμέρα καὶ κινήθωσιν αἱ σκιαί.

Γρηγορίου. — Εἶδον γὰρ αὐτὸν, φησὶν, πρὸς πρόσωπον, τὸν αἰετὸν ἔντα, δι' ἐμὲ δὲ ἐκ τῆς ἀδελφῆς μου τῆς Συναγωγῆς ἀνθρωπικῶς ἀνατελλαντα· καὶ ἐν αὐτῷ ἀναπαύομαι καὶ γίνομαι αὐτῷ κατοικητήριον· ὅς οὐ χόρτον ποιεῖται τὴν τῶν ποιμνίων νομῆν, ἀλλὰ καθαροῖς κρίνοις τρέφει τὰ πρόβατα, τούτέστι θεϊοῦς λογίοις· ὅπως ἂν οἱ ἐπὶ τῆ καθαρᾶς τε καὶ εὐπνοοῦσῃ ταύτῃ τροφῇ τὴν ψυχὴν παινόμενοι, πᾶσαν τε καὶ σκιοσιδῆ φαντασίαν τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦτον σπουδαζομένων ἐαυτῶν ἀποστήσαντες, ἃς σκιάς ὁ λόγος ὠνόμασε, ταῖς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἀκτίσι, πρὸς τὴν ἀληθεινὴν τῶν πραγμάτων ὑπόστασιν διαβλέψωσιν, υἱοὶ φωτὸς καὶ ἡμέρας γενομένοι· ταῦτα φθέγγεται ἡ ψυχὴ, ἣν ποιμαίνει ὁ λόγος, οὐκ ἐν ἀκάνθαις τισὶν ἢ χόρτοις, ἀλλ' ἐν τῇ εὐοσμῇ τῶν κρίνων τῆς καθαρᾶς πολιτείας, καὶ κατεπεῖγει τὸν λόγον διὰ τάχους εἰς ἔργον προάγειν τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα.

Νελλίου. — (42). Μόνω ἑαυτὴν ἀνατίθεισι τῷ Νυμ-

φι, καὶ τὸν Νυμφίον πάλιν μόνης ἑαυτῆς λέγει, διὰ τὴν ἐκ τῶν κατορθωμάτων οικειότητά. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σῶμα ἑαυτῆς οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ δέδωκε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τῷ ἑαίνῃ σῶματι ἐνανθρωπήσας γαγένῃται· ποιμαίνοντα δὲ αὐτὸν ἐν τοῖς κρίνοις, τὰς ἀμερίμους λέγει ψυχὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιμαίνεσθαι σημαίνουσα, ὡς τῶν περιστοιχέντων ὑπὸ τῆς σωματικῆς ἀσχολίας ἔξω τῆς τούτου ποιμαντικῆς ὄντων. Ποιμαίνει δὲ ἐν κρίνοις· οὐ διὰ παντός, ἀλλ' ἕως τοῦ διαπνεῦσαι τὴν μέλλουσαν ἡμέραν, καὶ κινηθῆναι τὰ, σκιάς τῶν παρόντων πραγμάτων. Ὁ δὲ Σύμμαχος, πεποιτηκῶς ὁ ποιμαίνων τὰ ἄνθη ἔδειξεν, ὅτι οὐκ ἐν τόπῳ κρίνων, ἀλλ' αὐτὰ τὰ κρίνα ποιμαίνει τὰς ἀμερίμους ψυχὰς, καὶ τῶν γηγῆνων οὐ φρονιζούσας, καθὼς ἀποδέδοται. Ἐφαμεν δὲ ἀνωτέρω ἔνθη λέγεσθαι, τοὺς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἀνθήσαντας ἁγίους· καὶ ἐνταῦθα οὖν τὰυτα ποιμαίνει τὰ ἄνθη· καὶ τὸ κινηθῶσι δὲ αἰσικιαί, τὴν τῶν νομικῶν ἔργων περιλαρείσιν σημαίνει, σκιάς ὑπὸ τοῦ Παύλου πολλὰκις εἰρημένας.

Origenis. — R Nύμφη πρὸς τοὺς ἐταίρους τοῦ Νυμφίου φησίν, κ. τ. λ. (43).

Ἀπόστρεψον, ὁμοκώθητι, σὺ ἀδελφιδέ μου, τῇ δορκάδι ἢ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν κοιλωμάτων.

Γρηγορίου. — Ἀπόστρεψον τῶν κακῶν τὴν φερόν· ὡς ὡς δορκὰς ὁ τὰς ἐνθυμώσεις τῶν ἀνθρωπίνων βλέπων· ἀφάνισον τὴν γονὴν τῆς κακίας ὡς νεβρὸς ἐλάφων ἐξανάλισκων τὸ γένος τοῦ θραυῶς· ὄρφς γὰρ τὰ κοῖλα τοῦ ἀνθρωπείου βίου· πᾶν γὰρ τὸ κατὰ τῆς ἀληθείας ὑφόμενον βάρβαρόν ἐστι καὶ οὐκ ὄρφς, κοιλώμα, καὶ οὐκ ἀνάστημα· ἐὰν οὖν ἐπιδράμησι ἐπὶ ταῦτα, φησίν, πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν τὸ τοιοῦτον ὄρφς ταπεινωθήσεται.

Νεβρῶ. — Πῶς ἦδη εἰποῦσα ὅτι Ὅμοιός ἐστιν ὁ ἀδελφιδός μου τῷ δορκάτι, καὶ τὰ ἔξῃς, νῦν πάλιν φησίν, Ἀπόστρεψον οὐκ ἐπὶ ὄρη Βαιθὴλ, ἀλλ' ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων, τὸ μὲν ὡς ἦδη γεγόμενον εἰποῦσα, τὸ δὲ προστακτικῶς ἀναλαβεῖν αὐτὸν παρακαλουμένη· ἀλλὰ μήποτε ἡ διαφορὰ τῆς τῶν ὄρων ὀνομασίας ἐν οἷς γίνονται λύει τὸ ἀπορούμενον; ἐκεῖ γὰρ εἶπεν ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθὴλ, ἐνταῦθα δὲ, ἐπὶ τὰ ὄρη κοιλωμάτων· τάχα οὖν, τὸ μὲν σημαίνει τὸν περιγίον τόπον, τὸ δὲ τὸν ἕδην, ἀπὸ τῆς κοιλότητος ὡς εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· Ἡδὴ μὲν φύσει ὁμοιωθῆς, ὦ Νυμφε, τῷ δορκάτι καὶ νεβρῷ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθὴλ, εὐεργετήσας τοὺς τῆδε, καὶ τὰς ἐναντίας δυνάμεις ὑποτάξας· λαίπεται δὲ καὶ τοὺς ἐν καταχθονίῳ τόπῳ καταχρήμενους διὰ τὸν ἐπὶ πάντα βασιλεύσαντα θάνατον ἀπολαῦσαι τῆς σῆς εὐεργεσίας, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐκεῖ κρατούσας δυνάμεις τῇ ὁσφρήσει καθάπερ ἔλαφος ἀνιμῆσάμενος καταρρήσων.

Origenis. — Τὰ πρότερα πρὸς τὰς νεανίδας εἶπεν ἡ Νύμφη, κ. τ. λ. (44).

Φιλωνος. — Ἡ καὶ ἀπόστρεψον ἀπὸ τῶν Ἰου-

A solius appellat per proborum operum proprietatem, Quia enim corpus suum non fornicationi, sed Domino dederat, propterea etiam Dominus ipsius in incarnatione corpus assumpsit. Pascens inter lilia dicit, animas curarum expertes ab ipso pasci significans, sic ut animæ corporalibus occupationibus distractæ, ab ipso non pascantur, Pascit autem inter lilia non semper, sed donec adsperet futura dies, et umbræ rerum presentium amoveantur. Symmachus autem cum fecit pascentem flores, ostendit eum non in loco liliorum, sed ipsa lilia pascere, animas nempe curarum expertes et nihil rerum terrenarum satagentes ut expositum est. Diximus autem superius flores dici sanctos in Christianismo florentes: et hic igitur flores hosce pascit. Atque illud: *Moveantur umbræ*, legalium operum sublationem designat, quæ et a Paulo frequenter umbræ dicuntur.

Origenis. — Sponsa ad sodales Sponsi verba facit, etc.

Revertere, similis efficere, fratruelis mi, caprea vel hinnulo cervorum supra montes concavitatum.

Gregorii. — Averte malorum incursum: vide ut caprea tu qui aspicias cogitationes hominum. Dele peccati generationem sicut hinnulus cervorum consumit genus serpentum. Vides concavos vitæ humanæ montes: quidquid enim adversus veritatem extollitur barathrum est, et non mons, concavitas et non assurgens fastigium. Si ergo, inquit, ad hæc accurreris, et omnis vallis implebitur et mons humiliabitur⁴³.

Nili. — Cum prius dixisset: *Similis est fratruelis meus caprea*, etc., nunc iterum ait: *Revertere*, non ad montes Bethel, sed supra montes concavitatum. Illud quidem ut pridem factum narrans, hoc autem imperative assumere ipsum jubens. Sed forsitan diversitas denominationis montium in quibus sit, dubium solvit. Ibi enim dixit, *in montibus Bethel*, hic supra montes concavitatum. Fortassis igitur illud significat locum terræ vicinum, hoc vero infernum per concavitatem, ut id quod dicitur sit hujus modi: Jam pridem quidem, o Sponse, assimilatus es capreae hinnuloque cervorum in montibus Bethel, ibi habitantes beneficiis afficiens et contrarias virtutes subigens. Restat autem ut et hi qui in subterraneo loco per mortem in omnes dominantem detinentur, beneficiis tuis perfruantur: vade igitur et virtutes quæ illic imperant odoratu quasi cervus exanimans dele.

Origenis. — Prius ad adolescentulâs Sponsa dixerat, etc.

Philonis. — Vel etiam revertere a Judæis ad gen-

⁴³ Isa. xi, 4; Luc. iii, 5.

NOTÆ.

(43) *Patrol.* t. XVII, col. 265, 268.

(44) *Patrol.* t. XVII, col. 316.

tes. *Montes autem justos dixit, propter sublimitatem; concavitate vero propter humilitatem.*

Cyrilli. — Rogat ut Sponsus infrugiferam Synagogam relinquat, et veniat ad eos qui ex concava et humiliata olim, atque idololatrica anima ad cœlestem celsitudinem ascenderunt.

CAP. III.

VERS. 1-4. In cubili meo, in noctibus quasi quem dilexit anima mea; quasi eum, et non inveni eum; vocavi eum et non audivit me. Exsurgam nunc et circuibo in civitate, in foris et in plateis, et quaeram quem dilexit anima mea; quasi eum et non inveni eum: vocavi eum et non obaudivit me. Inveniant me custodes qui circumeunt in civitate: Numquid quem dilexit anima mea vidistis? Quam modicum fuit, cum transivi ab ipsis, quoadusque inveni quem dilexit anima mea. Tenui eum, et non dimisi eum, donec introduxi eum in domum matris meæ et in cubiculum ejus quæ concepit me.

Gregorii. — Sponsæ narratio philosophica est: per ea quæ de se narrat, statuit ac docet quem admodum erga divinum numen se gerere debeant supernæ pulchritudinis amatores. Bifariam enim dividitur rerum creaturarum natura ex suprema divisione. Nam aliud quidem est et sensile et materialium; aliud autem quod intelligentia percipitur et est expers materiæ. Rursus autem cum quæ intelligentia percipitur natura bifariam sit divisa, alia quidem est increata et creatrix semper eodem modo se habens; alia vero creata et participatione ejus quod supereminet, in bono semper conservatur et in eo augetur, et in majus mutatur, semper ad id quod melius est se extendens et nunquam a desiderio cessans. Postquam igitur etiam Sponsa tantis ascensibus sublimata, et ex virtute in virtutem profecta, ut summum spei bonorum assecuta esse videatur; boni tamen indigam se vidit, merito lamentatur, et ut quæ necdum habeat diligentia propositum angitur et est perplexa, eamque perplexitatem animi narratione sua profert in publicum. Et ubi reperit quem quærebat describit sermone: perfectiorem insuper boni participationem lectum appellat, et noctem dicit tempus concubii: per nomen autem noctis ostendit contemplationem eorum quæ non cadunt sub aspectum, juxta Moysen in caligine versantem, in qua erat Deus, qui « posuit tenebras latibulum suum, » et Propheta canit « In circuitu suo »⁹⁹. In qua cum fuerit tum docetur tantum abesse ut ascenderit ad perfectionem, ut qui ne principium quidem attigerit. Jam enim, inquit, tanquam iis quæ sunt perfecta, dignata, et tanquam in lecto quopiam eorum quæ sunt cognita comprehensionis requiescens, quando erant intra ea quæ non cadunt sub aspectum, relictis sensibus, quando continebar divina nocte quæ-

δαίων εἰς τὰ ἔθνη. Ὅρη δὲ τοὺς δικαίους ἔφη διὰ τὸ ὑψηλόν· κοιλωμάτων δὲ διὰ τὴν ταπεινοφροσύνην.

Kyriλλου. — Αἰτεῖ τὸν Νυμφίον, τὴν ἄκαρπον ἀπολεῖψαι συναγωγὴν, καὶ ἔλθειν ἐπὶ τοὺς τῆς κοίτης καὶ τεταπεινωμένους πάλοι καὶ ἰδωλολατρύσεως ψυχῆς ἐπὶ οὐράνιον ὕψος ἀναβάντας.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

α'. ε'. Ἐπὶ τὴν κοίτην μου ἐν νυκτὶ ἐξεζήτησα ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εἶδον αὐτόν· ἐκάλεσα αὐτόν, καὶ οὐχ ἐπήκουσέ μου· ἀναστήσομαι δὴ καὶ κυκλώσω ἐν τῇ πόλει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις· καὶ ζητήσω ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εἶδον αὐτόν· ἐκάλεσα αὐτόν, καὶ οὐχ ἐπήκουσέ μου· εἶροσάν με οἱ ἐτροῦντες, οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει· Μὴ ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου ἰδέτε; ὡς μικρόν ὄτε παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν, ἕως οὗ εἶδον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐκράτησα αὐτόν, καὶ οὐκ ἀφῆκα αὐτόν, ἕως οὗ εἰσήγγυον αὐτόν εἰς οἶκον μητρὸς μου καὶ εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με.

Γρηγορίου. — Τὸ τῆς Νύμφης διήγημα, φιλοσοφίας ἐστὶ· δι' ὧν τὰ περὶ αὐτὴν διεξέρχεται· ὅπως δεῖ περὶ τὸ θεῖον ἔχειν τοὺς ἐραστὰς τοῦ ὑπερκειρένου κάλλους δογματιζούσης. Διχῆ γὰρ τέτρηται κατὰ τὴν ἀνωτάτω διαίρεσιν ἡ τῶν ὄντων φύσις· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν αἰσθητὸν καὶ ὕλῳδες, τὸ δὲ νοητὸν καὶ ἄῤυλον. Πάλιν δὲ τῆς νοητῆς φύσεως διχῆ διηρημένης, ἡ μὲν ἄκτιστός ἐστι καὶ ποιητικῆ, πάντοτε ὡσαύτως ἔχουσα· ἡ δὲ κτιστῆ, καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ ὑπερέχοντος ἐν τῷ ἀγαθῷ διὰ παντὸς συντηρεῖται· καὶ πρὸς αὐτὸ αὐξεται καὶ πρὸς τὸ μείζον ἀλλοιοῦται· ἀεὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπεκτεινομένη, καὶ μηδέποτε τῆς ἐφέσεως λήγουσα· ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ Νύμφη τοσαύταις ἀνόδοις ὕψωθείσα, καὶ ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν πορευομένη, τοῦ ἀκροτάτου τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδος τετυχηκέναι ἐδόκει, ἐνδεᾶ δὲ ἐαυτὴν τοῦ ἀγαθοῦ καθεώρα, εἰκότως ἀποδύρεται· καὶ ὡς μήπω σχοῦσα τὸ τῆς προθυμίας προκειμένον ἀμχανεῖται καὶ δυσχεραίνεται καὶ τὴν τοιαύτην ἀμχανίαν δημοσιεύει τῷ διηγήματι· καὶ ὅπως εὔρε τὸν ζητούμενον ὑπογράφει τῷ λόγῳ· τὴν μὲν οὖν τελειότεραν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν, κοίτην ὀνομάζει καὶ νύκτα λέγει τὸν τῆς κοίτης καιρόν· διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος τῆς νυκτὸς, ἐνδείκνυται τῶν ἀοράτων τὴν θεωρίαν, κατὰ τὸν ἐν τῷ γνόφῳ Μωσαῖα, ἐν ᾧ ἦν ὁ Θεὸς ὁς, « Ἐθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ, » κατὰ τὸν Προφήτην, « Κύκλω αὐτοῦ »· ἐν ᾧ καταστὰσα τότε διδάσκαται τοσοῦτον ἀπέχουσα τοῦ ἐπιβῆναι τῆς τελειότητος, ὅσον οἱ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγεγίρησαντες· ἥδη γὰρ φησιν ὡς τῶν τελείων ἀξιωθεῖσα, καθάπερ ἐπὶ κοίτη; τινὸς τῆς τῶν ἐγγνωσμένων καταλήψεως ἐμαυτὴν ἀναπαύουσα· ὅτε τῶν ἀοράτων ἐντὸς ἐγενομένη καταλιπούσα τὰ αἰσθητήρια· ὅτε περιεσχέθη τῇ θεῖᾳ νυκτὶ, τὸν γνόφον κεκρυμμένον ἀναζητεῦσα, τότε μὲν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ποθούμενον ἔσχον· αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαπώμενον, διέπη τῶν λογισμῶν τὴν

⁹⁹ III, Reg. xx, 42; Psal. xvii, 42.

συλλαβήν· ἐζήτουν γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τὴν κοίτην μου, ὥστε γινῶναι τίς ἐν νυξίᾳ ἢ οὐσία, ποθεν ἔρχεται, εἰς τί καταλήγει, ἐν τίνι ἔχει τὸ εἶναι, ἀλλ' οὐχ εὔρον. Εἶτά φησιν, Ἐκάλεσα αὐτὸν τὸν ἀκατανόμαστον ὡς ἐνὴν ὀνομάζουσα καὶ οὐκ ἐπήκουσέ μου· οὐ γὰρ ἦν ὀνόματος ἔμφασις ἢ καθικουμένη τοῦ ζητουμένου· τότε τοῖνον ἔγνω, ὅτι τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς δόξης τῆς ἀγιοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. Ὅθεν διάνιστησιν ἑαυτὴν καὶ περιπολεῖ τῇ διανοίᾳ τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν, ἣν ἐκάλεσε πόλιν, ἐν ἣ ἄρχαι καὶ κυριότητες καὶ οἱ ταῖς ἐξουσίας ἀποτεταγμένοι θρόνοι, ἣ τε τῶν ἐπουρανίων πανήγυρις· ὃ τὸ τῆς πλατείας διασημαίνει ὀνόματι· μὴ εὐρούσα δὲ ἐν αὐτοῖς τὸ ποθοῦμενον, καθ' ἑαυτὴν ἐλογίσατο· μὴ ἄρα κτὼν ἐκεῖνοις ληπτὸν ἔστι τὸ παρ' ἐμοῦ ἀγαπώμενον· διὰ δὲ τῆς σιωπῆς ἐνδείχασμένου τὸ ἀκατάληπτον, πᾶν τὸ εὐρισκόμενον ἀφείσα μόλις ἔγνω τὸ ζητούμενον, ὡς ἐν τῷ μὴ εὐρίσκεισθαι τί ἐστίν, ὅτι ἔστι γινώσκονται. Διὸ φησιν, Ὅτε μικρὸν παρήλθον ἀπὸ πάσης κλίσεως, πᾶσαν ἀφείσα καταληπτικὴν ἐφοδόν, τῇ πίστει τὸν ἀγαπώμενον εὔρον· δι' ἧς αὐτὸν καὶ κρατήσω, ἕως ἂν ἐντὸς γένηται τοῦ ἐμοῦ ταμιείου, εἴτουν καρβίας· ἢ τότε γίνεται δεκτικὴ τῆς θείας αὐτοῦ ἐνοικήσεως, ὅταν ἔλθῃ πρὸς τὴν κατάστασιν ἐκεῖνην ἐν ἣ τὸ κατ' ἀρχάς ἦν ὅτε ἐπλάσθη ὑπὸ τῆς συλλαβοῦσης μητρὸς· ἥτις ἐστὶν ἡ πρώτη τῆς συστάσεως ἡμῶν αἰτία.

fuerit intra meum conclave, sive cor, quod tunc fit capax divinæ ejus habitationis, quando redierit ad illum statum in quo erat ab initio quando fuit effictum ab ea matre quæ concepit, quæ est prima causa nostræ constitutionis.

Ναίλου. — Καταστάσεις ἑαυτῆς ἐν αἷς ἐγένετο ἢ **C** Νύμφη διηγεῖται τὸν λόγον ζητοῦσα καὶ τὴν τελειότητα καὶ τὴν ἐν τελειότητι ἐπομένην· καὶ ταῦτά φησι πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ὠφέλειαν· διδάσκουσι ὅτι οὐκ ἔστι μετὰ ἀναπαύσεως ζητοῦντα τὸ ποθοῦμενον εὐρεῖν· ἀσκήσει γὰρ τῶν καλῶν, βρασιῶν πολέμιον· τὸ γὰρ, *Ἐπὶ τὴν κοίτην μου ἐν νυξίᾳ ἐζήτησα ὃ ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου*, ταιούτιον ἐστίν, ὡσανεὶ τῆς Νύμφης διηγουμένης ταῖς νεάνισιν, ὅτι ἐνόμισα κοῦρον εἶναι καὶ εὐχερὲς, τὸ κτήσασθαι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σοφίαν οικειώσασθαι· καὶ ἐζήτουν οὐ μετὰ πόνου, ἀλλ' ἀνεμένως καὶ βραθύμως, καὶ τοῖς σωματικοῖς ὡς κλίνη ἐπαναπαυομένη· ἐπειδὴ δὲ ἡ ζήτησις αὕτη τῆς καταλήψεως ἡστοχεί, μετέβαλον ἐπὶ τὸ ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν· διὸ εἶπον, *Ἀναστήσομαι ὃν, καὶ τὰ λοιπὰ, καταλιπούσα τὴν κλίνην, ἐπὶ τῷ δὲ ἔργῳ ποιήσασθαι τὴν ζητήσιν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτό με πρὸς τὴν εὐρεσιν ὠδήγησε.* Δέον γὰρ ἐργαζομένης τὰ τῆς ἀρετῆς κρύψαι τὸν πόνον, ἐπιδεικτιῶσα τοῦτον ἐδημοσίευσον ἐν πλατείαις, καὶ ἀγοραῖς, τὸν ἀνθρώπων ἐπαινον θηρωμένη. Διὸ οὐδ' οὕτως εὐρεῖν δεδύνημαι· οὐδὲν γὰρ συντελεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν κτήσιν πόνος, ὅταν μετὰ φιλοδοξίας γίνηται. Ἄλλ' ὅταν εὔρον αὐτὴν οἱ φύλακας οἱ τηροῦντες ἐν τῇ πόλει· οὗτοι δὲ εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα διακονοῦντα τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἥτοι διοικήσει τοῦ βίου ἐφραστῶτα· καὶ ἐρωτηθέντες περὶ τοῦ ἀγαπώμενου, σιωπῇ παρήλθον αὐτὴν ὡς οὐκ ἀξίαν ἀποκρίσεως· ἐκ τῆς ἀποστραφῆς στοχασαμένη ὡς

Arens eum qui latebat sub caligine; tunc quidem habebam dilectionem in eum qui desiderabatur; idipsum autem quod diligebatur evolabat ut id apprehendere non possent cogitationes. Quærebam enim ipsum in lecto meo noctu ut nossem quæ sit ejus essentia, unde incipiat, quo desinat, in quam suam habeat essentiam: sed non inveni. Deinde, Vocavi, inquit, ipsum qui non potest nominari, quoad fieri poterat eum nominans: et non obaudivit me: non enim erat nominis significatio quæ pertingeret usque ad id quod quærebatur. Tum igitur cognovi quod magnificentiæ, gloriæ, sanctitatis ejus non est finis. Unde excitat semetipsam et obit cogitatione super mundanam naturam, quam vocat civitatem, in qua sunt principatus et dominationes, ac potestatibus assignati throni, et cœlestium conventus, quem significat nomine plateæ. Non inveniens ibi dilectum, apud se cogitabat: Num forte etiam in illis comprehendi potest illud quod a me diligitur? Cum autem silentio indicassent captum omnem superare, relicto universo quod inveniebatur, vix cognovit quod quærebatur, quasi in eo quod non inveniretur quid esset, cognosceretur. Propterea dicit: Quando paululum pertransii ab omni creatura omnem dimittens comprehensibilem viam ac rationem, inveni fide dilectum, per quam ipsum etiam tenebo, donec fuerit intra meum conclave, sive cor, quod tunc fit capax divinæ ejus habitationis, quando redierit ad illum statum in quo erat ab initio quando fuit effictum ab ea matre quæ concepit, quæ est prima causa nostræ constitutionis.

Nili. — Status suos in quibus versata fuit Sponsa commemorat Verbum quærens ac perfectionem, et in perfectione mansionem: atque hæc ad reliquorum dicit utilitatem, docens fieri non posse ut in quiete quærens quis desideratum inveniat. Exercitationi enim virtutum inimica desidia. Illud enim: *In lectulo meo in nocibus quæsi vi quem dilexit anima mea*, est istius modi ac si Sponsa diceret adolescentulis: existimabam levem esse ac facilem virtutis possessionem et sapientiæ familiaritatem, et quæsi vi non cum labore, sed remisse, ac in rebus corporeis tanquam in lecto quiescens. Sed cum quæsitio ista comprehensione aberrasset, conversa sum ad virtutis operationem: quocirca dixi: *Exsurgam nunc*, etc., relinquens lectum ut per opera instituum inquisitionem: sed nec hoc me ad inventionem adduxit. Decebat enim ea quæ virtutis sunt operantem abscondere laborem; sed hunc ostentans publicavi in plateis, et in foris, laudem hominum venata. Quare nec sic invenire potui: nihil enim confert ad bonorum possessionem labor cum ostentatione factus. Sed quando *invenerunt eam custodes qui circumierunt in civitate*; hi autem sunt administratorii spiritus, qui salutem hominum subveniunt, sive gubernationi vitæ præsumt; et interrogati de dilecto ipsam velut responso indignam silentio pertransierunt, ex hac aversione conficiens istiusmodi nequaquam illis placere; oportuit e cogitavit ne inutilia laboraret, neque virtutis asperi-

latem suslinens propter quæsitam ab intuentibus A laudem, profectu frustraretur, et sic quæsitum invenit, nullius alterius quam boni ipsius causa bonum operata ac juste quod justum est persequens : unde etiam non multo post, sed statim, se invenisse dicit. Modicum enim ut transivi, requirens inveni quem diligit anima mea. Prædictos enim status transeunti et ad perfectionem grassanti absque mora reperitur Deus, dum quasi lucem cooperantem suscipit veritatem ad ejus quod quæritur comprehensionem. Quod enim est lux oculis, hoc illi veritas. Magnum porro encomium Sponsæ quod in sequentibus dicitur: *Tenui eum*, etc., siquidem postulasse cum labore bonum fortasse multorum, sed constantiam conservare paucorum : multi namque cum pervenerint ad id quod studiose quærebant, vel satietatem ejus successu temporis capientes, vel alio studium deflectentes desistunt et paulatim negligentes excidunt ab optimo habitu, plurimum inutilis assumentes laboris. Hæc vero ut laborum experta est bonitatem, non retrocessit, sed æqualem servavit promptitudinem, donec vere familiarem sibi redderet desideratum, usque ad intima penetralia introducens virtutem. Introduxit enim illam non in vestibula, vel atria, sed domus penitinarum seu cubile.

αὐτὸν οὐκ ἐν προθύροις ἢ προαυλοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ *O rigenis*. — Cum de mysteriis nuptiarum præviis egisset, etc.

Cyrilli. — Mulieres significat quæ venerunt una C Sabbatorum mane diluculo ad monumentum Jesu et non invenerunt eum : quod igitur in lecto vel a lecto ait vel lectum suum Domini monumentum vocat, secundum quod illi conselpimur, sed non reperit ipsum audiens : « Non est hic, surrexit enim »; et invenerunt cum custodes angeli quos etiam interrogat : « Ubi posuistis Dominum ? » sed interrogatos transeunti occurrit dicens : Salvete. Propter ea dicit : Quam modicum fuit cum transivi ab ipsis quoadusque inveni. Id est, et inveni et non dimittam eum. Tenuit enim pedes ejus et audivit : « Noli me tangere »¹. » Domum autem matris congregationem apostolorum vocat ad quam abiens, nuntiavit Christi resurrectionem.

Vers. 5. *Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, in virtutibus et in viribus agri, si suscitaveritis et exsuscitaveritis charitatem quoadusque velit.*

Gregorii. — Rursus propter mutuum amorem discipulas quoque animas alloquitur, quas antea comparatione pulchritudinis Sponsæ, quam lilio assimilaverat, spinas omnino appellaverat, et per adjurationem mundi potestatum facit assurgere ad parem modum charitatis ut voluntas Sponsi sit etiam in eis fortis. Reliqua vero in præcedenti sermone declarata sunt.

Nili. — Hoc secundum adjurat filias Jerusalem

¹ Matth. xviii, 6. ² Joan. xi, 17.

οὐκ ἔστιν αὐτῆς εὐάρεστος ὁ τοιοῦτος βίος, ἐλογί-
σατο δὲ δόντως μὴ ἀνόνητα μοχεῖν, μηδὲ τὸ τραχὺ
τῆς ἀρετῆς ὑπομένουσα, ὑστερίζειν τῆς προκοπῆς
διὰ τῶν ὀρώντων ἔπαινον· καὶ οὕτως εὔρε τὸ ζη-
τούμενον· οὐδεὶς ἑτέρου χάριν, ἢ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ
τὸ ἀγαθὸν ἐργαζομένη· καὶ δικαίως τὸ δίκαιον διώ-
κουσα· ὅθεν καὶ οὐ μετὰ πολὺ, ἀλλ' εὐθέως εὐρηκέ-
ναι λέγει. Μικρὸν γὰρ ὡς παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν,
εὔρον δὲ ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· τῷ γὰρ παρῆλθόντι
τὰς προειρημένας καταστάσεις, καὶ φθάσαντι ἐπὶ
τὴν τελειότητα, ἀνυπερθέτως εὐρίσκεται ὁ Θεός·
συνεργὸν ὡς φῶς τὴν κατάληψιν τοῦ ζητουμένου·
"Ὅπερ γὰρ ἐστὶ φῶς ὀφθαλμοῖς, τοῦτο νῦν ἀλθθῆτα·
μέγα δὲ ἐγκώμιον ἐν τοῖς ἐξῆς εἴρηται τῆς Νύμφης,
τὸ, *Ἐκράτησα αὐτόν*, καὶ ἐξῆς· κτήσασθαι μὲν γὰρ
πόνον τὸ καλὸν, ἴσως πολλῶν· φυλάξαι δὲ τὴν ἐπι-
μονὴν, ὀλίγων· οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ ὅταν φθάσωσιν
ἐπὶ τὸ σπουδαζόμενον, ἢ πάρον λαβόντες αὐτοῦ τῷ
χρόνῳ, ἢ περὶ ἕτερα τὴν προθυμίαν ἀποκλίναντες,
ἀφίστανται· καὶ μικρὸν ἀμελήσωσιν, ἐκπίπτουσι
τῆς ἀρίστης ἐξέως, πολλὴν ἀχρειοῦντες πόνον· αὐτὴ
δὲ καμᾶτω εὐρούσα τὸ ἀγαθόν, οὐκ ἐνόστησεν εἰς τὰ
ὀπίσω, ἀλλ' ἴστην ἐτήρησε τὴν προθυμίαν, ἕως γνη-
σίως ὑκλειώσατο τὸ ποθούμενον· μέχρι τῶν ἐνδοξά-
των ταμειῶν εἰσοικίσασα τὴν ἀρετὴν, εἰσῆγαγεν
ταμειῶν τοῦ οἴκου.

Ὀριγένους. — Περὶ τῶν πρὸ τοῦ γάμου μυστη-
ρίων εἰπὼν, κ. τ. λ. (45).

Κυρίλλου. — Τὰς γυναῖκας δηλοῖ, τὰς ἐλθοῦσας
μὲν Σαββάτων ὁρθροῦ βαθείας ἐπὶ τὸ μνήμα τοῦ Ἰη-
σοῦ, καὶ μὴ εὐρούσας αὐτόν· τὸ οὖν ἐπὶ τὴν κοίτην,
ἢ ἀπὸ κοίτης φησὶν, ἢ κοίτην ἑαυτῆς τὸ τοῦ Κυρίου
μνήμα καλεῖ, καθὼς συναπαρτόμεθα αὐτῷ· ἀλλ' οὐχ
εὔρον αὐτὸν ἀκούσασα, οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη γὰρ·
καὶ εὔρον αὐτὴν οἱ τηροῦντες ἄγγελοι, οὗς καὶ ἔρω-
τᾷ, « Ποῦ τεθῆκατε τὸν Κύριον; » ἀλλὰ παρελθούση
τοῦς ἐρωτηθέντας, ὑπήντησε λέγων, Χαίρετε· διό
φησιν, Ὡς μικρὸν παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν ἕως εὔρον·
καὶ οὐκ ἀφῆσω αὐτόν· ἐκράτησε γὰρ τοὺς πόδας αὐ-
τοῦ, καὶ ἤκουσε, « Μὴ μοῦ ἄπτου. » Οἶκον δὲ μητρὸς
τὴν συναγωγὴν ἀποστόλων φησὶ, εἰς ἣν ἀπελθοῦσα
εὐηγγελίζετο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν.

ε'. *Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀηροῦ, ἐὰν ἐγέλωτε καὶ ἐξεγέλωτε τὴν ἀγάπην, ἕως ἂν θελίγη.*

Γρηγορίου. — Πάλιν ὑπὸ φιλαλληλίας, καὶ ταῖς
μαθητευομέναις ψυχαῖς διαλέγεται· ὅς ἐν ταῖς ἔμπρο-
σθεν συγκρίσει τοῦ τῆς Νύμφης κάλλους τοῦ παρει-
κασθέντος τῷ κρίνῳ, ἀνάθας ὁ λόγος ὠνόμασεν· καὶ
διὰ τοῦ ὄρκου τῶν ἐν τῷ κόσμῳ δυνάμεων πρὸς τὸ
ἴσον τῆς ἀγάπης διανίστασι μέτρον· ὥστε τὸ θέλημα
τοῦ Νυμφίου καὶ ἐπὶ αὐτὸν ἐνεργὸν γενέσθαι· τὰ δὲ
λοιπὰ ἐν τῷ φθάσαντι λόγῳ διδῶνται.

Νελλίου. — Τοῦτο δευτέρου ὀρκίζει· τὰς θυγατέρας

NOTÆ.

Ἰερουσαλήμ ἡ Νύμφη ἐξεγείραι τὴν ἀγάπην πάντως ἅ καθυδούσαν· ἡ δὲ ἔννοια δεδήλωται.

ζ'. *Τις αὐτὴ ἡ ἀναβαλῖουσα ἐκ τῆς ἐρήμου ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη; σμύρνα καὶ λίβανος ἀπὸ πάντων κοινορτίων μυρσέου;*

Γρηγορίου. — Ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν προκοπαῖς οὐ πάντοτε τῷ αὐτῷ παραμένουσι χαρακτῆρι, οἱ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν διὰ τῆς τῶν ὑψηλοτέρων ἐκτιθυμῖαν μεταμορφούμενοι· ἀλλὰ πρὸς τὸν λόγον τῆς αἰε κατρωθείσης· ἐκάστῳ διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν τελειότητος, ἰδίῳ; τῆς χαρακτῆρ τῷ βίῳ ἐπιλάμπει, ἄλλος ἐξ ἄλλου γενόμενός τε καὶ φαινόμενος, διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπαυξήσεως. Διὸ μοι δοκοῦσι ἐξενίσσασθαι πρὸς τὸ φαινόμενον οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου· οἱ πρότερον μὲν αὐτὴν ἐγνωκότες καλὴν, ἀλλ' ὡς ἐν γυναίκι καλὴν, μετὰ δὲ ταῦτα δι' ὁμοιότητος χρυσοῦ μετὰ στιγματῶν ἀργυρίου, τὸ κάλλος αὐτῆς ὠραίζοντες· νοῦν δὲ μηδὲν τῶν προλαβόντων σημείων περὶ αὐτὴν καθορῶντες, ἀλλὰ τὸ τῶν ὑψηλοτέρων χαρακτηρίζοντες, θαυμάζουσιν, οὐ μόνον τὴν ἄνοδον, ἀλλὰ καὶ ἔθεν ἀνέβραμε· τοῦτο γὰρ ἔστιν ὃ καὶ ἐπίτασιν ποιεῖ τῆς ἐκπλήξεως· ὅπερ μέγιστον τῇ Νύμφῃ ἐγκώμιον, μαρτυροῦν τὴν πρὸς τὸ χρεῖστον παραλλαγὴν καὶ μεταστάσιν· μέλαινα γὰρ ἦν, φησὶν, ἔωρτο πρότερον, αὐτὴ ἡ ἀναβαλῖουσα ἐκ τῆς ἐρήμου· καὶ πῶς τὴν σκοτεινὴν μορφήν ἀπεδύσατο; πῶς αὐτῇ χιονῶδες ἀπαστράπτει τὸ κάλλος; ἡ ἐρημός ἐστιν ὡς εἰκεν καὶ αἰτία τούτων, ἡ καθάπερ ἔρνος ἀναθάλλειν αὐτὴν εἰς ὕψος ποτήσασα καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον μεταβάλλουσα κάλλος; ἐξ οἰκείων γὰρ πόνων δι' ἐγκρατείας τε καὶ ἐπιμελείας ἐκτήσατο· τοῦτο γὰρ τὸ ἐκ τῆς ἐρήμου ἀναβαίνειν αὐτὴν· οὕτω ποτὲ καὶ ἡ τοῦ προφήτου ψυχὴ διψώδης ἐγένετο τῆς θείας πηγῆς, ἐπειδὴ αὐτῷ ἡ σὰρξ ἄδατός τε καὶ ἐρημος; καὶ ἀνυδρο; γενομένη, τὸ θεῖον δέλος ἐαυτῷ παρέδεδξατο· διὰ πολλῶν τοίνυν ὑποδειγμάτων τὸ κάλλος αὐτῆς ἐρμηνεύουσι· ἐπειδὴ δι' ἐνὸς ἔπαν περιληφθῆναι οὐχ οἶόν τε ἦν· πρῶτον μὲν γὰρ στέλεξι τὴν ὠραν αὐτῆς εἰκάζουσι, καὶ οὐδὲ τοῦτο ἐνί· ἀλλὰ διὰ τοῦ πλῆθους τὸ πολυειδές καὶ ποικίλον, τῶν ἀρετῶν ὑπογράφουσιν· εἶτα καπνός ἐκ θυμιαμάτων, εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ κάλλους παραλαμβάνεται· καὶ οὐδὲ οὗτος ἀπλοῦς, ἀλλὰ σμύρνη καὶ λιθάνη συγκεκραμένους, ὡς μίαν γενέσθαι τῶν ἀτμῶν τὴν χάριν· ὃ τοίνυν μέλλων ἑαυτὸν ἀντιθέσθαι τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπειᾷ, οὐκ ἄλλος ἔσται

λίβανος τοῦ Θεοῦ θυμιαμένος, τοῦτο γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ τιμῇ ἀφιέρωται, εἰ μὴ πρότερον νεκρώσειε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς μέλη· ἡ γὰρ σμύρνα πρὸς τὸν ἐνταφισμὸν τῶν σωμάτων οἰκειώς ἔχει· ὧν γενομένων, πᾶν εἶδος τῶν κατ' ἀρετὴν ἀρωμάτων ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ βίου, καθάπερ θυσία τιμὴ λεπτυνθέντων τὸν ἡδὺν ἐκείνων κοινορτόν, ὃν ἀναλαβὼν ἐν τῷ ἄσθματι εὐπνοῦς γίνεται τοῦ μεμυρισμένου πνεύματος πλήρης γενόμενος.

Ὀριγένους. — Καλὴ λίαν ἡ ἀναβαλῖουσα, κ. τ. λ. (46).

¹¹ Psal. cxi, 5.

ut exsuscitent dilectionem omnino dormientem, sensus autem declaratus fuit.

Vers. 6. *Quæ est ista quæ ascendit e deserto, tanquam truncus sumi incensa, myrrha, thus ab omnibus pulveribus unguentarii?*

Gregorii. — In virtutis progressibus non semper eandem retinent formam qui a claritate in claritatem per sublimiorum desideria transformantur, sed pro ratione perfectionis bonorum in quibus se quisque semper exercuit, proprius quidam vitæ illucescit character, alius factus ex alio, et apparens per augmentum honorum. Quare mihi videntur amici Sponsi tanquam rem novam admirari id quod apparet; qui prius quidem eam cognoverunt pulchram, postea vero auri quoque similitudine cum notis argenti ejus pulchritudinem decorarunt. Nunc autem præcedentium notarum nullam in ipsa intuentes, sed a sublimioribus illam insignientes, mirantur non solum ascensum, sed etiam unde ascenderit. Hoc est enim quod majorem affert stuporem, quod maximum est Sponsæ encomium, testificans ejus in virtute progressum, et id quod melius est mutationem ac transformationem. Quæ enim, inquit, prius videbatur nobis nigra, hæc ascendens de deserto, tenebrosam quodam modo formam exiit et nivea refulget pulchritudine. Num desertum, ut videtur, est causa quod ipsa sicut virgultum assurgat in altum, ipsam in eam mutans pulchritudinem? Ex propriis nempe laboribus per continentiam et diligentiam acquisivit pulchritudinem. Hæc est enim ipsius de deserto ascensio. Ita etiam aliquando Prophetæ anima fuit sitiens divinum fontem¹¹, postquam caro quæ ei evaserat deserta, et in via, et iniqua, divinam in se suscepit sitim. Multis igitur exemplis ejus explicant pulchritudinem, quandoquidem uno non poterat universa comprehendere. Nam primum quidem caudicibus seu virgultis ejus assimilant pulchritudinem nec uni solum ex illis, sed per multitudinem ac specierum diversitatem, virtutum varietatem describunt. Deinde fumus ex sufflitibus assumitur ad imaginem pulchritudinis, neque hic simplex, sed sufflitibus myrrhæ et thuris simul commistis, ut una sit vaporis gratia. Qui ergo se vult Dei dedicare cultui, non aliter erit thus Deo, nisi prius mortificaverit membra quæ sunt super terram. Myrrha enim apta est ad corporum sepulturam: quæ cum facta fuerint, omne genus aromatum ex virtute in vitæ circulo tanquam in aliquo mortario, in subtiles partes comminutorum, suavem illum efficit pulverem quem qui accepit in anhelitu odoribus efficitur, plenus spiritu unguenta redolente.

Origenis. — Valde pulchra est anima: quæ vita rationeque ascendit, etc.

NOTÆ.

(46) *Patrol.* t. XVII, col. 269.

Nili. — Sponsa stuporem movit intuentibus, quod et a deserto ascenderet et sicut truncus fumi incensa foret, nec aliunde incensa quam a myrrha et thure, ac pulvere unguentario. Hæc autem omnia significant recessum a terrenis negotiis. Anima enim a malo abstinens et a pravis cessans actionibus, atque zizaniorum sementem rejiciens in deserto est. In bonis vero operibus proficiens incipit ascendere de deserto sicut truncus fumi incensa. Quemadmodum enim fumus a terra incipiens caudicatur quidem, sed in aere hæret quasi radice cum flamma lignorum implexam habens: at cum inferne materia defuerit, a terra sejunctus omnino secedit, parti commistus et in semetipsum resolutus; sic anima recedens a terrenis, et si proficiat ad cœlestia, non primo in ista perfecte transit quam omnino integre terrena reliquerit. Porro myrrham et thus esse commistam truncus fumi odorem bonum, corporis mortificationem et ex continentia subactionem declarat, cum quibus proficiens velut unguento accedentes imbuit. Sed et aromaticum pulvis prædicationis sensui consentit, nam et hic contactu terræ tritus, extenuatus faciei ipsius supernatat; motus vero pedibus transeuntium sublimis tollitur in altum abiens. Item hæretica quidem anima, cum forte bonum propter aliquid et propter se facit, pulvis est aliquantulum a terra elevatus, et rursus facile in proprium descendit locum, per suum ad inferiora affectum: sin ecclesiastica rectaque fide Deo placendi sine sursum germinans pulvis fit unguentarii, quæ sublimi ratione vivendi bonum dogmatum odorem admistum habeat, potest etiam dogmatice dici de Ecclesia. Siquidem hæc de deserto non habente virum ascendit myrrham et thus spirans, eo quod conjuncta sit Christo, quodque pulvere rerum mundanarum prout par est utatur, ut ex his pulverem conficiat unguentarii et per usum rationabilem id quod pulverulentum est in bonum Christi convertat odorem. Nam qui minime consistentia sed a mundanæ auræ ventis delata bona per eleemosynam reddit pretiosa, terræ pulverem facit pulverem unguentarii, laudabili egenorum usu, quod in iis pulverulentum et dissipabile est, commutans in aromaticum odorem suavam et fere amicam Deo.

ἐποίησε κονιορτὸν μυρσέου· τῇ εὐλόγῳ χρῆσει τῶν μεταβαλῶν εἰς ἀρωματικὴν εὐωδίαν καὶ φθιλον ὄντως

Cyrilli. — Myrrha quidem quando consepulta Christo, thus vero quando simul cum ipso resurrexit et divinitatem ejus participavit: et non hisce solis ecclesiastica incensa est anima, vorum etiam variis cognitionis contemplationibus; qui enim accurate distinguit, et res etiam obvias minute scrutatur dici possit unguentarius quodammodo esse, cum comminuat et in pulverem odoris suavitatis reducat omnia oracula quæ nunc sponsa dicitur adolevisse. Fortassis vero etiam qui non secundum carnem vivit, sed secundum spiritum, nequam coram corde incrassatus varietatem et omnimodam

Nsīlou. — Ἐκπλήξιν παρέσχε τοῖς ὀρώσιν ἡ Νύμφη· ὅτι καὶ ἀπὸ ἐρήμου ἀνέβαινε, καὶ ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη, καὶ ὅτι οὐκ ἄλλοθεν τεθυμιάσται, ἀλλ' ἀπὸ σμύρνης καὶ λίθανου, καὶ κονιορτῶν μυρσέου· ταῦτα δὲ πάντα σημαίνει τὴν ἀναχώρησιν τῶν γῆινων· ἡ γὰρ ἀποσχόμενη τῆς κακίας ψυχῆ, καὶ τῶν φαύλων πράξεων ἀργίαν ἀγοῦσα, καὶ τὸν τῶν ζιζανίων σπορέα ἀρνησαμένη ἐν ἐρήμῳ ἐστὶ, προκόπτουσα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις δὲ, ἀρχεται ἀναβαίνειν ἀπὸ τῆς ἐρήμου ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη· ὡς γὰρ ὁ καπνὸς ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γῆς, στελεχοῦται δὲ ἐπὶ τὴν ἀέρα, ὁμοῦ δέχεται ὡς βίβης τῆς συμπεπιγμένης τοῖς ξύλοις φλογός· ὅταν δὲ ἐκκλίπη κάτωθεν ἡ ὕλη, διαζευχθεὶς τῆς γῆς, ὅλως ἀναχωρεῖ τῷ ἰδίῳ μέρει συναναμιγνύμενος καὶ ἀναστοιχειοῦμενος εἰς ἑαυτόν· οὕτως ἡ τῶν γῆινων ἀναχωροῦσα ψυχὴ, κἂν προκόπη ἐπὶ τὰ οὐράνια, ἐν πρότερον μεδίσταται τελείως ἐπ' αὐτὰ, πρὶν ὀλοσχερῶς ἐκκλίπη τὰ γῆνια· τὸ δὲ σμύρναν καὶ λίθανον εἶναι τὴν συναναμιγνύμενην εὐωδίαν τῆ στελέχη τοῦ καπνοῦ, τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος, καὶ τὸν ἐξ ἐγκρατείας ὑποπιασμὸν δηλοῖ· μεθ' ὧν προκόπτουσα ἐμβύριζε τοὺς παρατυγχάνοντας· καὶ ὁ κονιορτὸς δὲ τῶν ἀρωμάτων, σύμφωνός ἐστι τῷ τοῦ κηρύγματος νοήματι· καὶ γὰρ οὗτος ἀπὸ τριβῆς τῆς παλαιᾶς γῆς, λεπτός ἐπιπολάζει τῷ προσώπῳ ταύτης· κινούμενος δὲ τοῖς τῶν ὀδοιπορούντων ποσὶ μετέωρος αἴρεται, πρὸς ὕψος χωρῶν. Ἀλλ' ἐὰν αἰρετικὴ ψυχὴ εὖσα τύχη, ἢ τὸ καλὸν διὰ τι ποιούσα καὶ τὸ δι' ἑαυτὸν, κονιορτός ἐστι γῆς, ὀλίγον ὕψουμένη, καὶ πάλιν εὐχερῶς πρὸς τὸν οἰκέλον καταφερομένη τόπον, διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω προσπάθειαν· ἐὰν δὲ ἐκκλησιαστικῆ πίστει σκοπῶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον εὐαρεστῆσεως τὸ ἄνω φυτὸν ἔχουσα, κονιορτός ἐστι μυρσέου, τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ τὴν τῶν δογμάτων εὐωδίαν ἀνακεκραμμένην ἔχουσα· δύναται δὲ καὶ δογματικῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγεσθαι· ἀπὸ ἐρήμου γὰρ τῆς μὴ ἔχουσης ἄνδρα, αὕτη ἀνέβη· σμύρναν καὶ λίθανον πνέουσα διὰ τὸ συντετάφθαι Χριστῷ· καὶ διὰ τὸ τὸν κονιορτὸν τῶν κοσμικῶν πραγμάτων τὸ εἰς δέον χρεῖσασθαι τούτοις, κονιορτὸν ποιῆσαι μυρσέου· καὶ διὰ τὴν εὐλογον χρῆσιν, τὸ κονιορτῶδες μεταβαλεῖν εἰς εὐωδίαν Χριστοῦ· ὁ γὰρ τὰ μὴ ἐστῶτα, ἀλλὰ φερόμενα ὑπὸ τῶν ἀνέμων τῆς κοσμικῆς αὔρας, διὰ

Δ ἐλεημοσύνην ποιῶν τίμια, τὸν κονιορτὸν τῆς γῆς θεωμένων, τὸ κονιορτῶδες αὐτῶν καὶ ἐσκεδασμένον, Θεοῦ.

Κυρίλλου. — Σμύρνα μὲν, ὅτε συντέθαιπα Χριστῷ διὰ τοῦ λίθανου· λίθανος δὲ, ὅτε συναναστὰς αὐτῷ κεκοινώνηκε τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνον τούτοις ἡ ἐκκλησιαστικὴ τεθυμιάσται ψυχὴ, ἀλλὰ καὶ ποικίλοις γνώσεως θεωρημασιν· ὁ γὰρ ἄκρωσ διαιρῶν καὶ μέχρι τοῦ τυχόντος λεπτῶς ἐρευνῶν τὰ πράγματα, λέγοιτ' ἂν μυρσέος πῶς εἶναι, λεπτῶν καὶ εἰς κόνιν ἄγων πάντα τὰ τῆς εὐωδίας λόγια· ἃ νῦν ἡ Νύμφη λέγεται τεθυμιάσται. Τάχα δὲ καὶ ὁ μὴ κατὰ σάρκα βιοῦς, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, μηδαμῶς παχυνοθεὶς τὴν καρδίαν τὸ ποικίλον καὶ παντοδαπὸν σῶζον τῆς εὐωδίας, εὐωδίαν ἀπὸ πάντων

ποιεῖ τῶν νῦν οὕτως ὀνομαζομένων χονιορτόν μυρε-
ψοῦ. Λέγει δ' ἂν τις καὶ ὡς ἡ ἅγια καὶ ἐκκλησιαστικὴ
ψυχὴ, τὸ τέκνον ποτὲ ἐρήμου Θεοῦ, ἀπὸ συναγωγῆς
ἐθῶν ἀναβαίνει ἀπὸ τῆς ἐρήμου· καταλιπούσα μὲν
δόγματα καὶ λόγους καὶ πράξεις, τὰ ἔρημα Θεοῦ·
ἀναβαίνουσα ἐπὶ τὰ τοῦ Θεοῦ.

ζ, η'. Ἰδοὺ ἡ κλίτη Σαλομών· ἐξήχοντα δυ-
νατοὶ κύκλῳ αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ· πάν-
τες κατέχοντες ῥομφαίας, δεδιδασκίμενοι πόλεμον·
ἀθρῶν ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἀπὸ
θάμβους ἐν νυξίν.

Φίλωνος. — (47) Κλίτην τὸ μνήμα Χριστοῦ λέγει.

Ἐξήχοντα δυνατοὶ, τὸ πληρωμα τῆς τελειώσεως
οἱ τηροῦντες τὸν τάφον· οἱ καὶ τοῦ σεισμοῦ γενομέ-
νου, ἐξεθαμβήθησαν καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Χριστὸς νύκτα.
Δύο δὲ ῥομφαίας ἔχουσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ· τὴν μὲν
ἐφρουσαν τὰ σπέρματικά, ἢ τίς ἐστιν ἐπὶ μηρῶν,
διὰ τὴν τῆς σωφροσύνης ἐγκράτειαν· τὴν δὲ τὰ ψευ-
δῆ διακόπτουσιν δόγματα· ἢ δὲ ῥομφαία, πρὸς τὸ
μὴ θαμβεῖσθαι τὸ σκότος.

Γρηγορίου. — Μετὰ τὴν ἐπὶ τῷ κάλλει μαρτυ-
ρίαν, οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου, καὶ παρασκευασταὶ τοῦ
ἁγίου θαλάμου, καὶ τῆς καθαρᾶς Νύμφης προμνή-
στορες, ὑποδεικνύουσιν αὐτῇ τῆς βασιλικῆς κλίτης
τὸ κάλλος ὡς μᾶλλον εἰς ἐπιθυμίαν τὴν Νύμφην ἀγά-
γουεν, τῆς θείας τε καὶ ἀχράντου μετ' αὐτοῦ συμ-
βιώσεως. Ὅτι μὲν οὖν ἐκ τῆς ἱστορίας ὁ περὶ τῆς
κλίτης λόγος οὐκ ἐστίν, εὐδὴλον ἐκ τῶν σωματικῶς
περὶ τοῦ Σαλομώντος ἱστορηθέντων, οὗ καὶ τὰ βασι-
λεια καὶ τὴν τράπεζαν, καὶ τὰ λοιπὰ, ὁ λόγος ὑπ-
ἔγραψεν ἀκριβῶς· καινὸν γάρ τι καὶ παρηλλαγμένον
περὶ τῆς κλίτης οὐδὲν εἶπε. Ὅστε ἀνάγκη μὴ παρα-
μεῖναι τῷ γράμματι, ἀλλὰ δι' ἀκριβοῦς κατανοήσεως
μεταβαλεῖν τὸν λόγον εἰς πνευματικὴν θεωρίαν, τῆς
ὕλικῆς ἐμφάσεως τὸν νοῦν ἀποστήσαντες· εἴκοι τὸ
θεῖον κάλλος, ἐν τῷ φοβερῷ τὸ ἐράσμιον ἔχειν, ἀπὸ
τῶν ἐναντίων τῷ σωματικῷ κάλλει δεικνύμενον.
Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐμπαθῆς τῶν σωματικῶν ἐπιθυμία τοῖς
τῆς σαρκὸς μέλεσιν ἐγκαθημένη, καθάπερ τι σύντα-
γμα ληστρικὸν ἐνεδρεῦει τὸν νοῦν καὶ αἰχμάλιστον
ἄγει, πρὸς τὸ ἑαυτῆς βυζύλημα συναρπάσασα, διὰ
τοῦτο ἀκόλουθόν ἐστιν ἐκ τῶν ἐναντίων τῆς σωμα-
τικῆς διαθέσεως τὸν θεῖον ἔρωτα γίνεσθαι· ὥστε εἰ
ἐκ ταύτης γίνεται λύσις καὶ ἄνεσις καὶ βλακώδης
διάνοια, ἐκεῖ τὴν ἐπὶ φόβον τε καὶ ἀκατάπληκτον
ἀνδρείαν, ὕλην τοῦ θεοῦ ἔρωτος γίνεσθαι· τοῦ γὰρ
ἀνδρώδους θυμοῦ τὸν τῆς ἡδονῆς λόγον καταπτοή-
σαντός τε καὶ φυγαδεύσαντος, οὕτω τὸ καθαρὸν τῆς
ψυχῆς ἀναφαίνεται κάλλος, μηδὲν πάθει σωματικῆς
ἐπιθυμίας καταβρῦπούμενον. Οὐκοῦν ἀναγκαίως ἡ
νυμφικὴ τοῦ βασιλέως κλίτη, τοῖς ὀπλίταις ἐν κύ-
κλῳ διαλαμβάνεται· ὧν ἡ τοῦ πολεμεῖν ἐμπειρία,
καὶ τὸ πρόχειρον ἔχειν ἐπὶ τοῦ μηροῦ τὴν ῥομφαίαν,
θάμβος καὶ ἐκπληξίς ἐμποιεῖ τοῖς σκοτεινοῖς λογι-
σμοῖς, τοῖς ἐν νυξί τε καὶ σκοτομήνῃ τοῖς εὐθέα τῆ

A odoris servans suavitatem, ex omnibus quæ nunc
sunt pulvis nominata facit pulverem unguentarii.
Dixerit porro aliquis quomodo sancta et ecclesia-
stica anima filia quondam desertæ a Deo congrega-
tionis gentium, ascendat de deserto, relinquens
quidem dogmata et rationes atque opera Deo va-
cua, ad ea vero quæ Dei sunt ascendens.

VERS. 7, 8. *Ecce lectus Salomonis : sexaginta po-
tentes in circuitu ejus ex potentibus Israel, omnes te-
nentes gladium, docti bellum; vir gladius ejus super
femur ejus a pavore in noctibus.*

Philonis. Lectum vocat Christi monumentum. Sexaginta fortes sunt plenitudo perfectionis, qui cus-
todiunt sepulcrum, qui et terræ motu facto exterriti
fuerunt ea nocte qua Christus resurrexit. Duo
autem gladios habent hi qui sunt Christi : unum
quidem seminalia arcentem, qui est super femur
propter temperantiæ continentiam, alterum vero
falsa dogmata resecantem. Gladius autem adest
ne tenebras metuant.

Gregorii. — Post datum de pulchritudine testi-
monium, amici Sponsi et qui parant thalamum
impollutum ac puræ Sponsæ pronubi ostendunt ei
regalis lecti pulchritudinem, ut Sponsam majori
accendant desiderio divinæ et immaculatæ cum eo
vitæ consuetudinis. Atque hunc quidem de lecto
sermonem non esse ex historia depromptum, patet
ex iis quæ corporaliter de Salomone historicæ man-
data sunt, cujus et regalia, et mensam ac reliqua
liber Regum accurate descripsit : novi autem et
diversi de lecto nihil dixit. Itaque necesse est, non
inhærere litteræ, sed per accuratam intelligentiam
sermonem hunc ad spirituale transferre contem-
plationem, a materiali significatione mentem abdu-
cendo; consentaneum est ostendî divinam pulchri-
tudinem in terrore habere quid amabilitatis, ex iis
quæ sunt contraria corporeæ pulchritudini. Nam
quoniam passionibus obnoxia corporum cupiditas
membris carnis insidens, velut quædam prædonum
turma menti insidiatur, eam sæpenumero captivam
ad suam arripiens voluntatem; propterea est con-
sequens ut divinus amor fiat ex iis quæ sunt con-
traria corporali cupiditati. Quo fit ut si hujus dux
fuerit dissolutio, mollisque et enervata diffusio,
illic vehemens et quæ perturbari non potest animi
magnitudo sit materia divini amoris; cum enim
ira fortis ac virilis insidiantis voluptatis turmas
perterruerit, et in fugam verterit, tum apparet pura
animæ pulchritudo, nullo motu maculata corpora-
lis cupiditatis. Necessario igitur, nuptialis legis
lectus ab armatis circumdatur, quorum belli peritia,
eo quod super femur paratum habeant ensem, ter-
rorem affert et stuporem tenebrosis cogitationibus,
et iis qui in obscuro insidiantur, et sagittis appe-
tunt rectos corde. Quod enim obscenas voluptates

NOTÆ.

(47) Κλίτην λέγει, in C. B. Cyrillo tribuuntur; quæ autem sequuntur ab ἐξήχοντα ad τὸ σκότος, sancto Gregorio.

diat et primat, eorum qui lectum ambiunt ar-
matura perspicuum fuerit, et ejus quod est in con-
textu descriptione, omnes enim periti *pugnæ* : *vir*
gladius ejus super femur ejus. Revera enim perito-
rum est ubi reluctari oportet carni et sanguini,
tanquam femori ense habere accommodatum. Qui
ergo temperantiæ gladio accinctus est, hic incorrupto
lecto amabilis existit, unus ex fortibus Israel, et
dignus qui referatur in catalogum sex ginta. Cum
autem Israel fiat omnis qui servatur, tanquam meus
Deum intelligens; qui enim Deum vident proprie
hanc habent denominationem. Proprium est autem
istiusmodi nullo sensu aspiciere ad peccatum. Ea de
causa fit unus lectus regis quidquid servatur. Cum
enim sint duodecim tribus Israel, uno quidem de
qualibet parte plenitudinis optimatum sumpto, in
quinque autem armatos pro numero sensuum hoc
uno diviso, duodecim tribus Israel faciunt sexaginta,
qui sint una acies, et unus exercitus et unus lectus,
id est una Ecclesia et populus unus, et una Sponsa,
sunt omnes sub uno tribuno militum, et concio-
natore et Sponso compacti et concinnati in unam
corporis conjunctionem, in femoribus ense accin-
ti, sive unicuique sensui accommodatum sibi gladium
ad percullendas contrarias cogitationes protenden-
tes. Tot itaque divinam in sensibus induti pano-
pliam cingunt lectum regis, proprium nempe cor
in quo Sponsus requiescit : per lectum enim, re-
quiem designat, quam tanquam armati custodiant
sine passione et cum puritate, sic ut demo-
nas in tenebris ac noctibus insidiantes exterreant.
Lectus porro aliter est notitia Dei, in qua quiescit
is qui ad ipsum accedit.

διὰ γὰρ τῆς κλίνης τὴν ἀνάπυσιν ἄγιοι, ἣν ὀπλιται
θεῖν τοὺς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ ἐπιησάζοντας δαίμονας· κλίνη δὲ ἄλλως ἐπίγνωσις Θεοῦ, δι' ἧς ἐπινα-
παύεται τοῖς πρὸς αὐτὸν ἐγγιζουσι.

Nili. — Lectum dixit corpus Dominicum, sexa-
ginta vero fortes, sive quis angelicæ dicat virtutes
in circuitu hominis Dominici, juxta illud : « Ac-
cesserunt et ministrabant illi ²². » Et : « Angelis
mandatum est de te ²³; » sive animas sanctorum,
eo quod doctæ sint ad prælium adversus inimicum,
sic nominatas, non aberraverit a congruo; qui et
gladium super femur habent, nam et qui agendi
facultatem oratione ornant, et passiones ratione
mortificant, jure merito regem cingunt. Sexaginta
porro numero appellantur perfecti per omnia effecti
qui et constantè ac fortiter vixerunt. Cubus enim
et quadratus numerus sexaginta, æqualis omnibus
suis nudique partibus et inconcussus, ex quatuor
quindenis, et sex decadibus, et duodecim quina-
riis et viginii triadibus constans; atque ex his
suavi habens firmitatem ac densitatem. Ideo enim
qui tales sunt etiam ex fortibus Israel electi sunt
tanquam fortibus fortiores. Fortassis vero etiam
qui nunc Ecclesiam defendunt et verbo et operi-
bus, pro corpore Christi decertantes in circuitu

καρδίᾳ λοχῶσι καὶ τοξεύουσιν· ὅτι γὰρ ἀναιρετικῆ,
τῶν βυπαρῶν ἡδονῶν λογισμῶν ἐστίν, ἡ τῶν περι-
εστοχισμένων τῇ κλίνῃ ἐξὸπλισις, δῆλον ἂν γένοιτο
διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ λόγου· *Πάντες γὰρ δεδι-
δαγμένοι πόλεμος, ἀνήρ καὶ ἡ ρομφαία αὐτοῦ*
ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ. Ἀληθῶς γὰρ εἰδότες ἐστίν,
ὅπως ἀντιστρατεύσθαι χρὴ τῇ σαρκὶ τε καὶ τῷ
αἵματι· ἐν τῷ τὴν ρομφαίαν τῷ μηρῷ ἔχειν ἐφηρ-
μοσμένην. Ὁ τοίνυν τῇ τῆς σωφροσύνης ρομφαίᾳ
διεζωσμένος, οὗτός ἐστιν ὁ τῆ ἀρθάρτῳ κλίνῃ ἐρά-
σμιος, εἰς τῶν δυνατῶν Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ λόγου τῶν
ἐξήκοντα ἄξιος. Ἐπειδὴ δὲ Ἰσραὴλ γίνεται ἅπας ὁ
σωζόμενος, ἦτοι νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν· ὅσοι γὰρ βλέ-
πουσι τὸν Θεὸν ἐκ τῆς ἐνεργείας, κυρίως τῇ προσ-
γορίᾳ ταύτῃ κατονομάζονται. Ἴδιον δὲ τοῦ τοιοῦτου
τὸ μηδὲν τῶν αἰσθητῶν πρὸς ἁμαρτίαν βλέπειν,
τοῦτου χάριν μία κλίνη λέγεται γίνεσθαι τοῦ βασι-
λέως πᾶν τὸ σωζόμενον· δώδεκα γὰρ τῶν τοῦ Ἰ-
σραὴλ φυλῶν ὄντων, ἐνδὲς μὲν ἀφ' ἐκάστου μέρους
λαμβανομένου τοῦ τῶν ἀριστερῶν πληρώματος· εἰς
πέντε δὲ ὀπλιτας κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰσθήσεων,
τοῦ ἐνδὲς τοῦτου μεριζομένου, αἱ δώδεκα φυλαὶ τοῦ
Ἰσραὴλ ποιοῦσιν ἐξήκοντα· οἱ τινες μὴ παράταξις,
καὶ στρατὸς εἰς· καὶ μία κλίνη, τούτέστιν Ἐκκλησία
μία, καὶ λαὸς, καὶ Νύμφη μία οἱ πάντες γενήσονται,
ὅφ' ἐνὶ ταξιδίῳ καὶ ἐκκλησιαστικῇ καὶ Νυμφίῳ πρὸς
ἐνδὲς σώματος κοινωμίας προσαρμολόμενοι, διὰ τῶν
μηρῶν τὴν ρομφαίαν προβαλλόμενοι· εἴτ' οὖν ἐκά-
στη αἰσθήσει τὴν προσφορὸν ἐαυτῇ ρομφαίαν εἰς
κατάπληξιν τῶν ἐναντιῶν λογισμῶν προβαλλόμενοι.
Τοσοῦτοι τοίνυν οἱ τὴν θείαν ἐν ταῖς αἰσθήσεσιν ἐν-
δυσάμενοι πανοπλίαν, κυκλοῦντες τοῦ βασιλέως τὴν
ἰδίαν δηλονότι καρδίαν, ἐν ἧ ἀναπαύεται ὁ Νυμφίος·
φυλάττουσιν ἐν ἀπαθείᾳ καὶ καθαρότητι· ὡς ἐκθαμ-
θεῖν τοὺς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ ἐπιησάζοντας δαίμονας· κλίνη δὲ ἄλλως ἐπίγνωσις Θεοῦ, δι' ἧς ἐπινα-
παύεται τοῖς πρὸς αὐτὸν ἐγγιζουσι.

Nelou. — Κλίνην εἶρηκε τὸ Κυριακὸν σῶμα·
ἐξήκοντα δὲ δυνατοῦς, εἴτε τις τὰς ἀγίας ἐρεῖ δυνά-
μεις κύκλου τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸ,
« Προσῆλλον καὶ διηκόνου αὐτῷ » καὶ, « Τοῖς ἀγ-
γέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ » εἴτε τὰς τῶν
ἀγίων ψυχὰς τὰς διὰ τὸ δεδιᾶσθαι τὸν πόλεμον τὸν
κατὰ τοῦ ἐχθροῦ οὕτως ὀνομασμένας, οὐχ ἁμάρτη
τοῦ προσήκοντος· οἱ τινες ρομφαίαν ἐπὶ τοῦ μηροῦ
κατέχουσιν· οἱ γὰρ καὶ τὸ πρακτικὸν λόγῳ κοσμη-
σαντες, καὶ τὸ παθητικὸν λόγῳ νεκρώσαντες, εὐλό-
γως κυκλοῦσι τὸν βασιλέα. Τῷ ἐξήκοντα δὲ προσαγα-
ρεύονται ἀριθμῷ, τέλειοι κατὰ πάντα γεγεννημένοι,
καὶ βεθηκότες ἐδραίως καὶ παγίως· κύβος γὰρ καὶ
τετράγωνος ἀριθμὸς, ὁ ἐξήκοντα, ἴσος πᾶσι τοῖς ἑαυ-
τοῦ πάντοθεν μέρεσι· καὶ ἀσάλευτος, ἐκ τέσσαρων
πέντε καὶ δεκάδων, καὶ ἑξ καὶ δεκάδων, καὶ πεντά-
δων δὲ καὶ δύο, καὶ τριάδων εἴκοσι συσσωσῶς, καὶ
τούτων ἔχων τὸ εἰρημένον πάγιον. Διὰ τοῦτο γὰρ
δυντες τοιοῦτοι καὶ ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ ἐξελέγησαν
ὡς δυνατῶν δυνατώτεροι· τάχα δὲ καὶ οἱ νῦν προ-
σπιζόντες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λόγῳ καὶ πράξεσιν

²² Matth. ix, 21. ²³ Psal. xc, 21.

επιμαχοῦντες τοῦ σώματος Χριστοῦ, κύκλιρ εἰσὶ τῆς κλίνης τοῦ Σαλωμών· διὰ μὲν τοῦ ἀνθίστασθαι τῷ λόγῳ τοῖς αἰρετικοῖς, ἐν τῇ χειρὶ κατέχοντες ῥομφαίαν· διὰ δὲ τοῦ σωφρονῶν καὶ ἐγκρατῶν βούν, ἐπὶ μηροῦ τὴν ῥομφαίαν φοροῦντες διὰ τοὺς νυκτερινούς φόβους· Ἄηρ γὰρ, φησὶ, ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τῷ μηρῷ αὐτοῦ ἀπὸ θάμβους ἐν νυξίῳ· οὐ μόνον γὰρ τοὺς φανεροὺς ἐχθροὺς ἐβαλλον τοῖς τῆς ἀληθείας ἐλέγχους, ἀλλὰ καὶ τὰς λαθραλοὺς δεδοικότες ἐπηρείας, διὰ τοὺς ἐν σκοτομήνῃ τοξέουτας, καὶ ἐν νυκτὶ ἔμμενον ὀπλοφοροῦντες, τὰς ἐφεδρείας τῶν ἐπιβούλων ὑφορώμενοι.

θ', ι'. Φορεῖον ἐποίησεν ἑαυτῷ ὁ βασιλεὺς Σαλωμών, ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου· στύλους αὐτοῦ ἐποίησεν ἀργύριον, καὶ ἀνάκλιτον αὐτοῦ χρυσίον· ἐπέλασις αὐτοῦ πορφύρα, ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτος· ἀγάπηρ ἀπὸ θυγατέρων Ἱερουσαλήμ.

Θεοσίλου. — Ξύλον τοῦ Λιβάνου, Ρουθ ἢ Μωαβίτις, ἐξ οὗ Ἰεσσαί· φορεῖον τοίνυν ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ Κυριακόν.

Γρηγορίου. — Ὅτι μὲν οὖν ἐν πολλοῖς Σαλωμών, εἰς τύπον τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως παραλαμβάνεται, δῆλον καὶ τὸ περὶ τοῦ Κυρίου μυστήριον ἐν ἐκείνῳ τῷ προσώπῳ διαγράφεται· διὰ τῆς τοῦ φορεῖου τοίνυν κατασκευῆς, ἢ περὶ ἡμῶν οἰκονομία τοῦ Κυρίου διασημαίνεται· πολυτρόπως γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἀξίαις ἑαυτοῦ γίνεται· καθὼς ἂν ἕκαστος ἐχθρὸν δυνάμει τε καὶ ἀξίαις, οὕτως ἐν ἕκαστῳ γινόμενος· ἢ ἵππος εὐήνης δεχόμενος ἐφ' ἑαυτοῦ τὸν ἀγαθὸν ἀναβάτην· οὕτως οὖν καὶ ὁ τὸν Θεὸν ἑαυτῷ φέρων, φορεῖον ἂν εἰκότως τοῦ εἰρηνικοῦ βασιλέως ὀνομάζοιτο. Πολλοὶ δὲ πάλιν ὁ Λιβάνος ἐν τῇ Γραφῇ τὴν ἀντικειμένην ἐνδείκνυται δυνάμιν· ὡς ἐν τῷ, Σουτρίφει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ λεπυραὶ αὐτὰς, καὶ τὰ ἐξῆς. Δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὅτι οὐ μόνον τὰ ἐκφυέντα παρὰ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως κακὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἄσπερον, ἢ πρώτη τῷ κακοῦ ῥίζα, τὸ ὑποτρέφον τῶν τοιούτων κέδρων τὴν ὕλην εἰς τὸ μῆθ' ἐν περιστήσεται. Οὐκοῦν ἡμεῖς ἡμεῖν ποτε τοῦ Λιβάνου ξύλα, ἕως ἂν ἐκείνῳ ἡμεῖν ἐριζωμένοι, διὰ τε τοῦ πονηροῦ βίου καὶ τῆς τῶν εἰδύλων ἀπάτης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκείθεν ὑπὸ τῆς λογικῆς ἀξίῃνης ἐτμήθημεν, καὶ ἐν ταῖς τοῦ τεχνίτου χερσὶν ἐγενόμεθα, φορεῖον ἡμεῖς ἑαυτοῦ ἐποίησε, μεταστοιχειώσας τοῦ ξύλου τὴν φύσιν, διὰ τῆς παλιγγενεσίας εἰς ἀργύριον καὶ χρυσίον, καὶ εἰς εὐανθὴ πορφύραν, καὶ εἰς τὰς τῶν χαρισμάτων διανομὰς· Ἡ μὲν γὰρ δίδοται, κινεῖ τὸν Ἀπόστολον, λόγος σοφίας, ἄλλω χαρισματα προφητείας, ἄλλω δὲ ἄλλο τι τῶν ἐνεργημάτων, πρὸς δὲ πέφυκε τε καὶ δύναται· ἕκαστος τὴν χάριν δέξασθαι· ἢ ὀφθαλμὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας γινόμενος, ἢ εἰς χεῖρας ταπεινός, ἢ ἀντὶ ποδῶν ὑποστηρίξων· οὕτω καὶ ἐν τῇ τοῦ φορεῖου κατασκευῇ, ὁ μὲν τις στύλος, ὁ δὲ ἐπίθεσις γίνεται, ἕτερος τὸ πρὸς τῇ κεφαλῇ μέρος, ὁ ἀνάκλιτον φησὶν. Εἰσὶ τοίνυν ἀργύριον μὲν, ὁ στύλος· τοῦ φορεῖου· αἱ δὲ τοῦ τῶν βάραις, πορφύρα· ἐκ χρυσοῦ δὲ τὸ ἀνάκλιτον,

A sunt lecti Salomonis. Quia verbo quidem haereticis resistunt in manu gladios habentes : at quia temperanter ac continenter vivunt super femur gladium ferentes contra timores nocturnos. Vir enim, inquit, *gladius ejus super femur ejus a pavore in noctibus*. Non solum enim manifestos inimicos ejecerunt argumentis veritatis, verum etiam clandestinos insultant cum metuerent, propter eos qui sagittas ejaculantur nocte illumi, etiam in nocte manserunt armis induti, insidiantium insultus suscipientes.

VERS. 9, 10. *Ferculum fecit sibi rex Salomon ex lignis Libani. Columnas ejus fecit argentum et reclinatorium ejus aureum ; ascensus ejus purpura, intimum ejus lapidibus stratum, charitatem a filiabus Jerusalem.*

Theophili. — Lignum Libani est Ruth Moabitis quae peperit Jobed et Jesse. Ferculum igitur est corpus Dominicum.

Gregorii. — In multis quidem regem Salomonem in typum veri regis assumi manifestum est, ac Domini mysterium in ipsius persona describi. Per feruli igitur constructionem de nobis Domini dispensatio significatur ; multis enim modis est Deus in eis qui sunt se digni, prout sicut unusquisque facultas et dignitas, sic in unoquoque existens. Fit enim aliquis quidem locus Dei, alius vero domus, alius autem sedes, et alius scabellum. Est etiam aliquis qui effectus sit currus, vel equus qui habentis facile regitur, auscipiens bonum suum sesso-merito. Sic igitur etiam qui Deum in seipso fert, jure merito ferculum pacifici regis nominetur. Multis rursum locis Libani in Scriptura indicat adversariam potestatem ut in isto : « Conteret Dominus cedros Libani et comminet eas », etc. » Per Libanum significante sermone, quod non solum mala quae orta sunt ex adversaria potestate, sed etiam ipse mons prima mali radix qui clam fovet ejusmodi cedrorum sylvam ad nihilum redigetur. Nos igitur fuimus aliquando ligna Libani, dum in illo radices ageremus per malam vitam et per fraudem demonum : sed postquam illinc per rationale securim excisi sumus et fuimus in manibus artificis, is nos suum fecit ferculum, transmutata ligni natura per regenerationem in argentum et aurum, et florentem purpuram, et in splendores gemmarum, nimirum in distributiones gratiarum. Nam alii quidem, secundum Apostolum, *datur sermo sapientiae, alii donum prophetiae* ; alii vero aliqua alia operationum, prout est unusquisque apud natura et potest suscipere gratiam ; vel oculus corporis Ecclesiae factus, vel manuum tenens locum, vel loco pedis fulciens ac stabiliens. Ita etiam in feruli constructione alius quidem est columna, alius vero ascensus, alius vero est ea pars quae est ad caput, quod vocavit reclinatorium,

Psal. lxxviii, 5, 6. II Cor. xii, 8.

in quo caput suum Sponsus, reclinat : gemmis autem et lapidibus pretiosis variatur quidquid est intus. Itaque columnæ quidem intelligendæ pro Ecclesiæ columnis, quibus plane purum et igne examinatum argentum est eloquium regni ad sublimem evehens vitæ rationem. Præcipuum enim regni indicium censetur esse purpura : principatum autem obtinens facultas in qua caput suum reclinet is qui construxit ferculum, est purorum dogmatum aurum. Quæcunque autem latent et non apparent decorantur pura gemmarum conscientia, quibus omnibus constat charitas filiarum Jerusalem. Si quis autem velit ferculum quidem dicere universam Ecclesiam, dividat autem ex differentiis operationum in personas aliquas partes feruli, sic quoque est facillimum unicuique ordini eorum qui sunt in Ecclesia adaptare partes feruli : « Posuit enim Deus in Ecclesia primum apostolos, secundum prophetas ⁸⁷, etc. » Ita ut per hæc nomina quæ ad officium feruli pertinent, sacerdotes ac doctores intelligantur, et venerandam esse virginitatem quæ in ferculo virtutum, puritate tanquam radiis quibusdam pretiosorum lapidum coruscet : ac per vitæ puritatem supernæ Jerusalem filias ostendi, in quibus Dei charitas operatur.

Nili. — Ferculum est gestamen sedi simile quod excipit sedentem : hoc autem fortasse Paulus est « vas electionis ⁸⁸. » Etenim thronum ipsum vocat sapientia alibi dicens : « Aderam cum secerneret suam sedem super ventos ⁸⁹. » Super ventos autem secretus fuit per multitudinem tentationum ac periculorum, et quia ferebat semper ac referebat, vel etiam quia levibus pedibus percurrerebat universum orbem studio prædicationis. Ferculum igitur hic est ; mentem quidem habens aureum reclinatorium in quo Sponsus requiescit, sermonem vero columnas argenti. Verbo enim apostolico firmatur ecclesiastica prædicatio. Columnæ igitur sunt sermones propter firmitatem et immutabilitatem ; argentum vero propter probationem et indeficientiam Apostoli. Quin et ascensus huic est purpura : nam qui per ejus sermones incedunt ad regnum cælorum perveniunt, præ dignitate quasi purpurati incedentes, ac cum Paulo dicentes : « Nostra autem conversatio in cælis est ⁹⁰. » Et intimum ejus lapidibus constratum, est pretiosa virtutum et æqualis in arcano cordis affectio, quas, quandoquidem fundamentum est Christus, tamquam lapides pretiosos huic superædificat : quando vero est gressus, hunc feruli pavimento varium et floridissimum regiis pedibus præparat ascensum et secundum apostolicam traditionem viventibus facilem et planum profectum operatur. Vel etiam ineffabilem et obscurum designat. Nam ejus qui sibi placeat vitæ institutum absconditum esse cupit. Unde etiam per hoc quod

ἐν ᾧ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κλίνει ὁ Νυμφίος· τοῖς δὲ τιμίοις λίθοις τὸ ἔνδον ἅπαν καταπεποικίλται. Οὐκ οὖν στύλους μὲν νοητέον, τῆς Ἐκκλησίας τοὺς στύλους· οἷς ἀκριβῶς ἀργύριον καθαρὸν καὶ πεπωρωμένον ὁ λόγος ἐστὶν ὁ τῆς βασιλείας, ἐν τῷ ὑψηλῷ τῆς πολιτείας ἐπιθεθῆκώς. Ἐξαιρετον γὰρ γνώρισμα τῆς βασιλείας ἡ πορφύρα νομίζεται· τὸ δὲ ἡγεμονικὸν αὐτῶν ἐν ᾧ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κλίνει ὁ τὸ φορεῖον κατασκευάσας, τὸ τῶν καθαρῶν δογμάτων χρυσίον ἐστίν· ὅσα δὲ ἀφανῆ τε καὶ κρύφια τῆ καθαροῦ συνειδήσει τῶν τιμῶν λίθων ἐνωριζέται· δι' ὧν ἀπάντων, ἀγάπη ἀπὸ τῶν θυγατέρων Ἰερουσαλήμ συνίσταται. Εἰ δὲ βούλοιτό τις, φορεῖον μὲν πᾶσαν λέγει τὴν Ἐκκλησίαν, καταμερίζει δὲ καὶ τὰς τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰς εἰς πρόσωπά τινα τοῦ φορείου τὰ μῆλη, πολλὴν καὶ οὕτως εὐκολίαν ὁ λόγος ἔχει, ἐκίστη τάγματι τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τεταγμένων, ἐφαρμόσει αὐτὸ φορεῖον τὰ μέρη· « Ἔθετο γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δευτέρου προφήτας, » καὶ τὰ ἔξῃς· ὡς διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων, τῶν πρὸς τὴν τοῦ φορείου κατασκευὴν συντελούντων, ἱερέας νοεῖσθαι, καὶ διδασκάλους, καὶ τὴν σεμνὴν πρῆβελίαν, τὴν ἐντὸς τοῦ φορείου τῆ καθαρότητι τῶν αὐγῶν, οἷον τισὶ λίθων αὐγαῖς ἐναστράπτουσιν· καὶ διὰ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος τῆς ἄνω Ἰερουσαλήμ θυγατέρας δεῖκνυσθαι, ἐν αἷς ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγάπη ἐνεργὸς γίνεται.

Νείλου. — Τὸ φορεῖον, σκεῦος θρόνου παραπλήσιον δεχόμενον τὸν καθεζόμενον· τοῦτο δὲ τάχα ὁ Παῦλος ἐστὶ τὸ, « Σκεῦος τῆς ἐκλογῆς. » Καὶ γὰρ θρόνον αὐτὸν καλεῖ ἡ σοφία λέγουσα ἀλλαχοῦ· « Συμπαροχημὴν ἤνικα ἀφώριζε τὴν ἑαυτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων· » ἐπ' ἀνέμων δὲ ἀφώρισθη, διὰ τὸ πλῆθος τῶν πειρασιμῶν καὶ τῶν περιστάσεων· ἡ καὶ διὰ τὸ κούφοις ποσὶ περιδραμεῖν τὴν οἰκουμένην τῆ σπουδῆ τοῦ κηρύγματος. Φορεῖον οὖν ἐστὶν οὗτος, τὸν μὲν νοῦν ἔχων ἀνάκλιτον χρύσειον, ἐφ' οὗ ἀναπίπτει ὁ Νυμφίος· τὸν δὲ λόγον στύλους ἀργυρίου· τῷ γὰρ ἀποστολικῷ λόγῳ στηρίζεται τὸ κήρυγμα τὸ ἐκκλησιαστικόν. Στύλοι οὖν οἱ λόγοι, διὰ τὸ ἐδραῖον καὶ ἀμετάθετον· ἀργύριον δὲ διὰ τὸ δόκιμον καὶ ἀνεπίληπτον τοῦ Ἀποστόλου· καὶ ἡ ἐπίθεσις δὲ τούτων ἐστὶ πορφύρα· οἱ γὰρ διὰ τῶν τούτου λόγων ἐδεύοντες εἰς βασιλείαν φθάνουσι οὐρανῶν, τῷ ἀξιώματι ἐπιβαίνοντες ὡς πορφύρα, καὶ λέγοντες μετὰ τοῦ Παύλου, « Ἡμῶν δὲ τὸ πολιτεῦμα ἐν οὐρανῷ ὑπάρει· » καὶ τὸ ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον, ἡ τιμὰ τῶν ἀρετῶν καὶ καλὴ ἐν ἀπορρήτῳ διάθεσις· ἃς ὅταν μὲν θεμέλιός ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὡς λίθους τιμίους τοῦτῃ ἐποικοδομεῖ· ὅταν δὲ βάσις τῷ τοῦ φορείου ἔδραξι ψηφολογῆ, παικίλην καὶ εὐανθεστατην τοῖς βασιλικοῖς ποσὶ κατασκευάζει τὴν ἐπίθεσιν· καὶ τοῖς πολιτευομένοις κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, εὐμαρῆ καὶ εἰσιαν τὴν προκοπὴν ἐργαζόμενος· ἡ τάχα καὶ τὸ ἀνεπίφανετον καὶ ἀράγῃδον δηλοῖ· τὴν γὰρ τοῦ ἐναρέτου πολιτείας κρυφαίαν εἶναι βούλεται· ὅθεν καὶ διὰ τῶ ἐντὸς εἰπεῖν, τὸ ἀδημοσίευ-

⁸⁷ II Cor. xxi, 20. ⁸⁸ Act. ix, 13. ⁸⁹ Prov. viii, 27. ⁹⁰ Philipp. iii, 20.

τον ἐδήλωσε τῆς ἀρετῆς· καὶ ἀγάπην δὲ συγκατα
σχευάσθαι φησὶ τῆ τοῦ φορεῖου κατασκευῆ· χωρὶς
γὰρ ταύτης οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ὕψελος. Ἀπὸ
ξύλων δὲ τοῦ Λιβάνου ἐστὶ τὸ φορεῖον ἐκ τῶν κατὰ
σάρκα συγγενῶν αὐτοῦ Ἰσραηλιτῶν· τοῦθους γὰρ ὁ
Λιβάνος σημαίνει.

Φορεῖον (18) Σαλομών, οἱ ἄγιοι ἐν οἷς Χριστὸς ἀνα-
παύεται· ξύλα δὲ Λιβάνου οἱ ἀπὸ Ἰσραὴλ τροπικῶς.
Ἄλλ' ὅταν μὲν, « Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ
Λιβάνου καὶ λεπτύνει αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λίβα-
νον, » περὶ τῶν μὴ τηρησάντων λέγει τὴν θεοσε-
βαίαν ἐν ἣ κατεφυτεύθησαν· περὶ ὧν καὶ Ἡσαΐας·
« Ὁ δὲ Λιβάνος σὺν τοῖς ὕψηλοῖς πασειταί· » ὅταν
δὲ διὰ τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν λέγει τῷ Χειρᾶμ
ὁ Σαλομών, « Καὶ νῦν ἐντείλαι, καὶ κοψάτωσάν μοι
ξύλα τοῦ Λιβάνου, » περὶ τῶν ἀναφερομένων ὁ λόγος,
ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ἐκ λίθων ζώντων οἰκοδομήν,
οἷς ζῶσι λίθοις ἀναλογοῦντων ξύλων· ὡς δὲ λόγῳ
κεκοσμημένοι ἀργύριον λέγονται. Εἰσὶ δὲ καὶ ἀνά-
κλιτον τοῦ ἀναπαυομένου λόγου, καὶ ἔχοντος ποῦ τὴν
κεφαλὴν κλίνει· τὸ δὲ χρυσίον ὁ νοῦς. Ὀπηνεία δὲ
τυχὸν ὁ Παῦλος ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς περιστάσεσι καμά-
των μὴ νικηθῆ, οἷον εἰ τι βαφῆ ἐαυτῷ πορίζεται
νηχόμενος· πρέπουσαν πορφύραν τῷ ἐν αὐτῷ βασιλεῖ
λόγῳ ἐντροφῶντι τῆ τῶν ἀποστόλων περὶ τὰς περι-
στάσεις ὑπομονῆ· τὸ δὲ ἐν τοῖς τοῦ φορεῖου λιθόστρω-
τον ἐστρωται, ἐξ ὧν ἕκαστος ἐαυτῷ συνάγει λίθων
τιμῶν ἐπιτοικοδομῶν χρυσοῦν ἀργυροῦν καὶ λίθους τι-
μίους.

Κυρίλλου. — Ἡ πνευματικὴ δὲ συνάφεια νοσήσθω
χρυσίον, ἡ τιμὴ καὶ θεῖα· καὶ τὴν κατὰ τὴν ἔρημον
γὰρ κίθων ἐσωθεν καὶ ἐξωθεν, χρυσίον ὑπέσκηφεν
εἰς ἐμφάνειαν τῆς θείας ἐνώσεως· ἐπιβαίνει δὲ πορ-
φύρα τῷ πλήθει τῶν εἰς βασιλείαν κληθέντων. Ἐπ'
ἀν δὲ τις πιστεύσῃ, δέχεται τῆ καρδίᾳ Χριστὸν, ὅς
ἐστὶ τίμιος μαργαρίτης· ἀλλὰ καὶ τὸ φορεῖον φησὶν
ἐκ τῶν θυγατέρων πεποιτῆται τῆς Ἰερουσαλήμ διὰ
μόνην ἀγάπην· οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσ-
μον, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ ἀπέστειλεν Υἱόν, ἵνα
πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη
ζῶην αἰώνιον.

11. Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε, θυγατέρες Σιών, ἐν τῷ
βασίλει Σαλομών, ἐν τῷ στεφάνῳ ᾧ ἐστεφάνω-
σεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως
αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐ-
τοῦ.

Κυρίλλου. — Ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, φησὶ τὸ,
Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε· ἡμέραν δὲ νυμφεύσεως, τὴν ἡμέ-
ραν τοῦ πάθους καλεῖ· καθ' ἣν ἐνυμφεύσατο τὴν
Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ.

Φίλωνος. — Ἐξέλθετε, φησὶ, τῆς κακίας τοῦ νό-
μου· ἴδετε Χριστὸν καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον
ὃν ἐπέθηκεν αὐτῷ ἡ Συναγωγὴ, ἐξ ἧς τὸ κατὰ σάρκα

A dixit *intimam*, virtutem minime in vulgus publi-
candam esse significavit. Quin et charitatem simul
cum ferculi structura exstructam esse ait : nam
sine hac ceterarum virtutum nulla est utilitas. Ex
lignis porro Libani est ferculum, ex iis, inquam,
qui secundum carnem cognati sunt Israelitarum :
hos enim Libanus significat.

Philonis. — Ferculum Salomonis sunt sancti, in
quibus Christus requiescit, ligna vero Libani Is-
raelitæ, per figuram. Sed quandoquidem : « Con-
fringet Dominus cedros Libani et comminuet eas
tanquam vitulum Libani ⁶¹, de iis qui non servavit
religionem in qua plantati fuerant. De quibus
etiam Isaias ait : « Libanus autem cum excelsis
Cedar ⁶². » Quando autem propter templi fabricam
dicit ad Chiram Salomon : « Et nunc manda, et
cædant mihi ligna de Libano ⁶³, » sermo est de iis
quæ ad ædificium spirituale ex vivis lapidibus
referentur ligna vivis lapidibus proportionata. Si-
cut autem ratione ornati argentum dicuntur :
quin etiam sunt reclinatorium requiescentis
Verbi et habentis ubi caput reclinet : aurum autem
mens est. Quando autem forte Paulus ne ab æstu
in periculis vinceretur, quasi tinctura quadam
imbutus comparat sibi purpuram congruentem
ad ascensum eorum quæ in se sunt Regi Verbo
delicianti in patientia apostolorum in periculis.
Internum autem ferculi lapidibus stratum, e qui-
bus unusquisque congregat sibi ad ædificium au-
rum, argentum et lapides pretiosos.

Cyrilli. — Spiritalis porro conjunctio aurum
intelligatur, utpote pretiosa et divina. Etenim in
deserto arcam intus et foris aurum excipiebat,
ad manifestationem divinæ unionis. Supervenit
vero purpura multitudinis eorum qui ad regnum
vocati sunt. Quando autem quis credit, corde
Christum accipit, qui est margarita pretiosa : sed
et ferculum, inquit, ex siliabus factum Jerusalem,
per solam charitatem : « Sic enim Deus dilexit
mundum, ut Filium suum unigenitum daret : ut
omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat
vitam æternam ⁶⁴. »

VERS. 11. *Filiæ Sion, egredimini et intuemini in
regem Salomonem, in corona qua coronavit eum
mater ejus, in die desponsationis illius, et in die
lætitie cordis ejus.*

Cyrilli. — Quæ ex gentibus est Ecclesia ait
illud : Egredimini et intuemini, diem autem des-
ponsationis vocat diem passionis, in qua suo san-
guine Ecclesiam sibi desponsavit.

Philonis. — Egredimini, inquit, a malitia legis,
intuemini Christum ac spineam coronam, quam
imposuit ei Synagoga, ex qua secundum carnem

⁶¹ Psal., xxviii, 6. ⁶² Isa. x, 34. ⁶³ III, Reg. v, 6. ⁶⁴ Joan. vii, 16.

NOTÆ.

(13) Φορεῖον Σαλομών — λίθους τιμίους sunt Philonis in C. B.

Chr. stus. Dies autem lætitiæ, pascha est quando dixit : « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum⁶⁵ ».

Gregorii. — Hic sermo continet exhortationem a Sponsa ad filias Sion, ut a carnalibus exeant; quæ intelligi possint animæ salvandorum. Quousque tandem, inquit, intra vitæ sp̄luncam concludimini? Progredimini extra naturæ velamenta, et admirandam hoc spectaculum aspiciate, factæ filiæ Sion, ita ut ab excelsa specula (sic enim Sion interpretatur) possitis videre Sponsum gestantem coronam. Est autem corona ipsius Ecclesia vivis et animatis lapidibus caput ejus undique circumdans. Coronam autem hæc charitas connexuit, quam sive quis dilectionem, sive matrem appellet, non aberrabit. « Deus enim est charitas, » ut Joannes ait⁶⁶. Nullum autem in Deo discrimen dicitur; neque enim masculus, neque femina numen est; quomodo enim? cum nec in nobis hominibus hoc perpetuo permansurum sit? Sed quando in Christo omnes unum efflicimur, signa discriminis hujus una cum toto veteri homine exuimus. Atque in Evangelio quidam pater filio nuptias facere dicitur⁶⁷: et propheta dicit, « Quia posuisti super caput ejus coronam⁶⁸; » hic de matre ait quod imposuit Sponso coronam. Quia igitur una tantum nuptiæ sunt et una Sponsa, et ab una corona Sponso imponitur, omnino nihil discriminis est, sive quis Dei Filium unigenam Deum vocet, sive Filium dilectionis ejus, cum eadem potestas utroque nomine significata exornet ipsum ut Sponsum ad cohabitationem nostram. Atqui hac ex corona voluptatem eum capere ait Sponsa mirifice gaudentem ornatu illo sponsalicio. Gratia enim revera conjugem suam faciens Ecclesiam, sibi que adaptans et virtutibus quæ in ea eximie sunt redimitus lætitia afficitur.

Nili. — Quis quidem hæc dicat, non liquet; fortassis autem amici Sponsi: Verum quisquis fuerit, eos qui ex gentibus sunt vocat: Sion enim horum mater est quæ Christi legem genuit. Prior enim lex a Sina est, posterior vero ex Sion. Cum igitur in tenebris et umbra mortis sederent gentes, invitat illas fortasse qui hæc dixit propheta dicens: « Populus sedens in tenebris⁶⁹. » Exite et videte. Quid? Subdit admirans audax facinus in corona qua coronavit ipsum mater sua in die desponsationis suæ. Dies autem desponsationis Christi et dies lætitiæ cordis sui erat dies crucis in qua Ecclesiam ex gentibus accepit tanquam Sponsam sibi per prophetas desponsatam. Videns igitur propheta Synagogam creberrimis affectam beneficiis justas vices Christo non reddere, sed capiti ejus spineam imponere coronam, tali facinore obstupefactus ait: *Egredimini et intuemini in regem Salomonem in corona qua coronavit eum mater ejus.* Vocat autem Christi matrem,

Α Χριστός· Ἡμέρα μία χαρᾶς, τὸ Πάσχα ἐστίν, ἐν ᾧ ἐφη « Ἐπιθυμῶ ἐπεθύμησα τὸ πάσχα τοῦτο φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. »

Γρηγορίου. — Προτροπὴν ὁ λόγος οὗτος περιέχει πρὸς τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ παρὰ τῆς Νύμφης τῶν σαρκικῶν ἐξελθεῖν, αἱ τινες νοοῦντο ἂν καὶ τῶν σωζομένων ψυχαί. Ἔως ποτε, φησὶν, ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ βίου συγκλεισθε; ἐξέλθετε τῶν προκαλυμμάτων τῆς φύσεως, καὶ ἴδετε τὸ θαυμαστὸν θέαμα, Σιών θυγατέρες γινόμεναι, ὥστε ἀπὸ σκοπιᾶς ὑψηλῆς (οὕτω γὰρ ἡ Σιών ἐρμηνεύεται), δυνηθῆναι θεάσασθαι στεφανηφοροῦντα τὸν Νυμφίον. Στέφανος δὲ αὐτῷ ἡ Ἐκκλησία γίνεται, διὰ τῶν ἐμφύχων λίθων τὴν κεφαλὴν ἐν κύκλῳ διαλαμπάνουσα· στεφανηπλόκος δὲ τοῦ τοιοῦτου στεφάνου ἡ ἀγάπη ἐστίν· ἦν εἶτε ἀγάπην, εἶτε μητέρα τις λέγει, οὐχ ἀμαρτήσεται· « Θεὸς γὰρ ἐστὶν ἀγάπη, » κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνήν· οὐδὲν δὲ διαφέρει ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον· οὔτε γὰρ ἀρῆεν, οὔτε ἦλθον τὸ Θεῖον. Πῶς γὰρ, ὁπόταν οὐδὲ ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις τοῦτο εἰς τὸ διηγεῖς παρρημένη, ἀλλ' ὅταν ἐν Χριστῷ ἐν πάντες γενόμεθα, τὰ σημεῖα τῆς διαφορᾶς ταύτης μετὰ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου συνεκδύμεθα· κἀν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Πατὴρ λέγεται ποιεῖν τῷ Υἱῷ τοὺς γάμους· καὶ ὁ Προφήτης φησὶν, « Ὅτι ἔθικας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον· » ἐνταῦθα δὲ παρὰ τῆς μητρὸς φησὶ ἐπιτεθεῖσθαι τῷ Νυμφίῳ τὸν στέφανον. Ἐπεὶ οὖν εἰς ἐστὶν ὁ γάμος καὶ μία ἡ Νύμφη, καὶ παρ' ἐνὸς ἐπιβάλλεται τῷ Νυμφίῳ στέφανος, οὐδὲν διαφέρει ἡ Υἱὸς Θεοῦ τὸν μονογενῆ λέγειν Θεὸν, ἢ Υἱὸν τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· μιᾶς οὐστῆ καθ' ἑκάτερον ὄνομα τῆς νομοστολουμένης αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ συνοικίᾳ δυνάμεως. Ἐνσυφραίνεσθαι δὲ τοῦτῃ τῷ στεφάνῳ λέγει αὐτὸν ἡ Νύμφη τῷ νομοφικῷ κόσμῳ ἐναγαλλόμενον· χάριτι γὰρ ὡς ἀληθῶς σύνοικον αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν ποιησάμενος, ταῖς ἀρεταῖς διαπρεπόντων ἐν αὐτῇ στεφανούμενος εὐφραίνεται.

Νεβλου. — Τίς μὲν ὁ ταῦτα λέγων, ἄδικον· ἴσως δὲ οἱ τοῦ Νυμφίου φίλοι· πλὴν δεῖ ἂν ἡ, τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν καλεῖ· Σιών γὰρ ἐστὶν ἡ τούτων μήτηρ ἢ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον βλαστήσασα. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος νόμος, ἀπὸ Σινᾶ, ὁ δὲ δεύτερος ἀπὸ Σιών. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου ἐκάθητο τὰ ἔθνη, προσκαλεῖται αὐτοὺς τάχα ὁ ταῦτα εἰρηκῶς προφήτης λέγων· « Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, » ἐξέλθετε καὶ ἴδετε· τί οὐ, ἐπιφέρει θαυμάζων τὸ τολμημα. *Ἐν τῷ στεφάνῳ ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ.* Ἡμέρα δὲ νυμφεύσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμέρα εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ ἦν, ἡ τοῦ σταυροῦ ἡμέρα, ἐν ᾗ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν ὡς Νύμφην ἑλαθε μεμνηστευμένην αὐτῷ διὰ τῶν προφητῶν. Ὅρων οὖν τὴν πολλόκις εὐεργετημένην Συναγωγὴν ὁ προφήτης, οὐ δικαίας ἀμοιβᾶς ἀποδιδούσαν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἀκάνθινον ἐπιθεῖσα στέφανον τῇ κεφαλῇ, ἐκπλητόμενος ἐπὶ τῷ τοιοῦτον παρανομήματι, φησὶν· Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ βασιλεῖ Σαλομών, ἐν τῷ τσε-

⁶⁵ Luc. xii, 45. ⁶⁶ Reg. 538. ⁶⁷ I Joan. ix, 6. ⁶⁸ Matth. xii, 2 seqq. ⁶⁹ Psal. xx, 9. ⁷⁰ Isa. ix, 2; Matth. iv, 16.

πάνω ὡς ἐστεγάσεν αὐτὸν ἡ μητὴρ αὐτοῦ ὡς μη- A quia ex eo deducitur ejus genealogia et secundum
τέρα δὲ αὐτὴν λέγει Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἐξ ἐκείνης κατὰ-
γεται καὶ τῆ γενεαλογίᾳ καὶ τῆ κατὰ σάρκα οἰκονομίᾳ,
carnem dispensatio.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

α. Ἰδοὺ εἶ καλὴ, ἡ πλησίον μου, ἰδοὺ εἶ καλὴ·
οἱ ὀφθαλμοὶ σου περισσεύει, ἐκτός τῆς σιωπῆ-
σῶς σου.

Γρηγορίου. — Διὰ τῆς προτροπῆς τῶν προειρη-
μένων τῆς Νύμφης τὴν φιλανθρωπίαν ὁ λόγος ἀπο-
δεξάμενος, ὅτι κατὰ μίμησιν τοῦ Δεσπότητος καὶ αὐτῆ
θέλει πάντας σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας
ελθεῖν, ὅλην ἀποσεμνύνει, καὶ θαυμάζει τὸ κάλλος,
ἐμφιλοχωρῶν τῷ λόγῳ τοῖς καθ' ἕκαστον μέλεσιν ὡ-
σίων ἐκάστῳ μέλει διὰ συγκριτικῶς τε καὶ ὁμοιώσεως
χαριζόμενος τὸ ἐγκώμιον. Καλὴ οὖν, φησὶ, πρὸς αὐ-
τὴν ὁ λόγος, τῆ ἀγαθῆ προαιρέσει τῷ καλῷ προσ-
εγγίσασα ὡς πλησίον δὲ αὐτὴν καλεῖ, διὰ τὸ μιμήσα-
σθαι τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ ἐγκυλιώσασθαι
ταῖς λοιπαῖς ψυχαῖς καταλιπεῖν τὰ πρόσκαιρα, καὶ
ἐξελευσάσθαι ἰδοὺ τὸν Νυμφίον στεφανηφοροῦντα· διὰ
δὲ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἐπινοῦ τὸ ἀφευκτον τῆς
μαρτυρίας ἐνδείκνυται· ἐν γὰρ τῇ διπλῇ μαρτυρίᾳ
βεβαιούσθαι τὴν ἀλήθειαν ὁ θεὸς ἀποφαίνεται· λόγος.
Ἐπειδὴ δὲ ἐν σώμα ἡ Ἐκκλησία, ἐν δὲ τῷ ἐνὶ σώματι
μέλη πολλά, οὐ τὴν αὐτὴν. ἔχοντά πράξιν, τοῦτου
χάριν ὁ ἀκριθῆς τοῦ κάλλους δοκιμαστής, τῶν ἀρε-
σάντων αὐτῷ μελῶν ἐξ ὅλου σώματος, ἰδίον τε καὶ
πρόσφρον ἐκάστον ποιεῖται τὸν ἔπαινον· ἀρχεται δὲ
ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν· οὗτοι δ' ἂν εἴεν, ὅσον ὁ Σαμουὴλ,
ὁ βλέπων γὰρ ὀνομάζετο· καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ, ὁ σκο-
πεύειν ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένος ἐπὶ τῇ τῶν φυλασσομέ-
νων παρ' αὐτοῦ σωτηρίᾳ· καὶ Μιχαῖας ὁ ὄρων, καὶ
Μωσῆς ὁ θεώμενος, καὶ διὰ τοῦτο Θεὸς ὀνομασμένος·
ὀφθαλμοὶ πάντες ἐκείνοι οἱ εἰς ὀδηγίαν τοῦ λαοῦ
τεταγμένοι, οἱ καὶ ὀρώντες ὀνομάζοντο· καὶ νῦν
δὲ οἱ τῆς Ἐκκλησίας προσετώτες, οἱ τὸν αὐτὸν
ἐκείνοις τρόπον ἐπέχοντες, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς
ἀληθείας τὸ λοιπὸν σώμα καθοδηγοῦντες. Περισσεύει
δὲ, φησὶν, εἴτουν πνευματικῶν καὶ πρὸς οὐδὲν βλέ-
ποντες ὕλιχόν· ἢ καὶ τὴν ἀκρασιότητα διὰ τούτων
ἤνιξάτο. Ἡ θύαξ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπαινεῖται ὡς ἂν
ὁ λόγος γένοιτο ἐν ἐπαίνῳ ὁ ἄνθρωπος ὁ φαινόμενος
τε καὶ νοούμενος· διὰ γὰρ τοῦτο φησὶν, Ἐκτός τῆς
σιωπῆσῶς σου· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ βίου, τὸ μὲν ἄν-
θρώπος πρόδηλον, τὸ δὲ μόνῳ Θεῷ· μαρτυρεῖ τὸ
νῦν ὁ τὰ κρυπτὰ βλέπων πλέον εἶναι τοῦ ὀρωμένου
τὸ σιωπώμενον.

Νελλου. — Ἐκτός τῆς σιωπῆσεως προσέθηκε·
τὰ γὰρ πνευματικὰ θεωροῦσα, μᾶλλον ἂν ἦν καλὴ
καὶ λέγουσα αὐτά· Σιωπῶσα δὲ ἐξ ἡμισείας εἶ κα-
λὴ, τὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν πολλῶν ἡσυχάζουσα, κἴν
μετριάζουσα τοῦτο ποιῆς· κρύπτειν μὲν γὰρ ἔργον
ἀρετῆς καλόν, ὅταν ἡ πρόθεσις βέβη ἐπὶ τὸ φιλό-
δοξον· λόγον δὲ τοὺς ἀκούοντας οἰκοδομεῖν δυνάμε-
νον, οὐχ ἡσυχαστέον, κἴν πρὸς ἔπαινον οὐ δεόντως
ὁ τοῦ λέγοντος βλέπων σκοπός.

CAP. IV.

VERS. 1. Ecce es pulchra, proxima mea, ecce es
pulchra : oculi tui columbæ extra taciturnitatem
tuam.

Gregorii. — Per prædictorum exhortationem Sponsæ
benignitatem verbum excipiens, quod ea Domini
ad imitationem velit etiam omnes salvos fieri et ad
cognitionem veritatis pervenire, totam concele-
brat et admiratur propter pulchritudinem ser-
mone singulis ejus membris inhærens, et unicui-
que membro per comparisonem ac similitudinem
encomium tribuens. Pulchra igitur, inquit, es, ad
ipsam verbum postquam bono animi proposito
ad pulchritudinem accessisti. Proximam autem
ipam vocat, quod ipsius erga homines amorem
imitatur et jusserit reliquas animas deserere
temporalia et egressas videre Sponsam corona
redimitum. Per laudis autem repetitionem, nimium
falsum hoc testimonium esse demonstrat : nam
testimonio duplici veritatem confirmari divina lex
prountiat. Quia vero Ecclesia unum corpus est,
et in hoc uno corpore membra multa sunt non
eundem actum habentia, idcirco accuratus illius
pulchritudinis explorator membris singulis quæ ex
toto corpore illi placuerunt, peculiarem quamdam
et convenientem laudem tribuit. Orditur autem
ab oculis. Hi autem fuerint sicut Samuel, videns
enim appellabatur, et Ezechiel qui a Deo in spe-
cula collocatus erat ob salutem illorum qui ab
ipso custodiebantur, et Michæas ille videns, et
Moyses ille spectans, et ob eam causam Deus ap-
pellatus, oculi omnes illi qui ad populum ducen-
dum ordinati sunt et videntes nominati. Quin et
hoc tempore Ecclesiæ præsules qui eundem cum
illis locum obtinent, et ad lumen veritatis corpus
reliquum deducunt. Columbæ autem, inquit, id
est spirituales et ad nihil materialium aspicientes ;
vel etiam innocentiam per hoc insinuavit. Ambo
autem oculi laudantur, ut nimirum totus homo,
tam is qui apparet, quam qui mente concipitur lau-
dis compos existat. Idcirco enim ait illud extra
taciturnitatem tuam, Probæ namque vitæ aliud quid-
dem hominibus patet, aliud vero soli Deo. Testa-
tur ergo is qui occulta videt, id quod tacetur esse
plus illo quod videtur.

Nili. — Apposuit illud, extra taciturnitatem : nam
spiritualia contemplans magis pulchra fuerit etiam ;
dicens illa : Tacens autem ex media parte pulchra
es, ea quæ plurimis utilia sint reticens, tametsi
modestię causa id facias. Nam abscondere quidem
virtutis opus est bonum quando intentio ad vanam
gloriam vergit ; sed sermo qui audientes ædificare
possit non reticendus, quamvis ad laudem secus
quam deceat dicentis spectet intentio.

Cyrilli. — Silentium ipsius significat obedientiam ad omnia, juxta illud : « Tace et audi, Isr. el. »

Comæ tuæ sicut greges caprarum quæ sunt reversæ de monte Galaad.

Gregorii. — Per hæc virtuti consentanea vivendi ratio laudatur : nam per crines omnis vitalis sensus expertes, insinuat eos qui rebus spiritalibus dant operam, nullo rerum mundanarum sensu moveri, neque vanam gloriam, neque divitias, neque quidquam aliud hujus vitæ attonitis admirari. Capillitium enim pro velamento mulieribus datum, juxta Apostolum⁷¹⁻⁷³, et verecundia pudicitiaque intelligitur una cum mortificatione quæ in mundo est. Capillus enim sensus expertus est. Quod autem propter capillorum excellentiam, cum gregibus caprarum de Galaad revelatis comparatur, ita statuendum est ex conjectura. Nempe sicut de Libani lignis in aurum et argentum purpuramque commutatis ferculum sibi rex confecit, ita bonum pastorem acceptis caprarum gregibus nosse caprilia montis Galaad in ovilia commutare : atqui hoc exteri montis nomen est talem gratiam revelantis, et illi qui ex gentibus bonum illum pastorem secuti sunt, in ornato sponsæ capillorum nomine canseantur, per quos pudicitia et pudor, et continentia corporis intelligitur. Fortassis autem et Elias aliquid nobis ad hanc caprarum considerationem conferret, qui longo tempore versatus in monte Galaad insignia vitæ continentis exempla præbuit : forma squalidus, capillis hirsutus, pelle capræ tectus. Itaque omnes quotquot ad exemplum prophetae illius vitam suam instituunt, ornamentum Ecclesiæ sicut juxta philosophandi morem qui jam invaluit, virtutem in conversatione mutua colentes. Quod autem de Galaad hujusmodi greges revelentur, id miraculum auget, nimirum quod ex ethnica vita ad veram Dei philosophiam conversi simus. Nec enim a Sion monte sancto ejus factum est hujusmodi vitæ initium, sed addicta simulacris natio tantopere vitam suam immutavit, ut præclaris virtutibus Sponsæ caput exornet.

Nili. — Quod attinet ad litteram, nil commune continet hæc comparatio. Quid enim simile capillitio cum gregibus caprarum? Quoad intelligentiam vero magna est consensio. Sive enim anima sit perfecta ad quam hæc dicuntur, sive Ecclesia gloriosa, quemdam ordinem habet contemplatio textus. Etenim perfectæ animæ quasi rejectamina et superflua quæ sunt res necessariae quæ corpore peraguntur quando hæc decenter et cum convenienti ornato sunt, assimilantur gregi caprarum composito ac bene munito, nihil hiulecum aut intercisum habenti, eo quod cohæreant naturæ rectæ rationis a qua etiam decenter gubernantur. Quando enim incontinens deliciarum luxus ad usum necessita-

Κυρίλλου. — Ἡ σιωπὴ αὐτῆς σημαίνει τὴν εἰς ἅπαν ὑπακοὴν κατὰ τὸ, « Σιώπα καὶ ἀκουε, Ἰσραήλ. »

Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν ἀλγῶν, αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ.

Γρηγορίου. — Διὰ τοῦτων τὴν ἐνάρετον πολιτείαν ἐν ἐπαίνῳ ποιεῖται ὁ λόγος· διὰ γὰρ τῶν ἀναίσθητων τριχῶν, τὴν πρὸς τὰ κοσμικὰ ἔργα ἀναίσθησιν τῶν τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν μετιόντων τοῦ βίου πεπονημένων· τρίχωμα γὰρ, τὸ ἀντὶ περιβολαίου δεδομένον ταῖς γυναιξὶ κατὰ τὴν Ἀπλόστολον· αἰδῶς τε καὶ σωφροσύνη νοεῖται μετὰ τῆς ἐν κόσμῳ νεκρώσεως· ἀναίσθητον γὰρ ἡ θρῖξ· διὰ δὲ τοῦ πλεονεκτικῆματος τῶν τριχῶν, ἀγέλαις αἰγῶν παραβάλλεσθαι ταῖς ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ ἀνακαλυφθείσαις· οὕτω γὰρ στοχάζεσθαι, ὅτι ὡσπερ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου, εἰς χρυσὸν τε καὶ πορφύραν μεταποιήσας, φορεῖται ἑαυτῷ ὁ βασιλεὺς κατεσκευάσας, οὕτως οἶδεν ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, αἰγῶν ἀγέλας παραλαβὼν, εἰς ποιμνία μεταβαλεῖν τὰ αἰπῶτα τοῦ βρους Γαλαὰδ· ἀλλοφύλου δὲ βρους ὄνομα τοῦτο, τοῦ τὴν τοιαύτην χάριν ἀνακαλύπτοντος, ὥστε τοὺς ἐξ ἐθνῶν τῷ καλῷ ποιμνίῳ ἀκολουθήσοντας, εἰς τὸ τρίχωμα συντελέσαι τοῦ τῆς Νύμφης κάλλους· δι' ὧν σωφροσύνη τε καὶ αἰδῶς, καὶ ἐγκράτεια, καὶ ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις διασημαίνεται· ἡ τάχα συμβάλλεται τι πρὸς τὴν τῶν αἰγῶν θεωρίαν, καὶ ὁ Ἥλιος τῷ βρει τῷ Γαλαὰδ ἐμφιλοσοφῆσας χρόνον πολὺν, ὃς μάλιστα τοῦ κατ' ἐγκράτειαν καθηγῆσατο βίου· αὐχηρὸς τὸ εἶδος, λάσιος τὴν τρίχα, δέρματι αἰγῶς σκεπαζόμενος· Πάντες οὖν οἱ κατ' ἐκεῖνον τὸν ἑαυτῶν κατορθοῦντες βίον, κόσμος γίνονται τῆς Ἐκκλησίας, ἀγεληδὼν κατὰ τὸν νῦν ἐπικρατοῦντα τῆς φιλοσοφίας τύπον, τὴν ἀρετὴν μετ' ἀλλήλων ἐμπονοῦντες. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ Γαλαὰδ τὰς τοιαύτας ἀποκαλυφθῆναι ἀγέλας, μείζονα τοῦ θαύματος τὴν ὑπερβολὴν ἔχει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ βίου γέγονεν ἡμῖν, ἡ πρὸς τὴν κατὰ θεὸν φιλοσοφίαν μετάβασις. Οὐ γὰρ Σιών βρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ τῆς τοιαύτης καθηγῆσατο πολιτείας, ἀλλὰ τὸ τοῖς εἰδώλοις ἀνακειμενον ἔθνος εἰς τοσαύτην ἤλθε τοῦ βίου μεταβολὴν, ὥστε κοσμησαί τὴν κεφαλὴν τῆς Νύμφης τοῖς κατ' ἀρετὴν πλημμυημασιν.

Νελλίου. — Ὡς μὲν πρὸς τὸ βῆτον, οὐδὲν ἔχει κοινὸν ἢ σύγκρισιν· τί γὰρ ὅμοιον τρίχωμα καὶ ἀγέλαι αἰγῶν; Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἔνοιαν, πολλὴ τίς ἐστὶν ἡ συμφωνία· εἴτε γὰρ ψυχὴ ἐστὶ τελεία πρὸς ἡν ταῦτα εἰρηται, εἴτε ἡ ἐνδοξὸς Ἐκκλησία, ἔχει τινὰ ἀκολουθίαν ἢ θεωρίαν τῆς λέξεως· καὶ γὰρ τῆς τελείας ψυχῆς τὰ οἰοεὶ ἀποβλήματα καὶ περιττὰ, ἃ τινὰ ἐστὶ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα χρειώδη πράγματα, ἐπειδὴ καθηκόντως γίνονται, καὶ μετὰ τοῦ πρόποντος κόσμου, ἀγέλαι αἰγῶν ὁμοιοῦται συντεταγμένη καὶ εὖ πεφραγμένη καὶ οὐδὲν ἐχούση διατεταγμένην, διὰ τὸ ἔχουσα τοῦ τῆς φύσεως ὀρθοῦ λόγου, καὶ ἡγεμονεύουσα ὑπ' αὐτοῦ δεόντως. Ὅταν γὰρ τὸ καχημένον τῆς ἀσώτου τρυφῆς εἰς τὸ χρειώ-

⁷¹⁻⁷³ 1 Cor. II, 5 seqq.

ες· καὶ ἀναγκαῖον στέλγεται, ἔσται ἀγέλη αἰγῶν τὸ λεγόμενον τρίχωμα παραπλήσιον· τὰ τοίνυν σωματικά, ἐν μὲν τοῖς ἀδιαφόροις ἀδιάφορα, ἐν δὲ τοῖς ἐπιμελεστέροις σπουδαῖα καὶ χρήσιμα· ἐν δὲ ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ πρὸς ἣν λέγεται ταῦτα, τρίχωμα αὐτῆς εἰσιν οἱ μετανοοῦντες ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι· διὸ καὶ ἀγέλη αἰγῶν, ἀλλ' οὐ πρόβατων, παραβάλλονται· ἀπεικαλύφθησαν δὲ ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ τοῦ μετοικήσαντος ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τὰ ἔθνη λόγου· Γαλαὰδ γὰρ μετοικία μαρτυρίας ἐρμηνεύεται· ὅτε μὲν γὰρ τῷ Ἰουδαϊκῷ ἔλεγεν ἔθνη· Ὑμεῖς λαὸς μου καὶ πρόβατα τῆς κληρονομίας μου, ἐξείνων ἦν ἡ μαρτυρία· ὅτε δὲ τὰ ἔθνη λαὸν ἐξελέξατο ἑαυτῶν, τοῦτω γέγονε μαρτύριον, μετοικήσαν ἀπ' ἐκείνων ἐπὶ τούτου.

β. Ὀδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ· αἱ πάσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς.

Γρηγορίου. — Πρῶτον λέγει περὶ ὀδόντων, παραβαρμῶν τοῦ στόματος καὶ τῶν χειλέων τὰ ἐγκώμια· καὶ εἶθ' οὕτω περὶ χειλῶν· πρῶτον γὰρ τις ἐσιτάται τὰ πνευματικὰ μαθήματα, καὶ ὅσον καταλαίνει ὡσπερ τὴν τροφὴν τοῖς σωματικοῖς ὀδοῦσι, καὶ τότε λέγει περὶ αὐτῶν· ἄπερ τις ψυχικὴ δύναμις λεπτοποιεῖ ἐπιτήδεια, πρὸς τὸ παραπεμφθῆναι τοῖς οἰονεῖ σπλάγγνοις παρασκευάζουσα· τοὺς τοίνυν χριστικούς τε καὶ διαιρητικούς τῶν δογμάτων καθηγητάς, οἱ τὰ θεῖα μυστήρια διὰ σαφεστέρως ἐξηγήσεως λεπτοποιούσιν, ὡς εὐπαράδεκτον τὴν πνευματικὴν ταύτην τροφὴν γενέσθαι τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας, ὀδόντας ἐκάλεσεν ὁ λόγος, οὓς καὶ βούλεται παντὸς ἄχθους ὕλικου γεγυμνωμένους· τοῦτο γὰρ τὸ κεκαρμένον· καὶ λουτρῶ τῆς συνειδήσεως παντὸς μολυσμῷ σαρκῆς καθαρεύοντας· καὶ πρὸς τοῦτοις ἀεὶ διὰ προκοπῆς ἀναβαίνοντας· καὶ μηδέποτε εἰς τὸ ἔμπαιλιν κατασυρμένους εἰς τὸ βάρβαρον· καὶ διδυμεύειν τῇ μὲν ψυχῇ τὴν ἀπάθειαν, τῇ δὲ σωματικῇ βίῳ τὴν εὐσχημοσύνην γεννῶντας, καὶ ὅλως ἐν μηδενὶ τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων ἀτονεῖν.

Νεΐλου. — Ὅμοιος καὶ τοῦτο, κατὰ τὴν λέξιν ἀδιανόητον· πρὸς δὲ διάνοιαν γέγραπται περὶ ψευδῶν ὀδόντων· «Ὀδόντας ἁμαρτωλῶν συνέτριψας,» καὶ, «Ἐκεῖ ἔσται ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων,» περὶ δὲ ἐπαινετῶν, «Ὀδόντες αὐτοῦ γάλα,» καὶ τὸ παρὸν βήρον· τάχα δ' ἂν εἰεν δυνάμεις ψυχῆς, δι' ὧν προσρέφεται λόγῳ αὐτῇ, τὴν διάκρισιν τοῦ λόγου πεπιστευμένοι καὶ λεπτοποιῶσαι, καὶ οἰονεῖ μηρυκίζομεναι, τὸν τέως ἀδύρμερέστερον διὰ τῆς ἀκοῆς παραδεχθῆναι λόγον· συντριβόνται δὲ οὗτοι οἱ ὀδόντες, ὅταν αἰρετικῆς διδασκαλίας φάγωσιν ὄμφακας· ὠμοδιάσπιντες γὰρ, ἀχρηστοὶ γίνονται τὸ λεῖψαι τὴν ἀληθῆ τροφὴν· ἀγέλη οὖν κεκαρμένων ὁμοιοὶ τοὺς ὀδόντας τῆς Νύμφης· διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν τοιοῦτον, ὅσον οἱ προειρημένοι εἶχον ὀδόντες τῶν ἀσεβῶν· ἀλλὰ καὶ περιαιρεῖσθαι πάντα βῦπον διὰ τὸ λουτρον,

temque restringitur, tum dictum capillitium simile erit gregi caprarum. Itaque res corporæ in indifferentibus quidem indifferentes sunt, in sedulioribus autem bonæ et utiles. Sin Ecclesia sit ad quam hæc dicuntur, capillitium ejus sunt qui penitentiam agunt de peccatis, quapropter etiam gregi caprarum et non ovium assimilantur. Revelatæ autem sunt de Galaad, transmigrante a Judæis ad gentes verbo. Galaad enim transmigratio testimonii interpretatur. Quando enim Judicæ genti dixit, Vos populus meus et oves hæreditatis meæ, ipsorum erat testimonium. Quando autem gentes sibi in populum elegit, tunc ab illis ad has testimonium transmigravit.

VERS. 2. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro, quæ omnes geminantes et infecunda non est in eis.*

Gregorii. — Primum de dentibus agit, oris ac labiorum encomiis omissis; ac sic deinceps de labiis. Primum enim quis comedit spirituales disciplinas et quasi communit non secus ac cibum dentibus corporeis: et tunc ait de iis, quæ animalis quædam vis extenuat idonea reddens, ut quasi ad viscera transmittantur. Illos igitur doctores, qui doctrinas cum judicio tradunt ac partiuntur, ac divina mysteria per clariorem extenuant expositionem, ita ut spiritualis hicce cibus corpori sumptu facilis existat, Ecclesiæ dentes appellavit hic sermo. Quos etiam omni materiato pondere nudatos cupit (hoc enim est esse tonsos et lavacro conscientiæ esse puos ab omni inquinamento carnis et spiritus): præterea semper per profectum ascendere, ac nunquam retro trahi ad barathrum, nec non gemellos parere animæ quidem passionum vacuitatem, vitæ autem corporali proccrante honestatem, et in nullo omnino genere bonarum actionum deficere.

Nili. — Similiter et hoc quoad litteram sensum occultum continet: quoad intelligentiam autem scriptum de dentibus vituperio dignis: «Dentes peccatorum contrivisti⁷²⁻⁶⁸» et: «Ibi erit stridor dentium⁶⁹» et: De laudabilibus vero: «Candidi dentes ejus ut lac⁷⁰», et præsens dictum. Fortassis vero fuerint facultates animæ per quas nutritur ipsa verbo, quibus concredita sit verbi discretio et masticatio, et quasi ruminatio, ejus, inquam, verbi quod tanquam vinum crassum sit auribus exceptum. Conteruntur porro hi dentes quando hæreticæ doctrinæ agrestam comedunt; obstupescentes enim inepti fiunt ad verum cibum comminendum. Grex igitur tonsarum refert dentes Sponsæ, quia nihil habent eorum quæ prædicti dentes impiorum habebant; sed sordes omnes per lavacrum abster-

⁷²⁻⁶⁸ Psal. III, 8. ⁶⁹ Matth. XIII, 42. ⁷⁰ Gen. XLIX, 12.

serunt, et quod superfluum erat per tonsionem abatulerunt. Hi porro dentes parient gemellos quando et presentī vitæ utilia prospiciunt et futuræ intellectilia geminationi operum adjicientes fecunditatem. Nam infecunda non est in eis, id est, sterilibus bonarum actionum nulla est ac sine prole. Quia et hi qui in Ecclesia laborant in verbo ac doctrina et universo corpori alimentum distribuunt propter concordiam et animorum consensionem gregi assimilati sunt, propter levitatem autem et incuriam possessionum omnem divitiarum materiam abradentes tonsi nominantur: a lavacri vero ascensu sunt geminantes, cum minime sterilem sed fecundam virtuosorum operum vulvam habeant, et utrique sæculo, presentī, inquam, et futuro congruis gemellos pariant meditationibus: fortassis vero dentes ut grex tonsarum gemellos pariunt, quia non amplius supersunt crines, peccatorum onere detonso.

Origenis. — Aliter autem gemellos pariunt propter duplicem cum litteræ tum spiritus intelligentiam.

Philonis. — Vel etiam quod cum solæ in aquam mysticam descenderint, cum Spiritu sancto ascendant.

Vers. 3. Sicut funiculus coccineus labia tua et eloquium tuum decorum.

Gregorii. — Coccineum solum est fides per charitatem perfecta. Laudat igitur Ecclesiæ conjunctionem et consensionem, et simul confessionem quam pro se cruci affixum constitetur, secundum quam Ecclesia consentiens, unum sit labium et vox una, ex diversis verbis ejusdem sensus calenæ in merem contexta: coccineum autem dicendo docet ore proferendum esse confessionem ejus qui non sanguine redemit suo. Nam per utraque hæc labris Ecclesiæ completus constat suus decor, quando et fides præluet confessioni et charitas cum fide contextitur. Itaque per solum declaravit charitatem, per coccinum autem fidem, et sic loquela Sponsæ speciosa fit per verbum fidei quod prædicamus ut divinus ait Apostolus: « Si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris ⁷¹. »

Nili. — Labia frequenter sermonem vocat Scriptura juxta illud: « Disperdat universa labia dolosa ⁷², » et: « Diffusa est gratia in labiis tuis ⁷³. » Sive igitur anima perfecta, sive hi qui in Ecclesia sunt doctores, quando vivum sermonem habent et qui auditorem sic alligare valeat ut cum semel audierit non amplius possit discedere: labia ejus

⁷¹ Rom. x, 8. ⁷² Psal. II, 2. ⁷³ Psal. XLIV, 5.

καὶ περίττωμα διὰ τὴν κουράν· διδυμεύουσι δὲ οὗτοι· οἱ ὀδόντες, ὅταν καὶ πρὸς τὸν παρόντα βίον χρῆσιμα σκέπτονται, καὶ πρὸς τὸν μέλλοντα τῆ πρὸς τὰ νενοσημένα διδυμοτοκίᾳ, τὴν αὐτῶν ἔργων προστίθεντες εὐτεκνίαν· ἀτεκνοῦσα γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς· ἀντὶ τοῦ, στεῖρα καλῶν πράξεων καὶ ἀγνος οὐδὲ μία ἐστὶ· καὶ οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, καὶ τὴν τροφὴν παντὶ παραπέμποντες τῷ σώματι διὰ τὸ σύμφωνον καὶ ὁμόψυχον, ἀγέλη ὁμοιοῦνται· διὰ δὲ τὸ κούφον καὶ ἀμεριμνον τῆς ἀκτημοσύνης, πᾶσαν ὕλην πλοῦτου ἀποκειράμενοι, κεκαρμένοι ἐνομάζονται· καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ λουτροῦ δὲ ἀναβάσεως, εἰσὶ διδυμεύοντες, οὐκ ἀτεκνον, ἀλλὰ καρποφόρον τὴν τῶν ἐναρέτων ἔργων ἐσχηκότες μήτραν, καὶ τοῖς καταλλήλοις ἐκάστῳ αἰῶνι, τῷ τε παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι, θεωρημασι διδυμεύσαντες· ἴσως δὲ διὰ τοῦτο ὀδόντες, ἀγέλη κεκαρμένων παραπλήσιοι, οἱ διδυμεύουσιν· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔτι εἰσὶ τρίχες, τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἄχθος ἀποκειράμεναι.

Ὀριγένους. — Διδυμεύουσαι δὲ ἄλλως, διὰ τὸ διττὸν τῆς νοήσεως τῆς τε ῥητῆς καὶ πνευματικῆς (49).

Φιλωνος. — Ἡ ὅτι μόναι καταλθούσαι εἰς τὸ ὕδωρ τὸ μυστικὸν σὺν ἀγίῳ ἀνέβησαν Πνεύματι.

γ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον χεῖλῃ σου, καὶ ἡ λαλιὰ σου ὠραία.

Γρηγορίου. — Κόκκινον σπαρτίον ἐστὶ πίστις δι' ἀγάπης ἐπιτελουμένη· ἐπαίνει τοίνυν τῆς Ἐκκλησίας τὸν σύνδεσμον, καὶ τὴν ὁμογνωμοσύνην ἅμα καὶ τὴν ὁμολογίαν, δι' ἧς ὁμολογεῖ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς σταυρωθέντα· καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία συμφωνοῦσα ἐν γίνεταί χεῖλος, καὶ μὴ φωνῆ ἐκ διαφόρων τοῦ ἔριου τοῦ νοητοῦ συγκεκλωσμένη καθάπερ σειρά· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν κοκκίνου διδάσκειται τὴν ὁμολογίαν διὰ στόματος φέρειν, τοῦ ἐξαγοράσαντος ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος· δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐστὶ πληρουμένη τοῖς Ἐκκλησίας χεῖλεσιν ἡ εὐπρέπεια· ὅταν καὶ ἡ πίστις τῆ ὁμολογίᾳ προλάβῃ, καὶ ἀγάπη τῆ πίστει συμπλέκηται. Διὰ μὲν οὖν τοῦ σπαρτίου ἐβήλωσε τὴν ἀγάπην· διὰ δὲ τοῦ κοκκίνου τὴν πίστιν· καὶ οὕτως ἡ λαλιὰ τῆς νόμης γίνεταί ὠραία, τοῦ ῥήματος τῆς πίστεως ὃ κηρύττομεν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. »

Νιλίου. — Χεῖλη πολλάκις τὸν λόγον ἐνομιάζει ἡ Γραφή, ὡς τὸ, « Ἐξολοθρευταὶ Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια. » Καὶ, « Ἐξεγύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου. » Εἶτε οὖν ἡ τελεία ψυχὴ, εἶτε οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδάσκαλοι, ὅταν ζῶντα τὸν λόγον ἔχωσι καὶ δεσμεῖν τὸν ἀκρατὴν δυνάμενον, ὡς μὴκέτι τὸν ἅπαρ ἀκούοντα ἀναχωρεῖν δύνασθαι, σπαρτίον κό-

NOTE.

(49) διδυμεύουσαι — πνεύματι C. B. sancto Nile tribuit.

κινον ἔχουσι τὰ χαλῆν · σπαρτίον μὲν δ' αὖ τὸ δεσμεῖν, ἅ κίχκινον δὲ διὰ τὸ ζωτικὸν τῆς τούτων δυνάμεως καὶ πτερωμένον · τοιαύτη γὰρ καὶ ζῶσα σὰρξ, τὴν ἐρυθρότητα μάρτυρα τῆς ζωῆς ἐπιφερομένη · τοῦτο δηλῶν ὁ Κύριος ἔλεγεν · « Οἱ ἐμοὶ λόγοι, πνεῦμά ἐσσι καὶ ζωὴ » διὰ μὲν τοῦ πνεύματος τὴν δεσμὸν τοῦ σπαρτίου, διὰ δὲ τῆς ζωῆς τὸ κίχκινον σημαίνων · καὶ ἡ λαλιὰ δὲ τούτων ὡραία, πολὺ μετὰ τοῦ ὠφελίμου καὶ τὸ τερπνὸν ἔχουσα.

Οριγένους. — Ἦγουν ἔστω διάπυρος ἡ τοῦ λόγου παρασκευή, κ. τ. λ. (50).

Ὁς λέπυρον τῆς βόας μῆλόν σου ἐκτός σιωπῆσεώς σου.

Γρηγορίου (51). — Ἀρτίζεται κατὰ τὴν τοῦ στόματος ὤραν ὁ Νυμφίος, τῆς τῆς παρθενίας ἐρυθρήματι, ὅπερ μῆλον καλεῖ ἡ συνήθεια · καὶ προσεικάζει αὐτὸ λέπυρον τῆς βόας · αἰδοὶ γὰρ ἐρυθραίνεται καὶ σωφροσύνη · ὡς γὰρ τῆς βόας ὁ καρπὸς ὑπὸ στρυφνοῦ τε καὶ ἀθρότου τῆς ἐπιφανείας φυλάττεται, οὕτω καὶ ὁ στόφος τε καὶ ἐγκρατής καὶ κατεσκληρῶς βίος, φύλαξ γίνεται τῶν τῆς σωφροσύνης καλῶν · ἐπαίνει δὲ καὶ τὴν προσηνῆ καὶ τὴν ἔνδον ἀγνείαν · διπλοῦς γὰρ καὶ ἐναυθὰ ἔπαινος διὰ τε τῶν προφαινομένων κατὰ τὸν εὐσχήμονα βίον, καὶ διὰ τῶν ἐν τῇ τῆς ψυχῆς ἀπαθείᾳ κατορθουμένων · ἅ μόνω καθορᾶται· τῶ εἰς τὰ κρύφια βλέποντι· διὰ τοῦτο φησὶ, Ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου.

Ναίλου. — Ἐπὶ μὲν τῆς ψυχῆς, τὸ αὐστηρὸν τοῦ βίου καὶ τοῖς πάθεσιν ἀπρόσιτον, μῆλόν ἐστι παρειᾶς λεπύρω βόας διὰ τὴν στρυφνότητα παραπλήσιον· τούτῳ γὰρ μέγιστα τῶ μέρει κρίνεται ἡ κατάστασις, τοῦ μὲν σώφρονος σκυθρωπάουσα, καὶ τοῖς ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς τῶ ἀμειδίᾳ στήματι, τὸ ἄγευστον σημαίνουσα τῆς ὕψεως· τοῦ δὲ διακεχυμένου, ὡσανεὶ ὑπομειδῶσα καὶ κεχαλασμένη καὶ λίχνους προσκαλουμένη πύρρῳθεν ὀφθαλμούς· καὶ τὸ τῆς ἡδονῆς αὐτοῖς πάθος εὐαγγελιζομένη τῇ φαιδρότητι· ἐπὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τὸ τῶν παρθενουέντων τάγμα καὶ ἀσκούμένων τὴν σεμνότητά, αὐχμηροτέραν καὶ δυσέντευκτον τοῖς αἰρετικοῖς ἑρασταῖς δεικνύοντων τὴν εὐφραν τῆς Νύμφης· καὶ οὐδὲν ἔχουσα τῇ ἐκείνων γεύσει ἐδωδῖμον· λέπυρον γὰρ βόας, τοὺς μὲν ἔξωθεν γενομένους ἀποσθῆει, ἀποτρόπαιον ἔχον τῇ γεύσει ποιότητά· κρύπτει δὲ τὸν ἔσω καρπὸν ἀσφαλῶς· λαύδης δὲ καὶ παραπλήσιος πανηγύρει πλήθους ἀγάπῃ συνδεδεμένου, ὁ τῆς βόας καρπός· οὐ μόνον ἔρχει κραταῖω τῶ ἔξω φλοιῷ φρουρούμενος, ἀλλὰ καὶ ὑμέσι ἀετικῆς εἰς διάφορα διηρημένους συστήματα· καὶ μιμούμενος τὰ τάγματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθουπάξεως· τοσοῦτον διηρημένα, ὅσον μὴ συγκεχῶσθα τὸν Ἐκκλησίᾳ πρόποντα κόσμον, καὶ λαῶ Θεοῦ καθήκουσαν κατάστασιν φυλάττεσθαι· ἀξιώμασιν ἀρετῆς καὶ λειτουργίας ἱερατικῆς· οἰκονομικῶ, μεριζόμενα, καὶ οὐ κεχωρισμένα διαθέσει, ἀλλ' ἀγάπῃ συνδεδεμένα· καὶ ἐν τῷ δὲ τῆς σιωπῆσεως τοιαύτη ἐστὶν ἡ παρειὰ τῆς Νύμφης, πολὺ τὸ σεμνὸν μετὰ αὐστηρῆς κατέχουσα τῆς καταστολῆς.

⁷¹ Joan. vi, 64.

(50) Loc. cit. col. 269-272.

filium habent coccineum; filium quidem quia ligant, coccineum vero propter vivificam eorum et ignitam virtutem. Nam istiusmodi etiam caro viva est, quæ ruborem vitæ testem præ se fert: id quod significans Dominus ait: « Verba mea spiritus et vita sunt⁷¹; » per spiritum quidem filii vinculum, per vitam vero coccinum designans. Loquela porro illorum decora, cum utilitate delectationem continens.

Origenis. — Nempe ignitus est verbi apparatus, etc.

Sicut cortex mali punici gena tua extra taciturnitatem tuam.

Gregorii. — Post oris venustatem genarum rubore sponsus delectatur, id quod consuetudo malas vocat et assimilat ipsi cortici mali punici. Quemadmodum enim mali punici fructus sub austeritate et acerbitate corticis custoditur, sic etiam gravis et continens et austera vivendi ratio custos fit bonorum continentiarum. Laudat autem publicam et internam castitatem. Duplex namque hinc laus excolit, cum propter vitam in iis quæ apparent bene compositam, tum propter ea quæ in anima passionum experite geruntur recte, quæ soli patent illi qui arcana introspicit. Quamobrem ait illud: *Extra taciturnitatem tuam.*

Nili. — Propter animæ quidem austeritatem vitæ passionibus inaccessam malum sunt genæ cortici mali punici ob austeritatem non absimiles. Hoc namque membro potissimum iudicatur animi status temperantis quidem subtristis, et incontinentibus oculis severitate gestus ac vultus indicans displicentiam; effusi vero quasi subridens et effrenis ac lascivos eminus alliciens oculos et affectum voluptatis amœnitate vultus ipsis annuntians. In Ecclesia vero virginitatem coelestium ordo est, et austeram gravitatem et inaccessum hæreticis amatoribus vultum Sponsæ ostendentium, et nihil quod ad illorum gustum sit habentem. Cortex enim mali punici deforis quidem ipsum gustantes repellit, quod qualitatem habeat gustui contrariam, sed interiorem fructum secure custodit. Cæterum popularis et panegyri multitudinis non absimilis est mali punici fructus charitate colligatus, non firmo solum septo externo cortice custoditus, verum etiam tenuioribus intermediis in diversas series distributus, ecclesiasticæ distributionis ordines imitatur eatenus divisos, ne decens Ecclesiam ornatus confundatur ac populo Dei conveniens status custodiatur, virtutum dignitatibus et sacerdotalibus ministeriis, dispensatione congrua sic distributis ut affectu minime separentur, sed charitate colligentur. Quin et extra taciturnitatem utilis est Sponsæ habitus, qui cum austeritate multum habeat majestatis.

NOTÆ.

(51) Hoc scholium in C. B. Procopii nomen habet.

Origenis. — Laudi temperantiæ adjungit, etc. A *Ὀριγένους.* — Προστίθῃσι τῷ τῆς σωφροσύνης

VERS. 4. *Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est in Thalpioth, mille clypei pendunt super eam, omnia jacula potentium.*

Gregorii. — Ex his discimus ea quæ a sanctis fiebant typum quemdam existisse ac doctrinarum eorum quæ recte sunt ex virtute, ut nuptiæ quibus virtutum convictus nobis per ænigmata proponitur. Migratio autem virtuosæ vitæ institutionem denotat: ædificiorum extructiones nos in virtutis structuram studium ac diligentiam impendere jubent bellum adversus alienigenas, docet nos fortiter gerere adversus iniquitates. Sic igitur etiam insignis illa turris David, in qua opima spolia suspendit, ad Ecclesiæ profectum spectat, dum per illam divinos quosdam esse doctores insinuat, qui in populo colli locum obtinent, ac verum caput Christum in semetipsis portant, nutriendi vi præditi, nempe per doctrinam qua corporis Ecclesiæ vires conservantur; cumque spiritus capaces sint qui cor reddit igneum et calefacit, et personarum vocem deserviant sermoni et concinnum vertebra- rum situm per vinculum pacis in populo efficiant et inclinent se humilibus condescendendo, ac rursus erigant ea quæ sursum sunt sapiendo et ad latera se facile obliquando convertant in declinandis et cavendis variis diaboli insidiis, ostendentes qualis quoque fuerit beatus Paulus, qui Christi nomen portavit cum esset vas electionis et sonora arteria Evangelium prædicaret, et Christum haberet in se loquentem ac disserentem. Tale ergo collum vere fuit a Davide ædificatum. Intellige autem Davidem regis Patrem in conspicuo et excelso quodam loco (hoc enim sibi vult Thalpioth) qui ab initio constituit hominem ut esset turris et non vi caderet, et per gratiam eum rursus ædificavit multis munitum clypeis et hastis potentium, non in terra jacentibus, sed in acre suspensis quæ fuerint angelicæ custodiæ, ut inimicorum insultibus non facile amplius posset invadi, verum etiam terrorem ipsis incuterent, adeo ut ne omnino quidem auderent turrim invadere. Numerus autem millenarius sumitur ad indicandam multitudinem. Per humeros autem quibus hocce collum est adnatum, intellige studia agendi et operandi per quæ nostra brachia suam operantur salutem. Quando igitur turris regis evaserit, conscenderit autem sublimem vivendi rationem, tunc impletur id quod dictum est a Domino: « Non potest abscondi civitas supra montem posita »⁷⁵ intellige autem turrim pro civitate.

Nili. — In præcedentibus quidem sponsæ collum

⁷⁵ Matth. v, 14.

ἐπαίνῳ, κ. τ. λ. (52).

δ. Ὡς πύργος Δαβὶδ τράχηλός σου, ὁ ψκοδομημένος ἐν Θαλπιῶθ· χίλιοι θυρσοὶ κρέμαται ἐπ' αὐτόν· πᾶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν.

Γρηγορίου. — Ἐκ τούτων μανθάνομεν ὅτι τὰ παρὰ τῶν ἁγίων γινόμενα, τύπος τις καὶ διδασκαλία τῶν εἰς ἀρετὴν κατορθουμένων ἐγίνοντο· οἷον οἱ γάμοι, δι' ὧν τὴν τῶν ἀρετῶν συνοίκησιν ἡμῖν δι' αἰνιγμάτων ὑποτίθενται· ἡ ἀποικία, καὶ γὰρ τοῦ ἐναρέτου βίου τὸν οἰκισμὸν ὑποβάλλει· αἱ τῶν οἰκοδομημάτων κατασκευαί, τὴν γὰρ δι' ἀρετῆς οἰκοδομουμένην ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι διακελεύεται· ὁ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων πόλεμος, διδάσκων κατὰ τῆς ἀδικίας ἡμᾶς ἀνδρίζεσθαι· οὕτω τοίνυν καὶ ὁ παρὰ τοῦ Δαβὶδ περὶ φανῆς πύργος, ἐν ᾧ τὰ ἀκροθίνια τῶν λαφύρων ἀνέθηκε, πρὸς τὴν προκοπὴν τῆς Ἐκκλησίας βλέπει· διὰ τοῦτου παρεμφαλίων θεῖους τινὰς εἶναι τοὺς ἐν τῷ λαῷ τὸν τραχίλῳ τόπον ἔχοντας διδασκάλους, οἵτινες τὴν ἀληθινὴν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν βασιτεύουσιν ἐφ' ἑαυτῶν· ἔχοντες καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐνέργειαν, φημί δὲ τὴν διδασκαλίαν· δι' ἧς τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας συντηρεῖται ἡ δύναμις· δεκτικοὶ τε τοῦ Πνεύματος ὄντες, τοῦ τὴν καρδίαν πυροειδῆ ποιοῦντος καὶ ἐκθερμαίνοντος, καὶ διὰ τῆς εὐήχου φωνῆς ὑπηρετοῦντες τῷ λόγῳ, καὶ τὴν ἐναρμόνιον τῶν σπονδύλων θέσιν, διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς εἰρήνης φέρεσθαι, καὶ ἀνορθούμενον πάλιν ἐν τῷ τὰ ἄνω φρονεῖν, καὶ πρὸς τὰ πλάγια μεταστρεφόμενον εὐκόλως· ἐν ᾧ τὰς ποικιλίας τοῦ διαβόλου μεθοδίας ἐκκλίνειν καὶ ἀσφαλίζεσθαι δεκνύντες, οἷος ἦν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος. Ἐστὸ δὲ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐβάστασε, σκεῦος ἐκλογῆς γινόμενος, καὶ εὐήχῳ ἀρτηρίᾳ κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸν Χριστὸν ἔχων λαλοῦντά τε καὶ φεγγόμενον· ὁ τοιοῦτος οὖν τράχηλος, ὅπως παρὰ τὸν Δαβὶδ ψκοδομηταί· νόει δὲ διὰ τοῦ Δαβὶδ, τὸν τοῦ βασιλέως πατέρα, ἐν περιστάσει τινὶ τόπῳ καὶ ὕψηλῳ· τοῦτο γὰρ τὸ Θαλπιῶθ· ὅς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἀνθρώπου κατασκεύασεν εἶναι πύργον, καὶ οὐχὶ σύμπωμα· καὶ διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ πάλιν ψκοδόμησεν, ἀσφαλίστατος τοῖς πολλοῖς θυρσοῖς, καὶ ταῖς βολαῖσι τῶν δυνατῶν, οὐ κειμένους ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ διαερτοῖς κρεμαμένους, οἵτινες εἴεν ἀγγελικαί φρουραί, ὡς μηκέτι τῶν πολέμων ἐφόδος ἐπιβουλον γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ φόβον ταύταις ἐμποιεῖν, τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγειρηθῆναι καταδραμεῖν· τὸ δὲ, χίλιοι, εἰς ἐνδειξὴν πλήθους λαμβάνεται· ὧμοι δὲ νοήσεις, οἷς πέφυκεν οὗτος ὁ τράχηλος, τὰς πρακτικὰς τε καὶ ἐνεργητικὰς σπονδὰς, δι' ὧν οἱ βραχίονες ἡμῶν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν καταεργάζονται· ὅταν τοίνυν τις βασιλέως μὲν πύργος ἦ, ἐπὶ δὲ τῆς ὕψηλης πολιτείας βεθηκῶς τύχη, τότε πληροῦται τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον· « Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω δρους κειμένη »· νόει δὲ μοι τὸν πύργον ἀντὶ τῆς πόλεως.

Εἰ μὲν τοῖς ὀπίσω ὁ τράχηλος; τῆς Νύμφης, ὡς

NOTÆ.

(52) *Patrol.* t. XVII, cit. col. 272.

ὀρμισκος (55) διὰ τὸ κάμπυλον ἐλέγετο, νῦν δὲ ὡς πύργος Δαβὶδ, διὰ τὸ ὄρθιον καὶ ἀνεστηκός· ἀλλὰ τῷ μὲν κάμπυλον τὸ ὄρθιον ἐναντίον· ἡ δὲ ὡς ὀρμισκος κατὰστασις, τῇ ὡς πύργῳ διάφορος μὲν, οὐ μὴν ἐναντία· ὅτε μὲν γὰρ τὸ πρὸς τοὺς ἀσθενεστέρους συγκαταβατικὸν αὐτῆς, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς ταπεινοφροσύνην βούλεται δηλοῦν ὁ λόγος, ὀρμισκὸν τὸν τράχηλον αὐτῆς ὀνομάζει, τῷ μετρίῳ κεκαμμένην φρονήματι· ὅτε δὲ τὸ πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ὑπερανέχον καὶ διανεστηκός, πύργον Δαβὶδ ἀπρόβαιον δηλαδὴ τοῖς πολεμίοις· Χίλιαι δὲ θυροὶ κρέμονται ἐπ' αὐτόν, καὶ πᾶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν, αἱ τῶν πρὸς αὐτὴν ἀγωνιζομένων δυνάμεων· ἅς χειρωσαμένη καὶ ἐξόπλους ποιήσασα τοῦ ἐαυτῆς ἐξήρητες τραχήλου, σημεῖον τοῦ παρ' αὐτῆς νενικημένου πλήθους ἐσομένης· οὐδὲν ὑπολιπομένη τοῖς ἐχθροῖς βέλος, ᾧ πάλιν βαλεῖν δύησονται κατ' αὐτῆς· οὐ γὰρ ἀριθμὸν βολίδων, ἀλλὰ πᾶσας ἔχει λαβούσα παρ' ἐαυτῆ· οὕτω καὶ ὁ Νυμφίος αὐτῆς ἐκένωσε τοῦ ἐχθροῦ πολεμῶντος τὴν δύναμιν· ἔστι δὲ θυροὺς καὶ τὰς περιχοπὰς τῆς πίστεως σίπειν· τὸ δὲ Θαλπιῶθ, ἐν ἐπάλληξιν, ἐρμηνεύεται· ἐπάνω οὖν τῶν πειρασμῶν ὑπεδομηθῆσαι τὸν πύργον φησίν.

Origenis. — Ἀquila τὸ Θαλπιῶθ, ἐπάλληξιν ἐκδέωκεν, κ. τ. λ. (54).

ε', ζ'. Δύο μαστοὶ σου, ὡς δύο νεβροὶ δίδυμοὶ δορκάδος οἱ νεμόμενοι ἐν τοῖς κρίνοις· ἕως οὗ διαπνεύση ἡ ἡμέρα καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιάι.

Gregorii. — Δίδυμός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὃς τε ἐξωθεν καὶ φαινόμενος, καὶ ὃ ἐσωθεν καὶ κρυπτός, κατὰ ταυτὸν ἀλλήλοις συνεπιδημοῦντες τῷ βίῳ· οὕτε γὰρ προὔπάρχει τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, οὕτε προκατασκευάζεται τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα· ἀλλ' ὁμοχρόνως ἐν τῇ ζωῇ γίνονται· τροφή δὲ τούτοις, κατὰ φύσιν μὲν ἡ καθαρότης καὶ ἡ εὐωδία, ὧν ἐφορῶσιν αἱ ἀρεταί· ἔστι δὲ ὅτε τὸ δηλητηριῶν τισιν, ἀντὶ τοῦ τροφίμου σπουδάζεται, ὡς οὐχὶ τὰ ἄνθη τῶν ἀρετῶν ἐπιδύσκονται, ἀλλ' ἀκάνθαι καὶ τριβόλοις ἐπιτέρπνυται· Ἐπεὶ τοίνυν διακριτικῶς χρεῖα ὀφθαλμῶν τῶν δυναμένων ἐν ἀκριβεῖ διαγινῶναι τὸ κρίνον τε καὶ τὴν ἀκανθάν, καὶ τὸ μὲν σωτήριον προσελεῖσθαι, τὸ δὲ φθοροποιὸν ἀποπέμψασθαι, διὰ τοῦτο τὸν καθ' ἐμοῦ Παύλου μαζὸν τοῖς νηπίοις γινόμενον, καὶ γαλακτοτροφουῦντα τοὺς ἀρτιγενεῖς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ δὲ μαζῶν ἀλλήλοις συγγενηθέντων, τῶν τοῖς νεβροῖς τῆς δορκάδος ὀνομασμένων ὁ λόγος ἀπέλικασεν· διὰ πάντων μαρτυρῶν τῷ τοιοῦτῳ μέλει τῆς Ἐκκλησίας τὸ δοκιμῶν· ὅτι καθ' ἑκάτερον εὐδοοῦται πρὸς τὴν τῶν καθαρῶν κρίνων νομῆν· ὅξυ δεδορκῶς, καὶ διακρίνων τοῦ τροφίμου τὴν ἀκανθάν· καὶ ὅτι περὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἀναστρέφεται· οὐ σύμβολον ἡ καρδία ἐστίν, ἡ δὲ ἐαυτῆς τοὺς μαζοὺς ὑποτρέφουσα· καὶ ἔστι πρὸς τούτοις, ὅτι οὐκ ἐν ἑαυτῷ κατακτελεῖ τὴν χάριν, ἀλλ' ἐπιχειεῖ τοῖς δεομένοις τοῦ λόγου τὴν θηλήν· ἕως, φησὶ, μηκέτι αἱ σκιάι κρατῶσι τῆς περὶ τὸν βίον

A propter flexuram quasi redimiculum dicebatur, nunc autem sicut turris David, propter rectitudinem et erectionem. Atqui flexuræ quidem rectitudo, status autem redimiculo similis sui sicut turri adversatur: diversus quidem non tamen contrarius. Quando enim ipsius erga infirmiores condensationem et in virtutibus humilitatem declarare sermo cupit, redimiculum et collum ejus moderatione animi inflexum appellat; quando autem contra passionem et adversarias virtutes præmunitiam et erectionem, turrim David propter altitudinem inimicis inaccessam. Mille autem clypei pendent super eam et omnia jacula fortium: quæ sunt virtutum adversus ipsam pugnantium, quas subigens et exarmans, earumdem arma de collo suo suspendit in signum multitudinis a se delectæ nullum relinquens inimicis telum, quo ipsam iterum impetere valeant; non enim certum jaculorum numerum, sed omnia penes se habet accepta. Sic etiam Sponsus ejus inimici pugnantis virtutem evacuavit Liceat quoque clypeos vocare fidei profectus: illud autem Thalpioth in propugnaculis interpretatur, itaque supra mœnia turrim ædificatam ait.

Origenis. — Aquila Thalpioth propugnacuta exposuit, etc.

Vers. 5, 6. Duo ubera tua sicut gemelli hinnuli capreæ, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies et amoveantur umbra.

Gregorii. — Geminus est homo, scilicet exterior seu apparens et interior seu occultus: cum ipsi simul inter se conjuncti veniant in vitam. Nam neque anima est ante corpus neque ante animam corpus construitur, sed eodem tempore in vita simul existunt. Alimentum autem eis secundum naturam quidem est puritas et bonus odor quorum fertiles sunt virtutes: quidam autem nonnunquam tenentur majore studio veneni quam nutrimenti, qui virtutum floribus non pascuntur, sed spinis delectantur et tribulis. Cum igitur opus sit oculis discernendi vi præditis qui exacte possint dignoscere liliam et spinam et quod quidem salutare est eligere, quod vero exitiale est amandare; propterea eum qui ad similitudinem Pauli nutricis instar est infantibus, et lacte nutriet eos qui recens nati sunt Ecclesiæ, duo ubera simul congenita, et capreæ hinnulis assimilata hic sermo nominavit, per omnia testificans ejusmodi membri Ecclesiæ præstantiam quod per utrumque recte deducatur ad pascua purorum liliorum accurate discernens spinam a nutrimento quodque circa partem animæ principalem versetur, cujus symbolum est cor, quod per se alit ubera: atque insuper non in semetipso gratiam concludit, sed indigentibus verbi mamillam porrigit donec, inquit, non amplius umbræ prævaleant ipsi ea quæ ad

NOTÆ.

(55) E: μὲν ταῖς — πύργον φησίν. Hæc sancto Nilo vindicat C. B; dum in C. V. Gregorii nomen retinent.

(54) Patrology. t. XVII, col. 272.

Origenis. — Laudi temperantiæ adjungit, etc. A

Vers. 4. *Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est in Thalpioth, mille clypei pendent super eam, omnia jacula potentium.*

Gregorii. — Ex his discimus ea quæ a sanctis flebant typum quemdam exstitisse ac doctrinam eorum quæ recte flunt ex virtute, ut nuptiæ quibus virtutum convictus nobis per ænigmata proponitur. Migratio autem virtuosæ vitæ institutionem denotat: ædificiorum exstructiones nos in virtutis structuram studium ac diligentiam impendere jubent bellum adversus alienigenas, docet nos fortiter gerere adversus iniquitates. Sic igitur etiam insignis illa turris David, in qua opima spolia suspendit, ad Ecclesiæ profectum spectat, dum per illam divinos quosdam esse doctores insinuat, qui in populo colli locum obtinent, ac verum caput Christum in semetipsis portant, nutriendi vi præditi, nempe per doctrinam qua corporis Ecclesiæ vires conservantur; cumque spiritus capaces sint qui cor reddit igneum et calefacit, et per sonoram vocem deserviant sermoni et concinnum vertebra- rum situm per vinculum pacis in populo efficiant et inclinent se humilibus condescendendo, ac rursus erigant ea quæ sursum sunt sapiendo et ad latera se facile obliquando convertant in declinandis et cavendis variis diaboli insidiis, ostendentes qualis quoque fuerit beatus Paulus, qui Christi nomen portavit cum esset vas electionis et sonora arteria Evangelium prædicaret, et Christum haberet in se loquentem ac disserentem. Tale ergo collum vere fuit a Davide ædificatum. Intellige autem Davidem regis Patrem in conspicuo et excelso quodam loco (hoc enim sibi vult Thalpioth) qui ab initio constituit hominem ut esset turris et non vi caderet, et per gratiam eum rursus ædificavit multis munitum clypeis et hastis potentium, non in terra jacentibus, sed in aere suspensis quæ fuerint angelicæ custodiæ, ut inimicorum insultibus non facile amplius posset invadi, verum etiam terrorem ipsis inculcerent, adeo ut ne omnino quidem auderent turrim invadere. Numerus autem millenarius sumitur ad indicandam multitudinem. Per humeros autem quibus hocce collum est adnatum, intellige studia agendi et operandi per quæ nostra brachia suam operantur salutem. Quando igitur turris regis evaserit, conscenderit autem sublimem vivendi rationem, tunc impletur id quod dictum est a Domino: « Non potest abscondi civitas supra montem posita »⁷⁶, intellige autem turrim pro civitate.

Nili. — In præcedentibus quidem sponsæ collum

⁷⁶ Matth. v, 14.

Origenis. — Προστίθῃσι τῷ τῆς σωφροσύνης ἐπαίνῳ, κ. τ. λ. (52).

δ'. Ὡς πύργος Δαβὶδ τράχηλός σου, ὁ ψκοδομημένος ἐν Θαλπιῶθ· χίλιοι θυρεοὶ κρέμονται ἐπ' αὐτόν· πῦσαι βολίδες τῶν δυνατῶν.

Γρηγορίου. — Ἐκ τούτων μανθάνομεν ὅτι τὰ παρὰ τῶν ἁγίων γινόμενα, τύπος τις καὶ διδασκαλία τῶν εἰς ἀρετὴν κατορθουμένων ἐγίνοντο· οἷον οἱ γάμοι, δι' ὧν τὴν τῶν ἀρετῶν συνοίχησιν ἡμῖν δι' αἰνιγμάτων ὑποτίθενται· ἡ ἀποικία, καὶ γὰρ τοῦ ἐναρέτου βίου τὸν οἰκισμὸν ὑποβάλλει· αἱ τῶν οἰκοδομημάτων κατασκευαί, τὴν γὰρ δι' ἀρετῆς οἰκοδομουμένην ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι διακελεύεται· ὁ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων πόλεμος, διδάσκων κατὰ τῆς ἀδικίας ἡμᾶς ἀνδρίζεσθαι· οὕτω τοίνυν καὶ ὁ παρὰ τοῦ Δαβὶδ περὶ φανῆς πύργος, ἐν ᾧ τὰ ἀκροθίνια τῶν λαφύρων ἀνέθηκε, πρὸς τὴν προκοπὴν τῆς Ἐκκλησίας βλέπει· διὰ τούτου παρεμφάνων θεῖους τινας εἶναι τοὺς ἐν τῷ λαῷ τὸν τραχήλου τόπον ἔχοντας διδασκάλους, οἵτινες τὴν ἀληθινὴν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν βασιλεύουσιν ἐφ' αὐτῶν· ἔχοντες καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐνέργειαν, φημι δὴ τὴν διδασκαλίαν· δι' ἧς τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας συντηρεῖται ἡ δύναμις· δεκτικοὶ τε τοῦ Πνεύματος ὄντες, τοῦ τὴν καρδίαν πυροειδῆ ποιοῦντος καὶ ἐκθερμαίνοντος, καὶ διὰ τῆς εὐήχου φωνῆς ὑπηρετοῦντες τῷ λόγῳ, καὶ τὴν ἐναρμόνιον τῶν σπονδύλων θέσιν, διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς εἰρήνης φέρεσθαι, καὶ ἀνορθούμενον πάλιν ἐν τῷ τὰ ἄνω φρονεῖν, καὶ πρὸς τὰ πλάγια μεταστρεφόμενον εὐκόλως· ἐν ᾧ τὰς ποικιλίας τοῦ διαβόλου μεθοδίας ἐκκλίειν καὶ ἀσφαλίζεσθαι δεικνύντες, οἷος ἦν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος. Ὡς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐβάστασε, σκευὸς ἐκλογῆς γινόμενος, καὶ εὐήχῳ ἀρτηρίῳ κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸν Χριστὸν ἔχον λαλοῦν· ἃ τε καὶ φθεγγόμενον· ὁ τοιοῦτος οὖν τράχηλος, ὅπως παρὰ τὸν Δαβὶδ ψκοδόμηται· νοεῖ δὲ διὰ τοῦ Δαβὶδ, τὸν τοῦ βασιλέως πατέρα, ἐν περιόπτῳ τινὶ τόπῳ καὶ ὑψηλῷ· τοῦτο γὰρ τὸ Θαλπιῶθ· ὡς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἀνθρώπου κατασκεύασεν εἶναι πύργον, καὶ οὐχὶ σύμπωμα· καὶ διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ πάλιν ψκοδόμησεν, ἀσφαλίσάμενος τοὺς πολλοὺς θυρεοὺς, καὶ ταῖς βολίαις τῶν δυνατῶν, οὐ κειμένους ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ διαερτοὺς κρεμαμένους, οἵτινες εἴεν ἀγγελικαὶ φρουραὶ, ὡς μηκέτι τῶν πολεμίων ἐφόδοις ἐπιβούλον γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ φόβον ταύταις ἐμποιοῖεν, τοῦ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρῆσαι καταδραμεῖν· τὸ δὲ, χίλιοι, εἰς ἔνδειξιν πλήθους λαμβάνεται· ὁμοῦς δὲ νοήσεις, οἷς πέφυκεν οὗτος ὁ τράχηλος, τὰς πρακτικὰς τε καὶ ἐνεργητικὰς σπονδὰς, δι' ὧν οἱ βραχίονες ἡμῶν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν καταεργάζονται· ὅταν τοίνυν τις βασιλέως μὲν πύργος ἦ, ἐπὶ δὲ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας· βεβηκῶς τύχη, τότε πληροῦται τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον· « Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω θροῦς κειμένη »· νοεῖ δὲ μοι τὸν πύργον ἀντὶ τῆς πόλεως.

Εἰ μὲν τοὺς ὀπίσω ὁ τράχηλος τῆς Νύμφης, ὡς

NOTÆ.

(52) *Patrol.* t. XVII, cit. col. 272.

ὀρμίσχος (55) διὰ τὸ κάμπυλον ἐλέγχετο, νῦν δὲ ὡς πύργος Δαβὶδ, διὰ τὸ ἑρθιον καὶ ἀνεστηκός· ἀλλὰ τῷ μὲν κάμπυλῳ τὸ ἑρθιον ἐναντίον· ἡ δὲ ὡς ὀρμίσχος κλιτάστατος, τῇ ὡς πύργῳ διάφορος μὲν, οὐ μὴν ἐναντία· ὅτε μὲν γὰρ τὸ πρὸς τοὺς ἀσθενεστέρους συγκαταβατικὸν αὐτῆς, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς ταπεινοφροσύνην βούλεται δηλοῦν ὁ λόγος, ὀρμίσχον τὸν τράχηλον αὐτῆς ὀνομάζει, τῷ μετρίῳ κεκαμμένην φρονήματι· ὅτε δὲ τὸ πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ὑπερανέγον καὶ διανεστηκός, πύργον Δαβὶδ ἀπρόσιτον δηλαδὴ τοῖς πολεμίοις· Χίλιοι δὲ θυροὶ κρέμονται ἐπ' αὐτόν, καὶ πᾶσι βολίδες τῶν δυνατῶν, αἱ τῶν πρὸς αὐτὴν ἀγωνιζομένων δυνάμεων· ἃς χειρωσαμένη καὶ ἐξόπλους ποιήσασα τοῦ ἐαυτῆς ἐξήρτησε τραχήλου, σημεῖον τοῦ παρ' αὐτῆς νενικημένου πλήθους ἐσομένης· οὐδὲν ὑπολιπομένη τοῖς ἐχθροῖς βέλος, ᾧ πάλιν βαλεῖν δυνήσονται κατ' αὐτῆς· οὐ γὰρ ἀριθμὸν βολίδων, ἀλλὰ πάσα· ἔχει λαθούσα παρ' ἐαυτῆ· οὕτω καὶ ὁ Νυμφίος αὐτῆς ἐκένωσε τοῦ ἐχθροῦ πολεμῶντος τὴν δύναμιν· ἔστι δὲ θυροὺς καὶ τὰς περικοπὰς τῆς πίστεως εἰπεῖν· τὸ δὲ Θαλπιῶθ, ἐν ἐπάλξεσιν, ἐρμηνεύεται· ἐπάνω οὖν τῶν πειρασμῶν φειδομηθεῖσθαι τὸν πύργον φησί.

Ἐριένιους. — Ἀκυίας τὸ Θαλπιῶθ, ἐπάλξεις ἐκδέωκεν, κ. τ. λ. (54).

ε', ζ'. Δύο μαστοὶ σου, ὡς δύο νεβροὶ δίδυμοὶ δορκάδος εἰ νεμόμενοι ἐν τοῖς κρίνοις· ἕως οὗ διαπνεύση ἡ ἡμέρα καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιά.

Γρηγορίου. — Δίδυμός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὃ τε ἐξωθεν καὶ φαινόμενος, καὶ ὃ ἐσωθεν καὶ κρυπτός, κατὰ ταυτὸν ἀλλήλοις συνεπιδημοῦντες τῷ βίῳ· οὔτε γὰρ προὑπάρχει τοῦ σώματος ἡ ψυχή, οὔτε προκατασκευάζεται τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα· ἀλλ' ὁμοχρόνως ἐν τῇ ζωῇ γίνονται· τροφὴ δὲ τούτοις, κατὰ φύσιν μὲν ἡ καθαρότης καὶ ἡ εὐδωμία, ὧν ἐφορῶσιν αἱ ἀρεταί· ἔστι δὲ ὅτε τὸ δηλητηριῶν τισιν, ἀντὶ τοῦ τροφίμου σπουδάζεται, ἢ οὐχὶ τὰ ἄνθη τῶν ἀρετῶν ἐπιθίσκονται, ἀλλ' ἀκάνθαι καὶ τριβόλοις ἐπιτέρπονται. Ἐπεὶ τοίνυν διακριτικῶς χρεῖα ὀφθαλμῶν τῶν δυναμένων ἐν ἀκριβεῖ διαγνῶναι τὸ κρίνον τε καὶ τὴν ἀκανθάν, καὶ τὸ μὲν σωτήριο προελεσθαι, τὸ δὲ φθοροποιὸν ἀποπέψασθαι, διὰ τοῦτο τὸν καθ' ἐμοσύνητα Παύλου μαζὴν τοῖς νηπίοις γινόμενον, καὶ γαλακτοτροφουῦντα τοὺς ἀριγενεῖς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ δὲ μαζῶν ἀλλήλοις συγγενθέντων, τῶν τοῖς νεβροῖς τῆς δορκάδος ὀνομασμένων ὁ λόγος ἀπέειπεν· οἱ πάντων μαρτυρῶν τῷ τοιοῦτῳ μέλει τῆς Ἐκκλησίας τὸ δόκιμον· ὅτι καθ' ἐκάτερον εὐδοῦνται πρὸς τὴν τῶν καθαρῶν κρίνων νομήν· ὁ δὲ δεδορκός, καὶ διακρίνων τοῦ τροφίμου τὴν ἀκανθάν· καὶ ὅτι περὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἀναστρέφεται· οὐ σύμβολον ἡ καρδία ἐστίν, ἡ δι' ἐαυτῆς τοὺς μαζοὺς ὑποτρέφουσα· καὶ ἔστι πρὸς τούτοις, ὅτι οὐκ ἐν ἑαυτῷ κατακλεῖει τὴν γάρην, ἀλλ' ἐπιχει τοῖς δεομένοις τοῦ λόγου τὴν θηλήν· ἕως, φησί, μηκέτι αἱ σκιά κρατῶσι τῆς περὶ τὸν βίον

A propter flexuram quasi redimiculum dicebatur, nunc autem sicut turris David, propter rectitudinem et erectionem. Atqui flexuræ quidem rectitudo, status autem redimiculo similis sui sicut turri adversatur: diversus quidem non tamen contrarius. Quando enim ipsius erga infirmiores condescensionem et in virtutibus humilitatem declarare sermo cupit, redimiculum et collum ejus moderatione animi inflexum appellat; quando autem contra passionem et adversarias virtutes præminentiam et erectionem, turrim David propter altitudinem inimicis inaccessam. Mille autem clypei pendent super eam et omnia jacula fortium: quæ sunt virtutum adversus ipsam pugnantium, quæ subigens et exarmans, earumdem arma de collo suo suspendit in signum multitudinis a se delectæ nullum relinquens inimicis telum, quo ipsam iterum impeteret valeant; non enim certum jaculorum numerum, sed omnia penes se habet accepta. Sic etiam Sponsus ejus inimici pugnantis virtutem evacuavit liceat quoque clypeos vocare fidei profectus: illud autem Thalpioth in propugnaculis interpretatur, itaque supra mœnia turrim ædificatam ait.

Origenis. — Aquila Thalpioth propugnacula exposuit, etc.

Vers. 5, 6. Duo ubera tua sicut gemelli hinnuli caprea, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies et amoveantur umbra.

Gregorii. — Geminus est homo, scilicet exterior seu apparens et interior seu occultus: cum ipsi simul inter se conjuncti veniant in vitam. Nam neque anima est ante corpus neque ante animam corpus construitur, sed eodem tempore in vita simul existunt. Alimentum autem eis secundum naturam quidem est puritas et bonus odor quorum fertiles sunt virtutes: quidam autem nonnunquam tenentur majore studio veneni quam nutrimenti, qui virtutum floribus non pascuntur, sed spinis delectantur et tribulis. Cum igitur opus sit oculis discernendi vi præditis qui exacte possint dignoscere liliam et spinam et quod quidem salutare est eligere, quod vero exitiale est amandare; propterea eum qui ad similitudinem Pauli nutricis instar est infantibus, et lacte nutriet eos qui recens nati sunt Ecclesiæ, duo ubera simul congenita, et caprea hinnulis assimilata hic sermo nominavit, per omnia testificans ejuscmodi membri Ecclesiæ præstantiam quod per utrumque recte deducatur ad pascua prorum liliorum accurate discernens spinam a nutrimento quodque circa partem animæ principalem versetur, cujus symbolum est cor, quod per se alit ubera: atque insuper non in semetipso gratiam concludit, sed indigentibus verbi mamillam porrigit donec, inquit, non amplius umbra prævaleant ipsi ea quæ ad

NOTÆ.

(55) E: μὲν τῶς — πύργον φησί. Hæc sancto Nilo vindicat C. B; dum in C. V. Gregorii nomen retinent.
(54) Patrolog. t. XVII, col. 272.

vitam conducant satagenti, sed luce ubique lucente A irradietur, dum dies sive Spiritus sancti lumen omnia quæcumque voluerit perspirat.

Nili. — Parvulos in Christo et adhuc lactis aluos ubera vocat caprarum hinnulis similia : quoniam etiam dum Deum colere incipiunt propter Dei nobilitatem acumen hinnulorum obtinentes, perspicaces sunt spe futura et in promissis reposita tanquam præsentia cernentes. Quin et in liliis pascuntur hinnuli, dum possessionibus eurisque vacantes floridis Ecclesiæ fructibus aluntur. Ad similem namque zelum pertingere desiderantes, voluptate rei desideratæ nutriuntur, quasi in prelo exsultantes eorum quæ prosunt institutione. Hoc autem faciunt, dum præsentia quæ umbra dicuntur B subiecta fuerint, aspirante ac illucescere incipiente die qui ex intellectili sole existit. Gemelli autem recte dicuntur hinnuli, utpote ex uno eodemque ventre ac partu simul tempore in lucem editi; Ecclesiæ namque parvuli uno partu per gratiam geniti sunt.

Origenis. — Quantum ad sponsam ubera sunt principalis animæ portio, etc.

Cyrilli. Vel etiam duo hinnuli sunt doctrina moralis et dogmatica, quæ sunt duo sponsæ ubera, quibus nutriti acute quid cernunt quoad Deum : lilia vero vocat apostolicorum et evangelicorum sermonum suavolentiam quibus pascimur usque ad consummationem sæculi.

Iho mihi ad montem myrrhæ et ad collem thuris.

Gregorii. — Cum membratim laudasset Sponsam, deinceps totius corporis laudes prosecutus et integram simul facturus encomium, causam insoruit cur talis esset, dicens : *Iho mihi*, etc.; per myrrham quidem passionem, per thuris vero divinitatis gloriam insinuans : cum dixit autem *mihi ipsi*, declaravit quoniam nemo ab ipso tollit animam, sed habet potestatem ponendi eam et habet potestatem rursum accipiendi : per montem autem mysteriorum magnitudinem sublimitatemque declarat.

Nili. — Deinde subjunxit : quandoquidem tam pulchram vidit esse Sponsam, sive animam, sive D etiam Ecclesiam, festinat deinceps ad mortem ut sibi ipsi hanc sistat non habentem maculam neque rugam nec quid simile, utque ipsam lavacro aquæ in verbo mundaret. Cæterum laud invita sed sponte procedit : mors namque mortem declaravit ; collis vero resurrectionem et ad cælos ascensionem esse : mons quidem mortem propter horrorem, collis vero resurrectionem, quia mortis gravitatem spe reddit leviolem. Cum autem sigillatim membra Sponsæ collaudavit per id quod subijcitur, totam ipsam celebrat encomiis, immaculatam totamque pulchram appellans.

σπουδαζομένης ἀπάντης· ἀλλ' ἤδη τοῦ φωτός πονταχῆ διαλάμπαντος, καταυγασθῆ τὰ πάντα τῆς ἡμέρας τῆς ἔπου θέλει διαπνεύσης, ἦγουν τοῦ παναγίου Πνεύματος τὸ φῶς.

Nellou. — Τοὺς νηπίους ἐν Χριστῷ καὶ γαλακτοτροφομένους ἔτι, ἔτι μαζοὺς ὀνομάζει νεβροῖς δορκάδων παραπλησίους· ἐπειδὴ καὶ οἱ ἀρχόμενοι τῆς θεοσεβείας διὰ τὴν τῆς πίστεως εὐγένειαν, τὸ τῶν δορκάδων ἔχοντες ὀξυδερεκῆς, διορατικοὶ τυγχάνουσι, τῇ ἐλπίδι βλέποντες ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα καὶ ἐν ἐπαγγελίαις κείμενα· καὶ ἐν κρίνοισι δὲ νέμονται οἱ νεβροὶ, τῷ τῶν ἀκτημόνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφροντίδων ἀνθηρῶν τρεφόμενοι· πρὸς γὰρ τὸν ὁμοίον ζῆλον φθάσαι ποθοῦντες, τρέφονται τῇ ἡδονῇ τοῦ ποδοῦμένου, ὡς ἐν λειμῶνι σκιρτῶντες τῇ τῶν ὠφελούτων πολιτείᾳ· τοῦτο δὲ ποιοῦσιν ἕως τῶν παρόντων σκιὰ εἰρημένα κινήθῃ διαπνευσάσης καὶ ὑποφαίνειν ἀρξαμένης τῆς ἐκ τοῦ νοητοῦ ἡλίου γινόμενης ἡμέρας· διδυμοὶ δὲ οἱ νεβροὶ καλῶς εἰρηνται, μίθς κοιλίας καὶ ὠδίνος ὄντες σύγχρονοι· καὶ γὰρ οἱ τῆς Ἐκκλησίας νήπιοι, μίᾳ ὠδίνι διὰ τῆς χάριτος ἀπεκνήθησαν.

Θριγένους. — Τὸ ἡγεμονικόν, κ. τ. λ. (55).

Κυρίλλου. — Ἡ καὶ δύο νεβροὶ, ἡ ἠοικὴ καὶ θαυματικὴ διδασκαλία, οἱ δύο τῆς Νύμφης μαστοί· ἐξ ὧν οἱ τρεφόμενοι ὀξύτητι βλέπουσι πρὸς Θεὸν κρῖνα δὲ τῶν ἀποστολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν λόγων τὴν εὐωδίαν, ἕπερ νεμόμεθα μέχρι συντελείας.

Πορεύσομαι ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ἕρος τῆς σμύρνης, καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ λιθάνου.

Γρηγορίου. — Κατὰ μέρος ἐπαινέσας τὴν Νύμφην, εἶτα μέλλων ὀλοσώματον ποιῆσαι τὸν ἔπαινον, καὶ ὅλην ὑφ' ἐν ἐγκωμιάζειν, μεταξύ τὴν αἰτίαν το:αύτην εἶναι παραβέβληκε λέγων· *Πορεύσομαι ἐμαυτῷ*, καὶ τὰ ἐξῆς· διὰ μὲν οὖν τῆς σμύρνης, τὸ πάθος· διὰ δὲ τοῦ λιθάνου, τὴν ὄξυν τῆς θεότητος ἐνδειξάμενος· εἰπὼν δὲ, *ἐμαυτῷ*, παρέστησεν ὅτι οὐδαὶς αἶρει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει θεῖναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχει πάλιν λαθεῖν αὐτὴν· διὰ δὲ τοῦ ἕρους, τὸ μέγα δεικνυσι τοῦ μυστηρίου καὶ ὑψηλόν.

Nellou. — Εἶτα ἐπήγαγεν· ἐπε:δὴ οὕτω καλὴν τὴν Νύμφην, εἶτε ψυχὴν, εἶτε καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, σπεύδει λοιπὸν ἐπὶ τὸν θάνατον· ἵνα παραστήσῃ ἑαυτῷ ταύτην, μὴ ἔχουσαν σπιλον ἢ ζυτίδα ἢ τοιοῦτον· καὶ ἵνα καθάρσιον τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι· πορεύσεται δὲ οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἐκὼν· ἕρος γὰρ τὸν θάνατον ἐδήλωσε· μεθ' ὃν βουνὸν τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνάληψιν· ἕρος μὲν τὸν θάνατον, διὰ τὸ φοβερόν· βουνὸν δὲ τὴν ἀνάστασιν, διὰ τὸ τῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου τὸ δεινὸν ἐπελαφρίζειν· κατὰ μέρος δὲ ἐπαινέσας τὰ μέλη τῆς Νύμφης, διὰ τοῦ ἐπαγομένου ὅλην αὐτὴν ἐγκωμιάζει, ἀμωμον καὶ ὅλην καλὴν προσαγορεύων.

NOTÆ.

(25) *Patrolog.* t. XVII, col. 272.

ζ'. Καλή καλή εἶ. ἡ πλησίον μου, καὶ μῶμος ἂν ἔστιν ἐν σοί.

Γρηγορίου. — Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως καθαρθῆναι τοῦ μώμου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μὴ τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, πᾶσαν δι' ἑαυτοῦ ἐξαφανίσαντος τὴν κακίαν, καταργῆσαι διὰ τοῦ θανάτου τὸ κρῖτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, καὶ πάλιν ἑαυτὸν ἐπαναγαγεῖν πρὸς τὴν ἰδίαν δόξαν τῆς θεότητος, ἣν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι· διὸ φησιν· Ἄνεζημαι θάνατον, ὅπως αὐτὴν καθάρω. Ὁ τοίνυν συμμετασχὼν τῆς σμύρνης, εἴτουν τοῦ θανάτου, συμμεθέξει πάντως καὶ τοῦ θανάτου· ὁ γὰρ συμπάσχων, καὶ συνδοξάζεται. Ὁ δὲ ἀπαξ ἐν τῇ θεῖα δόξῃ γενόμενος, ὄλος γίνεται καλὸς, ἔξω τοῦ ἀντικειμένου μώμου γενόμενος.

η'. Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, Νύμφη, δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου· ἐλεύσῃ καὶ διελεύσῃ ἀπ' ὄρχης πίστειος· ἀπὸ κεφαλῆς Σαρβίρ καὶ Ἀερμών· ἀπὸ μανδρῶν λεόντων· ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων.

Κυρίλλου. — Διδάσκει ἡμᾶς πόθεν ἡ Νύμφη, καὶ οὗ ἐξ εἰδωλολατρίας ἔρχεται· κατείδωλον γὰρ ὄρος ὁ Λίβανος· ὅθεν, Ἐλεύσῃ, φησὶν· διελεύσῃ δὲ διὰ τοῦ νόμου· ἀγνοῦσα γὰρ αὐτὸν, τὸ Χριστοῦ κατηγήθη μυστήριον.

Γρηγορίου. — Εἰπὼν γὰρ, ὅτι «Καλή εἶ, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί»· ὡς ἂν μὴ τῇ μαρτυρίᾳ ταύτῃ ἐκλαυθθεῖσα, πρὸς τὴν τῶν μειζόνων ἀνοδὸν ἐμποδισθεῖσα, πάλιν διὰ τῆς προτροπικῆς ταύτης φωνῆς ἐπὶ τὴν τῶν ὑπερκειμένων ἀναβῆναι παρακαλεῖται.

Καλῶς, φησὶν ἐν τοῖς φθάσεσιν, ἠκολούθησας· ἤλθες μετ' ἐμοῦ πρὸς τὸ ὄρος τῆς σμύρνης· συνετάφης γὰρ μοι διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· συνανήθεις μοι καὶ ἐπὶ τὸν βουνὸν τοῦ λιβάνου· συναρίστης γὰρ καὶ ὑψώθης ἐν τῇ τῆς θεότητος κοινῇ· ἀνάβηθι καὶ ἀπὸ τούτων ἐπὶ ἕτερα ὄρη προκίπτοις καὶ ὑψομένη διὰ τῆς ἔνεργου γνώσεως· ἀρχὴ γὰρ σοι πίστεως καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ ὑψηλὰ κρημνῶν, οὗτος ὁ λίβανος γέγονεν, ὃ μετέσχες διὰ τῆς ἀναστασίας, οὐκ εἶτι μνηστῆ, ἀλλὰ Νύμφη γινόμενη· ἀπὸ τοίνυν τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἥτις ἔστιν ἡ πίστις, Ἐλεύσῃ καὶ διελεύσῃ· τουτέστι καὶ νῦν ἔξει, καὶ εἰς αἰὲν διερχομένη διὰ τῶν τοιοῦτων ἀνόδων οὐκ ἀπαλήξει. Ἀπὸ κεφαλῆς Σαρβίρ καὶ Ἀερμών. Διὰ τούτων δὲ, τὸ τῆς ἀνωθεν γεννήσεως ὑποφαίνει μυστήριον· ἐντεῦθεν γὰρ, φησὶ, τὰς τοῦ Ἰορδάνου πηγὰς, ὧν ὑπέρεκειται τοῦτο τὸ ὄρος, δύο λοφταῖς μερίζομενον, αἷς ταῦτα ἐπικρατεῖται ὀνόματα· τὸ δὲ ἀπὸ λεόντων τε καὶ παρδάλεων, ἀπὸ διαβολικῶν εἰρητῶν καὶ ποικίλων ἁμαρτημάτων, ἀφ' ὧν ψυχὴ καταστίζεται· ἀνίμνησε δὲ τῶν λυπηρῶν, διὰ τῶν θηρίων τούτων, ἧδὲν ποῶν τὰ εὐφραίνοντα· καὶ ἵνα μῆλλον ἐντροφῶν τοῖς παροῦσι· καλοῖς· μανθάνουσα διὰ τῆς παραθέσεως οἷα ἀνθ' αὐτῶν ἠλλάξατο, καὶ ἅμα τῇ ἀποτροπῇ τῶν χειρόνων τὸ ἀκλίνας τε καὶ ἀπαράτρεπτον ἐν τοῖς ἀγαθοῖς κατορθώσειεν.

Νείλου. — Πόλιν προσκαλεῖται μὲν τις τὴν Νύμφην· ὁ δὲ προσκαλεσάμενος· σεσιώπηται· εἴτε δὲ αὐτὸς ἡ Νύμφη· ἔστιν, εἴτε οἱ τοῦ Νυμφίου φίλοι, ἣ

VERS. 7. *Tota pulchra es, proxima mea, et macula non est in te.*

Gregorii. — Non aliter enim humana natura purgari potest a macula nisi agnus qui tollit peccata mundi, per se omne vitium deleverit, per mortem suam illum qui mortis imperium habet abolendo, ac rursus semetipsum reducendo ad propriam divinitatis gloriam quam habuit ab initio priusquam mundus esset. Propterea, inquit, sustinebo mortem ut ipsam e medio tollam. Qui igitur cum ipso fuerit myrrhæ particeps omnino etiam erit particeps thuris; qui enim compatitur, etiam conglorificabitur; qui autem semel fuerit in gloria divina, totus sit pulcher, remotus ab omni macula adversa.

VERS. 8. *Veni a Libano, Sponsa, veni a Libano: venies et transibis a principio fidei, a capite Sanir et Ermon, a latibulis leonum, a montibus pardorum.*

Cyrilli. — Docet nos unde sponsa, nempe ab idololatria veniat. Libanus enim mons idololatriæ, unde, inquit; *venies, transibis* autem per legem, cum enim Christum ignoraret ejus mysterium edocta es.

Gregorii. — Cum dixisset quoniam pulchra es et macula non est in te, ne hoc testimonio elata et facta insolentior impediretur quominus ascenderet ad majora, per hanc adhortandi vocem ad rerum supernarum desiderium ascendere admonetur. Recte secuta es, inquit in præcedentibus, venisti mecum in montem myrrhæ: consepulta enim fuisti mecum per baptismum in mortem, simul mecum etiam ascendisti in collem thuris; nam consurrexisti et in altum fuisti sublata in communionem divinitatis: ascende etiam ab his ad alios montes proficiens et in altum evecta per evidentem cognitionem. Fidei namque tibi et ad sublimiora professionis principium fuit hocce thus, cujus per resurrectionem particeps extitisti, non amplius ad nuptias petita sed jam sponsa effecta: ab hoc ergo principio, quod est fides, *venies et transibis*: hoc est, et nunc venies et non cessabis semper transire per hujusmodi ascensiones *a capite Sanir et Ermon*. Per hoc autem subindicat mysterium supernæ nativitatis: hinc enim dicent manare fontes Jordanis, super quos situs est hic mons; qui dividitur in duo cacumina quibus imposita sunt hæc nomina: a leonibus et pardis, a diabolicis carceribus et variis peccatis a quibus anima suffocatur. Meminit autem tristium per feras hasce ut suaviora redderet ea quæ delectant et ut in presentibus bonis majorem capiat voluptatem, discens per comparisonem quænam quibuscum mutavit: et simul ut per aversionem ab iis quæ sunt deteriora, in bonis stabilitatem et immutabilitatem obtineret.

Nili. — Rursum adhortatur quis Sponsam, monitor autem siletur, sive ipsemet Sponsus sit, siva hujus amici qui a profano loco ipsum avocant vel

ab ethnico vivendi instituto; cum enim scirent Libanum leonum ac pardorum esse habitaculum, suadent illi ut ipsum deserat: cumque, ut par est, v dissent eam recedere incipientem et cum omni diligentia proficientem ex animi alacritate profectum conjicientes aiunt: omnino venies et transibis: nam fidei principium et in exordiis diligentia futuri transitus indicat velocitatem, spem multam suppeditans studiose quæsitum scopum assequendi; venies igitur a Libano harum ferarum regione, transibis autem feras illas illæsa. Incipiens enim proficisci a capite fidei et a capite Sanir, quod interpretatur via lucernæ, et Ermon, quod translatum est lucrum et ros, merito tentationes omnes transit, et virtutum adversariorum insidias evadit via lucernæ illustrata, et insidiantium machinationes eludens, rore autem mitigans itineris laborem. Quocirca etiam latibula actioni insidiantium leonum, ac montes contemplationi adversantium pardorum pertransiens obstupescit adhortatores suos in celeritate. Fortassis vero etiam boves ac pardos vocat pristinos ethnicorum mores; montes vero erroneum ipsorum idololatriæ in excelsis cultum, et latibula rectam naturæ legem a qua moti naturaliter cognoscebant bonum. Mandra enim ovium pastarum caula est, non autem ferarum diversorium. Leones porro ac pardi, cum sint solitaria et ejusdem generis animalia, per eos utique gentes designat quæ cultum quidem impium per errorem frequentabant, sed vivendi rationem etsi non omnino rationi conformem, ovium tamen more directu facilem habebant, et non Judæorum, sed Christianorum vivendi instituto convenientem. Sponsa igitur, a fide iter suum ad sponsum auspicata, per ea quæ dicta sunt proficiscens multos secum Sponso exhibuit, cum munera sponsalia dotemque suam Christo obtulit.

Vers. 9. *Cor indidisti nobis, soror mea, Sponsa, cor indidisti nobis uno ex oculis tuis in uno serto colli tui.*

Cyrilli. — Nempè in tui nos desiderium adduxisti uno verbo confessionis, quod habuisti recte videns oculis tuis interioribus: subacta enim torque colli tui confessionem fecisti.

Gregorii. — Hæc ab amicis Sponsi, angelicis, unquam, virtutibus dicuntur ad Sponsam. Nam cum sit duplex videndi operatio, et altera quidem videat veritatem, altera vero decipiatur rebus vanis (quandoquidem circa solam boni naturam apertus est Sponsæ oculus, alter autem plauē otiosus est: idcirco uni oculorum amici laudem tribuunt, sorem quidem ipsam appellantes propter impatibilitatis cognationem; Sponsam vero propter ejus

Α ἀπὸ τοῦ περιγεῖου τόπου καλοῦσιν αὐτήν, ἢ ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς διαγωγῆς· οἰκητήριον γὰρ λεόντων καὶ παρδάλων εἰδότες τὸν Λιβανόν, ἀπολιπεῖν αὐτὸν αὐτὴν συμβουλευούσιν· καὶ ὡς εἴκειν ἀρξάμενην ἀναχωρεῖν ἐωρακότες, καὶ προβαίνουσιν μετὰ πάσης σπουδῆς, ἐκ τῆς προθυμίας τὴν προκοπὴν στοχασάμενοι, λέγουσιν· Ὅντως ἐλεύση καὶ διελεύση· ἡ γὰρ τῆς πίστεως ἀρχή, καὶ ἡ ἐν προοιμίῳ σπουδὴ, τὸ τάχος σημαίνει τῆς μελλούσης διαβάσεως, ἐλπίζα πολλὴν ὑποτιθεμένη τῆς πρὸς τὸν σπουδαζόμενον σκοπὸν ἀφίξεω· Ἐλεύση οὖν ἀπὸ Λιβάνου τοῦ τῶν θηρίων χωρίου· διελεύση δὲ αὐτὰ τὰ θηρία ἀβλαβῶς· Ἀπὸ κεφαλῆς γὰρ πίστεως ὀδεύειν ἀρξάμενη, καὶ ἀπὸ κεφαλῆς Σανειρ, ὅπερ ἐρμηνεύεται ὁδὸς λύχνου· καὶ Ἐρμών, ὅπερ μεταληφθὲν ἐστὶ κέδρος ἢ δρόσος, εἰκότως πάντα τὰ πειράζοντα διαβαίνει· καὶ τὰς ἐνέδρας τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων παρέρχεται τῇ ὁμῇ τοῦ λύχνου φωτιζομένη· καὶ καταφόρος τὰς τῶν ἐπιβούλων μηχανὰς ποιούμενη, τῇ δὲ δρόσῳ παραμυθουμένη τὸν ἐπὶ τῇ πορείᾳ χάματον· διὸ καὶ τὰς μάνδρας τῶν τῆ πρακτικῆ ἐπιθυλευόντων λεόντων, καὶ τὰ δρη τῶν τῇ θεωρίᾳ ἐναντίων παρδάλων παρελθοῦσα, ἐκπληξιν παρέσχε τοῖς προσκαλουμένοις αὐτὴν ἐν τῷ τάχει· ἴσως δὲ καὶ λέοντας καὶ παρδάλους, τὰ ποτε τῶν ἐθνικῶν ἦθη λέγει· δρη δὲ τὴν πεπλανημένην αὐτῶν τῆς εἰδωλοατρείας ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν θρησκείαν· καὶ μάνδρας, τὸ τῆς φύσεως εὐνομον· ἀπ' οὗ κινούμενοι φυσικῶς ἐπεγίνωσκον τὸ καλόν· μάνδρα γὰρ προβάτων ποιματινομένων αὐλή, οὐχὶ δὲ θηρίων καταγώγιον· λέοντες δὲ καὶ παρδάλοι, μονωτικὰ, καὶ σύννομα· τὰ ἔθνη οὖν διὰ τοῦτον δηλοῖ, θρησκείαν μὲν ἀσεβῆ, διὰ πλάνην μεταρχόμενα· πολιτείας δὲ ἴσως εἶχον, εἰ καὶ μὴ λογικῶν, ἀλλὰ προβάτων τέως εὐτακτον καὶ συμβαίνουσιν, οὐ τῇ Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῇ Χριστιανῶν διαγωγῇ· ἀπὸ πίστεως οὖν ἀρξάμενη ὀδεύειν πρὸς τὸν Νυμφίον ἢ Νύμφη, καὶ διὰ τῶν εἰρημένων ὀδεύσασα πολλοὺς μεθ' ἑαυτῆς παρέστησε τῷ ἡρμοσμένῳ, ἕδνα καὶ φερρὴν αὐτῆς προσαγαθοῦσα τῷ Χριστῷ.

θ'. *Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἀδελφὴ μου Νύμφη· ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου ἐν μὴ ἐνθέματι τραχήλου σου.*

Κυρίλλου. — Ἦγουν εἰς πόθον ἡμᾶς ἡγαγες σεαυτῆς, ἐνὶ ῥήματι τῆς ὁμολογίας· ὅπερ ἔσχες ὀρθῶς ὀρῶσα τοῖς ἔνδοις ὀφθαλμοῖς σου· ὑποταγεῖτα γὰρ ἐνθέματι τοῦ τραχήλου σου, τὴν ὁμολογίαν ἐποίησας (56).

Γρηγορίου. Ταῦτα παρὰ τῶν φίλων τοῦ Νυμφίου, ἀγγελικῶν, ψημὶ, δυνάμεων, λέγεται πρὸς αὐτήν· διττῆς γὰρ οὐσίας τῆς ὀπτικῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς μὲν τὴν ἀλήθειαν ὀρώσης, τῆς δὲ ἑτέρας περὶ τὰ μάτια· πλανωμένης, ἐπειδὴ περὶ μόνην τοῦ ἀγαθοῦ τὴν φύσιν ἀνέφικται τῆς Νύμφης ὁ καθαρὸς ὀφθαλμὸς, ἀργεῖ δὲ ὁ ἕτερος· τοῦτου χάριν ἐνὶ τῶν ὀφθαλμῶν προσάγουσιν οἱ φίλοι τὸν ἑταῖον· ἀδελφὴν μὲν αὐτὴν καλοῦντες, διὰ τῆς ἀπαθείας· συγγένειαν· Νύμφην δὲ, διὰ

NOTÆ.

(56) Quæ sequuntur in C. B. Gregorii nomen præ se ferunt.

τὴν πρὸς τὸν Λόγον συνάφειαν. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ὁ ὁθαμὸς σου εἰς ἐν τῷ πρὸς τὸ ἐν βλέπειν, καὶ ψυχὴ μία διὰ τὸ μὴ πρὸς διαφόρους διαθέσεις μερίζεσθαι· καὶ ἡ θέσις τοῦ τραχήλου σου τὸ τέλειον ἐχει τὸν θεῖον ζυγὸν ἐφ' ἑαυτῆς ἀραμμένη (τοῦτο γὰρ τὸ, *Ἐρθέματι τραχήλου σου*· εἰς· οὖν ὁ τοῦ Κυρίου ζυγός)· τούτου χάριν ὁμολογοῦμεν ὅτι τοῖς θαύμασιν ἡμᾶς ἐκαρδίωσας· ὅπερ ἐστὶ ψυχὴν τινα καὶ δάνοισιν πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς κατανόησιν δι' ἑαυτῆς ἡμῖν ἐνεποίησας· καὶ γὰρ ἐν σοὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ὡς ἐν κατόπτρῳ κατανοοῦμεν· διὰ δὲ τῆς δευτερώσεως ἀξιωματικῶν προτιθέασιν τῷ λεγομένῳ.

Νείλου. — Ὁ Νυμφίος ἐκ προσώπου παντὸς τοῦ χοροῦ ταῦτά φησιν· τὴν μὲν ἑκπλήξιν ἐπὶ πάντας φέρων, τὴν δὲ οικειότητα τῆς Νύμφης, ἐπὶ μόνον ἑαυτὸν, *Ἀδελφῆ μου*, λέγων, *Νύμφη*, καὶ οὐχ ἡμῶν· κἰν γὰρ διαφέρουσι κατὰ τὴν οὐσίαν ἄγγελοι τῆς ψυχῆς, ἐλαττοῦνται τῷ ἀξιώματι τῆς ἡμοσμένης Χριστῷ, καὶ ἀπ' ἀρχῆς γινομένης τοῦ ἡμετέρου φρονήματος· καὶ τῆς ὁπερᾶν πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καθέδρας ἡξιωμένης· καὶ διὰ τοῦτο τοῦ Νυμφίου ἀδελφῆ ὀνομάζεται· καὶ ὁμοίωσιν αὐτῷ κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς οικονομίαν γενομένη καὶ ὁμογαστρίως· ἐκαρδίωσε δὲ αὐτοὺς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν, ὡς τὰ θεῖα κατανοοῦντι πράγματα· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ, ὁ μὲν ἀριστερὸς τοῖς σωματικοῖς προσέχει, κλιῶ· ταῦτα διατιθεῖς· ὁ δὲ ἔστρος τοῖς νοητοῖς ἐναρτιῶν, καὶ τοῖς μέλλουσι προσέχει, ὅς καὶ ἐκαρδίωσε τοὺς ἑταίρους τοῦ Νυμφίου· περιεσκεμμένως καὶ μετὰ πολλῆς νήψεως παρελθὼν τὰς τῆ θεωρίᾳ λυμαιομένης παρδάσεις, καὶ τὸ οικεῖον κάλλος τηρήσας· καὶ ἐν μῖθ' ἐνθέματι τραχήλου τῆς Νύμφης ἐκαρδιώθησαν· ὅπερ οἱ λοιποὶ, *Ἐν ἐνὶ ὀμίσκῳ τραχήλος σου*, πεποιήκασιν· τάχα οὖν ἐπὶ ἀνωτέρω, *Τραχήλος σου*, λέγων, ὡς ὀμίσκοι, τὴν ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀρεταῖς ταπεινοφροσύνην ἐπήγει· νῦν ἐφ' ἐνὶ ὀμίσκῳ τοῦ τραχήλου ἐκπλήττεται ταύτην· ὅτι καὶ Νύμφη γενομένη τοῦ βασιλέως, τὴν αὐτὴν κατάστασιν

Ὀριγένους. — Τὸ ἐνθέμα εἰρηται παρὰ τὸ ἐντίθεσθαι καὶ ἐνορμᾶσθαι τῷ τραχήλῳ τῆς Νύμφης, x. τ. λ. (57).

Ἦ. Τὶ ἐκαλλιώθησαν οἱ μαστοὶ σου, ἀδελφῆ μου Νύμφη; τί ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου ἀπὸ οἴνου; καὶ ὀσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα.

Γρηγορίου. — Ἐπισφραγίζει τῆς Νύμφης ὁ Νυμφίος τὸ παρὰ τῶν φίλων ἐγκώμιον, ἐπαινῶν αὐτὴν ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν διδαγματικῶν πηγαῖς, ὀνονάλλ' οὐκ εἶ γάλα προχοῦσαι· δι' οὗ ταῖς τελειωτέροις καρδίαις ἡ εὐφροσύνη· ἡ δὲ τῶν ἀρετῶν εὐωδία πᾶν ἄρωμα, φησὶν, νεκίηκε νομικὸν, μυρεψούμενον τοῖς εὐαγγελικοῖς ἐπιτάγμασιν· ὅμοια δὲ τὰ τοῦ Νυμφίου, τοῖς ἐν ἀρχῇ παρὰ τῆς Νύμφης πρὸς ἑαυτὸν εἰρημένους· *Ὅτι ἀγαθὸι οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἴνον, καὶ ὀσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα*· τοιοῦτων γὰρ τὸ θεῖον ἔργον, ἐὰν ὁμοίους ἐκρυπτοὺς αὐτῷ

A cum Verbo conjunctionem. Cum igitur, inquit, oculus tuus unus sit, eo quod ad unum respiciat, et anima tua una, quod ad diversas affectiones minime dividatur et situs colli tui perfectionem habeat quod divinum jugum sustulerit; hoc enim sibi vult illud in sero colli tui, nempe jugum Christi. Propterea confitemur quod tuis miraculis cor nobis indidisti, id est animum quemdam ac intellectum ad luminis receptionem per te nobis indidisti, siquidem in te velut in speculo justitiæ solem cognoscimus. Per repetitionem autem dicto suo dignam fidem conciliant.

Nili. — Sponsus ex persona chori universi hæc ait, stuporem quidem omnibus afferens: familiaritatem vero Sponsæ sibi soli reservans, dum ait: *B Soror mea Sponsa, et non nostra. Licet enim angeli quoad substantiam animi præsentent, dignitate tamen inferiores sunt illa quæ Christo adaptata fuit, et nostræ massæ primitias tulit, et super omnem principatum ac potestatem ac virtutem digniorem sedem accepit, et propterea Sponsi soror nominatur, ipsi consanguinea secundum carnis dispensationem et couterina effecta. Cordificavit autem ipsos uno ex oculis quo res divinas percepit. Nam oculorum animæ sinister quidem res corporeas attendit, eas recte disponens; alter vero ad spiritalia intendit, et futuris inhaeret qui solales Sponsi diserte cordificavit, et cum multa cautela pardos contemplationi officientes pertransiit, propriamque pulchritudinem servavit. In uno sero colli Sponsæ cordificati sunt; quod reliqui vertunt in uno monili colli tui. Fortassis vero superius dicens: Collum tuum sicut monilia, in omnibus virtutibus humilitatem laudavit: nunc in uno monili colli eam obstupescit quod etiam Sponsa regis facta, eundem humilitatis tenorem servet.*

τῆς ταπεινώσεως σώζει.

Origenis. — Ἐνθέμα dicitur quod inditum et insertum est collo Sponsæ, etc.

VERS. 10. Quam pulchra facta sunt ubera tua, soror mea sponsa! quam pulchra facta sunt ubera tua a vino! Et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata.

Gregorii. — Sponsus ab amicis Sponsæ datum encomium subsignat, laudans ejus in bonorum dogmatum fontibus vinum, sed non amplius lac profundentibus, unde perfectioribus cordibus oritur lætitia. Bonus autem virtutum odor est omne aroma. Cæterum hæc sponsi similia sunt illis quæ in principio a Sponsa ad ipsum dicta sunt: *Quoniam bona ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Istiusmodi enim est divinum opus, si similes nosmetipsos illi per liberi arbitrii electionem ostenderimus. Quam-

obrem etiamnum Sponsa simile accipit responsum in melius transmutata, unde et sororem ipsam vocat, eo quod eadem qua ipse ratione vinum scaturiat.

Nili. — Emendationem ac profectum uberum sponsæ edisserit, ut ait prius quidem in liliis sicut duo hinnuli capræ gemelli pascebantur, nimirum a Domino et in loco pascuæ morabantur, quod ovium haberent statum. Nunc autem quando a vino pulchritudinem acceperunt, eo pervenerunt ut parata ratione præditis mensa et inebriante calice fruuntur. Non enim idem lac quod vinum est; illud namque infantium, hoc perfectorum est nutrimentum. Cum igitur cibus matris assimiletur lac, et alimnos convenienti nutriat qualitate, tum a vino Sponsæ ubera pulchra fiunt, quando eos qui verbo erudiendi sunt, perfecta ad lætitiâ spiritaliâ erudierint doctrina, mystico sanguine confirmando, sensus familiarium ad eorum que vulgo conducunt cognitionem. Olor autem vestimentorum Sponsæ sunt (homines) practici et virtutum operibus fragrantæ. Vestimenta enim sunt virtutes morales, quemadmodum et Paulus ait: « Induite benignitatem, humilitatem ⁷⁶ »; æctio enim ad salutem opportunior est contemplatione.

VERS. 11. Favum distillant labia tua, Sponsa; mel et lac sub lingua tua.

Philonis. — Mel Evangelium, lac vero lex.

Gregorii. — Cor tuum, inquit, factum est plenum favis omnis generis eruditionis; unde profers ex bono thesauro cordis suaves sermonum stillas, adeo ut oratio tibi sit mel cum lacte mistum. Non enim unius generis utilitatem præbes auditoribus, sed viribus eorum qui suscipiunt congruentem, adeo ut et perfectioribus conveniat, et infantibus: perfectis quidem mel, infantibus vero lac existens.

Nili. — Cum utilis doctrina pro omni statu conservando Sponsæ insit, mel et lac nuncupatur; vel ab effectu favus dicitur; hic enim stillat omnibus in prolatione sermonis significatus. Latet autem sub lingua omnes reliquos præter Sponsum, qui cum illa communicat. Qualitas namque oris mel sub lingua lingentis in osculo discernitur ex linguæ alterius communione; et cordis affectiones dignoscuntur ab eo qui arcana explorat. Quoniam autem « ex abundantia cordis os loquitur ⁷⁷, » ex favo de Sponsæ labiis stillante, pulchritudinis cogitationum ejus capere licet conjecturam. Olor autem vestimentorum ejus paulo ante quidem super omnia aromata, nunc vero non super thus, sed sicut odor thuris dicitur, pro superlativo significatus. Rursus autem rerum practicarum virtutem, eo quod ad Deum diriguntur, incensuum odori assimilavit,

⁷⁶ Galat. v, 22. ⁷⁷ Matth. xii, 34.

Α διὰ τῆς προαιρέσεως δειξόμεν· διὸ νῦν ἡ Νύμφη τὴν ὁμοίαν ἀπόκρισιν δέχεται πρὸς τὸ κρείττον ἀλλοιωθεῖσα· ὅθεν καὶ ἀδελφῆν αὐτὴν καλεῖ διὰ τὸ οἶνον πηγάζειν ὁμοίως αὐτῆ.

Nelou. — Βαλτίωσιν καὶ προκοπῆν τῶν μαστῶν διηγείται τῆς Νύμφης· πρότερον μὲν ὅτε ἐν κρίνοις δύο νεβροὶ δίδυμοὶ δορκάδος ἐνέμοντο· τάχα τῶν ποιμαινομένων ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τόπον χλόης κατασκηνούντων, προβάτων τὴν κατάστασιν ἐχόντων· νῦν δὲ ὅτε ἀπὸ οἴνου ἐκαλλιώθησαν, εἰς τὴν τῆς ἡτοιμασμένης τοῖς λογικοῖς τραπέζης, καὶ τοῦ μεθύσκοντος ποτηρίου ἀπολαύειν φθασάντων· οὐ ταυτὸν γὰρ γάλα καὶ οἶνος· τὸ μὲν γὰρ νηπίων, τὸ δὲ τελείων τροφή· ἐπεὶ οὖν τοῖς σιτίοις τῆς μητρὸς ἐξομοιοῦται τὸ γάλα, καὶ τοὺς τιθηνομένους τρέφει· καταλλήλῳ πιστεύει, τότε ἀπὸ οἴνου τῆς Νύμφης οἱ μαστοὶ καλλιοῦνται, ὅτε τοὺς μαθητευομένους τῷ λόγῳ τελείαν πρὸς εὐφροσύνην πνευματικὴν παιδεύσει διδασκαλίαν, τῷ μυστικῷ τὸν οὖνον αἵματι τὰ αἰσθητήρια τῶν γενερίμων, πρὸς τὴν τῶν συμφερόντων ἐπίγνωσιν· Ὅσμη δὲ ἱματίων σου, τῆς Νύμφης εἰσὶν οἱ πρακτικοὶ, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἀρετῶν εὐωδιάζοντες· ἱμάτια γὰρ, αἱ ἠθικαὶ ἀρεταί· ὡς καὶ Παῦλος, « Ἐνδύσασθε, λέγων, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην· » πρῶτος γὰρ πρὸς σωτηρίαν, θεωρίας ἐπιτηδαιότερα.

α'. Κηρὸν ἀποστύζουσι χεῖλη σου, Νύμφη· μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσαν σου.

Φίλωνος. — Μέλι τὸ εὐαγγέλιον, γάλα ὁ νόμος.

Γρηγορίου. — Πλήρης σοι, φησὶ, γέγονεν ἡ καρδία τῶν τῆς παντοδαπῆς παιδείσεως κηρίων· ὅθεν προσφέρεις ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας τὰς μελιχρὰς τῶν λόγων σταγόνας, ὡς εἶναι μέλι τὸν λόγον συναναμειγνύμενον τῷ γάλακτι· οὐ γὰρ μονοειδῆ τοῖς ἀκούουσι τὴν ὠφέλειαν παρέχεις, ἀλλὰ καταλλήλως πρὸς τὴν τῶν δεχομένων δύναμιν· ὡς καὶ τοῖς τελειοτέροις καὶ τοῖς νηπιάζουσιν οικείως ἔχειν, τοῖς μὲν τελειοτέροις μέλι, τοῖς δὲ νηπιάζουσι γάλα γίνεσθαι.

Nelou. — Τῆς καθ' ἑξ ὑπαρχούσης πρὸς πᾶσαν κατάστασιν ὠφελίμου διδασκαλίας τῆ Νύμφης, μέλιτος καὶ γάλακτος ὀνομαζόμενης, ἡ κατ' ἐνέργειαν κηρίον εἴρηται· αὐτὴ γὰρ ἀποστάζει πᾶσιν, ἐν προφορᾷ τοῦ λόγου δηλουμένη· ἐκεῖνη δὲ ἐστὶν ὑπὸ τὴν γλῶσσαν λανθάνουσα, πλὴν τοῦ κοινωνούντος αὐτῆ Νυμφίου, τοὺς λοιποὺς ἅπαντας· ποιότης γὰρ στόματος ἐν φιλήματι κρίνεται, τοῦ ὑπὸ τὴν γλῶτταν μέλιτος ἐλεγχόμενου· κοινωνία γλώττης ἐτέρας καθ' ἑαυτῆς καρδίας διάθεσις, γνώσει τοῦ τὰ κρυπτὰ δοκιμάζοντος καταλαμβάνεται· ἐπειδὴ δὲ, « ἐκ τοῦ περισεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ, » στοχάζασθαι ἐστὶ τὸ κάλλος τῶν νοημάτων τῆς Νύμφης, ἐκ τοῦ ἀποστάζοντος τῶν γελῶν αὐτῆς κηρίου· ὅσμη δὲ ἱματίων αὐτῆς πρὸ μικροῦ μὲν ὑπὲρ πάντα τὰ φρούματα, νῦν δὲ οὐχ ὑπερλίθων, ἀλλ' ὡς ὀσμὴ λιθάνου· ἀντὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ συγκροτικῷ ὀνόματι δηλωμένη·

πάντα δὲ τὴν τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν, τῆ τῶν θυμισμῶν ὁσμῆ, διὰ τὸ πρὸς Θεὸν κατασκευασθαι, ἰσοκρίωσεν ὁσμὴν λίθων, τὴν τῶν ἔργων εὐωδίαν εἰρηκῶς.

Kal ὁσμὴ ἱματίων σου ὡς ὁσμὴ λίθων.

Gregorii (56). — Ἦγουν κεκόσμησαι θεολογίας πνέουσιν ἱματίους· ἐπεὶ περ οὐ μοῦσειδῆς τις ἐστίν, οὐδὲ μονότροπος· ἢ κατ' ἀρετῆν πολιτεία, ἀλλ' ὡς περ ἐπὶ τῆς τῶν ὑφασμάτων κατασκευῆς, διὰ τῶν πολλῶν νημάτων ἢ ὑφαντικῆ τέχνης τὴν ἐσθῆτα ποιεῖ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐναρέτου ζωῆς πολλὰ χρῆ συνῆραμῆν, δι' ὧν ὁ ἀστειὸς ἐξυφαίνεται βίος· ἄπερ καὶ ἀπαριθμεῖται ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Χαρὰν, εἰρήνην, μακροθυμίαν, » καὶ τὰ τοιαῦτα· τοῦτου χάριν ἀποδέχεται τὸν ἐν ἐσθῆτι κόσμον τῆς Νύμφης, ὡς τῷ λίθῳ κατὰ τὴν ὁσμὴν ὁμοιούμενον· καὶ φησιν· εἰ· Σοι, ὦ Νύμφη, τῶν ἀρετῶν ἢ περιβολῆ, τὴν θείαν μιμεῖται μακαριότητα, διὰ καθαρότητος καὶ ἀπαθείας τῆ ἀπροσίτου φύσει ὁμοιουμένη· τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν ἱματίων ὁσμὴ, ὡς πρὸς τὴν λίθων ἑμφερῶς ἔχειν τὸν ἀντικείμενον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν.

ψ'. Κῆπος κεκλεισμένος, ἀδελφῆ μου Νύμφη· κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη.

Ἀπολιναρίου. — Κῆπος δὲ ἄλλως κεκλεισμένος ἢ Νύμφη, διότι· πλείονα τοῦ φαινόμενου κατὰ διάνοιαν ἔχει.

Κυρίλλου. — Κέλειται μὲν τῷ κόσμῳ, τῷ δὲ ἑπουρανίῳ Νυμφίῳ ἠνέφκται· ἢ δὲ πηγὴ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἐσφράγισται ἢ χριόμεθα μετὰ τὸ βάπτισμα.

Gregorii. — Διὰ τούτων πάλιν μανθάνομεν, πῶς ἂν τις γένοιτο τοῦ Κυρίου ἀδελφῆ καὶ ἡμέζυτος. Νύμφη μὲν γὰρ γίνεται, διὰ τοῦ προσκολληθῆναι τῷ Κυρίῳ· ἀδελφῆ δὲ, διὰ τοῦ τὸ θέλημα αὐτοῦ καταργάσθαι· ὁ δὲ τοιοῦτος κῆπος εὐθαλῆς γενέσθω· κήπων ἔχων ἐν ἑαυτῷ τῶν φυτῶν τὴν ὥραν καὶ καρπὸν, προβαλλέσθω τοῦ Πνεύματος· κεκλεισμένος δὲ τοῖς ἐχθροῖς τῷ τῶν ἐντολῶν περιφράγματι· ὡς μὲν μίαν καθ' ἑαυτοῦ παρασχεῖν τῷ κλέπτῃ καὶ τοῖς θηρίοις τὴν παράδοον· ἀλλὰ τῷ κήπῳ τούτῳ καὶ πηγῆς ἐστὶ χρεία, ὡς ἂν εὐθαλῆς διαμένει τὸ κάλλος τῷ ὕδατι, εἰς τὸ διηνεκῆς παινόμενον· διὰ τοῦτο συνέψευξεν ἐν τοῖς ἐπιταίσι τὴν πηγὴν τῷ κήπῳ· αὕτη δ' ἂν εἴη ἡ διανοητικὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις· ἢ παντοῦς ἐν ἡμῖν λογισμοὺς βρούσα τε καὶ πηγάζουσα· ἀλλὰ τὸ ἡμετέρα γίνεται ἡ πηγὴ, κατὰ τὸ, « Ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος ἐστὼ σοι ἰδίᾳ »· ἦγουν τὸ τῆς διανοίας ἡμῶν κίνημα ὅταν πρὸς τὰ συμφέροντα ἡμῶν κινεῖται, πᾶσαν συνέργειαν πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν κτήσιν παρεχόμενον, καὶ μὴ πρὸς ἄλλοτριους καὶ πονηροὺς λογισμοὺς ἐκχεόμενον, ἐξ ὧν φύονται ἁκανθαί· ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ σφραγὶς τὸ ἄστυλον σημαίνει, τὴν ἀπροσίτην εἰκοιν ἀρετῆν μαρτυρεῖν τῇ Νύμφῃ, εἰ ἀνέπαφος αὐτῆς μένει τοῖς ἐχθροῖς ἢ διάνοια, ἐν καθαρότητι καὶ ἀπαθείᾳ φυλαττομένη τῷ ἰδίῳ Δεσπότη, ἢ καὶ μὴ τοῖς σωματικοῖς ἐνασχολεῖσθαι, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν δι' ἀρετῆς ποιεῖσθαι παρακλύεσθαι.

A odorem thuris appellans suavem operum odorem.

Et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.

Gregorii. — Nempe ornata es theologię fragrantibus vestimentis. Quandoquidem non est unius formę, neque unius modi vita quę ex virtute ducitur; sed quomodo in tela seu panni textura per multa fila texendi ars vestem conficit, ita etiam in vita quę ex virtute agitur, multa oportet concurrere, per quę bona vita textitur, quę et divinus Apostolus recenset « gaudium, pacem, longanimitatem, » et quę sunt hujusmodi. Propterea capit eum qui in veste sponsę est ornatum, ut qui odore similis sit thuri, et ait: Tuum, o Sponsa, virtutum indumentum imitatur divinam beatitudinem, per puritatem et impatibilitatem assimilata naturę ad quam non patet alitus; talis est enim odor tuorum vestimentorum ut sit similis thuri, quod Dei honori est dicatum.

VERS. 12. Hortus conclusus, soror mea, sponsa, hortus conclusus, fons signatus.

Apollinarii. — Hortus porro aliter conclusus est Sponsa, quoniam plura quam appareant in mento habet.

Cyrelli. — Conclusa quidem est mundo, sed aperta cęlesti sponso: fons autem Spiritu sancto signatus est, quo post baptismum imungimur.

Gregorii. — Per hæc rursus discimus quemadmodum fiat quis soror et conjux Domini; nam Sponsa quidem fit per hoc quod jungatur Domino; soror autem propterea quod ejus faciat voluntatem; qui vero est hujusmodi fiat hortus bene germinans, omnium habens in se plantarum pulchritudinem et fructum spiritus producat; conclusus vero inimicis mandatorum sepimento, ut furibus et bestiis nullum ad se præbeat alitum. Sed ejusmodi horto opus est etiam fonte ut bene germinans permaneat pulchritudo aqua perenni irrigata: propterea in laudibus horti adjunxit fontem. Hic autem sit animę nostrę facultas cogitandi quę omnis generis ratiocinationes in nobis scateret et emanare facit. Tunc autem fit fons noster (juxta illud: « Fons aquę sit tibi proprius »), nempe motus nostrę cogitationis, quando omnis nostra operatio movetur ad ea quę sunt nobis utilia et bonorum exhibent possessionem, nec ad alienas et pravas cogitationes effunditur, e quibus oriuntur spinę; cum autem signaculum etiam integritatem designat, videtur Sponsę de summa virtute ferre testimonium, quod ab inimicis intacta ei maneat cogitatio: in puritate et impatibilitate suę Domino custodita. Vel etiam rebus corporeis minime vacare, sed animę diligentiam per virtutem adhibere adhortatur.

NOTE.

(56) Ἦγουν — ἱματίους. Origenis sunt in C. B. et al. versiculi a præcedentibus pertinent.

Nisi. — Sæpe olera carnis præferenda, quando præsertim hæc ecclesiastica condescensione sunt infirmorum utilis exhortatio; carnes vero hæreticæ doctrinæ crudæ ac digestu difficiles. Cum igitur sponsa sit hortus omnigenorum virtutis fructuum, horum quoque olerum hortus, et infirmorum solatium existit: quin et amicitiae gratiæque causa proponitur. Oportebat enim Sponsæ hortum etiam olera continere, ne dum infantes lac habent, et perfecti pane ac vino nutriuntur ac deliciantur sermonibus divinarum intelligentiarum melle sensibili guttur dulcorantibus, soli infirmi congruo frustrentur alimento. Est autem hic hortus conclusus propter transeuntes et propter suam de silva vastantem ea quæ non sunt septo munita. Sed et fons signatus est ne in promptu sit indignis haurire conantibus. Cum enim Sponsam hæreticorum oculis et adversariis virtutibus intactam esse velit, fontem ipsum vocat conclusum: signaculo quo insidiis minime exposita significetur.

Origenis. — Secundo repetitur illud hortus conclusus, etc.

VERS. 13-15. Emissiones tuæ paradisi malorum puniceorum cum fructu nucum. Cypri cum nardis, nardus et crocus, calamus et cinnamomum, cum omnibus lignis Libani: myrrha et aloë cum omnibus primis unguentis. Fons hortorum puteus aquæ vivæ et cum strepitu fluentis a Libano.

Gregorii. — Vide ascensum, in tantum enim in majus incrementis elevata est, ut etiam ex ore suo germinaret paradisi. Sic enim Hebraicum habet pro: *Emissiones tuæ paradisi malorum puniceorum.* Ait igitur: Quoniam sermo tuus, qui per os tuum emittitur, est paradisi malorum puniceorum. Mala vero punicea produunt omne genus fructuum; omnes autem arbores fructus sunt, cyprus et nardus, etc. Quis autem sermo nisi fidei qui in suscipientibus sit paradisi, per auditum cordibus insitus: malis vero puniceis plenum dicit, quoniam justus in amaribus hujus vitæ periculis potissimum fructum fert, et in eis habet dulcedinem ac nutrimentum, sicut malum puniceum intra acerbiteriam edulium. Propterea igitur videtur malorum puniceorum paradisi efficere sermo qui a Sponsa in auditorum animis immittitur, ut discamus per ea quæ dicuntur, non per dissolutionem aliquam et delicias in vita præsentem emolliri et enervari, sed per continentiam vitam duram et asperam eligere. Ita enim ad fructum virtutis furibus non patebit aditus, ut qui austero continentiae ambitu sit obseptus. Oportet porro etiam animæ paradisi ferre omnem odorem bonum per multifariam aromatum naturam quæ in pomorum istorum fructibus reperitur: ac in primis *cypros cum nardis*, quæ calorem cum odore bono continent, ut fiat quis Spiritu

Nελλου. — "Ἐστὶ λάχανα πολλάκις κρεῶν προκρινόμενα, ὅταν μάλιστα μὲν ταῦτα ἐκκλησιαστικῆς συγκαταβάσεως ἢ τῶν ἀσθενῶν παραίνεσις πρόσφορος· τὰ δὲ κρέα, αἰρετικῆς διδασκαλίας ὡμὰ καὶ ἀκατέργαστα· μετὰ ταῦτα εἶναι καρπῶν παντοίων ἀρετῆς κήπος ἡ Νύμφη· καὶ τούτων τῶν λαχάνων ἐστὶ κήπος, κἂν ἀσθενούντων ἐστὶ παραμυθία, ἀλλὰ καὶ πρὸς φιλίαν καὶ χάριν παρατίθενται· ἔδει γὰρ καὶ λάχανα τὴν τῆς Νύμφης ἔχειν παράδεισον· ἵνα μὴ τῶν νηπίων ἐχόντων γάλα, καὶ τῶν τελείων ἄρτι καὶ οἶνον τροφομένων, καὶ τῶν ἐντροφώμενων τοῖς λόγοις μέλιτι γλυκαινόντων, τὴν τῶν θεῶν νοσημάτων αἰσθόμενον λάρυγγα μόνοι οἱ ἀσθενούντες ἀποστερῶνται τῆς καταλήλου τρυφῆς· κεκλεισμένοι δὲ ἐστὶν οὗτος διὰ τοὺς παραπορευομένους καὶ διὰ τὸν λυμαινόμενον τὸ ἀπεριφραχτὰ ἦν ἐκ θρυμῶν· καὶ πηγῆ δὲ ἐστὶν ἐσφραγισμένη, ἵνα μὴ πρόχειρος ἢ τοῖς ἀναξίοις ἀντλεῖν ἐπιχειροῦσιν· αἰρετικῶν γὰρ ὀφθαλμοῖς καὶ δυνάμεων ἀντικειμένων ἀΐα· στον εἶναι θέλων τὴν Νύμφην, πηγὴν αὐτὴν καλεῖ ἐσφραγισμένην, τῇ σφραγίδι τὸ ἀνεπιβούλευτον σημαίνων.

Ἀριστερου. — Δεύτερον τὸ κήπος κεκλεισμένος, κ. τ. λ. (89).

γ'—ε'. Ἀποστολοὶ παραδείσου ῥοῶν μετὰ καρποῦ ἀκροδρῶν· κύπρι μετὰ νάρδων· νάρδος, καὶ κρίκος, καὶ κινάμωμος, μετὰ πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου· σμύρνα, ἀλέη, μετὰ πάντων πρώτων μύρων· πηγὴ κήπων φέρου ὕδατος ζῶντος καὶ ροιζοῦντος ἀπὸ Λιβάνου.

Γρηγορίου. — "Ὅρα τὴν ἄνδον εἰς τοσοῦτον γὰρ ὑψώθη τῆς ἐπὶ τὸ μέζον αὐξήσεως, ὡς ἐκ στόματος αὐτῆς βλαστάνειν παράδεισον· οὕτω γὰρ τὸ Ἑβραϊκὸν ἀντὶ τοῦ, Ἀποστολοὶ σου, ἐκ στόματός σου, παράδεισος ῥοῶν, ἔχει· φησὶν οὖν, ὅτι Ὁ λόγος σου ὁ οἶκός σου ἀποστελλόμενος παράδεισός ἐστι ῥοῶν· αἱ δὲ ῥοαὶ, παγκαρπίαν τινὰ τῶν ἀκροδρῶν ἀκροδρῶν, τὰ ἀκρόδρουα, κύπρος καὶ νάρδος καὶ τὰ ἕξῃς· τίς δὲ ὁ λόγος, ἢ ὁ τῆς πίστεως; ὅς ἐν τοῖς ὑποδεχομένοις παράδεισος γίνεται διὰ τῆς ἀκοῆς ταῖς καρδίαις ἐμψυτευόμενος; ῥοῶν δὲ πλήρη φησὶν, ἐπειδὴ περὶ ὁ δίκαιος ἐν ταῖς πικραῖς τοῦ βίου περιστάσεσιν, μάλιστα καρποφορεῖ, καὶ ἐν αὐταῖς ἔχει τὸ γλυκὺ καὶ πρόξιμον, ὡσπερ ἡ ῥοα, ἔνδον τοῦ στρυφνοῦ τὸ ἐδώδιμον· διὰ τοῦτο τοῖσιν δίκην ζῶν παραδείσου ἐν ταῖς τῶν ἀκούοντων ψυχαῖς ἐ ἀποστελλόμενος παρὰ τῆς Νύμφης λόγος ἐργάζεται· ἵνα μάθωμεν διὰ τὴν λεγομένην, μὴ διὰ τινος ἐκλύσεως καὶ τρυφῆς κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν μαλακίσεσθαι, ἀλλὰ τὴν κατεσκληρότα διὰ τῆς ἐγκρατείας αἰρεῖσθαι βίον· οὕτω γὰρ ἂν ἀπρόσιτος γένοιτο τοῖς κλέπτταις ὁ τῆς ἀρετῆς καρπός, τῇ στυφῇ τῆς ἐγκρατείας περιβολῇ πεσφραγμένος· χρῆ δὲ καὶ πᾶσαν εὐωδίαν τὴν τῆς ψυχῆς φέρειν παράδεισον, διὰ τῆς πολυειδοῦς τῶν ἀρωμάτων φύσεως, ἐν τοῖς ἀκροδρῶσις εὐρίσκόμενοις· καὶ πρῶτον μὲν, κύπρι μετὰ νάρδων, τὸ θερμὸν καὶ εὐώδες ἔχοντες, ἵνα γένηται

NOTÆ.

τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ζέων· Ἐπειτα δὲ κρόκος, ὃς παρ-
 ἤγορει τὰς ὀδύνας, μέσῳ τε ψύξῃ; ἔχων καὶ θερ-
 μότητις· οὕτω γὰρ αἱ ἀρεταὶ μέσῳ ἔχουσιν ὑπερ-
 βολῆς τε καὶ ἑλλ. ψύξῃ ἢ τὸν τῆς πίστεως λόγον διὰ
 τούτου παρεμφανεί, τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ
 ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν, διὰ τὴν τριπλὴν τὴν
 εὐρισκομένην ἐν τοῖς ἀνθεσι τούτοις· καὶ ἐν τὰ τρία
 ὑπάρχοντα κατὰ τε εὐχροίαν καὶ εὐπνοίαν· εἶτα
 κάλαμος καὶ κινάμωμον, τὰ ἀκρόδρυα τὰ ἐκ τῶν
 βῶν τοῦ παραδείσου καρποφορούμενα· ἀλλὰ κάλα-
 μος μὲν τοσοῦτον εὐπνοίαν ὑπερέχει, ὡς πρὸς τὸ
 ἱερτικὸν θυμίαμα ὑπὸ τοῦ νόμου παραλαμβάνε-
 σθαι· τὸ δὲ κινάμωμον ποικίλην ἐνέργειαν διὰ τινος
 φυσικῆς δυνάμεως ἐπαγγέλλεται· καὶ γὰρ ἐν τοῖς
 θερμοῖς ἐκβαλλόμενον ἀποψύχει· δεικνύοντος τοῦ
 λόγου, ὅτι ἦσαν τινεσὶ ἐπιθυμίαν ζέων ἢ ἢ τῷ θυμῷ
 κυρατούμενος, τῷ λογισμῷ χρῆ κατασθενύνειν τὰ
 πάθη· ἔστι δὲ καὶ ἄλλως καὶ αὐτὸ μέρος τοῦ ἐλαίου
 τοῦ χρίσματος· ὁ πρὸς τούτο δὲ φθάσαι τοῦ βίου τὸ
 μέτρον, διὰ πάντων ἐν ἑαυτῷ τοὺς θεῖους δείκνυσι
 χαρακτηῖρας· ὅπερ ἐμφανίει τὸ, ἀπὸ πάντων ξύλων
 τοῦ Λιβάνου· οὐ γὰρ μονοειδὲς τὸ ξύλον τοῦ Λιθά-
 νου ὅθεν λιθανωτὸς ἀπορρέει, ἀλλ' ἔστι τινεσὶ ἐν τοῖς
 ξύλοις διαφορὰ τὸ τοῦ ἀρώματος σχῆμα, τῷ εἶδει
 τοῦ ξύλου συνεξαλλάσσουσα· ὁ τοίνυν ἐπισημαίνων
 ἐν οἷς πράττει τῶν τοῦ Λιθάνου ξύλων τὸ κάλλος,
 αὐτὸς ἐν ᾧ τὸ θεῖον εἶδος χαρακτηρίζεται· οὐδεὶς δὲ
 τῆς θελας δόξης κοινῶνς γίνεται, μὴ σύμμορφος
 πρότερον τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου γενόμενος· διδ
 ἐπάγεται σμύρνα καὶ ἀλόη, τὴν ταφὴν ἐνδεικνύ-
 μενα· πρῶτον δὲ μύρον φησὶν τὸ ἀμιγῆς ἀπάσης
 καπηλείας ἐμφανῶν καὶ καθαρὸν τῶν δογμάτων· ἢ
 δὲ πηγὴ ἔτοιμος πρὸς πόσιν παντὶ τῷ αἰτοῦντι λί-
 γον· τὸ δὲ φρέαρ, τὸ βάθος τοῦ πλοῦτου δηλοῖ· οὐ
 ἐξ ἢ πηγῆ καὶ τὸ ζωτικὸν φρέαρ ἀπὸ Λιθάνου, τουτ-
 ἔστι θεόθεν εἰς ἑαυτὴν ὀξὺ καθέλκει τὸ βέλτρον.

Κυρίλλου. — Αἱ γὰρ ἀρεταὶ μὲν, διὰ τῶν ἀρω-
 μάτων σημαίνονται· ξύλα δὲ τοῦ Λιθάνου, τοὺς προ-
 φήτας φησὶν· διὰ δὲ τῆς σμύρνης καὶ τῆς ἀλόης,
 ἔτι ἐνταφιασθεὶς ὁ Χριστὸς ἐκονώνησε τοῖς προλα-
 βούσιν ἁγίοις· κατελθὼν γὰρ εἰς ἄβου τούτους ἀν-
 ἦγαγεν.

Νελλου. — Τὰ δῶρα τῆς Νύμφης παράδεισον ὀνο-
 μάζει· Χριστὸς, διὰ τὸ πάντα ἔχειν τὰ παρὰ ἀνθρώ-
 ποις τίμια· ἔχει δὲ οὗτος ὁ παράδεισος, βόας μὲν, **D**
 τοὺς τῷ αὐστηροτέρῳ βίῳ τὸ ἐδώδιμον τῆς ἀρετῆς
 ἐγκρύπτοντας, τάχα τοὺς τὸν μοναδικὸν καὶ ἐγκρατῆ
 τρόπον ἐπανηρημένους· καρποὺς δὲ ἀκρόδρυων, τοὺς
 τῷ καρπῷ κομῶντας τοῦ πνεύματος, ἀγάπῃ, χαρᾷ,
 εἰρήνῃ, μετὰ τοῦ ἐναρέτου καὶ τὸ μελιχίον ἔχοντας·
 αἱ μὲν γὰρ τῆ βόα ὁμοιοῦμενοι, ἔχουσι τὸ ἀστεμφές
 καὶ αὐχμηρὸν συσθροικάζοντες· οἱ δὲ τοῖς ἀκρο-
 δρυοῖς παραπλήσιοι, τὸ πρὸς πάντας προσήνης·
 ἀγάπῃ γὰρ καὶ χαρᾷ καὶ εἰρήνῃ, τούτων ὁ καρπὸς,
 ὃν χρηστότερον οὐδὲν, φαιδρᾷ διαθέσει δεξιουμένων
 τοὺς ἐντυγχάνοντας· ἔχει δὲ καὶ κύπρους μετὰ νάρ-
 λων, τοὺς τῆ ἀκμῆ τῆς θεοσεβείας τὸ θερμὸν καὶ
 βιάπυρον τοῦ ζήλου κεκτημένους· νάρδος δὲ καὶ
 κρόκος καὶ κάλαμος καὶ κινάμωμον, ἐπειδὴ συν-

A sancto fervens. Deinde vero *crocus* qui mitigat do-
 lores cum medium inter frigus et calorem obti-
 neat; nam sic etiam virtutes medium tenent inter
 excessum et defectum, vel etiam fidei rationem per
 hoc insinuat, scilicet in Patrem et Filium et Spiritum
 sanctum confessionem propter triplam in his
 floribus repertam, cum et tria unum sint, secundum
 coloris præstantiam atque fragrantiam. Deinde
calamus et cinnamomum sunt fructus qui produ-
 cuntur ex malis punicis paradisi Sponsæ; sed
 calamus quidem in tantum bono odore excellit, ut
 a lege assumatur ad sullitum sacerdotalem. Cinnamomum
 vero variam operationem per quamdam
 naturalem facultatem promittit. Etenim in res
 calidas injectum, refrigerat, oratione hoc decla-
 rante, ut si quis cupiditate ferveat, vel ira succen-
 datur, ratione restinguendas esse istiusmodi pas-
 siones. Cæterum etiam aliter ipsum est mensura
 unctiois olei. Qui autem ad hanc vitæ mensuram
 pervenit, divinos in semetipso characteres ostendit:
 id quod insinuat illud: *Ex omnibus lignis Libani*.
 Non enim uniforme est lignum Libani unde thus
 fluit, sed est quædam in lignis differentia quæ fi-
 guram aromatis simul variat, cum forma ligni.
 Qui ergo in iis quæ agit lignorum Libani pulchri-
 tudinem exhibet, hic est in quo divina forma
 exprimitur. Nemo autem sit divinæ gloriæ parti-
 ceptus, qui non fuerit primum conformis similitudini
 mortis. Quapropter subjungitur *myrrha et aloë* quæ
 sepulturam designant. Primum autem unguentum
 dicit quod sinceritatem ab omni cauponaria mi-
 stione alienam et dogmatum puritatem insinuat.
 Porro fons ad potandum paratus omni petenti rati-
 onem; puteus autem profundum divitiarum indi-
 cat. Denique fons et puteus vitalis, de Libano, hoc
 est a Deo in ipsam veloxi fluxu descendit.

Cyrolli. — Virtutes quidem per aromata signifi-
 cantur; ligna vero Libani prophetas appellat; per
 myrrham autem et aloë, quando sepultus est Chri-
 stus, communicavit cum præcedentibus sanctis;
 descendens enim in infernum hos reduxit.

Nili. — Munera Sponsæ paradysum appellat
 Christus, quia habet omnia quæ apud homines in
 pretio sunt: habet autem hic paradysus mala qui-
 dem punica, scilicet illos qui austeriori vita vir-
 tutis edulium abscondunt, fortassis qui solitariam
 et continentem vivendi rationem tenent: fructus
 vero omnis generis arborum eos qui fructu spiri-
 tus ornantur, charitate, gaudio, pace, una cum
 virtute suavitate præditi; nam qui malo quidem
 punico assimilantur, austeritatem et acerbiteriam
 cum tetrica severitate præ se ferunt; qui autem
 omnis generis arborei fructum referunt, omnibus
 sunt affabiles, siquidem charitas et gaudium et
 pax sunt horum fructus, quibus nihil suavius est,
 cum omnes obvios sereno vultu excipiant. Habet
 porro etiam cypros cum nardis, nempe illos qui
 in vigore pietatis fervorem et ardorem istius ligni

continent. Nardus vero et crocus et calamus et cinnamomum, quandoquidem simul composita coalescunt sanctum in lege incensum, sicut hi qui in oratione perseverant. Prima vero unguenta sunt qui de Trinitate notitiam acceperunt. Porro myrrha et aloe sunt qui membra sua mortificant et consepulti sunt Christo; foas autem hortorum est verbum quod potat infirmiores, et puteus aquæ viventis, qui profundiora et multis inaspectabilia tradit mysteria. Fontem porro istum de Libano cum strepitu fluentem, vel puteum dixit, eo quod Ecclesiæ præceptores ex genere Judaico manarint, hos enim Libanus designat, et fontis strepitum ostendit Paulus Atheniensibus concionans et flumina verborum emittens propria sermonis fluxu. Hæc paradisum nuncupavit, cum sint munera sponsalia, quæ Sponso ante nuptias Sponsa obtulit, vel misit, solemnem etiam in hoc virginitalis statu morem observant. Emissiones enim hoc significant, quod domi manens et in thalamo se continens digna Sponso munera obtulerit.

VERS. 16. *Exsurge, aquilo, et veni, auster, et perfusa horum meum, et fluant aromata mea.*

Gregorii. — Etiam Sponsa imitatur Sponsum excitatum et ventos increpantem. Verum non jubet quiescere, sed secedere ac fugere imperat, ut absque impedimento fluat auster, nullo adverso flatu ipsius impetum retardante. Quem autem dicat aquilonem, nisi principem potestatis tenebrarum tristitiæ hiemis spiritalis opificem, qui in Proverbiis distitit nominatur, quia mollem animarum naturam instar aquæ concrecere facit, ac lapidis instar duram reddit. Cur autem hoc nomine expressus est? Eo quod locus ille lucis expers et frigidus perpetuo maneat, ut qui a radiis solaribus neque illuminetur, neque loveatur, quia motus solis ab australi parte cursum suum facit ad occidentem. Hæc igitur quæ contra passiones et adversariam virtutem potestatem obtinuit, pro imperii sui auctoritate, frigidum spiritum repellit, accersit autem ventum meridianum et calidum quem austrum vocat, per quem fluit torrens deliciarum, adeo ut violento spiritu, sicut in cœnaculo discipulis contigisse audivimus, in plantas incidens animatas moveat Dei plantationem et aromatum productionem, et elliciat ut per os fluit odorifera prophetia, et salutaria fidelis dogmata. Talis fluvius aromatum ex horto Ecclesiæ fluens, per spiritum erat magnus Paulus, cujus fluentem erat Christi bonus odor. Talis alius fuit Joannes, Lucas et reliqui.

Nili. — Prædictarum plantarum generositatem ac probitatem ostendere volens Sponsa spiritus tentationum, accersit, et aquilonem quidem subactum, amandat, austrum vero ad certamen advocat. Vel omnes simul vocat, freta virtute quæ illi aderat ab exercitatione et cooperatione Dei,

τιθέμενα ποιᾷ τὸ ἅγιον τῷ νόμῳ θυμιαμα, οἱ τῆ προσευχῆ προσκαρτεροῦντές εἰσιν· πρῶτα δὲ μύρα, οἱ τὴν περὶ Τριάδος γινώσιν εὐληφότες· σμύρνα δὲ καὶ ἀλόη, οἱ τὰ μέλη νεκρώσαντες καὶ συνταφέντες· Χριστῷ· πηγὴ δὲ κήπων, ὁ τοὺς ἀσθενεστέρους ποτίζων λόγος· καὶ φρέαρ ὕδατος ζῶντος, ἑ τὰ βαθυτέρα τοῖς πολλοῖς ἀσύνοπτα παραδιδούς μυστήρια· βροίζουσάνδς αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Λιβάνου εἶπεν τὴν πηγὴν ἢ τὸ φρέαρ, διὰ τὸ τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ὀρμασθαι γένους· τοὺτους γὰρ σημαίνει ὁ Λιβανός, καὶ τὸ βροίζωμα τῆς πηγῆς, δείκνυσιν ὁ Παῦλος Ἀθηναίους δημηγορῶν, καὶ ποταμούς λόγων ἀναστέλλων τῷ οἰκίῳ βέθρῳ τοῦ λόγου· ταῦτα παράδεισον ὁ λόγος ὠνόμασεν, ἔδωκε τῆς Νύμφης ὄνομα· οὗς αὐτῷ πρὸ γάμου προσήνεγκεν ἢ ἀπέστειλε, τὸ σεμνὸν καὶ ἐν τούτῳ τῆς παρθενικῆς φυλάττουσα καταστάσεως· αἱ γὰρ ἀποστολαὶ τοῦτο σημαίνουσι· ὅτι οἴκοι μένουσα καὶ θαλαμειομένη, αἰδημόνως τὰ ὄνομα δι' ὧν ἄξιον ἦν, τῷ Νυμφίῳ προσήνεγκεν.

15'. *Ἐξεγέρθητι, βορρᾶ, καὶ ἔρχου, νότε· διαπνευσσον κηπόν μου, καὶ βρυσάτωσαν ἀρώματά μου.*

Γρηγορίου. — Καὶ ἡ Νύμφη μιμεῖται τὸν ἐγεθέντα Νυμφίον, καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτιμῆσαντα, καὶ οὐχ ἡμερον ἐπιτάσσειν, ἀλλ' ἀποχωρεῖν καὶ φεῦγειν διακελεύεται, ὡς ἂν ἀκαλύτως ὁ νότος· ῥέη, μηδὲ μιᾶς ἀντιπνοίας ἐμποδιζούσης αὐτοῦ τὴν φορὰν· τί δ' ἂν λέγοι βορρᾶν; ἢ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους τὸν τῆς κατηφέλας τοῦ χειμῶνος τοῦ νοητοῦ ἐργάτην, ὃς ἐν ταῖς Παροιμίαις σκληρὸς ὀνομάζεται, διὰ τὸ τῶν ψυχῶν ἀπαλὴν φύσει, ὕδατοδίκην ἀπολιθεῖν διὰ τῆς πῆξεως καὶ σκληρὸν ἀπεργάζεσθαι· διὰ τί δὲ τούτῳ τῷ ὀνόματι παρωμοῖται; διὰ τὸ ἐκεῖνον τόπον ἀφεγγῆ τε εἶναι καὶ κατεψυγμένον εἰς αἰὶ διαμένειν· μήτε λαμπόμενον ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, μὴ θαλάπόμενον, διὰ τὸ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου τῷ νοταίῳ μέρει πρὸς τὰς δυσμὰς ποιεῖσθαι· αὕτη τοίνυν ἢ κατὰ τῶν παθῶν καὶ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως τοῦ κράτους ἀναδυσασμένη, κατ' ἐξουσίαν τῆς ἰδίας ἀρχῆς τὸ ψυχρὸν πνεῦμα ἀποδιώκει· προσκαλεῖται δὲ τὸν μεσημβρινὸν καὶ θερμὸν, ὃπερ ὀνομάζει νότον· δι' οὗ τῆς τρυφῆς ὁ χειμάρρους βεῖ, ὥστε τῇ βίαιᾳ πνοῇ, καθάπερ ἐν τῷ ὑπερφῶ τοῖς μαθηταῖς τοῖς ἐμψύχοις φυτοῖς ἐπιπεσόντα, κινήσας τοῦ Θεοῦ τὴν φυτείαν, πρὸς τὴν τῶν ἀρωμάτων φορὰν· καὶ παρασκευάσαι διὰ σώματος βεῖν τὴν εὐωδὴν προφητείαν καὶ τὰ σωτήρια τῆς πίστεως δόγματα· τοιοῦτος γὰρ ποταμὸς ἀρωμάτων ἦν, ἐκ τοῦ κήπου τῆς Ἐκκλησίας· ῥέων διὰ τοῦ πνεύματος ὁ μέγας Παῦλος· οὗ τὸ βέθρον Χριστοῦ εὐωδία· Ἦντινοῦτος· ἄλλος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Λουκάς, καὶ οἱ λοιποί.

Νελίου. — Τῶν προεπιρημένων φυτῶν δεῖξαι βουλομένη τὸ εὐγενὲς καὶ δόκιμον ἢ Νύμφη, τῶν πειρασμῶν προσκαλεῖται τὰ πνεύματα· καὶ τὴν μὲν βορρᾶν ἠτηθηθέντα ἀποπέμπεται· τὸν δὲ νότον ἀγωνισόμενον προσκαλεῖται· ἢ πάντας ἅμα καλεῖ θείως ῥέουσα τῇ ἐκ γυμνασίας καὶ συνεργείας Θεοῦ προ-

οὐση αὐτῇ δυνάμει· οὐκ ἄλλως γὰρ τῶν ἀρετῶν τὸ ἄδίκιον φαίνεται, εἰ μὴ πλήθος πειρασμῶν τῇ καρτερία προσβαλῶν, τὰ τῆς ὑπομονῆς κρουνηδὸν εἰς τοῦφανῆς ἐξαγάγη, δίκην ρεύματος, ἀρώματα, καὶ φανεροὺς αὐτοὺς πᾶσι δεῖξαι ἀοιδίμους αὐτοῦ; ἀπεργάζεται· μετὰ τοῦτο οὖν εἰς τὸν κῆπον παρακαλεῖ καταβῆναι τὸν Νυμφίον· τῆς ὁσμῆς τῶν ἀρωμάτων ἀντιληφόμενον, καὶ βρωσόμενον καρπὸν ἀκροδρύων· βρωσῶν γὰρ ἀληθῆς τοῦ Νυμφίου, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, καὶ οἱ τοὺς πτωχοὺς δὲ τρέφοντες, βρωσῶν ἐτοιμάζουσι τῷ Χριστῷ· ὅσοι δὲ παρορώσει πένητα, οὐκ εἰσι ἀκαρπός καὶ ξηρός.

Οριγένους. — Ἐοικεν ἐπιτιμῶν ἡ Νύμφη τῷ βορβέτῳ, κ. τ. λ. (60).

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

α΄. Καταβῆτω ἀδελφιδὸς μου εἰς κῆπον αὐτοῦ καὶ φραγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ.

Γρηγορίου. — Πεπαρρησιασμένη φωνῇ, πᾶσι τοῖς οὔσι τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ἰδίας πηγῆς ἐπιβρέουσαν ἡ Νύμφη προστίθει, τράπεζαν, κῆπον διὰ τῶν ἐμφύχων δένδρων πεφυτευμένον· ἡμεῖς δὲ τὰ δένδρα· εἴπερ δὴ καὶ ἡμεῖς οἱ τροφὴν αὐτῷ προτεθέντες τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν· κατὰ τὸ, « Ἐμὸν βρώμα ἐστὶν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου· » καρπὸς δὲ ἡμῶν ἡ προαίρεσις· ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶν ἡμᾶς ἄλλως ἀναληφθῆναι πρὸς τὸν Ὑψίστον, εἰ μὴ πρὸς τὸ χθαμαλότερον ἐπικληθῆναι ἀναλαμβάνων πραεῖς Κύριος· εὐκτικῶς τὸ, *καταβῆτω*, φησὶν, ἐπιδεικνυμένη τῷ Θεῷ τῶν τῆς ἀρετῆς ἀκροδρύων τὴν εὐφορίαν.

Εἰσηλθὼν εἰς κῆπον, ἀδελφὴ μου, Νύμφη· ἐτρέψασα σμύρναν μετὰ ἀρωμάτων μου· ἔφαγον ἄρτος μου· ἔπιον οἶνον μου μετὰ γάλακτος μου· φάγετε, οἱ πλησίον μου, καὶ πίετε καὶ μεθύσθησθε, ἀδελφίδες μου.

Γρηγορίου. — Ἦρμωσε καὶ νῦν τὸ, « Ἐτε σοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ πάρεμι· » γεγονός γὰρ εὐθύς ἐν τῷ κῆπῳ τῶν τῆς ἀρετῆς ἀκροδρύων ἐνεφορήθη· καὶ διήγημα τὴν εὐωχίαν ποιεῖται· εἴ τι δὲ καλὸν παρ' ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς μακαρίους κήπους, τοιαῦτα φέρειν παρασκευάζει φυτὰ· τῷ μὲν γὰρ τῆς εὐωδίας τρυφῶντι σμύρνα γίνεται μετὰ ἀρωμάτων, διὰ τῆς τῶν ἐπιγείων μελῶν νεκρότητος, τὸν καθαρὸν καὶ εὐώδη μυρεψοῦντι βίον, τὸν ἐκ ποικίλων τε καὶ διαφόρων τῶν τῆς ἀρετῆς ἀρωμάτων συγκεραννόμενον· τῷ δὲ τὴν τελειοτέραν ἐπιζητοῦντι τροφὴν, ἄρτος γίνεται, οὐκ ἐστὶ ἐπὶ πικρίων ἐσθιόμενος, ἀλλ' ὅσων ἑαυτοῦ τὸ μέλι ποιούμενος· ὅταν ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ ὁ καρπὸς τῆς ἀρετῆς καταγλυκαίνει τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια· τῷ διψῶντι δὲ κρατὴρ γίνηται πλήρης οἴνου καὶ γάλακτος· πάντως δὲ οὐκ ἀγνοοῦμεν πῶς δένδρον ἦν σμυρνηφόρον ὁ Παῦλος· νεκρῶν ὁσμῆραι τὰ μέλη, καὶ δι' ἀταθείας ἀρωματίζων ὁσμὴν τοῖς σωζομένοις ζωῆς· πῶς δὲ σιτοποιεῖ τῷ Θεῷ τὰ ἐμφύχα τοῦ κῆ-

non aliter enim virtute præditorum probitas apparet nisi multitudo tentationum constantiæ ingruens, patientiæ aromata torrentis instar per verba fluentia in apertum educat, et omnibus ipsos reddens manifestos efficiat sempiternos. Postea igitur Sponsus hortatur, ut in hortum descendat, odore aromatum fruiturus, et esculento omnis generis arborei fructu. Cibus namque verus Sponsi est charitas, gaudium, pax; sed et qui pauperes pascunt cibum Christo parant: qui vero pauperes negligunt sunt ficulnea infrugifera et arida.

Origenis. — Sponsa horem increpare visa est, etc.

CAP. 7.

VERS. 1. Descendat fratruelis meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum.

Gregorii. — O vocem liberam confidenter prolata ad illam qui ex proprio fonte ad omnia quæ sunt vitam facit emanare. Hinc Sponsa proponit mensam, scilicet hortum propter arbores animatas plantatum. Nos autem sumus arbores, quandoquidem nos quoque sumus qui cibum ei apponimus salutem animarum nostrarum, juxta illud: « Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei ». Fructus autem noster est liberi arbitrii electio. Quoniam autem fieri non potest ut aliter assumamur ad Altissimum, nisi inclinetur ad humilitatem ac depressionem qui mansuetos assumit Dominus, optando dicit ut descendat: ostendens Deo virtutis omnis generis pomorum fertilitatem.

Introivi in hortum meum, soror mea, Sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis, manducavi panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, fratres mei.

Gregorii. — Congruit etiamnum illud: « Te adhuc loquente dicam, ecce adsum »: statim enim ut adfuit in horto impletus fuit pomis virtutis et narratio fit convivium. Si quid autem pulchri sit, a seipso etiam beatos hortos istiusmodi plantæ proferre facit. Ei enim, cui bonus odor in deliciis est, fit myrrha cum aromatibus per terrenorum membrorum mortificationem puram et benevolentem unguenti instar excoquenti vitam ex variis et diversis virtutis aromatibus contemperatam. Perfestius autem nutrimentum quærenti fit panis, qui non amplius comeditur cum lactucis agrestibus, sed obsonium ipsi mellis efficitur, quando suo tempore fructus virtutis sensus animi afficit dulcedine. Sitiienti vero sit crater vino ac lacte plenus. Omnino autem non ignoramus quemadmodum arbor myrrham ferens erat Paulus quotidie sua membra mortificans, et per passionum vanitatem aromatizans odorem vitæ iis qui salvi sunt. Quodammodo

⁶⁰ Joan. iv, 34. ⁶⁰ Isa. LII, 6.

NOTÆ.

(60) *Patrolog.* t. XVII, col. 273.

autem animatæ horti plantæ Deo panem faciunt, A Juxta illud : « Esurivi et dedistis mihi manducare ⁷⁹. » Panis autem lætitiæ est beneficentia præcepti melle conditus. Rursus quodammodo vinum fundunt florentes horti plantæ, quibus hoc dicit : Sitivi et dedistis mihi potum lacte vinum miscentes, scilicet humanæ naturæ alimento quod purum et simplex est, et vere infantile ac sine dolo, et ab omni mala causa expurgatum. Cauponium autem est vinum aqua miscere. Quod autem hic verbo amicis commendavit, hoc in Evangelii operibus perfecit, per divinum illum cibum atque potum. Ait igitur his qui per virtutem facti sunt sacrificium illa Evangelii mysteria proponens : « Comedite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, » de tali cibo ac potu locutus ; per cujus ebrietatem a seipso quis ad diviniora excedit. Fratres autem vocat quia quicumque facit ejus voluntatem, frater et soror et mater nominatur ⁸⁰.

Nili. — Audiverat Sponsus invitationem; istius modi enim erat quæ invitabat ut non assequeretur, et ait : *Introivi in hortum meum* et quæ sequuntur. Nilo namque ad descendendum invitaverat, modestiæ curam gerens, vel potius invitati attendens dignitatem, et introitum descensum, appellans propter sponsi sublimitatem. Hic autem non descendisse, sed se ingressum esse dicit, descensum honorans nomine æqualitatem designante, propter ejus erga eam affectum ac dilectionem. Hortum autem præ modestiâ paradisi suum vocat. Non enim habuisset fructum omnis generis pomorum si hortus fuisset, paradisi enim et non horti hoc est. Merito autem sponsus cum Deus esset, ea quæ sponsæ videbantur magna, sui ipsius comparatione humilia judicans hortum vocat : recte autem non in hortum tuum, sed in *hortum meum* dixit, ipsius paradisi hortum faciens. Res enim humanæ, etsi inter se mensuratæ luceant, cum divinis tamen ac spiritualibus comparatæ obscurantur. Per myrrham autem et aromata, passionem ac mortem, resurrectionemque describit. Myrrha enim mors est, aromata vero divinitatis efficacitas quæ resurrectionem et odoris suavitatem operata est ; cæterum illud : *manducavi panem meum*, et declarat passionis voluptatem et infantilem mansuetudinem quibus flagra et opprobria cum illuderetur exceptit. « Desiderio enim, inquit, desideravi manducare pascha ⁸¹ » per crucem : hoc significat illud : *Manducavi panem cum melle meo* : illud vero : *Bibi vinum cum lacte meo* colaphis cæsum, illusum, arundine percussum tranquillo et æquo animo tulisse. *Comedite, proximi, etc.*, fortassis ad discipulos ait, quando ipsos ad sacramentorum communionem invitavit, dicens : *Comedite corpus meum, et bibite meum sanguinem.*

Vers. 2. Ego dormio et cor meum vigilat.

Gregorii. — Ebrietatem consequenter somnus sequitur, ut per concoctionem detur convix s fa-

που φυτά, κατὰ τὸ, « Ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν » ἄρτος δὲ εὐφροσύνης ἐστὶν ἡ εὐποιία, τῷ μέλιτι τῆς ἐντολῆς γλυκαινόμενος· πῶς δὲ πάλιν οἰνοχοεῖ τὰ εὐέρνη τοῦ κήπου φυτά; πρὸς τοῦτο φησὶν, ὅτι « Ἐδίψησα, καὶ ἐποίησατέ με, » γάλακτι τὸν τὸν οἶνον κεράσαντες, τῇ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τροφῇ, ἥτις καθαρὰ καὶ ἀπλῆ καὶ νηπιώδης ἔντως καὶ ἄδολος καὶ πάσης πονηρᾶς αἰτίας κεκαθαρμένη· κατήλων δὲ ἡ πρὸς τὸν οἶνον μίξις τοῦ ὕδατος· ὅπερ δὲ ἐνταῦθα λόγῳ τοῖς φίλοις παρεκελεύσατο, τοῦτο ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διὰ τῶν ἔργων ἐποίησεν, διὰ τῆς θείας ἐκείνης βρώσεώς τε καὶ πόσεως. Φησὶν οὖν τοῖς δι' ἀρετῆν γεγονόσι πλησίον, τὰ τοῦ Εὐαγγελίου μυστήρια παρατιθέμενος· « Φάγετε, οἱ πλησίον μου, καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε, » λέγων, ἐκ τῆς τοιαύτης βρώσεώς τε καὶ πόσεως, δι' ἧς μέθης αὐτὸς ἑαυτοῦ τις ἐξίσταται πρὸς τὰ θεϊότερα· ἀδελφοὺς δὲ καλεῖ, ὅτι ὁ ποιῶν τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀδελφὸς καὶ ἀδελφῆ καὶ μήτηρ ὀνόμασται.

Nelilo. — Ἦκουσεν ὁ Νυμφίος τῆς παρακλήσεως· τοιαύτη γὰρ ἦν ἡ παρακαλέσασα, ὡς μὴ πρακουσθῆναι, καὶ φησὶν· *Ἐισήληθον εἰς κήπόν μου,* καὶ τὰ ἐξῆς· ἐκείνη μὲν γὰρ καταβῆναι παρεκάλεισεν, ἢ μετριοφρονοῦσα, ἢ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀξίαν ἑρῶσα καὶ τὸ ὕψος τοῦ Νυμφίου· οὗτος δὲ οὐ καταβηκέναι, ἀλλ' εἰσεληλυθέναι λέγει· τὴν κατὰ βασιν τῷ τῆς ἰσοτιμίας σεμνύων ὀνόματι, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν διάθεσιν καὶ ἀγάπην· καὶ κήπον δὲ τοῦ παραδείσου ἑαυτῆς, ταπεινοφρονοῦσα καλεῖ· οὐ γὰρ ἂν εἶχε ἀκροδρύων, εἰ κήπος ἐτύγγανεν ὦν· παραδείσου γὰρ καὶ κήπου τὰ ἀκροδρυα· αὐτὸς δὲ αὐτὸν κήπον λέγει εἰκότως Θεὸς ὦν· καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς δοκούοντα μεγάλα, ταπεινὰ κρίνων τῇ ἑαυτοῦ παραμετρήσει· εὐ δὲ τὸ οὐκ εἰς κήπὸν σου, ἀλλ', εἰς κήπὸν μου, τὸν ἑαυτῆς παράδεισον αὐτοῦ κήπον ποιεῖ· τὰ γὰρ ἀνθρώπινα πράγματα, εἰ καὶ αὐτὰ παραμετρούμενα λάμπει, ἀλλὰ τοῖς θεοῖς καὶ νοητοῖς παροβαλλόμενα, ἀμβλύνεται· διὰ δὲ τῆς συμύνης καὶ τῶν ἀρωμάτων τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν ὑπογράφει· σμύρνα γὰρ ὁ θάνατος· ἀρώματα δὲ, ἡ τῆς θεότητος ἐνέργεια, ἡ τῆς ἀναστάσεως τὴν εὐωδίαν ἐνεργήσασα· τὸ δὲ, « Ἐφαγον ἄρτον, καὶ τὰ ἐξῆς, τὴν ἡδονὴν τοῦ πάθους καὶ τὴν νηπιώδη ἐπιεικίαν, μεθ' ὧν τὰς μάλιστα καὶ τὴν χλεῦν ἦν ἤνεγκε κωμφοδόμενος. δηλοῖ· Ἐπιθυμία γὰρ, φησὶν, ἐπιθυμία φαγεῖν τὸ Πάσχα· διὰ τὸν σταυρὸν, τὸ, « Ἐφαγον ἄρτον μετὰ μέλιτός μου, δηλοῖ· τὸ δὲ, ραζιζόμενον, ἐμπαιζόμενον, καλάμῳ τυπτόμενον ἐπιεικῶς φέρειν, ἐπιον οἶνον μετὰ γάλακτός μου· Φάγετε, οἱ πλησίον μου, καὶ τὰ ἐξῆς· τάχα τοὺς μαθητὰς λέγων, ὅτε αὐτοὺς ἐπὶ τὴν τῶν μυστηρίων ἐκάλει μετουσίαν, Φάγετε, λέγων, τὸ σῶμά μου, καὶ πίετε τὸ αἷμά μου.

β'. Ἐγὼ καθέδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ.

Γρηγορίου. — Ἀκολούθως διαδέχεται τὴν μέτρην ὁ ὕπνος, ὡς ἂν διὰ τῆς πέψεως ἀναδοθεῖ τῶν ἡαι-

⁷⁹ Matth. xlv, 35. ⁸⁰ Matth. xii, 50. ⁸¹ Luc. xxi, 15.

τυμόσιν εἰς εὐεξίαν ἢ δύναμις· διὰ τοῦτο μετὰ τὴν
 παιδαγωγίαν ἐκείνην, ἐν τῷ ὕπνῳ ἡ Νύμφη γίνεται·
 ξένος δὲ τις ὁ ὕπνος, καὶ τῆς φυσικῆς συνηθείας
 ἀλλότριος· ἐφ' ὧν γὰρ ὁ νοῦς μόνῃ τῇ θεωρίᾳ τοῦ
 θντος εὐφραίνεται, οὐδενὶ τῶν αἰσθητηρίων παρ-
 ενωχλούμενος, ὡς ὕπνῳ τιμὴ πάρετος ἢ τοῦ σώματος
 γίνεται φύσις πάσης σαρκικῆς κατακοιμισθείσης
 κινήσεως· δι: τῆς γὰρ οὐσης ἡμῖν ἡδονῆς, τῆς μὲν
 ἐν ψυχῇ δι' ἀπαθείας, τῆς δὲ διὰ ἀπαθούς ἐν σώ-
 ματι, ἦν περ ἂν ἡ προαίρεσις ἔληται, αὕτη κατὰ τῆς
 ἐτέρας ἔχει τὸ κράτος· διὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ, ὅταν μόνῃ
 τῇ θεωρίᾳ τοῦ θντος εὐφρανῆται, πρὸς οὐδὲν ἐργή-
 γορε τῶν ἐνεργουμένων καθ' ἡδονὴν δι' αἰσθήσεως·
 ἀλλὰ πᾶσαν σωματικὴν κατακοιμίσασα κίνησιν, ἡ
 γυμνῆ τε καὶ καθαρᾷ τῇ διανοίᾳ τῆς θέας ἐργηγόρ-
 σεις, δέχεται τοῦ Θεοῦ τὴν ἐμφάνειαν.

(61) Τὸν ἐν τοῖς σωματικοῖς εἶναι πειρασμοῖς,
 καθεύδειν λέγει· ὡς γὰρ ὁ βαπτισθείς τῷ ὕπνῳ,
 ἀγρυπνοῦσαν ἔχειν τὴν καρδίαν οὐ δύναται, οὕτως ὁ
 ἐμβαθύνων ταῖς σωματικαῖς ἀσχολαῖς, αἰσθησὶν τῆς
 φωνῆς τοῦ Νυμφίου λαμβάνει. Εἰς γὰρ πολυμέριμον
 ψυχὴν φωνὴ οὐ φθάνει Θεοῦ· αὕτη δὲ οὕτως ἐκάθευ-
 δειν ὡς αἰσθῆσθαι τῆς τοῦ Νυμφίου φωνῆς· τὸ ἐπι-
 πλόαιον γὰρ καὶ χρεῖωδες τῆς σωματικῆς ἀσχολίας
 ἐαυτῇ ἐμφάνει· μνήμη γὰρ Θεοῦ, νηφάλιον ποιεῖ·
 καὶ μετρία ἐστὶ τῶν ἀναγκαίων φροντίς· φωνεῖ δὲ ὁ
 λόγος, ὅταν ὡσπερ ἡχὸς τις ἀδιόρθωτος προσπέσῃ τῇ
 ψυχῇ νόημα· κρούει δὲ ἐπὶ τὴν θύραν, ὅταν ἡ ἐπα-
 πόρησις τὴν λύσιν εὐαγγελίζεται· εἰσέρχεται δὲ
 ὅταν σαφῶς θεωρηθῇ τὸ ἀπορηθὲν, καὶ τραπὸν δέξῃ·
 τὸ νόημα τὸν τύπον.

Kypλλου καὶ Φιλωνος. — Ἐν τῷ σταυρῷ φησι
 τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀναδεχόμενος θάνατον· ἀγρυ-
 πνεῖ δὲ ἡ καρδία, καθὼς Θεὸς τὸν ἥδην ἐσκέλευ-
 σεν.

Φωνὴ τοῦ ἀδελφίδου μου κρούει ἐπὶ τὴν θύραν.

Γρηγορίου. — Ἡ μαρτυρηθεῖσα τοσαῦτά ὅσα ἐν
 τοῖς φθάσειν ἐπήνεσεν ὁ λόγος, καὶ γνοῦσα πολλά-
 κισ ἡδὴ τὸν Νυμφίον, ὡς νῦν αὕτη πρῶτον ἐμφανίζο-
 μένου διάκειται. Εἰ γὰρ καὶ ἔγνω ὅσον κατελιπεῖν,
 ἀλλ' ἀπειροπλάσιον τὸ μήπω κατελιμμένον· ὡσπερ
 γὰρ εἰ τις πλησίον γένοιτο πηγῆς, θαυμάσει μὲν τὸ
 εἰπερον ὕδωρ, οὐ μὴν εἴπη ὅλον ἐρωακίνα τὸ ὕδωρ·
 πῶς γὰρ τὸ ταῖς λαγύσι τῆς γῆς κρυπτόμενον; ὥστε
 καὶ ἐπὶ πολὺ παραμένει τῷ βρῦοντι, αἰεὶ ἐν ἀρχαῖς
 ἐστὶ τῆς θεωρίας τοῦ ὕδατος· οὐ γὰρ παύεται τὸ
 ὕδωρ αἰεὶ τε βέον καὶ αἰεὶ τοῦ βρῦειν ἀρχόμενον.
 Οὕτως ὁ πρὸς τὸ θεῖον ἐκεῖνο καὶ ἀόριστον κάλλος
 βλέπων, ἐπειδὴ τὸ πάντοθεν εὐρισκόμενον, καινότε-
 ρόν τε καὶ παραδοξότερον πάντως παρὰ τὸ ἡδὴ κα-
 τελιμμένον ὁρᾶται, θαυμάζει μὲν τὸ αἰεὶ προφαινό-
 μενον, οὐδέποτε δὲ ἴσταιται τῆς ἰδεῖν ἐπιθυμίας διὰ
 τὸ πάντως τοῦ ἐρωακίμου, μεγαλοπρεπέστερον εἶναι
 τὸ προσδοκώμενον· ὅθεν εἰ καὶ ὠφθη, ὡς μήπω φα-
 νείς, διὰ φωνῆς ἐαυτοῦ τὴν ἐμφάνειαν ἐπαγγέλλεται.

A cultus ad bonam habitudinem. Propterea post illud
 epulum Sponsa tenetur somno. Est autem alienus
 quidam hic somnus, et a consuetudine naturali
 remotus. In quibus enim mens sola contempla-
 tione ejus quod est delectatur, a sensibus minime
 perturbata, tanquam somno quodam teneur
 corporis natura, omnium carnali motu sopito; nam cum
 in nobis duplex sit voluptas, altera quidem in ani-
 ma per impatibilitatem, altera vero per affectionem
 in corpore, quantacunque liberum arbitrium ele-
 gerit, ea dominatur in alteram. Propterea quando
 anima delectatur sola ejus quod est contempla-
 tione, ad nihil vigilat eorum quæ ad voluptatem
 fiunt per sensum, sed omni corporeo motu sopito,
 nuda et pura mente per divinam vigiliam Dei sus-
 cipit apparitionem.

Nili. — In corporalibus versari tentationibus hoc
 vocat dormire, quemadmodum enim somno im-
 mersus non potest habere cor vigilans: sic qui
 corporeis immersus est occupationibus sensum
 vocis Sponsi non accipit. Nam in animam multis
 curis intricatam vox Dei non pervenit. Hæc autem
 sic dormiebat ut sponsi vocem perciperet. Perfun-
 toriam enim et necessitate tenus corpoream suam
 insinuat occupationem. Memoria enim Deisobrium
 reddit, moderata rerum necessariorum cura: so-
 nat autem sermo cum velut echo quædam inarti-
 culata, incidit animo sensus. Pulsat vero ad ostium
 quando dubitatio solutionem annuntiat. Intrat vero
 quando id quod dubium erat clare fuerit perspec-
 tum et sensus perspicuam figuram acceperit.

Cyrilli. — Dormit in cruce pro hominibus mor-
 tem suscipiens: cor vero vigilat, in quantum ut
 Deus infernum spoljavit.

Vox fratruelis mei pulsat ad ostium.

Gregorii. — Quæ tot testimonia acceperat quæ
 in præcedentibus oratio insinuavit; et jam sæpe
 Sponsum agnoverat, ita se gerit ac si jam primus
 ipsi appareret. Etsi enim agnoverit quantum com-
 prehendit, sed infinitiplicitas nondum comprehensa
 est. Quemadmodum enim si quis fonti proximus
 sit, mirabitur quidem infinitam aquam, non tamen
 dixerit se totam aquam conspexisse; quomodo
 enim viderit quod est occultum in lumbis terræ?
 Adeo ut etiamsi diu maneat ad aquam salientem,
 est semper in principiis contemplationis aquæ. Non
 enim cessat aqua, et semper fluens et incipiens
 scaturire. Sic qui ad illam divinam et non aspecta-
 bilem aspicit pulchritudinem, quandoquidem quod
 jugiter invenitur, recentius et admirabilius om-
 nino cernitur quam id quod est jam comprehensum,
 miratur quidem id quod semper apparet; nondum
 autem desistit a desiderio videndi, quia quolibet
 quod cernitur est magnificentius quod exspectatur.

NOTÆ.

(61) Hæc in C. V. Gregorii nomen retinent dum in C. B. sancto Nilo inscribuntur.

PATROL. GR. LXXXVII.

Unde licet visus sit, quasi necdum apparuisset, A per vocem suam apparitionem annuntiat. Itaque tanquam vocem emittenti et pulsanti ad obediendum assurgit.

Philonis. — Indulgens autem auditui quietem, audit per vocem adsonans verbum, quando resurgens astilit discipulis januis clausis.

Aperi mihi, soror mea, proxima mea, columba mea, perfecta mea, quia caput meum repletum est rore et cincinni mei guttis noctis.

Gregorii. — Magno Moysi per lucem primum apparuit Deus in rubo, deinde per nubem cum eo loquitur. Denique cum jam esset sublimior Deum videt in caligine. Quod autem per hoc discimus est huiusmodi : Primus recessus a falsis et errantibus de Deo opinionibus, est transitus a tenebris ad lucem. Propinquior autem occultorum consideratio, quæ per ea quæ apparent manuducit animam ad inaspectabilem naturam, est veluti quædam nubes adumbrans quidem quiddam cernitur ; sed ad id quod absconsum est videndum manuducens. Anima autem quæ per hæc quoad fas est naturæ humanæ inferioribus relictis tendit ad superna, versatur in adytis divinæ cognitionis, divina caligine undique intercepta : in qua quolibet quod cernitur et comprehenditur foris relicto, animæ contemplationi solum restat id quod inaspectabile et incomprehensibile existit ; in quo est Deus. Erat igitur aliquando etiam Sponsa nigra obscuris dogmatibus obtenebrosa : sed fonti lucis per mysticum osculum os admovere desiderans, pulchra fit et ignorantiae nigredinem aqua abluit. Deinde velut equa currens, et tanquam columba volans, prius quidem cum desiderio sub umbra mali quiescit, malum pro nube nominans id quod obumbrat. Nunc autem a divina nocte jam circumdatur, in qua Sponsus quidem accedit, sed minime apparet, ut præsentiae suæ sensum aliquem anima præbet. Nam verbum tangit conjecturalem arcanorum cogitationem, hoc enim ostium est per quod introducitur id quod quæritur : effugit autem evidentem mentis comprehensionem inaspectabilitate naturæ apertum. Stans ergo extra naturam nostram veritas, per cognitionem ex parte, sicut dicit Apostolus, in figuratis quibusdam locutionibus et ænigmatibus mentis nostræ pulsat ostium dicens : *aperi* ; et cum adhortatione suggerit modum quo oporteat aperire ostium, veluti præbens quasdam claves, nempe pulchra hæc nomina, per quæ aperitur id quod est clausum. Claves enim plane sunt horum nominum significationes, quæ occulta aperiant. Nempe soror et proxima, et columba, et perfecta. Si vis enim, inquit, aperiri ostium et attolli portas animæ tuæ ut rex gloriæ ingrediatur,

Ὡς οὖν φωνοῦντος καὶ κρούοντος πρὸς τὴν ὑπακοὴν διανίσταται.

(62) Ἐνδοῦσα δὲ ταῖς ἀκραῖς ἡσυχίαν, ἀκούει τοῦ διὰ τῆς φωνῆς προσηγήσαντος λόγου, ὅτε ἀναστὰς ἐπέστη τοῖς μαθηταῖς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

Ἄνοιξόν μοι, ἀδελφῆ μου, πλησίον μου, περιστέρα μου, τελεία μου, ὅτι ἡ κεφαλὴ μου ἐπλήσθη δρόσου, καὶ οἱ βόστρυχοί μου ψεκᾶδων τυκτός.

Φιλωνος (63). — Τῷ μεγάλῳ Μωσῆι διὰ φωτὸς πρότερον ἐνεφανίσθη Θεὸς ἐπὶ βᾶτου · εἶτα διὰ νεφέλης αὐτῷ διαλέγεται · εἶτα ὑψηλότερος ἤδη γενόμενος, ἐν γούμφῳ Θεοῦ βλέπει · ὁ δὲ διὰ τούτων μανθάνομεν, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἡ πρώτη ἀπὸ τῶν ψευδῶν καὶ πεπλανημένων περὶ Θεοῦ ὑπολήψεων ἀναχώρησις, ἡ ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς φῶς ἐστὶ μετᾴστασις · ἡ δὲ προσχεστέρα τῶν κρυπτῶν κατανόησις, ἡ διὰ τῶν φαινομένων χειραγωγούσα τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀόρατον φύσιν, οἷόν τις νεφέλη γίνεται, τὸ φαινόμενον μὲν ἅπαν ἐπισκιάζουσα, πρὸς δὲ τὸ κρύφιον βλέπειν τὴν ψυχὴν χειραγωγούσα · ἡ δὲ διὰ τούτων ὁδεύουσα πρὸς τὰ ἀνω ψυχῆ, ὅσον ἐφικτόν ἐστι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καταλιπούσα ἐντὸς τῶν ἀδύτων τῆς θεογνωσίας γίνεται · τῷ θεῷ γούμφῳ πανταχόθεν διαληφθεῖσα, ἐν ᾧ τοῦ φαινομένου τε καὶ καταλαμβανομένου παντὸς, ἔξω τοῦ καταλείφθεντος, μόνον ὑπολείπεται τῇ θεωρίᾳ τῆς ψυχῆς, τὸ ἀόρατόν τε καὶ ἀκατάληπτον ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Θεός · ἦν οὖν ποτε καὶ ἡ Νύμφη μέλαινα τοῖς ἀφωτιστοῖς δόγμασιν, τῇ δὲ πηγῇ τοῦ φωτὸς διὰ τοῦ μυστικοῦ φιλήματος προσαγαγεῖν τὸ στόμα ποθήσασα, καλῆ γίνεται, καὶ τὸ μέλαν τῆς ἀγνοίας ἀπέκλυσεν ὕδατι. Εἶτα ὡς ἵππος δραμούσα, καὶ ὡς περιστέρα διαπτᾶσα, πρότερον μὲν τῇ σκιά τοῦ μήλου μετ' ἐπιθυμίας ὑπαναπαύεται, μῆλον ἀντὶ νεφέλης τὸ ἐπισκιάζον κατονομάζουσα. Νῦν δὲ ἤδη ἀπὸ τῆς θείας νυκτὸς περιέχεται · καθ' ἣν ὁ Νυμφίος παραγίνεται μὲν, οὐ φαίνεται δέ · ἀλλ' ἀσθησὶν τινα τῆς παρουσίας δίδωσι τῇ ψυχῇ · ἄπτεται δὲ τῆς σωματικῆς τῶν ἐναρέτων διανοίας ὁ λόγος · αὕτη γὰρ θύρα δι' ἧς εἰσοικίζεται τὸ ζητούμενον · ἐκφεύγει δὲ τὴν ἐν ἀρχῇ κατανόησιν, τῷ ἀοράτῳ τῆς φύσεως κρυπτόμενος. Ἐξω τοίνυν ἐστῶσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἡ ἀλήθεια, διὰ τῆς ἐκ μέρους γνώσεως, καθὰ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπονοίαις τισὶ καὶ αἰνίγμασι, θυροκρουεῖ τὴν διάνοιαν, Ἄνοιξον, λέγουσα · καὶ μετὰ τῆς προτροπῆς ὑποτιθεμένη τὴν τρόπον, ὅπως ἀνοιγῆναι προσήκει τὴν θύραν, οἷόν τινος [κλειδῆς] ὀρέγουσα τὰ καλὰ ταῦτα ὀνόματα, δι' ὧν τὸ κεκλεισμένον ἀνοίγεται · κλειδὸς γὰρ εἰσὶν ἀντικρυς αἱ τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις τὰ κρυπτά διανοίγουσαι. Ἀδελφῆ καὶ πλησίον καὶ περιστέρα τελεία · εἰ γὰρ Βούλει σὺ, φησὶν, ἀνοιγῆναι τὴν θύραν, καὶ ἐπαρθῆναι τῆς ψυχῆς σου πᾶς πύλας ἵνα καὶ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς

NOTÆ.

(63) Hæc Gregorio dat C. V., Philoni autem tribuit C. II.

(65) C. B. Γρηγορίου.

δύσης, χρῆ σε ἀδελφῆν μου γενέσθαι ἐν τῷ τὰ θελή-
ματά μου ποιεῖν. Χρῆ δὲ καὶ προσεγγίσει καὶ πλη-
σιον γενέσθαι, καὶ ἐν τῇ φύσει τῆς περισσεύσεως ἔχειν
τὸ τέλειον· τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ ἀνελλιπῆ καὶ πεπλη-
ρωμένῃ εἶναι πάσης κακίας [ita cod. Vat.; C. B.
ἀκακίας] καὶ καθαρότητος· ταῦτα δὲ γενομένη ἐσται
σοι κέρδος ἐκ τοῦ εισδέξασθαι· ἡ ἐκ τῆς κεφαλῆς
μου δρόσος, ἥς πλήρης εἰμι, ἥτις λαοὶς ἐστὶ, κατὰ
τὸν Προφήτην· καὶ αἱ ψεκάδες τῆς νυκτός· ἐπεὶ
μὴ δυνατόν τὸν ἐντὸς τῶν ἀδύτων γενόμενον, ὁμοιω-
τικῶς τῆς γνώσεως ἐντυχεῖν· ἀλλ' ἀγαπητὸν εἰ λεπταῖς
τισι καὶ ἀμυδραῖς διανοαῖς ἐπιψεκάζει τὴν γνώσιν
αὐτῷ ἢ ἀλήθεια τῆς λογικῆς σταγόνος ἀποβρέουσης·
βοστρύχου; γὰρ αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀπαιρωθῆναι φη-
σι, προφήτας, ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς· οἵτινες
ὅσον ἐχώρουν, ἐκ τῶν σκοτεινῶν τε καὶ ἀποκρύφων
καὶ ἀοράτων θησαυρῶν ἀρδόμενοι, ἡμῖν μὲν ποταμοὶ
γίνονται πλήρεις ὑδάτων, ὡς δὲ πρὸς τὴν ὄντως ἀλή-
θειαν δροσῶδες εἰσι ψεκάδες.

Nelili. — Δρόσον καὶ ψεκάδας νυκτός, τάχα τὰς
ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀγνοίας ἐπ' αὐτὸν ἐρχομένας κα-
λεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπαινείται ἡ δρόσος ἐν τῇ Γραφῇ,
ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τῆς ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἥς
πλησθεῖσαν τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν ὁ Νυμφίος ἀπομάξαι
ζητεῖ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Νύμφης γενόμενος· οἶκος δὲ
τῆς Νύμφης, ἡ τὸ ἐκάστου τῶν ποιημάτων ἡγεμο-
νικόν, ἡ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία· εἰ δὲ τις ἰδεῖν βούλεται
πῶς ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς βλάβης ψεκάδας ἀπομάσσει
τῆς κεφαλῆς τοῦ Νυμφίου ἢ Νύμφης, βλέπετω τὸν
λησθὴν πῶς μετὰ τὰ δειδῆ τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμ-
ματέων βοᾷ τὸ *Μνήσθητι*· θεραπευτικῆ γὰρ ἡ δόξα
αὐτῆς; δυσφημίας ἐκείνης.

Πριγέτους. — Ἀναγκαιῶς ἡ τοῦ, *μοι*, προσθήκη,
x. τ. λ. (64).

γ. Ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου, πῶς ἐνδύ-
σομαι αὐτόν; ἐνψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μο-
λυμῶ αὐτούς;

Γρηγορίου. — Καλῶς ἤκουσεν τοῦ κελεύσαντος
ἀδελφῆν αὐτὴν καὶ πλησίον καὶ τελείαν καὶ περισσε-
ρὰν γενέσθαι· ἵνα διὰ τούτων εἰσοικισθῇ τῇ ψυχῇ ἢ
ἀλήθεια. Ἐποίησε γὰρ ἄπερ ἤκουσεν, ἐκδυσασμένη τὸν
δερμάτινον χιτῶνα, ὃν μετὰ τὴν ἁμαρτίαν περιεβά-
λετο· καὶ ἀπονύψασμένη τῶν ποδῶν τὸ γεῶδες ὃ ἐνσι-
λήθη, ἀπὸ τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς εἰς γῆν ἀνα-
λύσασα, διὰ τούτων ἤνοιξεν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τῷ λόγῳ
τῆν εἰσοδόν. Οὐκοῦν ὁ τὸν παλαιὸν ἀπεκδυσάμενος
ἄνθρωπον, ὃ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία καὶ ὁ θάνατος, καὶ διὰ
τοῦ βιπτίσματος περιελὼν τῆς καρδίας τὸ κάλυμμα,
τῶν τε ψυχικῶν βάσεων ἀποκλείσας τὸν ῥόπον ἤνοιξε
τῷ λόγῳ τὴν εἰσοδόν, ὃν ἔνδον γενόμενον ἐνδύεται·
Ἰησοῦς δὲ ἐστὶ τὸ ἐνδύμα· ἡ δὲ περὶ τοῦ μηκέτι τὸν
ἀποβληθέντα χιτῶνα πάλιν ἐπαναλαθεῖν, εἴτ' οὐδ' μὴ
ἐπιστρέψαι εἰς τὰ πρῶτα τῆς Νύμφης, ὁμολογία,
ἀνοίγει τῷ Νυμφίῳ τὴν θύραν πρὸς εἰσοδόν τοῦ ἀγια-
σμοῦ· καὶ μηδὲ δύο χιτῶνας ἔχειν, ἀρκεῖσθαι δὲ τῷ
ἐνί, κατὰ τὸν δοθέντα νόμον τοῖς μαθηταῖς· ὃν διὰ
τῆς ἄνωθεν γεννήσεως ἀνακαινισθεῖσα, μετημφιά-

A oportet te sororem meam fieri voluntates meas
faciendo. Sed et oportet appropinquare ac proxi-
mam fieri, et habere in natura columbæ perfectio-
nem: hoc autem est nulla in re deficere, et esse
plenam omni innocentia et puritate. Hæc autem
effecta, ex eo quod me admiseris et introduxeris,
lucrifacies rorem ex capite meo quo sum plenus
(quia est curatio secundum prophetam) et guttas
noctis; quia fieri non potest ut qui ingressus fue-
rit adita, imbre quopiam cognitionis potiat, sed
præclare cum eo agetur. Si exilibus quibusdam et
obscuris sentiis cognitionem ejus veritas irroret,
per viros sanctos et divinos defluente gutta ratio-
nis. Cincinnos enim ab ejus lapide pendentis dicit
prophetas, apostolos, evangelistas; qui quantum
capere poterant ex obscuris, occultis et inaspecta-
bilibus thesauris haurientes, nobis quidem sicut
fluvii pleni aquis: si rei autem spectetur veritas
sunt guttæ roris.

Nili. — Roris guttas noctis forte vocat, eas quæ
ignorantia Judaica ad ipsum veniunt. Etsi enim in
Scriptura ros laudetur, attamen cum appositione
de cælo, quo cum repletum haberet caput suum
Sponsus, abstergere illud quærit in domo Sponsæ
existens. Domus autem Sponsæ vel uniuscujusque
fidelium, mens est, vel ipsa Ecclesia. Si quis vero
videre velit quomodo Judaicæ noxæ guttas a Sponsi
capite abstergat Sponsa, aspiciat latronem quomodo
post principum sacerdotum et scribarum opprobria
clamet illud *Memento*. Hæc ipsa namque gloria
infamiam illam curabat.

Origenis. — Istud mihi necessario appositum
fuerit verbo *aperi*, etc.

VERS. 3. *Exui tunicam meam, quomodo induam
illam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?*

Gregori. — Recte audivit eum qui jussit eam
fieri sororem, et proximam, et perfectam, et co-
lumbam, ut veritas per hæc ad animam introducatur.
Fecit enim quæ audivit, ut quæ exuerat pel-
liceam illam tunicam quam induerat post pecca-
tum, et a pedibus abluerit terrenas illas sordes
quibus erat involuta, ex quo a vita quam in para-
diso egerat, in terram reversa fuit, propterea verbo
aditum ad animam aperuit. Itaque qui veterem
hominem, id est peccatum et mortem exuit, et per
baptismum abstulit cordis velum et animæ pedum
sordes abluit, is verbo ingressum aperuit, quod
intus existens induit. Jesus autem est indumen-
tum. Cæterum illa Sponsæ professio de rejecta
tunica non amplius resumenda, sive quod ad
pristinam non esset reversura, ostium Sponso ape-
rit ad ingressum sanctimoniam; quodque non sit
habitura duas tunicas, unica contenta congruenter
legi datæ discipulis, quam per regenerationem re-
novata induit, et nequaquam peccati tunicam de-

NOTÆ.

(64) *Patrol.* t. XVII; col. 273.

super indutura sit. Quæ est enim societas obscuro et tenebricoso indumento cum luminoso et experti materiæ? sed neque postquam pedes lavit rursus, et incessu terrenas sordes admittit. Neque enim Moyses in ascensu Terræ sanctæ, cum pedes mortuo pellium indumento exuisset, narratur illud amplius resumpsisse, neque postquam vestem sacram, juxta figuram sibi in monte ostensam, affabre construxisset, ullum ornamentum adhibuit pedibus. Sed sacerdotalis pedis ornamentum erat nuditas. Oportet enim sacerdotem semper ingredi super terram sanctam, quam cum pellibus mortuis ascendere nefas est. Idcirco etiam Dominus discipulis interdicit calceos ⁸², quando eos jubet non ire in viam gentium, sed per viam sanctam incedere. Non ignores autem viam sanctam, per quam discipuli currere jubentur, cum didiceris ab eo qui dicit: « Ego sum via ⁸³, » quam non licet tangere eum qui mortui hominis non solvit indumentum. Quia igitur hanc viam ingressa est Sponsa, in qua ambulantes pedes aqua Dominus abluit, et extergit linteo quo cinctus est. Est autem Domini cingulum vis quædam purificans. Idcirco pedes abluta semetipsam in via regia custodit, neque ad dexteram neque ad sinistram deflectens, ne alterutram ad partem exorbitans, luto pedem suum inquinat. Intelligis autem quid per hoc significetur, nimirum animam quæ semel per baptismum calceos solverit. Proprium enim baptizantis opus est calceamentorum corrigiam solvere, id quod Joannes in solo Domino se facere non posse protestabatur. Quomodo enim solvisset eum qui ne in principium quidem corrigiæ peccati se induerat? Hæc igitur pedes abluit, una cum calceamentis omnes terrenas sordes abjiciens: itaque servat in via erratica pedes suos impollutos.

Nili. — Non recusat solvi secundum moralem intelligentiam, sed considerat laborem quem sustinuit ut a sollicitudinibus mundanis tunicam suam solveret, utque contractas ex terrenis conversationibus animæ sordes, ratiocinandi vi deponeret, et inquinari rursus tergiversatur; solvi quidem cupiens, sed eos pedes qui a terra recesserant inquinari non sustinens. Cæterum periculis quoque non vacat cunctatio solutionis ut sequentia declarant, quando enim bonum fit, sed oscitanter, non est expers reprehensionis, non diligenter operanti tarditatem deputans damnationi.

Vers. 4. Fratruelis meus misit manum suam per foramen, et venter meus conturbatus est super eum.

Philonis. — Dicit autem de conspectu: Dixit etenim Dominus Thomæ: « Mitte digitos tuos in vestigium clavorum ⁸⁴. » Digitis autem myrrhæ pleni: sciebant ideam corpus quod sepultum est surrexisse.

⁸² Matth. x, 10. ⁸³ Joan. xiv, 6. ⁸⁴ Joan. ix, 27.

σατο· και μηδαμῶς ἐπενδύσασθαι τὸν τῆς ἀμαρτίας χιτῶνα· τίς γὰρ κοινωνία τῷ σκοτεινῷ ἐνδύματι, πρὸς τὸ φωτεινόν; τε και αὐλον; οὐδὲ τοὺς πόδας νιψαμένη πάλιν τῇ βάσει τὸν ἐκ τῆς γῆς μολυσμὸν παραδέχεται. Οὐδὲ γὰρ Μωσῆς ἐν τῇ τῆς ἁγίας γῆς ἐπιβάσει τὴν δερματίνην νέκρωσιν τῶν ποδῶν ἐκβάλων, ἀνειληφέναι ταύτην αὐθις ἰστόρηται· οὐδὲ γὰρ τὴν ἱερὰν ἐσθῆτα, κατὰ τὸν ἐν τῷ ὄρει δειχθέντα τύπον φιλοτεχνήσας, τοῖς ποσὶ τινα κόσμον ἐπετεχνήσατο· ἱερατικοῦ δὲ ποδὸς ἡ γυμνότης γέγονε κόσμος· χρὴ γὰρ ἀεὶ βαίνειν ἐπὶ τῆς ἁγίας γῆς τὸν ἱερέα, ἥς μετὰ νεκρῶν δερμάτων ἐπιθεταῦσθαι οὐ θέμις· διὰ τοιούτου και τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος ἀπαγορεύει τὰ ὑποδήματα· ἐπειδὴ κελεύει αὐτοὺς εἰς ὄδον ἐθνῶν μὴ πορεύεσθαι, ἀλλὰ διὰ τῆς ἁγίας ὁδοῦ προΐέναι. Οὐκ ἄγνοεῖς δὲ πάντως τὴν ἁγίαν ὁδόν, δι' ἧς οἱ μαθηταὶ τρέχειν κελεύονται, μαθὼν παρὰ τοῦ εἰπόντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· » ἥς οὐκ ἔστιν ὄψασθαι, μὴ ὑπολυσάμενον τὴν τοῦ νεκροῦ περιβολήν. Ἐπεὶ οὖν ἐν ταύτῃ ἐγένετο τῇ ὁδῷ ἡ Νύμφη, ἐν ἣ τῶν δι' αὐτῆς περιπατούντων ὁ Κύριος νίπτει τοὺς πόδας τῷ ὕδατι, ἐκμάσσει τῷ λευτῷ ὧ διεζώσατο· δύναμις δὲ ἐστὶ καθαρτικὴ τὸ τοῦ Κυρίου διάζωσμα. Διὰ τοῦτο καθαροθεῖσα τοὺς πόδας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς ἐκυτὴν φυλάττει, οὐκ ἐκκλίνουσα εἰς δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ, ἵνα μὴ καθ' ἕτερον ἔξω τῆς ὁδοῦ παρενεγκοῦσα τὸ ἴχνος, μολύνη τῷ πληρῷ τῶν πόδα. Νοεῖς δὲ πάντως τὸ διὰ τῶν εἰρημένων δηλούμενον, ὅτι ἀπαξ διὰ τοῦ βαπτίσματος ὑπολυσάμενη τὰ ὑποδήματα (ἴδιον γὰρ τοῦ βαπτίζοντος ἔργον, τὸ λύειν τοὺς ἱμάντας τῶν ὑποδημάτων· ὅπερ Ἰωάννης ἐπὶ μόνου τοῦ Κυρίου μὴ δύνασθαι ποιῆσαι διεμαρτύρατο· πῶς γὰρ ἂν ἔλυσε τὸν μηδὲ τὴν ἀρχὴν τῶν ἱμάντων τῆς ἀμαρτίας ἐνδεόμενον;) αὐτὴ τοὺς πόδας ἐνίψατο, πάντα γήινον ῥύπον συναποβαλοῦσα τοῖς ὑποδήμασι· φυλάσσει τοίνυν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πεπλανημένης τὴν βάσιν ἀμόλυτον.

Neliov. — Οὐ τὸ ἀνοῖξαι παραιτεῖται κατὰ τὴν ἠθικὴν ἔννοιαν· ἀλλ' ἐννοεῖ τὸν πόνον ὃν ὑπέστη, ἵνα ἀποδύσθαι τὸν τῆς κοσμικῆς μερίμνης χιτῶνα· και ἵνα τὸν ἐκ τοῦ ἐπιπορεύεσθαι τοῖς γῆινοῖς προσγεγόμενον τῷ λόγῳ ῥύπον τῆς ψυχῆς ἀπόθηται· και μολυνθῆναι πάλιν ὀκνεῖ, ἀνοῖξαι μὲν βουλομένη, μολῶναι δὲ τοὺς ἀπαξ τῆς γῆς ἀναχωρησαντας οὐ καταδεχομένη πόδας. Ὅμως οὐκ ἀκινδυνος πρὸς τὸ ἀνοῖξαι ἡ μέλλησις, ὡς δηλοῖ τὰ ἐπιφερόμενα· κἂν γὰρ γένηται τὸ καλὸν, μετ' ὑπερθέσεως δὲ, οὐκ ἔξω ἐστὶ μέμφεως· κατάγνωσιν τὸν δκνον, τῷ μὴ σπουδαίως ἐνεργῆσαντι ψηφίζόμενον.

δ'. Ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς· και ἡ κοιλία μου ἐθροῖθη ἐπ' αὐτόν.

Φίλωνος. — * Ἀλέγει δ' ἂν ἀπὸ τῆς ὀπῆς· ἐπεὶ περ ἔλεγε τῷ Θωμᾷ, εἰ Βάλε τὸν δάκτυλόν σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων· ὁ δάκτυλοι μὲν σμύραν πλῆρεις· ἔγνωσιν ὅτι τὸ σῶμα τὸ ταφέν, αὐτὸ και ἀνέστη.

Gregorii. — Πάλιν ὑπερκειμένης ἀναβάσεως ἂν πεταται ἡ καθαρθεῖσα ψυχὴ· μηκέτι φωνῆς τὴν καρδίαν θυροκρουστούσης, ἀλλ' αὐτῆς τῆς θείας χειρὸς ἐπὶ τὰ ἐντὸς παρειδουσίσης· ἀνοίγει τὴν θύραν περιελομένη τὸ τῆς καρδίας κάλυμμα· διέσχισε τὰς θύρας τὸ τῆς σαρκὸς παραπέτασμα· πᾶσα ἡνίογη τῆς ψυχῆς ἡ πύλη, ἵνα εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· ἀλλ' ἀπεδείχθη τῆς ψυχῆς ἡ εὐρυχωρία μικρά τις ὁπή, δι' ἧς οὐκ αὐτὸς ὁ Νυμφίος, ἀλλ' ἡ χεὶρ αὐτοῦ μάγισ ἐχώρει· ὥστε δι' αὐτῆς ἐπὶ τὰ ἐντὸς γενέσθαι, καὶ ἀψασθαι τῆς ἐπιθυμούσης τὸν Νυμφίον Ἰεσὺν· ἡ τοσοῦτον ἐκέρδανε μόνον, ὅσον γινώσκει ὅτι ἡ χεὶρ· οὕτω δὲ σκοπήσωμεν. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, δύο φύσεων οὔσα μεθόριος, ὧν ἡ μὲν ἀσώματος ἐστὶ καὶ νοερὰ, ἡ δὲ ἑτέρα σωματικὴ καὶ ὕλης καὶ λόγος, ἐπειδ' ἂν τάχιστα τῆς πρὸς τὸν παχὺν καὶ γεώδη βίον σχέσεως ἐκκαθαρθεῖσα δι' ἀρετῆς, ἀναβλέψῃ πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ θεϊότερον, οὐ παύεται διερευνημένη καὶ ἀναζητοῦσα τὴν τῶν ὄντων ἀρχὴν. Πάντα δὲ περιεργαζομένη, ὥστε ἀπολαύειν τὸ ζητούμενον, ὅρον ποιεῖται τῆς καταλήψεως τοῦ Θεοῦ τὴν ἐλπίσειαν, τὴν μέχρις ἡμῶν κατιούσαν, ἧς διὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν αἰθανόμεθα· οἶον ὁρᾷ τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ, τῶν ἀστέρων τὴν ποικιλίαν, τὰς πολυειδεῖς τῶν ζώων φύσεις, τὰς τε τῶν φυτῶν ἰδέας, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγῳ, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ δέικνυται. Ταῦτα τοῖνον ὁρῶσα εἰς τὸ θαύματος τῶν φαινομένων, ἀναλογίζεται τῇ διανοίᾳ τὸν διὰ τῶν ἔργων νοούμενον· Ἰσως γὰρ κατὰ τὴν αἰῶνα τὸν μέλλοντα ἑτέρως γνωσόμεθα τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν, καὶ τρανοτέρως καταληψόμεθα τὸ εἶδος τῆς ἀφθάρτου μακαριότητος· τέως δὲ ἀγαπητὴν τῇ ψυχῇ, ἡ ἐμφανισμένη τοῖς οὔσιν ἐνέργεια· ἧτις ἐρμηνεύεται χεὶρ τροπικῶς, ἢ ἀπέστειλε διὰ τῆς ὁπῆς· οὐ γὰρ ἐχώρει ἡ ἀνθρωπίνη πενία τὴν ἀόρατον καὶ ἀπερίληπτον φύσιν ἐν ἑαυτῇ δέξασθαι· πᾶσα δὲ αὐτῆς ἡ διανοητικὴ δύναμις, ἧτις ἐστὶ κοιλία, ἐθροφθῆ συγκινηθεῖσα πρὸς τὸ θαῦμα τῶν διὰ τῆς θείας χειρὸς ἐνεργουμένων· ὧν ἡ κατανόησις ὑπερκειμένη τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, τὸ ἀκατάληπτον τῆς τοῦ ἐνεργούντος φύσεως δι' ἑαυτῆς ἐρμηνεύει· πᾶσα γὰρ ἡ τῶν ὄντων κτήσις τῆς χειρὸς ἐκείνης ἔργον ἐστὶ, κατὰ τὸ, « Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Εἰ οὖν τὰ τῆς ἐνεργείας ἐκείνης καταλαβεῖν ἔργα οὐ χωρεῖ, πῶς τὴν ὑπερκειμένην τούτων καταλήψεται φύσιν; Τάχα δὲ καὶ τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἡ τῶν πάντων ποιητικὴ χεὶρ διὰ σαρκὸς ἡμῶν ἐπιφανείσα, θρόνησιν ἐποίησε καὶ ξενισμὸν ταῖς ψυχαῖς· πῶς θεὸς ἐν σαρκί; πῶς λόγος; σὰρξ; πῶς ἐν παρθενίᾳ τόκος; καὶ τὰ λοιπὰ. Ὅτε γὰρ ἐπὶ γῆς ὤφθη ὁ Κύριος καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφῃ, τότε καθαρὸν τε καὶ δῦλον τοῦ Νυμφίου κάλλος, διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν χειρὸς, ἦγουν τῆς τῶν θαυμάτων δυνάμεως ἐγνωρίσαμεν.

et inter homines versatus est, puram et immaterialem sponsi puchritudinem, per manum operationum sive miraculorum virtutem cognovimus.

(65) Ταῦτα πάσχει, ἐπεὶ μὴ προθύμως ὑπάρχουσε

⁶⁵ Isa. xviii, 66.

Gregarii. — Rursus anima purgata superiorem attingit gradum ascensionis; non jam amplius voce ostium cordis pulsante, sed ipsa manu divina per foramen ad interiora penetrante. Aperit enim ostium ablato cordis operculo, dirumpit ostium, id est carnis velamentum, aperta fuit tota animæ porta, ut introiret Rex gloriæ. Sed patens portæ latitudo ostensa est parvum quoddam foramen, per quod non ipse Sponsus, sed ejus manus vix adeo processit, ut per ipsam ingressa sit, et videndi Sponsum tetigerit desiderium, quo vix tantum lucri fecit, ut cognosceret illam esse manum desiderati. Quæ autem sit manus ista consideramus. Anima humana cum sit in confinio duarum naturarum quarum altera quidem est incorporea et intelligens, altera vero corporea et materialis et expers rationis, quando primum purgata ab ea quæ est ad crassam et terrenam vitam habitudine aspexerit per virtutem ad id quod est cognatum et divinum, non cessat perscrutari et inquirere eorum quæ sunt principium. Cum autem curiose laboravit ut quæsito fruatur, terminum comprehensionis Dei facit illam operationem quæ ad nos usque descendit, quam per vitam nostram sentimus; verbi gratia, videt cœli pulchritudinem, astrorum varietatem, multiformes animalium naturas et plantarum species, cæteraque omnia, ne recenseam singula per quæ operatio Dei ostenditur. Hæc igitur aspiciens per miraculum eorum quæ apparent, mente versat et considerat eum qui ex operibus quod sit, intelligitur; forte autem in futuro sæculo aliter boni naturam cognoscemus, et incorruptæ beatitudinis speciem clarius perspicimus. Interim accepta est animæ illa quæ in rebus apparet operatio quam tropice manum interpretamur quam misit per foramen. Non enim potuerit tenuitas humana inaspectabilem et incomprehensibilem in se recipere naturam. Omnis autem ejus facultas intelligendi, quæ venter est, commovebatur ad miraculum eorum quæ per manum divinam aguntur, quorum consideratio humanam superans facultatem per se interpretatur comprehendi et cœpi non posse naturam ejus qui operatur. Nam universa eorum quæ sunt creatura est opus manus ejus, juxta illud: « Manus mea fecit hæc omnia ⁶⁵. » Si ergo opera illius operationis comprehendere non valet, quomodo comprehendet naturam hisce superiorem? Fortassis vero etiam hoc declarat, nempe manum conductricem omnium per carnem nobis apparentem consternationem quamdam et admirationem rei novæ in animis excitasse qui Deus in carne sit; qui Verbum caro factum; qui partus in virginitate, et reliqua existant. Quo enim tempore conspectus in terra Dominus

Nili. — Hæc patitur quia non prompte obedivit

NOTE.

(65) Hæc in C. V. Gregorii nomen retinetur, in C. B. autem Nilo tribuuntur.

verbo: ut ostendatur etiam esse quantivis pretii Deo, cum remissionem sectans et excidens despiciatur et pœnæ capiat experimentum. Misit enim, inquit, manum correctricem immorigerorum et percussit me, ita ut anxietate venter conturbaretur. Quamobrem quoque post disciplinæ sensum diligentius virtutem solvi, et quia non ex libera electione, sed ex necessitate hoc faciebam, manus meæ stillabant myrrham, id est mortuam, ut sic dicam, operationem. Quidquid enim involuntarie fit mortuum, et vivificæ voluntatis expers est. Potest autem fieri ut quis prospere agens negligat mandata; quando autem experimentum cœperit disciplinæ, statim Deum quærat. Verum is qui non ad ea quæ fiunt, sed facientis affectum attendit, pertransiit et declinavit. Quapropter benevole excepit eam ut quæ omnia administret: tum quia ab urbis custodibus vulnerata, deserta esset, tum quia virginalis pudicitia velamen quod operimentum appellat, amisisset.

VERS. 5. *Surrexi ego aperire fratrueli meo; manus meæ stillaverunt myrrham, et digiti mei myrrham plenam.*

Gregorii. — Accepi, inquit, vim resurrectionis, ex eo quod mortificaverim inembra mea quæ sunt super terram istam, eamque membrorum mortificationem sponte mea instituerim. Stillaverunt enim manus meæ myrrham, id est, animæ motiones effectrices ex sese stillant myrrham, non aliunde accipientes, sed ex libera meâ electione: ita ut in omnibus meis virtuti consentaneis conatibus quos digito vocavit, hæc animi affectio indeficiens conspicitur: sic ut non moriatur quidem intemperantiæ, vivat autem superbiæ, aut iracundiæ, aut avaritiæ vel alicui istiusmodi. Non potest is qui male vivit digitos suos myrrha refertos ostendere. Non enim elucet in omnibus studiis et actionibus extinctio mali: cum enim sit in nobis alia quidem vita cassa et materialis et gravis; alia vero spiritualis ac levis; in medio stans libera nostra electio, cuicumque tandem parti sese adjunxerit, illi adversus alteram victoriam largitur, et si in una vixerit, alteri omnino moritur.

Super manus pessuli [Vers. 6.], aperui ego fratrueli meo.

Gregorii. — Ad tantam magnitudinem evecta nondum cognovit quemadmodum oportet nosse, neque se comprehendisse arbitratur, sed adhuc ad superiora currit, ad anteriora sese extendens⁸⁸. Etenim quæ myrrha plena facta est, omnibus vitæ studiis mortificatum in se malum indicans et spontaneum virtutis cultum ea ipsa re demonstrans, quod ex se manus ipsius myrrham distillent, manus suas claustrum attigisse ait, sive opera sua prope accessisse ad angustam illam et arctam viam, cujus clavem Verbum ipsum tradit eis qui Petro similes sunt. Aperit autem sibi regni ostium,

⁸⁸ Ephes. III, 15.

τῷ λόγῳ· ἵνα δειχθῆ, ὅτι καὶ ὁ πολυτίμιος Θεῷ. ἀνεσιν διώκων, καὶ ἀναπεπτωκῶς, καταφρονεῖται, καὶ τιμωρίας πείραν λαμβάνει. Ἀπέστειλε γάρ, φησί, τὴν παιδεύουσαν τοὺς ἀπειθεῖς χεῖρα, καὶ κατέφλεξε· ὡς ἐκ τῆς ἀγωνίας θρονηθῆναι τὴν κοιλίαν. Διὸ καὶ σπουδαιότερον μετὰ τὴν τῆς παιδείας ἀσθησὶν ἀνέστην ἀνοῖξαι· καὶ διὰ τὸ μὴ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης τοῦτο ποιῆσαι, αἱ χεῖρές μου ἔσταξαν σμύρναν, τὴν νεκρὰν, ὡς εἰπεῖν, ἐνέργειαν· πᾶν γὰρ τὸ ἀπροαιρέτως γινόμενον, νεκρὸν ἐστὶ καὶ θελήματος ζωτικῷ ἁμοίρον· ἐστὶ γὰρ εὐδοούμενόν τινα καταφρονεῖν τῶν ἐντολῶν, ὅταν δὲ πείραν λάβῃ παιδείας, εὐθὺς ζητεῖ τὸν Θεόν. Ἄλλ' ὁ προσέχων οὐ τοῖς γινόμενοις, ἀλλὰ τῇ ποιούσῃ διαθέσει, παρήλαθε καὶ ἐξέκλιθεν ἐκ μεταμελείας, τῇ προθέσει παρῶν· οὐκοῦν ἐδεξιώσατο ὡς πάντα περιελθοῦσαν αὐτὴν· καὶ διὰ τὸ ἐγκαταλειφθῆναι τραυματισθεῖσαν ὑπὸ τῶν φυλασσόντων τὴν πόλιν δυνάμεων, καὶ τὴν καλύπτραν τῆς παρθενικῆς αἰδοῦς, ὅπερ θέριστρον ὀνομάζει, ἀφαιρεθεῖσαν.

ε'. *Ἀνέστην ἐγὼ ἀνοῖξαι τῷ ἀδελφιδῷ μου· χεῖρές μου ἔσταξαν μύρα, δάκτυλοι μου σμύρναν πλήρη.*

Γρηγορίου. — Ἐλαβον, φησὶν, δύναμις ἀναστάσεως διὰ τοῦ νεκρώσαί μου τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκουσῶς μοι τῆς τῶν μελῶν ἐνεργηθείσης νεκρώσεως· ἀπέβρεον γὰρ αἱ χεῖρες σμύρναν, αἰτινές εἰσιν αἱ ἐνεργητικαὶ τῆς ψυχῆς κινήσεις, ἀφ' ἑαυτῶν στάζουσαν τὴν σμύρναν, καὶ οὐκ ἄλλοθεν, ὑποδεξάμεναι, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως· ὡς ἐν πᾶσι τοῖς κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδεύμασιν, ὅπερ δακτύλους ὀνόμασεν, ἀνελιπῆ τὴν τοιαύτην ἐνορᾶσθαι διάθεσιν· ὡς μὴ θεθνάσαι μὲν ἀκολασίᾳ τυχόν, ζῆν δὲ τύφῳ ἢ θυμῷ, ἢ φιλοχρημασίᾳ, ἢ τινι τούτῳ· ὃ κακῶς ζῶντος οὐκ ἐστὶ πλήρεις τοὺς δακτύλους ἐπιδειξαι τῆς σμύρνης. Οὐ γὰρ διὰ πάντων φαίνεται τῶν ἐπιτηδεύματων ἢ τοῦ κακοῦ νέκρωσις· οὐσης γὰρ διπλῆς ἐν ἡμῖν τῆς ζωῆς, τῆς μὲν παχείας καὶ ὕλικῆς καὶ βαρείας, τῆς δὲ νοεράς καὶ κούφης, μέσον ἀμφοῖν ἐστῶσα ἢ αὐτεξούσιος ἡμῶν προαιρέσεις, ἐν ᾧ ἂν μέρει γένηται, τοῦτ' ἰδῶσι κατὰ τοῦ ἄλλου τὰ νικητήρια· καὶ ἐν ἧ ἂν ζῆ, τῇ ἐτέρα πάντως ἀποθνήσκει.

Ἐπὶ χεῖρας τοῦ κλειθροῦ, [ς']· ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου.

Γρηγορίου. — Πρὸς τοσοῦτον μέγεθος ἐπαρθεῖσα, οὐπω ἔγνω καθὼς δεῖ γνῶναι· οὐδὲ λογίζεται καθ' ἑαυτὴν κατελιφέναι, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὸ ὑπερκεῖμενον τρέχει, τοῖς ἐμπροσθεν ἑαυτὴν ἐπεκτείνουσα. Ἡ γὰρ πλήρης γενομένη τῆς σμύρνης, πᾶσι τοῖς τοῦ βίου ἐπιτηδεύμασι τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐπισημαίνουσα νέκρωσιν· καὶ τὸ ἐκούσιον τῆς ἀρετῆς διὰ τὸ οἰκοθεν ἀποστάξαι τῶν χειρῶν τὴν σμύρναν· ἀψασθαι, φησὶ, τὰς χεῖρας αὐτῆς τοῦ κλειθροῦ, ἦγουν τὰ ἔργα αὐτῆς ἐγγίσει τῇ στενῇ καὶ τεθλιμμένῃ ὁδῷ ἧς τὸ κλειθρον ἔγχευε τοῖς κατὰ Πέτρον ὁ λόγος· ἀνοίγει τοῖνυν ἑαυτῇ τῆς βασιλείας τὴν θύραν, διὰ τε τῶν

χειρῶν ἃ τὰ ἔργα δηλοῦσι, καὶ διὰ τοῦ κλειθροῦ τῆς πίστεως· δι' ἀμφοτέρων γὰρ τούτων ἡ κλεῖς τῆς βασιλείας τοῦ λόγου ἐν ἡμῖν κατασκευάζεται.

Ἀδελφίδός μου παρήλθε· ψυχὴ μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ.

Γρηγορίου. — (66) Ὅτε ἤλπισε κατὰ Μωσέα γνωστῶς ἰδῆν τὸν ποθοῦμενον, τότε παρήλθε τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὁ ζητούμενος· παρήλθε δὲ, οὐ καταλιπὼν τὴν ἐπομένην αὐτῷ ψυχὴν, ἀλλὰ πλέον αὐτὴν ἐφέλκομενος· ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔσμεν ἐξόδος, τῶν ὑπερκειμένων ἀγαθῶν εἰσόδος γίνεται. Αὐτὴν οὖν ἐξῆλθεν ἡ ψυχὴ τὴν ἐξοδὸν, ὅσην γὰρ κεχρημένη τῷ λόγῳ εἰπόντι, οὗτος· «Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα καὶ ἡ ὁδός· καὶ ὅτι δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, διελύσεται καὶ ἐξελεύσεται.»

Ὀριγένους. — Ἦνίκα ἐφθασεν ἡ Νύμφη τὸ κλειθρον, κ. τ. λ. (67).

Ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐχ εὗρον· ἐκέλευσα αὐτὸν, καὶ οὐχ ἀπήκουσέ μου.

Ὀριγένους. — Συνεχῶς ἡ ψυχὴ, κ. τ. λ. (68).

Γρηγορίου. — Ὅτε ἀνέστη διὰ τοῦ θανάτου, ὅτε ἐπληρώθη τῆς σμύρνης, ὅτε προσήγαγε τῷ κλειθρῷ διὰ τῶν ἔργων τὰς χεῖρας, καὶ εἰσεοικισασθαι τὸν ποθοῦμενον ἤλπισε, τότε ὁ μὲν παρέρχεται, ἡ δὲ ἐξέρχεται, οὐκ ἔτι μένουσα ἐν οἷς ἦν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ καταλαμβάνεσθαι τὸ μέγεθος τῆς θείας γνωρίζεται φύσεως, ἀλλ' ἐν τῷ παριέναι πᾶσαν καταληπτικὴν φαντασίαν καὶ δύναμιν· ἡ γὰρ ἐκβάσα ἤδη τὴν φύσιν ψυχῆς, ὡς ἂν μηδενὶ τῶν συνήθων πρὸς τὴν γῶσιν τῶν ἀοράτων κωλύοιτο, οὕτε ζητοῦσα τὸ μὴ εὑρισκόμενον ἴσταται, οὕτε καλοῦσα τὸ ἀνεκφώνητον παύεται· πῶς γὰρ ἂν καὶ εὐρεθεῖ, ὅν μνησθεῖ τῶν εὐρεθέντων οὐδέν; οὐ τόπος, οὐ σχῆμα, οὐ χρῶμα, οὐ ποσότης, οὐ περιγραφή, ἀλλὰ πάσης καταληπτικῆς ἐφ' ὁδοῦ ἐστὶν ἐξώτερον· ἐζήτησα τοίνυν αὐτὸν διὰ τῶν εὐρετικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων· ἐν λογισμοῖς καὶ νοήμασι, καὶ πάντων ἐξώτερον ἦν, τὸν προσεγγισμὸν τῆς διαβολῆς διαδιδράσκων· καὶ ἐκέλευσα ὅση δύναμις, ἐπινοοῦσα φωνὰς· ἐνδεικτικὰς τῆς ἀφράστου μακαριότητος· ὁ δὲ κρείττων ἦν τῆς τῶν σημαινομένων ἐνδείξεως.

et vocavi quantum potui excogitando voces quibus ineffabilis illa beatitudo commonstraretur, sed major erat omni indicio significationum.

ζ. Εὐροσάν με φύλακες οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει· ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με, ἦραν τὸ θέριστρον ἀπ' ἐμοῦ φύλακες τῶν τειχῶν.

Γρηγορίου (69). — Ταῦτα ἴσως δόξει τισὶν ὀδυρομένης μᾶλλον, ἢ περ εὐφραϊνομένης εἶναι τὰ ῥήματα· οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλ' ἡ μᾶλλον ἐγκαυχωμένης. Εἰ μὲν γὰρ κίνδυνος ἦδον εὐρον αὐτὴν, ἢ λησταῖς αὐτὴν εὐρησθαι λέγει, χαλεπὸν ἦν τὸ τῶν τοιοῦτων αὐτὴν εὐρεμα γίνεσθαι· εἰ δὲ οἱ φύλακες αὐτὴν εὐροσαν οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει, μακαριστὴ ἔστι τῆς εὐρέσεως· ἡ γὰρ ἀπὸ τῶν φυλάκων εὐρεθεῖσα ψυχὴ, ἄτινά ἐστι λειτουργικὰ πνεύματα, φρουροῦν-

⁶⁶ Joan. x, 9.

nampe per manus quæ opera significant et per claustrum fidei; nam per utraque hæc clavis regni in nobis a sermone paratur.

Fratruelis meus transiit; anima mea egressa est in sermone ejus.

Gregorii. — Cum ad exemplum Moysis speraret videre desideratum, tum perceptionem ejus præterit is qui quærebatur. Præterit autem non deserens sequentem se animam, sed magis ipsam attrahens. Nam egressio ex eo in quo sumus, ingressio est ad bona supra nos posita. Hanc igitur egressionem egressa anima Verbo usa duce quod dixit: «Ego sum ostium et via, et per me si quis introierit, ingreditur et egredietur⁶⁶».

Origenis. — Quando perveniet Sponsa ad pessulum, etc.

Quæsvi eum et non inveni eum, vocavi eum et non obaudivit me.

Origenis. — Perpetuo anima Sponsi verbum quærit, etc.

Gregorii. — Posteaquam per mortem surrexit, posteaque per opera manus claustrum admovit, sequè intronissuram desideratum speravit, tum demum ille quidem præterit, hæc vero egreditur, non amplius manens in iis in quibus erat; non enim in percipiendo divinæ cognoscitur naturæ magnitudo, sed in prætereundo omnem comprehendendi imaginationem ac facultatem. Nam anima quæ extra naturam suam jam egressa est, ne ab ulla re consueta impediatur in cognitione rerum sub aspectum non cadentium neque inquirendi hoc quod non inveniebat finem facit, neque vocare desinit quod cæteroqui nullius efferri voce potest. Nam quo pacto inveniri posset quem nihil eorum quæ reperta sunt indicat, non locus, non figura, non color, non quantitas, non circumscriptio, sed est extra omnem comprehendendi viam ac modum: quæsvi ergo eum per illas facultates quæ invenienti vi præditæ sunt, per ratiocinationes et cogitationes. At extra hæc omnia positus erat, accessum mentis propiorem effugiens:

VERS. 7. Invenerunt me custodes qui circumveniunt in civitate, percusserunt me, vulneraverunt me, abstulerunt pepulum a me custodes murorum.

D Gregorii. — Videbuntur hæc fortassis nonnullis esse lugentis potius verba quam lætantis, ut non sunt, sed potius gloriose jactantis. Quod si enim inferni pericula eam invenissent, vel a latronibus inventam diceret, grave profecto foret illam a talibus inveniri. At si custodes eam invenerint qui circumveniunt in civitate, omnino talem ob inventionem beata prædicari debet. Nam anima quæ a custodibus reperta est (qui sunt admini-

NOTÆ.

(66) Scholium hoc anonymum in C. B.

(67) Patrol. XVII, col. 273.

(68) Patrol. t. XVII, col. 273.

(69) Anonyma in C. B.

stratorii spiritus custodientes civitatem quæ est anima Dei habitaculum) a latronibus perfurtum subduci nequit. Porro virga illa divina quæ per ipsam verberationem efficaciter sanat, spiritus est cuius fructus et institutio vitæ virtuti consentaneæ temperantia est: de talibus autem plagis etiam Paulus gloriando ait: « Stigmata Christi in corpore meo circumfero⁸⁷. » indicans imbecillitatem in omni malo suam, unde etiam dixit: « Nam virtus mea secundum Christum in infirmitate perficitur. » Per tale vulnus peplum illi ademptum fuit, quo intelligitur omnis dubia et ambigua vacillansque cogitatio, ita ut jam animæ pulchritudo sit revelata, non amplius offundente illi caliginem amictu, sed pure cernat veritatem. Unde autem peplum illi quæ veterem pridem tunicam abjecerat coram iis qui humanæ animæ vias custodiant? Manifestum utique quod a profectu. Tantum enim profecerat ut antea necdum veterem tunicam exuisse videretur: ejus enim qui semper ascendit, id quod præcesserat crassius apparet. Est autem peplum sponsale pallium quod una cum capite faciem ejus obvelat. Hoc enim etiam de Rebecca historię traditum est; bonum autem quod ex ejus ablatione existit, declaravit Paulus dicens: « Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen⁸⁸. » Porro bonum quoque est reperiri a custodibus civitatis sicut a bono illo pastore ovis et per lucernam drachmia reperta est, ob quam lætiantur amici et vicini omnes. Ceterum sic etiam dicere possis: quod quærens quem non reperit et vocans ineffabilem docentur a custodibus admirari ab ea quod consequi non possit, a quibus vulneratur ac verberatur desperatione desiderati. Sed tristitiæ peplum hoc ei aufertur, dum discit veram desiderati fruitionem esse semper in quærendo proficere, neque unquam in progressu cessare. Postquam hoc modo desperationis peplum ademptum fuit, infinitamque ac nullis descriptam terminis dilecti venustatem vidit, quæ per omnem sæculorum æternitatem semper major ac major esse deprehenditur: vehementiori desiderio inflammatur et cordis sui affectionem per filias Jerusalem dilecto suo indicat ac dicit.

VERS. 8. *Adjuravi vos, filie Jerusalem, in virtutibus et viribus agri, si inveneritis fratrualem meam, quid annuntiabitis ei? quoniam vulnerata charitatis ego sum.*

Gregorii. — Hæc non alia esse ab illis quæ in Evangeliiis monentur, « Non jurare omnino, sed, Est, est, Non, non⁸⁹: » hinc patet quoniam reperitur in alia editione: Adjuravi vos per capreas et cervos, et per hæc doceamur in quibus mundi hujus robor et vis consistat quæ ad confirmationem veritatis in juramento adhibentur. Duo nimirum nos cum Deo familiariter conjungunt, recta fides ac vitæ modus. Nam caprea quidem sine errore cernit,

τα τὴν πόλιν, ἥτις ἐστὶ ψυχή, τὸ τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον, ὑπὸ ληστῶν κλαπῆναι οὐ δύναται· ἡ δὲ θεία βλάβος ἢ διὰ τοῦ πατάσσειν ἐνεργουσα τὴν Ἰασον, τὸ πνεῦμά ἐστιν, οὐ καρπὸς καὶ ἡ παιδαγωγία τῆς ἐννερέτου πολιτείας ἐγκρατῆς. Ἐπεὶ δὲ ταῖς τοιαύταις πληγαῖς καὶ Παῦλος ἐγκαυχώμενος ἔλεγε· « *Τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματι μου περιφέρω*· δεικνύς τὴν ἐν παντὶ κακῷ ἀσθένειαν· διδὼ καὶ λέγειν εἶχεν· Ἡ γὰρ κατὰ Χριστὸν δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, εἴτ' οὖν ἐν ἀρετῇ, διὰ τοῦ τοιούτου τραύματος, ἢ τοῦ θερίστρον γέγονεν αὐτῇ ἀφαιρέσις· ἥτις νοοῖτο ἂν πᾶσα διατάσσουσα τε καὶ κραδαινομένη διάνοια, ὡς ἀνακαλυφθῆναι τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, μὴ ἐπισκοποῦντος ἐτι τοῦ ἐπιβλήματος, ἀλλὰ καθαρῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπειν. Πόθεν δὲ τὸ θέριστρον τῇ ἀποβαλοῦσῃ τὸν παλαιὸν ἤδη χιτῶνα, πρὸς τῶν ἐπιτηρούντων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὰς διόδους; δῆλον ὡς ἀπὸ τῆς προκοπῆς. Καθῆρθη γὰρ τοσοῦτον, ὡς πρὸ τούτου δοκεῖν, οὐκ ἔστι ἀποδεῦσθαι τὸν παλαιὸν χιτῶνα· τοῦ γὰρ κατὰ Θεὸν ἀναβαίνοντος αἰεὶ πρὸ τοῦ παχύτερον. Τὸ δὲ θέριστρον, περιβάλλον νυμφικόν, συγκαλύπτει αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον· τοῦτ' ἔστι καὶ περὶ Ῥεβέκκας ἱστορεῖται· τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἀφαιρεθῆναι αὐτῆς, εἰδείξε λέγων ὁ Παῦλος· « *Ὅταν δὲ ἐπιστραφῇ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*. Καλὸν δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένος πρόβατον· καὶ ἡ δραχμὴ ἐπὶ τοῦ λύχνου, ἐφ' ἣ χαίρουσι πάντες οἱ φίλοι καὶ γείτονες. Εἴποις, δ' ἂν καὶ οὕτως, ὡς ζητοῦσα ὄν οὐκ εὔρα καὶ καλοῦσα τὸν ἄρρητον, διδάσκειται διὰ τῶν φυλάκων, ὡς τοῦ ἀνεπίκτου ἐρᾶ· δι' ὧν πλησεται καὶ τραυματίζεται τῇ τοῦ ποθομένου ἀνεπιπιστία. Ἀλλὰ περιαιρεῖται τῆς λύπης τὸ θέριστρον τῷ μαθεῖν ὅτι προκόπτει· αἰεὶ διὰ τοῦ ζητεῖν· καὶ τὸ μηδέποτε τῆς ἀνόδου παθεσθαι, τοῦτό ἐστιν ἡ ἀληθὴς τοῦ ποθομένου ἀπόλαυσις. Ὡς οὖν περιείλατο τῆς ἀνεπιπιστίας τὸ θέριστρον, καὶ εἶδε τὸ ἀόριστόν τε καὶ ἀπερίγραπτον τοῦ ἡγαπημένου κάλλος, ἐν πάσῃ τῇ αἰδιότητι τῶν ἀνθρώπων κρεῖττον ἀεὶ εὐρισκόμενον, σφοδρότερον γίνεται πόθῳ καὶ μηνύει τῷ ἀγαπωμένῳ διὰ τῶν τῆς Ἱερουσαλήμ θυγατέρων, τὴν τῆς καρδίας διάθεσιν, καὶ φησιν·

Ἡ. « *Ἄρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· ἐὰν εὗρητε τὸν ἀδελφιδὸν μου, εἰ ἀπαγγέλητε αὐτῷ; ὅτι τερωμένη ἀγάπης ἐγὼ εἰμι.*

Γρηγορίου. — Ὅτι οὐκ ἕτερα παρὰ τὰ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρημένα τὸ, « *Μὴ ὁμῶσαι ὄλωσ, ἀλλὰ τὸ, Ναί, ναί, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ*· δῆλον ἂν γένοιτο ἐκ τούτων· ἐν ἑτέρᾳ γὰρ ἐκδόσει, « *Ἄρκισα ὑμᾶς κατὰ τῶν δορκάδων καὶ τῶν ἐλάφων, ἢ εὐρέθη*· καὶ διδασκόμεθα διὰ τούτων, ἐν τίσιν ἢ τοῦ κόσμου τούτου ἰσχύς τε καὶ δύναμις· ἃ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας δι' ὅρκου παρελλήπται· δύο τοίνυν ἡμᾶς οἰκείοι τῷ Θεῷ, πίστις ὀρθὴ καὶ τρόπος ζωῆς· δορκὰς μὲν γὰρ

⁸⁷ II Cor. iv, 10. ⁸⁸ II Cor. iii, 15. ⁸⁹ Matth. v, 34.

ἀπλανῶς ὄρξῃ, Εἰσφορὸς δὲ τῶν λοβῶλων ἐστὶν ἀναιρε-
τικῆ· ὑποτίθεται τοίνυν ταῖς νεάνισιν ἡ Νύμφη κά-
θαρσιν καὶ ἀλήθειαν· οὕτω γὰρ τὸ ἀμετάθετον ἡμῖν
βεβαιούται ὁ καὶ τὴν ἀλήθειαν πιστούμενος ὄρκος,
ἐν ᾧ πᾶς ὁ ὁμνύων ἐπαίνεται κατὰ τὴν τοῦ προφή-
του φωνήν. Ἀληθῶς γὰρ ὁ ἐν τοῖς δυοῖν τοῦτοις, τὸ
ἀσφαλῆς ἐν ἑαυτῷ κατορθώσας, ἐν ταῖς τῷ λόγῳ τῆς
πίστεως, ὅταν ἀπλανῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπῃ,
καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ζωῆς, ὅταν παντὸς καθαρῶν
τοῦ ἐκ πονηρίας μολύσματος· οὗτος ὁμνυσι τῷ Κυ-
ρίῳ μὴ ἀναθῆναι ἐπὶ κλίτης στρωμνῆς, μὴ δοῦναι
ὑπὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἕως οὗ εὖρη τόπον τῷ Κυ-
ρίῳ, σκηνώματα τῶν ἐν αὐτῷ οἰκούντων γενόμενος.
Μίθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς νύμφης, εἰ τέκνα τῆς
Ἱερουσαλήμ ἐσμεν, ὅπως ἐστὶν ἰδεῖν τὸν ποθοῦμενον·
ἐάν γὰρ ὄρκιον ἑαυτῆς ποιήσωμεν τὸν τε πρακτικὸν
καὶ θεωρητικὸν βίον, ὀφόμεθα καθαρῶς τὸν Νυμφίον
τῆς ἀγάπης τοξότην· ὃς διὰ βάθους ἐντίθησι τὸ
ἑαυτοῦ βέλος, τὴν τῆς θεότητος, φημί, κοινω-
νίαν τῇ ψυχῇ διὰ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἀκίδος γινο-
μένην.

Νείλου. — Εἶδε τὸ σφάλμα ἑαυτῆς, καὶ τὴν ἀγα-
νάκτησιν ἐπέγνω τοῦ ποθομένου ἐκ πολλῆς ἀπο-
στροφῆς, καὶ ζητεῖ ὅτι δὴποτε τρόπῳ γνωσθῆναι
τούτῳ, ποθοῦσα καὶ τὴν ὁδὸν οὐ φέρουσα τοῦ χω-
ρισμοῦ· ὅθεν ἐκείνης ἀντιλαβοῦσα παρακαλεῖ πρεσ-
βεῦσα πρὸς τὸν Νυμφίον, καὶ δηλώσαι τὰ παρ' αὐ-
τῆς ἐκεῖνον· αἷς πρὸ ὀλίγου σεμνυνομένη τῷ ἀξιώ-
ματι, ἔλεγεν· *Εἰσήγαγε με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ τα-
μιεῖον αὐτοῦ, δεικνύς πῶς μέγα συνείδησις πεπαρ-
ρησιασμένη, καὶ πῶς πάλιν ταπεινὸν παρρησίας
ἀφαιρέσεις.*

Φίλωνος. — Παρρησιάζεται ἡ ἀγία Ἐκκλησία
ἐν τοῖς ἑαυτοῖς τέκνοις τοῖς μάρτυσι, δι' ὧν
ἐτρόθη· καὶ φησὶν τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα καὶ προ-
φήταις.

θ. *Τὸ ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ἡ καλὴ
ἐν γυναίξιν;*

Νείλου. — Ἀποροῦσιν αἱ νεάνιδες ὀρκισθεῖσαι,
τίς ἄρα εἴη καὶ ποταπὸς ὁ ἀγαπώμενος, ὅτι τοιοῦτον
ὑρκίσθησαν ὄρκῳ· ὅθεν καὶ οὕτως ἀναπερωθεισας
αὐτὰς ἰδοῦσα ἡ Νύμφη, διαγράφει τὸν ζητούμενον
χωρίζουσα τὸ κάλλος αὐτοῦ τῆς τῶν ἄλλων κοινω-
νίας, ἵνα μὴ τῶν πολλῶν εἰς λογίζεται ἁγίων,
δεικνύουσα τὴν διαφορὰν τοῦ ἐκτετῆς ἀδελφιδού, καὶ
τῶν ἀδελφιδῶν τῶν νεανίδων.

Κυρίλλου. — Ἦγουν τί πεποίηκεν ὁ ἀδελφιδὸς
σου, ἢ τί ἀπὸ ἀδελφιδού σου ἔχεις;

*Τὸ ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδού, δεῖ οὕτως
ὑρκισασήμας;*

Γρηγορίου. — Αἱ ὀρκισθεῖσαι θυγατέρες Ἱερου-
σαλήμ, πυνθάνονται ὅποιος ὁ χαρακτήρ τοῦ Νυμ-
φίου, ὡς εἰ περιτύχουσιν αὐτῷ ἐπίγνωσιν αὐτὸν ἐκ
τῶν περὶ αὐτοῦ δοθησομένων σημείων. Διὸ καὶ χα-
ρακτῆρα παραδίδωσιν· οὐχ ὃ ἦν ἀρχῇ· ἀρρήτος
γὰρ οὐχ οἷος τε δυνάμει λόγων φανερωθῆναι· ἀλλὰ
πρὸς τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν χειραγωγεῖ τὰς
παρθένους, ὡσπερ καὶ πεποίηκεν Ἰωάννης· «Ὁ μὲν
ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ σιωπῆσας· «Ὁ δὲ ἐωράκαμεν καὶ

A cervus autem bestias venenatas e medio tollit.
Itaque sponsa juvenculis proponit purgationem ac
veritatem. Sic enim firmitas in nobis stabilitur
et juramentum fidem astruit veritati, in quo
omnis qui jurat laudatur juxta prophetæ vocem.
Vero enim is qui in duobus his certitudinem sibi
comparat, nimirum in verbo fidei quando sine er-
rore respicit ad veritatem, et in ratione vivendi,
quando ab omni pravitalis iniquatione purus est;
hic vero jurat Domino se non ascensurum in le-
ctum sibi stratum neque somnum oculis suis con-
cessurum, donec inveniat locum Domino, factus
tabernaculum ipsi in se habitanti. Discamus igitur
et nos ex Sponsa, si filii Jerusalem sumus, qui
desideratum cernere possimus; nam si hoc jure-
jurando nosmetipsi astrinxerimus tam ad vitam
quæ in actione quam quæ in contemplatione ver-
satur, videbimus pure Sponsam qui dilectionem
ejaculatur et profunde telum, divinitatis inquam,
sue communionem animæ infligit acumine fidei
exacutum.

Nili. — Novit errorem suum, dilecti sui indig-
nationem ex multa aversione agnovit et quærit
quocumque tandem modo desiderans ab ipso cog-
nosco, separationis dolorem minime ferens unde
illas rogans hortatur ut pro se legationem obeant
ad Sponsum; eique ex parte sua significant quanto
affecta fuerit honore, cum dixit: *Introduxit me rex
in cubiculum suum, ostendens quam sit res ma-
gna conscientie fiducia, et quantum humiliet fidu-
cie ablatio.*

Philonis. — Fiducialiter agit Ecclesia sancta in
filiis suis martyribus, in quibus vulnerata est, at-
que hæc dicit apostolis et prophetis.

VERS. 9. *Quid fratruelis tuus a fratrueli, pulchra
in mulieribus?*

Nili. — Quærunto adolescentule adjuratæ quis
tandem et qualis sit dilectus, quia tali jurejurando
adactæ sunt: unde etiam sic alatas ipsas videns
sponsa describit quæsitum, illius pulchritudinem
ab aliorum communione segregans, ne unus e
multis sanctis censeretur, declarans differentiam
fratruelis sui a cæteris fratruelibus et adolescentu-
lis.

Cyrilli. — Nimirum quid fecit fratruelis tuus?
vel quid a fratrueli habes?

*Quid fratruelis tuus a fratrueli, quia sic adju-
rasti nos?*

Gregorii. — Filiæ Jerusalem adjuratæ sciscitan-
tur quale sit signum distinctivum Sponsi, ut si in
ipsum inciderint, in notitiam ejus ex signis de
ipso traditis pervenire valeant. Quare et signum
tradit non quod erat in principio, hoc enim ineffa-
bile, nec vi orationis manifestari potest; sed virgi-
nes ad apparitionem in carne manuducit, prout
etiam Joannes fecit silens quidem « Quod erat ab
initio, » commemorans vero studiosè illud « quod

vilimus et audivimus, et manus nostræ contractaverunt de Verbo vitæ 99. »

VERS. 10. *Fratruelis meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.*

Philonis. — Candidus quidem propter impeccantiam, rubicundus vero propter sanguinem pro Ecclesia fusum.

Origenis. — Vel candidus quoniam Deus verus, rubicundus vero propter incarnationem.

Gregorii. — Anima perfecta etiam animabus virginibus desiderati et quæsiti indicia describit, per ea quæ pro salute nostra patefacta sunt nobis, et universam Ecclesiam quasi unum Sponsi corpus efficiens, peculiarem quemdam sensum, de quolibet membro in pulchritudinis descriptione ostendit : quibus universis singulatim consideratis, elegantia corporis tota conformatur et absolvitur. Itaque a corpore instructionem aspiciatur, quemadmodum et Matthæus fecit. Ne quis autem secundum carnem natiuitatem audiens in naturæ affectiones cogitatione impingat, idcirco illum qui carne et sanguine nobiscum communicavit, corpore quidem candidum et rubicundum esse dicit, per utraque naturam insinuans, non tamen consimili prorsus ratione in lucem editum, qua communiter homines gignuntur. Habere enim hoc eximium quod non ex concubitu natus sit, ideoque *electus, ex millibus* autem ex quibus homines orti sunt, et quousque veluti fluendo natura succedentibus sibi per partum progredietur. Neque enim proprie partitudinis vocabulum usurpari potest de illa quæ conjugium non est experta, cujus conceptio quidem a conjunctione duorum profecta non est, partus vero minime inquinatus, parturigo doloris expers, thalamus Altissimi virtus, quasi quædam nubes virginitatem inumbrans : fax nuptialis Spiritus sancti splendor, cubile vero impatibilitas, et nuptiæ incorruptio, hujus generatio sine partitudine est, sicut et consistentia sine conjugio. Cui ad nascendum natura minime cooperata est, sed subseruii. Quinimo nec ex æqua generatio partitudinis passionem exceperit, neque illa ex mortuis regeneratio, neque divinæ hujus creationis primogenitura, sed in hisce omnibus purus est a partitudine partus.

Nili. — Superius quidem membra Sponsæ descripsit, quæ diversis Ecclesiæ ordinibus congruunt: nunc autem illa Sponsi delineat, quæ nullum habent obscuritatis, siquidem Deus Verbum in his describitur. Divinæ virtutes erunt omnino in istis membris delineatæ; neque enim membrorum compositione figuratur id quod incorporeum est; sed spiritalibus actionibus quodam modo corporatum; quia sensus humanus non aliter capere divina potest. Nam quis Dei oculos aliud esse cogitet quam Intuendi vim; et manus, quam creandi et efficiendi

ἀκηκόαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, ὃ τοῦτο μετ' ἐπιμελείας διηγησάμενος.

Ἔ. Ἀδελφιδὸς μου λευκὸς καὶ πυρρὸς, ἐκλελοχισμένος ἀπὸ μυριάδων.

Φίλωνος. — Λευκὸς μὲν, διὰ τὸ ἀναμάρτητον· πυρρὸς δὲ, διὰ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας χυθὲν.

Ὀριγένους. — Ἡ λευκός, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀληθινός, πυρρὸς δὲ διὰ τὴν σάρκωσιν.

Γρηγορίου. — Ἡ τελεία ψυχὴ ταῖς παρθένους ὑπογράφει ψυχαῖς, τοῦ πεθουμένου καὶ ζητουμένου τὰ γνωρίσματα, διὰ τῶν ἐπὶ σωτηρίᾳ φανερωθέντων ἡμῶν· καὶ πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐν σώμα τοῦ Νυμφίου ποθήσασα, ἰδίῳ τι νόημα δι' ἐκάστου τῶν μελῶν ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ κάλλους ἐνδείκνυται· δι' ὧν ὅλος ἐκ τῶν κατὰ μέρος θεωρουμένων τὸ τοῦ σώματος κάλλος συμπαραεικάζεται. Ἐκ τοῦ σώματος τοῦ νυν τῆς κατηχήσεως ἄρχεται, καθὰ καὶ Ματθαῖος πεποίηκεν. Ἴνα δὲ μὴ τὴν κατὰ σάρκα τὴν ἀκούων γένεσιν, πρὸς τὰ τῆς φύσεως πάθη κατολισθήσει τῇ διανοίᾳ, τούτου χάριν τὸν κοινωθέντα ἡμῶν σαρκὸς καὶ αἵματος, λευκὸν μὲν εἶναι φησι καὶ πυρρὸν, τὴν τοῦ σώματος δι' ἀμφοτέρων φύσιν αἰνιτομένη· οὐ μὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ τὴν λοχείαν τῷ κοινῷ τόκῳ· ἔχει γὰρ κατ' ἐξαιρέτον τὸ μὴ ἐκ λέχους γεγενῆσθαι· τοῦτο γὰρ τὸ ἐκλελοχισμένος· ἀπὸ μυριάδων δὲ τῶν ἀφ' ὧν γεγόνασιν ἄνθρωποι, καὶ εἰς ὃ προελεύσεται βέουσα, διὰ τοῦ τόκου τῶν ἐπιγενομένων ἢ φύσις. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀπειρογάμου τῆς λοχείας ὄνομα, οὐκ ἔστι κυρίως εἰπεῖν· οὐ γὰρ ἀσυνδύαστος μὲν ἢ κυφορία, ἀμύλοντος δὲ ἢ λοχεία, ἀνώδινος δὲ ἢ ὠδίν, θάλαμος δὲ ἢ τοῦ ὕψιστου δύναμις, οἷόν τις νεφέλη τὴν παρθενίαν ἐπισκιάζουσα· πυρρὸς δὲ γαμήλιος, ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἔλλαμψις· κλίη δὲ ἢ ἀπάθεια, καὶ γάμος ἢ ἀφθορσία· τούτου χωρὶς λοχείας ἢ γένεσις ὡσπερ καὶ χωρὶς γάμου ἢ σύστασις· ὧ οὐχὶ συνήργησε πρὸς τὸ γενέσθαι ἢ φύσις, ἀλλ' ὑπερέτησεν· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἢ ἐκ τοῦ ὕδατος γένεσις τὸ τῆς λοχείας πάθος οὐ παρεδέξατο· καὶ ἢ ἐκ τῶν νεκρῶν παλιγγενεσία, καὶ ἢ τῆς θείας ταύτης κτίσεως πρωτοτοκία, ἀλλ' ἐν πᾶσι τούτοις καθαρῶς τῆς λόγου ὁ τόκος.

Νελίου. — Ἀνωτέρω μὲν τὰ μέλη τῆς Νύμφης προέγραψεν, ἅτινα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἐφηρμοσται διαφόροις τάγμασι· νῦν δὲ τὰ τοῦ Νυμφίου σκιαγραφεῖ, πολλὴν ἔχοντα τὴν ἀσφάλειαν. Εἰ μὲν οὖν ὁ Θεὸς Λόγος ἐν τούτοις διαγράφεται, θεῖαι δυνάμεις ἔσονται πάντες ἐν τοῖς μέλεσιν ἐκείνοις χαρακτηριζόμεναι· οὐ γὰρ μελῶν συνθέσει σχηματίζεται τὸ ἀσώματον· ἐνεργεῖαις δὲ νοηταῖς ὡσανεὶ σῶμα τὸ ποιούμενον, διὰ τὸ ἄλλως τὰ περὶ Θεοῦ παραδέχεσθαι, τὴν ἀνθρωπίνην οὐ πεφυκέναι αἰσθησιν. Ὁφθαλμοὺς γὰρ, τί ἄλλο ὑπολάβοι Θεοῦ, ἢ τὴν ἐποπ-

99 I Joan. 1, 1.

τικὴν δύναμιν; καὶ κοιλίαν ἦν λέγει γεννᾶν, τὸ γνήσιον τῆς ὡδίνος; πόδας καὶ πορείαν ἐπίσημον, τὴν προσηγορικὴν ἐνέργειαν; ὡς ἐν ἔχνεσι τρανῶς τοῖς κηδεμονικῶς συμβαίνουσιν ἐκάστῳ κατ' οἰκονομίαν τοῦ κρείττονος θεωρουμένην· ὁμοίως ἐπὶ τῶν λοιπῶν· εἰ δὲ ὁ Κυριακὸς ἀνθρώπος σημαίνοιτο, εἴη ἂν κεφαλὴ, χρυσίω Κεφᾶς παρεικασμένη, ὅπερ ἐρμηνεύεται πέτρα, ὁ κορυφαιώτατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος· καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως οἰκοδομηθῆναι παρασκευάσας· κοιλία ὁ Παῦλος, ὁ τοὺς ἐν Χριστῷ μορφουμένους ὡδίνων· στύλοι μαρμάρيني περι ὧν φησι Παῦλος, « οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι· » καὶ ἕκαστος κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν λοιπῶν χαρισμάτων· ὁ μὲν σιαγόνων ἐπέχει τόπον φουοσῶν μυρσικᾶ, ὁ δὲ χειλέων κρινῶν ὁμοιουμένων στάζουσι τὴν σμύρναν πλήρη· εἰ τὸ χρειώδες καὶ ἐγκρατὲς παραινούντες τοῖς ὑπηκόοις, καὶ νεκροῦν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶεν δ' ἂν βόστρυχοι, οἱ τὸν ὄνειδιζομένον φέροντες τῶν Χριστοῦ παθημάτων· καὶ ὀφθαλμοὶ πάλιν οἱ τὸ τοῦ βαπτίσματος φυλάσσοντες δώρημα, καὶ ἐπὶ τὸ πλήρωμα τῶν ὑδάτων ἀγρύπνωσ καθήμενοι· νηπιάζουσι δὲ, παιδικὴ ἡλικία. Λελοῦμένοι γὰρ εἰσιν ἐν γάλακτι καὶ καθήμενοι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων· καὶ τὸ ἀκέραιον τῆς περιστερεᾶς, καὶ τὸ ἀκακον τῆς γαλακτοτροφουμένης ἔχοντες ἡλικίας· λευκὸς δὲ ἐστὶ διὰ τὸν ἐν ἀρχῇ Θεὸν Λόγον φῶς λεγόμενον τοῦ κόσμου· πυρρὸς δὲ δι' ὃν ἀνέληφεν ἀνθρώπον, ἐκ γῆς πλασθέντα πυρρᾶς· εἶδος δὲ ὑποφαίνων, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως φανερὰν τοῖς ἀποστόλοις δεικνύων τοῖς τύποις τῶν ἡλων καὶ τῆ τῆς λόγχης ὀπῆ· καὶ ἐκλεκτός ἐστιν ὡς κέδρος· περι ὧν ἔλεγε· « Δίκαιος ὡς φοινῆς ἀνθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται· » τὸν γὰρ φάρυγγα ἔχει γλυκασμὸν οὐ γλυκαινόμενον, ἀλλὰ γλυκαινόντα· οὐ γὰρ ποιούται, ἀλλ' αὐτὸ ποιότης ἐστίν· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐστὶν ὄλος ἐπιθυμία, οὐ μετέχων τῆς ἐξέως, ἀλλ' αὐτὸ ἐξίς τυγχάνων. Ταῦτα δὲ φησιν ἡ Νύμφη, ἵνα δεῖξῃ δικαίως ἐρῶσαν ἑαυτὴν· ἀπολογίαν τοῦ πάθους, τὸ κάλλος τοῦ ἀγαπωμένου προβαλλομένη.

ια. *Κεφαλή αὐτοῦ, χρυσίον κεφᾶς· βόστρυχοι αὐτοῦ, ἐλάται, μέλανες ὡς κόραξ.*

Γρηγορίου. — Ἡ μὲν κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πάσης τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπαρχὴ Χριστοῦ, τὸ καθαρὸν τε καὶ πάσης ἀμιγῆς κακίας χρυσίον ἐστὶ· τοῦτο γὰρ τὸ Κεφᾶς· βόστρυχοι δὲ οἱ ποτε ζοφώδεις κατὰ τοὺς κόρακας· οἷς ἔργον ἐστὶ τὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκόπτειν, ὡς ἡ Παροιμία φησὶν· οὗτοι ἐλάται, τὰ ὑψηλά τε καὶ οὐρανομήκη δένδρα γενόμενοι, διὰ τοῦ ἀναδραμεῖν ἐκ γῆς πρὸς τὸ οὐράνιον ὕψος, προσθήκη τοῦ κάλλους γίνονται τοῦ Νυμφίου τῆς θείας κεφαλῆς ἐξαρτήσαντες ἑαυτοῦς, καὶ τῆ τοῦ Πνεύματος ἄρα περισσοδοίμοι· δι' ὧν οἶμαι δηλοῦσθαι τοὺς ἀποστόλους, ὧν τινες ζοφώδεις ἐν οἷς ἔπραττον ἦσαν, ὁ τελώνης, ὁ ληστής,

A potentiam; et ventrem, partus sinceritatem; pedes et incessum, insignem Providentiæ operationem, quasi in vestigiis perspicue sedulitatem significantibus; unicuique secundum dispensationem ejus quod melius est contemplandam. Similiter etiam in cæteris. Si autem Dominicus homo significetur, caput auro assimilatum fuerit Cephæ, quod petra interpretatur, summus apostolorum Petrus qui et Cephæ nominatur, et Ecclesiæ ædificium in confessione fidei ædificare paravit. Venter, Paulus qui in Christo formatos parturiebat, columnæ marmoreæ de quibus Paulus ait: « Qui videbantur columnæ esse ». Et unusquisque secundum reliquarum gratiarum differentiam, alius quidem locum tenet maxillarum gignentium unguentaria: alii vero labiorum liliis assimilatorum stillant myrrham plenam, qui nimirum ad id quod utile et continens est hortantur auditores, utque mortificem membra quæ sunt super terram. Fuerint autem cincinnati qui opprobrium ferunt passionum Christi; et rursus oculi qui baptismatis donum custodiunt, et super plenitudinem aquarum vigilanter sedentium ætas infantilis ac puerilis. Nam in lacte loti sunt et sedent super plenitudinem aquarum, atque columbæ simplicitatem, et ætatis quæ adhuc lacte nutritur innocentiam obtinent. Candidus porro est propter Verbum quod in principio erat apud Deum, et lux mundi appellatur: rubicundus vero, in quantum assumpsit hominem de terra rufa formatum. Species autem insinuat odorem cognitionis manifestum cum apostolis ostendit loca clavorum, et lanceæ foramen. Et electus est sicut cedri, de quibus dixit: *Justus sicut palma florebit et sicut cedrus quæ in Libano est multiplicabitur.* Guttur ejus habet dulcedinem, non dulcoratam sed dulcorantem; non enim qualificatur, sed ipsa per se qualitas est: in omnibus autem est totum desiderium, non particeps habitus, sed ipsemet per se habitus existens. Hæc autem Sponsa dicit, ut ostendat se jure merito amare, excusationem affectui ipsam dilecti pulchritudinem prætexens.

VERS. 11. *Caput ejus aurum cephas, cincinnati ejus elatæ, nigri tanquam corvus.*

Gregorii. — Caput corporis Ecclesiæ, totius naturæ nostræ primitiæ, Christus, purum et nulla malitia mistum aurum est. Hoc enim est illud Cephæ. Cincinnati vero tenebricosi aliquando nigri instar corvorum, quorum opus est oculos eruere, ut in Proverbio est, hi elatæ facti, id est sublimes et in cælum tendentes arbores, sic dictæ quod e terra ad cœli celsitudinem pergant. Venustatem Sponsi accessione quadam augment. dum divino ejus capiti sese adaptant, et spiritus aura circumaguntur, per quos existimo apostolos significari quorum nonnulli ob instituta vitæ suæ caliginosi erant, ut publicanus, latro, persecutor, consimi-

⁶¹ Galat. II, 9.

lis nigro et carnivoro atque oculorum vastatori, A ὁ διώκτης, κατὰ τὸ μέλαν τε καὶ σαρκολόρον· καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφανιστικόν, τὸν ἀρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους.

Origenis. — Cincinni propter densitatem, etc.

Vers. 12. Oculi ejus sicut columbæ super plenitudines aquarum lotæ in lacte, sedentes super plenitudines.

Gregorii. — Oculi sint Ecclesiæ duces. Hujusmodi autem oculorum pulchritudo ac laus est expertis malitiæ simplicitas, quæ in illos cadit qui nondum a vita carnali polluti sunt, sed vivunt et ambulant spiritu. Etenim spiritualis et immunis a rebus crassis vita, per columbæ speciem exprimitur, eo quod Spiritus sanctus in specie columbæ apparuerit in Jordane. Quare illum qui a Deo ordinatus est, ut Ecclesiæ corporis sit oculi loco, siquidem pure speculatoris et inspectoris munere fungi velit, omnem vitiositatis glutinam aqua abluere oportet. Multas autem esse ait plenitudines aquarum, quibus istiusmodi sordes expurgentur. Quot enim virtutes, totidem sunt expiantium aquarum fontes, qui oculos semper reddant puriores, verbi gratia, temperantia lustralis aquæ fons quidam est: alius fons est humilitas, et veritas, et justitia, et fortitudo, atque istiusmodi aquæ, ex uno quidem illo fonte, sed diversis quasi fluentis in unum collectis quædam sunt plenitudo, per quam oculi ab omni vitiosa lippitudine repurgantur. Cæterum illi oculi, qui ob simplicitatem et innocentiam columbis comparantur, sunt super aquarum plenitudines: sed earum lavacrum lac esse dicit, quia solum hoc inter res humidas simulacrum aliquod et similitudinem non recipit. Neque enim Ecclesia præter veritatem vanum quid et erroneum quodque minime subsistat, in semetipsa repræsentat. Quod vero subjungitur, quasi lex quædam est auditoribus in quas res oculos oporteat habere intentos. Nimirum perpetuam velut assiduitatem attentionis circa disciplinas denotat illud: *Sedentes super plenitudines aquarum;* juxta similitudinem ligni quod plantatum est secus decursus aquarum ²². Sic enim quando fructus in tempore suo producet, etiam ramus semper germinans conservabitur. Tales hic sermo vult esse inspectores ac speculatores, quos quidem munitos esse oportet divinorum dogmatum certitudine; tegere autem humilitate, veluti quodam vallo vitæ suæ puritatem ac splendorem, ne trabs arrogantis in pupillæ puritatem illapsa visui sit impedimento.

Philonis. — Si corpus Christi sit Ecclesia, utique quodlibet ejus membrum erit quilibet ordo qui est in Ecclesia. Ac primum quidem patriarchæ ex quibus secundum carnem Christus est, fide illorum propter fortitudinem valido cuidam auro

Ἄριγένους. — Οἱ βόστροχοι διὰ τὴν πυκνότητα, κ. τ. λ. (70).

β'. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς περιστερὰ ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων, λελουμέναι ἐν γάλακτι, καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων.

Γρηγορίου. — Εἶεν ἂν ὀφθαλμοὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας καθηγούμενοι· καὶ ἧς δὲ τῶν τοιούτων ὀφθαλμῶν καὶ ἐπαίνοσ ἡ ἀκακία· ἦν κατορθοῦσι, μηκέτι τῶν σαρκώδεις βίῃ ἐμυλωνόμενοι, ἀλλὰ ζῶντες καὶ στοιχοῦντες τῷ πνεύματι. Ὁ γὰρ πνευματικὸς τε καὶ ἄυλος βίος, τῷ τῆς περιστερᾶς εἶδει χαρακτηρίζεται, διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἶδει ὀφθῆναι περιστερᾶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. Χρῆ τοίνυν τὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένον, εἰ μᾶλλον καθαρῶς ἐπισκοπεῖν καὶ ἐφορᾶν πᾶσαν τὴν ἀπὸ τῆς κακίας λύμην ἀποκλύζειν τῷ ὕδατι· πολλὰ δὲ τῶν ρυτικῶν ὑδάτων εἶναι, φησὶ, τὰ πληρώματα. Ὅσαι γὰρ ἀρεταὶ, τοσαῦται καθαρῶν ὑδάτων πηγαί, καὶ καθαρῶν ἁερίων ἀεὶ ποιοῦσαι τοὺς ὀφθαλμούς· ὡς πηγὴ καθαρῶν ὑδάτων, ἡ σωφροσύνη· ἄλλη πηγὴ ταπεινοφροσύνης, ἡ ἀλήθειά τε καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀνδρεία, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα ὑδατὰ ἐστίν, ἐκ μίξ μεν πηγῆς, διαφόρων δὲ βέλτρων εἰς ἓν ἀθροισζόμενα πλήρωμα· δι' ὧν πάσης ἐμπαθοῦς λύτης γίνεται τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ καθάρσια· Ἄλλ' εἰσὶ μὲν ἐπὶ τὰ πληρώματα τῶν ὑδάτων οἱ ὀφθαλμοί, διὰ τῆς ἀκεραιότητος τε καὶ ἀκακίας, ταῖς περιστεραῖς ὁμοιωμένοι· τὸ δὲ γάλα τούτων εἶναι λουτρὸν φησὶ, ὅτι μόνον ἐν ὕγροις τοῦτο εἰδῶλον τινὸς ἀνεπίδευτος καὶ ὁμοιωματος. Οὐδὲ γὰρ ἡ Ἐκκλησία μάταιόν τι καὶ πεπλανημένον καὶ ἀνυπόστατον ἐν ἐαυτῇ σκιαγραφεῖ παρὰ τὴν ἀλήθειαν· τὸ δὲ ἐπαγόμενον, νόμος ἐστὶ τοῖς ἐπαίνοσι· περὶ ἧς χρῆ τοὺς ὀφθαλμούς· ἔχειν. Τὴν διηγετικὴν γὰρ προσεδρασαν τῆς περὶ τὰ μαθήματα προσοχῆς, τὸ, *Καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων*, δηλοῖ· καθ' ὁμοιότητα τοῦ ξύλου τοῦ παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων περυστυμένον· οὕτω γὰρ ὁ τε καρπὸς ἐπὶ τοῦ ἰδίου καιροῦ προβληθήσεται, καὶ ὁ κλάδος ἀειθαλῆς φυλαχθήσεται· τοιούτους εἶναι βούλεται τοὺς ὁρῶντας καὶ ἐπισκοποῦντας ὁ λόγος· ὧν χρῆ προβεβλῆσθαι μὲν τὴν τῶν θεῶν δογμάτων ἀσφάλειαν, ἐπικαλύπτεσθαι δὲ τῇ ταπεινοφροσύνῃ, καθάπερ τινὲ περιβολῇ τὸ καθαρὸν τε καὶ στίλβον τῆς πολιτείας· μήποτε ἡ τῆς οἰήσεως δοκὸς ἐμπεσοῦσα τῷ καθαρῷ τῆς κόρης, ἐμποδῶν γέννηται πρὸς τὴν δρασιν.

Φιλωνος. — Εἰ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία, εἴη ἂν αὐτοῦ ἕκαστον μέλος, ἕκαστον τάγμα τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ πρῶτόν γε οἱ πατριάρχαι, ἐξ ὧν τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς, τῆς πίστεως αὐτῶν διὰ τὸ ἰσχυρὸν, ἀπιστικῶς χριστῷ τινὶ ἰσχυρῷ· κερὰς

²² Psal. 1, 3.

NOTÆ.

(70) *Patrol.* t. XVII, col. 273, 276.

γάρ, πέτρα ἐρμηνεύεται. Ἐἶτα τοὺς ἀποστόλους, ἰλάτας λέγων καὶ μέλανας, τὴν κακοπάθειαν αὐτῶν σημαίνων· καὶ ἑπταόφθαλμος δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμις ἐφορώσα τὴν Ἐκκλησίαν, ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰρηγται· πληρώματα δὲ τῶν ὕδατων τούτων ἡ ἀγάπη· ἢ ἵνα τὸ πλήρωμα τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας· δείξη καὶ ἐν τῇ τῆς κακίας λευκότητι, ἐπὶ πληρώμασι τῶν Ἐκκλησιῶν καθεζομένων τοὺς κρείς.

ιγ'. Σιαγόνες αὐτοῦ, ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος, φύουσαι μυρσψικά.

Γρηγορίου. — Ἀκολούθως ἐπαινοῦνται μετὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς αἱ σιαγόνες· ὧν ἔργον ἐστὶ, τὸ λεπτεύειν τὴν θεῖαν Γραφήν· δι' ἧς ἡ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας· συντηρεῖται δύναμις· ὡς εἶναι πάντα τριλαυγὴ καὶ νηπιοὺς κατὰ δόξα, καὶ δίχα τινὸς δολερῶς κοιλότητος. Τοῦτο γάρ ἡ φιάλη αἰνιττεται· μήτε ἄγαν βαθυνομένου τοῦ σχήματος· αὐτῆς, μήτε δι' εὐθείας· ἐξυπτιάζοντος· ὡς μήτε κοίλον ἀκριδῶς εἶναι δοκεῖν, μήτε ἐπίπεδον. Εἰ οὖν ταῦτα εἰσιν αἱ φιάλαι τοῦ λόγου, οὐκ ἐκ γῆνης ὕλης ἐδηλονότι συστήσονται, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀρώματος· αὐτῆς ἐστὶ ἡ φύσις ἐκείνου τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα, καθὼς ἐν προοιμίῳ φησὶν ἡ Νύμφη.

Ἀριγένους. — Σιαγόνας Χριστοῦ τοὺς διακονομένους λόγῳ Θεοῦ καὶ τροφῇ πνευματικῆς νοητίον, κ. τ. λ. (71).

Χεῖλη αὐτοῦ, κλίνα στάζοντα σμύρναν.

Γρηγορίου. — Ἐπαινέται μετὰ τὰς σιαγόνας τὰ χεῖλη, δι' ὧν ὁ λόγος ἀρωματίζων προέρχεται. Δύο δὲ κατὰ ταυτὸν μαρτυρεῖ ἀρετὰς τῶν λόγων διὰ τοῦ διπλοῦ ὑποδείγματος· ὧν μὲν γάρ ἐστιν ἡ ἀλήθεια λαμπροτέρα τε καὶ φωτειοδής, ἐν τοῖς λεγομένοις θεωρουμένη ὡς περ κρίνον, ἐτέρων δὲ, τὸ μόνην τὴν νοητὴν καὶ ἄϋλον ζωὴν ὑπὸ τῆς διδασκαλίας προδεικνυσθαι, διὰ τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, ἀπονεκρουμένης τῆς κάτω ζωῆς, τῆς διὰ σαρκὸς τε καὶ αἵματος ἐνεργουμένης. Ἡ γὰρ ἀπορρέουσα τοῦ στόματος σμύρνα, καὶ τὴν δεχομένην πληροῦσα ψυχὴν, ἐμφαίνει τὴν τοῦ σώματος νέκρωσιν· ὁ τοίνυν τέλειος καὶ καθαρὸς ὀφθαλμὸς ὁ τὴν σιαγὸνα φιάλην ποιῶν τὴν τὰ μύρα ἐξ ἑαυτῆς πηγάζουσαν, οὗτος ἀνθεὶ τὰ κρίνα τῶν λόγων διὰ τοῦ στόματος, τῶν τῇ θεῖα κεκαλλωπισμένων λαμπρότητι· οὕτω γὰρ τοὺς δι' ἀρετῆς εὐποροῦντας ἐνομάζει ὁ λόγος· ἀφ' ὧν γίνεται ἡ τῆς σμύρνης σταγὼν, ἀνελλιπῶς πληροῦσα τὴν τῶν δεχομένων διάνοιαν· ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς ὕλικῆς ὑπερσφία, διὰ τὴν τῶν ὑπερκειμένων ἀγαθῶν ἐπιθυμίαν, ἀνεργήτων τε καὶ νεκρῶν γενομένων.

Κυρίλλου. — (72) Τὰ στάζοντα σμύρναν λέγει, τὰ ὁμολογοῦντα χεῖλη τὸν θάνατον.

Ἀπολιταρίου. — Αὐτὸς μὲν οἷα κρίνον ἀκμάζει, τὸ μὲν δὲ τὴν διὰ θανάτου πρὸς ζωὴν εἰσηγεῖται μετίζεσιν.

ιδ'. Χεῖρες αὐτοῦ τερνεταί, χρυσαί, πεπληρωμέναί θαρσεῖς.

A assimilata. Cephas enim *petra* interpretatur. Unde apostolos vocat elatos et nigros afflictionem eorum significans. Cæterum septoculata Spiritus sancti virtus Ecclesiam aspiciens, oculi ejus dicuntur; plenitudines autem aquarum, horum dilectio: vel ut plenitudinem lavacri regenerationis ostendat, et in candore innocentiae super plenitudinibus Ecclesiarum sedentes sacerdotes.

VERS. 13. *Maxillæ ejus sicut phialæ aromatis germinantes unguentaria.*

Gregorii. — Consequenter post oculos laudantur maxillæ quarum munus est divinam communire Scripturam, per quam corporis Ecclesie vires conservantur, ut sint omnia perspicua et infantibus manifesta absque ulla fraudulenta concavitate. Hoc enim phiala insinuat cum figura ipsius non nimis profunda sit, neque se in rectum quasi resupinet, ne accurate concava videatur, neque plana. Si ergo isinijsmodi sint verbi phialæ, nequaquam uti sub initium Sponsa dicit.

Origenis. — Maxillæ intelligi debent hi qui verbo Dei ac cibo spiritali ministrant, etc.

Labiæ ejus lilia stillantia myrrham plenam.

Gregorii. — Post maxillas laudantur labia, per quæ verbum aromatizans profertur. Duas autem virtutes verbo simul tribuet gemino exemplo, quorum alterum quidem veritas est, quæ in dictis et splendida et illustris conspicitur instar lilii: alterum vero quod sola intelligibilis est immaterialis vita explicetur a doctrina per contemplationem rerum quæ mente intelliguntur, exstincta vita hac inferiori, cujus in carne ac sanguine vis sese exerit. Etenim ex ore distillans myrrha quæ recipientem animum replet, mortificationem carnis clare denotat. Quare perfectus ac purus oculus, qui de maxilla phialam efficit, unguenta ex eo scaturientem, hic sermonum lilia profert per os illorum qui divino splendore sunt ornati. Nam sic appellat illos qui ex virtute fragrantiam quamdam spirant, quique myrrham distillant quæ sine defectu mentem recipientium eam replet: estque vitæ hujus corporeæ contemptus propter supernorum bonorum cupiditatem.

Apollinarii. — Stillantia myrrham vocat labia mortem confitentia: ipse quidem liliorum instar floret, nobis autem per mortem ad vitam adducit translationem.

VERS. 14. — *Manus ejus tornatæ, aureæ, impletæ Tharsis.*

NOTÆ.

(71) *Patrol.* t. XVII, col. 276.

(72) In C. B. hæc sub nomine Apollinarii inscribuntur cum sequente scholio.

Philonis. — Tornatæ ac perforatæ manus auræ A sunt propter impeccantiam repletæ conversione gentium : Tharsis enim est *versio gaudii*.

Gregorii. — Esse quidem oculi beneficium imperfectum in Ecclesiæ corpore, si manuum ab eo ministerium sit disjunctum, ab Apostolo clare didicimus, qui ait : *Non potest oculus dicere manui : Opera tua non indigeo* ⁹⁹. Nam tum maxime vis oculorum conspicitur, cum ipsa opera oculorum acuminis testimonium perhibent; per studium præclararum rerum egregie se duci declarantium, a quibus igitur capitis forma laudatur; per eadem quoque manuum laus absolvitur. Caput autem Christum intelleximus, aurum a sacro sermone nominatum, propterea quod extra omne peccatum sit. Itaque aureas quoque manus dicit, per quas puritatem et impeccantiam et ab omni vitiositate alienationem ac remotionem insinuat. Manum autem intelligimus omnino eam quæ communia Ecclesiæ bona, ad usus præceptorum administrat; cujus hæc propria laus est, ut capitis naturæ similis fiat, secundum puritatem et peccati vacuitatem. Tum enim manus fit pura, cum tornando totum illud abraserit quod elegantiae impedimento est : v. gr. studium placendi hominibus, sui ipsius amorem inordinatum, avaritiam atque similia. Cæterum cum vox *Tharsis* aliquando quidem in malum sumatur, juxta illud : « Conteret naves Tharsis ⁹⁹, » aliquando autem ad id quod beatum ac bonum est, ut in Ezechiele : « Et species ejus sicut species Tharsis ⁹⁹, » in meliori usurpatum est significatione, voce illa indicante, id quod colorum corporisque sit expers, ac mentis intelligentia percipiatur. Tunc igitur fiunt manus auræ plenæ Tharsis, quando a semetipsis omne supervacaneum atque corporeum sponte sua quasi tornando deterentes, ad sortem divinam ac spiritalem transeunt, omni *cussa*.

Venter ejus pyxis eburnea super lapidem sapphirum.

Gregorii. — Venter est cogitandi et ratiocinandi vis animæ in qua, utpote pura, et lævis, et fulgida, reponitur tanquam pyxide eburnea, ut ei clara minimeque confusa divinorum oraculorum Scriptura imprimatur. Cæruleus autem sapphirus symbolum est cordis nostri disciplinas hasce excipientis, ut ea quæ sursum sunt sapiat et ubi thesaurus ^D reponitur istic etiam spe quietis oculos oblectet, ita ut divina præcepta attendendo non fatigetur; spe cælesti eam quæ animi oculis inest cernendi facultatem recreante. Quemadmodum tradunt hunc lapidem per cæruleum colorem fatigatum oculum recreare.

Origenis. — Venter sunt illi qui capaces sunt Verbi mysteriorum, etc.

⁹⁹ 1 Cor. xii, 21. ⁹⁹ Psal. xlvii, 8. ⁹⁹ Ezech. i, 16.

NOTÆ.

(73) *Patrol.* t. XVII, col. 276.

Φίλωνος. — Τορρυταί αι διατρηθείσαι χεῖρες· χρυσαί διὰ τὸ ἀναμάρτητον· πεπληρωμέναι τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐθνῶν· Θαρσεὶς γὰρ ἐπιστροφή χαρᾶς.

Γρηγορίου. — Ὅτι μὲν ἀτελής ἐστὶν ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ χάρις, τῆς τῶν χειρῶν ὑπουργίας διαζευγμένη, σαφῶς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου μαμαθῆκαμεν λέγοντος· Ὁὐ δύναται ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρειαί σου οὐκ ἔχω· τότε γὰρ μάλιστα τῶν ὀφθαλμῶν ἡ ἐνέργεια δεικνύεται, ὅταν τὰ ἔργα μαρτυρεῖ τὴν ὀφθαλμῶν τῷ ὀφθαλμῷ, διὰ τῆς ἐπὶ τὰ κατὰ σπουδῆς τὴν ὀδηγίαν ἐπισημαίνοντα· οἷσιν οὖν τὸ τῆς κεφαλῆς εἶδος ἐγκωμιάζεται, διὰ τῶν αὐτῶν καὶ ταῖς χεῖρας· κεφαλὴν δὲ τὸν Χριστὸν ἐνοήσαμεν, χρυσίον παρὰ τοῦ λόγου κατονομασθέντα, διὰ τὸ πάσης ἁμαρτίας ἐκτὸς εἶναι· χρυσᾶς οὖν καὶ τὰς χεῖρας δι' ὧν τὸ καθαρὸν τε καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάσης κακίας ἀμύγει· τε καὶ ἀπαράδεκτον ἐμφαίνει. Χεῖρα δὲ νοσοῦμεν πάντως, τὴν τὰ κοινὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς τῶν ἐντολῶν χεῖρας διαχειρίζουσαν· ἥς ἑπαινος· τῆς ὁμοιωθῆναι τῇ τῆς κεφαλῆς φύσει κατὰ τὸ καθαρὸν τε καὶ ἀναμάρτητον· καθαρὰ γίνεται ἡ χεῖρ ὅταν διὰ τῆς τορρυτίας ἀποξύνεται τὸ ἐμποδίζον ἅπαν τῷ κάλλει· οἷον τὸ ἀνθρωπάρεσκον, τὸ φιλαυτον, τὸ φιλοκερδῆς, καὶ τὰ ὅμοια· τῆς δὲ Θαρσεὶς λέξεως, ποτὲ μὲν λαμβανομένης ἐπὶ κακοῦ, ὡς τὸ « Συντρίψει πλοῖα Θαρσεὶς »· ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ μεμακαρισμένου καὶ ἀγαθοῦ, ὡς τὸ ἐν Ἰσαΐα [Ἰεζεκιήλ] καὶ τὸ « Εἶδος αὐτοῦ, ὡς εἶδος Θαρσεὶς »· τῇ τοῦ ἐπὶ τοῦ κρείττονος ἐχρήσατο σημασίᾳ, δηλώσης τῆς λέξεως τὸ ἀχρωμάτιστον καὶ νοητὸν καὶ ἀσώματον. Τότε οὖν γίνονται αἱ χεῖρες χρυσαί πληρεῖς Θαρσεὶς, ὅταν ἀκριβῶς ἀφ' ἑαυτῶν πᾶν τὸ περιττὸν καὶ σωματοειδὲς ἀποτορεύσασαι ἐκ προαιρέσεως, πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ νοητὸν μεταβαίνουσι, τὴν ὁλόκληρην πᾶσαν καὶ βαρεῖαν περὶ τὰ πράγματα σχέσιν ἐκτιναξάμεναι.

crassa et gravi erga res vitæ hujus affectione ex-

Κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον, ἐπὶ λίθου σαρφείρου.

Γρηγορίου. — Κοιλία, τὸ διανοητικὸν καὶ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ ἀποτίθεται καθαρῶς τε ὄντι καὶ λείψ καὶ στήλθοντι· καθάπερ τὸ πυξίον τὸ ἐλεφάντινον· ὥστε τρανὴν τε καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν θεῶν λογίων ἐντυποῦσθαι Γραφήν. Ὁ οὐρανοειδὴς δὲ σάφειρος, σύμβολον τοῦ τὴν καρδίαν ἡμῶν ταῦτα δεξαμένην τὰ μαθήματα τὰ ἄνω φρονεῖν, ὅπου τὸν θησαυρὸν ἐναποτίθεται· κάκει τὰς ὕψεις τῇ ἐλπίδι προσαναπαύειν· ὥστε μὴ κάμνειν ἐν τῇ προσοχῇ τῶν θεῶν παραγγελμάτων· τῆς οὐρανίας ἐλπίδος τὸ ὀπτικὸν τῶν τῆς ψυχῆς ὀμμάτων ἀναπαυούσης· ὡς περ φασὶ τὴν λίθον ταύτην διὰ τοῦ κυανέου χρώματος προσαναπαύειν τὸν ὀφθαλμὸν κάμνοντα.

Ὀριγένους. — Κοιλία ἐστὶ τοῦ λόγου, οἱ χωρητικοὶ τῶν μυστηρίων, κ. τ. λ. (73).

Κυρίλλου. — Ἐἴεν δ' ἂν οὗτοι καὶ βάσεις · οἱ γὰρ Α οἰκοδομοῦμενοι ἐποικοδομοῦνται τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν.

ε'. *Κνήμαι αὐτοῦ, στύλοι μαρμάρينوι, τεθεμελιωμένοι ἐπὶ βάσεις χρυσαῖς.*

(74) Ἀκολούθως τὰ κνήμας μετὰ τὴν κοιλίαν ἐπαινεῖ, ὡς φησὶ στύλους εἶναι μαρμαρίνους τεθεμελιωμένους ἐπὶ βάσεις χρυσαῖς · στύλοι δὲ τῆς Ἐκκλησίας, οἷον Πέτρος καὶ Ἰωάννης, οἱ θεμέλιον τὸν Χριστὸν χρυσοῦν λεγθέντες · μαρμάρينوι δὲ, οὐσπερ εἶπε Παῦλος ἑδραῖωμα διὰ τὸ ἑδραῖον καὶ ἀσάλευτον, καὶ τῷ λαμπρῷ βίῳ καὶ τῷ ὑγιαίνοντι λόγῳ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας βασταζόντες τὴν καὶ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, ὡς διὰ στύλων μαρμαρίνων, τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας βασταζέειν. Ὁ γὰρ ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις τελειωθείς ἐντολαῖς, στύλος καὶ ἑδραῖωμα τῆς Ἐκκλησίας κατασκευάζεται · ὥστε τοῖς δυσὶ τούτοις κατορθώμασιν, ὅλον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καθάπερ κνήμαις τισὶν ἐπερείδεται τοῦ χρυσοῦ θεμελίου τῆς κατὰ πίστιν βάσεως τῆ ἀκλινῆς καὶ ἀμετάθετον · καὶ τῷ ἐν παντὶ ἀγαθῷ πάγιον τοῖς λογισμοῖς ἐμποιοῦντος.

ις'. *Εἶδος αὐτοῦ ὡς Λιβανὸς ἐκλεκτός, ὡς κέδροι · φάρυγξ αὐτοῦ ῥυμκασμός καὶ ὄλος ἐπιθυμία · οὗτος ἀδελφιδὸς μου, καὶ οὗτος πλησίον μου, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ.*

Γρηγορίου. — Μετὰ τοὺς κατὰ τὸ μέρος ἐπαίνους, καθάπερ κεφαλιουμένη ὅλον τοῦ Νυμφίου τὸ κάλλος, ταῦτά φησι · δηλοῦσα, ὡς οἶμαι, ὅτι περὶ τὸ βλέπόμενον κάλλος τοῦ Νυμφίου ἐστὶν ὁ ἑπαινος · ἐκεῖνὸ φημι τὸ βλέπόμενον · ὃ διὰ τὸν καθ' ἑαυτοῦ μελῶν τῶν συμπληρούντων τὴν Ἐκκλησίαν σωματοποιεῖ ὁ Ἀπόστολος · Ἐν γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν εἶναι τὰς μυριάδας τῶν κέδρων, αἷς διεληπταὶ πανταχόθεν ὁ Λιβανός · δηλοῦσα διὰ τῶν λεγομένων ὅτι οὐδὲν ταπεινὸν καὶ χαμαιζήτηλον συντελεῖ πρὸς τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος, ἐὰν μὴ τι κατὰ τὴν κέδρον ὑψηλὸν ἦ καὶ πρὸς τὰ ἄνω τῆ ἀρετῆ ἐπιγόμενον. Ὁ Λιβανός δὲ ὄρος ἐστὶ περιφανές τε καὶ λάσιον · καὶ ἐπειδὴ πολλάκις καὶ ὁ διάβολος Λιβανός ὀνομάζεται, καὶ κέδροι οἱ διόμενοι, ὡς τό · « Καὶ συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου · » νῦν ἡ Νύμφη τῷ ἐκλεκτῷ Λιβάνῳ τὸ εἶδος τοῦ Νυμφίου παρέκασεν, ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐκλαμβάνουσα τὴν ὀνομασίαν · ὡς ἐν τῷ, « Δίκαιος ὡς φοινῆς ἀνθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. » Διὰ τί δὲ ποτε μὲν ἐπὶ καλοῦ λαμβάνεται ὁ Λιβανός ἅμα τοῖς κέδροις, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου; Ἐπειδὴ πέφυκε παρυσίτασθαι τῇ ἀρετῇ ἢ κακίᾳ, καὶ ἐξομοιοῦσθαι αὐτῇ · ὅθεν καὶ, Ὡς Λιβανός ἐκλεκτός, φησὶν · ἐκλογὴ δὲ πάντως ἐκ τῆς τοῦ ἐναντίου παραθέσεως γίνεται · διὸ ὁμῶνυμόν ἐστι τὸ ἀγαθὸν, ἐπὶ τε τοῦ ὄντως ὄντος τοιοῦτον, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄντος μὲν, ὑποκρινόμενον δὲ δι' ἀπάτης καὶ δοκοῦντος εἶναι ὃ οὐκ ἐστίν. Ὁ μὴ δια-

Cyrilli. — Utique hi fuerint etiam bases. Nam ædificantes ædificant supra fundamentum apostolorum et prophetarum.

Vers. 15. *Crura ejus columnæ marmoreæ super aureas.*

Gregorii. — Consequenter post ventrem laudat crura, quæ dicit columnas esse marmoreas fundatas super bases aureas. Columnæ autem Ecclesiæ sunt, v. gr., Petrus et Joannes, qui fundamentum habebant Christum aurum dictum; marmoreæ vero (quas Paulus vocavit firmamentum propter firmitatem quæ commoveri non possit), ut qui illustri vita et sana doctrina commune corpus Ecclesiæ gestent atque fulciant. Sed et hoc, nempe Deum diligere ex toto corde et proximum sicut seipsum, tanquam per duas columnas marmoreas, commune corpus Ecclesiæ sustentat. Qui enim in duobus istis præceptis perfectus est columna et firmamentum veritatis efficitur: adeo ut duobus istis præclare gestis universum Ecclesiæ corpus quasi quibusdam cruribus innitatur aureo basis illius fundamento, quæ fides est, immobilitatem non mutabilem et constantiam in omni bono animis indente.

Vers. 16. *Species ejus ut Libanus, electus sicut cedri: guttur ejus dulcedines et totius desiderium. Hic fratruelis meus et hic proximus meus, filiæ Jerusalem.*

Gregorii. — Post laudes particulares, quasi ad caput revocans, universam Sponsi pulchritudinem ista dicit, significans, ut arbitror, versari hoc encomium ipsius in ea Sponsi pulchritudine quæ sub aspectum cadit. Id autem intelligo per hoc quod sub oculos cadit, de quo quasi quoddam corpus constituit Apostolus, collectis membris singulis quæ integram Ecclesiam absolvunt. Ait enim unam ipsius speciem esse infinitas illas cedros, quibus undique cinctus est Libanus; istis verbis significans nihil humile neque abjectum ad venustatem corporis illius conferre, nisi sublime sit instar cedri ac vertice suo sursum tendat. Cæterum mons Libanus illustris est ac densus, et quia sæpenumero etiam diabolus vocatur Libanus et cedri dæmones, ut in isto: « Et conteret Dominus cedros Libani »; modo sponsa electo Libano sponsi speciem assimilavit in meliorem partem accipiens denominationem, ut in isto: « Justus ut palma florebit, sicut cedrus quæ in Libano est multiplicabitur » . Cur autem aliquando quidem in bonum Libanus una cum cedris, aliquando vero in contrarium accipitur? Quia nimirum virtuti vitium a propinquo adnosci, ipsique assimilari solet. Unde etiam sicut Libanus electus ait. Electio autem omnino fit per contrarii collationem. Itaque cum una boni appellatio diversa significet ac simul de eo usurpetur, quod revera bonum est, et quod tale

⁷⁵ Psal. xxviii, 5. ⁷⁶ Psal. xci, 13.

NOTÆ.

(74) Hæc in C. B. Gregorii nomen præ se ferunt.

non est, sed per fraudem esse se bonum simulat : A Idque videtur esse quod non est. Qui in boni dijudicatione non fallitur, quod eximie selecteque bonum est erroneo et fallaci præfert. Quare cum Christi corpus per membra singula fiat integrum et membra multa corpus unum sint, secundum Apostolum 97, eam ipsam ob causam totam Sponsi venustatem Libanum electum appellavit, discrimen hujus et ejus qui reficitur per vocem electi constituens. Cæterum cum favus mellis sint boni sermones, vocis autem ortus sit ex gutture in quo spiritus sonat, per hoc ministros et interpretes sermonis in quibus Deus loquitur significare videtur mel divinum e gutture suo, velut e quodam fonte prominentes. Propriis porro quibus foverat nobis desideratum designans, tunc demonstrando ait : Hic est ille qui quod frater noster factus sit ex Juda nobis exortus proximus exstitit.

Vers. 17. Quo abiit fratruelis tuus, pulchra in mulieribus? quo respexit fratruelis tuus, et quæremus eum tecum.

Primum quidem de eo quidnam esset instituunt sermones hæc virgines animæ, id quod didicerunt ex indiciis quibus ipsam descripserat. Idcirco statim de eo ubi sit interrogant, ut cognito quidem ubi sit adorent in loco ubi steterunt pedes ejus 98; ubi autem respexerit, sic semetipsas constituent, ut et ab ipsis ejus gloria conspiciatur, cujus apparitio salutem affert aspicientibus. Præbet igitur se ducem illis, ut quem quærebant assequantur, quem admodum Philippus cum Nathanaeli dixit : « Veni et vide 99, pro isto vide locum indicans in quo sit is qui quæritur et quo respiciat.

Nili. — Sponsa persuasit illis exponens Sponsi pulchritudinem et posuit prout voluit, unde quoque verbo suffragatæ fuerunt amori Sponsæ et rebus ipsis desiderium confirmant, et amanti compatiuntur, et ex narratione erga ipsum amatorio quodam motu afficiuntur. Istius modi enim a revera pulchra et conspecta in sui rapiunt desiderium, et audita trahunt in affectum, quare in posterum una cum illa student ipsum quærerere.

Apollinariii. — Ubique quidem adest Sponsus Verbum, in paratum autem vires exerit et operatur, uti prius in Israel, ita nunc in Ecclesia totum D præstat, præsentia Salvatoris, excellenter autem in sanctis. Hic igitur per symbola ostendit, ipsum conversantem, tempus insinuans quo dixerat cæsum ac vulneratum et amictu spoliatum iri.

CAP. VI.

I. Fratruelis meus descendit in hortum suum ad phialas aromatis pascere in hortis et colligere lilia.

Utique hæc quasi quædam corporea et externa

97 1 Cor. xiv, 12. 98 Psal. cxxxv, 7. 99 Joan. i, 26.

NOTÆ.

(75) Anonyma in C. B.

μαρτάνων τοίνυν τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως, τὸ ἐξελεγμένον ἀγαθόν, ἀντὶ τοῦ ἡπατημένου προσεβλετο. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ σῶμα Χριστοῦ διὰ τῶν καθ' ἕνα στον πληροῦται μελῶν, καὶ τὰ πολλὰ μέλη ἐν σῶμα γίνονται κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τούτου χάριν ὄλον τοῦ Νυμφίου τὸ κάλλος τὸν ἐκλεκτὸν ὠνόμασε Λίβανον, τὴν πρὸς τὸν ἀπόβλητον διαφορὰν τῷ ἐκλεκτῷ διαστείλασα· ἐπειδὴ δὲ κηρία μέλιτος οἱ καλοὶ εἰσι λόγοι, ἡ δὲ τῆς φωνῆς γέννησις ἐκ τοῦ φάρυγγος, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα προσπίπτον ἐκ τῆς ἀρτηρίας ἡγεῖ· εἶκοι δὲ διὰ ταύτης τοὺς ὑπηρετάς τοῦ λόγου δηλοῦν, ἐν οἷς λαλεῖ ὁ Θεός, τὸ μέλι, τὸ λεῖον διὰ τοῦ φάρυγγος τοῦ ἰδίου πηγάζοντος· χαρακτηρισάσα δὲ δι' ὧν ἡδύνατο τὸν ποθοῦμενον, τότε δεικτικῶς, Οὗτός ἐστι, φησὶν, ὁ δὲ διὰ τοῦ ἀδελφοῦ γενέσθαι ἐξ Ἰουδα ἡμῖν ἀνατείλας πλησίον ἐγένετο.

ἰζ'. Ποῦ ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφιδός σου, ἡ καλὴ ἐργυραεὶ; ποῦ ἀπέβλεψεν ὁ ἀδελφιδός σου; καὶ ζητήσωμεν αὐτὸν μετὰ σοῦ.

Γρηγορίου (75). — Πρῶτον μὲν περὶ τοῦ, τί ἐστιν, ἐποίησαντο τὸν λόγον αἱ παρθῆ.οι ψυχαί, ὅπερ ἐδιδάχθησαν δι' ὧν αὐτὸν ὑπέγραψε. Αὐτὸ ἀρτίως περὶ τοῦ ποῦ πυνθάνονται, ἵνα ὅπου μὲν ἐστὶ μαθοῦσαι, προσκυνήσωσιν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ· ὅπου δὲ ἀπέβλεψεν, οὕτως ἑαυτὰς στήσωσιν, ὥστε καὶ αὐταὶ ἐποφθῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐπιφάνεια σωτηρία τῶν ἐποφθέντων γίνεται· καθῆγεῖται τοίνυν αὐτῶν πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου κατάληψιν· καθάπερ Φίλιππός ποτε τῷ Ναθαναήλ, « Ἐργὸν καὶ ἰδε » ἀντὶ τοῦ, Ἴδε, τὸν τόπον ὑποδεικνύουσα ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ ζητούμενος, καὶ ὅπου βλέπει.

Νελίου. — Ἐπεισεν αὐτὰς ἐξηγουμένη τὸ κάλλος τοῦ Νυμφίου, καὶ διέθηκεν ὡς ἐδούλετο· ὅθεν καὶ τῷ λόγῳ συνεψηφίσαντο τῷ τῆς Νύμφης ἔρωτι, καὶ τοῖς ἔργοις βεβαιῶσαι τὸν πόθον· καὶ τῇ ἐρώσῃ συμπάσχουσαι, καὶ ἐρωτικὸν παθοῦσαι τι πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς διηγῆσεως. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ὄντως καλὰ, καὶ ὀρώμενα χειροῦται πρὸς πόθον, καὶ ἀκούμενα ἐφέλκεται πρὸς διάθεσιν· διὸ καὶ ζητεῖν αὐτὸν μετ' αὐτῆς λοιπὸν σπουδάζουσιν.

Ἀπολλινάριου. — Πανταχῆ μὲν πάρεστιν ὁ Νυμφίος· λόγος· πρὸς δὲ τὸ ἐπιτήδειον ποιεῖται τὰς ἐνεργείας, ὡς ἐν τῷ Ἰσραὴλ πρότερον, καὶ νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ὄλον τοῦ Σωτῆρος ἡ παρουσία, ἐξαρτίως δὲ ἐν τοῖς ἁγίοις· ἐνταῦθα τοίνυν διὰ τῶν συμβόλων δεικνύουσιν αὐτὸν διατριβόντα· τὸν καιρὸν αἰνιξαμένη καθ' ὃν ἐφη πατάσσεσθαι, καὶ τραυματίζεσθαι, καὶ τὴν περιβολὴν ἀφαιρεῖσθαι.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α'. Ἀδελφιδός μου κατέβη εἰς κήπον αὐτοῦ· εἰς φιάλας τοῦ ἀρώματος ποιμῆναι ἐν κήποις, συλλέγειν κρίνα.

Γρηγορίου. — (76) Αὕτη μὲν ἡ σημαντικὴ τοῦ

(76) Anonyma in C. B.

λόγου πρὸς τὰς νεανίδας ἐστιν ὁδηγία· δι' ὧν μανθά-
 νουσι· καὶ ὅπου ἐστὶ, καὶ ὅπου βλέπει· διὰ τούτων
 δὲ τὸ εὐαγγελικὸν μυστήριον μανθάνομεν. Ἀδελφί-
 δος γὰρ παρ' αὐτῆς ὀνομάζεται, διὰ τὸ ἀδελφιδούς
 ὑπάρχειν τῶν τε ἐξ ἔθνῶν λαῶν, καὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων·
 τὸ δὲ κατέβη διὰ τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱερὺχὸν
 καταβάνα, καὶ γενόμενον ἐν λησταις. Κατέβη γὰρ
 ἐκ τῆς ἀφράστου μακαριότητος· φανερωθὲν ἐν σαρκί,
 τοῦ ποιῆσαι πάλιν κῆπον τὴν ἔρημον, τῆ τῶν ἀρετῶν
 φυτεῖα καλλωπιζόμενον. Ἀναφυτεύει γὰρ τὸ ἐκτυτὸν
 γεώργιον ὁ ἀληθινὸς γεωργὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους.
 Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν αὐτοῦ γεώργιον· αἱ δὲ τοῦ ἀρώμα-
 τος φιάλαι, ἐν μὲν τῆ τοῦ κάλλους ὑπογραφῆ πρὸς
 τὸ τῶν σιαγῶνων ἐγκύμιον παρελήφθησαν· ἐνταῦθα
 δὲ τόπος εἶναι τοῦ Νυμφίου καὶ ἐνδιαίτημα παρὰ
 τοῦ Λόγου μνηύεται· τοῦτο μανθανόντων ἡμῶν, ὅτι
 οὔτε ἐν ἔρημῳ τῶν ἀρετῶν ψυχῇ ὁ Νυμφίος λόγος
 αὐλίζεσθαι· ἀλλ' εἴ τις φιάλη ἀρώματος γένοιτο
 φύουσα μυρσιχὰ, ὁ τοιοῦτος κρατῆρ τῆς σοφίας
 γενόμενος, δέχεται ἐν ἑαυτῷ τὸν θεὸν ἀκήρατον ὀι-
 νον· δι' ὧν γίνεται τῷ δεξαμένῳ εὐφροσύνη. Νομῆν
 δὲ νέμεται τοῦ Νυμφίου τὸ ποίμνιον, οὐκ ἐν ἔρημοις
 ἀκάνθας, οὐδὲ πᾶν χορτώδη, τὰ δὲ ἐκ τῶν κήπων
 ἀρώματά τε καὶ κρίνα, αἵτινά ἐστιν ὅσα σεμνὰ, ὅσα
 δίκαια, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὐφρημα· εἴ τις ὀρετῆ
 καὶ εἴ τις ἔπαινος· ἅπερ εἰς τροφήν αὐτῆς ὁ καλὸς
 συλλέγει ποιμήν· τὰ μὲν γὰρ κρίνα τοῦ λαμπροῦ
 καὶ καθαροῦ τῆς διανοίας αἶνιγμα γίνεται, ἡ δὲ τῶν
 ἀρωμάτων εὐπνοια, τοῦ πάσης ἁμαρτιῶν δυσωδίας
 ἀλλοτριῶς ἔχειν.

Nelou. — Ὅσπην μὲν ἐπὶ τῆ λέξει ζηλοτυπίαν
 ἔχει τὸ ῥητόν· διακρούεται γὰρ τὰς μετ' αὐτὴν ζη-
 τεῖν βουλομένας, ἀπεληλυθέναι λέγουσα αὐτὴν, ὅπου
 δυσχερὲς ἡ ἀδύνατον ἐκεῖνας καταβῆναι· ἡ δὲ διά-
 νοια δηλοῖ, ὅτι καταβέβηκεν ὁ Νυμφίος εἰς κῆπον
 οἰστῶν λαχάνων, ἃ ἐστὶ ἀσθενῶν τροφή καὶ ὀλιγο-
 πίστων ἕδισμα· τάχα οὐκ ἂν καταβάς, εἰ παράδεισος
 ὁ κῆπος ἐτύγγανεν ὦν. Εἰσέρχεται γὰρ εἰς τὰ τελειό-
 τερα· ὡς ἐπιπέδοις ὀμαλῶς ἐπιβαίνων τοῖς ἰσοτιμοῖς·
 καταβαίνει δὲ εἰς τὰ ὑποδεέστερα, τὴν τῆς συγκατα-
 βάσεως οἰκονομίαν ὀνομάζων καταβάσιν· καὶ τοῦ
 ποιμαίνειν δὲ ἐν κήποις τὴν πρὸς τοὺς ποιμαίνομέ-
 νους συγκατάβασιν δηλοῖ· οὐ δυνθέντας προδῆναι
 δι' ἀσθένειαν τοῖς ὄρεσι τῆς φυσικῆς καὶ ἀρχαίας
 εὐδιαγώγου νεμῆς, πρὶν ὁ ποιμήν πρὸς αὐτοὺς
 καταβῆ· ἔκσι δὲ φιλανθρωπίαν γενόμενος, ὅπου αὐ-
 τοὶ κατέπεσον δι' ἀμέλειαν· ποιμαίνων δὲ τοὺς ἀσθε-
 νετέρους, ἐν τοῖς τῆς συγκατάβασεως κήποις, εἶπου
 εὐρη κρίνα ἀνθεῖν ἀρξαμένους τὸ τῆς ἐπὶ θεὸν πε-
 ποθήσεως ἄνθος· καὶ τὴν μέριμναν τῆς σωματικῆς
 ἀνάγκης ἐπιβρίβαντα ἐπ' αὐτόν. Συλλέγει δὲ ταῦτα
 μεταφυτεύων ἐν ἐπιτηδαιοτέρῳ τόπῳ πάντως· καὶ
 τάγματι· κρίνων γὰρ ἐπιτηδεῖον τοῦτοις τὴν ἐν κή-
 ποις διαγωγὴν· ἵνα μὴ καὶ τοῦ ἔθνους ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν
 ἔκκλιοντος κατάστασιν, καὶ τῆς πρὸς τοὺς τοιοῦτους
 πολλῆς κοινωρίας ἐρεθίζουσης πρὸς ζῆλον μιμησεως·
 ἐπὶ τὴν παλαιάν κατενεχθῶσι συνθήειαν.

A est pro adolescentulis manductio, unde intelli-
 gunt et ubi sit et quo respiciat : per hæc autem
 Evangelii mysterium discimus. *Fratruelis* enim
 ab ipsa nominatur, quia populus ex gentibus et
 ex Judæis fratres sunt. Illud autem *descendit*,
 significat il'um qui a Jerusalem in Jericho de-
 scendit et incidit in latrones. Descendit enim ab
 ineffabili beatitudine, quando apparuit in carne,
 ut ex deserto iterum faceret hortum virtutum
 plantatione ornatum. Verus enim agricola de inte-
 gro plantat arvum suum, nempe nos homines.
 Etenim nos arvum ipsius sumus. Phialæ autem
 aromatis hactenus in descriptione pulchritudinis
 Sponsi, ad maxillarum encomium fuerunt accom-
 modatæ : hic autem a Verbo insinuantur esse
 B locus in quo Sponsus degat, discentibus ex eo no-
 bis, non versari Sponsum in ea anima ubi virtutum
 quedam sit solitudo ; sed si quis aromatis sit
 phiala et unguenta proferat, is deinceps sapientiæ
 crater factus divinum et incorruptum vinum in se
 recipit, quo bibens exhilaratur. Pascuum porro
 Sponsi grex pascit, non in desertis spinas, neque
 herbam gramineam, sed ex hortis aromata liliaque
 quæ sunt quæcunque honesta, quæcunque justa,
 quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis : si
 qua virtus et si qua laus, hæc in alimentum
 ipsius pastor bonus colligit : nam lilia quidem
 splendoris et puritatis mentalis quoddam symbo-
 lum sunt ; aromatum vero fragrantia significat
 affectionem ab omni fetore peccatorum abhorren-
 tem.

Nili. — Quantum quidem ad textum litteræ at-
 tinet, zelotypiam continet hæc sententia : repellit
 enim secum quærere volentes, dicens ipsum eo abi-
 visse, quo illas descendere difficile sit aut impossi-
 bile. Sensus autem significat Sponsum descendisse
 in hortum fertilem olerum, quæ sunt cibus infir-
 morum, et edulium eorum qui modicæ sunt fidei,
 forte non descendurum, si hortus iste fuisset pa-
 radisus. Ingreditur enim in ea quæ perfectiora sunt,
 quasi cum æqualibus de plano æqualiter incedens :
 ad inferiora vero descendit, condescensionis dis-
 pensationem nominans descensum : sed et pascere
 in hortis erga eos qui pascuntur condescensionem
 denotat, utpote qui præ infirmitate ad montes natu-
 ralis pascuæ et antiquæ bonæ deductionis, perve-
 nire non valeant, priusquam pastor ad ipsos des-
 cendat, ibi per humanitatem existens, ubi ipsi per
 socordiam corruerant. Cæterum infirmiores in con-
 descensionis hortis pascens sicubi lilia reperiat, id est
 eos qui fiduciæ in Deum florem producere incipient
 et corporeæ necessitatis sollicitudinem in ipsum
 projiciant. Hæc utique colligit in opportuniorem
 omnino locum, ordinemque transplantans, quod
 iis in hortis commorationem judicet ipsis minime
 consentaneam, ne assuetudine ad pristinum statum
 trahente, ac multa cum similibus communicatione
 ad zelum imitationis irritante, ad veterem consu-
 tudinem reducantur.

Cyrelli. — Descendit in infernum ad animas jutorum : hæ namque phialæ sunt aromatis, si quidem patriarchæ primi spirarunt fidem in Christum, et post resurrectionem pascit singulas ecclesias ; colligit vero lilia, nempe viros probos, sive sermonem confessionis ipsorum.

Vers. 2. Ego fratrueli meo, et fratruelis meus mihi qui pascit inter lilia.

Hic canon et terminus est perfectionis in virtute. Nam ex his discimus nihil oportere nos habere præter Deum, neque animæ purificatæ ad quidquam aliud respiciendum esse, sed ita semetipsam ab omni crassa re et cogitatione expurgare debere, ut omnino tota transformata ad spiritalem et immaterialem primævæ pulchritudinis imaginem quam exactissime ipsa se componat. Profert igitur hanc vocem Sponsa quasi speculum voluntatis electione præditum et animatum, quasi dicat : Cum ego toto orbe mei fratruelis faciem intueor, per hoc ipsum tota formæ ipsius pulchritudo in me conspicitur. Talis erat Paulus cum diceret : « Mihi vivere Christus est ». Nihil nempe materialium et humanarum affectionum in ipso vivebat, non tristitia, non ira, non timor, non trepidatio, non fastus, non audacia, non vana gloria, non aliud quidquam eorum quæ animam quadam erga se affectione polluunt, sed solus ille mihi super est qui nihil est horum, sed sanctificatio et puritas, et incorruptio, et lumen, et veritas, et hujusmodi alia quæ animam meam pascunt, non in graminibus vel virgultis, sed in splendore sanctorum. Et sicut in vas vitreum quodecumque injicitur pellucidum fit : sic nutritur anima liliis, id est virtutibus, quibus qui recta vivendi ratione satiatus est, in vita sua conspicuum se reddit, dum moribus suis cujuslibet virtutis speciem exprimit.

Nili. — Adhuc zelotypiam hic textus formatus est : ne enim existimarent ipsum omnibus esse communem, etiam iis qui necdum tali amore digni sunt, se solum soli illi attribuit. Quomodo autem nunc in liliis pascet, qui prius pascebat in hortis, nisi omnino proficientibus iis qui pascebantur :

Sicut corpus non fornicationi, sed Domino ; sic et Sponsa Sponso. Et vice versa, si quis autem nos speciosus in animabus hominum, illum colligens, tanquam cura pastoralis sua dignum, pascit.

Philonis. — Scilicet ego ipsi opera, et ipse mihi mercedem.

Apollinarij. — Ne quis autem existimet hortum ipsius differre a Sponsi in eo conversatione, ostendit semetipsam esse quæ ab ipso pasceatur, eandemque esse lilia. Hæc cum dixisset, Sponsus

¹ Philipp. i, 21. ² I Cor. vi, 13.

Φίλωνος (77).— Κατέβη πρὸς τὰς ἐν ᾧδου τῶν δικαίων ψυχάς· φιάλαι γὰρ αὐταὶ τοῦ ἀρώματος· πρῶτον γὰρ οἱ πατριάρχαι τὴν εἰς Χριστὸν ἐπνευσαν πίστιν· καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὰς κατὰ τόπον ἐκκλησίας ποιμαίνειν· συλλέγειν δὲ κρίνα τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἢ τὸν λόγον τῆς ὁμολογίας αὐτῶν.

β'. Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῶ μου· ἀδελφιδός μου ἐμοὶ ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνοις.

Γρηγορίου (78).— Κανὼν καὶ ὄρος τῆς κατ' ἀρετὴν τελειότητος ἐστὶν οὗτος. Μανθάνομεν γὰρ διὰ τούτων τὸ μὴ δεῖν πλήν τοῦ Θεοῦ μηδὲν ἔχειν. μηδὲ πρὸς ἄλλο τι βλέπειν τὴν κεκαθαρμένην ψυχὴν, ἀλλ' οὕτως ἑαυτὴν ἐκκαθαῖραι παντὸς ὑλικοῦ πράγματός τε καὶ νοήματος, ὡς ὄλην δι' ὄλου μετατεθεισάν πρὸς τὸν νοητὸν τε καὶ αἴλον, ἐναργεστάτην εἰκόνα τοῦ ἀρχετύπου κάλλους ἑαυτὴν ἀπεργάσασθαι. Λέγει οὖν τὴν φωνὴν ταύτην ἡ Νύμφη τὸ προαιρετικόν τε καὶ ἔμψυχον κάτοπτρον· ὅτι Ἐπειδὴ ὅλη τῷ κύκλῳ ἐγὼ τὸ τοῦ ἀδελφιδῶ πρόσωπον βλέπω, διὰ τοῦ ὄλου τῆς ἐκείνου μορφῆς τὸ κάλλος ἐν ἐμοὶ καθορᾶσθαι· οἶος ἦν Παῦλος ὁ εἰπὼν· « Ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός. » Οὐδὲν γὰρ τῶν ὑλικῶν καὶ ἀνθρωπίνων μαθημάτων ἐν αὐτῷ ζῆ, οὐ λύπη, οὐ θυμὸς, οὐ φόβος, οὐ δειλία, οὐ τύφος, οὐ θράσος, οὐ φιλοδοξία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τὴν ψυχὴν διὰ τινος σχέσεως κηλιδούντων· ἀλλ' ἐκεῖνός μοι μόνος ἐστίν, ὃς οὐδὲν τούτων ἐστίν, ἀλλ' ἡ ἀγίασμός καὶ ἀφθαρσία, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθεια, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα ποιμαίνει ψυχὴν, οὐκ ἐν χόρτοις ἢ φρυγάνοις, ἀλλ' ἐν ταῖς λαμπρότεσι τῶν ἀγίων. Καὶ ὡς περ ἐπὶ ὑελίνου σκεύους, οἷον ἂν ἦ τὸ ἐμβαλλόμενον, διαφανὲς γίνεται· οὕτω τρέφεται· μὲν ψυχὴ τοῖς κρίνοις, εἰτ' οὖν ταῖς ἀρεταῖς· ὧν ὁ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐμφορηθεὶς, ἐπίδηλον ποιεῖ διὰ τοῦ βίου ἐκάστης ἀρετῆς τὸ εἶδος, διὰ τοῦ ἤθους ἐπιδεικνύμενος.

Νείλου. — Ὅτι ζηλοτύπως ἡ λέξις ἐσχημάτισται· ἵνα γὰρ μὴ νομίσωσι κοινὸν εἶναι πασῶν, καὶ οὕτω τῶς ἀξίων τὸν πρὸς τῶν τοιούτων ἔρωτα, μόνῃ μόνῃ ἑαυτῷ ἀνατίθῃσι. Πῶς δὲ νῦν ἐν κρίνοις ποιμαίνει; ποιμαίνων ἐν κήποις πρότερον ἢ πάντων προκυψάντων τῶν ποιματινομένων.

(79) Ὅσπερ ἐ τὸ σῶμα, οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, οὕτω καὶ ἡ Νύμφη τῷ Κυρίῳ· (80) καὶ ἔμπαλιν· εἰ δέ τι ἄνθος ὠραῖον ἐν ἀνθρωπίναις ψυχαῖς, ἐκεῖνο συλλέγων ὡς ἀξίον τοῖς ἑαυτοῦ ποιμέσι ποιμαντικῆς.

Φίλωνος. — Ἦγουν ἐγὼ τὰ ἔργα αὐτῶ, καὶ αὐτὸς ἐμοὶ τὸν μισθόν.

Ἀπολιταρίου. — Ὅς ἂν μὴ τις νομίσῃ διεστάναι τὸν κῆπον αὐτῆς, καὶ τὴν ἐκεῖ τοῦ Νυμφίου διατριβὴν, δείκνυσιν ἑαυτὴν εἶναι τὴν ὑπ' αὐτοῦ νεμομένην· καὶ αὐτὴν εἶναι τὰ κρίνα. Ταῦτα εἰπούσης, ὁ Νυμ-

NOTÆ.

(77) Scholium hoc in C. B. Cyrillo ascribitur.

(78) Anonyma in C. B.

(79) Hæc in C. B. ut verba Nili continentur.

(80) Quæ sequuntur Origeni dat C. B.

φίος επιφαινεται, ἐγκωμιά τε λέγων αὐτῆς, καὶ τὸ εὐδοκεῖν ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸ « Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ. »

Kyriλλον. — Ἐγὼ αὐτῷ τὴν πίστιν, καὶ αὐτὸς ἐμοὶ τὴν βασιλείαν ποιμαίνει δὲ ἐν τῇ καθαρότητι τῶν Γραφῶν καὶ τῶν ἁγίων δογμάτων.

γ. *Καλὴ εἶ ἡ κλησίον μου, ὡς εὐδοκία ὠραία, ὡς Ἱερουσαλήμ θάμβος, ὡς τεταγμένα.*

Γρηγορίου. — (81) Ἀναθεῖσα ἑαυτὴν τῷ ἀδελφιδῷ, καὶ δεξαμένην τοῦ ἀγαπηθέντος τὸ κάλλος ἐν τῇ ἰδίᾳ μορφῇ, οἶον ἀξιοῦται παρ' αὐτοῦ; Τί δὲ ἐστὶν ὃ φησιν, ἐνδείκνυται ὁ λόγος τὸ διὰ τῆς κατορθωμένης ἀνόδου μέχρις ἐκείνου τὴν ψυχὴν ὑψωθῆναι, ὡς πρὸς τὰ τοῦ Δεσπότης θαύματα ἑαυτὴν ἀποκλίνει. **B** Εἰ γὰρ ὁ ἐν κλίποις τοῦ Πατρὸς ὑπὲρ τῆς ἡμῶν ἐνηνθρώπησεν εὐδοκίας, ἵνα γένηται ἐπὶ γῆς εἰρήνη, δηλονότι τὸ κάλλος ἑαυτῆς πρὸς τὴν εὐδοκίαν ὁμοίωσασα τὴν αὐτοῦ, Χριστὸν μιμουμένη τοῖς κατορθώμασι. γίνεται τοῖς ἄλλοις ὅπερ ὁ Χριστὸς τῇ ἀνθρώπων γέγονε φύσει. Καὶ λέγεται Ἱερουσαλήμ πόλις τοῦ μεγάλου Θεοῦ εἰς οὐκισιν καὶ περιπάτων ἡ χωρησασα τὸν ἀχώρητον, καὶ τῇ τοῦ ἐνοικούντο; ὠραιότητι *καλλωπιζομένη*, καὶ πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν ποιούσα κατὰ μίμησιν τῶν ἁγίων ἐνάμεων, αἱ τινες ὑπὸ Θεοῦ εἰσι τεταγμένα, μηδὲ μιὰς κακίας ἀνατραπούσης αὐτῶν τὴν εὐταξίαν ὡς κοινῶν ἐφ' ἑαυτῆς τὸ θαῦμα καὶ τὴν ἐκπληξιν. Τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει τὸ θάμβος τοιοῦτον ὅσον ἐν ταῖς τεταγμέναις ἐστίν.

Ὀριγένης. — Ὅσον πλησίον γίνεται τοῦ Νυμφίου, κ. τ. λ. (82).

δ. *Ἀπόστρέψον τοὺς ὀφθαλμούς σου ἀπεναντίον μου, ὅτι αὐτοὶ ἀνεπέτρωσάν με.*

Γρηγορίου (83). — Τινὰς μὲν παρὰ τοῦ Δεσπότης πρὸς τὴν καθαρὰν ταῦτα εἰρῆσθαι ψυχὴν λέγουσιν, ἐγὼ παρὰ τῆς Νύμφης τοῦτο οἶμαι εἰρῆσθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἀπορρήτως τῇ Γραφῇ πτέρυγας εἶναι περὶ τὴν θείαν εἰρηται φύσιν, κατὰ τὸ ἐν σκέπη τῶν πτερυγῶν σου σκεπάσεις με καὶ διεῖς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐδέξατο αὐτοῦς ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐγένετο κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν ἡ πτερωτὴν συμβαίνει λέγεσθαι καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν φύσιν, ἐν ᾧ τὸ κατ' εἰκόνα ἐφυλάττετο. Ἀπεγύμνωσε δὲ αὐτὸν τῶν τοιοῦτων πτερῶν ἡ κακία δυνάμειος τε, φημί, καὶ μακαριότητος, καὶ ἀφθαρσίας τούτων νοουμένων ἄλλ' ἐπεφάνη ὁ Χριστὸς ἵνα δι' ἁγιότητος καὶ δικαιοσύνης αὐτῆς περοφυτρωσμεν ὁμοῦ τε γὰρ φιλανθρώποις ἡμᾶς ὁδὸν ὀφθαλμοῖς ὁ Θεός, καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύσιν ἀνεπτερώθημεν. Ὅταν οὖν οἱ ὀφθαλμοὶ σου ἐπ' ἐμὲ ἐπιβλέπωσιν, ἀποστρέφονται ἀπὸ τοῦ ἐναντίου ὃ οὐ γὰρ ὄψονται τι ἐν ἐμοὶ τῶν ἐναντιουμένων τῷ πτέρυγας περιστερᾶς ἀναλαθεῖν διὰ τῶν ἀρετῶν, καὶ πετασθῆναι καὶ καταπαῦσαι.

³ Prov. viii, 17. ⁴ Psal. xvi, 8. ⁵ Dent. xxxii, 11.

NOTÆ.

(81) Anonymi sunt in C. B.

(82) *Patrol.* i. XVII, col. 276.

A apparet, encomia ipsius recensens, sibi que in ea complacere dicens, juxta illud: « Ego diligentes me diligo ³. »

Cyrelli. — Ego illi fidem, et ipse mihi regnum: pascit autem in puritate Scripturarum et dogmatum sanctorum.

VERS. 3. *Pulchra es proxima mea, sicut beneplacitum, decora sicut Jerusalem; pavor, ut ordinatae acies.*

Quæ semetipsam fratrueli tradidit ac dilecti pulchritudinem in sua forma recepit, qualia consequitur ab illo? Quid autem est quod dicit: declarat hoc verbum nempe animam præclaro concendendi conatu usque adeo in sublime evectam esse, ut jam ad ipsa Domini miracula enitatur. Nam si is qui est in sinu Patris, pro suo in nos beneplacito factus est homo, ut in terra pax oriretur, planum est illa quæ ad hoc beneplacitum præclaris operibus Christum imitando suam pulchritudinem conformavit, aliis id fieri quod Christus humanæ factus est naturæ. Et dicitur Jerusalem civitas magni Dei ad inhabitandum et inambulandum capiens eum qui capi non potest, et inhabitantis pulchritudine exornata et omnia decenter et secundum imitationem virtutum supernarum, quæ sub Deo sunt ordinatæ, nulla malitia pulchrum earum ordinem evertente, ita ut ad sui moveat admirationem ac stuporem. Hoc enim sibi vult illud pavore sive stupor qualis nimirum in virtutibus istis ordinatis existit.

Origenis. — Quanto proximior sit Sponso, etc.

VERS. 4. *Averte oculos tuos e regione mei, quia ipsi avolare fecerunt me.* Nonnulli quidem hæc a Domino ad puram animam dici aiunt; ego vero existimo hoc a Sponso dictum. Cum enim arcano sensu a Scriptura divinæ naturæ alæ tribuantur juxta illud: « In tegmine alarum tuarum proteges me ⁴. » Et: « *Expandens alas suas suscepit eos* ⁵. » Homo autem factus est ad imaginem Dei et similitudinem; itaque alatum dicere convenit humanam naturam, in quo id quod secundum imaginem est servabatur. Nudavit autem ipsum malitia istiusmodi alis virtutisne dicam an beatitatis et incorruptionis, his ita intellectis; sed apparuit Christus, ut per sanctitatem et justitiam iterum alis instrueremur; nam simul etiam nos benignis oculis aspexit Deus, et juxta primævam naturam alati evasimus. Quando igitur oculi tui super me respiciunt, avertuntur a contrario. Non enim videbunt quidquam eorum in me quæ mihi adversantur, eo quod alas columbæ assumpserim per virtutes et evolem et requiescam.

(83) Anonyma in C. B.

Ecclesia specie sua, etc.

Nili. — Magnam Sponsæ fiduciam ac libertatem declarat ex eo quod intrepide Sponsum intueatur. Si vero Verbum sit Sponsus, alas induit, et ita magis ascendit in altum contemplationis procedens, ubi reperit animam contemplationi deditam quæ ipsum intelligendo assequi possit, et ut sic dicam, sine verecundia ad res omnes contemplandas fixos oculos intendere. Cæterum sollicitè hortatur ne semper istiusmodi fixum oculum habeamus, et aliquando ipsum avertamus et conniveamus, ne dum multis alis instruitur et fixe tuetur, ad consecutum non sufficiat, dumque supra vires quid attentat, ad reliqua etiam intelligenda fiat obtusior.

Philonis. — Id est custodiantur oculi qui vias meas avertunt : nam hoc in me tui excitat desiderium.

Cyrelli. — A non parentibus tibi averte oculos tuos et ad me illos inclina : nam illi, inquit, dilectionem tui excitaverunt.

VERS. 5. *Capillamentum tuum sicut greges caprarum quæ apparuerunt e Galaad. Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro omnes geminantes, et sterilis non est in eis.*

Soli corporis capilli sensus expertes sunt, quos mulieribus ornamento esse dixit Paulus, capiti decorem afferentes. Docet nimirum illos qui in capite Sponsæ esse intelliguntur per quos Ecclesiæ gloria accedit, habere sensus in potestate sua per sapientiam occultando sensum, juxta illud Proverbiorum : « Quoniam sapientes abscondunt sensum ⁶, » qui non ex aspectu de bono iudicium faciunt, non gustato bonum explorant, non odoratui, non tactui, non alterius sensus organo æstimationem boni permittunt : sed mortificatis, inquit, sensibus, per solum animum oblata menti bona amplectuntur et expetunt : atque hoc modo mulierem illam quæ est Ecclesia, gloria quadam exornant, non honoribus intumescens, neque per abjectionem animi rebus tristibus in angustum coacti, sed in adversis casibus capillorum instar se sensus expertes declarantes. Capras autem adduxit in exemplum, vel quod a natura hirsutæ sint, vel quod hoc animal summa cacumina conscendens non impingat in petras, id quod apte quadrat in eos qui præclare asperam virtutis viam conficiunt ; vel quia hoc animal ad multa legalia sacrificia assumptum fuit, ad capitis encomium conducit. Sed et in Proverbiis inter quatuor illa quæ bene incedunt numeratus est hircus ducens caprarum gregem. Dicendum itaque quemadmodum aliquod vitæ institutum ab aliquo inventum per multos deinde propagatum,

⁶ Prov. x, 14.

A *Origenis.* — Ἡ Ἐκκλησία τῇ ὠραϊότητι, κ. τ. λ. (84).

Nelou. — Πολλὴν τῆς Νύμφης παρρησίαν δηλοῖ, ἐκ τοῦ ἐνατενίζειν ἀδελῶς τῷ Νυμφίῳ (85). Εἰ δὲ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ Νυμφίος, ἀναπτεροῦται καὶ ἐπὶ πλείον οὗτος ἀναβαίνει πρὸς ὕψος θεωρίας χωρῶν, ὅταν εὖρη θεωρητικὴν ψυχὴν, τῇ νοήσει παρακολουθήσῃ δυνάμενην, ἴν' οὕτως εἴπω, ἀναιδῶς πᾶσιν ἐνατενίζειν τοῖς θεωρουμένοις. Ἀλλὰ παραινῶν κηδεμονικῶς, μὴ ἀτενὲς ἔχειν πάντοτε τὸ τοιοῦτον ὄμμα· καὶ ποτε δὲ ἀποστρέφειν αὐτὸ καὶ καμμῦειν· ἵνα μὴ πολὺ πτερωθέντος τοῦ ἀτενιζομένου ἀτενίσῃ πρὸς τὴν συνανάσασιν καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν ἐφειμένην· καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ νοήματα, ἀμβλυώπεστερα γένηται.

B

Φίλωνος. — Ἦγουν τὰς ἐμὰς ὁδοὺς οἱ μεταστραφέντες τηρεῖσθαι ὀφθαλμοί· τὸν σὸν γάρ μοι τοῦτο πόθον ἐργάζεται.

Κυρίλλου. — Ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων σοὶ τοὺς σὺς ἀπόστρεψον ὀφθαλμούς, καὶ εἰς ἐμὲ κλίνον· αὐτοὶ γάρ, φησὶν, τὴν ἀγάπην ἐξήγειράν σε.

ε'. *Τρίχωνά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἱ ἀρέθῃσαν ἀπὸ τοῦ Γαλαδδ' ὀδόντες σου, ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων αἱ ἀρέθῃσαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ· αἱ πᾶσαι διδυμύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἐστὶν ἐν αὐταῖς.*

Γρηγορίου (86). — Μόνοι τοῦ σώματος αἱ τρίχες ἀμοιροῦσιν αἰσθήσεως· ἄς γυναῖξιν εἶναι κόσμον εἶπεν ὁ Παῦλος, ὠραϊζούσας τὴν κεφαλὴν. Διδάσκει τοίνυν ἔτι χρῆ τούς περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Νύμφης θεωρουμένους, δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία δοξάζεται, κρείττους τῶν αἰσθήσεων εἶναι· κρύπτοντας διὰ τῆς σοφίας τὴν αἰσθησὴν κατὰ τὴν Παροιμίαν· « Ὅτι σοφοὶ κρύπτουσιν αἰσθησὴν· » οἷς οὐχ ὄρασις τοῦ καλοῦ κριτήριον γίνεται, οὐ γέουσι τὸ ἀγαθὸν δοκιμάζεται, οὐκ ἀσφραῖσι, οὐχ ἀφῆ· νεκρώσαντες γὰρ, φησὶ, τὰς αἰσθήσεις, ἐφάπτονται διὰ μόνης τῆς ψυχῆς τῶν κατ' ἔννοιαν ἀγαθῶν ὀρεγόμενοι· καὶ οὕτω δοξάζουσι γυναῖκα τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτε τιμαῖς διογκούμενοι, ὅτε μικροψυχίαις πρὸς τὰ λυπηρὰ συστελλόμενοι, ἀλλ' ἐν τῇ πείρᾳ τῶν τριχῶν ἀναισθησίαν ὑποκρινόμενοι. Εἶληψε δὲ τὰς αἰγὰς εἰς παραβολὴν, ἥ διὰ τὸ φύσει δασύ, ἥ ὅτι τῶν ἀκρων ἐπιβαίνον τὸ ζῶον, οὐ περιολισθαίνει ταῖς πέτραις· ὅπερ τοῖς τὴν τραχεῖαν τῶν ἀρετῶν ὁδὸν κατορθοῦσι, προσφυῶς ἀρμόζεται· ἥ διὰ τὸ πρὸς πολλὰ τῆς νομικῆς ἱερουργίας παρειληφθεὶ συντελεῖν πρὸς ἐγκώμιον τῇ κεφαλῇ· κὰν ταῖ; Παροιμίαι; δὲ ἐν τοῖς τέσσαρσι τοῖς ἐιοδοῦμένοις, ὁ τράχος ἠρίθμηται, τοῦ αἰπολίου ἡγούμενος. Λεκτέον οὖν ὡσπερ εὐρεθὲν ἐπιτηδεύμα, διὰ πολλῶν τῶν ἐφεξῆς διατρέχον, ἐπὶ τὸν εὐρεθὴν ἀναφέρεται· ὡς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἢ χαλκευτικὴ, καὶ ἡ ποιμαντικὴ ἐπὶ τὸν Ἄβελ, καὶ ἡ γεωργικὴ ἐπὶ τὸν Κάιν, καὶ ἡ ἀμπελοργικὴ ἐπὶ τὸν Νῶε· οὕτως;

NOTÆ.

(84) Hæc in C. B. anonymi sunt, C. V. ea Origeni vindicat, exstant *Patrol.* t. XCVII. col. 276, 277.

(85) Πολλὴν — τῷ νυμφίῳ anonyma sunt in C. B. (86) Anonyma in C. B.

ἐπειθὲ τοῦ θεοῦ ζήλου διαφερόντως Ἑλλάς καθηγήσατο, ὅσοι μετ' ἐκείνου τοῖς ἑαυτοῦ ἔγχεσιν ἐπηκολούθησαν, τὸν ἐκείνου μιμησάμενοι βίον, αἰπὸλιον γέγονασιν τοῦ ἡγησαμένου τῆς τοιαύτης ζωῆς· οἱ τινες δόξα καὶ ἔπαινος τῆς Ἐκκλησίας γίνονται, εἰς τὸν τῶν τριῶν καταγένητες κόσμον, ὃν ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ κεχώρισται τε καὶ ἠλλοτριώται· διὰ δὲ τῶν αὐτῶν, καὶ τοὺς τρέφοντας τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας δίδοντας· ἐπαινέει, οὗς εἶναι βούλεται διὰ παντός, ὡς ἀπὸ λουτροῦ καθαρῶς, καὶ τὰς τρίχας ἔχειν ἀπερίττους ὡς ἀπὸ προσφάτου κουράς· καὶ κατὰ τὸν τόκον τῶν ἀρετῶν διδουμένοντας, τῆς διπλῆς καθαρότητος γίνεσθαι πατέρας· τῆς τε κατὰ ψυχὴν καὶ τῆς κατὰ σῶμα θεωρουμένης· καὶ μηδὲν ἔχει ἀγονοῦν ἐν τῷ κρείττονι.

stant, tum quæ in animo tum quæ in corpore conspiciatur: et nihil habeant sterile in boni fetificatione.

Ἄριγένους. — Ἐλεῖται δεύτερον ταῦτα τῆς Β Νύμφης, κ. τ. λ. (87).

ζ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον χεῖλη σου· καὶ ἡ λαλιά σου ὠραία ὡς λέκυρον τῆς βόας, μῆλόν σου· ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου.

Γρηγορίου (88). — Μέτρου ὄνομα τὸ σπαρτίον· τὴν μὲν οὖν μεμετρημένην τοῦ λόγου διακονίαν δηλοῖ, ἐν ᾧ ψαλμῶδός φυλακὴν καὶ θύραν περιοχῆς ἰνόμεασε· τότε δὲ μάλιστα τυγχάνει τοῦ μέτρου ὁ λόγος, ὅταν τῷ τοῦ Σωτῆρος περιέχρηται αἵματι· ὁ τοῖνον λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν, αὐτὸς ἔχει τὸ σχοινίον ἐπὶ τοῦ σώματος τὸ γεωμετρικόν, τῷ τοῦ λυτρωτοῦ καλλωπιζόμενον αἵματι· λαλίαν δὲ ὠραίαν ὀνομάζει τὸ σπαρτίον τὸ κόκκινον, δι' οὗ πάλιν σημαίνει τὸ καθαρὸν καὶ ἑμμετρον· τὸ γὰρ ἀκριβῶς ὠραῖον ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ τῆς ἀκμῆς προσφερόμενον, ὅτε ἄωρόν ἐστιν, οὕτε ἐξέωρον· τῷ δὲ λεπύρω τῆς βόας τὸ μῆλον τῆς παρειᾶς ὠραῖζων, μεγάλην τιὰν προσμαρτυρεῖ τῆς Νύμφης τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τελειότητα· σημαίνει γὰρ μὴ ἐν ἄλλῳ τινὶ τὸν θησαυρὸν αὐτῆς παρασκευάσθαι, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι θησαυρὸν ἑαυτῆς, παντός ἀγαθοῦ παρασκευὴν ἐν αὐτῇ περιέχουσαν. Ὡς γὰρ τῷ λεπύρω περιέχεται τῆς βόας τὸ ἐδώδιμον, οὕτως ἐνδείκνυται τῷ φαινομένῳ κάλλει τοῦ βίου, τὸν ἔνδον αὐτῆς θησαυρὸν περιέχεσθαι. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ κρυπτὸς θησαυρὸς τῶν ἐλπίδων, ὁ βίος καρπὸς τῆς ψυχῆς, τῷ ἐναρέτῳ βίῳ καθάπερ τινὶ βόας λεπύρω κρατούμενος· τὸ δὲ ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ὁ ἔπαινος οὐκ ἐκ τῶν φαινομένων τοιοῦτόν ἐστι ὅσα τῷ λόγῳ μνηστέαται, ἀλλὰ μᾶλλον ὅσα τῆς σιωπῆς ἀποκρύπτεται, τὴν τοῦ λόγου διαφεύγοντα μήνυσιν· ὡστερ γὰρ τὸ ἐκτός τοῦ λόγου σιωπῆ νοεῖται, οὕτω καὶ τὸ ἐκτός σιωπῆσεως, τὸν λόγον νοήσεις. Ἐκεῖνο γὰρ σιωπῶμεν, ὃ διὰ τῶν λόγων ἐξαγγέλλειν ἀδυνατοῦμεν· φησὶν οὖν ὅτι καλὰ μὲν καὶ μεγάλα τῷ λόγῳ φανῆναι δυνατόμενα ὃ ἐκτός ἐστὶ τῆς σιωπῆσεως· τὰ δὲ τοῦ λόγου ἐκτός τὰ τῆς σιωπῆς καλυπτόμενα, τὰ ἄβητά τε καὶ ἀνεκφώνητα, μείζω πάντως καὶ θαυμασιώτερα τῶν ἐκφαινομένων ἐστίν.

Psal. cxi, 3.

A inventori primo acceptum refertur, ut ars ferraria Thobelo et pastoritia Abelò, agricultura Caino, vitium cultura Noemo. Ita cum in divino zelo excellenter quasi dux aliis præluxerit Elias, quicunque post illum vestigia ejus secuti sunt per vitæ imitationem veluti quidam grex caprarius illius facti sunt qui princeps talis vitæ auctor exstitit. Iidem laus et gloria sunt Ecclesiæ, selecti ut capillorum sint ornamentum, cum sensuum vita locum in eis nullum habeat. Propterea quoque dentes laudat, qui scilicet Ecclesiæ corpus alunt. Nos vult semper tanquam a lavacro esse puros, et minime superfluos habere crines quasi recens tonsos, et virtutum interim fecunditate geminis foetibus insignes et duplicis puritatis parentes

Origenis. — Secundo hæc dicta sunt ipsi Sponsæ, etc.

Vers. 6. Sicut funiculus coccineus labia tua, et eloquium tuum decorum: sicut cortex mali punici gena tua, extra taciturnitatem tuam.

*Funiculus mensuræ nomen est: itaque mensura quadam circumscriptam sermonis usurpationem designat: quam Psalmista custodiam et ostium circumstantiæ nominavit. Tunc autem potissimum sermo mensura circumscribitur quando tingitur sanguine Servatoris. Qui igitur habet Christum in se loquentem, is etiam funiculum illum geometricum habet in ore Salvatoris sanguine decoratum. Eloquium porro decorum nominat funiculum coccineum. Nam quod vere elegans nunquam indecorum est, cum vero deinde per mali punici corticem genas ornat, insignem quamdam in bonis perfectionem Sponsæ tribuit. Significat enim non in alio quopiam ipsi situm esse thesaurum ipsius, sed ipsam sui ipsius thesaurum esse, quippe quæ omnis boni apparatus in se contineat. Nam ut cortice continetur id quod in malo punice esculentum est; sic etiam demonstrat contineri thesaurum ejus interiorum pulchritudine illa vitæ quæ sub aspectum cadit. Hic igitur est occultus ille spei thesaurus proprius animæ fructus, qui vita virtutis consentanea quasi quodam mali punici cortice continetur: quod autem additur. *Extra taciturnitatem tuam* est ejusmodi: scilicet laudem hanc non tam ex apparentibus quæ sermone indicantur æstimandam quam ex iis quæcunque silentio teguntur ut verbis indicari nequeant. Sicut enim id quod extra sermonem est, silentium intelligitur, sic id quod est extra taciturnitatem, sermonem intelliges. Nam id reticemus, quod verbis enuntiare non possumus. Ait igitur præclara quidem et magna quæ indicari oratione possint, esse extra silentium. Quæ vero extra sermonem silentio tecta et ineffabilia sunt omnibus modis majora et admirabiliora esse iis quæ oratione proferantur.*

NOTE.

(87) *Patrol. t. XVII, col. 277.*

(88) *Anonyma in C. B.*

VERS. 7, 8. *Sexaginta sunt reginæ et octoginta A concubinæ et adolescentulæ quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suæ; electa est ei quæ peperit ipsam. Vide-runt eam filii et beatificabunt eam reginæ et concubinæ, et laudabunt eam.*

Dogma quoddam cultioris philosophiæ in hisce verbis per laudes Sponsæ proponitur, nempe non eadem ratione atque ordine ea quæ sunt creati ac recreari. Nam cum a principio per divinam virtutem producta est creatura, in re qualibet una cum principio absque mora finis etiam perfectione rei conjungebatur, quando universa de nihilo producta simul cum principio perfectionem etiam suam consequerentur. Est autem humana quoque natura in prima sui exstantia perfectioni conformata. Ad imaginem enim Dei et similitudinem factus est homo, quibus verbis id quod summum et perfectissimum est significatur. Quid enim Dei similitudine perfectius? Itaque in prima creatione sine ullo temporis intervallo una cum principio finis etiam apparuit, et a perfectione cœpit naturam suam esse. Postquam autem, propter vitiositatem, morti tradita fuit, non derepente iterum recuperat perfectionem, sed via quadam et ordine ad majus progreditur, dum paulatim affectionem ad contraria proclivem extinguit, per honestius vitæ institutum, cognatam circumradens pravitatem. Unde multas etiam mansiones apud Patrem illum esse accepimus, dum pro ratione propensionis ad bonum, et abscessus a malo, cuique merces parata est. Alius enim est adhuc in primo melioris vitæ initio, ut qui recens a fundo vitæ vitiosæ ad veritatis fruitionem emerit: alius studioso conatu jam boni quadam accessione et incremento auctus est; alius quasi medium iter conscensionis ad illa sublimia confecit: alius etiam medium hoc cursu præteriiit. Nonnulli et hos superarunt, quos rursus alii sunt prætergressi. Contendentibus item aliis supra hos quoque ad celsiora. Denique Deus omnino pro varietate industriæ singulorum suo quemlibet ordine recipit, cuique vices retribuens. Hanc propositis in verbis philosophiam tradi existimamus, quæ discrimen animarum Sponsam intuentium in jam dictis designat. Illi enim qui non ita pridem velut ex alvo quodam in imo siti erroris prodierunt, et quasi recens nati necdum sermonis articulati capaces sunt, propter dilatationem fidei non satis a ratione confirmatam numero cernuntur infinito: qui salutarem quidem sermonem mysterii sacri esse crediderunt, non tamen per scientiam quandam et certitudinem ab ipso sermone, quasi solido nixam fundamento veritatem in se habent. Atque hæc sunt illæ nominatæ adolescentulæ, quod

ζ, η. Ἐξήκορτά εἰσι βασιλίσσαι, καὶ ὀγδοήκορτα παλλακαί, καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Μία ἐστὶ περιστέρη μου τελεία μου· μία ἐστὶ τῇ μητρὶ αὐτῆς· ἐκλεκτὴ ἐστὶ τῇ τεκούσῃ αὐτὴν· εἰδοσαν αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσι· βασιλίσσαι καὶ παλλακαί, καὶ αἰνέσουσιν αὐτὴν.

Γρηγορίου (89). — Δόγμα ἐστὶ τῶν ἀστείωτέρων ἐν τοῖς ῥητοῖς τούτοις, φιλοσοφίαν διὰ τῶν ἐπαίων τῆς Νύμφης παρατίθεται· ὅτι οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς τάξεως καὶ ἀκολουθίας κτίζεται τὰ ὄντα καὶ ἀνακτίζεται. Ὅτε μὲν γὰρ κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς θείας δυνάμεως παρήχθη ἡ κτίσις, ἐφ' ἐκάστου τῶν ὄντων ἀδιαστάτως τῇ ἀρχῇ συναπηρτίσθη τὸ πέρας· πᾶσι τοῖς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγενομένοις, ὁμοῦ τῇ ἀρχῇ συνανισχύουσης τῆς τελειότητος· ἐν δὲ τῶν κτισθέντων καὶ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀπὸ τῆς πρώτης ὑπάρξεως συμπλασθεῖσα τῇ τελειότητι. Κατ' εἰκόνα γὰρ θεοῦ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁμοιωσιν· δεικνύοντος τοῦ λόγου τὸ ἀκρότατον καὶ τελειότατον· τί γὰρ ὑπέρτερον τῆς πρὸς θεὸν ὁμοιότητος; ἐπὶ μὲν οὖν τῆς πρώτης κτίσεως ἀδιαστάτως τῇ ἀρχῇ συνανεφάνη τὸ πέρας, καὶ ἀπὸ τῆς τελειότητος ἡ φύσις τοῦ εἶναι ἤρξατο, ἐπεὶ δὲ διὰ κακίας θανάτῳ παρεδόθη, οὐκ ἀθρόαν πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὴν τελειότητα, ἀλλ' ὀδῶ τινὲ καὶ τάξει πρόεσιν ἐπὶ τὸ μείζον, κατ' ὀλίγον ἀποσκευαζομένη τὴν πρὸς τὰ ἐναντία προσπάθειαν, δι' ἀστείωτέρας διαγωγῆς περιεξομένη τὴν συμφύτην τοῦ χειρόνος· ὅθεν καὶ πολλὰς μονὰς εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ μεμαθήκαμεν, κατὰ ἀναλογίαν τῆς ἐκάστη πρὸς τὸ κλόν σχέσεως καὶ τῆς τοῦ χειρόνος ἀποστάσεως, ἐτοιμαζομένης πᾶσι τῆς ἀντιδόσεως. Ὁ μὲν γὰρ τις ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ βελτιόνος ἐστὶ βιώσεως· ἄρτι καθάπερ ἐκ βυθοῦ τινος τοῦ κατὰ κακίαν βίου, πρὸς τὴν μετουσίαν τῆς ἀληθείας ἀνανηξάμενος· τῷ δὲ τις γέγονεν ἡδη δι' ἐπιμελείας καὶ προσθήκη τοῦ κρείττονος· ἄλλος ἐπὶ πλείον διὰ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀγαθῶν ἐπηρξήθη· ὁ δὲ μέσως ἔχει τῆς τῶν ὑψηλῶν ἀναβάσεως· ἕτερος καὶ τὸ μήπου παρέδραμεν. Εἰσὶ δὲ τινες οἱ καὶ τούτων ὑπεράραντες· ἄλλοι κάκεινους παρήλασαν· καὶ ὑπὲρ τούτους ἕτεροι πρὸς τὸν ἄνω δρόμον συντείνονται· καὶ ὅπως κατὰ τὴν ποικίλην τῶν προαιρέσεων διαφορὰν ἕκαστον ὁ θεὸς ἐν τῷ ἰδίῳ προσδέχεται τάγματι, τὰς οὐκείας ἐκάστη ἀμοιβὰς ἀποδιδούς. Ταῦτα διὰ τῶν προκειμένων ῥητῶν φιλοσοφεῖν τὸν λόγον ὑπενοήσαμεν, τὴν διαφορὰν τῶν ψυχῶν, οὐ πρὸς τὸν Νυμφίον ὄρωσιν, ἐν τοῖς εἰρημένους ἡμῖν διαστειλάντα· οἱ μὲν γὰρ ἄρτι καθάπερ νηδύος τινός, τῆς ἐν βάθει κειμένης ἀπάτης ἐξω γινόμενοι, ἄρτιγενεῖς ὄντες, καὶ οὐπω διηρθρωμένον τὸν λόγον ἐν ἑαυτοῖς χωρήσαντα, τῇ ἀλογωτέρα συγκαταθέσει τῆς πίστεως ἐν ἀπείρῳ θεωροῦντες πλῆθει· σωτηρίον μὲν εἶναι πεπιστευκότας τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον· οὐ μὴν ἐπιστήμη τινὲ καὶ τῇ διὰ τοῦ λόγου πληροφοροφύξ

NOTE.

(89) Anonyma in C. B.

καθυδριμένην ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀλήθειαν, Αδ- Α primam adhuc ætatem spiritualem agant, quæ per
ταί εἰσιν αἱ ὀνομασθεῖσαι νεάνιδες, διὰ τὸ ἔτι νεάν
ἀγειν τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν· αἱ γεννηθεῖσαι μὲν
τῷ λόγῳ τῆς πίστεως, οὐπω δὲ διὰ τῆς προσηκού-
σης· αὐξήσεως τοιαῦται γεγόνασιν ὡς ἐπὶ γάμον
ἀκμὴν προελθεῖν, καὶ φθάσαι εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς
μέτρον γαμικῆς ἡλικίας, ὥστε τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου
δύνασθαι κυφορῆσαι, καὶ Πνεῦμα σωτηρίας παιδο-
ποιήσασθαι. Πλὴν καὶ οὗτοι τῶν σωζομένων·
τῶν δὲ διὰ τῆς καθηκούσης ἐπιμελείας αὐξηθέντων
τῆ διανοίᾳ, καὶ καταλειπομένων ἤδη τὴν νηπιότητα,
διπλὴν ὑπὸ τοῦ Λόγου τὴν ἁδιαφορὰν διδασκόμεθα.
Γίνονται μὲν γὰρ αἱ ψυχὰς αὐσώσωμοι τῷ Λόγῳ, καὶ
αὗται κάκειναι· ἀλλ' αἱ μὲν ἔρωτικαί, τιμὴ διαθέσει
προσκολλῶνται· αἱ τινες διὰ τῆς τελειοτέρας διαθέ-
σεως ἀνακραθεῖσαι τῆ τοῦ Θεοῦ καθαρότητι, βασι-
λισσαι ὀνομάζονται, διὰ τὴν τῆς βασιλείας κοινωνίαν·
οἷα ἦν ἡ τοῦ Δαβὶδ λέγουσα· Ἐμοὶ δὲ τῷ προσ-
καλλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἐστὶ· καὶ ἡ τοῦ Παύλου·
Οὐδεὶς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χρι-
στοῦ. Αἱ δὲ φόβῳ κολάσεως τὰς μοιχικὰς ἀποφεύ-
γουσαι πείρας, μένουσαι καὶ αὗται ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ
ἀγνισμῷ, ἀλλὰ φόβῳ μᾶλλον ἢ πόθῳ παιδαγωγού-
μεναι, αἱ τινες παλλακαὶ ἀπὸ τοῦ λόγου κατονομά-
ζονται· οὐπω γὰρ τις αὐτῶν μήτηρ βασιλέως, καὶ
κοινωνὸς τῆς ἀξίας δυνατῶς ἔχει· διὰ τὸ μὴ ἀναλα-
θῆσθαι τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτοκρατὸς τοῦ ἐναρέτου
φρονήματος· ἡ δὲ κατὰ τὸν ἀριθμὸν διαφορὰ τῆς
τῶν δύο ταγμάτων διαστολῆς, τοιοῦτόν μοι δοκεῖ
νοῦν ἔχειν.

Γρηγορίου. — Ἐξ εἰσιν ἐντολαὶ δι' ὧν ἡ βασι-
λεία τοῖς δεξιόις ὀνομάζεται. Λογισόμεθα τούτων
ἐκάστην, τὸ δεσποτικὸν εἶναι τάλαντον· προσήκει
δεκαπλασιασθῆναι παρὰ τοῦ πιστοῦ οἰκέτου παρὰ
τῆς ἐργασίας. Εἰ τοίνυν διὰ τῶν ἐξ τούτων ἐντολῶν,
ἡ τῆς βασιλείας γίνεται κοινωνία τῆ ψυχῆ, τὸ δὲ
τέλειον τῆς ἐργασίας ἐφ' ἐκάστης ἐστὶ, τὸ δεκαπλα-
σιάζει τὴν ἐντολήν, καθὼς φησὶν ὁ ἀγαθὸς δοῦλος
ἐκείνος, ὅτι ἰδοὺ δέκα τάλαντα τὸ ἐν σου τάλαντον
ἐποίησεν, εὐρίσκομεν ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ τὴν μίαν
βασιλείαν εἰς ἐξήκοντα πλατυνομένην· τὴν δὲ
τοῦ δεκαπλασιασμοῦ τῶν ἐξήκοντα ἐντολῶν εἰς κοι-
νωνίαν τῆς βασιλείας παραδεχθεῖσαν· ὡς πολλάς
εἶναι τὴν μίαν, τῷ πολυτρόπῳ χαρακτηρι τῶν ἐν-
τολῶν ἐμμερισθεῖσαν, καὶ ἐκάστῃ τῶν κατορθωμά-
των ἰδιαζόντως ἐμμορφωθεῖσαν· ἀκολουθῶς καὶ διὰ
τῶν ὀδοῦν, τὸ τῆς ὁδοῦς μυστήριον παραδη-
λοῦσθαί φημεν· πρὸς ἣν βλέποντες οἱ φόβῳ παιδα-
γωγούμενοι, τῆς τῶν κακῶν κοινωνίας ἀπειροῦνται.
Οὕτω γὰρ ἐν ταῖς ψαλμῶδαις ἐμάθομεν, ἐν αἷς προ-
τέταται διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἡ ὁδός. Μαστιγουμένων
γὰρ ἀντικρὺς αἱ φωναὶ τῷ φόβῳ τῶν ἐλπίζομένων εἰς
ἐλασον ἐπικάμπτουσαι τὴν ἀκοήν· φησὶ γὰρ πρὸς
τὸν κριτὴν ὁ πρὸς τὴν ὁδὸν βλέπων· Κύριε, μὴ
τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῆ ὀργῆ σου παιδεύ-
σῃς με· ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι·
ἔσται τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦτο ἀναλόγως τῆς ἐντολῆς, ἡ

præcepta per quæ regnum pa-
ratur iis qui ad dexteram collocantur. Statuamus
apud animam quodlibet horum esse talentum illud
herile, quod negotiando effici a bono ac fideli servo
decuplo amplius convenit. Si ergo per hæc sex
præcepta regni anima fit particeps, et in quolibet
horum quæstus ac negotiatio perfecta est, manda-
tum ipsum quasi decuplicare, quemadmodum bo-
nus ille servus ait, unum heri sui habentem decem
aliorum talentorum lucrum acquisivisse; consenti-
nea ratione quadam reperimus, in sexaginta regi-
nas unam illam ex crescere, per decuplationem sex
mandatorum in regni societatem venerit; ita ut
multæ sint, una illa per multiplicem mandatorum
characterem divisa et in quolibet opere præclaro
peculiariter velut expressa. Consimiliter etiam per
octoginta mysterium octavæ dicimus declarari, ad
quam respicientes illi qui metu ducti, a malorum
societate arcentur. Hoc enim in psalmis animadverti-
mus, quibus præfigitur in inscriptione vox octava.
Voces autem ipsæ sunt prorsus eorum qui metu fu-
turatorum malorum quasi flagellantur ad commise-
rationem aures flectunt. Ait enim ad iudicem is
qui ad octavam respicit : « Domine, ne in furore
tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Mi-
serere mei, Domine, quoniam infirmus sum ».
Erunt igitur etiam in his pro ratione præcepti de-

Sex omnino sunt præcepta per quæ regnum pa-
ratur iis qui ad dexteram collocantur. Statuamus
apud animam quodlibet horum esse talentum illud
herile, quod negotiando effici a bono ac fideli servo
decuplo amplius convenit. Si ergo per hæc sex
præcepta regni anima fit particeps, et in quolibet
horum quæstus ac negotiatio perfecta est, manda-
tum ipsum quasi decuplicare, quemadmodum bo-
nus ille servus ait, unum heri sui habentem decem
aliorum talentorum lucrum acquisivisse; consenti-
nea ratione quadam reperimus, in sexaginta regi-
nas unam illam ex crescere, per decuplationem sex
mandatorum in regni societatem venerit; ita ut
multæ sint, una illa per multiplicem mandatorum
characterem divisa et in quolibet opere præclaro
peculiariter velut expressa. Consimiliter etiam per
octoginta mysterium octavæ dicimus declarari, ad
quam respicientes illi qui metu ducti, a malorum
societate arcentur. Hoc enim in psalmis animadverti-
mus, quibus præfigitur in inscriptione vox octava.
Voces autem ipsæ sunt prorsus eorum qui metu fu-
turatorum malorum quasi flagellantur ad commise-
rationem aures flectunt. Ait enim ad iudicem is
qui ad octavam respicit : « Domine, ne in furore
tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Mi-
serere mei, Domine, quoniam infirmus sum ».
Erunt igitur etiam in his pro ratione præcepti de-

⁸ Psal. xxv, 7. ⁹ Psal. lxxii, 28. ¹⁰ Rom. viii, 39. ¹¹ Psal. vi, 2, 5.

cuplo incremento aucti octoginta concubinæ, quæ secundum a regina ordinem obtinent, quod metu servili et non amore sponsali ad bonum accedant. Verumtamen si dilectio plane tandem metum eiciat, mutatusque metus dilectio fiat: tum demum unitas reperitur id quod salutem consequitur, omnibus inter se unitis in conglutinatione cum uno soloque bono, per illam quæ in columba est perfectionem, ut sicut in Evangelio ait: « Unum sint, sicut nos unum sumus ».¹³ Hujus autem unitatis nexu est Spiritus sanctus. Quamobrem is qui de puero in virum perfectum augescendo evasit, ad mensuram ætatis spiritualis pervenit, e mancipio, et concubina reginæ dignitatis particeps effectus. Denique capax gloriæ Spiritus sancti factus per impassibilitatem ac puritatem, hic est perfecta columba. Hujus porro matrem dicit columbam illam quæ de cælo ad Jordanem devolavit. Nam in filio genitoris omnino natura conspicitur. Hanc igitur animam felicem prædicant adolescentulæ, hanc concubinæ, hanc reginæ laudant. Etenim communis animalibus omnibus ad beatitudinem talem cursus propositus est. Omnes autem hi a natura comparati sunt, ut cupiditate animi ad id quod beatum est atque laudabile contendant. Quamobrem si columbam hanc filia beatam prædicant, omnino et ipsæ fieri columbæ cupiunt. Itidem quod a concubinis et reginis columba laudatur, argumento est has quoque studiosas illius esse quod prædicatur, donec tandem iis omnibus unum factis, qui ad eandem desiderii metam respiciunt et nulla in ullo vitiositate superante, omnia Deus in omnibus fiat, quotquot per unitatem inter se in boni societate coalescunt.

Nili. — Sexaginta reginas forte dicit eos qui in Judaismo sunt. Erant enim aliquando regnum et sacerdotum et gens sancta: octoginta vero pellices illas hæreses quæ quidem per mysterium resurrectionis octavæ denario annumerantur, sed minime legitimum cum illo conjugium habeant quod sensu spirituali per concubinas significantur. Adolescentulas porro vocat gentes a Deo alienas et a lege Spiritus extraneas quas ne numero quidem dignas censuit; hanc enim propter multitudinem, is qui stellarum multitudinem annumerat, ipsas non numeravit, sed quod non dignæ essent numero. Illa namque numero digna censet quæ ordinem eximium et fide dignum obtinent. Unam autem columbam vocat Ecclesiam, quæ cum dormiverit inter medios clericos, columba facta est perfecta. Quæ alas habeat deargentatas, et posteriora dorsi in pallore auri, propter perfectionem habitus virtutis, perfecto Patri qui in cælis est assimilata, et electam existentem matri suæ sapientiæ, quæ ipsam genuit in doctrinis veritatis, quam nunc quidem viderunt filia reginæ et concubinæ; sed non intel-

Ἐπὶ τὸ δεκαπλάσιον αὐξήσεις, γενόμεναι οὐδοήκοντα παλλακαί, τὴν δευτέραν τάξιν ἔχουσαι μετὰ τὴν βασιλισσαν· αἱ φόβῳ δουλικῷ καὶ οὐχὶ ἔρωτι νυμφικῷ τῷ ἀγαθῷ προσεγγίζουσι. Πλὴν εἰ ἔξω βάλλει τελείως ἡ ἀγάπη τὸν φόβον, καὶ μεταποιηθεὶς ὁ φόβος ἀγάπη γένοιτο, τότε εὐρίσκεται μόνως τὸ σωζόμενον, ἐν τῇ πρὸς τὸν μόνον ἀγαθὸν συμφυτῆ· πάντων ἀλλήλοις ἐνωθέντων, διὰ τῆς κατὰ τὴν περισσεῖαν τελειότητος· ἵνα καθὼς φησὶν ἐν Εὐαγγελίῳ· « Ἐν ὧσι, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἔσμεν »· τὸ δὲ συνδετικὸν τῆς ἐνώπιτος ταύτης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ τοίνυν ἐκ μὲν νηπίου εἰς ἄνδρα τέλειμα ἀναδραμὼν διὰ τῆς αὐξήσεως, καὶ φθάσας εἰς τὸ μέτρον τῆς νοητῆς ἡλικίας, ἐκ δὲ τῆς δούλης τε καὶ παλλακίδος τὴν τῆς βασιλικῆς ἀξίαν μεταλαβὼν, δεκτικὸς δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος δόξης γενόμενος δι' εὐπαθείας καὶ καθαρότητος, οὗτός ἐστιν ἡ τελεία περισσεύα. Μητέρα δὲ αὐτοῦ λέγει εἶναι τὴν περισσεῖαν ἐκεῖνην, τὴν ἐπὶ τῷ Ἰορδάνῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταπτᾶσαν· τῷ γὰρ τέκνῳ πάντως, ἡ τοῦ γεγεννηκότος ἐπιθεωρεῖται φύσις· ταύτην τὴν ψυχὴν μακαριοῦσιν οἱ νεάνιδες· ταύτην αἰνοῦσι παλλακαὶ καὶ βασιλισσαί· κοινὸς γὰρ ἐπὶ πάντας τάγματος πάσαις ψυχαῖς ὁ δρόμος, πρὸς τὴν τοιαύτην μακαριότητα· φύσις δὲ ἐστὶ πᾶσι πρὸς τὸ μακάριόν τε καὶ ἐπαινουμένους τῆς ἐπιθυμίας συντείνεσθαι· ὥστε εἰ μακαρίζουσι τὴν περισσεῖαν αἱ θυγατέρες, ἐπιθυμοῦσι πάντως γενέσθαι περισσεῖαν καὶ αὗται· καὶ τὸ αἰνεῖσθαι παρὰ τῶν παλλακίδων καὶ βασιλίδων, τεκμηρίον ἐστὶ τοῦ καὶ αὐτὰς πρὸς τὴν ἐπαινουμένον τὴν σπουδὴν ἔχειν· ἕως ἂν πάντων ἐν γενομένων τῶν πρὸς τὸν αὐτὸν τῆς ἐπιθυμίας βλεπόντων σκοπὸν, μηδὲ μῖδς ἐν μηδενὶ κακίας ὑπολειφθεῖσης, γένηται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι τοῖς διὰ τῆς ἐνότητος ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίᾳ συγκεκραμένοις.

Νεῖλου. — Ἐξήκοντα βασιλισσαί, τάχα τοὺς ἐν τῷ Τουδαῖσμῳ λέγει. Βασιλεῖον γὰρ ἦσαν ποτε ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον· οὐδοήκοντα δὲ παλλακάς, τὰς διὰ μὲν τῆς ἀναστάσεως μυστήριον τῇ οὐδῆ δεκάδι ἀριθμουμένας· διὰ δὲ τὸ μὴ γνησίαν τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχειν συζυγίαν, τῷ τῶν παλλακίδων ὀνόματι σημαινομένας αἰρέσεις. Νεάνιδας δὲ, ἅς οὔτε ἀριθμοῦ ἤξιωσεν, τὰ ἔθνη τὰ ἀπῆλλοτριωμένα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἕξανα τῶν διαθηκῶν τοῦ πατρὸς· οὐ γὰρ διὰ πλῆθος αὐτὰς ὁ τὸ πλῆθος τῶν ἄστρων ἀριθμῶν οὐκ ἔριθμησεν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνάξιον τοῦ ἀριθμοῦ. Ταῦτα γὰρ ἀξιοὶ ἀριθμεῖν, ὅσα τὴν τάξιν ἐλλόγιμον ἔχει καὶ ἀξιοπίστον· μίαν δὲ περισσεῖαν λέγει τὴν Ἐκκλησίαν, ἣ τις διὰ τὸ κεκοιμηθῆσθαι ἀνά μέσων τῶν κλήρων, περισσεῖα γέγονε τελεία, τὰς πτέρυγας ἔχουσα περιηγουρωμένας, καὶ τὰ μεταῤρηνα ἐν χλωρότητι χρυσοῦ· διὰ τὸ τέλειον τῆς κατ' ἀρετὴν ἕξως ὁμοιωθεῖσα τῷ ἐν οὐρανοῖς τελείῳ Πατρὶ, καὶ ἐκλεκτὴν οὔσαν τῇ μητρὶ αὐτῆς, τῇ ἐν τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασιν αὐτὴν τεκούσῃ σοφίᾳ ἣν νῦν μὲν εἰδοσαν θυγατέρες βασιλισσαί καὶ παλλακαί, οὐκ ἐνόησαν δὲ, οὐδὲ συνῆκαν τὸ περὶ αὐτῆν οἰκονομηθὲν μυστήριον· αἱ

¹³ JOH. XVII, 22.

ώσους· δι' ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδόσεως· ἐξιωμέ-
νην τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν συνάφειαν. Τὸ μὲν γάρ,
ἐπὶ τοῦ παρελθόντος· τὸ δὲ μακαριοῦσι καὶ ἀνέσους·
ἐπὶ τοῦ μέλλοντος.

Φίλωνος. — Ἡ ἐξήκοντα βασίλισσαι, τὰς ἐκ τῶν
δώδεκα φυλῶν ταῖς πέντε καθαρευούσας αἰσθήσασαι
ψυχάς. Περιστέρα δὲ ἡ ἄκακος Ἐκκλησία Χριστοῦ·
τῆ δὲ μητρὶ αὐτῆς ἐστὶ μία τῆ ἐπ' οὐρανῷ σοφίᾳ, τῆ
σαρκὶ Χριστοῦ ἐκλεκτῆ οὐσίᾳ, ἐν τῷ ἀναγεννηθῆναι
αὐτὴν· ἦν αἱ θυγατέρες μακαριοῦσι· « Πολλοί
γὰρ προφηταὶ καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν ἰδεῖν &
ἴδεναι, καὶ οὐκ εἶδον. »

Ἀπολιναρίου. — Καὶ ἄλλως· τὸ τελειότατον αὐτῆς
ἐν τῇ πρὸς Θεὸν οἰκειώσει δηλοῦται, παραβαλλομένης
τῆς τελείας Ἐκκλησίας τοῖς τε ἐκ τῆς προτέρας
κλησεως ἐπιφανεστάτοις, καὶ τοῖς νῦν δευτέροις μετ'
αὐτὴν. Κοσμικὴ δὲ ἡ τοῦ προτέρου λαοῦ κλήσις, καὶ
τῆ ἐξέδει σύστοιχος τῇ κοσμογόνῳ· ἡγεμονικὴ δὲ αὕτη
καὶ ἡ ἐπὶ βασιλείᾳ κειμένη· τηρεῖται δὲ τῷ γένει
τῷ Ἰσραηλιτικῷ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα παρὰ Χριστοῦ
κατὰ τὰς προφητείας, τὸν τοῦ Δαβὶδ ἐπαγγελλομένης
θρόνον, καὶ τὸν τοῦτου κατορθωτὴν Χριστὸν, κατὰ
τὸ ἐν Εὐαγγελίοις· καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον
Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας· τὰς δὲ τῆς Νέας Διαθήκης,
ὀρθοήκοντα δείκνυσαι ἀριθμὸς.

Ἰσιδώρου. — Τί ἐστίν, ἐξήκοντά εἰσι βασιλι-
σαι, καὶ τὰ ἐξῆς, ἄκουε· ἐχέτω μὲν ἡ ἀμώμητος
καὶ παρθένος Ἐκκλησία, ἡ ὀρθὴν καὶ περὶ τὸν θεῖον
πίστιν ἔχουσα τὰ πρωτεία, καὶ αὕτη καλεῖσθω περι-
στερὰ τελεία, ὅλων τῶν ταγμάτων ὑπερβαίνουσα τὴν
ἀξίαν. Εἰ δὲ καὶ εἰς πράξεις αὐτὸ ἐκλαβεῖν χρῆ, λε-
λέχθω καὶ τάδε· ἐξήκοντά εἰσι βασιλίσσαι, αἱ τῆς
βασιλείας ἔνεκεν εὐ πράττουσαι ψυχαί· καὶ ὀρθοή-
κοντα παλλακαί, αἱ φρόν τῆς κολάσεως ἀπεχόμεναι
κακοῦ· καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, αἱ διὰ
τινας προφάσεις κοσμικὰς σωφρονοῦσαι, καὶ τὸ δι-
καιον δύνανται· δι' ὧν οὐτε πόθῳ τῆς βασιλείας,
οὐτε φόβῳ τῆς κρίσεως τὸ δέον πράττουσαι, ἀλλ'
ἵνα πλούτου ἢ δόξης ἢ τινος μὴ στερηθῶσι. *Μία ἐστὶ
περιστέρα τελεία* ἡ τὸ καλὸν πράττουσα, τῶν ἄκρων
ἀγίων σύνοδος, ἡ οὐτε διὰ μισθὸν, οὐτε διὰ τιμωρίαν,
οὐτε διὰ πρόφασιν τινα βιωτικὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ
φιλον πράττουσα τὸ δέον.

Ἀριστεύου. — Αἱ νεάνιδες ἀριθμὸν οὐκ ἔχουσαι,
x. l. (90).

(91) Ἄτιος οὖν γενοῦ τῆς ἀγαλλιάσεως· ἄτιος οὖν
γενοῦ τοῦ δραμεῖν αὐτὸν ἐπὶ σέ· θέλει γὰρ σε προ-
εσπάσασθαι, θέλει προλαβεῖν (92).

¹² Luc. x, 24.

(90) *Patrol.* t. XVII, col. 277.

(91) S. Gregorii Nyaseni sermo 15, sive postre-
mus, in Cantica desinit in cap. v, 8. Neque dein-
ceps in codice Vaticano, unde hanc Patrum Cate-
nain edimus, nomen Gregorii legitur. Quare judi-
cent cruditi lectores, utrum de auctore Procopio,

A legerunt neque cognoverunt mysterium quod circa
ipsam dispensatum fuit. In tempore autem remun-
erationis laudabunt. eam quod Christi conjunc-
tione intima digna sit habita. Illud quidem ad
præteritum, hoc vero quod ait *beatificabunt et
laudabunt* ad futurum refertur.

Philonis. — Vel etiam sexaginta reginas intelli-
git a duodecim tribubus animas quinque sensibus
purificatas. Columba vero pura Christi Ecclesia
quæ est unica matri suæ cœlesti sapientiæ, carni
Christi electæ existenti in ejus regeneratione,
quam filiæ beatificabunt. « Multi enim prophete
et reges voluerunt videre quæ videretis, et non vi-
derunt ¹². »

Apollinarij. — Aliter etiam id quod perfectissi-
mum est in ejus cum Deo familiaritate declaratur,
dum Ecclesiæ perfectio cum eminentissimis qui-
busque prioris vocationis comparatur, et modo
posterioribus post ipsam. Mundana porro illa prio-
ris populi vocatio etiam sextenario quo mundus
hic creatus est coelementalis existit, eademque
principalis et in regno sita. Servatur autem generi
israelitico dignitas regalis in Christo secundum
prophetias quæ promittunt thronum David, et ejus
directorem Christum, juxta Evangelia librosque
Regum in domo Jacob in sæcula: Novi denique Te-
stamenti fœdera numerus indicat octogenarius.

Isidori. — Audi quid sibi velit illud: *Sexaginta
sunt reginæ*, etc. Teneat quidem primas immacu-
lata et virgo Ecclesia, quæ et rectam de divino
numine fidem habet, et ipsa vocetur columba per-
fecta, omnium ordinum dignitatem transcendens.
Si vero etiam ad actiones hoc referre oportet, di-
cantur et hæc: *Sexaginta sunt reginæ*, scilicet ani-
mæ quæ regni causa bene agunt; et *octoginta con-
cubinæ*, quæ metu supplicii abstinere a malo.
Et adolescentulæ quarum non est numerus, quæ
propter respectus aliquos mundanos sese continent
et sectantur justitiam, a quibus, neque regni de-
siderio, neque judicii timore, id quod decet agitur,
sed ne divitiis, vel gloria, vel honore aliquo pri-
ventur. *Una est columba mea*, perfecta, quæ bonum
agat: nempe sublimitium sanctorum congregatio
quæ neque propter mercedem, neque propter sup-
plicium, neque ob alium quempiam respectum
temporalem, sed quia Deo placeat, bonum agit.

Origenis. — Adolescentulæ numerum non ha-
bent, etc.

Fias igitur causa exsultationis; fias occasio ejus
ad te occursum: vult enim te attrahere, vult as-
sumere.

NOTÆ.

an de quovis alio cogitandum sit, ubi loci occurrunt
ἀδέσποτοι. Mibi quidem otium ad hanc inquisitionem
non suppetit.

(92) Ἄτιος — προλαβεῖν. Hæc in C. B. Origeni
ascribuntur.

VERS. 9. *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora, pulchra ut luna, electa ut sol, pavor ut acies ordinatæ?*

Origenis. — Considera Sponsam multas Sponsi laudes reveritam recessisse; conferens autem cum ipsa reliquarum accedentium animas Sponsus admiratur absentis perfectionem, ob quam filiæ quæ pulchritudinem ejus contemplantur, ipsam prædicant beatam, et concubinæ et reginæ tanquam diviniore laudant. In quibus Sponsa quasi sub splendidissimo tabernaculo existens appareat, et Sponsus ea quæ hic proponuntur ad cæteros de illa dicat. Anima enim de tenebris promicans cum aurora primum comparatur, quia tunc recens incipit dies illucescere. Cum autem de mundo rebusque mundanis emergerit, sit tanquam electa, id est plena luna, non habens in se partem quæ a Sole justitiæ non illuminetur. Cæterum quia luna in potestatem noctis posita est, ea vero quæ perfecta anima, vel macula rugisque carentes Ecclesiæ sunt exemplo lunæ minime continentur; idcirco juxta Isaiaam ¹⁴, erit luna sicut sol, lumen vero ejus ita percellet, ut in stuporem etiam agantur inferiores, tanquam spectaculorum ejus et ex eisdem operationum multitudo æquivalcat toti multitudini eorum quæ in hoc universo collocata sunt. Fortassis vero ex eo quod intelligatur Verbum, eum ex qui sermonibus est et rerum omnium ordinem assumpsisse, figuræ rerum ordinarum ipsi insitæ faciunt ipsam ad instar ordinarum in hoc universo virtutum.

Nili.—Cæleste ipsius vitæ institutum obstupescens amici sponsi percellabantur et confitentur stuporem suum actionum ejus aspicientes lucere coram hominibus: ita ut omnia decenter et secundum ordinem faciens composita sit acies, nihil delicti, nihilque confusi in se continens. Pulchra vero est ut luna et electa ut sol, quandoquidem tam in die quam in nocte versantes illuminat, unicuique statui prout commodum est utiliter sese adaptans. Cæterum sicut aurora quoque a statu proprio per condescensionem progreditur, non totam semetipsam ostendens iis qui illam totam videre non poterant, sed per partes promicans pro ratione facultatis intuentium, et sicut aurora progrediens non sicut meridies, nec sicut splendor diurnus, siquidem solari radio perfrui necdum poterant, sed caliginoso statu relicto, matutina et blandiori luce utebantur, ne repentinus solaris radii fulgor, oculum in tenebris versatum, ita subito illuminatum læderet.

Apollinarii. — Qui et pro diversis facultatibus, diversis rebus assimilatur. Nam habet quidem lunæ blanditiem, solis vero puritatem.

Philonis. — Quandoquidem enim morte paula-

¹⁴ Isa. xxx, 26.

θ. *Τίς αὕτη ἡ ἐκκύπτουσα ὡσεὶ ὄρθρος, καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ἥλιος, ὀμόβολος ὡς τεταγμένοι;*

(95) Νόει τὴν Νύμφην ἀνακχωρηκέναι τοῦ Νυμφίου, τοὺς πολλοὺς αἰδομένην ἐπαίνοιοι· παρατιθεὶς δὲ ταύτην τὰς τῶν ἄλλων τῶν προσελθούτων ψυχὰς ὁ Νυμφίος, θαυμαζέτω τῆς ἀπουσίας τὴν τελειότητα, ἐφ' οἷς αἱ θεωροῦσαι θυγατέρες αὐτῆς τὸ κάλλος, μακαρίζουσι αὐτὴν· καὶ αἱ παλλακαὶ καὶ βασίλισσαι ὡς θυγατέρα αἰνοῦσιν· ἐφ' οἷς ἡ Νύμφη καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς λαμπροτάτη γενομένη φανεσθῶ· καὶ τοῖς ἐτέροις ὁ Νυμφίος, τὰ προκείμενα λεγέτω περὶ αὐτῆς. Ἡ προκύπτουσα γὰρ ἐκ σκότους ψυχῆ, ὄρθρω πρῶτον εἰκάζεται, διὰ τὸ ἄρτι ἀρχομένης ἡμέρας καταυγάζεσθαι· ἐκκύψασα δὲ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, γίνεται ὡς ἐκλεκτὴ σελήνη τουτέστιν ἡ πανσέληνος, μὴ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ μέρος ἀφώτιστον τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἑλλίου. Ἄλλ' ἐπεὶ ἡ σελήνη εἰς ἀρχὰς τέτακται τῆς νυκτὸς, οὐχ ἴσσταται· δὲ τὰ τῆς ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ τῆς σελήνης παράδειγμα, διὰ τοῦτο κατὰ τὸ παρ' Ἠσαΐα, ἴσται ἡ σελήνη ὡς ἥλιος· τὸ δὲ φῶς αὐτῆς οὕτω καταπληκτικόν, ὡς ἐκθαμβηθῆναι τοὺς ὑποδεεστέρους· ἴσον δύνασθαι τῶν ἐν αὐτῇ θεωρημάτων τὰ πλήθος καὶ τῶν ἐκ τούτων ἔργων, ὅλη τῷ πληθει τῶν ἐν τῷ παντὶ τεταγμένων. Τάχα δὲ ἐκ τοῦ νενηκέναι τὴν ἐν τοῖς λόγοις τάξιν καὶ πάντων ἀνεληφέναι τὸν λόγον, τύποι ἐγγινόμενοι αὐτοὶ τῶν τεταγμένων ποιοῦσιν αὐτὴν εἶναι ὡς τὰς τεταγμένας ἐν τῷ παντὶ δυνάμεις.

Νελίου. — Τὸ ἐπουράνιον αὐτῆς πολίτευμα καταπλαγέντες οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου ἐθαμβήθησαν, καὶ ὁμολογοῦσι τὴν ἐκπληξιν, τὸ φῶς τῶν πράξεων αὐτῆς βλέποντες λάμπον ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὅπως πάντα εὐσχημόνους καὶ κατὰ τάξιν ποιοῦσα, τεταγμένη ἐστὶ τῇ καταστάσει, οὐδὲν ἔχουσα πλημμελῆς, οὐδὲ συγκεχυμένον. Καλὴ δὲ ἐστὶν ὡς σελήνη, καὶ ἐκλεκτὴ ὡς ἥλιος· ἐπειδὴ καὶ τὰς ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ φωτίζει ἐκάστη καταστάσει τῶν ὠφελουμένων προσφῶρος ἀρμοζομένη· καὶ ὡς ὄρθρος δὲ ἐκκύπτει τῆς οἰκίας ἕξω συγκαταβατικῶς· οὐχ ὅλην δὲ αὐτὴν δεικνύουσα τοῖς ὅλην ἰδεῖν οὐ δυναμένοις, ἀλλὰ μερικῶς ἐκκύπτουσα πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῆς τῶν ὀρώντων δυνάμεως· καὶ ἐκκύπτουσα ὡς ὄρθρος, οὐχ ὡς μεσημβρία οὐδὲ ὡς φέγγος ἡμερινόν· διὰ μὲν τὸ εἶτι τυγχάνειν ἀγεύστοις τῆς ἀπολαύσεως, δυναμένους ἡλιακῆς εὐθέως μετέχειν ἀκτίνοιο· διὰ δὲ τὸ παρεληλυθέναι τὴν ῥοφῶδὴν κατάστασιν, χρῆζοντασ ὄρθρινοῦ καὶ προσηνεστέρου φωτόιο· ὥστε μὴ ἀθρόα ἡλιακῆς ἀκτίνοιο ἀγγλη καταλαμφθέντα ἀδικηθῆναι τὸν ἐν τῷ σκότει ἐνόντα ὀφθαλμόν.

Ἀπολλινάριου. — Καὶ κατὰ διαφόρους δὲ δυνάμεις, διαφόροις ἀπεικάζεται πράγμασιν· ἔχει γὰρ τῆς μὲν σελήνης τὸ προσηνὲς, τοῦ δὲ ἡλίου τὸ καθαρόν.

Φίλωνοιο. — Ἐπειδὴ γὰρ ὠφθη πρὸς μικρὸν τῷ

NOTÆ.

(95) Scholium hoc Origeni vindicat C.B.

θανάτω ὡς σελήνη, καὶ ἀνανεοῦται τῇ ἀναστάσει ὡς ἡλιος διὰ τὴν τῆς ἀρετῆς λαμπρότητα, θάμβους ἐστὶν ἄξια, ὡς ἀγγέλοις γενομένη ὁμοιότητος.

ι', ια'. *Εἰς κῆπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεννήματι τοῦ χειμάρρου· ἰδεῖν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος, εἰ ἤρθησαν αἱ ῥόαι.* Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί· οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου· ἔθετό με ἄρματα Ἀμιναδάβ.

Ἐπιγένους. — Κατὰ τι παράδειγμα οἱ δίκαιοι, κ. τ. λ. (94).

Ναίλου. — Ἡ Νύμφη διηγείται ὡς καταβάσα εἰς κῆπον καρύας πρὸς τοὺς ἐπ' ἀμαρτήμασι παιδευομένους, οὗ τῆ τυχοῦση ῥάβδος, ἀλλὰ καρυῖνη, πολὺ τὸ πικρὸν ἐχούση καὶ ἐπίπονον, ἰδεῖν τὸν ἀπὸ τῆς παιδείας καρπὸν, ἰδεῖν ποτὸν γέννημα γεωργοῦσιν. Οἱ ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν πειρασμῶν καταλελειμμένοι, εὐχερίστως φέρουσι τὰ τῆς παιδείας δεινὰ, ἢ δυσανασχετοῦσι καὶ δυσφημίαις καρποὺς ἀποδιδόσιν τῷ ἱατρικῶς, ἀλλ' οὐ τιμωρητικῶς παιδεύονται· ἰδεῖν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος, ἡ ῥοα· οἱ ἐκ μεγάλων κατορθωμάτων διὰ ῥαθυμίας μικρᾶς, εὐκόλως ἀμαρτίζοντες· καὶ εἰ ἤρθησαν οὗτοι οἱ παρελθόντες τὸ τοῦ χειμάρρου ἀνυπόστατον ὕδωρ, μὴ παρασυρθέντες πρὸς βλάσφημον Ἐνοιαν· εἰτά φησι, Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί· τοὺς ἔτι τὸ τῆς νηπιότητος ἔχοντες γάλα· ἔνα βελτιωθῶσιν ἀπὸ οἴνου τῆς σῆς διδασκαλίας. Καὶ ἐπεὶ ἐβελτιώθη ὀξέως, τὸ τάχος θέλουσα δαΐζει τῆς μεταβολῆς· Οὐκ ἔγνω, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἐγενόμην ἄρματα Ἀμιναδάβ, τοῦ ἐρμηκουμένου ἄρχων λαοῦ μου. Ἀελοθύτος γὰρ ἡ μὲν νηπιότης ὑπέβρευσσε παρελθούσα κακὰ στασις· ὄχημα δὲ γέγονε τοῦ ἄρχοντος τοῦ λαοῦ μου, ὃς ἐστὶ Χριστός· ἀμαξήλατον λοιπὸν τρέχουσα καὶ ἱππήλατον τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν· ταῖς ἄρματοτροχίαις ἐνημαιομένη τῆς ἀγαθῆς πολιτείας τὰ σύμβολα, καὶ ἴσχη καταλιμπάνουσα τοῖς ὀδεύουσι τὸν βίον, προπούσης θεοσεβεῖν ἐθέλουσα ζωῆς.

Φίλωνος. — Τὴν Συναγωγὴν κῆπον καρύας παρὰ τοῦ Νυμφίου λελέχθαι φησὶν· ἔνθα ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἢ καρυῖνη· καὶ τὸ κατέβην ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος· ἢ τῶν Ἰουδαίων, εἰ ἤρθησαν οἱ ῥοαί, αἱ διαφόρως ἐπ' αὐτῆς ἐπενεχθεῖσαι παιδεῖται· διὰ τὴν ἔξωθεν στυφίν, καὶ τὸν ἔνδον εἰρηνηκτὸν καὶ τεταγμένον καρπὸν.

Τοῦ αὐτοῦ. — Εἰτά φησὶν ἡ Νύμφη, Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί· τὰς δύο Διαθήκας τετελεσμένας ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ προσοίσω σοί· Οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου· ἐν ἀγνοίᾳ, φησὶν, ἤμην τὸ πρότερον, ἕως οὗ ἔθετό με ἄρματα ἢ τοῦ Πατρὸς εὐδοκία· οὕτω γὰρ Ἀμιναδάβ ἐρμηνεύεται· λέγει γὰρ Ἀβδίουμ· Ὅτι ἐπιβήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου· καὶ ἡ ἱππασία σου σωτηρία.)

ιβ'. Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, ἡ Σουλαβίτις· ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε· καὶ ὄψομεθα ἐν σοί.

¹⁵ Isa. xxx, 26. ¹⁶ Habac. iii, 8.

NOTE.

(91) *Patrol* t. XVII, col. 280.

tim deficit sicut luna, et innovatur resurrectione sicut sol¹⁵, propter virtutis splendorem admiratione digna est, utpote angelis facta contubernalis.

VERS. 10, 11. *In hortum nucis descendit videre in genimina torrentis; videre si floruit vitis, effluerunt mala punica. Ibi dabo ubera mea tibi: non novit anima mea. Posuit me currus Aminadab.*

Origenis. — Fortassis secundum quamdam similitudinem justi sunt nucis, etc.

Nili. — Sponsa recenset quomodo descendit in hortum nucis ad eos qui ob peccata castigabantur, non qualibet virga, sed nucea quæ multum habet amaroris et molestiæ, ad videndum fructum disciplinæ. Quale nimirum germen excolant qui in torrente tentationum derelicti, disciplinæ molestias cum gratiarum actione sustinent; vel iniquo animo ferunt maledicta, quales inquam fructus reddant ei qui medici et non vindicis more castigat. Ad videndum an floruerit vitis et malum punicum, qui scilicet ex magnis præclarisque facinoribus, propter parvas negligentias facile corripiuntur peccato: et an floruerint si qui pertranseunt torrentis aquam intolerabilem minime ad blasphemam distorquentur cogitationem. Deinde ait: *Ibi dabo ubera mea tibi*, adhuc habentia lac juventutis, ut et doctrinæ tuæ vino emendentur. Et quia celeriter emendationem acceperunt mutationis celeritatem ostendere volens: *Non novit*, inquit, *anima mea*, qui evaserim currus Aminadab, quod interpretatur princeps populi mei. Sensim quidem infantilis transiens effugit status, vehiculum autem facta sum, principis populi mei qui est Christus rhedariam in posterum et equestrem decurrens viam curruum orbitis insignitam probæ vitæ institutionis symbola et vestigia relinquentis iis qui eo quo Deum decet cultu vitam transigant.

Philonis. — Synagogam hortum nucis a Sponso nuncupari dicit. Ibi virga Aaron nucis, et in eum descendit tempore passionis videre si floruit vitis Judæorum, si floruerunt mala punica, quæ sunt disciplinæ diversimode ipsi traditæ, per extremam astrictiorem, et interiorem, pacificum ac bene

ordinatum fructum. Deinde Sponsa dicit: *Ibi dabo ubera mea tibi*, duo scilicet Testamenta opere ac sermone perfecta offeram tibi. *Non novit anima mea*. In ignorantia, inquit, versabar prius, donec Patris beneplacitum posuit me currus. Sic enim Aminadab interpretatur: ait enim ad Habacuc: « Quia ascendes super equos tuos, et equitatio tua salus¹⁶. »

VERS. 12. *Convertere, convertere, Sunamitis, convertere, convertere, et videbimus in te.*

CAP. VII.

A

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

VERS. 1. *Quid videbitis in Sunamitide, quæ venit sicut chori castrorum? ascendit enim ex lavacro tanquam acies angelorum*¹⁷.

Philonis. — Alia lectio habet *Odolamitis*, id est celestis : et videbimus Christum dicentem : « Inhabitabo in eis et inambulabo »¹⁸.

Aquila et quinta editio, etc.

Quid speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis filia Aminadab?

Sponsæ profectus approbat, quos gressus vocat, in calceamentis autem evangelicis ait oraculis. Regressus porro quos gressus dixerat, Apostolus vocat *opitulationes, gubernationes*¹⁹. Condescendens autem inferioribus subligare dicitur gressus dum ipsis modo magis corporeo apparet. Aminadab vero *princeps* sive *dux*, vel *sponte offerens* interpretatur cujus filia est Sponsa. Fuerit autem princeps qui dicit : Audi, filia, idem vero sponte offerens, si quidem omnia Deo sunt spontanea.

Nili. — Admonet ipsam emolumenti quod exstitit ex condensatione cum iis qui ejus opera indigeant, simulque segnitiam ejus subinsinuant quando dicebat : *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Nequaquam utique speciosi facti fuissent gressus ejus in calceamentis, nisi intempestivam illam ignaviam solvisset congrua conclusione et propter indigentium utilitatem a proprio statu exivisset. Nam quod ad illum dicitur est istiusmodi : Cum, inquit, stans in loco sancto et soluto calceamento propter opis tuæ indigentes rursus ipsum gestaveris, puros pedes inquinari sustinens; modo autem revertaris cum proficientibus simul proficere apparens, idcirco *speciosi facti sunt gressus tui*, sicut evangelizantium pacem²⁰.

VERS. 2-5. — *Moduli femorum similes torquibus, opus manuum artificis. Umbilicus tuus crater tornatilis non deficiens misto. Venter tuus acervus framenti vallatus in liliis. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capræ. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui tanquam stagna in Hesebon in portis filiarum multorum. Naris tua sicut turris Libani prospiciens faciem Damasci. Caput tuum super te sicut Carmelus, et plexus capitis tui, sicut purpura Rex ligatus in transcursibus.*

Nili. — Modulos femorum bene ordinatam vocat proficientium motionem : similes autem sunt torquibus opus manuum artificis. Non enim elata mente aderat proficientibus, sed humili et instar torquis inclinata; quia vero hoc scite facie-

α'. Τι ὕψωσθε ἐν τῇ Σουλαβίτιδι; Ἡ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν· ἀνέβη γὰρ ἐκ τοῦ λουτροῦ, ὡς τὰ ἀγγελικὰ τάγματα.

Φίλωνος. — Ἐτέρα γραφή Ὀδολομίτις ἔχει, τούτῃστιν ἡ οὐρανία· καὶ ὠψόμεθα Χριστὸν τὸν λέγοντα, « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. »

Ἀριγένους. — (95-96) Ἀκύλας καὶ ἡ πέμπτη ἐκδοσις, κ. τ.λ. (97).

Τὶ ὠραιώθησαν διαθήματά σου ἐν ὑποδήμασί σου, θύγατερ Ἀμιναδάβ;

(98) Τῆς Νύμφης τὰς προκοπὰς ἀποδέχεται, ἃ; φησι διαθήματα· ὑποδήμασι δὲ, τοῖς βασιλικοῖς λέγει θεσπίμασι· καθόδους δὲ ἔφη τὰ διαθήματα, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος, *ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις*· συγκατιῶν δὲ τοῖς ὑποδεστέροις, ὑποδεδέσθαι λέγει τὰ διαθήματα; σωματικώτερον αὐτοῖς φαινόμενος· Ἀμιναδάβ δὲ ἄρχων, ἤγουν ἡγεμῶν ἢ ἐκουσιαζόμενος ἐρμηνεύεται· οὐ θυγάτηρ ἡ Νύμφη· εἴη δ' ἂν ἄρχων, ὁ λέγων, ἀκουσον, θύγατερ· ὁ δὲ αὐτὸς ἐκουσιαζόμενος· ἐκούσια γὰρ πάντα Θεῷ.

Ναίλου. — Ἰπομνηστικῶς αὐτὴν τοῦ κέρδους τοῦ γενομένου ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς χρήζοντας αὐτῆς συγκατάθεσως· ἄμα καὶ τὸν ἄκρον παρεμφανόντες ὅτε ἔλεγεν, *Ἐπιψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολύνω αὐτούς;* οὐκ ἂν ὠραιώθησαν διαθήματα αὐτῆς; ἐν ὑποδήμασι, εἰ μὴ τὸν ἄκαιρον ἐκείνον ἔκνον λύσασα, ὃν ἐπὶ λογισμῷ συμφέροντι, καὶ ἔξω γενομένη τῆς οἰκίας καταστάσεως διὰ τὴν τῶν δεομένων ὠφέλειαν. Τὸ γὰρ πρὸς αὐτὴν λεγόμενον τοιούτων ἔστιν· Ἐπειδὴ, φησὶν, ἔστωσα ἐν τόπῳ ἁγίῳ, καὶ ὑπολυσάμενη τὸ ὑπόδημα διὰ τὴν τῶν χρήζόντων σου βοήθειαν, πάλιν ἐφόρεσα τοῦτο, μολύναι τοὺς καθαρὸς καταδεξαμένη πόδας· ἐπανερχῆ δὲ νῦν συγκύπτειν δοκοῦσα τοῖς προκόπτουσι· διὰ τοῦτο ὠραιώθη διαθήματά σου· ὡς τοῦ τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην ἡγουμένου.

β'-ε'. *Ῥυθμοὶ μηρῶν σου ὅμοιοι ὀρμισκοῖς, ἔργον χειρῶν τεχνίτου· ὀμφαλὸς σου, κρατὴρ τορνευτοῦ, μὴ ὑστερούμενος κρῶμα· κοιλία σου, θημωνία σίτου πεφραγμένη ἐν κρήναις· δύο μαστοὶ σου, ὡς δίδυμοι δύο νεβροὶ δορκάδος· τράχηλός σου ὡς πύργος ἐλεφάντινος· ὀφθαλμοὶ σου ὡς λίμναι ἐν Ἰσεθῶν, ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν· μυκτὴρ σου, ὡς πύργος τοῦ Αἰθάνου σκοπεῖον πρόσωπον Δαμασκοῦ· κεφαλὴ σου ἐπὶ σὲ ὡς Κάρμηλος καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου ἐπὶ πορφύρα βασιλεῦς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς.*

Φίλωνος. — (99) Ῥυθμοὺς μηρῶν λέγει τὴν εὐτακτον μὴν τῶν προκοπτόντων κίνησιν· ὅμοιοι δὲ εἰσιν ὀρμισκοῖς, ἔργον χειρῶν τεχνίτου· οὐ γὰρ ἐπηρμένην φρονήματι συνῆν τοῖς προκόπτουσιν, ἀλλὰ ταπεινῶ καὶ συγκεκραμμένῳ δικῆν ὀρμίσκου·

¹⁷ Ephes. v, 26. ¹⁸ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ¹⁹ I Cor. xii, 28. ²⁰ Isa. lvi, 7; Rom. x, 15.

NOTÆ.

(95-96) Anonyma in C. B.

(97) *Patrol.* t. XVII, col. 280, 281.

(98) Anonyma in C. B. et in C. V.

(99) Scholium illud C. B. sancto Nilo vindicat.

διὰ δὲ τὸ ἐπιστημόνως τοῦτο ποιεῖν ἔργου χειρῶν Α τεχνίτου εἶναι λέγεται· καὶ τὸ διανοητικὸν δὲ, τὸ πάντοτε πεπληρωμένον νοημάτων τελείων κεκραμμένων, πρὸς τὴν τῶν μανθανόντων ἐπιτηδεύματα· πᾶσαν δὲ τετορευμένην ἔνοιαν αἰσχρὰν, ὀμφαλὸς ἐστὶ τορευτὴς, οὐχ ὑστερούμενος κρᾶμα· ἡ δὲ τῶν θεῶν βρωμάτων δεκτικὴ κοιλία μὲν τοῦ τροφίμου τὸ εὐανθὲς ἔχουσα, *θημωνία σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις* λέγεται· τάχα δὲ καὶ ἡ ἀμέριμος διάνοια, καὶ τὴν βασιλικὴν μορφήν αἰτούσα, *θημωνία* ἐστὶ σίτου πεφραγμένη ἐν κρίνοις· ὁ δὲ τράχηλος, ὅτε μὲν ἐπὶ ταπεινοφροσύνης ἐπηρείτο, ὀρμίσκος ἐλέγγοτο· ὅτε δὲ ταῖς πολεμίοις ἦν ἀπρόσιτος, πύργος *δαβὶδ*· νῦν δὲ πύργος ἐλεφάντινος ἐλεός τις ὢν, καὶ ἠρδὲ μίαν ἔχων ἀντιλαθῆν, καὶ πᾶσι πτηνοῖς καὶ ἔρπετοῖς ἀπροσπέλαστος, ἠλίψι μόνῳ βατός· τοιοῦτον γὰρ τὸ εὐσεβὲς φρόνημα, οὐ πάθεισι καμπτόμενον, οὐ δόγμασιν εἰκον αἰρετικοῖς, ἀλλὰ μόνῳ Χριστῷ ἀνακείμενον· καὶ τὸ θεωρητικὸν δὲ ἐκ πολλῆς μαθήσεως βελτιωθὲν, λίμναι εὐσεθῶν πλημμυρούσαις τῆ τῶν ἐναρτέων λογισμοῦς ὕδωρ παραβάλλεται. Ἐσεθῶν γὰρ ἔρμηνεύεται *λογισμοὶ* ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν· ὅσοι γὰρ προφῆται καὶ ἀπόστολοι, τοσοῦτων θυγάτηρ ἡ Νύμφη· καὶ ὁ μυκτήρ δ' αὐτοῦ ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου σκοπεύων πρόσωπον Δαμασκού, ἥτις ἔρμηνεύεται, *αἷμα πίνουσα*. Ὁ οὖν καὶ τῆ πολιτεία ὑψηλός, καὶ δόγμασιν ἐπιδεηκῶς διεξηγημένους, καὶ προγινώσκων τὰς προβολὰς τῶν παθῶν, καὶ τὰς ἐφόδους τῶν ἐναντίων δυνάμεων, καὶ τὴν δυσωδίαν αὐτῶν εὐκόλως ἀντιλαμβάνομενος, μυκτήρ ἐστὶ τῆς Νύμφης· αὐτὸς σκοπεύων τὸ πρόσωπον Δαμασκού, καὶ τὴν προσβολὴν ὡς κεφαλὴν τοῦ ὄψεως φυλαττόμενος· τῷ Κερμηλίῳ δὲ τὴν κεφαλὴν αὐτὸς ὁμοίωσεν, ἐπειδὴ κεφαλὴ ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός. Ὁ δὲ Κάρμηλος τῶν προφητῶν ἦν ἐνδιαίτημα τῶν περὶ τῆς κεφαλῆς μαρτυροῦντων, καὶ τῷ πλοκίῳ τῶν λόγων τῶν βασιλικῶν, τὸν παραδραμεῖν ἐπιειγόμενον δεσμονύτων· ὅταν γὰρ τις χλευάζων τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ παρατρέψῃ τὸ δόγμα ὡς μωρὸν καὶ χλευῆς ἄξιον· εἶτα ὃ μὴ πέπονθεν ἕκαστον εὖρη μηνύματι προφητικῷ μαρτυρούμενον, ὡς σπαρτίῳ δεσμούμενος, τῷ θεῷ λόγῳ παραμένει οὐχ ἰδιώτου τάξιν ἔχων, ἀλλὰ βασιλέως λαχόντος αἰώνιον βασιλείαν οὐρανῶν καὶ πόλεως ἀπορθήτου τῆς ἁνῶ Ἰερουσαλήμ· καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ δὲ λόγοι διδάσκοντες τὰ οὐράνια, καθάπερ πλοκὴ τὸν παρατρέχοντα δεσμεύουσιν.

Ἀριγένους. — Πολλαχοῦ τάττει τοὺς μηρούς ἐπὶ τῆς Γενέσεως ἢ Γραφῆ, κ. τ. λ. (1).

Κυρίλλου. — Τεχνίτην δὲ τὸν Δημιουργὸν ὀνομάζει Χριστός· ὡς γὰρ ὑπήκοος γέγονεν, οὕτως ἢ Ἐκκλησία.

Φίλωνος. — Δηλοῖ δὲ τὸ τεταγμένον καὶ ἡρμωμένον καὶ ἀδιάλυτον τῆς παρθενίας, ἐν ἧ ὁ τεχνίτης εἰργάσατο τὸν ναὸν ἑαυτοῦ.

Κυρίλλου. — Λέγει δὲ καὶ τὴν σωφροσύνην αὐτῆς

bat, dicitur opus manuum artificis. Sed et vis intelligendi semper perfectis referta erat cogitationibus et pro dicentium capacitate temperatis. Omnis porro detornata cogitatio turpis umbilicus est tornatilis non deficiens misto. Venter vero divinorum ciborum capax, una cum nutrimento suaveolentiam continens dicitur *acervus frumenti vallatus in liliis*. Fortassis vero etiam mens expers curarum ac regiam forniam postulans acervus frumenti sit vallatus in liliis. Collum autem quandoquidem ab humilitate laudabatur, torques dicebatur; quando vero hostibus erat inaccessum, turris David: nunc autem turris eburnea, quod et lævis sit nec ullam ansam habeat, et volucris serpentibusque inaccessa, unico soli pervia sit. Istius modi enim est sensus pius, non passioibus inflexus, neque doctrinis hæreticis cedens, sed soli Christo addictus. Quin et facultas meditandi multa doctrina emendata, stagnis Esebon cum probarum cogitationum aquis exundantibus, comparatur. Esebon enim interpretatur *cogitationes*, in portis filiarum multorum: quot enim sunt prophetæ et apostoli, totidem filia est Sponsa. Sed et nares ejus sicut turris Libani prospiciens faciem Damasci, quod interpretatur sanguinem bibens. Qui igitur et vivendi ratione sublimis, et collectis doctrinis præstans, passionum quoque impressiones atque adversariarum præcognovit insultus potestatum, earumque fetorem facile percipit, ipse naris est Sponsæ prospiciens faciem Damasci, et incursum quasi caput serpentis observans. Carmelo autem caput ejus assimilavit, quandoquidem Ecclesiæ caput Christus est. Carmelus vero hospitium erat prophetarum, testimonium de capite perhibentium et prætercurrere satagentem regalium sermonum plexu illigantium. Quando enim quispiam passiones Christi irridens tanquam stultum ac risu dignum hoc dogma prætercurrit, deinde singula quæ perpessus est prophetica insinuatione testificata repererit, divino sermone quasi funiculo illigatus permanet, non idiotæ ordinem tenens, sed regis æternum cælorum regnum sortiti, et inexpugnabilis civitatis supernæ Jerusalem. Quin et Christi sermones cælestia docentes ad instar nexus præter currentem irretiunt vincuntque.

Origenis. — Scriptura sæpe femora ponit in Genesi, etc.

Cyrelli. — Artificem autem vocat creatorem Christum: sicut enim ipse factus est obediens, sic et Ecclesia.

Philonis. — Declarat autem ordinationem et aptitudinem, atque indeficientiam virginitalis, in qua artifex ipse sibi templum fabricatus est.

Cyrelli. — Dicit autem illius temperantiam atque

NOTÆ.

(1) *Patrol.* t. XXII, col. 281.

subjectionem : animam quidem ipsius fidei, corpus vero temperantiæ subditum.

Origenis. — Ad umbilicum autem seu craterem sapientia invitata dicens, etc.

Cyrilli. — Declarat autem ejus sacerdotium dicens : *Non deficiens misto, videlicet Christi sanguine : hic enim sacerdotibus in manibus est.*

Philonis. — Sed et congregatio multitudinis quæ animarum consensione munita est, liliis suaveolentibus Dei oraculis assimilatur.

Origenis. — Lilia quoque fuerint flores gratiæ Dei e medio spinarum hujus vitæ collecti.

Cyrilli. — Collum autem ejus Christi diaconos vocat, qui Christum Ecclesiæ caput gestant. Gestant enim sanctum ejus corpus in conscientia pura mysterium ipsius confitentibus, quamobrem eburneum dixit, quales Paulus diaconos ait : « *Pudicos, non vino multo deditos* »²¹.

Origenis. — Turres autem vocati sunt, etc.

Philonis. — Quin et vis intelligendi ejus piis cogitationibus repleantur. Esebon enim interpretatur *cogitationes.*

Cyrilli. — Stagnis autem assimilat oculos intellectuales : flumina enim commorantur in ventribus eorum qui Verbum excipiunt.

Origenis. — Qui autem puram habet expirationem, etc.

VERS. 6, 7. — *Quam pulchra et quam suavis facta es : charitas in deliciis tuis. Hæc magnitudo tua : similis facta es palinæ, et ubera tua botris.*

Philonis. — Plexus autem capitis floridam Ecclesiæ multitudinem designat ad ornatum Sponsæ dilectione plexam. Hic porro plexus sicut purpura dictus est, quia multitudo ista Christi sanguine tinctus est; et veluti regali vestimento undique amicta nempe ornatus multitudinis sacro sanguine tinctus est, sicut rex in pompis purpura indutus. Coronatus enim mortis victoria virtutes exuens triumphavit.

Cyrilli. — Vel etiam aliter vinculum dilectionis populorum ait adducere ad regale sacerdotium.

Hæc adhuc dicit Sponsus admirans in melius commutationem, etc.

Nili. — Fortassis quidem nomen illi imponit a charitate, qua pulchra facta sit, dicens ipsam quoque suavem factam in deliciis : in divinis enim sermonibus deliciæ ac pulchritudo splendidiorem ostendunt et conversationem reddunt suaviorem. Fortassis vero beatam ejus pulchritudinem admiratur.

²¹ I Tim. III, 8.

καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς ψυχῆς ταύτης ὑποταταγμένης τῇ πίστει, τοῦ δὲ σώματος τῇ σωφροσύνῃ.

Ἄριγένους. — Ἐπὶ τὸν ὀμφαλὸν δὲ τὸν κρατῆρα ἡ σοφία συγκαλεῖ λέγουσα, κ. τ. λ. (2).

Κυρίλλου. — Ἀηλοῖ δὲ καὶ τὸ ἱερατεῖον αὐτῆς λέγων· *Μὴ ὑστεροῦμενος κράματι*, δηλονότι τῷ τοῦ Χριστοῦ αἵματι· τοῦτο γὰρ τοῖς ἱερεῦσιν ἐν χερσίν.

Φίλωνος. — Ἄλλὰ καὶ ἡ συναγωγὴ τοῦ πλήθους ἢ ἐξ ὁμονοίας, πέπρακται κρίνοις τοῖς εὐωδέσι λογίοις τοῦ Θεοῦ.

Ἄριγένους. — Κρίνα δ' ἂν εἴη καὶ τὰ ἀνθη τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἃ συνελέξατο ἀπὸ μέσου τοῦ βίου ἀκανθῶν.

Κυρίλλου. — Τράχηλον δὲ αὐτῆς, τοὺς διακόνους τοῦ Χριστοῦ λέγει, διὰ τὸν Χριστὸν βαστάζειν τῆς Ἐκκλησίας τὴν κεφαλὴν· βαστάζουσι γὰρ αὐτοῦ τὸ ἄγιον σῶμα, ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὁμολογούντες αὐτοῦ τὰ μυστήρια· διόπερ ἐλεφάντινον εἴρηκεν, ὁποῖους ὁ Παῦλος φησὶν διακόνους, « *Σεμνοὺς, μὴ εἶναι πολλῶν προσέχοντας.* »

Ἄριγένους. — Πύργοι δὲ ἐκλήθησαν, κ. τ. λ. (3).

Φίλωνος. — Ἄλλὰ καὶ τὸ διανοητικὸν αὐτῆς πεπληρωθῆαι, φησὶν, εὐσεβῶν λογισμῶν· Ἐσεβῶν γὰρ ἐρμηνεύεται *λογισμοί.*

(4) Ἀπεικάζει δὲ λίμνας τοὺς νοερούς ὀφθαλμούς· ποταμοὶ γὰρ ἀναβλύζουσιν ἐκ τῆς κοιλίας τῶν δεχομένων τὸν λόγον.

Ἄριγένους. — Ὁ δὲ καθαρὰν ἔχων τὴν διαπονήν, κ. τ. λ. (5).

ς', ζ'. *Τὶ ὠραιώθης καὶ τὶ ἠδύνθης, ἀγάπη ἐν τρυφαῖς σου! τοῦτο μέγεθός σου ὠμοιώθης τῇ φοίνικι, καὶ οἱ μασθοὶ σου τοῖς βότρυσι.*

Φίλωνος. — Πλόκιον δὲ τῆς κεφαλῆς, πολυάνθιον πλήθος τῆς Ἐκκλησίας δηλοῖ, τῇ ἀγάπῃ πεπλεγμένον εἰς κόσμον τῆς Νύμφης. Ὡς πορφύρα δὲ τὸ πλόκιον εἴρηται, διὰ τὸ βεβᾶσθαι τὸ πλήθος ἐν αἵματι Χριστοῦ· καὶ τοῦτο καθάπερ ἐσθῆτα περιβεβληθῆαι βασιλικὴν, ἦγουν ὁ κόσμος τοῦ πλήθους ὁ βαφεὶς τῷ ἁγίῳ αἵματι, ὡς νίκη ἐθριάμβευσεν ἀπεκδυσάμενος τὰς ἄρχάς.

Κυρίλλου. — Ἡ καὶ ἄλλως, σύνδεσμον τῆς τῶν λαῶν ἀγάπης ἀγεσθαι φησὶν εἰς βασιλεῖον ἱεράτευμα.

Ἄριγένους. — Ὅτι ταῦτα φησὶν ὁ Νυμφίος ἀποθαυμάζων αὐτῆς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν, κ. τ. λ. (6).

Νελλου. — Τάχα μὲν ὄνομα αὐτῷ διατίθεται, τὸ ἀγάπη, ὠραιῶσθαι λέγων αὐτὴν ἐν ταῖς τρυφαῖς. Ἡ γὰρ ἐν τοῖς θείοις λόγοις τρυφή; καὶ τὸ κάλλος φαιδρότερον δεικνύει, καὶ τὴν συνουσίαν ἠδὴ ἐργάζεταιται· τάχα δὲ τὸ μακάριον αὐτῆς κάλλος θαυμάζει· ἐν δὲ τὸ μακάριον αὐτῆς κάλλος θαυμάζει· ἐν δὲ

NOTÆ.

(2) *Patrol.* t. XVII, col. 281.

(3) *Patrol.* t. XVII, col. 281.

(4) S. Cyrillo in C. B. ascribuntur.

(5) *Patrol.* t. XVII, col. 281, 284.

(6) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

ταῖς τρυφαῖς αὐτῆς, αὐξεσθαι τὴν ἀγάπην λέγει. Διὰ δὲ τοῦ ἔξῃς δηλοῖ τὸ ἐπὶ λόγοις σωματικοῖς ταύτῃ ἐρηρειαμένον ὕψος τῶν ἀρετῶν· ἀναγκαίως δὲ καὶ οἱ μασθοὶ αὐτῆς τοῖς βότρυσιν ὁμοιοῦνται, διὰ τὴν κατὰ θεὸν ἀγάπην συνδεδεμένοι· τῶς δὲ τοῦς μασθοῦς ἀπογαλακτώδους πλιότητος εἰς μελιτώδη μεταβληκίαν ἡδονῆν λέγει. Πλεῖον γάρ τι μετ' ἕλιγον αὐτῆς μαρτυρήσει· ἀπὸ ταύτης τῆς καταστάσεως ἐπὶ τὸ μείζον προκόψασιν.

Cyriillus. — Ἡ καὶ ἐν τρυφῇ σου, τῇ ἀγάπῃ σου, διὰ τὸ τινα καὶ αὐτῶν τῶν δικαίων νομιζεσθαι· τοῖς δὲ βότρυσιν οἱ μασθοὶ ἀπεικάζονται· τοῖς ἔχουσι τὴν πνευματικὴν εὐφροσύνην.

Origenis. — Ἦγουν τὰ νοήματά σου, φησὶν, τρόφιμά τε καὶ πόσιμα, καὶ οὐδαμῶς ὀμφακίζοντα.

Philonis. — Ἡ τοῖς τῶν φοινίκων ἀπεικάζονται βότρυσι πρὸς τὸ εὐωδῆς τε καὶ πεπληθυσμένον.

ἡ, θ'. *Ἐἶπα Ἀγαθήσομαι ἐν τῷ φοίνικι· κρατήσω τῶν ὑψέων αὐτοῦ· καὶ ἔσονται δὴ μασθοὶ σου ὡς βότρυες ἀμπέλου· καὶ ὄσμη ῥινός σου ὡς μῆλα· καὶ λάρυγξ ὡς ὄλκος ἀγαθοῦ, πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα ἰκανούμενος ἐν χεῖλεσι μου ὀδοῦσιν.*

Philonis. — Ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Νυμφίου νοούμενα δηλοῖ· ὡς ἐὰν κρατήσῃ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος, ἀπῶτα τούτων μένη τὰ ὑψη· καὶ ὡς βότρυες θλιβέντες εὐφροσύνης οἶον προχέουσιν· οὕτως ἐν ταῖς θλίψεσι εὐφραίνουσιν οἱ δίκαιοι τὸν Χριστόν· ῥίς δὲ αὐτῆς ὁ Ἀπόστολος γεγωνῶς εὐωδίας ὄσμη τῷ Χριστῷ ὡς μῆλον, βρώσιν παρέχων καὶ πόσιν τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων.

Origenis (6'). — Ἀπεικασθεῖσα φοίνικι, κ. τ. λ. (7).

(8) Ἐπειδὴ ἐπαπορητικῶς ἔλεγεν ὁ Νυμφίος· *τί ὠραιώθης καὶ τί ἡδύνθης, καὶ τὸ μέγεθός σου ὠμοιώθη τῷ φοίνικι*, τὴν αἰτίαν τοῦ πρὸς ὕψος ἐκτετακέναι, ἑαυτὴν λέγει· ἐπειδὴ γάρ, φησὶν, σὺ ὁ Νυμφίος φοίνιξ εἶ, παραπεφύτευμαι δὲ καὶ γὰρ σοι τῷ φοίνικι, τῷ σῷ ὑψεὶ ἀναδαινούσα, εἰκότως ὑψοῦμαι, ἐγγίσει τῷ σῷ ὑψεὶ ἐπιθυμοῦσα, ἵνα κρατήσω τοῦ σοῦ ὕψους, καὶ γένωμαι μιμουμένη σε, ὅπερ εἶ σὺ τῇ ἀπραξίᾳ τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο γὰρ κατέβης ἵνα ἐγὼ ἀνέλθω καὶ ἴδω τοὺς σοὺς μασθοῦς, ὡς βότρυας τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου, ποτίζοντας ἐὰν θλασθῶσιν εὐφροσύνην, τοὺς τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἔχοντας· εἰς τοῦτο γὰρ ἀπὸ τῆς νηπιότητος ἔφθασαν, κατ' ἕλιγον προκόψαντες, καὶ τῆς ὄσμης τῶν ῥινῶν σου ἀντιλάθοντο ὡς μῆλων, τὴν τῆς θεότητος εὐωδίαν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νοοῦσα· ἦν κεκρυμμένη διὰ τῆς ῥινῆς ἀναπέμπει τὸ ἴσμα Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς. *Καὶ λάρυγξ σου*, φησὶν, ὡς ὄλκος ἀγαθοῦ· ὁ εὐθύτων πρὸς σὲ τοὺς ἀφροσύνους σου λόγος· ἰκανῶς ἐν χεῖλεσι καὶ ὀδοῦσιν, οὐκ ἐν τῇ γέυσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χρήσει τὴν ἰκανότητα παρέχων· χεῖλη

In deliciis porro illius augeri charitatem asserit. Per præpositionem vero *in*, declarat in verbis corporis hujus stabilitam esse virtutum celsitudinem. Cæterum quoque necessario ubera ejus botris assimulantur, per Dei charitatem colligata. Demum ubere quoque a lactea qualitate in melleam voluptatem ait esse commutata. Sensim enim amplius ipsis præbet testimonium ab hoc statu ad majorem promotio.

Cyriilli. — Vel etiam in deliciis tuis, in charitate tua, quia ipse quoque censetur esse aliquis justorum. Porro ubera assimilantur botris spiritalem lætitiã continentibus.

Origenis. — Nempe sensus tui, inquit, esculenti et potabilis, et nequaquam acetosi sunt.

Philonis. — Vel palmarum botris assimilantur pro sua fragrantia et multiplicatione.

VERS. 8, 9. *Dixi: Ascendam in palmam, tenebo cacumina ejus: et erant nunc ubera tua sicut botri vitis, et odor nasi tui sicut poma. Et guttur tuum sicut vinum bonum, vadens fratrueli meo in rectitudinem, sufficiens labiis meis et dentibus.*

Philonis. — Quæ autem ex persona Sponsi intelliguntur, significant quod sicut si tenuerit justos Dominus, eorum cacumina manent inconcussa, et ut botri contriti lætitiæ vinum profundunt, sic in tribulationibus justus Christum lætificent, nasus autem ejus Apostolus effectus est in odorem suavitatis Christo²², tanquam pomum quoque escam ac potum præbens mysteriorum Christi.

Assimilata palmæ, etc.

Nili. — Quoniam addubitanter Sponsus dixerat: *Quam pulchra et quam suavis facta es: et magnitudo tua similis facta est palmæ, causam dicit ob quam in altum sese extenderit: Quia enim, inquit, tu, Sponse, palma es, ego autem tibi quoque palmæ complantata sum, tua celsitudine ascendens merito extollar ad tuam altitudinem accedere desiderans, ut teneam tuam sublimitatem et illud in te imiter, quod tu naturæ dignitate existis. Propterea enim descendisti, ut ego ascenderem, et viderem ubera tua tanquam botros veteræ vitis, cum contracti fuerint lætitiã potantes eos qui sensus habent exercitatos. Ad hoc enim a juventute sensim proficientes pervenerunt, et odorem narium tuarum susceperunt tanquam pomum suavem, divinitatis odorem in homine absconsum per nasum percipiens, novæ ac veteris Scripturæ halitum emittit. Et guttur tuum, inquit, sicut vinum bonum, dirigens ad te illos qui defecerant. Sermo tuus sufficiens in labiis atque dentibus, non solum in gustu, verum etiam in usu sufficientiam præbens.*

²² Ephes. v, 2.

NOTÆ.

(6*) Anonyma in C. B.
(7) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

(8) Anonyma in C. V.

Labia namque gustum, dentes vero uberem fruitionem denotant. Si autem Sponsus hæc Sponsæ dicat, plurima quidem similiter dixerit; illud vero Dixi: Ascendam, etc., est istius modi quale est Christi Domini gratis omne studium humanum vincens, non ut jam teneat, et attingat et apprehendat, sed ut ascendere et eminere et altitudine prævalere intelligatur. Quantumcunque enim vis humana retributionibus Dei magnificentiam conata fuerit adæquare, et probarum laboribus actionum præcedentes gratias exsolvere, omnino immensis Dei beneficiis superata succumbet.

VERS. 10. *Ego fratrueli meo, et super me conversio ejus.*

Nili.—Tertio igitur ad ipsum ait apponens illud: *B Super me conversio ejus*, quasi dicat: Quoniam ego memetipsam illi addixi, persuasum habeo quod licet modicum abstractus fuerit ad oves quæ perierant domus Israel, ad me denuo convertetur.

Cyrilli.—Vel quoniam ego confessionem illi offero, ad me etiam conversio ejus in secundo adventu, vel a populo Judæorum.

Philonis.—Vel etiam agrum vocat hunc mundum, castella vero Ecclesias, vites autem animas frugiferas. Illud vero *diluculo surgamus*, id est ignorantiam expulimus: florere autem vineam id est prædicationem: propaginem vero vocat in baptismo dealbato. Loquitur autem ad Ecclesias vel filium animas, vel etiam videtur in ubertate confidere, sed sibi metipsi iudicium minime tribuere.

Origenis.—Est sermo jam perfectæ, quoniam nullibi omnino quietem ullam reperiet, quocumque se converterit, sicut apud me.

VERS. 11, 12. *Veni, fratruelis mi, exeamus in agrum, requiescamus in castellis. Diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit vitis, floruit propago, floverunt mala punica.*

Origenis.—Pro inferioribus Sponsa intercedit, etc.

Nili.—A corporea specie spiritalem describit, agrum et villas, ac matutinum ad vineas egressum Sponso proponens. Agrum itaque dicit hunc mundum, villæ seu castella dici possunt Ecclesiæ, vel animæ verbi capaces. Hæ namque vites dicuntur, et mala punica florentia, quæ sunt diversæ hujus virtutes, quarum aliæ quidem per tribulationes vinum vitis factæ sunt: aliæ vero mala punica propter spem patientia munitam. Ibi porro iterum promittit daturum se ubera quæ transitum præbeant ad perfectionem et a lactatione ad vini copiam. Quin et mandragoras ait dedisse odorem suum, fortassis eos qui ex Christi imitatione honorum operum spirant suaveolentiam. Mandragora nam-

Α γὰρ τὴν γεῦσιν, ὀδόντες δὲ τὴν πλοῦσιαν ἀπόλαυσιν δηλοῦσιν. Εἰ δὲ ὁ Νυμφίος ταῦτα λέγει τῇ Νύμφῃ, τὰ μὲν πλεῖστα εἰρηται ὁμοίως τὸδε *Εἶπα· Ἀναθῆσθαι* καὶ τὰ ἐξῆς, τοιοῦτον· ὡς τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ νικῶντος πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην σπουδὴν ταῖς χάρισιν οὐκ ἐπὶ τοῦ κρατῆσαι, ἐπὶ τοῦ ἀψασθαι δὲ ἡ δράξασθαι· ἐπαναθῆναι δὲ καὶ ὑπερκύψαι καὶ πλεονεκτῆσαι τῷ ὕψει νοουμένου. Ὅσον γὰρ ἂν ἐκταθῆ δύναμις ἀνθρωπίνῃ περιωθῆναι ταῖς ἀμοιβαῖς φιλονεικουσα, τῇ μεγαλοδωρεῇ, καὶ πόνοις κατορθωμένων ἐκτίσαι τὰς προὔπρηγμένας χάριτας, ἡττηθῆσεται πάντως, ταῖς ὑπερβαλλούσαις νικωμένη τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαις.

Γ. *Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου· ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ.*

Νεΐλου.—Ἐκ τρίτου τοίνυν τὸ αὐτὸ, φησὶν, προσθεῖσα τὸ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ, ἐπειρῆ ἔγὼ ἀνεθέμην αὐτῷ ἑμαυτὴν, πέπεισμαι ὅτι κἴν περισπασθῆ μικρὸν ἐπὶ τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ, ἐπ' ἐμὲ ἐπιστρέψει.

Κυρίλλου.—Ἡ ὅτι ἐγὼ τὴν ὁμολογίαν προσάγω, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ· ἡ ἐν τῇ παρουσίᾳ τῇ δευτέρᾳ, ἡ καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

Φίλωνος.—Ἡ καὶ ἀγρὸν τὸν κόσμον καλεῖ, κώμας δὲ τὰς Ἐκκλησίας, ἀμπελώνας δὲ τὰς εὐκάρπους ψυχὰς, τὸ δὲ, *ὄρθριωμεν*, τὴν ἀγνοίαν ἀπελάσωμεν· ἀνθῆσαι δὲ ἀμπελον τὸ κήρυγμα, τὸν κυπρισμὸν δὲ τοὺς λευκαυθέντας ἐν τῷ βαπτίσματι· πρὸς δὲ τὰς Ἐκκλησίας ἡ τῶν πιστῶν τὰς ψυχὰς, εἰ καὶ φαίνεται ἐπὶ καρποφορίαν θαρβύουσα, ἀλλὰ τὸ κρίνειν οὐκ ἀποδίδωσιν αὐτῇ.

Ἀριγέτους.—Τελειωθείσης ὁ λόγος, ὅτι μηδαμῶς παντοδαπῇ ἀνάπαυσιν εὐρήσει, ὅπου αὐτὸν ἐπιστρέψει ὡς παρ' ἐμοί.

α', ιβ'. *Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου· ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρὸν· αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις· ὄρθριωμεν εἰς ἀμπελώνας· Ἰθώμεν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος, ἤρθησεν ὁ κυπρισμὸς, ἤρθησεν αἱ ῥόαι.*

Ἀριγέτους.—Περὶ τῶν ὑποδεεστέρων ἡ Νύμφη παρακαλεῖ, κ. τ. λ. (9).

Νεΐλου.—Ἀπὸ τῆς σωματικῆς ὥρας διαγράφει τὴν πνευματικὴν· ἀγρὸν καὶ κώμας καὶ ὄρθρινὴν ἐπὶ τοὺς ἀμπελώνας ἔξοδον, τῷ Νυμφίῳ ὑποθεμένη· ἀγρὸν τοίνυν φησὶ τὸν κόσμον, κώμας δὲ δύνανται λέγεσθαι αἱ Ἐκκλησίαι καὶ αἱ χωρητικαὶ τοῦ λόγου ψυχὰι· αὐταὶ γὰρ ἀμπελοὶ λέγονται, καὶ ῥόαι ἀνθοῦσαι διάφοροι ταύτης αἱ ἀρεταί, αἱ διὰ μὲν τῶν θλίψεων, οἶνος γενομένηαι ἀμπελοῦ· αἱ δὲ τὴν ἐλπίδα δι' ὑπομονῆς ἀσφαλίζουσαι ῥόαι. Ἐκεῖ δὲ πάλιν ἐπαγγέλλεται δώσειν τοὺς μασθοὺς, ἐπὶ τὴν τελειότητα μεταβληθσομένους, καὶ ἐπὶ οἰνότητι ἀπὸ γαλακτότητος· λέγει δὲ καὶ τοὺς μανδραγόρας δεδωκέναι ὁσμὴν· τάχα τοὺς ἀπὸ μιμησεως τοῦ Χριστοῦ τὸ εὐώδες τῶν καλῶν ἔργων πνέοντας· καὶ γὰρ ὁ μανδραγόρας μιμεῖται τὸ

NOTÆ.

(9) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

τοῦ μήλου σχῆμα καὶ τὴν εὐωδίαν τοιοῦτος ἦν Παῦλος, ὡς μανδραγόρας κατ' ἀμφοτέρα τὸ μῆλον Χριστὸν μιμούμενος. Εἰποὶς δ' ἂν καὶ τοὺς συναναστάντας Χριστῷ εἶναι μανδραγόρας, ἐκ τοῦ τὴν ῥίζαν εἶναι ἀνδρoεικελον, δι' ἧς σημαίνεται ἡ νεκρότης· καὶ ἐπὶ θύραις δὲ ὄντα τὰ ἀκρόδρυα, εἰκότως καὶ ἀκολουθῶς εὐαγγελίζεται νέα πρὸς παλαιὸς τετηρηκέναι λέγουσα· ἐπὶ θύραις γὰρ ὄντως καὶ πλησίον ἐν χειρὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας καρπῶν· φησὶν οὖν, Πρὸς τῇ φυλακῇ μὲν τῶν νέων παραγγεμάτων, καὶ τὰς παλαιὰς ἐντολάς τετήρηκα.

Ἐκεῖ δώσω τοὺς μασθοὺς μου σοί.

Τοῖς γὰρ πιστοῖς τὰ βάρη τῶν δύο Διαθηκῶν ἀποκαλύπτεται· ἐπαγγέλλεται τοῖσιν τὰ ἐν ταύταις νοήματα τῷ Νυμφίῳ ἀνατιθέσθαι.

ιγ'. Οἱ μανδραγόροι ἐδώκαν ὄσμην.

Οἱ μανδραγόροι ὑπὸ γῆν οὐρανομόρφους ἔχουσι ῥίζας. Οἱ νεκρῶσαντες οὖν ἑαυτοὺς διὰ Χριστὸν, ἔδωκαν εὐωδίαν ἔργων ἀγαθῶν· ἡ οἱ νεκροὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας αἰσθανόμενοι, τῆς ἀναστάσεως δέδωκαν τὴν ὄσμη.

Καὶ ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρόδρυα· νέα πρὸς παλαιὰ, ἀδελφιδέ μου, ἐτήρησά σοι.

Τὰ ἤδη καρποφοροῦντα πρὸς ταῖς θύραις φησὶν· δηλοῖ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν ἀνθούοντας.

Φίλωνος. — Ἦγουν κείσθαι φησὶν ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ἡμῶν τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας· καὶ ὅτι τὴν Παλαιὰν ἢ Καινὴν Διαθήκην ἐπισφραγίζει.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

α'. Τίς δώσει, ἀδελφιδέ μου, θηλάζοντα μασθοὺς μητρὸς μου;

(10) Τῆς ἄνω Ἰερουσαλήμ, φησὶν, ἧς σύμβολον ἡ ἐπὶ γῆς κειμένη, ρεούσης γάλα καὶ μέλι, ἐν ἧ βούλεται τῷ Νυμφίῳ συνεστιᾶσθαι· γάλα δὲ νῦν, ἡ ἄσολος καὶ τροφικὴ τροφή.

Κυρίλλου. — Ἀγιάζεται τοῖσιν ἡ τροφή τῆς Νύμφης, συνεωχουμένου Χριστοῦ· Ἦγουν εὐχεται τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτήρος εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἢ Ἐκκλησίαν γενέσθαι, κατὰ πρόνοιαν τοῦ διδόντος αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα θηλάσῃ τὴν Θεοτόκον.

Φίλωνος. — Ἐν γὰρ τοῖς ἀρτιγεννήτοις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος μορφούμενος ὁ Χριστός, θηλάζει τὴν σοφίαν δι' αὐτῶν.

Νελλου. — Τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπιθυμεῖν ἡ Νύμφη εἰκεν· ἐν ἧ συγκαταβαίνων διὰ τὸ ἀνθρωποπαθὲς, εὐληπτος αὐτῆς ἔσται, καὶ τῆς οικείας καταστάσεως ἔξω εὐρεθείς, μένων ὃ ἦν, μετὰ πρῆβησις αὐτὴν κατασκευάσει, γνησίῳν καὶ ἡδονῇ ἔνθεον κινούντων ἀπολαύσει λόγων. Ἐπὶ τούτοις· γὰρ τοῖς φιλήμασιν οὐκ ἐξουθενούται, ἔπαινον ἔχουσιν, οὐ κατὰ γυνωσιν· παραλήφεται δὲ αὐτὸν αὐτῇ, ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον· εἰσάξει δὲ καὶ εἰς οἶκον μητρὸς αὐτῆς καὶ εἰς ταμιεῖον τῆς συλλαβοῦσης αὐτὴν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας· Ἐδεῖ γὰρ αὐτὴν ἀθρο-

A que pomi speciem ac suavem odorem imitatur. Talis erat Paulus, qui tanquam mandragora in utroque Christum imitabatur. Dixeris quoque illos qui simul una cum Christo resurgunt esse mandragoras, eo quod radicem habeant viri similitudine præditam, qua significatur mortificatio. Sed et in ostiis cum sint omnes arborei fructus, merito ac consequenter narratur nuces novas ad veteres servasse. Nam cum ait ostiis, utique propinqua et in manibus bona erant fructuum evangelicæ politiæ. Ait igitur: Quoniam ad novorum præceptorum custodiam antiqua quoque mandata servavi.

Ibi dabo ubera mea tibi.

B Fidelibus enim profunda duorum Testamentorum revelat. Promittit igitur sensus qui in iis sunt Sponso deferre.

VERS. 13. Mandragoræ dederunt odorem.

Mandragoræ sub terra radices habent humana specie. Qui igitur semetipsos propter Christum mortificant, suavem dederunt proborum operum odorem: vel mortui adventum Christi sentientes dederunt odorem resurrectionis.

Et in ostiis nostris omnes nuces novas ad veteres, fraterne mi, servavi tibi.

Quæ jam fructificant, inquit, præ foribus sunt, significat autem illos qui in veteri et nova lege florent.

Philonis. — Nempe in sensibus nostris virtutes et vitia consistere asserit, et Novum Testamentum Vetus obsignare.

CAP. VIII.

VERS. 1. Quis det te, fraterne mi, sugentem ubera matris meæ?

Origenis. — Supernæ, inquit, Jerusalem ejus symbolum est hæc terrestris quæ in terra sita est fluente melle et lacte, in qua vult cum Sponso convivari. Lac autem nunc est doli expers et delicio-sum edulium.

Cyrilli. — Sanctificatur itaque Sponsæ cibus convivante Christo. Optat nimirum Ecclesia ad adventum Salvatoris in Judæam fiat juxta providentiam ipsius Patris dantis ut Deiparam lactet.

Philonis. — Nam in recens genitis a Spiritu formatos Christus sugit per ipsos sapientiam.

Nili. — Ipsius in carne præsentiam visa est Sponsa desiderare, in qua per humanitatis affectionem condescendens ipsi captu facilis erit, et extra proprium statum repertus manens quod erat cum fiducia faciet eam veris et divinam voluptatem moventibus frui sermonibus. Propter hæc enim oscula quæ non vitio sed laudi dantur minime contemnitur; sed ipsa ipsum suscipiet quando quidem sui eum non receperunt. Introducet autem ipsam in domum matris suæ et in cubiculum concipientis ipsam humanæ sapientiæ. Oportebat enim ipsam

NOTÆ.

(10) Hæc sunt Origenis in C. B.

PATROL. GR. LXXXVII.

53

hominem factum omnium ejus participem fieri A et retribuere quæ sunt gratiæ et assumere quæ sunt naturæ. Nam in domum matris ejus introire, humanarum affectionum absque peccato susceptionem declarat. Verbum autem *assumam* significat fidei promptitudinem, et sinceram in mysterio contemplationis perspicacitatem. Vinum vero unguentatum et rivum malorum punicatorum, vocat morales ac naturales sermones externos, non ex natura suaveolentia præditos, sed ab artificiali apparatu dependentes, unde ipsum potare promittit unguentarius ascititia humanis industriis suavitate. Nam Sponsi vinum naturali usu lætitiâ continet et non aliunde ascitam.

Inveniens te foris osculabor te; et quidem non spernent me. [VERS. 2.] *Assumam te, introducam te B in domum matris meæ et in cubiculum ejus quæ concepit me, potabo te vino unguentato de latice malorum punicatorum meorum.*

Origenis. — Inveniens ipsum de superna specula egressum, circumplexa est illum.

Cyrilli. — Nempe extra Jerusalem ubi crucifixus est.

Philonis. — Illud autem *non spernent me*, qui spiritalem amicitiam minime contemnendam norunt: vel quia non ero amplius uti prius hostibus captu facilis; introducet autem ipsum in domum matris terræ et carnis ex hac constantis. Cubiculum vero illius est infernus, ubi erant animæ sanctorum depositæ. Vinum autem unguentatum est calix spiritu temperatus quem bibit per fideles. C

VERS. 3. *Læva ejus sub capite meo et dextera illius amplexabitur me.*

Cyrilli. — Vel sepulchrum dicit quæm Joseph et Nicodemus ei contulerunt; malorum autem punicatorum dicit sanctorum.

Origenis. — Vel vinum unguentatum est verbum lætitiæ spiritualis ex omnis generis sensibus in Scripturis sacris dependens: de latice vero malorum punicatorum, id est, ordinatorum et in suo tempore perfectorum operum.

Lex quidem suffulcit partem principalem, at Evangelium universum continet; vel læva est primus adventus, dextera vero secundus; vel læva est præsens sæculum, in futuro assumens eam D introducit in supernas mansiones.

VERS. 4. *Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, in viribus agri si suscitaveritis, etsi exsuscitaveritis charitatem quoadusque ipsa voluerit.*

Origenis. — Jam secundo adjuravit, etc.

Adjurat animas sanctorum ut orent pro peccatoribus: quoadusque suscipiat nos Deus.

VERS. 5. *Quæ est ista quæ ascendit dealbata innitens super fratrualem suam?*

πον γενόμενον, πάντων αὐτῇ κοινωνῆται, καὶ ἀντιδοῦναι τὰ τῆς χάριτος, καὶ λαβεῖν τὰ τῆς φύσεως. Τὸ γὰρ εἰς οἶκον εἰσελθεῖν τῆς μητρὸς αὐτῆς, τὴν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν χωρὶς ἀμαρτίας ἀνάληψιν δηλοῦν· τὸ δὲ παραλήψομαι σημαίνει τὸ πρόθυμον τῆς πίστεως, καὶ τὸ διορατικὸν τῆς κατὰ τὸ μυστήριον ἀκραιφνοῦς θεωρίας. Οἶον δὲ μυρεψικὸν καὶ νάμα ῥοῶν, τοὺς φυσικοὺς καὶ ἡθικοὺς τῶν ἐξω λέγει λόγους, οὐκ ἐκ φύσεως ἔχοντας τὸ εὐώδες, ἀλλὰ τεχνικῇ σκευασία παρηρητυμένα· ἀφ' οὗ ποτίσας αὐτὸν ἐπαγγέλλεται μυρεψικῶς τὸ ἡδὺ προσλαβόντος ἐπινοίας ἀνθρωπίναις. Ὁ γὰρ τοῦ Νυμφίου οἶνος, φυσικῇ χρήσει τὴν εὐφροσύνην ἔχει καὶ οὐκ ἐπεισακτον.

Εὐρούσα ἐξω φιλήσω σε· καὶ γὰρ οὐκ ἐξουδενώσωσσί με· β'. Παραλήψομαι σε· εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρὸς μου· καὶ εἰς ταμειῶν τῆς συλλαβούσης με· ποτιῶ σε ἀπὸ τοῦ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, ἀπὸ νάματος ῥοῶν μου.

Ἀριγένους. — Εὐρίσκουσα γὰρ αὐτὸν τῆς ἀνω περιωπῆς ἐκδάντα περιεπτύξατο αὐτόν.

Κυρίλλου. — Ἦγουν ἐξω Ἰερουσαλήμ ὅπου ἐσταυρώθη.

Φιλωνος. — Τὸ δὲ, *οὐκ ἐξουδενώσωσσί με*, οἱ τὸ τῆς πνευματικῆς φιλίας ἀκατάγνωστον εἰδότες· ἢ ὅτι οὐκ ἔσομαι ἔτι ὡς τὸ πρὶν εὐάλωτος τοῖς ἐχθροῖς· εἰσάξω δὲ αὐτόν εἰς οἶκον μητρὸς μου, τῆς γῆς καὶ τῆς ἐκ ταύτης σαρκός· ταμειῶν δὲ αὐτῆς ὁ ἕδος, ἐνθα ἦσαν αἱ ψυχὰ ἀποτιθέμεναι τῶν ἀγίων. Οἶνος δὲ μυρεψικός τὸ ποτήριον τὸ κεκραμένον πνεύματι, δίνει διὰ τῶν πιστευόντων.

γ'. Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.

Κυρίλλου. — Ἡ τὸν ἐνταφιασμὸν λέγει, ὃν ἤνεγκεν Ἰωσήφ καὶ Νικόδημος· ῥοῶν δὲ λέγει τῶν ἀγίων.

(11) Ἡ οἶνος μυρεψικός, λόγος εὐφροσύνης πνευματικῆς, ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς παντοδαπῶν νοημάτων ἠρτυμένους· ἀπὸ δὲ ναμάτων ῥοῶν τῶν τεταγμένων, καὶ ἐν οἰκείῳ καιρῷ τελουμένων πράξεων.

Ὁ μὲν νόμος ὑποστηρίζει τὸ ἡγεμονικόν, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦ παντός ἐστὶ περιληπτικόν· ἡ εὐώνυμος ἡ πρώτη ἐπιδημία, δεξιὰ δὲ ἡ δευτέρα· ἡ εὐώνυμος ὁ παρὼν αἰὼν, τῷ μέλλοντι παραλαβὼν, εἰσάγει εἰς τὰς ἀνω μονάς.

δ'. Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐν ταῖς θυνάμεισι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· εἰ ἐγειρήτε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην ἕως ἀνθελήσης;

Ἀριγένους. — Ἦδη δεύτερον ὤρκισεν, κ. τ. λ. (12).

Ὁρκίζει τὰς τῶν ἀγίων ψυχὰς, πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτωλῶν, ἕως ἀν παραλάβῃ ἡμᾶς ὁ Θεός.

ε'. Τίς αὕτη ἡ ἀναβαλνουσα λελευκανθωμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν αἰτέης;

NOTÆ.

(11) Origenis sunt in C. B.

(12) *Patrol.* t. XVII, col. 285.

Οἱ ἄγιοι τοῦτο φασὶ θαυμάζοντες τὴν κάθαρσιν Α τῆς Νύμφης.

Nel.lov. — Οἱ τῆς συναγωγῆς ἐκπλήσσονται, ἀπὸ τοῦ γαμικοῦ λουτροῦ ἀναβαίνουσαν αὐτὴν ὀρώντες, αὐτὴν συγκρίνοντες τὴν νῦν αὐτῆς λευκότητα τῇ προτέρᾳ μελανίᾳ· μειζόνως δὲ θαυμάζουσι τὸ, ἐπιστηριζομένην αὐτὴν ἐπὶ τὸν ἀδελφίδον, ἀναβαίνειν. Ἄπταιστος γὰρ ὄντως γίνεται πορεία, καὶ προκοπὴ ψυχῆς· λόγῳ χειραγωγεῖ κεκρημένης.

Προφητεύεται τῆς Νύμφης ἡ ἀνοδος εἰς μακαρίας μονάς, παντελῶς ἀποθεμένης τοῦ σκότους τῆς κακίας, καὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀναλαβούσης λαμπρότητα, ἐπομένης τῷ λόγῳ· ὅθεν αἱ ἄνω δυνάμεις θαυμάζουσι τὴν ἐπὶ τοσοῦτον τῶν ἀνθρώπων μεταβολὴν.

Ἐπὶ μῆλον ἐξήγειρά σε.

(13) Τοῦτο τὸ φυτόν, ὡσμῆ καὶ θέᾳ καὶ βρώσει καὶ ἀφῆ λεῖον ὑπάρχον ἐστὶ καλόν· ὁ οὖν διὰ τῶν αἰσθητηρίων εὖ τραφεὶς, λέγοιτο μῆλον· παρὰ ταύτη τῇ μηλέᾳ ὠδίνει ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ, καὶ τίχτει τὰ τέκνα τῆς ἐλευθερίας· διὸ φησὶν ὁ Ἰωήλ· « Πῶς καὶ φαίνεξ καὶ μῆλον καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ, ὡσεὶ τὸν καρπὸν αὐτῶν. »

Φίλωνος. — Τὸ μῆλον ὑπὸ τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐγειράς τέθεικά σε· τροφὴ γὰρ καὶ ποτὸν ἐργάζεταιται.

(14) Μῆλον τὴν οἰκονομίαν ἐλέγομεν, ὡς ἐμπειρομένης τῆς θεότητος τῇ ἀνθρωπότητι· ὅφ' ὃ ἐξήγειρε τὴν Νύμφην, ἢ καθεύδουσαν ἢ καθεζομένην, ἀπὸ τῶν χοϊκῶν ἐπὶ τὰ οὐράνια αὐτῆς διεγείρας τὸ φρόνημα. Ἐκεῖ δὲ ὠδινᾶσθαι καὶ τετέχθαι ὑπὸ τῆς μητρὸς φησιν, ὑπὸ τὸ μῆλον, δηλονότι, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησιν δηλῶν· μητέρα δὲ τὸ Πνεῦμα λέγει, τὸ γεννῶν τοὺς βαπτιζομένους. Τὸ δὲ οὗς αὐτὴν ὠδινᾶσθαι, οἴμαι μίαν μὲν ὠδίνα λέγεσθαι, καθ' ἣν ἐντυποῦται τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας τὸ κατ' εἰκόνα τῇ γεννωμένη τοιαύτην γέννησιν ψυχῆ· ἐτέραν δὲ καθ' ἣν διὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐν ταύτῃ μορφοῦται τὸ καθ' ὁμοίωσιν· μήτηρ γὰρ τὴν σχέσιν, τεκοῦσα δὲ δηλοῖ τὴν τῆς σχέσεως ἐνέογειαν.

Ἐκεῖ ὠδινῆσέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδινῆσέ σε ἡ τεκοῦσά σε.

Ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ ἐν ταῖς ὠδίσι τοῦ σταυροῦ ἐγέννησε τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ ρεύσαντι ἐξ αὐτῆς αἵματι καὶ ὕδατι.

Σ. Θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου· ὅτι κραταῖα ὡς θάνατος ἡ ἀγάπη, σκληρὸς ὡς ἄβυσσος ὁ ζῆλος.

Οριγένους. — Προτρέπεται αὐτὴν ὁ Νυμφίος, κ. τ. λ. (15).

Nel.lov. — Τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀγαπηθεῖσαν ψυχὴν, θέλει καὶ ἐν τοῖς ἐνθυμίοις, καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ὁ Χριστὸς ἐνσφραγίσαι ἑαυτοῦ, καὶ μόνην ἔχειν τὴν τοῦτου μνήμην, ἐτέρου δὲ μηδενός, τὸ τῆς ἀγά-

Sancti hæc dicunt, puritatem Sponsæ admirantes.

Nili. — Quæ sunt de synagoga attonitæ mirantur ipsam a nuptiali lavacro ascendentem, videntes autem modernum ejus candorem cum pristina conferunt nigredine. Amplius autem mirantur ipsam super fratrualem innixam ascendere. Inoffensus enim omnino gressus et profectus animæ verbo manufactore utentis.

Prædicatur Sponsæ ascensus ad beatas mansiones, tenebris malitiæ jam omnino depositis, et virtutis splendore assumpto, sequentis et innitentis Verbo. Unde et supernæ virtutes, tantam hominum mutationem admirantur.

Sub malo exsuscitavi te.

Hæc ipsa planta odore ac visu et gustu ac tactu, cum sit lævis, pulchra existit, unde qui per sensus est bene educatus, dici possit malum. Juxta hanc arborem mali parturit superna Jerusalem, et parit liberos libertatis; quamobrem Joel ait: « Malogranatum et palma, et malum et omnia ligna silvæ dabunt fructum suum. »

Philonis. — Malum sub mystica mensa suscitans, posui te; nutriendo enim etiam potum præbet.

Nili. — Malum dicebamus incarnationem ut quæ sub humanitate contineat Deitatem. Ad hoc mysterium suscitavit Sponsam vel dormientem vel sedentem, a terrenis ad celestia, mentem ejus excitans. Ibi genitam et partu editam ait a matre, subest sub malo, per baptismum regenerationem declarans. Matrem autem vocat Spiritum qui baptizandos gignit. Quod autem bis dicat ipsam gigni, existimo unam quidem generationem dici secundum quam doctrinæ verbo informatur id quod secundum imaginem est animæ istiusmodi natiuitate generatæ: alteram vero secundum quam per probæ vitæ actionem in ea efformatur id quod est secundum similitudinem: mater enim habitum, genitrix vero habitus operationem designat.

Ibi peperit te mater tua, ibi peperit te quæ genuit te.

Origenis. — Caro Christi in crucis partitudinibus Ecclesiam peperit aqua et sanguine ex ipsa profuente.

VERS. 6. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.

Origenis. — Hortatur eam Sponsus, etc.

Nili. — Dilectam a baptismo animam vult Christus etiam in cogitationibus et in actionibus semetipso signari sui que solius habere memoriam, alterius vero nullius. Charitatis suæ fervorem et zeli

¹³ Joel 1, 12.

(13) Hæc sunt Nili in C. B.

(14) Scholium hoc S. Nilo vindicat C. B.

NOTÆ.

(15) *Patrol.* t. XVII, col. 285.

duritiem atque igniendi vim exponens, quoniam, A inquit, diligo vehementer dilectus, et zelor vehementius repudiat. Nam zelus meus igne calidior et inferno durior, et dilectio morte fortior est, ignis et flammæ impetus habens.

Alæ ejus alæ ignis, carbones ignis flammæ ejus.
[VERS. 7.] *Aqua multa non poterit extinguere charitatem, et flumina non undabunt eam.*

Structuræ ipsius omnium subtilissimum sunt atque purissimum elementum, ut sicut Deus facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignis flammam, istiusmodi qualis erat etiam is qui Moysi de rubo in flamma ignis apparuit, sic diligens faciat flammam ignis consimilem suis mini- B stris, et sanctos suos participes suæ deitatis, in quantum est ignis consumens, sic enim omne quod in eis est consumetur.

Philonis. — Vel etiam alæ Ecclesiæ sint Vetus et Novum Testamentum, et hic quidem sunt ignes, linguæ, ibi vero rubus ignis.

Cyrilli. — Et aliter: Muri, inquit, Ecclesiæ sunt ignis juxta illud: «Ero ei murus ignis in circuitu, dicit Dominus 26.» Flammas itaque charitatis non obruent tentationes: tale est et illud: «Quis nos separabit a charitate Christi 27?»

Charitatem illam quam erga nos habet Deus, C nil est quod possit extinguere; non aqua plurima adversariæ virtutis, non flumina tentationum tumente alveo delata. Quamobrem licet quis omnem vitam suam impenderit charitati, pro nihilo computabitur, cum nihil Domini charitate dignum exhibere valeat.

Origenis. — Rursus cum Deus noster sit ignis consumens, sit autem secundum Joannem charitas; ignis consumens est charitas, cum etiam impetus habet flammæ ignis cujus vim sentiunt qui spiritu ferventes sunt. Aqua vero sunt nunc operationes adversariæ iis qui illam acceperunt, ut quæ extinguere hanc velint, sed inveniunt fortio- D rem. Omnia enim sustinet et nunquam excidit. De inundantibus autem ipsam fluminibus dictum est: «Certe sum quod neque mors 28,» etc.

Si dederit vir omnem vitam suam in charitate, contemptu contemnent eam.

Quinam alii quam a charitate alieni? Qui igitur semetipsum tradiderat charitati Paulus ait: «Male licimur et benedicimus, blasphemamur et obsecramus 29,» etc. Omnis autem vita simplicius quidem quæcunque quis reliquit ut Christum lucrifaciat et perfecte sequatur. Profundius autem

26 Zachar. II, 5. 27 Rom. VIII, 35. 28 ibid. 38. 29 I Cor. IV, 12, 13.

NOTÆ.

(16) Philoni ascribitur in C. B.
(17) Anonyma sunt in C. B.

της αὐτοῦ διεγούμενος ἐνθερμον, καὶ τοῦ ζήλου τὸ σκληρὸν καὶ διάπυρον· Ὅτι, φησὶν, ἀγαπῶ σφοδρῶς ἀγαπώμενος, καὶ ζητῶ [C. B. ζήλω] σφοδρότερον ζητούμενος· ὁ γὰρ ἐμὸς ζήλος, πυρὸς ἐστὶ θερμότερος καὶ ἄδου σκληρότερος· καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θανάτου κραταιότερα, πυρὸς φλόγας ἔχουσα τὰς ὀρμὰς.

Περὶ πτερά αὐτῆς, περὶ πτερά πυρὸς· ἀνθήσκει πυρὸς, φλόγας αὐτῆς· ζ'. Ὑδὼρ πολὺ οὐ δύνησεται σβέσαι τὴν ἀγάπην· καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν.

Τὰ οἰκοδομήματα αὐτῆς, τὸ πάντων ἐστὶ λεπτομέρεστερον στοιχείον· καθαριώτερον· Ἐν ὧς Θεὸς ποιῆ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα, τοιαύτην, ὅποιοι ἦν καὶ ὁ τῷ Μωσῆ ἐκ τῆς βάρου ἐν πυρὸς φλογὶ φανεῖς, οὕτως ἀγαπῶν ποιῆσαι φλόγα πυρὸς, παραπλησίως τοῖς ἑαυτοῦ λειτουργοῖς· καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ μεθέξοντας τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καθὼς πῦρ ἐστὶ καταναλίσκον· οὕτω γὰρ πᾶν ἑαυτοῖς ἀναλωθήσεται.

(16) Ἡ καὶ περὶ πτερά τῆς Ἐκκλησίας, Καινῆ καὶ Παλαιᾶ· καὶ ὡς μὲν πύριναί γλῶσσαι, ἐκεῖ δὲ πυρὸς· βάρου.

Κυρίλλου. — Τὰ τεῖχη, φησὶν, τῆς Ἐκκλησίας πῦρ ἐστὶ. Καὶ ἄλλως· κατὰ τὸ, «Ἔσομαι αὐτῇ τεῖχος πυρὸς κύκλωθεν, λέγει Κύριος·» τὰς οὖν φλόγας τῆς ἀγάπης πειρασμοὶ οὐ συγκλύσουσι· τοιοῦτόν ἐστὶ καὶ τὸ, «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;»

Νεῖλου. — (17) Ἦν ἔχει ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην, οὐδὲν αὐτὴν σβέσαι δύναται, οὐδὲ ὕδωρ πολὺ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, οὐδὲ ποταμοὶ πειρασμῶν φλεγμαίνοντι ρεῖθρον φερόμενοι. Διὸ καὶ ὡς ὅτις πάντα τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουδενωθήσεται, οὐδὲν τῆς τοῦ Δεσπότη ἀγάπης ἄξιον ἐπιδείξασθαι δυναμένους.

(18) Πάλιν, ἐπεὶ πῦρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον, ἐστὶ δὲ καὶ κατὰ Θεὸν ἀγάπη, πῦρ καταναλίσκον ἐστὶν ἡ ἀγάπη· ἥς καὶ τὰς ὀρμὰς ἔχει πυρὸς φλόγας· οὐ τῆς δυνάμεως αἰσθάνοντα· οἱ τῷ πνεύματι ζέοντες. Ὑδὼρ δὲ νῦν αἰ ἀντικειμέναι τοῖς αὐτὴν ἀνελεγχόμενοι ἐνέργειαι· πάντα γὰρ ὑπομένει, καὶ οὐδέποτε ἐκπίπτει. Περὶ δὲ τῶν μὴ συγκλυζόντων αὐτὴν εἴρηται ποταμῶν, «Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὐτε θάνατος,» καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐὰν δὲ ἄνθρωπος πάντα τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουδενώσῃ ἐξουδενώσουσιν αὐτήν.

Τίνας ἄλλοι, ἢ οἱ τῆς ἀγάπης ἀλλότριοι; ὁ γοῦν ἑαυτὸν ἐπιδοῦς τῇ ἀγάπῃ Παῦλος φησὶν· «Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, βλασφημοῦμενοι παρακαλοῦμεν,» καὶ τὰ ἐξῆς. Πᾶς δὲ βίος, ἀπλοῦστερον μὲν, ὅταν τις καταλείπειν, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ καὶ τελείως ἀκολουθήσειεν· ἤ γοῦν ἄτινα παρέχει πτωχοῖ· βαθύτε-

(18) Origen hoc scholium dat C. B.

ρον δὲ ἡ λογικὴ πᾶσα ζωὴ· ἦν ὁ καταργήσας τὰ τοῦ
νηπίου, πάντα πράττων ἐν ἀγάπῃ, τὸν βίον ἀνατί-
θησιν αὐτῆν· ἡ ὡς ἐπεὶ μηδὲν ἐν ἀνθρώποις τῆς
ἀγάπης ἄξιον πράττεται· κἂν πάντα τις ἐν ἀγάπῃ
διατελέσας τὸν βίον, ὡς μηδὲν ἄξιον δράσας ἐξουδι-
ωθήσεται.

ἦ. Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρὰ, καὶ μασθοὺς οὐκ
ἔχει.

Τὸ μὲν πρόθυμον τὸ περὶ τὴν νύμφην καὶ τὸ ἐνδιά-
θετον ἐπιδεικνύμεναι αἱ νεάνιδες, αὐξοῦσι τῷ λόγῳ
τὸ φιλοτιμον· ἀγνοοῦσαι δὲ τὴν κατάστασιν αὐτῆς,
καὶ μηδέπω τῆς πρὸς ἀνδρα συζυγίας ὤραν ἔχειν
νομίζουσαι, ἀποροῦσι πρὸς τὸ πρακτέον· καὶ τοῦ
μνηστῆρος τὴν σπουδὴν ἐπὶ τὸν γάμον ἐπείγοντος,
ὀρώσι καὶ τὴν τῆς Νύμφης ὡς ἐνόμιζον νηπιότητα·
καὶ τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλας λέγουσιν· Οὐδὲν ὦν λείπει
τῇ Νύμφῃ, τῆς ἡμετέρας ἤρηται σπουδῆς καὶ συν-
εργείας, προσθεῖναι δὲ αὐτῆν προκοπὴν ἡλικίας, τῶν
οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Εἰ μὲν γὰρ ἦν τείχος ἐπέλξεισι λειπό-
μενον, οὐδὲν ἐκώλυε τὸ χρεῖδες ὑπερβῆναι τῇ φιλο-
τιμίᾳ, καὶ ἀργυρᾶς ἀπάλλξει ἀντὶ λιθίνων ἐπιστῆσαι
τῷ τείχει· ἡ γὰρ πολυτέλεια τῆς προθυμίας ἔλεγχος
ἴσμετο· καὶ ἡ κηδεμονία, τεκμήριον ἀναμφίλεκτον
διὰ τῆς διαθέσεως· τελειότητα δὲ προσθεῖναι νηπιό-
τητι, καὶ μασθοὺς διεγείρει πρὸς ὄγκον, οὗς ἡ φύ-
σις οὐδέπω πρὸς τοῦτο ἐκίνησεν, μείζον ἀνθρωπίνης
ἐστὶ δυνάμεως. Οὐ γὰρ ἤδεισαν αὐτῆς τὴν ἐν τῷ
κρυπτῷ τελειότητα, νεάνιδες οὖσαι καὶ φύσεως ἀκο-
λουθία προσέχουσαι. Αὐανθάνει γὰρ πάντα ἀνθρώπι-
νον ὀφθαλμὸν κατάστασις ψυχῆς, μάλιστα τοῖς κρύ-
πτειν ἐπισταμένοις τὰ κατορθώματα.

Φίλωνος. — Τοῦτο πρὸς τοὺς πίστιν μὲν ἔχοντας,
οὐκ ἔχοντες τὴν γνώσιν τῶν δύο διαθηκῶν· διὰ τὸ νεοπαγεῖς
εἶναι, καὶ μὴ δύνασθαι καὶ ἑτέρους τρέφειν.

Ὀριγένης. — Ὅτι μικρὰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ,
x. τ. λ. (19).

Τὶ ποιήσωμεν τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέρᾳ ἧ ἂν
λαληθῇ ἐν αὐτῇ; ὅ. Εἰ τείχος ἐστίν, οἰκοδομή-
σωμεν ἐπ' αὐτῆν ἐπάλλξει ἀργυρᾶς· καὶ εἰ θύρα
ἐστὶ, διαγρᾶψωμεν ἐπ' αὐτῆν σανίδα κεδρίνην.

Ὅταν κυρωθῶσι τῆς μνηστείας οἱ λόγοι, βούλου-
ται ποιῆσαι τῇ ἀδελφῇ τὰ λείποντα ταύτῃ· πρὸς τε-
λειότητα. Εἰ γὰρ τείχος, φασίν, ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία,
ὡσπερ στῦλος καὶ ἑδραῖωμα τῆς ἀληθείας, ἐπανα-
πληρῶσωμεν αὐτῇ τὰς λογικὰς τελειότητας· ἃς καὶ
ἐπάλλξει εἰρήκασι· θύρα δὲ βεβαιότητος διαγραφο-
μένη, οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζώντος· ὡς ἐπὶ
θύρας δὲ καὶ σανίδα φασίν, ἐσηματισμένη πρὸς
θύρας τελειώσιν· ἡ δὲ κεδρίνη τὴν ἀφθαρτον δηλοῖ
τοῦ Πνεύματος περιβολὴν· αὐτὴ γὰρ σφίγγει τὴν ἀν-
θρωπίνην ἀσθένειαν. Ἐρωτῶσι τρίνων οἱ ἄγιοι περὶ
τῶν νεοπαγεῖστων, καὶ δέχονται ἀπόκρισιν. Εἰ στερεὰ
πέτρα ἔγένετο καὶ πίστις ἑδραία, προθύμεν τὰ θεῖα
λόγια· εἰ δὲ θύρα ἐστὶν εὐεττοφος, καὶ ἐκ τῆς συν-
αγωγῆς ἐπίστευσεν, ὑπογράψωμεν αὐτῇ τὴν ἀση-

A omnis vita rationalis quam qui evacuat quæ sunt
parvuli, omnia faciens in charitate vitam ipsi de-
dicat. Denique cum nihil in hominibus charitate
dignum geratur, etiamsi omnem quis vitam in-
sumpserit in charitate, tanquam nihil dignum
egerit pro nihilo ducetur.

VERS. 8. Soror nostra parva, et ubera non habet.

Suam erga Sponsam animi promptitudinem et
affectum ostendentes adolescentulæ studium suum
sermone amplificanc; ignorantes vero statum ejus
et necdum viro maturam arbitantes, quid facien-
dum sit addubitant et proci studium ad nuptias
urgentis vident, necnon Sponsæ uti putabant ju-
ventutem, atque hæc inter se dicunt: Nihil eorum
B quæ Sponsæ desunt a nostro studio et auxilio
pendent; addere autem ipsi ætatis incrementum
non est in nostra potestate. Nam si murus quidem
esset propugnaculis carens, nil prohiberet usum
hunc ambitione superare et argentea propugna-
cula pro lapideis muro imponere: profusio enim
prompti animi argumentum erat, et sollicitudo
minime dubium affectus indicium, juventuti autem
addere perfectionem, et ubera excitare ad tunio-
rem, quæ natura necdum ad hoc movit, humana
virtute majus est. Necdum enim moverant ipsius
in abdito perfectionem, cum adolescentulæ essent
et naturæ ordinem attenderent. Nam omnem ocu-
lum humanum latet status animæ, præsertim ejus
quæ proba sua facinora novit abscondere.

Philonis. — Hoc ad illos qui fidem quidem ha-
bent, sed necdum cognitionem suorum testamen-
torum eo quod recens compacti sint et non valeant
etiam alias nutrire.

Origenis.—Quia parva hominis anima, etc.

Quid faciemus sorori nostræ, in die qua loquetur
in ea? [VERS. 9.] Si murus est, edificemus super eam
propugnacula argentea; et si janua est, sculpatmus
super eam tabulam cedrinam.

Quando rata habenda sunt verba desponsationis,
volunt addere sorori quæ desunt ipsi ad perfectio-
nem. Si enim, inquirunt, murus est, Ecclesia tan-
quam columna et firmamentum veritatis, adim-
pleamus ipsi rationales refectiones quas et propu-
gnacula vocarunt. Janua autem est firmitas
descripta, non atramento, sed Spiritu Dei viventis.
Tanquam super januas vero etiam tabulam æneam
figuratam ad januæ perfectionem. Cedrina porro
incorruptum designat Spiritus amicum; hic enim
humanam astringit imbecillitatem. Interrogant
igitur sancti, de recens illuminatis et responsum
accipiunt. Si quidem solida petra evasit et fide
firma, addamus oracula divina. Si vero janua est
motu facilis et ex synagoga credidit, subscribamus

NOTÆ.

(19) Patrol. t. XVII, col. 285.

Ipsi impetribilem patriarcharum politiam, et A
constringamus ipsam propugnaculis turrium.

Vers. 10. *Ego murus et ubera mea sicut turres; ego eram in oculis eorum tanquam inveniens pacem.*

Vos quidem arbitramini me ubera non habere, etc. Ego autem plurima in me Sponsi gratia et mea desponsatione ad magnitudinem opus esse sentiens, etiam consecuta sum aliis securitatem in multitudine contemplationum, sic ut duabus turribus assimilarer, quæ designant de sensibilibus sermonem et de intellectibus scientiam. Et quoniam quæsiivi pacem et persecuta sum eam istiusmodi quædam eram in oculis Sponsi; hoc etiam a Spiritu didiceram, eos qui ipsum recte quæsierunt, reperisse pacem quæ est Christus.

Nili. — Solvit ambiguitatem, minime sustinens existimari prout suspicabantur. Nimirum, inquit, latent vos divitiæ spirituales. Ego autem in oculis Sponsi mei perfecta sum, siquidem in oculis ejus inveni pacem: qui autem recte quæerunt ipsum, inveniunt pacem. Murus sum expugnatus difficilis, propter quam pacem non metuo belli insultum. Cum autem audiat murus et janua, illud quidem suscepit; ut autem vocetur janua per silentium perfecit, istiusmodi appellationem Sponso servans. Illic enim solus paternæ cognitionis introitus.

Vers. 11. *Vinea facta est Salomoni in Beelamon: dedit vineam suam iis qui servant, vir feret in fructu C
ejus mille argenti.*

Nili. — Vinea etiam in cornu facta est dilecto, qui est Christus. In Beelamon autem est in multitudinibus. Vinea porro in multitudinibus est Ecclesiæ omnium ferax congregatio. Dedit itaque hanc vineam iis qui servant, doctoribus Ecclesiæ, mus et agricolas et stabularios vocavit. Quisquis igitur in his vir repertus fuerit feret fructum ei mille argenti, perfectum subditorum in fructibus pietatis profectum.

Cyrilli. — Spirituali Salomoni vinea facta est, dicit autem Ecclesiam. Illud in Beelamon autem in fidelibus interpretatur. Quinam vero crediderunt nisi qui præcepta ejus susceperunt? D

Christus est dictus Salomon, qui mediæ parietem maceræ solvens inimicitiam in carne sua facit pacem²⁰. Nemo igitur quærat extra Beelamon, id est cætum multitudinis in nomine Jesu Christi congregatæ, frugiferam vineam Verbi et Christi, quam custodiendam tradidit ne vastaret ipsam aper de silva et fera singularis depasceret, neque vindemiarent illam qui prætergrediuntur viam. Et talis vinea est quæ fructum suum ferat

²⁰ Ephes. II, 14.

(20) Hæc S. Nilo vindicat C. B.

(21) Hæc in C. B. ut verba S. Cyrilli continuantur.

Α πτον τῶν πατριαρχῶν πολιτεία, καὶ περισφιζόμεν
αὐτὴν ἐπάλλξεις πύργων.

ἰ. Ἐγὼ τείχος· καὶ μασθοὶ μου ὡς πύργοι· ἐγὼ ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ὡς εὐρίσκουσα εἰρήνην.

Ἰμεῖς μὲν νομίζετε μὴ με μασθοὺς ἔχειν, καὶ τὰ ἐξῆς· ἐγὼ δὲ τῆς πολλῆς εἰς ἐμὲ χάριτος τοῦ Νυμφίου, καὶ τῆς ἐμῆς μνηστείας αἰσθανομένη πρὸς μέγεθος ἐδέησα περιποιουμένη καὶ ἄλλοις εἰς ἀσφάλειαν καὶ εἰς πλήθος θεωρημάτων, ὡς διττοῖς ἀπεικάζεσθαι πύργοις· δηλοῦντων τὸν περὶ τῶν αἰσθητῶν λόγον, καὶ τὴν περὶ τῶν νοητῶν ἐπιστήμην. Καὶ ἐπεὶ ἐδήτησα τὴν εἰρημένην καὶ ἐδίωξα αὐτὴν, τοιαύτη τις ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Νυμφίου· μαθοῦσα καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι οἱ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτὴν, εὐρον εἰρήνην, ἥτις ἐστὶ Χριστός.

(20) Λύει τὴν ἀμφιβολίαν τοῦτο, οὐκ ἀνεχομένη νομισθῆναι ὡς ὑποπίπτουσαν λανθάνει, φησὶν, ὁμᾶς εἰκότως τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν πλεονεκτήματα· ἐγὼ δὲ ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Νυμφίου τετελειώμαι· εἰ γὰρ εἶμι ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εὐρίσκουσα εἰρήνην, οἱ δὲ ὀρθῶς ζητοῦντες αὐτὸν, εὐρίσκουσιν εἰρήνην. Τείχος εἶμι δυσκαταμάχτην, δι' ἣν εἰρήνην οὐ δέδοικα πολέμου ἔφοδον· τεῖχος δὲ καὶ θύρα ἀκούσασα, τὸ μὲν κατεδέξατο· πρὸς δὲ τὸ κληθῆναι θύρα διὰ τῆς σιωπῆς ἀνένευσεν· τὴν τοιαύτην προσσηγορίαν τῷ Νυμφίῳ τηρήσασα· μόνος γὰρ οὗτος τῆς πατρικῆς γνώσεως εἰσόδος.

ἰα. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ Σαλωμῶν ἐν Βεελαμών· ἔδωκε τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ τοῖς τηροῦσιν· ἀνήρ οἶσιν ἐν τῷ καρπῷ αὐτοῦ χιλλοὺς ἀργυρίους.

Nelion. — Ὁ ἀμπελῶν, καὶ ἐν κέρατι ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, ὅ ἐστι Χριστός. Ἐν Βεελαμών δὲ ἐστὶν, ἐν πλήθει, ἀμπελῶν δὲ ἐν πλήθει ἢ τῆς Ἐκκλησίας πάμφορος ὁμήγυρις. Ἐδωκεν οὖν τὸν ἀμπελῶνα τοῦτον τοῖς τηροῦσι, τοῖς ἡγουμένοις τῆς Ἐκκλησίας, οὗς καὶ γεωργοὺς καὶ πανδοχεῖς ἐκάλεσεν. Ὅς ἂν οὖν ἀνὴρ ἐν τούτοις εὐρεθῆ, οἶσει καρπὸν αὐτῷ χιλλοὺς ἀργυρίους, τὴν τελείαν τῶν ὑποτεταγμένων προκοπὴν τῆς ἐν τῇ θεοσεβείᾳ καρποφορίας.

Κυρίλλου. — Τῷ πνευματικῷ Σαλωμῶν ἀμπελῶν ἐγενήθη λέγει δὲ τὴν Ἐκκλησίαν· τὸ δὲ ἐν Βεελαμών, ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν ἐρμηνεύεται. Τίνες δὲ πεπιστεύκασιν, ἢ οἱ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ δεξιμένοι;

(21) Χριστὸς ὁ εἰρημένος Σαλωμῶν ὁ τὸ μεσότερον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ ποιῶν εἰρήνην. Μηδαὶς οὖν ζητεῖτω ἔξω τοῦ Βεελαμών, τουτέστι τοῦ ἔχοντος πληθὺς ἀθροίσματος, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ συναγομένου τὸν καρποφόρον ἀμπελῶνα τοῦ Λόγου καὶ Χριστοῦ· ὃν καὶ παρ᾽ ἔδωκε φυλάξειν, ἵνα μὴ λυμῆνηται αὐτὸν ὡς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιῶς ἄγριος κατανεμήσεται αὐτὸν, μηδὲ τραυήσων αὐτὸν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν·

καὶ τοιοῦτο· ὁ ἀμπελὼν, ὡς τὸν καρπὸν αὐτοῦ φέρεσθαι, ὑπὸ κατηρηγῆτος ἀνδρὸς τὰ τοῦ νηπίου· καὶ εἶναι ἄξιον ἀργυρίου χιλίων. Λόγου γὰρ τιμίου καὶ πολλοῦ ἄξιου καὶ θαυμασίου, ὃς ἀργύριον εἴρηται, τοῦ ἀμπελῶνος ἄξιος καρπός· ὁ δὲ τῶν χιλίων ἀριθμὸς, ἔχει πρὸς τὴν μονάδα συγγένειαν, διὸ καὶ παρείληπται. Φύλακες δὲ τοῦ ἀμπελῶνος οἱ ἄγγελοι.

18. Ὁ ἀμπελῶν μου ἐμὸς, ἐνώπιόν μου· οἱ χίλιοι Σαλομών καὶ οἱ δυακόντιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ.

Ταῦτα, εἴτε τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε τῆς Νύμφης τοῦ λόγου ψυχῆς, ἐφ' ἑκατέρας ἀμπελῶν καρποφόρος νοεῖται· καὶ οἶνος εὐφραίνων καρδίαν ἀνθρώπου· ἥδη δὲ καὶ Σωτήρος τοῦ ἀληθῶς εἰρηνικοῦ. Λέγει οὖν ἐν τοῖς Κριταῖς πρὸς τὰ φύλα ἢ ἀμπελος· Ἀφείσα τὸν οἶνόν μου τὴν εὐφροσύνην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, παρευθῆσθαι ἄρχειν τῶν φύλων· οὐκοῦν ἀκόλουθον καὶ τὸν Χριστὸν ἀπὸ καρποῦ τῆς τοιαύτης ἀμπελίου λαμβάνειν, ὅμοιοι τὸ *Οἱ χίλιοι τοῦ Σαλομών*. Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς φύλακας ἀγγέλους μεταλαμβάνειν τοῦ τῆς Νύμφης ἀμπελῶνος, ὅταν παρίσταται, διὰ τοῦ καὶ, *Οἱ δυακόντιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ*· οὐ γὰρ μόνον τίς φυτεύει, ἀλλὰ τίς καὶ τηρεῖ ἀμπελῶνα, καὶ οὐ φάγεται τὸν καρπὸν αὐτοῦ· Τὰ περὶ Θεοῦ δόγματα τοίνυν, οἱ χίλιοι εἰσι συγγενῶς ἔχοντες τῇ μονάδι, τῷ Σαλομών ἀνακαίμενοι· τὰ δὲ περὶ τὴν ὕλην καὶ τὰ αἰσθητὰ, τοῖς διακονουμένοις ἐν τῇ ὕλῃ διακονοῖσι, πρὸς τὴν δωάδα συγγένειαν ἔχουσι· περὶ ὧν τὸ, *τῇ γὰρ ματαύσθητι ἢ κελίσις ὑπετάγη οὐχ ἔκουσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα*· ματαύσθητι γὰρ ἡ ὕλη καὶ τὰ σωματικὰ· οἱ δὲ καρποὶ τοῦ ἀμπελῶνος, ἀφ' ὧν οἱ χίλιοι καὶ οἱ δυακόντιοι δίδονται, οἱ ὑπὲρ τῶν ληνῶν εἰσι ψαλμοὶ, ἤνικα οἱ καρποὶ τοῦ ἀμπελῶνος ἐκπιεζόμενοι, τὸν εὐφραίνοντα Θεὸν καὶ ἀνθρώπους, καὶ τοὺς τηροῦντας οἶνον ποιήσουσιν.

Ἀπολλινάριου. -- Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ἔλεγον· Αἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυπρίζουσιν· ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ βιβλίου τέλειον εἰσήγαγε τὸν καρπὸν· καὶ τῷ γῆς βασιλεῖ πολλὴν τὴν ἐκ τοῦ οἴνου τιμὴν καὶ τοῖς φύλαξιν· ὅτε δοξάζεται μὲν ἐπιδημῶν ὁ Δεσπότης, Παύλου λέγοντος· «Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξαθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ» καὶ φύλαξ, τοῦ ἀμπελῶνος αὐθις φησι· «Καύχημά ἐσμεν εἰς ἡμέραν Χριστοῦ.» Ἄλλ' ἐπεὶ Χριστοῦ χάριτι κατορθοῦται τὸ πᾶν, αὐτῷ πλέον ἀνῆκει τέλειον· πολὺ δὲ καὶ τὸ τῶν ὑπηρετῶν, καθὼς ἐκ παραβολῶν ἔφη περὶ τοῦ διπλασιασάντος τὴν μὲν, καὶ τοῦ πενταπλασιασάντος· πόλεσιν ἐπιστησαμένων εισαριθμῶν τῷ πολυπλασιασμῷ. Καθόλου δὲ φησι Ματθαῖος Ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῷ, καταστήσει τὴν ἀγαθὴν οἰκίαν καὶ πιστὸν οἰκονόμον· εἰ δὲ μὴ ἔστιν ἀμφοτέρων διαφορὰ, τῶν χιλίων εἰς τοὺς ὑπηρετάς διανεμήσει· γίνεται· ὅτι τὰ τοῦ Κυρίου λαμβάνουσιν ἀπὸ διακονίας πενταγῆ διαιρούμενα· ὅτι καὶ πάντες παρθένους ὁ Κύριος ἀπεικάζει· τοὺς ἀπαντησομένους τῶν ἁγίων. Ἐμὸς οὖν ὁ ἀφιερωμένος ἀμπελῶν, καὶ ἡ τοῦτου καρποφορία μεριζομένη

A per virum qui evacuavit ea quæ sunt parvuli, et millibus argenti digna sūt. Verbi enim pretiosi, et plurimæ dignitatis quod argentum dicitur, vineæ hujus dignus fructus. Numerus autem millenarius habet cum unitate affinitatem, quamobrem etiam comprehensus est. Custodes porro hujus vineæ sunt angeli.

VERS. 12. *Vinea mihi mea in conspectu meo; mille Salomoni et ducenti servantibus fructum ejus.*

Hæc sive sint Ecclesiæ, sive Sponsæ Verbi animæ, in utrisque vinea frugifera intelligitur et vinum lætificans cor hominis: quin et Servatoris vero pacifici. Hoc igitur in libris Judicium ad ligna dicit vitis: Numquid derelinquens vinum meum Dei hominumque lætitiā, illo ut in ligna principatum accipiam? Itaque consentaneum est ut et Christus de fructu istiusmodi vitis accipiat, id quod designat illud: *Mille Salomoni*. Par vero etiam est ut custodes angeli participes sint vineæ Sponsæ, id quod declaratur per illud: *Et ducenti servantibus fructum ejus*, quis enim ubi plantavit et coluit vineam nolet ejus fructus edere? Itaque dogmata de Deo sunt mille, qui numerus cum monade affinitatem habet Salomoni assignatur. Quæ vero materiata et sensilia concernunt ducentis in materia ministrantibus, cum dualitate cognationem habentibus, de quibus est istud: « Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam ».²⁹ Materia namque ac res corporeæ vani asunt: ac fructus vineæ a quibus mille et ducenti dantur, qui sunt psalmi torcularium, quando fructus vineæ exprimentur, qui Deum hominesque vinum servantem recreabunt.

Apollinarii. — Itaque in principio quidem dixit: *Vineæ nostræ florent*³⁰; in fine vero libri perfectum fructum introduxit; et regi atque custodibus multum e vino honoris attribuit, siquidem adveniens Dominus honoratur, Paulo dicente: « Cum venerit glorificari in sanctis suis »³¹, et vineæ custodibus iterum ait: « Gloriatio sumus in diem Christi »³². Sed quia Christi gratia totum perficitur, ad ipsum pertinet plena perfectio; quin et ad ministros, prout per parabolas dixit de illo qui in vinam duplicaverat, et qui pari cum duplicatione numero quinque præfectus est civitatibus. Universum autem Matthæus ait, servum bonum ac fidelem dispensatorem super omnia bona ipsius constitutum iri. Si autem non sit utrorumque differentia, millium distributio fit in ministros, quoniam ea quæ sunt Domini accipiunt per ducenta, quintupliciter divisa, unde et quinque virginibus sibi occurrentibus Dominus assimilat ea quæ sanctorum sunt. Mea igitur vinea considerata, ejusdemque fructificatio secundum meam participationem, per-

²⁹ Rom. viii, 20. ³⁰ Cant. ii, 15. ³¹ II Thes. i, 10. ³² Philipp. ii, 16.

fectis ex aequo in quinque ordines distributa, apostolos, prophetas, doctores, doctos, martyres complectitur etsi quoque segmenta sint iidem et agricolæ et rectores. Multis enim modis iidem distribuuntur.

Nili. — Veri Salomonis vox est totam vineæ custodiam sibi vindicantis. Gens enim humana in ipso tuta redditur contra lubricam inflationem, præsertim rectorum, qui ob primatus dignitatem facile inflantur, ne typho atque superbia sibi vindicent Dei excellentias, vineæ custodiam suæ ascribentes diligentiae. Cum enim, inquit, vinea sit a conspectu meo et oculi mei semper eam aspiciant, inde etiam diligentia servantium robur suum obtinet, atque insidiatores oculum meum semper in vineam intentum reformidant. Per illud autem *ducenti servantibus*, non ait vineam simul dividi, sed majores quam contulerant recipere retributiones.

VERS. 13, 14. *Qui sedet in hortis, amici sunt intendentes voci tuæ; vocem tuam insinua mihi. Fuge, fraterne mi! et similis esto capreae, aut hinnulo cervorum super montes aromatum.*

Nili. — Haec vox est vocantis: Qui sedet in hortis et sedenti otium significantis. Quod enim dicitur est istiusmodi: Haudquam, inquit, qui sedet in hortis et cibo infirmorum oleribus immoratur, is vineam custodit. Amici enim sunt qui hanc attendunt, qui et ipsi semper stant intento studio et non hortos olerave, sed fructum perfectum vitis custodiunt. Nam sessio custodientis negligentiam designat. Hortus autem significat eorum qui custodiuntur imbecillitatem. Fortassis vero etiam propter custodientis sessionem hortus fuerunt hi qui custodiebantur. Illud porro, *vocem tuam insinua mihi*, a Sponso ad Sponsam dicitur, quod animæ sensum ex voce vellet cognoscere an possit etiam resurrectionis nosse mysterium, cum illud ex scripturasticis prophetiis antea didicisset. Quamobrem expedite respondet, dicens: *Fuge, etc.* Siquidem primum assimilatus es istis animalibus in montibus Bethel, homo factus saliens super montes domus Dei. Deinde assimilatus es ipsis quæ in inferno sunt animabus descendens ad prædicandum ibidem libertatem in montibus concavitate. Modo quoniam tempus est elevandi magnificentiam tuam supra caelos, et sedendi in dextera magnificentiae in excelsis. *Fuge, et rursum talibus assimilatus es super montes aromatum.* Montes aromatum vocat sanctos illos qui in superna sunt Jerusalem, qui quod in securitate versentur con-

Α τοῖς τελείοις ἐξ Ἰσοῦ, κατὰ τὴν ἐμὴν μετουσίαν, εἰς τάγματα πέντε, ἀποστόλους, προφήτας, διδασκάλους, διδασκομένους, μάρτυρας, εἰ καὶ κλήματα [C. B. κλήματα] οἱ αὐτοὶ καὶ γεωργοὶ καὶ ἐπιστάται· πολυτρόπως γὰρ οἱ αὐτοὶ δηλοῦνται.

(22) Τοῦ ἀληθινοῦ Σολομῶντος ἐστὶν ἡ φωνὴ τὸ ὅλον τῆς φυλακῆς τοῦ ἀμπελώνος ἐκτυπώ μαρτυροῦντος. Εἰδὼς γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων περὶ αὐτὸν ἀσφαλίζεται τὸ πρὸς τὴν οἴησιν ὀλισθηρὸν· μάλιστα ἡγουμένον εὐχερῶς, ἐπὶ τῷ ἀξιώματι τῆς ἀρχῆς φουωμένον· ὥστε μὴ σφτεριζέσθαι τύφῳ καὶ ἀπονοίᾳ τὰ τοῦ Θεοῦ πλεονεκτήματα, τὴν φυλακὴν τοῦ ἀμπελώνος τῇ ἐκτυπῶν σπουδῇ ἐπιγράφοντας. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἐνώπιόν μου ἐστὶν ὁ ἀμπελὼν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μου διὰ παντός ἐπιβλέπουσιν ἐπ' αὐτόν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ σπουδὴ τῶν τηρούντων ἰσχύει· καὶ οἱ ἐπιβουλοὶ φεύγουσι τὸ ἐμὸν ὄνομα ἀνεῶς· τῇ ἀμπελίῳ προσέχον φροῦτταντες· διὰ δὲ τοῦ, *διακόσιοι τοῖς τηροῦσι*, τὸν ἀμπελῶνα οὐ συμμερίζεσθαι φησὶν, ἀλλὰ μείζονας ὢν προστήνεγκαν τὰς ἀμοιβὰς ἐεχόμενοι.

ιγ', ιδ'. Ὁ καθήμενος ἐν κήποις, ἑταῖροι προσέχοντες τῆς φωνῆς σου· ἀκούτισόν με· φύγε, ἀδελφεῖδέ μου, καὶ ὁμοιώθητι τῇ δορκάδι, ἢ τῷ νεβρώ τῶν ἐλάφων ἐπὶ ὄρη ἀρωμάτων

(23) Καλοῦντός ἐστι φωνὴ, τὸ, Ὁ καθήμενος ἐν κήποις· καὶ σημαίνοντος τὴν ἀργίαν τῷ καθήμενω. Τὸ γὰρ λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅχι ὁ καθήμενος ἐν κήποις, φησὶν, καὶ ἀσθενῶν, τροφῆ, λαχάνοις παραμένον, φυλάσσει τὸν ἀμπελῶνα· ἑταῖροι γὰρ εἰσὶν οἱ προσέχοντες τοῦτυ, οἳ καὶ αὐτοὶ διὰ παντός ἐστῶτες συντόνῳ σπουδῇ, καὶ οὐ κήπους ἢ λάχανα, ἀλλὰ καρπὸν τέλειον ἀμπελοῦ φυλάττοντες. Τὸ μὲν γὰρ καθῆσθαι, τὴν τοῦ φυλάσσοντος ἀμέλειαν δηλοῖ· ὁ δὲ κήπος σημαίνει τὴν τῶν φυλασσομένων ἀσθένειαν. Τάχα καὶ διὰ τὸ καθῆσθαι τὸν φύλακα, κήπος· οἱ φυλασσομένοι γεγόνασι· τὸ δὲ, *τὴν φωνήν σου ἀκούτισόν με*, παρὰ τοῦ Νυμφίου πρὸς τὴν Νύμφην λέγεται, βουλομένου ἐκ τῆς φωνῆς γνῶναι τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς, εἰ δύναται καὶ τὰ τῆς ἀναλήψεως· εἰδέναι μυστήρια, προμαθοῦσα Γραφικαῖς προφητείαις αὐτὰ· διόπερ ἐτοιμῶς ἀποκρίνεται λέγουσα· *Φύγε*, καὶ τὰ ἐξῆς· ὁμοιώθης μὲν γὰρ πρῶτον τοῖς ζώοις τοῦτοις ἐπὶ ὄρη Βαιθήλ, ἐνανθρωπήσας· πηδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη τοῦ ἴκου τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὁμοιώθης αὐταῖς ταῖς ἐν ἄβου ψυχαῖς, κατιῶν κηρύξαι τὴν ἐκεῖθεν ἐλευθερίαν· ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων νῦν, ἐπειδὴ καιρὸς ἐπαρθῆναι τὴν μεγαλοπρέπειάν σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, καὶ καθῆσαι ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Φύγε καὶ ὁμοιώθητι αὐτοῖς πάλιν ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν ἀρωμάτων· ὄρη τῶν ἀρωμάτων, τοὺς ἐν τῇ ἀνω Ἱερουσαλήμ ὄντας ἁγίους λέγει· τοὺς βεβαίαν διὰ τὸ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι ἔχοντας τὴν τῶν

NOTÆ.

(22) Huic Scholio præponit C. B.: « *Philonis*. Vineam mihi mea in conspectu meo. Oculi enim Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Mille Salomonis est perfectum judicium Filio, partiale

apostolis duorum testamentorum centurias servantibus. » Vid. hujus *Patrol.* t. XL, col. 151.

(23) Nili sunt hæc in C. B.

κατορθωμάτων εὐωδία, ἣν ἐκτίσαντο ἐν τῇ ζωῇ αὐτῇ τοῖς πάθεσι μαχόμενοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀνω κλήσεως ἀγωνιζόμενοι. Ἐν τρισὶ δὲ χωρίοις γενόμενος, τῷ περιγίῳ, τῷ καταχθονίῳ, τῷ ἐπουρανίῳ, δορκάδι δὲ καὶ νεβρῶ ὁμοιοῦται, ὄρσειν ἐπιδιατρίβων τοῖς καθ' ἕκαστον χωρίον ἀγίοις, ἵνα πᾶν γόνυ κάμψῃ αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων.

Φίλωνος. — Ἐπικάθηται γὰρ ταῖς Ἐκκλησίαις ἐφορῶν ταῦτα ὁ Κύριος· οἱ δὲ ὑποταγμένοι τῷ ἀρχιερεῖ λειτουργοὶ, προσέχουσι τὴν Ἐκκλησίαν παιδεύοντες· εἰτά φησιν ὁ Κύριος καὶ ἡ Ἐκκλησία πρὸς πάντα πιστόν· *Φύγε, ἀδελφιδέ μου*· ὁ γὰρ κατὰ Θεὸν ἐνθροῦνος, ὀξέως τε ὄρξ· καὶ φεύγει τὴν ἁμαρτίαν· ὄρη δὲ ἀρωμάτων, ὁ ὑψώθεις τυχὸν Ἰωσήφ ἐν σωφροσύνῃ, καὶ Δαβὶδ, πρὸς οὗς ἔστι φευκτέον. *Φύγε* οὖν ἀπὸ τῶν γηίνων καὶ κοσμικῶν πρὸς τοὺς ἐναρέτους ἑσθρας· ὑπὸ τούτων ὀδηγούμενος, μέτοχος γενήσῃ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Κυρίλλου. — Ὁ μὲν καθήμενος ἐν κήποις τὰς Ἐκκλησίας ἐπισκοπεῖ, οἱ ἐταῖροι δὲ προσέχουσι· οὐκ ἐκρίνουσιν, ἀλλὰ τὴν χρίσιν πᾶσαν ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Ἐπιθυμῶ δὲ ἡ Νύμφη ἀκοῦσαι, « Ἐλθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου »· ἀξιοῖ δὲ αὐτὸν καὶ τοὺς πονηροὺς ἐκβαλεῖν, *Φύγε*, λέγουσα ἐπὶ τοὺς ἀγίους ἔλθειν.

Ὀριγένους. — Εἶδεν ἡ Νύμφη τὸν Νυμφίον. κ. ε. λ. (24)

(25) Τῇ φωνῇ καὶ αὐτὸν αὐτῇ παρορμῶντα παρασκευάσαι τὰ τῆς ἀκοῆς ἀξία τῆς αὐτοῦ, τὰ δὲ τελευταία παρὰ τῆς Νύμφης, τὸ *Φύγε*, ὡς ἂν ἔπεσθαι, καὶ τῇ αὐτῇ διὰ τὸ τέλειον δυναμένη.

(26) Τὸ δὲ, *φύγε*, τὴν ἀφνίδιον ἐδειξεν ἄνοδον, καὶ τὴν εἰς ἀπέραντον ἀναχώρησιν ὄρη λέγουσα· εἰς ἅπαν ἂν φεύγουσιν ἔλαφοι καὶ δορκάδες, ταῖς τῶν διωκόντων ὄψεσιν ἄληπτοι γίνονται, τῶν ἀρωμάτων δηλούντων τὸ εὐώδες τῶν οὐρανίων καὶ καθαρὸν (27).

²⁴ Joan. xiv, 21.

NOTÆ.

(24) *Patrol.* t. XVII, col. 285, 287.

(25) Hæc in C. B. ut verba Origenis continuantur.

(26) Anonyma sunt in C. B.

(27) In C. B. hic designantur personæ ut sequitur :

Personæ.

Sponsus	Christus
Sponsa	Ecclesia
Sodales	Angeli et sancti.
Adolescentulæ,	quæ tanquam inferiores Ecclesiam sequuntur.

A stantem habent prohorum operum fragrantiam, cum in hac vita cum passionibus pugnaverint et pro superna vocatione decertaverint. Cæterum, ut qui in tribus regionibus exstiterit, nempe terrena, infernali atque cœlesti, capreolæ hinnuloque cervorum assimilatur in montibus conversans in qualibet regione sanctis, ut ipsi omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et inferorum.

Philonis. — Insidet enim Ecclesiis qui intuetur eas Dominus : qui autem sub principe sacerdotum constituti sunt ministri, attendunt Ecclesiam erudientes. Deinde Dominus et Ecclesia ad omnem fidelem ait : *Fuge, fraterne mi.* — Nam homo secundum Deum acute videt ac fugit peccatum. Montes vero aromatum sunt, v. gr. Joseph, sublimis continentia, David in mansuetudine, ad quos fugiendum est. Fuge igitur a terrenis et mundanis ad viros virtute præditos, ab his enim institutus, particeps fiet regni cœlorum.

Cyrilli. — Qui quidem sedet in hortis Ecclesias inspicit, amici vero attendunt, non enim judicant, sed omne iudicium facit Filius. Desiderat autem Sponsa audire : « Intra in gaudium Domini tui »· Rogat porro ipsum ut pravos ejiciat, dicens : *Fuge*, ad sanctos vero veniat.

Origenis. — Vidit Sponsa Sponsum, etc.

Illumque hac voce ipsum excitantem ut auditu suo digna pararet : postrema vero a Sponsa, scilicet *fuge*, ita ut sequatur et ipsam propter perfectionem potentem.

Illud porro *fuge*, repentinum declaravit ascensum, et recessum in infinitum, montes dicens in quos refugiant cervi atque capreolæ ut persequentium oculos effugiant; aromatum vero rerum cœlestium suaveolentiam ac puritatem significantium.

EJUSDEM PROCOPII (*)

FRAGMENTA ALIA IN CANTICUM.

(Ex alio codice edid. Ang. Mai Class. Auct. t. VI, 348.)

CAP. VI.

VERS. 8. *Una est columba perfecta matri suæ, electa illi quæ peperit eam.* Sane talis est anima quæ jam in Deum credens, et timore minarum ejus purificata, spe vero promissionum illuminata, affectuose erga bonum disponitur, nullo extraneo momento illud habens in pretio, sed in seipso diligens ut natura suapte pulchrum. Una est enim hæc, habitu unita uni unicoque Deo, et apud illum immota permanens; columba vero est, ut spiritualis et perfecta coram rerum universarum generatrici sapientia; ut huic gradatim per singulas virtutes conjuncta, huic dico sapientiæ quæ in ista talem progressum operata est, ab uniuscujusque virtutis principio; cui sapientiæ electa est inter servas et mercenarias, ab illa adoptata et deificata per gratiam.

Viderunt eam filię, et beatissimam prædicabunt eam; reginæ et concubinæ laudabunt illam. Nimirum, in tentandis præclare illius gestis totæ fuerunt unice fideles discipulæ, quas in lavacro peperit regenerationis, et una laude illam exaltabunt, aliæ per actionum et justitiæ splendorem regnum Dei affectantes; aliæ pœnarum metu ab omnibus malis abstinentes se, actionibus suis illam laudabunt; gloria enim magistræ splendor et emundatio discipularum. De illa etiam dicent:

VERS. 9. *Quæ est ista faciem detegens sicut aurora, pulchra ut luna, electa ut sol, stupefaciens ut acies ordinata.* Plane admiratione digna est magistra nostra, quæ aliis quidem purificatis et ab operibus tenebrarum abstinentibus se, nondum vero justitiæ agentibus opera, per lumen doctrinæ magistræ se præbuit, velut aurora quædam, incomprehensibilia adhuc illis mysteria legens, comprehensibilia vero revelans, et futurarum pœnarum comminatione ad obedientiam astringens; aliis autem, veritatis prædicationi fide quidem adhibita, sed nondum ab operibus tenebrarum nequitie purificatis, etiam bonam se præbet; suis enim ad pœnitentiam documentis, veluti lunæ ejusdam lu-

A

ΚΕΦΑΛ. Γ'.
 η'. *Μία ἐστὶ περιστέρα τέλεια τῇ μητρὶ αὐτῆς, ἐκλεκτὴ τῇ τεκοῦσῃ αὐτήν.* Εἶτουν ἢ μετὰ τὴ πιστεῦσαι Θεῷ, καὶ φέβω μὲν τῶν ἀπειλῶν καθαρθῆναι, ἐλπίδι δὲ τῶν ἐπαγγελιῶν φωτισθῆναι, ἀγαπητικῶς διατεθεῖσα ἂν περὶ τὸ ἀγαθόν· καὶ μὴδ' ἕτερόν τι ποιοῦσα αὐτὸ, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ὡς φύσει καλόν. Ἀδτη γὰρ μία μὲν ἐστίν, ὡς κατὰ θέσιν ἐνωθεῖσα τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ Θεῷ, καὶ παρ' αὐτῷ ἀκίνητος μένουσα· περιστέρα δὲ, ὡς πνευματικὴ καὶ τέλεια τῇ πανταγία σοφίᾳ, ὡς πρὸς ταύτην ἀνατατικῶς δι' ἐκάστης ἀρετῆς συναχθεῖσα, τὴν ἐν αὐτῇ ποιησαμένην τὴν πρόοδον, κατὰ τὴν ἐκάστης ἀρετῆς γένεσιν· ἤτινι σοφία καὶ ἐκλελεγμένη ἐστίν ἀπὸ τῶν δουλίδων καὶ μισθωτῶν, ὡς υἱοθετησαμένη ταύτην κατὰ τὴν ἐν χάριτι θέωσιν.

B

Εἶδοσαν αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσιν αὐτήν, βασίλισσαι καὶ πάλλακαὶ ἀνέσουσιν αὐτήν. Δηλονότι ἐν πείρᾳ τῶν κατορθωμάτων αὐτῆς γεγόνασιν αἱ μόνον πισταὶ ταύτης μαθήτριαι, ἃς ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας ἀπέτεκε, καὶ μόνῳ λόγῳ αὐτὴν ἐκθειάζουσιν. Αἱ δὲ διὰ φωτισμοῦ ἔργων καὶ δικαιοσύνης, τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀντιποιούμεναι, καὶ αἱ διὰ φόβον τῶν κολάσεων παντοίων κακῶν ἀπεχόμεναι· καὶ δι' ἔργων ἐπαινέσουσιν αὐτήν, ἐπειδὴ περ δόξα τῆς διδασκαλίας ἐστὶ τῶν μαθητριῶν ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ κάθαρσις· περὶ ἧς καὶ ἐροῦσι·

C

θ'. *Τίς αὕτη ἐκκαλύπτουσα ἂν ὄσει ὄρθρος, καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ἡλιος, θάμβος ὡς τεταγμέναι;* Δηλαδὴ θαυμασία τίς ἐστίν [ἡ] διδάσκαλος ἡμῶν, ὡς ταῖς μὲν ἀποστάσεις τῶν ἔργων τοῦ σκότους διὰ καθάρσεως, μήπω δὲ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης καταλαβοῦσαι, διὰ φωτισμοῦ γνώσεως συγκαταβαίνουσα διδασκαλικῶς, ὥστε ἐωθινὸν φῶς· ἐν τῷ τὰ μὲν τέως ἀχώρητα ταύταις μυστήρια κρύπτειν, παραδηλοῦν δὲ τὰ χωρητὰ, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς τῶν μελλουσῶν κολάσεων πρὸς ὑπακοὴν ἐπιστύφειν· ταῖς δὲ πιστευσάσαις μὲν τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι, μήπω δὲ καθαρθείσαις τῶν τοῦ σκότους τῆς κακίας ἔργων, ἀγαθὴ ἐστίν· ὡς ταῖς πρὸς μετάνοιαν διδασκαλαῖς, καθάπερ τε σεληνιακὸν φῶς, τὴν νύκτα

VARIÆ LECTIONES

• Nempe ψυχῇ. ἂ Aliter ἐκκαλύπτουσα. Vulg ἐκκύπτουσα.

NOTÆ.

(*) Quoniam opus est acephalū, idcirco desideratur auctoris nomen: verumtamen hic Commentarius scribitur in codice eadem manu qua Procopii alter Commentarius in Proverbia, eique proxime

attexitur. Porro in Canticum Salomonis scripsisse Procopium, multo exploratissimum est; eaque lucubratio in aliis procul me codicibus integra, ut puto, servatur.

τῆς ἀγνοίας τούτων καταφαιδρύνουσα· ταῖς δ' ὡς ἐν A
 ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατούσαις ἐναρέτοις ψυχαῖς,
 ἐκλελεγμένη ἐστίν, οἷάπερ τις ἥλιος, τῶν λοιπῶν
 κατ' οὐρανὸν φώτων ἀγλή τε καὶ μεγέθει διαφανέ-
 στερος· ὡς ἀνατέλλουσα ταύταις φῶς ἀληθοῦς γνώ-
 σεως, κἀντεῦθεν ἐκπλήττουσα τὰς ὁρώσας αὐτὴν
 καθάπερ ἐπιφάνειά τις ἀγγελικῶν τάξεων· καὶ ταῦ-
 τα μὲν αἱ μαθήτριάι περὶ τῆς διδασχάλου εἰρήκασι·
 τὰδε δ' αὐτῆ περὶ τούτων πρὸς τὸν Νυμφίον φησίν.

ι. *Εἰς κήπον καρῦας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεννή-
 ματι τοῦ χειμᾶρρου· ἰδεῖν εἰ ἦρθησεν ἡ ἀμπε-
 λος, εἰ ἦρθησεν αἱ ῥοαί.* Ἦτοι συγκατέβην ἐκ τοῦ
 ὕψους τῆς μουσικῆς θεωρίας, ταῖς γεωργούσαις ψυ-
 χαῖς, οἶονεὶ καρῦα, κατὰ μὲν τὸ ἐκτὸς λέπυρον
 πικρὰ, κατὰ δὲ τὸ ἐντὸς σκληρὰ· κατ' αὐτὸν δὲ τὸν B
 ἔνδον τῶν τοιούτων λεπύρων καρπὸν, ἡδέα· τὴν τῆ
 πικρὰ τῶν ἀκουσίων πεφυλαγμένην γλυκύτητα τῶν
 ἀρετῶν, ἀπὸ τε τῶν κατ' ἄλλωσιν αὐτῶν, καὶ τῶν
 καθ' ὑπερβολὴν παθῶν, ὥστε θεάσασθαι ἐν τῇ ὑπο-
 μονῇ αὐτῶν κῆμά τι ὀση τῆς βεούσης θλίψεως, ἐκ
 τοῦ χειμῶνος τῶν πειρασμῶν· ἡ θλίψις γὰρ ὑπομονὴν
 κατεργάζεται· εἴτε εὐχαριστία, εἴτε δυσφημία προσ-
 ἀγεται σοὶ τῷ λατρικῶς, ἀλλ' οὐ τιμωρητικῶς παι-
 δεύοντι. Θεάσασθαι δὲ πάλιν, ἐάν τε αὐτὸς ὁ ἐν Εὐ-
 ἀγγελίοις εἰρηκῶς, ὅτι «*Εγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος,*»
 ἐν τῇ ὑπομονῇ ταύτῃ προδείκνυσαι ὡς ἄνθος βότρυος
 ποιούντος οἶνον, τὸν φύσεως ἐκστατικὸν κατὰ τὴν
 τῆς θεώσεως χάριν. Ὁ γὰρ ἐν ὑπομονῇ καὶ αὐτῆς
 τῆς ἰδίας φύσεως ὑπεροχῶν, τὴν ὑπὲρ φύσιν τῆς
 θεώσεως· δέχεται χάριν· καὶ ἐάν αἱ δίκην ῥοιῶν τῷ C
 μὲν φαινομένῳ λεπύρῳ στυφουσῶν, τῷ δ' ἐντὸς τού-
 του κεκρυμμένῳ καρπῷ, τοὺς γεουμένους γλυκαινου-
 σῶν· πεφυλαγμένα μὲν τῷ τοῦ φόβου σου στυπι-
 κῶν, εὐφραίνουσαι δὲ τοὺς γεουσαμένους τῆ τῆς εἰς
 σὲ ἐλπίδος γλυκύτητι ἀρεταί, δηλαδὴ ἡ φρόνησις
 καὶ ἡ ἀκεραιότης, δίκην ἀνθούτος καρποῦ ἐδείχθη-
 σαν ἐν τῇ ὑπομονῇ· ἡ μὲν φρόνησις, τὴν εἰς σὲ πί-
 στιν, ὡς τινα κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ φυλάττουσα
 ἄτρωτον· ἡ δ' ἀκεραιότης, τὴν εἰς τὸν πλησίον ἀγά-
 πην ἀσάλευτον ἐν ταῖς τῶν πειρασμῶν ποικίλαις
 ἐπαγωγαῖς· καθὼς αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰρη-
 κας· «*Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν
 μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡσεὶ ὄφεις, καὶ
 ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί.*»

Ἐκεί δώσω τοὺς μαστούς μου σοί. Πάντως ἐν D
 τῷ προειρημένῳ κήπῳ τῶν ἀρετῶν, ὅς ἐστιν ἐν ταύ-
 ταις πεφυτευμένα μαθήτριάι, αἱ τὴν εἰς αὐτὰς ἡθι-
 κὴν καὶ φυσικὴν διδασχάλιαν μου, οἷάπερ γάλακτι,
 φυσικῇ καὶ καταλλήλῳ τροφῇ ταύτας τρέφουσι,
 προσάξω σοὶ τῷ Νυμφίῳ ὡς ἐντεῦθεν τὸ ὄν ποιούσα
 θέλημα· καὶ σοὶ τὰς μαθητευομένας μοὶ προσάγουσα,
 οἶονεὶ, φησὶ, πρὸς αὐτὰς, ὅτι εἰ καὶ συγκατέβην
 ὑμῖν ἐκ τοῦ μυστικώτερον ὄρῳ ἐν αὐτῇ τὸν Νυμ-
 φίον μου, εἰς τὸ θεάσασθαι αὐτὸν καὶ ἐν ὑμῖν ὡς
 εἰρηκα.

ια. *Οὐκ ἔγνω, ψυχὴ μου.* Δηλαδὴ οὕτω ἐθεασά-
 μην αὐτὸν ἐν ὑμῖν, ὡς μὴ τελειωθείς τις ἐστὶ κατὰ
 Χριστόν. Οὗτος δ' ἐντεῦθεν

¹ Rom. v, 3 ² Joan. xv, 5. ³ Mat. th. x, 16.

men, noctem ignorantia dissipat. Sunt etiam gene-
 rosæ animæ, ut in die honeste ambulantes, et inter
 istas electa est, quemadmodum sol cætera cæli
 lumina splendore ac magnitudine vincit: his veræ
 doctrinæ lumen oriri fecit, et deinde contemplan-
 tes stupefecit, sicuti angelicorum ordinum mani-
 festatio. — Talia quidem de magistra dixerunt di-
 scipulæ; de illis autem ipsa Sponso suo dicit:

VERS. 10. *In hortum nucis descendi ut viderem
 fructus torrentis, ut viderem si floruisset vinea, si
 floruisset mala punica.* Profecto descendi ex alti-
 tudine mysticæ contemplationis ad animas quæ, nu-
 cum similes quarum cortex exterior amarus, inter-
 ior vero durus, sed fructus intra hos cortices ju-
 cundus, dulcedinem virtutis colunt, invitarum
 passionum, sive per defectum, sive per excessum
 virtutis, amaritudine custoditam; descendi scilicet
 ut viderem harum patientiam veluti fructum tribu-
 lationis ex hieme tentationum defluentis; tribulatio
 enim patientiam operatur¹; sive benedictio, sive
 maledictio tibi imputatur, medici, non vero vin-
 dicantis more, castigant; descendi etiam ut viderem
 an tu ipse, qui in Evangelio dixisti: «*Ego sum
 vitis*²,» in hac patientia præmonstreris ut in flore uva
 faciens vinum, vinum a natura abalienans secun-
 dum gratiam deificationis; qui enim in patientia
 propriam naturam ipsam despicit, supernaturalem
 deificationis accipit gratiam; ut viderem etiam an,
 quemadmodum mala punica exteriori cortice gu-
 stantes astringunt, fructu vero in hoc cortice con-
 dito edulcant, virtutes, defensæ quidem timore tuo
 veluti quadam vi astringente, delectantes vero
 dulcedine spei quam in seipsis habent gustantes
 illas, prudentia scilicet et simplicitas, tanquam flo-
 rentes fructus in patientia apparuerint: prudentia
 quidem in se sibi servans ut ab hoste quoddam
 caput inoffensum, simplicitas vero charitatem
 erga proximum inconcussam servans, inter var-
 ios tentationum aggressus, ut tu ipse in Evange-
 lio dixisti: «*Ecce mitto vos in medio luporum,
 estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices
 sicut columbæ*³.»

Hic dabo tibi ubera mea. Prorsus in prædi-
 cto virtutum horto, in meis scilicet discipulabus in
 virtutibus genitis, afferam tibi Sponso meo doctri-
 nam meam ad illas, sive physicam, sive ethicam,
 quibus, ut lacte, nutriunt istæ virtutes naturali et
 convenienti cibo, sic tuam adimplens voluntatem
 et meis ad te discipulas adducens. Illas ad Spon-
 sum adducit eo quod: Licet, ait illis, ab altiori
 in me dilecti contemplatione devenerim ad vos,
 ut illum et in vobis contemplar, dicere debui:

VERS. 11. *Non novi, anima mea.* Videlicet non
 contemplatus sum illum in vobis, nondum in
 Christo perfectis. Hic ergo

Posuit me currus Aminadab. Scilicet fecit me currus suos; documentis enim meis in memetipsa illum ad vos fero diverso ac convenienti vobis modo. Aminadab enim *ducem populi mei* interpretantur, qui est Christus, dux salutis nostræ. Iste autem huic dicunt:

VERS. 12. *Revertere, revertere, Sulamitis, revertere, revertere, et intuebimur in te.* Nimirum, descendere ab altitudine mysticæ contemplationis, ad præbandam nobis, per quatuor generales virtutes moralem institutionem quadrifariam, juxta prædictas virtutes, nos in cupiditatum adhuc tumultu degentes moderans, tu quæ, illarum experta, in pace degis; Sulamitem enim *in pace viventem* interpretantur; et intuebimur in te quæ in nobis nondum vidimus, propter imperfectionem nostram.

CAP. VII.

VERS. 1. *Quid videbitis in Sulamite, progrediens ut chori castrorum?* Ad me quidem non jam præstantis et luctantis more, in actionibus et corpore secretum mentis affectum ostentantem, sed ratione et intelligentia veris inhærentem bonis ob perfectionem ex luctamine adversus concupiscentias, o turba, accurritis, sicuti chori quondam a bello redeuntium triumphales hymnos celebrantes; generose enim in certamine adversus concupiscentias, juxta virtutum normas, debellastis, et nunc ut triumphales hymnos, illarum rationes spiritualmente cantatis. Iste autem illius laudem redintegranter dicunt:

Quam pulchri facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Nadab! Videlicet mirabiliter pulchri nobis apparent tui ad nos per virtutes descensus, in practicis illarum nobis tradendis regulis; quas practicas regulas ut calceamenta induisti, ut sensibiles nobis fiant, et ad virtutem tuo exemplo informemur, o filia Dei. Filia Dei es, audis enim vocem ejus tanquam patris omnibus quidem, etiam invitis, imperantis, sed ultro et amanter tibi ducem se præbentis: Nadab enim interpretatur *principem*, seu *ducem ultro se offerentem*: sic pulchri sunt tui per virtutes gressus.

Moduli femorum tuorum similes parvis monilibus, quæ fabricata sunt manu artificis. Nimirum, bene juxta rationem ordinati motus facultatum tuarum, circa res ortum et interitum habentes practice versantium, concupiscentiæ scilicet et ardoris, dum ratione, veluti a purissimo fabro, a mortalibus et perituris ad superiora flectuntur, similes fiunt parvis monilibus, affabre factis, flexibili forma.

VERS. 2. *Et umbilicus tuus crater tornatus, non indigens temperamento.* Prorsus, sensum tuum quo, sicut per umbilicum nutritor infans in utero matris, naturalem et sensibilem rerum nutriti contemplationem, comprehensa ab omnium matre sapientia, etiam dum vitio infantiliter ageres, vas

A *"Εὐετό με ἄρματα Ἀμιναδάβ.* Εἶπουν πεποιθὲς, καὶ με δόγματα ἐαυτοῦ, ὡς ταῖς διδασκαλίαις φέρουσαν αὐτὸν ἐφ' ἐαυτῆς πρὸς ὑμᾶς, διαφόρως καὶ καταλλήλως ὑμῖν Ἀμιναδάβ γὰρ, ἄρχων λαοῦ μου, ἐρμηνεύεται, ὃς ἐστὶ Χριστὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν· αἱ δὲ φασὶ πρὸς αὐτὴν·

B ἱβ'. *Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, ἡ Σουλαμίτις, ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, καὶ ὀψόμεθα ἐν σοί.* Ἥτοι, συγκατάβαινε ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς μυστικῆς θεωρίας, πρὸς τὴν διὰ τῶν τεσσάρων γενικῶν ἀρετῶν ἠθικὴν διδασκαλίαν ἡμῶν· συμμετριάζουσα κατὰ τὰς εἰρημνίας ἀρετὰς τετραχῶς, ταῖς εἶν ὑπὸ τῶν παθῶν ὀχλουμέναις ἡμῖν, ἢ δι' ἀπᾶθειαν εἰρηνεύουσα· ἡ Σουλαμίτις γὰρ, εἰρηνεύουσα, ἐρμηνεύεται· καὶ θεασόμεθα ἐν σοί, ἃ μήπω ἐν ἐαυταῖς ἐωράκαμεν, διὰ τὴν ἡμετέραν ἀτέλειαν· ἐρωτᾷ δ' αὕτη αὐτάς.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

α'. *Τι ὄψεσθε ἐν τῇ Σουλαμίτιδι, ἡ ἐρχομένη, ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν;* Ἦγουν, Τι ἐν ἐμοὶ θεάσεσθε, τῇ εἰρηνεύουσῃ; ὡς μηκέτι πολεμικῶς καὶ ἀγωνιστικῶς, κατὰ τὴν πρᾶξιν τὴν κεκρυμμένην μου διάθεσιν φανερούσῃ διὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ λογιστικῶς καὶ γνωστικῶς τοῖς ἀληθῶς ἀγαθοῖς ἐμμενούσῃ διὰ τελειότητα, ἢ ἐκ τοῦ κατὰ τῶν παθῶν πολέμου ἐπανερχομένη πληθὺς, ὡσπερ τινὲς ἐπινικίους ἄδοντες ὕμνους· χοροὶ τῶν ἐκ πολέμου ἐπανερχομένων. Γενναίως γὰρ ἐν τῷ κατὰ τῶν παθῶν πολέμῳ ἀγωνισάμεναι κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἀρετῶν, ὡς ἐπινικίους ὕμνους, τοὺς τούτων λόγους ἔδετε γνωστικῶς· αἱ δὲ τὸν ταύτης ἐπαινὸν ποιείσθαι ἀπαρχόμεναι, φασὶν·

C *Τι ὠραιώθησαν διαθήματά σου ἐν ὑποδήμισι, θύγατερ Ναδάβ!* Δηλονότι θαυμάσιον κάλλος ἐνδεικνύνται αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς συγκαταβατικαὶ πρὸς ἡμᾶς πορεῖαι σου, ἐν τοῖς τούτων κατὰ πρᾶξιν τρόποις· οὗς οἶαπερ ὑποδήματα, ὑποδέδεται· ἵνα διὰ σώματος δειχθῶσι ταῖς ἀτελέσιν ἡμῖν, καὶ τυπωθῶμεν πρὸς ἀρετὴν, τῷ κατὰ σὲ παραδείγματι, θύγατερ Θεοῦ, ὡς ἀκούοντα τὴν λόγον αὐτοῦ οἶα πατὴρ ὃς πάντων μὲν, κἂν μὴ θέλωσιν, ἄρχει, σοῦ δὲ καὶ ἔκουσῶς· Ναδάβ γὰρ, ἄρχων ἢ ἡγεμὼν ἔκουσῶν ἐρμηνεύεται· οὕτω δὲ εἰσὶν αἱ κατὰ ἀρετὴν πορεῖαι σου ὠραῖαι. Ὅτι

D *Ῥυθμοὶ μηρῶν σου, ὅμοιοι ὀρμίσκοις, ἐργε χειρῶν τεχνίτου.* Δηλαδὴ αἱ κατὰ λόγον εὐτακτοὶ κινήσεις, τῶν περὶ τὰ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ καταγενομένων πρακτικῶν σου δυνάμεων, τῆς ἐπιθυμίας, λέγω, καὶ τοῦ θυμοῦ, ὡς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου λόγου, ἀπὸ τῶν γεννητῶν καὶ φαρτῶν πρὸς τὰ ὑπὲρ ταῦτα καμπτόμεναι, παρεϊκάζονται ὀρμίσκοις εἰργασμένοις ὑπὸ χειρῶν τεχνίτου, καμπτοῖς τῷ σχήματι.

β'. *Καὶ ὀμφαλὸς σου κρατὴρ τορνευτὸς, μὴ ὑστεροῦμενος κράμα.* Πάντως τὸ αἰσθητικόν σου, δι' οὗ ὡς δι' ὀμφαλοῦ τὸ ἐν μήτρᾳ βρέφος τρέφει φυσικῶς τὴν κατ' αἰσθητὴν θεωρίαν τῶν ὄντων, συλληφθεῖσα ὑπὸ τῆς πάντων μητρὸς σοφίας, καὶ τῇ κακίᾳ νηπιάζουσα, δοχεῖόν ἐστὶ τῆς φυσικῆς τῶν ὄρατῶν

γνώσεως, καλῶς τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος ἐξεσμέ-
νον, καὶ τῆς ἀπάτης ἀπηλλαγμένον· κἀντεῦθεν ὡς
μὴ ἀλόγιως αἰσθητῶν ἀντιλαμβανόμενον, οὐ ψιλὰς τὰς
ἐπιφανείας τῶν ὁρατῶν ἐπιφέρεται, ἀλλὰ πάσας τοῖς
πνευματικοῖς τούτων λόγοις κεκερασμένας.

**Ἡ δὲ κοιλία σου, θημωνία σίτου, πεφραγμένη
ἐν κρίνοις.** Ἦτοι τὸ φανταστικόν σου, ὅπερ οἶα
κοιλία σὺν τοῖς περιττώμασι, τοὺς ἐκ τῶν βρωμάτων
χυμοὺς ἀδιακρίτους τούτων ἐπιφερομένη, ἀμα ταῖς
ἐμφανείαις τῶν ὁρατῶν, τοὺς τούτων ἐπιφέρεται λό-
γους· ἀπόθεσις ἐστὶ καὶ διαμονή, ὅπερ τὸ θημωνία
δηλοῖ τοῦ ἐνδοθεν τῶν φανθεισῶν ἐπιφανειῶν, ὡς ὑπὸ
ἀσταχυῶν σίτου περικαλυπτομένου τῆς ἐν ὄλοις ἀλη-
θείας λόγου, ἄχρις ἂν μετ' ἐπιστήμης διακρίνασα,
ἐφελεύσεται αὐτὸν ἢ διάνοια, καὶ γυμνὸν παντὸς ἐπι-
καλύμματος καὶ προβλήματος παραπέμψῃ τῷ νῷ·
πεφυλαγμένη δὲ ἐστὶν ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἐν τῇ διὰ
τῶν κρίνων τοῦ ἀγροῦ παραδειγματιζομένη ἐν Εὐαγ-
γελίοις ἄμεριμνία· ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν τοῦ βίου δια-
φθαρῆ μεριμνῶν, καὶ τοῦ ἐν ταύτῃ πνευματικοῦ
κοιλία σου.

**Ἰ. Οἱ δὲ δύο μαστοὶ σου ὡς δύο νεβροὶ διδυ-
μοὶ δορκάδος.** Ἦθουν Ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἡθικὴ διδα-
σκαλία σου, δι' ὧν τὰς ἀτελεῖς τρέφεις ἡμᾶς, οἷάπερ
γάλακτι, τοῖς φυσικοῖς λόγοις καὶ τρόποις, πρὸς τὴν
ἐν Χριστῷ τελειότητα, ἀμα ἐκ σοῦ κατὰ μὲν θεωρίαν
ἰξυδερκῶς, κατὰ δὲ πράξιν ἄλογον ὁ ἐπιδεικνυμένης.
Πρὸς τοῦτοις δὲ,

8. Τράχηλός σου, ὡς πύργος ἐλεφάντινος. Ἐτ-
σὺν τὸ συνάπττον τῷ νῷ τὴν αἰσθησιν λογικὴν σου,
καθάπερ τράχηλος τῇ κεφαλῇ τὸ λοιπὸν σῶμα, οἷα
μὲν πύργος αἴρεται κατ' ἀρετὴν ἀπὸ τῶν σαρκικῶν,
καὶ πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ οὐράνια· οἷα δ' ἐλεφάν-
τινος, λεῖον ὑπάρχει καὶ καθαρὸν, διὰ τὸ ἀπηλλάχθαι
τῆς κατ' ἑλλεῖψιν ἀρετῆς καὶ ὑπερβολῆν, μολυντικῆς
τῆς ψυχῆς ἀνισότητος.

**Καὶ ὀφθαλμοὶ σου ὡς λίμναι ἐν Ἐσσεβῶν, ἐν
πόλεις θυγατρὸς πολλῶν.** Δηλαδὴ αἱ θεωρητικαὶ
τῆς ψυχῆς σου οἷάπερ λίμναι συναγωγὸι τῶν ἐκ
ταύτης εἰσρεόντων ὑδάτων, συνάγουσιν ἐν τῇ αὐξή-
σει τῆς κατ' ἀρετὴν θέας καρποφορίας, ὅπερ τὸ
Ἐσσεβῶν ἐρμηνεύεται, διὰ μέσων τῶν αἰσθησεων,
δι' ὧν ὡς τινων πυλῶν εἰς νεαράν ψυχὴν ἢ τῶν ὄλων
γνώσις εἰσίνεαι πέφυκε, τὴν τιχτομένην κατὰ Θεω-
ρίαν γνῶσιν ἐκ τῆς διαφόρου φύσεως τῶν ὄντων.
Πρὸς δὲ τοῦτοις,

**Μυκτήρ σου, ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου, σκο-
πέων πρόσωπον Δαμασκοῦ.** Δηλονότι τὸ οἷάπερ
εὐωδία ἀπὸ δυσωδίας διαχωρίζον, τὰς ὑποθήκας τῶν
εἰς διακρίναν ἀποστελλομένων διὰ τοὺς μέλλοντας
κληρονομεῖν σωτηρίαν λειτουργικῶν πνευματίων, ἀπὸ
τῶν ὑποβολῶν τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων διακρι-
τικῶν σου· οἷονεὶ πύργος ὑψηλοτάτου κατὰ τὸν Λίβα-
νον ἕρως, ἀποβλέπον κατὰ πρόσωπον τῆς πόλεως
Δαμασκοῦ· καὶ τὰς ἐκεῖθεν τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους τῷ

A est naturalis visibilium rerum cognitionis, optime
gladio spiritus emundatum, et fallacia vacuum;
quod vas, jam non irrationabiliter sensibilia reci-
piens, visibilium manifestationes non viles, sed
spiritualibus semper rerum rationibus immistas
et temperatas affert.

Venter tuus acervus tritici, septus in liliis. Nempe
phantasia tua, quæ eum speciebus rerum visi-
bilium earumdem rerum rationes menti affert, quem-
admodum venter partes cibi nutritivas excremen-
tis mistas continet, depositam ipsa habet et servat
(quod per acervum significatur) universalis verita-
tis rationem intra species visibilium absconditam,
ut granum frumenti sub tegumento suo, donec co-
gitatio, sapienter discernens, hanc extraxerit, et
B omni velamine et involucri nudam menti obtule-
rit. Hoc vero depositum custoditur in securitate
per lilia ægri in Evangelio figurata, ne vitæ sollici-
tudinibus corruptatur nec illius spiritali fructu
bonus agricola careat. Talis est venter tuus.
καρποῦ ὁ καλὸς γεωργὸς στερηθῆ· καὶ οὕτω μὲν

**VERS. 3. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli
capree.** Nimirum duo ubera sunt sive physica, sive
ethica doctrina tua, quibus nos imperfectos, ut
lacte, nutris, naturalibus rationibus et normis ad
Christi perfectionem informans. Simul et in
contemplando acrem oculorum (ut caprea) aciem
habet, et in agendo (ut lactens) laboras. Insuper his,

VERS. 4. Collum tuum sicut turris eburnea. Nempe
facultas rationalis, quæ sensum intelligentiæ
connectit, quemadmodum collum cæteras corporis
partes conjungit capiti, sicut turris, a carnalibus
per virtutem ad spiritualia et cœlestia erigitur, et;
sicut ebur, levis et pura est, quia nulla deformatur,
sive per defectum, sive per excessum virtu-
tis, mentis inæqualitate.

**Oculi tui ut piscine in Essebon, in portis filiarum
multorum.** Scilicet vires contemplativæ animæ tuæ
similiter sunt piscinis in quibus colliguntur notiones
ex anima tua, sicut pluvie decurrentes. Colligunt
enim in augmentum divinæ per virtutem fructifi-
cationis (quod per Essebon interpretantur), theo-
ricam cognitionem ex multimoda entium natura
partem; ad hoc autem sensus inserviunt, per quos,
veluti per portas quasdam, recentem in animam
omnium rerum notitia introduci solet. Insuper his,

**Nasus tuus sicut turris Libani, prospiciens faciem
Damasci.** Nempe iudicium tuum, quemadmodum
nasus fragrantiam inter et fetorem discernit, sic
illud inter admonitiones ministratoriorum spiri-
tuum, in ministerium missorum ob illos qui salutis
hæreditatem sunt adepturi, et nequitiæ spirituum
fraudes distinguere valet. Sicut turris, in altissimo
Libani jugo, intuens in faciem urbis Damasci, et
inde hostium egressus Israeli indicans, sic ab omni

VARIÆ LECTIONES.

• ἄλγος? λόγον?

istorum spirituum noxa intactam te servat iudicium tuum.

VERS. 5. Caput tuum super te ut Carmelus. Prorsus Christus sponsus tuus, sermo vivens et efficax, pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus, agnitio est in te circumcisionis, quæ Carmelus nominatur. Circumcidit enim gladio spiritus velamen cupiditatum a generatione tua originem ducentium. Ex hoc oculus cogitationis tuæ manifeste cernere potest inimicorum spiritualium fraudes, nulla illum obtenebrante libidine. Igitur

Coma plexilis capitis tui ut purpura. Nempe doctrina ipsius Christi, rationibus et regulis contexta, ut regia vestis, tuam circumplectitur intelligentiam. Tali veste indutus, Christus dominator est concupiscentiarum, et sit

Rex vincitus in cursibus. Non sane alicui concupiscentiæ subjacens, sed vinculo prædictæ diviniæ doctrinæ suæ ligatus in transitu vitæ præsentis, ne in lubrico temporalium et sensibilibus rerum cadat. Propter igitur hæc omnia,

VERS. 6. Quam pulchra facta es, et quam jucundata es! Circumdabaris mira pulchritudine, scilicet per similitudinem cum archetypo; ideo Sponso tuo copulata et illo fruens, inenarrabili impleta es voluptate. Etenim

Amor in deliciis tuis. Sane in virtutis deliciis. Gustans enim et videns quia Christus est Dominus, non jam sancto ejus amore oblectaris, sed perfecta in illum charitate devinciris, quæ charitas foras mittit timorem. Inde

VERS. 7. Satura tua assimilata est palmæ. Plane elevatio tua in virtute palmæ comparatur, quæ non altis in terra radices agit, sed valde in altum se subjicit. Ipsa enim vix extremis cogitationibus, propter corporis necessitatem, attingens terrestria, caelestia ipsa contingit, quæ ad mensuram ætatis plenitudinis Christi perveneris.

Et ubera tua botris. Disciplinæ tuæ sive ethica, sive physica, quibus parvulas adhuc nos lactasti, per illas ad Dei cultum nos introducens, nunc palmæ botris similes sunt, quæ nobis, ad perfectionem progressis, diviniorem doctrinam, ut melleam palmæ botrorum suavitatem, gustandam præbent. Igitur tua, o magistra, altitudine palmæ altitudini comparata, addit erudita a te turba :

VERS. 8. Dixi : Ascendam in palmam; apprehendam ramos ejus et erunt ubera tua sicut botri vitis. Scilicet in me reputans dixi: Ascendam per imitationem ad magistræ meæ perfectionem in virtute, et apprehendam intelligentia altissima illius præcepta; et doctrinæ ejus naturaliter, sicut ubera, nutrientes me, omnino mihi erunt ut veræ vitis Christi vineæ, deificationem in gratia mihi præbentes; hæc enim deificatio, vini inebriantis instar,

A Ἰσραὴλ-μηνύων, ἀνέπαφόν σε τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης διατηρεῖ· τοιοῦτον δὲ σοὶ ἐστὶ τὸ διακριτικόν.
ε'. Κεφαλὴ σου ἐπὶ σὲ ὡς Κάρμηλος. Πάντως Χριστὸς ὁ Νυμφίος σου, ὁ ζῶν καὶ ἐνεργῆς λόγος, καὶ δίκηνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἐπιγνώσις ἐστὶν ἐν σοὶ περιτομῆς, ὅπερ Κάρμηλος ὀνομάζεται, περιελών σου τὸ ἀπὸ γενέσεως τῶν παθῶν κάλυμμα, τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος· κἀντεῦθεν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας σου καθαρῶς ὄραν δύναται τὰς μηχανὰς τῶν νοητῶν ἐχθρῶν, μὴ τινος πάθους ἐπισκοποῦντος αὐτῆ. Διόπερ

Καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου, ὡς πορφύρα. Ἦτοι, Ἡ διὰ λόγων καὶ τρόπων πλεχθεῖσά σοι διδασκαλία αὐτοῦ Χριστοῦ, ὅσα βασιλείας ἐνδύμα ἐστὶ τοῦ νοός σου περιβολῆ, ἐν ἧ οὗτος παθῶν γίνεται αὐτοκράτωρ, καὶ ὑπάρχει

Βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς. Ἦγουν μὴ εἶναι ὑποκείμενος πάθει, ἀλλὰ τῇ σχολίᾳ τῆς εἰρημένης θείας διδασκαλίας δεδεσμημένος ἐν παρόμοις τῆς παρουσίας βιοτῆς, ἵνα μὴ καταπέσῃ τῷ κατ' αἰσθησιν τῶν προσκαίρων ὀλισθηρῷ. Διὰ γοῦν ταῦτα πάντα,

ζ'. Τί ὠραιώθης! καὶ τί ἠδύνηθες! Εἶπουν θαυμάσιον περιεβάλου κάλλος, δηλαδὴ τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἀρχετύπου, καθ' ὃ τῷ Νυμφίῳ συγγινομένη, καὶ ἀπολαύουσα τούτου, ἐπληθῆθης σωματικῆς ἠ ἀφράστου ἠδονῆς· καὶ γὰρ

Ἀγάπη ἐν ἐνυμφαῖς σου. Δηλονότι ταῖς κατ' ἀρετῆν· γευσαμένη γὰρ καὶ θεασαμένη ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος, οὐκ ἐτι φόβῳ τῷ ἀγαθῷ ἐντροφῆς, ἀλλ' ὅλης τῆς ἀγάπης τούτου ἐξήρησαι, ἥτις ἔξω βάλλει τὸν φόβον. Ὅθεν,

ζ'. Τὸ μέγεθός σου ὁμοιώθη τῷ φοίνικι. Πάντως τὸ κατ' ἀρετῆν ὕψος σου, παρεικάσται τῷ τῇ μὲν γῆ οὐκ εἰς βάθος ἐρριζωμένῳ, εἰς ὕψος δ' ἰκανῶς ἀνατρέχοντι φοίνικι· καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ τῶν γῆινων διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ σώματος ἄκροις τοῖς λογισμοῖς ἐπιψαύουσα, αὐτῶν ἄπτη τῶν οὐρανίων, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρωματος τοῦ Χριστοῦ φθάσασα.

Καὶ οἱ μαστοὶ σου τοῖς βότρυσιν. Ἦγουν ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ φυσικὴ διδασκαλία σου· δι' ὧν ἡμᾶς ἐτι νηπίας οὖσας, γάλα ἐπότισας, εἰσαγωγικῶς πρὸς θεοσέβειαν ἐκπαιδεύουσα· νῦν ὁμοιοῦνται τοῖς τοῦ φοίνικος βότρυσιν, ἐν τῷ ἐστῆν ἡμᾶς προκοφάσας εἰς τελειότητα, τὴν θειοτέραν διδασκαλίαν, ὡς μελιτώδη γλυκύτητα τῶν βοτρυῶν τοῦ φοίνικος· τὸ γοῦν μέγεθός σου τῆς διδασκαλίου, τῷ φοίνικι παρεικάσσα ἡ μαθητευομένη σοι πληθύς.

η'. Εἶπα· Ἀναθήσομαι ἐπὶ τῷ φοίνικι κρατήσω τῶν ὕψους αὐτοῦ, καὶ ἔσονται δὴ μαστοὶ σου ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου. Δηλαδὴ ἐν ἐμαυτῇ βουλευτικῶς ἐφην· Ἀνελεύσομαι μιμητικῶς ἐπὶ τὴν κατ' ἀρετῆν τῆς διδασκαλίου μου τελειότητα, καὶ τὰ κατὰ γνῶσιν ὑψηλότατα αὐτῆς καταλήψομαι θεωρήματα· καὶ αἱ φυσικῶς ὅσα μαζοὶ τρέφουσαι με διδασκαλῆ σου, ὑπάρξουσι πάντως ὡς βότρυες τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου Χριστοῦ, χορηγοῦσαι μοι τὴν κατὰ χάριν

VARIÆ LECTIONES.

δ πνευματικῆς?

θέωσιν· ἦτις δίκην οἴνου, φύσεως τὸν νοῦν ἐξιστᾷ, καὶ πρὸς τὰ ὑπὲρ φύσιν μεθίστησιν. Ἐντεῦθεν δὲ

Καὶ ὁσμή ριγὸς σου, ὡς μῆλα. Εἶπουν, Ἡ πληροῦσά με νοητῆς εὐωδίας τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις· ἦν αὐτῇ μὲν ἐσέπνευσας, ἀπὸ τοῦ Νομφίου ταύτης μεταλαβοῦσα· ἐμοὶ δὲ ταύτην ἐνέπνευσας, μεταδοῦσά μοι αὐτῆς, οἷάπερ μῆλα, τὴν ὕραν μὲν εὐπρεπῆ, εὐώδη δὲ τὴν ὁσμήν, καὶ τὴν γεῦσιν ἡδέα· εὐπρεπῆς μὲν κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἀρετῶν, εὐπνοῦς δὲ κατὰ τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ γλυκεῖα κατὰ τὴν πειράν μοι ἔσεται.

θ. Καὶ ὁ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ἀγαθός, πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητας· ἱκανόμενος χεῖλεσί μου καὶ ὁδοῦσιν. Ἦτοι ὁ διδασκαλικὸς λόγος σου, οἷάπερ οἶνος κάλλιστος, καρδίας εὐφραντικὸς ὑπάρξει μοι, προφερόμενος αὐτῷ ἀγαπητῷ μου· οὐ μοι αὐτῇ τὸν πόθον ἐνέσταξας, εἰς ἀπλανεῖς κατ' ἀρετὴν ὁδοὺς ἐν τῷ ἔχσθαι τούτου ὡς ἀληθείας, καὶ μὴ συγχωρεῖν με εἰς τὰ κατ' ἔλλειψιν τῆς ἀρετῆς πάθη ἢ καθ' ὑπερβολὴν πλαγιάζειν· πρὸς δὲ καὶ ἀρκῶν ταῖς τε ὀρεκτικαῖς μου δυνάμει, δι' ὧν οἷα χειλῶν, πᾶν ἀσπάζομαι τὸ κατὰ βούλησιν· καὶ ταῖς διανοητικαῖς, δι' ὧν ὡς τινῶν ὀδόντων πρὸς βρώσιν πνευματικῆν, τὸ δυσχερὲς τῶν νοημάτων καταλαίω· τῆς γοῦν πληθῆος τῶν μαθητευομένων, ἀπαιτησάσης τὸν διδάσκαλον, ἐπιστρέψαι ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς μυστικῆς θεωρίας, καὶ συγκαταβῆναι κατὰ τὴν ἡθικὴν φιλοσοφίαν αὐταῖς, ὥστε θεάσασθαι ἐν αὐτῇ τὰ εἰρημένα ταύτης πνευματικὰ κάλλη, καὶ συναναβῆναι ταύτη διὰ μιμήσεως. Πρὸς τούτους αὐτὴ φησιν·

ι. Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφή αὐτοῦ. Ἦγουν, Ἐγὼ τῷ ἀγαπητῷ μου τὴν ὑπὲρ ὑμῶν δέησιν προσεγάγω, ἢ ἀναθεμένη ἑμαυτὴν ὄλην αὐτῷ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ μηδὲν ποιεῖν βουλομένη· καὶ ἐπ' ἐμὲ τὴν οὕτω φρονούσαν, ἢ ἀπὸ τῆς ἰδίας περιωπῆς ἐπιστροφή αὐτοῦ ἔσται, ἐπακούοντος τῆς ὑπὲρ ὑμῶν δεησεώς μου, καὶ δι' ἐμοῦ ὑμῖν ἐπικαμπτομένου τε καὶ ὀρωμένου τοῦ ἀοράτου· ἀναφέρουσα δὲ αὐτῷ τὴν ὑπὲρ ὑμῶν αἴτησιν. Καὶ φησιν·

ια. Ἐξέλθὲ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν. Εἶπουν, Δεῦρο, ἀγαπητέ μου, ἐξέλθωμεν ἐγὼ τε ἡ μυστικῶς θεωροῦσά σε, καὶ αὐτὸς οὕτω μοι θεωρούμενος, πρὸς τὸν χορὸν τῶν μαθητευομένων μοι· δι' ὡςπερ ἀγρόν τινα τριβόλων καὶ ἀκανθῶν τῶν συμπιγούσων αὐτὸν τοῦ βίου μεριμνῶν καὶ λογισμῶν ἐμπαθῶν, ἐξεκάθηρα· ἐξέλθωμεν δὲ, φανερώσοντες αὐτῷ τὴν πνευματικὴν συνάφειαν ἡμῶν, ἐν τοῖς κατὰ πρᾶξιν τρόποις τῶν ἀρετῶν· ἐξιόντες δ', ὡς εἰρηται,

Αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις. Ἦγουν κατασκηνώσωμέν σου ἐν ψυχαῖς, ταῖς ἐν τῷ ὀνόματί σου πάσας τὰς θεωρητικὰς καὶ τὰς ὀρεκτικὰς δυνάμεις αὐτῶν, καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναθροίζούσαις, οἷάπερ κώμαι τοὺς οἰκοῦντας αὐτάς· αὐτὸς μὲν οἰκητήριόν σου, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ταύτας ποιούμενος, ἐγὼ δὲ αὐτὴν περιστῶσα ταύταις παράδειγμα πρὸς σὴν εὐαρέστησιν.

ιβ. Ὁρθρίσωμεν εἰς ἀμπελώνας. Αὐτὸς μὲν ὁ ἦλιος τῆς δικαιοσύνης, ἀνατέλλων φῶς γνώσεως ταῖς

A animum deducit a natura, et ad supernaturalia transmutat. Hinc

Et odor naris tue sicut mala. Gratiam scilicet Spiritus sanctissimi, quæ me spirituali odore implevit, tu ipsa mihi, a sponso tuo acceptam, afflasti. Illam autem mihi, ut fruerer, communicasti, ut mala, visu quidem præstantia, suaveolentia odore, gustu quoque jucunda, mihi enim excellens erit hæc gratia secundum virtutum normas, suaveolens in illarum rationibus, in usu autem dulcis.

VERS. 9. Et guttur tuum sicut vinum bonum, vadens ad fraterculum meum ad rectitudines, idoneum labiis meis et dentibus. Nimirum sermo doctrinalis tuus, ut vinum optimum, cor meum lætificat, me dilecto meo asserens. Cujus doctrinæ tu mihi desiderium instillasti, ut illi utpote veræ inhærens, in rectis starem virtutis viis, non declinans ad passionem, sive per defectum sive per excessum virtutis. Et illa quidem congrua est concupiscibilibus meis potentiis, quibus, sicut labiis, cuncta juxta voluntatem amplector, et intellectualibus, quibus, ut ad spiritualem cibum dentibus, arduas cogitationes complano. Ita ergo discipularum turba a magistra quæsivit ut ab alitudine mysticæ contemplationis reversa, ethicæ illarum disciplinæ indulgeret, ut prædictas illius spirituales pulchritudines in illa contemplari et per imitationem una ad perfectionem elevari possent. Istis autem dicit illa :

VERS. 10. Ego fraterculo meo, et ad me conversio ejus. Nimirum, ego orationem meam pro vobis dilecto meo offeram, quæ totam illi me dedi, et absque illa nihil agere volo; ad me autem, ita dispositam, ab excelsitate sua ille convertetur, oratio nem meam pro vobis audiet, per me erga vos flectetur et invisibilis videbit. Offero ergo illi orationem meam pro vobis. Et dicit :

VERS. 11. Veni, fratercule mi, egrediamur in agrum. Scilicet huc, o dilecte mi, egrediamur, ego quæ te mystice contemplata sum, et tu ita a me consideratus, ad chorum discipularum mearum, quem, veluti agrum quemdam, tribulis et spinis suffocantium hujus vitæ sollicitudinum et inquietantis æruginis expurgavi. Egrediamur igitur, spiritualem unionem nostram ostensuri in practicis virtutum normis. Egressi porro, ut dictum est,

Diversemur in vicis. Nempe habitemus in animabus tuis, in nomine tuo omnes potentias suas, sive contemplandi, sive appetendi et sentiendi, in unum colligentibus, ut vici habitantes in eis. Fac illas tu sedem tuam in Spiritu sancto, ego vero meipsam illis præbebo exemplar quomodo tibi complaceant.

VERS. 12. Diluculo veniamus ad vineas. Tu ipse veni, Sol justitiæ, lucem intelligentiæ oriri faciens

animabus quæ fructum patientiæ in laboribus ferunt; quæ patientia, ut botrus quidam, ex tribulationibus multis vinum stillat eor lætificans, ob spem futuræ remunerationis. Ego quoque in luce orientis hujus ventam, illis in me exemplari normam ostendens patientiæ. Sic diluculo venientes,

Videamus an floruerit vitis, aperuerit se uva parva, floruerint mala punica. Videamus scilicet, tu in abscondito, ego autem in aperto intuens, an discipularum mearum in te fides, quæ in diversas, ut passim vitis, virtutes diffunditur; intus, per dispositionem, rationibus virtutum; exterius vero, per actionem, moribus floruerit. Dum enim anima per rationes virtutum efflorescit, in carne quoque per mores illarum floret. Cujus fidei mysticus et apparens flos jam dictus malorum punicearum flos est, quæ intus suavem fructum habent, amarum vero exterius corticem; fructus enim fidei, quoad secretam animæ dispositionem delectabilis est, ob futuræ spem remunerationis, quoad vero carnis injucundus est, propter virtutis laborem.

Hic dabo tibi ubera mea. Videlicet in prædicto, discipularum mearum agro afferam tibi, sponso meo, ethicam et physicam doctrinam meam; qua doctrina, ad initiationem tuam illas perduxit, te in natura rerum ostendens obscure latentem ut in ænigmate, te naturæ auctorem et supremam veritatem; enim vero non illas, ut stulti gentiles, naturalibus scientiis institui, ita ut a veritate tua longius abirent.

VERS. 13. *Etenim mandragoræ dederunt odorem suum.* Prorsus sensibilibus manifestationes et Scripturæ symbola, quæ in ipsis more sensibilibus inhærentem mentem, non vero vigilanter per ipsa ad veritatem penetrantem, tanquam mandragoræ quædam, torpore et stultitia afficiunt, rationum universalis veritatis fragrantiam spiritualiter observantibus præbuere. Hinc

Et ecce in ostiis nostris omnia poma. Sensus mei ostia sunt quædam per quæ egredior ad investigandum te, ut rerum omnium auctorem, naturam harum in spiritu contemplant; eadem autem ad intellectum meum in me per cogitationem introducunt. Porro istis in ostiis sunt omnes universalis veritatis sermones, inserti quidem tum Scripturæ symbolis, tum sensibilibus speciebus, quæ, veluti quercus, Judaicam et gentilem nutrivere insaniam. Proinde

Nova cum veteribus, fratercule mi, servavi tibi. Juvenescentes, spiritus gratia cuncta novante, evangelicos sermones servavi tibi, o dilecte, naturæ et Scripturæ jam senescentibus, per gentilem et Judaicam stultitiam, sermonibus addens. Scriptura quidem purificata et moribus instructa fui, natura vero illuminata, in contemplatione rerum

καρποφορούσας ψυχὰς τὴν τῶν πόνων ὑπομονὴν ἤπερ, ὡς τις βότρυς διὰ πολλῶν θλίψεων ἀποστάζει τὸν διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς μελλούσης μισθαποδοσίας εὐφραντικὸν τῆς καρδίας οἶνον· ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν εἰρημνὴν ἀνατολῆν, τοὺς τρόπους τῆς ὑπομονῆς ταύταις ὑποδεικνύουσα τῷ κατ' ἐμὲ παραδείγματι· οὕτω δ' ὀρθρίσαντες,

Ἴδωμεν εἰ ἤρθησεν ἡ ἀμπελος· ἤρθησεν ὁ κυπρίσμος· ἤρθησαν αἱ βόαι. Ἦτοι θεασώμεθα σὺ τε ὃ ἐν τῷ κρυπτῷ βλέπων, κάγω ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐὰν ἡ εἰς σὲ τῶν μαθητευομένων μοι πίστις ἦτις εἰς τὰς διαφόρους ἀρετὰς, οὐ εἰς κλίματα ἀμπελος διαίρειται, ἤρθησεν ἐντός τε καθ' ἑξιν τοῖς λόγοις τῶν ἀρετῶν, καὶ ἐκτός κατ' ἐνέργειαν τοῖς τρόποις αὐτῶν. Ὁ γὰρ κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἀρετῶν ἀνοήτως τῆς ψυχῆς, κυπρίζει κατὰ τοὺς τρόπους αὐτῶν ἐν σαρκί· τῆς πίστεως τὸ ῥηθὲν μυστικὸν καὶ φανερὸν ἄνθος, ῥοῶν ἐστὶν ἄνθος, αἶπερ ἐντός μὲν τὸ γλυκὺ τοῦ καρποῦ περιφέρουσιν, ἐκτός δὲ τὸ τοῦ λεπύρου πικρὸν· καὶ γὰρ καὶ ὁ τῆς πίστεως καρπός, κατὰ μὲν τὴν κεχυρμένην τῆς ψυχῆς διάθεσιν, εὐφραντικὸς ἐστὶ, διὰ τὴν τῆς μενούσης μισθαποδοσίας ἐλπίδα· κατὰ δὲ τὴν ἐκτός τῆς σαρκός, ὀδυνηρὸς, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐπίπονον.

Ἐπεὶ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί. Δηλονότι ἐν τῷ εἰρημένῳ ἀγρῷ τῶν μαθητευομένων μοι, προσάγω σοὶ τῷ Νυμφίῳ μου τὴν πρὸς ταύτας ἡθικὴν καὶ φυσικὴν διδασκαλίαν μου· ὡς διὰ τούτων αὐτὰς πρὸς τὴν μυσταγωγίαν ἀνάξασα, ἐν τῷ ἀποδείξαι τὴν τῶν ὄλων φύσιν, σὲ τὸν ταύτης αἰτιῶν αἰνιττομένην συμβολικῶς ἀλήθειαν, καὶ οὐχὶ κατὰ τοὺς ματαιόφρονας Ἑλληνας, παρασκευάσασα ταύτας ταῖς φυσικαῖς ἐννοίαις, μακρὰν σου τῆς ἀληθείας ἀπάγεσθαι.

Ἰγ'. Καὶ γὰρ αἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὄσμην. Πάντως αἱ τῶν αἰσθητῶν ἐπιφάνειαι, κατὰ τῆς Γραφῆς· σύμβολα, ἄπερ τὸν τούτοις κατ' αἰσθησὶν ἐναπομένοντα νοῦν, καὶ μὴ δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐγρηγορώτως διαβαίοντα, ναρκῶν καὶ ἡλιθιῶν ὡς τινες μανδραγόραι παρασκευάζουσι, παρέσχον εὐωδίαν τῶν τῆς ἐν ὄλοις ἀληθείας λόγων πνευματικῶς θεωρούμενα. Ἐντεῦθεν δὲ

Καὶ ἐν θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρόδρυα. Εἶπουν, Ἐπὶ ταῖς αἰσθησεῖς μου, ἀπερὼς θύραις τινὲς ἐξάγουσι μὲν ἐμὲ πρὸς ἀναζητήσιν σου, ὡς πάντων αἰτίου, διὰ τῆς τούτων φυσικῆς ἐν πνεύματι θεωρίας· εἰσάγουσι δὲ κατὰ γνῶσιν πρὸς με διὰ μέσου νοῦς. Πρόδρομοί εἰσι πάντες οἱ τοῖς τε συμβόλοις τῆς Γραφῆς, καὶ ταῖς ἐπιφανείαις τῶν αἰσθητῶν, ἄπερ ὡς ὀρυές τινες ἀλογίαν Ἰουδαϊκὴν καὶ Ἑλληνικὴν ἔτρεφον ἐγκκεντριζόμενοι τῆς ἐν ὄλοις ἀληθείας λόγους. Ὅθεν,

Νέα πρὸς παλαιὰ, ἀδελφιδέ μου, ἐτήρησά σοι. Δηλαδὴ τοὺς νεάζοντας, τῇ καινοποιῷ τοῦ Πνεύματος χάριτι, εὐαγγελικὸς λόγους πρὸς τοὺς παλαιωθεῖσιν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς ἀνοίας, φυσικοῖς καὶ γραπτοῖς, ἀγαπητέ μου, ἐφύλαξά σοι· τοῖς μὲν γραπτοῖς, καθαρθεῖσα καὶ ἡθικῶς παιδευθεῖσα, τοῖς δὲ φυσικοῖς φωτισθεῖσα, καὶ τοῦ παντὸς

αιτιόν σε διὰ τῆς τῶν γεγονότων θεωρίας κατιδοῦσα, καὶ τοῖς πνευματικοῖς τελειωθείσα, θεολογοῦσά σου τὸ μετὰ Πατρὸς καὶ Πνεύματος ὁμοούσιον. Λοιπὸν

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

α'. *Τίς δὴ σε ἀδελφιδὸν μου θηλάζοντα ματρὸς μητρὸς μου;* Ἦγουν ἐπειδήπερ μὴ ἡ πρώτη σου παρουσία, πρὸς τὸ ἀπολαῦσαι σου ἡτοίμασται, τίς μοι κατὰ τὴν δευτέραν σου παρουσίαν παράσχη σε τὸν ἀγαπητόν μου μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς βασιλείᾳ, ἣτις ἐστὶν ἡ μήτηρ ἡμῶν τῶν πιστῶν, ἄνω Ἰερουσαλήμ; Πίνοντα τὸ καινὸν πόμα βέον ἐξ αὐτῆς εἰς ἡμᾶς κατὰ χάριν ἀμέσως, ὡς τὸ ἀπὸ μαζῶν μητρὸς γάλα εἰς τὰ ἔκγονα ταύτης, κάντευθεν τρεφόμενον τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν, τὸ τέλος τῆς πίστεως τῶν ὑπὲρ φύσιν τὴν μέθεις, τὴν θείαν καὶ ἀνεκλήστον ἡδονήν· ἦν αὐτὸς ποιεῖν πέφυκας φύσει, κατὰ χάριν τοῖς ἀξίοις ἐνούμενος· οὕτω γάρ.

Ἐδρῶσα ἐξω φιλήσω σε· καὶ γε οὐδὲ ἐξουδενώσουσί με. Ἦτοι ἐπιγνοῦσά σε, οὐχ ὡσπερ νῦν κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατ' εἶδος ἐν τῇ ἐξω τῆς θεϊκῆς σου οὐσίας ἡμετέρα οὐσία τὴν ἀφθαρσίαν ἡμῶν καὶ τὴν ἀρεσίαν ἐπὶ τῆς κοινῆς δωρούμενον ἀναστάσεως, ἀπολαῦσω σου ἀμικτηρίτως· καὶ νῦν παρὰ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων ἐξευτελιζομαι, ὡς διὰ τὴν περὶ σὲ διάθεσιν, πάντα περιφρονῶσα τὰ πρόσκαιρα· τίς δ' ὁ τρόπος τῆς ἀπολαύσεως ἔσται μοι; Καὶ γάρ

β'. *Παραλήψομαι σε· εἰσάξω εἰς οἶκον μητρὸς μου, καὶ εἰς ταμειῖον τῆς συλλαβούσης με· ποτιῶ σε ἀπὸ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, ἀπὸ ράματος βοῶν μου.* Δηλονότι παρὰ σοῦ χαριζομένου μου τὴν θέωσιν, λάβω σε ποθοῦσά σου τὴν λαμπρότητα· καὶ ἐν τῷ ταύτην θεάσασθαι, εἰσαγάγω σε εἰς νοῦν, ὃς οἶκος· μέν ἐστι τῆς διὰ βαπτίσματος τεκούσης με ὡς μητρὸς, τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος, ὡς ταύτης διὰ τὸ καθ' ὁμοίωσιν χωρητικός· ταμειῖον δὲ πάλιν αὐτῆς, ὡς τοὺς ἀποκρύφους ταύτης θησαυροὺς διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ἔχων ἀποθέτους ἐν αὐτῷ· ἣτις με χάρις συνέλαβε διὰ πίστεως· πρὸς τοῦτοις δὲ προτάξω σοι τῷ διεψῶντι τὴν σωτηρίαν μου, ὡς τὸ πόμα, τὴν τε ἀπὸ τῆς συνθέσεως τῶν ἐν πάσῃ τῇ κτίσει καὶ τῇ Γραφῇ διαφόρων λόγων ἡρτυμένην μοι ἀληστών σου, ὡς ἀληθείας, γνῶσιν ἣτις οἶαπερ εὐδῆς οἶνος, ἡλαρύνων καρδίαν, εὐφραίνει τὰς μεταλαμβάνουσας ταύτης ψυχάς· καὶ τὴν ἀενάως μοι βλύζουσαν ἀγάπην σου, ὡς ἀγαθοῦ, ἀπὸ τε τοῦ φέου τῆς ὑπεροχῆς σου, καὶ τοῦ πόθου τῆς μετοχῆς σου, τῶν δίκην βοῶν, τῷ μὲν στυπτικῷ, στριζόντων με, τῷ δὲ γλυκαίνοντι εὐφραίνοντων με· εἴτα πρὸς τὰς μαθητευομένας αὐτῇ στρέφουσα πάλιν τὸν λόγον, διδάσκει τὴν αἰτίαν τῶν καρ' αὐτῆς πρὸς τὸν Νομζιον εἰρημένον, φάσκουσα·

γ'. *Ἐτόνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου.* Ἦγουν ἐπειδήπερ αἱ τῶν ὑποδεχομένων κολάσεις

VARIÆ LECTIONES.

• Cod. οἶα.

PATROL. GR. LXXXVII.

A te omnium agnovi Auctorem, sed et spiritualibus perfecta, de tua jam cum Patre et Spiritu communi substantia mystice dissero. Ceterum

CAP. VIII.

VERS. 1. *Quis det le fratrem meum sugentem ubera matris meae?* Quoniam non is quidem fuit prior adventus tuus in quo te frueremur, quis mihi te dilectum, cum iterum apparueris, nobiscum manentem in regno Patris tui dabit? Hæc enim est nobis fidelibus mater, superna Jerusalem. Quis te mihi det vinum bibentem novum illud quod ex illa in nos per gratiam absque medio fluit, ut lac ab uberibus matris in os lactentium? Vinum salutem nostram alens, bona supernaturalia, sublata jam fide, præbens, divinam et inenarrabilem voluptatem, quam tu ipse ex te ipso facis, dignus per gratiam copulatus. Sic enim :

Postquam te foris invenero diligam te, et non spernent me. Agnoscam te non jam per fidem, sed quoad faciem, extra divinam essentiam, in humanitate nostra, quam resurrectionis tuæ communi immortalitate et immutabilitate donabis. Ita te videbo et plene fruar te, licet nunc ab iis qui mundana sentiunt, contemptu digna videar, quæ, propter meum erga te affectum, cuncta temporalia despicio. Sed quis mihi erit hujusce felicitatis modus? Etenim

VERS. 2. *Apprehendam te, ducam te in domum matris meæ, in conclave illius quæ me concepit; potum tibi dabo de vino aromatico, de fonte malorum punicatorum meorum.* Apprehendam te scilicet de deificatione me gratificantem, claritudinem tuam anhelans, et ad contemplandam illam in intellectum meum ducam te : hæc est domus illius quæ, per baptismum, peperit me matris, gratiæ scilicet sanctissimi Spiritus, ad quam, ob similitudinem, excipiendam capax mea mens est. Hoc est etiam conclave illius, quia per imaginem in se reconditos habet secretos illius thesaurus, illius dico gratiæ quæ per fidem me concepit. Insuper afferam tibi salutem meam sitienti, ut potum, veritatis tuæ doctrinam cujus oblivisci non poterò, variis sive universæ creationis, sive Scripturæ conditam sermonibus; quæ doctrina, ut suave olens vinum, cor hilarans, lætificat animas illius participes; afferam quoque tibi tuæ bonitatis amorem, mihi in æternum sive e timore excelsitatis tuæ, sive e desiderio communionis manentem, timore et desiderio quæ, malorum punicatorum instar, tum vi astringente me in virtute confirmant, tum dulcedine lætificaverunt. — Deinde ad discipulas rursus sermonem habens, illis indicat ob quam causam talia Sponso suo dixerit.

VERS. 3. *Læva ejus sub capite meo.* Nimirum, quoniam minæ, illos qui a sinistris Sponsi mei

erunt manentes, nunc, velut sub capite, sub imperio spirituali animæ sensus meus prorsus submitunt, ob hoc spero quod :

Et dextera illius amplexabitur me. Scilicet mihi promissa sunt illos manentiâ qui a dextris erunt regni Dei bona, quæ me totam in æternum circumdabunt, animæ et corpori lætitiâ sine fine præbentia. Omnibus his ad doctrinam dictis,

VERS. 4. *Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, per potentias et vires agri, quare suscitatis et evigilare facitis amorem donec ipse velit ? Sane confirmavi vos, velut juramento, mysteriorum divinarum expositione, discipulæ meæ, discernente in Spiritu reconciliantem nos Patri suo; valde edocui ob quam causam, in theoreticis et practicis potentiis et viribus, in hoc mundo operari valentibus, suscitatis per virtutem, et evigilare facitis per intelligentiam, dormienti similem quando rectum non agnoveritis, et bonum non feceritis, illum qui nos dilexit, qui seipsum dedit mercedem pro nobis, donec ipse velit, in posteriori adventu suo, propriam in nobis facere quam per gratiam patimur naturam. Istæ autem attonita admiratione plenæ, de magistra sua dicunt :*

VERS. 5. *Quæ est ista ascendens candida, innixa super fraterculum suum? Quæ est scilicet ista, more magistræ, a mysticis ad magis mystica ascendens, ab omni peccatorum labe purificata, et firma in illum fide super Sponsum innixa? At Sponsus curam Sponsæ erga discipulas videns, et hujus ad bonum acceptam habens excitationem, ad pristinæ vitæ suæ memoriam illum revocat, ut modesta fiat, nec in præsumptionis malum illum laudes præcipitent; dicit ergo illi:*

Sub arbore malo suscitavi te. Veluti sub arbore malo, quæ plerosque delectat sensus, in possessione sensibilium, sensus omnes delectanti, dormiebas, circa bonum mollis et otiosa, terrestribus vero inhærens; ego autem, prudentiæ et justitiæ sermonibus, ad mei desiderium suscitavi te.

Etenim ibi peperit te mater tua, ibi parturit quæ peperit te.—Videlicet in habitu terrestrium concepit te prima mater tua Eva, in voluptate generans, et peperit te in dolore parturiens. Ideo, amore sensibilium tenebaris, voluptatem quærens, dolorem fugiens, et exinde studes ut a voluptate Ænem illius, dolorem dico, separet, quod fieri nequit. Si ergo vis tali habitu libera esse,

VERS. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.*

Nimirum in me archetypo mane, servans in mente tua potentiarum tuarum rectrici, veluti

Α τούς ἐξ εὐνούμων τοῦ Νυμφίου μου ἀπειλαί, νῦν ὑπὸ δίκην κεφαλῆς ἀρχικόν τῆς ψυχῆς μου, πάντως τὸ νοερόν ὑποτάσσουσι τὸ αἰσθητικόν· διὰ τοῦτο ἐν ἐλπίσιν εἶμι, ὅτι

Καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με. Εἶπουν τὰ ὑποδεχόμενα τοὺς ἐκ δεξιῶν ἐπηγγεῖλαι ἀγαθὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας, ὅλην με κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα περιέξουσι ψυχῇ καὶ σαρκὶ τὴν ἀπέραντον εὐφροσύνην παρέχοντα. Πάντα δὲ τὰ εἰρημένα διδασκαλικῶς εἶπούσα,

δ. *Ἄρχισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, τί ἐγείρετε καὶ τί ἐξεγείρετε τὴν ἀγάπην ἕως ἂν βελήσῃ;* Ἦτοι καθυσφαλίσάμην ὑμᾶς ὡς δι' ὄρκου, τῆς τῶν θείων μυστηρίων ἐξηγήσεως, μαθητριαί μου, τῆς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ὁρώσης τὸν καταλλάξαντα ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, ἀναδιδάξασα τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν ταῖς θεωρητικαῖς καὶ ταῖς πρακτικαῖς δυνάμεσι, καὶ ἰσχύσεσι, ταῖς ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ ἐνεργεῖν δυναμέναις· ἐγείρετε κατ' ἀρετὴν, καὶ ἐξεγείρετε κατὰ γῶσιν ἐν ὑμῖν καθυδεῖν δοκοῦντα, ὅταν ἀγνοῆτε τὸ εὐθὲς, καὶ μὴ πράττετε τὸ καλόν, τὸν ἀγαπήσαντα ἡμᾶς, καὶ δόντα ἑαυτὸν λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, ἕως ἀν' εὐδοκίῃ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, αὐτὸς τὰ κατὰ φύσιν οἰκτεῖα ὄρνῃ ἐν ἡμῖν, πάσχοι κατὰ χάριν αὐτά. Αἱ δὲ θάμβει πληρωθεῖσαι, περὶ τῆς διδασχάλου φασί·

ε. *Τίς αὕτη ἡ ἀναβαλνοῦσα λελευκανθισμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφεὶδὸν αὐτῆς;* Δηλαδή, ὅποια ὑπάρχει αὕτη, διδασκαλικῶς ἀπὸ μυστηρίων εἰς μυστηριωδέστερα ἀναβαλνοῦσα, κεκαθαρμένη ἀπὸ παντὸς ῥύπου ἀμαρτημάτων καὶ ἐπειριδομένη ἐπὶ τὸν αὐτῆς διὰ τῆς βεβαίας εἰς αὐτὸν [Νυμφίον] πίστεως; ὁ γοῦν Νυμφίος τὴν ἐπὶ ταῖς μαθητευομέναις τῆς Νύμφης ὄρων ἐπιμέλειαν, καὶ ἀποδεχόμενος τὴν ταύτης εἰς τὸ ἀγαθὸν διεγερσιν, ἀναμνησθεὶς αὐτὴν τοῦ προτέρου βίου, ὥστε μετριοφρονεῖν, καὶ μὴ δ' αὐτῶν ἐπαίλων, τῷ τῆς οἰήσεως πάθει περιπεσεῖν· καὶ φῆσι πρὸς αὐτὴν·

Ἰπὸ μήλον ἐξήγειρά σε. Ἦγουν ὑπὸ τὴν δίκην μήλου τέρποντος τὰς πλείους τῶν αἰσθησῶν, ἀπάσας ταύτας εὐφραίνουσαν αἰσθητικὴν κτήσιν. καθυδούσης σου τῇ πρὸς τὰ καλὰ ῥαθυμία καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑλικά σχέσιν, διήγειρά σου τὸ φρόνημα πρὸς πόθον ἐμὸν λόγοις προνοίας καὶ κρίσεως.

Καὶ γὰρ ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδίνησέ σε ἡ τεκοῦσά σε. Δηλονότι ἐν τῇ σχέσει τῶν ὑλικῶν συνελάθετό σε ἡ προμήτωρ σου Εὐα τῇ καθ' ἥδονην γενέσει, καὶ ἀπέτεκέ σε τῇ κατ' ὀδύνην γεννήσει· ὅφ' ὧν συνείχου τῇ προσπάθειά τῶν αἰσθητῶν, τὴν μὲν ἥδονην διώκουσα, τὴν δ' ὀδύνην φεύγουσα· κἀντεῦθεν φιλονεικοῦσα, τῆς ἥδονης τὸ τέλος, τὴν ὀδύνην φημι, ταύτης ἀποχωρῆσαι, ὅπερ ἀμήχανον. Εἰ οὖν βοῦλει διαμείνειν τῆς τοιαύτης σχέσεως ἐλευθέρᾳ,

ζ. *Θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου.* Εἶπουν ἐν ἐμοὶ τῷ ἀρχετύπῳ μέινον, τηροῦσα τῷ μὲν ἡγεμόνι σου νῶ, τὸ κατ' εἰκόνα, κατ' ἀπλαγῆ θεωρίαν, καὶ

διάθεσιν ἀγαπητικῆν ἐμοῦ· τῇ δ' ἐνεργητικῇ σου ἄ
δυνάμει, τὸ καθ' ὁμοίωσιν, κατὰ πρᾶξιν ἀνυπόκριτον,
καὶ διάπειρον ἢ ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ· κἀνεῦθεν
μενῶ καὶ αὐτὸς ἐν σοί, φυλάττων ὡς τις σφραγίς
τοῦ διανοητικοῦ σου τὴν ἔξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν,
ἀσίλους τῇ σῆσσει τῶν ὀλικῶν.

Ἔστι κραταιὰ ὡς θάνατος, ἀγάπη· σκληρὸς ὡς
ἄδης, ζῆλος. Ἦτοι ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῷ δι' αὐτὴν
ζῆλῳ μένης, μενῶ καὶ αὐτὸς ἐν σοί· καὶ φυλαχθήσῃ,
ὡς εἰρηται· ἐπειδὴ περ ἢ μὲν δικαίη εἰς ἐμὲ ἀγάπη,
λοχυρὰ ἐστὶν ὡς πάσας ἐπὶ κακὸν ὁρμήντε καὶ κινή-
σιν καταπαύουσα, δίκην θανάτου· ὁ δὲ δι' ἐμὲ ζῆλος,
ἀνένδοτος· τῷ κακῷ, ὡς τὰς ἀλόγους ὀρμὰς δεσμεύων,
καὶ ἀπροϊτους κατέχων, οἷά περ ἄδης.

Καὶ γὰρ περιπτερά αὐτῆς, περιπτερά πυρὸς
φλόγας αὐτῆς. Δηλαδὴ ὅτι ὁ ἐκ πίστεως τῶν ἠπει-
λημένων κολάσεων φόβος, καὶ ὁ ἐπ' ἐλπίδι τῶν ἐπηγ-
γεμένων ἀγαθῶν πόθος, εἰσι περὶ τὴν ἀγάπην ὡς
τινα πτερὰ κατὰ πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἀνυψούντα
αὐτὴν ἀπὸ πάντων τῶν γῆινων πρὸς με τὸν ὑπερου-
ράνιον· καὶ οἷα μὲν τινας πυρὸς, τῆς ἀγάπης εἰσι
περιπτερά· ὡς τοῦ μὲν φόβου καταβαίνοντος ἢ πᾶ-
σαν κακίαν, καὶ ἐγκαθαίροντος τὴν ψυχὴν ἀπὸ παν-
τὸς παθῶν μούσμου· τοῦ δὲ πύου ἐξάπτοντος
αὐτὴν πρὸς Θεόν· οἷα δὲ αὐτῆς αὔθις τῆς ἀγάπης
εἰσι φλόγες, ὡς ταύτης αὐγαζούσης τῇ ψυχῇ, ἐν τε
τῷ φλέγεσθαι ταύτην θείῳ πύου, καὶ συντηρεῖσθαι
τὸν καταφλέγοντα αὐτὴν πύον ἀγνῷ φόβῳ, διαμέ-
νῳτι εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ταύτην δὲ

ζ'. Ἰδῶν πολὺ οὐ δύνησεται σθέσαι τὴν ἀγά-
πην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν.
Ἦγουν αἱ βέουσαι ὡς πλῆθος ὑδάτων ἐκ τοῦ χειμῶ-
νος τῶν ἀκουσίων πειρασμῶν πολλαὶ θλίψεις, καὶ
αἱ τούτων ἀλλεπάλληλοι, ὡς ποτάμια βέυματα ἐπα-
γωγὰ, ἐν αἷς τὰ τῆς πονηρίας πνεύματα τὴν εἰς
ἐμὲ ἀγάπην σπεύδουσιν, ἢ τέλειον ἐκρίζῶσαι διὰ μισο-
θείας, ἢ κατακλύψαι διὰ μισανθρωπίας οὐ δύνη-
σονται, οὔτε πάντη σθέσαι αὐτὴν διὰ βλασφημίας,
οὔτε κατακλύσαι καὶ ἀφανίσαι δι' ἀπροσεξίας τῶν
ἐντολῶν μου· ἀπερ ἀποδεικνύουσι μὲν τὴν εἰς ἐμὲ
ἀγάπην· συμπεραίνονται δὲ εἰς τὴν τοῦ πλησίον·
πλὴν

Ἐὰν δὴ ἀνὴρ τὸν πάντα βλοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ
ἀγάπῃ, ἐξουθενώσει ἐξουθενώσουσιν αὐτόν. Δη-
λονότι ἐὰν ὁ μὴ τῇ τῶν προσαίρων ἀπάτῃ ἐκθηλυ-
νόμενος, παράσχη τοῖς δεομένοις πάντα τὰ ὑπάρχοντα
αὐτῷ, διὰ τὴν πρὸς με ἀγάπην, εὐτελισμῷ ἐξευτε-
λίζουσιν αὐτόν αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις πάντως·
ὡς τὸν Ἰὼβ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν παντὸς τοῦ αἰσθη-
τοῦ πλοῦτου αὐτοῦ ἐξηυτέλισαν, ἐξαιτούμεναι τοῦτον
ἀπ' ἐμοῦ εἰς δοκίμιον τῶν διὰ σαρκὸς ὀδυνῶν, καὶ
τούς φίλους αὐτοῦ εἰς τούτου ὀνειδιζομένους ἐπεγείρουσι·
ταῦτα τοῖνον αὐτῆ εἰδυῖα, ὅταν πάσας μου τὰς ἐντο-
λὰς τηρῆς, καὶ ὀδύνῃ σοι ἐπέβη σαρκὸς, κατὰ συγ-
χώρησιν ἐμὴν γίνωσκε τὸ τοιοῦτον ἐπισυμβῆναι

VARIÆ LECTIONES.

Ἐπίπερον? ἢ κατακαίνοντος?

A imaginem, immotam mei considerationem et amo-
ris erga me affectum; inque agendi facultate, ve-
luti similitudinem, actionum sinceritatem et pro-
batam a malo aversionem. Tunc ego ipse in te
commorabor, ut signaculum quoddam, intellectus
tui affectum et vim terrestribus studiis servans
inaccessa.

Quia fortis ut mors dilectio, dura sicut infernus
æmulatio. Plane si in amore et zelo ex amore orto
perseveraveris, ipse quoque in te permanebo, et,
ut dictum est, custodieris. Omnis enim in me
amor fortis est, quippe qui omnes in malum im-
pelus et motus, sicut et mors, quiescere facit;
et in me zelus malo inexorabilis est, quippe qui
irrationabiles devincit impetus; et, veluti infernus,
B conclusos compescit ne prodeant.

Et enim periptera ejus, periptera ignis flammæ
ejus. Enimvero, denuntiatarum pœnarum timor a
fide procedens, et e spe ortum desiderium promiss-
orum bonorum, amorem circumstant veluti col-
umnæ quædam, per praxim et theoriam, illum ab
omnibus terrestribus ad me cœlo sublimiorem
erigentia, similia igni quodam modo sunt amoris
periptera, timore omnem auferente malitiam, ani-
manique purificante ab omni cupidinum inquina-
tione; desiderio vero animam Deo adnectente.
Similis quoque flammis amor est, quippe qui illu-
strat animam, tum illum desiderio Dei inflammans,
tum desiderium istud, quo ista ardet, sancto ser-
vans timore in æternum mansuro. Illam autem

Vers. 7. Aqua multa non poterit extinguere chari-
tatem, nec flumina obruent illam. Multæ sane tribu-
lationes, sicut vis aquarum, de torrente invitarum
tentationum fluentes, simul et illarum irruptiones
veluti fluminum lapsus, continuæ, quibus nequitia
spiritus erga me dilectionem eruere conantur, illam
nec penitus per odium Dei eradicare, nec per odium
erga homines obtegere poterunt, neque per blasphe-
miam omnino extinguere, neque submergere et
abolere per præceptorum meorum negligentiam;
istæ autem tribulationes erga me dilectionem
manifestam faciunt, atque etiam erga proximum
adjuvant charitatem.

Si dederit vir omnem substantiam suam pro dile-
ctione, contemptu contemnent illum. Videlicet si
quis, non temporalium fallacia debilitatus, omnia
bona sua, propter dilectionem in me suam, egenti-
bus dederit, prorsus contemnentibus nihil facient
illum adversæ potestates, sicut et Job, post illius
exteriorum divitiarum ablationem, contempserunt,
illum a me vindicantes ad corporis dolorum tenta-
tionem, et amicos ejus ad injuriam excitantes.
Hæc autem tu noscens, cum omnia præcepta mea
servaveris, et supervenerit in te carnis dolor,
juxta consensionem meam hæc tibi accidere scito,
ut tua ipsius tentationibus non cedentis dilectio ia

me manifesta fiat, non vero quod absit ad omnia pertinens providentia. Sponsa igitur Christi Ecclesia, ab illo jam de se ipsa securitate accepta, optansque perfectam, in doctrina et virtute, per baptismum regenerationem eruditæ a se Judæorum et gentium multitudinis, de ista sponso suo dicit :

VERS. 8. *Soror nostra parva, et ubera non habet.* Nimirum hæc, ob naturæ identitatem, nostra vocata soror multitudo imperfecta adhuc est ob incredulitatem suam; idcirco rationes et normas virtutum ad te sponsum conducentes sicut ubera, per quas salute fruorū illius, non possidet.

Et quid faciemus sorori nostræ in die qua factus fuerit sermo ad illam? Id est quid faciemus isti sorori nostræ vocatæ, in tempore illo quo fidei tuæ prædicationem accipiet?

VERS. 9. *Si murus est, ædificemus super eam propugnacuta argentea; et si ostium est, describamus super illam tabulam cedrinam.* Nempe si legalium præceptorum executione, ut murus ædificatur, superponamus in eam, veluti propugnacuta argentea, eminus splendentes intellectuales rationes symbolorum quæ in legalibus Scripturis continentur. Si vero, per sensus, naturæ contemplationi cedita, ut ostium est, deformemus in ea, ut tabulam cedrinam, fidem qui mentem dividunt sensus constringentem, et ex operibus firmitatem habentem, vanamque omnem gloriam, virtutisque sive defectum sive excessum rejicientem. Hinc isti jam dicte multitudini tuam propriam perfectionem dabis, et ego adjuvabo. Postquam audivit prior ad fidem inter Judæos vocata multitudo, magistræ et sponsæ verba de illa dicentis quod et ubera non habet et quod murus est, ad utraque responsum faciens, ut demonstrative dicit :

VERS. 10. *Ego murus, et ubera tua sicut turris.* Plane, ego ex Israel murus sum, ut ædificata in doctrinam legalium præceptorum: Non adulterabis, et cæterorum ex ordine. Turribus autem similia sunt legalis Scripturæ symbola, mihi, uberum instar, tenerum et introductorium cibum præbentia, et sic intactam me servantia ab ethnicis moribus; enim

Ego eram in oculis ejus ut inveniens pacem. Certe olim divinæ visitationis digna visa sum, et quamvis tunc non agnovissem, quæ nos Patri suo reconciliavit, veram pacem, hanc saltem in typis prophetis jam noveram. Illi, more magistræ, sponsa dicit: Quid mihi vetera proponis?

VERS. 11. *Vitis fuit Salomoni in Bebelamon.* Vide licet spiritualis Ecclesiæ fidelium plantatio regi pacifico fuit in multitudine gentium, quod Bebelamon significat.

VARIE LECTIONES.

ἢ αὐτόν? ἰ Cod. ληθῆ. ἰ* Forte addend. θύρα ῥ.

Α σοι· ἵνα σου ἡ πρὸς ἐμὲ ἀγάπη πᾶσι κατάδηλος γένηται, μὴ ἐνδεδούσης τοῖς πειρασμοῖς, καὶ οὐχὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι πρόνοιαν ἐπὶ πάντα διήκουσαν· ἡ δὲ Νύμφη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἥδη μὲν τὴν ἑαυτῆς παρ' αὐτοῦ λαβοῦσα ἀσφάλειαν, ποθοῦσα δὲ καὶ τὴν διὰ βαπτίσματος, κατὰ γῶσιν καὶ ἀρετὴν τελειώσιν τῆς τῶν κατηγουμένων αὐτῆς Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων ὁμηγύρεως· περὶ ταύτης φησὶ πρὸς αὐτὴν ἡ·

ἡ'. Ἀδελφῆ ἡμῶν μικρὰ, καὶ μαστοὺς οὐκ ἔχει. Εἴτουν ἡ διὰ τὴν ὁμοφυίαν ἀδελφῆ ἡμῶν χρηματίζουσα πληθὺς, ἀτελής ἐτι δι' ἀπιστίαν ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο λόγους καὶ τρόπους ἀρετῶν προσφερομένους σοι τῷ Νυμφίῳ οἷα μαζοὺς, ἵν' ἐν τοῦτοις ἀπολαύσης τῆς σωτηρίας αὐτῆς, οὐ κέκτηται.

Β Καὶ τί ποιήσομεν τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἂν λαληθῆ ἰ ἐν αὐτῇ; Δηλαδή τί διαπραξόμεθα ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ ἀδελφῇ ἡμῶν, ἐν ᾧ καιρῷ τὸ σὸν κατὰ πίστιν παραδέξεται κήρυγμα;

θ'. *Εἰ τείχος ἐστίν, οἰκοδομήσομεν ἐπ' αὐτὴν ἐπάλξεις ἀργυρᾶς· καὶ εἰ θύρα ἐστὶ, διαγράψωμεν ἐπ' αὐτὴν σαρίδα κεδρίνην.* Ἦτοι ἐὰν μὲν τῇ πράξει τῶν νομικῶν ἐντολῶν ψκοδομηται δικὴν τεύχος, ἐπιθήσομεν ἐπ' αὐτὴν ὡσπερ ἐπάλξεις ἀργυρᾶς τοὺς τηλαυγεῖς κατὰ γῶσιν λόγους, τῶν ἐν τῷ νομικῷ Γράμματι συμβόλων. Ἐὰν δὲ τῇ κατ' αἰσθησίν φυσικῇ θεωρίᾳ ἰ*, διαμορφώσομεν αὐτὴν, οἷον ἐσανίδα κεδρίνην, τὴν τὰς μερίζουσας τὸν νοῦν συσφίγγουσαν αἰσθησεις, καὶ ἐξ ἔργων τὴν βεβαίωσιν ἔχουσαν, πίστιν ἀποβαλλομένην τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος πᾶσαν τε δόξαν ψευδῆ, καὶ ἀρετῆς ἑλλειψίν καὶ ὑπερβολὴν· κἀνεῦθεν τὴν ἐν σοὶ τελειότητα αὐτῆς μὲν τῇ εἰρημένῃ πληθῆτι δωρήσει, ἐγὼ δ' ὑποοργήσω· ἐπειδὴ ἤκουσε τῶν τῆς διδασκαλίου καὶ νόμφης ῥημάτων ἡ ἐξ Ἰουδαίων πρὸς πίστιν προκαλούμένη ὁμηγύρις· οἷ τε μαστοὺς οὐκ ἔχει, καὶ τὸ, *Εἰ τείχος ἐστὶ*, περὶ αὐτῆς εἰρημένον, πρὸς ἀμφοτέρω ταῦτα τὴν ἀπόκρισιν ποιουμένη, φησὶν ὡσανεὶ δεικτικῶς.

ἰ'. *Εγὼ τείχος, καὶ μαστοὶ σου ὡς πύργου.* Πάντως ἡ ἐξ Ἰσραὴλ, τεύχος μὲν εἰμι, ὡς ψκοδομημένη τῇ διδασκαλίᾳ τῶν νομικῶν ἐντολῶν, τοῦ, « Οὐ μοιχεύσεις, » καὶ τῶν ἐξῆς· πύργος δ' εἰκόσασι τὰ δικὴν μαζῶν, νηπιώδη τροφήν καὶ εἰσαγωγικὴν μοι κομίζοντα σύμβολα τοῦ νομικοῦ γράμματος· ὡς ἀπόρθητόν με φυλάσσοντα τοῖς ἐθνικοῖς ἔθνεσι· καὶ γὰρ

Ἐγὼ ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, ὡς εὐρίσκουσα εἰρήνην. Ἦγουν αὐτὴ ποτε ὑπῆρχον ἐπισκοπῆς θείας ἀξιουμένη· καὶ κἂν μὴ τότε ἐγνώκειν τὸν καταλλάξαντα ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, τὴν ἀληθινὴν εἰρήνην, ἀλλ' ὡς ταύτην κατὰ τοὺς τύπους ἐν τοῖς προφήταις ἐγνώκυια ἐτύγγανον· πρὸς ταύτην διδασκαλικῶς ἡ Νύμφη φησὶ· Τί μοι προβάλλῃ τὰ παλαιά;

ια'. *Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ Σαλομῶν ἐν Βεβελamon.* Δηλαδή πνευματικῆ φυτεία τῆς τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας, γέγονε τῷ εἰρηνικῷ βασιλεῖ, ἐν πληθῆσι ἔθνων, ὅπερ τὸ Βεβελamon παριστᾷ.

Ἔδωκε τὸν ἀμπελῶνα τοῖς τηροῦσιν. Εἶπουν ἅπασι παρέσχε τὴν Ἐκκλησίαν ἀποστόλοις καὶ διδασκάλοις, τοῖς ἐγγηγορότως φυλάσσουσιν αὐτήν· ἵνα μὴ αἱ κατ' αὐτῆς ἐπεγειρόμεναι πολυεθεῖς αἰρέσεις, ταύτην καταλυμήνουνται, τῷ τὴν ἐνότητά αὐτῆς εἰς ἀλλοκότους δόξας καταμερίσασθαι.

Ἄνθρωπος ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλίους ἀργυρούς. Ἀηλοῦσι δὲ τῶν τελουμένων κατήργησε τὰ τοῦ νηπίου ἐν τῷ προσφερομένῳ τούτοις παρὰ τῶν τελουμένων πνευματικῶ τῆς Ἐκκλησίας καρπῷ, τῇ καθάρσει, φημί, καὶ τῇ φωτισίσει καὶ τῇ τελειώσει, κομίσεται διὰπερ χιλίους ἀργυρούς, τὴν διὰ καθαρότητος καὶ φωτισμοῦ τελειότητα· ἀκούσας δὲ ὁ Νυμφίος τῆς Νύμφης περὶ αὐτοῦ πρὸς τὰς μαθητευόμενας αὐτῇ λεγούσης, ὅτι· Ἔδωκα τὸν ἀμπελῶνα τοῖς τηροῦσιν, ἵνα μὴ δέξωσιν οἱ ἀκούοντες ἀφελτηκέναι τούτον τῆς τοῦ ἀμπελῶνος ἐπιμελείας, φησὶ πρὸς αὐτήν·

β'. Ἀμπελῶν μου ἐμός ἐνώπιόν μου. Ἦγουν κἄν τις φύλακας τῆς Ἐκκλησίας κατέστησα, ἀλλὰ Δεσπότης ταύτης ἐγὼ καὶ Νυμφίος· καὶ ἡ τούτων σπουδή, ἐν τῇ ἐμῇ ἐπισκοπῇ ἰσχύει. Εἰ μὴ γὰρ ἐγὼ φυλάξω, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων· ἡ δὲ Νύμφη ἀνταποκρινομένη πρὸς τὸν Νυμφίον φησὶν·

Οἱ χίλιοι σοὶ Σαλομών, καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσιν τὸν καρπὸν αὐτοῦ. Ἦτοι ἡ μὲν τελειότης, σοῦ τοῦ τελειωτοῦ δῶρόν ἐστιν εἰρημικὴ τε καὶ εἰρηνοποιεῖ· ἡ δ' εἰς ἑαυτὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατάστασις, διὰ τῆς τῶν σῶν ἐντολῶν ἐργασίας, ἡπερ ἐ τὴν ἡμῶν τῆς Ἐκκλησίας καρπὸς, τῆς προαιρέσεως ὑπάρχει τῶν κατ' ἐνέργειαν φυλάσσόντων αὐτάς. Καὶ γὰρ ὁ μὲν χίλια ἀριθμὸς, τὴν ἐν Χριστῷ ἐμφαίνει τελειότητα, ἀπροσδεῆς τελειότητος ὑπάρξων μονάς· ὡς μὴ μόνον τὸν δυνάμει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐνεργείᾳ ταύτης λόγον ἐν ἑαυτῷ φέρων· ὅτι ἐκ μονάδος ἄρχεται, καὶ διὰ μονάδος δηλοῦται, καὶ μονάδος ἐστὶ ποιητικὸς· ἡ γὰρ χιλιάς καὶ μυριάς, τῷ τῆς μονάδος στοιχείῳ γνωρίζονται. Ὁ δὲ διακόσια πάλιν ἀριθμὸς, τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν εἰς ἑαυτὴν διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας δηλοῖ ἀποκατάστασιν· ὡς δεκαπλοσιάζων κατὰ τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν, τὸν ἐκ τοῦ τετρακίς πέντε συντιθέμενον, κἀντεῦθεν δηλοῦντα τὴν ἐξ ὕλης καὶ εἶδους φύσιν ἡμῶν, εἰκοσθὴν ἀριθμόν. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους ἡ Νύμφη, καὶ τάδε πρὸς τὸν Νυμφίον, δ' ἄκραν τὴν μετριοφροσύνην καὶ ἐπιτεταμένον πόνον τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διέξεισιν.

γ'. Ὁ καθήμενος ἐν κήποις, ἕτεροι προσέχοντες· τὴν φωνὴν σου ἀκούτισόν με. Εἶπουν, ὦ Νυμφίε μου, σὺ ὁ ἀπαναπαυόμενος τῇ τε νοητῇ κτίσει καὶ τῇ αἰσθητῇ, ὡς τοῖς σοῖς θελήμασι δίκην κήπων πεφουτευμέναις, ἄλλοι παρ' ἡμᾶς εἰσὶν οἱ ἀμεταστρεπτὶ πρὸς σὲ ἀνεύζοντες, διὰ τὸ μὴ μερίζεσθαι δεσμῷ σώματος αἱ αἰῶλοι· πάντως καὶ ἀγγελικαὶ τάξεις. Ἐγὼ δὲ ὡς ὑποκειμένη τῷ τοιοῦτῳ δεσμῷ, δέδοικα τὴν τροπὴν· καὶ διὰ τοῦτο τὴν δευτέραν σου κάθοδον ἐπισπεύδουσα ἰκετεύω σε, ἀκούσθην ποιήσον τὴν

VARIE LECTIONES.

1 Cod. ἐπιπεύδουσα. Num ἐποπεύδουσα? vel ἐπιπένουσα?

Dedit vineam custodibus. Scilicet Ecclesiam apostolis et doctoribus commisit vigilanter custodientibus illam, ne multiformes vastent adversus illam excitatae haereses, unitatem illius ad monstruosas opiniones distrahentes.

Vir accipiet in fructu ejus mille argenteos. Scilicet, quicumque initiatus evacuaverit quae sunt parvuli, in accipiendo spirituali Ecclesiae fructu ab initiatoribus initiatis dato, id est, purificatione et illuminatione et perfectione, veluti mille argenteos, perfectionem ex purificatione et illuminatione reportat. Audiens autem Sponsus Sponsam suam de illo coram discipulis dicentem quod vineam suam custodibus dederit, ne credant audientes abesse illo vitis curam, dicit illi :

Vers. 12. Vineamea, quae mihi est coram me. Licet custodes aliquos Ecclesiae posuerim, at ego Dominus et Sponsus ejus; horum studium in mea vigilantia vires sumit. Si enim ego non custodiero, frustra vigilavit qui custodit eam. Sponsa autem respondens Sponso suo dicit :

Mille tibi Salomoni et ducenti custodientibus fructum ejus. Scilicet perfectio tui perfecti donum est, o pacifice et pacillans, restitutio vero naturae nostrae in pristinum statum suum, per praeceptorum tuorum executionem (quae restitutio Ecclesiae nostrae fructus est), a voluntate pendet ex officio custodientium nos. Numerus enim mille ostendit perfectionem in Christo, eo quod sit unitas in se perfecta, non solum potentia, sed reipsa perfectionis in se rationem habens. Ab unitate enim incipit, per unitatem declaratur et unitatem (monada) ipse efficit. Numerus enim mille et numerus decem millia continens unitatis elementum noscuntur. Numerus vero ducentos continens naturae nostrae in pristinum statum suum restitutionem ostendit. Decuplat enim, juxta decada praeceptorum ex quinque quater sumpto conflatum, et sic ostendentem naturam nostram ex forma et materia compositam, vicesimum numerum. — Insuper his dictis, sponso haec etiam, valde modesta et ardens futurorum bonorum desiderio, narrat.

Vers. 13. Sedens in hortis, alii attendentes; vocem tuam audire me fac. Sponse mi, qui in creatione et intellectuali et sensibili requiescis, velut in hortis tua voluntate plantatis, juxta nos alii quoque sunt ad te irretortis oculis attendentes, quippe carnis vinculo non impediti, omnino scilicet immateriales angelicae turbæ. Sed ego, isti tali subjecta vinculo, a te metu averti; ideirco posteriorem descensum tuum votis festinans, te obtestor ut me hanc delectabilem audientem vocem facias : (Venite, bene-

dicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum, et sic.

VERS. 14. *Fuge, fratercule mi, et assimulare capreae, vel hinnulo cervorum super montes aromatum. Vocatis enim justis ad paratum ab initio mundi illis regnum tuum, omnem de nobis in sensibilibus curam abjicis, dignos attrahens ad excelsa spiritualium gratiarum, quarum replentur odoribus; in quibus fragrantibus gratiis, veluti caprea, vel cervi hinnulus, venenatis nocivus bestiis, furentes in nos nequitiae spiritus interimis, istorum adversus nos compescens praelium.*

εὐχταίαν ἐκεῖνην φωνὴν σου· τὸ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν· καὶ οὕτω,

ἰδ'. Φύγε, ἀδελφιδέ μου, καὶ ὁμοιώθητι τῷ δόρκωνι, ἢ νεβρῶ ἐλάφω, ἐπὶ ὄρη ἀρωμάτων. Προσκαλούμενος γὰρ τοὺς δικαίους εἰς τὴν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν σου, ἀφίστασαι πάντως τῆς διὰ τῶν αἰσθητῶν προνοίας ἡμῶν· ἐρελκόμενος τοὺς ἄξιους ἐπὶ τὰ ὕψη τῶν πνευματικῶν εὐωδιαζουσῶν αὐτοὺς κατὰ θέωσιν χαρίτων· ἐν αἷς ὡς τις δόρκων, ἢ ἐλάφου νεβρῶς, ἀναιρετικῆς τῶν ἰοδόλων θηρίων, τὰ μαινόμενα καθ' ἡμῶν τῆς πονηρίας πνεύματα νεκροῖς, καταπαύων τὸν πρὸς ἡμᾶς αὐτῶν πόλεμον.

SUPPLEMENTUM

AD COMMENTARIOS PROCOPII IN PROVERBIA

MONITUM,

Post Procopii Gazæi *Commentarios in Proverbia et in Cantica canticorum* qui ex editione Em. cardinalis Ang. Mai (*Class. Auct. t. IX, 1-256; 257-430; VI, 348-378*) cum interpretatione Latina in nostram hanc novam editionem transiere, quædam hic apponenda curavimus excerpta ex Bibliothecæ Regiæ Bruxellensis codd. 3895 et 3896, ex opere inedito cui titulus: *Procopius Gazæus in Proverbia, et in Cantica canticorum compendiaria explicatio, interprete Corderio*. Ne tamen in immensum cresceret voluminis moles, illa tantum dedimus quæ nobis notatu digna videbantur.

CAPUT XII.

VERS. 1. *Qui diligit disciplinam, diligit sensum; qui autem odit increpationes, insipiens est.*

Qui moralem diligit eruditionem, amator est scientiæ per quam sensus habemus exercitatos ad discernendum bonum et malum. Dei autem hoc donum est. Qui autem odit increpationes, insipiens est, cum velit semper in ignorantia versari et nunquam venire ad cognitionem veritatis. Disciplina porro recentior est increpatione debetque hanc præcedere.

VERS. 5. *Cogitationes justorum judicia; gubernant autem impii dolos.*

Cogitationes enim justorum discretæ sunt ac simplices. Principium autem consilii cogitatio est, quorum unum quidem laudavit in justo, alterum vero vituperavit in impio. Aut certe quia semper Dei judicia meditantur; vel quia semper judicia Dei exercent in mente. Mens enim nostra iudex est, et sedet iudicans quamlibet virtutem cum opposito ipsi vitio, et hoc quidem condemnat, illud vero justificat.

CAPUT XIII.

VERS. 15. *Contemnens rem contemnetur ex ea; timens autem mandatum, hic sanus est.*

Origenis. Sicut is qui timet Deum, voluntatem ejus facit, ita qui timet mandatum, is servat mandatum; qui autem contemnit Deum contemnit mandata ejus, fana porro est anima quæ divinum mandatum servat.

A VERS. 22. *Bonus vir thesaurizare faciet filios filiorum: thesaurizantur autem justis divitiæ impiorum.*

Hujusmodi erat Paulus multum in Christo per Evangelium generans. Hi porro cum ab illo didicissent, alios docuerunt. Aut pater est mens quæ bonas gignit cogitationes. Hæ porro res consimiles generant.

Evagrii. — Hi qui ex impia doctrina convertuntur, sunt bonis doctoribus thesaurus, cum essent divitiæ impiorum. Eorum quoque qui de circumcissione erant divitiæ, in thesauro repositæ gentibus in Christum credentibus, ablata ab illis regna cælorum et dato justificatis ex fide. Vel etiam divitiæ impiorum malitia est, quam justis per bonam doctrinam absument, sive modo, sive in futuro sæculo supra quinque ac decem civitates constituti.

CAPUT XIV.

VERS. 4. *Ubi non sunt boves, præsepia munda; ubi autem multa genimina manifesta bovis virtus.*

Ubi non sunt doctores, ibi subsellia auditorum sunt vacua. Virtus autem docentis ostenditur, ubi multa sunt genimina, id est discipuli. Fortassis vero nunc singulariter dictus bos Jesus est, cujus virtutis plurimum inter homines fructus exhiberi possunt. Itaque ubi non sunt boves spirituales prophetæ et apostoli vacua geniminibus sunt præsepia, in quibus Servator veniens omnem genimini-

bus terrarum orbem replevit, ita et dictum sic: *« Messis quidem multa, operarii vero pauci »*.

VERS. 13. *Divident imprudentes malum: Astuti autem tenebunt sensum.*

Eusebii. — Nempe hanc partem ac sortem habebunt: malitiam autem sensui opposuit. Si autem malitia virtuti opponatur, utique sensus jam virtutem significat.

VERS. 26. *In timore Domini spes fortitudinis; filiis autem suis relinquit firmamentum.*

Rursus habitum dixit pro eo qui habet illum. Spes autem fortitudinis, quoniam is qui certat adhuc in hac vita, ex parte cognoscens et ex parte prophetans, spem in futurum habet repositam, accepturus, filiis autem suis relinquit firmamentum. Cujusmodi erat propheta ille cum moreretur, cujus uxor ad Elisæum veniens, egestatem suam et feneratorum deplorabat: hic autem id quod habebat mulier oleum multiplicans, et a feneratoribus eam absolvit et filiis victum dedit. Quoi et timor Domini, pios habens filios, qui timoris filii sunt, sicut filii lucis quoque lux vocantur; hoc firmamentum illis reliquit.

CAPUT XV.

VERS. 4. *Sanitas linguæ arbor vitæ, qui autem conservat eam implebitur spiritu.*

Sanitatem linguæ vocal vel qua sanata est, vel qua sanavit. Porro sanata est lingua quæ verbo non peccat. Morbus enim linguæ est peccatum per illam admissum. Doctrina enim de rebus bonis germinat vitam: qui autem conservat eam, implebitur Spiritu, nimirum sancto. Idem hortatur per ea quæ sequuntur, dicens: *Favus mellis sermones boni, dulcedo autem ejus sanitas animæ.*

VERS. 5. *In abundanti justitia fortitudo multa.*

Eusebii. — « Nisi enim, inquit, abundaverit justitia vestra, non intrabitis in regnum cælorum ».¹ Insuper autem radix malitia est, quæ post præsentem vitam una cum illis interitura est. Huic simile est et illud: *Evellet te et radicem tuam de terra viventium.*

VERS. 25. *Domus contumeliosorum diruit Dominus: firmavit autem terminum viduæ.*

Eusebii. — Domos superborum Judæorum diruit Dominus, viduæ autem Ecclesiæ per evulsionem ab ea diaboli viduatæ firmavit terminum. Supervacaneos enim eorum qui veritati resistunt, sermonum plexus et structuras evertit Dominus, perdens sapientiam sapientium, animæ autem hisce viduatæ domum stabilis.

CAPUT XVI.

VERS. 7. *Initium viæ bonæ facere justa: accepta autem sunt apud Deum magis quam immolare hostias.*

Si enim, inquit, desideras sapientiam, serva mandata, et Dominus tibi illam impertietur. Quod

¹ Matth. ix, 37. ² Matth. v, 20. ³ Matth. ix, 13.

si autem cognitionis via est Christus, hujusque notitiæ principium et lex, quæ pædagogus vobis existit ad illam; ac bonæ revera viæ initium sit facere justa, hocce quid majus fuerit misericordia. Nunquid igitur hæc contemplatio est? Quia « misericordiam, inquit, volo, et non sacrificium »², et cognitionem Dei magis quam holocausta.

VERS. 14. *Furor regis nuntius mortis: vir autem sapiens placabit eum.*

Origenis. — Hoc dixit sanctus a passione alienus: vel furor allegorice accipiendus, vel modo non in bono regem appellat. Vir autem sapiens, quamvis ut homo peccavit, per pœnitentiam ipsum placat. Nuntius qui de supplicio sermones novit, vocatur angelus seu nuntius furoris.

VERS. 15. *In lumine vitæ filius regis: qui autem valde accepti sunt ei, tanquam nubilum serotinum.*

Evagrii. — Plurimis Scripturæ locis lux vitæ conjungitur, juxta illud: « Vita erat lux hominum », in qua luce est filius Regis discipulus Jesu. Filius quoque Regis Christus et qui in veritatis scientia secundum Christum perfecti sunt.

Didymi. — Qui in adventu Christi prope ad fidem accesserunt, quia in fine sæculorum crediderunt, quasi nubes serotinæ sunt: nempe virtus sero tandem nata, istiusmodi sui compotem reddit acceptum Christo regi, vel etiam cuivis sapienti.

VERS. 17. *Qui suscipit disciplinam in bonis erit, qui autem custodit correptiones sapiens fiet. Qui custodit vias suas, servat suam animam, et diligit vitam suam, parcat ori suo.*

Moralis enim eruditio cum introductoria quædam sit institutio, virtutum perfectionem proficienti conciliat, correptiones autem vocat increpationes, vel sermonum demonstrationes, vel mandata Dei, hæc enim nos peccantes reprehendunt.

VERS. 22. *Fons vitæ cogitatio possidentibus: disciplina autem imprudentum mala.*

Eusebii. — Cogitatio virorum intelligentium et cordatorum quæ capit res prout se habeant, dirigit vitam ipsorum: disciplina autem imprudentum mala, utpote mortem afferens; vel etiam malitiam irrefragabilem et inexcusabilem sic appellavit.

VERS. 32. *Melior est vir longanimis forti.*

Didymi. — Nam bellum intestinum quovis extero periculosius omnino ac difficilius est, quod qui debellavit jam curis omnibus solutus est, at illi obnoxius cum indefesso hoste decertat.

CAPUT XVII.

VERS. 1. *Melior est buccella cum voluptate in pace, quam domus bonorum et injustarum victimarum cum jurgio.*

Eusebii. — Superni panis particulans notitia, pacem præbens cum voluptate (Pax autem Christus est) melior est quam ditari cognitione domatum falsi nominis.

⁴ Joan. i, 1 seqq.

VERS. 2. *Servus intelligens reget dominos stultos ; A* in fratribus autem dividit partes.

Ejusdem. — Populus e gentibus, cum servus esset (Christus enim ipsum pretio redemit), credendo factus intelligens, Judæos nobiles ac dominos superavit. Et alio sensu : Si omnis qui peccatum facit, servus sit peccati, omnis qui a malitia recessit, per virtutem demones insipientes dominos devicit; qui et dispensator mysteriorum Dei fiet, pro conditione status unicuique fratrum spiritalem impertiens cognitionem, Corinthiis quidem lacte potans, Ephesium vero solidiore cibo nutriens, de longitudine et altitudine, ac profunditate latitudineque disserens, et per hæc interstitia naturæ rationalis significans distinctionem, quæ divini iudicii ac providentiæ rationis ob immensam profunditatem humanum captum fugientes, continet. Horum symbolam est Jesus Nave duodecim tribubus terram distribuens : qui utique de Christi incarnatione sermones cognitione reconditi sunt in Juda, in cujus sorte seu tribu Christus nascitur.

VERS. 14. *Potestatem dat sermonibus principium justitiæ, præcedit autem egestatem contentio et iurium.*

Origenis. — Juxta illud : nulla injusta potestas, vel quod sit supereminens potestas, vel etiam, ut sic dicamus in potestate principum seu caput sit justitia. In corrupti enim sermonis fiducia est seu libertas. Itaque de Servatore dicitur : Erit enim docens tanquam potestatem habens et non sicut scribæ.

Eusebii. — Præcedit autem egestatem contentio seu seditio, siquidem exercitus seditio inopiam parit, sic et cogitationum dissensio inopiam sermonum gignit. Si igitur justitiam sequitur notitia, præcedit ignorantiam malitia.

CAPUT XVIII.

VERS. 2. *Non opus habet sapientia is qui indiget corde : magis enim ducitur insipientia.*

Didymi. — Magis autem ducitur imprudentia, quia magis dilexit tenebras quam lucem. Ad hæc stultitia gaudens arbitratur sapientiam sibi non esse necessariam.

VERS. 8. *Pigros dejicit timor : animæ autem effeminatorum esurient.*

Eusebii. — S illicet inimicus timor, vel timor Domini, per bona opera ipsos a pigritia separat. Effeminatus autem est qui neque docere potest neque discere cupit. Itaque illos qui in virtute practica pigri sunt malorum seu molestiarum timor excitat ac præparat, cum non habeat quo confidant in futurum. Vir porro qui voluntate ac studio mulier est, non habebit virtutem qua sustentetur.

VERS. 10. *Ex magnificentia fortitudinis nomen Domini : ei autem accurrentes justi exaltantur.*

Ex creaturis enim earumque magnitudine ma-

nifestum sit Deum esse omnipotentem. Nomen autem Domini Dei cognitionem significat. Ac per rectam quidem vitam accurrunt ad ipsum justi, per contemplationem vero exaltantur. Item alio sensu : Qui magnifice fortis est in confortante ipsum Domino nomen Domini est, quem ad se accurrentem altissimi Dei appellatio sublimem reddit.

VERS. 14. *Furorem viri mitigat servus prudens ; pusillanimum autem virum quis sustinebit ?*

Eusebii. — Quemadmodum Dominus noster pavidus furiosus respectu peccatorum dicitur 5-6, et petra scandali, respectu infidelium, ita etiam pusillanimum propter peccatores nuncupatur.

Aliter. — Moyses, cum famulus esset viri : « Ecce enim vir oriens nomen ejus⁷, » Dei adversus populum suum furorem mitigavit, dicens : « Siquidem remittis eis, remitte⁸, » etc. Pusillanimum autem est qui cito mutat sententiam.

VERS. 15. *Cor prudentis possidet sensum ; aures autem sapientium quærunt cogitationem.*

Didymi. — Sensum hoc loco non accipere oportet naturalem, sed acquisitum circa dogmata qui sit hominis industrii seu practici. Speculativus autem cum versetur circa rerum contemplationem, intellectum quærit. Sæpe numero autem, et præcipue in præsentī Libro, practica et speculativa vita per sensum et intellectum designatur ac declaratur.

VERS. 16. *Donum hominis dilatat eum, et apud principes sedere facit eum.*

Eusebii. — Non in angustum redigetur qui dat pauperibus, sed velut unus de principibus erit. Vel rectam vitam modo vocavit donum hominis qui semetipsum dilatans dignum præbet plenitudine Dei, quam cathedram virtutum nominat, mentis enim cathedra est habitus optimus qui motu difficilem vel innotum conservat sedentem.

CAPUT XIX.

VERS. 4. *Divitiæ addunt amicos multos : inops autem et ab amico qui erat deseritur.*

Eusebii. — Divitiæ cognitionis ac sapientiæ, angelos nobis multos adjungunt. Impurus autem ab angelo quoque quem a puero custodem acceperat, separatur. Spiritalis enim amicitia est virtus atque scientia, per quas sanctis illis virtutibus amice consociamur.

VERS. 14. *Domum et substantiam dividunt patres pueris : a Domino autem aptatur mulier viro.*

Didymi. — Patrum quidem est docere filios virtutem ac Dei cognitionem. Dei autem est ipsis largiri sapientiam, uxorem enim hic intellige sapientiam. Substantiam quidem vocat sermones de negotiis, domum vero mentem qua hæc audienda sint.

VERS. 16. *Qui custodit mandatum, servat suam animam ; qui autem negligit, suas vias perbit.*

Basilii. — Etenim homo ad Dei imaginem con-

⁶ Eccli. xxviii, 27. ⁷ Zach. vi, 12. ⁸ Exod. xxxii, 52.

ditus rectas ab eo vias accepit. Fecit enim Deus hominem rectum. Hæ ipsæ autem viæ dicuntur quidem præcepta, quantum ad præcipientem, viæ vero in ordine ad mentem iter facientem, testimonia autem quia in cælo et terra tradita sunt; unde mens quæ suscepit illa vocatur testis, qui si fallit impune non feret.

VERS. 17. *Generat Deo qui miseretur pauperis; secundum datum autem ejus retribuet ei.*

Eusebii. — Sibi enim appropriat vindicatque Deus quæ in illum collata sunt; secundum autem datum ejus retribuetur ei, hoc est secundum affectum, non ex tristitia aut necessitate retribuit ei. Non enim dona sed animi dispositionem meretur Deus.

VERS. 19. *Male cogitans vir nulla damna patitur: si autem corruperit et animam suam addet.*

Didymi. — Omnes enim sensus pariter polluit, inhærens vero etiam ipsam ex integro animam. Nunquid autem magnum quidem damnum est, ipsa privato contemplationis rerum creaturarum? Quibus accedit deletio naturalium de Deo cogitationem, ipsamet anima ad omnimodam rationis privationem redacta.

VERS. 24. *Qui abscondit in sinum suum manus injuste, neque ori quidem admovebit eas.*

Qui non recte vivit, abscondit in anima manus injuste, terram suam laborare nolens neque panibus impleri. Siquidem virtutes circa actiones occupatæ manuum rationem obtinent ut quæ panem illum ori nostro afferant qui de cælo descendit et dat vitam mundo. Non poterit proinde talis, quod sit piger et ignavus, illum frugi actionis initium comparare.

CAPUT XX.

VERS. 2. *Non differt comminatio regis a furore leonis: qui autem irritat eum peccat in suam ipsius animam.*

Non enim habet intellectum quo evadat mala quibus undique circumdatus est; si autem furor draconum est vinum illorum, incontingens autem vinum est, utique incontingens est et furor, utpote homines intemperantes reddens, et contumeliosa est ira ut quæ effervescente furore progignitur. Quamobrem Nazaræi quo viæ expertes viverent a vino abstinere jubebantur. Qui regem irritat, id est qui peccato ad iram Christum provocat, in suam ipsius animam peccat.

VERS. 4. *Exprobratus piger non confunditur; similiter et qui fenore accipit frumentum a messe.*

Eusebii. — Talis enim cum propter tempus deberet esse magister, etiamnum prima opus habet institutione. Si autem sit frumentum in messe illud fenore ab illis accepit qui per sex annos terram suam laborarunt et septimo viduas et pupillos nutriunt.

VERS. 20. *Maledicentis patrem aut matrem extinguetur fax: pupillæ autem oculorum ejus videbunt tenebras.*

Eusebii. — Qui enim maledixerit patri aut matri,

¹ Lev. xx, 9. ² Matth. vii, 12.

A morte moriatur¹. Sed et qui Christo et Ecclesiæ maledixerit, fide privabitur quam habebat ante criminationem, quæ erat in ipso lux. Possit etiam de externis tenebris usurpari, quamobrem quoque in futuro effertur. Quin et Christus quidem pater est habentium spiritum adoptionis, mater ve eorum qui lacte, et non solido cibo indigent, quandoquidem et Paulus pater quidem Ephesiorum fuit, sapientiæ ipsis revelans mysteria, mater vero Corinthiorum lacte illos potans.

VERS. 10. *Pondus magnum et pusillum et mensuræ duplices, immunda sunt apud Dominum et utraque et qui facit ea.*

Basilii. — Circa iudicium inæqualitatem statutarum appellatione insinuans, significat eum qui dolosam habeat affectionem, verbis quidem blandam sed reipsa pravam, esse immundum: ut cui quis præ se ferat temperantiam qui non sit temperans. Quin et omnem excessum et defectum mensuram magnam et parvam esse arbitror. Utrumque enim adjunctum habet vitium: mensura porro duplex est illi qui ab alio quidem beneficia vult accipere, sed paria vicissim aliis non retribuit. Non enim morem gerit dicenti: « Omnia quæcunque vultis ut faciant homines, hæc et vos similiter facite illis². »

CAPUT XXI.

VERS. 4. *Magna sapiens in contumelia audax corde; fax autem impiorum peccatum.*

C Magna sapiens, inquit, in contumelia non in virtute, sed de quibus confundi oportuerat in his gloriatur. Fax autem impiorum peccata, juxta illud: Ambulate in lumine ignis vestri. Bonum enim arbitrantur peccatum, cum sit temporarium. Fortassis vero etiam quasi respectu impietatis in Deum atque deteriorum fax esse peccatum videatur. Sed et a majori malo quis ad id quod minus est veniens, initium accipit illustrationis.

VERS. 19. *Melius habitare in deserto quam cum muliere rixosa et linguosa et iracunda.*

Didymi. — Cælebs esse præstat quam cum tali commorari: vel etiam melius est esse in Ecclesia e gentibus, quam in Judæorum synagoga. Vel etiam prout David ait: « In terra deserta, in via, et inaquosa. » Terra igitur est virtus, quæ non habet pristinos habitatores, neque homines secundum desideria erroris depravatos, adeoque diabolus non invenit in ea requiem, siquidem ambulat per loca arida et inaquosa quærens requiem et non invenit. Est enim ille rex omnium qui in aquis degunt. Et de sapientia frequentes, inquit, commorationes domorum ejus. Quod si hoc verum uti revera est, mulier pugnax seu rixosa est malitia, quæ illum cum quo habitat rixosum, et linguacem et iracundum efficiet.

CAPUT XXII.

VERS. 7. *Divites pauperibus imperabunt, famuli propriis dominis fenerabunt.*

Eusebii. — In sæculo futuro qui in omnibus ditati fuerint, in omni cognitione ac sapientia imperabunt iis qui divitiis istis destituuntur. Cæterum quod hic de servis ac dominis dicitur, tanquam quid arcanus jam omittatur: ad litteram autem humanæ vitæ instabilitatem declarat. Quin et ubi penes paucos est imperium, divites pauperibus dominantur. Item alio sensu scientiæ præditi ignavis ac rudibus præsumunt, et fideles qui ex gentibus sunt Israelitis, quibus id antea jus erat doctrinam fenerant, tametsi prius illi gentibus plurimis feneraverint, iisque imperaverint. Nunc autem ab iis regno cælorum ablato vice versa contigit.

VERS. 16. *Qui calumniatur pauperem, multa facit sua: dat autem diviti ad minus.*

Quemadmodum diabolus calumniatur nos, accipiens a nobis virtutes quas non dederat nobis, sic et nos caluniamur ipsum accipientes ab ipso vitia quæ non dedimus ipsi. Et in quantum quidem accipimus ab ipso vitia, tanquam ab eo qui virtutibus pauper est accipimus: in quantum vero virtutes nostras ipsi damus, in detrimentum nostrum, tanquam in malitia diviti, illas donamus. Quo igitur plura quis illi donat, eo animam suam magis vulnerat.

VERS. 20. *Et tu vero describe ea tibi tripliciter, in consilio et scientia super latitudinem cordis tui.*

Eusebii. — Dicit: Proverbia erunt enim tibi hæc describenti in mente, ut loquaris in eis sedens in domo et ambulans in viâ, et decumbens ac surgens. Trifariam autem unumquodque eorum et in consilio et in scientia describe, v. g., quodlibet eorum quæ theoriam spectant, siquidem etiam habet littera verum, erit triplex. Verbi gratia illud: « Non alligabis os bovi trituranti¹¹, » ad litteram sic habet: secundum anagogen quidem significat, non oportere in nobis id quod circa terram operatur, nempe sensum, prohibere quo minus rebus sensibilibus utatur recte, indeque cibum habeat. Secundum allegoriam vero, doctorem qui, inquit, seminat in nobis spiritalia debere metere carnalia, nempe cibum a nobis accipiendi. Consilium porro et scientiam vocat ea quæ ad actionem et doctrinam spectant. Vel etiam quod omnis scripturistica compositio seu commentatio in moralem et naturalem ac theologiam dividetur. Ac primæ quidem consonant Proverbia, secundæ vero Ecclesiastes, tertix denique Cantica canticorum, quæ intellecta per animæ puritatem in corde describuntur.

Chrysostomi — Vel etiam sic q. d.: Dilata cor tuum ad susceptionem theorematum divinorum, ut quilibet sensus multiplicetur. Audiens enim: Non mœchaberis, siquidem habes uxorem, contentus sis littera, sin secus, ne duxeris. Id ipsum etiam in aliena doctrina locum habet, vel a Domino sponso minime mœchandam et recedendum mente ab ejus albatione; vel illud tripliciter sumitur pro tuto, et firmiter vel frequenter, juxta illud Ezechielis:

¹¹ 1 Cor. ix, 99. ¹² Job. xl, 15.

A Quoniam exornata es tripliciter, vel modestius in omni vita tua. Vel trifariam Scripturæ verba describuntur, nempe secundum historiam: et ad mores animæ, et secundum anagogen. Tria porro sunt potissima mutationis ætatis tempora, secundum quæ quis est puer, juvenis et vir perfectus. Atque tripliciter dicens hoc ait: ut simplicior ædificetur ab obvia litteræ locutione, perfectus vero ex arcano litteræ sensu. Ut enim homo constat e corpore et anima et mente, ita et sancta verba. Singula enim tripliciter sunt, nempe secundum litteram et intellectum et contemplationem seu anagogen.

VERS. 27. *Si enim non habueris unde solvas, tolent stratum quod sub costis tuis.*

B Ne temere des testimonium præceptoribus de quibusdam scire volentibus, diverso enim illo apparente in te redundabit debitum cui non eris solvendo: nemo enim pro alio bonus; sibimetipsi enim vix sufficit, occurrent autem doctores quibus fidem obstrinxisti, in moralibus quidem actiones, in scientiis vero rectæ de Deo ac mundo sententiæ, quibus non exhibitis seu solutis rapient tegumentum tuum in quo requiescis: animæ, inquam, facultates seu vires, costæ namque vires designant, ut in isto Job: « Costæ ejus, costæ æneæ¹² » id est vires vocis evanidæ, vel etiam aliter. Ne temere obstringas carnem, vel ne assumas actiones alienas, nisi enim repertus fuerit qualem testatus es, omnino in te istiusmodi debiti solutio redundabit. Qui amicas admittit cogitationes et per hoc malignum honorant, probis cogitationibus deterioris solvere studeant, quia tollent substratam virtutem, siquidem hæc stantis in justitia mentis vestimentum dicitur, reliquum vero quod per pravas cogitationes excidit stratum appellatur.

CAPUT XXIII.

VERS. 1-3. *Si sederis cœnare ad mensam potentis, sapienter intellige quæ apponuntur tibi: Et mitte manum tuam sciens, quod oportet te talia præparare. Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas ejus: hæc enim obtinent vitam falsam.*

D In prandio quidem, inquit, dictis tuis custodiam adhibe, in cœna vero post prandium intellige quæ penes te sunt, non quæ te superiora et procul sita sunt; et dictis consonam adijunge actionem: sic enim spiritualibus consentanea parabimus. In mensa igitur potentis nihil humile vel terrenum quære quonutiaris, neque tam id quod historicum, quam quod spiritale sit atque cœleste. Hoc enim accipiendum quando littera sensum sequitur: dynastæ autem intellige Christi, sin vero dynastarum scribatur, Moysis et prophetarum. Si autem non amas liberari a litteræ consideratione, noli insaturabiliter concupiscere escas ejus. Nam si circa solam verberis litteram, ab allegoria abstinens, quid dicere poteris de iis quæ secundum litteram simul consistere non possunt, quale est illud: « Spinæ nascuntur in

nam temulenti? ¹⁸, Mensa dynastarum sunt oracula prophetarum, quæ oportet auditorem ab historia traducere ad theoriam et sic illa exercere. Spiritualiter autem intellige illa quæ apponuntur tibi, et extende manum tuam. Ne in sola, inquit, historia pedem figas, neque primo ferculo contentus sis: hoc enim sibi vult illud: « Et injice manum tuam. » Sciens istiusmodi tibi esse præparanda, id est spiritualiter intelligenda, nempe ut et tu Christum virtutibus nutrias: quod si insatiabili studio historie inhæreas, quo pacto spiritualis mensæ particeps eris? adhærent enim vitæ mendaci, carnæ non spirituali: talibus enim istiusmodi cibus apponitur, qui possit nutrire animas.

VERS. 21. *Omnis enim ebrius et scortator mendacis; et induetur disruptis et laceris omnis somnolentus.*

Vetat vinum quod e vite sodomitica exprimitur. Congruit hoc etiam quoad litteram et secundum usum illi qui studet sapientiæ. Nam licet adversariorum dogmata carniæ more videantur solida, bonumque nutrimentum præstare, sunt tamen serpentina digestuque difficilia ut venenum aspidum et uva fellis. Ne illa itaque audiens, ad eorum coemptiones te extendas: sed ad hoc solum ea audire permissum ut refutandi illos argumentum conseceris. Habes vinum ex vera vite expressum, nempe sensum Scripturarum: ex his qui bibunt sobria ebrietate inebriatur, et ab hominibus excedit conversans cum Deo. Qui autem de vinea Solomorum bibit, ex dementia compositus est. Quapropter etiam dicitur: inimici autem nostri amentes. Mendicat autem omnis qui divina doctrina et sapientia excidit, in cuius dextera sunt divitiæ et gloria, cum meretricibus versans veram notitiam simulantibus. Et ebrius est ex vino veterum inducente. Denique qui ut virtutem comparat non advigilat, neque sobrius est, is animæ suæ vestimenta lacera et vilia ostendit. Animæ autem vestimenta sunt sana dogmata, et rectorum cogitationes actionum: quæ quidem vestimenta vir probus lucida obtinens, omni tempore candidis induitur, odioque habet tunicam carnis sordibus contaminatam.

VERS. 22. *Audi, fili, patrem qui genuit te; et non contemnas quoniam sensit mater tua.*

Patris tui præceptoris mater est doctrina: tua enim infirmitas illius videtur esse. Excita proinde magis teipsum et tunc matrem robustam vegetamque invenies. Tu enim tua negligentia illam ad senectutem et oblivionem redigis, ipsa nihil interim patiente. Dicebat quidem seniorum animam esse matrem mentis, animam vocans ipsam animæ affectionem et iram et concupiscentiam. Nam per practicas virtutes in lucem mens producit: siquidem per fortitudinem et temperantiam adipiscimur sapientiam et scientiam Dei, quæ sunt virtutes iræ et concupiscentiæ. Dixit autem fortasse matrem quæque vetus testamentum quod non facile contemendum est.

¹⁸ Prov. xxvi, 9.

A **VERS. 30.** *Nolite inebriari in vinis, sed conversamini cum hominibus justis et conversamini in locis deambulationis.*

Avertit per hæc a vino et ebrietate, plurima exinde damna recensens atque perpetua supplicia.

Evagrii. — Ne sensiliter intelligas Scripturam, admonet ut conversemur cum justis in ipsa descriptis. Vel etiam cum superstitibus adhuc sanctis conversari jubet ambulantes et proficientes, quod neque stantis neque sedentis est. Mens enim quæ conversatur in locis deambulationis digne ambulat vocatione qua vocata est, et in Scripturis versatur quæ vitas justorum continent.

CAPUT XXIV.

B **VERS. 3.** *Cum sapientia ædificatur domus, et cum intellectu dirigitur.*

Chrysostomi. — Sæpenumero Scriptura medias artes appellat sapientias, ut in isto: Quis dedit mulieribus texendi sapientiam? hoc est faciendi habitum: sapientiæ quidem quæ insit artificio, rationis autem calculi dispensarum quæ satis sint ad perficiendum; hæc enim structura, quin et compages speculationum sapientiæ sapienter ædificatur cum virtute speculativa et intelligentia practica. Verumtamen « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. » Cooperante enim opus est Deo. Domus quæ initio non erat, post lapsum autem instauratur, cum practica virtute consummatur, domus animæ est. Cum intelligentia porro horum erigitur et ad vivum depingitur, et cum sensu, cum labore et actione replentur animæ receptacula.

VERS. 10. *Immunditia autem viro pestilenti, inquinabitur in die mala et in die tribulationis quoad usque deficiat.*

Immunditiam quoque propheta peccatum declarat: immunditia ipsius ante pedes ejus. In actionibus enim ejus peccatum, quod indurabitur in habitum motu difficilem firmatum.

Didymi. — Talis autem deficit supplicio affectus, in die judicii. Nempe qui dum virtute polleret prius vir erat, desinit esse talis a virtute excidens eo die quo patrat mala. Quod si virtutem malitia minuit, interim quoque malitiam virtus. Hoc autem erit in futuro sæculo, quoad usque deficiat iniquitas. Nam illud *inquinabitur* idem est quod corrumperetur seu destruetur. Destruitur autem immunditia vel a practica virtute vel ab acerbitate supplicii.

VERS. 12. *Si autem dixeris: nescio hunc; scito quoniam Dominus corda omnium noscit: et qui figuravit spiritum omnibus, ipse novit omnia, qui reddit unicuique secundum opera ejus.*

Si, inquit, dixeris: Non novi hunc, arguet te mendacii et reus eris falsitatis ac cædis. Qui enim figuravit animam, ipse novit omnia, et reddit unicuique secundum qualitatem, bonum bono et per-verso prava. Quod enim non secundum quantitatem patet: « Non enim sunt condignæ passionis hujus

temporis ad futuram gloriam.) Quod si vero quis etiam secundum quantitatem recipere voluerit, juxta capacitatem ejusque virtutis æstimet, quemadmodum etiam dona Spiritus secundum fidei mensuram dantur.

VERS. 13. *Comede mel, fili, bonus enim est favius, ut dulcescat guttur tuum. Sic senties sapientiam animo tuo : si enim inveneris, erit bonus obitus tuus, et spes te non deseret.*

Is mel comedit qui ex divinis litteris utilitatem accipit : qui autem ex rebus ipsis e quibus sancti prophetae et apostoli hauserunt, sermones haurit, ille comedit favum qui solius est mundi pectoris. Alio vero sensu dicendum mel esse allegoriam, favum vero litteralem considerationem, utpote quæ abditum et profundiorum sensum habeat : inest enim favo mel : guttur vero altricem animæ facultatem, qua cibi trajiciuntur in ventrem. Itaque si hæc recte digesseris tam quæ ad intelligentiam, quam quæ ad historiam pertinent, erunt tibi gustus sapientiæ ipsamet ejus dogmata et decreta. Et erit bonus obitus tuus, ita ut dicatur : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus ¹⁴ : » nec futurorum bonorum spe excides.

VERS. 15. *Noli applicare impium ad pascua justorum : neque seducaris saturitate ventris.*

Justorum pascuum est locus virens et floridus, nec non juxta refectionis aquam educatio. Ne igitur, inquit, impium in ovium illius veri pastoris pascua introducas. Cum enim nullam pascendi artem aut modum teneat, veluti sus quædam impurissima, manibus pedibusque conculcabit vineam illam quæ a patrefamilias plantata fuit. Ne igitur decipiat te, tametsi ex illa nutriris aliquantulum et saturare ventrem posse videaris, infirmatur enim circa rerum cognitionem. Potius autem ipsi congruit victus tenuior, id est prima christianæ fidei institutio quæ ad divina dogmata introducit, ut et solido exinde cibo vesci possit. Alio item sensu : Ne voluptatis causa Deum prodas : Hic enim est justî pabulum et nequaquam te derelinquet.

VERS. 19. *Ne gaudeas in malefactoribus neque amaleris peccatores.*

Eusebii. — Quandoquidem inimici tui malis gaudent, noli similis esse illis : nam si de punitione illorum non est gaudendum, multo minus ipsis mala patrantibus complacendum.

VERS. 20. *Non enim fient posteri maligno, fax autem impiorum exstinguetur.*

Didymi. — Homines perversi non generant virtutes neque recta dogmata, hæc enim rectæ animæ sunt pignora. Hæc autem jam dictis consentanea sunt. Nam inimici, inquit, perversi cum sint, alienis congavisi sunt lapsibus. Quod autem reprehendis, tunc zelatus fueris ? Quodquod enim quasi splendidum est ipsorum et deceptorium est dum hæc vita durat, et morte exstinguitur, quin et frequenter viventibus adhuc redargutis exstinctum est.

¹⁴ Psal. cxv, 15. ¹⁵ Isa. xi, 2. ¹⁶ Ephes. iv, 23.

Gladius lingua regis et non carnea : quicumque autem traditus fuerit, conteretur.

Gladius est autem verbum Dei, et non carnea, id est sensibilis, si enim irritatus fuerit furor ejus cum nervis homines absorbit et ossa hominum devorat, et comburit tanquam flamma, ita ut sint inepta esui pullis aquilarum.

Veteres enim homines qui secundum concupiscentias erroris corrupti sunt, gladius Dei consumit : ut deponentes veterem hominem, novum induant. Qui secundum Deum creatus est, qui et a dæmonibus deglutiri non poterit a Domino emundatus et ab omni vitio abstinens. Subdit enim ita ut sint inepta esui pullis aquilarum, vel etiam quia combusta et digesta ; cæterum esui inepta sunt aquilis, est enim usus circumlocutione.

Qui congregavit ventos in sinu !

Eusebii. — Ac sensilium quidem ventorum vires moderatur ; spirituum vero alid sunt sublimes de Deo cogitationes in quibus inambulatur in ilem reperiendus. Si igitur qui egressus est de radice Jesse congregavit ventos in sinu, de quo dicitur : et requievit super eum spiritus sapientiæ et scientiæ, spiritus cognitionis et pietatis, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus timoris Dei¹⁶. Alius ait : Quis per veram cognitionem abscondit cognitionem falsam ?

Ne saturatus mendax fiam, et dicam : quis me videt ? aut egens furer et perjurem nomen Domini.

Saturitas enim superbiam gignit, quæ quæ reprehensione superior esse videatur, ut qui verbo et opere peccati sit expers. Vel ne, inquit, repletus scientia videar aliorum captum superare, vel ea quæ supra ipsos sunt proferens, mendax esse videar. Sed et furatur quis aliena theoremata ut mentem repleat esurientem. Sed hoc ante Servatoris adventum : nunc autem Paulus ait : « Qui furabatur jam non furetur ¹⁶, » magis autem operetur justitiam, ut adeptus scientiam communicet etiam necessitatem patienti. Quid enim non nostrum ut furemur ? omnia enim nostra sunt, nos autem Christi, Christus vero Dei. Furatur porro scientiam non qui eam ab illo qui prius acceperat, sed a falsi nominis scientia capit. Fideles itaque qui illam ab apostolis et prophetis hauriunt, nequaquam theoremata furari dicuntur, sed potius hæredes esse paternarum possessionum.

Filius malus sublimes oculos habet, palpebris autem suis extollitur. Filius malus gladios dentes habet, et cultros molas, ut consumat et comedat humiles de terra, et pauperes eorum ex hominibus.

Filium malum ait patrem maledicere, nempe illum qui educavit ipsum in disciplina et correctione ac Domini timore, et matrem similiter vel etiam sic : Malus discipulus odit præceptorem, illius sermones nequitiae suæ reprehensionem existimans. Virtutem autem cum doctrina contineat, sagillare quidem non audet, sed illam inculpatam agnoscens, præsidem ipsum conviciatur. Alio sensu, filius ma-

lus gladios dentes habet; dicens: Ne accedas ad me quia mundus sum, ut absumat infirmos de terra. Tales enim infirmorum hominum carnes confingentes mordent ac devorant eos. Illud autem: « exitum suum non abluit, » vel corporalem ab alvo directionis intelligit, quod cum in exortu suo non sit ablutus, justum semetipse judicet, et molas secantes, aut os ab obsceno sermone, aut cor ab immundis cogitationibus illotum habeat, vel vitæ exitum non sit meditatus: vel adhuc impurus sit, quia inquinamenta quæ ex ortu nativitatis contraxerat baptismatis aqua non abluit ut regeneraretur, sed mansit in prima generatione.

VERS. 27. *Præpara in egressu opera tua et præparare in agro, et vade post me, et ædificabis domum tuam.*

Id est, hic age quæ tibi prosint in futurum. Agrum autem in Evangeliiis vocavit hunc mundum: nunc vero agrum appellat mundi contemplationem, in quem munda corda ingrediuntur. Et vade, inquit, post me: qui enim sapientiam sequitur, mediam tenens viam, non declinat ad dexteram vel ad sinistram; incedit enim per eam quæ dicit: « Ego sum via; » unde subdit: « Et ædificabis domum tuam; » id est tuum vitæ institutum, ubi mea verba in opera redegeris. Cum sapientia enim domus ædificatur, in malevolam vero animam non introibit sapientia.

CAPUT XXV.

Hæ sunt disciplinæ Salomonis indistinctæ quas descripserunt amici Ezechix regis Judææ.

Didymi. — In regum tabulis repertæ sunt quædam sententiæ quas appellarunt disciplinas ad Ezechiam regem, quas ejus amici descripserunt, cum distinctionis ordinem non haberent, ita ut una quidem prima et alia secunda esset ac sic deinceps. Istius modi intelligentiam hic sermo mihi insinuare videtur: ut paræmiæ quidem quæ usque ad hanc inscriptionem hoc libro in unum corpus redactæ digestæque continentur, discrete, id est per versus et ordinate, compositiæ, concinnantæ Salomone, sic repertæ sint. At multæ adhuc aliæ sententiæ in apophthegmatum specie ab ipso depromptæ sparsim ferebantur. Historiæ porro prodidit Regum liber, quomodo locutus sit Salomon tria millia paraboliarum. Ex iis igitur quæ sparsim, confuse ac sine ordine ferebantur, has amici Ezechix quasi in fasciculum et concentum colligentes, et in unum ordinem ac seriem redigentes, huic libro adjunxerunt. Non ignoratis autem quam Deo amicus fuerit rex Ezechias, ac legalium præceptorum custos, et sinceri cultus divini studiosus, necnon falsi nominis decorum hostis atque inimicus. Consequenter igitur illius amici, utpote eloquentes Hebræi sapientes hæc indistinctas et confusas paræmiæ ordine quodam diligenter discernentes, et in unum corpus redigentes, regi quasi honorarium aliquod

obtulerunt. Itaque inscriptio hæc instar columnæ alicujus res gestæ historiam lectoribus exhibet, atque hoc ipsum quoque præsens lectio ostendit. Non enim habetur quas scripserunt amici Ezechix, sed quas descripserunt, id est, exposuerunt et dispersas explanarunt in unum concentum contententes.

Gloria autem regis honorat res.

Eusebii. — Diximus ut a virtutibus ac vitiis eorumdem possessores nominentur, juxta illud: « Justus Dominus et justitias dilexit », id est justos. Et timor Domini odit iniquitatem et contumeliam atque superbiam, id est, iniquum et contumeliosum atque superbum. Et nunc habentem Dei gloriam vel regis gloriam utrumque vocat. Hi namque abscondunt Dei verbum in semetipsis, ut non peccent, et honorant præcepta ejus dum illa faciunt. Nisi forsitan honorantem Deum vel regem dicat abscondere verbum et præcepta honorare. Qui enim ipsum inhonorat, per legis prævaricationem inhonorat ipsum.

VERS. 11. *Gratia et amicitia liberat: quas serva tibi ne exprobrabilis fias: sed custodi vias tuas composite.*

Eusebii. — Etenim Servator ait: « Veritas liberabit vos ». Et Paulus: « Christus nos redemit ». Si igitur amicitia, et veritas, et Christus liberet, Christus est veritas et amicitia. Unde etiam hi qui notitiam Christi habent inter se amici sunt. Alio sensu: Homo gratis ornatus est amicissimus quæ ipsius sensum liberare possunt: nam qui cum virtute cogitationum possidet constantiam, is omnino liber est.

VERS. 12. *In auream inaurem etiam sardium pretiosum ligatum est, sermo sapiens in aurem obedientem.*

Didymi. — Sicut malum aureum congruit sardio, ita scientia Dei, animæ puræ. Insere pretiosum sardium in auream inaurem, et Domini sapientiam in mentem expertem perturbationis: qui verbum opportunum suo tempore profert, is habet ornatum. Fortassis vero sardium significat actionem, quia lapis est, aurum vero considerationem. Et quoniam sapiens utrisque exornatur, sermo sic se habentibus immixtus quasi propriis accommodatur.

VERS. 13. *Sicut exitus nivis in messe per æstum prodest sic nuntius fidelis iis qui miserunt eum: animas enim eorum qui ipso utuntur juvat.*

Ejusdem. — Vehemens enim æstus tempore messis, ante maturitatem cadere facit triticum; succedens vero nix resarcit damnum: sic nuntius fidelis prodest animabus. Fortassis quidem æstus sint tentationes et triticum in messe æstu adustum sit homo tentationibus exercitatus, nix vero paucillula refocillatio. Vel symbolice nix est Spiritus sanctus propter splendorem ac puritatem cujus exitus sunt sermones consolatorii.

VERS. 18. *Clava et gladius et sagitta acuta: sic et*

¹⁷ Psal. x. 8. ¹⁸ Joan. viii, 52. ¹⁹ Galat. iii, 13.

vir qui contra amicum suum dicit falsum testimonium. A hoc agit conformatus cuilibet eorum septem spirituum, quos assumens spiritus immundus postquam exierat, reversus est unde fuerat ejectus. Satanas autem nos rogat aliquando quidem impuris cogitationibus, voluptatis mollitie alliciendo, aliquando autem tanquam victus vocem articulatam emittendo, cui resistendum, utpote bellum adversus nos gerenti.

CAPUT XXVII.

VERS. 7. *Anima quæ in saturitate est, favis illudit : animæ autem egentis etiam amara dulcia videntur.*

Sapiens omni bono animam refectam habens, in differentium deliciarum usum nullo loco ducit, quod omnes hujus vitæ voluptates contemnat. Vel etiam sic : Qui refecti sunt iis quibus vae adjunctum est, illi apostolorum ac prophetarum, qui apes fuerunt, favis illudunt. Esurientes vero qui beati prædicantur, adjuti quoque amarum illis quibus exercitati sunt pseudo-doctorum commentis aliquam probabilitatis speciem præ se ferentibus, habent amara illa tanquam dulcia. Nempe qui divina repletus est cognitione, is humanæ sapientiæ sermones minime expetendos ducit : est anima divinis necdum initiata, ea quæ amara sunt, nempe scientias externas quasi cum vera Dei sapientia comparatas, dulces putat.

VERS. 10. *Amicum tuum vel amicum paternum ne dereliqueris : in domum autem fratris tui ne ingrediaris improspere agens.*

Cum enim etiam pater justus probe educet, similes quoque sibi habebit amicos justos, quos ne dereliqueris. Moris autem est felicem appellare illum qui fruitur iis quæ in hac vita expetuntur, infelicem vero contrarium. Qualis est invidus qui ægre fert se non habere quod vicinus. Dissuadet igitur talem se exhibere fratri : et quoniam omnis ejusdem fidei frater est, domus autem probi est virtus; ne huic, inquit, invideas, in sublimiori vitæ instituto versanti; sed ipsum imitare.

VERS. 18. *Qui plantat ficum, comedit fructus ejus; qui autem custodit suum Dominum, honorificabitur.*

Eusebii. — Cum littera non omnino sibi constet, dicendum est ficum una cum vera vite plantatam, cujus ficus vidit propheta bonos. Vel Dominus noster est ficus; nam fructus ejus lepram curat : qui autem sermonem custodit honorificabitur.

Didymi. — Fortassis vero etiam desancto Spiritu sermo est.

VERS. 22. *Si flagellaverit imprudenter in medio consessus inhonorans, non auferes imprudentiam ejus.*

Eusebii. — Nempe non ignominiose tractando illum quantam ignominiam stultitia conciliet. Aliter : Ne in omnibus adversus stultum flagelum extendas quia impudentior sit et contentiosior.

VERS. 26. *Ut habeas oves in vestimentum, cole campum, ut sint tibi agni.*

VERS. 23. *Ventus aquilo suscitavit nubes : facies autem impudens linguam irritat.*

Didymi. — Durus ventus aquilo cujus a facie suscitantur mala supra omnes inhabitantes terram, in tentationibus excitat nubes. Diabolum vocat faciem impudentem quæ irritet animam.

CAPUT XXVI.

VERS. 19. *Sic omnes qui insidiantur suis amicis, cum autem visi fuerint dicunt quia ludens fecit.*

Qui enim, inquit, pravæ ipsorum consuetudinis inexpertus, si prior iis occurrerit supplantatur : nihil enim a tentatoribus aut piratis differunt amici dolosi. Alio sensu : Quemadmodum illi manifestam absurditatem declinantes excusationis verba proferunt, accusantes nimirum eos qui tentant, deinde illum qui contradicit verbo primum e medio tollunt : sic etiam simulantes quidam amicitiam, sed visis amicis insidias struentes, cum deprehensi fuerint dicunt se ludentes facere.

VERS. 22. *Sermones assentatorum molles : hi vero percutiunt in penetralia viscerum.*

Didymi. — Contumeliosi sermones concitant rixæ perturbationem; qui vero proferunt sermones deceptorios, ut heterodoxi qui persuasibilibus et dulcibus sermonibus influunt in animas simpliciorum. Observa igitur, inquit, viros dolosos, quantumvis mollibus utantur verbis, sunt enim manifeste exasperantium, et ad fundum animæ pertinent : vox autem κερκώπων a vulpibus desumpta est quæ non aliter simpliciores aves venari et capere solent, quam caudis oculis obtentando, eaque ratione simpliciora animalia ad se alliciendo et intercipiendo.

VERS. 23. *Labia lævigata cor occultant triste.*

Eusebii. — Cor purum non occupabit tristitia, siquidem concupiscentias corruptas a se expulit : cor autem triste curant sermones consolatorii.

VERS. 24. *Labiis omnia annuit deplorans inimicus : in corde autem fabricatur dolos.*

Didymi. — Astutus nimirum assentator condolet amicis usquedum persuaserit se ipsis condolere ac pro iis laborare, in corde autem fabricatur mala, de quibus dictum : « Ore suo benedicebant et corde suo maledicebant ».

VERS. 25. *Si te rogaverit inimicus magna voce, ne credideris : Septem enim sunt nequitiae in anima ejus.*

Eusebii. — Cum enim perfectus sit in malitia,

** Psal. Lxi, 5.

Eusebii. — Campus floridus ac variis spiritualibus scatens flosculis est Scriptura sacra, herba doctrina divina, montanum fenum morum compositio.

Alterius. — Vitalium tibi inexistantium et minime deficientium bonorum curam gere. Montanum vero fenum est anima quæ in transmigracione fructum fert. Omni autem custodia cordis quoque campus honora. Campus porro appellat mentem: virentes autem herbas virtutes quæ in illa secundum captum existunt. Harum porro qui curam habet, is demetit herbam viridem, nempe Dei cognitionem. Fenum autem montanum est quædam sanctarum virtutum cognitio quæ rudiori adhuc animarum constitutioni congruit. Mos est autem sanctos montium nomine exprimere: ut cum David ait: « Levavi oculos meos in montes²¹, » et iterum: « Montes exsultaverunt ut arietes²², » utique propter Israelis salutem. Etenim si propter unum peccatorem pœnitentiam agentem gaudent angeli²³, quanto magis propter tam multos, qui relicta malitia ad virtutem transierunt. Quare vel sola sanctorum angelorum cognitio nutrit illas quæ in nobis sunt virtutes; ex quibus anima induit viscera misericordiæ, benignitatem, longanimitatem, cæterasque virtutes. Quia et David præditas ratione animas vocat campos, dicens: « Campi tui implebuntur²⁴, » etc.

VERS. 27. *Fili, a me habes verba fortia ad vitam æternam et ad vitam ministrorum tuorum.*

Didymi. — Habet a Deo verba fortia qui spiritum adoptionis filiorum accepit sibi ad vitam cooperantem. Alterum conducit ad vitam iis qui spiritu servitutis in timore instituuntur. Et fortassis inter verba Dei alia quidem ad filiorum, alia vero ad famulorum vitam scripta sunt.

CAPUT XXVIII.

VERS. 28. *In locis impiorum gemant justi: in illorum autem perditione abundabunt justi.*

Eusebii. — Locus impiorum est terrestris hic mundus, in quo commorantes velut in tabernaculo justi ab iis gravati gemunt. Si autem impii impietatem deposuerint, mox fient justi. Quæ illorum perditio impietatis modo designat interitum. Sic Dominus perdidit Matthæum ut publicanum, quando illi gratiam et justitiam impertivit.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. *Melior est vir correptionum viro duræ cervicis: repente enim ardente et non est medela.*

Non dixit cessante flamma non esse medelam sed ardente, utpote quæ ligna, ferrum, stipulam habeat, quoniam etiam post combustionem medela est. Qui autem corripit, nempe ad pœnitentiam, abstinere ab opprobriis iis qui corripiuntur inferendis, cum melior sit conviciatore, hic enim est duræ cervicis. Non autem illud *melior* comparative sed per antiphrasin dicitur. Quæcunque igitur is qui duræ cervicis est, inconsiderate profert, minime

sanant. Dicit enim contumeliam faciens sed non emendare volens. Aliter vero, si correptione non curemur, repente accendemur et non repente sanamur.

VERS. 18. *Non erit enarrator genti iniquæ; custodiens autem legem beatissimus.*

Eusebii. — Non enarrator, inquit, sed castigator, si quidem non sermo sed virga datur genti iniquæ. Si enim gens iniqua sit, inutilis est legum enarrator, a quo etiam procul abest beatitudo.

CAPUT XXX.

VERS. 15. *Sanguisuga tres filia erant dilectione dilectæ, et tres ipsæ non saturaverunt eam et quarta non sufficit dicere satia est.*

Insatiabilis spiritualium sanguinum diabolus est, qui tropice sanguisuga dictus est. Animæ autem sanguis est vitalis ejus facultas. Habet autem filias, sed non filios, nihil enim virile, sed omnem voluptatem effeminatam, et non habuit. Quin et justi cum veritatem dicant dicentes: « Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, » non possunt nosse vestigium aquilæ, animalis immundi ac rapacis, et in lege prohibiti, ne forte polluti, cum Domino semper esse non possint.

Origenis. — Navis fortasse hic illa intelligenda sit quæ Jesum et discipulos ejus vehens per mare non transibat; si quidem hæc navis contestim erat in terra ad quam virtute divina agebatur. Navis vero quæ Jesum non vehit, illa per mare transit, idque adversis semper ventorum flatibus turbulentum. Et quoniam vitæ hujus negotia vanitas sunt, quæ semper mare transeunt et nullum hominum ad vitam æternam adducunt, viæ illorum deprehendi non possunt. Nempe gloriosorum terræ regum vel etiam principum a vero Dei cultu alienorum vestigium nullum post mortem residuum relinquitur. Deleta est enim gloria illorum. Cæterum, inquit, non cognoscuntur quoque viæ viri in juventute concupiscentiis accensi, propter morum inconstantiam, et similiter meretricis propter impudentiam. Vel etiam significatur Ecclesia ex gentibus, quæ, postquam baptismo abluta fuit, nihil, inquit, absurdi gessit. Justus autem non est in juventute, quandoquidem « Consummatus in brevi explevit tempora multa. » **Talis etiam omnis mulier adultera** quæ se a sponso alienam reddidit, et anima quæ virum dereliquit et post amatores abiit.

VERS. 21-23. *Per tria concutitur terra, quartum autem ferre non potest. Si famulus regnet, et imprudens saturatus fuerit cibus. Et famula si ejecerit suam ipsius dominam: Et odibilis mulier si sortita fuerit virum bonum.*

Concussio terræ designat rerum quæ in ea geruntur mutationem, semel quidem in diluvio propter tunc regnans peccatum, quod natura sua servum est. Omnis enim qui facit peccatum, servus est peccati: si quidem peccatum regnavit in mortali hominum cor-

²¹ Psal. cxxi, 1. ²² Psal. cxliii, 4. ²³ Luc. xv, 7. ²⁴ Psal. lxxiv, 12.

poro. Altera vero vice in Sodomitis terræ suæ fertilitatem minime ferentibus, sed hospitibus etiam vini inferentibus. Tertia denique vice in abominanda Ægypto quæ sortita fuerat virum Joseph, tritici mensuram omnibus ne fame interirent admittentem : sed non tulit felicitatem suam in filios Israel injuriosa. Famula porro quæ dominam suam ejecit, est Ecclesia ex gentibus, quæ natura sua serva cum esset et a pactis extranea atque promissis aliena, ac longe a Deo, magis ei placuit præ nobili synagoga quæ domina erat propter patres ac legislationem. Ejecit autem dominam et facta est sponsa Christi. Dixerit autem quispiam hæc juxta diversas intelligentias convenire quoque iis qui ex gentibus crediderunt, qui et insipientes erant. In gentem enim, inquit, insipiente irritabo eos. Hic igitur populus quondam insipiens divinis oraculis educatus, ac sapientiæ panibus quos in lege ac prophetis paraverat, pastus ac pane vitæ refectus, cum propter peccatum, esset famulus, per cœlestis Sponsi susceptionem regnavit. Quin et anima nostra, cum sit mulier odibilis, virum nacta est bonum : vel etiam Ecclesia ex gentibus cum sit famula domus Dei, dominam suam ejecit ad quam Deus dixerat : « Audi, filia, et vide », et quæ sequuntur. Judæi vero minime intelligentes ea quæ dicunt neque de quibus certiores facti sunt, tradunt quomodo nimirum Christus adveniens amator gentilis mulieris, hanc secum sumpturus sit ut regat Israel.

Vras. 24-28. *Quatuor sunt minima super terram, hæc autem sunt sapientiora sapientibus. Formicæ quibus non est fortitudo et parant æstate cibum, et chærogrylli gens non fortis qui fecerunt in petris domos*

²⁴ Psal. XLIV, 11.

A suas. *Sine rege est locusta et pergit in acie ab una jussione ordinate; et calabotes manibus innitens et captu facilis habitat in munitionibus regum.*

Visus est ea quæ dicta sunt ordine recensuisse : Primum enim egit de vituperio dignis sanguisugæ filiabus et oculo patrem irridente; deinde de peccatoribus qui intelligi non possunt : tertium de peerversorum mutatione; quartum de iis quæ paulo ante laudata sunt, qualia sunt sapientiora sapientibus. Deinde de iis consequenter quæ prospero itinere gradiuntur. Minima autem super terram esse arbitror illos qui ad Christum accedunt. Nam stulta mundi eligit Deus ut confundat sapientes, et quæ sequuntur: ea sunt sapientiora sapientibus. Si vero etiam supra terram hæc sunt minima, maxima igitur sunt in cælo. Quamobrem Servator ait : « Qui vult magnus esse inter vos erit minor omnium. » Primum autem hortatus est segnem ut minimos in terra operarios, nempe formicas imitetur : qui igitur Servatori dicenti : « Operamini dum dies est, venit nox quando nemo potest operari; » morem gerunt : sunt sapientibus sapientiores formicæ quæ parant æstate cibum ut pareant Domino dicenti : « Levate oculos vestros et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem, » præparant enim cibum ante futuram iræ hiemem. Chærogrylli porro symbolum sunt eorum qui habitant in adjutorio Altissimi, et non tantum bibunt de petra quæ est Christus, verum etiam in ipso commorantur. Propter diversas autem circa hoc animal intelligentias, in Levitico quidem immundus censetur chærogryllus, nunc autem laudatur. Eodem modo leo et laudatur et pro diabolo accipitur.

PROCOPII GAZÆI

CHRISTIANI SOPHISTÆ

IN ISAIAM PROPHETAM COMMENTATIONUM VARIARUM EPITOME,

JOANNE CURTERIO INTERPRETE.

AD ILLUSTRISSIMUM VIRUM, D. J. RUPIFUCALDIUM

MAJORIS MONASTERII ABBATEM.

PARISIIS

APUD MICHAELEM SONNIUM, VIA JACOBÆA, SUB SCUTO BASILIENSI

M. D. LXXX.

ILLUSTRISSIMO VIRO D. JOANNI RUPIFUCALDIO,
MAJORIS MONASTERII ABBATI.

Anno abhinc decimo tertio, quo tempore, mei juris adhuc, tibi nondum notus eram (vir illustrissime), cum in manus meas isthæc incidisset in Isaiam, prophetarum principem, commentatio, quam Latine vertere, et edere, de magnorum virorum consilio, statuissem: eam a me nulli potius, quam terminato illi Carolo Lotharingo, principi et cardinali amplissimo, quem unum Ecclesiæ, musarumque patronum Gallia tota agnoscebat, consecrari debere credideram. Et fecissem sane biennio ante illius mortem, si mei mancipii esse, privataque studia colere, quemadmodum cæperam, perrexissem. Verum, quod senex inquit Terentianus,

Nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, usus semper alliquid apportet novi;
Aliquid moneat.

Contigit enim anno vix integro post adeptum Procopium, ut ad fratris tui filios erudiendos accersitus, tuusque factus, nova mihi de me necessario ineunda esse consilia viderem, qui me totum tibi tuisque tradere statuissem. Cæpi igitur ab eo tempore, qui meus esse desiissem, converso ad te, fratrisque filios animo, ita tibi, et illis, totis viribus inservire, ut, quod ipsi temporis mihi superesse patiebantur, id totum in obsequii animique mei erga te significationem conferrem. Hinc ille Eusebianæ historiæ, et aliorum, quæ ipsi annectuntur, partus a me apud eos superioribus annis editus, non alium, quam te, dominum agnovit, cum primum in lucem prodiiit, tuumque se vernam existere bona fide professus est. Ecce vero Eusebium sequitur et verna alter etiam Procopius, eodem quidem loco a me nuper genitus, sed media ex Italia ad te dimissus, cum me parentem quidem suum, sed dominum minime agnosceret. Dicam vero, si pateris, ingenue de ipso quiddam etiam aliud, subolfecisse me (si quid parentes valent ad liberorum suorum animum explorandum) eo ad te discedere libentius, quod nullum esse in Gallia superstitem audiverit, quem ex animo diligeret magis ingens ille Carolus, felicissimæ memoriæ princeps et cardinalis Lotharingus, et a quo ipse vicissim magis, quam a te, diligeretur. Quod si eam mihi pietatem permittis, quæ patriæ suæ Heroas colere unicuique concedit, agnoscis etiam et in parente ipso idem, quod filii, ingenium: quo nomine utrumque tibi churiorum fore confido, cum eos tanti viri memoriam tecum venerari animadvertes. Accipe igitur, obsecro, Joannes illustrissime, accipe, inquam, et vernam istum alterum Procopium tuum, longo et difficili itinere ad te anhelantem, ipsumque adversus eos, quibus est obtrectare, quam meliora præstare proclivius, tandiu saltem tuere, donec, absoluta nostra peregrinatione, non solum ejus patrocinium suscipiant isti fratris tui filii omni litterarum genere instructissimi, sed multa etiam alia ex præclara illa librorum, præcipue Græcorum, supellectili, quam hic undique cumularunt, in Ecclesiæ, et litterarum, gentisque vestræ, ac nominis ornametum depromant. Vale. Bononiæ, Id. Octobris. M. D. LXXIX.

JOAN. CURTERIUS.

PRÆFATIO

AD CLARISSIMUM JUVENEM FRANCISCUM RUPIFUCALDIUM,

RANDANUM, TRENORCHII ABBATEM.

Monet Græcus antiquitatum Romanarum scriptor egregius, Franciscæ clarissime, eos, qui ingenii sui monumenta, quæ cum corporibus interitura non sint, posteris velint relinquere; primum id curare debere, ut honestum et magnificum scribendi argumentum deligant, quodque lectoribus utilitatem afferat: deinde ut nullam non diligentiam et curam in comparandis rebus adhibeant, quæ ad suscepti operis confectionem conferant. Non enim sibi cæterisque bene consulere, qui in turpi aut humili versantur argumento; et qui magna scribere aggressi, non satis ad ea instructi accedunt: cum illi quidem perpetuam famæ, nominisque jacturam faciant: isti autem laborum gloriam nullam consequantur. Quamvis autem divinarum rerum præstantia, et dignitas, eum in argumenti delectu de priorum jactura securum esse jubeat, qui illis operam navare studeat; nec quemquam deceat, qui serio Christianus esse velit, eam, quam ille intelligit gloriam venari: non possum tamen non ingenue confiteri, adeo mihi istam profani hominis placuisse sententiam; ut eam semper, tanquam scriberdi principium, et fontem, in animo volverem; quantumque Christiani hominis est, mihi proponerem; non de laude quidem paranda, sed de culpa solum vitanda, fugiendoque otio, in hoc vitæ professionisque meæ genere, sollicitus. Cum igitur annis abhinc fere tredecim, uno tantum scilicet, antequam ad tua fratrumque regenda studia accederem, vergente jam mihi ad theologiam animo, commentarios istos nactus essem; lectisque pagellis aliquot, non contemnendos esse arbitratus, cœpisssem egomet de illis Latine vertendis cogitare: non prius ea de re quidquam statuendum esse duxi, quam illos, et meipsum ad superiorem Halicarnassei normam revocassem. Etsi enim me de illorum bonitate vix paterentur ambigere, quæ ejusdem auctoris in octo priores Bibliorum libros antea prodierant, ipsaque adeo veneranda scriptorum veterum, præsertim ecclesiasticorum, antiquitas, quos renovare potius et illustrare, quam nova cudere semper visum est satius; ipsum denique explicati libri argumentum: summorum tamen ætatis nostræ Theologorum, et aliorum etiam, judicium esse adhibendum putavi. In his primi fuerunt magna illa duo Ecclesiæ gallicæ lumina, Claudius Sanctæus, et felicissimæ memoriæ Simon Vigor; ambo postea ad episcopatum evecti; quorum ego indicio cum tuis innotuissem, sum et ipse paulo post ad tui fratrumque educationem per virtutum omnium laude sine controversia cumulatissimam matrem tuam accersitus. Accesserunt et Gilb. Genebrardus idem regius Hebræarum litterarum professor, Græcæque linguæ callentissimus; et Natalis Rondæus, earumdem peritissimus, et probissimus, cujus ego præsertim industria familiaris usus sum; et F. Franciscus Feu-ardentius; nonnullique alii, non illi quidem Theologica professionis titulo celebres, sed ejus Græcarumque et Latinarum litterarum cognitione, et professione, sane illustres: quibuscum non Græcum modo exemplar, sed versionis etiam meæ inchoatam, et adumbratam quamdam particulam inspiciendam, examinandamque dedissem: non solum illi Procopium, propter antiquitatem, et eruditionem, maximam esse Ecclesiæ utilitatem allaturum responderunt, sed ad ejus maturandam editionem me quoque hortati sunt. Ab eo tempore cœpi egomet omnia meditari, et facere, quæ ad eam videbantur conducere. Et prodiisset sane celerius, nisi in jaciendis in te fratribusque tuis linguarum fundamentis occupatus, eo usque ab illo abstinuissem, donec, fratribus duobus in Italiam profectis, tu philosophiam ingressus cœpisses natate (quod aiunt) sine cortice, mihi que ad privata ista studia aliquid otii majoris relinquere. Hujus vero auctoris cum unicuique ego exemplar tantum multisque in locis mutilum, et depravatum, haberem; primus labor in eo restituendo, corrigendoque, ponendus videbatur. Qua in re tamen quamvis plurimum a me, partim litteris ad amicos, nonnullosque alios, a quibus juvari me posse sperabam; partim etiam precibus apud eos, quibuscum versabar, sudatum sit; tantum tamen efficere non potui, ut ejus vulneribus aliter, quam de ingenioli mei viribus, et conjecturis, mederer. Commodissime tamen accidit, ut, posteaquam institutum meum Renato Marchalo, alias Bois-moræo, viro ut nobili, ita omni disciplinarum, linguarumque genere instructissimo, tuique, et fratrum amantissimo; vestræ præterea in studiis litterarum industriæ, et opellæ meæ testi oculatissimo, aperuissem: e bibliotheca sua locupletissima, miræ mihi antiquitatis exemplar prophetarum omnium depromperit; ex quo non solum Isaia verba Græca, quæ in Procopii explanationibus desiderabantur, cum prophetarum omnium vitis, eidem adjungerem: sed nonnulla etiam ex annotationibus, quas ad marginem ab iisdem fontibus habebat, e quibus noster hauserat Procopius, corrigerem. Quibus rebus quonia effectum est, ut duplex esset quodam pacto hujus operis editio; Procopii scilicet, et Isaia: est omnino sane necessarium de utroque tecum in primis (cujus ego utilitate nihil habeo antiquius); postea vero cum cæteris lectoribus mihi nonnulla præfari.

Dicam igitur primum de Procopio; unde ad me pervenerit ejus exemplar: a quibus quæ scripsit, hauserit: quid de ejus explicandi scribendique ratione sentiendum: idemne sit, qui in octo priores Bibliorum libros scripserit: quibus deinde temporibus, et quid scripserit: postremo quæ mea sit ejus interpretandi; quæ notarum ad ejus Græcæ litteræ marginem; quæ correctionum ratio. Dicam deinde et de sacrorum Bibliorum interpretationibus antiquis omnibus: de Hexaplis Origenis: de notis ejusdem: de illis quæ sunt in nostra Isaia Græca editione: deque veteris exemplaris, unde sumptus est, fide: de vitis denique prophetarum ab Eusebio Pamphili descriptis (1). Atque ut a primo jam ordiar; fateor ingenue, et candide Procopii exemplar ante annos quatuordecim tantum Venetiis, mandato Joannis Pici, classium inquisitoriarum in senatu Parisiensi præsidis; opera vero, et impensis Bernardi Turrissani Veneti, librariam tum Lutetiæ facientis; ab eo, quod in sancti Marci bibliotheca asservatur, ea spe excerptum fuisse, ut a pio et docto præside Latine redditum, in lucem postea (sicut et Theodoretii quæstiones, multaque alia) ederetur. Sed cum eo morte intercepto, priusquam Lutetiam Procopius appulisset, ad hæredes ejus se frustra sæpe, ut factas eo nomine impensas ab illis recuperaret, Turrissanus contulisset: eaque de re me audiente, conquestus esset: mihi statim (qui magnas eorum opes esse non ignorabam) præclara illa Theocriti, tibi non ignota, in mentem redierunt;

Δαιμόνιοι. Τί δὲ κέρδος ὁ μωρὸς ἔνδοθι χρυσός;
Οὐχ ὡδε πλούτου φρονέουσιν ἄνασις.

et male me rursus de litteris meritum arbitratus sum, si ἔρματον istud mihi non sine numine oblatum ipse negligere. Sanctas igitur musas istas apertis portis, ut est apud eundem poetam, domo mea excepi libentissime; et comparato Procopio, quantum mihi otii tua fratrumque studia superesse permittebant, tantum certe in illius editione maturanda contuli. Neque enim dubitabam, cum fontes ipsos, e quibus ista hausissem, agnoscerem, Ecclesiam ipsum fore utilem. Quis enim vel Origenis Tomos, vel Eusebii Cæsariensis, vel Chrysostomi, vel Basilii etiam integras in principem prophetam lucubrations, de quibus vel pauca tantum, vel nulla omnino jam supersunt, avidissime ac utilissime si haberet, non legeret? At habes istorum omnium (quamvis nullum omnino toto libro nominet) in uno Procopio epitomen fide et industria collectam, et elaboratam; ut in quibus omnes conveniant, ea semel tantum dicat: in quibus autem dissentiant, singillatim et breviter; cupiens nimirum explicationes omnes in perfecti corporis formam contrahere; ex quo, ceu fonte unico, liceat omnibus, quid omnes sentiant, haurire: nonnullis etiam de suo, perspicuitatis gratia, (ut præfatione in Genesim declarat) adhibitis. Habes vero et veterum interpretationum, cum ea, qua utitur, collationes multas nequaquam aspernandas; quæ non solum auctoris antiquitatem indicent, cum jamdiu puræ desiderentur, ut postea probabimus; sed utilitatem etiam et fidem commendent; cum singulas eo ipso legisse videtur, quod ex illis sensus idoneos elicere conetur. Sed venatur etiam, dicet aliquis, allegorias, et sensus eos, qui videntur a prophetæ verbis vel remoti, vel ita sæpe frigidi, ut cum in aliam linguam transtuleris, nihil certe, vel parum omnino, dixeris. Verum, si est hoc nomine rejiciendus Procopius (neque enim id ei aliquando contingere negare possumus), rejiciendi et ipsi certe sunt Græci patres, non solum a quibus ista deprompsit, sed et reliqui fere omnes, cum hanc eos explicationis viam, in Vetus Testamentum præcipue, secutos esse manifestum sit. Nunquid porro unius tantum Scripturæ sensus est? Nonne potest etiam ad varios, et mysticos intellectus, magno legentium fructu, revocari? Imo non parum a Judæis abesse mihi videntur, qui litteram mordicus tuentur. Quod si usquam est ab ea, ad sensus reconditos, divertendum; neminem tam iniquum fore arbitror, qui id, in prophetis præcipue, non permittat. Adde etiam, quod non Græci patris culpa accidit, si quid Græce dixit eleganter, quod tam commode verti Latine non possit; sed sermonis nostri penuria. Æquumque præterea fuisset, Græcos patres alienis potius, quam suis inservire? Nunquid denique justum cœnam opiparam a paucioribus convivis ideo condemnari, quod inter multas et optimas undique conquisitas dapes, nonnullas etiam vel minus bonas habeat; vel a quibus istorum stomachus abhorreat? Itaque vel hoc saltem nomine non culpa tantum vacabit noster Procopius, sed laudem etiam merebitur, magnoque in pretio fuerit, quod priorum patrum scripta (quæ fortasse fuerant in hoc genere prolixiora) in epitomen contrahens, ut minore cum fastidio legerentur, effecerit: non aliter quam qui monstrato ad urbem aliquam viæ compendio, longioris molestiam nobis abstulerit. Existunt deinde et alia tam multa adversus omnium temporum hæreses, hereticorumque mores, de veteris Ecclesiæ ritibus; de magnis, et abstrusis in theologia quæstionibus, ita breviter et acute dicta: ut parum ille sapiat, qui eum non appetat; vel arrogans sit contemptor antiquitatis, qui fastidiat. Est vero stylus ipse, meo quidem iudicio, ita purus, ut Sophistam agnoscas; itaque elegans, ut commentatorem decuit: non tamen ubique sui similis; sed eos, si diligenter advertas, referens, a quibus ea deprompsit, quæ collegit. Nec dubium est præterea, quin attentum lectorem desideret; cum argumenti difficultate, et ipso etiam brevitatis studio, multis in locis obscurior evaserit. Accedunt præterea et crebræ transitiones, non solum a personis ad personas, sed a numeris etiam ad numeros; ad prophetarum, credo, imitationem, quibus est hoc familiare, de industria factas: quas omnino evitare certe nec potuimus, nec fortasse debuimus. Jam vero, ut quo tempore vixerit inveniamus; statuendum primum

(1) Hæc De vitis prophetarum fragmenta prætermisimus, quia exstant inter Opera Eusebii ed.

nov. t. IV, hujus Patrologiæ t. XXII, col. 4261
Edit

est, aliusne hic ab illo existat, qui ea in octo priores Bibliorum libros, quæ publice leguntur, edidit. Hoc enim semel excusso, non difficile fuerit, quo sæculo vixerit, demonstrare. At eundem esse profecto iudicant ipsa partim utriusque Græci libri (habes enim et Græcum in Genesim exemplar manu scriptum, ex cuius inspectione ita se habere cognoscitur, in præclara illa librorum suppellectili, quam hic comparasti) inscriptio; in qua idem reperitur auctoris et Sophistæ nomen, eademque Christianæ religionis professio; in Latino autem edito urbs ipsa, unde est: partim ipsa etiam in utroque eadem plane commentandi ratio; quam cum sibi præfatione in Genesim proposuisset; in Isaiam etiam sequendam arbitratus est. Sed omnium maxime fidem facit, et eundem esse procul dubio confirmat; quod hic, eorum, quæ in Mosis carmen dixerat meminit: quæ ibidem etiam reperiuntur. Quod si ejusdem auctoris utraque constat existere, non est jam difficile de ejus sæculo certam et indubitam conjecturam asferre. Nam cum scribat in Genesim suo sæculo universa idola excisa fuisse, non est dubium quin, si quo id contigit, demonstrarim, quo vixerit etiam docuerim. Quod si dicat aliquis Constantini edicto dejecta fuisse et disturbata non solum idola, sed idolorum etiam templa: non tamen efficiet ut ea ætate vixerit Procopius, cum ne ipsi quidem (Chrysostomum dico, Basilium, et Cyrillum) unde multa ille deprompsit, scripsissent adhuc. Invenienda igitur alia etiam eorum dejectio nobis est. Nec potest sane alia reperiri, quam quæ per Theodosium facta est; qui quod opus alicubi a Constantino inceptum magis et inchoatum, quam perfectum fuerat, per orbem universum absolvi curavit. Constat enim ex Nicephoro (1'), Gazam ipsam, unde Gazæus noster Procopius appellatur, vicinarumque regionum civitates ad Theodosii usque tempora (cum ad illa usque loca Constantini edictum viressuas nondum exseruisset) idolorum cultum pertinaciter retinuisse; qui postea, jubente Theodosio, cum idolis et templis omnino ubique sublatus est. Cujus ego sententiæ, præter ecclesiasticas omnes historias, cum auctorem Eunapium, Christianorum hostem acerrimum, habeam, qui in Ædesio utriusque idolorum dejectionis meminit; non video jam, cui dubium esse possit, quin Theodosii primi sæculum attigerit Procopius; imo et prius etiam aliquanto cœperit; cum hic se multos alacriter martyria subeuntes vidisse testetur; quæ in Juliano cessasse reperiuntur: a cujus imperio, ad idolorum alteram usque dejectionem, hujus auctoris sæculum produci queat. Sed dicet aliquis forsitan, Hesygium, quem Procopio juniorem esse non dubito, in Catalogo τῶν ἐν παλαιῇ ὁμοιαστῶν, illius mentionem nullam fecisse. Quasi vero ab hoste Christiani nominis id esset expectandum. Hoc enim argumento, dicit Suidas, idolorum superstitionem seculum esse probatur; quod virorum ecclesiasticorum non meminit. Quod si quibusdam minus ista mea placet conjectura; dabunt illi forsitan eo mihi veniam facilius, quod nihil omnino Procopium de se suaque ætate, præter ea, quæ dixi, locutum fuisse constat; nec me hic scriptoris ullius, imo nec doctorum hujus etiam temporis virorum sententiis potuisse adjuvari: sed mirum me apud omnes silentium reperisse. Præter id autem, quod in octo priores Bibliorum libros latine dudum editum est; istaque etiam, quæ Græce et Latine nunc primum prodeunt; scripsit et in Proverbia, et in Cantica canticorum; quæ tibi cum nuper Venetiis ostensa sunt, nudas patrum sententiæ colligere tantum; ut primum fecerat in Genesim; non autem in perfecti corporis formam contrahere, ut in eandem postea, ipsumque Isaiam, ex aliquot paginarum lectioneprehendi. Dicam etiam in Gallia, in Reginæ matris bibliotheca, reperiri προσημνάσματα rhetorices hujus nomine inscripta. Testes sunt fidelissimi, doctissimus simul et probissimus Jacobus Billius, et hujus ætatis jurisconsultorum jurisconsultissimus Cujacius; quibuscum, superioribus annis, cum essem in illam admissus, in eaque incidissem, de hoc annotando sum a Cujacio admonitus. Et sane hujus esse Procopii eo facilius crediderim, quod quæcunque illius nomine edita sunt, eum sophistam constanter appellent. De mea vero ejus interpretatione, atque editione, si quid expectas, dicam primum ea me ex professo vocabula, quæ essent Ecclesiæ et patribus usitata; ipsamque adeo vulgatam Bibliorum editionem; quantum meus auctor ferre potuit, retinuisse: studuisse deinde, (non verba verbis reddendo tamen, nisi cum Latini sermonis ratio postulabat) ut Græcæ orationis brevitate imitarer; ne paraphrasim potius, quam versionem, dedissem viderer. Deinde etiam, ut, quoniam Græca simul et Latina edere statueram, utraque inter se, quam maxime possem, similia facerem. Quod ego si non sum assecutus, effeci tamen οὐκ ἀμογητὴ μὲν, καὶ δὴ καὶ ἀδαπανητὴ, quod pro ingenii, otiique mei ratione potui; et illud etiam, ut hic auctor, cum Origenianis veterum interpretationum differentiis, et notis ad Isaia litteram additis, publice nunquam antea, nec Græce, nec Latine lectus, aut editus, inter tot Græcorum Patrum commentationes in Vetus Testamentum, in lucem prodiret: cujus eo forsitan major utilitas et delectatio futura est: quod principatum Isaias, inter prophetas omnes, facile obtineat; tamque aperte de Christi regno disserat, ut Hieronymo evangelista magis quam propheta videatur. Nec male sane, meo iudicio, fecerit; qui eum etiam Veteris Testamenti Paulum alterum nominavit; cum in utroque eadem fore sit dicendi libertas et facultas.

Ego vero dignum credidi, qui Græcæ editionis, Græcum etiam haberet enarratorem; eum præcipue, qui omnium instar, quotquot in eundem ante se scripserunt, de quibus jam vel pauca, vel nulla omnino supersunt, esse posset. Erit igitur noster hic in Isaiam Procopius, quod in Paulum vel Chrysostomus, vel Oecumenius; ambo dudum Græce Veronæ editi. Usus sum porro exemplari unico, eoque multis in locis mutilo, et corrupto; quod quidem non fuit semper deprehendere facile: supplere au-

(1') Lib. XII, capp. 25-27.

tem omnino, et restituere impossibile. In brevioribus lacunis, nonnullisque locis aliis implendis, et emendandis, conatus sum ipse aliquid efficere : quod ad marginem tantum (2) sine ullis rationibus (æ libri magnitudinem auferent) annotavi, nihil immutare ausus; ut conjecturas meas doctis et probis examinandas judicandasque relinquerem. Tantum ipsa Isaïæ verba, quæ explicanda sumpsisset Procopius, Græce, Latineque, alio caractere excudenda curavi : ut ita distincta suam non solum majestatem retinerent, sed oculis etiam utraque statim subjecta, sensum ipsum facilius et promptius indicarent. Sed non possum non dolere, meam istius instituti rationem, totamque adeo editionem, tam multis operarum erratis (in versione præsertim) esse labefactatam, ut in repurgando isto Augiæ stabulo novo Hercule mihi opus sit. Accedit etiam, ut ingenue fatear, quod nonnulla relegenti mihi occurrerunt, quæ si typis præesse licuisset, procul dubio immutasset. Utrique malo, quantum ita longe absens potui, sine autographo meo tamen, mederi studui, notatis gravioribus, et ad libri calcem adjectis : partim quidem, ut legentibus ipse succurrerem; partim etiam, ut culpæ istius veniam deprecarer. Quod si plura etiam notari debuissent quis existimet, cum locis infinitis perturbata sit distinctionum, punctorum accentuumque et litterarum ratio : respondeo, id primum tam leve esse, ut quamvis lectori molestum sit, morari tamen eum non possit. Deinde, quia vix unquam accidit, ut eodem loco Græca simul et Latina corrupta sint; eorum illa inter se collatione, brevi et facili negotio posse deprehendi, et corrigi. Sed jam tempus est, ut ad alteram hujusce præfationis partem accedamus : quam placet a Bibliorum Græcis interpretationibus exordiri, et dicere, tam multa apud veteres Græcos poetas, et philosophos reperiri, quæ procul dubio de Mosaicis libris, ipsoque adeo Salomone, hausta sunt; ut dubitari omnino non possit, non de illis eos audisse tantum, sed Hebræorum scripta longe ante Ptolomæorum, Alexandrique, et Persarum tempora, sua lingua habuisse. Neque certe de hoc amplius dubitabit, qui Clementem (3), qui Eusebium (4), ejus assertores noverit. Quo primum posito, sequitur ut de interpretibus lxx disseramus : quos etsi lxxij existitisse certum sit, illo tamen numero frequentius, quam isto, significatos esse reperimus. Constat igitur inter omnes, quotquot ea de re scripserunt, Ptolomæum Philadelphum, Ægypti regem, Demetrii Phaleræi hortatu, missa ad Eleazarum Judæorum pontificem legatione, ab eodem non sacrorum tantum Librorum exscriptionem, sed eorum Græcam etiam interpretationem, quæ Alexandriæ per duos et septuaginta viros Hebraice Græceque peritissimos, æquo de singulis duodecim tribubus numero, facta est, impetrasse. Sed quomodo id gestum sit; quorumque librorum facta interpretatio, tantum abest, ut inter eos conveniat, ut nonnulli etiam secum de altero si non dissentire, ambigua saltem dicere videantur. Neque enim putat verum esse Hieronymus (5) quod de cellulis in Pharo Ptolomæi jussu constructis, tradiderunt Justinus (6) martyr, et Epiphanius (7), aliique nonnulli. In eo præterea Justinus et Epiphanius inter se dissentiunt, quod ille singulis interpretibus singulas tribuit cellulas; binis autem iste unicam tantum. Et sane in Hieronymi sententiam descenderim facile, qui se Aristææ historia, quam de hoc ad Eleazarum pro Philadelpho legatione functus scripsit (in qua de cellulis nulla mentio habetur, sicut neque apud Josephum), ita tuetur; ut fabulam non dubitet appellare. Putant deinde nonnulli quod Justinus martyr demonstratis sibi ædicularum reliquiis scribit, famam quidem eam apud Alexandrinos fuisse; sed a Judæorum commentis, in quibus miri sunt, ortum habuisse; eoque tandem facilius nostrorum animis incedisse, quod ad Scripturarum sanctarum auctoritatem commendationemque facere videretur. Quacunquæ tamen id factum sit ratione, in hoc omnes conveniunt, quod istorum interpretationem ita probent et admirentur, ut Ἑλληνικὴν προφητείαν appellare nostri non dubitent : externi vero (Tertulliano (8) istud de Menedemo philosopho referente), senes eos, a quibus confecta est, de sententiæ communionem suspiciant. Sed quoniam libros interpretati sint, non minus et illi etiam dissentiunt. Non enim jam obscure hic Josephus, et Aristæus, totaque Judæorum schola, legem tantum (id est, solos Mosis libros) convertisse affirmant : eamque opinionem quamvis amplecti videatur Hieronymus; incertam tamen et dubiam relinquit. Mihi certe magis placet eorum sententia, qui libros omnes Hebræorum translatos esse existimant : quorum in primis fuerint Irenæus, et Justinus qui disputatione cum Tryphone, virorum lxx interpretatione Isaïæ adversus eum utitur; quod multos etiam alios, in aliis Bibliorum libris fecisse manifestum est. Sequitur et Clemens (9) ille Στρωματεύς, qui cum τὰς τε τοῦ νόμου Γραφάς, καὶ τὰς προφητικάς esse interpretatos dicit, omnes aperte significat.

Accedet et Eusebius (10), qui, ex Aristobuli sententia, totam Scripturam Philadelphii jussu, ante eum autem, imo et ante Alexandrum, Persarumque imperium, quinque libros Mosis in Græcam linguam conversos fuisse scribit. Et ipse denique Epiphanius (11), qui translationis hujus historiam perstringens, Hebræorum libros omnes nominatim recenset. Non est præterea credibile legem tantum ab Eleazaro petivisse Ptolomæum, neglectis historicis, prophetisque scriptis, quæ res maxime admirabiles complectuntur; de quibus fama tantum rex ipse audiverat, nihil legerat. Neque facile mihi persuaserim, Demetrium,

(2) Ex eis quædam uncis inclusa in textu inseruimus. EDIT.

(3) Clem. Alex. Strom. 1.

(4) Euseb. Præpar. 9, c. 3.

(5) Hieronym. in præmio trad. hebr. in Genes., in Ezech. c. 5, in Mich.

(6) Just. orat. ad Gentes.

(7) Epiph. de pond. et mens.

(8) Tert. advers. Gentes.

(9) Strom. 1.

(10) 13 præp. c. 7 et 9 cap 3.

(11) Lib. de pond. et mens.

qui omni genere librorum Regis bibliothecam instruebat, Mosis libris, qui in Græcia jam, et Alexandriae forsitan habebantur, contentum fuisse. Præterea fieri omnino non posset, ut in patrum Græcorum scriptis tam sæpe citarentur de quibus agitur interpretes, in cæteris præter Pentateuchum libris; nisi et ipsos iidem essent interpretati. Adicio denique Renati Marchali venerandæ antiquitatis, eorum omnium sententia, qui illud viderunt, probatum et commendatum exemplar; in quo prophetæ omnes, cum viris Septuaginta, reliquisque interpretibus collati, adjectis ad marginem interpretationum differentiis continentur. Quod si quis objiciat me hic Aristæi Josephique sententiam rejicere, quos superius in disputatione de cellulis amplexus sum: possum fortassis et ipsos etiam in odica interpretatione ad opinionis meæ confirmationem adducere; si dicam, ita legis nomine, propter Mosis celebritatem, sacros omnes Judæorum libros hic posse intelligi; ut in lege etiam Judæorum apud Joannem scriptum id esse dicitur, quod in Davidis versibus reperitur. Atque hæc quidem de LXX interpretibus: quos secutus Aquila quidam Sinopita Ponticus, Christumque professus, cum postea ad Judæos defecisset, ipsaque vix Hebræorum elementa didicisset, in Christianorum odium novam et ipse, Adriano imperante, sacrorum Bibliorum interpretationem molitus est. Cujus etiam studium non ita diu post imitatus est et Symmachus, genere quidem Samaritanus, sed Ebionitarum sectæ addictus; ut LXX virorum interpretationi, qua tunc usos fuisse Samaritanos arbitramur, quantum posset, detraheret. Idem rursus tentavit et Theodotio ponticus, provecta jam ætate, postquam Marcionis hæresis diu inquinatus, ab ea se ad Judaismum recepisset. Etsi enim parum esset in Hebræorum litteris versatus; tamen, ut Marcionitarum libros falsi argueret, ea omnia, quæ pro illis fecerant, apud interpretes LXX ita immutavit, ut novam dedisse interpretationem videatur. Non ita diu postea, sub Caracalla, inventæ sunt et tot aliæ, non auctorum quidem suorum nominibus significatæ; sed ita numero ipso distinctæ, ut præter eam, quæ in Græcia, ante Alexandri tempora, fuisse dicitur, septenarium omnes complere numerum reperiantur. De quibus quia singillatim nonnulla diximus; superest jam, ut pauca de iisdem colligamus, et dicamus uno verbo; ex tam multis interpretationum generibus natam videri sacrorum codicum corruptelam illam, quæ progressu temporis ad Luciani usque martyris, Hesychieque, et Origenis tempora duravit; cum illa ætate, sicut et ista, quidvis sibi Græcæ superstitionis assertores, Judæique et hæretici, assidua aliorum in alia commutatione, permisissent: permulta etiam tempus ipsum depravasset, sicuti apud Suidam (12) legimus. Cui morbo mederi cum eadem fere ætate, diversis tamen in locis, studerent superius a me tres nominati; id eo certe melius et facilius efficere potuerunt, quod essent omnes Hebræorum litteris instructi. Neque tamen idem fuisse videtur illorum institutum; eademque corrigendi ratio. Id enim tantum Lucianus et Hesychius conati videntur, ut collatum cum Hebræo LXX virorum editionem iis tantum repurgarent, quæ in eam profanorum hominum hæreticorumque, et aliorum etiam, temeritate, vetustate denique, et librariorum ignavia, irreperant. At Origenes excogitatis tum primum Tetraplis, Hexaplis, Septaplis, et Octaplis, ita inter se interpretationes omnes composuerat, ut per quatuor, per sex, per septem, perque octo spatia, veluti columnas, distinctæ in unum ita aspectum caderent, ut Hebræis primas et secundas; (expresserat enim et Hebræa suis Græcisque characteribus) interpretibus LXX, tertias; reliquis autem eundem, quo eas recensuimus, ordinem concederet. Quod certe non nisi magno labore, magnisque sumptibus, efficere poterat. Id autem eo fine procurarat, ut Hebræorum fontibus indicatis, quid ab illis differrent interpretes LXX; quid istos rursus cæteri juvarent, omnes facilius invenirent. Sed cum non possent libri isti, partim quidem describendi difficultate, partim mole sua, et magnitudine, partim etiam impensarum gravitate, nisi a paucissimis haberi: aliam et ipse virorum Septuaginta editionem meditatus erat; quæ sola, notis quibusdam adhibitis, quid esset in Hebræo, quid non; quid eidem ex reliquis interpretationibus additum, quid detractum, demonstraret. Neque vero est, quod tantorum virorum opera, incorrupta diu mansisse sacra volumina; aut ubique etiam receptas illorum fuisse editiones existimes. Nam præterquam quod (auctore Hieronymo) Ægyptus et Alexandria, Hesychie; quæ autem inter utramque erant Ecclesiæ Origenis isto codice utebantur; Luciani vero, quæ ab Antiochia fortasse, ubi operam istam navasse putatur, ad Constantinopolim usque fuerant: ex tribus illis rursus codicibus tanta mihi postea interpretationis virorum Septuaginta nata videtur corruptio, et diversitas; cum statim non solum ab ineptis librariis aut non fideliter additæ sunt Origenis notæ, aut etiam neglectæ: sed ab aliis etiam interpretationes ipsæ aliæ in alias, damnosius quam antea, ita commutatæ et confusæ: ut inde mihi scripsisse videatur Hieronymus, sua jam memoria, in omnibus Ecclesiarum bibliothecis vix unum atque alterum inveniri potuisse exemplar, in quo mera esset Septuaginta virorum interpretatio, totque Scripturarum fuisse exemplaria, quod essent codices.

Quibus rationibus mihi ipse persuadeo;

εἰ μὴ τὴν γνῶμην ἑξαπατῶσι θεοί

(ut inquit Theognis) præstantissimam illam LXX virorum Ἑλληνικὴν προφητείαν nusquam jam exstare veram et integram: sed omnes Græcas editiones, sive quæ typis jam mandatæ sunt; sive quæ in bibliothecis adhuc latent, mistas esse; forsitan alias aliis minus. Quod si quæ in Vaticana Romæ est, ut audio, Septuaginta virorum est; quod non facile crediderim: non potuit certe nisi magna sacrorum

(12) In vocab. Λουκιανός.

studiorum injuria tandiu occultari. Ad singularum vero interpretationum agnitionem, si quando aliqua reperiantur (quod non possum sperare tamen) cum multum conferant Origenis notæ: de illis etiam omnino necesse est me hic aliquid perstringere; et eo etiam libentius, quod ad illarum explanationem, quibus utitur vetus Isaiaë Renati Marchali exemplar, quod hic expressimus, maxime conferant. Docet igitur Epiphanius, nonnullique alii, Origenianæ editionis notas fuisse quatuor, obelum, asteriscum, limniscum, et hypolimniscum. Primum quidem verum esse, sive lineam, supra dictionis initium, vel orationis, ab interpretibus Septuaginta, præter Hebræi codicis auctoritatem, adjectæ, quæ jugulanda esset. Alterum autem, id est asteriscum ✱, radiantis stellæ formam, ubi aliquid ex Hebræis haustum fontibus addidisset, quod esset a viris Septuaginta prætermissum. Limniscum [?] deinde, virgulam obelisco quidem similem, sed quæ inter duo puncta jaceret: quo diversorum interpretum varietas in verbis, sed sensus idem, significaretur. Hypolimniscum [X] verò, lineam cum subjecto puncto; ut ea, quibus incumbit, diversis verbis et sententiis a pluribus explicari demonstraret. Quod si jam quæras quo pacto Origenianæ istæ notæ cum illis convenient, quibus in nostra Isaiaë editione uti sumus, possum ego in formis ipsis, et numero, aliquam esse discrepantiam respondere; in re autem, quam significare debent, vel nullam, vel minimam. Primum enim hic obelum omnino non agnosco: neque etiam, judicio meo, necessarius fuit; cum procul dubio non sit hæc Septuaginta virorum interpretatio; sed mista quædam alia, et iis etiam aucta de fontibus Hebraicis, quæ certo consilio fuerant a LXX viris prætermissa, et ab Origene obelo notata. Video præterea et alia hic limniscum, et hypolimniscum forma depingi, quam sint ab Origene (si Epiphanius credimus) delineati. Sed id ex professo magis, quam errore factum esse arbitror, cum sint ubique toto isto libro sui similes. Cum enim in forma qui descripsit, parum esse videret, aut nihil omnino periculi; elegantior sibi fore visus est, si hic utriusque extrema leviter in utramque partem flecteret. Sed sane reprehensione non caret, quod hypolimnisco punctum suum non subjectis, quamquam ubi forsitan eo fecit, quod obelum rejiceret; qui solus pro hypolimnisco cum errore sumi poterat: cujus hic jam periculum sublatum erat. In rebus autem, quas significant; si quid ego sum post longam meditationem assecutus, possum et hoc asserere ubicunque asteriscum [✱] reperias, aliquid vel ex Hebræo, vel ex aliorum interpretationibus esse adjectum, significari: ubi autem limniscum [?], notari varias aliorum interpretationes verbis quidem ipsis discrepantes, sed reipsa similes: ubi denique hypolimniscum [X], et verbis et sensu inter se differentes. Atque hæc quidem sunt Origenianæ notæ, earumque cum nostris, id est codicis nostri collatio, et significatio.

Sequuntur jam aliæ hujusce nostri exemplaris propriæ. Ubicunque enim ad dextrum marginem ob reperies, nihil aliud certe, quam LXX interpretes significare velle putandum est: ubi Σ, Symmachum, ubi Θ, Theodotionem: ubi Α, Aquilam: ubi denique ο Γ, tres nomine carentes interpretationes: quarum omnium mira est, cum iis, quæ a Procopio inter explicandum sæpe afferuntur, et cum Hieronymo etiam, consensio. Sunt porro et aliæ duæ, Π scilicet et Ϙ, quæ paucis in locis adhibentur, et iis arbitror Pamphilium, Origenemque significari; quorum labore et industria fuit emendatus codex, a quo ille desumptus est, unde Græca ista Isaiaë verba, variarumque interpretationum notas hausimus. Cujus rei fides ut penes eos esset etiam, qui venerandum adeo exemplar non sunt intui: ejus etiam, a quo desumptum esset, testimonium exstare volumus, quod in eo ante Isaiam, et Ezechielem legimus. Reperies et hic etiam Origenis tomos, quotquot erant adhuc Eusebii ætate superstites (15), ad marginem notatos; ne frustra inter varias interpretum notas adjectos putes. De Π Ι Π Ι autem, quod ad sinistram marginem toties expressimus, quoties in Isaia Κύριος nomen occurrit, nihil possum certe dicere aliud, quam nobis tetragrammaton nomen videri; quod, ut ejus a cæteris Deï nominibus aliqua exstaret differentia, litteris forsitan Hebræis ab Origene, vel alio, expressum cum pingere non valent Græci sermonis illius rudes, suis illi, quantum possent, imitari conati sunt, ne quid et illi, quod a tantis viris notatum esset, prætermisissæ viderentur. Quorum ego religionem imitatus, ex magnorum virorum sententia, et ista etiam nota lectorem carere non volui. Adjeci præterea et prophetarum omnium vitas, quas cum nonnullis aliis, Eusebio adscriptas, habebat vetus Marchali codex; partim quidem, ut ex fragmento haberent ecclesiasticorum scriptorum studiosi, unde opus ipsum, ex quo depromptæ sunt, si quando in eorum manus incidat, tanquam ἀναγνώσκει justa probatum, parenti suo, et posteris, restituerent: partim vero, ut quæ tantus auctor de prophetis annotasset, tantisper exstarent, dum in lucem melioribus forsitan auspiciis opus ipsum prodiret integrum.

In Isaiaë vero versione ita me gessi, ut novam ipse non aggrederer, sed Hieronymianam de Septuaginta viris expressam, quantum meus pateretur codex, qui mistam certe Græcam aliam, non hujus, aut illius certam aliquam complectitur, retinerem. Neque enim tam iniquum in me futurum quemquam arbitror, ut Latinam me alteram, quam idem pater ab Hebræis edidit, et qua etiam nunc Ecclesia utitur, sumere debuisse existimet; cui nec Græca Isaiaë verba essent responsura, nec ipsa etiam Procopii explanatio.

Quo loco et ista etiam mea claudi posset oratio, quæ susceptis Patribus defuncta satis fortasse vi-

(15) Euseb. vi, c. 25.

deatur : nisi etiam aliquid de idonea sacrorum Librorum lectione ὡς ἐν προσθήκῃς μέρει attingere, non tua tam ratio, quam hujus me moneret operis argumentum. Atque ut breviter incipiam perstringere : afferam Pythagoreorum non minus elegantem quam veram et utilem de philosophia sententiam; qui eam ζωῆς εἶναι ἀνθρωπίνης καθαροῦ καὶ τελειότητα voluerunt : ut hujus vitæ sordes ils esse purgandas significarent, qui in ejus se disciplinam traderent, qua perfecti Deoque similes efficerentur. Quod si una præstare potest ea, quæ vere philosophia est, et Christiana dicitur; non est certe ullis ad eam, nisi summa cautione, beneque purgatis, quod aiunt, manibus, accedendum. Neque enim quidquam proderit externis disciplinis, (quæ tamen et hic sunt necessariae; nec in te, quantum ætas tua ferre potest, desiderantur), excultum habere animum, qui ad eam vitiorum sordibus veniat inquinatus : cum perversæ cogitationes, ut est apud Salomonem, separent a Deo, inque animam malevolam non intret sapientia : nec quisquam sciat sensum Domini, nisi ipse dederit sapientiam, et miserit Spiritum suum de altissimis. Est igitur et hic opus animi non solum purgatione, sed divino etiam ad intelligendum auxilio; sicut bonus auctor indicavit ipse Isaias, cum a Deo purgari sibi labia postulavit; et cum scientem litteras ideo librum legere non potuisse, quod esset obsignatus, monuit. Quæ duo quoniam nulla re magis, votis et precibus, a Deo, qui dat omnibus affluenter, possunt impetrari; perge obsecro, Francisce, cum tibi nec ingenium, nec cætera ad istam laudem desint adjumenta; imitare et hic majores tuos, e quibus Phœnix ille Picus (a quo maternum genus tibi est) plura se precibus, quam studiorum assiduitate (qua maxime tamen usus esse narratur; eaque hic etiam opus est) didicisse affirmavit. Recordare vero et patrum tui, viri maximi, ad quem educationis tuæ laus præcipue pertinet, præclaræ de re ista sententiæ; qui sæpe nobiscum de te colloquens, cum theologiæ studia ingredi, atque amplecti vidisset; te per nos, ut divi Bernardi lectionem, qua ipse delectatur, illis sæpe intercalares, ideo moneri voluit; ut, quia vir sanctissimus in suis scriptis θεοδιδάκτος, id est divina potius, quam humana ope eruditus, apparet; neque id ulli sine pura et assidua numinis invocatione contingat; tam pii et eruditi patris familiaritas in similibus studiorum admirationem et amorem animum tuum pertraheret. Præclara certe majorum tuorum, domique nata exempla, et monita; quæ ipse sanctissima et verissima existere sæpe alias ante expertus, in hoc opere certe sensi apertissime. Cum enim Græci hujus mei exemplaris multa essent difficillima, multæque lacunæ, multæ etiam depravatæ lectiones; nec humana ratione iis me possem expedire : poetas in tragœdiis imitatus, ubi ad numinis auxilium, tanquam re desperata, confugissem; sensi ego ipsum mihi velut e machina, quod illi dicunt, persæpe affuisse; eaque me postea afferre, quæ essent θεόπεμπτα magis, quam ex ingenio meo allata, et a me excogitata. Nec dubito sane, quin idem sit sensus animi tui, eademque sæpe expertus sis; qui jam diu studiis gravioribus incumbas; in quibus tantum doctrinæ et eruditionis specimen præbui, ut, quoniam ætatem tuam superaret, ad præclaræ ingenii tui doles, numen etiam accessisse propitium omnes judicarent. Quo fit, ut non ego ista tibi, tanquam illis indigeres, addidisse; quibus magis, quam nos, abundas, existimari velim : sed potius, ut hoc loco, quid ipse de sacrarum Litterarum lectione sentirem, qui te ad obscurissimam illarum partem, prophetas scilicet, deducerem, minime prætermitterem : tibi que adeo et tuis; et mihi etiam, si juste id possum, tantarum in te surgentium virtutum nomine gratularer, quæ te majorum tuorum laudes vel æquaturum, vel etiam superaturum, si pergis, polliceantur. Macte igitur virtute, Francisce, perge, perge, inquam; et cave diligenter ne in hac mundi senecta, ævoque labascente, quo jam vulgo extincta virtus, in præclaris aliquibus ingeniis relucet adhuc, in te autem splendet maxime, ætatis hujus illecebris, quæ bonis omnibus insidiantur, vinci te palmaque ista spoliari patiaris (14).

Bononiæ, Id. Octob. M. D. LXXIX.

(14) Veterum septem interpretationum differentias cum suis notis ab Origene desumptas quas Curterius modo fusius explicavit, in hac nostra

editione omittendas curavimus, quia illas jam edidimus inter Opera Origenis, hujus *Patrologiæ* tom. XVI. EDIT.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ

ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΩΝ ΕΙΣ

ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ

ΚΑΤΑΒΕΒΛΗΜΕΝΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΞΗΓΗΣΕΩΝ.

PROCOPII GAZÆI

SOPHISTÆ CHRISTIANI

IN ISAIAM PROPHETAM

COMMENTATIONUM VARIARUM EPITOME.

JO. CURTERIO INTERPRETE.

Προφήτης ὁ προφάσκων ἢ τὸ μέλλον, ἢ τὰ παρ- **A**
 ὄντα λαθάνοντα, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν· Ἐάν δὲ προ-
 φητεύητε, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπίστος, ἢ ἰδιώτης, τὰ
 κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται. » Καὶ
 Ἐλισαῖος· Ὁὐχὶ ἡ καρδία μου, φησὶν, ἐπορεύετο
 μετὰ σοῦ, ἤνικα ἀνέστρεφεν ὁ ἀνὴρ μετὰ τοῦ ἄρμα-
 τος αὐτοῦ εἰς συνάντησίν σοι; » Ὁρᾷ δὲ ὁ προφήτης
 τὸ ἡγεμονικόν, ὡς ἐν ὄνειροις ὑπάρ τυπούμενος·
 ἢ ὡς ἂν τις ἴδοι γραφὴν ἐπὶ πίνακος ἀγαθῶν, ἢ
 τῶν ἐναντίων πραγμάτων. Οὐ κατὰ ἔκστασιν δια-
 νοίας, ὡς τινες ἔφασαν, τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καλυ-
 πτομένου παρὰ τοῦ πνεύματος, ὁ δὲ θεὸς ἐπιδημίας
 ἀνάξιον, ἐκφρονα ποιεῖν καὶ μανίας ἐγγύς τὸν θεὸν
 αὐτόν. Τελειωτικὸν γὰρ τὸ θεῖον οἷς ἂν ἐγγένηται,
 ἀλλ' οὐ τῶν φυσικῶν ἀποστερητικῶν λογισμῶν. Οὐ-
 δὲ γὰρ εἰκὸς τὸν ὠφελούντα λόγον τοὺς ἄλλους, **B**
 αὐτὸν ἀγνοεῖν, καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων ὠφελείας ἐκ-
 πεπιτωκέναι. Πῶς δὲ τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας ἀγνοίαν
 πληροῖ; φῶς γὰρ τύφλωσιν οὐ ποιεῖ· ἐν δὲ δύνα-
 μιν προκαλεῖται τὴν ὀρατικὴν εἰς ἐνέργειαν, ὡς καὶ
 θεοῦ ἡ νοῦν καθαρὸν εἰς ἐποπτεῖαν πνευματικὴν. Πο-
 νηρᾶς δὲ καὶ μόνης δυνάμεως, ἔκστασιν ἐμποιεῖν ἐπὶ
 τῇ τῶν δεξαμένων ἐπιθουλή. Πῶς δὲ σοφὸς ὢν ὁ
 Ἀπόστολος οὐκ ἔχει παρακολουθεῖν οἷς ἐρεῖ; Ἐσοφὸς
 γὰρ, φησὶν, νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος, ἐπὶ
 δὲ χειλέων φέρει ἐπιγνωμὸσύνην. » Πῶς οὖν, Ἐξέστη
 Ἰσαάκ, φησὶν, ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ; » Καὶ
 ὁ μέγας Δαβὶδ, Ἐγὼ δὲ εἶπον ἐν τῇ ἐκστάσει

I Propheta est, qui res futuras, aut præsentes
 occultas prædicit, uti Paulus ait : « Si prophetetis,
 intret autem quis infidelis, aut idiota, occulta
 cordis ipsius manifesta fiunt. » Et Elisæus : « Non-
 ne cor meum, inquit, tecum ambulabat, quando
 reversus est vir cum curru suo in occursum tibi ? »
 Videt autem propheta, principe animi parte tam-
 quam per somnium reapse informata, aut tanquam
 qui in tabula rerum bonarum, vel malarum, pic-
 turam intuetur : non vi stupefacta intelligendi, ut
 quidam asserunt ; quasi velo mens humana per
 spiritum obducatur. Quod sane divino accessu in-
 dignum est, Deum ipsum amentem, et furoris
 affinem facere. Solet enim quibus illabitur, natu-
 rales animi sensus non auferre, sed perficere. Ne-
 que profecto consentaneum est rationem, quæ
 prosit aliis, seipsam ignorare, et sermonis utili-
 tate privari. Quomodo vero sapientiæ spiritus igno-
 rationem operetur ? Nequaquam enim cæcitatem
 parit lux, imo cernendi vim ad actum provocat,
 ut Deus etiam mentem sinceram ad rerum spiri-
 tualium contemplationem. Sed solius est malæ
 potestatis, **2** in eorum fraudem a quibus admit-
 titur, menti stuporem inducere. Qui vero sapiens
 Apostolus ea, quæ dicit non intelligat ? Sapiens
 enim, scribit, intelliget quæ loquitur, in aliis
 autem gestat sapientiam **3**. » Quid ergo in filii sui
 ingressu obstupuisse Isaacum legimus **4** ? Et apud

¹ I Cor. xiv, 24, 25. ² IV Reg. v, 26. ³ Prov. xxix, 19. ⁴ Gen. xxvii, 33.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. θεός.

magnum Davidem: « Ego dixi in excessu meo? » A Nimirum consternationem ita vocat. Cujusmodi est illud: « Commotum est cœlum, et terra inhorruit. » Est et prophetia per somnia, quibus Josephus in Ægypto⁷, et Daniel in Babylone⁸, futura prædixerunt. Nec mirum si Pharaos, et Nabuchodonosor visiones viderint. Par fuit enim eos, qui aliis præerant in mundanarum rerum salutem futura prospicere, ut populi in eis confiderent. Imo et Balaam⁹, et Caiphas¹⁰, quæ futura essent, præviderunt; ambo quibus præerant habentes; hic quidem tanquam summus pontifex, ille vero tanquam hariolus. Ille itaque dispensatio, non purâ mens elucescit. Solent ergo prophetæ nunc ea quæ vident, aperte ita eloqui, ut nulla posthac opus sit interpretatio. Quale est et illud: « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, ait Dominus? Plenus sum¹¹, » et quæ deinceps. Nunc etiam per symbola, ut in somniis Josephi et Pharaonis, cum ille quidem per spicas, quæ sibi, quæ fratribus essent eventura, cerneret, hic autem futura tempora. Cujus generis est et illud: « Vineæ facta est dilectio in cornu, in loco pingui¹², » et quæ deinceps. Quin et Daniel in agrestium animalium formis imperiorum vices vidit¹³. Quædam præterea complexim dicuntur; eorumque alia ad litteram, alia ad sensum referuntur. Sicut enim Salvator ait: « Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? »¹⁴ Hæc quidem sunt ad litteram sumenda. At quæ sequuntur, sensum respiciunt: « Elevate oculos vestros et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem¹⁵. » Tale est et apud Isaiam illud: « Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloë, quæ vadunt cum silentio¹⁶, » et quæ postea. In his enim, Siloë, et qui rapidus dicitur fluvius, tropicum habent intellectum. **3** Ad litteram autem sumitur: Populus volens Raasin, qui rex est Damasci, et filium Romeliæ Samaritæ imperantem. Solet enim divina Scriptura quæ ad communem omnium utilitatem data est, rudioribus aut etiam segnioribus facilem sensum protendere: perfectioribus autem et diligentioribus, in quæ mentis aciem exacuunt, abstrusiora largiri. Ad hunc quoque modum quidquid est in hominum vita ordinationis ut plurimum Deus moderatur, et regit. Mentem autem exercet rerum necessariorum penuria, ipsique adeo, quotquot imminet, casus adversi. Eo vero spectat ista Scripturarum difficultas, ut dum illis opera navatur a deterioribus avocemur. Præterea diligimus magis, et in pretio habemus quæ nobis ipsi labore comparavimus. Quin et somnia nobis ideo profert obscura natura, exercente vim intelligendi Deo;

μου; Ἄλλὰ τὴν ἐκπλήξιν οὕτω καλεῖ, ὡς τὸ, « Ἐξέστη ὁ οὐρανός, καὶ ἡ γῆ ἐφρίξεν. » Ἔστι καὶ δι' ὀνείρων προφητεία, δι' ὧν Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Δανιὴλ ἐν Βαβυλῶνι προαγορεύει τὰ μέλλοντα. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ Φαραὼ καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐωράκασιν. Περὶ κοσμικῶν γὰρ καταστάσεων τοὺς κρατοῦντας προβλέπειν ἐχρῆν, ἵνα πιστευῶνται. Καὶ Βαλαάμ δὲ, καὶ Καϊάφας προέβλεπον ἔχοντες τοὺς πειθόμενους· ὁ μὲν, ὡς ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ, ὡς μάντις. Οἰκονομία τοίνυν ἐνταῦθα, οὐ νοῦς καθαρὸς ἐλλαμπόμενος. Ποτὲ μὲν οὖν οἱ προφῆται σαφῶς λέγουσι τὰ δηλούμενα, ὡς μὴ προσδεῖσθαι τινος αὐτοῖς ἔρμηνείας· ὡς τὸ, « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιαῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος, πλήρης εἰμί, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ποτὲ δὲ διὰ συμβόλων ὡς ἐπὶ τῶν ὀνείρων τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Φαραὼ, δι' ἀσταχυῶν ἰδόντων· τοῦ μὲν, τὰ καθ' ἑαυτὸν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς· τοῦ δὲ, τοὺς ἐπίδοντας καιροὺς· ὡς καὶ τὸ, « Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῖοι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ Δανιὴλ δὲ τὰς βασιλείας ἐν ἀχρεῶν ζῶων ἴδεν μορφαῖς. Τινὰ δὲ καὶ συμπεπλεγμένως λέγεται· τῶν μὲν πρὸς λέξιν, τῶν δὲ πρὸς διάνοιαν εἰρημένων· ὡς τὸ παρὰ τῷ Σωτῆρι· « Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐστὶ τετράμηγνος ἔστιν, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; » Τοῦτο πρὸς λέξιν. Τὸ δὲ πρὸς διάνοιαν, « Ἐπάρατε^β τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. » Τοιοῦτον καὶ « Ἦσατὰ τὸ, « Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλῶαμ, τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν τούτοις γὰρ ὁ μὲν Σιλῶαμ, καὶ ὁ λεγόμενος ἰσχυρὸς ποταμὸς, τροπικῶς εἰρηγεται. Πρὸς δὲ λέξιν· Ὁ λαὸς ὁ βουλόμενος τὸν Ῥάασιν, ὃς ἦν βασιλεὺς Δαμασκῶ, καὶ τὸν υἱὸν Ῥωμελίου τῆς Σαμαρείας βασιλεύοντα. Ἡ γὰρ θεία Γραφή τῆς ἀπάντων ὠφελείας γινομένη, καὶ τοῖς ἀπλουστέροις, ἢ καὶ βραθυμοτέροις πρόχειρον προτείνει διάνοιαν, καὶ τοῖς σπουδαιοτέροις νοῦ γυμνασίαν διὰ τῶν ἐπιπεκρυμμένων χαρίζεται. Καὶ πᾶσαν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἔσθ' ὅτε διακόσμησιν οὕτω διέπει Θεός. Ἡ τε γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἐνδοξα γυμνάζει τὸν νοῦν, αἶ τε δὴ περιστάσεις καὶ πᾶσαι συμπτώσεις. Τοιαύτη δὲ καὶ τῶν Γραφῶν ἡ ἀσάφεια, ἵνα τούτοις ἐνασχολούμενος τῶν χειρῶν ἀφέλκῃται. Καὶ ὅτι τὰ πόνου κτηθέντα, ἀγαπητὰ τε καὶ τίμια. Καὶ ἡ φύσις δὲ τοὺς ὀνείρους διὰ τοῦτο δείκνυσιν ἀσαφεῖς, Θεοῦ γυμνάζοντος τὴν διάνοιαν, ὡς ἔσθ' ὅτε δεῖσθαι θείου χαρίσματος πρὸς διάκρισιν, τῶν ἡμετέρων ἐνομιῶν οὐκ ἀρχουσῶν τῆς ἀληθείας πρὸς ἠγῆραν. Διὸ^δ ταῦτα κρῖνουσιν Ἰωσήφ τε καὶ Δανιὴλ. Ἄμα δὲ καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς μελέτης ἐντυπῶνται τὰ θεία λόγια τῇ ψυχῇ, καὶ σεμνότερα καθίσταται. Δεῖ γὰρ τὸν πάντα βίον μαθεῖν καὶ γνῶσει καὶ πράξει. Ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐπ' ἔτη τσσαράκοντα τὴν τῶν Αἰγυπτίων σοφίαν μαθὼν, προφάσει τῆς ποιμενικῆς εἰς τὰς ἐρήμους ἰῶν, τῇ θεω-

⁶ Psal. cxv, 11. ⁷ Isa. xiii, 10. ⁸ Gen. xli, 15 sqq. ⁹ Dan. ii, iv, viii, ¹⁰ Num. xxiv 2 seqq. ¹¹ Joan. xi, 50. ¹² Isa. i, 11. ¹³ Isa. vi, 1. ¹⁴ Dan. vii, 1 seqq. ¹⁵ Joan. iv, 35. ¹⁶ Ibid. ¹⁷ Isa. viii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

^β γρ. Ἐπάρατε. ^γ λελπ. παρ'. ^δ γρ. Διὰ.

ε.

ρη τῶν θυτων ἐσχόλαζεν, καὶ μὴ βουληθεὶς πρὸς Ἀ
ἐπιμέλειαν ἀνθρώπων ἐκπέμπεται, μηδὲ τότε μόνῃ
τῇ πράξει προσκείμενος, ἐπανιών δὲ πρὸς ἐποπτεῖαν
πολλάκις, ὅτε καὶ πρὸς τὴν μοσχοποιίαν ἐτρέποντο.
Τοιοῦτος Ἥλιος τῶν ἀνθρωπίνων ἀποδιδράσκων τὸν
ὄχλον. Εἰ τοίνυν τοῖς ἁγίοις πόνῃ προσεγίνετο τῆς
ἀληθείας ἢ κτήσις, καὶ μετὰ μυρίας ἀναχωρήσεις
Ἥλιος ἤξλωτο τοῦ Θεοῦ, πῶς εἰκὸς ἡμᾶς ἀκονεῖ
καὶ ποσὶν ἀνίπτοις ἐμβατεύειν τοῖς κρείττοις; Δεῖ
δὲ τὰς κοινὰς καὶ ἀξιολόγους αἰτίας ὃ ἔχειν περὶ
Θεοῦ ταῖς λέξεσιν ἐντυγχάνοντας. Ἀνθρώποις γὰρ
ὄσιν ἀνθρωπίνως ἢ Γραφῇ διαλέγεται. Ὅτε καὶ
ὀργιζόμενον, ἢ λυπούμενον, ἢ μεταμελόμενον λέγει
τὸν Θεὸν ἢ Γραφῇ, ζητεῖν προσήκει τὸ τῆς λέξεως
βούλημα ταῖς περὶ Θεοῦ προσηκούσαις ἐννοίαις
ἀρμόττον. Τῶν δὲ προφητειῶν, ἐπειδὴ περὶ μελλόν-
των εἰσιν, οἱ ἀπὸ τῶν βασιλέων προγράφονται χρόνοι.
Ἐπεὶ περὶ ἐτέρους ἴ ἦν ἢ τότε κατὰστασις τῶν παρ'
Ἰουδαίους πραγμάτων, ἡμελλεν δὲ τὰ μηδὲ πρὸς
νῦν ἐλθόντα μακροῖς ὑπερὸν χρόνοις γενήσεσθαι·
ὡς ἂν γνωσθῇ πρὸ πόσου χρόνου ἐρήθεντα μετὰ πό-
σον ἀπήντηκεν. Καὶ ὅτι, Ὅτε πεπλεόνακεν ἢ ἀσθένει-
ον, ὑπερπερισσεύσεν ἢ δύναμις. Σχεδὸν γὰρ οἱ
π εἰστοὶ συνέδραμον ἄλλήλοις κατὰ τὸν χρόνον.
Ὅσῃ ἐν ἡμέραις Ὀζίας, καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ.
Μιχαῖας ἐν ἡμέραις Ἰωάβ καὶ Ἀχάζ. Σοφονίας ἐν
ἡμέραις Ἰωσίου υἱοῦ Ἀμώς. Πρόκεινται δὲ νῦν βασι-
λεῖς, Ὀζίας, Ἰωάβ, Ἀχάζ, Ἐζεκίας· καὶ δείκνυσιν
εὐκ ἐφ' ἐνὸς μόνου βασιλείως, ἐπὶ δὲ τῶν τεσσάρων,
ἐυρακεῖναι τὰ κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσα-
λήμ θεσπιζόμενα. Εὐροῖς γὰρ ἂν αὐτὸν ἐφ' ἐκάστης
βασιλείας τοὺς Ἰουδαίους ἐλέγχοντα, προλέγοντά τε
τὰ κατ' αὐτῶν μετὰ χρόνους κείμενα, μέχρι τέλους
τῆς Βίβλου, ὡς εἶναι τὴν πᾶσαν ὑπόθεσιν, ὡς φησι,
κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσαλήμ δρασιν,
ἢ ὡς ἐν κατόπτρῳ παρέδειξεν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον. Ἰουδαίαν δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐνταῦθα δη-
λοῖ, ἢ τὴν χώραν αὐτῆν. Ἰερουσαλήμ δὲ τὴν πόλιν,
ἢ τὴν ἐν αὐτῇ τότε κατὰ τὸν νόμον λατρείαν· ὧν
τὴν καθάρσει, καὶ τὴν καινῇν τοῦ Χριστοῦ πολι-
τεῖαν προέδειξεν. Ἄπ' ἐλάθησαν γὰρ Ἰουδαῖοι διὰ τὸ
ταῖς συνεχέσιν ἀπειθεῖν προτροπαῖς· ἐκλήθη δὲ τὰ
ἔθνη τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης παυσάμενα. Μέλλων
δὲ ὁράσεις κατ' Αἰγύπτου, καὶ Δαμασκοῦ, καὶ Βαβυ-
λώως εἰπεῖν, καὶ πλείστον ἄλλων μεμνηθῆσαι, ταῦτα
μὲν ἐν δευτέρῳ πάντα ποιεῖται. Ἐκ δὲ τῶν ἀφιερ-
ωμένων Θεῷ τὴν ἀρχὴν ἐποίησατο, κατὰ τὸ εἰρη-
μικόν· « Ἀπὸ τῶν ἁγίων μου ἀρξασθε. » Καὶ,
« Δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται. » Καὶ, « Οἷς τὸ
πολὺ δέδοται, τὸ πολὺ ἀπαιτηθήσονται. » Πλείστας
γὰρ ἐκ Θεοῦ λαβόντες εὐεργεσίας, ἀνάξιοι τούτων
ἐγένοντο. Καὶ σφοδρῶς ἐπιφέρεται ἀρχουσί τε καὶ
ἐπομείνοις, παραστήματι θεῷ παντὸς κινδύνου καὶ
θεοῦ ὑπεροπῶν. Μία μὲν οὖν ἢ βίβλος. Εἴρηται δὲ

ut quoties ad veritatis indagacionem nostræ non
sufficiunt meditationes, divina sciamus ad judi-
candum opus esse gratia. Hac explicandi via ju-
cedunt Josephus et Daniel. Ad hæc assidua medi-
tandi diligentia divina oracula mentibus nostris
imprimuntur, et venerabiliora redduntur. Decet
enim perpetuo vitæ cursu non cognitionis modo,
sed actionis studio nos exerceri: non secus ac
Moses ¹⁷, qui quadraginta annos in Ægyptiorum
disciplinis versatus, simulato gregis pascendi stu-
dio, in solitudines secessit, in quibus rerum com-
templationi vacaret, unde ad hominum curam
advocatur invitus, ne tum quidem tamen soli ac-
tioni deditus, sed sæpe ad contemplationem rever-
sus, eoque potissimum tempore, quo ad vituli
confectionem animum adjecerant Israelitæ ¹⁸.
Talis fuit et Elias, qui solitudine delecta-
tus hominum turbas solebat effugere ¹⁹. Ergo si
sanctis viris labore comparatur veritatis posses-
sio, sique non nisi post infinitas solitudinum
peragrationes, Deo dignus est habitus Elias ²⁰: qui
justum putabitur, sine sudore et pulvere, illotis-
que pedibus, ad præstantiora aggredi? Decet vero
communibus, et idoneis rationibus eos retineri
qui scriptis de Deo incumbunt; cum mortales hu-
mano more alloquatur Scriptura. ²¹ Itaque si ira-
tum, si dolentem, sique poenitentem dicat Deum,
orationis sensus is est inquirendus, qui rectæ et
legitimæ de Deo notioni non adversetur. Verum
quia de futuris existunt prophetiæ, temporum se-
ries ab ipsis regibus prænotatur: quoniam penes
eos tum rerum Judaicarum status versabatur,
erantque ea quæ nondum venerant in mentem,
longo postea tempore eventura: ut quam longo
ante prædictæ sint tempore, quam impletæ, intel-
ligatur. Ad hæc, quoniam, Cum abundavit infirmi-
tas, superabundavit et virtus. Fere enim multi
inter se tempore concurrunt. Vixit Oseas tempo-
ribus Ozis, et Jeroboam; Michæas, Joab et Achaz,
Sophonias, Jozis, filii Amos. Proponuntur vero
nobis Ozias, Joatham, Achaz, et Ezechias reges,
doceturque non unius regis temporibus, sed qua-
tuor, ea prophetæ visa esse, quæ adversus Ju-
dæam et Jerusalem vaticinatur. Reperias autem ip-
sum per regna singula Judæos insectantem, et quæ
illis postea eventura essent ad usque librum ul-
timum ita prædicentem, ut facile appareat univer-
sum esse argumentum, sicut ipse ait, *Adversus
Judæam et Jerusalem visionem*; quæ sit ei, tan-
quam in speculo, a Spiritu sancto demonstrata.
Judæam autem hic, Judæorum gentem aut regi-
onem, intelligit; *Jerusalem* vero urbem ipsam,
aut cultum qui in ipsa ex legis instituto tunc
vigeat: quorum excidium, recentisque per Chri-

¹⁷ Act. vii, 22. ¹⁸ Exod xxxii, 1 seqq. ¹⁹ III Reg. xvii, 1 seqq. ²⁰ III Reg. xix, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

• Ἰσ. γρ. ἐννοίας. ἴ γρ. ἐκείνους. • γρ. Ἰωάθαμ.

stum regni institutionem prædixit. Abacti namque A
ideo sunt Judæi, quod crebro ad frugem provocati, monitis non paruerunt: vocatæ autem gentes, quod ab idolorum errore cessarunt. Visiones autem contra Ægyptium, contra Damascum, contra Babylonem narrare, plurimarumque aliarum rerum meminisse cum statuisset, e secundo loco expedit omnia sumpto ab iis, qui Deo consecrati sunt initio; juxta illud: « A sanctis meis incipite ²¹. » Et: « Potentes potenter arguentur ²². » Item: « Quibus multum datum est, multum exigetur ab eis ²³. » Cum enim multa in illos Deus contulisset beneficia, illis sese indignos præstitere. Insurgit autem vehementer in duces, et subditos, fiducia in Deum adversus omne periculum, et 5 meium fretus. Unicus porro quidem liber est; sed singillatim multa, variisque et magnis locorum, temporumque distincta intervallis, recenset: nec facile est cum verbis tempora componere, rebusque alio atque alio rege gestis, statum urbis assignare. In summam tamen si dictorum regum tempora colligas, quinquaginta consurgunt anni; quos prophetae complexa est oratio. Feruntur vero cum, divino agente impetu, ad populum concionaretur propheta, ei adfuisse aliqui (hos a commentariis vocant) qui verba ejus in templo portisque civitatis, ubi propter ingredienti turbas sermonem habebant, notis exciperent; quæ postea, cessante propheta, in unum colligebant.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 4. Visio, quam vidit Isaias filius Amos, quam vidit contra Judæam, et contra Jerusalem, in regno Ozæ, et Joatham, et Achaz, et Ezechias; qui regnarunt in Judæa.

Sensuum omnium ad veritatis indagacionem certissimus est visus. Neque enim similiter auditus, et visus, quæ jucunda aut formidabilia sunt, percipiunt. Unde fit, ut rerum verarum contemplatio, propter evidentem earum fidem, visio nominetur. Ob id et videns propheta, et quæ ante sunt, prospiciens, dicebatur; sicut Amos, et Samuel: tum quod futurarum rerum notitiam haberet; tum quod divinæ voluntatis nutum contempleretur. Est verostrarum partium ut ad videndam nos ipsi purgemus: Dei autem, ut ad rerum ineffabilium revelationem mentem nostram illustret. Quod autem Visionis vocabulum initio posuit, libri argumentum indicavit. Neque enim quam audiendo excepit, sed quam menti impressam habet, sententiam denuntiat. Est ergo ad eorum explicationem, quæ videntur, opus oratione: istaque tum Deus 6 informat, cum eorum, qui digni sunt, mentem attingit. Paternam vero prophetiam indicans, et patrem suum addit. Dupliciter item Videndi verbum sumitur partim quidem, ut Visionis notetur communio: partim autem, ut speciei statuatur differentia. Præterea sermonem facit visibilem, juxta quod in Exodo scribitur; « Cunctus autem populus videbat voces ²⁴. » Cæterum, prophetarum alii quidem Visionis, alii autem Verbi vocabulum suarum vaticinationum exordiis præfixere. Visionem quidem Abdias; Verbum

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

α'. "Ορασις, ἣν εἶδεν Ἰσαίας υἱὸς Ἀμώς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ, ἐν βασιλείᾳ Ὁζίου, καὶ Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας.

Ἀκριβεστέρα τῶν αἰσθήσεων δρασις πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν. Οὐχ ὁμοίως γὰρ ἀκοῆ τε καὶ δρασις, φοβερῶν, ἢ τῶν ἡδέων ἀντιλαμβάνονται. Δι' οὗπερ τῶν ἀληθῶν ἡ θεωρία, διὰ τὸ ἐναργές καὶ ἀναμφίβολον, δρασις προσηγόρευται. Δι' ὃ καὶ ὁρῶν ὁ προφήτης ἐλέγετο, καὶ ἔμπροσθεν βλέπων, ὡς Ἀμώς τε καὶ Σαμουὴλ· τὸ μὲν, ὡς τὸ μέλλον ὁρῶν· τὸ δὲ, ὡς θεωρητικὸς τοῦ θεοῦ βουλήματος. Ἔστι δὲ ἡμέτερον μὲν, τὸ πρὸς τὸ βλέπειν καθαιρεῖσθαι· Θεοῦ δὲ, καταυγᾶσαι τὸν νοῦν τῶν ἀπορρήτων πρὸς ἀποκάλυψιν. Ὁρασιν δὲ προτάξας, λόγων ἐπαγγελίαν ἐπήγαγεν. Οὐ γὰρ δι' ἀκοῆς ἐδέξατο, τῷ δὲ νῦν τυπωθεῖσαν ἐξαγγέλλει διάνοιαν. Λόγων μὲν οὖν χρεῖα τῶν ἐωραμένων πρὸς δῆλωσιν. Ταῦτα δὲ Θεὸς ἐντυποῖ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν ἀξίων ἀπτόμενος. Πατρικὴν δὲ τὴν προφητείαν δεικνύς, καὶ τὸν πατέρα προσέθηκεν. Διττὸν δὲ τὸ εἶδεν· τὸ μὲν, ἵνα δείξῃ τὸ κοινὸν τῆς ὁράσεως· τὸ δὲ, τοῦ ἰδιοῦ παραπταϊκόν. Λόγους δὲ δεῖκνυσιν ὁρατοῦς, κατὰ τὸ ἐν Ἐξόδῳ· « Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνήν. » Τῶν δὲ ἄλλων προφητῶν, οἱ μὲν δρασιν, οἱ δὲ λόγον τῆς προφητείας προέταξαν. Ὁρασιν μὲν, Ἀβδίου, Ναούμ ὁ, Ἀβδακούμ· Λόγον δὲ, Ὡσή, Ἀμώς, Μιχαίας, Ἰωνᾶς, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας. Ὁ Μαλαχίας δὲ, « Λῆμμα λόγου Κυρίου, » φησί. Καὶ ὁ Ναούμ, « Λῆμμα Νινευῆ. » Καὶ Ἀβδακούμ, « Τὸ λῆμμα ὃ εἶδεν Ἀβδακούμ. » δηλοῦντες, ὅτι οὐκ ἄφ' ἑαυτῶν ἔχουσι τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, ὡς

²¹ Ezech. ix, 6. ²² Sap. vi, 7. ²³ Luc. xii, 48. ²⁴ Exod. xx, 18.

VARIE LECTIONES.

ἢ ἄφ. Ναούμ, Ἀβδακούμ.

τὸ λήμμα ἴσον εἶναι τὸ ἰ δόμα παρὰ Θεοῦ· τὸ δὲ, A
 « Ἐν χειρὶ Ἀγγαίου, » ταυτὸν τῷ λήμματι δύνα-
 ται. » Ὁ μὲν οὖν Ἦσαίας προτάξας τὴν δρασίαν,
 τοὺς λόγους ἐπήνεγκεν· ὁ δὲ Ἀμώς λόγους προ-
 τάξας, τὸ, « Οὓς ἴδεν ἐπήγαγεν » καὶ οἱ μὲν χρό-
 νους ὀρίζουσιν, οἱ δὲ ἀχρόνως συνέγραψαν. Καὶ οἱ
 μὲν τοῦ γένους βασιλέας προέγραψαν· οἱ δὲ τῶν
 Βαρθάρων Ἰσως, διὰ τὸ τότε κρατεῖν ὡς ἐπισημο-
 τέρους ἀρχοντας. Καὶ τοὺς ἑαυτῶν πατέρας οἱ μὲν
 ἐνέθησαν, οἱ δὲ παρέλιπον. Καὶ τάχα φασιν, οἱ μὲν
 ἐξ ἐπισήμων πατέρων, διὰ τὸ εὐπαράδεκτον (πι-
 στώτεροι γὰρ οἱ γνωριμώτεροι)· οἱ δὲ τῶν ἀσημο-
 ναυτοῦ Ἦσαίου τὸν πατέρα τυγχάνειν· ἐκεῖνος γὰρ
 Ἀμώς ψιλῶς λέγεται, καὶ ἐρμηνεύεται λόγος σκλη-
 ρός. Ὁ δὲ τοῦ Ἦσαίου δασύνεται, καὶ σημαίνει B
 τελέωσιν, καὶ δύναμιν, καὶ ἰσχύν. Ὀζίας δὲ ὁ αὐτός
 καὶ Ἀζαρίας ἐλέγετο. Ἐν μὲν γὰρ τῇ δευτέρᾳ τῶν
 Παραλειπομένων, Ὀζίας εἴρηται· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ
 τῶν Βασιλειῶν, Ἀζαρίας, καὶ πατὴρ τοῦ αὐτοῦ καὶ
 μητρός. Ἡ μὲν γὰρ μήτηρ Χανὰ· ὁ δὲ πατήρ Ἀμα-
 σίας. Καὶ χρόνος τῆς βασιλείας ὁ αὐτός, πεντή-
 κοντα δύο ἔτη. Ἐπὶ Ὀζίου δὲ τοῦ καὶ Ἀζαρίου
 ἐπροφήτευσεν Ἦσαίας, Ὡση, Ἀμώς. Ἀλλ' ἐπειδὴ,
 ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὡση, μήποτε πρῶτος
 ἤρξατο προφητεύειν; καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀμώς, πρὸ δύο
 ἔτων τοῦ σεισμοῦ, μήποτε πρὸ τῆς Ὁράσεως
 Ἦσαίου, ἐν ἧ φησιν, Ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον;
 Ozias nominatur²¹; et Reguin secundo, Azarias²²; cuius idem uterque parens. Est enim mater Cha-
 na; pater vero Amasias. Sunt et regni tempora
 7 vaticinati sunt Isaias, Oseas et Amos. Annon vero quia principium verbi Domini ad Oseam, in
 Osea legimus, primus et ipse vaticinari cœpit?
 se scribit Amos; annon et ante Isaiæ visionem, qua elevatum superliminare dicit, prophetare
 aggressus videatur?

β'. Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος C
 ἐλάλησεν.

Καταπλήττει τοὺς ἀκούοντας, ὡς καὶ τῶν ἀναι-
 σθήτων αἰσθανομένων Θεοῦ λόγων, οὓς αὐτοὶ λογικοὶ
 ὄντες ἀπίσαντο. Ἰσως δὲ οὐ λόγων ἀκροατὰς ἀξιο-
 πιστους ζητῶν, μέλλων^k δὲ δικαστὰς, ἐφ' ὧν
 ἤμελλε κατηγορεῖν τοῦ λαοῦ, τὰς ἐν οὐρανῷ δυνά-
 μεις, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ἤκα^l συγκαλεῖ τὰ ἔθνη
 προαινιτιζόμενος, ἄπερ ἀντ' Ἰουδαίων^m τῶν ἀγνω-
 μόνων κέκληκεν ὁ Θεός, οἱ καὶ τῆς ἐκεῖνων ἀγνω-
 μουσύνης καταδικάζουσιν. Ἦγουν ἐπειδὴ μετὰ μα-
 κρὸς ἤμελλε γενέσθαι τὰ θεοπικρῶτα χρόνια, I
 καὶ πρὸς τὴν ἐκκλασιν οὐδεις ἂν τῶν ἀκουόντων
 διετέλεσε ζῶν, τὰς θείας δυνάμεις, καὶ τὰ διαιω-
 ζοντα μέρη τοῦ κόσμου καλεῖ καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐκ-
 θεσομένων ἐς ὑστερον μαρτυρίαν. Μήποτε δὲ, ὡς D
 τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους μηκέτι φωνῆς ἀξίου θείας
 ὑπάρχοντος, τῶν ἔθνῶν ἐπικαλεῖται τοὺς οὐράνιον
 ἔχοντας φρόνημα, καὶ τοὺς γεωδεστέρους; Διὸ τοῖς
 μὲν πρώτοις, ὡς συνετοῖς, τὸ ἀκούειν ἀπένειμεν·
 τοῖς δὲ δευτέροις, τὸ ἐνωτίζεσθαι. Σωματικώτε-

vero, Oseas, Amos, Michæas, Jonas, Sophonias,
 Aggæus, Zacharias. Malachias autem : « Assum-
 ptio verbi Domini, » ait. Et Naum, « Assumptio
 Ninivæ. » Et Habacum : « Assumptio, quam vi-
 dit Habacum ; » ut se non a seipsis vaticinandi
 potestatem habere docerent ; idemque *assumptio-
 nis* verbo, ac Dei dono significari. At illud, « In
 manu Aggæi, » non diversum habet ab Assum-
 ptione intellectum. *Isaias* ergo, *Visionis* præfixo
 nomine, verba subjunxit ; Amos vero, verbis præ-
 missis, quæ vidit, intulit. At inter eos, qui tem-
 pora definiunt (sunt enim et qui neglecta eorum
 ratione scripserunt) alii quidem gentis, alii autem
 Barbarorum reges scriptioni suæ præfixerunt ; ea
 fortasse ducti ratione, quod rebus potirentur, es-
 setque eorum illustrius imperium. Non desunt
 etiam, qui patres suos addiderint ; quos alii præ-
 termiserunt. Nec est a vero forsitan quod aiunt,
 alienum, eos, qui celebriores essent, quo fidem
 magis facerent, a filiis esse nominatos ; cum iis
 facilius credamus, quos præstantiores putamus ;
 qui autem obscuri haberentur, silentio prætermis-
 sos. Ferunt autem *Isaiæ* patrem non ex XII pro-
 phetis esse aliquem. Illum enim Amos tenuit ef-
 ferri, sermonemque durum significare ; *Isaiæ* au-
 tem parentem aspirari, perfectionemque et virtu-
 tem, et robur innuere. Idem vero ipse *Ozias* et
Azarias dicebatur. Nam Paralipomenon altero,
 eadem, anni LII. Sub *Ozia* autem, et qui *Azarias*

VERS. 2. Audi, cælum, et auribus percipe, terra :
 quoniam Dominus locutus est.

Perterret auditores, tanquam ea, quæ sensu ca-
 rent, Dei voces audiant ; quas, qui ratione præditi
 sunt, repulerunt. Forsan autem non orationis au-
 ditores fide dignos, sed eorum iudices potius, quos
 erat populum accensurus, postulans. quæ in
 cælo, quæque in terra sunt, virtutes statim appel-
 lat ; gentes obscure significando, quæ a Deo in in-
 gratorum Judæorum locum vocatæ, illorum pervi-
 caciæ condemnant. Vel certe, quia longis pos-
 tea temporibus quæ vaticinabatur futura erant,
 suumque sortitura exitum (cum eorum, qui tunc
 audierant, nullus esset superstes futurus) divinas
 virtutes, sempiternasque mundi partes, in eorum
 etiam, quæ postea essent eventura, testimonium
 vocat. Fortasse vero, tanquam Judæorum gens
 Dei voce digna amplius non sit, eos, qui ex genti-
 bus cælestes aliquid saperent, et qui *terrena* avidius
 amplecterentur, inclamat : ideoque prioribus qui-
 dem, tanquam prudentibus, *audiendi* verbum ; al-

²¹ ff Paral. xxvi, 4 seqq. ²² IV Reg. xiv, 21.

VARIÆ LECTIONES.

^l γρ τῷ. ⁱ γρ. ἐπροφήτευσαν. ^k γρ. μέλλον. ^l Ἰσ. λε/π. αὐτίκα. ^m γρ. ἀντ' Ἰουδ.

teris autem, *auribus percipiendi*, attribuit. Est enim *auribus percipere* crassius. Vel certe quoniam inter Judæos erant sublimes aliqui, veluti prophætae, **S** et similes, quamvis pauci; reliqui autem *terrenis* et humilibus rebus addicti: sic utrosque appellavit. Fortassis autem eos in testimonium vocat, quorum temporibus lex data est; ut illis præsentibus ejus arguatur violatio. Sic enim ait: «Congregate ad me tribunos vestros, et seniores vestros, et judices, atque doctores, ut loquar in aures ipsorum, et tester adversus eos cælum et terram ²⁶.» Eo sine et Moses ipsos, tanquam testes, advocat: «Audi, cælum, et loquar; audiat terra verba oris mei ²⁷.» At illa ut procul dubio eventura significaret, subjungit: *Quia locutus est Dominus*. «Dixit enim Deus, et facta sunt ²⁸.» Quem a Imodium igitur Israelitici populi tum fuit manifestissima assumptio, cum pro eo in Ægyptiorum exterorumque hostium perniciem, cuncta moverentur, quæ Deus creavit, sic et eorum rejectionem omnibus apertam esse voluit. Præterea, quoniam, despecta lege, creaturæ servierant potius quam Creatori ²⁹, militiam cæli, et quæ materia constant, idola adorantes ³⁰; eorum circa hæc impietatem mira prudentia per invocationem subinnuit. Ob id et prophetam quemdam sic alloquitur Dominus: «Surge, et contende iudicio adversus montes, et audiant colles vocem tuam. Audiant montes iudicium Domini, et valles fundamenta terræ; quoniam iudicium est Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur ³¹.» Non enim ad montes et colles, sed ad impietatem, quæ in montibus et collibus patrat, iudicium refertur. Ad hæc memoriæ aculeum ipsis præbuit. *Cælum* enim et *terra* perpetuo, si spectentur, beneficiorum acceptorum oblivionem ab intuentium animis excutiunt. Ad omnes igitur *audiendi* verbum referri putandum est, cum de hominibus sermo habeatur, quos *filiorum* appellatione dignatur. Deinde, quoniam omnis homo anima constat, et corpore, quæ *cæli terræque* participia, cognitionem habent cum utroque; per ea, quæ maxime illi usitata sunt et propria, peccatum

9 *Filios genui, et exaltavi: ipsi autem me spreverunt.* [VERS. 3.] *Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.*

Verbo, qui Deus est, congrua videtur oratio, cum de ratione præditis animalibus dicit: *Filios genui, et exaltavi. Genuit* vero utralibet spectes ratione: sive quod, cum nihil antea essent, eos primum creavit: sive quod virtutis et doctrinæ studio meliores effecit: qua etiam ratione *exaltavi* verbum hic usurpat. Eadem vero et Paulus eos parturit ³², in quibus Christum oportet informari. Legem enim ipsis dedit, prophetasque misit. Vel *exal-*

²⁶ Deut. xxxi, 28. ²⁷ Deut. xxxii, 1. ²⁸ Psal. xxxii, 9. ²⁹ Rom. i, 25. ³⁰ IV Reg. xvii, 16; Jerem. ii, 27. ³¹ Mich. vi, 1, 2. ³² Galat. iv, 19.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. ἤγουν. • Ισ. λειπ. οὖν, ἦ, δέ. P Θ. Σ. ἐξέθρεψα. Q A. Θ. μου.

ρον γὰρ τὸ δι' ὧτων ἀκούειν. Ἡ γοῦν ^a ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ἦσαν τινες ὑψηλοί, οἷον προφηταί, καὶ τοιοῦτοί τινες, εἰ καὶ σπάνιοι· τὸ δὲ λοιπὸν ἅπαν γεώδες καὶ ταπεινὸν, ἀμφοτέρους ἐκάλεσεν. Τάχα δὲ καλεῖ μάρτυρας, ἐφ' ὧν ἡ τοῦ νόμου δόσις ἐγένετο, τὴν παρανομίαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν διελέγξαι βουλόμενος. «Ἐκκλησιάσατε γὰρ, φησί, πρὸς με τοὺς φυλάρχους ὑμῶν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ὑμῶν, τοὺς κριτὰς, καὶ τοὺς γραμματοεισαγωγεῖς, ἵνα λαλήσω εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ διαμαρτυρωμαι αὐτοῖς τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.» Διδ καὶ Μωϋσῆς ἐπικαλεῖται τούτους ὡς μάρτυρας· «Πρόσεχε, οὐρανὸν, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκούετω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου.» Τὸ δὲ πάντως ἐκδήσεσθαι ταῦτα δηλῶν, ἐπήνεγκεν· «Ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.» Ἐπεὶ γὰρ, φησὶν, Θεὸς ἔφη, καὶ γίνεται. «Ὡς τοίνυν ἐπισημοτάτη γέγονεν ἡ πρόσληψις τῶν ἐν Ἰσραὴλ, πάσης κατ' Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἄλλων πολεμίων κινήσεως τῆς κτίσεως· οὕτω καὶ τὴν ἀποβολὴν πᾶσιν ἐθέλει γνωρίζεσθαι. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ παριδόντες τὸν νόμον ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, στρατίαν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐξ ὕλης προσκυνήσαντες εἰδῶλα, οἰκονομικώτατα τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν ἀσέβειαν ὑπαινίττεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως. Διδ καὶ πρὸς ἕνα φησὶ τῶν προφητῶν ὁ Θεός· «Ἀνάστηθι, καὶ κριθῆτι πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἀκουσάτωσαν οἱ βουνοὶ φωνῆς σου. Ἀκούσατε, οἱ βουνοὶ, τὴν κρίσιν τοῦ Κυρίου, καὶ φάραγγες, θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ διελεγχθήσεται.» Οὐ γὰρ πρὸς ὄρη καὶ βουνοὺς ἡ κρίσις, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν ἀσέβειαν τὴν ἐν ὄρει καὶ βουνοῖς. Πρὸς δὲ τούτους κέντρον μνήμης παρέσχεν αὐτοῖς. *Οὐρανὸς* γὰρ καὶ *γῆ* διὰ παντὸς θεωρούμενα τὴν τῶν ὀρώτων λήθην ἐξέκρουεν, ἐφ' ὧν αὐτοὺς ἐποίησαντο. Ἐπὶ πάντων ἀκούειν λεκτέον ^o. πρὸς ἀνθρώπους γὰρ ὁ λόγος, οὗς ἐκάλεσεν υἱούς. Καὶ ἐπεὶ πᾶς ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς οὐρανίας καὶ σώματος γῆτινου συνέστηκε, καὶ συγγένειαν ἔχει πρὸς οὐρανὸν τε καὶ γῆν, ἐπὶ τῶν οικειωτάτων αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἐλέγχει.

Υἱούς P ἐγέννησα καὶ ὑψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. [Γ'.] Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με ^q οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός μου οὐ συνῆκεν.

Τῷ Θεῷ Λόγῳ πρέπει ἂν τὸ περὶ ψυχῶν εἰπεῖν λογικῶν, Υἱούς ἐγέννησα, καὶ ὑψωσα. Ἐγέννησε δὲ κατ' ἀμφοτέρα· τοῦτο μὲν, ἐκ τοῦ μηδντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόν· τοῦτο δὲ, κατ' ἀρετὴν καὶ δόγματα σπουδάσας ἀποδείξαι βελτίονας· καθὼς καὶ τὸ ὑψωσα λέγεται. Οὕτω καὶ Παῦλος ὠδίνει τοὺς ἐν οἷς δεῖ μορφωθῆναι Χριστόν. Νόμον γὰρ αὐτοῖς παρέσχε, καὶ προφῆτας ἀπέστειλεν. Ἡ τὸ ὑψωσα, διὰ τὸ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς μετὰ δόξης ΑΙ-

γύπτου, και τσαῦτα κατὰ τῶν λυπούντων ἐπιτελέσαι παράδοξά. Καὶ πατρικὴν δὲ πρόνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν ἐπεδείξατο ὁ οὐρανός, ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ διδοῦς. Υἱοὺς οὖν αὐτοῦ, καὶ ὡς κτίσματα καλεῖ νοερά, καὶ ὡς πλειονοῦς παρὰ τοὺς ἄλλοις τυχόντας κηδεμονίας, ὅτε ἐγενήθη ἡ Μερὶς Κυρίου λαοῦ αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτῶν Ἰσραήλ. Ἐπίπερ αὐτοῦ καὶ τῆς προσηγορίας ταύτης ἠξίωσεν, εἰ καὶ ἀνάξιοι ταύτης ἐγένοντο. Δὲ καὶ τὴν υἱῶν προσηγορίαν ἔσχον εἰκονικῆν. Ἡ γὰρ ἀληθὴς υἱοθεσία ἐκείνων ἐστίν, ἡ οὖν ἔδωκεν ἐξουσίαν υἱοῖ; Θεοῦ γενέσθαι, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγενήθησαν ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν πρωτότοκος Ἰσραήλ, ἀλλ' οὐ μονογενὴς εἴρηται ἡ μὴ τοῖνον Ἰουδαίῳ φρονεῖτωσαν ἀκούοντες, Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραήλ ἐπεὶ καὶ Κάιν πρωτότοκος ὦν κατηράθη, θαυμασθέντος τοῦ Ἄβελ. Καὶ Ἰσμαὴλ πρωτότοκος, ἀλλ' οὐ κληρονόμος ἡ καὶ Ἡσαὺ πρωτότοκος, ἀλλ' ἐμισθῆθη. Ἐπὶ τὸν Ἰακώβ γὰρ ἠγάπησα, φησὶν, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμίσησα. Καὶ Ῥουβὴν πρωτότοκος, ἀλλ' ἀπεδῆθη, εἰς τὴν περὶ Χριστοῦ ἐπαγγελίαν, Ἰούδα προτιμηθέντος. Θεὸς μὲν οὖν, τὸ ἐπ' αὐτῷ, καὶ γεννητὸς καὶ υἱοῦ, καὶ δίδωσι τοῖς ἀξίοις εἶπεν, ἡ Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οἳ δὲ ἐξ Ἰσραήλ ἠθέτησαν αὐτὸν, οὐ φοβηθέντες ὡς Θεὸν, οὐκ ὡς πατέρα τιμήσαντες. Τὸ γὰρ σέβας τοῖς εἰδώλοις ἀπενειμαν, λέγοντες ἡ τῷ ξύλῳ ἡ Θεὸς μου εἰ σύ καὶ τῷ λίθῳ ἡ Σὺ με ἐγέννησας, τὸν διάβολον ἐπιγεγραμμένοι πατέρα. Ὁ γὰρ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, φησὶν, ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται. Καὶ τοῖς πονηρουμένοις φησὶν ἡ Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ. Ταῦτα δὲ καὶ προφητικῶς τῷ Σωτῆρι λέγειν ἀρμόζει, μήτε προσδεξαμένων, καὶ σταυρῷ τετιμηκότων αὐτὸν τῶν ἐξ Ἰσραήλ, μόνους αὐτοῖς ἐξ ἀπάντων ἐπιδομήσαντα τῶν ἔθνῶν. Διόπερ φησὶν ἡ Ἰσραήλ με οὐκ ἔγνω. Καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκεν. Οὐ γὰρ συνῆκεν, οἷος ἄρα αὐτὸς ἦν, ὁ καὶ τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἀνθρωπεῖ σχήματι διαφόρως ἐωραμένος. Τοιγαροῦν φησὶν ἡ Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ ἰδὲν, καὶ ἐχάρη. Καὶ ἡ Ἰερουσαλήμ, ἡ Ἰερουσαλήμ, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησατε ἡ Περὶ παντὸς μὲν οὖν ἀνθρώπου, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ τὴν λογικὴν ἀπολαυετότος ἀξίαν εἴρηται καὶ ἡ Ὅς ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνῆκεν, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσιν τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοιωθῆ αὐτοῖς ἡ Ἰουδαίῳ δὲ, τσαῦτης τιμῆς ἀπολαύσαντες, μὴ μόνων λογικῶν γενόμενοι, ἀλλὰ καὶ Θεοῦ χρηματίσαι ἡ λαός, οὗτοι δὲ, φησὶν, ἀλόγων κτηνῶν πεφύγασιν ἀλογώτεροι, μήτε κατὰ βοῦν, τὸν δεσπότην γινώσκοντες. Φυσικὴ γὰρ τοῦτον φαντασία γινώσκει. Μήτε κατὰ ὄνον, τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ.

A tavi dixit, quod non sine gloria de Ægypto eduxit, et adversus hostes eorum mirabilia opera patravit. Et paternam eis etiam providentiam patefecit, cum panem de caelo, et mensam in deserto largitus est. Filios igitur, et velut intelligentes creaturas, ipsos vocat, quæque plus aliis benevolentia sortita sunt; cum facta est portio Domini populus ejus Jacob; funiculus hereditatis ejus Israël. Quare indignos licet, eo nomine vocandos censuit; et hanc inde filiorum imaginariam habuerunt appellationem. Vera enim eorum est adoptio: Quibus dedit testamentum filios Dei fieri; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate vini, sed ex Deo nati sunt. Quæque, qui discretionis causa, primogenitus Israel, non autem unigenitus, vocatus est. Non igitur superbiunt Judæi, cum iudæus: Filius primogenitus meus Israel, audiunt; cum sit et Cain primogenitus: sed maledictus; Abel autem honore affectus; et Ismael primogenitus; sed non hæres; et Esau quoque primogenitus, sed odio habitus. Jacob enim, ait, dilexi: Esau autem odio habui. Ruben etiam primogenitus; sed reiectus, et promissionem Christi Judas honoratus. Deus igitur gignit et exaltat pro suæ potestatis arbitrio, dignisque largitur, ut dicant: Pater noster, qui es in caelis. At ipsum a se repulerunt Israëlita, nec tanquam Deum reveriti, nec Iudæi tanquam patrem honore prosecuti. Idola enim ita religiose coluerunt, ligno ut dicerent: Deus meus es tu: et lapidi: Tu me genuisti; patrem sibi diabolum ascribentes. Qui enim facit peccatum, ait, ex diabolo est. Et sceleratos his verbis alloquitur Christus: Vos ex patre vestro diabolo estis. Hæc enim prophætae Salvatorem dicere non est incongruum, quem israelis posteri non admiserunt, sed cruce multarunt, cum apud eos solos ex omni populorum numero diversaretur. Ait ergo: Israel me non cognovit, et populus me non intellexit. Non enim certe qualis ipse esset, qui se majoribus ipsorum humana forma conspiciendum multifariam præbuisset, intellexerunt. Itaque ait: Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum; et vidit, et gavisus est. Et: Jerusalem, Jerusalem, quoties ego volui congregare filios tuos, et noluiti. De quolibet ergo homine, qui cælestem illam Dei imaginem, rationisque dignitatem amiserit: Quique, in honore cum esset, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis, dici putandum est. Judæi autem tanti honoris, nedum solius rationis, participes effecti, Deique populus appellati, magis tamen, quam bruta ipsa, a ratione alieni, ne dominum quidem suum, bovis in

²² Psal. lxxvii, 24. ²³ Dent. xxxii, 9. ²⁴ Joan. i, 12-13. ²⁵ Exod. iv, 22. ²⁶ Gen. iv, 1 seqq. ²⁷ Gen. xvi, 1 seqq. ²⁸ Galat. iv, 22-30. ²⁹ Gen. xxv, 25. ³⁰ Rom. ix, 13. ³¹ Gen. xlix, 3, 10. ³² Matth. vi, 9. ³³ Jerem. ii, 27. ³⁴ I Joan. iii, 8. ³⁵ Joan. viii, 44. ³⁶ ibid. 56. ³⁷ Matth. xliii, 37. ³⁸ Psal. xlvi, 13.

VARIAE LECTIONES.

ἡ χρ. χρηματίσας, ἡ, χρηματίσαντες.

morem (agnoscit enim ipsum naturali quadam imaginatione) vel sicut solet domini præsepe asinus, cognoverunt. Elsi enim dominum asinus non agnoscit, assuetudine tamen ad præsepe locum fertur; et præsepe ipsum, ventre magistro, novit discernere. Itaque, tanquam nihil hæc affinitatis inter se habeant animalia, in Deuteronomio⁸⁰, junctis asino et bove arare defensum legimus: id est, eam animi partem, quæ labore et strenuitate gaudet, cum ea, quæ voluptatibus, copulare. Non enim de bobus cura Deo est⁸¹. Alicubi tamen contra copulari videas. Scribitur enim: « Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus ambulant⁸²: » id est, qui doctrinæ verbo **II** in anima laboris studium excitat, et ejus cohibet voluptatum libidines. Pars enim appetens, cum peccatorum pondere onusta est, vectario asino non multum dissimilis videatur. *Me* igitur, ait, non cognovit, beneficiorum auctorem, rerumque omnium opificem. Quanta ergo inter asinum et bovem differentia, tanta inter Israel, qui Deum videt, reliquumque communi nomine vocatum populum, dissimilitudo.

VERS. 4-6. *Væ, gens peccatrix, popule plene peccatis, semen nequam, filii iniqui, etc.*

Gentis populique nomen conjunctum sæpe usurpatur. Hinc illud: « In multa gente dignitas regis, et in paucitate populi attritio principis⁸³. » Et illud: « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania⁸⁴? » At hic, ab eo, quod *gens* erat peccatrix, exordium ducentes, eos in scelere progressus fecerunt; ut *populus iniquitatum plenus* evaserint: quique *semen nequam* ante fuerunt, *filii iniqui* jam facti sint. Solent enim virtutum et vitiorum incrementa a minoribus incipere. Congruè autem post *seminis* verbum, sequitur *filius*; idque habita ad animum ratione. Est enim doctrinæ *semen* disciplinarum fundamentum: *filius* autem, quisquis docti similis efficitur, sive virtutis, sive peccati studio. Sed ille quidem regni, hic vero gehennæ *filius* appellatur. In *Judæos* autem, tanquam qui reliquis gentibus essent deteriores, contumeliose **II** invehitur. Non enim eos adoptio, non gloriæ sublimitas, non verberum denique varietas, quibus in eos uti solet, quos *filiorum* loco habet, meliores reddiderunt. Quoniam vero corporalem generis splendorem, tanquam qui de Abraham semine essent, jactabant; *semen nequam, filiosque iniquos*, ut et principes Sodomorum, populumque Gomorrhæ vocat; ut animi *instituto* et *vita*, nobilitatem, et contra, parari doceat. Hi quidem patriarchas, claros procul dubio majores habuerunt; sed malis deinceps orti patribus, non equidem natura, sed studiorum imitatione, iniqui evaserunt. Neque vero lenis est accusatio, quod universam *gentem peccatricem*, tanquam nullus in ea recte agendi studio teneatur, appellat. Per *populum* deinde *plenum pecca-*

A 'Ο γὰρ *δρος* κὰν τὸν *θεσπότην* οὐκ οἶδεν, ἀλλ' οὖν εἰς τὸν τόπον τῆς *φάτνης* ἀπὸ συνθηκῆς ἐπειγεται. Τὴν *φάτνην* γὰρ γνωρίζει διὰ τὸ λαίμαργον. Διόπερ, ὡς ἀνοικεῖως ἐχόντων πρὸς ἄλληλα τῶν ζώων, ἐν δευτερονομίῳ μὴ ἀροτριῶν ἐν μόσχῳ καὶ ἀνθρώπῳ⁸⁵ παρακελεύεται· τουτέστι, τὸ ἐνεργὸν τῆς ψυχῆς καὶ φιλόπονον, τῷ φιληδόνῳ καὶ παθητικῷ μὴ συζεύξῃ⁸⁶. Οὐ γὰρ περὶ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ. Ἀλλαγῷ δὲ πάλιν συνέζευκται. Μακάριος γὰρ ὅς περῶν⁸⁷ ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, ὃ βούς καὶ ὄνος πατεῖ. Τουτέστιν, ὁ τῷ διδακτικῷ λόγῳ τὸ τε φιλόπονον τῆς ψυχῆς ἐπεγείρων, καὶ τὸ φιληδόνον αὐτῆς θεραπεύων· τὸ γὰρ ἐπιθυμητικὸν τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας πεφορτισμένον ἀχθοφοροῦντι ὄνῳ προσέοικεν. Ἐμὲ οὖν, φησὶν, οὐκ ἔγνω τὸν εὐεργέτην, τὸν πάντων Δημιουργόν. Ὅση δὲ *βοῖ* πρὸς *δρον* διαφορὰ, τοσαύτην Ἰσραὴλ, ὁ θεὸν ὄρων, ἔχει πρὸς τὸν ἀπλῶς *λαόν* χρηματίζοντα.

δ-ς'. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν, υἱοὶ ἀνομοί, κ. τ. ε.

Ἔθνος καὶ λαὸς πολλαχοῦ συνεζευγμένως λέγεται ὡς τὸ, « Ἐν πολλῷ ἔθνεσι δόξα βασιλείας, ἐν δὲ ἐκθλίψει⁸⁸ λαοῦ συντριβὴ δυνατοῦ. » Καὶ τὸ, « Ἴνα τί ἐπύραξαν ἔθνη καὶ λαοί; » Νυνὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔθνος εἶναι ἀμαρτωλῶν ἀρξάμενοι, ἐπιιδόντες πρὸς κακίαν, γίνονται *λαὸς πλήρης ἀνομιῶν*· καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρμα πονηρῶν εἶναι, καὶ τὸ γενέσθαι *υἱοὶ ἀνομοί*· ἢ γὰρ αὐξήσις ἀπ' ἐλαττόνων ἐν ἀρετῇ καὶ κακίᾳ. Ἀκολουθῶς δὲ μετὰ τὸ σπέρμα, *υἶος*, καὶ ἀναλόγως ἐπὶ ψυχῆς. *Σπέρμα* γὰρ διδασκαλίας, ἢ τῶν μαθημάτων καταβολή. *Υἶος* δὲ πᾶς ὁ τῷ διδασκαμένῳ γηγόνως παραπλήσιος, εἴτε κατ' ἀρετῆν, εἴτε κατὰ κακίαν. Ἄλλ' ὁ μὲν βασιλείας χρηματίζει, ὁ δὲ γέννησις *υἶος*. Ὀνειδίζει δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς χεῖροσι τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Οὐχ υἰοθεσία γὰρ τούτους, οὐχ ὕψος δόξης, κρείττους ἐποίησεν. Οὐ διάφοροι μάλιστα τοῦ μαστιγοῦντος πάντα *υἶον*, ὃν παραδέχεται. Καὶ ἐπειπερ εὐγένειαν ἠσχον σωματικῆν, ὡς δυνατεῖς ἐξ Ἀβραάμ, *σπέρμα πονηρῶν, καὶ υἱοὺς ἀνομους* καλεῖ, ὡς καὶ ἐξάρχοντας Σοδόμων καὶ λαὸν Γομόρρας, δεικνύς ὡς *προαίρσεις* καὶ βίος εὐγένειάν τε καὶ τὸναντίον ποιεῖ. Οὗτοι δὲ προγόνους μὲν ἔσχον λαμπροῦς τοὺς πατριάρχας· ἐκ πονηρῶν δὲ τῶν μετὰ ταῦτα πατέρων γηγόναι *πονηροί*, ἀλλ' οὐ φύσει, μιμησάμενοι δὲ τὴν ἐκείνων προαίρσεων. Μεγάλῃ δὲ κατηγορία, χρηματίζειν ὅλον ἔθνος ἀμαρτωλῶν, ὡς μηδένα σχεδὸν ἐν αὐτῷ κατορθοῦν. Τὸ δὲ, *πλήρες ἀμαρτιῶν*, πᾶν εἶδος κακίας ὑπέδειξεν. Τοιοῦτον τὸ, « Πηληρωμένους πάσης ἀδικίας. » Καὶ τὸ, « Οὐπω γὰρ ἀναπεπλήρωται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησὶν· « Πληρώσατε καὶ ὑμεῖς τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. » *Σπέρμα δὲ πονηρῶν,*

⁸⁰ Deut. xxii, 10. ⁸¹ I Cor. ix, 9. ⁸² Isa, xxxii, 20. ⁸³ Prov. xiv, 28. ⁸⁴ Psal. ii, 1.

VARIÆ LECTIONES

⁸⁵ γρ. δρω. ⁸⁶ ἰσ. γρ. συζεύξῃ. ⁸⁷ γρ. ὁ σπειρών. ⁸⁸ γρ. ἐκλείψει.

ἔπερ ἐχθρὸς ἄνθρωπος; ἐπέσπειρε τῷ σίτῳ ζιζάνιον, ὃ τελειωθὲν υἱὸς γέγονεν ἄνομος, ἀντὶ υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Διὸ θρηνεῖ τοῦτον σχεδὸν πρὸ λέγων· « Πόθεν σου μεταπέπτωκας; » Πρώτη μὲν οὖν κατηγορία, τὸ ποτηρόν· δευτέρα καὶ μεζώνη τοῦ ἀγαθοῦ ἐγκατάληψις², ἣν ἐπαναβαίνει τὸ παροξύναι τὸν ἀγαθόν τε καὶ πρῶον τῶν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ὀργή θρασυρίζεται. Ἄλλ' ὡσπερ ὁ τελειούμενος τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεται· οὕτως ὁ ἁμαρτάνων εἰς τὸ κατόπιν ἀναποδίξει. Περὶ οὗ φησιν· « Ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολούνται; » Ὡς δὲ πᾶν εἶδος θεραπείας, προσενεγκῶν ἁμαρτάνουσι, *Τί ἐστι πληγήσθε*, φησί; Τοῖς μὲν γὰρ λάσιμα πλημμελήσασιν φησὶν ἀπειλῶν ὁ λόγος· « Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν. » Τοῖς δὲ νοσοῦσιν ἀνίατα· *Τί ἐστι πληγείτε*; ὡς ἂν τις ἀπορῶν καὶ ἀπογνοὺς τὴν διόρθωσιν. Τῶν δὲ περιστάτικῶν συγχωρήσεων, αἱ μὲν ἐπ' ἁμαρτήμασι γίνονται· αἱ δὲ πρὸς τὴν τῶν πειραζομένων βελτίωσιν· αἱ δὲ πρὸς ἀνάδειξιν ἀρετῆς λανθανούσης, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ· αἱ δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀπεγνωσμένων ἀπώλειαν, ὡς αἱ νῦν ἀπειλούμεναι, ὡσπερ αἱ τοῦ Φαραώ. Ταύτας δὲ δυνατὸν μόνως νοεῖν, μετὰ τὸ σωτήριο πάθος παραδοθέντος τοῦ ἔθνους. Οὐ γὰρ ἦν ὃ τι μεζῶν ἁμαρτήμασι Ἰουδαῖοι εἰπόντες· « Αἴρε, αἶρε, σταύρου αὐτόν. » — Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » Τοιγαροῦν διαμαρτύρονται τούτοις οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ ὡς πρώτοις κατέρξαντες, καὶ μὴ δεξαμένους ἐπὶ τὰ ἔθνη τρεπόμενοι, μονονοχὶ λέγοντες· « Ἰατρεύσαμεν τὴν Βαβυλώνα, καὶ οὐκ ἴαθη. » Ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν. » Βαβυλώνη γὰρ, ὡς ἄσεβει, ἀπεικάζονται. Αἱ γὰρ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἁμαρτίαι οὐκ ἦσαν ἀνίατοι. Καὶ προφήτας γὰρ ἔσχον ἐν Βαβυλώνι. Καὶ πάλιν ἐπανελθόντες, τῇ λατρείᾳ τῇ κατὰ νόμον ἐχρήσαντο, μετὸ δὲ τοὺς Ῥωμαίους, οὐκ ἔτι, καθαιρεθέντος αὐτοῖς τοῦ νεῶ, καὶ πάντων διεσπαρμένων. Κύριον ἔρα καὶ ἄγιον Ἰσραὴλ τὸν Χριστὸν παρίστησιν ὁ προφήτης, ὃν ἐγκατέλιπον, ὅτε καὶ πᾶσα κεφαλὴ τούτων εἰς πόρον ἐγένετο, ἀρχικὴ δὴλον ἐξουσία ταπεινωθεῖσα. Καὶ ἀπὸ ποδῶν μέχρι κεφαλῆς ἡ πληγὴ. Ἀπὸ μικροῦ μέχρι τοῦ μεζῶνος. Τοιγαροῦν ἀπεγνώσθησαν. Τίς γὰρ ἂν αὐτοῖς μεζῶν ἐπεγένετο θεραπεία, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημήσαντος, τοῦ πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν ψυχῶν τε καὶ σωματικῶν τοῖς πεπιστευκόσι δυνηθέντος ἰάσασθαι; Τινὲς δὲ, πᾶσα κεφαλὴ, τὸν καθ' ἓνα φασὶν ἄνθρωπον, ὡς τὸ, « Λάβετε ἀρχὴν ἀπὸ πάσης συναγωγῆς Ἰσραὴλ κατὰ κεφαλὴν αὐτῶν. » Ὡς μηδενὸς εὐραθέντος ἀξίου τὴν ἀπειλουμένην δίκην διαφυγεῖν. Ἔστι δὲ τραῦμα μὲν, λύσις τῆς τοῦ σώματος συνεχίας, κατὰ μικρόν τι μέρος τῆς συναφείας διακοπήσις· ὃ δηλοῦν δύναται τὰ σήματα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ μάλωψ, ἰχνος ἐστὶ πληγῆς ὑψαιμον, θλάσθέντος τοῦ σώματος ἐκ τῆς ἀντιτυπίας τοῦ πληξάντος. Καὶ τοῦτο δὲ

is, omnia vitiorum genera significavit. Quale est illud: « Repletos omni iniquitate⁵²⁻⁵³. » Item: « Nondum adimpletæ sunt iniquitates Amorrhæorum⁵⁴. » Illaque Salvatoris: « Et vos implete mensuram patrum vestrorum⁵⁷. » Sunt porro semen nequam, zizania ipsa⁵⁸, quæ inimicus homo superseminavit, quæque adulta in scelestum filium, pro cœlesti evaserunt. Itaque et illum luget, his fere verbis: « Unde tandem excidisti⁵⁹? » Primum igitur accusationis caput est, nequam esse; alterum, et majus, Dominum deseruisse: quodque est longe gravissimum, bonum et mitem provocasse; quorum pro dignitate ira reconditur. Verum quemadmodum qui perfectionis studio ducitur, in ea, quæ ante sunt, promovet: sic qui scelerate agit, ad id, quod a tergo est, retroagitur: sicuti canitur: « Qui elongant se a te, perihunt⁶⁰. » Tanquam deinde nullam non instaurandæ sanitatis rationem sceleratis attulisset, *Quid ultra, inquit, percutiemini?* Quorum enim peccata medicinam possunt admittere, eosdem minacibus verbis castigare solitus: « Visitabo, inquit, in virga iniquitates eorum⁶¹. » At iis, quorum est deplorata salus, tanquam de resipiscencia dubitet, atque desperet, *Quid ultra, ait, percutiemini?* Sunt vero calamitatum, quibus premimur, aliæ quidem in scelerum ultionem: aliæ vero in eorum, qui probantur, utilitatem: aliæ autem ad occultæ virtutis, ut in Job⁶², demonstrationem: aliæ denique in eorum, qui reiecti sunt, perniciem; cujus generis eæ fuerunt, quas propheta minatur, illaque adeo Pharaonis⁶³. Sed non possunt istæ nisi ad ea tantum referri tempora, quæ salutarem Christi necem secuta sunt, quibus gentem tradi contigit. Neque enim in aliquo gravius peccare Judæi potuerunt, quam cum dixerunt: « Tolle, tolle; crucifige enim; Non habemus regem, nisi Cæsarem⁶⁴. » Itaque in illos grave est Christi discipulorum testimonium; quod cum ab eis primum cœpissent, repulsam passi, ad gentes conversi sint, his fere verbis: « Curavimus Babylonem, et non est sanata. Derelinquamus eam⁶⁵. » Babylonem enim, quia impii, assimulantur. Nam et ante Salvatoris adventum, medicinam admittebant peccata; cum in Babylone essent prophetæ; cum item post reversionem, eo cultu, qui secundum legem erat, uterentur; sed non amplius post Romanorum tempora; cum disturbatum esset templum, omnesque varie dispersi. Per Dominum vero, et Sanctum Israel, Christum indicat propheta, quem ipsi dereliquerunt, cum esset omne caput eorum languidum; id est, princeps potestas imminuta, et depressa. Cum denique a pedibus ad caput usque, vulnus; id est, a minimo quoque ad maximum; unde desperati sunt. Quæ enim præstantior ipis

⁵²⁻⁵³ Rom. i, 29⁵⁴ Gen. xv, 16.⁵⁷ Matth. xxiii, 52.⁵⁸ Matth. xiii, 25.⁵⁹ Isa. xiv, 12.⁶⁰ Psal. lxxii, 27.⁶¹ Psal. cxxxviii, 33.⁶² Job i, 1 seqq.⁶³ Exod. xii, xiii, xiv.⁶⁴ Joan. xix, 6, 15.⁶⁵ Jerem. li, 9.

² γρ. Κυρίου ἐγκατάλειψις.

PATROL. GR. LXXXVII.

58

accedat medela, post Christi Salvatoris adventum; A κατὰ τὴν μέρην συνίσταται ὁ τῆς ὑποὐλοῦς καρδίης δηλοῖ. Φλεγμονῆ δὲ ὄγκος ἐστὶ πυρώδης, συρβρόνων ἐπὶ τὸ ἀσθενὲς μέρος τῶν ὑγρῶν, καὶ τῆ παρὰ φύσιν θερμασίᾳ φλεγόντων τὸ πεπονθός· ὁ δηλοῖ ψυχῆς ἔπαρσιν ἐξ οἰήσεως ἀλόγου ὄγκουμένης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τῆς γνώσεως ἐπαιρομένης Ἀριστοῦ. Φησὶ δὲ περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὡς οὐχ ἔν ἀφωρισμένω; ἔσχηκασιν πάθος, ἀλλ' ἠνωμένους αὐτοῖς ἐπέκειτα: τὸ κακὸν, ὡς πάντα συγκεχῦσθαι ὀλοσχερῶς τὰ πάθη, καὶ μὴ δέχεσθαι πάθος ἕκαστον τὰ κατάλληλα βοηθήματα. *Μάλαγμα* μὲν οὖν ὁ μετὰ πραότητος καὶ ἐπιεικειᾶς ταπεινωτικὸς τῶν ματαίων φυσιώσεων λόγος. *Ἐλαιον* δὲ ὁ μετὰ οἴκτου καὶ συμπαθείας τὸ δολῆρον, καὶ ὑπουλον, καὶ τραχὺ τῶν ἐν ὑποκρίσει ψευδοδόγων καταλαϊνῶν. *Κατάδεσμος* δὲ ὁ τὰ πρὸς διάστασιν ἐπιειγόμενα συκρατῶν. Τὸ δὲ, *Ὅχι ἐστὶν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία*, καὶ τὰ ἐξῆς, *Σύμμαχος οὕτω; ἐξέδωκεν. Ὅχι ἐστὶν ἐν αὐτῷ ὑγιές, ἀλλὰ τραῦμα, καὶ μώλωπι, καὶ πληγῆ, τραύματος οὐ σφιγρομένου, οὐδὲ ἐκιδεννομένου* γ, οὐδὲ ἀκαλυνομένου ἐλαίου.

B
calore præter naturam accendit: unde elatio animi notatur prava absurdaque opinione intumescens, et ob id adversus Christi decreta sese effertis. Judæos vero non uno separatim morbo affici; sed omni confertim malorum genere, tanquam coluvie, opprimit; nec ab ullis congrua admitti auxilia, significat. Est ergo *fomentum* sermo ille, quo anodeste ac leniter, vani opinionum tumores retunduntur; *oleum* vero, quo, luctus et doloris communione, insidiosa, falsa, et aspera simulate loquentium verba leniuntur. *Circumligatio* denique, qua simul ea, quæ ad dissensionem festinare videbantur, coercentur et retinentur. Cæterum, verba ista, *non est in eo integritas*, et quæ deinceps, ita reddit Symmachus: *Non est enim in ipso sanitas, sed vulnus, et vibex, et plaga vulnere non coeunte, neque obligato, neque oleo emollito.*

VERS. 7-9. *Terra vestra deserta, civitates vestrae igne succensa. Regionem vestram coram vobis alieni devorant, etc.*

Ista prædixit Ozia rege; quæ parte quidem aliqua a Babylonis incepta, a Romanis autem penitus, ipso obsidionis tempore, ut etiam nunc cernuntur, perfecta sunt. Significat autem *vineæ* nomine, gentem ipsam. Dicit **15** enim postea: Nam C
Vinea Domini Sabaoth domus est Israel ⁶⁷.

Ad hæc, desolationis causam facit, quod deserto spiritu quieto et miti, vociferationem sicut amplexi. Rependit enim justa Deus, cum a quibus desertus est, eosdem deserit. Est vero *derelictionis* absolutæ signum desertum *vineæ tentorium*. Quandiu enim fructus habet vinea, a custode habitatur *tentorium*; iisque collectis desertum relinquitur: sic gens universa cum fructus edebat, divinum constabat templum; indeque veluti de specula, illius nomine, excubias agebat Deus, qui ait: « Ego ero ei, ait Dominus, murus igneus in circuitu; et in gloria ero in medio ipsius ⁶⁷. » Itaque angelicis virtutibus, tanquam vallo, cingebatur. Sed ex quo scelorum sentes produxit, et uvam fellis, sarmentumque ⁶⁸ *Gomorrhæ* fecit, tum per prophetam ait: « Auferam sepem ejus, et erit in direptionem ⁶⁹; » cæteraque deinceps. Et per alium: « Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam ⁷⁰, » et cætera. Narrat enim, in expugnatio-

ζ-θ. Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος αἱ πόλεις ὑμῶν πικρκανστοί. Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλοτριῶν κατασθλοῦσιν αὐτήν, κ. τ. λ.

Ταῦτα προεῖπεν ἐπὶ τῆς Ὀζίου βασιλείας, ἐληρωθήθῃ δὲ μερικῶς μὲν ὑπὸ Βαβυλωνίων· ἐπὶ δὲ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιορκίας ὀλοσχερῶς, ἀ μέρη νῦν ὀρᾶται. Ἄμπελῶνα δὲ τὸ ἔθνος καλεῖ. Δέξει γὰρ προαίων· Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ.

Τὴν δὲ τῆ; ἐρημίας αἰτίαν φησὶν, ὅτι κραυγὴν ἐπόθησαν, καταλιπόντες τὸ πνεῦμα τὸ πρᾶδν τε καὶ ἡσύχιον. Ἀντιμετρεῖ γὰρ δικαίως ὁ Θεὸς ἐγκαταλιπόντων τοὺς ἐγκαταλιπόντας αὐτόν. Τὸ παντελὲς δὲ τῆς ἐγκαταλείψεως ἢ τοῦ ἀμπελῶνος σημαίνει σκηνή. Ἐν ὅσῳ γὰρ ἔχει καρποὺς, οἰκεῖται ὑπὸ τοῦ φυλάττοντος ἢ σκηνή. Τρυγηθέντων δὲ τούτων, ἔρημος ἀπολείπεται. Οὕτω τοῦ παντὸς ἔθνους καρποφοροῦντος, ὁ θεὸς εἰστέθεικε νεῶς. Ἄντ' ἐπισημοῦς ἐντεῦθεν ἐφρῶρει τοῦτο Θεὸς λέγων· « Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῆ, λέγει Κύριος, [εἰς τεῖχος] πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς ὄψαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Τοιγαροῦν ἀγγελικαὶ; ἐχαρακοῦτο δυνάμεσιν. Ὡς δὲ τῶν ἀμαρτιῶν τὰς ἀκάνθας ἐβλάστησε, καὶ σταφυλὴν χολῆς, καὶ κληματίδα Ἰομῶρας ἐποίησε, φησὶ, διὰ τοῦ ψάλλοντος ὁ Θεός, « Καθελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔστα: εἰς διαρπαγεῖν α, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ δι' ἄλλου δὲ προφήτου φησὶν· Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, » καὶ τὰ λοιπά. Ἰσθόρη-

⁶⁶ Num. 1, 2. ⁶⁷ Isa. v, 7. ⁶⁸ Z:ch. 11, 5. ⁶⁹ Deut. xxxii, 52. ⁷⁰ Isa. v, 5. ⁷¹ Jerem. xii, 7.

VARIÆ LECTIONES.

γ λσ. γρ. ἐπίδεσμουμένου. γ γρ. προφητεύσαντος. α γρ. διαρπαγῆν.

κεν δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ ἀλώσεως ὁ Ἰώσηπος, ὡς ἂν
 πρὶν ἀλῶναι τὴν πόλιν, ἤκούοντο τοῖς ἱερεῦσιν φωνὰι
 λεγόντων ἀγγέλων, « Μεταβαίνομεν ἔντευθεν. »
 Οὐ μόνον δὲ, φησὶν, τὴν ὥς ἐν καρπῷ τιμιωτέραν
 οὐκ ἤνεγκε σταφυλὴν, οὐδὲ ὀπώραν τὴν πρόσκαιρον,
 καὶ σωματικὴν, κατὰ τὴν Μωσείως νόμον, λατρεῖαν.
 Ἄραϊα μὲν γὰρ τῆ θεᾶ καὶ εὐθαλῆς, ἀλλὰ καὶ πρότ-
 κειρος ἔστι πρὸς τὴν εἰρηταίᾳ τοῦ ὀπωροφυλακίου
 καταλείψις, ὅπερ αὐθις ἐστὶν ὁ νεὼς. Σικυήρατον
 δὲ, τὸ τῶν σικυῶν εἶρηται φυλακτήριον. Ὅταν γὰρ
 τὸν θνῶς ἀφέντες Θεὸν, τὰς χεῖρας ἡμῶν ἐπάρωμεν
 πρὸς Θεὸν ἀλλότριον, παραδίδόμεθα τοῖς καταστρέ-
 φουσιν. Νόει δὲ καὶ γῆν μὲν ἔρημον ὁ, τὴν ψυχὴν
 ὡς δεχομένην τοῦ λόγου τὰ σπέρματα. Ἐρημον δὲ
 τὴν ἀρετῶν καὶ θεοσεβείας ἐστερημένην. Ἡ δὲ τοι-
 αῦτη καὶ πόλις πυρίκαυτος, διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν
 ἐν τοῖς ἔργοις ματαιότητα, ξύλα, χόρτον, καλάμην
 ἅπερ ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταπίμπραται.

Ἡ αὐτὴ καὶ χώρα κατεσθιομένη ὑπ' ἀλλοτρίων,
 οὔτε τῶν καρπῶν πεπληρωμένη τοῦ Πνεύματος,
 ἀγάπης, χαρᾶς, καὶ τῶν ἄλλων ἀλλοτρίων λογισμῶν
 ἐπιπεσόντων, καταναλίσκεται ἄ, καταστρέφουσι τε
 αὐτὴν οἱ θνῶς ἀλλότριοι δαίμονες, οἳ δὴ περιαιροῦν-
 τες τὰς ἀρετὰς, οὐκ ἀφίστανται πρὶν ἂν καὶ γνῶσιν
 ἐσφαλμένην ἐμβάλωσιν. Οὕτω πᾶς ἄκαρπος ἐπισκο-
 πῆς ἀποστερεῖται Θεοῦ. Καρποφορῶν δὲ τῶν ἀποθη-
 κῶν τῶν αἰωνίων ἀξίως, τῷ θεῷ φυλάττεται Πνεύ-
 ματι ἀποσοβοῦντι τοὺς δυσμενεῖς. Τὴν δὲ ὀπώραν
 καὶ ἐπὶ τῆς βιωτικῆς ἡδυκαθείας δεξόμεθα, περὶ ἃς
 οὐ προσήκεν ἐπιτοῦσθαι ψυχῆν, ἀμπελον ὑπὸ Θεοῦ
 φυτευθεῖσαν ἀληθινῶν, κατ' εἰκόνα τοῦ Κτίστονος
 αὐτῆν, ὅς τὸ μὲν καρποφοροῦν καθάγει πρὸς γένε-
 σιν πλειόνων καρπῶν. Συλλαμβάνεται γὰρ τοῖς ἐθέ-
 λουσιν πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν παθῶν κάθαρσιν, καθάπερ
 γεωργὸς ἀμπελον κλαδεύει, τῆς περιττῆς ἀπειργῶν
 λεύχης, ὁ καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν σπουδὴν τελειῶν
 τῆς δὲ μὴ βουλομένης ψυχῆς πίπτουσιν οἱ φραγμοί,
 αἱ παρὰ τῶν ἀγγέλων βοήθειαι, καὶ τοῖς παροδεύου-
 σιν καὶ πορθεῖν βουλομένοις προτίθεται, υἱὸς ἑ τε
 ἄγριος ἀφανίζει τὸ πᾶν εἰσπηδῶν καὶ ξένοι μὲν οἱ
 διωδεύοντες ἡμᾶς, αἱ τῶν παρὰ τὴν γνῶσιν ἁμαρτη-
 μάτων ἐνεργητικαὶ δυνάμεις ἑστὶν υἱὸς ἑ δὲ δίκην
 ἀλόγιστα ὀρμώντος, καὶ ταῖς εὐσωδίας καλινδουμέ-
 νου, τὰ πάθη προκαταλαμβάνει τὴν τοιαύτην ψυχὴν,
 ὅτι μὴ τὰ ἀξία τῆς θείας ἀποθήκης ἐκαρποφόρησεν,
 ἡδονὰς δὲ τὰς βευστὰς καὶ δυσώδεις, ὧν ἐπιθυμή-
 σας ὁ ἐπιθυμητῆς πάλαι λαὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐτάφη.
 Ἐκλαιον γὰρ, φησὶ, μνησθέντες τῶν σικυῶν, καὶ
 τῶν πεπίνων, τῶν Αἰγυπτιακῶν βρωμάτων, ἃ οὐκ
 ἂν φάγοι Ἰσραηλῆτης ὁ τῷ ἄρτι τῷ οὐρανίῳ τρεφό-
 μενος. Ὅν ἐξουθενώσαντες ἐκείνοι τῶν κρομμύων
 ἐπαθύμου καὶ τῶν σκορῶδων ἂ. Τοιοῦτος γὰρ ὁ καθ'
 ἡδονῆν βίος, ἐρεθιστικὸς καὶ δριμύς ὑπάρχων, καὶ τῷ
 βᾶθει δυσωδῆαν ἐναφεί ἑ, καὶ δάκρυα τοῖς ζῶσι κατ'
 αὐτὸν ἔμποιῶν ἄ καὶ ὡς πολιορκομένη πόλις

nis historia, Josephus ⁷¹, antequam urbs caperetur,
 auditas esse sacerdotibus angelorum voces, quæ
 ab ea discedendum monerent. Tantum vero abest,
 ait, ut, qui reliquorum fructuum præstantissimus
 est, uvam ediderit, ut ne fugaces quidem autumnii
 fructus, id est, corporeum legis Mosaicæ cultum,
 specie quidem pulchrum et virentem, sed tempo-
 rarium tamen, præstiterit; ad quem et ista refer-
 tur tentorii desertio; quo templum etiam significari
 potest. Dicitur vero cucumerarium, locus, ubi
 cucumeres asservantur; cum enim, Deo vero reli-
 cto, manus nostras ad alienum erigimus, tradimur
 vastatoribus. Terram porro animam intellige, tan-
 quam quæ verbi semina exceperit. Desertam vero,
 quæ virtutibus et cultu divino privetur. Talis est
 B Igne succensa civitas, quæ operum multam habet
 vanitatem, ligna, fenum, arundinem; quæ ipso ju-
 dicii 16 die igne consumentur.

Ipsa est et regio, quam devorant alieni nullis
 fructibus refertam Spiritus, dilectionis, gaudii
 quæ aliis etiam irrupentibus alienis cogitationi-
 bus, consumitur: quamque subvertunt alieni re
 vera dæmones; nec prius dimittunt, quam virtuti-
 bus undique sublatis, in consilii errorem compu-
 lerint. Sic omnes, qui sine fructu sunt, Dei custo-
 dia destituuntur: qui autem fructus edunt sem-
 piternis horreis dignos, divinum Spiritum, qui
 hostes arceat, habent custodem. Sumamus vero et
 fructus autumnales pro vitæ suavitatibus; quarum
 illecebris animam capi non decet, quæ vera Dei
 C vitis est, quæque ad imaginem Creatoris sata, ab
 eodem, cum fructus edit, ad uberiores proventus
 expurgatur. Volentibus enim in expiandis affectibus
 opitulatur, et agricolæ in morem vites putantis
 sarinentorumque silvam coercentis, honesti stu-
 dium perficit: cum renuentis animæ vallum, id
 est, angelorum auxilia corruant, et prætereuntibus,
 diripereque studentibus pateat; aperque ferox
 omnia perdat et conculcet ⁷². Sunt vere peregrini
 et illæ etiam, quæ in nos penetrant, minus prævisæ
 vitiorum effectrices potestates. Apri autem in mo-
 dum, solo sine ratione impetu ruentis, cænoque
 foetido voluari gaudentis, affectus animam istius-
 modi præoccupant, quod divinis horreis fructus
 dignos ipsa nequaquam ediderit, sed fluxas volup-
 tates, et fœdas: quorum studio cum populus olim
 teneretur, in deserto sepultus est. Lugent enim,
 inquit, memores cucumerum, et peponum ⁷³, cibi
 videlicet Ægyptii, quem nunquam comederit, qui
 verus est Israelita cœlesti pane enutritus; quem
 qui fastidiebant, cæpas et allia deposcebant. Talis
 enim est, quæ voluptatis vita indulget, pruriens
 et acris, ex imoque graveolentiam immittens, et
 lacrymas ex illius instituto viventibus provocans.
 Et hi rursus, tanquam obsessa civitas, derelinquan-

⁷¹ Joseph. lib. LXXI, De bell. Jud. cap. 12; Euseb. lib. XLXIX Hist., cap. 8. ⁷² Psal. LXXIX, 14. ⁷³ Num. XI, 5.

VARIÆ LECTIONES.

ἂ γρ. μεταβαίνωμεν. ἃ φρ. τὸ ἔρημον. ἄ γρ. καταναλίσκεται. ἔ γρ. βλάστης. ἑ γρ. ἕς. ἆ γρ. ὄδῳ
 ἂ γρ. σκορῶδιον ἑ γρ. ἐναφείς.

tar; quamideo cingunt hostes, ut remisse et secure agentes ex improviso adoriantur. **17** Vocavit autem eam de priori hujus nomine, *βίβλιν*. Consentanea deinde his, quæ adversus Salvatorem tentata sunt, dixit, cum, *Et nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen*, intulit. Forlassis vero illud est, quod se Abrahamo, et semini ejus, datum pollicitus est ⁷³. Tanquam enim de uno dixit, Christo videlicet; qui, ne *Sodomis et Gomorrhæ* similia poterentur, prohibuit. Nam reliqui omnes, ut ipse dixit, filii sunt scelerati, populus iniquitibus plenus; a quibus *semen* esse non potest; cum eos a *Sodomorum et Gomorrhæ* pœnis adventu suo solus liberavit. Adhæc, post illatam Christo injuriam, reliquiæ quidem, secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt ⁷⁴; ceteri vero excæcati, et subversioni traditi: de quibus Dei numine afflatus Amos, in hæc verba ait: « Subverti vos; sicut Deus Sodomam et Gomorrhæm ⁷⁵, » ultimam nimirum eversionem significans. *Semen* autem etiam apostolorum chorus intelligendus est; non quidem tanquam impiorum, sed prophetarum potius; qui universæ gentis salute deplorata, a Deo consolationem adepti, ab eo semine, quod de se in lucem proditurum erat, illuminati sunt; quod tanquam fermentum in gentibus existens, omnes in vitæ suæ similitudinem ita compulsi, ut illi Israel, et populus Domini, et in abscondito Judæi, spiritualiumque promissionum hæredes facti sint. Quod si non se pietatis omnis conciliatores præbuisset, nec per eos essent ubique excitatæ Ecclesiæ (quoniam everti Judæorum templum contigit): quibusnam eos potius quam *Sodomorum et Gomorrhæ* interitui, de quibus nihil omnino superest, comparari decuit? Significat autem *Sodomæ* nomen, *declinationem*: *Gomorrhæ* vero, *seditionem*. Omnes igitur, iuquit, a Deo declinaturi eramus, sanctaque pace rejecta, bello et seditione (qualia solent scelerati mores parere), abundaturi. At nunc omnium longe mentes exsuperans pax per carnem cunctis illuxit: eamque ita omnibus prædicarunt Christi discipuli; ut ipsa jam accepti beneficii gratias agens Ecclesia: **18** *Nisi Dominus nobis reliquisset semen*, omni cum fausto et læto applausu concinat. Est tamen Israëlitiçi populi, quantumvis initio *reliquiarum* nomine tantum census sit, postea tandem futura revocatio. Istud enim prophætæ non dissimulavit oratio dicentis: « Quia multos dies sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine thieraphim; et posthæc revertentur filii Israel, et quærent Dominum Deum suum, et David regem suum ⁷⁶. » Et alibi: « Non faciam secundum furorem iræ meæ: non relinquam ut disperdam Ephraim ⁷⁷. » Istud et alio significabatur modo. **18** *Et tag* datus enim est vetus ille populus, de quo

ἔγκαταλείπονται, ἢν πολέμοι περικάθηται, τῶν ἔνδον ἐπιτηδευόντων τὴν ἀνεσίαν, ὡς ἂν ἀφυλάκτοι ἐπιθῶνται. Ἐκάλεσεν δὲ αὐτὴν ἐκ τοῦ προτέρου ταύτης ὀνόματος *θυγατέρα*. Ἀκολούθως δὲ τοῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμηθεῖσιν ἐπήνεγκεν· *Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἔγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα*. Τοῦτο δ' ἂν εἴη περὶ οὗ φησιν ὁ Θεὸς Ἀβραάμ· « Ὅτι σὺ δώσω καὶ τῷ σπέρματι σου. » Ὡς γὰρ ἐφ' ἑνὸς εἶπεν, *ὅς ἐστι Χριστὸς, ὁ κωλύσας τὰ Σοδόμων καὶ Γομόρρας παθεῖν*. Οἱ γὰρ ἄλλοι πάντες, ὡς εἶπεν, υἱοὶ ἀνομοὶ, καὶ λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν· ὧν οὐκ ἂν εἴη τὸ σπέρμα· οὗς ὀφείλοντας τὰ Σοδόμων παθεῖν, τῇ ἰδίᾳ παρουσίᾳ κακωλυμένους ¹. Καὶ μετὰ τὴν κατὰ Χριστοῦ δὲ τόλμαν, τὸ μὲν λείμμα τὸ κατ' ἔκλογὴν χάριτος, ἐσώθη. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, οἱ καὶ παρεδόθησαν τῇ καταστροφῇ· περὶ ὧν φησιν Ἀμὼς ἐκ Θεοῦ· « Κατέστρεψα ὑμᾶς, καθὼς κατέστρεψεν Κύριος Σόδομα καὶ Γόμορρα, » τὴν τελευταίαν σημαίνων καταστροφῇ. *Σπέρμα* δὲ καὶ τὸν ἀποστολικὸν νοητέον χορὸν, οὐχ ὡς τῶν ἀσεβῶν σπέρμα, τῶν δὲ προφητῶν μᾶλλον ὑπάρχοντας, οἱ τὸ πᾶν ἔθνος ἀπεγνωκότες, παραμυθίας ἐτύχχανον, περὶ τοῦ ἐξαυτῶν ἀναφανησομένου σπέρματος; φωτιζόμενοι, ὅπερ ὡς ζύμη γενόμενον ἐν τοῖς ἔθνεσι, πάντας πρὸς τὴν οἰκίαν εἰλκυσεν ὁμοίότητά, ὡς κἀκείνους Ἰσραὴλ χρηματίζεις καὶ λαὸν Κυρίου, καὶ κρυπτὸν Ἰουδαίων, καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπαγγελιῶν κληρονόμον. Εἰ δὲ μὴ πρόξεναι πάσης θεοσεβείας ἐγένοντο, καὶ δι' αὐτῶν ἐκκλησίαι πανταχοῦ καθίδρυντο (τοῦ νεῶ τοῦ παρ' Ἰουδαίους λελουμένου), τίς τούτους ἐχρῆν παραβαλέσθαι, ἢ τῇ *Σοδόμων καὶ Γομόρρας* καταστροφῇ, ὧν οὐδὲν ὑπολείπεται; ἢ *Σόδομα* δὲ ἐκκλησίαι, *Γομόρρα* δὲ στάσις ἐρμηνεύεται. Πάντες οὖν εἰχομεν, φησὶν, ἐκκλησίαι Θεοῦ, καὶ τὴν πνευματικὴν εἰρήνην ἀφέντες πολέμου πληρωθῆναι καὶ στάσεως, ἃ δὴ κακία καὶ τὰ πάθη ποιεῖ. Νῦν δὲ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν εἰρήνην διὰ σαρκὸς πᾶσιν ἐπέλαμψεν· καὶ ταύτην εὐηγγέλιζαντο πᾶσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί, ὡς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς εὐεργεσίας, προσάγουσαν χάριστήρια, τὸ, *Εἰ μὴ Κύριος κατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα*, μετὰ πάσης εὐφημίας ὑμνεῖν. Πλὴν ἔσται καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν ὑστέροις ἀνάκλησις, εἰ καὶ ἐν ἀρχῇ λείμμα μόνον ἐγένετο. Καὶ τοῦτο προφητικὸς ἐδήλωσεν λόγος, « Διότι, λέγων, ἡμέρας πολλὰς καθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐκ ὄσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὔτε ἱερατείας, οὔτε δῆλων. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαυὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Ὅδ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου, οὐ μὴ καταλίπω τοῦ ἐξαληφθῆναι τὸν Ἐφραῖμ. » Τοῦτο καὶ κατ' ἕτερον ἡμῖν ἐδηλοῦτο τρόπον. Ἠπέθησε μὲν γὰρ ὁ πάλας λαὸς, περὶ οὗ φησιν, ὡς « Ὀμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ ἐστειλεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου, » Καλεῖ δὲ καὶ Ἰησοῦς

⁷³ Gen. xiii, 15. ⁷⁴ Isa. lix, 20; Ro. ii, xi, 26. ⁷⁵ Amos iv, 11. ⁷⁶ Osee ii, 4, 5. ⁷⁷ Osee xi, 9.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. κακώθηκε μόνοι. ἢ ἰσ. παρὰ. ² γρ. ἐξαλειφθῆναι.

συνεισέβησαν τῷ νέῳ λαῷ, τύπος ὄντες τοῦ ἐγκατα-
λείμματος Ἰσραὴλ, σεσωσμένου μὲν δι' ὑπακοῆς καὶ
πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, διαβιβασθέντος δὲ μεθ' ἡμῶν
τὸν ἅγιον Ἰορδάνην, καὶ κληρονομεῖν μέλλοντος τῆν
τῶν οὐρανῶν βασιλείαν.

ε'. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων·
προσέχετε νόμον Θεοῦ¹⁷, ὁ λαὸς Γομόρρας.

Ἄνω μὲν οὐρανὸν καὶ γῆν ἐμαρτύρατο. Νῦν δὲ
τοὺς Ἰουδαίους αὐτοῖς διαλέγεται, μερίσας αὐτοὺς εἰς
ἄρχοντας, καὶ λαόν. Σοδόμων δὲ αὐτοὺς καὶ Γο-
μόρρας καλεῖ, ὡς μέλλοντας αὐτοὺς παθεῖν παρα-
πλήσια, ἢ καὶ διὰ τρόπων ὁμοιότητα. Καὶ προῖων
γὰρ ἔρει. Τὴν δὲ ἀνομίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων
ἀπήγγειλαν, καὶ ἐνεφάνισαν σὺν τῇ ἀδικίᾳ αὐτῶν,
ἐπεὶ ἐδουλεύσαντο βουλήν πονηράν, καθ' ἑαυτῶν εἰ-
πόντες: « Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχερστος ἡμῖν
ἔστιν. » Ἡ τοῖνον κατὰ τοῦ ἐνὸς λεγομένη δικαιοῦς,
Χριστοῦ δηλονότι, παρανομία, τοιαύτης αὐτοὺς
προσηγορίας ἐνόηους ἀπέδειξε. Κολάζει δὲ αὐτῶν
καὶ τὸ ὡς ἐπ' εὐγενείᾳ τῇ ἐξ Ἀβραάμ ὑπερήφανον,
ἐπὶ τῶν θεῶν Ἀπόστολον: « Ὡς οὐχ ὁ ἐν
τῷ φανερωῦ Ἰουδαίος ἐστι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν
« Οὐ γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐδ' ὅτι
εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντως τέκνα. » Οὐκοῦν ἐκ
τῶν ἐναντίων καὶ τοὺς ἕξ ἀλλοφύλων δυνατὸν χρη-
ματίζει¹⁸ ἄρχοντας Ἰσραὴλ, καὶ λαὸν Θεοῦ πράξεις
ἐξίας παρεχομένους καὶ δόγματα.

Χωρισθέντος δὲ τοῦ ἐγκαταλειφθέντος ἡμῖν σπέρ-
ματος, ἀκαλοῦθας τοὺς λοιποὺς τοιοῦτον ὀνομάτων
ἤξιωσαν, ἄρχοντας λέγων Σοδόμων, διὰ τὸ μητρό-
πολιν ὡσπερ εἶναι τῆς πονηρίας τὰ Σόδομα, ἧς
κατὰ κακίας ὑπερβολὴν ὑπερέχειν τοὺς ἄρχοντας.
Οἰκείως δὲ καὶ παρέθηκεν, ὅτι ὡσπερ ἐκείνοι παρ-
ητοῦντο τὸν τὰ δίκαια κρίνοντα Δαὲ, λέγοντες:
« Εἰσῆλθεσ παροικεῖν, μὴ καὶ κρίσιν κρίνεις; » οὕτω
καὶ οὗτοι τὸν δίκαιον παρητοῦντο χριτῆν, λέγοντες:
« Σταύρου, σταύρου, αἶρε τὸν τοιοῦτον. » Κάκεινοι
μὲν, εἰς ξένους ὑβρίζον· οὗτοι δὲ, τὸν εἰς τὰ ἴδια
ἐλθόντα. Κάκεινοι μὲν, εἰς ἀγγέλους· οὗτοι δὲ, εἰς
Θεόν. Καὶ Ἰερουσαλήμ τοῖνον ἐξ ἀσεβείας ἐγένετο
Σόδομα. Ὡς γὰρ ἐν ἐκείνοις οὐχ εὔρε δέκα δικαίους
ζητῶν ὁ Θεός, δι' οὓς ἔδει σωθῆναι τὴν πόλιν· οὕτως
ἡ Ἰερουσαλήμ πολλὴν εἶχε τῶν δικαίων τὴν σπάνιν.
Διὸπερ Ἰερουσαλήμ λιπαροῦντι περὶ αὐτῆς ἐφασκεν ὁ
Θεός: « Περιδράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἰερουσαλήμ, καὶ
θετε, καὶ γνῶτε, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις
αὐτῆς ἐὰν εὕρητε ἀνδρα, εἰ ἔστι ποιῶν κρίμα, καὶ
ζητῶν πίστιν, καὶ ὤλεως ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος. »
Καὶ παντὸς ἑσπερημένοι καλοῦ, προσέτι καὶ πρὸς
ἄκρον ἀσεβείας κατήγησαν, τὸν Χριστὸν ἀποκτείναντες·
ὁ δὲ ἄλλοις γέγονεν, διὰ τὴν τῶν ἀρχόντων
ἀνοσιότητα. Εἰδότες γὰρ ὡς ἔστιν ὁ κληρονόμος,
ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν, θέλοντες αὐτοῦ τὸν ἀμπελῶνα

scribitur: « Juravi in ira mea, si introibunt in re-
quiem meam¹⁷. » At Chaleb, et Jesus, cum novo
ingressi sunt, typumque reliquiarum Israel, quæ
per obedientiam et fidem in Christum salvandæ
erant, sanctoque Jordane superato, cælestis im-
perii participes futuræ, habuerunt.

VERS. 10. Audite verbum Domini, principes Sodo-
morum: attendite legem Dei, populus Gomorrhæ.

Superius quidem cælum et terram obtestatus
est; nunc vero Judæos ipsos alloquitur, eosque in
populum et principes dividit. Vocat autem Sodo-
morum et Gomorrhæ nomine; vel quod illis similia
passuri essent: vel certe propter morum similitu-
dinem; ut in progressu dicet. Sua vero ipsi sce-
lera, sicut Sodoma, detexerunt suamque iniquita-
tem prodiderunt, cum inito male consilio
adversus se dixerunt: « Ligemus justum,
quoniam inutilis est nobis¹⁸. » Una igitur eos ista
adversus justum, Christum videlicet, injuria, huic
nomini obnoxios fecit. Eos autem, tanquam qui ab
Abrahamo generis sui splendorem repetentes inso-
lescerent, castigat: quod, juxta Apostolum: « Non
qui in manifesto, Judæus sit¹⁹, » et cætera. Et
rursus, quod: « Non omnes qui ex Israel sunt,
ii sunt Israelitæ; neque 19 qui semen sunt Abra-
hæ, omnes filii²⁰. » Possunt ergo ex contrariis,
diversisque gentibus, principes Israel, populusque
Dei effici; nimirum, si ad dogmatum consensionem
operum dignitas accesserit.

At eo jam separato, quod nobis relictum est,
semine, apte reliquis principibus hujusmodi no-
mina attribuit, Sodomorum inquilens: quoniam
ut erat urbs illa præcipua; ita quoque nequitia
præter cæteras abundabat, ipsiusque principes
scelere et maleficio longe populum superabant.
Convenienter autem et populum addidit: quod
quemadmodum illi incorrupte jura dicentem Lo-
thum rejecerunt, his verbis lacessentes: « Ingres-
sus es ut advena, nunquid ut judices²¹? » Sic
et justum illi judicem recusarunt, cum dicerent:
« Tolle, tolle; crucifige eum²². » Præterea, in ex-
ternos illi fuere injurii: hi vero in eum, qui in
propria venerat²³. Illi item in angelos; at isti, in
Deum ipsum. Et ipsa igitur Hierosolyms, propter
impietatem, Sodoma evaserant. Nam sicut in ipsis
ne decem quidem probos reperit Deus, quorum
nomine servari civitas posset²⁴: sic Hierosoly-
mis mira erat integrorum virorum paucitas. Ha-
que et Jeremiæ pro ea roganti dicebat Deus:
« Circuite vias Jerusalem, et aspiciate, et conside-
rate, et quærite in plateis ejus, an inveniatis vi-
rum facientem judicium, et quærentem veritatem;
et propitius ero ei, ait Dominus²⁵. » Præterea
nulla non virtute destituti, imo ad summum etiam
vitiarum progressi fastigium, Christum ipsum

¹⁷ Psal. xciv, 11. ¹⁸ Sap. 11, 12. ¹⁹ Rom. 11, 29. ²⁰ Rom. 10, 6, 7. ²¹ Gen. xix, 9. ²² Joan. xix, 6.
²³ Joan. 1, 11. ²⁴ Gen. xviii, 1 seqq. ²⁵ Jerem. v, 1.

VARIÆ LECTIONES.

17 οἱ γ' ἴσμον Θεοῦ ἡμῶν. 18 ἄρ. τὸ τοῦς. 19 Ἰσ. ἀελπ. τοῦς. 20 Ἰσ. γρ. καί. 21 Ἰσ. ἀελπ. λαόν.

arucidare ausi sunt; quod totum principum scelere imprimis patratum est. Cum enim hæredem esse non ambigerent, spe hæreditatis adeundæ, vineæque usurpandæ, adducti, in illius eadem conspirarunt. De his ita in prophetis loquitur Deus: « Pastores multi demoliti sunt vineam meam ⁸⁶, » etc. Itemque: « Stulte egerunt pastores, et Dominum non quæsierunt. Propterea non intellexerunt, et omnis grex dispersus est ⁸⁷. » Eos enim oportuit Mosis fide habita, Dominum agnoscere, et ad eum reliquia viam munire. « De me enim, ait, ille scripsit ⁸⁸, cum dicit: Prophetam vobis suscitabit Deus de medio fratrum vestrorum, tanquam me. Ipsum audietis ⁸⁹. » Itaque mordaci eos adhortatione, pro suo in illos studio, ad ipsius agnitionem propheta studet impellere: *principes* quidem, tanquam acutiore, *audiendi* verbo provocans, quod ad mentem refertur magis. Non aliter quam, cum ad verba sua facit attentiores Dominus ait: « Qui habet aures audiendi, audiat ⁹⁰; » *populos* autem crassiores et rudiores, *attendendi* aut, ut alii reddiderunt, *auribus percipiendi*, quod sonum tenuem auribus capere et haurire significat. Quare et in Exodo ait *populus*: « Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, et erimus attentii ⁹¹. » Qui enim nondum perfecti sunt, corporalia legis observantes operantur; unde prius habetur: « Perfectus autem audit; » mentem ad legis voluntatem convertens. Rursus, hac ratione, *principibus* quidem *verbum*; *populo* autem *legem* attribuit. Est enim *lex*, *justi* et *injusti* regula, agenda imperans, prohibensque fugienda; quam, sine alioquin ignorato, non pauci mortales servare studuerunt. Sed *verbum*, causam etiam, qua quidque dicatur, *legem* nimirum spiritualem, demonstrat et docet. *Principes* autem *Sodomorum* appellat; non quod sint improborum duces solummodo, sed quod sint et ipsi tales. Nec tamen subditorum nequitiam reticet, cum *populum Gomorrhæ* nominat. Principio enim satis erat *populi scelera* notasse. Sed longe majora ideo tribuit *principibus*, quod primas inter quinque urbes facile *Sodoma* obtinerent; unde præcipua et omnium maxima ipsorum iniquitas significatur. *Sodomorum* vero *Principes*, præterquam qui deleti sunt, ex historia quia libertate multa peccantes arguere solitus erat propheta, de eo Paulum scripsisse his verbis: « Isaias autem audet, et **21** dicit ⁹². » Itaque et unam hanc in eum insidiarum occasionem etiam in absurdos et insolentes Ecclesiæ præfectos, ipsumque adeo exlegem populum torqueri.

VERS. 11-15. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? Plenus sum, etc.

Recentis legis promulgationem inducit oratio, vetere, quæ nihil ex ejus instituto carnaliter de-

⁸⁶ Jerem. xii, 10. ⁸⁷ Jerem. x, 21. ⁸⁸ Joan. v, 46. ⁸⁹ Deut. xviii, 15. ⁹⁰ Matth. xi, 15. ⁹¹ Exod. xlii, 7. ⁹² Isa. lxxv, 4; Rom. x 20.

κλήρον ἴδιον ἀπεργάσασθαι. Περὶ ὧν ἐν προφήταις φησὶν ὁ Θεός· « Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελώνά μου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν· « Ποιμένες ἤφρονεύσαντες, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔγνων πᾶσα ἡ νομή, καὶ διεσκορπίσθησαν. Δι' Ἐχρῆν γὰρ Μωσὴ πιστεῦσαντας ἐπιγνῶναι Κύριον, καὶ πρὸς αὐτὸν ὀδηγήσαι τοὺς ἄλλους. « Περὶ ἐμοῦ γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνος γέγραπεν, εἰπὼν· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε. » Ὅθεν πληκτικῆ νοουθεσίᾳ φιλανθρώπως αὐτοὺς ὁ προφήτης ἐπάγεται πρὸς τὸ δεῖν αὐτὸν ἐπιγνῶναι, τοῖς μὲν ἄρχουσιν ὡς ἐν-τρεχεστέροις, τοῦ ἀκοῦσαι βωῶν, ὅπερ μᾶλλον διανοίας ἐστίν. Διὸ πρὸς τὸ γνῶναι τὸ βούλημα τῶν ἑαυτοῦ λόγων διεγείρων ὁ Κύριος φησὶν· « Ὁ ἔχων βῶτα ἀκούειν, ἀκούεται· » τοῖς δὲ λαοῖς, ὡς ἀσυνέτοις, τὸ προσέχειν, ἢ τὸ ἐπωτίζεσθαι, ὡς ἐξέδωκαν ἑτεροί. Δῆλον δὲ τὸ ψιλὸν τὸν ἦχον ἐντίθεσθαι τοῖς ὡσίν. Διὸ καὶ ἐν Ἐξόδῳ φησὶν ὁ λαός· « Πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ ὁ Θεός, ποιήσομεν, καὶ ἀκουσόμεθα. » Οἱ μὲν γὰρ ἀτελεῖς ποιοῦσι τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου φυλάττοντες· διὸ καὶ προτέτακται· « Ὁ δὲ τέλειος ἀκούει, » νοῶν τῶν ἐν τῷ νόμῳ τὸ βούλημα. Οὕτω δὲ πάλιν τοῖς μὲν ἄρχουσι τὸν λόγον ἀπένειμεν· τῷ λαῷ δὲ τὸν νόμον. Ὁ μὲν γὰρ νόμος κανὼν ἐστὶ δικαίων καὶ ἀδίκων· προστακτικὸς μὲν ὧν ποιητέον· ἀπαγορευτικὸς δὲ ὧν [οὔ, ἢ, μὴ] ποιητέον, ἐν ὁποῖον φυλάττειν ἐσπούδακεν ἄνθρωπος τὸν σκοπὸν ἀγνοῦν. Ὁ δὲ λόγος καὶ τῆς αἰτίας ἐστὶν ἀποδοτικὸς, δι' ἣν ἕκαστον εἴρηται, πνευματικὸν τὸν νόμον δεικνύς. C Ἄρχοντας δὲ Σοδόμων, οὐχ ὡς πονηρῶν ἀρχον-τας μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτοὺς τοιοῦτους ὑπάρχοντας. Καὶ τοῦ λαοῦ δὲ τὴν πονηρίαν παρεστήσεν εἰπὼν, λαὸς Γομόρρας. Ἦρκει γὰρ τὸ πρῶτον, εἰ τοῦ λαοῦ τὴν πονηρίαν εἰδήλου. Ταύτης δὲ τὸ πλέον ἀπονέμει τοῖς ἀρχουσι, διὰ τὸ προκαθέζεσθαι τὰ Σόδομα τῆς Πενταπόλεως, ἀρχικὴν αὐτῷ καὶ μεῖζον τὴν κακίαν δεικνύς. Ἄρχοντας δὲ Σοδόμων, πλὴν τῶν ἠτηθέντων, ἐξ ἱστορίας οὐ παρελήφραμεν· διὰ δὲ τὸ σὺν πολλῇ παρρησίᾳ τοὺς ἀδικούντας ἐλέγχειν, φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει. » Τοιγαρῶν καὶ μίαν ταύτην αἰτίαν τῆς ἐπιβουλῆς τῆς κατὰ τοῦ προφήτου φασίν. Χρησαίτο δ' ἂν τις τοῦτοις πρὸς ἀρχοντας ἐκκλησιῶν ἀτόπους, καὶ παρανομούντα λαόν.

illos esse novimus. Non est autem omittendum, et unam hanc in eum insidiarum occasionem etiam in absurdos et insolentes Ecclesiæ præfectos,

ια-ιέ'. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος πλήρης εἰμι, κ. τ. λ.

Καινήν νομοθεσίαν ὁ λόγος εἰσάγει τὴν παλαιὰν παραιτούμενος, ὡς τοῖς σωματικῶς κατ' αὐτὴν βιοῦ-

VARIAE LECTIONES.

α Α ἐμπέπλησμαι.

σιν ἀνόνητον. Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τρά- A
γων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας, εἰ καὶ αὐτοὶ πλημμυλοῦντες
διὰ τούτων ἐνόμιζον ἐξελεῖσθαι Θεόν. Περιηρημέ-
νου δὲ τοῦ σπέρματος, ὃ κατέλιπε Κύριος ὁ Θεός,
εἰκότως νομιστέον περὶ τῶν κατὰ Χριστοῦ τοιαῦτα
επιτομηκῶν τὸν λόγον καθίστασθαι ἀρχόντων τε
καὶ ἐπομένων. Τοιγαροῦν, φησὶν, Οὐκ ἐστὶ ἀνήσω
τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Ἀνήκεν γὰρ τοῖς εἰς Βαβυλῶνα
ληφθεῖσιν ἐβδομήκοντα παρελθόντων ἐτῶν, ὡς ὁ Ζα-
χαρίας φησὶν· « Τὰς πόλεις Ἰουδα ὑπερέιδες τοῦτο
ἐβδομηκοστὸν ἔτος· » τοῖς δὲ Χριστὸν σταυρώσαντι
οὐκ ἀνήσειν φησὶν, πλὴν ὅτι ἐν ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν
τὸ ἐγκατάλειμμα σωθήσεται. Τῆς δὲ τοιαύτης ἐγκα-
ταλείψεως τὴν αἰτίαν ἐπήνεγκεν λέγων, Αἱ γὰρ χεῖ-
ρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις, τὴν Χριστοῦ μαιφονίαν
δηλῶν. Τηρεῖ γὰρ ὡς οὐδαμοῦ νῦν αὐτῶν ὡς εἰδωλο- B
λατροῦντων κατηγορεῖ, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐγνωσαν τὸν Κύ-
ριον, καὶ ὅτι ἐγκατέλιπον αὐτὸν, καὶ παρώξυναν τὸν
ἄγιον τοῦ Ἰσραήλ. Αὐτὸ καὶ τὰς θυσίας αὐτῶν, ὡς
ἀσεβῶν, ἀποστρέφεται, καὶ προσκειμένων τοῖς ἁμαρ-
τήμασιν. « Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμέ-
νον. » Ἐκαστον γὰρ ἑαυτὸν προσάγειν δεῖ θυσίαν ζῶ-
σαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, λογικὴν λατρείαν, θυσίαν
αινέσεως. Ταῦτα γὰρ καὶ αἱ πρὶν θυσίαι σκιάν ἔχου-
σαι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὑπὴνίττοντο· εἰ καὶ
τοῖς τότε παχέσιν οὖσιν κατὰ τὸ φαινόμενον ἤρμο-
τον μέχρι καιροῦ διορθώσεως· ἐπεὶ, ὅσον εἰς τὸ ἀρ-
σκεῖν Θεῷ, οὐκ ἂν τὰς θυσίας ἐνομοθέτησεν. Ἐπειδὴ
δὲ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ νόμον θυσιῶν ἀποπέμπεται, C
μίαν προσεδέξατο θυσίαν ἐπ' ἐσχάτων αἰώνων, εἰς
ἀθήτησιν ἁμαρτίας, τὸν ἄμωνον τοῦ Θεοῦ τὸν ἀφροντα
τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ τῆς ἀληθείας φανεί-
σης, ἀνόνητος ἡ σκία. Καὶ δεῖ Θεῷ προσάγειν ἀρετὰς
τε καὶ πίστιν. Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστοῦται
θεός. Ἐπεὶ καὶ πάλαι ὑπὲρ τῶν ἰδίων πλημμυλη-
μάτων προσέφερον, καὶ συνεχώρει Χριστός, ἐν τοῖς
προσαγομένοις τυποῦμενος. Ἀλλὰ νῦν ἐπιδημήσας,
τοῖς τύποις πέρας ἐπέθηκεν. Τὸ δὲ Πλήρης εἰμι,
ληπτέον καθ' ἑαυτὸ, μὴ συνάπτοντα τοῖς ἐξῆς. Θεῷ
γὰρ μόνῳ τὸ πλήρες ἀρμόττει πάσης μακαριότητος,
ἀλλ' οὐ τῶν ἐφ' ἐξῆς ἐπιφερομένων. Ἐκ τοῦ γὰρ
πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Πάν-
των γὰρ ἐστιν ἐφετὸν, αὐτὸς οὐδεὶς ἐφιέμενος. Ἀπ'
αὐτοῦ Στέφανος πλήρης χάριτος καὶ δυνάμεως. Καὶ
Παῦλος, μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν, πλήρης πνεύματος ὑπ- D
έστρεψεν εἰς Ἱερουσαλήμ· πλήρης ἐνετύθεν ἡμε-
ρῶν Ἀβραάμ. Καὶ ἐν τῷ ἐπιστρέφοντι λαῷ ἡμέραι
πλήρεις εὐερέθησονται. Ἄλλ' εἰ ἀποβάλλει πᾶσαν τὴν
δὲ Μωϋσέως λατρείαν, πῶς « Ἐν ἰῶτα οὐ μὴ παρ-
έλθῃ ἐκ τοῦ νόμου ἕως ἂν πάντα γένηται; » Οὐκ
οὖν εὐδῆλον ὡς τὸ σωματικὸν ἐκβαλὼν, τὸ πνευμα-
τικὸν πληροῦν ἐπαγγέλλεται.

populis, qui convertentur, pleni dies inventientur². Verumenimvero, si omnem qui ex Mosis erat instituto, cultum rejicit; qui tandem « ne iota quidem unum de legeperibit, donec omnia fiant³? » Apparet ergo reje-

² Zechar. 1, 12. ³ Rom. ix, 27. ⁴ Psal. i, 19. ⁵ Rom. xii, 1. ⁶ Psal. cxix, 25. ⁷ Hebr. x, 1. ⁸ Joan. 1, 29. ⁹ Joan. 1, 16. ¹⁰ Psal. lxxii, 10. ¹¹ Mat'h. v, 18.

torum animalium detestari; ad ejus differentiam, qui est ultimis diebus in peccatorum remissionem effusus, quique illo Abelis loquitur longe melius. Translatis vero in ea quæ sunt spiritus, sacrificiis, et sacerdotium ipsum transmutari oportebat; ut quod est secundum ordinem Melchisedech, vicem ipsius subiret. Est porro et *holocaustum* a præcedentibus distinguendum, atque cum *arietum* jungendum; ut ad verbum *nolo* congrue referatur: ad quod etiam respondet quod sequitur, *Neque veniat in conspectum meum*. Horum enim *nolo* commune verbum est. Abrogat autem cum sacrificiis et illud, quod in Domini conspectum masculinum omne venire jubebat: quia nullo non scelere et dolo abundabant. Scribitur autem: «Oculus Domini super justos ⁴.» Item: *Æquitatem vidit oculus ejus*. Præterea addit: *Quis hæc quæsit de manibus vestris?* Corporalia nimirum legis præcepta. Hoc enim veluti compendio lex tota concluditur, ut proximum nostrum, non aliter ac nosmetipsos, diligamus. Deinde, *Calcere*, ait, *atrium meum non apponetis*. Adeo horrore plenum est negotium, eos, qui separati sunt, Ecclesiam despiciere; nisi qui pœnam omnium maximam et gravissimam, ultro amplectuntur. Notat vero contumeliosum ipsorum ingressum, tanquam qui sancta concularint. At eorum, qui ingrediuntur, alius quidem ad usque Sancta sanctorum, corporearum rerum vel ab interioribus detracto, nudaque intelligibilium contemplatione potitus, progreditur: alius vero cultum magis corporeum attingit. Qui autem nunc inducitur, solum ingredi *atrium jussus*, ne ad externi quidem cultus loca admittitur. Ad legis autem spiritualem contemplationem, per eam, quæ corporalium est, rejectionem nos provocat. Est enim spiritualis *siligo*, sermo de Deo a rerum corporearum cogitatione separatus. Est etiam Deo indignum, olfactus illum voluptate delectari credere; nec *incensi* nomine, sanctificationem eam, quæ 24 animi temperantia in corpore perficitur, quoties æquali temperie animi partes inter se ad *incensi* compositionem consentiunt, intelligere. Ad *neomeniam* præterea sempiternis annis dignam, easque *solemnitates* celebrandas, quæ pœnitentiæ auxilio, res in antiquum statum restituant, adhortatur. Est enim *neomenia*, vitæ in luce deficientis principium, cum fit in deterius mutatio: *Solemnitas* autem ipsa ad eam reversio. Nec alia *Sabbati* nomine cessatio, præter eam, quæ a vitii est, significatur. Cæterum pro *magno die*, *celebrem* reliqui transtulerunt; ut non unum aliquem, sed quemlibet in lege *celebrem*, primum videlicet ac septimum azymorum, ipsamque Pentecostem, et mensis decimum; ipsas denique, ut summatim

ἁλόγων ζῶων, πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν ἐκχυθέντος εἰς ἀφρονίαν ἁμαρτιῶν, κρείττον λαλοῦντος παρὰ τὸ τοῦ Ἀβελ. Μετατιθεμένων δὲ τῶν θυσιῶν ἐπὶ τὸ πνευματικόν, καὶ τὴν ἱερωσύνην ἐχρήν μετατίθεσθαι, ἵνα ὁ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἀντιεσέλθῃ. Διασταλτέον δὲ καὶ τὸ *ὀλοκαύτωμα*, καὶ οὕτως ἐπανεκτέον, τῶν κριῶν· ἵνα πρὸς τὸ, οὐ βούλομαι, συμφώνως ἐπενεχθῆ. Πρὸς δ' ἀποδοτέον τὸ, οὐδ' ἂν ἐχρησθε ὀφθῆναι μοι. Κοινὸν γὰρ τὸ, οὐ βούλομαι. Ἄθετεῖ δὲ μετὰ τῶν θυσιῶν καὶ τὸ, δεῖν ὀρᾶσθαι πᾶν ἀρσενικὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἄδικοι γὰρ ἦσαν καὶ σκολιοί. Γέγραπται δέ· «Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους.» Καὶ· Εὐθύτητας ἴδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· λέγει δὲ καὶ, *Τίς ταῦτα ἐζητήσαν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;* τὰ σωματικὰ δηλονότι τοῦ νόμου. Ὅλος γὰρ ὁ νόμος ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῷ, «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς ἐαυτόν.» Καὶ, *Πατεῖν μου, φησὶ, τὴν ἀλήθην οὐ προσθήσεσθε*. Οὕτως φοβερὸν καταφρονεῖν Ἐκκλησίας ἀφορισθέντας, εἰ μὴ τὸ μέγιστον τῶν ἐπιτιμῶν αἰρουμένων ἐπιτηδες. Δηλοῖ δὲ τὴν ὕβριστικὴν αὐτῶν εἰσοδὸν, ὡς καταπατούντων τὰ ἅγια. Τῶν δὲ εἰσιόντων ὁ μὲν εἰς αὐτὰ φθάει τὰ ἅγια τῶν ἀγίων, ἔσωθεν τοῦ καταπετάσματος τὰ σαρκικὰ διαβάς, καὶ γυμνῆ τῇ θεωρίᾳ τῶν νοητῶν ὁμιλῶν· ὁ δὲ τῆς σωματικωτέρας λατρείας ἐφάρπτεται. Ὁ δὲ νῦν εἰσαγόμενος τῆς ἀλήθης μόνης ἐπιθῆναι κελεύεται. Ὁ δὲ καὶ ταύτης ἔξω τῶν τῆς εὐσεβείας τόπων ἐλήλαται. Πρὸς δὲ τὰ πνευματικὰ τοῦ νόμου παρακαλεῖ διὰ τῆς τῶν σωματικῶν ἐκβολῆς. Πνευματικὴ γὰρ *σεμίδαλις*, λόγος περὶ Θεοῦ σωματικῆς ἐννοίας κεχωρισμένος. Ἀνάξιον Θεοῦ καὶ τὸ, νομίζειν αὐτὸν τῆς δι' ὀσφρήσεως εὐωδίας ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ *θυμιάματος* τὸν ἀγιασμὸν νοῆσαι τοῦ σώματος ὑπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν σωφροσύνης ἐπιτελούμενον, ἰσοκρατῶς ἐχόντων κ...στασίαν· πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ *θυμιάματος*. Παρακαλεῖ δὲ καὶ νοσηρῶς ποιεῖν αἰωνίους πρέπουσαν ἔσσει, καὶ τὴν διὰ μεταβολῆς πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν *φορτῆν*. *Νουμηγία* γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐν φωτὶ βίου ἐκλειφθέντος τῆ πρὸς τὸ χεῖρον τροπῆ. Ἡ πρὸς αὐτὸ ἐπάνοδος, *φορτῆ*. Βούλεται δὲ καὶ *Σάββατον* τὴν τῶν κακῶν ἀργίαν νοεῖν. Ἄντι δὲ τῆς *μεγάλης ἡμέρας*, *κλητήν* ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· ὡς μὴ μίαν σημαίνεσθαι, πᾶσαν δὲ τὴν ἐν τῷ νόμῳ καλούμενην *κλητήν*, οἷα ἡ πρώτη ἐξδόμη τῶν Ἀζύμων, καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ ἡ δεκάτη τοῦ μηνός, καὶ πᾶσαι ἀπλῶς ἐπίσημοι *φορταί*. Καὶ *νηστείαν* δὲ βούλεται τὴν χωρὶς ἐπιδείξεως δουλαγωγούσαν ἐδ φρόνημα τῆς σαρκός, ὅπερ οὐ διὰ πλησμονῆς βρωμάτων γίνεται, ἀλλὰ καὶ δι' ἀναστροφῆς ἀγαθῆς καὶ συνουσίας τῶν ὠφελούντων. Οὐδὲ τὴν ἀποχὴν δὲ τῶν βρωμάτων ἐπιτείνειν χρεῶν, ὥστε λυθῆναι τὸν τόνον τοῦ σώματος, καὶ περιέλκειν εἰς ἀπροσεξίαν τὸν νοῦν. Παρ-

⁴ Psal. xxxiii, 16; I Petr. iii, 12.

VARIE LECTIONES.

² λέει. κατὰστασιον.

όπος δὲ τοῦ νυμφίου μὴ νηστεύειν ἐκελεύσθημεν A dicam, *solemnitates universas significarent. Præ-*

terea jejunium postulat, quod ostentationis studio neglecto, carnis superbiam refundat; non quale fit cibi et potus ingurgitatione, sed bona conversatione, et eorum quæ prodesse queunt, consuetudine. Nec tamen a cibo eovsque abstinendum est, dum corporis viribus profligatis mens nobis in socordiam contrahatur; cum præsentē Sponso verbi jejunium jejunare prohibeamur.

ις-κ'. Λούσασθε· καθαροὶ γένησθε. Ἀφάελετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἀπέραντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Παύσασθε ἀπὸ τῶν ποτηριῶν ὁ ὑμῶν, κ. τ. λ.

Ἀκολουθῶς προτρέπεται τῆς ἐθελοθησείας τῆς κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον μεταστάντας, τῆς Καινῆς ὑπηκόους Διαθήκης γενέσθαι. Διὸ καὶ τὰ ταύτης εἰσάγει μυστήρια, μονουοχι τὸ ἐν Εὐαγγελίοις βῶων· « Ἐάν μὴ τις ἀναγεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Καὶ τὸ· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Πῶς δὲ ὡς ἀνίατα ἡμαρτηκότων εἰπὼν· « Ἐάν πληθύνητε τὴν δέησιν ὑμῶν, οὐκ εἰσακούσομαι » νῦν ὡς ἰσθαι διὰ τοῦ λουτροῦ δυνάμενος διαλέγεται; Ὅτι τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου Χριστὸς ἐλθὼν ἀνεπλήρωσεν, οὐκ ἐφ' ἐκάστῳ καθαίρων μολύσματι ρύπου σωματικοῦ, οἷδὲ πλύνειν κελεύων ἱμάτιον, ἐν δὲ βαπτίσματι τὰς ἡμετέρας ἀποκαθαίρων ψυχὰς, καὶ ἐποικοδομεῖν τῷ βαπτίσματι τὰς ἀρετὰς προτροπόμενος. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ λουτροῦ κἀθαριὰς, φιλανθρωπίας ἐστὶ θεοῦ. Ἡ δὲ τῆς τῶν κακῶν ἕξεως ἀπόθεσις, ἔργον ἡμῶν, βοηθούντος κἀνταῦθα Θεοῦ, καὶ τοὺς ἐθέλοντας ἐδηγοῦντος πρὸς ἀρετὴν. Οὐ δεῖ γὰρ ἀπρακτεῖν τῇ τοῦ βαπτίσματος ἐπανεχόντας χάριτι. Λούτρον μὲν γὰρ καθαίρει· ἀρετὰ δὲ φαιδρύνουσι. Ἀπέραντι δὲ τῶν ὀφθαλμῶν μου, φησὶν, ἐπειδὴ τοῖς ἀνθρώποις δυνατὸν ἐπιπλάστωσ καὶ κατ' ὑπόκρισιν δοκεῖν ἡμᾶς ἀγαθοῦ; Θεὸς ἰ τὰς καρδίας ἐμβατεύων, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς διανοίας ὀφρ' ἡγουν ὡς μηδεμιᾶς πράξεως καθηκόντως ἀνομῆνης, εἰ μὴ μετὰ τῆς εἰς Χριστὸν εὐτελείας ἐπιτελήται. Δεῖ οὖν λογισμοὺς καθαίρειν, οὐ μόνον κακίας ἀποκρίπτειν ἐνέργειαν, ὃ τῆς τελείας ἀγάπης ἐστὶ. Κατὰ γὰρ Παῦλον, « Ἡ ἀγάπη οὐ λογίζεται τὸ κακόν. » Καὶ τοῦτο δυνατὸς ἐστὶ τὸ, Βαπτισθῆναι Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρὶ πάντα ρύπον συντῆξει. Παραγγέλλει δὲ πού καὶ λόγιον, « Πάση φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν. » Φησὶ δὲ, Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Οὐ γὰρ σαφῆς ὁ ἱθιὸς λόγος. Δικαίως γὰρ, φησὶ, τὸ δίκαιον διώξεις, δεῖν ὡς ἡμᾶς μετὰ γων περὶ δικαιοσύνης λόγον τὴν δικαίαν προῖξιν ἐπιτελεῖν. Ἐκζητήσατε κρίσιν. Ἡ τὴν φροντίζειν αἰεὶ καὶ μεριμνᾶν τοῦ Χριστοῦ τὸ κριτήριον (ἀποδώσει γὰρ ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ) καὶ τὸ τοῦτο μελετᾶν ἀπέργει κακίας, καὶ προτρέπει πρὸς ἀρετὴν. Ἡ τὸ δεῖν ἕκαστα χειρὶ μόνως ποιεῖν. « Μετὰ βουλῆς γὰρ, φησὶ, πάντα ποιεῖ. » Καὶ, « Λόγι-

VERS. 20. « Lavamini; mundi estote; auferte malitias ab animabus vestris coram oculis meis. Cessate a nequitias vestris, etc. »

25 Deinceps quos a corporeæ legis superstitione arcere studuit, Novum amplecti Testamentum hortatur; ideoque ipsius inducit mysteria, illud fere, quod est in Evangeliiis clamans : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum cœlorum ». » Et illud : « Euntes docete gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ». » Quomodo vero, propterea quod ea admisissent, quæ medelam non ferunt, etiam si orationem suam multiplicarent, eos se non exauditorum dixit : eosdem jam, tanquam per baptismum sanare possit, alloquitur? Nimirum, quod in lege deficiebat, adventu suo supplevit Christus, non corporis, non vestium imperata lotionem et munditiæ; sed animorum per baptismum purgationem, et ad virtutum superstructionem hortationem. Ut enim eam, quæ per lavacrum est, purgationem sibi vendicat Dei in homines amor : sic scelorum pravos habitus nostra opera exuere, si divino auxilio voluntas nobis ad virtutem dirigatur, possumus. Neque enim decet quemquam gratia baptismatis innixum otio languere, et a rebus gerendis avocari : cum purgare quidem lavacri sit; virtutum autem, splendorem et ornatum addere. *Ab oculis autem meis, ait, quod fite nos et simulate bonos hominibus videri facile sit : cum Deus corda perscrutans, etiam mentis occulta perspiciat : tanquam nimirum nihil convenienter geratur, nisi ab ea, quæ in Christum est, pietate conficiatur. Decet igitur animi motus internos purgare; non ipsa modo nequitie opera (in quo perfectæ directionis caput est) amputare. Charitas enim, si Paulo credimus, non cogitat malum; et id est revera Spiritu baptizari, igneque sordes omnes absumere : quod alicubi monet oraculum, cum omni custodia cor nostrum servari postulat. Sequitur vero : Discite bonum facere. Haud enim aperta est, quæ de moribus est disputatio; ideoque 26 juste apud Mosem, quod justum est, persequi cavetur : nimirum, ut quæ verbis de justitia factamur, reapse præstemus. Quærite iudicium. Aut perpetuo nos ad Christi tribunal animum cogitationemque revocare monet; quando unicuique secundum opera*

⁶ Matth. ix, 15. ⁷ Joan. iii, 5. ⁸ Matth. xxviii, 19. ⁹ I Cor. xiii, 5. ¹⁰ Prov. iv, 23 ¹¹ Dent. xvi, 20.

VARIÆ LECTIONES

¹² Σ. ποτηριεύμενοι. ¹³ Ἰσ. λελ. δέ.

redditurus est ¹¹; quæ cura solet a vitis revocare, A et ad virtutem accendere : aut nihil, nisi prudenter, agendum significat. « Cum consilio enim, scribitur, omnia facito ¹². » Item : « Cogitationes justorum, judicia ¹³. » Duplex autem cum injustitiæ genus sit, alterumque ad animi quidem, alterum autem ad corporis res pertineat : prius, ut majus, ita plus affert impedimenti. « Corruptunt enim bonos mores colloquia prava ¹⁴; » neque id, si virtutis tantum; sed si doctrinæ viam etiam intuearis. Itaque fraude relecta, qui tales erunt, auxilio nostro juvandi sunt. « Erue enim, scribitur, eos qui ad mortem ducuntur, et qui ad eandem aguntur, redimere ne cesses ¹⁵. » Decet præterea, quantum possumus, et eam etiam, quæ corpori inferitur, injuriam propulsare. *Judicate pupillo*; nam et patre orbatur; et sibi ille per ætatem non potest optulari. Itaque, quoniam credentium pater est Deus, si quis a fide, honestisque actionibus resiliat, dio quidem orbus efficitur; quia ejus destituitur auxilio : sed est et ipse moderatæ increpationis, decentisque sermonis auxilio, ad id, unde exciderat, revocandus. Quinetiam, et qui scelerate agit, patrem habet diabolum, a quo cum defecit, felix *pupillus* evasit, egetque aliquo, si per Evangelium regenerari cupit, a quo ad Deum, qui vere pater est, deducatur. Ab his ergo qui publico munere funguntur, hujus ministerii leges accipiat. *Vidua* autem, quæ vere vidua sit, quæque omni destituta auxilio Dei ministerio incumbat : et eam etiam, quæ hujus instar, sponsi Verbi *vidua* sit; anima scilicet dæmonum fornicatione inquinata; justa et idonea ratione adjuvari oportet. Intelligas vero et *viduæ* nomine, Israelitarum Ecclesiam, quæ legis excusso jugo, non amplius adultera, Christo viro alteri nupsit : quam a nobis justam haberi, quod evangelicæ justitiæ disciplinam didicerit, æquum sit. Ista **27** omnia inesse nobis in Domini conspectu decet, non ut in sensum oculorum veniant; neque, ut intus simus lupi rapaces ¹⁶; neque, ut, quod Jeremias ait : « Ore qui pacem loquatur, et occulte in seipso habeat odium ¹⁷; » de quo et ipse canit David : « Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula ¹⁸. » Quantumvis enim latere ipsi studeant; qui tamen in cælis habitat, irridebit eos, et subannabit Dominus, renes et corda ipsorum intuens ¹⁹. Itaque ait et Paulus : « Providentes bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus ²⁰. » Quisquis vero *coram oculis* Domini *iniquitates sustulit*, sit Nathanael, vere Israelita, in quo dolus non est ²¹. Qui talis est, fiducia plenus quodammodo ad Dei tribunal sponte accedit. Postulat enim pro sua in nos benevolentia coram nobis *argui*, ut quanta ille contulerit, quanta ipsi quoque beneficia reposuerimus, demonstret.

Et prædictis tamen oblivionem, nobisque sanguine quantumvis *rubefactis* (modo per lavacri re-

¹¹ Matth. xvi, 27. ¹² Prov. xiii, 16. ¹³ Prov. xii, 5. ¹⁴ I Cor. xv, 33. ¹⁵ Prov. xxiv, 41. ¹⁶ Matth. vii, 15. ¹⁷ Jerem. ix, 8. ¹⁸ Psal. lrv, 22. ¹⁹ Psal. ii, 4. ²⁰ II Cor. viii, 21; Rom. xii, 17. ²¹ Joan. i, 47.

VARIE LECTIONES.

α γρ. εκπρωσθ.   β γρ. διελέγχεσθαι.

σμοί δικαίων κρίματα. » Διττὴ δὲ ἡ ἀδικία· εἰς ψυχικά, καὶ σωματικά. Καὶ μείζων ἢ πρώτη, καὶ ταύτης μείζων τὸ κώλυμα. « Φθειροῦσι γὰρ ἤθη χρηστὰ ὀμίλια κακαί, κατ' ἀρετὴν τε καὶ δόγματα. Καὶ δεῖ τοῦτοις βοηθεῖν τὴν ἀπάτην ἐλέγχοντας. » Ῥύσαι γὰρ, φησὶν, ἀγορευοὺς εἰς θάνατον, καὶ ἐκ πρώτῃ κτεινομένους, μὴ φέισι. » Δεῖ δὲ καὶ τὴν σωματικὴν ἀδικίαν ἀπεῖργειν ὅση τις δύναμις. *Κρίνατε ὄφρα* φῶ. Καὶ πατὴρ γὰρ ἔρημος, καὶ βοηθεῖν ἐαυτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν ἀδυνατεῖ. Εἰ δὲ καὶ τῶν πεπιστευκότων Πατὴρ ὁ Θεὸς, ἐάν τις παραδᾶς ἀποστατήσῃ τῆς πίστεως, καὶ τῶν πεπνυμένων ἔργων τῇ πίστει, γέγονε μὲν ὄφρα φησὶν τοῦ Θεοῦ, τῆς αὐτοῦ προνοίας ἔρημος ὢν. Δεῖ δὲ τοῦτον ἐπαναγαγεῖν, ὅθεν ἐκπέπτωκεν, ἐπιτιμήσει μετρίᾳ, καὶ λόγοις προσήκουσιν. Ἄλλὰ καὶ ὁ τὰ πονηρὰ πράσων πατέρα ἔχει τὸν διάβολον, οὐπερ ἀποστάς γέγονεν ὄφρα φησὶν ἀγαθός, καὶ δεῖται τοῦ χειραγωγούτος πρὸς τὸν ὄντως Πατέρα Θεῖον, ἀναγεννηθῆναι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου βουλόμενος. Τυγχανέτω οὖν τῆς προσηκούσης οἰκονομίας παρὰ τῶν τὰ κοινὰ διοικούντων. Καὶ ἡ *χήρα* δὲ ἡ ὄντως *χήρα*, καὶ πάσης ἔρημος βοηθείας, καὶ προσκειμένη λειτουργίᾳ Θεοῦ· καὶ ἡ ἀναλόγως ταύτῃ *χήρα*, τοῦ νυμφίου Λόγου, ψυχὴ ἐκπορευθεῖσα τοῖς δαιμόσι, τῆς προσηκούσης ἀναλόγως ἑκατέρα βοηθείας ὀφείλει τυχεῖν. Ἐφ' οἷς δ' ἂν *χήραν* καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἐκκλησίαν ἀποθεμένην τὸν τοῦ νόμου ζυγόν, ὥστε μηκέτι μοιχαλίδα χρηματίζειν γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ Χριστῷ, ἣν δεῖ παρ' ἡμῶν δικαιοῦσθαι, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου δικαιοσύνην μανθάνουσαν. Ταῦτα πάντα δεῖ προσεῖναι ἡμῖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐ κατ' ὀφθαλμοφάνειαν, οὐδ' ὡς ἐνδοθεν εἶναι λύκους ἄρπαγας· οὐδ' ἵνα τις, κατὰ τὸν Ἰσραηλιαν, ἐτῷ στόματι λαλῆ· εἰρηνικά, καὶ ἐν ἐαυτῷ ἔχη τὴν ἐχθραν. » Περὶ οὗ φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Ἡπαλύθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὅτι ἐρῆλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. » Κἂν γὰρ λαυθάνειν οὗτοι σπουδάζοιεν· ἀλλ' ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς, νεφροῦς καὶ καρδίας εἰδώς. Διὸ καὶ Παῦλός φησι· « Προνοοῦμενοι κατὰ οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Ἐάν δὲ τις *ἐξάρῃ τὰς πονηρίας ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν Κυρίου*, γίνεται Ναθαναὴλ ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν. Ὁ δὲ τοιοῦτος, *παρόρησιαν πως λαβὼν*, εἰς τὸ δικαστήριον ἀπαντᾶ τοῦ Θεοῦ. Ἄξιός γάρ διὰ φιλανθρωπίαν πρὸς ἡμᾶς *διελέγχεσθε* ^ν, δεικνύς ὅσα εὐεργετήσας ἡσαπέπονθεν ὑφ' ἡμῶν.

Καὶ ἕμος ἀμνηστίαν ποιεῖται τῷ προσηρημένῳ, καὶ αἵματι *περοινιγμένους* καθαίρων ἡμᾶς διὰ τῆς

τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν Ἀ
ἐπαγγέλλεται. Πρὸς ὃν λέξομεν ἐλεγχομένοι [ὧδε],
« Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἀντε'
ἀπέδωκέ μοι; » Πολλαχοῦ δὲ τῆς Γραφῆς ἔχομεν
ὡς ὁμοτίμως τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις εἰς χρίσιν συγ-
καταβαίνοντες. » Φησὶ γὰρ αὐτός· « Κύριος; ἤξει εἰς
χρίσιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ
τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. » Καὶ Μιχαίας δὲ φησιν,
« Ἀκούσατε λόγον Κυρίου· Κύριος εἶπεν· Ἄνα-
στηθι καὶ κρήθητι πρὸς τὰ ὄρη, ὅτι χρίσις τῷ Κυ-
ρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ
διελεγχθήσεται. » Θεῷ γὰρ πρόεπουσα χρίσις ἡ κοι-
νωνικὴ μᾶλλον ἢ τυραννικὴ, τόπον ἀπολογίας τοῖς
κρινομένοις παρέχουσα. Γραφικῆς δὲ ταῦτα προ-
σωποίας μέριμναν ἡμῖν ἐμποιοῦσης τῆς ἐκ τῶν
ἔργων ἀπολογίας. Οὐ γὰρ ἀκούσομέν τι καὶ λέξομεν.
Ἡ δὲ χρίσις μετὰ τῶν λογισμῶν κατηγορούντων,
ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ἐν ἣ κρινεῖ ὁ Θεὸς
τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο καὶ παρὰ τῷ Δα-
νιὴλ λεγόμενον σημαίνουσι βίβλοι, ἐν τῷ μνημονευ-
τικῷ τῶν ἀνθρώπων ἀνακινεῖσθαι διδάσκουσαι τῶν
πεπραγμένων τοὺς τύπους, μνημονεύοντος ἐκάστου
καὶ βλέποντος δι' ὃ κολαζόμεθι. Ὁ τοίνυν Ἐλεγχος
οὐχ ὡς κρινόμενων ἡμῶν τῷ Δεσπότη (δικαιωθή-
σεται γὰρ ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ νικήσει κρινό-
μενος. Οὐδέ τις γὰρ καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, οὐδὲ καυ-
χίσειτα· ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν), ἐλεγχομένων δὲ
μᾶλλον ἐν ἑαυτοῖς, ὡς « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ
νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆ-
ναι εἰς ἡμᾶς. » Τὸ δὲ θεῖον λούτρον οἱ μὲν φασιν ἀρ-
κεῖν πρὸς τὸ λευκαίνειν ἡμᾶς ὡς χιόνα. Δυσέκ-
πλυτον γὰρ οὐδὲν φασὶ Θεοῦ διασμίχοντος. Κατὰ
Παῦλον εἰπόντα· « Οὐ ἔστι δὲ ἐπιπόνησεν ἡ ἀμαρτία,
ὑπερεπέσσευσεν ἡ χάρις. » Καὶ, « Θεὸς ὁ δικαίων,
τίς ὁ κατακρίνων; » Οἱ δὲ φασιν καθαίρειν μόνον,
πράξων δὲ χρῆναι πρὸς τὴν τοσαύτην λαμπρότητα,
ὅπλα ἢ ὄργανα τοῦ Θεοῦ, καὶ χιῶνας δικαιοσύνης. Τοῦ
δὲ φοινικοῦ τὸ κόκκινόν ἐστιν ἐρυθρότερον, ὅθεν
ἀναλογεῖ τὸ μὲν πρὸς χιόνα, τὸ δὲ πρὸς ἔριον. Ἐρυ-
θρῷ δὲ χρώματι τὰς ἀμαρτίας ἀπέκασεν, ὡς φοι-
νικας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Ἄλλ' ἢ μὲν ἐστὶ δεσο-
πιὰ; ὡς ἐν χρώματι, καὶ ἀνέκπλυτος. Ἡ δὲ τὴν
ἐπιπόνησεν ἔχουσα τὰς εὐχερῶς ἀποπλύνεται, κατὰ
λόγον τῶν ἀμαρτημάτων, τῆς ψυχῆς ῥῆον, ἢ δυσκό-
λως καθαιρομένης. Τὸ μὲν οὖν ἔριον καίπερ ἐστ'
ὅτε φυσικῶς ὑπάρχον λευκόν, ἐξ ἐπιμελείας τινὸς
ἑαυτοῦ λευκότερον γίνεται. Ὡς καὶ ἄνθρωπος τὰς φυ-
σικὰς ἀφορμὰς ἐξ ἀσκήσεως, τελειῶν, ἐπὶ πολὺ δύ-
ναιτο προελθεῖν ἀρετῆς. Ἡ δὲ χιὼν, ὕδωρ ἐν νεφέ-
λαις οὔσα, τῇ τοῦ πνεύματος ἀνακοπτομένη βίᾳ λευ-
καίνεται εἰς ἀφῆρην μὲν οἰδαίνουσα, πῆξιν δὲ λαβοῦσα
τῷ τοῦ ἀέρος ψυχρῷ, καὶ πρὸς τὰ κάτω βάρη κι-
νωμένη καὶ βέπουσα. Οὕτω καὶ ψυχὴ τὰς φυσικὰς
ἀφορμὰς οἰκεία τε ἀσκήσει, καὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ

A generationem purgemur) cœlorum regnum pollice-
tur; ad quem ita convicti respondebimus: « Quid
retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit
mihî? » Multis vero in Scriptura locis Deum ha-
bemus pari veluti conditione in iudicio cum ho-
minibus, descendentem. Ait enim propheta ipse:
« Dominus veniet in iudicium cum sacerdoti us
populi, et cum principibus ipsius ». Item Mi-
chæas: « Audite verbum Domini; Dominus locu-
tus est. Surge, et contende iudicio adversus mon-
tes, quia iudicium Domino cum populo suo, et cum
populo suo dijudicabitur ». Deo namque iudicium
illud congruit, quod communi societatis jure, non
tyranni in modum peragitur, et accusatis præbet
defensionis locum. Sed sunt ista Scripturis usi-
tata personarum fictiones, ut defensionis ejus,
quæ ab operibus est, nobis curam injiciant. Nequæ
enim quiddam tum vel audiemus vel dicemus.
Erit autem iudicium, inter se invicem cogitatio-
num accusantium, aut etiam defendentium in die,
qua iudicabit Deus occulta hominum. Istud et
apud Daniele libri significant, qui docent in
hominum memoria rerum gestarum 28 notas re-
volvi; ut quibus de causis torqueamur si-gulli,
meminerimus. Non de nobis ergo intelligitur ac-
cusatio, tanquam Deum in jus vocantibus, (justifi-
cabitur enim in sermonibus suis, et vincet accu-
satus: nec quisquam adeo sordibus vacet, ut
purum se cor habere audeat gloriari), sed de
convictis potius, intusque fatentibus, nequaquam
condignas esse passionis hujus sæculi ad futuram
gloriam, quæ revelabitur in nobis. Aiunt vero
quidam sacrosanctum lavacrum satis esse, ut,
quasi nix dealbemur: quomodo nulla adeo pervi-
cax sordes existit, ut Deo mundante elui non
queat, Paulo teste, in hæc verba: « Ubi abunda-
vit delictum, superabundavit et gratia ». Item:
« Deus est, qui justificat; quis est, qui condem-
net? » Alii autem in eo quidem purgandi vim ad-
mittunt; sed tamen operibus ad tantum splendo-
rem, qualia sunt, pupillo iudicare, et viduam
defendere, opus esse contendunt. Est porro purpura
rubrius coccinum; unde et istud quidem ad nivem;
illam autem ad lanam retulit. Ideo autem rubro
colori peccata assimilata, quod ad animas nostras
lepræ instar se habeant; ejusque alia quidem per-
tinax, veluti in coloribus, nunquam deponatur;
alia autem summa in cute hærens facile eluatur:
quomodo prompte, vel difficulter ab animo, pro
eorum ratione, solent peccata removeri. Ut igitur
lana quantumvis aliquando natura alba, cura ta-
men et diligentia, seipsa plerumque fit albior: sic
homo, qui naturæ impetus exercitatione reddide-
rit meliores, poterit virtutem ipsam ad miroso pro-

²⁸ Psal. cxv. 12. ²⁹ Isa. iii. 14. ³⁰ Mich. vi. 1, 2. ³¹ Dan. ix. 2 seqq. ³² Psal. l. 6. ³³ Prov. xx. 9. ³⁴ Rom. viii. 18. ³⁵ Rom. v. 20. ³⁶ Rom. viii. 35, 34.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. διασμίχοντος. ² γρ. οὐ.

gressus perducere. *Nix* autem, in nubibus cum nihil aliud quam aqua sit, ventorum impetu repressa albescit, spumæque in morem tumet: sed ubi æris frigiditate concretionem adepta est, suo pondere deorsum trahitur: sic anima, quæ naturales impetus exercitatione singulari, sanctique Spiritus auxilio adauxerit, in illo Dei justo iudicio, gratiæ splendore, quæ sanctis per ipsum datur, digna efficitur. Cujus adipiscendi potestatem nobis quæ sequitur, facit oratio, his verbis: *Si volueritis, et audiveritis me, bona terræ* 29 *comedetis.* Ubi Judæos crasso et pingui ingenio præditos vel addito rerum corporearum præmio adhortatur: vel terræ nomine juxta positam in Evangelii de seminante parabolam, animam intelligit, quæ cælo demissum semen excipiat 30, cujus *bona*, ipsi sunt in virtute progressus: vel certe promissa in cælorum regno significantur, qua ratione beatos esse mites, quoniam ipsi terram possessuri sunt, legimus 31: vel denique *bona* illa designat: « Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt 32. » Inde et Jerusalem, et montem Sion, cælestia hæc videlicet, credituris pollicetur; non credituris autem *gladium*: quæ sensu quidem exteriore, de Romano, a quo statim sunt impediti, dici putanda sunt; arcano autem, et recondito de diabolo; quem illi, repudiata Christi gratia, subierunt, animatum prorsus aliquem et intelligibilem, quem sanguine vulneratorum inebriatum esse scriptum est 33. *Os autem Domini* forsitan ipse dicatur Spiritus sanctus, cujus auxilio scripta ista sunt. Siquidem, ne minas istas contemneremus, *Os Domini*, quod est a mendacio alienum, *locutum esse* ait. Neque vero minime *audiendi* aliunde subisse ait impedimenta, quam ab aversa voluntate; ut monstret; niro videlicet cum iis consensu, quæ a conspectu tuo vitam et mortem 34, » legimus; unde et malum de cogitationibus nostris auferendum prius meminit. Non enim alius alii tantum commodi vel incommodi, quantum sibi quisque afferre potest. At eo, quod decet, *peracto*, tum demum, tanquam ad medicum, confugimus; qui induratum temporis diuturnitate peccatis nostris conscientiam, molliat et sanat.

30 VERS. 21-23. *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii, in qua requievit iustitia, nunc autem homicidæ, etc.*

Relictum iri filiam Sion superius dictum est: quo nomine *civitatem*, quæ in monte Sion sita est, vocabat, tanquam montis filiam, urbis templum significaret; nunc vero tantæ in deterius mutationis causam veluti stupefactus demiratur. In lege enim divina educata *Quomodo facta est meretrix?* Primum quidem quod idololatriam; deinde, quod a Salvatoris adventu, disciplinas et mandata hominum amplexata est. Est vero fornicationis animi et corporis causa incredulitas. Nemo enim Deum ubique adesse, et cernere quæ in mentibus latent,

A Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξία γίνεται, ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει, τῆς χάριτι Θεοῦ διδομένης τοῖς ἀγίοις λαμπρότητος · ἥς τὸ αὐτεξούσιον ὁ λόγος ὑποφαίνων φησὶν · Ἐὰν ἐθέλητε, καὶ εἰσακούσθητε μου, φάγεσθε, φησὶν, ἀγαθὰ · ἢ διὰ τῶν σωματικῶν παχεῖς ὄντας τοὺς Ἰουδαίους παρακαλῶν · ἢ γῆν, φησὶ, τὴν ψυχὴν, κατὰ τὴν ἐν Εὐαγγελίοις τοῦ σπύρου παραβολὴν, ἢ τὸν οὐράνιον σπόρον ὑποδέχασθαι λέγεται, ἥς ἀγαθὰ, τὰς κατ' ἀρετὴν φησὶ προκοπὰς · ἢ τὰ ἐπηγγελμένα ἐν οὐρανῶν βασιλείᾳ γῆ λεγομένη, κατὰ τὸ, « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν » · ἢ τὰ ἀγαθὰ, « Ἄ ὀφθαλμοὺς οὐκ ἴδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. » Ἐνθα καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ Σιών ὄρος, τὰ ἐπουράνια ταῦτα τοῖς πειθομένοις, τοῖς δὲ ἀπειθοῦσιν μάχαιραν ἀπειλεῖ. Κατὰ μὲν τὸ αἰσθητὸν, τὴν Ῥωμαϊκὴν, ἥτις αὐτοῖς παρὰ πόδας ἀπήντησε · κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, τὴν διαβολικὴν, ὅφ' ἦν γεγονόσιν Χριστοῦ τὴν χάριν ἀρνούμενοι, ἤγουν ἀπλῶς ἔμφυχόν τινα [καὶ] νοητὴν · περὶ ἧς εἴρηται, ὅτι ἐμεθύθη ἀφ' αἵματος τραυματιῶν. Στόμα δὲ Κυρίου, τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ συνεργήσαν αὐτὰ γραφῆναι. Ὡς ἂν γὰρ μὴ καταφρονωμέν τῶν ἀπειλῶν, στόμα τὸ ἀψευδὲς Κυρίου ταῦτα, φησὶν, εἴρηκεν. Καὶ προέταξε δὲ τοῦ μὴ εἰσακούσσαι πάλιν τὸ μὴ θελήσαι, καὶ τῶν κακῶν αἰτίον τὸ ἐφ' ἡμῖν ὑποτίθεται. Συμφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς διὰ Μωσέως εἰρημένοις ὑπὸ Θεοῦ · Ἰδοὺ δέδωκα πρὸ προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. » Διὸ καὶ, Ἀφέλετε τὰς πορνείας, προείπεν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλον ὠφέλειν ἢ βλάπτειν, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν ἕκαστος δύναται. Τὸ δὲ προσηκόν ποιῶντες, ὡς πρὸς λατρὸν δραμούμεθα καθαίροντα τὰς ἐν χρόνῳ πολλῷ συφείσας ὑπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν συνειδήσεις.

malorum in nobis principium et causam jacere de Deo per Mosen dicta sunt, ubi: « Ecce posui in

κα·κῆ· Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών πλήρης κρίσεως; ἐν ἣ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἢ ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φορευταί, κ. τ. λ.

Ἐλέγετο καὶ πρόσθεν· Ἐγκαταλειφθήσεσθαι ἡ θυγάτηρ Σιών. » Οὕτω δὲ τὴν πόλιν ἐκάλει τὴν ἐπὶ τοῦ Σιών ὄρους, ὁλοῦν θυγατέρα τοῦ ὄρους, ἤγουν τὸν ἐν τῇ πόλει νεών. Νῦν δὲ ὡσπερ ἀποθανύμζει τῆς τοσαύτης ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς τὴν αἰτίαν. Νόμῳ γὰρ τραφεῖσα θελῶ, πῶς ἐξεπόρνευσεν; πρῶτον μὲν, πρὸς εἰδωλολατρείαν· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, εἰς διδασκαλίαν [καὶ] ἐντάγματα ἀνθρώπων. Αἰτία δὲ τῆς κατὰ ψυχὴν τε καὶ σῶμα πορνείας, ἀπιστία. Οὐδεὶς γὰρ Θεὸν πανταχοῦ παρεῖναι πιστεύων, βλέπειν δὲ καὶ τὰ ἐν διανοίαις λαν-

30 Marc. iv, 8, 20. 31 Matth. v, 4. 32 Isa. lxiv, 4; I Cor. ii, 9. 33 Isa. xxxiv, 6. 34 Deut. xxx, 15.

VARIÆ LECTIONES.

2 Σ. κολίζετο.

θάνοντα, ἀνέχεται [οὐδὲν] ἤνη ἂ φρονεῖν τι δεινόν, ἢ ἂ
τοῖς ἔργοις ἐπιτελεῖν. Πίστειν ὁ δὲ πόλιν τῆν τῶν
πιστῶν οἰκητόρων καλεῖ, ἐν οἷς ἀρετὴ καὶ δικαιο-
σύνη ἐνοικοῦσα ὡσπερ ἐπανεπαύετο. Τοῦτο γὰρ διὰ
τοῦ κεκοιμηθῆαι παρέστησεν. Τοὺς κατὰ Δαβὶδ δὲ
χρόνους ὑπογράφειν δοκεῖ. Ταύτην γὰρ ἐκ χειρὸς ἀλ-
λοφύλων λαθῶν, τοῦ [θεοῦ] τὴν κιβωτὸν ἐν αὐτῇ,
καὶ τὴν σκηνὴν κατεστήσατο, ὥκει τε ταύτην [ἄγιον
τό] πον χρηματίζουσαν. Τότε γὰρ ἦν πιστὴ καὶ δι-
κάια. Χοροὺς τε γὰρ ὕμνοῦντας τῷ θεῷ διέταξεν ὁ
Δαβὶδ, ψαλμοὺς τε καὶ λογιωτέρων λατρῆαν, ἧς
αὐτὸς γέγονεν εὐρετής, συνόντων ἐτέρων αὐτῷ προ-
φητῶν Ναθάν, καὶ Γάδ, καὶ Ἀσάφ, τὰ τε περὶ τὸν
Ἰδοθούμ, καὶ Αἰμᾶν υἱῶν τε Κορέ, ὅσοι τε τοῖς τού-
των χοροῖς συνετάττοντο. Εἰκόλως δὲ καὶ μετὰ Δαβὶδ, ἐπὶ
τῶν εὐσεβῶν βασιλέων εὐηρεστημένοι Θεῷ, πιστοὺς
καὶ δικαίους ἔχουσιν ἐξ εὐσεβείας οἰκητόρας. Πόρνη
δὲ γέγονεν διὰ τοῦς πορνεύσαντας ἐν αὐτῇ, οὓς καὶ κα-
λεῖ *γορευτάς*. [Ἵστερον γὰρ ἐξέχεον αἷμα Χριστοῦ
λέγοντες: « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς. » Καὶ πρὸ τού-
του τοὺς προφήτας ἀπέκτειναν. « Ἱερουσαλήμ, γὰρ
φησὶν, Ἱερουσαλήμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας. »
Imo ne prophetis quidem ipsis antea pepererunt. Ait enim : « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis pro-
phetas ».

« Τίνα γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέ-
ρες ὑμῶν; » ὁ Στέφανος Ἰουδαίου ἐπωνεῖδισεν. Ἀρ-
μόσει δὲ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος και-
ροῦ· διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ γενεάν πονηρὰν καὶ μοιχαλίδα
τοὺς αὐτοὺς τοῦτους καλεῖ. Τοιγαροῦν ὁ προφήτης
οὐκ εἰδωλολατρεῖαν νῦν, ἀλλὰ μαιφονίαν αὐτοῖς ἐγ-
καλεῖ. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὸ τοσούτον κατὰ τοῦ Δε-
σπότης πλάμημα, θεοσεβείας εἶναι προσεποιούντο δι-
δύσκαλοι, ταῖς τε Γραφικαῖς ἐρμηνείαις δευτερώσεις
μυθικὰς ἐπεισέφερον· εἰκότως αὐτῶν ἀδόκιμον
καλεῖ τὸ ἀργύριον. Καπηλεύοντας ὡς ἐξυδουρῶ-
ντας τὸν ἀκρατον καὶ ἐπιστρεπτικὸν τῶν Γραφῶν
νοῦν, καὶ τὸν οἶνον τὸν εὐφραίνοντα καρδίας ἀνθρώ-
που, διὰ τῆς μυθώδους αὐτῶν παραδόσεως. Καὶ οἱ
ἀρχόντες σου, φησὶν, ἀπειθεῖς. Καλοῦντι γὰρ οὐχ
ὠπήκουσαν τῷ Χριστῷ. Καὶ Ἰουδα δὲ τοῦ κλέπτου
γεγόνασιν κοινῶσι. Συνῆσαν γὰρ αὐτῷ τῆς προδο-
σίας μετέχοντες. Προῦδίδουσαν δὲ καὶ δωροδοκοῦν-
τες τὸ δίκαιον. Ἀνταπείδουσαν δὲ κακὸν, τὸν ὑπὲρ
ὠφελείας ὑφαιρούντες ἐλεγχοῦν. Πειπιστευμένοι δὲ τῶν
ἐνδεῶν τῆν ἐπισκοπήν, ὄργανός τε καὶ χήρας παρ-
έβλεπον· ἐν πᾶσι τε τούτων ἐκπεπορνευκότων, Θεοῦ
ἡ πόλις ὠνόμασται πόρνη. Οὕτω τε ταύτην Ἱερεμίας
καλεῖ λέγων· « Ἴδες ἂ ἐποίησέν μοι ἡ κατοικία τοῦ
Ἰσραὴλ. Ἐπορεύθησαν εἰς πᾶν ὄρος ὑψηλὸν καὶ ὑπο-
κάτω παντὸς ἐξύλου ἀλώδους, καὶ ἐπόρνευσαν
ἐκεῖ. » Καὶ πάλιν· « Καὶ σὺ ἐξεπόρνευσας ἐν ποιμέ-
σι πολλοῖς, καὶ ἀνέκαμπτες πρὸς με, λέγει Κύριος. »
Πλὴν οὐκ ὁ μὲν εἰδωλολατρεῖαν, [ὁ] δὲ πᾶσαν πονη-
ρίαν κατηγορεῖ. Ἀπίη δὲ ταῦτα πάσης Ἐκκλη-

existimans, indignum aliquid vel cogitare vel ad-
mittere sustineat. Civitatem autem fidelem, a fido-
libus incolis habitatam, vocavit, inter quos virtus
et *justitia* inhabitans veluti *requiescat*. Est enim
istud *requiescendi* verbo significatum. Videtur porro
Davidis tempora subinnuere. Hanc enim cum ali-
alienigenarum manu sustulisset, arcam Dei ibidem
et tabernaculum collocarat; in eaque, quod sanc-
tus esset locus, habitabat. Erat enim tunc tempo-
ris *fidelis* et *justa*. Nam et choros ad hymnorum
modulationem in ea, psalmosque, et cultum Dei
præstantiorem (cujus ipse, cum Natham, Gad, et
Asaph, aliisque prophetis, auctor fuit) David insti-
tuit, officiaque Idithum et Æmam, et filiis Core
descripsit. Est vero consentaneum, et post Davi-
dis tempora sub regibus piis etiam Deo placuisse,
cum fidei, justitiæ, religionisque nomine commen-
datis civibus abundaret. *At meretrix* dicitur, pro-
pter scortationes incolarum; quos item *homicidas*
vocat. Tandem enim effuso Christi sanguine, dice-
re ausi sunt : « Sanguis ejus super nos ». »

31 Quem enim prophetarum non occiderunt patres
vestri, Judæis exprobrat Stephanus? Sed tempo-
ribus istis magis convenient, quibus peregrinatus
est nobiscum Salvator; unde erat etiam genera-
tionem pravam et adulteram eos appellare solitus. Hoc itaque tempore, non eos jam idolatriæ, sed
cædis, et homicidii, Isaias accusat. Et quoniam
post tam auid in Dominum facinus, pietatis mag-
istri haberi volebant, Scripturæque interpreta-
tionibus fabulosas traditiones adjuungebant; non
immerito ipsorum *argentum impurum* esse ait; et
cauponari, id est merum *agua* extenuare, since-
ramque et puram Scripturæ mentem, *vinumque*
illud, quod hominis cor lætificare dicitur, fabu-
losis traditionibus adulterare. Ad hæc *principes tui*,
ait, *inobedientes*. Christi enim monita nequaquam
audire, sed *furus Judæ socii* esse maluerunt; qui
conjuratæ prodicionis existere participes. Quinetiam
muneribus corrupti quod justum est, prodiderunt,
utilitati dedecus præponentes. Illi rursus, cum esset
egenorum sibi cura demandata, *vupillos* et *viduas*
neglexerunt. Et in iis omnibus cum fornicata esset
Dei civitas, ob id *meretrix* rite vocata est. Sic et
Jeremias eam nuncupat his verbis : « Vides quæ
fecerit mihi domus Israel. Abierunt super omnem
montem excelsum, et sub omni ligno frondoso,
et fornicati sunt ibi ». Itemque : « Et tu fornicata
es cum pastoribus multis, et reversa es ad me, ait
Dominus ». Verum hic idolorum cultum, ille vero
omnia vitiorum genera insectatur. Quæ tamen de-

³⁵ 1 Par. xvi, 17 seq. Matth. xxvii, 25. ³⁷ Matth. xxiii, 37. ³⁸ Act. vii, 52. ³⁹ Matth. xii, 39.
⁴⁰ Psal. ciii, 15. ⁴¹ Jerem. iii, 6. ⁴² ibid. 1.

VARIE LECTIONES.

α γρ. η. β γρ. πιστήν. γ γρ. περὶ τῆς.

Ecclesia audiri prohibeat Deus; neque repudiato fidei verbo, quod ab initio tradiderunt, qui illam virginem intactamque Christo Patres tradiderunt, ab his multa illa, et varia verbi semina admittat, qui mysteriorum venerandam majestatem adulterant; quique animarum jure optimo interfectores ideo nominantur, quod fraudulenter et dolose, veluti gladio, hujus mundi sapientiæ fucō, verbisque instructi, simplicioribus vitam adimunt. Horum de fide adulterata: *Argentum est impurum*; non regio illo nobis per apostolos **32** et prophetas traditū, signatum characterē; sed quod adversarii credentes. Dei opes ita se posse labefactare rati, in regios thesauros immiserunt. Præterea vinum ipsum, quod fundente Spiritu immortalem efficiebat lætitiā, in auditorum interitum, aqua extenuare arguuntur; nimirum de suo ingenio aliqua immiscere, nec Spiritui crelere, sed subditos ad vitæ similitudinem præparare; qui principum studia moresque solent imitari. Itaque nihil jam mirum est, si repudiata fide, civitas ipsa meretrix evaserit. Ad hæc etiam *furum socios* vocat, non illorum, qui in parvi momenti *furtis* deprehenduntur; sed quod gentium, aut urbium duces facti, publica undique corradunt, religionisque, et pietatis ementito nomine, ex iis quæ injuste rapuerunt, offerunt. Alii autem, quorum muneris erat monere, et arguere, oblata non recipiunt tantum; sed et eos sæpe, a quibus accipiendi spes effulsit aliqua, beatos prædicant. At igitur ipsos *munera* diligere, quorum cupiditate multa largientibus vitia permittunt, *Retributionesque sequuntur*; quod est a principis officio maxime alienum; quem decet potius, quacumque potest ratione, injuriam propulsare. Quoniam enim pacto etiam malum pro malo non reddere docet ⁴³? Cæterum ut iniquitatis judicem istorum audacia longe superari ostendat ⁴⁴, ad *judicium viduæ non attendere* subjungit. Ille siquidem quantumvis nulla tangeretur commiseratione, *viduæ judicium advertit*; cum isti ad nihil omnino voluerint.

VERS. 24-31. **33** *Propter hoc, ait Dominus Deus Sabaoth: Væ, potentes Israel. Non cessabit enim furor meus in adversariis, et judicium de hostibus meis faciam, etc.*

Dominus Sabaoth, idem quod virtutum vel exercituum Dominus, si verbi rationem quaeris, significat, et ad ipsum Salvatorem, qui Filius Dei est, refertur. Tertio enim et vicesimo psalmo, ubi de illius in cælos reditu sermo est: « Dominus virtutum ipse est rex gloriæ ⁴⁵, » legimus. De eodem est et apud Paulum: « Si enim cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent ⁴⁶. » Attolius Hierosolymitanæ corruptelæ causam ad principes refert, qui monstrata populo peccandi via, scelерum ipsis auctores extiterunt. Erant autem isti in quos similia usurpavit Salva-

στας ἀκούσαι, ὅταν ὁ ἀποβαλοῦσα τὴν λόγον τῆς πίστεως, ὃν ἐξαρχῆς οἱ Πατέρες παρέδωκαν οἱ παρθένοι αὐτὴν ἀγνήν παραστήσαντες τῷ Χριστῷ, πολλὰ καὶ ποικίλα λόγου παραδέχεται σπέρματα παρὰ τῶν τὴν σεμνότητα τῶν μυστηρίων ἐκπορνευσάντων, οἱ καὶ ψυχῶν εἰκότως λέγονται φονεῦται, ἀπάτη καὶ ὄλω τῶν ἀπολουστέρων τὴν ζωὴν ἀφαιρούμενοι, καθάπερ ξίφει, τῷ λόγῳ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας. ὣν ὁ τῆς πίστεως λόγος παρατετυπωμένος, ἀργύριον ἔστιν ἀδόκιμον, τὴν βασιλικὴν μὴ φέρον εἰκόνα, ἣν ἀπὸ στολοὶ καὶ προφῆται παρέδωκαν, ὃ ἐχθροὶ παρακόψαντες, καὶ πολεμῶν ἐμβολῶντες μορφήν, τοῖς βασιλικοῖς θησαυροῖς ἐπεισάγουσιν, τὴν θεῖον διαφείροντες πλοῦτον. Καὶ τὸν οἶνον τὸν ἐμποιοῦντα εὐφροσύνην αἰώνιον οἰνοχοῦντος τοῦ Πνεύματος, ἐπὶ κατατροπῆ τῶν ἀκούοντων ἐξυδαροῦντες, ἐλέγχονται τὸν ἐαυτῶν ἐγκαταμιγνύοντες νοῦν, καὶ ἀπειθοῦντες τῷ Πνεύματι, καὶ τοὺς ὑπηκόους μμεῖσθαι παρασκευάζοντες. Ἐξομοιοῦσθαι γὰρ φιλοῦσι τοῖς ἀρχοῦσι. Διὸ καὶ τὸ πιστὸν ἢ πόλις ἀποθεμένη, γέγονε πόρνη· τοῦτους καὶ κλεπτῶν κοινωνοὺς εἶναι φησὶν, οὐ τῶν ἐπὶ κλέμασιν ἐαλωκότων σμικροῖς, ἀλλ' ὁ ἐθνῶν ἢ πόλεων ἀρχόντες, τὰ κοινὰ πα... ἄλλοι; προσφάσει θεοσεβείας, ἐξ ὧν ἀδικοῦσι, προσφέρουσιν. Οἱ δὲ, δέον ἐλέγχειν καὶ διορθοῦσθαι, λαμβάνουσιν, ἔσθ' ὅτε καὶ μακαρίζοντες τοὺς παρέχοντας. Διὸ καὶ ἀγαπῶντας δῶρα, φησὶ, διὰ τοῖς προσιοῦσι συγχωροῦσι τῶν ἀπηγορευμένων πολλὰ, καὶ διώκουσιν ἀνταπόδομα, ὅπερ παντὸς; μᾶλλον ἄλλοτριον ἀρχόντος, [ἔξου, ἢ, ὃν δεῖ] τοὺς λελυπηκότας κατὰ πάντα τρόπον ἀμύνεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν καὶ διδάσχοι μὴ ἀποδίδοναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ; Τὴν δὲ τοῦτων ἀλαζονείαν χειρῶ τῆς τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας ἐλέγχων ὑπάρχουσαν ἐπήνεγκε, *Κρίσει χήρας* οὐ προσέχοντες. Ἐκεῖνος γὰρ εἰ καὶ ἀσυμπαθὴς ἦν, διὰ τὴ τῆς προσιοῦσης χήρας καρτερικὸν προσέσχε τῇ κρίσει· οὗτοι δὲ καθόλου προσχεῖν οὐκ ἔσχοντο.

tamen adeuntis constantia superatus, ad causæ

κῶ-λα'. Διὰ τοῦτο, τὰδε λέγει ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ· Οὐαὶ οἱ ἰσχυρόντες Ἰσραὴλ. Οὐ καύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεραντίοις, καὶ κρίσειν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω, κ. τ. λ.

Σαβαώθ ἐρμηνεύεται Κύριος τῶν δυνάμεων, ἢ Κύριος στρατιῶν. Ἀναφέρεται δὲ ἐπὶ τὴν Σωτῆρα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ἐν τρίτῳ γὰρ καὶ εἰκοστῷ ψαλμῷ, περὶ τῆς ἀνόδου λέγων αὐτοῦ τῆς εἰς οὐρανὸν, ἐπήνεγκε· « Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. » Περί οὗ καὶ Παῦλος φησὶν· « Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. » Τοῦ δὲ κατεφθάρθαι τὴν Ἱερουσαλήμ ἀνατίθηναι τὰς αἰτίας τοῖς ἀρχοῦσι, τοῖς εἰς τὸ πλημμελεῖν τὸν λαὸν δόγησασιν. Οὗτοι δὲ ἦσαν περὶ ὧν φησὶν ὁ Σωτῆρ συμφώνως τοῖς νῦν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὑποκριταί. » Ἐαυτοῦ δὲ θυμὸν

⁴³ Rom. xii, 17. ⁴⁴ Luc. xviii, 2-7. ⁴⁵ Psal, xxiii, 10. ⁴⁶ I Cor. ii, 8.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ ἢ ὄτ' ἂν. * Ἰσ. λβ.β. ἐπὶ τῶν. Ἰσ. λβ.β. πάντα σὺλλ. * ἢ δι' ἔ.

δ ἀπαθὴς λέγει Θεὸς, τὴν κολαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἢ Κύριον τοῖς ἄρχουσιν ἐποίησιν φησὶν, ἀνθρωπίνως φροῶν. Ὁ γὰρ ἐλάχιστος συγγνωστὸς ἐστὶν ἐλεύς· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται. Οἱ γὰρ ἰσχύοντες ἐν πλούτῳ, ἢ λόγῳ, ἢ ἄλλῃ τινὶ δυνάμει, καὶ μὴ τὴν προσήκουσαν ἐπικουρίαν τοῖς ἀσθενεστέροις προτείνοντες ἐν Ἐκκλησίᾳ, καὶ πανταχοῦ δίκας τίνοσι τῷ Θεῷ τῷ πρὸς τα δεδωμένα τὸ ἔργον εἰσπράττοντι· οὐδ'· καὶ ὑπεραντίους φησὶν, ὡς ἂν εἰ βαρυνθέντας αὐτὸν τοῖς προστάγμασιν, ἀφ' ὧν οὐ παύει τὸ θυμὸν ὅσον ὑπεραντίοι συγγάνουσιν. Καλεῖ δὲ τούτους ἐχθροὺς. καὶ κρίσιν ἐξ αὐτῶν ποιήσειν φησὶν. Ἐφη γὰρ αὐτός· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ κρίνεται. Ὁ δὲ ἀπιστῶν, ἤδη κέκριται. » Οἱ ἐχθροὶ τοίνυν τῆς κρίσεως αἴτιοι. « Ἐρχεται γὰρ, φησὶν, ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. » Λέγει δὲ κτηριμένως τὰς κολάσεις ἐπάγειν αὐτοὺς, κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τῶν ἡμαρτημένων τὸ μέγεθος. Φιλάνθρωπος δὲ ὢν ὁ Λόγος, καὶ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν, ἐπαγγέλλεται τοῖς μὴ τοῦ θυμοῦ δεομένοις, τὴν θεραπευτικὴν χεῖρα προσενεγκεῖν, καὶ διὰ ταύτης πυρῶσειν ἐπὶ τὸ καθαίρειν, καὶ διακρίνει τῶν χειρόνων τοὺς κρείττους. Δι' ὃ Σύμμαχος μὲν εἶπεν, εἰς καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου. Ὁ δὲ Ἀκύλας, τὸ γιγαρτωδὲς σου, ὡσπερ οἱ πυροῦντες χαλκῶν, ἢ σίδηρον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ τὸ γιγαρτωδὲς ἐν τοῖς ληνοῖς. Δηλοῖ δὲ τούτους εἶναι, δι' ὧν ἐπιφέρει, τοὺς ἀνόμους, καὶ τοὺς ὑπερηφάνους· αἱ... ὡν σαφέστερον εἰρημέων ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ τὴν ἀλληγορίαν ἡρμηνευκότων. Οἱ λοιποὶ, κασσύτερον, ἐκδεδώκασιν. Τινὲς δὲ τὸν αὐτὸν θυμὸν καὶ χεῖρα νοήσαντες, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν ἐκότερον, Ὅρα, φασί, τὸ αἴσιον τέλος τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ. Θυμῶνται γὰρ οὕτως, ὡς ἂν ἐβεργετῆ τοὺς ἁμαρτωλοὺς διορθούμενος, ἀλλ' οὐ κολάζων αὐτοὺς εἰς ἀφανισμόν. Καὶ τοῦτ' φησὶν αὐτὸς Κύριος· « Πορεύεται ὡς πύρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πῶα πλυόντων, καὶ καθιεῖται χωνεύων, καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον, καὶ ὡς τὸ χρυσίον. » Καὶ τί λοιπὸν ἐντεῦθεν τὸ χρεῖσιμον; « Ἔσονται, φησὶ, τῷ Θεῷ προσάγοντες θυσίαν ἐν δικαιοσύνῃ. » Πῦρ δὲ καλεῖ ἔοικε, τὰς ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἄλλων περιστατικῶν συμφηρὰς, πάλαι μὲν δι' εἰδωλολατρείαν, ὕστερον δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν παροινίαν, ὅτε καὶ τὴν χεῖρα τούτοις; ἐπαγαγῶν, ὡσπερ τις τεχνίτης, διέκρινεν ἐν πυρὶ τὸ κίβδηλόν τε καὶ γνήσιον, τὸ μὲν τηρήσας ἐνυτῶ, τὸ δὲ εἰς ὄλεθρον παραδούς.

vero, propter illatam Christo injuriam, conciliatas quoque peritus aliquis artifex, adulterina a veris (ut discrevit.

A tor, cum ait : « Vae vobis Scribæ et Pharisei, hypocritæ ». » Suum autem furorem, expers alioquin perturbationum Deus, ultricem scelerum potestatem vocat : quam, cum humano more terrorem inducit, in principes immisurum se significat. U quisque enim minimus est, ita venia dignus ; potentes contra, potenter arguendi **. Qui enim a opibus, **34** aut verbo, aut aliqua alia facultate pollent, nec illis debitum, qui in Ecclesia, vel ubivis laborant, auxilium præstant, Deo tum demum, cum pro acceptorum ratione opus exiget, pœnas persolvent. Atque ii sunt, quos *adversarios* vocat ; tanquam qui ejus mandata graviter tulerint ; unde non prius iram sit positurus, quam tales esse desierint. *Hostes* vero sibi existere, deque ipsis se **Judicium facturum** asserit. Ait enim ipse : « Qui credit in me, non judicabitur ; qui autem non credit, jam judicatus est ». » *Hostes* ergo iudicii auctores existunt. « Venit enim, ait, ira Dei super filios incredulitatis ». » Cæterum pro peccatorum magnitudine, juste se in eos animadversurum diserte significat. Alioquin tamen Verbum, pro sua in homines benevolentia (quia non ita mortem peccatoris atque pœnitentiam exoptat) illis se, quibus *furore* non opus est, sanatricem *manum* allaturum pollicetur, ut *Ad purum excoquantur*, probique ab improbis secernantur. Itaque *Ad purum scoriam tuam* quidem Symmachus ; *Aquilas* autem, *vinacea tua* reddiderunt ; tanquam qui æs, aut ferrum excoquentes, *scoriam, vinaceaque* in torcularibus abjiciunt. Istos autem existere, quos *iniquos et superbos* ait, ex his quæ sequuntur, significat, ut est a Septuaginta clarius, allegoriæ sensu relecto, interpretatum ; cum cæteri *stannum* transtulerint. Nonnulli tamen idem *furores* et *manus* vocabulis significari, deque iisdem utrumque usurpari putantes, vide, aiunt, lætum et prosperum divini iudicii exitum. Ita enim Deus irascitur, ut correptos beneficiis cumulet, non supplicii perdat. Atque illud est quod ipse ait Dominus : « Ambulabit quasi ignis conflatorii, et quasi herba fullonum. Et sedebit conflans, et emfundans, quasi argentum, et quasi aurum. » Sed quæ inde postea utilitas ? « Erunt Domino, ait, sacrificia offerentes in justitia ». » *Ignem* vero eas vocare consentaneum est, quæ ex bello, reliquisque rebus adversis, ortæ sunt calamitates, olim quidem idololatriæ nomine, postea quoque **35** nimirum tempore ipsis admota *manu*, vel ista sibi reservet, illa autem perdat) *ignis* ope

Baptizat enim in spiritu et igni ** ; et ventilabro purgabit aream suam **, et quæ deinceps. Selectis igitur apostolis, qui *iniqui* et *superbi* remanserunt Romanis tradidit, tanquam legis contemptores ;

** Matth. xiii, 23. ** Sâp. vi, 7. ** Joan. iii, 18. ** Coloss. iii, 6. ** Malach iii, 2, 3.

** ibid. ** Matth. iii, 11. ** ibid. 12.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. φ.ν. ἢ ἴσ. αὐτῶν.

elatoque in altum cornu adversus Deum iniquitatem loquentes ⁵². Nec vero leve est animæ beneficium, quod ab ea secernantur *iniqui*, et qui deflectionis auctores exstiterent. Itaque et illæ, quibus Ecclesia utitur, formulæ, eos, qui velita patraruut, a reliquis separant, ne modicum fermentum totam massam adulteret ⁵³; ita tremendum illud in tenebras abjectorum iudicium, ad quod imprudentes illi persæpe non advertunt, adumbrando. Verum quam non nisi maximo detrimento qui *iniqui* sunt cum aliis retineantur, vel ipse Paulus abunde testis est, ubi succenset Corinthiis ⁵⁴, quod non luxissent, ut de medio sui, qui malum perpetrarat, tolleretur. His igitur abactis, ait, Reliquos tibi, tanquam aurum probatum, *restituam iudices, et consiliarios; sicut antiquitus*. Neque enim si tales olim non habuissent, istud unquam ab eodem propheta audissent: « Ecce certe dominator Dominus exercituum auferet ab Jerusalem ⁵⁵. » Deinde quosnam adjiciens: « Et iudicem, inquit, et prophetam ⁵⁷; » ubi nec venerandum omittit *consiliarium*, per quos, eo tempore, fidelis, iudicii, et justitiæ plena exstabat civitas; ad quorum exemplum, apostolos antea reliquiarum nomine significatos, cum de illis: *Nisi Deus Sabaoth reliquisset nobis semen*, usurpavit, effecturum se pollicetur: quo tempore, non *meretrix* amplius, sed recenti nomine *justitiæ civitas*; non homicidii, sed *justitiæ plena*; non *civitas* tantum, sed *civitatum magistra* vocabitur; eritque reliquis dux, et auctor salutis; quippe quæ de se cætus eorum, qui solitario vitæ genere delectantur, tanquam colonias emittet; qualia dudum quidem apud Judæos integra, nunc plane exciderunt; sed per orbem universum **36** in Ecclesiis Christi, quæ supra petram fundatæ sunt, perpetuo ab apostolis, eorum successione ordine, qui illas regunt, ita vigere cernuntur, ut illorum admiratione ductus David, pro patribus illi natos esse filios diceret ⁵⁸. Judæi enim cum essent, Judæorumque discipuli, et ipsorum Synagogæ filii, in patrum illi ordinem transierunt, veterem matrem Synagogam ad Christum deducentes. De Christo rursum, ejusque discipulis sic et alibi propheta: « Ecce rex justus regnabit, et principes cum iudicio imperabunt ⁵⁹. » Quam ob rem vero regibus prætermisiss, *iudicium* tantum meminit, cum tamen inter reges non defuerint aliqui, qui probitatis nomine queant commendari? Quoniam sub *iudicibus* libera, sui que juris erat eorum vitæ ratio, nec regem alium, præter Deum novebant. Sponte enim, sed sano nequamquam consilio, regem sibi postularunt. Beneficiis ergo ornatos, ad beatum pristinae vitæ statum redire erat operæ pretium cum possent. Non enim rex erat in Israël, sed unusquisque quod in oculis suis rectum vide-

⁵² Psal. LXXIV, 6. ⁵³ I Cor. v, 6. ⁵⁴ ibid. 4, 2. xxxii, 1.

Α τῷ νόμῳ, ἐπάραντας δὲ κέρασ εἰς ὕψος· καὶ λαίψαντας κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν. Μεγάλη δὲ εὐεργεσία ψυχῆ, τὸ τοῦ ἀνόμου καὶ τῆς ἀποστάσεως αἰτίας αὐτὴν χορηγῆναι 1. Διὸ καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τύποι, τοὺς ἀπγορευμένα πλημμελοῦντας χωρίζουσιν, ὡς ἂν μὴ μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα δολώσῃ, τύπον ὄντας τῶν ἐκ τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου πρὸς τὸ σκότος χωριζομένων, ὃ μὴ νοοῦντες ἀνεσθητοῦσιν πολλάκις. Τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ τοῦ ἀνομίου μὴ χωρίζεσθαι βλάβην παρίσθησι Παῦλος ἐπιτιμῶν Κορινθίοις, ὅτι μὴ ἐπένοθησαν, ἵνα ἐξαρθῆ ἀπ' αὐτῶν τὸ πονηρὸν ἐξεργασμένοι. Τούτων δὲ, φησιν, ἀπεληλαμένων, τοὺς περιλειπόμενους ὡς Χρυσὸν δοδοκιμασμένον ἐπιστήσω σοι κριτὰς καὶ συμβούλους κατὰ τοὺς κρῶν ἐκείνους. Εἰ μὴ γὰρ εἶχον πάλαι τοιούτους, οὐκ ἂν ἔλεγε διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου· « Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαὼθ ἀφελεῖ ἀπὸ τοῦ Ἰερουσαλήμ. » Εἶτα εἰπὼν τίνας, ἐπιφέρει· « Καὶ δικαστὴν, καὶ προφήτην, » ἐν οἷς καὶ θαυμαστὸν Σύμβουλον, δι' οὗ; ὑπῆρχε τότε πιστὴ καὶ πλήρης κρίσεως καὶ δικαιοσύνης· καθ' οὗς ἐπαγγέλλεται τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι τὸ κατ' ἐκλογὴν λείμμα· περὶ ὧν ἔλεγεν· Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπε ἡμῖν σπέρμα, ὅτε καινῷ νόματι πόλις δικαιοσύνης κληθήσεται ἀντὶ πόρνης· καὶ ἀντὶ τοῦ φονευτῶν, πόλις πιστῆ καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀντὶ πόλεως, μητρόπολις. Καὶ ἄλλοις καθηγούμενῃ πρὸς σωτηρίαν· καὶ οἷον ἀποικίας τίνας στέλλουσα τῶν μοναζόντων τὸ σύστημα· τοῦτο δὲ πάλαι μὲν συνεστῆκε παρ' Ἰουδαίοις, καὶ πέπτωκε, νυνὶ δὲ καθ' ὅλης ὄραται τῆς οἰκουμένης ἐν Ἐκκλησίαις Χριστοῦ θεμελιωμένον ἐπὶ τὴν πέτραν, ἀρχὴν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων λαθόν, καὶ τῇ διαδοχῇ προεδρεύον ἐν Ἐκκλησίαις. περὶ ὧν θαυμάζων ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ· « Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί. » Ἰουδαῖοι γὰρ ἦντες, καὶ Ἰουδαίων οἱ μαθηταί, καὶ τῆς ἐκείνων συναγωγῆς υἱοί, πρὸς πατέρων μετέστησαν τάξιν ὀδηγοῦντες τὴν πάλαι μητέρα συναγωγὴν ἐπὶ τὸν Χριστόν. Καὶ ἄλλος 1 δὲ προφήτης περὶ Χριστοῦ φησὶ καὶ τῶν μαθητῶν· « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἔρξουσιν. » Διὰ τί δὲ ὑπερβάς τοὺς βασιλεῖς, τῶν κριτῶν ἐμνήσθη, καίτοι καὶ ἐν βασιλεύσει τιγες γεγόνασιν ἀγαθοί; Ὅτι περὶ ἐπὶ τῶν κριτῶν, αὐτόνομος ὑπῆρχεν ἡ πολιτεία, καὶ Θεὸν μόνον ἠπίσταντο βασιλέα. Κατ' ἴδιαν γὰρ γνώμην ἐξ ἀβουλίας ἠρήσαντο βασιλέα. Ἐχρῆν οὖν εὐεργετούμενους ἐπανελεθεῖν ἐπὶ τὴν μακαρίαν κατάστασιν, τὸ ἐλευθέριον ἔχοντας. « Οὐ γὰρ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἕκαστος τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἔποιε. » Ἡ δὲ τῷ ἀληθινοῦ βασιλείως ἐπειδημησαντος, οὐκέτι βασιλείων ὑπῆρχε καιρὸς, κριτῶν δὲ, περὶ ὧν εἶρηται, ὅτι καθίσσετε ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Πάλιν δὲ, διὰ τὸ αὐτεξούσιον, συμβούλους δώσειν ἐπήγγελται. Βασιλεὺς

⁵⁵ Isa. iii, 1. ⁵⁷ ibid. 2. ⁵⁸ Psal. xliii, 17. ⁵⁹ Isa.

VARIÆ LECTIONES.

1 γρ. αὐτῆς χωριζῆναι. 2 ἄφ. πιστῆ. 3 γρ. ἀλλασχοῦ. 4 γρ. ἠτήσαντο. 5 γρ. ἡ.

μὲν γὰρ προστάττει, πείθει δὲ σύμβουλος τοὺς οὐκ ἄφ' ἑαυτῶν συνορῶντας τὰ δέοντα. Πᾶς οὖν ἐπίσκοπος, οὐκ ἄρχων, ἀλλὰ σύμβουλος δέδοται, ὡς οἱ προσφῆται, καὶ Μωϋσῆς· οἷς πᾶσιν ὁ... νόσιν ἐξομοιοῦσθαι χρεῶν. « Γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου. » Ὅτι δὲ περὶ ὀλίγων ὁ λόγος, ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίων περιλειφθέντων λαοῦ δεδήλωκεν ἐπινεγκῶν· Μετὰ γὰρ κρίματος σωθίσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης. Ἡ ὡς οἱ λοιποὶ ἐρμήνευσαν μετὰ δικαιοσύνης. Οἱ γὰρ σωτηρίας ἀξιοὶ κριθέντες ὑπὸ Θεοῦ, μόνον τεύζονται τῆς ἐπαγγελίας, τῶν Ἰουδαίων φανταζομένων μίαν τὴν ἐπιτροπὴν ἔσεσθαι τοῦ παντός αὐτῶν ἔθνους. Αἰχμαλωσίας ῥ δὲ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ πλάνης ἐπὶ Θεοῦ γνώσιν μεταβολὴν, διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ τὴν ἔχουσαν περικοπήν· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἴνεκεν ἔχρισά με. » Ἐν ἧ ἔστι, « Κηρῦξαι αἰχμαλώτοις· ἀφροσίν » περὶ ἑαυτοῦ εἰρησθαι διυσχυρισάτο. Οὐδὲν γὰρ νῦν ὁ προσφῆτης περὶ αἰσθητῶν πολεμίων διήλεχται. Ἄλλ' ἕκαστος ἁμαρτάνων ὑπὸ τοῦ πολεμίου δέσμιος, καὶ . . . . .

σχηματισμῷ τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν θηρῶντες, μετὰ τὴν φανέρωσιν τῶν κρυπτῶν (ὅταν γίνηται πάντα γυμνά καὶ τετραηλισμένα, μηδὲ τις ἦ ἢ κτίσις ἀφανής), ἄωρον ἔσονται θέαμα τῆς νῦν περὶ αὐτοὺς ἀπάτης ἀφανισθείσης, ὡς τε θροῦ τὰ κατ' αὐτοὺς ἀπεικάσει· οὕτω γὰρ οἱ λοιποὶ τὴν τερέδιθον ἐκδεδώκασιν. Καὶ ἐν τῇ Γενέσει δὲ τὴν αὐτὴν ὁρῶν καὶ τερέδιθον μαμαθήκασιν. Ἔσται δὲ καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς καλῆμυ στυππίου. Ἄλλ' οὐ οἴτου, οὐ δὲ τινος ἐτέρου ἀναγκαιοτέρου, « Διὰ τὸ ἀζηρησθαι παρ' αὐτῶν ἰσχύοντα, καὶ ἰσχύουσαν ἰσχὺν ἄρτου, καὶ ἰσχὺν ὕδατος, γίγαντα, καὶ ἰσχύοντα. » Ὡς μὴ δύνασθαι κατὰ Παῦλον εἰπεῖν, « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμούμετι με Χριστῷ. »—Τίς ἡμᾶς χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; ἀπολέσαντες γὰρ τὴν ἐλευθερίαν, τοῖς τυχοῦσι· Ῥωμαίων δουλεύουσιν ἄρχουσιν, καὶ ἡ τῶν εἰδώλων, ἐν οἷς ἐθάβρουν, ἰσχύς διελήλεχται. Οὕτω σειραῖς τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. Αὐτὰ γὰρ αὐτοῖς γέγονε μονοουχὶ πύρ τε καὶ ξύλα. Καὶ ἡ προσδοκηθεῖσα δύναμις αὐτοὺς πυρὶ ἀσβέστῳ παρῆδωκεν, ὡς καὶ πάντα τὰ παρ' ἡμῶν πλημμελοῦμενα πυρὶ τοὺς δράσαντας παραδίδωσιν, κἀναυχῶσιν· εἶναι Χριστιανοί, Ἄρομοι [καταναχηθήσονται] γὰρ, φησὶ, καὶ ἁμαρτωλοὶ ἅμα. Μηδεὶς οὖν ψιλῷ καυχάσθω Χριστιανισμῷ. Αἱ γὰρ ἐργασίαι πᾶσι πυρὸς αἵται γίνονται τοῖς μὴ χρυσὸν μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ λίθους τιμίους, μόνην δὲ καλὰ μὲν οἰκοδομοῦσιν, ὡς περὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος· ὧν τὴν μητρόπολιν καὶ τὸ αἰσθητὸν ἐπενεύματο πύρ παροινήσαντων εἰς τὸν Χριστόν. Τινὲς δὲ, διὰ τῶν προκειμένων, τὴν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔφησαν

batur, faciebat 60. » Aut quoniam veritatis absente rege, regibus locus non remaneret, sed *judicibus* : quos supra thronos duodecim sessuros, totidemque tribus Israël judicaturos esse legimus 61. Deinde vero, propter arbitrii libertatem *consiliarios* datum se pollicetur. Est enim regis imperare ; *consiliarii* autem, eos, qui per se non vident quæ recta sunt, edocere. Meminerint igitur episcopi se non tanquam principes, aut imperatores sed ut *consiliarios* (quales prophetæ ipsi, et Moses exstiterunt; quibus per omnia similes esse debent) populo concedi : « At ipse consilium do, tanquam misericordiam consecutus a Deo 62. » Verum enimvero, quoniam de paucis sermo est, a Judaici populi reliquiis progreditur, his verbis : *Cum iudicio enim salvabitur captivitas ipsius, et cum misericordia* ; vel, prout alii sunt interpretati, *cum iustitia*. Quos enim Deus *salute* dignos censuit, soli illi promissionis erunt particeps; quantumvis solam gentis suæ universæ conversionem nescio quam somnient Judæi. 37 *Captivitatibus* autem liberationem, eam dicit mutationem, quæ ab errore fiet, renovato ad Dei cognitionem animo : quæque nullam postea habitura sit intermissionem ; unde illud est, quod ait Salvator : « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me. » Quo loco ? Prædicare captivis remissionem 63, de se dici confirmavit. Nihil enim nunc de iis hostibus, qui sub sensum cadunt, propheta disputat. Immo omnis peccator ab hoste vincitur, et

ficto vultu ab hominibus gloriam venantes, postquam quæ latent, relecta fuerint (quo nimirum tempore nuda fiunt et aperta omnia 64, nullusque latendi creaturæ remanebit locus), tum patefacta fraude, adeo in iucundum de se præbebunt spectaculum ; ut eos non immerito *quercum* assimilarit ; sic enim reliqui pro *terebintho* reddiderunt ; et in Genesi 65 idem *quercum* et *terebinthum* esse didicerunt. *Erit* porro et *robur ipsorum tanquam lini stipula*, non frugum, aut rerum magis necessarium ; quando « Ab eis ablata sunt fortitudo omnis, omneque robur panis, et robur aquæ, et fortis, et vir bellator 66 : » quibus effectum est, ut cum Paulo dicere non queat : « Omnia possum in eo qui me confortat Christus 67 : »—« Quis nos separabit a dilectione Christi 68 ? » Nam libertate prorsus amissa, quibuslibet Romanorum serviunt imperatoribus, illudque idolorum *robur*, cui fidebant tantopere, vanum jam *roboris* nomen apparet. Adeo suis quisque peccatis, tanquam catenis, constringitur. Illis enim ipsa pro *igne* et lignis exstiterunt ; illosque expectata virtus 38 perpetuo igni tradidit ; non

60 Judic. xxi, 24. 61 Matth. xix, 28. 62 I Cor. vii, 25. 63 Isa. lxi, 4 ; Luc. iv, 18, 19. 64 Hebr. iv, 13. 65 Gen. xxxv, 4, 8. 66 Isa. iii, 1. 67 Rom. viii, 35.

VARIÆ LECTIONES.

• Ἰσ. γρ. κανόνων. ῥ locum hunc varie mutilum, et perturbatum, sic legi posse putavim : αἰχμαλωσία; δὲ ἀπαλλαγὴν λέγει τὴν ἀπὸ πλάνης ἐπὶ Θεοῦ γνώσιν μεταβολὴν, μὴ ἔχουσαν περικοπήν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ φησὶ· Πνεῦμα. ἢ γρ. ἦ. ἢ γρ. ἀυχῶμεν. ἢ Ἰσ. λ. φησίν.

aliter, quam quæ a nobis improbe aguntur omnia, quantumlibet ipsi Christiano nomine gloriemur. Comburentur enim, ait, *iniqui et peccatores simul*. Cesset igitur jam quilibet nudum Christiani nomen confidenter jactare. *Ignis* enim quibuslibet operationes causæ sunt, qui neque aurum, neque argentum, neque lapides pretiosos, sed solam stipulam ædificant⁶⁷; veluti de Judæis præsens iudicat oratio: quorum ne *principi* quidem *civitali* idem ille, qui sub sensum cadit, *ignis*, propter illatam Christo injuriam, pepercit. Non desunt autem, qui, per ea, quæ præmissa sunt, eorum statum, quæ captivitatem secuta sunt, demonstrari putent; cum veteris gloriæ splendorem, judicesque bonos, et veræ in Deum pietatis cultum amisisse Judæos puderet. Aiunt etiam hoc demum pudore tactos esse, cum captivitate affigerentur. Erubuerunt enim, aiunt, vel tum maxime, cum omni ope destituti, eaque spe, quam in idolis collocarant, imbecilles esse se, et divini furoris ignem in sese accendisse didicerunt. Sed quis divinæ voluntatis decreta possit impedire?

CAP. II.

39 VERS. 1-4. *Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos, de Judæa et Jerusalem, etc.*

Prima quidem adversus Judæam visio inscripta est. Præsens autem *de Judæa*, vel, secundum Symmachum, *super Israel*. Certe si de hac, postquam comminationes recensuit, quæ fausta sunt, adjecisset, mutationem appellare decuisset. Sed quoniam de hac rursus, quæ tristia sunt, addidit his verbis: *Dereliquit populum suum, domum Jacob, etc.* Itemque: *Ecce certe Dominus exercituum auferet a Judæa*, et quæ deinceps: consequenter et ista ad visionem, quæ in Judæam præcessit, referuntur, tanquam illius repetitionem habeant inertiar. Sunt autem et ista ob id *de Judæa* inscripta, quod cum gentibus, de quibus nunc sermo est, *Judæos* etiam ad veritatis notitiam vocat, his verbis: *Ei nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus in luce Domini*. Fortassis autem et istos imprimis vocat. Abunde siquidem eos visione præcedenti adhortatus, cum præter paucos rejecisset, ad gentes transit: quibuscum nihilominus et illos vocavit. Itaque et Paulus ait: « Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, ecce convertimur ad gentes⁶⁸. » Quod et hac etiam prophetica oratione usurpari videmus. Nec vero absurdum præterea videtur, *super Judæa* inscriptionem admittere, cum inde Evangelii, cuius virtute prædicationis et curationis opera patravit Christus, gratiam cœpisse notum sit. Neque enim quod illis comminatus est, iisdem primum hanc esse communicatam gratiam prohibet. Itaque et de hac concionatus est his verbis Zacharias: **40** « *Lauda et lætare, filia Sion⁶⁹,* » quæ cum istis eadem sunt. Quod si quis mentem intueatur, nunc *de Judæa* alia, et *Jerusalem*; vel, ut interpretatur Symmachus, *pro Jerusalem*, sermo esse videatur. Recentem enim, præter eam, quæ a Mose lata est, legem, aliudque *verbum*, et *montem* etiam

A δηλοῦσθαι κατάστασιν, τὴν ἀρχαίαν δόξαν ἀπειληφότων, καὶ κριτὰς ἀγαθούς, καὶ αἰσχυνομένων ἐφ' οἷς πάλαι κατέλιπον τὸν Θεόν· καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ δὲ ταύτῃ φασί, τὴν αἰσχύνῃν ἡσχύνθησαν πάντων στερηθέντες, καὶ ματαιωθῆσθαι αὐτοῖς τῆς τοῖς εἰδώλοις ἐλπιδος, δι' ἣν γεγόνασιν ἀσθενεῖς, καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ πῦρ ἀνήψαν ἐφ' ἑαυτούς. Ἀπόφασιν δὲ Θεοῦ τίς δὴ κωλύσει δυνήσεται;

ille, qui sub sensum cadit, *ignis*, propter illatam Christo injuriam, pepercit. Non desunt autem, qui, per ea, quæ præmissa sunt, eorum statum, quæ captivitatem secuta sunt, demonstrari putent; cum veteris gloriæ splendorem, judicesque bonos, et veræ in Deum pietatis cultum amisisse Judæos puderet. Aiunt etiam hoc demum pudore tactos esse, cum captivitate affigerentur. Erubuerunt enim, aiunt, vel tum maxime, cum omni ope destituti, eaque spe, quam in idolis collocarant, imbecilles esse se, et divini furoris ignem in sese accendisse didicerunt.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

α-δ. Λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαίαν υἱὸν Ἀμὼς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ.

Ἡ μὴν πρώτη, κατὰ τῆς Ἰουδαίας ὄρασις ἐπεγέγραπτο· ἡ δὲ νῦν, περὶ τῆς Ἰουδαίας· κατὰ δὲ Σύμμαχον, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. Εἰ μὲν περὶ ταύτης; ἐπέφερον ἀγαθὰ, τῆς εἰρημένης ἀπειλῆς ἦνεκα· εἰν μεταβολῆν. Ἐπειδὴ δὲ σκυθρωπὰ περὶ ταύτης πάλιν ἐτήρησεν... ἤνεκα τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὰ λοιπὰ. Καὶ πάλιν, Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβωὸθ ἀφελῆ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ τὰ ἐξῆς ἀκολούθως ἀποδίδεται καὶ... κατὰ τῆς Ἰουδαίας ὄρασις καθάπερ ἐκείνης ἐπανάληψιν δυντα· ῥώνης... Τὴ νῦν· κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐπέγραψεν, ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἔθνων, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, καὶ τοῦ Ἰουδαίου ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας γινώσιν καλεῖ λέγων, Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευθώμεν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Κυρίου. Τάχα δὲ καὶ προηγουμένως τοῦτους καλεῖ. Καὶ διὰ τῆς προλαβούσης γὰρ ὄρασις; ἰκανῶς αὐτοὺς προετρέψατο, καὶ πλὴν ὀλίγων ἀποδοκιμάσας αὐτοὺς, πρὸς τὰ ἔθνη χωρεῖ. Μεθ' ὧν κἀκεινοὺς οὐδὲν ἤτιον καλεῖ. Τοιγαροῦν καὶ Παῦλος φησιν· Ἔμιν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαλῆσαι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Τοῦτο καὶ νῦν ἐν τοῖς τοῦ προφήτου λόγοις γεγένηται. Οὐκ ἀποτρέπου δὲ πάλιν ὑπὲρ τῆς Ἰουδαίας εἶναι νῦν εἰπεῖν τὴν ἐπιγραφὴν, διὰ τὸ τὴν εὐαγγελικὴν ἐντεῦθεν ἀρξασθαι χάριν, καθ' ἣν τὸ κήρυγμα, καὶ τὰς θεραπείας ὁ Χριστὸς ἐπεποίητο. Τὸ γὰρ αὐτοὺς ἠπειλημέναι, τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οὐκ ἀθετεῖ πρῶτον εἰς αὐτοὺς γενομένην. Τοιγαροῦν καὶ Ζαχαρίας ταύτην εὐηγγελίζετο· Καίρε σφόδρα, θυγατερ Σιών, καὶ τὰ αὐτὰ ταῦτα. Τῷ δὲ πρὸς νοῦν ὀρώνει περὶ ἑτέρας δόξεων λέγεσθαι νῦν Ἰουδαίας· καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ὑπὲρ Ἰουδαίας, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Εἰσάγει γὰρ νόμον παρὰ τὸν Μωσῆως καινόν, καὶ λόγον ἕτερον, καὶ ὄρος ἄλλο καινόν, τὸ πάλαι μὲν ἀφανές, νῦν δὲ γεγονὸς ἐμφανές, οἶκόν τε Θεοῦ τοῖς ἔθνεσιν ἔγνωσμένον,

⁶⁷ I Cor. iii, 12. ⁶⁸ Act. xiii, 46. ⁶⁹ Zachar. ii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

Ἰσ. γρ. ἔδει καλεῖν. Ἰσ. εἰπὼν, ἀνήκε. Ἰσ. καὶ τὰς τῆ. Ἰσ. βασιτώνης. * Τὰ νῦν δὲ περὶ τῆς γρ. αὐτοῖς.

οὐκ Ἰουδαίους. Ἀπολούθως οὖν καὶ Ἰουδαίαν καὶ Ἰερουσαλήμ ἐκκληπέτον ἐπιγγελεμένας τοῖς ἔθνεσιν. Περὶ ἧς φησὶ, « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. » Ἐἴη δ' ἂν ἡ τὴν Θεοῦ γνῶσιν ἀνειληφύια ψυχή, ἣν οὐκ ἔσχεν ὁ πρῶτος λαός. Ἔφη γάρ, « Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν. » Διὸ λαὸς Γομόρρᾶς καὶ Σοδόμων ἀρχόντες ἐχρημάτισαν. Ἀπολούθως τάλιν κλήσεως ἔθνων θεσπιζομένης, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον προτάττειν ἐχρῆν συμφώνως Ἰωάννη τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχὴν ἀπὸ τούτου ποιήσαντι, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Αὐτὸν γὰρ καὶ νῦν ὁ προφήτης εὐαγγελίζεται. Ταῦτὸν δὲ ὄρασις τε καὶ λόγος. Οὐδέτερον γὰρ αἰσθητόν. « Ἄ γάρ τις ἀκούει, βλέπει τῷ νῷ. Καὶ ὡν αὐθις ὄρα, φέρει τοὺς λόγους ἐν αὐτῷ. Καὶ πάλιν, μα μὲν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις δύναμιν ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀγίοις παρέχουσα πρὸς τὴν τῶν ἀγνωσμένων διάγνωσιν δι' ἀποκαλύψεώς τε καὶ φωτισμοῦ τῆς καρδίας· κατὰ δὲ τὴν τῶν πραγμάτων διαφορὰν, περὶ ἧς γνῶσιν, ὄρασις, ἢ λόγος εἰκότως ἂν λέγοιτο. Ἀνωτέρω μὲν οὖν τὰ παρόντα ἐβλέπετο, ἢ κακία τοῦ λαοῦ, ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμός, τὸ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχαριστον· ἐνταῦθα τὸ μέλλον προαγορεύεται. Διὰ τοῦτο λόγος περὶ τῶν ἔθνων τονῦν προαγορεύεται. Οὐ γὰρ Ἰουδαίαν μόνον ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἔθνων. Καὶ κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « Οὐχ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαϊκός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ. » Τῷ μὲν οὖν φανερῷ τὰ προσηρημένα, τῷ δὲ κρυπτῷ τὰ μέλλοντα λέγεσθαι. Ὁ δὲ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἢ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησία, τεθεμελιωμένη ἐπὶ τὴν ἀβραάμ καὶ σωτήριον πέτραν. Ἐσχάτας δὲ ἡμέρας καλεῖ, τὰς τῷ τέλει τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐγγύς· συγγενεῖς ἄ γὰρ τοῖς ὁρωμένοις ὁ χρόνος καὶ φθειρομένοις συμφοεῖται. Συνωδὰ δὲ τούτοις τεθέσπικεν Ἰακώβ τὰ ἐπ' ἐσχάτων ἐσόμενα τοῖς παισὶ λέγειν ἐπαγγειλάμενος, « Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὸν ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἠγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. » Καὶ νῦν γὰρ ἤξει, φησὶ, πάντα τὰ ἔθνη ἐπὶ τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, τὴν Χριστοῦ δηλῶν Ἐκκλησίαν, περὶ ἧς αὐτὸς φησὶν· Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. Τὸ ἐπ' ἄκρου δὲ τῶν ὄρων ὁ Παῦλος ἡμῖν ἐξηγήσατο φήσας, « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν προφητῶν. » Τὸ δὲ ὄρος τοῦ Θεοῦ εἰποι· ἂν ἴσως σωματικώτερον, ὡς Ἰουδαῖοι, τὸ ἐπὶ χωρὰς αὐτοῖς. Καὶ πῶς ἐμφανές ἐσται φησὶν, ὡς λαυθάνοντος πρότερον; οὔτε γὰρ αἰλλου ὄρους γένεσιν, οὔτε δευτέρου οἴκου κατασκευῆν ἐπ' ἄλλων ὄρων ἐσομένην ὁ σάρκινος Ἰσραὴλ περιμένει· κατὰ δὲ τοὺς Ἡσαίου χρόνους καὶ τὸ Σιών ὄρος, καὶ ὁ ναός, πᾶσιν ἐφαίνεται κατὰ τὴν νῦν διάνοιαν ὁ ὑψηλὸς καὶ οὐράνιος τοῦ Κυρίου Λόγος ὁ εὐαγγελικός. Ἡ, ὡς ὁ μέγας Παῦλος Σιών ὄρος ἐπουράνιον εἶναι διδάσκει, καὶ ἄνω Ἰερουσαλήμ, ἣν τινὰ φησὶν εἶναι μητέρα πάντων ἡμῶν. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα τοῖς παλαιοῖς ἀνθρώποις ἐμφανές τοῦτο τὸ

⁶⁹ Psal. LXXIV, 1. ⁷⁰ Isa. I, 3. ⁷¹ Joan. I, 1. ⁷² Rom. II, 28, 29. ⁷³ Gen. XLIX, 10. ⁷⁴ Matth. V, 14. ⁷⁵ Ephes. II, 20.

VARIAE LECTIONES.

* γρ. λέγεται.   • γρ. συγγενής.   b γρ. χῶμα· αὐτῆς.

Neque enim vel *montis* ortum recentem, vel *domus* alterius quibuslibet in montibus ædificationem carnalis exspectat Judæus. Imo vel ipsis *Isaiæ* temporibus, *Mons Sion*, et templum, eodem, quo nunc, sensu, *excelsa*, cœlestique *Dominici Evangelii verbum*; esse apparebat; aut, sicut magna docet ille Paulus, *mons Sion* cœlestis, supernaque *Jerusalem*, quam communem omnium matrem idem nominat ⁷⁶. Nec eo tamen tempore *priscis* hominibus talis *mons* ante *manifestus* existit, quam *peccati* Christus profligator, *petra* factus, supra quam suam ipse *Ecclesiam* construxit ⁷⁷, in terris innotesceret. Omnibus enim jam, cum *substrata* eidem *petra*, inclaruit *Evangelii verbum*; ex quo *mysterium illud*, quod ab infinito sæculo latebat, ad temporum consummationem prodiit in lucem ⁷⁸. *Monti* porro *Christi* comparatus est in terram descensus; quia *mons* est, quod in terra multum eminet, ipsaque *Domini* caro, terra alioquin naturæ communione existens, per eam, quam habet cum *Deo*, affinitatem, sursum assumpta, elevataque est: quam qui imitantur, *montes* illi, et *petræ domum Dei* fulciantes **42** vocantur; qualis et *Petrus* existit, de quo illud: « Et super hanc *petram* ædificabo *Ecclesiam* meam ⁷⁹, » legimus. Qualis item quisquis supra *caduca* hæc evectus, rerum *divinarum* cognitione, pro sua animi magnitudine, actionumque sinceritate, perfruitur. Idem vero et ipsi sunt *montium vertices*, in quibus constructa est *Domus Domini elevata super colles*; id est supra terræ cumulos modice quidem a terra elatos, humilibusque paulo sublimiores; sed altissimis tamen depressiores. Quoniam vero *Domini* et hominum celsitudo, quantumlibet omnes rerum *gestarum* magnitudine clarissimos simul comprehendas, similis nunquam esse potest; ob id eam *super colles elevari* dixit. Amplioris enim gloriæ ipse præ *Moyse* dignus est habitus, quanto amplio- rem honorem habet *domus*, qui fabricavit illam. Item præ *Abrahamo*, qui exsultavit, ut videret diem incarnationis, et vidit, et gavisus est, et *decimas Melchisedecho*, *Christi* typum gerenti præstitit. Talis enim *Dominicæ* incarnationis existit dispensatio. « Peccatum enim non fecit, nec inventus est in ore ipsius dolus ⁸⁰. » Absit enim, ut *Deo* gloriam ab ea celsitudine, qua rebus subjectis eminet, quaque vel cælos exsuperat dignitate, quæramus. In *domum Domini* ergo, inquit, *venient omnes gentes*. Venient enim salutari prædicatione vocati: « Quoniam prædicabitur *Evangelium* hoc in universo mundo ⁸¹. » Item, quoniam apostolorum vox in omnem terram exivit ⁸². Cæterum quonam tandem pacto *venturas gentes omnes*, deinde *multas ambulaturas* significat? Nimirum, ut ad fidem, quod præcedit, quod sequitur autem, ad vitæ genus refera-

⁷⁶ Galat. iv, 26. ⁷⁷ Matth. xvi, 18. ⁷⁸ Coloss. i, 5 seqq. ⁷⁹ Matth. xvi, 18. ⁸⁰ I Petr. ii, 22. ⁸¹ Matth. xxvi, 13. ⁸² Psal. xviii, 5; Rom. x, 18.

VARIÆ LECTIONES.

ε γρ. ἕρει.

ur. Fidem enim nulli non profiteamur; cum tamen secundum præcepta non omnes ambulemus. Nam et de vitæ ratione intellexit quod ait David sanctissimus: « Beati immaculati in via, qui ambulat in lege Domini ⁸⁵. » At vero, qui *gentes multas* dixit, cum paucos esse, qui viam inveniant æstetur Dominus ⁸⁶? Quia aliud, est *gentem* dicere universam, aliud subjectam *genti multitudinem*. **43** Sunt ergo *gentes multæ*; inter, quas non desunt, qui recte vivant: ex illis autem, qui singularum *gentium* nomine continentur, pauci.

Καὶ Σοφονίας φησὶ, « Πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἄξουσιν τοῦ δουλεύειν αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἓνα. » Ἀπολιπόντα τοίνυν τὰ ἔθνη τὴν πολυθεον πλάνην καὶ τὰ πάλα νομιζόμενα δαίμοσιν ἢ θεοῖς θρησματοικακά σπεύδει νῦν ἐπὶ τὸν ὄντως Θεὸν ἀλλήλοισ παρακελεύόμενα· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οὐκ εἴρηται δὲ νῦν οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος καὶ Θεός, ἀλλ' Ἰακώβ· ἐπειδήπερ ὤφθη τῷ Ἰακώβ ἐν ἀνθρωπίνῳ σχήματι, καὶ τὴν τοῦ πατριάρχου προσγορίαν μετέβαλεν καλέσας αὐτὸν Ἰσραήλ. Διὸ καὶ τὸν τόπον ἐκάλεσεν εἶδος Θεοῦ, εἰπὼν· Ἴδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Νῦν οὖν φησιν αὐτὸν ἐκείνον τοῖς ἔθνεσι γινώσκοντες εἶσθαι, ὡς τῷ Ἰακώβ τὴν τῶν ἔθνων ἐπιγγελιατο κλησίν· οἷς νῦν προφητεύει τὸ ὄρος καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐν οὐρανοῖς ἐμφανῆ γενέσθαι καὶ γνώριμα Παύλου λέγοντος· « Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. » Καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. » Οἱ δὲ προκόπτοντες τῇ γνώσει, καὶ οἷον προκαταλαθόντες τὰ ἄνω, προκαταλύνται πρὸς ὁμοίον ζῆλον τοὺς ἐμφιλοχωροῦντας τοῖς κάτω. Ὁ γὰρ συνεγερεθείς τῷ Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητῶν, χειραγωγεῖ τοὺς φρονούντας ἐπίγεια. Καὶ εὐκτέον ἀνιόντας μὴ καταλείβειν. Διττὴ γὰρ ἡ σχέσις. Νοοῖτο δ' ἂν ἐπὶ τῆς σαρκικῆς οἰκονομίας ὀρθῶς, Θεοῦ μὲν συγκαταβαίνοντος τῇ τῆς σαρκὸς κοινωνίᾳ, ταύτης δὲ συνυψουμένης ἐνώσει τῇ πρὸς αὐτόν. Προτρέπωμεν τοίνυν ἀλλήλους ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς θεολογίας ἀναδραμεῖν, ἀπὸ τοῦ πάθους ἀρχόμενοι, καὶ πρῶτον εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, κατὰ τὰς κοινὰς περὶ Θεοῦ προλήψεις· εἶτα προκοπούση τῇ γνώσει τὴν τοῦ Θεοῦ προσθήσομεν ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ. Τοῦτό μοι ἐστὶν ὄνομα αἰώνιον. » Συνῆψε γὰρ ἑαυτῷ τοὺς ἁγίους ἀειμνήστους εἶναι ποιῶν παρὰ τοῖς ἀεὶ μεμνημένοις Θεοῦ. Γνώσεται δὲ Θεὸν μὲν Ἰακώβ, ὁ ἐτι παλαιῶν καὶ πετρύζων τοὺς δαίμονας, τὰ ἑαυτῷ μανθάνων ἐφικτὰ καὶ ἀρμόδια· Θεὸν δὲ Ἰσραήλ, ὁ τὴν τελείαν θεωρεῖν δεξιόμενος· ὁ δ' οὖν Θεός Ἰακώβ οὐκ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἐὰν μὴ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος. Μὴ δεχόμενοι γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς κατ' αὐτὸ βιωσόμεθα; οἱ δὲ καλοῦντες ἀλλήλους, ἐὰν ὣσιν ἴσοι, πῶθεν ἐπίσταται τὴν ὁδόν; Ἀλλὰ δηλονότι τὴν προθυμίαν ἐμφανίσουσιν, οὕτω δὲ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐπιτευσίν· ὡς εἰ νῦν τινες ἀλλήλοισ λέγοιεν· Δεῦτε τῶν γῆινων ἀποστάντες φρονήσωμεν τὰ οὐράνια· εἰσέλθωμεν εἰς οἶκον Θεοῦ, καὶ τὴν ὁδὸν ἐκείθεν

Præterea, Sophonia teste: « Reges omnes terræ venient, ut illi serviant sub jugum unum ⁸⁵. » Deorum enim fallaci rejecta multitudine, repudiatique sive dæmonum, sive, quos antea colebant, consecratis montibus, ad eum jam, qui vere Deus est, festinant, ita sese mutuo provocantes: *Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob*. Nec vero jam cœli, terræque dominus sed *Deus Jacob* dicitur; qui patriarchæ humana forma apparuit, cum mutato nomine, Israel eum nuncupavit, unde et locum, *Dei faciem*, *Jacob* appellavit ⁸⁶; cum se ei Deum facie ad faciem vidisse, suamque servatam esse animam diceret. Eum ipsum ergo nunc *gentibus* notum fore innuit; uti *Jacobo* gentium vocationem prædixit; quibus nunc *montem, domumque Dei*, quæ in cœlis sunt, nota et aperta fore vaticinatur, astipulante Paulo his verbis: « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est; quæ est mater nostra ⁸⁷. » Itaque: « Accessistis ad montem Sion, civitatem Dei viventis, cœlestem Jerusalem ⁸⁸. » At qui cognitione profecerunt, quique veluti quæ sursum sunt, priores adepti sunt, alios rebus humilibus inherentes ad simile provocant studium ⁸⁹. Qui enim in Christo excitatur, idem cœlestia quærit, reliquisque ad eadem dux est et auctor, qui terrena adhuc sapiunt. Atque utinam qui eo ascendunt, nunquam relabantur. Duplex enim habitus, duplexque ratio est; eaque recte ex incarnationis mysterio intelligitur; in quo se Deus ad carnis participationem demisit, eamque facta unione secum exaltavit. Nos ergo ad divinitatis altitudinem capessendam mutuo excitemus, sumpto ab animorum infirmitate exordio, primumque in *montem Domini*, secundum communes de Deo notitias, ascendamus: deinde promovente intelligentia, peculiare *Dei Jacob* adjiciemus discrimen. « Sum enim ipse, ait, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob; hoc mihi nomen est perpetuum ⁹⁰. » Sanctos enim sibi adjunxit, ut sempiternam **44** illorum memoriam, apud eos, qui *Dei* nunquam obliviscuntur, futuram esse ostenderet. *Deum* vero *Jacob* ille cognoscet, qui adhuc luctatur, et dæmonas supplantat, quæ potest, sibi que congrunt, addiscens: *Deum* autem Israel, qui perfectam contemplationem fuerit amplexus. *Deus* ergo *Jacob* viam nobis ipsius non annuntiabit, nisi prius *in montem ascendamus*. Quo pacto enim, nisi admissis prius Evangelio, ex ipsius institute vivamus? Qui vero sese invicem provocant, si

⁸⁵ Psal. cxviii, 1. ⁸⁶ Matth. vii, 14. ⁸⁷ Sophon. iii, 9. ⁸⁸ Gen. xxxii, 50. ⁸⁹ Galat. iv, 26. ⁹⁰ Hebr. xii, 22. ⁹¹ Coloss. iii, 1, 2. ⁹² Exod. iiii, 15.

æquales sunt, undè ipsi, monstrante nemine, A viam addiscent? Suum ipsi nimirum studium ostendunt, qui boni nihil sunt adhuc consecuti: non aliter quam si nunc ita se mutuo alloquantur aliqui: Agile, spretis rebus terrenis caelestia cogitemus; ingrediamur domum Domini; viamque inde, qua patet ad perfectionem ascensus, addiscamus. Unde vero provocatæ gentes, et quo usæ præceptore: *Venite, ascendamus* dicant, significat, cum ait *De Sion esse exituram legem, et verbum Domini de Jerusalem*. Est enim lex ista recens et verbum inaudita afferens aliud ab eo quod in Sina monte traditum est; illud, inquam, quod *de Sion egressurum*, gentesque docturum significat. Superne enim Christi lex evangelica de caelesti illa, imo etiam et terrestri *Sione* prodit; in qua salutis nostræ causa, et mori, et resurgere Salvator voluit, ab eaque ejus in orbem universum propagandæ principium sumere. Nam qui de *Mosis lege* ista efferri arbitrantur, etiam quo pacto, de *Sion illa exierit*; quomodo rursus futurum illius exitum prædici; quod denique *verbum* significari putent, interrogandi sunt. Si enim propheticum respondeant, quomodo de *Hierusalem proditisse* docebunt? Ubique enim in *Judæa* exstitit, imo et ubi captivi tenebantur: et *Ninivæ* etiam. *Leges* ergo Domini, de summa specula, id est de carne ipsius, manantes, unde res nostras intuebatur; unde etiam *verbum*, facto ex *Jerusalem* docendi principio, ad omnes dimanavit, amplectantur. Aiunt ergo invicem sese vocantes: aut *verbum de domo Dei* 45 sumemus; illudque cum eo semel pervenerimus, intelligemus: aut *Sionem* reliquit, ab eaque recessit *lex*; et ab *Jerusalem*, contumeliose illud excipientibus *Judæis*, divinum *verbum* refugit.

Itaque ait propheta: « Etdixi: Non pascam vos: C quod moritur, moriatur, et quod succinditur, succidatur »; et reliqua, « devorent unusquisque carnem proximi sui »⁹¹. Est enim hæc eventu ipso post Salvatoris crucem, visio prophetique confirmata. Itaque et eos, qui *verbum* non exceperant, his verbis alloquitur Paulus: « Ecce convertimur ad gentes; sic enim nobis imperavit Dominus »⁹². Idem vero *Judicabit inter gentes*; dignis quidem sibi seorsum positis, vocatis autem ab illis, qui tales non sunt, separatis. At enim stans Deus in cœtu deorum dijudicabit⁹³; *inter gentes autem judicabit*. Eum enim inter sanctos, propter eximiam ipsius cognitionem, dijudicare; inter eos autem qui frustra vixerunt *judicare* convenit. Et hac igitur ratione aiunt quidam, quotquot pietatem non colunt omnes *judicabuntur*; sed pro cujusque vitæ ratione, et *judicii* etiam exstabit differentia. Sic ergo *verbum* evangelicum (postquam *gentes a populo multo discrevit*) arguit vel eos, qui crediderunt; cum priorem illorum errorem ostendit, vel eos, qui in ipsum non credentes, sua culpa perierunt.

⁹¹ Zachar. xi, 9. ⁹² ibid. ⁹³ Act. xiii 46, 47. ⁹⁴ Psal. lxxxi, 1.

VARIE LECTIONES.

^d γρ. οὐπω. ^e γρ. ἄσετ. ^f γρ. οὐ καὶ ὁ λόγος ἀρξάμενος. ^g γρ. ποιμανῶ. ^h Ἰσ. γρ. κρίνει. ⁱ ἄφ. τὸ ἐλέγξας.

ἀπολαυμένους. Διὰ δὲ τοῦ ἐλέγξει, τὸ δίκαιον τῆς κρίσεως δείκνυται. « Ἐλέγξω γὰρ σε, φησί, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου. » Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν διὰ μαρτύρων ὁ ἔλεγχος· ἐν δὲ τῷ τῶν κρυπτῶν διαστηρίῳ, αὐτὰ ἡμῖν τὰ πράγματα παριστάνται, ἐν τῷ ἰδίῳ σχήματι ἐκάστης ἁμαρτίας παρισταμένης τῷ ἁμαρτήσαντι. Κάκει μὲν ὁ ἔλεγχος εἰς σύστασιν τοῦ δικαίου τῆς κρίσεως· ἐνταῦθα δὲ πρὸς διόρθωσιν. Βλασηζόμεθα γὰρ πικρῶς, τῶν ἡμαρτημένων λαβόντες συναίσθησιν, ἀναισθητοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ δὲ οὖν καταβεξήμενοι αὐτὸν, πάσης πολεμικῆς προαιρέσεως ἀπαλλαγέντες, ἐν εἰρήνῃ διάγουσιν, ἀπηλλαγμένοι τῶν πάλαι κρατούντων δαιμόνων, οἷς φησιν ὁ Σωτῆρ· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » Ὅ δὲ καὶ σημεῖον τῶν χρόνων ὁ λόγος ἐδίδου, φήσας τὰ πολεμικὰ πρὸς εἰρήνης ὄργανα μετατίθεσθαι, πάλιν ἰ πάντων ἐπ' ἀλλήλους μεμνηνῶν. Οὐκ ἂν γὰρ εἴροι τις τοιαύτην εἰρηναίαν κατάστασιν, ὅποιαν ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, κατὰ ἔθνη καὶ πόλεις τε καὶ ἀγροῦς. Διὸ φησι, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν. Τὸ δὲ τῶν ἐλέγχων εὐχρηστον τέλος, τὸ τοὺς ταραχώδεις εἰς εἰρήνην μεταβαλεῖν. Ὁ γὰρ Χριστοῦ νόμος καὶ λόγος εἰρήνην ἐκήρυξεν τοῖς ἕγγυς, καὶ τοῖς μακρὰν, Ἰουδαίοις καὶ ἔθνεσιν, ὡς τὴν φθείρουσαν μάχαιραν, ζωοποιῶν σπερμάτων τῶν ἐκ τῆς σοφίας ταῖς λογικαῖς ψυχαῖς ἐγγινομένων εἶναι παρασκευαστικὴν ἄροτρον γενομένην ἀπαλύνον τὰ πεπορωμένα, ἀκάνθας ἀνατρέπον· τὴν δὲ ζιζυρίαν, τὸ πόρρωθεν κατακοντιζόν καὶ ἀπωθούμενον, εἰς τὸ συνάγον ἕγγυς καὶ συνδεδεμένον. Δρακῶν γὰρ τὰ διεσκορπισμένα συναγαγοῦσα πρὸς κοινωνίαν, συνδέσθαι παρασκευάζει τὰ δράγματα. Πρὸς δὲ τὸ λογικὸν αὐταὶ θέρος συμβάλλονται, περὶ οὗ φησιν· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε ὅτι αἱ χῶραι λευκαὶ εἰσιν. » Πρὸς δὲ ἀποστέλλει τοὺς μαθητάς. Ἡολεμοποιοὶ γὰρ οὐδεὶς πρὸς τοιοῦτο θέρος ἐστὶν ἐπιτηδεύων. Ὡς οὖν ἐν τῇ καρδίᾳ πολέμου μὴ ἔχουσιν ὄργανον δέδωκεν ἐξουσίαν εἰρήνην ἐναφιέναι τοῖς οἴκοις εἰς οὓς ἀφίκονται· ὅπερ οὐκ ἦν ἕως ἐνεργεῖν ἢ τὸ διαπύρωσ ὁ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας λόγος. Ἐκουνημένη ἰ γὰρ μελέτη καὶ πιθανότητι σβλήθησαν τοῦ λόγου τὴν μάχαιραν ἄλλήλοις προσέφερον· ὡς δὲ κατηγγέλει, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, » ἅπαν ὅσον ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ ὑπεσιώπησε, καὶ οὐκέτι τοῖς διδασκαλοῖς λογομαχίας τρίβουσιν λόγος. Ἐπὶ δὲ τὴν χάριν τοῦ σωτηρίου λουτροῦ φιλανθρώπως καὶ τοῦ Ἰουδαίου καλεῖ.

Ostenditur autem arguendi verbo ipsa iudicii æquitas. « Arguam enim te, ait, et statuam contra faciem tuam ». Sed hoc loco, quæ testibus sit adhibitis, reprehensio intelligitur: cum in occulto illo iudicio, res ipsæ nobis obversentur, et propria specie singula in auctorem suum peccata testentur: cum denique recti iudicii illic statuendi, hic autem pœnarum ratio postuletur. Tum demum enim acerbe torquemur, cum sensu, quo antea caruimus, revocato in peccata mentis oculos intendimus. Qui illud ergo excipiunt cunctis prorsus; quæ solent semper cum animo bellum gerere, repulsis cupiditatibus superatisque dæmonibus, quibus antea obsidebantur, tranquille agunt; ii videlicet, ad quos ait Salvator: « Pacem meam do vobis, pacem meam 46 relinquo vobis. » Atque hoc quidem temporum signum ipsa oratio, cum cuncta rei bellicæ instrumenta in pacis usum, omnibus antea inter se furentibus, conversum iri significavit. Neque enim pacem ejusmodi, qualis in imperio Romano, post Christi adventum, per gentes urbesque, et agros stetit, quisque reperiat. Itaque ait, nec discent amplius bellum gerere. Est vero reprehensionum finis optimus, cum turbulenti homines, in quietos, et pacis amatores transmutantur. Ita enim Christi lex et verbum, non vicinis modo, sed longe remotis id est Judæis, et gentibus, pacem enuntiavit; ut qui gladius fuerat ad interimendi usum fabricatus, in aratrum jam conversus, semina illa vivifica quæ sapientiæ beneficio, rationis participibus animis innascuntur, præpararet: et quæ jam obduruerant, emolliret, sentesque revelleret: lancea autem eminus petere et propellere solita, in id quod prope cogendi colligandique facultatem habet, verteretur. Falx enim quæ dispersa sunt, cogens in unum, manipulos ad colligationem præparat. Conferunt vero ista ad verbi messem, de qua legitur: « Elevate oculos vestros: et videte quoniam regiones albæ sunt »; ad quam etiam discipulos suos mittit Christus. Neque enim qui bella ciet, ad hanc messem commodus esse ducat. Illis ergo, tanquam qui in corde nullum belli gestarent organum, quasumque domos appellerent, immittendæ pacis facultatem dedit: quod non licuit, donec mundanæ sapientiæ verbum ferociter intus desæviret. Cura siquidem magna, veluti admota cote acutum; rerumque probabilius specie fulgentem orationis gladium in se invicem depromebant. At ex quo: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus », annuntiari cœpit; omne prorsus veritas mendacium compescuit; nec jam inde qui verborum pugnas docebant, quidquam vel hiscere ausi sunt. Vocat vero perhumaniter et Judæos ad salutaris lavaeri gratiam.

ε-θ. Καὶ νῦν ἢ ὁ οἶκος Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἀνῆκε γὰρ ἐδὲν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ, κ. τ. λ.

47 Vers. 5-9. Et nunc, domus Jacob, venite et ambulemus in lumine Domini. Dereliquit enim populum, domum Jacob; etc.

45 Psal LXIX, 21. 46 Joan. XIV, 27. 47 Luc. II, 14.

VARIÆ LECTIONES.

1 γρ. πάλαι. 2 γρ. ἐνεργεῖτο. 3 γρ. ἔκουνημένη. 4 τ. σὺ.

Peramanter domesticos adhortatur, ut effusam in gentes omnes pacem, id est Evangelii splendorem, amplectantur, *ἤρτα* valde, et ad incendendum commoda adhortatione. Neque vero eos Jacobi sobolem amplius; qua jam indigni appellatione evaserant; *domum Jacob* simpliciter vocavit; velutique suscepta pro Deo defensione, *rejiciendi populi causas* a J. cit. Apertius præterea quiddam est quod, post *nuntium Domini*, etiam *domum* adjuuxit; ut promotionem notare ascensum; qui puriore et splendidiore luce illustrati, beatuarum rerum spectaculorumque sola mentis agitatione cognitorum voluptate fruuntur. Tale est et illud¹: « Accedite ad eum et illuminamini, et facies vestrae non confundentur. » Qui possunt enim confundi, super quos signatum est lumen vultus Domini²? Quoniam vero abunde lucis habere copiam dicebant, qui legali et prophetica illustraretur: veluti interpretationis gratia, *Domini* vocabulum addidit. Lex enim et prophetæ lampadis, et stellarum instar, ante solis ortum habuere. 48 At ex quo cæpit iste illucescere, inutilis illas occultari certum est. Itaque et eos sic adhortatur Salvator: « Quamdiu lucem habetis ambulate in luce, ut non vos tenebræ comprehendant³. » Et alibi cum de se loqueretur: « Ego sum lux mundi⁴. » Eodem et hic fere pacto Mosis se litteram in veritatem transformare clamitat propheta. Cæterum, quoniam propter majores suos Deo se curæ esse credebant, quamvis alioquin graviter peccarent; et ab eo se, qui communis omnium salutis causa carnem assumpsit, averterent; *populum suum derelinquisse Dominum* propheta testatur. Quod et alius his verbis innuit, « Concupierunt agros: bona orphanorum diripuerunt; vi possederunt⁵. » Atque ita de Domino verbis audacibus loquebantur: « Nonne Dominus in nobis? Minime venient in nos mala⁶. » Ob id, « Propter vos Sion, tanquam ager, arabitur⁷, » etc. Idem et ad ipsos aiebat Christus qui se nolebant recipere: « Ecce relinquatur domus vestra deserta⁸. » Alioquin enim et causam cur ab *ipso relictus* sunt, addidit propheta, nempe, quod eorum impietatem qui regionem prius incolebant, essent imitati. Est autem non levis multa, cum quis a *Domino derelinquitur*. Tanquam enim ipsos, omni adhibita servandi diligentia, prius manu Deus cohiberét, nec esset amplius de populo sollicitus, *relinquendi* verbum usurpavit. Præterea, quanta mala pariat *divinatio* (habet enim causam cur a Deo *relinquantur*) eorum exemplo intueri; qui fidem professi ejusmodi rebus agitantur. Omnia enim ista, vel ipsa Mosis lex, tanquam dæmonum commenta, vetuit. « Tibi autem, ait, non ita dedit Dominus Deus tuus⁹. » Est enim absurdum plane eos, qui et cer-

A Φιλοστόργως ἄγαν παρακαλεῖ τοὺς οικεῖους καταδέξασθαι τὴν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι χυθεῖσαν εἰρήνην, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ φῶς. Παρορμητικῶς δὲ ἄγαν ἐκυτόν τῇ παραινέσει φέρων ὑπέβαλεν. Καλεῖ δὲ αὐτοὺς οὐκ Ἰακώβ (ἀνάξιοι γὰρ), ἀλλ' ὡς οἶκον τούτου διακενόν. Ὑπεραπολογούμενος δὲ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀρεθῆναι τὸν λαὸν τὰς αἰτίας ἐπήνεγκεν. Ἄλλο δὲ τι τρανότερον, μετὰ τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ τὸν οἶκον ἐπήνεγκε, κατὰ τὴν τῶν προκοπτόντων ἀνάβασιν καθαρωτέρας καταλαμβάνόντων αὐγῆς εἰς; κατανόησιν τῶν μακαρίων καὶ νοσητῶν θεαμάτων. Τοιοῦτον τὸ, « Προπέθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ κατασχυθῆθαι. » Πῶς γὰρ ἂν αἰσχρονοῖντο, ἐφ' οὓς ἐσημειώθη τὸ φῶς τοῦ προσώπου Κυρίου; Καὶ ἐπειδὴ φῶς αὐταρχεῖ τὸ νομικόν τε καὶ προφητικόν ἔχειν ἐκυστοὺς ἐνόμιζον, τὸ Κυρίου προσέθηκεν. Ἐκεῖνα γὰρ λυχνος οἶα καὶ ἀστῆρες ἦσαν, πρὶν ὀφθῆναι τὸν ἥλιον, μεθ' ὃν ἐκεῖνα καλύπτεται τῶν ἀνοητῶν γενόμενα. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοῖς ἔλεγεν· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτί, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » περὶ ἐαυτοῦ λέγων· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Καὶ νῦν ὁ προφήτης μονονουχὶ μεταπλάττομαί φησι, τὰ Μωϋσέως γράμματα πρὸς ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἐπεὶ διὰ τοὺς πατέρας ἤντο μελεῖν Θεῶν, καὶ δεινῶς ἀμαρτάνωσιν, καὶ μὴ τὸν δι' ἡμᾶς σαρκωθέντα προσοικνέτω, φησὶν αὐτοῖς· Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Ἀηλοὶ δὲ τοῦτο προφήτης ἄλλος εἰπών· « Καὶ ἐπεθύμουν ἀγροὺς καὶ διήρπαζον ὄρφανούς, καὶ οἴκους κατεδυνάστευον. » Καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐμεγαλύνοντο λέγοντες· « Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστιν; Οὐ μὴ ἐπέβη ἐφ' ἡμᾶς τὰ κακά; » Διὰ τοῦτο, « Δι' ὑμᾶς, Σιών ὡς; ἄγρος ἀροτριβήσεται, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν μὴ βουλομένους αὐτὸν ὑποδέξασθαι· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Ἀλλὰ γὰρ διὰ τί ἀνῆκεν αὐτοὺς, ὁ προφήτης ἐπήνεγκεν, ὅτι τοὺς πρὸ αὐτῶν τὴν χώραν οἰκοῦντας ἀσεβεῖς ἐμμήσαντο. Χαλεπωτάτη δὲ ζημία ἡ ἀπὸ Θεοῦ ἐγκαταλείψις. Ὡς γὰρ κρατοῦντος αὐτοὺς τῆ χειρὶ διὰ φυλακῆς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀνῆκεν^α φησὶ, μηκέτι τοῦ λαοῦ προνοούμενος. Καὶ ὄρα πόσων κακῶν ὁ κληδορισμὸς Θεοῦ γιγνόμενος ἐγκαταλείψις αἰτίας, διὰ τοὺς, ὅσοι τῶν πιστῶν τοῖς τοιοῦτοις συμπεριφέρονται. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ ὁ Μωσέως ἀπεκήρυξε νόμος, ὡς δαιμόνων εὐρήματα. « Σοὶ δὲ οὐχ οὕτω, φησὶν, ἔδωκεν Κύριος ὁ Θεός σου. » Ἄτοπον γὰρ, ἔχοντας τὴν ἐκ τῶν δικαιοματίων τοῦ Θεοῦ συμβολήν, τοῖς εἰκῆ γινομένοις ἀπάγεσθαι. Εὐρημα δὲ τῶν Φυλιστιαίων εἰσικεν εἶναι κληδορισμὸς, ὡς Χαλδαίων ἀστρολογία, καὶ Αἰγυπτίων ἐπιφθάλια καὶ φαρμακεία, καὶ Κρητῶν οἰωνοσκοπία. Καὶ τέχνα, φησὶν, ἀλλόφυλα ἐγεννήθησαν ἐν αὐτῇ. Ὅταν γὰρ πόλις ἔθῃ μοχθηρὰ καταδέξεται, τοῖς ἐπιγινομένοις λοιπὸν ὡσπερ νόμος γίνεται τὸ τῶν πατέρων ἀμάρτημα· καὶ εὐθὺς ἐκ γενέσεως ἀλλότρια γίνεται

¹ Psal. xxviii, 6. ² Psal. iv, 7. ³ Joan. xii, 35. ⁴ Joan. viii, 12. ⁵ Mich. ii, 2. ⁶ Mich. iii, 11. ⁷ Jerem. xvi, 18. ⁸ Matth. xxiii, 38. ⁹ Deut. xviii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. ἀνῆκε.

τοῦ Θεοῦ ἀλλόφυλα χρηματίζοντα, καὶ τῆς πορνείας ἅλιθουθελείας ἰσως ἐκ γυναικῶν ἀλλοφύλων ἐγένοντο. Ἐπὶ ψυχῆς δὲ τέκνα ἀλλόφυλα οἱ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν τῆς θεοσεβείας λόγων καρποί. Τὸ δὲ φιλοπλουτεῖν, ὅσον δεινὸν δείκνυσιν μετὰ τοιούτων ἀσεβημάτων τάξας αὐτό. Χωρὶς γὰρ τῆς ἀδίκου κτήσεως ἢ μὲν πενία παιδαγωγός ἐστιν εἰς εὐσέβειαν ὃ δὲ πλοῦτος ὕβρεως ἀφορμή. Διὸ φησι μὴ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς. Τῶν δ' ἱππων, φησὶν, οὐκ οὖν ὁ ἀριθμὸς, εἰπόντος τοῦ νόμου, μὴ πληθυνεῖς σεαυτῷ ἱππον. Καὶ πᾶς ἄγιος τὴν τούτων χρῆσιν ἀπέφυγε. Ἀγλοὶ δὲ διὰ τούτων τὴν Ἰουδαίῳ ἀλαζονείαν. Τὸ δὲ, οὐκ ἦν ἀριθμὸς, ἢ ὑπερβολικὸν ἢ ὅτι παρὰ Θεοῦ τῶν κακῶν οὐδὲν ἐταριθμῶν ὁ γύναιον, ὡς ἀσθενέ· οὐ παιδίον, ὡς εὐκαταφρόνητον, πλὴν πρωτοτόκων, καὶ λευτῶν ὁ δούλος, διὰ τὸ ἄτιμον ὁὐκ ἐπίμικτος, διὰ τὸ ἀλλότριον. Ἔτα, καὶ περὶ βδελυγμάτων φησὶν. Ἔδει γὰρ ἀρξαμένους ἀπὸ κληδορισμῶν, διὰ φυλαργυρίας τε καὶ ἱππομανίας ὀδεύσαντας, κατανησασθαι πρὸς εἰδωλολατρείαν τοὺς ἐπὶ πλοῦτου θαρρήσαντας ἀδηλόγηται, καὶ ψεύδουσιν ἱπποῖς εἰς σωτηρίαν, ἀλλ' οὐ τῷ δυνατῷ συντρίβειν πολέμου. Βδελύγμα δὲ παρὰ Κυρίου πᾶσα πράξις παράνομος. Πρὸς δὲ τὴν εἰδωλολατείαν, ἐφ' οὗ ἐχρήσατο ἡ Γραφή, πᾶς ἀναπλασμὸς ψευδῶν δογμάτων ἐν διανοίᾳ τυπούμενος, εἰκότως λέγοιτο βδελύγμα. Καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον δὲ φησὶν ἡ Γραφή, «Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὅστις ποιήσει γλυπτὸν ἢ χωνευτὸν [βδελύγμα Κυρίου] ἔργον χειρῶν τεχνίτου.» Πρὸς δὲ σχετιάζων ὁ προφήτης φησὶ· Καὶ ἐκρυψεν ἄνθρωπος, καὶ προσεκύνησεν ἀνὴρ. Εἰ τὸ P τιμιώτατον μετ' ἀγγέλους ἐν λογχοῖς, εἰκόνη τε τιμηθὲν Θεοῦ ὑπέπεσεν εἰδῶλη καθάπερ σώζειν ἰσχύοντι εἰς γῆν κεκυφῶς, καὶ μηδὲ ἀξίως ἀνανεῖν εἰς οὐρανούς, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀμαρτίαν Διὸ καὶ ἐταπεινώθη φησὶν, ὡς ἐξ ὕψους τοσοῦτου πεσὼν ὁ Χριστὸν ἔχων κεφαλὴν, καὶ τὸ μέγιστον τῆς αἰσχύνης, ὅτι καὶ ἀνὴρ διὰ καὶ, ὅτε μετὰ τσαύτας παρνομίας εἰς εἰδωλολατείαν κατήνησαν, ἐπήνεγκεν ὁ μὴ ἀνήσω αὐτοῖς, ὡς ἑαυτοὺς τε κατασχύνασαι, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀξίαν προσενέγκουσιν εἰδώλοις, καὶ τὸ μὴ ἀρεῖναι δὲ θαίας εὐεργεσίας. Ἡ γὰρ ἀνεσις ἀκολασίας ἐστὶν ἀφορμή. Θεοῦ δὲ μνήμην ἢ θλιψίς ἐργάζεται. Ἰστέον μέντοι ὅς οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταὶ, ἀνεὶ τοῦ (ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ) πρὸς τὸν Θεὸν τὸν λόγον ἀπέστρεψαν. Ἀκύλας μὲν, εἰάσας εἰπὼν ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀπέβριψας. Ὁ δὲ Θεοδοσίω, ἀνῆκε. Οἱ καὶ ἐμφάνουσιν ἀλλοφύλους τινὰς κατὰ τοὺς προφητευμένους χρόνους μέλλειν οἰκῆσαι τὴν Ἰουδαίαν, δηλαδὴ τοὺς Ῥωμαίους πλοῦτῶν χαίροντας κληδορισμῶν τε, καὶ ἱπποῖς, καὶ τῇ τῶν εἰδωλολατρείᾳ, ἢ χειρῶν ἰδίαις κατασκευάσονται. Ταῦτα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Σωτῆρα μὴ δεξαμένους ἀπήνητηκεν ἀπειθήσασαι τῷ λέγοντι προφήτῃ ὁ δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ

lis perfectique Dei operibus consiliorum rationem inire possunt; ad ea, quæ temere fiunt, abduci. Videtur autem Palæstinorum inventum esse divinationis; ut Chaldæorum astrologia; ut Ægyptiorum incantatio et veneficium; ut Crelesium auguratio. Et filii, ait, alienigenæ nati sunt in ipsa. Cum enim sceleratos mores semel amplexa 49 est civitas; ad posteros, tanquam in legem, parentum flagitia transeunt: sicque qui erant ab ipso nascendi principio a Deo alieni, alienigenæ non immerito nuncupantur; et ob id forsitan, quod aucta scortatione, de mulieribus alienigenis nati essent. Ad animum autem si filios alienigenas referas, fructus illi fuerint intelligendi, qui de scriptis externis, et a pietate alienis, colliguntur. Divitiarum porro studium quam grave malum sit vel eo ostendit, quod in scelerum tantorum numero, et hoc etiam crimen haberi voluit. Est enim, quæ injuste partis opibus caret ad pietatem dux et magistra paupertas: divitiæ vero contumeliæ, et injuriarum hortatrices: quo fit ut in terra thesauros colligere Christus prohibuerit. Equorum præterea, ait, non erat numerus; licet equos sibi multiplicare lege sit prohibitum 10; onnesque, qui sanctitate illustres fuerunt, eorum usum semper sint aversati: unde Judæorum superbiam aperte constat significare. Quod autem eorum non esse numerum scribit; aut id hyperbolice dicit; aut, nullo apud Deum numero mala haberi significat; non mulierem, propter sexus imbecillitatem; non puerum, si primo partu, Leviticoque genere procreatos excipias, propter ætatis facilem despectum; non servum, propter conditionis vilitatem; non advenam, propter morum diversitatem. Deinceps et de abominationibus dicit. Par fuit enim eos, qui facta a divinationibus initio, ab opum etiam, equorumque insana libidine non abhoruerant, ipsam demum idololatriam attingere; qui divitiarum instabilitati, fallacibusque ad salutem equis confiderent; non ei, qui bella potest contemneret 11. Est vero abominatio, injusta omnis apud Deum actio. Sin autem referas ad idololatriam (quo sensu hic utitur Scriptura), omnino jure falsorum dogmatum animo impressa imago, abominatio dici possit. De ea præterea, quæ sub sensum cadit oculorum, constat et illud usurpari, quod scribitur: «Maledictus homo qui faciet sculptile, aut conflatile, abominationem Domino, opus manuum artificum 12.» Cujus rei vicem lugens propheta intulit: Et incurvavit se homo, et humiliatus 50 est vir: quia nimirum ratione præditorum omnium, post angelos, præstantissimus, Deique imagine honoratus, ante idola prostratus, tanquam salutem darent, in terram procubuit; ne cœlum

* Matth. vi, 19. 10 Deut. xvii, 16. 11 Judith xvi, 3; Psal. xlv, 10. 12 Deut. xxvii, 15.

VARIE LECTIONES.

* γρ. ἦν. P γρ, ὅτι. 4 Ισ. κύριον.

quidem, in quem tam graviter peccavit, suspicere dignus. Itaque *et humiliatus est*, ait; id est, tanta celsitudine deturbatus, cum Christum pro capite haberet, *virque* etiam, qui pudor est permaximus, existeret. Quando igitur ad tantam scelerum coluviem idolorum cultum addiderunt; *non remittam ipsis*, inquit, qui nullam pudoris rationem habuerunt Deoque debitum peculiari nomine honorem in idola contulerunt. Præterea, quod se *remissurum* negat, divinæ etiam hoc liberalitatis est. Excitat enim intemperantiæ occasionem *remissio*; memoriam vero de Deo afflictio. Non est autem silentio prætereundum quod superius: *dereliquit enim populum suum*, dictum est; converso ad Deum sermone, Aquilam quidem, *dereliquisti*; Symmachum autem, *abjecisti*; Theodotionem vero, *rejecisti* transtulisse: qui et ipsi *alienigenas* quosdam, Romanos videlicet, divitiarum cupidos, *divinationibusque, et equis, idolorumque cultu* gaudentes; quæ suis *sibi manibus* essent fabricaturi, designatis a propheta temporibus Judæam esse habituros significant. Quæ certe ideo Judæis contigerunt, quod Salvatore repudiato ad prophetam *in luce Domini*. Cum autem propheta ab *alienigenis* talia committi doleret, *Domino populum suum Jacob derelictum esse* inclamat; additque *derelictionis* signum; ea nempe, quæ ab externis patrauerunt. Ad hæc ait, postea: *Et non remittas illis*; ita enim reddunt Aquila et Symmachus, pro eo quod est non *dimittam illos*: quod quia nulla ratione Judæis conveniat (qui enim genti suæ propheta **51** imprecetur?); sunt ista potius de gentibus, quæ Judæam incolerent, intelligenda. Atque hinc est, quod prius neque gentis, neque populi meminit: sed regionis, et terræ; tanquam peregrinis habitatoribus essent implendæ. Quod ideo post Christi tantum adventum contigisse putandum est, quod prius *alienigenas* Judæam habitasse nullos dacerentur, de stirpe Davidis reges habuerunt. Et cum toto captivitatis tempore mera fuisset solitudo, ab ejus sine rursus, ad Romanam usque obsidionem, eadem a suis est habitata Judæis; ad quam deinceps non illis aditus patuit. Hanc enim possedit a Romanis eo deducta colonia. Futura autem:

52 VERS. 10-21. *Et nunc ingredimini in petras, et abscondimini in terram a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendum terram, etc.*

53 ipsas tandem metu Domini terram confringentis abjicient; quæ certe priore etiam ipsius adventu quadam ex parte facta sunt, cum qui olim pro diis culti sunt, falsi esse arguerentur. Sibi enim ne opitulari quidem valuerunt. Hinc ergo eorum quidem cultores *humiliantur*; universorum autem *Dominus exaltatur*. Pretiosæ itaque materiæ, qua idola constabant, jacturam veriti, cum ipsa, inquit propheta, tenebris in locis, regios viros celare conauerunt, *abscondébant*. Quod autem Septuaginta interpretes non habent, *quiescite vobis a viro*; ad ea, quæ præcesserunt non convenienter additum videtur. Carterum quoniam de *superbis elatisque* multis ante fuit disputatum; jam nos propheta ne vel ad illos attendamus, vel in mortalem speremus ullum, *qui in naribus* vitam possideat, adhortatur. Fortasse

Α φωτι Κυρίου, ἐπι δὲ τοῖς ἐκ τῶν ἀλλοφύλων γινομένοις ὁ προφήτης ἀγανακτῶν, πρὸς Κύριον ἔλεγεν ἀνῆκας τὸν λαόν σου τὸν Ἰακώβ. Καὶ τεκμήριον τῆς ἀνέσθως ἐξέθετο, τὰ παρὰ τῶν ἀλλοφύλων γινόμενα. Καὶ μετὰ ταῦτ᾽ ἔφη· Καὶ μὴ ἀφῆς αὐτοῖς· ἐντι γὰρ τοῦ, οὐ μὴ ἀνῆσω αὐτοῦς, ὁ μὲν Ἀκύλας, οὐ μὴ ἀφῆς αὐτοῖς ἐρμήνευσεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ μὴ ἀφῆς αὐτοῖς. Ὅπερ οὐκ ἂν ἔχοι λόγον περὶ Ἰουδαίων εἰρῆσθαι (πῶς γὰρ ἂν ὁ προφήτης κατηύρατο τοῦ ἰδιοῦ λαοῦ;) ἀλλὰ τῶν ἐπιπρηκτότων τὴν Ἰουδαίαν ἔθνων. Τοιγαροῦν ἐν τοῖς προκειμένοις, οὔτε τοῦ ἔθνους, οὔτε τοῦ λαοῦ ἐμνημόνευσεν· ἀλλὰ τῆς χώρας, καὶ γῆς, ὡς μελλούσης ξένων οἰκητόρων πληροῦσθαι. Τοῦτο δὲ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν ἐγένετο. Πρῶτον δὲ οὐ φαίνονται ἀλλοφύλοι τὴν Ἰουδαίαν οἰκήσαντες. Πρὶν μὲν γὰρ ἀπαχθῶσιν εἰς Βαβυλῶνα οἱ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ ἐδασιλευον· κατὰ δὲ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔρημος ἦν παντελῶς· μεθ' ὃ πάλιν Ἰουδαῖοι ταύτην κατέκρησαν μέχρι τῆς Ῥωμαίων πολιορκίας. Μεθ' ἣν ἄδατος αὐτοῖς ἡ πόλις ἐγένετο. Μίτοιχοι γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀχθέντες τῶν τόπων ἐκράτησαν. Τὰ δὲ μέλλοντα· non attenderint dicentem: Venite et ambulemus

ι.-κα'. Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν, κ. τ. λ

τέλος αὐτὰς ἀπορρίψουσι φόβῳ τοῦ θραύοντος Κυρίου τὴν γῆν· ἃ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης παρουσίας ἐκ μέρους γεγένηται, ἐληλεγμένων τῶν πάλαι νομιζομένων θεῶν. Ἐαυτοῖς γὰρ ἐπικουρεῖν οὐ δεδύνηται. Διὸ *τεταπεινῶνται* μὲν οἱ τούτων προσκυνηταί· ὁ δὲ τῶν ὄλων ὕψεται Κύριος. Καὶ δεδιότες τὴν τῆς πολυτελοῦς ὕλης τῶν ζῴων ἀφαίρεσιν, ταῦτα κατὰ τὴν προφητείαν *ἀπέκρυπτον* ἐν ἀφεγγέσι χωρίοις, τοὺς βασιλικούς ἠ ἀνδρας λανθάνειν πειρώμενοι. Τὸ δὲ μὴ κείμενον παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, *καύσασι θε ἡμῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου*, δοκεῖ μὲν ἀνακολούθως τοῖς πρόσθεν ἐπάγεσθαι. Πλὴν ἐπειδὴ πολλὰ περὶ τῶν ὑπεριφάνων καὶ μετεώρων προλέλεκται, παραινεῖ νῦν ὁ λόγος μὴ προσέχειν ἐκεῖνοις, μηδ' εἰς θνητὴν ἐλπίζειν τινα, καὶ τὴν πᾶσαν ἐν τοῖς μυκῆσιν κεκτῆμένον ζῶην. Ἰσως δὲ καὶ ταῖς ἀοράτοις

VARIE LECTIONES.

Ὶ Ἰσ. γρ. πολεμικούς.

προστάσει δυνάμειν, ἃς *ρυκτερίδας* ὠνόμασε τροπικῶς, ἀπέχεσθαι λοιπὸν τῆς ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς ἀσθενῶν μὲν ὄντων κατὰ τὴν σάρκα, τιμίῳ δὲ, καὶ μηδὲν ἀζήτητον ἔχοντων παρὰ Θεοῦ. Τὴν δὲ προκειμένην ῥῆσιν ἄλλως ἄνωθ' ἔτινες ἐκλαμβάνουσι λέγοντες, ἄλλη παράκλησις αὐτῆ πρὸς τὸν *ὄϊκον* Ἰακώβ, ἐπὶ τὸ συμφέρον παρακαλοῦσα. Ὡς γὰρ ἡ, *δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου*· καὶ ὡς ἡ, *δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου*· οὕτω καὶ τὸ, *εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας*, καὶ *κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν*, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Τίς δὲ τοιμῆσει συκοφαντεῖν τὴν Γραφήν, ὡς συμβουλευούσαν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου *φυγεῖν*, ἐν ταῖς κοιλότησι κρυφθέντας τῆς γῆς; «Ποῦ γὰρ, φησὶ, πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;» Τῶν τοίνυν ἠριθμημένων πρόσθε κακῶν μία τίς ἐστὶν ἀπαλλαγὴ, τὸ *εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκέπην* τῆς πέτρας, εἰς τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ὅπου καὶ Μωϋσῆς ἐτέθη μέλλων ἰδεῖν τὸν Θεόν. Καὶ τὸ, *Κρυφθῆναι τῇ γῇ θάπτοντας ἑαυτοὺς διὰ τοῦ βεπτίσματος*, ὡς ἂν συνταφέντες αὐτῷ, καὶ τεθνηκότες τῇ ἁμαρτίᾳ ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. Οὕτω γὰρ ἐκκλινομεν ἀπὸ τοῦ φόβου Κυρίου *θραύοντες τὴν γῆν*, τὰ γῆινα καὶ τὸν χοῖτον, ἵνα τὴν ἐν τῷ πνευματικῷ ζωὴν ἀνεμπόδιστον ἔχωμεν. Οὕτω δὲ φθάσαι τὴν *μετ' Ἰσχυὸς αὐτοῦ καὶ δόξης ἀνάστασιν*. Καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς ἀναχώρησιν ἀπὸ Θεοῦ συμβουλευεῖν σωματικῆν, δείκνυσιν ἐξ ὕψους ἀποσκοπεῖοντα τὸν Θεὸν οὐδὲν τῶν κάτω λαμβάνειν. *Ταπεινός δὲ ἄνθρωπος* οὐδὲν ὢν ἐν παραθέσει Θεοῦ, ἢ ὁ τὴν ἀλαζονείαν ἀποθεῖς μετρίῳ φρονήματι, ἢ ὁ πεσὼν ἐξ ὕψους δι' ἁμαρτίαν· ἐν ἐπαίνῳ δὲ νῦν ἡ τοῦ ὕψους τῶν ἀνθρώπων ταπεινώσις ἐφίηται, ἀποτιθεμένου τοῦ ματαίῳ φρονήματος πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπανόνητον ἀξίαν. Ἐπὶ κακῷ γὰρ ἐλέγετο τὸ, *ἔκλυεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ*. Νῦν γὰρ ὁ λόγος περὶ τῶν ὑποφυγόντων τῇ πέτρᾳ καὶ συνταφέντων Χριστῷ. Τὸ γὰρ *ταπεινόν* ἐπιγνόντες τῆς φύσεως, μόνῳ τῷ ὕψος μαρτυροῦσι Θεῷ. Ἐκείνη δὲ φησὶ τῇ *ἡμέρᾳ*, ὡς περὶ ὁμολογημένης διαλεγόμενος, ἢ μὴ σωματικῶν φῶς ἔχρον καὶ λῆγον ἀποτελεῖ, ἀλλ' ἐστὶν ἀκίνητος, ἡμῶς πρὸς ἑαυτὴν· ἐν ἣ *μόνος*, φησὶν, ὑψώθησεται Κύριος. Πᾶν γὰρ ὕψος, καὶ πᾶσα λαμπρότης, καὶ αὐτῶν εἰη τῶν νοερωτέρων δυνάμειν, τῇ τῆς θείας ὑπερβολῇ δόξης ἀφανίζεται· πᾶν τε μέγα προφητῶν τε, καὶ ἀποστόλων, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ πάντων, ἐκείνου φανέντος, *ταπεινώθησεται*. Πρὸς ἡμᾶς γὰρ τοὺς πτωχοτέρους μεγάλα ταῦτα καὶ ὑψηλά. Πρὸς αὐτὸν γὰρ ἰ, οὐδεὶς οὐ δυνατός, οὐ σοφός. Πρὸς ὃν καὶ Μωϋσῆς ἰσχυρόφωνος καὶ βραδύγλωσσος, καὶ Ἀδραάμ γῆ καὶ σοφός. Ὡς γὰρ φῶς καὶ *λυχνία* ὄντα τῷ φωτὶ τῆς σταθερᾶς μεσημβρίας ὑπεραυγάζονται· *τὴν ἡμέραν δὲ Κυρίου*, φησὶν, ἐπὶ πάντα ὑβριστῆν καὶ ὑπερήφανον. Ἀρχὴ γὰρ αὐτῆ κακῶν. Κόρυφ γὰρ

A vero *invisibilibus* etiam præcepit potestatibus (quas tropice vocat *vespertiliones*) ut insidias in posterum desinant hominibus tendere, quantumvis propter carnem infirmos, imbecillesque, claros tamen habet Deus; nec indiscussum quidquam eorum esse apud se permittit. Præposita autem verba aliter alii, repetito altius initio, explicantes, aliam hic *Domui Jacob* ad meliora fieri adhortationem volunt. Qua enim ratione: *Venite et ascendamus in montem Domini*, dictum est; itemque: *Venite et ambulemus in luce Domini*; eandem et hic: *Ingreddimini in petram, et abscondimini in terram a facie timoris Domini*, dici arbitrantur. Quis vero Scripturæ: *A facie furoris Domini fugere, et in terræ cavernis latere* monenti, audeat calumniari? «Quo enim ibo, ait, a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?» Patet ergo hoc unum superiorum malorum superesse effugium, ut nos in *petræ tegumentum recipiamus*; id est, ut fidei in Christum firmamentum subeamus, quo se et Moyses ipse Dominum visurus contulit. Itemque, ut ipsi baptismatis ope, tanquam *terræ mandati*, 54 sepeliamur; quo tandem cum illo sepulti, peccatoque mortui, in novitate vite ambulemus¹¹. Sic enim *furantis Domini, terramque*, id est, terrenum et fragilem hominem¹², quo liberam in spiritu vitam vivamus, *quærentis, faciem* vitabimus. Sic rursus ad illius, quæ est in *fortitudine et gratia*, resurrectionem perveniemus. Præterea ne corpoream quamdam a Deo secessionem suadere putes; nihil illum ab alto inferiora hæc intuentem, latere posse demonstrat. At *humilis homo* jure dicitur: vel quod, si cum Deo conferatur, nihil esse videri possit: vel quod animi modestiam amplexus, superbiam et fastum omnem potuerit; vel certe, quod ex alto, per peccatum dejectus, ceciderit. Est vero laudis ergo ista *hominum sublimitatis* allata depressio; eorum videlicet, qui vano superbie fastu deposito, ad pristinam redierunt dignitatem. Erat enim quod superius dictum est: *Incuravit se homo, et humiliatus est vir*, in malam rem usurpatum: at jam de his sermo est, qui ad *petram* confugerunt, et sunt cum Christo sepulti. Naturæ enim *humilitatem* agnoscentes, *soli Deo* peculiarem esse *celsitudinem* testantur. *Illa* autem *die* ait, tanquam de rata et certa locutus; quæ nullum lucis corporeæ principium vel finem habita, sibi semper similis immobilisque futura est; in qua *solus*, ut scribit, *exaltabitur Dominus*. Omnem enim *exaltationem*, omnemque claritatem, quæ spiritualibus alioqui potestatibus tribuitur, unus divinæ gloriæ splendor eximius magnitudine sua vincit et obscurat. Nam sive prophetarum, sive apostolorum, sive cælestium denique omnium *sublimitatem* intuearis, uno illo prodeunte omnia *humiliabuntur*. Sunt enim, si nobiscum tenuiori-

¹¹ Psal. cxxxviii, 7. ¹² Rom. vi, 4. ¹³ I Cor. xv, 47.

VARIE LECTIONES.

• ἰσ. γ.τ. ὡς περι. ἰσ. γ.ρ. δέ.

lus ista conferantur, magna quidem et ardua: sive autem cum illo, nihil quemquam vel posse, vel sapere quidquam certum est. Apud hunc lingua tar'um et blæsum Mosem¹⁶, ipsumque Abrahamum terram et pulverem¹⁷ exstitisse legimus. Lampadis enim accensæ instar, stato meridianæ lucis splendore, superati obtenebrescunt. **55** Diem deinde Domini super omnem fore superbium, et contumeliosum ait. Inde siquidem malorum omnium principium et fons. Elatus enim superbia diabolus, sociis secum assumptis, a Deo recessit, ista usurpare ausus: « Super astra Dei exaltabo solium meum¹⁸; » quibus et alia adjicit iniquis: « Ero similis Altissimo¹⁹. » Inde igitur sumendum ultionis fuerat exordium. Viam vero munit, et ad contumeliam dux est superbia. Qui enim alios fastidit, primus contumeliam facile aggreditur, nec aliud est quidquam super alios efferrî, quam *superbum* esse: eaque ut cognata vitia sunt; sic pari modo puniri necesse est. Ab his vero habitu tantum differunt, qui *sublimes excelsique* dicuntur. Nam et in se ipsi attolluntur, et levitate intumescunt, firmum quidquam nihil habentes. Plectuntur tamen quod sui oblitî sunt; quia peccatum et ipsam esse elationem constat. Eos autem per *Libani cedros* intelligit, qui fastu occæcati intumescunt. Nam et ipsæ proceræ valde sunt; nec usibus idoneos fructus gerunt, vixque vel senescunt, vel putrescunt. Erat vero omni idololatriæ genere refertissimus *Libanus*. Hinc et quæ in eo vagabantur, malas potestates *Cedri* significant, quæ nequitie fastigia adversus Dei notitiam sunt attollere solita: illæ nimirum, de quibus est apud David: « Conteret cedros Libani Dominus²⁰. » Significant autem et mores, nullis subjectis fructibus elatos. Quarumdem enim rerum possessione, etsi male id quidem; non sine ratione tamen, efferrî quis possit. Præterea, quid istos, *Libani cedros* esse dixit? Primum, quoniam dæmonicum quiddam omnis habet elatio. Deinde quoniam aliena quodammodo celsitudine attolli videntur montanæ arbores: cujusmodi fere sunt, qui rerum externarum gloria efferruntur. Reperias alioqui et *cedros* laudari: « Saturabuntur enim, scribitur, ligna campi, et cedri Libani, quas plantavit²¹. » Item: « Laudabunt Dominum ligna fructifera, et omnes cedri²². » Nihil enim suapte natura malum docet existere; cum sponte Deum quilibet vel adversetur, vel amplectatur. Ipsæ autem *Libani cedri* **56** excisæ (quod ad idololatriam retulerim), in templi assumuntur structuram, ibique remanentes conteruntur. Nimirum, ut semel dicam, et animalium naturales impetus, et plantarum species, ad varios hominum mores significandos usurpantur. *Arbor* autem *glandis Basan*, ipsam morum duritiem, pervica-

A ἐξυβρίσας ἔ διάβολος ἀπέστη Θεοῦ κοινωνοὺς ἐτέρου: λαβῶν, λέγων· « Ἐπάνω τῶν ἀστρων θήσομαι τὸν θρόνον μου· » Ἄλλα τε εἰπὼν ἔφη· « Ἔσομαι ὁμοίος τῷ Ὑψίστῳ. » Ἐρχρῆν τοίνυν ἐντεῦθεν ἐρξασθαι τὴν ἐκδίκησιν. Προηγείται δὲ τῆς ὑπερηφανίας ἡ ὑβρις· Ὁ γὰρ τοὺς ἄλλους διαπτύων, ἀλαζονείαν προσιμάζεται. Τὸ ὑπερφαίνεσθαι γὰρ ἡ ὑπερηφάνεια δηλοῖ. Κολάζεται γὰρ ὁμοιοτρόπως τὰ συγγενῆ πλημμελήματα. Τῇ δὲ σχέσει διαφέρει τούτων ὁ ὑψηλὸς καὶ μετέωρος. Καὶ καθ' ἑαυτὸν γὰρ ὢν ἑαυτὸν ὑψοῖ καὶ ἐπαίρει, διὰ κουφότητα μηδὲν ἔχων ἐστηρικμένον. Ἐαυτὸν δὲ ἀγνοήσας κολάζεται. Ἀμαρτία γὰρ, φησὶν, ἐστὶν ὁ μετεωρισμός. Τοὺς ἀναισθητῶς δὲ φυσιοῦμένους, κέδρους τοῦ Λιβάνου καλεῖ. Ὑψηλα γὰρ αὐταὶ λίαν ἀχρηστοὺς ποιοῦσαι καρποὺς, οὐ γηρῶσαι βραδύως, οὔτε κατασηπόμεναι. Πλήρης δὲ πάτης ἦν εἰδωλολατρεία· ὁ Λιβάνος· καὶ τὰς ἐμφιλοχωρούσας αὐτῷ δυνάμεις ὀλεθρίας αἱ κέδροι σημαίνουσι, τὰ τῆς πονηρίας ὑψώματα τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· περὶ ὧν, φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Συντριφεὶ Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. » Σημαίνουσι δὲ καὶ τὰ ἦθη τὰ διακενῆ ἐπαιρόμενα χωρὶς ὑποκειμένων καρπῶν· Ἔστι γὰρ ἐπὶ τινι τῶν πλεονεκτικμάτων, εἰ καὶ κακῶς, ὅμως δι' αἰτίαν ἐπαίρεσθαι. Καὶ πῶς οὗτοι, Λιβάνου; Πρῶτον μὲν, οἱ δαιμονιώδεις πᾶν ἔπαρμα· ἔπειτα, οἱ τὰ ἐπ' ἔδρους δένδρα, ἄλλοτρίῳ ὑψοῖ μείζονά πως δοκεῖ. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ τοῖς μὴ ἐφ' ἡμῖν ἐπαιρόμενοι. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ κέδρους ἐπαινουμένας. « Χορτασθήσονται γὰρ τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ἅς ἐφύτευσε. » Καὶ « Αἰνοῦσι τὸν Κύριον ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι. » Δείκνυται γὰρ, ὡς οὐδὲν τῇ φύσει κακόν. Παρ' ἑαυτὸν²³ δὲ τις ἄλλοτριούται Θεοῦ, καὶ συνίπτεται. Αὐταὶ δὲ τοῦ Λιβάνου κοπτόμεναι (ὃ περ ἐστὶν εἰδωλολατρείας) εἰς τὴν κατασκευὴν παραλαμβάνονται τοῦ ναοῦ· μένουσαι δὲ κατ' αὐτὴν συντριβονται. Καθόλου μὲν τοὶ καὶ τὰ τῶν ζώων ἦθη, καὶ τὰ τῶν φυτῶν εἶθη, εἰς τὸ ποικίλον τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων λαμβάνεται. Δένδρον δὲ βαλάνου Βασᾶν, σκληρὸν ἦθος δηλοῖ καὶ ἀντίτυπον. Τοὺς δὲ τοιοῦτους, καὶ ἡ κοινὴ συνήθεια παρεικάζει δρυὶ, ἧς ὁ καρπὸς χοίρων τροφή. Ὅθεν δένδρον αἰσχύνης ὠνόμασται. Τοῦτο γὰρ τὸ Βασᾶν ἐρμηνεύεται. Κολάζονται οὖν καὶ ὧν ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. Κατὰ δὲ τὸ ρητόν, χωρὶον τοῦτο τῆς Ἰουδαίας εἶναι φασὶ τὴν Βασᾶν, τὴν νῦν Βατανάλαν, δένδρον ἀρίστην τροφόν. Οὐ μόνον δὲ τὸν ἀσελεῖ βίον, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν, αἰσχύνην φησὶν ἡ Γραφή. Ὡς Ἐλιοῦ πρὸς Ἀχαάθ, « Ἀποστελεῖται, φησὶ, πρὸς αὐτὸν εἰς τὸν Κάρμηλον τοὺς προφῆτας, τῆς αἰσχύνης ἄνδρας, οἱ ἦσθιον τὰς τραπέζας Ἰεζαβὲλ. » Πλὴν, « Πᾶν δένδρον μὴ ποιῶν καρπὸν καλὸν εἰς πῦρ ἐμβάλλεται κοπὲν ἐν τῇ Κυρίου ἡμέρᾳ. » Καὶ ἐπὶ πᾶν ἄνθρωπος, φησὶ, καὶ ἐπὶ πάντα βουδόν. Πονηραὶ δυνάμεις ἀσταὶ, μέτρα τῶν

¹⁶ Exod. iv, 10. ¹⁷ Gen. xviii, 27. ¹⁸ Isa. xiv, 13. ¹⁹ ibid. 14. ²⁰ Psal. xxviii, 5. ²¹ Psal. ciii, 16. ²² Psal. cxlvi, 9, 10.

²³ γρ. παρ' ἑαυτοῦ.

ἀδικημάτων ἔχουσαι τὴν πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν, ὡς ἄρη τε καὶ βουνοὶ τοῖς ὑποκειμένοις διαφέροντα. Κακεὶ γὰρ προαίρεσις μία τῷ μεγέθει διάφορος. Ὁ δὲ πύργος, ὑψηλὸν σκοπευτήριον πρὸς φυλακὴν πόλεως, καὶ γνώσιν ἐφόδιον πολεμικῶν, ὅποιοι ἦμιν ὁ νοῦς ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, φυλακτικὸς μὲν ἀγαθῶν, προβλέπων δὲ τοὺς ἐπιβουλεύοντας. Οὐ χρὴ δὲ τοῦτον ἐν αὐτῷ διὰ τῶν γῆινων τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον πραγματεῦσθαι. Καταβαίνει γὰρ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν κάτω πεσόντα διὰ τὸ φρόνημα, διασπῶν ἐπὶ σωτηρίᾳ τὴν πρὸς τὰ κακὰ συμφωνίαν αὐτοῦ· περὶ οὗ τῆς οἰκοδομῆς κελεύει πρῶτον ψηφίζειν ὁ Κύριος, εἴτα ἡ πρὸς ἀπαρτισμὸν ἐκτεσάμεθα. Τοῦτον ὑψηλοφρονῶντα δεδιέναι δεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου φησίν. Καὶ τὸ τεῖχος δὲ φυλάττον πόλιν, τῶν πολεμίων τὰς προσβολὰς ἀποκρούεται.

B omnem montem, addit, et super omnem collem : quibus verbis ipsæ significantur malæ potestates quæ iniquitatum magnitudine discrepant inter se, non secus ac montes ipsi, collesque subjectorum mensura differunt. Nam et ibi unum est institutum, unaque intentio; sed magnitudine dispar. Turris autem excelsa ipsa est ad urbis salutem, hostiumque prospiciendum accessum comparata specula: qualis quæ nobis a Deo ad bonarum rerum observationem, malarumque vitiationem collata mens est. Eam vero non decet de reditu sibi in cælum terrenis rebus comparando, laborare. Ad ipsam enim, si fastum deponat, descendit Dominus; ut salutis ergo ejus ad mala consensum dissipet. De turris hujus ædificatione cogitantem jubet primum subducta ratione videre Dominus, si quæ sunt ad integram constructionem necessaria, comparata habemus. Eandem rursus, si superbe elateque sentiat, diem Domini timere debere ait. Quin et murus 57 ipse ad urbis custodiam factus, hostium propulsat impetus.

Οὕτω καὶ λόγων τῶν ἐν ἡμῖν, οἱ μὲν τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων φυλακτικοί, τῷ νῷ πρὸς τὸ μὴ καθαιρεῖσθαι τὰ δόγματα περικείμενοι· οἱ δὲ πρὸς ὀχύρωσιν ψεύδους, καὶ φυλακὴν ματαιότητος ἐκ τῆς ἐξωθεν ἐπινοίας ἐπιτηδεύμενοι. Τεῖχος γὰρ ἡ διαλεκτικὴ, μὴ συγχωροῦσα τοῖς βουλομένοις διαρπᾶσαι τε καὶ διαλύσαι τὰ δόγματα. Διὰ τὰ μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ τεῖχη ἐπὶ τῶν χειρῶν ἀναγράφεται τοῦ Κυρίου· τὰ δὲ Ἱερικῶν ὑπὸ Ἰοσιοῦ καθαιρεῖται φωνῇ μόνῃ διαλυόμενα. Ἄνω μὲν οὖν μόνα κατηγορεῖται τὰ ὑψηλά. Ἐνταῦθα δὲ, καὶ τὰ ἰσχύν τινα μετὰ τοῦ ὕψους ἔχοντα τὴν ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς μεθόδοις ἐπὶ πολὺ κραταιωθείσαν πιθανότητα, καὶ ὑψωθείσαν, τεῖχος ὑψηλὸν τροπικῶς λέγοντος τοῦ προφήτου διαβεβαίωμένου ἐν ἡμέρᾳ Κυρίου τοῦτο καθαιρεθῆσεσθαι. Γυμνασίας δὲ χάριν διὰ ὀνομάτων αὐτὰ παραδίδωσιν ἡ Γραφή μηδὲν εἰκὴ προσίεσθαι, μηδὲ τὸν νοῦν ἔχειν χαμαὶ συνεθίζουσα. Μετὰ δὲ τὸν ὑψηλόφρονα νοῦν, καὶ τοῖς ταπεινοῖς οὐ συναπαγόμενον, καὶ περὶ σωμάτων αἰθίς αἰνίττεται, πλοῖα ταῦτα θαλάσσης εἰπών. Οὐ τοῖς ἀψύχοις γὰρ φρεσὲρ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα· τοῖς δὲ διὰ τῶν σωμάτων ἐν τῷ ἀλμυρῷ τοῦ βίου τοῦ τούτου κλύδωνι σαλευομένοις, ὃν δὴ καταπατοῦσιν οἱ ἐν σαρκὶ ζῶντες, καὶ μὴ κατὰ σάρκα στρατευόμενοι, ποιῶντες ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, ὅτε καὶ τῷ βίῳ συγκαταβαίνουσιν ἐπὶ τὸ τῶν βεβυθισμένων κερδάναι τινας. Διὸ εἰδούσαν τὰ ἔργα Κυρίου, μισθὸν τῆς ἐργα-

ciamque significat : quibus qui prælitati sunt, quæcui plurimum, cujus glande sues vescuntur comparantur : unde et turpitudinis arbor ipsa nuncupatur. Hoc enim, si nominis rationem postulasan significat. Et ipsi ergo plectuntur, quorum gloria in sua ipsorum turpitudine versatur. Define si quæras, Basan Judæa locum esse volunt alio nunc Batanæam nomine, arboribus nutriendis aptum maxime et secundum. Neque vero solam vitæ lasciviam; sed ipsam etiam idololatriam turpitudinis nomine Scriptura significat. Elia sic Achabum alloquente : « Mitte ad ipsum in Carmeli montem prophetas, turpitudinis viros, qui comederunt de mensa Jezabel ». At vero : « Omnis arbor, quæ bonos fructus non facit, excidetur in die Domini, et in ignem mittetur ». Et super

B omnem montem, addit, et super omnem collem : quibus verbis ipsæ significantur malæ potestates quæ iniquitatum magnitudine discrepant inter se, non secus ac montes ipsi, collesque subjectorum mensura differunt. Nam et ibi unum est institutum, unaque intentio; sed magnitudine dispar. Turris autem excelsa ipsa est ad urbis salutem, hostiumque prospiciendum accessum comparata specula: qualis quæ nobis a Deo ad bonarum rerum observationem, malarumque vitiationem collata mens est. Eam vero non decet de reditu sibi in cælum terrenis rebus comparando, laborare. Ad ipsam enim, si fastum deponat, descendit Dominus; ut salutis ergo ejus ad mala consensum dissipet. De turris hujus ædificatione cogitantem jubet primum subducta ratione videre Dominus, si quæ sunt ad integram constructionem necessaria, comparata habemus. Eandem rursus, si superbe elateque sentiat, diem Domini timere debere ait. Quin et murus 57 ipse ad urbis custodiam factus, hostium propulsat impetus.

Sic et doctrinarum, quæ in nobis sunt, aliæ quidem ad verorum dogmatum præsidium faciunt, mentemque cingunt, ne dogmata tollantur : aliæ vero ad falsitatis assertionem, vanitatisque studium retinendum, depromptis ab externis rationibus comparantur. Murus enim ars est ipsa disserendi, eos, qui dogmata diripere, et dissolvere conantur, propulsans. Inde et urbis Hierosolymitanæ muri in Domini manibus descripti esse dicuntur; Jerichuntinæ autem sola Josue voce dejecti, prostratiquæ. Superius ergo, excelsa quæ essent, sola reprehensa sunt : hic autem, quæ robor aliquod celsitudini conjunctum nacta sunt, id est, qui persuadendi facultate potentes attolluntur, excelsi muri nomine et ipsi, figurato dicendi genere, a propheta designati, in die Domini perire veniunt. Sunt vero exercitationis gratia involucris ista per Scripturam tradita; quo temere nulli ad eam accedendum esse, nec humilium rerum contemplationi mentem debere occupari significetur. Quia vero animi elationem, quæ humilibus non commoveatur, exagitant; de ipsis etiam corporibus obscure rursus disputat, cum ea naves maris appellat. Neque enim iis metuenda Domini dies esse potest, qui sensus facultate destituuntur : sed iis, qui in corporibus, hujus vitæ, tanquam Maris tempestatibus, agitantur; quas facile contemnunt, qui in carne viventes, ejus imperantis castra non sequuntur.

57 III Reg. xviii, 19. 58 Matth. iii, 10. 59 Isa. xlix, 16.

VARIE LECTIONES.

1 ἰσ. γρ. ἑαυτῷ. 2 γρ. εἰ τό.

tur; sed in aquis nullis operationem faciunt ²⁶, A ideoque ad vitæ commoda sese demittunt, ut eorum, qui in profundo demersi sunt, aliquos lucentur : unde opera Domini vidisse, id est, rei gestæ mercedem, divinatorum operum, rerumque in profundo mirabilium cognitionem percepisse dicuntur. Minutari autem et iis, quibus corpora studiosius ornare, eaque etiam intuendo voluptate nimis anxie incitari gratum est. Neque enim est *navium* aspectus metuendus; sed corporum, quæ ad voluptatem expetuntur, contemplatio. Ut autem quæ superius dicta sunt, ænigmata esse doceret, addidit : *Et humiliabitur omnis homo* ; **58** idem penitus, ac si omne malorum genus ab homine depulsum iri diceret. *Solus vero, ait, exultabitur Dominus.* Luce enim exorta, tenebras fugari, sicut et veritate demonstrata, mendacii naturam argui, quæque prius *excelsa sublimiaque* videbatur (cunctis hominibus uni Deo propriam et *peculiarem* esse *celsitudinem* testantibus) despici facile et contemni necesse est. M.stim autem utrumque Christi adventum prophætæ complexa est oratio. De altero enim, quæ superius dicta sunt, intelliguntur; quæ vero de idolis adjecta, de priore, quo eadem lapides et ligna censentur existere. Crucis vero etiam aspectum et nomen dæmones refugiunt. Nec a secundo tamen penitus dissidet oratio, si quis ad integrum impietatis spectet interitum. Idola porro, eas etiam, quas sibi de falsis dogmatibus quisque fingit, opiniones esse dicebamus. Posteaquam ergo vera lux illuxit, abdicato quisque peculiarium dogmatum studio ista rejicere, et tanquam in speluncis *caavernisque occultare* festinabit, tum autem vel maxime, cum iram Dei terrena ipsa, ut spiritualia manifestentur, confringere, et luto constantem imaginem, ut cælestis altera appareat, perdere videbit. Cæterum qui prius idola *absconderunt*, tandem et ipsa abjiciunt. Decet enim primum errore notato pudore affligi; deinde ipsum a corde rejicere. Sunt porro *argentea idola*, falsa dogmata, quæ plausibilibus verbis asseruntur : *aurea* vero, quæ in mente contra veritatem reconduunt cogitationes. *Adorare* rursus *vespertilionis* is dicitur, qui dæmonum potentia, tenebris alioquin cognatæ, divinitatis aliquid tribuit : a quibus qui se cupit revocari, *foramina firmæ petrae* ingredi quærat necesse est, quæ sola pro fidei in Christum modulo, solent aperiri. Significant porro *scissuræ petrarum*, corporis ipsius passionem, ad quam confugere, quibus salutis cura est, eaque, tanquam tegumento, includi, celarique perpetuo omnes exoptant. Cæterum, si litteram spectes, fugientes, latebrasque quærentes Judæos valde ridiculus fecerit, deorumque **59** quibus serviebant, imbecillum infirmamque potentiam stolidè

σίας τὴν σύνεσιν τῶν ἔργων Κυρίου, καὶ τῶν ἐν τῷ βυθῷ θαυμασίων λαμβάνοντες. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τοῖς τὰ σώματα καλλωπίζουσιν, καὶ περὶ τὴν τούτων θεῶν περιέργως ἐπτοημένοις. Οὐ γὰρ ἡ τῶν *πλοίων* (εἰα φοβερά· ἀλλ' ἡ πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος κατανόησις. Ὅτι δὲ τὰ περὶ τῶν προειρημένων ἐστὶν ἀνίγματα, δεδήλωκεν εἰπὼν· καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος τοῦτ' ἐστὶ πᾶσα ἰδέα τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν καταπεσέεται. Μόνος δὲ φησὶν ὁ Κύριος ὑψωθήσεται. Φωτὸς γὰρ ἀναφανέντος, ἀφανίζεται σκότος, καὶ ἀληθείας ἀποδειχθείσης, ἡ τοῦ ψεύδους φύσις ἐλέγχεται. Καὶ πάσης τῆς ἀληθινῆς θεωρίας καταληφθείσης, εὐκαταφρόνητα τὰ δοκοῦντα πρὶν ὑψηλὰ καὶ μετέωρα, πάσης λογικῆς φύσεως ἐδ ὕψος *μόνον* μαρτυροῦσης Θεῷ. Ἐπιπεπλεγμένως δὲ περὶ τῶν δύο τοῦ Κυρίου παρουσιῶν ἡ Γραφή διαλέγεται. Τὰ μὲν γὰρ προειρημένα, περὶ τῆς δευτέρας. Τὰ δὲ περὶ τῶν εἰδώλων ἐπιφερόμενα, περὶ τῆς πρώτης, ἀφ' ἧς τὰ εἰδῶλα, ξύλα καὶ λίθοι νομίζονται. Σταυροῦ δὲ καὶ θεῶν καὶ τοῦνομα φεύγουσι δαίμονες. Οὐκ ἀπάδει δὲ παντελῶς οὐδὲ τῆς δευτέρας ὁ λόγος, ἥτις ὡς πρὸς τὴν τελείαν τῆς ἀσεθείας ἰδοὶ καθαίρεσιν. Εἰδῶλα δὲ, καὶ τὰς ἐντυπωθείσας περὶ ψευδῶν δογμάτων φαντασίας ἐλέγομεν. Τοῦ τοίνυν ἀληθινοῦ φανέντος φωτὸς, ἕκαστος τῶν ἰδίων δογμάτων κατεγνωκῶς, ἐξαφανίσαι ταῦτα σπουδάζει ἐν οἰονεῖ *σπηλαίοις καὶ τρώγλαις ἐγκατακρύψας* αὐτὰ, ὁρῶν ἐκ τῆς ἐνεργείας τῆς φοβερᾶς τοῦ Θεοῦ θραύοντος τὰ ὑλικά τε καὶ γῆινα πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἡδὴ φανέρωσιν, καὶ ὡς δεῖ, ἐξαφανισθῆναι τοῦ χοῦκοῦ τὴν εἰκόνα, ἵνα ἡ τοῦ ἐπ' οὐρανοῦ ἀναφανῆ. Ἄλλ' οἱ τὸ πρῶτον τὰ εἰδῶλα *κατακρύψαντες*, ὕστερον ἐκβάλλουσιν. Δεῖ γὰρ πρῶτον ἐπαισχυνθῆναι τῷ ψεύδει, εἶτα καὶ ἐκβαλεῖν τῆς καρδίας. Καὶ ἀργυρᾶ μὲν εἰδῶλα, τὰ λόγους πιθανοὺς ψευδῆ συγκείμενα δόγματα. Χρυσᾶ δὲ, οἱ ἐν τῇ διανοίᾳ περὶ τοῦ ψευδοῦς ἐναποκείμενοι. Προσκυνεῖ δὲ τὰς *ρυκτερίδας* ὁ τὴν τῶν δαιμόνων τὴν δύναμιν συγγενῆ οὖσαν τῷ σκότῳ θεοποιῶν· ὧν τις παυσάμενος εἰς τὰς τρώγλας εἰσελθεῖν τῆς στερεᾶς πέτρας ζητήσκειν. Μόνοι δὲ αὐταὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διάιρούμεναι. Σχισμαὶ δὲ *πετρῶν*, τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸ πάθος σημαίνουσιν, ᾧ προσφυγεῖν καὶ ἐγκατακρυφθῆναι τῇ σκέπῃ πάντες εὐχονται διαπαντός οἱ σωζόμενοι· κατὰ δὲ τὸν ἁ βητὸν, γέλωτος ἀξίαν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποφαίνεται σκέψιν, εἰ κατακρύπτουσι τοῦ Θεοῦ καὶ σώζειν τοὺς προσκυνουμένους ἐπείγονται, τὸ τούτων ἀδρανὲς οἷς ποιοῦσι σημαίνοντες, μὴ σὺν αὐτοῖς αἰχμάλωτοι τοῖς πολεμίοις γενήσονται. Οὐδὲν γὰρ ἀπάναντο τῶν εἰδώλων οἱ ταῦτα κατασκευάσαντες. Καὶ τάχα πού ταῖς *ρυκτερίσιν* ἀνεδειμάντο τοὺς ναοῦς. Ἐμφιλοχωρεῖ γὰρ τοῖς ἀφεγγέσι τόποις τὸ ζῶον, οὗ δὴ καὶ δυσωδίας πληροῖ. Ἀναλογίζονται τοίνυν ^b

²⁶ Psal. cvi, 23.

VARIÆ LECTIONES

^γ γρ. εἴτις. ^z λ. ἰσ. λογισμοί. ^α γρ. τό. ^β λ. ἰσ. δαίμοσιν.

ἔτι δὴ μᾶλλον *νυκτερίσι προσεκύουν* τοῖς εἰδωλοῖς; ἐμφωλευούσαις ἀσθησιν ἐχούσαις ἑ τοῖς τούτων καταγωγῆς ἀναισθητοῖς ὑπάρχουσιν. Συγκατορῦτεσθαι δὲ τοῖς ἑαυτῶν θεοῖς ἐσπουδάχασι, ἀλλ' οὐ μετὰ Θεοῦ τῶν ὄλων ἦντες ἐκρύπτοντο, ἀλλ' ὁ δ' Φαραὼ διώκων κατεποντίζετο. Ἄλλ' οὐδὲ Ῥαφάκου ταῖς ἀπειλαῖς μανέντος ὁ Θεὸς ἀπεκρύπτετο τὸν ἀσεβῆ τιμωρούμενος. Inter dæmonas igitur reputabuntur, quod *vespertilio* anima præditos idolis incubantes, potius adorarent, quam eorum latibula, quæ sensu carent. Studuerunt vero cum suis ipsi Deis defodi, sed non eo tempore latuerunt, cum Deo universorum duce, a Pharaone liberati sunt ipse autem instans a tergo mari absorptus²⁷; imo nec eo tempore occultatus est Dominus, quo impium et furentem Rapsacem ultus est²⁸.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α. ια'. Ἴδού δὴ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαββυῶθ ἀφελῆ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, ἰσχύρ ἄρτου, καὶ ἰσχύρ ὕδατος. Πλάττα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄνθρωπον πολεμιστήν, κ. τ. λ.

Εἰπὼν περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκδικήσεως, νῦν ἐξ ἑτέρας ἀρχῆς ἀφαιρέσιν ἀπειλεῖ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ τῶν ἑ τοῦ Θεοῦ χαρισμάτων, οὐ δι' εἰδωλολατρείαν εἰπὼν, οὐ δι' ἄλλα; ἀφαιρεθῆσθαι πράξεις, διὰ δὲ τὴν Βουλῆν, ἣν κατὰ τοῦ δικαίου, φησὶν, ἐβουλεύσαντο. Τοὺς προφήτας γὰρ ἀποκτείναντες, τέλος καὶ τῷ Δεσπότην πάντων ἀσεβῶς ἐπεμάνησαν, ἐν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ὅσον ἦκεν εἰς αὐτοὺς, ἀποκτείναντες, ἀφαιρεῖ δὲ πρῶτον ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, κατὰ δὲ Ἀκύλαν, *ἔρεισμα καὶ ἐρεισμόν*. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *στήριγμα καὶ στηριγμόν*, δηλῶν, κατὰ τὸν λόγον τὸν ἀποστολικόν, τοὺς κατὰ Θεὸν διαπρέποντας, οὓς καλεῖ στύλους καὶ ἑδραῖώματα. Τοιοῦτους γὰρ εἶχεν καὶ ὁ πάλαι λαὸς ἰσχύρ ἑ δὲ καὶ ὁ θεῖα ῥοπή κρατῶν τῶν παθῶν. Τοιοῦτος δὲ νῦν παρ' Ἰουδαίους οὐδεὶς. Οὐ γὰρ δύνανται λέγειν, ἑ Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. ἑ Ἡσθῆνησαν γὰρ τῇ διὰ τὸν σταυρὸν ἀπιστίᾳ.

Ὁ γὰρ μὴ ἔχων τὸν Χριστόν, τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἰσχύρ, οὐκ ἔχει. Ἰσχύρ τε ἄρτου, φησὶ, καὶ ἰσχύρ ὕδατος. Οὐκ ἄρτον οὔτε ὕδωρ ἀπλῶς, ἀλλ' ἰσχύρ ὁ δὴ προφήτης ἄλλος ἠρμήνευσεν εἰπὼν ἑ Ἴδού ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελῶ λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐ δὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου, ἑ ὡν νομίξουσιν μεταλαμβάνειν ἐν τῷ διέρχεσθαι τὰς θείας Γραφάς, φιλοκαλεῖν τε τὴν τούτων ἐκμάθησιν, οὐκ ἔχοντες τὴν τῶν θρησκευτικῶν λόγων ἰσχύρ, καὶ πηγῆς τῆς ζωοποιοῦ. Ἄρτου δὲ περὶ οὐ φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἑ Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. ἑ Καὶ ὕδατων περὶ ὧν φησὶν ὁ προφήτης ἑ Ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου. ἑ Καὶ ὁ Σωτήρ, ἑ Ὁς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. ἑ Καὶ πάλιν, ἑ Ἡ σὰρξ μου, φησὶν, ἀλη-

A prodentes; qui eosdem occultare, et ne a militibus captivi secum ducerentur, eripere conari dixerit. Nihil enim ab idolis adjumenti quidquam sentiebant, qui illa fabricant. Fortasse etiam et *vesperilionibus* ipsis alicujus templi construxerant. Gaud enim locis tenebrosis et cæcis hoc genus animalis, eaque etiam tetro gravique odore solet insficere. Inter dæmonas igitur reputabuntur, quod *vespertiliones* anima præditos idolis incubantes, potius adorarent, quam eorum latibula, quæ sensu carent. Studuerunt vero cum suis ipsi Deis defodi, sed non eo tempore latuerunt, cum Deo universorum duce, a Pharaone liberati sunt ipse autem instans a tergo mari absorptus²⁷; imo nec eo tempore occultatus est Dominus, quo impium et furentem Rapsacem ultus est²⁸.

60 CAP. III.

VERS. 1-14. *Ecce sane dominator Dominus exercituum auferet a Judæa et ab Jerusalem validum et validam, robur panis, et robur aquæ, gigantem, et robustum, et hominem bellatorem, etc.*

B Absoluto de ultionis die sermone, alium jam, non idololatriæ, non aliorum scelerum, sed hoc tantum nomine, quod *adversus justum*, ut ait, *consilium inierunt*, de donis a veteri populo auferendis, exorditur. Prophetis enim trucidatis, tandem et in Dominum ipsum omnium, impie maxime surere ausi sunt, Auctoremque vitæ, quantum in ipsis fuit, vita privare. *Auferet* vero imprimis *validum et validam*: aut *fulcimentum et firmitudinem*, ut Aquilæ vertenti placet, aut, *firmamentum et firmitatem*, ut Symmachus; id est, pietate in Deum illustres columnas, et firmamenta, ut Apostoli verbis utamur²⁹. Tales enim etiam olim priscus ille habuit populus: sed tum maxime, cum *validus* esset, C Deoque adjutore suis affectibus superior. At jam, qui talem se præstet, inter Judæos invenias nullum. Non enim jam ἑ Omnia possum in Christo, qui me confortat³⁰, ἑ dicere queant. Sunt enim eorum, quia crucis fidem non amplectuntur, 61 prostratæ et dejectæ vires.

Quoniam qui Christum non possidet, frustra a Deo *virtutem et robur* exspectat. Quod autem *robur panis, et robur aquæ*: non panem et aquam simpliciter dixit propheta; alius his verbis est interpretatus: ἑ *Ecce venit dies, ait Dominus, et mitam famem in terram, non famem panis, aut sitim aquæ, sed famem audiendi verba Domini*³¹: ἑ quorum se fore participes putant, qui sacras Scripturas evolventes, in eas discendi studio incumbunt, D nutrientis alioquin *robore* verbi, *aquaque* vivifica destituti. *Panem* porro intelligit illum ipsum, de quo sic locutus est David: ἑ *Panem cœli dedit eis*³² ἑ *Aquas* item, de quibus ait propheta his verbis: ἑ *Haurite aquam cum gaudio de fontibus Salvatoris*³³. ἑ Et Salvator ipse: ἑ *Qui biberit ex aqua, quam dabo ei, fiet fons aquæ salientis in vitam æternam*³⁴. ἑ Et iterum: ἑ *Caro mea vere est cibus,*

²⁷ Exod. xiv, 27 seqq. ²⁸ IV Reg. xix, 35, 36; Isa. xxxvii, 36. ²⁹ Gal. ii, 9. ³⁰ Philipp. iv, 13. ³¹ Amos viii, 11. ³² Psal. lxxvii, 24. ³³ Isa. xii, 3. ³⁴ Joan. iv, 14.

VARIÆ LLECTIONES.

ἑ λ. Ἰσ. ἡ. ἑ Ἰσ. ὅταν. ἑ ἀφ. τῶν. ἑ ἰσχύων.

et sanguis meus vere est potus ³⁵ ; » quibus qui carent, ne se quidem panis et aquæ robur habere somnare audeant ; sed imbecillibus se cibis, et ad vitam roborandam impotentibus vesci fateantur necesse est. Defecit vero ab eis et ipsa spiritus prophetici virtus, cujus siti torquentur tantopere. Est præterea apud nos etiam cibi genus ad nutritionem quidem impotens, sed mortem tamen arcens, vitamque protrahens, cujusmodi Corinthiis infantibus legitur appositus ³⁶. Quin et olera infirmorum cibis sunt. Perfectorum enim tantum ille est, qui solidus dicitur ³⁷. Decet vero oculos adaperire, ut isto pane, istaque aqua impleamur. « Aperi enim, ait, oculos tuos et saturare panibus ³⁸. » Agaram præterea aperuisse oculos, aquamque vidisse legimus ³⁹. Aliiter etiam Judæis ablatum esse vivificum panem dicere possumus ; illum nempe, qui mundo vitam dedit : *aliam* item *ablatam* sacri scilicet baptismatis *aquam*, virtutemque ipsam, quæ peccata remittere, et Spiritus renovatione Christo conformes reddere, liberamque in cæli regiam ingrediendi facultatem præbere solet. « Nisi enim quis, ait, renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest ingredi in regnum cælorum ⁴⁰. » *Gigantem* autem, neque Hebræus ipse sermo, **62** neque reliquorum quisquam interpretum posuit : sed hujus loco Aquilas quidem *potentem* ; Symmachus vero *fortem* ; Theodotio denique *dynastem*, quasi præfectum, vel præpotentem Latine dicit. Quamquam tamen *gigantis* nomen in bonam usurpari partem hoc loco reperiamus : sicut et illic : « Exsultavit ut gigas, ad currendam viam ⁴¹. » Significat autem *gigantis* appellatio hominem illum, qui summum spirituales fortitudinis fastigium sit adeptus. *Fortis* autem, sive *potens*, eum ipsum, qui paulo factus inferior, et ea etiam, quæ in illo cogitatio celsitudine superatur ; quia unicuique a Deo gratiæ tributam esse mensuram certum sit ⁴². Ait enim Paulus : « Velim quidem omnes homines esse sicut meipsum. Sed unusquisque vestrum proprium donum habet ex Deo ; alius quidem sic ; alius autem sic ⁴³. » Potest vero et aliud *gigas* significare ; eum nempe, qui naturæ beneficio ad perceptionem doctrinæ, aut virtutis exercitationem, eximium quid privatim consecutus est. Naturale enim *gigantum robur* est. At *fortis* eum qui cura tantum et labore, quod est a natura tributum, perficit et complet. Neque vero apud Judæos ulli restant amplius *bellatores*, quia militaribus catalogis nulli jam conscribuntur : sed voluptatum victi illecebris, animæque affectibus, et contrariis rationibus, superiores jam non evadere modo, sed ne mente quidem, quod justum est, vel agitare vel statuere queunt. Deo enim rectore, et ad id, quod æquum est, duce, ita destituuntur ; ut

Α θής· ἐστὶ βρωσίς, καὶ τὸ αἱμά μου ἀληθής ἐστὶ πόσις· ἃ μὴ ἔχοντες, οὐκ εἶχον ἰσχὺν ἄρτου καὶ ὕδατος. Ἐξ ἀσθενῶν δὲ τροφῶν, ἀσθενεῖς οἱ τρεφόμενοι. Ἐπέλιπε δὲ αὐτοῖς καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ προφητικῆς πνεύματος, καὶ κατὰ διψοῦν τούτου τυγχάνουσιν. Ἔστι δὲ καὶ παρ' ἡμῶν τροφή ἰσχὺν μὲν οὐκ ἐμποιοῦσα, κωλύουσα δὲ τελευτᾶν· ἧς οἱ Κορίνθιοι νήπιοι ὄντες μετέλαβον. Ἀλλὰ καὶ λάχνα ἀσθενούντων τροφή. Τελείων γὰρ ἦν πέραστροφή. Δεῖ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξει πρὸς τὸ τοιούτου ἐμπλησθῆναι ἄρτου καὶ ὕδατος. Ἀδιανοίξον γὰρ, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἐμπλησθήτι ἄρτων. Καὶ διηγοίγησαν, φησὶ, τῆς ἄγαρ οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἴδεν τὸ ὕδωρ. Καὶ ἄλλως δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀφῆρηται ὁ ζωποῦδος ἄρτος, ὃς δίδωσι τῷ κόσμῳ ζωὴν, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπόθεσις, ἡ πνευματικὴ ἀνακίνησις ἢ ἡ συμμέρφους ἐργαζομένη Χριστοῦ, καὶ τὸ παρῆρησιαν ἔχειν εἰς οὐρανῶν βασιλείαν· Ἐὰν γάρ τις, φησὶ, μὴ γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἐπιγίγαντα δὲ, οὕτε τῶν Ἑβραίων ἡ φωνή, οὕτε οἱ λοιποὶ τῶν ἐρμηνευσάντων ὠνόμασαν· ἀντὶ δὲ τούτου, Ἀκύλας μὲν δύνατον, ὃ δὲ Σύμμαχος ἀνδρείον, ὃ δὲ Θεοδοσίω δυνάστην ἐξέδωκεν. Πλὴν ἐπὶ καλοῦ τὴν γίγαντος ἐνταῦθα προσηγορίαν εὐρίσκομεν, ὡς καὶ τῷ, Ἐγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὀδόν. Ἀλλοῖ δὲ τὸν εἰς ἄκρον ἰσχύος ἐλθόντα πνευματικῆς. Ἰσχυόντα δὲ, τὸν ὑποθεθεχότα βραχὺ, καὶ τῆς ἐν ἐκείνῳ νοουμένης ὑπεροχῆς ἐλαττούμενον. Ἐκάστῳ γὰρ δέδοται χάριτος μέτρον παρὰ Θεοῦ. Φησὶν γὰρ ὁ Παῦλος, ὅτι ἕλω δὲ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτὸν. Ἀλλ' ἕκαστος ὁμῶν ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ, ὃ μὲν οὕτως, ὃ δὲ οὕτως. Δύναιτο δ' ἂν καὶ ἄλλως γίγας μὲν δηλοῦν τὸν ἐκ φύσεως ἔχοντα προτερήματα εἰς ἀνάληψιν ἐπιστήμης, ἢ πρὸς ἀσκησιν ἀρετῆς· φυσικὴ γὰρ ἡ τῶν γιγάντων ἰσχὺς, ἰσχυῶν δὲ, τὸν ἐκ μελέτης καὶ πόνων τὸ ἐκ φύσεως ἀγαθὸν τελειώσαντα. Οὐκ ἔτι δὲ παρ' Ἰουδαίους πολεμισταί· οὐδὲ γὰρ ἐναριθμοῦνται τοῖς στρατιωτικῶς καταλόγοις. Νικῶνται δὲ ταῖς ἡδοναῖς καὶ πάθει ψυχικοῖς, καὶ λόγοις ἐναντίοις, κρατεῖν οὐκ ἔτι δυνάμενοι· ἀλλ' οὐδὲ ταῖς κατὰ νοῦν δικάζειν ἐννολαῖς. Οὐκ ἔχουσι γὰρ τὸν κατευθύνοντα πρὸς τὸ δέον Θεόν· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τὸν προσπιπτόντων κρῖναι ἴσασιν, ὅπερ ἀρέσκον ἐστὶν αὐτῷ. Οὗτοι δὲ καὶ παρεδόθησαν δικασταῖς τοῖς αἰχμαλωτίσασιν αὐτοῦ, αὐτοὶ μηκέτι δικάζοντες· καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ πολεμισταί μὲν, οἱ τὴν τοῦ Κυρίου πανοπλίαν ἀναλαμβάνοντες, καὶ πρὸς τὰς τοῦ διαβόλου μεθοδίας γενναίως ἰστάμενοι, συγκακοπαθοῦντες τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ μὴ ἐμπλεκόμενοι ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις, ἵνα τῷ στρατολογῆσαντι ἀρέσωσιν. Δικασταί δὲ οἱ τοῦ ἀδελφοῦ συμβιβάζοντες, ἀφ' ὧν καὶ ὁ κόσμος

³⁵ Joan. vi, 56. ³⁶ I Cor. iii, 1, 2. ³⁷ Hebr. v, 12. ³⁸ Prov. xx, 13. ³⁹ Gen. xxi, 19. ⁴⁰ Joan. i, 5. ⁴¹ Psal. xviii, 6. ⁴² Ephes. iv, 17. ⁴³ I Cor. vii, 7.

VARIE LECTIONES.

⁶ γρ. ἀκακίωσις.

κρίνεται, οὐ καὶ ἀγγέλους κρινούσιν. Ἐν δὲ μὴ A
ὄσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνονται δι' ἀπορίαν
ἀγίων· καὶ οὕτω σημεῖον ἐγκαταλείψεως.
non amplius ipsi jus dicentes, sed bello capti detinentur. Præterea, sunt et in Ecclesia quidem *bellatores*, qui Domini armatura septi sese fortiter diaboli insidiis opponere; nullumque non Evangelii causa, laborem amplecti, nec ullis hujus vitæ negotiis, quibus imperatoris minuatur benevolentia, implicari solent. *Judices* autem, qui fratres inter se conciliare concordisque reddere student, intelliguntur; a quibus et mundus ipse, et angeli etiam judicabuntur. Quales alioquin **63** si inveniantur nulli, vel ab ipsis etiam infidelibus, propter sanctorum penuriam, quo sic desertionis signum palam fiat, judicabuntur.

Ἀφαιρεῖ δὲ καὶ προφήτην. Πέπαυται γὰρ παρ' αὐτοῖς τῆς προφητείας ἡ χάρις. Καὶ ἐσφράγισται ὄρασις καὶ προφητεία κατὰ τὸν Δανιήλ. Μέχρι γὰρ Ἰωάννου παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχεν ἡ προφητεία. Ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεὸς ἔθετο πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον δὲ προφήτας. « Ἐὰν γὰρ, φησὶ, προφητεύητε, εισέλθῃ δὲ ἀπιστος, ἢ ἰδιώτης· ἐλέγχεται. » Ἄλλ' ὁ μὲν προφήτης, ἀποκαλύψει τοῦ Πνεύματος, πρᾶγο- B
ρεύει τὰ μέλλοντα· ὁ δὲ στοχαστής, συνέσει τῇ δι' ἐμπειρίαν πραγμάτων, ἐξ ὁμοίου παραθέσεως τὸ μέλλον τεκμαίρεται· ὥσθ' ὅταν τὰ Σοδομιτῶν ποιησωμεν, πεισόμεθα παραπλήσια, ἐὰν μετανοήσωμεν, ὡς οἱ Νινευῖται σωζόμεθα. Πρεσβύτερος δὲ οὐχ ἀπλῶς ὁ τῆς προεδρίας ἀξιώθεις, ἀλλ' ὁ φρενῶν κοσμούμενος γενναίωτι, καὶ τὸν τοῦ πρεσβυτέρου χαρακτήρα φέρων ἀκέραιον· μάλιστα μὲν ἀγαμος· εἰ δὲ μὴ, μιᾶς γυναϊκὸς ἀνὴρ τέκνα ἔχων πιστὰ, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀντεχόμενος τοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν πιστοῦ λόγου, ὡς δυνατὸς εἶναι καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ ὑγεινουσῇ διδασκαλίᾳ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. Δεῖ δὲ προῆκεν καθ' ἡλικίαν πολλῶν πεπειρα- C
μένον διὰ τὸν χρόνον, καὶ τὸ εὐσταθὲς τῶν ἡθῶν ἐκ τῆς ἐπανθούσης αὐτῷ πολιτείας ἢ ὑποφαίνοντα. Δίξα γὰρ πρεσβυτέρου πολιταί. Κἂν ἐν ἡλικίᾳ δὲ ἐν φρόνημά τι εὐρῆ πρεσβυτικῶν, οὐκ ἀτιμαστέον τὸ δῶρον. Πολιτὰ γὰρ, φησὶ, φρόνησις ἐν ἀνθρώποις. Ὡν ἀφηρημένων τῆς Ἱερουσαλήμ ψευδώνυμοι νῦν οἱ παρ' Ἰουδαίοις πρεσβύτεροι. Διὰ δὲ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ πεντηκοντάρχου, πᾶσαν τὴν εὐτακτον περὶ αὐτοὺς οἰκονομίαν δηλοῖ συγχυθῆσθαι, ἀπὸ μέρους τὸ ἔλον εἰπῶν, ὅσον Ἰοθὺρ Μωυσαεῖ συνεβούλευσεν. Καὶ τὴν πᾶσαν δὲ πολιτικὴν εὐταξίαν παρ- D
ίστησιν. Ἐτι γὰρ συνόντος αὐτοῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ κελούντος ἐπὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἦσαν ἔτι παρ' αὐτοῖς ἀρχιερεῖς, καὶ ἡγούμενοι Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Τὰ δευτὰ δὲ τολμήσαντες κατ' αὐτοῦ, τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων ἐστέργηται, καὶ *συμβούλων* τῶν εἰσηγουμένων τὰ δέοντα. Καὶ πρὸς τὰ βιωτικὰ μὲν γὰρ οἱ τοιούτοι λυσιτελεῖς, πρὸς δὲ τὰ ψυχικὰ, καὶ μάλᾳ τοῖς πειθόμενοις σωτήριοι. Ὡν τις ἀπορῶν, σκίφος ἐστὶν ἀκυθέρητον ταῖς τρικυμίαις ἐκδεδομένον. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ πονηρὸν συμβούλιον ἐποίησαντο, τὸ πῶς παραδώσουσιν Ἰησοῦν τὸν θαυμαστὸν, ἀφῆρέθησαν *σύμβουλον*, οὗ τὰς *συμβουλὰς ἐθαύμα-*

Auferet vero etiam *prophetam*. Apud ipsos enim propheticum cessat munus; ipsaque jam visio, et prophetia, secundum Danielelem, obsignate sunt ⁶⁴. Ad Joannem enim usque penes ipsos stetit prophetiæ munus. At in Ecclesia Deus posuit primum apostolos, deinde prophetas ⁶⁵. « Si enim prophetaveris, ait, ingrediatur autem infidelis, aut idioτα, arguitur ⁶⁶. » Est vero *propheta* qui revelatione Spiritus futura prædicit: *conjector* autem, qui solo rerum usu adjunctus, eventuum collata similitudine, de futuris conjicit: veluti quis moneat nos, si Sodomorum scelera imitemur, non illis quæ passi sunt, esse dissimilia laturus: sin autem improbæ nos vitæ pœniteat, eadem nos, quæ et Nini vitæ, esse experturos. *Senem* porro vocat, non eum simpliciter, quem dignitatis gradus reliquis præesse facit; sed quem animi commendat generositas, senectutisque purus ille et illibatus, quo debent commendari presbyteri, character: eum præcipue, qui uxorem nunquam duxerit, vel saltem, qui unius uxoris vir factus, fideles ab eadem filios sustulerit; sermonemque, qui secundum doctrinam est, fidelem fuerit amplexus, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere. Decet vero juvenibus eum præire, qui multarum rerum, temporis usu, notitiam adeptus, morum constantiam, efflorescente in ipso canitie, ostendet. Est enim gloria presbyteri ipsa canities ⁶⁷. Quanquam, si in ipsa juvenili ætate, senilis aliqua reperiatu prudentia, nequaquam et istud negligendum donum sit. Altera enim est hominibus canities, prudentia, ut scribitur ⁶⁸. Quibus semel ab Hierosolymorum urbe sublati, falso jam *Judei senum* nomen usurpant. Per *quinquagenarii* vero ablationem aperte totum significans, ordinis omnis et œconomix, quam bene antea Mosis opera ⁶⁹, de soceri sui consilio constitutam et coherentem habebant, perturbationem confusionemque significat. Adhuc enim, conversante cum ipsis Christo, et ad vitam perpetuam vocante, habebant et sacerdotum **64** principes, et Scribas, et Pharisæos. Sed statim post graves in eum contumelias, et honis privari omnibus, et *consiliariis*, qui recta monerent, quique illis præessent, destitui cœpe-

⁶⁴ Dan. viii, ix, xii. ⁶⁵ Ephes. iv, 11. ⁶⁶ I Cor. xiv, 24. ⁶⁷ Prov. xx, 29. ⁶⁸ Sap. iv, 8. ⁶⁹ Exod. xviii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. πολιτᾶς.

PATROL. GR. LXXXVII.

60

tunt : qui tamen et ad vitæ rationem commodi, et ad animæ salutem, præcipue credentibus, ita sunt necessarii; ut qui illis careant, nihil a navi differant, quæ undis maxima tempestate sævientibus, eo, qui clavum teneat, destituitur. Sed enim ex quo perversum de necando illo *mirabili Jesu consilium* inierunt, eo sunt *consiliario* privati; cujus *consilia mirari* quidem (admirabantur enim super doctrina illius), sed eis nequaquam credere solebant. — Quo pacto enim *mirabilem* non dixerim, qui non jam oculum pro oculo effodere, sed unam maxillam ferienti, alteram etiam porrigere, non irasci, non litigare; non male appetere, non accusare inimicum; sed odium dilectione superare, *consulat*? Talem ergo *consiliarium*, quoniam admittere noluerunt, et *prophetas* etiam, quos ad Judæorum salutem præmiserat, *Dominus abstulit*. Est vero *sapiens architectus* omnis, qui Ecclesiam novit ædificare: qua ratione se Paulus, ut sapientem architectum fundamenta posuisse dicit ⁵⁰: itemque Spiritum sanctum Dei Ecclesiam ædificare, ut coædificetur in tabernaculum Dei in spiritu ⁵¹. Præterea, ut ministracione spiritus coædificetur et crescat in templum sanctum in Domino. Eos igitur, qui *mirabilem* illum *consiliarium*, Dei verbum reperuerunt, Spiritus sancti, id est, *architecti sapientis*, beneficio privavit. *Auferet* porro et *prudenterem auditorem*; eum videlicet, qui discretionem habet Spiritus, quique novit, quis in Spiritu, quis in Beelzebub loquatur. Hinc et Paulus, nos prudentes mensarios existere, omniaque probare, et specie abstinere jubet ⁵². Quod si, juxta Salomonis sententiam ⁵³, verbum operosum in aurem audientem penetrat; profecto, ubi jam abest Verbum, auditu nihil opus esse certum est. *Sublato* itaque *mirabili illo consiliario*, **65** non immerito *auferendus et prudens auditor* veniebat.

Num enim, si deficiunt nummi, et vummularium frigere necesse est? Est vero etiam permolestum, quoties ad intelligendum difficilis et abstrusa fuerit oratio, abesse ideo qui intelligat, quod mentis aures arrigere et adhibere non queat; quæ tamen Christus ad sermonis sui auscultationem postulavit, cum dixit: « Qui habet aures audiendi, audiat ⁵⁴. » Quibus omnibus, ante Salvatoris adventum, finem suum nequaquam isthæc esse consecuta demonstratur. Neque enim vel Isaïæ ætate, vel Babylonice expugnationis tempore, contingere potuerunt; cum ante obsidionem permultos, post reversionem non paucos et prophetas et administratores, multos item populi iudices certum sit habuisse. Nam et Babyloniiis senioribus jus dixisse constat Daniele; et post reversionem Jesum, itemque Zorobabelem Josedechi Salathielisque filios; Esdras deinde et Neemiam. Præterea nec *senum prudentium* illis ornamentum defuit. Immo nec militaris virtus, si ad Machabæorum tempora respicias. Non defuere certe et *quini-*

ζον. Ἐξεπλήττοντο γὰρ ἐπὶ τῇ διδασκίᾳ αὐτοῦ, ταῖς δὲ παραίνεσιν αὐτοῦ οὐκ ἐπέβουλοντο. Πῶς δὲ οὐ θαναμαστος, ἀντὶ τοῦ, Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, συμβουλεύων στρέφειν τῷ παλόντι· καὶ τὴν ἄλλην σιαγῶνα, μὴ ὀργίζεσθαι, μὴ δικάζεσθαι, μὴ ἐπιθυμεῖν κακῶς, μὴ κρίνειν ἐχθρὸν, νικῶν δὲ ἀγάπῃ τὴν ἐχθραν; Τὸν οὖν τοιαῦτα συμβουλευόντα, διὰ τὸ μὴ παραδεχθῆναι παρ' αὐτῶν, ἀφείλεν Κύριος καὶ πρότερον τοὺς προφήτας τὰ εἰς σωτηρίαν Ἰουδαίους εἰσηγούμενης ἰ. Σοφὸς δὲ ἀρχιτέκτων, πᾶς οἰκοδομεῖν ἐκκλησίαν εἰδὼς, ὡς ὁ Παῦλος εἶπεν, « Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. » Καθ' ὃν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχιτεκτονεῖ Ἐκκλησίαν Θεοῦ λέγοντα, συνοικοδομεῖσθαι εἰς κατοικητήριον Θεοῦ ἐν πνεύματι. Καὶ τὸ, διὰ τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος συνοικοδομεῖσθαι καὶ αὐξίνει εἰς ναὸν ἁγίον ἐν Κυρίῳ. Τοὺς οὖν ἀποβαλόντας τὸν θυμιστὸν σύμβουλον τὸν Θεοῦ Λόγον, ἐρήμους ἐποίησε τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλα καὶ συνετὸν ἀκροατὴν ἀφαιρεῖ τὸν ἔχοντα διάκρισιν Πνεύματος, καὶ συνιέντα, τίς μὲν ὁ ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, τίς δὲ ὁ ἐν Βεελζεβούλ. Διὸ καὶ Παῦλος φησιν· « Γίνεσθε φρόνιμοι τραπέζῃται, πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε, ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. » Εἰ δὲ κατὰ τὸν Σολομῶντα, Λόγος πολυτελής εἰς ἐπιτήκοον οὐ; ἔπου Λόγος οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀκοῆς χάρις. Τοῦ δὲ θαναμαστοῦ συμβεβούλου παραιρηθέντος, καὶ οὐ συνετὸς ἀκροατὴς συναφῆσθαι.

quod bonum sit tenere; ab omni denique mali auditu nihil opus esse certum est. *Sublato* itaque

Μὴ δυνατός γὰρ ἀργυρίου, τραπεζῆτης ἀργεῖ· λυπηρὸν δὲ καὶ ὅταν λόγος μὲν ἦ πλήρης νοημάτων, ὁ δὲ συνιείς μὴ παρῆ, τῷ μὴ ἔχειν ὅσα ψυχῆς, ἀζητεῖ Χριστὸς πρὸς τὴν τῶν ἰδίων λόγων ἀκρόασιν, λέγων, « Ὁ ἔχων ὅσα ἀκούειν, ἀκούετω. » Καὶ ἐκ τούτων δὲ πάντων συνίσταται τὸ μετὰ τὴν σωτηρίαν παρουσίαν ταῦτα τέλους τετυχημένα: ὅτε γὰρ κατὰ τοὺς Ἰσαίω χρόνους, οὕτε κατὰ τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων ἄλωσιν, ταῦτα γεγένηται. Πολλοὶ τε γὰρ συνῆσαν προφῆται πρὸ τῆς πολιορκίας αὐτοῖς. Ἐπὶ τῆς τε Βαβυλωνίας κατὰ τὴν ἐκείθην ἐπάνοδον. Ἐῖχον δὲ καὶ διοικητὰς τοὺς κρίνοντας τὸν λαόν. Ἐν μὲν γὰρ Βαβυλωνίᾳ Δανιὴλ κρίνει τοὺς πρεσβυτέρους. Μετὰ τε τὴν ἐπάνοδον ἦν Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ἰωσεδεκ, καὶ Ζωροβὰβελ ὁ τοῦ Σαλαθιὴλ. Καὶ μετ' αὐτοὺς Ἐσδρας καὶ Νεεμίας. Καὶ συνετοῖς δὲ πρεσβυτέροις διεκοσμοῦντο· καὶ ἀγαθοὶ δὲ πολεμιστὰι κατὰ τοὺς Μακαβαίους ἐγένοντο χρόνους. Καὶ πεντηκόνταρχοι δὲ πάντως ὡς ἐν τάξει πολεμικῇ, καὶ ὡς εἰκὸς ἀμβούλοι θαναμαστοὶ, καὶ λόγων σοφῶν ἀρχιτέκτονες, κατὰ Παῦλον τῆς Ἐκκλησίας τὸν ἀρχιτέκτονα. Καὶ συνετοὶ

⁵⁰ I Cor. iii, 10.

⁵¹ Ephes. ii, 20-22.

⁵² I Thess. v, 15-22.

⁵³ Prov. xv, 2.

⁵⁴ Luc. viii, 8.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. εἰσηγούμενους

δὲ ἀκροαταὶ οἱ τοὺς τῶν προφητῶν λόγους ἐνέκρινον, τοὺς τῶν ψευδοπροφητῶν ἀποδοκιμάζοντες πνεύματι κριτικῷ, κατὰ τὸν λέγοντα, ᾧ μὲν προφητεῖαν δεδόσθαι, ἀλλῷ δὲ διακρίσεις πνευμάτων. Πάντων δὲ τούτων ἐκπεσόντες μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπιβουλὴν ἐμπαίικταις κυρίοις καὶ νεανίσκοις ἄρχουσι παρεδόθησαν. Διπλῆ δὲ τιμωρία, καὶ ἀφαιρέθηνα τὰ ἀγαθὰ, καὶ παραδοθῆναι τοῖς χείροσιν. Καλεπὴ γὰρ τιμωρία, τὸ ὑπὸ νεανίσκων ἄρχεσθαι πόλιν. Μυρία γὰρ ὑπὸ κουφότητος κακὰ συνέζευκται τῇ νεότητι. Ἐνικῶς δὲ εἰπὼν τὰ χρηστὰ, ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν, καὶ τ' ἄλλα πρὸς πλῆθος ἀπειλεῖ κακὰ. Οὐχ ὅτι ἠλικίαν δὲ νέος κατηγορεῖται, ἀλλ' ὁ νεαρὸς τὸ ἦθος. Ἐπεὶ καὶ πρὸς... ἰδιελέγετο, « Μὴ λέγε ὅτι νεώτερός εἰμι, » δαικνὺς μὴ οὖσαν ἐν αὐτῷ τὴν νεότητα, διὰ τὴν τῆς διανοίας τελείωσιν. Ἐμπαίικται γὰρ κυριεύουσιν ὑμῶν τῶν παραστησάντων ἐκτούς δούλους τῆ ἀμαρτίᾳ. Ὁ γὰρ κοινὸς ἐχθρὸς γινόμενος κύριος, οὐχ ὡς ἰδίος χρήται τοῖς ὑπὸ χείρα, ἀλλ' ὡς ἐχθροὺς ἐμπομπεῖει κατεπαίικμενος αὐτῶν, καὶ κυρίου, οὐπερ τούτους ἀπέστῃτε. Τοιγαροῦν ὁ τῆς ἐκείθεν ἐνεργείας ἐπαιθανόμενος, φησὶν, ὅτι « Αἱ ψαῖαι μου ἐπλήσθησαν ἐμπαίικμάτων. » Τούτους δὲ τοὺς ἐμπαίικτας οὐκ αὐτὸς φησὶν ἐπιστήσειν ὁ Κύριος, ὡς τοὺς νεανίσκους ἄρχοντας. Ἀφ' ἐαυτῶν δὲ κυριεύειν, φησὶν, ἐκάστου τὸ κυριεῦθῆναι παρ' αὐτῶν, διὰ τῶν ἔργων ἐπισπωμένων. Ἐμπαίικξαντες δὲ πρὸς τοῦ σταυροῦ τῷ Χριστῷ, νεότερα παρεδόθησαν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ. Ἐμπαίικται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκυριεύσαν, οὐκ ἔχοντες ἐν ἐαυτοῖς τὴν ἀλήθειαν, μόνον δὲ πρὸς τὸ δοκεῖν διακείμενοι. Ἐστ' ὅτε καὶ χρήμασιν ἀνούμενοι τὸ καλεῖσθαι βαββί. Τοὺς δὲ τοιούτους πῶς οὐκ ἂν τις εἴποι καὶ νέους εἶναι τὸ φρόνημα; τοιούτους ἔστιν αὐτοὺς Ἰουδαίων διδασκάλους ἰδεῖν. Ἀπειθὴ δὲ τοιαύτην Ἐκκλησίαν ἐρᾶν ἀγομένην ὑπὸ τῶν πανουργῶν δηλούντων τὸν λόγον, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ πιθανολογίας ἐξαπατώντων τοὺς ἀκεραίους. Οὐς ἂν τις εἰκῶς ἐμπαίικτας καλέσειεν. Ἄλλ' εἰς ὃ τι φέρει ταῦτα τέλος, ἐπήνεγκεν, ὅτι συμπεσεῖται ὁ λαὸς ἀνθρώπος πρὸς ἀνθρώπον, πᾶσαν δεικνὺς ἀμείξαν καὶ ταραχὴν, αἰδοῦς ἀπάσης ἀνηρημένης; καὶ τάξεως φανερώς δὲ, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων ἔτι, τὰ τῆς ἐσχάτης ἀλώσεως ἐκδιηγείται κακὰ. Στάσεως γὰρ καὶ φόβου τὴν πόλιν ἀνέπλησαν, μηδὲ φόβου τῶν πολεμίων ἄλλῃλοι; ὁμοιοῦσαντες, ἀλλῃλοι; δὲ φιλαρχοῦντες ἐπήσαν, μηδενὸς ἐμμένοντος πρεσβυτέρου διδάγματος. ἔχων δὲ τις ἐκ βίου τὴν ἀτιμίαν, κατὰ σεμονοῦ τὸν τρίπον ὠπλίξτε. Ἐκτετηκότες δὲ λιμῷ, καὶ ἀλλῃλων γευσάμενοι, προστάτας τοὺς δοκούντας πλουτεῖν ἐπεγράραντο, καὶ συγγενεῖς, εἰπὼς διὰ τὸ γένος ἐπικλασθεῖεν πρὸς ἔλεον, οὐκ ἀγαθοὺς ζητοῦντες ἄρχειν, ἀλλὰ τοὺς τρέφοντας.

pugnationis ultimæ damna explicat. Seditione

quagenarii, tanquam in acie militari; et ut probabile est, *mirabiles consilarii*, scientiarumque periti *architecti*, ut cum Paulo Ecclesiæ constructore, loquar ⁵⁵; *prudentes item auditores*, qui de prophetarum oratione iudicare, discretionisque spiritu, falsos a veris, juxta traditam aliis prophetandi, aliis discernendi facultatem, dijudicare et rejicere possent. At his jam destituti omnibus post meditates in Christum insidias, *derisoribus dominis, juvenibusque principibus* traditi sunt. Nec vero unum et simplex ultionis genus est, quod bonis privatos, deterioribus etiam traditum iri minatur. Non enim leve malum est a *juvenibus rempublicam* administrari, quos mille, propter levitatem et inconstantiam, obnoxios esse constat incommodis. Singulariter autem cum *validum et validam*, cæteraque alia utilium ratione comprehensa, dixisset: multitudinis numero quæ mala sunt comminatur; non quidem ætate, sed moribus *juvenem* accusans. Siquidem **66** et Dominus ipse, cum Jeremiam conveniret, ne se juniorem esse diceret, prohibuit ⁵⁶; ut *juvenem* esse minime, qui mentis esset senili perfectione præditus, ostenderet. *Illusores* enim vobis *dominabuntur*, qui vos in peccati jugum servitutemque dederitis. Cum enim communis ille hostis in suum dominium, suamque possessionem venit, non tanquam domesticis suis utitur subjectis; sed in eos superbe, veluti de hostibus triumphans, insultat, ne Domino quidem ipsi parcens, a quo deficere eosdem ad se curavit. Inde est igitur, quod qui vires illius expertus erat, lumbos suos illusionibus plenos esse clamabat ⁵⁷. At ejusmodi *illusores*, sicut *principes juvenes*, non se jam daturum dicit Dominus; sed esse sponte sua *dominaturos*, qui ab unoquoque ad *dominandi* licentiam operibus attrahantur. Ante crucem vero quoniam Christo *illuserunt*: recentiori Romanorum imperio traditi sunt, eisque dominati sunt *illusores*, qui veritate nulla, sed virtutis opinione tantum ducebantur: imo etiam qui pecuniis aliquando Rabbi cognomentum sibi comparabant. Tales autem quis non *juvenes* esse statuat? Ejusmodi omnino existere Judæorum magistros constat. Absit vero, ut ab his, qui privati commodi studio, versute probitatem simulant, incautosque auditores plausibilibus illis quidem, sed falsis verbi interpretationibus in fraudem deducunt, eodem redigi Ecclesiam conspiciamus. Hos autem quis non *illusores* jure dixerit? Cæterum, ut quem exitum ista tandem habitura sunt, non dubites, *collapsurum populum, et hominem in hominem*, addit, ut confusionem meram, et perturbationem, omnisque pudoris et ordinis eversionem fore notaret. Aperte porro, nec jam per ænigmata, exenim, et cæde urbem replerunt: non hostium

⁵⁵ I Cor. iii, 10. ⁵⁶ Jerem. i, 7. ⁵⁷ Psal. xxxvii, 8.

VARIE LECTIONES.

I. I. Ισ. Ἰερεμίαν Κύριος οὖτος.

metu inter se cohærentes, sed *dominandi* studio alter in alterum delati : non denique *seniorum* monita quidquam facientes ; sed, ut quique erant scelere et turpitudine vitæ maxime infames, ita in probos et honoratos viros armis insultabant ⁶⁸.

67 Fame præterea tabescentes seseque mutuo A depascentes, cum duces præsidésque quærent, eos sibi, quos ditiores esse putabant, vel genere propinquiores, quo possent ad misericordiam magis commoveri, non bonos amplius, sed a quibus sustentari, nutririque valerent, ascribebant : qui rursus et ipsi parem cum illis penuriam opponebant. Furente enim seditione, non eorum amplius, qui reliquis præcesse possent, æquo suffragiorum jure delectus habebatur : sed obviis quivis assumebatur ⁶⁹. Facessat vero ab Ecclesia morbus hic ; neque eum, qui nuptialibus vestibus careat, quique spiritualibus epulis exceptos pascere, et verum panem illum cor hominis roborantem confirmantemque, ex mentis occulto penu depromere non possit, in ducem nobis unquam assumamus. Atque equidem apud Judæos, qui ad imperium vocabantur, ea se, quibus carebant, habere haudquaquam pollicebantur : sed apud nos non desunt, qui nec Christum induti, nec visceribus misericordiæ commoti, nec ad imperandum vocati, ultro festinare non verentur. Egerent vero illi præclaro et honesto Verbi vestimento, quo animæ suæ turpitudinem occultarent. Cæterum qui vocati sunt, non eos a se *principatum* simpliciter, sed *populi* hujus tantum, rejecisse significat ; causamque addit, cum *Jerusalem* relinquere subjungit. Olim siquidem in manu Domini connexionis vinculo servata, nunc *relicta* est ; sublatisque firmamenti ipsa *concidit Judæa*. *Iniquorum vero linguas* habuerunt, qui toti a Deo abhorrentes, in cujus lege die ac nocte meditari debuerant, Samaritanum, edacem, vinosum, nolium denique, et dæmoniacum dicere non erubuerunt. Quibus de causis non immerito tendi retia volatilibus quis dixerit. At improborum hominum non potest non infelix esse exitus. Omni ergo amissa prorsus confidentia, ad Deum sese erigere non possunt. Tam gravia enim eorum existunt scelera, ut *Sodomitis* ipsis comparentur ; quorum exemplo, nullo pudore sua etiam flagitia propalare, illisque gloriari, et omnibus *prædicare* non dubitent. Ut enim Sodomite viros a **68** Loto depascentes ⁶⁹, suam ipsi libidinis nequitiam aperte demonstrarunt ; sic et isti profecto suam improbitatem, dum voce elata : « Tolle, tolle ; crucifige eum ⁶⁹, » Pilato inclamarunt. At quicumque in alium mala cogitat, ipse sibi damnum meditat ; non secus ac tela, quæ in solida corpora mittuntur, in eos, a quibus prodeunt redire videmus. Quodnam ergo istud est *consilium* ? *Ligemus justum, quoniam inutilis est nobis*. — *Ligatum* enim ad Caipham Christum deduxerunt. Est porro justitia

Oi δὲ πέναν ἴσῃ ἀντιπροῦδάλοντο. Κατακρατούσης δὲ τῆς διαστάσεως, οὐκ ἀπὸ συμφώνου τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχεῖν δυναμένων ἐπεποίητο. Ἐχαστος δὲ τοῦ προστυχόντος ἐπελαμβάνετο. Ἐγλάσθη δὲ τῆς ἐκκλησίας τὸ πάθος, ὥστε τὸν ἀποροῦντα γαμικῶν ἐνδυμάτων ἔωχεύοντά τε βρωμάτων πνευματικῶν, καὶ τὴν ἀληθινὸν ἄρτον τὸν στηριζόντα καρδίαν ἀνορώπου ἐν τῷ κ[ρυσ]τῷ τῆς διανοίας οἴκῳ μὴ ἔχοντα πρὸς ἡγεμονίαν καλεῖν. Καὶ παρὰ μὲν Ἰουδαίους οἱ καλούμενοι πρὸς ἀρχὴν, ὃ μὴ ἔχον, οὐκ ἐπηγγέλλοντο. Παρ' ἡμῶν δὲ τινες οὐ Χριστὸν ἐνεδεδυμένοι, οὐ σπλάγγνα οἰκτιρμού, πρὸς ἀρχὴν πηδῶσι καὶ ἀκλητοί. Ἐδέοντο δὲ ἱματίου εὐσχήμονος, καὶ κασμιου λόγου, τοῦ καλύπτοντος αὐτῶν τῆς ψυχῆς τὴν ἀσχημοσύνην. Oi δὲ κληθέντες οὐ καθόλου τότε παρετήσαντο τὴν ἀρχὴν, τὴν δὲ τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ τὴν αἰτίαν φασίν, ὅτι Ἀλεῖτε Ἱερουσαλήμ. Ὑπὸ χειρὸς γὰρ Κυρίου τῷ δεσμῷ τῆς συναφείας κεκρατημένη ¹, νῦν ἀποβέβληται, καὶ πέπτωκεν Ἰουδαία τῶν στηριγμάτων ὑψαιρεθέντων, ἀνείμων δὲ γλιῶσαν ἐκτῆσαντο, τὴν καρδίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἀλλοτριαν κτησάμενοι, καὶ ἀντὶ τοῦ μελετῆν ἐν νόμῳ Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς, Σμαραεῖτην εἶναι λέγοντες, αὐτὸν ἔχειν δαιμόνιον, φάγον τε καὶ οἰνοπότην, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον. Ἐφ' οἷς ἂν εἴποι τις οὐκ ἀδίκως, ἐκτείνεται δίκτυα περρωσιζ. Καταστροφή δὲ ἀνδρῶν παρανόμων κακῆ. Παρήρσιαν τοῖσιν μὴ ἔχοντες οὐκ ἀνανεύουσι πρὸς Θεόν. Τοιαῦτα γὰρ ἤμαρτον, ὡς *Σοδομίταις* αὐτοῦς παραβάλλεσθαι, μηδὲ λάθρα παρανομήσαντας δι' ἀσχήνην, διὰ δὲ τὸ γαυριῆν, τὴν ἁμαρτίαν πάνιν ἀναγγελῆσαντας. Ὡς γὰρ *Σοδομίται* τῷ Λώτ τοὺς ἀνδρας ἀπαιτούντες ἀνήγγειλαν τὴν ἀσέλγειαν · οὕτως οὗτοι τῷ Πιλάτῳ τὴν ἀνομίαν, ἢ ἄγε, ἄγε βρώντες, σταύρου αὐτόν. » Κακὰ δὲ πᾶς βουλευόμενος, ἐφ' ἑαυτὸν ἐβουλεύσατο · ὡς ἀπὸ στεβρῶν σωμάτων τὰ προσπεσόντα βέλη πρὸς τοὺς ἀφέντας ἐπάνεισιν. Τίς δὲ ἡ βουλή ; *Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχερητος ἡμῖν ἔστιν*. *Δήσαντες* γὰρ τὸν Χριστὸν ἠγάγον πρὸς τὸν Καϊάφαν. Δύσχερητος δὲ τοῖς ἀδικούσιν ἡ δικαιοσύνη, καθάπερ ὀφθαλμῶσιν ὁ ἥλιος. *Τὰ γεννήματα δὲ τῶν ἐργῶν αὐτῶν, αἰχμαλωσία, διασπορά, καταστροφή τοῦ ναοῦ, ἡ ἀπὸ δόξης κατὰπτωσις, ἡ ἀσχήνη τοῦ προσώπου αὐτῶν, δι' ἣν οὐκ ἀναθιλέπουσι πρὸς Θεόν, εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἀσεβήσαντες, καὶ εἶσαντες τὸν Λόγον, τὴν ἀληθειαν, τὸ φῶς, τὴν δικαιοσύνην, τὸν Σωτῆρα, τὸν ἱατρὸν, τὸν ἐλευθερωτῆν · ἃ δὴ ποικίλως ἐπινοεῖται Χριστῷ. Ἐστέρηται Λόγου, φωτός, ἀληθείας, ἀνθ' ὧν ἐσπεῖραν, τοιαῦτα θερίζοντες. Ὁ γὰρ ἂν σπεῖρη ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. » Καὶ ὡς παρέδοσαν Πιλάτῳ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ταῖς τῶν στρατιωτῶν ἀνημέροις ὄργασι · οὕτω καὶ αὐτοί, φησὶ, Ἰω-*

⁶⁸ Joseph. lib. v, vi, vii *De bello Judaico*. ⁶⁹ Hegesip. lib. iii, iv, v, *De excid. urbis Hierosol.* ; Euseb. lib. iii *Historiæ eccles.* ⁷⁰ Gen. xix. 1 seqq. ⁷¹ Joan. xix, 6.

VARIE LECTIONES.

ἢ λ. Ἰω. τὸν μὴ εἶω. ἢ λ. Ἰω. ποτέ.

μαίων παραδοθήσονται στρατιαίς. Οὗς Ἰεζεκιήλ Α συμφώνως φησὶ, « Καθὼς ἐποίησα, φησὶν, οὕτω καὶ ἔσται σοι. Τὸ ἀναποδομά σου ἀναποδοθήσεται εἰ; κεφαλὴν σου. » Ταῦτα δὲ περὶ τῆς ἐσχάτης θείας εἴρηται κρίσεως ἀντιμετρούσης ἐκάστῳ τὸ δίκαιον. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο Ὁὐαὶ τῷ πορηρῷ, ὅτι κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμδύσεται αὐτῷ ὅ μὴ προεχώρησεν εἰς ἔργον ἢ κακία, ἐν δὲ τῇ κακίᾳ συνετέλεσθη, ἄρ' οὐκ ἔσται κόλασις, καὶ οὐαὶ; Ἀλλὰ τὸ τέλειον εἰπὼν ἐν κακίᾳ, σοὶ τὸ λειπὼν ἐξ ἀναλόγου κατέλιπεν. Τὸ γὰρ ἔργον τελειοῖ, ἢ δὲ τῆς διανοίας ἐρμὴ ἀτελής. Ἀντὶ δὲ τοῦ, αὐ γλώσσαι αὐτῶν, Ἀκύλας φησὶ τὰ ἐπιτηδεύματα. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἀπειθοῦντες, ὁ Σύμμαχος, εἰς τὸ παραπικρᾶναι αὐτὸν, ἐξέβωκεν. Ἀπὸ δὲ τοῦ αἴου ἢ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβοῦλενται Β βουλὴν πορηρᾶν, ὁ προφήτης λέγει θρηγῶν, ἰδὼν αὐτῶν τὴν ἀναίδῃ καὶ Σοδομιτικὴν τὸλμαν τὴν εἰς ἀσέβειαν.

Dei iudicio, quo cuique, quod justum est, rependetur, dici putanda sunt. Quod si ob id *væ malo* fore aī, *quoniam secundum opera manuum ejus fiet ei*; num et illi etiam, *cujus ad opus aliquod non- dulum præcessit iniquitas*, sed in eo solo remansit, ultionem ipsam, maledictionemque exspectandam putabimus? Nimirum, quando quod est in scelere summum et perfectum dixit, pari de reliquis ratione sentiendum significavit. *Opus enim ipsum, perfecit; cum cogitationis impetus imperfectus adhuc remaneat.* Quod autem hic *linguæ eorum* legitur; *studia* vertit Aquilas: Quod item quæ *Domini sunt*, 69 *non credunt*; Symmachus, ut *provocarent eum*. A beo deinde loco, ubi: *Væ anti- pæ eorum, quia malum consilium inierunt*, scribitur; ista prophetam lugendo, cum eorum impu- dentem, Sodomiticamque ad impietatem audaciam cerneret, dixisse arbitramur.

Ἰβ-ιε'. Λαὸς μου, οἱ πρᾶκτορες ὑμῶν καλα- C μῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύσουσιν ὑμῶν. Λαὸς μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶ- σιν ὑμᾶς, καὶ τὸν τριβῶν τῶν ποδῶν ὑμῶν τα- ράσσουσιν, x. τ. λ.

Τῶν κατὰ τι πλημελούντων, οἱ μὲν πταίουσιν ἐν γνώσει, νικώμενοι μὲν ὑπὸ τῆς κακίας, ὑπὸ δὲ τοῦ συνειδῶτος δακνόμενοι. Οἱ δὲ ἐν ἀγνοίᾳ, βοσκομάτων ἔλκην βιοῦντες. Πάντων δὲ χεῖρους, οἱ καὶ ἄλλους δι' ὀραγῆς πρὸς τὴν κακίαν ἐνάγοντες ὅ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος πολλοὺς κατὰ πλάνην ἐν Ἰουδαίῳ ἡγῶν ἀμαρ- τάνοντας, ἀφορίζει μὲν τῶν πρόσθε κατηγορηθέντων αὐτοῦς, οἷά τε Πατὴρ Χριστὸς τοῦτους παρακαλεῖ, D λαὸν Ἰδιον αὐτοῦς ὀνομάζων πρωτοεπιτιμῶν. Αὐτοῦ γὰρ πάντες, ἀπὸ ἀμαρτάνωμεν. Διὸ καὶ πάντας θέ- λει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, μὴ βουλόμενος ἡμῶν τὴν θάνατον ὡς τὴν μετάνοιαν, ἔχον ὡς δυναμένων, εἴπερ ἔλοιτο, Κυρίου γενέ- σθαι λαὸς ὁ συγγνώμην τε νέμων τοῖς κατ' ἀγνοίαν πλημελήσαντι, τοὺς αἰτίους αὐτοῖς τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας ἐλέγχει, οὗς ἐμπροσθεν ἐμπαίικτας ὠνό- μαζεν, οὗς καὶ καλαμᾶσαι φησιν τὸν λαόν, ἢ τὰς ἀπαρχὰς καὶ δεκάτας λαμβάνειν ἐθέλοντες, οὗ συν- ἐχώρου πιστεύειν Χριστῷ. Ἐν οἷς γὰρ ἐπλούτου, μόνον φυλάττειν τὸν νόμον ἐκέλευον, ἐντολῶν παρα- μελούντες τῶν ἄλλων. Διόπερ αὐτοῦς ἐταλάνιζεν, ὡς ἀποδεκατοῦντας τὸ ἀνηθον, καὶ τὸ ἡδύοσμον, καὶ τὸ

contumeliosis, et injuriis hominibus inutilis; non secus atque sol lippientibus oculis⁶⁸. Existunt vero *operum illorum fructus*, captivitas, dispersio, templi eversio, reprobatio, ruina, *vultus confusio*; quæ eos, quoniam in Verbum, in veritatem, in lucem, in justitiam, in Salvatorem, in medicum denique, Deumque libertatisque vindicem (quibus varie Christum significari intelligimus) tam contumeliose et impie peccarunt, ad Deum jam oculos, attollere non patitur, qui verbo, luce et veritate privantur, dignam ea, quam fecerant, semente, messem colligentes. « Quod enim quisque semi- naverit, hoc ipsum et metet⁶⁹. » Denique, sicut Pilato, furentibusque militibus *Jesum* tradiderant: sic sunt et ipsi Romanorum copiis traditi. Nec his male conveniunt, quæ apud Ezechielem legitur: « Sicut fecisti, sic erit et tibi. Retributio tua re- tribuetur in caput tuum⁶⁹. » Sed hæc de ultimo

Vers. 12-25. *Popule mi, exactores vestri racemant vos; et quæstores dominantur vobis. Popule mi, qui beatum vos dicunt, decipiunt vos; et viam pedum vestrorum conturbant, etc.*

Vers. 12-25. *Popule mi, exactores vestri racemant vos; et quæstores dominantur vobis. Popule mi, qui beatum vos dicunt, decipiunt vos; et viam pedum vestrorum conturbant, etc.*

Eorum, qui in aliquo peccant, alii quidem cognitio- nis errore, sed malitia victi, repugnante tamen con- scientia, labuntur: alii autem ignoracione, vita nihil a pecudibus differentes. Sed omnium sunt longe ne- quissimi, qui vi cæteros ad flagitium adigunt. Cum igitur Dei Verbum non paucos in Judæa opinionis errore peccare animadverteret; eos a superius ac- cusatis separavit, et patris in morem benigne adhor- talus, *populum suum* peculiari nomine nuncupavit. Ipsius enim omnes, etiam peccatis onusti sumus. In- deque est, quod cunctos salvari, et ad veritatis agni- tionem pervenire; neque se interitum nostrum, sed pœnitentiam exoptare clamitat⁶⁹: id est, sumus nos (quia possumus, si volumus) fieri *populum*. Præterea veniam ignoranter 70 peccantibus lar- gitus, eos, qui peccandi illis auctores exstiterunt, infidelitatis. In se reos facit; quos superius *illusores* nominavit, eosdem nunc *populi racematores* ideo nuncupans, quod primitiis et decimis exigendis intenti, Christi fidem amplecti non sinerent. In quibus enim augendarum rerum spes effulserat, in his legem solum servare jubebant, de reliquis præ-

⁶⁸ Tertull. lib. *De patient.* ⁶⁹ Galat. vi, 8. ⁷⁰ Ezech. xi, 21. ⁷¹ I Tim. 2, 4; Ezech. xviii, 32.

VARIÆ LECTIONES.

^m γρ. οὐαί. ⁿ λείπ. ὅτι.

ceptis parum solliciti. Eos igitur inde miseros dicebat Christus ⁶⁶, quod anethum, et mentham cum minimumque decimarent, iudicium autem, misericordiam, fidem, quæ essent in lege graviora, prætermitterent. Aliquando etiam et lapsos in jus vocabant, ut qui deprehensus esset, accusatione perterritus, munera supra vires eis offerret. Ideoque *racemandi* verbo usus est, tanquam in ea etiam, quæ a colligentibus relicta essent, manus injicerent. Vocat et *extractores*; quippe qui non clementer in eos potestatem suam, ut doctores in discipulos oportebat, exercerent: sed tanquam duri sævique Domini, ad id quod placeret, adigerent; contraria plane quam est a Petro præscriptum ratione, qui doctores non clero dominari, sed se gregi exemplaria vitæ, quæ formas vocat, præstare jubet ⁶⁷. Sunt ad hæc animarum *extractores* malæ potestates, quæ nequitiaæ studium in nobis urgent; indeque beatos Scriptura prædicat ^{68,69}, qui exactoris vocem non audierunt: id est, qui perturbationibus evaserunt superiores, nec mentem sibi demeti auferrique permiserunt. Quæ certe omnia pro vitibus dum apud Judæos Pharisæi efficere conarentur; partim, ut dictum est, terrebant; partim domos eorum oberantes, blanditiis verborum demulcendo, *beatumque* populum prædicando, et sortem Dei nuncupando, lucri gratia Dei legem violare cogebant. Sunt enim a Domino accusati, tanquam qui privatis traditionibus Dei mandatum abrogarent ⁷⁰. Talia igitur cum admittant, non sinunt vos, inquit, salutaris Verbi *via* insistere; haud ignari scilicet, quod antiquata lege, rerum istarum ad eos nulla sit amplius perventura utilitas. *Vias* ergo confundebant, qui umbris acquiescere docebant. Neque vero parum nocet, qui adulatorie *beatos* dicit, cum a tempto scelerum **71** sensu, quæ ad pœnitentiam ducit *Viam* claudat. Parit enim afflictio humilitatem, tumorem autem et superbiam felicitatis prædicatio. Simpliciores ergo attollit quidem adulatio; sed fortem animum nec unquam contrahit vituperatio, nec facit insolentem laudatio.

CAP. V.

72-73 VERS. 1-8. *Cantabo jam dilecto meo canticum dilecti mei, vineæ meæ, etc.*

..... **74** et qui fructum fert, purgabit eum, ut fructum copiosiore[m] afferat. Quod malus ille œconomus non fecit, qui se fodere non posse affirmavit. Quod autem *nec putata, nec fossa est*, consequitur maxime, ut *in ea, tanquam terra inculta, spinæ crescant*, quas non male Dominus hujus vitæ curis similes fecit ⁷¹. *Spinæ ergo fecisse* superius dictum est: at hic *crescere*, quod est amplius, addidit. Nihil enim aliud quam sceleris magnitudinem, profusamque ad vitia libidinem ipsa indicat oratio. Quoniam igitur *ut fructus ederet*, ait, *expectavi*; sponte autem *spinæ* produxit; *desertam jam faciam*, tollamque omnino; quoniam iis ipsa se pœnis dignam præstitit. Quin et *nubibus ipsis, ne super*

Α κύμινον, ἀφίντας δὲ τὰ τοῦ νόμου βραύτερα, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. Ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ δίκην ἐπέηγον τοῖς παταουσιν, ὡς ἂν τις ἀλοῦς, ἐπὶ ἐγκλήματι τὰ ὑπὲρ δύναμιν αὐτοῖς προσάγει φοβούμενος. Ὅθεν *καλαμᾶσθαι* φησιν, ὡς μετὰ τὸ θερῆσαι, καὶ τοῖς ἔτι λειπομένοις προσάγοντας δεξιάν· καὶ *πράκτορας* καλεῖ. Κατεξουσιάζον γὰρ αὐτῶν οὐ πρᾶως, ὡς δὴ μαθηταῖς διδάτκαλοι προσφερόμενοι, ὡς δὲ σκληροὶ δεσπότηαι πρὸς τὴ δοκοῦν ἀναγκάζοντες, ἐναντίως τῷ θεῷ Πέτρῳ παραγγέλλοντι τοῖς διδασκάλοις μὴ ὡς κατακυρσιέοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμῆνι. Καὶ ψυχῶν δὲ τυγχάνουσι *πράκτορες* πονηραὶ δυνάμεις τὴν ἐπὶ τὸ χειρὸν ἀπαιτοῦσαι σπουδὴν· ὅθεν ἡ Γραφή μακαρίζει τοὺς μὴ ἀκούσαντας φωνὴν φορολόγου· τὸν τὰ πάθη δηλονότι νενικηκότα, καὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας, ὡς μὴτε θερίζεσθαι, μὴτε *καλαμᾶσθαι* τὸν νοῦν· ἀ δὴ ποιεῖν οἱ Φαρισαῖοι πάντα τρόπον παρ' Ἰουδαίοις ἐθέλοντες, πῆ μὲν ἐφόβουν, ὡς εἴρηται· πῆ δὲ τοὺς τῶν Ἰουδαίων οἴκους περιφοιτῶντες χρηστοεπεῖν ἐπεχειροῦν, *εὐλογημέκον* τε λαὸν ὠνόμαζον καὶ κλήρον Θεοῦ, κέρδους τε χάριν παραλύσαι τὸν νόμον ἀνέπειθον. Ἦτις το γὰρ αὐτοὺς ὁ Κύριος ὡς ἀκυροῦντας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἴδιαν παράδοσιν. Ταῦτα οὖν δρῶντες, οὐκ ἔωσι, φησιν, ὑμᾶς πρὸς τὸν σωτήριον λόγον *οδοιπορεῖν*, εἰδότες ὡς καταργουμένου τοῦ νόμου, μετέχειν τῶν διὰ τούτου λημμάτων οὐχ ἔξουσιν. Συνέχεον οὖν αὐτῶν τὰς *ὁδοὺς*, ταῖς σικαῖς ἐναπομείναι κελεύοντες. Κολακικῶς δὲ τις *μακαρίζων*, οὐ μέτρια βιάπτει, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι παραιρούμενος αἰσθησιν, καὶ κωλύων τὴν ἐπὶ μετάνοιαν *βαδίζειν ὁδόν*. Αἱ μὲν γὰρ ὀλίψεις ταπεινωσιν, ὁ δὲ μακαρισμὸς φυσίωσιν ἐμποεῖ. Κολακεία μὲν οὖν τοὺς ἀπλουστέρους ἐπαίρει, σπουδαίαν δὲ ψυχὴν οὐ κακηγορία συστέλλει, οὐκ ἔπαινοι ταύτην ἐπαίρουσιν.

ΚΕΦΑΛΑ. Ε΄.

α-η'. Ἄσσω δὴ τῷ ἡγουμενῷ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἀμπελωρῷ μου, κ. τ. λ.

..... καὶ τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὴ, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ. Ὅπερ ὁ κακὸς οἰκονόμος οὐ διαπράττεται. Σκάπτει γὰρ, φησιν, οὐκ ἰσχύω. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ μὴ τέμνεσθαι, μηδὲ σκάπτεσθαι, τὸ ἀνυθαίρειν ὡς εἰς χέρσον ἀκάνθους, ἀς ὁ Κύριος ταῖς βιωτικαῖς μερίμναις ἀπεικασεν. Ἄνω μὲν οὖν ἔλεγεν, Ἐποίησε δὲ ἀκάνθους· ἐνταῦθα δὲ προσέθηκεν, ἀναθίσσονται. Τὸ γὰρ μέγεθος τῆς κακίας, καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ χύσιν ὁ λόγος ἐμφαίνει. Ἐπεὶ οὖν, φησιν, ἀνέμεινα μὲν τοῦ ποιήσαι κυρπὸν, ἐξ ἴδιας δὲ προαιρέσεως ἀκάνθους ἐποίησεν, παραδύσω αὐτὴν ἐρημίᾳ τε καὶ ἀφανισμόῳ, ὧν ἑαυτὴν κατέστησεν ἄξιον. Ἀλλὰ καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντέλλεται τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτόν· οὕτω τοὺς πρε-

⁶⁶ Matth. xxiii, 23. ⁶⁷ I Petr. v, 3. ^{68,69} Job xxxix, 1 seqq. ⁷⁰ Matth. xv, 3. ⁷¹ Matth. xiii, 22.

φῆτας καλῶν, διὰ τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ διαυγῆς ἂν
 τοῦ βίου, διδ' οὐράνιος· αὐτοῖς ἐχορηγεῖτο λόγος.
 Ὡς γὰρ νεφέλη ἤρ' ἐστὶ πάσχυς ἢ ἐκ τῆς ὑγρᾶς
 ἀπὸ γῆς ἀναθυμιάσεως συνιστάμενος· καὶ μετεωρι-
 σθεὶς τοῖς ἀνέμοις, ὅταν λάβῃ παρ' αὐτῶν ἀξιόλογον
 ἄθροισμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνεσπαρμένῃς αὐτῷ νοτίδος
 βάρους ἱκανὸν ἐγγένηται, τότε σταγόναις εἰς τὴν γῆν
 καθίστην. Καὶ αὐτῆ τῶν ὀμβρῶν ἡ φύσις ἀπὸ γῆς
 εἰς γῆν φερομένων· οὕτω καὶ οἱ προφῆται ἐκ μὲν
 τῆς κοινῆς ὀρμώμενοι φύσεως, διὰ καθαρότητα δὲ
 ψυχῆς τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος συνυφόμενοι, καὶ
 λόγων γονίμων σταγόναις ταῖς ψυχαῖς ταῖς ἀγαθαῖς
 καὶ καρποφόροις ἐνστάζοντες. Τοιοῦτος ὁ Μωϋσῆς,
 « Προσδοκᾶσθε, λέγων, ὡς ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμα
 μου. » Καὶ πάλιν, « Ὡς ὄμβρος ἐπ' ἄγρωσιν καὶ
 ὡσεὶ νεφέτης ἐπὶ χόρτον τὰ ῥήματά μου. » Ἐντέλ-
 λονται οὖν μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν ἀκαθοφόρον ἀμπε-
 λῶνα, τὸν ταῖς ἀκάρθαις ταῖς οὐκ εὐκαίαις στεφανώ-
 σαντά μου τὸν Κύριον, καὶ κραυγὴν ἄθεν ἐπὶ τοῦτω
 κινήσαντα, « Ἄρει, ἄρει, σταύρου αὐτόν. » Ταύτην γὰρ,
 φησὶν, τῆς ἐγκαταλείψεως τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ὁ
 νῆξ ἐπὶ γῆς, καὶ τὸ ἔθνος ἀνεπισκόπευτον, καὶ
 ὕπερ αὐτοῖς οὐκ ἔστιν οὐράνιος· καίτοι καὶ ἐν Αἴ-
 γύπτῳ καὶ Βαβυλῶνι προφῆται συνησαν αὐταῖς, καὶ
 μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον· νῦν δὲ παντελῶς ἐκλε-
 λοίπασεν.

ipsam pluunt, mandaturum se minitatur : prophetas
 per *nubes*, propter eorum vitæ puritatem et splen-
 dorem significans; unde et cælitus illis loquendi
 suppetebat facultas. Ut enim *nubes* nihil aliud est,
 quam crassus quidam aer humidus de terra vapore
 constans; qui sursum ventis evectus, simul atque
 eorum opera in justum acervum congregatus, ido-
 neam gravitatem humoris inspersione consecutus
 est, in terram guttatim labitur; unde ipsa imbrum
 a terra in terram delatarum natura existit. Sic usi-
 tato naturæ quidem ordine in lucem erumpunt pro-
 phetae, animi puritate tamen et Spiritus virtute:
 adiuti attolluntur, secundæque orationis guttas men-
 tibus bonis et frugiferis instillant. Talis Moses suis
 ipse verbis ostenditur, cum ait : « Expectetur,
 tanquam imber doctrina mea ⁷⁸. » Rursus : « Quasi
 imber super terram, et quasi stillæ super gramina,
 eloquia mea ⁷⁸. » Jubentur ergo nequaquam *super
 spiniferam vineam pluere*, quæ Dominum suis spi-
 nis coronavit, quæque voce impia tollendum, cru-
 cique affigendum conclamavit. Hanc enim *dereli-
 ctionis* causam assignat, propter quam et templum
 eversum esse, gentemque custode carcere, cælestem
 denique *pluriam* minime sentire liquet. Neque
 enim in Ægypto, ipsaque Babylone; imo ne post
 reditum quidem ab ista, prophetis **75** unquam
 caruerunt : sed jam illis omnino destituuntur.

Εἰ δὲ τις λέγοι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἐπιλελοι-
 πέναι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐχ ἅπαντα· ἔτι γὰρ καὶ ὁ
 νεὸς συνειστήκει, καὶ τὴν νομικὴν ἐτέλουν λατρείαν, C
 μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Νῦν δὲ καὶ πύργου
 καθαίρεσις, καὶ ἐρημία τοῦ ἀμπελώρου, καὶ ἐκλει-
 ψις προσητῶν, ἀντὶ τῶν ἀκαθῶν ἐκείνων, καὶ τῆς
 κραυγῆς, ἣν ἀφήσιν πᾶσα ἡ πρὸς θάνατον ἀμαρτία,
 αὐτῆς βοώσεως τῆς πράξεως, ὡς καὶ τὸ αἷμα τοῦ
 Ἄβελ βοᾷ. Ἀνομίαν δὲ ποιεῖ πᾶς μὴ κενὴν δι-
 κιοσύνης, μηδὲ νόμον, πράττων δὲ ἀδιακρίτως τὰ
 ὀφείοντα, κραυγῆς ὧν καὶ θορύβου καὶ συγχύσεως
 αἰτίας· ὡς τοῖς δικαίοις κρίμασιν ἡσυχία παρέπεται,
 τῶν κρινομένων εὐσταθῶς καταδεχομένων τὰ ὀρι-
 ζόμενα. Διὸ καὶ Παῦλος φησὶ, « Πᾶσα κραυγὴ καὶ
 θόρυβος ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν. » Ἔστι δὲ καὶ κραυγὴ
 τῆς ἀστείας, ἣν ὁ Κύριος ἐστῶς ἐν τῷ ἱερῷ ἔκραξεν.
 Ἡ καὶ Δαβὶδ ἐκέχρητο λέγων, « Φωνῆ μου πρὸς
 Κύριον ἐκέκραξα, » ὁ δὲ ἄλλοι τὸ μεγαλόφωνον καὶ με- D
 γαλοφῶδες τῶν οὐρανίων δογμάτων. Ὡς ἡ πρώτη
 κραυγὴ συγγενῆς ἐστὶν ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρας.
 Διηρέθη δὲ ἡ προσηγορία τοῦ Ἰακώβ εἰς τὸν Ἰσραὴλ
 καὶ Ἰουδαίαν· καὶ πρότερον μὲν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, μετὰ
 τὴν τελευταίαν τοῦ Σαούλ, εἰς αὐτὸν Δαβὶδ, καὶ τὸν
 υἱὸν τοῦ Σαούλ· ὕστερον δὲ ἡνίκα τοῦ Ῥοβοάμ τὰς
 δέκα φυλάς; ἀπέστησεν Ἰεροβοάμ. Διὸ καὶ νῦν τὰς
 δύο προσηγορίας φησὶν. Πλεονα δὲ ἡμάρτανεν
 Ἰσραὴλ, ὅθεν καὶ θάττον ἠχμαλωτίσθη. Διὸ καὶ
 ἐνταῦθα, ὃ μὲν ἀκαθοφόρος ἀμπελῶν οἶκος τοῦ
 Ἰσραὴλ γίνεται· ὁ δὲ ἀνθρώπος τοῦ Ἰουδα,

Quod si quis ante Christi adventum ista defecisse
 contendat; certe non omnia fateatur necesse est,
 cum templum ipsum staret adhuc Christi tempo-
 ribus, in eoque vigeret legis cultus. At jam et tur-
 ris eversio, et vitis desertio, et prophetarum denique
 amissio, in spinarum, et clamoris, vicem subierunt;
 quem omne ad mortem peccatum excitat, ipso
 vocem edente facinore : non aliter quam de Abelis
 sanguine scriptum legimus ⁷⁴ *Iniquitatem autem
 facit*, quicumque nulla *justitiæ*, nulla legis regula,
 quæ veniunt in mentem, *clamoris*, et turbarum
 confusionisque auctor, exsequitur : non aliter quam
 justa judicia pax ipsa consequitur, cum illi, quo-
 rum de rebus est lata sententia, eam constanter
 amplectuntur et servant. Inde et illa Pauli : « Omnis
 clamor et tumultus tollatur a vobis ⁷⁵. » Est præter-
 ea honestus quidam, nec vituperandus *clamor*;
 qualem stans in templo Christus emisit; quali usus
 est et David, cum ait : « Voce mea ad Dominum
 clamavi ⁷⁶; » cælestium nimirum dogmatum magni-
 tudinem vocis contentione significans : non aliter
 quam prior ille Sodomorum et Gomorrhæ clamori
 cognatus exstitit. Divisa est autem Jacobi appellatio
 in *Israelem*, et *Judam*. Sed prius quidem cum Saule
 mortuo regnare cœpisset David, in Davidem, et
 Saulis filium; deinde vero cum a Roboamo decem
 tribus ad se deficere curavit Jeroboamus. Atque
 inde est, quod utrumque cognomentum addidit;
 ipsumque *Israelem*, cujus essent majora scelera,

⁷⁵ Deut. xxxii, 2. ⁷⁶ ibid. ⁷⁴ Gen. iv. 13. ⁷⁵ Ephes. iv, 31. ⁷⁶ Psal. iii, 5 et alibi.

VARIE LECTIONES.

ο γρ. δι' ὃ ὁ. P γρ. παχύς.

capivitalis pœnas sensisse celerius. Itaque et hic *spiniferam vineam, Israelis domum* esse dicimus; *virum autem Juda, non vineam amplius, sed plantam novellam, non incultam, sed dilectam.* Quoniam autem viticolæ nulla hic habetur mentio, ob id Christus ipse, veluti notam populi principibus parabolam apponit, ut ibi adderet, quod hic deesse videbatur, dum eis vineam suam se elocasse, rusque esse se profectum significavit; unde cum servos postulante tempore ad fructus percipiendos misisset, ab agricolis **76** esse trucidatos; imo ne a filio quidem, quem postea miserat, esse temperatum. Unde malos male se perditurum agricolas munitabatur. Ipsi ergo veræ *viti*, tanquam vivifico repleti succo palmites, adhærere precibus contendamus. Sic enim spiritus familiaritate et consuetudine adjuti, fructum sumus edituri. Ait enim: « Manete in me et ego in vobis. Ut enim nequit palmes fructum facere, nisi manserit in vite; sic et vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos estis palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic feret fructum copiosum ⁷⁷. » Ille igitur ipse est, qui fructus in nobis edere, qui *sepem* circumdare, qui *murum* denique, quo transeuntes arceantur, excitare possit. Ad ipsum enim aliud item refertur oraculum, his verbis: « Et ædificabuntur deserta perpetua, monumentumque generationum generationibus; et vocaberis extractor sepium, semitasque, quæ in medio sunt, cessare facies ⁷⁸. »

77 Vers. 8-17. *Væ qui conjungunt domum domui, et agrum agro copulant, ut vicino aliquid auferant. Nunquid habitabitis soli in terra? audita enim*

Possunt et hæc quidem communiter in eos, qui libidinis et avaritia morbo laborant, efferrī; possunt item superioribus adjungi, proque *spinis*, quas *vitem* peperisse dixit, separatim usurpari. Possunt et cætera denique, quæ Judæis eventura essent, per eas damna significari: de quorum eventu parum solliciti, rapinis interim et crapulis incumbabant, tanta in Dominum flagitia patrare minime veriti. Cæterum quoniam nostrum unusquisque *agri* in se interni culturam sortitus est, caveamus in primis, Deum ne offendamus. Tunc enim virtutem multam, tanquam *domum* stabilem et tutam possidentes, *habitabimus*, frumentumque, sicut valles, multiplicabimus. Benedictio enim angebuntur semina justitiæ nostræ, ut Pauli verbis utamur ⁷⁹; qui ebriosos item regni Dei hæredes nunquam futuros asserit ⁸⁰. Hos enim etiam nunc luget propheta, qui sobria mente *intueri opera Domini non* permittantur. Vino enim succensi, flammam astu ipso prodente, quæ perturbationibus aliis, ista rursus augmentibus excitatur, potandi finem non faciunt. Excitatur et

⁷⁷ Joan. xv, 3-5. ⁷⁸ Isa. lvi, 12. ⁷⁹ II Cor. ix, 10. ⁸⁰ I Cor. vi, 10.

VARLE LECTIONES.

¶ γρ. τοῖς. ¶ λέλει. ἰσ. τ' ἄλλα. ¶ γρ. ἀρπαγῆς. ¶ γρ. ὄν.

οὐκέτι ἀμπελῶν, ἀλλὰ νεόφυτον, οὐ κεχερσωμένον, ἀλλ' ἠγαπημένον. Ἐπειδὴ δὲ σεσιώπηται ἐν τοῦτοις ὁ περὶ τῶν γεωργῶν τοῦ ἀμπελῶνος λόγος, διὰ τοῦτο Χριστὸς τοῖς ἀρχουσι τοῦ λαοῦ τὴν προκειμένην, ὡς γνώριμον, ἐφη παραβολὴν, καὶ τοὺς γεωργοὺς προστίθησι, τὸ λέγον ἀναπληρῶν· ἐν ἧ φησιν, Ὅς ἐξέδοτο τὸν ἀμπελῶνα καὶ ἀπεδήμησεν. Οἱ δὲ τοὺς δούλους κατὰ καιρὸν ἤκοντας ἐπὶ τὸ λαβεῖν τοὺς καρπούς, ἀπέχτειναν, ὡς περ ὑστερον καὶ τὸν υἱὸν καὶ κληρονομόν προσέθηκαν. Διὸ κακοὺς κακῶς ἀπολέσειν ἠπεῖλει τοὺς γεωρούς. Εὐδξώμεθα τοῖσιν ἀπηρητῆσθαι τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου, οἷα κλήματα τῆς ζωοποιῦ πύθης ἐκπληρούμενοι. Οἴτω γὰρ δι' οἰκειότητα πνευματικὴν καρποφόροι γινόμεθα. Διὸ φησι, « Μείνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ μένη ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μένητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ μὲν ὢν ἐν ἐμοὶ, καὶ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. » Αὐτὸς οὖν καρποφόρος ποιεῖ. Αὐτὸς φραγαμῶν περιτίθησιν. Καὶ ἐγείρας τείχος ἀποστήσει τοὺς διωδύοντας. Πρὸς γὰρ αὐτὸν, λόγιόν φησιν ἕτερον, « Καὶ οἰκοδομηθήσονται σοι ἔρημοι αἰώνιοι, καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς, καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγαμῶν, καὶ τὰς τρίβους τὰς ἀναμέσον παύσεις. »

ἡ·ιη'. Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πληστοῦ ἀφέλωται τι. Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαββαῶθ ταῦτα, κ. τ. λ.

Δύναται μὲν καὶ κοινὰ ταῦτα εἶναι παραγγέλματα τοῖς πλεονεξίαν καὶ τρυφήν ἢ νενοσηκόσι. Δύναται δὲ καὶ συνηρητῆσθαι τῶν ἀνω, καὶ τὰς ἀκάρθας διηγεῖσθαι κατὰ μέρος, ἃς ἐφη τὸν ἀμπελῶνα πεποιηκέναι. Καὶ ἔτι πάλιν, ἃ διὰ ταύτας Ἰουδαίους συμβῆσεται δυσχερῆ, ὧν ἕσασθαι μελλόντων ὀλιγωροῦντες, ἀρπαγῆς ἢ καὶ μέθαις προσέκειντο, καὶ ταῦτα κατὰ τοῦ Κυρίου τολμήσαντες δεινότατα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡμῶν ἕκαστος ἐν ἑαυτῷ φέρει γεωργίον, φυλαξώμεθα τὸ προσκρούσαι Θεῷ. Τότε γὰρ ὡς οἰκίαν ἀσφαλῆ τὴν ποικίλην ἀρετὴν κατοικήσομεν, πληθυνοῦμεν δὲ οἶτον ὡς περ κοινάδες. Εὐλογοῦμενα γὰρ αὐξήσει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Οὗς ἔτι δὴ καὶ, φησιν, ὅτι μέθυσσι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Τούτους γὰρ καὶ νῦν ὁ προφήτης θρηνεῖ μὴ συγχωρούμενους· Ἴδεῖν τὰ ἔργα Κυρίου νήφοντι λογισμῷ. Συγκαίμενοι γὰρ οἴνω, πρὸς τὸ πίνειν οὐκ ἔχουσι πέρασ, τῆς συγκαύσεως δηλοῦσης καὶ τὴν φλόγα τὴν ἐκ τῶν ἄλλων ἐγερομένην παθῶν ἐπιτεινόντων ταῦτα, καὶ τῶν ὀργάνων τῶν μουσικῶν, ἃ τοῦ Ἰωβᾶλ ἐστὶν εὐρήματα, τοῦ ἐκ τοῦ Κάιν καταγομένου, οἷς καὶ Λάθαν ἠβούλετο

παραπέμπειν τὸν Ἰακώβ, ἀλλ' ἀπέδρα πρὸς τὸ ἰδεῖν ἅ τὰ ἔργα Κυρίου, ταῦτα κρίνας ἐμπόδιον, ὧν ἀκούσαι· καὶ αἱ φυλαὶ τῶν Βαβυλωνίων κατέπιπτον. Οἱ δὲ φυχόντες τὸν *ὄϊνον* τὸν Βαβυλωνιον, καὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου τὴν τράπεζαν, οὔτε πεισνότες προσεκύνησάν, καὶ τὴν δύναμιν ἐσβεσαν τοῦ πυρός. *Βλέπει μὲν οὖν τις δι' ὀφθαλμῶν τὰ ἔργα Κυρίου.* Ἀπὸ δὲ τούτων κατανοεῖ τὰ ἀόρατα. Ταῦτα γὰρ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Καὶ πῶς ἂν τοῦτο γένοιτο σκοπούμενου ἢ τῆ μέθῃ τοῦ νοῦ, καὶ θεὸν ὄραν οὐκ ἰσχύοντος; ἔργα δὲ χειρῶν, καὶ ἡ προσδοκωμένη κατὰ τὸν ἔξοχον ἀντίδοσις, πῦρ καὶ γλώττα ξηραίνουμένη, καὶ τὰ λοιπὰ ὅθεν ἀνίστάμενοι ζῆν ἐθελήσωμεν ἱερατικῶς. «*Ὁϊνον* γὰρ καὶ *σικερα*, φησίν, οὐ πίεσθε» πρὸς Ἀαρὼν καὶ τοὺς υἱοὺς ὁ θεός, «*ἢ νίκα* ἂν εἰσπορευέσθε εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου.» *Σικερα* δὲ καθ' Ἑβραίου πᾶν ἐμποιήσαι μέθην δυνάμενον. Εἶτα λοιπὸν ἐπάγει τὰ διὰ ταῦτα δεινὰ γενόμενα μὲν αὐτοῖς ὑπὸ Βεσπασιανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων αυτοκρατόρων. Καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ στερηθέντες τοῦ ἐπιουσίου καὶ λογικοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, *λιμώττουσι* δεινῶς, κατὰ τὸ, «*Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν.*» Καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀρνησάμενοι, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ περιπεπτώκασιν, ἀποστραφέντες τε τὸν ἐλθόντα κηρύξαι ἀχμαλώτους ἄφσιν, καὶ τυφοῖς ἀνάβλεψιν, τοῖς νοητοῖς παρεδόθησαν ἀχμαλώτοι πολέμοις. Ἐνεκρώθησαν οὖν οὐ διὰ *λιμὸν* ἄρτου, οὐδὲ διὰ *δίψαν* ὕδατος, ἀλλὰ διὰ *λιμὸν* τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου, καὶ διὰ *δίψαν* ὕδατος, οὗ τις ἐκ τοῦ Κυρίου μεταλαβὼν οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· οὐ *λιμοκτονήσει* γὰρ Κύριος ψυχὰς δικαίων· οὐδὲ τὸ σπέρμα τοῦ δικαίου ζητεῖ ἄρτους· οὐδὲ νηστεύουσιν οἱ τοῦ νυμφῶνος υἱοὶ παρόντος αὐτοῖς τοῦ νυμφίου. Τὸ δὲ, *Ἐπλάτυνεν ὁ ἄδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ*, τὸ πάθος τῶν ἀπολούμενων δηλοῖ. Οὐ γὰρ τὸ ζῶον οὕτως, οὐδ' ἡ δύναμις ἐπιτεταμένη τοῖς ἀποθνήσκουσιν. Τὸ δὲ *στόμα* λέγων, παρέστησεν τόπον τινὰ ἐκ τῆς εἰς θάνατον ἀμαρτίας ἐνδοτάτω τῆς γῆς ἀφ᾽ ἧς ἐκσταμίον τινὸς τοὺς κατιόντας δεχόμενον. *Αἰχμαλωτίζεται* δὲ τις, ἀπὸ τῆς ἀπάτης τῆς ἐν τῷ παραδείτῳ μακαριότητος. *Νεκροῦται* δὲ, τὴν ἐκ τῆς ἐντολῆς οὐκ ἔχων ζωὴν. *Εἰς ἄβου* δὲ κάτεσι ὁ φύσει κακίας τοῦ θεοῦ χωριθεὶς, τῷ ἀγαθῷ ποιούσης ἐναντίαν διάθεσιν.

D mortem auctores eo *descendentes* ore suo excipientem significat. Fieri vero *captivus* 79 quis dicitur, cum fraude a paradisi beatitudine abripitur et *interire*, cum quam ex præcepto habere debuerat, vitam non habet: *in infernum* autem descendere, cum scelerum multitudine, quibus honestati contrarius fit habitus, a Deo separatur.

Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων ὁ δίκαιος συνηγήθη Χριστῷ, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπιουρανοῖς. *Κατὰ* δὲ πρὸς ἄδην, πρῶτον οἱ ἐνδοξοί, δοκούντες μὲν ἀγαθοί, μὴ τοιαῦτα δὲ τὰ ἔργα κησαίμενοι. Εἶτα οἱ μεγάλοι, δυνάμει καὶ ἀρχῇ τῶν πολλῶν ὑπερέχοντες, οἱ ἐξ ἀδικίας τε *πλούσιοι*, ἢ οἱ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πλεονῶς ἀκόρεστον ἔχοντες, *λοιμοὶ* τε πάντες, οἱ διδάσκον-

musicis organis, quorum auctorem Jubaeum illum 81, qui Caini soboles exstitit, accepimus; qualem deducendo fratri cum adhibere studeret, Labanus, Jacobum ipsum, qui ea 78 sibi impedimento fore credebat, ad *opera Domini contemplanda* constat effugisse 82. Babylonios autem, qui aures illis arrexissent, lapsos esse. At, qui Babyloniorum vinum, regisque illius mensam evitarunt, nec cadentes adorarunt, ignis vim ipsi exstinxerunt 83. Ergo *Domini opera* oculis ille demum *considerat*, qui eis excitatus, invisibilia animo meditatur. Hæc enim intuemur, quando cum *operibus* mentis cogitatione conferimus. Verum qui possit istud fieri, cum ebrietate obcæcatus animus, Deum non potest intueri? *Opera vero manuum* prænx ipse sunt, quæ omnes apud inferos manens, ignis, lingua arefacta, cæteraque alia *expergesfacti*. Itaque vitam sacerdotum more degere contendamus. *Vino* enim et *sicera* Aaronem, ejusque filios, cum testimonii tabernaculum ingressuri essent, abstinere jussit Dominus 84. Est vero apud Hebræos, quidquid inebriandi facultatem habet, *sicera* nomine comprehensum. Deinceps ea adducit, quæ Vespasiani, et Adriani temporibus, a Romanis ob hæc passi sunt. Ad hæc ipsa animi cogitatione, substantiali rationabilique pane vitæ destituti, *fame* premuntur graviter, juxta illud: «*Convertentur ad vesperam, et famem patientur, ut canes, et circumbunt civitatem* 85.» Nam et vitæ Auctore abnegato, animæ mortem subierunt; et eo qui captivis remissionem, cæcisque visum nuntiaturus venerat, repulso, invisibilibus traditi sunt hostibus. Interierunt ergo non panis, aut aquæ inopia; sed audiendi verbi Dei *fame*, et *aquæ* illius siti, quam qui a Domino hauserit, sitire in æternum non poterit. Nequam enim justorum animas fame interire, nec justis semen panem quærere Deus patitur, qui Sponsi filios, præsentem Sponso non vult jejulare 86. Quod autem *infernum animam suam dilatasse* ait: id ut eorum qui perierunt cruciatus exprimeret, addidit. Neque enim hunc animal, aut vinum esse aliquam, quæ in mortuos *dilatetur*, existimandum est. Deinde, cum os ei attribuit, locum quemdam in ipsis terræ visceribus caliginosum, peccati ad

D mortem auctores eo *descendentes* ore suo excipientem significat. Fieri vero *captivus* 79 quis dicitur, cum fraude a paradisi beatitudine abripitur et *interire*, cum quam ex præcepto habere debuerat, vitam non habet: *in infernum* autem descendere, cum scelerum multitudine, quibus honestati contrarius fit habitus, a Deo separatur.

At ex dissimilibus plane cum Christo, qui justus est excitator, et cælitibus *ipsis* assidet. In *infernum* ergo primum *descendunt illustres*, qui probitatem simulantes, vitam omnino probitati contrariam exegerunt. Deinde *magni*, id est, virtute et dignitate *populo* superiores. Tum, qui scelere et maleficio *divites* facti sunt, aut insatiabili habendi

81 Gen. iv, 20.

82 Gen. xxxi, 1 seqq.

83 Dan. iii, 1 seqq.

84 Levit. x, 9.

85 Psal. lxxiii, 7.

86 Math. ix, 15.

VARIE LECTIONES.

u γρ. σκοπούμενου. v γρ. οὗτος.

enpιδιtate tenentur : ii denique, qui *pestes* hominum nefaria verbis docent, aut ad peccandum provocant. *Exsultat* autem in terrena Jerusalem, quicunque ex carnis institutio vitam agens Judæus, ad illam minime, quæ beatis reposita est, gratiam attendit. *Humiliatur* vero homo simpliciter ille quidem, qui communium notitiarum, et virtutis ope, quam a prima accepit conformatione, altior evasit, per eum, quem habet cum inferioribus consensus. Sed qui viri nomine jam dignus evasit, si perturbationibus frangatur, eo non solum quod commune habet simpliciter, sed illo etiam quod exercitatione sibi comparavit, bono multatus, *ignominia afficitur*. » Quicumque enim, ait Regum primo, gloriosi averit me, glorificabo eum : qui autem contemnit me, erunt ignobiles⁸⁷. » Contemnit vero Deum, qui mandata illius transgreditur. Dicuntur eorum porro oculi *sublimes*, quorum in altum attollitur cogitatio. Rerum siquidem omnium opificem contemplati, et iis, quæ sub sensum cadunt, superiores effecti, opinionis errore, terrenarumque rerum studio delectati, merito *depressi esse* dicuntur. *Exaltatur* autem in *judicio Deus*, propter justam, de quibus dictum est, meritorum retributionem. *Deum præterea* singulis rebus bene gestis *exaltamus*. Quidquid enim bene gerimus, totum ipso nobis auctore et adjutore gerimus. Itaque ait : « Exaltabo te, Domine, quoniam assumpsisti me⁸⁸. » Eundem rursus *exaltamus*, cum ipsius sapientiam, **80** potentiam et judicia contemplamur ; non secus ac de justo dicitur : « Altitudines Dei in gutture ipsius⁸⁹. » Qui porro in iudiciis *exaltatum Dominum* contemplatur ; idem et *gloriam* iustitiæ ipsius intuetur. Cæterum pro eo quod est : *Et pascentur direpti tanquam tauri* ; Symmachus habet : *Pascentur agni juxta ordinem suum. Iniquorum autem deserta advenæ depascent*. Quæ tandem etiam contigisse certum est. Populi enim principibus, tanquam *tauris*, armentorum ducibus, alio abactis per variasque gentes *distractis, desertas* eorum regiones accollæ quidam et inquilini occuparunt ; quod et his verbis monebat, cum diceret : *Et regionem vestram coram vobis alieni depascent*. A quibus illa plane discrepabant, quæ suo pro populo decertare solitus erat Dominus. Nunc autem per alium prophetam ait Deus : « Racemate, racemate, inquam, quasi vineam, reliquias Israel. Convertite, tanquam vindemiator ad cartallum suum⁹⁰. » Significat ergo et hic, eos, qui a Judæis quondam *direpti fuerant*, cum bella Dominus pro eis gereret, Judæos ipsos esse *depasturos, tauris* robore non dissimiles. Ait præterea : *Et deserta*, obsessorum herbam videlicet, quæ multa crescit in deserto, gentium *agnos esse depasturos* ; *taurorum* quidem

Α τες πονηρὰ λόγοις, ἢ τῷ πρὸς ἁμαρτίαν ἐρεθισμῷ. Ἀγαλλιᾶται δὲ ἐν Ἰερουσαλήμ τῇ γῆτιν, ὁ κατὰ σάρκα ζῶν Ἰουδαῖος, πρὸς τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις μὴ βλέπων μακαριότητα. Ταπεινοῦται δὲ ἀρθρωπος μὲν ἀπλῶς ὁ κατὰ τὰς κρινὰς ἐννοίας μείζων, καὶ τὴν δύναμιν τὴν ἐκ πρώτης αὐτῷ δοθεῖσαν κατασκευῆς, διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω συμπάθειαν. Ὁ δὲ καταξωθεὶς ἤδη χρηματίζειν ἀνὴρ, πρὸς τὰ πάθη μιλακίζομενος, ἀτιμάζεται ζημιωθεὶς οὐ τὸ κοινὸν ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξ ἀσκήσεως αὐτῷ γεγονὸς ἀγαθόν. « Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, δοξάσω καὶ οἱ ἐξουθενούντές με, ἀτιμασθήσονται, » φησὶν ἐν πρώτῃ Βασιλειῶν. Ἐξουθενοὶ δὲ θεοὶ ὁ παραβαίνων τὰς ἐντολάς. Ὀφθαλμοὶ δὲ μετέωροι τῶν τὴν διάνοιαν εἰς τὸ ὑψὸς ἀράντων. Θεασάμενοι γὰρ τὸν τὰ πάντα ποιῆσαντα, καὶ ὑπεράνω γεγονότες τῶν αἰσθητῶν, διὰ ψευδοδοξίας καὶ τοῦ προσπάσχειν τοῖς ὀλικοῖς, εἰκότως ἐταπεινώθησαν. Ὑψοῦται δὲ Κύριος ἐν κρίματι, κατὰ τὴν δικαίαν τῶν εἰρημένων ἀναπόδοσιν. Καὶ καθ' ἕκαστον δὲ κατόρθωμα ὑψοῦμεν θεόν. Συνεργίᾳ γὰρ κατορθοῦμεν τῇ παρ' αὐτοῦ. Διὸ φησὶν, « Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι ἐπέλαβές με » καὶ πάλιν, ὑψοῦμεν αὐτὸν, θεωροῦντες αὐτοῦ τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν, τὰ κρίματα ὡς λέγεσθαι περὶ τοῦ δικαίου, « Αἱ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτοῦ. » Ὁ δὲ τὸν Κύριον ἰδὼν ὑψοῦμενον, ἐν τοῖς κρίμασιν, ὁρᾷ καὶ τὴν δύξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ. Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διεπρασμένοι ὡς ταῦροι, ὁ Σύμμαχος, Νεμεθίησονται, φησὶν, οἱ ἄμνοι αὐτῶν. Τὰ δὲ ἔρημα τῶν παρανόμων πύροικοι φάγονται ἃ καὶ πρὸς λῆξιν ἐγένετο. Τῶν γὰρ ἀρχόντων τοῦ λαοῦ δίκην ταύρων ἀγέλης ἡγουμένων εἰς μετοικίαν ἀπαχθέντων, καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς διαρπασθέντων, τὰς ἐρήμους αὐτῶν χώρας πύροικοι τινεὶς ἐπελθόντες καὶ μετοικοὶ κατέσχον ὅπερ ἔλεγε, Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριον κατεσθίουσιν αὐτήν. Οὐ τοῦναντίον ἦν, ὅτε θεὸς ὑπερεμάχει τοῦ ἰδίου λαοῦ. Νῦν δὲ δι' ἄλλου προφήτου φησὶν ὁ θεός, « Καλαμῆσθε, καλαμῆσθε, ὡς ἀμπέλον τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπιστρέψατε ὡς ὁ τρυγῶν ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ. » Φησὶν οὖν καὶ οὗτος, ὅτι οἱ πάλαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων διεπρασμένοι ἦνίκα τοῦτοις συνεμάχει θεός, τὰ τοῦτων βοσκηθήσονται, ταύρων ἔχοντες δύναμιν. Καὶ τὰς ἐρήμους, φησὶ, τῶν πολιτορχηθέντων ἄρνες οἱ ἐξ ἐθνῶν βοσκηθήσονται, βαθυτάτην, ὡς ἐν ἐρήμῳ, πόναν νεμόμενοι. Τοῦς [μὲν] ἰσχυροῦς ταύρους εἰπὼν, τοὺς δὲ μὴ τοιοῦτους ἄρνας. Τησαῦτα δὲ πάσχομεν ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἡττώμενοι κατὰ πόλεμον καὶ ὑπὸ τῶν ἀλόγων κινήματων, ταύρων δίκην, ἐν τῇ ἐρημίᾳ τοῦ βίου τούτου διάφορον γ. Ὅθεν οὐκ ἔφη, Βίος. Συναγελαστικὰ γάρ. Ὁ δὲ ταῦρος θυμοειδὴς ὢν ἀποσπάται τῶν ἄλλων.

nomine robore præstantes, *agnorum* vero, eos, qui cum ab adversariis potestatibus bello superati, nul-

⁸⁷ I Reg. II, 50. ⁸⁸ Psal. xxvi, 40. ⁸⁹ Psal. cLxix, 6. ⁹⁰ Jerem. vi, 9.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. κατὰ τάξιν. γ γρ. διέγοντες.

loque rationis sensu, *taurorum* instar, acti cupiditatibus, per hujus vitæ *deserta* vagamur, unde non boves jam (quos societate, armentisque gaudere videmus), sed *tauros* iracundos, et ab aliis avelli solitos, esse dixit.

ιγ. ιθ'. Οὐαί οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς Ἀ σχοιρίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγῶ ἱμάντι δαμάλειω τὰς ἀνομιὰς οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἃ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν. Καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἀγίου Ἰσραήλ, ἵνα γινώμεν.

Καὶ ταῦτα τοῖς προλεχθεῖσιν ἀκόλουθα. Πολ- λῶν γὰρ ἐπακούσαντες διδασκαλικῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος, μετ' αὐτόν τε τῶν ἀποστόλων, ἐπιμέ- νοντες ἀπίστῳ, προσθήκας ἐποιοῦντο πλημμελη- μάτων, ἀεὶ τοῖς προλαβοῦσιν ἐπισυμπλέκοντες ἕτερα, καθάπερ οἱ πλέκοντες *σχοινίον*, παυσαμέ- νου τοῦ κλωθομένου συνάπτουσιν ἕτερον, *μακρὸν* ποιῆσαι βουλόμενοι. Πᾶς δὲ ἀμαρτάνων, δεσμούς ἐαυτῷ δι' ὧν ἀμαρτάνει κατασκευάζεται, *μακρὸν*, ἢ βραχὺ, κατὰ λόγον τῶν ἀμαρτημάτων, τὸ *σχοι- ρίον* ᾧ δεσμεῖται ποιῶν. Διὰ γὰρ τοῦτο γινόμεθα **B** δέσμοι κατὰ τὴν Ἰερεμίου φωνήν. Σειραῖς γὰρ τῷ ὄντι τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων ἕκαστος σφιγγεται. Καὶ ἄπερ δὲ κατὰ τὸν ἑπιπλάσιον οὐκ ἐκ τοῦ παρατυ- χόντος, ἀλλ' ἐκ βουλήσιν καὶ ἐνέδρας καὶ *μακρῶν* συν- τελεῶμεν κατασκευῶν, *σχοινίον* ἐστὶ *μακρὸν*, δι' οὗ καὶ πόρρω κειμένης ἐαυτοῖς τὰς ἀμαρτίας ἐπι- συρρόμεθα, ἡγουν τὰς ἐπ' αὐταῖς τιμωρίας. Καὶ ταύ- τας γὰρ οἶδεν ἀμαρτίας καλεῖν ἡ Γραφή. Τρόπον γὰρ τινα τῆν τοῦ Θεοῦ καθ' ἐαυτὸν ἐλθεῖν βιαζόμεθα δίχην, ὡς ἡμῶν ἐκάστῳ λέγεσθαι· « Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακρο- θυμίας καταφρονεῖς; » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Οὐαί οἱ ἔλκοντες τὰς ἀνομιὰς, ὡς *σχοιρίῳ* μα- ταύτιστος, καὶ ὡς βρόχῳ τῆς ἀμάξης τὴν ἀμαρ- τίαν. Μακρὰ γὰρ ὄντα τὰ *σχοιρία* δυσδιάλυτά **C** ἐστίν, τῷ τῶν ἀμαρτημάτων εὐτόνῳ πυκνούμενα. Οἱ γὰρ ζυγόμενοι, οὐδὲ ὑπὲρ τῶν *ἰσχυροτάτων* ζυ- γῶν, καὶ βιαιῶς ἐπισπωμένῳ τὰ βάρη, εὐχερῶς διαρρήγνυνται. Τὴν δὲ ἰσχυρὴν ἐπέτεινον ἐκ *δαμάλειω* εἰπὼν τὸν ἱμάντα ἰσχυροῦ τε ζώου, καὶ οὔτε διὰ πό- νων, οὔτε διὰ χρόνον ἠσθενηκότος. Ἡ οὕτως, ὡς οἱ τὰς *δαμάλειω*, ἡτοι τὰς βοῦς ὑποφέροντες τοῖς ζυγοῖς, ἔλκουσιν ἐσθ' ὅτε σὺν βίῃ πολλῇ εἰς πόνουσ [καὶ] κα- ταδεσμεύουσιν· τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς ἐκ θείας ὀργῆς ἐσομένοις ἐαυτοῖς ὑποφέροντες ἔφρασκον, Ἐγγισάτω τὸ τάχος ἃ ποιήσει, τὰς καθ' ἐαυτῶν ἀπειλάς παρὰ τε προφητῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἀκούσαντες, δι' ἀπίστιαν τε ταύτας ἐπικαλούμενοι. Διὸ τις αὐ- τοὺς ταλανίζει προφήτης εἰπὼν· « Οὐαί οἱ ἐπιθυ- μούντες τὴν ἡμέραν Κυρίου. Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. » * Καὶ αὐτὸν μέντοι γενόμενον δέσμιον ἀμαρτίας ἀκολουθῆσαι Χριστῷ τῷ ἔρουντι τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε. Ἄγιον δὲ Ἰσραήλ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον φησὶν.

κ'. Οὐαί οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ

81 VERS. 18, 19. *Væ qui trahitis peccata, tanquam funiculo longo, et tanquam jugi loro juventæ, iniquitates, dicentes: Cito appropinquet quæ faciet, ut videamus, et veniat consilium Israelis, ut sciamus.*

Et hæc illis, quæ prædicta sunt, consentanea existunt. Cum enim multa Salvatore et apostolis postea docentibus audissent, pertinaciter incredulitatem amplexi, flagitia flagitiis amplificabant, alia aliis eorum more addentes, qui dum *funem* texunt, deficiente materia, novam subinde adjiciunt, ut longum magis efficiant. Peccata vero quilibet, eo ipso, quod peccat, sibi tanquam vincula longa, vel brevia fabricat, pro ratione peccatorum *funiculum* quo vincitur, texens: ob idque, sicut est ab Jeremia dictum, vincitur efficiuntur. Vinculis eum revera quilibet priorum peccatorum constringitur. Præterea, quæ in vicinum, non temere, sed præmeditato longisque insidiis molimur, *funiculus longus* ipsa sunt, quo longe remota scelera, id est scelerum pœnas, in nostrum caput attrahimus. Solent enim hoc nomine Scriptura sæpe flagitia nominare. Nam et numinis vindictam persæpe, tanquam vi, in nos attrahimus; unde non immerito omnibus dici queat: « An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnitis? » At vero sic habet Symmachi tralatio: *Væ qui trahitis iniquitates, tanquam funiculo vanitatis, et tanquam luqueo plastris, peccatum, funes enim longos non est dissolvere facile, quæ bene peccatorum densitate stipati sunt. Neque enim ipsa etiam lora jugalia, quantumvis robustis jugis onera vi trahentibus contenduntur, facile dirumpuntur. Robur autem amplificavit, cum juvenæ loro, robusti videlicet animalis, nec dum laboribus aut ætate confecti, dixit. Vel certe, quod non aliter, quam qui juven- cas, aut boves jugis submitunt, vi multa ad labores aliquando trahunt, et vincunt: sic qui se divinæ iræ ingruenti ultro subiciebant, eam etiam non dubitabant provocare his verbis: Festinet, et veniat cito opus ejus, prophetarum minas nimirum, et Salvatoris ipsius easdem inculcantis magna per- fidie contumacia **82** in suam perniciem invocantes. Indeque est, quod eis quidam imprecatur propheta, his verbis: « Væ desiderantibus diem Domini: et ipsa tenebræ, et non lux⁹¹. » Decet vero et eum qui peccati nexibus impeditur, Christum in vinculis detentos voce soluturum, et exire jussurum, insequi. *Sanctum* deinde *Israel*, unigenitum Dei Verbum significat.*

VERS. 20. *Væ qui dicitis malum bonum, et bonum*

⁹¹ Rom. II, 4. ⁹² Amos V, 18.

VARIE LECTIONES.

² γρ. τοῦ. * Ἰσ. Δεῖ δέ.

malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum.

Et hæc in eosdem dicuntur, quod sano et sobrio Salvatoris despecto consilio, contrarias rationes sequi, quod pro luce evangelica, erroris sui tenebras, tanquam *lucem* aliquam amplecti; quod *amarum* denique scelerum naturam, veluti *dulcem* voluptatem aliquam venari maluerunt: quemadmodum etiam nunc Evangelii veritatem respucere, aniles autem fabulas admirari et retinere videmus. Adeo magnum erat, latronum partes sequendo Christum negare Barabbamque postulare; idolorum cultores probare, Christi vero populum honeste et prudentia commendabilem insectari. Ea enim repudiata, quæ per Christum est, illustratione, in tenebris ipsi jacuerunt; juxta illud: « Expectantibus ipsis *lucem*, tenebræ factæ sunt, expectantes splendorem caligine, circumsepti sunt⁹³. » Est vero perfecti, qui exercitatis probe sensibus habitum contraxit, *boni* malique naturam posse distinguere; sicut et solertis nummularii, quod *bonum* est, retinere: non secus ac ineptum eum dicimus, qui præter naturam affecta judicandi instrumenta habeat. Tres igitur nunc appositæ sunt corporeis quidem rebus discrepantes conjugationes, sed variis acceptionibus circa unum quiddam, quod ad animum attinet, occupatæ. *Bonum* itaque id esse definiunt, quod honestum et laudabile sit: cui quod turpe est opponitur, *malum* nunc appellatum; **83** quo nomine quod vituperandum est, significatur: *lucem* autem, substantiam *tenebrarum* dissipatricem: *tenebras* vero, aerem *luce* destitutum. Est rursus et *dulce*, quod humoris vel succi lenitate sensum exhilarat: *amarum* vero, quod gustum exasperat.

Fuerit igitur ista quidem de medio sumpta et facilis explicatio. Sed de his, quæ sensu percipiuntur, haudquaquam sumenda videatur oratio. Verum, quia præceptum Domini lucidum, illuminare oculos dicitur⁹⁴, qui non ad illius normam vite suæ cursum dirigit, sed lutosi voluptatum illecebris perfunditur; *lucem* ille voluptates, et Domini præceptum *tenebras esse* arbitratur. Præterea si ad dogmatum rationem attendas, qui in veram *lucem* non credit, illam quidem *tenebras*, *lucem* autem diabolum facit. Ad hæc, si dulcia in justis faucibus, eloquia Domini existunt⁹⁵; qui mandatorum onus refugit, hic voluptatum dulcedinem amplexus, *dulcis* et *amari* naturam evertit. Quin etiam dogmatum habita ratione, eisdem *dulcis* est Dominus, a quibus scite fuerit degustatus: « Gustate enim, ait, et videte quoniam dulcis est Dominus⁹⁶, » qui vero in ipsum non credit, quod *dulce* est, *amarum* dicit. Est porro *bonum* revera, quod in omnia convenienter se-

A καλὸν πονηρὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος, οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν.

Καὶ ταῦτα τοῖς αὐτοῖς ἐπιφέρεται. Τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ [φρο]νίμου λόγου ἀποστρεφόμενοι, τοῖς ἐναντίους λογισμοῦς ἀπεδέχοντο. Ἀντὶ δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ φωτός, τὸ τῆς αὐτῶν πλάνης σκότος, ὡς περ τι φῶς, κατησπάζοντο, τῆς τε κακίας τὴν πικρὰν φύσιν, ὡς περ τινὰ *γλυκειὰν* ἡδονὴν μετεδίωκον. Ὡς καὶ νῦν τοῦ εὐαγγελίου τὴν ἀλήθειαν ἀποστρέφονται, καὶ ^b τοὺς γράμεις μύθους θυμάζοντες, τοιοῦτον ἦν καὶ τὸν Χριστὸν μὲν ἀρνήσασθαι, τὸν δὲ Βαραββὴν ἐξαιτεῖν, τῆς τῶν ληστῶν γενομένης μερίδος: καὶ τὸ εἰδωλόλατрас μὲν ἀποδέχεσθαι, διώκειν δὲ τοῦ Χριστοῦ τὸν λαὸν τὸν σεμνὸν τε καὶ σώφρονα. Παρωσάμενοι γὰρ τὸν διὰ Χριστοῦ φωτισμὸν, μεμενῆκασι ἐν σκότῳ, κατὰ τὸ: « Ὑπομεινάντων αὐτῶν, τὸ φῶς ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σκότος: ὑπομειναντες αὐτῶν ἐν ἀσπίᾳ περιέστησαν. » Τελείου δὲ ἐσιν, τοῦ διὰ τὴν ἐξὶν γεγυμνωμένα ἔχοντος τὰ αἰσθητήρια, διακρίνειν δύνασθαι τὴν τοῦ καλοῦ φύσιν, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Καὶ δοκίμου τραπέζιτου, τὸ *καλὸν* κατέχειν ὡς περ ἀδοκίμου, τὸ παρὰ φύσιν ἔχειν τὰ κριτήρια διακείμενα. Τρεῖς μὲν οὖν συζυγίαι νῦν παρετέθησαν, ἐν μὲν τοῖς σωματικοῖς διαφέρουσαι, ἐν δὲ τοῖς ψυχικοῖς, κατὰ διαφόρους ἐπινοίας περὶ ἐν τι στρεφόμεναι. *Καλὸν* μὲν οὖν ὀρίζονται ἀγαθὸν ἐπαινετὸν, ᾧ τὸ αἰσχρὸν ἀντίκειται, ὃ νῦν ὀνόμασε ^c *πονηρὸν*: ἔπερ ἂν εἴη κακὸν ψεκτόν. Φῶς δὲ οὐσία διαχυτικὴ* *σκότους*. *Σκότος* δὲ ἀήρ ἐστερημένος φωτός. Καὶ γλυκύτης μὲν λειώτης χυμοῦ ἢ χυλοῦ τὴν γευστικὴν ἡδύνοσα αἰσθησις. Τὸ δὲ *πικρὸν* γευστὸν ἐκτραχύνον τὴν γεῦσιν.

Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τὴν πρόχειρον ἔκδοσιν. Ἄλλ' εἶπε μὴ περὶ τῶν αἰσθησέων γνωρίμων ὑπάρχειν ὁ λόγος. Ἄλλ' εἶπερ ἢ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμοῦς, ὁ μὴ ταύτη ζῶν, ἐν ὑλικῶς δὲ πάθει κυλινδουόμενος, ταῦτα νενομίκε φῶς ἐκείνην *σκότος* δοκῶν, καὶ δογματικῶς ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τοῦτο μὲν *σκότος*, φῶς δὲ ποιεῖ τὸν διάβολον. Καὶ, εἰ γλυκεία τῷ λάρυγγι τοῦ δικαίου τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, ὁ τὸ τῶν προσταγμάτων φεύγων ἐπίπονον, συγκατατιθέμενος δὲ τῷ λείῳ τῆς ἡδονῆς, οὗτος ἀναστρέφει τὸ *γλυκὺ καὶ πικρὸν*. Ἄλλὰ καὶ δογματικῶς, *γλυκύτης* ἐστὶν τοῖς ἐπιστημόνους αὐτοῦ γενομένοις ὁ Κύριος: « Γεύσασθε γὰρ, καὶ ἴδατε ὅτι Χριστὸς ^d ὁ Κύριος. » Μὴ πιστεύων δὲ τις αὐτῷ, τὸ *γλυκὺ* λέγει *πικρὸν*. Καὶ τὸ ἀληθὲς δὲ *καλὸν*, τὸ ἐν τῇ ψυχῇ συμμετρῶς διακειμένη κατ' ἀρετῆν. Μεσότης γὰρ ἡ ἀρετὴ, ἥς τὸ ὑπερβάλλον ἢ λείπον, κακία: ὡς ἐπ' ἀνδρείας ἔλλειψις: μὲν ἡ δειλία, ἢ δὲ θρασύτης πλεονασμὸς, ἔπερ αἰσχος ἐργάζονται, καὶ ὁ μὴ πιστεύων δὲ εἰς τὸν Κύ-

⁹³ Isa. lix, 9. ⁹⁴ Psal. xviii, 9. ⁹⁵ Psal. cxviii, 103. ⁹⁶ Psal. xxxiii, 9.

VARIE LECTIONES.

^b Ἰσ. ἀφ. καί. ^c γγ. διαχυτικῆ. ^d γγ. χρηστός.

ριον, οὐδὲ τῆ τοῦ καλοῦ συγκατατίθεται φύσει. Κυρίως γὰρ ἔκεινο καλὸν, κατὰ τὸ, « Τῆ ὠραιότητέ σου καὶ τῷ κάλλει σου » αἰσχος δὲ πᾶν ὁ διάβολος. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔστι κοινωνία φωτὶ πρὸς κάλλος⁹⁷, οὐδὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ, χωριστέον ταῦτα ἀλλήλων· καὶ μὴ παραλογισθέντες, φῶς, νομίσωμεν τὸν μετασηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτός, μηδὲ γλυκεῖαν τὴν ἡδονὴν, μηδὲ κάλλος σωματικὸν τοῦ ψυχικοῦ προτιμήσωμεν. Διὰ τί δὲ ἐπὶ μὲν τοῦ καλοῦ, τὸ, λέγοντες, εἴρηται· ἐπὶ δὲ τοῦ φωτός καὶ τοῦ γλυκέος τὸ, τιθέντες; κατὰ τι μὲν οὖν τὸ λέγειν τοῦ πράττειν ἀπλούτερον, κατὰ τι δὲ καὶ πικρότερον. Πικρὰ γὰρ τὰς πρώτας αἰρέσεις τοῦ βίου διὰ τοῦ λόγου μόνον σφαλλόμεθα. Ἐνεργούντες δὲ τὸ κακὸν, καὶ μετὰ πείραν προσμένοντες, ὥσπερ ὄρους ἑαυτοῖς ἀκινήτους τῶν τῆς κακίας ἔργων τιθέμεθα. Κἂν τι, ἐξ ἀσελγείας πρὸς σωφροσύνην οὐ μετατίθεται, τίθησιν ἑαυτῷ τὸ πικρὸν γλυκύ. Χεῖρον δὲ τούτου, τὸ καὶ συνηγορεῖν τῷ κακῷ, καὶ λέγειν τὸ καλὸν πονηρὸν· οὐ μόνον γὰρ ποιοῦσι, φησὶν, αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι. Τιθένται μὲν οὖν, τὸ πράττειν. Λέγειν δὲ, τὸ δογματίζειν. Ὁ τὴν εἰς θάνατον ἁμαρτίαν τινὲς ἀπεφήναντο τῶν εὐδοκούντων οὖσαν, ἀλλ' οὐ δακνομένων ἐφ' οἷς ἁμαρτάνουσιν· ἐξ οὗ τὸ μηδὲ μετανοεῖν ἐπιγίνεται.

animum non revocat, ipse sibi quod dulce est, amarum ponit. Sed facit longe deterius, qui malo patrociniatus, quod tale est, bonum non veretur dicere. Non enim, ait, ista faciunt tantum, sed facientibus etiam congratulantur. Est ergo idem ponere, quod facere: idem dicere, quod docere: quod esse peccatum ad mortem definierunt nonnulli; cum est admissi sceleris dolor nullus, sed animi potius gratulatio; quo nihil a pœnitentia

κα-κγ'. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐρώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ἰσχυρότεροι ὁμίῳν, οἱ πίνοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνασταί, καὶ οἱ κερματῦστες τὸ σίκερα. Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἔνεκεν δώρων, καὶ τὸ δικαίον τοῦ δικαίου αἰροῦντες.

Καὶ ταῦτα τοῖς ἄνω πάλιν ἐφήρμοσαν, εἰ καὶ γενικὴν πρὸς τοὺς δοκησιοφύρους ἔχει τὴν ἀπειλήν ὅποιοι τινεὶ ἦσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι, μηδὲν μὲν ἐπ' ἀκριβείας διδάσκοντες, καλαμῳόμενοι δὲ τὸν λαόν, καὶ τῷ μέθῃ προσκείμενοι. Τοῦ γὰρ νόμου λέγοντος, « Κρίμα δίκαιον κρίνατε, » ὁ προφήτης φησὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· « Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσιν, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ἔρρατοὶ; οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. » Ταῦτα γὰρ ἔδρων αἰσχρῶν λημμάτων ἠτῶμενοι, πρὸς τὴν ἀσωτίαν τοῦ βίου. Διὰ τῆς προφῆτης φησὶν, « Οἶνον ἐκ συκοφαντιῶν ἔπινον. » Καὶ κακῶν δὲ ὄντες διδάσκαλοι, τῷ τῆς ἀγνοίας ἐκεκάρωντο σκότῃ, καὶ τοῖς ἄλλοις ποτὸν ἐκίρωνν δεδολωμένοι, τὸ σίκερα, τὸν τοῦ Θεοῦ καταπλεῦοντες λίγον. Πρὸς οὗς ἔλεγον, « Οἱ κάπηλοι σου μέγουσιν τὸν οἶνον ὕδατι, » καὶ κατεδίκαζον δὲ τὸν αὐτῶν, ἀφ' ἑνὸς τὸν αἴτιον.

luere, et in justum, scelerato sententia liberato, pœnas decernere objiciebat.

⁹⁷ Psal. xlii, 5. ⁹⁸ II Cor. vi, 15. ⁹⁹ II Cor. xi, 14. ¹ Isa. i, 25. ² Amos ii, 8.

VARIÆ LECTIONES.

ε γγ. σκύτος. ἰ Ισ. πρὸς. ε γγ. τις.

A cundum virtutem affecta habetur. Mediocritatem enim virtutem dicimus in qua si quid vel desit, vel abundat, vitii nomine censetur; ut in fortitudine quod abest, timiditas; quod abundat, audacia nominatur: quorum utrumque dedecus operatur. Ad hæc in Dominum qui non credit, honesti et pulchri naturæ non adhærescit. Honestum enim proprie bonum est, vel psalmi testimonio canentis: « Specie tua, et pulchritudine tua⁹⁷: » turpitudinis autem fons diabolus. Quoniam ergo nulla lucis et tenebrarum societas, nulla Christi et Belial esse potest⁹⁸; separanda ista a se invicem et distinguenda sunt: nec committendum, ut falsis decepti rationibus, vel quod se in lucis angelum transformat⁹⁹, lucem esse credamus;

B vel duces voluptatis illecebras, corporisque venustatem, animæ pulchritudini præponamus. Verumenimvero quid ad boni nomen, qui dicitis; ad lucem autem et dulce, qui ponitis, addidit? Est profecto aliquanto dicere, quam facere, simplicius, aliquanto etiam acerbius. Initio enim, cum in vita aliquid a nobis eligitur, tum sermonis error admittitur tantum. Sed cum malum operamur, si eidem facto periculo rursus incumbimus, tum ipsi scelerum metas nobis immobiles ponimus. Quisquis rursus lascivia ad temperantiam

Vers. 21-23. Væ qui intelligentes sunt in seipsis, et coram se scientes. Væ qui robusti sunt in vobis qui bibunt vinum, et qui potentes sunt, et qui miscerant siceram, qui justificant impium propter dona, et justitiam justis tollitis.

Et hæc rursus superioribus congrue addita sunt: licet iis nomine communi minetur, qui sibi sapientes videntur: quales erant in primis Judæorum doctores, qui populum tamen exacte et bene nihil docerent; sed toti incumbentes ebrietati, bonis ipsum spoliarent. Quamvis enim iudicium justum judicare lex imperaret, sic Jerusalem arguit propheta: « Principes tui infideles, socii futurum, diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, et ad iudicium viduæ non advertunt¹. » Ista siquidem turpi quæstu ducti, ad fovendum vitæ luxum, scelera admittiebant. Ad quod spectans et alius quidam propheta, « vinum eos injuste damnatorum bibere, **85** dicebat². » Scelerum enim magistri cum essent, ignorantie tenebris offundebantur, aliisque dolosum potum, siceram nimirum, Dei verbum cauponantes, miscabant: unde exupones eorum vinum aqua dicebantur.

Quod autem *prudentes in seipsis* dixit, non est A de his tantum accipiendum qui sibi, quæ tamen ignorant, scire videntur, sed de his etiam, qui scientiæ donum sortiti, cæteros ejus participes non faciunt. « Occultæ enim scientiæ, thesaurique abditæ, quæ potest esse utilitas? » Ejusmodi ille exstitit, qui defosso talento sibi solus sapere maluit. Si quis rursus et eam, quam habet, in malos usus, non in Dei gloriam scientiæ facultatem conferat, haud in oculis Domini sapiens esse queat: non secus ac qui quod præclare gessit, propriæ virtuti solet ascribere, non Deum tanti muneris auctorem agnoscere, et prædicare. In quem opportune quis dixerit: « Quid habes quod non acceperis? Quod si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? » Dicitur vero *intelligentia*, B animæ veluti facilis apprehensio, rerum notitias in unum statim colligentis. Vel solertia mentis expedita, quæ, quod rebus singulis proprium sit inveniat. *Scientia* autem habitus in se confirmati et ratione immutabilis. Sapientia vero divinorum et humanarum rerum, quibus illæ continentur, scientia. Quoniam autem sapientia ipsa Christus est, cum Christi participatione quatenus sapientia est, sapientem dicemus, quem perfectum significare volumus, quales arcæ illius exstiterent opifices. « Implebo enim, scribitur, eos spiritu sapientiæ et scientiæ », quæ nisi quisque sibi adjungat, eundem miserum et inelicem proficitur. Erat enim Nazaræis, ipsisque sacerdotibus, quoties in Sancta sanctorum esset ingrediendum, vino et sicera interdictum. Est præterea et apud Salomonem in hunc modum loquens sententia: « Vino, qui ad iracundiam proni sunt principes, abstinento, ne cum biberint, sapientiæ obliviscantur ». Decet enim, non eum modo, qui Dei ministerio addictus sit, sed cui hominum cura mandata, animum purum et sincerum habere. Nam ut n. inianus quisque 86 est, ita veniam meretur facillime: « Potentes autem potenter arguentur ». — « Et cui multum traditum est, amplius ab ipso reposectur ». Is rursus tandiu dicitur *inebriari*, quisquis affectibus constringitur; quandiu rationis imperio deturbatus, hujus se confusione, et sapientiæ oblivione detineri patitur. Cæterum qui potest, qui sapientiam habet, esse iracundus, nisi cum dicat, qui nondum prorsus est affectibus liberatus? At vero de eo, qui modice perturbatur, etiam alicubi dicitur: « Stultus eo ipso die, quo irritatur, iram prodit: quam sapiens recondit et differt quodam tenus ». Ratione enim tanquam freno, dolorem cohibet; ut dicitur: « Irascimini, et nolite peccare ». At Dominus qui perfectiora longe imperat, irasci omnino prohibuit.

87 Vers. 24-30. *Propter id, sicut exuretur stipula a carbone ignis, et comburetur a flamma popultante, sic radix eorum, tanquam favilla erit; et flos eorum, tanquam pulvis, ascendet. Non enim volue-*

λέγεται δὲ τὸ, οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, οὐ μόνον περὶ τῶν εἰδέναι δοκούντων, ἅπερ οὐκ ἴσασιν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἔχοντων μὲν χάρισμα γνώσεως, οὐ μεταδιδόντων δὲ τούτου τοῖς ἄλλοις. « Σοφία γὰρ κεκρυμμένη καὶ θησαυρὸς ἀφανής, τίς ὠφελία ἐν ἀμφοτέροις; » Οἷος ἦν ὁ τὸ τάλαντον κρύψας παρ' ἑαυτῷ μείνας σοφός. Κἂν ἐπὶ κακῷ δέ τις, καὶ μὴ εἰς δόξαν Θεοῦ γῆραι τῇ γνώσει, οὐκ ἔστιν ἐνώπιον Θεοῦ ἐπιστήμων, ὡς οὐδὲ ὁ καταγράφων ἑαυτῷ τὸ κατόρθωμα, καὶ μὴ τὸν Θεόν, ὡς αἴτιον τῆς δωρεᾶς ἀνυμνῶν. Πρὸς δὲ εὐκαίρον εἰπεῖν, « Τί δὲ ἔχει; ὃ οὐκ ἔλαβες; » Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαθὼν; » Λέγεται δὲ σύννεσις, ὅλον εὐπαρακολούθησιν ψυχῆς, ὀξέως εἰς ἐν συναγωγῆς τὰς τῶν πραγμάτων ἐννοίας ἡγούσιν ἐντρέχεια διανοίας εὐπαρακολούθητος, τῷ ἐκάστην πράγματι οἰκεῖον εὐρίσκουσα. Ἐπιστήμη δὲ, ἔξι ἐν ἑαυτῇ τὸ βέβαιον ἔχουσα, ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου. Σοφίαν δὲ, φασὶν, ἐπιστήμην θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοσοφία ὁ Χριστὸς, σοφὸν ἐροῦμεν τὸν κατὰ μετοχὴν Χριστοῦ, καθ' ὃ σοφία ἐστίν, τετελειωμένον ὡς οἱ τῆς σκηνῆς ἐκείνης ἀρχιτέκτονες: « Ἐμπλήσω γὰρ αὐτοὺς, φησὶ, πνεύματος σοφίας καὶ ἐπιστήμης » ἃ τις αὐτῷ μὴ ἀνατιθεὶς ταλανίζεται. Ἀπειρητο δὲ Ναζιραίοις οἶνος καὶ σίκερα, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν εἰσιούσιν εἰς τὰ ἄγια. Καὶ Σολομῶν ἐν Παροιμίαις φησὶν: « Οὐ δύνασται θυμῶδες εἶσιν, οἶνον μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πιδόντες ἐπιλάβωνται τῆς σοφίας. » Δεῖ γὰρ ἀθλόωτον ἔχειν τὸν νοῦν τὸν τε Θεὸν θεραπεύοντα, καὶ τὸν ἀνθρώπων ἐπιμελουμένον. Ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος καὶ συγγνωστὸς ἔλεος: « Δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται. » Καὶ ὁ πολὺ παρέβητο περισσότερο ἀπαιτήσασιν αὐτόν. Καὶ πᾶς δὲ πάθει κρατούμενος, μεθύειν λέγεται τοσοῦτον, ὅσον τούτω κεκράτηται, κατὰ λόγον ὑπομένων τὴν ἑκστασιν, καὶ συγχύσει ταύτης εἰς λήθην τῆς σοφίας χωρῶν, ἀλλὰ πῶς ὁ ἔχων σοφίαν θυμῶδες; Ὅτι μήπω λέγει: τὸν ἀπαθῆ ἑπὶ δὲ τοῦ μετριοπαθοῦς καὶ ἐτέρωθι πού φησιν, « Ἄφρων αὐθήμερον ἐξαγγελεῖ ὄργην, σοφὸς δὲ ταμνεύεται κατὰ μέρος. » Λογισμῷ γὰρ τὸ πάθος ἡνωθεῖ, καθὼ λέγεται, « Ὅργιζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » Ὁ δὲ Κύριος διατάσων τὰ τελειότερα, καθόλου τὴν ὄργην ἀπηγόρευσεν.

D καὶ λ. Διὰ τοῦτο δὲ τρόπον καυθήσεται καὶ ἡλμὴ ὑπὸ ἀνθρώπου πυρὸς, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνειμέρης, ἡ ῥίζα αὐτῶν ὡς χροῦς ἐσται, καὶ τὸ ἀνθος αὐτῶν, ὡς κοριοεὶς ἀναθήσεται.

³ Eccli. xx, 32. ⁴ Matth. xxv, 25. ⁵ I Col. iv, 7. ⁶ Exod. xxxi, 6. ⁷ Levit. x, 9. ⁸ Prov. xxxi, 4. ⁹ Sap. vi, 7. ¹⁰ Luc. xii, 48. ¹¹ Prov. xii, 16. ¹² Psal. iv, 5. ¹³ Matth. v, 22.

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. ἔξις.

Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ, ἅλῃ τὸ λόγιον τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ παρῶξυναι, κ. τ. λ.

Προανακηρύττει πάλιν ταῖς ἀπειλαῖς τὰς κολάσεις, εἴ πως ἐπιστραφεῖεν ἀκούσαντες. Λέγει δὲ, διὰ τοῦτο, τοῦτ' ἔστιν διὰ τὰ εἰρημένα, οὐ διὰ τινὰ συντυχίαν, ἢ φυσικὴν ἀνάγκην, ἢ εἰμαρμένην, δι' ἅπερ εἰς ἐξέθετο πλημμυλήματα. Τοῖς γὰρ ἀντὶ σταφυλῆς ξύλα, καὶ χόρτον, καὶ καλάμην, ἀκανθῶν τε πλήθος πεποιηκόσιν, εἰκότως τὸ, "Ὅν τρόπον συγκαυθήσεται καλάμη, φησὶ ὁ φλόγα δὲ ἀντιμετηρὴν καλεῖ τὴν ἀκάθεκτον, καὶ μηδενὸς κωλύοντος ἐπ' ἐξουσίας· βαδίζουσαν δὲ τὴν ἰσχύοντα λέγει τοῦ σώματος, τοῦ τε πλοῦτου τὴν δόξαν, καὶ τοῦ παντὸς ἔθνους εὐπρέπειαν, ἃ τρόπον κοριορτοῦ, φησὶ, διασκεδασθήσεται. Οὐδὲ νῦν δὲ αὐτῶν εἰδωλολατρειαν κατηγορεῖ, ἀλλ' ὅτι μὴ τὸν νόμον κατεδέξαντο, περὶ οὗπερ ἔγρασκεν· « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Λέγει δ' ἂν καὶ τὸν Μωϋσέως· « Εἰ ἐπιστεύετε γὰρ, φησὶ, Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἔκεινος ἔγραψεν. » Ἄλλ' οὐδὲ τὸν εὐαγγελικὸν ἐδέξαντο λόγον. Διὸ θεθυμῶσθαι, φησὶν, ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ Κύριον. Ἐαυτοῦ γὰρ ἔθελεν εἶναι λαὸν, οἱ δὲ οὐκ ἐδέξαντο· λοιπὸν αὐτοῖς πολεμίαν ἐφοδὸν προφωνεῖ, καὶ πληθοῦς τῶν ἀναιρουμένων, ὡς καὶ αὐτὰ πληροῦσθαι τὰ δὲ, η σημάτων νεκρῶν.

Οἷον δὲ παραμενούσης αὐτοῖς εἰς ἔτι νῦν τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς, εἴρηται τὸ, "Ἐτι ἡ χεὶρ ὑψήλη." Ὁ δὲ λῶν ὁ Παῦλός φησιν, « Ἐφθασεν δὲ εἰς αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς εἶλος. » Πόθεν δὲ τὰ τοσαῦτα θρησιμῶν λοιπὸν ἐπεινήνοχεν, ἐφοδὸν ἔθνων ὑπογράφων, παράταξιν τε πολεμικὴν; Ἡδὲν τε τὰ θρησιμῶν, μᾶλλον δὲ ἐκλονήθη, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· ἢ ἐταράχθη, κατὰ τὸν Σύμμαχον; Ἦν ἰ οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἐποίησαντο, ὡς ἐκ Θεοῦ δὲ συρόμενοι, πρὸς τὴν τῶν ἡμαρτηκῶτων πολιουρίαν, ἐξ ἄκρου τῆς γῆς, ἵνα τὸ Ῥωμαίων δηλώση στρατόπεδον ἀπὸ τῶν δυτικῶν ὠρησαν-μερῶν. Βαθυλωνίους γὰρ καὶ Ἀσσυρίους ἢ ἐξ ὀνόματος ἢ ἀπὸ βορρᾶ καλεῖν εἴωθεν ἡ Γραφή. Βορειότεροι γὰρ οὗτοι τῆς Ἰουδαίας εἰσίν. Νῦν δὲ περὶ Ῥωμαίων λέγων φησὶν, Ὅργῶσιν ὡς λέοντες, καὶ [παρέστησαν] ὡς σκύμοι λέοντος. Δηλῶν δὲ καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ συμμιγὲς τῆς φωνῆς, θαλάττην κυμαίνουσαν τοῦτους ἀπεικασεν. Περὶ δὲ τῶν πολιορκουμένων φησὶν, Ἐμβλέψονται εἰς γῆν. Καὶ ἰδοὺ σκότος σκληρὸν ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν, τὴν ἐκ τῶν δεξιμάτων ἀπορίαν δηλῶν, οἱ καὶ κοπρίων δίχην ὑποχείρονται τοῖς ἐχθροῖς. Σύστημα δὲ, φησὶν, τὰ ὑπὸ τῶν ἀνατεταμένων σημείων, ἢ κατασπωμένων τοῖς στρατοπέδοις δηλούμενα. Ταῦτα δὲ πεπνθασιν ἀποστραφέντες τὸν Λόγον Κυρίου, καθάπερ καὶ Ἱερεμίας φησὶν, « Ἐπτοήθησαν καὶ ἐάλωσαν. » Σοφία τις ἔστιν αὐτοῖς, ὅτι τὸν Λόγον Κυρίου ἀπεδοχίμασαν;

¹⁴ Isa. 11, 3. ¹⁵ Joan. v, 46. ¹⁶ 1 Thess. 11, 46.

VARIAE LECTIONES.

ⁱ γρ. τῶν δέ. ^j γρ. ἕ. ^k γρ. ἕ. ^l γρ. ἕ. ^m γρ. ὄργωσιν.

runt legem Domini exercituum, sed oraculum sancti Israel exacerbaverunt, etc.

Minas rursus ante ultiones praenuntiat, ut iis auditis, si fieri possit, resipiscant. Ait vero, propter id, hoc est, propter ea, quae dicta sunt, non casu aliquo, vel naturae necessitate, vel fato, sed ob ea, quae ipsi admisere, facinora. Quibus enim pro uva lignum, fennumque, et stipula, spinarumque copia, nata sunt, non immerito, sicut stipulam combustum iri ipsa dicuntur. Vocat autem flammam populantem, cujus incendium, ne potenter vegetetur, ab ullo reprimi non queat. Nec aliud quidquam corporeae pulchritudinis nomine, quam divitiarum gloriam, gentisque universae splendorem, quae pulveris instar dispergenda sit, significat. Neque vero jam eos idololatriae nomine insectatur, sed repudiatae legis accusat, de qua legitur: « De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem ¹⁴. » Fortasse autem Mosaicum intelligit. « Si enim ait, Mosis crederetis, et mihi etiam; de me enim ipse scripsit ¹⁵. » Sed neque evangelicum illi verbum amplexi sunt; unde est, quod furore Dominum in populum suum iratum esse dixit. Eum enim, a quo essent in populum delecti, admittere noluerunt. Hostium rursus ipsis invasorem, et caesorum tantum fore numerum significat; **SS** ut montes ipsi cadaveribus replerentur.

Deinde, tanquam de saeviente adhuc in ipsos ira Domini, intelligendum est, quod ait: *Adhuc manus ejus excelsa*; quod his verbis innuit, et Paulus: « Pervenit autem ira Dei in illos in finem ¹⁶. » Quorsum vero, cum hostium irruptionem, militaremque aciem describeret, tam multorum deinceps morticinorum meminit? Quorsum *montes* exacerbatos, vel secundum Aquilam *commotos*; vel, ut Symmacho placet, *conturbatos* esse dixit? Nimirum, ut ista sponte nequaquam existere; sed, ut a Deo scelerum vindicem paterentur obsidionem, *ab extremo terrae* Romanum evocatum esse exercitum doceret. Assyrios enim et Babylonios, vel proprio, vel Aquilonis nomine distinguere solet Scriptura. Sunt enim Judaea magis septentrionalis. At hic de Romanis loquens, ait: *Ruunt tanquam leones*; et *astiterunt, tanquam catuli leonis*, quorum ut multitudinem vocisque varietatem et confusionem notaret, *æstuantis maris sonitui* similes effecit. Est vero quod in terram *inspecturum* adjicit, de obsessis intelligendum. *Et ecce addit tenebrae densae in angustiis eorum*; nimirum, ut consilii eorum, in rebus dubiis et metu plenis, inopiam significet; qui tanquam *stercora hestibus* essent subjiciendi. *Signa* vero vocat, quae solent exercitui, vel expansis, vel contractis vexillis ab imperatoribus significari. Taliaque ideo, quod

Verbum Domini essent aversati, Jeremia teste, perpressi sunt. Ait enim his verbis : « Expaverunt, et capti sunt ¹⁷. » Quæ enim illorum exstat sapientia, qui a se Christi Verbum repudiarunt? Ees itaque non male nunc *stipulæ* comparat, quæ intus inanis, radici infirmæ innititur, et habet inæqualia augmenta; qualia quis facile in hujus vitæ celebrioribus personis animadvertere possit. Interiore enim homine prorsus inanes, reique imbecillæ innixi, intemperantis et inæqualis vitæ rationem sequuntur. Est autem *carbo* ignis ille terrenus, qui exstincta flamma solet in crassiori remanere materia. Illis ergo, qui suis accensit affectibus **89** incendii causam gerunt interius (qualis illa, quæ divitem sitis incendebat ¹⁸. Quales item, qui vini extremum per flammam interitum comminatur.

Rursus et jura ipsa sumendis muneribus everunt. Indeque est, quod *radicem* ipsorum, id est pecuniæ studium, quæ fructus edere non consuevit, *combustumum* se significat. Cæterum qualis ipse *fos*? pulveri merito non absimilis, qui nec certo stare loco natura, nec dispergenti vento potest reluctari. Deinde non aliter quam si gutturi ille inhæreat, respirationem remoratur, vitæque nostræ molitur insidias; sic ipsi avaritiæ *flores*, insanum scilicet habendi studium, mendacium, calumniæ, veram nobis vitam adimere. Sanctique Spiritus ad nos accessum solent impedire. Cæterum quia superius, *Væ fortibus vestris, et potentibus*, dixerat; nunc jam *iratum esse furorem Domini in populum suum* significat, tanquam qui ipse præfectorum exemplo peccasset. Ab his enim ad populum iram demanasse significat. Dicuntur autem de Deo non sine tropo *ira et furor*. *Et iram*, correptionem fortasse, quæ nonnisi laboris sensu aliquo fieri solet, appellant: *furorem* vero, reprehensionem, quæ mentis nostræ operationes perturbat. In furore enim suo turbabit eos, ait: tanquam verbis digno amplius non pulet. *At ira* castigantis modo corripit; sicut scriptum est; et loquetur ad eos in ira sua, hoc habet ergo *ira furore* amplius, quod corripit. Itaque et Jeremias ait: « Corripe me, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore tuo ¹⁹. » Non enim, *Et non in ira*, dixit. Est vero quæ in judicio fit, sive correptione, sive castigatio, illa longe, quæ a *furore*, et *ira* est, mitior. Qui enim judicio corripitur, Dei iudiciis, ut nihil nisi iudicio et ratione, faciat, illustratur. « Cogitationes enim iustorum etiam iudicia. » Quod autem *manum suam in populum immisisset* dixit, vindicem potestatem significavit; non aliter, ac de *Jobo* legitur: « Quia manus Domini tetigit me ²⁰; » de qua etiam et diabolus ipse sic loquitur: « Nequaquam, sed mi te manum tuam, et tange illius ossa ²¹: » **90** *Tunc*, pergit, *exacerbati sunt montes*; quasi cum

Α Διὸ νῦν αὐτοῦ; ἀπεικάζει *καλάμη*, ἥτις διακένος οὔσα, ἐπὶ σαθρᾶς βαίνει τῆς βάσειως, ἀνώμαλόν τε ἔχει τὴν αὐξησίν, οἷους ἂν τις ὑπόθοιτο τοῦς ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου τούτου γνωρίμους. Κενὸν γὰρ ὄντες τὴν ἔσω ἀνθρωπῶν, τῆ τοῦ βίου συζῶσιν ἀνωμαλίᾳ, βαίνοντες γὰρ ἂ ἐπὶ σαθροῦ. Ἀνθραξ δὲ ἐστὶ πῦρ γεώδες μετὰ τὴν τῆς φλογὸς πάροδον τῆ παχυτέρα ὕλη ἐναπομείναν. Τεῖς οὖν ὑπὸ παθῶν φλεγομένοις, ὡς ἔδεν ἔχουσι τῆς καύσεως τὴν αἰτίαν, ἐξ ἧς ὁ πλοῦσιος ὑπὸ δίψῃς ἐξπλέγεται, οἷοι καὶ οἱ τὸν οἶνον πίνοντες, καὶ ὑπὸ τούτου φλεγομένοι, πρὸς οὓς νῦν ὁ λόγος, τὸν ἐκ τῆς καύσεως εἰκότως ἀφανισμὸν ἀπειλεῖ.

incendii causam gerunt interius (qualis illa, quæ potu comburuntur, quos nunc insectatur propheta)

Β Ἀλλὰ καὶ διῶρων, ἔφη, χάριν τὸ δίκαιον διαστρέφουσιν. Διὸ καὶ τὴν *ρίζαν* αὐτῶν συγκαυθήσεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἡ φιλαργυρία· ἀφ' ἧς β' ἕως οὐ καρποὶ γίνονται. Ἀνθος δὲ ὅποιον; εἰκὸς κοριετρῶ παραπλήσιον ἀσάτω φύσει καὶ σχεδαστῆ. Καὶ, ὡσπερ οὗτος ἐμποδίζων ταῖς ἀναπνοαῖς ἐπιθουλεύει ἡμῶν τῆ ζωῆ· οὕτω, καὶ τῆς φιλαργυρίας τὰ ἄρθα, αἱ πλεονεξίαι, τὸ ψεῦδος, αἱ συκοφαντίαι, τὴν ἀληθῆ ζῶην ἡμῶν ἀναίρει, τῆ καθαρότητι τοῦ Πνεύματος ἐμποδίζοντα· εἰπὼν δὲ, *Ὅσα οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, καὶ οἱ δυνάσται*, νῦν φησὶ, *καὶ ἐθυμώθη ὀργῆ Κύριος ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ*, ὡς καὶ αὐτοῦ κατὰ ζήτησιν τῶν προεστῶτων ἡμαρτηκότος. Ἀπ' ἐκείνων γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ ὀργὴ τὴν πάροδον ἐσχηκεν· θυμὸς δὲ καὶ ὀργὴ τροπικῶς ἐπὶ Θεοῦ. Καὶ τάχα ἡ μὲν ἐπί-

Κ πνοος παιδεύσει, ὀργὴ. Ὁ δὲ παραχὴν ἡμῶν ἐμποιῶν τοῖς λογισμοῖς ἔλεγχος, θυμὸς προσηγόρευται. Ἐν θυμῷ γὰρ αὐτοῦ, φησὶ, ταράζει αὐτοῦς, μήπω λόγου μεταλαθεῖν αὐτοῦς ἀξίον. Ἡ δὲ ὀργὴ παιδεύει κατὰ τό· « Τότε καλῆσει, πρὸς αὐτοῦς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. » *Θυμοῦ* τοίνυν ἀνείε μάλλον, παιδεύουσα. Διὸπερ Ἰερεμίας, « Παιδεύσον ἡμᾶς, φησὶ, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. » Οὐ γὰρ εἶπεν, *Καὶ μὴ ἐν ὀργῇ*. Χρηστωτέρα δὲ ἡ ἀπὸ κρίσεως παιδεύσις, τῆς ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς. Ὁ γὰρ ἐν κρίσει παιδευθεὶς, ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων φωτίζεται πρὸς τὸ κρίσει πάντα καὶ λόγῳ ποιεῖν. Λογισμοὶ γὰρ δικαίως καὶ κρίματᾶ. Τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν χεῖρα ἐπίγοντος ἐφ' ἡμᾶς, τούτεστι τὴν κολαστικὴν δύναμιν, κατὰ τὸν Ἰωβ· « Χεῖρ γὰρ Κυρίου ἡ ἀψαμένη μου ἐστίν » περὶ οὗ καὶ φησιν ὁ διάβολος· « Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' ἀπίσταιλον τὴν χεῖρά σου καὶ ἄψαι τῶν ὀστέων αὐτοῦ. » Τότε, φησὶ, *παρωξύνθη τὰ ὄρη*. Συγκινεῖται γὰρ τῷ Θεῷ πρὸς δίκην ἡ κρίσις. Οὕτω παντοχόθεν ἦσαν αἱ τῶν Αἰγυπτίων πληγαί, ἀπὸ ἀέρος, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ ὕδατος. Καὶ πῦρ δὲ πρὸς τοῖσις ἐπλόγισε. Τινὲς δὲ φασιν οὕτως εἰρηθεῖαι τὰς Ῥωμαίων ἀρχάς, διὰ τὸ ἐν δόξῃ περιφανῆς, καὶ τὸ ἐν ἀξιώμασιν ἐπηρμένον. Κοπριοῖς δὲ διὰ τὴν ἀτιμίαν ἀπεικάζει τοῦς τεθνηκότας. Τειοῦτοι καὶ οἱ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐπιμείναντες, καὶ ὑπὸ

¹⁷ Jerem. viii, 9. ¹⁸ Luc. xvi, 24. ¹⁹ Jerem. x, 24. ²⁰ Prov. xii, 5. ²¹ Job xix, 21.

^u ἄφ. γὰρ.

τῶν ἐναντίων δυνάμεων καταπατούμενοι. Διὰ γὰρ τὴν ἀμετανόητον αὐτῶν καρδίαν, τὸν θυμὸν φησὶν, οὐκ ἀποστραφῆσεσθαι, πρὸς δὲ δίκην μένειν ἐπηρεμένην τὴν χεῖρα καθ' ὧν καὶ τὰ ἔργα τὰ νοητὰ παραφύονται, ἄρχαι, καὶ ἐξουσίαι, καὶ κοσμοκράτορες, ὑπ' ὧν θνήσκει ψυχή, Θεοῦ μηκέτι κωλύοντος· ὡς ἐπὶ τῶν δικαίων παρεβάλλει ἄγγελος Κυρίου κλωτῶν ὁ φοβούμενων αὐτὸν, καὶ βύεται αὐτούς. Τοῦτο δὲ τέλος τῆς κατὰ Ὀζίαν τὸν βασιλέα προφητείας ἀρξαμένης ἀπὸ τοῦ, Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίου, γῆ. Τὰ δὲ ἐξῆς μετὰ τελευτῆν ἔστιν Ὀζίου ἐπὶ Ἰωαθάμ, ὃς αὐτὸν διεδέξατο.

pervicaciam, in quorum vindictam jam elata sit et *mon'es ipsi* monte comprehensi, id est dominationes, mundanæ denique potestates, a quibus, Deo non amplius prohibente, anima solet interire in eos *exacerbentur*: non aliter, quam angelum Domini timentes eum, circumdare, et liberare constat. Atque hic quidem finem suum consequitur, quæ Ozia temporibus edita est prophetia, ejusque ab eo, quod dixit: *Audi, cælum; ausculta, terra*, exordium exstitit. Quæ deinceps sequuntur, ab Ozia morte ad Joathamum usque, qui postea regni gubernacula suscepit, referuntur.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α-ε'. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Καὶ πλήρης ὁ οἶκος ῥ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ Σεραφείμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Τὸν Κύριον, ὃν ἐν τοῖς φάσμασι πολλάκις Σαβαὼθ ἀνεκήρυξεν, αὐτοψίχῃ παρεβίβην. Ἦν δὲ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὃ ὦν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ὃς ὑποκαταβαίνων ἔσθ' ὅτε τοῦ ἰδίου μεγέθους, ἐρατὸν ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀπεργάζεται. Ἔφθη πολλάκις τῷ Ἀβραάμ, κατὰ φωνὴν ἢ Γραφῆ, καὶ ἐσηματιομένος ἐν ἀνθρώπου μορφῇ, ὡς καὶ ὑπὸ δρῶν γενέσθαι, καὶ τοὺς πόδας ἀπονίψασθαι, καὶ κοινωνῆσαι τραπέζης. Καὶ Ἰσαὰκ δὲ ὤφθη, καὶ Ἰακώβ πολλάκις καὶ παλαίοντα τοῦτον εἶδεν ὡς ἀνθρώπον. Ἦρει δὲ καὶ Μωϋσῆς γνωστῶς εἶδεν τὸν Θεόν, ἀλλ' ἀκήκοεν· Ὁ δὲ δυνήσθη εἶδεν τὸ πρόσωπόν μου. Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ἀνθρώπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. Ἡ γὰρ θεότης τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μένει τοῖς πᾶσιν ἀθέατος. Καὶ Ἰεζεκιήλ δὲ τὴν τούτου δόξαν δι' αἰνιγμάτων ἑώρακεν. Τοῦτου δὲ καὶ ὁ παρῶν προφήτης ἠέλωται, καὶ μάρτυς ὁ Ἰωάννης. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι εἶπεν Ἰσαίας, Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὰ λοιπὰ, ἢ Ταῦτα εἶπε, φησὶν, Ἰσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. Νῦν γὰρ Ἰσαίας τοῦτο φησὶν ἢ Ἀκοὴν ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅστε τὴν Χριστοῦ δόξαν διὰ τῶν προκειμένων ὁ προφήτης ἑώρακεν, οὐ πάντως σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοὺς ἔνδοον πεφωτισμένους ἢ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος. Συνεργίᾳ γὰρ φωτὸς τοῖς ἔνδοον ὁρώμεν καὶ τοῖς ἔξωθεν ὀφθαλμοῖς. Δι' ὃ φησὶν ὁ Σωτὴρ· ἢ Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεόν ἑβλῶνται. Ὁσος ὧν Ἰσαίας, Εἶδε τὸν Κύριον Σαβαὼθ, ἀλλ' οὐ ζῶντος Ὀζίου τοῦ ῥ γὰρ οὕτως ἐπὶ τοῖς

²² Sap. iv, 2. ²³ Gen. xviii, 4. ²⁴ Gen. xxvi, 1 seqq. ²⁵ Gen. xxii, 1 seqq. ²⁶ Exod. xxxiii, 18-20. ²⁷ Ezech. i seqq. ²⁸ Joan. xii, 41. ²⁹ Isa. vi, 9; Matth. xiii, 14.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. κύκλῳ. ῥ θ. καὶ τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ ἐπλήρουν τὸν ναόν. ἢ γρ. τοῖς ἔνδοον πεφωτισμένοις· ἢ Ἰσ. βασιλεύς καὶ.

Deo in scelerum vindictam, et ipsa conspirans creatura commoveatur ²². Ad hunc modum plagis undique Ægyptios, ab aere, ab aqua, a terra, ab ipso igne denique, a quo, præter hæc, consumerentur, obsessos fuisse legimus. Neque desunt, qui Romanorum imperium, propter late patentem eorum gloriam, sublimemque dignitatis gradum, significari contendunt. Deinde *stercoribus, mortuos*, propter ignominiam, similes facit. Tales existunt, qui peccatorum sordibus inhærentes, ab adversariis potestatibus conculcantur. Eos enim propter cordis *manus, furorem* evitare non posse significat: cum et *mon'es ipsi* monte comprehensi, id est dominationes, mundanæ denique potestates, a quibus, Deo non amplius prohibente, anima solet interire in eos *exacerbentur*: non aliter, quam angelum Domini timentes eum, circumdare, et liberare constat. Atque hic quidem finem suum consequitur, quæ Ozia temporibus edita est prophetia, ejusque ab eo, quod dixit: *Audi, cælum; ausculta, terra*, exordium exstitit. Quæ deinceps sequuntur, ab Ozia morte ad Joathamum usque, qui postea regni gubernacula suscepit, referuntur.

B

CAP. VI.

91 Vers. 1-5. *Et factum est, anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum. Et plena domus gloria ejus et Seraphim steterunt circum eam, etc.*

Dominum, quem Sabaoth antea persæpe prædicavit, oculata sibi se complexum esse affirmat. Est autem is procul dubio unigenitum Dei Verbum; quod in Patris sinu recumbens, submissa aliquando peculiaris gloriæ magnitudine, videndum se hominibus præbuit. Visus Abrahamo persæpe, Scriptura teste ²³, etiam in hominis speciem transformatus; nimirum, cum sub quercu esset ²⁴, cum ei pedes ablueret, cum mensæ fieret particeps. Visus est et Isaaco sæpe, et Jacobo ²⁵, qui luctantem hominis more eundem expertus est. Postulavit vero Moses, aperte Deum ut videret: sed quæ sequuntur audit: « Non poteris videre faciem meam: Non enim (addit) videbit me homo, et vivet ²⁶. » Unigeniti enim Filii Dei ipsa invisibilis manet omnibus divinitas. Vidit hujus et Ezechiel gloriam; sed per ænigmata ²⁷. Tantæ etiam rei honore dignum hunc prophetam habitum, vel Joannis testimonio, probatur. Cum enim ille usurpato Isaia testimonio, excæcatus eorum esse oculos, et quæ sequuntur, dixisset, tandem subjungit: « Hæc dixit Isaia, quando vidit gloriam ejus ²⁸. » Istud ipsum enim est, quod jam Isaia ait: « Auditus audietis, et non intelligetis ²⁹, » cæteraque deinceps. Constat ergo ex his, quæ superius posita sunt, Christum prophetam vidisse, nec illis tamen, quæ corporis sunt: sed internis, id est, Spiritu sancto illuminatis oculis usurpasse. Lucis enim auxilio internis, veluti externis oculis videmus. Hinc est,

D

quod ait Salvator : « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt ²¹. » Talis cum esset Isaias : *Vidit Dominum* **92** *Sabaoth* : sed rege Ozia non amplius superstite. Ille enim pius initio, rerum felici successu eo elatus est, ut sacrum ministerium usurpare non dubitaret, donec efflorescente lepra in fronte abdicatus est ²². Et quanquam legis præcepto extra castra leprosus, tanquam impurus, pelli juberetur ²³ : Hierosolyma tamen secedere recusans, totam urbem præsentia sua pollutam impuramque reddidit. Inde est, quod tacuit Dominus, prophetas suos alioquin minime dedignatus ; sed eorum doctrina indignos arbitratus, qui eandem cum homine impuro civitatem incolerent. Ita enim et Ezechielem alloquitur : « Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, et eris mutus, nec vir qui redarguat ; quia domus exasperans est ²⁴. » Hinc etiam nunc tacet irritatus : eamque ob causam Hierosolyma ipsa commota sunt. Idem præterea et Amos significat, cum ait : « Verba Amos ²⁵. » Deinde, regibus enumeratis, quorum tempore verba facta essent, ante duos annos terræ motus intulit. Ergo cum rege ipso finem suum etiam habuit et hoc silentium ; quo nimirum tempore imperaret Joathamus, quem in oculis Domini quod rectum esset, fecisse testimonio comprobatur : *Vidit itaque Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum ; et plena domus gloria ejus*. At non in domo, sed in solio vidit. De quo omnino Scriptura loquitur, cum ait : « Dominus in templo sancto suo. Dominus in cælo thronus ejus ²⁶. » Ad hæc ait Dominus : « Cælum mihi thronus est, et terra scabellum pedum meorum ²⁷. » Item alius : « Alte elevatus est thronus ipsius ²⁸ ; » quandoquidem supra naturam omnem regnum Domini attollitur. Quod autem *sedentem* facit, statum et firmum eundem honorum tenorem indicat. Sic et David ipse : « Deus in throno sancto suo sedet ²⁹. » Sic item et Baruch : « Quia tu sedes in sempiternum, nos autem peribimus in ævum ³⁰ ; » *Dominum ergo videbat superius*. At *domum* jam, quæ in terra est, *gloria ipsius plenam* intuetur, non secus ac supernæ lucis radiis, divini que Verbi splendore illustratam. Quo enim tempore in Christum Dominum nondum tam impie se gesserat Israël, quod ibi habebant **93** *templum Domini*

At ex quo semel illius regnum abjurarunt, statim audierunt : « Ecce relinquetur vobis domus deserta ³¹. » *Seraphim* autem si interpretaris, flagrantes, sive ferventes sonabit. Nihil enim apud supernas potestates frigidum, nihil torpens. Deinde, qui Domino sese adjungit, fervet ille spiritus, et dilectione in Deum accenditur. Quas autem Deum *ambire* ait potestates, easdem et Daniele significasse constat, cum ait : « Millies mille ministrabant ei, et decies mille myriades ante ipsum

διὰ Θεοῦ κατορθώμασιν, ἃ κατώρθωσε Θεοσεβῆς ἐκ πρώτα γενόμενος, εἰς ἱερατικὴν ἵεναὶ λειτουργίαν παρεδιόζετο, μέχρι τῆς μετώπῳ λέπρας ἐπανθησῆς ἐλθῆναι. Τοῦ δὲ νόμου κελεύοντος ἐκπέμπεσθαι τῆς παρεμβολῆς τὸν νεκρὸν, ὡς ἀκάθαρτον, ἔφησεν Ὀζίας ἐν Ἱερουσαλήμ, τὴν πᾶσαν πόλιν μιαιῶν· ὅθεν ὁ Δεσπότης σεσίγηκεν, οὐ τοὺς προφήτας ἀτιμάζων, ἀναξίους δὲ τῆς αὐτοῦ κρίνων νοθεσίας τοὺς ἀκαθάρτων συνοικοῦντας· καὶ γὰρ φησι πρὸς Ἰεζικιήλ· « Καὶ τὴν γλῶσσάν σου συνδήσω καὶ ἀποκωφώθησιν, καὶ οὐκ ἔσῃ αὐτοῖς εἰς ἄνδρα εὐθύνοντα, ὅτι οἶκος παραπικραίνων ἐστίν. » Καὶ νῦν δὲ δι' ἀγανάκτησιν σιωπᾷ, καὶ διὰ ταύτην Ἱεροσόλυμα σέσεισται. Δεδήλωκε δὲ τὸ τοιοῦτον Ἀμὼς εἰπὼν· « Λόγοι Ἀμὼς. » Εἶτα τοὺς βασιλεῖς εἰπὼν, ἐφ' ὧν οἱ λόγοι γέγονασιν, ἐπήνεγκε· Πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Συμπέπαιψαι τοίνυν καὶ ἡ σιγὴ τετελευτηχότι τῶ βασιλεῖ, βασιλεύσαντος Ἰωαθάμ, ὅς· καὶ τὸ εὐθὺς ἐνώπιον Κυρίου πατοῖσθε καὶ μαρτύρεται. *Εἶδεν οὖν τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ οἴκῳ τὸν Κύριον ὁ προφήτης εἶωρακεν, ἀλλ' ἐν θρόνῳ· περὶ οὗ πάντως φησὶν ἡ Γραφή· Κύριος ἐν ναφ' ἁγίῳ αὐτοῦ. Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ. Καὶ ὁ Κύριος δὲ φησι· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑπόπδιον τῶν ποδῶν μου. Καὶ ἄλλοι· Ἐψοῦ ἦρται ὁ θρόνος αὐτοῦ, ὅτι πάσης ἐστὶν ἐπέκεινα φύσεως ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία. Τὸ δὲ βέβαιον, καὶ ἐν ταυτότητι τῶν ἀγαθῶν ἰδρυμένον, τῷ καθίσθαι δεδήλωκεν. Καὶ ὁ Δαβὶδ φησὶν· Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνον ἁγίου αὐτοῦ. Καὶ Ἱερემίας· Ὅτι σὺ καθήμενος τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι τὸν αἰῶνα. Ἄνω μὲν οὖν εἶωρα τὸν Κύριον, τὸν δὲ οἶκον τὸν ἐπὶ γῆς [φησὶ] πλήρη τῆς δόξης, ὡσπερ φωτὸς ἀκτίσιν ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ ταῖς τοῦ θεοῦ λόγου μαρμαρυγαῖς αὐγαζόμενον. Οὕτω γὰρ δεδουσεδηχότος Ἰσραὴλ εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν, ἐπλήρου τὸν ἐκείσε ναὸν ἡ δόξα Κυρίου.

Dominum ergo videbat superius. At *domum* jam, quæ in terra est, *gloria ipsius plenam* intuetur, non secus ac supernæ lucis radiis, divini que Verbi splendore illustratam. Quo enim tempore in Christum Dominum nondum tam impie se gesserat Israël, quod ibi habebant **93** *templum Domini* solebat replere *gloria*.

Ἀρνησάμενοι δὲ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀκηκόασιν· Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. Διερμηνεύεται δὲ *σεραφεῖμ*, ἐμπρησταί, ἦτοι θερμαίνοντες. Ψυχρὸν γὰρ οὐδὲν παρὰ ταῖς ἀνωτάτω δυνάμεσιν, καὶ ὁ κολλώμενος δὲ τῷ Κυρίῳ, ζέων ἀποσελεῖται τῷ πνεύματι, καὶ θερμὸς τὴν ἀγάπην τὴν εἰς Θεόν. Τὰς δὲ κύκλω Θεοῦ δυνάμεις καὶ Δαυιὴλ ἐδήλωσε λέγων· Χίλια χιλιάδες ἐλιτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρεστῆκεσαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Οὐκ ἔσθ' δὲ, καθ' ἃ τινες ἐνόμισαν, δύο

²¹ Matth. v, 8. ²² II Paral. xvi, 16-22. ²³ Num. v, 9. ²⁴ Ezech. iii, 26. ²⁵ Amos i, 1 seqq. ²⁶ Psal. x, 5. ²⁷ Isa. lxvi, 1. ²⁸ Dan. v, 23. ²⁹ Psal. xxxvi, 9. ³⁰ Baruch. iii, 3. ³¹ Matth. xxiii, 38.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. πεποιτημένοι. ἢ Ἰσ. Βαρούχ.

νοεῖσθαι τὰ Σεραφείμ, τὸ λέγεσθαι αὐτὰ κύκλω εἰ-
 ραι Θεοῦ, καὶ περιέπειν αὐτοῦ τὸν θρόνον, τῷ ἕξ
 αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι τε καὶ φωτίζεσθαι, δι' ἃς δυνά-
 μεις καὶ Κύριος λέγεται Σαβαώθ, δηλοῦν τὸ, Κύριος
 τῶν δυνάμεων, ἢ, Κύριος στρατιῶν. Ἐξ δὲ πτέρυ-
 γας ἑκάστω πεφυκέναι φησίν, ἅπερ εἰσὶν ἔμφυτοι
 τινες ἀρεταί, δι' ἃς ὑφούνται τοσοῦτον, ὡς πλησίον
 εἶναι Θεοῦ τὸν νοῦν ἔχοντες ἐν ἀπορρήτοις νοημάτων
 ὑψώμασιν. Ὡς γὰρ φυσικαὶ τινές εἰσι σωμάτων αἰ-
 σθήσεις, οὕτως ἐκείνας εἰκὸς δυνάμει θελαῖς παρα-
 δόξων τινῶν ἐνεργητικαῖς, ἡμῖν δὲ ἀγνώστοις, κε-
 χρῆσθαι. Μὴ ποτε δὲ προαιρετικὰς αὐτὰς μᾶλλον
 ὑποθετέον, ἢ φυσικὰς. Οὕτω γὰρ δίδωσι νοεῖν ὁ πε-
 σῶν Ἑωσφόρος. Σωματικαὶ δὲ οὐκ ἂν εἴεν αἱ πτέρυ-
 γες, ὡς οὐδὲ ἐπὶ τοῦ. Ὁ περιπατῶν ἐπὶ περὺγων
 ἀνέμων. Ὁ τῶν οὖν οὕτω λεγομένων πτερύγων, B
 δύο μὲν τὸ ἴδιον ἐκάλυπτον ἢ πρόσωπον ἢ ἀμέλει
 Σύμμαχος ἐξέδωκεν, τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ὡς μὴ
 τολμᾶν ἀτενὲς ὄραν εἰς τὸ θεωρούμενον. Ὁδεῖς
 γὰρ ἔγνω τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ. Ὁ
 Δύο δὲ τοὺς πόδας ἐκάλεπτον τοὺς ἑαυτῶν, τὰ
 ἔσχατα τῆς οἰκείας πορείας, ὡς ἂν εἴποι τις τὰ βή-
 ματα, τοῦ βίου τὰς πράξεις ἐπισκιάζοντα, ὡς ἂν μὴ
 ἀκαλύπτοις ποῖν τῷ ἑαυτῶν παραστήκοιεν βασιλεῖ.
 Τοῦ βίου δὲ κρύπτοντα τὴν πορείαν, τὴν μέσσην μὲν
 κατὰστάσιν ἑαυτῶν παρεῖχον ἔραν. Καὶ αὐτοῦ
 δὲ τοῦ Μονογενοῦς τῆς μέσης προνοίας καὶ διοική-
 σεως τὴν σοφίαν ὑπερβαύμαζον, μήτε τὸ πρόσωπον
 τῆς θεότητος τολμῶντα θεάσασθαι, μήτε τὸ ἀπειρο-
 μέγεθες τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀκαταλήπτου φύσεως, C
 ὅπερ πόδας ἐκάλεσε. Ταῦτα γὰρ ἐκπληττόμενα
 ἔδωκεν κατὰ δυνάμειν ἑκαστον, πολλάκις προσάλληλα
 τὴν ὑμνωδῆ ταύτην φωνήν· οὕτε γὰρ μίαν φωνήν,
 οὕτε μὴν ἀθρόαν ἔκεμπον ἅπαντα, πρὸς δὲ τὸν
 ἕτερον ἕτερος ἐμφαίνων τὸ θαῦμα. Μάλιστα δὲ ὑπερ-
 ἐξπληττεν αὐτὰ ἢ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων ἐπὶ τὰ
 ταπεινὰ τοσαύτη κατάστασις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ Λό-
 γου, ὡς μὴ μόνον τὸν οὐρανὸν ἔχειν τὴν δόξαν αὐ-
 τοῦ, δεικνέσθαι δὲ καὶ μέχρι τῆς γῆς, καὶ ταύτην
 πληροῦν, ὅπερ ἐστὶ φιλανδρίας ὑπερβολή. Ὅτε μὲν
 οὖν ἢ τούτων ἐγένετο θέα, μόνος τῶν ἐπὶ γῆς ὁ ἐν
 Ἱερουσαλὴμ οἶκος· ἀλήθως ὑπῆρχε τῆς δόξης αὐ-
 τοῦ. Τοῦτο γὰρ ἔφησεν ὁ προφήτης. Ὅτε δὲ προ-
 γνώσει τοῦ μέλλοντος ἔμαθον, ὡς ἢ πᾶσα γῆ πλη-
 ρησεται τῆς δόξης αὐτοῦ, τότε καὶ τὸ ὑπέρθυ- D
 ρον αἵρεται, ὁ δὲ οἶκος ἐπληροῦτο καπνοῦ.
 Ἐδείκνυτο γὰρ διὰ τούτων ἢ τε τῆς ἀσφαλείας ἀφαί-
 ρεσις, τοῦ ναοῦ γυμνουμένου, ὅτε τῷ οἴκῳ παρесо-
 μένος ἐμπρησμός, Χριστοῦ γνωσθέντος τοῖς ἔθνεσιν,
 ὅτε καὶ πᾶσιν ἐδείχθη τῆς αὐτοῦ θεολογίας ἢ δόξα,
 οὐχ ἔδος ἐτι, πλείονων δὲ καθ' ὅλην τῆς οἰκουμένης
 σταθάντων οἴκων κρείττόνων. Ὡς γὰρ τῆ Ἰουδαίων
 Συναγωγῆ τοῦ, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, οὐχ ἀρμόττων-
 τος (ὁ γὰρ ὕμνος τῆ Ἐκκλησίᾳ τῆ καθ' ὅλης τῆς οἰ-
 κουμένης ἀπέκειτο), ἢ ἄνωθεν αἵρεται χάρις.

stabant⁴². Nec vero patitur, ut sicut arbitrati
 sunt quidam, duo ob id *Seraphim* intelligantur,
 quod in *circuitu Dei esse*, ejusque thronum ambire
 dixit, ut ab ipso animentur et illustrentur; ob quas
 potestates etiam Dominus Sabaoth, id est potesta-
 tum, sive exercituum Dominus appellatur. Quod
 autem *sex alas* unicuique attribuit, insitas quas-
 dam et innatas virtutes intelligit, quibus ita sur-
 sum attolli contingat, ut mente Deo quam proxime
 adhærescere, rerumque arcanarum meditatione in
 sublime erigi valeamus. Ut enim corporum natu-
 rales sensus quosdam habemus; sic divinis illis
 virtutibus nobis ignotis rerumque admirabilium
 effectricibus esse prælitis consentaneum est;
 quæ et ipsæ tamen non delectu magis, quam
 natura censeantur. Quod ut ita cogitemus, facit
 ille, qui lapsus est, Lucifer⁴³. Corporeæ autem
 esse hic nequaquam valeant alæ, quemadmodum
 nec ubi: « Qui ambulat super pennas ventoro-
 rum⁴⁴, » scribitur. Ex *alarum* igitur ejusmodi nu-
 mero, *duabus* quidem propriam *faciem velabant*,
 quod ita plane Symmachus intellexit, qui *faciem*
suam interpretatus est; tanquam fixis oculis in
 id, quod contemplarentur, minime intueri audere
 significaret: « Nemo enim novit Filium, nisi, qui
 ipsum genuit, Pater⁴⁵. » *Duabus* autem *pedes suos*
velabant, quæ propria gradiendi, nostrique corporis
 infima organa; id est, vitæ anteactæ tanquam ob-
 umbrabant vestigia, ne ad regem suum nudis ac-
 cederent pedibus, sed celato prioris vitæ gressu,
 illius tantum medium statum spectandum exhibe-
 bant. Unigeniti præterea quæ omnibus in medio
 apparet, providentiæ 94 et gubernationis sapien-
 tiam admirabantur, nec divinæ naturæ immensæ
 videlicet, atque incomprehensæ limites, quos *pedes*
 nominavit, audebant intueri. Ingenti enim admi-
 ratione incitati, totis vicissim alter ad alterum
 viribus canticum istud personabant. Neque enim una
 et confertim, sed ordine, certisque vicibus, *alter*
alteram excipientes, quo miraculi in lucem magis
 prodiret dignitas, insonabant. Eos vero imprimis
 in admirationem traiebat divini Verbi tantus a
 supernis ad infima descensus, quo non cælis modo
 ejus gloria perfrui, sed ad terram usque etiam
 deferre, eaque istam, quod in mortales benevolen-
 tiæ maximum est argumentum, replere daretur.
 Quo ergo tempore rerum istarum editum est spe-
 ctaculum, sola in orbe universo Hierosolymitana
 domus *Gloria ipsius plena exstitit*. Hoc enim ipsum
 dixisse propheta videtur. At quando futurorum
 præsentatione *Gloria ipsius terram universam plenam*
fore didicerunt: tunc et *superliminare* commo-
 veri *domumque ipsam fumo repleri* conspexerunt.
 Talibus enim et asyli fiducia, templo videlicet
 spoliato, ademptum iri, et *domum esse conflagra-*

⁴² Dan. vii, 10. ⁴³ Luc. x, 18. ⁴⁴ Psal. xvii, 11. ⁴⁵ Matth. xi, 27.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. ἐκάλυπτον.

turam, cum gentibus innotuisset Christus significabatur, quo tempore non una amplius, sed pluribus et præstantioribus per orbem universon constructis *domibus*, divinitatis ipsius gloria apparuit. Tanquam enim Judaicæ, *Sanctus, Sanctus, Sanctus* (quod per orbem universon decantatura erat Ecclesia), non quadraret; quam superne habebat, ab eadem gratia jam tollitur. Fuit ergo superliminare vel facile commoveri necesse, cum vim omnem ad Judaicas res commovendas turbandasque fieri contingeret. Hinc est, quod ait quidam propheta: «*Nonam Jerusalem, veluti factum esse apparet, cum Gloria ipsius orbis universus repletus est. Isa ruisus ei Mosi, cum populus vitulum conflasset, pudore et ægritudine perturbato prædixit Deus. «Vivo ego, ait, et vivet nomen meum, quoniam implebitur gloria mea universa terra»⁴⁷. » 95 Psalmo præterea LXXI scribitur: «*Et implebitur gloria ejus omnis terra. Fiat, fiat*⁴⁸. »*

Haud aliter et nunc *inclamarunt Seraphim*, cum gloriam ejus in terra fore illustrem, nec terrenæ quidquam substantiæ admissuram, cernerent; sanctas autem laudes non semel modo, sed sæpe, imo etiam vicibus infinitis iterarent; dum *alter alteri*, quid peculiariter miraretur, ostenderet: id est, dum sibi vicissim ex adverso responderent, non ut cantandi labore sublevarentur; sed, ut spatium laudes vicissim reponendi præberent. Neque enim fas, quæ sursum flunt, ornate et decore fieri non putare. Ter deinde *sanctus* repetentes, in eo laudis summam concludunt, quod qui *Dominum Sabaoth* dicunt, in una divinitatis natura Trinitatem ponunt. Videtur autem propheta, qui de futuro eorum excidio non ambigeret, ne et ipse simul cum multitudine pereat, metuere. Itaque comparata hominum natura cum ea, quam viderat, *miserum* se exclamat, non animi, non corporis universi, sed *labiorum impuritatem* confessus; nisi si quis ex parte totum intelligat, quamquam potius reliquis omnibus, et corde ipso, purum fuisse conveniat; qui alias *Dominum videre* non poterat. Unde autem *immunda se labia* habere dixit, nisi ex quotidiana cum impuris hominibus consuetudine, qui buccam agens, eorumdem scelera non immerito cogeretur insectari? Adeo enim *purus* exstitit; ut perlevi de causa *compunctus, miserum* se et infelicem exclamet. Justus enim sui ipse est accusator⁴⁹. Ita vero prior cum Deo allocatione Abrahamus, simulatque eumdem esset intuitus, terram esse se et pulverem, non veritus est dicere⁵⁰, id alioquin non antea professus, sicuti nec Isaias *Me miserum* prius, quam Deum esset intuitus, exclamavit. Imo Moses ille Ægyptiorum disciplina instructus, ipsisque, ut par est ingenio, prudentiæque longe superior linguæ suæ balbutiem et tarditatem animadverterat. Sed ex quo edentem Deum oracula audivit, linguæ suæ vitium statim non agnovit modo, sed accusavit. Mosis præterea legibus, ne cum sanctis profani miscerantur, cautum esse, nec 96 parva diligentia observatum, legimus. Indequè est

A Ἀνάγκη τολῶν καὶ τὰς παρατάδας σαλευέσθαι βάρδως, ὅθεν πᾶσα χεὶρ σαλεύει τὰ Ἰουδαϊκά. Διὸ προφήτης τις ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς πρόθυρα σαλευόμενα. Ὁ δὲ γέγονε πάσης τῆς γῆς πληρωθείσης τῆς δόξης αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ προεῖρητο Μωϋσεὶ περὶ τῆς τοῦ λαοῦ μοσχοποιίας τὸν Θεὸν δυσωπήσαντι· Ἐπλὴν ζῶ ἐγὼ, καὶ ζῆ τὸ ὄνομά μου, ὅτι πλησθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ. Καὶ ἐν πρώτῳ καὶ ἐβδόμενῳ ψαλμῷ φησι, Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Γένοιτο, γένοιτο.

superliminaria commota⁴⁶. Quod quidem tum factum esse apparet, cum Gloria ipsius orbis universus repletus est. Isa ruisus ei Mosi, cum populus vitulum conflasset, pudore et ægritudine perturbato prædixit Deus. «Vivo ego, ait, et vivet nomen meum, quoniam implebitur gloria mea universa terra»⁴⁷. » 95 Psalmo præterea LXXI scribitur:

B Καθὰ καὶ νῦν ἐβόα τὰ Σεραφεῖμ μέλλουσαν ἐκλάμπειν ἐπὶ γῆς ἠρώντα τὴν δόξαν αὐτοῦ, μὴ δὲν ἐκ τῆς γεώδους ζημιουμένην οὐσίας, τὴν δὲ ἀγιασμὸν οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ πολλάκις, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπειράκις ἐφθέγγετο, πρὸς τὸν ἕτερον ἕτερος τὸ ἴδιον θαῦμα δηλῶν· φησὶν ἐξ ἀμοιῆς ἀντιφωνοῦντα πρὸς ἄλληλα, οὐ διὰ τὴν κάμνειν, διὰ δὲ τὸ τὰς τιμὰς ἀλλήλοις παραχωρεῖν, ἀντιδωρεῖσθαι τε τὰς δοξολογίας· πάντα γὰρ ἐν κόσμῳ τὰ ἅνω. Τρις δὲ τὸ ἄγιος λέγοντες, κατακλείουσι τὴν δοξολογίαν εἰς τὸ, Κύριος Σαβαώθ, ἐν μιᾷ θεότητος φύσει τὴν ἁγίαν τιθέντες Τριάδα. Τὴν δὲ μέλλουσαν αὐτοὺς ἐρημίαν καταλαβεῖν ὁ προφήτης μιλῶν, δέδοκε μὴ τῷ πλῆθει καὶ αὐτὸς συναπόλοιτο. Καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δὲ φύσιν τῇ φανείσῃ παρατείνει, ὡς ἔστι τάλας φησὶ, καὶ τῶν ἰδίων χειλῶν τὴν ἀκαθαρσίαν ὁμολογεῖ, οὐ ψυχῆς, οὐδὲ παντὸς τοῦ σώματος, πλὴν εἰ μὴ τὴν πᾶσαν ἑαυτοῦ φύσιν ἐκ μέρους δηλοῖ, μᾶλλον δὲ τὰ λοιπὰ καὶ τὴν καρδίαν κεκάθαρτο. Οὐ γὰρ ἂν ἴδε τὸν Κύριον, τὰ δὲ χεῖλη φησὶν ἔχειν ἀκάθαρτα. Πόθεν, ἢ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀκαθάρτους ὁμιλίας, οἷ; ὁμιλῶν ἡγαγκάζετο τῆς ἐκεῖνων μοχθηρίας ἀξία φθέγγεσθαι; οὕτω γὰρ ἦν καθαρὸς, ὡς κατὰ σμικρῶν κατηνύττεσθαι καὶ ταλανίζεῖν ἑαυτόν. Δίκαιος γὰρ ἑαυτοῦ κατηγοροῦν ἐν πρωτολογία· καὶ Ἀβραὰμ δὲ θεωρήσας τὸν Κύριον, γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν ἀπεκάλεσε, πρότερον μὴ τοῦτο εἰπὼν, ὡς οὐδὲ νῦν Ἠσαίας τὸ τάλας πρὶν κατανοῆσαι τὸν Κύριον. Οὐδὲ Μωϋσεὶς παιδεύμενος τὴν Αἰγυπτίῳ σοφίαν, καὶ, ὡς εἰκὸς, εὐφύλακ καὶ συνέσει τούτους, νικῶν, ἤσθετο ἑαυτοῦ ἰσχυροφώνου ἢ βραδυγλώσσου· ἀλλ' ὅτε ἤκουσε τοῦ χρηματιζόντος, τὴν ἰδίαν φωνὴν ἐμέμφετο. Ὁ μέντοι Μωσῆος προσέταξε νόμος μὴ συναναμίγνυσθαι τοῖς ἁγίοις τὸν βέβηλον· καὶ τοῦτο διὰ πολλῆς ἐτίθεντο φυλακῆς. Διὸ καὶ Πέτρος ἐν τῷ τῆς ἄγρας πλῆθει, τῆς Ἰησοῦ δυνάμεως πειραθεὶς, ὅτε κελεύσαντος αὐτοῦ καθῆκε τὸ δίκτυον, Ἐξέλθε, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἄνηρ ἁμαρτωλὸς εἰμι, Κύριε. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἠξίωσεν ἀπ' αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀπελθεῖν. Καὶ οἱ Γεργεσηνοὶ δὲ μετὰ τὴν πείραν τῶν τοσοῦτων θαυμάτων παρεκάλεσαν μεταθῆναι ἀπὸ τῶν ὀρίων

⁴⁶ Zachar. xii, 2. ⁴⁷ Num. xiv, 21; Deut. xxxii, 5. ⁴⁸ Psal. lxxv, 9. ⁴⁹ Prov. xviii, 17. ⁵⁰ Gen. xviii, 27.

αὐτῶν, καίτοι κρῆτειν ἔδει μᾶλλον τὸν ἐλαύνοντα ἄδαιμονας, καὶ πάσης νόσου γινόμενον ἱατρὸν. Ὅθεν καὶ Φαρισαῖοι, κληθέντες πρὸς σωτηρίαν Ματθαίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ καλέσαντος Ἰησοῦν, ἐπειδὴ πολλοὶ συνήσαν ἄμαρτωλοὶ καὶ τελῶναι, τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἔλεγον· Διὰ τί μετὰ ἄμαρτωλῶν καὶ τελωνῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν; Αἰτιᾶται δὲ καὶ τοὺς ἐξάρχοντας τῶν Ἰουδαίων Θεὸς λέγων, Ἀναμέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διεστειλλον. Δι' ὃ καὶ νῦν ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ συνειδότης *κατανένυκται*, φησὶν, ὅτι τῶν ἁγίων δυνάμεων *χείλεσι* παναγίοις ὑμνούντων τὸν Κύριον, οὐκ εἶχε σὺν αὐτοῖς ἀνομνεῖν, εἰδὼς ὡς οὐχ ὥρατος αἶνος ἐν στόματι ἄμαρτωλοῦ. Διόπερ ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Οἱμοι, ὅτι ἐσιώπησα.* Ἦν μὲν γὰρ ἀκλόθροτος *χείλεσιν Ἰσραὴλ*, βλασφημήσας τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ὁ δὲ προφήτης πρὸς αἷς εἰρήκαμεν αἰτίας, μετριάζων αὐτὸν συναναμίγνυσιν τῷ λαῷ· τάχα δὲ καὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὴν νόσον ὁμολογεῖ, κατὰ Δαβὶδ εἰρηκότα· « Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. » Νοσεῖ γὰρ τὸ ψεῦδος ἢ φύσις, εἰ καὶ νήφοντες ὀλίγοι τοῦτο φεύγειν δεδύνηται. Ὅτι δὲ *χρῆ καθαροῖς χείλεσιν* ὑμνολογεῖν τὸν Θεόν, ἠλοῖ τις τῶν μαθητῶν περὶ τῆς γλώσσης· εἰπὼν, « Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοῦ; ἀνθρώπου τοῦ; καθ' ὁμολοσίαν Θεοῦ γεγονότας. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν ἔτι σφαιστερον εἰπὼν· *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπημέρου, καὶ τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ ἐπλήρου τῶν ναδῶν. Σεραφίμ ἐστῶτα ἐπάνωθεν.* Ἐπειδὴ γὰρ ὁ οὐρανὸς αὐτῷ θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ ἐπὶ γῆς δὲ ναδς, ἐν τῷ ὑποποδίῳ αὐτοῦ συνεστήκει· εἰκότως τὰ *πληροῦντα τὸν ἐπὶ γῆς οἶκον, πρὸς ποδῶν ἐλέγετο* τοῦ Θεοῦ. *Σεραφίμ* δὲ εἰστήκει ἐπάνωθεν τοῦ οἴκου. Ὁδ γὰρ δὴ τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὐδὲ εἰσω ἦν τοῦ οἴκου (ἡ γὰρ ἂν καὶ αὐτὰ πρὸς τοῖς ποσὶν ἦν τοῦ Θεοῦ), ἀλλ' ἦν ὑπεράνω τοῦ οἴκου περιπολοῦντα τὸν βασιλείον θρόνον. Μὴ ἀγνωῶμεν δὲ ὡς οἶκον τινες ἐφασαν τὸ σύμπαν σύστημα τῆς νοητῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως, ἐπημέρον δὲ θρόνον, τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχήν. Ἐχρῆν δὲ τοῦτους προσθεῖναι καὶ πῶς ὁ οὕτω νοούμενος οἶκος ἐπληρώθη *καπνοῦ*.

supra Dominum, imo ne intra domum quidem (essent enim et ipsa sub Dei pedibus), sed supra domum existere, regiumque thronum circumire, universam intelligibilis, visibilisque mundi, structuram; sicut per thronum exaltatum, summam ipsam in res omnes potestatem intelligere. Sed hujus sententiæ auctores oportuit explicare, qui posset hoc sensu domus usurpata fumo etiam repleri.

5-14. Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἓν τῶν Σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ἴδου ἤψατο τοῦτο τῶν χεπέων σου, κ. τ. λ.

Τῷ μὲν Ἱερεμιά εἰρηκότι· « Ὁ ὦν, Δέσποτα Κύριε, ἰδοῦ, οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγώ

A quod in prædæ ubertate, cum divinæ virtutis periculum, retibus in Dei verbo laxatis⁵¹, fecisset Petrus, Dominum a se quia peccator existeret, recedere postulavit⁵². Alioqui enim Christum a se ut recederet nunquam fuerat petiturus. Quin et Gergeseni miraculorum ejus magnitudinem experti, eum, ut suis sinibus exiret, precati sunt⁵³; cum dæmonias abigentem, morbumque omnem persanantem amplecti potius decuisset. Inde etiam quod cum vocatus esset ad salutem Matthæus, domique Jesum exciperet, quoniam intererant peccatores multi, multi item publicani, a Pharissæis ejus discipuli, cur cum illis magister ederet, interrogati sunt. Accusat autem et Judæos Dominus, qui sanctum a profano minime discerneren; ideoque se jam conscientie spiculo compungi ait propheta, qui labiis suis hymnum Deo dicentibus potestatibus, eadem ipse eum illis personare non valeat; qui ingrati Deo in ore peccatorum laudem esse non ignoraret. Itaque sic habet Symmachi interpretatio: *Hei mihi, quoniam tacui.* Erat enim revera labiis impurus Israel, qui in Dominum Jesum Christum ore blasphemico convicia exspuisset. Sed propheta præter eas, quas attulimus rationes, modestiæ causa, seipse populo admiscet. Fortasse vero et humanæ naturæ morbum confletur, juxta Davidicum illud: « Dixi in excessu meo, omnis homo mendax⁵⁴. » Est enim mendacium hominibus naturalis quidam morbus; quantumvis sit a nonnullis evitatum. Eum vero, qui ad Dei laudes sese accingit purgatis esse labiis oportere, satis indicavit apostolorum quidam de lingua sic locutus: « In ipsa benedicimus Deum et Patrem, et in ipsa maledicimus homines, qui ad imaginem et similitudinem Dei facti sunt⁵⁵. » At isthæc adhuc apertius interpretatus est Symmachus, cum ait: *Vidi Dominum sedentem in throno excelso et elevato: et quæ sub pedibus ejus erant, templum replebant. Seraphim stabant superne.* Quia enim cælum ipsi thronus est terraque scabellum pedum ejus; 97 quod in terra deinde templum habetur, in ipsius etiam scabello consistit; ea merito quæ terrenam domum replent, sub Domini pedibus esse dicuntur. Sequitur vero: *Seraphim stabant supra domum.* Neque enim certe

significavit. Non ignoramus tamen, domus appellatione, structuram; sicut per thronum exaltatum, summam ipsam in res omnes potestatem intelligere. Sed hujus sententiæ auctores oportuit explicare, qui posset hoc sensu domus usurpata fumo etiam repleri.

D VERS. 6-13. Et missus est ad me unus de Seraphim, et in manu habebat prunam, quam forcipe accepit ab altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, etc.

98 Cum dixisset Jeremias: « A, Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum⁵⁶; » extendit

⁵¹ Luc. v, 9. ⁵² Matth. xvi, 23. ⁵³ Matth. viii, 34.

⁵⁴ Psal. cxv, 11.

⁵⁵ Jac. iii, 9.

⁵⁶ Jerem. i, 6.

manum suam Dominus, et tetigit os ejus, implens spiritus prophetici gratia, cum purgatione opus non haberet⁵⁷: qua cum isti opus sit, non Dominus ipse, sed *Seraphim unus purgatoriam prunam* admoveat; unde urentes merito, sive accedentes, vocati sunt. Eam ob rem de potestatibus angelicis scriptum legimus: « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam urentem⁵⁸. » Purgationis enim, quibus ipsa opus est, vim obtinet. *Implet autem altare suum purgatoris carbonibus Deus*; indeque et alicubi, carbonibus succensus esse ab eo, legimus⁵⁹. Ad hæc ignem consumentem, Deum Moses appellavit⁶⁰. In Spiritu sancto et igne præterea baptizat Salvator⁶¹: cum nisi solo igne divino purgari quemquam posse certum sit. Quale enim cujusque sit opus, ignis ipse probabit, et salvabitur, ait, tanquam per ignem⁶². Fortasse vero Christus prunæ, sive *carbonis* nomine, significatur, qui lignum natura existens, ignem toto corpore concipit, ejusque vires et actionem retinet. Solet vero Deum igni perlibenter Scriptura comparare. At: « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis⁶³. » In Christo enim si unionis rationem contempleris, omnis habitavit deitatis plenitudo⁶⁴. Est vero et hiuc miraculorum effectrix caro Salvatoris: Simul ac enim *locutum tetigit*, redivivus viduæ factus est filius⁶⁵. Idem præterea sputo visum restituit⁶⁶. **99** qui nunc *labiis* appositus, eadem quoties ejus fidem profitemur, repurgat.

Hinc et illa Pauli: « Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo, hic est, Verbum fidei, quod prædicamus⁶⁷, et quæ postea. Ejus enim opera peccatorum sordibus *mundati* spiritu ferventes efflicimur; quod ejus caro mundi peccatum sustulerit. Ait vero et David: « Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud⁶⁸; » postquam vires illius expertus est. Cognatus vero huic et ille, qui Mosi in rubo in monte Choreb apparuit, ignis est⁶⁹. Nec ab eo differt, qui Cleophræ Simonique corda, cum eis Scripturas Dominus aperiret⁷⁰, incendebat. Talem et ipse sensit Jeremias, cum diceret: « Et factus est ignis in visceribus meis, et fractus sum undique⁷¹. » Hunc ipsum et Salvator etiam ut in mundum jaceret venit. « Et quid volo? ait: enimvero jam accensus est⁷². » Hunc ergo *ab altari ignem capit unus de Seraphim*, qui locus est purgationis animarum cœlestis, unde sanctificantibus et lustrantibus Potestatibus *ignis purgatorius* emittitur. Ipsæ siquidem datis a Deo cuique honoris nomine partibus defungentes, sub jugum unum ordineinque muneris veniunt. Nutibus enim Dominicis obsequentes, honoris

⁵⁷ Jerem. i, 9. ⁵⁸ Psal. ciii, 4. ⁵⁹ Psal. xvii, 9. ⁶⁰ I Cor. iii, 13, 15. ⁶¹ Joan. i, 14. ⁶² Coloss. i, 19, 18; Hebr. i, 8. ⁶³ Psal. cxviii, 140. ⁶⁴ Exod. iii, xii, 40.

εἰμι, » ἐξέτιναι Κύριος τὴν αὐτοῦ χεῖρα, καὶ ἤψατο τοῦ στόματος αὐτοῦ πληρῶν τῆς προφητικῆς αὐτῷ χάριτος, ἐπεὶ περ οὐκ εἰδέτο καθάρσεως. Νῦν δὲ τῷ δεομένῳ ταύτης, οὐχ ὁ Κύριος, ἐν δὲ τῶν *Seraphim* προσάγει τὸν *ἄνθρακα* τὴν καθάρσιον, ὅθεν εἰκότως τὴν, ἐμπρησταί, ἤγουν ἐμπιπρῶντες, προσηγορίαν ἠνέγκαντο. Δι' ὃ περὶ τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως εἴρηται: « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. » Καθαριστικοὶ γὰρ εἰσι τῶν δεομένων καθάρσεως. *Πληροὶ δὲ τὸ ἕαντοῦ θυσιαστηρίου ἀνθρώπων καθαρικῶν ὁ Θεός*, δι' ὃ ποῦ φησιν: « Ἀνθρακὲς ἀνήφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πῦρ καταναλίσκον τὸν Θεὸν ἐκάλει Μωσῆς. Βαπτίζει καὶ ὁ Σωτὴρ ἅγιον Πνεύματι καὶ πυρὶ. Οὐκ ἔστι γὰρ καθαρθῆναι, πλην διὰ τοῦ θεοῦ πυρός. Ὅποσον γὰρ ἔστιν ἐκάστου τὸ ἔργον, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει. Καὶ σωθήσεται δὲ, φησιν, ὡς διὰ πυρός. Μὴ ποτε δὲ Χριστοῦ σύμβολον ληπτέον τὸν *ἄνθρακα*, ὃς ξύλον μὲν ἔστι τῇ φύσει, πλην ὅλος διόλου μεμέστωται τοῦ πυρός, οὐ καὶ τὴν δύναμιν ἔχει καὶ τὴν ἐνεργεῖαν. Παρεϊκάξιν δὲ φιλεῖ πυρὶ καὶ τὸν Θεὸν ἡ θεία Γραφή. « Γέγονε δὲ σὰρξ ὁ Λόγος, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Ἐν τῷ Χριστῷ γὰρ πᾶν τὸ τῆς θεότητος κατάρχηκε πληρωμα, κατὰ τὸν τῆς ἐνώσεως τρόπον. Θαυματοργὸς ἐντεῦθεν καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡ σὰρξ. *ἤψατο γοῦν τῆς σερου* καὶ ἀνέστησε τὸν τῆς χεῖρας ὡς οὖν. Καὶ πτύσας, τὸ βλέπειν χαρίζεται, ὃς περικαθαίρει τὰ *χρῆλη* γινόμενος ἐν αὐτοῖς, ὅταν τὴν πίστιν ὁμολογῶμεν τὴν εἰς αὐτόν.

Δι' ὃ καὶ Παῦλος φησιν: « Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου: τουτέστιν τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Δι' αὐτοῦ γὰρ ὁ τῆς *ἀμαρτίας* ἐπτήκεται ῥύπος, γινόμεθ' αὐτῷ πνεύματι ζέοντες. Αὐτοῦ γὰρ ἡ σὰρξ ἤρσ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν: « Πεπυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δούλος σου ἠγάπησεν αὐτό: » τῆς ἐντεῦθεν ἐνεργείας αἰσθόμενος. Συγγενὲς δὲ τούτου τὸ πῦρ τὸ ἐπὶ τῆς βάτου καὶ τοῦ Χωρήθ: τοιοῦτον πυρὶ Κλεώπα καὶ Σίμωνος ἔκαλετο ἡ καρδία, ὅτε διήνο:γεν αὐτοῖς ὁ Κύριος τὰς Ἰραφάς. Τοιοῦτον Ἰερεμίας ἔλαβε πῦρ, δι' ὃ καὶ ἔλεγεν: « Καὶ ἐγένετο πῦρ ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου, καὶ παρ' εἶναι ὕ πάντοθεν. » Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τὴν γῆν ἤλθεν βαλεῖν. « Καὶ τί θέλω, φησιν; ἀλλ' ἤδη ἀνήφθη. » Τοῦτο τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ *θυσιαστηρίου λαμβάνει τὸ ἔργον Seraphim*. Χωρὶον δὲ τοῦτο καθαρισμοῦ ψυχῶν ἐπουράνιον, ὅθεν ἐκπέμπεται ταῖς ἁγιαζομέναις δυνάμεσι τὸ *καθάρσιον πῦρ*. Αὗται μέντοι τῆς πρεπούσης ἐκάστη παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἀπολαύουσαι ὑπὸ ζυγῶν ὑπάρχουσιν ἕνα: νεύμασι γὰρ ὑπηρετοῦσι Δεσποτικῶς, ἐν μέρει τιμῆς τὴν δουλείαν δεχόμενα. Διὸ καὶ νῦν

⁶⁵ Deut. iv, 24; Hebr. xii, 29. ⁶⁶ Matth. iii, 11. ⁶⁷ Luc. vii, 14, 15. ⁶⁸ Joan. ix, 6. ⁶⁹ Deut. xviii, 2 seq. ⁷⁰ Luc. xxiv, 32. ⁷¹ Jerem. xx, 9. ⁷² Luc.

VARIE LECTIONES.

γρ. γάρ. ὁ γρ. χεῖρας. ὁ γρ. περιελαί. ὁ γρ. ἐν τῶν. ὁ γρ. δεχόμενοι.

τὸ ὅτι *Seraphim* τῆ τοῦ προφήτου καθάρσει διακονεῖ, **A** λαμβάνον τῆ λαβίδι τὸν ἀνθρακὰ, τὸ σέβας ἐμφαίνον, ὅπερ ἔχει πρὸς τὸ θυσιαστήριον, χειρὶ μὴ τολμήσαν ἐβάψασθαι. Ἄληθινὸν γὰρ ἦν τὸ πῦρ, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον, ὡς Ναδάβ καὶ Ἀβιδουδ κατεκάησαν. Τοῦτο γὰρ ὡς μὴ καίον τοῖς χεῖλεσιν τοῦ προφήτου προσάγεται. Οὗτο νῦν ^c διὰ τὸ καυστικὸν ἢ λαβίς, ἀλλὰ δηλοῖ τὴν ἐν ἐκάστῳ τυγχάνουσαν ἐπιτηδεωτέτηα πρὸς τὴν τῶν ἀπὸ Θεοῦ διδομένων ἀγαθῶν ὑποδοχὴν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐν ἐκάστῳ ὑπαρχούσης πρὸς τὸ καλὸν οικειώσεως. Ἡ, ὅτι τὴν ἐπὶ Χριστῷ πίστιν καὶ γνῶσιν, καθάπερ τινὲ λαβίδι, δεχόμεθα διὰ νομικῶν τε ἄμα καὶ προφητικῶν παιδευμάτων, ὧν ταῖς μαρτυρίαις οἱ ἀπόστολοι τοὺς ἰδίους λόγους ἐπισφραγίζοντες, ἐπίθεν τοὺς ἀκούοντας, τὸν ἀνθρακὰ τοῖς αὐτῶν προσάγοντες χεῖλεσιν, καὶ τὴν πίστιν ὁμολογῆσαι παρασκευάζοντες. ὃν ὁ προφήτης δεξάμενος **B** θαρρεί, μηκέτι λέγων Ἰθάλας ἐγώ· ἀποστολῆ δὲ τῆ παρὰ τοῦ φανέντος ἐπιτρέχων αὐτόματος. Τοσοῦτον δύνανται δυνάμεις λειτουργικὰ πεμπεύμεναι πρὸς τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν, οὐκ αὐθεντικῶς, οὐδὲ αὐτεξουσίως παραγινώμεναι. Προηγουμένη γὰρ αὐταῖς καὶ κατὰ φύσιν ἐστὶ ζωὴ τῷ τοῦ Θεοῦ κάλλει ἐνατενέξειν αἶν, καὶ διηνεκῶς δοξάζειν αὐτόν· περιστατικὴ δὲ ταῦταις ἐνέργεια ἢ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιμέλεια καὶ στροφὴ. Τοιαύτη καὶ ἡ νῦν προσνεγκοῦσα τὸν ἀνθρακὰ. Νοήσωμεν δὲ τοῦτον λόγον ἀληθῆ, διακύρωσ καὶ ἐλεγκτικῶς τὸ ψεῦδος καθαιρόντα, οἷς ἂν ἀπὸ τῆς δραστηρίου δυνάμειος προσενεχθῆ. Τὴν γὰρ χεῖρα τοῦ *Seraphim* ἐνέργειαν χρῆσιν ἀγαθῶν παρεκτικὴν. Ὁ δ' οὖν **C** Κύριος καθαρθέντα τὸν προφήτην προστακτικῶς οὐκ ἀπέστειλεν, ἀλλὰ φησι· *Τίς πορεύσεται; δοκιμάζοντος δὲ τοῦτον ἢ τοιαύτη φωνή, καὶ τὴν αὐτοῦ πρεσβυτέρων προκαλουμένου, ὡς ἂν τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως κομιζοῖται τὸν μισθόν. Ἔκοιξε δὲ καὶ αἰτιῶσαι λίαν τὸν Ἰσραὴλ, ὡς τοῖς ἀποστελλομένοις αἶν γινώμενον ἀπειθῆ, καὶ διαφόρως αὐτοὺς τιμωρούμενον. Τοιγαροῦν καὶ πρὸς τὸν Ἰεζεκιήλ φησιν ὁ Θεός· Ἐγὼ δὲ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ οὐ μὴ ἐθελήσωσιν ἀκοῦσαι σου, διότι οὐ βούλονται εἰσακοῦσαι μου, ὅτι πᾶς ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ φιλόνομοί εἰσι καὶ σκληροκάρδιοι. Ὅθεν εἰκοιεν ἀποροῦντι, Τίς δυνήσεται πείσαι τὸν Ἰσραὴλ; Ὁ δὲ, ἅτε ἀνθρώπος τοῦ θεοῦ μεταλαβῶν, καθαρὸς μὲν ἐστὶ, πρέσβυμος δὲ καὶ νεανικός **D** πρὸς ἀποστολήν, οὐ μετεληφότες μάλλον οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ θερμότεροι πρὸς ταύτην ἐγένοντο. Θεὸς δὲ τὸν Μωυσῆν οὐκ ἠρώτησεν, ὡς νῦν Ἰσαίαν· ἀλλ' ὡς ἔχων ἔτοιμον, φησὶ· Ἐδεῦρο, ἀποστείλω σε πρὸς Φαραῶ βασιλέα Αἰγύπτου. Καὶ ὁμοῦς παραιτεῖται, ὁ δὲ πλείστη τῆ ἀγάπῃ φερόμενος, ἀορίστως ἀκούσας τοῦ λόγου, ἐπίδιδωσιν αὐτὸν μηδὲν ὧν πάσχειν ἡμελλεν λογισάμενος. Ἄλλ' οὐκ ἐναντίαν ταύτην εἰθέσιν ἔσχεν ὁ Μωυσῆς. Ἄλλ' ἤδει τὴν ὑπόθεσιν, εἰς ἣν ἀπεστέλλετο, καὶ ὡς ἀνένδοτός ἐστιν ὁ Φαραῶ,*

*ergo servitutem amplectantur. Itaque et hic prophetae purgationi subservit manus de Seraphim, qui carbone de altari forcipe accepto, honorem, quem altari exhibet, aperte significat, cum manu tangere non audet. Verus enim, non alienus ignis ille exstitit, quo Nadab et Abiud conflagrasse legimus⁷². Tamquam enim non urat, prophetae labiis admoveatur. Non hic igitur, ut urendi potestas vitetur, forcipis adducitur; sed, ut percipienda a Deo gratiae juxta singulorum virtutis rationem, facultas demonstraretur. Aut certe, quia quae in Christum est fides et cognitionem, non aliter quam forcipe, per legis et prophetarum documenta accepimus; quorum testimoniis scripta sua roborantes apostoli, auditores admoto tanquam labris carbone ad fidei confessionem preparados, pertraxerunt. Quem cum semel excepisset propheta **100**, mire confidens, miserum se non exclamat amplius, sed ultro ad ejus, quem vidit, missionem festinat. Adeo magnum est ministrarum virtutum, in eos qui salutem sunt consecuturi, monumentum; quae non sponte tamen, sed Dei nutu missae nobis adsunt. Primaria enim illis et naturalis vita est, in Dei pulchritudinem semper aciem intendere eumque perpetuo celebrare: hae autem adventitia functio, et hominum curam habeant, et nobiscum versentur: qualis et ipsa nunc est, quae carbonem deferre dicitur. Intelligamus vero et veritatis verbum existere, quod acriter et evidenter falsa destruat, in quae semel virtutis suae vires converterit. Decet vero per *manum Seraphim*, vim ipsam bonorum effectricem et largitricem intelligere. Neque vero purgatum prophetam Dominus abire jubet, sed his verbis interrogat: *Quis ibit?* Quae vox probantis est, et alacritatem illius provocantis, bonique instituti tanquam mercedem pollicentis. Videtur autem Israeliticum populum non leviter accusare, tanquam qui ad se missis semper reluctatus, eosdem variis cruciatuum generibus affecisset. Itaque et nunc Ezechielem ipsum alloquitur Dominus: *Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me, quando quidem omnis domus Israel contentionibus delectatur, et duro corde est⁷³. Indeque fit, ut dubitanti similis, quis Israelcem docere posset, et persuadere, quaerere videntur. At hic, tanquam divino labris admoto carbone purgatus propheta, magna ad gerendam provinciam animi alacritate, et fervore accedit; cujus qui abundantius fuere participes Christi discipuli, in hujus legationis obeundo munere, etiam ferventiores exstiterunt. Nec vero Mosen Deus, ut hic Isaiam, interrogavit, sed tanquam paratum haberet: *Accede, ait, mittam te ad Pharaonem regem Aegypti⁷⁴*; et ille recusat tamen, cum hic majore longe dilectione praeditus sermone nondum penitus**

⁷² Levit. x, 1, 2. ⁷³ Ezech. iii, 7. ⁷⁴ Exod. iii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

^b Ἰσ. γρ. ε. τῶν. ^c γρ. οὐ τοῖνον.

audito, nihil eorum animo quidquam, quæ passurus A ὁ δὲ λαὸς Ἰσραὴλ δυσπειθής, πείραν τοῦτου μα-
esset, cogitans, seipsum permittat. Neque est ta-
men, quod huic esse contrariam Mosis credamus animi sententiam. Sed notat ad quæ negotia mit-
teretur, qui esse obstinato animo Pharaonem non 101 ignorabat; qui populi pervicaciam experimento
didicerat.

De se enim benemeritum fuga sibi salutem qua-
rere compulerunt, et simulato pastoralis vitæ
studio, hominum tumultus declinare. Verum, quid
ipse sentiret postea satis aperuit. Constat enim
suis eum precibus conflati vituli pœnas ab Israele
depulisse; cum dicenti Domino: « Abi, populi-
que istius dux esto, et mittam angelum meum
ante te ⁷⁶, » statim reposuit: « Precor, Domine, si
te ducem nobis præbere non statuis, inde nos non
educas ⁷⁷. » Quamobrem vero? quia nimirum sce-
leratus populus, peccatorum remissione, quam an-
geli præstare nequeunt, opus haberet. Peccata
enim ulcisci quidem, sed non item possunt remit-
tere. Unde et alium superius, quem mitteret, ve-
rum illum scilicet legislatorem, qui potest unus
salutem dare, unus item peccata remittere, profe-
rendum dicebat ⁷⁸. Sed est haudquaquam exauditus,
cum temporum nondum adventasset plenitudo,
figurisque prius homines assuescere docerique
conveniret. At Isaias peccatorum remissionem
adeptus, cum medio in populo labia impura ha-
bente habitare se dixisset; cum præterea, quis ad
populum istum esset abiturus quæri audisset; ta-
lem ideo postulari, ut pari beneficio afficerentur,
arbitratus; tum, sperata illorum nomine peccato-
rum venia, latus offerre se, secureque, veluti
carbonis opera purgatum decebat, respondere non
dubitavit. Cum enim duo distincte, quem mittam,
et quis ibit essent postulata; unica ambobus re-
sponsione satisfacit, cum *Ecce ego, Domine, mitte
me*, non autem amplius, *iturum se*, adjecit. Est
enim in nostra situm potestate, apostolatam ad-
mittere. Vires autem ad obeundum sufficere, Dei
unius, qui istam gratiam largitur, humanæ itaque
imbecillitatis probe conscius, nihil ad id respon-
dens, soli Deo reliquit et quod sibi non arrogavit,
Domino largiente accepit. Sequitur enim: *Vade,
et dic populo huic*. Quod autem habetur: *Ecce sum
ego*, confidentis verba sunt, tanquam ejus, qui
est, participem se, et in eorum quæ sunt, nu-
mero, post purgationem censeri significet. Quo-
niam vero apostolos 102 primum, deinde pro-
phetas, creavit Deus ⁷⁹; ob id primum apo-
stolatus gratiam Isaias excipit; audit et Moses:
« Accede, mittam te ⁸⁰ » Et Jeremias: « Ad
omnes, ad quos mittam te, abibis ⁸¹. » Audit au-
tem vocem Domini, qui mente ab ipso infor-
mata, propter vitæ integritatem, resonantis in
se Verbi, tanquam in libro, divinos conce-

Εὖ γὰρ παθόντες τὸν εὐποίησαντα φυγεῖν παρ-
εσκεύασαν, καὶ προφάσει ποιμενικῆς τοῦ τῶν ἀν-
θρώπων θορύβου ἐξέκλινεν. Ἀγλοὶ δὲ τὴν γνώμην
τοῖς ἐφεξῆς. Ὡς γὰρ ταῖς αὐτοῦ λιταῖς τὴν ἐπὶ τῇ
μοσχοποιᾷ δίχην ἀπέδρασαν, τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν
εἰπόντος: « Πορεύου καὶ ὁδήγει τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ
τὸν ἀγγελὸν μου ἐξαποστελῶ ἔμπροσθέν σου, » φησὶν
εὐθέως: « Δέομαι, Κύριε, εἰ μὴ αὐτὸς σὺ προπροεῖρή
ἡμῶν, μὴ ἀναγάγῃς ἡμᾶς ἐντευθεν. » Τίνος χάριν;
B Ὅτι ἀμαρτωλὸς ὁ λαὸς χρῆζει τοῦ ἀφιέντος ἀμαρτίας,
ὑπερ ἀγγελοῖς ἀδύνατον. Τιμωρητικοὶ μὲν γὰρ τῶν
ἀμαρτανομένων οἱ ἀγγελοὶ, συγχωρητικοὶ δὲ τούτων
οὐκ ἐστὶν. Διὸ καὶ ἐξαρχῆς ἔλεγεν, Προχειρίσαι ἄλλον
δὲν ἀποστελεῖς. Τοῦτέστιν, Ἐλθέτω ὁ ἀληθινὸς νομοθέ-
της, ὁ δυνατὸς Σωτὴρ, ὁ μόνος ἔχων ἐξουσίαν ἀφιέναι
ἀμαρτίας. Οὐκ εἰσηκούσθη δὲ, ὅτι μήπω παρῆν τὸ
πλήρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἔδει ἐν τοῖς τύποις προ-
εθισθῆναι τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡσαΐας δὲ τῶν ἀμαρ-
τιῶν ἀφείμενος εἶπὼν, ὅτι Ἐν μέσῳ λαοῦ ἐγὼ οἰκῶ
ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος· εἶτα νῦν ἀκούσας, Τίς
πορεύεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; νομίσας ἐπὶ τῶν πα-
ραπλήσια κακείνους εὐεργετηθῆναι, ζητεῖσθαι τὸν
ἀποστειλλόμενον, ὑπὸ περιχαρείας ἑαυτὸν ὑποβάλ-
λει, ὡς ἂν κακείνους ἀφείθῃ τὰ ἡμαρτημένα· ἀσφαλῆ
C μέντοι πεποιθῆται τὴν ἀπόκρισιν, ὡς ὠφελήμενος ἐκ
τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἡδὴ καθάρσεως. Πρὸς γὰρ δύο
λόγους μίαν πεποιθῆται τὴν ἀπόκρισιν, Τίνα ἀπο-
στελῶ; καὶ, Τίς πορεύεται; Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι, ἀπο-
στελλὼν με, μηκέτι προσθεῖς καὶ, Ἐγὼ πορεύσομαι.
Τὸ μὲν γὰρ δέξασθαι τὴν ἀποστολήν, ἐφ' ἡμῖν· τὸ δὲ
δυναμωθῆναι πρὸς τὴν πορείαν, ἐκ τοῦ δίδόντος τὴν
χάριν Θεοῦ· διὸ τοῦτο καταλίπε τῷ Θεῷ, μηδὲν ἐπα-
γγειλόμενος ἀσθενεῖα τῆς φύσεως. . . περ ὃ οὐκ
ἔλαθεν ἑαυτῷ, τοῦτο χαρίζεται Κύριος, εἰπὼν Πο-
ρεύθητι, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ. Τὸ δὲ Ἰδοὺ, εἰμι
ἐγὼ, θαρρῶν εἶπεν, ὡς ἡδὴ τοῦ δυνατοῦ μεταλαβὼν, καὶ
ἐν τοῖς οὖσιν ἀριθμῶν ἑαυτὸν μετὰ τὴν κάθαρσιν.
Ἐπεὶ δὲ ἔθετο ὁ Θεὸς πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον
προφῆτας, διὰ τοῦτο Ἡσαΐας πρῶτον τὸ τῆς ἀποστο-
λῆς δέχεται χάρισμα· καὶ Μωϋσῆς ἀκούει: « Δεῦρο
ἀποστελῶ σε· » καὶ Ἰερεμίας: « Ὅτι πρὸς πάντας
οὓς ἂν ἐξαποστελῶ σε, πορεύσῃ. » Ἀκούει δὲ φωνῆς
Κυρίου ὁ τὸ ἡγεμονικὸν ἐξ αὐτοῦ τυπωθεὶς, διὰ τὴν
ἐν αὐτῷ καθαρότητα τοῦ ἐνηχοῦντος ἀκροώμενος λό-
γου, ὡς περ βιβλίῳ τῆ ψυχῆ τὰ νοήματα τὰ θεῖα χα-
ράττοντος. Τί οὖν εἶπεν Ἡσαΐας προστάττεται,
Ἀκοῆ ἀκούσθητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέπον-
τες βλέψθητε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Τίνα δὲ βλέψουσιν,
ἢ τίνο; ἀκούσονται, παρῆκεν ἡμῖν καταλίπων τοῦτο

⁷⁶ Exod. xxxiii, 33. ⁷⁷ ibid. 34. ⁷⁸ Exod. iv, 15. ⁷⁹ Ephes. iv, 11. ⁸⁰ Exod. iii, 10. ⁸¹ Jerem.
i, 7.

VARIABLE LECTIONES.

ἄ Ἰσ. .i. κατ' ὑπερ.

σκοπεῖν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου λεγούσης, ὅτι **A** plus in anima nostra describentis, sonum auscultat. Quid ergo dicere jubetur Isaias? *Auditu audite; et nolite intelligere. Et videntes videte; et nolite cognoscere.* Quænam vero ipsi audituri essent, aut visuri, progressu orationis descendum reliquit, dum quem propheta Dominum cerneret, eundem esse quidem visurum populum addidit; quem item *audiret, auditorum*: sed eum, cujus gratiam, cum ut homo in terris visus est, admittere noluert, *nec cogniturum, nec intellecturum.* Itaque ait postea: « In iniquitatibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris dimisi matrem vestram; quia veni, et non erat vir; vocavi, et non erat qui audiret ⁸². » *Videndi autem modum exprimens, oculos eorum clausos esse adjicit.* Ille siquidem, quia lux erat, ita animis omnium illucebat, ut cæcis visum etiam restitueret; at qui *oculos claudere* voluerunt, *videntes ipsi non viderunt*; id est, cum videre possent, noluerunt. Efficitur autem istud, vel cum ejus, quod cernitur, contemptu, oculos avertimus; vel cum ea, quæ ipsi videmus, non videre nos simulamus. *Videre ergo potuissent, si ejus gratiam, in quem intueri debebant, amplexi essent.* At quod non *viderunt*, id solum causa est, quod *oculos clausurunt.* Pari modo *audiens* quis, *non audire*, nisi quæ audit intelligat, putandus est. Quæ ipsis certe cum in terris Salvator ageret, contigisse nemo est, qui ambigat. Præsentem enim suisque obvium *oculis* nec *videre*, nec cælestis regni mysteria docentem tolerare potuerunt. Ita enim et Paulus secum in Actis reputans, sibi, qui Romæ occurrissent, Judæis ista exprobat: « Bene enim per Isaiam prophetam ad patres vestros **103** locutus est Spiritus sanctus dicens: *Vade, et dic populo huic* ⁸³, etcætera, quæ ad Salvatoris nobiscum peregrinationem retulit. Istud ipsum autem vel liquido apparet existere; quod Israelitis fidem abnuentibus hoc modo dicebat Christus: « Nolite murmurare in invicem ». Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum ⁸⁴; » Et rursus: « Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me ⁸⁵. » Ad Filii igitur agnitionem, ex ea, quæ Dei Patrisque est, revelatione, quoniam erant salutis ejus, et vitæ munere indigni, non vocantur: quo vel maxime divini judicii probitas æquitasque apparet. Isaiam enim, *cum impura se, populumque labia habere* confessus esset, *carbone* admoto remissionis gratiam consecutum esse, istos autem nequaquam, videmus. Ille enim *Dominum Sabaoth contemplatus*, quæ vidit, credidit: cum isti Dominum secum diversantem intuiti, in eumdem nequaquam crediderint. Ille etiam laudes auditas *intellexit*: eum isti auribus suis personantem Salvatorem experti,

⁸² Isa. l. 1. ⁸³ Act. xxviii, 26. ⁸⁴ Joan. vi, 43. ⁸⁵ ibid. 45.

VARIE LECTIONES.

^c γρ. μετ'.

nequaquam admiserint. Ille denique corde commotus, peccatique sui conscientia commotus, miserum se exclamavit: cum istorum adeo induratum cor fuerit, ut nec sua peccata agnoscere nec ad eum qui peccata condonare voluerint accedere. Hinc est, quod eos sic alloquitur Christus: « Et in peccatis vestris moriemini ⁶⁶. » Videbitur autem, quominus ad Salvatoris tempora isthæ referantur, illud impedire; quod demonstrative, *dic populo huic*, expressa legantur. Quem enim ex toto populo, qui tum ostendebatur, Salvatorem vel auditurum, vel ejus miracula intoiturum fuisse credimus? At ex simili, quale sit et istud, intelligemus. Dixit enim ex duodecim quidam propheta: « Popule mi, quid feci tibi? Responde mihi. Quandoquidem eduxi te de terra Ægypti; et servitutis domo liberavi te, et misi ante te Mosen, Aaronem et Mariam ⁶⁷. » Quemadmodum enim qui prophetæ tempore superstes erat populus Ægyptum non viderat; imo ne superius quidem nominatos duces unquam habuerat, et tamen in eos tanquam ingratus arguitur. Sic qui tum **104** fuere superstites, hic intelliguntur. At certum est, quæ propheta notantur, Salvatoris tempore contigisse. Est vero et hic usitatus nobis loquendi modus, quem άλλοιούμενον Græce quidam nominarunt: Latine variatum, vel mutatum dicere possumus. Chorum enim eundem vocamus etiam cum singulis, quibus antea constabat, discedentibus, alii in eorum vicem locumque subeunt. Quod certe et urbibus ipsis accidere videmus; cum prole in mortuorum locum suffecta, rursus implentur. Ad hunc modum, demonstratus prophetæ populus, idem cum eo, qui temporibus Salvatoris superstes esset non singulorum duratione, sed communi gentis appellatione, dici potest. Talibus igitur auditis interrogat propheta: *Usquequo, Domine? Quem tandem enim finem cæcitatibus habitura est civitas? At ex his mala quæ Judæis, sub Vespasiano, post Salvatoris crucem acciderunt, Deus significavit: quo tempore permultæ ita deletæ sunt urbes, ut, teste Josepho, ne nomine quidem supersint. Pari quoque ratione gladio viduata domus: fame denique, exsilio, captivitate, homines profligati et perdit. Cæterum pro his verbis: *Et post hæc elongabit Deus homines* ^D *apertius extulit hoc modo Symmachus; Longe faciet Dominus homines: quod captivitatem, fugam et dispersionem potest significare. At non defuere, qui Judæorum a Deo aversionem quibus hæc ex parte cæcitas contigerat, ut gentium intraret plenitudo ⁶⁸, notari autem. Sanctorum enim cæde et sanguine prius contaminati, adjuncta vitæ auctoris nece, longe ipsi recesserunt. Cæterum qui *relinquentur*, ait, *multiplicabuntur*. Quamvis ita pauci existant, ut ne mortuorum quidem decima pars esse videantur. Nec tamen et istorum qualis vitæ finis futurus sit, reticuit; cum eos rursus in depastionem fore, cæteraque, quæ sequuntur, diserte monuit. Pro quibus, ita Symmachus: *Et rursus in depastionem erit, tanquam quercus, et***

⁶⁶ Joan. viii, 21. ⁶⁷ Mich. vi, 3, 4. ⁶⁸ Rom. xi, 25.

g'ans, quæ semel dejecta sola stat. Quibus procul dubio magnam illam solitudinem, **105** verbiique penuriam, quæ Adriano imperante fuit, intellexit: quo tempore legibus ita, regiisque edictis, abacti sunt, ut iis ne desertam quidem principem patriæ civitatem procul aspicere liceret: quam externæ gentes aliæ occupatam, falsis superstitionibus profanarunt, et præcedenti mutato, de ultimi nominis expugnatoris appellarunt.

Οἰκεία δὲ λίαν τὰ παραδείγματα, ὡς *τερβεινθος*, ἢ ὡς *δρῦς*, ἢ ὡς *βάλανος*, διὰ ἐκπέση ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς. Οὐκίτι γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ, οὐδ' ὡς παράδεισος Θεοῦ, οὐδ' ὡς ἐλαία ὠραία, οὐδ' ὡς φοινίξ κατὰ τὸν δίκαιον, ἢ ἄλλο τι τῶν ἡμερῶν καὶ ἀναγκαίων φυτῶν ἔσεσθαι τούτους φησίν, ὡς *βάλανος*. Οὐδὲ αὐτὴν συνεστῶσεν, ἀλλὰ *πεσοῦσαν* τῆς θήκης. Καὶ ὡς *τερβεινθος*, ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτὰς, ὡς *δρῦν* δὲ καὶ *βάλανον*, καὶ *δρυμὸν*, καὶ τῶν ἄλλων δένδρων, ὅσα περ ἄκαρπα καὶ ἀνήμερα τὰ ἔθνη καλεῖν τὰ ἀλλόφυλα σύνηθες τῇ Γραφῇ. Οἶσι ὁμοίον ἔσεσθαι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος φησὶ, μηδενὶ διαφέροντα ἢ τρόπῳ καὶ βίῳ, πλὴν ἐπὶ τῷ χειρῶν, ὡς τοὺς μὲν τὰς οἰκίας ἐπέχειν χώρας, καὶ τοὺς κατὰ φύσιν τὴν αὐτῶν προφέρειν καρπούς, τοὺς δὲ τῆς ἑαυτῶν ἐκπεπτωκέναι, καὶ μηδὲ κομῶις ἐκείνοις ἐνεργεῖν, ὡς διὰ τοῦτο παραβάλλεσθαι δοκεῖ ἀγρίῳ φυτῷ, καὶ *βαλάνου* καρπῷ ζώων ἀλόγων θρεπτικῷ. Ἐπὶ τούτοις, μετὰ προσθήκης ἀστερῶν, ἐπιλέγει περὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀγίου σπέρματος, περὶ οὗ τό· «*Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα,*» προῦλέγετο. Θεοδοτίῳ μὲν γὰρ ἔφη, *Τὸ σπέρμα ἄγιον τὸ στηλωμα αὐτῆς*. Ὁ δὲ Ἀκύλας *στηλωσις* ἔφησεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἢ *στάσις αὐτῆς*. *Στάσις* γὰρ τοῦ ἐκπεσόντος λαοῦ, τὸ ἐξ αὐτῶν ἔγιον σπέρμα τὸ μὴ τὴν ὁμοίαν τοῖς λοιποῖς ὅπομειναν πῶσιν. Οἱ τὴν σωτήριον χάριν δεξάμενοι, καὶ *συνέρτες τὴν ἀκοήν*, καὶ *ιδόντες ἐθεάσαντο*. Οὐδὲ μακαρίζων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· «*Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, οἱ βλέπουσιν, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, οἱ ἀκούουσι.*» Τινὲς δὲ τὸ, *Καὶ οἱ καταλειφθέντες πληθυνθήσονται*, ἐπὶ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἐδέξαντο. Εἰ δὲ φησὶ, *Καὶ ἔσονται εἰς προνομίην*, καὶ τὰ ἐξῆς, δηλοῖ, φασὶ, τὴν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἔθων, ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείαν μεταβολῆν. Πάλιν γὰρ εἰς *προνομίην* οὕτως γενήσονται συνηγμένοι, ὡς συνάγεται ὁ τῆς *τερβεινθου* καρπὸς, καὶ ὡς ἡ *βάλανος* ἡ ὠριμος ἤδη πρὸς συλλογὴν. Τότε γὰρ ἀπολύεται ἀπὸ τοῦ πρὸς τῇ θήκῃ δεσμοῦ ἢ πεφθεῖσα ἤδη καὶ τελειωθεῖσα τῷ χρόνῳ. Τάχα δὲ, φασὶ, καὶ διὰ τὸ ἐκπεπτωκέναι γενομένους ἐν τῇ διασπορᾷ, *βαλάνῳ* τῆς θήκης· ἐκπεσοῦση παρεβλήθησαν. Συνάγονται δὲ οὗτοι, ὡς *τερβεινθος* τε καὶ *βάλανος*, ἐν τῷ γενέσθαι σπέρμα ἄγιον ἐν τῇ στάσει καὶ βεβαιότητι αὐτῶν, κατὰ τὴν προσθήκην Θεοδοτίῳ. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν. Ἡρώτησεν ὁ προφήτης· Μέχρι τίνος ἡ πόρωσις; ὁ δὲ Θεὸς δηλῶν τὴν τοῦ παρόντος βίου συντέλειαν, τὰ ἐπὶ τούτοις ἐπήνεγκε. Δεῖ γὰρ πρῶτον πολέμους ἡμῶς ἀκούσαι, καὶ ἀκοὰς πολέμων, ἀναστῆναί τε

Commoda autem valde exempla adhibuit, cum *tanquam terebinthus, aut quercus, aut glans, cum theca sua exciderit*, dixit. Non enim eos jam yitream Domini Sabaoth, non ut Dei paradisum, non ut olivam pulchram, non ut palmam denique, cui justus comparatur⁸⁹, aut cicuratarum, ad usumque vitæ necessariorum arborum aliquam; sed veluti *glandem*, nec eam quidem sibi constantem amplius, sed deciduam, relictaque *theca humi jacentem*; vel *tanquam terebinthum*, vel (si alios sequaris interpretes) *quercum, et balanum*, agrestemque arborem aliquam, vel nullos, vel amaro fructus edentem (quibus Scriptura gentes usitate significat), fore prædicit. Nec his absimilem Judæorum fore gentem significat, quæ moribus et vita cum his sentiat. Imo vero longe illis deteriore; cum et suas isti regiones occupent, et solito naturæ ordine fructus edant; illis contra, sua etiam nihil illis tale producente exciderint: unde agresti plantæ *balanique* fructui, quo bruta vescuntur, comparari videantur. Posthæc adjectis asteriscorum notis, de sancto illo semine, quod ab ipsis fuerat oriturum, aliqua colligit, de quo et illud antea: «*Nisi Dominus reliquisset nobis semen*» fuerat usurpatum. Theodotio enim, *semen sanctum fulcimentum* ejus; Aquila *firmitatem*; Symmachus autem *stabilitatem*, transtulerunt. Et enim populi cadentis *stabilitas*, semen illud, quod similem cum reliquis casum non sentit; nimirum, qui accepta salutari gratia *auditu intellexerunt*, eumque, quem *sunt contemplati, viderunt*; quos Salvator beatos prædicat his verbis: «*Beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt.*» **106** Non desunt autem, qui verba ista: *Et qui relinquuntur, multiplicabuntur*, de his, qui in Christum crediderunt, intelligant. Quod autem eos dicit in *depositionem* fore, et quæ sequuntur, de ea istud mutatione, quæ paulatim a Judaicis ritibus ad evangelicam vitam futura est, intelligendum putant. Rursus enim illi in *depositionem*, quando collecti fuerunt, futuri sunt; non aliter, quam solet *terebinthi* fructus, ipsaque adeo tempestiva *glans* in unum acervum congregari. Tunc enim excocctæ temporisque diurnitate maturata, vinculo illo, quo in theca retinetur, exciccato, solvitur. Fortasse vero, sicut, eo etiam quod propter peccata sua dispersi essent, *glandi*, quæ theca exciderit, comparantur. Congregantur vero ipsi, *tanquam terebinthus et balanum, dum semen sanctum in sua firmitate et constantia, ut Theodotio-*

⁸⁹ Psal. LXXVI, 13. ⁹⁰ Isa. I, 9. ⁹¹ Matth. XIII, 16.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. οἷς. ² γρ. διαφέρον τῷ.

nem sequamur, fiunt. Non desunt tamen, qui ita A
 explicent. Quæsitit propheta: Usquequo tandem
 abitura est cæcitas ista? At Deus, ut præsentis
 vitæ consummationem notaret, quæ postea se-
 quuntur intulit: Oportet enim bella primum nos
 audire, et rumores bellorum, gentem adversus
 gentem insurgere, domos ipsas et urb- in solitu-
 dinem redigi, deinde finis ⁹²: post quem deinceps,
 buntur, cum omni in sempiternum corruptione
 enim qui nunc excæcatus est Israel, eundem ùltimis sæculi temporibus vocatum iri testatur Scri-
 ptura ⁹³.

CAP. VII.

107 VERS. 1-9. *Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Ozia regis Juda; ascendit Rhaason rex Aram, et Phacee filius Rhomelie, rex Israel, in Jerusalem ad bellandum contra eam, et non potuerunt eam debellare, etc.*

Primas in narrandi serie, quæ sub Ozia existit propheta habuit. Oziam secutus est Joatham; quo statim imperante, quæ de Domino Sabaoth et Seraphim fuit, in qua Unigeniti significabatur divinitas, visio subsecuta est. Sed non nisi elapsis jam annis sexdecim (non paucioribus enim imperavit Joatham) ad regni gubernacula impiissimus accessit Achaz: cujus tempore ista est de Unigeniti secundum carnem generatione, in quem incumbimus **108** edita propheta. Sic enim ordo postulabat, ut ad ea quæ de divinitate præcesse- rant, hæc altera sequeretur disputatio. Habet autem hujusmodi argumentum propheta. In impium Achazum, ejusque subditos, non sine justa Numinis vindicta, Damasci et Samariæ reges duo conspirarunt, prior Phacee, Rhaason alter nominati. Centum itaque et viginti trucidatis hominum millibus, ducenta alterâ bello cœperunt. Post tantam vero stragem collecto rursus exercitu magna urbis expugnandæ interficiendique Achazi, quo Thabellis filium regem crearent, spe concepta, Jerusalem obsessuri veniunt. Quæ cum domui Davidi (sic enim regis hujus posteros omnes, subditosque nominabant), essent renuntiata; non parum omnes præteritæ cladis memoria commoti, rerum futurarum, bellique eventui non dissidere (sicut exacte altero Paralipomenon volumine describitur ⁹⁴) non potuerunt. Tantum vero eorum motum silvarum signo, secundis cicuribusque arboribus ad comparationem non assumptis, similem efficit. Verum qui non peccatoris morte, sed ejus lænitentia, et conversione potius, vita denique lætatur ⁹⁵, quos ultus antea fuerat graviter, in eosdem nunc humanitatem clementiamque convertit. Prophetam enim ad Achazum mittit una cum relicto sibi e multis filio, quem Iasub nominat. Unus autem ille

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

α-θ'. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωάθαμ, τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰουδα, ἀνέβη Β
 ῥαασῶν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥομελίου, βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, πολεμῆσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν, κ. τ. λ.

Τὰ πρῶτα τῆς προφητείας ἐπὶ Ὀζίου βασιλέως ἐλέλεκτο. Μεθ' οὗ Ἰωάθαμ. Οὐ κατ' ἀρχὰς τῆς βασιλείας ἡ ὄπτασία γέγονε Κυρίου Σαβαὼθ καὶ τῶν Σεραφείμ, δηλοῦσα τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα. Ἐτῶν δὲ διαγενομένων ἑκατάδεκα (τῶσαῦτα γὰρ ἐβασίλευσεν Ἰωάθαμ), Ἀχαζ ὁ δυσσεβέστατος διαδέχεται, καθ' οὗ θεσπίζεται τὰ προκειμένα, προφητεύοντα περὶ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ Μονογενοῦς. Ἐδεῖ γὰρ ἀκολούθως ἐπενεχθῆναι ταύτην τοῖς περὶ τῆς θεότητος εἰρημένοις. Ἢ δὲ τῆς προφητείας ὑπόθεσις αὕτη... ἀσθεθύνει μετὰ τῶν ὑπάρχων Ἀχαζ C κατὰ θεῖαν δίκην δύο βασιλεῖς ὁ Δαμασκοῦ καὶ Σαμαρείας ἐπέθεντο. Ῥαασῶν ὁ πρῶτος, ὁ δὲ δευτερος Φακεὲ. Τοιγαροῦν ἀναίρουσι μὲν αὐτῶν δώδεκα μυριάδας, αἰχμαλώτους δὲ λαμβάνουσιν εἰκοσι· μετὰ τὴν τοιαύτην πληγὴν, καὶ δευτερον ἐπιστράτευσαν ἔσειν ἐκ πολιορκίας, ἐθέλοντες τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀποκτεῖναι τε τὸν Ἀχαζ, καὶ ἀντ' αὐτοῦ βασιλέα καταστήσαι τὸ νῦν Ταβεήλ ^h. Ἐν ἀναγγελοῦσιν τῷ οὐρανῷ Δαβὶδ (οὕτω δὲ τοῦ; ἐκ Δαβὶδ ἅπαντας μετὰ τῶν ὑπάρχων ἐχάλου), πάντες οὗτοι σαλεύονται τὴν ψυχὴν, πείρα τῶν πολλαθόντων δεδιότες τὰ μέλλοντα. Ταῦτα μετ' ἀκριβείας ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων ἐδήλωσεν. Τὸν δὲ σάβανον αὐτῶν ἀπεικάζει ξύλον δρυμοῦ, μηδὲ νῦν δένδρον παραλαβὼν εὐγενές τε καὶ ἡμερον. Ἄλλ' ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὸ μετανοῆσαι, καὶ ἐπιστρέψαι, καὶ ζῆν αὐτὸν, οὗς πρῶν τιμωρίᾳ, τούτους νῦν φιλανθρωπιᾳ μετέρχεται. Πέμπει γὰρ πρὸς Ἀχαζ τὸν προφήτην, μετὰ τοῦ περιλειφθέντος ἐκ πλειόνων υἱοῦ. Καλεῖ δὲ τοῦτον Ἰασούβ. Περιλειφθὴν δὲ ἡ θανάτου τῶν ἀδελφῶν, ἡ τῆς τῶν πολλῶν Ἰουδαίων πλάνης μὴ μετασχῶν. Ἐδεῖ γὰρ τὸν σωθέντα; ἰ τῆς πλάνης μαθητεύεσθαι τῷ πατρὶ διὰ τοῦ παρῆναι προσιόντι θαρσαλέως Θεῷ, καὶ ποιῶντι τὰ κελεύόμενα· εἰπεῖν δὲ προσταττεῖ· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι. Ὅπερ

⁹² Marc. xiii, 94 seqq. ⁹³ Isa. x, 21; Rom. ix, 27. ⁹⁴ II Paral. xxviii, 1 seqq.; IV Reg. xvi, 1 seqq. ⁹⁵ Ezech. xviii, 23.

VARIE LECTIONES.

^h γρ. τὸν υἱὸν Ταβεήλ. ἰ γρ. σωθέντα.

Σύμμαχος μὲν φησιν, *Φύλαξαι, και ήσύχασον.* Ὁ δὲ Θεοδοσίωv, *Πρόσχερς, και ήσύχασον.* Καπιζομένους δὲ *δαλοῦς*, τοὺς δύο ἐκέληκε βασιλεῖς, ὡς μῆτε φῶς, μῆτε δύναμιν ἔχοντας καυστικὴν ἤδη σέσθεισαν. Εἰ γὰρ και παιδευτικῆ, φησι, δύναμι μετῆλθεν ἡ ὑμᾶς, ἣν ἐργῆρ οἶδε καλεῖν ἡ Γραφή, παραδούς τοῖς πολεμίοις ὑμᾶς, ἀλλ' οὖν παίσας *λάσσομαι*, δι' ἀμφοῖν ὑμᾶς καλῶν εἰς εὐσέθειαν, δι' ὃ νῦν ἀνόητος ἡ τῶν βασιλέων *βουλή*.

incta facultate, priventur. Ad vos enim quantumvis, ait, correctrice potentia, quam *iram* vocare Scriptura solet, accesserim, in hostiumque manus provocatos **109** sanabo. Atque hinc est, quod

Ἄραμ δὲ λέγει Συρίαν, *Σαμάρειαν* δὲ τὴν νῦν Σεβαστήν. Ἀρκεί γὰρ, φησίν, τῇ μὲν *Σαμαρειάκεφαλήν* ἔχειν τὴν *Δαμασκόν*, και ταύτης εἶναι βασιλεῖα τὴν *Ραουσσών*· τῷ δὲ *Ἐφραῖμ* τῆς *Σαμαρείας*. Οὕτω δὲ ἐκάλουν τὰς δέκα φυλάς Ἰσραὴλ, διὰ τὸν ἐξ *Ἐφραῖμ* αὐτῶν βασιλεύσαντα, και ταύτης ἠγεῖσθαι *Ρωμελλοῦ υἱόν*. Γνωθῆ δὲ και τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις, Ἄχαζ, ὡς ἐντὸς ἐτῶν πέντε και ἐξήκοντα ἡ τῆς *Σαμαρείας* ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖα καταλυθῆσεται, τοῦ βασιλέως σὺν ὑπήκοις παραδοθέντος αἰχμαλωσίᾳ. Ταῦτα προσέταξε λέγειν ὁ Θεὸς τῷ Ἄχαζ ἀπαντήσαντα τὸν προφήτην, κατὰ τινὰ τόπον, ὃν εὐκαιρον ἤδει πρὸς τὸ περιτυχεῖν τῷ Ἄχαζ. Τοῦ δὲ χρόνου συμπληρωθέντος, *Δαμασκός και Σαμάρεια*, οἱ τε τούτων βασιλεῖς και ὑπήκοοι, πρὸς τῶν Ἀσσυρίων ἐάλωσαν, ὡς ἡ τετάρτη τῶν Βασιλείων ἐηλοῖ. Ἐλε γὰρ ὁ μὲν Τεγλαθφαλασάρ τὴν *Δαμασκόν* και τὴν *Ραουσσών*, ὁ δὲ Σαλμανασάρ τὴν *Ἰσραὴλ* και *Σαμάρειαν*. Κατὰ κοινου δὲ, τὸ ἐκλείψει ἐν τῷ, και ἡ κεφαλὴ *Σομόρων*. Τὰ γε μὴν ἐξήκοντα πέντε ἔτη παῖδες Ἑβραίων φαίνονται μετ' ἀκριβείας· συνάγεσθαι, τούτων εἰ ποιήσαιτο τις ὀρχὴν ἀπὸ τοῦ πέμπτου και εἰκοστοῦ ἔτους τῆς Ὀζίου βασιλείας. Προφητεύει μὲν γὰρ κατὰ τοῦτον Ἡσαίας ἐμοῦ και Ἀμώς· θεσπίζει δὲ πρῶτος Ἀμώς τὴν ἄλωσιν Ἰσραὴλ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ τοῦ γενομένου, φησίν, ὅτεπερ Ὀζίας εἰσελθὼν εἰς τὸ ἄγλασμα λεπροῦται, και ἡ τοῦ θουσιαστηρίου πύθης ἐκκέχεται. Γίνεται δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ Ὀζίου ἔτη εἰκοσιεπτὰ. Τὰ γὰρ πάντα δύο και πεντήκοντα βεβασιλευκεν, ὧν κατὰ τὸ πέμπτον και εἰκοστὸν, πρῶτος Ἀμώς θεσπίζει τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως Ἰσραὴλ· μεθ' αὐτοῦ ἡ ἰωαθὰμ ἔτη ἑκατάδεκα, και τοῦ Ἄχαζ ἄλλα τριακοντα, και τῆς Ἐζεκιου βασιλείας ἑξ. Ἄ δὲ συντεθέντα πληροῖ τὰ πέντε και τὰ ἐξήκοντα. Ἐκτῷ γὰρ ἔτει Ἐζεκιου τὴν ὑστάτην Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίαν ὑπέμεινεν. Ταῦτα προλέγει Θεός. Συνιδῶν δὲ τὸν Ἄχαζ και τὸν ὑπ' αὐτῷ λαδὸν ἀπίστως ἔχοντα πρὸς τὰ λελεγμένα, ἐπήγαγε τὸ, *Ἄν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε*. Τοῖς γὰρ ταῖς ἀπιστίας περιυβρίζουσιν τοῦ Θεοῦ τὴν λόγον, οὐδ' ἂν γένοιτο σύνεσις ἡ παρ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ, *Ἐξελεθε*, πρὸς

evaserat, vel suis fratribus *superstes*; vel Judaicæ multitudinis errori nequaquam consentiens, filium enim errore liberatum, qui patri confidenter ad Deum accedenti, et imperata facienti adesset, ab eodem æquum fuit instrui docerique. Jubet autem dicere: *Vide, ut quiescas*; quod Symmachus: *Vide et quiesce*; Theodotio autem: *Attende et quiesce*, reddiderunt. *Fumigantes* porro *titiones*, duo reges vocavit, tanquam qui luce, ipsa urendijam extinctæ facultate, priventur. Ad vos enim quantumvis, ait, correctrice potentia, quam *iram* vocare Scriptura solet, accesserim, in hostiumque manus tradiderim; cædens tamen ad pietatem utrinque regum nihil hoc loco proficit *consilium*.

Per *Aram* autem Syriam intelligit; et per *Samaritanam*, eam, quam nunc vocamus *Sebastam*. *Samaritanæ* enim ait, sufficit *caput* habere *Damascum*, et hujus regem esse *Rhaasson*: *Ephraim* autem *Samaritanæ*. Hoc enim nomine decem Israelis tribus appellabant, quod ex illa *Ephraim* imperatorem, et ducem, *Rhomeliæ* filium haberent. Scias vero, o Achaz et istud enim cæteris, fore ut intra sexaginta quinque annorum spatium, *Samaritanæ* regnum, rege ipso et subditis in captivitatem adductis ab Assyrio dissolvatur, et evertatur. Talia Dominus Achaz regi, cum loci designatione quem in occursum prophetæ putaret idoneum, jussit denuntiari. Revera autem post illud exactum temporis spatium, *Samaritanæ* ipsa et *Damascus*, cum suis regibus et subditis (ut quarto Regum volumine scribitur⁹⁶ in Assyriorum potestatem venerunt. *Damascum* enim et *Raassonem* cepit Teglathphalasar; *Oseam* autem et *Samaritanam* Salmanasar. Sed meminervis verbum *deficiet* clausulæ sequenti, *caput Samaritanæ*, communiter inserere. Quod vero ad sexaginta quinque annos attinet, hos demum exacta colligi posse voluerunt Hebræi, vicesimo quinto. Hujus enim tempore simul Isaias et Amos vaticinantur. Sed primus Amos Israelitarum captivitatem eam vaticinatus est, quæ sub Ozia Judæe rege exstitit, ante duos annos terre motus, inquit; quo tempore sanctuarium ingressus Ozias altaris effusa pinguedine lepra corripitur. Restant vero Ozia regis anni viginti septem. Duos enim et quinquaginta in universum imperavit, quorum si ad quintum et vicesimum spectes, Israeliticam captivitatem vaticinantem primum Amos inveneris. Post quos, *Jonathan* sexdecim; totidemque *Achaz*; item *Ezechia* anni consequentur sex; quibus in summam collectis, sexaginta quinque consurgere necessum est. Sexto enim, *Ezechia* regnante, captivitatem ultimam passus est Israeliticus populus. Atque hæc ipsa sunt quæ longe ante prædixit Dominus. **110** Verum cum Achazum, ejusque populum fidem prædictis non adhibere cerneret, intulit: *Si non credideritis, non intelligetis*. Quibus enim im

⁹⁶ IV Reg. xvi, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

^k γρ. μετῆλθον.

Dei verbum incredulitatis scelere contumeliosis case contigit, non potest in eos illa cadere, quæ a Deo est, intelligentia. Habet autem *egredere* verbum, quod ad prophetam refertur, sublimem quamdam acceptionem. Animus enim cum se ad rerum cœlestium contemplationem colligit; eo nexu, quem habet cum corpore, liberare se, et quasi *egredi* dicitur. At rebus humanis incumbens, cum aut ad necessariam corporis servitutem, aut ad alia negotia amplius nequit extendi, ab externis, ad ea quæ interna sunt, veluti ingreditur. Prophetam ergo, qui Deo sermonem auditurus esset, *egredi*, non aliter quam patria terra exire Abrahamum juberi opus fuit⁹⁷. Hanc enim qui relinquere studeat, corporea primum rejicere necesse est, cognationem deinde, qua sensus ipsi significantur; tum paternam domum, quæ ipsa est malorum studiorum familiaritas. Quibus sublatis, perfecta que et confirmata exeundi alacritate, eduxisse Abrahamum Dominum legimus. Iisdem quoque et Mosen persuasum extra castra sibi tentorium fixisse putamus. Humanis enim se rebus eripiens, tentorium suum fixit extra castra, id est, vitam suam firmam et perturbationibus vacuam reddidit. Significat autem *Jasub* vocabulum, si interpreteris, idem quod *convertens*: nimirum, ut oratione discas, eos, qui in viam redire student, cum se carnis affectibus exemerint, facile cum propheta esse egressuros. Quidam vero reliquias sive relictum, *Jasub* nomen significare volunt; tanquam figura quadam Judæ reliquias, quæ cum Deo remanserunt, servatum iri Scriptura demonstret⁹⁸: cum Dei personam propheta sustineat. Jubetur autem *superiorem illam, quæ ad piscinam ducit viam arripere*; locum nimirum sic vocatum, et rerum gestarum memoria illustrem. Scribitur enim ab Assyrio Rapsacem ingenti cum exercitu ad oppugnandum Jerusalem missum, ex Lachis ad agrum tenditur, constitisse⁹⁹. **III** Docet vero ei

Confert enim iis, qui sursum eriguntur, aqua ad purgandum et abluendum: confert item et *sullonia* ager; cum hujus partes sint abluere sordes et mundare; cum ipse deinde, omni tempore alba servare vestimenta jubeat Ecclesiastes¹; jubeat item et Moses eos qui Dominum sunt audituri, ea ipsa abluere²; ut qui ad eum ingreditur, vestem habeat nuptialem nemanibus pedibusque colligatis sponsi thalamo ejiciatur³. Non docuerunt qui typum baptismatis *piscinam* habere docuerunt. Proderunt autem nobis haud parum, verba ista, *vide, ut quiescas*, quibus omni cura cor nostrum custodire monemur. Fortis enim cum atrium suum vigilanter custodit, in pace sunt omnia quæ possidet⁴. Ille item quietus turbæ non sensit molestias, sed fortitudinis spiritu, animo bene confir-

τὸν προφήτην εἰρημένον, ὑψηλῶς ἐκδεχτέον. Ψυχὴ μὲν γὰρ αὐτὴν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων ἰσχυρῶς συλλέγουσα, τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐπιπλοκῆς ἐξίόναι λέγεται. Πρὸς δὲ τοῖς ἀνθρωπίνους γεγενημένη, ἡ καὶ πρὸς ἀναγκαίαν θεραπείαν τοῦ σώματος, ἥ καὶ μὴ δυναθεῖσα πρὸς τὰ διαφέροντα πλέον ἐκτείνεσθαι, ἀπὸ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἐνδον ὡσπερ εἰσέρχεται. Ἐπει οὖν τοῦ ἐξεῖσθαι πρὸς τὸν προφήτην μέλλοντι λόγον ἀκοῦσαι Θεοῦ. Οὕτω πρὸς Ἀβραάμ, Ἐξεῖσθε ἐκ τῆς γῆς σου, φησὶν. Δεῖ γὰρ ἀναθῆναι τῆς γῆς, δηλαδὴ τῶν σωματικῶν, ἐξίοντας αὐτῆς. Εἶτα καὶ ἀπὸ τῆς συγγενείας, ἀπερ ἐστὶ τὰ αἰσθητήρια, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, ὃς ἐστὶν ἡ πρὸς τὰ φαῦλα τῶν ἐπιτηδευμάτων οἰκειώσεις. Μεθ' ἃ γέγραπται ὡς ἐξήγαγεν αὐτὸν Ἐξω ὁ Θεός, τὴν προθυμίαν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὴν ἔξωδον τελειών. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσῆς τῆς πῆγυσι τῆς παρεμβολῆς τὴν ἰδίαν σκητὴν. Διαθετικῶς γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἔξω κατέπηξε τὴν ἰδίαν σκητὴν, τὴν αὐτοῦ ζωὴν ἐδράσας ἀσάλευτον. Ἐρμηνεύεται δὲ Ἰασοῦθ, ἐπιστρέφω· δεικνύοντος τοῦ λόγου, ὡς ἐπιστρέφειν ἐθέλοντες δύνανται μετὰ τοῦ προφήτου κατορθῶσαι τὴν ἔξωδον, τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἐξερχόμενοι. Τινὲς δὲ φασὶν ὑπόλειμμα καὶ ὑπόλειμμένος τὸ Ἰασοῦθ ἐρμηνεύεσθαι, τοῦ τύπου σημαίνοντος, ὅτι σωθήσεται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰουδα μετὰ Θεοῦ μεμενηκός· Θεοῦ γὰρ εἰς τύπον ὁ προφήτης λαμβάνεται. Κελεύεται δὲ ἀναθῆναι ἐκ τῆρ ἀνοδον τῆρ οὐσαν πρὸς τῆρ κολυμβήθραν. Ἦν μὲν γὰρ ὁ τόπος καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐπίσημος· γέγραπται γὰρ ὅτι ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων Ῥαψάκην ἐκ Λάχαις εἰς Ἱερουσαλήμ μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἔστη ἐν τῷ ὕδραγωγῷ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἄνω, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφέως. Ἄμα δὲ διδάσκει τῶν ταπεινῶν καὶ χαμὰι κειμένων ἀφίστασθαι.

ad oppugnandum Jerusalem missum, ex Lachis ad agrum tenditur, constitisse⁹⁹. **III** Docet vero ei

Τοῖς γὰρ ἄνω γενομένοις ὕδωρ ἐστὶν εἰς ἀποκαθάρσιν, καὶ ἀγρὸς κναφέως τοῦ τὸν ῥύπον ἀποκαθαίροντος, τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ παραγγέλλοντος· « Ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά. » Κελεύει δὲ καὶ τῷ Μωϋσεὶ Κύριος πλύνειν τὰ ἱμάτια τοὺς μέλλοντας ἀκοῦειν Θεοῦ. Ἐνθα τις φθάσας καὶ τὸ τοῦ γάμου ἐνδύμα ἐτοιμον ἔξει, ὡς ἂν μὴ δεθεῖς χεῖρας καὶ πόδας, τοῦ νυμφῶνος ἐκρίπτηται. Τινὲς δὲ καὶ τοῦ θελοῦ βαπτίσματος τῆρ κολυμβήθραν ἀπεφῆναντο τύπον. Χρησίμων δὲ καὶ ἡμῖν τὸ, Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι, πρὸς τὸ πάση φυλακῇ τὴν καρδίαν τηρεῖν. Ἐὰν γὰρ ὁ ἰσχυρὸς φυλάσῃ τὴν αὐτοῦ αὐλὴν ἐργηγῶρος, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶν πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ὅς καὶ ἡσυχάζει τοῦ δόλου μὴ φέρων τὸν θόρυβον, μηδὲ φοβούμενος παθητικῶν φόβων ἐν ἰσχυροσῇ ψυχῇ τῷ πνεύματι τῆς ἰσχύος. Διὰ τῶν

⁹⁷ Gen. xii, 1. ⁹⁸ Rom. ix et xi. ⁹⁹ IV Reg. xviii, 47. ¹ Eccle. ix, 8. ² Levit. xiii, 6 et alibi. ³ Matth. xxii, 13. ⁴ Luc. xi, 21.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. γρ. εὐραυνῶν.

δύο δὲ καπνίζόμενων δαλῶν λαμβάνομεν πρόσ-
ταγμα, μὴ δειλιῖν ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πιθανότητων,
τῶν τε παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις δυσφημιῶν. Οἱ γὰρ
δαλοὶ ἀπώλεσαν τοῦ τε φυτοῦ τὸ ζωτικόν, καὶ τοῦ
ξύλου τὸ ἰσχυρόν, καὶ τὸ φωτεινὸν οὐκ ἔχοντες τοῦ
πυρὸς, μελαίνουσι μόνον τοὺς ἀποτρεπόμενους αὐτῶν.
Δακρύειν δὲ παρασκευάζουσι τῶν ὀρώτων τοὺς
ὀφθαλμούς. Διό φησι Σολομῶν· «Ὅσπερ ἄμφω δόδοσι
βλαβερὸν, καὶ καπνὸς ἄμφω, οὕτως παρανομία
τοῖς χρωμένοις αὐτῇ· ὁ δὲ τῶν μὲν ἄμφω, τὴν
ἀμαρτηρικὴν πρᾶξιν· τῶν δὲ καπνῶ, τὴν ἀπὸ τῆς
ψευδωνύμου γνώσεως βλάβην, τὸ διορατικὸν τῆς ψυ-
χῆς ἡμῶν συγχέουσαν. Εἰτά φησι, ὡς Μετὰ τὰς
ἐπιστρεπτικὰς πληγὰς ὑμᾶς ἀπαλλάττω τῶν σκυ-
θραπῶν, ὡς λατρεῖς μετὰ καύσιν ἢ τομῆν θεραπεύων
τὰ τραύματα.

significatur. Post plagas deinde, ait, quibus ut
jam facio acerbiora medici more, post ustionem

ι-ι'. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσει τῷ Ἀχαζ
λέγων· Αἰτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου
Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν· Ἀχαζ·
Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πειράσω Κύριον. Καὶ εἶ-
πεν· Ἀκούσατε δὴ, ὁ οἶκος Δαβὶδ, κ. τ. λ.

Ἴνα περὶ τῆς δεδωρημένης αὐτῷ σωτηρίας πεισθῆ,
βούλεται Θεὸς καὶ σημεῖον βεβαιώσει τὴν χάριν,
ἐπειδὴ καὶ τοῖς εἰδώλοις προσέκειτο, καὶ φίλον ἔει-
πε τοιοῦτοις πολυπραγμονεῖν τὰς τῶν μελλόντων
ἐκβάσεις διὰ χρησμῶν τε καὶ μαγανείας, ὅτε καὶ
μάστιχα κινδυνεύουσιν. Ὡν αὐτῶν ὁ Θεὸς ἀποτρέψαι
βουλόμενος, παρ' αὐτοῦ κελεύει τὸ σημεῖον αἰτεῖν.
Ἀνωτέρω μὲν οὖν Ἀχαζ ἠσυχάζειν καὶ μὴ δειλιῖν
ἐδιδάσκειτο· νῦν δὲ ὡς εὐπειθὴς πρὸς τὴν τοῦ προ-
φήτου διδασκαλίαν γενόμενος, ἀμέσως τῆς θέας
ἀξιούται φωνῆς· φέρει γὰρ τὸ πείθεσθαι τοῖς διακο-
νοῦσι Θεῷ, πρὸς τὸ καὶ αὐτοῦ ἀκοῦειν· δύνασθαι τοῦ
Θεοῦ. Οἱ ἔξ^m κατὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ Μωϋσῆν, καὶ
Ἠλῖαν, καὶ Ἰερεμίαν ἀρχήθεν, ὡς καθαροί, καὶ
ἄνευ μέτρου χωρήσαι δύνανται τὰς ἐμφάσεις τοῦ
Πνεύματος.

Δι' ὧν δὲ λέγει προσέθετο, τοῖς προάγουσιν ἐπι-
συνάπτει τὸν λόγον. Καὶ ἀκόλουθόν γε ἦν μετὰ τὴν
προφητείαν, τὴν περὶ τοῦ ἐκλείψαι τὸν Ἐφραΐμ,
τούτεστι τὸν ἀποστάντα Ἰσραὴλ, περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ
προφητεύεσθαι. Ἡ, καὶ οὕτως ἀπειρηκός τοῦ Ἀχαζ
τοῦ σημεῖου τὴν αἰτησιν, οὐκ ἀνεχομένου τε τι-
μῆν, ἢ εἰδέναι τὸν ἔντα Θεόν, παρίστηεν ὡς
οὐκ εἰς ἅπαν ἀγνοηθήσεται Κύριος παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ,
κατὰ καιροὺς δὲ αὐτὸν ἐπιγνώσονται. Διό, μηκέτι
λόγου τὸν Ἀχαζ ὡς ἄπιστον ἀξίων, εἰ καὶ προσχί-
ματι δὴθεν εὐλαβείας ἠπειθήσε, τῷ οἴκῳ τῷ Δα-
βὶδ διελέγετο, ἐξ οὗπερ ἤμελλεν ἀναπέλλειν κατὰ
σάρκα Χριστὸς, καὶ πρὸς οὗς προηγουμένως ἀφίκετο·
ὅτι γὰρ οὐκ εὐλαβείας εἰνεκεν παραιτεῖται τὸ ση-
μεῖον αἰτεῖν, οὐδὲ τὸ συμφέρον θηρώμενος, δῆλον

* Prov. i, 26. * Gen. xii, xv, xviii; Exod. xxxii; III Reg. xix, xv; Jerem. i.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. εἰσι ἐξ, εἰ

A malo, perturbationum metu, quæ mentem solent
adoriri, non amplius agitur. Per duos autem fu-
migantes titiones, nec plausibiles gentium nugæ
vereri amplius, nec male sentientium hominum
blasphemias metuere monemur. Privati enim titio-
nes non communi modo plantarum vita desti-
tuti; sed ligni etiam robore, ipso denique, qui
solet in igne relucere, splendore; hoc solum ha-
bent virium, ut a quibus prehensi fuerint, eosdem
queant denigrare tantum, et intuentium oculis la-
crymas provocare. Hinc apud Salomonem, non se-
cus atque dentes uvam acerbam, fumumque ocu-
los infestare; sic suis auctoribus damnum af-
ferre scelera legitimus: dum peruvæ acerbiteriam,
peccati opus, per fumum autem depravati iudicii
B maculæ, quibus mentis nostræ lumen confunditur
ad conversionem provocemini usus sum; missa
vel sectionem, vulnus ipsum sanaturus.

112 Vers. 10-17. Et adjecit Dominus loqui
ad Achaz, dicens: Pete tibi signum a Domino Deo
tuo, in profundo, sive in excelso. Et dixit Achaz:
Non petam, neque tentebo Dominum. Et dixit: Au-
dite ergo, domus David, etc.

Ut dato salutis muneri fides accederet quia ido-
lis serviebant (solet autem id genus hominum
rerum futurarum prædictionem tum maxime, cum
in magno aliquo discrimine versantur ex oraculis
magicisque artibus curiose sectari), promissam
ipsi gratiam signo dato vult Deus ratam et certam
efficere. Sed ut a talibus eos avocet, signum a se
jubet idem postulare. Superius igitur Achaz quie-
scere, nec vereri amplius jubebatur; at hic, tan-
quam docenti prophetæ fidem adhibens, nullo
amplius medio Dei voce dignus efficitur. Facit
enim quæ Dei ministris fides adhibetur, ut Deum
ipsam audire valeamus. Quanquam non desint
etiam, qui, ut olim Abrahamus, Moses, Elias,
et Jeremias tanquam puri, nullo 113 inter-
medio spiritualium revelationum capaces esse
queant.

Ideo autem sequitur adjecit, ut cum præceden-
tibus orationis series connectatur; erat enim consen-
taneum ut ad prophetiam quæ de instanti defectione
Ephraim, id est de Israele transfuga præceserat, al-
tera de Emmanuele sequeretur. Aut profecto (quo-
niam signi postulationem ita rejicit Achazus, ut
Deum verum nec agnoscat nec revereat) non Israeli
tamen futurum perpetuo ignotum, sed tandem ali-
quando certisque temporibus clarum fore significat.
Achazum itaque veluti jam colloquio suo indig-
num dedignatus, qui suam alioquin contumaciam
pictatis et reverentiæ fuce prætexerat; ad domum
jam David, ex quo secundum carnem Christus
oriturus, ad ipsam primum perventurus erat,
sermonem convertit. Quod enim non modestiæ,

religionisque nomine *signum postulare* recusarit, A ne id quidem ipsum quod pro se faceret amplexus, vel inde notum fuerit, quod nihil Deus quidquam, quod damnosum foret, et si id fugiens aliter sentiret imperaturus fuisset. Alii tamen ad scopum, qui de Christo positus est, sic ista dirigunt: ut prophetam non alia, sed sua persona Davidicam domum velint in hunc modum compellere: *Audite vero, domus David*. Stauerat Deus vobis, pro suo in homines amore, *salutis signum*, quo a vobis reges duos superatum iri crederetis, tradere. Quod etsi credere recusatis, ne sic quidem vos tamen in perniciem vestram ruentes præterit. *Signum* enim vobis etiam inuitis, signumque, inquam, quod omnium superat opinionem, cuiusmodi nec natura quidem ipsa novit, largitur. Deus enim *ex Virgine*, nullo nuptiali congressu nascetur. Hunc ipsum igitur contra reges pugnaturi, prout virtutis fidem nominis ostendit veritas (nobiscum enim Deus, et orantibus vobis Damasci divos, reliquosque qui hoc falso nomine consentur, exstirpaturum se significat) invocate. *Emmanuel* crebro in conflictu vos ore usurpat. Est ergo vocabis, non vocabunt, sicuti mendose in Evangeliiis legitur⁷. Neque enim id patitur 114 Hebraicus codex nec ita quisquam interpretatus est.

Si quidem nec de futuro est *Emmanuelis* appellatio, nec ita eum vocabunt omnes, dixit. Alioquin enim et ita eum qui matri apparuit angelus, non *Jesum*, quo salutis auctor significatur, vocaturus fuerat. *Non vocabunt* igitur: sed ipse eum nunc sic *vocato*; tanquam Deum tecum existentem invocans: Deum, inquam, qui postremis tandem sæculis appariturus sit; nunc autem peculiari virtute, non præstigiis et incantationibus, C quæ dæmonum existunt servare te, et periculis eripere valeat. Nequaquam enim semen vestrum, quantumvis vos occupet pavor, donec Virgo conceperit, deficere poterit. His igitur de prophetiæ scopo quæ Salvatorem respicit explicatis: reliqua deinceps, petito altius dicendi principio, sigillatim exsequemur, si prius aliorum interpretationes attulerimus. Pro eo quod *in profundo sive in excelso* habemus, hortandi modo, *demittere in infernum, evehere sursum*, sive *in excelsum*, verbis prope iisdem, et inter se consentientibus, et Aquilas, et Symmachus, et Theodotio reddiderunt. Est vero *signum*, manifesta res, arcanae cuiusdam et reconditæ in seipsa significationem habens. Verbi causa Jonæ signo ad inferos descensus, et ab iisdem reditus significatur⁸. Decet vero *signum*, secundum id, quod præsens est, considerari. Quod autem significatur, temporis aliquando triplici ratione dividi. Præsentis quidem, veluti cum domo fumus erumpit, ignis intus existentis esse *signum* dicimus. Futuri autem eum ex apparentium nebularum concursu futu-

ἐκ τοῦ μὴ ἀν αὐτῷ προστάξει τὸν Κύριον, εἴπερ ὑπῆρχεν ἀσύμφορον, ὅπερ ἐκεῖνος νομίσας ἀπέφυγεν. Ἄλλοι δὲ τὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ σκοπὸν οὕτω τοῖς προκειμένοις ἀρμόττουσι· Ἐκ προσώπου, φασίν, ἰδίου φησὶν ἐπροφήτης, Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαβὶδ. Ὁ μὲν Θεὸς οἷα φιλόανθρωπος σημεῖον ὑμῖν ἠβουλήθη σωτήριον παρασχεῖν, δι' οὗ τοὺς δύο βασιλεῖς νικῆσετε. Ὑμῶν δὲ ἀπειθησάντων, οὐδ' οὕτω παρτίθεν ἀπολλυμένους. Τὸ γὰρ σημεῖον ὑμῖν καὶ μὴ βουλομένοις χαρίζεται παράδοξον ὄν, καὶ ὅσον οὐκ ὀδὴν ἢ φύσις. Θεὸς γὰρ ἐκ Παρθένου τεχθήσεται, γαμικῆς συνόδου χωρὶς. Τοῦτον οὖν ἀνακαλεῖσθε τοῖς βασιλεῦσι μαχόμενοι, τῇ τῆς προσηγορίας πεποιθότες δυναμίει. Μεθ' ἡμῶν γὰρ εἶναι δηλοῖ τὸν Θεόν, καὶ παῦσαι τοὺς θεοὺς Δαμασκοῦ, καὶ τοὺς οὐκ ὄντας ἀνακαλούμενος. Λέγει δὲ παρὰ τὴν συμβολὴν συνεχῶς τὸν Ἐμμανουήλ· δι' ἧ, καλέσετε, ἔχει, ἀλλ' οὐ, καλέσουσιν, ὡς ἐσφαλμένως ἐν Εὐαγγελλίοις ἐγράφη. Οὐτε γὰρ τὸ Ἑβραϊκὸν, οὔτε τις οὕτως ἐξέδωκεν.

Οὐ γὰρ περὶ μέλλοντος ἡ κλήσις ἡ τοῦ Ἐμμανουήλ. Οὐδὲ ὡς πάντες αὐτὸν οὕτω καλέσουσιν, εἴρηκεν. Ἡ ἡ γὰρ ἀν αὐτὸν καὶ ὁ ἄγγελος οὕτως ἐκάλεσεν ὁ φανεὶς τῇ μητέρι, ἀλλ' οὐκ Ἰησοῦν τῆς σωτηρίας ἐπώνυμον. Οὐ καλέσουσιν οὖν, ἀλλὰ σὺ νῦν αὐτὸν οὕτω καλεῖ, ὡς συνόντα σοι Θεόν τοῦτον ἀνακαλούμενος, τὸν ὑστερον μὲν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς φανερόμενον, νῦν δὲ σε βύσασθαί οἰκεία σωτηρία δυνάμενον, ἀντ' ἐπιπόδης δαιμόνων λεγόμενος⁹. ἐκλιπεῖν γὰρ ἀδύνατον ὑμῶν τὸ σπέρμα, εἰ καὶ διὰ φόβον οὕτω διάκεισθε, ἕως κύψῃ Παρθένος. Τοσαῦτα περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς περὶ τοῦ Σωτῆρος προφητείας εἰπόντες, ἀνωθεν τοῖς κατὰ μέρος λόγοις ὑπεξέλωμεν, τὰς τῶν ἄλλων ἐρμηνείας πρῶτον ἐκθέμενοι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος, ὁ μὲν Σύμμαχος φησὶν, Βάθυνον εἰς ἄδην, ἢ ὕψωσον ἄνω. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Βάθυνον εἰς ἄδην, μετεώρισον εἰς ὕψος. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, Βάθυνον εἰς ἄδην, ὕψωσον ἄνω. Ἔστι μὲν οὖν σημεῖον πρᾶγμα φανερὸν κεκρυμμένου τινὸς καὶ ἀφανοῦς ἐν αὐτῷ τὴν δὴλωσιν ἔχον· ὡς τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ, δηλοῦν τὴν εἰς ἕδου κατάβασιν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον. Δεῖ δὲ τὸ μὲν σημεῖον κατὰ τὸ ἐνεστώδες θεωρεῖσθαι· τὸ δὲ δηλούμενον, τοῖς τρισὶν ἔσθ' ὅτε καταμερίζεσθαι χρόνοις ἐνεστώτι μὲν, ὡς ὁ ἐξῴων ἐξ οἰκίας κειπνός, τοῦ ἔνδον ἐστὶ σημεῖον πυρός· μέλλοντι δὲ, ὡς ἡ τῶν ὄρωμένων νεφῶν συνδρομὴ τοῦ γενησομένου ἐπὶ γῆς ὑετοῦ· παρεληλυθῆτι δὲ, ὡς τὰ τῆς ἀνθρακιδᾶς λείψανα τῆς προκαυθείσης ἐπὶ ταύτῃ πυρός. Ἡ μὲν τοι· Γραφή, παράδοξα καὶ παρασπτικὰ τινος μυστικοῦ λόγου σημεῖα καλεῖ. Ἐκ δὲ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ

⁷ Matth. i, 23, ⁸ Matth. xii, 39.

⁹ γρ. ἦ. ⁰ γρ. λεγομένως.

VARIAE LECTIONES.

σημείων, τὸ εἰς ὕψος, ἢ εἰς βάθος, νοήσομεν, περὶ ἃ ἔφηται· « Ἐξέπτευστε ἡμεῖς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε. » Ἀπὸ γῆς μὲν γὰρ ἦσαν βάρβαροι, καὶ ἀκρίδες, κνίπες τε καὶ κυνόμια· ἐξ οὐρανοῦ δὲ χάλαζα, πῦρ, σκότος, τριήμερον, οἶον ἐπ' Ἐξοκίου ὁ τοῦ ἡλίου γέγονεν ἀναποδισμὸς, καὶ τὸ ἀνελεῖν φασὶν ἐξ ἄδου τὸν Σαμουὴλ εἰς ἔλεγχον τοῦ Σαούλ. Ἐκ δὲ βάθους σημεῖον ἦν Ἴωνες· ἐκ γαστρὸς τοῦ κήτους ἀνάδραμῶν.

locustæ, culices, muscæ, quæ caninæ nominantur ¹⁰; **115** de cælo autem grando, ignis, trium dierum tenebræ; cuius generis fuit et Ezechielæ tempore solis retroactus cursus ¹¹; et Samuel in Saulis probrum ab inferis evocatus ¹². Ex profundo autem et illud editum est; cum ex reti ventre incolumis Jonas remeavit.

Προστίθεται τοίνυν Ἄχαζ ἕθεν ἐθέλει σημεῖον αἰτεῖν· μᾶλλον δὲ τὸ πάντων παραδοξότατον, καὶ θεϊότατον, καὶ ἄμφω συνειληφὸς ἐν αὐτῷ. Τοῦτο δὲ μόνου Θεοῦ πρᾶσχειν. Διὸ φησιν· *Αἰτησαι παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου*. Τῆς μὲν οὖν κτίσεως οὐρανὸς μὲν ἀνώτατον, γῆ δὲ κατώτατον. Ἐπεὶ οὖν ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, τὸ μὲν βάθος τὴν γῆν, ἀφ' ἧς ἡ σὰρξ ἐλήφθη, δηλοῖ· τὸ δὲ ὕψος, τὸν ὑπεράνω πάσης ὀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὸν ἐν ὀρχῇ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν ὄντα Λόγον. Μῆ ποτε δὲ βάθος μὲν σημαίνει τὰ κατώτατα τοῦ ἄδου· ὕψος δὲ τὴν ὑπερουράνιον χώραν. Κατὰ τὸ· *Μὴ εἶπης ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀνάβησεται εἰς τὸν οὐρανόν*; τουτέστιν Χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ, *Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον*; τοῦ· ἐστὶν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἐπεὶ οὖν ὁ καταβὰς αὐτός· ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβὰς, τὸ μὲν σημαίνει τοῦ Κυρίου τὴν κάθοδον· τὸ δὲ, τὸ ὑπεράνω γενέσθαι τῶν οὐρανῶν. Ἀναγκαιῶς δὲ, φασὶν, οἱ περὶ τηλικούτων λόγοι τῷ τότε κεκρατηκῶτι γίνονται βασιλεῖ, ὡς ἂν εἰς πάντας δ· αὐτοῦ λαληθῆ τὰ προφητευόμενα· Ἡσαΐας μὲν γὰρ ἴσως ἂν ἠπιστήθη φθόνῳ τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπων, ἢ τῇ λοιπῇ περὶ τὸν βίον ταπεινότητι, ὡς ἐκ τῆς ἰδίης ἀναπάλας καρδίας τὸν περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημία; χρηματισμῶν. Ὁ δὲ Ἄχαζ οὕτω τοῦτον ἐδέξατο, ὡς Λαβάν, ὡς Ἀθιμέλεχ, ὡς Ναβουχοδονόσωρ, ὡς Φαραὼ, ὡς ἐ Καϊάβας· οὐ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ βίου, ὅσον διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀξιώματος προσοῦσαν αὐτῷ ἀξιοπιστίαν. Ἀποστρέφει δ' οὖν πρὸς τὸν οἶκον Δαβὶδ τὸν λόγον εἰτε Κύριος, εἰτε ὁ προφητῆς, καὶ φησιν· *Μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχει ἀνθρώποις; καὶ πῶς Κύριω παρέχετε ἀγῶνα; ὅπερ Ἀκύλας οὕτως ἐρμήνευσεν· Μῆτι ὀλίγον μοχθεῖν ἄνδρα, δεῖ μοχθεῖτε καὶ γὰρ τὸν Θεόν*; Τοιοῦτος δὲ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς· Οὐ μόνον ἔτι τοῖς ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ, τοῖς προφῆταις ἐπιφουλεύοντες οὐ παύσεσθε μόχθους ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας παρέχοντες, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ πάντων Θεῷ, τοῖς μὲν εἰδωλοῖς προσέχοντες, αὐτῷ δὲ μὴ πειθόμενοι περὶ ὧν ὑμῖν ἐπηγγέλλατο; Ἀγωνία μὲν οὖν φόβος ἐστὶ διαπτώσεως. Ἀλλὰ τοιοῦτο πάθος οὐ λέγει περὶ Θεοῦ, δηλοῖ δὲ διὰ ταύτης τὴν ἀντιδιάθεσιν τῶν ἀβυσταμένων αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν. Ὅμως, φησὶ,

ram in terra pluviam colligimus. Præteriti denique, cum ex prunarum reliquiis flamma pyram esse consumptam conjicimus. Solet vero Scriptura, quæ præter communem opinionem sunt, et arcanum quemdam sensum exhibent, signa appellare. Ex iis vero, quæ in Ægypto apparuerunt signis, satis quid hic in profundo, sive in excelso velit, notum est: cum de illis dicatur: « Misit signa et prodigia in medio tui, Ægypte ». De terra enim existerunt ranæ,

115 de cælo autem grando, ignis, trium dierum tenebræ; cuius generis fuit et Ezechielæ tempore solis retroactus cursus ¹¹; et Samuel in Saulis probrum ab inferis evocatus ¹². Ex profundo autem et illud editum est; cum ex reti ventre incolumis Jonas remeavit.

Jubetur ergo, undecunque voluerit Achazus, omnium maxime ab opinione alienum et divinum, vel quod ntrumque in se complectitur (quale Dei unius est præstare posse), signum petere. Atque hinc

est, quod ait: *Pete a Domino Deo tuo*. Itaque quia mundanæ fabricæ cælum quidem supremum; terra autem infima existit; quoniam Verbum caro factum est, per profundum nihil aliud, quam terram, unde sumpta caro est, per excelsum autem, quod principatum omnem, omnemque potentiam exsuperat, quod item erat in principio apud Patrem; ipsum scilicet Deum Verbum, significat. Nequaquam enim *profundi* nomen infimas terræ partes: ut nec *excelsi*, supremas cæli regiones, significavit; quale est illud: « Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cælum? id est Christum deducere. Aut, quis descendet in abyssum? hoc est Christum a mortuis revocare ¹². » Quoniam igitur idem est, qui descendit, et qui ascendit ¹³; hoc quidem Christum descendisse, illud vero, supra omnes cælos existere, innuit. Necessario autem, aiunt, ad eum ideo, qui tunc temporis rerum potiebatur, sermo habebatur, ut per eum in omnes, rerum quæ prædicuntur fama divulgetur. Fidem enim Isaias fortasse minus, vel hominum invidia, vel ejus, quam debebat, vitæ humilitate, tanquam qui ex proprio sensu divinæ Salvatoris nostri incarnationis oraculum deprompsisse diceretur, apud suos erat inventurus. Excepit vero hoc ipsum Achaz, ut Laban, ut Abimelech, ut Nabuchodonosor, ut Phærao, ut Caiphaz, non vitæ dignitate, sed ea, quæ in persona relucebat, gravitate et auctoritate persuasus. Sermonem igitur ad *Domum David*, sive Dominus ipse, sive propheta, convertit, et ait: *Nunquid parum vobis est hominibus certamen, sive molestiam exhibere? et quomodo etiam Domino **116** molestiam exhibetis?* quod est sic Aquila interpretatus: *Nunquid parum, molestia hominem afficere, nisi etiam et Deum?* Quorum sensus est hujusmodi: Quousque tandem, non viris Dei solum, id est prophetis; sed Deo etiam ipsi rerum omnium auctori, avocatis ad idola animis, nec jam amplius ad ea, quæ monet, attentis, insidias moliri, et negotia

⁹ Psal. cxxiv, 9. ¹⁰ Exod. iv, 5. ¹¹ Isa. xxxviii, 7, 8; IV Reg. x, 1. ¹² I Reg. xxviii, 7 seqq. ¹³ Rom. x, 6, 7. ¹⁴ Ephes. iv, 10.

VARIÆ LECTIONES.

Ρ γρ. Θεοῦ.

PATROL. GR. LXXXVII.

Aescere pergetis? Est igitur *agonia*, cum nos
 incipitis ruinæ metus cruciat. Quæ perturbatio,
 quia in Deum non cadit; ita eorum, qui illius præ-
 ceptis sese opponunt, affectionem significasse pu-
 tamus. Et tamen, ait, licet *signum* qui excipiat,
 dignus inveniatur nullus, dabit nihilominus ipse
 Dominus per Christi, de carne nascituri, ratam
 ante dispensationem: id est, non alio aliquo vel
 medio, vel ministro, sed ipse per se, ut inde collati
 beneficii magnitudinem significaret. Legem enim
 per angelos ordinavit in manu mediatoris Mosis¹⁵.
 At signum istud ipse largitur. Quod si Deum nasci
 audiens miraris: et ipsum communi infantium
 cibo, non aliter quam cæteri, usurum esse credito.
 Neque enim imaginaria duntaxat ratione homo
 apparebit. Atque hæc quidem humanitatis signa
 sunt et indicia. Sed erit divinitatis evidens argu-
 mentum, quod ad boni mali que discrimen, ætatis
 tempus non sit expectaturus. Ab ipso enim ortus
 principio iudex, sponte naturæ boni agendi, mali-
 que fugiendi vim sortietur; ut hinc commune illud
 unius in omnes iudicium intelligas, quo tanquam
 ætate provecus, scelera a virtute, quæ in bonis
 habetur, rejicere valeat. Adversantur vero Sep-
 tuaginta virorum interpretationi Judæi; quæ *vir-
 ginem* dixerit, non autem, ut fert Hebræorum Scri-
 ptura, *puellam*; id est ætate quidem florentem,
 nuptiarum tamen prorsus hand expertem mulie-
 rem. Sed qui *signum* esse, vel quidquam habere
 pariat? Est enim *signum* prodigosæ cuiusdam rei,
 et ab hominum consuetudine remota, demonstra-
 tio. Qui deinde, quod ex cænis voluntate natum
 est, quod datum est, admirabilis et ipsa existat

Sin autem communis est generationis modus;
 qui *signum* jam existere, qui rursus *Emmanuel*
 nominari queat? Cæterum non de *virgine puellæ*
 nomen etiam peculiariter usurpari putent, id ex
 Scripturæ verbis in Deuteronomio patebit, sic enim
 legitur: « Si autem in agro repererit vir puellam,
 quæ desponsata est, et apprehendens conubuerit
 cum ea, ipse morietur solus; puella nihil patietur¹⁶. »
 Tertio præterea Regum volumine, quæ
 Davidem fovebat virgo, Abisæ nomine, *puella*
 dicitur; quam non regem cognovisse testatur his-
 toria¹⁷. Natus est ergo ille *Emmanuel* ex sancta
Virgine; cui, cum illa quomodo futurum istud es-
 set, quia virum non cognosceret, postulasset; in
 eam Spiritum sanctum esse illapsurum, virtuteque
 Altissimi obumbraturum respondit angelus¹⁸. Ne-
 quaquam enim legi Deuteronomice quæ mulierem
 admissio semine masculinum enixam septem dies
 immundam haberi volebat, obnoxia fuit¹⁹. Sed
 nullo seminis auxilio facta *Emmanuelis* mater,
 pura, intemerataque remansit. Quoniam enim pri-
 mus ille Adamus, non nuptiali coitu procreatus

A καὶ μὴ τῆς ὑποδοχῆς εὐρίσκη τὸν ἄξιον, αὐτὸς ὡ-
 σει τὸ σημεῖον, διὰ τὴν προωρισμένην οἰκονομίαν
 τῆς διὰ σαρκὸς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, τούτέστιν,
 οὐ διὰ μέσου καὶ διακόνου τινος, αὐτὸς δὲ δι' ἐαυ-
 τοῦ· δηλοῦν ἐνετεύθεν τοῦ δεδομένου τὸ μέγεθος. Τὸν
 μὲν γὰρ νόμον διετάξατο δι' ἀγγέλιον ἐν χειρὶ μεσ-
 του Μωϋσέως. Τοῦτο δὲ αὐτὸς δίδωσιν. Εἰ δὲ θαυ-
 μάσεις Θεὸν γεννώμενον ἀκούων, πιστεύσον ὅτι καὶ
 τρυφῇ νηπίων χρῆσεται τοῖς ἄλλοις βρέφεσιν ὁμοίως·
 οὐ κατὰ φαντασίαν γὰρ ὀφθήσεται ἄνθρωπος· τοῦτο
 μὲν οὖν ἀνθρώπινον. Τὸ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ παρα-
 στατικόν, ὅτι μὴ περιμένει πρόσφορον ἡλικίαν πρὸς
 διάκρισιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Παρ' αὐτὴν γὰρ τὴν
 γέννησιν κριτῆς ὢν, ἐκ φύσεως, ἀγαθῶν ἔσται ποιη-
 τικὸς καὶ κακῶν ἀφροιστικὸς· ὅπερ αὐτοῦ καὶ τὴν
 καθόλου κρίσιν παρίστησιν. Πονηρίας μὲν ἀποφρί-
 πτομένης, ἀρετῆς δὲ τῶν προστηκόντων τυγχανούσης
 γέρων· ἀνθίστανται δὲ Ἰουδαῖοι τῇ ἐκδόσει τῶν
 Ἑβδομήκοντα, διὰ τὸ Παρθένον εἰρησθαι, καὶ μὴ
 νεάνην, ὡς ἡ τῶν Ἑβραίων ἔχει Γραφή, ὅπερ δηλοῖ
 τὴν ἀκμάζουσαν, ἀλλ' οὐ γάμων ἀπειρον πάντως
 γυναικᾶ. Καὶ πῶς σημεῖον, ἤτις εἰ θαυμαστὸν, ἐξ
 ἀνδρὸς γυναίκα τεκεῖν; τὸ γὰρ σημεῖον, τεραστίου
 τινὸς καὶ παρηλλαγμένου τῆς τῶν ἀνθρώπων συνη-
 θείας ἔστιν ἐπίδειξις. Πῶς δὲ καὶ τὸ ἀπὸ θελήματος
 σαρκὸς γεννηθὲν Ἑμμανουὴλ ὀνομάζεται; Εἰ μὲν
 γὰρ σημεῖον ἔστι τὸ δοθὲν, παράδοξος ἔσται καὶ ἡ
 γέννησις.

potest admirabile, si, quæ virum passa est, mulier
 et ab hominum consuetudine remota, demonstra-
 tio. Qui deinde, quod ex cænis voluntate natum
 est, quod datum est, admirabilis et ipsa existat

C Πῶς ἔ σημεῖον; Πῶς δὲ πάλιν Ἑμμανουὴλ προ-
 ηγόρευται; Ὅτι δὲ καὶ τὴν Παρθένον νεάνην ἰδίως
 κέκληκεν ἡ Γραφή, δηλοῦν ἐξ ὧν ἐν Δευτερονομίᾳ
 φησὶν· « Ἐὰν δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὐρη τὴν παιδα τὴν
 μεμνηστευμένην, καὶ ἐκδιασάμενος κοιμηθῇ μετ'
 αὐτῆς, ἀποκτενεῖτε τὸν ἄνθρωπον μόνον. Καὶ τῇ
 νεανιδί ποιήσετε οὐδὲν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν τῇ
 δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν, ἡ θάλπουσα τὸν Δαβὶδ παρ-
 θένος ἡ Ἀδισὰκ νεάνης εἰρηται, περὶ ἧς φησιν· Καὶ
 ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔγνω αὐτήν. Ἐκ Παρθένου τοίνυν
 ἀγίας ὁ Ἑμμανουὴλ, τῆς εἰπούσης· Καὶ πῶς ἔσται
 μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἀνδρα οὐ γινώσκω; Πρὸς τὴν εἰπὴν
 ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ
 δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Αὕτη ὁπίσθιος οὐκ
 ἔστι τῷ περὶ καθαρῶσμου νόμῳ. Φησὶ γὰρ ἐν Δευτε-
 ρονομίᾳ· Γυνὴ ἤτις ἀν σπερματισθῆ καὶ τεκῆ ἄρσεν,
 ἀκάθαρτος ἔσται ἑπτὰ ἡμέρας. Μὴ σπερματισθεῖσα
 δὲ τοῦ Ἑμμανουὴλ ἡ μήτηρ, καθαρὰ τέ ἐστι καὶ
 ἀμίαντος. Ἐπεὶ γὰρ ὁ πρῶτος Ἀδάμ οὐκ ἐκ συν-
 ὄδου γέγονε γαμικῆς, ἐκ δὲ τῆς γῆς ἐπλάσθη
 ληφθεὶς, καὶ ὁ ἔσχατος ἀνακαινίζων αὐτοῦ τὴν φθο-
 ράν, ἐν τῇ παρθενικῇ μήτρᾳ διαπλασθὲν τὸ σῶμα

¹⁵ Galat. iii, 19. ¹⁶ Deut. xx, 25, 26. ¹⁷ III Reg. i, 3, 4. ¹⁸ Luc. i, 34, 35. ¹⁹ Levit. xii, 2.

VARIAE LECTIOES.

γ γρ. ἤτις. ἢ ἰ. ἰσ. εἰ δὲ τρόπος τῆς γεννήσεως κοινός. ἢ γρ. τρίτη.

λαμβάνει, ὡς ἂν ἐν ὁμοιώματι γένηται· τῷ τῆς ἀμαρτίας διὰ σαρκός. Ὡς ἂν δὲ μὴ τὸ παράδοξον τῆς γεννήσεως τοῖς μὴ παραδεχομένοις τὴν θείαν οικονομίαν, ἀπιστον γένηται· ἔκτισέ τινα τῶν ζώων ὁ Δημιουργὸς ἐκ θηλείας μόνης, χωρὶς ἀρρένων τιχόμενα. Τοιαῦτα γὰρ περὶ γυπῶν ἐν τῇ περὶ ζώων ιστοροεῖται συγγραφῇ. Πάλιν δὲ φασιν Ἰουδαῖοι περὶ τῆς Ἀχαζ ταῦτα λέγεσθαι γυναικὸς τὸν ἐξ αὐτῆς γενόμενον Ἐζεκίαν μὴνύοντα. Καὶ τὶς ἐκάλεσε τοῦτον Ἐμμανουήλ; Πῶς δὲ ἠπειθήσε πονηρία πρὶν γινῶναι ἀγαθόν ἢ κακόν; πῶς δὲ τοῦτο σημείον; Τὸ δὲ αὐτὸ πάλιν ἐρούμεν· τί δὲ προῦκτειτο νῦν περὶ τῆς τούτου λέγειν γενέσεως; ἀλλὰ καὶ ἦν ἤδη τεχθεὶς, εἴ τις τοὺς χρόνους σκοπήσει τῆς τε παρουσίας προφητείας, καὶ τῆς ἐκείνου γενέσεως. Οὐκοῦν Ἐμμανουήλ Θεοῦ Λόγος ὁ σαρκωθείς, ὃν καὶ συ, φησὶν, καλέσεις, ὡς οἶκος Δαβὶδ· τοῦτ' ἔστιν, ὁμιολογήσεις τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρωπιᾷ μορφῇ πεφηνότα, τὸν Ἀδὰμ ἀνακείμενον. Τοιγαροῦν, ὡς ἐκείνος ἦν πρὸ τῆς ἀμαρτίας, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ γυναικῶς καλοῦ καὶ πονηροῦ κατὰ πείραν· οὕτω καὶ ὁ Ἐμμανουήλ, ἐν τῇ παιδικῇ διαθέσει, τὸ ἀκέραιον καὶ ἄτρωτον ἔτι τοῦ Ἀδὰμ ἐμιμήσατο. Ἐν δὲ τῷ ἀθετεῖν πονηρίαν, τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς παρανομίαν ἐπιγνωρῶσατο. Νῦν μὲν οὖν, φησὶ, διὰ τὴν ἐμὴν φιλανθρωπίαν θαυρήσατε. Οὐ γὰρ λήφονται τὴν γῆν τὴν ὑμετέραν οἱ βασιλεῖς· μᾶλλον δὲ, τοῦ κατὰ τὸν Ἐμμανουήλ μέλλοντος γίνεσθαι θαύματος ὑστερον, ἀξιόπιστον νῦν ἐνέχυρον λαμβανέτω¹, τὴν γῆν ἐλευθερωθῆναι, δι' ἣν περ πεφόθησαι². Οὐ γὰρ οἶόν τε τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθέντος μὴ γενέσθαι νῦν ὑμῖν πολιορκουμένους ἐλευθερίαν. Πλὴν ἤξει καὶ ἐπ' ὑμᾶς, ὁ οἶκος Δαβὶδ, οἷα μὴδέ ποτε· σημαίνων τὰ ἐκ τῶν Ἀσσυρίων, κατὰ δὲ τινάς, Ῥωμαίων ἐπενεχθέντα δευνά, καθὰ οὐ γέγονεν, ἐξ ὧσπερ οἱ τὴν Σαμάρειαν οἰκοῦντες εἰς ἑαυτοὺς περιέσπασαν τὴν Ἀσσυρίων ἔφοδον. Μείζω γὰρ ἀσεβήσαντες, οὐκ ἀπῆκαν ὑμᾶς πρῶτους³ καὶ παθεῖν. Τὰ δὲ καταλειφθῆναι τὴν γῆν, τινὲς οὕτως ἐρμήνευσαν· ὅταν ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λαβοῦσα τέκη, καὶ σὺ καλέσης τοβνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, τότε πάντες οἱ παρενοχλοῦντες τῇ ἀτίμῃ γῆ, καταλειφουσὶν αὐτήν. Οἱ γὰρ πολεμήσαντες τὴν Ἐκκλησίαν, τὸ ἀμαχον αὐτῆς ἰδόντες, ἀπεπόνον ἀφέντες αὐτήν, ὡς παρὰ Θεοῦ σωζομένην. Καὶ τὸ, Ἀφ' οὗ ἀφείλεν Ἐφραὶμ ἀπὸ Ἰούδα, τινὲς οὕτως παρέστησαν Ἀφ' οὗ ἀπέστη Ἐφραὶμ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα, ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ· ἀπ' ἐκείνου τοίνυν οὐχ ἦκασιν ἡμέραι τοιαῦται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, οἷας ἐπέξει Κύριος. Ποιὰς δὲ φησὶν ἡμέρας; λέγω τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων.

inexpugnabile experti, ea relicta, tanquam quæ a quo abstulit Ephraim a Juda, eo referunt quidam ut ad tempora Jeroboani referant, quibus Ephraim a Juda deficere contigit. Ab illis ergo non venerunt dies tales domui David, quales adducet Dominus. Verum quales tandem illi? Assyriorum scilicet regem intellit.

τη-κε'. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, σφραγίσθῆναι Κύριος μνηταῖς, ἀπ' αὐριεύουσι μέρος ποταμοῦ

A fuerat, sed terra efformatus: et hic ultimus, qui ejus corruptionem renovat, in virginis utero corpus sumit efformatum, ut ejus similitudinem habeat, quod peccato per carnem natum est. Ceterum ne non apud eos, qui divinæ incarnationis negotium non amplectuntur, mirabilis hic partus incredibilis esset; quædam etiam animalia, quæ nulla maris, sed feminæ solius opera nascerentur, rerum omnium creator Dominus, existere voluit. Talia enim de vulturibus in libris de animalibus narrantur. Aiunt porro Judæi de Achazi conjugæ, ut sublatus ex ea notetur Ezechias, ista narrari. Sed a quibus is tandem Emmanuel est nuncupatus? qui boni et mali discrimine nondum percepto, nequitia reluctatus? Qui deinde signum illud fuerit? Ad hæc, et illud etiam quærimus: qui fuerit amplius de illius ortu necessum disputare? Longe enim antea, si hujus vaticinii tempus cum Ezechie natalibus compares, in lucem editum reperias. Est ergo Dei Verbum, quod carnem 118 assumpsit, ipse Emmanuel. Quem et tu, ait, Domus David, vocabis: id est, Deum humana specie sese prodere, Adamumque instaurare constiteberis. Itaque sicut ille nondum peccati macula vitiat, boni malique scientiam experientia non didicerat, sic et ipse Emmanuel, puer adhuc quod in Adamo purum manserat et incorruptum, imitatus est. In quo autem malitiam asperratur, partam ex contumacia legis violationem correxit, et in melius commutavit. Jam ergo summo nobis erga vos studio, summæque voluntati innixi, ait, confidite. Neque enim terram vestram ipsi summi capturi reges. Imo vero, quo rata sit futuri olim de Emmanuele miraculi fides; jam et hoc certum vobis, adeque dignum pignus esto; fore ut ipsa, cui tantopere timetis, libertatem tellus adeptura sit. Vobis enim jam Salvatore aunnuntiato obsessis libertas non potest non existere. Sed venient super vos, O Davidica domus, quæ antehac nunquam: ipsæ nimirum vel ab Assyriis, vel, ut alii sentiunt, a Romanis, postea toleratæ clades; quales ab eo tempore, quo Samaritani, Assyriorum in se ipsos exercitum attraxerunt, nullæ contigerunt, cum eam graviora essent impietatis vestrae flagitia, vos non nisi poenis affectos dimiserunt. Quod autem derelictum iri terram dicit, non desunt qui ita explicent. Cum virgo habens in utero pepererit, nomenque ejus Emmanuel ipsa vocaverit, tum demum qui terram sanctam inurbant, omnes ipsam deserent. Qui enim bella adversus Ecclesiam gerunt, robur ipsius Deo servetur, discedunt. Et illud deinde: Ex ut ad tempora Jeroboani referant, quibus Ephraim

119 VERS. 18-25. Et erit in die illa: Sibilabis Dominus muscis, quæ dominantur parti fluminis

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. λαμβάνετε. ² γρ. πεφόθησε. ³ γρ. ὦ. ⁴ ἴσ. γρ. πρὸ τοῦ.

Ægypti; et apī, quæ est in regione Assyriorum, et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, et in cavernis petrarum, etc.

Muscarum nomine militares Ægyptiorum copias intelligit, vel quod idolorum cultu intenti, sanie et cruore gaudentes muscasimitantur; vel quod eorum ita multitudinem, vocisque exilitatem demonstrat. Ostendit autem Dei nutu, tanquam *sibilo*, non ab omni quidem Ægypto, sed ab ipsius parte aliqua, ut Judæam invaderent, excitos evocatosque esse Ægyptios. **120** *Venturos etiam et Assyrios* ait, quos *apum* nomine significat; vel propter militaris aculei usum, et imperium in gentes reliquas, vel propter coloris in *apibus* varietatem et pulchritudinem: qualibus vestiri solent Assyrii; quos facta in Judæam impressione, in vetita absconditaque loca penetraturos, nedum ab urbibus esse temperaturos dicit; id est (sicut pergens in *muscarum* allegoria demonstrat) omnem ita *regionem* perscrutaturos, ut nihil eos lateat, quod occultum sit. Itaque eos ipsos esse, quos metuendos, non duos illos *fumigantes titiones* dicit. Ad litteram autem isthæc contigere, quo tempore Nechao Pharaos adversus Assyrios profectus, Josiam obsistere conantem, alterumque filiorum ejus interfecit, alterum autem Joachazum nomine captivum habuit; et Eliacimum, imperatis Judææ tributis, in regem, quem postea Jechonias Sedeciasque subsequuti sunt, evexit ²⁰. Hujus rursus temporibus, cum in Judæam irrupisset Nabuchodonosor, regione potitus, omnibusque, paucis exceptis, mancipiorum more divenditis, Assyrios incolas ea in loca, tanquam in coloniam, misit; qui et ipsi, vastatis urbibus, *speluncas ipas, et cavernas*, ipsos denique *saltus*, inhabitaverunt. Posthæc et *Assyriorum* etiam eversionem vaticinatur; qui Asia universa, Ægypto, Libya, denique totis mille et trecentis fere annis potiti, floruerunt. Sed quia expugnatis Hierosolymis sacram suppellectilem templo incenso suis idolis consecrare ausi fuerant, non multo postea tempore sunt et ipsi a Medis deleti. Persarum de gente primus illis imperavit Cyrus, a quo sunt in patriam postea dimissi, templique non modo imperata instauratio, sed et ejus sancta suppellex restituta ²¹. Atque hinc est, quod ait: *In die illa radet Dominus regis Assyriorum non caput illud modo, quod olim commæ gloria superbum, cum universo orbi dominaretur, habuit; sed pedum pilos*, id est, virilis formæ robur, vel popularem et abjectam multitudinem; *et barbam*, quæ viris naturæ beneficio in ornamentum fortitudinisque symbolum concessa est. Erat enim cum summo conjunctum **121** *decore, caput et barbam radere*²²; hocque cum fecissent in mortuos nonnulli, ignominiam repointurunt.

Est Mosis lege et id sacerdotibus prohibitum:

Ὁ τοῖς ἱερεῦσιν ὁ τοῦ Μωυσέως ἀπηγόρευσε νό-

²⁰ IV Reg. xxiii, 1 seqq.; II Paral. xxxv et xxxvi. ²¹ Dan. vi, 1 seqq.; I Esdr. i et alibi. ²² Levit. xii, 27.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. μυίας. α γρ. χωρῶν. α γρ. ἔλοις. β γρ. ἔδρων.

Ἀιγυπτου· καὶ τῆ μελίσση, ἣ ἐστὶν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Καὶ ἐλεύσονται, καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς φάραξι τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, κ. τ. λ.

Αἰγυπτίων ἐφοδὸν διὰ τούτων δηλοῖ *μυίας* ἢ αὐτοὺς εἰπὼν, διὰ τὸ χαίρειν λύθροις καὶ αἵμασι τοῖς κατὰ τὴν εἰδωλοκρατείαν· ἢ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ τὸ μὴ λίαν εὐχεῖς τῆς φωνῆς. Θεοῦ δὲ νεύματι δείκνυσι τοὺς ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν χωρῆσαντας, οἵονεὶ *συρίγματι* καλουμένους Θεοῦ, οὐκ ἀπὸ πάσης, ἐκ δὲ μέρους Αἰγύπτου. *Ἦξειν δὲ καὶ Ἀσσυρίους* φησὶν, οὓς *μελίττα* ἀπέεικασεν, διὰ τὸ πολεμικῶς κέντρω κεχρησθαι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τότε κρατεῖν. Ἦ, ὅτι ποικίλη καὶ εὐχρως ἡ *μέλιττα*. Τοιοῦτοι δὲ τὰς ἐσθῆτας Ἀσσυριοί, οὓς ἔλθοντας εἰς Ἰουδαίαν, πάντα τόπον καθέξειν ἀπόρρητον, μήτι γε τὰς πόλεις αὐτὰς, ἤγουν, ὡς περὶ *μυῶν* λέγων ἐπέμεινε τῆ τροπῆ, ὀηλῶν ἅμα, ὡς πᾶσαν αὐτῶν ἐρευνήσουσι τὴν χώραν, ὡς μὴ δύνασθαι τι τῶν κεκρυμμένων λαθεῖν. Οὓς γρὴ δεδιέναι, φησὶν, ἀλλ' οὐ τοῦς δύο τούτους *καπιζομένους δαλοῦς*. Γέγονε δὲ ταῦτα πρὸς λέξιν, ὅτε Νεχάω Φαραὸς κατὰ τῶν Ἀσσυρίων χώρων ², καλύοντα τὸν Ἰωσὶαν ἀπέκτεινε, καὶ τὸν Ἰωαχάζ αἰχμαλώτον τὸν τούτου παῖδα λαβὼν, Ἐλιακαὲμ καταστήσας ἄρχειν, Ἰουδαίων ὑποφόρους τοῦτους ἐποίησε, μεθ' ὃν Ἰεχονίας ἐκράτησεν, εἶτα Σεδεκίας, ἐφ' οὗ Ναβουχοδονόσωρ κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐλθὼν, χειρώσατο, μικροῦ τε πάντας ἀνδραποδισάμενος Ἀσσυρίους οἰκῆτορας εἰς τὴν χώραν ἐξέπεμψεν. Οἱ καθηρημένων τῶν πόλεων *σπήλαιά τε καὶ φάραγγας καὶ γάπας* κατέκρησαν. Μεθ' ἧς λοιπὸν ἀκολούθως, καὶ τὴν Ἀσσυρίων προφητεύει καθαίρεισιν, οἱ παρτέιναν ἄρχοντες τῆς Ἀσίας ἀπάσης, Αἰγύπτου τε καὶ Λιβύης ἐφ' ὅλης· Ἔτεσιν χίλοις που καὶ τριακοσίοις. Ἄλλ' ἐπεὶ λαβόντες Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν νεῶν ἐμπρήσαντες, τὰ σκευὴ τὰ ἱερὰ τοῖς εἰδώλοις ἀνέθηκαν, οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὸ Μήδων καθήρηται. Περσῶν τε πρῶτος ἐδασίλευσεν Κύρος, ὃς τοὺς αἰχμαλώτους ἀνεῖς, οἰκοδομηθῆναι προσέταξε τὸν ναὸν, τὰ ἱερὰ τε πάλιν ἀπέδωκε σκευῆ. Διὸ φησιν· *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ξυρήσει Κύριος τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων οὐ τὴν κεφαλὴν μόνην τὴν πάλαι κομῶσαν, ὅτε τῆς οἰκουμένης ἐκράτουν, ἀλλὰ καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν*, δηλαδὴ τὸ ἀνδρείον σχῆμα, ἢ τὸν πολὺν καὶ χυδαῖον ναὸν, καὶ τὸν πάγωνα, τοῦτ' ἐστὶν τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώποις πρέποντα κόσμον, ἤγουν τῆς ἀνδρείας τὰ σύμβολα. Τῆς ἐσχάτης δὲ ἀτιμίας ὁ τρόπος οὗτος ἐκρίνετο, *κεφαλὴν ξυρεῖσθαι καὶ πάγωνα*. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐκδρῶν ^β τινὲς ἐπὶ νεκροῖς ἑαυτοῦς ἀτιμάζοντες.

μος· φησὶ δὲ καὶ Ἱερεμία·, πεπορθημένων δὲ τῶν A
 Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσωρ, « Ἀνέβησαν
 ἄνδρες ἀπὸ Συχὲμ καὶ ἀπὸ Σαλήμ καὶ Σαμαρείας
 ὀγδοήκοντα ἄνδρες, ἐξυρμημένοι πώγωνας καὶ διεβρώ-
 γότες τὰ ἱμάτια καὶ κοπτόμενοι. » Ταῦτα δὲ τὸ
 πένθος καὶ τὴν ἀτιμίαν δηλοῖ. Φησὶν οὖν ἡ βασι-
 λείαν Ἀσσυρίων ταπεινὴν ἀποδείξαι καὶ ἀνανόρον
 καὶ ἀσχήμονα. *Μεμυθωμένω* δὲ λέγει ξιφῶ, τῇ
 μαχαίρᾳ ἀπειδῶς τε χειροῦση καὶ πληρουμένη τῶν
 πιπτόντων τοῦ αἵματος. Τινὲς δὲ (ὡς τοῦ ῥητοῦ, φασί,
μεισθωμένω ἔχοντος) δύναμιν τινα μισθοφορικὴν
 ἀποδείκνυσαι, τὴν μέλλουσαν τῶν Ἀσσυρίων βασιλείαν
 φιλῶν. Μετὰ δ' οὖν τὴν ἄλωσιν Ἱερουσαλήμ πτω-
 χείαν ὑπερβάλλουσαν τοῖς ἀπομεινάσιν ὁ λόγος δη-
 λῶν. Οὐ βοῦν γὰρ ἀγέλας, οὐ δὲ ποίμνιον προβάτων,
μῖαν δὲ δάμαλιν, καὶ πρόβατα δύο κεκτηθῆσαι B
 μίλις λέγει τινά. Καὶ τῶ *βουτύρῳ* δὲ καὶ *μέλιτι*
 τρέφεσθαι, λιμὴν παρίστησιν ἄρτου. Τὸ ἀπὸ τούτων
 δὲ *γάλα* πλείστον εἶναι ὀδοῖ, διὰ τὸ τῶν τρεφόμενων
 ἐλάχιστον. Οὕτως οἱ ἀπειθοῦντες Θεῷ τῇ τῶν πνευ-
 ματικῶν ἀγαθῶν ἐνδείξ. κατατακῆσονται γεγονότες
 ὀλιγοστοί, καὶ ἀποροῦντες ἄρτου τρέψιν εἰδότες εἰς
 εὐεξίαν τὴν νοητὴν, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον
 ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· πρὸς οὓς
 φησὶν ὁ Θεός· « Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται·
 ὁμοίως δὲ πεινάσεται. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται,
 ὁμοίως δὲ διψήσετε. » Τοῖς δὲ φρονοῦσιν ἅπερ ἐστὶν
 αὐτοῦ, λέγει· « Φάγετε, πίετε, καὶ μεθύσθητε, οἱ
 πλησίον. » Δηλοῖ δὲ σαφέστερον ὁ λόγος τῶν ἀπο-
 μεινάντων τὴν ἐνδειαν, *χεροῦσθαι λέγων πᾶσαν*
ἀμύλον, κἂν σίκλον ἔχη τιμῆν. Φέρον δὲ *μόνας*
ἀκάνθας τὴν γῆν, ὡς ἀντὶ ἄρτου καὶ οἴνου, *βου-*
τύρῳ κεχεῖσθαι καὶ *γάλακτι*. Παρίστησι δὲ ταῦτα
 μετὰ τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων ἄλωσιν ἡ Γραφή, λέγουσα·
 Καὶ ἀπὸ τῶν πτωχῶν τῆς γῆς ὑπέλειπεν ὁ ἀρχιμά-
 γειρος εἰς ἀμπελοῦργους ἐφ' οὓς Ῥοδολίαν κατέστησε.
 Δεικνύς δὲ τὸ χερσῶδες καὶ *ἠκανθωμένον* τῆς γῆς,
 φησὶν, ὡς οὐδὲ βαδίζειν ἔσται διὰ ταύτης ψιλῶς,
 δίχα βέλους καὶ τοξέυματος. Δίχην γὰρ βελῶν ἀν-
 τικεῖσονται τοῖς παροῦσιν *ἀκανθαί*. Καὶ ἀκολούθως
 ἐπιλειψάσης ἡμῖν *ἀμπέλου* τῆς νοητῆς, πᾶν εἶδος
 ἐν ἡμῖν ἀνίσχει φανόλητος. Τέλος δὲ *ἀκάνθης* τὸ
 πῦρ. Διὸ καὶ Παῦλος φησὶ· « Γῆ γὰρ ἡ πιούσα τὸν
 ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον ὑετὸν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦς οὖν
 ὑπολειφθέντας ὀλίγους, τοσοῦτ' ἔφησεν κατέχεσθαι D
 δαίματι, ὡς τὰς ἐν ὄρεσι ποιεῖσθαι διατριβὰς, ὕλαις
 τε καὶ *λόχμαϊς* ἐγκατακρύπτεσθαι, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ
 Σωτῆρος· « Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς
 τὰ ὄρη. » Ἄ καὶ γεωργεῖν ἐπεχείρουν, τῆς ἀρίστης
 γῆς δι' ἐρημίαν κεχερωμένης, ὡς ἂν μόνον ἀναγ-
 καίαις εὐποροῖεν τροφῆς, λογιζόμενοι τὸ ἀδεὲς τῆς
 ἐνταῦθα διατριβῆς. Ἡ δὲ λοιπὴ γῆ *κεχερωμένη*
εἰς βόσκημα ἔσται *προβάτων, καὶ καταπάτημα*
βοῶν, τοῦτ' ἔστιν εἰς κατανομάς *προβάτων* d. Ἰσως
 καὶ διὰ τοῦτο, πολὺ τὸ *γάλα* καὶ τὸ *βούτυρον* ἔλε-

²² Jerem. xli, 5. ²³ Isa. lxxv, 15. ²⁴ Jerem. xxv, 27. ²⁵ IV Reg. xxv, 1 seq. ²⁶ Hebr. vi, 8.

VARIAE LECTIONES.

• *λ. ἰσ.* τοιαῦτα βουόμενος. ^d *ἰσ.* λ. καὶ τῶν βοῶν.

sese recipere, ipsisque in silvis et saltibus, salutis causa latere studeant : qua ratione illud est a Salvatore usurpatum : « Tunc, qui in Judæa sunt, fugiant ad montes »;) nimirum, quos ipsi tuto, eis necessarii victus gratia (quoniam fertiles campos longa jam solitudine desertos, sentes occuparent) colere valerent. Quod vero reliquam terram desertam incultamque in ovium depastionem bovisque conculcationem fore dixit : ovium pascua et boum significavit ; idque adeo fortasse, ut lactis et butyri copiam permagnam fore demonstraret. Non desunt porro, qui supra positum locum explicent, ac si diceret in Ægyptum populum suum, ut ibi habitaret, descendisse et in Assyrios per vim esse traductos. Itaque vaticinatur ipsius Emmanuelis natalibus, sive quis ex populo inter Ægyptios aut inter Assyrios versetur, pedituroa istos, et in Judæa existentes latebras et specus ad requiem sibi quaesituros. Muscas porro Ægyptiaci fluvii particulae dominari, apes autem in Assyria esse cum dixit, vilitatem hostilis exercitus significavit. Est enim musca molestum et odiosum hominibus animalis genus, ipsis e stercoribus natum : cujus ut vita infesta, sic mors fetore gravis et 123 odiosa. Ægyptiaci porro fluminis parti dominabuntur : quia ad Æthiopiis Nilus superne incipiens, modica habet Ægyptum ; ubi nullum constat esse animalis

Has igitur muscas, imbelles nimirum et infirmum hostilis exercitus genus, suo ipse sibilo, id est oris sui spiritu, disperdet Dominus. Est et apis exiguum quoddam, et viribus carens animal ; quod in hoste ulciscendo eunori consuevit. Aculeo enim eum ferit, plagæ immoriena, majus quam intulit, damnum accipit, accleratissimorum mores imitata. Post Christi natales igitur omnibus hostilis exercitus fractis et dissipatis viribus, in sponte factis receptaculis colligentur Israelis filii ; tumque jugo captivitalis liberati, magno insidiantis regis dedecore requiescent. Quo quidem tempore, tanta regionis feracitas, et annonæ ubertas futura est ; ut qui vaccam unam, ovesque duas possederit, ei inde sit ad alimoniam satis. Butyro enim et melle omnes (id est labore, et colendi exercendique animi mansueti et facili studio) nutriuntur. Nobis enim ex ovium vellere, vestium, et ornatus facultas, tanquam a virtutis amictu, optimo cuique quæ beata dicitur vita suppetit. Quoniam igitur spiritualis quædam est nutritio, quidamque ornatus ; ob id vaccam, et duas oves homo nutriturus dicitur. Mel porro et butyrum divinæ doctrinæ rudimenta prima, primaque præcepta vocat. Infantium enim primus hic cibum est, quo, cum in viros adoleverint, ad spirituales magis, virisque dignas ascendunt disciplinas. Deinde, ut eos, qui sunt ex circumcissione, significet, sermonem de mille vitibus instituit. « Vivam enim ex Ægypto transtulit », et quæ sequuntur. Hæc enim bene culta primum, multos et suaves fructus edebat ; sed neglecta, tandem in amarorem desiit. Et in solitudinem ex eo evasit, quod immissa telorum grandine in ipsam irrucens

γεν εσεσθαι. Τὸ δὲ προκειμενον χωριον οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο· Εἰς Αἴγυπτον, φησὶ, κατέβη ἡ λαός μου παροικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίβη ἤχθησαν. Διατοῦτο προφητεύει ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Ἐμμανουήλ, εἶτε ἐν Αἴγυπτῳ τις εἴη τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, εἶτε ἐν Ἀσσυρίοις, ἐξελεύσεσθαι τοὺτους, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ἰουδαίας γενομένους, ἀναπαύεσθαι ἐν ταῖς αὐτοφυεῖσι καὶ σχολαζούσαις καταδύσεσιν. Μυῖας μέντοι κυριεύειν μέρους ποταμοῦ Αἴγυπτου, καὶ μέλιττας ἐν τῇ χώρᾳ εἶναι τῶν Ἀσσυρίων φησὶ, τὸ εὐτελεῖς ἐνδεικνύμενος τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Μυῖα γὰρ ὄχληρὸν τοῖς ἀνθρώποις ζῶων, καὶ μουσαρὸν ἔχον ἀπὸ κόπρου τὴν γένεσιν. Ὡν καὶ ἡ ζωὴ ὄχληρὰ, καὶ ὁ θάνατος βεβλυκτός. Τὸ τε μέρος κυριεύσουσι τοῦ ποταμοῦ Αἴγυπτου. Ἄνωθεν γὰρ ἐκ τῶν Αἰθιοπίων ὁ Νεῖλος ἀρχόμενος, περὶ βραχὺ μέρος αὐτοῦ τὸ πρὸς ταῖς εἰς θάλατταν ἐκβολαῖς κατοικοῦσαν ἔχει τὴν Αἴγυπτον· ἐν ᾧ τόπῳ πᾶν εἶδος ὀλιγῶν ζῶων τεθεοποιήται.

vilitatem hostilis exercitus significavit. Est enim musca molestum et odiosum hominibus animalis genus, ipsis e stercoribus natum : cujus ut vita infesta, sic mors fetore gravis et 123 odiosa. Ægyptiaci porro fluminis parti dominabuntur : quia ad Æthiopiis Nilus superne incipiens, modica habet Ægyptum ; ubi nullum constat esse animalis

Ταύτας οὖν τὰς μυῖας τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀντιτεταγμένης δυνάμεως, συριγμῶ αὐτοῦ ἀφανίσει ὁ Κύριος, δηλαδὴ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἡ μέλισσα δὲ μικρὸν ζῶων καὶ ἀσθενὲς, ἐν ᾧ ἀμύνεται τελευτῶν. Ἐναφείσα γὰρ τὸ κέντρον, συναπόλλυται τῇ πληγῇ, πάσχουσα ὡν ἔδρασε μείζω. Ὅποιοι τῶν ἀνθρώπων οἱ πονηρότατοι. Μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ διασχεδασθείσης πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως, συναγθῆσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς αὐτοφυεῖσιν ὑποδοχαῖς, καὶ ἀναπαύονται τῆς αἰχμαλωσίας βυθθέντες, ἀτιμωθέντος τοῦ ἐπιβουλεύσαντος βασιλέως αὐτοῖς· ὅτε τοσαύτη κατὰ τὴν χώραν εὐετηρία γενήσεται, ὡς ἀρκεῖν τῷ κεκτημένῳ δάμαλιν καὶ πρόβατα δύο πρὸς αὐτάρκη τροφήν. Διὰ τὸ πάντα βουτύρῳ καὶ μέλιτι τρέφεσθαι· τοῦτ' ἐστὶ, θρέψει ἕκαστος τὸ φιλόπονον καὶ γεωργικὸν τῆς ψυχῆς τὸ ἡμερὸν τε καὶ εὐμετάδοτον. Ἀπὸ προβάτου γὰρ ἡ ὕλη τῆς σκέπης ἡμῶν, ὡς ἀπὸ τῆς κατ' ἀρετὴν περιβολῆς ἡ ζωὴ τῷ σπουδαίῳ κεκόσμηται. Ἐπεὶ οὖν καὶ τρέφεται πνευματικῶς καὶ κοσμεῖται, διὰ τοῦτο θρέψει δάμαλιν καὶ πρόβατα δύο. Βούτυρον δὲ καὶ μέλι τὰ εἰσγωγικὰ τῆς θείας διδασκαλίας ; λέγει διδάγματα· νηπιώδης γὰρ αὕτη καὶ πρώτη τροφή. μεθ' ἣν εἰς ἀνδρας ἐλθῶν πρόπουσιν ἀνδρὶ πνευματικοῖς μαθήμασιν αὐτῶν ἐπιδίδωσιν. Εἶτα τοὺς ἐκ περιτομῆς δηλῶν, περὶ τῶν χιλίων ἀμπέλων φησὶν· « Ἀμπέλων γὰρ ἐξ Αἴγυπτου μετῆρος, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἦτις εὐθνήσασα πρότερον, ὕστερον ἡμελήθη στραφεῖσα πρὸς πικρίαν. Καὶ γέγονεν εἰς χέρσον, ὅτε μετὰ μυρίων αὐτοῖς βελῶν καὶ τοξευμάτων ὁ πολέμιος ἐπέβη στρατὸς ἐρημίαν ἐπάγων. Ὅρη δὲ ἀρωτριώμενα, αἰ εἰς Χριστὸν πεπιστευκυῖαι ψυχαί, πρότερον μὲν

¹²² Matth. xxiv, 16. ¹²³ Psal. lxxix, 9.

ἔρημοι καὶ ἀγεώργητοι, καὶ ἠκαρθωμένοι πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας· ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν εἰς πτωχὸν καὶ ἀνάστασις πολλῶν, καὶ ἐκάλεσε τὰ μὴ ὄντα ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ· διὰ τοῦτο, οἱ μὲν ἐκ περιτομῆς ἀπολείσαντες τὸ εὐθαλές καὶ τὸ ἔγκαρπον, εἰς χέρσον μετέβαλον· τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν σύστημα, τὸ ἀροτριώμενον ὄρος, ἀροτριᾶται ἀπαλλαγὴν πάσης δειλίας τῶν πολεμίων. Ὅρος γὰρ ἡ ὑπὸ τῆς τοῦ Κυρίου ἢ διδακτικῆς ὑψωθείσα ψυχὴ· οὐ ἐλθόντος, ἐξεκλάσθη μὲν Ἰσραὴλ, κατεφυτεύθη δὲ τὰ ἔθνη, ὡς ἂν τῶ ἐκείνων παραπτώματι ἡ σωτηρία πᾶσιν οἰκονομηθῇ, καὶ ἀεὶ τοῖς ὄρεσι τούτοις καὶ πρόβατα καὶ βόες ἐνενομήματα, ἀφθονοῦν τὴν παρ' ἑαυτῶν ὠφέλειαν παρέχονται. Πρόβατα μὲν οἱ τὰ ἦθη χρηστότεροι· βόες δὲ οἱ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν ἀναγκαίων φιλοπονώτατοι.

A hostis, desertam incultamque reddidit. Aratos autem montes dixit, eorum jam qui fide Christam essent amplexi, **124** neglectos autem et incultos, Christique carentia spinis horrentes animos intelligens. Quoniam vero in ruinam et resurrectionem multorum venit²⁰; eaque præterea, quæ non sunt vocavit, ut quæ existunt destrueret²¹; ideo qui ex circumcissione sunt, agrorum amœnitate simul et fertilitate privati, in vepres et solitudinem ipsi sese receperunt. Cum ex gentibus collecta multitudo (quam arati montis nomine significat), hostium metu liberata, quieta vivat et tranquilla. Est et mons, animus omnis, qui Christi doctrina sustentatus in altum evahitur. Hujus ergo adventu avulsus est Israel, et insertæ gentes; tanquam ejus lapsu

boves nullo metu in montibus pascere, suisque non exiguam dominis utilitatem et proventum afferre. Ovium enim nominæ qui bonis moribus præditi sunt, significantur; ut boum, qui ad operis necessitatem laborem nullum refugiunt.

B salutem procurari omnibus contigerit, ovesque et exiguam dominis utilitatem et proventum afferre.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

CAP. VIII.

α-δ'. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Λάβε σεαυτῷ τόμον καινὸν μέγαν, καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ ὀξέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ. Καὶ μάρτυράς μοι ποιήσον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Θούριαν καὶ τὸν Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου, κ. τ. λ.

VERS. 1-4. Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum novum magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut cito direptionem faciat spoliatorum. Adest enim. Et testes mihi adhibe fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachiae, etc.

Εἰπὼν τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτοὺς δυσχερῆ, τὸν περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπαγγελίᾳ λόγον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ σημεῖον ὑπῆρχε παράδοξον, παιδίον ἐκ παρθένου γενόμενον, οὐκέτι μὲν τῷ Ἀχαζ, οὐδὲ τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, αὐτῷ δὲ τῷ προφήτῃ παραδείκνυσι τοῦ μυστηρίου τὸν τρόπον.

Explicatis quæ ipsos essent invasuræ calamitatibus, ad institutum de Emmanuele sermonem revertitur. Quoniam **125** enim admirabile orituri de virgine pueri signum fuerat, non Achazo jam, nec domui Davidis, sed prophetæ ipsi mysterii modum aperit.

Διδάσκων γὰρ αὐτὸν ἄπερ ἐν τῷ καινῷ γράφειν τόμῳ δεήσειεν, ἐκ προσώπου τοῦ ἰδίου φησὶ, καὶ προσήλθον πρὸς τὴν προφήτην. Τοῦτ' ἐστὶ ταῦτα γράφον. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐκφορὰ ταῖς πάντων ἦν ἀκοαῖς, προστάττει τῷ προφήτῃ λαβεῖν τόμον, ἢ τεῦχος, ἢ διωθέρωμα, ἢ περῆλιδα, κατὰ τοὺς λοιπούς. Ὁ δὲ τοῦ καινοῦ καὶ μεγάλου τόμος τύπος ἂν εἴη τῆς καινῆς καὶ μεγάλης διαθήκης, ὡς τῆς πρώτης πεκαλαιωμένης. Ἀσθενὴς γὰρ ἦν, καὶ τελειοῦν εἶχεν οὐδένα· Σεαυτῷ δὲ φησιν, ἀντιδιαστέλλων τοὺς πιστεύοντας πρὸς τοὺς ἀπειθεῖν εἰρημένους. Ἐκεῖνοις γὰρ τὰ ἐν τῷ καινῷ δίδεται τόμῳ τὸ Χριστοῦ μυστήριον περιέχοντα. Λέγεται δὲ καὶ μέγας ὁ τόμος. Οὐ δὲ γὰρ ἔχει τῆς νομικῆς ἱστορίας τὸ ταπεινόν. Δι' ὃ καὶ ζημιούται Παῦλος ἡδέως, διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Καθὰ γὰρ φησιν ἐπὶ κρείττους θυσίαις ἡ νέα νενομοθέτηται. Γραφίδι δὲ φησιν ἀνθρώπου, διὰ τὸ λέξεσθαι ἀνθρωπίνῃ, καὶ τοῖς πολλοῖς βατῆ γεγράφαι τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ῥήματα. Εἶναι γὰρ ἑτέραν γραφὴν, οὐκ ἀνθρωπίνην, καθ' ἣν δυνάμει τοῦ Πνεύματος οἱ ἐν βίβλῳ ζωῆς ἀπογράφονται. Τάχα δὲ τὰ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς οὐκ ἀνθρωπίνης ἐστὶ γραφί-

Enim enim quid in recentis libro scribi oporteat, monens, ex propria demum persona locutus: Accessi, ait, ad prophetissam. Quibus nihil aliud, quam cum (scribe) dixit, significavit. Quoniam autem omnium aures ea ferre non poterant, prophetæ librum ipsum, sive codicem, sive membranam, sive volumen, ut reliqui transtulerunt, sumere præcipit. Quem novum et magnum dicit, ut recentis magnique testamenti, tanquam priore antiquato, figuram adumbret²². Imbecillum enim maxime fuit, nullaque perficiendi facultate præditum. Tibi autem addidit; ut credentes ab infidelibus distingueret. Illis enim ista donantur, quæ in recentis libro Christi mysterium complectuntur. Dicitur vero D liber ideo magnus, quod legalis historiæ humilitatem minime complectitur: qua ratione libenter se Paulus, propter eminentem Christi scientiam, detinenta amplecti proficitur²³. Melioribus enim hostiis, ait idem, nova lex lata, confirmataque est. Ideo rursus stylo hominis dixit, quod humana dialecto, vulgoque intelligibili, Evangelii verba conscribantur. Alias enim Scripturæ genus est laud humanum, in quo, auxiliante Spiritu, qui in

²⁰ Luc. II, 34. ²¹ I Cor. I, 28. ²² Hebr. VIII, 13. ²³ Ephes. III, 19.

• γρ. Χριστοῦ. †

libro vitæ sunt, describuntur. Fortasse tamen de A
 Unigeniti divinitate, ut de ejusdem incarnatione
 scribere, humani styli opus non fuerit. Alius enim
 longe est ille calamus; sicut est a sancto etiam
 Davide significatum, cum ait: «Lingua mea, cala-
 mus scribæ velociter scribentis»³⁶. «Novit enim
 Filium nullus, nisi Pater; nec Patrem nisi Filius,
 isque adeo, cui revelare Deus voluerit»³⁷. «Hu-
 mano enim stylo Joannes ipse Verbum carnem fac-
 tum esse, et in nobis habitasse, omniaque quæ ibi
 carnî consentanea dicuntur, descripsit»³⁸. *Scribit
 igitur, ut cito spoliatorum direptionem faciat.* Instare
 enim tempus, quo regem utrumque ab *Assyrio,
 Emmanuelis opera*, quem in pugna Judæos invo-
 care jussit, ista pati deceat. Ipso deinde adventu
velox quidam, **126** et coruscatione celerior per
 orbem universum, sæculi hujus et tenebrarum
 principem *spolians*, et ad Christi auscultationem
 captivos trahens, evangelicæ doctrinæ splendor
 illuxit. Forum vero, ait, quæ in Evangelio scriben-
 tur, *testes sunt Urias et Zacharias*. Erant enim
 tunc temporis, historia teste, *Urias* quidem sacerdos;
 propheta autem *Zacharias*. Vixit enim Ezechiae
 ætate, ut in Paralipomenis habetur. Hos autem,
 non sine arcano quodam sensu et recondito, *testes*
 appellat. Lex enim *Urias* nomine, quam pontifex
 ipso docebat, significatur: sicut per *Zachariam*,
 prophetæ. Constat autem Evangelium legis et pro-
 phetarum testimoniis confirmari: unde est, ut quo
 tempore Christus in monte transfiguratus est, cum
 eodem *Mose* et *Eliam* de exitu, quem esset Hie-
 rolymis adimpletur, collocatus esse deprehendi-
 mus³⁹. Nec aliud certe est exitus, quam dispensa-
 tionis ille terminus, qui cruce, morte, resurrectione,
 ascensione clauditur. Sonat autem *Urias*, si nomi-
 nis ratio spectetur, idem quod Dei splendor. *Zacha-
 rias* vero, ac si Dei memoriam dicas; sicut et
Barachie filius, Dei benedictionem. Quis autem eo
testis fide dignior, qui sit' divino splendore illu-
 stratus, qui sit memoriam Dei consecutus? his igitur
 præsentibus: *Accessi*, ait, *ad prophetissam, et
 concepit, et peperit filium*. Sic enim ad prophetissam
 Dominus accessurum significat; itaque Christi matrem,
 tanquam Spiritus sancti participem, nomi-
 nat; juxta illud: «Spiritus sanctus descendet in
 te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi»⁴⁰. «Chris-
 tum enim non ex sanguine carnis, neque ex volun-
 tate viri»⁴¹ nasciturum docet propheta. Eorum siqui-
 dem, qui recentem in Ipsum vitæ modum essent
 resumpturi (de quibus isthæc dicuntur) «primitivæ
 Christus est»⁴². «Adventantis vero in se Spiritus
 sancti gratiam excipiens Virgo, sic numine afflata
 de seipsa vaticinatur: «Ecce enim ex hoc beatam
 me dicent omnes generationes»⁴³; » et quæ postea.
 Quod autem *accessi* ait, instanti, Scripture more,
 pro futuro usus est. Jubet vero **127** eum, qui na-

dos, ως τὰ περὶ τῆς τούτου σαρκώσεως, περὶ ἧς
 νῦν πρόκειται: λόγος. Ἐτερος γὰρ ἐκείνος ὁ κάλα-
 μος, ὡς καὶ Δαθὶδ ὁ θεὸς; φησὶν: «Ἡ γλῶσσα μου
 κάλαμος γραμματέως ὄξυγράφου.» — «Οἶδεν γὰρ
 οὐδεὶς τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὴν Πατέρα
 πλὴν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὃ ἐὰν βούληται ὁ Θεὸς ἀποκα-
 λύψαι.» Γραφίδι γὰρ ἀνθρωπίνῃ φησὶν Ἰωάννης: Ὁ
 Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ὅσα τὰ
 τούτοις ἀκόλουθα περὶ τῶν κατὰ σάρκα λεγόμενα.
Γράφει τοίνυν ὑπὲρ τοῦ *δέξως προνομήν ποιῆσαι
 σκύλων*. Ἐγγίζειν γὰρ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν δεῖ ταῦτα
 τοὺς δύο βασιλέας παθεῖν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσ-
 συρίων, δυνάμει τοῦ Ἐμμανουήλ. Ὅν ἐπέδειν ἐν
 τῇ μάχῃ τοῖς Ἰουδαίοις προσέταξεν. Καὶ ἐπ' αὐτῆς
 δὲ τῆς παρουσίας *ταχεῖα* γέγονε καὶ ἀστραπῆς πά-
 σης ὄξυτέρα τοῦ Εὐαγγελίου ἢ διδασκαλία, διὰ πάσης
 τῆς οἰκουμένης *σκυλεύουσα* τοῦ αἰῶνος τούτου τὸν
 ἀρχοντα, καὶ πρὸς ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ τοὺς αἰχμα-
 λωτισθέντας ἀφέλκουσα. *Μάρτυρες* δὲ τῶν γραφο-
 μένων *ἔστωσαν*, φησὶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, *Οἱ φίλοι
 καὶ Ζαχαρίας*. Ἦσαν γὰρ τότε *Ὀυρίας* μὲν ἱερεὺς,
 ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἱστορίας, *Ζαχαρίας* δὲ προφήτης.
 Ἐπ' Ἐζεκίου γὰρ γέγονεν, ὡς ἐν ταῖς Παραλειπο-
 μέναις γέγραπται. Συμβολικῶς δὲ τούτους εἰς *μαρ-
 τύριον* καλεῖ. Διότι γὰρ ὁ μὲν ἱερεὺς τὸν νόμον,
 ὅνπερ ἐδίδασκεν· οἱ δὲ προφῆται διὰ *Ζαχαρίου* ση-
 μαίνονται. Συνίσταται δὲ τὸ εὐαγγέλιον ὑπὸ νόμον
 καὶ τῶν προφητῶν μαρτυρούμενον. Ὅθεν ἐν τῷ
 καιρῷ τῆς ἐν τῷ ὄρει μεταμορφώσεως, Μωϋσῆς καὶ
 Ἠλίας συνελάλουν περὶ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐξόδου,
 ἧς ἡμέλλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ, ἧτις διότι τῆς
 οἰκονομίας τὸ πέρας, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, τὴν
 ἀνάστασιν, τὴν ἀνάληψιν. Ἐρμηνεύεται δὲ ὁ μὲν
Ὀυρίας φωτισμὸς Θεοῦ, ὁ δὲ *Ζαχαρίας* μνήμη
 Θεοῦ. Υἱὸς δὲ *Βαραχίου* τῆς εὐλογίας τῆς τοῦ Θεοῦ.
 Τίς δὲ μάρτυς ἀξιοπιστότερος τοῦ πεφωτισμένου ὑπὸ
 Θεοῦ, καὶ μνήμην ἔχοντος τοῦ Θεοῦ; Ὄν δὲ παρόν-
 των γράφει: *Προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ
 ἐν γαστρὶ ἔλαβεν, καὶ ἔτεκεν υἱόν*. Φησὶ γὰρ ὁ
 Κύριος, ὡς Αὐτὸς ἐγὼ προσελύσομαι τῇ προφήτιδι.
 Καλεῖ δὲ οὕτω τὴν Μητέρα Χριστοῦ διὰ τὸ Πνεῦμα
 ἁγίου μετασχεῖν, κατὰ τό· «Πνεῦμα ἅγιον ἐπι-
 σκιάσει σοι.» Παιδεύεται γὰρ ὁ προφήτης, ὡς οὐκ ἐξ αἵ-
 ματος σαρκὸς, ἢ θελήματος ἀνδρὸς ἢ Χριστοῦ γενή-
 σεται γέννησις. «Ἀπαρχὴ γὰρ Χριστός, » καὶ τῶν
 εἰς αὐτὸν ἀναγεννωμένων· περὶ ὧν εἴρηται ταῦτα.
 Δεξαμένη δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐπελθὸν ἐπ' αὐτὴν ἡ
 Παρθένος προσήνευσε λέγουσα· «Ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ
 τοῦ νῦν μακαριοῦσίν με πᾶσαι αἱ γενεαί· » καὶ τὰ ἐπὶ
 τούτοις. *Προσῆλθον* δὲ, φησὶ, συνθηθεῖα γραφικῇ ἀντὶ
 μέλλοντος τῷ ἐνεστῶτι χρυσάμενος. Τὸν δὲ τεχθέντα,
 φησὶν, *ὀνόμαζε ταχεῶς σκυλεύσον, δέξως προνό-
 μισσον*. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννή-
 σως, καὶ πρὶν ἐπιγράψασθαι γονέας σαρκικούς,
 τὼς δύο καθαιρεῖ νῦν βασιλέας. Καὶ τοῦτο πράξει

³⁶ Psal. xlv. 2. ³⁷ Matth. ii. 27. ³⁸ Joan. i. 1 seqq. ³⁹ Matth. xvii. 1 seqq. ⁴⁰ Luc. i. 35. ⁴¹ Joan. i. 13. ⁴² I Cor. xv. 25. ⁴³ Luc. i. 48.

διὰ τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως; ὡς ἡ ἐμὴ χρώ-
μενος, φησὶ, δυνάμει, τὰς βασιλείας αὐτῶν κατα-
στρέφεται.

designare queat, duos istos reges Assyrii opera
regna deleturus est.

Καὶ ἄλλως δὲ, ταχέως ἐσκόλευσε, τὸν ἰσχυρὸν,
τὸν φυλάσσοντα, καθάπερ ἴδιον κτήμα, τοὺς ὑπὸ τὴν
ἀμαρτίαν πεπραμένους· καὶ δε εμένους θανάτω.
Προενόμειψε δὲ, ταῖς ἰδίαι; δυνάμει παραδούς εἰς
φυλακὴν τοὺς πιστοὺς· « Ὡν οἱ ἄγγελοι βλέπουσιν,
ὡς λέγει, τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός; μου τοῦ ἐν οὐρα-
νοῖς; » Τὴν δὲ ὕψιστον αὐτοῦ προνομίην δηλοῖ τὴ,
« Ἀναβῆς εἰς ὕψος ἠχηματώτευσεν αἰχμαλωσίαν Ἐ.
Ἐλαβεν δῶματα ἐν οὐρανοῖς; » ὃ πεποίηκε, « Εἰσελθὼν
εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ διαρπάσας αὐτοῦ
τὰ σκεύη, » καθά φησιν αὐτὸς ἐν παραβολῇ. Καὶ ὁ
προφήτης δὲ φησιν ἄλλαχού· « Εὐαγγελίσασθαι πτω-
χοῖς ἀπέσταλκέν με, κηρύξαι αἰχμαλωτοῖς ἄφεςιν. »
Τὸ δὲ πάρεστιν εἰπὼν, ἅμα μὲν δηλοῖ τὴν τῶν βα-
σιλείων τιμωρίαν οὐκ εἰς μακρὰν ἐσομένην. Ἄμα δὲ
καὶ τὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἐγγίζειν φησὶν.
Ὅν δὲ κέκληκεν Ἐμμανουήλ, νῦν ἐκέλευσε Ταχέως
σκόλευσον, Ὁξέως προενόμειψον. Ἔθος γάρ τῇ
Γραφῇ τὸν Θεὸν ἐκ τῶν διαφόρων ὀνομάζειν ἐνεργ-
ειῶν· ὡς καὶ Ἰησοῦν, παρὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ δεδομέ-
νην ἡμῖν σωτηρίαν. Δύναμις δὲ Δαμασκού, οἱ ἀπὸ
τῶν ἐθνῶν πιστεύοντες. Σκόλα δὲ Σαμαρείας, οἱ ἐκ
περιτομῆς εἶεν ἄπιστοι. Δαμυσκὸς μὲν γὰρ Συρίας
μητρόπολις, Σαμαρεία δὲ τοῦ Ἰσραὴλ. Πῶς ὁ γεν-
νηθεὶς εὐθύς τούτους ἐσκόλευσε; Διὰ τὴ μέλειν οὐκ
εἰς μακρὰν ταῦτ ποιεῖν· ἢ καὶ, ὅτι μάγοι προσελ-
θόντες αὐτῷ προτεκύνησαν, ὡς Θεῷ, καὶ δῶρα προσ-
έφεραν σκυλευθέντες πρὸς θεοσέβειαν ἔτι βρέφους
ὑπάρχοντος πολεμήσαντο; ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τῶν ἄλ-
λων, ἀπέναντι τοῦ νοητοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων.
Τὸ δὲ, καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προσῆτιν, οὐκ
ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, τοῦ δὲ προφητικοῦ φασιν
εἰρησθαί τινες· ἢ καὶ τὸ, προσῆλθον, φασιν ἀντὶ
τοῦ ἡγήμισα τῷ πνεύματι καὶ τῇ προγνώσει τῶν
ἐσομένων τῇ προφητίδι. Κατέλαβον γάρ, καὶ οἷον
ἐπλησίασα τῇ προγνώσει τῇ προφητικῇ, καὶ εἶδον
τὴν σύλληψιν πύργῳθεν προενατενίσας τῷ χαρίσματι
τῆς προφητείας· οἱ καὶ ἀποροῦσι πῶς κλυθεὶς ὁ
προφήτης τόμον λάθειν, ἄλλο ποιεῖ, πρὸς τὴν προ-
φητιαν εἰσιών. Ἀλλὰ δὴλον, φασιν, ὡς ἡ σωτήρ ἡ πρὸς
ἐκεῖνον συγκατάθεσιν καὶ πράξιν ἐδήλωσεν. Πῶς
γὰρ ἂν ὁ προφήτης παρήκουσε τοῦ Θεοῦ; ἀλλ' ἐκεῖ-
νου δηλονότι περιγεγραμμένου, τὸ τῆς προφητείδος
ἐξ ἰδίας ἀρχῆς παραδίδοται.

mere jussus, aliud tamen agens, ad prophetissam vates se conferat. At ipso silentio quid senserit,
quid etiam egerit, satis aperuit. Qui enim Deo recuset propheta obtemperare? Illo nimirum de-
scripto, quæ ad prophetissam spectant peculiari principio traduntur.

ε-η'. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι μοι ἐτι ἰ·
Διὰ τοῦ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ

tus sit, Cito spolia detrahe : Festina pradari appel-
lari : nimirum, quod ante ortum, qui secundum
carnem est ; ante item quam carnis suæ parentes
delebit ; qui non sua, sed mea virtute usus, istorum

Est porra et alia in hunc modum interpretatio-
Cito fortem, qui non secus ac peculium suum,
peccato divenditos, morteque revinctos asserva-
bat, spoliavit ; divisit autem, cum potestatibus eos
in custodiam tradidit . « Quorum angeli, ait, Pa-
tris mei, qui in cœlis est, faciem intuentur 42. »
Sed celerem ejus depradationem hoc ipso osten-
dit, quod « Ascendens in altum captivam duxit
captivitatem, et dedit dona hominibus 43, » quod
est ab ipso tum denum perfectum, cum « domum
fortis ingressus, vasa ipsius (sicut ab eodem in
parabola usurpatum legimus) diripuit 44. » Rursus
et alibi scribit propheta : « Evangelizare paupe-
ribus misit me, prædicare captivis remissio-
nem 45. » Quod vero adesse dixit ; hoc ipso et no-
minis vindictam regibus imminere, et instare
Salvatoris adventum significavit. Sed quem antea
Emmanuelem dixit, eundem jam Cito spolia de-
trahere : Festina pradari nominat. Solet enim Scri-
ptura ab effectu varietate dum nuncupare : ut
Jesum, quia datæ salutis auctor nobis existit.
Significat vero Damasci potentior nomine, eos, qui
de gentium numero fidem amplexi sunt ; sicut eos
per Samariæ spolia, qui ex circumcissione infideles
remanserunt. Est enim Syrorum metropolis Da-
mascus ; ut Israelitarum Samaria. Quo pacto vero
eos ab ipsis natalibus cito spoliavit infantulus ? Id
adeo dixit profecto, vel quia non longe postea
facturus esset : vel certe, quia a Magis ad se ve-
nientibus 46, ut Deus sit adoratus, et ab eisdem
(quos puer adhuc ab hostili manu, tanquam belli
spolia, eriperat, cum eorum cæterorumque no-
mine adversus intelligibilem Assyriorum regem
congressus est) muneribus, ad religionis cultus-
que divini significationem exornatus 46. Verum
quod in littera : Et accessi ad prophetissam legi-
mus, 128 id quidem non ad Dominum, sed ad
propheta personam nonnulli referri volunt ; nihil-
que hoc verbo aliud, quam spiritu eum, rerumque

futurarum præcognitione, ad prophetissam acces-
sisse : tanquam futurorum noticia appropinquasse
se, et apprehendisse, imo etiam conceptionem
ipsam, mentis per prophetiæ gratiam intenta acie,
vidisse asserat. Quæret iidem, quid librum su-
mere jussus, aliud tamen agens, ad prophetissam vates se conferat. At ipso silentio quid senserit,
quid etiam egerit, satis aperuit. Qui enim Deo recuset propheta obtemperare? Illo nimirum de-
scripto, quæ ad prophetissam spectant peculiari principio traduntur.

VERS. 5-8. Et adjecit Dominus ad me adhuc :
Pro eo quod non vult populus iste aquam Siloam,

42 Matth. xviii, 10. 43 Psal. lxxvi, 19; Ephes. iv, 8. 44 Matth. xii, 29. 45 Isa. lxi, 1; Luc. iv, 18.
46 Matth. ii, 2 seqq. 46 Vide Justin. martyri. in Dialog.

VARIE LECTIONES.

ἡ γρ. ὅς. ἡ γρ. καὶ εἶδον ἐ δῶματα ταῖς ἀνοθρώπων. ἡ γρ. προφήτου. ἡ λέγων

quæ fuit quiete, sed voluit habere Rhaasson, et si-
 lium Romeliæ regem super vos : propterea ecce Do-
 minus adducit super vos aquam fluvii vehementem
 et multam, regem Assyriorum, et gloriam ejus, etc.

Et hæc etiam ejusdem sunt argumenti; quæ
 jam non ad populum, sed ad prophetam conversa
 ideo dirigit Dominus, quod regum metum ponere,
 unique *Emmanuelis* invocationi confidere jussus,
 nequaquam paruerit; sed **129** *Siloæ*
aqua, ipso scilicet *Emmanuel*, qui fons est aquæ
 salientis in vitam æternam⁶⁶, quem nec belli lu-
 jus, nec incarnationis tempore unquam admisit,
 regibus servire maluerit.

Fluunt autem, si rei veritatem spectes, *quiete*
Siloæ aquæ, quemadmodum et hic narratur. Sed
 Christum innuit, qui nondum in lucem editus,
 nec gentibus adhuc prædicatus, cum populo tamen
 latenter versari, eorumque animas irrigare, et
 pascere solitus esset. Exstitit præterea quietus
 ejus, et sine strepitu adventus. Congruit vero et
 ipsa appellatio; cum eum, qui missus est, *Siloæ*
 nomen significet. Itaque et Apostolum illum, con-
 fessionisque pontificem Paulus appellavit⁶⁷. Neque
 eum, qui cæcus erat a natalibus, absque mysterio
 ad aquam *Siloæ* misit Salvator, eum visum ibi
 receperit⁶⁸. Qui autem hoc loco populus a Domino
 arguitur, in *Siloam*, qui ipse est *Emmanuel*, mini-
 me credens, eo ipso destituatur; inque regum
 duorum locum, quibus acquieverunt, propter re-
 jectas, sive, ut *Symmacho* placet, *reprobatas* (quia
 « Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic fac-
 tus est in caput anguli⁶⁹ ») *Siloæ aquæ*, Assyriorum,
 menteque intelligibilis eorum ducis jugum subire
 coacti sint. Hinc est igitur, quod *multam* adeo et
vehementem Assyriorum aquæ *vim* in ipsos deri-
 vaturum se, et pro quieti violentam præbiturum
 significat. *Gloriam* vero ejus cum dixit, duces
 ipsos et populum, quibus imperat, demonstravit.
 Est vero aquæ nomine, multitudinem ingentem
 in Scripturis significari usitatum. Sic enim ha-
 bent prophetæ verba : « Et Ninive quasi pascua
 aquarum, aqua ejus⁷⁰. » Non remanebit autem,
 ait, *Homo caput erigens*; id est, qui imperare va-
 deat. Sed ipsa *multitudo regionis universæ* faciem
 Nabuchodonosori copias, accidisse certum est.

130 *VERS. 9, 10. Nobiscum Deus. Cognoscite,*
gentes, et vincimini. Audite usque a finibus terræ, qui
prævaluistis, vincimini. Si enim iterum prævaluistis,
 rursum vincemini : et quodcumque consilium inieritis,
dissipabit Dominus, etc.

Et hæc etiam de *Emmanuele* qui *nobiscum Deus*

⁶⁶ Joan. iv, 14.

⁶⁷ Hebr. iii, 4.

⁶⁸ Joan. ix, 7.

⁶⁹ Psal. cxvii, 22; Matth. xxi, 42.

⁷⁰ Nahum

ii, 8.

Α τοῦ Σιλωάμ ἡ τὸ πορευόμενον ἡσυχῆ, ἀλλὰ βου-
 λασθαι ἔχειν τὸν 'Ραασσῶν, καὶ τὸν υἱὸν 'Ρω-
 μελίου βασιλέα ἐφ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο, ἰδοὺ Κύριος
 ἀνάγει ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυ-
 ρὸν, καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων,
 καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· ἄπερ οὐ τῷ
 λαῷ, τῷ δὲ προφήτῃ λέγων προσέθηκε Κύριος, ὅτι
 παρήκουσεν ὁ λαὸς προσταθῆεις μὴ φοβέσθαι τοὺς
 βασιλέας, τῇ δὲ τοῦ 'Εμμανουὴλ ἐπικλήσει θαρβείν.
 Ὁ μὴ ποιήσαντες δουλεύειν ἡγάπων τοῖς βασιλεῦσι,
 τὸ ὕδωρ μὴ δεχόμενοι τοῦ Σιλωάμ· ὅπερ αὐτὸν
 δηλοῖ τὸν 'Εμμανουὴλ· ὅς ἐστι πηγὴ ὕδατος ζῶντος
 ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὅν οὐτε κατὰ τὸν πό-
 λεμον τῶν βασιλέων, οὐτε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αὐτοῦ
 σαρκώσεως ὑπεδέξαντο.

Ἡσυχῆ δὲ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὸ ὕδωρ ἐκπίδο-
 ται τοῦ Σιλωάμ. Δηλοῖ δὲ περὶ Χριστοῦ, ὅτι καὶ
 πρὶν ἐπιδημῆσαι, λαυθάνοντως συνεπορεύετο τῷ λαῷ,
 τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀρδεύειν ἐπισκοπεῖν τε βουλόμε-
 νος, καὶ μηδέπω κηρυχθεὶς εἰς πάντα τὰ ἔθνη·
 ἀφορητὴ δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν πεποίηται.
 Συμβαίνει δὲ καὶ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Σιλωάμ ὅς
 ἀπεσταλμένος ἐρμηνεύεται. Ἀπόστολον γοῦν αὐτὸν
 καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν ὁ Πύλλος καλεῖ.
 Καὶ τὸν ἐκ γεννητῆς δὲ τυφλὸν συμβολικῶς ὁ Σωτὴρ
 εἰς τὸν Σιλωάμ ἐξαπέστειλεν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀνέβλεψε
 τὸ ὕδωρ δεξιόμενος τοῦ Σιλωάμ. Ὁ δὲ νῦν κατηγε-
 ρούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου λαός, μὴ πιστεύσας τῷ
 Σιλωάμ, ὅς ἐστιν 'Εμμανουὴλ, ἐρημος αὐτοῦ γίνε-
 ται. Καὶ ἀντὶ τῶν δύο βασιλέων, οἷς ἡγάπων, δου-
 λεύειν τοῖς Ἀσσυρίοις ἐκδίδονται, καὶ τῷ νοητῶς
 τούτων ἐπάρχοντι, ὅτι τὸ ὕδωρ οὐκ ἠδουλήθησαν
 τοῦ Σιλωάμ ἡγοῦν ἀπεδοκίμασαν, κατὰ Σύμμαχον,
 κατὰ τὸ, « Λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες,
 οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. » Ἄνθ' ὧν αὐτοῖς
 ἐπάξιν φησὶ τὸ πολὺ τε ὕδωρ καὶ ἰσχυρὸν τὸν
 Ἀσσύριον, τῷ ὕδατι τῷ ἡσύχῳ τούτου ἀντιτιθεῖς.
 Δόξαν δὲ αὐτοῦ, τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἀρχοντα ἐκάλεισεν
 καὶ λαοῦς. Ὑδατι δὲ παρεικάζειν τὸ πλῆθος φίλον
 τῇ θεῷ Γραφῇ. Φησὶ γοῦν διὰ φωνῆς προφητῶν ἰ·κ·
 « Καὶ Νινευὴ, ὡς κολυμβήθρα ὕδατων, τὰ ὕδατα αὐ-
 τῆς. » Οὐ μνεῖ δὲ, φησὶ, παρ' αὐτοῖς ἀνὴρ αἰφῶν κε-
 φαλήν· τοῦτ' ἐστὶν ἄρξαι δυνάμενος. Τὸ δὲ πλῆθος
 καλύψει πᾶσαν τὴν γῶραν. Ὅπερ ἐπὶ Ἱερειμίου
 γέγονεν, στρατεύσαντος τοῦ Ναβουχοδονόσωρ.

occultabit, sicut *Jeremie* temporibus, propter Na-

θ·ι· Μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Γνώτε, ἔθνη, καὶ ἡε-
 τῶθε, ἐπακούσατε ἑὸς ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἰσχυ-
 ρότες, ἡττῶθε. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσατε, πάλιν
 ἡττηθήσεθε. Καὶ ἦν ἄρ βουλὴν βουλευήσεθε,
 διασκεδάσει Κύριος, κ. τ. λ.

Τοῖς περὶ τοῦ 'Εμμανουὴλ καὶ ταῦτα συνήρηται·

VARIE LECTIONES.

ἰ·κ· Ἰσ. γρ. προφήτου.

ἔ καὶ ἄλλοι μὲθ' ἡμῶν ὁ Θεός, δεύτερον νῦν ὑπὸ τοῦ προφήτου λεγόμενον. Ἡ μὴ πιστεύσαντας τοὺς ἀλλοίους ἐλέγξας τῆς ἐκείνων ἑαυτὸν κατηγορίας· ἐλευθέρων, ἐξ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων σὺν ἡδονῇ πλείστη, μὲθ' ἡμῶν ὁ Θεός ἀνακέραγεν στραφείς πρὸς τὰ ἔθνη. Ταῦτα δ' οὖν γινώμει παρακελεύεται τὸν Ἐμμανουήλ· ὃν ὁ ἐκ περιτομῆς λαὸς οὐκ ἔγνω, οὕτως συνῆκεν. Ἔμεῖς δὲ, φησὶ, τὴν καλὴν ἤταρον ἠετήθητε αἰχμαλωτισθέντες εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῆς δουλείας ἐλευθεροὶ τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας γενήσεσθε. Ἐπακούσασθε τοίνυν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς τῶν καταγελλόντων ὑμῖν τὸ εὐαγγέλιον. « Εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέριπα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Καὶ, οἱ ἐν ὑμῖν δὲ ἰσχυροὶ τῷ λόγῳ καὶ δυνατοί, νικάσθε τοῦ τῆς εὐσεβείας κηρύγματος· καὶ μὴ θέλοντες γὰρ ἠετήθησεσθε ἐπὶ ταῖς ματαίαις κατὰ τοῦ Θεοῦ βουλαῖς ὑμῶν ἐλεγχομένοι, καὶ λόγοις τοῖς ἐξ ἀπειλῆς λεγομένοις. Αἴτιοι δ' ἂν ἀποθέσθαι καὶ τὴν ἰσχύον τὴν σωματικὴν, καὶ σαρκὸς ἀναλαμβάνειν ἀσθενίαν, ὡς ἂν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελευτῆθῃ. Ἐὰν δὲ σοὶ πάλιν ἐπαναστῆ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, πάλιν ὑπέταξον τοῦτο τῷ πνεύματι, καὶ ἡ βουλὴ δὲ ὑμῶν καὶ ὁ λόγος ἀργήσει, διότι ἀπειλεῖ· τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ τὴν συνέσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσεται. Βουλὴ γὰρ ἀνθρωπίνην καταργεῖ ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, καὶ λόγον ἀνθρώπινον ἀθετεῖ ὁ Θεὸς λόγος. Χρήσιμον δὲ ταῦτα λέγειν τοῖς τὴν Ἐκκλησίαν διώκουσι.

Τινὲς δὲ τὰ μὲν πρῶτα πρὸς ἔθνη καὶ Ἰουδαίους εἰρησθαί φασιν, ἀπὸ δὲ τοῦ, ἰσχυρότερος, ἠετᾶσθε, πρὸς Ἰουδαίους· κατίσχυσαν γὰρ τό γε ἦγον εἰς αὐτοὺς τοῦ Χριστοῦ, παραδόντες σταυρῷ. Ἄλλ' ἐβουλεύσαντο βουλὴν ἣν οὐ μὴ δύνωνται στῆσαι. Πῶς γὰρ ἂν θανάτῳ περιέβαλον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς; Διὰ τὴν φησιν, ἠετᾶσθε λοιπὸν μετὰ τοσοῦτον ἀνόνητον τόλμημα. Εἰ δὲ πάλιν ἀντιστῆτε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, πάλιν ἠετήθησεσθε κολάζοντες λοιπὸν τῷ κριτῇ δικᾶς ὑπέχοντες. Χριστοῦ γὰρ ἀναληφθέντος, καὶ αὐτοῖς ἐπεβούλευον τοῖς ἀποστόλοις· « Παραγγεῖλα, λέγοντες, παρηγγεῖλαμεν μηδὲν λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ. » Καὶ· « Ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἰερουσαλήμ τῆς διδασκῆς ὑμῶν. » Καὶ τύπτοντες ἐδόξουν πάλιν ἰσχύειν, ἀλλ' ἐνίκων οἱ μαθηταὶ λέγοντες· Διότι μὲθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἀνθ' ὧν ἔτισαν δικᾶς ὑπὸ Ῥωμαίων ἠετώμενοι.

cedendo denique cum superiores sibi esse viderentur; vicerunt tamen hoc uno facile apostoli quod Deum secum esse profiterentur. Quod illi Romanis dericti.

α-α'. Οὕτω λέγει Κύριος· Τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθούσι τῇ πορείᾳ τῆς ἐδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου λέγοντες· Μὴ ποτε εἰπήτε σκληρόν. Πᾶν γὰρ ὁ

A dicitur, iterum jam a propheta scribuntur. In quem qui credere recusarunt, posteaquam arguit, seipsam crimine illorum liberans, ex se, sibi que similibus maxima cum voluptate, converso ad gentes sermone, nobiscum Deus exclamat. Hæc igitur ad Emmanuelem cognoscendum, quem circumcisis populus nec cognovit nec intellexit, adhortantur. Vos autem, ait, præclaro isto certamine superari vos permitte, Christique jugum admittite; ut illi audientes vos a servitute legis peccati in libertatem asseratis. Eos igitur ab ultimis usque terræ finibus, qui vobis Evangelium annuntiant, audite. « In omnem enim terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum ». Item, qui viribus eloquentiæ confiditis, vincimini jam, et pietatis præconio credite. Alioquin enim repugnantes, vano in Deum consiliorum vestrorum astu relecto, repressa que linguæ petulantia, victi conciditis. Vult autem fortasse ipsas etiam corporis vires exui, et carnis infirmitatem assumi, quo Dei virtus in infirmitate perficiatur. Quod si rursus insurrexerit in vos carnis petulantia, et ipsa rursus spiritui subiciatur, quo consilium vestrum, vestra item irrita maneat colloquia. Hinc illæ sunt in sacris comminationes: « Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentium reprobo ». Consilium enim mortalium destruet magni consilii angelus, Deique Verbum humana colloquia dissipabit. Quælia certe eorum auribus, qui Ecclesiam hostilitate prosequuntur intonare **131** sæpissime, operæ pretium duxerim.

Sunt tamen, qui priora quidem ad gentes et Judæos referri velint; quæ autem ab eo loco, ubi, qui prævaluistis, vincimini dicit, Judæis attribui. Prævaluerunt enim in Christum, quam maxime potuerunt, qui eum cruci tradiderunt. Sed consilium adversum se inierunt pessimum, quodque ipsi stabilire non valeant. Qui enim vitæ Auctori et Principi vitam eripiant? Inde est, quod eos, ut, post tam insignem audaciam, vinci se patiantur, monet. Quod si iis rursum, qui Evangelium prædicant, repugnare pergant, iterum etiam victos subactosque, pœnas non posse judici non dare. Jam enim Christo in cœlum recepto cum insidias etiam apostolis moliri, Christique prædicationem remorari verbis isti pergerent; etiam atque etiam, « Præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto; Et ecce repletis Jerusalem doctrina vestra »;

Vers. 11-15. Sic dicit Dominus: Forti manu recedunt a via itineris populi hujus, dicentes: Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus iste,

¹¹ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ¹² II Cor. xii, 9. ¹³ Isa. xxix, 14; I Cor. i, 19. ¹⁴ Isa. ix, 6. ¹⁵ Act. v, 28.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. διδ.

durum est. Timorem autem ejus ne metuatis, neque conturbemini, etc.

132 Sermonem hunc adversus incredulos, vel Judæos, ut volunt quidam; vel eos, ut putant alii, qui gentium nomine intelliguntur, apparet instituisse. Est vero *fortis manus*, ipsa Dei virtus⁵⁶ rerum omnium opifex; nimirum Filius, per quem omnia facta sunt⁵⁷; qui mortem superavit; qui Satanæ vires attrivit; qui infernum deprædatus est; qui genus humanum ad immortalitatem renovavit; qui reluctantes Judæos, a quibus Emmanuelis nomine nunquam admissus est, non habuit modo: sed et omnes eos etiam, quotquot de gentium numero fidem amplecti recusarunt. Dupliciter enim ad Dei agnitionem ducimur: vel cum naturalibus usi notitiis, ex creatis rebus ad earum auctorem et opificem ascendimus: vel cum legis doctrina instructi eandem amplectimur. At omnino isti, nec *fortis manus* operibus, quantumlibet Domini dexteram esse in fortitudine magnificatam, cælos deinde eadem stabilitos Scripturis testatum viderent⁵⁸, fidem adhibere; nec *viam* ipsam, quam se esse testatur, insistere voluerunt. Quamquam alioquin *viam* nomine, legalem vitæ instituentem rationem intellexisse videri queat; cum legis doctoribus cæcitatem Dominum exprobrasse palam sit. Scribitur præterea: « In via mandatorum tuorum delectatus sum⁵⁹. » Deinde: « In via tua vivam⁶⁰. » Item, « Beati immaculati in via⁶¹. » Sunt igitur ista jure de gentibus usurpata. Quod si ad Judæos referas, per defectum dicantur necesse est; ut sit: Et ab ambulantiibus *viam itineris* non rectam et Dominicam, recedunt: nimirum, ut *populus iste recessisse* intelligatur, cujus personam non ita pridem assumens, *nobiscum Deus* usurparat: quo *viam* nomine, despecta legis umbra, Evangelium significetur. Ei autem, quæ per defectum est Symmachii astipulatur interpretatio, quæ ait: *Et dixit Dominus ad me, tanquam in forti manu etiam me recedere fecit.* **133** *ne in hujus populi via ambularem; dicens: Non dicetis: Conjuratio; quidquid dicit populus hic, conjuratio est.* Inuit vero se propheta propria Dei manu, ne eandem *viam* teneret cum impio populo, qui prophetiæ fidem de Emmanuele invocando negaret, esse revocatum: quia *conjuratorem* illi suum ab eis secessum arbitrentur. At vos nihil ejusmodi, ait, *dicatis*. Quod si ad Septuaginta attendas, erit: *Ne sermonem durum more is'orum, qui fugiendam deserendamque hujusce populi viam suadere conantur esse dicatis.* Sin idcirco rursum, quod a vobis defecerunt, insidias molantur; ipsos nequaquam, sed Deum solum *timete*. « Initium enim sapientiæ timor Domini⁶²: » quo

ἐὰν εἴπῃ ὁ λαὸς οὗτος σκληρὸν ἐστὶ. τὸν δὲ φέρον αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε, κ. τ. λ.

Τὴν παρόντα λόγον πρὸς τοὺς ἀπειθοῦντας φησὶ· κατὰ μὲν τινὰς, Ἰουδαίους· κατὰ δὲ τινὰς, ἐθνικούς· *χειρ* δὲ Ἰσχυρὰ, ἡ δημιουργικὴ τῶν ὄντων ἀπάντων δύναμις, ὁ δὲ οὐ τὰ πάντα γέγονεν, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, συντριψάς τε τὸν Σατανᾶν, καὶ σκυλεύσας τὴν ἄδην, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἀνακαινίζων τὸ γένος, ὡς ἀντέστησαν Ἰουδαῖοι κληθέντες καὶ μὴ δεξιόμενοι τὸν Ἐμμανουήλ. Ἔτι δὲ καὶ ὅσοι τῶν ἐθνῶν παρέμειναν πρὸς τὴν πίστιν ἀσύμβατοι. Διγῶς γὰρ ἐπὶ Θεοῦ γνώσιν ἀγόμεθα, ἢ φυσικαίς ἐννοίαις χρῆσάμενοι, διὰ τῶν κτισμάτων γινώσκοντες τὸν Δημιουργόν, ἢ διὰ τῆς τοῦ δοθέντος ἡμῖν νόμου διδασκαλίας· οὗτοι δὲ οὕτε τοῖς ποιήμασι τῆς Ἰσχυρᾶς χειρὸς ἠκολούθησαν, περὶ ἧς εἴρηται, Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδύξασται ἐν Ἰσραὴλ, καὶ, Ἐγὼ τῆ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν· οὔτε τῆ ὁδῶν. Αὐτὸς δὲ φησὶν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ἡ πορεία λέγει τὴν ὁδὸν τοῦ βίου τὴν νομικὴν, τοῦ Κυρίου τυφλοῦς ὁδηγοῦς τοὺς διδασκάλους τοῦ νόμου προσαγορεύοντος. Εἴρηται δὲ· « Καὶ ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυριῶν σου ἐτέρφθην. » Καὶ· « Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσομαι. » Καὶ· « Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ. » Ταῦτα μὲν οὖν ὀρθῶς πρὸς Ἕλληνας εἴρηται. Εἰ δὲ πρὸς Ἰουδαίους ἦ⁶³, κατ' ἑλληψίν ἐστιν· ἵνα ἦ, καὶ⁶⁴ τοῖς βαδίζουσιν ὁδοῦ πορείαν οὐ τὴν εὐθείαν καὶ τοῦ Κυρίου. Ἀπειθήσαντος ἡγουν τοῦ λαοῦ τούτου, φησὶν, οὗ τὸ πρόσωπον ἀναλαβὼν ἀρτίως ἐφασκεν, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· ἵνα πορείαν λέγει· τὴν εὐαγγελικὴν τῆς ἐν νόμῳ παρεωραμένης σκιᾶς. Ἡ Συμμάχου δὲ ἔκδοσις τῆ ἐξηγήσει τῆ κατ' ἑλληψίν μαρτυρεῖ. Φησὶ γὰρ τὰδε· Ἐπῆρσεν Κύριος πρὸς μὲ ὡς ἐν κράτει τῆς χειρὸς καὶ ἀπέστησέν με μὴ πορεύεσθαι τῇ ὁδῷ τοῦ λαοῦ τούτου, λέγων· Οὐκ ἐρεῖτε, ἀνταρσίς. Πᾶν ὃ ἐὰν εἴποι ὁ λαὸς οὗτος, ἀνταρσίς. Φησὶ δὲ, ὡς τῆ ἑαυτοῦ χειρὶ Κύριος ἐπιλ: ὄμμενος ἀπέστησεν τὸν ἑαυτοῦ προφήτην ἐμὲ, τοῦ μὴ τὴν αὐτὴν ὁδὸν βαδίζεσθαι τῷ ἀπίστῳ τούτῳ λαῷ, μὴ πιστεύσαντι τῇ προφητείᾳ τοῦ ἐπικαλέσασθαι τὸν Ἐμμανουήλ. Οὗτοι μὲν γὰρ ἀνταρσίαν ἡγοῦνται τὴν ὑμετέραν ἐξ αὐτῶν ἀναχώρησιν. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐρεῖτε τοῦτο. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα· Μὴ εἴπητε, φησὶ, σκληρὸν εἶναι τὸν λόγον, ὡς περ οὗτοι νομίζουσιν τὸν περὶ τοῦ δεῖν ἀποστῆναι τῆς τοῦ λαοῦ τούτου πορείας· καὶ ἐπιβουλεύειεν ὡς ἀποστάνας ὑμῖν, αὐτοὺς μὲν μηδαμῶς, τὸν Θεὸν δὲ μόνον φοβῆσθε. Ἀρχὴ γὰρ σοφίας· φόβος Κυρίου. Δι' οὗ πᾶς ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἐλευθεύεται φόβος. Καὶ τότε λοιπὸν ἐστὶν σοὶ εἰς ἀνάστυγμα μηκέτι δεομένην σωματικῶν τινος ἀγίασματος. Οὕτω δὲ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐκάλουν συνεσιῶτα νεῖον, καὶ τούτου τὰ ἐνδοξάτω. Αὐτὸς οὖν ἀγιάσει σε Κύριος, ἐὰν ἐση πιστεύσῃς

⁵⁶ 1 Cor. 1, 24. ⁵⁷ Joan. 1, 5. ⁵⁸ Isa. XLVIII, 13. ⁵⁹ Psal. cxviii, 52. ⁶⁰ ibid. 57. ⁶¹ ib. d. 1. ⁶² Psal. cx, 10.

VARIÆ LECTIONES.

⁶³ γρ ἦ. ⁶⁴ ἢ. ἢ. ἀπειθοῦσι. ⁶⁵ γρ λέγει.

ἐπ' αὐτῷ, κατὰ δὲ τοὺς νοήσαντας λαὸν λέγεσθαι τὸν Α
 πιστὸν καὶ μετὰ τοῦ προφήτου ταπτόμενον, ὅγε Ρ
 ἔλεγεν, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς· νοητέον τὸ, μήποτε εἴ-
 πτε σκληρόν, ὅτι σκληρὸς Ἰουδαίος ἐδόκει τῶν
 ἁγίων ἀποστόλων ὁ λόγος, μὴ ἀνεχομένων ἐμμένειν
 τῇ τοῦ νόμου σκιᾷ. Τοῖς οὖν ἀποστόλοις παρακαλεού-
 νται μὴ δεδιέναι τῶν ἐν νόμῳ τὸν φόβον, εἶναι δὲ
 μόνον θεοσεβείας. Ἦγουν⁹ ὅτι φοβουμένων αὐτῶν
 προσκρούσαι Θεῷ, εἰ τὴν νομικὴν διώθουσιν λατρείαν
 τῷ Σωτῆρι πειθόμενοι τὴν σκιάν καταλύοντι. Διόπερ
 ἔλεγον· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ
 ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον. » Ὑμεῖς καίπερ ἐξ αὐτῶν ὄν-
 τες, μὴ τοῖς αὐτοῖς ὑποφέρεσθε φόβους. Ἀγιάζεσθε
 δὲ μᾶλλον παρ' ἡμῶν ὁ τῆς δόξης Κύριος, τοῦτ' ἐστὶ
 Χριστός. Κατὰ δὲ τοὺς εἰρημένους πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων Β
 ἀπιστοῦντας εἶναι τὸν λόγον, μὴ πειθομένους μήτε
 φυσικῶ νόμῳ μήτε γραπτῷ· λέγοι ἂν, ὡς οὐ καρτε-
 ροῦσι τὰ προστάγματα τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ, τὸ σκλη-
 ρόν τῶν διατεταγμένων μὴ φέροντες, καθὰ καὶ Ἰου-
 δαῖοι δυσανασχετοῦντες πρὸς τὰ τοῦ Κυρίου διδάγ-
 ματα ἔλεγον, Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος, τίς δύ-
 ναται αὐτοῦ ἀκούειν; Σκληρόν γὰρ πόνρον τὸ σω-
 φρονεῖν, καὶ τοῖς ἐν κακίᾳ τῆς ἀρετῆς ὁ ζυγός. Ἡ μὲν
 γὰρ τῷ λείψ δελεάζει τῆς ἡδονῆς· τὴν δὲ περιποιού-
 σιν οἱ πό.οι. Ὅθεν ἡ μὲν τὸ πλεῖστον, ἡ δὲ βραχείς
 ἄγαν ἔχει τοὺς ἐραστάς· λέγοντας, Διὰ τὸν λόγον τῶν
 χειλέων σου ἐγὼ ἐφύλαξα ὁδοὺς σκληράς. Οἱ καὶ
 ποριζόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλειον βᾶλλοντες τὰ
 σπέρματα αὐτῶν. Σπέρμα γὰρ αἱ νῦν θλιψίεις τῶν
 μελλόντων εἶσιν ἀγαθῶν. Ἀποτρέπουσιν οὖν οἱ ἐθι- C
 νοὶ τὸν λαόν, καὶ σκληρὰ μὴ λέγειν αὐτοῖς ὀκνοῦν-
 τες* προσίεναι πάλα μὲν τῷ νόμῳ, νῦν δὲ τῇ πίστει,
 τοῦ μὲν τὸν ζυγόν, τῆς δὲ τὴν πολιτείαν οὐκ ὑποφέ-
 ροντες· πρὸς οὓς φησὶ· Τὸν φόβον αὐτῶν μὴ φο-
 βεῖσθε, δηλαδὴ τῶν ἀρετῶν. Ἡ καὶ μεταστράψας
 πρὸς τὸν λαὸν ἀποτείνεται, ὡς ἐκείνοι μὲν ταῦτα περὶ
 ἡμῶν ἐπιλήφασιν, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔνωσιν διὰ τῶν
 νόμων φοβούμενοι, ἡμεῖς δὲ τὰς παρ' αὐτῶν ἐπιθου-
 λὰς μὴ ταράττεσθε. Ἔστω δὲ σοι φόβος ὁ Κύριος.
 Μέγα δὲ πρὸς τελείωσιν πεπαιδευμένως φοβεῖσθαι
 καὶ μὴ εἶναι φοφοδεῖς. Περὶ ὧν φησὶν ὁ Δαβὶδ·
 « Ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβῳ ᾧ οὐκ ἦν φόβος. » Ἐκεῖ-
 νου τοίνυν τὴν παρουσίαν ἐκδέχου· ἐκείνου φοβοῦ τὸ
 κρείττερον, καὶ τὴν ἐ. γῆ μετ' ἀγγέλων παρου-
 σίαν. Ἐὰν γὰρ ἦς πεποθὴς ἐπ' αὐτῷ, οὐ προσκίψεις, D
 ὡς λίθῳ προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου.
 Οἱ⁶ γὰρ τυφλοὶ προσπταίουσιν λίθοις, σφαλεροὶ τε τὰς
 βάσεις· περιλισθαίνουσι πέτραις, οὕτως ὁ τυφλὸς
 τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ διὰ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας
 ἐπιγνούς τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν, τῷ εὐαγγελικῷ
 κηρύγματι περιπταῖται καὶ σκανδαλίζεται λέγων·
 « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσῆ λέλασχαν ὁ Θεός, τοῦτον
 δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν. » Καὶ προσκόψαντες
 οὗτοι τῷ λόγῳ πεπτώκασιν· τοῖς δὲ πεπιστευκόσιν

solo humanus omnis metus abigitur. Tumque erit
 tibi in *sanctificationem*, cum nulla corporis am-
 plius postulabitur *sanctificatio*. Sic enim summi-
 tem plum, cum staret adhuc, et quæ erant in eo
 penetralia nuncupabant. Te igitur demum *sanctifi-*
cabit Dominus, cum fide ipsum fueris amplexatus.
 Verum enim vero si in eorum sententiam descen-
 das, qui fidelem populum cum propheta conjunctum,
 a quo *nobiscum Deus* dictum sit intelligi arbitran-
 tur: nequaquam *durum* dixeritis, ideo usurpari
 fatearis necesse est, quod eorum sermo Judæis,
 quos in legis umbra remanentes ferre non poterant
 apostoli, *durus* videretur. Apostolos igitur legalium
metum ponere, et divino solum studere cultui adhor-
 tatur: nimirum, qui in Dei offensionem incurrere
 vererentur, si repudiato legis cultu, Salvatoris
 fidem, a quo legis umbra dissipatur amplecterentur.
 Hinc est illud Judæorum: « Si esset hic homo
 a Deo, non Sabbatum solveret⁶³. » Vos igitur,
 etsi ex iisdem estis, videritis, ne eodem *mei*
perterriti succumbatis. Quin potius, ut gloriæ Do-
 minum, id est Christum sanctificetis. Quod si eorum
 opinionem amplecteris, qui ad impias gentes ser-
 mones referri putant, quæ se nulla vel naturæ lege,
 vel scripta persuaderi patiuntur: in eos fortasse,
 tanquam qui demonstratam populo *viam*, ejus
asperitate 134 deterriti, minus patienter ferent
 dictum videri queat: quemadmodum Judæis
 constat, qui Domini doctrina offensi, *durum* esse
 illius sermonem, nec cujusquam auribus ferri
 posse conquerebantur⁶⁴. Est enim scortatori dura
 valde temperantia, *durum* etiam sceleratis virtutis
 jugum; quippe qui blanda voluptatis esca capian-
 tur, cum non nisi per laborum difficultates ad
 virtutem pateat aditus. Unde fit ut honestatem
 pauci, voluptatem infiniti sectentur amatores, qui
 propter verba labiorum tuorum, Domine, vias
 duras custodisse se⁶⁵; qui item, cuncte ivisse se,
 et flevisse mittentes semina sua⁶⁶, dicere queant.
 Semina enim futurorum bonorum existunt, quibus
 nunc exercemur, calamitates. *Populum* ergo gentes
 avertunt neque *durum* esse ipsis dicere verentur,
 olim quidem ad legem accedere, nunc autem ad
 fidem; quæ neque illius jugum, neque istius insti-
 tutum subire voluerunt. Itaque ad populum sic ait:
Timorem eorum ne metuatis, ut virtutes significet.
 Aut certe in populum, conversa ad ipsum oratione,
 invehitur; tanquam eam quidem illi de se genti-
 bus opinionem præbuerint; unde secum coire le-
 gibus vereantur; neque tamen eorum insidias, sed
Deum ipsum esse metuendum. Est vero magnum
 quid ad perfectionem, scite liberaliterque metuere;
 nec ad quemlibet strepitum consternari, quale si-
 gnificatur his verbis apud Davidem: « Illic formi-

⁶³ Joan. ix, 16. ⁶⁴ Joan. vi, 61. ⁶⁵ Psal. xvi, 4. ⁶⁶ Psal. cxiv, 6.

VARIÆ LECTIONES.

Ρ γρ. ὅς γε, ἢ ὅτι. 9 Ισ. δηλονότι. * γρ ἔκνοῦντας. * ἐπὶ γῆ. † γρ. ὡς.

dabunt, ubi non est timor ⁶⁷. » Illius igitur adventum expectito. Illius iudicium et presentiam in terra cum angelis metuas. Si enim ipsum fide fueris amplexatus; non *offensionis lapidem*, non ad *petram scandali offendes*. Non aliter enim quam qui oculis privati, vel gressu titubante, ambulanti, persæpe in saxa offendunt: sic qui mentis cæcitate laborat, aut qui, neglecto Scripturarum studio, Domini adventum ignorat, ad Evangelii præconium offendit ille, et scandalizatur, dicens: « Nos scimus quia Mosi locutus est Deus: at istum unde sit, ignoramus ⁶⁸. » Illi igitur ipsi sunt, qui in verbum *impingentes lapsi sunt*: cum credentibus *sanctificatio*, non *petra scandali natus* **135** ex Virgine Emmanuel existerit.

Nec alia sunt, quæ Paulus docebat, cum eundem esse Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam diceret ⁶⁹. Et rursum cum Israël em sectando legem justitiæ, ad legem non pervenisse ideo dicit, quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis ⁷⁰, *offendit in lapidem offensionis*, sicut scriptum est: « Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali: et omnis qui credit in eum, non confundetur ⁷¹. » Sumpsit igitur ex hoc loco Apostolus, quod *lapidem offensionis, et petram scandali*, dixit. Quod autem sequitur: « Et omnis qui credit in eum non confundetur, » ex alia ejusdem prophetiæ parte sumptum est, ubi in hæc verba scribitur: « Ecce pono in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum, et qui credit in ipsum non confundetur ⁷². » Idem vero Christus aliis quidem *sanctificatio*, aliis vero *offendiculum* existit. Et fortasse offensio est gentibus ipsis prædicationis stultitia, quæsapientiam quaerunt. Judæis autem *petra scandali*, qui signa postulant. Nobis autem (qui evangelicæ prædicationis simplicitatem vel logicis metiri demonstrationibus, vel signis de veritate periculum facere nunquam conati sumus) Christus Dei virtus, Dei item sapientia ⁷³. In quo autem *domus Jacob* meminit, Judæos intelligit, quos multa in Christum amentia laborantes, iis fore non dissimiles asserit, qui venatorum *laqueis capti, et in foveas delapsi ad cædem servantur*. *Appropinquabunt*, ait, omni concutere valenti, omnibus ipsi viribus destituti, nec fidelium in morem dicere valentes: « Fortitudo mea et laus mea Dominus ⁷⁴. » *Capiuntur enim Israelitarum quotquot adversus visibiles invisibilesque hostes securus esse se arbitrati, in id, quod petitur, auxilii fiduciam collocare noluerunt*. Est enim Deus suum in Jerusalem studium testatus his verbis: « Ego ero illi murus ignis in circumitu ⁷⁵; » sed translata ad gentes gratia, ex quo in Christum sævitiam exercuerunt, hostium prædæ direptionisque patuerunt. Sic autem habet Symmachii interpretatio: *In lapidem offensionis, et in petram* **136** *ruinæ duobus domibus Israel, in laqueum et in scandalum habitantium Jerusalem*. Ubi per duas *domos*, cum cæteris interpretibus principes ipsos et subditos significavit, ut gentem universam com-

A *ἀγλασμα* γίνεται, ἀλλ' οὐ πέτρα σκανδάλου διὰ τί; ἐκ Παρθένου κυΐσεως ὁ Ἐμμανουήλ.

Ταῦτα καὶ Παῦλος εἰδίδασκε, λέγων Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Καὶ πάλιν, Ἰσραὴλ μὲν διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον οὐκ ἔφθασε διὰ τί; ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου προσέκομψεν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καθὼς γέγραπται: « Τοῦ ταβήθα: ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ [πᾶς] ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταισχυνθήσεται. » Τῆ μὲν οὖν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου ἐντέθειεν εἰληφέν ὁ Ἀπόστολος, τὸ δὲ: « Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταισχυνθήσεται. » ἐξ ἐτέρου τῆς προφητείας μέρους, ἐν ᾗ λέλεκται: « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνναῖον, ἐκλεκτὸν, ἐντιμον. Καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταισχυνθήσεται. » Ὁ αὐτὸς δὲ Κύριος, τοῖς μὲν ἀγλασμα, τοῖς δὲ πρόσκομμα γίνεται. Καὶ πρόσκομμα μὲν Ἰσως Ἑλλήσιν τοῖς σφίαν ζητοῦσιν, ἡ μωρία τοῦ κηρύγματος. Ἰουδαίους δὲ ζητοῦσι σημεῖα, πέτρα σκανδάλου. Ἡμῖν δὲ τοῖς μὴ ζητοῦσι λογικαῖς ἀποδείξεσι τὴν τοῦ κηρύγματος ὑποβάλλειν ἀπλότητα, μήτε διὰ σημεῖων ἐκπειράσονται τὴν ἀλήθειαν, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Τῷ δὲ οἴκῳ Ἰακώβ, τοῖς Ἰουδαίοις, φησὶν, σὶ πολλὴν κατὰ Χριστοῦ νοσήσαντες τὴν ἀπόνοιαν, ἔσονται προσεικότες τοῖς ἐν παγίδι κεσοῦσιν καὶ τεθηρευμένοις εἰς βλεθρον, καὶ τοῖς ἐν κοιλώμασι, τοῦτ' ἐστὶν τοῖς εἰς βύθρον ὠλισθηκόσιν. Ἐγγιούσι δὲ, φησὶν, παντὶ κατασελεῖν εἰδότες, μηδεμίαν ἰσχὺν κεκτημένοι, κατὰ τοὺς πιστοὺς εἰπεῖν μὴ δυνάμενοι: « Ἡ ἰσχὺς μου καὶ ἡ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος. » Ἀλώσονται γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὅσων μὲν ἦκεν τ εἰς ἐπικουρίαν τὴν ἀνωθεν, ὄντες ἐν ἀσφαλεῖ πρὸς τοὺς αἰσθητοὺς καὶ νοητοὺς πολεμίους. Φησὶ γὰρ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ Θεός: « Κἀγὼ ἔσομαι αὐτῇ τείχος πυρὸς κύκλουθεν. » Τῇ δὲ εἰς Χριστὸν παροινία τοῖς ἐχθροῖς γεγόνυτες ἑυάλωτοι, εἰς τὰ ἔθνη μεταλθούσης τῆς χάριτος. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶν: *Εἰς λίθον προσκόμματος, καὶ εἰς πέτραν πτώματος, τοῖς δύο οἴκοις Ἰσραὴλ, εἰς παγίδα, καὶ εἰς σκάνδαλον τῶν οἰκούντων Ἱερουσαλήμ*. Δύο δὲ οἴκους φησὶ, τὸν τε τῶν ἀρχόντων καὶ τὸν τῶν ἀρχομένων, τὸ πᾶν ἔθνος δηλῶν. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ, τοὺς δύο οἴκους ἐξέδωκιν. Διὰ τοῦτο δὲ, φησὶν, *ἀδυνατήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, ὅθλον δὲ ὅτι γέγονεν αὐτοῖς εἰς λίθον προσκόμματος*. Ἄντι δὲ τοῦ ἐγγιούσιν, Σύμμαχος ἐξέδωκιν, *Καὶ παγιδευθήσουσιν καὶ*

⁶⁷ Psal. lxxviii, 6. ⁶⁸ Joan. ix, 29. ⁶⁹ I Cor. i, 25. ⁷⁰ Rom. ix, 31, 52. ⁷¹ ibid. 33. ⁷² Isa. xxviii, 16. ⁷³ I Cor. i, 24. ⁷⁴ Psal. cxviii, 14. ⁷⁵ Zechar. ii, 5.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. ἰδοὺ τίθημι. • γρ. Χριστός. • γρ. ὅσοι μὴ ἔπισταν. • γρ. γεγόνασιν.

συλληφθήσονται. Τὸ δὲ, *ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ*, A prehenderet. Erunt itaque, ait, inter ipsos *infirmi permulti*: nimirum, quod in lapidem *offensionis*

illis existit. Pro quo autem: *Appropinquabunt* legimus, *irretientur*, et *capientur* extulit Symmachus. Denique verba illa: *Homines qui sunt in securitate*, supervacua sunt, et ideo obelo jugulata.

15-17. Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγίζοντες τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. Καὶ ἐρεῖ· Μεμῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, κ. τ. λ.

Τὸν πρῶτον στίχον ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν· *Ἀῆσον μαρτύριον, σφράγισαι τὸν νόμον ἐν τοῖς διδασκατοῖς μου· οἷς καὶ τὰ Ἀκύλου συνάδει. Τότε δέ, φησὶ, μετὰ τὸ συμβῆναι τὰ εἰρημμένα τοῖς δύο οἴκοις τοῦ Ἰσραὴλ· τότε δῆσον τὸν νόμον. Οὐκέτι γὰρ χρεῖα τοῦ Μωυσέως νόμου, οὐδὲ τῶν παρ' αὐτοῦ μαρτυριῶν, τῆς καινῆς παραδιδομένης διδασκαλίας τοῖς διδασκατοῖς αὐτοῦ, τοῖς ἐξ ἔθνων κελημένοις, οἵτινες φανεροὶ ἔσονται σφραγίζοντες τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν αὐτὸν, οὐκ ἔτι ὄντα χρήσιμον τῇ παραθέσει τοῦ κρείττονος. Ἄρ' οὖν ἀφεξόμεθα τῶν νομικῶν ἀναγνωσμάτων Χριστοῦ λέγοντος· « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅμοιος ἔστι πλουσίῳ ἀνθρώπῳ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. »*

Οὐκ οὖν, οὐ καθάπαξ, τὴν δὲ σωματικὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ παραιτούμεθα. Τινὲς δὲ διαβάλλεσθαι διὰ τούτων φασὶ τοὺς τῷ θεῷ νόμῳ τὰς ἀκοὰς ἀποκλείοντας, οἷ καὶ σφραγίζεσθαι λέγονται, τῇ μορφῇ τοῦ ἀντικειμένου ἑαυτοὺς ὁμοιώσαντες, μὴ θέλοντες ἐν ἑαυτοῖς μορφοῦναι Χριστῶν. Προτιμῶντες δὲ τοῦ ἐπιουρανίου τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκου, ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ ὁ νόμος τῇ ἀσφαλείᾳ τῶν ῥημάτων ἐσφραγίζεται διὰ τοῦ γυμνασίου οὕτω παραδοθεῖς. Ὁ δὲ μὴ τῇ μελέτῃ λύσαι τῆς ἀγνοίας ἐπιχειρῶν τὸν δεσμὸν σφραγίζειν αὐτὸν λέγεται. Ἐσφραγίζον καὶ Ἰουδαῖοι οἱ διδασκαλοὶ προφάσει τῆς κατὰ τὸ γράμμα τηρήσεως οὐκ ἀποκαλύπτοντες τὰ ἐν τῷ βάθει μυστήρια. Περὶ ὧν φησιν ὁ Σωτὴρ, ὅτι Ἦρατε τὰς κλείς, καὶ οὕτε αὐτοὶ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς δυναμένους εἰσελθεῖν κωλύετε. Ὁ δὲ τοιοῦτός φησιν Ἰουδαϊκός· Μεμῶ = τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα, καὶ τὰ ἐξῆς. Λέγει δὲ· Οὐ δέχομαι τὸν Ἐμμανουήλ, εἰ καὶ νῦν ἐγκαταλέλειμμαί· μεμῶ δὲ ποτε τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ τοῦ νῦν ἡμᾶς ἀποστραφέντος. Κατὰ δὲ τὴν προτέραν ἐξήγησιν, οἱ εἰς Χριστὸν ἠλπικότες ταῦτά φασιν, τὸν μὲν νόμον ἀποστρεφόμενοι, τὴν δὲ τοῦ Χριστοῦ περιμένοντες χάριν, ὡς ἂν αὐτῶν ἀγίασμα γένηται· κατὰ τὸ· « Ἰπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχεν μοι. » [Ἰπομένει δὲ Κύριον] ὅς καὶ καρτερεῖ τὰ δοκούντα Θεῷ, καὶ τοὺς ὑπερέουσεβλας ἀγῶνας ἀνέχεται, στάσιν ἐν Θεῷ ποιούμενος ἀσφαλῆ, διὰ τοῦ βλέπειν, ὡς ἀποστράφη Θεὸς τοὺς ἠπειθηκότας αὐτῷ. Τινὲς δὲ· οἱ ταῦτα λέγοντες· διδάξει τὸ τοῦ Μονογενοῦς πρόσωπον εἰσαχθὲν καὶ λέγον περὶ αὐτῶν·

VERS. 16-18. Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicit: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.

Primum versum sic reddit Symmachus: *Liga testimonium, obsigna legem discipulis meis*, quibuscum et ipsa etiam Aquilæ consentit interpretatio. Tunc autem, ait; id est, postquam quæ dicta sunt duobus domibus Israel evenerint; tunc, inquam, *legem ligato*. Neque enim ulla tum vel Mosaicæ legis, vel emendicatorum ab ea suffragiorum erit necessitas, cum recentis disciplinæ vocatis gentibus fiet promulgatio, quæ quidem manifeste erunt *legem obsignant*, ne discant; eam scilicet, quæ nihil amplius, si cum præstantiori conferatur, habeat utilitatis. A legis igitur abstinebimus lectione, quando Christum dixisse constat: **137** « Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera ¹⁶. »

Nequaquam profecto, nequaquam omnino: sed carnalem legis sensum aversabimur. Non desunt, qui eos hic argui existimant, qui legi divinæ aures suas obturarunt; unde et *signari* ipsi, quia adversario fieri similes magis, quam Christi formam in cordis penetrabilibus gerere, terrenamque imaginem cælesti præferre voluerunt. Est autem lex ipsa per se verborum obscuritate, ad exercendas ingenii vires, veluti sigillo *obsignata*, cujus qui ignoratæ difficultatis vinculum solvere non conetur, *obsignare* ipsum merito dixeris. *Obsignabant* porro et eam Judæorum magistri, cum elementari observatione contenti, hac specie demersam in fundo mysteriorum gravitatem scrutari, et in spertum proferre non conabantur. In quos illa sunt Salvatoris ¹⁷, ubi eos clavem quidem habere, non modo autem non ingredi, sed volentes aditu etiam prohibere conqueritur. Quorum qui mores imitatur, Judaico more sic ferme loqui videtur: *Expectabo Deum, qui avertit*, etc., eodem plane sensu ac si diceret: Emmanuelem, quantumvis nunc deserer, non admitto tamen; sed *avertentis* nos Dei futuram tandem aliquando visitationem expectabo. Sin autem priorem interpretationem sequamur, ista eorum verba fuerint, qui lege posthabita in Christum spes suas collocare, ejusque gratiam retinere, quo in *sanctificationem* ipsis *cederet*, satis esse duxerunt; quale est illud: « Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi ¹⁸. » Dominum vero ii expectare dicuntur qui, quæ Deo placent,

¹⁶ Matth. xiii, 52. ¹⁷ Luc. xi, 52. ¹⁸ Psal. xxxix, 2.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. Ἰουδαϊκῶς μεμῶ. • γρ. εἰσι.

forti animo tolerant, nec obliata pro religione certamina refugiant, hoc uno fidem in eum roborantes, quod incredulos a se ipsum *averitisse* videant. Neque vero celandum est, existere nonnullos, qui personam hic Unigeniti induci velint, deque ipsis in hæc verba dicere : *Ecce ego et pueri, quos dedit mihi Deus*, quæ a Paulo etiam in eam, quæ exstat ad Hebræos Epistolam, relata sunt⁷². Sunt enim Judaici pueri, qui ex maris et feminæ concubitu **138** nascuntur. At quos tanta dignatur appellatione Dominus, eosdem certe neque ex sanguine, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nasci oportet⁸⁰ : quippe qui non secundum carnem geniti, sed Deo illi largiente tales sint filii in hæc editi. Hoc ipso enim quod Deus est, omnium quoque natura Dominus est, nec amplius quidquam ad Mosis leges attendit. *Puerorum* autem nomine, eos, qui fidem amplexi sunt, veluti spiritu renatos, et veterem hominem exutos, intelligit : morum nimirum simplicitate præditos, malique expertes ; et qui, superatis rudibus Scripturæ elementis, lacte amplius non egent ; sed mysteriorum capaces solido jam adultorum cibo vescuntur⁸¹. At ex quo nobis etiam, Abba, pater, in spiritu per eum inclamare datum est⁸², fratres ab ipso jam nuncupantur, tanquam Patri, quos ipse acceperat, rependeret : ad quem his ipse etiam verbis loquitur : « Quos dedisti mihi de mundo, tui erant, mihi que eos dedisti⁸³ ; » juxta illud : « Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam⁸⁴. » Per hos autem, ait, *pueros, signa erunt et prodigia*. Quod est a reliquis ita redditum : *Ecce ego et filii, quos dedit mihi Dominus, in signa et prodigia in Israel*. Ideo enim mihi eos largitus est, ait, ut per eos prodigia ederem. Quibus et ipse Salvator, cum ad oves domus Israel, quæ perierant, eosdem mitteret, aiebat : « Infirmos sanate, demones ejicite, gratis accepistis, gratis date⁸⁵. » Per que *signa* et ipsa gentium fiebat vocatio. Quod enim ignorationem cognitio, quod nequitiam probitas deturbarit ; quod ubique terrarum denique fundamenta Dei jecerit Ecclesia, divinæ gratiæ *signis* apertis et manifestis, quæ nec ab alio etiam, quam a *Domino exercituum* esse queant, tribuatur necesse est. Quis autem alius ab eo *exercituum Dominus*, qui est Dominicarum copiarum summus imperator ; a quo *signa* pueris qui in eum crediderunt, data sunt ? De quibus olim cum : « Hosanna in excelsis⁸⁶, » inclamarent, illud : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem⁸⁷, » usurpanti ait. De quibus, inquam, gratiæ illæ intelliguntur, quas Patri retulit, quod ea sapientibus et **139** prudentibus occultasset, quæ parvulis illis relexisset⁸⁷ : mysticus nimirum parvulos significans, qui doctrinæ illius ope, qui in *Sion monte caelesti habitat*, mysteriorum revelatione potirentur. Hujus autem montis etiam meminit Apostolus cum ait : « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem⁸⁸. »

A Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· ἃ καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους παρέθετο. Τὰ μὲν γὰρ Ἰουδαϊκὰ παῖδια ἐξ ἀνδρῶς· τε καὶ γυναικὸς· τὰ δὲ, τοῦ χρηματίζοντος ταῦτα Κυρίου, οὐκ ἐξ αἵματος, οὐδὲ ἐκ βελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν, τοῦ Πατρὸς· αὐτῶ τοιαῦτα τέκνα δεδωρημένου ἢ κατὰ σάρκα. Καὶ ὁ γὰρ Θεός, πάντων κρατεῖ φυσικῶς, μηκέτι τῷ Μωϋσέως προσέχοντα ἢ νόμῳ. Παιδία δὲ φησι τοὺς πιστοὺς, ὡς ἀναγεννηθέντας τῷ πνεύματι, καὶ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀπεκδυσμένους· ἀπαλοὺς τὸν τρόπον, καὶ ἀπειροκάκους, ἀπογεγαλακτισμένους λοιπὸν ἀπὸ τῶν εἰσαγωγικῶν λόγων, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν τελειοτέρων τροφὴν τῶν μυστηρίων χωροῦντας. Δοὺς δὲ ἦμῖν καὶ τὸ κρίζειν ἐν πνεύματι, Ἀββὰ ὁ πατήρ, ἀδελφούς ἡμᾶς προσηγρόρευσεν τῷ Πατρὶ καθάπερ ἀντιδιδούς οὓς ἐδέξατο πρὸς ὃν καὶ φησιν· « Οὓς ἔδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν, κάμω αὐτοὺς ἔδωκας. » Κατὰ τὸ· « Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. » Διὰ τούτων δὲ τῶν παιδίων, φησὶν, ἔσται σημεῖα καὶ τέρατα· ἔθεν οὕτως ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ δέδωκέν μοι ὁ Κύριος, εἰς σημεῖα, καὶ εἰς τέρατα ἐν Ἰσραὴλ. Ἐδωκε γὰρ μοι, φησὶν, αὐτὰ θαυματουργεῖν δι' αὐτῶν· οἷς καὶ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρῶτα οἴκου Ἰσραὴλ ἀποστέλλων αὐτὰ, « Ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, βαίμονας ἐκβάλλετε, δωρεὰν ἐλάθετε, δωρεὰν δότε. » Δι' ὧν σημεῶν καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν ἐγένετο κλήσις. Τὸ γὰρ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐκ κακίας μεταβαλεῖν, Ἐκκλησίας τε Θεοῦ πανταχοῦ συστήναι τῆς γῆς, Θεοῦ χάριτος ἐναργῆ σημεῖα καθέστηκεν. Ἄπερ ἐστὶ παρὰ τοῦ Κυρίου σαλευθῆναι. Τίς δὲ ἄλλος τῶν στρατιωτῶν Κύριος, ἢ ὁ λεγόμενος ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πρ' οὗ δέδοται τοῖς παιδίοις τὰ σημεῖα τοῖς εἰς αὐτὴν πεπιστευκόσιν ; περὶ ὧν αὐτὸς λεγόντων· « Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, » εἰρησθαί φησι τὸ, ὅτι· « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Περὶ ὧν ἐξομολογούμενος τῷ Πατρὶ, φησὶν, ὅτι ἐκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Τὰ μυστικὰ παῖδια νηπίους καλῶν τοὺς διὰ τῆς μαθητείας τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μυστηρίων τυγόντας, οἷς ἀπεκάλυψεν ὁ ἐν Σιών κατοικῶν τῷ ἑπουρανίῳ δρει. Περὶ οὗ φησιν ὁ

D Ἀπόστολος· « Προτελήλυθατε Σιών δρει καὶ πᾶσι Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ. »

⁷² Hebr. ii, 12. ⁸⁰ Joan. i, 13. ⁸¹ Hebr. v, 12. ⁸² Galat. iv, 6 ; Rom. viii, 15. ⁸³ Joan. xvii, 6. ⁸⁴ Psal. ii, 8. ⁸⁵ Matth. x, 8. ⁸⁶ Matth. xxi, 9. ⁸⁷ ibid. 16. ⁸⁸ Matth. vi, 25. ⁸⁹ Hebr. xii, 22.

VARIE LECTIONES.

b λ. Ἰσ. οὗ c γρ. προσέχων τι.

10-κβ'. Καὶ ἐὰν εἰπωσι πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε ἅ-
τους ἐγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φω-
ροῦντας, τοὺς κεκοιμημένους, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας
φωνοῦσιν. Οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητή-
σουσι; ἢ ἐκζητήσουσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς
νεκροὺς; κ. τ. λ.

Κατηγορητικὸν ἐξυφαίνει λόγον ὁ Ἐμμανουὴλ τοῖς
εἰς τέκνα λελογισμένοις, τῆς ἀρχαίας ἀπάγων αὐτοὺς
δεισιδαίμονίας, ὡς ὄντας αὐτοῦ διδασκούς. Εἰ γὰρ
συγγενεῖς ὑμᾶς [φρησίν] ἢ φίλοι παρακαλοῖεν ἐπὶ τὴν
προτέραν πλάνην ἐπανελεῖν, μὴ πείθεσθε τῇ συμ-
βουλῇ, προφάσει προγνώσεως. Ταῦτα γὰρ ἐνεργοῦσιν
ἐπὶ κατατροφῇ τῶν γινομένων⁴ οἱ δαίμονες. Καὶ
πάθη γὰρ θεραπεύειν, καὶ προλέγειν ἰσχύουσιν· τὸ
μὲν, διὰ τὸ διορατικώτερον εἶναι τῶν ὑλικωτέρων
ἰδιωμάτων, οἷον βοτανῶν ποιότητος καὶ κατ' ἀλλήλου
προσαγωγῆς· τὸ δὲ, τὸ πρῶτος ὄρα ἅ τὰ γεγεννημένα,
καὶ ὡς ἐσόμενα δῆθεν προβάλλεσθαι. Οἷον γινόντες τὰ
τετυπωμένα περὶ Σαοὺλ ἀποφάσει τε δημοσιευθέντα
Θεοῦ, τὸ τοῦ Σαμουὴλ σχηματισάμενοι πρόσωπον,
ὡς ἰδίαν ἀπόφασιν ἀφηγήσαντο. Ἀπὸ γῆς δὲ φωνεῖν
τοὺς ἐγγαστριμύθους φησίν. Οὐδὲν γὰρ οὐράνιον
φθέγγονται· ὅπερ ὁμολογεῖ καὶ ἡ λέγουσα πρὸς
Σαοὺλ, Ὁρῶ Θεοῦ ἀναβαίνοντα ἀπὸ τῆς γῆς. Ψυχὰς
γὰρ ἐπαγγέλλονται τετελευτηχότων ἀνάγειν εἰς τὴν
τῶν ζητουμένων φανέρωσιν· οὗς καὶ ματαιολόγους
λέγει καὶ φωνοῦντας ἐκ κοιλίας· οὗς ὀνομάζουσι
πυθῶνας· τάχα καὶ ὡς ἀπὸ καρδίας ἑαυτῶν φθεγγο-
μένους· Ἀναπλάττει γὰρ τὸ ψεῦδος, τοῦ τῶν παρόν-
των θελήματος στοχαζόμενος. Λέγοντο δ' ἂν οὕτω,
καὶ ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, καὶ εὐλάβειαν ὑποκρίνοιντο
καὶ διδάσκουσιν, πληρῶσαι ταύτην ἐθέλοντες. Κεκοι-
μοῦσιν γὰρ, οὐκ ἀπὸ διαθέσεως λέγοντες. Ὁ γὰρ μὴ
πιστὸν καὶ διδάσκων, πρὸς ὠφέλειαν οὐκ ἀξιόπιστος.
Τὸ δὲ, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσιν;
Κατ' ἐρώτησιν εἴρηται καὶ κατ' ἔλλειψιν ἴσως τοῦ,
λέγετε πρὸς αὐτοὺς. Εἰ γὰρ ἕκαστον ἔθνος, εἰ καὶ
πεπλανημένως, ὅμως δ' οὖν τοῦ ἰδίου Θεοῦ περιέχε-
ται. Τοὺς τὴν ἀπλανῆ γνῶσιν ἔχοντάς τι ποιητέον, ἢ
τὸν ἑαυτῶν ἐκζητῆσαι Θεόν, μηδὲ ἐρωτᾶν περὶ
πραγμάτων τοὺς ἀπάσης ἑτερομήρους· ζωῆς; ἢ περὶ
τῶν εἰδῶλων λέγων¹, ἢ περὶ τῶν τῆς ὄντως ἐκπε-
πωκῶτων ζωῆς, ὅποιοι διὰ τῆς ἀποστασίας οἱ δαί-
μονες, μὴ ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν ζῶντα τοῦ Θεοῦ
λόγον· ἢ καὶ ὅτι ἀποπον περὶ τῶν ἐτι ζώντων ἐπ-
ερωτᾶν τοὺς ἐν τῇ γῆ κειμένους. Πᾶσα γὰρ ἡ τοιαύτη
μαγανεία περὶ τὰ μνήματα στρέφεται. Τὸ δὲ, τί
ἐκζητοῦσιν; δυσανασχετοῦντά; ἔστιν ἐπὶ τῇ τούτων
ἀνολί, δι' ὅτι τὸν κωφὸν ὁ λογικὸς ἐρωτᾶ γιγνώμενος
κοινωνῶς διὰ τῆς παρακοῆς τῆς νεκρώσεως. Εἰ γὰρ
χωριστῶς εἰς μαντεῖον, ἢ χρῆσαι καθαρμῶς, ἢ τοῖς
τοιούτοις, ἴσθι πρὸς νεκροὺς ἀπελθῶν.

Assolet enim ejusmodi circa sepulcra omnis impostura versari. Quod
autem quid requirent ait, animi affectum graviter et inique istorum amentiam ferentis exprimit; qui
ratione præditi muta compellere, mortis propter

VERS. 19-22. Et si dixerint vobis: Querite a py-
thōnibus, et iis, qui de terra loquuntur, qui vana di-
cunt, qui de ventre respondent. Nonne gens a Deo
suo requirit? Quid requirunt pro vivis a mortuis?

Institutionis formulam quamdam Emmanuel in
eorum gratiam, quos filii nomine censuit, ut tan-
quam discipulos a veteri superstitione revocet, con-
textit. Vos enim, ait, si vel cognati, vel amici, fu-
turatorum cognitionis prætextu ad præteritos erro-
res retrahere verbis conentur; ejusmodi consilia
rejecite. Talia enim dæmones in eorum interitum,
qui experiri non verentur, moliuntur. Possunt
enim et morbos sanare, et futura prædicere: illud
quidem, quod penitius et perspicacius, insitas na-
turæ proprietates, ut plantarum vires, earumque
usus idoneos 140 et admotiones vident. Istud
vero, quod quæ geruntur primi intuentur, reliquis-
que tanquam futura proponunt; ut, verbi causa,
cum de Saule quæ rata essent, Deique sententia
publicata, cognoscerent; assumpta statim Samue-
lis persona, tanquam propria ipsi decreta narra-
runt⁹⁹. Ait autem de terra pythonicos loqui, quia
nihil cœlestis effantur: idque vel muliereculæ testi-
monio patuerit, quæ Saulem alloquens, deos se de
terra ascendentes intueri profitetur: nimirum,
quia mortuorum animas, ad eorum explicationem,
quæ quærentur, ab inferis evocare seruntur. Hos
etiam vaniloquos ait, et de ventre loquentes, quos
et pythonas appellant. Ideo etiam fortasse, quod
de corde suo, id est, a se conficta, pro ratione au-
ditorum loquantur. Possunt et de his intelligi, quo-
rum Deus venter est⁹⁹; quique ipsum, quantumvis
pietatem simulent, et doceant, farcire tamen et
saturare student. Vana enim loquuntur, cum præ-
ter animi institutum loquuntur. Neque sane pro-
ficat ad utilitatis suasionem, qui quæ verbis docet,
re ipsa non præstat. At quod sequitur, nunquid po-
pulus a Deo suo requirit? Per interrogationem for-
sitan, atque adeo per defectum (quasi dicite ad ip-
sos supplere necessum sit) poni putandum est. Si
enim populus quisque peculiare deos (non sine
errore tamen) amplectitur et consulit; quid decet
D facere veram numinis cognitionem adeptos? Num
suum ipsos Deum requirere? non autem de rebus
eos interrogare, qui plane vita privati sunt? Intel-
ligit autem vel idola, vel eos ipsos, qui ea plane
quæ vera vita dicitur exciderunt, quales ipsi dæ-
mones existunt, qui propter defectionem vivum in
se Dei verbum non admittunt: vel etiam, quia ab-
surdum est de superstitionibus, eos, qui in terræ vis-
ceribus jacent, interrogare.

⁹⁹ I Reg. xxviii, 7 seqq. ⁹⁹ Philipp. iii, 19.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ γρ. ἴσ. περιωμένον. • γρ. ἑτερομήνους. ¹ ἴσ. γρ. λέγει.

enim vel oraculum adeas, **141** vel lustrationibus, aliisque hujus generis rebus utaris, te mortuos ad-
iisse putato.

Sin autem Dei verbum, legemque evangelicam fueris amplexus, amplius te futura non torqueant; sed presentibus ad id, quod utile est, utere. *Legem enim in auxilium accepisti*, magno, ad id quod honestum est, adjumento naturæ beneficio præditus: quod quia perficere voluit Deus, legis etiam adminiculum adjecit. Quod si de futuris tibi idem fieri postulas, ea quæ lege jubentur, exsequere; itaque bonorum fruitionem expectato. At non est, ait, *lex illa, sicut verbum istud, ventri loqui* nimirum. Neque enim est ad fraudem lucri causa ex cogitata, sed veritatis magistra, omnibus gratis proposita, ipso teste Isaia, cum ait: « Omnes sitientes, venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properantes emite absque argento et pretio ⁹¹. » Unum enim est nostra libertate dignum maxime *beneficium*; ipsa datæ legis observatio: cum illic, ut plurimum, quæ ad fraudem conflictata sunt, oracula veneant. Quod si ad divinam istiusmodi *legem* non attenditis; *veniet*, ait, *super vos dura fames*. Sic enim suos docere Deus, sic ad resipiscentiam deducere consuevit. Malis enim te pressi, ait, et fame, ut demererer. Cæterum *famis* nomine, vel panis tantum, vel reliquorum adeo quæ usui apta sunt, penuria significatur; quæ nec immerito *dura* dicitur, cum sit illa implacabilis, per quam Deus salutis non pœnitendæ dolorem molitur. Et his etiam, qui divina lege exciderunt, *dura fames* immittitur, non panis modo, aut aquæ, sed audiendi verbum Dei ⁹². Is enim ipse panis est de cælo, qui mundo vitam largitur ⁹³. Symmachus autem sic transtulit: *Et abibit ab ipso scandalizatus, et famebit. Erit autem cum famuerit, et exacerbatus fuerit, etiam maledicet regi suo*. Quisquis enim Dei lege despecta dæmonum fraude elusus, a quibus rerum futurarum cognitionem expectat, scandalizatur; verbi ille fame, exstasi præterea, et exacerbatione eo usque laborabit, ut regem suum, vel, ut habent **142** interpretes LXX, *principem, legesque patrias* convitiis insectari non dubitet. Tanquam enim nihil sanctum et venerandum habeant veteres a *Patribus* acceptæ Ecclesiæ *ritus*; ipsos, et eorum auctorem Christum, insectabuntur; itaque eos, qui Evangelii lucem sunt aversati, mentis excipient *tenebræ*. Quidam autem eos, de quibus sermo est, sæne ad resipiscentiam provocatos et adjutos intelligentes, pœnitere, et mundi hujus *principem*, ex quo illos acceptæ injuriæ sensus admonuit, convitiis insectari volunt; *patria* autem eorum esse studia, qui in peccatis degunt: carnis opera nimirum, quibus ipsi irretiti a divina lege avertuntur. Sed qui tales sunt, non possunt ideo non esse beati, quod verum *principem, patriam-*

A Ἐχων δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ νόμον τὸν εὐαγγελικὸν, μὴ πολυπραγμόνως τὸ μέλλον· τὰ δὲ παρόντα πρὸς τὸ χρησίμω διατίθεσο. *Νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔλαβες*, ἔχων μὲν μεγάλην ἐνυπάρχουσαν ἐκ φύσεως πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδεύματα· ταύτην δὲ τελειῶν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν ἐκ τοῦ νόμου σοὶ χειραγωγίαν προσέθηκεν. Εἰ δὲ βούλῃ περὶ τῶν μελλόντων πεπεισθαι, ποίει τὰ διατεταγμένα κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἀνάμεινον τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Οὗτος δὲ ὁ νόμος οὐκ ἔστι, φησὶν, ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο τοῦ ἐγγυστριμύθου. Οὐ γὰρ πρὸς ἀπάτην κέρδους χάριν ἐπινοήθη, ἀλλ' ἀληθεία· ἐστὶ διδασκαλὸς πᾶσι προῖκα προκείμενος, κατὰ τὴν λέγουσαν Ἰσαίου φωνήν· « Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ· καὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἀργύριον, βαδίσαντες· ἀγεράσατε ἄνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς. » Ἐν γὰρ *δύρον* τοῦ καθ' ἡμᾶς ἄξιον, νόμου τοῦ δοθέντος ἢ φυλακῆ. Ἐκεῖ δὲ πειράσκουσι πολλαίσι οὐς ἀναπλάττουσι πρὸς ἀπάτην χρησμούς. Εἰ δὲ τούτω γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ μὴ προσέχητε, ἤξει *σκληρὰ λιμὸς ἐφ' ὑμᾶς*. Παιδαγωγεῖ γὰρ οὕτω πρὸς ἐπιστροφὴν ὁ Θεός. Ἐκάκωσα γὰρ σε, φησὶν, καὶ ἐλιμαγρόνησα, ἵνα εὐ σε ποιήσω. Ἄλλ' ὁ λιμὸς ἢ σίτου μόνον ἐστὶν, ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἐδωδισμῶν. Ὡς λέγεται *σκληρὸς εἰκότως ἀπαρμύθητος* ὢν, δι' οὗ λύπην ἐθέλει ποιεῖν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Τάχα δὲ τοῖς ἐκπεσοῦσι τοῦ θεοῦ νόμου *λιμὸς σκληρὸς ἐπιφέρεται* οὐκ ἄρτου, οὔτε ὕδατος, ἀλλὰ τοῦ ἀκούειν λόγον Κυρίου. Οὗτος γὰρ ἄρτος ἐξ οὐρανοῦ ζῶν διδοῦς· τῷ κόσμῳ. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν· *Καὶ παρελεύσεται ἐξ αὐτοῦ ἐσκανδαλισμένους, καὶ πεινώσει. Ἔσται δὲ διὰν πεινώσει καὶ παροξυνθή, καὶ καταράσεται βασιλέα ἑαυτοῦ*. Παραβῆς γὰρ τις τὸν θεῖον νόμον καὶ σκανδαλισθεὶς ὑπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάτης πρόβηωσιν ἐπαγγελλομένης, λιμὸν ἔξει τροφῶν λογικῶν, ἐκστασίν τε καὶ παροξυσμὸν, ὡς τὸν πάλαι βασιλέα βλασφημεῖν ἑαυτοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, *τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια*· ὡς γὰρ μηδὲν σεμνὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐχόντων θεσμῶν τῶν Πατριδῶν ἡμῖν παραδεδομένων, αὐτὰ τε κακῶς ἐροῦσι, καὶ Χριστὸν τὸν τούτων καθηγητάμενον, οὐκ καὶ σκότος τὸ νοητὸν διαδέξεται τῶν εὐαγγελίων ἀποστραφέντας τὸ φῶς. Τινὲς δὲ τούτους, τοὺς περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, ὠφελιμένους, ἐκ τοῦ *λιμοῦ* πρὸς ἐπιστροφὴν ἐκλαθόντες, φασὶν αὐτοὺς μετανοεῖν, βλασφημοῦντας τοῦ κόσμου τούτου *τὸν ἄρχοντα*, τῆς ἐξ αὐτοῦ βλάβης λαθόντες ἢ συναίσθησιν. *Πάτρια* δὲ τῶν ἐν ἀμαρτίαις ζώντων αἰ τοῦ βίου πραγματεῖται, τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, οἷς συζῶντες τὸν θεῖον ἀπεστρέφοντο νόμον. Ὁ δὲ τοιοῦτος μικάριος. Εὐρήσει γὰρ τὸν ἀληθινὸν ἄρχοντα καὶ πατρίδα τὴν Ἱερουσαλήμ, οἳ τινες καὶ ἀναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, συγχύπτοντες πάλαι καὶ τὰ ὑψηλὰ κατανοεῖν οὐ δυνάμενοι τῶν

⁹¹ Isa. lv, 1. ⁹² Amos viii, 11. ⁹³ Joan. vi, 55.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γὰρ λαθόντας.

θεῶν θεωρημάτων· νῦν δὲ τὸν πρὸς τὰ γῆνα δεσμὸν διαλύσαντες, καὶ τῶν νοητῶν θεωροῦντες τὴν φύσιν, καὶ τὸν τόπον, ἐθα δεήσει τὸν θησαυρὸν ἀποτίθεσθαι. Ἐμβλέψονται δὲ καὶ εἰς τὴν γῆν, τὸ εὐτελὲς τῆς ἑαυτῶν φύσεως ἐκ τῆς πρὸς τὴν γῆν συγγενείας, οἱ τῶς ἐπιημένοι καὶ φρονούντες ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἐπὶ δὲ θαύματι τῶν τηλικούτων ἀποροῦντες στεροχωροῦμενοι [καὶ] τῆ τῶν κατελιγμένων ἐκπλήξει τεταραγμένοι. «Ὅταν γὰρ συντελέσῃ, φησὶν, ἄνθρωπος, τότε ἀρχεται· καὶ ὅταν παύσῃται, τότε ἀπορηθῆσεται. Ὁὐδεὶς γὰρ οἶδεν πόσα οὐκ οἶδεν, ἐὰν μὴ γέῤῃμα λάθῃ τῆς γνώσεως. Κατὰ τὸ, «Ἐἶπα, Σοφισθήσομαι, καὶ αὐτὴ ἔμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ. ἢ Πλήν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἐπαγγέλλεται τοῦτοις χρηστότερα. Οὐκ ἀπορηθῆσεται γὰρ, φησὶν, ὁ ἐν στεροχωρίᾳ ὡρ ἕως καιροῦ. Οὐκ εἰς τὸ παντελὲς αὐτῆ ἢ ἀγνοία τῶν ἀνθρώπων καθέξει τὸ γένος. Ὁ γὰρ νῦν τῆς ἀληθείας ὠδίνων τὴν εὗρεσιν, ἐψεται ποτε πρὸς ἄνθρωπον πρὸς ἄνθρωπον, ἐπειδ' ἂν ἐνστῇ ὁ καιρὸς τῆς τῶν ὄλων ἀποκαταστάσεως, ὁ δὲ ὁλοὶ τὸ ἕως καιροῦ. Τίνες δὲ ἀπὸ τοῦ ἤξει εἰς ὅμας σκληρὰ λιμοῦ, ἀποστροφὴν εἶναι πρὸς τὸ Ἰουδαίων ἔθνος φασίν, οἱ τὸν νόμον λαθόντες παρὰ Θεοῦ, οὐ προσήκοντο τὸν Χριστὸν· οὐπερ ἐκπεσόντες, λιμῶ περιπεπτώκασι νοητῶ. Καὶ ποτε τῶν ἰδιῶν κακῶν ἐλθόντες εἰς αἴσθησιν, κακῶς ἐροῦσιν τὸν ἀρχοντα, τοὺς καθηγητὰς αὐτῶν Γραμματέας καὶ Φαρισαίους, καὶ τὰ ἔθνη τὰ νόμιμα, δι' ἃ δῆθεν ἀπέτρεπον αὐτοὺς πιστεῦειν Χριστῶ, καὶ πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μαιφονίαν διήγειρον, οὐδὲ νόμον πάντως λέγοντες, ἀλλ' ἐντάλματα πατρια δῆθεν καὶ διδασκαλίας ἀνθρώπων· διὸ σκοτοῦμενοι διαπορηθήσονται. Τὰ δὲ ἔθνη τὰ νῦν ἐν στεροχωρίᾳ τε καὶ λιμῶ, τῆς ἀφόδου τραπέζης Χριστοῦ μεταλήψονται, ὅταν ἐνστῇ τῆς κλήσεως αὐτῶν ὁ καιρὸς.

alioquin quam legem, sed patria vere præcepta tur. Itaque tandem obcæcati confundentur : cum cum suum accesserit vocationis tempus, opipare

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

α-ζ'. Τοῦτο πρῶτον ταχὺ πίε, ταχὺ πολεῖ, χώρα Ζαβουλῶν, ἢ γῆ Νεφθαλεμ, ὁδὸς θαλάσσης. Καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλλαν κατοικοῦντες, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας. Ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει· ἴδετε φῶς μέγα, οἱ κατοικοῦντες ἐν ᾠρῶ, καὶ σκιῶ θανάτου, κ. τ. λ.

Τῶν περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἤρηται λόγων καὶ ταῦτα· ἀλλ' ἄνω μὲν ἦν περὶ τῶν ἀπειθησάντων ὁ λόγος· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν αὐτῶν δεξαμένων· τίνες δὲ ἦσαν οἱ πρῶτοι τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι, Ἰωάννης ἢ ἐν Εὐαγγελοῖς φησὶν· «Ἀκούσας δὲ ὁ Σωτῆρ ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς Γαλιλαίαν. » Εἶτα μακαρίσας τοὺς αὐτὴν κατοικοῦντας, καὶ τὴν παρούσαν λέξιν ἐκθέμενος, ἐπάγει· «Ἀπὸ τότε ὁ Ἰησοῦς ἤρξατο κηρῶσαι καὶ λέγειν, Μετανοεῖτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ἔδει γὰρ τὴν χώραν εἰπεῖν,

⁹⁹ Eccli. xviii, 6. ⁹⁸ Eccle. vii, 24. ⁹⁶ Matth. iv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. Ματθαῖοι.

A que Jerusalem sunt inventuri. Idem etiam sursum in caelum erecti conspicient, olim quidem sublimia rerum divinarum theoremata animo concipere non valentes ; nunc autem solutis rerum terrenarum compagibus, intelligibilium naturam, et locum in quem deponere thesaurum conveniat ausi contemplari. In terram porro et ipsi intuebuntur, ut naturæ suæ vilitatem, ex ea, quam habet cum terra cognatione, qui prius elati de se non humiliter sentiebant, agnoscant. Erunt autem tantarum rerum miraculo attoniti et confusi, ipsaque rerum acceptarum admiratione commoti et perturbati : « Cum enim, ait, perfecit homo, tum incipit ; et cum requieverit, tunc in dubio erit ⁹⁹. » Neque enim, quanta quis ignoret, unquam noverit, nisi prius scientiæ particulam aliquam degustarit ; juxta illud : « Dixi : Sapiens sum, et ipsa recessit a me ⁹⁸. » Sed istis longe meliora Deus pollicetur. Non enim confundetur, ait, qui in angustia est, usque ad tempus ; id est : non in perpetuum mortales ipsa occupabit ignoratio. Qui enim anxie veritatem indagatur, ipsam tandem aliquando facie ad faciem cum finis sæculorum ultimus advenerit (quod ipsum usque ad tempus significat) repertam intuebitur. Non desunt autem, qui quod habetur, veniet in vos **143** fames dura, aposti ophen ad Judæorum gentem, quæ, lege a Deo accepta, Christum admittere noluerit, esse putent, quo postquam exciderunt, sunt et ipsi in spiritualem famem prolapsi. Verum si expergefacti, ad ea, quæ patiuntur, mala respexerint ; principem ipsum, id est, Scribarum Phariseorumque præfectos, ipsasque adeo usitatas legis observationes, quibus populum a Christo avocatum in illius cædem excitarunt, nihil minus hominumque doctrinas docentes, conviciis insectabuntur gentes ipsæ, quas nunc premit angustia et fames, Christi mensæ participes futuræ sunt.

CAP. IX.

VERS. 1-7. Hoc primum velociter bibe, velociter fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, via maris, et reliqui, qui juxta mare habitatis, et **144** trans Jordanem. Galilæa gentium, partes Judææ, populus qui ambulat in tenebris. Videte lucem magnam, qui habitatis in regione, et umbra mortis, etc.

Et hæc etiam de Emmanuele dicuntur. Sed fuit de incredulis sermo superior. De illis autem hic, qui ipsum admiserunt. Quinam autem primi illi exstiter, a quibus admissus sit Christus, vel ipse in Evangelii testatur Matthæus, ubi ait : « Cum autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, recessit in Galilæam ⁹⁶. » Deinde cum beatos dixisset, qui ipsam incolerent, et hæc ipsa verba exposuisset, adjecit : « Exinde cæpit Jesus prædicare et dicere : Pœnitentiam agite, appropinqua-

vit enim regnum celorum ⁹⁷. » Regionem enim, a qua cœpisset Evangelii prædicatio, et in qua frequentius esset versari solitus, nominari decebat. Eam igitur jucunda oratione sic alloquitur : *Hoc primum bibe*; quam duæ tribus, Zabulon et Nephthalim sorte fuerant consecutæ, et quam intermediam externæ gentes incolebant nonnullæ quas ut significaret : *Et reliqui, qui maritimam oram, et trans Jordanem habitatis*, addidit, quo adjacentem Palestinæ Galileam ab ea, quæ Phœniciæ vicina est, distingueret. *Maritimam* autem vocat omnem illam regionem, quæ circa Genesaretida lacum est; quod mare solet Evangelium appellare. Ait enim : « Ambulans autem Jesus circa mare Galilææ, vidit duos fratres ⁹⁸. » Inde enim erant discipuli. Erant **145** et circa lacum illum Capharnaum, et

rum meminit. Est etiam et *trans Jordanem Galilæa*, in qua sapientissime agebat Salvator : unde et salutarem *potum, lucemque* magnam his primum, qui eam incolebant annuntiat. Hujus deinde vivifici salutarisque *potus* corporeis sensibus facilem præbuit imaginem Salvatoris, cum aqua in vinum ibi commutata in nuptiis, edendorum inde miraculorum, Joannis testimonio, exordium sumpserit ⁹⁹ : ex quo statim manifestata ejusdem gloria, in eum crediderunt apostoli. Hinc igitur a propheta modo : *Hoc primum bibe, velociter fac*, dicitur. Vult enim potus ejus, qui in verbis situs est, fructum ab eis reapere, qui divinæ apparitionis *magnæque lucis* participes sunt, reddi, præstarique. Fortassis etiam et illud eo dicit, quod sitienti populo jam dudum expectatam annuntiet gratiam. Celerius enim ejusmodi aliquis cum voluptate poculum ebiberit : id est Salutis dogma læto et alacri animo, nihil illo prius, nihil præstantius credens, amplexatus fuerit. Quid enim Creatore antiquius? aut quid primogenito omnis creaturæ præstantius? *Hoc ipsum igitur bibe*, qui in principio erat Verbum, didiceris. Nihil principio antiquius. Nihil eo prius, quod erat in principio. Non *Æona* præbibas; non loci aliquod, non temporis intervallum : sed hujus te primum ad operis exceptionem enixe, et qua potes maxime diligentia, conferto. Paulus enim ipse, simulatque fidem *bibit*, non Evangelii prædicationem in tempus aliquod, qui ne carni quidem se et sanguini acquiescisse dicat, distulit ¹; sed ad scopum statim, veluti cursor optimus, supernæ vocationis præmium percepturus, dato signo prope-ravit ². Quibus igitur ante Salvatoris adventum in *tenebris* ignorantia ambulantes annuntiatum est Evangelium; hoc ipso jam *lucis* ortu, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ³, *Lucem viderunt magnam*. Qui enim *magna* non existat, quæ mente et sensibus comprehensa illus-

θήεν τε κρηζατο κηρύττειν, καὶ καθ' ἣν τὰς πλείεστας ἐποιεῖτο διατριβὰς· ταύτην [οὖν] εὐαγγελίζεται φάσκων· *Τοῦτο πρῶτον πλε*. Δύο δὲ φυλαὶ ταύτην διεκκληρώσαντο *Ζαβουλῶν τε καὶ Νεφθαλεμ*. Μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ἀλλογενεῖς ᾤκουν, ὧν μέμνηται λέγων, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν *παραλλίαν*, καὶ *πέραν τοῦ Ἰορδάνου*, τὰ γνωρίσματα λέγων τῆς κατὰ Παλαιστίνην Γαλιλαίας, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κατὰ Φοινίκην· *παραλλίαν* δὲ λέγει πέραν τὴν ἀμφὶ τὴν Γεννησαρίτιν λίμνην ᾗσαν, ἣν καλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον θάλασσαν. « Παράγων δὲ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδεν δύο ἀδελφούς. » Ἐντεῦθεν γὰρ ἦσαν οἱ μαθηταί. Περὶ ἣν λίμνην εἰσὶ καὶ κῶμαι Καφαρναούμ, καὶ Βηθσαιδὰ καὶ ἡ Χωριάζει· καὶ ὧν ἐτέρων ἐμνήσθη.

Bethsaida, et Chorozaïn, cæterique pagi alii, quorum

B "Ἐστὶ δὲ καὶ Ἰορδάνου *πέραν ἢ Γαλιλαία*, καθ' ἣν τὰ πλείεστα διέτριβεν ὁ Σωτὴρ, δι' ἣν *πότον* σωτήριον καὶ φῶς μέγα τοῖς ἐν αὐτῇ πρώτοις εὐαγγελίζεσθαι. Τοῦ δὲ ζωοποιῦ τούτου *πότον* εἰκόνα παρῆγεν αἰσθητῶς ὁ Σωτὴρ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον ἐν τῷ γάμῳ μεταβαλὼν, ὃ καὶ ἀρχὴν σημείων Ἰωάννης φησὶν, καὶ ὡς ἐρανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστευσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς αὐτόν. "Θθεν ὁ προφήτης φησὶ· *Τοῦτο πρῶτον πλε, ταχὺ ποιεῖ*. Βούλεται γὰρ δι' ἔργων τὸν καρπὸν τοῦ λογικοῦ πόματος ἀποδιδίναί τοὺς τῆς θεοφανείας ἀξιοθέντας, καὶ τὸ μέγα φῶς δεξαμένους. Λέγει δ' ἂν τοῦτο καὶ ὡς δειδιμηκότι λαῷ τὴν προσδοκωμένην εὐαγγελιζόμενος χάριν. Θάπτον γὰρ ὁ τοιοῦτος ἐκπύνοιο πόμα σὺν ἡδονῇ· τοῦ ἔστιν ὑποδέξαι τὴν εὐφροσύνην ἢ τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας μηδὲν αὐτοῦ προτιμῶν. Τί γὰρ τοῦ κτίσαντος πρεσβύτερον, ἢ τιμιώτερον τοῦ πρωτοτόκου πάσης τῆς κτίσεως; *Πῆς τοίνυν τοῦτο, μαθὼν ὡς Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*. Οὐδὲν πρὸ ἀρχῆς, οὐδὲν πρὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ. Μὴ αἰῶνα προπῆς, μὴ διάστημα τοπικόν, ἢ χρονικόν· τούτου δὲ *πρῶτον* ἐπὶ τὴν τοῦ ἔργου χώραν παραδοχὴν συντόμως τε καὶ σπουδῇ. Τοιγαροῦν ὁ Παῦλος ἐμοῦ τε *ἐπινε* τὴν πίστιν, καὶ οὐδένα καιρὸν ἀνεβάλετο πρὸς τὸ κήρυγμα, ὃς γε οὐ δὲ προσανέθετο σαρκὶ καὶ αἵματι· δρομεὺς δὲ ὡν ἀγαθός, ἅμα τῷ συνήματι πρὸς τὸ τέλος ἠπέιγετο κατὰ σκοπὸν διώκων εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως. Οἱ τοίνυν εὐαγγελιζόμενοι, πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἐν τῷ σκότῳ τῆς ἀγνοίας *πορευόμενοι* ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοῦ φωτός, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, φῶς εἶδον μέγα. Πῶς δὲ οὐ μέγα, ὃ καὶ νοητοῖς ἐπιλάμπει καὶ αἰσθητοῖς; ὃ καὶ Πατρὶ σύνεσει, καὶ πάντα φωτίζει; *ἐν σκίῳ* δὲ ἦσαν *θανάτου* οἱ τὰ ἐπὶ πρὸς θάνατον ἀμαρτάνοντες, κατὰ τὸ, Ὑψὴ ἡ ἀμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθάνεται. » Ὁ δὲ τοιοῦτος, ἕως μὲν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τυγχάνει, οὐπω κατεπόθη θανάτῳ, μετανοῆσαι δυνάμενος, οὐ μὴν ἀπῆλλαται παντελῶς.

⁹⁷ Matth. iv, 17. ⁹⁸ ibid. 18. ⁹⁹ Joan. ii, 11. ¹ Galat. i, 16. ² Philipp. iii, 14. ³ Joan. i, 9.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. Χοραζίν, ἢ Χοροζαίμ. ἢ γρ. μετ' εὐφροσύνης.

Διὸ λέγεται ἐν σκιᾷ θανάτου εἶναι. Καὶ ἄλλως **A** **tr**at? quæ item **146** cum Patre est, et omnia illumina-
 ἔσκιάζοντο ὑπὸ θανάτου. Βαθεῖα γὰρ αὐτοὺς νε-
 φέλη τῆς εἰδωλολατρείας ἐπέκειτο. Λοιπὸν ὁ λόγος
 πρὸς αὐτὸ μεταβαίνει τοῦ Κυρίου τὸ πρόσωπον. Τὸ
 πλεῖστον τοῦ λαοῦ ὁ κατήγαγες, ἐν εὐφροσύνῃ.
 Ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ χώρᾳ πλεῖστον ἐκτίησας λαβὼν,
 καὶ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ. Ἄντι δὲ τοῦ κατήγα-
 γες, ἐμμεγάλυνας ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. *Εὐφραν-
 θήσονται δὲ οἷτι καθάπερ ἐν ἀμητῶ.* Πρὸς μὲν τὴν
 λέξιν, δι' οὗς εὐλόγησεν ἄρτους ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ
 ἐπὶ τὰ καὶ πέντε, καὶ τοσοῦτους ἐχόρτασεν. Καὶ ἐν
 θερσιμῶ γὰρ ἠθροισμένους καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συμπο-
 σάζειν εἰώθασιν. Πρὸς δὲ διάνοιαν, ὅτι περ οἱ ἀπό-
 στολοι, καὶ οἱ τούτων εἰσέτι νῦν ὄντες διάδοχοι,
 ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος εὐφραίνονται δίκην ἀμύωντων
 ἐργαζόμενοι τοῦ θερσιμοῦ τῶν ἔθνῶν ἐργᾶται τυγ-
 χάνοντες· πρὸς οὗς ἔλεγεν, ὁ μὲν θερσιμὸς πολὺς,
 οἱ δὲ ἐργᾶται ὀλίγοι, καὶ πῶς γὰρ οὐκ ὀλίγοι τινὲς,
 οἱ, ὡς δεῖ καθηγούμενοι πρὸς τὸν μέγαν καὶ πολὺν
 τῶν ἔθνῶν θερσιμὸν; οἱ καὶ τῆς πολυθέου πλάνης
 εἰς ἑαυτοὺς διηροῦντο τὰ σκύλα, ἃ δέδωκεν αὐτοῖς
 εἰς προνομίην ¹ ὁ Σωτὴρ ὁ λεγόμενος πρῶσθε, τα-
 χέως σκύλευσον, δέξωκ προνοόμευσον; Κατὰ γὰρ
 τὴν παραβολὴν, τοῦ ἰσχυροῦ τυγχάνων ἰσχυρότερος,
 ἦρε τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ σκύλα διέδωκεν.
 Πανοπλίαν μὲν τὰς πονηρὰς δυνάμεις, δι' ὧν ἐνείρ-
 γει τὴν εἰδωλολατρείαν. Σκύλα δὲ τὰς τῶν ἀνθρώ-
 πων ψυχὰς, ἃς ὑποσλήσας εἶχεν ὑφ' ἑαυτῶ ληστοῦ
 καὶ τρόπῳ καὶ βίᾳ χρησάμενος. Ὁ δὲ ὡς ἀληθῶς
 ἰσχυρὸς καθελὼν τὴν εἰδωλολατρείαν, ἐλευθερώσας
 τε τὰς σκυλευθείσας ψυχὰς, διένειμε τοῖς μαθηταῖς
 προνοεῖν καὶ θεραπεύειν αὐτάς· οἱ καὶ εὐφραίνον-
 ται καθάπερ ἐν ἀμητῶ τῆς Ἐκκλησίας, ὀρῶντες
 τὰ λήϊα. Καὶ ἄλλως, ὁ σπεῖρος ἕκαστος, τοῦτο καὶ
 θερσίσει. Ἐν οὖν τῇ ἀναποδόσει οἱ τὸν λόγον δεξά-
 μενοι καὶ καρποφορήσαντες, ἀνάλογον τῶν ἐνταῦθα
 προκαταβεβλημένων παρὰ τοῦ δικαίου Κριτοῦ λαμβά-
 νοντες τὸν μισθὸν, εὐφρανθήσονται τοῖς ἑαυτῶν
 ἀναπολαύοντες πόνοις. Οἱ γὰρ ἐκ σκύλων πλουτοῦντες
 ἀθροῦν ὑποδέχονται τοῦ πλοῦτου τὴν ἀφορμὴν, διό-
 περ ἀμφω φησὶν, καὶ τὰ ἐξ ἀντιδόσεως ἀγαθὰ, καὶ
 τὰ ἐκ χάριτος παρὰ τοῦ τὰ μέγала δωρουμένου διδόν-
 μενα· ἀλλ' ἐπανεῖλωμεν ὅθεν ἐξέβημεν. *Εὐφραν-
 θονται* τοίνυν οἱ τοῦ Χριστοῦ μέχρι νῦν μαθηταί,
 διότι ἀφήρηται ὁ ζυγὸς ὁ πάλα τοῖς σκύλοις ἐπι-
 κείμενος, καὶ ἡ βλάβος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν
 σκύλων. Τὸν γὰρ *τράχηλον* αὐτῶν συνέκαμπε
 ζυγὸς καὶ βλάβος θανατικὴ. Τὰς γὰρ ψυχὰς τῇ
 δουλείᾳ τῆς ἁμαρτίας ὑπέταξεν ὁ πρὸς τοῦτο συλη-
 σας αὐτάς· ὡς γὰρ ἀπαιτητῆς ἐφέστηκεν τῇ ἀνθρω-
 πίνῃ ζωῇ ραβδίζων, καὶ νεύειν εἰς γῆν τῇ πρὸς τὰ
 πάθη σέσει ποιῶν. Ὑπὸ ταύτης τῆς βλάβου πλη-
 γαίς ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ· Ἐπροσώξεσάν καὶ ἐσάπησαν οἱ
 μῶλωπές μου. Ἡ πονηρὰ γὰρ βλάβος δυσώδεις
 μῶλωπας τῷ πληγέντι ποιεῖ. Λογίζου τὸν ἐπιθυ-

minat? Erant autem *in umbra mortis* qui ad mor-
 tem peccaverant; juxta illud: « Anima quæ pec-
 caverit, ipsa morietur ⁴, » Qui tamen est ejusmo-
 di, quandiu superstes fuerit, quia pœnitere adhuc
 potis est; ut morte nondum absorptus, ita nec om-
 nino liberatus dici potest. Hinc est, quod *in umbra*
mortis esse scribitur. Quin et morte alias, tanquam
umbra, involuebantur. Profunda enim illos idolola-
 triæ nubes involvebat. Quæ sequitur deinceps, ad
 Domini personam transit oratio: *Plurimam par-*
tem populi, quam deduxisti, in lætitia. Ea enim in
 regione magnam populi numerum, apostolos deni-
 que ipsos, sibi comparavit. Sed pro quæ *deduxisti*
 legimus, *magnificasti* interpretantur cæteri. *Læ-*
tabuntur vero isti, non secus atque qui *in messe.*
 Ad verbum quidem, quod septem ea in regione et
 quinque panibus consecratis, tantam hominum tur-
 bam saturavit. Solent enim *messis* præsertim tem-
 pore gregatim computationes agitari. Ad sensum
 autem; quia apostoli ipsi, et qui etiam nunc in eor-
 um vicem subierunt, intuente ipso Salvatore, non
 aliter quam messorum, gentium *messem* operati
 sunt: iidem nimirum, quibus idem *messem* quidem
 multam existere, operas autem paucas esse, dice-
 bat. Cæterum qui pauci tandem illi, qui magnæ et
 multæ gentium *messi* rite fuerunt præfecti? qui
 item multitudinis deorum errore sublato, in sese
spolia diviserunt, quæ in direptionem a Salvatore
 non ita pridem *cito spolia detrahe, festina prædari*
 nominato, acceperunt? Forti siquidem, ut est in
 parabola ⁵, qui superior existit, universam ejus
 armaturam tollit: id est potestates ipsas, quantum
 ope idololatriam operabatur. *Spolia* item, id est
 hominum animas, quibus vi apud se, prædonum
 more, detentis abutebatur. At hic re vera fortis,
 sublato jam idolorum cultu, animabusque prædo-
 num carcereliberatis, discipulis ipsis, qui *tanquam*
in Ecclesiæ messe segetum copiam contemplati *læ-*
tantur, earum salutis curam demandavit. **147**
 Alias etiam et quod quisque seminaverit, illud idem
 et metet ⁶. In remuneratione igitur, qui admissio
 Verbo fructus aliquos ediderunt, eorundem con-
 gruum et justam ab æquo iudice mercedem feren-
 tas, suorum ipsi laborum fructu jucundissimo po-
 titi lætantur. Qui enim *spoliis* ditantur, ad opes
 iidem brevi itinere perveniunt. Ambe itaque, et
 quæ compensationis nomine accepimus, et quæ gra-
 tis ab eo, qui magna largitur, significavit. Sed ut eo,
 unde exiimus, revertamur. *Lætantur* illi quidem,
 qui Christi ad hæc usque tempora discipuli existi-
 terunt; quia *jugum*, quod *spoliis* imminabat, *vir-*
gamque ipsam quæ cervicibus suis, *sublata* videant.
 Illorum siquidem *cervicem jugum* ipsum, et quæ
 mortem infert *virga*, inflectebant. Animas enim

⁴ Ezech. xviii, 20. ⁵ Matth. xii, 28 seqq. ⁶ Galat. vi, 8.

peccati imperio ille subjecerat, qui non alio fine ipsas prædatus fuerat. Namque exactoris more, mortalium vitæ imminet *virga* feriens, et comparato perturbationum assiduitate habitu, in terram nutare cogit. Ea *virga* percussus dicebat David : « Putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices meæ ⁷. » Quæ enim mala est *virga*, ei, quem ferit, graves fetore vibices inurit. Intuere aliquem cupiditibus multis agitatam; et ei plane, qui *virga* percussus sit, similem Invenieris. Pungit enim non sine gravi dolore effrenata intemperantium libido, donec infelicibus animis fetidam impresserit vibicem, quam ipsa turpis vitæ memoria operatur. *Virgam* igitur istam dissipabit, non aliter quam *Madianitarum imperium* illius opera dissipatum legimus. Historiæ meminit et Numerorum liber; et qui etiam Judicum dicitur. Numerorum quidem his verbis : Pugnarunt adversus Madianitas, quemadmodum Mosis præceperat Dominus, trucidaruntque quidquid erat masculini sexus, ipsos denique Madianitarum reges ⁸. » Judicum autem, ubi Gedeonem ita loquentem facit : « Surgite, tradidit enim in manus nostras Madianitarum castra Dominus ⁹. » Quod explicatius etiam significare ipsa videtur oratio. Veluti enim Gedeone duce, non armorum vi, sed occulta, divinitusque immissa plaga, superati **148** sunt hostes; sic et qui animis nostris adversantur : estque illorum *virga dissipata*, a quibus ei ipsæ gentes propter idolatriam, et populus Israeliticus per Phariseos, *jugum* premebantur. Ad legis enim *jugum* (de quo intelligenda sunt hæc discipulorum verba : « Nunc ergo quid tentatis Deum, qui *jugum* imponitis super cervices discipulorum, quod neque vos, neque patres vestri portare potuerunt ¹⁰ ? ») Et ipsi etiam graviora, pro sua insatiabili populum depascendi cupiditate, adjecerant. Non male etiam quis *virgæ* nomine immoderatam istorum habendi cupiditatem intellexerit, qui quidvis se pati, quam Christi adventum contemplari, maluissent. Est igitur exactorum *virga dissipata*; qui etiam devicti omnem *stolam congregatam dolo, et vestimentum cum permutatione restituent*. Quoniam enim animæ ornatum, ipsiusque *stolam*, ipsum denique virtutis amictum familiaribus potestatibus adjutus *dolo et fraude* deprædari, nudamque relinquere, et deturpare ausus est diabolus; ideo *restituent* inquit : deinde *restitutionis* tempus metuentes, *cupient, si nati essent, igne* potius esse *combusti*, quam Salvatore omnium inter mortales agentem intueri. Ipsum enim exhorrentes dicebant : « Quid tibi nobiscum, Fili Dei ? Venisti ante tempus torquere nos ¹¹ ? » At quod *cum permutatione* dicit, accessionem significat. Neque enim ea solum, quibus privati sumus, rependuntur, sed multa fidei facta accessione, longe quam antea efficiamur meliores. « Induit enim

Α μίαίς ποικίλαις ἀγόμενον πῶς ἔοικεν ραβδίζομένῳ. Κέντρα γὰρ καὶ ὠδίνας ἐπιθυμία τοῖς ἀκολάστοις ποιεῖ, μέχρι μῶλωπα δυσώδη ψυχᾶς ἀθλίαις ἐνπομάζεται, ὅν ἡ τῶν αἰσχροῶν ἐνεργάζεται μνήμη. Ταύτην οὖν διασκεδάσει τὴν ράβδον, ὡς διεσκέδασε τὴν ἀρχὴν Μαδιάμ. Ἱστορίας δὲ μέμνηται ἡ τῆς ἐν Ἀριθμοῖς [καὶ ἡ] ἡ τῆς ἐν τοῖς Κριταῖς. Πῆ μὲν λέγων, « Παρετάξαντο ἐπὶ Μαδιάμ καθὰ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωϋσεῖ, καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἀρσενικόν, καὶ τοὺς βασιλεῖς Μαδιάμ. » Πῆ δὲ φησι Γεδεών· « Ἀνάστητε, ὅτι παρέδωκεν Κύριος ἐν χερσὶν ὑμῶν τὴν παρεμβολὴν Μαδιάμ. » Ὁ καὶ μᾶλλον ἔοικεν ὁ λόγος, δηλοῦν. Ὡς γὰρ ἐπὶ Γεδεῶνος οὐχ ὀπλων παρατάξει νενίκηγντο οἱ πολέμιοι, ἀφανεῖ δὲ καὶ θεηλάτῳ πληγῇ· οὕτω τῶν ψυχῶν οἱ πολέμιοι· καὶ ἡ τούτων διεσκέδασται ράβδος, ὧν ὁ ζυγὸς ἐπέκειτο, καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν διὰ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, διὰ τῶν Φαρισαίων. Πρὸς γὰρ τῷ ἀπὸ τοῦ νόμου ζυγῷ, περὶ οὗ φασιν οἱ μαθηταί· « Καὶ νῦν τί πειράζετε τὴν Θεὸν ἐπιβεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὅν οὐτε ὑμεῖς οὐτε οἱ πατέρες ὑμῶν ἔσχσαν βαστάσαι; » καὶ αὐτοὶ βαρύτερον ἐπετίθεσαν ἀπλείστως καλαμύμενοι τὸν λαόν. Λέγει δ' ἂν καὶ ράβδον τὴν τούτων πλεονεξίαν, οἱ καὶ ἥδιστα πᾶν ὄτιοῦν ἂν ἐπαθον ἤπερ τὴν ἐπιδημίαν εἶδον Χριστοῦ. Διεσκέδασται τοίνυν τοῦ ἀπαιτοῦντος ἡ ράβδος, οἱ καὶ ἡττηθέντες πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἰμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀπειθήσουσιν*. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν κόσμον τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν στολὴν αὐτῆς, τὸν τε τῆς ἀρετῆς χιτῶνα μετὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων σσύληκεν ὁ διάβολος, γυμνὴν ἀποδείξας αὐτὴν καὶ ἀσχήμονα, καὶ ταῦτα δόλω καὶ ἀπάτῃ τῇ πρὸς αὐτὴν ἐποίησατο; τοῦτου χάριν, φησὶν, ἀποτίσουσιν· οἱ καὶ τὸν καιρὸν δεδιότες τῆς ἀποτίσεως, ἐθελήσουσιν, εἰ ἐγενήθησαν, πυρκαυστοὶ μᾶλλον, ἢ τὸν Σωτῆρα τῶν ὄλων ἐπιδημοῦντα θεάσασθαι. Τοῦτον γὰρ φρίττοντες ἔλεγον· « Τί ἡμῖν καὶ σὺ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἤλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; » Τὸ δὲ μεταλλαγῆς μετὰ προσθήκης φησὶν. Οὐ γὰρ ἄπερ ἀφρηθήμεθα μόνον ἀπολαμβάνομεν, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως βελτιούμεθα. « Ἐνέδυσσε γὰρ με, φησὶν, ἰμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. » Ἐπισυνηγμένην δὲ φησὶν λαθραίως ἀφαιρεθεῖσαν. Τίς δὲ ἦν οὗτος, ὃν ἐφριττόν, ἐπήνεγκεν· ὅτι παιδίον ἐγενήθη ἡμῖν υἱός· ὁ αὐτὸς δὲ τῷ Ἐμμανουὴλ, ὁ νῦν υἱός καὶ παιδίον λεγόμενος. Τρίτον τοῦτο υἱός ἐν τῇ νῦν προφητεῖα καὶ παιδίον ῥηθείς. Ἔλεγεν γάρ, « Ἡ Παρθένος τέξεται υἱόν, ὃν καλέσει· Ἐμμανουὴλ· » ὃ ἐπὶ ἑπὶ γαγεν, « Πρὶν ἢ γυνῶνα τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν. » Καὶ πάλιν, « Ἡ προφήτις, φησὶν, ἔτεκεν υἱόν. » Καὶ ἐπήνεγκεν, « Διότι πρὶν ἢ γυνῶνα τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα καὶ μητέρα. »

⁷ Psal. xxxvii, 6. ⁸ Num. xxxi, 7. ⁹ Judic. vii, 15. ¹⁰ Act. xv, 10. ¹¹ Matth viii, 29.

VARIE LECTIONES.

^α γρ. ἡμῶν. ^β γρ. τῶν ἀπαιτοῦντων. ^γ γὰρ ἀποτίσουσιν.

me, ait, vestimento salutis, et tunica lætitiæ ¹². » Congregatim vero non aliam, quam quæ furtim ablata sit, intelligit. Intulit autem quem exhorrescerent, cum ait: Quia *puer natus est nobis filius*. Idem vero, qui et Emmanuel, nunc *filius* et *puer*; tertio jam in hac prophetia *filius*, et *puer* nominatus. Ait enim: « Virgo pariet filium, quem vocabis Emmanuel ¹³, » quibus adjecit: « Priusquam cognoscat puer bonum **149** aut malum ¹⁴; » Deinde: « Ipsa, ait, prophetissa peperit filium, » quibus subjicit: « Quoniam priusquam sciat puer vocare patrem et matrem ¹⁵. »

Καὶ νῦν τρίτον, ὅτι *παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν*. Ὁ οὗτος, υἱὸς οὗτος καὶ τὸ *παιδίον* ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ δῶρον ἡμῖν τοῖς πεπιστευκοῖς δοθεὶς, καὶ δι' ἡμᾶς οὐ δι' αὐτὸν γεννηθεὶς, πολυώνυμος τις ὢν, μεγάλης βουλήs ἀγγελος ἐπὶ τοῦ παρόντος ὠνόμασται. Αὐτὸς γὰρ ὁ τὴν μεγάλην βουλήν τὴν ἀποκεκρυμμένην ἀπὸ τῶν αἰώνων, πῆν ἐτέραις γενεαῖς μὴ φανερωθεῖσαν ἀγγεῖλας, ἐφανέρωσεν τὸν ἀναξιχνίαστον ἐκ-ουτοῦ πλοῦτον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονομία καὶ σύσσωμα οὐ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὄμιου αὐτοῦ. Τοῦτ' ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις ἐν τῷ σταυρῷ, ἐφ' οὗπερ ὑψωθείς πάντας εἰλωσε πρὸς ἑαυτόν. Τὴν γὰρ ἰσχὺν διὰ τοῦ ὄμιου δηλοῖ. Πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ ἰσχὺς ἐν ὄμοις τε καὶ βραχίουσιν. Εἰρηται γὰρ καὶ βραχίων Κυρίου, κατὰ τό· « Καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; » ἤρξε τοίνυν τοῖς ἐπ' οὐρανῶν διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως. Ἰσχὺς γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Τινὲς δὲ τὸν σταυρὸν ἔφασαν, ὅτι τοῦτον ἤρεν ἐπὶ τοῦ ὄμιου. Πῶς δὲ μεγάληs βουλήs ἀγγελός ἐστιν, Ἰωάννης ἐδήλωσεν λέγων· « Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα ὁ Θεοῦ λαλεῖ. » Καὶ τοῖς ἀποστόλοις φησὶν ὁ Σωτήρ· « Ὑμᾶς δὲ εἰρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἅ ἔκωσα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐγνώρισα ὑμῖν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Καὶ κληθήσεται ὄνομα αὐτοῦ παραδοξασμός, βουλευτικός, ἰσχυρός. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Θαυμαστός, συμβουλευών, ἰσχυρός. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, θαυμαστός, συμβουλευών, ἰσχυρός. Συμφωνῶς γὰρ πάντες, τῷ P παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα Θεός, ἐξέδωκαν ἰσχυρός, ὡς περ εὐλαθηθέντες ἐπὶ παιδίον γεννωμένον τάξει τοῦ Θεοῦ τοῦνομα. Οἱ δὲ Ἐβδομήκοντα τοῖς θεοπροπιῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένου ἐνατενίσαντες, τὸ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις Ἡλ, Θεὸν εἰκότως ἐρμήνευσαν. Εἴπερ ἀρχῶν εἰρήνης, εἰρηται καὶ ἀρχῶν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ τὴν εἰρήνην ἔχειν ἀπεραντον. Τὸ δὲ Ἡλ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πολλάκις παρελήφθη ἡ Γραφή. Καὶ γὰρ ἐνθα φησὶ, Καὶ ἐν σοὶ προσεύχονται, ὅτι ἐν σοὶ Θεός ἐστίν. Ἄντι τοῦ Θεός, τὸ Ἑβραϊκὸν Ἡλ ἔχει. Καὶ πάλιν ἐν τῷ λέγεσθαι, « Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός καὶ οὐκ ἡδεῖμεν. » πάλιν τὸ Ἡλ ἐμφέρεται. Καὶ πάλιν ἐν οἷς εἰρηται· « Ἐγὼ εἶμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστίν ἄλλος. » Τὸ Ἡλ ἐστίν ἀντι τοῦ Θεός. Οὐκοῦν καὶ νῦν τὸ Ἡλ γιθῶρ, Θεός ἰσχυρός εἰκότως ἐρμηνεύεται. Ἐπὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ τῆς παρεῖνου γενόμενος Ἐμμανουὴλ τὸ Ἡλ ἔχων, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἐρμηνεύεται. Ὅτι δὲ

Tertio denique jam quia *puer natus est nobis*. Hic igitur *filius*, qui et *puer*, nobis a Deo, qui fidem illius amplectimur, *datus*, nostroque, non suo nomine, *natus*, appellationum varietate abundans, *magni* etiam hoc loco *consilii angelus* nuncupatur. Ille siquidem *magnum consilium*, quod sæculis latebat, nec reliquis innotuerat ætatibus, annuntians, impervestigabiles suas ipse gentibus, ut colaxares et concorporales fierent, divitias expandit. Sequitur, *cujus imperium super humerum ejus*: quod idem est plane, ac si ejus regnum, ejusque potentiam in cruce, in qua et ipse exaltatus omnes ad se attraxit, apparuisse diceret ¹⁶. Vires enim *humeri* nomine significantur. Nam et in *humeris* brachiisque, roboris nostri omnis apparet magnitudo. Alioquin enim et brachium Domini dicitur, juxta illud: « Et brachium Domini cui revelatum est ¹⁷? » Quidquid ergo sub cælorum patet orbibus, id totum propria virtute imperio suo subjecit. Virtus enim Dei et Patris ipse est. Neque vero desunt, qui crucem hic intelligi, quam *humeris* gestavit, existiment. At qui *magni consilii angelus* existat, vel Joannis testimonio patuerit. « Quem enim, ait, misit Deus, verba ipse Dei loquitur ¹⁸. » Quin et apostolos sic affatur Salvator: « Vos autem dixi amicos, quoniam omnia, quæ a Patre audivi, nota feci vobis ¹⁹. » Verum sic habet Symmachi editio: *Et vocabitur nomen ejus admiratio, consultorius, fortis*. Aquilæ autem: *Admirabilis, consiliarius, fortis*. Theodotionis autem: *Admirabilis, consultor, fortis*. Uno enim omnes consensu, quod habent interpretes LXX: Deus, *Fortis* reddiderunt; tanquam de *puero*, qui *nasceretur*, *Dei* nomen usurpare vererentur. Penitius autem interpretes LXX, ut Dei majestatem decuit, ad ea, quæ de eo dicerentur, mentis aciem intendentes, quod est apud Hebræos **150** *El*, Deum merito reddiderunt: quia *princeps pacis* dictus est, et *princeps futuri sæculi*, et *pacem* habere nullo fine terminatam. Neque vero dubium est persæpe *El* in sacris usurpari. Ubi namque habetur, Et in te orabunt, quia in te Deus est. Ibi quod Deus nobis, *El* Hebræis scribitur. Rursus ubi dicitur: « Tu es Deus, et nos nesciebamus ²⁰; » *El* quoque Hebraice reperias. Denique quo loco in hæc verba legitur: « Ego sum Deus, et non est alius ²¹; » plane et

¹² Isa. LXI, 10.¹³ Isa. VII, 14; Matth. I, 23.¹⁴ Isa. VII, 16.¹⁵ Isa. VIII, 3, 4.¹⁶ Joan. XII, 32.¹⁷ Isa. LIII, 1.¹⁸ Joan. III, 34.¹⁹ Joan. XV, 15.²⁰ Isa. XLV, 15.²¹ ibid. 21.

VARIE LECTIONES.

P γρ. τό.

Hebræus sermo *El* usurpavit. Ergo et hic *El gibbor*, *Deus fortis* merito translatum legimus. Adhæc, et quem antea de Virgine natum Emmanuel dixit, ideo alios *nobiscum Deus*, quia *El* adjunctum habeat, interpretatos esse constat. Jam vero etiam nunc positum *El*, Deum significare vel ipso orationis progressu manifeste apparet. Ait enim : « Et erunt confidentes super Deo sancto Israel in veritate, et quod residuum est Jacob super Deo forti ²². » Pro eo enim, quod *Deo forti* diximus, Hebræi rursus *El gibbor* habent. Ad quod cum respicerent viri *LXX Deum* sunt interpretati. Atque hinc est, quod quæ adhæc de eodem consequuntur, in summam, peculiari et diverso quodam intellectu colligentes : *Et vocabitur nomen ejus magni consilii angelus*, attoniti dixerunt. Qualiter autem et ipse sæculi pater appelletur, vel Pauli verbis intelligemus, cum ait : « Sicut in Adam omnes morimur, ita et in Christo omnes vivificabimur ²³. » Sunt enim novi sæculi primitiæ Christus ²⁴. De Christo deinde etiam *princeps pacis* optime effertur. « Est enim ipse pax nostra ²⁵, » per quem quæ cælum, quæ terram incolunt omnia, pacem adepti sunt. Per quem denique mundus universus Patri reconciliatus est. Ut autem ex actionum ratione aliter atque aliter nominatur; sic et Jesus appellationem suo tempore, cum inter vivos propter eorum salutem versaretur, sortitus est. Significat enim Jesus appellatio, idem quod Salutare, sive eum, qui salutem dedit. Itaque et Gabriel ipse, cum Jesum esse nuncupandum monuisset ²⁶, statim populo suo **151** salutem esse daturum adjecit.

Sequitur deinde : *Inducam enim pacem super principes, et sanitatem ipsi*. Quo certe loco, *principum* nomine, nihil aliud, quam Ecclesiarum præfectos et doctores innuit; quibus et ipse animæ *sanitatem* mutuamque inter se *pacem* his verbis largitur : « Pacem meam do vobis, pacem meam mitto vobis ²⁷. » At quod *sanitatem ei*, addidit, eo respexit, ut a Patre de Filio, propter resurrectionis mysterium sermonem prodire demonstraret. Quoniam enim ex infirmitate cruci affixus est, vivit autem ex virtute Dei; ob id *sanitatem* in carnis infirmitatem, quam ipse nostri causa assumpsit, inducitur se pollicetur. Neque enim ista, ut Deus, sed ut *sanitatis* largitor et *pacis*, assumpsit. Quam deinde se Pater hoc loco *daturum pacem principibus* pollicetur; eandem ipse quoque sibi, quæ Patris sunt, vendicans Filius, suam dicere non veretur, his verbis : « Pacem meam do vobis; » *pacem* et ipse ab iis, qui illam acceperunt, vicissim recipiens. Hinc est ergo quod ait Isaias : « Pacem faciamus cum eo, pacem accedentes faciamus ²⁸. » Recipit vero *sanitatem*; id est resurrectionem id ipsum rursus operatus. Ait enim : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud ²⁹. » Est enim ipse Patris virtus; ipse resurrectio et vita ³⁰. Postea *magnum ejus imperium*, adjungit. Neque enim Judææ tantum, sed orbi terrarum

καὶ νῦν τὸ Ἡ.Ι. ἐπὶ τοῦ Θεοῦ 9, αὐτὸς δηλοῖ προῖων. Λέγει γὰρ, « Καὶ ἔσονται πεποιοῦτες ἐπὶ τὸν Θεὸν ἄγιον Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἔσται τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσὼβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. » Ἀντὶ γὰρ τοῦ, Θεὸν ἰσχύοντα, τὸ Ἑβραϊκὸν πάλιν Ἡ.Ι. γιββὼρ ἔχει. Πρὸς ἃ βλέποντες οἱ Ἑβδομήκοντα Θεὸς ἔδωκαν. Διὸ καὶ τὰ συνεξευγμένα τούτοις περὶ αὐτοῦ ἐκπλαγέντες οἰκεία τιμὴ διανοίᾳ καὶ ἑτεροτρόπῳ κεφαλαιωδῶς εἶπον, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλής ἀγγελος. Παρίστησι δὲ Παῦλος πῶς καὶ Πατὴρ αἰωνῶς ἐστὶν εἰπὼν : « Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσμεθα. » Ἐπὶ γὰρ τοῦ νέου αἰῶνος ἡ ἀπαρχὴ Χριστὸς ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰρήνης ἀρχῶν ἂν εἰρηται. « Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, » εἰρηνοποιήσας τὰ τε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὸν κόσμον τῷ ἑαυτοῦ καταλλάξας Πατρὶ. Ὡς δὲ ταῖς ἐνεργείαις ἀναλόγως ἄλλοτε ἄλλως προσαγορεύεται : οὕτως καὶ Ἰησοῦς κατὰ καιρὸν ἐχρημάτισεν ἐπιδημήσας διὰ σωτηρίαν τῷ βίῳ. Ἰησοῦς γὰρ σωτήριον, ἡ σωτὴρ ἐρμηνεύεται. Τοιγαροῦν εἰπὼν ὁ Γαβριὴλ, Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἐπήνεγκεν· Οὗτος γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ.

Εἰτά φησιν, Ἄξι γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας καὶ ὑγείαν αὐτῶν, ἀρχοντας τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν διδασκάλους εἰπὼν, οἱ ψυχῆς ὑγείαν, καὶ πρὸς ἀλήλους ἔχειν εἰρήνην χαρίζεται λέγων : « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » Τὸ δὲ, ὑγείαν αὐτῶν, δείκνυσιν ὡς ὁ λόγος περὶ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως. Ἐπεὶ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ζῆ δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, διὰ τοῦτο, φησὶν ὑγείαν ἐπάγειν ἐπὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς, ἣν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνείληφεν. Οὐ γὰρ λαμβάνει ταῦτα καθ' ὅ Θεός, ἀλλ' ὑγείας καὶ εἰρήνης γίνεταί χορηγός. Καὶ ἦν ἐναυθὰ φησὶν ὁ Πατὴρ, εἰρήνην διδόναι τοῖς ἀρχουσιν, αὐτὸς ὡς τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων ἰδιὰ φησιν. « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, » δὲ καὶ ἀντιλαμβάνει τὴν παρὰ τῶν δεξαμένων εἰρήνην. Τοιγαροῦν φησὶν Ἡσαίας, « Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῶν· ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. » Δέχεται δὲ τὴν ὑγείαν, τοῦτ' ἔστι τὴν ἀναβίωσιν, τοῦτο πάλιν ἐνεργήσας αὐτός. Λέγει γὰρ, « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγειρῶ αὐτόν. » Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς, μετὰς ἡ ἀνάστασις, καὶ ἡ ζωὴ. Τούτοις ἐπιφέρει, Ἀρχὴ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. Ἦρξε γὰρ οὐ μόνος τῆς Ἰουδαίας, ἀπάσης δὲ μᾶλλον τῆς οἰκουμένης. Τῷ δὲ μείζον ὁ Παῦλος παρίστησι λέγων : « Κατὰ τὴν ἐνεργείαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἦν ἐνήργηκεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγειράς αὐτὸν ἐκ νεκρῶν,

²² Isa. x, 20.²³ I Cor. xv, 22.²⁴ ibid. 23.²⁵ Ephes. ii, 14.²⁶ Luc. i, 31.²⁷ Joan. xiv, 27.²⁸ Isa. xxvii, 5.²⁹ Joan. ii, 19.³⁰ Joan. xi, 25.

VARIÆ LECTIONES.

9 γρ. Θεοῦ. ἢ γρ. ἐπί.

καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρα-
νοῖσι πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως ὑπὲρ
ἅνω, καὶ κυριότητος καὶ παντος ὀνόματος ὀνομαζο-
μένου. Ὁὐκ ἔσται δὲ τέλος τῆς εἰρήνης αὐτοῦ.
Ἐρρηται γὰρ, « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δι-
καισύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης, περὶ ἧς εἰπὼν ·
« Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, » ἐπήνεγκεν ·
« Οὐχ ὡς ὁ κόσμος δίδωσιν ὑμῖν. » Πέρυς οὖν οὐκ
ἔχει τὸ δῶρον ὑπερκόσμιον ὄν. Εἰ γὰρ ἦν ἐκ τοῦ κό-
σμου, συναπηρητίσθη ἂν τῇ τοῦ κόσμου συστάσει.
Συνέσται τοίνυν αὐτῇ τῇ παρ' αὐτοῦ δεξαμένῃ μέχρι
παντός· ἢ δὲ Σολομῶντος εἰρήνην γεγραμμένοις ἔτεσι
περιορίζεται. Ὅτι δὲ Χριστὸς ἦλθεν τὸ Ἰουδαίον
ἔθνος ἐλευθερῶν ὄντων, ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ.
Ἐρρητο δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἐκλείπει ἀρχὴν ἐξ Ἰουδα, οὐ-
δὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ
ἀποκείμενα αὐτῷ. Πάντες γὰρ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ
εἶναι τὸ κατὰ σάρκα τὸν Ἰσραὴλ καταγγέλλουσιν.
Οὐκ εἶπε δὲ ἡ καθεστῆσθε ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ,
ἀλλ' ἀπλῶς ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν
βασιλείαν αὐτοῦ κατορθῶσαι αὐτήν, προσυπα-
κουόντων ἡμῶν τὸ ἦξιεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ κατορθῶσαι
τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πε-
ποικυῖαν. Κατέστραπτο μὲν γὰρ ἀφ' οὗ Ναβουχοδο-
νόσωρ καθεῖλεν αὐτήν. Προβλέγον δὲ προφητῆται δι'
ἄλλης λάμψειν αὐτήν, ἡλίου δικήν, τῆς οἰκουμένης.
Ἦλθεν οὖν πληρῶσαι τὴν ἐπαγγελίαν Χριστὸς ἐκ
σπέρματος ὧν Δαβὶδ, κατὰ σάρκα, καταλάμπων τε
τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
καθ' ὅλης κρατῦναι τῆς οἰκουμένης, καὶ τοι παρ'
Ἰουδαίαν καθήρητο. Κατορθῶσαι δὲ αὐτὸν ἐν κρῖ-
ματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. « Τὰ κρῖματα γὰρ σου,
φρησίν, ἄβυσσος πολλῆ, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη
θεοῦ. » Οὐτ' οὖν τὰ κρῖματα καταληπτὰ, οὐδ' ἡ δι-
καισύνη κατ' ἄξίαν τοῦ βίου θεωρητῆ. Καὶ ταῦτα
ἐπραξεν Ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα· τοῦ μὲν
ἀπὸ τοῦ νῦν, σημαίνοντος ἀρχὴν χρόνου διωρισμέ-
νην, δι' ἧς ὁ καιρὸς ἐδηλοῦτο τῆς εἰς ἀνθρώπους
ἐπιδημίας· τοῦ δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, τὴν ἀπειρον αὐ-
τοῦ βασιλείαν. Ὅρα δὲ πῶς ἀκυλοῦτως αἱ προ-
φητεῖαι προέρχονται. Ἐκ παρθένου ἔλεγεν αὐ-
τὸν ἡ πρώτη τεθησέσθαι. Ὡς δὲ ζητούμενου τοῦ,
πῶς ἔσται τοῦτο; τὸν Κύριον ἡ δευτέρα παρήγαγε
λέγοντα, « Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν,
καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν καὶ ἔτεκεν υἱόν. » Ὡς δὲ
ταῦτα μεμαθηκότων ἡμῶν, ἡ τρίτη περὶ τοῦ παι-
δὸς αὐτοῦ διεξέρχεται, τὴν ἀπόρρητον αὐτοῦ θεολο-
γίαν παιδεύουσα.

Denique sic de ipso prophetiam concludit : *Zelus Domini exercituum faciet hæc*; Zelus, inquam, bonus, eique congruens maxime, qui a diabolo

A potius universo imperavit. At est longe amplius, quod his verbis affert Apostolus : « Secundum operationem potentiae ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne quod nominatur ²¹. » *Ejus autem pacis non erit finis.* Scribitur enim : « Exorietur in diebus ejus justitia, et multitudo pacis ²²; » de qua locutus est, cum « Pacem meam do vobis, » dixit, « Non quomodo mundus dat, » intulit : *Finem enim non habet, quod supra mundi conditionem donum est.* Quia si ex mundo esset, ab ipsa origine mundi coepisse necessum sit. Erit **152** ergo, quæ ab ipso prodierit, accipienti pax ipsa **B** procul dubio sempiterna; non ut illa Salomonis, quæ certis annorum limitibus terminatur. Quod autem Judæorum gentem Christus liberaturus venerit, eo ipso, quod *super thronum David*, adjecit, significavit. Præterea neque principem in Juda, neque ducem de femore ipsius defecturum, donec veniant, quæ reposita sunt ipsi, prædictum fuerat ²³. Omnes enim ex semine *Davidis*, quod ad carnem attinet, exisse Christum profitentur. Non dixit autem *super thronum David* sessurum; sed simpliciter *super thronum David, et super regnum ipsius, ad erigendum illud*; ut præterea intelligeremus *venturum esse ad thronum, ejusque regnum, quod ceciderat, excitandum.* Eversum enim ab eo tempore **C** jacebat, quo per Nabuchodonosorem fuerat occupatum : sed prædicebant prophetæ ipsum, non secus ac solem, per orbem universum splendorem suum esse emissurum. Venit ergo qui ex *Davidis* secundum carnem semine Christus est, ut promissa præstaret; ut hominum animas illustraret; ut suum denique ipse regnum, orbe universo potitus, quantumvis a Judæis interfectus, stabiliret. *Venit item, ut illud in judicio et justitia dirigeret.* « *Judicia enim tua,* » scribitur, « *abyssus multa, et justitia tua sicut montes Dei* ²⁴. » Non possunt ergo ejus **D** *judicia* comprehendi; sicuti nec *justitia*, propter dignitatis sublimitatem, cujusquam contemplatione percipi. Atque hæc quidem *amodo et usque in sempiternum* effecit. *Amodo* quidem; ut certum temporis principium, a quo coepit ejus inter mortales peregrinatio, significetur. *In sempiternum* autem; ut perpetuum ejus imperium fore non ignoreretur. Adverte autem quam recto et convenienti ordine procedant prophetiæ. Ex Virgine gignendum prima pollicebatur. Tanquam autem qui illud futurum esset, quæreretur, Dominum altera his **E** verbis inducit loquentem : « Et accessi ad prophetissam, et ipsa concepit, et peperit filium ²⁵. » Deinde tanquam abunde ista didicissemus, **153** de puero rursus edisserens tertia, ineffabilem nobis ipsius divinitatem inculcat.

²¹ Ephes. i, 19-21. ²² Psal. lxxi, 7. ²³ Gen. xlix, 10. ²⁴ Psal. xxxv, 7. ²⁵ Isa. viii, 3.

VARIÆ LECTIONES.

² γρ. Χριστόν. ³ γρ. καθεστῆσθεσι.

in potestatem redactos eripere, et salvare satagat. Aliter ipsum ad æmulationem provocarunt Israelitæ. Itaque in cantico ait Moses : « Ipsi me provocaverunt in eo, qui non est Deus ; et ego provocabo eos in eo, qui non est populus ³⁶. » Atque hæc quidem juxta interpretes Septuaginta. Juxta Symmachum autem, quem secuti sunt reliqui, hoc modo reperias : *Primus acceleravit terram Zabulon, et terram Nephtholim, et ultimus aggravavit viam, quæ juxta mare est, trans Jordanem. Quasi primum, qui accelerarit, apostolorum choram, a prædictarum trium regione prodeuntem existisse significet. De quibus hoc modo legimus apud Davidem : « In Ecclesiis benedicite Deo Domino, de fontibus Israel, ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu, principes Zabulon, principes Nephtholim ³⁷. » Paulum enim, qui se de Benjamitide esse asserit ³⁸, intelligit : ut reliquos apostolos per duarum trium principes : ex quorum regione quia prodierunt, qui primi Christum amplexi sunt, principes non immerito appellavit. Atque inde est, quod nunc *Primus acceleravit terram Zabulon, et terram Nephtholim*, addidit. Quia enim dicenti Christo : « Agite ; sequimini me, et faciam vos piscatores hominum : relictis statim retibus paruerunt ³⁹, » accelerasse dicuntur. At ultimus, ait, viam aggravavit. Non enim qui a primis ultimi vocati sunt, dicto fuere obtemperantes : ideoque eorum infelicitatem ita Christus insectatur : « Væ tibi, Chorazin, væ tibi, Bethsaida : quoniam si in Tyro et Sidone ⁴⁰, » etc. Præterea Judæos ipsos etiam nunc occupat pertinacia. « Induratum enim est, ait, cor eorum ⁴¹ ; » et quæ sequuntur. Quod autem *terminum gentium*, posuit Symmachus, pro **154 Galilæa**, ut habent interpretes Septuaginta, *littora gentium* reddidit Aquilas, ut alienigenarum multitudinem significaret, quæ prius inculca et fractibus carens existierat. Pro quo deinde *Plurimam partem populi quam deduxisti in latitiam habemus, Multiplicasti gentem, quam non magnificasti, Symmachum reddidisse invenias. Quam enim gentem antea propter impietatem abjecerat, eandem nunc spirituali benedictione salutare Verbum cumulatissimam reddit ; juxta illud : « Crescite, et multiplicamini ⁴². » Rursum quod habemus : *Omnem stolam congregatam dolo, et vestimentum cum commutatione restituent et capient si nati sint, igne esse combusti* ; ita Symmachus : *Omnis vis violata est in commutatione, et vestimentum sœdatum sanguine, eritque in combustionem et cibum ignis*, ut mortalium animas ante adventum, vim pati Satanæ ostenderet, per quem earum vestimenta, meliorque conditio, sœdata sunt. Sed fore eundem in combustionem per adolescentem, qui nostri causa natus est. At pro eo quod *imperium***

λου κεκρατημένους. Καλῶς ἠ παρεξήλωσαν αὐτὸν οἱ ἐξ Ἰσραήλ. Διὸ φησιν ὁ Μωϋσῆς ἐν ψῆῃ· Ἐ Αὐτὸν παρεξήλωσαν με ἐπ' οὐ Θεῶν, ἀλλὰ παραξήλωσαν αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνη. Ταῦτα μὲν κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, ᾧ ἠκολούθησαν οἱ λοιποὶ, τοῦτον ἄνωθεν εἰρηται τὸν τρόπον ἡ ῥῆσις. Ὁ πρῶτος ἐτάχυνεν γῆν Ζαβουλῶν καὶ γῆν Νεφθαλεὶμ, καὶ ὁ ἔσχατος ἐδάρυνεν ὁδὸν τὴν κατὰ θάλασσαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Δηλῶν τὸν μὲν πρῶτον ταχύναντα, τὸν ἀποστολικὸν εἶναι χορὸν ἀπὸ τῆς χώρας τῶν φυλῶν τῶν εἰρημένων ὁρμώμενον. Περὶ ὧν φησιν ὁ Δαβὶδ· Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ· ἐκεῖ Βενιαμειν νεώτερος ἐν ἐκστάσει, ἄρχοντες Ζαβουλῶν, ἄρχοντες Νεφθαλεὶμ. Ἐ Δηλοῖ γὰρ ὁ Βενιαμειν τὸν Παῦλον φήσαντα ὡς φιλῆς Βενιαμειν. Τοὺς δὲ ἄρχοντας τῶν δύο φυλῶν τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους. Ἐκ τῆς γὰρ τούτων χώρας ὁρμώμενοι πρῶτοι προσεδέξαντο τὸν Χριστὸν, ὅθεν ἄρχοντες εἰρηται. Διὸ καὶ νῦν φησιν· Ὁ πρῶτος ἐτάχυνεν γῆν Ζαβουλῶν καὶ γῆν Νεφθαλεὶμ. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Ἰησοῦ, Ἐ δεῦτε, ἀκολουθεῖτέ μοι, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἄλιεις ἀνθρώπων, παραχρῆμα ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ. Οὗτοι μὲν ἐτάχυναν. Ὁ δὲ ἔσχατος, φησιν, ἐδάρυνεν ὁδόν. Οἱ γὰρ μετὰ τὴν πρώτην κλήσιν ἔσχατοι καλούμενοι οὐκ ὑπέκουσαν· οὐς καὶ ταλανίζων φησιν, Ὁσαί σοι, Χοραζὶν, ὁσαί σοι, Βηθσαῖδα, ὅτι εἰ ἐν Τύρω καὶ Σιδῶνι, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀλλὰ καὶ νῦν Ἰουδαῖοι ταῖς ἀπιστίαις κατέχονται. Ἐπαχύνθη γὰρ, φησιν, ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἄντι δὲ τοῦ, ἔριον τῶν ἐθνῶν, ὅπερ ἐξέδωκε Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ Γαλιλαία παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα. θεινὲς ἔριον τῶν ἐθνῶν, Ἄκυλας ἐξέδωκεν, τὰ πλήθη δούλων τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, ἃ πρότερον ἦν ἀγεώργητά τε καὶ ἄκαρπα. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐφ' ὑμᾶς ὡς τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ· Ὁ Σύμμαχος φησιν, Ἐπλήθυννας τὸ ἔθνος ὃ οὐκ ἐμεγάλυνας. Τὸ γὰρ πρὶν ἀπερῆμιμένον διὰ τὴν ἀτέλειαν ἔθνος, τοῦτο νῦν ἀναλαθῶν ὁ σωτήριος Λόγος πνευματικῆς εὐλογίας ἐπλήρωσε. Κατὰ τὸ, Ἐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. Ἄντι δὲ τοῦ, Πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἡμῶν μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. Καὶ ἐδελήσουσιν, εἰ ἐγενήθησαν, εἶναι πυρκαϊστοὶ· Σύμμαχος φησιν, Πᾶσα βία ἐβιάσθη ἐν σεισμῷ, καὶ περιδόλαιον ἐφύρη ἐν αἵματι, καὶ ἔσται εἰς καῦσιν καὶ κατάθρομα πυρός· δηλῶν πᾶσαν ἀνθρώπων ψυχὴν βίαν πρὸ τῆς ἐπιδημίας παθεῖν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, δι' ὃν ἐμάνθη τὰ τῆς ψυχῆς περιδόλαια καὶ πλεονεκτήματα, ὅς εἰς καῦσιν ἔσται διὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν γεννηθέντα, ὃν νεανίαν καλεῖ. Ἄντι δὲ τοῦ, ἀρχὴ· καὶ ἔσται, φησιν, ἡ παιδεία ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, δηλῶν αὐτοῦ τὸ πάθος, δι' οὗ πεπαιδεύμεθα. Τοῦτο τέλος τῆς περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ προφητείας.

³⁶ Deut. xxxii, 21. ³⁷ Psal. lxxvii, 27, 28. ³⁸ Philipp. iii, 5. ³⁹ Matth. iv, 19, 20. ⁴⁰ Matth. xi, 21. ⁴¹ Isa. vi, 10; Joan. xii, 40. ⁴² Gen. i, 28.

VARIÆ LECTONES.

^a Ἰσ. γρ. κ' ἄλλως ἢ Ἰσ. λ. αὐτόν. ἢ γρ. οἶνες. ὃ ἄφ. τὸ ἐφ' ὑμᾶς ἢ λ. ο', ὃ κατήγαγες ἐν εὐφροσύνη.

legimus; *et erit, idem dixit Synmachus, disciplina super hamerum ejus, ut mortis genus, quod ad institutionem nostram facit, non ignoraremus. Atque hic quidem prophetiæ, quæ de Emmanueie fuit, finis est.*

η-γ. Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, A καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ γνώσονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ οἱ ἐγκαθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πύργοι πεπτώκασι, κ. τ. λ.

Τὴν περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ πληρώσας ὑπόθεσιν, ἔπειτα πάλιν τῷ ἐν ἀρχῇ προτεθέντι σκοπῷ, καὶ τῆς ἀμαρτίας^a ἀφηγεῖται τὴν δίωσιν^b, λέγων· Θάνατον ἀπέστειλεν ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ· οἱ δὲ λοιποὶ, λόγον ἀπέστειλεν, ἐξέδωκαν. Λόγον ἀποφατικὸν ὀργῆς δηλονότι κατὰ τῶν δύο βασιλέων τῶν συνελθόντων ἐπὶ τὸν Ἰούδαν, ὧν ὡς ἑτερογενῆ καὶ συμμαχοῦντα τὸν Συρίας, νῦν ἀφεις, περὶ τοῦ Σαμαρείας φησίν. Ἐπεὶ γὰρ ἀφίκτο κατὰ Ἱερουσαλήμ ὁ Σενναχηρείμ, προανεῖλε δὲ τὴν Σαμαρείαν (μεῖζω γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἠσέθησεν Ἰσραὴλ, καὶ παρεδόθη B πρῶτος ὑπὸ Θεοῦ), τοῦτου χάριν φησίν, ὡς τὰ καθ' ἐτέρων ἀπεσταλμένα δεινὰ, καθ' ἑαυτῶν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐπεσπᾶσαντο. Τῆς δὲ Σαμαρείας ἀλούσης, δέον τοὺς περιλειφθέντας πείρα μαθόντας ὅσον ἐστὶ δεινὸν προσκροῦσαι Θεῷ, δι' ἐπιστροφῆς τὸ τοῦτον ἐξευμνίζεσθαι· τούναντίον, ἀπονοοῦμενοι πύργους οἰκοδομήσωμεν ἔλεγον, μηκέτι κατὰ τοὺς πρότερον (ἐκ πύργων γὰρ θυτες εἰκότως ἐάλωσαν) ἀπὸ λίθων δὲ καὶ ξύλων ἀσφίπτων· ἀντὶ μὲν τῆς ἀσεβείας, τὰς πύργους αἰτιώμενοι τῆς ἀλώσεως· ἀντὶ δὲ θείας ἐπικουρίας, ὕλης θαρβύοντες στερβόρητι, ὑδριστῶν ταῦτα φησὶ καὶ ὑπερφηάνων, οἱ καὶ γνώσονται, τοῦτ' ἐστὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπολαύσουσι γνώμης. Μετὰ γὰρ τὸν Σενναχηρείμ, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα δεινὰ, πάλιν ἐπιστρατεύει· C Ναβουχοδονόσωρ ἐν τοῖς Ἱερουσαλοῦ καιροῖς, Ἱερουσαλήμ τε εἶλε καὶ τὴν Σαμαρείαν· ὃ τε καὶ πρὸς τοὺς νῦν αὐθάδεις Ἱερουσαλοῦ φησίν· « Ἐπικατάρατος δὲ ἡ τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων, καὶ στηρίσει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ Κυρίου ἀποστῆ ἡ καρδία αὐτοῦ. » Ἀλλὰ πλήττων ἴσται Θεὸς δι' ἀμφοῖν παρακαλῶν εἰς εὐσέθειαν, ὃ δὲ νῦν τοῖς παθοῦσι τὴν δῆωσιν ἐπαγγέλλεται. Τελευταῖος μὲν γὰρ κατὰ Ἰουδαίας ὁμοῦ καὶ Σαμαρείας ἐπιστρατεύσας Ναβουχοδονόσωρ εἶλε. Καὶ παρέτεινον εἰς ἐβδόμηκοστὸν ἔτος αἰχμαλωτοί. Φιλανθρωπία δὲ Θεοῦ τὴν ἰδίαν αὔθις ἀπέλαβον γῆν, καὶ κτίζουσιν ἐπιχειροῦντες τὴν τε πόλιν καὶ τὸν ναὸν, ὑπ' ἔθνῶν τῶν κύκλῳ, καὶ μάλιστα τῶν Σύρων διεκωλύοντο, θεῖα δὲ τούτων ἐπεκράτουσιν ῥοπή. Εἶτα χρόνου προϊόντος D Ἀντιόχος ὁ ἐπὶ κλην Ἐπιφανῆς, βασιλεύων τῆς Ἀσίας, πρὸς τὸν τῆς Αἰγύπτου κρατοῦντα Πτολεμαῖον συστησάμενος πόλεμον, ἧς ὑπέμεινεν ἡττης ἐνόμιζε παραμύθιον, εἴτι κατὰ Ἰουδαίας τολμήσει, καὶ τὴν μητρόπολιν τούτων ἐλέων^e, καὶ τὸν νεῶν ἱεροσολήσας, Λυσίαν στρατηγὸν ἑαυτοῦ ταύτης κατέλιπε φύλακα. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐπαναστάντων αὐτῶ τῶν Ἰουδαίων

^a Jerem. xvii, 5.

VARIE LECTIONES.

^a γρ. Σαμαρείας. ^b γρ. δῆουσιν. ^c γρ. ἐπιστρατεύων. ^d γρ. ὁ. ^e γρ. ἐλών.

155 Vers. 8-15. *Mortem misit Dominus in Jacob, et venit in Israel, et sciet omnis populus Ephraim, et qui sedent in Samaria, in superbia et elatione cordis dicentes; Lateres ceciderunt, etc.*

Absoluta jam de Emmanuele disputatione, scopum quem sibi initio proposuerat, persequitur, Samaritæque direptionem his verbis exprimens: *Mortem, ait, misit in Jacob, et venit in Israel. Verbum autem, cæteri, verbum, inquam, divinæ iræ nuntium, in reges, qui junctis viribus in Judam ferebantur: quibus cum Syro tanquam alienigena et socio neglectis, de Samaritano jam sermonem instituit. Samaritam enim primum, quo tempore adversus Hierosolyma movebat, evertit Sennacherimus. Amplius enim et gravius, quam Judææ, peccaverunt Israelitæ; quo factum est, ut primi, tradente Deo, in hostium potestatem venerint. Itaque, quæ in alios mala mittebantur, in suum caput Israelæm attraxisse significat. Cæterum expugnata jam, occupataque Samaria, cum decuisset superstites quam in Deum grave sit impingere expertos, eundem pœnitundine placare: contra, dementati prorsus, turres ipsi construamus aiebant, non quales antea (solis enim lateribus constantes expugnatas esse non mirum est), sed iis lapidibus et lignis, quæ cariem non sentiant: pessime ad lateres, non ad suam impietatem, expugnationis causam referentes, qui materiæ firmitudini potius et robori, quam Deo, confidunt. At sunt hominum ista insolentium et superborum, qui et ipsi scient, id est, qui elati animi pœnas jamjam daturi sunt. Post Sennacherimum enim et quas ipse populo inflixit calamitates, 156 Jeremiæ rursum temporibus Jerusalem, et Samaritam cepit Nabuchodonosor: quod nec petulantibus istis reticuit Jeremias, cum ait: « Maledictus qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus »^a. » At tam est nostræ salutis peritus artifex Deus, ut vel plagas incutiens medeatur, utrinque nos ad pietatem provocans: quod eos etiam qui vastationem patiuntur non ignorare voluit. Postremus enim Judæam simul et Samaritam expugnavit Nabuchodonosor, earumque incolas annis septuaginta captivos habuit: qui divina tandem liberalitate patriæ restituti, cum domos, urbemque, et templum instaurare conarentur, diu licet multumque a vicinis gentibus, Syris præcipue, prohibiti, id tamen sunt singulari Dei beneficio consecuti. Sed aliquo postea temporis intervallo, cum adversus Ægypti regem Ptolemæum, Antiochus, qui Epiphanes dicitur, Asiæ*

rex, infeliciter pugnasset; acceptæ cladissolatiū A
arbitratus, si quid in Judæos auderet, capta re-
gionis urbe principe, temploque sacrilege spoliato,
Lysiam ibi ducem præfecit: cujus cum non ita
post per insurgentes in eum Judæos interempti
ad regem pervenisset nuntius, abjecto tristitia
animo vitam cum morte commutavit. Jam illis
igitur, qui Assyriorum captivitatē effugerint,
adversus eos, qui in montem Sion sunt insurre-
cturi, suum ipse Deus promptum fore paratumque
auxilium pollicetur. Nec vero quinam ii sint, du-
bitare patitur, cum *Syriam ab oriente*, quando in-
stauratiōe prohibebantur; *Græcos autem ab occi-*
dente subjicit. Græcus enim genere ex Macedonia
fuit Antiochus, quæ et ipsa, si comparentur, Judæa
occidentior existit. Fual vero in Judæos per-
acerbus, cum Machabæos urgeret afflictio. Sed
hunc etiam celeriter, secundum Assyrios, qui
sacrum populum *toto ore* depascebant, divina ulta
est justitia. Verum tot licet tantisque malis Judæi
satis datum sit; in eosdem *adhuc Domini manus*
157 quod in Salvatore scelus impie ausi sunt jugi per Romanos interitu vindicetur.

Non desunt autem, qui de hoc loco ita sentiant,
ut putent, *Mortem in Jacob*, sive *verbum iræ nun-*
tium, eos qui inter ipsos præstantiores habiti sunt,
Ira et morte dignos, Israel nominatos invadere,
ipsosque ulcisci. Jacob enim patriarchæ nonnēn, car-
nalis fuit generationis; sed ex quo postea cum
Deo prævaluit, Israel est nuncupatus⁴⁴. Cum igitur
in minus rationis participes mitteretur, alios, qui
rationis capaces videbantur, dignos reperit. Qui-
dam vero *verbum* in bonam partem accipientes,
Scripturam, magna infirmorum misericordia, ad eo-
rum imprimis captum sese accommodare volunt:
sed perspicaciores ejus utilitate excitatos, eorum-
que, ad quos mittebatur, tarditatem prævertentes,
ipsum præripere. *Verbum* enim, quod erat in prin-
cipio apud Deum ad Jacob misit Pater, quod qui
purgato puroque animo cognovit, excepit. Tales
autem exstiterunt, qui sedent in *Samaria*, antea
contumeliosi et arrogantes. Legimus enim in
Actis⁴⁵, audisse apostolos Verbum Dei Samariam
excepisse. At prius ipsorum injurias exposuit pro-
pheta, quomodo in Judæam insultarint, sibi qui-
dem fortitudinem, illis autem ignaviam tribuentes.
Non desunt autem, qui ita explicant, ut velint, eos,
qui nunc Hierosolymis insultant *Samariam* quidem
habitare; sed Israelitas existentes et populum
Ephraim, quia iis pareant, qui sunt de tribu Eph-
raim, Jerusalem ridere, *lateribus* ipsam constru-
ctam esse dicentes, sua autem ipsos longe meliora
facturos se pollicentes: proque templo quod est
a Salomone constructum, *turrim* sibi, non aliter
quam in Chalane tentatum legimus, excitaturos.
Nam et illi etiam dicebant: « Venite, faciamus no-

νικήσαι. Μαθὼν δὲ τὸ συμβᾶν ὁ βασιλεὺς ἀθυσία
τὸν βίον κατέστρεψε. Νῦν οὖν ὁ Θεὸς τοῖς διαφυγοῦσι
τὴν ἐξ Ἀσσυρίων αἰχμαλωσίαν, τὴν ἰδίαν βροτὴν
ἐπαγγέλλεται πρὸς τοὺς ἐπιρυσταμένους ἐπ' ἔρος
Σιών. Τινες δὲ οὗτοί φησιν εὐθὺς, *Syriam ἀφ' ἡλίου*
ἀνατολῶν, ὅτε τῆς οἰκοδομίας ἀπείργοντο, καὶ τοὺς
Ἑλληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν. Ἕλληνας γὰρ ἦν τὸ γέ-
νος Ἀντίοχος ἐκ Μακεδονίας, ἥτις τῆς δυτικωτέρας
καθέστηκε λήξεως, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ἰουδαίαν
εἰ κρῖνοιτο. Ἦν δὲ πικρῶς Ἰουδαίους ἐπανεχθεὶς, ὅτε
καὶ τὰ Μακκαβαίων ἐγεγόνει παθεῖματα^f. Καὶ τοῦ-
τον δὲ θᾶπτον ἡ οὐρα δίκη μετέρχεται, μετὰ τοὺς ἐκ
Συρίας ἄλλω στόματι τὸν ἱερὸν καταφαγόντα λαόν.
Ἄλλὰ καίπερ τῶν Ἰουδαίων τσαυτὰ παθόντων, ἡ
χειρ ἐστὶ πρὸς δίκην ἐστὶ μετέωρος, καὶ πρὸς τὴν
κατ' αὐτῶν ἐτοιμοτάτη πληγὴν, διὰ τὴν μεγίστην
ἀσέβειαν, ἣν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐτόλμησαν, δι' ἣν
ἀπωλεῖα διηνεκεῖ τοῖς Ῥωμαίων παρεδόθησαν
ὄπλοις.

defuncti sint; tanquam tamen nondum pœnarum
extensa, et ad ultionem paratissima imminet, ut

Τινες δὲ οὕτω φασίν, ὡς ὁ ἀποσταλεὶς ἐπὶ τὸν
Ἰακώβ θάνατος, ἡ λόγος ἀπορατικός ἐργῆς, τοὺς
ἐν αὐτοῖς κρείττους εἶναι νομιζομένους ἀξίους ἐργῆς
καὶ θανάτου καταλαθῶν, Ἰσραὴλ χρηματίζοντας,
τούτους μετήλθεν. Τῷ γὰρ πατριάρχῃ, τὸ μὲν τῆς
κατὰ σάρκα γενέσεως ὄνομα ἦν Ἰακώβ, μετὰ δὲ Θεοῦ
ἐνισχύσαντι γεγένηται Ἰσραὴλ. Κατὰ τοίνυν τῶν
ἀλογωτέρων πεμφθεῖς, τοὺς λογικοὺς δοκοῦντας εὐ-
ρεν ἀξίους. Τινες δὲ ἐπὶ καλοῦ τὸν λόγον ἐξέλαβον,
καὶ φασίν, ὡς δι' ἐλεημοσύνην πρώτοις συγκαταβαί-
νει τοῖς ἀσθενεστέροις ὁ λόγος. Οἱ δὲ διορατικώτεροι
τῆς ἐξ αὐτοῦ λαθόντες αἰσθησιν ὠφελείας, ἀρπάξου-
σιν αὐτὸν, τὴν πρὸς οὐς ἀπεστάλην νωθρότητα προ-
λαμβάνοντες· τὸν γὰρ ἐν ἀρχῇ λόγον πρὸς τὸν Θεόν,
ἀπέστειλαν ἐπὶ Ἰακώβ ὁ Πατήρ· ὁ δὲ νοῦς αὐτῶν ὁ
καθαρὸς γνωρίσας ὑπέλαθεν. Οἱ δὲ τοιοῦτοι πρώην
ἦσαν ὑβρισταὶ τε καὶ ὑπερήφανοι ἐν Σαμαρείᾳ καθ-
ήμενοι. Φησὶν γὰρ ἐν ταῖς Πράξεσιν, ἤκουσαν οἱ
ἀπόστολοι ὅτι Σαμάρεια δέδεκται τὸν λόγον. Τὴν δὲ
πρὶν ὑβριν αὐτῶν ὁ προφήτης παρέδωκεν, ὅπως τῶν
ἐξ Ἰουδα καταθρασύνοντο, ἀσθένειαν μὲν ἐκείνοις,
ἑαυτοῖς δὲ μαρτυροῦντες ἰσχύν. Τινες δὲ οὕτως, ὡς
οἱ νῦν τῇ Ἰερουσαλήμ ἐπερχόμενοι τὴν μὲν Σαμά-
ρειαν οἰκοῦντες, Ἰσραὴλ δὲ χρηματίζοντες καὶ λαὸς
Ἐφραΐμ, διὰ τὸ βασιλευσθῆναι ὑπὸ τῶν ἐκ φυλῆς
Ἐφραΐμ, χλευάζοντες Ἰερουσαλήμ, πλίνθοις αὐτὴν
ἐλεγον οἰκοδομεῖσθαι, τὰ ἑαυτῶν κρείττω ποιήσιν
ἐπαγγελλόμενοι. Καὶ ἀντὶ τοῦ ναοῦ, ὃν ὠκοδόμησεν
Σολομῶν, πύργον ἑαυτοῖς ἤξιον κατασκευάσασθαι
ὁμοία τοῖς ἐν Χαλάνῃ διανοούμενοι. Κακεῖνοι γὰρ
ἐλεγον, Δεῦτε, πλινθεύσωμεν ἑαυτοῖς πλίνθους, καὶ
ὀπτησώμεν αὐτὰς πύρι. « Καὶ πάλιν· Ἦ Δεῦτε, οἰκοδο-
μήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται

⁴⁴ Gen. xxxii, seqq. ⁴⁵ Act. viii, 14.

^f γρ. παθήματα.

VARIE LECTIONES.

λω: τὸ οὐρανῶν. Ἐκ τίνων δὲ ὁ πύργος ἐξῆς ἐμώ-
 ρ. νεν. ὁ ὁ Θεὸς σοφίας τοῦ κόσμου φιλήν καὶ σμικρὰν
 δοκούσης ἔχειν γλυκύτητα; Τοιαῦτα γὰρ καὶ κατὰ
 ταύτην ἐπινοοῦμαι ἐστὶ τὰ συγκόμορα. Οἱ δὲ τοιοῦτοι,
 καὶ κέδροι καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν χρηματίζουσιν ἐπὶ
 τῇ ψευδονύμῳ ἐπαιρόμενοι γίνωσι, σκληρὰ τε ἦν
 καὶ δυσκαμπῆ κεκτημένοι. Διὸ συντρίβει Κύριος τὰς
 κέδρους τοῦ Λιβάνου. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν, « Εἶδον
 τὸν ἀσεβῆ ὑπεραιρόμενον καὶ ὑπερυψούμενον, ὡς τὰς
 κέδρους τοῦ Λιβάνου, ὧν ἡ ἐξολοθρευσις ταχεῖα. »
 Παρῆλλον γὰρ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. ἢ Ὁ! καὶ τὰ ἐν δό-
 γμασι τῶν εὐσεβοῦντων οἰκοδομήματα πλίνθους
 εἶναι πεπτωκυίας φασίν. Οὐ μὴν αἱ τοῦ Θεοῦ κέδροι
 τοιαῦται, ἀλλ' ἄνδρες τὰ ἄνω ζητοῦντες, ἐν οὐρανῶ
 ἔχοντες τὸ πολίτευμα μετὰ τῶν καρποφόρων ξύλων,
 εἰς ὕμνον παραλαβανόμενοι τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν αὐθὺς
 φησιν· « Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου αἱ κέ-
 δροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσεν. » Ἐπεὶ τοίνυν ἐκεῖ-
 νοι τοιαῦτα κατ' Ἰσραὴλ ἐβρασύναντο, τί φησίν;
 Καὶ ῥήξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ τὸ
 ἔρος Σιών ἐπ' αὐτόν. Ταπεινωθήσονται γὰρ οἱ ἐπ-
 αρβέντες κατὰ τοῦ ἐνταῦθα τιμωμένου Θεοῦ. Καὶ
 πάντας φησὶ τοὺς ἐχθρούς, τοὺς ἐν Δαμασκῷ μετὰ
 τῶν ἐν Σαμαρείᾳ δηλῶν, οἱ καὶ συνεμάχουν τῷ Ἰσραὴλ,
 πάντας τε τοὺς ἐπανισταμένους τῷ ὄρει Σιών
 (τοῦτ' ἔστι, τῷ ἐνταῦθα τιμωμένῳ Θεῷ καθαίρεισιν
 ἐπαγγέλλεται), ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀνατολικοὶ τινες, οἱ
 δὲ ἀπ' ἡλίου δυσμῶν, μέσοι δὲ τούτων οἱ Ἕλληνες,
 οἱ τὸν Ἰσραὴλ κατεσθίοντες, δι' ὧν ἀσεβεῖν παρ-
 εκεύαζον, βοήθειν ἐπηγγέλλοντο. Ὁλοῦ γὰρ κατε-
 σθίλουσι στόματι οἱ διὰ τῆς σοφίας τοῦ κόσμου
 τούτου τῆς εὐσεβείας ἀφέλκοντες. Διόπερ ὁ θυμὸς
 τοῦ Θεοῦ, τῆς δικαίας κολάσεως ὑπάρχων ἐμφατι-
 κῶς, ἰ κατ' αὐτῶν ἠτύρεπίζετο· οἱ δὲ οὐκ ἐπέστρεφον
 κατὰ τὴν ἀμετανόητον ἐαυτῶν καρδίαν, θησαυρίζον-
 τες ὄργην ἑαυτοῖς ἐν ἡμέρᾳ ὄργης· καὶ ἐπεὶ μὴ διὰ
 λόγου, διὰ δὲ πλιγῆς οὗτος ὁ λαὸς θεραπεύεται, γέ-
 γραπται. Καὶ πᾶς ὁ λαὸς οὗτος οὐκ ἀπεστράφη,
 ὡς ἐπὶ ἡγή. Ἐχομεν τοίνυν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὰ
 σκυθρωπὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγεται. Δεῖ γὰρ εἰδέναι
 πάντως, ὡς οὐκ ἀπεστράφησαν ἀμαρτάνοντες.

non verbis populum sanari videt, adjicit : *Et populus iste universus non est conversus, donec percussus*
 est. Jam ergo cur hominibus inferantur calamitates, tenemus. Omnino enim quia non convertuntur qui
 peccant, immitti putandum est.

ἰδ-κα'. Καὶ ἀφείλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφα-
 λὴν καὶ οὐράν, μέγαν καὶ μικρῶν, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ,
 πρεσβύτερον, καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας.
 Αὕτη ἡ ἀρχὴ, καὶ προφήτην διδάσκοντα ἄνομα.
 Οὗτος ἡ οὐρά. Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες τὸν
 λαὸν τούτον πλανῶντες, κ. τ. λ.

Τὸ ἀφείλε, Θεοδοτίων ἀφελεί· καὶ οἱ λοιποὶ δὲ
 ἐπὶ μέλλοντος· ὁ μὲν Ἀκύλας, ὀλοθρεύσει· ὁ δὲ
 Σύμμαχος, ἐξολοθρεύσει. Πρὶν γὰρ ποιεῖν, ὁ Θεὸς
 ἐπιτρέφων προλέγει, ἐν μιᾷ δὲ ἡμέρᾳ φησίν, ὅφ'
 ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δηλονότι

⁴⁴ Gen. xi, 3. ⁴⁷ ibid. 4. ⁴⁸ Psal. xxxvi, 35. ⁴⁹ Coloss. iii, 4. ⁵⁰ Philipp. ii, 20. ⁵¹ Psal. liii, 16.
⁵² Rom. ii, 5.

VARIÆ LECTIONES.

⁵³ γρ. ἡ τῆς. ⁵⁴ Ἰσ. 2. εἰς δι. ⁵⁵ γρ. ἐμφατικῶς.

A bis lateres, et excoquamus eps igni⁴⁴. » Et iterum :
 « Venite, faciamus nobis civitatem et turrin, ejus
 culmen pertingat ad cœlum⁴⁷. » Verum quibus de
 causis ista deinceps infatuata est *turris*, quam ab
 hujus sæculi sapientia, quæ tenuem et modicam
 respicere videtur dulcedinem ? ejusmodi enim et
sycomoros etiam, habita ad vocem ratione, constat
 existere. At qui tales existunt, **158** et *cedri*
 etiam, alio quodam significationis genere, dicuntur,
 vanæ nimirum opinionis fastu elati, durisque, et
 præfractis moribus præditi. Inde est quod Dominum
 Libani cedros contriturum ; quod item his verbis
 utentem legimus : « Vidi impium superexaltatum
 super cedros Libani, quarum celer est interitus ;
 transivi enim, et ecce non erat⁴⁸. » Neque vero
 B desunt, qui quod in religionis dogmatibus pii *audi-*
ficant, lateres deciduos esse dicant. At sunt ejus-
 modi nequaquam quæ Domini *cedri* nuncupantur,
 sed viri, quæ sursum sunt, quærentes⁴⁹, in cœlis con-
 versationem habentes cum lignis illis frugiferis, quæ
 in Dei laudem assumuntur : de quibus rursus scri-
 bitur : « Saturabuntur ligna campi, cedri Libani,
 quas plantavit⁵⁰. » Quoniam igitur in Israeliam talia
 ausi sunt, quid subjicit ? *Et confringet Deus insur-*
gentes adversus montem Sion in ipsum. Depriuen-
 tur enim, qui in quod ibi colebatur, numen *insurrex-*
runt. Ad hæc *inimicorum* nomine censet omnes quot-
 quot Damascum Samariamque incolunt, et Israe-
 lem bello adjuvant, quotquot item in *montem Sion*
insurgunt : jamque numini eo loco celebrato et cul-
 C to interitum denuntiat. Horum existere alii quidem
ab oriente, alii autem *ab occidente* ; amborum vero
Græci intermedii, qui Israeliem depascentes, eum-
 dem ad impietatem maligne pertrahabant, per quæ
 se illi auxilium moliri suadebant. *Devorant enim*
toto ore, qui mundanæ sapientiæ astu a pietate re-
 vocent. Itaque nihil mirum jam, si Dei *furorem*,
 non obscurum justæ vindictæ nuntium, in eos pa-
 rari audiamus ; quos divinam iram sibi in die iræ
 thesaurizantes, non scelorum pœnituisse, nec ad
 Dominum rediisse constat⁵¹. Deinde, quia *plagis*
 iste *universus non est conversus, donec percussus*
 tenemus. Omnino enim quia non *convertuntur* qui

D **159** VERS. 14-21. *Et abstulit Dominus ab Israel caput, et caudam, magnum et parvum, una die, senem, et eos, qui facies admirantur. Ipse est caput, et prophetam docentem iniqua. Hæc est cauda. Et erunt qui beatum dicant populum hunc seducen-tes, etc.*

160 Quod *abstulit* habemus, *auferet* vertit Theodotio. Per futurum vero etiam reliqui, Aquila quidem et Symmachus, *disperdet*. Prædicat enim antequam conversionem operetur Dominus. Deinde, quod *una die* dicit, certum quoddam et

statum Romani belli tempus significat. Quidam tamen, ex quo ad eos, quod missum est, verbum pervenit, omnem perversum ordinem ipsorum confusum iri significare volunt. Deinde *capitis et caudæ* nomine, animal ratione carens innuit, cui populum similem fecit; aut certe ratione præditum, et quod ea destituitur: aut denique principem, et subditorum quemlibet: quod certe *magni et parvi* adjectione declaravit. Ad hæc, quod *senem*, et eos, qui *facies admirantur*, addidit, ad eos forsitan retulit, qui sacerdotii munus sortiti sunt, quos ita compellasse apostolos legimus: « Principes populi, et seniores, si nos hodie dijudicamur in benefacto hominis infirmi, » etc., quomodo et illi in disceptandis causis, divitum dona spectantes, eorum *facies admirabantur*. Verum, pro quo *facies admirantes* habemus, *venerabilem* posuit Symmachus. Sic ergo *caput* ipsum, idem, qui *venerabilis, et senex*, esse poterit. Est enim *populorum caput* sacerdos, cum tanquam in uno corpore consideratur; *cauda* autem, qui iniqua docet propheta, nullum in populo gradum, vel ordinem sortitus; nisi quem sua tantum auctoritate, vaticinandi spiritum eumentis, falso sibi arrogat: qualis Jeremiæ Michææque temporibus Ananias, et alii exstiterunt, quibus mendax existens spiritus deceptum Achabum cum Syris commisit. Alii putant Mosaicæ legis interpretes significari, qui junctis ad eam nimium scriptis traditionibus, id est hominum mandatis, populum a Christi fide revocabant; ideoque *caudas* nominari, quod ex sacerdotum, quos *prophetas* etiam, et *injusta docentes* vocat, arbitrio penderent. Erant enim inter Israelitas falsi prophetæ eo etiam tempore, quo veri. At si quis ea, quæ Hierosolymitanum excidium secuta **161** sunt, tempora vestiget; non tales facile reperiat: nisi Theudam et Judam forsitan, quorum meminit Gamaliel ²⁴, eo in numero habeat. Ergo, qui præter hæc, *populum* aliud quam lucris inihiare, deque eo absorbendo

Neque enim pietatis ergo, ad offerenda Deo munera, sed, ut habendi sitim explerent, hortabantur. Itaque tantum abest, ut ad Christum ipsi accesserint, ut ne cæteris quidem ejus regnum aperiri voluerint. Inde est, quod *super eorum adultos lætaturum se Dominus pernegat*. Sunt igitur *adulti* in Ecclesia, qui spiritus ope vires habent instauratas: quales fortes esse, et malum devicisse testatur Joannes ²⁵. Neque vero defuerunt, qui expleto ante Salvatoris adventum legis mandato, viros se præstiterunt. Sed ex quo fugata est legis umbra, non iis amplius, qui *juveniliter* litteræ inhærentes eam mordicus tuentur, *delectatur Dominus*. *Orphanos* deinde eos intelligit, qui spirituali caret educatione; et *viduas*, quæ Dei Verbo superseminante destituuntur. Ista enim, tanquam iniqui et improbi, patientur; qui

πολέμου. Τινὲς δὲ, μετὰ τὴ φθᾶσαι, φράσιν, ἐπ' αὐτοὺς τὸν λόγον ἀπεσταλμένον, πᾶσαν τὴν κακὴν αὐτῶν διάταξιν συγχυθῆσθαι λέγει. *Κεφαλήν καὶ οὐρὰν* εἰπὼν, ἤνιξτο ζῶον ἄλογον ὃ τὸν λαὸν ἀνωμοίωσεν, ἤγουν τὸν λογικὸν καὶ τὸν ἄλογον, ἢ τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν τῶν ἀρχομένων ἕκαστον, ὃ εἶη καὶ διεσάφησεν εἰπὼν *μέγαν καὶ μικρόν*. *Πρεσβύτερον* τε, φησὶ, καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, δηλῶν ἴσως τοὺς ἱερᾶσαι λαχόντας, οἷς δὴ καὶ φασὶ προσφωνοῦντες οἱ μαθηταί, « Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπ' εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς· » ἢ καὶ δωροδοκοῦντες ἐν κρίσει τὰ τῶν πλουσίων *ἐθασμάων πρόσωπα*· ἀντὶ δὲ οὗ, τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας, ὃ Σύμμαχος *αἰδέσιμον* ἔφησεν. Οὕτως οὖν ὁ *αἰδέσιμος* καὶ ὁ πρεσβύτερος δύναται εἶναι ἡ κεφαλή. *Κεφαλή γὰρ λαῶν* ἱερεὺς, ὅταν ὡς ἐφ' ἐνὸς νοῆται σώματος. Ἡ δὲ οὐρά, ὃ διδάσκων ἄνομα προφήτης, μηδεμίαν μὲν τάξιν ἔχων ἐν τῷ λαῷ, αὐτοχειροτόνητος δὲ καὶ προφητικὸν ἑαυτοῦ πνεῦμα καταψευδόμενος, οἷος ἦν Ἰερεμίου ὁ Ἄνανίας, καὶ ἐπὶ Ἰ. Μιχαίου· ἐν οἷς ἐγένετο τὸ πνεῦμα τὸ ψευδές, ὃ ἐξέπᾳτα τὸν Ἀχάβ τοῖς Σύροις συμπλέκεσθαι. Ἔτεροι δὲ φασιν, ὡς λέγοι ἂν τινὰς τὸν Μωϋσέως ἐρμηνεύοντας νόμον, ὃπερ ἐπήγον παραδόσεις ἀγράφους, ἐντάλλματα ἀνθρώπων, οἱ καὶ πεπείκασιν ἀπειθῆσαι Χριστῷ, οἷς οὐρὰν ὀνομάζει, ὡς ταῖς γνώμαις ἐπομένους τῶν ἱερέων, οὓς καὶ *προφήτας* καλεῖ, καὶ *διδύσκοι* ἀνομα. Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν Ἰσραὴλ ψευδοπροφήται, καθ' ὃν ἦσαν καιρὸν οἱ ἐξ ἀληθείας προφήται. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσην Ἱερουσαλήμ οὐκ ἂν ἔχοιμεν λέγειν τοιοῦτους γεγονότας τινὰς, πλην εἰ μήτις λέγοι Θεοδᾶν τε καὶ Ἰουδᾶν, ὧν ἐμνήσθη Γαμαλιήλ, τοὺς δ' οὖν λέγοντας παρὰ ταῦτα, καὶ *μακαρίζοντας τὸν λαόν*, πλάνους εἶναι φησιν, να τὸν λαὸν τοῖς κέρδεσι καταπίνωσι.

Judam forsitan, quorum meminit Gamaliel ²⁴, eo in numero habeat. Ergo, qui præter hæc, *populum* aliud quam lucris inihiare, deque eo absorbendo

Προὔτρεπον γὰρ αὐτοὺς δωροφορεῖν τῷ Θεῷ διὰ κέρδος, οὐ δι' εὐσέβειαν. Δι' ἦν αἰτίαν, οὕτε Χριστῶν αὐτοὶ προσήκοντο, καὶ τοῖς ἄλλοις τὴν βασιλείαν ἀπέκλεισαν. Διὸ τοῦτο ἐπὶ τοὺς *ρσανίσκους* αὐτῶν οὐκ *εὐφρανθήσεται Κύριος*. *Νευρίσκοι* μὲν οὖν ἐν Ἐκκλησίαις, οἱ τὴν πνευματικὴν ἀνειληφότες ἰσχύ· οἷς φησιν Ἰωάννης, ὅτι ἰσχυροὶ ἔστε καὶ νενικηκατε τὸν πονηρόν. Ἦσαν δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τινὰς ἀνδριζόμενοι πληρῶσαι τὴν ἐντολήν. Μετὰ δὲ τὴν ἐν νόμῳ σικίαν οὐκ *εὐφραίνεται Κύριος* ἐπὶ τοῖς *ρσανίσκοις* ἀνετεχομένοις τοῦ γράμματος. Ὀρφανούς δὲ φησὶ τοὺς ἀνατροφῆς πνευματικῆς ἐνδεεῖς· *χήρας* δὲ ἐν αἷς ὃ θεὸς Λόγος ἐπιτελείων ἐξέλιπεν πείσονται ταῦτα ὡς ἄνομοι καὶ πονηροὶ· τὸν καλοῦντα γὰρ πρὸς ζῶην ἐθανάτωσαν. Ταῦτα δὲ ὡς ἀγαθὸς προλέγει, ὡς ἂν ἦ ἐν αὐτοῖς ἀνομίᾳ δίκην ὕλομανοῦς βοτάνης ὑπὸ *αυρὸς ἀναλισκομένοις* ἀφανισθῆ· τοῦτο

²⁴ Act. iv, 8, 9. ²⁵ Act. v, 36, 37. ²⁶ Joan. ii, 12-15.

γάρ δηλοῖ τὸ, *καυθίσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία*, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀνομίαν δὲ τοὺς ἀνόμους δηλοῖ, ἄγαν αὐτοὺς τῆ ἀνομία πεποιθῆσθαι δηλών. Τὸ δὲ, ὡς πῦρ *καυθήσεται*, φασὶ σημαίνειν τινὲς, ὡς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν γενήσονται πῦρ. Οὐ γὰρ ἕτερος αὐτοῖς ἐποίησε τὴν φλόγα, πρὸς τοῦτο δὲ ἀλλήλοις ἀρκέσουσιν· ὃ δὲ φλογός ἐστι χείρωνος. Πρὸς δὲ τὸ χρεῖστον ἕτεροι πάλιν δεινῶς ἐξέλαβον τὴν ἀγρωστίν φυσιολογήσαντες. Ἔως μὲν γὰρ ἐγκέχωσται τοῖς γῆνιοις πάθεισιν ἡ ψυχὴ, τὰ ταύτης πάθη καθάπερ τις ἀγρωστὶς ἐκ τῆς σαρκὸς ἐκφυόμενα διέρπει δι' ἀλλήλων τὴν γέννησιν ἔχοντα. Πολύγονος γὰρ ἡ πόα, καὶ οὐδαμοῦ καταλήγει ταύτης ἡ γένεσις. Τὸ δὲ πέρας τῆς πρώτης γέννησις ἀρχὴ τοῦ ἐφεξῆς γίνεται. Τοιαύτη τῶν ἀμαρτημάτων ἡ φύσις. Πορνεία γὰρ πορνείαν ἐφέλλεται, καὶ κλοπὴ κινεῖ πρὸς κλοπὴν, καὶ ψεῦδος ψεῦδος ἀκολουθεῖ. Ἄλλ' ἐάν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως τὴν ἀμαρτίαν γυμνώσωμεν, ξηρὰν αὐτὴν ἐργαζόμεθα ἀξίαν τοῦ ὑπὸ πυρὸς καταβρωθῆναι. Αὕτη δὲ καίεται ἐν τοῖς δάσσει τοῦ δρυμοῦ. Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν πολεμούμενος ὁ λαὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν δρυμόν, καὶ ἐκλείπει μὴ ἐσθίων. Καὶ ὁ Ἀβεσαλώμ πολεμούμενος εἰς δρυμόν εἰσέρχεται. Λέγοι δ' ἂν τοὺς ὑποούλους καὶ συνεσκιασμένους τῇ διανοίᾳ, καὶ πλείστα ταύτη τηροῦντα κακά. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς νέμονται μᾶλλον αἱ φλόγες εἰς ὕλην πεσοῦσαι τὴν εὐκατάπρηστον. Τῆς οὖν τούτων φλογὸς παρίσθησι διὰ τοῦτο τὸ μέγεθος. Ἀγρωστὶν δὲ, φασὶ, ξηρὰν καὶ δαστὴ δρυμοῦ τὴν ἀγελαίαν ὀνομάζει πληθύν, συβραγέτων ἀλλήλοις ἐνοστάσει τῶν δῆμων, ὡς Ἰωσήπος ἱστορεῖ. Ἄλλὰ καὶ τῶν εἶναι τι δοκούντων ἄφεται τὸ δεινόν· ὃ δηλοῖ διὰ τοῦ, καὶ *συγκαταράγεται τὰ κύκλω τοῦ βουνοῦ πάντα*. Βουνοὺς γὰρ τοὺς κατὰ τι τῶν ἄλλων ὑπερνεστηχότας καλεῖ. Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις τὸ στασιάζον ἐν ταῖς πόλεσιν ἐπέφυετο. Ἀπλοῦστερον δὲ νοητέον, ὅτι κατὰ ταῦτα τὰ παραδείγματα μετελοῦσα τοὺς προλεχθέντας ἡ ἔργη τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐν αὐτοῖς ἐργάζεται σύγχυσιν, ὡς μηδὲ γένους εἶναι φειδῶ. Ἐγκλινεῖ δὲ τις προσόντα τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ τὸ τυχεῖν τινος ἀντιλήψεως εἰς τὰ δεξιὰ. Διμῶ γὰρ καιόμενοι τῆδε κακείσε περιστραφῆσονται καταδάκνοντες τοὺς ἐκ δεξιῶν, τοὺς ἐξ εὐωνύμων. Ἄλλ' οὐδὲ σαρκῶν φείσονται τῶν ἰδίων, κατεξαναστήσονται δὲ ἀλλήλων ἀδελφοί, εἰς τε καθ' ἑνὸς, καὶ καθ' ἑτέρου δύω, ὡς Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆς ἀλλήλους τε δάκνοντες, καὶ κοινῇ τὸν Ἰούδα, δι' ὧν δηλοῖ τὰς φυλάς. Ὑπὸ μίαν γὰρ ἦσαν βασιλείαν ἀμφοτέραι, καὶ μίαν ἔχον πόλιν Σαμάρειαν, ἐξ ἐνὸς τοῦ Ἰωσήφ καταγόμεναι, καὶ ὅμοιοι ἀλλήλαις· ἐπαναστήσονται, καὶ ταύτας φησὶ τῷ κατὰ Ἰούδα πολέμῳ μηκέτι σχολάζουσα; ἀλλήλας δὲ δαπανώσα; τοῖς ξίφεσιν.

et illuc agentur, dentibus in quoslibet undequaque irruentes. Imo ne a suis quidem ipsi carnibus abstinebunt, sed in se invicem qui fratres sunt, in singulos singuli, et in alterum gemini consurgunt: non aliter quam olim sese mutuo *Ephraim et Manasses*, et ambo *Judam* simul adorti sunt: quibus ipsas tribus significavit. Commune enim utraq̄ue regnum, **163** communemque urbem, *Samariam* nomine, colentes (quippe quæ ab uno *Josephi* capite prodierunt) in sese tamē irruent, suisque se post confectum bellum contra *Judam*, quia non possunt quiescere, gladiis conficient.

⁸⁶ I Reg. xiv et xxii. ⁸⁷ Ant. Jud., lib. xx, cap. 44; De bello Jud. lib. ix, cap. 6, lib. vi, cap. 1.

A eum, a quo ad vitam vocabantur, morte multarunt. Atque hæc quidem pro summa sua bonitate prænuntiat; ut quæ in ipsis herbæ luxuriantis more augetur iniquitas, igne consumpta re-cindatur. Id enim significat, cum ait: *Succendetur quasi ignis iniquitas*, et quæ sequuntur, ubi per *iniquitatem, iniquos* significavit; ut valde iniquos esse ostenderet. At quos *quasi ignem succensum* iri ait; eo trahunt quidam, ut ignem adversum se ipsos fore dicant. Neque enim flammam in eos immisurum quemquam, cum sibi ad id satis sint; quod est flammæ genus longe deterius. Sed est longe etiam præstantius; quod scite alii in *graminis* naturam philosophantur. Quandiu enim terrenis cupiditatibus opprimitur animus, solent illæ, tanquam *gramen*, ex carnis alimento productæ, serpere, et ex sese alias producere. Nam et secundum maxime hoc herbæ genus est; nec usquam augendi **162** modum faciens, in quod primum desinere putes, ab hoc novæ rursus propaginis ducit exordium. Ejusmodi est profecto peccatorum natura. Trahit enim ad scortationem scortatio; ut fraus fraudem excitat; ut sequitur vanitas vanitatem. At si iniquitatem confessione retegimus, *siccam* certe, et dignam quæ igne consumatur, effecerimus. *Succenditur* porro eadem in *densitate saltus*. Nam Regum primo, vexatum bello populum in *saltum* recepisse se, palulique inopia laborantem defecisse; ipsum item *Absalonem* eadem occasione *saltum* ingressum esse legimus⁸⁶. Sed eos fortasse intelligit, qui lectum obscurumque animi consilium gerentes, ita quamplurima intus mala occultant. Alii autem eam potius materiam flammæ depæci, quæ combustioni sit aptior, si in eam incederint, arbitrantur. Horum ergo *flammæ* magnitudinem per hæc nobis exprimit. *Graminis* deinde *sicci*, densique *saltus* nomine, gregariam turbam innuere videtur. *Josephi* maxime testimonio, qui flagrante seditionis æstu mutuo sese plebem confecisse scribit⁸⁷. Quamvis et eos etiam, qui nominis alicujus sunt, non intactos præteritura sit calamitas, quod ita significavit, dum ait: *Et devorabit, quæ circa colles sunt, omnia*. Colles enim eos nominat, qui cæteris aliquanto superiores existunt. Talibus enim se, qui in urbe seditiones movebant, adjungebant. Est autem simpliciter intelligendum, quod secundum, hæc exempla, *Dei furor*, quando in eos, de quibus antea, sæviet, ita omnia permisturum significat, ut ne cognationi quidem parcat. Imo vero, ait, *frater fratrem* rogantem aliquid *declinabit ad dexteram*. *Fame* enim, tanquam rabie, huc

Atque hæc quidem istis eventura sunt, divino A
furore utiliter odium inter ipsas immittente,
 non secus ac illa olim, quæ inter mulierem et ser-
 pentem in perniciem cœperat consensio, dissoluta
 est. Sunt autem vel Salvatoris ore significata, cum
 se, non ut pacem in terram, sed ut gladium mitte-
 ret, venisse pronuntiavit ⁹⁸. Inuit autem acerbo
 eos alioqui inter se odio laborantes, in struendis
 proximo insidiis coituros tamen et *Judam* ipsum,
 id est eos, qui Deum professi, ejusdem cultum
 fortiter tuentur [hoc enim Judæ notat appella-
 tio] obsessuros. Vitium enim male secum alio-
 quin consentiens, in virtute coittamen oppugnanda.
 Verbi causa, spectentur audacia et timiditas, pa-
 lam inter se contrariæ et mediam utrinque fortitu-
 dinem obsidere videbis. Est autem ad illud, quod
 ait : *Quia esuriet, et comedet a sinistris ipsius*, at-
 tendendum. Vetiis enim et sinistris saturabitur,
 qui dextra minime operatus, dignum commenda-
 tionem nihil præstiterit. In universum autem nihil
 atque internecionis effigiem adumbrasse putandum est.

CAP. X.

VERS. 1-4. *Væ scribentibus iniquitatem. Scriben-
 tes enim iniquitatem scribunt, declinantes judicium
 mendicorum, rapientes pecunias pauperum populi
 mei, ut sit eis vidua in direptionem, et pupillus in de-
 positionem, etc.*

164 Et hæc in Israelitas qui sub Samariæ im-
 perio debebant, dicuntur; e quibus ambitioso alii
 in prophetas odio falsas conscribebant prophetias;
 alii scelerate in viduas et orphanos sygraphas
 moliebantur. Sunt enim qui de scribis legem prave
 interpretantibus, quo orphanorum viduarumque op-
 pressoribus faverent, intelligi volunt. Annon vero
 quicumque peccat, rei debitæ signum manu sua
*ezarat? visitationis porro diem, belli tempus illud
 nominat, quo pœnas ei daturi sunt, qui in scelera
 eorum intuetur: ideoque de longe addit, quo non
 a vicinis gentibus, ut antea, sed ex Assyria ipsa,
 quam Dei benignitate remotam vi in se attrahant,
 venire significet. Rursus et manum Dei arectam
 dicit. Neque enim solet ab eis furor divinus recede-
 dere, qui peccandi finem non faciunt. Eo autem ad-
 ventant, ubi, inquit, gloriam illam relinquetis, qua
 toties devictis hostibus gloriamini? Inductionem
 porro nominat pœnas illas, quas ipsi, immittente
 Deo, pertulerunt. Atque hic quidem minarum in popu-
 lum, quas et ipse paulo post, irruentibus in eum
 Assyriis, persensit, finis est.*

165 VERS. 5-11. *Væ Assyriis. Virga furoris mei,
 et iræ est in manibus eorum. Iram meam in gentem
 iniquam mittam, et populo meo præcipiam, ut et
 faciat spolia, et prædam, et conculcet civitates,
 ponat eas in pulverem, etc.*

Hæc a propheta post Samariæ expugnationem
 dicuntur. *Cepit ergo Assyrius, inquit, et Arabiam,*

Καὶ ταῦτα ἔσται ταύταις κατὰ θέλαν ἐργήν κ τὴν
 ἐχθρὰν αὐτοῖς ἐμβαλοῦσης ἐπὶ συμφέροντι, καθάπερ
 ἀνὰ μέσον τῆς γυναίκης καὶ τοῦ ὄφραως τὴν ἐπὶ κακῶ
 διαλυούσης ὁμόνοιαν. Πρὸς δ καὶ ὁ Σωτὴρ φησιν,
 ὡς οὐκ ἔγλον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μά-
 χαίραν. Ἄλλήλοις δέ φησι, κακῶς διακείμενοι ἐν τῇ
 κατὰ τῶν πλησίον ἐπιβουλῇ συμφωνήσουσιν. Ἄμα
 γὰρ πολιορκήσουσιν τὸν Ἰουδαίαν, τοὺς ἐξομολογου-
 μένους Θεῶ, καὶ λατρεῖα τῇ αὐτοῦ παραμένοντας.
 Ἰουδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. Ἡ γὰρ
 κακία πρὸς ἑαυτὴν ἀσύμφωνος οὖσα, τῇ μάχῃ τῇ
 κατ' ἀρετῆς συμφωνεῖ. Οὖον θρασύτης καὶ δειλία
 πρὸς ἀλλήλας μὲν ἐναντία, μέσην δὲ πολιορκουσιν
 ἐκατέρωθε τὴν ἀνδρείαν. Νοητέον δὲ καὶ τὸ, ὅτι πει-
 νάσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ. Ὁ
 γὰρ μὴ ἐργαζόμενος δεξιᾷ καὶ ἀποδοχῆς ἀξία, ἐκ τῶν
 ἀπηγορευμένων καὶ σκκιῶν ἐμπλησθήσεται. Δι' ὧλων
 δὲ τὸ θηριῶδες τῆς στάσεως καὶ τὴν ἀλληλοφαγίαν
 ἐμήνυσε.

aliud, quam immanem quamdam seditionis mutiæ
 est.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

α'-δ'. Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν. Γράφοντες
 γὰρ πονηρίαν γράφουσιν. Ἐκκλίνοντες κρῖσι
 πτωχῶν, ἀρπάζοντες χρήματα πενήτων τοῦ λαοῦ
 μου, ὡς τε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς διαρπαγὴν, καὶ
 ὄρφανόν εἰς προνομήν, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ βασιλευόμενος ¹
 ἐν Σαμαρείᾳ, παρ' οἷς ἦσαν τινες διὰ φιλονεικίαν
 τὴν πρὸς τοὺς προφήτας, ψευδεῖς γράφοντες προ-
 φητείας, οἱ καὶ συγγραφῆς ἐποιοῦντο παρανόμους
 ἐπ' ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἀδικία. Τινὲς δὲ περὶ γραμ-
 μάτων τῶν τὸν νόμον παρεξηγουμένων εἰρηθεῖν
 ταῦτα φασιν, ὡς ἀν χαρίσωνται τοῖς καταδυναστεύ-
 οῦσιν ὄρφανούς τε καὶ χήρας. Μὴ ποτε δὲ πᾶς
 ἀμαρτάνων ὀφλημάτων γράφει χειρῶν γραφον;
 ἐπισκοπῆς δὲ φησιν ἡμέραν, τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν,
 καθ' ὃν αὐτοῖς ἐπάγει τὴν δίχην ὃ τὰ δρώμενα παρὰ
 τούτων ἐπισκοπῶν. Πόρρωθεν δὲ φησιν, οὐκ ἐκ τῶν
 ὁμόρων, ὡς πρώην ἐθνῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀσσυ-
 ρίας, ἥτι μὴ φιλανθρωπία Θεοῦ ταύτην ἐλαυνομένην
 αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐλθεῖν ἐκδιάζονται. Ὑψηλὴ δὲ
 πάλιν ἡ χεῖρ. Ὁ γὰρ θεὸς παραμένει θυμὸς τοῖς
 ἐπιμένουσι τοῖς ἀμαρτήμασιν. Οὐ παρελθόντος, Που,
 φησὶ, καταλείψετε τὴν δόξαν, ἣν εἰχετε πολί-
 ἀκίς τῶν πολεμίων περιγυνομένοι; ἐπαρωγὴν δὲ φησὶ
 τὴν ἐπαγομένην τιμωρίαν ὑπὸ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ πᾶ-
 ρα τῶν πρὸς τὸν λαὸν ἀπειλῶν, αἱ μικρὸν ὑστερον τῶν
 Ἀσσυρίων ἐπελθόντων εἰς πέρας ἐξέβησαν.

ε'-ια'. Οὐαὶ Ἀσσυρίοις. Ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ
 μου καὶ ὀργῆς ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν
 ἐργήν μου εἰς ἔθνος ἀνομοῦ ἀποστειλώ. Καὶ τῶ
 ἐμῶ λαῶ συγκατάξω ποιῆσαι σκύλα, καὶ προνο-
 μήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θείναι αὐτάς
 εἰς κοριορτὸν, κ. τ. λ.

Ταῦτα μετὰ τὴν ἄλωσην Σαμαρείας ὁ προφήτης
 φησὶν. Τοιγαροῦν ὁ Ἀσσύριος εἰληφεν, καὶ, φησιν,

VARIÆ LECTIONES.

^κ γρ. τῆς θείας ἐργῆς. ^ι γρ. βασιλευόμενος. ^μ γρ. ὅτι.

Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκόν, καὶ Σαμαρείαν. Θεὸς ἄν μὲν οὖν ὀργάνῳ τούτῳ χρησάμενος, τὸ ἴδιον νομιζόμενον τούτῳ παρεδίδου λαὸν ἀποκτείνει τοὺς ἀνδρας καὶ γυνῶσαι κειμένους, καὶ διελέσθαι τὰ σκῦλα (προρομίην γὰρ τοῦτο καλεῖ) καθελείν τε τὰς πόλεις εἰς ἔδαφος. Αὐτὸς δὲ μὴ τούτῳ ἰσυνείης, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει κρατήσας μείζω φαντάζεται, πρὸς τοῦτο τὸν νοῦν ἀπαλλάττων, καὶ καθιστὰς, τῶν ὑπηκόων ὡς μόνον ἄρχοντα θαυμαζόντων αὐτόν. Μήπω με, φησὶ, καλέσῃτε κύριον, πρὶν ἂν τῶν ἄλλων κρατήσῃμαι. Τῶν γὰρ ἐπάνω Βαβυλῶνος οὐπω κεκράτηκα, οὐδὲ Χαλάνης, ἐν ἣ διείλε τὰς γλώττας ἐπὶ τῇ πυργοποιίᾳ Θεός. Ἐν ἡμέραις μὲν οὖν Ἄραξ μέρος ἐλήφθη τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ λαοῦ παρὰ τῶν Ἀσσυρίων. Ἐπὶ δὲ του... .. του = Ἐξεκίου πάντα τὸν λαὸν ἠγαλῶτευσαν ἐπὶ τῇ πρώτῃ πληγῇ μηδαμῶς σώφρονίσαντα· διὰ φιλάνθρωπίαν δὲ πάλιν προλέγει καὶ τοὺς ἐν Ἱερουσόλοις τὰ μέλλοντα, τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν αἰτιώμενος. Καὶ οὗτοι γὰρ εἰδωλολάτρησαν ἐπὶ τε Ἄραξ καὶ χρόνων τῶν μετ' αὐτόν. Πῶς δὲ ὁλολύξει τὰ γλυπτά; Τὰ μὲν ἀναίσθητα, οὐδαμῶς, τὰ δὲ ὁμόνομα τούτοις ἐνοικούντα δαιμόνια, τῆς ἀπὸ τῶν μiasμάτων ἡδονῆς ἀπολαύοντα· διόπερ οἱ τὰ εἰδωλόβουτα ἐσθίοντες, κοινῶς τραπέζης λέγονται δαιμονίων, ἅπερ δηλοῖ, καὶ τότε φησὶν, « Ἦξει εἰς Αἴγυπτον Κύριος καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται. » Ἐσεισθῆ γὰρ εἰς ἄβυσσον ἐλαυνόμενα κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν. Διὰ τοῦτο, ἐπικατάρτατος ὅστις ποιήσει γλυπτὸν ἠχωνευτόν, καὶ θήσει αὐτὸ ἐν ἀποκρύφῳ. Καθὼν γὰρ ἐαυτῷ θησαυρίζει τὸν τῷ γλυπτῷ παρεπόμενον δαίμονα. C

superabitur⁶⁶. » Sunt enim ad Salvatoris adventum commota, et in abyssum deturbata. Itaque maledictus quicumque sibi sculptile aut conflatile confecerit, ipsumque in occulto posuerit. Pessinum enim sibi ipse sculptili semper adjunctum daemonium recondit.

13-18. Καὶ ἔσται, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ Ἱερουσαλήμ, ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ Τῇ ἰσχυρί ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνείσεως ἀφελῶ ὄρια ἐθνῶν, κ. τ. λ.

Ἐτι φησὶν, « Ἐτι τοῖς Ἀσσυρίοις ἐνδιώμι, μέχρι χειρώσονται καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς περ τὸν Ἰσραὴλ. Μετὰ ταῦτα γὰρ, ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν ἐπάξειν φησι, τὸν ἐν κακίᾳ μέγαν διγλῶν, ἢ τὸν παρ' ἐαυτοῦ, ἢ παρὰ τῶν ὑπηκόων κολακευόντων οὕτω λεγόμενον. D

Κυρίως γὰρ τοῦς μέγας, ὁ κατ' ἀρετὴν καὶ γινῶσιν τέλειος ὢν, καὶ μηδὲν σμικρὸν περὶ Θεοῦ καὶ τῶν χρημάτων αὐτοῦ λογιζόμενος, ἐπάξειν δὲ φησὶν, ἐπεὶ μὴ δέξαν δίδωκεν ἐπὶ τοῖς αὐτῷ παραδοθεῖσιν Θεῷ, τὴν ἰδίαν προτάξας ἰσχύϊν, ἢ τὴν τῶν εἰδῶλων, οἷς ἀνέθηκε καὶ σκεύη τὰ ἰερά τοῦ Θεοῦ. Ἀλληγορίαις δὲ νόμῳ, νοῦν μέγαν, ἢ τὸν ἀρχεκακὸν φησι τὸν συναποστήσαντα πολλοὺς ἐαυτοῦ, τροπικῶς νῦν Ἀσσυρίους λεγόντας· ἤγον δύναμι ἀντικειμένην ἀπὸ τῶν, ἄρχουσαν Ἀσσυρίων, ὡς λέγεται ὁ ἄρχων βασιλείας Περσῶν, ἢ Μήδων, ἢ τῶν Ἑλλήνων. Συν-

⁶⁶ Isa. xix, 1.

et Damascus, et Samariam. Ei igitur tanquam instrumento, quo viros necaret, jacentes nudaret, spoliisque divideret (hoc enim est, quod prædam nuncupat), urbes denique solo adæquaret, populum suum tradidit Dominus. Sed illud minime intelligens, tanquam esset sua virtute confectum, majora etiam animo, totus extra se videlicet factus, et mente captus, cum jam eum, tanquam solum principem, subditi mirarentur, sibi polliceri ausus est. Ait enim hoc fero pacto: Dominum me prius, quam reliquis regionibus potitum videatis, ne dicatis. Nondum enim ea, quæ supra Babylonem est, nondum Calana (ea nimirum, in qua turris exstructæ facinus confusio linguarum secuta est) regione potitus sum. Jam ergo, impetrante Achazo, populi pars aliqua, quæ Samariam incolebat, in Assyriorum potestatem venerat. Sed Ezechia regnante, qui Achazum proxime excepit, universus tandem, quia ad primam plagam non resipuerat, in servitutem postea redactus est. Ceterum pro sua humanitate, et ipsis rursus Hierosolymorum incolis quæ futura sunt, prædicit vitæque impietatem arguit. Fuerant enim illi, et Achazo regnante, et iis etiam qui postea secuti sunt, idolorum cultum amplectati. Annon vero sculptilia quæ sensu carent *utulare* putabimus? Nequaquam omnino; sed ipsa ejusdem nominis daemonia, quæ scelerum et contagionis voluptatem senserunt. Hincque est, quod qui idolothytis vescuntur, daemoniorum particeps vocamus. Quod et his verbis *abibi* significat. Isaias: « Et tunc ingreditur Ægyptum Dominus, movebunturque omnia sculptilia ipsius, et cor eorum commota, et in abyssum deturbata. Itaque maledictus quicumque sibi sculptile aut conflatile confecerit, ipsumque in occulto posuerit. Pessinum enim sibi ipse sculptili semper adjunctum daemonium recondit.

VERS. 12-19. *Eterit: cum complerit Dominus cuncta opera in monte Sion, et Jerusalem, irruet in mentem magnam, principem Assyriorum; et in celsitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit enim: Viribus faciam et sapientia intelligentiæ tollam fines gentium, etc.*

167 Adhuc, ait, adhuc Assyrios patior, donec Jerusalem etiam, sicut Israelitas, in suam potestatem redegerint. Post hæc enim in *magnam mentem* (sive scelerum, sive elati animi magnitudinem intelligat, sive assentatorie ita a suis nominari significet) *irrupturum* se pollicetur Dominus. Proprie enim *mens magna* est, quæ virtutis et cognitionis perfectione nihil mediocre de Deo ejusque judiciis, sentiat. Ideo autem *irrupturum* se ait, quoniam in beneficiorum memoriam auctori Deo gloriam non reposuisset, sed suam ipse pluris vel virtutem, vel idola fecisset, quibus sacram Dei supellectilem consecrasset. Quod si allegoriam queris, *mentem magnam* intelligit vel primum malorum interitusque auctorem qui multos a Deo *Assyriorum* nomine tropice designatus ad se pel-

VARIÆ LECTIONES.

1° γρ. τοῦτο. m^o Ἰ. Ισ. τοῦ μετὰ τούτων.

PATROL. GR. LXXXVII.

lexit; vel certe potestatem adversariam simpliciter *Assyriorum principem*; qua ratione dicitur princeps regni Persarum, vel Medorum, vel Græcorum ⁶⁰. Suxæ Igitur *prudentiæ*, suisque *viribus* quidquid ab Assyriis gestum est, arrogat et magnifice de se sentiens Dei pacem omni *mentis* cogitatione superiorem, ante oculos sibi non ponit, sed superbe in eum erigitur. Potest et *mens magna*, non secus atque prudentia ipsa, in malam partem usurpari; veluti cum prudentissimus animalium quæ in terra sunt, serpens dicitur. Testis est Apostolus ad Corinthios, cum ait: « Timeo ne, sicut serpens seduxit Evam prudentia sua ⁶¹, » etc. Testis et ipse Salvator cum villicum iniquitatis prudentior fecisse, et filios hujus sæculi filiis lucis prudentiores esse, dicit ⁶². Præterea et *magram mentem*, **168** prudentiam contortiam, et obliquam esse aiunt. Hæc igitur mens quia novit sapientis oculos in capite ipsius existere ⁶³, suos ipsa *oculos gloria afficit*; ut tanquam terrenis rebus superior, avocata ab inferioribus acie, quæ sursum sunt contempletur. Tales exstiterunt qui inter gentes sapientis nomine commendantur, vitæ quidem probitate obscuri, sed disputationibus de cælo, rebusque iis, quæ sublime sunt *oculos* sibi gloria aliqua munire, illustresque reddere conati. *Oculorum* ergo nomine cogitationes intellexit. Verum qui corda et renes intuetur Dominus ⁶⁴, occulta etiam in apertum educit; movens Assyrium suis viribus et arte militari confisum, de tollendis iis qui gentes inter se distinguunt, limitibus cogitare, ut dilatatis finibus ea suo unius imperio adjiciat quæ pulchre a Deo cum gentes separaret Altissimus ⁶⁵, definita sunt et terminata, quippe qui nullum a Deo videri, nec inferiora ista curare existimet. Neque enim aliorum *pullorumque* nominibus significavit. Quod deinde *osa* post *pullos* addidit, ita Providentiæ contemplantum adauxit. At istum cogitare decebat, ait, et videre nihil se esse aliud, quam Dei organum non magis quam vel *securim*, vel *serram*, vel *baculum* denique, quibus movente opus est. Agendi enim ista nisi alienis agantur viribus, facultatem non habent. Quæ quando, ait, ita non est arbitratus; neque unde tibi vires suppetant agnovisti, ecce *exercituum Dominus laudem tuam*, *infamia* et dedecore excipiet. *Laudem* vero copias illas quibus imperabat et quarum nomine *gloriam consequabatur*, appellat; quæ *igne* etiam *consumptum* iri significat. Placet autem nonnullis inter *honorem et gloriam* aliquid interesse. *Gloriam* enim a populo, honorem vero a bonis tantum defert. Nemque *laudem* a quibuslibet aliquando, præmium autem virtutis esse honorarium. Addit se deinde, qui populo olim *illucere*, ipsumque *sanctificare*

⁶⁰ Dan. x, 1 seqq. ⁶¹ H Cor. xi, 3. ⁶² Luc. xvi, 1 seqq. ⁶³ Eccle. ii, 14. ⁶⁴ Jerem. xvii, 10. Apos. ii, 23. ⁶⁵ Deut. xxxii, 8.

VARLÆ LECTIONES.

^u γρ. εις τὴν πρός. ^o λ. μέγαν. ^p γρ. μέλειν. ^q γρ. καί.

A ἔσει τοίνυν *ἰδίᾳ* καὶ *δυνάμει* τὰ πραχθέντα τοῖς Ἀσσυριοῖς ἀνέθηκεν ἢ οὖν ἑαυτὸν εἶναι μέγαν δοκῶν, μὴ θέμενος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα τοῦτον, ὑπερηφάνους δὲ ὀφθαλμοῖς κατεπαρθεις τοῦ Θεοῦ. Λέγοι δ' ἂν καὶ μέγαν τοῦτον ὡς φρόνησιν τὴν πανουργίαν ἐπὶ κακῷ, ὡς ὁ ἄφρων φρονιμώτερος τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅπερ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐξηγούμενος πρὸς Κορινθίους, « Φοβοῦμαι, φησί, μήπως ὡς ὁ ἄφρων ἐξηπάτηκην ἔβαν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν, ὡς ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδικίας φρονιμῶς ἐποίησεν· καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός. Ἐπεὶ, καὶ τοῦτον ὁ νοῦς, φησὶ φρόνησιν συνεστραμμένην. Οὗτος οὖν ὁ νοῦς, ἐπεὶ οἶδεν, ὡς σοφοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς B αὐτοῦ, *δοξάζει* τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὡς τῶν γῆινων κρείττων, ἅνω τε βλέπων καὶ μὴ κύπτων εἰς γῆν. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφοί, ζῶντες μὲν κακῶς· δι' ὧν δὲ περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν μετεώρων φασὶ, *δοξάζαν* τινὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς ἰδίοις περιτιθέμενοι. Ὀφθαλμοῦς οὖν τὰς ἐννοίας φησὶν. Ἄλλ' ὁ καρδίας ὄρων καὶ νεφρῶν, καὶ τὰ κεκρυμμένα καθίστησιν ἐναργῆ, λέγων ὡς διανοήθη παντοδαπῇ δυνάμει θαρρῶν καὶ τέχνῃ στρατηγικῇ, τὰ μὲν οἷς διώριστα τὰ ἔθνη παρ' ἀλλήλων περιελεῖν, μὴ δὲ βασιλείας ἔνα μόνον ὄρον ποιεῖν, τοῖς ἑαυτοῦ σκηπτροῖς ὑποτάξας αὐτὰ, ἃ δὴ καλῶς διώρισεν ὁ θεός, ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη. Μηδένα γὰρ ἐφορᾷ, μηδὲ Θεῷ μέλλειν P τῶν ἐπὶ γῆς. Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ὧν καὶ νεοτῶν ἐρημία δηλοῖ. Tὰ δὲ ὡς μετὰ τοῖς νεοττοῦς ἐν ἐπιτάσει τῆς ὀλιγωρίας ἐπήνεγκεν. Ἐχρῆν δὲ σε σκοπῆσαι, φησὶν, ὡς ὄργανον ἐγένου Θεοῦ, καθάπερ *ἀξίην, πρίων τε καὶ ῥάβδος* τοῦ κινουῦντος δεόμενα. Δύναμιν γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν οὐδεμίαν πρὸς κίνησιν ἔχουσιν, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ οὕτως ἐλογίσω, μηδὲ τὴν ἰσχὺν ὅθεν ἔχεις ἐπέγνως, ὁ τῶν *δυνάμεων Κύριος ἀτιμὰ τὴν σὴν τιμὴν* διαδέξεται. *Τιμὴν* δὲ φασὶ τὴν ὑποκειμένην αὐτῷ στρατιάν, ἐφ' ἣ καὶ δεδόξαστο. Ἦν καὶ πῦρ ἀναλώσειν φησὶν. Διαφέρει δὲ κατὰ τινὰς τοῦ κλέους ἡ *δόξα*. Τὴν μὲν γὰρ εἶναι τὸν ἀπὸ τῶν πολλῶν ἔπαινον. Tὸ δὲ κλέος τὸν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ *τιμὴ* μὲν ἡ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἐστ' ὅτε. Tὸ δὲ γέρας ἄθλον ἐστὶν ἀρετῆς. Εἶτα τούτοις ἐπήνεγκεν, ὡς ὁ πάλαι *φωτίζων* τὸν ἑαυτοῦ λαὸν καὶ *ἀγαθῶν* αὐτὸν θεός, σοὶ τῷ ὑπερηφάνῳ *γενήσεται πῦρ*. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, καὶ *ἀγαθῶν* αὐτὸν ἐπὶ πυρὶ καιόμενῳ, ἐξέδωκε Σύμμαχος· καὶ ὁ ἄγιος αὐτοῦ εἰς *φλόγα*. Ἀντὶ δὲ τοῦ, q *καταφάγεται* ὡσεὶ *χόρτον τὴν ὕλην*· *καταφάγεται τὰ ἀποκείμενα* αὐτοῦ, καὶ τὰ *πεφυλυγμένα* αὐτοῦ, ἐν *ἡμέρᾳ μῆ*. Καὶ ἡ *δόξα* τοῦ δρυμοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ *Καρμήλου* αὐτοῦ, ἀπὸ ψυχῆς ἕως σφυκτῶν ἀναλωθήσεται. Καὶ ἔσται ὡς *τετμημένος φεύγων*. Tὰ δὲ ἐπιλοιπὰ τῶν *ξύλων* τοῦ δρυμοῦ αὐτοῦ ἀριθμῶ ἔσονται, καὶ *παῖδιον* γράψει αὐτά. Δρυμὸν μὲν

λέγων πλὴ πληθὺ πλὴ σὺν αὐτῷ· *Κάρμηλον* δὲ, αὐτοῦ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν τρυφήν· ἄπερ ἀναλωθῆναι φησιν ὑπὸ τῆς κολαστικῆς δυνάμεως τοῦ προλεχθέντος πυρός. Ὡν αὐτῷ συμβάντων δρασμῷ χρησάμενος φέρεται σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ· οἱ δὲ περιλειφθέντες οὕτως ἔσονται βραχεῖς ὡς καὶ *παιδιον* αὐτῶν γραφῆ παραδοῦναι τὸν ἀριθμὸν. Καθηρέθη δὲ παραχρήμα κατὰ τὰ προθεσπισθέντα τῶν Ἀσσυρίων ἡ δυναστεία. Τινὲς δὲ, τὸ ἀγιάσει αὐτόν, τοῦτ' ἔστιν ἀνακείμενον τῷ Θεῷ δεῖξει τὸν Ἰσραὴλ· τοιοῦτον γὰρ καὶ τὸ, Ἀγιάσον μοι πῶν πρωτότοκον διανοεῖσθαι μῆτραν, τὰ ἀρρενικὰ τῷ Κυρίῳ, ἀντὶ τοῦ, Ἀνάθε. Ἀγιάσεσθαι γὰρ οὐ πάντως τὸ μετέχειν ἀγιασμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῷ Θεῷ ἀνακείσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ἴδιον ἠγείτο λαὸν, οὐκ ἀνέξέκαισε κατὰ τῶν ἐναντίων τὸ πῦρ. *Βουνοῖς δὲ καὶ ὄρεισι καὶ δρυμοῖς*, τῆν τῶν Ἀσσυρίων μετὰ τῶν ἡγουμένων ἀπεικάζει πληθύν, ὅπερ ἀποσβεσθήσονται πάλαι θνητοὶ δεινοὶ καὶ θερμοὶ· θανάτῳ γὰρ αὐτῶν καταφάσκει μόνον οὐκ ψυχὰς τε καὶ σώματα, ὅτι καὶ βραχὺ τὸ λειπόμενον. Τῆν δὲ προῦσαν τινὲς τιμωρίαν ἐπὶ Ῥαψάκου γεγονέναι νοοῦσιν, μεθ' οὗ δὲ καλειφθέντες τὸν ἀριθμὸν τῶν Ἀσσυρίων ἀπηγγείλαν βασιλεῖ. Διττῆς δὲ οὐσίας τῆς τοῦ πυρός ἐνεργείας, διένειμε τὴν μὲν φωτιστικὴν Ἰσραὴλ· τὴν καυστικὴν δὲ, τοῖς Ἀσσυρίοις, διὰ τὴν ὑπερφημίαν μεγάλου νοῦ πρὸς ἐναντίαν τάξιν τῶν πραγμάτων μεταφροῦντων. Ἀγιάζει δὲ, φασί, τὸ πῦρ, ἐπειδὴν φάγη ὡς χόρτον τὴν ὕλην. Ἐπεὶ οὖν πῦρ καταναλίσκον ἔστιν ὁ Θεός, τὰ ἐξ ὕλης ἐλθόντα δαπανῆσεται πάθη, καὶ τότε τὰ ὄρη τοῦ καίεσθαι παύεται. Τὸ δὲ πῦρ τῶν λογικῶν τούτων ὄρων τε καὶ βουνῶν καὶ δρυμοῦ, ἀπὸ ψυχῶν ἀρξάμενον, εἰ· σάρκα αὐτὰς κατατῆσεται. Καλεῖ δὲ, φασίν, ἡ Γραφή ὄρη μὲν, τοὺς ἐν προτερήμασι τισιν, ὅσον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ γεγρόντα· δρυμοὺς δὲ, τοὺς ἀκάρτους καὶ μὴ φοιτεῖαν ἔχοντας τὴν τοῦ ἀληθινοῦ γεωργίαν. Πάντων μέντοι τὸ πῦρ ἄπτειτα, ἀρξάμενον ἀπὸ ψυχῆς τῶν ἐν τῷ νῷ παθημάτων· ἢ εἰ μέχρι τούτων σταθῆ τὸ κακόν, τὴν ἐναυθα μόνον ἀναλώσειεν ὕλην. Εἰ δὲ καὶ πρὸς πράξιν ταῦτα χωρήσειε τὴν διὰ σαρκός, καὶ εἰς τὰς σάρκας αὐτὰς κατατῆσεται. Οἷον εἰ σταθῆ μοιχεῖα μέχρι ψυχῆς, ἵσταται καὶ τὸ πῦρ. Ἐνέβλεψε γὰρ μόνον γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἀλλ' οὐκ ἐφθειρε τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ποιήσας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, πόρνης μέλη. Εἰ δὲ προέλθοι πρὸς σῶμα, μέχρι τούτου χωρεῖ εἰς τὸ πῦρ, καὶ ἔσται, φησίν, ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιόμενης. Τάχα ὁ φεύγων ἀπὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ, ἐπιστροφῆς, καὶ μετανοίας, φεύγει τὴν κολάζουσαν φλόγα. Οἱ δὲ καταλειφθέντες ἔσονται ἀριθμὸς, οὐ μόνον διὰ τὸ εὐαριθμητόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἕξοι πρὸς ἀριθμὸν ἀναλαμβάνεσθαι θεῖον, κατὰ τοὺς ἀριθμηθέντας ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν. « Χαίρετε γὰρ, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » *Παιδιον* δὲ τὸ γράφον ταύ-

A solitus esset, eidem superbienti, *Ignem futurum*. Pro quo enim *et sanctificabit* **169** *ipsum in igne urente habemus, et sanctus ejus in flammam*, dixit Symmachus. Pro quo rursum, *Et depascet tanquam fenum, silvam*; idem *depascet recondita ipsius, et quæ ab ipso servantur in die una et gloria saltus ejus et Carmeli ejus, ab anima ad carnem usque consumetur, et erit tanquam cæsus fugiens*. Reliqua autem *saltus ejus, numero pauca erunt, et puer scribet ea*. Quo sane loco *saltus* nomine, quam secum habebat turbam intellexisse putandus est, quemadmodum per *Carmelum*, ejus opes et luxum, quem eadem vindice potentia, quam *ignem* antea diximus, consumptum iri, eumque in ipso rerum discrimine ita fugam cum in sociis conversum iri dicit. B paucitatem a puero facile teneri *describique* possit. Est enim non multo post, sicut ante prædictum fuerat, eversum Assyriorum imperium. Non desunt qui, *sanctificabit ipsum*, ad Israellem referent Deoque consecratum iri velint; quo sensu primogenitum omne sexus masculini, quod vulvam aperuisset, Domino sanctificari, id est consecrari, præcipitur⁶⁶: quando *sanctificandi* verbum, non sanctificationis semper, sed consecrationis etiam significationem habere certum sit. Haudquaquam enim si populum non agnosceret, contra hostes *ignem ipse fuerat accensurus*. *Collibus autem montibusque, et saltibus*, Assyriorum duces, cum ipsa cæterorum multitudine assimilant; qui olim quidem valde potentes et fervidi, *extinguentur* tamen. Ita enim ipsorum non corpora tantum, sed animas etiam mors *depascet*; ut exiguum, quod relinquatur, futurum sit. Sunt etiam qui pœnas istas ad Rapsacæ tempus referant: cum quo qui evasere incolumes, Assyrio superstitem numerum denuntiarent⁶⁷. Cæterum cum duplex sit ignis virtus; eam quidem, quæ illuminandi est, Israeli attribuit: quæ autem urendi, Assyriis, quibus **170** propter *wagnæ mentis* superbiam in contrarium quam statuissent res abierunt. *Sanctificat* autem tum demum *ignis*, inquit, cum *silvam tanquam fenum depascitur*. Quoniam itaque *ignis* consumens existit Deus⁶⁸, eos est animi motus depasturus qui e silva prodeunt; et tunc *montium* cessatura est combustio. Progreditur vero *ignis* in *montes* istos ratione præditos. in *calles* etiam et *saltus*, ab animis ad carnes usque, ibi solum urendi finem facturus. *Montium* deinde nomine eos in Scriptura significari putant qui aliis dignitate superiores tanquam construendis rebus præficiuntur: *Saltum* autem, qui, fructus nullos edentes, veri agricolæ artem et manum non sentiunt. Omnes igitur *ignis* invadit, facto ab animi doloribus principio, et si in eis malum steterit, eo usque lan-

⁶⁶ Exod. xiii, 2. ⁶⁷ IV Reg. xviii, 19. ⁶⁸ Deut. iv, 24.

VARIÆ LECTIONES.

ἴπρ. θάνατος. ἴπρ. ὤστε. ἴπρ. οἱ καταλ. ἴπρ. φυτεῖαν ἴπρ. καί.

tum *siliam devorabit*. Quod si ad carnis opus ali- A την τὴν ἐγγραφὴν, περὶ οὗπερ ἐλέχθη, ὅτι *Παιδίον* quod res processerit, nec *caribus* etiam ipsis pe- ἐγενήθη ἡμῖν υἱός, ᾧ προσεκύνησαν Μάγοι, δ- πεccerit; verbi causa: si cuius ad solum usque κατήλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ πάλιν ἦλθεν εἰς γῆν Ἰσραὴλ, ὅπερ γράφει τοὺς διὰ μετανοίας εἰς Θεὸν ἐπιστρέφοντας.

appetitum progressa est libido, in anima et ipse ignis consistet. Solum enim in mulierem libidinis ardore oculos torsit; non Dei templum profanavit; non membra Christi, membra meretricis effecit⁶⁹. At si ad corpus usque processerit, eo usque et ignis ipse progredietur: *Et erit, ait, fugiens, quasi fugiens a flamma comburente*. Forsitan qui fugit a combustione, is est, qui, conversione pœnitentiaque ductus, ultricem effugere *flamman* conatur. Qui vero relinquenter eruat numerus; non ideo tantum, ut nullo negotio queant numerari, sed quod qui in divinum illorum ordinem redigantur, quos in Numerorum libro describi constat, digni reperiantur. « Gaudete enim, ait Salvator, quoniam nomina vestra scripta sunt in cœlis⁷⁰. » Nec vero *puer* alius, a quo ista descriptio fiat, intelligendus est, quam de quo fuit antea: « Puer natus est nobis⁷¹ » usurpatum; *Filius* ille nimirum, quem Magos adorasse, quem in Ægyptum descendisse, quem rursus in terram Israelis rediisse certum est. Ille, inquam, qui vitæ pœnitudine sese ad Deum recipientes describit.

171 VERS. 20-25. *Et erit in die illa, non am- B π-κγ'. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι* plius adjiciet residuum Israel, et qui salvati fuerint de domo Jacob, non amplius iis confident, a quibus injuria affecti sunt. Sed Deo sancto Israel confident in veritate, etc.

Post eversas, inquit, Assyriorum opes non amplius qui de populo in servitutem abducto relictii sunt, in libertatem autem postea Cyro vindice restituti Assyriis injuriæ auctoribus *confident* ut Achazus olim, qui, missis ad Assyrium sacris regisque thesauris, dixit ille⁷²: Ego servus tuus sum. Ascende et libera me de manu regis Syriæ et regis Israel⁷³; qui revertens, trucidato Reasin rege, Damascum expugnavit. Itaque non homini jam, sed Deo soli, a quo salutem sunt consecuti, *confident*. For- C Δαμασκόν, καὶ τὸν Πάρασῶν ἀπέστρεψεν. Οὐκ ἐπ' ανθρωπῶν τοίνυν, Θεῷ δὲ μόνον οἶγε σωθέντες θαρρή- σαν et illud inuit, ne dæmonibus iterum, a quibus tantam animis injuriam experti sunt, adhæreant. Quibus iam placet de illis ista, qui ad Deum: eversi, in eo spem omnem posuerunt, intelligi. Qui enim scelera amplectuntur, eorum partes, a quibus injuriam patiuntur, sequuntur. Contra, soli Deo *confidit in veritate*, qui nec ullis rebus, quæ cerantur, nititur; nec alibi alio spe collocata dividitur; sed totum se Deo committit. Verum enimvero, quod ad *reliquias* attinet, quas *salvandas* esse indefinite locutus, intulit; aliud ab eo quoddam, quod *non amplius adjectum iri residuum Israel* dixit, significavit. De hoc enim, quod **172** ex captivitate rediit, intelligitur: cum primæ, *arenæ maris* similes, numero quidem ipso infinitæ sint, sed ad agriculturam inutiles. Cum populus ergo Israeliticus factus jam numerosior, ad eum, qui ex Deo est, fructum proventum inutilis evaserit, ejus tum pars maxima peritura est; salvabitur autem quod erit *residuum*. Ab eo enim, quo Babylonico exsilio Judæorum liberata gens est, ad Romana usque tempora, crevit non parum eadem, et supervacua admodum multitudinem aucta est: ex qua tamen solos, qui in Christum crediderunt,

προστέθησεται καταλειφθὲν Ἰσραὴλ. Καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοὺς ἀδικήσοντας αὐτοῦς· ἀλλὰ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ, κ. τ. λ.

Ὅτε, φησὶ, καταστραφῶσιν Ἀσσύριοι, οἱ περιλειφθέντες τοῦ λαοῦ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος, οὗ ἐλευθέρους ὁ Κύρος ἀπέπεμψεν, οὐκ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τοὺς Ἀσσυρίους τοὺς ἡδικηκότας αὐτοῦς, ὅπερ φαίνεται ποιήσας Ἀχαζ, τοὺς ἱεροὺς θησαυροὺς καὶ τοὺς βασιλικούς ἀποστελάς τῶν Ἀσσυρίων τῷ βασιλεῖ, λέγων· Δουλὸς σου ἐγώ. Ἀνάβηθι καὶ σώσον με ἐκ χειρὸς βασιλέως Συρίας, καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἰσραὴλ, ὅτε καὶ ἀνεληθῶν συνέλαβε Δαμασκόν, καὶ τὸν Πάρασῶν ἀπέστρεψεν. Οὐκ ἐπ' ανθρωπῶν τοίνυν, Θεῷ δὲ μόνον οἶγε σωθέντες θαρρήσονται. Λέγοι δ' ἂν καὶ τὸ, μὴ πάλιν προσέχειν οἷς πάλαι προσέκειντο δαίμοσιν τοῖς τὰς αὐτῶν ἡδικηκόσι ψυχὰς. Τινὲς δὲ φασὶν εἰρῆσθαι ταῦτα περὶ τῶν δι' ἐπιστροφῆς ἐπὶ Θεῷ τὴν ἐλπίδα θεμέλιων. Οἱ γὰρ ἀμαρτωλοὶ τοῖς αὐτοῦ ἀδικουσι προστίθενται μόνος δὲ πέποιθεν ἐν ἀληθείᾳ Θεῷ, ὃ μηδὲν τῶν φαινομένων θαρβῶν, ταῖς ἐλπίσι μὴ μεριζόμενος, τὸ δὲ πᾶν ἀπονεύμας Θεῷ. Τὸ δὲ κατάλειμμα, περὶ οὗ ἐπιφέρει ὅτι σωθήσεται, ἀοριστως λέγων περὶ αὐτοῦ, ἑτερόν ἐστιν παρὰ τὸ λεχθὲν, οὐκέτι προστεθήσεται τὸ κατάλειφθὲν Ἰσραὴλ. Τοῦτο μὲν γὰρ, τὸ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανελθόν· τὸ δὲ πρῶτον τοιοῦτόν ἐστιν, καὶ ὁ τῆς θαλάττης ψάμμος ἀπειρος ἀριθμῶ, πρὸς γεωργίαν δὲ ἀχρηστος. Ὅταν οὖν πληθυνθεὶς Ἰσραὴλ ἀχρηστος ἐν τῇ καρποφορίᾳ γένηται τῇ κατὰ Θεὸν, τὸ μὲν πλῆθος αὐτῶν ἀπολείται, τὸ κατάλειμμα δὲ σωθήσεται. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνεδον μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἰς πλῆθος ἐπέδωκαν ἀχρηστον, ἐξ ὧν οἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκότες ἐσώθησαν. Τοῦτο δὲ, φησὶν, ἔσται, ἐπειδὴ ἂν συντετημημένοι ἐπὶ γῆς ποιήσασιν λόγον. Οἷος ὁ εὐαγγελιστὴς, μὴ περιέχων τὰ παρὰ τῷ Μωϋσεὶ παραγγέλματα. Τὰ δὲ βήματα ταῦτα

⁶⁹ I Cor. vi, 15. ⁷⁰ Luc. x, 20. ⁷¹ Isa. ix, 6. ⁷² IV Reg. i, 1 seqq.

VARIE LECTONES.

× γρ. ὡς ἴ.

παρέθηκεν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ὁ Παῦλος, ὀλίγην ἄ salu-
 ἔχοντα τὴν παραλλαγὴν· οὐδὲ γὰρ, ὡς ἡμεῖς, ἠκούου-
 θαι τοῖς ἐρμηνεύσασιν· Ἑβραῖοι δὲ ὑπάρχων, κατὰ
 τὸ δόξαν αὐτῷ τὴν βῆσιν ἐρμηνεύσει. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ
 μᾶλλον τῇ ἀποστολικῇ διηγήσει συνέδραμον. Φησὶ
 δὲ, Μὴ θαυμάσεις εἰ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ ὑπὸ τοῦ παιδίου
 γραφόμενοι. Πολλοὶ γὰρ ὀνόματι, ὀλίγοι δὲ τοῖς ἔρ-
 γοῖς τὸν Χριστὸν ἐπιγράφονται. Ὁ δὲ τρόπος τῆς
 σωτηρίας, τὸ τοῦ μὲν νόμου τὸ χάρισμα, τῶν δὲ
 προφητῶν τὴν διάταξιν, ἐν τῇ βραχυλογίᾳ τοῦ Εὐαγ-
 γελίου περιλαβεῖν. Ἀγαπήσεις γὰρ Κύριον τὸν Θεόν
 σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν. Ὁ
 οὖν συντελών καὶ πρὸς ἔργον ἄγων τὸν λόγον, συν-
 τεμών τε αὐτὸν καὶ συγκεφαλαιούμενος· αὐτοῦ τὸ
 πλάτος ἐν ταῖς βραχυτάταις ἐντολαῖς, οὕτως ἔστι τὸ
 κατάλειμμα τὸ σωζόμενον. Πάντα, φησὶν, ὅσα ἐν
 θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, κατὰ ταῦτα
 καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὕτως γὰρ ἔστιν ὁ νόμος
 καὶ οἱ προφῆται. Ὅτι· ἐν τῇ φυσικῇ ἐννοίᾳ ὅλον
 τὸν λόγον συντελοῦμεν τε καὶ συντεμνόμενον,
 ὅπερ δὲ ἐλέγομεν προλαβόντες περὶ τοῦ Θεοῦ Ἰσχυ-
 ρός, ὅτι παρ' Ἑβραίων τὸ *Il* σημαίνει Θεόν, τοῦ-
 το καὶ νῦν βεβαιοῦται· τὸ γὰρ ἐπὶ Θεοῦ Ἰσχυρὸν, τὸ
Il ἔχει τὸ Ἑβραϊκόν.

quæ superius in locum illum, *Deus fortis*, a nobis ex Hebræis, qui *El* vocabulo Deum significunt, ad-
 ducta sunt; et isto possunt loco confirmari. Hic enim, ubi in *Deum fortem* legimus, *El* ipsum quo-
 que Hebraicam litteram habere reperimus.

κδ-λβ'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σιβαώ· *C*
 Μὴ φοβοῦ, ὁ λαός μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών,
 ἀπὸ Ἀσσυρίων, ὅτι ἐν ῥάβδῳ πατάξει σε· πη-
 γὴν γὰρ ἐπάξω ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰ-
 γύπτου. Ἔτι γὰρ μικρὸν, καὶ παύσεται ἡ ὀρ-
 γή, κ. τ. λ.

Πληρώσει ὁ λόγος τὰ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὡς
 ἔειπα παλαιῶν τῶ Ἰσραὴλ· καὶ τὸν Ἀσσύριον ὅποια
 μένει δεινὰ, περὶ τε τῶν ἐς ὕστερον εὐσεβοῦντων
 εἰπών· ἃ δὴ μακροῖς ὕστερον συνέβαινε χρόνοις·
 νῦν περὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἡταίαν χρόνου φησὶν, ὅτε
 κατὰ Ἱερουσαλήμ ὁ Ἀσσύριος ἐπὶ τῆς Ἐξέκλειας βα-
 σιλείας ἐστράτευσεν. Ἀγωνιώσει γὰρ τοῖς τότε διὰ
 τὴν μέλλουσαν ἔφοδον, μὴ καὶ λάθωσι τοῖς ἐν Σαμα-
 ρεῖα πεπονθότες προσόμοια, παρανεῖ μὴ δεδιέντι
 τοὺς Ἀσσυρίους. Ἡξῆι μὲν γὰρ, φησὶ, καὶ βραχείας
 πειραθῆσθε τῆς πηγῆς, ὡσανεὶ ῥάβδῳ παιόμε-
 νοι, πλην ἄπρακτος ἀπεισιν πηγῆ θειοτέρᾳ βαλιό-
 μενος. Αἴτιος δὲ τούτων εὐσεβῆς ὡν Ἐξέκλειας, ἀλλ'
 οὐ κατὰ τὸν Ἀχαζ τὸν πατέρα γενόμενος, καὶ τοὺς
 ὑπηκόους μεταβαλὼν εἰς εὐσέθειαν. Διὸ φησὶν· Μὴ
 φοβοῦ, λαός μου. Οὐ πολέμῳ γὰρ πηγῆσιν. Καὶ
 ἡ κατὰ σοῦ δὲ ῥάβδος ὀλιγοχρόνιος γίνεται. Πηγῆ-
 σιν δὲ ὅμως, τῇ ὁδῷ σαυτὸν Αἰγύπτου ζήλω τῆς
 εἰδωλολατρίας ἐπὶ Ἀχαζ τοῦ βασιλέως ἐκδούς. Εὐ-
 σεβοῦντων δὲ ὁσίων ὁ Ἀσσύριος φεύσεται ἐκ τόπου
 τόπου ἀσχημόνως ἀμείβων, διὰ τε χώρας ὑμετέρας
 καὶ πόλεων. Καὶ διαγράφει τὴν φυγὴν ὀρθαλοῖς,
 Θεοῦ τὰ μέλλοντα παρόντα δεικνύς. Τὸ δὲ, Πηγῆσιν

salutem constat assecutus. Fore autem ista ait, cum *abbreviatum* in terra *verbum*, id est *Evange-*
lium, quo alia jam a Mose præcepta continentur, effecerit. Sunt vero et hæc verba in eam, quæ est ad Romanos, Epistolam, paucis immutatis, a Paulo transsumpta ⁷³. Neque enim, ut solemus, ille cu-
 jusquam verba sequitur interpretis; sed Hebræa Hebræus ipse ad arbitrium exprimit.—Nec desunt etiam quibus magis apostolica placuit interpretatio. Prohibet autem mirari, quod a *puero describi* pau-
 cos audiamus: cum nomine quidem permultos, sed opere paucos Christum profiteri certum sit. At est salutis consequendæ optima ratio, si legis do-
 num, ipsasque prophetarum sanctiones paucis Evangelii capitibus complectaris. «Diliges enim, ait, Dominum Deum tuum, et proximum tuum sicut teipsum ⁷⁴.» Qui *perficit* igitur et opere legem tuetur, diffusam ejus latitudinem brevibus præceptis, et capitibus complectens, eum esse *reliquis* illas, quæ salvandæ sunt, credimus. «Omnia, ait, quæcunque vultis ut faciant vobis homines, juxta hæc et vos facite illis. Hæc enim lex est et prophætæ ⁷⁵.» Videz naturali quadam notitia *com-*
prehensum totum, et *abbreviatum verbum*. Cæterum

VERS. 21-32. Propter hoc hæc dicit Dominus exercituum: Noli timere, popule mi, qui habitas Sion, ab Assyriis: quia in virga percutiet te. Plagam enim inducam in te, ut videas viam Ægypti. Adhuc enim paululum, et cessabit ira, etc.

173 Absoluto sermone de paribus Hierosolymita-
 norum et Israelitarum pœnis, deque iis, quæ Assy-
 rium manebant, calamitatibus, de piis item in
 posterum futuris; quæ tamen longis temporibus
 postea impleta sunt: ad ea se deinceps, quæ sua
 ætate contigerunt, cum regnante Ezechia Jerusa-
 lem adortus est Assyrius⁷⁶, Isaias accingit. Illos
 enim, qui tum **174** vivebant, ad ejusmodi expo-
 sitionis nuntium consternatos; ne eadem cum
 Samaritanis impræmeditati et ipsi quoque pate-
 rentur confidere, et Assyrium haudquaquam
 metuere adhortatur. Veniet siquidem, ait, modicoque
 ipsi *plaga*, tanquam *virga*, *percutiemini*; sed infel-
 etis tandem rebus, *clade* divinitus accepta discedet:
 quorum in causa fuerit insignis Ezechia
 pietas non patrem imitantis, sed ad verum Dei
 cultum subditos provocantis. Atque hinc est, quod
populum tanquam qui *plagam* eo bello nullam ac-
 cepturus sit *timere* prohibet. Hinc, inquam, quod
virgam, quam in eum parari videt, brevi cessaturam
 monet, sed *percussuram* tamen ideo, quod
 Ægyptios imitatus Achazi temporibus idololatriæ
 viam insiterit; Assyrium autem statim atque re-

⁷³ Rom. ix, 28. ⁷⁴ Deut. vi, 5; Levit. xix, 8; Matth. xxii, 37, 38. ⁷⁵ Matth. vii, 12. ⁷⁶ IV Reg: xviii, 13 seqq.; Isa. xxxviii, 1 seqq.

si fuerint, per urbes eorum turpiter locis aliis A atque aliis immutatis, fugam celerius accepturum: quam idēo oculis subjicit, ut quæ futura audimus, esse Deo præsentia credamus. Quod autem habemus: *Plagam enim inducit super te, ut videas viam Ægypti*; ita reddidit Symmachus: *Virga percutiet et baculum suum elevabit supra te, propter viam Ægypti*. Aiunt vero alii Oseam, Eliæ filium, regem Israel, cum Salmanazaris Assyrii servitute premeretur, auxilium ab Ægypto (*Sigor* vocant) petivisse; quare indignatum Assyrium, Oseam, ut Regum quarto scribitur ⁷⁷, in vinculis habuisse. Indignatus est enim, aiunt, Deus quod, neglecta in se fiducia, spem in Ægyptium collocarit: quemadmodum nimirum, cum est ab Achazo adversus Damascum vocatus Assyrius. Sed nihil ad eos, qui Hierosolymis sunt, ad quos habetur Isthæ oratio, si est in auxilium ab Israele vocatus Ægyptus. In Assyrium porro, ait, *flagellum excitabit secundum plagam Madiam*. Verum, pro quo, *In loco afflictionis habemus: In Sur Choreb* interpretatus est Symmachus; ne illam, quæ Geleone Madianitarum duce ⁷⁸, sed quæ per Moisen inflictæ est, plagam intelligeremus. *Sur* enim ipsa solitudo **175** vocabatur: eratque monti, teste Numerorum libro ⁷⁹, nomen *Choreb*, cum et eodem Madianitarum reges, interecone deleti. Significat quæ *juxta mare est, viam* recepturos.

Hanc enim fugiens olim Assyrius, quæ Ægypto C vicina est (cum eum, historia teste, Æthiopes adorti sunt) abripuit. Ait enim: « Reversus est enim Rapsaces, et invenit regem Assyrium oppugnantem Labnam: audierat enim quod recessisset in Lacheis. Et audivit Tharacha rex Æthiopicum dicens: Ecce egressus est, ut pugnet adversum te ⁸⁰. » Sunt qui indignatum ob id Assyrium quod Oseæ Israelis regi suppetias ferre Ægyptium audierat, adversus Ægyptios exercitum movisse existiment. Sed istorum alia non est a superioribus opinio, quam nihil ad Jerusalem spectare diximus. Innuvit vero et hic etiam *fugam* accepturos Assyrios; non autem felices adeo successus habituros, ut alios etiam bello queant adoriri. Ista igitur, inquit, ipse passurus est. At ipsi consolationem nanciscemini, qui *Assyriorum jugum* amplius laturi non estis. Habet enim Regum historia ⁸¹ Assyrium tributū nomine trecenta auri talenta Ezechia imperasse, ad quorum solutionem sacros thesauros, et regios necesse fuit, exhauriri: quod *jugi* nomine non immerito significatum est. Atque hinc est, quod *populum* illi, quibus ea inest facultas, *consolari* jubentur. Sed ad quid isthæ tandem *consolatio*? nimirum, ut maneat, neque metu fugam arripiat. Sunt tamen qui, ut in hac

γράφει ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου, Σύμμαχος οὕτως ἐρμήνευσεν· Ἐν ῥάβδῳ πλῆξαι, καὶ τὴν βακτηρίαν αὐτοῦ ἐπαρεῖ ἐπὶ σέ, διὰ τὴν ὁδὸν Αἰγύπτου. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς Ὡσηὶ ὁ τοῦ Ἡλιαῦ, βασιλεὺς Ἰσραὴλ, Σαλμανασάρ τῶ τῶν Ἀσσυρίων δουλωθεὶς βασιλεῖ, παραβάς ἐπεκαλεῖτο πρὸς συμμαχίαν Σιγῶρ Βασιλέα Αἰγύπτου· ὁ δὲ Ἀσσύριος ἀγανακτήσας δεσμώτην αὐτὸν ἐποίησατο, ὡς ἐν τετάρτῃ τῶν Βασιλείων φησιν. Ἡγανάκτησε γάρ, φασιν, ὁ Θεὸς, ὅτι μὴ ἐπ' αὐτῷ θαρρήσας, ἐπὶ τὸν Αἰγύπτιον ἤλπισεν. Ὡσπερ οὖν καὶ ὅτε Ἀχαζ τὸν Ἀσσύριον ἐπεκαλέσατο κατὰ τῆς Δαμασκοῦ. Ἄλλ' οὐδὲν ταῦτα πρὸς τοὺς ἐν Ἱερουσαλήμ, πρὸς οὓς νῦν ὁ λόγος ἐστίν, εἰ ὁ Ἰσραὴλ ἐπεκαλέσατο τὸν Αἰγύπτιον. Τῷ δὲ Ἀσσυρίῳ, φησὶν, ἐπεγερεῖ Κύριος μίστιγα κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιάμ. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν τόπῳ θλίψεως, Σύμμαχος ἐξέδωκεν, Σούρ Χωρηθ, ὡς μὴ δύνασθαι νοεῖν ἡμᾶς τὴν ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν κατὰ τῶν Μαδιηγέων πληγὴν, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Μωυσέως. Ἡ μὲν γὰρ ἔρημος ἐκαλεῖτο Σούρ. Τὸ δὲ ὄρος ἐκαλεῖτο Χωρηθ, ὡς ἐκ τῶν Ἀριθμῶν ἐγκύκαμεν, ὅτε καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἀρσενικὸν καὶ τοὺς βασιλεῖς Μαδιάμ· οἱ δὲ Ἀσσύριοι πληγέντες τῇ ἐμῇ μίστιγι, ἀποστρέψουσιν ἐν τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν.

tempore sunt masculi omnes, ipsique adeo Mautem Assyrios flagello suo percussos, in eam se.

Τὴν γὰρ κατ' Αἰγύπτου ὁδὸν ὁ Ἀσσύριος φεύγων ἀπήγει, ἐπαναστάντων Αἰθιοπῶν αὐτῷ, κατὰ τὴν ἱστορίαν εἰποῦσαν· « Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαψάκης, καὶ εὔρε τὸν βασιλέα Ἀσσυρίων πολεμοῦντα ἐπὶ Λαβνά, ὅτι ἤκουσεν ὅτι ἀπῆρεν ἐπὶ Λάχεις. Καὶ ἤκουσε Θαραχᾶ βασιλεὺς Αἰθιοπῶν λέγων, Ἴδοὺ ἐξήλθον ζητεῖν μετὰ σοῦ. » Τινὲς δὲ φασιν ὡς ἀγανακτήσας τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ βασιλέως Αἰγύπτου, ἐφ' οἷς ἐπηγγείλατο συμμαχεῖν τῷ Ὡσηὶ τῷ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, κατ' Αἰγυπτίων ἐστράτευσε, σύμφωνα τοῖς φθάσαι λέγοντες. Ἄλλ' εἰρήκαμεν ὡς οὐδὲν ταῦτα πρὸς Ἱερουσαλήμ. Καὶ νῦν δὲ φωνεῖ ὁ λόγος τῶν Ἀσσυρίων ἔσεσθαι προθεσπίζει, ἀλλ' οὐκ εὐήμεριαν τοσαύτην, ὡς καὶ καθ' ἐτέρων στρατεύεσθαι. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, φησὶ, ταῦτα D πείσεται. Ὑμεῖς δὲ τεύξεσθε παραμυθίας, μηκέτι ὑποκαίμενοι τῷ ζυγῷ τῶν Ἀσσυρίων. Φησὶ γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις, ὡς ὁ Ἀσσύριος Ἐζεκία φόρον ἐπέθηκε τριακόσια τάλαντα χρυσοῦ. Καὶ κινήσας ⁸², τοὺς τε ἱεροὺς θησαυροὺς καὶ τοὺς βασιλικούς παρέσχεν αὐτῷ. Ζυγὸν οὖν εἰκότως τοῦτον ἐκάλεσε. Διὸ προστάττονται παρακαλεῖν τὸν Ἰσραὴλ, οἱ τοῦτο πράξει δυνάμενοι. Τὶ δὲ παρακαλεῖν; ὑπὲρ τοῦ μείναι, καὶ μὴ φόβῳ μελετησῆαι δρασμόν. Τινὲς δὲ φασιν, Παρακαλεῖτε ταύτη τῇ τῆς εὐσεβείας ἐμμένειν ὁδῷ· ὡς δὲ περὶ τῶν ὄσων οὕτω γενησομένων

⁷⁷ IV Reg. xvii, 4. ⁷⁸ Judic. vi, 1 seqq. ⁷⁹ Num. xxv, 1 seqq. ⁸⁰ IV Reg. xix, 9 seqq. ⁸¹ ibid 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

γ Vulgata editio habet τριακόσια τάλαντα ἀργυρίου, καὶ τριακόσια τάλαντα χρυσοῦ. ⁸² γρ. κενώτας.

θεσιζών, τὸ σήμερον εικότως προσέθηκε, πρὸς Ἀ πριελίαις via maneat, hortandum velint. At tanquam ἀντιδιαστολήν τῶν χρόνοις ὑστερον ἔσομένων περὶ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰακώβ· ἃ δὴ πρὸ τῶν νυνὶ προκειμένων ἐλέγετο. Διὸ φησιν Παρακαλεῖτε σήμερον μὴ φυγεῖν, τὴν νῦν δὴ καὶ σήμερον ἐπ' Ἐζεκιου τῶν Ἀσσυρίων μέλλουσιν ἐφοδοῦν. Βουνοὺς δὲ φησιν, τοὺς ἐπαναθεθηκότας ψυχῆ, καὶ φρονήματι, προφήτας καὶ ἱερέας. Ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός, ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, παρακαλεῖτε αὐτήν. Κατὰ τὴν βουλήν δὲ αὐτῶν λέγει τῶν Ἀσσυρίων, τοῦτ' ἔστι, Πείσονται θάττον ἃ καθ' ὁμῶν ἐβουλεύσατο ».

super eorum consilium dixit, de Assyriis intellexit, passuros esse significat.

λγ-δδ'. Ἰδοὺ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ συν- B ταρασσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος· καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῆ ὕβρει συντριβήσονται, καὶ τυπεινωθήσονται, καὶ πεσοῦνται οἱ ὑψηλοὶ μάχαιρα· ὁ δὲ Λίβανος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται.

Ἀντάρκως περὶ τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἀλαζονείας εἰπὼν καὶ τῆς καθαιρέσεως, νῦν περὶ τῆς κατ' ἔθνος πολυαρχίας διεξέρχεται. Ἐθνάρχαι γὰρ ἦσαν εἰδωλολατρεῖα τὸν Κτίστην ὑβρίζοντες, καὶ πρὸς οἶκον ἃ φρονήματος ἐπαιρόμενοι. Καὶ τὴν τοῦτων οὖν προθεσπίζει καθαιρέσιν. Τινὲς δὲ φασιν ὡς περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας μέλλων εἰπεῖν, τοὺς πάλαι φρονούντας ἐπὶ τῆ τοῦ νόμου σκιᾷ, καθελείν ἐπαγγέλλεται. Ἰσχυροὶ γὰρ ὄντες τῆ ὕβρει γεγόνασιν, οὐ προφήτας μόνον ἀπεκτονότες, καὶ τοὺς τὰ βέλτεστα συμβουλευούσι μαθηταῖς λέγοντες ἀναιδῶς, Ἐπιπείθετε ἡμῖν καλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶ τὴν γλῶτταν ἐπιθήγοντες πῶ Χριστῷ, οἷς ὀδυράτην τὸν Θεὸν ἐποίησιν ὄργην τῆς ἱερωσύνης τοῦτους ἐκτέμνουσαν ἣν ἐκάλεσε μάχαιραν. Εἶποι δ' ἂν καὶ τῶν πολεμίων τὴν ἐπ' αὐτοὺς χωρησασαν μάχαιραν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λίβανος, φησὶ, σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται, οὕτω τὸν νεῶν μετὰ τῶν ἐπηρμένων ἱερέων δηλῶν. Λίβανον δὲ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ οἱ δὲ ἃ καλεῖν ἢ Γραφή. Πρὸς ἣν ὁ Ζαχαρίας φησὶ· « Διάνοιξον, ὁ Λίβανος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. Ὅλοοῦξάτω, πίτυς, ὅτι πέπτωκε κέδρος. Ὅλοοῦξάτω, δρυὲς τῆς Βασανιτίδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς σου ὁ σύμφυτος. » Κατὰ δὲ τὴν προτέραν ἐξηγήσιν, τὴν τῶν κατ' ἔθνος βασιλείων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ τὸν νόμον ζώντος λαοῦ παριστῶν τὴν καθάρσιν, τὸν χρόνον καθ' ὃν ἔσται ταῦτα συνάπτει, τὴν εἰς ἀνθρώπους λέγων πάροδον τοῦ Χριστοῦ. Ἐδεῖ γὰρ αὐτοῦ τὰ περὶ τῆς ἐκ Παρθένου γενέσεως ἡδὴ διδάξαντα, καὶ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως, τὰς τε ἐπωνόμους προσηγορίας τῶν ἐπινοουμένων ἐν αὐτῷ δυνάμεων, ἀκοούσῳ; συνειπεῖν, ἐξ ὁποῦλου γένους, ὁποίας ἔσται φυλῆς, οἷά τε κατορθώσιν αὐτοῦ ἢ εἰς ἀνθρώπους ἡμελλε κάθοδος, ἐν οἷς ἔστι καὶ ἡ τῶν κατὰ τόπον ἀρχόντων καθαι-

de rebus mox futuris sermo habeatur, hodie intulit, ut eorum, quæ de Assyriis longe postea, deque Jacobi reliquiis, ut dictum antea, futura sunt, discriminis notam addidisse videatur. Atque hinc est, quod adhortandos monet ne hodie, id est, jam inde ingruentem Ezechiæ temporibus Assyriorum exercitum fugiant. Collium porro nomine prophetas ipsos et sacerdotes reliquis mente et consilio superiores et præstantiores intellexisse videtur. Præterea alibi scribitur : « Consolamini, populum meum 176 sacerdotes, dicit Dominus. Loquimini in cor Jerusalem; adhortamini eam ».

Quod autem quos ea celeriter, quæ in populum meditati sunt,

VERS. 33, 34. Ecce Dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudine, et excelsi injuria conterentur, et humiliabuntur, et cadent excelsi gladio, Libanus autem cum elatis concidet.

177 Quia satis Assyriorum fastum et interitum explicavit, ad gentes jam pro regnorum varietate, sermonem convertit. Erant enim ipsarum principes, despecto Conditoris cultu, idola amp' exi, et animi ferocitate valde tumidi elatique, quo fit ut earum etiam interitum vaticinetur. Aiunt enim nonnulli, quia de Salvatoris adventu sermonem instituat, eorum, qui legis umbra superbe olim gloriabantur, eversionem denuntiare. Impotentius enim re vera agere, qui prophetarum cæde mandentes, eo impudentiæ pervenerunt, ut apostolos optima monentes, alium sibi errorem dicere non solum postularent; sed in Christum etiam ipsum linguæ petulantiam acuerent. Itaque Deum in illos furoris sui, quem vocat, gladium, ut ab eis sacerdotium amputet, immisurum. Non male etiam fontasse dixerit, qui de hostium in eos grassaturō gladio intelligat. Quinetiam et Libanus, ait, cum excelsis cadet : ita nimirum templum ipsum cum elatis timidisque sacerdotibus intelligens. Libanum vero etiam Jerusalem nuncupare solet Scriptura : quo nomine et ipsam alloquitur Zacharias cum ait : « Aperi, Libane, portas tuas, et depascatur ignis cedros tuas. Ulula, abies, quia cecidit cedrus. Ululate, quercus Basanitidis, quoniam avulsus est saltus consitus ».

Quod si ad priorem respicis interpretationem; explicato satis ethnicorum regum, populi que legem tuentis 178 interitu, jam quo id tempore, Christi nimirum in lucem prodeuntis, futurum sit, adjungit. Eum enim decebat, qui jam ipsius ortum de Virgine, qui modum nascendi, qui virtutibus ejus congruas maxime et convenientes appellationes explicasset, genus etiam ipsum, et tribum, et quæ ab eo præclare, quandiu cum hominibus versatus est, gesta sunt

⁶² Isa. XL, 1, 2. ⁶³ Zachar. XI, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES.

^x γρ. ἐβουλεύσαντο. ^a γρ. ὄγκον. ^b γρ. οἶδε.

(in quibus ipsa existit invisibilium et visibilium A principum eversio, a quibus in idololatriæ errorem inducebantur) explicare. Vocavit autem *excelsos* eos persæpe, quorum cætus, propter celsitudinem, Libano et cedris ejus similes fecit; juxta illud: « Vidi impium exaltatum super cedros Libani⁸⁸. » Item: « Vox Domini confringentis cedros: » et, « Comminet eas, tanquam vitulum Libani⁸⁹. » At enim ut Jerusalem ipsam cum sacerdotibus, cum legis etiam, qui in ea sunt, professoribus, significaret, *Libanum cum excelsis casuram* addidit.

CAPUT XL

VERS. 1-10. *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet. Requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus* B *consilii et fortitudinis, etc.*

Neque vero quomodo istud futurum sit, ignorare voluit, cum *de radice Jesse* orituram *virgam*, quæ excelsos omnes confractura sit, intulit. Quo loco, ubi *radicem* habemus, magno consensu, *truncum* reliquos vertisse reperias. Erat enim tribus ipsa, illaque adeo, unde Christus prodiit, familia non minus quam *truncus* aliquis ramorum honore spoliatus; cum jam inde ab Assyriaca expugnatione in familia Davidis regum cessaret successio. Ubi autem *virgam* legimus, *virgulam* dixit Aquilas, ut Christi in carne submissionem et abjectionem significaret. Davidi enim in hæc verba prædictum legimus: « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam⁹⁰. » Quibus et prophætæ omnes assentiuntur; ut quod undique testatum est, factum non ambigatur. Ad id certe et Paulum constat respexisse, cum ait: « Quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem⁹¹. » *Virgæ* autem nomine vel ejus, de quo vaticinium est, dignitas significatur; quia regiæ majestatis symbolum *virga* continet: vel summa illa potestas, qua cuncta moderatur, aut hominum patitur infirmitatem; juxta Davidis illud: « Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt⁹². » Sustentat 179 enim, eodem teste, rectos corde hæc, *virga* inelyta, *virga* majestatis nuncupata.

Potest et aliter etiam *virga*, quia pastor ipse bonus est⁹³, usurpari. Eundem enim hoc nomine propheta quidam compellat, cum: « Pasce populum tuum in virga tribum tuam, oves hæreditatis tuæ, » ait⁹⁴. Dicitur item *virga*, tanquam iudex, qui unicuique secundum opera sua rependat⁹⁵: et ad quem illud refertur, quod de infideli dictum est Israele: « Pasces eos in virga ferrea⁹⁶. » Cujus in typum Aaronis illa, quæ juglandes olim reddidisse memoratur⁹⁷, assumpta est. Putant vero et ita modicum

ρεσις αίσθητῶν τε καὶ ἀοράτων, οἱ τὴν πλάτην αὐτοῖς τῆς εἰδωλολατρίας εἰργάζοντο. Τοὺς δὲ ὑψηλοῦς πολλάκις ὀνόμασεν, ὡν τὸ σύστημα τῷ Λιβάνῳ καὶ ταῖς ἐν αὐτῷ κέδροις, διὰ τὸ ὕψος ἀφομοιοῖ, συμφώνως τὸ ε, εἶδον τὸν ὀσεβῆ ἐπαιρόμενον ὑπὲρ τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. » Καὶ πάλιν, « Φωνὴ Κυρίου συντριβόντος κέδρους· συντριβεῖ Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ λεπυνοῖ αὐτάς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβάνου δ, » καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ δὲ μετὰ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἐν αὐτῇ νομοδιδασκάλων σημάτων φησὶν· Ὁ δὲ Λιβάνος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ΄.

α-ν. Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσοῦ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται. Ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής καὶ ἰσχύος, κ. τ. λ.

Πῶς δὲ τοῦτο ἔσται, παρίστησιν, ἐκ ρίζης Ἰεσοῦ ράβδον εἰπὼν ἐξελεύεσθαι, ἢ πάντας συντριβεῖ τοὺς ὑψηλοῦς. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐκ ρίζης, ἀπὸ καρμοῦ συμφώνως ἐρμήνευσαν οἱ λοιποὶ. Καὶ γὰρ ἦν ἡ φυλὴ, καὶ πάτρια, ἐξ ἧς ἦν ὁ Χριστός, ὡσπερ τις καρμὸς, οὐκέτι κλάδους ἔχων, τῶν ἐκ διαδοχῆς τοῦ Δαβὶδ βασιλέων ἐκλειπομένων μετὰ τὴν ἄλωσιν τὴν ὑπὲρ τῶν Ἀσσυρίων. Τὴν δὲ ράβδον, ῥαβδίον Ἀκύλα· ἐξέδωκε, τοῦ Χριστοῦ δηλῶν τὸ κατὰ σάρκα μέτρον τε καὶ ταπεινόν. Εἶρητο δὲ πρὸς Δαβὶδ· « Ἐκ καρποῦ τῆς δσφύς σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. » Οἷς δὲ σύμφωνα καὶ οἱ προφηταὶ φασιν, ὡς ἀν πανταρχόθεν μαρτυρούμενον πιστεύεται γεγονός· πρὸς ἂ δὴ βλέπων καὶ ὁ Παῦλος φησιν, « Ὁ προσηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. » Δηλοὶ δὲ ἡ ῥάβδος, ἢ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ προφητευομένου (σύνθημα γὰρ βασιλείας· ἡ ῥάβδος), ἢ τὴν παντοκρατορικὴν αὐτοῦ δύναμιν, δι' ἧς ἀνέχει τὸ πᾶν. Ἡ δὲ ἦς ἀνέχει τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν· κατὰ τὸ, « Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐτὰ με παρεκάλεσαν. » Ὑποστηρίζει γὰρ δικαίους ὁ Κύριος, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὀνόμαστα δὲ διὰ φωνῆς προφητῶν ῥάβδος εὐκλεῆς, ῥάβδος μεγαλοσύνης.

Dominus⁹⁸. Est vero ipsa prophetarum voce *virga*

D ῥάβδος δὲ καὶ ἐτέρως, ἐπεὶ περ ἔστι ποιμὴν ἀγαθός· πρὸς ὃν φησὶ τις προφήτης· « Ποίμαινε λαόν σου ἐν ῥάβδῳ φυλῆν σου, πρόβατα κληρονομίας σου. » Καὶ, ὡς κριτῆς δὲ λέγοιτο ῥάβδος, ἀποδοῦς ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· πρὸς ὃν εἶρηται περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἀπειθῶν, « Ποιμανεῖς αὐτούς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾶ. » Οὐπερ εἰς τύπον ἐλήφθη καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρῶν, ἢ βλαστήσασα κάρυα· σύμβολον δὲ φασιν τοῦτο τῆς πρὸς ὄλιγον τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ θανάτῳ κοιμήσεως. Ἀδυναίας γὰρ εἶναι τὸ δένδρον

⁸⁸ Psal. xxxvi, 53. ⁸⁹ Psal. xxviii, 5. ⁹⁰ Psal. cxxvi, 41. ⁹¹ Rom. i, 2. ⁹² Psal. xxii, 4. ⁹³ Psal. vii, 11. ⁹⁴ Joan. x, 14. ⁹⁵ Mich. vii, 14. ⁹⁶ Psal. lxi, 12. ⁹⁷ Psal. ii, 9. ⁹⁸ Num. xvii, 8.

VARIÆ LECTIONES.

ε γρ. τῷ. δ γρ. τοῦ Λιβάνου.

ποιητικόν, δι' ἧς ῥάβδου θείας ὄντως καὶ νοητῆς, Ἀ
Μωϋσῆς θαυματουργῶν εἰς ἐλευθερίαν ἐξῆγε τὸν
Ἰσραήλ· διὸ καὶ Θεοῦ ῥάβδον ταύτην ὠνόμαζε. Γέ-
γονε γὰρ αὐτῷ ῥάβδος *δυναμείως* κατὰ τὸ γεγραμ-
μένον. Λέγεται δὲ καὶ ἄνθος. Ἐν αὐτῷ γὰρ, ἡμῶν
ἢ φύσις πρὸς ἀφθαρσίαν ἀνέθαιεν, καὶ εἰς καινότη-
τητα ζωῆς. Ἄνθος δὲ καὶ διὰ τὴν νοητὴν εὐσμίααν.
« Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἄνθος τοῦ πεδίου, κρῖνον τῶν
κοιλιάων. » Λέγει δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Τῷ
δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεῦντι ἡμᾶς ἐν Χρι-
στῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι
δι' ἡμᾶς, ἐν παντὶ τόπῳ, [ὅτι:] Χριστοῦ εὐωδία ἐσ-
μὲν τῷ Θεῷ. » Δηλοῖ δὲ τὸ ἄνθος καὶ τὴν πᾶσιν
αὐτοῦ κεχαρισμένην ἐπιδημίαν, ὅτι ἐν βραχεὶ τὴν
χάριν παρασχόμενος τῆς ἐνανθρωπήσεως, ταχεῖαν
καὶ οἰονεὶ παροδικῆν ποιεῖται τὴν ἐπιδημίαν. Ἐπ-
αναπαύσεσθαι δὲ φησι πνεῦμα Θεοῦ πολλὰς ἔχον
τάς ἐνεργείας· οὐχ ὅτι ἦν πνευματοφόρος ψυχὴς
γενόμενος ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅτι θεὸς ἐνανθρωπήσας
οἰκειοῦται τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδια. Ἄνθρωπος
γὰρ οὐκ οἰκοθεν ἔχει τὰ χαρίσματα τὰ τοῦ πνεύμα-
τος, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο χάρισμα τε καὶ δῶρον Θεοῦ.
« Τί γὰρ ἔχεις, φησὶν, ὃ οὐκ ἔλαβες; » Ταῦτα τοῖνον
οἶχ ἑαυτοῦ, θεὸς ὢν, ἐδέξατο· ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἐν ἐν-
δείξ παντὸς ἀγαθοῦ. Χορηγὸς γὰρ αὐτὸς τοῦ πνεύ-
ματος, καὶ οὐκ ἐκ μέτρου διδοὺς, ἀλλ' ὡς ἐξ ἰδίου
πληρώματος. Οὐκ οὖν τὸ λαβεῖν ἐπ' αὐτοῦ, τῷ τῆς
κενώσεως λογίζεται μέτρη· ἀναπαύσεται δὲ, φησὶν,
ἐπ' αὐτὸν, ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ μὴ ἀναπαυσάμενον πρὸς
ἀμαρτίαν ἐκκλίναντα, καὶ ἃ καὶ οἱ μετ' αὐτόν. Πάν-
τες γὰρ ἐξέκλιναν, ἅμα ἠρραιώθησαν, ὃ δὲ Μονογενῆς
κτίτος γεγονός καὶ ἡμᾶς ἀνάλοτος ἦν ἀμαρτίας.
Ἐπαναπαύσασθαι οὖν τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει τὸ
πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν αὐτῷ πρώτῳ, καὶ ὡς ἐν
ἀπαρχῇ τοῦ γένους δευτέρῳ, ὡς ἂν καὶ ἐν ἡμῖν ἐπ-
αναπαύεται τοῖς πιστευούσι. Κληρονομοῦμεν γὰρ τῶν
τοῦ Χριστοῦ χαρισμάτων, ὡς καὶ τῶν τοῦ πρωτο-
πλάστου κινῶν. Ὅτι δὲ μὴ μερικὴν ἔχε τὴν τοῦ
πνεύματος μέθεξιν, ἀλλ' ἦν τὸ πλήρωμα τῆς θεότη-
τος, τὸ ὡς ἐν ἰδίῳ ναφ καταλύον σαρκὶ τῇ ψυχῇ
νοεῖα ἐμψυχωμένη, δηλοῖ λέγων· Καὶ ἐμπλήσει
αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐ καὶ
ἐν δὲ χάρισμα πνεῦμα διάφορον, ἐνὶ δὲ, καὶ τῷ αὐτῷ,
διάφοροι πρόσειν ἐνεργεῖαι, κατὰ Παῦλον λέγοντα·
« Πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαίρουν
ἴδια ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται, ὡς καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ
λόγος ἐνεργεῖ πολυτρόπως. Ζωὴ γὰρ ἐστὶ, φῶς τε,
καὶ δύναμις. Εἰπὼν δὲ ὅτι τεχθήσεται κατὰ καιροῦς
ὁ Ἐμμανουήλ, τὰ δι' ὧν ἐστὶ γινώριμος, προσεπάγει
χρησίμως, ἀπὸ τε τῆς ἐν αὐτῷ θεοπροκειῶς ἀρετῆς,
καὶ τῆς τῶν ἔργων λαμπρότητος λέγων· Οὐ κατὰ
τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει·
ἀ δὲ σαφῶς ἐξέδωκε Σύμμαχος εἰπὼν· Οὐ τῇ ἐρά-
σει τῶν ἐφθαλιμῶν αὐτοῦ κρινεῖ, οὐδὲ τῇ ἀκοῇ
τῶν ὠτῶν αὐτοῦ ἐλέγξει· ἐν εὐθύτητι πτωχῶς

A tempus illud, quo mortuus in sepulero jacuit Sal-
vator, cum *sognum* ejusmodi dissipare planta cre-
datur, adumbrari. Tali virga usus, divina plane,
sensusque nostros fugiente, miraculorum patrator
Moses, Israelitas in libertatem asseruit. Itaque et
Dei *virgam* appellare non dubitavit. Huic enim *vir-
ga virtutis*, quemadmodum scriptum est ⁹⁸, exstitit.
Dicitur etiam et *flos*. In hoc enim ad recentis vitæ
immortalitatem nostræ restoruit natura. Dicitur item
flos, propter ejus qui mente percipitur, odoris
suavitatem. « Ego enim, ait, flos campi sum, liliū
convallium⁹⁸. » Isidem et ipse ita assentitur Apo-
stolus: « Deo autem gratias, inquit, qui semper
nos triumphare facit in Christo, et odorem notitiæ
sue manifestat per nos in omni loco; quia Christi
bonus odor sumus Deo ⁹⁷. » Significat rursus *flos*
ipse datum omnibus incarnationis munus, quod
momento citius eam nobis gratiam largitus, curren-
tis modo peregrinationem absolverit. *Requiesciturum*
vero in eo *Domini spiritum*, cujus nec pauca nec
exiguæ sunt facultates, ait; non quod hominis more
simpliciter afflatus *spiritum gestaret*; sed quod in-
carnationis mysterio partes humanitatis tutaretur.
Neque enim *spiritus* dona domi recondita mortales
habent, sed ipsa a Deo, ejus gratia et liberalitate,
capiunt. « Quid enim habes, inquit, quod non ac-
ceperis ⁹⁸? » Hæc igitur non sibi, qui Deus est, sed
nobis, qui summa bonorum penuria laboramus, as-
sumpsit. Est enim spiritus ipse suppeditator, quem
C **ISO** non ex mensura dat, sed ex se tanquam
r fertissimo penu et plenissimo depromptum, tri-
buat. Ne putes ergo, cum ab eo hauriri dictum in-
telligis, ad eorum rationem, qui tandem exhauriuntur,
eum revocari. Quod deinde *super eum requie-
sciturum* dixit, ad Adamum ejusque posteros respexit;
super quos flagitiis impeditus, haudquaquam *re-
quiescere* valuit. « Omnes enim declinaverunt, simul
inutiles facti sunt ⁹⁹. » Solus autem unigenitus Dei
Filius, quantumvis eandem nobiscum naturam ha-
beret, peccati laqueos evitavit. In hominis ergo
natura *Spiritus* sanctus, tanquam in ipso primo,
secundisque generis primitiis, *requievit*; ut idem
in credentibus nobis faceret. Nos enim Christi dona
jure hereditario, sicut et parentis primi calami-
tates, consequuntur. Verum ne spiritus portionem
tantum habere, non ipsam autem deitatis plenu-
dinem existere putares, quæ tanquam proprio in
templo, in carne anima intelligente prædita habita-
ret, his verbis: *Et replebit eum Spiritus timoris Do-
mini*, et quæ sequuntur, usus est. Nec vero pro
gratiarum varietate, varium esse Spiritum, sed
unum eundemque varias habere operationes Paulo
teste credendum est ¹. Ait enim: « Omnia operatur
unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult²; »
eadem plane ratione, qua Dei Verbum multis ope-

⁹⁸ Psal. cix, 2. ⁹⁹ Cant. ii, 1. ¹ II Cor. ii, 14, 15. ² I Cor. iv, 7, 5. ³ Psal. xiii 5; Rom. iii, 2.
⁴ I Cor. xii, 11. ⁵ ibid. 11.

VARIE LECTIONES.

• 1. ἀλλὰ κρινεῖ.

rari modis animadvertimus. Vita enim idem ipse A
est, et lux, et potestas. Verumenimvero, quia suo
tandem tempore nasciturum Emmanuelem monuit;
utiliter jam, ut divinis virtutibus, operumque di-
gnitate cognosci debeat, adjungit his verbis: *Non
secundum opinionem judicabit, neque secundum ru-
morem arguet*; quæ sane a Symmacho perspicue
sunt in hunc modum translata: *Non secundum vi-
sionem oculorum judicabit, neque secundum auditum
aurium arguet: sed judicabit in rectitudine pauperes,*
quod est Evangeliorum testimonio comprobatum. Est enim magna persæpe libertate nunc sacerdoti-
bus ipsis regni Dei privationem, ut ad gentes transiret, quæ fructus 181 ejus ederent³, minuitatus:
nunc Scribas et Phariseos multis aliis imprecationibus insectatus⁴.

Idem vero *non secundum sermonem arguebat*:
sed in cordis penetralia oculorum acie irrumpens,
tentantibus et simulate quærentibus Herodianis, a
quibus publicanorum pecuniæ colligebantur, utrum
censum Cæsari persolvere liceret, respondit
ut sibi numisma census ostenderent, cæteraque
illa, quæ sequuntur⁵. Honestam enim licet verbo-
rum speciem prætenderent, magistrumque Dei
viam monstrantem appellarent; sunt tamen a
Christo calumniæ convicti. *Judicavit etiam humili
judicium, et humiles terræ arguit*; vel si ad Sym-
machum respicis, *pauperes in rectitudine*, eos ni-
mirum, quos ipse beatos Christus prædicat spiritu
pauperes⁶; quales ejus fuere discipuli, quibus et
ipsa ne Domini quidem pepercit *reprehensio*. Ait
enim: « Adhuc et vos sine intellectu estis⁷. »
Et, « Nondum cognoscitis; nec intelligitis⁸? »
Itemque Petrum alloquens peculiariter: « Vir
modicæ fidei, ad quid dubitasti⁹? » cujus ge-
neris multa etiam alia *arguisse* nemini dubium
esse queat. Sequitur ergo, *Et percutiet terram
verbo oris sui*. Cui non absimile fuerit et illud:
« Non veni pacem mittere in terram, sed gladium¹⁰. »
Est vero gladius, *verbum oris ejus*; quo rerum
terrenarum curæ, ac sollicitudines eorum,
qui fidem ipsius amplexi sunt, amputat. Non de-
sunt porro, qui istis divinitatem Salvatoris demon-
strari dicentent. *Terram* enim significat, quam ma-
ledixerat. Revera autem de universa maledi-
ctum putetur: quando omne penitus hominum
genus execratus est, his verbis: « Terra es, et in
terram reverteris¹¹. » Quando etiam mundum
impietate depravatum eluvione exstinxit. Judæam
vero et ipsam deinceps, ob contumeliam quam
ab ipsa passus est, sic alloquitur: « Ecce relin-
quetur vobis domus vestra deserta¹². » Ab ipso
enim relicta, ferro et flamma plane consumpta
est. Ad hæc, ne divina ipsius natura lateret: *In
spiritu labiorum esse interfecturum impium* addi-
dit. Immundos enim spiritus increpabat: 182 et
quantum hominis admittebat conditio, ore et labiis
obstrepebat. Sed ita Spiritus ineffabili poten-

A γῆς. Μαρτυρεῖ δὲ τούτοις τὰ εὐαγγέλια. Σὺν παρ-
ρησίᾳ γὰρ ἤλεγχε πολλῆ νῦν μὲν τοὺς ἱερέας, λέγων·
Ἄρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθή-
σεται ἔθνοι ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Νῦν δὲ
τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οὐαὶ τούτοις πολ-
λόκις εἶπών.

B sunt in hunc modum translata: *Non secundum vi-
sionem oculorum judicabit, neque secundum auditum
aurium arguet: sed judicabit in rectitudine pauperes,*
quod est Evangeliorum testimonio comprobatum. Est enim magna persæpe libertate nunc sacerdoti-
bus ipsis regni Dei privationem, ut ad gentes transiret, quæ fructus 181 ejus ederent³, minuitatus:
nunc Scribas et Phariseos multis aliis imprecationibus insectatus⁴.

Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἤλεγχε, εἰς δὲ
τὰς καρδίας ὁρῶν ἐφασκε· « Τί με πειράζετε, ὑπο-
κριταί; » τοῖς Ἡρωδιανοῖς λέγων (πράκτορες δὲ οὗτοι
τελωνῶν), ἐρωτῶσιν εἰ ἔξεστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι·
« Ἐπιδείξατε γάρ μοι, φησὶ, τὸ νόμισμα τοῦ κῆνσου, »
καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ λόγοις ἐχρῶντο καλοῖς, « Διδά-
σκαλε, λέγοντες, οἴδαμεν ὅτι τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδά-
σκεις ἐν ἀληθείᾳ »· καὶ ὁμως αὐτοὺς κακουργοῦντας
ἐξήλεγχε. Καὶ ταπεινῶ δὲ κρῖσιν ἐκρίνεν, ἠλέγ-
χετε τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, ἢ κατὰ Σύμμαχον,
τοὺς πτωχοὺς ἐν εὐθιῆτι· περὶ ὧν ἔλεγεν, « Μα-
κάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, » οἷους εἶναι συνέβαινε
τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, οὓς ἤλεγχε, ποτὲ μὲν λέγων·
« Ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε. » Καὶ πάλιν, « Οὐπω
νοεῖτε οὐδὲ συνίετε; » καὶ τότε δὲ τῷ Πέτρῳ, « Ὀλιγόπιστε,
εἰς τί ἐδίστασας. » Ἐπὶ πλείστα τοιαῦτα λέγων δι-
ἤλεγχε. Πρὸς οἷς φησὶ· Καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ
τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ὅμοιον τῷ, « Οὐκ ἤλθον βαλεῖν
εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ὁ
λόγος τοῦ στόματος αὐτοῦ, δι' οὗ τὰ γεώδη φρο-
νήματα τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνήρει. Τινὲς
δὲ φασιν, ὡς τὸ θεῖον τοῦ Σωτῆρος διὰ τούτων παρ-
ίσταται. Γῆν γὰρ λέγει μάλιστα μὲν, ἣν ἂν κατα-
ρᾶσαι¹. Τὸ ἀληθὲς δ' ἂν εἴη καὶ ἐπὶ πάσης τῆ
εἰρημένον. Κατηράσατο γὰρ σύμπασαν τὴν θνητῶ-
που φύσιν εἰπών· « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. »
Καὶ κόσμον ἀσεθῶν ὕδατι καταπνίξας· ἔτι δὲ καὶ
τὴν Ἰουδαίαν ἐπὶ τῆς κατ' αὐτοῦ παροινίας λέγων,
« Ἴδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Ἐγκα-
ταλειφθεῖσα δὲ παρ' αὐτοῦ πολέμῳ καὶ πυρὶ δεδα-
πάνηται. Τὴν δὲ θεῖαν αὐτοῦ φύσιν πρὸς τοῦτο παρ-
ίστησι τὸ, Ἐν πνεύματι τὰ χειλέων ἀνελεῖν ἀσε-
θεῖ. Ἐπετίμα γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι. Καὶ
ὅσον μὲν ἤκεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον, ἢ διὰ στόματος
καὶ χειλέων ἀπεκτυπέτο φωνή. Τῇ δὲ ἀρρήτῳ δυ-
νάμει τοῦ Πνεύματος τὸ τῶν δαιμονίων συνεθραύετο
γένος, ὡς βοῶντας λέγειν· « Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ; ἤλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. Οὐ-
δαμῆν σε, τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. » Ἄλλ' καὶ ἔσται,
φησὶν, δικαιοσύνην ἐξωσμένος τὴν ὄψιν αὐτοῦ.
Καὶ ἀλήθεια εἰλημμένος τὰς πλευράς. Κατὰ δὲ
τὴν Σύμμαχον, Καὶ ἔσται δικαιοσύνη περιζώμι

³ Matth. xxi, 34 seqq. ⁴ Matth. xxiii, 1 seqq. ⁵ Matth. xxii, 16 seqq. ⁶ Matth. v, 3.
⁷ Matth. xv, 16. ⁸ Matth. xvi, 9. ⁹ Matth. xiv, 21. ¹⁰ Matth. x, 34. ¹¹ Gen. iii, 19. ¹² Matth.
xxiii, 38.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. κατηράσατο ἀλ.

της εσφύρας αὐτοῦ. Καὶ ἡ πίστις περιζώμα τῶν λαγόνων αὐτοῦ. Ἄξιωμα γὰρ αὐτῶ τῶν ἐν κόσμῳ τὸ σύμπαν οὐδέν. Ἀντὶ βασιλικῆς δὲ ζώνης χρυσῆς τε καὶ διαλίθου, τὴν δικαιοσύνην φησὶν ἐξῶσθαι ἔ καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἀπλοῖ δὲ καὶ ταῦτα τὴν τοῦ Λόγου Θεότητα, ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς· ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Ἄ δὴ τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσοῦ ζῶντος περιέσφιγγον τρόπον, βασιλικῶ τε καὶ στρατικῶ σχήματι τὸ κατὰ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων πολεμίων παράστημα τοῦ λόγου σημαίνοντος. Εἰκὸς δὲ καὶ τὸ εὐαγγελικὸν διὰ τοῦτου σημαίνεσθαι κήρυγμα, κατὰ τὸ, Ἐ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος δικαιοσύνης διδάσκαλος, ἀλλ' οὐκ ἔμεινεν εἰς τὸν αἰῶνα τῆς τελειοτέρας ἀντιστηγμένης. Ἦν δὲ καὶ τύπος ἀληθείας· ὁ δὲ Χριστὸς ἔλεγεν, Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀλήθεια. Διὰ τοσούτων ὡσπερ εἰκονογράφησας τὸν προφητευόμενον, ἐξῆς αὐτοῦ διαγράφει τὰ κατορθώματα, δηλῶν ὡς τὰ ἦθη τὰ ἀρπακτικά τε καὶ θηριώδη τὸν τοιοῦτον ἀποθέμενα τρόπον, τοῖς ἐναντίοις ἀνακραθῆσεται. Ὁμοῦ τε τοῖς ἐν Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς ὡσπερ ταῦρος καὶ μόσχος βραχνηθῆσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν θεῶν Λόγων μεταληψόμενοι τροφῆς. Καὶ βασιλικούς δὲ ἀνδρας καὶ ἐν ἀρχαῖς ἔρων πένθησι καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἐν Ἐκκλησίᾳ συναναστρεφόμενους, εἰποὺς ἂν τὸ παρὸν πληροῦσθαι ρητόν. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτους διὰ μὲν τῶν θηρίων τοὺς ἐθνικούς λέγων σημαίνεσθαι, ἄλλο κατ' ἄλλο τῆς ἀλογίας εἶδους χαρακτηριζομένους.

riis penitus incubituros; simulque in Ecclesia simul pasci videmus) ejusdem divinorum verborum alimenti fore participes dixit. Nec vero erit, cum reges, et qui cum imperio sunt, inter plebeios et pauperes in Ecclesia versari conspexeris, quod de hujus prophetiæ fide quidquam addubites. Quod

Διὰ δὲ τῶν ἡμέρων ζῶων καὶ καθαρῶν τοὺς Ἰσραηλίτας, εἰ τῆ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ γεγόνασιν ἡμερώτεροι, σημαίνοντες τοῦ λόγου μίαν ἐξ ἀμοιβῶν συστήσεσθαι ποίμνην ἀγρίων τε καὶ ἡμέρων, ἱερῶν τε καὶ ἀνιέρων ὑπὸ τῷ πάντων ἀρχιπομῆνι τῷ νέμειν εἰδοῦσι, καθά φησιν ὁ προφήτης, ἐν νομῇ ἀγαθῇ καὶ ἐν τόπῳ πῖονι. Καλεῖ δὲ μοσχάριον, τὸν νέον τῶν πιστευσάντων λαὸν τὸν ἐν Χριστῷ νηπιάζοντα. Ταῦρον δὲ τάχα τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἡλικίᾳ προήκοντα· ἤγουν τὸ μὲν τοὺς εἰσαγόμενους τῆ πίστει, τὸ δὲ τοὺς ὑπερκειμένους ἀρετῇ τε καὶ γνώσει. Κατὰ τὸ, Ἐὐλόγησον, Κύριος, τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. Φησὶ δὲ καὶ Δαβὶδ· Προσβύται μετὰ νεωτέρων αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. Ἐὰς ἐν Χριστῷ γὰρ ἡλικίας καὶ Ἰωάννης ἐμφαίνων γράφει παιδίους καὶ πτεροῦσι καὶ νεανίσκοις· Καὶ παιδίον, φησὶ, νήπιον ἄξει. Τὸ ἄξει, ἀντὶ τοῦ συνάξει λέλεκται. Καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ἐν ἐκκλησίαις ἔστιν ἰδεῖν, τοὺς

¹³ Matth. viii, 29. ¹⁴ I Cor. i, 24, 30. ¹⁵ Joan. viii, 12. ¹⁶ Jan. xiv, 6. ¹⁷ Psal. cxviii, 142. ¹⁸ Psal. cxiii, 13. ¹⁹ Psal. cxlviii, 12.

VARIÆ LECTIONES.

ἔξῶσθαι.

tia, daemnonum vires frangebantur, et toto genere ruebant, ut clamantes : « Quid tibi nobiscum, Fili Dei? » audirentur, « venisti ante tempus, ut torques nos? » Non te ipsi ignoramus, nec sanctum Dei esse ambigimus. » At erunt, ait, *justitia succincti lumbi ipsius, et veritate latera involuta*. Ut autem Symmachus : *Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cingulum renum ejus*. Nullum enim eorum omnino, quibus sibi placent homines, insigne majestatis habiturus est; sed pro regio cingulo, auro et gemmis insignito : *Justitia et veritate succinctum iri pollicetur*. Ostendunt vero et hæc Christi deitatem; qui, Paulo teste ¹⁴, factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. Quin et Salvator ipse, lucem esse se ¹⁵, B veritatemque, et viam proficitur ¹⁶ : quæ profecto, cinguli instar, eum, qui de radice Jessæ prodierat, constringebant: eoque regio ejus et militari habitu, auxilium præbentem adversus visibiles et invisibiles hostes, oratio significavit. Nec est profecto dissentaneum istis Evangelii prædicationem designari; juxta illud: *Justitia tua, justitia in sæculum, et lex tua veritas* ¹⁷. » Justitiam enim et ipsa lex docebat. Sed non in perpetuum remansit, cum eam, quæ perfectior est, expulerit. Erat eadem et veritatis effigies: sed Christum veritatem ipsam existere, verbis ipsius testatum habemus. His ergo propheticæ narratione veluti declinatis et adumbratis, ad ea se deinceps, quæ præclare ab eo gesta sunt, explicanda conferens, rapaces et feros

C olim homines mutato vitæ genere, studiis contrarecens natos (non secus atque vitulos et tauros ¹⁸³ si per ferocia animalia, gentes significari alia absurditatis feritatisque specie aliam notari

Per mansueta autem et pura, Israelitas ipsos, qui per legis doctrinam facti sunt mansuetiores; idemque ex ambobus, cicuribus et feris, sacris et profanis, ejus opera, qui pastorum princeps pascendi artem callens, propheta teste, in pascua optima, in pingues campos deducere valet, conflatum iri ovile credamus. Vituli porro nomine, populum intelligit, qui Christi fidem recenter amplexus, in Christo puer est: ut ipsa forsitan tauri appellatione, Israelitas, tanquam ætate provectos. Nimirum, ut uno eos, qui fidei tantum elementa degustarunt: altero, ut virtute jam et cognitione provectos, significet. Scriptum enim est: « Benedic, Domine, parvulos cum magnis ¹⁸. » Et apud Davidem: « Senes cum junioribus laudent nomen Domini ¹⁹. » Ætatum præterea in Christo discrimina esse ut ostenderet Joannes, et pueris, et patribus, et ipsis etiam adolescentibus, scribere se

rari modis animadvertimus. Vita enim idem ipse A
est, et lux, et potestas. Verumenimvero, quia suo
tandem tempore nasciturum Emmanuelem inouit;
utiliter jam, ut divinis virtutibus, operumque di-
gnitate cognosci debeat, adjungit his verbis: *Non
secundum opinionem judicabit, neque secundum ru-
morem arguet*; quæ sane a Symmacho perspicue
sunt in hunc modum translata: *Non secundum vi-
sionem oculorum judicabit, neque secundum auditum
aurium arguet: sed judicabit in rectitudine pauperes,*
quod est Evangeliorum testimonio comprobatum. Est enim magna persæpe libertate nunc sacerdoti-
bus ipsis regni Dei privationem, ut ad gentes transiret, quæ fructus 181 ejus ederent³, minitatus:
nunc Scribas et Pharissæos multis aliis imprecationibus insectatus⁴.

Idem vero *non secundum sermonem arguebat*:
sed in cordis penetralia oculorum acie irrumpens,
tentantibus et simulate quærentibus Herodianis, a
quibus publicanorum pecuniæ colligebantur, utrum
censum Cæsari persolvere liceret, respondit B
ut sibi numisma census ostenderent, cæteraque
illa, quæ sequuntur⁵. Honestam enim licet verbo-
rum speciem prætenderent, magistrumque Dei
viam monstrantem appellarent; sunt tamen a
Christo calumniæ convicti. *Judicavit etiam humili
judicium, et humiles terræ arguit*; vel si ad Sym-
machium respicis, *pauperes in rectitudine*, eos ni-
mirum, quos ipse beatos Christus prædicat spiritu
pauperes⁶; quales ejus fuere discipuli, quibus et
ipsa ne Domini quidem pepercit reprehensio. Ait
enim: « Adhuc et vos sine intellectu estis⁷. »
Et, « Nondum cognoscitis; nec intelligitis⁸? »
Itemque Petrum alloquens peculiariter: « Vir
modicæ fidei, ad quid dubitasti⁹? »
cujus generis multa etiam alia arguisse nemini dubium
esse queat. Sequitur ergo, *Et percutiet terram
verbo oris sui*. Cui non absimile fuerit et illud:
« Non veni pacem mittere in terram, sed gladium¹⁰. »
Est vero gladius, *verbum oris ejus*; quo rerum
terrenarum curæ, ac sollicitudines eorum,
qui fidem ipsius amplexi sunt, amputat. Non de-
sunt porro, qui istis divinitatem Salvatoris demon-
strari dicunt. *Terram* enim significat, quam ma-
ledixerat. Revera autem de universa maledi-
ctum putetur: quando omne penitus hominum
genus exsecratus est, his verbis: « Terra es, et in
terram reverteris¹¹. » Quando etiam mundum
impietate depravatum eluvione exstinxit. Judæam
vero et ipsam deinceps, ob contumeliam quam D
ab ipsa passus est, sic alloquitur: « Ecce relin-
quetur vobis domus vestra deserta¹². » Ab ipso
enim relicta, ferro et flamma plane consumpta
est. Ad hæc, ne divina ipsius natura lateret: *In
spiritu labiorum esse intersecturum impium addi-
dit*. Immundos enim spiritus increpabat: 182 et
quantum hominis admittebat conditio, ore et la-
biis obstrepebat. Sed ita Spiritus ineffabili poten-

Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν λυλιάν η̅λεγγεν, εἰς δὲ
τὰς καρδίας ὀρῶν ἔφρασκε· « Τί με πειράζετε, ὑπο-
κριταί; τοῖς Ἑρωδιανοῖς λέγων (πράκτορες δὲ οὗτοι
τελωνῶν), ἐρωτῶσιν ἐξέσει, δοῦναι κήσσον Καίσαρι·
« Ἐπιδειξάτε γάρ μοι, φησι, τὸ νόμισμα τοῦ κήσσου, ἃ
καὶ τὰ ἐξῆς. Καίτοι λόγοις ἐχρῶντο καλοῖς, « Διδά-
σκαλε, λέγοντες, οἶδαμεν ὅτι τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδά-
σκεις ἐν ἀληθείᾳ; » καὶ ὁμῶς αὐτοὺς κακούργουνας
ἐξήλεγε. Καὶ ταπεινῶ δὲ κρίσιν ἐκρίνον, ἡλέτρ-
χετε τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, ἢ κατὰ Σύμμαχον,
τοὺς πτωχοὺς ἐν εὐθῆτηι· περὶ ὧν ἔλεγεν, « Μα-
κάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, » οἷους εἶναι συνέβαινε
τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς, οὗς ἡλεγγε, ποτὲ μὲν λέγων·
« Ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοι ἔστε. » Καὶ πάλιν, « Ὁβρω
νοεῖτε οὐδὲ συνίετε; » ποτὲ δὲ τῷ Πέτρῳ, « Ὀλιγόπιστε,
εἰς τί ἐδίστασας; » Καὶ πλείστα τοιαῦτα λέγων δι-
ἡλεγγε. Πρὸς οἷς φησι· Καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ
τοῦ στόματος αὐτοῦ. Ὅμοιον τῷ, « Οὐκ ἔλθον βαλεῖν
εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ὁ
λόγος τοῦ στόματος αὐτοῦ, δι' οὗ τὰ γεῶδη φρο-
νήματα τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνήρει. Τινὲς
δὲ φασιν, ὡς τὸ θεῖον τοῦ Σωτῆρος διὰ τούτων παρ-
ίσταται. Γῆν γὰρ λέγει μάλιστα μὲν, ἦν ἂν κατ-
αρῶσαι. Τὸ ἀληθὲς δ' ἂν εἴη καὶ ἐπὶ πάσης τῆ
εἰρημένον. Κατηράσατο γὰρ σύμπασαν τὴν θνητῶ-
που φύσιν εἰπὼν· « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. »
Καὶ κόσμον ἀσεῶν ὕδατι καταπνίξας· ἔτι δὲ καὶ
τὴν Ἰουδαίαν ἐπὶ τῇ κατ' αὐτοῦ παρουσίᾳ λέγων,
« Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Ἐγκα-
ταλειφθεῖσα δὲ παρ' αὐτοῦ πολέμῳ καὶ πυρὶ δεδα-
πάνηται. Τῆν δὲ θεῖαν αὐτοῦ φύσιν πρὸς τοῦτο παρ-
ίστησι τὸ, Ἐν πνεύματι τὰ χειλέων ἀνελεῖν ἀσε-
θῆ. Ἐπειτὰ γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι. Καὶ
ἔσον μὲν ἤκεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον, ἢ διὰ στόματος
καὶ χειλέων ἀπεκτυπίτο φωνή. Τῆ δὲ ἀρήτην ἐυ-
νάμει τοῦ Πνεύματος τὸ τῶν δαιμονίων συνεθραύετο
γένος, ὡς βοῶντας λέγειν· « Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίξαι ἡμᾶς. Οἶ-
δαμέν σε, τίς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ. » Ἄλλὰ καὶ ἔσται,
φησὶν, δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφιν αὐτοῦ.
Καὶ ἀλήθεια εἰλημμένος τὰς πλευράς. Κατὰ δὲ
τὴν Σύμμαχον, Καὶ ἔσται δικαιοσύνη περιζώμε

³ Matth. xxi, 34 seqq. ⁴ Matth. xxiii, 1 seqq. ⁵ Matth. xxii, 16 seqq. ⁶ Matth. v, 3.
⁷ Matth. xv, 16. ⁸ Matth. xvi, 9. ⁹ Matth. xiv, 21. ¹⁰ Matth. x, 34. ¹¹ Gen. iii, 19. ¹² Mattii.
xxiii, 38.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. κατηράσατο ἀλ.

της εσφύρας αυτού. Καὶ ἡ πλοῖτις περιζώμα τῶν λαγόνων αὐτοῦ. Ἄξιωμα γὰρ αὐτῶ τῶν ἐν κόσμῳ τὸ σύμπαν οὐδέν. Ἄντι βασιλικῆς δὲ ζώνης χρυσοῦς τε καὶ διαλίθου, τὴν δικαιοσύνην φησὶν ἐξῶσθαι καὶ τὴν ἀλήθειαν. Διγλοῖ δὲ καὶ ταῦτα τὴν τοῦ λόγου θεότητα, ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς· ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Ἄ δὴ τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ ζώνης περιέσφιγγον τρόπον, βασιλικῶ τε καὶ στρατικῶ σχήματι τὸ κατὰ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων πολεμίων παράστημα τοῦ λόγου σημαίνοντος. Εἰκόσ δὲ καὶ τὸ εὐαγγελικόν διὰ τούτου σημαίνεσθαι κήρυγμα, κατὰ τὸ, Ἐ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος δικαιοσύνης δ.δάσκαλος, ἀλλ' οὐκ ἔμεινεν εἰς τὸν αἰῶνα τῆς τελειοτέρας ἀντιστηγμένης. Ἦν δὲ καὶ τύπος ἀληθείας· ὁ δὲ Χριστὸς ἔλεγεν, Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀλήθεια. Διὰ τοσοῦτων ὡσπερ εἰκονογραφησας τὸν προφητευτόμενον, ἐξῆς αὐτοῦ διαγράφει τὰ κατορθώματα, δηλῶν ὡς τὰ ἦθη τὰ ἀρπακτικά τε καὶ θηριώδη τὸν τοιοῦτον ἀποθέμενα τρόπον, τοῖς ἐναντίοις ἀνακραθῆσεται. Ὁμοῦ τε τοῖς ἐν Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς ὡσπερ ταῦρος καὶ μόσχος βρασηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν θείων Λόγων μεταλιψόμενοι τροφῆς. Καὶ βασιλικούς δὲ ἀνδρας καὶ ἐν ἀρχαῖς ὄρων πένησι καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἐν Ἐκκλησίᾳ συναναστρεφομένους, εἰποῖς ἂν τὸ παρὸν πληροῦσθαι βητόν. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοις διὰ μὲν τῶν θηριῶν τοῦς ἐθνικούς λέγων σημαίνεσθαι, ἄλλου κατ' ἄλλο τῆς ἀλογίας εἶδους χαρακτηριζομένους.

C olim homines mutato vitæ genere, studiis contrariis penitus incubituros; simulque in Ecclesia simul pasci videmus) ejusdem divinatorum verborum alimenti fore participes dixit. Nec vero erit, cum reges, et qui cum imperio sunt, inter plebeios et pauperes in Ecclesia versari conspexeris, quod de hujus prophetiæ fide quidquam addubites. Quod quis dicat; non male, meo iudicio, sentiat; modo alia absurditatis feritatisque specie aliam notari existimet.

Διὰ δὲ τῶν ἡμέρων ζῶων καὶ καθαρῶν τοῦς Ἰσραηλίτας, εἰ τῆ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ γεγόνασιν ἡμερώτεροι, σημαίνοντος τοῦ λόγου μίαν ἐξ ἄμορῶν συστήσεσθαι ποίμνην ἀγρίων τε καὶ ἡμέρων, ἱερῶν τε καὶ ἀνιέρων ὑπὸ τῷ πάντων ἀρχιποίμηνι τῷ νέμειν εἰδοῦσι, καθά φησιν ὁ προφήτης, ἐν νομῇ ἀγαθῇ καὶ ἐν τόπῳ πίονι. Καλεῖ δὲ μοσχάριον, τὸν νέον τῶν πιστευσάντων λαὸν τὸν ἐν Χριστῷ νηπιάζοντα. Ταῦρον δὲ τάχι τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἠλικία προήκοντα· ἦγουν τὸ μὲν τοῦς εἰσαγομένους τῆ πίστει, τὸ δὲ τοῦς ὑπερκειμένους ἀρετῇ τε καὶ γνώσει. Κατὰ τὸ, Ἐὐλόγησον, Κύριος, τοῦς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. Φησὶ δὲ καὶ Δαβὶδ· Ἐπρεσβύται μετὰ νεωτέρων αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. Ἐὰς ἐν Χριστῷ γὰρ ἠλικίας καὶ ἰωάννης ἐμφαίνων γράφει παιδίους καὶ πατράσι καὶ νεανίσκοις· Καὶ παιδίον, φησὶ, νήπιον ἄξει. Τὸ ἄξει, ἀντὶ τοῦ συνᾶξει λέλεκται. Καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ἐν ἐκκλησίαις ἔστιν ἰδεῖν, τοῦς

tia, dæmonum vires frangebantur, et toto genere ruebant, ut clamantes : « Quid tibi nobiscum, Fili Dei ? » audirentur, « venisti ante tempus, ut torques nos » 12. Non te ipsi ignoramus, nec sanctum Dei esse ambigimus. » At erunt, ait, *justitia succincti lumbi ipsius, et veritate latera involuta*. Ut autem Symmachus : *Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cingulum renum ejus*. Nullum enim eorum omnino, quibus sibi placent homines, insigne majestatis habiturus est; sed pro regio cingulo, auro et gemmis insignito : *Justitia et veritate succinctum iri pollicetur*. Ostendunt vero et hæc Christi deitatem; qui, Paulo teste 13, factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. Quin et Salvator ipse, lucem esse se 14, veritatemque, et viam profetetur 15 : quæ profecto, cinguli instar, eum, qui de radice Jessæ prodierat, constringebant: eoque regio ejus et militari habitu, auxilium præbentem adversus visibiles et invisibiles hostes, oratio significavit. Nec es profecto dissentaneum istis Evangelii prædicationem designari; juxta illud: « Justitia tua, justitia in sæculum, et lex tua veritas » 17. Justitiam enim et ipsa lex docebat. Sed non in perpetuum remansit, cum eam, quæ perfectior est, expulerit. Erat eadem et veritatis effigies: sed Christum veritatem ipsam existere, verbis ipsius testatum habemus. His ergo prophetica narratio veluti delineatis et adumbratis, ad ea se deinceps, quæ præclare ab eo gesta sunt, explicanda conferens, rapaces et feros

183 si per ferocia animalia, gentes significari

quis dicat; non male, meo iudicio, sentiat; modo alia absurditatis feritatisque specie aliam notari existimet.

Per mansueta autem et pura, Israelitas ipsos, qui per legis doctrinam facti sunt mansuetiores; idemque ex ambobus, cicuribus et feris, sacris et profanis, ejus opera, qui pastorum princeps pascendi artem callens, propheta teste, in pascua optima, in pingues campos deducere valet, conflatum iri ovile credamus. Vituli porro nomine, populum intelligit, qui Christi fidem recenter amplexus, in Christo puer est: ut ipsa forsitan tauri appellatione, Israelitas, tanquam ætate provectos. Nimirum, ut uno eos, qui fidei tantum elementa degustarunt: altero, ut virtute jam et cognitione provectos, significet. Scriptum enim est: « Benedic, Domine, parvulos cum magnis » 18. » Et apud Davidem: « Senes cum junioribus laudent nomen Domini » 19. » Ætatum præterea in Christo discrimina esse ut ostenderet Joannes, et pueris, et patribus, et ipsis etiam adolescentibus, scribere se

12 Matth. viii, 29. 13 I Cor. i, 24, 30. 14 Joan. viii, 12. 15 Joan. xiv, 6. 17 Psal. cxviii, 142. 18 Psal. cxiii, 13. 19 Psal. cxlviii, 12.

VARIÆ LECTIONES.

Ἐξῶσθαι.

testatus est ²⁰. *Et puer parvulus, addit, agit eos.* Α πλείστους τῶν πρῆστώτων δι' ἀπλήτητα ψυχῆς καὶ ἀκακίαν οὐδὲν νηπίων διαφέροντας. Ὅμως δ' οὖν ἤγουμένους τῶν ἀπὸ παντὸς γένους κατὰ τὴ αὐτὸ συναγομένων. Καὶ βοῦς δὲ, φησὶ, καὶ ἄρκτος ἐμοῦ βοσκοθήσονται, καὶ ἅμα ἔσται τὰ παιδία αὐτῶν. Γεωργικῶν γὰρ ἀνδρῶν καὶ ἀγρίων, πενήτων τε καὶ πλουσίων, πονηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν ὅπου ἡ παῖδες ἐν Ἐκκλησίᾳ συνέρχονται. Ἴσως δὲ παῖδις φησιν, τὴν τῶν εἰρημῶν ἑμοψυχίαν τε καὶ ὁμοπιστίαν. Σαρκοβόρος δὲ τὴν φύσιν λέων ἀχίροις τρεφόμενος ποτηράγου ζώου δίχην, ἀνθρώπος ἂν εἴη πάλιν θηριώδης καὶ ἀπηνής, ψιλῆ τῇ λέξει τῆς θείας χαίρων Γραφῆς, ἣν ἀχίρον ὁ λόγος καλεῖ. Πυρὸς γὰρ εἰκότως ὁ ἐν ἀποκρύφῳ νοῦς καὶ ὁ ψυχῶν τρέφειμος λόγος. Ἐπι πρὸς τοῦτοις, παιδίον νηπίον, ὅποιον ἦν τὸ μικρῶ πρόσθεν εἰρημένον, ἐπὶ τρώγλην ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐκρόνων ἀσπίδων ἐπιβαλεῖν τὴν χεῖρα, φησὶ, ἀβλαβῶς. Δηλοῖ δὲ ταῦτα τῶν ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχλουμένων τὰ σώματα, οἷς ἐμψυλεύοντα καὶ ἐρπυστικὰ δυνάμει, καὶ ἰοβόλα, τρώγλαις ὡς περ ἐγκοιτάζεται τοῖς αἰσθητηρίοις τοῦ σώματος. Ταῦτα δὲ τὴ Χριστοῦ παιδίον ἀνὴρ τις ἀπλοῦς καὶ τῇ κακίᾳ νηπιᾶζων, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀπελαύνων δυνάμει, τὴν ἰδίαν ἐπιπέσει χεῖρα ἰμῆδεν κακοποιεῖν δυναμένους, διὰ τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ προσελθόντα, τοῖς αὐτοῦ παιδίους ἐξουσίαν παρέχοντα πατεῖν ἐπάνω ὄρειων καὶ σκορπίων. Νοήσεις δὲ τρώγλαις καὶ κοίτας ἀσπίδων, καὶ τὰς τῶν αἰρετικῶν καταδύσεις, αἷς οἱ ἐν Χριστῷ νηπιᾶζοντες ἀβλαβῶς ἐπιβάλλουσι χεῖρα, Χριστοῦ τὰ κείνων δόγματα καὶ τὸν ἰὸν ἀποφαίνοντος ἄρρακτον. Ἄριον δὲ ὄρος, τὴν Ἐκκλησίαν φησὶν ἐπηρμένην βίῃ καὶ δόγμασιν, ἔχουσαν τε τοῦ λόγου τοῦ ἐπουρανοῦ τὸ κήρυγμα. Ὡς ἂν δὲ μὴ τὸ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ὄρος νοήσωμεν, ἐπήνεγκεν, ὅτι Ἐπιλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γυνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψαι θάλασσαν· οὕτω τὴν καθ' ἑλθς τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαν δηλῶν τὴν εὐσεβῆ γυνῶσιν ἰ, πᾶν τὸ ἄλμυρον τῆς τοῦ βίου κακίας ὡς περ πολλῶ τῷ βρέματι κατακλύζουσαν. Κατὰ καιρὸν δὲ, φησὶ, τὸν προφητευόμενον, ὁ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ ἀναστῆσόμενος, τοῦτ' ἔστι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἀρξεί τῶν ἐθνῶν. Οὗ γὰρ Ἰουδαίων ἔσται βασιλεὺς, οὐδ' ὡς περ ὁ Δαβὶδ, οἷ τε τούτου διάδοχοι, βραχείας τινὸς γωνίας· πάσης δὲ κρατήσῃ τῆς γῆς, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν συμφῶνως τῷ παρὰ Μωϋσεῖ Ὅχι ἐκλείψει ἔρχων ἐξ Ἰούδα οὐδὲ ἠγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται. Καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν. Ἄλλ' ἔχει μὲν, τὴν φυλὴν εἶπεν· ἐναυθα δὲ, τὴν πατριὰν ἐκ ρίζης λέγων Ἰεσσαὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ Δαβὶδ· διήρτητο γὰρ εἰς πατριὰς αἰ φυλαί. Τὰ τροπικῶς δὲ προσειρημένα θηρία, νῦν σαφῶς ἔθνη καλεῖ.

²⁰ I Joann. II, 12-14. ²¹ Luc. X, 19. ²² Gen. XLIX, 10.

VARIÆ LECTIONES.

ἡ γρ. ὁμοῦ. ἰ γρ. χεῖρα. ἰ γρ. τῇ εὐσεβεῖ γυνῶσει.

ab Isaiâ autem familiam, cum Jessæ nominat Davidis parentem, designari. Erat enim tribuum in familias ipsas distinctio. **185** Verum quæ tropice antea de feris dixerat, aperte jam ad gentes referri significat.

Ἄντι δὲ τοῦ, ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ὁ μὲν Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ὃς ἀνίσταται εἰς σύσσημον λαῶν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ὃς ἀνίσταται σύσσημον τῶν ἐθνῶν. Διὰ τὴν σφραγιδα τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τὸ σωτήριον σημεῖον περιφέρει τὰ εἰς αὐτὸν ἐθνη πεπιστευκότα. Καὶ ἔσται, φησὶν, ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμὴ. Κατὰ δὲ Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, δόξα. Αἰαν ἀκολούθως τῆ τῆς οἰκονομίας ἀρχῆς τε καὶ μέσους, καὶ τὸ τέλος ὅποιον ἔσται, δηλῶν· θάνατον μὲν οὐ λέγων αὐτοῦ, ἀνάπαυσις δὲ καὶ τιμὴν, πρὸς βραχὺ τοῦ σώματος ἡρεμήσαντος, ὃ δὴ τέλος τῆς εἰς ἀνθρώπους οἰκονομίας. Ἐλεγε γὰρ πρὸς τὸν Πατέρα· « Πάτερ, δόξασον με τῆ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. » Δεδόξαται γὰρ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομείνας σταυρὸν, πρὸς ὃν χωρῶν, τὸ, Δόξασόν με, πρὸς τὸν Πατέρα φησὶ. Καὶ πάλιν· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τῆ μὲν γὰρ ἀπονοίας τῶν τολμησάντων, μῶμος ἦν, τῆ δὲ ἀναστάσει, πρὸς δόξαν κατήνησεν. Οὐ γὰρ ἦν, ὡσπερ ἐδόκουν, τὸ πάθος ἀκούσιον. Καὶ ἄλλως· Ἀνάπαυσις αὐτῆ Χριστοῦ, ἡ τιμὴ τῶν τιμῶντων αὐτόν. Δι' ὧν ὁμολογοῦσι Λόγον Θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα σηματονοῦντες ὁμοφύταν τε καὶ ὁμοτιμίαν καὶ ὑπαρξίν τὴν αἰδίου. Λέγοις δ' ἂν ἀνάπαυσις, καὶ ἦν, ἀναπαύει τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Κατὰ τὸ ἄλλῃ, Τοὺς ἐμὲ ἀγαπῶντας· δοξάζω. Ἔστι γὰρ ἡ ἀνάπαυσις, ἦν ἀναπαύει Κύριος, τιμὴ ἥτις κατὰ τὴν δικαιοχρισίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν πεπραγμένων ἀξίαν διανεμηθήσεται. Πολλὰ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ. Καὶ ἀστὴρ ἀστέρους διαφέρει ἐν δόξῃ. Κάνταυθα δὲ οἷς ἐνοικεῖ, τιμίους πάντας ποιεῖ. Ἐὰν γὰρ τις ἀκούσῃ, φησὶ, τῶν λόγων μου, ἀγαπήσει αὐτὸν ὁ Πατήρ μου, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ ἐν αὐτῷ καταλύσομεν. Ἀναστήσεται τοίνυν οὐ πρὸς τὸ κατάρξει μόνον ἐθνῶν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν, αὐτοῖς χαριεῖται τὴν ἐν αὐτοῖς ἡ ἀνάπαυσις.

eum Pater meus, et ad ipsum veniemus, et mansionem apud eum faciemus ²⁵. » **186** *Consurgit ergo, non ut gentibus solum imperet, sed ut honorem ipsis et gloriam, quamque ipse habet, requiem largiatur.*

α-ιθ. Καὶ ἔσται τῆ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ προσθήσει ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ ζηλωσαι τὸ καταλειφθῆν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, ὃ ἐὰν καταλειφθῆ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ Βαβυλῶνος, καὶ ἀπὸ Αἰθιοπίας, καὶ ἀπὸ Ἑβραίων, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας, κ. τ. λ.

Μνήμην τῆς τῶν ἐθνῶν ποιησάμενος πίστεως εἰς τὸν ἐκ βίβης Ἰεσσαί, καὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων μέμνηται μέρους. Ὡς ἂν μὴ δόξῃ τούτοις· τὴν παρουσίαν

Sed pro quo, *Qui consurgit ut gentibus imperet, habemus, Qui consurgit in signum populorum reddidisse Symmachum, Aquilam autem gentium reperias; indeque fieri, ut quotquot in Christum gentes et populi crediderunt, omnes mortis ejus salutare signum gestare videamus. Et erit, addit, requies ejus honor, vel, ut Symmacho et Aquilæ placeat, gloria: apposite profecto maxime ad œconomix principia, ad media, ad finem denique, quem illa esset habitura, significandum: cum non mortem quidem ipsius, sed requiem et honorem (requiescente nimirum ad breve quoddam tempus ejus corpore) ostendat; qui ejus inter homines œconomix finis habetur ultimus. Sic enim Patrem complasse legimus: « Pater, glorifica me ea gloria, quam habebam, antequam mundus exstaret, apud te ²⁵. » Est enim cruce nostri causa tolerata glorificatus; ad quam cum libens pergeret, a Patre seipsum glorificari postulavit. Eodem spectat et illud: « Nunc glorificatus est Filius hominis ²⁶, » et quæ deinceps. Sanna enim et ludibrium, si eorum, qui talia ausi sunt amentiam intueris, exstitit. Sed gloria resurrectionem secuta est. Neque enim, ut eorum ferebat opinio, mortem invitum oppellit. Est et aliter Christi *requies, honor ille*, qui et ab ipsius defertur cultoribus; cum Verbum Dei, ejusque sapientiam et virtutem, et quam cum Patre habet naturæ simul et gloriæ communionem, æternam denique existentiam, agnoscimus et profitemur. Potes et *requiem*, qua Deo dilecti fruuntur, intelligere: ut alibi eos, a quibus diligitur, glorificaturum testatus est. Quem enim *honorem* præstat Dominus, *requiem* appellamus; eundemque nos isto Dei judicio pro gestorum dignitate decet expectare; cum sint apud Patrem multæ mansiones ²⁷; cum stella a stella gloria differat: cum omnes denique, in quibus ipse inhabitat, honore afficiat. « Quisquis enim, ait, verba mea audiverit, diligit*

VERS. 11-14. *Et erit die illa: Adjiciet Dominus ostendere manum suam, ut æmuletur superstitēs reliquias populi, quæ relinquentur ab Assyriis, et ab Ægypto, et a Babylone, et ab Æthiopia, et ab Elamitis, et ab ortu solis, et ab Arabia, etc.*

Quia de gentium fide in eum, qui de radice Jessæ proditurus fuerat, mentionem fecerat; et Judæorum vicis hoc loco non obliviscitur; ne et istis inutilia

²⁵ Joan. xvii, 5. ²⁶ Joan. xiii, 31. ²⁷ Joan. xiv, 2. ²⁸ ibid. 23.

VARIÆ LECTIONES.

κ γρ. αὐ-φ.

esse Christi videretur adventus, quem hoc loco aperit his verbis : *In die illa adjiciet Dominus ostendere manum suam, ut æmuletur reliquias populi; quæ in hunc modum interpretatur Aquilas : Adjiciet Dominus iterum manum suam, ut possideat reliquias populi sui.* Quod ait secundo Symmachus. Quomodo **187** enim, cum misera in Ægypto servitute premerentur, ejus mirabiliter in Ægyptios *inducta manu liberati sunt.* Sic est eadem ille admirandis operibus *populi sui reliquias in suam potestatem asserturus, et in æmulationem præbiturus.* Nec dubium est eum hic populum intelligi, cujus antea semen, id est apostolos, credentisque populi Israelitici partem, quos exercituum Dominum reliquisse testatus est propheta, tales enim ipsæ sunt per gratiæ electionem reliquiæ, quæ toto terrarum orbe varie a gentibus agitatae, salvæ tamen factæ sunt ³⁷. Sunt enim istorum opera, quotquot in orbe cernas universo, Ecclesiæ constitutæ et stabilitæ. Est præterea sanctum non ab aliis inter gentes prædicatum Evangelium ³⁸, signis Deo et prodigiis tantum opus, veluti testimonio, confirmantæ, et apud fideles commendante.

Non desunt vero qui eos *reliquiarum* nomine, qui ex hostium manibus incolunt evaserunt, tanquam eis ad Dei cognitionem non illa, quæ in Ægypto, non item quæ per Filium in solitudine, non quæ per iudices denique patrata sunt prodigia, sufficienter viderentur, intelligi putent. Itaque ipso adventus tempore *manum* dicit *adjecturum, ut in æmulationem populi reliquias adducat,* ne gentibus habendus ipse relinquatur. Similiter et Christum ducem et præfectum describi ait, qui Davidis voce regem se in eos super Sion montem sanctum ejus ab eo constitutum esse ³⁹⁻⁴⁰; qui se item ad oves, quæ de domo Israelis perierant, venisse asserat ⁴⁰, qui discipulos etiam in viam gentium abire prohibeat ⁴¹. Sed populo Israelitico, paucis tantum exceptis, non admittente, quando ad gentes transivit gratia, exsistere ultimi, qui primi; et primi, qui ultimi ⁴². Hinc est igitur, quod nunc propheta, cum gentium prius meminisset, Israelitas ordine secundo addidit, quo tanquam in dorsum (utor enim Davidis verbis ⁴³), in reliquiis positos jacuisse significet. *Elevabit autem (de reliquiis intelligens) D signum in gentibus,* ait; et ante omnes *congregabit perditos Israel.* Nemo enim ipsis a **188** Salvatore primum esse prædicatum Evangelium ignorat, quos non incongrue perditas oves nuncupabat. Sed quem tandem *congregaturum* putabimus? Vel ipsum apostolorum chorum, vel quem *de radice Jesse egresurum* asseruimus. Eos enim una, eademque Ecclesia, qui prius inter se valde dissidebant, in unum compulsi et colligavit; qui in duo olim, diversis Samariæ et Israelis nominibus, distrahebantur. Sed quodnam *signum* intelligat, haud cui-

A ἔχειν ἀνόνητον, ἣν δηλοῖ διὰ τοῦ· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ ζηλωσῆαι τὸ καταλειφθῆν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ. Ἄνθ' οὗ φησὶ Ἀκύλας· Προσθήσει Κύριος δεύτερον τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ κτήσασθαι τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Σύμμαχος δὲ, ἐκ δευτέρου, φησὶν. Ὡς γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ ταλαιπωροῦμένους αὐτοὺς ἠλευθέρωσεν τὴν παραδοξοποιὸν αὐτοῦ χεῖρα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαγαγῶν, οὕτω πάλιν διὰ παραδόξων αὐτὴν ἔργων κινήσειεν ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι, καὶ ζηλωτῶν ποιῆσαι τὸ καταλειφθῆν τοῦ λαοῦ, περὶ οὗ τὸ, εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα προέλεγεν, τὸ τῶν ἀποστόλων καὶ πεπιστευκῶτων σημαίνων μέρος ἐξ Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, ἐκ πάσης τῆς ἐν ἔθνεσιν Ἰουδαίων διασπορᾶς τοῖς διαφόροις αὐτοὺς πολεμησασιν. Οἱ πανταχοῦ γὰρ πιστεύσαντες, λείμμα κατ' ἐκλογὴν λέγονται χάριτος. Οὗς καὶ θεοξάσειν φησὶν εἰκότως. Αἱ πανταχοῦ γὰρ Ἐκκλησίαι διὰ τούτων συνέστησαν. Καὶ τὸ θεῖον εὐαγγέλιον ἐκκλήθη τοῖς ἔθνεσιν, συνεπιμαρτυροῦντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ σημεῖοις καὶ τέρασιν, δοξάζοντός τε παρὰ πᾶσι τοῖς πιστεύσασιν.

Τινὲς δὲ λείμμα φασὶ, τὸ ἀπὸ τῶν πολεμίων περιωθῆν, οἷς οὐκ αὐτάρκη τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐρήμῳ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τῶν Κριτῶν πρὸς Θεογνωσίαν ὑπέβρε σημεῖα. Διὸ προσθήσει κατὰ τὴν ἐπιδημῶν τὴν χεῖρα, ὡς ἂν εἰς ζῆλον ἀγάγοι τὸ ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, πρὸς τὸ μὴ παραχωρήσαι τούτου τοῖς ἔθνεσιν. Ὅμοίως δὲ καθηγητὴν ἐπιγράφεσθαι τὸν Χριστὸν, ὃς δὲ φησὶ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ἦκειν γὰρ ἔλεγεν εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ τοῖς ἰδίοις παρήγγελλε μαθηταῖς εἰς ὄδον ἐθνῶν μὴ πορεύεσθαι. Τοῦ δὲ Ἰσραὴλ, πλὴν ὀλίγων, μὴ δεξαμένου, εἰς τὰ ἔθνη μεταλήθουσης τῆς χάριτος, γέγοναν οἱ πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι. Διὸ καὶ νῦν ὁ προφήτης τῶν ἐξ ἔθνῶν πρῶτων μνησθεὶς, ἐπέθηκεν αὐτοῖς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς εἰς ὧτων θετεριμένου ἐν τοῖς περιολοπίοις, κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ. Τοῦτο δὲ, φησὶ, τὸ κατάλειμμα ἀρεῖ σημεῖον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ πρὸ πάντων συνάξει τοὺς ἀπολωμένους Ἰσραὴλ· αὐτοὺς γὰρ πρῶτοις ἐκήρυξαν. Ἄ πρόβατα συμφώνως ἀπολωλότα φησὶν ὁ Σωτὴρ. Τίς δὲ συνάξει, ἡ ὁ τῶν ἀποστόλων χορὸς, ἢ ὁ ἐκ βίβης ἀνίστάμενος Ἰησοῦς; Πρὸς γὰρ μίαν Ἐκκλησίαν τοὺς πρὶν ἀλλήλοις ἀντικαθεστῶτας συνήγαγεν. Διμερεῖς γὰρ ἦσαν ἐν Ἱερουσαλὴμ τε καὶ Σαμαρείᾳ· τὸ δὲ σημεῖον ὅπερ ἦρεν, ἐστὶν περὶ οὗ φησὶν ὁ Σωτὴρ· Καὶ ἔψονται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ λέγων δηλαδὴ τὸν σταυρὸν, δι' οὗ τοῖς ἄγίοις ὁ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ οὗτοι τῷ κόσμῳ. Οὗ δὲ νῦν τὴν δύναμιν ἡ προφητεία σημαίνουσα, καὶ τίνος χάριν ἡ σωτηρία διὰ σταυροῦ τοὺς πιστοὺς ἐκ τῶν τεσσάρων, φησὶ, περὶ τῶν οἰκουμένης συνάγεσθαι, τῶν ἄκρων τοῦ

³⁷ Rom. xi, 5. ³⁸ Marc. xvi, 15. ³⁹⁻⁴⁰ Psal. ii, 6. ⁴⁰ Matth. x, 6. ⁴¹ ibid. 5. ⁴² Matth. xx, 16.

⁴³ Psal. xx, 15.

παντός εἰς τὸ μέσον συναπτομένων, καὶ τῆς ἐν τῷ
 μέσῳ δυνάμεως πρὸς τὰ τέσσαρα μέρη περατουμένης.
 Τετραχῆ γὰρ τοῦ σταυροῦ τὰ μέρη διηρηται, δι' οὗ
 συνάγονται δύναμιν ἔχοντος καθαιρετικῆν ἀρχῶν καὶ
 ἔξουσιῶν, ἃς ἐν τῷ ξύλῳ ἀπεκχυσάμενος ἔθριάμβευ-
 σεν· ὁ δὲ νόστος ὁ ἐκ τῶν ἀπολωλότων Ἰσραὴλ Παῦ-
 λός φησιν· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν
 τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ· ἐκ δὲ τῆς ἱστορίας, πρᾶ-
 γματος νοητοῦ τῷ προφήτῃ γέγονεν ἀφορμή. Ὡς γὰρ
 ἄλόντες αἰχμαλῶται Ἰούδας καὶ Ἐφραΐμ, εἴτα τυ-
 χόντες ἀφέσεως, οὐκέτι διηρημένως κατόκησαν, ἀλλὰ
 πάντες ἐν Ἱερουσαλὴμ μηκέτι μεμερισμένην ἔχοντες
 τὴν ἀρχήν, ἀλλ' εἰς ἓνα πάντες Ζοροβαβὲλ τὸν τοῦ
 Σαλαθιὴλ ἐκ σπέρματος δυντα Δαβὶδ καὶ φυλῆς Ἰούδα,
 καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσεδέκ καὶ ἀρχιερέα τυγχάνον-
 τα. Οὕτω νῦν ἐγγεγραμμένου τοῦ τιμίου σταυροῦ, γέ-
 γονεν ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τῇ νοητῇ, συνδρομή
 τε πάντων εἰς ἐνότητά πείσεως, καὶ τῶν ἀκαθάρτων
 πνευμάτων ἀπῆλλαγμένοι, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Χρι-
 στοῦ, τὴν νοητὴν συνηλθον, Σιών, ἣγουν Ἱερουσα-
 λὴμ, ὅφ' ἓνα τελοῦντες βασιλέα Χριστόν, οὗ τύπος
 ὁ Ζοροβαβὲλ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνακομίζων τὸν
 Ἰσραὴλ, καὶ Ἰησοῦς ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας.

Josedechi filio, tunc temporis sacerdotum principe,
 erectum signum est, omnes, restituta illa prius,
 in fidei communionem coivisse, et pr. flagitis
 Sionem, sive Jerusalem dicas intelligibilem, sub uno rege Christo (cujus typum Zorobabel populi
 quondam servitute exeuntis imperator, et Jesus ille magnus, sacerdotum princeps habuerunt), in-
 gressos esse nemo **189** non videt.

Ἐν ταυτῷ γὰρ ἀμφω νοεῖται Χριστὸς βασιλεὺς τε
 καὶ ἀρχιερεὺς, ὁσιος, ἀκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμέ-
 νος τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν,
 κατὰ τὴν Παύλου φωνήν. Ὁς ὑπὲρ παντὸς τοῦ
 κόσμου τὸν σταυρὸν κατεδέξατο, συνάγων ἀμφω τὸν
 Ἰούδα καὶ τὸν Ἐφραΐμ. Κατὰ Καταφαν, τὸν διὰ
 τὸ σχῆμα τὸ ἱσραηλῆδες προφητεύσαντα. Καὶ οὐ μόνον
 ὑπὲρ αὐτοῦ, καθὰ φησιν Ἰωάννης, ἀλλ' ἕνα καὶ
 τὰ τέκνα τοῦ Ἰησοῦ ἰ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγη
 εἰς ἓν. Πάντων γὰρ γέγονεν εἰρήνη, λύσας τὸ μεσό-
 τοιχον τοῦ φραγμοῦ. Τὸ δὲ, Πειρασθήσονται ἐν
 πλοίοις ἀλλοφύλων, καὶ θάλασσαν ἅμα προνο-
 μεύσουσιν· τὸν εἰς τὰ ἔθνη διὰ γῆς τε καὶ θαλάτ-
 της δρόμον ἀνιέντεται οὐκ Ἰουδαίοις χρωμένον
 κυβερνήταις, τοῖς δὲ λόγον τὸν τοῦ Χριστοῦ παραδε-
 δειγμένοις, ἦτ' οὖν ἀπλῶς ἔθνικοις. Διὰ θαλάττης
 γὰρ ἰὼν ὁ Παῦλος ἔφη· Νυχθήμερον πεποίηκα ἐν τῷ
 βυθῷ. Ἐπιβῆναί τε φησιν αὐτὸν ὁ Λουκᾶς ἐν πλοίῳ
 Ἀλεξανδρινῷ παρασήμῳ Διοσκόροις. Ταῖς γὰρ πρῶ-
 ραῖς ἀεὶ θεῶν εἰκόνας ἐνέγραψον, ὡς καὶ νῦν ἐγίτων
 μαρτύρων. Πρὸς δὲ εἰκότως τὸ ἀλλοφύλων ἐκ πολλοῦ
 προτεθέσπισται. Σωτήρας δὲ πλεόντων εἶναι τοὺς
 Διοσκόρους ἐδόξαζον. Ἐν ταυτῷ δὲ, φησὶ, τὴν θάλασ-
 σαν προνομεύσουσι, τὰς νήσους οὕτω καλῶν. Ἐν
 παρόδῳ γὰρ αὐτὰς διερχόμενοι, τοῖς ἐνοικοῦσιν εὐ-

A quam dubium esse potest, qui in Salvatoris verba
 intueatur. Ait enim : « Et videbunt signum Filii
 hominis » ; crucem innuens, per quam sanctis
 mundus, mundoque sancti crucifiguntur⁴⁶. Cujus
 ut vires et gratiam significaret propheta, per
 quam salutem sumus adepti, fideles ipsos ab uni-
 versæ terræ plagis quatuor coire dixit : extremis ni-
 mirum in totius melio membris coeuntibus, virtu-
 teque ab eodem ad extrema quatuor perveniente.
 Quadrifariam enim crucis partes ab eo distinctæ
 sunt, per quem coierunt, qui virtutum et princi-
 patuum tollendi facultatem habet, de quibus in
 ligno spoliatis triumphavit. Quod cum Paulus de
 eorum alioqui numero, qui perierant, minime
 ignoraret, in cruce sibi tantum gloriandum esse

B dixit⁴⁶. Est vero prophetæ ex rei gestæ memoria,
 animo tantum intelligibile aliquid significandi
 oblatum argumentum. Quemadmodum enim ex
 quo Babylonica servitute Judas et Ephraim liberati
 sunt, non seorsim amplius, aut divisa imperii sede,
 habitasse, sed Hierosolymis omnes sub uno Zoro-
 babelle Salathielis filio, qui de stirpe Davidica,
 deque tribu Juda prodierat ; sub ipso item Jesu
 vixisse leguntur. Sic ex quo venerandæ crucis
 quæ mente concepta, non cernitur oculis, liber-
 tate, in fidei communionem coivisse, et pr. flagitis
 spiritibus immundis, in Christi Ecclesiam, sive
 Sionem, sive Jerusalem dicas intelligibilem, sub uno rege Christo (cujus typum Zorobabel populi
 quondam servitute exeuntis imperator, et Jesus ille magnus, sacerdotum princeps habuerunt), in-
 gressos esse nemo **189** non videt.

C In eodem enim Christus intelligitur, rex simul
 et pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segre-
 gatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus, ut
 Pauli verbis utamur⁴⁷. Ille, inquam, qui gentis
 universæ nomine crucem amplexus est, ut ambo
 Judam et Ephraim colligeret : sicut est a Caipha
 propter sacerdotii dignitatem, qua fungebatur, pro-
 phetatum. Nec eo nomine solum, sed ut Dei filios,
 qui, Joanne teste⁴⁸, dispersi erant, in unum
 congregaret. Omnibus enim, disturbato pariete qui
 maceriam dividebat, pacem attulit⁴⁹. Deinde quod
 adjicit volaturos in navibus alienigenarum, et mare
 statim prædaturos ; cursum qui ad gentes terra
 marique futurus erat innuit, non ducibus Judæis ;
 sed iis, qui verbum Christi amplexi essent, assum-
 ptis, vel denique, ut uno verbo dicam, gentibus.
 Mari enim et ipse profectus Paulus, nocte se ac
 die in profundo egisse ait⁵⁰. Navem enim Alexan-
 drinam Dioscororum insignehabentem ascendisse,
 Luca auctore, didicimus⁵¹. Jamdiu enim in mora
 positum erat, ut in navium proris deorum imagi-
 nes, sicuti et hodie sanctorum martyrum, depin-
 gerentur : ad idque non immerito quod alienigena-
 rum dixit, longa ante prædictione retulit. Navi-
 gantibus enim salutem dare Dioscoros arbitra-

⁴⁶ Matth. xxiv, 30. ⁴⁷ Galat. vi, 14. ⁴⁸ ibid. ⁴⁹ Hebr. vii, 25. ⁵⁰ Joan. xi, 52. ⁵¹ Ephes. ii, 14.
⁵² II Cor. xi, 26, 27. ⁵³ Act. xxviii, 11.

VARLE LECTIONES.

¹ γρ. Θεοῦ.

bantur. Quod autem ibidem *mare prædaturos* ait, insulas hoc nomine intelligit : quarum et ipsi incolae, tanquam in transitu, Evangelium docuerunt: quod a Paulo Melitensibus ipsis, cum Romam properaret, factitatum legimus⁸². Multos enim ea in insula sanitati restituit, multos religionem docuit, et ad eam pertraxit. Possunt præterea qui *mare deprædaturi sunt*, etiam aliter intelligi; nimirum, qui, dracone et cæteris sub eo degentibus superiores facti, errantes, tanquam spolia, capiunt. *Mare* enim hic ærunnarum locum intelligere debemus: quem et alibi miseriarum vallem nuncupari didicimus. Dicentur rursus et ipsam *deprædari Idumæam*, qui terrenis rebus, ipsoque adeo *Moab*, superiores evaserint. Est enim Moab, si nominis quæras rationem, idem quod *ex patre*, ad eoque locutus est Salvator, cum **190** ex patre diabolo natos esse exprobravit⁸³. Quod autem *in eos manus suas injecturos* dixit, nihil aliud plane, quam operum bonitate superaturos, sibi que subdituros significavit. At filii Ammon, addit, *primi obedient*. Videmus enim eos, qui scelere aliis sunt inferiores, in amplectendo Christo nequiores prævertere. Signat autem *Ammon*, si verbi notatio postuletur, ac si, *populus nobiscum*, dicas. Quod si ad historiæ fidem respicias, quas hoc loco gentes recenseri vides, ipso prophetæ tempore, Deo, qui apud Judæos colebatur, valde infestas inimicasque fuisse reperias. Hinc est igitur, quod suis eas jam nominibus ad veram religionem accedentes designat, quæ et Arabiam ipsam

191 VERS. 45, 46. *Et desolabit Dominus mare Ægypti, et injiciet manum suam super fluvium spiritu vehementi, et percutiet septem valles, ut trajicere possit eum calceatus, etc.*

Non est de Ægypto isthæc instituta disputatio (habet enim ipsa prophetiam, et peculiarem inscriptionem) : sed superioribus accommodata, tanquam eo, qui de radice Jessæ prodiit, vanissimæ religioni addictos, cum vicinis Judææ gentibus, errore suo per futuras discipulorum secundum electionem de Jerusalem reliquias, liberante et eripiente, nihil illis quidquam impedimento esse possit. Olim enim cum aliæ aliis patere gentes nondum didicissent, sed in se mutuo ferrentur, ab aliis ad alias transire tutum satis non fuerat : sed tum maxime, si quæ certa erant et rata, movere quisquam aggressus fuisset. At Deus cum apostolis, quos universum orbis stadium decurrere jubebat, viæ libertatem aperire statuisset, direptis omnibus sigillatim

⁸² Act. xxviii, 1 seqq. ⁸³ Joan. viii, 44.

ἠγγελίζοντο. Καθὰ δὴ τοῖς ἐν Μελίτη κατοικοῦσιν ὁ Παῦλος, ὅτε περ εἰς Ῥώμην ἤπειγετο. Πολλὰς τε κατ' αὐτὴν ἰάσεις ἐργασάμενος, πολλοὺς μετέθηκεν εἰς εὐσεβείαν. Καὶ ἄλλως δὲ, τὴν θάλασσαν προνομεύσουσιν, τοῦ δράκοντος, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελούτων περιγινόμενοι καθάπερ ἴδια σκῦλα τοὺς πλανωμένους λαμβάνοντες. Θάλασσαν γὰρ, νῦν τὸν τῆς κακώσεως ἀκουστέον τόπον, ὃν καὶ κοιλάδα λέγεσθαι κλαυθμῶνος ἀλλαχθῶ μεμαθήκαμεν. Οὗτοι δὲ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν προνομεύειν λέγονται τῶν γῆτων ἐπικρατοῦντες πραγμάτων. Καὶ Μωάβ, ὃς ἐρμηνεύεται, ἐκ πατρὸς. Πρὸς οὓς ἐλεγεν ὁ Σωτὴρ, ὅτι « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ. » Τούτοις τὰς ἐαντῶν ἐπιβάλλουσι χεῖρας, διὰ πράξεως ἀγαθῆς ὑποχειρίους λαμβάνοντες. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμμῶν ἐπακούσονται πρώτοι. Καὶ γὰρ οἱ τὴν κακίαν ἐλάττους, τοὺς χείρονας εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ προσλαμβάνουσιν^m. Ἐρμηνεύεται δὲ Ἀμμῶν, λαὸς μεθ' ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, τὰ νῦν ἔθνη κατειλεγμένα δυσμενεῖς ἦσαν τοῦ παρ' Ἰουδαίους τιμωμένου Θεοῦ κατὰ τὸν τοῦ προφήτου καιρὸν. Ὅθεν ὀνομασίῃ τούτους ἐξίθετο, ὡς καὶ τούτους προσειμένους τὴν θεοσεβείαν. Ἐθνη δὲ ταῦτα τῶν τὴν Ἀραβίαν οἰκούντων. Θεοῦ γὰρ Ἐκκλησιῶν οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τὰς χώρας ταύτας ἐπλήρωσαν, ὅτε τὰς ἐαντῶν χεῖρας, καὶ τὰς δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένας πράξεις ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν ἐξέτειναν. Ὁμόρους δὲ ὄντας τοὺς Ἰουδαίους εἰκὸς καὶ ἀρώτους τὸ κήρυγμα ἐξασθαι. Πᾶν οὖτε τὸ Ἑβραϊκόν, οὖτε τῶν ἐρμηνευτῶν οἱ λοιποὶ, τὴν προσθήκην περιέχουσιν τοῦ

πρώτοι. Ecclesiis locupletatæ, cum suas illi in Arabiam usque consentancum, ut quæ Judæis vicinæ essent,

ε, ις'. Καὶ ἐρμηνύσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βίαιῳ, καὶ πατάξει ἐπὶ τὰ ῥαγγὰς, ὥστε διαπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήμασι, κ. τ. λ.

Ὁ παρῶν λόγος οὐκ ἔστι περὶ τῆς Αἰγύπτου· ἰδιάζει γὰρ ἡ περὶ αὐτῆς προφητεία. Καὶ προέγραπται ταύτης, Ὅρασις Αἰγύπτου. Τοῖς δὲ προλαβοῦσιν ἔστιν ἀκόλουθος, ὡς τοῦ ἐκ βίβλης Ἰεσσαὶ δεισιδαιμονεστάτους καὶ τούτους ὄντας, μεθ' ὧν ἔλεγεν περὶ τὴν Ἰουδαίαν ἔθνων, τῆς πλάνης αὐτοὺς ἀπαλλάξοντος διὰ τὸ κατ' ἐκλογὴν ὄντων τῶν ἐξ Ἰερουσαλήμ μαθητῶν, μηδενὸς αὐτοῖς ἐμποδῶν ἐσομένου. Πάλαι γὰρ τῶν ἔθνων ἀνικτωσⁿ ἐχόντων πρὸς ἄλληλα, τοῖς διαβαίνειν ἐξ ἐτέρων εἰς ἐτέρους ἐθέλουσιν, οὐκ ἦν ὁδὸς ἀσφαλῆς. Πολλῶν δὲ μάλλον εἰ καὶ κινεῖν ἐπεχείρουν τὰ καθεστῶτα· Θεὸς δὲ τοῖς ἀποστόλοις τὸν δρόμον τὸν πανταχοῦ προποιεῖν ἐθέλων ἀκώλυτον, τὰς κατὰ μέρος καθελὼν δυναστείας, Ῥωμαίοις πάντα φέρων, ὑπέταξεν σύμβολον καταλύσεως τῆς

VARIÆ LECTIONES.

^m γρ. προλαμβάνουσιν. ⁿ γρ. ἀνικτῶς.

ἐκ δαιμόνων πολυαρχίας, μίαν τε πολιτείαν, καὶ μίαν Ἀ ἀρχήν, ὡς περ οὖν Ἐκκλησίαν καὶ πίστιν, ἀπέδειξεν. Ὅτι δὴ καὶ Καίσαρ Αὐγουστος ἐπιστρατεύσας Αἴγυπτιοὺς χειρίζεται, Θεοῦ νότῳ βιαίῳ πρὸς θάλασσαν τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ κενώσαντος, δι' οὗ καὶ χωρὶς μάχης ἄβατον ὄντος Καίσαρι γενέσθαι τὴν Αἴγυπτον, διὰ πλῆθος ἄμα καὶ πλάτος τῶν ἀποτελουμένων ἐκ τούτου λιμῶν ἃς ἀνωθεν καταβρέβων ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν ἀπεργάζεται διὰ τῶν ἐπτά στομάτων, δι' ὧν ἐκδίδεται πρὸς τὴν θάλασσαν, ἃ δὴ φάρμακτος ἢ προφητεία καλεῖται. Τοῦτο δὲ πάλιν αὐτὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης διδάσκει λέγων· «Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Καὶ πίονται οἱ Αἴγυπτιοὶ τὸ ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν. Ὁ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει καὶ ξηρανθήσεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Φίλον δὲ τῆ θείᾳ Γραφῇ καὶ αὐτὰς τὰς λίμνας θαλάσσας ἀποκαλεῖν. Πνεῦμα δὲ φησὶ βιαίωτατον, τὴν γενομένην τοῦ νότου κατὰ τῶν ὑδάτων ἐπαγωγὴν, ὡς τοσοῦτον ξηρανθήναι τοῦ Νεῖλου τὰ στόματα, ὡς δύνασθαι καὶ μεθ' ὑποδημάτων διαβαίνειν αὐτά. Τινὲς δὲ τῶν ἐν τοῖς προφήταις τὰ μὲν ῥητῶς ἀξιοῦντες ὁ ἔνοσιεν, τὰ δὲ δι' ἄλληγορίας. Οἷον ῥητῶς μὲν, τὸν Ἰέσοι, τροπικῶς δὲ, τὴν ἐκ τῆς αὐτοῦ ρίζης ῥάβδον. Καὶ ῥητῶς μὲν, τὰ ἔθνη, τροπικῶς δὲ, δι' ὧν ἐν τοῖς πρόσθεν ἐδολούτο θηρίων. Κάν τοῖς μετὰ χεῖρας, Αἴγυπτον μὲν τὴν ἀσθητὴν χώραν τῶν Αἴγυπτίων φασίν, ἣν οὐκ ἐρημώσῃν ὁ Κύριος εἰρήται· θάλασσαν δὲ ξηρανομένην, τῆς εἰδωλολατρίας τὸ πλῆθος. Τοῦτο γὰρ ὑποφαίνειν τό τε Ἑβραϊκὸν καὶ τῶν λοιπῶν τὰς ἐκδόσεις εἰπόντων συμφώνως, καὶ ἀναθεματίσει Κύριος τὴν γλῶσσαν θαλάσσης Αἴγυπτου. Θάλασσαν δὲ εἰθεὶν ὁ λόγος καλεῖν, ἢ τῶν ἀσεβούντων τὸ πλῆθος, ἢ τῆς κακίας τὸ χύμα ἀλμυρῶν ὡς περ ὑδάτων πεπληρωμένης. Διὸ καὶ τὸν δράκοντα κατοικεῖν φησὶν ἐν αὐτῇ. Ἄλλα τε γὰρ ὡς ἔστιν ἐν αὐτῇ λέγει Δαβὶδ· «Καὶ δράκων ἐν ἐπλάσας ἐμπαλίζειν αὐτῇ.» Καὶ νῦν οὖν γλῶσσαν ἀσεβῶν διὰ τούτων ὁ λόγος δηλοῖ πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων, ὡς ἔφασκε Φαραώ· «Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀποσελεύ.» Ταύτην οὖν ἀναθεματίσει φησὶν, ἵνα μὴ τὴν πλάνην γλῶσσην Αἴγυπτία κρατύνωσι, μάθωσι δὲ λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ὁμύναται τε ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, ὃ δὴ φησὶν προῖων ἐντεῦθεν σιγᾶ τὰ παρ' ἐκεῖνοις χρηστήρια, γοητεία τε πάντα καὶ πλάνη μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν ἐπαύσατο τῶν Αἴγυπτιαζόντων τὸ πρότερον. ται». Ἡμεῖς οὖν ἀναθεματίσει φησὶν, ut errorem Ægyptia lingua tueri non pergat, sed sancta Dei oracula eloqui, et in Domini exercituum nomine, sicut in sequentibus ait, jurare addiscat. Hinc apud illos nec jam oracula respondere videmus amplius, nec ullum 193 erroris genus et incantationis Ægyptiacæ vigere, ex quo Salvatore[m] versari in terris contigit.

Εἰς δὲ τὸ ποταμὸν ἰδεῖν κατασσύμενον, ἀφορμὰς ἐκ τῶν πρώην εἰρημένων ληψόμεθα, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλοᾶ, τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ. Διὰ ταῦτο ἰδοὺ Κύριος ἀνάγει ἐφ' ἡμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ ἰσχυρὸν, καὶ τὸ

regnis, rerumque summa ad Romanos delata, magnum dæmonum labentis imperii significationem dedit, unicamque reipublicæ formam et monarchiam, ut et Ecclesiam unam, unamque fidem, fore demonstravit. Quo nimirum tempore Cæsar Augustus Ægypto politus est, Deo ipso notè vehementia in mare fluminis aquam compellente, cujus auxilio sine armis a se prohiberi posse Cæsarem putabant Ægyptii, propter lacuum amplitudinem et frequentiam quos efficit Nilus declivi 192 alveo sese in mare ostiis septem exonerans; quæ nunc a propheta valles appellatur. Id rursum propheta alibi docente, licebit intelligere. Ait enim: «Hæc dicit Dominus exercituum. Et bibent Ægyptii aquam, quæ juxta mare est; fluvius autem deficiet, et siccabitur», et quæ postea. Est vero Scripturæ familiare, lacus ipsos maria vocare. Per spiritum deinde vehementem, austri in aquas furentis impetum significat; cujus flatu adeo ipsa Nilii ostia exaruerint, ut a calcæis trajici queant. Sunt vero nonnulli qui in prophetis quidem alia, prout scribuntur; alia autem per allegoriam intelligi debere arbitrentur. Exempli gratia, in Jessæ nomen, nihil præter quam quod verbo dicitur; in illius autem radicis virga, figurate quid aliud significari. Item cum gentes dixit, ad litteram sumi; cum varias autem ferarum species supra nominavit, tropice aliquid aliud designari. In his deinde, quæ jam agimus, ubi de Ægypto loquitur, regionem ipsam sensibus patentem, et Ægyptiis notam habitatoribus significari; quam non se desolaturum, sed mare exarsfactum, id est, idolorum turbam dicit Dominus. Hoc enim videtur innuere, si ad Hebræorum fontes, et reliquorum in vertendo consensum respicias, qui detestaturum Dominum linguam maris Ægypti dixerunt. Solet vero Scriptura maris appellationem, vel impiorum multitudinem, vel nequitia, tanquam maris salsugine, plenos fluctus designare. Atque hinc est, quod in eo draconem habitare (alia enim in ipso etiam existere certum est), apud Davidem reperimus, ubi ait: «Et draco, quem formasti ad illudendum ei». Itaque et ipso nunc linguæ nomine, impios eorum sermones, qui Deum olim ignorarunt, intelligit: qualem existisse verbis ipsius Pharaonem colligimus. Ait enim: «Dominum non novi, nec Israelium dimisi». Hanc igitur detestaturum se significat, ut errorem Ægyptia lingua tueri non pergat, sed sancta Dei oracula eloqui, et in Domini exercituum nomine, sicut in sequentibus ait, jurare addiscat. Hinc apud illos nec jam oracula respondere videmus amplius, nec ullum 193 erroris genus et

¹⁹² Isa. xix, 4, 5. ¹⁹³ Psal. ciii, 26. ¹⁹⁴ Exod. v, 3.

VARIÆ LECTIONES

* γρ. ἀξιοῦνται.

monuit. Sic igitur et nunc Ægyptium regnum, quod a sæculo exstabat, propheta significat, sicut et ipse antea Assyrium demonstravit. Ipse deinde Ezechiel allegorice Ægypti fluvios usurpavit, quos se Pharaon fecisse gloriatur. Est vero *desolatio* quæ scelerum causa mittitur, si idoneo tempore contingat, pro magno Dei beneficio numeranda. Neque vero si *spiritum vehementem* Romanum imperatorem dixeris, a quo Ægyptiaci regni cepit everio; meo iudicio aberraris. Fuere enim postea Ægypto a Romanis præfecti alii, qui distincto et peculiari munere, res eorum urbanas et militares administrarent, quos nunc *valles* appellat, ut loci concavitatem simul, et summum, quod fuit antea fluvii nomine designatum imperium, humiliter jam factum esse intelligas. Numero deinde *septenario*, eorum, qui præsentunt Ægypto multitudinem expressit: quibus tandem peractis, ipsa Ægypti regio Evangelium docentibus patuit. Hos enim *populi relictis nomine, qui fluvium calceatus trajecturus sit*, ideo fortasse significat, quod Mosem et Josuam pedum calceamenta dimittere, propter terræ, quam calcabant, sanctitatem, jussos esse legimus⁸⁶: cui cum valde dissimilis sit Ægyptus (profana nimirum et impura), fluvium calceatis pedibus trajicere jubentur. Arescit autem qui Dei spiritu vehementi victus ac superatus est. Itaque non meretur Ægypti solum, ut nudum transeuntium sanctorum vestigia sentiat. Indeque eos⁸⁷ qui pascha edere jubebantur, calceis pedes habere munitos oportebat⁸⁷. At qui ad sacrum pervenerit locum, is jam solvat calceamenta. Hincque illud est, quod apostolos ulla gestare Christum descendisse legimus⁸⁷. *Et erit, ait, Israel, sicuti dies illa quando 194 exiit de terra Ægypti*. Tunc enim, aiunt, et Rubrum mare, et ipse Jordanis fluvius, calceatis patuit. Placet vero nonnullis, quando fluvium transire, et libere ubique Ægyptum omnem permeare contigerit, alacres carmen a propheta editum, huic non multum dissimile, quod ita incipit: « Cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est⁸⁸; » in lætitiæ signum cantatu-
ros.

CAPUT XII.

V. A-6. *Et dicet indie illa: Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti iram tuam, et miseratus es mei. Ecce Deus meus, Salvator meus, confidens ero in eo; salvabor in eo, et non timebo: quia gloria mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem, etc.*

Cum enim Evangelium docerent in Judæorum synagogis, Ecclesias autem de gentium conversione facerent; novum eos carmen, quibus tantæ fuerant utilitatis auctores, modulari docebant. Tanquam enim vetere apud se flumine, marique tempestuoso sublatis: *Ecce, aiunt, Deus meus, Sal-*

A πολὺν, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Οὕτως οὖν καὶ νῦν τὸ ἐξ αἰῶνος ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεῖον ὁ προφήτης δηλοῖ, καθὼς φθάσας αὐτῆς ἐπὶ τοῦ βασιλείως τῶν Ἀσσυρίων ἐρμηνεύσαν Ρ. Καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ ἀλληγορικῶς Αἰγύπτου λέγει *ποταμούς*, ὅς Φαραὼ πεποιηκέναι ἀλαζονεύεται. Εὐεργεσίας δὲ Θεοῦ ἡ ἀπὸ μοχθηρῶν πραγμάτων ἐρήμωσις ἐν καιρῷ ἐπαγομένη δεκτῶ· πνεῦμα δὲ βλαίον οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὸν πρῶτον καθελόντα τὴν βασιλείαν Αἰγύπτου Ῥωμαίων ἄρχοντα. Μεθ' ὃ λοιπὸν μερικὸι παρὰ τούτοις ὑπὸ Ῥωμαίων κατέστησαν ἄρχοντες ἐν Αἰγύπτῳ πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοὶ, νῦν ὀνομαζόμενοι *φάραγγες*, διὰ τὸ κοῖλον, ὡς περ καὶ ταπεινότερον τῆς καθόλης ἐν αὐτῇ πρῶτην ἀρχῆς, ἣν κέκληκε *ποταμόν*. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν κατ' Αἰγύπτου ἀρχόντων ὁ τῶν ἐπτὰ παρίστησιν ἀριθμὸς. Τούτων δὲ γενομένων, βαθὴ γέγονε λοιπὸν τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἡ χώρα. Τούτους γὰρ [καλεῖ] *καταλειφθέντα λαὸν ἐν ὑποδήμασι τῶν ποταμῶν διαβαίνοντα*, τάχα ἐπειδὴ Μωϋσεὶ καὶ Ἰησοῦ λέλεκται λύσαι τὸ ὑπόδημα τοῦ ποδὸς, διὰ τὸ τὴν γῆν, ἐφ' ἧς εἰστέκεσαν, ἁγίαν εἶναι· μὴ τοιαύτην δὲ εἶναι τὴν Αἰγύπτου, ἀλλὰ βέδῃλον, κλειδύοντα τὸν ποταμὸν ὑποδεδεμένοι καταπατεῖν. Σηραίνεται δὲ βιαίῳ Θεοῦ κεκρατημένῳ πνεύματι. Διόπερ ἀνάξιόν ἐστι τὸ ἕδαφος Αἰγύπτου γυμνὸν δέξασθαι τὸ ἔγχος τῶν διαπορευομένων ἁγίων. Ὅθεν καὶ οἱ τὸ πάσχα ἐσθλόντες τοὺς πόδας ὑποδήμασιν ἀσφαλίζονται. Φθάσας δὲ ἐπὶ τὸν ἄγιον τόπον, ὑπολύεσθω. Αἰδὲ καὶ τοῖς ὁποστόλοις ἐλέγετο, μὴ ὑποδήματα ἀφρεῖν. Καὶ ἔσται, φησὶ, τῷ Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἡμέρα ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Τότε γὰρ, φασὶ, παρήλθον τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ὑποδεδεμένοι. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς ὁμοίως ἡσθήσονται ποσὶν τὸν ποταμὸν διαβαίνοντες, ἀκώλυτόν τε ποιούμενοι τὴν πανταχοῦ τῆς Αἰγυπτίων ἡ ὁδὸν, καὶ ἄδοντες φῆδν, ἣν ὁ προφήτης ἐπιτίθεται παρόμοιον οὕσαν τῇ, « Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξω; γὰρ δεδόξασται. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

α'-ς'. Καὶ ἔρξῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλογήσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἐλέησάς με. Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου. Πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, σωθήσομαι ἐν αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι διότι ἡ δόξα μου, καὶ ἡ ἀλειτουργία μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, κ. τ. λ.

Τοῖς γὰρ Ἰουδαίοις τὸ εὐαγγέλιον κηρύττοντες ἐν συναγωγαῖς, ἐκ δὲ τῆς τῶν ἔθνων ἐπιστροφῆς Ἐκκλησίας ποιούμενοι, καινὸν ἄσμα τοῖς ὑπ' αὐτῶν ὠφελουμένους ἐδίδασκον. Ὡς γὰρ ἀναρεθέντος τοῦ πάλαι παρ' αὐτοῖς ποταμοῦ, καὶ τῆς κυματουμένης θαλάσσης, φασίν· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ

⁸⁶ Exod. iii. 5; Josue, v. 16. ⁸⁷ Exod. xii. 11. ⁸⁸ I. cor. x. 4. ⁸⁹ Exod. xv. 21.

VARIE LECTIONES

Ρ γρ. εἰρμηνεύσε. ς γρ. Αἰγύπτου.

μου· πεποιθώς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. Καὶ οὐ φοβήσομαι, τῶν εὐσεβεῖν κωλυόντων ἀνηρημένων. Ἄντι δὲ τῶν πάλοι δαιμόνων, δόξα μου καὶ ἡ αἰνεσίς μου ὁ Κύριος. Ὁργισθῆς δέ μοι, φησὶν, ἐξομολογούμενος, ὡς δικαία παθῶν ἀποστραφεῖς τὸν Θεόν. Τὴν δὲ δοῦσαι τῶν ἀμαρτημάτων ἄφεισιν διὰ Χριστοῦ παρίσται, λέγων· Ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἠλέησάς με. Πολλάκις γὰρ ἀφίεται τις καταλειπόμενος ἅπαξ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς συναπαχθεῖς χρόνον ἀπολαῦσαι τινα τῆς ἰδίας ἀδουλίας, ἵνα θερίσῃ ἃ κακῶς ἔσπειρεν. Ἐλεθῆς δὲ δι' ἀνακλήσεως, ᾄδει τὴν παρούσαν ψῆφν. Ὁμοιον δὲ τοῦτο τῷ· « Ὁργὴν Κυρίου ὑπότω, ὅτι ἤμαρτον αὐτῷ. » Καὶ τὸ, « Οὐ γὰρ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μνησεί. » Αἰσθανόμενος δὲ τῆς εὐεργεσίας, καὶ λέγων, ὅτι ὀργισθῆς μοι, καὶ ἠλέησάς με, φησὶν· Ἴδὸν ὁ Θεὸς μου, Σωτήρ μου. Οὕτε δὲ οἱ ποιοῦντες τὴν ἐλεημοσύνην ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὕτε οἱ δόξαν παρ' ἀλλήλων ζητοῦντες, δύναται λέγειν, ὅτι ἡ δόξα μου, καὶ ἡ αἰνεσίς μου ὁ Κύριος. Ἄλλ' οἱ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ ζητοῦντες, καὶ τὴν τοῦ, μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, μὴ παραβαίνοντες ἐντολῆν. Ἐπαγγελλομένου δὲ Θεοῦ, ὡς τοῦς δοξάζοντάς με δοξάσω, δηλον ὡς καλῶς τις δοξάζων Θεόν, δεδοξασμένος ἐστὶ παρ' αὐτῷ.

195 dubium esse queat, quin a quibus id recte fieri videat, eisdem et ipse gloriam reponat.

Καὶ Μωυσέως γὰρ ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ καλῶς ἤδει δοξάζειν Θεόν. Οὐδεὶς δὲ διημαρτημένας ἔχων ὑπολήψεις περὶ Θεοῦ, δεκτὴν ἔχει τὴν αἴνεσιν. Ἐνδὸς γὰρ ἀμφω αἰνεῖν τε καὶ δοξάζειν καλῶς. Κεκτῆμεθα δὲ τούτων ἑκάτερον ἠλεημένοι ὑπὸ Θεοῦ. Οὐ γὰρ κατὰ τὰ ἔργα ἃ ἐποίησαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἢ δοθεῖσα χάρις ἡμῖν. Καὶ ἄλλως δὲ, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τοῖς ἐπὶ τῆς ἐπιδημίας παρόμοια· δουλείας γὰρ ἐλευθερία γηγένηται, τότε μὲν αἰθροῦ, νῦν δὲ νοσητοῦ Φαραώ. Τότε μὲν εἰς αἷμα τὸ ὕδωρ μετεσκευάζετο, νῦν δὲ σωτήριον γέγονεν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Οἱ τὸν Ἰσραὴλ διώκοντες ἐπὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾶς ἀπεπνίγοντο· διὰ δὲ τῶν ἁγίων ἐδιδάσκοντο μαθητῶν τῶν τοῦ παρόντος βίου κυμάτων τε τῶν ἐν αὐτῷ ἐνανηχθεῖν κλύδωνα. Χάλαζα τότε θεινῆ· νῦν ὁ Θεὸς εἰς νοῦν αὐτοῖς καταβέβηκεν ὑπερὸς ἐγκάρπους ἀποτελών. Σκότος· τότε βαθύ· νῦν δὲ φῶς ἐν Χριστῷ. Ἐθρήνησαν Αἰγύπτιοι τὰ πρωτότοκα· νῦν δὲ εἴσωκεν αὐτοὺς ὁ πρωτότοκος ἕκ νεκρῶν, ὡς πάλοι τοῦ Ἰσραὴλ τὰ πρωτότοκα. Πῶς οὖν οὐκ ἦν ἐπι τοῦτοις ἀκλόουθον, εὐφραϊνόμενος τὸν δοτήρα τούτων ὑμνεῖν; Ὁ δὲ Θεὸς ἔτοιμος ὢν εἰς ἀντίδοσιν, τοὺς γνησίως αὐτὸν δοξάζοντας, πνευματικαῖς ἀμειβεται ὠρεαῖς, λέγων, Καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Νοήσει δὲ τις αὐτὸ τοῦ Σωτήρος ἀκούων εἰπόντος, « Εἶ τις

rator meus; confidens ero in eo; nec sublatis jam, qua: pietatis in me studium morabantur, quidquam metuam; sed erit in locum dæmonum, quibus olim serviebam, gloria mea, et laus mea Dominus. Ideo autem iratum sibi Dominum dixit, ut non injusta se, qui eum esset aversatus, pati significaret. Neque vero allatam nobis Christi nomine peccatorum veniam reticet, cum avertisti iram tuam, et misertus es mei, addit. Persæpe enim semel Ægyptios mores, et cultum amplexus aliquis, ea tandiu retinere sinitur, donec, persolutis imprudentiæ pœnis, male metat, quæ male seminavit: qui tamen miserente Deo revocatus, carmen istud modulatur. Est vero et huic non multum dissimile: « Iram Domini portabo, quia peccavi ei ». Item illud: « Non enim in finem irascetur, neque in sæculum iracundiam servabit ». Cæterum tanquam bene percepto libertatis munere, cum iratum prius Dominum, sui que misertum confessus esset, Ecce Deus meus Salvator meus, intulit. Neque vero illorum quisquam, qui vel in hominum luce pauperibus largiuntur, vel se laudari mutuo postulant, vere laudem et gloriam suam Dominum esse dixerit; sed qui Paulini mandati gloriæ cupiditatem prohibentis, diligens observator veram in Deo tantum quæsierit. At Deo ipso gloria se illos affecturum pollicente, a quibus ea afficitur; nemini jam

Nam et Mosis vultus ideo gloria consecutus est, quod Moses Deum gloria digne noverat amcere. Neque vero Deo quisquam laudes acceptas decantavit, qui falsas de eodem cogitationes mente tueatur. Unius enim utrumque est, gloria et laude recto afficere, neque utroque prius potiamur, quam Dei misericordiam consequamur. Neque enim secundum opera, quæ fecimus nos; sed secundum misericordiæ ipsius ubertatem gratia nobis data est. Præterea, ut aliam explicationem non omittamus; quæ in Ægypto accidisse legimus, a Salvatoris in terra nobiscum peregrinatione differre nihil videantur. Tum enim sub sensum cadentis; hoc autem loco, Pharaonis mente comprehensi servitutis jugum excussum est. Tum in sanguinem rursus aqua mutari visa est, quæ jam sacri baptismatis ope salutaris est effecta. Tum deinde qui Israelem persequabantur, in Rubri maris undis extincti sunt; cum qui hujus vitæ fluctibus agitabantur, sanctorum disciplinarum præceptis adjuti incolumes enatarint. Non defuit tum copia grandinis calamitosa: cum nunc in eorum mentes secundans illabatur imber. Profundæ tum tenebræ: sed jam in Christo lucis fulgor amplissimus. Luxerunt sua Ægyptii primogenita; sed per eum jam, qui primus ex mortuis excitatus est, sicut olim in primogenitis Israelis

⁹⁹ Mich. vii, 9.

¹⁰⁰ Psal. cii, 9.

¹⁰¹ Exod. xxxiv, 29.

¹⁰² Psal. lxxviii, 8;

II Timoth. i, 9.

¹⁰³ Coloss. i, 12.

VARIÆ LECTIONES.

10. γρ. γῆς.

factum est, salvi incolumesque remanserunt. Quis ergo non eos tantorum auctorem beneficiorum merito laudasse qui eorundem essent magna cum voluptate memores, arbitretur? At Deus, qui in gratia reponenda minime cunctator est, si quando digne gloria afficiatur, spiritualibus confestim respondens donis: *Et haurietis aquas*, ait, *cum gaudio, de fontibus Salvatoris*. Quod si obscure dictum cuiquam videatur, Salvatorem ipsum in hæc verba audiat: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, quemadmodum ait Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis. Hoc autem dicebat de Spiritu, quem erant accepturi, qui credidissent in ipsum ⁶². » Et rursus: « Si quis aquam bibat, **196** quam ego dabo ei, fiet in ipso fons aquæ salientis in vitam æternam ⁶³. » Sunt ergo *salutis fontes*, vel sancti apostoli, vel libri, qui Spiritu dictante tanquam imbre, cœlitus immisi sunt. Sunt vero et prophetarum scripta Israelis *fontes* apud Davidem, ubi ait: « In ecclesiis benedicite Dominum de fontibus Israel ⁶⁴. » Quod si idololatricæ populorum argui constat, ubi Me dereliquerunt fontem aquæ viventis, legitur ⁶⁵; et hic certe credentem, sitimque suam Dei decretis explere cupientem, *cum gaudio de fontibus Salvatoris aquas esse haustum* nemini innuere dubium est; quas esse bibituri Ægyptii, et qui salutarem illis potum propinarunt prædicuntur. Sed eorum, qui illam biberunt, gaudium satis illud expressit, quod his verbis scribitur: « Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum ⁶⁶. » Quo enim quisque sitit magis, eo etiam amplius idem bibendo delectatur. *Haurire* vero *aquas cum gaudio* is dicitur, qui Domini legem die ac nocte meditatur ⁶⁷. « Os enim justii, dicit Psaltes, meditatur sapientiam ⁶⁸. » Recte siquidem qui quærît, idem arcano Scripturæ sensu percepto, *aquam cum gaudio hauriet*; Verbumque Dei vivum laticem, reperiet, a quo per spiritum mortalibus cunctis, a quibus ipse antea fuit ignoratus scaturientes monstrati sunt discipuli; de quibus ita Davidem loqui comperimus: « Apparuerunt fontes aquarum, et revelata sunt fundamenta orbis terræ ⁶⁹. » Lapis enim in Sionis, id est Ecclesiæ, fundamenta electus, et a Patre ipso positus, cui

per fidem ædificamur domus spiritualis, in templum sanctum, in habitaculum Dei in spiritu, Christus est. Sunt vero secundum ipsum et lapides etiam, id est orbis terræ fundamenta nominati, qui per prædicationem principes exorsi, nos in fidei veritatisque rectitudine et firmitudine retinuerunt. Non est autem prætermittendum, si ad Hebræa verba respicias, hic de communi omnium salutis auctore Jesu mentionem fieri; cum ubi *Salvatoris* vocem usurpamus, *Jesum* Hebraica habeant. Verbi causa, ubi legitur: *Ecce Deus Salvator meus, 197* et ibi; *factus est mihi in salutem*. Et hic denique, cum de *fontibus Salvatoris* dixit.

Prophetiam enim, quæ de radice *Jessæ* habetur, *Jesu Salvatoris* appellatione destituit cum de eo esset instituta, nequaquam decebat. Ad hæc, sermone ad Evangelistas converso, quid eis, qui

διψᾶ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πίνετω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζωῆς. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἡμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Καὶ πάλιν· Ὁς ὄν πρὶν ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Πηγαὶ τῶν ἁγίων σωτηρίου, ἧ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι· ἧ λόγοι πνευματικοὶ ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἀνομβρωμένοι. Καὶ οἱ προφητικοὶ δὲ λόγοι, πηγαὶ ὀνομάζοντο Ἰσραὴλ, λέγοντος τοῦ Δαβὶδ· Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. Εἰ δὲ ὁ εἰδωλολατρῆσας ἐγκαλεῖται λαός, τὸ Ἐμὲ ἐγκατέλιπεν πηγὴν ὕδατος ζωῆς· δηλον, ὡς ὁ πιστεύων, καὶ τοῖς θεοῖς ποτιζόμενος δόγμασιν, ἀντλεῖ ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου, ἀπ' ὧν Αἰγύπτιοι πίεσθαι προφητεύονται, καὶ οἱ τοῦτοις τὸ σωτήριον ποτὴν διακονήσαντες, καὶ δὲ τῶν τοῦτο πινόντων εὐφροσύνην παρστήσιν τὸ, Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα· ὅσον γὰρ τις διψᾷ, τοσοῦτον πίνων εὐφραίνεται. Ἀντλεῖ δὲ ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ὁ τὸν νόμον τοῦ Κυρίου μελετῶν ἡμέρας τε καὶ νυκτός. Ἐστὸμα γὰρ δικαίου μελετήσῃ σοφίαν. Διὰ τοῦ γὰρ ζητεῖν ὀρθῶς, τὸ πνευματικὸν βούλημα συνεῖς τῆς Γραφῆς, ἀντλήσει ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης, τὸν τε τοῦ Θεοῦ Λόγον τὸ ζῶν ὕδωρ εὐρήσει, ὃς τοὺς ἀποστόλους ἀνέδειξε διὰ τοῦ πνεύματος πᾶσιν αὐτὸν τοὺς ἀγνοοῦσι πηγάζοντας. Περὶ ὧν φησὶν ὁ Δαβὶδ· Ὁφθῆσαν αἱ πηγαὶ τῶν ὕδατων, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης. Λίθος μὲν γὰρ ἐκλεκτός ὁ Χριστός εἰς τὰ θεμέλια Σιών, παρὰ τοῦ Πατρὸς τεθεῖσθαι λεγόμενος, τοῦτ' ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτῷ γὰρ διὰ πίστεως οἰκοδομούμεθα οἶκος πνευματικός, εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι. Λίθοι δὲ μετ' αὐτόν, ἧτοι θεμέλια τῆς οἰκουμένης, οἱ διὰ τοῦ κηρύγματος ἀνέχοντες ἡμᾶς πρὸς ἐδραϊότητα τὴν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ. Σημειωτέον δὲ ὡς Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ παρὼν μένηται λόγος, κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνήν, ἀντὶ τοῦ Σωτῆρ, ἀεὶ τὸ Ἰησοῦ περιέχουσα. Ἐν τῷ, Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὁ Σωτῆρ μου. Καὶ ἐν τῷ, ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Καὶ ἐν τῷ, ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου.

Ἐπρὸς γὰρ τῇ περὶ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ προφητείας, τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ τὴν προσηγορίαν ἐπένεγκαι. Αὐτός γὰρ ἦν ὁ προφητευόμενος. Ἐπὶ τοῦτοις προσφωνεῖ τοῖς εὐαγγελισταῖς, & δαί τοῖς ἐξ

⁶² Joan. vii, 37-39. ⁶³ Joan. iv, 14. ⁶⁴ Psal. lxxvii, 27. ⁶⁵ Jerem. ii, 13. ⁶⁶ Psal. xli, 3. ⁶⁷ Psal. i, 2. ⁶⁸ Psal. xxxvi, 30. ⁶⁹ Psal. xvii, 16.

Αἰγύπτου μαθητευομένοις ἔρξιν, Ὑμνεῖτε, λέγων, **Κύριον· βοᾶτε τὸ ἔρομα αὐτοῦ.** Τοῖς ἄλλοις ταῦτα παραγγέλλειν εἰπών, ὅταν ἐμπληθῶσιν αὐτοὶ τοῦ πνευματικοῦ πάματος. Ἡ δὲ βοή, φωνὴ ἐστὶ μέγας· ἔχουσα δυνάμενον διΰκνεῖσθαι καὶ πρὸς τοὺς πόρρω. **Βοᾶτε οὖν ἀντὶ τοῦ, μὴ μικρὰ φρονεῖτε περὶ Θεοῦ·** μεγάλη δὲ θεολογεῖτε διανοίᾳ περὶ αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῖς μακρὰν τῆς σωτηρίας ἐξάρχουστον γενέσθαι τὸν λόγον, διὰ τὸ τῆς διδασκαλίας τρανόν. Ὁ δὲ λόγος διὰ τῶν ἐξῆς, **Ἀναγγεῖλαιτε, λέγων, ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ.** Ἐῖπατε αὐτοῦ τὰ θαυμάσια. Τοῦτ' ἐστὶ, δείξτε τοῖς ἀνοήτοις τὴν περὶ τὸν κόσμον διάταξιν, ἵνα προσαχθῶσι τῇ ἀγάπῃ τοῦ Κτίσαντος. Ὑψηλὰ δὲ φησὶν ὅσα πεποίηκεν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν γῆ, νοητὰ τε καὶ αἰσθητά. Ἡ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν χρηστότητος ὅτι ὕψοι τοὺς τεταπεινωμένους καὶ συντετριμένους τὴν καρδίαν. Ταπεινωθέντας γὰρ τῇ ἀμαρτίᾳ τῇ ἰδίᾳ ὑπερῷωσεν δόξῃ. Τὰ δὲ προκείμενα λέγειν φασὶ τινες τὸν ἀρτίως μυσταγωγούμενον, ὃς τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν ἀριστάμενος, τοσοῦτον ἐπέδωκεν, ὡς ἀποστολικὴν ἐνδείκνυσθαι λειτουργίαν τοῖς ἄλλοις, **ὕμνεῖν τε λέγοντα Κύριον**. Τίσι δὲ προστάττει βοᾶν, ἐπήνεγκε λέγων· **Ἀναγγεῖλαιτε ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ.** Πῶς γὰρ οὐκ ἔνδοξος γένους ἀνθρώπων ἀνάπλασις, δαιμονικῆς τυραννίδος καθάρσις, αἰχμαλώτων ἐλευθερία, τυφλῶν ἀνάβλεψις, δικαίωσις, ἁγιασμὸς, υλοθεσία τῶν πρὶν φυγάδων ἀπὸ Θεοῦ, γνώσις Θεοῦ, νεκροὶ ἀνίσταμενοι, λεπροὶ καθαιρόμενοι; Οἱ ἐν ἀσθενείαις ἐρῶννοντο ἠλαύνοντο δαιμονες· φλεγμαίνουσαν ἀπήντασε θάλατταν· ἐφ' οἷς ἀγαλλιάσθε, φησὶν, τοῖς κατοικοῦσι Σιών τοῖς ἐν Ἐκκλησίᾳ βεβαίαν ἔχουσι πίστιν. Σιών γὰρ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ἐφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία Θεοῦ ὑποδόμηται. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἄγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας ὑψώθη, **εὐφραίνεσθε οἱ ἐν αὐτοῖς** μέσον ἔχοντες αὐτόν· κατὰ τὸ, «Ὅπου δύο καὶ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν ἐν τῷ ὀνόματι μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.» Ὑψώθη τοίνυν ἐν μέσῳ αὐτῆς, εἰ καὶ γέγονεν ἀνθρώπος, λαβὼν δούλου μορφὴν, Θεὸς ἀληθινός ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀναδειχθείς. Ὀνόματι δὲ Ἰσραὴλ καὶ Σιών, εἰς εὐθυμίαν ἄγει τοὺς ἐκ περιτομῆς, διὰ τοῦ νομιζέσθαι εἰρησθαι περὶ αὐτῶν, ὡς ἂν τὴν παροῦσαν περιέποιεν βύβλον, οἷα δὲ τὰ κάλλιστα περὶ αὐτῶν θεοπέποιοντα.

eum in ipsa mediam habeatis. Ait enim: « Ubique fuerint duo, vel tres, in nomine meo congregati, illic sum in medio eorum ⁷¹. » Est ergo in medio ipsorum exaltatus, quantumvis homo, accepta æervi forma ⁷²; Deus tamen operibus ipsis, a quibus ignorabatur; verus demonstratus. *Israelis* porro et *Sionis* appposito nomine Judæos alacriores facit, ut cum de se sermonem institui arbitrantur, libri hujus, qui tam præclara de se vaticinetur, lectionem amplectantur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

α-ια'. Ὁρασις κατὰ Βαβυλῶνος, ἣν εἶδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς. Ἐπ' ἔρους πεδινῶν ἄρατε σμισίον. Ὑψώσατε τὴν φωνὴν αὐτοῖς. Μὴ φοβείσθε. Παρακαλεῖτε τὴν χεῖρα, ἀνοίξατε, οἱ ἄρχοντες. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Ἡγια-

⁷¹ Matth. xviii, 20. ⁷² Philipp. ii, 7.

VARIE LECTIONES.

* γρ. λόγον τοῦ Κυρίου. † γρ. ἐν αὐτῇ.

Aegyptii doctrinam amplectuntur, dicere conveniat, innuit; cum *hymnum cantare* Domino admonet, et *inclamare nomen ejus*, ut ista etiam aliis annuntiare, quando spirituali potu repletus esse contigerit, meminerint. Est autem clamor eo usque vocis contentione elatus sermo, ut ad eorum aures, qui procul absunt, pervenire valeat. *Inclamare* ergo cum præcipit, idem facit, ac si non humilia de Deo sentire, sed sursum erecta mente de eo philosophari, et ita disserere jubeat, ut vel remotissimis gentibus ipsa docendi perspicuitate clarum et celebre salutis verbum evadat. Quod certe significari non ambigas, si ad ea, quæ sequuntur, aspexeris. Ait enim: *Annuntiate in gentibus gloriosa ejus*. Dicit ipsius mirabilia, id est, eum qui in mundo est, rerum ordinem rudibus ostendite, ut *Conditoris* saltem dilectione pelliciantur. Cum autem *sublimia* dixit, cuncta intellexit, quæ vel in cælo, vel in terra, sive mente, sive sensibus ipsis comprehenduntur, ab ipsa facta esse audimus. Nisi mavis ad ejus erga nos facilitatem respexisse dicere; quem humiliatos et contritos corde in sublime videmus attollere. Quos enim scelerum depresserat gravitas, eosdem gloria sua sublimes et excelsos effecit. Non desunt tamen, qui quæ superius posita sunt, ad eum, qui recenter initiatus sit referant, quem *hansta de fontibus Salvatoris* aqua, eos voluit fessisse progressus, ut apostolicum aliis ministerium demonstrare, *Dominique verbum celebrare* queat. Neque vero quibus *inclamare* præcipiat, omisit, cum statim *annuntiare in gentibus gloriosa ejus* præcipit. Qui enim ipsa gloriosa non sit hominum formatio, dæmoniacæ tyrannidis eversio, adeptæ libertatis, visionis, **198** justificationis, sanctificationis restitutio, filiorum, qui prius a Deo recesserant, adoptio, Dei cognitio, mortuorum suscitatio, lepræ denique purgatio? Morbo laborantes sanavit, dæmonas fugavit, maris æstus compescuit. Itaque non immerito *Sion habitatores*, id est, eos qui servata fidei constantia in Ecclesiis remanserunt, *exultare* dixit. *Sionem* enim verbum evangelicum, in quo Dei ædificatur Ecclesia, intelligimus. Quando igitur *sanctum Israel* in medio Ecclesiæ exaltari contigit; *latamini jam*, qui

eum in ipsa mediam habeatis. Ait enim: « Ubique fuerint duo, vel tres, in nomine meo congregati, illic sum in medio eorum ⁷¹. » Est ergo in medio ipsorum exaltatus, quantumvis homo, accepta æervi forma ⁷²; Deus tamen operibus ipsis, a quibus ignorabatur; verus demonstratus. *Israelis* porro et *Sionis* appposito nomine Judæos alacriores facit, ut cum de se sermonem institui arbitrantur, libri hujus, qui tam præclara de se vaticinetur, lectionem amplectantur.

D

CAP. XIII.

199 VERS. 1-11. Visio contra Babylonem quam vidit Isaias filius Amos. In monte campestri attollite signum. Elevate vocem ipsis. Ne metuat. Adhortamini manu; aperite, principes. Ego instruo, ego duco eos. Sanctificati sunt, et ego duco eos. Gigantes

veniant, ut implant iram meam, gaudentes simul et insultantes. Vox gentium multarum in montibus, similibus gentium multarum, etc.

Postquam de Christo vaticinatus est, novem adversus gentes intuitus visiores (in quibus vallem Sionis complectitur, inter externos Judæorum etiam populum annumerans) in novum jam, facto a Babiloniis exordio, argumentum ingreditur: earumque ideo meminit, quod solæ Judæos assidue impeterent. Inde est igitur, quod injuriam perpressos consolatur, et injuriarum auctoribus pœnas, ipsisque ab exsilio revocationem impendere denuntiat: ut, cum eventu prophetiam veram esse probari contigerit, Deum firmissimum, quem et scelera ulcisci, et longe ante præmovere viderint, amplectantur. Sunt vero quæ ad Dei cognitionem prosunt, non Judæis modo, sed ipsis etiam quibuscunque gentibus nuntiata et proposita. Ipso enim statim totius libri principio, cum ab ea, quæ de Jerusalem est, prophetia, dicere cœpisset; a Babiloniis 200 jam ea, quæ de gentibus sunt, exordium ita sumit, ut ad ipsam tandem Jerusalem iterum se recipiat. Ad hoc est apud Deum personarum acceptio nulla⁷³; qui a suis incipere, et in eosdem desinere voluerit. Orbis autem imperio trecentis et mille annis, eo usque potiti sunt Assyrii, donec expugnatis Hierosolymis in victos sæviores inhumanioresque facti, non gloriam Deo, cujus numine hostibus potiti fuerant, acceptam retulerunt: sed sacram templi suppellectilem idolis impie dedicaverunt. Fit autem prophetica visio, cum mens ipsa divinitus illustrata, ipsique adco interiores oculi, non eorum more, qui extra se positi, a dæmoniis torquentur, futura, tanquam præsentia, intuentur. Neque enim illi, quas intus habent, imagines vident, sed videre se falso arbitrantur; non aliter quam qui insaniant, dum montes et flumina, virosque et feras absentes intueri se putant: quorum visio nihil aliud, quam mentis error operatione sua carentis, esset: queat. At inquit Deus: « Ipse sum, qui visiones multiplicavi⁷⁴; » quas cum largitur, non quam ipse construxit et ornavit, mentem obæcat, sed spiritus præsentia lucidiorem et clariorem facit. Unde sunt et prophætæ videntes nominati; quasi dicas ingenti quodam et acuto mentis visu præditos. Quis igitur fecit videntem et cæcum? Alterum quidem prophetam: alterum autem suo scelere in futurarum rerum cognitione prorsus cæcutientem? Neque enim unquam beatorum spectacula profanorum sunt intuituri oculi. Unde ait: « In judicium ego in mundum veni, ut non videntes videant, et qui vident cæci fiant⁷⁵. » Est vero a propheta Patris nomen additum, ut eo se in prophetandi disciplina magistro; quem non

σμένοι εἰσι, καὶ ἐγὼ ἀγῶ αὐτούς. Γίγνεται ἐρχομαι πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὀβριζόντες. Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ἔρειων, ὁμοίω ἐθνῶν πολλῶν, κ. τ. λ.

Ἐτέρας ὑποθέσεως ἀρχεται, μετὰ τὰ περὶ Χριστοῦ θεσπισθέντα, κατ' ἐθνῶν ἀλλοφύλων ἐννεῖ τὰς δράσεις ἰδῶν, ἀπὸ Βαβυλῶνος ἀρξάμενος. Αἱ καὶ τὴν φάραγγα Σιών περιεληφεν, τοῖς ἀλλοφύλοις καὶ τὸν Ἰουδαίων λαὸν συγκαλέσας¹, τούτων δὲ τῶν ἐθνῶν ἐποίησατο μνήμην, ἃ καὶ μόνα τοῖς Ἰουδαίοις συνεχῶς ἐπετίθετο. Διὸ παραμυθεῖται τοὺς πεπονημένους κακῶς, εὐαγγελιζόμενος τὴν κακῶς αὐτοῖς χρησαμένων τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνάκλησιν, ὡς ἀνεῖς ἔργον τῆς προφητείας ἐλθούσης, βέβαιον γένοιτο περὶ τὸν Θεόν, τὸν καὶ δίκην ἐπάγοντα, καὶ πρὶν γενέσθαι μνησόντα. Τὰ δὲ τῆς θεογνωσίας χρηστὰ, οὐκ Ἰουδαίοις μόνοις, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι πᾶσιν εὐαγγελίζεται. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς ὁλης βίβλου, περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τῆς προφητείας ἀρξάμενος, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Βαβυλωνίων νῦν ποιησάμενος, εἰς Ἱερουσαλήμ πάλιν κατήντησεν. Οὕτως οὐδέμια προσωποποίησα παρὰ Θεῷ ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀρξάμενος καὶ λήξαντι. Ἦρξαν δὲ τῆς οἰκουμένης Ἀσσύριοι ἐπὶ ἑτη χίλια τριακόσια, μέχρι πολιορκήσαντες Ἱερουσαλήμ ἀπάνθρωποι περὶ τοὺς θρόνους ἐγένοντο, μὴ δόντες δόξαν τῷ παραδεδωκότι Θεῷ· τὰ ἱερὰ δὲ σκεύη τοῖς εἰδώλοις ἀσεβῶς ἀναθέντες. Ὅρασις δὲ προφητικὴ, καὶ διὰ τοῦ, καὶ τῶν ἔνδον ὀφθαλμῶν παραγίνεται, ὡς παρόντα βλέποντων τὰ μέλλοντα Θεοῦ τὴν νοῦν καταλάμποντος, οὐκ ἔκστασιν ὑπομενόντων, ὡς ἐπὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας. Ἐκεῖνοι γὰρ οὐκ ὀρῶσι τὰς ἐγγιγνομένας αὐτοῖς φαντασίας, ἀλλὰ παρορῶσιν, ὡς περὶ οἱ δαιμονῶντες, ὄρη καὶ ποταμοὺς, ἀνδρας τε καὶ θηρία μὴ παρόντα θεοῦμενοι, ὧν οὐδὲν ὄρασις ἐστίν, ἀλλὰ παρὰ τὸ τοῦ νοῦ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀπολέσαντος. Θεὸς δὲ φησιν: « Ἐγὼ δράσεις ἐποίηθυνα. » Ὅρασιν δὲ χαριζόμενος, οὐ τυφοῖ τὸν νοῦν, ὃν αὐτὸς κατεσκεύασεν· φωτίζων δὲ, ποιεῖ διαυγέστερον τὴν παρουσίαν τοῦ πνεύματος. Διόπερ ὀρώντας τοὺς προφήτας ἀνομάζον, ὡς ἀν' ἐπιταθείσης αὐτοῖς κατὰ νοῦν τῆς δράσεως. Τίς οὖν ἐποίησε βλέποντα καὶ τυφλόν; Τὸν μὲν, ὄντα προφήτην, τὸν δὲ, διὰ κακίαν πρὸς τὸ μέλλον τυφλώτοντα; ὀφθαλμοὶ γὰρ βέβηλοι τὰ τῶν μακαρίων οὐκ ὀρῶσι θεάματα. Διὸ φησιν: « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφοὶ γένωνται. » Τῷ δὲ προφήτῃ τοῦνομα πρόσκειται τοῦ Πατρὸς, τοῦ λόγου δεικνύοντος, ὡς καὶ προφητείας αὐτῷ διδάσκαλος γέγονεν, ἀγίας αὐτοῦ φροντίσας ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Τίς οὖν ἡ Βαβυλῶν, καθ' ἣς ἡ ὄρασις γέγονεν, κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, τόπος ἔνθα συνεχύθησαν τῶν πυργοποιούντων αἱ γλώτται. Σύγχυσις γὰρ ἐρμηνεύεται τοῦνομα. Κατὰ δὲ τὸ νοητὸν, συγκαχυμένον ἐστὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ἰδίων κακῶν θεομαχῶν

⁷³ Coloss. II, 25. ⁷⁴ Osee XII, 10. ⁷⁵ Juan. IX, 39.

VARIAE LECTIONES.

¹ γγ. συγκαλέσας.

ἀει, καὶ πλάττων ἀλλότρια δόγματα, καὶ τὸ δοκεῖν A parum de sancta sua educatione sollicitum habuisset, usum esse doceret. Cæterum quam hic designari *Babylonem*, adversus quædam visio est, arbitramur? Locum equidem ipsum, si ad historiam spectes, in quo linguas eorum qui turrim ædificabant confusas esse accepimus. Confusionem enim, si nominis ratio quaeritur, significat. Quod si arcanum postulas intellectum, mentem optime Babylonem dixeris, quæ suis confusa malis Deo semper adversatur, quæque **201** confictis dogmatibus alienis, dum illis delectatur, *elevatur*.

Φησι δ' οὖν τοῖς *Βαβυλωνίοις* ὁ προφήτης ἐπιπηδῶν, 'Επ' ὄρους πεδίου ἄρατε σημεῖον. Ἐπεὶ γὰρ ἀμέτρως ἐχρήσαντο τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ δι' εἰδωλολατρείαν αὐτοῖς παρεδόθησαν, ἀγανακτεῖ Θεὸς εἰκότως, καὶ διὰ Ζαχαρίου φησίν· « Ἐζήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ ἐπιτιθέμενα· ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθετον εἰς κακά. » Καὶ πρὸς γε τὴν *Βαβυλώνα* φησιν· « Ἐγὼ ἐδώκα αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας B αὐτοῖς ἔλεος. » Ἀνθ' ὧν αὐτὴν παρέδωκε Κύριος τῷ Μήδῳ καὶ Περσῶν βασιλεῖ, πρὸς ὃν ἐν Ἡσαΐα φησί· « Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύριος, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἐμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὀμίλιω. Θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλάσω. » Διὸ κήσας ἀνῆκεν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸν νεὼν ἀνεδείματο. Τοιγαροῦν Ἱερεμίας περὶ τῆς ἀλώσεως *Βαβυλώνης* εἰπὼν, καὶ ὡς ἀνέβη ἐπ' αὐτὴν ἔθνος ἀπὸ βυβρᾶ, τοῦτοιοις ἐπήνεγκε· « Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἤξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰούδα ἐπὶ τὸ αὐτό. Βαδίζοντες καὶ κλαίοντες πορεύσονται τὸν Θεὸν αὐτῶν ζητοῦντες. » Καὶ πάλιν, εἰπὼν, ὡς C Ἐκδικῶ ἐπὶ τὸν βασιλέα *Βαβυλώνης*, ἐπήνεγκε· Καὶ ἀποκαταστήσω τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ. Μήθοις οὖν καὶ Πέρσαις ὁ προφήτης ἐπιφωνεῖ, ὡς ἤδη *Βαβυλώνας* κεκρατηκόσιν, αἰρεῖν ὑψοῦ τῆς νίκης τὸ σύμβολον, ἐμφανῆς ἐγείρασι τροπαῖον ἐπὶ τῇ κακοδαίμονι πόλει, περὶ ἧς αὐτὸς φησιν· « Πῶς ἐάλω καὶ συνετρίβη ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς; » Τῆν ὀμύτητα ταύτης καὶ πλεονεξίαν δηλῶν. Διὸ περ αὐτοῖς τὸ τελευταῖον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ παρεδόθησαν ἐπιτειναντες τὴν ἀσέβειαν, πρῶν ἔθνεσιν τοῖς ὀμόροις παραδιδόμενοι. Ὅρος δὲ πεδινὸν ἐκάλεσεν τὸ γεώλοπον. Ἐπὶ μετρίου γὰρ ὑψοῦς ἡ τῶν τροπαίων ἐγένετο στάσις. Πρὸς δὲ νοῦν, ἐπιδείκνυται πῶς ἡ δυναστεία τῶν τὴν σύγχυσιν ἐργαζομένων ἀλίσκεται, ἐπειδὴν ἐπ' ὄρος ἀνέλωμεν μὴ ἀπόκρημνον, ἀλλ' ὥστε ὑψος μὲν ἔχειν διὰ τὸ ἀνάστημα, ἀσφάλειαν δὲ παρέχειν τοῖς ἐπιστρεφόμενοις διὰ τὴν ὑπτιότητα. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἀμφοτέρω περὶ Θεοῦ νοεῖν ὑψηλά τε καὶ ἀσφαλῆ. Ὁ δὲ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ κηρύττων μεγαλοφώνως, οὕτως « ἦρεν ἐπ' ὄρους τὸ σημεῖον, τὸν περὶ τοῦ πάθους λόγον μεγαλῶναι δυνάμενος, ἐξομαλισμῷ τε καὶ σαφηνείᾳ ἢ περὶ τῶν ἐπαγγελλομένων παραδιδούσ· περὶ δὲ τῶν τοιοῦτων ἐπήνεγκεν· Ὑψώσατε τὴν φωτῆν. Τοῦτ' ἔστιν, ἐξ ἑαυτῶν λάβετε τὸ ὑψος τῆς

Tanquam igitur in *Babylonios* propheta insurget, *In monte campestri elevari signum* imperavit. Quoniam enim Israelitas, qui propter idololatriam eis fuerant traditi, inhumanius acceperant; non immerito Deus indignatur, et per Zachariam ait in hunc modum : « Zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno. Et ira magna irascor super gentes irruentes : quia ego iratus sum parum, ipsi vero addiderunt ad mala ⁷⁶. » Et ipsam rursus *Babylonem* sic alloquitur : « Ego dedi ipsos in manus tuas, tu autem non dedisti eis misericordiam ⁷⁷. » Atque inde est, quod a Cyro Medorum Persarumque rege subacta est; de quo apud Isaiam locutum Dominum his verbis reperias : « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dextram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et urbes non claudentur. Ego ante te ibo, et montes adæquabo, portas ferreas conteram, et veces ferreos confringam ⁷⁸. » Inde victoria potitus, captivos Israelitas domum dimisit, templumque instauravit. Jeremias itaque, cum de *Babylonica* expugnatione, deque gentis aquilonicæ in eam expeditione disseruisset, hæc addidit : « In tempore illo venient filii Israel, et filii Juda in idem. Ambulantes et flentes prope-rabunt Deum suum quærentes ⁷⁹. » Rursus, ubi se in *Babylonium* animadversurum, deque eo pœnas sumpturum dixisset, Israelitam se in pascua sua reducturum paulo post intulit. Est ergo ad Medos et Persas propheta sermo directus; ut tanquam *Babylone* jam potiti, victoriae symbolum in altum attollant, et tropæum urbi infelicis videndum aperte proponant; de qua in hæc etiam verba apud eundem legimus : « Quomodo captus est et contritus malleus universæ terræ ⁸⁰? » quibus summam ejus sævitiam, summamque avaritiam procul dubio significasse putamus. Atque hinc est, quod in eorum tandem manus Israelitæ, cum suam ipsi impietatem bene dilatassent, traditi sunt; cum jam tamen antea in vicinarum gentium potestatem venissent. *Campestris autem montis* nomine, collem significavit. Non enim nisi mediocriter erecto in loco tropæa **202** erigebantur. Sed si sensum postulas altiore, ut eorum tandem, qui confusionis auctores exsisterint, potentia ruitura sit ostendere videtur; cum *montem* non præruptum, aut præcipientem, sed magnitudine aliquatenus elatum, sua tamen etiam humilitate in eo manentibus securam et tutum con-scenderimus. Vult enim utraque nos de Deo, ex-

⁷⁶ Zachar. I, 14, 15. ⁷⁷ Isa. XLVII, 6. ⁷⁸ Isa. XLV, 1, 2. ⁷⁹ Jerem. L, 4. ⁸⁰ ibid. 23.

VARIÆ LECTIONES.

^u γρ. οὔτος. ὡ. i. τὰ.

veniunt, ut implant iram meam, gaudentes simul et insultantes. Vox gentium multarum in montibus, similibus gentium multarum, etc.

Postquam de Christo vaticinatus est, novem adversus gentes intuitus visiores (in quibus vallem Sionis complectitur, inter externos Judæorum etiam populum annumerans) in novum jam, facto a *Babyloniis* exordio, argumentum ingreditur: earumque ideo meminit, quod solæ Judæos assidue impeberent. Inde est igitur, quod injurias perpersos consoletur, et injuriarum auctoribus poenas, ipsisque ab exilio revocationem impendere denuntiat: ut, cum eventu prophetiam veram esse probari contigerit, Deum firmissimum, quem et scelera ulcisci, et longe ante præmovere viderint, amplectantur. Sunt vero quæ ad Dei cognitionem prosunt, non Judæis modo, sed ipsis etiam quibuscunque gentibus nuntiata et proposita. Ipso enim statim totius libri principio, cum ab ea, quæ de Jerusalem est, prophetia, dicere cœpisset; a *Babyloniis* 200 jam ea, quæ de gentibus sunt, exordium ita sumit, ut ad ipsam tandem Jerusalem iterum se recipiat. Ad hoc est apud Deum personarum acceptio nulla⁷³; qui a suis incipere, et in eosdem desinere voluerit. Orbis autem imperio trecentis et mille annis, eo usque potiti sunt Assyrii, donec expugnatis Hierosolymis in victos sæviores inhumanioresque facti, non gloriam Deo, cujus numine hostibus potiti fuerant, acceptam retulerunt: sed sacram templi supellectilem idolis impie dedicaverunt. Fit autem prophetica visio, cum mens ipsa divinitus illustrata, ipsique adeo interiores oculi, non eorum more, qui extra se positi, a dæmoniis torquentur, futura, tanquam præsentia, intuentur. Neque enim illi, quas intus habent, imagines vident, sed videre se falso arbitrantur; non aliter quam qui insaniant, dum montes et flumina, virosque et feras absentes intueri se putant: quorum visio nihil aliud, quam mentis error operatione sua carentis, esset: queat. At inquit Deus: « Ipse sum, qui visiones multiplicavi⁷⁴; » quas cum largitur, non quam ipse construxit et ornavit, mentem obcæcat, sed spiritus præsentia lucidiorum et clariorum facit. Unde sunt et prophete videntes nominati; quasi dicas ingenti quodam et acuto mentis visu præditos. Quis igitur fecit videntem et cæcum? Alterum quidem prophetam: alterum autem suo scelere in futurarum rerum cognitione prorsus cæcutientem? Neque enim unquam beatorum spectacula profanorum sunt intuituri oculi. Unde ait: « In judicium ego in mundum veni, ut non videntes videant, et qui vident cæci fiant⁷⁵. » Est vero a propheta Patris nomen additum, ut eo se in prophetandi disciplina magistro; quem non

σμέτροι εἰσι, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Γιγαντες ἐρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες. Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὁμοίᾳ ἐθνῶν πολλῶν, κ. τ. λ.

Ἐτέρας ὑποθέσεως ἀρχεται, μετὰ τὰ περὶ Χριστοῦ θεοπισθέντα, κατ' ἐθνῶν ἀλλοφύλων ἐννεὰ τὰς δράσεις ἰδὼν, ἀπὸ Βαβυλωνίου ἀρξάμενος. Αἱ καὶ τὴν φάραγγα Σιών περιεῖληφεν, τοῖς ἀλλοφύλοις καὶ τὸν Ἰουδαίων λαὸν συγκαλέσας¹, τούτων δὲ τῶν ἐθνῶν ἐποίησατο μνήμην, ἃ καὶ μόνα τοῖς Ἰουδαίοις συνεχῶς ἐπέτιθετο. Διὸ παραμυθεῖται τοὺς πεπονηδὸτας κακῶς, εὐαγγελιζόμενος τῶν κακῶς αὐτοῖς χρησαμένων τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνάκλησιν, ὡς ἂν εἰς ἔργον τῆς προφητείας ἐλθούσης, βέβαιαι γένοιτο περὶ τὸν Θεόν, τὸν καὶ δίκην ἐπαύοντα, καὶ πρὶν γενέσθαι μνηύοντα. Τὰ δὲ τῆς θεογνωσίας χρῆστὰ, οὐκ Ἰουδαίοις μόνοις, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι πᾶσιν εὐαγγελίζεται. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς ὁλῆς βίβλου, περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τῆς προφητείας ἀρξάμενος, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Βαβυλωνίων νῦν ποιησάμενος, εἰς Ἱερουσαλήμ πάλιν κατήντησεν. Οὕτως οὐδέμια προσωπολήψια παρὰ Θεῷ ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀρξάμενος καὶ λήξαντι. Ἦρξαν δὲ τῆς οἰκουμένης Ἀσσυριοὶ ἐπὶ ἑτη χίλια τριακόσια, μέχρι πολιορκήσαντες Ἱερουσαλήμ ἀπάνθρωποι περὶ τοὺς ἀλόντας ἐγένοντο, μὴ δόντες δόξαν τῷ παραδεδοκῶτι Θεῷ· τὰ ἔρα δὲ σκεύη τοῖς εἰδώλοις ἀσεβῶς ἀναθέντες. Ὅρασις δὲ προφητικὴ, καὶ διὰ νοῦ, καὶ τῶν ἔθνων ὀφθαλμῶν παραγίνεται, ὡς παρόντα βλέπόντων τὰ μέλλοντα Θεοῦ τὸν νοῦν καταλάμποντος, οὐκ ἔκστασιν ὑπομενόντων, ὡς ἐπὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας. Ἐκεῖνοι γὰρ οὐχ ὁρῶσι τὰς ἐγγιγνομένας αὐτοῖς φαντασίας, ἀλλὰ παροῦσιν, ὡς περὶ οἱ δαιμονιώντες, ὄρη καὶ ποταμούς, ἀνδρας τε καὶ θηρία μὴ παρόντα θεώμενοι, ὧν οὐδὲν ὄρασις ἐστίν, ἀλλὰ παρεφωρὰ τοῦ νοῦ τὴν ἰδίαν ἐνεργείαν ἀπολέσαντος. Θεὸς δὲ φησιν· « Ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα. » Ὅρασις δὲ χαριζόμενος, οὐ τυφλοὶ τὸν νοῦν, ὃν αὐτοὶ κατεσκεύασαν· φωτίζων δὲ, ποιεῖ διαυγέστερον τῆ παρουσίας τοῦ πνεύματος. Διόπερ ὀρώντας τοὺς προφήτας ὠνόμαζον, ὡς ἂν ἐπιταθείσης αὐτοῖς κατὰ νοῦν τῆς ἐράσεως. Τίς οὖν ἐποίησε βλέποντα καὶ τυφλόν; Τὸν μὲν, ὄντα προφήτην, τὸν δὲ, διὰ κακίαν πρὸς τὸ μέλλον τυφλώττωτα; ὀφθαλμοὶ γὰρ βέβηλοι τὰ τῶν μακαρίων οὐχ ὁρῶσι θεάματα. Διὸ φησιν· « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Τῷ δὲ προφήτῃ τοῦνομα πρόσκειται τοῦ Πατρὸς, τοῦ λόγου δεικνύοντος, ὡς καὶ προφητείας αὐτῷ διδάσκαλος γέγονεν, ἁγίας αὐτοῦ φροντίσας ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Τίς οὖν ἡ Βαβυλωνία, καθ' ἣς ἡ ὄρασις γέγονεν, κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, τόπος ἐνοθα συνεχύθησαν τῶν πυργοποιούντων αἱ γλώτται. Σύγχυσις γὰρ ἐρμηνεύεται τοῦνομα. Κατὰ δὲ τὸ νοητὸν, συγχυμένων ἐστὶ νοῦς ὑπὸ τῶν ἰδίων κακῶν θεωμαχῶν

⁷³ Coloss. II, 25. ⁷⁴ Osee XII, 10. ⁷⁵ Joan. IX, 39.

VARIÆ LECTIONES.

¹ ἢ συγκαλέσας.

ἀει, καὶ πλάττων ἀλλότρια δόγματα, καὶ τὸ ἐοικέναι A parum de sancta sua educatione sollicitum habuisset, usum esse doceret. Cæterum quam hic designari *Babylonem*, adversus quam visio est, arbitramur? Locum equidem ipsum, si ad historiam spectes, in quo linguas eorum qui turrim ædificabant confusas esse accepimus. Confusionem enim, si nominis ratio quaeritur, significat. Quod si arcanum postulas intellectum, mentem optime Babylonem dixeris, quæ suis confusa malis Deo semper adversatur, quæque **201** confictis dogmatibus alienis, dum illis delectatur, *elevatur*.

Φησὶ δ' οὖν τοῖς Βαβυλωνίοις ὁ προφήτης ἐπιπηδῶν, Ἐπ' ὄρους πεδινῶν ἄρατε σημεῖον. Ἐπεὶ γὰρ ἀμέτρως ἐχρήσαντο τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ δι' εἰδωλολατρείαν αὐτοῖς παρεδόθησαν, ἀγανακτεῖ Θεὸς εἰκότως, καὶ διὰ Ζαχαρίου φησὶν· Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ ἐπιτιθέμενα· ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. Καὶ πρὶς γε τὴν Βαβυλωνίαν φησὶν· Ἐγὼ εἶδωκα αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς σου, οὐ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. Ἀνθ' ὧν αὐτὴν παρέδωκε Κύριος τῷ Μήδῳ καὶ Περσῶν βασιλεῖ, πρὸς ἕν ἐν Ἡσαΐα φησὶ· Ἐγὼ λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύριος, οὐ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἐμπροσθεν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὄμαλιῶ. Θύρας χαλκᾶς συντρέψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλάσω. Διὰ νεκρῶν ἀνῆκεν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τῶν νεῶν ἀνεδείματο. Τοιγαροῦν Ἱερεμίας περὶ τῆς ἀλώσεως Βαβυλωνος εἰπὼν, καὶ ὡς ἀνέθη ἐπ' αὐτὴν ἔθνος ἀπὸ βορρᾶ, τούτους ἐπήνεγκε· Ἐγὼ καὶ τῷ αἰετῷ ἐκείνῳ ἤξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰούδα ἐπὶ τὸ αὐτό. Βαδίζοντες καὶ κλαίοντες πορεύσονται τὸν Θεὸν αὐτῶν ζητοῦντες. Καὶ πάλιν, εἰπὼν, ὡς Ἐκδικῶ ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Βαβυλωνος, ἐπήνεγκε. Καὶ ἀποκαταστήσω τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ. Μήδοις οὖν καὶ Πέρσαις ὁ προφήτης ἐπιφωνεῖ, ὡς ἤδη Βαβυλωνος κεκρατηκόσιν, αἰρεῖν ὑψοῦ τῆς νίκης τὸ σύμβολον, ἐμφανῆς ἐγείρασι τρόποσιον ἐπὶ τῇ κακοδαίμονι πόλει, περὶ ἧς αὐτὸς φησὶν· Ἐγὼ ἐάλω καὶ συνετρέθη ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς; Τὴν ὠμότητα ταύτης καὶ πλεονεξίαν δηλῶν. Διόπερ αὐτοῖς τὸ τελευταῖον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ παρεδόθησαν ἐπιτεινάντες τὴν ἀσέβειαν, πρῶτον ἔθνεσιν τοῖς ὁμόροις παραδιδόμενοι. Ὅρος δὲ πεδινῶν ἐκάλεσεν τὸ γεώλοφον. Ἐπὶ μετρίῳ γὰρ ὑψοῦς ἡ τῶν τροπαίων ἐγένετο στάσις. Πρὸς δὲ νοῦν, ἐπιδείκνυται πῶς ἡ δυναστεία τῶν τὴν σύγχυσις ἐργαζομένων ἀλίσκεται, ἐπειδὴν ἐπ' ὄρος ἀνέλθωμεν μὴ ἀπόκρημον, ἀλλ' ὥστε ὑψος μὲν ἔχειν διὰ τὸ ἀνάστημα, ἀσφάλειαν δὲ παρέχειν τοῖς ἐπισταχμένοις διὰ τὴν ὑπιότητά. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἀμφοτέρω περὶ Θεοῦ νοεῖν ὑψηλά τε καὶ ἀσφαλῆ. Ὅτε τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ κηρύττων μεγαλοφώνως, οὐτως ἤρην ἐπ' ὄρους τὸ σημεῖον, τὸν περὶ τοῦ πάθους λόγον μεγαλῶναι δυνάμενος, ἐξομαλισμῷ τε καὶ σαφηνείᾳ ἢ περὶ τῶν ἐπαγγελλομένων παραδιδούσ· περὶ δὲ τῶν τοιοῦτων ἐπήνεγκεν· Ἐγὼ εἶπατε τὴν ὄρωι ἡν. Τοῦτ' ἐστίν, ἐξ ἑαυτῶν λάβετε τὸ ὑψος τῆς

Tanquam igitur in *Babylonios* propheta insurgeret, *In monte campestri elevari signum* imperavit. Quoniam enim Israelitas, qui propter idololatriam eis fuerant traditi, inhumanus acceperant; non immerito Deus indignatur, et per Zachariam ait in hunc modum : « Zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno. Et ira magna irascor super gentes irruentes : quia ego iratus sum parum, ipsi vero addiderunt ad mala ⁷⁶. » Et ipsam rursum *Babylonem* sic alloquitur : « Ego dedi ipsos in manus tuas, tu autem non dedisti eis misericordiam ⁷⁷. » Atque inde est, quod a Cyro Medorum Persarumque rege subacta est ; de quo apud Isaiam locutum Dominum his verbis reperias : « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dextram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et urbes non claudentur. Ego ante te ibo, et montes adæquabo, portas ferreas conteram, et vectes ferreos confringam ⁷⁸. » Inde victoria potitus, captivos Israelitas domum dimisit, templumque instauravit. Jeremias itaque, cum de Babylonica expugnatione, deque gentis aquilonicæ in eam expeditione disseruisset, hæc addidit : « In tempore illo venient filii Israel, et filii Juda in idem. Ambulantes et flentes properabunt Deum suum quærentes ⁷⁹. » Rursum, ubi se in Babylonium animadversurum, deque eo pœnas sumpturum dixisset, Israelem se in pascua sua reducturum paulo post intulit. Est ergo ad Medos et Persas propheta sermo directus ; ut tanquam *Babylone* jam potiti, victoriae symbolum in altum attollant, et tropæum urbi infelici videndum aperte proponant ; de qua in hæc etiam verba apud eundem legimus : « Quomodo captus est et contritus malleus universæ terræ ⁸⁰ ? » quibus summam ejus sævitiam, summamque avaritiam procul dubio significasse putamus. Atque hinc est, quod in eorum tandem manus Israelitæ, cum suam ipsi impietatem bene dilatassent, traditi sunt ; cum jam tamen antea in vicinarum gentium potestatem venissent. *Campestris autem montis* nomine, collem significavit. Non enim nisi mediocriter erecto in loco tropæa **202** erigebantur. Sed si sensum postulas altiore, ut eorum tandem, qui confusionis auctores exstiterunt, potentia ruitura sit ostendere videtur ; cum *montem* non præruptum, aut præcipientem, sed magnitudine aliquatenus elatum, sua tamen etiam humilitate in eo manentibus securum et tutum conscenderimus. Vult enim utraque nos de Deo, ex-

⁷⁶ Zachar. I, 44, 15. ⁷⁷ Isa. XLVII, 6. ⁷⁸ Isa. XLV, 1, 2. ⁷⁹ Jerem. L, 4. ⁸⁰ ibid. 25.

VARIÆ LECTIONES.

^u γρ. οὔτος. ὁ δ. τὰ.

ecclisa videlicet, et tuta sentire. At qui magna A
 coelis contentione crucem prædicat, is in monte
signum elevare, id est potenti oratione Christimor-
 tem amplificare posse dicitur, et promissiones pla-
 nas apertasque reddere. Hos autem cum *vocem*
exaltare jussit, Deum profecto, ac si quam in se-
 ipsis illi ex communibus notitiis Deum prædicandi
 materiam habent, assumere, in eaque laborare
 moneret, dixisse videtur. Qui enim vultu demisso
 terrenis rebus incumbit, humilem profecto de Deo
 (quasi in convallibus habitet) *vocem* edit; cum ejus
 humilitatem in præconibus ipsæ, quibus deprimuntur,
 animi perturbationes efficiant. *Ne metui* igitur,
 ne lucro, ne tentationibus ipsis quo sublimis evadit
 nobis prædicatio, succumbamus. Ad litteram
 autem, Persas pro superatis Babylonis verborum
 applausu excipere, *vocemque* edere triumphalem
 jubet. Forsitan etiam et confidenti esse animo ad-
 versus eos, in quos pugnaturi sunt, adhortatur.
 Hoc enim ipsum, quod *nolite timere* dixit, signifi-
 cat; cum Deo quantumvis exercitum vincere
 promptum sit. Deinde, *adhortamini manum*, adjicit.
 Nutibus enim potius in bello quam voce, quæ tu-
 multu, strepituque intorcepta satis esse nequit, quæ
 volumus significamus. Qui rursus afflictis per bona
 opera consolationem affert, paupertatem largitricem
 manu leviolem reddit. Largiendo enim potius con-
 solationem attuleris, quam si verbis ad ferendam
manuum illis *aperire* suadet, de erogando certe admonet.
 Juxta illud: «Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate⁴¹.»
 Quod certe imprimis efficere principes, quo subditis in exemplum
 ipsi evadant, exposcit. Decet vero et quæ imperitis oculos⁴² sunt,
 Scripturas *aperire*, contra quam
 a Scribis (qui regni claves habebant⁴³) effectum est.

⁴¹ Recte siquidem principes, quibus est ea clavium C
 scientiæ potestas, nominantur. Indeque est, quod
 os suum Corinthiis patere dicebat Paulus⁴⁴. Ad
 litteram autem, aut Babylonios jam, tanquam vi-
 ctos; aut sanctas ipsas potestates, inita cum Per-
 sis societate, portas jubet aperire. Invictam enim
manus potentiam ostendens ipse, ait, *instruo*:
ipse, inquam, *duco eos*. Aut nos (si via placet con-
 templationis) pro viribus ad operationis studium
 exhortari videtur. *Ducem* enim habent Dominum,
 qui unumquemque in Ecclesiæ corpore pro sua di-
 gnitate *ordinat*. Deinde quantos adversus *Babylo-*
nem ducat, subjicit, cum *tanquam gigantes tenere*
 addit: *Gaudentes* quidem et alacres, ut qui victu-
 ros se non diffidant; adversarios autem superbe,
 tanquam viribus impares, contemnant: quod quid-
 em *injurie* verbo ipsi significatum est. Minitatur
 autem et aliter, nonnullorum (quibus est cum Deo
 bellum gerere familiare) in sceleratorum pœnas
 instare adventum; a quibus sese suos eripere cum
 exoptet, eodem erecto salutis signo, in montem
campestrem educit. Admonet præterea, ut eos, qui

φωνῆς, τὰς ἐνυπαρχούσας ὑμῖν ἀφορμὰς ἐκ τῶν κοι-
 νῶν ἐννοῶν πρὸς Θεοῦ δοξολογίαν ἀνακινήσαντας.
 Ὁ γὰρ κάτω βλέπων καὶ γῆινος, ταπεινὴν ἔχει
 περὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φωνήν, οἰκῶν ὡπερ ἐν φάραγγι.
 Πάθος γὰρ ἕκαστον, μεθ' οὗ τις κηρύττει, ταπεινὴν
 φωνὴν ἀπεργάζεται. Μὴ οὖν ὑπείκωμεν, μὴ φόβω,
 μὴ κέρδει, μὴ πειρασμοῖς, ὡς ἂν τῶν ὑψηλῶν
 ὑπάρχη τὸ κήρυγμα. Κατὰ δὲ τὸ βῆτόν, ἀλαλάζειν
 τοῖς Πέρσαις ἐπὶ τῇ Βαβυλῶνι παρακελεύεται, καὶ
 φωνὴν ἔχειν ἐπιπνίκιον. Τάχα δὲ καὶ θαρρῆεῖν πρὸς
 τὴν κατὰ τούτων μάχην παρακελεύεται. Τοῦτο γὰρ
 τὸ, μὴ φοβεῖσθαι δηλοῖ, Θεοῦ νικῶντος καὶ τὴν ἀμα-
 χον δύναμιν. Εἶτα *παρακαλεῖτε*, φησὶ, *τῇ χειρὶ*.
 Νεύμασιν γὰρ ἐν πολέμῳ τὰ δοκούντα μᾶλλον σημαί-
 νεται, μηδεμιὰς πρὸς τὸν θόρυβον ἀκούσης φωνῆς.
 B Καὶ ἄλλως δὲ, ὃ τὴν παράκλησιν τοῖς θλιβομένοις
 δι' ἀγαθῶν ἔργων προσφέρων, τῇ μεταδοτικῇ χειρὶ
 τὴν πένιαν παρεμυθήσατο. Διδούς γὰρ μᾶλλον παρα-
 κλέσει, * λόγῳ παραινῶν τὴν πένιαν γενναίως ὑψί-
 στασθαι. Τὴν δὲ χεῖρα τοῖς τοιοῦτοις ἀνοίγειν προ-
 τρέπεται, ὃ δηλοῖ τὴν μετάδοσιν, κατὰ τὸ, «Ἀνοί-
 ξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται
 χρηστότητος.» Ὁ δὲ ποιεῖν πρῶτους ἐθέλει τοὺς
 ἄρχοντας, ὡς ἂν εἰς τύπον τοῖς ὑπὸ χεῖρα γενήσου-
 νται. Δεῖ δὲ καὶ τὰ κεκλεισμένα τῆς Γραφῆς τοῖς
 ἀγνοοῦσιν ἀνοίγειν. Ὅπερ οὐκ ἐποιοῦν οἱ Γραμμα-
 τεῖς, τὰς κλεῖς ἔχοντες τῆς βασιλείας.

fortiter paupertatem adhortatus fueris. Quod autem
 203 sunt, Scripturas *aperire*, contra quam
 a Scribis (qui regni claves habebant⁴³) effectum est.

C "Ἀρχοντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι τὰς κλεῖς τῆς γνώσεως
 ἔχοντες. Ἐνεῦθεν ὁ Παῦλός φησι: «Τὸ στόμα ἡμῶν
 ἀνέψχε πρὸς ὑμᾶς, Κορινθιοί.» Πρὸς δὲ βῆτόν, ἢ τοῖς
 Βαβυλωνίοις, ὡς ἦδη κεκρατημένοις, τὰς πύλας
 ἀνοίγειν παρακελεύεται· ἢ δυνάμειν ἀγίαις συναι-
 ρομέναις τοῖς Πέρσαις. Τὸ γὰρ ἀμαχον ἐπιδεικνύμε-
 νος τῆς χειρὸς, ἐγὼ συντάσσω, φησὶ, καὶ ἐγὼ ἀγω
 αὐτούς· ἢ κατὰ θεωρίαν, φησὶν ὡς ἡμᾶς χρῆ τὰ
 πρὸς δύναμιν ἐνεργεῖν. Ὁ γὰρ ἀγων αὐτούς, Κύριός
 ἐστίν, ὃ *κατατάσσω* ἕκαστον ἐν τῷ σώματι τῆς
 Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Ἐφ' οἷς ἐπάγει,
 ἴσους ἀγεί κατὰ Βαβυλῶνος. Ὡς γίγαντες ἐρχο-
 νται. Χαίροντες μὲν, ὡς θαρρῶντες ὅτι κρατήσου-
 σιν. Περιφρονούντες δὲ τοὺς ἐναντίους, ὡς ἀσθενεῖς
 ὅπερ ὕβριν ἐκάλεσεν. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ ἄλλως θεο-
 μάχων τινῶν ἐπιδημίαν ἐπὶ δίχῃ τῶν πλημμελούν-
 των, ἐξ ὧν φυγεῖν ἐθέλων τοὺς ἐαυτοῦ, πρὸς ὄρος
 ἀνήγαγε πεδινόν, τὸ σημιόρον αὐτοῖς διδοῦς φυλα-
 κτήριον. Καὶ τὴν δι' ἔργων ἀγαθῶν παρασκευὴν ὑπο-
 τίθεται χεῖρὶ τοῖς θλιβομένοις *παρακαλεῖν, ἀνοί-
 γειν* τὸ στόμα τοῖς μανθάνειν ἐθέλουσιν, ἵνα τοὺς
 γίγαντας φύγῳσιν ἐπὶ κακοῦ τὰ πολλὰ ταπτομένους,

⁴¹ Psal. cii, 28. ⁴² Luc. xi, 53. ⁴³ II Cor. vi, 11.

VARIÆ LECTIONES.

* ἰσ. λ. ἦ.

οὗς ἀγγέλους πονηροὺς λέγων, ἔοικεν παραδηλοῦν ὁ Δαβὶδ, οἵπερ ἐπιχαίρουσι μαστιζομένοις ἡμῖν δι' ὀμότητα, καὶ τὴν ἡμετέραν ὀδύνην ἰδίαν κρίνοντες ἀπόλαυσιν, ἐνυβρίζουσι, καὶ τοι τοσαῦτα δρῶντες ὅσα Θεὸς συγχωρεῖ. Φωνῇ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων· καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν παμμυγῆ δεικνυσι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ φωνῆν, ἀνθρώπων, ἱππῶν, νικῶντων, φευγόντων. Ἦτις, φησὶν, οὐ τοιαύτη τίς ἐστίν, ὡς ἀλλῶν ἀνθρώπων νομίζεσθαι. Ἀρχόντων δὲ πλείστων, καὶ ἀρχομένων, Βαβυλωνίων μὲν θρηνοῦντων, Περσῶν δὲ ἀλαλαζόντων. Οὗς καὶ ὀπλομάχους ἀποκαλεῖ, καὶ πόρρωθεν ἐρχόμενον ἔθνος ἀπ' αὐτῆς ἦδη τῆς ἄρκτου, καὶ τῶν ὑπὸ ταύτης μερῶν. Ὡς κατὰ βούλησιν δὲ Θεοῦ χωροῦντας ἰδίους καλεῖ. Οἰκουμένην δὲ φθειρομένην, οὐ τὴν καθόλου φησὶ τὴν περὶ τῆς δὲ πρόκειται χώραν, ἴσως καὶ τὸ μέγα ἔθνος καὶ πολυάνθρωπον αὐτῆς ἐνδεικνύμενος, ἀντιδιαστέλλων τε τὴν μετὰ τὴν ἄλυσιν ἐρημίαν. Εἰκὸς δὲ ταῦτα δηλοῦν καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διαφόρων ἐθνῶν τὴν φωνῆν, ἣν καὶ πεδινὸν ὄρος ἔφη, πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ πλήθους εὐρυχωρίαν ταύτην διδοῦς, ἐπὶ τὸ ὕψος ἀναβαινόντων τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, μίαν τε φωνῆν ἐχόντων τῆς πίστεως. Μία δὲ οὕσα τῇ συμφωνίᾳ, πολλοὶ ἔοικε, διὰ τὸ μερισθῆναι γλώσσαις πυρρῶς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἑκάστον τῶν ἀποστόλων μελλόντων τοὺς ἔθνεσι κηρῶσαι πᾶσιν τὸ Εὐαγγέλιον, ὧν τοὺς ἐκλεκτοὺς, βασιλέας καλεῖ, ὡς υἱοὺς τῆς βασιλείας ὑπάρχοντας. Ἐκ δὲ τοῦ, Κύριος ἐντέταται ἔθνεσιν ὀπλομάχῳ ἐρχεσθαι, διδασκόμεθα κρίσει Θεοῦ τὰς τιμωρίας ἐπιτάγεσθαι, καὶ ὡς οὐ δεῖ δεδιέναι τὸν τύποντα, τὴν ἐπιτάττοντα δὲ μᾶλλον παρακαλεῖν· οὐδὲ μμεῖσθαι τοὺς λέγοντας ἀσεβῶς, δεῖν θυσίαν προσάγειν πνεύμασι πονηροῖς, ὡς ἀν' αὐτῶν τὴν κακίαν ἐκμελιζόμεθα. Ἐτε γὰρ θεραπεύετε, εἴτε καὶ μή, δρῶν αὐτοὺς ἀνάγκη τὸ προσετατόμενον τῷ θεθέντι μέτρῳ χρωμένους. Ἡ δὲ τούτων πανοπλία τῇ τῶν δικαίων ἀντίκειται. Τοῖς μὲν γὰρ θυρεὸς ἐστὶ πίστεως· τοῖς δὲ ἀπιστίας. Τοῖς μὲν λόγῳ μάχαιρα, τοῖς δὲ ἀλογίας. Τοῖς μὲν θώραξ δικαιοσύνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, τοῖς δὲ ἀδικίας. Σωτηρίας τούτοις περικεφάλαια, τούτοις δὲ ἀπωλείας, ἔτοιμοι τούτοις οἱ πόδες πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, ὅσεις ἐκείνοις πρὸς τὸ ἐκχεῖν αἷμα. Οἱ καὶ ἀπὸ τῆς εἰσι, πόρρωθεν μὲν Θεοῦ, πόρρωθεν δὲ τοῦ βίου τούτου πρὸς κόλασιν ἐκείθην ἀγόμενοι. Οἱ γὰρ συνεργοῦντες ἡμῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν, σύνοικοι τε καὶ γέγονες. Ἐκείνων δὲ κατακέρηται τῇ ὀμότητι πρὸς θεραπείαν ἡμετέραν ἡ Πρόνοια, ὡς ἱατρὸς ἐχθρῶν ἰψ' οὐς· οὐ τὸ πνεῦμα ἀλλ' ἡ σὰρξ παραδίδοται, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ. Φύγελός τε καὶ Ἐρμογένης αὐτοῖς παρεδόθησαν οὐκ εἰς ἀπώλειαν, ἵνα δὲ παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.

afflicti sunt, bene merendo, tanquam manu adhortemur; utque discendi cupidis os aperiamus, doceamusque qua ratione malo sine multa molientes Gigantes effugere valeant, quos malorum nomine angelorum Davidem intellexisse probabile est⁸⁵; qui cum nos crudeliter caesos viderint, lætantur, et ex doloris nostri gravitate voluptatem capientes, contumeliose nobis insultant; licet non majora, quam eis a Deo conceditur, efficiant. Vox gentium multarum in montibus, et quæ sequuntur; promiscuam eorum vocem ostendit, qui in prælio sunt hominum, equorum, vincentium, fugientium: qualem paucorum hominum, haud quisquam dixerit, sed principum multorum, et subditorum; id est, lugentium Babyloniorum, et Persarum exsultantium, quos bellicosos, et gentem procul, id est, 204 ab ipso aquilone, vicinisque locis, venturam asseruit. Suos autem vocat, ut Dei voluntate progredi non dubites. Quod vero perditam terram dixit, non orbem universum, sed de qua sermo instituitur regionem innuit: quam ideo forsitan sic nominavit, ut gentem magnam et populosam esse doceret; eamque, quæ expugnationem secuta est, solitudinem distingueret. Nec vero incongruum est, talibus variarum etiam gentium vocem in Ecclesia (quam per montem campestem intellexit) significari: cui, ad multitudinis collectionem, loci amplitudinem ascribit; cum ad eam, propter divinæ cognitionis altitudinem, uniusque fidei vocem ascendant multi. At consensu ipso una eademque cum sit, multiplex ideo videtur, quod linguis igneis, Spiritus sancti opera, in quemlibet apostolorum, qui gentibus universis erant Evangelium prædicaturi, dissecta fuit⁸⁶: quorum de numero qui delecti sunt, reges eos, tanquam uncti liliis, appellat. In quo præterea gentem bellicosam venire jubet Dominus; pœnas certe Dei judicio imitti, neque inferentem metuere, sed jubentem potius deprecari docemur oportere; non eorum imitari impietatem, qui malorum spirituum nequitiam sacrificiis demulcere adhortantur; quos sive ambias, sive negligas, agere tamen et sævire, prout imperanti placet, necessum est. Est vero illorum tota, ei, qua teguntur justii, contraria plane armatura. His enim fidei clypeus in promptu est, illis autem incredulitatis. Illis fulget rationis et verbi gladius; illis temeritatis. His inest ad securitatem justitiæ lorica; illis injustitiæ. His item salutis galea; illis perditionis. Illis pedes ad sectandum pacis Evangelium prompti paratique; illis ad effundendum sanguinem veloces. Illi item sunt de terra longinqua, longe quidem a Deo remoti, de longe etiam ad hujus vitæ ad salutem utimur, non externi, sed domestici.

⁸⁵ Psal. LXXVIII, 4. ⁸⁶ Act. II, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

γ λείπ. ἰσ. ἔθνος. ἂ γρ. οἶς.

celsa videlicet, et tuta sentire. At qui magna A vocis contentione crucem prædicat, is in monte signum elevare, id est potenti oratione Christum mortem amplificare posse dicitur, et promissiones planas apertasque reddere. Hos autem cum vocem exaltare jussit, Deum profecto, ac si quam in seipsis illi ex communibus notitiis Deum prædicandi materiam habent, assumere, in eaque laborare moneret, dixisse videtur. Qui enim vultu demisso terrenis rebus incumbit, humilem profecto de Deo (quasi in convallibus habitet) vocem edit; cum ejus humilitatem in præconibus ipsæ, quibus deprimuntur, animi perturbationes efficiant. Ne metui igitur, ne lucto, ne tentationibus ipsis quo sublimis evadat nobis prædicatio, succumbamus. Ad litteram autem, Persas pro superatis Babylonis verborum applausu excipere, vocemque edere triumphalem jubet. Forsitan etiam et confidenti esse animo adversus eos, in quos pugnaturi sunt, adhortatur. Hoc enim ipsum, quod nolite timere dixit, significat; cum Deo quantumvis exercitum vincere promptum sit. Deinde, adhortamini manum, adjicit. Nutibus enim potius in bello quam voce, quæ tumultu, strepituque intorcepta satis esse nequit, quæ volumus significamus. Qui rursus afflictis per bona opera consolationem affert, paupertatem largitricem manu leviolem reddit. Largiendo enim potius consolationem attuleris, quam si verbis ad ferendam fortiter paupertatem adhortatus fueris. Quod autem manus illis aperire suadet, de erogando certe admonet. Juxta illud: «Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate⁸¹.» Quod certe imprimis efficere principes, quo subditis in exemplum ipsi evadant, exposcit. Decet vero et quæ imperitis oclusæ 203 sunt, Scripturas aperire, contra quam a Scribis (qui regni claves habebant⁸²) effectum est.

Recte siquidem principes, quibus est ea clavium C scientiæ potestas, nominantur. Indeque est, quod os suum Corinthiis patere dicebat Paulus⁸³. Ad litteram autem, aut Babylonios jam, tanquam victos; aut sanctas ipsas potestates, inita cum Persis societate, portas jubet aperire. Invictam enim manus potentiam ostendens ipse, ait, instruo: ipse, inquam, duco eos. Aut nos (si via placet contemplationis) pro viribus ad operationis studium exhortari videtur. Ducem enim habent Dominum, qui unumquemque in Ecclesiæ corpore pro sua dignitate ordinat. Deinde quantos adversus Babylonem ducat, subjicit, cum tanquam gigantes tenere addit: Gaudentes quidem et alacres, ut qui victuros se non diffidunt; adversarios autem superbe, tanquam viribus impares, contemnunt: quod quidem injuriæ verbo ipsi significatum est. Minitatur autem et aliter, nonnullorum (quibus est cum Deo bellum gerere familiare) in sceleratorum pœnas instare adventum; a quibus sese suos eripere cum exoptet, eisdem erecto salutis signo, in montem campestrem educit. Admonet præterea, ut eos, qui

φωνῆς, τὰς ἐνοπαρχούσας; ὡς αἰν ἀφορμὰς ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς Θεοῦ δοξολογίαν ἀνακινήσαντες. Ὁ γὰρ κάτω βλέπων καὶ γῆινος, ταπεινὴν ἔχει περὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φωνήν, οἰκῶν ὡσπερ ἐν φάραγγι. Πάθος γὰρ ἕκαστον, μεθ' οὗ τις κηρύττει, ταπεινὴν φωνὴν ἀπεργάζεται. Μὴ οὖν ὑπείκομεν, μὴ ὀδύνη, μὴ κέρδει, μὴ πειρασμοῖς, ὡς ἂν ἡμῶν ὑψηλὸν ὑπάρχη τὸ κήρυγμα. Κατὰ δὲ τὸ ρητόν, ἀλαλάζειν τοῖς Πέρσαις ἐπὶ τῇ Βαβυλῶνι παρακαλεῖται, καὶ φωνὴν ἤχεῖν ἐπιτίθειν. Τάχα δὲ καὶ θαρρόειν πρὸς τὴν κατὰ τούτου μάχην παρακαλεῖται. Τοῦτο γὰρ τὸ, μὴ φοβέσθαι δηλοῖ, Θεοῦ νικῶντος καὶ τὴν ἀμαχον δύναμιν. Εἶτα παρακαλεῖται, φησὶ, τῇ χειρὶ. Νεύμασιν γὰρ ἐν πολέμῳ τὰ δοκούντα μᾶλλον σημαίνονται, μηδεμιᾶς πρὸς τὸν θόρυβον ἀκούσης φωνῆς. B Καὶ ἄλλως δὲ, ὁ τὴν παράκλησιν τοῖς θλιβομένοις δι' ἀγαθῶν ἔργων προσφέρων, τῇ μεταδοτικῇ χειρὶ τὴν πένιαν παρεμυθήσατο. Διδούς γὰρ μᾶλλον παρακαλεῖται, ἢ λόγῳ παραινῶν τὴν πένιαν γενναίως ὑφίστασθαι. Τὴν δὲ χεῖρα τοῖς τοιοῦτοις ἀνοίγειν προτρέπεται, ὃ δηλοῖ τὴν μετάδοσιν, κατὰ τὸ, «Ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος.» Ὁ δὲ ποιεῖν πρῶτους ἐθέλει τοὺς ἀρχοντας, ὡς ἂν εἰς τύπον τοῖς ὑπὸ χεῖρα γενήσονται. Δεῖ δὲ καὶ τὰ κεκλεισμένα τῆς Γραφῆς τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀνοίγειν. Ὅπερ οὐκ ἐποιοῦν οἱ Γραμματεῖς, τὰς κλεῖς ἔχοντες τῆς βασιλείας.

Ἄρχοντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι τὰς κλεῖς τῆς γνώσεως ἔχοντες. Ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος φησὶ: «Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέψαγε πρὸς ὑμᾶς, Κορινθιοί.» Πρὸς δὲ ρητόν, ἢ τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς ἤδη κερρατημένοις, τὰς πύλας ἀνοίγειν παρακαλεῖται. Ἡ δυνάμεισιν ἀγλαῖς συναϊρομέναις τοῖς Πέρσαις. Τὸ γὰρ ἀμαχον ἐπιδεικνύμενος τῆς χειρὸς, ἐγὼ συντάσσω, φησὶ, καὶ ἐγὼ ἀγαυοῦς: ἢ κατὰ θεωρίαν, φησὶν ὡς ἡμᾶς χρὴ τὰ πρὸς δύναμιν ἐνεργεῖν. Ὁ γὰρ ἀγων αὐτοῦς, Κύριδος ἐστίν, ὃ κατατάσσων ἕκαστον ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Ἐφ' οἷς ἐπάγει, ὅσους ἀγεῖ κατὰ Βαβυλῶνος. Ὡς γίγαντες ἐρχονται. Χαίροντες μὲν, ὡς θαρρόντες ὅτι κρατήσουσιν. Περιφρονούντες δὲ τοὺς ἐναντίους, ὡς ἀσθενεῖς ὅπερ ὕβριν ἐκάλεσεν. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ ἄλλως θεομάχων τιῶν ἐπιδημίαν ἐπὶ δίχῃ τῶν πλημμελούντων, ἐξ ὧν φυγεῖν ἐθέλων τοὺς ἐαυτοῦ, πρὸς δόξα ἀνήγαγε πεδινόν, τὸ σημεῖον αὐτοῖς διδοῦς πλοκῆτιον. Καὶ τὴν δι' ἔργων ἀγαθῶν παρασκευὴν ὑποτίθεται χεῖρὶ τοῖς θλιβομένοις παρακαλεῖν, ἀνοίγειν τὸ στόμα τοῖς μανθάνειν ἐθέλουσιν, ἵνα τοὺς γίγαντας φύγωσιν ἐπὶ κακοῦ τὰ πολλὰ ταττομένους,

⁸¹ Psal. cii, 28. ⁸² Luc. xi, 53. ⁸³ II Cor. vi, 11.

VARIÆ LECTIONES.

x ἴσ. λ. ἦ.

οὓς ἀγγέλους πονηροὺς λέγων, ἔοικεν παραδηλοῦν ὁ Δαβὶδ, οἵπερ ἐπιχαίρουσι μαστιχομένοις ἡμῖν δι' ὠμότητα, καὶ τὴν ἡμετέραν δόξιν ἰδίαν κρίνοντας ἀπόλαυσιν, ἐνουβρίζουσι, καὶ τοι τοσαῦτα δρῶντες ὅσα θεὸς συγχωρεῖ. Φωνῇ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν δρόμων· καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν παμμυγῆ δεικνυσι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ φωνῆν, ἀνθρώπων, ἔππων, νικῶντων, φευγόντων. Ἦτις, φησὶν, οὐ τοιαύτη τις ἐστίν, ὡς ὀλίγων ἀνθρώπων νομίζεσθαι. Ἀρχόντων δὲ πλείστων, καὶ ἀρχομένων, Βαβυλωνίων μὲν θρηνοῦντων, Περσῶν δὲ ἀλαζόντων. Οὓς καὶ δολομάχους ἀποκαλεῖ, καὶ πόρρωθεν ἐρχόμενον ἔθνος ἀπ' αὐτῆς ἦδη τῆς ἄρκτου, καὶ τῶν ὑπὸ ταύτη μερῶν. Ὡς κατὰ βούλησιν δὲ θεοῦ χωροῦντας ἰδίους καλεῖ. Οἰκουμένην δὲ φθειρομένην, οὐ τὴν καθόλου φησὶ τὴν περὶ ἧς ἡ πρόκειται χώραν, ἴσως καὶ τὸ μέγα ἔ καὶ πολυάνθρωπον αὐτῆς ἐνδεικνύμενος, ἀντιδιασεῖλλον τε τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐρημίαν. Εἰκὸς δὲ ταῦτα δηλοῦν καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑκκλησίαν διαφόρων ἐθνῶν τὴν φωνῆν, ἣν καὶ πεδιῶν δρος ἔφη, πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ πλήθους εὐρυχωρίαν ταύτη διδοῦς, ἐπὶ τὸ ὕψος ἀναβαινόντων τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, μίαν τε φωνῆν ἔχόντων τῆς πίστεως. Μία δὲ οὕσα τῇ συμφωνίᾳ, πολλαῖς ἔοικε, διὰ τὸ μερισθῆναι γλώσσας πρὸς τὸ ἀγίου Πνεύματος ἐφ' ἕκαστον τῶν ἀποστόλων μελλόντων τοῖς ἔθνεσι κηρύξαι πᾶσιν τὸ εὐαγγέλιον, ὧν τοὺς ἐκλεκτοὺς, βασιλέας καλεῖ, ὡς υἱοὺς τῆς βασιλείας ὑπάρχοντας. Ἐκ δὲ τοῦ, Κύριος ἐντέλλεται ἔθνεσιν δολομάχῳ ἐρχεσθαι, διδασκόμεθα κρίσει θεοῦ τὰς τιμωρίας· ἐπάγεσθαι, καὶ ὡς οὐ δεῖ δεδιέναι τὸν τύπτοντα, τὸν ἐπιτάττοντα δὲ μᾶλλον παρακαλεῖν· οὐδὲ μιμεῖσθαι τοὺς λέγοντας ἀσεβῶς, δεῖν θυσίαν προσάγειν πνεύμασι πονηροῖς, ὡς ἂν αὐτῶν τὴν κακίαν ἐκμελιζώμεθα. Ἐφε γὰρ θεραπεύετε, εἴτε καὶ μὴ, δρᾶν αὐτοῦ· ἀνάγκη τὸ προσταττόμενον τῷ δοθέντι μέτρῳ χρωμένους. Ἡ δὲ τούτων πανοπλία τῇ τῶν δικαίων ἀντίκειται. Τοῖς μὲν γὰρ θυρεὸς ἐστὶ πίστεως· τοῖς δὲ ἀπίστιας. Τοῖς μὲν λόγου μάχαιρα, τοῖς δὲ ἀλογίας. Τοῖς μὲν θώραξ δικαιοσύνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, τοῖς δὲ ἀδικίας. Σωτηρίας τούτοις περικεφάλαια, τούτοις δὲ ἀπωλείας, ἔτοιμοι τούτοις οἱ πόδες πρὸς τὸ εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, ὅθεν ἐκεῖνοις πρὸς τὸ ἔχειν αἷμα. Οἱ καὶ ἀπὸ γῆς εἰσι, πόρρωθεν μὲν θεοῦ, πόρρωθεν δὲ τοῦ βίου τούτου πρὸς κόλασιν ἐκείθεν ἀγόμενοι. Οἱ γὰρ συνεργῶντες ἡμῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν, σύνιοχοι τε καὶ γέγονες. Ἐξείνων δὲ κατακείμενοι τῇ ὠμότητι πρὸς θεραπεῖαν ἡμετέραν ἡ πρόνοια, ὡς λατρός ἐχίδνης ἰψ' οὐ· ὁ τὸ πνεῦμα ἀλλ' ἡ σὰρξ παραδίδεται, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ. Φύγετε τε καὶ Ἑρμογένης αὐτοῖς παρεδόθησαν οὐκ εἰς ἀπώλειαν, ἵνα δὲ παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.

A afflicti sunt, bene merendo, tanquam *maximè adhortemur*; utque discendi cupidis *os aperiamus*, doceamusque qua ratione malo sine multa molientes *Gigantes* effugere valeant, quos malorum nomine angelorum Davidem intellexisse probabile est ⁶⁴; qui cum nos crudeliter casos viderint, lætantur, et ex doloris nostri gravitate voluptatem capientes, contumeliose nobis insultant; licet non majora, quam eis a Deo conceditur, efficiant. *Vox gentium multarum in montibus*, et quæ sequuntur; promiscuam eorum *vocem* ostendit, qui in prælio sunt hominum, equorum, vincientium, fugientium: qualem paucorum hominum, haud quisquam dixerit, sed *principum multorum*, et subditorum; id est *Iugentium Babyliorum*, et Persarum exsultantium, quos *bellicosos, et gentem procul*, id est, **204** ab ipso aquilone, vicinisque locis, *venturam* asseruit. Suos autem vocat, ut Dei voluntate progredi non dubites. Quod vero *perditam terram* dixit, non orbem universum, sed de qua sermo instituitur regionem innuit: quam ideo forsitan sic nominavit, ut gentem magnam et populosam esse doceret; eamque, quæ expugnationem secuta est, solitudinem distingueret. Nec vero incongruum est, talibus variarum etiam gentium *vocem* in Ecclesia (quam per *montem campestem* intellexit) significari: cui, ad multitudinis collectionem, loci amplitudinem ascribit; cum ad eam, propter divinæ cognitionis altitudinem, uniusque fidei *vocem* ascendant multi. At consensu ipso una eademque cum sit, multiplex ideo videtur, quod linguis igneis, Spiritus sancti opera, in quemlibet apostolorum, qui gentibus universis erant Evangelium prædicaturi, dissecta fuit ⁶⁵: quorum de numero qui delecti sunt, *reges* eos, tanquam regni titulos, appellat. In quo præterea *gentem bellicosam venire jubet Dominus*; pœnas certe Dei iudicio imnuiti, neque inferentem metuere, sed jubentem potius deprecari docemur oportere; non eorum imitari impietatem, qui malorum spirituum nequitiam sacrificiis demulcere adhortantur; quos sive ambias, sive negligas, agere tamen et sævire, prout imperanti placet, necessum est. Est vero illorum tota, ei, qua teguntur justi, contraria plane armatura. His enim fidei clypeus in promptu est, illis autem incredulitatis. His fulget rationis et verbi gladius; illis temeritatis. His inest ad securitatem justitiæ lorica; illis injustitiæ. His item salutis galea; illis perditionis. His pedes ad sectandum pacis Evangelium prompti paratique; illis ad effundendum sanguinem veloces. Illi item sunt *de terra longinqua, longe* quidem a Deo remoti, de *longe* etiam ad hujus viæ ad salutem utimur, non externi, sed domestici, vicinique. Sed illorum crudelitate ad medellam curationemque nostram Dei abutitur providentia; non aliter quam viperæ veneno medicus; quibus in carnem tantum, quo spiritus servetur incolumis

⁶⁴ Psal. LXXVIII, 4. ⁶⁵ Act. II, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

γ λειπ. ἰσ. ἔθνος. * γρ. οἶς.

205 potestas permittitur : qua ratione Phylegum et Hermogenem non in interitum, sed ut blasphemandum non esse discerent, traditos legimus ⁸⁶.

Eosdem rursum de terra longinqua venire dixit, A quod in terra sedem locumque sibi elegerint, nec a summo coslo, unde olim primum dejecti sunt, parum distent. Sequitur deinde : *Ululate, quia prope est dies Domini* : tanquam præter lamenta et luctum nihil jam Babylonis restare moneat. Deo namque metum animis eorum incutiente *manus omnis dissolvetur, et omnis anima hominis timebit*. Vani siquidem tum fuerint, quicunque ad impediendum conatus adhibebuntur. Quis enim ut scribitur, manum erectam queat evertere? Aliter vero et ad Dei minas, quas a *bellicosis* impendere dixit, *ululatus* et lamentationes, quibus Deum placari certum est, addiit. Solet enim pro suo in homines amore Deus minitari; et cum eos pœnituerit, minas avertere. Qui enim Ninivitis interitum denuntiasset, si pœnitentes odisset? Ab ipso enim *contritio*, qui perdidit quæ *contritione* digna sunt : ut Satanam sub pedibus justis, ut bella, ut cedros Libani, id est superbos, et veritati insurgentes, conterere Dominum legimus ⁸⁷. Decet autem eos, qui Dei *contritionem* effugere cupiant, suum ipsos cor elatum tumidumque *conterere*, ut sacrificii vicem ipsius gerat humilitas. Est enim, si cum pœnas exigente Deo conferatur, *omnis imbecilla manus, et omnis timida anima*. Nec vero, aiunt, immerito *hominis* adjectum est vocabulum; cum sit illa, quæ angelorum est timiditati minime obnoxia; contra, quæ brutorum; quam pavere quidem et terreri, sed timidam esse non volunt qui placitorem defectum, quæ a fortitudine petuntur, timiditatem definiunt. Quod autem *turbatum iri legatos* ait, idolorum cultores significat; qui, ut par est, instante Cyri adventu, quæ ex usu erant vaticinabantur, et supplicationibus pro regione intercedentes dæmonas fatigabant. Sed pudore suffundentur, cum in contrarium omnia cecidisse viderint, **206** mutuoque lugebunt (hoc enim ipsum est, quod *condolendi* verbo significavit). Væ forsitan, et si quæ sunt ejusmodi miseriarum judicia, usurpantes. Ita autem præ maximo animi dolore nigrescent eorum *vultus*, ut esse marci diu cineris reliquæ videantur : nisi si natum ex pudore ruborem etiam significare voluisse existimes. Jamjam enim tempus appetit, quo implacabilis *Dei furor* Chaldæos omnes *populatus regionem vastabit, peccatoresque perdet ex ea*; quod certe idem est, ac si scelerate viventes ad unum omnes deleturum se dicat. Neque enim quidquam discriminis gratia addidit, qui justis Babylonem destitui non ignorabat. Quia deinde calamitatum magnitudo vel ipso diei tempore, vel cum luna stellisque nox illustratur; tenebras hominum animis et caliginem offundit; ideo, non natura

O! αὐτοὶ δὲ καὶ ἀπὸ γῆς πῆρρωθεν, οἱ τὸν περιγίσειον εἶλοντο τόπον, καὶ ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, ὅθεν αὐτοῖς ἡ πρώτη γέγονε πτώσις. Εἶτά φησιν· Ὁλολύξατε· ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου· ὡς οὐδενὸς τοῦ θρηνεῖν ὑπολείπειμένου Βαβυλωνίους. Θεοῦ δὲ κατασειόντος εἰς δειλίαν τὰς τούτων ψυχὰς, πᾶσα χεὶρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Πάντα γὰρ ἀνόνητα τότε πρὸς κώλυμα. Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τις ἀποστρέψει; κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ἄλλως δὲ, πρὸς τὴν ἀπειλὴν τοῦ Θεοῦ, τὴν διὰ τῶν ὀπλομάχων, ὀλολυγμὸς καὶ θρήνος προστέτακται, δι' ὧν ἔστι δυσωπήσαι Θεόν· φιλόανθρωπος γὰρ ὧν ἀπειλεῖ, καὶ τῶν μετανοούντων ἀποστρέψει τὴν ἀπειλὴν. Εἰ μὴ γὰρ ἔξουλετο τοῦ ἁμαρτωλοῦ τὴν μετένοian, τί τὴν ἀπειλὴν τοῖς Νινευίταις ἐκήρυττεν; παρ' αὐτοῦ γὰρ ἡ συντριβὴ, τὰ συντριβῆς ἀφανίζοντος ἕξια. Ὡς συντριβὴ τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ δικαίου καὶ Κύριος συντριβῶν πολέμους, καὶ Συντριβὴ Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, τοὺς ἀλαζόνας καὶ τοὺς ὑπεραιορούμενους κατὰ τῆς ἀληθείας. Δεῖ δὲ φθάνοντας τοῦ Κυρίου τὴν συντριβὴν, τὴν ἑαυτῶν μεγάλωφρονα καρδίαν συντριβεῖν, ἵνα γένηται οὐσία ἡ ταπεινώσις αὐτῆς. Ὡς πρὸς Θεὸν γὰρ τιμωρούμενον, πᾶσα χεὶρ ἀσθενῆς καὶ ψυχὴ δειλὴ. Ἀνθρώπου δὲ, φασίν, εἰκότως προσέθηκεν. Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἀγγέλων, κρείττων δειλίας, ἡ δὲ τῶν ἀλόγων ἐλάττων. Ἡ δὲ γὰρ προεῖται μὲν, οὐ δειλιᾷ δέ. Δειλία γὰρ ἐστὶν ἑλλειψις τῶν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας δογμάτων. **C** Πρέσβεις δὲ φησι *ταραχθήσεσθαι*, τοὺς τῶν εἰδώλων θεραπευτὰς, οἱ κατὰ τὸ εἶδος, τῶν περὶ Κύρον προσδοκωμένων, καταμαντεύοντο χρηστὰ καὶ λιτὰ προσῆγον τοῖς δαίμοσιν, ὑπὲρ τῆς χώρας πρεσβεύοντες. Αἰσχυνθήσονται δὲ τῶν ἐναντίων γεννησομένων, καὶ ὀδυρόνται πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτο γὰρ τὸ συμφοράσουσιν, οὐαὶ τυχόν, καὶ συμφορᾶς προφέροντες ῥήματα. Ἐξ ἀθυμίας δὲ αὐτῶν τὰ πρόσωπα μελανθήσεται, ὡς σποδοῦ μαρανθείσης λείψανον εἶναι δοκεῖν· ἢ καὶ τὸ ἐκ τῆς αἰσχύνης περίστηαι ἔρευθος. Ἐρχεται γὰρ καιρὸς, καθ' ὃν ἀπαράτητος ὄργη Θεοῦ τὴν τῶν Χαλδαίων ὄλην ἐρημώσει χώραν, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐξ αὐτῆς ἀπολέσει· τοῦτ' ἐστὶ, πάντας βντας ἁμαρτωλοὺς ἀπολέσει. Οὐ γὰρ ἀντιδιαστέλλει δικαίους οὖσιν ἐν Βαβυλῶνι. Καὶ ἐπὶ τὰ μεγέθη τῶν συμφορῶν, σκότου καὶ ἀχλὺος τὸν ἀνθρώπινον καταπίμπλησι νοῦν, κἂν ὁ τῆς ἡμέρας τύχη καιρὸς, κἂν σελήνη καὶ ἄστροις ἡ νύξ καταλάμπηται, τούτου χάριν ταῦτα φησι, σκοτισθήσεται, οὐ φύσει, τῶν δὲ ἀθυμούντων οὕτω δοκοῦντων ὄραν. Τὸ δὲ, Ἐντελοῦμαι κακὰ, ἢ ἀπὸ τοῦ ἀπειλήσω· ἢ ἀπενεχθῆναι προστάξω. Δι' Ὀρλωϊνος δὲ, τὰ λαμπρὰ τῶν ἀστέρων ἐδήλωσεν. Ἄλλως δὲ παρ' Ἑβραίους τὸ ἄστρον τοῦτο λεγόμενον, οἱ ἐρημη-

⁸⁶ II Tim. II, 16, 17. ⁸⁷ Rom. XVI, 20.

νεύσαντες πρὸς τὴν κρατοῦσαν παρ' Ἑλλήσι συν- ἤθειαν ἐκδέδωκασιν. Καὶ ἐν Ἰώβ δέ φησιν ἡ Γραφή, Πλειάδα καὶ Ἐσπερον καὶ Ἀρκτοῦρον, καὶ ταμεία ἂ νίτου πάλιν οὕτως ἐξ Ἑλλήνων λεγόμενα. Τινὲς δὲ τὰ προειρημένα ῥητὰ, διὰ τὸ λέγεσθαι τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ κακὰ, τοῦτον ἐξηγουῦνται τὸν τρόπον. Μέλλων γὰρ, φασιν, ὁ λόγος μερικὴν ἀπειλὴν κατὰ Βαβυλωνίους ποιήσασθαι, περὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Θεοῦ προεκτίθεται κρίσεως, καθόλου περὶ τῶν ἀσεβῶν οὐκ αἰσθάνεται διηγούμενος· ἐἴθ' οὕτως ἐπὶ τὴν μερικὴν τῆς Βαβυλωνίους μετέρχεται κόλασιν. Περὶ δὲ τῆς γενικῆς τῶν λέγων· Ἐστὶ δροῦς, φησὶ, πεδίου τοῦ ἀρατε σημεῖον. Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν πνεῦμα ἐκ προσαώπου τοῦ Θεοῦ λόγου προφέρεται, κελύει τε τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγγέλοις ἀνοῖξαι θύρας κλεισμένας, καὶ τοῖς ἔνδοξοις οὖσι προῖέναι, παρακελεύσασθαι ἃ, καὶ σπεύδειν ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν τιμωρίαν. Δι' ὧν εἰκὸς δηλοῦσθαι χώραν ἀφωρισμένην δυνάμεισιν ἀντικειμέναις οἰονεὶ δεσμοτήριον τούτων ὑπάρχουσαν.

justi. Hoc autem prophetæ spiritus, tanquam ex divini Verbi persona profert, et angelis, quibus ipse stipatur, clausas portas jubet aperire, ad eosque, qui intus clauduntur accedere, necnon impiorum pœnas urgere. Unde certam 207 aliquam, qua regionem designari non fuerit dissentaneum.

Καὶ μήποτε αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἄβυσσος, ἣν πεπληρωσθαι δρακόντων δηλοῖ τὸ, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι, εἰς ἣν μὴ πεμφθῆναι πρὸ καιροῦ τὸν Χριστὸν παρεκάλουν οἱ δαίμονες, ὡς εἰδότες ἔσσεσθαι ποτε τούτου καιρὸν; Τὰς δὲ τοιαύτας δυνάμεις γίγαντας φησιν, ἢ ὡς γιγάντων οὐσας ψυχὰς· ἢ τῶν ἐξ οὐρανοῦ καταλθόντων ἀγγέλων, ἐξ ὧν οἱ γίγαντες ἐγεννήθησαν ταῖς τῶν ἀνθρώπων θυγατέρας· μιγέντων, ἢ καὶ ἐτέρας ἀποστατικὰς δυνάμεις ἄχρη τοῦ τῆς κρίσεως δεδεμένας καιροῦ. Ἐπειδ' ἂν δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ δικαιοκέρειον ἐπιστῆ, ἀποστελεῖ μὲν, ὡς αὐτὸς φησὶ, τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ, ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρων αὐτοῦ, τὰς δὲ κολάσεις ὡσπερ διὰ δημίων τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τοῖς κολασθησομένοις ἐπάξει, προστάξας τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγγέλοις ἀνεῖναι τούτων τὸ δεσμοκέρειον, ὡς ἂν παρελθοῦσαι τοὺς ἀσεβεῖς τιμωρήσονται, μέλλουσαι καὶ αὐταὶ τὴν οἰκίαν ἐκδέχεσθαι κρίσιν. Ὅρος δὲ πεδινὸν, τὸν περιγίγειον ἐκάλεσε τόπον, καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκητήριον, ἔνθα τὸ σημεῖον παρασχέιν τῆς μελλούσης ἐπιτίθεσθαι τοῦ Θεοῦ κρίσεως παρακελεύεται· (περὶ οὗ τάχα φησὶ, Καὶ βῶνται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου) καὶ ὑψηλῆ ῥωνῆ συγκαλεῖν ἐπὶ τὸ κριτήριον. Εἰτά φησὶ, Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ ἀνοῖξατε, ἄρχοντες. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ· Κινήσατε χεῖρα, καὶ ἐξελευθέτωσιν θύρας. Δῆλον ὡς ἀπὸ τοῦ ἐξωτάτου οὐρανοῦ, ἐν ᾧ καθειργμέναί τυγχάνουσιν. Αἱ οὐκ ἂν ἐξηλθον, μὴ τοῦ χριστοῦ τοῦτο προστάξαντος. Ἐπιφέρει δὲ ὡς γίγαντες εἰσὶν οἱ

quidem, sed præ dolore animi rem ita se videre putantibus, obtenebratum iri solem significavit. Quod autem mandaturum se mala adjicit, vel se nimis territorum, vel certe, ut tollantur mandaturum annuit. Deinde per *Orionem*, stellarum insignium splendorem significavit. Alias vero quod apud Hebræos hujus astri nomine designatur, ad eam, quæ tum vigeat in Græcia, loquendi consuetudinem traxerunt interpretes. In *Jobi* deinde libro, quod Pleiadem et Arcturum, austriq̄ue penetralia legitimus⁸⁷; et ipso etiam Græcorum more dici debemus existimare. Non desunt tamen qui superiora, quoniam orbi universo mala denuntiari videant, hoc modo explicant. Cum enim, aiunt, in *Babylonem* peculiare minas edere propheta instituisset; quæ prius ad universum Dei iudicium spectabant, notatis implorum omnium pœnis, demonstrari et proponi voluit, ut deinceps ad singularem scelerum *Babylonis* ultionem transiret; de universo vero illa existere, quibus in monte *campestri* signum elevari

Eamne vero abyssum illam esse arbitramur, quam serpentibus impletum iri, serpentes et omnes abyssos nominans Scriptura dixit⁸⁸; in quam ante tempus mittantur, Christum dæmones deprecantur, tanquam se tandem aliquando mitti debere confiteantur⁸⁹? Ejusmodi vero potestates vel *gigantas* nominat, vel *gigantum* illis non absmiles animas; vel certe angelos quosdam, qui e cælo delapsi cum filiabus hominum coisise, et *gigantas* procreasse feruntur⁹⁰. Vel denique transfugas potestates alias, quæ ad iudicii usque tempora vincetæ clausæque cohibeantur. Cum enim Dei instabit iudicium, mittet, ut ipse ait⁹¹, angelos suos cum tuba magna, et congregabunt electos ejus, a summis cælorum, usque ad terminos eorum. Pœnas autem puniendis per adversarias potestates, tanquam tortores, immittet; ipsisque stipatoribus angelis eorum vincula solvere, ut impios adortæ ulciscantur, suam tamen et ipsæ postea sententiam subituræ peculiariter, imperabit. *Montis* vero *campestris* nomine, vicinum terræ locum, atque adeo hominum quodlibet domicilium significat, in quo signum divini instantis iudicii (ad quod forsitan non male dictum istud, Et videbunt signum Filii hominis⁹², retulerit) præbere jubet, et voce elata ad illud omnes convocare. Postea adjicit, *adhortamini manu; aperite, principes*, quorum vice, ita Symmachus: *Movete manum, et egrediantur portis*: tanquam nimirum profundissimis e tehebris, in quibus vincetæ coercentur, unde nec ipsæ, nisi iudicis imperio, poterant exire. Quos autem *gigantas* vo-

⁸⁷ Job: ix, 8, 9. ⁸⁸ Psal. cxxviii, 7, 9. ⁸⁹ Matth. viii, 28-33. ⁹⁰ Gen. vi, 2-4. ⁹¹ Matth. xiv, 31. ⁹² Matth. xxiv, 30.

VARIE LECTIONES.

^b γρ. ταμεία. * ἀμφ. τὸ παρακελεύεσθαι.

cavit, *potentes* Aquila et Symmachus interpretantur: intelligitque scelerum ultrices potestates. Nam et id Scriptura testatur, cum de Ægyptiis ad hunc modum loquitur: « Misit in eos iram indignationis suæ: indignationem, et iram, et tribulationem, immissiones per angelos malos⁹³. » Quorum, ut in eos, quos ulcisci decet, immanitas significetur, *gaudii* nomen et *injuriæ* adhibuit. Sed quæ de istis dicunt, hactenus. De **208** gentibus deinceps, quæ judicandæ sunt, disputatio instituitur; quæ *vocem* adversum se edituræ sunt, suam ipsæ calamitatem eculatu testificantes, *subditi* simul et *reges*, propter *bellatores* Dei jussu terram omnem disperdentes; quos *gigantas* esse longe distantes, et tanquam *cæli fundamentis* concludi dixit; qui suo evocati tempore, quando justorum secretionem fieri contigerit, maiorum terram omnem disperdituri vastaturique sunt. Eadem prorsus et in Evangeliiis usurpantur, ubi dextros quidem ad præparatum sibi a constitutione mundi regnum vocari, sinistros autem ignis æterni supplicio terreri legimus⁹⁴. Atque his quidem quæ de futuro judicio (cujus nondum tempus adveniit) proferuntur, peccatores ad pœnitentiam longe prius quam contingant, hortari, et instantibus malis relectis, ad luctum provocare studet. *Veniet enim*, ait, *iræ dies*, ante significata, et prope est. Jamdiu siquidem ipsa appetere, prophetis quoque testantibus omnibus, ideo dicitur; ut eorum nullus, qui ceciderunt, tanquam ea procrastinante imparatus offendatur. Quinam vero isti sint *legati*, *quos*, cum dies Domini advenerit, *turbatum iri* significavit? Hi nimirum, quotquot obscure nobis in parabola Dominus aperuit. « Homo enim quidam nobilis, inquit, abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, et reverteretur⁹⁵. » Deinde sermone de decem annis absoluto: « Cives autem ipsius, adjicit, oderant eum, et miserunt legationem post illum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos⁹⁶. » Qui enim nobilem non dixerimus, qui ex Patris essentia suam habet existentiam? Ipse præterea secundum carnem homo, relato ad Davidem genere, nobilis non immerito censeatur. Abit igitur in regionem longinquam: sed non ita locorum intervallo, atque negotiorum ratione dissitam et remotam. Bonis enim ut semper adest Deus, ita longe a peccatoribus recedit⁹⁷: qui diabolica tyrannide opprimi mortales intuitus, tam misera conditione permotus regendos eos et protegendos assumpsit. Nec est profecto quod ipsius imperii finis exspectetur, donec inimicos suis ipse pedibus subjecerit. **209** Venit ergo in remotam a Deo regionem, ut terrenum locum, id est, imperium in gentes, acciperet; juxta illud: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam⁹⁸. » Qui vero sub hujus sæculi principe degunt, non

A καλούμενοι. Ἀνθ' οὗ, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος δι-
ρατοὺς ἐκδεδώκασι. Λέγει δὲ δυνάμεις τὰς τιμωρη-
τικὰς. Τοῦτο γὰρ ἡ Γραφή λέγουσα περὶ τῶν Αἰ-
γυπτίων παρίστησιν· « Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς ἑ-
ργὴν καὶ θυμὸν καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δὲ ἄγγέλων
πονηρῶν· » ὡν ὄντοί τῃν ἐπὶ τοῖς κολαζομένοις
ὠμότητα, χαρὰν αὐτῶν λέγων καὶ ὄθρον. Ταῦτα
μὲν οὖν φασὶ περὶ τούτων. Τὰ δὲ ἐξῆς, περὶ τῶν
κρίθησομένων ἔθνων ἐπιλέγει, οἱ φωνάζει ἀφήσουσι,
καθ' ἑαυτὸν ἐξομολογούμενοι, τὰς ἑαυτῶν ὀλοφυρ-
μένοι συμφορὰς, ὑπήκοοί τε καὶ βασιλεῖς, διὰ τοὺς
ἐπιλομάχους τοὺς φθείροντας Θεοῦ προστάξει τὴν
οἰκουμένην. Τούτους ἔλεγε γίνοντας μακρὰν ὄντας
πάλαι, καὶ ὡσπερ ἐν θεμελίους τοῦ οὐρανοῦ ἀπ-
κεκλεισμένους, οἱ κατὰ καιρὸν κληθέντες φείρου-
σιν ἰ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν οἰκουμένην, μετὰ τὸν
ἀφορισμὸν τῶν δικαίων. Οὕτω καὶ ἐν Εὐαγγελίῳ
τῶν ἐκ δεξιῶν κληθέντων ἐπὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐ-
τοῖς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἐπὶ τοὺς ἐν
ἀριστεροῖς ἡ ἀπειλή τοῦ πυρὸς ἐξενήκεται. Ταῦτα
περὶ τῆς μελλούσης εἰπὼν κρίσεως, ἐπεὶ μήπω
ταύτης καιρὸν ἔ, ἐπὶ μετάνοιαν πρὶν γενέσθαι ταύ-
την καλεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐπὶ τοῖς ἰδοῖς κακοῖς
ἀποκλαίεσθαι παραινῶν. Ἦξει γὰρ, φησὶν, ἡ προ-
λεχθεῖσα τῆς ὀργῆς ἡμέρα, καὶ πλησίον ἐστίν.
Πολλὸς δὲ ὁ χρόνος ἀφ' οὗ ἐγγίζειν αὐτὴ λέγεται πάν-
των τῶν προφητῶν διαμαρτυραμένων αὐτῆς τὴν
ἐγγύτητα, ὡς ἂν μηδεὶς ἀναπεπτωκῶς, ὡς χρονη-
ζούσης αὐτῆς ἀνέτοιμος εὐρέθῃ. Τίνες δὲ οἱ πρόσ-
θεοι οἱ ταρασσόμενοι, ἦνίκα ἂν ἐπιστῇ ἡ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμέρα; Ἀπὸ ὅσους διὰ παραβολῆς ἠνέφατο
Κύριος. « Ἀνθρώπος γὰρ, φησὶν, εὐγενὴς ἐπορεύθη
εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ
ὑποστρέψαι. » Ἐτα περὶ τῶν δέκα μῶν τῶν δοθε-
σῶν τοῖς δούλοις εἰπὼν φησὶν· « Οἱ δὲ πολῖται αὐ-
τοῦ ἐμίσησαν αὐτὸν, καὶ ἐπεμφαν ὀπίσω αὐτοῦ πρέ-
σβεις, ὅτι Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσειν ἐφ' ἡμᾶς. »
Καὶ πῶς γὰρ οὐκ εὐγενὴς ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πα-
τρὸς ἔχων τὴν ὑπαρξίν; καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἡ
δὲ Ἀνθρώπος, εὐγενὴς ἂν λέγοιτο γαγονῶς ἐκ σπέρ-
ματος Δαβὶδ. Πορεύεται οὖν εἰς χώραν μακρὰν, ὡ
τοσοῦτον τῷ τόπῳ διεστῶσαν, ὅσον τῇ καταστάσει
τῶν πραγμάτων. Ἐγγὺς γὰρ ὁ Θεὸς τῶν ἀγαθῶν,
τῶν δὲ πλημμελοῦντων ἀπέχιστα. Ὅς διαβόλου
D τυραννίδι τὸν κόσμον ἰδὼν ὑποκείμενον, ἐλεήσας
τοὺς ἀνθρώπους, βασιλεὺς αὐτῶν γενέσθαι κατεδέ-
ξατο. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύσειν, ἄχρις οὗ θῆ τοὺς
ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἦλθεν οὖν
εἰς χώραν μακρὰν τοῦ Θεοῦ, τὸν περιγεῖν ἰ τόπον
τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασιλείαν λαβεῖν, κατὰ τὸ, « Αἰτή-
σαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν
σου. » Οἱ δὲ τελούντες ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος
τούτου, οὐ μόνον Ἀνθρώποι, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις,
τὴν αὐτοῦ βασιλείαν οὐ κατεδέξαντο. Δόντος δὲ αὐ-
τοῦ τὰς ἐντολάς, καὶ τὴν ἐργασίαν ἐπιζητούντος:

⁹³ Psal. LXXVII, 49. ⁹⁴ Matth. XXV, 34-46. ⁹⁵ Luc. XIX, 12. ⁹⁶ ibid. 14. ⁹⁷ Psal. CXXIII, 155.

⁹⁸ Psal. II, 8.

VARIÆ LECTIONES.

ε. ἰ. ἰ. ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ. ἰ γρ. φερούσι. ἑ γρ. καιρός. ἡ γρ. τὴν πόδα. ἰ γρ. περιγεῖον.

αὐτῶν, ἐπεψάν *πρέσβεις* ὀπίσω αὐτοῦ ἀρνούμενοι ἅ
τῆν αὐτοῦ βασιλείαν. Εἶεν δ' ἂν *οἱ πρέσβεις*, οἱ τὸν
θάνατον ἐνεργήσαντες αὐτοῦ, νομισάντες διὰ τοῦ
σταυροῦ διακόπτειν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, λέγοντες
τῷ Πιλάτῳ· « Μὴ γράφῃς ὅτι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων,
ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεὺς εἰμι· » οἱ κατακρι-
θέντες ἐκ τῆς ἑαυτῶν πονηρίας ἐμποδῶν οὐ γαγό-
ναι τῇ οἰκονομίᾳ. Οὐδεὶς δὲ θέλει φαῦλα πράττων,
ὕπὸ Χριστοῦ βασιλεύεσθαι. Περὶ ὧν, ὅτι *ταραχθή-
σονται*, φησὶν ὁ προφήτης, ὅταν ἴδωσι τὸν Κύριον
μετὰ δόξης ἐρχόμενον. Ἰδοὺ γὰρ *ἡμέρα Κυρίου*
ἐρχεται ἀνίστατος. Ταύτην ἄλλην εἶναι φασι παρὰ
τὴν προτέραν, περὶ ἧς εἶπεν· Ἐγγὺς ἡ *ἡμέρα Κυ-
ρίου*. Ἐκεῖνη γὰρ, περὶ τῆς ἰδίως ἐκάστου συντε-
λειας, ἥτις ἐγγὺς πάρεστιν· ἡ δὲ νῦν, περὶ τῆς
καθολικῆς, ἥπερ δὴ καὶ κυρίως ἐστὶν ἡμέρα. Νυκτὶ
γὰρ οὐ διακόπτεται. Διὸ καὶ ἐν αὐτῇ φανεροῦται τὰ
κρυπτὰ τοῦ σκότους. Ὁ δὲ παρὼν βίος, νῦν· ἐν ᾧ
ταῦτα συγχέχρυσται. Ἐκεῖνη οὖν *ἀνίστατος* ἐφησεν.
Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἐξετάσασθαι τοὺς προσαγομένους ἐν
αὐτῇ πόνους. Οἰκονομικὴν δὲ τοῦτο, φασι, φόβον
ἐμποιοῦν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι, ἕως ἡμέρα ἐστὶν
ἐργασίας γὰρ νῦν, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι·
δεδεμένος δὲ χεῖρας καὶ πόδας τῷ δεσμῷ τῶν ἰδίων
ἁμαρτημάτων, εἰς τὸ σκότος ἐμβάλλεται. Τότε δὲ,
φησὶν, *οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώ-
σουσι*, λέγοντος τοῦ Κυρίου. Εὐθέως δὲ μετὰ τὴν
θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος σκοτισθήσε-
ται, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, οἷς ἐπιλέγει· καὶ κόψονται
πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ὁ σύμφωνον τὸ· *Φωνὴ* C
ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων. *Φωνὴ βασιλέων*
καὶ ἐθνῶν συνηγμένων.

lis excipient tenebrae, aliaque, quæ sequuntur, quibus
Quale fuit et illud antea: Vox gentium multarum in
ιβ-ις'. Καὶ ἀπολωῖ ὄθριν ἀνόμων, καὶ ὄθριν
ὑπερηφάνων ταπεινώσω, καὶ ἔσονται οἱ καταλε-
λειμμένοι ἔντιμοι μᾶλλον, ἢ τὸ χρυσίον τὸ ἀτυ-
ρον, καὶ ἄνθρωπος μᾶλλον ἔντιμος ἔσται ἢ ὁ
λίθος ὁ ἐκ Σουφίρ, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα κάλιν, οἱ μὲν τοῖς περὶ τῆς καθόλου
κρίσεως προσκεισθαι φασιν, οἱ δὲ περὶ Καλδαίων
ἰδικώτερον λέγεσθαι, ἀγαθότερον δὲ Θεοῦ τὸ, ὄθριν
ἀνόμων καὶ ὑπερηφάνων ἀπολεῖν τε καὶ ταπει-
νοῦν, ὡς ἂν ἀποκαταστήσῃ καθαρὸν ἀπὸ πάσης
κακίας τὸ ἑαυτοῦ δημιουργήμα· ὡς καὶ τὴν σοφίαν
τῶν σοφῶν ἀθετεῖ διελέγχων, οὐκ οὔσαν ἀληθῆ καθ'
ἂ τοῖς πλανωμένοις δοκεῖ. Οὕτως ὑπὸ ἱατροῦ νόσος
ἀπόλλυσθαι λέγεται, καὶ σκότος ὑπὸ ἡλίου. Διὸ καὶ
Ἰακώβ εὐλογῶν τοὺς υἱοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ, Ἐπι-
κατάρατος, φησὶν, ὁ θυμὸς αὐτῶν· τὴν πονηρὰν γὰρ
ἔξιν διὰ τῆς κατάρας ἐξαναλίσκει, ὡς ἂν τὸ καταλει-
πόμενον ἐν αὐτοῖς ἄξιον τῆς εὐλογίας τοῦ πατριάρ-
χου γένηται. Οὕτω καὶ Νῶε φησὶν· Ἐπικατάρατος
Ἰαναάν· καίτοι Χάμ ἦν ὁ λευπηκῶς, ἀλλ' ὁμοῦ
οὐκ αὐτῷ καταρᾶται, ἀλλὰ τῷ γεννήματι αὐτοῦ,

homines modo, sed potestates etiam, haudquaquam
imperium ejus ferre voluerunt. Sed cum ea præ-
ciperet, quæ fieri postularet, missa ad eum *lega-*
tione regem esse suum ipsi postea pernegarunt et
abjurarunt. Dicantur forsitan et *legati* non male,
qui mortis ejus auctores, ejusdem regnum se cruce
posse excindere arbitrati, Pilato, ne regem eum
esse Judæorum scriberet, sed quod regem se esse
diceret, inclamabant. Sed suo ipsi scelere convicti
dispensationem morari vel avertere nequiverunt¹¹.
Nullus autem, qui scelestia operatur, Christo¹² reg-
nunquam gaudere poterit. Quo fit ut de hoc homi-
num genere *turbabuntur* verbum usurpavit¹³ pro-
pheta; quo tempore nimirum cum gloria Dominum
venient em videant. Sequuntur vero: *Ecce enim*
dies Domini venit implacabilis. Quam esse a supe-
riore aliam, de qua *prope est dies Domini* scribeba-
tur, aiunt. Illam enim de cuilibet imminente con-
summatione existere; hanc autem universam omni-
nium, quæ proprie dies appellatur, intelligi. Ne-
que enim tum nocte intercidetur aliqua: nec quæ
in tenebris latent, fugere quemquam poterunt,
quibus vita hæc significatur, in qua ista occultantur.
Illam ergo *implacabilem* nuncupavit, cujus
mederi doloribus nihil quidquam valeat. Provide
autem et sapienter, ut, donec dies est, laboremus
istis metum incuti arbitrantur. Venit namque nox,
cum nemo poterit operari¹: sed suis, tanquam
vinculo, peccatis quisque manibus et pedibus con-
strictis in tenebras detrudetur. Tunc enim, ait,
jubente Domino, ipsæ cæli stellæ lumen non da-
bunt: sed illorum statim temporum miseriam So-
omnes tribus e terra amputandas esse colligit.

²¹⁰ VERS. 12-16. *Et perdam injuriam iniquorum,*
et contumeliam superborum deprimam. Et
erunt, qui relictis sunt, pretiosiores auro obrizo, et
homo pretiosior lapide ex Suphir, etc.

Et hæc etiam ad universum judicium alii, alii
autem ad Chaldæos tantum referunt. Sed in eo Dei
apparet bonitas, quod *injuriam iniquorum, et su-*
perbium perditurum se, atque repressurum dicit, ut
suum ipse opus omni scelere et labe vacuum effi-
ciat: quo, veluti morbus ope medici, vel tenebræ
D solis adventu, fugari dicuntur; sic sapientiam sa-
pientum (licet errantibus vera et recta videantur)
pravam convincat, et evertat. Itaque et Jacob, cum
filiis suis Simeoni et Levi fausta precaretur, eo-
rum furori maledixit, ut postquam imprecatione
malus esset deletus habitus, quod in ipsis erat re-
liquum patriarchæ dignum benedictione fieret².
Quomodo et illa Noe sumenda sunt, quibus Cham
naam exsecratur³. Etsi enim patrem dolore Cham
ipse affecerat, non filio tamen imprecatus est pa-

¹¹ Joan. xix, 21. ¹ Joân. ix, 4. ² Gen. xlix, 5-7. ³ Gen. viii, 20-27.

VARIÆ LECTIONES.

i γρ. οἰκονομικῶς.

cavit, *potentes* Aquila et Symmachus interpretantur: A intelligitque scelerum ultrices potestates. Nam et id Scriptura testatur, cum de *Ægyptiis* ad hunc modum loquitur: « Misit in eos iram indignationis suæ: indignationem, et iram, et tribulationem, immissiones per angelos malos⁹³. » Quorum, ut in eos, quos ulcisci decet, immanitas significetur, *gaudii* nomen et *injuriam* adhibuit. Sed quæ de istis dicunt, hactenus. De **208** gentibus deinceps, quæ iudicandæ sunt, disputatio instituitur; quæ *vocem* adversum se edituræ sunt, suam ipsæ calamitatem ejulatu testificantes, *subditi* simul et *reges*, propter *bellatores* Dei jussu terram omnem disperdentes: quos *gigas* esse longe distantes, et tanquam *cæli fundamentis* concludi dixit; qui suo evocati tempore, quando justorum secretionem fieri contigerit, maiorum terram omnem disperdituri vastaturique sunt. Eadem prorsus et in Evangeliiis usurpantur, ubi dextros quidem ad præparatum sibi a constitutione mundi regnum vocari, sinistros autem ignis æterni supplicio terreri legimus⁹⁴. Atque his quidem quæ de futuro iudicio (cujus nondum tempus adveniit) proferuntur, peccatores ad penitentiam longe prius quam contingant, hortari, et instantibus malis relectis, ad luctum provocare studet. *Veniet* enim, ait, *ira* dies, ante significata, et prope est. Jamdiu siquidem ipsa appetere, prophetis quoque testantibus omnibus, ideo dicitur; ut eorum nullus, qui ceciderunt, tanquam ea procrastinante imparatus offendantur. Quinam vero isti sint *legati*, *quos*, cum dies Domini advenerit, *turbatum iri* significavit? Hi nimirum, quotquot obscure nobis in parabola Dominus aperuit. « Homo enim quidam nobilis, inquit, abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, et reverteretur⁹⁵. » Deinde sermone de decem annis absoluto: « Cives autem ipsius, adjicit, oderant eum, et miserunt legationem post illum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos⁹⁶. » Qui enim nobilem non dixerimus, qui ex Patris essentia suam habet existentiam? Ipse præterea secundum carnem homo, relato ad Davidem genere, nobilis non immerito censeatur. Abiit igitur in regionem longinquam: sed non ita locorum intervallo, atque negotiorum ratione distitam et remotam. Bonis enim ut semper adest Deus, ita longe a peccatoribus recedit⁹⁷: qui diabolica tyrannide opprimi mortales intuitus, tam misera conditione permotus regendos eos et protegendos assumpsit. Nec est profecto quod ipsius imperii finis exspectetur, donec inimicos suis ipse pedibus subjecerit. **209** Venit ergo in remotam a Deo regionem, ut terrenum locum, id est, imperium in gentes, acciperet; juxta illud: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam⁹⁸. » Qui vero sub hujus sæculi principe degunt, non

καλούμενοι. Ἄνθ' οὗ, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος δυνάτους ἐκδεδώκασι. λέγει δὲ δυνάμεις τὰς τιμωρητικὰς. Τοῦτο γὰρ ἡ Γραφή λέγουσα περὶ τῶν Αἰγυπτίων παρίστηναι· « Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς ἔργην καὶ θυμὸν καὶ θλίψιν, ἀποστολήν δι' ἀγγέλων πονηρῶν· » ὃν δηλοῖ τὴν ἐπὶ τοῖς κολαζομένοις ὀμότητα, χαρὰν αὐτῶν λέγων καὶ ἔθρη. Ταῦτα μὲν οὖν φασὶ περὶ τούτων. Τὰ δὲ ἐξῆς, περὶ τῶν κληρονομήνων ἔθνων ἐπιλέγει, οἱ φωνὰς ἀφήσουσι, καὶ ἑαυτῶν ἐξομολογούμενοι, τὰς ἑαυτῶν ὀλοφυρόμενοι συμφορὰς, ὑπήκοοι τε καὶ βασιλεῖς, διὰ τοὺς ἐπιλομάχους τοὺς φθείροντας Θεοῦ προστάξει τὴν οἰκουμένην. Τούτους ἔλεγε *γίγνεται* μακρὰν ὄντας πάλαι, καὶ ὡς περ ἐν *θσμείοις* τοῦ οὐρανοῦ ἀποκεκλεισμένους, ὃ κατὰ καιρὸν κληθέντες φθέρουσι· ἢ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν οἰκουμένην, μετὰ τὸν ἀφορισμὸν τῶν δικαίων. Οὕτω καὶ ἐν Εὐαγγελίοις τῶν ἐκ δεξιῶν κληθέντων ἐπὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἐπὶ τοὺς ἐν ἀριστεροῖς ἡ ἀπειλή τοῦ πυρὸς ἐξενήνκεται. Ταῦτα περὶ τῆς μελλούσης εἰπὼν κρίσεως, ἐπεὶ μὲν ταύτης καιρὸν ἔ, ἐπὶ μετάνοιαν πρὶν γενέσθαι ταύτην καλεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐπὶ τοῖς ἰδιοῖς κακοῖς ἀποκλαίεσθαι παραινῶν. Ἦξει γὰρ, φησὶν, ἡ προλεχθεῖσα τῆς ὀργῆς ἡμέρα, καὶ πλησίον ἐστίν. Πολὺς δὲ ὁ χρόνος ἀπ' οὗ ἐγγίζειν αὐτὴ λέγεται πάντων τῶν προφητῶν διαμαρτυραμένων αὐτῆς τὴν ἐγγύτητα, ὡς ἂν μηδὲς ἀναπεπτωκῶς, ὡς χρονίζουσης αὐτῆς ἀνέτοιμος εὐρεθῆ. Τίνες δὲ οἱ πρόσθεν οἱ παρασόμενοι, ἦνίκα ἂν ἐπιστῆ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα; Δῆλον ὅσους διὰ παραβολῆς ἠνίκατο Κύριος. « Ἄνθρωπος γάρ, φησὶν, εὐγενῆς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν λαθεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι. » Ἐἶτα περὶ τῶν δέκα μνῶν τῶν δοθεῖσάν τοις δούλοις εἰπὼν φησὶν· « Οἱ δὲ πολίται αὐτοῦ ἐμίσησαν αὐτὸν, καὶ ἐπεμψαν ὀπίσω αὐτοῦ πρέσβεις, ὅτι οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσαι ἐφ' ἡμᾶς. » Καὶ πῶς γὰρ οὐκ εὐγενῆς ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἔχων τὴν ὑπαρξιν; καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἢ δὲ ἄνθρωπος, εὐγενῆς ἂν λέγοιτο γεγονῶς ἐκ σπέρματος Δαβὶδ. Πορεύεται οὖν εἰς χώραν μακρὰν, ὡς τοσοῦτον τῷ τόπῳ διεστῶσαν, ὅσον τῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων. Ἐγγὺς γὰρ ὁ Θεὸς τῶν ἀγαθῶν, τῶν δὲ πλημμελούντων ἀψύχισται. Ὅς διαβόλου τυραννίδι τὸν κόσμον ἰδὼν ὑποκείμενον, ἐλεῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, βασιλεὺς αὐτῶν γενέσθαι κατέεξατο. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύσαι, ἄχρις οὗ θῆ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἦλθεν οὖν εἰς χώραν μακρὰν τοῦ Θεοῦ, τὸν περιγεῖν ἢ τόπον τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασιλείαν λαθεῖν, κατὰ τὸ, « Αἰτεῖσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. » Οἱ δὲ τελοῦντες ὑπὸ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις, τὴν αὐτοῦ βασιλείαν οὐ κατέδεξαντο. Δόντος δὲ αὐτοῦ τὰς ἐντολάς, καὶ τὴν ἐργασίαν ἐπιζητούντος:

⁹³ Psal. lxxvii, 49. ⁹⁴ Matth. xxv, 34-46. ⁹⁵ Luc. xix, 12. ⁹⁶ ibid. 14. ⁹⁷ Psal. cxviii, 135. ⁹⁸ Psal. ii, 8.

VARIE LECTIONES.

ε. ἄ. π. ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ. ἴ γρ. φθεροῦσι. ἕ γρ. καιρός. ἡ γρ. τὴν γῆρα. ἰ γρ. περιγεῖον.

αὐτῶν, ἐπεμψαν πρέσβεις ὀπίσω αὐτοῦ ἀρνούμενοι ἅ
 τὴν αὐτοῦ βασιλείαν. Εἶεν δ' ἂν οἱ πρέσβεις, οἱ τὸν
 θάνατον ἐνεργήσαντες αὐτοῦ, νομισαντες διὰ τοῦ
 σταυροῦ διακόπτειν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, λέγοντες
 τῷ Πιλάτῳ· « Μὴ γράφει ὅτι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων,
 ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεὺς εἰμι· » οἱ κατακρι-
 θέντες ἐκ τῆς ἑαυτῶν πονηρίας ἐμποδῶν οὐ γεγό-
 νασι τῆ οἰκονομίᾳ. Οὐδέλις δὲ θέλει φαῦλα πράττων,
 ὑπὸ Χριστοῦ βασιλευέσθαι. Περὶ ὧν, ὅτι παραχθῆ-
 σομαι, φησὶν ὁ προφήτης, ὅταν ἴδωσι τὸν Κύριον
 μετὰ δόξης ἐρχόμενον. Ἰδοὺ γὰρ ἡμέρα Κυρίου
 ἐρχεται ἀνάτατος. Ταύτην ἄλλην εἶναι φασι παρὰ
 τὴν προτέραν, περὶ ἧς εἶπεν· Ἐγγύς ἡ ἡμέρα Κυ-
 ρίου. Ἐκεῖνη γάρ, περὶ τῆς ἰδίας ἐκάστου συντε-
 λείας, ἧτις ἐγγύς πάρασιν· ἡ δὲ νῦν, περὶ τῆς
 καθολικῆς, ἧπερ δὴ καὶ κυρίως ἐστὶν ἡμέρα. Νυκτὶ
 γὰρ οὐ διακόπτεται. Αἰδ καὶ ἐν αὐτῇ φανεροῦται τὰ
 κρυπτὰ τοῦ σκότους. Ὁ δὲ παρὼν βίος, νύξ· ἐν ᾧ
 ταῦτα συγέκρυπται. Ἐκεῖνη οὖν ἀνάτατος ἐφῆσεν.
 Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἐξετάσασθαι τοὺς προσαγομένους ἐν
 αὐτῇ πόνους. Οἰκονομικῶν δὲ τοῦτο, φασι, φόβον
 ἐμποιοῦν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι, ἕως ἡμέρα ἐστὶν
 ἐρχεται γὰρ νύξ, ὅτε οὐδέλις δύναται ἐργάσασθαι·
 δεδεμένος δὲ χειρᾶς καὶ πόδας τῷ δεσμῷ τῶν ἰδίων
 ἁμαρτημάτων, εἰς τὸ σκότος ἐμβάλλεται. Τότε δὲ,
 φησὶν, οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώ-
 σουσι, λέγοντος τοῦ Κυρίου. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν
 θίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος σκοτισθίσε-
 ται, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτοις, οἷς ἐπιλέγει· καὶ κόψονται
 πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ἐ συμφωνῶν τὸ· Φωνὴ
 ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων. Φωνὴ βασιλέων
 καὶ ἐθνῶν συνηγμένων.

lis excipient tenebræ, aliaque, quæ sequuntur, quibus
 Quale fuit et illud antea : *Vox gentium multarum in*
ἰβ-ις. Καὶ ἀπολωῖ ὕβριν ἀνόμων, καὶ ὕβριν
ὑπερηφάνων ταπεινώσω, καὶ ἔσονται οἱ καταλε-
λειμμένοι ἐντιμοὶ μᾶλλον, ἢ τὸ χρυσιον τὸ ἀυ-
ρορ, καὶ ἄνθρωπος μᾶλλον ἐντιμος ἔσται ἢ ὁ
λίθος ὃ ἐκ Σουφείρ, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα κάλιν, οἱ μὲν τοῖς περὶ τῆς καθόλου
 κρίσεως προσκείσθαι φασιν, οἱ δὲ περὶ Χαλδαίων
 ἰκνιώτερον λέγεσθαι, ἀγαθότητος δὲ Θεοῦ τὸ, ὕβριν
 ἀνόμων καὶ ὑπερηφάνων ἀπολεῖν τε καὶ ταπει-
 νοῦν, ὡς ἂν ἀποκαταστήσῃ καθαρὸν ἀπὸ πάσης
 κακίας τὸ ἑαυτοῦ δημιούργημα· ὡς καὶ τὴν σοφίαν
 τῶν σοφῶν ἀθετεῖ διελέγχων, οὐκ οὔσαν ἀληθῆ καθ'
 ἂ τοῖς πλανωμένοις δοκεῖ. Οὕτως ὑπὸ λατροῦ νόσος
 ἀπόλλυσθαι λέγεται, καὶ σκότος ὑπὸ ἡλίου. Δὲ καὶ
 Ἰακώβ εὐλογῶν τοὺς υἱοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ, Ἐπι-
 κατάρματος, φησὶν, ὁ θυμὸς αὐτῶν τὴν πονηρὰν γὰρ
 ἔξιν διὰ τῆς κατάρματος ἐξαναλίσκει, ὡς ἂν τὸ καταλει-
 πόμενον ἐν αὐτοῖς ἄξιον τῆς εὐλογίας τοῦ πατριάρ-
 χου γένηται. Οὕτω καὶ Νῶε φησὶν· Ἐπικατάρματος
 Χαναάν· καίτοι Χάμ ἦν ὁ λευπητικῶς, ἀλλ' ὁμως
 οὐκ αὐτῷ καταρᾶται, ἀλλὰ τῷ γεννήματι αὐτοῦ,

homines modo, sed potestates etiam, haudquaquam
 imperium ejus ferre voluerunt. Sed cum ea præ-
 ciperet, quæ fieri postularet, missa ad eum lega-
 tione regem esse suum ipsi postea pernegarunt et
 abjurarunt. Dicantur forsitan et legati non male,
 qui mortis ejus auctores, ejusdem regnum se cruce
 posse excindere arbitrati, Pilato, ne regem eum
 esse Judæorum scriberet, sed quod regem se esse
 diceret, inclamabant. Sed suo ipsi scelere convicti
 dispensationem morari vel avertire nequiverunt¹⁹.
 Nullus autem, qui scelestus operatur, Christo rege
 unquam gaudere poterit. Quo fit ut de hoc homi-
 num genere turbabuntur verbum usurpavit pro-
 pheta; quo tempore nimirum cum gloria Dominum
 venient em videant. Sequuntur vero: *Ecce enim*
dies Domini venit implacabilis. Quam esse a supe-
 riore aliam, de qua *prope est dies Domini* scribeba-
 tur, aiunt. Illam enim de cuilibet imminente con-
 summatione existere; hanc autem universam om-
 nium, quæ proprie dies appellatur, intelligi. Ne-
 que enim tum nocte intercidetur aliqua: nec quæ
 in tenebris latent, fugere quemquam poterunt,
 quibus vita hæc significatur, in qua ista occultan-
 tur. Illam ergo *implacabilem* nuncupavit, cujus
 mederi doloribus nihil quidquam valeat. Provide
 autem et sapienter, ut, donec dies est, laboremus
 istis metum incuti arbitrantur. Venit namque nox,
 cum nemo poterit operari¹: sed suis, tanquam
 vinculo, peccatis quisque manibus et pedibus con-
 strictis in tenebris detrudetur. Tunc enim, ait,
 jubente Domino, ipsæ cæli stellæ lumen non da-
 bunt: sed illorum statim temporum miseriam So-
 omnes tribus e terra amputandas esse colligit.
montibus; vox regum et gentium congregatorum.

210 VERS. 12-16. *Et perdam injuriam iniquo-
 rum, et contumeliam superborum deprimam. Et
 erunt, qui relictis sunt, pretiosiores auro obrizo, et
 homo pretiosior lapide ex Suphir, etc.*

Et hæc etiam ad universum judicium alii, alii
 autem ad Chaldæos tantum referunt. Sed in eo Dei
 apparet bonitas, quod *injuriam iniquorum, et su-
 perbum perditurum se, atque repressurum dicit*, ut
 suum ipse opus omni scelere et labe vacuum effi-
 ciat: quo, veluti morbus ope medici, vel tenebræ
 D solis adventu, fugari dicuntur; sic sapientiam sa-
 pientium (licet errantibus vera et recta videantur)
 pravam convincat, et evertat. Itaque et Jacob, cum
 filiis suis Simeoni et Levi fausta precaretur, eo-
 rum furori maledixit, ut postquam imprecatione
 malus esset deletus habitus, quod in ipsis erat reli-
 quum patriarchæ dignum benedictione fieret².
 Quomodo et illa Noe sumenda sunt, quibus Cha-
 naam exsecratur³. Etsi enim patrem dolore Cham
 ipse affecerat, non filio tamen imprecatus est pa-

¹⁹ Joan. XIX, 21. ¹ Joân. IX, 4. ² Gen. XLIX, 5-7. ³ Gen. VIII, 20-27.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. οἰκονομικῶς.

rens, sed proli ipsius, et operi, unde symbolice A nomen **211** est adeptus Chanaan. Significat enim tanquam æstum, sive commotionem, si verbi ratio requiratur. Perturbationem siquidem is absolvit habitus, qui in motu existit.

Est deinde *injuria*, quam se *perditurum* dicit, cujuslibet iniquitatis non obscura significatio. *Injuriam* enim *faciunt* qui iniqui sunt, et templo ipsi, et proximo, et Dei imagini a qua ad Conditorum a se auditum *injuria*: non aliter quam quæ progreditur a læsa regis imagine, ad regem ipsum. Estque imprimis certum et indubitatum, in quo quisque peccat, in hoc ipso sibi contumeliam afferre ⁴. Et certe peccatum omne *contumeliæ* soboles est; quæ sui primum auctorem adoritur et multat. Pari ratione et *iniquitatis* soror B esse dicatur *superbia*. Ideo enim quisque peccat, quod oppositam sceleri virtutem superbe despicit. Qui *superbis* igitur resistit Dominus ⁵, quique peccatores ad terram usque *deprimit*, *injuriam se superborum depressurum* pollicetur, et ea quam cum diabolo *superbiæ* parente habent ⁶, abstersa similitudine, in ejus scholam, qui discere a se præcipit, quia utilis sit et humilis corde ⁷, deducturum. Sed universe ista de judicio, quod in extrema mundi periodo futurum est, aiunt intelligi: indeque fieri, ut cum in eis *terræ totius* meminerit, nihil de *Babylone* quidquam adjunxerit. Cæterum ubi contigerint quæ dicta sunt; qui ex infinito numero, integritate animi conservata, cum iniquis societatem non iniverint, sed per infinita tentationum tormenta probati, exactum voluntatis suæ testimonium dederint; omni re illi quantumvis *mortalibus* eximia, *pretiosiores* erunt; hominis videlicet appellatione digni: quippe qui incorrupto et illæso rationis munere; quod a natura possident, non cum aliis firmitatem amplexi, *homines* esse se testati sint. Dicitur autem *aurum* id *obrium*, quod purum putum natura existens, quia generis alterius nihil admistum habet, coctione non indiget. Est vero *Suphir*, Indiæ regio, in qua pretiosos lapides aiunt reperiri. Significat ergo vel proborum, vel eorum certe, qui capta Babylone *superstites* futuri **212** sunt, paucitatem. Quod si de ista sermo est, in quibus *iram cæli* subjicit, non animatum asseri, quod placuit quibusdam, sed quæ sunt in ipso virtutes designari putamus. Quo locutionis genere cum urbem egressam esse, eandemque a principe suo petivisse aliquandiu dicimus, nihil aliud quam urbis cives intelligimus. Cum ipso enim Domino adversus impios, auctoris sui partes amplexa mundi fabrica movetur, non aliter quam propter eos, qui resipiscunt, lætari cælum et gaudere dicitur ⁸. Et alicubi rursum propter sceleratos

καὶ τῷ ἔργῳ, ὡς περ συμβολικῶς ὀνομάζεται Χαναάν. Ἐρμηνεύεται γὰρ, ὡς σάλος. Ἐν κινήσει γὰρ ἡ ἔξις γινομένη τὸ πάθος ἐπιτελεῖ.

Ἡ δὲ ὕβρις, ἣν ἀπολεῖν φησι, πάσης ἐστὶν ἀνομιᾶς ἐμφατικῆ. Οἱ γὰρ ἀνομοὶ ὑβρίζουσι μὲν εἰς τὸν ναὸν, ὑβρίζουσι δὲ εἰς τὸν πλησίον, καὶ εἰς τὸ κατ' εἰκόνα. Καὶ διὰ τῆς εἰκόνοσ ἡ ὕβρις ἀνακαίνει ἐπὶ τὸν κτίσαντα, καθὰ καὶ εἰς βασιλέα, διὰ τῆς εἰκόνοσ ὑβριζομένησ. Καὶ πρὸ πάντων, δι' ὧν τις ἀμαρτάνει, ἑαυτὸν καθυβρίζει· ὕβρεωσ ἄρα γέννημα πᾶσα ἀμαρτία· καὶ τοῦ ὕβριστοῦ πρώτου καθάπτεται· οὕτω δὲ καὶ ὑπερηφανία τῆσ ἀνομιᾶσ ἐστὶν ἀδελφή. Ὡ γὰρ ἂν τις ἀμάρτη, τὴν ἐναντίαν ἀρετὴν ὑπερηφανεί τῷ πλημμελήματι. Ὁ οὖν ἀντιτάσσόμενοσ ὑπερηφάνοισ Κύριοσ, καὶ ταπεινῶσ ἀμαρτωλοῦσ ἕωσ γῆσ, ἐπαγγέλλεται τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων ταπεινώσειν, ῥυόμενοσ αὐτοῦσ ἐκ τῆσ πρὸσ τὸν διάβολον ὁμοιότητοσ. Ὡσ πατήρ ἐστὶν ὑπερηφανίασ, ἐνάγων αὐτοῦσ πρὸσ τὸ μαθητεῦσθαι τῷ εἰπόντι· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρὸσ εἰμι, καὶ ταπεινοσ τῇ καρδίᾳ. Ταῦτα δὲ, φασί, καθολικῶσ περὶ τῆσ ἐπὶ συντελεῖα τοῦ κόσμου κρῖσωσ εἰρηται· διὸ ἐν αὐτοῖσ, τῆσ οἰκουμένησ ὅλησ μεμνημένοσ, οὐδεμίαν Βαβυλῶνοσ πεποιῆται μνείαν, μετὰ δὲ τὸ ἐπενεχθῆναι τὰ εἰρημένα, οἱ ἐκ πολλῶν εὐρισκόμενοὶ ἀνθρώποὶ μὴδὲν βλαβέντεσ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆσ πρὸσ τοῦσ ἀνόμοουσ κοινωνίασ, διὰ δὲ πειρασμῶν μυρίων βάσανον δεδοκῶτεσ ἀκριβῆ τῆσ ἑαυτῶν προαιρέσωσ, παντὶσ τιμίου δοκοῦντοσ ἐν ἀνθρώποισ ἔσονται τιμώτεροὶ, τῆσ ἀνδρὸσ εὐρεθέντεσ ἄξιοὶ προσηγορίασ, καὶ τὸ κατὰ φύσιν λογικὸν διασώζοντεσ, χρηματίζοντεσ ἀνθρώποὶ, τῷ μὴ τεθηρωῦσθαι τοῖσ ἄλλοισ ὁμοίωσ. Ἄπυροσ δὲ χρυσόσ, ὁ διὰ τὸ φύσει καθάρων καὶ ἀμιγῆσ πρὸσ ἄλλα, πυρώσωσ οὐδεόμενοσ. Σουφείρ δὲ χῶρα τῆσ Ἰνδικῆσ, ἔσθα γίνεσθαι τὰσ τιμιωτάτασ λίθουσ φησὶ κ. Ἀηλοὶ τοῖνων ἡ τῶν ἀρετῆν ἔχόντων τὸ σπάνιον, ἡ τῶν ὅλωσ ζώντων μετὰ τὴν ἄλωσιν Βαβυλῶνοσ· εἶγε περὶ ταύτησ ὁ λόγοσ, ἐφ' ὃῖσ οὐρανοῦ θυμὸν ὑποτίθεται, οὐχ ὡσ ἐμφύχου, καθ' ἃ δὴ τινεσ οἰόνται, ἀλλὰ τὰσ ἐν αὐτῷ δυνάμεισ δηλῶν, ὡσπερ φασὲν, Ἡ πόλισ ἐκθέθηκε. Πᾶσα ἡ πόλισ ἤρησέ τι παρὰ τοῦ ἀρχοντοσ, τοῦσ ἐνοικούντασ σημαίνοντεσ. Συγκινεῖται δὲ τῷ ἀσπότη κατὰ τῶν ἀσεβοῦντων ἡ κτίσις· ὡσ καὶ χαρὰ γίνεται ἐν τοῖσ μετανοοῦσιν ἐν οὐρανῷ. Καὶ ἀλλαγοῦ δὲ ἐπὶ τοῖσ ἀνόμοισ ὁ οὐρανὸσ ἐξίσταται τε καὶ φρίττει· καὶ ἐν Αἰγύπτῳ γὰρ ὕδωρ μὲν εἰσ αἶμα μεταέβαλεν· ἐξῆρψε δὲ βασιλάχοσ ἡ γῆ· καθῆκε δὲ χάλασαν οὐρανόσ· ὁ δὲ ἀήρ σκότοσ ὑπῆρχε βαθύτατον. Οὕτω δὲ καὶ νῦν οὐρανοῦ θυμὸν νοητέον, ὡσ ἄπερ ἐξ αὐτοῦ τοῖσ κολαζόμενοισ ἐπάγεται φοβερά, ἀσπρων ἐκλείψει, σκηπητοὶ τε καὶ σκληραὶ βρονταὶ, καὶ

⁴ Sap. xi, 17. ⁵ Prov. iii, 34, Jac. iv, 10; I Petr. v, 5. ⁶ Job xli, 25. ⁷ Matth. xi, 29. ⁸ Psal. xcvi, 11.

VARIAE LECTIONES.

κ γρ. φασί. λ γρ. ἐξέρουσε.

ὄρος ἀγλῦς, ἃ δὴ γίνεται διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυ-
ριου, οὕτω λεγομένης τῆς κατὰ κλάσιν ἀναθυμιά-
σεως, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἐξάψεως. Ἐν
δὲ, φησὶν, ἐκ τῶν θεμελιῶν σεισθήσεται· τοῦτ'
ἔστιν, οὐκ ἐπιβολῆς ἢ ἔχουσα τὸν βρασμόν. Θεμέ-
λια δὲ γῆς ἀγρωστά φησὶν ἐν Ἰωβ ἀνθρώπου φύ-
σε Κύριος. « Πού ἦς ἐν τῷ θεμελιῶν με τὴν γῆν ;
ἀπάγγελον δὴ μοι εἰ ἐπίστασαι σύνεσιν, τίς ἔθετο
τὰ μέτρα αὐτῆς, εἰ οἶδας ; ἢ τίς ὁ ἐπαγαγὼν σαρ-
τιον ἐπ' αὐτήν ; ἐπὶ τίνας οἱ κρῖνοι αὐτῆς πεπήγα-
σιν ; τίς δὲ ἔστιν ὁ βαλὼν λίθον γωνιατὸν ἐπ' αὐ-
τῆς ; » Οἱ δὲ τῆς ἔξω σοφίας φασὶ θεμελιῶσθαι
τὴν γῆν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς περιεχοῦσης οὐρανοῦ
σφαίρας αὐτῆν. Ἰσορρόπος γάρ περ ἀφισταμένη ἢ
πανταχόθεν, ἔστιν ἀκλόνητος· καὶ ταῦτα δὴ, φασὶ, τὰ
ῤῥητὰ δηλοῦν τὴν συντέλειαν. Οἱ δὲ περὶ *Babyloni-
ων* ἐρήσθαι νομίζοντες λέγουσιν, ὡς οἱ προφήται τὴν
θείαν καὶ ἀφραστοῦν δύναμιν δεχόμενοι κατὰ νοῦν,
ὑπερβολικῶς ἀρροσύν ὑψοῦ τὰς φωνάς, καὶ μεγέθη
τοῖς διηγήμασιν ἐπινοοῦσιν ἐξαίρετα. Οἱ δὲ φεύγειν,
φησὶ, τότε πειρώμενοι τὰ δεινὰ, δόξουσιν εἰκέναι
δορκαδίῳ σμικρῷ, ἀλλ' οὐ τελείως, κοῦφόν τε καὶ
ταχὺν ποιούμενοις τὸν δρόμον· εὐπεύχον δὲ τὸ ζῶον,
κὰν ταῖς φυγαῖς οὐκ ἰσάμενον.

Significant ergo verba ista nihil aliud, inquit,
quam consummationem. Qui autem ad *Babylonios* referunt, prophetas putant, postquam divinam et
ineffabilem virtutem mente exceperint, supra modum voces attollere, narrationesque suas exi-
mio quodam et alto dicendi genere excogitato exornare. Qui autem **213 fuga**, addit, calamita-
tem evadere conabuntur, *damulæ* ii, robore adhuc ad cursum velocitatemque destitutæ quæ adultis
in promptu sunt similes existent. Est enim damarus genus pavidum maxime, neque quam in-
ceperit, fugam sistere didicit.

Καὶ ὡς πρόβατον ἔσονται πλανώμενον. Οὐ γὰρ
ἔχει σύνεσιν οἰκειαν τὸ πρόβατον, ὡς ὀρμίσαι μὲν
ἐπὶ τὰς τροφίμους νομάς, ἀλλισθῆναι δὲ ἐν τόποις
ἀσφαλεστέροις, ἢ πότον ἑαυτοῖς ἐκζητῆσαι, ἐὰν μὴ
τις ἢ ποιμαίνων, καὶ ἐπ' αὐτὰ καθηγούμενος. Οὕτως
οὖν τοῖς φεύγουσι φησὶν, οὐκ ἔσται τις ἀρχων ὁ καὶ
συνάγειν δυνάμενος, καὶ καταφυγὴν αὐτοῖς παρα-
σχεῖν. Οἱ μὲν γὰρ διασπεύρονται· ὁ διωκόμενος· οἱ δὲ
μένοντες, ἠετηθήσονται· ἢ καὶ, κατὰ τοὺς λοιποὺς
ἐρμηνευτὰς, ἐκκετηθήσονται. Οἱ δὲ κὰν συστῶσι
ἀλλήλων, ὑποπεσοῦνται τῇ μιχαίρᾳ τῆς ὀργῆς
τοῦ Θεοῦ. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα διαθήσουσιν τοὺς ἀσε-
βεῖς αἱ δυνάμεις αἱ τιμωρητικαί, ἤγουν τοὺς *Βαβυ-
λωνίους οἱ Πέρσαι*· ἀλλὰ καὶ γυναικας καὶ παῖ-
δας, ὡς ὁμοίως· ὑπάρχοντας ἀσεβεῖς. Τὸ δὲ εἰς τὴν
χώραν αὐτοῦ διώξαι, ἀντὶ τοῦ ἐπειχθῆναι. Δεδιό-
τες γὰρ τοὺς πολεμίους, φησὶ, καὶ τὴν ἡδίστην αὐτοῖς
σεύξονται χώραν. Συμφωνεῖ δὲ τῷ τοὺς παῖδας
ἀρξουσιν, ὁ Δαβὶδ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα λέγων,
« Μακάριος ὅς κρατῆσει καὶ ἑδαφίει τὰ νήπιά σου
πρὸς τὴν πέτραν. » Εἰ δὲ δεῖ νοητῶς περὶ τῶν συμ-
βεβηκότων Ἀσσυρίοις εἰπεῖν, εὐροῖς ἂν ἀκωλύτως
τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεία λεχθείη τὰ περὶ
τῆς νοητῆς Βαβυλῶνος, καὶ τοῦ ταύτης ἀρχόντος

⁹ Isa. xiii, 13. ¹⁰ Job xxxviii, 4 6. ¹¹ Psal. cxxvii, 9.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. ἐπιβολῆς. ^β γρ. ἰσορρόπως γὰρ περιεφισταμένη. ^γ γρ. διασπεύροντα. ^δ γρ. διώξεται. ^ε γρ. ῤῥησυσιν.

A moveri et inhorreere cœlum dicitur *. In Ægypto
siquidem aquam in sanguinem mutatam esse ;
terram item ranas ebullisse ; cœlum deinde gran-
dinem demisisse, aerem denique in profundissimas
tenebras esse conversum sine controversia
est. Haud absimili et hic ratione, cœli iram par
est ea intelligi quibus terrentur impii ; cuiusmodi
ipsi sunt planetarum defectus, tonitrua, fulmina,
aeris caligines : quæ certe fiunt propter iram *Do-
minici furoris* quo nomine vindictæ fervor et eo-
rum, qui peccaverunt, incensio significatur. *Terra*
autem *ab ipsis*, ait, *movebitur fundamentis*. Quo
certe nihil aliud, quam ne superficie tenus æstum
et concussionem passuram credamus, monuisse
videtur. Sunt vero Domino teste in *Jobi* libro, ipsa
humanæ naturæ ignota *terræ fundamenta*. « Ubi
enim eras, ait, quando ponebam fundamenta terræ ?
Indica mihi, si habes intelligentiam, quis posuit
mensuras ejus, si nosti ; vel quis tetendit super eam
lineam ? Super quo bases illius solidatæ sunt ? aut quis
demisit lapidem ejus angularem ¹⁰ ? » At ipsam exter-
næ disciplinæ sectatores in ambientis undique cœli
puncto stabiliri fundarique non dubitant asserere.

Æquo enim suspensam libramine, cum pari di-
stet undique intervallo, immolam esse necesse est.

Et erunt, addit, *tanquam ovīs errans*. Nam et
pecudes ipsæ haud ita suapte natura sagaces
sunt et providæ, ut vel ad pascua per se exire,
tutisque locis stabulari, aut aduari, nisi pastore,
tanquam duce, prævio valeant. Ad huncigitur mo-
dum, inquit, aliquo, qui *fugientibus* præsit, et
palantes congregare, effugiumque præbere va-
leat, destituentur. Dispergentur enim alii fugati et
abacti : quibus autem manere satius visum fuerit,
vincuntur et ipsi ; aut, ut aliis placet interpretibus,
transfugentur. Denique ne ipsi quidem, quotquot
coire, congregarique contigerit, evadent ; sed *fu-
roris divini gladio occumbent*. Neque vero ista solum
in impios, ultrices scelerum potestates (id est, in
Babylonios Persæ) committent ; sed in eorum etiam
uzores et liberos, tanquam impietatis participes,
desævient. Quod deinde *in regionem suam impulsam*
iri dixit, idem significavit, ac si hostium metu vel
jucundissimam sibi *regionem fugituros* esse demon-
straret. Convenit porro quod *pueros allident*, cum
Davide, qui Babylonem alloquens, beatum fore præ-
dicat, « qui tenebit, et allidet parvulos ejus ad
petram ¹¹. » Quod si arcano sensu de his, quæ
Assyriis contigerunt, dicere opus est ; nihil repu-

gnat, quæ de Christi prophetia dicta sunt, ad Babylonem intelligibilem, ejusque principem diabolum referri; qui ad regis morem in historia designatum, adversus eos qui Deum colunt, assidue bella gerens, permultos valde captivos facit; quibus idem, posteaquam patria, sanctaque terra expulsi, insultat. Sed excitatum tandem est Salvatoris sanguinem, divina scilicet illa crux; hymnoque adversus eum triumphali magna cum lætitia decantato in ejus laudem, qui propter nos, nostroque nomine victoriam adeptus est, fidei professionem edentes *vocem elevavimus. Imperavit* 214 porro *bellicosæ genti* Dominus ut veniret: sanctis nimirum, qui pugna, non adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates commissa¹², victoria potiti, easque veluti urbem, id est idololatricam gravem olim et inexpugnabilem, Christo duce et protēgentibus angelis, ita diripuerunt, ut pauci jam ex eorum numero, qui ab ipsis capti sunt, et ii quidem magno metu consternati, neque ullo modo resistere valentes, remaneant. Ad hujusmodi nos allegoriæ contemplationem cum vellet adducere propheta, posteaquam de Salvatore dixisset; de Babylonis esse sibi agendum existimavit.

VERS. 17-22. *Ecce suscito vobis Medos, qui argentum rationem non habent, neque auro indigent. Arcus juvenum conterent, et filiorum vestrorum non miserentur, neque liberis vestris parcent oculi eorum. Cito veniet, et non tardabit.*

Qui superiora ad commune omnium judicium referri existimant, hinc peculiarem de Assyriis disputationem institui volunt. Nec vero Medi longo post 215 hanc prophetiam tempore, sicut ex historia notum est, in Assyriorum regnum irruperunt: sed hos Persarum primus idem sibi subjecit Cyrus, qui Judæis libertatem restituit, et est suo nomine deinceps a propheta nuncupatus¹³.

Præterea vero et nunc verum esse illud ostenditur, quod in perpetuum tempus non habitatum iri dicitur. Quæquam non desint, qui solitudinis vastitatisque tempus, quo elapso rursus habitanda sit, definiri contendunt. Intelligit autem eos Arabum nomine, quos nunc Saracenos vocamus; qui olim mercaturæ causa in ipsa Babylone tentoria excitabant: quo sensu non ibi tentorio positurum Arabem dixisse Symmachum putamus: vel eos profecto, qui Persis vicini felicem illam Arabiam incolebant. Verumenimvero cum grege plurimum in solitudines ad pabula deducto, ibidem pastores sibi, suisque ovibus tentoria soleant excitare: ne ad id quidem Babylonem commodam, sed mansuetudine omni et ratione præditi animalibus vacuam, dæmonum *ferarumque* latibulum fore significat. Gaudent enim desertis incultisque locis ipsi dæmones. Est deinde advertendum, quosdam inter-

diabόλου λεγόμενα, ὅς κατὰ τὸν ἱστορικὸν βασιλεὺς πολεμεῖ μὲν αἰεὶ τοῖς ἀνακειμένοις Θεῷ, πολλοὺς τε λίαν αἰχμαλώτους ἐργάζεται, καὶ τοῦτοις ἐπιχαιρεῖ τῆς πατριδος ἐληλαμένοις, καὶ γῆς τῆς ἁγίας. Ἄλλ' ἐγγήγερται τὸ τοῦ Σωτῆρος σημεῖον ὁ θεῖος σταυρὸς, καὶ ἡλαλάξαμεν κατ' αὐτοῦ φῶδῃν ἄδοντες ἐπινίκιον τῷ δι' ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμῶν τε νενικηκότι, καὶ τὴν φωνὴν ὑψώσαμεν, τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν ποιούμενοι. Ἐντέταλαι δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐρχεσθαι ἔθγει ἀπλομέχῳ, δηλονότι τῷ τῶν ἁγίων, οἷς ἡ μάχη οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, πρὸς ἀρχὰς δὲ μᾶλλον καὶ ἐξουσίας, ἀντετάξαντό τε καὶ νενικηκασιν ἀντεπάγοντες αὐταῖς τὴν πολιορκίαν οἷά τινα πόλιν, τὴν εἰδωλολατρείαν πορθοῦντες τὴν πάλαι δεινὴν καὶ ἀνάτων Χριστοῦ στρατηγούντος, καὶ τῶν ὑπερασπιζόντων ἀγγέλων, ὡς εὐαριθμήτους λείπασθαι τῶν ὑπ' ἐκείνων ἀδόντων, καὶ τοῦτους περιδεῖ: καὶ ἀπειρηκότας παντελῶς τὴν ἀντίστασιν. Ἐπὶ τοιαύτην ἡμᾶς ὁ προφήτης ἀλληγορίαν κινῶν, μετὰ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος, τὰ περὶ τῶν Βαβυλωνίων ἐπήνεγκεν.

ιζ'-ιβ'. Ἴδοὺ ἐπεγείρω ἡμῖν τοὺς Μήδους, οἱ ἀργύριον οὐ λογιζονται, οὐδὲ χρυσίου χρῆσαν ἐχουσι. Τοξεύματα νευρίσκων συντρέψουσιν, καὶ τὰ τέκνα ὁμῶν οὐ μὴ ἐλέησωσιν, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις σου φείσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Ταχὺ ἐρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ.

Οἱ περὶ καθολικῆς κρίσεως εἰρῆσθαι τὰ προλαβόντα νομίσαντες, ἐντεῦθεν ἰδιάζειν τὰ περὶ τῶν Ἀσσυρίων φασίν. Οὐ πολλοὶ δὲ ὕστερον χρόνοι τῆς παρουσίας προφητείας, ὡς ἡ ἱστορία παρέδεικεν, ἐπέθεντο Μῆδοι τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχῇ. Πρῶτος δὲ τοῦτους Κύρος ὁ Περσῶν ὑπέταξε βασιλεὺς, ὁ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων ἀνείλ, οὐπὲρ ὀνομαστὶ διὰ τὴν ἐξῆς ἐμνημόνευσεν.

Εἰστέτι δὲ καὶ νῦν ἀληθὲς δείκνυται καὶ τὸ, Οὐ κατακηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς ὀρίζει χρόνον τὴν ἐρημίαν, ὡς μετὰ ταῦτα πάλιν οἰκηθησομένης. Ἀραβας δὲ φησιν, ἢ τοὺς νῦν καλουμένους Σαρακηνοὺς, οἱ πάλαι δι' ἐμπορίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐσκηνοποιούντο τῆς Βαβυλωνίας. διό φησι Σύμμαχος, οὐδὲ σκηνοποιήσει ἐκεῖ Ἀραβί τοὺς ἔκ τῆς ὁμόρου Πέρσαις εὐδαίμονος Ἀραβίας. Ἄλλ' ἐπεὶ πολλὰ τῶν ἐρήμων ἐπινέμονται τόπων ποιμένες, μάνδρας τοῖς ἑαυτῶν θρέμμασιν ἑαυτοῖς πορίζόμενοι, οὐδ' εἰς τοῦτο χρησίμην ἔσεσθαι τῶν Βαβυλωνιά φησιν ἡμέρας δὲ καὶ λογικῶν ζῶων ἐρημος γενομένη, δαίμοσιν ἐνδιαίτημα καὶ θηρίοις γενήσεται. Φιληδοῦσι γὰρ τοῖς ἐρήμοις τόποις οἱ δαίμονες. Διὰ τε τῶν θηρίων τὸ ἀγνωστον, τὴν Ἑβραϊκὴν θέντες λέξιν σιεῖν, οἱ λοιποὶ τῶν ἐρμηνευτῶν ἐκδεδώκασιν ἄντι δὲ τοῦ σιερῆνης, τοῦ στρουθοκαμήλους. Φιλέρημον γὰρ ὄν τὸ ζῶον, ταῖς ἀγνω-

¹² Ephes. vi, 12. ¹³ Isa. xliiv, xv.

VARIÆ LECTIONES.

† γρ. Ἀραβ, ἢ τοὺς. • γρ. τοὺς.

τάταις ἐναυλιζέται ψάμμις. Καὶ ἀντὶ τοῦ ἐνοκένη-
 ταιροί, σιεῖν πάλιν ἐξέδωκαν. Ἀντὶ δὲ τῶν ἐχίνων,
 σειρήνας. Τάχα που διὰ τὸ τῶν δαιμόνων ἀπατηλόν
 ὅποιός ὁ μῦθος τὰς Σειρήνας παρέδωκεν. Τινὲς δὲ
 Σειρήνας ἐξηγήσαντο, τὰ εὐστόμειν εἰδὸτα πτηνά·
 ἢ κατὰ γε, φασί, τὴν Ἑβραίων ἔκδοσιν, τὴν γλαῦκα·
 τοὺς δὲ γε τῶν θυνῶν ἀγρίους, φασίν, ὄροκενταύρους
 ὠνόμασεν· ἐχίνους δὲ τοὺς ἀκάνθαις ὀφθαλμοῖς οἰοῦν
 φριττοντας μύσας· ἅπαντα τὴν ἐρημίαν δηλοῖ. Διὸ
 καὶ ἤκου φησὶ τὰς οἰκίας πλησθίσεσθαι, τὴν τῶν
 ἀοικητῶν σημαίνων ἠχώ. Λέγει δὲ τοὺς Μήδους, διὰ
 τὸ πλουτεῖν, χρημάτων ὑπεροφῶν, ὡς ἄπορον εἶναι
 Βαβυλωνίους· παρὰ τοῦτων ἐξωνεῖσθαι τὴν ἄλωσιν.
 Τὸ δὲ Μήδων ὄνομα μεταλαμβάνομενοι, σημαίνει
 ἀπὸ ἰκανοῦ. Οὐκοῦν ὁ ἰκανὸς ἐν πᾶσιν ἐπάγειν ἐκά-
 στω τὰ πρὸς ἀξίαν, οὗτος τοὺς Μήδους κινεῖ. Ἡ
 τάχα ἐπειδὴ ὁ Μαδαῖ κτίστης ἐστὶ τῆς Μηδίας, ὅς
 ἐρμηνεύεται ἐκμέτρησις, λέγοντο οἱ Μήδοι ἐπάγε-
 σθαι εἰ; τὸ κολάζειν ἐν μέτρῳ τοῦς κακῶς βεβιωκό-
 τας. Ἡ γὰρ μέτρῳ μετρεῖ ἕκαστος ἀγαθὰ ἢ κακὰ,
 τὰ τῆς ἀμοιβῆς ἢ κολάσεως ἀπολήφεται. Ἡ ἀκόλου-
 θον καὶ τέκνα Βαβυλωνίων νοεῖν, τοὺς καρπούς, καὶ
 τὰ γεννήματα τῆς ἐκεῖνων ψυχῆς· οἷα καὶ τὰ τοῦ
 μακαριζομένου παρὰ τῷ Ψαλμῶδῳ, ἐν ᾧ ἡ μὲν γυνή,
 ἡ σοφία ἐστίν, ἦν ἐκζητήσας νόμῳν ἠγάγετο, τοῦ
 κάλλους αὐτῆς ὁ δίκαιος γενόμενος ἔραστῆς. Υἱοὶ δὲ
 νοῦ! καὶ σοφίας ἅμα συνελθόντων γεννήματα τοιαῦτα
 παρίστησιν ἐν ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἕκτῳ ψαλμῷ λέ-
 γων, θυγάτηρ Βαβυλώνας ἡ ταλαίπωρος· ἦς τὸν τὰ
 τέκνα πρὸς τὴν πέτραν ἐδαφιζοντα μεμακάριζεν,
 προβλέπων ὁμοῦ μηδεμίαν ἀπὸ Μήδων ἐνομένην
 φειδῶ. Οὐ μακαρίζει δὲ τὸν ὀπωσοῦν ἀνελόντα Βα-
 βυλωνίων τέκνον, τὰ νήπια δὲ καὶ ἀρτιγενῆ ἔλθειν
 μὴ συχωροῦντα πρὸς αὐξήσιν, ὡς ἂν μὴ γένωνται
 χεῖρω, καὶ ἀναρῶντα ἰδίᾳ σοφίᾳ τοῦ συγκεχυμένου
 τὰ γεννήματα, ὅς ὀνομάζεται Βαβυλώνιος, ταῦτα
 πρὸς τὴν πέτραν ἀράσσοντα· πέτρα δὲ κἂν τοῦτῃ
 Χριστός. Τοῦτο δ' ἂν γένοιτο τῶν φαύλων συγκροου-
 μένων ἐργμάτων τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας. Ταχὺ δὲ
 ἤξειν ταῦτά φησι. Καὶ τὸ παρ' ἡμῖν γὰρ μακρότατον,
 βραχὺ λίαν ἐστὶ παρὰ Θεῷ. Χιλιά γ' οὖν ἔτη ἐνώπιον
 αὐτοῦ, ὡς ἡ ἡμέρα ἢ ἡμέρας, εἴρηται, καὶ ὡς φυλακὴ
 ἐν νυκτί. Καὶ οὐκ εἰς μακρὰν δὲ φασί, τῆς προφη-
 τείας ἐγένετο. Ὅμοῦ δὲ τοῖς μὲν Βαβυλωνίοις πικρο-
 τέραν ἐμβάλλει φροντίδα· τοῖς δὲ Ἰσραηλίταις, διὰ
 τὴν αἰχμαλωσίαν παρακλήσιν. Τῆς δὲ Βαβυλώνας
 ὡς περ ἐπώνυμον ἦν τὸ, ἐνδοξος. Καὶ ἔλεγον, ἡ ἐν-
 δοξος Βαβυλῶν. Ἐναργῶς δὲ λίαν δείκνυσιν, ἐξ
 οἷας εἰς οἷαν ἤξει κατάστασιν. Αἰτίος δὲ ὁ βασιλεὺς
 Χαλδαίων βασίλειον αὐτῆν ἰσχυρόν τε καὶ λαμπρὸν
 ποιησάμενος· ἀπεικάζει δὲ Σοδόμοις καὶ Γομῶρρα
 τὴν ἐρμηνεύειν αὐτῆς. Ἐρμηνεύεται δὲ Σόδομα,
 τύφλωσις, καὶ στεῖρωσις, καὶ ἐστώσα σιωπῆ, καὶ
 ὁμοίωμα, καὶ ἐγκλήσις καὶ θεμέλιος αὐτῶν. Γόμορρα
 δὲ, μέτρον καὶ στάσις. Οἷς ἡ Βαβυλῶν ὁμοίως κα-

A pretes, propter ferarum ignorationem, vocem He-
 braicam siin retinuisse; pro Sireniis autem
 struthiocamelos reddidisse. Gaudet enim genus hoc
 animalis locorum solitudine, et in arenis quam ma-
 xime infertilibus stabulatur; rursus pro onoccu-
 taurorum nomine, Hebraicum siin usurparunt, et
 pro echinis, Sirenas; ita forsitan dæmonum naturam
 fraudibus aptam significantes; qualia de Sirenibus
 fabulæ tradiderunt. Sunt vero qui Sirenas volu-
 crum genus esse quoddam interpretantur, quod
 modulari et canere didicerit, vel noctuam, ut He-
 bræis placet: onocentauros autem asinos agrestes;
 echinos vero mures spinis acutis horridos, quæ
 omnia vastitatem et solitudinem significant. Itaque,
 et sonitu, addit, implebuntur domus; ut vagorum
 et sede carentium ejulatus exprimeret. Quod autem
 Medos, gentem divitiis abundantem, pecunias asper-
 nari 216 dicit; id ideo facit, ut ab illis expu-
 gnationem servitutemque pecunia redimendi, si
 quam animo conceperint, spem moveat amputari.
 Significat vero Medorum nomen, per transsumptionem,
 quasi dicas ab idoneo, sive potenti, ut ab eo,
 qui quemque, prout dignus, accipere queat,
 Medos exciri intelligamus. Nisi forte a Mediæ con-
 ditore Madai (quod nomen mensuram significat)
 derivari, et ad pœnas digne de sceleratis et cum
 mensura exigendas, induci malis: cum unum-
 quemque qua mensura bona vel mala metitur, eadem
 prorsus vel præmium, vel vindictam expectare
 conveniat 14. Quo sensu Babyloniorum filios, fru-
 ctus a patribus editos, et illorum animæ letus intel-
 ligi non est incongruum. Hujusmodi etiam istius
 illa sunt, qui a Psalmorum auctore beatus prædi-
 catur, ubi uxoris partes tuetur sapientia, quam
 uxorem justus decore illius. irretitus ambivit et
 duxit 15. Mentis vero et sapientiæ simul coeuntium
 filios, tanquam fetus ejusmodi, psalmo cxxxvi pro-
 poni, videas ubi filiam Babylonis miseram, et qui
 ejus liberos ad petram collidat, ideo beatum præ-
 dicat, quod ipsis nihil quidquam parcituros Medos
 prævideret 16. Nec tamen beatum prædicari, qui
 Babylonium puerum quemlibet interfecerit putan-
 dum est: sed qui recens in luce editos crescere
 prohibuerit, dederitque operam ne deteriores fiant;
 quique suæ sapientiæ auxilio confusæ mentis (quæ
 Babylonis nomine designatur) elisos fetus ad pe-
 tram, qui Christus est, enecarit: quæ tum demum
 accidisse videbimus, cum ad veritatis verbum falsa
 dogmata offendere et diffringi contigerit; quæ cito
 esse eventura affirmare non dubitat. Quod enim
 longissimum temporis esse spatium putamus, Deo
 modicum et breve valde est; apud quem mille anni
 tanquam dies sunt hesternæ, et tanquam custodia
 in nocte 17. Aiunt præterea non longe ista a pro-
 phetiæ tempore contigisse. Est porro adverten-

14 Matth. vii, 2. 15 Psal. lxxiv, 10-14. 16 Psal. cxxxvi, 8, 9. 17 Psal. lxxxix, 4.

VARIÆ LECTIONES.

1 γρ. οἰοῖς. 2 γρ. ἡ. 3 γρ. ἐρημίαν.

dum, eadem simul opera Babylonis acerbiorum A curam; Israelitis autem, propter servitutis jugum, consolationem afferri. Cæterum, *Babylonis* sere tam invaluerat *inclytæ* cognomen, et eo titulo passim vocabatur. At non obscure profecto 217 unde prodierit, et quo etiam abitura sit, demonstravit. Fuerat vero tantæ celebritatis auctor Chaldæorum rex, qui illam regiam prælarum et munitam esse voluerat: cujus tamen solitudinem, ei, quæ *Sodomis* et *Gomorrhæ* contigit, comparare non veretur. Significat autem *Sodomorum* appellatio, si ejus rationem postules, cæcitatem, sterilitatem; silentii constantiam, similitudinem, accusationem, fundamentum denique eorum. *Gomorrhæ* vero, mensuram et seditionem; quibus non dissimilem interitum Babylonis denuntiat. Quos enim a *Deo* everti videas, beneficiis cumulari putandum est; non aliter, quam cum a medico depelli cæcitatem contigerit. Est vero videndi principium cæcitatibus ipsa depulsio. Sterilitatem deinde evertit, cum fecunditatem largitus justitiæ opera edere, et tanquam procreare facit. Evertit item silentii constantiam, ut cordi sermonem ad laudes Deo decantandas immittat. Evertit præterea mensuram et seditionem, quo peccati mensuram, et ejus comites turbas auferat; ut qui tumultuantur, vitæque paci contrariam sectantur, meliores fiant, et honestatem pro scelere reponant. Cæterum quicumque fatum amplectitur, et astrorum motum vim rebus afferre necessitatis arbitratur, totis ille viribus auditores a pietate arce- C cere, et *inclytæ Babylonis* facta amplecti putandus est. Mentis enim cogitationes ista perturbant, providentiamque, et ipsam arbitrii libertatem sic tollunt; ut merito *Babylonici* nominis rationem respicere astrologiam agnoscas. Hanc ergo evertit Dominus; et eandem, quia ipse recessit ab ea, sive urbem intelligas, sive animam, occupant dæmones: nec in ea amplius, quæ eversa est, bonus pastor stabulatur; sed sonitu repletur, nihil quidquam disertum edens, nihil quod articulatæ vocis speciem referat, sed sonos inconditos, perturbationum tantummodo iudices. Quale illud est, quod edunt vocis inflexione male potestates, sive ipsa modulatione, sive alio quodam modo voluptatis illecebras, et patriæ oblivionem iuducant. Est D vero *echo*, vox illa, quæ a solido corpore reper- cussa ad auctorem 218 suum revertitur; quod est in solitudine fieri usitatum, et facile. In locis au-

tem habitatis non ita; cum multa hinc inde obstrepent, rerum præterea necessarium, vel corporum agitatio aerem perturbet; unde illam disrupti dissiparique contingit; quibus cum plane vox careat, die magis esse sonoram non mirum est. Talis est qui aurium pruritu a veritate avocatus, dum fabularum inanitatem sequitur¹⁹, ab efficaci rigidoque verbo abhorret, nec increpari se et reprehendi patitur; sed adulatione totus et mollitie diffuit. Saltare autem in nobis, quæ nostros nobiscum moderantur affectus, *dæmonia* tum dicuntur, cum alia, tanquam saltatoris assumpta persona, hoc in illud, tanquam in membrorum motu, transeunt. Lasciunt enim ipsa in nobis, et tanquam

¹⁹ II Tim. iv, 3, 4.

VARIE LECTIONES.

* γρ. εὐεργεταί. γ γρ. τοῦ.

ταστραφῆσεται. θεὸς γὰρ εὐεργετῶν τοὺς καταστρε-
φομένους, ὡς Ιατρὸς καταστρέφει τυφλότητα. Κα-
ταστραφὴ δὲ τυφλότητος, ὀράσεως ἀρχή. Καὶ κατα-
στρέφει στελερωσίαν, τὴν ἀγωνίαν ἐλαύνων, γεννήματα
δικαιοσύνης ἔργων δωροῦμενος, καὶ σωπὴν ἐστῶσαν,
ἵνα λόγον ἐμβόλη καρδίας πρὸς τὸ δοξάζειν τὸν θεόν.
Καὶ μέτρον καὶ στάσιν, ἵνα τῆς κακίας τὸ μέτρον
τῆς ἐν αὐτῇ καὶ τὴν παραχρῆν καθέλῃ, ὡς ἀν οἱ στα-
σιάζοντες, καὶ ἐν τῇ καταστάσει τῇ ἐναντίᾳ τῆς εἰ-
ρήνης ὄντες βελτιωθῶσιν ἀντιμετροῦντες ἀρετῆν τῇ
κακίᾳ. Πᾶς δὲ προσβεῦων εἰμαρμένῃν, καὶ τὴν τῶν
ἄστρων κίνησιν ἀναγκαστικὴν εἶναι πάντων ὑποτιθέ-
μενος, ὅσον ἐπ' αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ἀφιστῶν τοὺς
ἀκούοντας, ἐνδοξα καλεῖ τῶν Βαβυλωνίων τὰ πρά-
γματα. Συγχυτικὰ γὰρ ταῦτα διανοίας, ἀναιροῦντα
τὴν Πρόνοιαν, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν, βεβία τε τὸ ἵ ἐῖναι Βα-
βυλωνίος ὀμῶνυμα. Χαλδαίων γὰρ ἀστρολογία γέγονε
εὐρημα. Ταύτην καταστρέφει Κύριος, καὶ ἐνοικίζον-
ται δαίμονες ἀποστάντος αὐτῆς τοῦ Θεοῦ, εἴτε πάλιν
αὐτὴν, εἴτε ψυχὴν ἐθέλοις εἰπεῖν, ἐν ἣ κατεστραμ-
μένη ποιμὴν ἀγαθὸς οὐκ ἐναυλίζει τὴν ποιμνὴν, ἥτις
καὶ ἄχου πληροῦται μηδὲν ἐν αὐτῇ τραπὸν ἢ διηρ-
θρωμένον ἔχουσα βῆμα, παθῶν δὲ θόρυβον ἀσημον, ἣν
κατεπάδουσι πονηραὶ δυνάμεις ἐγκλίσει φωνῆς ὑπο-
θελγούσαι, ἢ διὰ φωνῆς, ἢ δι' ἄλλου τρόπου τινὸς ἡδο-
νῆν ἐμποιοῦσαι πρὸς θήραμα καὶ λήθην τῆς ἰδίας πα-
τήδος ἀπεργαζόμεναι. Ἠχὴ δὲ ἐστὶν ἀνακλωματικὴ
φωνὴ ἀπὸ σωματῶν ἀντιτύπων, ἐπανιοῦσά τε πάλιν
ἐπὶ τὴν ταύτην προέμενον, ὅπερ ἐν ἐρημίᾳ μὲν ἐστὶν
ἀκώλυτον. Ἐν οἰκουμένῳ δὲ τόποις ὑπὸ τῶν ἄλλο-
θεν ἄλλων ἀντηχοῦσων φωνῶν, τῶν τε παραφερομέ-
νων σκευῶν ἢ σωματῶν διασκοπέντος τοῦ ἀέρος, εἴωθε
παρὰθραύεσθαι. ὣν ἡ νύξ ἀπηλλαγμένη μᾶλλον ἡχώ-
δος ἐστίν. Τοιοῦτος καὶ ὁ κνηθόμενος τὴν ἀκοήν, ἀπὸ
μὲν τῆς ἀληθείας ἀποστρέφει· ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους
τραπέλις, εὐτόνου μὲν μὴ ἀνεχόμενος λόγου, μηδὲ
τῆς ἐπ' ἐλέγχους ἐπιτιμησεως, χαίρων δὲ μόνῃ τῷ
κολακεύοντι. Ὁρχεῖσθαι δὲ λέγεται τὰ ἐνεργούντα
ἐν ἡμῖν τὰ πάθη δαιμόνια, ἄλλοτε ἄλλου πάθους
ἕσπερ ὀρχηστοῦ ἀποδιδόμενα πρόσωπον, καὶ ἐξ
ἐτέρου πρὸς ἕτερον, ὡς ἐν κινήσει μελῶν μεταβαί-
νοντα· κατασκιρτᾷ γὰρ ἐν ἡμῖν ἐγχορεύοντα. Τὸ δὲ
τῶν ὀνοκεταύρων ὄνομα σύνθετον, ἐμφαίνει τινὰ
καὶ ἀλλόκοτον δαίμονα, νῦν μὲν ἡμᾶς πρὸς ἀνθρώπινα
ποιούντος ὄραν· νῦν δὲ πρὸς τὰ κτηνώδη παρασύρον-
τος πάθη. Τούτους δὲ, φασί, τριχίωτας· Ἀκύλας ἐνό-
μασε, δηλῶν κάθυλον καὶ ἐσκοτισμένον δαίμονα. Ὁ
δὲ ἐχίνος, δαιμόνιον ἕτερον δύσληπτον καὶ πανούργον.

choreas ducunt. Est vero ideo *onocentaurorum* nomen haud simplex additum, ut *dæmonis* monstruosum quoddam genus significetur, cujus impulsu mox ad humanarum rerum contemplationem oculos convertamus; mox item ad brutorum rapiamur affectus. Itaque et istos, aiunt, *hirsutos* nominavit Aquilas, ut obscenum *dæmonem* et caliginosum indicaret. Significat deinde *eckinus* et *dæmonium* aliud astutum, et captu difficile.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

α'. Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. Καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ὁ γειώρας προστεθήσεται πρὸς αὐτούς, καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ, καὶ λήψονται αὐτούς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν τόπον αὐτῶν, καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ εἰς δούλους καὶ δούλας, κ. τ. λ.

Εἰπὼν δὲ πείσεται Βαβυλῶν δυσχερῆ, τὰ περὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπιφέρει, χρηστὰ τὴν ἐπὶ Κύρου λέγων ἀνάκλησιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ ὁ γειώρας, ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ ὁ προσήλυτος. Οὐχ ἀπλῶς δὲ προσήλυτος, φασί τινες, ἀλλ' ὅτι ἔγωργία προσκείμενος. Κυρίως μὲν οἷν ὁ γειώρας δηλοῖ τὸν Ἰθαγενῆ, καὶ αὐτόχθονα. Συνανόντες δὲ Βαβυλωνίων αὐτόχθονες ἤμελλον εἶναι παρ' Ἰουδαίαν προσήλυτοι. Φέρει τοίνυν εἰς ταυτὸν ἑκατέρω διάνοια. Εὐπραξίας γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ἤξειν Ἰουδαίους φησὶν, ὡς τοὺς πρὶν αὐτοὺς ἰδόντας συναναβῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν αὐτοῖς. Τοῦτο μὲν συγγένειαν πρὸς αὐτοὺς ἐσχηκότας, τοῦτο δὲ τῆς αὐτῶν θεοσεβείας ὡς ἐν χρονίῳ μετεπιληφότας διατριβῆ, καὶ τοὺς πρὶν εἰδωλολάτραις δούλους καὶ δούλας γενέσθαι Θεοῦ. Ἔθνη δὲ φησὶ τοὺς Ἰουδαίους προσκέμποντα πρὸς τὴν ἰδίαν εἰσίστους γῆν. Ὁ δὲ Κύρου προστάξαντος γέγονεν, ἦνίκα τῶν ἀναβάντων Ἰησοῦς καὶ Ζωροβαβέλ ἤγγησαντο. Καὶ Ξέρξου τοῦ μετ' αὐτὸν, ἦνίκα τὸν Ἑσδραν μετὰ πολλῶν πέμπων ἐπιστολῶν, παραπέμπειν, αὐτὸν δεξιῶς καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, τοῖς ἐν μέσῳ προσέταξεν ἔθνεσιν. Καὶ Νεεμίου μετὰ ταῦτα πρὸς τὴν Ἰουδαίαν χωροῦντος πρὸς τὸ γράψαι τοῖς πέραν τοῦ ποταμοῦ καὶ φύλακας αὐτῷ συναπέστειλεν ἄνδρας δυνάμειος ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς· ταυτὶ γὰρ Ἑσδρας ἰστόρησεν. Προλέγει δὲ καὶ τοὺς τὸν Ἰσραὴλ Βαβυλωνίους *αἰχμαλωτίσαντας*, *δοριαλώτους* ὑπὸ Κύρου δηλονότι γενήσονται. Ἡ καὶ τάχα, διὰ τὸ τοὺς συναβάντας αὐτοῖς ὑπὸ ζυγὸν γενέσθαι τοῦ νόμου καθάπερ *αἰχμαλώτους*, ἐκλωκότας τὴν καλὴν καὶ σωτήριον ἄλυσιν. Κατ' ἐκείνῳ δὲ τοῦ καιροῦ ἀνεθήσει τοῦ θυμοῦ σου, φησὶν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

TO PRIMA TO KATA THE MOABITIDOS.

α'-θ. Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβίτις. Νυκτὸς γὰρ ἀπολείται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος. Λυπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἀπολείται γὰρ καὶ Γεβὼν, οὗ ὁ βωμὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἀναθήσεσθε κλαίειν ἐπὶ Ναβάρ τῆς Μωαβίτιδος, κ. τ. λ.

... τοῦ οὐκ ἐρχεται πρὸς τὸ

¹⁰ I Esdr. 1-x ; II Esdr. 1, 11.

A

CAP. XIV.

219-220 VERS. 1-7. Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget adhuc Israel, et requiescent in terra sua, et adventa illis adjungetur, et adjungetur domui Jacob, et capient eos gentes, et inducent in locum suum, et possidebunt, et implebuntur in terra Dei in servos et servas, etc.

221 Expositis quas perpessura esset Babylon asperitatibus, jam quæ Judæos læta et prospera sub Cyro maneant, reditum nimirum adjungit. Verum quem hic *advenam*, Grace γειώραν dicit, *proselytum* cæteri interpretantur. At non *proselytum* nonnulli simpliciter, sed qui agrorum cultui incumbat. Est igitur proprie γειώρας, idem quod vernaculus et indigena. Futurum autem erat, ut qui de Babyloniis indigenæ Judæos sequerentur, apud illos *proselytorum* nomen haberent, quo fit, ut in idem cadat utriusque sensus. Eo enim felicitatis res Judæorum perventuras dicit, ut a quibus antea capti essent, iidem sint secum in Judæam, partim contracta cum eis affinitate, partim longa religionis communione persuasi, conmigraturi : neque recusent, subjectis idolis quæ antea colebant, *Dei servi et ancillæ* fieri. Significat vero non sine gentium comitatu in patriam reversuros esse Judæos; quod Cyro primum jubente factum legimus, cum Jesum et Zorobabilem reversionis duces habuerunt : deinde imperante Cyri successore Xerxe, cum Esdras multis ad præfectos litteris instructum, multoque gentium præsidio septum, Artaxerxe denique, cum Nebemiam, cui rex, facta redeundi in Judæam potestate, præterquam quod in Mesopotamiam litteras dedit, etiam ad itineris securitatem copias militares adjunxit. Ha enim litteris Esdras consignavit¹⁰. Prædicat vero Babylonios, qui Israellem cepserant, tum quidem etiam sed a Cyro *capiendos*. Vel forsaa etiam, quia secuti redeuntes legis jugum subire non recusarent, pulchra illa et salutari ratione *capiendos esse* significat. At eo tempore inquit, *repittes favorem tuum*. . .

CAP. XV.

VERBUM CONTRA MOABITIDEM.

222-223 VERS. 1-9. Nocte peribit Moabitids, nocte enim peribit murus Moabitidis. Contristemini in vobis. Peribit enim et Gebon ubi ara vestra, illuc ascendetis ad plorandum super Nabab Moabitidis, etc.

... non venit ad lucem quibus in

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ γρ. ὁ τῆ.

nocte versantibus, et murus ipse, noctis videlicet propugnacula sophistica concidunt. Istis enim, tanquam firmissimis, gloriabantur, quibus jam eversis et dirutis, non sine dedecore lamentantur, qui etiam absurda de Deo sentientes, *aram Debon* oracula reddentem exstruunt, quam pœnitentis jam ascendere iubentur, non ut prius, cum, Creatore despecto, creaturæ serviebant, **224** inque altaribus alienis laudis sacrificia sua offerebant; pro quibus lugere nunc, eoque, qui secundum Deum est, et salutem affert non pœnitendam, dolore affici iubentur. Tales eos etiam dixerim, qui spem fluxis in rebus habuerunt. Jubet ergo eos *lugere*, quorum boni mores malis commerciis depravati sunt: cum usurpato *calvitii* nomine (quotalis abjiciendus innuitur ornatus) doctrinas eas exuere docet oportere. Sunt enim *capitis* instar doctores. Ad litteram autem ignominiam significat, cujus est symbolum *calvitium*; ut *planetus* et *luctus ipsa brachiorum dissectio*: vel quia idolorum cultoribus vultum et brachia sibi dissecare esset usitatum. Innuunt autem ista prohibita vitæ minuendas et deprimendas esse malorum doctorum de rebus agendis præceptiones, velutique dissectione probandas: qui sæpe prohibitis specie in absurda dogmata deducunt, et nisi deprehendantur, vitæ similes efficiunt, perque *vias latus* ad voluptatis illecebras ducunt. Jubet itaque probatum vitæ genus amplexos et pœnitentes *dissecari*, viamque vitæ angustam et tritam quærere, et *sacco* indutos, *lumbos* sibi, quibus tam sæpe peccarunt, præcingere et *lugere*. *Lumborum* enim vocabulo spermaticas sæpe intelligi partes inde constiterit, quod Levi adhuc in Abrahamæ lumbis extitisse dicat Scriptura ²⁰; et alibi lumbos habere præcinctos ²¹, id est appetitus qui generationi subserviunt cohibere admoneat. Describit autem urbis expugnationem, in qua aliis per *plateas* et angiportus magno ejulatu discurrentibus, ipsæ etiam mulieres cum infantibus hostiles copias intulitæ miserabiliter lamentantur. *Tectorum* deinde nomine, sublimes et inanes disciplinas; sicut per *Moabitidis vicos*, cogitationum ipsarum et rationum velut distributiones. Quisquis ergo sive adversus Dei cognitionem sublimis, sive dialecticis rationibus de quavis re proposita ad disputandum idoneus attollitur, jam pœnitentiam amplexus lugeat. Fuerant enim *Moabitarum* non divinis, sed humanis innixæ rationibus præceptiones. **225** Qui autem quod in littera habetur, *Moabitidis lumbos clamare animamque ejus cognoscere* intelligemus? An ideo dictum putabimus, quod insignes, et quæ vitari nequeunt, calamitates magni semper præcurrunt animorum cruciatus?

²⁰ Hebr. vii, 16. ²¹ Luc. xii, 35.

ἄ φῶς. Ἐν ὄντων ἐν νυκτι, καὶ τὸ τεῖχος πίπτει νυκτὸς τὰ ὑγρῶματα τὰ σοφιστικά. Τοῦτοις γὰρ, ὡς ἀσφαλῆσιν, ἱλαζνόμενοι. Ἐν δὲ πιπτόντων ἐν ἐλέγχῳ δδύρονται· οἱ καὶ τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους ἀστάτους ἔχοντες βωμῶν οἰκοδομοῖσι πεσοῦμενον Δεηθῶν χρηματίζονται, εἰς ἔν ἀνέντα παρακλεῖσονται μετανοοῦντες, οὐ θύσοντας, ὡς δε' ἄν ἐλάτρουον τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, τὴν θυσίαν τῆς ἑαυτῶν αἰνέσεως ἐπ' ἄλλοτριῶν θυσιαστηρίων προσάγοντες, ἀνθ' ὧν κλαίεωσαν τῆς κατὰ Θεὸν λύπης σωτηρίαν αὐτοῖς ἀμεταμέλητον προξενούσης. Τοιοῦτοι καὶ οἱ τὰς ἐλπίδας ἐπὶ βρυστοῖς ἔχοντες πράγμασιν. Κλαίειν οὖν κελεύει τοὺς, ὧν τὰ ἤθη τὰ χρηστὰ διέφθειραν ὁμίλια· κακαί. Ἐν καὶ τῆς διδασκαλίας ἀπογυμνοῦσθαι δεῖν διδάσκει, διὰ τοῦ φαλακρώματος μήκει τὸν κόσμον περιχειμένους τὸν ἐξ αὐτῶν. Ἀντὶ κεφαλῆς γὰρ εἰσιν οἱ καθηγηταί, κατὰ δὲ τὸ βῆτην, ἀτιμίαν δηλοῖ. Σύμβολον γὰρ ἀτιμίας φαλάκρωμα, ὡς περ οὖν κατατομή βραχιόνων^a, τοῦ κόπτεσθαι καὶ θρηνηῖν. Ἡ δὲ τοῖς εἰδωλοῦσιν ἔθος ἐντομιδίας ποιεῖν ἐν παρειᾷ καὶ βραχίονι. Αἰνίσσεται δὲ τὸ, δι' ἀγαθῆς πολιτείας ἐξευτελιζειν τῶν πονηρῶν διδασκάλων τὰς ὑποθήκας τὰς πρακτικὰς εἰς ἐλεγχον ἀγομένας διὰ δὲ^b τῆς διαιρέσεως· οἱ καὶ πολλάκις τὸν βίον εἶναι δοκοῦντες ἄβολοι, πρὸς ἄτοπα καθέλκουσι δόγματα, καὶ ἤδη^c φερωθέντες ἴσους τὸν βίον ἐργάζονται, ἄγοντες διὰ τῆς πλατείας ὁδοῦ τῆς τῶν πρὸς ἠδονὴν φερόντων ψυχαγωγίας. Ἐνθα κελεύει κόπτεσθαι τὸν βεβασανισμένον βίον προαιρουμένου ἐπὶ ταῖς ἠδοναῖς μετεγνώκωτα· ἔδιν ζητοῦντας τὴν στενὴν τε καὶ θεθλιμμένην, σάκκον τε περιχειμένους περθεῖν, ἐφ' οἷς διὰ τῆς ὀσφύος ἐξήμαρτον, ἤτις ἀντὶ τῶν γεννητικῶν πολλάκις παραλαμβάνεται· ἐτι γὰρ ἦν ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ πατρὸς Ἀβραάμ ὁ Λευὶ καὶ, Ἔστωσαν αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμένα διὰ τὸ δεῖν συστειλαί τὰς ὀρέξεις τὰς ὑπουργοὺς τῆς γεννήσεως. Διαγράφει δὲ πόλιν ὑπὲρ πολέμου κοτειλημμένην, ὅτι περ οἱ μὲν ἐν πλατείαις καὶ στενωποῖς οἰμώζοντες διαθέουσιν, τὸ δὲ θῆλυ γένος, καὶ νῆπια ἐνορῶντα ταῖς φάλαγξι^d τῶν πολεμίων δδύρεται. Τὰ δὲ ὑψηλὰ καὶ διάκενα τῶν μαθημάτων ἐκάλεσε δώματα. Τὰς δὲ οἰνοὺς διαιρέσεις τῶν νοημάτων ῥίμας τῆς Μωαβιτιδος· ἐτι^e οὖν τις ἐφ' ὑψώματων ἐγένετο ἐπαιρομένον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· ἐτι^e ἐν διαλεκτικῇ τινι λόγων διαιρέσει δοκοῦντων εὐκρινῶς περὶ ἐκάστου διαλαμβάνειν τῶν προβλημάτων· ὁ τοιοῦτος ὀλολυζέτω διὰ τῆς μετανοίας. Οὐ θεοὶ γὰρ, ἀλλ' ἀνθρώπινοι λογισμοὶ τῶν Μωαβιτῶν τὰ δ. δ. ἀγματο. Πῶς δὲ κατὰ τὴν λέξιν, ἡ ὀσφύς βοᾷ τῆς Μωαβιτιδος, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῆς γνώσεται; ἢ ὅτι προεισβάλλουσιν αἰετῶν ἀνηκέστων κακῶν ἀθυμία δειναί;

VARIE LECTIONES.

^a γρ. κατατομή. ^b ἄφ. τὸ, δέ. ^c γρ. μῆ. ^d γρ. τὰς φάλαγγας.

Ἀηλοὶ τοίνυν ἡ τῆς ὄσφρος βοῆ, ὡς ἐν ὠδίαισι ἡ **A** *Μωαβίτις* ἐστὶ κεχυμένους ἔχουσα πόνους, φυσικῶς τε συναίσθανομένη, καὶ ταῖς φήμαις σαλεύουσα. *Βοῶ* γὰρ μέγρη ἑ Σηγῶρ, ἣν ὀρίζειν τὴν *Μωαβίτιν* φασί, τοῦτ' ἐστὶν ἡ πᾶσα χώρα μέχρι περάτων αὐτῆς, ἐξ ὧν ἡ Παλαιστίνη τὴν Ἀραβίαν ἐκδέχεται. Ἄλλως δέ, τὸ ἐπιχειρῶμενον πένθος τῆ *Μωαβίτιδι* αἰτίον βίου γενόμενον ὠσφρονος, *Βοῶ* ἐπὶ τῇ κραυγῇ τῆς Ἑσεβῶν καὶ Ἐλεάλη, καὶ Ἰουσσά· τοῦ λόγου τὴν ἐπὶ μετανοίᾳ προκοπὴν ὑπεμφαίνοντος. Ὅτε θρηνοῦμεν ἑαυτοῦς τε καὶ τοὺς συναμαρτηκότας ἡμῖν, διὰ τῆς βοῆς κἀκείνοις γεγονότες ὑπόδειγμα μέχρι· πόρρω, διὰ τῆς βοῆς τῆς μετανοίας· τὸν τρόπον δημοσιεύοντες. Κωμῶν δὲ καὶ πόλεων τὰ κατελειγμένα τῆς *Μωαβιτιδος* ἐστὶν ὀνόματα μέχρι τοῦ παρόντος γνωριζόμενα, αἱ πᾶσαι· τὴν ἐκ τῶν Ἀσσυρίων ὑπέμειναν ἄλωσιν. Καὶ Ἀριήλ γὰρ μέχρι νῦν μεγίστη καθέστηκεν Ἀρσπολίας κώμη, καθὰ καὶ αἱ λοιπαί. Καὶ διάκενον τὸ περὶ τούτων ἀλληγορεῖν, τοσοῦτον γνῶναι δεόν, ὡς τῆς εἰδωλοκρατίας αὐτῶν τὴν δι' ἐρημίας ἀπώλειαν προφανεῖ διὰ τοῦ βωμοῦ τοῦ *Δαίμων* καὶ τοῦ ἄρχοντος· παρ' οἷς νῦν ἡ τοῦ Θεοῦ γνώσις ἐκκλησίαι τε πανταχοῦ καθεστήχασιν. Ἐπάγει δὲ τίνος ἕνεκα τὰ προειρημένα συμβαίνει τὴν *Μωαβίτιν* παθεῖν, λέγων· *Δάμαλις* ἐστὶ τριετής. Ὁ γὰρ τρίτος ἐνιαυτὸς τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων ἀρκεῖ πρὸς ἀκμὴν, εἰς τε τὸ σφριγῶσαν αὐτοῖς ἐνεργάσθαι δύναμιν. Ἡ *Μωαβίτις* τοίνυν ἰσχυρά τις οὐσά καὶ ἀπειρόζυγος ἐπεπῆδα τοῖς πέλας, κατασκιρτώσα πως τῶν ἀσθενεστέρων ἦγον τελεία τίς ἐστὶν ἡ τριετίζουσα *δάμαλις*, τοῦ τε γεννᾶν ἔχει δύναμιν, καὶ τοῦ τὸν τράχηλον ὑπέχειν ζυγῶν, δι' ἧς δείκνυσι τῶν δυναμένων ἐπιστρέφειν τὸ ἴδιον, ὡς τελειοῦσθαι μὲν κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἡλικίαν, ἔχειν δὲ τὸν λόγον δυνάμενον ὑποβαίνειν τῷ ζυγῷ τῆς ἀληθείας. Ὡν τις ἐστερημένος οὐκ ἀπαιτεῖται τῆς μετανοίας· τὰ ἔργα.

subire valeat, habeant. Quibus qui destituuntur

Διὸ καὶ τῷ Ἀβραάμ ἐφησεν ὁ Θεός· Ἐλάβα μοι δάμαλιν τριετίζουσαν, καὶ κρίην τριετίζοντα. Ἐ τρυφῶνα δὲ καὶ περιστέρην οὐ περιέγραψε χρόνω, διὰ τὸ εὐθὺς τὰ ζῶα ταῦτα τῆς γεννήσεως ἀρχεσθαι, ἐπὶ δὲ τῆς ἀναβάσεως, φησι, τῆς *λουιδ* ἢ *κλιοντες* ἀναβήσονται. Ἀρχὴ γὰρ εὐφροσύνης ἐστὶ τὸ *κλαίειν* καλῶς, τὴν διὰ προκοπῆς τε ἀνάδασιν ἢ κατὰ Θεὸν λύπη ποιεῖ. Ἐφ' ἧ καὶ Παῦλος εὐφραίνετο τοὺς ἑαυτοῦ λόγους ὁρῶν εἰς συναίσθησιν ἄγοντας. *Κλαίω* γὰρ τις ἐπὶ τοῖς ἰδίοις κακοῖς, μὴ ἔχων ἔτι κατὰδασιν, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. Πρὸς δὲ τὸ ἀναβαίνειν αὐτὸν ἢ τοιαύτη λύπη χειραγωγεῖ. Ἐψηλὴν δὲ εἶναι φασὶ καὶ λεωφόρον τινὰ τὴν Ἀρωριεμί, ἀνακομίζειν τε εἰς αὐτὴν τοὺς ἐξ ἐτέρων φεύγοντας πόλιων. Δόφρησι, *κλαίοντες* ἀναβήσονται. Φωνὴ δὲ τῶν κλαίοντων, *σύτρυμ-*

Significat ergo *lumborum* clamor iste, occidente jam laborare *Moabitidem*, quæ naturali quodam impetu id præsentiat, et rumore jam perterrita agitetur. *Clamat* enim ad Segor usque, quo *Moabitidis* volunt produci limites : id est, tota ipsa suis terminis comprehensa regio, quibus Arabiam excipit Palæstina. Alias autem fuit iste *Moabitidis* luctus vite eidem temperantioris occasio. *Ad Esebbon* porro clamorem clamant et *Eleale* et *Jassa* : quibus verbis pœnitentiæ progressus et utilitas ostenditur. Cum enim nostram ipsi sortem, et eorum qui nobiscum peccaverunt, lugemus, eo etiam illis in posterum clamore ad pœnitentiam, tanquam edito publice exemplo, auctores sumus. Sunt vero quæ hoc loco *Moabitidis* urbes et pagi nominantur, huc usque celebres, *Assyriorum* direptionem omnes experturæ et toleraturæ. *Ariel* enim vicus ingens, superest adhuc, ut reliquæ, et *Arcopolis* dicitur. In his etiam quoniam allegorias sectari vanum et otiosum est, hoc tantum videtur tenendum, cultum idolorum vastitate et elicitudine apud eos propter *aram Deebon*, et principem, tollendum significari. Quibus locis nunc verum Dei cultum vigere, et ubique ecclesias constructas esse constat. Nec vero quare *Moabitidem* ista pati contingat, ignorari voluit, quæ *titulam esse triennem* addidit : cum brutis ad retatis florem et perfectionem, ad lasciviam denique et conceptum triennium satis sit. *Moabitidis* igitur, cum potens esset neque jugum adhuc experta, vicinis insultabat, et in infirmiores se quodammodo petulantio rem præbebat. Alias certe perfecta quædam est, quæ *trium sit annorum titula*, habetque generandi, jugumque collo subeundi facultatem : in qua illorum partes describuntur, qui possunt respicere ; nimirum, ut perfectam quidem **226** animæ ætatem, rationem autem, quæ veritatis jugum non est quod ab eis pœnitentiæ opera exspectes.

Hinc et Abrahamus his verbis alloquitur Dominus : « Sume tibi vitulum et arietem triennes ». « Columbæ autem et turturis ætatem ideo tempore non definiunt, quod cito id genus animalium generandi facultatem sortiatur. *In ascensu autem luth*, inquit, *lugentes ascendent*. Est enim lætitiæ principium *luctus* idoneus, *ascensumque* cum fructu dolor ille efficit, qui secundum Deum est. Isto et Paulus lætabatur, cum verba sua eos qui sibi essent conscii, commovisse animadverteret ». Cum enim peccata sua quis *luget*, gressum illo sistens, in profundissima terræ loca descendere non pergit ; et ad *ascensum* fere tali dolore, tanquam manu deducitur. Aliam autem esse, et viam quamdam publicam *aronium* dicunt, in quam se qui ex aliis urbibus fugiebant, recipere solebant ; unde *lugentes ascensuros* dixit. Vox autem *lugen-*

¹¹ Gen. xv, 9. ¹² II Cor. vii, 4 seqq.

VARIABLE LECTONES.

* γρ. μέγρη. † γρ. Δεσβῶν. ‡ γρ. λουιδ.

libus contritio fuerit et concussio, cum eas calamitates, quas bello urbem et cives ipsos concutiente, sensuri sunt, clamore ante significabunt. *Conterit vero et fastum ipsa ratio, cum sensus pravitatem invadit; suisque cogitationibus, tanquam salum excitat; dum quæ non bene decreta sunt avellere, quæ meliora autem inducere conatur.* Atque inde est, quod cor contritum non destruere Deum legimus²². Pravis enim affectionibus contritis, *lugebunt et ascendent*: quorum neutrum, quandiu stare illis contigerit, esse poterit. Sequitur deinde *aquam nebrid desertam fore*: ad quod urbem hanc in extrema regione sitam esse, et Erythræo mari vicinam, aquis deinde et pascuis ita abundare, ut equorum alendam multitudini (unde bellicosissimi habitatores fiant), apta sit: quæ tamen invadente hoste, *aquis ita deserta futura sit et viridi herba destituta*, ut equos viribus destitutos fame tandem perire contingat. Quod cum licet, inquit, annon erit quod ita de se magnifice sentiat? Significat vero etiam depravatæ **227** opinionis *aquam*, quæ prius abunde fluebat, esse desitiram: cui ea opponitur, quæ refectionis dicitur²³; qua gregem suum nutrire Dominus consuevit; et quam credentibus largitur, ut in se fontem aquæ in vitam eternam salientis habeant²⁴: cum mala *aqua* mox perituum *fenum* tantum, id est animas ad fluxam et caducam hujus mundi gloriam institutas, tanquam sublato irrigatore verbo jamjam marcescentes, brevique morturas enutriat.

Quod autem querit, *num ita servari queat*; Moabitidem certa quadam via, et asperiore vitæ instituto ad salutem posse deduci significat. Quod deinde *perituram nocte*, et ejus generis alia, prius affirmavit; ad ejus ista salutem agitari demonstrat. Præterea quod *Arabas inducturum se in valem* dicit; eos forsan, qui hoc nomine vicini sunt, intelligit; vel iis etiam longe interiores Saracenos: quibus se quoque Moabitas ideo forte traditurum Interminatur, quod essent ipsi Assyrios secuti. In Persidem enim usque a Damasco extensi cum Babyloniis militarunt. Est porro consentaneum *vallem Nebrid* appellare, ut loci concavitatem indicet, cum aliarum situs sit excelsior. Ac priores quidem gemitu salvandos esse, reliquos autem propter animi pertinaciam, plaga ab *Arabibus* accepta, perituros significat. Sunt autem *Arabes*, si nominis rationem sequaris, idem quod vespertini: aut ipsæ tenebris assuetæ potestates, per quas correctrices plage pertinacibus mittuntur. Quod autem *Moabitidis terminos attingisse clamorem* dicit, tantam replevisse regionem significat. Deinde, quia idem *Moabiticæ* gentis initium et terminus esse potest; nunc a principio nomen accepit. Et *ultatus* ejus omnia implevit usque ad puteum *Elim*. Nominatim vero designat *Agallim et puteum Elim*;

A *μα και σεισμός*, προαναφωνούσι τὰ ἐκ τοῦ πολέμου συμβησόμενα πάθη πᾶσαν σείοντος πόλιν καὶ τοὺς ἔνοικοῦντας συντριβόντος. Καὶ λόγος δὲ καθαπτέμενος τὸ φρόνημα *συντριβεί* τὸ πονηρὸν, καὶ σάλον ὡσπερ τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς ἐνεργάζεται πρὸς τὸ τοὺς μὲν ἐκρίζωθῆναι, τοὺς δὲ ὑγιεῖς ἀντεισάγεσθαι λόγους. Διὸ καρδίαν συντετριμμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει. Συντριβέλιος γὰρ τῆς μοχθηρᾶς διαθέσεως, *κλιύσσονται τε καὶ ἀναθίσσονται*. Ὁν οὐδέτερον ἔσται συνεστηκυίας καὶ μήπω σεσαλευμένης. Τὸ *ὕδωρ τῆς Νεβρίδ ἐρημον ἔσται*. Πόλιν δὲ ταύτην, φασὶ, κειμένην μὲν ἐν ἑξαταῖς τῆς χώρας, Ἐρυθρᾷ δὲ γειτνιώσαν θάλαττῃ εὐδρόν τε καὶ εὐδοτον, ὡς ἀρκεῖν ἱπποῦ πολλῆ, εἶναι τε τοὺς οἰκοῦντας μαχίμωτάτους· ἀλλ' ἐπιόντων τῶν πολεμίων *ἐρημος ὕδωρ ἔσται, καὶ χλωροῦ χόρτον*, ὡς τοὺς ἱππότες ἀσθενεῖν ἀνηρημένης τῆς ἱπποῦ διὰ λιμόν. Οὐ γαρονότος, φησὶ, μὴ ἄρα φρονήσει μέγα καὶ οὕτως ἐφ' ἑαυτῆς; δηλοῖ δὲ καὶ, ὡς τὸ τῆς ψευδοσύζης ὕδωρ πρότερον βέον ἀφθόνως, ἀφανισθήσεται. Ὅπερ ἀντικεῖται τῷ τῆς ἀναπαύσεως ὕδατι, ἐφ' οὗ Κύριος ἐκτρέφει τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένους. Ὁ καὶ δίδωσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, ὡς ἂν σχοῖεν ἐν ἑαυτοῖς πηγὴν ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ ψαῦλον ὕδωρ χόρτον μόνον ἐκτρέφει. Καὶ αὐτὸς οὐκ ἔσται. Τοῦτ' ἔστιν, αἱ ψυχαὶ αἱ τὴν πρόσκαιρον ταύτην καὶ ταχὺ μαραινωμένην τοῦ κόσμου ἄρσαν πεπαιδευμένοι ταχὺ ἀπανθήσουσι, τοῦ οἰκοῦντος αὐτὰς ἐρημωθέντος λόγου.

C Τὸ δὲ, *μὴ καὶ οὕτως μέλλει σωθῆναι*, δείκνυσιν ὡς ἡ Μωαβίτις μέλλουσα σώζεσθαι ὕδωρ; τίτι καὶ τοῖς ἐπιπονωτέροις παιδεύμασιν ἐναχθήσεται. Καὶ τὸ, *ἀπολείται γὰρ ἰσχυρός*, καὶ τὰ τοιαῦτα, δείκνυσιν ὡς ταῦτα γίνεται πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς. Ἐπίσω γὰρ, φησὶ, ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἀραβίας, τάχα που σημαίνων τοὺς πλησιοχώρους; Ἀραβας, ἢ καὶ τοὺς τούτων ἐνδοτάτω Σαρακηνοὺς. Οἷς καὶ αὐτοῖς παραδώσειν φησὶ τὴν Μωάβ. Ἡ καὶ ὡς τοῖς Ἀσσυριοῖς ἀκολουθήσεται. Μέχρι γὰρ τῆς Περσίδος μετὰ Δαμασκὸν παρατείνοντες τοῖς Βαβυλωνίοις συνεστρατεύοντο. Φάραγγα δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, ὀνομάζει τὴν *Νεβρίδ*, διὰ τὸ κοίλον τῆς θέσεως, τῶν ἄλλων ἐν ὑψεὶ κειμένων. Δηλοῖ δὲ ὡς οἱ μὲν πρότεροι διὰ τοῦ κλαυθμοῦ σωθήσονται. Οἱ δὲ τὴν ἀμετανόητον ἔχοντες καρδίαν, διὰ τῆς ἐξ Ἀράβων ἀπαγομένης πληγῆς [ὀλέσονται], Ἀραβες δὲ οἱ ἐσπέραιοι. Ἡ τάχα αἱ οἰκτεῖται τῷ σκότῳ δυνάμεις, δι' ὧν ἀποστέλλονται παιδευτικαὶ πληγαὶ τοῖς τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ἔχουσιν. Τὸ δὲ, *συνήψην ἢ βοή τὸ ὄριον τῆς Μωαβίτιδος*, τὸ πληρῶσαι πᾶσαν δηλοῖ· καὶ ἐπεὶ τὸ αὐτὸ δύναται καὶ πέρασ εἶναι χώρας καὶ ἀρχῆ τὸ ὄριον τῆς Μωαβίτιδος, ὅν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν προστηγῶριαν εἰληφεν. Καὶ ἀλλοιῶδες αὐτῆς πάντα πεπλήρωκεν ἕως τοῦ φρέατος Ἐλίμ. Ὀνομάζει δὲ τὴν τε Ἀγαλίμ, καὶ τὸ φρέαρ τοῦ Ἐλίμ, ὡς ἐξ

²² Psal. l, 19. ²³ Psal. xlii, 2. ²⁴ Joan. iv, 14; vii, 38.

πόλις; οὐσας, ἐπ' αὐτοῖς χειμένας τέρμασιν. **Εὐθύδρο-** **Α** *τάτην* δὲ λόγος εἶναι τὴν 'Ρεμμὼν, ἀλλ' ὅμως καὶ τζύτης τὸ ὕδωρ τῶν σφαττομένων αἵματι μολυνθήσεται. Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ *Δεηζῶν*. Πάλιν τὸ ὕδωρ διδασκαλίαν φησίν, ὅπερ *αἵματος πλῆρης* εἶναι λέγει, διὰ τὸ ἐνόησθαι θανάτου γίνεσθαι τοῖς διδασκασμένοις τοὺς κακῶς καθηγουμένους· τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἀπολλύντες τὰς ψυχὰς ἀθέριοι λόγοι. Καὶ *ἀρῶ*, φησὶ, τὸ σπέρμα *Μωάβ*. Τὸ μὴ μεταστῆν ἐπὶ τὰ κρεῖττονα, ἀλλὰ μέιναν ἐν τοῖς μὴ εἰσερχομένοις εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου, σπέρμα τοῦ *Μωάβ*. Οὐκ εἰσελεύσονται γὰρ *Μωαβῖται* εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὴν αἰῶνα· ἐξείρειν ἡ ἀπειλεῖ. Ὁ καὶ σπέρμα τοῦ *Ἀριήλ* ὀνομάζει, ὅπερ ἐρμηνεύεται λέγων ἰ. Τοὺς γὰρ ἰ φρονικούς καὶ ὁ Κύριος ἐκ τοῦ διαβόλου γεγεννησθαί φησιν, ὁρῶν τῶν *Ἰουδαίων* **Β** *τὴν κατ' αὐτοῦ φωνῶνται προαίρεσιν λέγων*· Ἐγὼ εἰς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν ποιεῖτε. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. *Σπέρμα οὖν Μωάβ* οἱ ἀποστάται τῆς Ἐκκλησίας. *Σπέρμα δὲ Ἀριήλ*, οἱ κατὰ τῶν ἀδελφῶν φωνῶντες ἀθερίαν λόγοις ταῖς αὐτῶν ψυχῆς ἐμποιοῦντες τὸν θάνατον. *Ἐτὰ* φησιν, καὶ τὸ *κατάλοιπον Ἀδάμα*. Τοῦτο δὲ σημαίνει τὴν γῆν τὴν παρθενικήν, ἀφ' ἧς Ἀδάμ ἐπλάσθη.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

α'-ε'. Ἀποστελῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Μὴ πέτρα ἔρημος ἔσται, τὸ ὄρος Σιών· ἔση γὰρ ὡς **Κ** *πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοσσός ἀζηρημένος, θύριτερ Μωάβ*, κ. τ. λ.

Ἀποστελῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Τοῦτ' ἐστὶ, τὸ κατάλοιπον τῶν ἀνθρώπων τῶν τὰ γῆνα φρονούντων, δι' οὗ ἡ γῆ ἐρπετὰ εἶναι ἐκ τῆς ἐαυτῶν κακίας ἐρπετὰ καὶ τοβόλα· ἐρπετὰ μὲν, τῶν τὸ ὕψος ἀποβαλεῖν, ἐφ' οὗ κατὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν βεβηκότας ἐτύγγανον. Ἰοβόλα δὲ, διὰ τὸ φθαρτικὸν τῶν συνόντων τοῦτους ἐξαποστέλλειν ὁ λόγος φησὶ. Μετὰ οὖν τοὺς προτέρους *Μωαβῖταις*, περιῶν τὰ κρεῖττονα εἰρηται, εἰ τις ἐν τῇ γῇ καταλείπεται, καὶ ὁμοιοῦται ἐφ' ὄψει, περὶ οὗ εἰρηται, ὅτι ἡ γῆ φαγῆ πάσας τὰς ἡμέρας σου· οὗτος ἐξαποστέλλεται, ὡς τὰ ἐρπετὰ. Ἐσθίει δὲ γῆν ὁ σείρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ τῆς σαρκὸς θερίζων φθοράν. Δηλοῦν δὲ τὸ, ὡς ἐρπετὰ τὸ **Δ** ὑπολειμμένον ἀποσταλῆναι, ὅτι πικροὶ ὄντες αἱ βαιδιούνται εἰς αἰχμαλωσίαν, καθάπερ ὄφεις ἐπαφθαῖς γεγορευμένοι. Ἀναγάγοις δ' ἄν καὶ οὕτως ἀνωθεν τὸ ῥήτόν. Ψυχὴ τῶν θεῶν φρόβη τετειχησμένη, ἰσχυρὰ καὶ δυσάλωτος. Νικᾷ δὲ μάλλον ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ τὰς ἐντολάς ἀποσελαίται, ἀπογυμνοῖ πάσης αὐτὴν ἐπικουρίας, καὶ τείχος ὡς περ περιελάων εὐδοκίᾳ αὐτὴν τοῖς πάθεσιν ἀπεργάζεται. Οὕτω παρὰ εἰδονται τινες εἰς ἀδόκιμον νοῦν. Ἐάν

tanquam externæ civitates sint, et in finibus ipsis collocatæ. *Remmon* autem, quam *aquis* abundare dicit, occisorum sanguine inquinatam iri significat. Sequitur deinde *agua Deebou*; in quo cursus *aque* nomine doctrinam intelligit, eamque **228** *sanguine plenam esse* dicit, ut mortis causam doctores malos suis præceptionibus afferre demonstrat. Tales enim ipsi sunt in animorum perniciem excogitati sermones. Et *tollam*, ait, *semen Moab*. Illud nimirum, quod ad meliora minime transire, sed cum iis, qui Domini Ecclesiam ingressi non sunt, remanere maluerit. Neque enim *Moabite* in Ecclesiam Domini in progeniem usque decimam, et in sæculum usque intraturi sunt ²⁷. Gentem igitur sublaturum se interminatur, et *semen ariel* (quasi Dei *leonem* dicas) appellat. Sanguinarios autem diabolo parente natos esse vel ipse testatus est Dominus ²⁸, cum paratum ad cædem in se Judæorum animum intuitus, eos ex patre diabolo esse, et patris sui opera facere dixit, qui ab initio homicida exstitit. *Semen ergo Moab* ipsi sunt, qui Ecclesiam deserunt. *Semen autem Ariel*, qui fratrum sanguinem sitientes, perversis sermonibus animas eorum morti tradere non verentur. Sequitur deinde *et reliquum Adama*; quod virginem illam, ex qua effictus est Adamus, terram significat.

CAP. XVI.

VERS. 1-5. *Mittam tanquam serpentes in terram. Num petra deserta erit mons Sion? Eris enim sicut avis volantis pullus ablatus, filia Moab, etc.*

229 *Mittam tanquam serpentes in terram*; id est, quod de hominibus superest, qui terrenis rebus addicti sunt; quando sua ipsi nequitia *serpentum* naturam et virum assumpserunt. *Serpentum* quidem, quia celsitudinem illam, quam a prima creatione fuerant adepti, abiecerunt. Virus autem, quia eos, quibuscum versantur, iudicare et perdere soliti sunt: quo nomine eos se *missurum* etiam affirmat prophetia. Post primos igitur *Moabitas*, de quibus quæ fausta magis essent, prædicta sunt, si quis in terra reliquus sit *serpenti* illi similis, cui terra vesci toto vitæ tempore imperatum legimus ²⁹; *mittetur et ille tanquam serpentes*. Terram autem comedit; qui, facta in carne semente, ex eadem corruptionem percipit ³⁰. Ideo vero se *tanquam serpentes*, quod super fuerit, *missurum* dicit: quod acerbitate et sævitia exosi in captivitatem semper, tanquam *serpentes* incantationibus agendi sint. Posteris autem verba ista ad sensum arcanum ita trahere. Anima quæ divino timore, tanquam muro, cingitur, ita valida est et potens, ut non modo non expugnari, sed principatus et potestates superaro

²⁷ Deut. cxiii, 2. ²⁸ Joan. viii, 44. ²⁹ Gen. iii, 14. ³⁰ Galat. vi, 8.

VARIE LECTIONES.

ἡ λ. ἴσ. οὖν τούτων γένος. ἰ ἴσ. γρ. λέων Θεοῦ. ἰ γρ. φωνι οὗς. ἡ γρ. διὰ τὸ.

queat. Quod si Dei præcepta semel a se rejecerit, A
omni prorsus auxilio destituitur, et tanquam sub-
lato muro, perturbationibus cunctis opportuna,
interituique proxima efficitur. Quo modo in repro-
bum sensum abeunt nonnulli. « Si enim, inquit,
adversus hominem claudat, quis aperiat ²¹ ? » Num
petra deserta est mons Sion? Moverat enim adver-
sus Samariam olim Salmauasar Assyrius, et ali-
quot in eadem expugnatis urbibus, multa Judæam
clade affecerat; unde ipsi insultantes Moabitæ, pe-
tram desertam, contumeliose ejusdem Deo virium
imbecillitatem exprobrantes, appellabant ²². Itaque
non sine affectu jam in eos insurgit, et tanquam
lis quibus exprobrabant, graviora passuri essent,
pullo eos matris præsidio destituto comparat.
Adeo prodest, cum ceciderit inimicus, ipsi non
insultare, quoniam id Dominus aspiciit, eique
230 displicet, et avertit iram suam ab eo ²³.
Petram autem desertam montem Sion, tanquam
parvam et sterilem, quæque nec incolis, nec
pabulatoribus ad vitam sufficeret, appellabant;
ut pullum qui, matre metu abacta, viribus ad in-
juriam propulsionem et fugam destitutus esset. Sic
quæ a malo et inquieto spiritu enutriuntur animæ,
si per operum bonitatem, et Salvatoris invocatio-
nem, persecutorem adipiscantur; tum deserta felici-
ter ad nutritionem, quæ in Christo perfectionem
efficit, sunt aptæ magis et idoneæ. Deinde vero, ad-
jicit, Arnon plura consule. Direpta enim Moabita-
rum urbe, qui evaserant, in Arnon munitissimam,
quam hic de profugorum salute admonet, se rece-
perant. Alias etiam non sine affectu adhortatur, ut
ad hujus rei consilium etiam a philosophia confi-
ctas adjungat rationes, ut exsaturata tandem, et ea-
rum vanitatem agnoscens, sanam doctrinam am-
plectatur. Ab uno autem Moabitidis loco, totam
nobis Arabiæ regionem proponit. Ita deinde hor-
tatur: *Facite ipsi operimentum planctus*. Quos enim
sua crimina, sive circa mores, sive circa doctri-
nam admissa ita angunt, ut ad verum luctum adi-
gant, illi ipsi sunt, qui *luctus operimentum faciunt*.
Nam ad eos, qui talia curant, sermo est; ut, ex-
clusis diversa sententiarum opinionibus, vero lumi-
ni locum concedant, quo in se credentium, et eor-
um etiam mentes illustret, qui pœnitentia ducti
abditis et tenebrosis locis ad luctum se, externa-
rumque rerum aspectum familiaritatemque vitan-
dam, concluderunt. Ad litteram autem, converso
ad Arnon sermone, rem humanitatis plenam ab eo
excogitatum esse significat, quæ magno et intole-
rabili luctu oppressos ueri dignata sit. Eos enim
medio ipso die, mente scilicet, mortis motu pertur-
batos invaserunt tenebræ; ideoque obstupuisse ad-
jicit. Quantumlibet autem a bello fugientes serves,
nisi; mortuorum tamen existant perparvæ reliquie.

γὰρ κλείση κατὰ ἀνθρώπου, φησὶ, τίς ἀνοίξει; μεθ'
ἃ φησι, Μὴ πέτρα ἐρημὸς ἐστὶ τὸ ὄρος Σιών; πάλαι
γὰρ ἐπιστρατεύσας τῇ Σαμαρείᾳ Σαλμανασάρ ὁ
Ἀσσύριος, εἶλέ τε τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις, καὶ τῶν ἐν
Ἰουδαίᾳ πολλὰ προσηδίκησεν. Ἐφ' οἷς ἐπεμβαίνον-
τες οἱ Μωαβίται, πέτραν αὐτὴν ἡρημωμένην ὀνό-
μαζον, ἀσθένειαν ὡσπερ ἐπιφέροντες τῷ ταύτης Θεῷ.
Διὸ μετὰ τινος ἤθους πρὸς αὐτοῦς ἀποτείνεται, ὡς
δὴ πεισομένους τὰ χεῖρωνα, ὧν ἐκεῖνοι ὠνειδίζον,
νεοσφῶ τε τούτους ἀπέκασεν ἐφιλωμένῳ σκέπης
μητρὸς. Οὕτως ἄρα χρήσιμον τὸ, Ἐάν πέση ὁ ἐχθρὸς,
οὐ μὴ ἐπιχαρῆς αὐτῷ, ὅτι ὕψεται Κύριος, καὶ οὐκ
ἀρέσει αὐτῷ, καὶ ἀποστρέψει τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπ'
αὐτοῦ. Πέτραν δὲ ἐρημον τὸ ὄρος ἐκάλουν Σιών, ὡς
σικιρόν τε καὶ ἀσπορον, καὶ πρὸς τροφὴν οὐκ ἀρκούν,
B οὔτε τοῖς οἰκοῦσιν, οὔτε τοῖς νεμομένοις. Νεοσφῶς δὲ,
τῆς μητρὸς ἀναπάτης τῷ φόδῳ, ἀδρανῆς μὲν πρὸς
ἀμυναν, ἀδύνατος δὲ πρὸς φυγὴν. Οὕτως αἱ ὑπὸ τοῦ
πονηροῦ καὶ ἀσάτου πνεύματος ἐκτρεφόμενα ψυ-
χὰ, ἐπειδ' ἂν ἐπιτύχουσιν τοῦ δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ
τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπικλήσεως αὐτῶν ἐκδιώκοντος,
ἐρημωθεῖσαι τὴν καλὴν ἐρήμωσιν, εὐληπτότεραί
εἰσι πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀνατροφὴν τὴν ἀγούσαν
εἰς τελείωσιν. Ἐπειτα δὲ, Ἀρῶν πλείονα βου-
λεύου. Πεπορθημένης γὰρ τῆς Μωαβιτῶν πόλεως,
οἱ διαφυγόντες μετεφοίτησαν εἰς Ἀρῶν πόλιν ὄχυ-
ρωτάτην, πρὸς ἣν φησὶ· Σκόπει πῶς δυνήσῃ δι-
σῶσαι τοὺς πρὸς σὲ καταφυγόντας. Καὶ ἄλλως δὲ
μετὰ τινος ἤθους προκαλεῖται τὴν περὶ πάντων τῶν
κατὰ φιλοσοφίαν πεπλασμένον δογματῶν δοξάσαν
C ἐτι προστιθέμενα τῇ περὶ τούτων βουλήν, ὡς ἂν κόρον
λαβοῦσα καὶ γνοῦσα τὸ τούτων ἀνόνητον, προσέλθῃ
τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ. Ἀπὸ ἐνδὸς δὲ χωρίου τῆς
Μωαβιτιδος ὄλον ἡμῖν ἐνδείκνυται τὸν τόπον τῆς
Ἀραβίας. Εἶτα παραινεῖ, Ποιεῖτε σκέπην πένθους
αὐτῆ. Οἱ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, εἴτε κατὰ τὸν
βίον, εἴτε κατὰ τὴν γνῶσιν ἐνεργαζόμενοι λύπην,
ὥστε τινὰς ἐλθεῖν ἐπὶ τὴ μακαρίως πενθεῖν, οὗτοι
ποιοῦσι σκέπην πένθους. Πρὸς γὰρ τοὺς τῶν τοι-
ούτων ἐπιμελομένους ὁ λόγος, ἴν' ἐν τῷ ἀποκλείσει
τὴν ἐκ τῶν ἑτεροδοξούντων ἀπάτην, χῶραν τῷ ἀλη-
θινῷ δῶσι φωτὶ ταῖς καρδίαις ἐλλάμψαι τῶν εἰς αὐ-
τὸν πιστευόντων, πρὸς τῷ καὶ τῶν μετανοούντων
τινὰς κατακλείτους γεγονότας πενθεῖν περισκέπον-
τας ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν ἐξωθεν οὐμιλίας καὶ θέας.
D Πρὸς δὲ λέξιν, πρὸς τὴν Ἀρῶν, Να, φησὶν, ἐσκέψω τι
φιλόφρωνον. Σκέπη γενοῦ ἰ τοῖς ἀπορήτω πένθει
κατεληγμένοις. Σκοτία γὰρ αὐτοῦς ἐν μεσημερίᾳ
κατελήψε, τὸν νοῦν αὐτοῖς τοῦ περὶ θανάτου φόβου
θολώσαντος. Διὸ φησι, Καὶ ἐξέστησαν. Εἰ δὲ καὶ
σῶσεις, φησὶ, τοὺς ἀπὸ πολέμου φυγόντας, ἀλλὰ
τῶν τεθνηκότων ἐλάχιστον τυγχάνουσι λελύσανον. Οὐ
γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου τοὺς φυγάδας ἐδέξω.
Μετὰ πλείστην δὲ σοὶ πυροκοῦσιν ἀπώλειαν. Σὺ δὲ
πρὸς δόξας ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐσονται σοὶ σκέπη κατὰ

²¹ Isa. xxii, 22; Apoc. iii, 7. ²² IV Reg. xiv, 17. ²³ Prov. xxiv, 18.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Is. ἐγένου.

καιρούς ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅπερ ἀδύνατον. Ἡρῆθ γὰρ ἡ *συμμαχία σου*, καὶ ὁ ἀρχὼν ἀπόλωτο ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

mentum futurus expectabas, fieri omnino et illud quod qui terram conculcabat, princeps periiit.

Ὁ γὰρ ἀεὶ σοὶ συναπείσας τῶν Μωαβιτῶν ἡγούμενος, ὡς περ τινὰ χροῦν καταπατεῖν εἰλωθῶς τοὺς ἀνθεστηκότας, ἀπόλωλεν. Οὕτω τοῖς Μωαβίταις προσεπώλετο καὶ ἡ τοῦ δύνασθαι κρατῆσαι πάλιν ἐλπὶς. Οἱ γὰρ ἀσεβεῖς, ὀλοήριζοι, φησὶν, ἐκ γῆς ὀλοῦνται. Πρὸς ἀναγωγῆς δὲ νοῦν, δοκεῖ τῆς *μεσημβρίας* τὸ φῶς ἔσθαι λαμπρότερον. Τῆς οὖν ἀληθείας ἀπὸ κτίσεως κόσμου νοεῖσθαι δυναμένης, πανταχόθεν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας περιλαμβόμενοι, Θεοῦ τινες ἐνόησαν ἀγνωστὰ, ὄντες ἐν σκοτίᾳ τῶν πραγμάτων τὴν *μεσημβρίαν* ἐχόντων. Οἱ καὶ δίκην μεμνηόντων ἐξέστησαν, ἀνυπόστατα φαντασιούμενοι δόγματα. Ἐρμηνεία γὰρ τοῦ *μεσημβρινοῦ σκοτόους* ἐκστασις. Μὴ ἀχθῆς δὲ, φησὶ, προτρέπων μὴ πιθανοῖς τινι ἀγεσθαι λόγοις ἢ δόγμασι, μὴ τοῖς τούτων διδασκαλοῖς ἀκολουθοῦντες; κατακρημνισθῶμεν. «Τυφλὸς γὰρ τυφλὸν ἐκ δόξης, ἀμφοτέροις εἰς βόθρον πεσοῦνται.» Τὸ δὲ, *Μὴ ἀχθῆς*, μὴ ἐξ ἀρχῆς παρέθετο ὁ τὴν πρὸ ταύτης φήσας ἐξηγησιν, ὅτι *Μὴ ἐν ἀρχῇ* πρὸς σὲ τοῦ πολέμου κατέφυγον. Μετὰ ταῦτα τῇ θυγατρὶ Σιών ὁ φιλόανθρωπος λέγει Θεὸς περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μελλόντων αὐτῇ παροικῆσαι Μωαβιτῶν μετὰ τὴν πάλαι φυγὴν πρὸς τὸν ἴδιον ἐπανηκόντων δεσπότην. *Σκεπασθήσονται γὰρ*, φησὶ, *παρ' ὑμῖν πεισόμενοι* μηδὲν ἀπὸ προσώπου διώκοντος. Οἱ γὰρ ποτε συμμαχοῦντες διώξουσι Μωαβ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψαντα· καθάπερ γὰρ νεοσσοῦς τῆς πονηρίας προστασίας ἀφήρηται, τοῦ πρὶν ἀρχοντος ἐλευθερωθεῖς, ὃς ἀπόλωτο δι' ὑπερηφανίαν καὶ τυραννίδα πάντας πατῶν. Ἐφ' ᾧ ἀρθένει ἐπάγει ἡ προφητεία τὰ ἐξόμενα ἀγαθὰ περὶ τοῦ θρόνου Δαβὶδ. Ἀρχοντα δὲ καλεῖ, τὸν τῷ ἔθνει πονηρὸν ἐφ' ἑδρεύοντα δαίμονα, ἢ τὸν ἀρχοντα τοῦ ἔθνους, οἷος ὁ Ἑλλήνων, ἢ Βαβυλωνίων ἀρχων, ἐν ἀπολείσθαι φησιν. Ἐπεὶ περ τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεπάτει, ὡς ἄνω βλέπειν μὴ δύνασθαι· ἐπ' αὐτῷ δὲ πάλαι τὰς τῆς συμμαχίας τῆς ἐν πολέμῳ ἐλπίδας ἐτίθεντο. Μεθ' ὃν ἀπολωλὸτα φησὶ, καὶ κατορθωθήσεται μετ' ἐλέους ὁ θρόνος. Ἐδει γὰρ ἀπολομένης εἰδωλολατρείας, ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεσθαι, ὡς σκηρὴ Δαβὶδ καὶ θρόνος Θεοῦ συστήσεται παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἀνθρώπων σπουδῇ, φιλοανθρωπίᾳ δὲ μόνῃ Θεοῦ. Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοσίω ἐξέδωκαν· Καὶ ἐτοιμασθήσεται ἐν ἐλέῳ, ἡγουν μετ' ἐλέους, θρόνος. Τινὲς δὲ ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως Χριστῷ τῷ ἐκ σπέρματος τεχθησομένῳ Δαβὶδ; σκηρὴν δὲ Δαβὶδ εἶωθεν ἡ προφητεία τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖν. Ἐπεὶ καὶ Δαβὶδ καλεῖν ἔθος αὐτῇ τὸν Χριστὸν, ὡς οὖν ὄντα Δαβὶδ. Θρόνον δὲ τὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ τὴν ταύτης ἐκίλεσε πρέσβρον, ὃς τὸν σωματικὸν ἐπέχει θρόνον, τὸ

¹⁴ Matth. xv, 14.

¹⁵ 1c. 1. τῆς ἀληθείας. ¹⁶ γγ, τόπον.

VARIÆ LECTIONES.

siam significare prophetia ²⁸; sicut et Davidis nomine Christum ipsum, tanquam *Davidis* filium. Per *thronum* deinde in Ecclesia existentem, ejus præsidem significant, qui, corporeum thronum occupans, locum veluti Christo reservat. Verum ne non *tabernaculi* nomine collectam ex gentibus Ecclesiam intellexisse putemus; abunde id primus ille Hierosolymitarum antistes Jacobus in apostolorum Actibus docuit, ubi ait: « Viri fratres, audite me. Symeon narravit quemadmodum Deus curavit assumere ex gentibus populum nomini suo: et hinc concordant prophetarum verba, quemadmodum scriptum est: Post hæc revertar, et collapsam Davidis tabernaculum instaurabo, dirutaque ejus rursus ædificabo, et ipsum erigam, ut Dominum reliqui homines requirant, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus ²⁹. » Hæc igitur non figuris aut symbolis, sed in *veritate* futura demonstrat. Collecta enim apud Moabitas Ecclesia, qui eidem præfuerit, juste *judicans sedebit*. Vel certe thronum ideo dicit, ut a Christo omnes regendos et gubernandos significet. Juxta illud: « Oportet enim ipsum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis ³⁰. » Tum demum enim *reparari* **233** et *erigi thronus* dicitur, cum ea recte, in quæ imperium exercemus, disponuntur et reguntur: quod non eorum, qui regendi sunt dignitate sed summa Dei unius benignitate et *miseriçordia* efficitur.

Sedebit ergo David, ait, id est, manu et potestate idoneus Christus *cum veritate*, et *regnabit in tabernaculo, donec judex de omnibus sententiam ferat*. Ostendit autem quod *cum veritate* sessurum dicit, falsitatis et mendacii profligationem. Quod deinde regnaturum ait, donec judicium fecerit; justum ejus in omnibus fore judicium innuit, qui non temere, non cunctanter, sed cura magna et diligentia quid quemque deceat exquirendo, quo jus suum tandem quivis consequatur, sententiam latens sit. Non desunt, qui historię sensum secuti, ad eam quæ Cyro imperante divina miseratione contigit, reversionem trahant; quo tempore Judæorum res instauratas, et in suum ordinem restitutas fuisse legimus. Hoc enim significare *throni* nomine, in quo *sedebit in veritate judicans in tabernaculo David*. Ideoque *tabernaculum Davidis* regiam ipsius, in qua qui debebant ex legum sensu jus dicere; *thronumque* juste, quanquam non omnes, obire consueverant. Neque vero in Judam et Israel amplius ab ipso reversionis tempore regni divisio fuit, sed uno omnes, qui Hierosolymis esset, gaudebant principatu. Quod etiam ab alio propheta legimus ita significatum: « Et ascendent ex terra, et paululum in rege et principe unguendo laborabunt ³¹. » Atque hæc sunt, quæ in *Moabitas montem* *Sion petram desertam* appellantes, usurpantur, in quibus Judæorum reversio, et istorum interitus sempiterna significantur.

ποτηρῶν ὡς περ Χριστῷ. Ὅτι δὲ σκηρὴν τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν δηλοῖ, παρέστηρεν ἐν Πράξεσιν τῶν ἀποστόλων Ἰάκωβος ὁ πρῶτος Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος γεγωνώς, « Ἄνδρες ἀδελφοί, λέγων, ἀκούσατέ μου. Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τούτω συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται· Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεστραμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἀν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον. Καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου, λέγει Κύριος. » Ταῦτ' οὖν ἐσεσθαι, φησὶν, οὐ διὰ τύπων καὶ συμβόλων, ἀλλὰ μετὰ ἀληθείας. Ἐκκλησίας γὰρ παρὰ τοῖς Μωαβίταις συστησομένης, ὁ ταύτης προεστὼς καθιέται *κρίτων* δικαίως. Ἦγουν *θρόνον* φησὶ, δηλῶν ὅτι πάντες βασιλευθήσονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ, « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἕως ἂν ἦ τὸς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » *Διορθοῦται δὲ ὁ θρόνος*, τῷ διορθώσεως τυχεῖν τὰ βασιλευόμενα ὅπερ γίνεται οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μελλόντων βασιλευθήσεσθαι, κατὰ δὲ τὸν *ἔλεον* καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ.

et *erigi thronus* dicitur, cum ea recte, in quæ imperium exercemus, disponuntur et reguntur: quod non eorum, qui regendi sunt dignitate sed summa Dei unius benignitate et *miseriçordia* efficitur.

Καθεδεῖται οὖν, φησὶν, ὁ Δαβὶδ, ὁ ἰκανὸς χειρὶ καὶ δυνάμει Χριστὸς μετὰ ἀληθείας, καὶ βασιλεύσει ἐν σκηνῇ, ἕως ποιήσῃ *κρίτων* τὴν ἐπὶ πᾶσι κρίσιν. Ἡ δὲ μετὰ ἀληθείας καθέδρα δείκνυσι τὴν τοῦ ψεύδους ἀφανισμόν. Βασιλεύσει δὲ ἕως ποιήσῃ *κρίσιν*. Τὴν ἐπὶ πᾶσιν αὐτοῦ δικαιοκρασίαν καθίστησι, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἔτυχεν ἀποφαίνεται, τὸ δὲ πρίπον ἐκάστῳ ζητῶν, ὡς πρὸς τέλος ἀγαθὸν φέρειν ἐκάστῳ τὸ κρίμα, κατεπέγνων τὴν δικαιοσύνην, οὐκ ἀνειμένως ποιῶν, σπουδῆ δὲ πλεῖστη. Καθ' ἱστορίαν δὲ ταῦτά τινες ἐξηγήσαντο, ὡς δηλοῦντα τὴν ὑπὸ Κύρου γενομένην ἀφασιν τοῦ λαοῦ, Θεοῦ τούτου οἰκτείραντος, καὶ τὴν παρ' Ἰουδαίους βασιλείαν διορθουμένου, εἰς τε τὴν οἰκίαν ἄγοντος τάξιν. Τοῦτο γὰρ τὸν *θρόνον* δηλοῦν, ἐφ' οὗ καθιέται μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ *κρίτων* σκηνήν, λέγοντες Δαβὶδ τὰ βασιλεία, ἐν οἷς ποιούμενοι τὰς διατριβάς, ἐδικάζον ἐν νόμῳ, τὸν *θρόνον* διέποντες δικαίως, εἰ καὶ μὴ πάντες τοιοῦτοι γεγόνασιν. Οὐκ ἔτι δὲ δῆροτο βασιλεὺς Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν ἐπάνοδον, ἐτέλουν δὲ πάντες ὑπὸ μίαν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχήν. Τοῦτο δὲ τις προφήτης ἐμήνυσε λέγων: « Καὶ ἀναθήσονται ἐκ τῆς γῆς, καὶ κοπιάσουσι μικρὸν τοῦ χρίου βασιλεῖα καὶ ἄρχοντα. » Ταῦτα μέντοι πρὸς τὴν Μωᾶβ εἴρηται τὴν *ἐρημιον πέτρα* τὸ *Σιών ὄρος* καλέσασαν, δηλοῦντα τὴν Ἰουδαίων ἀνάκλησιν, καὶ τὴν ἀτίδου ἐκείνης ἀπέλειαν.

²⁸ Amos ix, 11, Act. xv, 16. ²⁹ Act. xv, 15-17. ³⁰ I Cor. xv, 25. ³¹ Osee i, 11.

VARIAE LECTIONES.

ο γρ. καθιέται.

ς·ιδ'. Ἠκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Ὑβριστῆς ἄσφοδρα, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρα. Οὐχ οὕτως ἡ μαρτεία σου, οὐχ οὕτως. Ὀλολύξει Μωάβ· ἐν γὰρ τῇ Μωαβίτιδι πάντες ἄλλόλυσουσι. Τοῖς κατοικοῦσι δὲ Σὴθ μελέτησις. Καὶ οὐκ ἐντραπήση τὰ πεδία Ἐσεβών, κ. τ. λ.

Τὴν Μωαβιτῶν ἀλαζονεῖαν προλαβόντες καὶ ἀπὸ τῆς Ἰερεμίου προφητείας ἐδείκνυμεν, καὶ νῦν δὲ ταύτην ὁ προφήτης ἐδήλωσεν. Χρηστά δὲ περὶ τῆς ἐπαγγελίας εἰπὼν τοῦ θρόνου Δαβὶδ, καὶ διὰ μέσου, κατὰ τὸ σύνθηρος τῆ Ἰραφῆ, διαναπαύσας, τὴν α. . . ἡν Ἦ πρὸς τὰ σκυθρωπότερα, χάριν ἐπιστροφῆς ἐπανέρχεται. Ὡς ἂν μὴ τοῦ πλοῦτου καταφρονήσωμεν τῆς χρηστότητος, ὀργὴν ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες. Οὕτως εἰπὼν ὁ Δαβὶδ, χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι· καὶ ἐπεξεργασάμενος, ὅτι ὑποστηρίξει τοὺς καταπίπτοντας, ὅτι δίδωσι τὴν τροφὴν ἐν εὐκαιρίᾳ, οὐκ ἐν τούτοις κατέλιξεν· ἀλλ' ἔφη· Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. Καθάπερ δὲ τι μυστήριον Ἰσαίας ἐν μέσῳ τὸ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδήμις κατέκρυψε τοῖς ἀξίοις τοῦ ταῦτα συνίναμι παρεμβάλων. Συναφῆ τοιγαροῦν ἐὰ νῦν τοῖς πρὸ τῶν περὶ τοῦ θρόνου λελεγμένων Δαβὶδ. Κατὰ δὲ τινὰς, τὰ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ αἰχμαλώτων εἰπὼν, πρὸς τοὺς ἐπιχαίροντας αὐτοῖς αὐτῆς τῶν Μωαβιτῶν ἐπιφέρει τὰ δυσχερῆ, διὰ τὴν αὐτῶν ὑπερήφανον ἐπ' ἀσεβείᾳ προαίρεσιν, ὡς ἐκ προσώπου λέγων τῶν προφητῶν, Ἠκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Συναινοῦσι γὰρ ὡς ἐν δικῇ κολάζοντι τῷ Θεῷ, ὡς ἀκηκοότες οἶα διὰ τοῦ Βαλαάμ ἐφ' ὕβρει τοῦ τῶν ὄλων ἐμπαυῶντο Θεοῦ, ὅσα τε μετὰ ταῦτα τῆ τοῦ Θεοῦ μαχόμενα πεποιθήκασιν δόξῃ. Ἄνθ' ὧν ἀμείβεται τοῖς εἰρηκόσι τοῦτο Θεός, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρα, αὐτόχρομα τοῖς Μωαβίταις ὑπερηφανίαν εἰπὼν. Ὑπερηφάνους γὰρ ὁ Θεός ἀντιτάσσεται, καὶ μάλιστα νοσοῦσιν ἀσεβείαν. Διὰ πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφεται, καὶ φησὶν· Οὐχ οὕτως ἡ μαρτεία σου, οὐχ οὕτως, δηλῶν ὡς Ἐγὼ μὲν ἐξέκοφα τὴν Μωάβ. Ἀλλ' οὐ τοῦτο προύλεγον αἱ παρ' αὐτοῖς οὔσαι μαντεῖαι τάναντι μνησούσαι. Μεγάλα γὰρ ἐφρόνου ἐπὶ τῷ μαντευομένῳ δαίμονι παρ' αὐτοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος, Οὐχ οὕτω, φησὶν, οὐ βραχίονες αὐτοῦ. Δηλῶν ὡς οἷς ἀλαζονεύεται πράξεις ὁμοίας οὐκ ἔχει. Τινὲς δὲ φασὶν, ὡς τὸ πάλας τῆς τοῦ Βαλαάμ μαντείας ἀνόνητον ἐπιδείκνυσιν. Ὀλολύξει Μωάβ, δείκνυσιν ὡς ἂ μὴ προσεδόχων ἐκ τῆς μαρτείας ἀπήντησεν. Ὀλολύγησι δὲ ὀδυνηρὰ φωνὴ γυναικῶν βαρυτάτη πένθει κεκρατημένων. Δείκνυσιν δὲ νῦν καὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀλγεινόν, καὶ τῶν πασχόντων τὸ ἀσθενές, τοῖς κατοικοῦσι τὸ Ἄσεβέθ ἢ μελέτησις. Πόλις αὕτη Μωάβ θρῆνον ἴσος ἢ ἐμμελῆ καθ' ἑαυτῶν ἐμελέτησεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· Τοῖς εὐφραινομένοις ἐν τῷ τείχει τῷ ὀστρακίῳ φθέγγασθε, τὸ ἀσθενές δηλῶν τοῦ,

234 VERB. 6-14. *Audivimus injuriam Moab. Contumeliosus valde est. Superbiam sustuli. Non sic divinatio tua, non vic. Ululabit Moab. In Moabitude enim omnes ululabunt. Habitantibus autem Seth meditatio. Et non reverebitur campos Esobon, etc.*

235 Et hic etiam Moabitarum arrogantiam, quam ex Jeremiae sententia superius attigimus³³, propheta insectatur. Sed ubi quæ laesa essent de throno Davidis attulit, medio veluti cursu respirans attingens, quod ad resipiscentiam excitandam Scripturæ usitatum est, aliam rursus de atrocioribus comminationem aggreditur; ne, divitias benivolentis contemnentis, iram sibi ipsi thesaurizent³⁴. Sic et David, cum per benignum in omnibus Dominum, labentesque fulcire, cibumque idoneo tempore præbere dixisset, in his sibi non quiescendum putavit, sed omnes se, a quibus diligitur, servatumur; omnes etiam sceleratos perditurum adjunxit. Occultavit autem in medio, veluti arcanum quid, quod erat de Salvatoris adventu mysterium Isaias; ut in eorum gratiam, qui ejus intelligentia digni essent, intercalaretur. Itaque non est quod ista cum superioribus, quæ de Davidis throno dicta sunt, conjungi dubitemus. Placet nonnullis, post absolutum sermonem de Israelitici populi reversione, alium rursus in Moabitas, qui in eundem contumeliose insultarent, tanquam prophetarum voce institui, qui ad refundendam eorum in impietate audaciam, *Moabitarum se injuriam audivisse* clamitent. Deo enim, aiunt, qui juste in eos animadvertat, ipsi congratulentur, tanquam quæ per Balaamum contumeliose in Deum universorum, et quæ bello postea adversus ejusdem gloriam tentarint, audiverint³⁵: pro quibus, ista loquentibus respondet Deus *superbiam se sustulisse*, ut vere *superbos esse Moabitas* demonstret: qui *superbis sese opponere*, et iis præcipue, qui pietatem oppugnant, in more habeat. Atque hinc est quod converso ad eum sermone: *Non sic divinatio tua, non sic, intulit*; tanquam se Moabitudinem excidisse significaret: quod a suis oraculis contraria plane docentibus minime prædictum fuerat. Insolescebant enim quia dæmonem apud se vaticinantem habebant. Quod autem *non sic brachia ejus* interpretatus est Symmachus; actiones ipsas, quibus elata superbit, dissimiles esse significat. Alii vero Balaami inutilem divinationem notari **236** putant. Deinde quod *ululabit Moab* addidit: Alium *divinationis* eventum, quam putabant fuisse demonstrat. Est vero *ululatus* mulierum vox illa, quæ luctus acerbissimi dolorem exprimit maximum. Quod autem *habitantibus Seth meditatio* sequitur, ita nunc et plagæ dolorem, et affectarum virium imbecillitatem ejus significat. Est porro hæc Moabitarum

³³ Jerem. XLVIII, 1 seqq. ³⁴ Rom. II, 5. ³⁵ Num. XXIV, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

Ρ γρ. ἔλτν. ἢ γρ. ΣΙΘ. ἢ γρ. ἔσως.

quæat. Quod si Dei præcepta semel a se rejecerit, A γὰρ κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, φησὶ, τίς ἀνοίξει; μετ' ἃ φησὶ, *Μὴ πέτρα ἔρημός ἐστι τὸ ὄρος Σιών*; πάλαι γὰρ ἐπιστρατεύσας τῇ Σαμαρείᾳ Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος, εἶλέ τε τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις, καὶ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ πολλὰ προσηδέκχησεν. Ἐφ' οἷς ἐπεμβαίνοντες οἱ Μωαβῖται, *πέτραν* αὐτὴν *ἠρημωμένην* ὀνόμαζον, ἀθένειαν ὡσπερ ἐπιφέροντες τῷ ταύτης Θεῷ. Διὸ μετὰ τινος ἤθους πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται, ὡς δὴ πεισομένους τὰ χεῖρονα, ὧν ἐκείνοις ὠνείδισον, *νεοσσῶ* τε τούτους ἀπέλασεν ἐψιλωμένω σκέπης μητρὸς. Οὕτως ἄρα χρῆσιμον τὸ, Ἐάν πέσῃ ὁ ἐχθρὸς, οὐ μὴ ἐπιχαρῆς αὐτῷ, ὅτι δέχεται Κύριος, καὶ οὐκ ἀρέσει αὐτῷ, καὶ ἀποστρέψει τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ. *Πέτραν* δὲ *ἔρημον τὸ ὄρος* ἐκάλουν Σιών, ὡς *σμηκρόν* τε καὶ *ἀσπορον*, καὶ πρὸς τροφήν οὐκ ἀρκούν, οὕτε τοῖς οἰκοῦσιν, οὕτε τοῖς νεμομένοις. *Νεοσσός* δὲ, τῆς μητρὸς ἀναπάσης τῷ φόβῳ, ἀδρανῆς μὲν πρὸς ἄμνηναν, ἀδύνατος δὲ πρὸς φυγὴν. Οὕτως αἱ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ καὶ ἀστάτου πνεύματος ἐκτρεφόμεναι ψυχαι, ἐπιστ' ἂν ἐπιτύχουσιν τοῦ δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπικλησίως αὐτὰς ἐκδιώκοντος, *ἔρημωθείσαι* τὴν καλὴν ἐρήμωσιν, εὐληπτότεραί εἰσι πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀνατροφὴν τὴν ἀγούσαν εἰς τελείωσιν. Ἐπειτα δὲ, *Ἀρῶν πλείορα βουλεύου*. Πεπορθημένης γὰρ τῆς Μωαβιτῶν πόλεως, οἱ διαφυγόντες μετεφοίτησαν εἰς Ἀρῶν πόλιν ὄχυρωτάτην, πρὸς ἣν φησὶ· Σκόπει πῶς δυνήσῃ διασωσαι τοὺς πρὸς σὲ καταφυγόντας. Καὶ ἄλλως δὲ μετὰ τινος ἤθους προκαλεῖται τὴν περὶ πάντων τῶν κατὰ φιλοσοφίαν πεπλασμένων δογμάτων δοξάσασαν ἔτι προστιθέναί τῃ περὶ τούτων *βουλήν*, ὡς ἂν κόρον λαβοῦσα καὶ γνοῦσα τὸ τούτων ἀνόνητον, προσέβη τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ. Ἀπὸ ἐνδὸς δὲ χωρίου τῆς Μωαβιτιδος ὄλον ἡμῖν ἐνδείκνυται τὸν τόπον τῆς Ἀραβίας. Εἶτα παραινεῖ, *Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ*. Οἱ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, εἶτε κατὰ τὸν βίον, εἶτε κατὰ τὴν γνῶσιν ἐνεργαζόμενοι λύπην, ὥστε τινὰς ἐλθεῖν ἐπὶ τὴ μακρῶς πενθεῖν, οὗτοι *ποιοῦσι σκέπην πένθους*. Πρὸς γὰρ τοὺς τῶν τοιούτων ἐπιμελομένους ὁ λόγος, ἵν' ἐν τῷ ἀποκλείσει τὴν ἐκ τῶν ἑτεροδοξούντων ἀπάτην, χώραν τῷ ἀληθινῷ δῶσι φωτὶ ταῖς καρδίαις; ἐλλάμψαι τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων, πρὸς τῷ καὶ τῶν μετανοούντων τινὰς κατακλείστους γεγόνοντας πενθεῖν περιτκέποντας ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν ἔξωθεν ὀμύλιας καὶ θέας. Πρὸς δὲ λέξιν, πρὸς τὴν Ἀρῶν, Ναλ, φησὶν, ἐσκέψω τι φιλόδηρον. Σκέπη γένου ἰ τοῖς ἀφορήτῳ πένθει κατελιγμένοις. Σκοτία γὰρ αὐτοὺς ἐν μεσημερίᾳ κατείληψε, τὸν νοῦν αὐτοῖς τοῦ περὶ θανάτου φόβου θολώσαντος. Διὸ φησὶ, *Καὶ ἐξέστησαν*. Εἰ δὲ καὶ σώσεις, φησὶ, τοὺς ἀπὸ πολέμου *φυγόντας*, ἀλλὰ τῶν τεθνηκότων ἐλάχιστον τυγχάνουσι *λείψανον*. Οὐ γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου τοὺς *φυγάδας* ἐδέξω. Μετὰ πλείστην δὲ σοὶ *παροικούσιν* ἀπόλειαν. Σὺ δὲ *προσδέχας* ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔσονται σοὶ *σκέπη* κατὰ

11 Isa. xxii, 22; Apoc. iii, 7. 12 IV Reg. xiv, 17. 13 Prov. xxiv, 18.

VARIÆ LECTIONES.

1 Is. ἐγένου.

καιρούς ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅπερ ἀδύνατον. Ἡρῆθ ἄρ ἡ *συμμαχία σου*, καὶ ὁ ἀρχὼν ἀπόλωτο ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

mentum futurus expectabas, fieri omnino et illud quod qui terram conculcabat, princeps periiit.

Ὁ γὰρ αἶσι σοι συναπιστας τῶν Μωαβιτῶν ἡγούμενος, ὡς περ τινὰ χροῦν καταπατεῖν εἰλωθὺς τοῦς ἀνθεστηκότας, ἀπόλωλεν. Οὕτω τοῖς Μωαβίταις προσαπώλετο καὶ ἡ τοῦ δύνασθαι κρατῆραι πάλιν ἐλπὶς. Οἱ γὰρ ἀσεβεῖς, διόριζοι, φησὶν, ἐκ γῆς δλοῦνται. Πρὸς ἀναγωγῆς δὲ νοῦν, δοκεῖ τῆς *μωσημβρίας* τὸ φῶς ἔσθαι λαμπρότερον. Τῆς οὖν ἀληθείας ἀπὸ κτίσεως κόσμου νοεῖσθαι δυναμένης, πανταχόθεν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας περιλαμπόμενοι, Θεοῦ τινες ἐνόησαν ἄγνωια, ὄντες ἐν σκοτίᾳ τῶν πραγμάτων τὴν *μωσημβρίαν* ἐχόντων. Οἱ καὶ δίκην μεμνησμένων ἐξέστησαν, ἀνυπόστατα φαντασιούμενοι δόγματα.

Ἑρμηνεία γὰρ τοῦ *μωσημβρινοῦ* *σκοτόους* ἐκστασις. *Μὴ ἀχθῆς* δὲ, φησὶ, προτρέπων μὴ πιθανοῖς τινι ἀγεσθαι λόγοις ἢ δόγμασι, μὴ τοῖς τούτων διδασκαλοῖς ἀκολουθοῦντες; κατακρημνισθῶμεν. «Τυφλὸς γὰρ τυφλὸν ἐκ δόξης, ἀμφοτέροις εἰς βόθρον πεσοῦνται. Τὸ δὲ, *Μὴ ἀχθῆς*, μὴ ἐξ ἀρχῆς παρέθετο ὁ τὴν πρὸ ταύτης φήσας ἐξηγησιν, ὅτι *Μὴ ἐν ἀρχῇ* πρὸς σὲ τοῦ πολέμου κατέφυγον. Μετὰ ταῦτα τῇ θυγατρὶ Σιών ὁ φιλόανθρωπος; λέγει Θεὸς περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μελλόντων αὐτῇ παροικῆσαι Μωαβιτῶν μετὰ τὴν πάλαι φυγὴν πρὸς τὸν ἴδιον ἐπανηκόντων δεσπότην. *Σκεπασθήσονται* γὰρ, φησὶ, παρ' ὑμῖν πεισόμενοι μηδὲν ἀπὸ προσώπου διώκοντος. Οἱ γὰρ ποτε συμμαχοῦντες διώκοντες Μωαβ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψαντα; καθάπερ γὰρ *νεοσσοῦς* τῆς πονηρίας προστασίας ἀφήρηται, τοῦ πρὶν ἀρχοντος ἐλευθερωθεῖς, ὅς ἀπόλωτο δι' ὑπερφημίαν καὶ τυραννίδα πάντας πατῶν. Ἐφ' ᾧ ἀρθένει ἐπάγει ἡ προφητεία τὰ ἐσόμενα ἀγαθὰ περὶ τοῦ *θρόνου* *Δαβίδ*. Ἀρχοντα δὲ καλεῖ, τὸν τῷ ἔθνει πονηρὸν ἐφ' ἑδρεύοντα δαίμονα, ἢ τὸν ἀρχοντα τοῦ ἔθνους, ὅς ὁ Ἑλλήνων, ἢ Βαβυλωνίων ἀρχων, ἐν ἀπολείσθαι φησιν. Ἐπεὶ περ τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεπάτει, ὡς ἄνω βλέπειν μὴ δύνασθαι· ἐπ' αὐτῷ δὲ πάλαι τὰς τῆς συμμαχίας τῆς ἐν πολέμῳ ἐλπίδας ἐτίθεντο. Μεθ' ὃν ἀπολωλὸτα φησὶ, καὶ *κατορθωθήσεται μετ' ἐλέους ὁ θρόνος*. Ἐδει γὰρ ἀπολομένης εἰδωλοκρατίας, ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεσθαι, ὡς *σκηνὴ* *Δαβὶδ* καὶ *θρόνος* Θεοῦ συστήσεται παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἀνθρώπων σπουδῇ, φιλοανθρωπίᾳ δὲ μόνῃ Θεοῦ.

Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοσίω ἐξέδωκαν· *Καὶ ἐτοιμασθήσεται ἐν ἐλέῳ, ἡγουν μετ' ἐλέους, θρόνος*. Τίνι δὲ ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως; Χριστῷ τῷ ἐκ σπέρματος τεχθησομένῳ *Δαβίδ*; *σκηνὴν* δὲ *Δαβὶδ* εἰδὼν ἢ προφητεία τὴν Ἑκκλησίαν καλεῖν. Ἐπεὶ καὶ *Δαβὶδ* καλεῖν ἔθος αὐτῇ τὸν Χριστὸν, ὡς οὖν ὄντα *Δαβὶδ*. *Θρόνον* δὲ τὸν ἐν Ἑκκλησίᾳ τὴν ταύτης ἐκλίπετε πρόεδρον, ὃς τὸν *σωματικὸν* ἐπέχει; *θρόνον*, τὸ

Non enim ipso belli initio excepisti fugientes; sed multa jam accepta clade tecum habitant... At quod suo tempore tibi a persequentis facie in tegnon potest, quia sublatum est auxilium tuum, et

Occidit enim Moabitarum ille, quo duce solibus repugnantes, tanquam pulverem, conculcare. Simul ergo cum isto Moabitis in posterum vincendi potestas omnis, et spes excidit; neque enim impios radicitus a terra perituros, dictante Scriptura, dubitamus. Quod si anagogicum sensum spectemus, luce meridiana veritatis lumen clarius esse apparet. Quamvis ergo ab ipsa mundi creatione videri et percipi veritas potuerit, non desuere tamen, qui, divina undique sapientia illustrati, Dei

ignoracione laborarunt; cum in tenebris rerum meridiana lucem habentium versarentur· qui etiam furentium more, cum absurda sibi dogmata sengerent, obstupuerunt. Habet enim noctis meridiana significacionem stupor ipse. Quod autem ne ducaris addit, verborum nos, vel opinionum probabilitate adduci prohibet, ne ejusmodi magistros secuti cum illis præcipites ruamus. «Cæcus enim si cæco ducatum præstet, ambo in foveam casuri sint». At pro eo, quod ne ducaris dictum est, non ab initio ille posuit, qui non nisi bello propemodum confecto, ad Arnon confugisse Moabitas annotavit. Post hæc, filiam Sion Deus ipse pro sua in homines benevolentia de Moabitis alloquitur, qui resipiscentes, ad suum tandem Dominum reversi, juxta eam habitaturi sunt. Protegentur enim, inquit, a vobis nullo a persequente accepto detrimento. Qui namque belli societatem inierant, conversos ad Deum Moabitas persecuturi sunt. Existunt enim tanquam pullus a mala potestate erepti, et priori Domino, qui fastu et tyrannide elatus omnia conculcabat, liberati: quo jam sublato, quæ Davidis thronum maneant, prophetia adjungit. Principem autem appellat, vel malum dæmonem, qui genti insidiatur; vel gentis ducem, qualis est Babyloniorum aut Græcorum aliquis; quem ideo periisse dicit, quod eorum animas ita conculcabat, ut ne sursu quem aspiceret permitteret. In eo autem cum bellis oppressi, spem auxilii jam pridem collocassent; ipso jam extincto, cum misericordia thronum directum iri significat. Sublato siquidem idolorum cultu, bonorum spem annuntiarum decuit; Davidis nempe tabernaculum, Deique thronum apud eos non hominum cura et diligentia, sed sola ejusdem esse humanitate erigendum. Cæterum quod Aquilas et Theodotio in misericordia præparandum thronum dixerunt, cum misericordia significare voluerunt. Cui autem, nisi Christo omnino, qui ex Davidis semine nasciturus erat, præparatum iri putemus? Solet præterea tabernaculum David, Eccle-

¹⁴ Matth. xv, 14.

VARIAE LECTIONES.

¹⁵ Ἰσ. 1. τῆ; ἀληθείας. ¹⁶ γρ, τόπων.

siam significare prophetia ²⁵; sicut et Davidis nomine Christum ipsum, tanquam Davidis filium. Per thronum deinde in Ecclesia existentem, ejus præsidem significant, qui, corporeum thronum occupans, locum veluti Christo reservat. Verum ne non *tabernaculi* nomine collectam ex gentibus Ecclesiam intelligi sicut putemus; abunde id primus ille Hierosolymitarum antistes Jacobus in apostolorum Actibus docuit, ubi ait: « Viri fratres, audite me. Symeon narravit quemadmodum Deus curavit assumere ex gentibus populum nomini suo: et hinc concordant prophetarum verba, quemadmodum scriptum est: Post hæc revertar, et collapsum Davidis tabernaculum instaurabo, dirutaque ejus rursus ædificabo, et ipsum erigam, ut Dominum reliqui homines requirant, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus ²⁶. » Hæc igitur non figuris aut symbolis, sed in veritate futura demonstrat. Collecta enim apud Moabitas Ecclesia, qui eidem præfuerit, juste *judicans sedebit*. Vel certe thronum ideo dicit, ut a Christo omnes regendos et gubernandos significet. Juxta illud: « Oportet enim ipsum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis ²⁷. » Tum demum enim *reparari* **233** et *erigi thronus* dicitur, cum ea recte, id est, quæ imperium exercemus, disponuntur et reguntur: quod non eorum, qui regendi sunt dignitate sed summa Dei unius benignitate et misericordia efficitur.

Sedebit ergo David, ait, id est, manu et potestate idoneus Christus *cum veritate*, et *regnabit in tabernaculo, donec judex de omnibus sententiam ferat*. Ostendit autem quod *cum veritate* sessurum dicit, falsitatis et mendacii profligationem. Quod deinde regnaturum ait, donec judicium fecerit; justum ejus in omnibus fore judicium innuit, qui non temere, non cunctanter, sed cura magna et diligentia quid quemque deceat exquirendo, quo jus suum tandem quivis consequatur, sententiam laturus sit. Non desunt, qui historiarum sensum secuti, ad eam quæ Cyro imperante divina miseratione contigit, reversionem trahant; quo tempore Judæorum res instauratas, et in suum ordinem restitutas fuisse legimus. Hoc enim significare *throni* nomine, in quo *sedebit in veritate judicans in tabernaculo David*. Ideoque *tabernaculum Davidis* regiam ipsius, in qua qui docebant ex legum sensu jus dicebant; *thronumque* juste, quanquam non omnes, obire consueverant. Neque vero in Judam et Israel amplius ab ipso reversionis tempore regni divisio fuit, sed uno omnes, qui Hierosolymis esset, gaudebant principatu. Quod etiam ab alio propheta legimus ita significatum: « Et ascendent ex terra, et paululum in rege et principe unguendo laborabunt ²⁸. » Atque hæc sunt, quæ in *Moabitis montem Zion petram desertam* appellantes, usurpantur, in quibus Judæorum reversio, et istorum interitus sempiterna significantur.

ποτηρῶν ὡς περ Χριστῷ. Ὅτι δὲ σκηπὴν τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν δηλοῖ, παρέστηγεν ἐν Ἠράξεισιν τῶν ἀποστόλων Ἰάκωβος ὁ πρῶτος Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος γεγὼνός, « Ἄνδρες ἀδελφοί, λέγων, ἀκούσατέ μου. Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἔθνων λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τούτω συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται. Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεστραμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἀν ἐκζητήσωσιν οἱ κατὰλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον. Καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομα μου, λέγει Κύριος. » Ταῦτ' οὖν ἔσεσθαι, φησὶν, οὐ διὰ τύπων καὶ συμβόλων, ἀλλὰ μετὰ ἀληθείας. Ἐκκλησίας γὰρ παρὰ τοῖς Μωαβίταις συστησομένης, ὁ ταύτης προεστὺς καθιεῖται κριτῶν δικαίως. Ἦγουν θρόνον φησὶ, δηλῶν ὅτι πάντες βασιλευθήσονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ, « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἕως ἄν θῆ τὸς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Διορθοῦται δὲ ὁ θρόνος, τῷ διορθώσεως τυχεῖν τὰ βασιλευόμενα ὅπερ γίνεται οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μελλόντων βασιλευθήσεσθαι, κατὰ δὲ τὸν ἔλεον καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ.

Καθιεῖται οὖν, φησὶν, ὁ Δαβὶδ, ὁ ἰκανὸς χειρὶ καὶ δυνάμει Χριστὸς μετὰ ἀληθείας, καὶ βασιλεύσει ἐν σκηνῇ, ἕως ποιήσῃ κριτῶν τὴν ἐπὶ πᾶσι κρισιν. Ἡ δὲ μετὰ ἀληθείας καθέδρα δείκνυσι τὴν τοῦ ψευδούς ἀφανισμόν. Βασιλεύσει δὲ ἕως ποιήσῃ κρισιν. Τὴν ἐπὶ πᾶσιν αὐτοῦ δικαιοκρασίαν καθίστησι, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἔτυχεν ἀποφαίνεται, τὸ δὲ πρέπον ἐκάστῳ ζητῶν, ὡς πρὸς τέλος ἀγαθὸν φέρειν ἐκάστῳ τὸ κρίμα, κατεπέλγων τὴν δικαιοσύνην, οὐκ ἀνειμένως ποιῶν, σπουδῆ δὲ πλείστη. Καθ' ἱστορίαν δὲ ταῦτά τινες ἐξηγήσαντο, ὡς δηλοῦντα τὴν ὑπὸ Κύρου γενομένην ἀφασιν τοῦ λαοῦ, Θεοῦ τούτου οἰκτείραντος, καὶ τὴν παρ' Ἰουδαίους βασιλείαν διορθουμένου, εἰς τε τὴν οἰκίαν ἀγοντος τάξιν. Τοῦτο γὰρ τὸν θρόνον δηλοῦν, ἐφ' οὗ καθιεῖται μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ κριτῶν σκηπὴν, λέγοντες Δαβὶδ τὴν βασιλείαν, ἐν οἷς ποιούμενοι τὰς διατριβάς, ἐδικάζον ἐν νόμῳ, τὸν θρόνον διέποντες δικαίως, εἰ καὶ μὴ πάντες τοιοῦτοι γεγόνασιν. Οὐκ ἔτι δὲ διήρητο βασιλεὺς Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ μετὰ τὴν ἐπάνοδον, ἐτέλουν δὲ πάντες ὑπὸ μίαν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχήν. Τοῦτο δὲ τις προφήτης ἐμήνυσε λέγων: « Καὶ ἀναθήσονται ἐκ τῆς γῆς, καὶ κοπιάσουσι μικρὸν τοῦ χριεῖν βασιλείαν καὶ ἄρχοντα. » Ταῦτα μὲν τοὶ πρὸς τὴν Μωᾶθ εἴρηται τὴν ἔρημον πέτρα· τὸ Σιών ὄρος καλέσασαν, δηλοῦντα τὴν Ἰουδαίων ἀνάκλησιν, καὶ τὴν ἀδίου ἐκείνης ἀπώλειαν.

²⁵ Amos ix, 11, Act. xv, 16. ²⁶ Act. xv, 15-17. ²⁷ I Cor. xv, 25. ²⁸ Osee i, 11.

VARIE LECTIONES.

ο γρ. καθιεῖται.

ς' -ιδ'. *ἤκουσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Ὑβριστῆς Α* **234** *vers. 6-14. Audivimus injuriam Moab. Contumeliosus valde est. Superbiam sustuli. Non sic divinatio tua, non vic. Ululabit Moab. In Moabitude enim omnes ululabunt. Habitantibus autem Seth meditatio. Et non reverebitur campos Esebon, etc.*

234 *vers. 6-14. Audivimus injuriam Moab. Contumeliosus valde est. Superbiam sustuli. Non sic divinatio tua, non vic. Ululabit Moab. In Moabitude enim omnes ululabunt. Habitantibus autem Seth meditatio. Et non reverebitur campos Esebon, etc.*

τὴν Μωαβιτῶν ἀλαζονείαν προλαβόντες καὶ ἀπὸ τῆς Ἱερεμίου προφητείας ἐδείκνυμεν, καὶ νῦν δὲ ταύτην ὁ προφήτης ἐδήλωσεν. Χρηστὰ δὲ περὶ τῆς ἐπαγγελίας εἰπὼν τοῦ θρόνου Δαβὶδ, καὶ διὰ μέσου, κατὰ τὸ σύνθετος τῆ Γραφῆς, διαναπαύσας, τὴν α... τὴν Γ πρὸς τὰ σκυθρωπότερα, χάριν ἐπιστροφῆς ἐπανάρχεται. Ὡς ἂν μὴ τοῦ πλοῦτου καταφρονήσωμεν τῆς χρηστότητος, ὀργὴν ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες. Οὕτως εἰπὼν ὁ Δαβὶδ, χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασιν καὶ ἐπεξεργασάμενος, ὅτι ὑποστηρίζει τοὺς καταπιπτοντας, ὅτι δίδωσι τὴν τροφήν ἐν εὐκαιρίᾳ, οὐκ ἐν τούτοις κατέληξεν· ἀλλ' ἔφη· Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. Καθ' ἅπερ δὲ π μυστήριον Ἰσαίας ἐν μέσῳ τὸ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδήμιζ κατέκρυψε τοῖς ἀξίοις τοῦ ταῦτα συνίναί παρεμβαλῶν. Συναφῆ τοιγαροῦν τὰ νῦν τοῖς πρὸ τῶν περὶ τοῦ θρόνου λελεγμένων Δαβὶδ. Κατὰ δὲ τινεas, τὰ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ αἰχμαλώτων εἰπὼν, πρὸς τοὺς ἐπιχαράντας αὐτοῖς αὐτῶν τῶν Μωαβιτῶν ἐπιφέρει τὰ δυσχερῆ, διὰ τὴν αὐτῶν ὑπερήφανον ἐπ' ἀσεβείᾳ προαίρεσιν, ὡς ἐκ προσώπου λέγων τῶν προφητῶν, *ἤκουσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ*. Συναινοῦσι γὰρ ὡς ἐν δίχῃ κολάζονται τῷ Θεῷ, ὡς ἀκηκοότες οἶα διὰ τοῦ Βαλαάμ ἐφ' ὕβρι τοῦ τῶν ὄλων ἐμχανῶντο Θεοῦ, ὅσα τε μετὰ ταῦτα τῆ τοῦ Θεοῦ μαχόμενα πεποιθήκασιν δόξῃ. Ἄσθ' ὦν ἀμείβεσθαι τοῖς εἰρηκόσι τοῦτο Θεός, *τὴν ὑπερηφανείαν ἐξήρα*, αὐτόχρομα τοῖς Μωαβιταs *ὑπερηφανίαν* εἰπὼν. Ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, καὶ μάλιστα νοσοῦσιν ἀσεβείαν. Διὸ πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφεται, καὶ φησιν· *Οὐχ οὕτως ἡ μαρτεία σου, οὐχ οὕτως*, δηλῶν ὡς Ἐγὼ μὲν ἐξέτιμα τὴν Μωάβ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο προῦλεγον αἱ παρ' αὐτοῖς οὐσαι μαντείας τάναντία μηνύουσαι. Μεγάλα γὰρ ἐφρόνου ἐπὶ τῷ μαντευομένῳ δαίμονι παρ' αὐτοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος, *Οὐχ οὕτω*, φησιν, *οἱ βραχίονες αὐτοῦ*. Δηλῶν ὡς οἷς ἀλαζονεύεται πράξεις ὁμοίας οὐκ ἔχει. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τὸ πάλαι τῆς τοῦ Βαλαάμ μαντείας ἀνόνητον ἐπιδείκνυσιν. Ὀλολύξει Μωάβ, δείκνυσιν ὡς ἂ μὴ προσδοκῶν ἐκ τῆς μαρτείας ἀπήντηκεν. Ὀλολύγμος δὲ ὀδονηρὰ φωνὴ γυναικῶν βαρυτάτῳ πένθει κεκρατημένων. Δείκνυσιν δὲ νῦν καὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀλγεινὸν, καὶ τῶν παθόντων τὸ ἀσθενὲς, τοῖς κατοικοῦσι τὸ Ἄσεβέθ ἢ μελέτησις. Πόλις αὕτη Μωάβ θρῆνον Ἰσος ἢ ἐμμελῆ καθ' ἑαυτῶν ἐμελέτησαν. Ὁ δὲ Σύμμαχος ὕτω· ἐξέθωκε· *Τοῖς εὐφραينوμένοις ἐν τῷ τσίχει τῷ ὀστρακίῳ* φθέγγασθε, τὸ ἀσθενὲς δηλῶν τοῦ,

235 *Et hic etiam Moabitarum arrogantiam, quam ex Jeremiae sententia superius attigimus 29, propheta insectatur. Sed ubi quæ laesa essent de throno Davidis attulit, medio veluti cursu respirans affigantium, quod ad resipiscentiam excitandam Scripturæ usitatum est, aliam rursus de atrocioribus comminationem aggreditur; ne, divitias bonitatis contemnentem, iram sibi ipsi thesaurizent 30. Sic et David, cum per benignum in omnibus Dominum, labentesque fulcire, cibumque idoneo tempore præbere dixisset, in his sibi non quiescendum putavit, sed omnes se, a quibus diligenter, servaturum; omnes etiam sceleratos perditurum adjunxit. Occultavit autem in medio, veluti arcanum quid, quod erat de Salvatoris adventu mysterium Isaias; ut in eorum gratiam, qui ejus intelligentia digni essent, intercalaretur. Itaque non est quod ista cum superioribus, quæ de Davidis throno dicta sunt, conjungi dubitemus. Placet nonnullis, post absolutum sermonem de Israelitici populi reversione, alium rursus in Moabitas, qui in eundem contumeliose insultarent, tanquam prophetarum voce institui, qui ad retundendam eorum in impietate audaciam, Moabitarum se injuriam audivisse clamitent. Deo enim, aiunt, qui juste in eos animadvertat, ipsi congratulentur, tanquam quæ per Balaamum contumeliose in Deum universorum, et quæ bello postea adversus ejusdem gloriam tentarint, audiverint 41: pro quibus, ista loquentibus respondet Deus superbiam se sustulisse, ut vere superbos esse Moabitas demonstret: qui superbis sese opponere, et iis præcipue, qui pietatem oppugnant, in more habeat. Atque hinc est quod converso ad eum sermone: Non sic divinatio tua, non sic, intulit; tanquam se Moabitidem excidisse significaret: quod a suis oraculis contraria plane docentibus minime prædictum fuerat. Insolescebant enim quia dæmonem apud se vaticinantem habebant. Quod autem non sic brachia ejus interpretatus est Symmachus; actiones ipsas, quibus elata superbit, dissimiles esse significat. Alii vero Balsami inutilem divinationem notari 236 putant. Deinde quod ululabit Moab addidit: Alium divinationis eventum, quam putabant fuisse demonstrat. Est vero ululatus mulierum vox illa, quæ luctus acerbissimi dolorem exprimit maximum. Quod autem habitatoribus Seth meditatio sequitur, ita nunc et plæge dolorem, et affectarum virium imbecillitatem ejus significat. Est porro hæc Moabitarum*

²⁹ Jeremi. xlviii, 1 seqq. ³⁰ Rom. ii, 5. ⁴¹ Num. xxiv, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

Γ γρ. ἑλλην. ἢ γρ. ΣΘ. Γ γρ. ἔσως.

civitas, quæ in eos forsitan lamentationes fuerat versibus meditata. Symmachus autem, *Exsultantibus in muro testaceo dicite*, interpretatus est; ut dæmonis imbecillitatem, cujus responsis tantopere confidebant, ostenderet. Sequitur: *Et non reverebitur campos Esebon*, in quo ad Assyrios esse sermo videtur, de *Esebon Moabitica* civitate; cujus latifundia suburbiorum, quibus ipsa cingebatur, ita cum *Sebama* male jubet afficere; ut ipsæ etiam excisæ *vites lugere* quodammodo videantur. Ideo autem Assyrios *gentes absorbere* ait, quod *Moabitatum* direptionem ad *Iazir* usque ejusdem regionis civitatem, illis imperet. *Vitium* deinde nomine ejus quoque regionis incolæ forte significat, quos ligna et silvas appellare Scripturis usitatum est. Hujus generis est et illud: « Vineæ Domini Saelaoth, homo Juda, nova plantatio dilecta ». Significant vero autumnus, et messis, et vitis, alio modo florentis et integræ ætatis. Robur omni voluptatum generi, quibus, tanquam ebrii, impie delectabantur, idoneum. Quod deinde nihil parcendum *jubet*, ita Dei opus, non vires Assyriorum ostendit; quos rursus eos, qui in *desertum* aufugerunt, *non attingere*, sed relinquere; non interfectis addere, sed errore et oblivione præteriri jubet. Neque enim Deus, etiam cum scelera ulciscitur, humanitatem ponere est solitus. Vocat deinde Assyrios tanquam a se missos. Quod autem *relictos esse* adjecit, in his nequaquam futuram Moabitidem, nisi a *Deo relicta esset*, significavit. *Propter hoc, plorabo*, ait, *tanquam ploratum Iazir*;

quæ a propheta, tanquam eorum calamitates **237**

Iazir autem præter cæteras amplius direptam, ut par erat, esse significat. Et *Sabama* pariter atque *Esebon*, urbes alias, *vitium* nomine eorundem incolæ intelligens, lamentatur: quorum *messem et vindemiam* hostilis exercitus ita se, ut *omnia decident conculcaturum*, ita denique effecturum dicit, ut ab *ejus vitibus omnis lætitia et exsultatio tollatur*. Impii enim cum essent, re nulla magis quam dæmonibus sacrificandi, et iisdem se consecrandi occasione semper gaudebant: quo nomine, *vinum eos non calcaturos* dicit. Quod quidem si ad *vires referatur*, apertum est: sin autem ad homines, liberos etiam cum parentibus ipsis, quia ne prægnanti quidem mulieri parcat, esse perituros significatur. Cujus generis illud est, quod diebus illis, et ipsas etiam uterum gestantes feminas, miserâs et infelices fore minatur.

Sequitur vero: *Propter hoc venter meus ad Moab, relut cithara sonabit*. Omni enim ait *sublato a te lætitiæ* genere, calamitates tuas cunctis annuntians, easdem in carmen et cantilenam abire faciam; tanquam in terram desertam et incultam regio transierit: unde et eos antea ad gemitumhorta-

²² Isa. v, 7.

²³ Is. γρ. μεθύσοι.

ἄπερ φθεγγομένου ἐπεποιθήσαν, δαίμονος. Καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ τὰ πεδία Ἑσεβῶν. Πρὸς Ἀσσυρίους εἶκοι λέγειν, περὶ πόλεως τῶν Μωαβιτῶν Ἑσεβῶν εὐρυχωρίαν ἐχοῦσης ἐν τοῖς περικειμένοις αὐτῇ προαστείοις ἦν μετὰ τῆς Σεβαμὰ παρακλιεῦται διαθεῖναι κακῶς, ὡς περθῆσιν πῶς τεμνομένας τὰς τούτων ἀμπέλους. Ἔθρη δὲ καταπινοταί, τοὺς Ἀσσυρίους καλεῖ τὴν δὲ Μωαβιτῶν αὐτοῖς παρακλιεῦται δῆλωσιν, μέχρι τῆς Ἰαζείρ πόλεως Μωαβιτιδος. Λέγοι δ' ἂν ἴσως ἀμπέλους καὶ τῶν Μωαβιτῶν τοὺς οἰκήτορας, οὓς καὶ ξύλα καὶ δρυμὸν ἔθος καλεῖν τῇ Γραφῇ. Κατὰ τὸ, « Ὁ γὰρ ἀμπέλων Κυρίου Σεβαῶθ ἀνθρώπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἤγαπημένον. » Δηλοῦ δὲ ἡ ὀκῶρα, καὶ ὁ θερισμὸς, καὶ ἡ ἀμπελοῦ καθ' ἕτερον τρόπον, τὸ εὐθαλές, καὶ ἀκμαῖον, καὶ ὠραῖον, καὶ τρυφηλὸν τῆς ἐκείνων ζωῆς· ἐν ἧ, καθάπερ μεθύοντες, διῆγον ἐντρυφῶντες τῇ δυσσεβείᾳ. Ἡ δὲ πρόσταξις τοῦ μὴ δεῖν ἐντραπήσῃ, δηλοῦ Θεοῦ τὸ ἔργον, οὐκ Ἀσσυρίων τῆν δύναμιν, πρὸς οὓς αὐθὶς φησιν, Οὐ μὴ συνάξῃτε τοὺς εἰς τὴν ἔρημον ἐξ αὐτῶν φυγόντας, κελεύω ἐξ αὐτοῦ, καὶ μὴ τοῖς ἀνηρημένοις προσθεῖναι πλάνην δὲ καὶ λήθην εἰληφέναι τούτων δοκεῖν. Ὁ γὰρ Θεὸς ἐστὶ καὶ κολάζων φιλόανθρωπος. Ὁ δὲ παρ' αὐτοῦ πεμφθέντας καὶ ἀπεσταλμένους τοὺς Ἀσσυρίους καλεῖ· προσέβριπται δὲ τὸ, ἐγκαταλείψουσαν, μᾶλλον ὡς οὐκ ἂν ἐν τούτοις γέγονεν ἡ Μωᾶδ, εἰ μὴ Θεὸς αὐτὴν ἐγκατέλιπε. Διὰ τοῦτο κλαύσομαι, ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζίρ. Τοῦτο φησιν ὁ προφήτης ἐπιστένων ταῖς αὐτῶν συμφοραῖς;

Πεπορθῆσθαι δὲ τὴν Ἰαζίρ ὑπὲρ τὰς ἄλλας παρλίτησιν, ὡς ἂν πρέποι ταύτην οὕτω τὰς ἄλλας θρηγῶν Σάβαμὰ τε καὶ Ἑσεβῶν, ἀμπέλους αὐτῶν καλῶν τοὺς οἰκήτορας. Ὡν ἐπὶ τῷ θερισμῷ καὶ τῷ τρυγητῷ στρατὸς ὁ τῶν πολεμίων ἐλάλησεν τὸ, καταπατήσω, καὶ ἅπαντα πεσοῦνται. Καὶ τῆ, ἀρθῆσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπέλων σου. Δυσσεβεῖς γὰρ βντες πρόφασιν εὐφροσύνης τὸ θύειν εἶχον αἰε, καὶ τελειῖσθαι τοῖς δαιμόσιν· ἀνθ' ὧν, φησιν, οὐ μὴ πατήσετε οἶνον. Εἰ μὲν ἐπὶ τῶν ἀμπέλων, δῆλον· εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων νοητέον, ὡς ἅμα γονεῦσι τὰ τούτων οἰχῆσεται τέκνα, μὴ φειδομένου μηδὲ γυναικὸς κυοφορούσης τινός. Ὡπερ ὅμοιον τὸ, Οὐαὶ ταῖς τικτούσαις, καὶ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχοῦσαις, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.

Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωᾶδ, ὡς κίθρα ἠχήσει. Πάσης γὰρ σου φησὶν, εὐφροσύνης ἀφρημένης, ὧδην καὶ μέλος τὰς σὰς ποιήσομαι συμφορὰς, πᾶσι κηρύττων αὐτὰς, ὡς εἰς χέρσον μεταβληθείσης τῆς χώρας. Διὸ καὶ προδλεγεν αὐτοῖς ἀποκλαῦσασθαι. Εἶθ' ὡς ὑπεραγῶν ἐπὶ τῇ τῶν ψυ-

χῶν ἀπολείψαι καὶ πλάνη (ἐπεὶ καλέσας αὐτοὺς διὰ τοῦ ἀποκλιθεῖν πρὸς μετάνοιαν, πειθομένους οὐκ ἔσχεν), τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναλαμβάνει κλαυθμόν, εἰπὼν μὲν ἤδη, Διὰ τοῦτο κλαύσομαι. Καὶ νῦν δὲ, φησὶ, τὰ ἐμὰ δάκρυα, καὶ ὁ κλαυθμὸς δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ εἰς τὸ ἐντραπήναι σε, ἤγουν, ἐντραπήσῃ μίτην καλοῦσα πολλάκις τοὺς μὴ σῶσαι δυναμένους θεοῦ. Ὡς τείχος ᾧ ἐνεκαίρυσας. Ἐπὶ γὰρ σεισμῶ τὸ τείχος κατέπεσεν, ὡς ἐλέγομεν, ἀνεκαίνισαν αὐτὸ μοχθοῦντες ἀνόνητα. Κλαύσομαι οὖν φησὶ, μετὰ τῶν ἄλλων σου συμφορῶν, καὶ ὁ μίτην ἠχοδομήσῃ τείχος ὑπὸ τῶν πολεμίων κατενεχθέν. Εἰτά φησὶ· Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὁ ἐλάλησεν Κύριος ἐπὶ Μωάβ, ὅσπερ καὶ ἐλάλησεν. Οἱ δὲ λοῖπὸι ἐξέδωκαν, ἔ· τότε καὶ νῦν ἐλάλησεν. Ἀηλοὶ δὲ ἡ Γραφή, ὅτι πάσαι μὲν λόγοι; ἐθεσπίετο, νυνὶ δὲ καὶ ἔργος ἐπιτελεῖται. Καὶ πρὸ τοῦ παρόντος γὰρ προφητοῦ, διὰ Μωσέως; ἐβρέθη· Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀμμωνίτης καὶ Μωαβίτης εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς· ὁ τοίνυν πάσαι λαλήσας περὶ αὐτῆς, καὶ νῦν τοῦτο ποιεῖ δι' ἐμοῦ.

Ammonitas, nec Moabitas ad decimam usque generationem ingressuros esse a Mose pronuntiatum sit ⁴⁸. Qui ergo de illa dudum locutus fuerat, istud idem nunc per me, inquit, perficit.

Καὶ νῦν λέγω, Ἐν τρισὶν ἐτῶν μισθοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ μισθοῦ, ὡς ἐπὶ μισθοῦ, φησὶν. Οἱ δὲ τρεῖς τὰ μετὰ ταῦτα διέστειλαν εἰπόντες· Ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ. Ὁ γὰρ καὶ σύνδεσμος τῶν ἐξῆς ἐτέραν ἐδειξε τὴν διάνοιαν τῶν πρόσθε, δηλούντων ὡς ἐν τρισὶν ἔτεσιν τὰ περὶ τῆς Μωάβ ἐλάλησε Κύριος διὰ τοῦ προφήτου, ὡς μισθωτὴν τινὰ τὸν ἄνδρα πρὸς τὴν τῶν ῥημάτων διάνοιαν λαβῶν. Οὐ γὰρ ὡς περὶ ἡμεῖς ἀρόρω; συνάπτοντες τὸ πᾶν ἀνάγνωσμα διερχόμεθα, οὕτω καὶ ὁ προφήτης· ἀλλὰ κατὰ μέρος ἐν διαφόρῳ τῷ χρόνῳ μέχρι τρίτον ἔτος ἐπλήρωσεν. Τινὲς δὲ τὸ, ὅσπερ ἐλάλησε, δηλοῦν φασὶ τὸ σπάνιον τῆς τοῦ θεοῦ πρὸς τοὺς Μωαβίτας γενομένης φωνῆς. Τῷ μὲν γὰρ Ἰσραὴλ συνεχῶς διαλέγεται· τοῖς δὲ ἔθνεσιν ὡς ἀλλοτρίοις σιγῇ. Πλὴν ὅτι γέυει καὶ τούτους τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας, ἵνα διὰ τῆς ἐν ὀλίγοις πείρας, πρὸς τὴν τῶν τελειῶν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἀνακομιζεῖ πρὸς ἱστορίαν τὸν λόγον, ὅτε περ αἱ δέκα φυλαὶ τῆς Δαβὶδ βασιλείας ἀποσπασθεῖσαι τῇ τοῦ ἀποστήσαντος Ἰεροβοάμ εὐσεβεῖα παρηκολούθησαν. Ἐφ' οἷς ἀγανακτήσας Θεὸς οἶονεὶ Σαλμανασσάρ ἐμισθώσατο τὴν Ἀσσύριον, ὃς ἀνάστατον τὴν τούτων ἀπέδειξε χώραν τρισὶν ἔτεσιν ἕτεσιν ἐνιζήσας αὐτῇ, ὅτε διη καὶ τὴν Μωάβ ἐχειρώσατο. Εἰ τοίνυν λαλήσας καὶ πάσαι Θεός, ἀλλὰ καὶ νῦν λέγω, ὅτι ἐν τοῖς τρισὶν ἔτεσιν τῶν ἐτῶν τοῦ μισθοῦ Σαλμανασσάρ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ· τοῦτ' ἐστὶν ἡ βασιλεία, ἢ τὰ μεγέθη τῶν πόλεων, καὶ τῶν ἐνοικούντων τὸ πλῆθος, ἢ καὶ ἄλλοι τὴν ἡλικίαν τὴν μάχιμον.

hinc amplitudinem, et civium frequentiam; vel denique bello idoneum ætatis illius robur significari par sit.

⁴⁸ Deut. xxiii, 3.

¹ Ἰσ. ὁ.

VARIÆ LECTIONES.

batur. Ipso deinde animorum errore et interitu commotus (quando lacrymis ad penitentiam invitatos audientes non habuit) eorum jam nomine, tanquam luctu revocato, ob id se ploraturum significat: quasi ad lacrymas et ploratum nullo alio sine, quam ut pudore saltem suffundantur, excitari se dicat: ac si frustra sæpe diis invocatis elusos, in quibus nullam servandi potestatem experti sint, pudore tandem confusum iri demonstret. Sequitur deinde, tanquam murum, quem instaurasti. Postquam enim terræ motu murus ipse, uti dicebamus, corruisset, eundem renovari frustra curaverant. Plorabo igitur, ait, cum cæteris calamitatibus tuis, et istud etiam, quod murum ab hostibus dejectum frustra excitaveris. Deinde ait: Hoc est verbum quod locutus **238** est Dominus ad Moab, quando etiam locutus est. Ubi reliqui transtulerunt; jam inde et nunc locutus est. Significat autem Scriptura, Deum verbis quidem olim prædixisse, nunc vero reipsa efficere; quandoquidem longe ante hujus etiam prophetæ tempora in Domini Ecclesiam nec

Quod deinde sequitur: Et nunc dico in tribus annis mercenarii; primum Gymniachus tanquam sub mercenario dixit. Deinde quæ postea sequuntur, ita tres distinguunt interpretes, et legunt: Et auferetur gloria Moab. Ipsa enim et conjunctionis particula, aliam sequentium sententiam ostendit, quam fuerat præcedentium, quibus in tribus annis res Moab locutum esse Dominum per prophetam significatum est; tanquam mercenarium aliquem virum ad verborum sensum explicandum assumpsisset. Non enim confertim, ut nos lectionem totam conjungentes facimus; sed vario membratim tempore, donec tertius impletur annus, prophetam dixisse existimus. Nonnulli autem hisce, quando locutus est, rarum Domini ad Moabitas sermonem ideo significari putaverunt; quod Israelæ sæpe, gentes autem, tanquam a se alienas, nunquam alloquitur: talibus autem suam ideo benevolentiam degustandam præbere, ut cum eam parvis in rebus experti fuerint, in magnas et perfectas ferantur avidius. Non desunt tamen, qui sermonem ad ejus temporis historiam putent referri, quo decem tribus, relicto Davidis regno, ad impium Jeroboanum defecerunt; qua re indignatus Dominus, Assyrium Salmanassarem tanquam mercede condixit, ut triennio integro in eorum regione moratus, eam popularetur; quo tempore et Moabitude etiam potuit esse. Si ergo aiunt, olim locutus est Dominus, et nunc etiam dico, **239** quod in tribus annis mercenarii Salmanassarum ignominia afficietur gloria Moab: quibus verbis, vel regnum ipsum; vel ur-

Quod si ad allegoriæ leges ab initio placet re-
vocare, per *contumeliosum Moub* calamitatis aucto-
rem apostatam dæmonem intelleximus. Neque enim
in Creatorem modo, sed et in homines ipsos etiam
contumeliosus fuit; eosque quos cepit, probris
alios insectari, pravisque et hæreticis opinionibus
intumescere docuit; in eos denique, a quibus re-
futantur, quando nihil apte jam responderé valent,
contumeliis insurgere. Quem sanare tamen, et tan-
quam gravi morbo liberare cum studeat Dominus,
superbiam se sustulisse adjicit. Sunt vero etiam
injuria et furor, inquit, privato jure ad eum per-
tinentes morbi. *Ululabit* item ait, non sine dolore,
cum suam ipse virium imbocillitatem senserit. Si-
gnificat deinde *muri testacei* nomine, illorum disse-
rendi facultatem, quibus est sapientiæ opinione in-
tumescere jucundum. Quod autem *loqui ad eos im-*
perat, qui *in muro isto testaceo lætantur*; ita van-
nam eorum et imbecillam esse operam demonstrat,
conferre debuerant. Nec tamen ait, *convertentur*;
et eos ob id ulciscetur *camporum Esebon* infertili-
tas; cujus si nominis rationem postules, idem ac

Ἄνωθεν δὲ, νόμοις ἀλληγορίας, ὑβριστὴν Μωϋσὶ
τὸν ἀρχέκακον καὶ ἀποστάτην νοήσωμεν δαίμονα,
τῷ τε γὰρ κτίστη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐνύβριος,
καὶ τοὺς ἀδίκους ὑβριστὰς ἀπεργάζεται, τοὺς λα-
λοῦντας ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος αἰρετικῶν, καὶ τοὺς
ἐλέγχοντας ἐξ ἀπορίας ὑβρίζοντας. Ὅν καὶ θερα-
πεύων ὁ Κύριος φησὶν, ὡς ἐπὶ νόσου δεινῆς, τὴν
ὑπερηφανίαν ἐξήρα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑβρις καὶ ἡ
μῆνις αὐτοῦ. φησὶν, ἐστὶ ἰδιόκτητα πάθη. Ὁλολύζει
δὲ φησὶν, ἀλγῶν, καὶ τῆς ἰδίας ἀσθενείας ἐπαισθα-
νόμενος. Τείχος δὲ ὀστράκινον, τὴν τῶν ἐπὶ σοφίᾳ
ψυῶντων ἐκάλεσε διαλεκτικὴν, ἐφ' ἧπερ εὐφραι-
νονται. Τὸ φθέγγασθαι ἢ δὲ αὐτοῖς τοῦτο τείχος
προσέθηκεν ὀστράκου, δηλονότι σαθρότερα μελέ-
τησιν ταῦτα ποιουμένοις, δέον μελετᾶν ἐν τῷ νόμῳ
Κυρίου. Καὶ θυμὸς οὐκ ἐντραπήσσεται. Διὸ τιμα-
ρῶνται τῇ τῶν πεδίων Ἑσεβῶν ἀφορία· τοῦτο δὲ
διαλογισμὸς ἐρμηνεύεται.

qui studium suum ad Dominicæ legis meditationem
si cogitationem dicas, significabit.

Horum igitur *lugebunt*, inquit, cogitationes *agro-*
rum nomine, propter amplitudinem, significatæ;
quando temerariam suam et stultam pietatis ra-
tionem relectam intuebuntur. *Lugebit* etiam et *vinea*
Sebama. Genti siquidem cuique attributa est
quædam *vinea*. Scribitur enim: « De vinea Sodo-
morum vinea eorum ⁴⁴. » Et apud Mosen: « Inter-
fecit in grandine vineam eorum ⁴⁵. » Est rursus et
vinea quam plantavit Dominus. « Cantabo enim
dilecto, ait, canticum dilecti vineæ ⁴⁶. » Regni dein-
de vineam his se ablaturum significat Dominus ⁴⁷,
cui **240** fructum non edunt; genti autem, quæ
fructus pariat, daturum; legem nimirum et pro-
phetas: quorum præcepta cum negligenter, ea se
genti patefacturum pollicetur, quæ vitæ instituto
fructus pariat. Est igitur *vinea isthæc* verbum veri-
tatis: quæ autem Ægyptiorum, falsitatis et men-
dacii; quæ eis a tenebrarum principe in culturam
data est: Sodomorum autem, vitæ sceleratæ et
impuræ; quas ut colerent, a malo mercede condu-
eti sunt. Ab iis cum Scribæ et Pharisæi originem
ducerent, ab eo, qui veram se vitem esse profite-
tur ⁴⁸, relecti sunt, Gomorrhæ sarmenta habentes;
unde uvam fellis et botrum amarissimum college-
runt ⁴⁹. Vinum autem eorum fel draconum et aspi-
dum insanabile ⁵⁰. Significat autem *vinea Seba-*
ma (id est conversio, si vim nominis explices) ser-
monem eum qui est ad pietatis et religionis spe-
ciem comparatus. Multos enim, dum vitæ probita-
tem simulat, ad suum vivendi genus isti pertra-
hunt, qui honesta facere et hortari credantur:

Τούτων οὖν οἱ διαλογισμοί, πεδία λεχθέντες διὰ
τὸ πλῆθος, περνήσουσιν ἀνονήτου τῆς αὐτῶν ἀσ-
θείας φανησομένης. Περνήσει καὶ ἡ ἀμπελος Σε-
βανά. Ἐκάστου γὰρ ἔθνους ἐστὶ τις ἀμπελος. Ἐκ
γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἀμπελος αὐτῶν. Καὶ ἀπ-
έκτεινεν ἐν χαλᾷ τὴν ἀμπελον αὐτῶν, περὶ τῶν
Αἰγυπτίων ὁ Μωϋσῆς. Ἔστι καὶ ἀμπελος ἦν ἐφύτευε
Κύριος. Ἄσω γὰρ, φησὶ, τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ
ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπέλῳ. Καὶ τῆς βασιλείας δὲ τὴν
ἀμπέλῳνα, φησὶν ὁ Κύριος, ἀπὸ τῶν μὴ ποιούντων
ἀρθέντα καρποῦς ἢ ἔθνευ δοθῆναι ποιοῦντι τοὺς ταύ-
της καρποῦς, δηλῶν τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας,
καθ' οὓς οὐκ ἐπολιτεύοντο, ὧν τὰ νοήματα δοθῆναι
ἔθνευ διὰ πολιτείας ποιοῦντι καρποῦς. Αὐτὴ λόγος
ἀληθείας ἡ ἀμπελος· ἡ δὲ τῶν Αἰγυπτίων τοῦ ψεύ-
δους πρὸς γεωργίαν αὐταῖς παρὰ τοῦ κοσμοκράτορος
δοθεῖσα τοῦ σκότους τοῦτου· ἡ δὲ Σοδόμων ἀκαθάρ-
του βίου καὶ πράξεων, ἃς δὴ γεωργεῖν ὁ πονηρὸς
αὐτοῖς ἐμισθώσατο. Ἐξ ὧν λαβόντες Γραμματεῖς
καὶ Φαρισαῖοι τὰ σπέρματα, τοῦ λέγοντος ἐξετηγίθη-
σαν, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, Γομβήρας
ἔχοντες κληματίδα. Διὸ καὶ γεωργοῦσι σταφυλῆν
χολῆς καὶ βότρυον πικρίας. Ὁ δὲ οἶνος αὐτῶν θυμὸς
δρακόντων καὶ ἀσπίδων ἀνίατος. Ἡ σεβανά δὲ
ἀμπελος (ἐπιστροφή δὲ ἐρμηνεύεται) λόγον ἐπι-
ματισμένον δηλοῖ πρὸς εὐλάβειαν. Σχηματίζονται
γὰρ βίον ὀρθόν, ὑπαγόμενοι πολλοὺς εἰς τὴν οἰκίαν
διαστροφήν, χρηστὰ πράττειν δοκοῦντες καὶ πα-
ραινέσι. Ὡν τὰ δόγματα καὶ βίος ἀμπελος σεβανά
γενήσιον ἔχοντα μηδὲ ἐν ὕπῳ Μωαβιτῶν γεωργω-
μένη, ἡ τὰ ἴδια πολλὰ ποιοῦσα γεννήματα κατα-

⁴⁴ Deut. xxxii, 32. ⁴⁵ Psal. lxxvii, 47. ⁴⁶ Isa. v, 1. ⁴⁷ Matth. xxi, 33 seqq. ⁴⁸ Joan. xv, 1.
⁴⁹ Deut. xxxii, 32. ⁵⁰ ibid. 33.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. φθέγγασθε. ἢ καρποῦς ἀρθέντα. ὕ γρ. ἔχουσι μηδέν.

πίρειν τὰ ἔθνη λέγεται διαλεκτικῆ δυνάμει τοῦς A quorum tamen sive doctrina, sive vita, tanquam ἀγυμνάστους, δι' ὧν νικᾷ καταπίνουσα. vinea Sebama, quæ a Moabitibus colitur, sincerum nihil habeat; sed multa privatim edita sobole, dialectica facultate male exercitatas gentes absorbeat.

Πρὸς οὗς καταπίνουται ὁ λόγος φησὶ τοὺς τοιοῦτους λόγους καταπατεῖν. Ἡ γὰρ περὶ τούτου σχολῆ σχολάζειν ὑμᾶς οὐκ ἐξ [καὶ] συναφθῆναι πρὸς Ἰαζήρ, τὴν ἐρμηνευομένην ἰσχὺς, ἣν οὖσαν πνευματικὴν οὐχ ὑποδέξεται τις, ἐὰν μὴ τὰς ἀμπέλους καταπατήσῃ * τῆς Σεβαμᾶ τῆς ἰδίας ἐρημίας ἐπιλαθόμενος. καταλείπει δὲ ταύτην κρείττοσι χωρίοις ἐνδιατώμενος. Εἰτά φησιν· Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκατελείφθησαν. Ψευδῆς γὰρ ἀπόστολος ὑπὸ Θεοῦ καταλείπεται. Ὑφ' ὧν μὴ ἀπατάσθαι φησιν, ὡς ἰσχυρὸν ἔχόντων τοῖς πράγμασιν. Ἀβοήθητοι γὰρ εἰσιν ἐκ Θεοῦ, ὡς μὴ διαβεβηκότες τὴν θάλασσαν καὶ τοὺς πειρασμοὺς περιφεύγοντες. Τοιοῦτον γὰρ τὸ, « Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. » Ὁ γὰρ ἀθλητῆς ὁμοίως τούτοις χωρεῖ, μὴ συγκαθίει ἐαυτὸν δόγμασιν ἔθνικοῖς, διὰ σαρκὸς ἡδονᾶς κερδᾶναι θέλων τοὺς διωγμούς. Διὰ τούτο, Κλαιύσομαι, φησὶν, ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ, ὃν οἱ κατὰ Θεὸν κλαίουσι δυνατοὶ τὴν τοῦ βίου παροικίαν στενάζοντες, ποθοῦντες δὲ καὶ ἐκλείποντες εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· μήποτε δὲ καὶ ὡς ἰσχυρὸς κλαίεται μαρναθεῖσα νοσήματι, οὕτω καὶ ἀμπέλος Σεβαμᾶ μαρναθεῖσά τε καὶ μέλλουσα περὶ παραδίδοσθαι. Εἰτά φησὶ πρὸς τὴν Μωαβίτιν, ὡς τὰ ταύτης δένδρα κατέβαλεν ἡ Ἔσεβὼν καὶ Ἐλεαλή. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ μὲν Ἔσεβὼν, λογισμοί· ἡ δὲ Ἐλεαλή, Θεοῦ δάδασις. Ἡ γὰρ ἀμπέλος ἡ ἄλλοτρια, καὶ ἡ φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ ὁ οὐράνιος, καταβάλλεται, ἑτεροδόξων ὄντα φρονήματα ὑπὸ λογισμῶν ὀρθῶν καὶ τῆς ἀνόδου τῆς πρὸς Θεὸν δι' ἀγαθῶν ἔργων ἐλύσεως ἡμᾶς. Μακάριος γὰρ οὗτός ἐστιν ἀντιλήψας αὐτοῦ παρὰ σοῦ, ἀναβάσεις σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

erigimur, evertuntur. Beatum enim merito dixerim, cujus a te auxilium, Domine, et cujus in corde ascensiones tuæ ⁵⁴.

Μεθ' αὗ φησιν, Ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, εἰκότως· ὃν γὰρ θερίζει σίτον, καὶ ὃν τρυγᾷ οἶνον, ἐναντίως ἔχουσι τῷ ἄρτῳ τῷ στηρίζοντι καρδίαν ἀνθρώπου, καὶ οἶνον τῷ εὐφραίνοντι καρδίαν ἀνθρώπου. Διὸ πατεῖται παρὰ Θεοῦ τροφήν ἢ ποτὸν γενέσθαι τοῖς ἐξ ἀδικησίας ἀγνωστοῖς κωλύοντες. Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπέλων. Ἀφηρέθη γὰρ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδόθη ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. Καὶ ἡ τῆσδε ψευδῶ ὑμοῦ γνώσεως φαντασία τὴν μὴ οὖσαν εὐφροσύνην ἀληθῆ τοῖς ἀλοῦσιν ἐμβάλουσα, παρερείται· παρὰ Θεοῦ βοηθοῦντος τοῖς ἐκ ταύτης ἀπατωμένοις. Εἰποὺς δ' ἂν ὑπολήνημι, τὰς δεχομένας τὴν μοθηρᾶν διδασκαλίαν ψυχῆς. Ἡ δὲ κοιλία τοῦ προφήτου ἐπὶ Μωάβ, ὡς κιθάρᾳ ἠχίσει, μουσικὴν

Jubet itaque eos, qui *absorbent*, ejusmodi rationes prophetæ *conculcare*, quando quod in his disceptationibus otium impenditur, neque nos quiescere, neque *cum lazir* (quæ *robur* seu *vires* significat) *conjugi* permittit: quam, cum spiritualis sit, nemo assequatur, qui *Sebama* vineas non *conculcarit*, et propriæ solitudinis oblitus, ea relicta, loca meliora non incolebat. Adjicit deinde: *Qui missi sunt, derelicti sunt*. Quia qui apostoli nomen ementitur, a Deo *derelinquitur*: atque a talibus cavere præcipit, qui in operibus vires suas ostentant, ne decipiamur. Divina siquidem ope ideo sunt destituti, quod *mare non transierunt* nec tentationes effugerunt. Tale enim est illud: « Veni in altitudinem maris ⁵⁵. » Ad hæc enim, qui athleta est, cominus accedit, ethnicorum placita amplectendo, per corporis voluptates persecutiones studens effugere. Hinc est, quod **241** *ploraturum se tanquam ploratu lazir* addit; quomodo ipsi plorare soliti sunt, qui ad Deum vires suas et potentiam referentes, vitæ genus anteactum ita deflent, ut atriorum Domini desiderio veluti tabescant et deficiant ⁵⁶: non eorum more, qui vires morbo languidas, veluti arescentem et jam igni tradendam vineam *Sebama* plorant. Deinde converso ad *Moabitudem* sermone, arbores ejus ab *Esebon*, et *Eleale* dejectas esse adjicit: quorum utramque si interpreteris, rationes *Esebon*, transitum *Eleale* sonabit. *Vitis* enim peregrina, eaque etiam consitio, quam Pater cœlestis non plantavit, avellitur ⁵⁷: quorum nomine, temerarias a fide alienorum opinionones intelligimus, quæ cogitationibus rectis, operumque bonitate, quibus ipsi ad Deum redeuntes

Sequitur deinde, *messum tuam et vindemiam tuam conculcabo*: nec immerito sane; quando quæ ab ea, sive *messis*, sive *vindemia* colligitur, contraria plane ratione ab ipso pane, qui cor hominis confirmat, et a vino, quod idem lætificat ⁵⁸, se habeat. D A Deo itaque *conculcatur*, ne iis jam, qui certa ratione in potum et cibum eodem uti non didicerunt, nutriendi facultatem retineat. *Et tolletur lætitia et exultatio de vitibus tuis*. Ab Israel enim *ablatus* est regnum Dei, et genti, quæ fructus ejus ederet, datum. *Ablata* rursus et ipsa, Deo deceptis opitulante, vanæ et absurdæ opinionis persuasio, quæ falsam captis pro vera lætitiâ afferebat. *Torcularia* deinde, malis præceptionibus imbutas animas possis appellare. Eo deinde, quod prophetæ *ecuter ad Moab tanquam citharam sonaturus* dicitur, con-

⁵⁴ Psal. LXXVIII, 5. ⁵⁵ Psal. LXXXIII, 3. ⁵⁶ Matth. xv, 13. ⁵⁷ Psal. LXXXIII, 6. ⁵⁸ Psal. CIII, 15.

VARIE LECTIONES.

* γρ. καταλείπη.

centus musicus, qui pulsantis industria perficiatur, A describitur; et *ventris* nomine ea significantur, quæ interna David appellat, cum animam suam a Domini laudes, et quæ intra se sunt ad sancti nominis ejus prædicationem hortatur ⁵⁶; honestas scilicet, et virtutum omnium parentes **242** animi cogitationes innocens. Ex quibus enim bene intus sentimus, iisdem ipsi Deum laudare et benedicere putamur. Qualis erat Isaias, cui Deus quæ intus erant, tanquam *muro instaurato cinxerat* et muni-verat, ne cogitationibus malis, a quibus, tanquam lostibus, obsidemur, ad eum accessus pateret. Fortes igitur et validas rationes a Deo sibi in id esse concessas ostendit, ut qui ad eum non revertuntur, argumentorum viribus, quæ ipsis adducuntur, *confundi* possint. Est enim ad *confundendi* B verbum, ipsos, quod deest, extrinsecus assumendum. Optime autem Dei nomine *confunditur*, qui pudore suffusus, ita vincenti terga dat, ut bellum adversus veritatem et virtutem amplius non instaret. Quæ postea sequuntur, idolorum cultum, ipso verbi adventu tandem sublaturum iri funditus, inuunt: quibus pœnarum ultionisque Moabiticæ tempus definivit, quod *mercenarii triennium* appellat. Accusat vero et mercenarium Salvator ⁵⁷, tanquam qui pastor non sit, fugaque arrepta, gregem lupis prodere consueverit. Quin et peregrinam *mercede* sacerdoti famulantem: iis, quæ sancta sunt, vesci cavet Moses legislator. Se ipse ergo *mercenarium* fecit *Moab*, qui non amore in Deum, sed C mercedis opinione, rerumque corporearum expectatione, fecerit omnia, quod ii solent qui largiuntur egenis, ut ab hominibus laudentur. Non enim id faciunt, quod eorum miseria moveantur; sed quod gloriam venentur inaniter, quales et ipsi sunt, qui non virtutis studio, sed hominum opinione ducti aliquid aggrediuntur. *Inglorii* ergo tales merito apud Deum sunt, qui *mercenarii ignominiam*, non honesto mentis affectu, sed simulata probitatis specie consequuntur. Quantum deinde refert divitum in hac vita, si vanæ putentur divitiæ: tantum quoque dedecoris et ignominia, quo tempore occulta omnibus patere contigerit, *mercedis* nomine reponetur. Quo enim plura quisque scelera ad-

εύρυθμίαν ἀπὸ τῆς τοῦ κρούοντος ἐπιστήμης ἀποτε-
λούσα. Λέγει δὲ *κοιλίαν*, ἅπερ ἐντὸς ἐκάλεσεν ὁ Δαβὶδ,
Εὐλόγει, λέγων, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ
ἐντὸς μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ, τοὺς λογισμοὺς ση-
μαίνων τοῦ ἀγαθοῦ, τοὺς ἐκάστης γεννητικοὺς ἀρε-
τῆς· ἐξ ὧν γὰρ ἔνδον κατορθοῦμεν εὐλογοῦμεν τὸν Κύ-
ριον. Οἷος ἦν Ἰσαΐας τὰ ἐντὸς ἔχων ὡς *τείχος ὁ ἐν-
εκαίνισεν* ὁ θεὸς χάριτι *περιτειχίζων* αὐτὸν, ὡς μὴ
διδοῖναι παρεῖδουσιν τοῖς χεῖρασι λογισμοῖς, δίκην
πολεμίων περικαθαζομένοις ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο δὲ, φησὶ,
τοὺς ἰσχυροὺς ἐχαρίσω μοι λογισμοῦς, ὡς *ἐντρα-
πήναι* σε τοὺς οὐκ ἐπιστρέφοντα; ἐπὶ σὲ, διὰ τῆς
τῶν προσαγομένων ἐλέγχων αὐτοῖς εὐτονιας· λέγει·
γὰρ τῷ *ἐντραπήναι*, τὸ αὐτοῦς ἐξωθεν ὀφείλον
παραλαμβάνεσθαι. *Ἐντρέπεται* δὲ θεὸν ὁ καλῶς
νικῶντι νῶτα διδοῦς, μὴδὲν ἀψιμαχῶν πρὸς ἀλή-
θειάν τε καὶ ἀρετήν. Διὰ δὲ τῶν ἐξῆς, τὸν ἐπὶ τέλει
δηλοῖ τῆς εἰδωλολατρείας ἀφανισμὸν διὰ τῆς ἐπιφα-
νείας τοῦ λόγου, καὶ τῆς Μωᾶδ τιμωρίας ὥριες Ἰ
χρόνον, ὃν *ἔτη τρία* καλεῖ *μισθωτοῦ*. Διαβάλλει δὲ
τὸν μισθωτὸν ὁ Σωτὴρ, ὡς μὴ ὄντα ποιμένα, καὶ τῇ
φυγῇ τοῖς λύκοις προδιδόντα τὰ πρόβατα. Καὶ πάρ-
οικος δὲ *μισθωτὸς* ἱερῶς οὐκ ἔδεται ἅγια, καθὰ
νομοθετεῖ Μωσῆς· ἐξέμισθωσεν οὖν ἑαυτὸν ὁ Μωᾶδ,
καὶ γέγονεν *μισθωτὸς* οὐκ ἀγαπήσας τὸν θεόν,
φαντασίᾳ δὲ μισθοῦ, καὶ σωματικῶν ἐλπίδῃ· πάντα
ποιῶν, ὡς ὁ ποιῶν τὴν ἐλεημοσύνην εἰς τὸ δοξα-
σθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἐλεῶν γὰρ οὐ ποιεῖ,
μάτην δὲ δόξαν καθάρμενος. Τοιοῦτος καὶ ὁ μὴ πόθῳ
τῆς ἀρετῆς σφραγισθῶν, δοκεῖν δὲ μόνον βουλόμενος.
C *Ἄτιμοι* τοίνυν οἱ τοιοῦτοι παρὰ θεῷ, *ἀτιμίαν* ἔχον-
τες *μισθωτοῦ*, ὡς οὐκ ἐκ διαθέσεως, τὸ δὲ τῆς
ἀρετῆς ἔργον ἐπίπλαστον ἔχοντες· καὶ ὅσον ἐνταῦθα
πλουτοῦσι τὸ δοκεῖν πλοῦτον τὸν μάταιον, τοσοῦτον ἂ
μετὰ τὸ ἀποκαλυφθῆναι ἡμῶν τὰ κρυπτὰ ἀποδοθή-
σεται τῆς *αἰσχύνης ὁ μισθός*· καὶ ὁ πολλὴν συν-
ἄγων ταῖς χερσὶν ἀκαρπίαν, πλείονα τὴν ὕλην ἐξεῖ
τῆς *ἀτιμίας*. Καὶ ὁ ἐνεργῶν θησαυρίσματα γλώσση
ψευδεῖ, μάταια διώκει, καὶ ἐλευσεται ἐπὶ παγίδας
θανάτου, καὶ *καταλειφθήσεται ὀλιγοτόκος, καὶ οὐκ
ἔντιμος*, εὐεργεσίᾳ τῶν ἐπὶ κακίαν συγκεροτη-
μένων.

reponetur. Quo enim plura quisque scelera ad-
habuerit. Qui rursum mendacis linguæ thesauros
deveniet, **243** *egentissimusque et non honorabilis*,
relinquetur.

CAP. XVII.

VERBUM CONTRA DAMASCUM.

VERS. 1-11. *Ecce Damascus tolletur a civitatibus, et erit in ruinam, derelicta in sæculum, in cubile gregum et requiem. Et non erit qui persequatur. Et non erit amplius munita, ut illuc confugiat Ephraim, etc.*

244 Antea quidem (ut superioribus patet) Assyriorum principem de Arabia, de Dama-

D

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΖ'.

ΤΟ ΠΙΜΑ ΤΟ ΚΑΤΑ ΔΑΜΑΣΚΟΝ.

α' ια'. Ἴδὸν Διμμοκὸς ἀρθῆσεται ἀπὸ πόλεων,
καὶ ἔσται εἰς πτώσιν, καταλειμμένη εἰς τὸν
αἰῶνα, εἰς κολίτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν. Καὶ
οὐκ ἔσται ὁ δῶκων. Καὶ οὐκέτι ἔσται ὄχηρὰ τοῦ
καταφυγεῖν ἐκεῖ τὸν Ἐφραῖμ, κ. τ. λ.

Ἄνω δὲ μὲν διὰ τῶν ἐμπροσθεν τὸν τῶν Ἀσσυ-
ρίων ἀρχοντα παρέστησεν λέγοντα, Καὶ ἔλαβον Ἀρα-

⁵⁶ Psal. cii, 1. ⁵⁷ Joan. x, 13.

γ γρ. ὤρισε. * ἴσ. τοσοῦτος.

VARIE LECTIONES.

ἴσταν, καὶ Δαμασκόν, καὶ Σαμάρειαν, ὃ καὶ δηλοῦται ἅδι τῆς ἐν Βασιλείαις Γραφῆς λεγούσης· « Καὶ ἀνέβη βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Δαμασκόν, καὶ συνέλαβεν αὐτήν, καὶ ἀπέσπασεν αὐτήν. » Νῦν δὲ φησὶν ὁ λόγος περὶ μελλούσης ἐτέρας ἀλώσεως, ἣν ὁ Βαβυλώνιος πεποιήται βασιλεὺς, ὅτε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπῆλθεν αὔθις, καὶ ταύτην ἔλυν, ἐκ βάρβωρον τε πάσαν ἡρωικῶς. Ἦν δὲ γλῶσση Ἱερεμίας φησὶν· « Ἐξέλυθη Δαμασκός· ἀπεστράφη εἰς φυγὴν. » Καὶ μεθ' ἕτερα, « Διατοῦτο πεσοῦνται νεανίσκοι ἐν πλατείαις σου, καὶ πάντες οἱ ἄνδρες οἱ πολεμισταὶ σου πεσοῦνται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ Κύριος τῶν δυνάμεων. Καὶ καύσω πῦρ ἐν ταίρῃ Δαμασκου, καὶ καταφάγεταί ἄμφοδρα υἱοῦ Ἀδερ. » Πρόσκαιται δὲ νῦν κατὰ μόνους τοὺς Ἐδδομήκοντα τῶ καταλειμμένῃ τὸ εἰς τὴν αἰῶνα· ὅπερ ἐστὶ περιττόν. Χρονικῆ γὰρ, ἀλλ' οὐ διηνεκῆς ἡ πτώσις ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων ἐγένετο, ὅτε καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐχειρώσαντο. Ὡς γὰρ αὕτη ὑπὸ τῶν ἀπεθέντων αἰχμαλώτων ἰκίσθη, οὕτως ἀνοικοδομηθείσης Δαμασκου βασιλεῖον ἐν αὐτῇ συνέστη πάλιν· ὃ καὶ μέχρι τῶν ἀποστολικῶν διήρκεσε χρόνων. Φησὶ γοῦν ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῶ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλείου Δαμασκηνῶν ἐφρούρει τὴν πόλιν πιάσαι με.

Τὰ οὖν πρώτα τῆς προφητείας ἐπὶ τοὺς τῶν Ἀσσυρίων ἀνοίσομεν χρόνους, καθ' οὓς συνέθη Δαμασκῶ πολιορκία διττῆ. Εἰκόσ δὲ φασι, κἀν τοῖς Περσικοῖς τε καὶ Μακεδονικοῖς ἕτερα πάλιν παθεῖν, ἃ καὶ δηλοῦσθαι διὰ τοῦ Ἰδοῦ Δαμασκός ἀρθήσεται ἀπὸ πέλων. Τὸ δὲ οὐκ ἔσται ὀχυρὰ τοῦ καταφυγεῖν Ἐφραϊμ, καὶ οὐκέτι βασιλεία ἐν Δαμασκῶ, τῆς Ῥωμαίκοις ἀρμόσει χρόνοις. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν οἱ κατὰ μέρος πανταχοῦ καθήρηντο βασιλεῖς. Μερικῶν γὰρ πτώσιν, ἀλλ' οὐκ ἀφανισμὸν παντελῆ τὰ πρώτα περίττη τῆς προφητείας, ὡς ὄηλον ἐν τοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ὀχυρὰ. Καὶ πάλιν, οὐκ ἔσται βασιλεία ἐν Δαμασκῶ. Ὡς μελλούσης μὲν ἕσεσθαι, πλὴν οὐκ ὀχυρὰς, οὐδὲ βασιλευούσης, οἷα καὶ πρότερον. Εἴποις δ' ἂν καὶ ἄλλως. Φασὶ ταπεινώσιν αὐτοῖς τὰ παρόντα καὶ βίον δηλοῦν ἰδιωτικόν, ὡς που λέγεται καὶ πλούσιος ἐκπίπτειν εἰς πενίαν μεταβαλὼν, ὅτε ἐν ἀξιώματι πρὸς ἀτιμίαν ἐλθὼν· ὅποιον καὶ τὸ οἶκος Ἰσραὴλ πέπτωκεν, οὐκ ἔτι μὴ προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι. Οὕτω καὶ νῦν, τὸ εἰς πτώσιν, τὴν καθαιρέσιν δηλοῦν τῆς βασιλείας νοοῖτο. Πάλαι γὰρ ἐκράτει τῶν Σύρων, πρὶν οἱ τοῦ Μακεδόνος Ἀλεξάνδρου διάδοχοι τῶν νῦν ἐν Συρίᾳ λαμπρῶν οἰκιστῶν γεγῆνασι πόλεων, Ἀντιοχείας, Λαοδικείας, Ἀπαμίας· ἰδιώτας τοίνυν ἕσεσθαι ὄηλοι τοὺς ταύτης οἰκησοντας. Τὸ οὖν ἀρθήσεται ἀπὸ πέλων, βασιλικῶν νοητέον, ὃ νῦν ἐπὶ Ῥωμαίων ἐώραται, οἷς ὑποκύπτει, μηδενὸς ἔτι πολέμου διώκοντος, διὰ τὴν τῶν κρατούντων ἰσχύον. Εἰς τοῦτο δὲ καταστᾶσα, τῶ τῶν Ἰουδαίων ἕξει πῶς ἐπικουρῆσαι δυνήσεται, καθάπερ καὶ πρότερον; οὔτε δὲ φησὶν ἐν Δαμασκῶ τῶν Σύρων ἔσται βασι-

leo, deque Samaria a se occupatis gloriantem initio dixit; quod et in Regum historia legitur his verbis: « Et ascendit rex Assyriorum in Damascum. et cepit eam, et transtulit eam⁵⁵. » Nunc vero de expeditione alia sermo est, quam adversus Hierosolymam movit Babylonius, cum eam iterum expugnavit, et totam funditus delevit; de qua et Jeremias sic loquitur: « Dissoluta est Damascus, in fugam conversa est⁵⁶. » Quibus ita subjicit: « Ideo cadent juvenes ejus in plateis ejus, et tui omnes viri bello strenui cadent in illa die, ait Dominus exercituum. Et accendam ignem in muro Damasci, et devorabit bivium filii Ader⁵⁷. » Hic autem advertendum est, ab interpretibus Septuaginta tantum, post *derelicta* vocabulum, supervacance in *sæculum* adjici. Neque enim in perpetuum, sed ad tempus usque aliquod excidium illud fuit, cum et Hierosolymam expugnarunt Assyrii. Ut enim hæc a suis in libertatem restituta habitata est, sic et Damascum instaurari, et ad apostolorum usque tempora regni regiam habere iterum, vel Paulo teste, contigit, ubi ait Damasci, gentis præfectum Aretam, regis Damascenorum **245** excubias in urbe posuisse, ut se comprehenderet⁵⁸.

Prima ergo in prophetia, ad ea Assyriorum tempora, quibus Damascum bis obsidionem pati contigit, referemus. Est vero consentaneum, aiunt. et aliam quoque, sive Persicis, sive Macedonicis temporibus pertulisse, quæ verbis istis: *Ecce Damascus auferetur ab urbibus*, significetur. Quod autem non munitam fore, ut eo confugiat Ephraim, neque amplius futuram in Damasco regiam adjecit, ad Romana tempora referri queat; cum ab ipso Salvatoris adventu singuli reges ubique sublatis sint. Quadam enim ex parte, non verbum et sinunum interitum prima prophetiæ integra significare hinc primum arbitrer, quod fore non munitam, deinde quod regiam Damascum non habituram dixit, tanquam futuram quidem; sed nequaquam munitam, regnoque ipso, sicut antea, decoratam demonstret. Posset et alio modo explicari. Volunt enim privatæ vitæ humilitatem et abjectionem per hæc illis significari; qua ratione qui dives est, in paupertatem, qui autem in honore et dignitate, in dedecus atque ignominiam casurus aliquando dicitur. Cujus generis est et illud, quod domum Israel cecidisse, nec postea ut excitetur, effecturam legitimus. Pari ratione et hic, quod in *ruinam* legitimus; casurum regnum, et sublatum iri significare queat. Syris enim olim potiebatur, cum in ea nondum regione Antiochiam, Laodiceam, Apamiam urbes etiam nunc florentes Alexandri successores condidissent. Privatos igitur et imperio spoliatos, *gregum* more, qui in caulis stabulari solent, ejus incolas fore significat. Quod igitur *ab urbibus auferendam* dicit, de regibus (quando nunc sub Romanorum esse potestate, nec jam propter eorum poten-

⁵⁵ IV Reg. xvi, 9.⁵⁶ Jerem. xlii, 24.⁵⁷ ibid. 26, 27.⁵⁸ II Cor. xi, 32.

tiam, a quoquam bello vexari constat), intelligendum est. In hunc autem rerum statum cum semel incidit, num Judæorum genti jam, sicut antea suppetias ferre poterit? Imo vero ne in *Damascus* quidem ipsa *Syrorum*, aut alibi in *Syria* uspiam (hoc enim per reliquum *Syrorum* **246** putant significari) regnum supererit; sed, eadem cum peccatore Dei populo tolerare cogitur. Vocat autem *gloriam Israel et ejus pingua*, regnum ipsum, ipsum sacerdotium, ipsam sanctificationem, ipsum lege imperatum cultum, ipsam prophetandi gratiam, ipsam denique populi libertatem: quibus ut statim Dei privatus est populus, ita regnum ipsa amisit *Damascus*: ideoque in die illa, quo Salvatoris adventum designaret, adjunxit. Vide autem quo pacto non domum *Jacob* universam, sed *gloriam* tantum ipsius sublaturum se interminetur; cum *tanquam spicas, quæ messis tempore colliguntur*, populum significet; a quo jam resectas esse *spicas*

Quod si etiam inter eos reperitur non contemnendus aliquis; erit, inquit, non ad *spicæ* modum, quæ in agro nasci consuevit, sed in profunda, siccaque et dura *convalle*. *Spicæ* autem nomine, ut ego quidem sentio, discipulorum cœtum, de quibus superius illud: « Nisi Dominus Sabaotih reliquisset nobis semen ⁶², » usurpavit, intellexit. Cæterum qui inter eos eximii exstiter, alia ratione demonstrant; cum *sicut olivæ grana duo, aut tria in summo cacumine, aut quatuor, aut quinque ipsius ramos esse relinquendos* addidit; quasi designato tempore paucum adeo servatorum forte numerum significet, ut uni omnes *spicæ* comparari queant, quorum *summi duo, aut tres* futuri sint. Nam cum in *sublimi summitate* dixit, eorum eminentiam, quos binos quidem olim, et trinos vocavit Christus, electorum veluti eximios, Petrum, Jacobum, et Joannem; quibus in monte præsentibus non transformatus modo apparuit ⁶³, sed et ipsam *synagogæ principis filiam a morte revocavit* ⁶⁴, obscure significavit. Reliquos autem, novem scilicet, *quatuor aut quinque* numerandi vocabulis. Quod si *duo et tres, et quatuor, et quinque* in summam colligas, **247** Paulumque adjungas, qui est et ipse vocatus apostolus ⁶⁵, et Jacobum denique, qui Domini frater erat, primus ab eodem Hierosolymorum creatus episcopus; quatuordecim numero reperias, qui in *oleæ fastigio* omnes, id est, in ipsa Judæorum successione, quam et idem Paulus radicem sanctam et primitias, et bonam olivam appellat ⁶⁶, remanserunt. Post apostolorum autem vocationem, congrue valde et ipsam gentium, quæ deorum multitudinem amplexatæ fuerant, conversionem proponit; qui eas non lucos amplius, et erecta in eis altaria curaturas; sed sanctum *Israel* unum agnitas affirmet; cum prius a vera Dei cognitione alieni, testamentorumque promissionis expertes essent ⁶⁷; ubi prælixum tempus illud, quo desertæ

λειον, οὔτε τῆς Συρίας ἐτέρωθι (τοῦτο γάρ φασι καὶ τὸ κατάλοιπον τῶν Σύρων θηλοῦν), ἀλλὰ καρτερῆι, φησί, μετὰ Θεοῦ λαὸν ἡμαρτηκότα πεισομένη τὰ παραπλήσια. Καλεῖ δὲ δόξαν Ἱερουσαλήμ, καὶ ταύτης *plora*, τὴν βασιλείαν, τὴν ἱερωσύνην. Τὸ ἀγίασμα, τὴν κατὰ νόμον λατρείαν, τὴν προφητικὴν χάριν, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἐλευθερίαν. Ὅτε δὲ τούτων Ἰσραὴλ ἀπεστέρητο καὶ τῆς βασιλείας ἡ *Δαμασκός*. Διό φησιν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τὴν καιρὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας δηλῶν. Ὅρα δὲ ὅπως οὐ παντελεῖ τοῦ Ἰακώβ ἀναίρεισιν ἐψησεν Ἔσσηθαι, τῆς δόξης δὲ μόνης αὐτῶν. Ὅτε φησίν, ὡς ἐν ἀμνητῶ συνάγονται μὲν οἱ ἀστάχυες, καταλείπεται δὲ ἐν τῇ χώρᾳ καλάμη ψιλλή, οὕτως ἔσσηθαι καὶ τὸν Ἰουδαίων λαὸν, ἀποτιμηθέντων μὲν τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς ἀσταχῶν, μόνης δὲ τῆς καλάμης ἐν αὐτοῖς περιλειφθείσης.

relictis inanibus in agro calamis, Judæorum fore *stipulas* remanere constet.

Κἀν εὐρεθῆι δὲ τις ἐν αὐτοῖς ἀξιόλογος, ἔσται κατὰ *στάχυν* οὐκ ἐν πεδίῳ φυέντα, ἀλλ' ἐν κοιλάδι καὶ *φάραγγι* καταξήρω καὶ στερεῇ. Τοῦ *στάχυος* οἶμαι τὸν τῶν μαθητῶν δηλοῦντος χορὸν, περὶ ᾧν ἔλεγεν ὁ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῶν σπέρμα. Τούτῳ δὲ τούτων ἐκκριτοῦς δι' ἐτέρου δεδήλωκε παραδείγματος, ὡς ῥῶγες εἰπὼν δύο, ἢ *τρεῖς ἐπ' ἄκρου μετώρου, ἢ τέσσαρες, ἢ πέντε ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ καταλειφθῆι*. Ἐν γὰρ τοῖς δηλούμενοις χρόνοις, τσασάτη, φησίν, ἔσται τῶν σωζομένων ἡ σπάνη, ὡς ἐνὶ πάντας παραβάλλεσθαι *στάχυι*. Ὅν τοὺς ἀκροτάτους ἔσσηθαι *πυ* δύο ἢ *τρεις*. Ἐπ' ἄκρου γὰρ εἰπὼν μετώρου, τὸ τούτων προὔχον αἰνιττεται, οὗς προσεκαλεῖτο ποτὲ μὲν κατὰ σύζυγαν, ποτὲ δὲ κατὰ *τρεις* ὁ Σωτῆρ, ἐκλεκτῶν ὡς περ ἐκλεκτοτέρους Πέτρον, Ἰάκωβον, Ἰωάννην, οἳς ἐν ὄρει μόνους τὴν μεταμόρφωσιν ἔδειξεν ἑτὴν τε θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναγώγου, πάλιν ἐπὶ τούτων ἀνέστησεν. Τούτους δὲ λοιποὺς *τέσσαρας ἢ πέντε* φησὶ, τοῦτ' ἔστιν ἑννεά. Εἰ δὲ συνθεθεῖεν *δύο, καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας, καὶ πέντε*, τὸν Τῶν, ἰδ', ποιήσουσιν ἀριθμὸν, προστιθεμένου τοῖς δώδεκα Παύλου, κλητοῦ καὶ αὐτοῦ ἀποστόλου τυγχάνοντος, καὶ Ἰακώβου, ὃς ἀδελφὸς ὢν τοῦ Κυρίου πρῶτος Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος ὑπ' αὐτοῦ καταστήναι τοῦ Κυρίου διαμνημονεύεται· οἱ δὲ πάντες ἐπ' ἄκρου τῆς *ἐλαίας* δηλαδὴ τῆς Ἰουδαίων διαδοχῆς, ἦν καὶ Παῦλος *ρίζαν ἀγίαν, καὶ ἀπαρχὴν καὶ καλλιέλιου εἴρηκε*. Μετὰ δὲ τὴν τῶν ἀποστόλων, ἀκολούθως σφόδρα καὶ τῶν ἐθνῶν τῶν πολυθέων ἐδήλωσε τὴν ἐπιστροφὴν, οὐκ ἔτι λέγων τοῖς ἄλλοις προσέξουσιν, οὐδὲ τοῖς ἐνταῦθα βωμοῖς, μόνον δὲ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιγνώσονται, οἱ περὶ ἀπῆλλοτριωμένοι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, τὸν ἀποδοθέντα χρόνον *ἡμέραν καλῶν, καὶ* ὃν ἐγκαταλείμμενα φησὶν αἱ πόλεις ἔσονται τοῦ Ἰσραὴλ.

futurae sunt urbes Israel, diem appellat.

⁶² Isa. i, 9. ⁶³ Matth. xvii, 1 seqq. ⁶⁴ Luc. viii, 41 seqq. ⁶⁵ Galat. i, 1. ⁶⁶ Rom. xi, 16, 24.

⁶⁷ Ephes. ii, 12.

Ὡς γὰρ, ὅτε ταῦτα Ἀμορραῖοι κατέλιπον, ἀντί-σ-
 ἤχθη, φησὶν· οὕτω σου, φησὶν, ἐξωσθέντος οἰκί-
 σουσιν ἕτεροι. Ἡ γὰρ ἀσέβεια τῆς ἐκβολῆς ἐπ' ἀμ-
 φοτέρων αἰτία. Καὶ νῦν ἔστι τὴν Ἰουδαίαν ὑφ' Ἑλ-
 λήνων οἰκουμένην ἰδεῖν. Πλεῖται δὲ πόλεις, κατὰ
 τὴν προφητείαν, ὑπὸ Ῥωμαίων ἐξηρημώθησαν, ἀνθ'
 ὧν φησὶν, αὐτῶν τὸν Κύριον κατέλιπον, τοῦτ' ἔστι
 τὸν Ἰησοῦν, κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνήν. Ὅπως
 ἤ γέγονεν αὐτοῖς ἀεὶ βοηθός, δηλοῖ τὸ, « Ποσάκι;
 ῥθείησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, » καὶ τὰ ἐξῆς.
 Ὅν τὴν εἰς αὐτὸν ἀπιστίαν δηλοῖ τὸ διότι ἐφύτευσαν
 φυτεῖαν ἀπιστον, ὅτε καὶ ἐκπλαγήθησαν. Εἰ δὲ
 μεταβαλὼν, φησὶν, ἐπὶ τὴν ἀνατελισσάν τῷ κόσμῳ
 τοῦ φωτὸς πρῶταν τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τοῦ τῆς δι-
 καιοσύνης Ἡλίου, ἕτερον σπέρμα κατάθοιο τῆ σεαυ-
 τοῦ διανοία (περὶ οὗ φησὶν, « Ἐξήλθεν ὁ σπείρων
 τοῦ σπείρειαι. » Καί· « Ὀμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐ-
 ρανῶν σπείραντι: καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ)
 ἀνθήσει ἐν σοὶ εἰς ἀμύτην, καὶ διδάξεις ἑτέρους,
 ὡς καιοὶ τοῦ κλήρου μεταδιδοῦς. Τινὲς μέντοι
 μίαν μόνην ἄλωσιν Δαμασκοῦ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυ-
 ρίων εἰπόντες, τὴν πᾶσαν βῆσιν περὶ αὐτῆς, καὶ
 τῶν κατ' αὐτὴν ἐξηγήσαντο χρόνων, ἦν ὡς μήπω
 γενομένην, ἔσεσθαι νῦν ὁ προφήτης φησὶν, ὅτε περ
 ὑπὸ τῶν οἰκητόρων ἀπολωλότων καταλειφθήσεται.
 Ἐν ἧ δὲ ἐρημίαν παντελῆ κοίτασθίσηται ποιῶνια,
 καὶ οὐκ ἔσται, φησὶν, ὁ δῶκων, μηδενὸς τοῖς
 ποιμέσιν ἐπιτιμῆσοντος. Καὶ οὐχ ἔξει: ταῖς δέκα φυ-
 λαῖς συμμαχῆσαι ὡς εἰώθει χρηματιζούσας Ἐφραῖμ.
 Κατ' ἔμφασιν δὲ φασὶν τὸ, καὶ οὐκ ἔσται ἐν

αὐτῇ βασιλεία, τὴν ἰσχυράν, καθὰ καὶ πρῶην, βα-
 σιλείαν δηλοῦν. Οἱ γὰρ μετὰ ταῦτα τοπάρχαι καὶ
 φύλαρχοι μᾶλλον ἐγένοντο. Ἀτονήσιν δὲ καὶ τῶν
 Σύρων ἐν αὐτῇ τὸ λοιπὸν, τοῦτ' ἔστι πᾶν τὸ ἔθνος
 τὸ ὑπ' αὐτῆν. Συναλῶναι δὲ τῇ Δαμασκῷ καὶ τὰς
 φυλάς τὰς δέκα δηλοῖ καὶ τὰ πλήθη τούτων, ἐφ' οἷς
 ἐφρόνουν, ὡς ὄντες ἀνάλωτοι.

gens ea nimirum omnis, quæ ipsi subjicitur. Ideo
 rituram multitudinem significat; quod de se ita,
 Διὸ καὶ δόξαν ταῦτα καλεῖ, ὡς καὶ πλοῖα δόξης
 τῶν τούτων βασιλεία. Ὡς γὰρ ἡ τετάρτη τῶν Βασι-
 λεῶν διδάσκει, Σαλμανασάρ ἐπολιόρχησεν ἐπ' ἔτη
 τρία Σαμάρειαν, εἰλέν τε ταύτην, καὶ τὸν Ὄση
 μετόπισεν εἰς Βαβυλῶνα βασιλεία τούτων ὑπάρχοντα.
 Εἰ μὴ που πλοῖα δόξης τοῦ ἐνδόξου; ἄνδρας καὶ
 πλοῦτον κομῶντας λέγει, ταῖς τε παρὰ πάντων βυ-
 ρνομένους τιμαῖς. Διὰ δὲ τῆς τῶν ἀσταχῶν παρα-
 βολῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἐλαιᾶς τὴν ἀπονον ἄλωσιν
 τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων παρίστησι κοπιόντων ἄδην
 τοὺς ἄνδρας, ὡς ἐπὶ θέρους, καὶ πληγαῖς πολλαῖς ὡς
 ἐπ' ἐλαιᾶς τραγωμένης, τοὺς πολεμίους ἐλαυνόντων
 τῶν ἐπελθόντων· ἅμα δὲ, καὶ τὸ μὴ παντελῶς ἀπο-
 λεισθαι τὸ γένος. Βραχὺ γάρ τι λείμμα καταλει-
 φθήσεται καλὰ μὴν ὡς περ ἄτιμον, τοὺς διαλαθόν-
 τας, ὡς ἐπ' ἐλαιᾶς, τῶν τραγώντων τοὺς ὄφθαλμούς.

⁶⁶ Matth. xxiii, 37. ⁶⁷ Matth. xiii, 3. ⁷⁰ Ibid. 24. ⁷¹ IV Reg. xvii, 48.

VARIAE LECTIONES.

• ἰσ. πολλαῖς τοὺς πολεμίους ἐπελθόντας ἐλαυνόντων, ὡς ἐπ' ἐλαιᾶς τραγωμένης.

Sicut enim prius ab Amorrhæis desertæ sunt,
 ait, ut in eas inducereris; sic et te expulso easdem
 occupabunt alii, cum utriusque expulsionis causa
 sit impietas; cum Judæam etiam a gentibus obtin-
 eri constat. Eorum enim urbes per multas a Ro-
 manis ideo in solitudinem redactas esse significat,
 quod Dominum suum, Jesum videlicet, juxta vocem
 Hebræorum, reliquerunt: qui tamen quam ipsis ad
 auxilium semper paratus fuerit, ex eo patebit, quod
 frustra se filios ejus semper studuisse sub aliis,
 gallinæ more, cogere et fovere conquiretur ⁶⁶. Eo-
 rum itaque vel inde apparet infidelitas, quod *plan-*
tationem infidelem, unde et ipsos errasse certum
 est, *plantaverunt*. Quod si mutata tamen sententia,
 ait, ad exorientem mundo evangelicæ lucis, solis-
 que justitiæ matutinam horam intuens, semen in
 animo tuo aliud (de quo nimirum: « Exiit qui
 seminat seminare ⁶⁷; » et: « Simile est regnum
 cælorum ei, qui seminat bonum semen in agro suo ⁷⁰ »
 sermo est) adjeceris: *Florebit in te ad messem*, et
 alios, *tanquam transmissa in filios hereditate*, doce-
 bis. Non desunt, qui unam tantum *Damasci* per
 Assyrios expugnationem significari putantes, a
 eam ejusque tempora (tanquam nondum præterier-
 rit, tumque propheta futuram demum innuat, cum
 percuntibus **248** incolis capiatur) litteram om-
 nem retulerunt. In hac ergo, propter solitudinem
 summam, *recubituros greges* significatur; *nec fore*
qui persequatur, quando nemo pastores urgeat aut
 reprehendat; imo nec unde tribus decem, quæ
Ephraim nomine intelliguntur, usitato more auxi-
 lietur habituram. Emphatice autem *non futurum in*
ea regnum addidit; ut regni, quod antea potens et,
 validum fuerat, vires esse diminutas ostendat. Qui
 enim postea regnum habuerunt, toparchæ magis,
 gentique præfecti, quam reges exstiterunt. Deficie
 autem et Syrorum, qui in ea sunt, *reliquum*;
 vero et decem cum *Damasco* tribus, eorumque pe-
 ac si expugnari nunquam potuissent, sentirent.

Et hoc ipsum est, quod *gloriam* quidem, et *pin-*
guia gloriæ, regem eorum appellat. Ut enim Re-
 gum quarto legimus, Samariam tribus annis obs-
 essam expugnavit Salmanasar, Oseamque regem
 ejus bello captum in Babyloniam transtulit ⁷¹. Nisi
 forsam *pinguia gloriæ* homines divitiis gloriæque
 tumidos, et tanquam diffuentes, honoribusque
 præter ceteros cumulos intelligat. Per *spicarum*
 autem et *olivæ* similitudinem, perfacilem Assyriis
 expugnationem fore significat; quibus ita impune
 hostes cedere liceat, atque spicas demetere; fu-
 gientesque icibus ita crebris petere et ferire, ut
 cum olivæ decutiuntur. Nec ob id tamen funditus
 gentem esse perituram; quando reliquæ breves
 (non aliter quam quæ post messem neglectæ jacent
stipulæ; aut quæ in decutiendis olivis collectorum

oculos effugiunt) superfuturæ sint; quæ tamen et ipsæ Deum postea agnoscent, ob idque a Paulo ad doctrinam ferendam invitantur ¹². Cum enim prophetis divina benignitate conclonantibus minime credidissent; sed in Deum, tanquam jumentorum pulli petulanter se gessissent; et ad ipsum etiam, quod apud Davidem legimus, dum « in campo et freno maxillas eorum constringe ¹³, » ait, passi sunt, suaque tandem agnita impietate, non sine prænitiudino ab ea recesserunt : **249** quos tamen ante pœnas respiscere, Deumque agnoscere bea-

Cæterum *Amorrhæos* imitati, eadem cum illis et isti quoque passi sunt, dum victi sæpe, sæpe etiam victores (Deo nimirum contra ipsos alias, alias etiam pro ipsis stante) evaserunt. Atque hæc ideo contigisse voluit, quod beneficiorum acceptorum *immemores* eo devenerant impietatis, ut parum abfuerit, quin idolorum vitulos compellando, eos esse deos illos, a quibus de terra *Ægypti* eductus esset *Israel*, dixerint. Deo enim auxiliante, quæ sunt in nobis gentes, eosque etiam, qui hujus mundi tenebrarum potestatem sortiti sunt, ita superamus, ut non dominatoris spiritus locum in nobis reperiat. Verum simulatque Deo inniti desierimus, tanquam infirmi et ignavi pedibus hostium *conculcamur*. Deinde errasse *Israelitas* ostendit, qui numero exercitu confusi, tanquam a nullo perculti et superari possent, ea spe exciderint; quod autem patriæ restituti, ibi cum liberis in otio et pace vixerunt, vero Dei cultui, quem ipsi amplexi sunt, esse tribuendum. Neque enim, si Deo non pareas ait, *semen tuum*, et genus *fidele*, et constans esse queat. Cum enim multiplicatum illud esse videres, errasti; tanquam expugnari non posses. Sed *spicarum* in mivrem messorum falce coincident. Sin autem mane seminaveris, id est, si in luce versatus ad Salvatorem unum aspexeris, tum tibi, quod seminatum est, non ante maturitatem præreptum perire, sed perfici continget. Atque i. a animi tranquillitatem supernique a Deo impetrandi auxilii viam, tanquam hæreditatem aliquam illis aperies.

250 VERS. 12-14. *Væ multitudini gentium multarum. Sicut mare fluctuans, sic turbabimini et humerus gentium multarum, tanquam aqua resonabit. Tanquam aqua multa, gentes multe; quasi aquæ multe vi impulsæ, etc.*

Explicata gentium conversione, *Judæorum*que in Christum pervicacia, ad eam se jam multitudinem convertit, quæ *Damasci*, cæterisque locis perfidiam servans, Christi *Ecclesiam* esset oppugnatura: quam, sicut mare fluctibus agitatum, cum idololatria liberatam ad Evangelii prædicationem admitti contigerit, *conturbatum iri, multarumque gentium humerum, velut aquam sonitum edituram esse* significat. Ut enim *maris terga* cum ventis agitantur, sursum elevantur, et *sonitu* aures audientium obtundunt, sic quæ in incredulitate remansit *multitudo*, si ab invisibilibus gentibus vexetur, eorum

A Παιδευθέντες δὲ φησὶν ἐπιγνώσονται Κύριον. Διὸ καὶ Παῦλος εἰς παιδείαν ὑπομένειν παρακλεῖεται. Τοῖς γὰρ προφήταις ἐκ φιλανθρωπίας Θεοῦ μὴ πεισθέντες κηρύττουσι, τοῦ δὲ Θεοῦ καθάπερ πῶλοι κατασκιρτήσαντες ἐπαθον ὁδὴ φησι καὶ Δαβὶδ, « Ἐν κτημῶ καὶ χαλινῶ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχεῖς » εἰπὼν· καὶ καταγκωκότες ἑαυτῶν τῆς ἀσεβείας ἀπέστειραν. Μακρύτερον δὲ τὸ πρὸ πάρος κακῶν, ἐπιγνώσκειν τὸν Κύριον.

ante pœnas respiscere, Deumque agnoscere bea-

B Μιμησαμένοι δὲ τοὺς Ἀμορφαίους, ἅπερ ἐκαί-οι πεπόνθασιν ἔλθοντες ἀμογητὶ καὶ παθόντες. ποτὲ μὲν ὑπὲρ αὐτῶν, ἐπικουρούντος Θεοῦ. Δι' ἅπερ, ὡς φησιν, ἠσέθησαν ὕστερον, μηδὲν ὦν πρῶτην εὐηργέτηντο μνημονεύσαντες, μικρῶ γὰρ πάλιν ταῖς τῶν εἰδώλων εἰρηκότες δαμάλεσιν, οὗτοι οἱ θεοὶ σου Ἰσραὴλ, οἱ τινες ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Μετὰ Θεοῦ γὰρ νικῶμεν ἔθνη τὰ ἐν ἡμῖν, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος οὐχ εὐρήσει τόπον ἐν ἡμῖν. Ἡμεληκότες δὲ τοῦ προσκεῖσθαι Θεῷ, ἀθνεῖς τε καὶ ἀνάνδροι τοῖς ποσὶν ἰποκεισόμεθα τῶν ἐχθρῶν. Εἴτα δείκνυσιν ὡς ἐπλανήθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τῇ πολυχειρίᾳ θαρρόθησαντες, ὡς μηδὲν αὐτοῦ πατάζοντος, καὶ τῆς ἐλπίδος διήμαρτον. Ὡς δὲ τῆς αἰχμαλωσίας βυσθέντες ἐν Ἱερουσαλὴμ τῇ κατὰ Θεὸν λατρείᾳ προσέκειντο αὐτοὶ τε καὶ παῖδες ἐν ἀσφαλείᾳ κατώκησιν. Τὸ γὰρ σὲν σπέρμα καὶ τὸ σὲν γένος, φησὶν, ἀπιστοὶ ἔσται· καὶ σφαλερῶν ἀπειθοῦντος Θεῷ· πληθυνθὲν γὰρ τοῦτο θεωρῶν ἐπλανήθης, ὡς ὑπάρχων ἀνάλωτος. Ἀλλὰ πεσοῦνται, φησὶ, δίκην ἀσταγῶν κειρόμενοι. Ἐἶν δὲ τὸ πρωτὶ στείρης γεγονῶς ἐν φωτὶ, τὸν σώζοντα μόνον εἰδὼς, τότε σοὶ τὸ σπαρὲν τελεσφορηθήσεται μὴ ἀπολλύμενον ἄωρον. Καὶ παραπέμψεις εἰς υἱοὺς καθάπερ τινὰ κληρὸν τὴν εὐθυμίαν, καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας τὴν μέθοδον.

C Εἰπὼν τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφήν, καὶ τὴν Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν ἀπιστίαν, μεταβαίνει τοῦντεῦθεν ἐπὶ τὰ πληθῆ τῶν ἐν αὐτῇ Δαμασκῶ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων, μελλόντων πολιορκῆσαι τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, οἱ καὶ κληροθήσονται κυμαινούσης δίκην θαλάττης ἐπὶ τῷ κηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ ξενιζόμενοι καθαιροῦντι τὴν εἰδωλολατρείαν. Καὶ γὰρ οὗτος ἐθνῶν πολλῶν ὡς ὕδωρ ἠχίσει. Ὡς γὰρ θαλάττης γῶτα μετεωρίζεται τοῖς πνεύμασιν ἀνιστάμενα, καὶ τῷ ἤχῳ κατακυτταῖ τοὺς ἀκούοντας· οὕτω τὰ πληθῆ τῶν ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων, ὑπὸ τῶν ἀοράτων ἐθνῶν ἐνε-

ιβ'-ιδ'. Οὐαὶ πληθὸς ἐθνῶν πολλῶν. Ὡς θάλασσα κυμαίνουσα, οὕτω ταραχθήσεσθε. Καὶ γῶτος ἐθνῶν πολλῶν, ὡς ὕδωρ ἠχίσει. Ὡς ὕδωρ πολὺ, ἔθνη πολλά. Ὡς ὕδατος πολλοῦ βίᾳ καταφερομένου, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφήν, καὶ τὴν Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν ἀπιστίαν, μεταβαίνει τοῦντεῦθεν ἐπὶ τὰ πληθῆ τῶν ἐν αὐτῇ Δαμασκῶ καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων, μελλόντων πολιορκῆσαι τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, οἱ καὶ κληροθήσονται κυμαινούσης δίκην θαλάττης ἐπὶ τῷ κηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ ξενιζόμενοι καθαιροῦντι τὴν εἰδωλολατρείαν. Καὶ γὰρ οὗτος ἐθνῶν πολλῶν ὡς ὕδωρ ἠχίσει. Ὡς γὰρ θαλάττης γῶτα μετεωρίζεται τοῖς πνεύμασιν ἀνιστάμενα, καὶ τῷ ἤχῳ κατακυτταῖ τοὺς ἀκούοντας· οὕτω τὰ πληθῆ τῶν ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων, ὑπὸ τῶν ἀοράτων ἐθνῶν ἐνε-

¹² Hebr. xii, 25. ¹³ Psal. xxxi, 9.

γούμενα, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας; ἠχήσει τὴν ἐπανάστασιν· ὧν δηλοῖ τοὺς μὲν θυμούς ἢ κυμαίνουσα θάλασσα. τὰς δὲ κατὰ τῶν πιστῶν ἀπειλὰς τὸ ἠχοῦν ὕδωρ. Τὸ δὲ βίβλιν φερόμενον ὕδωρ, ὡς ὕψ' ἐτέρων ἐνεργούμενοι τολμῶσι ταῦτα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὧν τὸ τέλος δηλῶν ἐπάγει. Καὶ ἀποσκορακιστὴν αὐτῶν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Ἐπιτιμήσειεν αὐτῶ, ἢ ἐμβριμῆσεται κατὰ Σύμμαχον· δηλονότι, τῷ πληθεῖ τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, καὶ τῷ τούτοις ἐνεργοῦντι διαβόλῳ. Τίς δὲ ἐπιτιμήσει; περὶ οὗ πάντως εἰρηται, « Ἐπιτιμήσει Κύριος ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ. » Ἐπιτιμῶν δὲ τί ποιήσει; καὶ πῶς αὐτὸν διώξεται ὡς χροῦν ἀγύρου, καὶ ὡς κοριορτὸν τροχοῦ καταίτης φέρουσα. Οἱ δὲ τοιοῦτοι, καὶ πρὸς θυμῶν τοῦ βίου περιθίγουσιν, ὅτε οὐκ εἰ ὑπάρχουσιν· ὅτε πρῶτ' καὶ νέον φῶς τοῖς δικαίοις ἀνατελεῖ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Οὗς ἂν οἱ προνομήσαντες τοιοῦτον ἔξουσι τέλος καὶ μερίδα καὶ κληρὸν. Οὕτω δὲ πάλιν τινὲς τὴν προκειμένην ἐξηγήσαντο ῥῆσιν· ὡς φιλόανθρωπος ὧν ὁ Θεὸς φέβησας ταῖς ἀπειλαῖς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οἰκονομικῶν καὶ τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς ἐλπὶδα προβάλλεται δι' ἀμφοῖν προτρεπόμενος.

Εἰπὼν τοίνυν τὰ μέλλοντα τούτοις δεῖν, καὶ τὴν τούτων αἰτίαν, ὅτι Κύριον ἐγκατέλιπον· νῦν ἐπιβεβηκεν ἅπερ οἱ τούτους δουλωσάμενοι πείσονται, τὴν συμβῆσαν πληγὴν τοῖς μετὰ Ῥαφάκου προλέγων, ὅν ἐν Ἀλάχιν ἐπέμψε κατ' Ἱερουσαλήμ τὸ Σενναχειρίμ τῆς Ἰουδαίας τὰς πόλεις ἐλθόν, ὅς τοῦ τῶν Ἰουδαίων καταφλυαρήσας Θεοῦ, τὴν δι' ἀγγέλου νυκτερινὴν ὑπέστην πληγὴν· ταύτην γὰρ ἀκούσας ὁ Σενναχειρίμ ἀπῆει φυγὰς, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώλετο παῖδων. Ταλανίζει τοίνυν τὸ μετ' αὐτοῦ πλῆθος ἐπελθὼν ὁ προφήτης, ὡς ὄσονοπω θετηξόμενον, τὴν παραχρῆδον τούτων ἔροδον ἀπεικάζων θαλάττη καὶ ὕδασι. Οὗς καὶ πολλῶν ἐθνῶν ἐκάλεσε ῥῶτον, ὡς νικῆν ἰωθῆσας. Οἰνοὶ γὰρ ῥῶτος ἐγένοντο, τῶν φευγόντων κατὰ νότου τούτους διώκοντες. Ἄλλὰ τὸν ἄγοντα, φησὶν, ἀποσκορακιστὴς διώξεται, ὡς τροχοῦ κοριορτὸν ἀνέμου σφοδρτέρου προσβάλλοντος. Πρὸς αὐτὸν γὰρ ἔφη δι' Ἡσαίου ὁ Θεός, « Καὶ ἐμβαλῶ φῆμον εἰς τὴν ῥῖνάν σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου, καὶ ἀποστρέψω σε τῇ ὁδῷ ἣ ἦλθες ἐν αὐτῇ. » Τὸ δὲ τῶν Ἰουδαίων πένθος ἐν ἑσπέρας, τὰ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ὄνειροπολούντων κακὰ, τὰ διὰ νυκτὸς τοῖς πολεμίοις συμβεβηκότα δεῖξας ὄρθρος παρεμυθήσατο, μαθόντων ὡς ὁ τῶν πολεμίων οὐκ ἐστὶ στρατός· ἤγουν τὸ τῆς ἑσπέρας πένθος, φησὶν, οὐκ ἐστὶ πρῶτ'. Περὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ, « Τὸ ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρῶτ' ἀγαλλασίαις. » Οὐκοῦν καὶ ὅτε τὴν ψυχὴν αἱ πονηρὰ πολιορκοῦσι δυνάμεις, δίκην ὕδατος βυαίου τὰ ἐν ἡμῖν ἐγείρουσαι πάθη, ἢ τοῖς ἐξωθεν ἐπάγουσαι λογισμοὺς, κατὰ τὸν Ἐζεκιάν,

A adversus Ecclesiam rebellionem et impetum sonitu demonstrabit: quorum quidem furorem per mare fluctuans; minas autem adversus fideles per resonantem aquam significavit. Quod autem vi impulsus esse aquam adjicit, id ideo facit, ut vi aliena adactos talia in Ecclesiam audere doceat: quorum tamen ut finem ostendat, eos se exterminaturum affirmat, quo loco notandum est ab Aquila increpandi verbum, a Synmacho autem comminandi quod ad infidelium multitudinem, eosque exercentem diabolus referatur, usurpari. Quis est autem qui increpet, nisi de quo legitur: « Increpabit Dominus qui in te Jerusalem elegit? » Quid porro futurum, ubi increpauerit? et longe eum persequetur; tanquam ramentum palarum, et tanquam pulverem rotæ, turbine agente. Qui sunt ejusmodi, et illi ad vitæ occasum, id est, cum esse desinent, lugebunt: 251 tum denum scilicet, cum mane etiam nova lux futuro illo sæculo justis oriatur. Talem rursus qui deprædantur, exitum, talem partem, talem denique sortem relaturi sunt. Sunt porro, qui ista etiam sic explicent, ut Deum pro sua in homines benevolentia, postquam Israel minis terruisset, bonorum spe ostentata prudenter utroque modo ad se velint impellere.

Postquam ergo impendentium malorum causam, quod a Domino defecerunt, attulit, quæ jam eos maneat, a quibus in servitutem redacti sunt, prædicat: cladem nempe Rapsacis, quem direptis olim universis Judææ urbibus, adversus Hierosolimam miserat Sennacherimus: ubi nonnulla impie adversus Judæorum Deum debacchatus, noctu per angelum deletus est⁷⁶. Hujus enim cladis cum ad Sennacherimum pervenisset nuntius, fugamque arripuisset, non ita multo post a filiis suis interemptus est. Infelicem ergo, quæ eo veluti jamjam moritura venerat, multitudinem appellat; tumultuosamque eorum invasionem mari et aquis comparat; multarum denique gentium dorsum, quasi vincere illis esset usitatum, nominat. Tanquam enim dorsum ipsi fuerunt, qui fugientes a tergo persequerentur. At ducem, inquit, ubi exterminaverit, persequetur, tanquam rotæ pulverem, quæ ventorum solet impetu agitari et dissipari. Ita enim eum per Isaiam prophetam alloquitur Dominus: « Et injiciam camum in nares tuas, et frenum in labia tua; et qua via accessisti, eadem redire te faciam⁷⁷. » Deinde, quod de vespertino Judæorum luctu habetur, qui mala sequenti die imminere somniabant, eorum id demonstratione mitigat, quæ noctu hostibus acciderunt, cum hostium non esse exercitum didicerunt, ac si vespertinum luctum, Dei alterius ortu desitutum significet: De quo et David ipse intellexisse videtur, cum ait: « Ad vespertinum demorabitur fletus, et ad matutinum læli-

⁷⁶ Zach. III, 2. ⁷⁷ IV Reg. XIX, 1 seqq. ⁷⁸ Isa. XXXVII, 29.

VARIE LECTIONES.

^b γρ. καί.

tia 77. » Ne ergo quotiescunque vel perturbationibus in nobis tanquam *fluctibus excitatis*, vel externis rationibus admotis animum nostrum malæ obsidebunt **252** potestates metuamus; sed Ezechiam secuti Deum invocemus qui timorem Domini amplexos ab ejusdem angelo sopiri et liberari non dubitamus. Similiter, quantumvis hæretici sophisticarum rationum fastu vel veritatem oppugnare vel persecutionem movere conentur, adversus ea sæcula sæculorum adversus Amalecum pugnaturum,

CAP. XVIII.

VERS. 1-7. *Væ terre navium, atæ supra fluvios Æthiopiæ. Qui mittit in mari obsides, et epistolas biblinas supra aquas. Ibunt enim nuntii celeres ad gentem excelsam, et peregrinum populum, et gravem, etc.*

253 Judæorum principes, qui Romæ agebant, Paulum, a quo Christi fidem docebantur, his verbis allocutos esse legimus : « Nos neque litteras de te a Judæa accepimus : neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit 79. » Et paulo post : « Nam de reecta hac notum nobis sit, quod ubique ei contradicitur 80, » quasi scriptis ubique per eos, qui in Judæa essent, litteris, Christi prædicationem non admitti significetur. Verum, pro eo quod *obsides* legimus, *senes* Aquilas, et *apostolos* Symmachus transtulerunt. Eorum ergo vicem non solum, sed terræ ipsius etiam, cujus adeo crevit iniquitas, ut ad *Æthiopas* etiam penetrarit, propheta lamentatur. C Indeque est, quod secundum Symmachum : *Væ terræ sonus alatus ultra Æthiopiæ fluvios pervenit*, scriptum legimus. Eorum enim sermo, qui aliis ista per litteras significarunt tanquam *sonus* aliquis, superatis Æthiopiæ montibus, ad ultimos usque orbis fines, navibus, non aliter quam alis, evolavit : ipsi denique ubique gentium terra marique profecti *nuntii*, *biblinas epistolas* detulerunt. Nam et nunc etiam *nuntios* appellamus, qui principum litteras ferunt quocunque ipsi jusserint. Verum quo loco *ibunt nuntii celeres* legimus, *Ite* dicunt cæteri; tanquam hoc primum ad Salvatoris Christi discipulos referatur, quos ut a Judæorum distingueret *apostolis*, hoc nomine appellavit. Neque vero ab istis illa dissentiant, quibus eos Christus ad perditas primum Israelis oves, tum ad gentes jubet proficisci 81. Quod ut fieret facilius et expeditius, nihil, quod iter impediret, assumere, non aurum, non argentum, non ferrum, non peram, non tunicas duas, non baculum, non calceos denique possidere permisit 82. Jubet vero ad *gentem excelsam et peregrinam, populumque gravem abire*.

254 Mittebantur enim ad alienigenas cum gentibus degentes, qui nihil certum firmumque habebant; sed qui erroris vento deorum multitudinem spirantis, circumferebantur; unde graves ipsi siebant. Imo ad ultimos orbis usque limites perve-

Λ Θεόν καλοῦντες μὴ δε σωμεν. Παρεμβαλεῖ γὰρ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ὅμοίως, κἂν αἰρετικοὶ σοφιστικῶν λόγων κόμπῳ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐγείρωνται ἢ διωγμοῦς, καὶ θλίψεις ἐπάγῳσι, προσήκει θαρσύνειν. Χεῖρὶ γὰρ κρυφαῖα πολεμήσει Κύριος ἐπὶ Ἀμαλὴκ ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς, καθὰ γέγραπται.

omnia confidamus, qui Dominum occulta manu in monente Scriptura, non ambigimus 78.

ΚΕΦΑΛ. ΙΙΓ.

α'-ζ'. *Ὀθαὶ γῆς πλοίων, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας. Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βιβλινὰς ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Πορεύσονται γὰρ ἄγγελοι κοῦφοι πρὸς ἔθνος μετέωρον, καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπόν, κ. τ. λ.*

Οἱ ἐπὶ Ῥώμης ἄρχοντες Ἰουδαίων τὰ περὶ Χριστοῦ τῷ Παύλῳ διδάσκοντι λέγουσιν· « Ἡμεῖς οὐτε γράμματα ἐδεξάμεθα περὶ σοῦ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως αὐτῆς γνωστὸν ἡμῖν ἐστίν, » ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται· ὡς τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ πανταχοῦ γεγραφῶτων τὸ περὶ Χριστοῦ μὴ προσίσθαι κήρυγμα. Ἄντι δὲ τοῦ ὄμηρα, ὁ μὲν Ἀκύλας πρεσβυτέρς, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀποστόλους ἐξέδωκε. Τούτους οὖν καὶ τὴν γῆν αὐτῶν ὁ προφήτης δόδύρεται, ἥς ἡ κακία καὶ μέχρι τῆς Αἰθιοπῶν ἀφίκετο. Διδὸν καὶ κατὰ Σύμμαχον εἰρηται· *Ὀθαὶ γῆς, ὁ ἦχος πτερωτὸς ἢ πέραθεν ποταμῶν Αἰθιοπίας.* Ὁ γὰρ τῶν γραφάντων ἦχος μέχρι καὶ τῶν Αἰθιοπίας ὄρων, καὶ τῶν τῆς γῆς περάτων διέδραμεν, ὡς διὰ πλοίων τινῶν ἵπταμένων. Οἷτε διακομιζόντες τὰς ἐπιστολὰς τὰς βιβλινὰς ἀπόστολοι πανταχοῦ γῆς οὐ διοδεύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ναυτιλλόμενοι. Μέχρι δὲ νῦν ἀποστόλους καλοῦσι τοὺς ἐν κύκλῳ παρὰ τῶν ἀρχόντων περιφέροντας γράμματα. Ἄντι δὲ τοῦ πορεύσονται ἄγγελοι κοῦφοι, πορεύεσθε, φασίν οἱ λοιποὶ, ὡς ἀρχὴν εἶναι προστάγματος πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰρημένου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, οὗς πρὸς τοὺς τῶν Ἰουδαίων διεστειλεν ἀποστόλους. Σύμφωναν δὲ τοῖς παροῦσι πρὸς αὐτοὺς φησὶν ὁ Χριστός· Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ ἀπολωλῶτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· καὶ τὸ εὐσταλές τε καὶ κοῦφον αὐτοῖς ὑποτίθεται βῆσιν αὐτοῖς τὴν πορείαν ποιῶν· μὴδὲν ἄρρητε κατὰ τὴν ὁδόν· καὶ, μὴ κτήσησθε χρυσόν, μὴδὲ ἀργυρον, μὴ χαλκόν, μὴ πέτραν, μὴ δύο χιτῶνας, μὴ βάλανον, μὴ ὑποδήματα. Ἦναί δὲ κελεύει πρὸς ἔθνος μετέωρον τε καὶ ξένον, καὶ πρὸς λαὸν χαλεπόν. Πρὸς τοὺς ἐν ἔθνει γὰρ ἀλλογενεῖς ἀπεστέλλοντο βέβαιον ἔχοντας οὐδὲν, ἀνέμῳ δὲ τῆς πολυθέου πλάνης περιφερομένους παντὶ, καὶ χαλεπῶς ἔχοντας πρὸς αὐτούς. Καὶ διέβαινον μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, ὃ δηλοῖ τὸ, *τις αὐτοῦ ἐπέκεινα;* ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μεθ' ὃν οὐκ ἔστιν ἐπέκεινα λέγει. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθνος ἀνέλπιστον ἦν, κατὰ τὴν Ἀπόστολον εἰπόντα, ἐν πῶδα

77 Psal. xxix, 6. 78 Exod. xvii, 8-15. 79 Act. xxviii, 21. 80 ibid., 22. 81 Matth. xv, 24. 82 Matth. x, 10.

μη ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν κόσμῳ. Ὁ δὲ σύμφωνα A
 προῖόν ὁ προφήτης ἔρει, καὶ οἱ ἀπληγισμένοι τῶν
 ἀνθρώπων ἐμπληθίζονται εὐφροσύνης· ὅπερ ἦν
 ἔθνος καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου καταπεποιημένοι.
 Παραθαυμάζοντες δὲ τούτους φησὶ, νῦν οἱ ποταμοὶ
 τῆς γῆς ἐπὶ τῇ ὑμέτερᾳ πορείᾳ κατοικηθήσονται.
 Ποταμοὺς λέγων τῶν εἰς Θεὸν ἐπιστρέφόντων τῶν
 πλῆθος, ὡσπερ οὖν καὶ χώρας τούτων, τὰς Ἐκκλη-
 σίας. Ὡς γὰρ κύμασι θαλάττης τεταραγμένης τοὺς
 ἀπίστους ἀνωτέρω παρέβαλλεν· οὕτως νῦν τοὺς πιστοὺς
 γλυκασί ποταμοῖς εὐσταθῶς κινουμένοις, περὶ ὧν
 ἀλλαχού φησιν· « Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπῆ-
 ραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Καὶ, « Ποταμοὶ κρο-
 τήσουσι χεῖρας ἐπὶ τὸ αὐτό. » Οἱ πρότερον ὄντες
 ἀοικητοὶ, ἀλλότριοι ἦσαν Θεοῦ, ἐρημός τε αὐτῶν
 θεοσεβείας ἢ χώρα· ἦντινα, καὶ τοὺς ποταμοὺς κα-
 τοικεῖσθαι ποιῆσει τὸ ὑμέτερον κήρυγμα. Καὶ τοῦ
 σταυροῦ τὸ σημεῖον οὕτως ἔσται πᾶσι πρόδηλον, ὡς
 ἐπ' ἄρους ὑψούμενον. Καὶ σάλπιγγος ἤχος, τὸ
 ὑμέτερον εἶναι ὁδῶν κήρυγμα πᾶσι χωροῦν εἰς ἐπῆ-
 ραον. Ἐἴτα διδάσκει πῶς ἀταράχως οικεῖσθαι δυ-
 νήσεται. Τῇ γὰρ ἰδίᾳ πόλει χορηγεῖ Θεὸς τὴν
 ἀσφάλειαν, ὡς εἰκότως εἰρησθαι περὶ αὐτῆς· « Δε-
 δοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ, »
 καὶ, « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν
 πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ἐν ἧ καὶ φῶς οὐ τὸ τυχόν ἔσται,
 ἀλλ' εἰοκὸς ἡλίῳ μεσημβρινῷ. Καὶ ἀβλαβὲς ἔσται
 τοῖς ἐρώσει φησὶ. Σὺν αὐτῷ γὰρ καὶ νεφέλη δρόσου
 γενήσεται. Καὶ φῶς μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τὴν
 Ἐκκλησίαν φωτίζων. Νεφέλη δὲ δρόσου τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον, ἐπισκιάζον τοῖς μὴ δυναμένοις τὴν ἄκραν
 τοῦ Μονογενοῦς χωρῆσαι θεολογίαν.

Dominus. Nec est quod in ea vulgare lumen aliquod
 expectes; sed quale meridiana luce, nullo intuen-
 tium dispendio, roris nube temperatum conspicitur. 255 Lumen est ad hæc et ipsum Dei Verbum,
 quod Ecclesiam illustrat; ut roris nubes sanctus
 unigeniti Filii divinitatem intendere aciem non possent.

Οὕτω γὰρ τὸ ταύτης ἄκρατον κεκραμένον ἔσται,
 διὰ τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὡσπερ τινὸς νεφέλης
 ὑπόδρομῆν. Ἄπερ ἔσται, φησὶ, πρὸ τοῦ θερισμοῦ,
 τὰς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ δηλῶν δικὴν ἀστα-
 χῶν ἀρθούσας, καθὰ προέλεγε· καὶ « Εὐφρανθή-
 σονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμῆτι· »
 ἅς λευκὰς χώρας φησὶν ὁ Σωτὴρ δεομένας πολλῶν
 ἐργατῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἔσται περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ
 πόλιν πρὸ τῆς συντελείας. Μετὰ δὲ τοῦ παρόντος
 βλου τὸν θερισμόν, καὶ αὐτῆς ἀκράτου μεθέξουσι
 τῆς θεότητος οἱ τοῦ τέλους ἐκείνου καταξιοῦμενοι.
 Ὅτε καὶ διακρίσεις τῶν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ συναγομένων
 Ἐκκλησίᾳ γενήσεται, τῶν περιττῶν τῆς ἀμπέλου
 κλημάτων, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ βοτρυῶν ἀφαιρουμέ-
 νων, εἰς βορᾶν τε ταῖς κολαστικαῖς ἐκδιδόμενων δυ-
 νάμεσιν, τῶν δὲ καρποφόρων ψυχῶν τῆς παρὰ τῷ
 Θεῷ τευξομένων ἐλπίδος. Τίς δὲ ἀφέλει, καὶ τίς
 ἐκκόψει, δεδήλωκεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παριστάς τῃ
 ἀμπέλῳ καὶ τὰ κλήματα, τοὺς τε ἀγαθοὺς καὶ ἀγνοή-
 τούς καρπούς, λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος ἡ ἀλη-
 θινή, ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός. » Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοί.

⁸⁸ Ephes. II, 12. ⁸⁹ Psal. XCII, 3. ⁹⁰ Psal. XCVII, 3.
⁹¹ Joan. IV, 35. ⁹² Luc. X, 2.

nerunt, ut docet sequentibus verbis, dum quis
 ultra illum sit, quærit : quorum loco Symmachus
 post quem non ultra haberi interpretatus est. Erat
 vero gens ista sine spe, quales ii sunt, quos nec
 fidem nec Deum in mundo habere dicit Aposto-
 lus ⁸⁸. Cui certe non erit illud incongruum, quod
 pergens apponet propheta, cum non spe destitutos
 homines lætitia impletum iri dicet; qualis illa gens
 exstitit, quæ a diabolo conculcata est. Hos autem
 ut confidere, bonoque esse animo faciat, nunc
 fluvii terræ in vestra via habitabuntur adjicit; flu-
 viorum nomine, eorum multitudinem intelligens,
 qui ad Deum confluerunt, ut et regionum appella-
 tione Ecclesias ipsas significavit. Sicut enim infi-
 deles antea agitato mari similes fecit, sic et fideles
 jam dulcibus aquis sedatisque fluminibus compa-
 ravit. De his et alibi legimus, cum ait : « Eleva-
 verunt flumina, Domine, elevaverunt flumina
 vocem suam ⁸⁹, » et : « Flumina plaudent manu
 simul ⁹⁰. » Ideo nimirum, quod cum prius minime
 habitarentur, a Deo alienos esse, et regionem pie-
 tate carere contingebat : quam jam, ipsaque adeo
 flumina vestra habitari faciet Evangelii promul-
 gatio. Ita deinde crucis manifestum et conspicuum
 signum futurum est, ut in monte elevari; ita rursus
 buccinæ sonus ingens futurus; ut ab omnibus, qui
 attendere velint, exaudiri facile et intelligi vestra
 queat prædicatio. Deinde, qua ratione tuto habita-
 tari possit, ostendit. Neque enim civitatem suam
 (de qua « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ⁹¹; »
 et rursus : « Fluminis impetus lætificabunt civita-
 tem Dei ⁹², » legimus) : securitate carere patietur

expectes; sed quale meridiana luce, nullo intuen-
 tium dispendio, roris nube temperatum conspicitur. 255 Lumen est ad hæc et ipsum Dei Verbum,
 quod Ecclesiam illustrat; ut roris nubes sanctus
 unigeniti Filii divinitatem intendere aciem non possent.

Ita enim divini Spiritus auxilio, tanquam nubis
 alicujus effusione, ejus temperabitur puritas.
 Atque hæc quidem erunt, inquit, ante messem, ut
 in Dei Ecclesiis, spicarum more florentes significa-
 ret, sicut antea, cum « Lætantur coram te,
 tanquam qui lætantur in messe ⁹³, » dixit; quas
 etiam regiones albescere ⁹⁴, et operariis multis in-
 digere ⁹⁵ ipse etiam docuit Salvator. Atque hæc
 quidem de Dei civitate ante consummationem futura
 sunt. Post autem hujus vitæ messem, et meræ
 delectatis evadent lupus qui hujus consumma-
 tionis digni reperientur, quo tempore collectorum
 in Ecclesia Dei discrimen habebitur : amputatis
 nimirum superfluis de vite sarmentis, sublatisque
 ab eodem racemulis, et ultricibus in cibum pote-
 statibus abjectis; animis autem, qui fructus edi-
 derunt, sua spe in Deo potentibus. Quis autem
 esset ablaturus, quos item amputaturus, non etiam
 Salvator ignorari voluit, cum de vite, de sarmentis,
 de bonis inutilibusque fructibus in hæc verba
 locutus est : « Ego sum vitis vera, Pater meus est

⁸⁸ Psal. LXXXVI, 3. ⁸⁹ Psal. XLV, 5. ⁹⁰ Isa. IX, 3.

agricola ⁹¹. » Omnem palmitem in me, qui fructum non facit, tollet eum, ut uberiores fructum edat. Idem rursus fusius, cum ablata similitudine adjunxit: Si quis in me non manet, foras, tanquam palmas, ejectus est, et aruit, qui postea collectus, et in ignem missus comburetur: quasi vitem se ipse, *palmites* autem discipulos appellaret. Neque vero incongruum fore arbitror, eos *racemorum* nomine, qui ab apostolis edocti sunt, significari: de quibus tanquam demortui *racemuli*, vitalisque facultatis expertes, tum demum illi abjiciuntur, qui ipso consummationis tempore nihil fructus edidisse reperientur. Sic Judas ille proditor, non aliter quam *botrus* inutilis, abscissus est. In Ecclesia deinde, quot *racemorum*, tot et animarum differentias reperias; quarum, cum *palmitum* instar habeant doctores, **256** *uvam acerbam* producit alius; alius item perfectam et maturam, alius denique ventorum malignitate corruptam. Talis eorum ergo, qui fructus edere nullos consueverunt, futurus est finis. Aliorum deinceps qui frugiferi dicuntur, ratio sequitur, cum ait: *Et afferentur munera Domino exercituum de populo attrito, et disquiso*. Enimvero is fortasse fuerit, qui angustum et *tritum* ad vitam iter ingressus, a communi hominum vitæ genere separatur, ac *divellitur*; hunc etiam *magnum* evasurum affirmat apud Deum; quippe cui nec rationalia dona, nec sanguine carentes hostiæ, quæ Deo nostris istis futurisque temporibus perpetuo offerantur, unquam defuturae sint. Aiunt vero qui *hic populus* habetur, gentem illam, quam *conculcatam et sperantem* dixit antea, significari. *Sperantem* quidem, propter patientiam: « Patientia enim magno teste Apostolo, spes operatur; spes autem non confundit ⁹²: » sed a persequentibus *conculcatam*. Vertit enim et Aquilas ipse, *gentem tolerantem et conculcatam*. Deinde adjicit propheta: *Quæ est in parte fluminis regionis ejus*. Verum cujusnam tandem, si non Dei? Eam enim, cum in Ecclesia versari contingeret, ex parte cognoscere, ex parte autem prophetare, audiemus ⁹³. Neque enim omne flumen Dei Verbum declarata *regio* exceptit. Alios deinde *cujus terram flumina diripuerunt* transtulisse reperiemus. Hujus enim persecutores *terram diripuisse*, cum Dei civitatem conculcarunt, vel eo constat, quod flavius venisse, et flavisse ventos, et torrentem animam nostram pertransisse legimus ⁹⁴. Cæterum liberatus Dei *populus munera Domino in monte Sion*, cœlesti nimirum civitate, qua per summum pontificem Christum dignus est habitus, deferret; cum ad montem Sion, ad civitatem Dei viventis, cœlestem Jerusalem, ascendere jubearum ⁹⁵. At sunt, qui verba ista aliter interpretari, mirum putant, cur, cum sit in Damascum prophetia, in *Æthiopiæ* **257** mentionem incidere. Volunt itaque Deum, qui variis modis in se peccantem Israel castigare statuisset, id crebris

⁹¹ Joan. vi, 1. ⁹² Rom. vii, 4, 5. ⁹³ I Cor. xiii, 9.

α μη φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό. Καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον καθαιρεί αὐτό, ἵνα καρπὸν πλεονα φέρῃ. Καὶ πάλιν πλατύτερον εἰπὼν, τὴν παραβολὴν ἐπήγαγεν, Ἐὰν μή τις μέλῃ ἐν ἐμοί, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλήμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συνάξουσιν αὐτό, καὶ εἰς πῦρ βλοῦσι, καὶ καλεῖται· αὐτὸν μὲν ἀμπελον εἰπὼν, κλήματα δὲ, τοὺς μαθητάς. Οἱς ἀκλουθον βότρους νοεῖν τοὺς ἐπὶ τοῖς ἀποστόλοις μαθητευομένους· ὧν τὰ ὡσπερ νεκριμαῖα βοτρυδία, καὶ ζωτικῆς δυνάμεως ἀμοιρα, κατὰ τὴν τῆς συντελείας καιρὸν, μετὰ τῶν μὴ φερόντων καρπὸν κλημάτων ἀποβληθήσεται. Οὕτως Ἰούδας ὁ προδότης, ὡς βότρους ἀχρηστος ἀπεκόπητο· καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ, ὅσαι βοτρυδία διαφοραὶ, τοσαῦται ψυχῶν. Τῶν διδασκάλων εἰς κλημάτων λόγον λαμβανομένων κυριεῖ τις, ἡ δὲ δημιουργαξ, ἡ δὲ τελεία, ἡ δὲ ἀνεμόφορος. Τῶν μὲν οὖν ἀχρηστων τὸ τέλος τοιοῦτον· τῶν δὲ καρποφόρων ἐπήγεγε λόγους· Καὶ ἀνερχθήσεται δῶρα Κυρίου Ναθαὺθ ἐκ λαοῦ τεθλιμμένου καὶ ἐκτετελιμένου. Εἴη δ' ἂν εὗτος ὁ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν, ὅς ἐκτέλλεται τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ἡλιωτικῆς ζωῆς. Ὅν καὶ πολὺν φησιν, ὡς παρὰ Θεῷ τοιοῦτον ὑπάρχοντα, οὗ τὰ λογικὰ δῶρα, καὶ τὰς ἀναιμάκτους θυσίας μὴ διαλείπειν φησὶ Θεῷ προσφερομένας ἐν τε τῷ νῦν αἰῶνι καὶ μέλλοντι. Ὁ δὲ λαὸς οὗτος, τὸ ἄνω βῆθὲν ἐστὶν ἔθνος καταπεπατημένον φασὶ καὶ ἐλαλίχον. Διὰ μὲν τὴν ὑπομονὴν ἐλαλίχον. « Ἡ γὰρ ὑπομονὴ ἐλπὶδα [κατεργάζεται], ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει, » κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον. Ὅτι δὲ τῶν διωξάντων καταπεπατημένον. Καὶ γὰρ Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ἔθνος ὑπομένον καὶ συμπεπατημένον. Μεθ' αὐτοῦ φησιν ὁ προφήτης, ὅ ἐστιν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ. Τίνος δὲ, ἢ τοῦ Θεοῦ; εἰρεὶ γὰρ ἐν Ἐκκλησίᾳ πολιτευόμενον, ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Οὐδὲ γὰρ τὸν πάντα ποταμὸν ἐχώρει τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἡ δηλωθεῖσα χώρα. Κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτάς, οὐ διήρπασαν ποταμοὶ τὴν γῆν, εἴρηται· τοῦτου γὰρ τὴν γῆν οἱ διώκται διήρπασαν, τὴν τοῦ Θεοῦ καταπατήσαντες πόλιν, ὡς δηλοῖ τὸ· ἤλθον οἱ ποταμοὶ καὶ ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ τὸ χεῖμαρβρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ὅ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἐλευθερωθεὶς ἀνοίσει δῶρα Κυρίου ἐν ὄρει Σιών τῆς ἐπ' οὐρανόου πόλεως καταξωθεὶς ὑπ' ἀρχιερεῖ τῷ Χριστῷ. Προσεληλύθατε γὰρ, φησὶ, Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἰερουσαλήμ ἐπ' οὐρανῷ. Τὴν δὲ περὶ τὴν βῆσιν ἄλλως τινὲς ἐξηγούμενοι θαυμαστὸν φασιν εἰ κατὰ Δαμασκὸν μὲν ὁ λόγος, Αἰθιοπίας δὲ πεποιήται μνήμη. Πρὸς ὃ φασιν, ὡς διαφόρως ἀσθεβούσα Θεὸς παύσων τὴν Ἰσραὴλ, πυκνὰς αὐτοῖς πολεμίων ἐπήγετο προσβολὰς· καὶ δὶόν ἐπὶ τούτοις μετανοεῖν, ποτὲ μὲν τοὺς Σύρους, ποτὲ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους πρὸς συμμαχίαν ἐκάλουν, ὧν καὶ τὰς λατρείας ἐξήλουν· Ἄρα γ' οὖν ἐν Δαμασκῷ γεγονώς, περιττὸν ἰδὼν ἐκεῖ τῆ κατασκευῆ βωμῶν, ἐμμερεῖς ποιήσας ἀνέθηκεν ἐν οἴκῳ Κυρίου.

hostium incursionibus effecisse; quibus cum resi-

⁹⁴ Psal. cxxviii, 5. ⁹⁵ Hebr. xii, 22.

pirerere, ad eumque redire debuisset, ad Syros potius, et Ægyptios, quos in belli societatem imitato religionis cultu advocabant, sese contulisse. Achazus enim operosam et vario instructam ornatu Damasci aram intuitus, eidem persimilem in Domini domum excitari et consecrari curavit.

Γέγονε τοίνυν ἡ ἔρασις κατὰ *Δαμασκού*. Τὸν δὲ **A** Est ergo in *Damascum* visio quidem : sed ad λόγον ἐπὶ τοὺς *Αἰγυπτίους* μεθίστησιν, ὧν οἱ ἐξ *Ægyptios* etiam, ad quorum auxilium Judas eo αὐτοῖς καιρὸν ἐπήλθον οἱ *Βαβυλώνιοι*. Φωνὴ δὲ tempore confugerat, quo a Babyloiiis premebatur, τοῦτο προφήτου παρίστησιν, οὐαὶ λέγουσα οἱ κατα- oratio transfunditur. Atque id ipsum quidem vel δαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις prophetæ sermo indicat, cum illis imprecatur, qui καὶ ἔρματι πεποιοῦότες. Ὅτε δὲ *Ναβουχοδονόσωρ* ab Ægyptiis in equis et curribus gloriantibus auxilium petere non dubitarunt. *Nabuchodonosor* autem cum in Judæam exercitum duceret, orientis urbes obiter deprædabatur. Verum cum navigiorum penuria, et Tyrum quoque adhuc insulam capere non posset, opere interjecto continenti additam pedestri milite tandiu oppugnare non destitit, quoad rei eventum exstimescentes Tyrii deserta urbe salutem sibi tutam navibus esse maluerunt. Itaque cum urbe relicta in *Ægyptios* movisset, illis potitus est, propter arrogantiam, qua adversus ipsum et Judæos usi fuerant, a quibus se in auxilium accersitos putabant, tanquam eos servare Deus non posset, aut potentiora numina haberent. Quod Dei ipsius ad Ezechielem verbis pateat, cum ait : « Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylo- nis servire fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum. Omne caput calvum est redditum, et omnis lumerus detritus est, et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus de Tyro, pro servitute dura, quam servivit mihi adversus eam. Ob id dedi ei terram Ægypti ⁹⁶. » Hinc est igitur, quod *væ* in eam exclamat Isaias. Deinde per *Æthiopiae fluvios*, septem Nili ostia significat, ut per terram supra *fluvios* urbem nunc Alexandriae nomine, vel *No* tunc temporis, vel, ut nonnullis placet, qui Jeremiam explicarunt, *Amon* appellatam. Abest autem ab ultimo fluvii ostio, quod *Heraclium* vocant, **258** stadiis fere octoginta : unde est, quod *supra fluvios* esse dicit. Verum quia sursum deorsum ab illis Nilus mercibus partium educendis, partim inducendis navigabatur, eorum ideo *naviculas*, id est naviculis delatos, infelices dicit, quod quo capientur tempore, ista etiam illis mercatoræ exercendæ peritura sit facultas. Deinde quod *ulas navium* dixit, vela certe significare voluit ; cum irruentibus in ea ventis, more avium per mare ferri naves videamus.

Ὅμηρα δὲ διὰ *θαλάσσης* καὶ *βιβλίνας* ἐπιστο- **D** Præterea cur *obsides per mare et biblinas epis-* λὰς οὕτω φασί. *Κινύραν* λέγουσι τινες ποιητὰ *Μύρρη* *tolas* addidit, sic explicat. Placet poetis quibus- τῇ *Θυγατρὶ* συγγενόμενον, *παῖδα* ποιῆσαι τὸν Ἄδω- dam Cinyram olim cum Myrra filia rem habuisse, νιν. Τῆν δὲ *πρᾶξιν* αἰδεσθεὶς ἐν *ὄρει* τοῦτον ἐξέθετο. natumque inde filium Adonim nomine, ejus rei cum patrem puderet, in monte fuisse expositum, *Νύμφαι* δὲ τοῦτον *ὄρειάδες* ἐξέθρεψαν. *Εὐπρεπῆς* δὲ et a nymphis Oreadibus educatum. Cum autem ad τὴν ὄραν γενόμενος μετήρχετο *κωνηγάσια*. Ὡς συν- florem ætatis pervenisset, et venatione delectaretur, ἤλθεν Ἀφροδίτῃ τὸ κάλλος θαυμαστάσα· ἐφ' ᾧ ζῆλο- Venerem ejus pulchritudine victam, cum adoles- τυπήσας Ἄρης (ἦν γὰρ αὐτῆς ἐραστῆς) εἰς σὺν μετα- lescente esse congressam : Martem deinde Veneris ἀπληθεὶς θηρώντα τοῦτον ἀπέκτεινε. Τὸ δὲ πῖθος : amore captum, et id ipsum ægre ferentem, cum se Ἀφροδίτῃ μὴ φέρουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐγώσσει τὸν

⁹⁶ Ezech. xxix, 18, 19.

VARIÆ LECTIONES.

^c γγ. Τύρον. ^d γρ. Νῶ.

in aprum mutasset, venantem interemisse : Venerem autem cum mortis dolorem ferre non posset, etiam ad inferos, ut amasium inde referret, penetrasse. Verum cum et ibi etiam a Plutonis conjuge adamari eundem contigisset, anno in duo tributo, ut adolescente sex mensibus divæ alternis potirentur inter easdem convenisse. Postea verò, cum id reversa amicis narrasset, instituta festorum celebritate sicut antea desiderium absentis luctu testati fuerant, eosdem revertenti esse congratulatos. Atque horum utrumque in posterum ad nostra etiam usque tempora (si hujus sententiæ auctori credimus) Alexandria celebrari cujusmodi ritum orgiorum etiam Judæi veræ pietatis immemores postea sibi assumpserunt. Nam et apud Ezechielem in hæc verba legimus : « Et vidi, et ecce sedentes mulieres Thammuz (id est Adonim) lugebant⁹⁷. » Tale vero quiddam erat, quod urbis illius cives efficiebant. In testam litteras ad mulieres, quæ *bibli* erant, tanquam Adonide reperto, conjiciebant ; quod, obsignata postea, sacrisque peractis in mare demissa, ut dicebant, qui mittebant, *Bibulum* sponte deferebatur, lugendique civitatis mulieribus finem adventu **259** faciebat. *Væ ergo cum navibus*, inquit, tum iis etiam, qui in mari obsides mittunt, nimirum qui traditis inter se sceleris societatisque pignoribus, eodem impietatis morbo laborarunt, neque naves, sed commissam maris tergo testam mittunt.

Non solum itaque qui *supra Æthiopiæ fluvios* degunt, potentibus Israelitis auxilium promiserunt, sed quod fuerant polliciti, quanquam nec ita valde profecerunt, miserunt. Exacerbati siquidem inde Babylonii cum in Ægyptios arma pararent, missis ex Judæa cursoribus, quos *celeris nuntios* appellat Isaias, belli hujus apparatus certiores facti sunt. Quod deinde *gentem excelsam Ægyptios* dicit, id ideo facit, ut eorum vel fastium, vel dementia designet. Non aliter quam cum *peregrinam et gravem*, ut omnes asperitate vincere demonstrat. *Quis enim, inquit, supra illum?* id est *quis* in his quæ dicta sunt, *Ægyptiis superior?* Fuerunt autem idololatriæ addictissimi Ægyptii, unde *gentem esse conculcatam*, veluti quæ fide in Deum destituta, dæmonumque fraudibus objecta ab Assyriis etiam *conculcatur*, significavit. Neque vero expugnationis modum retineat, cum *Ægypti fluvios*, id est aquæ divortia ; cum paludes ipsas quibus tantum superbiebant, ut iis inexpugnabilem esse Ægyptum crederent, transiuros Assyrios cum omni aquarum denique congerie assiccata, regionem eam tanquam habitabilem futuram esse dixit. Ita autem cunctis *Ægyptiorum*, ait, nota erit afflictio, ut palam *signum* exercitui intuendum elevari, aut *ipsam tubæ vocem*, quo possit audiri facilius, attolli putes. Nec in his tamen est, ait, quod *urbem meam perire* me passurum arbitreris ;

⁹⁷ Ezech. viii, 14.

• γρ. τούτων.

ἄδην ἀνοίσουσα τὸν ἐρωμένον. Ὡς δὲ καὶ ἡ τοῦ Ἠλούτωνος ἀντίγρα τούτου γυνή, συνέθεντο πρὸς ἀλλήλας μερισθέντος εἰς δύο τοῦ ἔτους, πρὸς ἡμῖς συνεῖναι τῷ νέῳ. Ὡς δὲ ἀνεληθούσα τοῦτο τοῖς φίλοις ἀπήγγειλε, πανήγυριν ἤγον τὴν ἀνοδον, ὡς περ οὖν καὶ θρήνον τὴν κάθοδον. Ἐπερ ἄμφω καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων ἐκράτησεν. Καὶ δὴ καὶ κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἡ τῆσδε πανήγυρις ἤγετο μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, φησὶν δὲ τὴν ἐξήγησιν τὴν παρούσαν εἰπών. Τῶν ποιοῦτων ὄργων καὶ Ἰουδαῖοι δυσσεβοῦντες, μετέλαβον. Φησὶ γ' οὖν Ἰεζεκιήλ, « Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ γυναῖκες καθήμεναι θρηνοῦσαι τὸν Θαμμοῦς, ὅπερ ἐστὶ τὸν Ἀδωνιν. » Ἐποιοῦν δέ τι τοιοῦτον οἱ τὴν εἰρημένην πόλιν οἰκοῦντες. Κέραμον λαβόντες ἐνέβαλλον ἐπιστολὴν πρὸς τὰς ἐν Βιβίῳ γυναῖκας ὡς εὐρηθέντος Ἀδωνίδος. Εἶτα σφραγίζαντες ἐνέβαλλον τῇ θαλάττῃ, τελετάς τινὰς ἐπ' αὐτῷ ποιησάμενοι, καὶ, ὡς οἱ πέμποντες ἔλεγον, αὐτομάτως εἰς βίβλον ἀπεκομιζέτο, καὶ πέρασ θρήνου ταῖς ἐκεῖ γυναῖξιν ἀπειργάζετο. Οὐαὶ τοίνυν, φησὶ, πρὸς τοῖς πλοίοις καὶ τοῖς ἀποστέλλουσιν ἐν θαλάσσῃ ὄμηρα, τούτ' ἐστὶ τῆς ὁμοφροσύνης ἐνέχυρα τοῖς τὴν αὐτὴν νοσοῦσιν ἀσθεῖαν, οὐ πλοίοις, ἀλλ' ἐπὶ ῥώτων θαλάττῃ ἀφίεται τὸν κέραμον.

Οἱ οὖν ἐπέκεινα ποταμῶν Ἀθιοπίας αἰτούσιν ἐπικουρίαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπηγγείλαντο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ πετόμψασιν, εἰ καὶ ὤνησαν οὐδὲν ἀποστείλαντες. Διόπερ ἀγανακτήσαντες ἐπήλθον Αἰγυπτίοις οἱ Βαβυλώνιοι. Μελλόντων οὖν αὐτοῖς τούτων ἐπιστρατεύειν, δρομαῖοι τινες ἐκ τῆς Ἰουδαίας τὴν μέλλουσαν ἀπήγγελλον ἐφοδον. Τούτους δὲ προφήτης κούφους ἀγγέλουσ καλεῖ. Ἔθνος δὲ μετέωρον τοῖς Αἰγυπτίοις καλεῖ, τὸ ὑπερήφανον, ἢ τὸ ἄφρον δηλῶν. Ἐθρον δὲ καὶ χαλεπὸν, ὡς ξενίζον ἐν χαλεπότητι, καὶ πρὸς τοῦτο μηδένα ἔχον ἐπέκεινα. Τίς γὰρ αὐτοῦ ἐπέκεινά φησι; Τοῦτ' ἐστὶ, τίς ἐν τοῖς εἰρημένοις Αἰγυπτίοις νικᾷ; Σφόδρα δὲ ἦσαν εἰδωλόατρα. Διὸ καὶ ἀνέλιπιστον ἔθνος καὶ καταπεπατημένον τούτους εἶναι φησιν, ὡς οὐκ ἔχον ἐπὶ Θεῷ τὴν ἐλπίδα, καὶ ὑπὸ δαιμόνων ταῖς ἀπάταις καταπατούμενον. Διὸ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων καταπεπάτηται. Τὸν δὲ τῆς ἀλώσεως τρόπον ἐπήνεγκεν, οὕτως εἰπὼν τοὺς Ἀσσυρίους διαθήσεσθαι τῆς Αἰγύπτου τὸς ποταμοῦς, τὰς διώρυχας. Οὕτω καὶ τὰς λίμνας εἰπὼν, ἐφ' οἷς ἐφρόνον ὡς ἀνάλωτον αὐτοῖς ποιοῦσι τὴν Αἰγύπτου, ὡς δοκεῖν πω; καὶ χώραν εἶναι τούτους κατοικουμένην ἀποξηρανομένης πάσης ὑδάτων συστάσεως. Τὸ δὲ τῶν Αἰγυπτίων πάθος φησὶν, οὕτω πᾶσι δηλὸν γενήσεται, ὡς σημεῖον ἀφ' ὧσιν σύνθημα στρατοπέδῳ γινόμενον, καὶ ὡς φθρηγμένην σάλλιπυξ ἄκουστόν; Ὡν δὴ γινόμενων φησὶ, τὴν πόλιν σώσω τὴν ἑμαυτοῦ, τὰ κατὰ Ῥαψάκην, καὶ

τας ρεῖς ἡλιόδοξας ἀπολομένας δηλῶν. Οὕτω δὲ φησι **A** τὰ τῆς σωτηρίας ἔσται πᾶσι περιφανῆ, καθ' ἃ δὲ καὶ σῶς ἔσται μεσημεριῶν, καὶ τοῖς κινδυνεύουσι τὰ τῆς ἑμῆς ἐπικουρίας καὶ σκέπης ὡς νεφέλη δρόσου φηθήσεται πρὸ τοῦ θερισμοῦ. Δρόσου γὰρ οἱ θερίζοντες δέονται εὐαφεῖς αὐτοῖς προποιοῦσης τοὺς στάχους. Καὶ κατ' εὐχὰς αὐτοῖς ἡ δρόσος δεομένοις ἐγγίνεται, καθὰ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἢ παρὰ Θεοῦ σωτηρία. Μεταφορικῶς δὲ λοιπὸν ἀπὸ τῶν γεωργούντων τὰ μέλλοντα πάθη παρίστησιν, ἢ τοῖς πολιορκήσασιν Ἱερουσαλὴμ Ἀσσυρίοις [ἢ καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις]· ἕπειδ' ἂν γὰρ οἱ βότρυες ἐξανθήσωσιν καὶ ὄμφακες γέωνται, περικόπτουσι τῶν κλημάτων καὶ τῶν βοτρυῶν τὰ περιττά, καὶ ὄσον ἐπιφυλλίδας, ὡς μὴ συμπνίγειν τὰ κρεῖττονα καὶ χρηστότερα.

botris, qui *flore deposito* in *fructum acerbum* jam evaserunt, *superflua* et tanquam tenuiorum pampinorum luxuriam, ne quod melius et præstantius est suffocetur, amputare agricolæ.

Οὕτως οὖν ἐπὶ μὲν τῶν Ἀσσυρίων τὸν πολὺν καὶ **B** λεπτὸν ἀνεῖλε λαὸν ὁ Θεός. Ὡν τὰ πτώματα τρυφή γέγονε τοῖς θηρίοις καὶ πτεριοῖς. Ὁ δὲ μεγάλου βότρυος δίκην ἐπέχων ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐπὶ κούρις οὐ συνπλόωλεν. Ἐπὶ δὲ τῶν Αἰγυπτίων νοήσεις, ὅτι μὴ πῖταν αὐτῶν τὴν χιώραν εἶλον οἱ δυσμενεῖς· ἀλλ' ὄσον μικροὺς βοτρυδίοις, ταῖς κατὰ τόπους συνοικίαις ἢ κώμαις ἐπαφιέντες τὴν μάχαιραν, συνεμέτρησαν τοὺς θυμῶς τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, παιδεύοντος μὲν τοὺς προσκρούοντας, οὐκ εἰς ἅπαν δὲ συγχωροῦντος τοὺς παιδεουμένους ἀπόλλυσθαι. Τοιγαροῦν ἐφεξῆς περὶ τῆς αὐτῶν ἐπιστροφῆς διεξέρχεται. Τὴν γὰρ τῶν εἰδώλων ἀσέβειαν ἀρνησάμενοι, τὴν εἰς Θεὸν τῶν ἄλων προσδέξονται πίστιν, δῶρα προσφέροντες εἰς ἕσπην εὐωδίας, ἐλπίδα, πίστιν, ἀγάπην. Διὰ δὲ τὰς **C** ἐκ Θεοῦ παιδείας ἐπενεχθείσας αὐτοῖς, λαὸν αὐτῶν *τελιμμένον* ^ε πρὸς ἀμείνω ζῶην, δίκην μοσχαίας ὠφελούσης πρὸς αὐξήσιν. Ὡσπερ γὰρ ἐκ πλάνης εἰς θείας ἐνοίας μετεφτεύθησαν καὶ καρποφοροῦσι διηνεκῶς. Ὅθεν αὐτοὺς καὶ μέγαν ὀνομάζει λαὸν ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πᾶσιν ἀκμάζοντας ὅσον ἐν πλάνῃ τὸ πρότερον. Οὗ γὰρ ἐπερίσσευσεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. Τὸν δὲ τῆς καρποφορίας τόπον διὰ τῆς Σιών τὴν Ἐκκλησίαν ἐκάλεσεν, διὰ τὸ ταύτης ὕψος ἕως εἰπῶν. Οὐδὲν γὰρ χθαμαλὸν ἐν αὐτῇ, καὶ ἄλλοι τοῦνομα σκοπευτήριον. Τὸ δὲ, "Ὁ ἐστὶν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ, ὅτι περ ἢ πρὸς Θεὸν τῶν Αἰγυπτίων ἐπιστροφή ἐκ μέρους ἀρξάμενη τῆς χώρας, διὰ πάσης διέδρομεν Ἰννοκορούριον, τυχὸν ἢ τις τῶν αὐτῶν πόλεων ἐπέκεινα **D** κειμένων τοῦ ποταμοῦ. Λέξει γὰρ προῦτον, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται ὁσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, καὶ στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. *Πεκατημένον* δὲ φησι τὸν λαὸν τοῖς τοῦ πολέμου δεινοῖς, ἐπιτίξειν δὲ ὡς δὴ θέμενον ἐπὶ Θεῷ τὴν ἐλπίδα.

monstret. Dicet enim postea fore die illa altare Domino in Ægyptiorum regione, et columnam in finibus ipsius Domino. At quod *populum attritum* addidit, ad belli calamitates retulit. Quod item *sperantem*, ad spem, quæ in Deum est.

^ε IV Reg. ix, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

^ε γρ. τροφή. ^ε ἴσ. λέπει, καὶ εἶτα καὶ τετιμμένον, ὡς μεταβάσει.

Rapsacen his verbis ^ε, et virorum centum octoginta quinque millium, qui postea perierunt, exercitum significans. Ita autem, ait, quæ ad ejus salutem spectant, clara omnibus et manifesta apparebunt; ut cum *Solis lumen ipso meridie* intuemur. Ille deinde, qui in periculo versantur, *tanquam roris* **260** *nubes ante messem*, protectio mea, metumque auxilium nunquam defuturum est. *Rore* enim *messores* indigent, ut stipularum mollior existat complexus: qui se egentibus fiat tum ex voto contingit maxime: non aliter quam Judæis a Domino cum salus concessa est. Deinceps autem sumpta ab agricolis metaphora, quæ ab Assyriis Jerusalem obsidentibus, vel Ægyptiis etiam eventura sint declarat. Solent enim *in sarmentis et*

Ad hunc igitur modum qui inter Assyrios numerosior et tenuior erat populus, a Domino sublatus est, eorumque cadavera rege excepto qui *magni botri* instar cladem evasit, *feris et avibus* in escam relicta. Possis vero ad Ægyptios referre, si non universam ipsorum regionem hostes cepisse, sed in ædes aliquot et vicos, dum se ad clementis et mansueti Dei in puniendo rationem temperarent, qui castigare magis, quam delere funditus consuevit, tanquam in *racemulos* gladium convertisse intellexeris. Atque hinc quidem est quod de eorum conversione, in iis quæ postea sequuntur disputari videmus. Fidem enim, ait, in Deum universi, abjurata idolorum impietate, *donisque* in suavitate odorem, spe, fide autem dilectione oblatis, amplexabuntur. *Populum* autem ipsum, propter pœnas, quas immittebat Deo perpeusus est, *afflictum* vocat. Vocat et avulsam, ut facto ad vitam præstantiorem transitu, ista tanquam vivradicum usitata agricolis translatione, nonnihil ad incrementum profuisse ostendat. Ab errore enim in veram Dei cognitionem veluti transplantati, fructus edere nunquam desinunt. Atque hinc est, quod eos *populum magnum*, id est, tantum jam fidei in Christum, quantum antea errore potentes et florentes appellat. Ubi enim abundavit peccatum, ibi et gratia. Nec vero offerendorum fructuum *locum* ignorari voluit, qui *Sionis*, id est Ecclesiæ, quam ab altitudine montem appellavit, meminerit. **261** Nihil enim in ea humile, vel ipsa nominis ratione, quæ speculum significet reperias, Ideo autem quæ est *in parte fluvii regionis ejus* adjecit, ut Ægyptiorum ad Deum conversionem, sumpto a parte initio, universam regionem percurrisse, et ad Rinoceros usque, vel aliam aliquam urbem quæ *supra fluvium* sit, pervenisse demonstret.

CAP. XIX.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ΄.

VISIO ÆGYPTI.

ΟΡΑΣΙΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

262 VERS. 1 - 15. *Ecce Dominus sedet super nubem levem et venit in Ægyptum, et movebuntur manus a Ægypti a facie ejus. et cor eorum superabitur in cis; et excitabuntur Ægyptii in Ægyptios, et bellabit homo adversus fratrem suum, et homo contra proximum suum, civitas adversus civitatem, regio adversus regionem, etc.*

263 Superioribus, quæ mari fluvioque Ægypti convenirent (unde et eorum, qui Christum annuntiarent, viam fore perfacilem patuit), allata sunt. Jam Ægyptiis quæ faustissima impendeant, istis demonstrantur. Neque vero in præcedentium visionum ulla venire in nube leni Dominum, sed peculiariora quædam de singulis diei reperias. Inscríbítur autem Ægypti visio, non adversus Ægyptum, ut superiores nonnullas, vel quod perspicaciori mente, quæ dicuntur, intuitura sit Ægyptus, vel quod Ægypto quæ conducant, prophetia continet. Quid enim quam quod in ea peregrinatus est Dominus, et suæ participem cognitionis effecit, habeat beatus? in nube autem, ait, id est, eo quod de Spiritu sancto, sanctaque Virgine assumpsit, corpore venit. Ut enim aere terræque exhalatione nubem, sic Spiritu sancto, terrenaque substantia Domini corpus constare credimus: quo cum veheretur, puer in Ægyptum venit, ut eam ineffabili quadam virtute, sua ista peregrinatione maximis cumularet beneficiis. Ea enim maxime omnium præter cæteros Ægyptii indigere videbantur, qui tam longe a religione recesserant, ut ne a brutorum quidem animalium cultu abstinerent; qui regem rursus, magno adversus providentiam universique gubernationem fastu, Deum a se ignorari publice proflentem haberent; qui denique Israelitas hostili semper infestoque animo fuissent insectati. Hinc est igitur quod cum maxime ignorantibus, sublato omni idolorum cultu, hujus futura longo ante tempore cognitio prædicatur. Quod si in nube non adierisset, virtute quadam corporis experte, qua omnia in omnibus existens moderatur, id facere videatur. In mundo enim erat, mundusque per ipsum factus est⁹⁹, qua ratione et in Ægypto etiam ante fuisse, in qua Moisen et Aaronem allocutum esse constat, nemo negabit. Erat præterea et Dominus cum Josepho: superfluumque videatur ad singulas regiones ejus virtutem accommodare. Enimvero nubis nomine, corpus ipsum, in quo nobiscum versatus est, ideo forsitan significavit, quod terrenis motibus liberatus, peccatum ullum admisisset, nec in ore fraudis

Sunt tamen qui per levem nubem sacrosanctam Virginem, a qua in Ægyptum ulnis est delatus,

⁹⁹ Joan. 1, 10. ¹ Isa. 1, 11, 9; 1 Petr. 11, 22.

VARIAE LECTIONES.

^h γρ. συγγεγεννημένα. ⁱ ἴσ. προσφωνεῖ. ^j γρ. ἐρ. ^k γρ. ἀσωμάτω. ^l ἴσ. γρ. ὑπῆρχεν ἄν ἐπὶ πάσης χώρας ἀρμόσαι δυνάμιν αὐτοῦ.

α'-ιε'. Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροπολιτὰ Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἐπεγεθήσονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους, καὶ πλεμῖσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ τομὸς ἐπὶ τομὸν, κ. τ. λ.

Συγγεγεννημένη^h δὴ τοῖς εἰρημῶνοις ἐβρέθη περὶ θαλάσσης Αἰγύπτου καὶ ποταμοῦ. Πλὴν ἀλλ' ἐκείνα μὲν ἐδῆλου βῆσθην ὁδὸν εἶσεσθαι τοῖς εὐαγγελιζομένοις Χριστόν· τὰ δὲ παρόντα προσφώνεⁱ τοῖς Αἰγυπτίοις τὰ κάλλιστα. Ἐπ' οὐδεμίᾳ δὲ τῶν εἰρημῶνων ὁράσεων ἦξεν ὁ Κύριος ἐπὶ νεφέλης κούφης ἐλέγετο. Ἔτερα δὲ τινα περὶ αὐτῶν ἰδιάζοντα· Αἰγύπτου δὲ ὄρασις, ἀλλ' οὐ κατ' Αἰγύπτου, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων προέγραπται· ἢ ὡς αὐτῆς Αἰγύπτου μελλούσης ὄρᾳν νῦν διορατικῶς τὰ λεγόμενα· ἢ ὡς τῆς προφητείας περιεχομένης Αἰγύπτου τὰ κάλλιστα· τί γὰρ μακραιώτερον τοῦ ἐπιδημῆσαι ταύτη τὴν Κύριον, καὶ γνώσεως μεταδίδοναι τῆς ἐαυτοῦ; Ἡξεί δὲ φασιν ἐπὶ νεφέλης κούφης, ἢ ὅτι οὐπερ ἀνελήφθη σώματος ἐξ ἀγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου. Ὡς γὰρ ἡ νεφέλη οὐκ ἄλλοθεν ἔχει σύστασιν, ἢ ἐξ ἀέρος καὶ ἀναθυμιάσεως τῆς γῆς· οὕτως ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα ἐξ ἀγίου Πνεύματος ὑπέστη καὶ γεώδους οὐσίας. Ὡς δὲ Θεὸς ἐποχοῦμενος κατὰ τὴν νηπιᾶν ἡλικίαν ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον ὠφελουμένην ἀββήτην δυνάμει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιδημίας τὰ μέγιστα. Ταύτης γὰρ οἱ κατ' Αἴγυπτον ἐξαιρέτως ἐδέοντο δεισιδαίμονέστατοι γεγονότες ἀπόντων, ὡς καὶ μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ἐκπεπτωκέναι λατρείας· ὡς καὶ γυμνῆ κεφαλῇ τὸν τούτου βασιλέα βοᾶν, οὐκ οἶδα τὸν Κύριον. Οὕτως ἀδέσποτόν τε καὶ ἀπρονόητον ἤγούοντο τὸ πᾶν. Διαπαντός δὲ καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὑπῆρχον πολέμιοι. Διὸ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἄγαν αὐτὸν ἢ τούτου προθεσπίζεται γνώσις, πάσης εἰδῶλων ἀσθελείας ἀνηρημένης. Εἰ δὲ μὴ τὸ, ἐπὶ νεφέλης προσέκειτο, ἔδοξεν ἄν ἀσωμάτων * λέγεσθαι δυνάμει, καθ' ἣν διέπει τὸ πᾶν, ὑπάρχων ἐν ἅπασιν. Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὡς τρόπῳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πρότερον ἦν. Εἶπεν γὰρ Κύριος πρὸς Μωσέα καὶ Ἀαρὼν ἐν γῆ Αἰγύπτου. Καὶ πάλιν ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ. Καὶ περὶ τὸν ὑπῆρχεν ἐπὶ πάσης χώρας ἀρμόσαι δυνάμειν^l. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μετὰ σώματος ἐπιδημίαν ἐδήλωσεν, τοῦτο νεφέλην εἰπών. Τίτλα καὶ διὰ τὸ κινήματων ἀπηλλάχθαι γεωδестέρων, ἐπιθυμίας τε σωματικῆς ὑπερίπτασθαι, ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ὄδλος.

264 corporeisque perturbationibus, qui nec quidquam habuisset¹, superior semper fuerit.

Ἔτεροι δὲ κούφην ὑπελήφασιν εἰρῆσθαι νεφέλην τὴν ἁγίαν Παρθένον, ἥς ἐν ἀγκάλαις εἰς Αἴγυ-

πτον ἐκομίζετο ἤγουν φασίν, ὡς ἐπὶ ὀρόνου ἀφ'ηλοῦ ἄ
 τοῦτον εἶδεν Ἡσαΐας ὑπὸ δυνάμεων θείων ὑμνούμε-
 νον. Καὶ παλαιὸν ἡμερῶν ὁ Δαυὶδ ἐπὶ ὀρόνου καὶ ὡς
 Ἰν [ἀνωρώπου] μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον. Ἰεζε-
 κὴλ τε εἶδο· ἀνωρώπου ἐξ ἡλέκτρον τε καὶ πυρός.
 Ἄπερ ἐμφασίν τινα δόξης θεοπρεποῦς καὶ μυστηρίου
 τοῦ κατὰ Χριστὸν ὑπαινίττεται. Οὕτω καὶ νῦν τὴν
 νεφέλην ληπτέον ἐφ' ὑετοῦ τε καὶ δρόσου πνευμα-
 τικῆς, αὐτοῦ τε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. Τοιγα-
 ρὸν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Παῦλος β. βαπτίσθαι φησὶν ἐν
 τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. Προηγέτο δὲ αὐτῶν
 ἐν μὲν ἡμέρᾳ, νεφέλη ἔν δὲ νυκτὶ, στύλος πυρός.
 Εἰ χρῆν ὅν ἐπὶ καθαίρεισι τῶν Αἰγυπτίων θεο-
 πρεπῶς ἴοντα τὸν Κύριον ἐπὶ κούφης ὄρασθαι νεφέ-
 λης, δι' ἧς ἦν καὶ μόνης τῆς εἰδωλολατρίας, ἀπο-
 σμῆσθαι τὰς κηλίδας. Κούφη δὲ κούφους ἐργάζε-
 ται τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποθεμένουσ φορτίον. Ἡ δὲ
 κάθισις ἢ ἀνάπαυσις, ἤγουν ἐξουσίαν αἰνίττεται.
 Ἐπαναπαύεται γὰρ οὐ νομιγῆ λατρεία Χριστοῦ, τῇ
 δὲ τελειώσει τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος, δι' ἧς καὶ βα-
 σιλευεῖ τῶν ἐπὶ γῆς. Κατορθοῖ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους
 ἐπιδημιῶν, τὸ ἰσιθῆναι τοῦτων τὰ εἰδωλα, ὅτε θεοῦ
 μὲν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης Αἰγύπτου καθιδρυντο. Ἐπ-
 εσκόπει δὲ ταύτας ἐπιδημιῶν ὁ θεὸς κατὰ τὸ, ὅπου
 δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ
 εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καρδίαν δὲ τῶν Αἰγυπτίων
 φησὶν ἠττηθῆσεσθαι, μὴ ἀντιδαινόντων τῷ θεῷ
 κηρύγματι, τὴν δὲ καλὴν ἤταν ἠττησομένων. Τινὲς
 δὲ καρδίαν φασὶν εἰρησθαι τῶν ἀγαλμάτων τοὺς
 δαίμονας, οὓς ἠττηθῆσεσθαι, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς
 ἐρμηνείας, τακῆσεσθαι ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει.
 Τοῦτων γὰρ ἢ πλάνη, ἐξ οὗ γεγύνασιν αὐτοῖς Ἐκ-
 κλησίαι, κατ' ὀλίγον ἐσθέννυτο. Ἐπεδῆμει δὲ ταῦταις
 ὁ Κύριος ἐνδόξῳ σώματι, τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς
 σεις, ὅπερ ἂν εἴη νεφέλη κούφη μεταβληθὲν τῆς
 φθαρτῆς καὶ γεώδους οὐσίας.

ficari putent, quod ex quo tempore Ecclesias eos habere contigit, eorundem fraudes excidisse paulatim videamus. **265** Ad eas vero accedebat Dominus suo illo post resurrectionem glorioso corpore (quod *nubes levis*, propter corruptibilem terrenamque substantiam immutatam dici queat) quod cum illis per Ægyptum invisibiliter ferebatur, quibus annuntiabatur.

Ἐφ' ὅπερ ἀοράτως ὄχουμένος ἐπεδῆμει συμπρά-
 των ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς αὐτοῖν καταγγέλλουσιν. Καὶν ὅτε
 δὲ παῖς ὢν Αἰγυπτίους ἐπεδῆμυσεν, εἰπωμεν ἀρρήτων
 δυνάμει, τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νοητέον ἡσοενηκέναι
 τοῦ δαίμονας καθηρημένους αὐτῶν τῆς δυνάμειος.
 Ὅτε καὶ ἐπαναστήσονται, φησὶν, Αἰγύπτιοι ἐπ'
 Αἰγυπτίους. Ἄντι δὲ τοῦ ἐπαναστήσονται, ἠττη-
 σωσθ μὲν Ἀκύλας Αἰγυπτίους Αἰγυπτίους· συμ-
 βαλῶ δὲ Σύμμαχος εἰρηκεν· κατὰ τὸ, « Ὅχι ἦλθον
 βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν. » Οἱ μὲν
 γὰρ προσέερχον, οἱ δὲ ἀντέτεινον τῷ κηρύγματι,
 ὡς διεστάναι πάντα μὲν οἶκον, πᾶσαν δὲ κώμην, καὶ
 πόλιν, καὶ χώραν. Νομοὺς γὰρ ἐκάλουν τὰς χώρας.
 Καὶ ἄλλως δὲ, δαιμόνων νόμος λατρείας τῷ κατὰ
 Χριστὸν ἀντετάσσετο πρὸς αὐτοῦ καθαιρούμενος

A intelligi arbitrentur : vel qua plane ratione ab
 Isaia caelestium virtutum hymnis ipse laudari
 visus es² : quo pacto item Antiquus dierum in
 throno tanquam Filius hominis in nubibus a Da-
 nicie venire³ ; quo denique modo humana specie
 electro et igne constante Ezechiele apparere. Quæ
 quidem ut divinæ gloriæ et arcani in Christo mysterii
 speciem demonstrant, sic et *nubis* nomen, plu-
 viæ, *rorisque* spiritualis, et salutaris etiam baptismi
 significationem habet. Indeeque est, quod in nube
 et mari Israelitas, quos die ipso nubes, nocte au-
 tem columna ignis anteibat, Paulo teste, baptizatos
 esse legimus⁴. Dominum igitur oportuit, qui ad
 purgandos Ægyptios observato divinitatis decoro
 proficiscebatur, in nube levi, qua sola idololatriæ
 sordibus abluerentur, apparere. *Levem* autem ideo
 dicit, ut, deposito peccatorum onere, agiliores
 nos fieri intelligas : sicut et *sessione* ipsa vel re-
 quietem, vel certe potentiam significari. Neque
 enim in legis observatione, sed in ea, quæ per
 baptismum est, perfectione, qua etiam regnat in
 terris, Christus requiescit. Prosperere autem ideo
 feliciterque Ægyptiis hic cedit adventus, quod
 eorum idola, quo tempore tota regione propagari
 Ecclesias contigit, commoveri necessum fuit.
 Obisse vero ipsas, et in eis esse Deum versari
 solitum inde credimus, quod ubicunque duo vel
 tres ejus nomine congregari animadvertisset eor-
 um in medio futurum se pollicitus sit⁵. Cæte-
 rum quod *superatum iri cor Ægyptiorum* dixit,
 non divinæ prædicationi reluctaturos, sed pulchra
 ista utilique ratione in victoriam sese præbituros
 significavit. Non desunt, qui *cordis* nomine latentes
 in simulacris dæmonas (quos *vel superari debere*,
 vel, ut alii interpretantur, ignota quadam et in-
 visibili virtute *tabe confectum iri* aiunt) ideo signifi-

ficari putent, quod ex quo tempore Ecclesias eos habere contigit, eorundem fraudes excidisse paulatim videamus. **265** Ad eas vero accedebat Dominus suo illo post resurrectionem glorioso corpore (quod *nubes levis*, propter corruptibilem terrenamque substantiam immutatam dici queat) quod cum illis per Ægyptum invisibiliter ferebatur, quibus annuntiabatur.

Nec male præterea cum puer in Ægypto versa-
 tus est, ineffabili quadam presentia virtutis ejus
 dæmonas ipsos erepta sibi potestate *superatos fu-
 gisse* dicamus, quo tempore etiam in Ægyptios
 ipsos *insurrecturi sunt Ægyptii*. Quo loco *seditio-
 nem* quidem *inter Ægyptios* Dominum *excitaturum*,
 Aquilas ; in *sese* autem *commissurum* dixit Symma-
 chus ; qua ratione idem se, non ut pacem, sed ut
 gladium in terram mittat, venisse profiteatur⁶. Cum
 enim ad Evangelii promulgationem acclamarent
 alii, alii contra reluctarentur, eo ventum est, ut
domus omnis omnisque vicus, omnis etiam civitas,
 omnis denique *regio*, *νομός* vocabulo hic signifi-
 cata, divideretur. Alio deinde interpretationis
 modo, et ipsa dæmonum lex de colendis idoli-

² Isa. vi, 1-5. ³ Dan. vii, 13. ⁴ 1 Cor. x, 2. ⁵ Matth. xviii, 20. ⁶ Matth. x, 34.

VARIÆ LECTIONES.

² γρ. ἐχρήν. ³ γρ. τῷ. ⁴ γρ. τῷ. ⁵ γρ. στασιάζω.

CAP. XIX.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ΄.

VISIO ÆGYPTI.

ΟΡΑΣΙΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

262 VERS. 1 - 15. *Ecce Dominus sedet super nubem levem et veniet in Ægyptum, et movebuntur manufac'a Ægypti a facie ejus. et cor eorum superabitur in cis; et excitabuntur Ægyptii in Ægyptios, et bellabit homo adversus fratrem suum, et homo contra proximum suum, civitas adversus civitatem, regio adversus regionem, etc.*

263 Superioribus, quæ mari fluvioque Ægypti convenirent (unde et eorum, qui Christum annuntiarent, viam fore perfacilem patuit), allata sunt. Jam Ægyptiis quæ faustissima impendeant, istis demonstrantur. Neque vero in præcedentium visionum ulla venire in nube leni Dominum, sed peculiaria quædam de singulis dici reperias. Inscríbítur autem Ægypti visio, non adversus Ægyptum, ut superiores nonnullas, vel quod perspicaciori mente, quæ dicuntur, intuitura sit Ægyptus, vel quod Ægypto quæ conducant, prophetia continueat. Quid enim quam quod in ea peregrinatus est Dominus, et suæ participem cognitionis effecit, habeat beatius? in nube autem, ait, id est, eo quod de Spiritu sancto, sanctaque Virgine assumpsit, corpore veniet. Ut enim aere terræque exhalatione nubem, sic Spiritu sancto, terrenaque substantia Domini corpus constare credimus: quo cum veheretur, puer in Ægyptum venit, ut eam ineffabili quadam virtute, sua ista peregrinatione maximis cumulatet beneficiis. Ea enim maxime omnium præter cæteros Ægyptii indigere videbantur, qui tam longe a religione recesserant, ut ne a brutorum quidem animalium cultu absterent; qui regem rursus, magno adversus providentiam universique gubernationem fastu, Deum a se ignorari publice profitentem haberent; qui denique Israelitas hostili semper infestoque animo fuissent insectati. Hinc est igitur quod enim maxime ignorantibus, sublato omni idolorum cultu, hujus futura longo ante tempore cognitio prædicatur. Quod si in nube non adjerisset, virtute quadam corporis experte, qua omnia in omnibus existens moderatur, id facere videatur. In mundo enim erat, mundusque per ipsum factus est²², qua ratione et in Ægypto etiam ante fuisse, in qua Mosen et Aaronem allocutum esse constat, nemo negabit. Erat præterea et Dominus cum Josepho: superflumque videatur ad singulas regiones ejus virtutem accommodare. Enimvero nubis nomine, corpus ipsum, in quo nobiscum versatus est, ideo forsitan significavit, quod terrenis motibus liberatus, peccatum ullum admisisset, nec in ore fraudis

Sunt tamen qui per levem nubem sacrosanctam Virginem, a qua in Ægyptum ulnis est delatus,

²² Joan. 1, 10. ¹ Isa. 1, 11, 9; 1 Petr. 11, 22.

VARIÆ LECTIONES.

^h γρ. συγγεγεννημένα. ⁱ ἴσ. προσφώνει. ^j γρ. ἐρ. ^k γρ. ἀσωμάτω. ^l ἴσ. γρ. ὑπῆρχεν ἄν ἐπὶ πάσης; χώρας ἀρμόσαι δυνάμιν αὐτοῦ.

α'-ιε'. Ἰεὸν Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ οσιωθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠτηθηθήσεται ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἐπεγερθήσονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους, καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ τομὸς ἐπὶ τομὸν, κ. τ. λ.

Συγγεγεννημένη δὴ τοῖς εἰρημνοῖς ἐρρέθη περὶ θαλάσσης Αἰγύπτου καὶ ποταμοῦ. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ἐδῆλου ῥάστην ὁδὸν ἔσεσθαι τοῖς εὐαγγελιζομένοις Χριστόν· τὰ δὲ παρόντα προσφώνει· τοῖς Αἰγυπτίοις τὰ κάλλιστα. Ἐπ' οὐδεμίᾳ δὲ τῶν εἰρημνῶν ὁράσεων ἦξιν ὁ Κύριος ἐπὶ νεφέλης κούφης ἐλέγεται. Ἔτερα δὲ τινα περὶ αὐτῶν ἰδιάζοντα· Αἰγύπτου δὲ δρασις, ἀλλ' οὐ κατ' Αἰγύπτου, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων προέγραπται· ἢ ὡς αὐτῆς Αἰγύπτου μελλούσης ὄρᾳν νῦν διορατικῶς τὰ λεγόμενα· ἢ ὡς τῆς προφητείας περιεχούσης Αἰγύπτῳ τὰ κάλλιστα· τί γὰρ μακρῶτερον τοῦ ἐπιδημηῆσαι ταύτην τὴν Κύριον, καὶ γνώσεως μεταδίδοναι τῆς ἐκτουτοῦ; Ἦξει δὲ φασιν ἐπὶ νεφέλης κούφης, ἢ ὡς ἀνείληψε σώματος ἐξ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου. Ὡς γὰρ ἡ νεφέλη οὐκ ἄλλοθεν ἔχει σύστασιν, ἢ ἐξ ἀέρος καὶ ἀναθυμιάσεως τῆς γῆς· οὕτως ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα ἐξ ἁγίου Πνεύματος ὑπέστη καὶ γεώδους οὐσίας. Ὁ δὲ θεὸς ἐποχοῦμενος κατὰ τὴν νηπιᾶν ἡλικίαν ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον ὠφελουμένην ἀρρήτῳ δυνάμει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιδημίας τὰ μέγιστα. Ταύτης γὰρ οἱ κατ' Αἴγυπτον ἐξαιρέτως ἐδέοντο δεισιδαίμονέστατοι γεροντοὶ ἀπόντων, ὡς καὶ μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ἐκπεπτωκέναι λατρείας· ὡς καὶ γυμνῆ κεφαλῇ τὸν τούτων βασιλέα βοᾶν, οὐκ οἶδα τὸν Κύριον. Οὕτως ἀδέσποτόν τε καὶ ἀπροσόντην ἡγοῦντο τὸ πᾶν. Διαπαντός δὲ καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὑπῆρχον πολέμιοι. Διὰ τοῖς ἀγνωστοῖν ἄγαν αὐτῶν ἢ τούτου προθεσπίζεται γνώσις, πάσης εἰδῶλων ἀσεβείας ἀνηρημένης. Εἰ δὲ μὴ τὸ, ἐπὶ νεφέλης προσέκειτο, ἔδοξεν ἄν ἀσωμάτων * λέγεσθαι δυνάμει, καθ' ἣν διέπει τὸ πᾶν, ὑπάρχων ἐν ἅπασιν. Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὁ πρότερος καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πρότερον ἦν. Εἶπεν γὰρ Κύριος πρὸς Μωσῆα καὶ Ἀαρὼν ἐν γῆ Αἰγύπτου. Καὶ πάλιν ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ. Καὶ περιττὸν ὑπῆρχεν ἐπὶ πάσης χώρας ἀρμόσαι δυνάμειον¹. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μετὰ σώματος ἐπιδημίαν ἐδῆλωσεν, τοῦτο νεφέλην εἰπὼν. Τάχα καὶ διὰ τὸ κινήματων ἀπηλλάχθαι γεωθεστέρων, ἐπιθυμίας τε σωματικῆς ὑπερίπτασθαι, ὅς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ὄλος.

264 corporeisque perturbationibus, qui nec quidquam habuisset¹, superior semper fuerit.

Ἔτεροι δὲ κούφην ὑπελήφασιν εἰρησθαι νεφέλην τὴν ἁγίαν Παρθένον, ἥς ἐν ἀγκάλαις εἰς Αἴγυ-

πτον ἐκομίζετο· ἤγουν φασίν, ὡς ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ τοῦτον εἶδεν Ἡσαΐας ὑπὸ δυνάμεων θεῶν ὑμνούμενον. Καὶ παλαιὸν ἡμερῶν ὁ Δαυὶδ ἐπὶ θρόνου καὶ ὡς Ἰν [ἀνθρώπου] μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον. Ἰεζεκιήλ τε εἶδος ἀνθρώπου ἐξ ἡλέκτρον τε καὶ πυρός. Ἄπερ ἐμφασίν τινα δόξης θεοπροποῦς καὶ μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστὸν ὑπαινίσσεται. Οὕτω καὶ νῦν τὴν νεφέλην ληπτέον ἐφ' ὕετοῦ τε καὶ δρόσου πνευματικῆς, αὐτοῦ τε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. Τοιγαρὸν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Παῦλος β. βαπτίσθαι φησὶν ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. Προηγείτο δὲ αὐτῶν ἐν μὲν ἡμέρῃ, νεφέλη· ἐν δὲ νυκτὶ, στύλος πυρός. Εἰ χρῆν^α οὖν ἐπὶ καθαιρέσει τῶν Αἰγυπτίων θεοπροπῶς ἴοντα τὸν Κύριον ἐπὶ κούφῃς ὁραῖσθαι νεφέλης, δι' ἧς ἦν καὶ μόνῃς τῆς εἰδωλολατρίας, ἀποσηχεσθαι τὰς κηλίδας. Κούφη δὲ κούφους ἐργάζε-^Bται τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀποθεμένουσ φορτίον. Ἡ δὲ κἀθίσις ἢ ἀνάπαυσις, ἤγουν ἐξουσίαν αἰνίσσεται. Ἐπαναπαύεται γὰρ οὐ νομικῇ λατρείᾳ Χριστὸς, τῇ δὲ τελειώσει τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος, δι' ἧς καὶ βασιλεύει τῶν ἐπὶ γῆς. Κατορθοῖ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους ἐπιδημῶν, τὸ "σεισθῆναι τούτων τὰ εἰδωλα, ὅτε Θεοῦ μὲν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης Αἰγύπτου καθίδρυντο. Ἐπεισκόπει δὲ ταύτας ἐπιδημῶν ὁ Θεὸς κατὰ τὸ, ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καρδίαν δὲ τῶν Αἰγυπτίων φησὶν ἠετηθῆσθεσθαι, μὴ ἀντιβαίνοντων τῷ θεῷ κηρύγματι, τὴν δὲ καλὴν ἤτταν ἠετησομένων. Τινὲς δὲ καρδίαν φασὶν εἰρησθαι τῶν ἀγαλμάτων τοὺς δαίμονας, οὓς ἠετηθῆσθεσθαι, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνείας, ταχῆσθεσθαι ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει.^C Τούτων γὰρ ἡ πλάνη, ἐξ οὗ γεγόνασιν αὐτοῖς Ἐκκλησίαι, κατ' ὀλίγον ἐσθένυντο. Ἐπεδήμει δὲ ταύταις ὁ Κύριος ἐνδόξῳ σώματι, τὸ^δ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος, ὅπερ ἂν εἴη νεφέλη κούφη μεταβληθὲν τῆς φθαρτῆς καὶ γεώδους οὐσίας.

265 Ad eas vero accedebat Dominus suo illo post resurrectionem glorioso corpore (quod *nubes levis*, propter corruptibilem terrenamque substantiam immutatam dici queat) quod cum illis per Ægyptum invisibiliter ferebatur, quibus annuntiabatur. Ἐφ' ὧπερ ἀοράτως ὀχούμενος ἐπεδήμει συμπράτων ἐν Αἰγύπτῳ τοὺς αὐτὸν καταγγέλλουσιν. Κἄν ὅτε δὲ παῖς ὢν Αἰγυπτίους ἐπεδήμησεν, εἶπωμεν ἀρρήτῳ δυνάμει, τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νοητέον ἡσθενηχένας τοὺς δαίμονας καθηρημένους αὐτῶν τῆς δυνάμεως. Ὅτε καὶ ἐπαραστήσονται, φησὶν, Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐπινοαστήσονται, ἠετησῶν μὲν Ἀκύλας Αἰγυπτίους Αἰγυπτίους· συμβαλῶ δὲ Συμμαχος εἰρηκεν· κατὰ τὸ, «Ὅχι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν.» Οἱ μὲν γὰρ προσέτρεχον, οἱ δὲ ἐντέτεινον τῷ κηρύγματι, ὡς διεστάναι πάντα μὲν εἰλον, πᾶσαν δὲ κόμην, καὶ πᾶσαν, καὶ χώραν. Νομοὺς γὰρ ἐκάλουν τὰς χώρας. Καὶ ἄλλως δὲ, δαιμόνων νόμος λατρίας τῷ κατὰ Χριστὸν ἀντετάσσεται πρὸς αὐτοῦ καθαιρούμενος

intelligi arbitrentur : vel qua plane ratione ab Isaiæ celestium virtutum hymnis ipse laudari visus es¹ : quo pacto item Antiquus dierum in throno tanquam Filius hominis in nubibus a Daniele venire² ; quo denique modo humana specie electro et igne constante Ezechieli apparere. Quæ quidem ut divinæ gloriæ et arcani in Christo mysterii speciem demonstrant, sic et *nubis* nomen, *pluvix, vorisque* spiritualis, et salutaris etiam baptismi significationem habet. Indeque est, quod in nube et mari Israelitas, quos die ipso nubes, nocte autem columna ignis anteibat, Paulo teste, baptizatos esse legimus³. Dominum igitur oportuit, qui ad purgandos Ægyptios observato divinitatis decore proficiscebatur, in nube levi, qua sola idololatriæ sordibus abluerentur, apparere. *Levem* autem ideo dicit, ut, deposito peccatorum onere, agiliiores nos fieri intelligas : sicut et *sessione* ipsa vel requiem, vel certe potentiam significari. Neque enim in legis observatione, sed in ea, quæ per baptismum est, perfectione, qua etiam regnat in terris, Christus requiescit. Prosperere autem ideo feliciterque Ægyptiis hic cedit adventus, quod eorum idola, quo tempore tota regione propagari Ecclesias contigit, commoveri necessum fuit. Obisse vero ipsas, et in eis esse Deum versari solitum inde credimus, quod ubicumque duo vel tres ejus nomine congregari animadvertisset eorum in medio futurum se pollicitus sit⁴. Cæterum quod *superatum iri cor Ægyptiorum* dixit, non divinæ prædicationi reluctaturos, sed pulchra ista utilique ratione in victoriam sese præbituros significavit. Non desunt, qui *cordis* nomine latentes in simulacris dæmonas (quos vel *superari debere*, vel, ut alii interpretantur, ignota quadam et invisibili virtute *tabe confectum iri* aiunt) ideo signifi-

Nec male præterea cum puer in Ægypto versatus est, ineffabili quadam presentia virtutis ejus dæmonas ipsos erepta sibi potestate *superatos fugisse* dicamus, quo tempore etiam in Ægyptios ipsos *insurrecturi sunt Ægyptii*. Quo loco *seditionem* quidem *inter Ægyptios* Dominum *excitaturum*, Aquilas ; in *sese* autem *commissurum* dixit Symmachus ; qua ratione idem se, non ut pacem, sed ut gladium in terram mittat, venisse profiteatur⁵. Cum enim ad Evangelii promulgationem acclamarent alii, alii contra reluctarentur, eo ventum est, ut *domus* omnis omnisque vicus, omnis etiam civitas, omnis denique *regio, voribus* vocabulo hic significata, divideretur. Alio deinde interpretationis modo, et ipsa dæmonum lex de colendis idoli-

¹ Isa. vi, 1-3. ² Dan. vii, 13. ³ 1 Cor. x, 2. ⁴ Matth. xviii, 20. ⁵ Matth. x, 34.

VARIE LECTIONES.

^α γρ. ἐχρῆν. ^β γρ. τῷ. ^γ γρ. τῷ. ^δ γρ. στασιάζω.

Græce *νόμος* appellata, quam dissipato malarum A voluntatum consensu in Ægypto abrogavit Dominus, ut *excitandi, in se committendique* verbis significavit) Christianæ repugnabat. Hoc enim demum est, quos duos in tres, et tres in duos dividendos esse legimus. Ideo ergo *Ægyptiorum spiritum turbatum* iri (quod *rumpendi* quidem verbo Symmachus, *dividendi* autem Theodotio, Aquila vero *taxandi* extulerunt), affirmant. Quæ certe omnia, dissipato religionis impie consilio, in Ægyptiorum utilitatem futura sunt, quo tempore in angustiis redacti ad nullum non genus oraculorum et vaticiniorum, sicut ipsis usitatum erat, convertentur. *Vocat autem de terra loquentes*, eos qui per mortuos vaticinantur; et *ventriloquos*, qui de suo corde vel inhabitantis in eo vel demonis opera loquuntur: quales existunt et arctoli ipsi, et qui ex viscerum inspectione de futuris pronuntiant, quibus omnibus, eo præcipre tempore cum in Romanorum potestatem venerunt, utebantur. **266** Appellat enim *duros*, tanquam invictum infractumque clade qualibet animum possiderent. Nec vero quo tempore idola peritura sint, reticuit, cum Ægyptiaci regni interitum notavit. Quo enim in Ægyptum tempore salutis ingressa est promulgatio, ad eodem quoque, si non ab ipso potius Salvatoris natali, Cæsare Augusto imperante, regni cœpit abrogatio. Primus enim iste devictam Ægyptum imperio Romano adjecit, quam, qui postea secuti sunt imperatores, missis in regionem ducibus et copiis, sibi servire coegerunt. Nec vero illorum *duritiam* male significavit, cum ferrum imperium eorum, ferreisque unguibus et dentibus præditam feram nominavit.

Sequitur deinde: *Et bibunt aquam Ægyptii, quod est juxta mare*: quo loco Aquilas *aque a mari absorbinabuntur* interpretatus est, Symmachus autem, *exterminabuntur*. Significatur vero per *mare ipsa Ægyptiorum multitudo*, quo pacto gentes multas antea, tanquam mare fluctibus agitata dicit. Quo deinde loco de radice Jessæ disseruit, et mare Ægypti desertum se redditurum minitantem Dominum introduxit. Hujus quoque amplitudinem et Jeremias ipse locustis et saltui comparavit, ubi ait: « Succidite saltum ejus, dicit Dominus, quia non supputabitur, quia multiplicabit super locustam, et non est eis numerus ». Ad quod *desitium fluvium* dixit, de regno certe, non aliter quam antea (cum de radice Jessæ sermo esset) in ejus *fluvios immissurum manum*, cæteraque alia, Dominum monuit, intellexit. Et mox etiam *desitium fluvium, omnemque aquæ congregationem aridam futuram* adjecit. Quod autem cum *principe fluvio et fossas etiam defecturas* dixit, cum regno ipso et *principes etiam sigillatim perituros* demonstravit, ipsas quoque militares copias *congregationis nomine* significans. Neque sane ab istis discrepant

λοημένης Αιγύπτου ἡ τῆς ἐπὶ κακῶ συμφωνίας, ὃ δηλοῖ μάλιστα τὸ, *στασιάσω καὶ συμβιβῶ*. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, ἔσονται μεμερισμένοι δύο ἐπὶ τρεῖς, καὶ τρεῖς ἐπὶ ὄσιν. Διὸ καὶ *ταραχθήσεται τὸ Πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων*, φησὶ, κατὰ Σύμμαχον δὲ *ραγήσεται, σχισθήσεται* δὲ κατὰ Θεοδοτίωνα. Κατὰ δὲ Ἀκύλαν *πλευραρωθήσεται*. Ἄ δὴ πάντα ἐπὶ προκοπῇ τῶν Αἰγυπτίων γενήσεται, διασχεδανυμένης τῆς δεισιδαίμονος ἐκείνων βουλῆς, ὅτε καὶ ἀποροῦντες κατὰ τὸ σύνθηρες αὐτοῖς ἐπὶ χρησμούς καὶ μαντείας διαφόρους τραπήσονται. Ἐκ γῆς δὲ φωνοῦντας τοὺς νεκρομάντις φησὶν. Ἐγγραστριμύθους δὲ, τοὺς ἐκ τῆς αὐτῶν καρδίας, ἡ δαίμονος τοῦ ἐνοικοῦντος ἐρευρομένους, ὥσπερ οὖν καὶ γνώστας, τοὺς σπλαγγνοσκοποῦντας ἐκάλεσεν. Μάλιστα δὲ ταῦταις τῶν Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐπιόντων ἐκέκρητο. Τούτους γὰρ *σκληροὺς* ὡς ἀνικητούς, καὶ πρὸς πᾶσαν ἤτταν ἀνευδότους καλεῖ. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τῆς τῶν εἰδώλων καθαιρέσεως τὸν καιρὸν, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βασιλείας ἐκβαλλομένης. Συνεισῆλθε γὰρ τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι καὶ ἡ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέων καθαιρέσις· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῇ τῇ τοῦ Σωτῆρος γενήσεται ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος γενομένη. Δυνατὸς γὰρ ὡς οὗτος βασιλεὺς τῆν Αἰγύπτου πρώτος τοῖς Ῥωμαίοις ὑπέταξε. Μεθ' ὃν ὁμοίως οἱ Ῥωμαίων ἅπαντες κραταιοὶ βασιλεῖς καταδουλοῦντο τὴν Αἰγύπτου, στρατιωτικούς αὐτοῖς ἐκπέμποντες ἄρχοντας. Ὡν τὸ *σκληρόν* ἐδήλωσε Δανιὴλ, σιδηρᾶν αὐτῶν τὴν βασιλείαν εἰπών. Καὶ Θηρίον ἔχον ὀδόντας σιδηροῦς, καὶ ὄνυχας σιδηροῦς.

male significavit, cum ferrum imperium eorum, ferreisque unguibus et dentibus præditam feram nominavit.

Οἱς ἐπιφέρεται· *Καὶ πίνονται ὕδωρ Αἰγύπτιοι τὸ παρὰ θάλασσαν*. Ἀνθ' οὗ φησιν Ἀκύλας, *Ἀναποθήσεται ὕδατα ἀπὸ θαλάσσης*. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἀφανισθήσεται*. Τροπικῶς δὲ *θάλασσα*, τὸ *ταραχθὲς* πληθὸς τῶν Αἰγυπτίων· διὸ καὶ ἀνωτέρω τὰ πλὴλὲς ἔθνη ὡς θάλασσαν ἔφη κυμαίνουσαν. Καὶ ἐν οἷς περὶ τοῦ ἐκ βίβης Ἰεσσαὶ διελάμβανεν, ἔλεγε· καὶ ἐρμηώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου. Ταύτης δὲ τὸ πλῆθος καὶ Ἰερσμίας ἀκρίσιν ἀπέειπε καὶ δρυμῶν, λέγων· « Ἐκκόψατε τὸν δρυμὸν αὐτῆς, λέγει Κύριος, ὅτι οὐ μὴ εἰκασθῆ, ὅτι πολλὴ πληθύνει ὑπὲρ ἀκρίδα, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς ἀριθμὸς. » Ἢ δὲ τοῦ *ποταμοῦ ἐκλείψις*, τῆς βασιλείας ἐπὶ σημαντικῇ, ὡς καὶ τοῖς περὶ τοῦ ἐκ βίβης Ἐφρασκην Ἰεσσαὶ, καὶ ἐπιβίβησεν Κύριος τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὴν ἐξῆς. Καὶ ἀλλαχθὺ δὲ εἴρηται, Ὁ δὲ *ποταμὸς ἐκλείψει*, καὶ *ξηρανθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὕδατος*. Μετὰ δὲ τὸν *πρῶτον ποταμὸν*, καὶ ἑτέρους ἐκλείψουσιν φησὶ καὶ *τὰς διώρυγας*, μετὰ τῆς βασιλείας καὶ τοὺς *ἄρχοντας* τοὺς κατὰ μέρος δηλῶν. *Συναγωγὰς* δὲ τὰς πολεμικὰς αὐτῶν δυνάμεις ἐκάλεσε. Καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ συνῶδλ τούτοις φησὶ· Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ Φαραὼ τὸν ἄρχοντα τὸν

¹ Dan. II et VII. ² Jerem. XLVI, 25.

³ γρ. Αἰγύπτου. ἢ Ἰερ. λ. λέγεται.

VARIÆ LECTIONES.

μέγαν, τὸν καθήμενον ἐν μέσῳ τῶν ποταμῶν αὐτοῦ. » **A** quæ in hæc verba apud Ezechielem legitur, « *Meo' è kal φησι* : « Προσκολλήσω τοὺς ἰχθύας τοῦ ποταμοῦ πρὸς πτέρυγάς σου. » *Kal meo' Ètera* : « Καὶ ἐκκενώσουσι πάντες τῆς μαχαίρας αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον, καὶ πλησθήσεται ἡ γῆ τραυματιῶν. Καὶ δώσω τοὺς ποταμοὺς αὐτῶν ἐρήμους. » *Kal pάλιν* : « Ἐκεράτιζες τοῖς ποταμοῖς σου, καὶ κατεπάτευσες τοὺς ποταμοὺς σου. »

Καὶ Ἰερεμία; δὲ φησι : « Τίς οὗτος ; ὡς ποταμὸς ἀναθήσεται, καὶ ὡς ποταμοὶ κυμαίνουσιν ὕδωρ. Ἔδατα Αἰγύπτου [ὡς ποταμὸς ἀναθήσεται]. » Δι' ὧν δηλοῦται τὰ πλήθη τῶν παρ' αὐτοῖς στρατευομένων, ὧν μέσων ἐγκαθήμενον τὸν δράκοντα * εἰκὸς ἦν μεγαλαυχεῖν. Ἰχθύας δὲ τοὺς ὑποκειμένους τοῖς **B** κατὰ μέρος νοήσομεν ἄρχουσιν. Ἐκεράτιζε δὲ τοῖς ὑπ' αὐτῷ στρατευομένοις οὗς † καὶ καταπατεῖν αὐτὸν ἔφη τυραννικῶς δυναστεύοντα. Τροπικῶς γὰρ φασιν ἀνάγκη ταῦτα νοεῖν, ὡς καὶ τὸ πρῶθεν ῥηθὲν ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ καταπεπατημένον, οὗ οἱ ποταμοὶ διήρπασαν τὴν γῆν. Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ τούτοις καὶ ἀνθρώπων ἀφανισμὸν ἐπήγην ἢ προφητεία, οὐδὲν ἐλείπετο ζητεῖν. Ἀκόλουθον γὰρ ἦν καὶ τὰ ζῶα πᾶσι τοῖς ὕδασι συναπόλλυσθαι. Νῦν δὲ μετὰ τὴν τῶν ὑδάτων ἀπώλειαν, πολυπληθίας ἐσομένης κατ' Αἰγύπτου μέμνηται, καὶ ὡς ἔσται θυσιαστήριον Κυρίου, ἐν ᾧ θύσειν τοὺς Αἰγυπτίους [φησί]. Καὶ πῶς ἐγίνοντο †, εἰ τὸ ὕδωρ ἅπαν ἐξέλειπεν ; ὅθεν τροπικῶς νοητέον ταῦτα σημαίνοντα τῶν Αἰγυπτίων τὴν βασιλείαν καὶ τὰ πλήθη τῆς μαχίμου δυνάμεως. Ἄλλοι **C** δὲ ῥητικῶς τὰ προειρημένα νοοῦντές φασιν, ὡς Ὀσασπασιανὸς τὴν Ἰουδαίαν ἐλὼν κατ' Αἰγυπτίων ἰσράτευσε. Καὶ Θεὸς αὐτῷ κατὰ πάντα ποιήσας, πᾶσαν ὑδάτων συναγωγὴν ἀπεξήρπασεν, ὡς ὑδάτων ἐνδεία, τοῖς παρ' αἰγιαλὸν ὀρύγμασιν πότιμον πῶς ὕδωρ Αἰγυπτίους ζητεῖν, δι' ὧν τὸ τῆς θαλάσσης διηθούμενον ὕδωρ ποτιμώτερον γίνεται. Τότε φασιν εἰς Αἴγυπτον ἐλθεῖν καὶ τοὺς τὸ σωτηρίου κήρυγμα διαγγέλλοντας. Τῶν δὲ τὴν Αἴγυπτον οἰκούντων οἱ μὲν τὰ πεδία, οἱ δὲ τὰ ἔλη κεκλήρωνται, οὐκ ἐπερ ἔλιοι καὶ βούκοιοι διὰ πλῆθος τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων βοῶν ὀνομάζονται. Χρῶνται δὲ οὐ σίτῳ καὶ οὐκ τούτων ἀποροῦντες, ἰχθύσι δὲ καὶ γάλακτι καὶ ζύψῳ † καὶ τοῖς ἐξ ἐλῶν ἀπαλοῖς τευνομένοις οἱ καὶ τὸ λιπὸν ἐργαζόμενοι τὸ σχιστόν. Ὡς ἐν **D** δεια, φησί, πάντων ἐκλειοπύτων τῶν ὑδάτων γενήσεται.

Οἱ δὲ τὴν πρώτην ἐκδεδωκότας ἐξήγησιν, καὶ τοῦτον αὐτοῖς ἀλληγοροῦσι τὸν τρόπον. Νόει ποταμὸν λέγοντες καὶ τὴν πάλαι παρ' Αἰγυπτίους φιλοσοφίαν ἀκμάζουσαν. Εἰρηται γὰρ, καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάση σοφίᾳ Αἰγυπτίων, ἧς λόγος ἔρρει πολὺς. Οὐ μέρη καὶ ποταμοὶ καὶ διώρυχες τῶν καθ' ἕκαστον παρ' αὐτοῖς μαθημάτων οἱ λόγοι, ἐξ ὧν ἐφύοντο οὐκ

« *Ecce ego contra te Pharaon, princeps magnus, qui cubas in medio fluminum tuorum* ». **267** Deinde adjicit : « *Agglutinabo pisces fluvii tuis* ». Rursum post nonnulla : « *Et stringent omnes gladios suos in Ægyptum, terraque vulneratis implebitur, et dabo fluvios eorum desertos* ». Et rursum : « *Insultabas fluvii tuis, fluviosque tuos conculcabas* ». »

Et apud Jeremiam : « *Quis iste ? tanquam fluvius ascendet, et tanquam fluvii inundant aquam. Aquæ Ægypti tanquam fluvius ascendent* ». Quibus certe verbis militares copias innuit ; quæ in medio cum princeps sederet, extulisse se, et superbisse par est. Pisces autem cum nominat, suis quosque ducibus subjectos milites intelligit, in quos ita insultasse significat, ut eos præ sævitiâ et crudelitate pedibus conculcare non dubitaverit. Tropice porro et ista, sicut illud prius : Gens infidelis et conculcata, cujus fluvii terram diripuerunt, intelligi volunt. Si istis ergo et hominum interitum prophetia adjecisset, nihil amplius, quod postulares reliquisset. Sequebatur enim, ut cum aquis omnibus et animalia etiam ipsa simul interirent. Nunc vero post *aquarum* interitum, magnæ etiam in Ægypto futuræ multitudinis, imo altaris etiam, in quo Domino sacra facturi sint, meminit. Verum qui fiat, si aqua omnis deficiat ? Hinc ergo Ægyptiorum imperium et bellici exercitus amplitudinem tropice ista nobis innuere arbitramur. Alii plane ad Vespasiani tempora referri arbitrantur, quibus armis Ægyptum occupavit : cui quidem ita per omnia favit Dominus, ut *omni dessiccata aquarum congregatione*, propter earum penuriam, fossæ ipso in littore, in quas marinæ receptæ mora aliqua potui aptiores evaderent, Ægyptios conficere, itaque aquam quærere necesse fuerit ; eoque maxime tempore salutaris nuntii præcones in Ægyptum penetrasse. Quia vero eorum, qui in Ægypto degunt, agros quidem alii, alii autem paludes incolunt, ob id palustres alios, alios autem armentarios, a boum, quibus abundant, copia, nominari. Neque vero pane et vino, qui illis careant, sed *piscibus*, lacteque, et *zetho*, cæterisque tenuibus aliis quibuscunque possunt, per paludes in cibum relectis, vesci, *linumque fissile operari* : quorum omnium, deficientibus **268** aquis, summam fore penuriam significat.

Verum qui primam attulerunt explicationem, et istum rursus allegoriæ sensum proponunt. Intellige, aiunt, *fluvii* nomine, veterem illam, quæ apud Ægyptios olim viguit, philosophandi rationem. Nam et Mosen ipsum universa Ægyptiorum sapientia, fama apud omnes celebri, instructum fuisse legitur, cujus partes *fluviorum et fossarum* appella-

* Ezech. xxi, 3. † *ibid.* 4. † *ibid.* 10. † Ezech. xxxii, 2. † Jerem. xli, 7, 8.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. ἄρχοντα. † γρ. ὡς. † γρ. γένοιτο. † γρ. ζύψῳ.

tione designatæ, ipsi sunt, qui de singulis disciplinis apud eos habentur libri; ex quibus nec olea, nec vitis, nec rerum necessariorum utiliumve quidquam, sed *calamus tantum, juncusque et papyrus* producantur. Dicitur et draco, quem fecit, ut infunderet ei, apud Jobum ¹⁵, juxta *papyrus*, et *calamum*, et betonium, cubile suum ponere. Vocavit vero et Ezechiel Pharaonem draconis nomine. Merito igitur ut apud istos draco ille Ægyptius, ejusque cesset philosophia, peregrinatur Dominus, qui illa præsentia sua tollit, in eorumque locum recentium aquarum salutarem potum (quo de prius intellexit, cum hausturos aquas de fontibus Salvatoris dixit) et pro *flumine* flumen, cujus impetus civitatem Dei lætificet, reponere consuevit. Vides ergo ut in Ægyptiorum utilitatem ista prædicentur? Atque inde est, quod interpretes Septuaginta, et *bibent Ægyptii aquam juxta mare: fluvius autem deficit*, rediderunt. Quibus enim nihil Ægyptiacæ aquæ supersit, cum sit ad potum marina inutilis, novum aliud aquæ genus annuntiat. Sed enim cum Ægyptiacæ aquæ defecerint, tum illi demum *lugebunt*, quibus pisces, id est hominum animas, venari usitatum fuerat; quia illis plane repugnet, qui piscatores hominum ut fierent, a Domino vocati sunt ¹⁶. Sua enim illi philosophia et incantatione deceptas animas, verborum involucris, tanquam *retibus* contraria ejus omnino *sagena* ratione, quæ in mare missa omne piscium genus amplectitur, regnumque cælorum, et homines ipsos significat ¹⁷, involvebant. *Lugeant* ergo qui eas artes sibi per Christi adventum ablatas esse vident, juxta illud: « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium destruiam ¹⁷. » Et *confusio apprehendet eos, qui operantur linum*, id est, qui non solidam et firmam, sed præfractam et minime coherentem rationem sequuntur. Et *byssus* deinde Ægyptiorum fluvio irrigabatur. Lugebunt itaque rerum istarum opifices, quando non sibi amplius ad amictum, suæque sapientiæ ornatum, telas istas, quibus falsa verborum lenocinio, tanquam velis obtegere solebant, suppeteret deprehendent. Cum his *lugebunt* et illi, qui *adulterinum vinum*, non quod *ex vite* nasci solet, effecerunt. Quæ certe omnia cum ab Ægypti fluvio suppeditari alius propheta cerneret, ita verbis avertere conatus est, cum ait: « Quid tibi cum Ægypti terra, ut bibas aquam Geon ¹⁸? » Quæ autem deinceps sequuntur, et *principibus* obscuris, qui magnis et illustribus prædicuntur.

270 VERS. 16-25. *Die illa erunt Ægyptii tanquam mulieres in timore, et tremore, a facie manus Domini Sabaoth, quam ipse immittet. Et erit regio Judæorum Ægyptiis in terrorem. Quicumque eam no-*

A *εὐχία καὶ ἔμπειρος, οὐκ ἀναγκαῖον ἢ κάρπιμον οὐδὲ ἐν, κάλαμος δὲ καὶ ἄχι, καὶ πάπυρος. Ὁ δὲ δράκων, ὃν ἐπλάσεν ἔμπαιζειν αὐτῷ, παρ' Ἰθὺς λέγεται κοιτάζεσθαι παρὰ πάπυρον καὶ κάλαμον καὶ βουτόμορον. Καὶ Ἰεζεκιήλ δὲ τὸν Φαραῶν κέκλιχθε δράκοντα. Ἴν' οὖν ἐκλείπη ταῦτα, δράκων τε Αἰγύπτιας, καὶ ἡ τοῦτου φιλοσοφία, Κύριος εἰκότως τοῦτοις ἐπισημεῖ, ταῦτα μὲν παύσων τῇ παρουσίᾳ, ἀντιθεὺς δὲ ποτὸν καινῶν ὑδάτων σωτήριον, περὶ οὗ πρόσειεν ἐλέγεται, καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Καὶ ἀντὶ ποταμοῦ ποταμὸν, οὗ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ὁρᾷς ὡς ἐπὶ ὠφελείᾳ ταῦτα τῶν Αἰγυπτίων θεσπίζεται; Διὸ κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα λέγεται τὸ, *πίονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν.**

B Ὁ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει. Μὴ ὑπεστώτος γὰρ ὕδατος Αἰγυπτιακοῦ, μηδὲ ποτίμου τοῦ θαλαττίου τυγχάνοντος, καινὸν ὕδωρ αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται. Ἀλλὰ γὰρ ἐκλειπόντων τῶν Αἰγυπτιακῶν ὑδάτων, οἱ Θηραταί τῶν ἰχθύων, δηλαδὴ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, *πεκθήσει* λέγονται τυγχάνοντες ἐναντίοι τοῖς, πρὸς οὓς ἐλεγεν ὁ Σωτὴρ Δεῦτε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς *ἀλιεῖς* ἀνθρώπων. Ἐκεῖνοι γὰρ διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας καὶ γοητείας, τὰς ψυχὰς ἐδελέαζον οἰοῦναι *σαγήνην*, ταῖς τῶν λόγων *πλοκαῖς* συλλαμβάνοντες. Ἐναντία δὲ ταύτῃ *σαγήνη* περὶ ἧς εἰρηται ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν *σαγήνη* βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ συλλαβούση ἀπὸ παντὸς γένους ἰχθύων.

C Τὸν λόγον τὸν περὶ τῆς βασιλείας τῆς παραβολῆς καὶ ἰχθύας τοὺς ἀνθρώπους ὑποδηλοῦσης. *Περθεύουσιν* οὖν, ὡς μηκέτι διὰ τὸν παύσαντα Χριστὸν ἔχοντες; ἐργασίαν, κατὰ τὸ, « Ἀπολὼ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. » Καὶ ὁ τοῦς ἐμ *γαζομένους* τὸ *λίτρον*, οὐ τὸ στέβρον καὶ ἀβραγὰς, ἀλλὰ τὸν λόγον τὸν διεβρωγῶτα καὶ ἐσχισμένον. Καὶ *βύσσοις* δὲ τοῦ τῶν Αἰγυπτίων ἠρθεύετο *ποταμοῦ*. Οἱ τοίνυν τούτων ἐργάται στενάξουσιν, ὅτε μηκέτι αὐτοῖς πρὸς περιβολὴν, καὶ κόσμον τῆς παρ' αὐτῶν σοφίας εὐπορεῖτο τὰ τούτων ὑφάσματα λόγους τὸ ψεῦδος καλύπτουσι ἀπατηλοῖς τε καὶ πιθανοῖς. Μεθ' ὧν *στενάξουσιν* καὶ οἱ τὸν *ρόθον οἰνεῖν*, οὐ τὸν ἐξ ἀμπέλου κατασκευάζοντες. Ὡς δὲ πάντων χορηγὸς ὁ Αἰγυπτιακὸς ἐστὶ ποταμὸς, οὗ ἀποτρέπων ἕτερος προφήτης φησί: Τί σοι καὶ τῇ γῆ Αἰγύπτου τοῦ πλεῖν ὕδωρ Γηών; Τὰ δὲ τούτων ἐξῆς περὶ ἀφανῶν ἀρχόντων προλέγεται, οἱ ταῖς περιφανέσι καὶ μεγίσταις ἐφέδρευον πόλεις, τῇ τε *Τάνει* καὶ *Μέμφει*.

D Αἰγύπτου τοῦ πλεῖν ὕδωρ Γηών; Τὰ δὲ τούτων ἐξῆς περὶ ἀφανῶν ἀρχόντων προλέγεται, οἱ ταῖς περιφανέσι καὶ μεγίσταις ἐφέδρευον πόλεις, τῇ τε *Τάνει* καὶ *Μέμφει*.

[15'-x5'.] Τῇ δὲ ἡμέρᾳ *ἐκσίγη* ἔπορται οἱ Αἰγύπτιοι ὡς *γυναῖκες*, ἐν φόβῳ, ἐν τρόμῳ, ἀπὸ προσώπου τῆς χειρὸς Κυρίου *Σαβαὸθ*, ἣν αὐτὸς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς. Καὶ ἔσται ἡ γῆ τῶν *Ἰουδαίων* τοῖς Αἰγυπτίοις

¹⁵ Job xl, 10 seqq. ¹⁶ Matth. iv, 19. ¹⁷ Matth. xiii, 47. ¹⁸ Isa. xxxix, 14; I Cor. i, 19.

¹⁹ Jerem. ii, 18.

VARIAE LECTIONES.

• *Αἰσχρόν* λήφεται. γ γρ. τῷ τῶν Αἰγυπτίων ἠρθεύετο *ποταμῷ*.

εις φόβητρον. Πᾶς δὲ ἐὰν δομάσῃ αὐτὴν αὐτοῖς, A *minaverit ipsis, expavescent propter consilium quod consuluit Dominus in eos, etc.*

. . . ἐν κρίσει τοὺς θλιβοντας μετερχόμενος. Τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ καὶ γινώσκονται τὸν Κύριον ἐν τῷ τῆς θλίψεως καιρῷ, ὃν *ἡμέραν* ἐκάλεσε. Τινὲς δὲ πρὸς αὐτὴν ὄλωσ τὴν ἐπιδημίαν τὸν λόγον ἐξέλαβον. Τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ τῶν δαιμόνων τυραννομένης, φορτίῳ τε κακῶν συνεχόμενης πολλῷ, ὡς αὐτοῦ βωῶντος τοῦ πράγματος, Θεὸς τὸ γένος ἠλέησεν. Οὕτω γὰρ λέγεται καὶ αἷμα τοῦ Ἄβελ βοᾶν, τὴν ἀτοπίαν τοῦ πράγματος βδελυξαμένου Θεοῦ. Πῶς γὰρ ἐκάλουν, φασίν, ὃν ἔγγυθεν τὸ πρότερον, ἀλλ' ἢ δι' ὧν ἔπασχον μόνον, ὅτε καὶ τὸν Λόγον αὐτοῖς ἐν ἀνθρωπιᾷ πέμπει μορφῇ; *Καὶ σέσωκε κρίτων*, τοῦτ' ἐστὶ δικαίαν ἐπ' αὐτοῖς ἐκγέρων τὴν κρίσιν, σειραῖς ζόφου τοὺς θλιβοντας; παραδούς. Διὸ φησὶν αὐτὸς· Νῦν κρίσις ἐστὶν τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχου τοῦ κόσμου τούτου ἐκδηλήσεται ἔξω. Οὕτω Χριστὸς ἐδίκασε τυράννῳ καὶ κόσμῳ, εἰλυσέν τε καὶ τοὺς Αἰγυπτίους πρὸς αὐτόν· ἀνθ' ὧν χαριστηρίους ἑθυσίας ἐκτελοῦσιν ἐπαγγελλόμενοι, μέχρι τε παντὸς τοῖς τῆς πίστεως ἐναθλοῦσιν ἀγῶσι κατὰ τό· «*Εὗξασθε καὶ ἀπόδοτε.*»

Ἐπιστῆσαι δὲ τὸν νοῦν ἀναγκαῖον, ὡς καινοῦ νόμου καὶ Καινῆς Διαθήκης παρίστησιν ὁ λόγος εἰσαγωγῆν. Μωσῆως γὰρ ἀπαγορεύσαντος ἐκτὸς, Ἱερουσαλήμ μὴ δεῖν γενέσθαι *θυσιαστήριον*, καὶ τὴν τοῦ Λευὶ μόνην ἱερατεύειν φυλὴν ἐπιτάξαντος, πῶς ἢ C *προφητεία θυσιαστήριον ἐν Αἰγύπτῳ καθίστησιν*, ἱερέας τε Θεοῦ τοὺς Αἰγυπτίους γενέσθαι φησί; Κατὰ δὲ τὸν Ἀπόστολον, μετατιθεμένης ἱερουσύνης, εἰς ἀνάγκης καὶ νόμου μεταθέσις γίνεται. Μετὰ δὲ τὰ εἰρημένα φησὶν ὁ προφήτης· *Καὶ πυτάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ, καὶ λήσεται αὐτούς.* «*Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Μαστιγοῖ δὲ πάντα ὅν ἐν παραδέχεται.*» Πληγῇ οὖν ἐπάγει τοῖς Αἰγυπτίοις, ὅτι· ἂν τύχῳσι τούτου δεόμενοι, μὴ μιχύνων αὐτοῦ τὴν ὀργήν. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς πληγῇ καλεῖ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις δουλείαν, δι' ἧς αὐτοὺς ἵατατο, πάροδον εἰς αὐτοὺς παρασχὼν τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι. Πρότερον γὰρ οὐκ ἦν ἐπιφοιτῆν ἀμίκτως διακειμένους. Πλὴν ὡφελεία, καὶ εὐ θυμῷ πληγῇ ἐπάγει Θεός. Ὅπερ εἰδότες οἱ προφήται D *φασὶ*· «*Παίξουσιν ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ.*» Καὶ πάλιν· «*Ἐν θλίψει μικρῇ ἢ παιδεία σου ἡμῖν.*» Καὶ τῆ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ φησὶν· Ἐν πόνῳ καὶ μάστιγι παιδευθήσῃ, Ἱερουσαλήμ. Μεθ' ἧ φησὶ· *Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, κατὰ τὸν αὐτὸν ὁρῶντι καιρὸν, ἔσται ὁδὸς Ἀσσυρίοις πρὸς Αἰγυπτίους, οὕτω λέγων κατὰ τὴν παλαιὰν συνθήκειαν, τοὺς τε Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν οἰκοῦντας, οἱ τοῖς Αἰγυπτίοις πολέμοι διέτελεσαν, ὅτε πρὸ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἰδιοῖς βασιλεύουσιν ἐκέχρητο·*

. . . in judicio supplicium de opprimentibus sumens. Hoc enim pacto, id est, ipso afflictionis tempore, quod *diei* nomine significavit, Dominum agnoscent. Sunt autem nonnulli, qui ad ipsam omnino incarnationem locum referri existiment. Cum enim in homines tyrannidem exercerent demones, malorumque onere gravissimo, ut rebus ipsis paruit, premerentur, eorum tandem misertus est Dominus. Ita siquidem et Abelis sanguis indignum facinus abominante Deo, clamare dicitur¹⁹. Qui enim aiunt, cum invocassent, **271** quem antea ignorabant; nisi iis tantum adducti, quæ misso B in hominis forma Verbo passi sunt? *Et salvavit judicans*; id est, justa sententiâ tenebrarum catenis eos a quibus opprimebantur, tradidit. Atque hoc est, quod jam adesse mundi hujus judicium, jamque ejusdem principem foras expulsus iri dixit²⁰. Sic igitur tyrannum et mundum Christus *judicavit*; sic denique *Ægyptios* omnes ad se ipse pertraxit. In quorum memoriam premissis gratiarum *hostiis*, fideique in perpetuum certaminibus defuncti (juxta illud, quo votere, vota que persolvere moneatur²¹) certamen inveniunt.

Est vero hic mente diligenter attendere necessarium, nobis hic novæ legis Novique Testamenti rudimenta proponi. Qui enim Mosis lege non nisi intra Hierosolyma *altare* erigi, nullamque tribum aliam, præter Leviticam sacerdotio fungi cavente, in *Ægypto* jam *altare* excitatum iri, futurosque sacerdotas *Ægyptios* affirmat prophetia? Atqui auctore Apostolo, mutato sacerdotio, et legis mutatio fiat necesse est²². Adjicit vero ad superiora propheta, his verbis: *Et percutiet Dominus Ægyptios plaga, et sanabit eos*. Quem enim diligit, castigat, et quemcumque verberibus cædit, in filium amplectitur²³. *Plagam* ergo in *Ægyptios*, qua maxime opus habere videbantur, inducit; neque iram suam protrahit. Sunt porro qui *plagæ* nomine, quam passi sunt a Romanis servitutem intelligant, per quam in eo sunt sanati, quod hac via salutis sicut ad eos delatus nuntius. Neque enim ad eos antea pervenire poterat, qui ab hominum reliquorum consuetudine abhorrerent. Sed utilitatis ergo, non ire indulgens *inducit plagam* Dominus. Quod quidem cum minime a prophetis ignoraretur, ita eum compellant: «*Domine, castiga nos, verum in judicio, et non in ira*»²⁴. Et rursus: «*In afflictione parva tua nobis castigatio*»²⁵. Deinde, converso ad Judæorum Synagogam sermone: In labore et verberibus castigaberis, Jerusalem. Addit postea: *Die illa, illo videlicet tempore, erit via Assyriis ad Ægyptos*; ita veteri **272** et usitata consuetudine eos significans, qui Syriam et Mesopotamiâ inco-

¹⁹ Gen. iv, 10. ²⁰ Joan. xii, 31. ²¹ Psal. lxxv, 12. ²² Hebr. vii, 12. ²³ Hebr. xii, 6. ²⁴ Jerem. xxx, 11. ²⁵ Isa. xxvi, 16.

lebant, erantque Ægyptiis maxime infesti, cum, in Romanorum potestatem nondum redacti, propriis regibus, hi quidem Antiochi successoribus, illi autem Ptolemæis uterentur. Quorum medii Ægyptii cum interdum ab utrisque impeterentur; ipso Christi adventu, tanquam communi pacis vinculo, non terrena modo cœlestibus, sed ipsæ inter se gentes etiam ita coiere, ut tres istæ quæ mutua inter se odia semper exercuerant, una jam benedictione dignæ credantur, nec Israel amplius, tanquam Dei populus, solusque benedictus, esseratur. Ita enim pietatem amplexi sunt omnes, ut mutuam inter se charitatem colant et retineant. Confractis enim gladiis et lanceis, cum in jugum unum, spiritualiter quidem Dei, Romanorum autem corporaliter, venerint, arma in sese nequaquam rapiunt.

Quod deinde Assyriis servire Ægyptios inquit, vel charitatis servitutem intellexit, vel, quod nonnullis placet, id ideo dixit, ut missum Romano nomine Syrorum in Ægyptum exercitum, Syroque duce aliquo in servitutem redactos esse Ægyptios significet. Qui est ergo benedictus in Ægypto, et inter Assyrios populus per Ecclesiarium, quæ in eis sum, frequentiam apparet. Viget autem qui ex Israel est ab ipso prædicationis tempore. Fuit enim fidei in Christum primitivæ, a quibus et evangelistæ, et discipuli, et apostoli etiam promanarunt; unde trium gentium omnes in terra benedicti sunt. Cæterum pro eo quod in Assyriis legimus, in Assur alii transtulerunt; ne Judæos quisquam, qui in Syria degunt, sed Ægyptios simul Assyriosque significari putaret. Est vero maxime mirum, cur qui filiorum omnium est natus maximus tertius nominetur. Sed ex quo in Christum contumeliosus exstitit, jam inde in gentium terga rejectum esse deprehendimus. Quo enim tempore gentium intraverit plenitudo, totus et ipse tum demum salvabitur Israel²⁶. Deinde per benedictam a Domino terram Ecclesiam non male (modo illam in cœlo mitibus destinam²⁷, cœlestem nimirum Jerusalem, montemque sanctum intelligas) significari dixeris. Potest et Israelis nomine piorum sanctorumque gentis Judaicæ hominam, qui vita defuncti sunt, chorus intelligi. Est enim «*uniculus hæreditatis ejus Israel*,» inquit Moses²⁸. Cæterum miratus propheta quod omnium maxime superstitiosi Ægyptii, Judæorum, quos oderunt, Deum amplectantur et colant, significanter valde ista de Ægyptiis continue adjecit: *Et erunt Ægyptii jurantes nomini Domini Sabaoth*. Deinde: *Erit altare Domino in regione Ægyptiorum*. Et rursus: *Erit in signum in perpetuum Dominus in terra Ægyptii*. Itemque: *Erit notus Dominus inter Ægyptios*. Denique cognoscent Ægyptii Dominum. Syriam præterea emphasi vel inde complexum esse videri putant, quod in ea veri adoratores, et qui fraternum viciniamque Ægyptiorum studium amplectantur, non defuturi sint.

²⁶ Rom. xi, 25, 26.²⁷ Matth. v, 4.²⁸ Deut. xxxii, 9.²⁹ ὡς. ³⁰ γρ. καί. ³¹ γρ. ταῦτα περι.

VARIÆ LECTIONES.

οὗτοι μὲν τοῖς ἀπὸ Ἀντιόχου, Πτολεμαίοις δὲ ἐκεῖνοι· μέσοι δὲ ὄντες Ἰουδαῖοι ὑπ' ἀμφοτέρων ἀνὰ μέρος ἐβάλλοντο. Χριστὸς δὲ παραγενόμενος, ἡ πάντων εἰρήνη, οὐ μόνον τὰ ἐπίγεια τοῖς ἐπουρανίοις συνῆψεν· ἀλλὰ καὶ τὰ ἔθνη πρὸς ἄλληλα. Καθὰ καὶ ταῦτα τὰ τρία δυσμενῶς διακειμένα, καὶ μιᾶς ἡξίωσεν εὐλογίας, ὡς μηκέτι τὸν Ἰσραὴλ καταπαρῆσθαι· λαθὼν Θεοῦ χρηματίζονται καὶ μόνον εὐλογημένοι. Πάντες γὰρ εὐσέβειαν ἐδιδάχθησαν, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης ἀντίχεσθαι. Τὰς γὰρ μαχαίρας εἰς ζιβύνας συγκόψαντες, ταύτας ἐπ' ἀλλήλους οὐκ αἵρουν ὑπὸ ζυγὸν ἕνα γεγονότες, πνευματικῶς μὲν Θεοῦ, σωματικῶς δὲ Ῥωμαίων.

Δουλεύουσι δὲ τοῖς Ἀσσυριοῖς Αἰγύπτιοι τῆν τῆς ἀγάπης δουλείαν. Ἡ, ὡς φασὶ τινες, διὰ τὰ Ῥωμαϊκὰ Σύρων ἐν Αἰγύπτῳ στρατόπεδα, Σύρους τὲ τινας ἀρχικῆς ἐξουσίας δυνάμει καταδουλωμένους αὐτούς. Ὁ μὲν οὖν εὐλογημένος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀσσυριοῖς λαός, διὰ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ὁρᾶται πολυπληθίας, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὸν τοῦ κηρύγματος ἤκμαστος χρόνον. Ἀπαρχὴ γὰρ τῆς εἰς Χριστὸν ἐγένοντο πίστεως, ἐξ ὧν εὐαγγελιστὰι, καὶ μαθηταί, καὶ ἀπόστολοι· διὸ πάντες οἱ τῶν τριῶν ἐθνῶν ἐπὶ γῆς εὐλόγηται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ ἐν Ἀσσιριοῖς, καὶ Ἀσσοῦρ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, ὡς ἂν μὴ τις τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Συρίᾳ νομίσειεν Ἰουδαίους, ἀλλ' αὐτοὺς Αἰγυπτίους καὶ αὐτοὺς Ἀσσυρίους. Τὸ δὲ θαυμαστὸν, ὅτι ὁ πρωτότοκος ἐν τέχνῳις τρίτος ὠνόμασται. Παροινήσας γὰρ εἰς Χριστὸν, κατόπιν τέθειται τῶν ἐθνῶν. Ὅτι ἂν γὰρ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε καὶ πῆξ Ἰσραὴλ σωθήσεται. Γῆν δὲ τῆν εὐλογημένην ὑπὸ Κυρίου νοήσεις τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μάλιστα τὴν ἐπουράνιον, ἣν οἱ πρᾶεῖς κληρονομήσουσιν, ἕπου καὶ Ἰερουσαλὴμ ἐπουράνιος, καὶ ὄρος Σιών· νοῦστο δ' ἂν Ἰσραὴλ καὶ ὁ Θεοφιλὴς τῶν ἁγίων χορὸς ἐκ τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους προεξεληλυθότων τοῦ βίου· διόπερ εἰρηται, καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. Σχοίνισμα γὰρ κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ, καθὰ δὴ λέγει Μωσῆς. Ὁ δὲ προφήτης θαυμάζων, εἰ οἱ τῶν ἄλλων δεισιδαίμονες μᾶλλον Αἰγύπτιοι τὸν τῶν ἐχθρῶν Θεὸν Ἰουδαίων τιμήσουσιν, ἐμπατικώματα ἴλαν, συνεχῶς τοῦτον, ἂ τὸ β τῶν Αἰγυπτίων φησί· ποτὲ μὲν· Ἔσονται Αἰγύπτιοι ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαὼθ· ποτὲ δέ· Ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων. Καὶ πάλιν· Ἔσται εἰς σημεῖον εἰς τὴν αἰῶνα Κύριος ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου. Καὶ αὖθις· Ἔσται γνωστὸς Κύριος τοῖς Αἰγυπτιοῖς. Καὶ πάλιν· Γνώσονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον. Καὶ Συρίαν δὲ, ὡς εἶπεν, ἐν ἐμψάσει παρέλαβεν, ἐν ἧ φασὶ γνησίους προσκυνητάς, καὶ ἀδελφὴν, καὶ γείτονα τῆς Αἰγυπτίων ἐπιτιθεύοντας ἀσχησιν.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

A

CAP. XX.

α-ς'. Τοῦ ἔτους οὐ εἰσῆλθε *Tanathan* εἰς Ἀζωτον, ἥτις ἐπεσε δὴ ἐπὶ Ἀρνα βασιλείῳ Ἀσσυρίων, καὶ ἐπολέμησε τῆν Ἀζωτον, καὶ κατελάβετο αὐτήν, τότε ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἰσραὴλ, λέγων· Πορεύου καὶ ἀφελε τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος σου, κ. τ. λ.

Ἄλωσιν Αἰγυπτίων ὑπ' Ἀσσυρίων προλέγει ὁ περὶ τῆς εἰρήνης αὐτῶν ἐν τοῖς πρὸ τούτων διαλαθῶν· Ἐροῦμεν οὖν, ὡς τὰ μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐσόμενα διὰ τῶν ὅσον οὐπω μελλόντων πληρωσθαι πιστοποιεῖ. Τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα χρῆστὰ, τὴν τοῦ Σωτήρος ἐπιδημίαν ἀνέμενον ἐπὶ νεφέλης κούφης ἤξειν εἰς Αἴγυπτον μέλλοντος. Τὰ δὲ νῦν ἐπ' αὐτῶν τῶν τοῦ προφήτου χρόνων συμβέβηκεν. Ταῦτα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις προλέγεται τῆ τῶν Αἰγυπτίων συμμαχίᾳ προσδοκῶσι διαφεύγειν τὴν ὑπ' Ἀσσυρίων μέλλουσαν ἄνωσιν, οἱ καὶ δὴ πλησίον ἦσαν ἐλόντες τὴν Ἀζωτον τῆς Παλαιστίνης μεγίστην καὶ δυνατὴν πόλιν ὑπάρχουσαν, ὡς ἂν τοῖς ἐκ γειτόνων ποιηθέντες κακοῖς, πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀπογόντες ῥοπήν, ἐπιστραφέντες πρὸς Κύριον, τὰ μέλλοντα κερδάωσι δυσχερῆ. Καὶ γ' οὖν τις ἔφη προφήτης· « Καὶ ἦν Ἐφραῖμ περισσότερὰ θνους οὐκ ἔχουσα καρδίαν· Ἀἴγυπτον ἐπεκαλεῖτο καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύθησαν.

Καὶ ὁ παρὼν δὲ προφήτης φησίν· « Οὐαὶ οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἔμποις πεποιθότες καὶ ἐφ' ἄρμασιν. » *Tanathan* δὲ στρατηγὸς τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλείῳ ὑπάρχων εἰλε τὴν Ἀζωτον. Τότε τοίνυν ὁ προφήτης ἐν πρότερον χρόνος ἱματίῳ τριχίδει τε καὶ παχεῖ δι' ἄκραν φιλοσοφίαν, καὶ διὰ τὸ πενθεῖν τοὺς ἀσεβοῦντας ἐν Ἰσραὴλ, ἀποδύσασθαι καὶ τοῦτο προστάττεται, *γυμνός τε καὶ ἀνυπόδετος* περινοστεῖν Ἱερουσαλήμ εἰς τύπον τῆς μελλούσης Αἰγυπτίας αἰχμαλωσίας· τὸ γὰρ τῆς θεᾶς παράδοξον, ψιλοῦ λόγου μᾶλλον ὑπῆρχε πιστότερον, ἠναργῶς τε φόβον εἰργάζετο, καὶ μάστιγα τοῖς ελωθῶσι προφητικῶν λόγων ὑπερορεῶν, καὶ τοῖς προφήταις λέγειν· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν· ὡς ἂν ὀρῶντες τὴν ἀτοπίαν τοῦ σχήματος, αὐτοὶ τοῦτου τὴν αἰτίαν πυνθάνοντο. Τὸν δὲ προφητικὸν θαυμάζειν ἄξιον βίον, περὶ ὧν φησιν ὁ θεός· Ἀπόστολος· « Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν. » Καὶ ὡς Θεῶ μὲν ἦσαν εὐπειθεῖς πᾶσαν δὲ ἀνθρωπίνην ὑπερενήχοντο δόξαν. Ὡς Ἰουδαῖοι δὲ τῆ τῶν Αἰγυπτίων ἐθάβρουν δυνάμει, οὕτω τῶν Αἰθίοπων Αἰγύπτιοι. Ὡν ἔθνος οἱ Βλέμμυες εὐστοχοὶ τοξόται καὶ χρίοντες ὀλεθρίῳ φαρμάκῳ τῶν βελωντᾶς ἀκίδας, ὅφ' ὧν οἱ βληθέντες ὡς ἔρπετῶν ὀστέων ἀπώλλυντο. Τριετὴ δὲ χρόνον τοῦτοις ἀμφοτέροις περικαθήμενος, κατὰ μέρος ἐχειροῦτο τὰς πόλεις τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς, ὡς θαυμάσαι τοὺς Αἰγυπτίους, εἰ καὶ τοὺς Αἰθίοπας ἐδυνήθη χειρῶσασθαι. Οὕτως ἀγαθὸν ἐπιζέειν ἐπὶ Κύριον μᾶλλον, ἢ πεποιθῆναι ἐπ' ἀνθρώπων. Καὶ ἐπικατάρτος μὲν δὲ

274 VERS 1-6. Anno quo ingressus est *Tanathan* *Azotum*, cum missus est ab *Arna* rege *Assyriorum*, et pugnavit contra *Azotum*, et cepit eam, tunc locutus est Dominus ad *Isaiam*, dicens : *Vade, et aufer saccum tuum a lumbis tuis*, etc.

Ægyptiorum per *Assyrios* expugnationem predicere aggreditur, qui de eorum pace superius disputavit. *Is* ergo quæ longo postea tempore eventura essent, per ea, quæ jamjam instabant, *Isiem* asserre dicemus. Quæ enim de prospero rerum successu dicta sunt, ad ea *Salvatoris* tempora, quibus in *Ægypto*, tanquam *levi* in hube, peregrinaturus esset, referenda fuerunt. Quo de autem nunc agit, id ipsum prophetæ ætate factum est. *Predicantur* vero ista *Judæis*, qui instantem ab *Assyriis* expugnationem, *Ægyptiorum* auxilio arcerere se posse confidebant, cum *Azotum* jam illi, urbem *Palæstine* maximam et munitissimam, cepissent : ut vicinorum malis deterriti, desperato prorsus humanæ opis momento, ad *Dominum* conversi ingruentia damna valeant effugere. Ita vero de istis ait et quidam propheta : « Et erat *Ephraim* columba **275** amens, et vecors ». *Ægyptum* advocare, et ad *Assyrios* confugere non dubitavit.

Quin et *Isaias* noster ita loquitur : « *Væ* qui in *Ægyptum* auxilii causa descendunt, qui in equis et curribus confidunt ». Fuit autem *Tanathan* *Assyrii* exercitus, a quo *Azotus* ipsa expugnata est, præfectus. Tum ergo propheta, qui uno tantum pallio antea, eoque trito et crasso utebatur, propter summum sapientiæ studium, et dolorem, quo de *Israelis* impietate angebatur : eo etiam nunc exuere se, nudusque et sine calceis, quo futuræ *Ægyptiorum* calamitatis specimen edat, *Hierosolymam* redire jubetur. Ad metum enim incursionem inusitatus hic habitus, nudo sermone iis præcipue futurus erat efficacior, qui prophetarum monita ita parvi penderent, ut alium eos errorem sibi annuntiare juberent, quo absurdam illi inusitatamque vestitus formam intuiti, ad ejus postulandam causam invitarentur. Est vero vita prophetarum digna imprimis, quæ nos in sui admirationem trahat : tum quod eos *Apostolus* circumvisse in melotis, in caprinis pellibus dicat : tum quod *Deo* facti obtemperantes, omni humana gloria superiores evaserint. Cæterum qua ratione *Ægyptiorum* opibus *Judæi* eadem et *Æthiopum* *Ægyptii* confidentiores evaserant. Inter *Ægyptios* deinde et *Blemmyes* ipsi numerantur, quibus magnam sagittandi peritiam inesse, venenoque sagittarum spicula oblinire, ut qui eis petuntur, tanquam serpentum morsibus pereant, usitatum narrant. *Triennio* autem cum ab *Assyrio* utrique obsiderentur, singulis tandem expugnatis urbibus victi

²⁷⁴ Osee vii, 11. ²⁷⁵ Isa. xxxi, 1. ²⁷⁶ Hebr. xi, 37.

sunt; unde fit, ut qua ratione subjngari *Æthiopus* A contigerit, mirentur *Ægyptii*. Adeo est in Domino sperare satius, quam hominibus confidere ²². Exsecrandus deinde qui spem in homine habet, benedictus autem qui confidit in Domino, et Dominus spes ejus ²³. Deinde quod *insulam Ægyptum* appellavit, eam intellexit, quam Nilus undique complectitur.

CAP. XXI.

VERBUM DESERTI MARIS.

276 VERS. 1-10. *Sicut procella per desertum transit, de deserto veniens e terra. Horrenda visio et dura renuntiata est mihi. Evertens evertit, qui iniquus est, iniquiter facit. In me Elamita, et legati Persarum in me veniunt, etc.*

277 Ad *Babylonem* proculdubio ista referuntur; sive quod ipsam *cecidi*se asserit, et in eam *venturos esse Elamitas Persarumque legatos*: sive *Symmachi* interpretationem sequaris, qui *Elamitas surgere, Medosque obsidere* imperat; cum et cæteri etiam, ipsaque adeo *Hebræorum lectio Medorum* nomen habeant, a quibus deletum est *Babyloniorum* imperium; quorum et antea *Isaias* meminit ²⁴, cum « *Ecce Medos in vos excitabo,* » dixit. De hisdem et *Jeremias* quoque sic loquitur: « *Suscitavit Dominus spiritum regis Medorum, quoniam adversus Babylonem ira ejus* ²⁵. » Et rursus: « *Date in Babylonem arietes* ²⁶. » Dicit vero queat etiam secundum interpretes *Septuaginta* non ita diu post *Medos*, *Persas* esse subsecutos, a quibus etiam *Babylonis* reliquias deleri contigit. Conferunt autem isthæc nonnihil ad *Ægypti* visionem; quantumvis secundum quosdam peculiaris *Babyloni* visio habeatur, ut *Babyloniis Judæos* minime confidere doceat, qui et ipsi capiuntur. Sic enim apud prophetam quemdam legimus: « *Ægyptum invocabat, et ad Assyrios profecti sunt* ²⁷; » tanquam eausis allatis, quibus *ab Assyriis* urbem et templum contigit expugnari, adhortarentur. Sin autem eos, qui sunt accuratiores, sequamur, post designatam *Ægypti* et *Æthiopiæ* per *Assyrios* expugnationem, qualia et expugnatore ipsos maneat, declarat. Justa enim sententia *Deus Ægyptios Assyriis, Assyrios Medis, Medos Persis, Persas* denique, propter fastum et superbiam, aliis evertendos concessit. Verum quod *desertam Babylonem* vocat, instare ejus vastitatem et *solitudinem* significat. Deinde quod *Hebraica lectio, cæterique* interpretes, *maris* vocabulum addiderunt; ita plebe urbem olim abundasse, et tanquam fluctuasse significavit. Cui sententiæ et *Jeremias* quoque astipulatur ²⁸, cum tanquam ex *Dei* persona, mare ipsum desolaturum se interminatur. Idem deinceps et *Medorum* adventantem in eam multitudinem hoc nomine innuit, cum mare in *Babylona* ascendisse ait, qui ante de eadem locutus, instar *cicadarum* multitudinem **278** in eam se immi-

την ἐλπίζα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, εὐλογημένος δὲ ὁ πέποιθεν ἐπὶ Κυρίῳ. Καὶ ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ. Νῆσον δὲ τὴν Αἰγυπτὸν εἶρηκεν, ἣν δὴ περισφιγγεῖ πανταχόθεν ὁ Νεῖλος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

ΤΟ ΡΗΜΑ ΤΗΣ ΕΡΗΜΟΥ.

α-ν'. Ὡς καταγίς δι' ἐρήμιον διέλθοι, ἐξ ἐρήμου ἐρχομένη ἐκ γῆς, φοβερὸν τὸ ὄραμα καὶ σκληρὸν ἐν ἀνηγή-ἐλη μοι. Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ. Ὁ ἀνομιῶν ἀνομεῖ. Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλαμίται, καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἐρχονται. κ. τ. λ.

Περὶ Βαβυλωνίους μὲν τὰ προκαίμενα, ὡς δηλοῖ τὸ Πέπτωκε Βαβυλῶν. Καὶ τὸ Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλαμίται καὶ πρέσβεις τῶν Περσῶν. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, Ἀνάστηθε Ἑλλάμ. Π. λ. ο. ρ. εἶτε Μῆδοι. Καλοὶ λοιποὶ δὲ, καὶ τὸ Ἑβραϊκὸν, Μῆδου, φασίν, οἱ καὶ καθέλιον τὴν Βαβυλωνίαν ἀρχὴν. Πρὸς οὓς ἔλεγεν ἄνω· « Ἴδοὺ ἐπεγεγῶ ὑμῖν τοὺς Μῆδους. » Περὶ ὧν καὶ Ἰερεμίας φησὶν· « Ἦγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα βασιλέως Μῆδων, ὅτι εἰς Βαβυλῶνα ἡ ὀργὴ αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Δότε [εἰς] τὴν Βαβυλῶνα βλοστάσεις. » Ῥηθεῖν δὲ καὶ κατ' αὐτοὺς Ἑβδομήκοντα, ὅτι Πέρσαι τοὺς Μῆδους οὐκ εἰς μακρὰν διαδεξιμένοι καθέλιον τῆς Βαβυλώρος τὰ λείψανα. Πρὸς δὲ τὴν ὄρασιν Αἰγύπτου τι ταῦτα συντείνει καίτοι τῆς Βαβυλώρος ἰδίᾳ τυχοῦσης ὁράσεως κατὰ μὲν τινὰς, ἵνα πείσῃ τοὺς Ἰουδαίους μὴ θαρρῆεν ἐπὶ τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς καὶ αὐτοῖς ἀλωσομένοις. Φησὶ γάρ τις προφήτης· « Αἰγυπτὸν ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίου ἐπορεύθησαν. » Ἡ ἐπαρκαλῶν αὐτοὺς, ἐφ' οἷς εἶλον τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν οἱ Ἀσσύριοι. Κατὰ δὲ τοὺς ἀκριβεστέρους, περὶ τῆς ὑπ' Ἀσσυρίων ἀλώσεως Αἰγύπτου, καὶ τῶν Αἰθίοπων εἰπῶν, ἀναγκαστικῶς διδάσκει καὶ οἱ τοῖς ἐλοῦσι συμβῆσεται. Θεὸς γὰρ κρίσει δικαίᾳ τοὺς μὲν Αἰγυπτίους Ἀσσυρίους, τούτους δὲ Μῆδους, καὶ κείνους Πέρσας, καὶ τούτους ἑτέροισ εἰς καθαίρειν τῆς μεγαλαυχίας παρέδωκεν. Ἐρημιον δὲ Βαβυλῶνα καλεῖ, τὴν μέλλουσαν ταύτης ἐρημίαν δηλῶν. Τὸ δὲ Ἑβραϊκὸν καὶ οἱ λοιποὶ τὸ, θαλάσσης προσέθηκαν, ὡς τῆς πόλεως καὶαι κυμαινούσης τοῖς πλῆθεσιν. Περὶ ἧς Ἰερεμίας ὡς ἐκ προσώπου λέγει Θεοῦ· « Καὶ ἐρημώσω τὴν Θάλασσαν αὐτῆς. » Ἐξῆς δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐπελθόντων αὐτῇ Μῆδων περίστησι λέγων· « Ἀνέβη ἐπὶ Βαβυλῶνα ἡ θάλασσα. » Πρὸ δὲ τούτων ἐστὶ περὶ αὐτῆς· « Ἀνετίθασα ἐπ' αὐτὴν ὡς ἀκρίτων πλῆθος. » Τὰ δὲ τῆς θήσεως τῆς παρούσης διαφόροις προτύποις διήρηται· καὶ τὴν ἀρχὴν οἱ μὲν ἀπὸ προσώπου Βαβυλωνίους φασίν, ὡς ἀκουσάσης τὰ μέλλοντα δυσχερῆ, καὶ εἶθε παρέρηθοι, λεγεύσης, ὡς πνεῦμα δι' ἐρήμιον χωροῦν. Ἄν γὰρ ἡ ἀκοή φοβεῖ, τίς ἡ πείρα γενήσεται; μὴ οὖν γένοιτο τὴν φήμην εἰς ἔργον ἐλθεῖν. Κατὰ δὲ τινὰς, ὁ προφήτης, ἀναγγελομένων αὐτῷ παρὰ Θεοῦ τῶν συμβησομένων αὐτῇ περὶ Μῆδων, φησὶν ὡς

²² Psal. cxvii, 8. ²³ Jerem. xvii, 5, 7. ²⁴ Isa. xiii, 17. ²⁵ Jerem. l, 9. ²⁶ Jerem. li, 40. ²⁷ Osce vii, 41. ²⁸ Jerem. li, 32.

VARIÆ LECTIONES.

ο Ἰσ. γρ. ὡς.

δύτω διελεύσονται τὴν ἔρημον καθιπεύοντες, ὡσαύτως καὶ ἀνέμῳ καταγίγς δι' ἐρήμου διέλθοι, τὴν κόνην ἐξανιστάσα καὶ συγχέουσα πῶς τὸ πᾶν.

ita ipsa experiri, tanquam spiritum *per desertum*, exoptat. Ad quorum enim auditum perterremur, ea cum experiri contigerit, quid facturum putamus? Absit igitur, ut quod fama jactatur, re experiamur. Placet vero nonnullis prophetam, ubi ea audivit a Deo, quæ per Medos ipsi essent eventura, quo more ventorum procella excitato *per desertum* pulvere rebusque fere permistis omnibus *pertransit*; sic et *desertum* percussuros esse equites significare.

Ἄνηγγέλη δέ μοι, διὰ τοῦτο φησιν, ἐπεὶ περ ὁμοῦ τῆς θέας καὶ τῶν πραγμάτων τὴν ἐκθασιν ἐδιδάσκειτο. Εἰτά φησιν Ὁ ἀδελτῶν ἀδετεῖ. Ἀνεπίπληκτον γὰρ τῶν ἐπιόντων τὸ θράσος μὴδὲν μῆτε μέτρον μῆτε φειδοῦς λογιζόμενον. Ἐλεγεν δὲ καὶ ἐν τῇ κατὰ Βαβυλωνίους ὁράσει. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἳ οὐ λογιζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρεῖαν ἔχουσι. Τοξέματα νεανίσκων συντριψουσιν. Τῆς τούτων οὖν καταγίγδος ἐπ' ἐμὲ χωρούσης, τί πράξω, φησιν, ἢ Βαβυλῶν, ἀλλ' ἢ στενάξω μόνον ἐμαυτὴν παραμυθουμένη, ἢ πρὶν ὑπερῆφανος, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπάγουσα στεναγμούς; Ἡ γὰρ δεσφύς μου, φησιν, ὑπὸ τῆς ἀγγελίας ἐκκλέλυται γυναικὸς τικτοῦσης δικη, ἢ πρότερον ἐσφιγμένη τε καὶ νεανική. Τινὲς δὲ ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων εἰρησθαί φασι, Ἄπτου. Ὁ ἀδελτῶν ἀδετεῖ. Ἐτε δὲ οὗτος, εἰτε Βαβυλῶν, Ἠδίκησα τὸ μὴ βλέπειν, φησιν, ἐν ἐξομολογήσει, τρέπῃ. Οὐκ ἠνειχθῆν γὰρ παραινέσει σπουδῆν ποιουμένη μὴδὲν βλέπειν ὄρθην ἤγουν ποιούμενος. Νυνὶ γυναικοπρεπέδες ἀφίησι δάκρυον, ἤγουν Ἀυσήκως γέγονα, οὐκ ἀξιώσας βλέπειν τίς ὁ φύσει Θεός. Ἡκουσα γὰρ τὴν Ἰουδαίων λατρείαν ἐπιστρατεύσας αὐτοῖς τὴν τε πόλιν πορθήσας καὶ τὴν ναόν. Ἄλλὰ καὶ Ἰωνᾶς ἡμῖν ἤλθε κηρύττων μετάνοιαν, καὶ μετανοήσας πάλιν ἠδίκησα.

religione, cum urbe expugnata templo ipsi non pepercerunt. Imo et cum Jonæ verbis ad pœnitentiam **279** tracti, ad impietatem statim redierunt.

Πρὸς τὸ χρήσιμον δὲ τῶν ἀκούοντων φίλον ἐστὶ προσωποποιεῖν τῇ Γραφῇ. Ἐφ' οἷς φησιν Ἐτοιμάσατε τράπεζαν. Τοῦτό φησιν ὁ προφήτης σαφῆ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς τὴν αἰτίαν ποιῶν, τοῦ Βαλτάσαρ τὸ δεῖπνον τὸ παρὰ Δανιὴλ αἰνιττόμενος, ὅτε τοῖς σκεύεσιν ἐμπαροινήσας τοῖς Ἰεραῖς, καὶ μὴ γνοῦς ὅτι Θεοῦ δυνάμει τὴν Ἰουδαίαν κηλείρωται, ἀναθεὶς δὲ τὴν αἰτίαν τοῖς ἑαυτοῦ θεοῖς, τὴν γραφὴν εἶδεν ἐν τῷ τοίχῳ σημαίνουσαν αὐτῷ τὴν τῆς βασιλείας καθάρσει. Ἐν ἤθει τοίνυν αὐτοῖς τρυφᾶν ὁ προφήτης παρακελεύεται καὶ τί τὸ μετὰ τοῦτο; πόλεμοι τὴν πανήγυριν διαδέξονται, ὡς μικροῦ δεῖν ἐξ αὐτοῦ δραμεῖν τοῦ ποτοῦ πρὸς ὄπλα. Τινὲς δὲ τὸ, ἐτοιμάσατε τράπεζαν, τὸ προφητικὸν πνεῦμα λέγειν φασὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας ἐλεῖν Βαβυλῶνα, Ἐλαμίτας, καὶ Μήδους, καὶ τοὺς πρέσβεις Περσῶν, διεγείρον αὐτοὺς πρὸς τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἐπ' ἀδείας ὡς ἐπὶ νίκῃ μελλούσῃ τρυφῆν. Ὁ δὲ τὸ πνεῦμα προφήτης ἔχων Ἰαῦτα λέγω, φησιν, Ἐπειδὴ περ οὕτως εἶπε Κύριος πρὸς με Βαδίσας στήσον σσαντῷ σκοπόν· καὶ ὁ ἐν Ἰθ' ἀπαγγελιάτῳ, ὁ σκοπὸς δηλονότι. Καὶ εἶδεν ἀναλάτας λαπεῖς δύο. Ὁ δὲ Σύμμηχος ἄρμα

A sisse dixerit. Volunt autem personarum varietate præsentem distingui orationem, ejusque principium a *Babylone* peti, quæ auditis sibi impendentibus malis, ea ipsa experiri, tanquam spiritum *per desertum*, exoptat. Ad quorum enim auditum perterremur, ea cum experiri contigerit, quid facturum putamus? Absit igitur, ut quod fama jactatur, re experiamur. Placet vero nonnullis prophetam, ubi ea audivit a Deo, quæ per Medos ipsi essent eventura, quo more ventorum procella excitato *per desertum* pulvere rebusque fere permistis omnibus *pertransit*; sic et *desertum* percussuros esse equites significare.

Annuntiata autem *sibi* esse ideo dicit, quod simul cum visione et rerum eventum ipse didicerit. Deinde adjicit, *evertens evertit*; ut imperterritam eorum qui invadunt, ferocitatem demonstret; quibus nec parcere cuiquam, nec agere quidquam moderate placeat. Dicebat vero et in *Babylonis* visione hoc modo: Ecce ego Medos in vos induco, qui argentum non curant, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent. Horum igitur in me, ait, irruente *tempestate*, quid aliud ego *Babylon* faciam, quam *luctu* miserias meas *consolabor*, quæ elata prius et fastuosa gemitus causam aliis suggerebam? *Lumbi* enim *mei*, inquit, hoc nuntio, *tanquam parientis mulieris* firmæ prius et robore præstantis, dissoluti sunt. Sunt vero nonnulli, qui tanquam assumpta regis Assyrii persona, verba ista *apprehende, evertens evertat*, velint intelligi. Cæterum sive ad regem, sive ad *Babylonem* referas, confessionis modo usurpata, tanquam se, *ne videant, injuste fecisse* fateantur, dicere valeas. Ambo enim adhortatione neglecta, et eo quod rectum esset, *videndo* parum fuerunt solliciti. Itaque profusis nunc muliebri more lacrymis, a *videndo* abhorruisse se, nec quid Deus natura exsisteret, intueri dignatos esse lamentatur. *Audisse*, cum de *Judæorum*

Est vero Scripturæ, ad eorum utilitatem, qui audiunt, usitata personarum fictio. Sequitur deinceps, *parate mensam*; quod ait propheta, ut divinæ in eos ire causam ostendat, Baltasarisque per Danielem traditum convivium innuat, in quo contumeliose sancta vasorum suppellectile rex abusus, cum non Domini, sed deorum suorum virtute *Judæa* se potitum crederet, scripturam in pariete, quæ regni notaret interitum, contemplatus est ²⁹. De more itaque eos luxu diffinere jubet propheta. Verum quid postea? *Bella ludos festosque dies* brevi adeo subsequenter, ut parum absit quin a poculis ad arma concursum esse credatur. Sunt præterea, qui *parate mensam*, verba prophetici spiritus ad *Elamitas, Medos, Persarumque* legatos, qui *Babylonem* invasuri sunt, et hic ad bellum, certainque futuræ victoriæ spem, non secus atque ad epularum luxuriam invitantur, esse existiment. At ego propheta, qui spiritum habeo, hæc dico, ait: *Quoniam sic dixit Dominus ad me: Profectus tibi constitue speculatorem, et quod viderit, renuntiet*, speculator scilicet. *Et vidit sessores equites*

²⁹ Dan. v, 2 seqq.

duos, quo loco *bigas* interpretatur Symmachus. Videt item et *duos*, alterum quidem *asino*, alterum autem *camelis* devecotus. Significabant vero qui equis insidebant, hostium exercitum : ut clitelarii duo (quibus ad necessariorum vecturam utimur) ipsam spoliorm asportationem. Nam et alicubi sic ait : « Ferebant in asinis et camelis divitias suas ⁴⁰. » Ista igitur postquam *speculatori visa sunt*, sic prophetam alloquitur Dominus : *Audi auditionem multam, et voca Uriam in speculam* : ubi pro *Uriæ* nomine, *leonem* Aquilas, *leoniam* Symmachus, Theodotio vero *Ariel*, cum Hebræis, ne superflus memoratum sacerdotem designari existimes, interpretantur. *Audi igitur*, ait, *auditionem multam, et voca Ariel*, ut et ipsum *speculator* tecum queat intueri. Tanquam cum ipsi adstaret **280** *Propheta, stetisse se per totum diem*, ait, *ut futuram leonis visionem exspectaret*. Ubi autem diem integrum et noctem perdurasset : *Ecce* ait, *ascensor bigæ venit*, quem certe vel angelum quemdam, Ariel forsam appellatum esse credas, qui ad sumendum de Babylone supplicium missus, ejusdem expugnationem urgeat, vel eum potius, qui tanquam leo rugiens, quaerit quem devoret ⁴¹. At ubi ultorem angelum esse animadvertit, *Cecidit, cecidit Babylon*, inclamat.

Prior igitur *speculator* prophetæ longe inferior, eorum, qui Babylonem essent invasuri, multitudinem intuebatur : sed alter, idem qui et propheta, videt angelicam et magis reconditam, *Babylonis casam* nimirum, et idolorum ipsius, quod per *auditionem multam* spiritus significavit. Quod autem *pergens sibi speculatorem adhibere* jubet, ita accipiunt nonnulli, ut collectum esse debere ad contemplationem animum, et tanquam in specula haberi intelligant, Est enim prophetis istud usitatum, ut ad eorum captum, quæ ostenduntur auditores excellentur. Sic enim apud quemdam legimus : « In custodia mea stabo, et ascendam super petram, et speculabor, ut videam quid in me loquatur, et quid respondeam ad reprehensionem meam ⁴². » Adjunt vero *auditionis multæ* nomine, portentosas calamitatum narrationes, quæ *Babylonem* essent invasuræ, significari. Usque adeo enim deserta et vasta penitus remansit, ut *Cyrum* postea (cui reconditos in tenebris thesauros, nullique cognitos prodijurum se et daturum pollicitus erat Dominus ⁴³) ne illi quidem qui sese in speculcis abdiderant, latere potuerint. Atque inde est, quod his verbis Babylonem Hierosolyina alloquitur : « Ne mihi insultes, hostis meus ; » cæteraque de eadem, quæ proxime sequuntur, his verbis : « Et erit in conculcationem, tanquam lutum in visis ⁴⁴. » Jubetur vero, inquit, *Uriam* ideo in testem assumere, ut Judæi, qui prophetis non facile credere assuevissent, eum saltem, quem apud suos honoratissimum scirent, visionis socium non respue-

ζεύχος ἵππων. Καὶ πάλιν ἔφα δύο, τὸν μὲν ἔφη τὸν δὲ καμήλω δούμενον. Ἐδήλουν δὲ οἱ μὲν ὄντες ἐφ' ἵππων τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν. Οἱ δὲ τὴν ἐπὶ τῶν νατοφόρων πρὸς τὴν χρεῖαν παραγωγὴν καὶ λαφύρων μέλλουσαν ἀποκομδῆν. Καὶ ἀλλαχοῦ γάρ φησιν : « Ἐφερον ἐπ' ὄνων καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » Τοῦ σκοποῦ ταῦτα τεθεαμένον, Κύριος τῷ προφήτῃ φησὶν : Ἀκρόσαι ἀκρόσαι πολλῆν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπίαν. Τὸ δὲ Οὐρίαν Ἀκύλας ἐξέδωκε λέοντα. Ὁ δὲ Σύμμαχος λέαναν. Ὁ δὲ Θεοδοτίων Ἀριήλ. Οὕτω γὰρ ἔχει καὶ τὸ Ἑβραϊκόν. Ἄλλ' οὐκ Οὐρίαν, ὡς μὴ δύνασθαι τὸν εἰρημένον πρόσθεν ἱερέα σημαίνεσθαι. Ἀκρόσαι τούτων ἀκρόσαι, ἔφη, πολλῆν, καὶ κάλει τὸν Ἀριήλ, ὡς ἂν καὶ τοῦτον ὁ σκοπὸς ἅμα σοὶ θεωρησείεν. Ὡς σὺν αὐτῷ γὰρ ἱστάμενος ὁ προφήτης φησὶν : Ἔστην διὰ παντὸς ἡμέρας κωριδοκῶν τὴν μέλλουσαν ὄψιν τοῦ λέοντος. Ἡμέραν δὲ διτελέσας καὶ νύκτα, φησὶν Ἰδοὺ αὐτὸς ἐρχεται ἀναβάτης ξυνωριδος. Ἦν δὲ οὗτος ἡ τιμωρὸς τις ἀγγελος ἐπάγων Βαβυλῶνι τὴν τῆς ἀλώσεως δίκην, ὁ Ἀριήλ ἰσως ὀνομαζόμενος : ἡ αὐτὸς ἐκεῖνος, Ὁ ὡς λέων ὠρυόμενος καὶ ζητῶν τίνα καταπίη. Νοήσας δὲ ὡς τιμωρητικὸς ἐστὶν ἀγγελος βοᾷ. Πέπτωκε, πέπτωκε Βαβυλῶν.

Ὁ μὲν οὖν πρῶτος σκοπὸς ὑποδεέστερος ὢν τοῦ προφήτου τὸ πλῆθος ἑώρα τῶν ἐπιέναι τῇ Βαβυλῶνι μελλόντων : ὁ δὲ δεύτερος αὐτὸς ὢν ὁ προφήτης, τὴν ἀγγελικὴν τε καὶ ἀποβήτοτέραν ὄψιν ὄρᾳ. Τὴν τε Βαβυλῶνος πτώσιν, καὶ τῶν εἰδώλων αὐτῆς, ἅπερ ἀκρόσαι πολλῆν ἐκάλει τὸ πνεῦμα. Τινὲς δὲ τὸ, Βαδίσας σευτῶ στήσον σκοπὸν, οὕτω φασὶν : τὸ δεῖν συνάξει πρὸς τὴν θεωρίαν τὸν νοῦν, καὶ ἐν τῇ τούτου γενέσθαι περιωπῇ. Τοῦτο γὰρ ἔθος προφήταις πρὸς τὴν τῶν δεικνυμένων ἀντιληψιν. Τοιγαροῦν τις τούτων φησὶν : « Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι καὶ ἐπιθήσομαι ἐπὶ πέτραν καὶ ἀποσκοπεύσω τοῦ ἰδεῖν τί λαλήσει ἐν ἐμοί, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν ἐλεγγόν μου. » Ἀκρόσαι δὲ φασὶ πολλῆν, διὰ τὰ παράδοξα τῶν ἐπομένων Βαβυλῶνι συμφορῶν διηγήματα : παντελῶς γὰρ γέγονεν ἔρημος, ὡς μηδὲ τοὺς ἐν σπηλαίοις κρυφθέντας τὸν Κύρον λαθεῖν, πρὸς ὃν ἔφη θεός : « Δώσω σοὶ θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοί. » Διὸ πρὸς Βαβυλῶνα φησὶν Ἰερουσαλήμ : « Μὴ ἐπίχαιρέ μοι, ἡ ἐχθρά μου. » Μετ' ὀλίγα τε λέγει περὶ αὐτῆς, ὅτι « Ἔσται εἰς καταπάτημα ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸν δὲ Οὐρίαν, φασὶ, τὸν ἱερέα παραλαβεῖν κελεύεται μάρτυρα, ὡς ἂν εὐθότες ἀπειθεῖν Ἰουδαῖοι προφήταις τῷ παρ' αὐτοῖς τιμωρῶνται πεισθήσονται [κοινῶν] γεγονότι τῆς θέας. Τὸ δὲ αὐτὸς ἐρχεται, ὁ Πέρσης, φασὶ, καὶ Ἐλαμίτης, ἡ ὁ τούτων Κύρος ἡγούμενος : ἀπὸ Θεοῦ τε εἰρησθεῖν τὸ, πέπτωκε Βαβυλῶν. Καταλειμμένους δὲ λέγει τοὺς μὴ μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτους ἀπαχθέντας, οἳ καὶ τὴν χώραν, καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὸν ναὸν, τοὺς

⁴⁰ Zachar. xiv, 15, ⁴¹ I Petr. v, 8. ⁴² Habac. ii, 1. ⁴³ Isa. xlv, 1 seqq. ⁴⁴ Isa. lvii, 16-20.

τε παρόντας, καὶ ληφθέντας ὠδύροντο. Τούτοις οὖν παραμυθίαν, τὴν τῶν αὐτοῦ πεπορθηκότων ἀπήγγειλε συμφορᾶν. Τινὲς δὲ καταλειμμένους τοὺς μὴ συμπλανηθέντας τῇ τῶν ἄλλων ἀσεβείᾳ φασίν, οἱ βραχεῖς τινες ὄντες, τοὺς πλανηθέντας ὠδύροντο. Οἷς δὲ καὶ φησὶν ἀναγγεῖλαι τὰ προλαβόντα τὸν Κύριον, ὡσεὶ ἔλεγεν· Ὑμῖν γὰρ ἐξέφηεν ὡς δι' ἔρμηνέως ἐμοῦ. Τούτο τῆς περὶ Αἰγύπτου προφητείας τὸ τέλος.

calamitatem significat. Non desunt autem qui *derelictos* eos esse velint, qui impietatis aliorum nequaquam participes (quamvis pauci illi quidem) ceteros errantes lugeant. Quibus certe et Dominum superiora *annuntiasse* ait, tanquam illis interprete se ipsum innotuisse significet. Atque hic quidem *Aegypti* prophetiae finis est.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΙΑΟΥΜΑΙΑΣ.

ια-ζ'. Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηεῖρ· Φυλάσσετε ἐπάλλξεις. Φυλάσσω τὸ πρωῒ, καὶ τὴν νύκτα. Ἐὰν ζητῆς ζήτει, καὶ παρ' ἐμοῦ οἴκει. Ἐν τῷ δρυμῷ ἐσπέρας κοιμηθήσῃ. Ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάρ, συνάττησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε, κ. τ. λ.

Καὶ οὗτοι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἦσαν πολέμιοι, καὶ συνελθὼς αὐτοῖς ἐπέτιθεντο· καὶ μάρτυς Δαβὶδ λέγων· « Κατὰ σοῦ διαθήκην διέθεντο τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ οἱ Ἰσραηλίται, Μωᾶβ, καὶ Ἀγαρηνοὶ, Γεδάλ καὶ Ἀμμών, καὶ Ἀμαλήκ. » Προῦταξε γὰρ τῶν ἄλλων τοὺς Ἰδουμαίους. Ἔθνος δὲ τοῦτο μέγιστον ἀμφὶ τὴν Πέτραν τῆς Ἀραβίας, ἐκ τοῦ Ἡσαῦ καταγόμενον, ὃς Ἐδῶμ ἐκλήθη, ὅστις ἔρμηνεύεται γήϊνος. Τοιοῦτος γὰρ ὁ βίος αὐτῶν. Καὶ ἀντὶ βρώσεως μᾶς, ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια τῶν ἰακῶβ ἀδελφῶν ἑντι, ὃς καὶ Ἰσραὴλ ὀνομάζετο. Ἐξ οὗ τὸ τῶν Ἰουδαίων κατήγετο γένος. Ἀδελφῶν γὰρ πιθεῖς Ἰουδαῖοι ἐξ Ἐδῶμ οὕτω λεγόμενοι. Καὶ ὄμνως οὐδὲ φιλήν παράδοον ἐξ Αἰγύπτου παρέσχον Ἰσραὴλ εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἰόντι. Καὶ μετὰ ταῦτα πικρῶς οὕτω διέκειντο πρὸς αὐτοὺς, ὡς ὁ προφήτης ὁ λέγων δι' αὐτοῦ· « Ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσεβείαις Ἰδουμαίας, καὶ ἐπὶ ταῖς τέτταρασιν οὐκ ἀποστραφήσομαι αὐτοὺς. Ἐνεκεν τοῦ διῶξαι αὐτοὺς ἐν ῥομφαίᾳ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἐλυμῆνατο πατέρα ἐπὶ γῆς, » κατὰ δὲ Σύμμαχον *σπλάγγνα ἰδία*· ἐξ ἀδελφῶν γὰρ, ὡς εἴρηται, γνησίως ἐγένοντο. Ἔοικε δὲ τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις ὁ Θεὸς· προσφωνεῖν λέγων· Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηεῖρ· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, τοὺς φερόντας παρὰ τοῦ Σηεῖρ. Ὅπερ ἦν ὄρος ἐν Ἀραβίᾳ, τοῦ Ἡσαῦ πόλις τε λαμπρὰ, καθ' ἣν αὐτοῦ συνίστατο τὰ βασίλεια. Οὕτω δὲ τὸ ὄρος λεγόμενον εἰσέτι τοῖς ἐπιχωρίοις γνωρίζεται. Τοῖς οὖν ἀγωνιώσι τὸν ἀπὸ τῶν Ἰδουμαίων φόβον, πρὸς ἐμὲ λέγει, Σπεύδοντες ἤκετε, καὶ παρ' ἐμοῦ γενόμενοι, τὰς ἑαυτῶν ἐπάλλξεις φυλάσσετε, καὶ μὲ φύλακα νυκτὸς ἔχοντες καὶ ἡμέρας. Ζητεῖτω τοίνυν παρ' ἐμοῦ τὴν βοήθειαν ὁ ταύτης ἐπιτελής. Οἰκειώτε δ' παρ' ἐμοῦ πᾶς ὁ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας περροντικῶς. Ἐπαγγέλλεται γὰρ αὐτοῖς τὴν ἑαυτοῦ βοήθειαν, εἰπερ ἔλουντο παραμένειν αὐτῶν. Τὰ δὲ ἐξῆς· ὁ προφήτης ἐτέρας ὑποθέσεως

B

VISIO IDUMÆÆ.

VERS. 11-17. *Ad me voca de Seir : Custodite propugnacula. Custodiam mane, et nocte. Si quaeris, quaere, et apud me habita. In saltu vespere dormies. In via Dælam in occursum sitiienti ferte aquam, etc.*

C

282 Et hi etiam Israelitarum hostes erant, perpetuoque eis insidiabantur, Davide teste, cum ait : « Adversum te foedus inierunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab, et Agareni, Gehal et Ammon, et Amalec ⁴⁵. » *Idumæos* enim omnium primos nominavit. Gens est autem hæc ad Arabiæ Petram maxima, ab Esau deducta, qui Edom dictus, ideo terram significat, quod terreno vitæ genere delectatus Jacobo fratri (cui et alterum Israelis nomen fuit, deque hujus genere et nomine vocati sunt postea Judæi), primogenituræ suæ prærogativam edulio unico vendidit. Licet autem a fratribus utraque gens orta sit, nunquam tamen Israelitas per agros suos vel simplici itinere, cum in promissam regionem migrarent, Idumæi transire passi sunt. Quam autem acerbe in eosdem se postea gesserint, vel prophetae verbis intelligas, cum ait : « In tribus impietatibus Idumææ, et in quatuor, non convertam eos, quoniam illi in gladio persecuti sunt fratrem suum, et patrem in terra læserunt ⁴⁶. » Ubi pro *patre*, *viscera propria*, legit Symmachus. Erant enim ut dictum est, ex germanis fratribus prognati. Videtur autem probatæ sibi et cognitæ fidei aliquos, vel, ut aliis placet, fugientes, cum *ad se de Seir clamare* jubet, Dominus alloqui. Est vero Seir mons ejus nominis in Arabia, et illustris Esau civitas, ejusdem olim regia, montique hoc-tempore ista manet etiam appellatio incolis usitata. Eos igitur, qui *Idumæorum* metu terrentur, ut ad se accedant propere, suaque ibi *propugnacula tueantur*, tanto custode nocte et die usi, hortatur. Jam ergo, ait, non ab alio, quam a me, qui eget, auxilium quaerat. Mecum habitet, qui salutis suæ curam habet. Illis enim suam ipse operam, suumque auxilium pollicetur, si apud eum velint permanere. Quæ dein-

D

⁴⁵ Psal. LXXII, 7, 8. ⁴⁶ Amos II, 1.

VARIAE LECTIONES.

⁴ γρ. οικειούτω.

ceps sequuntur, tanquam alterius sint argumenti. A aggreditur propheta divino Spiritu correptus : unde et *assumptionis* nomine orationem suam appellavit, quæ non de *Idumæis* tantum, sed de omnibus *Arabîæ* incolis, bellaque adversus *Israelem* gerentibus loquitur, quos posita animi ferocitate ad impendendum calamitatum agnitionem **283** deducere conatur. Irruentibus enim in eos hostibus, admonet bello perituros esse permultos ; paucos autem evasuros : quibus *fuga metuque dispalatis, et laborantibus, ipsi prodibunt obviam Themanitæ*, cibisque perhumaniter oblati, fame pereuntes in desertis et saltibus, ubicunque nox eos occuparit, recrabunt.

Addit vero et certum interitus tempus, cum eorum more, qui pacta mercede servitio addicti, anxie diebus singulis computando, temporis finem expectant, annum sedicit numerare. Est vero *Arabîæ* civitas *Cedar*, quam cum aliis quoque perituram, et ex universis incolumes evasuros esse paucos significat. Reperias autem et peculiarem de *Cedar*, deque *Idumæa*, et monte *Seir*, apud *Ezechielem* prophetam ⁴⁷. Quin et *Jeremias* ipse sapientiam quamdam *Idumæorum* nobis describit, cum ait : « Non erit amplius sapientia in *Theman*. Perit sapientum consilium. Defecit sapientia eorum ⁴⁸. » Sed et qualis eorum futurus sit exitus ita subjungit : « Dedi tē in gentibus facile aspernandum ⁴⁹. » Et rursus : « Erit *Idumæa* in desertum ⁵⁰, » cæteraque quæ sequuntur. Non desunt, qui crudelitati, quam olim *Hierosolyma* passa est, et ista putent adjici. Expugnata enim per *Assyrios* *Hierosolyma*, totaque adeo *Judææ* regione, cum ferro cecidissent alii, alii autem in manus hostium venissent, qui servati cladem vix evaserunt, in *Idumæam* vicinam et cognatam sese recipiebant. Sed tantum abest, ut ibi servarentur, ut ab ea multo quam ab hoste sævius exciperentur. Ista vel *Abdiæ* voce omnibus patebunt, cum ait : « In illa die perdam sapientes ex *Idumæa*; » quorum post nonnulla et causa additur, his verbis : « Propter internecionem et impietatem qua in fratrem suum *Jacob* usi sunt ⁵¹. » Et paulo post : « Et alieni ingressi sunt portas ejus, et in *Jerusalem* miserunt sortes, et tu eras tanquam unus ex eis ⁵². » Aiunt ergo, *Judæa*, capta, *Assyrios*, cum patriam repeterent, *Idumæam* obiter diripuisse, sibi que subjecisse. *Idumæos* porro in hæc verba alloquitur *Abdias* : « Quomodo fecisti, sic erit et tibi, retributio tua in caput tuum redundabit ⁵³. » Inde est igitur, quod prophetam hoc loco, ad se vocare **284** *Seir* Deus imperat, tanquam ad fugam paratos jamjam significet, et in *Judæam* fugientes ad preces confugere jubeat, ut sicut antea victis contumeliose insultarunt, et ipsi jam ab *Assyriis* superati rideantur. Eos igitur, affectu quodam exprobratione usus, frustra circum muros

ἐπιλαθόμενος λέγει ληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὸ καὶ ἰήμμα τὸν λόγον καλεῖ, οὐ περὶ τῶν Ἰδουμαίων λέγοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν τῆν Ἀραβίαν οἰκούντων, καὶ πολεμούντων Ἰσραήλ. Οὐδὲ βούλεται παυσαμένους τοῦ θράσους ἐπιγῶναι μᾶλλον τὰς ἑαυτῶν συμφορὰς. Τῶν γὰρ πολεμίων ἐπίσταν αὐτοὺς ἀποτελεῖσθαι μὲν τοὺς πλείους, ὀλίγοις δὲ οὕσι τοῖς φεύγουσι φόβῳ τῶν ἐλευμένων καὶ κόπῳ, προαπαγγέλλει τοὺς ἀπὸ Θεμᾶν φιλανθρώπως ἐπιδιδόντας τροφήν ἀποθανεῖν κινδυνεύουσιν, ἐνθαπερ τύχοιεν φεύγοντες ἐν ἐρημίαις τε καὶ δρυμοῖς καταλαβούσης ἐσπέρας.

Τὸν δὲ χρόνον τῆς ἀπωλείας προτίθησι, μετ' ἐνιαυτὸν εἰπὼν ἀκριβῶς ἀριθμούμενον ὡς ἐπιμισθωτοῦ καραδοκούντος ἐλευθερωθῆναι μεσιθώσεως, καὶ καθ' ἡμέραν, ὡς εἰπεῖν, ἀριθμούντος τὸν χρόνον. Πόλις δὲ τῆς Ἀραβίας *Κηδάρ*, ἣν μετὰ τῶν ἄλλων ἀπολεῖσθαι φησιν, ὡς ὀλίγους ἐκ πάντων σωθήσεσθαι εὖροις δ' ἂν καὶ παρ' Ἰεζεκιήλ ἰδιάζουσιν προφητεῖαν περὶ *Κηδάρ* καὶ Ἰδουμαίας καὶ δρους *Σηείρ*. Ὁ δὲ Ἰερემίας καὶ σοφίαν οὐσάν τινα παρὰ τοῖς Ἰδουμαίοις παρίστην λέγων : « Οὐκ ἔστιν ἐτι σοφία ἐν Θεμᾶν. Ἀπόλωετο ἡ βουλή ἐκ συνειτῶν. Ὀφθεο ἡ σοφία αὐτῶν. » Τὸ δὲ τέλος αὐτοῖς οἷον ἔσται, πῆρ- ἰστησι : « Δέδωκά σε ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐκαταφρόνητον. » Καὶ πάλιν : « Ἔσται ἡ Ἰδουμαία εἰς ἄβαντον, » καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτους. Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὡς πρὸς τῆ πάλαι καθ' Ἰερουσαλήμ ὁμότητι, ἐτι καὶ τότε προσέθηκαν. Ἀλούσης γὰρ Ἰερουσαλήμ, καὶ πάσης τῆς Ἰουδαίας ὑπ' Ἀσσυρίων, καὶ τῶν μὲν ἀνηρημένων, τῶν δὲ ἀνδραποδιζομένων, οἱ μὲν σωθέντες, ὡς εἰς ὄμορον τὴν Ἰδουμαίαν καὶ συγγενῶν οὖσαν κατέφευγον. Οἱ δὲ πρὸς τῷ μὴ σώζειν, χεῖρους ἐπ' αὐτοῖς τῶν πολεμίων ἐγένοντο. Δῆλα δὲ ταῦτα πεποίηκεν Ἀβδίου λέγων : « Ἐν ἐκεῖνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολώ σοφός ἐκ τῆς Ἰδουμαίας. » Καὶ μετ' ἕτερα δεινὰ τὴν αἰτίαν προσέθηκε λέγων : « Διὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἀσέβειαν τὴν ἐν τῶν ἀδελφῶν σου Ἰακώβ. » Καὶ μετ' ὄλγα : « Καὶ ἀλλότριον εἰσῆλθον εἰς πύλας αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ Ἰερουσαλήμ ἔβαλον κλήρους. Καὶ σὺ ἦς ὡς εἷς ἐξ αὐτῶν. » Οἱ τοίνυν Ἀσσύριοι τὴν Ἰουδαίαν φασιν, ἐλόντες πρὸς τε τὰ οἴκοι χωροῦντες, ὕδου πάρεργον ἐποιούντο τῆς Ἰδουμαίας τὴν δῆωσιν, καὶ πάντας αὐτοὺς ἐχειρώσαντο. Πρὸς οὖς Ἰδουμαίους φησιν Ἀβδίας : « Ὅν τρόπον ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. » Διὸ νῦν, φησὶ τῷ προφήτῃ Θεός : Πρὸς μὲ καλεῖ *Σηείρ*, ὡς μελλόντων ὅσον οὕτω τραπήσεσθαι πρὸς φυγὴν. Τοῦτ' ἔστιν, Ἠκέτωσαν καὶ αὐτοὶ φεύγοντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἢ ὡς ἐπερώθησαν ἤττημένοις, καὶ αὐτοὶ γελασθήσονται τῶν Ἀσσυρίων ἤττους γενόμενοι. Πρὸς οὖς ἐν ἤθει τινὲ φησιν ὄνειδίζων, ὡς Ἀνόνητα μοχθεῖτε περὶ τὰ τεῖχη, διαφυγεῖν τοὺς ἐπίοντας ἐλπίζοντες, καὶ μὴ τὴν θείαν συμμαχίαν αἰτούμενοι. Οἱ δὲ καὶ φασιν : Φυλάσσω τὸ πρῶτ

⁴⁷ Ezech. xxvii, 24; xxv, 12, 8. ⁴⁸ Jer. xliix, 7. ⁴⁹ ibid. 13. ⁵⁰ ibid. 17. ⁵¹ Abid., 10. ⁵² ibid. 11.

⁵³ ibid. 13.

καὶ τὴν ῥύκα. Ἄλλ', εἰ Ἐάν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, ἄξιον ἦν ἡγροῦνθαι εὐφρανθῆναι ὅτι φυλάσσων. Ἐάν οὖν βούληται, φησὶν, ἐπιχειροῦσαν ζητεῖν, ζῆται ταύτην παρ' ἐμοῦ τοῦ διασώζειν ἰσχυρόντος. Καὶ οἶμαι παρ' ἐμοῦ. Τοῦτο ἔστιν, Ἐμὸς ἔσο, καὶ φρονεῖ τὰ μὲν τῶν εἰδώλων ἀφέμενος, κατὰ τὸ ἔοικε. Ὁ ἐμὲ ἀγαπῶν, ἐμοῦ ἀκολουθεῖτω. Καὶ, Ὅπου εἰμι ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. Ἐπιόντων δὲ σοι τῶν πολεμίων ἔξω πύλων ἔσο καὶ οἴκων, ὁμοῦ τε τοῖς ἀγροῖς συναυλίζου θηρίοις. Ἀποτίσεις γὰρ τὴν ἴσπιν ποινήν. Προτείνει τε ἑαυτοῖς ἄπερ ἔδει ποιεῖν τοῖς φυγοῦσιν ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐχρῆν γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς ὡς ἐκ Θεμὰν ἐν τῇ οὐδῶν Δαυὶδαν προαπαντήσαι, τοῖς φεύγουσιν τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν προτείνοντας· ὁ μὴ ποιήσαντος πείσειθε μετ' ἐνιαυτὸν τὰ δεινότερα. Θεοῦ γὰρ εἰπόντος, ἔσται πάντως τὰ προλεγόμενα. Ὅμοιος δὲ νοήσεις, καὶ διαγωγῶν ἐπιχειμένων Ἑλληνικῶν, τοὺς ἐκ τῶν αἰρέσεων τοῖς ὑποφρονουσι συνεπιτίθεσθαι δοκοῦντας εἶναι Χριστιανούς, οὓς οὐκ εἰς μακρὰν ἢ βραχὴν δίκην μετέρχεται.

ipsi patiāmini. Possunt et hæc de his intelligi, qui sæviente in Ecclesiam persecutione, dum Christianos esse se simulant, recte sentientes cum hæreticis oppugnant, quorum flagitium non diu postea divinæ justitiæ vindicta ultura est.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΒ΄.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΓΗΣ ΦΑΡΑΓΓΟΣ ΣΙΩΝ.

α-ιδ'. Τί ἐγένετό σοι, ὅτι νῦν ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια; Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώρων. Οἱ τραυματῖαι σου, οὐ τραυματῖαι ἐν μαχαίραις. Οὐδὲ οἱ νεκροὶ σου, νεκροὶ πολέμου, κ. τ. λ.

Εἰδωλολατροῦντες ἴσως ἐν τῷ δοκεῖν ἑαυτοῖς ἐπιγραφόμενοι τὸν Θεὸν ἀνάλοτοι διαμένειν ἐνόμιζον. Διόπερ φησὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου πρὸς αὐτούς· Καὶ μὴ λέγετε ὅτι ναὸς Κυρίου ἔστιν, ὅτι ἐάν μὴ διορθοῦντες διορθώσῃτε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν, καὶ δώσω τὸν οἶκον τοῦτον ὡσπερ Σηλῶμ. Περὶ δὲ τούτων καὶ διὰ Μιχαίου φησὶν· Οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον. Καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ μισθοῦ ἀπεκρίνοντο. Καὶ οἱ προφῆται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἔμαντεύοντο, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο λέγοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἔστιν; Οὐ μὴ ἐπέλωθ' ἐφ' ἡμᾶς κακά· καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Διὸ καὶ νῦν εἰδωλολατροῦσι προλέγει Θεὸς αὐτοῖς τὴν μέλλουσαν αἰσχύναν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων Ἰσχυρίου βασιλεύοντος. Ἦς, ὡς εἰπεῖν, ὁρμημένης, δέον ἐκ μετανοίας ἐπιστρέφειν ἐπὶ Θεόν, ποιεῖν τε πάντα ὅσα Μιχαίας ἐπέταξε λέγων· Ἀγιάσατε νηστεῖαν, κηρύξατε θεραπείαν, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ταῦτα μὲν οὐκ ἐποίησαν, ἀπὸ δὲ τῶν δογματῶν περισκοποῦντες, τοὺς πολεμίους ὠδύροντο, ὅπερ ὑπῆρχεν ἀνόνητον. Προετηνῆκεσαν δὲ καὶ πρὸ μάχης φόβῳ, κατὰ τὸ εἶδος, καὶ λιμῶ, καὶ τῇ τῶν ὑδάτων ἐνδείᾳ. Εἰκότως ἄρα φησὶν ὁ Δαβὶδ· Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. Φάραγμα δὲ Σιών ὀνομάζει τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς ὑποκειμένην ταῖς ὑπερβαίαις Σιών. Ταύτης

⁸⁴ Psal. cxxvi, 1. ⁸⁵ Joan. xii, 26. ⁸⁶ ibid. ⁸⁷ Jerem. vii, 4, 14. ⁸⁸ Mich. iii, 11. ⁸⁹ Gal. lxxxiii, 15.

hostilis impetus evitandi spe, laboraturos esse significat, qui divinum auxilium non quærant. Aiunt illi quidem: *Custodio mane et nocte*. Sed, « Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam⁸⁴. » Si ergo, ait, auxilium petere est animus, hoc ipsum a me, qui servare unus valeo, postulato. Et apud me habita; id est meus esto, meque ipse, repudiatis idolis, amplector. Scribitur enim: « Qui me diligit, me sequatur⁸⁵. » Deinde: « Ubi sum ego, illic et minister meus erit⁸⁶. » Si porro in te hostes irruant, egredere non ædibus solum, sed urbibus etiam, cumque agrestibus feris agito. Justas enim persolves pœnas. Aperit vero quæ fugientibus Israelitis præstare decuerat. Vos enim, ait, *o Themanitæ, in itinere Dædam fugientibus obviam prodire*, et ea, quibus egebant, offerre oportuit; quod humanitatis officium cum a vobis neglectum sit, non dubium est, quin *anno* consequente, quando divinæ predictionis manet indubitata fides, damna gravissima et

postea divinæ justitiæ vindicta ultura est.

CAP. XXII.

285 VISIO VALLIS SION.

VERS. 1-14. Quid factum est tibi, quoniam nunc ascendistis omnes in tecta vana? Plena est civitas clamantibus. Vulnerati tui non vulnerati gladiis, neque mortui tui, mortui bello, etc.

286 Qui idola colebant, eo se forsitan mansuros inexpugnabiles arbitrabantur, quod sibi Deum ascribere videbantur. Ideoque de Jerusalem sic eos Jeremiæ voce alloquitur: « Ne mihi dicatis quoniam templum est Domini: quandoquidem nisi recto itinere in studiis vestris ambuletis, etiam vestram hanc domum, tanquam Silo reddidero⁸⁷. » De his item sic et apud Michæam: « Duces ejus acceptis muneribus judicabant; sacerdotes non nisi proposita mercede respondebant; prophetæ ipsi argento corrupti vaticinabantur, et in Domino requiescebant dicentes: Annon est in nobis Dominus? nequaquam in nos ceciderint mala⁸⁸; » et quæ postea sequuntur. Hinc est igitur, quod nunc idola colentibus instare per Assyrios sub Jeconia direptionem expugnationemque prædicat Dominus. Cujus admoniti, cum verso ad Deum animo pœnitere, eaque omnia quæ præcipit Michæas, exsequi, id est jejuniū sanctificare, verum cultum annuntiare, cæteraque alia, quæ sequuntur, præstare debuissent; iis neglectis, quod nullius erat utilitatis, hostes e tectis circum se intuiti, lamentabantur. Par est autem metu, fameque, et siti, priusquam ad pugnam ventum esset, periisse. Itaque rectissime a Davide dictum esse legimus: Domine Deus exercituum, beatus homo qui sperat, in te⁸⁹. »

VARIE LECTIONES.

• Ἰσ. γρ. δε.

Vallem autem ideo Hierosolyma nominat, quod ad *Sionis* radices sita sint. Civitatis deinde *principes* ob id *fugisse* dicit, quod irruentibus statim hostibus, cum humani auxilii spem omnem amisissent, veluti quæ de navi pereunte in mari exsiliunt, civitatis primores urbe exierunt. Adjicit præterea *vincios fuisse qui capti essent*. Rege enim Sedecia **287** cum liberis capto, hosce quidem trucidarunt, patrem autem effossis oculis secum abduxerunt, qui viribus olim confusus fuerat⁶⁶, neque dixerat: « Non in arcu meo sperabo, nec gladius meus servabit me⁶⁷; » ut et ista tandem: « Salvasti nos de *emigrentibus* nos, et odientes nos confudisti⁶⁸, » posset usurpare.

Atque hinc est quod insolabiliter gentis suæ calamitatem deslere se propheta significat: *Manum enim excelsam quis avertet? Si namque adversus hominem clauserit, quis aperiet?* Deinde quod sequitur: *Errant in montibus;* vel fugientes inducit; vel certe, quod ad proceras et opacas arbores facere consueverant, excelsis locis et editis falsos deos adorasse significat. Quandoquidem enim *Deum exercituum illis interitum* moliri dixit, ejus rei causam etiam, ne temere id fecisse videatur merito addidit. Itaque apud Jeremiam sic legitur: « Vides quæ fecit mihi domus Israel? Abiit in omnem montem excelsum, et in omnem collem et in omnem lucum, ibique fornicata est⁶⁹. » Et quæ mox ita sequuntur: « Ligno dixerunt: Pater meus es; deinde lapidi: Ne ipse genuisti⁶⁹. » Nec vero est, quod a paucis istud factum fuisse putes, cum *a parvis ad magnos* idem omnes fecisse significet. Inde apud Jeremiam Deum in hæc verba loquentem audias: « Et tu ne ora pro populo isto, quoniam non exauditus sum. Qualia enim ea sunt, quæ ipsorum illi faciam? Ligna colligunt, et patres ignem accendunt. Uxores etiam ipsæ farinam subigunt, qua placentas cælesti militiæ conficiant⁶⁹. » Non immerito igitur expanduntur retia volucris. Bellum autem deinceps ante oculos subjicit, ut propter *Elamitas* in urbe existentes territi resipiscant, uniusque gentis nomine hostes omnes, et magnam eorum copiam significat. *Valles tuæ*, adjicit, *curribus implebuntur*, et qui ad *portas* conferti stipatique fuerant, equis jam desilientes urbe *media domos* perserutabuntur, thesaurosque regios *relegent*: hoc enim ipsum per *Davidis arces*, a quo stirps ipsa regum est, intelligere videtur. Sic et invisibiles hostes, cum a nostris cupiditatibus adjuti in mentes penetrarunt, spirituales opes diripiunt. Unde **288** est illud: « Si ascendat in te spiritus dominantis, locum tuum ne dimiseris; quoniam curatio cessare faciet peccata⁶⁹. » Cum enim fuerint ejusmodi resectæ cupiditates, arescant necesse est.

δὲ τοὺς ἀρχοντας περυσυγῆται φησὶν· ἐπιόντων γὰρ ἡδὴ τῶν πολεμίων πᾶσαν βοήθειαν ἀπογόντες ἀνθρωπίνην, ἀπέδρασαν οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως, ὡς δὴ γῆρας βαπτίζομένης ἀποπηδήσαντες. Τοὺς δὲ ἀλδόντας δεδῶσθαι φησὶ· Τὸν γὰρ Σεδεκίαν ἕνα τοῖς παισὶ συλλαβόντας οἱ Βαβυλώνιοι, τοὺς μὲν ἀπέσφαξαν, τὸν δὲ τῶν ὀμμάτων ἐκκόψαντες, ἀπεκόμισαν τῇ ἐυνάμει πάλαι θαρσύνοντα, καὶ μηδαμῶς εἰπεῖν ἀνασχόμενον, « Οὐκ ἐπὶ τῷ τόφῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με· » Ἰνα καὶ λέξειεν· « Ἐσώσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιδόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς; κατήσχυας.

Δι' ἃπερ ἀπαράκλητον ἔχειν πένθος ὁ προφήτης φησὶ τὸ γένος ὀλοφυρόμενος. Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; Ἐὰν γὰρ κλίση κατὰ ἀνθρώπου τίς ἀνολεῖ; Εἰτά φησὶ· Πλανῶνται ἀνὰ τὰ ὄρη, ἢ φεύγοντες, ὡς ἐλέγομεν, ἢ ἐν ὑψηλοῖς τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς ἱκετεύοντες· ὅπερ ἦν ἔθος αὐτοῖς παρὰ δένδρα μεγάλα ποιεῖν. Ἐπει γὰρ ἔφη τὴν ἀπόλειαν παρὰ Κυρίου Σαβαώθ ἐπιφέρεισθαι, καὶ τὴν αἰτίαν εἰκότως ἐπήνεγκεν, ὡς ἀν εἰκῇ Θεὸς μὴ τιμωρεῖσθαι νομίζοιτο. Διὸ φησιν Ἱερεμίας· « Εἶδες ἃ ἐποίησέν μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ; Ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὄψηλόν, καὶ ἐπὶ παντὸς ξύλου ἀλώδους, καὶ ἐπόρευευσεν ἐκεῖ, » κατὰ τὸ εἰρημένον· « Τῷ ξύλῳ εἶπαν· Πατήρ μου εἶ σύ. Καὶ τῷ λίθῳ· Σύ με ἐγέννησας. » Καὶ οὐδὲ ὄλλοι, φησὶ, τοῦτο πεπόνθασιν, ἀλλ' ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Ὅθεν φησὶ πρὸς τὸν Ἱερεμίαν Θεός· « Καὶ σὺ μὴ προσέχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι. Οἷα γὰρ ποιούσιν, φησὶν, οἱ υἱοὶ αὐτῶν; συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καίουσιν πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς⁶⁹ τοῦ ποιήσαι χαυνῶας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. » Οὐκ εἰκῇ γὰρ οὖν ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς. Διατυποῖ δὲ λοιπὸν ἐντεῦθεν εἰς ὅψιν ἄγων τὸν πόλεμον εἰ πως ἐπιστραφεῖεν φοβούμενοι τῆς πόλεως γεγονότας τοὺς Ἑλαμίτας, δεικνύς⁶⁹ ἐξ ἐνὸς ἔθνους τοὺς πολεμίους δηλῶν, καὶ τὸ πλῆθος παριστάς. Αἱ φάραγγές σου, φησὶν, ἀρμάτων πλησθήσονται, καὶ περὶ τὰς πύλας στενοχωρούμενοι τῶν Ἰσραηλίων ἔδον ἀποθάντες τὰς οἰκίας διερευνήσονται, καὶ τοὺς βασιλικούς ἀνακαλύψουσι θησαυρούς. Τοῦτο γὰρ διὰ τῆς ἀφρας δηλοῦται Δαβὶδ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ οἱ βασιλεύοντες. Ὅδω καὶ νοητοὶ διὰ τῶν παθῶν ἡμῶν ἐπικρατοῦντες πολέμοι τὸν πνευματικὸν ἡμῶν ἀφαρπάξουσι πλοῦτον τὸν νοῦν εἰσδύνοντες ἢ τὸν ἡμέτερον. Ὅθεν εἰρηται· « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τὸν τόπον σου μὴ ἀφῆς, ὅτι λαμα καταπαῦσει ἀμαρτίας. » Ἀνακοπτόμενα γὰρ τὰ τοιαῦτα πάθη μαρτυρεται.

⁶⁶ IV Reg. xxv, 6 seqq.; Jerem. xxxix, 5 seqq.
⁶⁷ Jerem. ii, 27. ⁶⁸ Jerem. vii, 16, 18. ⁶⁹ Eccl. x, 4.

⁶⁹ Psal. xliii, 7. ⁶⁹ ibid. 8. ⁶⁹ Jerem. iii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ σταῖς. ἢ ἀφ. τὸ δεικνύς. ἢ γρ. εἰσδύοντες.

καὶ Ἰδοσαν, φησὶν, ὅτι πλεονεξοῦσιν. πρὸς τοὺς ἄλλοιους ὅτι καὶ μόνοι τῶν πολεμίων ἐπικρατήσουσιν μὴ γὰρ ἐν δὲ τῷ τοσούτῳ ὁδοῦ πολὺ τι πλεονεξοῦσιν ἐλθεῖν. Ἦγουν, ἐπειδὴ τὸ κατὰ τὴν πόλιν ὕδωρ μὴ νομίσαντες ἀρκεῖσιν αὐτοῖς; ἢ ὡς δὴ πλεονεξοῦσιν ὑπάρχουσιν Ἰουδαῖοι, ἐστοχάσαντο δὲ ἰ τὰς οὐκίας κατὰ Σύμμαχον ἀριθμήσαντες, ἢ τὸ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν μετοχευέουσιν, Θεῷ μὲν οὐ προσείχον, ἀνθρωπίναις δὲ παρασκευαῖς ἐπεποιθέσαν. Ὡς ἐν ἤθει γὰρ αὐτοῖς ἀνεδίξων φησὶν, ὅτι δὴ πρὸς τὸ πλεονεξοῦσιν, τὸ ὕδωρ συνεμετρήσαντο πρὸς τὴν πολιορκίαν αὐτῶν ἀρκεῖσιν οὐκίαι, καὶ εἰς χρόνον ἐκτελείντο, καὶ τὰς οὐκίας καταλύοντες ἀσφαλέστερα τὰ τεύχη κατεσκευάζοντο· δέον εἰς Θεὸν ὁρᾶν καὶ τὴν πόλιν ποιήσαντα, καὶ τεῖχος ταύτη γενόμενον. « Ὁρᾶ γὰρ, φησὶ, κύκλω αὐτῆς, καὶ Κύριος κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ διὰ προφήτου φωνῆς ἐπαγγέλλεται. « Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τεῖχος πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Εἰτά φησὶν, ὡς κινδύνων αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ τοσούτων ἐπικειμένων, δέον αὐτὸν εὐμενίζεσθαι πάση σπουδῇ· οἱ δὲ ἰ πρὸς ἀπόγνωσιν ἐλθόντες ἐπανηγγύριζον κατὰ τὸ· « Ὅταν ἔλθῃ ἀπέθῃ· εἰς πλεονεξοῦσιν, καταφρονεῖ. » Τεταροῦν πεπρόθασιν εἰς τέλος ἄπερ εἶδει πρὸς ὁλίγων αὐτοῦ παθεῖν τὸν Θεὸν ἐκτελούσας μετὰ δακρύων καὶ πένθους, καὶ τὰ τοῦ Δαβὶδ ἀνακράζοντας· « Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. » Τοῖς γὰρ ταῦτα ποιοῦσι καθὰ Μ. χαλκας φησὶ· « Ἐλεήμων καὶ οἰκτιρῶν ἐστὶ, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ κακίας, » ἢ ἐπὶ τούτοις. Τὴν προκαιμένην δὲ βῆσιν οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο, ὡς μὴ προσωπολήπτης ὁ Κύριος τὸν περὶ τῆς Σιών λόγον ἐν μέσοις τοῖς κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἐλέγχους ἐπέθηκεν, ὡς ἀλλοφύλοις τοῖς Ἰουδαίοις χρησάμενος, πρὸς οὓς φησὶ δι· Ἄμώς· « Οὐχ ὡς υἱοὶ Αἰθιοπίων ὑμεῖς ἐστέ μοι, λέγει Κύριος, οὐ τὸν Ἰσραὴλ ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐκ Καππαδοκίας, καὶ τοὺς Σύρους ἐκ βῆθρου; Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ πάσας τὰς βασιλείας τῆς γῆς. » Ὅθεν νῦν τὴν πανταγῆ τούτων ἀποβολὴν παριστῶν, τοῖς ἀλλοφύλοις αὐτοῦ ἐγκαταέειπεν. Ὁ καὶ δηλοῦται διὰ τῆς φάραγγος. Οὐ γὰρ ὁπλῶς εἶπε Σιών, ἀλλὰ φάραγγα, τὴν πτωσίν δηλῶν τὴν ἐξ ὕψους τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος καὶ ἐν κοιλίᾳ καὶ βάθει τῆς κακίας κειμένους αὐτοῦς ἀντιπρόσωπος.

piciter, sed vallem adiunxit, ut pio illo et excelso profundis iam vitiorum vallibus jacere doceat.

Σιών μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶν [ὄψηλὸν] ἐφ' οὗ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ὑψοδόμητο· διὸ φησὶν· « Ἐπ' ὄρος ὄψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. » Καί· « Προσεληλύθατε Σιών ἕρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίου. » Σημαίνειν δὲ καὶ τὸν εὐαγγελικὸν ἐλέγγο λόγον. Οἱ δὲ ταύτης τῆς ἐλπίδος ἐκπεπτωκό-

⁶⁷ Psal. cxviii, 2. ⁶⁸ Zach. ii, 5. ⁶⁹ Prov. xviii, 3. ⁷⁰ Psal. xxiv, 18. ⁷¹ Joel ii, 13. ⁷² Amos ix, 7, 8. ⁷³ Isa. xl, 9. ⁷⁴ Hebr. xii, 22.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. αὐτοῖς ἢ ἑαυτοῖς. ἰ ἄφ. ἐστοχάσαντο δέ. κ λέλ. καί. ἰ γρ. μὲν. ἢ γρ. ἰωήλ. ἢ λ. καὶ τὰ.

Et viderunt, ait, quod plures sunt; quæ verba ad eos referuntur, qui se solos hostibus esse potuituros credebant, cum tam longo itinere tantas hostium copias accedere posse non arbitrantur. Vel ideo hæc dicit, quod cum aquam in urbe existentem minime sibi Judæi (qui numerosiores, essent) sufficere posse conjicerent, Numeratis secundum Symmachum, Domibus, piscinæ veteris aquam in urbem derivare, humanæ potius quam divinæ cpi confidentes, ausi sunt. Tanquam enim graviter ferens aquam non ad suam ipsos tantum multitudinem commensurasse, quo posset ad obsidionis longioris tempus satis esse; sed dirutus etiam domibus muros urbis munivisse exprobat; cum in Deum unum potius, urbis atque murorum conditorem intueri decuisset.

Montes enim, ait, in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui ⁶⁷. Quod vel prophetæ voce patuerit, qui ait: « Ego ei, dicit Dominus, ero murus ignis in circuitu et in gloriam in medio ejus ⁶⁸. » Adde deinde tantis in eos ingruentibus a Deo periculis, cum omni cura eundem placare debuissent, tanquam desperata salute luxu diffidentis esse ferri solitos, juxta illud: « Cum venit impius in malorum multitudine, contemnit ⁶⁹. » Itaque senserunt tandem, quæ ipsos merito non ita multum postea pati decuit, cum Deum supplices non sine lacrymis voce Davidis ita inclamarent: « Vide humilitatem meam, et laborem meum, et dimitte omnia peccata mea ⁷⁰. » Est enim in eos, Joële auctore, qui ista faciunt « benignus et misericors, patiens et multæ miserationis, quique pœnitentia super malo ducatur ⁷¹, » cæteraque quæ sequuntur.

Neque vero desunt, qui proposita verba ita explicant, ut Dominum, quia personarum discrimine non ducatur, Judæisque pariter atque externis utatur, sermonem de Sione mediis alienarum gentium reprehensionibus inseruisse velint: ei hoc nomine etiam in eos hæc Amos prophetæ verba existere: **289** « Nunquid tanquam Æthiopicum filii estis mihi? ait Dominus. Nunquid ego Israel eduxi de terra Ægypti, et alienigenas gentes e Cappadocia, Syrosque de fovea? Ecce oculi Domini in omnia regna terræ ⁷². » Unde

nunc, quo plane rejectos esse doceat, inter alienigenas recenset. Quod ut magis etiam significet, vallis nomen addidit. Neque enim Sion dixit similitæ genere, quo utebantur antea, excidisse, et in

Est enim Sion mons peraltus, in quo constructum Domini templum fuerat, unde legitur: « In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion ⁷³. » Deinde: « Accedite ad montem Sion, et ad urbem Dei viventis, cœlestem Jerusalem ⁷⁴. » Dicatur vero et evangelicum verbum innuere, a cujus fide qui

deflexerunt, in ipsa valle, quæ Sioni adjacet prostrati sunt. Virtuti enim cuilibet malitia semper adjacet, in istamque delabatur necesse est, qui illa excidit: quales existunt, qui a fide in incredulitatem, ipso nimirum Evangelii fastigio cælestique Sione deturbati inter gentes externas Judæi numerantur; qui tamen in tam infelici rerum successu ita temere intumescunt, ut a propheta audiant: *Quid factum est tibi, quia ascendistis omnes in tecta rana?* et adversus Christum: « Tolle, tolle, crucisque affligito ⁷⁵, » clamare, iisque vocibus totam urbem replere non desistis. Deinde, quando peccatum ad mortem illud est, quo quæ peccavit, anima interit ⁷⁶, *vulnerati tui, non vulnerati ferro*, ait. Rursus quod principes omnes fugisse dixit, deturbatos esse Symmachus posuit, Theodotio commotos, unde regibus jam et principibus, pontificibusque et prophetis, et Pharisæis, et Sadducæis etiam carere innuit. Qui vero etiam nunc animarum expugnatore capti sunt, misere ac duriter in vinculis detinentur. At eorum gravem adeo casum intuitus propheta, luctu ad calamitatis modum temperato, gentis instare non repudium tantum, sed urbis etiam expugnationem, trepidationem, civium errationem et derelictionem significavit. **290** Deinde quod *Elamitas* nominat, eo id facit, ut invisibiles hostilesque potestates, quibus a Deo traditi sunt, designet, qui et nominis proprietate ideo contemptores sonant, quod cantant.

Illi autem, ait, ingredientur portas suas: non nunc quidem, sed in die illa, id est tempore per prophetiam designato; et retegant abscondita arcis David, regni nimirum symbola, et quæ in sanctuario ipso recondita, summo tantum sacerdoti intuenda recondehantur. Cæterum pro eo quod, *Et viderunt quod plures sunt, habemus:* *Et verba domus David videbitis, quoniam impleta sunt,* interpretatur Symmachus. Erat vero ipsa piscinæ retentis in urbe existentis aqua nihil aliud, quam Scripturæ veteris et divinitus inspiratæ sermo, quem aversati, alienam aquam quæsierunt, docentes disciplinas, mandata hominum, et evertentes verbum Domini propter traditionem suam ⁷⁷: de quibus ita est apud Jeremiam: « Me reliquerunt fontem aquæ viventis, et foderunt sibi rimosas cisternas ⁷⁸. » Ideo autem peregrinam aquam inter muros ab eis quæsitam significat, ut vitæ nostræ cum Deo rationem tanquam muris duobus, Veteri scilicet et Novo Testamento inniti debere doceat; quorum neutrius sunt participes seniorum ille traditiones, quarum nomine auctores ipsi apud eos superbiunt. Deinde aliud etiam ausi, *civitatis domos in muri sui constructionem evertent.* Usurpatas enim Scripturæ sanctæ voces excogita-

τες ἐν φάραγγι τῆς Σιών παρακείμενοι πεπτώκασι. Πάση γὰρ ἀρετῇ κακία παράκειται, εἰς ἣν ἐκπίπτει τις ἐκείνης διαμαρτων, ὡς ὁ εἰς ἀπιστίαν ἐκ πίστεως. Εἰς ἣν οἱ ἐκ περιτομῆς κατηνέχθησαν ἐξ ὑψους εὐαγγελικῆ καὶ τῆς ἐπουρανίου Σιών. Διόπερ ἐν ἄλλοις ἐτάχθησαν, ἀλλὰ καὶ οὕτω δυσπραγοῦντες, εἰς ἣν φυσικῶμενοι παρὰ τῆς προφητείας ἀκούουσι, *Πεπτώκετό σοι, ὅτι ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια;* καὶ κατὰ Χριστοῦ τὸ, *Ἐλθε, αἶρε, καὶ σταύρου,* βοηθάντων, φησὶν, ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων. Καὶ ἐπεὶ ἔστιν ἀμαρτία πρὸς θάνατον, καθ' ἣν ψυχὴ ἀμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθάνεται, *αἱ τραυματίαι σου, φησὶν, οὐ τραυματίαι μαχαράς.* Καὶ πάντες, φησὶν, *οἱ ἄρχοντές σου πεφύγασι.* Κατὰ δὲ Σύμμαχον ἀνεστατώθησαν, κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα μετεκινήθησαν. Ὅθεν οὐκ ἔτι παρ' αὐτοῖς, οὐ βασιλείη, οὐκ ἡγεμονία, οὐκ ἀρχιερεῖς, οὐ προφῆται, ἀλλ' οὐδὲ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι. Οἱ δὲ εἰσέτι νῦν ἄλλοις ὑπὸ τῶν ψυχῶν πολιορκητοῦ πικρῶς καταδέδονται. Τὴν δὲ τοσαύτην αὐτῶν πῦσιν ὁ προφήτης ἰδὼν, συμμετρῆς τῷ πάθει τὸν θρηνον, τὴν τῶν γένους ἀποβολὴν, καὶ τὴν ἄλλοισιν προβλέπων τῆς πόλεως, τὰς τε ταραχὰς, καὶ τὴν πλάνησιν, ἣν ἐπλανήθησαν ^{1*} ἐγκαταλειφθέντες. Εἶτα τοὺς Ἑλαμίτας εἰπὼν, ἀφανεῖς δυνάμεις, δηλοῖ καὶ πολεμίους, οἷς ὑπὸ Θεοῦ παρεδόθησαν, οἱ καὶ παραδλέοντες ἐρμηνεύονται, τῶν ἀπολλυμένων παρορῶντες τὴν σωτηρίαν, φειδόμενοι μηδενός.

percutiunt salutem aspernati cuiquam non par-

Οἱτοὶ δὲ, φησὶν, εἰσελεύσονται σου τὰς πόλεις, ἀλλ' οὐκ νῦν, ἀλλ' ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῷ προφητευομένῳ καιρῷ, ἀποκαλύψουσί τε τὰ κρυπτά τῆς ἀκρας Δαβὶδ τῆς βασιλείας τὰ σύμβολα, καὶ τὰ ἐν τῷ ἁγιάσματι κείμενα τὰ μόνον τῷ ἀρχιερεῖ θεατά. Ἄντι δὲ τοῦ, *Καὶ εἰδοσαν ὅτι πλείους εἰσι, Σύμμαχος ἔφη· Καὶ τὰ ῥήματα οἴκου Δαβὶδ διήγεσθε, ὅτι ἐπληθύνθη.* Ὑδωρ δὲ ἦν παλαιῶς κολυμβήθρας ἐν τῇ πόλει, τῆς παλαιῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ὁ λόγος, ὃν ἀποστραφέντες, ἀλλότριον ὕδωρ ἐκυροῦσι ἐπενόησαν, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐν ἀλήματι ἀνθρώπων, ἀκυρώσαντές τε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τὴν παράδοσιν αὐτῶν. Περὶ ὧν πρὸς τὸν Ἰερემίαν φησὶν: « Ἐμε ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρύξαν ἐκυτοῖς λάκκους συντετριμμένους. » Τὴ δὲ ξένον ὕδωρ μεταξὺ τῶν δύο τειχέων ἐπενόησαν. Αὐτὸ δὲ τείχη τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ἦ τε Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, ὧν οὐδετέρας αἱ τῶν πρεσβυτέρων μετέχουσι παραδόσεις ἐφ' ἃς οἱ δευτερωταὶ λεγόμενοι παρ' ἐκείνοις ἀλάζονεύονται, καὶ ἄλλο δέ τι τοιμήσαντες, τῆς πόλεως τοὺς οἴκους, εἰς οἰκοδομήν τοῦ ἰδίου τείχους κατέλυσαν. Τὰ γὰρ ῥήματα τῆς θείας Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οἰκεία: μυθολογίας περιτειχίζουσι, μὴ προσεσχικότες Θεῷ τῷ πεποιηκῆτι τὴν παλαιὰν τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν,

⁷⁵ Joan. xix, 15. ⁷⁶ I Joan. v, 16, 17. ⁷⁷ Matth. xv, 6. ⁷⁸ Jerem. ii, 13.

VARIAE LECTIONES.

^{1*} ἢ πλανηθῆσονται.

κολυμβήθραν τὴν ἀπὸ πηγῶν τοῦ θεοῦ Πνεύματος Α
προχεομένην. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς μὴ βουλόμενος τὸν
θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ,
θρηνεῖν αὐτοὺς παρεκέλευετο τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Οἱ
δὲ τούναντιον, ὡς ἀπεγνωσθέντες τὴν ἑαυτῶν σωτη-
ρίαν, ἐποιοῦν, τὴν μετὰ τούτου τὸν βίον τοῦ Θεοῦ
χρῖσιν οὐ λογιζόμενοι. Διδὸς τοῖς ῥητοῖς ὁ Παῦλος
γρησάμενος εἶπεν· « Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φά-
ρωμεν καὶ πίωμεν. Ἄβριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν. »
Ἄς δὲ δεσμῶ Θεοῦ καταθεθείσης αὐτῶν τῆς ἀμαρ-
τίας ἐπάγει· Καὶ οὐκ ἀφελήσεται αὐτὴ ἡ ἀμαρ-
τία ὑμῶν ἕως ἄν ἀποθάνητε. Καὶ ὄρα τὸ μέγεθος
τῆς ἀπειλῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς οὐδαμοῦ τὴν λαὸν ἐπ'
εἰδωλολατρεία διέβαλεν, ὅτι δὲ εἰς δώματα ἀνέβη-
σαν μάταια, καὶ βοῶν ἐπλήρωσαν τὴν πόλιν, καὶ
ξέρον ὕδωρ ἐξεῦρον τὴν παλιὰν κολυμβήθραν Β
ἀποστραφέντες, καὶ συνεστήσαντο τείχος τὸς οἰ-
κοῦς καθελόντες τῆς πόλεως. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἀναι-
σθήτως ἐπὶ τούτοις διέκειντο. Ὁ δὲ προφήτης
ἀπέκλαιεν. Τῶν δὲ πικρῶν δακρύων ἡ πρόφασις ἡ
κατ' αὐτῶν ἀπειλὴ τὴν ἀμαρτίαν ταύτην μὴ συγχω-
ρηθήσεσθαι· λέγουσαν **.

rarum lacrymarum causam verba illa, quibus nequaquam eis dimissum iri peccatum istud com-
minatur.

ι: κε'. Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς
τὸ παστοφορεῖον, πρὸς Σομνῶν τὸν ταμίαν, καὶ
εἰπον αὐτῷ· Τί σοι ὧδε; καὶ τί σοι ὧδέ ἐστιν, ὅτι
ἐλατόμησας σεαυτῷ ὧδε μνημεῖον, καὶ ἐποίησας
σεαυτῷ ἐν ὑψηλῷ μνημεῖον, καὶ ἐγραψάς σεαυτῷ
ἐν πέτρᾳ σκηνήν; κ. τ. λ.

Σομνῶς καὶ Ἐλιακίμ, ὧν ἐνταῦθα μέμνηται,
σύγχρονοι γεγονάσιν Ἐζεχία τῷ βασιλεῖ, ὅπερ ἐκ τῆς
ἱστορίας ἐστὶ μαθεῖν. Οἱ καὶ ἐξῆλθον πρὸς τὸν Ἄσ- C
σύριον ἐπιστάνα τῆ πόλει, καθὰ διὰ τῶν ἐξῆς ὁ προ-
φήτης φησὶν. Τὸν δὲ Σομνῶν ἔλεγεν ὁ Ἑβραῖος
ἀστυνόμος τε καὶ ἀλαζόνα γενέσθαι καὶ ἀβροδίαιτον
ἀρχιερέα, αὐτομολήσαι τε πρὸς Σενναχεριεμ προδε-
δικότα τὸν λαόν. Πρὸς ἔν ὁ προφήτης κελεύεται
βαδίζειν ἐπὶ τὸ παστοφορεῖον. Ἦν δὲ χώρος ἐν τῷ
ναῷ. Ἄνθ' οὗ Σύμμαχος τὸν σκηνοποιούντα, φη-
σὶν. Ὁ δὲ Ἀκύλας τὸν σκηνοῦντα. Μνημεῖον δὲ
κατὰ πέτρας ὑψηλὸν ἑαυτοῦ λατομήσας ἐπέγραψε
τούτῃ σκηνῇ, ὡς δὴ σκηνώσων ἐν αὐτῷ μετὰ θά-
νατον, πρέπον δὲ σύμβολον τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἐπ-
έγραψεν, ὡς τὰ ἔξω μόνον ὑπάρχων λαμπρός. Μάτην
δὲ τοῦτο, φησὶ, λατομείς. Οὐ γὰρ μεθίξεις αὐτοῦ.
Τοῦτο γὰρ τὸ, τί σοι ἐστὶν ὧδε, δηλοῖ. Συντρίψει
γὰρ ὁ Κύριος ἄνδρα, ἀπώχοντο γὰρ αἰχμάλωτοι
μετὰ τῶν ἀγγέλων οἱ δυνατώτατοι. Κομισθήση δὲ
καὶ οὐ μακρὰν τῆς ἀξίας ἀφρηρημένος, καὶ στάσεως
τῆς κατὰ τῷ Θεῷ λειτουργεῖν.

ros esse, captivosque futuros, te autem longe a
deturbatum, longe asportatum iri certum est.

Τὶ οὖν ἔδει σοι τύφου καὶ χρημάτων καὶ ἔρματος;
οὐ γὰρ τοῦ ἀρχοντος ἡ δόξα καθαιρεθήσεται.

** Ezech. xviii, 32. ** I Cor. xv, 32. * Ezech. xxxvi, 4 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

** γρ. λέγουσα. ὁ γρ. καί.

tis a se fabulis muniverunt, nihil omnino de Deo
solliciti, a quo per sanctos homines Scriptura ve-
tus, ipsa nimirum de Spiritus sancti fontibus pis-
cina profluit. Deus ergo, respiscere improbum
magis quam interire cupit ** , quantumvis ad
suum ipsos interitum lugendum hortatus sit, contra
illi omnino, tanquam propriæ salutis, et iudicii
illius, quod post hanc vitam futurum est, abjecta
ratione fecerunt : ideoque contigit, ut ista Paulus
usurparit. « Si mortui non resurgunt, edamus et
bibamus : 291 cras enim morimur ** . » Cæterum,
tanquam Dei jam vinculo ipsorum constricta te-
neatur iniquitas, addit : *Et non dimittetur vobis
hoc peccatum, donec moriamini.* Intuere porro
Dei minarum gravitatem, et adverte populum
Dei non idololatριæ nomine reprehēdi, sed quod in
domos vanas ascenderit, urbemque bubus repleverit;
deinde quod peregrinam aquam, neglecta vetere
piscina, quæsierit; quod muros, item destructis
ipsius urbis ædibus, muniverit; quod nihil deni-
que istiusmodi rerum sensu commotus sit, quarum
intuitu luget propheta. Compectuntur vero ama-
rum intuitu luget propheta. Compectuntur vero ama-

292 VERS. 15-23. Hæc dicit Dominus exerci-
tuum : Abi, ingredere in pastophorium ad Somnam
quæstorem, et dic ei : Quid tibi hic? et quid tibi
hic est, quod excidisti tibi monumentum hic? et
fecisti in excelso monumentum? et scripsisti tibi in
petra tabernaculum? etc.

Somnas et Eliacim, quorum hic meminit, eadem
cum Ezechia vixerunt ætate, quantum ex historia
licet colligere; qui etiam ad Assyrium, cum urbem
obsidione premeret, sicut est a propheta postea
significatum, egressi sunt *1. Hebræi vero Somnam
fœditate et superbia, vitæque deliciis insignem
narrant pontificatum gessisse, et ad Sennacheri-
mum, cui populum prodiderat, defecisse. quem
nunc ad pastophorium (certum nempe in templo
locum, pro quo tabernaculorum conjectorem Sym-
maclus, tabernacula figentem Aquilas expresse-
runt) jubet proficisci. Sepulcrum autem in petra
excelsum cum excidi sibi curasset, tanquam ibi
quieturus, Somnæ tabernaculum inscripserat. Di-
gnum certe hominis mente symbolum, dignaque
inscriptio, qui rebus externis tantum clarus esset.
Verum id frustra in petra, ait, excidid, quo ne-
quaquam sis potiturus. Ita enim futurum, cur
quid tibi est hic? quæritur, ostenditur. Virum enim,
addit, conteret Dominus; quando cum 293 plebe
ipsa potentiores etiam in hostis potestatem ventu-
dignitate spoliatum, divinique ministerii gradu

Quid tibi igitur fastus, quid pecuniæ, quid cur-
rus denique profuerint; cum et ipsa a principibus

auferatur gloria? cum male administrato pontificatu judex iniquus evaseris? At amicum tuum Eliacim, quem sibi servum esse voluit Dominus, in tuum idem locum, quod subjectos filiorum loco habiturus sit, subire faciet. Erit enim nos ingrati animi, aut arrogantis; sed ita humani et moderati, ut Davidis mansuetissimi gloriam possit adæquare. Imperabit porro tam magna cum potestate, ut contradicentem habeat neminem. Habebit et potentiam; id est, populos sibi subjectos coercere et retinere poterit. Erit denique firmiter ad suum munus obseundum stabilitus. Nihil enim aliud, cum tuto in loco collocaturum se dixit, quam immotum se imperium et stabile effecturum significavit. Erunt præterea omnes, qui ab ejus cura et sollicitudine pendent, tanquam bono confidentes. Unde discimus, adepto nos in alios dominatu, nec inflari oportere, nec divini judicii oblivisci. Recte autem ad ea, quæ de Sionis valle dicta sunt, et ista quoque adduntur quibus ad Dominicæ passionis tempus relatis qui tum, veluti Somnas iste, non superbi modo et arrogantes, sed avari, ex Mosaicæ legis instituto sacerdotii munere fungebantur corporaliter, exciderunt; de quibus antea locutus propheta⁶⁵, cum multa alia exprobraret, eosdem conquestus est et dona amare, et orphanorum viduarumque jura patrociniūque negligere, homicidas denique, ut Domini necem notaret, exsistere: quos et Salvator etiam execratus est; cum quæ sunt in lege graviora, judicium, misericordiam, et fidem negligere diceret⁶⁶. Erat vero istorum in Somna typus præmissus; in Eliacim autem (cujus appellatione resurrectio significatur) sacerdotii recentis adumbratio, quod a Salvatoris resurrectione, tota per orbem universum Ecclesia creatum est. Ut enim 294 Somnæ successit Eliacim; sic in illorum locum subiit Christus, summus pontifex appellatus. « Non enim, » auctore Apostolo, « sibi quisquam sumit honorem; sed qui vocatus est a Deo. Quemadmodum Christus non seipsum clarificavit, ut pontifex fieret; sed qui locutus est ad eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech⁶⁷. » Dicitur autem et Davidis gloriam, id est, imperium et regnum in Israël adepturus. « Neque enim omnes, ait, qui ex Israel et ipsi sunt Israel⁶⁸; » et quæ postea sequuntur. Christo autem pontifici, addit, Non erit, qui contradicat. « Non enim proficiet inimicus in ipso, nec filius iniquitatis apponet nocere ei⁶⁹. » Alias autem, si etiam contradicat Israel, ipsæ jugum subire gentes non recusabunt. Ideoque de illo quidem legimus: Libera me a contradictione populi⁷⁰. » De his autem: « Constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi⁷¹. » De illis rursum sunt ista:

⁶⁵ Isa. i, 11 seqq.

⁶⁶ Matth. xxiii, 23.

⁶⁷ Hebr. v, 4-6.

⁶⁸ Rom. ix, 6.

⁶⁹ Psal. lxxviii, 23.

⁷⁰ Psal. xvii, 44.

⁷¹ ibid. 45.

Α Τὴν γὰρ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀναξίως μετῆλθες οἰκονομίαν, κριτῆς γενόμενος ἄδικος. Τὸν δὲ σὸν ἐταῖρον Ἐλιακεῖμ δούλον ἑαυτοῦ δοκιμάσας εἶναι Θεός, εἰς τὴν σὴν αὐτὸν καταστῆσεται χώραν τοῖς ὑπὸ χεῖρα πατρὸς ἐφῆζοντα τάξιν. Ἔσται γὰρ οὐκ αὐθάδης, οὐ βᾶσκανος. Πρῶτος δὲ τις ὢν, τὴν δόξαν ἔξει τοῦ πρωτατόου Δαβὶδ. Ἄρξει δὲ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας, ὡς μὴ ἔξειν τὴν ἀντιλέγοντα. Καὶ κρᾶτος ἔξει. Τοῦτ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι κρατεῖν τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν. Καὶ ἔσται βεβαίον ἰδρυμένος ἐπὶ τὴν αὐτοῦ λειτουργίαν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐν τόπῳ πιστῶ ἑστάναι τὴν ἀρχὴν ἀσάλευτον ἔχοντα. Τῆς δὲ τοῦτου κηδεμονίας ἡρημένοι πάντες γενήσονται ὡς ἐπ' ἀγαθῶ πεποισότες. Διὰ δὲ τούτων μανθάνομεν μὴ χυνοῦσθαι δυναστεία, μηδὲ τῆς κρίσεως ἀμνημονεῖν τοῦ Θεοῦ. Εἰκότως δὲ συνῆπται ταῦτα τοῖς περὶ φάραγγος; Σιδὸν τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπὶ τὴν καιρὸν ἀναγόμενα, καθ' ὃν οἱ κατὰ Σομνᾶν ἀλαζόνες καὶ φιλοχρήματοι, κατὰ τὸν Μωσέως νόμον ἱερατεύοντες σωματικῶς, ἐκπεπτώκασιν. Περὶ ὧν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔλεγεν ὁ προφήτης μετ' ἄλλων ὄσων καὶ τὸ, Ἀγαπῶντες δῶρα, καὶ τὸ, ὄφρανοις οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσιν χήρας οὐ προσέχοντες. Καὶ φονευτὰς δὲ, ὡς κυριοκτόνους, ἐκάλεσεν. Οἷς καὶ ταλανίζων ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ: « Καὶ ἀρχήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. » Προετύπου δὲ τούτους ὁ Σομνᾶς. Ὁ δὲ Ἐλιακεῖμ, Θεοῦ ἀνάστασις ἐρημνεύομενος, σύμβολον τῆς νέας καὶ καινῆς ἱερωσύνης ἐγένετο, ἣν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασις ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστήσατο. Κέκληται γὰρ Χριστὸς ἀντ' ἐκείνων ἀρχιερεὺς, ὡς Ἐλιακεῖμ ἀντὶ Σομνᾶ. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον, « Οὐχ ἑαυτῷ τις ἀρπάζει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καθὼς ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασεν εἰς τὸ γενεθῆναι ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὁ καλήσας πρὸς αὐτὸν, « Σὺ εἶ ἱερεὺς εἰς τὸναίωνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. » Λαβεῖν δὲ λέγεται καὶ τὴν δόξαν τοῦ Δαβὶδ, τούτ' ἐστὶ τὴν ἐπὶ τὸν νοσητὸν Ἰσραὴλ ἀρχὴν τε καὶ βασιλείαν: « Οὐ γὰρ πάντες φησὶν, οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι καὶ Ἰσραὴλ, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἀρχιερεὶ δὲ γεγονότι Χριστῷ οὐκ ἔσται, φησὶν, ὁ ἀντιλέγων. « Οὐ γὰρ ὠφέλισι ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομος οὐ προσήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ καὶ Ἰσραὴλ ἀντίειπεν, τὰ δ' οὐκ ἔθνη ὑπέκυψεν. Διὸ περὶ μὲν ἐκείνου φησί: « Ρῦσαι με ἐξ ἀντιλογίας λαοῦ. » Περὶ δὲ τούτων: « Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνων. Λαὸς δὲν οὐκ ἔγνω, ἐδοῦλευσέν μοι. Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέν μοι: » καὶ περὶ ἐκείνων αὖθις, « Ἰσραὴλ ἀλλότριον ἐφεύσαντό μοι. » Καὶ: « Ὅτι ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. » Πεπαλαίωνται γὰρ, καὶ ἐγγὺς γεγονᾶσιν ἀφανισμοῦ κεκλασμένην τῶς περιεσχῆκασι τὴν διάνοιαν υἱοὶ γεγονότες ἀλλότριοι. Πάλαι γὰρ ὢν πρωτότοκος Ἰσραὴλ, ὅτε κατεψεύσαντο τοῦ Χριστοῦ, γεγονᾶσιν ἀλλότριοι, ἀπωλείας λοιπὸν

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. βεβαίως

τέκνα καὶ γέννης καλούμενοι· ἀνθ' ὧν ἡμῖν ἀνέδειξε ἅπαντας τὸν Ἐλιακίμ. Ὅς καὶ φησιν. « Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος. » Ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, πᾶς ἔσται, φησὶν, ἐπ' αὐτῷ πεποιθῶς ἐνδοξὸς τε καὶ μικρὸς, κατὰ κόσμον φημί. Προσωπολήπτης γὰρ οὐκ ἔστιν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Νοήσεις δὲ τοῦτο καὶ κατὰ μέτρον ἡλικίας πνευματικῆς.

nunc exurgam, dixit Dominus 91. » beinde, intellexit, Omnes in eum confidentes fore dixit, nuni mundique ratione usurpari crediderim : cum Quamquam et illud etiam ex spiritualis ætatis ratione et mensura dictum esse queat intelligi.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΥΡΟΥ.

α -ιη'. Ὁλολύζετε, πλοῖα Καρχηδόνας, διὰ ἀπώλετο, καὶ οὐκ ἔτι ἐργάζονται. Ἐκ γῆς Κιτιαιῶν ἤκται αἰχμάλωτος· ἐνὶ ὄμοιοι γειτόνασιν οἱ ἔτοιχοῦντες ἐν τῇ γῆσιν μετὰ βόλοι Φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν ἐν ὕδατι πολλῷ· Σπέρμα μεταδόλων, ὡς ἀμυγδαλοῦ εἰσφερομένου, οἱ μετὰ βόλοι τῶν ἐθνῶν. κ. τ. λ.

Ὁδὲ περὶ πραγμάτων μόνον ἤδη λαβόντων τὴν ἔκβασιν τῆς ἐπ' αὐτοῖς προρρήσεως, αἱ προφητεῖαι φασιν· οὕτω γὰρ ἂν ἔδοξεν οὐδὲν εἶναι ταῦτα πρὸς ἡμᾶς, εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ τούτων ἀψευδὲς θαυμάζειν ἐχρήθη τὸν Θεόν. Νυνὶ δὲ οὐ προθεσπίζουσι μόνον ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην διάζων φέρεται τρόπος θεοσεβείας προσήκων· ὡς ἐν τῷ προλέγειν τὴν Βαβυλῶνος καθάρσεις, περὶ καθολικῆς τοῦ Θεοῦ διελεχταὶ κρίσεως. Ὁ περὶ Αἰγύπτου δὲ λόγος θυσιαστήριον ἔσεσθαι Θεοῦ κατ' αὐτὴν φησὶ θεοσεβῶν τε πληθὸν· ἀνδρῶν. Ὁ δὲ περὶ Μωάβ, Ἐκκλησίαν τε καὶ θρόνον ἐν αὐτῇ γενέσθαι Θεοῦ, παυσάμενης ὡς ἐν Αἰγύπτῳ κἂν ταύτῃ τῆς εἰδωλολατρίας. Ὁ δὲ περὶ Δαμασκοῦ, ἐπιστροφὴν ἔσεσθαι φησὶ τῶν πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων. Ὁ δὲ νῦν περὶ Τύρου, πρὸς τοῖς αὐτῆς πάθεσιν, προσφορὰς ἐν αὐτῇ προαγορεύει Κυρίῳ γενήσεσθαι. Ἐίποις δ' ἂν καὶ ἄλλως, ὡφελείας ἕνεκα τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, τὰς περὶ τῶν ἐθνῶν προλέγεσθαι προφητείας, ὡς ἂν γνοῖεν, ὡς οὐ μόνων αὐτῶν Θεός ἐστιν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ πάντων ἡ τούτου διέρχεται· πρόνοια, ποινας ἀεὶ τὰς ἐπὶ ταῖς ἀσεβείαις καὶ τοῖς ἔθνεσιν παρούσα ἡ τοῖς λοιποῖς· ὡς καὶ νῦν Τυροῖς, ὅτι καὶ τῷ Θεοῦ λαῷ παθόντι κακῶς ἐπετίθησαν, οὐχ ὡς δι' ἁμαρτίας παθοῦσιν, ἀλλ' ὡς τοῦ σώζοντος αὐτοὺς ἡσθενηκότος Θεοῦ. Διδὸν Ἰερουσαλήμ παθούσῃ, πάντες οἱ κύκλοι πεπόνθασι ἐθνικοὶ τὴν αὐτὴν Τυροῖς, ἐσχληκότες προαίρεσιν, ἀνάστατοι πάντες ὑπ' Ἀσσυρίων γινόμενοι.

Τοῦς συνεπαναστάντας δὲ τῷ ἰδίῳ λαῷ, καθ' ὃν ἡλίσκετο χρόνον, ἀπαριθμεῖται Δαβὶδ οὕτως εἰπών·

90 Psal. xvii, 46. 91 Exod. iv, 22. 92 Psal. xi, 6. 93 Coloss. iii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

9 γρ. ἰδιάζων. 9 γρ. παρασχοῦσα.

A « Filii alieni mentiti sunt mihi : et inveteraverun', et claudicaverunt a semitis suis 90. « Inveteraverunt enim, nec ab exsilio longe abfuerunt, qui præfractos tunc gerentes animos in filios evaserunt alienos. Olim enim primogenitus quidem Israel exsistebat 91 : sed ex quo in Christum mentiti sunt, alieni statim perditionisque et gehennæ facti nominatique sunt : quorum in locum nobis eum designat Eliacim, qui etiam ait : « Propter inopum miseriam, et gemitum pauperum quod in Ecclesia, quam paternæ domus nominio clarum scilicet et obscurum; usitata illud hominum personarum acceptor non sit universorum Deus 92. »

CAP. XXIII.
VISIO TYRI.

295 VERS. 1-18. Ululate, naves Carthaginis, quia perierunt, neque amplius veniunt. De terra Citiensium venit captivus. Cui similes facti sunt qui habitant in insula negotiatores Phœnicie, transuentes mare in 296 aqua multa? Semen negotiatorum quasi messis comportatæ, negotiatores gentium. etc.

Non de rebus tantum, quæ sæc statim prædictionis eventum sortiuntur, prophetiæ loquuntur. Ita enim nihil ad nos istæ pertinere videantur, quarum certitudine tamen in Dei admirationem rapi non decet. Nunc autem, quæ gentibus eventura sint non prædicuntur modo, sed singulis etiam peculiaris, pietatique conducens modus adjungitur. Ut cum in Babylonis interitu prædicendo versaretur, etiam de universo et summo Dei judicio disputavit. Cum rursus de Ægypto locutus est, et altare etiam in ipsa futurum, piisque hominibus abundantiam addidit. Cum item de Moabitibus dixit, sublato inde sicut ab Ægypto, idolorum cultu, fore in ea Dei Ecclesiam thronumque affirmavit. Cum denique de Damasco dissernit, futuram ad Deum, qui olim ipsum nesciebant, conversionem 297 significavit. At quod nunc de Tyro scribit, præterquam quod imminentes notat calamitates, in eadem etiam Domino futuras hostias prædicat. Dicas vero et aliter in Israelitarum utilitatem futura de gentibus ostendere prophetias, quo Deum meminerint non suum tantum existere; sed ejusdem obiri providentia omnia, semperque pœnas impietatis a reliquis etiam gentibus repossere; sicut nunc a Tyriis, qui in Dei populum, non tanquam suo scelere laborantem, sed Dei impotentia, a quo salutem exspectarent, contumeliose insultabant. Unde factum est, ut afflictis Hierosolymorum rebus quotquot vicinæ circum gentes, eodem in eam animo cum Tyriis fuerant, ab Assyriis et ipsæ quoque omnes deletæ sint.

Verum quinam sint, qui in peculiarem populum captivitatis tempore insurgere ausi sunt, Davidem

numerantem audiamus. « Deus, inquit, quis similis tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus. Quoniam ecce inimici tui sonuerunt; et qui oderunt te extulerunt caput. Super populum tuum astute excogitaverunt consilium, et consultaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt: Venite; disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra. Quoniam conspiraverunt unanimiter, simul adversus te sædus inierunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab, et Agareni, Gebal, et Ammon, et Amalec, et alienigenæ, cum habitantibus Tyrum⁹². » Ait vero et cujusdam prophetarum voce Deus: « Quid mihi vobiscum, Tyre et Sidon, et omnis Galilæa alienigenarum? annon retributionem vos retribuitis mihi aut acceptæ a me injuriæ memores estis? Acerbe, et cito gratiam istam in capita vestra redundare faciam qui aurum argentumque meum tollere, qui lectissimam pulcherrimamque suppellectilem in delubra vestra deferre; Judææque et Hierosolymorum incolæ, ut suis pellerentur finibus, gentium filiis vendere non dubitastis⁹³. » Sont et ista etiam Dei apud Ezechielem verba: « Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babytonis exercitum suum improbo ad Tyrum, tanquam servos, labore defungi fecit. Nullum non inde crinibus exhaustum caput, nullus non detritus humerus, nec ei tamen, aut ejus exercitui, **298** pro dura adeo ad Tyrum tolerata servitute merces exstitit. Ob id dedi ei terram Ægypti⁹⁴. » Contigit igitur, cum meram solitudinem pateretur *Tyrus*, et ipsos etiam urbis incolæ, navigationibus assuetos a mercatura abstinere. Indequo est, quod *Carthaginiæ naves* jubet *utulari*. Est enim ipsa *Africæ Carthago Tyriorum* colonia, quæ ad eos florente urbis statu, merces suas deferebat.

Quos autem *Citienses* dicit, *Chetiim* interpretantur reliqui, *Cyprumque* insulam, in qua *Citium* nomine oppidum, per quod *Tyro* redeuntes iter facere, aliqua fortasse, quæ ad mercaturam spectarent inibi curaturi, significari putant. *Tyrios* ergo *mercaturam* amplius non facturos affirmat, qui ita in servitutum acti perierint, ut nullos pati similia contigerit. Pro eo autem quod, *cui similes facti sunt*, queritur, *Tacete* quidem *Aquilas*, *Silete* vero *qui habitatis insulam*, *Symmachus* interpretatur. Antea enim ferocientes cum verbis uterentur arrogantibus, nunc abjectos et depressos *tacere* jubet oratio. Tales exstiterunt *Phœnicia negotiatores*, qui emulatis abunde opibus, propter negotiationis, id est, eorum celebritatem et frequentiam, qui illuc undique mercaturæ causa conveniebant *messi* comparantur. At his jam privatos commodis cum vicina *Sidone* (cujus *Tyrum* coloniam existere aiunt) quam ita cum matre propter maritimam potentiam efferrî et superbire contigit, lugere debere significat. Nec vero desunt, qui verba ista, *Erubescite, Sidon, Tyri* esse *Sidonem* alloquentis,

Α 'Ο Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραΰνης, ὁ Θεός· οἱ ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤσαν κεφαλὴν· ἐπὶ τὸν λαόν σου καταπαυροργεῦσαντο γνώμην, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ὁσίων σου. Εἶπαν· Δεῦτε καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτοὺς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῆ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ὅτι ἐβουλεύσαντο ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ σοῦ διαθήκην δίδεθντο. Τὰ σκηνώματα τῶν Ἰουδαίων, καὶ οἱ Ἰσραηλιταί, Μωᾶβ καὶ Ἀγαρηνοὶ, Γεβὴλ, καὶ Ἀμμων, καὶ Ἀμαλιχ, ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικοῦντων Τύρον. Λέγει δὲ καὶ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ Θεός· « Καὶ τί ὑμεῖς ἐμοί, Τύρος καὶ Σιδῶν, καὶ πᾶσα Γαλιλαία ἀλλοφύλων; μὴ ἀνταπόδομα ὑμεῖς ἀνταποδοῖστέ μοι, ἢ μνησικακεῖτε ὑμεῖς ἐπ' ἐμοί; » **B** Ὁξέως καὶ ταχέως ἀνταποδώσω τὸ ἀνταπόδομα ὑμῶν εἰς κεφαλὰς ὑμῶν, ἀνθ' ὧν τὸ ἀργύριόν μου καὶ τὸ χρυσίον μου ἐλάβετε, καὶ τὰ ἐπιλεκτὰ μου, καὶ τὰ καλὰ εἰσηνέγκατε εἰς τοὺς ναοὺς ὑμῶν, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰούδα, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰερουσαλὴμ ἀπέδοσθε τοῖς υἱοῖς τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐξώσσητε αὐτοὺς ἐκ τῶν ὄρων αὐτῶν. » Φησὶ δὲ καὶ πρὸς Ἰεζεκιήλ ὁ Θεός· « Γιὰ ἀνθρώπου, Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος κατεδουλώσατο τὴν δύναμιν αὐτοῦ δουλεῖα μεγάλη ἐπὶ Τύρον. Πᾶσα κεφαλὴ φαλάκρωμα καὶ πᾶς ὤμος μαδῶν, καὶ μισθὸς οὐκ ἐγενήθη αὐτῷ, καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς ἧς ἐδούλευσεν ἐπὶ Τύρον. Ἀντὶ τούτου δέδωκα αὐτῷ γῆν Αἰγύπτου. » **C** Ὅτε τοίνυν ἡ Τύρος τὴν ἀκραν ὑπέμεινεν ἐρημίαν, συνέβαινε τοὺς οἰκήτορας μηκέτι τῇ συνήθει ναυτικούς δντας ἐμπορεῖα κεχρησθαι. Διό φησιν· Ὀλολύξετε, πλοῖα Καρχηδόνας. Ἀποικοὶ γὰρ Τυρίων οἱ Καρχηδόνοι τὴν νῦν οἰκοῦντες τῆς Ἀφρικῆς καλουμένην Καρταγένναν, οἵπερ εἰς Τύρον ἐτι σωζομένην τὰς ἐμπορείας ἐκόμιζον.

Τὸ δὲ *Κιτιαίων*, *Χετιεῖμ* ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Λέγεται δὲ Κύπρος οὕτω δηλοῦσθαι, καὶ *Κίτιον* εἶναι πόλιν ἐν αὐτῇ, δι' ἧσπερ ἐπλεον οἱ ἀπὸ τῆς *Τύρου* ναυτιλλόμενοι, τάχα τι καὶ τῶν πρὸς ἐμπορείαν ἐν ταύτῃ διατιθέμενοι. Οὐκέτι τοίνυν *ἐμποροὶ Τυριοὶ*, φησὶ. Ἀπώλοντο γὰρ, καὶ πρὸς αἰχμαλωσίαν ἀπήχθησαν, ὡς μηδέναις παθεῖν παραπλήσια. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *εἶναι ὁμοιοὶ γεγόνασιν*; ὁ μὲν Ἀκύλας, *σιωπήσατε*· ὁ δὲ Ζῦμμαχος, *αἰρήσατε κατοικοῦντες τὴν γῆσον*, εἰρήκασιν. Λόγοις γὰρ ἀλαζονικοῖς ἐχρῶντό ποτε φρουαττόμενοι. Ἀλλὰ *σιωπῶν* αὐτοὺς ταπεινωθέντας ὁ λόγος παρακαλεῖται. Οἱ αὐτοὶ δὲ ἤσαν ποτε *Φοινίκης μετὰδοιοι*, πλοῦτον πολλὸν σωρεύοντες, ὡς ἀμνητῶ παραβάλλεσθαι αὐτῶν τὸ πλῆθος τῆς πραγματείας, ἤγουν τὸ πλῆθος αὐτῶν τῶν τῇ ἐμπορείᾳ χρωμένων. Τῶν δὲ ἀγαθῶν τούτων ἐστερημένους αὐτοὺς *αἰσχύνῃ* φησὶν καταχεῖσθαι δεῖν μετὰ τῆς ἐγγειτόνων *Σιδόνος*, ἧς τινες ἀποικισθῆναι τὴν Τύρον φασίν, ὡς ἐπὶ θυγατρὶ τε μεγάλη φρονεῖν τοσαύτην ἐχούσῃ κατὰ θάλατταν δύναμιν. Τινὲς δὲ ὡς ἀπὸ τῆς Τύρου πρὸς τὴν *Σιδόνα* τὴν *Αἰσχύνθητι*, *Σιδῶν*, ἔφασαν λέγεσθαι. Καὶ σὲ γὰρ

⁹² Psal. LXXXII, 4-8. ⁹³ Joel III, 4-6. ⁹⁴ Ezech. XXXII, 18, 19.

ἡ ὄργη καταίψεται. Πρὸς αὐτὴν οὖν οἱ νησιῶται ἄ
(τούτους γὰρ εἶπε *Θάλλισα*), ἀλούσης *Τύρου* φασίν·
Ἄπώλωτέ σου τὸ φρούαγμα. Αὐτὴ δὲ ἡ *Τύρος* οὕσα
τῆς *θαλάσσης* *ισχύς*, τὴν ἐαυτῆς ἐρημιαν ἰδοῦσα
φησίν· Ἐν ἰσῶ γέγονα ταῖς μὴ τεκούσαις ὄλωι,
μηδὲ μὴν ἀναθρεψύσαις ἢ *νεαρίσκους*, ἢ
παρθένους. Τινὰς δὲ προσωποποιῶν ἔφασαν μονον-
ουχί καὶ τῆς *θαλάσσης* αὐτῆς φωνὴν ἀφείσης·
καὶ θρηνοῦσι αὐτοὺς, διὰ τὸ μηκέτι ἔχειν οὐδὲ
θρέψειεν *νεαρίσκους* καὶ *παρθένους*, ὅτι τὸ
παλαιὸν ὡσπερ *θαλάσσης* ὄντες γεννήματα, ὑπὲρ
αὐτῆς ἐστρέφοντο· νῦν δὲ ἀπολωλότας αὐτοὺς ἡ
θάλασσα καὶ ἡ τῆς *ισχύς* αὐτοὺς ἀποκλαίεται.
Ἄγονα δὲ καὶ *Αἴγυπτος*, μὴ πάθῃ τὰ παραπλήσια.

Πρὸς δὲ *Τυρίους* τὸν λόγον μεταφέρων φησίν, ὡς
οὕτω τούτων γενομένων, ὅσοι φυγεῖν ὑμῶν τὸν
δλεθρον ἐδυνήθητε, πρὸς τοὺς ἀποίκους εἰς *Καρχη-*
δόνας τοὺς ὑμετέρους, εἰ δυνατόν ὑμῖν, ἐλθόντες
δόξασθε τὴν πατρίδα τῶν συμφορῶν. Οὐχ ἑτέροις,
ἀλλὰ τὴν ἐαυτῶν ὑπερηφανίαν καὶ ὑβριν κατατιώ-
μενοι, δι' ἣν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Θεοῦ κατεπήρε-
σθε. Λογίσασθε τοίνυν τὸν ἐπενέγκοντα Θεὸν τῇ
Τύρῳ τὰς συμφοράς μὴ εἰμαρμένης ἀνάγκη, μηδ'
ὄργῃ τινος τῶν ψευδωνύμων θεῶν ταῦτα παθεῖν
ἠγγασάμενοι. Κύριος γὰρ *Σαβαὼθ* ὁ παρὰ μόνους
Ἑβραίοις θεολογούμενος ταῦτα πεποίηκεν, οὐ μόνως
Τύρου ταπεινῶν τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ὑβριν, ἀλλὰ
καὶ τῶν λοιπῶν ἀθῶν ἐθνῶν, καθ' ὧν ἤδη φθάσας
ἐξήνεγκε τὴν ἀπόφασιν ἐν ταῖς προλαβοῦσαις ὁρά-
σεσι. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὑπερηφάνος ἀντιτασσόμενος,
ταπεινοί; δὲ χάριν διδοὺς. Χαλεπὸν ἄρα τὸ μαστι-
γομένοις ἐπεμβάδων ἀγίοις, ἢ τὴν αἰεὶ σώζουσαν
αὐτοὺς ἀνοεῖν οἰεσθαι χεῖρα, καὶ μὴ νοεῖν μάλλον,
ὡς Θεοῦ πολλὰκις ἐφιέντος πειράζονται. Τοῖς γὰρ
παρανόμοις λεκτέον· « Μὴ παρανομεῖν· καὶ τοῖς
ἁμαρτάνουσι· Μὴ ὑψοῦτε * κέρασ, μηδὲ ἀδικίαν εἰς
τὸ ὕψος λαλεῖν. » Διὰ τοῦτο γὰρ *Τύρος* ἐκ δόξης εἰς
ἀτιμίαν μετεκομισθῆ. Μὴ οὖν *ἐπαίρου*, φησὶ, τῷ
πλούτῳ ἐκ *θαλάττης*, ταπεινωθεῖσα δὲ πρόσκεισο
γεωργίᾳ. Τὰ γὰρ ἐκ *θαλάττης* πέπυται κέρδη, δι'
ἅπερ ἦσθα σοβαρὰ καὶ νεανικῆ, τοὺς κύκλω βασι-
λεῖς παροξύνουσα, καὶ ἣν ἠδίκεις *Σιδόνα* τὴν γείτονα.
Τῆς δὲ τούτων ἀδικίας ἡ τῶν κακῶν πεῖρά σε παύ-
σειν. Ἐνθα δ' ἂν ἀπέλθῃς, οὐχ ἔξεις καταφυγὴν
ἀναπαύσεως, Θεοῦ σε πανταχοῦ κακοῖς περιβάλ-
λοντο; καὶ τῶν σῶν συμμάχων *Χαναανῶν* ἠρημω-
μένων. Ἀρνήσονται δὲ σε καὶ *Κίτιοι* συνθήεις πάλαι
τυγχάνοντες.

Κἂν εἰς *Χαλδαίους* αὐτομολήσεις, ἦγουν ἀπέλθῃς
αἰχμάλωτος, τὰ ἐκ *Περσῶν* καὶ *Μηδῶν* εὐρήσεις·
κακὰ, ἐρημὸν τε τὴν *Βαβυλῶνα*, δι' ἅπερ ἠλαζονεύ-
σατο. Πέπτωκε γὰρ αὐτῆς ὁ τοῖχος. Οὕτω δὲ καλεῖ
τὸ τεῖχος ἢ ἡ τὴν δύναμιν αὐτῆς τὴν βασιλικὴν, δι'
ἣς ὠχύρωτο πρότερον. Διὸ σε θρηνησοῦσι *Καρχηδῶ-*

* I Petr. v, 5. * Psal. lxxiv, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. ἐστρέφοντο. * γρ. ὑψοῦσθε. ἰ ἰσῶ. τὸ τεῖχος ἢ.

tanquam ira quoque ipsam invasura sit, voluerunt.
Ad eam igitur insulares, quos maris nomine intel-
lexit; Tyro jam capto, accedunt, et fastum ejus
superbiamque movent concidisse: cum Tyrus, ma-
ris robur alioquin suam ipsa vastitatem intuita
non meliore conditione esse se, quam quæ om-
nino nec pepererint, nec juvenes aut virgines edu-
xerint, fateatur. Nonnulli tamen personæ fictio-
nem et quam maris ipsos lugentis, quod juveni-
bus et virginibus 299 destituta, quos olim velut
a se procreatos enutrire solebat, nunc autem
profligatos ipsa viribus exhausta lamentatur, vo-
cem esse volunt. Timore magno deinde ipsa etiam
Ægyptus, ne similia patiatur, angitur.

Cæterum translato ad Tyrios sermone, eos inte-
rim, dum ista sic geri contigerit, quotquot inco-
lumes effugere dabitur, ad suam se, si possint,
Carthaginiensium coloniam recipere, et ibi patriæ
interitum lugere, neque aliam jam, quam suam
ipsos in Deum et Israellem superbiam contume-
liamque incusare admonet, tandemque advertere
calamitates istas in Tyriorum capita non sati ne-
cessitate, vel ira falsi numinis, sed justa Dei vin-
dicta redundare. Ista enim ab exercituum Domino
cujus divinitas apud solos Judæos cognita fuit
patrata esse, non ut Tyri unius superbia vel ut
reliquarum etiam impiarum gentium, in quas su-
perioribus jam visionibus lata fuit sententia,
fastus retundatur; cum Deum superbis resistere,
humilibus autem gratiam largiri certum sit 300.
Grave igitur et periculosum sanctis ipsis, cum
flagellantur, insurgere vel quæ ipsos semper tui
consuevit, manum defatigari et imbecilliores
feri putare, non autem potius a Deo persæpe ad-
versa immittente tentari credere. Sunt enim ini-
quis ista respondenda: « Nolite inique agere:
et delinquentibus: Nolite attollere cornu, neque
injusta in altum loqui 301: » cum ea de causa
Tyri splendor, in dedecus et ignominiam conver-
sus sit. Noli igitur ait, maris opibus attolli, sed
demissa agriculturæ incumbito. Cessant enim lucra
quæ ex mari antea collecta insolentem te adeo et
superbam reddebant, ut reges undique provocare
et vicinæ Sidoni injuriam inferre non dubitarent.
Neque vero quoquo abieris, quietis est perfugium
et portum habitura Deo te malis undique premente
sociorumque Chananæorum regione devastata. Te
Citii ipsi, noti dudum et familiares, pernegabunt.

Quod si ad Chaldæos transfugas, in captivita-
tem videlicet abieris, a Persis ibi, et Medis illatas
clades, deletamque et vastatam propter fastum
Babyloniam repertura. Cecidit enim 300 murus
ejus; quo potestatem regiam, qua primum mu-
niebatur, significare videtur. Hinc est, ait, quod

te *Carthaginenses* spe salutis omnino destitutam A lugebunt, in qua suæ quondam *praesidium* fuisse collocatum recordabuntur. Tandiu autem castigaberis, quandiu urbs ipsa Deo consecrata. In quam quia insurrexisti, æquales cum ea poenas quoque luitura es. Jugum enim servitutis et ipsa *annos septuaginta* passa est. *Humanæ* præterea *vitæ tempus* auctore Davide, *septuaginta annorum* spatio concluditur. Dicit enim: « Dies annorum meorum in ipsis anni septuaginta ⁹⁸. » Idem vero et *regni* longissimi *tempus* est. Quod si in quibusdam definitur a Deo, non tamen adimpletur numerus. Nec te ob id commoveri æquum est: cum Deus suæ non subiaceat prædictionis terminis. Bonus enim cum sit, et tempora definit, et clades minuitur non tanquam illaturus revera; sed ut timore ad vite pœnitentiam adigat. Quod ex decreto *annorum septuaginta* adversus Ephraim numero apud *Isaiam* perspicuum fuerit, qui est ad triginta postea revocatus. Deinde et Daniel ipse, cum captivi populi malitiam augeri intueretur, Dominum ne ad definitum in eos *annorum numerum* aliquid adjiceret, deprecatus est ⁹⁹. Deus enim pro vite pœnitentia vel perveracitate, decretis temporibus vel adjicit vel adimit. Itaque Noe ætate, cum hominum vitam centum et viginti *annorum fore* statuisset ¹, pro sua in eos benevolentia breviorum postea esse voluit, ut calamitates ingruentes averteret præsentisque temporis progressu majores fieri prohiberet. A Ninivitis autem cum pœnitentiam egissent, non alia ratione decretas certo dierum spatio minas removit ², quam solet medicus a signifiata ante vel sectione vel ustione abstinere, cum facta est corporis in melius mutatio. Istis deinde *annis*, ait propheta, fles *canticum* non aliter quam quæ proprio honore excidit muliercula. Tunc reliquas gentes mutatis subinde locis, tanquam a *Deo oblivioni tradita* propter adulterium excideris, *vaga circui*. Imo si potes, *assumpta* **301** *cithara*, non meretricio more amplius, sed scite et perite, multis ad Deum fisis precibus, organum pulsato. Ita enim tui recordabitur, si corporis membris sentiendique organis *usa fueris*; talibus enim Deus delectatur: tuique *memor* post elapsa tandem correptionis tuæ tempora, *in pristinum te restituet*.

Sed non desunt, qui eo, quod tanquam canticum **D** *adulteræ* dixit, meretricem forma olim præstantem velint significari, quæ, quia decerpto ætatis flore ab amatoribus deseritur, excogitatis eos cantilenis et *citharæ* sono ad veteris amoris recordationem persæpe revocat. Qualia cum admiserit Tyrus, vix ejus inter mortales memoriam fore significat. Ubi autem correptionis ejus tempora effluxerint, fore rursus et orbis universi *Emporium*; eo nimirum tempore cum resecata veterum malorum memoria, non dæmoniis amplius negotiationis primitias, sed

νιοι πᾶσαν ἀπολέσασάν σωτηρίας ἐλπίζα, τὴν πάλαι τούτων οὖσαν οὐχόρωμα. Παιδεύθησθαι δὲ τοσοῦτον χρόνον, ὅσον ἡ τῷ Θεῷ πόλις ἀνακαιμένη, καθ' ἣς ἐπαρθείσα τὴν ἰσὴν δίκην ἐκτίσεις. Κάκεινοι: γὰρ ἐβδομηκοστὸν ἐν αἰχμαλωσίᾳ περιέτειναν ἔτος. Ἀνθρώπου, δὲ ζωῆς χρόνος, ἔτη, καὶ κατὰ Δαβὶδ, ἔστιν ἐβδομήκοντα. Λέγει γάρ: « Αἱ ἡμέραι τῶν ἑτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἐβδόμηκοντα ἔτη. » Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ βασιλείας χρόνος πολυετούς. Ἐν οἷς δὲ χρόνος ἐρισθείς μὴ πληροῦται παρὰ Θεοῦ, μὴ καλεῖσθαι. Οὐ γὰρ ὑπόκειται Θεὸς τοῖς τῆς προαγορεύσεως αὐτοῦ ἔροις. Ἀγαθὸς γὰρ ὢν, καὶ χρόνον ὀρίζει, καὶ ἀπειλεῖ τὰ θεινὰ, οὐχ ὡς πίντως ἐπάξων, ἀλλ' ὡς ἐπιστρέψαι βουλόμενος: ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξηκοντα ἑτῶν τῶν δι' Ἡσαίου κατ' Ἐφραὶμ ὀρισθέντων μαθεῖν. Συνεστάλη γὰρ εἰς τριάκοντα. Καὶ Δανιὴλ δὲ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τὴν κακίαν αὐξανομένην ὀρών, δεῖται Θεοῦ μὴ προσθεῖναι τοῖς ὀρισθείσι κατ' αὐτῶν ἔτεσιν. Ὁ Θεὸς γὰρ ἢ μετανοούντων ὑποτέμνη ³ τὸν ὅρον, ἢ καὶ ἀσεβείας ἐπιμενόντων προστίθεισιν. Τοιγαροῦν τοῖς ἐπὶ Νῶε τῶν τῶν ἐκπῶν εἰκοσιν ἑτῶν ὄρισεν ἀριθμὸν, ἃ φιλανθρώπως ἐπέτεμεν, ἰσῶν αὐτοῖς τὰ κακὰ, καὶ κωλύσας μελῶ γινόμενα. Νινευίταις δὲ μεταγνοῦσι τῆς ἀπειλῆς τὸν χρόνον διέλυσε, καθάπερ ἰατρός κἄν τι προσέπη περὶ καύσεως ἢ τομῆς μηκέτι τοῦτο δρῶν μεταβλόντος ἐπὶ τὸ κρεῖττον τοῦ σώματος. Εἰτά φησιν ὁ προφήτης, ὡς Ἐν τούτοις τοῖς ἔτεσιν ἴσθημα γενήσθαι καθάπερ τις γυνὴ τῆς ἰδίας ἐκπεσοῦσα τιμῆς. Τότε περίελθε βεβηλομένη τόπον ἐκ τόπου εἰς τὰ λοιπὰ τῶν ἰθῶν ἐκπορεύουσα, ὡς ἂν ἐπιλησθεῖσα παρὰ Θεοῦ. Εἰ δὲ δύνασαι λαβούσα τὴν σεαυτῆς κithάραν, μηκέτι πορνικῶς, μετ' ἐπιστήμης δὲ χρῶσον τὸ ὄργανον διὰ πλείστων εὐχῶν τὸν Θεὸν ἱκετεύουσα. Οὕτω γὰρ σου μνησθήσεται κithάρας δίκην τοῖς μέλεσι καὶ τοῖς αἰσθητηρίοις χρησαμένης τοῦ σώματος, καλῶς ταῦτα διὰ τῆς σωφροσύνης ἀρμότουσα γ. Θεὸς γὰρ τούτοις ἀρέσκειται, καὶ σοῦ μνησθεὶς ἀποκαταστήσει πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα, τοῦ καθ' ὃν παιδεύθησθαι χρόνου πεπληρωμένου.

tanquam *cithara* temperantiæ lege bene concordantibus ⁴ *usa fueris*; talibus enim Deus delectatur: tuique *memor* post elapsa tandem correptionis tuæ tempora, *in pristinum te restituet*. Τὰ δὲ ὡς περὶ ⁵ πόρνης οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο, πολλάκις εἰπόντες ἑταῖρα τις ἐν ὥρᾳ γενομένη διαπρεπῆς, παυσασμένην αὐτῆς μετὰ τὴν ὥραν τῶν ἐραστῶν, ὠδὰς ἔσθ' ὅτε καὶ κithάραν ἐπινοεῖ τοῦ πάλαι πόθου τούτους ὑπομνήσκουσα. Τοιαῦτα ποιούσης τῆς Τύρου, μάλιστα αὐτῆς μνεῖα ἐν ἀνθρώποις γενήσεται. Ὅτ' ἂν δὲ σου παρέλθῃ τῆς παιδείας ὁ χρόνος, ἐμπόριον αὐτοῖς πάσης γενήσθαι τῆς γῆς, ὅτι τῶν πρὶν μεμνημένη κακῶν, οὐκέτι δαιμονίοις, Θεῷ δὲ μάλλον προσοίσεις τῆς ἐμπορίας τὰς ἀπαρχὰς, γὰρ πρόσοδον ἢ τοῦ Θεοῦ σε ποιήσεται πόλις. Ὡσπερ οὖν

⁹⁸ Psal. LXXXIX, 10. ⁹⁹ Dan. IX, 4 seqq. ¹ Gen. VI, 5. ² Jonæ, III, 1 seqq.

VARIAE LECTIOES.

³ γρ. ὑποτέμνει. ⁴ ἰσ. ἀρμότουσι. ⁵ γρ. ἄσμα.

καὶ ἐπὶ τοῦ Χερὰμ ἱερόρησεν ἡ Γραφή. Τῇ δὲ διὰ
 κρείττονο; μουσικῆς μετανοία πρέπον ἂν εἴη τὴν ἐπὶ
 Χριστοῦ πολιτείαν νοεῖν. Δι' ὅπερ Ἀκύλας, καὶ τὸ
 Ἑβραϊκὸν, ἀνευ τῶν ἄρθρων καὶ τοῦ πᾶσα, φασί,
 καὶ ἔσται ἐμπόριον αὐτῆς, καὶ μίσθωμα ἡγιασμέ-
 νον τῷ Κυρίῳ. Οὐ γὰρ πᾶν τὸ ἐμπόριον αὐτῆς, οὐδὲ
 τὸ μίσθωμα πᾶν, ἐν ἄπρχῶν δὲ λόγῳ μέγας ἡγια-
 σθήσεται. Τοῦτο καὶ νῦν ἐν Ἐκκλησίαις Θεοῦ ταῖς
 ἐκεῖ γινόμεναις ἔστιν ὁσημέραι θεάσασθαι. Τοῖς δὲ
 κατοικοῦσιν ἐναντὶ Κυρίου προσάγεται, δηλαδὴ
 τοῖς προέδροις τοῦ θυσιαστηρίου, τοῦ Κυρίου διατά-
 ξαντος τοῖς τῷ Εὐαγγελίῳ καταγγέλλουσιν ἐκ τοῦ
 Εὐαγγελίου ζῆν. Καὶ οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ δὲ παρ-
 εῖρύνοντες τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. Τοῦτοις
 ἐπάγεται· Πᾶσα ἡ ἐμπορία αὐτῆς φαγεῖν καὶ πιεῖν
 καὶ ἐμυληθῆναι εἰς συμβολὴν μνημόσυνον
 ἐναντὶ Κυρίου. Ὁ δὲ σαφῶς ἐξέδωκε Σύμμαχος
 εἰπὼν· Τοῖς γὰρ κατοικοῦσιν ἐνώπιον Κυρίου
 ἔσται ἡ ἐμπορία αὐτῆς φαγεῖν εἰς πλησμο-
 ρην, καὶ περιβαλέσθαι ἐκ τῶ πλαιῶσαι. Ὁ δὲ Ἀκύ-
 λας· Τοῖς καθημένοις εἰς τὸ πρόσωπον Κυρίου
 ἔσται ἐμπόριον αὐτῆς τοῦ φαγεῖν εἰς πλησμο-
 ρην, εἰς ἔσθῃσιν μετάρσεως. Ὁ δὲ Θεοδοτίων·
 Καὶ περιβαλέσθαι εἰς παλαιώσιν. Οἱ δὲ Ἑβδομή-
 κοντα· Καὶ περὶ τῶν προσφερόντων αὐτῶν. Ὡς ἐν
 εὐκτηρίοις ἑστιωμένων, ἀλλ' οὐ καθάπερ ἐν εἰδω-
 λείοις τὸ πρότερον ταῖς εὐχαίαις ἐπανηγυρίζον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

α'-κγ'. Ἰδοὺ Κύριος καταφθίρει τὴν οἰκουμέ-
 νην, καὶ ἐρημώσῃ αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ
 πρόσωπον αὐτῆς, καὶ διασπερεί τοὺς ἐνοικοῦντας
 ἐν αὐτῇ. Καὶ ἔσται ὁ λαὸς, ὡς ἱερὸς· καὶ ὁ παῖς,
 ὡς κύριος· καὶ ἡ θεράπαινα, ὡς ἡ κυρία· ἔσται
 ὁ ἀγοράζων, ὡς ὁ πωλῶν, κ. τ. λ.

Τὰ κατὰ μέρος, φασίν, εἰρημένα περὶ διαφορῶν
 ἐθνῶν, νῦν ὡς ἐν κεφαλῇ περιλαβῶν, οἰκουμενι-
 κὴν ὀνομάζει φθορὰν τὴν κατὰ πολλῶν ἐθνῶν γενο-
 μένην. Ἀνακαλύψει δὲ ταύτης τὸ πρόσωπον δικα-
 εἰσπράττων, καὶ τὴν λανθάνουσαν πάλαι διελέγχων
 ἀσέβειαν πρόσωπον οὖσαν τῆς ἐκάστου τούτων ζωῆς.
 Θεοῦ γὰρ ὄργη τὴν τῶν πασχόντων ἀξίαν παρίστη-
 σιν, καθ' ἣν ὑπερέχοντές τε καὶ ταπεινοὶ πάντες γί-
 νονται παραπλήσιοι. Τὴν γὰρ ἀξίαν τῶν λογάδων
 διακρίνειν οὐκ οἶδε πολέμοις. Τῆς δὲ πάλαι τάξεως
 ἀπεργάζεται σύγχυσιν, καὶ τὰς ἀλούσας πόλεις καὶ
 χώρας καταλαμβάνει κατῆφεια διὰ τῆς ἐρημώσεως,
 ἣν δὴ καὶ πένθος ἐκάλεσεν. Τῶν ὑψηλῶν δὲ καὶ πε-
 ριφανεστέρων καθάπτεται πλέον ἡ συμφορὰ, διὰ τὴν
 ἀφ' ἧν ἐστερηθῆσαν πρὸς τάναντια μεταβολῆν. Ἀνο-
 μῆσαι δὲ φησι τὴν γῆν, τοῦτ' ἔστι τοὺς κατοικοῦν-
 τας, ὡς καὶ πόλις ἀνομος λέγεται. Τὸ γὰρ δίκαιον τῆς
 τιμωρίας δεικνύς, προσεπάγει τούτοις, διότι τὸν
 νόμον παρέβησαν, συμπεριλαμβάνων ταῖς ἔθνεσι
 τοὺς ἅμα παθόντας αὐτοῖς Ἰουδαίους, καὶ παρέβη-
 σαν, λέγων βιωθήκη αἰώνιον. Πάντων δὲ τῶν

Deo potius consecrabit, quæstumque eam esse Dei
 civitas existimabit; sicut in Hiramio contigisse
 Scriptura testatur. Non fuerit autem ea poeniten-
 tia indignum, quæ musica præstantiore excitatur,
 Christianam vitæ rationem intelligere. Itaque et
 Aquilas ipse, et Hebraica lectio, nulla articularum,
 verbiq;e omnis facta mentione. *Et erit emporium
 ejus, et merces sancta Domino*, dixerunt. Neque enim
 totum ejus emporium, neque merces tota, sed pars
 primitiarum nomine consecrabitur: quod vel nunc
 in Dei Ecclesiis, quæ ibi habentur, quotidie licet
 intueri. *Adduntur autem iis, qui coram Domino
 habitant*; id est altari præfectis; cum Domini de-
 creto statutum sit, ut qui Evangelium docent, de
 Evangelio vivant: et qui altari deserviunt, altaris
 fiant participes. Sequitur deinceps: *Omnis ejus
 negotiatio, ut comedat, et bibat, et expleatur ad sa-
 turitatem in monumentum Domino*, quod aperte ex-
 tulit Symmachus his verbis: *His qui habitant coram
 Domino, erit ejus negotiatio, ut 302 ad satietatem
 comedant, et vestiuntur ut veterescant*. Ita autem
 Aquilas: *His qui in Domini faciem sedent,
 erit emporium ejus, ut ad saturitatem comedant, et
 mutatoriis vestiuntur*. Theodotio vero: *ut amician-
 tur ad velustatem*. Interpretes autem Septuaginta;
 et de iis ipsis, qui offerunt: tanquam de his intelli-
 gant, qui in locis orationi consecratis, velut epulis
 sese oblectabant, neque jam, ut prius in delubris
 idolorum magna celebritate convivia agitabant.

CAP. XXIV.

VERS. 1-25. *Ecce Dominus corrumpet orbem, et
 vastabit eum, et revelabit faciem ejus, et disperget
 habitatores ejus. Et erit populus, tanquam sacerdos,
 et servus tanquam dominus, et famula, tanquam
 domina. Et qui emit, tanquam qui vendit, etc.*

304 Quæ sigillatim de multis gentibus dicta
 sunt, ea nunc veluti compendio complectitur, dum
 per orbis corruptionem nationes multas universi
 nomine comprehensas significat. Quod autem ejus
 se faciem revelaturum dicit, poenas exacturum, et
 impietatem, quæ olim sub cujusque vitæ persona
 latebat, proditurum et redarguturum se demon-
 strat. Dei furore siquidem illorum nobis, qui pa-
 tiuntur meritum ostenditur, quo omnes, sive excelsi
 illi, sive humiles exstiterint, similes habentur.
 Eximiorum enim et magnatum rationem non solet
 hostis habere: sed usitatum olim ordinem confun-
 dere. Urbes adhæc, et regiones etiam, cum expu-
 gnantur, vastitate multum deprimuntur; quod lu-
 gendi verbo significatur. Sed excelsos et illustres
 gravius ideo afflicta calamitas, quod eorum est, qui-
 bus privati sunt, in contraria mutatio. Deinde,
 quod *terram impie egisse* dixit, ejus incolas signi-
 ficavit eodem plane ratione, ac si de urbe loquen-
 tes, impiam appellemus. Ut enim justam esse vin-
 dictam judicaret, *legem* primum esse *pravariolos*

* II Reg. v, 11; I Paral. xiv, 1. * I Cor. ix, 14, 13.

dixit. Deinde, ut cum gentibus afflictos quoque A
Judæos comprehenderet, *sempiternum* 305 *testa-*
mentum transgressos esse adjecit : quibus captis et
superatis omnibus, *pauci* in regionibus *relinquentur*.
Agens vero vitam et illi *in mendicitate*, quando cum
penitentia opus esset, non secus atque Judæi,
voluptatibus indulgentes : « Edamus et bibamus, cras
enim morimur ⁵, » dixerunt. De his et aliis hunc
in modum loquitur propheta : « Qui dormiunt in
lectis eburneis, quique lasciviant ⁶. » Deinde
paucis interjectis : « Et nihil patiebantur super
contritione Joseph. » Inde est igitur, quod *luctu-*
rum vinum, adjecit : eos nimirum, qui deliciis
et ebrietate defiti anxia et curiosa divitiarum frui-

tione deinceps victorum crudelitas, qui B
omnes ad unum vel alterum ad servitutem, aut
necem, non aliter perscrutantur, quam qui oleas
colligunt, dum excussis in terram aliis, a reliquis
prius non abstinere, quam nulla amplius remane-
nte, ut solent qui *racemationem* absolvunt, ex-
sultabundi *vocem emittant*. Ita enim plerumque ab
iis, qui uvas colligunt, fieri consuevit. Sed eos in
minas istas, qui pietatem colunt, incurrere nequa-
quam patitur Dominus. Etsi enim impios eadem
invasuros esse asserit, non justos tamen cum im-
piis perditurus est Dominus, quod et Ezechielis
voce didicimus cum ait : « Fili hominis, inquit,
terra in qua ego judicium Induco, sanguinis est.
Quod si in medio eorum fuerint Noe et Daniel, et
Job, illi quidem pro sua æquitate servabuntur; sed C
terra erit in interitum ⁷. » Idem etiam alicubi ad
viros sex qui sequebantur, eique adeo qui securim
gestabat : « Scindite, inquit, nec parcite ⁸. » Deinde
aliis interjectis : « Ad omnes autem super quos
signum est, ne accedatis ⁹. » Cæterum per Noe,
fide probatos et gratos intellexit; per Daniele,
prudentes et perspicaces; ut eos per Jobum, qui
mœnent infracto adversus omnia animo: qui, ubi
mortem effugerint, eum tunc laudabunt, a quo sunt
salutem consecuti. *Turbabitur* autem, ait, *aqua*
maris; ipsa nimirum gentium multitudo : ut ex
Davide magno colligas, ubi : « Hoc mare magnum
et spatiosum ¹⁰, » cæteraque 306 illa quæ sequuntur,
reperias. Neque enim piscium differentias, ne-
que draconem illum aquis innatantem, cui Deum
illudere dicit, sed rerum in vita tempestates perturbatio-
nesque, quarum in medio, mente concep-

tu possis deinde per *insulas*, aut urbes ipsas, aut
perturbationum victrices animas, in quibus inest
gloria Domini, tanquam ad Christum sermonem
prophetia transferat, intelligere. Ex quo enim terra
idolis et malis liberata est, quibus abundabat; ex
quo rursum variis sunt mortales repressi calamita-
tibus iis ipsa jam Christi Salvatoris gloria refulsit,
qui ab idolorum cultu servati fuerant, quos divini
baptismatis auxilio fretos futurorum bonorum spes
illa recreat, qua cum Christo apud Patrem in *glo-*

άλόντων, ἄλλοι μὲν ἐν ταῖς χώραις ὑπολειφθή-
σονται· μετὰ πτωχίας δὲ βιωτεύουσιν, ἐπειδὴ
μετανοήσαι θεόν, προσκαίνοτο ταῖς τρυφαῖς, ὡσερ
Ἰουδαῖοι· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν, λέγοντες, αὐρὸν
γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Περὶ ὧν ἕτερος προφήτης φη-
σίν· « Οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων καὶ
κατασπαταλῶντες. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ οὐκ
ἐπασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ Ἰωσήφ. » Διὰ τοῦτο
φησὶ *πενθήσειν τὸν οἶνον*· τοῦτ' ἐστίν, οἱ τρυφαῖς
καὶ μέθη προσκαίμενοι τὴν περιέργων ἀπόλαυσιν τοῦ
πλούτου, καὶ τὴν ἐντεῦθεν δεικνύντες ἀλαζονείαν,
πενθήσουσιν.

Ἐξῆς δὲ τῶν ἐλόγων αὐτοῦς πολεμίων παραδει-
κτὴν τὴν ὠμότητα, καὶ μέχρι μόνον ἐνδὸς ἡ δουεῖν, τοὺς
εἰς σφαγὴν, ἢ τοὺς αἰχμαλώτους ἐσομένους διερευ-
νῶντων, ὡσανεὶ τρυφῶντες ἐλαίαν ἐτύγγανον, οἱ καὶ
τῶν μὲν καίμενων, τῶν δὲ ληφθέντων, καὶ μηδενὸς
ἐτι λειπομένου, *βοήσουσιν ἀλαλάζοντες*, ὡσανεὶ
τρυφῶντες ἐπαύσαντο. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ ὅτε φιλόν τοῖς
τρυφῶσι καθέστηκεν. Ἐπὶ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς οὐκ εἶ-
πὸν τοὺς εὐσεβοῦντας καταπεσεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ταῦτα,
φησὶ, τοὺς ἀνόμους ἐκδέξεται, πλὴν οὐκ ἀπολύσει·
Κύριος μετὰ τῶν ἀσεβούντων τὸν δίκαιον. Ὁ καὶ δὲ
Ἰεζεκιήλ φησὶν ὁ Θεός· « Γιὰ ἀνθρώπου, λέγων, γῆ
ἐφ' ἣν ἐπάγω κρίμα, αἵματος. Κἂν ὡσιν ἐν μέσῳ
αὐτῶν Νῶε, καὶ Δανιήλ, καὶ Ἰώβ, οὗτοι ἐν τῇ δι-
καιοσύνῃ αὐτῶν σωθήσονται· ἡ δὲ γῆ ἔσται εἰς βλε-
θρον. » Καὶ ἄλλαχού πρὸς τοὺς ἐπομένους ἐξ ἀν-
δρας, τῶν τῶν πέλουκα φέροντι· « Κόπτετε, καὶ μὴ
φρίδεσθε. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Ἐπὶ δὲ πάντας, ἐφ'
οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσητε. » Ἀγλοὶ δὲ διὰ μὲν
Νῶε τοὺς εὐαρεστοῦντας αὐτῷ διὰ πίστεως· τοὺς δὲ
σοφοὺς τε καὶ διορατικοὺς διὰ τοῦ Δανιήλ. Διὰ δὲ τοῦ
Ἰώβ, τοὺς καρτεροῦντας ἐν ἅπασιν. Διαφυγόντες δὲ
τὸν βλεθρον τὸν σεσωχότα δοξάζουσι. Τὸ δὲ τῆς θα-
λάττης ὕδωρ, φησὶ, *ταραθῆσεται*, τὸ πλῆθος τῶν
ἐθνῶν ἀνιτιτρέμενος· ὡς καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας· « Ἀὐτῇ,
λέγων, ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, »
καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐ γὰρ ἰχθύων θέλει λέγειν διαφορὰς·
ἀλλ' οὐδὲ δράκοντα τοῖς ὕδασιν ἐνηχόμενον, ὃ
θεὸν ἐμπαίζειν φησὶ. Ἀγλοὶ δὲ ἄλλον τῶν τοῦ βίου
πραγμάτων τὸν σάλον, δι' ὧν ὁ νοητὸς δράκων μετα-
φοιτᾷ καὶ χωρεῖ.

Λέγοις δ' ἂν καὶ *νησους* τὰς πόλεις, ἢ τὰς τῆς
ἁλμης τῶν παθῶν ὑπερανειχούσας ἀνθρώπων ψυχὰς,
ἐν αἷς ἐστὶ *δόξα Κυρίου*, τῆς προφητείας ἐπὶ Χρι-
στοῦν ἤδη μεταγούσης τὸν λόγον. Τῆς γὰρ γῆς ἐκ
τῶν εἰδώλων καὶ κακῶν ἐρημωθείσης τῶν ἐν αὐτῇ,
καὶ διαφορῶς συμφορῶν τῶν ἀνθρώπων πεπαιδευ-
μένων, ἢ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος *δόξα* τοῖς ἐπὶ γῆς·
ἀνατέταλκε τοῖς ἐκ τῆς εἰδωλολατρίας καταλειφθεῖ-
σιν, οὓς διὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος αἱ περὶ τῶν ἀγα-
θῶν τῶν μελλόντων ἐλπίδες εὐφραίνουσιν, ὅτι δὴ τῷ

⁵ Isa. xxii, 13.

⁶ Amos vi, 4.

⁷ Ezech. xiv, 15-16.

⁸ Ezech. ix, 5.

⁹ ibid. 6.

¹⁰ Psal. ciii, 25.

Χριστῷ συνέσονται δόξη τυγχάνοντι τοῦ Πατρὸς. *A ria* existente polituri sunt. Tunc et ipsa *conturbabitur maris aqua*, quo tempore nimirum apostolos vitæ recentius institutum docere, novaque auditione *turbare* auditores contigerit. At quod in sanctis *insulis* Deum laudari dixit, de verbo in Ecclesiis resonante intellexit, quæ superatis per Christum affligentibus vitæ undis emergerunt. Cum enim gentes *mare* dixisset, *Ecclesias insularum* voce non immerito designavit. Dicunt vero ad *Deum Israel*, qui istas cum *gloria Domini* inhabitant, *Ab aliis terræ portenta* audivimus persuasi *spem justos* habere; *Alarum* terræ nomine, apostolos ipsos significantes, divinis oraculis, tanquam alis, instructos, quibus relicta terrā et cœlestia sapere, et in cœlum deinceps ad vitæ felicitatem queant evolare. **B** florum autem, aiunt, nova et inusitata dogmata amplexi spe per fidem futurorum honorum confirmamur. At eos lamentantur, qui nec fidei *legem*, nec Mosis etiam admiserunt, quem de Christo scripsisse constat ¹¹; cuique si credidissent, et Christo etiam nunquam repugnassent. Solent vero fideles et probi, cum pertinaces adhortantur, vindicæ metum eisdem, tanquam nullum non ingratum malorum genus, incutere. Id enim et *metus*, et *foveæ*, et *laquei* nominibus innui arbitror: quorum unum si quis effugiat, in alia incurrat **307** necesse est: qualia post Salvatoris crucem mille modis Judæos experiri contigit. Nec eorum causam reticuit, cum *cæli januas* patuisse, id est, terram animadversione a Domino visitatam esse adjecit. Cum enim ita scelera patitur, ut non intueri videatur, tunc claudi cœlum quodammodo dicitur; tanquam nullo metu leges violentur a peccatoribus. At cum scelera ulciscitur, tum demum *turbatione* et *metu* complentur omnia; et tanquam *ab ebrietate* ad omne malorum genus homines disjiciuntur, *velut tinguuntur* agitati et concussi. Ut enim peccata, cum allue ferri possunt, tolerat Dominus, sic eorum pœnas, cum illa ingravescunt, *infigit*.

Nec vero obscurum, divinæ incarnationis factam est, quod eorum ille impietatem, qui creaturæ potius, quam Creatori serviebant ¹², in quam Judæi etiam prolapsi sunt, dissipavit. « Eorum uoces, inquit Jeremias, farinam subigunt, ut lignis per filios collectis, igneque per patres accenso, cœlorum militiæ placentas faciam ¹³. » Et alius etiam propheta: « Extulistis tabernaculum Moloch et sidus Dei vestri Raiphan ¹⁴. » Eorum ergo, qui ista et similia adorant, dissipationem, in istos *inductu manus* significat. Possis vero et *cæli ornamentum*, eum ipsum, de quo dictum legimus: « Qui cœlo decidit lucifer mane exoriens ¹⁵, » intelligere, et *reges terræ*, mundanas hujus sæculi potestates *Terræ* enim et illæ imperarunt, suosque in ea adoratores habuerunt; sed in ultionis tantum rem per Christum detrusæ, eundem peccatæ tant, ne se in abyssum juberet descendere ¹⁶ Neque

¹¹ Joan. v, 46. ¹² Rom. i, 25. ¹³ Jerem. vii, 13.

¹⁴ Amos v, 26. ¹⁵ Isa. xiv, 12. ¹⁶ Matth. x, 28.

vero ab ipsa mundi creatione, ad Salvatoris usque adventum, adversus Dei gloriam bellum gerere unquam cessarunt; donec per multa sacula animadversionem passæ, in carcerem et ipsæ conjectæ sint. Assimilat autem muro Satanam. Est enim ad obsistendum præpotens, et urbis instar alienius munitissimæ; sed captus tamen et ipse, Christo- que commovente dejectus est. Habet enim in more Scriptura, ut valde potentes muro urbibusque comparet. Itaque et Jeremiam his verbis Deus alloquitur: **308** « Ecce, posui te hoc ipso die urbem validam, murumque æneum firmissimum in omnes reges terræ; et bellabunt adversum te, nec quidquam poterunt tamen; quoniam tibi adsum, ut per me eripiaris, ait Dominus ¹⁷. » Ista ante adumbrarat et Jesu Nave, cum reges quinque vi captos spelunca conclusit ¹⁸. Concidit vero malis potestatibus et ipse etiam infractus murus, Satanam nimirum, sublato ab hominibus idolorum cultu quo tempore Dominus in Sion regnavit, et in Jerusalem. Specula enim, pacisque visio ipsa Christi est Ecclesia.

Quod autem coram senioribus dixit, perfectorum mentem designavit, cujus acies in mysteriorum altitudinem penetret: quos sic et Joannes alloquitur: « Scribo vobis, Patres, quoniam cum qui est ab initio cognovistis ¹⁹. » Christum vero glorificant, qui eum, tanquam Deum, agnoscunt. Sed non desunt, qui integram istam verborum seriem ad generalem consummationem referant. Putant enim prophetam posteaquam de singulis gentibus disputavit, consequenter jam de toto orbe (quoniam Domini terra sit, et plenitudo ejus ²⁰: omnium deinde curam gerat), deque futuro illo judicio, quod omnes complexurum sit, et in quo occulta hominum judicaturus est Dominus, sermonem instituere; itaque nullarum amplius gentium sigillatim, sed orbis tantum universi meminisse. Mundum enim, quia principium habuit, et finem etiam, facta in melius conversione, habere necesse est; cum, Paulo teste, a corruptionis servitute in gloriæ libertatem filiorum Dei creaturam asserti ²¹; cum rursus corruptibile hoc, incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem ²²; cum hujus mundi denique figuram transire oporteat ²³. Cælum adhæc, terramque ipsam transitura esse nobis Salvator asseruit ²⁴. Quæ ergo piis et impiis expectanda sint, sumpto a tristibus initio, ut ad læta perveniat, demonstrat. Est vero orbis corruptioni et vastitati non male congruum, quod in Babylonis visione, ad eundem profligandum venturos esse armatos dixit. Ejusdem generis exstat et illud: « Dies Domini venit **309** implacabilis, furoris et iræ, ut orbem devastet, et peccatores perdat ab eo ²⁵. » Homines enim quia alloquitur, de hominibus tantum mentionem facit, cæteris, quæ ratione

A αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Οὗτοι δὲ καὶ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τῆ τοῦ Θεοῦ πολεμοῦντες δόξη, μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας παρέτειναν, ὅτε διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπῆς τυχόντες εἰς δεισιπύριον ἐνεβλήθησαν. Παρεικάζει δὲ τείχει τὸν Σατανᾶν. Δεινὸς γὰρ εἰς ἀντίστασιν, καὶ πόλις οἶον εἰ-
 πυργωτάτη· ἀλλ' ἦλιν καὶ πέπτωκε Χριστοῦ κατα-
 σείσαντος. Ἔθος γὰρ τῆ Γραφῆ τούς ἄγαν ἰσχυρούς παρεικάζειν τείχει καὶ πόλεσι. Θεὸς γοῦν πρὸς Ἱε-
 ρεμίαν φησὶν· « Ἰδοὺ θέθεικά σε ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ὡς πύλιν ὄχυράν, καὶ ὡς τείχος χαλκοῦν ὄχυ-
 ρὸν ἅπασιν τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς, καὶ πολεμήσουσί σε, καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρὸς σέ, διότι μετὰ σοῦ εἰμι τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. » Ταῦτα προετύ-
 που καὶ ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, τούς πέντε βασιλεῖς κατακράτος ἔλων καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὸ σπηλαῖον. Πλὴν ὅτι ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι καὶ τὸ ἀρρήκτον τείχος συμπέπτωκε. Τοῦτ' ἐστὶν ὁ Σατανᾶς, τῆς εἰδωλολα-
 τρείας ἐξ ἀνθρώπων ἀνηρημένης, ὅτε καὶ βεβουλι-
 λευκε Κύριος ἐν Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ. Σω-
 πευτήριον γὰρ, καὶ εἰρήνης δρασὶς, ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ.

Ἐνώπιον δὲ πρεσβυτέρων λέγει τῶν τελείων τὴν φρένα, δι' ἧς ὁρῶσι τῶν περὶ αὐτοῦ μυστηρίων τὸ βάθος. Πρὸς τοὺς φησὶν Ἰωάννης· « Γράφω ὑμῖν, Πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. » Τὸν γὰρ Χριστὸν ὡς Θεὸν ἐγνώκατες δοξάζουσι. Τὴν δὲ παρούσαν ἅπασαν βῆσιν τινες περὶ τῆς καθόλου συντελείας ἐξέλαβον λέγοντες, ὡς ἐν μέρει περὶ τῶν ἐθνῶν ὁ προφήτης εἶπεν, ἀκολουθῶς νῦν περὶ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκτίθεται· ἐπιστὴ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· καὶ πάντων κηθόμενος, περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦς καταλήψεσθαι κρίσεως ποιεῖται τὸν λόγον ἐν ἡμέρᾳ ἐν ἧ κρίνει ὁ Θεὸς τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων. Διόπερ νῦν οὐδενὸς ἐτι μέμνηται τῶν κατὰ μέρος ἐθνῶν· περὶ δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Ἔδει γὰρ ἀρχὴν εἰληφῶτα τὸν κόσμον καὶ πέρας ἔχειν, τροπῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον γενησομένης. « Ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φ' ὀράς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν φησὶ· « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθάνασιν. » Καὶ πάλιν· « Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησὶν· « Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται. » Διδάσκει τοίνυν οἷα τοὺς ἀγαθούς καὶ δυσσεβεῖς διαδέξεται, ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν ἀρξάμενος, ὡς ἂν καταντήσῃ πρὸς τὰ χρηστότερα. Τῆ δὲ τῆς οἰκουμένης ἐρημώσει τε καὶ φθορᾷ σύμφωνον τὸ ῥηθὲν ἐν ὁράσει τῆ περὶ Βαβυλῶνος, ἧξεν ὀπλομάχους καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ τὸ· « Ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται ἀνίατος, θυμοῦ καὶ ὀργῆς, θείναι τὴν οἰκουμένην ἔρημον, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐξ αὐτῆς. » Ἀνθρώποις γὰρ διαλεγόμενος, περὶ ἀνθρώπων μόνον ἔφη, περὶ τῶν λοιπῶν λογικῶν οὐδὲν μεμνημένος. Κρινομένων δὲ τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ μετατιθεμένων εἰς ἄτερα τῆς

¹⁷ Jerem. i. 48. ¹⁸ Josue, x. 48. ¹⁹ I Joan. ii. 13. ²⁰ Psal. xxxiii, 4. ²¹ Rom. viii, 21. ²² I Cor. xv, 53. ²³ I Cor. vii, 31. ²⁴ Luc. xxi, 33. ²⁵ Sophon. i, 15-17.

οἰκουμένης χωοία, ἐρημοῦσθαι τὸ τῆς γῆς ἀκόλουθον ἢν οἰκητήριον, τῶν ἐνοικούντων ἄλλων ἄλλοσε διασπαρέντων εἰς ἕτερα τοῦ κόσμου χωρία, κατὰ λόγον τῶν ἐκάστου πράξεων. Πολλὰ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, πρὸς τε τὴν ἀπάντων ὑποδοχὴν, καὶ τῶν πώποτε γενομένων ὁ κόσμος ἀρκαί, σκοτεινῶν μὲν χωρίων ὑποδεχομένων τοὺς ἀσεβεῖς, κατὰ τὸ· Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς, παραδοθήσονται εἰς χεῖρας βόμφαιας. Μερῖδες ἀλωπέκων ἔσονται, τῶν δὲ εὐσεβῶν ἀρπαγισμένων ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ γενησομένων.

Πρόσωπον δὲ τῆς γῆς τὴν ἐπιφάνειαν ταύτης ἐκάλεσεν. Ἀνακαλύπτεται δὲ τῶν ἐν αὐτῇ κεκαλυμμένων ἀναγομένων εἰς φῶς κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, μεθ' ἣν ἅπαντες τῷ τοῦ Χριστοῦ παραστήσονται βήματι, δικαίως ψήφου τυγχάνοντες χωρὶς προσωπολήψιας τῶν ἐν ἀξιώμασιν ἢ πλοῦτιν διαφανῶν. Τὸ γὰρ ἔσον ἔσται πᾶσι κρινομένων μόνων τῶν λογισμῶν τε καὶ πράξεων. Καὶ Ἰῶβ δὲ φησὶ· «Μικρὸς καὶ μέγας ἐκεῖ ἔστι, καὶ θεράπων οὐ δεδοικῶς τὸν Κύριον αὐτοῦ.» Γῆν δὲ *φθαρῖσθαί* φησὶ τοὺς τὸ γεῶδες ἔχοντας φρόνημα, κατὰ τὸ· «Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.» Καὶ τὸ· «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος· ἐξ οὐρανοῦ πνευματικὸς, » καὶ τὰ ἐξῆς· μεθ' αὐτοῦ· «Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομησαὶ οὐ δύναται.» Οἱ δὲ τοιοῦτοι τῇ ἑαυτῶν *φθορᾷ φθαρήσονται*. Σειραῖς γὰρ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. Ὡς γὰρ ἡ *σὶξ ἔξ ὕψ' οὐπερ* ἐξ αὐτῆς ἀνῆψε πυρετοῦ *διαφθείρεται*, οὕτως εἰ θησαυρισαντες ἑαυτοῖς ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὄργῆς διεφθορότες τὰς ψυχὰς, τῇ ἑαυτῶν παραδοθέντες *φθορᾷ* κολασθήσονται, δίκην εἰσπρατομένων καὶ δυνάμεων τινων, αἱ δὴ μὴ ἐπὶ λόγον ἐπέχουσιν, *ὡς προνομὴν τινα ποιήσονται διαρκέζοντες* αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ὅτε καὶ *πενθήσουσιν* οἱ πένθους ἄξια πράξαντες. Τὴν εἰρημένην δὲ *πενθοῦσαν* καὶ *φθαρεῖσαν* ἐδήλωσε γῆν, εἰπὼν οἱ *ὕψηλοι* τῆς γῆς· τοὺς γὰρ Θεὸς μέτεισι μάλιστα (ὑπερηφάνοις γὰρ ἀντιτάσσεται)· οἱ καὶ ἀνομοῦντες, τὴν γῆν ἐπλήρωσαν αἱμάτων καὶ φόνου.

Ἡ γῆ γὰρ, φησὶν ὁ Σύμμαχος, *ἐφοροκτορήθη ὑπὸ τῶν κατοικούντων αὐτήν*. Καὶ τῆς *φθορᾶς* τὴν αἰτίαν ἐπήνεγκεν, ὅτι *παρέβησαν τὸν νόμον*. Τὸν φυσικὸν γὰρ τὸν δοθέντα πᾶσι *νόμον παρέβησαν ἅπαντες*, τὸν ἐγγραφέντα ταῖς αὐτῶν διανοαίαις, καθὰ φησὶν ὁ Παῦλος· «Ὅτ' ἂν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσιν νόμος. Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτῶν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν.» Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς Ἰωάννου δηλοῦται φωνῆς εἰρημένον περὶ τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Τοῦτο δὲ καὶ κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας γέγονε χρόνον, κατὰ

potiuntur, prætermisiss. Iis autem, qui in terra sunt, judicialis, et in alias orbis regiones translatis, ipsum etiam terræ domicilium desertum manere necesse est, quando qui illud incolabant in alias atque alias regiones, pro cujusque factorum ratione, dispergi contigit. Multæ enim apud Patrem mansiones²⁶: et ad omnes, quotquot unquam existenterunt, excipiendos, mundus ipse satis est: paratis quidem ad impiorum sedes tenebris, quos in infimas terræ partes abituros, inque manus gladii traditos vulpium partes fore scriptum est²⁷. Justis autem in nubes assumptis, ut in ære Domino occurrentes cum eodem perpetuo degant²⁸.

Quod deinde *terræ faciem* dixit, ejusdem superficiem designavit, quæ tum *revelari* dicitur, cum cuncti in lucem resurrectionis tempore prodeuntes, Christo in tribunali sedente, nulla vel dignitatum vel divitiarum habita ratione, justam ejus sententiam audituri sunt²⁹. Erit enim eadem omnibus conditio, solis animi et corporis in judicii rationem venientibus actionibus. De re ista sic apud Jobum legimus: «Magnus et parvus ibi sunt, et servus non timens dominum suum³⁰.» At quod *terram corruptam iri* dixit, eos qui terrena sapiunt, designavit; juxta illud: «Terra es, et in terram reverteris³¹.» Deinde: «Primus homo de terra terrenus, secundus autem de cælo cælestis³², cæteraque, quæ sequuntur. Quibus adjicit: «Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt³³.» Qui igitur ejusmodi sunt, sua ipsi *corruptione corruptentur*, cum suis quemque peccatorum vinculis constringi certum sit. Ut enim *caro* a febre, quam ex se accendit *corruptitur*, sic qui sibi iram in illo iræ die cumularunt, quia animas sibi *corrupterunt*, et suæ ipsi *corruptioni* traditi penas iis potestatibus dabunt, quæ *tortorum instar*, eorum animas *diripient*, cum et ipsi *lugebunt*, qui luctu digna patrarunt. Quod autem **310** *terræ excelsos* addidit, eam quam *lugere et corruptam* esse diximus, terram significavit. Hos enim præcipue Dominus superbis resistere solitus³⁴, qui scelere et sanguine terram repleverunt, adoritur.

Terra enim, ait Symmachus, *a suis habitatoribus cæde contaminata est*. Cujus nec causam reticuit cum *legem esse transgressos* addidit. Legem enim naturæ omnibus traditam, et mentibus ipsis, Paulo teste, inscriptam, nemo est, qui *non sit transgressus*. «Cum enim gentes, quæ legem non habent, natura duce, quæ legis sunt, faciant; lege carentes, lex ipsæ sibi sunt, cum legis opus suis inscriptum cordibus ostendant³⁵.» Id vero etiam Joannis testimonio patuerit, qui de unigenito Dei Filio loquens, verum lumen existere, omnemque hominem in hunc mundum prodeuntem illustrare asserat³⁶. Quod ipso etiam incarnationis tempore factum est, juxta illud: «In diebus illis, dixit

²⁶ Joan. xiv, 2. ²⁷ Psal. lxxii, 11. ²⁸ I Thess. iv, 16. ²⁹ Rom. xiv, 10. ³⁰ Job iii, 19. ³¹ Gen. iii, 19.

³² I Cor. xv, 47. ³³ ibid. 50. ³⁴ Jac. iv, 6; I Petr. v, 5. ³⁵ Rom. ii, 14, 15. ³⁶ Joan. i, 9.

Dominus, leges meas ferens in mentibus eorum, A et ipsas eorum cordibus inscribam ³⁷. » *Legem ergo naturæ, converso ad corporis libidines animo, transgressi sunt, unde est execrationem ipsorum terra experta. Ut enim initio, cum nondum exstaret peccatum, homini benedixit Deus, sic terram in ipsa sæculi consummatione vorabit execratio.* Cæterum quo loco, fore ob id pauperes habemus; *conterendos ubi id, et opprimendos dixit Symmachus. Deinde qui ad Domini tribunal condemnabuntur, superiorum honorum penuria laborantes, et ea etiam spe, quæ sanctis parata est, destituentur, iisque ad inferos demissis, pauci, qui collectum ex virtutibus thesaurum habeant, reliqui futuri sunt.* « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi, » ait Salvator ³⁸. At quod *lugebit vinum* habemus. *Luxu tempestivitas, vertit Symmachus, ut autumnalium fructuum exemplo pulchritudinem corporum temporaneam esse, nec eorum, qui se voluptatibus ebrietati que 311 dederunt, aliam esse conditionem doceret, quibus dum arguuntur, pudere necesse sit.* « Multi enim, » scribitur, « eorum qui in terræ tumulis jacent, resurgent: alii quidem in vitam æternam, alii autem in opprobrium et dedecus sempiternum ³⁹. »

Intellige vero et vini nomine, illud ipsum, quod est de vinea Sodomorum; uvam fellis, illam ipsam de qua scribitur: « Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis ⁴⁰, » qui solet animam inebriare, mentemque sua sede deturbare, C hujusmodi igitur ebrietate cum liberari contigerit, tum demum quoque *lugebit, omnisque civitas ne quis ingreditur, domum ocludet.* Neque enim tum amplius nostræ isti vitæ ratio in qua ad impiorum arbitrium geruntur omnia, similis futura est. Quo fit ut eo referantur verba Salvatoris, ubi ait: « Væ vobis divitibus, quoniam consolationem vestram tulistis. Væ vobis qui saturi estis, quoniam esurietis. Væ vobis qui nunc ridetis, quoniam lugebitis, et lamentabimini ⁴¹. » Ista quoque vel divitis ejus, qui Lazarum in Abrahami sinu intuitus est, cum bona se in vita sensisse audivit, parabola judicabit ⁴². Sic plane et qui damnati sunt, quoties eorum, quæ vivi gesserunt, in mentem veniet recordatio, suam ipsi vicem *lugebunt.* Inde est itaque, quod eos, qui D justitiam in hac vita esuriunt et sitiunt, qui lamentantur et lugent, qui pauperiem denique et persecutionem propter eum patiuntur, beatos prædicat Salvator ⁴³. Addit deinceps propheta: *Hæc omnia erunt in terra, in medio gentium, ut plane, quæ dicta sunt, ad judicium referenda intelligas: quod ad unum omnes subituros esse, ipso oleæ nomine significavit. Cæterum pro quo, et si quiescat vindemia, isti voce clamabunt, habemus, distinctione usus Symmachus, unum illud gemino*

³⁷ Jerem. xxxi, 35.

³⁸ Matth. xx, 16.

³⁹ Dan. xii, 2.

⁴⁰ Deut. xxxii, 35.

⁴¹ Luc. vi, 24, 25.

⁴² Luc. xvi, 19 seqq.

⁴³ Matth. v, 5 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. παρωραισμός. ε γρ. πολλοί τῶν ἐν γῆς χώματι. α γρ. καρτί. β γρ. οἱ τοῖ ἐπαροῦσι.

τὸ · Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, φησὶ Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Τὸν φυσικὸν οὖν παρωραισμοῦν εἰς φιλοσαρκίας τραπόμενοι, καὶ γεγονεν ἡ γῆ τούτων παραβεβηκότων ἐπάρατος. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ μῆπω συστάσης τῆς ἀμαρτίας εὐλόγησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον· οὕτως ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἀρὰ τὴν γῆν ἔδεται. Ἄντι δὲ τοῦ, Διὰ τοῦτο πτωχοὶ ἔσονται, Διὰ τοῦτο, φησὶν ὁ Σύμμαχος, ἐκτροχυσθήσονται. Πλὴν οἱ ἐπὶ τοῦ θελοῦ κατεγνωσμένοι βήματος, ἐν ἐνδείᾳ γενήσονται τῶν ἄνωθεν ἀγαθῶν καὶ γυμνοὶ τῆς ἐλπίδος τῆς τοῖς ἀγίοις ἠὲ τρεπισμένης. Εἰς ἄδου δὲ παραπεμφθέντων ὀλίγοι καταλειφθήσονται πλοῦτον ἔχοντες ὃν ἐξ ἀρετῶν ἐθησαύρισαν. « Πολλοὶ γὰρ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, » καθὰ φησὶν ὁ Σωτῆρ. Ἄντι δὲ τοῦ, πενήθει οἱ οἶνος, Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ἐπένησεν ὁ παρωραισμός· σημαίνων διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ὀπώρας, τὸ πρόσκαιρον τοῦ τῶν σωμάτων ὀραϊσμοῦ, καὶ τῆς ἀνθρώπων τροφῆς τῶν ἐκρυτοῦς ἀσωτίας καὶ μέθαις ἐκδεδωκότων, αἰσχυνομένων ἐπὶ τοῖς τούτων ἐλέγχοις, κατὰ τὸ· « Πολλοὶς τῶν ἐκ γῆς χώματι· ἀναστήσονται· οἱ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον, οἱ δὲ εἰς ὄνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. »

Νόει δὲ καὶ οἶνον τὸν ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων, καὶ σταφυλὴν χολῆς περὶ οὗ φησὶ· « θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος, » ἔς καιροὶ ψυχῆν, καὶ παρατρέπει διάνοιαν. Οὐ τῆς μέθης ἀνανήψαντες, τότε πενήθουσιν. Τότε δὲ καὶ πᾶσα πόλις κλείσει οἰκίαν τοῦ μὴ εἰσελθεῖν. Οὐκέτι γὰρ ἔσονται πολιτεῖαι ὅποια νῦν, ἐν αἰς οἱ ἀσεβεῖς τὰ καταθύμια πράττουσιν. Διὸ φησὶν ὁ Σωτῆρ· « Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπλησμένοι νῦν, ὅτι πεινάσετε. Οὐαὶ οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενήθησεται καὶ κλαύσετε. » Ταῦτα δηλοῖ καὶ ἡ παραβολὴ τοῦ πλουτοῦ τοῦ ἐν κόλποις Ἀβραάμ ἑωρακῆτος τὸν Λάζαρον, ὃς ἤκουεν, « Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου. » Οὕτως ἔρα τοῖς κρινομένοις ὑπομνήσεις τῶν ἐνταῦθα βεβιωμένων ἐγγίνονται. Διὸ πενήθουσιν ἑαυτούς. Ὅθεν ὁ Σωτῆρ μακαρίζει τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίβει πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, τοὺς κλαίοντάς τε καὶ πενθοῦντας, καὶ πτωχεύσαντας δι' αὐτῶν, καὶ δεδιωγμένους. Οἱς ἐπιφέρει νῦν ὁ προφήτης· Ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν· σαζῶς διδάσκων περὶ τῆς κρίσεως εἰρησθαί τὰ λελεγμένα. Ὅτι δὲ καὶ μέχρις ἐνδὸς πάντας μετέρχεται, διὰ τῆς ἐλάϊας ἐδήλωσεν. Ἄντι δὲ τοῦ, Καὶ ἐὶν παύσεται ὁ τροχητός, οὗτοι φωνῇ βοήσονται, διαστολῇ χρησάμενος, ὁ Σύμμαχος δὺς κατὰ τὸ αὐτὸ παρέστησε διανοία· εἰπὼν, Ὅς ἐπιφυλλίδες εἶν συντελειοθῆ τροχητός. Εἴτ' ἐξ ἐτέρας φησὶν ἀρχῆς, Οὐ τοῖς πυροῦσι β φωνῇ αὐτῶν. Τὸ μὲν γὰρ τῇ τῶν προτέρων ἀπέδωκε διανοία, ὅτι, ὡς οἱ

τὸν τῆς ἐλάτας τρυγῶντες καρπὸν, καὶ λάμοις διακρούοντες, καὶ μέχρι μιᾶς, εἶπου φωνῆ^c, καταβάλλουσιν ὅτω τῶν ἀσεβῶν οὐδείς, διαφεύξεται ὡς περ καὶ ἐπὶ τῶν βοτρύων ἐπανιόντες τινες, καὶ τοὺς τὸ πρῶτον λαθόντας συλλέγουσιν. Καὶ τοῦτο παρστήσῃ ὁ Σωτὴρ τῆ περὶ τῆς σαγήνης παραβολῆ τῶν σαπρῶν ἔξω βαλλομένων. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ταῦτα πεύζονται.

videmus, dum qui prima vice colligentes fugerant, altera decerpuntur; quod ipsa etiam sagenæ similitudine, dum foras qui mali sunt pisces eijciuntur,

Ὅυτοι δὲ ἐπαροῦσι φωνὴν αὐτῶν, δῆλον ὡς οἱ τοῦ κρείττονος τάγματος. Ὅθεν ἐπήγαγεν Ἄγαλλιᾶσονται ἐν τῷ ἐνδοξαοσθῆναι Κύριον. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα. Οἱ ἀσεβεῖς τρυγητὸν παθόντες ἔσχατον, φωνὰς ἀποδώσουσι, βοῶντες ἐν τῷ κολάζεσθαι· οἱ δὲ ἀγαθοὶ εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, ὅτε ὁ Κύριος ἐλεύσεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Ἄντι δὲ τοῦ, *Ταραθῆσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, ἤχησαν ὕδατα θαλάσσης*, Θεοδοτίων ἐρμηνεύσεν, δηλῶν τὸ μέγεθος τῆς βοῆς τῶν δοξαζόντων Κύριον. Νήσους δὲ τὰς Ἐκκλησίας φησὶ τὰς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ πρὸ τῆς κρίσεως ἐν μέσῳ τῶν ἀπίστων, ἐν μέσῳ θαλάσσης ἀπειλημμένας, ἐφ' ἧς ἡ τοῦ Θεοῦ λάμψει δόξα κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Διόπερ ὁ λόγος τὸν τοῦτο ποιήσονται Θεὸν ἀνυμνεῖ λέγων· Κύριε ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν πτερύγων τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν. Ἄντι δὲ τοῦ τέρατα, ψαλμοῦς Θεοδοτίων ἐρμηνεύει, καὶ Σύμμαχος. Ὁ δὲ Ἀκύλας, μελωδίας. Οἱ γὰρ τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ τὴν δικαίαν αὐτοῦ κρίσιν ἀποθαυμάζοντες, εὐφραίνόμενοι ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου ὕμνον αὐτῷ καὶ ψαλμῶδίας εὐχαριστηρίους ἀνάγουσιν πανταχόθεν ὄντες τῆς γῆς. Ὁ δὲ καὶ ὁ προφήτης ἐθαύμασεν, ὑμνεῖν αὐτάς τὸν Θεὸν ἠξιώσθαι μαθῶν. Ὁ δὲ καὶ τερατώδες ἔδοκει κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, εἰ τὴν πατρῶαν πλάνην ἔασαντες τὸν τῶν προφητῶν ὕμνοισι Θεὸν εἰς πέρας αὐτοῖς τῆς ἐλπίδος ἐκβάσῃς. Ἐπὶ γὰρ τῆ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίᾳ ἐπῆκται τὸ, ἐλπὶς τῷ εὐσεβεῖ, κἀν ἀλλόφυλος ἦ δηλονότι, κἀν ἄλλότριος τοῦ σπέριματος Ἀβραάμ.

Neque enim alia de causa spes justo adjecit, sive alienigena, sive ab ipso Abrahæ semine existat, quam ut justam Dei in judicando sententiam esse demonstraret.

Ἐφ' οὗ, κατὰ Σύμμαχον, εἴρηται. Καὶ εἶπεν τὸ μυστήριόν μου ἐμοί· τὸ μυστήριόν μου ἐμοί. Τῶν γὰρ προφητῶν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τὸν Θεὸν δοξαζάντων, μνημονευσάντων δὲ καὶ τῆς ἐλπίδος τῶν εὐσεβῶν, μὴ εἰρηκότων δὲ τίνα καὶ ποῖα ἦν τὰ ἐλπιδόμενα, ποθοῦντων δὲ μαθεῖν ἃ ἤτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, σιωπᾶν αὐτοὺς ὁ Θεὸς παρακελεύεται λέγων· Τὸ μυστήριόν μου ἐμοί· τὸ μυστήριόν μου ἐμοί. Οὐ γὰρ νῦν, φησὶν, ἐκφαίνειν καιρὸς, ἢ ὀφθαλμοῦ οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ ἤτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ὁ δὲ προ-

A sensu expressit, qui tanquam racemi, si coniecta fuerit vindemia, dixit. Deinde, velut a principio alio vocem illi suam extollent, statim adjunxit: Ita enim, sensu ad priora relato, reddidit, **312** ut qua ratione qui oleas colligunt, easdem arundinibus decutientes ne solam quidem, sicubi appareat, restare patiuntur, ita nec impiorum aliquem evasurum significaret: quod in racemis etiam fieri altera decerpuntur; quod ipsa etiam sagenæ similitudine, dum foras qui mali sunt pisces eijciuntur,

Ista ergo illi patientur, vocem vero illi suam attolent, tanquam nimirum felicioris existant agminis. Atque hinc est quod in glorificando Domino exsultaturos adjecit. Quod si Septuaginta virorum interpretationem sequimur, impios significare putandum est, qui dum vindemiam extremam patiuntur, magno inter pœnas clamore vociferantur: sunt; boni autem cum gloria Domini exsultaturi, cum in Patris sui gloria, multa cum potestate venturus est Dominus. Verum quo loco turbabitur aqua maris legimus, aquas maris sonitum edidisse apud Theodotionem reperias, ut eorum, qui Dominum glorificant vocis magnitudinem exprimeret. Deinde insularum nomine Ecclesias intelligit, quæ in vita hac, et ante iudicii tempus, inter impios, tanquam medio in mari relictæ, Dei gloria in futuro illo sæculo illustrandæ sunt. Atque hinc est, quod Deum, qui ista, facturus sit, oratione sequenti ita prædicat: Domine Deus Israel, ab aliis terræ portenta audivimus. Nisi quod, pro quo portenta habemus, psalmos Theodotio et Symmachus, Aquilas autem melodias reddiderunt. Qui enim Dei partes sequuntur, justum ipsius iudicium admirati, læto et hilari animo cum Domini gloria ubivis terrarum existentes hymnos eidem et psalmos ingrati animi significationem offerunt: quæ res prophetæ etiam, qui dignos eos haberi vidit, a quibus laudaretur Deus, non tantum admirationi fuit; sed prodigio similis, ut Septuaginta placet interpretibus, **313** quod majorum suorum errore deposito, fideque ad extremum usque perducta, prophetarum Deum laudibus afficerent. Neque enim alia de causa spes justo adjecit, sive alienigena, sive ab ipso Abrahæ semine existat, quam ut justam Dei in judicando sententiam esse demonstraret.

Sequitur deinceps ex interpretatione Symmachi: Et dixit: *Mysterium meum mihi: mysterium meum mihi*. Cum enim prophetæ miraculo adducti Deum laudarent, *justorumque spei* mentionem facerent; neque tamen quæ, et qualia essent, quæ sperarentur, efferrent; sed ea scire, quæ se diligentibus præparavit Deus, exoptarent; eos verbis istis, *Mysterium meum mihi: mysterium meum mihi*, tacere jubet Dominus. Nondum enim, ait: « Quæ nec vidit oculus, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se », prodendi tempus est. Ut autem propter

^c Matth. xiii, 47, 48. ^d Matth. xxv, 31. ^e Isa. lxxv, 4; I Cor. ii, 9.

VARIE LECTIONES.

^c γρ. φανῆ. ^d Ἰσ. ἀπό.

φτης, ὡς ἐδύσατο τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀπειδί. Οὕτως ἐκ φιλανθρωπίας τοὺς πονηροὺς ἀποκλαίεται λέγων· *Ὁὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσιν.* Ἀνθ' οὗ Ἀκύλας μὲν εφη· *Ἐμεῖοι ἄθετοῦντες ἠθέτησαν.* Ὁ δὲ Σύμμαχος· *Ὁὐαὶ μοι ἀθετοῦντες ἠθέτηνται.* *Θυρίδας* δὲ οὐρανοῦ κατὰ τὴν προλαβοῦσαν νοήσεις ἐξήγησιν. Ἐπεξίοντος γὰρ τοῖς ἁμαρτάνουσι τοῦ Θεοῦ, αἱ τοῦ οὐρανοῦ θυρίδες ἀναπετάννυνται, τῆς εἰς αὐτοὺς ἐπισκοπῆς γινομένης. Εἰκὸς δὲ οὕτως εἰρησθαὶ περὶ ὧν φησὶ ὁ Δαβὶδ· « Ἀρατε κύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν. » Τότε μὲν οὖν ἀνοιγῆσονται πᾶσαι ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου βασιλείας, ὅπως δι' αὐτῶν εἰσέρχονται οἱ βασιλευόμενοι. *Νυνὶ δὲ ἀνοιγομένων* τί γίνεται; *Σεισθήσεται*, φησὶ, *τὰ θεμέλια τῆς γῆς, καὶ παραχθήσεται ἡ γῆ*· τοὺς οἰκῆσαντας ταύτην δηλῶν, ὡς ἀπὸ κακῶν μέθης σαλευόμενους. Ἡ δὲ *τοιαυτῆ γῆ* τῶν ἀσεβῶν οὐσα ψυχῆ, ὡς ἐπωροφυλάκιον ἔσται. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐρημίαν ἐδήλου, ἐν οἷς ἐλέγετο· « Σιών ὡς ἀγρὸς ἀροτριάθησεται, καὶ Ἰερουσαλήμ ὡς ἐπωροφυλάκιον ἔσται. »

Ταῦτα δὲ γέγονε, τοῖς οἰκοῦσι τὴν γῆν, ἐπεὶ περ *κατίσχυσεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ ἀνομία*, διδ' ἐπὶ τέλει τοῦ λόγου φησὶ. Καὶ *πεσεῖται*, καὶ οὐ μὴ δύνηται ἀναστῆναι. Ἄπαξ μὲν γὰρ πεσοῦσα κατὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τελευτὴν ἡ γῆ, σὰρξ οὐσα γεώδης, ἡ φιλοσώματος ψυχῆ, ἢ οἱ πάλαι τὴν γῆν οἰκοῦντες, τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως τεύζονται, παραστῆναι τῷ δικαστῇ, καὶ τῶν πρὸς ἀξίαν τυχεῖν. Ἐπειδ' ἂν δὲ χρισθέντες, τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος ἐκπέσωσι παραδοθέντες κολάσειν, ἐκπεσόντες τότε Θεοῦ, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἀναστῆναι δυνήσονται. Περὶ δὲ τῆς γῆς αὐτάρκως εἰπόν, τοῦτ' ἔστι τῶν οἰκητόρων τῆς γῆς, ἐπὶ τῶν οὐρανῶν μεταβαίνει καὶ τὰ οὐράνια, λέγων· *Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῷ τῆς κρίσεως δηλονότι καιρῷ, ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα*, τὴν συντέλειαν δηλῶν τοῦ παντός, καθ' ἣν οὐρανὸς καὶ γῆ παρελεύσεται, ὡς ὁ Σωτὴρ φησὶ· καὶ « Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦνται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. *Κόσμον δὲ οὐρανοῦ*, τοὺς φωστῆρας κατὰ τὸν Μωσέα καλεῖ λέγοντα· « Ἐπεχε μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πληνηθεὶς προσκυνήσεις αὐτοῖς. » Ταῦτα γὰρ καὶ ὁ προφήτης δηλῶν ἐπιφέρει· *Καὶ τακίησεται ἡ πλίνθος, καὶ πεσεῖται τὸ τεῖχος.* Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ· *Καὶ ἐντραπήσεται ἡ σελήνη, καὶ αἰσχυνοθήσεται ὁ ἥλιος*, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ τὰ ὅμοια. Ἄπερ οἱ Ἐβδομήκοντα συνεκάλυψαν, ὡς Ἑλλῆσιν ἐκδιδόντες τὴν γραφὴν διὰ τὸ ἀπεμφαῖνον τῆς λέξεως. *Τὴν οὖν χεῖρα* τούτοις ἐπιφέρει Θεὸς συντέλειαν ἐργαζόμενος. *Βασιλέας δὲ γῆς συγκαλειόμενους*, νόει τοῦ αἰῶνος τούτου τοὺς ἄρχοντας. Ὡς καὶ Γαβριὴλ φησιν ἐν τῷ

A justorum spem Deum laudavit propheta : ita humanitate adductus malos luget, dum vā prævaticatoribus, ait, pro quo, vā mihi, prævaticantes prævaticati sunt, Aquilas et Symmachus interpretantur. Deinde quod ad *januas cæli* attinet, id ad superius assignatæ explicationis sensum retuleris. Cum enim sceleratos ulciscitur Dominus, tunc *cæli janua*, ut in eos fiat animadversio, *aperiuntur*. Possunt et illæ fortasse, de quibus locutus est David, cum: « Attollite portas, principes, vestras » dixit, intelligi. Tum ergo omnes aperientur, cum Domini regnum advenerit, ut per eas subditi ipsius ingrediantur. Sed quid *jam apertis* futurum est? *Concutientur* ait, *terræ fundamenta et turbabitur terra*, ut ita ejus incolæ tanquam a malorum ebrietate agitata iri doceat. Erit vero *terra ista* (cujus nomine impiorum animæ intelliguntur) *tanquam tugurium*. Quæ res, illa etiam vastatione, quæ superius notata est, satis patuit, cum Sionem, tanquam agrum aratum **314** iri, et Jerusalem, tanquam tugurium futuram monuit ⁴⁸.

Atque hæc quidem ideo terræ incolis, quod *in eos prævaluit iniquitas*, acciderunt: ideoque extrema tandem oratione ita *ruituram, ut res resurgere* non queat, adjecit. Semel enim ipso vitæ hujus extremo, cum *terra*, caro videlicet terrea existens, aut corpore oblectata anima, aut qui terram olim habitabant, ceciderint, universalem resurrectionem habituri sunt, ut judici sistantur, justamque ferant pro meritorum ratione mercedem. Verum ubi damnati semel, pœnisque traditi *spe bona* exciderint; tum demum Deo privati *resurgere* deinceps amplius non valebunt. Cæterum posteaquam de *terra*, id est de *terræ* incolis, abunde dixit: *In cælum* jam, atque adeo *cælestia*, his verbis ascendit; *die illa*, ipso nimirum judicii tempore, *inducet Deus manum in ornatum cæli*, ut universi consummationem qua cælum et terra transitura sunt, indicaret ⁴⁹. Quemadmodum et *Salvator* monuit ⁵⁰, ubi solem obtenebratum iri, neque lunam lumen suum daturam, stellas istas deinde de cælo casuras, cæteraque illa quæ sequuntur, significavit. *Cæli autem ornatum*, cum *Mose* luminaria nominavit, ubi, « Cave, inquit, ne cælum suspiciens, et videns solem, et lunam, et stellas, et ornatum cæli omnem, decipiaris, et adores ea ⁵¹. » Hæc enim et ipse propheta significat, cum adjecit: *Et tabescet later, et cadet murus; quorum loco, et erubescet luna, et confundetur sol*, non Symmachus tantum, sed reliqui etiam interpretes reddiderunt; quæ Septuaginta, cum profanis scripturam aperto sermone tradi nolent, celare maluerunt. In eos ergo tunc *manum inducet Dominus*, cum consummationem operabitur. *Terræ autem reges conclusos* hujus sæculi principes intellige: quo

⁴⁷ Psal. xliii, 7. ⁴⁸ Mich. iii, 12. ⁴⁹ Luc. xxi, 35. ⁵⁰ Matth. xxiv, 29. ⁵¹ Deut. iv, 19.

VARIÆ LECTIONES.

• ἴσ. οὐαὶ μοι.

Διάνηλ· Καὶ ἐξήλθεν εἰς συνάντησίν μου ἄρχων βασιλείας Περσῶν, καὶ ἄρχων βασιλείας Μήδων. Ἀκούουθον γάρ ἦν Χριστοῦ λοιπὸν βασιλεύοντος ἐν αἰῶνι νέῳ, τοὺς ἐναντίους βασιλέας εἰς τόπον καταβλήθησθαι τὸν πρόποντα. Δύο ἰ Συμμαχός φησι· Καὶ ἀθροισθήσονται ἀθροισμὸν δεσμίου εἰς λάκκον, καὶ συγκλεισθήσονται εἰς συγκλεισμὸν. Ἐνέπεσον γὰρ εἰς τὸν εἰργάσαντο λάκκον, μηκέτι τοῖς ὑπὸ Χριστοῦ βασιλευμένοις παρενοχλήσοντες. Σεισθησάτω δὲ φασίν, ὡς ἀπόρρητον, ὑπὸ τίνος ἡ ἐπισκοπὴ ἔσται αὐτῶν, ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς, ἐπισκευθήσονται, Θεοῦ δηλονότι. Ἐντραπήσονται δὲ φησιν ἡλιὸν τε καὶ σελήνην, δίκας διδόντων τῶν ὑπ' αὐτῶν γεγονόντων, ὡς οἱ Δεσποτικῶν οἰκῶν μακρῷ χρόνῳ γεγονότες ἐπίτροποι, ἐπιστάτους τοῦ Δεσπότη, τοὺς ὑπ' αὐτοῖς τελέσαντας κολαζομένους θεϊόμενοι, μὴ δυνηθέντες συνεισενεγκάειν τι τούτοις εἰς ἀρετὴν. Ἐφ' οἷς ἐπιφέρεται· Βασιλεύσει Κύριος ἐν τῷ ἔρει Σιών. Ἐπρεπε γὰρ τῷ περὶ συντελείας λόγῳ τὴν μέλλουσαν ἐπουράνιον Χριστοῦ βασιλείαν εἰπεῖν μετὰ τὴν τῶν ἐναντίων τυράννων καθαίρεσιν. Σιών δὲ καὶ Ἱερουσαλήμ τὰς κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν ἐπουράνιους φησίν, ἐν αἷς καταξιοθήσονται τῆς αὐτοῦ θεότητος οἱ κυρίως προσβύτεροι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ΄.

α-η'. Κύριος ὁ Θεός μου, δοξάσω σε, ὑμνήσω τὸ δρομά σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστά πρὶν γινῆσθαι βουλὴν ἀρχαίων ἀληθεινῶν. Γένοιτο, Κύριε, ὅτι ἐθῆκας πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις οὐκ ἐκείρας, τοῦ ποιεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια. Τῶν ἀσεβῶν πόλις τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῆ, κ. τ. λ.

Περὶ τῆς καθόλου κρίσεως τῶν ἀσεβῶν τε καὶ δικαίων εἰπὼν, ἥς τέλος ἦν ἡ Χριστοῦ βασιλεία, τὸν Θεὸν ἐπὶ τούτοις ἀνυμνεῖ καὶ δοξάζει. Πληροφορηθεὶς γὰρ περὶ τούτων παρὰ Θεοῦ, καὶ τὸν νοῦν οὐκ ἔχων ἀκαρπὸν φοιτήσεως τῆς χάριτος ἐπ' αὐτὸν, ἀντιλαμβανόμενός τε τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἰδίων τοῦ νοῦ κινήματων, ἀποθανυμάζει τὸν εὐεργέτην Θεόν, ὡς ἐπὶ θαυμασίᾳ τε καὶ ἀρχαίᾳ βουλῇ. Τῆ δὲ ταύτης ἀρχαίων ἐδήλωσεν ὁ Χριστός· « Δεῦτε, λέγων, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Καὶ ὁ θεὸς δὲ Παῦλος ἐντεῦθεν ὁρμώμενος γέγραφε· « Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν ἐν αὐτῷ. » Κατὰ δὲ τοὺς λέγοντας ταῦτα περὶ τῆς ἐπιδημίας εἰρησθαι, τὸ ἀρχαίων τῆς βουλῆς παρίστησι Συμεὼν εἰπὼν· « Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. » Καὶ Ζαχαρίας λέγων· « Καὶ ἤγειρε κέρασ σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, καθὼς ἐλάλησεν διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ. » Ἀρχαία μὲν οὖν διὰ τοῦτο· ἀληθινῆ δὲ, διότι καὶ πρὸ ἐσπέ-

et more apud Danielem loquitur Gabriel, dum sibi obviam regni Persarum, et Medorum principes exiisse commemorat⁵⁴. Decuit enim, Christo in novo saeculo, regnante adversantes **315** reges in idonea loca detruendi. Itaque sic interpretatur Symmachus : *Et colligentur collectione vincti in lacum, et concludentur in carcerem*. In foveam enim quam fecerunt, nequaquam illis amplius, qui sub Christo degunt, importuni, prolapsi sunt. Ceterum per quem futura sit visitatio ideo non addidit, ut arcanam esse, vel, ut alii malunt, per Deum fore doceret. Fore autem dicit, ut *sol et luna erubescant*, propter eorum poenas, quibus illuxerunt, non aliter quam solent, qui herili domo diu administrata, eos, quibus praesuerint, cum nihil eis ad virtutem conferre potuerunt, hero redeunti poenas dare intuentur. Sequitur deinde *regnabit Dominus in monte Sion*. Decuit enim habitum de consummatione sermonem futurum Christi regnum, sublatis jam qui adversabantur tyrannis, etiam nominare. Sionem autem et Jerusalem, cum magno Paulo⁵⁵, caelestes illas intelligit, in quibus illius ipsi divinitate, qui proprie senes existunt, participes futuri sunt.

316 CAP. XXV.

VERS. 1-8. *Domine Deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam fecisti admirabiles res, consilium antiquum verum : fuit, Domine. Quia posuisti civitates in tumulum, civitates fortes, ut caderent fundamenta earum. Impiorum civitas in saeculum non aedificabitur, etc.*

Absoluta disputatione de universo piorum et impiorum iudicio, cuius finem Christi regnum secutum est ; in his *Deum laudare et glorificare* prophetae aggreditur. De his enim abunde a Deo instructus, animo deinde venientis in se gratiae fructum percipiens, nutu denique divino, atque etiam proprio impulsus, Dei benignitatem, tanquam ea *de mirabili antiquoque consilio prodeat, dem'atur*. Cujus antiquitatem ignorari Christus non passus est, cum dixit : « Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod vobis paratum est a constitutione mundi⁵⁶. » Et hinc illa etiam prodierunt divi Pauli verba : « Sicut et elegit nos in ipsa mundi constitutione, ut sancti et immaculati in conspectu ejus essemus in charitate : Qui praedestinavit nos in filiorum adoptionem in ipso⁵⁷. » Quod si eos sequaris, qui ad Christi adventum ista retulerunt ; *consilii antiquitatem* expressit Simeon, dum ait : « Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum⁵⁸. » Et Zacharias his verbis : « Et crexit cornu salutis **317** nobis, in domo David pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum, qui a saeculo sunt prophetarum ejus⁵⁹. » Est ergo pro-

⁵⁴ Dan. x, 13.⁵⁵ Galat. iv, 26.⁵⁶ Mat. xxv, 31.⁵⁷ Ephes. i, 4-5.⁵⁸ Luc. ii, 30, 31.⁵⁹ Luc. i, 69, 70.

VARIAE LECTIONES.

† γρ. διό.

per hæc antiquum consilium. Sed verum existere ideo potuerit, quod ante vesperam, ubi cunctos hostes suis pedibus subjecerit ⁶⁸, ubi omne imperium, omnem potestatem, omnes copias cessare fecerit, proditurus est.

Tum demum enim, omni prorsus nequitia genere, ultimoque hoste, morte videlicet, e medio sublatis, omnia Deus flet in omnibus ⁶⁹, Salvatorque noster, novi sæculi regnum administrans in conspectu seniorum, qui cum eo in vita sanctorum regnaturi sunt, *glorificabitur*. Horum vero bonorum eventum quia quam celerrime intueri cupit, *fat, Domine*, deprecatur. Nimirum quia de iis, quæ nondum evenerant, *fecisti* verbum usurparat, ut fore revera doceret, etiam si nondum facta essent, *fat, Domine*, adjecit. Precatur autem eorum nomine, qui beatitudine potiti sunt; de reliquis, qui in mortali vita ante præterierunt, *posuisti civitates in tumultum* adjiciens; ut eum etiam ideo laudaret, quod impias atheorum hominum civitates everterit; mala eorum opera fortasse, ipsasque adversarias potestates urbium appellatione significans, quas *murum et urbem* sæpe vocavit propter robur; nec dudum adeo, cum ita eas Christum dejecturum dixit, ut non excitarentur iterum. Quorum quidem qui manus, id est impios homines effugerint, tibi *benedicent*: vel, ut alii interpretantur, *te glorificabunt*. *Populus* Me nimirum, qui superiore sæculo *paupertatem*, tuo nomine passus, idem ab impiis persecutoribus iniquitatem sustinuit. Illi, inquam, qui omni prorsus ex te olim manante virtute et donis, quæ solus percipiebat Israel, omniique adeo desursum protectione destituti et privati jacuerunt. Quibus in contrarium jam cedentibus omnibus, merito in grati animi significationem carmina et laudes edunt. Cum enim *tristes*, et languidi animo, summaque omnium penuria, quæ ad vitæ delicias spectant, inter sceleratos agitati laborarent, tu te **318** eis, Domine, *auxiliatorem protectoremque* præbuisti. Imo quo tempore ita siti premebantur, ut Davidis illud: « Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum ⁷⁰; » possent usurpare; tu eos tanquam sors

αρας ἐκθίσεται, ἐπειδ' ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· δὲ ἂν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δυνάμιν.

Τότε γὰρ πάσης κακίας ἐκ ποδῶν ἀρθίσσης, καὶ τοῦ ἐσχάτου ἐχθροῦ τοῦ θανάτου καταργηθέντος, ἔ μὲν θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσιν· ὁ δὲ σωτὴρ ἡμῶν τοῦ νέου βασιλεύων αἰῶνος ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων *δοξαδοθήσεται*, συμβασιλευόντων ἐν ζωῇ τῶν ἀγίων αὐτῶ. Τὸ δὲ τῶν ἀγαθῶν τέλος ἰδεῖν ἢ τάχος ἐπιθυμῶν, ἐπεύχεται· *Γένοιτο, Κύριε*. Ἦγουν ἐπειδὴ περὶ τῶν μὴπω γεγονότων τὸ, *ἐποίησας*, ἔλεγε, δεικνύς ὡς ἔσται πάντως, εἰ καὶ μὴ γέγονε, προσέθηκε τὸ· *Γένοιτο, Κύριε*. Ἄλλ' ἐπεύχεται μὲν περὶ τῶν τευζομένων μακαριότητος. Περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ πρὸ παρεληλυθότων ἐπιλέγει τὸ, *ἔθηκας ἐν τῷ θνητῷ ἢ πόλεις εἰς χῶμα*, δοξάζων αὐτὸν καὶ ἐφ' οἷς τὰς ἀσεβεῖς τῶν ἀθῶν πολιτείας κατέλυσεν, ἀσεβῆ τε τούτων οἰκοδομήματα τάχα πόλεις, καὶ τὰς ἀντικειμένους δυνάμεις δηλῶν. Ἄς διὰ τὴν ἰσχὺν, *τείχος καὶ πόλιν* καλεῖν ἔθος, ὡς ἐλέγετο πρότερον, ἃς καθελὼν ὁ Χριστὸς ἀναστῆναι πάλιν οὐ συγχωρήσειεν. Οἶγε μὴν αὐτῶν διαφυγόντες τὰς χεῖρας, ἤγουν ἐκ τῶν ἀσεβούντων ἀνθρώπων οἱ σεσωσμένοι, *ἐβλόγησούσιν σε, ἢ δοξάσουσι* κατὰ τοὺς λοιπούς. Εἰσὶ δὲ οὔτοι *λαδὸς διὰ δὲ πτωχεύσας* κατὰ τὸν πρότερον αἰῶνα, καὶ δὲ οἱ διώκται τῆς θεοσεβείας ἰδίχησαν. Ἦγουν οἱ πάλαι πτωχοὶ πάσης ἀρετῆς, τῶν παρὰ σοῦ χαρισμάτων, ὧν Ἰσραὴλ μόνος ἀπέλαυεν· γυμνοὶ τε τῆς ἀνοθεν σκέπης γινόμενοι. Τούτων γὰρ ἢ πάντων εἰς τούναντιον αὐτοῖς μεταστάντων, χαριστήριους εἰκότως ψόδας ἀναπέμπουσιν. Καὶ ὅτε γὰρ ἦσαν *ταπεινοὶ* καὶ ἐν ἀθυμίᾳ, τρυφῆς τε πάσης ἐνδεία τῶν φαύλων ἐν μέσῳ στρεφόμενοι, οὐ τούτων ἦσθα, *δέσποτα, βοηθὸς τε καὶ σκέπη*. Ἄλλὰ καὶ κατ' ἐκεῖνο διψῶσι καιροῦ, ὡς λέγειν· « Ἐδίψησέν σοι ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, ἢ σὺ πάλιν ἦσθα πηγὴ, ποτίζων αὐτοὺς ἐπιβροῆ τῆ τοῦ πνεύματος, τῆς ὀλιγψυχίας αὐτοῦς ἀνακτώμενος, ἐνισχύων αὐτοὺς τῆ τοῦ μονογενοῦς σου λόγου δυνάμει.

aliquis, *spiritus unda* adaquasti, et *pusillanimitate*

Ac ne de se ista usurpari putarent Judæi, gratiam, quæ in cæteras gentes diffusa est, his verbis adjecit: *Et faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus super montem istum*. Cæterum quid *faciet, computationem* quidem reliqui interpretes; Septuaginta autem, *Bibituros lætitiæ, bibituros vinum*, adjiciunt. Neque vero Dominum ipsi tantum Judæorum populo, sed *gentibus etiam omnibus*, non in vallibus, non in campis, non in multis *montibus*, non in alio quovis denique, sed in uno illo, quem verbis istis, *super montem hunc*, designavit *convivium* esse paraturum significavit. Verum quem tandem

Ἄς ἂν δὲ μὴ περὶ αὐτῶν εἰρησθαι ταῦτα παῖδες Ἰουδαίων νομίωσι, τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη χυθεῖσαν χάριν παρίστησι· καὶ ποιήσει, λέγων, Κύριος *Σαβαὸθ* πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. Τί δὲ ποιήσει; Κατὰ μὲν τοὺς λοιπούς ἑρμηνευτὰς, *ποτὸν* ἐξῆς εἰρηται· κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, *ἀλονται εὐφροσύνην, πλονται οἶνον*. Οὐκ ἄρα τῷ Ἰουδαίων λαῷ τὸ *συμπόσιον*, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι λέγει παρασκευάζειν τὸν Κύριον. Οὐκ ἐν φάραγγιν, οὐδ' ἐν πεδίοις, οὐδ' ἐν πολλοῖς ὄρεσιν, οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἐπὶ τινος ὄρους, ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνο περὶ οὐπερ ἐφησε δεικτικῶς, ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. Ποτὸν, ἢ τὸ δηλωθέν

⁶⁸ Hebr. x, 13 ⁶⁹ I Cor. xv, 28. ⁷⁰ Psal. xli, 5.

VARLE LECTIONES.

ἢ *δρ.* ἐν τῷ θνητῷ. ἢ *Ισ.* οὖν, ἢ, *δέ.*

ἐν τῷ Βασιλεύσει, Κύριος ἐν ἔρει Σιών; Ἐκεῖ A τοῖς ἔθνεσι τὸ συμπόσιον, καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας ποτόν, περὶ οὗ φησιν ὁ Παῦλος· « Προσεληλυθατε Σιών ἔρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. » Ἐν οἷς οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν καταξιούμενοι τῶν ἐπαγγελιῶν, *πίονται εὐφροσύνην, καὶ πίονται τῆς ἀληθινῆς οἴνου ἀμπέλου.* Περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Οὐ μὴ πῖω αὐτὸ, ἕως ἂν πῖω αὐτὸ καίνον μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἄλλὰ καὶ *χρῖσονται μύρον*, οὐκέτι τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος ληψόμενοι, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος μεθέξοντες τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἐκ μέρους ἐτι γινώσκοντες, καὶ ἐκ μέρους προφητεύοντες, ἀλλ' ἐκ τοῦ τελείου μέτοχοι γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ αὐτοὺς ἀποφανθῆναι χριστοὺς, Θεοῦ τέ υἱοὺς, καὶ κληρονόμους Θεοῦ, καὶ συγχληρονόμους Χριστοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς περὶ τῆς ἐπιδημίας εἰρήσθαι λέγοντας, *ἔρος μὲν ἡ Ἐκκλησία οὕσα σκοπευτήριον, καὶ ὄρασις εἰρήνης, διὰ τὸ τῶν δογμάτων ὑψηλὸν καὶ τῶν ψυχῶν τὸ ἀτάραχον· οἶνος δὲ καὶ μύρον, σαφῶς τὸ μυστικὸν χρίσμα, καὶ τὸ σωτήριον αἷμα παρέστησεν.* Γράφει γὰρ καὶ ὁ μακάριος· Ἰωάννης· « Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου. » Τούτῳ γὰρ οἱ βαπτιζόμενοι χρίονται, σύμβολον τοῦ μεταλαβεῖν τοῦ θεοῦ Πνεύματος τὸ χρίσμα ποιούμενοι. Ἄλλ' ἐπεὶ τούτων ἀνάξις Ἰσραὴλ· *Παράδος αὐτὰ, φησὶ, τοῖς ἔθνεσιν*, ὡς περὶ τις παρακαταθήκην ἐν μυστηρίῳ παραδίδωσι. Διὸ καὶ *θαυμαστά, καὶ βουλὴν ἀρχιῶν* ἔλεγεν ὁ προφήτης αὐτὰ.

Οὐ γὰρ ὡς περὶ ὁ πάλαι νόμος δι' ἀγγέλων λαληθεὶς ἐδόθη μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ Χριστὸς τῶν ἐθνῶν ἡ προσδοκία· κατὰ τὸ· « Καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. » Τὸ δὲ αὐτὸ, φησὶν, ἦθος ὁ προφήτης ἐφύλαξεν· ὡς γὰρ παραμυθούμενος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἔλεγε τὴν ἀπώλειαν δικνουμένων, διὰ πάντων τοῦ Θεοῦ δεικνύων τὴν πρόνοιαν. Ὀλιγώρου γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, συνεχέσιν ἐλέγχοις καὶ παιδείαις ὀρῶντες αὐτοῖς ἐπικείμενον τὸν Θεόν, οὐ φιλανθρωπίας Θεοῦ ταῦτα δοκοῦντες τεκμήρια, τῆς δὲ ἰδίας ἀπώλειας ἐνόηκον ἢ ἐν ἐλευθερίᾳ διάγειν τὰ ἔθνη νομιζόντες, ὡς ἂν μὴ ὄντα ὑπὸ Θεόν. Μηδὲ γὰρ δίκην αὐτοῦς ἐφ' οἷς ἐπλημμέλου ἐσπράττεσθαι. Οὕτω καὶ νῦν διὰ τῶν χρηστοτέρων τὴν εἰς ἅπαντας κηδεμονίαν ἐδήλωσεν. Οὐ γὰρ τοῖς ἔθνεσι ταῦτα περινοστών ὁ προφήτης ἀπήγγελλεν· ἀλλὰ τοὺς Ἰουδαίους ἐπαίδευε τὰ μετὰ πλείστους γεννητόμενα χρόνους, πιστούμενος αὐτὰ διὰ τῶν ὅσον οὐπω γενησομένων ὑπ' Ἀσσυρίων. Πῶς δὲ τεύξεται τούτων τὰ ἐξ ἀρχῆς ἀσεβοῦντα, παρίστησιν ἔθνη διὰ Χριστοῦ φυγόντα τῆς εἰδωλολατρίας τὸν θάνατον, ἐφ' ᾧ ἂν αὐτὰ τις ἐδάκρυσεν βνεῖδος ἔχοντα τὴν ἀσέβειαν. Ἦν δὲ τὸ δάκρυον τῶν διὰ φιλανθρωπίαν τὴν τῶν τοσοῦτων ψυχῶν ἀποκλειομένων ἀπώλειαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου γεγεννημένην, ἐς

præter Sionem alium : in quo regnatum Dominum asseruit? Ibi gentibus convivium, potusque ille immortalis, de quo loquens Apostolus. « Accedite, inquit, ad montem Sion, et urbem Dei viventis, cœlestem Jerusalem ⁶¹, » inter eos, qui de gentium numero digni promissionibus habiti sunt. *bibent et ipsi latitiam, bibent et veræ vitis vinum illud, quod se non prius biberunt, donec Novum cum apostolis in regno cœlorum sumeret, Christus affirmavit ⁶². Unguento vero et ipsi ungentur, non jam spiritus arrabonem accepturi, sed cumulatisimæ ejus divinitatis, quæ est in Dei Filio, participes futuri; non ex parte adhuc cognoscentes, et ex parte prophetantes ⁶³; sed in totum ita Christo potituri, ut et christi illi, et filii Dei, hæredesque, atque etiam Christi cohæredes appellentur ⁶⁴. Verum, si eos audimus, qui ad incarnationem ista referunt; per montem quidem, Ecclesiam designavit, quæ et specula, et pacis visio, propter dogmatum altitudinem, animarumque quietem vocatur : per vinum autem et unguentum, mysticam unctionem, et salutarem sanguinem. Sic enim apud Joannem etiam legimus : « Et vos unctionem habetis a sancto ⁶⁵. » Ista enim qui tinguntur, liniuntur; tanquam symbolum divini spiritus in se effusi unctionem faciant. Quibus indignum cum se præstiterit Israel, non aliter quam qui arcani aliquid alterius fidei committit, tradere ista gentibus præcipit. Atque hæc quidem sunt, quæ admirabilia, quæ consilium antiquum, propheta appellavit.*

319 Neque enim, ut vetus illa angelorum voce promulgata lex, soli Israelitico populo data est; sed est Christus ipse gentium expectatio; in quem Scriptura teste ⁶⁶, sunt omnes gentes speraturæ. Idem autem, aiunt, ingenium eumdemque morem propheta retinuit. Ut enim cum Israelitas consolaretur, aliarum etiam gentium interitum attigit; ut Dei in omnibus providentiam ostenderet. Gentes enim Israeliticæ, in quas Deum plagis et animadversionibus continere incumbere cernebant, negligebant; nec divinæ ista humanitatis esse argumenta, sed suæ ita libertati relinqui, quod Dei cura non regerentur, nec eos attingeret scelerum vindicta, arbitrabantur. Sic jam per meliora, curam se de omnibus habere significat. Neque enim de gentibus ista obiter evagatus propheta retulit; sed, ut per ea, quæ ab Assyriis jamjam instarent, de his, quæ longo postea tempore futura essent, Judæis fidem faceret. Cæterum demonstrat qua ratione gentes ab initio impietati ita deditæ, ut ejusmodi opprobrio notatas merito quis lacrymis prosecuatur, ista per Christum idololatriæ morte devitata adepturæ sunt. Intelligit autem eos lacrymarum nomine, qui commiseratione commoti, tot animarum interitum

⁶¹ Hebr. xii, 22. ⁶² Matth. xxvi, 29. ⁶³ I Cor. xiii, 9. ⁶⁴ Rom. viii, 17. ⁶⁵ I Joan. ii, 20. ⁶⁶ Isa. xi, 10; Rom. xv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ἔνεχεν.

lamentabantur, quæ per diabolium mortis appellati-
one significatum perierant. Perierant igitur, quan-
tum humana patiebatur conditio : sed sunt Dei
benignitate turpis huius et diabolicæ servitutis
opprobrio liberati. Dicis vero et ad mysterii tradi-
tionem, ipsam quoque mortuorum resurrectionem
tempestive adjectam esse, indeque nos carnis re-
surrectionem **320** ipso baptismatis tempore pro-
fiteri, *mortemque* per Adamum in genus humanum
grassantem ⁶⁷ lamentationum et *lacrymarum* no-
bis occasionem præbuisse . cuius fugam illa post
tres dies resurrectionis Salvatoris, qui primogenitus
ex mortuis ⁶⁸, et dormitionis primitiæ vere ⁶⁹ nun-
cupatur, nobis peperit. Primitias autem atque
adco primum, sequentes omnes, ipsi videlicet,
consequemur; quos sacco disrupto ea circum-
læitia munivit ⁷⁰, ut his verbis in mortem non dubi-
temus insurgere : « Ubi est, mors, victoria tua? ubi,
catum est ⁷¹. »

A nobis igitur *omnis sublata est lacryma*, qui
spiratæ resurrectionis beneficio non immode-
rato dolore amplius, ut cæteri qui spem non ha-
bent ⁷², dejicimur. Vocat autem *opprobrium
populi, mortem istam*, tanquam quæ a transgressio-
nibus nostris originem habuerit; vel peccatum
etiam, a quo ipsa manavit corruptio. Cæterum
quoniam a permultis resurrectionis mysterio,
revera admirabili, fides non adhibebatur : *Os Do-
mini locutum esse* adiecit. Vel id ideo certe usur-
pavit, quod gentes errore liberari nemo facile cre-
didisset. Neque vero mirum cuiquam videatur,
quod cultus idolorum quædam adhuc supersunt
reliquiæ. Decuit enim doceri nos a quibus nos
Redemptor ipse exemerit, cum liberos suos olim
homines in sacrificium maclarent dæmonibus ⁷³.
Ita deinde et ipsa voluntatis nostræ libertas appa-
ruit. At quod in *montem* dixit, secundum interpretes
reliquos, sensum alium astruit. Ita enim aperte
reddidit Symmachus : *Et præcipitem dabit in monte
isto faciem dominatoris, qui in omnes gentes domi-
natur : et iudicium, quod in omnes gentes iudicatum
est, absorberi faciet mortem in finem : et absterget
Dominus Deus a facie omnem lacrymam : et oppro-
brium populi sui tollet ab omni terra ; quia Dominus
locutus est.* **321** Quibus verbis concordati translatione
Theodotio et Aquilas assentiuntur, innuentes Domi-
num, quando *convivium in monte* prædicto gentibus
apponet, quas arcanis suis mysteriis dignas puta-
bit; tum demum *præcipitata dominatoris facie*, eum
etiam, qui in gentes omnes *dominatur* (id est
mortem, quæ nunc quidem *dominari*, ab Apostolo
autem ab ipso Adamo ad Mosem usque regnare
dicitur ⁷⁴) profligaturum et perditurum. Ista ergo
non immerito, quia cessat *mors* hostis ultimus,

καὶ θάνατος εἴρηται. Ὅσον μὲν οὖν ἤκεν εἰς τοὺς
ἀνθρώπους, ἀπώλοντο ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπί-
την ἐνειδίτην αὐτῶν τῆς ἐφουβρίστου δουλείας τοῦ
διαβόλου ἀφείλετο, εἴποις δ' ἂν, καὶ ὡς ἐπὶ καιροῦ
πάνυ, τῇ τοῦ μυστηρίου παραδόσει καὶ ὁ περὶ τῆς
ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν συνεισχεκόμεναι λόγος. Διὸ
καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν ἐν τῷ τοῦ βαπτίσματος ὁμολο-
γοῦμεν καιρῷ, καὶ ὡς διὰ τοῦ Ἀδάμ καταδραμῶν
τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ὁ θάνατος, θρήνων ἡμῶν
ὑποθέσεις καὶ δακρῶν παρέσχετο. Τοῦτου δὲ φυγῆν
ἡ τριήμερος παρέσχε τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις πρωτο-
τόκου γεγονότος ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἀπαρχῆς τῶν
κεκοιμημένων. Ἐψεται δὲ τῇ ἀπαρχῇ καὶ πρώτῳ τῷ
μετὰ ταῦτα, τοῦτ' ἐστὶν ἡμεῖς, οὗς διαβρήξας τὸν
σάκκον περιέξωσεν εὐφροσύνην, ὡς ἐπεμβαίνειν τῷ
θανάτῳ. « Πού ἡ νίκη σου, θάνατε; Πού τὸ κέντρον
σου, ᾄδη; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία. »
infernæ, stimulus tuus? Stimulus autem mortis pec-

Πάν οὖν ἡμῶν ἀφήρηται δάκρυον, διὰ τὴν ἐλπίδα
τῆς ἀναστάσεως οὐ λυπούμενων ἀμέτρως, ὡς καὶ οἱ
λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Ὅνειδος δὲ φησὶ τοῦ
λαοῦ τὸν θάνατον, ὡς ἐκ τῆς ἡμῶν παραδόσεως
ἐσχηκότα τὴν γενεσιν ἡ καὶ τὴν ἁμαρτίαν, δι' ἧς
ἐκβέβηκεν ἡ φθορά. Ἄλλ' ἐπεὶ πολλοῖς ἀπιστοῦν τῆς
ἀναστάσεως τὸ μυστήριον, ὄντως ὑπάρχον παράδοξον,
φησὶν, ὅτι Τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν. Ἦγουν
ἐπειδὴ λίαν ἦν ἀπιστοῦν, ἐκ τῶν ἐθνῶν ἀπολεῖσθαι
τὴν πλάνην, εἰκότως τοῦτο προσέθηκεν. Εἰ δὲ τῆς
εἰδωλολατρίας ἔτι σώζεται λείψανον, θαυμαστὸν
οὐδέν. Ἐδεῖ γὰρ δεικνύσθαι τίνων ἡμῶς ὁ Λυτρωτῆς
ἠλευθέρωσε πάλαι τῶν ἀνθρώπων θυσίαν τὰ τέκνα
προσαγόντων τοῖς δαίμοσι. Καὶ τὸ ἐφ' ἡμῶν δὲ οὕτως
ἐκ τῆς αὐτεξουσίου γνώμης ἐδεικνυτο. Τὸ δὲ ἐπὶ τῷ
δρος, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς διάνοιαν ἐτέραν
παρίστησι. Σαφῶς γὰρ οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος·
Καταπορτιεῖ ἐν τῷ δρεὶ τοῦτο πρόσωπον τοῦ ἐξου-
σιαστοῦ τοῦ ἐξουσιάζοντος πάντων τῶν ἐθνῶν,
καὶ ἡ κρημνιστὴ κατὰ πάντων τῶν
ἐθνῶν, καταποθῆναι ποιήσει τὸν θάνατον εἰς τέ-
λος. Καὶ ἐξαλείψει Κύριος ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου
πάν δάκρυον καὶ τὸ δρεῖδος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ πε-
ριελεῖ ἀπὸ πάσης τῆς γῆς, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.

Οἱς Ἀκούλας καὶ Θεοδοτίων συμφώνως ἐξέδωκαν,
δηλοῦντες ὡς ὅτ' ἂν τὸ συμπόσιον ἐν δρεὶ τῷ προ-
ειρημένῳ ποιήσει τοῖς ἔθνεσι Κύριος, μετασχεῖν
ἀξιώσας τῶν ἀρρήτων αὐτοῦ μυστηρίων, τὸ τηγι-
καῦτα τοῦ ἐξουσιαστοῦ τοῦ πρόσωπον καταπορτι-
σας, ἀφανὲς γενέσθαι ποιήσειεν τοῦ ἐξουσιάζοντος
πάντων τῶν ἐθνῶν, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ θανάτου νῦν μὲν
ἐξουσιαστοῦ ῥηθέντος, παρὰ δὲ τῷ Ἀποστόλῳ βασι-
λέως, ἐβασίλευσε λέγοντος ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέ-
χρι Μωσέως. Ἐπεὶ τοίνυν ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖ-
ται ὁ θάνατος, εἰκότως ταῦτα φησὶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ

⁶⁷ Rom. v, 47. ⁶⁸ Coloss. i, 48; Apoc. i, 5.

⁶⁹ I Cor. xv, 20. ⁷⁰ Psal. xxix, 12. ⁷¹ I Cor. xv,

53, 56. ⁷² I Thess. iv, 12. ⁷³ Psal. cv, 57. ⁷⁴ Rom. v, 14.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. κρῖσις.

προσώπου τοῦ ἐξουσιαστοῦ, τὸ πρῶτον τῆς σκοτίας Σύμμαχος τε καὶ Θεοδοτίων ἐξέδωκαν, οὕτω δηλοῦντες τὸ ἀφεγγές τε καὶ σκότους πλήρες τοῦ θανάτου χωρίον. Τότε τοῖνον, ὅτε παρ' οἱ ἄγιοι συμβασιλεύσουσι τῷ Χριστῷ, ὁ πάντας καταπίνων καταποθήσεται ὄνατος. Τὸ δὲ αἴτιον ἢ χρίσις, δι' ἣν οὐκ ἐτι θανάτῳ δουλεύουσιν. Ἀπερ' ὠφελιμὸς ὁ Θεός: Ἀπόστολος ἔφασκε: Ἐπεὶ γὰρ τὸ φαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρείαν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς. Ὅτε καὶ πᾶρ δρειδος ἀφαιρηθήσεται. Ὅνειδος γὰρ ἦν τοῖς κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοις ἀνθρώποις, τὸ ἐκπεσεῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Erant enim non leve hominibus opprobrium, qui ad

Θ'. ιβ'. Καὶ ἐροῦσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἴδὸν ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν. Καὶ ἠγαλλώμεθα, ἀνὰ πανσιν δώσει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸ ἔρος τοῦτο. Καὶ καταπατηθήσεται ἡ Μωαβίτις, ὃν τρόπον πιτοῦσιν ἄλωνα ἐν ἀμάξαις, κ. τ. λ.

Καταποθέντος τοῦ θαλάτου κατὰ τὴν καιρὸν τῆς ἀναστάσεως, οἱ τοῦ νέου αἰῶνος υἱοὶ χαριστήριον ἔσουσιν ὡδὴν τὴν ἐκυτῶν Σωτῆρα Θεώμενοι λέγοντες· Ἴδὸν ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν, τὸν πρὶν ἐλπισθέντα νῦν ὀρώντες ἠδόμεθα, τὰ ἐπιόντα λυπηρὰ δι' αὐτὸν καρτεροῦσαντες. Ἀνθ' ὧν ἐν τῷ τῆς βασιλείας ἔρει, τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσι. Ἡ δὲ Μωαβίτις, κατὰ δὲ τὴν Ἑβραῖδα Μωάβ, τῆς ἀσεβείας ὑφέξει τὴν δίκην. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀλοηθήσεται, Σύμμαχος ἐξέδωκεν ἀλοησομεν. Τίνας δὲ οἱ ἀλοῦντες, ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων· Καὶ πατήσοσιν αὐτὸν πόδες πρᾶβων καὶ ταπεινῶν βήματα. Νόει δὲ Μωάβ, τὸν παρὰ Μωαβίταις τιμώμενον δαίμονα κατὰ Θεοῦ μὲν ἐπαρθέντα, συντριβάντα δὲ τοὺς ὑφ' ἑαυτῷ, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἰσραὴλ τῷ Βεελεφγορ τελεσθῆναι ποιήσαντα· καὶ ἐν τῇδε περὶ Μωάβ ἔλεγεν ὁράσει, ὅτι ἦρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἄρχων ἀπώλετο ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Περὶ οὗ καὶ ὁ Ἱερემίας φησὶ· Καὶ ἐξελεύσεται Χαμὼς ἐν ἀποικίᾳ. Καὶ πάλιν· Καὶ καταισχυνοθήσεται Μωάβ ἀπὸ Χαμῶς. Οἷος δὲ ἦν, δηλοῖ λέγων· Ἐγγὺς ἡμέρα Μωάβ, καὶ πονηρία αὐτοῦ ταχέια σφόδρα. Καὶ πάλιν· Ἰδετε πῶς συνετριβῆ βακτηρία εὐκλεῆς. Καὶ πάλιν· Κατεαχθῆ κέρας Μωάβ, καὶ τὸ ἐπιχειρὸν αὐτοῦ συνετριβῆ, φησὶ Κύριος. Δῆσατε αὐτὸν, ὅτι ἐπὶ Κύριον ἐμεγάλυνεν. Καὶ πάλιν· Καὶ ἔσται εἰς γέλωτα καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ εἰς γελοιασμὸν ἦν σοὶ Ἰσραὴλ. Καὶ ἐξῆς· Ἐκουσα, φησὶν, ὕβριν Μωάβ, ὕβρισην σφόδρα τὸ ὕψος καὶ ὑπερηφανία. Ἐπειδὴ οὖν φοβερὸς Ἰουδαίοις νενομίστο, παρίστησιν αὐτοῦ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι κρίσιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Καὶ τὸ ὕψος τῆς καταφυγῆς τοῦ οἴκου σου ταπεινώσει, Σύμμαχος, καὶ τὸ οὐχύρωμα τοῦ ὕψους τῶν τειχῶν σου κύνει, φησὶ. Τείχος δὲ καὶ οὐχύρωμα αἱ δυνάμεις ἦσαν αὐτοῦ, αἷς ὠχύρωτο. Νοήσεις δὲ δι' ἐνός, οἷα πείσονται καὶ οἱ τὰ λοιπὰ τῶν ἐθνῶν ἀπατήσαν-

Usurpavit. Sed prætereundum non est, pro facie dominatoris; tenebrarum faciem Symmachium et Theodotionem reddidisse, ut caligine et tenebris mortis locum docerent abundare. Quo tempore igitur, cum Christo regnaturi sancti sunt, tum deum quæ omnes ante solebat absorbere, mors absorbebitur. Atque huius quidem rei causam unctio illa, per quam morti non servient amplius, præbuerit; quæ auctus Apostolus, corruptibile hoc incorruptionem, et mortale hoc immortalitatem induturum, cæteraque illa quæ sequuntur, affirmavit⁷⁵. Tum denum etiam opprobrium omne auferetur. Dei imaginem facti essent, vita sempiterna exci-

322 VERS. 9-12. Et dicent illa die: Ecce Deus noster, in quem speramus, et salvabit nos. Iste Dominus, sustinuumus eum et exsultabimus, et lætābimur in salute nostra. Requiem dabit Deus super montem hunc. Et conculcabitur Moabitibus, quomodo calcant aream plaustris, etc.

Absorpta morte, ipso resurrectionis tempore, qui sæculi recentis filii existent, Salvatorem contemplati, eidem in accepti beneficii memoriam carmen his verbis decantabunt: Ecce Deus noster, in quem sperabamus, quem fide antea, nunc ipsis oculis læti aspiciamus, qui labores et molestias per eum superavimus. Quorum vice promissis bonis in regni monte potentur. At ipsa Moabitibus, vel Moab, si Hebræorum litteram sequimur, impietatis pœnas non effugiet. Verum quo loco triturabitur habemus triturabimus agendi significatione reddidit Symmachus. Nec quinam trituratores futuri essent dissimulati, cum eum mansuetorum pedibus, humilitumque vestigiis calcatum **323** iri addidit. Intelligas autem Moab nomine cultum apud Moabitas, et in Deum sese effertentem dæmonem, qui sibi subditos opprimebat et populum Israeliticum Beelphegori initiari cogebat⁷⁶. Superiore præterea in Moabitudine visione ejus auxilium, et principem, qui in terra calcabat perisse affirmavit. De eodem Jeremias ipse sic loquitur: Et abibit Chamos in captivitate⁷⁷. Itemque: Et pudefiet Moab a Chamos⁷⁸. Qualis autem esset aperit, cum ait: Instat dies Moab, et malitia ejus celer valde⁷⁹. Et iterum: Videte quomodo concontractus est baculus fortis⁸⁰. Et rursum: Resectum est cornu Moab, et robur ejus conculcatum, ait Dominus. Ligat ipsum, quoniam in Dominum magnifice se extulit⁸¹. Præterea: Et erit in risum etiam ipse, quia in derisum tibi fuit, o Israel⁸². Denique: Audiivi, ait, superbiam Moab. Injurius fuit valde, arrogans et fastuosus⁸³. Quoniam ergo Judæis metuendus videbatur, futurum deinceps ejus judicium apponere libuit. Cæterum quo loco et altitudinem refugii domus tuæ humiliabit, habemus: Et munimentum altitudinis murorum tuorum concidere faciet,

⁷⁵ I Cor. xv, 53. ⁷⁶ Psal. cv, 28. ⁷⁷ Jerem. xlviii, 7. ⁷⁸ ibid. 13. ⁷⁹ ibid. 16. ⁸⁰ ibid. 47. ⁸¹ ibid. 25, 26. ⁸² ibid. 27. ⁸³ ibid. 29.

interpretatus est Symmachus. Erant vero *murus A* τες δαίμονες. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ὁ προφήτης κατέλι-
et munimentum vires ejus, quibus munitur. πεν.
 Discas porro ab uno, qualia dæmones ipsi etiam, qui reliquas gentes in fraudem deduxerunt, *passuri*
sunt. Id enim colligendum nobis relinqui propheta voluit.

CAP. XXVI.

VERS. 1-8. *Die illa cantabunt canticum istud in terra Judææ, dicentes: Ecce civitas munita, et salutare nostrum ponet murum, et circummurale; aperite portas. Ingrediatu[r] populus custodiens justitiam, etc.*

At illis deletis regnabit in suos Christus, in cœlesti illa Jerusalem, quam Judææ nomine vocavit urbis amplitudinem innuens. Appellat vero et *civitatem Dei* sanctorum in ea degentium vitæ institutum, congruè ad regionem terrenæ illius Jerusalem respiciens: partim quidem, ut rerum veritatem subindicet; partim etiam ut Judæos consolatus, eosdem etiam ad propositorum spem provocet, qui promissis potiti canticum cœlestis cantabunt. Est autem *canticum* hujusmodi: *Ecce civitas munita salutare nostrum.* Neque enim *munita inferior* ista in terris, vi capta sæpius et expugnata; sed **324** superior illa, et *munita et salutare* (quod *Jesus* vocabulo apud Hebræos significatur) dici queat. Est enim ipse beatorum Salvator, *civitas, murus, et circummurale.* Cujus *portarum* appellationem, mansionem ibidem existentium aditus nos decet intelligere; quod non Judæis, non Israeli, vel quibuslibet aliis simpliciter, sed iis tantum, qui *justitiam, qui veritatem, et pacem colunt, aperiri* jubet. De quibus quisquis Dei amore accenditur, illud usurpabit: «Aperite portas justitiæ; ingressus in eas confitebor Domino ⁸⁵» Ideo autem eis *aperiuntur, quia in te speraverunt usque in sempiternum, qui et habitantes in excelsis, et civitates eorum vel absoluta mortalis vitæ consummatione, vel impio civitatum eorum statu deletis, sustuleris.*

Conveniunt vero ista cum prædictis, ubi munitas civitates in tumultum ita te positurum dixisti, ut a fundamentis eruantur ⁸⁶. At tuos viros *mansuetos*, (quales terram possessuros affirmasti) *humiles* prius, ipso justiciæ tempore *exaltabis*, elataque prius superbiorum capita facies *conculcare, ceterum piorum etiam via, nullo superstitis qui impediat, recta futura est.* Nec est ejus rei alia, quam *justi Dei judicii causa* investiganda. Sunt autem qui præmissa verba de Salvatoris adventu intelligi voluerunt. Eum enim qui arcana illa symbola, de quibus locutus est, tradidisset, Deum vere ab iisdem, qui illa amplexi essent quamvis in carne esset, cognitum iri. Sermonem vero Israeli volunt convenire, a quo (velut e Scripturis didicerat) venturus expectabatur; idque Symeonis et Zachariæ exemplo, sicut jam dictum est, qui sua spe potiti sunt, palam fieri. Tales qui existunt, *monti huic,*

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

α'-η'. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἄσονται τὸ ἄσμα τοῦτο ἐπὶ γῆς τῆς Ἰουδαίας, λέγοντες· Ἴδὸν πόλις ὄχυρά, καὶ σωτήριον ἡμῶν θήσει τὸ τείχος, καὶ περίτειχος. Ἀνοίξατε πύλας, εἰσελθέτω λαὸς φυλάσσων δικαιοσύνην, κ. τ. λ.

Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἀπόλειαν Χριστοῦ βασιλεύοντος ^κ τῶν ὑφ' αὐτῷ κατὰ τὴν ἐπουράνιον Ἰερουσαλήμ, ἣν Ἰουδαίαν καλεῖ τὸ πλάτος ἐκείνης μηνύων τῆς πόλεως· τὸ δὲ ἐν αὐτῇ τῶν ἀγίων πολίτευμα, πόλιν Θεοῦ, ἀκολούθως τῇ χώρᾳ τῆς ἐπὶ γῆς Ἰερουσαλήμ, ἅμα μὲν ὑποδρῶν τὴν ἀλήθειαν, ἅμα δὲ τοὺς Ἰουδαίους παραμυθούμενος [καὶ] εἰς τὴν τῶν προκειμένων ἐπιπίδα προτρέπων, οἱ τυχόντες τῶν ἐπαγγελιῶν ἄσονται ἄσμα τὸ ἐπουράνιον. Τὸ δὲ ἄσμα· Ἴδὸν πόλις ὄχυρά τὸ σωτήριον ἡμῶν. Ἡ κάτω γὰρ ἐπὶ γῆς οὐκ ὄχυρά πολλάκις ἀίουσα. Ἡ δὲ ἄνω, καὶ ὄχυρά, καὶ σωτήριον, ὅπερ Ἰησοῦς ἡ τῶν Ἑβραίων ἐφη φωνῆ. Αὐτὸς γὰρ τῶν μακαρίων Σωτῆρ, πόλις, τείχος τε, καὶ περίτειχος. Ταύτης δὲ πύλας, τὰς διαφόρους τῶν αὐτῶν μόνων εἰσόδους νοήσομεν, ἃς ἀνοιγῆναι φησιν οὐκ Ἰουδαίους, ἢ τῷ Ἰσραὴλ, ἢ τοῖς τυχοῦσιν ἀπλῶς, μόνους δὲ τοῖς δικαιοσύνην, καὶ ἀληθειαν, καὶ εἰρήνην φυλάττουσι. Περὶ ὧν πᾶς ἐρεῖ θεοφιλῆς· «Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ.» Ἀνοίγονται δὲ αὐτοῖς, ἐπειδὴ περ ἐπὶ σοὶ ἠλπισαν ἕως τοῦ αἰῶνος, ὃς καθέλιες τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν, καθέλιες ^λ, συντέλειαν τοῦ θνητοῦ ποιησάμενος βίου, ἢ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν πολιτείας ἠφάνισας ^μ.

Συνωδὰ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις, ὅτι ἔθηκας πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις ὄχυράς, τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια· τοὺς δὲ σοὺς πρᾶξις ἄνδρας, οὓς ἐφης κληρονομήσαι τὴν γῆν, ταπεινοὺς ὄντας πρότερον, κατὰ τὸν τῆς δικαιοκρατίας σου καιρὸν ἀνυψώσας, κατακρατεῖν αὐτοὺς τῶν πάλαι ποιήσας ὑπερηφάνων τὰς κεφαλὰς, ὅτε καὶ ἡ τῶν ἀσεβῶν ^μ ὁδὸς εὐθεία, μηδὲν αὐτοῖς ἐκ ποδῶν ἐτι καθεστῶτος, οὐπερ αἴτιον ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασία. Τὴν δὲ προκειμένην ῥῆσιν τινες ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἐξέλαβον. Τὸν γὰρ τὰ σύμβολα παραδεδωκότα τὰ μυστικὰ, περὶ ὧν ἔλεγεν, Θεὸν ὄντα γνώσεσθαι τοὺς ταῦτα λαβόντας, εἰ καὶ γέγονεν ἐν σαρκί. Τὸν δὲ λόγον ἀρμόττειν φασὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ καὶ προσεδόκων αὐτὸν, ἐκ τῶν Γραφῶν ὡς ἤξει μαθόντες· ὡς ἐδήλωσε Συμεὼν τε, καὶ Ζαχαρίας, ὡς εἴρηται, τυχόντες ἧς εἶχον ἐλπίδος. Οἱ δὲ τοιοῦτοι προσομολογοῦσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο δώσωσιν ἀναπαύσειν τὸν Θεόν, δηλονότι τὴν Ἐκκλησίαν

⁸⁵ Psal. cxvii, 19. ⁸⁶ Isa. xlv, 2 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

^κ γρ. Χριστὸς βασιλεύσει. ^λ ὄφ. καθέλιες. ^μ γρ. ἀφανίσας. ^ν γρ. εὐσεβῶν.

σιαν, και Χριστός γάρ ἐβόα· « Δεῦτε πρὸς με οἱ κοπιῶντες και πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Δι' αὐτοῦ γάρ ἀπεθέμεθα τὸ τῆς ἀμαρτίας φορτίον, και τοῦ φόβου τῶν ἐπὶ ταύτῃ κολάσεων. Προστίθεται δὲ και τὰ ἐν ἐλπίσιν ἀγαθὰ. Γέγραπται γάρ περὶ τῶν ἀγίων, ὅτι εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. Ἐἴτα δείκνυσσι τὴν ἐπὶ τῇ τῶν μυστικῶν παραδόσει τῆς εἰδωλολατρίας κατάλυσιν, τοῖς τῶν πιστευόντων ποσιν ὑπενηνεγμένου τοῦ Σατανᾶ, διὰ τὸν δόντα πατεῖν αὐτοῖς ἐπάνω ὄφρων και σκορπιῶν, και ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ μιᾶς δὲ χώρας εἰδωλολατρούσης, πάσας ἐδήλωσεν. Τὰς δὲ χειρας ἀνήσει, φησὶν, ὁ τῆς εἰδωλολατρίας εὐρετής, ἐκλυομένης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, δι' ἧς ἐταπεινοῦ τὸν ἀνθρωπον. Ἀντὶ δὲ τῆς ἐνεργείας τὴν χεῖρα παρεῖληφε, δι' ἧς ὑπέταξεν ἑαυτῷ τοὺς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτισμένους ὑπὸ Θεοῦ. Πρὸς αὐτὴν δὲ τὸ λόγον ἀποστρέψας τὴν *Μωαβίτιν*, ὄψος καταφυγῆς τοῦ τοιχοῦ τὸ ταπεινούμενον αὐτὸν φησι τὸν τῆς ἀπάτης και τῆς εἰδωλολατρίας προσεστηκότα. . . .

A id est Ecclesiae, *requiem daturum Deum* profitentur. Christum enim ita inclamasse legimus : « Accedite ad me, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ⁸⁶. » Per eum siquidem peccatorum onere non levati modo, sed debita etiam poena liberati sumus. Adjunxit **325** vero et futurorum bonorum spem. Scribitur enim de sanctis, quia « *laetitia sempiterna super caput eorum* ⁸⁷. » Insinuat deinde arcanarum rerum traditione idololatriæ interitum, subjecto credentium pedibus Satana per eum qui serpentes et scorpiones pedibus calcare ⁸⁸, omnemque hostis potentiam superare facit. Deinde unius idololatriæ regionis nomine cunctas significat. Ad hæc, quod idololatriæ auctorem *manus suas remissurum* dicit, de adempta **B** potestate, qua hominem deprimebat, intelligit. *Manum* enim pro vi illa agendi, qua sibi homines ad bona opera creatos subjugavit, usurpavit. Converso deinde ad *Moabitiid* sermone, per *dejectionem altitudinem muri refugii*, ipsam fraudis (et idololatriæ præsidem deturbatum iri significat. . . .

θ-ιε'. *Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου, και ἐπὶ τῇ μνηίᾳ ἧ ἐπεθύμει ἡ ψυχὴ μου.* Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός, διότι φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπαιται γάρ ὁ ἀσεβής, κ. τ. λ.

VERB. 9-15. *Speravimus in nomine tuo, et in memoria quam desideravit anima mea. De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus, quia lux judicium tua super terram. Justitiam discite, qui habitatis terram. Cessavit enim impius, etc.*

. . . εἰς τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν. Ὅσπερ δὲ ἐν παντὶ ῥήματι Θεοῦ τρέφεται ἡ ψυχὴ, οὕτω και ἐν παντὶ προστάγματι καταγάζεται. Σπουδῆ τοίνυν ἔστω τὴν δικαιοσύνην μάθεῖν. Διδακτὸν γάρ οὐ φυσικόν, ὡς τὸ ὄρεῖν τε και ἀκούειν, μυσταγωγός δὲ πρὸς τοῦτο Χριστός, ἐφ' οὗ λέγεται τὸ· Ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ και νῦν τοῖς ἐκ τῶν ἐθνῶν πεπιστευκόσιν ὁ προφήτης παρακαλεῖται, ὅπερ εἰοικε τῷ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Καὶ νῦν γάρ ὁ προφήτης πάντας καλεῖ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν δικαιοσύνην τοὺς ἀνὰ πᾶσαν οἰκουμένην τὴν γῆν, οὐ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μόνους, ὡς τὸ Μωσῆος ὁ νόμος· τὸ δὲ ἀπειθεῖν οὐκ ἀζήμιον. Πέπαιται γάρ ὁ ἀσεβής οἰχόμενος πρὸς ἀπώλειαν, πᾶς δὲ ἂν μὴ μάθῃ δικαιοσύνην, μηδὲ ποιήσῃ ἀλήθειαν, τὴν ἐν πνεύματι και ἀληθείᾳ δηλονότι λατρεῖαν τε και προσκύνησιν. Σκιάν γάρ εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Χριστός δὲ μόνος ἀλήθεια, ὃς και γέγονεν ἡμῖν παρὰ τοῦ Πατέρος δικαιοσύνη, και ἂ δεῖ παραγγέλλει δικαιοσύνην τέ ἐστι και ἀλήθεια. Αἴρεται δὲ ὁ ἀσεβής, *ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου.* Φησὶ γάρ· « Ἐάν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Καὶ πάλιν· « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται. » Μὴ συνῶν γάρ Χριστῷ, πῶς δύσεται τὴν δόξαν αὐτοῦ; Λαμβάνεται δὲ τοῦτο και εἰς τὸν δα-

. . . . In diem crastinum. Ut autem omni verbo Dei nutritur anima, sic quolibet præcepto illustratur. *Justitiam ergo discere* cura sit; quam disciplina, non natura largitur, ut auditum, ut visum. Sed est hujus disciplinæ mystes et initiator Christus, in quem illud est, quod omnes a Deo docendos esse scribitur ⁸⁹. Istud vero illis etiam nunc præcipit propheta, qui de gentium numero fidem amplexi sunt : *cujusmodi est illud : « Audi e hæc, omnes gentes; attendite, omnes qui habitatis terram* ⁹⁰. Nam et isto loco propheta universæ terræ incolæ, non Judæos tantum, ut Mosis illa lex, ad evangelicam *justitiam* invitat; a quæ qui abhorruerint, impune non tulerunt. *Cessavit enim impius* delatus ad interitum; omnis nimirum qui *justitiam non discit, neque veritatem fecit*, id est, qui positum in spiritu et veritate cultum adorationemque non observat. Umbram enim futurorum bonorum lex habuit ⁹¹. Sed Christus unus *veritas* ⁹², idem nobis a Patre *justitia* existit, et quæ annuntiat, *justitia* sunt et *veritas*. *Tollitur autem impius, ne videat gloriam Dei*. Ait enim : « Nisi credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁹³. » Deinde : « Qui credit in Filium, non judicatur; qui autem non credit, jam judicatus est ⁹⁴. » Qui enim *Christi gloriam*, qui cum Christo non fuerit, *videre* possit? Potest vero et istud, in diabolum vecor-

⁸⁶ Math. xi, 28. ⁸⁷ Isa. lxi, 7. ⁸⁸ Luc. x, 19. ⁸⁹ Joan. vi, 45 ⁹⁰ Psal. xlviii, 2. ⁹¹ Hebr. x, 1; ⁹² Joan. xiv, 6. ⁹³ Joan. viii, 24. ⁹⁴ Joan. iii, 18.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. γάρ. P γρ. δη.
PATROL. GR. LXXXVII.

desque Judæos usurpari. Cum **327** enim iis Deus minitetur, qui *justitiam non didicerunt*, ea prophetæ, quæ ab incredulitate Judæorum profecta est, in recordationem subit ignoratio. Dei siquidem Filius, Patris *brachium*, quo cuncta effecta sunt, appellatus ⁹⁵, ideoque incarnatus ut terræ incolæ per fidem justificaret, ea quæ naturam et rationem exsuperant, ad divinitatis suæ probationem operabatur. Indeque est quod aiebat : « Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere ⁹⁶. » Ceterum præterquam quod, qui videbant et docebantur, non credebant, Samaritanum ⁹⁷, dæmoniacum, temulentum ⁹⁸, fabrique filium ⁹⁹ contumeliose vocabant. Imo et servatis gentibus, cum zelo flagrarent improbo, *igne potius consumi*, quam in easdem servatas intueri malebant. Quod in ipso Salvatoris ortu passos esse, quia puer natus esset nobis Filius, propheta significavit ¹.

Iade est igitur, quod, conversa ad Patrem oratione, eundem sic alloquitur : *Domine, excelsum brachium tuum, et nesciebant*, quia nimirum tanquam vulgarem aliquem hominem despicerent, quem ab operibus cognoscere debuerant. At jam *erubescunt*, adjicit, ejus a morte resurrectionem intuiti; quo tempore pecunia militibus numerata, ne ad omnes rei fama perveniret, impedire frustra conati sunt. *Erubescunt* rursus vel tum maxime, cum in Patris gloria venientem intuebuntur; cum Sponsi thalamo, solo patrum nomine (quorum erant promissiones, et legislatio, et testamentum), commendabiles excludentur. Nunc autem, et tunc **C** etiam gentes *æmulabuntur*, cum igni perpetuo tradentur. « Ipsi enim, scribitur, ad æmulationem me provocaverunt in eo quod non erat Deus, sed eos ipse in non gente provocabo ². » Postulat autem propheta a Deo, ut eis ipse secum *pacem* largiatur. Ita enim cumulatam et perfectam a te gratiam, inquit, inibimus, qui tantis a te beneficiis per patres affecti sumus. Potest et istud ad se retulisse propheta videri, quasi inter multa Dei in se beneficia, et istud quoque permaximum profiteatur, si genti sive *pacem* ab eodem impetret; juxta illud; « Justificati **328** igitur ex fide pacem habemus apud Deum, per Dominum et Salvatorem *Jesus Christum* ³. » Quod certe cum acciderit, in Dei sortem et possessionem transibimus, **D** *nullum alium agnoscentes*, sed divinæ legi, quæ Dominum Deum adorare, eique soli servire præcipit ⁴, obediētes. *Pacem* rursus et eum fortasse, de quo : « Ipse enim est pax nostra ⁵, » legimus, appellavit.

Deinde, quod *omnia reddidisti* dixit, de peccatorum pœnis, quas digne pertulerunt, nonnulli intelligunt. Illis enim, aiunt, merito nobis inflictis, eum tu nobis dato, qui solus odio tuo liberare possit. Ratione siquidem dominii *omnia tua* sunt.

⁹⁵ Luc. i, 51. ⁹⁶ Joan. x, 37. ⁹⁷ Joan. vii, 20; Joan. viii, 48, 52. ⁹⁸ Matth. xi, 19; Luc. vii, 34. ⁹⁹ Marc. vi, 3. ¹ Isa. ix, 6. ² Deut. xxxii, 21. ³ Rom. v, 1. ⁴ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10. ⁵ Ephes. ii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

¶ 1. ἰσ. φασί. ¶ 2. ἰσ. γάρ.

A δολον, και τούς ἀγνώμονα; Ἰουδαίους. Ἀπειλοῦντος γάρ τοῦ Θεοῦ τοῖς μὴ *μανθάνουσι δικαιοσύνην*, εἰς ἀνάμνησιν ὁ προφήτης ἦλθε τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἐξ ἀπειθείας ἀγνοίας. Ὁ μὲν γάρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς *βραχίων* λεγόμενος τοῦ Πατέρος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, σαρκωθείς ἵνα δικαιοῦσιν τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς διὰ πίστεως, τὰ ὑπὲρ φύσιν και λόγον εἰργάζετο, διὰ τούτων, ὡς Θεὸς εἶη, δεικνύς. Διόπερ ἐφασκεν· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατέρος μου, μὴ πιστευέτέ μοι. » Οἱ δὲ ὀρώντες και διδασκόμενοι, πρὸς τῷ μὴ πιστεῦειν, Σαμαρείτην, και δαιμονῶντα, και μέθυσον, και τέκτονος· ἐκάλουν υἱόν. Σωζόμενον δὲ τῶν ἐθνῶν, πονηρῶ καιόμενοι ζήλω, *κυρλιαντος* γενέσθαι μᾶλλον ἤβουλον, ἢ ταῦτα βλεπεῖν σωζόμενα. Τοῦτο δὲ και ἐπὶ τῆ τοῦ Σωτῆρος γεννήσει πεπονηθέναι φησὶν αὐτοὺς ὁ **B** προφήτης, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν Υἱός.

Διὸ πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν ὁ προφήτης· *Κύριε, ὑψηλός σου ὁ βραχίων, και οὐχ ἤδειςαν*. Ὁ; δὴ κοινῶς τινος ὑπεροπῶντες ἀνθρώπου, διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἐπιγινώσκουσιν ὀφείλοντες. Γινόντες δὲ αὐτοῦ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάβωσιν, *αἰσχυνθήσονται*, ὅτε και ἀργύρια ἰκανὰ τοῖς στρατιώταις ἔδωκαν, ὡς ἂν μὴ πᾶσιν ἐκπυστον γένηται. *Αἰσχυνθήσονται* δὲ και ὅτ' ἂν ἰδῶσιν αὐτὸν ἐρχόμενον ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατέρος, ὅτε και τοῦ νυμφῶνος ἐκκλείονται οἱ διὰ τοὺς πατέρας τετιμημένοι. Αὐτῶν γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι, και ἡ νομοθεσία, και ἡ διαθήκη, νῦν δὲ και τότε τὰ ἔθνη *ζηλώσουσι* πῦρ τῷ αἰωνίῳ παραπεμπόμενοι. **C** « Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῶν, κἀγὼ παραζήλωσω αὐτοὺς ἐπὶ οὐκ ἔθνει. » Ὑπὲρ δὲ τούτων αἰτεῖ τὸν Θεὸν ὁ προφήτης τὴν πρὸς αὐτὸν *εἰρήνην* τοῦτοις δωρῆσασθαι. Οὕτω γὰρ πλήρη παρὰ σοῦ τὴν χάριν ληψόμεθα, τοσαῦτα διὰ τοὺς πατέρας τετιμημένοι. Και περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦτο λέγοι ἂν ὁ προφήτης ὁμολογῶν, ὡς πολλὰς παρὰ σοῦ λαθῶν εὐεργεσίας, ταύτην μεγίστην ὁμολογήσω τὴν πρὸς σὲ τοῦ ἔθνους *εἰρήνην*. Κατὰ τὸ· « Δικαιωθέντες σὺν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν και Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐ δὴ γεγονότος, κτήσας ἐσόμεθα και κληῖρος Θεοῦ, οὐδένα *ἄλλον εἰδότες*, τῷ σὺ νόμῳ πειθόμενοι λέγοντι· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, και αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Λέγοι δ' ἂν *εἰρήνην* και τὸν περὶ σὺ λέκται, « Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. »

D Τὸ δὲ, *πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν*, φασὶ τινες δηλοῦν τὴν κατ' ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων δίκην αὐτοῖς ἐπαχθεῖσαν. Ἐκεῖνων γὰρ δικαίως ἡμῖν ἐπαχθέντων, ὁδὸς τὸν μόνον ἀπαλλάξει τῆς πρὸς σὲ δυσμενείας δυνάμενον. Λόγῳ μὲν ἡ δεσποτείας *ἅπαντα σά*.

Γένοιτο δὲ διὰ Χριστοῦ καὶ λυτρωθέντας ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ἐν ἀμαρτίαις νεκρώσας, οἰκειώσιν ἔχειν τὴν σὴν, ὅτε καὶ τῶν ἐβρόύσθημεν εἰδότες, ἄλλον οὐκ ἐπιγνωσόμεθα. Οἱ δὲ τῇ στερήσει τῆς ζωτικῆς δικαιοσύνης ἐμμείναντες, καὶ νεκρωθέντες διὰ τὰ τῷ Θεῷ, μένουσιν οὕτως, οὐκ ἔχοντες ἴασιν, μηδὲν τῶν ἐλπίσθαι δυναμένων πνευματικῶν διδασκάλων πειθόμενοι. Διὸ φειδόμενος αὐτῶν, ἀπολέσθαι πεποιήσας, μὴ παριδῶν ἐν κακίᾳ χρόνον ἐπιζητῆσαι μακρότερον, ὡς ἂν μὴ χείρους ὦσιν ἐν τοῖς τῆς ἁμαρτίας γεννήμασι, ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ τὰ ρκ' συνέτεμεν ἔτη, καὶ τὰ ο' τὰ διὰ τοῦ παρόντος εἰρημένα προφήτου, συμφώνως οἷς ὁ νζ' λέγει ψαλμός· « Ἄνδρες αἱμάτων καὶ ὀδοὶ οὐ μὴ ἡμισέουσιν τὰς ἡμέρας. » Καὶ πάλιν· « Μὴ ἀναγάγῃ με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν. » Τινὲς δὲ φασὶ δύνασθαι νοεῖν νεκρούς καὶ οὐς ἔχειν ὁ Χριστὸς, ὡς τὸν Λάζαρον· οὐς οὐκ ἂν ἔτερος ἀνάστησεν ἰατρός. Ὅπερ ἔδει σκοποῦντα τὸν Ἰσραὴλ, Θεὸν ὁμολογῆσαι Χριστόν. Τοῦτο δὲ μὴ ποιήσας, ἀπώλετο. Πλὴν οὐκ ἄρδην. Σέσωσται γὰρ τὸ κατὰλειμμα. Πᾶν δὲ ἄρσεν αὐτῶν ἐστὶ, τὸ ἠγούμενον τάγμα. Τὸ γὰρ ἄρσεν ἠγείται τοῦ θήλεως. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ τοὺς ἐν συνέσει τῇ τοῦ νόμου νεανικούς κατὰ τὸ προφητικὸν τό· Πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄρούς, καὶ λαλήσω πρὸς αὐτούς. Καὶ ἰδοὺ ὁμοθυμαδὸν συνέτριψαν ζυγὸν, διεβρόχσαν δεσμούς· Τοιοῦτον καὶ τό· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί· » οἷς αἰτεῖ προστεθῆναι κακὰ. Οὐ μόνον γὰρ τῆς πρὸς Θεὸν ἐξέπεσον οἰκειότητος, δι' ἣν εἰς αὐτὸν ἐπαρνήσαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐκ τῶν πολεμίων ἀπώλοντο συμφοραῖς. Τοὺς δὲ ἄρσενας βρθέντας, καὶ ἐνδόξους ἐκάλεσεν, ὡς τῶν λοιπῶν ὑπερέχοντας, ὡς περ οὖν καὶ κακὰ, τὰ κακωτικά· Ὡς τὸ, « Ὁ κτίζων κακὰ. » Καὶ τὸ, « Οὐκ ἐστὶ κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησεν. »

ierunt. *Masculos* rursum, quod superius dixit, eosdem esse *gloriosos*, tanquam reliquis superiores : ut *mala* etiam, quæ inferendi mali facultatem habeant, appellat ; cuius generis est illud : « Qui creavit mala ¹¹. » Et illud : « Non est malum in

15-18'. Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου· ἐν θλίψει μικρῇ ἡ παιδεία σου ἡμῖν. Καὶ ὡσεὶ ὠδίνουσα ἐγγίζει τοῦ τεκεῖν, καὶ ἐπὶ τῇ ὠδίνι αὐτῆς ἐκέκραξεν, οὕτως ἐμνήσθημεν τῷ ἀγαπητῷ σου, κ. τ. λ.

Ἐσσεύετο παροῦσαν τὴν καθόλου κρίσιν ὁ προφήτης Ἰρῶν, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ παριστάμενος βήματι, ποτὲ μὲν ἐξομολογεῖται, ποτὲ δὲ ἰκατεύει, ποτὲ δὲ εὐχαριστεῖ. Καὶ ποτὲ μὲν καταλέγει τὰς ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀγαθοῖς ἀμοιβὰς, ποτὲ δὲ τὰς κατ' αὐτῶν καταλέγει τιμωρίας, πάντα παιδύων ἡμᾶς ἄπερ αὐτὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐλαιδεύετα. Φησὶν οὖν ὡς ὅτε καιρὸς ἦν, τὴν στενήν καὶ τεθλιμμένην ὑπὲρ τῶν τῆς εὐσεβείας ἀγώνων δεύοντες, ὑπὸ τῆς σῆς ἐδυναμούμεθα μνήμης, ὡς τε λέγειν, θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλείπομενοι. Καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. Ἐπαίδευσεν γὰρ ἡμᾶς ἡ θλίψις, εἰδότες ὅτι ὃν ἀγαπᾷ

Utinam vero et nos per Christum a peccati morte redempti consortio tuo potiamur, qui etiam, quibusnam liberati sumus minime ignorantes, aliam amplius non sumus agniture. Qui enim in privatione vitalis iustitiae immorantur, Deoque propter peccata mortui sunt, ita illi ideo manent deplorati, quod nullis spiritualibus medicis, quibus sanandi facultas fuerat, obtemperantes esse voluerunt : indeque est, quod parcens eis, *perire fecisti* intulit, qui tempus ad sceleris amplificationem non produxisti, ne ei et ipsi deteriores cumulandis peccatis evaderent : ut cum in diluvio 120 annos, et illos deinde 70, cuius noster hic propheta meminit, contraxit ; juxta quod psalmo LVII, in hæc verba legitur : « Viri sanguinum et dolosi, non dimidiabunt dies suos ⁶. » Et rursum : « Ne revoces me in dimidio dierum meorum ⁷. » Aiunt vero nonnulli eos etiam hic posse *mortuos* intelligi, qui, ut Lazarus, essent a Christo in vitam revocati ; quos quia nullus *suscitare medicus* potuisset, ad id Israellem advertere, et Christum confiteri debuisset, quod cum facere noluisse, paucis exceptis (servata enim reliquiæ aliqua⁸) ipsum *perisse*. *Masculi* porro nomine, principes et duces ideo intellexit, quod feminæ debeat *masculus* antecire. Dicas et hos etiam, qui consilio, et legis intelligentia, tanquam juvenes robore pollerent, juxta propheticum illud significari : 329 Vadam ad primores, et dicam eis : Et ecce unanimiter contriverunt jugum, confregerunt vincula ⁹. » Tale est et illud : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei ¹⁰, » etc. Deinde *mala addi* postulat : non solum enim Dei familiaritate, propter contumeliam quam ipsi intulerunt, exciderunt, sed variis etiam hostium injuriis graviter afflicti perierunt. *Masculos* rursum, quod superius dixit, eosdem esse *gloriosos*, tanquam reliquis superiores : ut *mala* etiam, quæ inferendi mali facultatem habeant, appellat ; cuius generis est illud : « Qui creavit mala ¹¹. » Et illud : « Non est malum in civitate, quod non fecerit Dominus ¹². »

VERS. 16-19. Domine, in afflictione recordati sumus tui : in tribulatione parva doctrina tua nobis. Et sicut parturiens appropinquat ad partum, et in dolore suo clamat, sic facti sumus dilecto tuo, etc.

Non aliter quam si præsens iudicium omnium intueatur propheta, stetit ante ipsum Dei tribunal, aliquando quidem confessione, aliquando vero precibus, aliquando etiam gratiarum actione utilis. Imo vero quandoque collata in bonos a Deo beneficia, quandoque etiam malorum pœnas recenset ; ut nos illis omnibus, sicut prius a Spiritu fuerat edoctus, erudiat. 330 Sic igitur loquentes inducit : Cum sese obtulerunt tempora, viam angustam et tritam pro religionis certaminibus ambulante ; tantum tui *recordatione* potuimus, ut nos afflictos quidem fuisse, sed non oppressos ; persecutiones passos, sed non derelictos ; dejectos, sed non in-

⁶ Psal. LII, 21. ⁷ Psal. CI, 25. ⁸ Isa. X, 22 ; Rom. IX, 27. ⁹ Jerem. V, 5. ¹⁰ Matth. XXIII, 13. ¹¹ Isa. XLV, 7. ¹² Amos III, 6.

VARIÆ LECTIONES.

¹³ ἴσ. γάρ. ¹⁴ ἡρ. ἁμαρτήματα. ¹⁵ παραδοῦς.

teremptos dicere valeamus. Nos enim ipsa *erudiebat afflictio*; qui eum a Domino amari, quem castigat, non ignoraremus ¹³. Cum tuo siquidem in nos amore collata quævis *afflictio parva* nobis videbatur, qui non condignas hujus sæculi passiones ad venturam gloriam, quæ revelabitur in nobis ¹⁴, esse putaremus. Hinc est igitur, quod omni tolerata *afflictione*, prægnanti, jamjamque *parturienti* mulieri similes effecti sumus; qui *dilectum tuum*, id est unigenitum Verbum, et immissum nobis religionis tuæ *timorem* intus retinentes, fortiter olim sustinimus, veriti scilicet, ne utrumque, quod ipsi conceperamus, in nobis abortiretur. Non igitur spe excidimus, qui finem amborum, *salutem spiritus nostri*, habeamus. Ex quo enim illum *peperimus*, eos qui versantur in terra si æmulari studeant, nobis non fore dissimiles aperte docuimus, nam qui *timorem hunc non acceperint*, neque *spiritum salutis pepererint*, sed sine fœtu et fructu remanserint; spe illa, quæ a te est, *excident*, qui autem tuas partes secuti, quamvis ad mortem usque contra peccatum *decertarint*; ea tamen nunquam, quæ a te est, vita *privabuntur*. *Resurgent enim mortui*: vel, secundum Aquilæ, Symmachi, et Theodotionis interpretationem, *vivent mortui tui*. Sed enim *mortuorum* ejus nomine, quosnam præter sanctos ipsius intelligas, qui sunt a supradictis mortuis alii? Qui enim *mortui* sunt, vitam habere non valeant, si morte digna admiserint: contra autem *mortui Domini*, qui omnia propter ipsum passi sunt; de quibus non tanquam *mortuis*, sed tanquam a *dormientibus* reliquorum est interpretatio; priore quidem ratione, *expergefient*, qui sunt in monumentis; **331** altera vero *exsultabunt*, aut *laudabunt*, secundum Aquilam: aut *jubilabunt*, secundum Theodotionem. Dormitio enim sanctorum *mors* appellatur. At fuerit eis resurrectionis causa *ros ille tuus*, id est a te effusum Verbum illud unigenitum, quod vivificas guttas suas in proprios *mortuos* instillans, eadem opera et eorum, quæ humanitas admiserunt, medelam afferet; et eorum, qui in terra dispersi sunt, *resurrectionem* corporum largitur: non aliter quam ros ille solet oculis subjectus, quem paulatim cælo demissum commissa terræ semina nutrire et augere videmus. Qualia de ipsorum *terra*: ideoque. tanquam Deo *exciderint*, luituros significavit.

Sed non desunt, qui verba hæc ita interpretentur: Qui multo in Deum amore adversus sceleratos Judæorum ausus propheta excitatus *eis mala addi* postularat; cum eorum jam nomine Deum deprecari deberet, si quid illis condoleret; eam jam pro sui defensione utilitatem proponit, quæ *ex damnis et calamitatibus* divinitus immisissis percipitur; solere ejus in nobis Dei *recordationem* exci-

A Κύριος παιδεύει. Τῷ γὰρ σὺ πόθῳ πᾶσα θλίψις μικρὰ τις ἡμῖν ἐνομιζέτο λογιζομένοις, ὡς οὐκ ἔστι τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Διὸ πᾶσαν ὑπομένοντες θλίψιν, ἐφκειμεν κούση γυναικί, καὶ ὅσον οὐπω μελλούση τεκεῖν. Καὶ τὸν γὰρ ἀγαπητὸν σου καὶ μονογενῆ λόγον ἔχοντες ἔνδον, καὶ τὸν ἡμῖν κατασπαρέντα φόβον τῆς σῆς εὐσεβείας πάλαι ἐκαρτεροῦμεν γενναίως, δεδιότες ἐξαμβλῶναι τὸν ἐν ἡμῖν ἀγαπητὸν σου κούμενον, καὶ τὸν φόβον τὸν σόν. Τοιγαροῦν οὐκ ἐσφάλμεν τῆς ἐλπίδος, τέλος ἀμφοῖν τὴν σωτηρίαν τοῦ πνεύματος τοῦ ἡμετέρου κτησάμενοι. Τοῦτο γὰρ ἀπογεννησάντες φανερὸν τοῖς ἐπὶ γῆς κατεστήσαμεν, ὡς ἂν ζηλοῦντες γένοιτο παραπλήσιοι. Μὴ λαβόντες γὰρ τούτον τὸν φό-

B βον, μηδὲ τεκόντες τὸ πνεῦμα τῆς σωτηρίας, ἄγνοιοι δὲ καὶ ἄκαρποι μέιναντες, ἐλπίδος ἐκπεσοῦνται τῆς παρὰ σοῦ. Οἱ δὲ τῆς σῆς ὄντες μερίδοι, εἰ καὶ μᾶχι θανάτου πρὸς τὴν ἀμαρτίαν διαγωνίσαιντο, τῆς παρὰ σοῦ ζωῆς οὐκ ἀποπεσοῦνται ποτε. Ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροί· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ζήσονται οἱ τεθνεώτες σου. Ἡ κατὰ Σύμμαχον καὶ Θεοδοτίωνα, ζήσονται οἱ νεκροί σου. Νεκροὶ δὲ αὐτοῦ τίνες; ἂν εἴεν, ἢ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ μάρτυρες ἕτεροι ὄντες παρὰ τοὺς ἄνω λεχθέντας νεκρούς; Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶην οὐ μὴ ἴδωσιν, ὡς ἡμαρτηκότες πρὸς θάνατον. Νεκροὶ δὲ Κυρίου, οἱ πάντα δι' αὐτὸν ὑπομείναντες (περὶ ὧν οὐ τεθνηότωρ, ἀλλ' ὡς κοιμηθέντων ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ) κατὰ μὲν τὸ πρῶτον, ἐξυπνίσθησθε· οἱ ἐν τοῖς μνημείοις· κατὰ δὲ τὸ δευτέρον, Ἀγαλλιάσονται, ἢ αἰνέσουσιν κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ ἀλαλάξουσιν, κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα. Κοίμησις γὰρ ἕνομάζεται τῶν ἁγίων ὁ θάνατος. Αἰτία δὲ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῖς ἢ παρὰ σοῦ δρόσος, ὁ μονογενῆς σου λόγος δηλαδὴ, ὃς ἐπιστάξει τὰς ἑαυτοῦ ζωποιοὺς σταγόνας τοῖς αὐτοῦ νεκροῖς, ὁμοῦ μὲν ἴσασιν τῶν ἀνθρωπίνως αὐτοῖς ἡμαρτημένων παρέξει, ὁμοῦ δὲ ἀνάστασιν τῶν ἐπὶ γῆς ἐσπαρμένων σωματων, ὡς ἢ δρόσος ἢ αἰσθητὴ ἡμέρα κατιούσα πρὸς γῆν, ἐκτρέφειν καὶ αὔξειν ποιεῖ τὰ ἐναποκείμενα σπέρματα. Ἄλλ' οὐ τὰ τῶν ἀσέδων τοιαῦτα. Περσῆται γὰρ αὐτῶν ἡ γῆ. Ὡς οὖν ἐκπεσόντες Θεοῦ, αὐτοῖς σώμασι καὶ ψυχαῖς εἰς τιμωρίαν παραδοθήσονται.

impis dici certe non possunt. *Cadet* enim, ait, cum animabus ipsis et corporibus poenas esse

D Τινὲς δὲ τὴν ῥῆσιν οὕτως ἐρμήνευσαν· Ἐκ πολλῆς ὁ προφήτης φιλοθεῖας κατὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν τολημάτων κινηθεῖς, καὶ φήσας, Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ, Κύριε· δέον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλεῖν τὸν Θεόν, εἴ γε τούτοις συνέπασχε, τὸ τῶν κακωτικῶν θλίψεων πρὸς ἀπολογίαν ἐπήνεργε χρησίμων, ὡς Θεοῦ μὴ-μην πέφυκα πᾶσιν ἐργάζεσθαι, ὥσπερ οὖν λήθην οἶδε ποιεῖν εὐροοῦντα τὰ πράγματα. Ἐν θλίψει γὰρ

¹³ Hebr. xii, 6. ¹⁴ Rom. viii, 18.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. γάρ. x γρ. ἐξυπνίσονται.

μικρα παιδευόμεθα, Θεοῦ τὴν ὀργὴν συγκεραννύν-
 τος πᾶσιν ἡμέρωσ. Ἐξ ἀγάπης ἄρα τὸ, *Πρόσθετε*
αὐτοῖς, ἔφη, *κακά*. Προσιρέσει γὰρ ἀκάρπῳ λυσιτε-
 λούντως ἀνάγκη προσφέρεται. Τοιοῦτον τό· « Ἐν
 κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχεῖς τῶν
 μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. » Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶ,
 κατ' ἐκείνους ἐπὶ τῷ ἀραπητῷ σου διετέθημεν υἱῷ·
 δίχην δὲ μᾶλλον ὠδινούσης γυναικὸς, τῶν ταῦτα
 πολῶντων κατεδοῦσαμεν τὴν ψυχὴν ὀδυνώμενοι.
 Τοιοῦτος Ἡσαίας βρῶν· « Ἔμεῖς δὲ προσαγάγετε
 ὄδε, υἱοὶ ἄνομοι, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνῃς. Ἐν
 τίνι ἐνετροφήσατε, καὶ ἐπὶ τίνι ἠνοήξατε τὸ στόμα
 ὑμῶν; » Περὶ ὧν ἔφασκε καὶ Δαβὶδ· « Σκοτισθή-
 σονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, » καὶ τὸν
 νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον. Τινὲς δὲ *βλί-
 ψιν μικρὰν*, τὴν μὴ χωροῦσαν εἰς ἔργα φασὶν
 ἀπειλήν. Φιλανθρώπως γὰρ ἀπειλεῖ Θεὸς, φόβῳ τῶν
 κακῶν ἀπειρῆσαι βουλόμενος. Οὐ μισεῖ γὰρ τὸ ἴδιον
 πλάσμα, οὐδὲ παρήγαγεν Ἰ ὧσ ἄν τιμωρήσῃται. Εἰ
 γὰρ ἦν τοιοῦτος, ἐνῆν αὐτῷ καὶ σωπῆ τὴν τιμωρίαν
 ἐργάζεσθαι. Νῦν δὲ σώζειν θέλων προαπειλεῖ.

arceat, Deus minitetur. Non enim suum ipse odit

ἔπει τοίνυν φησὶ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα γέγονεν,
 ὧσ διὰ μεγάλων τιμωριῶν τὸ χρέος ἐκτινῶναι, χρεῖα
 τοῦ σου ἀραπητοῦ τὰς συμφορὰς ἡμῖν διαλύοντος
 χάριτι. Ἀφ' οὗ γὰρ κατὰ τὴν προφητείαν ἡ παρθέ-
 νος λέγεται τετοκέναι, πανταχοῦ εὐαφρόμῳς μνημο-
 νεύει τοῦ παιδίου. Οἱ δὲ λέγοντες ἐκ φιλοθεας γενέ-
 σθαι τῷ ἀραπητῷ τοῦ Πατέρος ὅπερ ὠδινούσα γυνή,
 ἐμμένονσι τῇ τροπῇ, σωτηρίας λέγοντες πνεύματα
 τεκεῖν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· ὅπερ ἀρόττει προφη-
 ταις, ἀποστόλοις τε καὶ εὐαγγελισταῖς. Τῆς γὰρ
 θείας μυσταγωγίας ἄνωθεν πλουτοῦντες τὰ σπέρ-
 ματα, τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς πνεύμα σωτηρίας ἐξέτε-
 κοσ, τὴν ἐν πνεύματι δηλονότι διδασκαλίαν. Φίλον
 γὰρ τῇ Γραφῇ πνεῦμα καλεῖν ἐσθ' ὅτε τὰς τιμῶν
 συγγραφὰς, κατὰ τό· « Δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ
 ἐκ τοῦ θεοῦ εἰσίν. » Πνεύματι γὰρ ἀγίῳ τὸ σωτή-
 ριον κήρυγμα λέγεται, κοσμικῷ δὲ, τὰ τούτῳ μαχό-
 μενα. Διὸ φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα
 τοῦ κόσμου τούτου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ
 τοῦ Θεοῦ. » Πνεῦμα τοίνυν σωτηρίας, τὸ εὐαγγελι-
 κὸν ἐκάλεσε κήρυγμα τὴν αἰώνιον ζωὴν προξενούον.
 Τινὲς δὲ φασὶν τὴν ἐκ τῆς ἀπειλῆς ὠφέλειαν ἐμφα-
 νειν. Ὡς ἀγαθὸν γὰρ σπέρμα εὐν ὄν φέρων δεξά-
 μενοι, καὶ τοῦτον κωφορήσαντες, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι
 σωτηρίας ἐκαρπώσαμεθα. Ἐτι γὰρ οὖσιν ἡμῖν ἐπὶ
 γῆς καιρὸν μετανοίας ἔχαρισω, μὴ προανελὼν τῇ
 κατ' ἀξίαν δίχῃ, ἀλλ' ἐνώδους ἐπιστραφεῖσι σωθῆναι.
 Καὶ νεκροὶ ὄντες τοῖς παραπτώμασι, νῦν ἐγερθη-
 σόμεθα ὧσ ἀπὸ μνημείων, ἀντιλήψωσ τυχόντες τῆς
 παρὰ σοῦ. Ἐφ' ἣ τελούντες, ἀγαλλιασόμεθα τῶν
 κακῶν ἔργων ἀπεσχημένοι. Τὸν ὄν γὰρ ἔλεον ὧσ

A tare, quæ rebus prosperis et ad voluntatem fluen-
 tibus obliteratur. Nos enim *parva erudit afflictio*,
 quoties iram Deo mansuetudine temperare in om-
 nes libuit. Est igitur benevolentia et charitatis,
 quod *eis mala adjici* propheta postulavit; cum nul-
 lius frugis voluntati utiliter ipsa vis accedat neces-
 sitatis. Tale illud est : « In came et freno maxillas
 eorum constringe, qui non approximant ad te ¹⁶. »
 At nos, ait, ut illi, nequaquam *in dilectum* filium
 tuum sumus affecti; quin potius *parturientis* instar
 mulieris, illos qui ista conati sunt, magno
 animi dolore vociferantes arguimus. Talem agnos-
 cas Isaiam, ubi ita inclamat : « Vos autem acce-
 dite huc, filii, semen adulterorum et fornicariorum. In
 quo vos deliciati estis? et in quo aperuistis os ve-

B strum ¹⁷? » De his et illa sunt Davidis : « Obtene-
 brentur eorum oculi ne videant; **332** et dorsum
 eorum semper incurva ¹⁷. » Quidam vero *afflictio-
 nem parvam*, eas tantum minas intelligunt, quæ ad
 opus usque non excurrunt : cum pro sua in homi-
 nes benevolentia hoc tantum sine, ut eos a malis
 argmentum; neque, ut ulciscatur, in lucem educit;
 quod alioquin, si talis esset, eidem vel non præmonenti liceret. At nunc minas præmittit, ut servare

Quoniam igitur, ait, eo res nostræ reiderunt,
 ut magnis ultionibus debitum nobis luendum sit :
dilecto tuo, qui gratis calamitates nostras tollat,
 opus est. Statim enim ex quo, secundum propheta-
 tiam, virgo peperisse audita est, opportune ubique
 pueri mentionem facit. At qui se divinitatis amo-
 re *dilecto* Patris instar mulieris *parturientis* fuisse
 dicunt, eidem loquendi figuræ insistent, dum *spi-
 ritum salutis* iis, qui sunt *in terra*, peperisse se in-
 ferunt; quod prophetis ipsis, apostolisque atque
 adeo evangelistis convenit, qui divinæ mystagogiæ
 seminibus superne ditati, iis qui sunt *in terra sa-
 luti spiritum*, id est spiritalem doctrinam, *pepere-
 runt*. Est enim Scripturæ usitatum, ut quorumdam
 aliquando scripta, *spiritus* appellatione dignentur,
 quale est illud : « Probate spiritus an ex Deo sunt ¹⁸. »
 Opera siquidem Spiritus sancti editur salutaris
 prædicatio; mundani autem, quæ huic adversantur;
 unde sunt et illa Pauli : « Nos autem spiritum hu-
 jus mundi non accepimus, sed spiritum qui ex Deo
 est ¹⁹. » Patet itaque *spiritum salutis* evangelicam
 D illam prædicationem, quæ vitam æternam conciliat,
 appellasse. A iunt vero nonnulli, eam, quæ ex minis
 oritur, utilitatem significari. Tanquam enim semen,
 iniqui, *metum tuum* complexi, et eo prægnantes,
 idoneo tempore *salutem* percipimus. Nam adhuc
 in terra degentibus pœnitendi spatium prorogasti,
 cum dilata morte justas de nobis pœnas tum non
 sumpsisti; sed respiscendi tempus; ut servares,
 indulxisti. Qui prius ergo propter peccata *mortui
 eramus*, nunc tanquam de **333** monumentis re-

¹⁶ Psal. cxxi, 9. ¹⁷ Isa. lvi, 3, 4. ¹⁸ Psal. lxxviii, 24. ¹⁹ I Joan. iv, 1. ²⁰ I Cor. ii, 12.

VARIÆ LECTIONES.

1 Ἰσ. λ. εἰς φῶς. 2 Ἰσ. λ. ἐν.

surgemus tua ope adjuti, in qua degentes et ipsi A malis operibus liberati exsultabimus. Pereuntibus enim impiis, tuam in nos ipse miserationem velut rorem ad medetam demittes. Utitur vero naturæ consentientibus ad rei cognitionem exemplis. Quin et apud Ezéchielem, cum spem Judæi propter temporis diuturnitatem abjicerent, ipsum de captivitate reditum, ipsamque adeo templi instaurationem Deus ostensurus, ossa mortuorum ipsa etiam prophetæ prædicatione in vitam jussit revocari³⁰; ut populi dubitantis animum per eorum suscitationem, quæ desperata videbantur, in spem excitaret.

Sic autem explicant nonnulli. Quandoquidem spiritum salutis in terra pariturum dixit; mortem autem iis, qui in terra degunt adhuc esse superiorem apparet; tanquam existat aliquis, qui ubi sit evangelici præconiū utilitas, ubi salutis spiritus quærat; defensione adducta resurrecturos mortuos significat. Omnium enim nomine, inquit Apostolus, mortem gustavit Christus³¹; qui ut factus est dormientium omnium primitiæ³², ita revocatis in vitam omnibus, mortis imperium, quantumvis expectato resurrectionis tempore ipsius legibus subjaceamus, irritum faciet; quo tempore sunt omnes resurrecturi. Cæterum quis modus? ipse *ros tuus, medela* ipsis est. Ipsam vero viviſci Spiritus vim sic vocat, per quam resurrecturi sunt; de qua sunt ista Davidis: « Te enim faciem tuam avertente, turbabuntur, et in pulverem suum convertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ^{33*}. » Verum qui in terra ceciderint, reviviscent: ipsa autem impiorum terra cadet; quod certe Judæorum terram, quæ in Christum, et eos qui spiritum salutis in terra pepererunt, contumeliosa fuit, constat pertulisse.

334 Vers. 20, 21. *Vade, populus meus: ingrede-te in cubiculum tuum: claude ostium tuum: abscondere paululum quantumcunque, donec pertrans-eat ira Domini, etc.*

335 Post ahatam de mortuorum suscitatione doctrinam, eum in idem sanctos coivisse, altera autem ex parte iram animo conceptam impios adoviri propheticus videret spiritus; sanctos ad modicum tempus secedere, ne et ipsi eorum videant interitum, voce hortatur. Intelligit autem *cubiculorum* nomine, mansiones eas, quæ apud Patrem multæ³⁴, singulis pro meriti ratione tributæ sunt; in quas ingressus, quid porro cum impiis agatur, non valde curandum; sed cum ira pertransierit, apertis *cubiculi januis* magna cum potestate ad novi illius sæculi, regni que a Deo promissi contemplationem prodeundum monet. Sunt tamen qui dicant Dei personam eos demulcentem introduci, qui salvatorem spiritum cunctis annuntiantes gravibus in terra, inmedicabilibusque malis, mortique ipsi futuri erant obnoxii, omnesque unius nomine verbis

δρόσον ἐφ ἡμᾶς ἐκπέμπεις λατικὴν τῶν ἀσεβῶν ἀπολλυμένων. Τοῖς φύσει δὲ συμβαίνουσι παραδείγματι ἁ γρήται πρὸς κατανόησιν. Καὶ παρ' Ἰεζεκιήλ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀπειρηκότων εἰ διὰ μακρὸν χρόνον, τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν εἰκοδόμησιν ὁ Θεὸς ὑποδείκνυσι τῷ προφήτῃ, νεκρῶν ὄστα καὶ διὰ κηρύγματος τοῦ προφήτου ζωοποιεῖσθαι κελεύει, ζωπτῶν τῷ λαῷ τὰς ἐλπίδας διὰ τῆς τῶν ἀπεγνωσμένων ἀναβιώσεως.

Τινὲς δὲ φασιν, ἐπεὶ περ ἔφη πνεῦμα τεκεῖν ἐπὶ τῆς γῆς σωτηρίας, ὁρᾶται δὲ τῶν ἐπὶ γῆς εἶτι κατασχῶν ὁ θάνατος, ὡς τινος ζητοῦντος, τοῦ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ θνησις. Πού δὲ τῆς σωτηρίας τὸ πνεῦμα; τῆν ἀπολογία ἐπάγων φησὶν, ἀναστήσονται οἱ νεκροί. Ὑπερ παντὸς γὰρ, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐγεύσατο θανάτου Χριστοῦ, καὶ πάντων τῶν κεκοιμημένων γέγονεν ἀπαρχή, καὶ πάντων ἀνισταμένων τοῦ θανάτου τὸ κράτος καταργηθήσεται, εἰ καὶ νῦν εἶτι θνήσκομεν, μήπω τοῦ τῆς ἀναστάσεως παρόντος καιροῦ. Τότε γὰρ ἀναστήσονται πάντες. Καὶ τίς ὁ τρόπος; Ἡ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ λαμία αὐτοῖς ἐστίν. Τὴν δὲ ζωοποιὸν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν οὕτω καλεῖ, δι' ἧς ἀναστήσονται. Καὶ τοῦ Δαβὶδ λέγοντος: « Ἀποστρέψαντος γὰρ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται, καὶ εἰς τὸν χόλον αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ἄλλ' οἱ μὲν ἐν C τῇ πεσόντες ἀναβιώσονται· ἡ δὲ γῆ κερσεῖται τῶν ἀσεβῶν. Ὅδε ἡ παθεῖν τῆ τῶν Ἰουδαίων χώρα συνέβη. Πεπαρμῆχαι γὰρ εἰς Χριστὸν, καὶ τοὺς τῆς σωτηρίας τεκόντας πνεῦμα τοῖς ἐπὶ γῆς.

κ', κα'. Βάδις, λαός μου· εἰσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου. Ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὄρη Κυβρου, κ. τ. λ.

Μετὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν ὁρῶν τοὺς ἀγίους ἐπὶ ταύτῃ συνηγμένους, τὴν τε ἐπιούσαν ἐξ ἑτέρου μέρους τοῖς ἀσεβέσι κατανοῶσαν ὄργην, προσφωνεῖ τοῖς ἀγίοις ἀναχωρεῖν πρὸς βραχὺ, μηδὲ θεωροῦς γενέσθαι τῆς τῶν ἀσεβῶν ἀπωλείας. Ταμεῖα δὲ αὐτῶν, αἱ πολλαὶ D παρὰ τῷ Πατρὶ τυγχάνουσι μοναὶ δικαίως ἅπασι διαιρούμεναι, εἰς ἃς εἰσελθῶν, φησὶ, μὴ περιεργάζου τὰ πόρρω τοῖς ἀσεβέσι γινόμενα. Παρελθούσης δὲ τῆς ὄργης, ἀναπετάσας τῶν σῶν ταμείων τὴς θύρας, μετὰ πολλῆς ἐξουσίας πρόθι τὸν νέον ἐκπευῶν αἰῶνα, καὶ τὴν ἐπηγγελμένην ἑοὶ βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐπεὶ περ ἤμελλον οἱ τὸ σωτήριον πνεῦμα πᾶσι καταγγέλλοντες τοῖς ἐπὶ γῆς δεινοῖς ἀνηκέστοις καὶ θανάτῳ περιπεσεῖν, τούτους ἐπαλείφον τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ἐπεισάγεται λέγων· Εἰσελθε εἰς τὰ ταμεῖά σου, τὰ μνήματά φασι,

³⁰ Ezech. LVII, 1 seqq. ³¹ Hebr. II, 9. ³² I Cor. xv, 20. ^{33*} Psal. CIII, 29, 30. ³⁴ Joan. XIV, 2.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. παραδείγμασι. ἡ γρ. ὄρη.

τάπ' γῆς εὐφῆμως οὕτω καλῶν, παραγγέλλων ἐν ἴσῳ ἅ τ' ἀποκρυπτομένοις ἀποκλίσειν τὰς θύρας μέχρι παρέλθῃ ἢ ὄρη Κυρίου. Εἶρητο μὲν γὰρ τῷ Ἀδάμ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Λυθῆσεται δὲ τῆς ἐκ κατάρτας φθορᾶς ἐν τῇ συντελείᾳ καταργουμένου θανάτου. Συμβουλεύει τοίνυν ἀνασῆσθαι τοῦ θανάτου μέχρι παρέλθῃ, κἀν μυσταγωγούντα συμβαίη τοῦτο παθεῖν πρὸς τῶν μισούντων τὴν ὑπ' αὐτῶν κηρυττομένην ἀλήθειαν. Ἐπάξει γὰρ αὐτοῖς ἐξ ἀγίου τὴν πρέπουσαν ὄρηγ' ὁ Θεός. Τὸ δὲ, Θεός ἐξ ἀγίου, ὁμοιον τῷ· « Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα πῦρ, καὶ θεῖον, » ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατέρος· « Ὁ γὰρ Πατήρ, φησί, κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκεν τῷ Υἱῷ. » Τῆς οὖν ὄρηγ' ἐπαγομένης κατὰ τῶν τοῖς ἡγιασμένοις ἐπενεγκάντων χεῖρας φονικᾶς, οὐ κατακρύψει τοὺς ἀνηρημένους ἢ γῆ. Τοῦ ἔστι, τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν οὐδὲν διαφεύζεται, τῶν ἁγίων μαρτύρων ἐν μνήμῃ κειμένων αὐτοῦ. Καὶ Μωσῆς γὰρ ἔφη, τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ· « Ἦγουν φησὶ μηδένα λαθεῖν τῶν ἐν τῇ γῇ πάσαι τὰς ψυχὰς ἀνηρημένους διὰ τῶν πρὸς θάνατον ἀμαρτημάτων, ὄρηγ' ἐπ' αὐτοὺς φερομένης δηλαδὴ τῶν ἐν ταῖς κολάσεσι διακονουμένων ἀγγέλων, κατὰ τὸ ρηθὲν ἐπ' Αἰγυπτίων· « Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς ὄρηγ' καὶ θυμὸν καὶ θλίψιν ἀποστολῆν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. » Καὶ ἐκάστη δὲ ψυχὴ γεώδης καὶ φιλοσώματος, τὰ αἵματα, τοῦ ἔστι τὰ πρὸς θάνατον ἔκυστ' πλημμεληθέντα ἐξημολογουμένη πάντως ἀποκαλύψει.

ipsos iram, et furorem, et afflictionem, immissiones per angelos malos. Anima præterea quælibet, quæ se terrenis corporisque voluptatibus oblectarit, si sanguinem suum, id est, quæ morte digna peccavit, confiteatur, revelare procul dubio dicatur.

Τινὲς δὲ οὕτως ἐξηγγήσαντο· Πρὸς τὰ ἐν ψυχῇ κερυμμένα κινήματα Θεὸς ἐφαρμόσσεται. Ἐπειδὴ γὰρ, ποτὲ μὲν ἠψέλει, ποτὲ δὲ χρηστὰς ἐλπίδας παρέίχετο, ἐξ ὧν ἐθοροβοῦντο, μὴ εἰδότες ὁ πρὸς οὐρανὸν, εἰκότως ἐπιστροφὴν τῇ ψυχῇ ἐργαζόμενος, χωρεῖν εἰς ἐαυτὴν κελεύει, ἔργα τε ἐποπτεύειν τὰ ἴδια, οὐ μεταβατικῇ κινήσει, τῇ δὲ τῶν λογισμῶν ἀνακρίσει πορευομένων, ὡς ἂν προφθάνατες, τὸν μηνυθέντα κριτὴν, ἐκτε μὲν πονηρὸν, ὡς ὕλην ὑπάρχον πυρὸς διαπανήσωσι, φυλάττοιεν δὲ τὰ χρηστὰ δίκην χρυσοῦ δοκιμαζόμενα. Ὁμοίως καὶ ὁ Σωτὴρ παρακαλεῖται τοῦ ταμείου κλείειν τὰς θύρας ὁμοῦ μὲν τὰς αἰσθητὰς, ὁμοῦ δὲ παιδεύων τῆς τῶν περιτῶν ἀπαλλάττεσθαι προσπαθείας, ὡς ἂν ὁρῶν Θεὸς σχολάζουσαν τὴν διάνοιαν, ὡς εἰς καθαρὸν τινα πίνακα τὰ ἴδια γράφῃ βουλευόμενα. Οὕτως ἐνοοῦντος Ἱερεμίου τὰ Ἰσαΐ· Ἐπιφάνειαις τε λοιποῖς πραχθέντα παρὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ προσδοκῶντας πείσεσθαι χεῖρονα, καὶ τῆς ἰδίας κρείττω δυνάμεως, πρὸς ταῦτα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὰ κινήματα φησὶν ὁ Θεός· « Πόλεμό σου εἶ, καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρὸς σέ. » Διότι μετὰ τοῦ ἄ ἐγὼ εἰμι τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. Ὁρῆγ' δὲ ἐπαγομένην ἀπὸ Κυρίου, οὐ τὴν ἐκ θυμοῦ φησὶ τροπὴν (ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον) τὴν δὲ πρὸς τὰ παρ'

²⁵ Gen. iii, 19. ²⁶ Gen. xix, 24. ²⁷ Joan. v, 22. ²⁸ Deut. xxxi, 43. ²⁹ Psal. lxxvii, 49. ³⁰ Jerem. i, 19.

A istis, *ingredere in cubicula tua*, compellere, sepulcra deinde, quæ in terra sunt, ita leniter appellando, per cubicula significare, et eis ex æquo, qui occullantur, ut eatenus ostia claudant, donec pertranseat ira Domini, præcipere. Dictum enim est Adamo : Terra es, et in **336** terram revertentis. Sed ea tum demum corruptione, quam intulit maledictio, liberabitur, cum in consummatione, mortis vires extinctæ jacebunt. Suadet ergo mortem. tolerare donec pertranseat, quantumvis arcanorum doctores id pati ab eis contingat, quibus exosa veritas annuntiatur. *Inducet enim super eos meritam iram de sancto Dominus*. Verum quod hic de sancto Dominus dicitur, ei dissimile non est, in quo habetur : Pluit Dominus a Domino

B nignem in Sodomam, et sulphur. Filius a Patre. Neque enim Pater, ait, judicat quemquam, sed judicium omne dedit Filio. Cum iram igitur in eos exseruerit : qui piorum sanguine manus sibi contaminarunt, non abscondet interfectos terra : id est, nihil Dei judicium effugiet, qui sanctorum martyrum nunquam obliviscitur, sanguinemque filiorum suorum, Mose teste, ulciscatur. Vel certe eorum neminem latere posse significat, qui suas quondam in terris animas peccatis ad mortem interfecerunt : cum iram in eos exserere, et angelo ministerio ad ulciscendum uti Domino placebit, quale illud est in Ægyptio dictum : Misit in ipsos iram, et furorem, et afflictionem, immissiones per angelos malos. Anima præterea quælibet, quæ se terrenis corporisque voluptatibus oblectarit, si sanguinem suum, id est, quæ morte digna peccavit, confiteatur, revelare procul dubio dicatur.

C Alii tamen ita explicant ; ut ad eas velint, quæ latent in animo, cogitationes Deum esse accommodare. Quandoquidem enim minas illis aliquando, aliquando etiam bonam spem Deus proponebat ; unde persæpe quid agerent ignaris tumultuari continebat ; merito jam conversionem animæ operatus, in se descendere, et sua opera contemplari, neque ullos rationis motus præterire, sed ita diducatis singulis procedere, ut vel irati judicis præoccupato animo, si mali quid insit, tanquam igne ligna, consumatur ; bona autem, non aliter quam aurum probatum, custodiantur. Eadem plane ratione et Salvator ipse cubiculi januas partim quidem sensui objectas **337** claudere, partim etiam ut tranquillum animum Deus intuitus, in eo, tanquam in rasa, nondumque inquinata tabula, sua ipse consilia dependat. Sic et Jeremie cogitanti quæ cum Isaia reliquisque prophetis per Judæos acta essent, quasi graviora et viribus eorum majora passuros existimaret, ad ejusmodi cogitationes sic respondet Deus : « Bello te quidem adoriantur, sed in te nihil poterunt : quia ego tecum sum, ut te eruum, dicit Dominus. » At iram, quæ a Domi-

VARIE LECTIONES.

ε ἴσ. δ. ἐκδικεῖται. δ γρ. μετὰ σου.

no inducitur, non exardescens animi affectionem (est enim perturbationum expers Deus), sed pœnas peccatis nostris debitas intelligit; quas non in advenas, sed in terræ habitatores, qui præsentis tantum sæculi voluptate delectati, omni ejus, quod futurum est, spe abjecta, « Edamus et bibamus, cras enim morimur »²⁴, inquirunt: quibus eorum plane contrarius est animus, qui ut advenæ in terra versantur. Cæterum cum pœnæ inducentur, tunc aperta fiunt singulorum flagitia; quæ Deo patienter et leviter agente, adhuc occultantur. Neminem enim, cum ira inducitur, latere poterit, justitiam esse, quæ operum puritatem ulciscatur; quantumvis ea prius ignoretur. Illud etiam de vobis futurum est, ait, qui filios vestros dæmoniis mactastis. Et vos igitur ipsa accusabit terra, quæ sanguinem Iosorum exceperit. Atque hæc quidem illi.

CAP. XXVII.

VERS. 1-11. Die illa inducet Deus gladium sanctum, et magnum et validum super serpentem draconem fugientem, super draconem colubrum sinuosum, et interficiet serpentem, etc.

Qui autem ista de consummatione dici voluerunt, et ad iudicium illud, quod in ea futurum est, referri, significarunt fore ut, illis adimpletis, mors ipsa (qui ultimus est omnium hostis) conficeretur: itaque inde esse, quod in ipso rerum omnium extremo, consummatisque omnibus (id enim in die illa significat) gladium sanctum (durum aiunt interpretes reliqui) et validum Deus sit inducitur, qui in nullum alium inductus mensuræ malignitatis ejus servabatur: qualiter et ei contigit, qui Adamum in paradiso supplantavit, eoque gradu, quem erat apud Deum consecutus, deturbavit. Ille nimirum, de quo scribitur: Erat autem serpens prudentissimus **338** bestiarum omnium quæ sunt in terra²⁵; ille, inquam, qui primis parentibus, et eorum posteritate per fraudem deceptis, percommode serpens ideo nominatus est, quod humi repere, hominumque pedibus insidiari soleat, ut injecto veneno de recta ad Deum via depellat. Ipse enim conteret caput tuum, ait Dominus²⁶, et tu ejus calcaneo insidiaberis, Moses igitur fraudem ejus recitasse contentus, quid eum supplicii maneret prætermisit, quod nunc a propheta docetur. Virga Dei igitur recta, et disciplinæ idonea; legimus enim: « Virga directionis virga regni tui »²⁷: illis, qui peccatorum medicinam admittunt, ad correctionem servata est. At serpens totus ubique sinuosus, et pravus, humi deinde in ventrem et pectus repens, omniumque calces observans, post impiorum omnium interitum, duro illi et magno, validoque gladio (quem Septuaginta notant interpretes) tradetur; cujus nomine verbum Dei vivens et efficax, et quolibet gladio ancipiti²⁸

ἡμῶν πλημμεληθέντα δίκην ὀφειλομένην, ἣν ἐπάγει οὐ πρὸς τοὺς παροικοῦντας, ἀλλὰ κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ τοῦ παρόντος αἰῶνος μόνον εἰσὶ τὰς πρὸς τὸ μέλλον ἐλπιδας ἀπέσας ἀπειρηκότες, λέγοντες: « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθήσκομεν. » Οἷς ἐναντία τῶν παροικούντων ἐπὶ τῆς γῆς ἡ διάθεσις. Τῆς δὲ δίκης ἐπαχθεύσης, τὰ ἐκάστου κακὰ πρόδηλα γίνονται, ἅπερ μακροθυμούντος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ συγκαλύπτεται. Πᾶσι γὰρ δῆλον ἐπαγομένης ὀργῆς ὡς ἡ δίκη πονηρῶν ἐστὶ πράξεων τιμωρὸς, εἰ καὶ πρῶην ἐλάνθανον. Τοῦτε καὶ ἐφ' ὑμῶν ἔσται, φησὶ, θυσάντων τὰ τέχνα τοῖς δαιμονίοις. Καὶ αὕτη τοίνυν ἡμῶν ἡ γῆ κατηγορήσει δεξαμένη τούτων τὰ αἵματα. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι.

igitur ipsa accusabit terra, quæ sanguinem Iosorum

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΖ'.

α-ια'. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἀγίαν, καὶ τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄψιν φεύγοντα· ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄψιν σκολιδόν, καὶ ἀναλεῖ τὸν δράκοντα, κ. τ. λ.

Οἱ δὲ περὶ τῆς συντελείας εἰρηῆσθαι ταῦτα, καὶ τῆς ἐπὶ ταύτῃ νομίσαντες κρίσεως, ἔφασαν, ὡς τούτων ἐπιτελεσθέντων ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Διὸ ἐπὶ τέλει τῶν ὄλων, καὶ μετὰ πάντα (τοῦτε γὰρ ἐστὶ τὸ, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ) ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἀγίαν καὶ τὴν ἰσχυρὰν μῆτι^ε δὲ τοῦ τὴν ἀγίαν (σκληρὰν) ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, ἥτις μηδενὶ τῶν ἄλλων ἐπαχθεῖσα ἐτηρεῖτο ἰ τῆς αὐτοῦ κακίας, ἀναλόγως τῷ τὸν Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ σκελλισαντι, καὶ στάσεως καταβαλόντι τῆς παρὰ τῷ Θεῷ. Περὶ οὗ φησὶν, « Ὁ δὲ ὄψιν ἦν φρονιμώτερος πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὁ μετὰ τοὺς πρωτοπλάστους καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν δι' ἀπάτης ἐλὼν, προσφῶς ὄψιν ῥηθεῖς, ὡς ἔρπων τε χαμαὶ καὶ τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐφεδρεύων ποσὶν, ὡς ἂν αὐτοῖς τὸν ἰὸν ἐμβαλὼν τῆς ὀρθῆς καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγούσης καταβάλοι πορείας. « Αὐτὸς γὰρ σου, φησὶ, τήρησει^ε κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. » Μωσῆς μὲν οὖν τὴν ἐξ αὐτοῦ μόνον ἀπάτην εἰπὼν, τὴν μένουσαν αὐτὸν δίκην παρέλιπε, ἣν ὁ παρῶν προφήτης ἐδίδαξεν. Ἡ μὲν οὖν τοῦ Θεοῦ ῥάβδος εὐθεῖά τις οὖσα καὶ παιδευτικὴ, κατὰ τό^ε « Ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου, » τοῖς ἴσκιμα ἡμαρτηκόσι τετῆρηται πρὸς διόρθωσιν. Ὁ δὲ [ὄψιν] ὄλος δι' ὄλου καμπύλος καὶ σκολιδὸς ἔρπων τε χαμαὶ ἐπὶ κοιλίαν καὶ στήθος καὶ τὰς ἀπάντων πτέρνας τηρῶν, μετὰ τοὺς ἀσεβεῖς πάντας, τῇ σκληρᾷ καὶ μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ μαχαίρᾳ παραδοθήσεται, ἣν ἔφασαν οἱ Ἐβραῖοι δράκοντα· δι' ἧς ὁ τοῦ Θεοῦ σημαίνεται λόγος ὁ ζῶν καὶ ἐνεργῆς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν διστομον, ὅς ὡς ἐναντίῳ τῷ δράκοντι ἐπελθὼν ἀνείλεν^ε φασὶν αὐτὸν, ἐξ ὄψιν τὴν ὑπόστασιν ἀφανίζων αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸ

²⁴ Isa. xlii, 13; 1 Cor. xv, 32. ²⁵ Gen. iii, 1. ²⁶ ibid. 13. ²⁷ Psal. xlii, 7. ²⁸ Hebr. iv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

^ε ἰσ. ἀντί. ^ε λ. ἰσ. μέτρον. ^ε ἰσ. τειρή σου. ^ε γρ. ἀνέλει.

μη ὄν ἀναλύων τὴν ὑπαρξιν, οὐ δὲ γὰρ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ καταξιοῦται παιδευτικῆς οὐσης καὶ ἐπιστροφικῆς, περὶ ἧς φησὶ· «Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μὴ δὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με.» Τὸ μὲν γὰρ ἐλεγκτικόν, τὸ δὲ παιδευτικόν. Ἄπερ ἀρμόττει τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἰάσιμα, ἀλλ' οὐ τῷ Δράκοντι τῷ ἐξαφανισθῆναι μόνον ὀφείλοντι. Τὴν δὲ ἐπαγομένην θεασάμενος μάχαιραν χωρήσεται πρὸς φυγὴν, δι' ἀφροσύνην λέγειν οὐχ οἶός τε ὢν, «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;» Πειράσεται δ' οὖν εἰς τοὺς ἰδίους ἀποφεύγων λουχοὺς [f. λυχμοὺς] ἰ κατακρύπτει τῇ καλούμενῃ θαλάσῃ, ἐν ἣ εἰρηται δράκων οὗτος, «ὄν ἐπλάσας, ἐμπαίζειν αὐτῷ.» Περὶ οὗ φησιν Ἰώβ· «Ἄξεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ. Καὶ μεθ' ἕτερα· Τοῦτό ἐστιν ἀρχὴ πλάσματος Κυρίου πεπονημένον ἐγκαταπαίξεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.» Καὶ πάλιν· «Αὐτός ἐστι βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδασι.» Διδάσκει δὲ τούτου χάριν αὐτῷ συγκεχωρηθῆναι τὸ ζῆν, ἐπὶ τῷ πρὸς τῶν ἁγίων ἐγκαταπαίξεσθαι γυμναζομένων τῇ πρὸς αὐτὸν πάλῃ. Αἰλωμένου δὲ τοῦ ἀγῶνος, καὶ τῶν ἀμοιβῶν ἐκαστῷ δικαίως παρεχομένων μετὰ τὴν κατὰ τῶν ἀσεβῶν κρίσιν, ἡ μάχαιρα ἐπαρθήσεται ἐπὶ τὸν δράκοντα ὅσιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὅσιν σκολιόν. Ὡς δὲ Σύμμαχος, κατὰ Λευιθάδ τὸν ὄφρα τοῦ σκολιοῦ, καὶ ἀποκτενεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ὡς δὲ Ἀκύλας, ἐπὶ Λευιθάδ ὅσιν ἐσκιρωμένον ἢ ἐπειρωμένον [f. ἐσκιρῶμένον ἢ ἐπερῶμένον], καὶ ἀποκτενεῖ σὺν τὸ κῆτος τὸ ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Ὡς δὲ κύριον ὄνομα τὸ Λευιθάδ πανταχοῦ, κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν, ὀνομάζεται. Κἀν τῷ γὰρ, «Ὁ μέλλων τὸ μέγα κῆτος χειροῦσαι.» Λευιθάδ ἐφηται. Καὶ ἐν τῷ, «Δράκων οὗτος.» Καὶ ἐν τῷ «Ἄξεις δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ.» Πολυώνυμος δὲ ἐστιν, ὡς πολυκέφαλος. Δράκων, καὶ ὄφρα, καὶ διάβολος, κῆτος τε, καὶ Σατανᾶς, καὶ Λευιθάδ, καὶ λέων, καὶ βασιλίσκος ὀνομάζεται. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ὁ Σωτὴρ παρουσίας οὐκ ἐχρήσατο αὐτῷ ὡς μάχαιρα ἰ, οὐδὲ ἀνεῖλεν αὐτὸν, ἐπέθη δὲ μόνον αὐτῷ, καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ κατεπάτησεν. Πρὸς ὃν ἐφηται· «Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπέθησεν, καὶ καταπάτησεις λέοντα, καὶ δράκοντα.» Καὶ νῦν δὲ αὐτὸν πατεῖ, διδοὺς τοῖς μαθηταῖς πατεῖν ἐπάνω ὄφρα καὶ σκορπίων. Τῇ δὲ συντελείᾳ παντελῶς αὐτὸν ἀνελεῖ. Κάνταῦθα ὁ περὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως περιγράφεται λόγος. Ἔτεροι δὲ φασιν, ὡς τοῖς αὐτοῦ τέκνοις τοῖς ἀποκτείνασιν τοὺς ἁγίους συνανελεῖ καὶ τὸν Σατανᾶν, ὃν καὶ φεύγοντα διὰ δειλίαν καλεῖ, καὶ σκολιόν, ἢ ἀ πανουργίαν. Πλὴν ἀναίρεθῆσεται. Καὶ γὰρ

acutius significatur, quod tanquam adversarium draconem impetens, ipsum deleta prorsus et in nihilum redacta ejus subsistendi ratione, occisurus est. Neque enim ira Dei, quæ ad correptionem et conversionem inducitur (de qua nimirum : « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me », habetur) dignus est. Est namque ad arguendum alia, alia etiam ad corripiendum comparata ; quorum iis tantum utraque, qui peccati medelam ferunt, non serpenti congruit, qui tantum deleri et perdi metuit. Imo eductum in se gladium intuitus in fugam statim convertetur, minime propter vecordiam dicere ausus : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ? » Conabitur ergo ad agmina sua confugiens mari sese occultare, in quo dicitur esse draco ille, « quem formasti ad illudendum ». De quo et Jobi illa sunt : « Ages autem draconem in hamo ; » et postea : « Hoc est principium plasmatis Domini, quod factum est, ut eidem illudatur ab angelis tuis ». Et rursus : « Ipse est rex omnium quæ sunt in aquis ». Docet autem illi ideo vitam indulgeri, ut sancti 339 eidem illudentes, ea se adversus ipsum pugna exerceant. Sed finito tandem certamine, cum lata in impios sententia, singulis fuerit pro meritum ratione quod justum est repositum : *Gladius inducetur super draconem colubrum fugientem, super draconem colubrum tortuosum.* Quod Symmachus interpretatus est, *adversus Leviathan serpentem sinuosum ; et interficiet draconem, qui est in mari, in die illa.* Aquilas autem : *Super Leviathan serpentem squallidum aut invalidum, et occidet cetum, qui est in mari in illa die.*

Notabis autem ubique secundum Hebraicam lectionem, tanquam proprium nomen, *Leviathan* reperiri. Nam et quo loco habetur : « Qui magnium cetum capturus est, Leviathan scribitur ». Et isto : « Draco ille », etc. Et isto etiam : « Ages draconem in hamo ». Habet vero, ut capita, sic nomina permulta. Reperias enim et draconem, et serpentem, et diabolium, et cetum, et Satanam, et Leviathan, et leonem, et basiliscum appellari. Neque vero suo in eum uti gladio et interficere priori adventu Salvator voluit, sed adoriri tantum, ejusque vires infringere et conculcare, qui super aspidem et basiliscum ambulandi, leonemque et draconem conculcandi potestatem haberet, qua etiam discipulos uti, in serpentemque et scorpiones ambulare videmus. Sed interficiet tandem penitus, in ipsa mundi consummatione, quo tempore omnium futurum est judicium, cujus hic ratio describitur. Aiunt autem nonnulli patrem ipsum Satanam etiam cum filiis, qui sanctos viros inter-

³³ Psal. xxxvii, 2. ³⁴ II Tim. iii, 16. ³⁵ Psal. cxxxviii, 7. ³⁶ Psal. ciii, 26. ³⁷ Job xl, 24. ³⁸ Job xli, 25. ³⁹ Job xl, 20. ⁴⁰ ibid. ⁴¹ ibid. 26. ⁴² Apoc. xx, 2. ⁴³ Psal. xc, 15. ⁴⁴ Luc. x, 19

VARIÆ LECTIONES.

† Ισ. λόγους, ἢ τόπους. ἰ αὐτοῦ τῇ μάχαιρα.

ferunt esse confecturum : quem *fugere* quidem, propter metum, et *sinuosum* esse, propter calliditatem dicit; sed interitum tamen evitare non posse. Cessabit enim tandem aliquando vel potius impuritatē postulat, supplicium dabit extremum; cum inferni claustris conclusus flammis sine carentibus in perpetuum ulciscendus tradetur. Alii volunt *gladii* verbo multæ vim intelligi, **340** *sanctumque* a propheta nominari; partim ut minarum horrorem molliat, partim ut non perituros quos ultio apprehendit; sed iis qui respiciant, sanctionis causam esse allaturum demonstrat. Neque enim ut perdat, castigat Dominus; sed ut respicientes purget et sanctificet. Intelligit autem *dracōnis* nomine, vel Assyrium, vel Chaldaicum. Respicit deinde ad nequitiam parentem diabolum, qui post factam omnium consummationem, post mundi partium interitum, quæ errorem ipsi cupiditatemque . . . . . meam potestatem. Sed ista, qui Deo adversantur, usurpent. Nos autem, ut ex his, quæ passi sunt, sapiamus, *pacem cum eo faciamus*. De his enim suæ partis homines ideo propheta admonet quod durum sit in Dei viventis manus incidere. Quamvis autem venturi sint, indicavit, cum *filios Jacob* esse *germinaturos*, cæteraque deinceps ⁴⁷, intulit; non ambigue apostolicum chorum significans, de quo superius : « Nisi Dominus nobis semen reliquisset ⁴⁸, » usurparat. Judæi enim cum essent, *filios Jacob* existisse clarum est. Ediderunt autem non ligna, non fenum, non calamum; sed *germen bonum, et florem suavem* adeo, ut ejus odoris bonitate universus orbis repletus sit. Hinc est igitur, quod ipsos, eorumque discipulos, *ut pacem cum eo faciant*, propheta adhortatur. Quæ tum demum adimpleri contigit, cum gratiam et pacem a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo, per orbem universum prædicare visi sunt. Inde iis illa pedum pulchritudo, per quos bona pacis annuntiabantur. Volunt tamen nonnulli omnes ubique populos ad ista prophetam adhortari. Sed quia in Redemptorem impie egit Israel, et recalcitravit primogenitus; ipsi jam, qui stato tempore a tenebris ad lucem, ab errore ad scientiam, a peccatis ad justificationem perventuri eramus, posito veteri odio *pacem faciamus*. Peccato enim **341** et Satana *interemptis*, nihil est, quod Domino libere, ejusque mandatis obtemperare impediat. Ejusmodi sunt et ista ad gentes Pauli verba : « Justificati igitur ex fide, pacem habeamus cum Deo per Dominum nostrum *Jesum Christum* ⁴⁹. » Postquam igitur *venientes* eos adhortatus est, de quibus et David his verbis : « Annuntiabitur generatio ventura ⁵⁰, » locutus est; lætus ad apostolos ideo sermonem transtulit, quod orbem terrarum Christo subdiderunt. Neque vero quod hic, *implebitur orbis fructu ejus*, legimus, ab eo dissentit, quod alibi : In omnem terram sonum eorum emanasse dici-

Α ἀπρακτῆσαι λοιπόν. Μᾶλλον δὲ τοὺς τῆς ἀνοσιότητος ἀποτίσει λόγους, ποιήν ὑποστᾶς τὴν ἐσχάτην, καὶ ταῖς ἄου πύλαις κατοχοῦ γεγονώς, τῆς εἰς αἰῶνα φλογὸς ἀτελεύτητον ὑπομένων τὴν κόλασιν. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὡς μάχαιραν ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν τῆς δίκης καλεῖ, ἣν ἀγγέλων φησὶν, ὁμοῦ μὲν παραμυθούμενος τὸ φοβερὸν τῆς ἀπειλῆς, ὁμοῦ δὲ δεικνύς, ὡς οὐκ εἰς ἀπώλειαν οἱ τιμωρούμενοι καταστρέψουσιν, ἀγχιούνης δὲ αἰτιον αὐτοῖς ἔσται μετανοήσασιν. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπολέσαι βούλεται Θεὸς παιδεύων, ἀλλὰ καθάραι καὶ ἀγιάσαι ἐπιτρέψοντας. Δράκοντα δὲ τὸν Ἀσσύριον, ἢ τὸν Χαλδαῖον καλεῖ. Τὴν δὲ ἀναφορὰν ἐπ' αὐτὸν ποιεῖται τὸν τῆς κακίας γεννήτορα τὸν διάβολον, ὃς τῆς παντελοῦς συντελείας ἐπενεχθείσης, καὶ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν παρελθόντων, ἃ τὴν πλάνην αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν... τὴν ἐμὴν δύναμιν. Ἄλλ' οἱ μὲν τοῦ Θεοῦ πολέμοι. Ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν σωφρονισθέντες ἀφ' ὧν ἐκείνοι πεπόνθασι, εἰρήνην ποιήσωμεν αὐτῷ. Ταῦτα γὰρ ὁ προφήτης τοῖς τῆς Ἰδίας μερίδος φησὶ : Χαλεπὸν γὰρ τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. Ὅι δὲ ἐρχόμενοι τίνες εἰσιν ἐπενηγόχον. Τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἔξῃς σαφῶς τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν αἰνιτικόμενος, περὶ οὗ πρότερον ἔλεγε : Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαδὰθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα. Ὅ Ἰουδαῖοι γὰρ δυνατοί, τέκνα ἦσαν τοῦ Ἰακώβ. Ἐξῆσθησαν ἃ δὲ οὐ ξύλα, χορτόν, καλάμην, βλαστὸν δὲ ἀγαθόν, καὶ ἄνθος εὐώδης πᾶσαν γῆν τῆς εὐωδίας πληρώσαντες. Αὐτοῖς οὖν, καὶ τοῖς αὐτῶν φοιτηταῖς, τὸ ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, παραινῶν φησὶν ὁ προφήτης. Ἐπληροῦντο δὲ ταῦτα ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκήρυττον : Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατέρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὸ καὶ πόδας εἶχον ὠραίους, δι' ὧν τ' ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης εὐηγγελίζοντες. Τινὲς δὲ φασὶ τοῖς ἀπανταχῆθι λαοῖς ταῦτα παραινέειν τὸν προφήτην. Ἐπειδὴ δὲ δεδυσσέθηκεν εἰς τὸν λυτρωτὴν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ πρωτότοκος, ἡμεῖς οἱ μέλλοντες ἤξει καὶ καιροὺς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ πλάνης εἰς γνῶσιν, ἐξ ἁμαρτιῶν εἰς δικαιοσύνην, ποιήσωμεν εἰρήνην, τὴν ἀρχαίαν καταλύσαντες ἔχθραν. Ἀνηρημένους γὰρ τῆς ἁμαρτίας, καὶ καθηρημένους τοῦ Σατανᾶ, οὐδὲν ἐμποδῶν σπείσασθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ τοῖς ἐκείνου πειθαρχῆσαι προστάγμασιν. Τοιαῦτα καὶ Παῦλος τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἃ Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Παρακάλεσας δὲ τοὺς ἐρχομένους (περὶ ὧν φησὶ καὶ Δαβὶδ, ὅτι Ἄναγγελήσεται αὐτῷ γενεὰ ἡ ἐρχομένη), τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους μετήνεγκας χαίρων, ὅτι Χριστῷ τὴν οἰκουμένην ἐκτήσαντο. Συμφωνοῦν δὲ τῷ, ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, τὸ, εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν. Καρποὶ γὰρ ἰδρώτων ἀποστολικῶν οἱ πιστεύσαντες, οὗς χάριν καὶ στέφανον ὁ μακάριος ὠνόμασε Παῦλος.

⁴⁷ Hebr. x, 31. ⁴⁸ Isa. i, 9. ⁴⁹ Rom. v, 1. ⁵⁰ Psal. xxi, 32.

VARIÆ LECTIONES.

† γγ. ἐξῆσθησαν. † γγ. χαράν.

tur²¹. Sunt enim sudorum apostolicorum fructus credentes ipsi, quos gaudium et coronam vocavit Apostolus²².

Τινὲς δὲ φασὶ τοῖς ἐφ' αὐτοῦ ταῦτα συμβουλευταί A τὸν προφήτην μὴ βουλόμενον αὐτοὺς τῶν προφητε-
λημένων εἰς πείραν ἔλθειν. Μεταθέσθε γάρ, φησὶν,
οἱ πρὸς τὸν ἑαυτῶν δημιουργὸν ἀράμενοι πόλεμον,
ἄμυχον αὐτῶν ἔχειν τὴν φύσιν ἐπεγνωκότες. Οὕτω
γὰρ καὶ τὰ τοῦ γένους ἐπίδοσιν λήψεται, καὶ ἡ οἰ-
κουμένη πᾶσα παρ' ὑμῶν οἰκηθήσεται. Ἄντι δὲ τοῦ,
εἰρήνην ποιήσωμεν αὐτῷ οἱ ἐρχόμενοι, παρέθεντό
τινες κατὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτάς, εἰρηνοποιήσεις
μοι τοὺς ἐρχομένους, καὶ εἶπον· Εἰς γὰρ τοὺς τε-
λευταίους ἡ ἐπιστροφή. Ἔστα φησὶν ὁ προφήτης·
Μὴ ὡς αὐτὸς οὕτως ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πλη-
γήσεται; ὁ δὲ νοῦς· Μήτι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῖς
ἔθνεσιν ἀπέδιδον οἱ κηρύττοντες αὐτοῖς εἰρήνην,
καὶ ταῦτα παρ' αὐτῶν πάσχοντες τὰ θεινότετα; διὸ B
πρὸς τοὺς ἀπίστους φησὶν· Οὐδὲ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν
τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ ἀρελεῖν αὐτοὺς πνεύ-
ματι θυμοῦ; ἀλλ' ἐπεὶ πάντα ἔφερον γενναίως
διὰ Χριστὸν, ἐπήνεχεν· Ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία
Ἰακώβ, τοῦτο αἴτιον τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, καὶ
τῆς εὐλογίας εἰπὼν. Εἰ γὰρ σωθήσεται διὰ τῆς
τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ
ἀγαπῆμῳ μετὰ σωφροσύνης, κατὰ τὸν Ἀπόστολον,
ἀδόλοθόν ἐστι καὶ τὸν Ἰακώβ τέκνα βλιυστήσαντα,
διὰ τῆς τούτων ἀρετῆς κοινωνῆσαι αὐτῶν τῇ εὐλογίᾳ.
Ἀλλοὶ δὲ πολλοὺς διὰ τῆς ἀποστολικῆς σωθῆσθαι
χάριτος καὶ τῶν κατὰ σάρκα γειννῶντων αὐτοῖς.
Μάλιστα δὲ ταῦτα γενήσασθαι φησὶ τῆς εἰδωλολα-
τρείας καταργουμένης τῇ τῶν εἰρημένων διδα-
σκαλίᾳ.

Τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδήπερ εἶπεν, ὡς ἡ οἰκουμένη
τοῦ καρποῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμπλησθήσεται, ὡς τινοὺς
ἀνθυποφέροντος· καὶ μὴν γέγονε σκληρὸς, καὶ τοὺς
ἀγίους ἀπέκτεινέ φησιν, ὡς οὐ πρὸς ἃ ἐπραξαν αὐ-
τοῖς, ἢ τῆς ἡμερότητος²³ προσῆλθεν πηγῇ, νικῶν
δὲ φιλανθρωπίᾳ, οὐκ εἰς ἀπαξ ἀπολεῖ τὸ διὰ τοὺς
πατέρας ἀπόλεκτον γένος. Τοιγαροῦν φησὶ διὰ τινοὺς
τῶν προφητῶν ὁ Θεός· Ἔ Τί σοι ποιήσω, Ἐφραΐμ;
Τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; Ὡς Ἀδαμὰ θήσομαι σε, καὶ
ὡς Σεβοίμ; Μετεστράφη ἡ καρδία μου ἐν τῷ αὐτῷ.
Ἐνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ
τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου. Οὐκ ἐγκαταλείψω τοῦ ἐξ-
αλειφθῆναι τὸν Ἐφραΐμ, διότι Θεὸς ἐγὼ ἐν σοὶ, καὶ
οὐκ ἄνθρωπος ἐν σοὶ ἄγιος. Ὡς γὰρ Θεὸς ἄφατος D
ἔχει τὴν ἡμερότητα. Τινὲς δὲ φασιν ὡς οὐ τῶν ὁμοίων
ἐτυχον. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἀνέστησαν εἰδωλα πρὸς ἀνα-
ρεσιν τῆς αὐτοῦ θεότητος· ὅσον τὸ ἐπ' αὐτούς· αὐτὸς
δὲ οὐ παντελῶς αὐτοὺς ἀναίρει, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπι-
κλήττων, τὰ δὲ ὑπομιμνήσκων, ὧν ἐτυχον ἀγαθῶν,
τὴν ἀνάκλησιν τῆς αἰχμαλωσίας ἐποίησας. Λέγων δὲ,
Οὐδὲ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματι σου τῷ σκληρῷ
ἀρελεῖν αὐτούς; ὑπομιμνήσκει τῆς ἀπειλῆς, ἧς

Sed non desunt, qui prophetam, cum superiores
minas in suos cadere nollet, eisdem ista putent
consulere. Sententiam enim, aiunt, mutata, qui
opificem vestrum bello adorti, invictum natura
existere agnoscitis. Sic enim et generis magna fiet
amplificatio, et orbis universus a vobis habitabi-
tur. Verum quo loco, *Pacem faciamus ei venientes*,
habemus, sunt qui alios secuti, *pacificos mihi ve-
nientes reddet*, interpretentur, et ad ultimos sermo-
nem converti existiment. Pergit vero in hunc mo-
dum propheta: *Nunquid sicut ipse percussit, et ipse
sic percutiet?* quorum hic sensus est: Num malum
gentibus pensarunt, qui pacem eis annuntiantes
gravissima quæque ab eisdem passi sunt? Hinc est
igitur, quod ad incredulos ait: *Nonne tu eras, qui
meditaberis spiritu duro eos interficere spiritu furo-
ris?* At quoniam omnia fortiter Christi nomine fe-
rebant, *Auferetur*, addidit, *iniquitas Jacob*; tanquam
eam consequendæ peccatorum remissionis, atque
adeo benedictionis causam esse fateatur. Si enim
propter filiorum procreationem salvus futurus est;
si in fide, si in dilectione, si in sanctificatione de-
nique et sobrietate, ait Apostolus²⁴, permanserint;
et *Jacobum* ipsum **342** qui *filios produxit*, eorum-
dem virtutis et benedictionis participem fieri conse-
quens fuerit. Significat autem apostolica gratia
per multos ex eorum etiam numero, qui propinquitate
sanguinis illos attingunt, salutem esse conse-
cuturos. *Ista* autem tum fore maxime, cum per
eorum, quos supra nominavi, doctrinam idolorum
cultus evanuerit.

Aiunt vero nonnulli, *quia fructu Israelis orbem
terrarum repletum iri dixit*, tanquam occurrente ali-
quo, et monente, *durum* cum existisse, non ad ea
usque, quæ in istos ille patrarit, divinæ mansuetu-
dinis fontem esse progressurum, sed tanquam hu-
manitate superiorem, propter patrum memoriam
delectum genus, non penitus esse perditurum pro-
phetam respondere. Atque hinc esse, quod alium
quemdam in hæc verba alloquatur Deus: *Quid
tibi faciam, Ephraim? quid tibi faciam, Juda? Tan-
quam Adama ponam te, aut tanquam Seboin? con-
versum est cor meum in hoc ipso. Commota est
pœnitudo mea. Non faciam secundum iram furo-
ris mei, non permittam ut deleatur Ephraim; quo-
niam Deus ego in te, et non homo in te sanctus²⁵.*
Habet enim, ut Deus, ineffabilem mansuetudinem.
Volunt alii paria nequaquam esse consecutos.
Ipsos enim, licet idola ad ejus divinitatis exstinctio-
nem, quantum in se fuerat, erexissent, non
penitus sustulit tamen, sed partim territōs, partim
etiam in bonorum memoriam revocatos, quibus a
se affecti sunt, ab exsilio revocavit. Cum autem

²¹ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ²² Philipp. iv, 4. ²³ I Tim. ii, 9. ²⁴ Osce ii, 8, 9.

VARIE LECTIONES.

^m Is. 1. 2. 3. 4.

dicit : *Nonne tu eras, qui eos spiritu duro interficere meditaberis ?* minas illas in memoriam revocat, quibus in idola confidenter usi, ea se contrituros sponte pollicebantur, quod nunc re ipsa præstare adhortatur. Ita enim, ait, et *peccatis vestris liberari vos contigerit.*

Sed enim ad primam explicationem revertamur. Ista siquidem cum apostoli præstiterint, terramque prædicatione repleverint ; qui grex olim *longe habitabat*, ideo *relinquetur*, quod pastorem bonum, qui animam suam pro ovibus ponat ⁸⁸, non admiserunt. Itaque animas **343** suas, veluti regiones aliquas, *in pascua* abire passi sunt, quas vastavit aper de silva, quas ferus singularis depastus est, et in eis requieverunt corruptores. Quæ quidem ita reddidit Symmachus ⁸⁹ : *Civitas enim munita sola, speciosa relinquetur, et dimittetur tanquam deserta. Ibi pascetur vitulus, et ibi accubabit, et consumet ramos ejus. In siccitate messis ejus conteretur* : quibuscum convenit et reliquorum etiam interpretatio. Est vero et ea ipsa, quæ prius *civitas munita*, et vitis pulchra nominata est, quam post stabilitam confirmatamque apostolorum prædicationem, post sublatam etiam *idololatriam desertam* fore pronuntiavit.

Aiunt nonnulli, postquam se non æquas iis, quæ in sanctum Israel admiserunt, pœnas repositurum dixisset ; qualls tandem hujus commotionis modus futurus sit, illum adjungere. *Rixans et exprobrans emittet eos*, id est, a sui consortio et familiaritate rejiciet. *Rixans* enim, id est objurgans, a se Israelæm rejecti Salvator. Nec nisi *exprobrantis* illa sunt, ubi ait : « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas ⁹⁰, » et quæ deinceps. Vides, ut objurgando eos a se removerit. Ita tamen ut servatæ sint reliquiæ, de quibus ita apud Isaiam : Si fuerit numerus filiorum Israel instar arenæ maris, reliquiæ servabuntur ⁹¹. » *Exprobrat* vero ipsis magna usus libertate vir sanctus, tanquam qui de sanctis interficiendis meditari non erubuerint : quod si negare velint, vel ipse ait, in testimonium prodeat, qui dicit : « Quem enim prophetarum patres vestri non interfecerunt ⁹² ? » Et rursus : « Non decet prophetam perire extra Jerusalem ⁹³. » Interea autem et ista in eos reprehensione usus, ad ea rursus, quæ nuper inceperat, revertitur ; velutque assumpta Dei persona adjicit : *Propterea auferetur iniquitas Jacob*. Sed quorsum *propterea* addidit ? Ideo nimirum, quod non ut interfecit, sic et ipse interficietur. Nam et ei suo tempore peccata condonabuntur, quod *ejusdem* **344** *benedictionis* nomine significatum est. Si enim pro delicti magnitudine pœnas reposceret, non re præstitisset, quod Abrahamo verbis fuerat pollicitus cui : « Benedicens tibi benedicam, et multiplicans multiplicabo te ⁹⁴, » dixit, cum toties posterorum ejus peccatis laccessitus sit. At enim, ait,

κατὰ τῶν εἰδῶλων ἐποιούοντο θρασέως ἐπαγγελόμενοι ἐκτρέφειν αὐτὰ, παρακαλῶν αὐτοὺς εἰς ἔργον ἀγαγῆν τὴν ὑπόσχεσιν. Οὕτω γὰρ, φησί, καὶ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν καθαρισθήσεσθε.

Ἄλλὰ γὰρ ἐπὶ τὴν πρῶτην ἐξήγησιν ἐπανέλθωμεν. Ταῦτα γὰρ τῶν ἀποστόλων πεποιηκότων, καὶ τοῦ κηρύγματος πεπληρωκότων τὴν γῆν, τὸ πάλαι κατοικοῦμενον *πολιμιον ἀφεθήσεται*. Οὐ γὰρ ἐδέξατο τὸν καλὸν ποιμένα τὸν θέντα τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Διδὸς τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, οἷα δὴ χώρας τινάς, ἐποίησαν *βδοσκημα*, ἃς ἐλυμψατο ὅς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μόνιός ἄγριος κατενεμήσατο, καὶ ἐν αὐταῖς οἱ φθειρόντες ἀνεπαύσαντο. Ἄπερ οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος · *Πόλις γὰρ ὠχυρωμένη μόνη, καλὴ ἀφείται, καὶ ἐγκαταλείπεται, ὡς ἐρημος*. Ἐκεῖ *νεμηθήσεται μίσχος, καὶ ἐκεῖ κοιτασθήσεται, καὶ ἀναλώσει τοὺς κλάδους αὐτῆς*. Ἐν τῷ *ξηρανθῆναι τὸν θερισμὸν αὐτῆς, συντριβήσονται*. Οἷς καὶ τὰ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν συμφωνεῖ. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ καὶ πρὶν εἰρημένη πόλις ὄχυρά καὶ ἀμπελῶν ἡ καλὴς, ἣν φησιν *ἐρημον* εἶσεσθαι μετὰ τὸ τῶν ἀποστόλων πανταχοῦ κυρωθῆναι τὸ κήρυγμα, καὶ τὴν τῆς *εἰδωλολατρίας* καθαίρειν.

Τινές φησιν, ὡς εἰπὼν μὴ τὴν Ἰσραὴλ ἀπαιτηθήσεται δίκην ὧν κατὰ τῶν ἀγίων ἐπλημμέλησεν Ἰσραὴλ, ἐπάγει ποῖον ἔρα τὸ μέτρον τῆς ἐπ' αὐτοῖς εἶσαι κινήσεως. *Μαχόμενος καὶ οὐνειδίῳν ἐξαποστελεῖ αὐτοὺς*, δηλονότι τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος. Ἀπεπέμφτω γὰρ τὸν Ἰσραὴλ ὁ Σωτὴρ *μαχόμενος*, ἀντ' τοῦ ἐπιπλήτητος. Ἐφασκε γὰρ *οὐνειδίῳν αὐτοῖς* · « Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ὅρᾳς ὡς ἐπιπλήτητων, αὐτοὺς ἀπεπέμφωτο. Ἄλλὰ σέσωσται τὸ κατάλειμμα, καθὰ φησιν Ἡσαίας · « Ἐάν ἡ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » *Ὀνειδίῳν* δὲ καὶ ὁ προφήτης μετὰ παρρησίας αὐτοῖς, ὡς μελέτην πεποιημένους φανερῆν τοὺς ἀγίους. Κἀν ἀρνήσηθε, φησιν, *μάρτυς ὁ λέγων* · « Τίνα γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν ; » Καὶ πάλιν · « Ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολείσθαι ἔξω Ἰερουσαλήμ. » Διὰ μέσου δὲ τούτου ἐλέγξας, πάλιν ἔχεται τῆς πρώην ἀκολουθίας ὡς ἐκ Θεοῦ λέγων · *Διὰ τοῦτο ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ*. Διὰ τοῦτο ποῖον ; ἐπειδὴ ὄυκ ὡς αὐτὸς ἀνείλεν, οὕτως ἀναیرهθήσεται. Ἀνῆσει γὰρ καὶ αὐτῷ κατὰ καιροῦ τὰ ὀφλήματα. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ *εὐλογία αὐτοῦ*. Εἰ γὰρ ἀπῆται πρὸς ἀξίαν τὴν δίκην, οὐκ ἂν ἔργῳ προῆλθε τὸ βῆθὲν Ἀδραάμ, « *Εὐλογῶν εὐλόγησά σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε, »* τσαυτὰ πεπλημμέληκότων τῶν ἐξ αὐτοῦ. Πότε δὲ, φησιν, ἔση τῶν πλημμελημάτων ἐλεύθερος ; οὗτοι οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι τῆς ἀρχαίας καταστρατεύονται πλάνης, πᾶν αὐτῆς ἐξαλείφοντες λείψανον, συμφύωνος τοῖς

⁸⁸ Jean. x, 15. ⁸⁹ Psal. lxxix, 14. ⁹⁰ Matth. xxiv, 37. ⁹¹ Isa. x, 21 : Rom. ix, 27 ; xi, 5. ⁹² Act. vii, 52. ⁹³ Luc. xiii, 33. ⁹⁴ Gen. xvi, 10.

ἀποστολικοῖς· ὅτ' ἂν δὲ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσελθῆ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Κατοικούμενον δὲ ποίμνιον ὀνομάζει τὸν Ἰσραὴλ, ὡς πάλαι ποιήσασιν ὁ ἀγαθοῖς πληθυνόμενον. Ὁ καταλειφθὲν οἱ νοητοὶ κατανεμεθήσονται θῆρες, μηδενὸς ἔτι τὰς πονηρὰς ἀποσοβόντος δυνάμεις. Ἄλλ' οὐδὲ Ῥωμαῖοι δηλοῦντες ὁ ἀπέπειον πρινή και τῶν μικροτάτων ἀπέδειξαν ἔρημον. Τινὲς δὲ βόσκημα τὴν ἐκ τῶν πολεμίων φορολογίαν σημαίνειν φασίν. Ὡς γὰρ εὐλογίαν παυομένους τῆς εἰδωλολατρίας ἐκήγγεται, οὕτως ἔρημιαν μετὰ δουλείας τοῖς ἀπομείνασιν.

destitutum viderunt. Neque vero desunt, qui pensionem significari dicant. Ut enim eis se, in exsilium et servitutum si in eo perrexerint, eos se

α-γ'. *Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θάλας, δεῦτε. Οὐ γὰρ λαός ἐστιν ἔχων σύνεσιν· διὰ τοῦτο οὐ μὴ οἰκτειρήσει ὁ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδὲ πλάσας αὐτοὺς, οὐ μὴ ἐλεήσει. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφράξει Κύριος ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Ῥινοκορούρων, κ. τ. λ.*

Τὴν παντελῆ τῶν ἐκ περιτομῆς ἔρημιαν εἰπὼν, ὡς ἀνδρῶν οὐχ εὐρισκομένων ἐν αὐτοῖς σωτηρίας ἀξίων, ἀνακαλεῖται γυναῖκας τῶν παραδόξων ἔργων εἰς μαρτυρίαν, ὡς ἂν ἐλθοῦσαι φωτίσαιεν τὸν ἐν σκότῳ καθήμενον λαόν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν τὴν ἀφειμένην. Διὸ κατὰ τὴν Ἀκύλαν εἰρηται· *Γυναῖκες ἐρχόμεναι φωτίζουσιν αὐτήν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Γυναῖκες ἐρχόμεναι καὶ δηλοῦσαι αὐτήν. Τινὲς δὲ αὐται, μαθάνωμεν. Φησὶν Ρ·**

« Ἦσαν ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι αἰτινες ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι αὐτῷ, ὡς ἐπάγει τὰ ὀνόματα, Λουκᾶς δὲ, « Κατακολουθοῦσαι γυναῖκες τινες, αἵ τινες ἦσαν συναληλυθῆσαι ἐκ τῆς Γαλιλαίας αὐτῷ, θέεασαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ. Αἰτινες μαθοῦσαι τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ὑπέστρεψαν ἀπὸ τοῦ μνημείου εὐαγγελιζόμεναι πάντα τοῖς ἀποστόλοις. » Ἐπει τοίνυν ὁ λαός ὁ μὴ ἔχων σύνεσιν, τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων οὐκ ἐπέθετο, καὶ τοι τῶν ἐθνῶν παραδεχομένων τὸν λόγον, τούτου χάριν τὰς γυναῖκας τὸ θεῖον Πνεῦμα καλεῖ. Τοῖς γὰρ ἀποστόλοις διέβαλλον, ὡς νυκτὸς κλέψαντας τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα. Διὸ τὰς ἀνυπόπτους καλεῖ τῶν ἀνοήτων εἰς ἔλεγχον. Μόνον γὰρ ἀπειθοῦσαι, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας ὀρώντες, τὴν ἐνθεον ἀρετὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ μὴ συνορῶντες κηρύγματος. *Γυναῖκες* δὲ πρῶται πιστεύονται τὴν ἀνάστασιν, ἐπεὶ καὶ τῆς πρώτης τοῦ θρεως τὴν ἀπάτην ἐδέξατο. Διὰ τῆς οὖν ἀποστολῆς τῶν δεινῶν ἐγκλημάτων ἀποκρούονται τὴν αἰτίαν. Εἰρηται γὰρ πρὸς αὐτὰς τὸ χαίρετε παρὰ τοῦ τὴν ἀρὰν ἐπιθέντος ἐν ἀρχῇ, « Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα, » πρὸς Ἐβραῖον εἰπόντος. Ὡς ἀνοήτους δὲ τοὺς Ἰουδαίους οὐκ ἐλεήσειν φησὶν. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ λέγει·

quando tandem peccatis liber evades? Quo tempore nimirum errori veteri per fidem vocati bellum indicent, nec ejus aliquas superesse reliquias patientur, magna cum verbis Apostoli concordia, qui tum demum salutem consecreturum esse totum Israellem monuit, cum plenitudo gentium ingressa fuerit ⁴¹. *Gregem autem transtatum* ideo Israellem nominat, quod eum bonis olim pastoribus abundasse constat; quem *derelictum* nunc feræ illæ, id est malæ potestates, quæ mente concipiuntur, nullo arcente depascuntur. Ino ne Romani quidem prius eam populari desierunt, quam vel minimis rebus *pascuorum* nomine, imperatam per hostes tribuit

B VERS. 11-13. *Mulieres venientes a spectaculo, adeste. Non enim est populus, qui habeat intelligentiam. Propterea non miserabitur eorum, qui fecit eos, et qui formavit eos, non parcat. Et erit in die illa concludet Dominus a fossa fluminis, usque ad Rhinocoruram, etc.*

245 Postquam de Judæorum summa et absoluta vastitate disseruit, tanquam viri nulli inter eos salute digni reperiantur: *mulieres* ipsas in admirabilem operum testimonium vocat; ut *venientes*, jacentem in tenebris populum, eorumque urbem relictam illustrent. Atque hinc est, quod Aquilam quidem, *Mulieres venientes illustrant eam*; Symmachum autem, *Mulieres venientes et ostendentes eam*, interpretatos esse legimus. Sed quænam ipsæ fuerint, jam discamus. Ait enim Matthæus: « Erant ibi mulieres multæ procul spectantes, quæ quidem secutæ fuerant eum a Galilæa, ministrantes ei ⁴²; » quarum nomina adjicit. Lucas autem in hunc modum: « Secutæ sunt mulieres quædam quæ cum eo ex Galilæa profectæ viderunt monumentum, et quemadmodum positum fuit ejus corpus: quæ et ipsæ cum Salvatoris resurrectionem audissent omnia renuntiantes apostolis, a monumento reverse sunt ⁴³. » Quoniam ergo *populus intelligentiam non habens*, apostolorum prædicationi fidem non habebat, quam tamen avide gentes amplectebantur: mulieres ob id divinus compellat Spiritus. Apostolos enim tanquam noctu Salvatoris corpus sustulissent, falso accusabant ⁴⁴. Ideoque minime suspectos ad eorum refutandam vesaniam testes ciet. Soli enim Judæi fidem non amplectuntur; qui, licet ubique terrarum propagatas cernant Ecclesias, divinam tamen evangelicæ prædicationis virtutem non intuentur. At *mulieres* resurrectionis fidem primæ ideo arripiunt, quod quæ prima serpentis deceptioni patuit ⁴⁵, *mulier* exstitit. Ipsæ ergo isthac apostolici muneris functione gravius accusationis culpa sese exemerunt. Sunt enim ab illo salvere jussæ, qui initio Evæ imprecatus, suos eam

⁴¹ Rom. xi, 12. ⁴² Luc. xxv, 53, 53. ⁴³ Luc. xxiii, 59, 50. ⁴⁴ Matth. xxviii. ⁴⁵ Gen. iii, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

α γρ. ποιέσιν. ο γρ. δητώντες. Ρ λ. Ισ. γάρ ὁ Ματθαῖος μέν.

non sine dolore parituram liberos edicto sanxerat. **A** Monet autem Judæorum, quia *stulti sunt, non miserturum Dominum*; sed eos stato **346** et definito tempore a fluminis alveo conclusurum; quod percussurum verbo expresserunt alii; ut infideles stultumque populum percussurum Dominum significarent.

Sequitur deinceps loci designatio, a fluminis alveo, ad torrentem usque Ægypti, ut apud Symmachum cæterosque legimus interpretes, quibus verbis Romanorum adversus Judæos, a Jordanis fortasse fluvio ad torrentem usque Rhinocoruram Ægypto conterminam, vagaturum bellam demonstratur. Sed istos, ait, virgis codet Dominus sententiam in eos, hostium scilicet exercitum, ut resipiscere doceat, inducens. Inde igitur et illa usurpavit superius: Væ Assyriis, virga iræ et furoris in manibus eorum ⁶⁶. Dicunt alii Euphrate et Rhinocorura Judæam tanquam limitibus, distingui. **B** Inde, *concludendi* verbo, pro obsidendi, et afflictiendi, prophetam usum esse. Tum demum enim recte *concludi* dicimur, cum prementibus undique malis, nullus effugii locus nobis relinquatur. *Concludi* præterea et ipsa Judæorum mens rite dicitur, quæ veritatis lumen non admittat. Cæcitas enim, secundum beatum Apostolum, ex parte Israeli contigit: « Et ad hunc usque diem, cum legitur Moses, velamen cordi ejus obtenditur ⁶⁷. » Sed verbi præconibus ita deinceps imperat Dominus: *Vos autem congregate sigillatim filios Israel*. Etsi enim conferunt ad fidem recusat accedere, quia populus est intelligentiam non habens; non aliquos tamen sigillatim, licet paucos colligere fuit aspernandum; **C** ad quos et magnus ille Petrus in hæc verba locutus est: « Et nunc, fratres, scio quod per ignorantiam fecistis sicut principes vestri. Poenitentiam igitur agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini ⁶⁸. . . . . »

CAP. XXVIII.

347-348 VERS. 1-22. *Væ coronæ injuriæ, mercenarii Ephraim. Flos cadens de gloria super verticem montis pinguis, qui ebrii estis absque vino. Ecce forte et durum,* - etc.

349. . . . Figuris relictis ad veritatis libertatem accedere. « Spiritus enim Deus est; et qui ipsum adorant, eos in spiritu et veritate adorare necesse est ⁶⁹. » Et vero lex ipsa vinculum, quæ **D** justum quidem efficiat neminem, sed ad pœnas veluti constrictos servet. Quin et David ipse, cum ad gratiam per fidem alacriter properare suaderet: « Disrumpamus vincula eorum, inquit, et jugum eorum a nobis projiciamus ⁷⁰, » legis pondus nimirum eis impositum significans, quo sibi subjectos premere solebant Judæorum magistri. Proponite, inquit, *compendiosam* fidei istorum gratiam, quæ exiguis verborum periodis comprehensa, non ut a Mose ex illa tantum Judæis, sed cunctis terræ habitato-

τῷ δηλουμένῳ, συμγράξει Κύριος ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ὅπερ πατάξει ἐρμήνευσαν οἱ λοιποὶ, δηλοῦντες πατάξειν Κύριον τοὺς ἀπίστους ἐκείνους, καὶ τὸν λαὸν τὸν ἀσύνετον.

Εἶτα τόπον ἀφορίζει ἀπὸ τοῦ βέλθρου ποταμοῦ ἕως τοῦ χειμάρρου Αἰγύπτου, κατὰ Σύμμαχον, ὅπερ Ἰσοδυναμοῦσι καὶ οἱ λοιποὶ περιορίζοντες τοῦ λόγου τὸν κατ' Ἰουδαίων ὑπὸ Ῥωμαίων γενησόμενον πόλεμον, ἀπὸ ποταμοῦ τάχα τοῦ Ἰορδάνου μέχρι τοῦ χειμάρρου Ῥεινοκορούρων, ἥπερ ἐστὶν Αἰγύπτου μεθόριον. Ἀλλὰ τούτους μὲν, φησὶ, βαδίσσει Κύριος αὐτῶν, ἐπάγων αὐτοὺς τὴν μάστιγα τὴν ἐπιστραπτίχην, τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον. Διὸ καὶ ἄνω ἔλεγεν· « Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ βλάβος τῆς ὀργῆς, καὶ τοῦ θυμοῦ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Τινὲς δὲ φασὶν, ὡς Ἰουδαίαις ὄροι Εὐφράτης καὶ Ῥεινοκορούρα. Ἐδὲ συμγράξει, ἀντὶ τοῦ πολιορκήσει, καὶ θλίψει. Ἦ γὰρ σύμφοραξις, συγκλεισμός ἐστιτ ἀφύκτων κακῶν. Ἀλλὰ καὶ συγκλεισται τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς οὐ προσημεμένων τῆς ἀληθείας τὸ φῶς. « Πῶρωσις » γὰρ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄχρι σήμερον ἠνίκα ἀναγιγνώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Τοῖς δὲ τοῦ λόγου κήρυξιν ἐξῆς προστάττει λέγων ὁ Κύριος· Ἰμῶις δὲ συναγαγετὲ κατὰ ἓνα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Εἰ γὰρ καὶ μὴ βούλωνται ἀθρώως προσίεναι τῇ πίστει (λαὸς γὰρ οὐκ ἔχων ἐστὶ σύνεσις), ἀλλ' οὖν ἀγαπητὸν βραχεῖς τινας καθ' ἓνα συναγαγεῖν, οἷς καὶ Πέτρος ὁ μέγας· ἔδδα· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατὰ ἔργον ἐπράξατε καθὰ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. . . . »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

α-ιβ'. Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὄψεως, οἱ μισθωτοὶ Ἐφραῖμ. Τὸ ἄνθος τὸ ἐκπέσον ἐκ τῆς δόξης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τοῦ παχέος, οἱ μεθύοντες ἄνευ οἴνου. Ἴδοὺ ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν, κ. τ. λ.

. . . . ἐλευθερίαν προσέσθαι τῶν τύπων ἀφαιμένους. « Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, δεῖ προσκυνεῖν. » Δεσμὸς δὲ ὁ νόμος δικαίων μὲν οὐδένα, κατασφίγγων δὲ πῶς εἰς κόλασιν. Καὶ Δαβὶδ δὲ προθύμως συμβουλεύων ἐπὶ τὴν χάριν ἵναί τι τὴν διὰ πίστει, « Διαρρήξωμεν, φησὶ, τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρήξωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν, » τὸ ἐκ νόμου βάρος αὐτοῖς ἐπικείμενον, ᾧ τοὺς ὑπὸ χεῖρας οἱ τῶν Ἰουδαίων ὑπήγον διδασκαλοί. Προτιμήσατε δὲ, φησὶ, τούτων τὴν σύντομον τῆς πίστεως χάριν, οὐ κατὰ τὰς μακρὰς οὖσαν περιόδους τοῦ γράμματος, ἥτις ἐδόθη πάση τῇ γῆ, μόνοις δοθέντος Ἰουδαίοις τοῦ νόμου. Μωσῆς μὲν γὰρ ἔλεγεν· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ. »

⁶⁶ Isa. x, 5. ⁶⁷ II Cor. iii, 15. ⁶⁸ Act. iii, 17.

⁶⁹ Joan. iv, 24. ⁷⁰ Psal. ii, 3.

Ὁ Χριστὸς δὲ διὰ τοῦ ψάλλοντος, « Ἀκούσατε ταῦτα, ἅπαντα τὰ ἔθνη. » Τινὲς δὲ φασὶ τὸ, καὶ ὑμεῖς μὴ εὐφρανθεῖτε, ἀρμόττειν μὲν καὶ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ μὴ ἐπιμένειν τῇ τῶν ἀμαρτημάτων ἔδονῃ παραινοῦν, μηδὲ δεσμεῖν ἑαυτοὺς ἀμαρτήμασιν, πρὸς δὲ τὴν τῆς κρίσεως ἀκοήν ὑποστέλλεσθαι· ἀρμόττειν δὲ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη, ὡς οὐδὲ χαίρειν ὑμᾶς ἐπὶ τῇ τῶν Ἰσραηλιτῶν τιμωρίᾳ. Διαθήσεται γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς· τὰ τῆς κρίσεως ἀμαρτάνοντας.

κγ-κδ'. Ἐρωτιζέσθε καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου. Προσέχετε, καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου. Μὴ ὀλιγὴν τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριῶν· ἢ σπῶρον προστοιμάσαι, πρὶν ἐργάσασθαι τὴν γῆν; οὐχ ὅταν ὀμαλίση τὸ πρόσωπον αὐτῆς, κ. τ. λ.

Τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, εἰ τὸν ἐντιμον ἀποδοκιμάσαντι λίθον, ἐτι παρακελεύεται τὰ μὲν ὅσα παρέχειν τῇ δι' ἀέρος φερομένη φωνῇ, πειθαρχεῖν δὲ τοῖς λεγομένοις, καὶ κατανοεῖν τὰ λεγόμενα. Εἴθ' ὑποδείγματι κέχρηται, διδάσκων αὐτοὺς, ὡς ὄντες δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται. Ἄρχοντες γὰρ ἦσαν καὶ ἱερεῖς, καὶ διδάσκαλοι. Καιρὸς γὰρ, φησὶν, ἀρότρου καὶ σπῶρου διάφορος.

Καὶ περὶ ἀλλὰ τῶν καρπῶν μετὰ θέρους ἢ κάθρισις, τῶν μὲν ἀμάξης δεομένων, καὶ τεμνόντων τροχῶν ὅσοι τῶν ἄλλων ἀρότεροι· τῶν δὲ μόναις ἀρουμένων βάρδοις ὁπερ εἰσὶν ἀσθενέστεροι. Οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος γεωργῶν τὰς ψυχὰς, ἐν καιρῷ μὲν αὐτὰς διδασκαλίᾳ νεοῖ, ἀναρῶν γνῶσιν ἢ τοὺς λανθάνοντας λογισμοὺς. Ὅθεν δὲ καὶ φησὶν· « Νεώσατε ἐκρυφιστὶς νεώματα, καὶ μὴ σπεῖρηται ἐπ' ἀκάνθαις. » Ἐπειδὴ ἂν δὲ τὸ οἰονεῖν πρόσωπον ὀμαλίσει τῆς γῆς, πάσης ἀκανθώδους ἀνατραπέισης κακίας, τριπλαῦτα τοῖς ὑποκειμένοις κατάλληλα καταβάλλει τὰ σπέρματα, μεῖζον τε καὶ βραχυτέρα. Διαίρεσις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν. Παρόντος δὲ τοῦ θερισμοῦ (συντέλειαν δὲ τοῦτον δηλοῦν ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς), τότε τοὺς ἀξίους τῶν σπερμάτων ἀπαίτησις καρπῶν. Τῶν δὲ μὴ παρεχόντων, οἱ μὲν τὰ μικρὰ λαβόντες, μετρίαν, οἱ δὲ τὰ μεγάλα, μεγίστην εἰσπραχθήσονται δίκην, ὡσπερ οἱ μεγάλων ἀξιοθέντες, ἱερεῖς, καὶ γεγονότες στέφανος ὕβρεως μισθωτοὶ τε Ἐφραΐμ, ὡς διαστρέψαι μὲν τὸν λαόν, ἀποδοκιμάσαι δὲ λίθον τὸν ἐκλεκτόν.

Τὸ δὲ, καὶ παιδεύση κρίματι Θεοῦ, ἢ κατὰ Σύμμαχον, καὶ παιδεύσει αὐτὸν εἰς κρίμα ὁ Θεὸς αὐτοῦ, παρίστηεν ὡς φυσικῇ διδασκαλίᾳ γεωργῶν, καὶ δοθείη παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ περὶ τῆς διαφόρου τῶν καρπῶν κρινεῖ καθάρσεως. Ἄντι δὲ τοῦ, τὸ δὲ κύμινον μετὰ ἄρου βρωθήσεται, Σύμμαχος φησὶν· Κύμινον δὲ ἐν βακτηρίᾳ, ἄρτος δὲ λεπτοκοπηθήσεται. Τὸ ἄρτος ἀντὶ τοῦ σίτος εἰπών. Ἄντι δὲ τοῦ, Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν

⁷¹ Deut. vi, 5. ⁷² Psal. xlviii, 2. ^{73*} Sap. vi, 7. ⁷³ Jerem. iv, 3; Osee. x, 12. ⁷⁴ I Cor. xii, 4. ⁷⁵ Matth. xiii, 39.

ἢ γρ. καὶ ἀναρῶν γνῶσιν.

ἢ γρ. καὶ ἀναρῶν γνῶσιν.

ἢ γρ. καὶ ἀναρῶν γνῶσιν.

ἢ γρ. καὶ ἀναρῶν γνῶσιν.

ἢ γρ. καὶ ἀναρῶν γνῶσιν.

ἢ γρ. καὶ ἀναρῶν γνῶσιν.

ribus data est. Mose enim dicente tantum : « Audi, Israel⁷¹; » ipse per Davidem⁷² omnes gentes attendere jubet Christus. At non desunt, qui verba ista, et vos nolite lætari, convenire quidem, et facere ad excitandum Israelen, ne se peccatorum voluptatibus tanquam vinculis illaqueet, sed ad judicii mentionem terreatur, existiment : verum et ad gentes etiam referri ; tanquam sumptis de Israelo pœnis eas lætari prohibeat, quas sua quoque peccatorum ultio minime prætermisura sit

350 VERS. 23-29. *Auribus percipite, et audite vocem meam. Attendite, et audite sermones meos. Nunquid tota die arabit qui arat? aut semen præparabit, aniequam præparet terram? nunquid non cum æquaverit faciem ejus, etc.*

B Adhuc etiam coronam superbix, quæ pretiosum lapidem rejecit, adhortatur, ut voci quæ per aerem fertur, aures præbeat, eaque, quæ dicuntur, mente agitet et sequatur. Exemplo deinde adhibito fore docet, ut, quia potentes sunt, potenter tormenta patientur⁷³. Erant enim principes, et sacerdoies, et doctores. Enimvero ait, arationis, sementisque faciendæ non unum et idem tempus est.

Sed messem alternis sequitur ipsa fructuum purgatio, plastro aliis ; aliis etiam rotis, si qui sunt inter eos vegetiores ; aliis denique virga tantum, si tenuiores sint, indigentibus. Eadem plane ratione et Dei sermo solet animas nostras excolere, suoque tempore doctrina, tanquam aratro, renovare, et latentes eorum cogitationes **351** prosciudere. Indequæ est certe quod ait : « Novate vobis novalia, neque super spinas seminetis⁷⁴. » Ubi autem terræ tanquam facies fuerit adæquata, omni spinosa penitus extirpata malitia, ea tum demum semina, quæ subjectis congruant, majora aut minutiora, sunt enim gratiarum divisiones⁷⁵, mandare convenit. At instante messe (quo nomine consummationem significari Christus docuit⁷⁵), fructus tum demum semente dignos idem postulabit : quos qui non reddent, si parva quidem acceperint, mediocres ; si magna autem, pœnas luent et ipsi maximas. Quo in genere primi futuri sunt ad summa evecti sacerdotes, et qui superbix corona, mercenariique **D** Ephraim nominantur, qui populum avētere, delectumque lapidem rejicere ausi sunt.

Deinde, quod sequitur, et erudieris in judicium Dei ; aut secundum Symmachum, et erudiet eum Deus ad judicium suum, ostendit Deum ipsum, sicut solent naturali disciplina, atque a Deo concessa agricolæ, de varia fructuum purgatione judicaturum. Cæterum pro quo *Cyminum cum panis comedit* ; legimus : *Cyminum baculo : panis autem comminuetur*, transtulit Symmachus, *panem pro frumento usurpans*. Deinde verba ista, *Neque enim*

VARIÆ LECTIONES.

in perpetuum volis irascar, neque vox amaritudinis in meæ consulcabit vos, ita Symmachus et Theodotio interpretantur: Verum non in perpetuum triturans triturabit eum, neque turbabit eum rota plaustris ejus neque unguis suis comminet eum: id est; Ut plaustris rota frumentum comminuens pertransierit, eo etiam, quod circum est, boum unguis comminuto, et frumentum ipsum non perdet; uti neque ipsam animarum substantiam ultio, quod cum minime Septuaginta lateret interpretes; Non enim in sæculum vobis irascar, reddiderunt: ac si se non ad interitum usque substantiæ ulcisci 352 dixisset; non aliter quam plaustris rotam frumentum non perdere, sed purgare videmus. Ista autem omnia, inquit, non intelligentibus veluti portenta non mortalis aliquis, sed Deus ipse renuntiavit. Quod si adversus Dei consilium, consolationem aliquam adinvenire valeatis, vanam istam exaltate. Sed hoc cum ita interpretatur Symmachus: Et hoc a Deo exercituum olim exivit, consilium laudavit, salutem magnificavit.

Sunt vero qui integrum locum ad hunc modum explicent. Christi hoc loco persona inducitur, quæ ad evangelicæ prædicationis fidem Israelitis compellat: ad quam nulla non inquit, attentione, non pigro auditore opus est, sed observare diligenter, et a legis cultu deinceps abstinere. Nam vel beato docente Apostolo: « Nihil prodest vobis Christus, qui in lege justificamini: gratia excidistis⁷⁶. » Innuit porro et ipsa attentio, Christum in lege adumbratum inveniri; neque eam, si spiritualiter intelligatur, ab Evangelio dissentire. « Si enim, ait, Mosis creditis, et mihi etiam creditis: cum de me et ille etiam scripserit⁷⁷. » At legis observationem ideo excusabant, ut hac specie pii habitii, in Jesum, tanquam legi contraria doceret, desævirent. Dicit itaque: *Nunquid tota die arabit, qui arat?* nimirum, ut spinosæ terræ similem esse idololatrarum mentem doceat, verboque, tanquam catecheticæ aratro, a quo subigatur, indigere, ut ad superne demissum semen excipiendum, quo fructus edere valeat, præparetur. Quod olim Israelitis ex Ægypto migrantibus contigit, cum legem istam, tanquam aratrum, quo duram animæ suæ terram proscinderent, acceperunt. Decet igitur cessante D aratro, evangelicum semen admittere; id est, remotis figuris veritatem amplecti. Agricola enim, inquit, ut primum terram adæquavit, non eidem statim quæ solidiora sunt, semina committit, sed a tenuioribus, tanquam terram exercens, exorditur. Ea enim est in tuis finibus agri colendi ratio. Ita ergo lex, 353 cum terram adæquasset, tennes tibi veritatis umbras, tanquam cymini, aut papaveris semina commisit, quæ sumpta per se nihil ad esum omnino conferunt; sed cum aliis tantum, id est,

ὄργισθήσομαι. Οὐδὲ φωνὴ τῆς πικρίας μου καταπατήσῃ ὑμᾶς, Θεοδοτίων καὶ Σύμμαχος ἐξέδωκαν. Ἄλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀλοῶν ἀλοῆσει αὐτόν, οὐδὲ ταραξεί τροχὸς ἀμάξης αὐτοῦ, οὐδὲ ταῖς ὀπλαῖς αὐτοῦ λεπτυνεῖ αὐτόν. Τοῦτ' ἐστίν, Ἐπειδ' ἂν ὁ τῆς ἀμάξης τροχὸς περιέλθῃ τὸν σίτον λεπτύνων, τὴν περὶ αὐτὸν καλὰ μὴν ἡμοῦ καὶ τῶν βοῶν ταῖς ὀπλαῖς αὐτὴν λεπτυνόντων, αὐτὸν οὐκ ἀφανίσει τὸν σίτον ὡσπερ οὖν οὐδὲ τῶν ψυχῶν τὴν οὐσίαν ἢ κόλασις. Ὅπερ οἱ Ἑβδομήκοντα νοοῦντες ἐξέδωκαν, Ὁ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ὄργισθήσομαι. Τοῦτ' ἐστίν οὐ πρὸς ἀπόλειαν οὐσίας κολάζω, καθάπερ οὐδὲ τροχὸς ἀμάξης ἀφανίζει τὸν σίτον, ἀλλὰ καθαρὸν ἀπεργάζεται. Ταῦτα δὲ φησι; πάντα ὡσπερ εἰ τέρατα τοῖς μὴ νοοῦσιν ὑπάρχοντα οὐκ ἄνθρωπος ἐφη, ἀλλὰ Θεὸς ἀπεφώνητο. Εἰ δὲ πρὸς Θεοῦ βουλήν δύνασθε παραμυθίαν εὐρεῖν, ματαίαν ταύτην ὑψώσατε. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, Καὶ γὰρ τοῦτο πῦρὰ Κυρίου θυνάμειωσεν ἐξῆλθεν κάλαϊ, ἐδόξασεν βουλήν, ἐμεγάλυνε σωτηρίαν.

Τὴν δὲ πᾶσαν ῥῆσιν οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο. Χριστοῦ παρενήνεκται πρόσωπον πρὸς πειθὸ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τὸν Ἰσραὴλ ἐπαγόμενον, πρὸς δ, φησὶ, προσοχῆς χρεῖα πολλῆς, καὶ ῥαθύμως ἀκούειν οὐ δεῖ, φυλάττεσθαι δὲ τὸ ῥ, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν τῆς νομικῆς λατρείας ἀντέχεσθαι⁷⁸. Κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον γὰρ, « Κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, ὅτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξέπεσετε. » Ἀπλοῖ δὲ πάλιν ἡ προσοχή, τὸ κἂν ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς τὸν Χριστὸν εὐρίσκειν τυπούμενον. Οὐ γὰρ ἀλλότρια παραγγέλλω τοῦ νόμου, εἶγε νοοῖτο πνευματικῶς. « Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσεί, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκείνος γέγραφε. » Προφάσει γὰρ τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς, ὡς εὐσεβοῦντες δῆθεν ἐδίωκον Ἰησοῦν, ὡς ἀλλότρια ταύτης διδάσκοντα. Διὸ φησι, Μὴ ὀλην τὴν ἡμέραν ἀροτριᾶσαι ὁ ἀροτριῶν, δηλῶν ὡς ἀκαθάρτοι γῆ παρῆοικε τῶν εἰδωλοατρούντων ὁ νοῦς, καὶ δεῖται λόγου, κατηχητικῆς ἀρότρου δίκην αὐτὸν ἀναπτύσσοντος, ὡς ἂν εὐπεπισθεῖ πρὸς τὸν σπόρον τὸν ἄνωθεν, καὶ καρποφορήσῃαι θυνήσῃται. Τοῦτο γέγονε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐξεληθοῦσι μὲν Αἰγύπτου, τὸν δὲ νόμον δεξάμενοι ὡς ἀρότρον. Ὡς ἂν κατεσκληρῶν αὐτῶν τῆς ψυχῆς ἀνατέμῃ τὴν γῆν. Δεῖ τοίνυν τοῦ ἀρότρου παυσαμένου, τὸν εὐαγγελικὸν ὑποδέχεσθαι σπόρον, καὶ παυσαμένων τῶν τύπων, δεῖξασθαι τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ ῥ γεωργὸς, φασὶ, κἂν ὀμαλίσῃ τὴν γῆν, οὐκ εὐθὺς καταβάλλει σπέρματα στερεώτερα. Τῶν δὲ σμικροτέρων κατάρχεται, διὰ τούτων πρῶτον γυμνάζων τὴν γῆν. Οὗτος γὰρ ἐν τοῖς σοῖς ὀροῖς τεχνικὸς τῆς γεωργίας ὁ τρόπος. Οὕτως οὖν ὁ νόμος ὀμαλίσας τὴν γῆν, τὰς ἀσθενεῖς σοὶ σκιάς τῆς ἀληθείας ἐπέσπειρεν, οἷον ἐκύμνον, καὶ μελάνθιον. Ἄ δὲ καθ' ἑαυτὰ παντελῶς οὐκ ἐστὶν ἐδώδιμα,

⁷⁶ Galat. v, 2, 4. ⁷⁷ Joan. v, 16.

VARIAE LECTIONES.

⁷⁸ γρ. τε. ῥ γρ. ἀπέχεσθαι. ῥ γρ. γάρ.

τῆ δὲ πρὸς ἕτερα γίνεται χρῆσιμα συμπλοκῆ, *κριθῆν* A *hordeo et frumento*, quibus panis conficitur, con-
καὶ *σίτον*, τοῦτ' ἐστι, τὸν ἐκ τούτων ἄρτον γινόμε-
νον.

Οὕτω δὲ τῆ πνευματικῆ διδασκαλίᾳ καὶ τὸν νό-
μον συμφέρεισθαι. Ἄλλως γὰρ ἀδρανοῦς ἔντος πρὸς
ἀμαρτιῶν ἀποκάθαρσιν, ἀποκεκλήθηται μὲν ἡ *σχιά*,
τὸ δὲ ζυσοποιῶν εἰσκεκόμειστα *κρίμα*, τοῦτ' ἐστι Χρι-
στὸς συντετμημένη πίστει δικαίων, ὃ ποιεῖν οὐκ
εἶχον αἱ μακρὰ τοῦ νόμου περίοδοι. Τῷ δὲ πιστεύον-
τι, καθάπερ *κριτῆ* τῷ Κυρίῳ τὰ πρακτέα προσ-
τάττοντι, καὶ τὰ τῆς πνευματικῆς *εὐφροσύνης*
ἀκολουθεῖ. Ὡς χρῆσιμου δὲ πάλιν ἀντέχεται τοῦ πα-
ραδείγματος, δεικνύς ὡς μετρία δίκη βῆθυσκόντας
τοὺς νόμους μετήρχετο καίτοι λέγων, « Ὁ λαὸς οὗτος
τοῖς χεῖλεσι με τιμᾶ, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, καὶ ὁμοῦ
φιλανθρώπως ἐκόλαζεν, ὡσανεὶ *βάδδω καθυρθεῖη*
μελάνθιον. Εἰ καὶ τηροῖτο δὲ, φησὶν, ὁ νόμος, καθ'
ἐαυτὸν ἄχρηστος τῆς τοῦ ἄρτου δόμενος συμπλοκῆ·
Σαφῆ δὲ ποιῶν τὴν εἰρημένην φιλανθρωπίαν, ἐπ-
ήνηγκεν· *Ὁὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ὑμῖν ὀργισθήσο-
μαι*. Οὐδ' οὕτως ὑμᾶς ἡ ἐξ ἐμοῦ μέτεισι δίκη, ὡς
καταπάτημα γενέσθαι τοῖς ἐξ ὀργῆς. Διδὸ καὶ *τέρας*
καλεῖ καὶ θαύματος ἄξιον, τὸ ἐν τοσοῦτοις ὄντα πα-
ραπτώμασιν ἐλεεσθαι τὸν Ἰσραὴλ. Ὅθεν φησὶ, *Βου-
λήεις ἀγαθῆς ἐπιλάβεσθε*, κατατιώμενος ὅτι *μα-
ταίαν παράκλησιν* μέγα τι καὶ ὑψηλὸν εἶναι χρῆμα
νομίσαντες, τοῦ εἰκότος ἕξω ποι φέρονται. Εἴη δ' ἂν
αὕτη, καθ' ἣν ἔλεγον· « Ἐποίησάμεθα συνθήκην
μετὰ τοῦ ἄδου, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἦκουον γάρ·
« Καταγίς φερομένη ἐὰν παρέλθῃ, ἔσεσθε αὕτῃ εἰς
καταπάτημα. »

qua dicebant : « Fœdus inivimus cum inferis,
enim : « Procella irruens si transierit, eritis ei in

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ΄.

α ἡ. *Ὁυαὶ πόλις, Ἀριήλ, ἣν ἐπολέμησε Δαβὶδ·
συναγάγετε γερνήματα ἐνιαυτὸν ἐπὶ ἐνιαυτὸν. Φά-
γεσθε γὰρ σὺν Μωάβ. Ἐκθλίψω γὰρ Ἀριήλ*, κ. τ. λ.

Τὴν διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ταλανίζομένην Ἀριήλ
καὶ αὐτοὶ φασιν, Ἰουδαίων παῖδες ὑπάρχειν τὴν
Ἱερουσαλήμ, λέγοντες ἰδίως τὸ θυσιαστήριον τὸ πρὸ
τοῦ ναοῦ συνεστὸς, Ἀριήλ ὀνομάσθαι. Ταιγαροῦν Ἰε-
ζεκιήλ ἐν τοῖς τελευταίοις τὸν ναὸν διαγράφων οὕτω
φησὶ· « Καὶ ταῦτα τὰ μέτρα τοῦ θυσιαστηρίου, ἐν
πήχει πήχεως, καὶ παλαιστής. » Καὶ προβάς· « Καὶ
ἀπὸ τοῦ Ἀριήλ ὑπεράνω τῶν κεράτων πῆχυς· καὶ
τὸ Ἀριήλ πηχῶν δώδεκα. » ἐρμηνεύεσθαι δὲ φασὶ
λέων Θεοῦ. Ὅν γὰρ Θεοῦ τὸ θυσιαστήριον, καθήσθαι
πάντα τὰ ἐν αὐτῷ προσφερόμενα. Τινὲς δὲ φασὶ τὴν
πόλιν οὕτως εἰρησθαι, ἐπεὶ διὰ Θεοῦ, λόντος δίκην,
ἐσπάρατε τοὺς ἀνταρτονας. Τὸ δὲ, *πόλις*, ἣν ἐπο-
λέμησε Δαβὶδ, οὐ φασὶν εἰρησθαι ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ,
ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *πολίχην παρεμβλήσεως*
Δαβὶδ. Ἄλλοφύλων γὰρ οὔσαν, καὶ Ἰεθούς καλου-
μένην εἶλεν ὁ Δαβὶδ, τυφλοὺς καὶ χωλοὺς ἀποκτείνας
τοὺς ἀνθεστηκότας αὐτῷ. Καθὰ καὶ Χριστὸς παρ-
έστησε τοὺς ταύτης οὐκίτορας τυφλοὺς ὑπάρχοντας

Sic cum spirituali doctrina et legem ipsam coire
et conspirare oportet. Cum enim ad purgationem
peccatorum infirma lex esset ; amota umbra ,
judicium vitam præstans introductum est ; Chri-
stus ipse nimirum, qui fidei compendio justos fa-
cit, quod magnæ illæ nunquam præstare potuis-
sent legis periodi. Credenti autem, non aliter quam
judici Domino, quæ agenda sunt imperanti, ea etiam
quæ spiritualis sunt lætitiæ, conveniunt. In exem-
plo rursus, tanquam utili et commodo, persistit ;
ut quam modica pœna in segnes legis observatores
animadvertit, ostendat. Et certe quantumvis se a
Judæorum populo labiis tantum honorari ⁷⁹, et
quæ sequuntur, palam quereretur ; perhumaniter
tamen ulcisceretur, tanquam nimirum si *virga*
papaver excutiat. Quinetiam quantumvis lex ob-
servetur, ait, per se fuerit inutilis, si panis con-
junctione destituatur. Cæterum ne prædictam hu-
manitatem obscuram esse sineret : *Non in sæculum*
vobis irascar, neque ad vos ita meum transibit
judicium, adjecit, ut iræ filiis in *conculcationem*
pateatis. Quamobrem etiam *portentum* vocat, et
admiratione dignum, quod Israeli tantis peccato-
rum sordibus inquinato misericordiæ locus pateat.
Inde etiam est, quod *consilium bonum inire præ-*
cepit ; accusans, quod *stultam consolationem* mag-
num quid esse arbitrati, ab eo, quod decet, aver-
tantur. Fuerit vero ea fortasse consolatio, de
cum morte ⁸⁰, » et quæ deinceps. Audierunt
conculcationem ⁸⁰.

CAP. XXIX.

354 VERS. 1-8. *Væ civitati Ariel, quam ex-*
pugnavit David. Congregate germina annum anno
adjicientes. Comedetis enim cum Moab. Affligam
siquidem Ariel, etc.

355 Quam hoc loco desinet Ariel Jerusalem esse
arbitrantur, etiam Judæi ipsi, qui hoc nomine
altare illud, quod ante templum fuerat excitatum
designari dicant : ideoque Ezechielem extremo li-
bro in hæc verba templum descripsisse : « Istæ
autem mensuræ altaris in cubito cubiti, et palmi ⁸¹. »
Et paulo post : « Et ab Ariel, supra cornua
cubitus ; et Ariel cubitorum duodecim ⁸². »
Significat autem idem vocis interpretatio, ac si
Dei leonem dicas : quia quæ altari Dei offereban-
tur, idem omnia consumebat. Aiunt vero non-
nulli urbem id nominis ob id sortitam esse, quod
Dei auxilio ipsa, non aliter quam leo, sibi reluctan-
tes dissiparet. Volunt præterea verba ista : *Civitas,*
quam expugnavit David, in Hebræo non inveniri,
sed *civitatula circumvallationis David*, ut trans-
tulit Aquilas. Ipsam enim, quæ alienigenarum erat,
et Jebus vocabatur, tum demum David expugna-
vit, cum cæcos et claudos reluctantes interno-

⁷⁹ Isa. xxix, 13; Matth. xv, 8. ⁸⁰ Isa. xxviii, 15. ⁸¹ ibid. 18. ⁸² Ezech. xliii, 13. ⁸³ ibid. 15.

cione delevit ⁶⁵. Ad hunc modum et Christus ipse ejus incolas cæcos et claudos esse ostendit, cum eos recte incedere, divinumque lumen admittere, Scribas præcipue et Phariseos, nolle, testatus est ⁶⁶. Hinc et illa Davidis : « Filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis ⁶⁷. » Et Pauli : « Propter quod remissas manus, et soluta genua erigite et rectos gressus facite pedibus vestris, ut non claudicans quis aberret, magis autem sanetur ⁶⁸. » Cæcos autem fuisse vel ipse satis docuit Salvator, his verbis : « In judicium ego in hunc mundum veni, ut non videntes videant, et qui vident cæci fiant ⁶⁹. » Gentibus enim visum esse restitutum; Judæis autem, qui lucis fontem alioquin domi haberent, ademptum nemo non videt. Potest vero et illud : *quam debellavit David*, idem, ac si, *cujus causa bellavit*, dixisset, significare. Recte igitur de civitate, postquam de ipsius principibus, deque contumeliæ corona aliqua præmisisset, suo loco disputat. *ipia exsolvetur.*

Ejus itaque cives in hunc modum alloquitur : *Germina congregate, dum adhuc tempus est* : id est, *quandiu vobis anni unius libertas prorogatur*, quo Christi adventus, ejusdemque prædicatio, quæ *annuum Domini* acceptabilem diemque retributionis annuntiet designatur ⁷⁰. Quamquam fortasse non uno et altero anno tantum id egisse, sed tertium etiam addidisse videri queat. Adhortatur ergo, ut cibis ipsi spirituales, quando id agendi sese præbet occasio, sibi recondant. *Comeditis enim*, ait, *eum Moab*; ita unius idola colentis urbis nomine, gentes indicans. Est enim populi utriusque cibus in Ecclesia communis. Aiunt vero verba ista : *Comeditis cum Moab*, neque in Hebraica dictione, neque apud alios etiam interpretes reperiri. Quod etiam alias ex communi interpretationum consensu superfluum esse queat demonstrari. Quod si cibos ipsi intelligibiles nolitis colligere et comportare; ipsam ego *Ariel*, id est urbem Jerusalem, non possum non contere. Cæterum quo loco, *Et erit fortitudo ejus, et divitiæ mihi*, habemus, *Et erit tristis et mærens*, expressit Symmachus. Sed *fortitudinem ejus* ad mentem simul et corpus possis referre. Partim quod bello viribus attritis, eorumdem etiam opes Romanorum direptioni pauerint; partim, quod ea quæ virtutibus comparatur, gloria destituti, et ipsas etiam legalis scientiæ divitiis amiserunt. Ut autem a *Davide* capta est, ait : Cum esses alienigenarum; sic et te *obsidione* expugnari faciam. Est enim etiamnum alienigenarum domicilium, principibus malis relicta, et corona contumeliæ; quæ adversus Christum voces jactare, et contumeliose : « Nos sci- mus quod *Mosi* locutus est *Deus*, hunc autem

καὶ χωλοὺς, ἑρθοποιεῖν οὐκ ἐθέλοντας, οὐδὲ τὸ θεῖον εἰσδέχεσθαι φῶς, μάλιστα δὲ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαίους. Ὅθεν Δαβὶδ μὲν φησὶν : « Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλατιώθησαν, καὶ ἐχύλαναν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. » Ὁ δὲ Παῦλος : « Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιάς ὀρθὰς ποιεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χυλὸν ἐκτραπῆ, λαθῆ δὲ μάλλον. » Ὅτι δὲ καὶ τυφλοὶ δεδῆλωκεν ὁ Σωτὴρ : « Εἰς κρίμα, λέγων, ἐγὼ εἶ, τὸν κόσμον τοῦτον ἤλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Τὰ μὲν γὰρ ἔθνη προδῆλως ἀνέβλεψαν, οἱ δὲ τὸν ἐκ νόμου φέροντες φωτισμὸν ἐτυφλώθησαν. Δύναται δὲ καὶ τὸ, ἦν ἐπολέμησε Δαβὶδ, ἀντὶ τοῦ, δι' ἣν ἐπολέμησε λέγεσθαι. Περὶ αὐτῆς οὖν ὁ προφήτης νῦν λέγει τῆς πόλεως ἀκολούθως τὰ προλαβόντα περὶ τῶν ἀρχόντων εἰπὼν, καὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὕβρεως. Διὰ τὰς τούτων γὰρ παρανομίας, καὶ ἡ πόλις ἡμελλε πείσεσθαι.

Futurum enim erat, ut illorum poenas 356 urbs

Τοῖς οὖν ταύτην οἰκοῦσι φησὶν, Ἔως ἐτι καιρὸς ἐστὶν, γεννήματα συναγάγετε, ἀδείας ὑμῖν δοθείσης ἐπ' ἐνιαυτὸν ἕνα, τὸν τῆς ἐπιδημίας λέγων καιρὸν, καθ' ὃν ἐκήρυττεν ὁ Χριστὸς, ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως. Τάχα δὲ καὶ δεύτερον αὐτοῖς ἐνιαυτὸν, ἢ καὶ τρίτον ὀμιλητικῶς φαίνεται. Συμβουλευεῖ τοίνυν, ἐν ὅσῳ καιρὸν εἶχον, τροφὰς ἐξ αὐτοῦ θησαυρίσαι πνευματικὰς. Φάγεσθε γὰρ, φησὶ, *συμβώμην*, διὰ μιᾶς εἰδωλομανοῦς πόλεως τὰ ἔθνη δηλῶν. Κοινὴ γὰρ ἐν Ἐκκλησίᾳ τροφὴ τοῖς ἐκ τῶν δύο λαῶν. Φασὶ δὲ τὸ, *φάγεσθε γὰρ σὺν Μωάβ*, μὴ κείσθαι κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν, μηδὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς. Καὶ ἄλλως δὲ, φασὶν, ἐκ τῆς συμφράσεως τῆς ἐρμηνείας περιττὸν ἀποδείκνυται. Μὴ βουλομένων δὲ τὰς νοητὰς ὑμῶν συνάγειν τροφὰς, ἐκτρίψω τὴν Ἀριήλ, ὅπερ ἐστὶν Ἰερουσαλήμ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχύς, καὶ ὁ πλοῦτος ἐμοί*, Σύμμαχος; ἔφη, *καὶ ἔσται κατώδυρος καὶ ὀδυνώμενη*. Πλὴν νοήσεις *ἰσχύος αὐτῆς*, νοητῶς τε καὶ αἰσθητῶς. Τὸ μὲν, ὅτι συνετριβήσαν πολέμῳ, καὶ ὁ πλοῦτος αὐτῶν δι' ἀρπαγῆς Ῥωμαίοις ἐγένετο. Τὸ δὲ, ὅτι γυμνοὶ τῶν ἐξ ἀρετῆς αὐτημάτων ἐγένοντο, συναποβαλόντες καὶ τῆς ἐκ νόμου σοφίας τὸν πλοῦτον. Ὡς εἶλε δὲ σε Δαβὶδ ἀλλοφύλων ὑπάρχουσαν, οὕτως ἀλώναί σε ποιήσω *πολιορκία*. Καὶ νῦν γὰρ ἀλλοφύλων γέγονας οἰκητήριον πλήρης ἀρχόντων οὕσα κακῶν, καὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὕβρεως, οἱ καὶ κατὰ Χριστοῦ φωνὰς ἐπηρμένας ἐφθέγγοντο λέγοντες : « Ἡμεῖς ὀδοῦμεν ὅτι Μωσῆ λέλάτῃκεν ὁ Θεός τοῦτον δὲ οὐκ ὀδοῦμεν πόθεν ἐστί. » Τοῦς δὲ λόγους φησὶ τούτους *ταπεινωθήσεσθαι*, τοῦτ' ἐστὶ τοῦς λέγοντας. Πολέμῳ γὰρ κακωθέντες, χρῆσονται ταπεινοτάταις φωναῖς, ἕλκενά τε λέγοντες καὶ λεπτὰ, καθάπερ ἐπὶ νεκρομαντείας οἱ δαίμονες

⁶⁵ II Reg. v, 1 seqq.

⁶⁶ Matth. xv, 14.

⁶⁷ Psal. xvii, 46.

⁶⁸ Hebr. xii, 12.

⁶⁹ Joan. ix, 39.

⁷⁰ Is. lxi, 1; Luc. ix, 18, 19.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. σὺν Μωάβ.

βυχάς τὰς καλούμενας ὑποκρινόμεναι. Ὑπερφανῶσι ἄ
 γὰρ ἰσχυρόν τι καὶ τετραγύγῃ. Τὸ δὲ ῥητὸν οὕτως ἐξ-
 ἔδωκε Σύμмахος· Καὶ χαρακώσω κατὰ σοῦ στάσιμ
 καὶ ἀναστήσω κατὰ σοῦ πολιορκίαν, καὶ ταπει-
 νωθήσω. Ἀπὸ τῆς γῆς λαλήσεις, καὶ ὑπὸ γῆν
 ἐδαφισθήσεται ἡ λαλιά σου, καὶ ἔσται ὡς ἐγγα-
 στρίμυθος ἀπὸ τῆς γῆς ἡ φωνή σου, καὶ ἀπὸ τῆς
 γῆς ἡ λαλιά σου βοῖσεται. Τὰ δὲ νῦν λεγόμενα πα-
 θεῖν μέλλουσιν τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Σωτὴρ ἀποκλαίεται
 λέγων· Ἐὶ ἔγνωσ καὶ γε σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σου,
 ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ παρεμβαλοῦσιν ἐπὶ
 σέ οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄθροβα δὲ,
 φησὶν ὁ προφήτης, ἔσται σοὶ τὰ δεινὰ, ὅς ἐν σιγγῆ
 χρόνου. Θεοῦ γὰρ ἐπισκοπῆ, καὶ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων
 γενήσεται. Παραδείκνυσι δὲ ὡς πυρκαϊστος ἔσται,
 βροντῆς ἐκ Θεοῦ καὶ σεισμοῦ καὶ καταγίβος ἐπ’
 αὐτὴν ἐνεχθεῖσης, ἤγουν τῶν πολεμίων τὴν ἔροδον
 καθάπερ τινὰ βροντὴν καὶ σεισμόν, καὶ καταγίβω
 γενήσεται καὶ φλόγα πυρὸς κατεσθίουσαν. Ταῦτα
 περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ προσηκόντων, ἐπιλέγει περὶ τῶν
 πολιορκησάντων αὐτὴν, ἀπειροῦ δὲ λέγων τὴν ἀπόλαυ-
 σιν τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τρυφῆς τῶν Ῥωμαϊκῶν
 ἀρχόντων. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς καὶ τούτων τὸ τέλος
 μαθεῖν. Μετὰ γὰρ τὸν τρόπον.....

vadentibus hostibus, tanquam fulmine et commotione, atque adeo procellosa tempestate, non aliter quam igne depopulatam iri significat. Quibus obsederunt, sermonem attexit, et hujus vitæ luxum, quo Romanorum delictati sunt imperatores, somnio persimilem facit. Nos enim decebat et istorum etiam finem non ignorare. Postmodum enim.....

θ-κα. Ἐκλύθητε καὶ ἐκοιτητε, καὶ κραιπαλή-
 σατε, οὐκ ἀπὸ σικερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου. Ὅτι πε-
 πότεκε ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως, καὶ
 καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προ-
 φητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐν ἔρῳ-
 τες τὰ κρυπτά, κ. τ. λ.

δρυτόμοι γὰρ ὡσπερ ἐγένοντο τοῖς ἐξ
 Ἱερουσαλήμ οἱ καταδηόντες αὐτοῖς. Ὁ δὲ ἁπλοῦς
 λέγων ὁ Ζαχαρίας· Ἐδάνοιξον, ὁ Λιβανός, τὰς χεῖράς
 σου, καὶ καταφαγέτω δρυς· τὰς κέδρους σου. Ὁλο-
 λυξάτω πίτυς, δίδοι πέπτωκε κέδρος. Ὁλολύξατε,
 δρυές τῆς Βασανιτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ
 σύμφυτος. Κατὰ δ’ ἂν τὸν καιρὸν ἐκείνον, φησὶ,
 καθ’ ὃν αὕτη γενήσεται ἡ μεταβολὴ τοῦ βιβλίου τοῦ
 προρρηθέντος, ἀκούονται τοὺς λόγους οἱ πάλαι
 κωφοί, τοὺς ἐθνικοὺς δηλῶν, οὗς εἶπεν Λιβανόν,
 λόγους τοὺς ἐσφραγισμένους Χερμέλ, τῷ τῶν
 Ἰουδαίων λαῷ, δίδοι οἱ μὲν πρὶν ἀνήμεροι, γεγόνασιν
 ἡμέτεροι. Οἱ δὲ πρὶν ἡμέτεροι, τοῦναντίον ἀνήμεροι.
 Καὶ οἱ πρὶν ἐν ὀμίχλῃ καὶ σκότῳ τυγχάνοντες,
 ὄψονται τοῦ βιβλίου τὸ φῶς. Οἱ δὲ πρὶν ἔρῳ-
 τες τοῦ Θεοῦ τὰ μυστήρια, τυφλοὶ πρὸς ταῦτα γε-
 νήσονται. Καὶ οἱ μὲν πλουτήσουσιν εὐφροσύνην
 καὶ σωτηρίαν πνευματικὴν, ὧν ἦσαν ἐκ πατέρων
 ἀλλότριοι. Οἱ δὲ τούτων ἐν ἐνδείᾳ γενήσονται. Ἐκ-
 παύσεις ἐλπίδος, ἧς ἐντέδες ἐκαίοντες, τὸ πρὶν

unde sit, ignoramus **, et efferre non dubitarunt. At futurum est, ait, ut sermones isti, id est homines, a quibus efferuntur, humiliantur. Bello enim vexati vocibus utentur humillimis, tenuia, eaque miserabilia efferentes; non aliter quam 357 in futuris per mortuos prædicendis solet a demonibus fieri cum evocatorum animorum personam induunt. Ita enim languidum quid ipsi et tenue, atque adeo stridulum emissuri sunt.

Verumenimvero verba hæc ita expressit Symmachus: Et circumvallabo adversum te stationem, et excitabo adversum te obsidionem, et humiliaberis. De terra loqueris, et terræ allidetur loquela tua, et erit tanquam pythoniisæ, de terra vox tua, et de terra loquela tua stridebit. Sed quæ nunc dicuntur, cum passuram olim Jerusalem intueretur Salvator, eandem lugens in hæc verba alloquitur. Si cognovisses et tu, quæ ad pacem tuam, quoniam veniet dies in te: et circumdabant te inimici tui vallo **; cæteraque, quæ sequuntur. Te enim repente, ait propheta, velut puncto temporis mala oppriment; quia Dei illa, non hominum visitatio futura est. Igne deinde cœlitis per fulgura, per commotiones, et tempestates demisso comburendam esse, id est, invadentibus hostibus, tanquam fulmine et commotione, atque adeo procellosa tempestate, non aliter quam igne depopulatam iri significat. Quibus obsederunt, sermonem attexit, et hujus vitæ luxum, quo Romanorum delictati sunt imperatores, somnio persimilem facit. Nos enim decebat et istorum etiam finem non ignorare. Postmodum enim.....

358 VERS. 9-21. Deficite, et obstupescite, et inebriemini, non sicera, neque vino: quia potavit vos Dominus spiritu compunctionis et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident abscondita.

359 . . . . Exstiterunt enim Hierosolymitanis veluti lignatores, qui eos erant, et populantur; ut ipso Zachariæ testimonio patuerit, ubi ait: «Aperi portas tuas, Libane, et comedat ignis cedros tuas. Lugeat pinus, quoniam cecidit cedrus. Lugeat, quercus Basanitidis, quoniam succisus est salus consitus». Quo tempore igitur, ait, ista predicti libri fiet commutatio, sermones audient, qui prius surdi fuerunt; gentes ipsæ nimirum, quas Libanum nominabat: sermones, inquam, obsignatos Chermel, id est, Judæorum populo; quoniam quæ prius feri erant, jam sunt cicurati; qui autem cicures, feritatem contra amplexi. Et qui prius in euligine et tenebris versabantur, libri lucem intuebantur: qui autem prius Dei arcana, et mysteria spectabant, in eisdem cæci evadent. Lætitia deinde et salute spirituali, quibus a patribus ipsis caruerant, isti abundabunt; illi autem penuria talium laborantes, spe illa excident, qua isti poterant, qui calem prius omnino carebant; quos Apostolus

** Joan. ix, 20. ** Luc. xix, 42. ** Z: clar, xi, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

† γρ. τετραγύγ. † γρ. αὐτοῦς. † γρ. θύρας. † γρ. πύλ.

filem non habentes, et atheos in mundo appellat⁹⁹. Ea autem ideo adipiscuntur, quod in lapide *offensionis* non offenderint; sed *signi 360* ejus, quod libro impressum est, id est Christi, fidem amplexi sunt. Defecit enim non solum qui prius in eos regnabat *impius*, id est diabolus, quem *superbum* nominat; sed et illi etiam, quos impietatis participes sibi audientes habebat. Cum ipso namque impietatis auctore et principe, omnes quoque ceteri perierunt dæmones. Quin etiam servatis gentibus, qui nunc accusantur Judæi nequaquam superstites futuri sunt : sed *deficiet superbus eorum* quilibet, et qui Christi sermonem ludibrio habet. Ita enim Symmachi habet interpretatio : *Et consumpti sunt, qui ludibrio habebant. Et excisi sunt omnes, qui ad injustitiam deducentes, peccare faciebant homines in verbo* ; ii nimirum, qui secundum interpretes Septuaginta, propter *Legis transgressionem iniqui* dicuntur : *superbi* autem, quia Christum contumeliose adorti, ista jactare ausi sunt : « Num hic est fabri filius? Quomodo igitur dicit : De cælo descendi¹⁰⁰? » et rursus : « Abraham mortuus est, et prophetæ mortui sunt, et tu dicis : Si quis sermonem meum audierit, mortem non videbit in sæculum¹⁰¹. » Dicebant præterea : « Dæmonium habet, et furit, quis ipsum audiat¹⁰²? » ii, inquam, fuerunt, qui in eos, a quibus erudiebantur; id est, prophetas a se in atrii illaqueatos nullum non genus insidiarum moliebantur. Alibi deinde in hæc verba loquitur : « Et oderant in porta arguentes, et verbum sanctum abominabantur¹⁰³. » ii nimirum qui et verbum justum, et Christum etiam, justitiam ipsam temere declinantes, rejecerunt, cum nihil haberent, cujus eum accusarent. Nonnulli in eundi libertate dictum velint; *justum* autem, legem etiam est, significare.

361 VERS. 22-24. Propterea hæc dicit Dominus super domum Jacob, quam separavit ex Abraham. Non modo confundetur Jacob, neque nunc faciem mutabit : sed quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabunt nomen meum, etc.

Ad eodem et ista refertur oratio, quos domum Jacob ait nuncupari; quam Deus, velut pio Abrahamo indignam a se separavit, juxta illud : « Si filii Abrahamæ estis, opera Abrahamæ facite¹⁰⁴. » Cæcærium ubi, *Quam separavit ex Abraham* legimus; *Qui redemit Abraham*, interpretatus est Symmachus : ut eos, in quos invehitur, nequaquam liberatos esse doceret. Prædicta igitur gentium vocatione, vestricque rejectione, quo tempore ista pronuntiantur, *non erubescitis*, ait, tanquam minime futura credatis; sed fidem vobis suo tempore faciet ipse rerum eventus. Tum demum enim *erubescunt filii testri*, cum Deum Jacob ab alienigenis, qui ejus

⁹⁹ Ephes. 11, 12. ¹⁰⁰ Joan. vi, 42. ¹⁰¹ Joan. viii, 52. ¹⁰² Joan. i, 20. ¹⁰³ Amos v, 10. ¹⁰⁴ Joan. viii, 39.

VARIÆ LECTIONES.

α γρ. ἄξιον ἔντα. β γρ. ὕμε. γ γρ. παύσαι.

δντες ἀνελπιστοι, κατὰ τό· Ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν κόσμῳ. Γεγόνασι δὲ τούτων ἐντός, μὴ προσκόψαντες τῷ λίθῳ τοῦ προσκείμετος, οἱ πιστεύσαντες τῇ ἐπικειμένῃ τῷ βιβλίῳ σφραγίδι, ὅς ἐστι Χριστός. Ἐξέλιπε γὰρ ὁ πρὶν αὐτῶν κρατῶν ἀσεβῆς, ὅπερ ἐστὶν ὁ διάβολος ὃν ὑπερήφανον, φησί, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτὸν ἀσεβεῖς. Τῷ γὰρ τῆς ἀσεβείας ἄρχοντι συναπώλοντο πάντες οἱ δαίμονες. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐθνῶν σωθέντων οἱ κατηγορηθέντες οὐχ ὑπάρξουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, Ἐκλείψει δὲ πᾶς ὑπερήφανος ἐν αὐτοῖς, καὶ τοῦ Χριστοῦ χλευάζων τὸν λόγον. Σύμμαχος γὰρ οὕτως ἐξέδωκεν· Καὶ ἀνηλώθησαν χλευάζοντες καὶ ἐξεκόπησαν πάντες οἱ εἰς ἀδικίαν ἐξαμαρτάνοντες ἀνθρώπους ἐν λόγῳ, οἱ, κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, τὸν νόμον παραβάντες, ἀνομοὶ λέγονται, ὑπερήφανοι δὲ, τοῦ Χριστοῦ καταλαζονευσάμενοι λέγοντες· « Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; πῶς οὖν λέγει, Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; » Καὶ πάλιν· « Ἀβραὰμ ἀπέθανεν, καὶ οἱ προφήται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις· Ἐάν τις μου τὸν λόγον ἀκούσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα; » Ἐλεγον δὲ καὶ, « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται. Τί αὐτοῦ ἀκούετε; » οὗτοι δὲ ἦσαν, οἱ τοῦ παιδεύοντος αὐτοὺς ἐν αὐλαῖς παγιδεύοντες, τοὺς προφήτας δηλονότι, καθ' ὧν ἐπιβουλῆς ἀπάσης ἐθῆρωντο λαβὰς. Καὶ ἀλλαγῶ δέ φησι· « Καὶ ἐμίσουν ἐν πύλαις ἐλέγχοντας, καὶ λόγον ὀσίου ἐβδελύσσοντο, » οἱ καὶ τὸν δίκαιον λόγον, καὶ αὐτὸν δὲ Χριστὸν, τὴν δικαιοσύνην, μάτην ἐκκλινόντες ἀπεσειόντο, μηδὲν ἔχοντες ἔγκλειψιν. Τινὲς δὲ τὸ, ἐν πύλαις, οὐ λεληθῶτως, ἐν ἀπάσῃ δὲ παρῆρησι φασί· Καὶ δίκαιον, τὸν νόμον λέγουσιν ἐν ἀδίκοις ταῖς τῶν πρεσβυτέρων, ὡς εἴρηται, παραδόσεις.

portis ita sumunt, ut pro aperte, summaque di-

ipsam, inter injustas seniorum traditiones, ut di-

κβ-κδ'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ. Οὐ γὰρ αἰσχυνθήσεται Ἰακώβ, οὐδὲ γὰρ τὸ πρόσκαιρον μεταβαλεῖ Ἰσραὴλ· ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δι' ἐμὲ ἀγαπίουσι τὸ δρομὰ μου, κ. τ. λ.

Ἐτι πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὁ λόγος, οὗς φησι καλεῖσθαι οἶκον Ἰακώβ. Ὅν οὐκ ἀξίοντα τοῦ θεοφιλοῦς Ἀβραάμ, ἀπηλλοτριώσεν ἀφορίσας Θεός, κατὰ τό· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὅν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ, Ὁ λυτρωσάμενος τὸν Ἀβραάμ, ἐξέδωκε Σύμμαχος, δηλῶν ὡς οὐ τούτους ἐλυτρώσατο, πρὸς οὗς ἀποτείνεται. Φησὶν οὖν, ὡς Προφητευομένης τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀποβολῆς καθ' ὃν προφητεύεται ταῦτα καιρῶν, οὐκ ἐρυθρίατε φησὶν, ὡς ἂν μὴ πιστεύοντες ἔσεσθαι. Ἀλλ' οὖν ὑμεῖς ὁ τῆς ἐκδόσεως ποιήσεται καιρός. Τὰ γὰρ ὑμέτερα τέκνα, φησὶν, αἰσχυνθήσονται, τὸν Θεὸν Ἰακώβ ὀρώντες

ὅπ' ἀλλοφύλων ὑμνούμενον, φόβον ἐχόντων τὸν πρὸς αὐτόν. Καίτοι πρῶτον ἦσαν πλατῶμοιοι, καὶ τῆ; θείας κατηγοροῦντες προνοίας, ὑπακούειν μαθήσονται. Καὶ μηδὲν ὕγιες περὶ Θεοῦ λέγειν δυνάμενοι, λαλήσουσιν εἰρήνην τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀπηλλαγμένοι πολέμου. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησιν· Ἄλλ' ὅταν ἴδῃ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἔργα χειρῶν μου ἐν μέσῳ αὐτοῦ, ἀριάσσονται τὸ δρομά μου, καὶ ἀριάσουσι τὸν ἄριον Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ κραταῖωσουσι, καὶ μαθήσονται οἱ πεπλανημένοι τῷ πνεύματι σύρσειν, καὶ γογγυσταὶ μαθήσονται παιδεῖσθαι.

Ὅτω δὲ τινες ἐξηγήσαντο· Τοῦ Θεοῦ προειρηκίτος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τὴν ἀπόλειαν, εἰκὸς ἦν τοῦτο ψευδὲς ὑπονοῆσαι τινας, σωθὲν ὄρωντας τὸ ἐγκαταλείμμα. Προλέγει τοίνυν, ὡς καὶ αὐτοὶ σωθήσονται διὰ πίστεως· « Ὅτ' ἂν γάρ, φησὶ, τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἐθνῶν ἐξειλεγμένον λέγει καὶ Θεοῦ κληρον ἐξίρπετον γένος τὸ ἐξ Ἀβραάμ τε καὶ Ἰακώβ. Οὐκ ἐπιγύσσονται δὲ τὴν ἑαυτῶν ἀμαρτίαν ἕμα τῷ παρ- ονήσαι κατὰ Χριστοῦ. Οὐδὲ μεταβαλοῦσι τὸ πρόσωπον ἐπὶ τὸ φρονεῖν^d αἰρεῖσθαι τὰ κρείττονα. Ἄλλ' ὅτ' ἂν οἱ τοῦτων υἱοὶ θεάσωνται μου τὰ ἔργα, τὴν ὑπουράνιον κληΐσειαν ὄρωντες εἰ; θεοσέβειαν, τότε τὸν δντω; ἄριον Θεὸν τοιοῦτον εἶναι νομίσουσι, καὶ φοβηθήσονται με, καὶ ζήσονται. Γέγραπται γάρ, ὡς ὁ φόβος Κυρίου ζῶην ποιεῖ. Τοῦτο σύνοις ἐστὶ τοῖς πεπλανημένοις ποτέ. Οἱ καὶ κατὰ Χριστοῦ διεγγύζον, ποτὲ μὲν λέγοντες· Πεντήκοντα ἔτη Ὀσπω ἔξεις, καὶ Ἀβραάμ ἐύρακας; ποτὲ δὲ ὅτι τὸ Σάββατον ἔλυε, προσφέρων τὴν σκιάν εἰς ἀλήθειαν. Καὶ ὅτι πατέρα ἰδίων ἔλεγεν, τὸν Θεόν, Ἰσον ἑαυτῶν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἐψέλλιζον δὲ μηδὲν ὀρθὸν εἰπόντες περὶ Χριστοῦ. Ἄλλ' εἰρήνην λαλήσουσι πρὸς αὐτὸν λέγοντες· Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτήσαι ἡμᾶς ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οὐδὲ μὲν· « Τὸ δρομά σου δρομάζομεν. »

scilicet, pacem iam loquentes : Domine Deus, posside nos; alium non novimus : « Nomen tuum ipsi nominamus², » clamabunt.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

α-ε'. Οὐαί, τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος, Ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου, προσθεῖναι ἀμαρτίας ἐξ' ἀμαρτίας, οἱ πορευόμενοι καταθῆναι εἰς Αἴγυπτον, κ. τ. λ.

Τὰ περὶ τοῦ στεφάνου πληρώσας τῆς ὕδρευς, νῦν ὡς καὶ παῖδες Ἑβραίων φασί, τὰ περὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἱερεμίαν λέγει καιροῦ, καθ' ὃν ἀλούσης τῆς πόλεως, οἱ περιλειφθέντες ἐν Ἰουδαίᾳ φόβῳ τῶν Βαβυλωνίων εἰς Αἴγυπτον φεύγουσιν, ἀπαγορευόντος Ἱερεμίου, ᾧ ἤδη καὶ συνεδουλεύσαντο δι' αὐτοῦ μαθεῖν ἀξιούντες ὅπερ ἐδόκει Θεῷ. Εἰπόντος δὲ μένουσιν ἐν Ἰουδαίᾳ γενήσασθαι τὸν Θεὸν εὐμενῆ, εἰ δὲ προσφύγωσιν Αἴγυπτον, πάντας ἀρτῶν ἀπολέσθαι, Ψεῦδῃ λαλεῖ;

A metum amplexi fuerint, laudari et prædicari viderint. Quantumvis prius in errore versati sint, ipsamque Dei providentiam accusarint, discent tamen obedire; et qui ante sani aliquid de Deo ne hiscere quidem potuerant, bello jam liberati, pacem voce profitebuntur. Ita autem interpretatur Symmachus : Sed cum viderint filii ejus opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, etiam sanctificabunt sanctum Jacob; et Deum Israel forlem prædicabunt, et discent errantes spiritu, scientiam; et murmuratores disciplinam docebuntur.

Sic autem nonnulli explicarunt : Cum Israelitarum interitum prædiceret Deus, consentaneum est nonnullos ideo falsum illud esse suspicatos, quod salvari debere reliquias animadvertent. Eas igitur ob id etiam per fidem salvandas esse prædicit. « Cum enim, ait, plenitudo gentium intrarit, tunc omnis Israel salvabitur¹. » Ab omnium autem gentium multitudine electam et eximiam Dei sortem Abraham et Jacobi genus appellat. Sed ex quo statim in Christum contumeliose egerint; sua ipsi peccata agnoscere non poterunt; neque faciem suam ad sapiendum, et meliora eligendum mutabunt. Verum quando eorum filii opera mea, id est terram universam, quæ sub cælo est, ad pietatem vocatam, accedere viderint; tum demum et illi sanctum Deum revera, ut est, esse existimabunt; neque timebunt, et vivent; cum timorem Domini vitam asserre scribatur². Atque hæc quidem iis fuerit, qui quondam aberrarunt, intelligentiæ renovatio, qui olim Christo obstrepabant, quod nondum annos quinquaginta adeptus, Abrahamum se vidisse diceret³. Itemque, quod idem Sabbatum solveret⁴, cum in umbræ locum veritatem reponeret. Denique, quod Patrem suum Deum appellans, æqualem se Deo faceret⁵. Qui tamen quamvis nihil recte de Christo dicere, sed balbutire tantum visi nos; alium non novimus : « Nomen tuum ipsi nomi-

363 CAP. XXX.

VERS. 1-5. Væ filii prævaricatores, hæc dicit Dominus : Inivistis consilium non ex me, et pacta non ex spiritu meo, ut adderetis peccata peccatis. Eunt, ut descendant in Ægyptum, etc.

Absoluta de corona contumeliæ disputatione, ea nunc in medium adducit, quæ vel Hebræi ipsi cum Jeremia temporibus illis accidisse testantur; quibus expugnata urbe qui in Judæa remanserant, Babyloniorum metu in Ægyptum contra Jeremiæ sententiam confugerunt; quem tamen Deum consulere quid in ea re agendum esset postularant. Verum cum respondisset manentibus in Judæa fore Deum perfacilem, qui autem ad Ægyptios

¹ Rom. II, 26. ² Prov. XIV, 27. ³ Joan. VIII, 57. ⁴ Joan. IX, 18. ⁵ Joan. V, 18. ⁶ Isa. xxvi, 8, 9.

VARIE LECTIONES.

^d λσι.π. και.

confingerent omnes penitus esse deleturum; falsa prophetam referre, et Baruchi mentem, quem se odisse male opinabantur, non Dei oraculum exponere dicebant⁴. Eum itaque cum Barucho in Ægyptum omnes profecti vi secum pertrahere non dubitarunt⁵; quod futurum annis fere centum et quinquaginta ante Jeremiam nunc prædicit Isaias. Lugret vero eorum vicem, qui Jeremiæ non crediderint; et qui antea filiorum ordini ascribebantur, prævaricatores nunc appellat, qui a Deo ita ad impietatem defecerint, ut suos ipsi liberos mactare, nedum præfectis repugnare non dubitarint. Videtur autem contra historiæ fidem, *me autem non interrogarunt*, habere Isaias: cum illos per Jeremiam Deum constet consuluisse. Verum non interrogavit, qui aliter, quam decuit, aut, ut ei penitus non credat, consuluit. Ascribit porro et spiritui eandem honoris mensuram. Nam ut *non ex me*, dixit, sic *non ex spiritu meo* statim adjecit. Est porro Pharaonis nomen, Ægyptiorum regum commune, sicut et Cæsaris, Romanorum. Erat enim huic et proprium etiam Nechao adjunctum. Quæ deinde portenta per Mosen edita sunt, in campo Taneos, si Davidi credimus⁶, patrata reperias. Ad hæc, cum ante de Ægypto propheta disputaret, principes Taneos defecisse commemoravit. Neque id immerito, cum de Salvatoris adventu verba faceret. At hic de Jeremiæ temporibus loquens, non defecisse dicit; sed quosdam esse principes angelos malos: eos ipsos intelligens, quos principes Taneos ante nominavit; dæmonas videlicet, qui cuncta in Tani infestarent, in qua tum regia Pharaonis habebatur.

Verum præterquam quod nullum vobis auxilium afferre poterunt, non in parvam etiam vobis confusionem et opprobrium cessuri sunt; quo modo futurum est, ut cum Judæis etiam Ægyptii capiantur. Sed non desunt, qui, quæ ad usque, descendentes in Ægyptum, habentur, de his, qui adversus Christum insurrexerunt, velint intelligi. Sed qui dicantur qui malum consilium ineunt, cum Deo consultare; cum quo in consilium solus admittitur, qui justitiam colit et pietatem? Nam et ipsi consilia justorum judicia existere legimus⁷. Atqui hunc in modum esse de Salvatore locutus constat: « Quid facimus, quoniam hic homo multa signa facit? Si dimiserimus eum sic, venient Romani, et tollent nostram non urbem tantum, sed regionem etiam⁸. » Conducere censebat alius, ut unus homo moreretur, ne tota gens periret⁹. Imo et ista alia usurpasse parabola testis est his verbis: « Illic est hæres: venite, occidamus eum¹⁰. » Itaque cum servis et prophetis hæredem quoque ipsum interemerunt. Ad quod certe proprie respexit, cum peccata peccatis adjicere significavit. Caterum mentem eorum Jampridem ac deserendo Deo cogitasse, vel priscus iste in Ægyptum præter Dei voluntatem descensus palam arguerit. Deinde quod habetur *Sunt in Tani principes, angeli mali*. Ideo additur, quod regum, qui

ἔρασκον, ὑπὸ Βαροῦχ μισουόντος ἡμᾶς, πεπεισμένοι, ἀλλ' οὐχὶ λόγους ἀπαγγέλλεις Θεοῦ. Διὸ μετὰ τοῦ Βαροῦχ αὐτὸν εἰληφότες, κατέβησαν πάντες εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα προλέγει νῦν Ἡσαίας σχεδὸν πρὸ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν Ἰερεμίου γενόμενος. Θρηγνεί δὲ τοὺς ἀπειθήσαντας Ἰερεμίαν, καὶ ἀποστάτας καλεῖ τέκνων ἐγκαταλεγέντας τάξει τῶ πρώτερον, ἀποστάντας; δὲ Θεοῦ πρὸς ἀσέβειαν, καὶ τέκνων σφαγῆν, καὶ ἀπίθειαν τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ λεγομένων. Δοκεῖ δὲ παρ' ἱστορίαν τὸ λέγειν, Ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπηρώτησαν. Ἐρώτησαν γὰρ δι' Ἰερεμίου. Ἄλλ' οὐχ ὡς ἔδει τοὺς ἐρωτῶντας Θεόν. Ἐγὼ ὧς γὰ πάντως πεισθήναί. Τὸ δὲ τοῦ Πνεύματος ἱσότημον εἰδείξεν. Ὡς γὰρ εἶπε τὸ, οὐ δι' ἐμοῦ, αὐτῶ καὶ τὸ, οὐ διὰ τοῦ πνεύματος μου. Τὸ δὲ, Φαραὼ, κοινός ἐστι τῶν ἐν Βασιλεύων βασιλέων χρηματισμὸς, ὡς τῶν Ῥωμαίων ὁ Καίσαρ. Ἐπελέγετα γὰρ τοῦτω καὶ τὸ Κύριον ὄνομα, οἷον Φαραὼ Νεχάω. Τὰ δὲ διὰ Μωσέως παράδοξα, καθά φησιν ὁ Δαβὶδ, ἐν πεδίῳ γέγονε Τάνεως. Καὶ ἄνω δὲ περὶ Αἰγύπτου λέγων ὁ προφήτης, « Ἐξέλιπον, ἔφησεν, οἱ ἄρχοντες Τάνεως; » εἰκότως. Ἐπειδὴ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἔλεγε παρουσίας; νῦν δὲ περὶ τῶν Ἰερεμίου λέγων καιρόν, οὐ φησιν ἐκλειούπεναι, ἀλλ' εἶναι τινὰς ἀρχηγούς ἀγγέλους πονηρούς, τοὺς αὐτοὺς λέγων τοῖς ἄνω λεχθεῖσιν ἄρχουσι Τάνεως. Δαίμονάς τινὰς ἐμφανίον, οἷπερ ἐνέργουν τὰ ἐν Τάνει γινόμενα. Ἐνταῦθα γὰρ ἦν τότε τοῦ Φαραὼ τὸ βασίλειον.

Πρὸς δὲ τῷ μὴ δύνασθαι βοηθεῖν ὑμῖν, γενήσονται αἰτχύνη καὶ οὐκείδος. Ἠλώσαν γὰρ σὺν αὐτοῖς Ἰουδαῖοις Αἰγύπτιοι. Τινὲς δὲ τὰ μέχρι τοῦ, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον, περὶ τῶν ἐπαναστάντων εἰρησθαί φασι τῷ Χριστῷ. Πονηρὰ δὲ βουλευόμενοι, μετὰ Θεοῦ πῶς ἐβουλεύοντο, μεθ' οὗ βουλευέται ἄλλος; εἰ τις εὐσεβῆς τε καὶ δίκαιος; γέγραπται γὰρ, λογισμοὶ δικαίων κρίματα. Οἱ δὲ περὶ τοῦ Σωτῆρος, ἔφασκον: « Τί ποιῶμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρῶσιν ἡμῶν καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὴν χώραν. » Ἄλλος ἔλεγεν, ὅτι συμφέροι ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀποδίηται. Καὶ κατὰ τὴν παραβολὴν δὲ ἔφασκον, « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονομός. Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν. » Καὶ πρὸς τοῖς δούλοις τοῖς προφήταις καὶ τὸν κληρονόμον ἀπέκτειναν. Πρὸς ὅπερ οἰκείως ἔφη, « Οἱ προστιθέντες ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίας. » Ὅτι δὲ αὐτοὺς ἄνωθεν ἡ γνῶμη πρὸς ἀπόστασιν [ὁ] τὴν ἀπὸ Θεοῦ, δηλοῖ καὶ ἡ πάλαι κἀθοδος εἰς Αἴγυπτον γενομένη παρὰ γνώμην Θεοῦ. Τὸ δὲ: Εἰσεὶ γὰρ ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ἀγγελοὶ πονηροὶ, ἐπειδὴ περ ὦντο τὴν τῶν ἐκεῖ βασιλέων αὐτοῖς ἐπαρκέσαι βοήθην. Ἄλλ' ἡλόν τινες ἀγγέλλοντες τοῖς κρατοῦσι τῆς χώρας ἀφόρητα: Τὴν γὰρ Τύρων ἔλόν, ἐπεστράτευσεν τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ Βαβυλώνιος. Ἠσχύνθησαν οὖν οἱ ἐπὶ τούτους ἐλπίζοντες, μεθ' ὧν ἀπεσφάττοντο, μὴ μαθόντες; παρὰ Δαβὶδ τὸ,

⁴ Jerem. XLII, 1 seqq. ⁵ Jerem. XLIII, 1 seqq. ⁶ 43. ⁷ ibid. 50. ⁸ Matth. XXI, 38.

⁹ Psal. LXXVII, 43. ¹⁰ Prov. XII, 5. ¹¹ Job. XI, 47,

ε' Αγαθόν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄνθρωπον.

A ibi essent, auxilium ad sui salutem sufficere arbitrentur. Sed tandem appulerunt qui **365** terræ

dominis ea impendere nuntiarent, quæ nec ferre ipsi, nec a se valerent repellere. Tyro enim expugnata, in Ægyptios etiam movit Assyrus. Erubuerunt igitur, qui aliquam in eis spem collocarant, quæ uscum et ipsi etiam interempti sunt: neque Davidem, qui tutius in Domino, quam in homine sperare monet **, audierunt.

dominis ea impendere nuntiarent, quæ nec ferre ipsi, nec a se valerent repellere. Tyro enim expugnata, in Ægyptios etiam movit Assyrus. Erubuerunt igitur, qui aliquam in eis spem collocarant, quæ uscum et ipsi etiam interempti sunt: neque Davidem, qui tutius in Domino, quam in homine sperare monet **, audierunt.

ΟΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΤΕΤΡΑΠΟΔΩΝ ΤΩΝ ΕΝ Τῇ ΕΡΗΜΩ.

366 VISIO QUADRUPEDUM IN DESERTO.

Ὁρασις. Ἐν τῇ θλίψει καὶ τῇ στενοχωρίᾳ, λέων καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν, καὶ ἀσπίδες, καὶ ἔρχονται ἀσπίδων πετομένων, οἱ ἔρχονται ἐπὶ δῶν καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος, οὗ οὐκ ὠφελήσεται αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ εἰς αἰσχύρην, καὶ δυνειδος, κ. τ. λ.

VERS. 6-17. In tribulatione et angustia leo, et catulus leonis inde, et aspides, et progenies aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas ad gentem, quæ eis non proderit in auxilium, sed in dedecus, et probum, etc.

Ἀντὶ τοῦ, ἡ ὄρασις, λήμμα Σύμμαχος φησιν. Ἄντ' δὲ τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κτηνῶν νότου ζῴα τὰ παρ' Αἰγυπτίους θεοποιούμενα, καί ται δὲ κατὰ νότιον κλίμα τῆς Ἰουδαίας ἡ Αἴγυπτος, ἐρημος οὕσα θεοῦ, πάσης ἀλογίας ἐν αὐτῇ τιμωμένης, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐνεργούντων δαιμόνων, οὓς ἀνηγύρευον θεοὺς, στενοὶ καὶ τεθλιμμένοι τυγχάνοντες τὰ ψυχᾶς. Ἐν θλίψει γὰρ καὶ στενοχωρίᾳ τότε οὖν εἶχον ἀσπίδες καὶ λέοντες καὶ τὰ τοιαῦτα κακὰ, ὧν εἰκόνας ἦσαν ζῴα τὰ παρ' ἐκεῖνοις θεοποιούμενα. Οὕτως δὲ καὶ πόλεις ἐπωνύμους ἐκτίσαντο, τὴν λέοντων, καὶ τὴν κυνῶν, καὶ κροκοδείλων ἄλληλων, καὶ τοιαύτας ἐτέρων, πρὸς οὓς Ἰουδαῖοι τὸν πλοῦτον ἀπέφερον. Τῆς γὰρ αὐτῶν ψυχῆς τὰ ταμίαια τῆ τῶν Αἰγυπτίων παρεδίδοσκον πλάνην, φέροντες αὐτὸν ἐπ' ὄνων τε καὶ καμήλων, ἔπειρ αὐτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ τὴν ἀφροσύνην δηλοῖ. Βοηθεῖν γὰρ αὐτοῖς οὐκ εἶχεν, αἰσθητός τις Αἰγύπτως, ἢ νοητός.

Pro visione, sumptionem posuit Symmachus. Deinde pro quadrupedum in deserto, reliqui omnes jumentorum Austri interpretati sunt. Innuit autem quadrupedum nomine, animalia illa, quæ apud Ægyptios pro diis habebantur. Ad australem deinde Judææ regionem sita est Ægyptus Deo vacua; et cuiuslibet absurditatis, quam studiose amplectitur, imo et dæmonum ibi vim suam exerentium abundans, quos ipsi deos, pro sua

stultitiæque suæ significationem relinqueretur; cum nihil eos quidquam Ægyptius, sive animo comprehensum, sive oculis subjectum intelligas, juvare poterit.

367 animi tenuitate et vecordia, vocaverunt, in tribulatione enim et angustia, locum sibi et aspides et leones, etsi quæ sunt illis mala similia, repperunt; quorum imagines, ea, quæ ab illis in deos assumuntur, animalia exstiterunt: iisdemque virbes etiam de leonum, de canum, de crocodilorum, deque cæterorum ejusmodi nominibus vocatas extruxerunt, in quas divitias suas Judæi comportabant. Animæ enim suæ penetralia Ægyptiorum errori re vera patefecerunt, qui suas eis divitias in asinis et camelis detulerunt, ne quid ad amentiam cum nihil eos quidquam Ægyptius, sive animo

Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐρημον τὴν Ἱερουσαλήμ ἐνταῦθα καλεῖ, ὡσπερ οὖν αὐτὴν ἔλεγεν Ἀριήλ, ἐνεδίδων τοῖς οἰκοῦσιν αὐτὴν, ὡς δίκην θηρίων ἐν ἐρήμῳ νεμομένων ἐπολιτεῦοντο, μὴ τὴν παρὰ θεοῦ δοθεῖσαν αὐτοῖς τιμὴν λογισάμενοι, δι' οὗ ἡ πόλις ἠδυσφόρη. καὶ ναὶ ἔσχε θεοῦ, "Ἀγιά τε ἀγίων, καὶ ὡσπερ ἀνήπτο παντὶ τῷ κόσμῳ λαμπρῶ· ἀλλ' εἰς ἀλόγους ἐτρέπησαν ἰδόντες τὰ τῶν ἀλόγων ἡθηρούμενοι ε, διὸ, τετράποδα καλεῖ, καὶ τὴν ὄρασιν οὐχ ὡς πρὸς ἀνθρώπους λέγει κομίζεσθαι. Τινὲς δὲ φασιν ἐν τῇ κληροδοσίᾳ τῆς γῆς τὴν τοῦ Ἰούδα φυλὴν τὰ πρὸς ἡῶ τε καὶ νότον τῆς χώρας λαχεῖν προσπαρακειμένης αὐτοῖς τῆς ἐρήμου, δι' ἧς ἦν ἀπιέναι τοὺς θέλοντας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐν κατὰ τοῖς τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐφόδου (τοῦτον γὰρ θλίψην καὶ στενοχωρίαν ἐκάλεσαν) λέων, καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν. Λέοντες μὲν λέγων τοὺς δυνατούς τε καὶ ἔρχοντας, σκύμνους δὲ τοὺς εὐθύς μετ' αὐτοὺς, ἢ καὶ ἐξ αὐτῶν· καὶ τοὺς λοι-

Tradunt autem nonnulli deserti nomine Jerusalem hoc loco innui, quam nuper Ariel appellavit; et incolis ipsis exprobrare, quod ferarum ritu in deserto pascentium, vitam agerent, nihil ad concessum sibi a Deo honorem advertentes, per quem urbs ipsa crevit, quæ templum Dei, et Sancta sanctorum sortita, toto orbe terrarum tanquam fax elucet; sed ad insanas voluptates conversi brutorum mores imitentur. Atque hinc est, quod quadrupedum nomine præfixo jumentis potius, quam hominibus, visionem offerri movet. Alii in ipsa terræ sortitione, eam Judæ tribui portionem, quæ Solis ortum et meridiem intuetur, estque vicino deserto proxima, obtigisse dicunt; per quam in Ægyptum, qui vellent, transire possent. Quo tempore igitur eam invasit Assyrus (id enim per tribulationem et angustiam significat), inde leonem et catulum leonis prodiisse intelligit; leones vocans potentiores ipsos et principes; catulos autem, qui

** Psal. cxxvii, 8.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. ἦθη, μιμούμενοι.

statim post ipsos, aut etiam ab ipsis secuti sunt : reliquos deinceps pro malitiæ ratione venenatorum nomine et *voluntium* notans, propter eam, quæ valet ad absurdissima quæque, proclivitatem, et celeritatem. Et ipse deinde Salvatoris Præcursor viperarum progeniem **368** eosdem dixit ¹⁰; quos alibi Scriptura equos emissarios evasisse conqueritur ¹¹. Malis enim assidue vexati, cum ad Deum honorum fontem confugere decuisset, in *Aegyptum divitias suas transtulerunt*, cujus alioquin vel nomen odisse et adversari oportuit, veterem servitutem in animum revocantes, quantisque illam plagis olim Dominus Israelitarum nomine ultus sit. Inde est, quod dicit : *Sedens scribe in buxo hæc*. Tanquam enim certis temporibus hæc eventura non dubitet, *scribi* imperat; ut ex convenienti eorum exitu non falso prædicta esse appareat quasi quæ a prophetis dicuntur, palam in dies, vel ad usque sæculi hujus consummationem, fieri debere moneat. Vel certe, aiunt, quia non eos adeo viva vox, qua reprehenduntur, ac quæ litteris consignatur, urget id fecisse videatur, ut eorum, de quibus Scriptura

A πούς, κατὰ λόγον τῆς πονηρίας, ἰσθὲν ζῶα καλῶν, καὶ πετόμενα, διὰ τὴν ἐφοτιοῦν τῶν ἀτοπωτάτων δέξυτῆτα. Καὶ ὁ τοῦ Σωτῆρος δὲ Πρόδρομος ὕφαινετο αὐτοὺς ἐκάλει καὶ γεννηήματα ἐχιδνῶν. Καὶ ἵπποι δὲ θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν, φησὶν ἡ Γραφή. Τοῖς γὰρ κακοῖς συνεχόμενοι, δέον ἐπὶ Θεὸν τὴν τῶν ἀγαθῶν καταφεύγειν πτήγην, εἰς Αἴγυπτον τὸν κλυῖτον μετέφερον, ἧς καὶ τὴν προστηγορίαν ἐχρῆν ἀποστρέφασθαι, λογιζομένους τὴν πάλαι δουλείαν, καὶ ὅσαις αὐτὴν ὁ Θεὸς ὑπὲρ αὐτῶν μετήλθε πληγαῖς. Διό φησιν, *Καθίσας γράψον ἐπὶ πυξίου ταῦτα*. Ὁ ἐσομένων κατὰ καιρῶς τῶν πραγμάτων, *γραφῆται* ταῦτα ποιεῖ, πρὸς τὸ δειχθῆναι συμβαινουσάν λαχόντα τὴν ἐκθασίαν· τὰ δὲ τῶν προφητῶν ἔσται γνώριμα καὶ μέγρι συντελείας τοῦ παρόντος αἰῶνος. B Ἦθουν, φασίν, Ἐπειδὴ μὴ τοσοῦτον ὁ λόγος καθικνεῖται τῶν νοουητομένων, ὡς ἔγγραφος φωνῆ, τούτου χάριν γράψαι προσέταξεν. Τάχα δὲ, καὶ τὸ ἀκαρπον τῶν περὶ ὧν ἡ Γραφή, τὸ *πυξίου* δηλοῖ.

Itaque tanquam scripta testimonia per singulas domos, ne in posterum ignoracionem excusent, viritim jubet omnibus in hunc modum recitare : *Vano ipsi auxilio confidistis*, et ad lacus neque propriam, neque alienam aquam conservare valentes, me relicto, qui vobis abunde semper omnia suppeditavi, profecti estis; neque monentibus illo tempore prophetis, ut, Deo saltem prædicente, vestri curam haberetis, quidquam credidistis. Merito autem *mendaces* appellat, qui Mosi legem roganti, omnia, quæ jussisset Dominus Deus rata habere se, et observaturos esse professi; lege tamen Deum adorare, eique soli servire et ab idolorum confectione abstinere imperante, Deo relicto ad idola sese receperunt. Atque hinc est, quod *mendaces filios* appellat. Canit vero et David : « Hostes Domini mentiti sunt ei ¹². » Deinde, tanquam assumpta Christi persona : « Filii alieni mentiti sunt ei ¹³. » quæ certe legi repugnantes constat admisisse. Nam ut alia incredulitatis exempla minime attingam; et Jeremiæ etiam maxime adversati sunt, eum enim graviter ideo quod *Ægyptiacam* protectionem dissuaderet, **369** accusarunt. Itaque infert, *dicentes prophetis* : *Nolite nobis annuntiare*, et quæ sequuntur. Quæ hunc in modum Symmachus : *Et videntibus* : *Nolite videre nobis quæ recta sunt. Loquimini nobis lenia. Videte nobis errores. Absistite a via, declinate a me semitam. Cessare facite a facie nostra sanctum Israel*. Pro quibus, tanquam *expugnata jam civitate*, et murus ipse, ait, id est peccatum, quam citissime vobis excindetur; imo et *urbs ipsa ita conretetur*, ut *vas solet testaceum*, quando in minutas adeo particulas *confringitur*, ut nulla jam, quæ ad *prunarum*, vel *aquæ modicæ*

Σχεδὸν οὖν ἔγγραφον μαρτυρίαν πρόθετες κατ' οἶκον καὶ κατ' ἀνδρα· πᾶσιν ἀνάγνωθι, μήπως ὡς μὴ μαθόντες ὑστερον προφασίσαιεντο· ἡ δὲ μαρτυρία, οὗτοῦτο· *ψευδεῖ βοήθειά πεποίθασι*, καὶ λάκκοις τοῖς οὐ δυναμένοις ὕδωρ συνέχειν, οὕτε ἴδιον, οὕτε φερόμενον ἐξέωθεν, τὸν τάχαθὰ πλουσίως αὐτοῖς χορηγοῦντα καταλιπόντες ἔμαθον. Ἀπειθεῖς δὲ ὄντες, καὶ τοῖς λέγουσι τότε προφήταις ἐντραπήσονται ταῦτα περὶ αὐτῶν προειρηκότος ἐμοῦ. *Ψευδεῖς* δὲ αὐτοὺς εἰκότως ἐκάλει, ὅτι τοῦ Μωσέως αὐτοῖς τὴν νομοθεσίαν ἐκφῆναντος ἔλεγον· « Πάντα ὅσα εἶπεν Κύριος ὁ Θεός, ποιήσομεν καὶ ἀκούσομεθα. » Καὶ τοῦ νόμου διαγορευόντος, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον. » τὸν Θεὸν ἀφέντες πρὸς εἰδῶλα κατεσῴροντο. Δι' ὅπερ υἱὸς αὐτοῦ ὀνομάζει *ψευδεῖς*. Ψάλλει δὲ καὶ Δαβὶδ· « Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐψεύσαντο αὐτόν. » Καὶ ὡς ἀπὸ Χριστοῦ δὲ φησιν· « Υἱοὶ ἀλλότριον ἐψεύσαντό μοι. » Ἄπερ ἐποιοῦν ἀπειθοῦντες τῷ νόμῳ· ἀντέλεγον γὰρ Ἱερεῖμα πρὸς ταῖς λοιπαῖς ἀπειθείαις ψεύδους αὐτὸν αἰτιώμενοι μὴ συγχωροῦντα κατελθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Διόπερ ἐπιφέρει, *Λέγοντες τοῖς προφήταις, Μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ἄνθ' ὧν ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Καὶ τοῖς ὀρώσι, μὴ ὀράτε ἡμῖν ὀρθῶς. Λαλήσατε ἡμῖν λεία*. Ὁράτε ἡμῖν πλάνας. Ἀπόστητε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ. Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ τρίβον. Παύσατε ἐκ προσώπου ἡμῶν τὸν ἄριον τοῦ Ἰσραὴλ. Ἄνθ' ὧν, φησὶν, ὡς ἀλόουσης πόλεως, τείχος ὑμῖν ἡ ἀμαρτία ἐπιπεσεῖται, καὶ τοῦτο ταχέως. Πόλεως δὲ τῆς ὅτου συντετριμμένης, ὡς ἰσχυροῦ ἄγρου εἰς λεπτὰ συντριβόμενον, ὡς ἀχρηστον εἶναι πρὸς ἀρθράκων κομιδῆν, ἢ σμικροῦ τινος ὕδατος, ὃ δηλοῖ φεῦξασθαι τούτων τὴν δίκην μηδενί. Ἡ

¹⁰ Matth. iii, 7. ¹¹ Jerem. v, 8. ¹² Psal. lxxx, 16. ¹³ Psal. xvii, 46.

VARIÆ LECTIONES.

† γρ. φεύξεσθαι. ‡ μηδένα.

τάχα δηλοῖ, ὡς Ἡ ἐλπιθεῖσα παρ' ὑμῶν τῶν Αἴγυπτίων βοήθεια, καθάπερ τείχος πεπτωκός συντριβήσεται.

Χριστός δὲ ὢν ὁ Θεός, καὶ τῶν ἀπειλῶν τὰς αἰτίας ἐκτίθεται, καὶ ὅπως ἔσται ταύτας διαφυγεῖν πραινέει, ὡς μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνῆσκοντος, ὡς τὸ ἀποστρέφαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτὸν, ὡς ἐν Ἱεζεκίηλ αὐτός ποῦ φησι, καὶ νῦν οὖν εἶπεν· *Ὅτ' ἂν ἐπιστραφεῖς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ.* Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν μετανοίᾳ φησί, καὶ ἀναπαύσει σωθήσεσθε, καὶ Ἐν ἐλπίδι ἔσται ἡ δύναμις ὑμῶν. Ἐν γὰρ κάθησθε, φησὶν, ἐν τῷ τόπῳ τῆς Ἱερουσαλήμ μετανοήσαντες καὶ παυσάμενοι, τῆς ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ὁρμῆς, τότε σωθήσεσθε ἐν ἡμερίᾳ γενόμενοι καὶ ἀναπαύσει. Ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις ὑμῶν ἐν ἐλπίδι ἔσται. Ἐλπίζαντες γὰρ ἐπὶ τὸν Θεόν, δυνήσεσθε σωθῆναι. Λέγεται δὲ Κύριος ἐν τούτοις ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ, οὐ μόνον ὡς αὐτὸς ἡ τυγχάνων ἀγιωσύνη, ἀλλ' ὡς καὶ ἀγιάζων τὸν Ἰσραὴλ. Ἄνω μὲν γὰρ ἅγιος ἔθνος ἐλέγετο καὶ ἱεράτευμα. Ἀποβαλόντας δὲ τὸν ἁγιασμὸν αὐθις αὐτοὺς ἀγιάζει, ἐὰν μετανοήσωσιν ἐφ' οἷς ἤμαρτον. Οὐκ ἀρκεῖ δὲ μόνον πρὸς τοῦτο στεναγμός, ἀλλὰ καὶ τρόπων ἐπιστροφή, ὅτε τις ἑαυτοῦ λαμβάνει συναίσθησιν, ἐνθα ἦν ἀπάτης καὶ κακῶν ἔγνωκός. Οἷα καὶ τῆς ἰνοσοῦμεθα νόσον ἢ γυνῶσι; ἀναθεωροῦντος ἐπ' ἀδείας τοῦ λογισμοῦ, καὶ σὺ δὲ γνώση καταφυγῶν πρὸς τοὺς σώζειν ἑαυτοὺς οὐκ ἰσχύοντας. *Θαρρόυσι δὲ τῇ φυγῇ, καὶ μὴ βουλομένοις ἀκούειν φησί· Φεύξεσθε μὲν, οὐ μὴν διαφυγεῖν ἐξετε τῶν Βαβυλωνίων τὴν χεῖρα.* Εἰς τοσοῦτον δὲ αὐτοὺς φεύξεσθε, ἕως ἂν καταλειφθῶσιν ἡ Ἰστροὺς ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς σημεῖα ἐπὶ βουνοῦ. Ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὡς Ἰστροὺς ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς Ἰστροὺς ἐπὶ βουνοῦ. Ὅσπερ γὰρ νηὶς διαπεσοῦσης ἐκ ναυαγίας σημεῖον ἐπ' ὄρους Ἰστροῦς, ὡς ἀχρηστος κείμενος, μετὰ καὶ τῶν ἰστροῦν· οὕτως αὐτῶν ἐπίσημον γενήσεσθαι φησι τὴν ἀπώλειαν.

Τινὲς δὲ φασιν, ἐφ' ὑψηλῶν χωρίων τίθεσθαι τοῖς στρατιώταις παρὰ τῶν στρατηγούντων σημεῖα, τῶν πρακτικῶν δηλωτικά. Ἡ, καθά φασιν ἕτεροι, οὕτως ἢ καθ' ὑμῶν ἔσται τιμωρία περιφανῆς, ὡς οὐκ ἔστι λαθεῖν Ἰστροὺς ἐπ' ὄρους, καὶ σημεῖον ἐπὶ βουνοῦ. Πλὴν οὐ πάντῃ πάντας ἀπολειθεῖσθαι φησι. Τινὰ; γὰρ ἐλεήσει Θεὸς οἶκτον λαβὼν ἐπ' αὐτοῖς, δι' ὧν ἐλεεῖ δοξαζόμενος. Ὡς γὰρ δίκαιος κριτῆς, τοὺς μὲν ἀξίους τιμωρεῖται· τοὺς δὲ δυναμένους ἐλέους τυχεῖν, ἐλεεῖ. Διὸ φησὶν Μακάριος ὁ μὴ ἀπογινώσκων ἐν τοῖς καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς περιστατικοῖς. Τινὲς δὲ ταῦτα εἰρήσθαι φασὶν διὰ τὸ σωθησόμενον τοῦ Ἰσραὴλ ἐγκατάλειμμα. Τινὲς δὲ τὴν διὰ τοῦ Κύρου σημάζειν ἐπάνοδον. Ἄλλοι τὴν ἐν τῇ καθόλου κρίσει

A comportationem sufficiat, relinquatur. Quibus certe aut istorum nemini licere vindictam effugere demonstrat; aut speratum ab Ægyptiis auxilium, tanquam murum dejectum, et contritum iri.

At Christus, Deus existens, et minarum causas exponit, quibus modis eas evitemus, docet: cum se dicit non peccatoris morte, sed ejus resipiscentia delectari, ut avertatur a via mala, et vivat; sicut apud Ezechielem alicubi¹⁴, et hic etiam loquitur: cum reversus ingemueris, tunc salvus eris. Cujus loco Symmachus: *In penitentia et requie salvabimini, et in spe erit fortitudo vestra*, interpretatus est: Si enim resipiscentes, ait, Hierosolymis quieti, nec amplius de Ægyptiaca protectione solliciti manseritis: *In pace non tantum et requie salvabimini, sed in spe vobis erit fortitudo vestra*, cum spem in Deo collocantes salvari queatis. Dicitur vero in his Dominus sanctus Israel, non eo tantum, quod sanctitas ipse sit, sed quod sanctum Israelē faciat. Superius enim et gentem sanctam et sacerdotium esse dixerat; sed quia sanctimoniam a se rejecerunt, eosdem rursus, si a peccatis resipiscant, sanctos redditurum se pollicetur. **370** Neque vero ad id ingemere tantum satis fuerit; sed ea etiam morum *conversione* et emendatione opus est, qua sui sensu quis excitatus, quo usque fraude et scelere fuerat delatus, cognoscat. Qualis ea existit mentis cognitio, quæ metu nullo perturbata, quo morbo laboremus, contemplatur; eadē *cognosces* et ipse quid egeris, cum ad eos, qui servare se nequeant, appuleris. At vero *fugæ* confidentes, neque *audire* volentes hunc in modum alloquitur, *fugietis quidem, sed Babyloniorum manum nunquam effugere poteritis*. Eousque autem *Fugietis, donec relinquamini ut malus in monte, et ut signum in colle*, vel, secundum interpretationem Symmachi, *tanquam malus in montis vertice, et tanquam vela in colle*. Ut enim navis ejus, quæ naufragium passa est, malus in *signum cum velis in monte* positus manet inutilis: sic et eorum non obscurum fore interitum pronuntiat.

Aiunt vero nonnulli signa militaria a ducibus loco excelso collocari, ut ita suis quid agi debeat, significetur. Vel, ut dicunt alii, tam fore insignem et apertam Judæorum ultionem demonstrat, quam facile *malus in monte erectus*, aut *signum in colle* omnibus solet apparere. Neque tamen funditus omnes perituros intelligit. Quorumdam enim, converso ad luctum eorum animo, Deus ipse, cui *miserationes* in gloriam cedunt, *miseretur*. Ut enim tanquam justus iudex, meritos ulciscitur; ita eorum, qui *miseratione* digni sunt, *miseretur*, indeque est, quod eos, qui in calamitatibus animum non desponderunt, beatos prædicat. Quidam autem ad reliquias Israelis, quæ salvandæ sunt;

¹⁴ Ezech viii, 23; xxxiii, 11.

VARIE LECTIONES.

^h γρ. αὐτός. ⁱ γρ. τήν.

quidam item ad Cyri adventum, quidam vero ad summum illius iudicii dignam pro factorum ratione mercedem, ista respexisse volunt. Terret porro minitendo, et salvando consolatur. Isto, ne pertinacem et repugnantem; illo, ne effusum et dissolutum efficiat.

371 VERS. 18 26. *Et rursus expectat Deus, ut misereatur vestri : et propterea in altum tolletur, quoniam iudex Dominus Deus vestri, et ubi relinquetis gloriam vestram? Beati, qui manent in eo; quoniam populus sanctus in Sion habitabit, et Jerusalem fletu flevit, etc.*

372 Populi reversionem deinceps vaticinatur, quæ post gravia Jeremiæ tempora exstitit, cum habitatoribus quidem civitas, agricolis autem regio ipsa abundaret. Est vero rursus instauratum templum sub Zorobabele et Jesu, prophetantibus Zacharia et Aggeo : quos Esdras et Neemias insecti, nihil non ad urbis perfectionem operæ et industriæ contulerunt ; unde et illa diu permansit inexpugnabilis : quæ ut propheta significaret, *Deum rursus, ut nostri misereatur expectare*, proque suo *judicis officio*, qui de nobis captivitate digni fuerunt, eidem illos tradidisse; quorum autem *misereri justum* fuit, conservasse adjicit; itaque *beatum esse in ipso manere*, aut secundum Symmachi interpretationem, *ipsum sustinere*, qui Jerusalem misertus, ipsam rursus sit instauraturus. Caterum advertendum est vocabulum, *sanctus*, ubi *populus sanctus* habetur, in Hebræa lectione, aliisque etiam editionibus, non immerito minime reperiri. Neque enim omnino *sanctus* fuit, qui urbem post reditum *populus* habitavit. Quinetiam ubi *fletu flevit* habemus; *non luxit* in Hebræo scribi; unde *non flebis* Symmachus, *non lugebitur* Theodotio dixerunt. Erat enim lætandi, *non flendi* illis occasio, qui urbem *Deo miserante* recepissent. Juxta illud : *venientes autem venient cum exultatione* portantes manipulos suos ¹⁵. » At quod *vocem clamoris tui quando vidit, audivit* te scribit, ita Symmachus : *Ad vocem clamoris tui, quemadmodum auditus fuit, audit te*. Cujus generis est illud : *Secundum fidem tuam fiat tibi* ¹⁶. » In præsens quidem, ait : *Panem afflictionis dabit tibi*, vicinis affligebantur.

373 Deinceps enim omnem illis ubertatem et copiam denuntiat, imprimisque errore carentem securitatem, cum eodem se liberari semel agnoscent : quantumvis non defuturi sint, qui advertere, et *in vias quaslibet* inducere conentur. *Via* enim, *aiunt*, *media*, et *regia*, aliis utrinque declinatis, *ambulabis*, cum exsecranda idola ista, tanquam iudicio tuo turpe aliquid et execrandum maxime, contaminaveris. Tum demum tibi omnia ad bruta usque, sed ea maxime, quæ agrorum cultui subserviunt, prospere cessura sunt. At corporeis huc-

πρός ἃ πρᾶττομεν ὁμοίῃν. Ἀπειλῶν δὲ φοβεῖ. καὶ θεραπεύει παραμυθούμενος, ἵνα μὴ τὸ μὲν ἀπαγόμευσιν, τὸ δὲ διάχυσιν ἀπεργάσῃται.

τη' κς'. Καὶ πάλιν μένει ὁ Θεὸς τοῦ οἰκτειρῆσαι ὑμᾶς. Καὶ διὰ τοῦτο ὑψωθήσεται τοῦ ἐλεῆσαι ὑμᾶς, διότι κριτῆς Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν· καὶ τοῦ καταλείψετε δόξαν ὑμῶν; Μακάριοι οἱ ἐμμένοντες ἐν αὐτῷ, διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκήσει, καὶ Ἰερουσαλὴμ κλαυθμῷ ἔκλαισεν, κ. τ. λ.

Ἀπολούθως θεοσπίζει τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ μετὰ τὰ γεγονότα ἐπὶ Ἰερουσίμῳ κακὰ, ἦν ἵνα πεπλήρωτο τῶν μὲν οἰκητόρων ἡ πόλις, τῶν δὲ γεωργοῦντων ἡ χώρα. Πάλιν δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνηκοδομήθη ναὸς ἐπὶ Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦ, προφητευόντων Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου. Μεθ' οὗς, Ἐσδρας, εἶτα Νεεμίας πρὸς τελείωσιν τῆ πόλει συνέπραξαν, ἐφ' οἷς ἔμεινεν ἐπὶ πλείστον χρόνον ἀνάλωτος· ἀπερ δηλῶν ὁ προφήτης φησὶ, Καὶ πάλιν μένει ὁ Θεὸς τοῦ οἰκτειρῆσαι ἡμᾶς. Καὶ ἐτι κριτῆς ὢν ἡμῶν, τοὺς μὲν ἀξίους αἰχμαλωσίας, παρεδίδου. Οὗς δὲ δίκαιον ἐλεεῖν, ἔσωζε. Διὸ μακάριον τὸ ἐμμένειν ἐν αὐτῷ. Ἡ, κατὰ Σύμμαχον, τὸ ὑπομένειν αὐτόν. Οἰκτειρήσας γὰρ Ἰερουσαλὴμ, ἀνοικοδομήσει πάλιν αὐτήν. Τὸ δὲ ἅγιος, ἐν τῷ, λαὸς ἅγιος, οὐ πρόβκειται παρ' Ἑβραίων, οὕτε κατὰ τὰς ἐκδόσεις τῶν ἄλλων εἰκότως. Οὐδὲ γὰρ πάντως ἅγιος ὁ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἐπάνοδον οἰκήσας λαός. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ, κλαυθμῷ ἔκλαισεν, τὸ Ἑβραϊκὸν Οὐκ ἔκλαισεν ἔχει. Διὸ Σύμμαχος, Οὐ κλαύσεις, φησὶν. Ὁ δὲ Θεοδοσιῶν, Οὐ κλαυθήσεται. Εὐφροσύνης γὰρ ἦν κειρὸς, οὐ κλαυθμοῦ τοῖς ἀπειληφόσι τὴν πόλιν ἐλέω Θεοῦ. Κατὰ τὸ· Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει αἶροντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Ἐντὶ δὲ τοῦ, Τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἠνίκα εἶδεν ἐπήκουσέν σου· ὁ Σύμμαχος φησὶ· Πρὸς τὴν φωνὴν τῆς βοῆς σου, καθὼς ἂν ἀκουσθῆ, ἀκούει σου. Ὅποιον τῷ ἰ, Κατὰ τὴν πίστιν σου γενήσῃται σοι. Ἐπρὸς μὲν τὸ παρὸν φησιν, Ἀρτον θλίψεως δώσει σοι, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπάνοδος λέγων, τῶν περιχώρων θλιβόντων αὐτούς.

principium reversionis intelligens : quo tempore a

D Μετὰ γὰρ ταῦτα πᾶσαν αὐτοῖς εὐετηρίαν καταπαγγέλλεται, καὶ πλάνης πρῶτον ἐλευθερίαν, τῇ γνῶσιν ἔχειν, ἐτι πλάνη καθέστηκεν κ, κἂν διατρεφοῖεν τινες ἐπ' ἀλλοκότους ὁδοὺς προκαλούμενοι. Ὅδῳ γὰρ, φησὶ, πορεύσῃ μέσῃ τε καὶ βασιλικῇ τὰς ἐκατέρωθεν ἐκκλίνων, ὅτε καὶ μανεῖς τὰ πῶλα μισρὰ ταῦτα, καθάπερ τι τῶν ἁγῶν ἀκαθάρτων ἡγούμενος. Τότε σοι τὰ τῆς εὐθηνίας, μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων, γεωργικῶν δὲ μάλιστα, παρατείνεται ἰ. Σωματικὰς δὲ μέχρι τούτου τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῖς παροσχόν, ἐπάγει τὰς θειοτέρας τοῖς τούτων ἀξίοις,

¹⁵ Psal. cxxv, 6. ¹⁶ Matth. ix, 29.

VARIABLE LECTIONES.

ἰ γρ. τό. ἰ γρ. ἀφέστηκε. ἰ ἴσ. παρατείνεται ἢ παραταθήσεται.

καὶ τὸν αὐτῶν χρόνον προσθεὶς λέγων· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὅτε ἂν ἀπολιθῶνται πολλοὶ, καὶ θύων πέσωσι πύργοι. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἐν ἡμέρᾳ σφραγῆς πολλῆς, ἐν τῷ πεσεῖν μεγάλους, κατὰ τὸν τῆς κρῖσεως δηλονότι καιρὸν. Πολλοὶ γὰρ κατ' ἐκείνον ἀπολιθῶνται τὸν χρόνον, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἐπηγγελμένα τοῖς ἀξίοις δοθήσεται, ἅπερ ἐστὶν ὕδωρ διαπορευόμενον ἐπὶ παντὸς ἕρουο ὑψηλοῦ καὶ βουνοῦ. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, καὶ ἐπὶ παντὸς βουνοῦ ἐπηρμένον διαίρεσις ἀγῶν ὑδάτων. Ὅτι περὶ δὲ Σιών ἕρος τὸ ἐπουράνιον πολλάκις ἐλέγομεν, οὕτως αἱ πολλαὶ μονὰὶ παρὰ τῷ Πατέρει, ἅρα ἐστὶν οὐράνια πρὸς τὴν ἀξίαν ἀποδιδόμενα, ἐφ' ὧν τὸ διαπορευόμενον ὕδωρ τὸ ἀπὸ πηγῆς ἀναβλύζον ἂν εἴη, περὶ ἧς φησὶν· « Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, » ἀφ' ἧς ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ προχεῖται, περὶ οὗ γέγραπται· « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων, » καί· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· » ὅς ἐστιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος. Οὐ μεταλαβόντες, ἀθανάσιαν ἔξομεν, καὶ ζωὴν, ἅπερ ἐστὶ κατ' οὐσίαν αὐτόν. Ὅτε καὶ αὐτῆ, φησὶν, ἡ κτίσις ἐλευθερωθεῖσα τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἀπολήψεται τῶν καρμάτων τὰς ἀμοιβὰς, ὡσπερ ἡλιός τε καὶ σεληνὴ μείζον φῶς καὶ δόξαν λαμβάνοντες, ἅτε δὴ καμῶντες τῷ τοῦ Θεοῦ κἀλῶς διακονούμενοι νεύματι.

A usque promissionibus adhibitis diviniore Jam, notato tempore, adjungens, id eo die futurum ait: quo perierunt multi, et cum ceciderint turres. Aut secundum Symmachi interpretationem, In die interfectionis multæ, cum cadent magni; quibus judicii tempus indicasse putamus. Multi enim illo tempore peribunt, in quo dignis tribuentur quæ annuntiata sunt, a qua nimis cum montem excelsum omnem, et collem percurrerit, aut etiam, si interpretationem Symmachi requiris, super omnem collem excelsum divisiones ductarunt aquarum. Ut autem montem Sion, supercælestem persæpe diximus: sic multæ illæ apud Patrem mansiones ¹⁷, montes quidam cælestes, singulis pro meriti ratione assignati fuerint, quos percurrens aqua eo fonte scaturiat, de quo legitur: « Apud te fons vitæ ¹⁸: » a quo flumen Dei illud emanat, quod his verbis significatur: « Flumen Dei repletum est aquis ¹⁹, » et illis etiam: « Fluminis impetus laticat civitatem Dei ²⁰. » Verbum Dei scilicet unigenitum, ejus facti participes immortalitatem et vitam (quæ quidem ejus essentiam consequuntur) tum demum habituri sumus, cum ipsa creatura servitute et corruptione liberata, sua feret laborum præmia; non aliter quam solem et lunam majus lumen, et gloriam ampliorem consecutos esse videmus, tanquam qui Dei voluntati bene paruerint.

Ταῦτα δὲ ἔπται ὅτε ἂν οἱ ἀξιοὶ σφραγῆ παραδοθῶσονται, καὶ οἱ ἐν τῷ παρόντι βίω ἐπηρμένοι καὶ μεγάλουοι πέσωσι, καθάρειν τοῦ ὕψους λαμβάνοντες. Πῶ φησὶν ὁ Ἀκύλας· Ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαταμένου ἀπολλοῦ, ἐν τῷ πεσεῖν μεγάλωνομένων, καὶ θύων ἰάσεται Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἐμνήσθη τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοῦ Ἰακώβ. Παντὶ γὰρ ἀξίῳ πρόκειται τῆς ἐπαγγελίας τὰ δῶρα. Ἐντεῦθεν ἐρμώμενος ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἔφησεν· « Ἡ γὰρ ἀποπαροχία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται, ὅτι καὶ αὐτῆ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » Τέκνων λέγων ἐλευθερίαν, ἣν ὁ προφήτης εἶπεν ἰασι τοῦ λαοῦ. Πολλὴν γὰρ εἶχον συντριβὴν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, ὡς λέγεσθαι· « Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἔξουδενώσει. » Καί· « Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένη. » Ὅθεν φησὶν ὁ Παῦλος· « Οἱ γὰρ ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ στενάζομεν βραβυόμενοι. » Καὶ ἐπὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐβαρύνοντο, κατὰ τὸ· « Πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων καὶ μὴ μετανοησάντων. Ἄλλ' ἀνακτήσεται αὐτῶν ὁ Θεός τὰ συντριμματα. »

Est vero istud tum demum futurum, cum qui interneccione **374** digni sunt, eidem tradentur; et qui in hac vita elate et superbe se gerunt, anputato fastu tollentur. Atque inde est Aquilæ isthæc, quæ sequitur, interpretatio: *Illo die multis interfectis cum ceciderint elati, et cum sanaverit Dominus contritionem populi sui. Nulla rursum Israelis, nulla Jacobi mentio addita est*; ut dignis omnibus, quæ promittuntur, dona proponi demon tret. Inde igitur excitatus Apostolus ait: « Nam expectatio creature revelationem filiorum Dei expectat; quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei ²¹; » in quibus idem ille filiorum libertatem intelligit, ac populi sui sanationem propheta. Tantam enim adeo in terris contritionem passos esse constat, ut merito dicatur: « Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet ²². » Item: « Sacrificium Deo spiritus contribulatus ²³. » Hæc est Pauli illud: « Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemisimus onerati ²⁴. » Deinde peccatorum onere premebantur, juxta illud: « Lugebo multos eorum, qui ante peccaverunt, neque tamen penitentiam egerunt. Sed Deus reparabit contritiones eorum ²⁵. »

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ΄.

375-376 CAP. XXXI.

α-θ'. Οὐαὶ οἱ καταβυβόντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν. Οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες, καὶ ἐφ' ἄρμασιν. Ἔστι γὰρ πολλὰ, καὶ ἐφ' ἵπποις πληθεὺς σφόδρα, καὶ οὐκ ἤκουσαν πεποιθότες ἐπὶ τῷ

VERS. 1-9. *Væ qui descendunt in Ægyptum auxilii causa; qui in equis confidunt, et in carribus. Sunt enim multi, et in equis multitudo ingens, et non audiverunt confisi super sanctum Israel, et Deum non*

¹⁷ Joan. xiv. 2. ¹⁸ Psal. xxxv. 10. ¹⁹ Psal. lxxv. 10. ²⁰ Psal. xlv. 5. ²¹ Rom. viii. 10. 21. ²² Psal. l. 19. ²³ ibid. 19. ²⁴ II Cor. v. 2. ²⁵ II Cor. xii. 21.

quæsierunt. Et ipse sapiens induxit super eos mala. A
Et verbum ejus non frustrabitur, etc.

377 . . . . libertatem : quod multi certe fecerunt, qui a pietate ad vitam idololatriam et Ægyptiam defecerunt. Isis autem reversionem a captivitate adjungit. Ut enim leo, inquit, ad prædam cibi causa conversus, in greges ipsos irruit, nihil pastorum clamorem, nihil insequentium multitudinem moratus; sic hostes aggreddens Dominus Israellem ipsum liberabit. At ubi Hierosolymam usque perduxerit; sic eosdem rursum proteget, ut solet in nido pullos suos avis defendere. Atque hinc est, ut pro quibus hic habemus, et vociferabitur super ea, donec impleantur montes ejus voce, et vincantur, sic extulerit Symmachus : Complentibus omnia pastoribus a voce eorum non vincetur, neque a multitudine eorum subjicietur. Verum si ad Septuaginta interpretes respicis, ita habeas. Leonem ferunt, postquam rugitu primum greges et pastores terruerit, eosdem aggreddi. Ad hunc modum et Dominus ipse, postquam minas proposuit, non pœnitentes ulciscitur; quod vel in superbientibus Assysiis videas; atque etiam cum ab accolarum injuria, quam post reversionem patiebatur, Israellem tueri placuit. Ad utrumlibet similitudinem alteram accommodavit. At quæ leonem habuit, non desunt, qui ad Israelitas referant, qui ne ferarum quidem metum erga Deum ducem suum retinuerunt. Unde et eos se leonum more gesturum significat. Alias si pœnitere et resipiscere contigerit, eosdem se, avis instar, quæ pullos tuetur, esse protecturum. Tale vero et ipsi etiam, si ad priorem sensum respicimus, Salvatoris auxilium sumus experti. Omnes enim quotquot sunt, mortales, intelligibilis ille ceperat Assyrius; nisi Christo ipso tanquam leone irruente, verbo oris ejus, qui Sionis Ecclesiæ nomine decertavit, occidisset. Se namque orbem terrarum, ut nidum, manu **378** sua comprehensurum minabatur. At hic in se credentes, ut pullos gallina, sub alis coegit ¹⁶. Atque hæc cum de Jerusalem monuisset, ad eos jam, qui in Ægyptum se recipiunt, in hunc modum exclamat : Convertimini, qui profundum consilium inieratis et iniquum; et iterum Jerusalem redire, quando spes ejus instaurandæ fiat, hortatur; quæ ita expressit Symmachus : Pœnitimini, filii Israel, sicut de transgrediendo profunde cogitastis. Significat autem eos quæ mala sunt, alte quidem rere et meditari.

Cæterum postquam ab Assyriis redire contigerit, et ipsi tum demum, ait, idololatria liberabimini. Quod ab historiæ fide minime dissentire reperias, cum omni prorsus idololatria, quo tempore instaurabatur templum, caruerint. Quidam

¹⁶ Matth. xxvi, 23.

¹⁷ γρ. ἐπιπολαίους.

ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐζητήσαν. Καὶ αὐτὸς σοφὸς ἦγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῆ, κ. τ. λ.

. . . . ἐλευθέρωσιν. Ὁ δὲ πολλοὶ πεποιθήκασιν θεοσεβείας ἀποστάντες πρὸς βίον εἰδωλικὸν καὶ Αἰγύπτιον. Τούτοις ἐπισυνάπτει τὴν ἐκ τῆς αἰγυμάλωσις ἐπάνωδον. Ὡς γὰρ λέων φησὶν ἐπὶ θήρα τροφῆς κινήθεις, τοὺς ποιμνίους ἐφάλλεται, οὐ κρυνγὰς ποιμένων, οὐ διωκόντων πλῆθος ἐπιστροφόμενος· οὕτω τοῖς πολεμίοις ὁ Κύριος ἐπιστάς ἐξελεῖται τὸν Ἰσραὴλ. Ἀγαγὼν δὲ πρὸς Ἱερουσαλὴμ οὕτως αὐτῶν ὑπερασπίσει, ὡς ὄρνις τῶν ἐν καλιῇ νεοτῶν. Ὅθεν ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, καὶ κεκράξῃ ἐπ' αὐτῆ ἔως ἐμπλησθῆ τὰ ὄρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἠτήθησαν, οὕτως ἐξέδωκεν Πληρώματος ποιμένων ἀπὸ φωνῆς αὐτῶν οὐκ ἠτήθησεται, οὐδὲ ἀπὸ πλῆθους αὐτῶν οὐχ ὑποταγήσεται. Κατὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἐβδομήκοντα νοητέον οὕτω· Φασὶ τὸν λέοντα βοῆν προκαταπλήττοντα τὰς ἀγέλας καὶ τοὺς ἐφεστηκότας οὕτω ποιεῖσθαι τὴν ἐφοδον, οὕτω καὶ Κύριος προκαταπλήττων ἀπειλαῖς, οὐ μετανοοῦσιν ἐπιφέρει τὴν δίκην. Ὡς περ οὖν καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις μεγαλυχῆσαι σκέπων τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τῶν περιχώρων τῶν μετὰ τὴν ἐπάνωδον ἐπιτεθέντων αὐτῷ. Πρὸς ἑκατέρους γὰρ τῶν παραβολῶν τὴν ἐτέραν ἐφήρμοσεν. Τὴν δὲ τοῦ λέοντος ἐπὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Τινὲς παρελήφασιν, μὴδὲ τὸν τῶν ἀλόγων παρεσχηκίτων πρὸς τὸν ἡγεμόνα Θεὸν φόβον. Ὅθεν καὶ τὰ λέοντων, φησὶν, ὁ μᾶς διαθήσει. Μετανοοῦντων δὲ, καθάπερ νεοτῶν ὄρνις ὑπερμαχίσηται. Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἐξηγησιν, τοιαύτη γέγονεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐπικουρία. Πάντας γὰρ ἀνθρώπους ὁ νοητὸς εἶπεν Ἀσσύριος. Ἀλλὰ Χριστὸς, οἷα λέων, ἐπιπῆδῆσας αὐτῷ καθήργηκεν αὐτὸν, τῷ ῥήματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῆς Σιών τῆς Ἐκκλησίας ὑπεραγωνισάμενος. Ὁ μὲν γὰρ ἠπειλεῖ, τὴν οἰκουμένην ἔλθῃ καταλήψομαι τῇ χειρὶ μου ὡς νοσσιάν. Ὁ δὲ συνήγαγε τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νόστια αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας. Ταῦτα περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπαγγελιάμενος, προσφωνεῖ τοῖς ἀπειλοῦσιν εἰς Αἴγυπτον, Ἐπιστρέψατε, οἱ τὴν βαθεῖαν βουλήν βουλευόμενοι καὶ ἄνομοι, προτρέπων εἰς Ἱερουσαλὴμ αὐτοὺς πάλιν ἐπαυθεῖν, διὰ τὰ ἐπηγγελμένα περὶ τοῦ ταύτης ἀνοκισμοῦ. Ὅπερ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· Μετανοήσατε, ὡς ἐθαύνατε παραδῆναι, εἰ υἱὸς Ἰσραὴλ. Ἀλλοῖ δὲ αὐτοὺς ἐνθαύνοντας μὲν τοῖς κακοῖς, τοῖς δὲ κατὰ Θεὸν ἐπιπολέους ὑπάρχοντας ¹⁷. cogitare; quæ Dei autem, superficie tenus inquit

Μετὰ δὲ τὴν ἐξ Ἀσσυρίων ἀπικλαγὴν, ἔσται, φησὶν, ὁ μὲν πάσης εἰδωλολατρίας ἀπαλλαγὴ. Καὶ σύμφωνος ἡ ἱστορία. Τὸν γὰρ ναὴν ἀναδειμάμενοι, καθαρὸν πάσης εἰδωλολατρίας ἐγένοντο. Τινὲς δὲ τοῦτο φασὶ γεγενῆσθαι καθ' ὃν χρόνον ὑπερήσπισεν τῆς Ἱε-

ρουσαλήμ ὁ Χριστός Ἐκκλησία. Πρὸς αὐτὴν γὰρ ἄ-
 πάλιν ὁ λόγος ἀνέδραμεν, ὅτι τῆς εἰδωλολατρίας
 ἀπολομένης, καὶ ὁ νοητὸς αὐτῆ συναντῆθην Ἀσσοῦρ,
 οὐκ ἀνδρὸς μαχαίρα πληγείς, λόγῳ δὲ θείῳ πεμφθεὶς
 εἰς τὴν ἄβυσσον σὺν ταῖς ἰδίαις δυνάμεσιν, ἃς διὰ
 τῶν ἰσχυρῶν νεανίσκων ἐδήλωσεν ἀρῶσαι πέτρα
 τῷ Χριστῷ περιληφθεῖσας, ὡς χάρακι. Οἱ δὲ ἄλλοι
 φασιν, Ἐπειδὴ τὸν Ἀσσύριον Ἰουδαῖοι δέσαντες εἰς
 Αἴγυπτον ἀπεχώρησαν, ἐπαγγέλλεται τοῦτοις τὴν
 ἐκείνου καθάρσιν, τὴν εἰδωλολατρίαν διὰ τούτων
 δηλῶν ἐκ θείας πεπτωκυῖαν δυνάμει, εἰ καὶ ἀνθρω-
 ποι ταύτῃ διακονοῦντες τὴν Ἀσσυρίων καθέλον ἀρ-
 χήν. Διὸ καὶ περὶ Βαβυλῶνος ἔλεγε προφητεύων
 Ἰδοὺ ἐπεγεῖρω ὑμῖν τοὺς Μήδους. Ἀντὶ δὲ τοῦ,
 Πέτρα περιληφθήσονται ὡς χάρακι, ὁ Σύμμαχος;
 ἐφη, Πέτρα αὐτοῦ ἡ φοβερὰ παρελεύσεται, καὶ ἡ-
 τηθήσονται οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, φησὶ Κύριος, δη-
 λαδὴ τοῦ Ἀσσυρίου. Πέτρα γὰρ αὐτοῦ τὸ στεῖρρον
 ἐκάλεσε τῆς ἀρχῆς. Προτρέπων δὲ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ
 φυλάδας ὑποτρέφειν εἰς Ἱερουσαλήμ, Μακάριος,
 φησιν, ὅς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οὐκ εἶσθε ἐν
 Ἱερουσαλήμ, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν
 ἀνακίσεσθαι δόξαν, μᾶλλον δὲ κρείττονα. Διὸ φησιν
 ἐν ἑτέροις· « Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ
 ἐσχάτη, ὑπὲρ τὴν πρώτην. » Ὡθέλισται δὲ τὸ, μα-
 κάριος, ὡς μὴ κείμενον. Τὸ δὲ λοιπὸν ὁ μὲν Σύμμα-
 χός φησιν, Ἐχει πῦρ ἐν Σιών καὶ κλίβανον ἐν Ἱε-
 ρουσαλήμ. Ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, φῶς αὐτῷ
 ἐν Σιών, καὶ κλίβανος αὐτῷ ἐν Ἱερουσαλήμ, περὶ
 Θεοῦ λέγοντες τοῦ καθελόντος τὸν Βαβυλώνιον. Δι'
 οὗ πυρὸς κατακαίει τοὺς τῆς αὐτοῦ καταφρονήσαν-
 τας πόλεις, μάλιστα δὲ τῆς Ἐκκλησίας, περὶ ἧς
 εἴρηται· « Δεδοξασμένα ἐλατῆθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις
 τοῦ Θεοῦ. » Καὶ· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐ-
 φραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ἐν αὐτῇ γὰρ πῦρ
 ἔστι καὶ κλίβανος εἰς τὸ καταφλέγειν ἐκάστης
 ψυχῆς ξύλα, χόρτον, καλάμην. Καὶ κατὰ τὸν Ἀκύλαν
 οὗ, φῶς ἐκεῖ πρὸς τοὺς ἀξίους φωτίζεσθαι, καὶ πῦρ
 πρὸς τοὺς δεομένους καθάρσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ΄.

α-γ'. Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει,
 καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν, καὶ ἔσται ὁ
 ἀνθρώπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. Καὶ κρυ-
 θήσεται ὡς ἀφ' ὕδατος φερόμενον. Καὶ φανήσεται
 ἐν Σιών, ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐνδοξος ἐν
 γῆ διψώσῃ, κ. τ. λ.

Ἡ μὲν τῶν Ἐβδομήκοντα ἑκδοκίς συνάπτει ταῦτα
 τοῖς εἰρημένοις. Προσιπούσα γὰρ τὸ, « Μακάριος ὅς
 ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οἰκείους ἐν Ἱερουσαλήμ, »
 ἀκολούθως ἐπήγαγε τὸ, Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος
 βασιλεύσει. Ἐπεὶ γὰρ ταῦτα μέλλει γίνεσθαι ἐν
 Ἱερουσαλήμ, εἰκότως μακαρίζει τοὺς τούτων ἀπο-
 λαύειν μέλλοντας ἐν αὐτῇ. Οἱ δὲ λοιποὶ τὰ νῦν ἢ καὶ

autem in ea tempora, quibus Hierosolymorum
 Ecclesiam Christus ipse protexit incidisse putant.
 Tum demum enim ad ipsam iterum verbum rediit,
 cum sublato idolorum cultu, et Assur ipse animo
 comprehensus, non viri gladio, sed verbo divino
 percussus, cum suis potestatibus (has enim juve-
 num fortium nomine significavit, quæ lapidi nun-
 quam frangendo, id est Christo, tanquam vallo
 circumdantur) in abyssum detrusus est. Volunt
 alii, Judæis, quia metu Assyrii in Ægyptum con-
 fugerant, eundem, id est, idolorum cultum, divina
 auxiliante potentia delendum esse significari :
 quamvis ab hominibus, qui ei se nuncuparunt,
 Assyriorum imperium eversum sit. Unde etiam,
 cum de Babylone prophetaretur, in eam se Medos
 excitaturum monuit, Ceterum pro quo, Petra
 circumdabuntur quasi vallo habemus; ita Symma-
 chus : Petra ejus metuenda pertransibit, et vincen-
 tur principes ejus, ait Dominus, Assyrios signifi-
 cans. Nam petra nomine, imperii ejus robur in-
 tellexit. Verum, ut eos, qui in Ægyptum profuge-
 rant, ad redeundum Jerusalem invitaret, Beatus,
 inquit, qui habet 379 in Sion semen, et domesti-
 cos in Jerusalem; quia pristinam non tantum glo-
 riam, sed majorem etiam recuperatura sit. Itaque
 dicit alibi : « Et gloria domus hujus postrema,
 supra priorem ». At enim obelo confoditur bea-
 tus, ut adjici significetur. Sic autem reliqua,
 Habet ignem in Sion, et clibanum in Jerusalem,
 expressit Symmachus; Aquila vero et Theodotio :
 Lumen ei in Sion et clibanus in Jerusalem, de Deo,
 qui Babylonium sustulit, verba facientes. Atque
 hoc igne illos comburit, qui ejus urbem, et Ecce-
 sian præcipue ausi sunt contemnere, de qua di-
 ctum legimus : « Gloriosa dicta sunt de te, civitas
 Dei ». Et : « Fluminis impetus ketificat civita-
 tem Dei ». Est enim ignis in ipsa quidem et
 clibanus; ut uniuscujusque animæ ligna, fenum
 et stipulam comburere valeat. Secundo Aquilam
 autem, lumen ibi, ut meritos illuminet; et ignis,
 ut quos opus est, expiet.

CAP. XXXII.

380 VERS. 1-8. Ecce enim rex justus regnabit,
 et principes cum judicio imperabunt : et erit homo
 occultans sermones suos, et occultabitur, ut ab
 aqua, quæ fertur. Et apparebit in Sion sicut fluvius
 currens, inclytus in terra sitiendi, etc.

Interpres Septuaginta isthæc cum præcedenti-
 bus jungunt. Cum enim præmississent beatum exsi-
 stere, qui in Sion semen haberet, et domesticos in
 Jerusalem, ordine jam, Ecce enim Rex justus regnabit,
 adjunxerunt. Quod quia in Jerusalem futurum est,
 non eos immerito, qui ejus futuri sunt participes, bea-
 tor appellat. Verum ea ipsa, de quibus agimus, alte-

¹⁷ Aggæi II, 40. ¹⁸ Psal. LXXVI, III, 3. ¹⁹ Psal. XLV, 5

VARIÆ LECTIONES.

²⁰ γρ. εἶναι.

rius esse principii voluerant alii. Quo fit, ut conventibus plane cæteris : *Ecce ad justitiam regnabit rex*, interpretatur Symmachus. Credant Hebraei quantumlibet ad Zorobabelem, qui ducto a Juda et Davide genere, liberato restitutoque populo imperavit, sermonem referri, et per principes *cum judicio*. Jesum ipsum sacerdotem designari : nunquam tamen efficient, ut cum verbis istis, *apparebit in Sion, sicut fluvius currens, inclivus in terra sitienti*, et quæ deinceps sequuntur, convenire possint. Tanquam igitur ea quæ Jeremie temporibus essent eventura, absolvisset; alium jam de Christi divina in terris apparitione sermonem exorditur. Solum enim *justum* inter mortales *regem* fuisse, apostolos autem Ecclesiæ ipsi *cum judicio* præfuisse notum est. Dein le ad statum revocata gentis confirmandum ea conjungi bona decuit, quæ istis per Christum maxima contigissent, et quæ secularis paulo post, progressu longo temporis erant eventura. Eos vero **381** *beatus* prædicat, qui sub Christo Ecclesiam incoluerint; ad quos Salvatorem in hunc modum esse locutum legimus : « Multi prophete et justi cupierunt videre quæ videtis, neque tamen viderunt. Vestri autem beati oculi, quod videant ²⁰. » Ejusmodi illi fuerunt, qui cum eo illa intelligibili Christo fructus ediderunt.

Habuimus porro Spiritus sancti beneficio domesticos, id est arcanarum rerum beatos interpretes. Est vero utraque ratione *justus* Christus, et quia justitia idem ipsa est, et quia carne indutus omni culpa et reprehensione caruit. *Et regnabit*, ait, *ad justitiam*, nova scilicet regnandi ratione; qui non ad hominum opinionem, vel gloriam, sed *ad justitiam* sit imperaturus. Sic se et *ejus principes* in obeundo munere gesserunt; qui illud non ad honorem et dignitatem, sed *ad justitiam* susceperunt. Itaque verterunt ceteri : *Et principes in judicium imperabunt*. Ubi rursus : *Et erit homo occultans sermones suos* legimus, ita Symmachus : *Et erit vir sicut absconsio a spiritu, et procella* : quibus *regem*, quantumvis natura Deus sit, et divinitatem occultet, hominem fore tamen significavit. Aquila autem : *Sicut qui abscondit spiritum, et absconsio impetus*, extulit : ita vero Septuaginta reddiderunt interpretes, quod omnia in parabolis idem loqueretur, qui apud Davidem in parabolis os suum aperturum se dixit ²¹; quas tan.en privatis interpretationibus discipulis ignotas esse noluit. *Et abscondetur*, ait, *quasi ab aqua, quæ fertur*. *Aqua enim est, quæ fertur*, et perit, Judæicus ipse populus. Et ex his eos etiam, qui adversum se coierant, cum nondum pati statuisset, nihil profuturas tentationes vocabat. Itaque cum saxis peteretur, id ipsum nihili faciens medios pertransibat illæsus ²². Hinc illa Davidis : « Nihil

ἀρχῆς ἐτέρας ἀπέβωκαν. Διό φησι Σύμμαχος: Ἰσοῦ εἰς δικαιοσύνην βασιλεύσει βασιλεύς, συμπεύουσι τοῖς ἄλλοις. Οἰήσονται μὲν οὖν παῖδες Ἑβραίων εἰς Ζοροβάβελ τὸν λόγον ἀνάγεσθαι, ὃς ἐξ Ἰούδα καὶ Δαβὶδ καταχόμενος, ἤρξε μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ. Ἀρχοντας δὲ μετὰ κρίσεως τοὺς περὶ τὴν Ἰησοῦν τὴν ἱερέα φήσουσι λέγεσθαι. Ἄλλ' οὐ συνάδει τὰ ἐφεξῆς τὸ ὄ, Φανήσεται ἐν Σιών ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐν δοξῷ ἐν γῆ διψώσῃ. Ὡς οὖν πικρῶσα; τὰ περὶ τῶν Ἱερεμίου χρόνων ὁ λόγος, ἐξ ἐτέρας; ἀρχῆς τὰ περὶ τῆς θεοφανείας θεσπίζει Χριστοῦ. Βασιλεύς γὰρ μόνος ἐν ἀνθρώποις πέφηνε δίκαιος, καὶ οἱ ἀπόστολοι τῆς Ἐκκλησίας κατὰ κρίσιν ἠγήσαντο τὴν αὐτοῦ. Καὶ ἦν ἀκόλουθον τῆ μετὰ τὴν ἐπάνοδον καταστάσει τοῦ ἔθνους τῶν ἀγαθῶν ἐπισυναφθῆναι τὰ μέγιστα διὰ Χριστοῦ τοῦτοις γεόμενα, καὶ τοῖς μετὰ χρόνον ὀλίγον τὰ μετὰ πλείστον ἐσόμενα. Μακαρίους δὲ λέγει τοὺς ἐπὶ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκῆσαντας, πρὸς οὓς φησὶν ὁ Σωτὴρ: « Ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον. Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπεουσιν. » Οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ διὰ Πνεύματος οἰκισθέντες αὐτῷ, καὶ Χριστὸν καρποφορήσαντες ἐν Σιών τῆ νοητῆ.

per Spiritum familiaritatem adepti, in Sione Ἐρχόμενοι δὲ οἰκίους κατὰ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου μυστηγενοῦς. Κατ' ἄμω δὲ δίκαιος ὁ Χριστὸς, καὶ ὡς αὐτοδικαιοσύνη, καὶ ὡς κατὰ σάρκα γεόμενος ἄμωμος. Καὶ βασιλεύσει, φησὶν, εἰς δικαιοσύνην. Καὶ τὴν λέγων βασιλείαν οὐκ εἰς δύοσαν ἀνθρώπων, ἢ τὴν ἐκ τούτων τιμὴν, ἀλλ' εἰς δικαιοσύνην. Οὕτως καὶ οἱ ἀρχοντες αὐτοῦ χρηματίζουσιν, οὐκ ἀνθρώπων λαβόντες ἀξίωμα τὴν ἀρχήν, ἀλλ' εἰς κρίσιν. Ὅπερ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Καὶ ἀρχοντες εἰς κρίμα ἄρξουσιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ Καὶ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὁ Σύμμαχος, Καὶ ἔσται, φησὶν, ἀνήρ, ἀπὸ ἀποκρυφῆ ἀπὸ πνεύματος καὶ λαίλαπος. Δηλῶν, ὡς ὁ βασιλεύς ἀνὴρ ἔσται κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός, κρύπτων αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ Ἀκυίας δὲ φησὶν, Ὡς κρύπτων πνεῦμα. Καὶ ἀποκρυφῆ ἐντινάγματος. Κατὰ δὲ τοῦ Ἐβδομηχοντα, ἐπειδὴ πάντα ἐλάλει ἐν παραβολαῖς, ὃς καὶ λέγει παρὰ Δαβὶδ: « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου. » Ἄς κατ' ἰδίαν τοῖς μαθηταῖς ἐξηγεύμενος ἐλεγεν: « Ὑμῖν δέδοται γινῶναι. » Καὶ κρυθίσεται, φησὶν, ὡς ἀφ' ὕδατος φερόμενον. Π Πλήθος γὰρ φερόμενον καὶ ἀπολλύμενον, τὸ πλήθος τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ. Καὶ τοῦς ἐξ αὐτῶν συνισταμένους αὐτῷ, καλεῖ ἢ πειρασμούς; οὐδὲν ὠφελοῦντας, ὅτε μὴ πάσχειν ἠθούλετο. Τοιγαροῦν λίθους, βαλλόντων, αὐτοὺς ἐπορεύετο διὰ μέτρου αὐτῶν, καὶ παρήγεν οὕτως. Τοῦτ' ἔστι φροντίζων οὐδέν. Διό φησὶν ὁ Δαβὶδ: « Οὐκ ὠφελῆσαι ἔχθρῶς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Ὅθεν * ἐξ Ἰουδαίων

²⁰ Luc. x, 24. ²¹ Psal. lxxvii, 2. ²² Joan. viii, 59.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. τῷ. P γρ. ὑδωρ. † Ἰσ. ἐκάλει. ‡ Δελ. Ἰσ. καὶ τοῖς.

ἀποκρύπτων τοὺς λόγους, τοῖς μαθηταῖς ἐπεκάλυπτεν. Ὁ δὲ οἱ λέγων, *Καὶ φανήσεται ἐν Σιών, ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐνδοξος ἐν γῆ διψώσῃ.* Τὴν Σιών, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, γῆν διψώσαν ἐκάλεσαν, ἥτις ἦν πάλαι ἔρημος καὶ διψώσα, καὶ ταύτη γέγονεν οὐ ποταμὸς ἀπ' ὧν, ἀλλ' ἐνδοξος. Ἐπι πολλοὶ ποταμοὶ, κατὰ τὴν Γραφήν, ἐχρημάτισαν. Ὡς οἱ τοὺς διδοχομένους ποτίζοντες ἄγιοι, περὶ ὧν φησὶν ἐν Ψαλμοῖς : « Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπήραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Ἐξάκουστοι μὲν γὰρ αἱ τῶν ἀποστόλων φωναί. Ἄλλ' οὐδεὶς οὕτως ἐνδοξος, ὡς ὁ χειμάρρους τῆς τρυφῆς, παρ' οὗ καὶ οἱ λοιποὶ τὰ θεῖα δέχονται νάματα.

Καὶ οὐκ ἐτι ἔσονται πεποιθότες ἐν ἀνθρώποις. Ἄνθ' οὗ, φησὶ Σύμμαχος· *Οὐκ ἀμνησθήσονται οἱ ἐφ' ὀφθαλμοῖς αὐτῶν·* διαρακτικῶς· δηλῶν τοὺς ἐν Ἐκκλησίᾳ νοούντας καλῶς· τὴν ἐμφανῆ γενόμενον αὐτοῖς ποταμὸν, περὶ οὗ φησὶν : « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. » Καὶ : *Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ.* « Ἐλεγέν τε : « Ὁς ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὑδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα νοητέον, ὡς καὶ ἐθνικοὶ καὶ Ἰουδαῖοι πρότερον ἐπ' ἀνθρώπους ἐπεποιθέσαν· οἱ μὲν, τοὺς περὶ θεῶν καὶ δαιμόνων διδάσκοντας· οἱ δὲ, τοὺς ἐντάλατα παραδιδόντας ἀνθρώπων. Ἦνοντο γὰρ μηδὲν τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ σοφοὺς ὄντας λαμβάνειν αὐτοὺς. Ἀλλὰ τούτων ἀποστάντες *Προσέξουσιν τὰ ὄρα τῶν τοῦ Σωτῆρος ἀκροῦσθαι ῥημάτων.* Καὶ ἡ πρὶν ἀσθενοῦσα καρδία συνετισθήσεται. Σύμμαχος γὰρ ἐξέθεκε· *Καὶ ἡ καρδία τῶν ἀκούοντων προσέξει τοῦ ἀκούειν.* Ἄντι δὲ τοῦ λαλεῖν εἰρήνην, λαλεῖν τρανὰ. Ψελλίζουσας δὲ γλώσσας φησὶ, τὰς τῶν περὶ Θεοῦ νοούντων ἢ λαλούντων οὐδὲν, οἷτινες ὑστερον ἔμαθον εἰρήνην λαλεῖν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστόν. « Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, » ἐξ οὗ τρανὰ λαλοῦσιν ἐθνικοὶ μὲν, ἐγνωκότες Θεόν· Ἰουδαῖοι δὲ, παυσάμενοι τῆς τοῦ νόμου σκιάς, καὶ τῶν περιττῶν ἐνταλάτων. *Καὶ οὐκ ἐτι μὴ εἰπωσι τῷ μωρῷ ἄρχειν·* ὅπερ ἐπέουσιν πρότερον μωροῖς διδασκάλους ἐαυτοὺς ἐπιτρέποντες, τοῖς σοφοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου, ὧν ἐμώρυνεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, τὸν διὰ Μωσέως ἐν νόμῳ σκιαγραφούμενον οὐκ ἐπεγνωκότες, καὶ περὶ τοὺς προφητικῶς ἀνοηταίνοντες λόγους· οἱ δὲ τούτων ὑπηρέται τοὺς ἀντιλέγοντας ἀνέστελλον, λεπτότερα συζητεῖν περὶ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐπιτρέποντες, ἀναντιβρήτους εἶναι μηχανώμενοι τὰς ἐκείνων φωνὰς· ὡς καὶ τοῖς Πυθαγόρου μαθηταῖς ἔθος ἦν τὸ, « Αὐτὸς ἔφα, » λέγειν. Καὶ ψυχὰς ἐρώσας ἀληθείας οὐ συνεχώρου μαθεῖν. Εἰ γὰρ τις μέτριος καὶ ταπεινός

A proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei ²². » Hinc item sermones suos Judæis occultans, discipulis **382** aperire solebat. Quod judicare videtur cum *appariturum in Sion, sicut fluvium currentem, inclytum, in terra sitienti* dixit; *Sionis* nomine constatam ex gentibus Ecclesiam innuens, quæ *terra sitiens* etiam appellata, deserta quondam et arida, jam non *fluvius* quilibet, sed *inclytus* evasit. Multos enim in Scriptura vocari *fluvios* reperias : quales fuerunt sancti, qui discentium siti levare conantes his Davidis verbis judicantur : « Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam ²³. » Claræ siquidem fuerunt et ad audiendum faciles apostolorum voces : sed nullus adeo fuit *inclytus*, atque ipse deliciarum torrens, ex quo caeteri etiam divinos latices hauriunt.

B Sequitur : *Et non erunt amplius confidentes in hominibus;* pro quibus Symmachus : *Non obscurabuntur oculi eorum, ut perspicaces illos judicaret,* qui in Ecclesia de manifesto eis fluvio recte sentiant; de quo ait : « Flumen Dei repletum est aquis ²⁴. » Et : « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei ²⁵. » Denique : « Qui biberit aquam, quam ego dabo ei ²⁶, » et quæ sequuntur. Quod si ad interpretes Septuaginta respicis, et gentes, et Judæos prius *in hominibus confidisse* reperias; illas quidem, quia deorum et dæmonum cultum amplexi sunt, istos autem, quia mandata hominum secuti sunt : cum se, qui sapientiam profiterentur, nihil quod Dei esset, latere posse arbitrantur. Verum his relictis *aures suas dabunt ad audiendum verba Salvatoris.* Et quod prius infirmum cor fuerat, intelligentia rehorabitur. Ita enim Symmachus : *Et cor audientium attendet ad audiendum;* et pro *loqui pacem loqui diserta* interpretatur. Peinde *balbutire eorum linguas* dicit, qui cum nihil de Deo vel cogitare, vel dicere valerent, *pacem* tamen postea, id est Christum *loqui* didicerunt : « Ipse enim est pax nostra ²⁷; » per quem et gentes ipsæ, ex quo Dei cognitionem adeptæ **383** sunt; et Judæi etiam, ex quo legis umbram et superflua mandata reliquerunt, *diserta* et *aperta loquuntur.* *Et non amplius dicent stulto, ut princeps sit;* quod prius facere erant soliti, cum *stultis* se magistris, et sæculi hujus sapientibus erederent : quorum Deus sapientiam in *stultitiam* convertit ²⁸. Tales exstiterunt et ipsi Judæorum doctores; qui eo ignorato, quod in lege Mosis adumbrabatur, etiam in prophetis verbis stultitiam suam prodierunt. Quorum *ministri* contradicentes reprimere, et si quod exactius de veritate quaereretur, a se poscentes depellere soliti erant; ut his artibus, quæ ipsi pronuntiassent, a nemine in dubium vocarentur; non aliter quam Pythagoræ discipulos, ipse dixit,

²² Psal. lxxviii, 23. ²³ Psal. xcii, 2. ²⁴ Psal. lxiiv, 10. ²⁵ Psal. xlv, 5. ²⁶ Joan. iv, 13. ²⁷ Ephes. ii, 14. ²⁸ I Cor. i, 20.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. τανῶν.

usurpasse legimus. Sic igitur veritatis amantes animas eundem discere non permittebant. Si quis enim modestus et humilis rectum quid de veritate dissipari curabant.

ἄ ὀρθὸν περὶ ἀληθείας προέφερον τὴν λόγον, τοῦτον διασχεδαννύοντες ἤφάνιζον.

Fortassis autem et ipso humilium nomine beatos arcanarum rerum interpretes significasse videatur; quorum sermones oppugnabant cum eorum in iudicio verba dissipare conarentur, quos pios nominat, et sapienter consuluisse, eorumque consilium, illo, quod impiorum est, dissipato, permansurum adjicit. Quod si libet ad Symmachi mentem respicere; absoluta in stultos principes narratione, ita colligit: *Princeps vero ea, quæ principis sunt, cogitabit, et dux erigetur. Duces enim nobis apostolos rex justus largitus est, qui in Psalmis ita loquitur: « Tu vero homo unanimis, dux meus, et notus meus ».* Nulla autem hic omnino vel Israelis, vel Jacobi, vel Judæ mentio facta reperitur, quod de Christo et Ecclesiæ præfectis sermo instituitur, in qua vetus illud et florens beatorum hominum germen fructus adeo uberes edidit, ut orbem universum sua benedictione repleverit. Atque hinc est, quod beatos illos pronuntiavit, qui in Sione semen haberent, prophetas nimirum, dicentes: **384** « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, tanquam Sodoma, et Gomorrhæ facti essemus »; qui semen et domesticos ex Ecclesiæ sectatoribus possederunt. Aiunt autem nonnulli, urbem, et ejus incolas beatos appellare, quorum curam gerens Dominus invisibili plaga Assyrium acceperit; urbisque regem justum, secundum historiam quidem, Ezechiam esse; proprie autem Salvatorem significari. Veram enim beatitudinem eorum tantum esse qui supernæ Sionis cives effecti, Christi regis titulo inscribuntur, ad quem summam illam justitiam referimus, nullum inter mortales, qui labi non queat experti: non aliter quam de hominibus loquentes, eisdem vitiositatis quidem partem aliquam, uni autem diabolo vitium integrum et summum ascribimus. Sequitur: *Et erit homo occultans sermones suos, cæteraque deinceps.* Qui enim in seipsos sermones Dei in justitia meditatur, ab imminente ira protegatur. Hinc illa Davidis: « Lex tua in medio ventris mei »; et alia Salvatoris: « Flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis »; Deinde: *Et non amplius erunt confidentes in hominibus,* adjicit. Est enim consentaneum, eos, qui in Deum sperassent, ex quo Ægyptios bello per Assyrium impeti animadvertissent, eorum auxilium contempsisse. Nam qui nullum antea de vero cultu sermonem proferre poterant, eisdem jam diserta lingua pacis arbitrum et moderatorem profitentes videas, qui sibi Ægyptium (quem stultum nunc propheta, propter impietatem nominat) imperare noluisse: cujusmodi etiam ducum confusionem ferre non

Λέγοι δ' ἂν ταπεινοὺς καὶ τοὺς ἀγίους μυσταγωγούς, ὧν ἐν λόγοις καταστριτευόντο, τοὺς ἐν κρίσει λόγους αὐτῶν ἀφανίσαι σπουδάσαντες. Περὶ ὧν ἐπήγαγεν, οἱ δὲ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐβουλεύσατο· ὧν καὶ ἡ βουλὴ μένει πάσης ἀσεβοῦς κατηγορημένης βουλῆς. Κατὰ δὲ τὴν Σύμμαχον· μετὰ τὴν κατὰ τῶν μωρῶν ἀρχόντων διήγησιν, ἐπιλέγεται: « Ἀρχῶν δὲ ἀρχοντικὰ βουλευσεται, καὶ ἡγεμῶν ἀναστήσεται. » Ὁ γὰρ δίκαιος βασιλεὺς ἡγεμόνας ἡμῖν τοὺς ἀποστόλους δεδώρηται. « Ὅς καὶ φησιν ἐν Ψαλμοῖς: « Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, ἰσόψυχε ἡγεμῶν μου, καὶ γνωστὴ μου. » Ἐν ἄπασι δὲ τούτοις οὐδαμοῦ Ἰσραὴλ, ἢ Ἰακώβ, ἢ Ἰουδας ὀνόμασαι, ἅτε περὶ Χριστοῦ τοῦ λόγου τυγχάνοντος, καὶ τῶν ἐν Ἐκκλησίᾳ ἐξάρχων, ἐν ἧ τὸ σπέρμα τῶν πάλαι μακαρίων ἀνδρῶν ἐξανθήσῃαν ἐκαρποφόρησε, πᾶσαν τε τὴν οἰκουμένην τῆς ἰδέας εὐλογίας ἐπλήρωσε. Διὸ τοὺς ἔχοντας ἐν Σιών σπέρμα μακαρίους ὀνόμαζε, τοὺς προφῆτας δηλονότι τοὺς λέγοντας: « Εἰ μὴ Κύριος; Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὀμοιωθῆμεν, » οἱ σπέρμα καὶ οἰκίους τοὺς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκτήσαντο. Τινὲς δὲ φασιν ὡς μακαρίζει τὴν πόλιν, καὶ τοὺς ταύτης οἰκίτορας, ὧν Θεὸς κηδόμενος, ἀοράτῃ πληγῇ μετήρηχο τὸν Ἀσσύριον. « Ἦς δίκαιον βασιλέα καθ' ἱστορίαν μὲν τὸν Ἐζεκίαν φησί· κυρίως δὲ δηλοῖ τὸν Σωτήρα. Τὸ γὰρ ἀληθῶς μακάριον, τῶν οἰκούντων τὴν ἄνω Σιών, καὶ βασιλέα Χριστὸν ἐπιγραφόμενων, εἰς ὃν τὴν ἄκραν δικαιοσύνην ἀνάγομεν, μὴ εὐρίσκοντες ἐν ἀνθρώποις τὸ ἄπτωτον· ὥσπερ οὖν ἐπ' ἀνθρώπων τὸ μὲν μερικὸν τῆς κακίας ὀρίζομεθα, αὐτὴν δὲ πᾶσαν τῷ διαβόλῳ προσνέμομεν. Καὶ ἔσται ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ γὰρ ἐν ἑαυτῷ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ μελετῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἀπ' ὀργῆς ἐπαγομένης σκεπάζεται. Διὸ φησιν ὁ Δαβὶδ: « Ὁ νόμος σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » Τοῦ δὲ τοιοῦτου, φησιν ὁ Σωτὴρ, « Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Καὶ οὐκέτι ἔσονται σκιοποιῶτες ἐπ' ἀνθρώποις, φησίν. Ἐπιόντος γὰρ τοῦ Ἀσσυρίου πρὸς πόλεμον, ἀκόλουθον ἦν τοὺς ἠλιπίκτας ἐπὶ Θεὸν, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βοηθείας ὑπεριδεῖν· τότε γὰρ ἂν ὑπῆρξεν ἰδεῖν τοὺς μὴ διαθροῦντας τῆς θεοσεβείας τὸν λόγον, τραπῆ τῇ γλώττῃ τὴν τῆς εἰρήνης ὁμολογούνας βραδευτὴν, μὴ προσταμένους ἄρχειν αὐτῶν τὸν Αἰγύπτιον· ὃν μωρὸν ὁ λόγος, ὡς ἀσεβῆ, καθεστηκότα καλεῖ. Καὶ οὐκ ἂν ἠνέσχοντο τῆς τῶν τοιοῦτων ἀρχόντων συγγύσεως. Ἀκόλουθον γὰρ ἦν τὸν μωραίνοντα τὰ πρὸς Θεὸν, ἀνομίαν ποιεῖν, καὶ πλανᾶσθαι. Εἰς ὃν οἱ ἐλπίζοντες ἐξ ἀπάτης ἀλλήλων τὰς ἐλπίδας ἐκένουν δι' αὐτοῦ τὸν κίνδυνον ἀποφεύγειν οἰόμενοι, τῶν εὐσεβῶν τῇ

⁴⁰ Psal. lrv. 14. ⁴¹ Isa. i. 9. ⁴² Psal. xxi. 15.

⁴³ Joan. vii. 38.

ἐναντίαν τούτοις ἔχόντων βουλῆν ψυχωφελῆ παρ' A potuissent. Eum enim, qui in his, quæ Dei sunt
 δλην αὐτῶν ὑπάρχουσαν τὴν ζωὴν. desiperet, iniqua agere et hallucinari par fuerat.
 Nec poterant qui in eo spem suam collocarant fraude mutua non decidi, et spe sua excidere, qui
 tali auxilio se periculum effugere posse crederent: contra quam piis solet accidere, quibus suum est
 animæ toto vitæ suæ tempore consilium profuturum.

θ-κ. *Γυναῖκες πλουσῖαι, ἀνάστητε καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου. Θυγατέρες, ἐν ἐλπίδι ἀκούσατε λόγους μου. Ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μνηστῆρας ποιήσασθε ἐν ὀδύγῃ μετ' ἐλπίδος. Ἀηλιωκαὶ ὁ τρυγητός. Πέπανται ὁ σπόρος, καὶ οὐκέτι μὴ ἔλθῃ. κ. τ. λ.*

Περὶ τῆς θεοφανείας, καὶ τῶν ἀποστόλων τῆς τε κλήσεως εἰπῶν τῶν ἔθνων, νῦν τῷ ἐκ περιτομῆς προσωπεῖ λαῷ παρακελευόμενος θρηνεῖν, ὡς ἐκπεπωκῶτι τῆς χάριτος ἐξ ἀπιστίας. Οὐδὲ διὰ τὸ τῆς ψυχῆς ἔκλυτον, *γυναῖκας καλεῖ*. Ἦγουν τὰς αὐτῶν συναγωγὰς οὕτω δηλοῦσθαι φασιν. Οἱ δὲ λοιποὶ τῶν B ἑρμηνευτῶν, *γυναῖκες εὐθηνούσαι*, φασίν, ἀντί τοῦ *πλουσῖαι*. Πάλαι γὰρ *ἐπλουτοῦν εὐθηνούσαι κατὰ θεόν*. Ἐτρυφῶν δὲ ἴσως καὶ *πλούτῳ* σωματικῷ. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς ἔθος τῇ Γραφῇ *γυναῖκας* καλεῖν πόλεις, ἢ κόμας. Καὶ μητροπόλεως οὐσης μῆδης, *θυγατέρας* αὐτῆς προσαγορεύει τὰς ἄλλας. Οὕτω ὁ θεὸς Δαβὶδ· Ἦκουσε, φησὶ, καὶ ἠυφράνθη Σιών. Καὶ ἠγαλλιάσαντο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας. Τοῦ δὲ Σωτῆρος τὸ πρόσωπον ταῖς πόλεσιν Ἰουδαίας τὰ νῦν συμβουλευθῶν φησίν, *ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου*, πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν αὐτὰς ἀνακαλούμενον κήρυγμα. Καὶ, ὡς ἔτι πολυάνδρους *πλουσῖας* καλεῖ, γεννησόμενας ἐρήμους, εἰ μὴ πειθοῦντο λέγοντι. Τὸ δὲ ἐπ' *ἐλπίδι*, φασίν οἱ λοιποὶ, πεποιθῆναι. *Γυναῖκας* δὲ λέγει τὰς ἐπὶ τῶν παλαιῶν χρόνων παρ' Ἰουδαίους C συνόδους, αἷς διαναστῆναι καὶ ἀκούσαι παρακελεύεται. *Θυγατέρας* δὲ, τὰς μετὰ ταῦτα συστάσας τῶν αὐτῶν συναγωγὰς, ἃς ἐνωτῆσθαι βούλεται. Ἀμφοτέρας δὲ κινεῖ πρὸς σύντονον ἀκοὴν τῶν λόγων ἀκούειν ἢ ἐπ' ἐλπίδι λαμπρῶν. *Ἐνιαυτοῦ* δὲ μεμνησθαι παρακαλεῖ, καθ' ὃν ὁ Σωτὴρ ἐν ἀνθρώποις τὸ σωτήριον ἐποίησάτο κήρυγμα, παρὰ τῷ προφήτῃ λέγων· *Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν Ἐχριστέν με.* Καὶ προῦν φησὶ καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. Tούτου βούλεται μεμνησθαι τὰς προσηρημένας μετ' ὀδύνης καταναυτετομένας ἐφ' ὃν ἢ τετολμήκασιν, ἔχειν δὲ καὶ τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς ἐφ' οἷς ἐπραξαν μετανοοῦσιν ἐλπίδα. Ὅτε μὲν οὖν ὑπῆρχεν *ἀμπελῶν Κυρίου ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ*, πολὺς ἦν παρ' αὐτοῖς D *τρυγητός*, παντὸς τοῦ ἔθνους τῷ τοῦ Θεοῦ καρποφοροῦντος ναῖ. Νῦν δὲ φησίν, *Ἀηλιωκαὶ, οὐχ ὡς ἀναληφθῆναι πάλιν, ὅπερ γέγονε μετὰ τὴν ἐξ Ἀσσυρίων ἐπάνοδον*. Νῦν γὰρ οὐκ ἐτι φησίν, ἀλλὰ καθάπαξ ἐκτέμνεται.

riacam reversionem contigit), recuperari non valet. Non enim stat illa amplius, inquit, sed jacet excisa penitus.

Δείκνυσι δὲ, φασὶ τινες, ὡς ἀπειθοῦντι τῷ Ἰσραὴλ οὐκ ἀζήμιον τὸ χρέμα γενήσεται. Ἡμελλόν γάρ

385 VERS. 9-20. *Mulieres opulentæ, surgite, et audite vocem meam. Filia, in spe audite sermones meos. Diei anni memoriam facite in dolore cum spe. Consumpta est vindemia. Cessavit semen, ut non amplius veniat, etc.*

386 Postquam de Dei apparitione, deque apostolorum et gentium vocatione disseruit, ad circumcisum populum orationem convertit, eumque, quod propter incredulitatem reciderit, ad luctum hortatur, et propter animi mollitiam mulieres vocat, ut hoc nomine synagogas eorum notari demonstraret. Reliqui autem interpretes, *mulieres bene habentes*, pro *opulentis* dixerunt. Olim enim cum *bene cum Deo haberent, divitiis abundabant*: fortassis etiam et corporeis *voluptatibus* indulgebant. Aiunt vero nonnulli Scripturæ usitatum esse, ut urbes et pagos *mulieres* appellet, et cum multarum princeps, tanquam mater, una est, *filiarum* nomine cæteras designet. Sic et beatus David: «*Audivit, inquit, et lætata est Sion, et exultaverunt filia* Judæ⁴⁴.» Assumpta ergo Salvatoris persona nunc Judææ urbibus *vocem suam audire*, quæ ad evangelicam prædicationem hortatur, consulit; id eoque *opulentas* vocat, quod adhuc incolarum frequentia abundent; sed desertæ tandem, si non paruerint, futuræ sint. At quod in *spe* habemus, reliqui credentes expresserunt. Significantur item et *mulierum* nomine prisci illi Judæorum conventus, a quibus jam recedere, et se *audire* hortatur; *filiarum* autem, quæ ab ipsis postea constitutæ sint synagogæ; quas *aves* etiam cupit *arrigere*. Ambo ergo præclara spe ad verba sua attendere, et *anni illius* meminisse hortatur, quo salutarem inter mortales prædicationem complevit Dominus, dum his prophetæ verbis usus est: «*Spiritus Domini*

387 super me; propter quod unxit me⁴⁵.» Deinde paulum progressus, vocare annum Domini acceptabilem, adjecit⁴⁶. Hujus igitur prædictas meminisse, et eorum quæ patrarunt, dolore cruciari; eam denique, quæ anteactæ vitæ penitentes manet, spem conservare postulat. Cum ergo Domini *vinea ipsa domus esset Israel*, multa erat apud ipsos *vindemia*, quo tempore acilicet in Dei templo fructus suos edebat populus universus. Sed ita *consumpta est*, inquit, ut deinceps (sicut post Assyriacam reversionem contigit), recuperari non valet. Non enim stat illa amplius, inquit, sed jacet excisa penitus.

Significat autem, aiunt nonnulli, incredulo Israeli rem non impune cessuram. Erat enim futurum,

⁴⁴ Psal. xcvi, 8. ⁴⁵ Isa. lxi, 1; Luc. iv, 18. ⁴⁶ Isa. lxi, 2; Luc. iv, 19.

VARIE LECTIONES.

¹ *ἀφ. τὸ ἀκούειν.* ² *γρ. ἐφ' ὧν.* ³ *γρ. ὡς οὐκ.*

in istorum *urbes*, cum in Romanorum potestatem devenissent, ab eisdem *vindemiarentur*; et in terrarum *lustra*, propter solitudinem, abirent. Opiat igitur, ut, priore abjecta incredulitate, *dolore* illo, qui secundum Deum est ⁴⁷, tangi se patiantur. Solet enim *dolor*, qui talis est, non poenitentiam in Deo poenitentiam operari: cujus fructus est *divitiarum amictum exuere*, et virili habitu *accinctis lumbis* prioris vineæ solitudinem *plangere*. Animæ præterea intelligibili fructuum ubertate exciderunt Judæi; qui pro uvis spinas ediderunt, quemadmodum apud prophetam legitur ⁴⁸. Cujus generis et ista sunt apud alium: « Ventosa seminarunt, et subversio eorum excipiet ea. Manipulus non habens vim conficiendæ farinæ ⁴⁹. » Hinc vos, quæ prius in Deo *confidentes* sententiam mutastis, *luge e*, inquit. Rejecit enim *vineam* suam Dominus, nubibusque, ne in eam pluerent imperavit; unde in *lætitiâ onagrorum*, malorumque pastorum, id est, in impurorum dæmonum pascua abiit. (Quin et David ipse, tanquam de vite Israelitica, dicit: « Vastavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam ⁵⁰. ») Ut enim incultum, et sentibus refertum agrum despicit Dominus, ita sterilem animam super *vineam germinis* hic legimus, **388** propter *vineam augetentem* Aquila, propter *vineam fertilem* Symmachus expresserunt: quam alibi in hæc verba alloquitur: « Ego te plantavi vitem fructiferam, totam veram; quomodo conversa es in amaritudinem vinea aliena ⁵¹? » Deinde quod hic *terra populi mei* habemus, in *terram populi mei* reddidit Symmachus. Consentiant vero cum istis etiam quæ ante dicta sunt his verbis: « Expectavi quousque uvas ederet, sed spinas dedit ⁵²; » quas idem mox interpretatus intulit: « Expectavi quousque faceret iudicium, sed fecit iniquitatem, et non iustitiam, sed vociferationem ⁵³. » Inde igitur *onagris* in *lustra*, et *pastoribus*, vel *gregibus* (ut interpretatur Aquila) in *pascua facta est*. Quod revera videmus accidisse, cum eam varias idololatrarum gentes constet incoluisse. Vos itaque, adjicit, eo usque tantum luctum et dolorem perferre deceat, *quoad in vos spiritus de celso* (aut secundum Symmachum, *refrigeratio de alto*) *veniat*.

Est ergo *spirituum* differentia. Sed nihil vos, inquit, adeo recreare, luctumque pellere poterit, atque ille, quem *de sursum* discipulis missurum pollicitus est Salvator ⁵⁴, quemque etiam nunc, si poenitentiam agentes respiscatis, vobis non defuturum denuntiat. « Beati enim qui lugent, quoniam consolabuntur ⁵⁵. Beati qui plorant, quoniam ridebunt ⁵⁶. » Aiunt vero nonnulli tempus hic, quo eorum qui in populo increduli remanserunt, solitudo futura est, designari, quando, inquit, qui crediderunt, divino Spiritu potentur, qui ab alto

οἰονεὶ τρογιῶσθαι τοῦτων αἱ πόλεις Ῥωμαίων παραδοθεῖσαι χερσίν, καὶ θηρίων ἐξ ἐρημίας ἐνδιαιτημα γίνεσθαι. Βούλεται τοίνυν τὴν κατὰ Θεὸν αὐτῶν ἄψασθαι λύπην τῆς προτέρας ἀπιστίας ἐξισταμένω. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηριάν ἀμαρτανέλητον ἀπεργάζεται. Ἦς καρπὸς τὸ ἀποδοῦσθαι μὲν τὴν τοῦ πλοῦτου περιβολὴν, ἀνδρικῶ δὲ ζωσμένας σχήματι τὰς ὀσφύς, κόψασθαι, τοῦ πρώτου αὐτῶν ἀμπελωνος τὴν ἐρημίαν. Καὶ κατὰ ψυχὴν δὲ τῆς νοσητῆς εὐκαρπίας ἀποπεπτώκασιν Ἰουδαῖοι, ἀντὶ σταφυλῆς ἀκάνθας ποιήσαντες, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Φησὶ δὲ καὶ ἕτερος, « Ἀνιμόφορα ἔσπειραν. Καὶ ἡ καταστροφή αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτὰ. Δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχύον τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. » Διδ, φησὶν, αἱ πρὶν ἐπὶ Θεῷ πεποιθῆσαι, καὶ τὴν γινώμην μεταβαλοῦσαι, θρηνησατέ· ἄντικυ γὰρ τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετείλατο τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτόν. Καὶ γέγονεν ὄνων ἀγρῶν εὐφροσύνη, καὶ πονηρῶν ποιμένων βοσκήματα, τοῦτ' ἔστιν ἀκαθάρτων πνευμάτων. Καὶ Δαβὶδ δὲ ὡς περὶ ἀμπελοῦ λέγει τοῦ Ἰσραὴλ· « Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὄς ἐκ ὄνυμοῦ, καὶ μονὶδς ἄγρος κατενεμήσατο αὐτήν. » Ὡς γὰρ κεχερωμένον καρπῶται χωρίον [λεῖπ. ὁ κτήτωρ, ἢ τι τοιοῦτον], οὕτω Θεὸς ψυχὴν ἀκαρπὸν τῆς ἰδίας προνοίας οὐκ ἀξιοί. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀπὸ γεννημάτων ἀμπελοῦ· ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν, ἐπὶ ἀμπελῶ ἀδελφικῆ· ὁ δὲ Σύμμαχος, περὶ ἀμπελοῦ πολυφόρου, πρὸς ἦν φησὶν ἀλλαχού· « Ἐγὼ σε ἐφύτευσα ἀμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινὴν· πῶς ἐστράφης εἰς πικρίαν ἢ ἀμπελος ἢ ἀλλοστρία; » Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἢ γῆ τοῦ λαοῦ μου, Σύμμαχος, ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ λαοῦ μου, φησὶ. Συνοβὸς δὲ τοῖς Ἐμπροσθεν, ἐν οἷς ἔλεγεν· « Ἐμεῖνα ἵνα ποιῆσῃ σταφυλὴν, ἐποίησεν δὲ ἀκάνθας. » Καὶ ταῦτας ἐρμηνεύων ἐπῆγεν· « Ἐμεῖνα ἵνα ποιῆσῃ κρίσιν, ἐποίησεν δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρυψὴν. » Διδ γέγονεν ὄνων ἀγρῶν οἰκητήριαι, καὶ βοσκήματα ποιμένων, ἢ ἀγελῶν κατὰ τὴν Ἀκύλαν. Ἀπερ εἰς ἔργον ἐξέβη. Εἰδωλολάτραι γὰρ ἐκ διαφόρων ἔθνων γέγονασιν ταύτης οἰκήτορες, ἀφ' οὗ δει, φησὶν, ὑμᾶς ἐπιμένειν ἐπὶ τοσοῦτον τῷ ὄνυμῳ, ἕως ἂν ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πνεῦμα ἀφ' οὐρανοῦ. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἀνάψυξις ἐξ οὐρανοῦ.

D Πνευμάτων μὲν οὖν ἐστὶ διάφορα. Πλὴν οὐδὲν ὑμᾶς ἀνακτήσασθαι δύναται, καὶ ἀναπαῦσαι τοῦ ὄνυμου, ἢ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταπεμπόμενον, ὃ πέμφειν ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς ἐπηγγέλλετο. Τοῦτο καὶ νῦν εἰ μετανοοῦσαι κλαύσωσιν, ἐπαγγέλλεται. Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται· καὶ οἱ κλαίοντες, ὅτι γελάσωσιν. » Τινὲς δὲ φασὶν, ὡς ἐναργῆ τὸν χρόνον παρίστην τῆς τοῦ λαοῦ τῶν ἀπίστων χειρῶς, ὅτ' ἂν οἱ πεπιστευκότες θεοῦ τεύξονται Πνεύματος, ἥνικα καταφοιτήσαν ἐξ οὐρανοῦ γλώσσαις πυρὸς μερίζομέναις εἰκάξετο. Τότε γὰρ

⁴⁷ II Cor. vii. 10. ⁴⁸ Isa. v. 2. ⁴⁹ Osee viii. 7. ⁵⁰ Psal. lxxix. 14. ⁵¹ Jerem. ii. 21. ⁵² Isa. v. 2. ⁵³ Ibid 7. ⁵⁴ Joan. xi. 26 et alibi. ⁵⁵ Matth. v. 5.

⁵⁶ Luc. vi. 21.

ἔσται, φησὶν, Ἐρημος, ὁ Χέρμελ. Καὶ πρόσθεν γὰρ ἄειγεν· οἱ μετατεθήσεται ὁ Λιβάνος, ὡς τὸ ὄρος τὸ Χέρμελ. Καὶ Χέρμελ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται. Ἐδῆλον δὲ τοὺς μὲν ἐκ περιτομῆς ὁ Χέρμελ, ὃς καὶ Κάρμηλος λέγεται, ὄρος ὃν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐρημνεύμενον δὲ, ἐπίγνωσις· περιτομῆς. Ὁ δὲ Λιβάνος τὰ ἔθνη, τῆς Φοινίκης ὑπέρχον. Ἐμελλεν ἔτι γὰρ ἐκεῖνοι μὲν ἀκαρποὶ γενήσεσθαι, καὶ πυρὸς ὕλη, θρεῖοι τινες καὶ ἀνήρωτοι τὴν ψυχὴν (τοιούτου γὰρ οἱ θρηνοὶ)· μεταθεῖν δὲ τὰ ἔθνη πρὸς τὴν αὐτῶν θεοσέβειαν χρηματίζοντα Λιβάνος τε καὶ Ἐρημος, ἀντὶ τοῦ θεοσεβοῦς· πάλαι λαοῦ μερὶς Κυρίου γινόμενα, καὶ σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ, καίτοι πρότερον οὐτα δρυμὸς καὶ Ἐρημος, ἦπερ ὡς μεγάλων ἀγαθῶν ἠξιωμένη τὰ μετὰ ταῦτα λοιπὸν ἐπαγγέλλεται, καλῶν αὐτὴν Κάρμηλον, εἰς ὃν ἔλεγεν μετατεθεῖσθαι τὸν Λιβάνον.

Τινὲς δὲ Κάρμηλον τὸν ἐκ περιτομῆς νοοῦσι λαβν, καὶ ζητοῦσι πῶς εἰς δρυμὸν λογισθήσεται, ἐν αὐτῷ πάλιν κατα . . . . καὶ φασὶ τοῦτο διὰ τὸ κατάλειμμα λέγεσθαι τὸ σωθῆν καὶ τοῖς. . . . συναγαλαζόμενον. Ἐν τῇ ἐρήμῳ τοίνυν δικαιοσύνην φησὶν ἀνακαύσεσθαι. Καὶ ἄνω γὰρ εὐθὺς τῇ περὶ Χέρμελ καὶ Λιβάνου μεταθεῖσι τὴν κλησὶν δηλῶν τῶν ἐθνῶν, ἔλεγεν κωφοῦς ἀκούσεσθαι τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου, καὶ τυφλῶν ἰδεῖν ὀφθαλμούς· οὕτω καὶ νῦν ἔργα φησὶν ἐσεσθαι δικαιοσύνης, ὧν τὸ κεφάλαιον ἡ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν εἰρήνην ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ὃς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν δικαιοσύνη τε καὶ κρίμα. Ἀδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, δικαίω τε καὶ ὀρθῷ κρίματι κατακριθείσης τῆς ἀμαρτίας. Ὅς καὶ κατὰ Παῦλον, εὐηγγελίσαστο εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς, Ἰουδαίῳ δηλονότι πρώτῳ καὶ Ἕλληνι. Διὸ τὴν πρὸς Θεὸν καταλύσαντες ἔχθραν πόλεσιν ἔσμεν ἀνακαύσεως, καὶ τῆς εἰς αἰῶνα τρυφῆς τὸν ἐκκλησιαστικῶν τῶν ἀρετῶν ἔχοντες πλοῦτον, περὶ οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. » Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησὶν ὁ προφήτης· « Εὐφράνθη ἔρημος ἡ διψῶσα. Ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθεῖται ὡς κρῖνον ἡ ἔρημον καλῶν τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, διὰ τὸ ἀκαρπον καὶ παντὸς ἐψέλωμένον ὑπερανστηχότος φυτοῦ. Χριστοῦ δὲ κατοικήσαντος ἐν αὐτῇ, φησὶ πάλιν Ἠσαίας· « Καὶ ποτήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς, θήσω εἰς τὴν ἀνυδρον, γῆν κέδρον καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην, ἡ τὰς διαφόρους τῶν πιστευσάντων ἐπιτημένας δηλῶν ἀρετῶν. Φησὶ δὲ νῦν ὡς οἰκήσει ὁ Λαὸς αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης. Ἀντὶ γὰρ τῆς μεγάλης ἐκεῖνης καὶ γαυρώσεως, κατὰ Σύμμαχον, συνέστησε πόλιν, τὴν

demissus, in lingua ignea divisus apparebit 57. Tunc erit, ait, futurus desertus Chermel. Nam et antea dicebat mutatum iri Libanum, sicut montem Chermel: et Chermel in saltum abiturum. Inveniebatur autem Chermel ipse, Samaritæ mons, Carmelus alias, circumcisionis cognitionem significans, eos ipsos qui ex circumcissione sunt; non aliter quam gentes ipse Libanus, qui etiam Phœnicie mons est. Futurum enim erat, ut steriles illi, ignisque materia tantum, utpote montium 389 incolæ, animoque feri et inculti (quales saltus ipsi sunt) remanerent; gentes autem, Libani desertique nominibus significatæ, pro pio quodam populo sors Dei effectæ, et funiculus hæreditatis ejus, ad verum cultum transirent, quantumvis merus saltus esset antea meraque solitudo; cui tanquam ingentium bonorum participi, quæ sequuntur deinceps annuntiat, eandem carmelum appellans, in quem Libanum transmutatum esse prædixerat.

Quidam autem Carmeli nomine Judaicum populum intelligunt, et quærentibus, qui futurus sit ut in saltum reputetur, in quo rursus justitia habitet, id ipsum propter reliquiarum conservationem, quæ cum gentibus, tanquam in gregem coierunt, fieri respondet. Significat igitur requieturam esse in solitudine justitiam. Superius enim quemadmodum cum in Carmeli et Libani mutatione vocationem gentium judicaret, surdos libri sermones audituros et cæcorum oculos visum esse recepturos asseruit: sic et hoc loco opera justitiæ futura ait, quorum caput ipsa Dei pax est, quæ mentem omnem exsuperat 58, qui est pax nostra 59, justitiæque et judicium. In ipso enim justificamur, cum recto et justo judicio peccatum condemnatur. Idem rursus, Paulo teste, iis, qui longe absunt et qui etiam prope sunt, Judæo primum, deinde Græco, pacem denuntiavit 60. Atque hinc est quod reconciliati cum Deo, in arboribus quietis agentes, sempiternis ecclesiasticarum virtutum deliciis, tanquam veris opibus, fruimur: de quibus hunc in modum loquitur Apostolus: « Gratias ago Deo meo, per Jesum Christum, quod per omnia divites facti estis in eo, in omni sermone, in omni cogitatione 61. » Alibi vero et propheta ipse. D sic: « Lætare, deserta quæ sitis; exsulet solitudo. et floreat tanquam lilium 62: » solitudinis nomine gentium Ecclesiam significans, quæ non fructibus tantum, sed qualibet etiam arbore destitueretur. Sed Christo eam inhabitante, rursus inquit Isaias: « Et faciam in deserto aquam, et in iniquo 390 fluvis, ponam in terra aquis carente cedrum, et buxum, et myrtum, et cypressum, et populum 63; » quibus varias et excelsas eorum, qui crediderunt,

57 Act. ii, 1-4. 58 Philipp. iv, 7. 59 Ephes. ii, 14. 60 Rom. ii, 10. 61 I Cor. i, 5. 62 Isa. xxxv, 1. 63 Isa. xli, 19.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. ὑπάρχον. π γρ. ἔμελλον. γ γρ. ἦπερ. ζ γρ. καὶ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ πάλιν κατοικήσει; καὶ φασὶ τοῦτο διὰ τὸ κατάλειμμα λέγεσθαι τὸ σωθῆν, καὶ τοῖς ἔθνεσι συναγαλαζόμενον. α γρ. ὡς περ.

virtutum species indicavit. Significat vero hoc loco *populum ejus in pacis civitate habitaturum*. Pro magna enim illa et superba, secundum Synmachum, *urbem construxit*; catholicam Ecclesiam nimirum, quæ ab extremis ad extrema pertingeret: et *populum* indefinite, non Jacobi aut Israelis adjecto nomine, novam urbem habitaturum dixit. Quia deinde superius furorem Domini ipse judicii tempore in impios venturum, omniaque, ira incitatum, igni se combusturum significavit; quia denique tanquam fulminis et grandinis, imo et aquæ etiam impetu commisturum se et rapturum: merito jam de beatis loquens, vel *grandinem ipsam*,

Prædicit porro et animas ipsas, quæ in saltibus sine fructu vagabantur, asperitate prorsus et feritate relictis, in cultis regionibus esse habitaturas et, ut a prophetæ verbis non recedam, novalia novaturas. Quidam per *grandinem*, Dei iram intelligunt, per quam, credentibus in eum tantum conservatis, Romanorum prædæ patuerunt. Deinceps, quasi in ea, quam ab agrorum cultu usurpavit, metaphora persistat, eos, qui *solitudinem* istam subigant *beatos* appellat; apostolos nimirum, qui Judæos et Græcos suis prædicationibus excoluerunt. Per *bovem* enim, quia purus est, et in sacrificio offertur, Israel significatur, ut per *asinum* gentes. Ideoque ex legis præcepto, quod primum *asini* pederissent in *oves* commutari solere reperimus. Sic igitur utrosque, propter patres, appellat. Deinde *aquæ* nomine, Scripturam intelligit, quam et gentes ipsæ, et Judæi etiam *terunt*. Cæterum quos ego voco *beatos*, ait, qui vos insectantur, *miserus* appellabunt; quantumvis compati, ut simul regnent, asseras. Sed in vestrum illi locum, inquit, qui tales existunt, subituri sunt. Non enim vos illi, sed eum, a quo missi estis, **391** *reprobant*. Et itaque tradentur illi, qui rejectos a Deo secum solet assumere, tanquamque *tinea vestimentum* labefactare et perdere. Nonnulli *aquæ* nomine, Verbum Dei vita præditum significari, et ei, quod elementorum omnium maxime vitam tuetur, comparari voluerunt. Illud ipsum enim est quod intermedio pariete disturbato, utrumque hominem in novum unum pace facta conciliavit⁶⁶. Verum enimvero, quod, *væ qui vos miseros faciunt*, et que sequuntur, habemus, Ita reddidit Synmachus: *Væ qui miserum facis, miser ipse non factus; et qui reprobas, ipse non reprobatus*. Cum miserum facere desieris, fiet et ipse miser; et cum reprobando fueris defessus, te reprobandum. Quibus e beatorum numero exsistere, non qui miseriam et damna inferunt, sed qui ferunt, addita ratione demonstravit.

Alii tamen locum integrum, hoc modo explicarunt. Cum viros credentes deesse animadvertet, ad *mulier* jam, præcipue *divites*, quæ, in corporis cultu occupata, ut superius dicebat, sordere animam patiebantur, orationem convertit; quas tanquam somno excitans *divites* appellat, non ut *divitias* (Dei siquidem munere possidentur), sed ut earum utendi modum insectetur. *Aures*

A ἀπὸ περάτων ἑωρῶ περάτων καθολικῆν Ἐκκλησίαν. Λαόν δὲ πάλιν ἀορίστως φησὶν, καὶ οὗ τὸν Ἰακώβ, ἢ τὸν Ἰσραὴλ, ἐν τῇ καινῇ κατοικησοντα πόλει. Εἶτα, ἐπειδὴ ἐν τοῖς ἀνωτέρω τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῖς ἀσεβέσιν ἐπελεύσεσθαι, καὶ μετὰ θυμῷ καὶ ὀργῆς καὶ πυρὸς φλογὸς ἔλεγε καταεσθίουσας, κεραυνῶσει βιαίως καὶ ὡς ὕδωρ καὶ χάλαζα συγκαταφερομένη βία· εἰκότως νῦν περὶ τῶν μακαριζομένων ἐπήνεγκεν· Ἡ δὲ χάλαζα ἐὰν καταβῆ, οὐκ ἐφ' ἑμᾶς ἦξει.

etiam impetu commisturum se et rapturum: me-
descendat, in eos non venturam adjungit.

Προλέγει δὲ καὶ τὰς ἐν δρυμοῖς ἀκάρπους ψυχὰς. ἐν γεωργουμένη γενήσεσθαι χώρα, φυγούσας τὸ τραχὺ καὶ ἀνήμερον, νεούσας δὲ νεώμιστα, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Τινὲς δὲ χάλαζαν φασὶ τὴν θεῖαν ὀργὴν, δι' ἣν ὑπὸ Ῥωμαίων ἐάλωσαν, σκεψασθέντων τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσάντων. Εἶθ' ἐξῆς μακαρίζει τοὺς τὴν ἐρημίαν ταύτην γεωργήσοντας, τῇ τῆς γεωργίας ἐπιμείνας μεταφορᾷ. Ἀηλοὶ δὲ τοῦ ἀποστόλου τοῖς κηρύξαντας Ἰουδαίους καὶ Ἕλλησι. Ἀηλοὶ γὰρ ὁ μὲν βούς τὸν Ἰσραὴλ καθαρός ὢν, καὶ εἰς θυσίαν ἀναφερόμενος. Ὁ δὲ δρυς τὰ ἔθνη. Δι' ὅπερ ὁ νόμος τὰ πρωτότοκα τῶν δρυῶν εἰς πρόβατα καταλλάττεσθαι βούλεται. Οὕτως οὖν ἐκατέρους, διὰ τοὺς πατέρας καλεῖ. Τὴν δὲ θεῖαν Γραφὴν ὕδωρ ἐκάλεισε πατουμένην ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν. Οὗς δὲ καλῶ, φησὶ, μακαρίους, οἱ διώκται ταλαιπώρους καλέσουσιν, καίπερ συμπάσχοντας, ἵνα καὶ συμβασιλεύσωσιν. Ἄλλ' ἀνθ' ὑμῶν αὐτοὶ φησὶ τοιούτοι γενήσονται. Οὐ γὰρ ὑμᾶς ἀθετοῦσιν, ἀλλὰ τὸν ἀποστειλαντα. Διὸ παραδοθήσονται τῷ παραλαμβάνοντι τοὺς ἀποβλήτους γεγονότας Θεοῦ, καὶ ὡς σὴς ἰμάτιον διαφθείροντι. Τινὲς δὲ ὕδωρ τὸν ζῶντα τοῦ Θεοῦ λόγον σημαίνειν φασὶ, τῷ ζυτικωτάτῳ τῶν στοιχείων ἀπεικαζόμενον. Αὐτὸς γὰρ ὁ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, καὶ κτίσας τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ποίων εἰρήνην. Τὸ δὲ. Οὐαὶ τοῖς ταλαιπωροῦσιν ὑμᾶς, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ, Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν· Οὐαὶ ὁ ταλαιπωρίζων, αὐτὸς δὲ μὴ ταλαιπωρηθῆς. Καὶ ὁ ἀθετῶν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἀθετηθῆς. Ὅταν συντελέσης ταλαιπωρίζων, ταλαιπωρηθήσῃ· καὶ ὅταν κοπιώσῃ ἀθετῶν, ἀθετησοῦσὶ σε· δηλῶν ὡς μακάριον ἐν τῇ τῶν πασχόντων εἶναι τάγματι, καὶ μὴ τῶν διωκόντων. Ἄθλιοι γὰρ οὗτοι, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήνεγκεν.

D εἶναι τάγματι, καὶ μὴ τῶν διωκόντων. Ἄθλιοι γὰρ οὗτοι, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήνεγκεν.

Τινὲς δὲ τὴν ῥῆσιν οὕτως ἐξηγήσαντο· Ἀνδρῶν ἀπορία τῶν πειθομένων, τὰς γυναῖκας καλεῖ καὶ μάλιστα τὰς πλουσίας, αἱ τὸ σῶμα κοσμοῦσαι, καθάπερ ἔλεγον ἔγωγε, τὴν ψυχὴν εἶχον ἀκόσμητον. Ἄς ὡς ἐξ ὕπνου διεγείρει, καὶ καλεῖ πλουσίας, οὗ τὸν πλοῦτον ἀκώπτων (παρὰ Θεοῦ γὰρ ἐδέδοτο), τὸν δὲ τρέπον τῆς χρήσεως. Τὰς ἀκοὰς τοῖνον ἐπ' ἐλεπίδι προξενούσῃ σωτηρίαν ὑπέχετε, τὴν μετ' ἐνιαυ-

⁶⁶ Ephes. ii, 14-16.

τὸν αἰχμαλωσίαν εἰς νοῦν ἐμβαλλόμεναι. Καὶ λιγὸς δὲ διαδέχεται τοὺς διὰ χρόνον ὑβρίζαντας, οὕτω τοῦ Θεοῦ θεραπεύοντος. Ὅθεν τὴν δίκην φθάσατε θρήνη, ἵνα πρὸς οὐρανὸν ἀναβλέψασι, πνεῦμα σωτήριον ἐκεῖθεν καρπώσησθε. Διὰ δὲ τοῦ Χέρμελ, τὴν ἐσομένην ἐρημίαν τῆς χώρας ἐδήλωσεν. Κρῖμα δὲ φησὶν ἀναπαύσασθαι ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὴν πόλιν οὕτω καλῶν· καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ Καρμῆλ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῇ χώρᾳ, δηλοῦσι τῶν ἀδίκων οἰκητόρων ἐκπεπωκότων, ὡσπερ τῶν ἀλλόφυλων πρότερον δι' ἀσέβειαν. Πάντες γὰρ αὐτοῦ δημιουργήματα. Τοὺς δὲ πλημμυλοῦντας μετέρχεται τῇ δίκῃ θεραπευῶν διὰ χρηστότητα. Πάλιν δὲ μετανοοῦντας οἰκῆσει ἐν εὐθηνίᾳ φησί. Θαρρήσει δὲ πᾶς δικαιοσύνην αὐχῶν, κἂν πάντα ταρασσηται. Καὶ οἱ ἐν τοῖς δρυμοῖς οὕτως ἀνεκτῶς οἰκήσουσιν, ὡς οἱ ἐν τῇ πεδιάδι· πανταχοῦ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς χρηστὰς ἐλπίδας ἐγκαταμίγνυσιν, ἐκεῖναις φοβῶν, καὶ ταύταις παραμυθούμενος ἀπόγνωσιν, καὶ βραθυμίαν δι' ἀμφοῖν φυλαττόμενος. Ἐἴτα τοῖς πρὸς γῆν ὀρώσι τὴν ἐκ γῆς λαμβάνει παραβολήν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνους φησὶ μακαρίζετε τοὺς ἀρδευομένην οἰκοῦντας, καὶ βοῦσι μὲν ἐργασίμῳ, ὄνοις δὲ πρὸς ὀδοπορίαν βατήν. Ἀλλὰ ψευδῶς αὐτοὺς μακαρίζετε φησὶ. Τοιαύτην γὰρ ὑμεῖς οἰκοῦντες, τὸ μακάριον οὐκ ἐκτίσασθε, περὶ τὸν δόντα γεγυῆτες ἀγνώμονες. Οὐ γὰρ τοσοῦτον ὑμᾶς ὁ Ἄσσυριος, ὃν αὐτοὶ ἑαυτοὺς τάλαιπῶρους ἐργάζεσθε. Θεῷ γὰρ εὐνοοῦσιν οὐδὲν ἐπῆει δεινόν. Ἀπεσείσθη γὰρ ἂν ὑμῶν, ὡς ἀπ' ἰματίου σῆς.

igitur, ait, ad spem, quæ salutem vobis conciliat, arri-
gite; et captivitatem illam, quæ post annum vobis im-
minet, animo agitate. Eos etiam fames invadet, qui,
copia rerum elati, in cæteros petulantius se gesserunt.
Sic enim solet sanare Dominus. Luctu ergo pœnas
istas antevertite, ut in cælum intuentes spiritum salu-
tarem inde excipiatis. Per Chermel autem instan-
tem regioni solitudinem significavit. Deinde, quod
judicium in solitudine habiturum dixit, urbem
his verbis, sicut per justitiam in Carmelo, regio-
nem ipsam, qua etiam propter injustitiam habi-
tatores, ut olim propter impietatem alienigen-
næ, pellendi essent, judicavit. 392 Omnes enim
illius opera conditi et effecti sumus, et sicut sceleratis
multa pro sua bonitate medetur, ita pœnitentes
rursus in prospero rerum successu secure
habituros esse pollicetur. Agat autem secure
quisquis in justitia gloriatur, etiamsi omnia per-
misceri et conturbari contigerit. Deinde qui sunt
in salibus, ita percommode habitabunt, ut qui in
campestribus. Minis porro ubique spes bonas inter-
miscet, ut illis quidem territos, istis autem a
desperatione revocatos, utroque tandem ab igna-
via et socordia revocet. Apud eos rursus qui ocu-
los in terram defligunt, sumpta ab eadem similitu-
dine utitur: Non enim, ait, beatos eos dicitis, qui
solum irriguum habitant, bobusque ad arandum,
asinis vero ad iter calcandum idoneum. Sed falso
eos beatos dicitis inquit. Neque enim qui terram
ejusmodi habitatis, beati esse potestis, qui in beatitudinis largitorem Deum ingrati estis: nec tam vobis
Assyrius quam vobismetipsi estis miseræ auctores, cum bene de Deo sentientibus nihil mali possit
accidere; eumque a vobis ipsi, tanquam a vestimento tineam, repuleritis.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

CAP. XXXIII.

α'-ιβ'. Οὐαὶ τοῖς τάλαιπῶροισιν ὑμᾶς. Ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖ τάλαιπῶρος, κ. θ. λ.

Μακαρίσας τοὺς ἀποστόλους, καὶ τάλανισας τοὺς αὐτοὺς ἀθετήσαντας, ὡς ἐξ αὐτῶν εὐχὴν ποιεῖται τῶν ἀποστόλων, ὡς οἱ μὲν ἀπειθεῖς καὶ πολεμοῦντες ἤμας, ἀπολώλασιν· ἡμῶν δὲ σὺ σωτηρία. Μαθόντες γὰρ ὡς οὐδεὶς αὐτοὺς τάλαιπῶρήσειεν, ἐκ πολλῆς τιῦτα περιχαρείας φασίν, ὅτι διὰ φωνὴν τοῦ φόβου σου ἐξέστησαν λαοὶ, καὶ δισκορπίσθησαν ἔθνη. Κατὰ δὲ Ἀκύλαν καὶ Θεοδοτίωνα, ἀπὸ φωνῆς δ' ἄλλου, ἔγουν πλήθους ἀνεχώρησαν λαοὶ. Ἀγλοὶ δὲ τὴν ὑπὸ πολλῶν ἄλωσιν πολεμίων, καὶ τῆς πόλεως ἐκπτωσιν. Ἄντι δὲ τοῦ, ἀπὸ φόβου σου, ὁ Σύμμαχος ἀπὸ τοῦ ὑψωθῆναι διεσπάρησαν, εἶρχεν. Τῆς γὰρ ἰδίας ἐξέστησαν γῆς. Ἐκστασιν δὲ τινες τὴν κατὰ πλῆξιν τὴν ἀπὸ τοῦ δέους εἰρήκασιν. Ἡ δὲ σωτηρία τοῖς ἀγίοις ἐν καιρῷ γίνεται ὀλιψικως, κατὰ τὸ· «Ὅτ' ἂν ἀσθενῶ, τότε δυνατὸς εἰμι.» Καὶ τὸ· «Ἄρχεῖ σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.» Τὰ δὲ τοῖς ἀπειθεῖσιν ἐσόμενα καὶ Μωσῆς καὶ προφηταὶ κηρύττουσιν. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· «Ὅταν ἐβῆτε κυκλωμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερου-

Vers. 1-12. Væ qui vos miseros faciunt, sed nemo vos facit miseros, etc.

393 Postquam beatos esse dixit apostolos, eos autem a quibus rejicerentur, miseros, Deo jam, tanquam apostolorum voce preces fundit, quod, sublatis impiis a quibus oppugnabantur, salutem a Deo consecuturi sint. Qui enim se a nullo miseros dici posse sciunt, præ multa lætitia, propter rorem timoris Dei obstupuisse populos et dispersas gentes, vel, ut Aquilæ et Theodotioni placet, a voce turbæ, id est vulgi, populos recessisse dicunt. Quibus urbem a multis hostibus expugnari et everti debere significatur. At quo loco, a timore tuo, habemus, propterea quod se elevarunt, dissipati sunt, transtulit Symmachus. Sua enim terra motos esse intelligit: etsi non desint, qui ad motum illum, sive stuporem, qui metu incutitur, referri 394 velint. Adjicit autem beatis in tempore tribulationis salutem fieri; juxta illud: «Cum infirmor, tunc potens sum», et illud: «Sufficit tibi gratia mea. Virtus enim mea in infirmitate perficitur». Porro quæ incredulis essent eventura et Moses

α' II Cor. xii, 10. α' ibid. 9.

VARIE LECTIONES.

β γρ. ὡς.

et prophetæ non dissimularunt : imo nec Salvat r A ipse his verbis : « Cum videritis Jerusalem exercitu circumdari , tunc dicetis montibus : Ipsi nos obtegite ; et collibus : Cadite in nos ⁶⁷. » Deinde tanquam eos qui dispersi sunt in gentes alloqui Deus ipse nonnullis videatur : *Nunc autem congregabuntur spolia vestra*, ait, quasi, jamjam captum iri significet. Quod ut facilius populo persuadeatur , non aliter quam a *ludentibus locustæ* capiuntur ; sic eorum animas, tanquam ludicrum aliquod, in Satanae potestatem facile venturas asserit. Ideoque justos rursus inclamare, id est, prophetam in Ecclesiæ ordinem transeuntem Deum laudare videmus, *qui in excelsis habitat*, sive cælos excelsorum nomine intelligas, sive eos, qui mente attolluntur, qui et *Sion* etiam dicuntur, quia Dei Ecclesia sunt ; ut eo ipso patnerit, *quod plena julii et justitiæ* hic appelletur, ne ab his, quibus in deserto justitiam et judicium requirituram monuit, dissentire videatur. Nunc enim idem *Sionis* quod antea deserti nomine significat ; Christum enim qui justitia ipsa est, admisit ; quem terrena illa Jerusalem repudiavit. Deinde, quod *judicii* nomen addidit, nihil *non* sub sanctis *judicatum* iri demonstravit. Atque hinc est, quod *in lege tradendos esse* adjunxit. Sicut enim et ipsi legi evangelicæ recenti traditi, et *salus* eorum in *thesauris* est, qui in cælo reconduntur. Verum quod *in lege tradentur* habemus, in hunc modum Symmachus : *fides temporis tui, divitiæ salutis, sapientia, et cognitio. Timor Domini ipse thesaurus ejus*. Septuaginta autem : *Venit sapientia, et disciplina, et pietas ; 395* quæ ex hominibus ad Deum tanquam rationale sacrificium aliquod referuntur, et *thesauri* etiam *justitiæ* vere nominantur.

Ita vero verba ista, *in lege tradentur*, explicant nonnulli ; ut mirum videri dicant, qui *per legem* Israelitæ perierint, quam in *salutem* acceperant. Bato enim teste Apostolo : « Cum justitiam Dei destruentes suam asserere studerent, justitia Dei exciderunt. Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti ⁶⁸. » Umbra siquidem, quæ ad emendationis usque tempora procurrisset, ad Christi adventus lucem decebat evanescere. Itaque quia pro *legis* umbra decebant, in hostium potestatem *devenerunt* ; cum *nobis*, id est *gentibus*, ipse etiam per Moysen traditæ *leges in salutis thesauros* abierint. In ipsis enim *sapientia, et doctrina, et pietas* in Dominum ; quæ Christi mysterium, tanquam rudi pictura, adumbrabant. « De me enim, ait, et ille scripsit ⁶⁹. » Deinde sermone ad apostolos converso, eorumdem *metum* in impios venturum eosque, a quibus olim *terrebantur, victos esse vociferaturus* adjungit. Cæterum pro verbis istis, *Ecce timore vestro ipsi timebunt*, reddidit Symmachus : *Ecce videbor ipsis. Clamarunt impense*. Deinde, ne qui *clamant* ambigatur ; *angelipacis amare flevissent*, addidit ; *Aquila* vero : *Ecce*, ait, *videbor ipsis, clamabo impense*, reliquaque similiter ; Theodotio

σολήμ, τότε ἐρεῖτε τοῖς ὄρεσι· Καλύψατε ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς· Πέσεται ἐφ' ἡμᾶς. » Εἶτα ὡς πρὸς τοὺς διασκορπισθέντας εἰς τὰ ἔθνη λέγει· παρειασχθὲν τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον, ὡς τινεὶ· φασὶ· Νῦν δὲ συναχθῆσεται τὰ σκῦλα ὑμῶν· τοῦ· ἔστιν, οὐκ εἰς μακρὰν ἀλώσεσθε· καὶ τὸ εὐάλωτον δηλῶν τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ, οὐνεὶ παύσσετε, φησὶν ἀκρίδων ὄμας· λήφονται εἰλην, οὕτω δὲ καὶ τὰς ψυχὰς τῶν Σατανᾶ γηγόνους παύγων· ἐφ' ᾧ πάλιν ἀναφανοῦσιν αἱ δίκαιοι. Ἦγουν ὁ προφήτης ἐπὶ τὸ τάγμα τῆς Ἐκκλησίας μεταβαίνων ὡς ἄξει τὸν Θεὸν ἐπ' αὐτοὺς τὸν ἐν ὑψηλοῖς κατοικοῦντα, ἢ τοῖς οὐρανοῖς, ἢ τοῖς ὑψώσασιν τὴν διάνοιαν, οἱ καὶ Σιών χρηματίζουσιν, ὄντες Ἐκκλησία Θεοῦ. Καὶ δηλῶν, ἐκ τοῦ πλήρης εἶναι λέγεσθαι κρίσεως καὶ δικαιοσύνης, συμφώνως οἷς ἔλεγε, « Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίμα καὶ δικαιοσύνη. » Ἦν γὰρ εἶπεν ἔρημον, νῦν ὀνομαζέται Σιών. Προσέκατο γὰρ Χριστὸν τὴν δικαιοσύνην, ὅτι ἡ ἐπίγειος Ἱερουσαλὴμ οὐκ ἐδέξατο. Ἦ δὲ κρίσις δηλοῖ τὸ μηδὲν ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἀκριστον γίνεσθαι. Δι' ὅρων, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται. Τῷ γὰρ εὐαγγελικῷ παραδόθησαν νόμῳ καινῷ· καὶ ἡ σωτηρία τούτων ἐν θησαυροῖς τοῖς ἀποκειμένοις ἐν οὐρανῷ. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται. Σύμμαχος φησὶν· Ἦ πίστις τοῦ καιροῦ σου πλοῦτος σωτηρίας, σοφία, καὶ γνώσις. Φόδος Κυρίου αὐτὸς ὁ θησαυρός σου. Τῶν Ἐδομήκοντα λεγόντων· Πικρα σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια. Ἄπειρ πρὸς τὸν Θεὸν ὡς περ θυσία τις ἐξ ἀνθρώπων ἀνάγεται λογικῆ, C ἃ καὶ θησαυροὶ δικαιοσύνης εἰσιν.

Τὸ δὲ, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται, τινεὶ οὕτω φασὶν· θαυμάζουσι τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἀπολωλέτας διὰ τοῦ νόμου, ἢ εἰς σωτηρίαν ἐδέξατο. Κατὰ γὰρ τὴν θεσίον Ἀπόστολον, « Ἄθετοῦντες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἴδιαν ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπέταγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἔδει γὰρ τὴν σκιάν τὴν μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἀργῆσαι Χριστοῦ τοῦ φωτὸς ἐπιλάμψαντος. Σκοιμαχοῦντες τολῶν περὶ τὸν νόμον τοῖς ἔχθροῖς παραδόθησαν. Ἡμῖν δὲ τοῖς ἐξ ἔθνων καὶ ὁ διὰ Μωσέως νόμος σωτηρίας εὐρηται θησαυρός. Ἐν αὐτῷ γὰρ σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν Κύριον· τὸ Χριστοῦ γὰρ ὡς ἐν τύπῳ περιέχει μυστήριον. « Περὶ ἐμοῦ γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνος ἔγραψεν. » Μεθ' ἃ φησὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ὡς ὁ φόδος ὑμῶν ἐπὶ τοὺς ἀπίστους πεσεῖται· καὶ οἱ πάλαι φοβούντες ὑμᾶς, ἠττημένοι βοήσονται. Ἄντι δὲ τοῦ, Ἰδοὺ ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν αὐτοὶ φοβηθήσονται, Σύμμαχος μὲν φησὶν· Ἰδοὺ ἐφοθήσομαι αὐτοῖς. Ἐκραξὺν ἕκτερός. Ἐπιφέρει δὲ τινεὶ οἱ κράζοντες ἄγγελοι εἰρήνης πικρῶς ἐκλαύσαν. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἰδοὺ, φησὶν, ὄραθήσομαι αὐτοῖς. Βοήσω ἕκτερός. Καὶ τὸ λοιπὸν ὁμοίως· ὁ δὲ Θεοδοτίων, Ἰδοὺ

⁶⁷ Luc. xxi, 20; xxiii, 50. ⁶⁸ Rom. x, 5. ⁶⁹ Joan. v, 46.

ἄφθόσμου αὐτοῖς, ἐβόησαν ἐκτενῶς. Ἄγγελοι εἰρήνης πικρῶς κλαύουσιν. Πάντες οὖν δηλοῦσι τὴν θεὸν ἐφοβήσεσθαι τοῖς θησανύρασι ἐκτενῶς δ' αὐτοῖς καὶ τῆς σοφίας, τοὺς θησανύρους. Ἦσαν δὲ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταί, οἷς ἐγὼ μὲν ὠφθη. Οἱ δὲ ἐκέκραξαν ἐκτενῶς ἀγγελοὶ ὄντες εἰρήνης. Οἱ καὶ πικρῶς ἐβόων ἐν εὐχαΐ: ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τοῦ προτέρου λαοῦ. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἀπεκλαίετο. « Εἰ ἦδει: καὶ γὰρ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σου. » Διό φησιν, Ἐρημωθήσονται παρά τούτων ὁδοί. Τὸ δὲ, κέπαιται ὁ φόβος τῶν ἐθνῶν, ὁβελίζεται ὡς μὴ κείμενον. Πεπαύσθαι δὲ φησι τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὰς ὁδοὺς, καὶ τὴν διαθήκην ἦρθαι τὴν διὰ Μωσέως δοθεῖσαν, μηκέτι τε αὐτοὺς εἰς ἀνθρώπους λογιέσθαι.

Τινὲς δὲ τὸ ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν αὐτοὶ φοβηθήσονται, φασὶν οὕτως· Παρασθάρβυνοι τοὺς ἁγίους αὐστηγαγωγούς τῶν ἐσομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν προαναφαίνων τὸ πλάτος. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ οἱ ἐκ περιτομῆς ἐκίχον αὐτοὺς λέγοντες· « Παραγγελία παρηγγελάμεν ὑμῖν μὴ λαλεῖν ἐν τῷ ὄνοματι τούτῳ. » Οὗς καὶ δεδιότες ἔφασκον οἱ ἀπόστολοι, « Καὶ τὰ νῦν, Κύριε, ἔπιθε τὴν ἀπειλήν αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δοῦλοις σου μετὰ παύσεως λαλεῖν τὸν λόγον σου. » Νῦν δὲ δεδοκασιν αὐτοῖς, τὴν πρὸς τοὺς πιστοὺς ἀγαπῶντες εἰρήνην, ἐλεεινῶς τε τούτοις ὑποκατακλινόμενοι. Οὐδὲ γὰρ εὐδοκῶθησονται, φησὶν, θεομαχεῖν ἡρημένοι. Καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθνῶν ὁ φόβος ἐπαύσατο, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς διαθήκης ἡρμένης, ἀλλότριον γεγόνασιν τοῦ Θεοῦ καὶ ξένοι τῶν ἐπαγγελιῶν. Ὅτι μὴ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. Διὸ, φησὶν, οὐδενὸς αὐτοὺς ἀξίους λογιέσθε. Εἶτα ἐπιλέγει, ἐπένοθησεν ἡ γῆ, ἀκολούθως διὰ τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα τῆς Ἰουδαίας, ἧς καὶ τὰ μέρη φησὶν, ὧν καὶ τὰ μεταξὺ τάττει, τὸν Λιβανον, τὴν Ἱερουσαλήμ ἐπὶ τοῦ παρόντος οὕτω καλῶν, διὰ τὴν ἐν αὐτῇ θυσίαν, καὶ τὸν προσφερόμενον Λιβανον κατὰ τὸν νόμον. Καὶ δὴ καὶ κατοικήθησθαι φησὶ τὸν Λιβανον, ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγε τὴν θυσίαν, κατοικήθησθαι τῆς ἐν νόμῳ λατρείας. Καὶ ἐν τῷ Ζαχαρίας δὲ λέγεται, « Διάνοιξον, ὁ Λιβανος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. » Καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ φησὶν· « Ὁ ἀέτης ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερυγος, ὃς ἔχει τὸ ἦγημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λιβανον, καὶ ἀπέκνισε τὰ ἀπαλά τῆς κέδρου. » Ἄπερ ἐρμηνεύων φησὶν Ὁ· ἂν Ἐθνη Ναβουχοδονόσωρ εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ἄλλα καὶ ἡ χώρα ἡ καλουμένη Ἰσραὴλ ὁ Σαρῶνας, ἔλη, φησὶν, ἐγένετο ἡ ἀρχειόστης ὡς ἐξ ἀκινήτων ἐμπληθεῖσα θρασυτήτος. Δι' οὗ σημαίνει τὰ πλάτα χωρία τοῦ Ἰουδαίου ἔθνους, δηλαδὴ τὰ ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ἀφανισθήσεσθαι. Τούτα μὲν ἐκε-

⁷⁰ Luc. xix, 42. ⁷¹ Act. v, 21. ⁷² Act. iv, 29. ⁷³ Ezech. xvii, 7.

VARIÆ LECTIONES.

ε ἡρ. ὁ μὲν ὠφθη. δ γρ. γὰρ αἱ αὐτῶν ὁδοί. ε ἡρ. Σαρῶνη, ἢ ὁ Σαρῶν, εἰς ἔλη, φησὶν, ἐγένετο, καὶ ἀρχειός τις.

A autem : Ecce videbor iis. Clamarunt impense. Angeli pacis amare flebunt. Eos igitur omnes Deum visuros esse judicant, qui iustitiae et sapientiae thesaurus sibi recondiderunt; Saluatoris discipulos nimirum quibus et ipsum visum esse, et angeli pacis cum essent, impense clamasse, atque super prioris populi interitu inter precandum amare flevisse constat. Quin et Salvatorem Hierosolymorum vicem **396** flevisse reperias, ubi ait : « Si novisses et tu, quæ pacis tuæ sunt ⁷⁰. » Itaque, descendentur horum viae, adjungit. Sed quod proxime sequitur, cessavit metus gentium obelo confodi, tanquam quod aliunde intrusum sit, advertendum est. Deinde circumcisi populi vias cessasse, et testamentum illud, quod per Moesen acceperant, sublato esse, neque amplius in hominum numero haberi significat.

Quidam autem verba ista, metu vestro ipsi timebunt, ita interpretantur; ut sanctos mysteriorum interpretes, proposita futurorum bonorum amplitudine, in spem velint excitari, quos ab initio lacesere et vexare his verbis Judæi non verebantur : « Etiam atque etiam præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto ⁷¹. » Eisdem etiam cum timerent apostoli ita Deum precatos esse reperimus : « Et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum ⁷². » At jam ipsi contra metunt, et præclare secum agitant, si cum fidelibus pacem colant, illisque miserabiliter subiciantur. Neque enim bene illis cessarit, quod cum Deo bellum gerere ausi sunt : cum Judaicarum gentium cessante metu, sublatoque testamento, jam a Deo facti sint alieni, et promissionibus indigni ⁷³. Neque enim omnes, qui ex Israel, ipsi sunt Israel ⁷⁴. Jubet itaque, ut nulla re digni habeantur. Deinde insert : luxit terra. Neque id male, propter ea, quæ de Judæa dicuntur, cuius partes nominans, intermedia etiam adnectit ; Libanique nomine, Jerusalem ideo significat, quod in ea sacrificia fierent, et lege thus ipsum, Libanos Græce, offerri juberetur. Quin etiam confusum esse Libanum dixit, tanquam sublato legis cultu, de sacrificio ipso loqueretur apertius. Deinde apud Zachariam reperias : « Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas ⁷⁵. » Et apud Ezechielem in hunc modum : « Aquila grandis, magnarum alarum, quæ habet ductum intrandi in Libanum, et decerpit tenera fastigia cedri ⁷⁶ ; » quod interpretatus idem postea, Cum adversus Jerusalem venerit Nabuchodonosor, **397** subjecit.

Quin et regio ipsa, quæ Sarona, sive Saron vocatur, in dumeta et paludes abiit, propter spinas quibus referta est, facta imbecillis : quibus pinguisissima Judaici populi loca, illa videlicet, quæ in animis existunt, delatum iri significat, atque hæc

⁷³ Ephes. ii, 42. ⁷⁴ Rom. ix, 6. ⁷⁵ Zachar. xi, 8.

quidem sunt, quæ illis eventura innuit. *Manifestam vero fore Galilæam* propter ea, quæ de illa dicta sunt, addit: « Galilæa gentium, populus qui ambulat in tenebris, in umbra mortis, lux magna orta est eis ⁷⁷. » Est et ipse *Chermel manifestus futurus*, de quo ante illud usurparat: « Et erit desertus, tanquam Chermel ⁷⁸: » ut Ecclesiæ frequentia et sublimitas demonstraretur. Sunt enim potentes Dei valde a terra elevati. Pacis igitur nuntios Deus, pro sua in homines benevolentia, ad Israelitas misit; qui amare flentes ad prædicationem amplectendam eos hortarentur: quam cum rejiceret, *Nunc exsurgam*, ait, et quæ sequuntur: ut secundum illum et gloriosum adventum suum indicaret, quo divinitatem tum demum eis intueri experiri que licebit, cum glorificabitur. *Sentient vero quam vanum spiritus habuerint robur*, cum eos devorabit ignis. Cæterum in quo *gentes fore combustas*, subjicit, non gentium, sed *populorum vocabulum* cæteri omnes usurparunt, ut eos de quibus sermo est, indicasse videantur: eos, inquam, *qui tanquam spina in agro abjecta*, futuri sunt. Nonnulli porro quod dicit *exsurgam*, eo trahunt, ut ad pœnas referri velint, quibus, expugnata et direpta civitate, eorum in se contumeliam ultus est; quo tempore *gloriam* ejus, quem cruci affixerunt, prophetarum quolibet longe superiorem esse patuit. Tanquam igitur ira divina eos invasura cœset, *Nunc exsurgam*, inquit, qui ad crucem usque injurias æquo animo pertulit. Est itaque *exaltatus*, postquam, sumpto de illis supplicio, gentes ad fidem vocavit. *Nunc vero cognoscetis*, ait, quod ego vobis eram potentior.

Et vos ignis ipse depascet, quemadmodum quæ abjecta est **398** *in agro, spina comburi* consuevit. Est enim consumens ignis Deus noster ⁷⁹. Verum enimvero totum hunc locum sic quidam explicant: Cum neque ninis, neque promissionibus persuaderetur populus, tanquam unicum superesset plagarum remedium, ejus commiseratione cominotus, preces ad universorum Deum fundit propheta, significans completas esse ab eis iniquitates, pœnasque mereri. Sed tua, inquit, miseratione iis opus est, qui afflicti in te spes suas collocarunt. Da igitur eis salutem, qui propter metum tuum obstupuerunt. Est vero ista dixisse putandus, non tanquam Deum rerum ignarum docere videatur; sed ut exemplum populo, quæ ad salutem faciunt, postulandi proponat. Quæ enim ipsos dicere oportebat, ideo auribus eorum propheta inlclamat, ut ad imitationem excitentur. Patet namque eos, qui ab Assyrio in auxilium vocati sunt, tacite esse perituros, reliquos autem *metu* fugam abrepturos, servatis ope Dei (quem sancte et pie venerantur) Israelitarum spoliis; quibus tamen et ipsi, nisi respiscant, facile privabuntur; cum tanquam *locustæ*, hostes non desint supersites. *Sanctus Deus, qui habitat in excelsis*. Quibus indicat mentis et animæ elationem bonam. Neque enim *sanctus* hic i:leo poni-

Α νοις. *Φανερά δὲ ἔσται ἡ Γαλιλαία* διὰ τὰ περὶ αὐτῆς εἰρημένα· κατὰ τὸ, « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς μέγα ἀνέτειλεν αὐτοῖς. » Καὶ ὁ *Χέρμελ δὲ φανερός ἔσται*, περὶ οὐπερ ἔφησε· ἰ Καὶ ἔσται ἡ ἔρημος ὡς ὁ *Χέρμελ*. ἰ Τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας; δατὺ καὶ ἐπηρμένον δηλοῖ. Τοῦ γὰρ Θεοῦ οἱ κραταῖοι τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. Ὁ μὲν οὖν φιλόανθρωπος Θεὸς ἀγγέλου εἰρήνης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἰσραὴλ πικρῶς αὐτοῦς [κλαίοντα, καὶ] ἰκετεύοντα τὸ κήρυγμα δέξασθαι. Μὴ δεξαμένῶν δὲ, φησί· *Νῦν ἀναστήσομαι, καὶ τὰ ἐξῆς*. Τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ ἔνδοξον παρουσίαν ἐπαγγελλόμενος, καθ' ἣν δύνονται τῆς θεότητος αὐτοῦ λαβόντες τὴν αἰσθησιν ὅτε δοξασθήσεται καὶ ὑψωθήσεται. Οἱ δὲ γινώσκονται ὡς *ματαίαν εἶχον ἰσχύρ πνεύματος*, ὅτε περ αὐτοῦς κατέδεται πῦρ. Ἄντι δὲ τοῦ, *ἔσονται ἔθνη κατακαυμένα, λαοὶ πάντας ἐξέδικαν*· δηλονότι πρὸς οὓς ἦν ὁ λόγος· οἱ καὶ ἔσονται ὡς *ἀκανθα ἐν ἀγρῷ ἐρριμμένη*. Τινὲς δὲ τὸ *ἀναστήσομαι*, φασί, διὰ τὰς δίκας, ἃς ἔτισαν τῆς εἰς αὐτὸν παρουσίας, ἀλώσεως αὐτοῖς; κατὰ κράτος τῆς πόλεως, ὅτε καὶ τὴν τοῦ παθόντος ἐμαθὸν *δόξαν*, οὐ καθ' ἓνα τυγχάνοντο; τῶν προφητῶν. Ὡς μελλούσης οὖν αὐτοῦ τῆς θείας, ὀργῆς καταλιπεσθαι, *νῦν ἀναστήσομαι*, φησὶν, ἀνεξικαχῆσας μέχρι τοῦ σταυροῦ. Ὑψώθη τοίνυν, αὐτοῦς μὲν τιμωρησάμενος, καλέσας δὲ τὰ ἔθνη. *Γινώσθε δὲ νῦν*, φησὶν, ὡς ὑπῆρχον ὁμῶν ἰσχυρότερος.

Καὶ πῦρὸς ἔσθεθε τροφή, καθάπερ ἀκανθα ἐν ἀγρῷ κατακαυμένη. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκων ἐστίν. Τινὲς δὲ τὴν πᾶσαν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆσιν. Ἄπειθούντος τοῦ λαοῦ καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις, ὡς μηδὲν ὑπόλοιπον ὑπάρχειν πλὴν τοῦ παθεῖν, εἰς συμπάθειαν ὁ προφήτης κατενεχθεὶς, εὐχὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπέμπετο πρὸς τὸν τῶν ἔλων Θεόν, δηλῶν ὡς τὰ μὲν παρ' αὐτῶν εἰς κακὰ συμπληρῶνται, χειρῶσθηται τε τοῦτο; ἡ δίκη. Χρεῖα δὲ τῶν σῶν ἡμῖν οἰκτιρῶν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ καὶ θλιβομένοις. Ἄδς οὖν σωτηρίαν τοῖς διὰ τὴν σὸν φέβον ὑπομείναςιν ἔκστασιν. Ἐλεγγεν δὲ ταῦτα οὐχ ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκων Θεόν, ἀλλὰ τύπος; γινώμενος τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτεῖν. Ἄ γὰρ αὐτοῦς λέγειν ἐχρῆν, εἰς ἀκοᾶς αὐτῶν ὁ προφήτης φησὶν, ἵνα μιμήσωνται. Ὅτι γὰρ καὶ οἱ εἰς συμμαχίαν ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου κληθέντες ἀσφορητὶ τελευτήσουσι, καὶ οἱ λοιποὶ πρὸς φυγὴν ἀπὸ τοῦ φόβου τραπήσονται, εὐδῆλον τῶν Ἰσραηλιτικῶν σκυλῶν σωζομένων δυνάμει Θεοῦ, ἧς θεοσεβοῦντες; τυγχάνουσι. Μὴ μετανοοῦντες δὲ στερηθῆσονται, περιγινομένοις αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ὡς ἀκρίδων. Ἄ γιος ὁ Θεὸς ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς. Προκοπήν δηλοῖ διανοίας, καὶ διαρμα ψυχῆς ἀγαθόν. Οὐ γὰρ Θεοῦ πρὸς ἀγίασμόν, ἀλλ' ὡς τοῦ εὐχομένου προκόποντος, τὸ ἄγιος, λέγεται, ὑψοῦντος Θεόν, ἐφ' οἷς αὐ-

⁷⁷ Isa. ix, 2; Math. iv, 16. ⁷⁸ Isa. xxix, 17. ⁷⁹ Hebr. xi, 29.

τοῦ τὸ δίκαιον κατὰ τῶν ἡμαρτηκόντων κρίμα κατελήφεν καθόλου τε καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Οὐ γὰρ εἰς ἀπόλειαν τὴν πόλιν, ἀλλ' εἰς ἐπιστροφὴν τῶν ἐνοικούντων ἐπαίδευσεν· ὅτε καὶ δικαιοσύνη παρ' αὐτοῖς ἀκμάζειν ἠδύνατο, καὶ νόμος ἀνθῆσαι, καὶ ὁ λαὸς ἐκ τούτου καθάπερ ἀγαθὸν ἀρύσασθαι θησαυροῦν. Ἐφ' οὗ καὶ εἰς σοφίαν, καὶ ἐπιστήμην προέκοπτον, ἢ γενεᾷ εὐσέβειαν πρὸς Θεὸν καὶ θησαυροὺς δικαιοσύνης. Οὕτω δὲ διακειμένων, ὁρμὴν ἐχθρῶν ὑμῶν οὐ κρατήσεε φόβος, ἀλλ' ἐκείνων ὁ ἐξ ὑμῶν, καὶ πρὸς εἰρήνην πρεσβεύονται ἔμοῦ κατ' αὐτῶν ὀρίζοντες ἐρήμωσιν, καὶ τὴν καθ' ὑμῶν διαταγὴν καταπαύουσι.

Οὐ γὰρ ἐαυτῶν ἐπῆλθον ὑμῖν, ἐμοῦ δὲ καθάπερ τινὰ διαθήκην αὐτοῖς διατάξαντος. Ἄλλ' ἔχων με σύμμαχον καταφρονήσεαι αὐτῶν. Εἰτά φησιν, Ἐπέκθησεν ἡ γῆ, τοὺς τόπους ἀντὶ τῶν οἰκητόριον, καὶ ἀντὶ λογικῶν ἀναίσητα πρὸς αἰσχύνην ἐκείνων παρεῖληφεν, οὗς ἔδει τὴν ἰδίαν θρηνησαι πληγῆν. Ὁ δὲ τοὺς τόπους παρήγαγε μονονουχὶ συστενάζοντας καὶ συνωδίνοντας, κατὰ τὸν λόγον τὸν ἀποστολικὸν, ἐφ' οἷς ἡ Θεοῦ δύναμις ἐμφανῆς διὰ τῆς ἐνεργείας γενήσεται. Αἰσχυνθήσονται γὰρ ἐκ μεταβολῆς οἱ πεποιθότες· ἐπ' Αἰγυπτίους, ὅτι καταλιπόντες τὸν Θεὸν τὴν οὕτω τοὺς ἐναντίους τροποῦμενον, πρὸς Αἰγυπτίους ἐπρεσβεύοντο, Θεοῦ καταστρώσαντος ῥοπ' ἠλιάδας, ὧν νεκρὰ τὰ σώματα πυρὶ παραδέδοται. Οὗτοι δὲ καθάπερ πυρὶ δαμαζόμενοι τὴν ἐφ' οἷς ἐπραττον ὁμο-
C λογήσουσιν ἄνοιαν.

γ'·θ'. Ἀκούονται οἱ πόρρωθεν ἃ ἐποίησα, καὶ γινώσκονται οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχυρὴν μου. Ἀπέστησαν οἱ ἐν Σιών ἄνομοι. Ἀθήσεται τρόμος τοὺς ἀσεβεῖς. Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται; τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; κ. τ. λ.

Θεοῦ μὲν ἐγγὺς Ἰσραὴλ, ὅσον ἦκε εἰς τὸ νόμῳ παιδαγωγηθῆναι καὶ τέρασιν. Πόρρω δὲ τὰ ἔθνη, τῇ κτίσει λατρεύσαντα. Καὶ ὁμως τὰ μὲν ἤκουσαν· οἱ δὲ οὐκ ἠέσχοντο. Πλὴν ἀκούονται, φησὶν, καὶ οἱ ἐγγίζοντες. Οὐδὲ γὰρ εἰς ἅπαν ἀπόλωλεν Ἰσραὴλ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ γέγονεν ἡ τῶν πιστῶν ἀπορχή. Τινὲς δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν καὶ τὸ δεύτερον ἐξέβλαθον. Πῶς γὰρ ἀκούονται οἱ πόρρωθεν; ἐγγὺς δηλονότι γινόμενοι. Καὶ μινθάνοντες αὐτοῦ τὴν ἰσχυρὴν, ἣν ὑπὲρ Ἰσραὴλ θαυματουργῶν ἐπεδείξατο, οἱ καὶ πῶς οἱ ἐν Σιών ἀπέστησαν γινώσκονται. Κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν ἐξήγησιν, διαιρεῖ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Ὡς οἱ μὲν ἤκουσαν, οἱ δὲ ἀπίσαντο τυγχάνοντες ἄνομοι, οὗς καὶ λήσεται τρόμος. Ἡ γὰρ τῶν ἐπενεχθέντων πείρα κακῶν εἰς φόβον ἀρκεῖ, καὶ πρὸς τι ἰ γινῶναι τὸν ὑπ' αὐτῶν ὀρίζομενον. Πρὸς οὗς καὶ φησι, Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καίεται; περὶ οὗ ἔλεγεν,

⁶⁰ Rom. viii, 26. ⁶¹ IV Reg. xix, 35; Isa. xxxvii, 33.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γγ πρὸς τό.

A tur, quod ad Dei sanctimoniam quidquam adiecitur : sed ut orantis profectus indicetur eum exaltantis, cujus justum iudicium non solum in sceleratos omnes, sed in Jerusalem appareat ; qui illam non ad interitum, sed ad incolarum conversionem, affligi voluerit : quo tempore *justitia* apud eos, ipsaque lex vigeat, ex qua populus ingentem veluti *thesaurum* aliquem depromere poterat ; unde et ad *sapientiam et disciplinam* proficerent, quæ *pietatem* in Deum, et *justitiæ thesaurus* solet procreare. Sed cum ita se res habeant, hostium impetum non timor ille, quo ipsos metuitis, sed quo vos illi metuunt superabit ; et *pacem* per legatos a vobis me procurante postulabunt, qui de illis evertendis, deque eorum vobis tollendo iugo statuerim.

B **399** Neque enim sua sponte ipsi, sed me auctore vos adorti sunt ; qui id cum illis, veluti *foedere* quodam, sanxerim. Verum si me auxiliatorem habueritis, eosdem facillime contempseritis. Deinde *luxit terra*, ait, ut, loci nomine, ejus incolæ, et pro rationis participibus, quæ sensu carent, ad pudorem illis excitandum, assumeret ; quos suam alioquin lugere calamitatem decebat. Loca deinde tanquam congemiscere, et condolere, Apostoli rationem secutus ⁶⁰, fecit, in quibus Dei virtus reipsa palam futura sit. *Erubescunt* enim ipsa rerum conversione, qui in *Ægyptiis* spes suas ita collocarunt, ut qui Deo rejecto, a quo hostes tam facile superantur, ab illis per legatos opem petiverint : cum Deum ⁶¹ *CLXXV* millia hostium stravisse constet ; quorum cadavera *igne combusta sunt*. At hi non aliter quam igne domiti, suam ex his, quæ gesserunt, amentiam confitebuntur.

VERS. 13-19. *Audient qui longe sunt, quæ ego feci, et scient, qui appropinquant, fortitudinem meam. Recesserunt qui erant in Sion iniqui. Apprehendet tremor impios. Quis annuntiabit vobis ignem urere? Quis annuntiabit vobis locum æternum? etc.*

400 Deo quidem *appropinquavit* Israel, si miracula, et legem, cujus ei pædagogio opus fuit, aspereris. Ab eo autem gentes ipsæ, quæ creaturæ serviebant, *longe recesserunt*. *Audierunt* tamen et istæ, quod illi facere recusarunt. At eos *audient et illi etiam*, inquit, qui *appropinquant*. Neque enim ^D universus perit Israel, ex quo fidelium primitiæ constat prodixisse. Nonnulli tamen etiam secundum ad gentes retulerunt. Nam qui *audient, qui longe sunt? appropinquant* scilicet, *ejusque fortitudinem agnoscentes*, quam Israelis nomine patrandis miraculis ostendit : qui etiam, quo pacto recesserunt, *qui erant in Sion agnoscent*. Quod si aliam requiris explicationem, facta Israelis distributione, alios quidem *audisse*, alios autem, iniquos scilicet, quos timor *apprehendet*, avertisse se significat. Sufficit enim immissarum calamitatum sensus, ad eum, in

quem contumeliose egerunt, agnoscendum. Ad hos rursus et ista diriguntur : *Quis renuntiabit vobis ignem urere?* Ille, inquam, de quo superius, ignis vos comburet, audivimus? Deinde *locum æternum* eum intelligit, qui Satanæ et angelis ejus præparatus est ⁸². Si enim vera sunt Salvatoris verba : « Qui credit in Filium, vitam habet æternam : qui autem non credit, vitam non videbit ; sed ira Domini manet super eum ⁸³. » De his sic et alieni propheta : « Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur ⁸⁴. » Quis novit igitur, et ante nobis testatus est *æternum locum*, præter eum quemlibet, quem statim describens, prophetarum enim de *judicio* publice docuerunt, ut a futuris

Qui talis est, *longe ab igne* remotus, *excelsam inhabitabit speluncam petrae solida*. Pro quibus Symmachus, *ipse in excelsis requiescet. Tanquam circuitus petrarum altitudo ejus* : quibus vitæ philosophicæ, id est, quæ in contemplatione versatur, certitudinem sublimitatemque indicat ; quam qui secretatur, *pane et aqua cum fide* conjunctis vitæ hujus spatium exigens, finem tandem hujusmodi exercitationis, *regis visionem* consequetur, de qua ipse loqui propheta aggressus est in hunc modum : « Ecce rex justus regnabit, et principes cum judicio imperabunt ⁸⁵. » Est vero consentaneum, ainet, Christum his verbis innui ; in quo, tanquam spelunca aliqua, aut ovium stabulum, Ecclesia ipsa firma et stabilis intelligitur, juxta illud : « Et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam ⁸⁶. » Cujus incolis, *panis* vitæ Christus a Patre, et *aqua* fidelis divini baptismatis, unde sumentibus omnis manat securitas, nunquam non suppeditantur. *Regem* deinde illi *intuebuntur* Dominum, qui etiam *terram* mansuetorum nondum adepti, ipsam mentis oculis in hac mortali vita Deum pie et sancte reveriti, *procul intuebuntur*. Sunt qui *procul* ad impios referant, dein *terram* quidem promissionis visurum, sed ea non potituros putant ; quinque qui *ardentem ignem sortiti*, suæ ipsi condemnationis metu, *procul* a terra rejecti torquebuntur. Eisdem porro quod malis doctoribus crediderint, ita exprobrat ; *Ubi sunt, qui litteram legis tantum noverunt?* quos ita insectatur Salvator : « Vae vobis, Scribæ et Pharisei ⁸⁷ ! » Ubinam illi, inquit, *judicii die* parebunt, qui assentando pessime discipulis consuluerunt? Ita vero reddidit Symmachus : *Qui numerat emittit, populum impudentem. Non videbit populum gravem labiis, ut non audiat idioma lingue ; 402 impudentes appellans*, quos doctrinis suis paverint, *qui populum gravem labiis non vident, imo ne audient quidem, idioma illius lingue ignari*, de qua locutus superius dicebat : Et lingue balbutientes statim discent loqui pacem. Si enim *altiloquum* novissent, *populus contemptus non audivissent*.

οἱ Πῦρ κατέδαται ὑμᾶς. Τόπον δὲ φησι τὸν αἰώνιον, τὸν ἡτοιμασμένον τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Ὁ δὲ ἀπισθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν ἄλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. » Περὶ ὧν ἀλλαχθῶ φησιν ὁ προφήτης : « Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτῆσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. » Τίς οὖν ὁ εἰδὼς καὶ προμαρτυρόμενος ὑμῖν τὸν αἰώνιον τόπον ; ἢ πᾶς, ὃν εὐθὺς ὑπογράφει, τὸν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων σημαίων χορὸν ; αὐτοὶ γὰρ ἐκήρυξαν περὶ κρίσεως, ὡς ἂν τὴν μέλλουσαν φυλαξόμεθα δίκην.

et 401 Apostolorum chorum demonstrat? Ipsi peniens deinceps caveremus.

Ὁ δὲ τοιοῦτος πόρρω γεγωνῶς τοῦ πυρός, ἐν ὑψηλῷ κατοικήσει σπηλιῶν καὶ ἐπὶ πέτρας ἰσχυρῶς. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, αὐτὸς ἐν ὑψηλοῖς κατασκηνώσει. Ὡς περιοχαὶ πετρῶν τὸ ὕψος αὐτοῦ. Τοῦ φιλοσόφου δὲ βίον τὸ ἀσφαλὲς τε καὶ τὸ ὕψος δηλοῖ, ὃν τις μετῶν ἄρτων καὶ ὕδατι μετὰ πίστεως τὴν παροῦσαν διανύσας ζωὴν, τέλος ἔξει τῆς τοιαύτης ἀσκήσεως τοῦ βιωτικῆς τὴν θέαν. Περὶ οὗ προσεφθέτευσεν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ, « Ἰδοὺ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Εἰκόσ δὲ φασί, καὶ Χριστὸν οὕτως εἰρησθαι, ἐν ᾧ, καθάπερ τι σπήλαιον ἢ προβάτων σηκός ἢ Ἐκκλησία νοεῖται τὸ πάγιον ἔχουσα, κατὰ τὸ : « Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οικοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ ἢν τοὶ οἰκοῦσιν ἄριστος δίδοται ζωῆς ὁ Χριστὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ πιστὸν ὕδωρ τὸ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, ἐξ ὧν ἡ πᾶσα τοῖς λαβοῦσιν ἀσφάλεια. Καὶ τὸν βασιλέα κατόψονται Κύριον, οἱ καὶ μήπω λαβόντες τῶν πραγμῶν τὴν γῆν, πῆρρωθεν αὐτὴν ἡματι διανοίας ἐκ τοῦ παρόντος ὄψονται βίου, τοῦ Θεοῦ τὸν φόβον διὰ μελέτης ποιούμενοι. Τινὲς δὲ περὶ τῶν ἀνόμων ἐξέλαβον τὸ πόρρωθεν, αὐτοὺς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἰδεῖν οὐκ ἐν αὐτῇ γενησομένους, τὸ δὲ καίονον ἔχοντας πῦρ, οἱ καὶ τῆς ἐαυτῶν κατακρίσεως ἐν φόβῳ γενήσονται μακρὰν ἀποβήσονται ἐκείνης τῆς γῆς. Οἷς ὀνειδίζων, ὅτι κακοὶ διδασκαλοὶ ἐπέθεοντο, φησὶ· Ποῦ οἱ τὸ γράμμα μόνον εἰδότες τοῦ νόμου ; Πρὸς οὗς ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ : « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί ! » Ποῦ γὰρ οὗτοι φανήσονται, φησὶν, ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀντὶ συμβουλῆς ἀγαθῆς τοῖς μαθηταῖς κολακεύσαντες ; Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ὁ ἀριθμῶν τοὺς ἐκτετραμμένους, τὸν λαὸν τὸν ἀναιδῆ. Οὐκ ὄψει λαὸν βαρὺν χελλεον, ὥστε μὴ ἀκούειν διάλεκτον γλώσσης. Ἀναιδεῖς κελῶν τοὺς ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις ἐκτεθραμμένους, οἱ οὐκ ὄψονται τὸν βαρὺν λαὸν τοῖς χελλεον, ἀλλ' οὐδὲ ἀκούσουσιν, ἀσύντετοι ὄντες διαλέκτου γλώττης, περὶ ἧς ἔφασκε· Καὶ αἱ γλώσσαι αἱ φελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. Εἰ γὰρ εἶδον τὸν βαθύφωνον, οὐκ ἂν ἤκουσαν λαλῶς περὶ αὐλομένους.

⁸² Matth. xxv, 11. ⁸³ Joan. vi, 56. ⁸⁴ Isa. lxxvi, 24. ⁸⁵ Isa. xxxii, 4. ⁸⁶ Matth. xvi, 18. ⁸⁷ Matth. xxiii, 15.

Τινὲς δὲ συστρεφόμενοι φασίν, ἔπειθ' ἰδὼν τῶν διδασκάλων ἐπὶ Χριστὸν *συνεστράφησαν* καταβῶντες πρὸς Πιλάτον καὶ τὸν Βαραββάν τοῦ προτιμήσαντες μηδεμιᾶς ἀγαθῆς ἀκούσαντες συμβουλῆς, μηδὲ μαθόντες πρὸ αὐτῶν ὡς αὐτὸς ἐστὶν ὁ βαθύφωνος. Διὰ παραβολῶν γὰρ ἐλάλει κατὰ τὸ ἑ *Ἀνοῦξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου.* Ἀσύνητοι δὲ ὄντες τὸν τῶν διδασκάλων οὐ διεκρίνον φθόνον. Οὐ γὰρ ἄν *ἤκουσαν περὶ αὐλοῦμένου.* Τὸ δὲ βῆτὸν ἅλων οὕτως ἐξηγήσαντο. Ὡς τῆς μέλλουσας Ἀσσυρίους πληγῆν οὐχ οἱ *πλησίον* μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ *πρόβρω* μαθήσονται, καὶ οἱ τῆς Ἱερουσαλήμ *ἀσεβεῖς* αἰσχυνθήσονται. Φεύγων δὲ, φασίν, ὁ προφήτης τὰ ἔργα τὰ πονηρὰ τῶν ἀπειθῶν Ἰουδαίων εἰπεῖν, ὅλην ὄντα πυρὸς, ἕτερον ζητεῖ τὸν ἐροῦντα δικαίως πολιτευόμενον, ὡς ἂν εἴποι πρὸς αὐτούς, ὡς ὄργην ἑαυτοῖς ὀησαυρίζουσι. Τὸ δὲ, *βαρύνων τὰ ὄψα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἱματος,* τοῦτ' ἐστὶ πρὸς φθόνον μὴ συνεργῶν. Ὁ γὰρ ἔχων τὰ εἰρημένα φησὶν, στάσιν ἔξει βεβαίαν τῶν θεῶν ἀγαθῶν ἀπολαύων. Τοὺς δὲ φωτισθέντας ὑπὸ τοῦ λόγου, καὶ τὸν βασιλέα τῆς δόξης βλάπτειν ἀκόλουθον ἀπαλλαγέντας μὲν τῆς κοσμικῆς προσπαθείας, ἀγαθοῖς δὲ τοῖς ἐλπίσθεῖσιν ἐνατενίζοντα. Τοῦτο γὰρ ὁλοῖ τὸ *τὴν γῆν ἰδεῖν πρόβρωθεν*, τοῖς γηϊνοῖς μηδαμῶς πλησιάζοντας. Μηνύει δὲ καὶ καθ' ἱστορίαν τὸν ἄρξαντα μετὰ ταῦτα τῆς Ἱερουσαλήμ Ἐζεκίαν, ὃς ἀναθεὶς ἑαυτὸν τῷ θεῷ γέγονεν εὐκλεῆς, ἐφ' οὗ σημεῖα γέγονεν οἰκουμηνικὰ, ἀναποδισμὸς ἡλίου καὶ τῆς ἡμέρας προσθήκη. Ἄ *ἰδόντες* φοβηθήσασθε τὸν θεὸν μεταγόντας ἐφ' οἷς ἐπαύθητε τοῖς συμβουλευσάσαι περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς βοηθείας *τραμματεύσαι* καὶ τοῖς ἔγγαστριμύθοις, οὓς καλεῖ *βαθυφώνους*, ὡς ἄσημα φηγαγμένους. Οὔτοι γὰρ πάντες ματαιότητός εἰσι *λαοὶ*, καὶ *περὶ αὐλοῦμένοι*, πρὸς κατανόησιν τῶν δαδόντων οὐκ ἄγοντες τὸν ἀπροατῆμ.

Ἰδοὺ *Σιών* ἡ πόλις, τὸ σωτήριον ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ σου *ὄψονται*, Ἱερουσαλήμ πόλις κλυοσίου, *σκηναὶ αἱ* οὐ μὴ σεισθῶσιν, οὐδὲ μὴ κινήσῶσιν οἱ πάσσαλοι τῆς σκηρῆς αὐτῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ τὰ σχοινία αὐτῆς οὐ μὴ διαβρῆνῶσιν, *ὅτι τὸ δρομα Κυρίου μέγα ὑμῖν, τόπος ἑμῖν ἐστὶν, ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς, καὶ εὐρύχωροι,* κ. τ. λ.

Ἄντι τοῦ, Ἰδοὺ *Σιών* ἡ πόλις, ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν Ὅρα ματίσθητι, *Σιών* πόλις ἑορτῶν. Σύμμιχος δὲ καὶ Θεοδοτίων, Ἰδοὺ *Σιών* τὴν πόλιν τῶν ἀγίων ἡμῶν, καὶ πάλιν ἐξῆς, οἱ ὀφθαλμοὶ σου *ὄψονται* Ἱερουσαλήμ, ὡς μέλλουσαν ἰδεῖν τὸ σωτήριον ἡμῶν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν, ἕτερον τε πόλιν τὴν τῶν ἑορτῶν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἀγνὰ κλυοσίαν. Τῆς μὲν οὖν παλαιᾶς Ἱερουσαλήμ πεπρωσασιν αἱ σκηναὶ διαφόροι; ἀλύουσης πολιορκίας. Ἦ δὲ καινὴ πόλις, ὡς ἐπὶ πέτρας ἐστῶσα, κἀν τοῖς

Nunnulli pro *collectos*, ideo *coerantes* dicunt, quod de magistrorum sententia adversus Christum conjurati magna et elata voce apud Pilatum Barabham tenere et inconsulte eidem prætulerunt, quem *altiloquum* esse ignorare non deluerant; loquebatur enim per parabolas, juxta illud: «Aperiam in parabolis os meum». Sed cum *insipientes* essent, ad magistrorum invidiam non advertabant. Non enim *contemptos* vocari se audirent. Sunt autem nonnulli qui totum hunc locum ita exponant, ut instantem Assyriorum plagam non suis modo *vicinis*, sed iis etiam, qui *longe* absumt, notam fore, eamque vel *iniquos*, qui Jerusalem incolunt, non sine rubore intuituros esse velint. Deinde quoniam mala infidelium Judæorum opera recensere propheta *refugeret*, *quæ igne digna* tantum videbantur; alium *vix* inculpate querere, qui eos iram sibi cumulate moneat. At quod *obturans aures, ne audiat judicium sanguinis* dixit, id ipsum, ut a caelis communionem avocaret, addidisse. Qui enim, inquit, habet *quæ dicta sunt*, sedem immotam et firmam possidet, qui divinis bonis fruatur. Eos deinde, qui per Verbum illuminati essent, ideo etiam *Regem gloriæ videre*, quod, mundanis perturbationibus liberati, in sperata bona intuerentur, fuerat consentaneum. Hoc enim ipsum indicat, quod *terram procul videre* dixit, eum ad terrena animum non adjicimus. Invenit vero, si ad historiam te convertas, et Ezechiam ipsum, qui postea Hierosolymorum rex factus, Deoque se totum consecrans, clarus et illustris evasit, quo regnante orbi universo sol ipse non sine **403** portento regredi, diesque ampliari visus est. Quæ cum ipsi *videritis*, ait, non sine *Dei metu scribarum* vos et ventriorum quos hic *altiloquos*, id est ignota et incerta loquentes appellat, in auxilio ab Ægyptiis petendo consilium secutos esse pœnitebit. Sunt enim omnes hi *vanitatis populus, et abjecti*; qui auditorem ad eorum potitiam, quæ decerent, nunquam deducant.

Ecce *Sion civitas, salutare nostrum oculi tui videbunt, Jerusalem civitas dives, tabernacula quæ non movebuntur, neque commovebuntur* *paxilli tabernaculi ejus in sempiternum, neque faniculi ejus dirumpentur, quoniam nomen Domini magnum vobis, locus vobis erit, flumina et rivi lati et spatiosi,* etc.

Verba ista: *Ecce Sion civitas*, sic interpretatus est Aquilas: *Intuere, quare, Sion civitas solemnitate.* Symmachus autem, **404** et Theodotio: *Vide Sion civitatem sanctorum nostrorum.* Et rursus quæ sequuntur: *Oculi tui videbunt Jerusalem, tanquam ipsa salutare nostrum*, id est Christum, aliamque *civitatem solemnitate*, id est Ecclesiam valde *diritem* intuitura sit. Veteris igitur *Jerusalem*, quæ toties olim expugnata sit, tabernacula ceciderunt. At nova civitas, quia super petram stat, ipsis

⁹⁵ Psal. LXXVII, 2. ⁹⁶ IV Reg. XI, 11; Isa. LXXXVIII, 8.

persecutionum temporibus immobilis permanet. A
 « Neque enim portæ inferi, inquit, adversus eam præ-
 valebunt ⁹⁰. » quæ nullo imbrii impetu, nullo flu-
 viorum, nullo ventorum denique, cum super petram
 fundata sit ⁹¹, ceciderit. Est vero hujus rei ratio,
 quod *nomen Domini locus* in nova civitate futurus
 sit; et quod ejusmodi in loco immobilis ipsa perman-
 sura. Quod si Symmachi spectetur interpretatio:
Ibi, ait, potens nobis Dominus. Locus fluviorum
rivi laussimi, quo non ibit remigis navigium, neque
præceptum potentis pertransibit eum. At ubi, quo
 non ibit, dixit, ita ipse Aquilas: *Non ibit in ea*
navis remigii, et triremis magna non transgreditur
ipsum. Quibus nominatæ civitatis *Dominum fore*
locum fluviorum indicant, ut merito usurpetur:
 « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei ⁹²; »
 et illud: « Flumen Dei repletum est aquis ⁹³. »
Fluvii autem, inquit, adeo sunt in tuto, ut hostibus
 in eos ascensus non pateat; quippe qui parvisque
 et grandioribus navigiis muniti sint, quibus muri
 loco civitas circumdatur, quæ *judicem et ducem*
 habet Salvatorem et *Dominum*; cujus in pretus,
 tanquam qui fluvius primus sit, et ultimus *civitatem*
Dei lætificat. Quamquam tamen et multorum flu-
 viorum nomine angeli intelligantur, qui semper
 Patris faciem in cælo intuentes ⁹⁴, Ecclesiam cus-
 todiant. Inde postea veteris civitatis calamitates
 subindicat. Hujus enim, tanquam navis *malus, di-*
ruptis funibus quibus retinebatur **405**, tempe-
 state dejectus est, quod ita reddit Symmachus:
Abrupti funiculî ejus, ita ut non retineant. Sic ma-
lus eorum, ut non expendat velum. Tunc dimisit
usque ad spolia multa: quibus verbis tanquam
 navali prælio demersam navim, et ab hostibus
 direptam oculis subjicit. Eos enim, ad sacram
 usque supellectilem *in prædam tradidit Dominus*
hominibus impiis et anima claudicantibus; qui,
tradente Domino, non laborarunt, et, a peccatis liberi,
Hierosolymis ipsis divino judicio potiti sunt.

Alii autem hunc in modum explicarunt. Inter
 habitum a Deo de litterariis insipientibus sermo-
 nem, sanctorum rursus persona inducitur, qui eam
 sibi mutuo, sive quæ in terris, sive quæ in cælis
 habetur, Ecclesiam ostendant, in quam incolæ illa
 deducit, quæ *salutare in terra*, id est Christum,
 possidet, quibus in hunc modum prophetæ respon-
 det oratio: *Oculi tui videbunt Jerusalem*, tanquam
 ex *tabernaculi* similitudine, quo in solitudine usa
 est, quæ ad eam spectant, exponat. Est vero creden-
 tibus, in civitate securitatis causa, *quod magnum*
nomen Domini vobis dixit; ut ab his, qui Christo
 non crediderunt, distingueret. Deinde etiam, quod
locus erit vobis ipsa, quæ semper est, *civitas*:
 in qua *latos fluvios et rivis*, id est evangelistas et
 apostolos, Ecclesiarumque præfectos suo quemque

των διωγμῶν ἀσειστος ἐπιμένει καιροῖς. « Πύλαι γὰρ
 ἁδοῦ, φησὶν, οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, » ὑπὸ τε θμβρων
 καὶ ποταμῶν καὶ πνευμάτων οὐ πέπτωκε. Τεθεμε-
 λιώται γὰρ ἐπὶ πέτρῳ. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι τὸ *δρομα*
Κυρίου τόπος ἔσται: τῇ καινῇ πόλει, καὶ ὡς ἐν
 τόπῳ τοιοῦτῳ καθέστηκεν ἄπτωτος. Κατὰ δὲ Σύμ-
 μαχον, ἐκεῖ κραταῖς ἡμῖν Κύριος. Τόπος ποτα-
 μῶν διώρυγες εὐρύχωροι, ὅπου μὴ πορευθῆ
 πλοῖον κωπηλάτων, οὐδὲ ἐντολὴ κραταιοῦ δια-
 περάσει αὐτόν. Τὸ δὲ ὅπου μὴ πορευθῆ, Ἀκύλας
 φησὶν: Οὐ μὴ πορευθῆ ἐν αὐτῇ γαῦς κώπης, καὶ
 τριήρης ὑπερμεγέθης οὐ διαθήσεται αὐτό. Δι' ὧν
 δηλοῦσι τῆς εἰρημένης πόλεως τὸν Κύριον ἔσσεσθαι
 τόπον ποταμῶν, ὥστε λέγειν: « Τοῦ ποταμοῦ τὰ
 ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Καί,
 « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων. » Οἱ δὲ
 ποταμοί, φησὶν, οὕτως ἐν ἀσφαλεῖ τυχάνουσιν, ὡς
 εἶναι τοῖς ἐχθροῖς ἀνεπίβατοι, μικροῖς τε καὶ μεί-
 ζοσι πλοίοις ἐπερχομένοις ἀντὶ τείχους κυκλοῦντες
 τὴν πόλιν, ἐπεὶ κριτὴν καὶ ἠγούμενον αὐτὸν ἔχει
 τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον, οὗ τὰ ὄρμηματα πρώτου
 καὶ τελείου τυγχάνοντος ποταμοῦ, εὐφραίνουσι τὴν
 πόλιν τοῦ Θεοῦ, ἀγγέλων ὄντων τῶν πολλῶν ποτα-
 μῶν τῶν διὰ παντὸς βλεπόντων τὴ πρόσωπον τοῦ
 Πατέρος τοῦ ἐν οὐρανοῖς, οἱ φρουροῦσι τὴν Ἐκκλη-
 σίαν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν τῆς παλαιᾶς ὑποφαίνει πό-
 λεως τὰ παθήματα. Ταῦτης γὰρ ὡς νηὶς ἐν χειμῶνι
 πέπτωκεν ὁ ἱστός τῶν αὐτῶν κρατούντων διαθή-
 γόντων σχοινίων. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶν, Ἐξερ-
 ρίξη τὰ σχοινία σου, ὥστε μὴ κρηστῆν. Οὕτως
 ὁ ἱστός αὐτῶν, ὥστε μὴ ἀπλῶσαι ἱστίον. Τότε
 διένειμεν ἕως σκύλων πολλῶν ὑπογράφων ὡς ἐν
 ναυμαχίᾳ νῦν κατέδυσαν ⁹⁵, καὶ πρὸς τῶν πολεμίων
 ἀρπαζομένην. Καὶ μέχρι γὰρ τῶν ἱερῶν σκευῶν εἰς
 διαρπαγὴν παρέδωκε Κύριος ἀτεθέειν ἀνδράσι καὶ
 τὰς τῆς ψυχῆς χαλεύουσι βάσεις, οἱ Θεοῦ παρα-
 δίδόντος οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ γερόνυσιν ἀμαρτίας
 ἐλεύθεροι, Θεοῦ κρῖσει τὴν Ἱερουσαλήμ χειρωσά-
 μενοι.

Τινὲς δὲ οὕτως ἐρμήνευσαν· Μεταξὺ τοῦ Θεοῦ περὶ
 τῶν ἀσυνέτων γραμματικῶν προσφωνήσαντος, τὸ
 τῶν ἀγίων αὐτοῖς εἰσάγεται πρόσωπον, δεικνύντων
 ὡσπερ ἀλλήλοις ἢ τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν, ἢ τὴν
 ἐν οὐρανοῖς, εἰς ἣν ἀνάγει τοὺς ἐνοικοῦντας ἢ ἐπὶ
 γῆς σωτήριον ἔχουσα τὸν Χριστόν, οὗς ἀμειθόμενός
 φησὶν ὁ λόγος. Οἱ ὀρθαλοῖ σου ὄψονται Ἱερου-
 σαλήμ, τὰς περὶ αὐτῆς λέγων ἐξ ὁμοιότητος τῆς ἐν
 τῇ ἐρήμῳ σκηπῆς· τοῦ δὲ τῆς πόλεως ἀσφαλοῦς τὴν
 αἰτίαν φησὶν τοῖς πιστεύουσιν, ὅτι τὸ *δρομα Κυ-*
ριου μία ἔσται, ἀντιδιαστέλλων τοῖς τῷ Χριστῷ μὴ
 πιστεύουσιν. Καὶ ὡς ἔσται τόπος ὑμῖν, ἢ αἰεὶ μὲν
 οὖσα πόλις, ἐν ἣ ποταμοὺς εὐρύχωρους φησὶ καὶ
 διώρυχας εὐαγγελιστὰς τε καὶ ἀποστόλους δηλῶν,
 καὶ τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ καιρὸν ἡγουμένους,
 τὴν τοῦ Θεοῦ ποίμνην τοῖς θεοῖς ἀρθόντας νόμασιν

⁹⁰ Mat. h. xvi, 18.

⁹¹ Mat. h. vii, 24.

⁹² Psal. xliv, 5.

⁹³ Psal. lxxv, 10.

⁹⁴ Mat. h. xviii, 10.

VARIE LECTIONES.

⁹⁵ γρ. ναῦν καταδύσαν.

ἐξ ἐνδῶ, ὅς καὶ διὰ φωνῆς προφήτου φησὶν· « Ἰδοὺ ἄγω ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων ὄξυν ἐθνῶν. » Τῆ δὲ τῶν ποταμῶν ἐπιμένων μεταφορᾷ, καὶ ὡς περὶ πλοῦτον ἡ λόγον ποιούμενος, τὸ τῶν πιστῶν εἰσαγεῖ πρόσωπον μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν τοῦ διαβόλου καταπειρόμενον, ἀπαγορευθῆναι τὸ αὐτῷ μὴ δι' αὐτῶν διαβαίνειν, καθάπερ καὶ πρότερον. Οὐ γὰρ εἶ σοι τυγχάνομεν βράσιμοι. Οὐδὲ δυνήσῃ καθάπερ τι πλοῖον διὰ τούτων ἐλάσαι τῶν ποταμῶν. Τὸ δὲ αἰτιῶν φασιν, « Ὁ γὰρ θεὸς μου μέγας ἐστίν. Καὶ τούτου χάριν οὐ διελεύσεται δι' ἐμοῦ. Ἀπέφυγον γὰρ αὐτοῦ τὴν χρίσιν καὶ τὴν ζυγὸν, ὑπὸ Θεοῦ γεγονώς. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἄλλοις παρῶν προφήτης φησὶν· « Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσεται. Καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς ἀκάθαρτος. Οὐδὲ ἔσται λέων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν ποτηρῶν οὐδὲν οὐ μὴ ἀναβῆ ἔκει. Ἀλλὰ πορεύσονται ἐν αὐτῇ λευτρωμένοι διὰ τὸν Κύριον. » Ἐπι τούτοις, τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μεταστρέφει συναγωγῆν, τῆ τῆς νεῶς ἐπιμένειν μεταφορᾷ. Ὡς γὰρ ἀνέμου προσβαλόντος σφοδρότερον, τὰ μὲν ἱστία καταστῆν οὐκ ἰσχύουσιν, ὁ δὲ ἱστὸς ὑπὸ τούτων κλινόμενος τὴν ναυαγίαν ἐργάζεται· οὕτω, φησὶ, πείσῃ τὰ παραπλήσια. Ἀλλ' οὐδὲ τροπαίου σημεῖον ἢ πόλις ἐπαρεῖ νικῶσα· παραδοθήσεται δὲ μᾶλλον εἰς προνομήν, μὴ δυναμένη κατὰ τὴν καινὴν πόλιν τὰς τοῦ Σατανᾶ διαφυγεῖν προσβολάς. εἴθ' ὡς ἐν θαλάττῃ, εἴθ' ὡς ἐν πολέμῳ προσβάλλοντος, καίπερ ἔχουσα τὸν νόμον ὀρθοποδεῖν ἀναγκάζοντα. Οἱ δὲ τὸ πρὶν τῆ

ειδωλολατρεῖα χωλεύοντες ἐθνικοὶ ποιήσονται προνομήν, κερδαίνοντες τὰ παρὰ Θεοῦ, δι' ὧν νικῶσι τὸν Σατανᾶν, τὸ πρὶν ἀποθέμενοι φορτίον, καὶ τὸν κόπον τὸν ἐξ αὐτοῦ, τῆς τῶν ἀμαρτιῶν τυχόντες ἀφέσεως διὰ τῆς ἐν πίστει χάριτος, ἣν Ἰσραὴλ οὐκ ἐδέξατο· ὅς καὶ λέγοι ἂν εἰκότως, Αἱ ἀμαρτίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου. Ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Οἷς καὶ ὁ νόμος ὑπῆρχε βαρύτατος. Ὁ δὲ νέος λαὸς ἀκούει δικαίως, Μακάριοι ὧν ἀπέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. Οὕτω δὲ πάλιν ἄλλοι τινὲς ἐξηγήσαντο. Ὁ προφήτης ὑποδεικνύσει τὴν Ἰερουσαλήμ, τὰ τε ἐν αὐτῇ παρὰ Θεοῦ δοθέντα ὑπομιμνήσκει συνθήματα.

Νόμον γὰρ δοὺς καὶ ναὸν ἄγιά τε ἄγιον, ὥσπερ τινὰ σκητὴν ἐπέτατο, τοῖς τῆς κηδεμονίας συνέχων σχολίοις, χορηγῆσας πάντα πλουσίως. Καὶ οὐκ ἦν στενοχωρηθῆναι, ὅσον ἔκειν εἰς τὸν Θεόν, ἐπανθούντος αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἀφ' οὗπερ, ὡς ἀπὸ τινων ποταμῶν καὶ διωρύχων ἤρρεσε τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίαν. Τοσοῦτος γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς πάντα πληροῦν, οὐ πρὸς εὐρεσίαν οὐκ ἂν δεηθείης οὐχ ἰδοὺ μακροτέρας, οὐ ναυτείας πολλῆς. Πανταχοῦ γὰρ πάρεστι τῷ χεῖρα ὄσας ἐπαίροντι, καὶ οὐκ ἐστὶν οἷά τις παρῶν, ἵνα τις ἀποτύχοι τῆς αὐ-

A tempore ipsum ovile divinis ab uno laticibus irrigasse significat, qui prophetae in haec verba loquitur : « Erce ego declino in eos, sicut fluxus pacis, et sicut torrens, qui inundat gloriam gentium ». Deinde in fluviorum metaphoris persistens, et tanquam de navigio loqueretur, fidelium personam introducit, quae post Christi adventum in diabolium insurgat, et eum illos pervagari quo more solebat antea, prohibeat. Non enim, aiunt, tibi amplius patemus; neque poteris jam, tanquam nauta quispiam, per fluvios iscos navigium agere.

406 Neque vero causam omittit, cum ait : *Deus enim meus magnus est*, ideoque non me pertransibit. Ipsi enim iudicium et jugum effugi, in Dei potestatem assertus, Quod et alibi idem propheta testatur est his verbis : « Erit tibi via pura, et via sancta vocabitur. Et non erit tibi via impura, neque erit leo, neque ferarum malarum illa illo ascendet; sed ambulabunt in ea redempti per Dominum ». Post haec, sermone ad Judaeorum caetum translato, in navis metaphoris immoratur. Ut enim ventis vehementius saevientibus, cum vela contrahi nequeunt, eorundem impetu malus inclinatus naufragium efficit, sic et tibi quoque accidet. Imo, ne tropaei quidem signum, victrix attollet civitas; sed potius tradetur in praedam, quae sicut nova illa, Satanæ insultus sive tanquam mari, sive tanquam bello adorientis, perferre non valeat, etiamsi legem ipsam, ut ad rectam vitae rationem cogatur, habeat. Gentes autem, quae prius propter idololatriam claudicabant, praedam facient, ea quae Dei sunt, lucratae : quibus Satana devicto, priorisque oneris abjecta molestia, eam sunt peccatorum remissionem per fidei in Christum gratiam consecutae, quam non est adeptus Israel : qui merito iniquitates suas proprium caput supergressas esse super se, praeter legis onus gravissimum, dicere queat : cum juste recens populus, beatos esse quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata, audiat. Sic autem quibusdam rursus explicare visum est : *Jerusalem* subindicat propheta, et quae in eadem Dei dono habentur, foedera in memoriam revocat.

D Legem enim et templum, Sanctaque sanctorum cum dedisset, veluti *tabernaculum* quoddam construxit, studii et benevolentiae funibus completens, omniaque abunde suppeditans. Nihil deinde molestiarum passi sunt, cum in eis Dei nomen, quantum in ipso fuit, florere fecerit; a quo, tanquam a fluvii quibusdam et rivis, rerum ubertatem et copiam hausistis. Tantus enim Deus est, ut omnia compleat, nec ad ejus investigationem longiore via aliqua, aut 407 navigatione opus habeas. Adest enim ubique, si quis sanctas manus

⁶⁶ Isa. LXVI, 12. ⁶⁷ Isa. XXXV, 8-10. ⁶⁸ Psal. XXXVII, 5. ⁶⁹ Psal. XXXI, 4.

VARIÆ LECTIONES.

^h γρ. πλοῖον

autollat; neque transeuntis modo sese ostendit, ut eum non facile quis agnoscat. Deinde, *judex* cum sit, in omnium scelera inquit, eadem amputare, non perdere nos cupiens. Siquidem tanquam *princeps* idem, *rexque* bonus, ad salutem omnia operatur. Refertur vero et ad Christum oratio, qui se perfecte a nobis comprehendi passus, idem sese ipse non solum, cum esset invisibilis, sed Patrem etiam per se conspiciendum nobis præbuit. Cæterum cum omnia vobis, ait, quia vestri curam gerit, Deus concessisset, amplissimisque donis onustas, tanquam *malum* aliquem, cogitationes vestras erexisset, nunquam certe illæ corruiscent, nisi vos, rescisisset benevolentia vestrae *funibus*, proprias mentes depravare contigisset. Verum ne sic quidem vos dimisit Deus, ad solam usque medellam puniens, erigensque, et cadere prohibens. Ipsius enim indulgentia etiam qui sperant, accesserunt, laboris sensu defatigati, quo vobis iniquitatum

α τοῦ γνώσεως. Καὶ κριτῆς ὢν ἀπάντων ἐπίστατον ποιεῖται τῶν κακῶν, ἀνακόπτων οὐκ ἀπολέσει βουλόμενος. Ὡς ἄρχων γὰρ καὶ βίσιλεύς ἀγαθός ἐπισωτηρία πάντα ποιεῖ. Ἀναφέρεται δὲ καὶ εἰς Χριστὸν ὁ λόγος, ὃς ἀνέκληψις τελεία γεγένηται, δείξας ἑμὶν ἑαυτὸν ἄβρατον ὄντα, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα. Πάντα δὲ φησὶν ὑμῖν διὰ τὸ κηδεσθαι δεδωκότος Θεοῦ, καὶ πλουσίοις δωρηήμασι, καθάπερ ἰστέον τινα διεγείροντος τὰ φρονήματα, οὐκ ἂν ποτε ταῦτα διέπεσε, διακοφάντων ὑμῶν τῆς εὐνοίας τὰς σχολίους καὶ πλαγιασάντων τὸν ἴδιον νοῦν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ὑμᾶς ἄφθκε Θεός, μέχρι μόνης θεραπείας κολάζων ὑμᾶς, ἀνιστῶν τε καὶ κωλύων πεσεῖν. Αὐτοῦ γὰρ συγχωρήσει καὶ οἱ ἐπιόντιες ἐπήλθον, ὡς καὶ τὸν χωλὸν ἰσχύειν μηδεμίαν αἰσθησιν καμάρου λαμβάνοντα, ὡς ἂν ὑμῖν ἀμαρτημάτων γένοιτο κάθαρσις.

ut ne claudo quidem vires defuerint, qui nullo accedat purgatio.

CAP. XXXIV.

408 VERS. 1-7. *Accedite, gentes, et audite, principes. Audiat terra et qui in ea sunt, orbis et populus qui est in eo: quia furor Domini super omnes gentes: et ira in omnem numerum eorum, ut perdat eos, et tradat eos in occisionem, etc.*

Et supra etiam, cum Hierosolymorum obsidionem vaticinaretur, iudicium adunxit, quod in omnes gentes futurum est; ut facit hoc loco. Cum enim omnium Deus sit, miris omnes ab errore studet retrahere, ipsosque imprimis Israelitas, juxta illud: « In his, qui propter me sunt, sanctificabor ». « Consent nonnulli Judaicæ synagoga naufragio, gentiumque vocatione præmissis (multos enim claudos prælas facturos dixit), istis necessarium, qui olim claudicauerunt, de Dei in omnes iudicio, catechesin instituere, et tanquam longe a se propter idololatriam remotas gentes ut accedant, inclamare. Non desunt, qui ideo ad Assyrios, quod Jerusalem suis se viribus, non concedente Deo, expugnasse putarent, referri existiment; et ab his ad universum iudicium sermonem traduci. Ita enim et Salvatorem ipsam, aimat, in Evangelio, postquam mouisset que Hierosolymis eventura essent, subjungere de universo....

CAP. XXXV.

409-410 VERS. 1-11. *Lætare, desertum sitiens. Exsultet solitudo, et floreat sicut lilium; et florebis, et exsultabunt deserta Jordanis. Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli, et populus meus videbit gloriam Domini, et celsitudinem Dei, etc.*

411 «... enim diabolus, tanquam leo rugiens, quaerens quem devoret ». Sed vos non devorat, qui viam suam tam ambulat. Neque enim vis super

ΚΕΦΑΛ. ΔΔ'.
 α-β. Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες. Ἀκουσάτω ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἢ οἰκουμένη καὶ ὁ λαὸς ἐν αὐτῇ, δίδωσι θυμὸς Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ὀργὴ ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τοῦ ἀπολέσαι αὐτοὺς, καὶ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς σφαγὴν, κ. τ. λ.

Καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπροσθεν εἶπου ἰ τῆς Ἱερουσαλήμ πολιορκίαν ὁ λόγος ἐθέσειεν, ἐπήγεν ἐξῆς τὴν κρίσιν τὴν κατὰ πάντων ἔθνων, ὡσπερ καὶ νῦν πάντων γὰρ ὢν Θεός, πάντας τοὺς πλημμελοῦντας ἀπειλαῖς ἀνακρούεται. Καὶ πρῶτους ἐξ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ « Ἐν τοῖς ἐγγίζουσι μοι ἀγασθήσομαι. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς εἰπὼν τὸ ναύαρον, καὶ τῶν ἔθνων τὴν κλῆσιν (πολλοὶ γὰρ χωλοὶ, φησὶ, προνομίην ποιήσουσι), τούτοις τοῖς πάλα χυλαίνουσιν ἀναγκάως νῦν ποιεῖ τὴν κτήρησιν, τὴν κατὰ πάντων κρίσιν εἰπὼν. Ὡς δὲ πόρρω διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν καθεστηκότα καλεῖ προσαγάγετε λέγων ἔθνη. Τινὲς δὲ πρὸς Ἀσσυρίους λέγεσθαι ταῦτά φασιν τοὺς ἐλόντας τὴν Ἱερουσαλήμ, μὴ συνιέντας ὡς Θεοῦ συγχωρήσει ταῦτα γεγένηται, καὶ τὸν λόγον ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν καθόλου κρίσιν μετενεγκαῖν. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ, φασὶ, τὰ μέλλοντα γεγενῆσθαι προλέγων τῇ Ἱερουσαλήμ, ὑπεξάγει περὶ τῆς καθόλου . . .

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ.

α-α. Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα. Ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον. Καὶ ἐξαρθήσει, καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Κισσίου, καὶ ὁ λαὸς μου ἔσται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ, κ. τ. λ.
 « . . . γὰρ ὁ διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος ἐζητῶν τίνα καταπίη. » Ἄλλ' οὐ καταπίεται τοὺς τὴν ὁδὸν τὴν μακαρίαν ὑδρεύοντας. Οὐδὲ γὰρ ἐδοὺς ἐπὶ πέτρας

66 Ezech. xxviii, 25. 67 I Petr. v, 8.

VARIABLE LECTURES.

1 pp. 230.

δυνατὸν εὐρεῖν, καθά φησι Σολομῶν. Οὗτοι δὲ εἰσιν ἄνθρωποι οὓς αἵματι τῷ ἰδίῳ λελύτρωνται, πρὸς τὴν ποίμνην τὴν ἰδίαν συναγαγόντων. Αὐτὸς γὰρ συνῆξεν οὐ προφῆτης, οὐκ ἄνθρωπος, τούτων ἡ ὁδὸς, δι' ἧς ἐπὶ τέλος τὸ τρισμακάριον τῆς ἐπουρανίου Σιών ἐλεύσονται, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησι· « Προσελθούσατε Σιών θρεῖ, καὶ πόλις Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίου. » Νῦν γὰρ ἐκείνην οὐ δυνατὸν λέγειν Σιών, περὶ ἧς ἔλεγεν· Ἐνιαυτὸς ἀνταποδόσεως κρίσεως Σιών. Ἐκείνης γὰρ πῖσσα καὶ πῦρ ἡ μερίς. Ταύτης δὲ εὐφροσύνη, ἣν ἀναδήσονται οἱ νικηταὶ τοῦ μεγάλου τούτου φανέντες ἄγωνος κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντας· « Λοιπὸν ἀπέκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. » Ἐπ' ἐλπίει δὲ κληθέντες λαμπραῖς, στεναγμοῦ καὶ λύπης ἀγευστοὶ γίνονται, τῆς αἰωνίου ζωῆς τὴν εὐφροσύνην ἔχοντες στέφανον.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

α'-κα'. Καὶ ἐγένετο τοῦ τεσσαρσεκαιδεκάτου ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεκιου, ἀνέβη Σαρχαρῆμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Λουδαίας τὰς ὀχυράς, καὶ ἔλαβεν αὐτάς. Καὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὸν Ραψάκην ἐκ Λάχης εἰς Ἱερουσαλήμ, πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεκιαν μετὰ θυνάμειω πολλῆς, κ. τ. λ.

Περιέχει μὲν τὴν παρούσαν ἱστορίαν ἡ δ' τῶν Βασιλειῶν, καὶ ἡ τῶν Παραλειπομένων δευτέρα, παραλαμβάνει δὲ καὶ τῷ παρόντι προφήτῃ περιέχουσα πρὸς τὴν τέλει προφητεῖαν μεγάλην καὶ πρᾶξιν ἐπ' Ἐζεκιου γενομένην παράδοξον. Ἐν δὲ τῷ τεσσαρσεκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἐζεκιου, ὁδοῦν ἦν ἔτος τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δέκα φυλῶν. Ὁ δὲ Ἐζεκιος ἐπ' εὐσεβείᾳ τεθαύμασται, καὶ ταῦτα καὶ ἀσεβοῦς γεγονώς τοῦ Ἀχαζ, ὃς ἀποστὰς τοῦ Θεοῦ, ἐπίδωτων αὐτῷ Φακεὶ τοῦ Ῥομελλίου Σαρμαρείας κρατούντος, καὶ Ραασῶν τοῦ Συρίας βασιλέως, πρὸς ἐπικουρίαν ἐκάλεισε Θεγλαφαλάσσαρ τὸν Ἀσσύριον, δώρους πλείους πολλοῖς, ὃς ἐλὼν Δαμασκὸν καὶ Συρίαν, ὑποφόρους ἐτίθετο, ἢ τὸν Ἀχαζ, οὗ γεγονώς Ἐζεκιος ὑποκεῖσθαι δασμοῖς οὐκ ἠθέλησε, καὶ διὰ τοῦτο στρατεύει Σαρχαρῆμ ἐπ' αὐτόν. Καταδηώσας δὲ τὴν Σαμαρείαν, καὶ πολλὰς τῆς Ἰουδαίας πόλεις ἐλὼν καὶ καταντήσας εἰς Λάχης στρατηγὸν ἑαυτοῦ Ραψάκην ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Λέγεται δὲ οὗτος ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἶναι τῶν δέκα φυλῶν. Οὗ τεκμήριον τὸ εἶδέναι τοῦτον Ἰουδαῖοι διαλέγεσθαι. Οὐπερ ἐπίνοτος Ἐζεκιος καίτοι πεποιθὸς ἐπὶ Κύριον, καὶ πᾶσαν ἐπ' αὐτῷ θέμενος τὴν ἐλπίδα, στρατηγικῶς οὐκ ἠμέλει φροντίδος τε καὶ συνείσεως, τὰς ἐκτὸς τῆς πόλεως ἀποφράττων πηγὰς, ὁδῶν ἀπορίαν τοῖς ἐπιούσι ποιούμενος, περιφράττων τε τὰ τεῖχη, καὶ προτειγισμα πάλιν αὐτῶν προβληθόμενος. Μεθ' ἃ πάντα, θεοσεβείας τοῖς ὑπὸ χεῖρα καθιεστῆκει διδάσκαλος. Πλείους γὰρ, φησὶ, μεθ' ἡμῶν, ἢ μετὰ τῶν πολεμίων ὑπάρχουσι. Μετὰ γὰρ τοῦ Ἀσσυρίου βραχίονας εἶναι σαρ-

petram deprehendi possunt, ait Salomon². Sicut autem isti, quos in gregem suam compulsos proprio sanguine redemit. Congregavit enim non propheta, non homo; sed horum tria effectus, per quam ad finem ter beatum caelestis Sion sunt perventuri; de qua Paulus in hac verba: « Accedite ad montem Sion, et civitatem viventis Jerusalem caelestem³. » Neque enim ea hic Sion potest intelligi, de qua fuit illud superius, Annus retributionis iudicii Sion⁴. Illius enim pars pix et ignis; huius autem laetitia: qua ii coronabuntur, qui in magno isto certamine facti superiores, secundum Apostolum sibi deinceps repositam esse justitiam coram dicere valeant⁵. In spem deinde praecellam vocati, gemitus et doloris expertes sunt, qui sempiternae vitae laetitia coronantur.

CAP. XXXVI.

412-413 VERS. 1-21. Et factum est, anno quarto decimo regis Ezechiae, ascendit Sennacherim rex Assyriorum adversus urbes Judaeae munitas, et cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rapsacem ex Lachis in Jerusalem ad regem Ezechiam cum virtute multa, etc.

414 Quam hic habemus historiam, legas et Regum quarto et Paralipomenon altero⁶: sed ad ejus finem hoc loco prophetiam non levem, et rem admirabilem, quae sub Ezechia gesta est, Isaias adjungit. Deinde, quod quarto decimo regis Ezechiae anno factum asserit, in octavum captivitatis decem tribuum cadere putandum est. Fuit vero admirandae pietatis in Deum Ezechias, licet Achazo patre natus, qui cum a Deo defecisset, irruentibus in se Phaceae Romeliae filio, Samariae principe, et Raassone Syriae rege, Theglaphalassarem Assyrium donis ingentibus in auxilium accersere ausus est, qui Damascum et Syriam expugnatis, Achazumque ipsum tributa sibi pendere coegit; quae cum, solvere postea recusaret filius Ezechias, est ob id per Sennacherimum bello impetitus. Itaque cum Samaria direpta, Judaeae aequae permultis urbibus expugnatis, Lachis usque promovisset, ducem exercitus, Rapsacem nomine, Jerusalem mittendum censuit; quem ex captivis decem tribubus aliquem dextitisse ideo colligimus, quod Judaeorum dialecto uteretur. Assyrio igitur accedente, etsi in Deum spes suas omnes collocaret Ezechias, nihil eorum tamen, quae ad militarem disciplinam pertinebant, negligendum ratus, magna cura et diligentia effecit, ut, obturatis fontibus, qui extra civitatem essent, aquarum copiam hosti adimeret, murisque propugnacula rursus adjiceret, quibus maturatis omnibus, subditis idem se pietatis et verae religionis magistrum praebuit. Plures enim nobiscum sunt, ait, quam cum hostibus. Nam praeterquam

² Prov. xxx, 19. ³ Hebr. xii, 92. ⁴ Isa. xxxiv, 8. ⁵ II Tim. iv, 8. ⁶ IV Reg. xviii, 1 seq.; II Paral. xxii, 1 seqq.

VARIÆ LECTIOES.

1 Δείπ. καί.

quod lacertos carne constantes habet Assyrius, A Dominus et Deum etiam nobiscum esse certum est. Atque hinc est, quod Paralipomenon libro, ad Ezechiae regis verba sumpsisse animos, et confidisse populum legimus⁷. Ad cætera enim ejus præclare facta, et hoc, isto adversus Assyrium bello, accessit, quod virtutis gymnasium quoddam apparere, et pietatis amplioris specimen regem præbere, hoste in id prope urbem admoto, Deus voluit. At qui hic adhibentur *Eliacim et 415 Somnas*, in ea etiam visione, quæ de valle exstitit, nominati sunt; nec male quæ præcesserunt cum præsentibus convenire videntur. *Somnam* enim cum aliis metu perterritum, prolata ad Assyrium dextera d. fecisse tradunt Hebræi. Unde illa fuerunt, quæ superius de eo dicta sunt.

Verum superba valde et insolens propheticæque maxime contraria, ut ejus, qui hostiles copias duceret, vox illa *Rapsacæ* exstitit, cum pro, *hæc dicit Dominus, rex magnus* usurpavit. Tanquam tamen votis et pietate Ezechiam se vincere non ambigeret, ita eum veluti præsentem, verbis audet adoriri: *Num consilio, aut verbis laborum pretium initur?* Simplici deinde et nuda appellatione eundem dignatur, Assyrium contra, non *regem* tantum, sed *magnam* vocitans. Aiunt nonnulli, quoniam propter Mosis legem sapientiores reliquis esse sibi videbantur Judæi, nec se ideo beatos jactare verebantur, quod placita Domini novissent, id ipsum Rapsacem velle retundere, nec quidquam in bello prodesse talia, demonstrare. Provocat vero ipsum ad pugnae discrimen. Sed ei sic respondere queat Ezechias: « Hi in curribus, et hi in equis⁸, » aliaque, quæ sequuntur. Suggillat vero et ipsum, tanquam in *Pharaone confidentem*, qui in socios hoste deterior, præterquam quod infirmo valde est auxilio, etiam fœdera servare nunquam didicerit. Fortasse autem, aiunt, quoniam a nonnullis antea in auxilium vocatus est *Ægyptius*, et *Ezechiam* quoque in eo spes suas collocare arbitratur. Atque hæc quidem veluti præter rem adjecisse putandus. Deinceps in Dei auxilium, eum ipsum universorum Deum esse ignorans, debacchatur. Quid igitur ait: *Deo confidis, cujus excelsa, et altaria sustulisti?* *Ezechiam* enim Dei, non idolorum *excelsa sustulisse* arbitratur. Quod si in eo confiditis, jam cum *Domino meo misceri*, id est, pugnam inire, ne dubitatis. Adjicit vero ne ad *duo quidem millia, quibus equitandi vires sint*, **416** habere; cum ignoraret pium *Ezechiam* legem observare⁹, quæ equorum multitudinem regi adimit. Qui autem rei equestris ignari, ait, *sustinere poteritis aspectum toparcharum nostrorum?* Pro quibus ita *Symmachus*: *Et quomodo sustinebit faciem principis unius servorum Domini mei parvorum?* Quod si in hoc *Ægyptiis confiditis*, nostri, ait, et ipsi *servi sunt*. Multo magis igitur, *et qui eis confidunt*, veluti jam nobis *serviunt*.

⁷ II Paral. xxxii, 8. ⁸ Psal. xix, 8. ⁹ Deut. xvii, 16.

κίνους, μεθ' ἡμῶν δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἱμῶν. Ἐφ' οὗ φησιν ἡ Γραφή τῶν Παραλειπομένων· Καὶ κατεθάρσθηεν ὁ λαὸς τοῖς λόγοις Ἐζεκιίου βασιλέως Ἰούδα. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις Ἐζεκιίου κατορθώμασι, γυμνάσιον ἀρετῆς, καὶ θεοσεβείας ἐνδείξιν πλείονος Θεὸς αὐτῷ παρέσχε, διὰ τῆς πρὸς τὸν πολέμιον παρτάξεως. Διὰ καὶ συνεχώρησε τὸν Ἀσσύριον πλησίον γενέσθαι τῆς πόλεως. Τῶν δὲ νῦν ὀνομαζομένων Ἐλιακίμ καὶ Σομνά, κἀν τῷ βήματι τῆς φάραγγος ἐμνημόνευσεν, καὶ τὰ νῦν περὶ αὐτῶν ἀρμόσει τοῖς φθάσασιν, τὸν δὲ Σομνὰν αὐτομολῆσαι, παῖδες φασιν Ἑβραίων, πρὸς τὸν Ἀσσύριον σὺν ἑτέροις αὐτῶν διὰ φόβον δεξιὰν παρασχόμενον· ὅθεν ἐβρέθη τὰ προλαβόντα περὶ αὐτοῦ.

B

Ὡς ἀντικειμένη δὲ δύναμις ὁ *Ραψάκης* ἀλαζονικῶς ἀγαν ἐναντίαν ἀφῆκε τῷ προφήτῃ φωνήν. Ἀντί τοῦ, *τάδε λέγει Κύριος, ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας* εἰπών. Ὡς οὐκ ἀγνοῶν δὲ δι' εὐχῶν καὶ λόγων θεοσεβείας τὸν Ἐζεκιῖαν κρατεῖν, ὡς πρὸς παρόντα φησὶ· *Μὴ ἐν βουλῇ καὶ λόγοις χειλέων παράταξις γίνεται;* καὶ ψιλῇ τοῦτον προσηγορία καλεῖ, τὸν Ἀσσύριον, καὶ *Βασιλέα*, καὶ *μέγαν* εἰπών. Τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ σφώτεροι τῶν ἄλλων ἐδόκουν Ἑβραῖοι τὸν Μωσέως ἔχοντες νόμον, καὶ γοῦν ἔφρασκον, Μακάριοι ἐσμὲν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ Κυρίῳ, ἡμῖν γνωστά ἐστιν· τοῦτο καθαίρων ὁ *Ραψάκης* ἐν πολέμῳ φησὶν ὑπάρχειν ἀνόνητον. Προκαλεῖται δὲ πρὸς τὴν δι' ὅπλων κρίσιν αὐτόν. Πρὸς δὲ ἂν εἶπεν ἂν Ἐζεκιῖας· « Οὗτοι ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, » καὶ τὰ ἐξῆς. Συκοφαντεῖ δὲ αὐτόν, ὡς *θαβροῦντα* τῷ *Φαραώ*. Ὅς τοῖς ἐπ' αὐτῷ, φησὶ, *θαβροῦσιν* ἐστὶ πολέμιου πικρότερος, συνθήκασι οὐκ εἰδῶς φυλάττειν αὐτοῖς, πρὸς τῷ καὶ λίαν εἶναι σαθρός. Ἴσως δὲ, φασιν, ἐπεὶ τινες τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων προσεκαλέσαντο τὸν Αἰγύπτιον, καὶ τὸν Ἐζεκιῖαν οἰετὰ τούτῳ *θαβροῦντα*. Καὶ τοῦτο μὲν ὡς ἐν παρέργῳ προσέβριψε. Τίς δὲ τοῦ Θεοῦ λοιπὸν συμμαχίας καθάπτεται τὸν ἐπὶ πάντων εἶναι Θεὸν αὐτὸν ἀγνοῶν. Τοιγαροῦν φησὶ, *Τὶ θαρρείς ἐπὶ Θεόν, οὐ καθεῖλες τὰ ὑψηλά τε καὶ τὰ θυσιαστήρια;* ζῆτο γὰρ ὡς οὐ τῶν εἰδώλων, τοῦ δὲ Θεοῦ *καθεῖλεν Ἐζεκιῖας τὰ ὑψηλά*. Εἰ ἐπὶ τούτῳ δὲ *θαβρέετε, μίχθητε τῷ Κυρίῳ μου*, τοῦτ' ἐστὶ *στήτε πρὸς μάχην*. Κατατρέχει δὲ, ὡς *μηδὲ διωχιλλοὺς ἐχόντων δυναμένους ἱκπάζεσθαι*· ἀγνοῶν ὡς ὁ θεοσεβὴς Ἐζεκιῖας τὸν νόμον ἐφύλαττε, περὶ βασιλέως εὐσεβοῦς ἀγορεύοντα· Οὐ πληθυνεῖ ἑαυτῷ ἵππους. Ἄπειροι δὲ τυγχάνοντες ἱππικῆς, πῶς δύνασθε, φησὶν, ἀποστρέψαι εἰς πρόσωπον τῶν ἡμετέρων *τοπαρχῶν*; Ἄνθ' οὗ *Σύμμαχος* φησὶ, καὶ πῶς ὑποστήσει τὸ πρόσωπον ἀρχόντος ἐνδὸς τῶν *δούλων* τοῦ Κυρίου μου τῶν *μικρῶν*; εἰ δὲ *θαβρέετε* πρὸς τοῦτο τοῖς Αἰγυπτίοις, ἡμέτεροι, φησὶν, *οἰκέται τυγχάνουσι*. Πολλῷ μᾶλλον ἔρα καὶ οἱ *θαβροῦντες* αὐτοῖς καὶ σχεδὸν ἤδη *δουλεύουσιν*.

C

D

Δυστρόπως δὲ συλλογίζεται μὴ Θεοῦ χωρὶς ἐπιναίαι ἂν τῇ πόλει λέγων· Εἰ μέγας ἐστὶ, καὶ τῆς Ἰουδαίας ὑπερμαχεῖ, ἢ μὴ θέλοντος ἐπέβημεν ταύτης, καὶ πῶς ἐστὶν ἰσχυρός; ἢ βουλομένου παρεγενόμεθα καὶ ὡσπερ τῶν ἄλλων, καὶ ταύτης κρατήσομεν. Τοιγαροῦν καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἀδελφοῦς ὄντας ὑμετέρους ἐχειρωσάμεθα, πρὸς τῷ μὴ λέγειν ὡμὰς, ὡς τοὺς ἄλλους ὁ Θεὸς μὴ ὄντας αὐτοῦ παραδέδωκεν. Ἀγνοῶν ὡς καὶ Ἰσραὴλ εἰδωλολάτρης Θεοῦ προήλθεν ἄλλοτριος. Δῆλον δὲ, φασίν, εἰ ἐξ εἰκότων ἔλεγε ταῦτα, ἐκ τοῦ νικῆσαι τὸν Ἰσραὴλ λαὸν ὄντα δῆθεν Θεοῦ, ἢ καὶ ἤθετο Θεοῦ τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς ὑποβάλλοντος ἐπελθεῖν Ἰουδαίους διὰ τὰς ἐκείνων παρανομίας. Εἶτα παραινεῖ τῷ λαῷ παραδοῦναι τὴν πόλιν, καὶ τὴν διαβόητον καὶ παρ' αὐτοῖς Ἐζεκιῶν καθαιρεῖ θεοσεβειαν. Καὶ ἄνω δὲ συνέκρουσεν αὐτὸν, ὡς *καθελόντα τὰ ὑψηλά*, ὡς ἔγνω κατὰ τὴν Ἄχαζ βασιλείαν γίγνεται, ὡς εἰ τοὺς ἄλλους οὐκ ἔσωσαν οἱ θεοί, οὐδὲ τὸν Ἰουδαῖον ὁ Κύριος, οὐδὲν τῶν ἄλλων αὐτὸν διαφέρειν οἰόμενος. Πρὸς ἃ ῥηθέντα κατὰ πρόσταγμα σιγῶσι βασιλικόν. Εὐσεβῶς γὰρ οὐκ ἀποκρίνεται βλασφημίας, ἀντὶ ὡς μὴ ἔπρὸς τοῦτο μειζόνως αὐτὸν ἐρεθίσαιεν. Κατὰ τὸ, « Μὴ ἔκχαιε ἀνθρακας ἀμαρτωλοῦ. » Καὶ ἀνόνητον δὲ τοῖς ἀνίατα τὴν ψυχὴν νοσοῦσι προσδιαλέγεσθαι, πρὸς οὓς δεῖ πεφράχθαι τῇ σιωπῇ, κρύπτοντας μὲν τοὺς ἀληθεῖς λόγους ἐν ἑαυτοῖς, περιμένοντας δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τούτων εὐκαιρον κίνησιν. Οὐ πρὸς ἡμᾶς γὰρ ἐτι, πρὸς Θεὸν δὲ τὸν πόλεμον ἔχουσιν ὁ ποιητέον ἐν καιρῷ διωγμῶν ἐν ταῖς βλασφημίαις τῶν ἀσεβῶν διαλέξεσι λέγοντι πειθομένους Δαβὶδ· « Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν. Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. »

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

α-ζ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκοῦσαι τὸν βασιλέα Ἐζεκιῶν, ἔσχισε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ περιέβαλετο σάκκον, καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου, κ. τ. λ.

Ἔθος τῶν Ἑβραίων ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ βλασφημίαις περὶ ῥήγνυσθαι τοὺς χιτῶνας· τοιγαροῦν εἰπόντος τοῦ Σωτῆρος, « Ἀπάρτι ὤψεσθε τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, » ὁ ἀρχιερεὺς διέβρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λέγων, « Ἐβλασφήμησεν. » Καὶ δι' ἐνδὸς δὲ λέγει τῶν προφητῶν, « Διαβρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια. » Τὰς ἑαυτῶν γὰρ ἦγοντο θεραπεύειν παρανομίας, εἰ ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ βλασφημίαις περιβρήγνυόντο τὴν ἐσθῆτα. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν Ἑβραίων, ὡς δυσσεβῶν κεκοινωνηκότες ῥημάτων διὰ τῆς ἀκοῆς, ἢ ὡς δι' αὐτοῦ βλασφημομένου Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἀνελεθεῖν ἰ συνεχωρήθη μέχρι πυλῶν, ἵνα καὶ τοιαῦτα βλασφημοῦντος

Male autem non sine Dei numine civitatem adoriri se colligit in hunc modum: Si magnus est, et Judæam tuetur, aut eo nolente eandem sumus adorti, et nulla est ejus potentia: aut eodem volente accessimus, et eadem quoque, sicut aliis, potiemur. Itaque et Israel fratrem vestrum bello superatum captivum habemus; ne alios jam, qui sui non essent, Deum tradidisse afferatis. Sed Israel jam a Deo, propter idololatriam, alienum fuisse ignorabat. Patet vero, aiunt, si ab eo ista consentanee dicuntur, ex quo Israel ipsum, Dei populum scilicet, subjugavit, vel hoc sentire etiam, Deum sibi ut Judæos propter eorum scelera adoriatur, in animum inducere. Deinde ut urbis deditionem faciat, populum adhortatur; et celebrem apud eos Ezechiæ pietatem studet extenuare. Quin et eumdem superius, tanquam *excelsa sustulisset*, vellicavit, quibus Achazo regnante populum gaudere noverat, Dei esse illa arbitratus. Ita deinde ratiocinatur: Si alios sui non servarunt dii, neque Dominus Judæos, quem cæteris præstare non video. At nihil ad blasphemias istas pius rex responderi passus est, ne ad majores provocaret; juxta illud: « Ne succendas carbones peccatoris¹⁰. » Inutile fuerit præterea cum illis, quibus est animæ salus deplorata, verbis decertare; quos silentio præstat retundere, sermonisque veritatem in nobis tandiu premere, donec idone tempore a Deo in eos excitemur. Neque enim tum adversum nos amplius, sed adversum ipsum Deum bellum geritur. Quod ipso maxime persecutionum tempore præstare oportet, **417** interque blasphemias impiorum voces, Davidem audire psallentem his verbis: « Posui ori meo custodiam; cum consisteret adversus me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis¹¹. »

CAP. XXXVII.

VERS. 1-7. Et factum est cum audiret rex Ezechiæ, scidit vestimenta sua, et saccum induit, et ascendit in domum Domini, etc.

418 Mos erat Hebræis, si quas in Deum blasphemias audissent, vestes suas lacerare. Indeque est, quod, cum dixisset Salvator: « Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis, et venientem in nubibus cæli; » sacerdotum princeps dirupit vestimenta sua, dicens, « Blasphemavit¹². » Deinde sic apud prophetam quemdam legimus: « Discindite corda vestra, et non vestimenta vestra¹³. » Ita enim suis se purgari criminibus arbitrabantur, si, audita in Deum blasphemia, suas vestes lacerassent: quod et hic etiam faciebant, tanquam impiorum verborum exauditione facti participes, vel propter factam Deo contumeliam. Neque enim Rapsacæ ad portas usque progredi

¹⁰ Eccli. viii, 13. ¹¹ Psal. cxxviii, 2, 3. ¹² Matth. xxvi, 64, 65. ¹³ Joel ii, 13.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ὡς ἄν. ¹ γρ. ἄν ἐλθεῖν.

permissum esset, ut blasphemantem audirent, nisi ejus rei auctores ipsi exstissent. Magno deinde in metu versabantur, ne et ipsi eadem, quæ Samaria, propter impietatem suam paterentur. Sacco vero indutus rex, lugentis habitu per medium templi cœtum incedebat; ita se depresso et afflicto animo esse, Deique misericordiam postulare testatus. Non dissimiliter etiam pro sacris vestibus indutos sacerdotes, quos ad prophetam mittit, his uti mandatis præcipit: *Hæc dicit Ezechias, nomen regis subticens. Vocat deinde redargutionis et iræ diem, quo iratus Deus peccata eorum ultus est. Evassimus vero, inquit, parturienti, neque tamen dolores ferre valenti similes, qui dicere nequeamus: « A timore tuo, Domine, concepimus, et doluimus, et peperimus spiritum salutis ».* Itaque, **419** *Deum tuum, ait, Deum nostrum nominare ausi non sumus. Sed ad Rapsacæ verba attendat, et quod sentit eloquatur, qui de eo, a quo missus est, docere instituerit, vel eidem se comitem præbuerit; te vero, propheta, qui nostrum omnem populum in hostium jam potestatem venisse non ignoras, pro nobis, qui reliqui sumus, orare deprecamur. At vero nondum quidquam locutus, cum appulissent, propheta prævertit; tanquam Ezechiam Deus exaudisset: « Adhuc enim te loquente, ait, dicam: Ecce adsum »;* et ante de Rapsacæ, de rege, deque iis, quæ respondenda essent, prophetam monuisset. Humanam etiam perturbationem ipso statim principio sedavit, cum metu adempto, quæ Assyrio impenderent, prædixit. Cum enim, virorum centum octoginta quinque millibus amissis, in suum se regnum fuga recepisset, diisque suis adeptæ salutis nomine gratias ageret, interfectus est, eorum vires infirmas esse expertus, quorum nutu, non concedente Deo, priora se gessisse arbitrabatur: cum ita moneret propheta: « Num attolletur serra, si desit qui trahat, aut gloriam consequetur securis, si desit qui tundat »? Spiritum vero, inquit Deus, in eum immittam, quo delusus revertetur. Ibiq; prima hujus historiæ prophetia apparet.

420 *VERS. 8-20. Et reversus est Rapsaces, et apprehendit regem Assyriorum præliantem adversus Lobnan. Et audivit rex Assyriorum quod profectus esset de Lachis, et quod exisset de Tharaca rex Æthiopum, ut obsideret eum: et audiens reversus est. Et misit nuntios ad Ezechiam, dicens: Sic dicetis Ezechia regi Judææ: Non te decipiat Deus tuus, etc.*

Re infecta der repente audax abierat Rapsaces, mentis a Deo factus impotens, cum rex ipse Assyrius expugnata Lachis, ad Lobnan Judææ **421** civitatem pervenit; quam dum oppugnaret, indeque in Æthiopiam, sicut antea prædixerat Deus,

A ἀκούσωσιν, εἰ μὴ τοῦτου γεγόνασιν αἱτιοί. Ἐτι δὲ καὶ ἡγωνίων μὴ ἄρα πάθωσιν ἄπερ καὶ ἡ Σαμάρεια διὰ τὴν ἀσέβειαν τὴν αὐτῶν. Σάκκον ἔξ πένθους ἔχων σχῆμα διὰ μέσης ὁ βασιλεὺς ἐχώρει τῆς ἀγορᾶς; ἐν τῷ ναῷ, δεικνύς αὐτὸν ταπεινὸν τῷ Θεῷ καὶ κεκακωμένον, ὡς ἂν ἐλέου τυχεῖν ἀξίῳ. Ὅμοιος δὲ πάλιν ἔχοντας ἀντι στολῶν ἱερατικῶν πρὸς τὸν προφήτην τοὺς ἱερέας ἀπέστειλεν παραγγελίας εἰπεῖν, *Τάδε λέγει Ἐξέκλις, μὴ προσθελς ὁ βασιλεὺς. Ἐλεγμοῦ δὲ καὶ ὀργῆς τὴν ἡμέραν καλεῖ, ἐν ἣ ἠθεὸς ὀργιζόμενος τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας διήλεγξεν. Ἐοίκαμεν δὲ, φησὶν, ἐθελοσύνην τεπειν, καὶ μὴ καρτερούση τὴν βίανον, μὴ δυνάμενοι λέγειν: « Ἐκ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάδομεν, καὶ ὠδίνῃσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας. » Διό φησι, τὸν Θεόν σου, Θεὸν ἐαυτῶν ὑπομάζειν οὐκ ἐτολμήσαμεν. Τίς; Ῥαψάκου δὲ προσέειπε λόγους, καὶ τὸ δοκοῦν ὀρασάτω^α περὶ τοῦ πέμψαντος ἐπεξίων, ἢ καὶ παραπεμπόμενος· οὐδὲ ὁ, ὃ προφήτα, γινώσκων ὡς τὸ πᾶν ἡμῶν πλῆθος ἤδη ληφθὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων γεγένηται, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν καταλειφθέντων ἰκέτευσον. Μήπω δὲ μὴδὲν εἰπόντας ὁ προφήτης ἐλθόντας προσέφασεν, ὡς ἂν εἰσακούσαντος Ἐξέκλιου τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ, « Ἐτι σοῦ λαλοῦντος ἐρῶ. Ἰδοὺ ἐγὼ πάρειμι, » καὶ τῷ προφήτῃ προσηγορεύσαντος τὰ παρὰ Ῥαψάκου, καὶ τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ τὰ μέλλοντα τῷ Ἐξέκλιᾳ λεχθήσεσθαι. Καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐν ἀρχῇ πάθος ἀνεῖλεν, μὴ φοβηθῆς εἰπόν, προαγορεύει τε τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν τὸν Ἀσσύριον. Ὡς γὰρ αἱ ἑκατὸν ὑγδοήκοντα πέντε χιλιάδες πεπτώκασιν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ φυγῶν τοῖς ἑαυτοῦ θεοῖς σωτηρίας προσέφερε χαριστήρια. Ἐγὼ δὲ σφαιγὲς τὴν τούτων ἀσθένειαν, δι' ὧν ἐνόμιζε καὶ τὰ πρῶτα πεποιτηκῆναι, ἀλλ' οὐ τοῦ Θεοῦ συγχωρήσαντος· κατὰ τὸ λεχθὲν τῷ προφήτῃ· « Μὴ ὑψωθήσεται πρὶόν ἀνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτὸν, ἢ δεξασθήσεται ἀξίην ἀνευ τοῦ κόπτοντος; » Πνεῦμα δὲ, φησὶν ὁ Θεός, αὐτῷ ἐμβαλῶ, ὑφ' οὗπερ ἀπατηθεὶς ἐπανήξεται. Καὶ ταύτην πρῶτην ποιεῖται προφητείαν ὁ λόγος ἐπὶ τῆς προκειμένης ἱστορίας.*

η-κ'. Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαψάκης, καὶ κατέλαβε τὸν Ἀσσυρίων πολιορκοῦντα Λοβνᾶν. Καὶ ἤκουσεν βασιλεὺς Ἀσσυρίων ὅτι ἐξῆλθε θορακὰ βασιλεὺς Αἰθιοπῶν πολιορκῆσαι αὐτὸν, καὶ ἀκούσας, ἀπέστρεψε. Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς Ἐξέκλιαν, λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε Ἐξέκλιᾳ βασιλεῖ τῆς Ἰουδαίας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου, κ. τ. λ.

Ἀθρόως ἀπρακτος ὁ θρασὺς ἀπῆει Ῥαψάκης ἐκστὰς ὑπὸ Θεοῦ τὴν διάνοιαν. Ὁ δὲ τοῦτου βασιλεὺς μετὰ τὴν Λαχίς, τὴν Λόβνα τῆς Ἰουδαίας πόλιν πολιορκῶν, ἐσπευδεν ἐπ' Αἰθιοπίαν, καθὰ Θεὸς προείπεν, οὐκ ἀγαθῶν ἀγγελομένων αὐτῷ, γέμου-

¹⁴ Isa. xxvi, 17, 18. ¹⁵ Isa. lviii, 9. ¹⁶ Isa. x, 15.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. λόγοις. ^β γρ. φρασάτω. ^γ γρ. οὐ δὲ.

σαν ἀπειλῶν καὶ πάσης βλασφημίας Ἐζεκία πέμφας ἐπιστολὴν, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει πάντα ἐλὼν ὑποχέρι, καθὰ φθάσας ὁ προφήτης πρὸ τῶν ἔργων ἐμήνυσεν, «Ὁυαί, λέγων, Ἀσσυριοίς, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ ὀργῆς ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, » καὶ ἐξῆς. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη. Καὶ τὰς νῦν τοῦ *Σενναχηριμ* ἀπειλὰς ἐπὶ τούτοις ἐπήνεγκεν, αἱ προβήθηται νῦν ἐπληρώθησαν. Ὁ δὲ πάλιν ἐπὶ τῶν *κατὰ καταφυγῶν* τοῦ Θεοῦ, δείκνυσιν αὐτῶ τὴν ἐπιστολὴν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι, μάρτυρα δὲ τῆς τοσαύτης αὐτὸν βλασφημίας ποιούμενος, καὶ τὴν κατὰ πάντων αὐτοῦ δεσποτεῖαν ὁμολογῶν, καὶ ὡς ψευδεῖς εἰ λεγόμενοι τῶν ἐθνῶν εἶεν θεοί. Δι' ὑπερβάλλουσαν δὲ τὸ πρῶτον εὐλάβειαν, οὐκ εὐξάμενος, ὅτε τὸν σάκκον ἐνεδύσατο, ὡς ἐπὶ Θεοῦ μηδὲ στόμα διαβριτολμῶν, πρεσβευτῆ δὲ μόνῃ τῷ προφήτῃ χρησάμενος, δι' αὐτοῦ νῦν ἀξιωθεὶς ἀποκρίσεως, θαρρεί τὴν προκειμένην ἀναπέμπειν εὐχὴν.

κα-λη'. Καὶ ἀπεστάλη Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὼς πρὸς Ἐζεκίαν, καὶ εἶπεν αὐτῷ Ὁ Θεὸς λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ Ἡκουσα ἃ προσηύξατο πρὸς με, περὶ *Σενναχηριμ βασιλέως Ἀσσυρίων*. Οὗτος ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ ὁ Θεός. Ἐφαύλισέ σε, καὶ ἐμυκτήρισέ σε, παρθένος θυγάτηρ Σιών, κ. τ. λ.

Τοὺς προφήτας οἱ ἀκούοντες ἐγνώριζον εἶναι προφήτας οὐκ ἀπὸ τῶν χρόνοις ἐσομένων μακροῖς (ἡγνῶν γάρ), ἀλλ' ἀπὸ τῶν μικρῶν ἢ ὑστερον βεβαιουμένων ἔργοις προβήθησαν, ἀφ' ὧν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐπίστευον. Ὅθεν προλέγει περὶ θῶν ὁ Σαμουὴλ καὶ ἄλλοι, περὶ νοσοῦντος βασιλέως ἰουδῆ δὲ, βασιλέως Ἰσραὴλ προαγορεύει τὸν θάνατον. Συνεχῶς δὲ τοῦτο Θεός, ὡς ἂν μὴ λιχνεῖα προγνωσεως, ἐπ' εἰδωλοατρειαν τρέποντο καὶ χρηστήρια καὶ τὰς πλάνας καθόλου τὰς μαντικὰς. Ὅθεν καὶ νῦν Ἐζεκίας ἀνεῖσι μὲν ἐπὶ τὸν νεῶν. Ἀποκρίνεται δὲ τὸ μέλλον Θεός, διὰ τοῦ προφήτου φθεγξάμενος. Καὶ χρησμὸς δίδεται δευτέρος, Θεοῦ δείκνυντος ὡς ἀκήκοεν αὐτοῦ τῆς εὐχῆς. Καὶ πρὸς τὸν Ἀσσύριόν φησι: Σὺ μὲν *κατηλαζονεύσω* κατ' ἐμοῦ, καὶ τῆς ἀνακειμένης μοι πόλεως, φοβεῖν ἐπίσας τὴν ἀδιάφορον καὶ διὰ τοῦτο παρθένῳ παραβαλλομένην τοῦ Θεοῦ πόλιν, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ λαὸν *θυγάτρα Σιών* τε καὶ *Ἰερουσαλὴμ* χρηματίζοντα. Καὶ αὐτὸς δὲ καθαρῶν εἰδωλοατρειᾶς παρθένος ὠνόμασται. Διὸ καὶ τῷ ἰδίῳ θαρρήσας Θεῷ τὰς σὺς ἐγέλασεν ἀπειλὰς, ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησεν, ἐξέδωκε Σύμμαχος, ὀπισθὲν σου κεφαλὴν ἐκίνησεν. Μὴ δοῦσα γὰρ σοὶ πρὸς τὰς βλασφημίας ἀποκρίσιν, ἀποστρέψαντί φησιν, ἐπὶ σοὶ κεκίνηκε κεφαλὴν, ἔλεγεν τε μηκέτι σιγῶσα, τίς ἐν ἐνεδύσας καὶ παρῶξνας; ἀνθ' οὗ, ἐβλασφημήσας ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ οὐ λογιζάμενος ὡς

A cogitaret; malo ad eum perlato nuntio, minarum et cujusvis blasphemiae refertas ad *Ezechiam* litteras dedit; tanquam qui propria virtute omnia sibi subiecisset, sicut est a propheta demonstratum, his verbis: «*Vae* Assyriis, virga furoris mei, et irae meae in manibus eorum¹⁷»; » et quae sequuntur. At ipse ne sic intellexit quidem. Minas deinde quas intuemur, in *Sennacherim* adjunxit, quae jam inde praedictae nunc demum implentur. Sed rursus ad Dei templum confugiens *Ezechias*, eidem epistolam ostendit, non tanquam ignorare arbitretur; sed ut tantae blasphemiae testem adhibeat, ejusque dominium in omnes, et falsos esse gentium, qui dicuntur, deos profiteatur. Neque vero Deum statim (quae summa ipsius fuit in eundem reverentia) atque sacco indutus fuit, oratione aggressus est; sed ne os quidem tunc ausus aperire prophetae tantum unius ad id legatione usus, per quem hoc loco sibi responsum fuerat, praedictas preces offerre conatur.

422 VERS. 21 - 38. *Et missus est Isaias ad Ezechiam, et dixit ei: Haec dixit Dominus Deus Israel: Audivi quae precatus es me super Sennacherim rege Assyriorum. Hic est sermo, quem locutus est de illo Deus. Contemnit te et subsannat, virgo filia Sion, etc.*

423 Prophetas qui audiebant, tales esse non eo ipso agnoscebant, quod quae longis postea temporibus futura erant, ignorantibus praedicerent: sed quod quae praedixissent, rebus paulo post comprobarent; unde caeterorum etiam fidem facerent. Atque hinc est, quod super asinis *Samuel*; et super agro regis filio alius vaicinatur¹⁸; hic autem *Israelitici* regis mortem praedicit¹⁹. Hoc vero permittebat Deus, ne futurorum aviditate, ad idola, et oracula, caeterasque omnino fraudes, quae divinatione constant, sese converterent. Hinc est etiam, quod cum in templum ascendisset *Ezechias*, eidem per prophetam de futuris respondet Dominus, editoque oraculo altero, praeces ejus auditas esse demonstrat, et *Assyrium* his verbis alloquitur: Magna tua fuit in me, *urbemque* mihi consecratam *superbia*, qui incorruptam, ideoque *virgini* comparatam Dei civitatem, ipsumque ejusdem incolam populum (qui et *filia Sion*, et *Jerusalem*, et *virgo* etiam **424** nominatur, cum nullam habet idololatriae labem) perterriturum te sperasti. Non immerito itaque Deo suo innixa, minas tuas *risu excepit*. Verum quo loco, *in te caput movit*, habemus, *retro ipsum idem fecisse* dixit *Symmachus*. Cum enim, ait, ad blasphemias nihil putaret respondendum: *In te revertentem caput movit*; ruptoque silentio, cui *exprobasti*, et quem *conclitasti*? quaesivit; quorum loco, *in quem*

¹⁷ Isa. x, 5. ¹⁸ I Reg. ix, 40; III Reg. xiv, 5 seqq. ¹⁹ Isa. xxviii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

P γρ. μικρῶ.

blasphemasti ceteri reddiderunt : cum et Israelis Deum summum non esse, et a tuis nihil differre putares, equitumque virtute in eam regionem ad montium usque et Libani ipsius fastigia progressum esse ; cupressos denique, et cedros (quibus elata et superba cæterarum gentium regna significat) succidisse.

Cæterum pro *cupressis, abietes* Aquila; *juniperos* Symmachus; idemque pro verbis istis, in *altitudinem partis saltus*, alia, in *altitudinem summitatis ipsius in saltum*, usurpavit : ut ipsius Carmeli sterilia loca; per *saltum* denique, gentes Dei cognitione privatas significaret. Eo præterea temeritatis et arrogantiae progressus es, ut *pontem te posuisse* adjicias, *aquasque desolasse, et omnem congregationem aquarum*; aut secundum Symmachum, *fodisse te, et bibisse aquam, pedisque tui vestigio fluvios omnes* (quibus gentium multitudo, earumque de diis opiniones indicantur) *coherentes desolasse*; nullaque re præclara magis quam regionum, adversus quas movisti, vastatione glorieris. Sunt tamen, qui *Libani* nomine, non Judæorum regionem tantum, sed et eam etiam, quæ a decem tribubus occupatur, intelligi velint. Altæ enim et excelsæ ambæ fuerunt, cum adiutorem Deum habuerunt. Frequentes deinde et copiosæ, quæ tot incolis abundarunt. Quarum altera jam prorsus occupata, alteram etiam se, paucis exceptis, propria virtute adjecisse sibi cum 425 Assyrius putaret : subjugato Israelis regno quod *altitudinem cedri* vocavit; et Judææ altera, quod per *saltum partem* designavit, potiturum se arbitrabatur. Sequitur alia de *ponte*, deque *fluminibus exsiccatis* jactatio : qualia ab Asiæ regibus, qui militum multitudine gloriabantur, facta narrantur. Legimus enim et *fluvios ponte junxisse*; et Xerxem Hellespontum; et exhaustos bibentium multitudine amnes fluere desiisse. Sed non tua sunt, inquit, ista. Ego enim laborum illis patiendique terminum impiarum gentium interitu, sententiam meam non

Qui vero de Samaria et Judæa dici arbitrantur : Deccebat te, aiunt, prophetas meos evolvere, et quæ de illis prædicta sunt, quæque te ipso nunc usus, tanquam instrumento, reipsa compleo et præsto, intelligere. Eos etenim clementia mea, veluti *manu*, diu tutatus, postquam ad Salvatorem suum redire nolle adverti, ad *te remisi*; neque prius in tuam potestatem venerunt. Illi enim, cum fructu cœreant; *gramini ipsi, fenoque tectorum* similes, nullo amplius auxilio protecti, *exaruerunt*; quod non passi essent, si *vineam* aut *olivam* se esse maluissent. Ad quæ tu cum mentem non adverteres, civitate mea pari modo politurum te arbitratus es. Neque enim *cogitationum tuarum* mihi ignotus est sensus; imo ne quid illæ quibus *primum, quid postremum* agitent. Nonnulli *quietis*

ὑψιστός ἐστὶ καὶ θεὸς Ἰσραὴλ, οἰηθεὶς μὴ ἔνδον διαφέρειν τῶν ὑπὸ σοὶ γενομένων θεῶν, καὶ ἰπικικῆ, ἐυνάμεια τῆς ἑαυτοῦ ἀναθετηκέναι πρὸς ὑψὸς ἄνω καὶ ἐπ' ἐσχάτου λιθάνου κυπαρίττους ἀποκακοφέναι, καὶ κέδρους, δηλῶν τὰς ἐπιρμένας τῶν λοιπῶν ἔθνῶν βασιλείας.

Τὸς δὲ κυπαρίττους ὁ μὲν Ἀκύλας ἐλάττας, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀρκεύθους ἐξέδωκεν. Καὶ ἀντὶ τοῦ, εἰς ὑψὸς μέρος τοῦ δρυμοῦ, εἰς ὑψὸς τοῦ ἄκρον αὐτοῦ εἰς τὸν δρυμόν, τοῦ Καρμὴλου αὐτοῦ τὰ ἀκαρπα, καὶ θεὸν οὐκ εἰδὸτα ἔθνη, καλέσας δρυμόν. Ἀπυθαδίζετο δὲ κακείνο προσθεὶς, καὶ ἔθηκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα ὕδατα, καὶ πῦσαν συναγωγὴν ὕδατων. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἐγὼ ἑρυνξαι καὶ ἔπιον ὕδωρ, καὶ ἠρήμωσα ἐν ἰγχει ποδὲς μου πάντας ποταμούς, συνεχομένους, τὰ τῶν ἔθνῶν πληθῆ, καὶ τοὺς περὶ θεῶν λόγους αὐτῶν αἰνιττόμενος, καὶ ἐπ' οὐδενὶ μὲν ἀγαθῷ, ἐπ' ἀφανισμῷ δὲ ὧν ἐπέβη χρωλιων καυχώμενος. Τινὲς δὲ τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν Ἀλιθρον εἰρήσθαι φασί, καὶ τὴν ἐν ἣ κατέκχον αἱ ἰ' φυλαὶ ὑψηλαὶ μὲν γὰρ αὐταί, θεὸν ἔχουσαι βοηθόν. Δασεῖαι δὲ τοσοῦτους ἔχουσαι τοὺς οἰκήτορας, ὧν τὴν μὲν εἴλε παντελῶς, τὴν δὲ πλὴν ὀλίγων, ἃς ἐνόμισας, φησὶν, ἰδίᾳ δυνάμει χειρώσασθαι, καὶ κρατῆσαι τῆς Ἰσραὴλ βασιλείας, ἣν ἐκάλεσεν ὑψὸς κέδρον, μέρος δὲ δρυμοῦ, τὸ τῆς Ἰουδαίας ἀπολωλός. Εἶτα περὶ γέφυρας φησὶ, καὶ ποταμῶν ἀφανιζομένων, ἅπερ ἐποίησαν οἱ τῆς Ἀσίας κρατοῦντες, πολυχειρῶς θαρβρόντες. Τούς μὲν γὰρ γέφυρουν τῶν ποταμῶν. Ὁ δὲ Ἐσέρξης καὶ τὸν Ἑλλήσποντον. Οἱ δὲ ἀπέλειπον ὑπ' ἐκείνων γενόμενοι τῷ τῶν πινόντων οὐκ ἀντέχοντες πληθεῖ. Ἄλλ' οὐστον ἧ ἐστὶ ταῦτα, φησὶν. Ἐγὼ γὰρ κατ' ἐκείνων, τοῦ παθεῖν τὸν δρον ἐξήμεγα. Σὺ δὲ τὴν παρ' ἐμοὶ πρόπαλαι κρατοῦσαν γνώμην ἠγνόηκας περὶ τῆς τῶν ἀσεβούντων ἀπωλείας ἔθνῶν.

defixi. At tu, quæ mihi jamdudum certa constat, de vides.

Οἱ δὲ περὶ Σαμαρείας καὶ τῆς Ἰουδαίας εἰπόντες εἰρήσθαι, Ἐξῆν σοι, φασί, τοῖς ἐμοῖς ἐντυχεῖν προσφταις, καὶ γυνῶαι τὰ προθεσπισθέντα περὶ αὐτῶν, ἃ νῦν εἰς ἔργον ὀργάνῳ σοι χρησάμενος ἤγαγον. Ἐμῆ γὰρ ὡσπερ χεῖρὶ τούτους τῇ ἀνεξικακίᾳ διακροσῶν, ἔπει μὴ ἐπέστρεφον πρὸς τὸν Σωτῆρα τὸν ἑαυτῶν, ἀνήκα σοι τούτους, καὶ τότε γέγονας ἐγκρατής. Ἄκαρποι γὰρ ὄντες, ἀγρώσκει καὶ χόρτῳ εἰκάζοντο δωμάτων, καὶ μηκέτι σκεπασθέντες ἀπεξηράνθησαν, ὅπερ οὐκ ἂν ἐπαθον ἀμπελος ἢ ἔλαια τυγχάνοντες. Σὺ δὲ μὴ ταῦτα φρονῶν ἀήθης ἦ καὶ τῆς ἐμῆς πόλεως ἐν ὁμοίᾳ κρατεῖν. Οὐ γὰρ ἀγνοῶ σοὶ τὰς ἐνθυμήσεις, οὐδὲ τὴν εἰσοδόν τε καὶ ἐξοδόν τῶν σῶν λογισμῶν. Τινὲς δὲ τὸν μὲν θάνατον αὐτοῦ διὰ τῆς ἀναπαύσεως δηλοῦσθαι φασίν. Ἐξοδὸν δὲ καὶ ἐξοδόν, τὴν ἐν παντὶ τῶν πρακτέων ὁδόν. Ἀέ-

VARIAE LECTIONES.

ἧ γρ. ἀλλ' οὐ σοῦ. ἦ γρ. ὤψθης.

γων δὲ ὡς ἡ *πικρία σου ἀρέθη πρὸς με*, ἢ κατὰ **A** Σύμμαχον, ἢ *ἀλαζονεία σου εἰς τὰ ὤπα μου*, σημαίνει τὸ νῦν αὐτὸν ὑφέξειν τὴν ἐπὶ τούτοις ποιήν. Λοιπὸν, ὡς περὶ κτήνους φησὶν· *Φιμὸν κατὰ τοῦ στόματός σου τοσοῦτον ἐμβάλω*, ὡς καὶ αὐτὴν συνέχοντά σου τὴν ἀναπνοὴν ἀποκνίξαι. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Δώσω, φησὶ, κρῖνον εἰς τὸν μυκτῆρά σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου*, ὡς ἂν μὴ ἔχοι πρὸς ὅ τι θέλοι χωρεῖν, ἔλκοιτο δὲ εἰς τούπισα πρὸς Βαβυλῶνα βαδίζων καὶ μὴ βουλόμενος, ἢ καὶ ἄλλως ἀπειλεῖ καθάπερ *χαλινῶ* ταῖς πληγαῖς τῆς βλασφημίας ἀπειρξείν αὐτόν. Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήσθω, φησὶ, πρὸς ἐκείνον καὶ μὴ παρόντα τῷ σώματι. Πρὸς σὲ δὲ λέγῃ τὸν Ἐζεκιαν. *Εἰς οἱ δεῖ* * σημείου τῶν εἰρημένων πρὸς πίστιν, *ἴσθι τὸν παρόντα τοῦτον ἐνιαυτὸν τοῖς αὐτομάτως φουμένοις ἐκ γῆς τραφισόμενος*. Γεωργῆσαι γὰρ διὰ τοὺς πολεμίους κεκλυσαι. Ἄντι γὰρ τοῦ ἰ *Ἐσπυρκας, αὐτόματα πάντες ἐξέδωκαν οἱ λοιποί*. Τῶς δὲ τούτων ὑπολοίποις *ἐνιαυτὸν τραφήσῃ τὸν δέντρον*. Ἄντι δὲ τοῦ τὸ *κατάλειμμα*, Ἄκυλας μὲν καὶ Θεοδοσιων αὐτοφυῆ, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀπὸ *δένδρων ἐξέδωκαν*.

Δύο ταῦτα στενοχωρηθέντες ἔτη, διὰ τὸ τὴν χώραν ὑπάρχειν ἀργόν, κατὰ τὸ *τρίτον ἔτος*, τὰς ἐκ γῆς ἀπολαύσεις καρπώσεσθε κατ' εἰρήνην διάγοντες, οἱ ἐν *Ιουδαίᾳ* μετὰ τὴν ἄλωσιν *Σαμαρείας* ὑπόλοιποι, *ρίζαν* ἐν ψυχῇ θεοσεβείας βαλλόμενοι, καὶ τῆς **C** ἐμῆς γεωργίας ἄνω βλέποντα καρπὸν ἀποδώσετε, δὲ τοῦτο σωζόμενοι. Τινὲς δὲ, *τὰ δύο, φασὶν, ἔτη τραφισεσθε ἐκ τῶν ἀποτεθέντων*, ὡς ἐν πολιορκίᾳ καρπῶν, ἅπερ ἔτυχον σπείραντες. Δύο γὰρ ἐπιμειναντες *ἔτη τῇ Σαμαρείᾳ*, τῷ *τρίτῳ* πεσοῦσης αὐτῷ τῆς στρατιᾶς θεηλάτῳ πληγῇ, φυγὰς ὑπεχώρησεν. Τὸ δὲ τῆς εὐθυμίας βέβαιον ὡς ἐπὶ *φυτῶν ἢ ρίζα* ἔηλοῖ, τὸ δὲ πολυχρόνιον τὸ καὶ ἄνω σπέρμα ποιεῖν. *Ζηλώσαι* δὲ φησὶ *Κύριος* ὅμα μὲν, ὡς ὑπὲρ πόλεως ἰδίας· ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ βλασφημίας. Σώσω δὲ, φησὶν, ὑμᾶς, διὰ τὸ πρότερον ἔμοι. *Εἰ δὲ χρῆ καὶ ἄνδρα τιμῆσαι*, καὶ ὡς πρὸς τὰ τῆ *δούνα* τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, διὰ *Δαβὶδ τὸν ἔμυρ δούλον* (οὕτω γὰρ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ) τῆς πόλεως οἰκιστὴν καὶ βασιλέα πρῶτον γενόμενον· **D** ὡς ἂν γνοῖεν πάντες ὅσον ἡ θεοσεβεία δύναται, καὶ τοῖς μετὰ χρόνον ἀναξίοις σωτηρίαν χαριζομένη. Τοῖς δὲ λόγοις ἠκολούθει τὰ ἔργα, τοσοῦτων ἀπολωλότων, οἷς ὁ τούτων οὐ συναπώλετο βασιλεὺς, ὡς ἂν ἰδὼν τὸ πραχθὲν, τὴν ἄθεον αὐτοῦ γλῶσσαν ἐπιστομίσειν, καὶ μειζόνως κολάζοιτο τῶν ὑπηκόων τῇ συμφορᾷ, καθάπερ καὶ *Φαραώ*. Ἦν δὲ καὶ πικροτέραι; τιμωρίας τὸ πρὸς τῶν παιδῶν παθεῖν. Ἄνάξει; δὲ πρὸς θεωρίαν τὸν λόγον. *Τῆρ* γὰρ τοῦ *θεοῦ λόγον* τὴν Ἐκκλησίαν πολιορκούσιν αἰρετικοί, καθάπερ ὑπὸ στρατηγῶν τῶν διαβόλων ταττόμενοι. Τούτων πολ-

nomine, mortem ejus: per introitum autem et exitum, eam viam, quæ gerendis rebus omnibus adhibetur, rationem putant designari. Quod autem sequitur, *amarulentia tua ad me*; vel secundum Symmachum interpretationem, *arrogantia tua ad aures meas ascendit*; jam nunc istorum nomine pœnas eum essedaturum significat. Deinceps, tanquam de jumento loquatur, tantum, inquit, *Ori tuo sive frenum sive circulum apponam*, ut respiratione cohibita, suffocari valeas. At Symmachus, *Dabo, 426* inquit, *in nares tuas annulum, et frenum in labia tua*, ne, quæ velis abeas, sed invitus Babylonem retraharis. Quanquam aliàs etiam, plagis, tanquam *freno*, a blasphemias eum se revocaturum minitari videtur. Atque hæc quidem, inquit, ad eum, licet absentem corpore, dicta sint. Ad te jam Ezechiam mea convertatur oratio. Si quo tibi signo ad eorum fidem, quæ dicta sunt, opus est: scito te *anno isto rebus quæ sponte nascuntur victurum*, qui terram colere propter hostes non possis. Nam pro, quæ *seminasti*, alij omnes, quæ *sponte nascuntur*, interpretantur. *Istorum autem reliquiis anno secundo* nutrieris. Sed pro *reliquiis*, Aquila quidem et Theodotio *sponte natis*, Symmachus autem *ab arboribus* expresserunt.

Vos biennio isto toleratis propter impeditum terræ cultum, agrique cessationem angustias, *tertio* demum tranquille degentes fructus terræ ipsi percipietis, qui post devictam Samariam in Judæa superstites adhuc pietatis *radices* in mente egistis; et agriculturæ neæ sursum spectantem fructum, qui in eum finem servati estis, edetis. Nonnulli vero *annos duos reconditis*, tanquam de seminatis ante fructibus, obsidionis tempore *victuros* dicunt. *Biennio* enim in Samaria immoratus, *tertio* tandem, plaga divinitus accepta, fugam arripuit. Securitatis deinde firmitas, tanquam in arboribus ex radice, diuturnitas autem ex fructu, qui sursum editur, agnoscitur. *Zelasse* porro *Dominum*, vel tanquam propriæ civitatis nomine, vel propter illatas in se blasphemias significat. Deinde pro decori sui ratione, crepturum se eos adjicit. Quod si, ait, et virum etiam par est honore allicere, patroneque urbis, salutem ipsius concedere; **D** propter *David servum meum* (ita enim reliqui omnes interpretantur) qui primus urbem construxit et rexit, id ipsum futurum est: ut omnes intelligant quantum pietas ipsa valeat, quæ posteris etiam indignis salutem pariat. Neque vero **427** verbis res ipsæ, tot statim trucidatis, defuerunt: quibuscum ideo rex non cecidisse putandus, ut tantam stragem intuitus, os impium sibi ipse obturaret pœnasque idem quam subditi graviore, ut olim Pharaon, experiretur. Fuerunt eo ipso graves magis et acerba, quod a suis ipse filiis interemptus est. Possis et ad contemplationem sermonem re-

VARIAE LECTIONES.

* γρ. εἰ σοι δεῖ. ἰ. λ. ἄ. ὡ γρ. ἐπιμειναντος. ὡ γρ. Κύριον. * γρ. προσιάτη.

vocare. *Dei enim civitatem*, id est Ecclesiam, etiam obsident et oppugnant hæretici, diabolo ipsi, tanquam duci milites, obtemperantes : quos silentio vincere, quantumvis *blasphemiarum* evomant, assuescendum est, non de rebus vanis, contra Pauli sententiam, verbis decertare ¹⁹ : imo hæreticum hominem, post adhortationem alteram, devitare ²¹ : cum in obfirmatorum et pertinacium morbis nulum medicina locum habeat ; nec nisi iis, qui aures habent, loquendum esse scribatur. Quantumvis igitur, ut *Rapsaces* ille, sive requiem, sive minas annuntient ; ad Deum nos decet accedere, et superne Dominus *Sionem* obsidione liberans ; neque adversus Ecclesiam inferi portæ prævalebunt ²².

CAP. XXXVIII.

428-429 1-22 *Contigit autem eotempore, ut agrotaret Ezechias usque ad mortem ; accessitque ad eum Isaias filius Amos, propheta, et dixit ei : Ilæc ait Dominus : Dispone domui tuæ : quia morieris, et non vives, etc.*

430 Qui dixit Deus : « Ego occidam, et vivere faciam ; percutiam, et sanabo ²³ ; » ubi hostes per angelum plaga percussit, piū regem pristinæ valetudini restituit. Quod enim *eo tempore* propheta dixit, id, ut cladem illorum demonstraret, adjunxit. Regi autem vitæ linem Deus præsignificat, ut ad salutem postulandam invitet : quibus certe vitam nobis non fati necessitate claudi, sed a Deo quibus novit ipse rationibus, aut in lucem educendo, aut tempora meliando, aut pro voluntate denique ætatis extremum producendo, definiri demonstratur : cum solus vitæ nostræ tempora dimensus, jamjam morituros sicut Ezechiam, non excitare tantum et recreare, sed extinctos etiam, sicut patet e Scripturis, in vitam revocare valéat. Undique igitur eversæ nobis ac dissolutæ jacent fati rationes. Quod cum non ignoraret Ezechias, dum per valetudinem licebat, haud segnis idem adversus Assyrios opem imploraturus in templum properabat ; qui morbo nunc impeditus, e lecto ipso, Deum ubique adesse nihil dubitans, ad preces se vertit ; in quibus vitæ conscientia fretus, de sua tantum probitate audet attingere, non vitæ propagationem postulare, qui Deum ipsum, eorum quæ mente gerimus, inspe-

retores et arbitrum esse non ambigat, et orationis. . . . . *relicti sunt nec laudes forsan celebrantes, aut virtutibus promoventes, imo neque peccantes, sed iudicii tempus expectantes. Ajunt nonnulli resurrectionis spem non tollere, sed ad perditionis inferos potius, nisi impetrata peccatorum venia Dei manu retrahatur, devenisse se ostendere. Itaque prava illa et lubrica cogitatione liberatus, ad nuptias jam, et liberorum procreationem, quo justitiæ tuæ præcones a me procreatos ostendere queam, festinabo. Ego rursus præter eam, quæ nobis tradita est, subjectam sensui consolationem,*

¹⁹ I Timoth. vi, 20. ²¹ Tit. iii, 10. ²² Matth. xvi, 18. ²³ Deut. xxxii, 39.

VARIE LECTIONES.

γρ. ὑπομείνοντας. γρ. ἐπιμετροῦντι. α γρ. κατελείφθησαν.

Α *λὰ βλασφημούντων* ἀσκητέον τὴν σιωπὴν Παύλω λέγοντι πειθόμενους, μὴ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ. Καὶ πάλιν, αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραίτου. Τοῖς γὰρ κεκρατημένοις οὐ δεῖ ἐγγεῖρειν ὡς νοσοῦσιν ἀνιάτα. Γέγραπται γάρ, Εἰς ὅτα ἀκούδντων ἰάλει. Κὰν ἀναπαύσεις οὖν ἐπαγγέλλωνται, κατὰ *Ῥαψάκη* κὰν ἀπειλώσιν, Θεῷ μόνον προσέρχεται χρῆ, τὴν ἀνωθεν τοῦ μένους ὀ βοήθειαν. Ἀποσθῆσει γὰρ αὐτοὺς ἀφανῶς τὴν Σίῶν διαφυλάττων ἀνάλωτον. Πύλαι γὰρ ἔδου τῆς Ἐκκλησίας οὐ κατισχύσουσι.

auxilium expectare. Eos enim latenter repellet Dominus *Sionem* obsidione liberans ; neque adversus Ecclesiam inferi portæ prævalebunt ²².

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ΄.

Β α-κβ'. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεκίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος, Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου. Ἀποθήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ μὴ ζήσῃ, κ. τ. λ.

Ὁ λέξας Θεός, « Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω. πατάξω, καὶ γὰρ ἰάσομαι, » τοὺς πολεμικοὺς ἀγγέλου πατάξας πληγῇ, τὸν θεοφιλεῖ βασιλέα ζωοποιεῖ. Τὸ γὰρ, ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, τοῦτο παρίστησιν τῷ τῆς ἐκείνων πληγῆς. Θεὸς δὲ τὸ τέλος αὐτῷ προσηλοῖ, τῆς σωτηρίας ἐνάγων προσαίτησιν. Δι' οὗ δηλοῦται μὴ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἀνάγκαις εἰμαρμένης ἡμῶν περικλείεσθαι, Θεὸν δὲ τοῦτον ὀρίζειν, καθ' οὓς οἶδα λόγους αὐτὸς, ἢ παράγων εἰς βίον, ἢ τὰ μέτρα τοῦ χρόνου διδοὺς, ἢ τρόπῳ προσάγων τῷ δοκοῦντι τὴν τελευτήν. Ὡ μόνῳ δυνατὸν καὶ θηήσκειν μέλλοντας ἐγγεῖρειν, ἐπιμετροῦντα ἢ χρόνους ζωῆς, ὡς νῦν Ἐζεκιαν, καὶ τεθνηκότας ζωοποιεῖν, ὡς ὄσους ἐδήλωσεν ἢ Γραφή. Καὶ πανταχόθεν ἡμῖν οἱ τῆς εἰμαρμένης διαλύονται λόγοι. Ὅπερ Ἐζεκίας εἰδὼς, ὅτε μὲν ἔβρωτο, πρὸς τὸν νεῶν ἔθει, περὶ τῶν Ἀσσυρίων αἰτῶν· τῇ νόσῳ δὲ πεδθθεὶς, ἐξ αὐτῆς στρωμνῆς ἀνήγαγε τὴν εὐχὴν, πανταχοῦ παρεῖναι τὸ Θεῖον εἰδὼς. Καὶ περὶ τῆς ἰδίας εὐζωίας μόνον παρῆρσιάζεται, προσθήκην οὐκ αἰτήσας ζωῆς, τῶν κατὰ διάνοιαν εἰδὼς αὐτὸν ἐπιγνώμονα, καὶ τῆς εὐχῆς ἐπιτρέψας τ. . . . .

Deum ipsum, eorum quæ mente gerimus, inspectorem et arbitrum esse non ambigat, et orationis. . . . .

Δ . . . . . *κατελείφθησαν* ἢ μήτε δοξολογοῦντες ἔσως, ἢ προσηθέντες ἀρεταῖς, μήτε μὴν ἀμαρτάνοντες, τὸν δὲ τῆς κρίσεως καιρὸν ἐκδεχόμενοι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς οὐκ ἀναίρει τὰς ἐλλπίδας τῆς ἀναστάσεως· δηλοῖ δὲ μᾶλλον, ὡς Εἰς ἄθνη ἀπωλείας ἀπελιλύθειν, μὴ τῆς παρὰ σοῦ βοηθείας τυχῶν παριδόντος τὰς ἐμὰς ἀμαρτίας. Διὸ τῆς σφαλερῆς ἐκείνης ἐννοίας παυσάμενος, σπεύσω πρὸς γάμον καὶ παιδοποιεῖν ἔλθειν, καὶ τοὺς ἐξ ἐμοῦ κήρυκας τῆς σῆς ἀποδείξαι δικαιοσύνης. Κἀγὼ δὲ πρὸς τὴν αἰσθητὴν ἐδοῦεσθαι ἡμῖν παραμυθίαν, τὸν σὸν οἶκον ἰὼν, εἰς

τον οὖν ἡμᾶς φόβον συστέλλουσαν, χαριστηρίου; A ἀποδώσω φωνάς. Τινὲς δὲ τὸ, *παιδία ποιήσω ἅπαν ἀναγγελοῦσιν*, δηλοῦν ἔφασαν, ὅτι χοροστασίαν ψαλτηρῶν παιδῶν εὐφώνως ὑμνοῦντων ἐν τῷ ναῷ στήσειν ἐπαγγέλλεται. Δι' οὗ δὲ τὴν *τελευτήν* αὐτῷ Θεὸς ἐδήλωσε, διὰ τοῦτου καὶ τὴν θεραπείαν προσήγαγε, μὴ καὶ ποιεῖν δόξη τὸν προφήτην ἐφύθριστον, κακῶν αὐτὸν μόνων ἀποδείξας διάκονον. Παραδοξοποιῶν δὲ Θεός, ὃ δοκεῖ τοῖς τραύμασιν ἐπαύξειν τὴν βλάβην, τὰ *σῦκα*, τοῦτο πρὸς; ἴασιν ἔδωκεν, ὃ καὶ *μίγα σιμείων* ἐκπλαγεί; ὁ Ἐζεκίας καλεῖ τοῦ δυνήσεσθαι ἐφ' ὀδοὶ *χρῶμενος εἰς τὸν ἄνω ἀνελθεῖν*. Ἐν δὲ τῇ δ' τῶν Βασιλειῶν γέγραπται ὅτι πρὸ πάλαι παρὰ τοῦ προφήτου μαθῶν, ὡς ὁ ἥλιος μέλλει τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω ποιεῖσθαι ταχύτεραν ὁδὸν, καὶ ὑφ' ἐν τοὺς ἰκατιέναι βαθμοὺς, αὐτὸς ὡς οικειώτερον *σημείον* B τῆς πρὸς τὸν βίον ἀναστροφῆς, τοῦ ἡλίου τὸν ἀναποδισμὸν ἐξητήσατο, ἔθθα καὶ φησιν ἡ Γραφή, ὡς ἔλκος αὐτῷ πονηρὸν τῆς ἀβρώστιας πρόφασις ἦν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

α-η'. Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπέστειλε Μερωδάχ Βαλαδάδ, ὁ υἱὸς τοῦ Βαλαδάδ, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας, ἐπιστολάς, καὶ πρόσβεις, καὶ δῶρα Ἐζεκίᾳ. Ἦκουσεν γάρ, ὅτι ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου, καὶ ἀνέστη, κ. τ. λ.

Ὁ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος ἔλεγεν νενοσηχένα: τὸν Ἐζεκίαν φθῆν ἐπὶ τῇ πτώσει τῶν Ἀσσυρίων οὐκ ἔσαντα χαριστήριον, ὡς ἐπ' Αἰγυπτίους ὁ Μωσῆς, ὡς ἡ Δεσβωρὰ ἐπὶ τῷ Σίσαρα, ὡς ἡ Ἄννα ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Σαμουὴλ. Ἐἴτ' ἀρωσθέντα τοῦτον ὁ τῶν Βαβυλωνίων μαθῶν βασιλεὺς, προσεύεται πρὸς αὐτὸν, οὐκ ἀργῶς, ἰδῶν δὲ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἀνεπόδιεν ὁ ἥλιος, διπλασίαν γεγεννημένην. Μηδὲ γὰρ λαθεῖν Χαλδαίους δεινοὺς περὶ ταῦτα τυγχάνοντας. Θεοποιῶντες δὲ τὸν ἥλιον, ὑπὸ κρείττονος φόντο τοῦτο γενέσθαι δυνάμεως. Καὶ τῆν αἰτίαν πολυπραγμονοῦντες, ἔγνωσαν, ὡς δι' Ἐζεκίαν ὁ τῶν Ἐβραίων ταῦτα πεποιήκει Θεός. Ἐφ' ᾧ καταπλαγεί; ὁ βασιλεὺς, ἐκείνων τὰς πρὸς αὐτὸν ὡς θεοφιλή, συνθήκας ἀσπάξεται. Εἴποι; δ' ἂν αὐτὸς ὡς ὃ τὰ θαυμαστά πάντα κατ' ἐνιαυτὸν ἕνα γεγονέναι μαθῶν, τοῦ Ἀσσυρίου τὴν ἔφοδον, τὴν δι' ἀγγέλου πληγὴν, τὴν κατὰ Σενναχηρείμ ὑπὸ τῶν παιδῶν μετὰ τὴν φυγὴν ἐπανάστασιν, τὴν τοῦ μετ' αὐτὸν ἄρξαντος παιδὸς Ἀχορδάν σείσημένην ἀπώλειαν. Ταῦτα πάντα μαθῶν Μερωδάχ Βαλαδάδ υἱὸς ὢν, οὐ τοῦ Σενναχηρείμ, ἀλλὰ τοῦ Βαλαδάδ, ἐξ ἑτέρου γένους βασιλεῶν Βαβυλωνίων, ὡς ὠφέλιος (sic) τὴν πρὸς τὸν εὐσεβῆ φίλαν ἀσπάξεται.

Ἰλιον Achordanum, qui patri successerat, tacita morte interire, tanquam id totum in suam rem factum esse judicaret, pii regis amicitiam ambivisse.

Ὅτι γὰρ ἐν ἐνὶ πάντα προῆλθε, ἐνιαυτῷ μάθοι; ἂν ἐπιπέσας ὡς ἡ ἔφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἔτους τσαρσαρεσκαίδεκάτου τῆς Ἐζεκίου βασιλείας ἐγένετο.

²² IV Reg. xx, 9-11.

²³ Exod. xiv, et xv.

²⁴ Judic. iv, et v.

²⁵ I Reg. ii.

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. ὡς αὐτός.

in domum tuam etiam, in qua ad tui timorem colligimur, profectus, gratiarum tibi actiones rependamus. 431 Non desunt tamen, qui, quod *fitios edam qui annuntiabunt*, dixit, ad puerorum chororum hymnos in templo suaviter modulantium, referant, quem regem instituturum se volunt polliceri. At per quem ei *mortem* Deus denuntiavit, per eundem etiam et morbi remedium (ne contumeliosum prophetam, malique tantum ministrum habere videretur) attulit. Deinde cum miraculum edere statuisset Deus, *ficum* illi (quæ vulnere alioquin dolorem augere maxime solet) in remedium tradidit: quo percussus Ezechias, *signum* maximum id demum esse, quo *pede utens in templum ascendere* postea valeat, profitetur. Invenias autem quarto Regum²² Ezechiam, cum olim solem via celeriore decem gradus semel esse confecturum a propheta audisset, promissæ sanitatis *signum* aptius, nempe ut regrederetur postulasse, morbi que causam, quo detinebatur, ab ulcers malignitate profluxisse.

CAP. XXXIX.

432 VERS. 1-8. *Tempore illo misit Merodach Baladan, filius Baladon, rex Babylonie, litteras, et legatos, et munera ad Ezechiam. Audierat enim: ægrotasse ad mortem, et convaluisse, etc.*

Dixit Judæorum magister Ezechiam propterea ægrotasse, quod post Assyriorum stragem, sicut deletis Ægyptiis Moses²³; sicut interempto Sisaro Debhora²⁴; sicut Anna denique, ubi Samuelen peperisset²⁵, Dei beneficium carmine non celebrasset. Ad hunc porro, cum *ægrotasse Babyloniorum rex audisset*, non vana motus occasione, legatos misit, sed quod diem illum, quo cursum suum sol retrogessisset, duplo majorem existisse deprehendisset. Neque enim id Chaldæos, qui in siderum disciplina multum versati essent, latere potuit; nec ab eisdem, qui solem deum facerent, a potentiore aliqua virtute factum denegari. 433 Itaque cum rei causam anxie scrutati ab Hebræorum Deo propter Ezechiam factum esse agnoscerent: eo commotus rex, quod tanquam ad pictato commendatum accessissent, eorumdem amicitiam et sædus amplectitur. Dicere possis etiam *Merodacum* non Sennacherimi, sed *Baldani* ex alia stirpe *filium*, tunc *Babyloniorum regem*, postquam uno anno tam multa et stupenda contigisse didicisset; Assyriorum nempe exercitum per angelum deleri; Sennacherimum præterea regem fuga elapsam filiorum manibus trucidari; ejus denique

Neque enim hujus anni spatio ista omnia contigisse dubitabis, si Assyrii expeditionem quarto et decimo Ezechie existitisse didiceris, cum quinde-

cin præterea adjunctis, nono et vicesimo ita diem extremum obierit, ut in annum quartum et decimum morbum cadere necessum sit, reliqua autem eundem præcedere, et eodem tempore contigisse: quibus auditis omnibus ad legatorum missionem inductus est Assyrius. Verum cum ad Ezechiam appulissent; cujus partes erant rerum olim a Deo gestarum, atque etiam recentium ipsis magnitudinem narrare; partim, ut beneficii memorem se præstaret, partim, ut illos ad pietatem magis accenderet, quorum exemplo et monitis alii rursus moverentur: ea re neglecta, ita aviditate gloriæ frangi se passus est, ut suos eisdem *thesauros, et donum Nechota* (quam *aromatum cellam* Aquila interpretatur; *Gaza* Symmachus, nomine Persis divitias significante) *ostentavit*. Qua re non inanem tantum jactantiam suam prodidisse, sed eorum etiam potiundi cupiditatem hostibus præbuisse creditur. Atque hinc est, quod ad eum propheta, veluti sua sponte, non pellente Deo accedens, et quod ipsi vellent non sine multo affectu exquirens; venisse quidem, ut Dei admirabilia opera audirent; sed sui potius quam Dei admirationem monet excitasse, qui eximias illius virtutes, summumque in res creatas imperium apud 434 eos non prædicarit. Itaque veritus accusari rex, cum *quid illi dicerent*, propheta postularet, obmutuit: qui tamen *unde venissent*, interroganti, non sine ostentatione, *de longinqua terra* respondit; tanquam nominis sui fama excitatos tam longo venisse itinere gloriaretur. Atque inde est, quod lata a Deo adversum se sententia, *a Babiloniis omnia non modo direptum iri, sed eos etiam, qui a se prodissent, regis eunuchos fore*, statim audivit. Quod Jechoniæ ætate, quantum ex regum historia colligere licet, accidisse putamus: quo tempore Daniele cum sociis in regis aula eunuchum fuisse nonnulli valuerunt. Quibus auditis *Ezechias circumspicte* quidem et pie *quæcunque locutus esset Dominus*, quantumvis hominum aures offendant, *bona esse* adjecit, suæ ætati tantum indulgeri postulans, Deo gratias agit, quod se non sensu malorum ulciscatur, sed sola impendentium fama in viam revocet; qui sciat ne pœnas quidem istas ad posterios suos esse temere perventuras; sed sua tantum illos, non quæ ipse admisisset, peccata luituros. Tradunt Hebræi Ezechibiæ institutum, qui sibi tantum intentus, populum et urbem negligeret, Deum non amplecti, ideoque deinceps, *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus*, prophetam adjicere. Quando enim, aiunt, amore sui regem cernitis avocari; vel ipsi saltem, qui potestis, *populum meum*, cujus tanquam sigmenti curam

CAP. XL.

435 VERS. 1-8. *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus. Sacerdotes, loquimini ad*

A Ὁς προστεθέντων ἐτῶν αὐτῷ πεντεκαίδεκα, τῷ εἰκοστῷ καὶ ἐνάτῳ τετελεύτηκεν ἔτει, ὡς τὴν νόσον αὐτῷ γεγονέναι κατ' ἔτος τὸ τεσσαρσεκαίδεκατον. Τὰ λοιπὰ δὲ πάντα πρὸ ταύτης κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συμβεβηκέναι, ὡν ἀπάντων ἀκούσας ἐπὶ τὴν πρεσβείαν ἠελίγετο. Καὶ τῶν ἀνδρῶν ἠκότων δέον τὸν Ἐζεκιαν τὰς ἀνωθεν τοῦ Θεοῦ διηγεῖσθαι μεγαλοῦργίας, καὶ τὰ νῦν ἐπισυνάπτειν γενόμενα, ὡς ἂν ἐδ-γνώμων τε δοκῇ, κάκείνους εὐσεβεστέρους ποιήσκειν, καὶ δι' αὐτῶν ἑτέρους διηγουμένων ἅπερ ἐγνώκασιν· τοῦτο μὲν οὐ ποιεῖ. Φιλοτιμῶς δὲ χαυνωθεὶς, ἀνακαλύπτει τούτοις τοὺς θησαυροὺς, καὶ τὸν οἶκον τοῦ Νεχώθα, ὅπερ οἶκον ἀρωμάτων Ἀκύλας ἔφη, καὶ Σύμμαχος γὰρ, ὃ δὲ παρὰ Πέρσαις τὴν περιουσίαν σημαίνει, τοῦτο δὲ οὐ μόνον τύφον εἶχε καινόν, ἀλλὰ καὶ τοῖς [βλεπομένοις] τοὺς πολεμίους ἐπ' ὀφθαλμῶν παρεσκευάζεν. Ὅθεν ὁ προφήτης ἐλθὼν ὡς ἀπ' οὐραίας γλώμης, ἀλλ' οὐ Θεοῦ δῆθεν πέμψαντος, ὃ τι θέλοιεν οὗτοι πυνθάνεται, ἤθει κεχρημένος πολλῶν, καὶ δεικνύς ὡς ἦλθον μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ παράδοξα μαθησόμενοι, σὺ δὲ σαυτὸν εἰς θαῦμα τούτοις, ἀντὶ Θεοῦ παραδέδωκας, τὴν θείαν οὐ διδάξας ὑπεροχὴν, οὐδ' ὅτι τοῖς αὐτοῦ ναύμασιν ἢ κτίσις ὑποχωρεῖ. Ὅ δὲ πρὸς μὲν τὸ, τί λέγουσιν, οὐδὲν ἀποκρίνεται, τὸν ἔλεγχον δεδιώς. Πρὸς δὲ τὸ, πόθεν ἤκασιν, ἀλαζονικῶς λέγων· ἐκ γῆς μακρόθεν, ὡς κατὰ κλέος αὐτοῦ τῆς φήμης αὐτοῦ καὶ πόρρωθεν ἐνεγκούσης, ὅτε καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τούτου λοιπὸν ἀπόφασιν ἤγαγεν· πάντα ληρθήσεσθαι παρὰ Βαβυλωνίων ἐπὶ τὴν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ καταγομένους, ἐννοούχους τῶν τούτων ἔσσεσθαι βασιλεῖς. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ὡς ἐν ταῖς Βασιλείαις ἐγνώκαμεν, ἐν ἡμέραις Ἰερονίου, ὅτε καὶ οἱ περὶ τὸν Δανιὴλ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως γεγόνασιν, εὐνοῦχοι, καθὰ φασὶ τινες, γεγονότες. Ἄπερ Ἐζεκιᾶς ἀκούσας εὐλαδῶς τε καὶ εὐσεβῶς ἀγαθὸν ἔφη πάντα λόγον εἶναι Θεοῦ, κἂν ἡ τούτων ἀκοή τοὺς ἀνθρώπους λυπήσειεν. Τὸν ἐφ' ἑαυτοῦ δὲ μόνον παρητήσατο χρόνον, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, ὅτι περ οὐ τῆ τῶν κακῶν ἐτιμωρεῖτο πείρα, φήμη δὲ μόνη τῶν λυπηρῶν τῶν μελλόντων ἐσωφρονίζετο, εἰδὼς μὴδὲ τοὺς ἐξ αὐτοῦ τὴν τούτων ἀκρίτως δέξασθαι πείραν, ἐφ' οἷς δὲ ἀμαρτήσονται τιμωρομένους, τῶν ἐξ αὐτοῦ τικτομένων δικαίων μὴ βλαπτομένων τῇ αὐτοῦ ἀμαρτίᾳ. Ὅ δὲ Ἐβραῖος εἶπε τὸν Θεὸν μὴ ἀποδέξασθαι τὴν Ἐζεχίου προαίρεσιν ἑαυτοῦ μόνου φροντίσαντος, ὑπεριδόντος δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πόλεως. Διόπερ ἐπήνεγκεν ἐφ' ἑξῆς, Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος φιλαντος πέφηνεν, ἀλλ' ὁμῆς εἰ δυνάμενοι, παρακαλεῖτε τὸν ἐμὸν λαόν. Κήδομαι γὰρ μου τοῦ πλάσματος.

ΚΕΦΑΛ. Μ'. -

α-η'. Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός· ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν

VARIÆ LECTIONES.

ἃ γ. ἂ. ἃ γγ. ἐποφθαλμιῶν.

Ἱερουσαλήμ. Παρακαλέσατε αὐτήν, ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινώσις αὐτῆς, λέλυται αὐτῆς ἡ ἀμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλῶ τὰ ἀμαρτηματά αὐτῆς. Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, κ. τ. λ.

Περιγράψατα τὴν ὑπόθεσιν τῆς κατὰ τὸν Ἐζεκίαν προφητείας ἡ ἱστορία, ἐξ ἑτέρας ἀρχῆς τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου κατάρχεται, τοῖς τὸ τοῦ Χριστοῦ Πνεύμα τὸν παράκλητον ὑποδεξαμένοις ἐπιθεώσα, Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου. Πάντα γὰρ τὸν ἄξιον αὐτοῦ χρηματίζουσιν λαόν τὸν ἐξ ἀπάντων τῶν ἔθνων ἐξελεγμένον προστάττει τοῖς ἀποστόλοις παρακαλεῖν, ὡς ἐδῶκεν, ὡς ὁ Παῦλος ἐδήλωσε λέγων · Ἐυλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλησίως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλησίως, ἧς αὐτοὶ παρακαλούμεθα ὑπὸ Θεοῦ, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα, δι' ὧν πάντων τῶν περὶ τῆς παρακλησίως λόγον ἀπέδωκεν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ, καθάπερ πειθόμενος τῇ προφητικῇ παρακαλεῖται, βοᾷ · Ἐδέξατο ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Καὶ πάλιν · Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Τὸ δὲ ἱερεῖς, ὡς μὴ κείμενον παρὰ τοῖς ἄλλοις, ὠθέλιστα παρὰ τοῖς Ἐβδομήκοντα.

Ὁ γοῦν Σύμμαχος φησι · Παρηγορεῖτε, παρηγορεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεὸς ὑμῶν. Παραμυθήσασθε τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ. Ἡ καὶ συνεφώνησαν οἱ λοιποὶ. Τίς δὲ ἡ ὡςπερ ἐμφύχου καρδία τῆς Ἱερουσαλήμ; Ἦν μὲν εἰπεῖν ἀντι τῶν οἰκητόρων εἰρησθαι τὴν πόλιν, εἰ μὴ καὶ τοῦ λαοῦ διεμνητο λέγων, τὸν λαόν μου. Τίς δὲ ὁ λαός; τίνες δὲ οἱ παρακαλοῦντες; Ἀλλ' οὐκ οἱ τὸ Πνεῦμα τὸν παράκλητον ἔχοντες, ὡς ἐλέγομεν, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον παράκλητον ὄψει ὑμῖν, ἵνα ἦ μετ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Καὶ πάλιν · Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ θεῖον, οὕτω πολλάκις Πνεῦμα καλεῖ. Οἱ τὸν παράκλητον οὖν δεξάμενοι, παρακαλεῖν προστάττονται τὸν λαόν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὐ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τὸν Ἰακώβ, οὐδὲ τὸν Ἰούδαν· ἀλλ' ἕτερον παρὰ τούτων, ὡς ὁ Ζαχαρίας δηλοῖ λέγων · Ἐτέρου, καὶ εὐφραίνου, θυγάτηρ Σιών, δι' ὅτι ἰδοὺ ἐρχομαι, καὶ κατασκευάσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ κατασκευάζονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαόν, καὶ κατασκευάσουσιν ἐν μέσῳ σου, καὶ ἐπιγνώσῃ ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σε. Δι' ὧν σαφῶς ἔθνη πολλὰ λαὸς τοῦ Θεοῦ προαγορευέεται γίνεσθαι. Καὶ ταῦτα λέγει Κύριος ἀπεσταλμένος ὑπὸ ἑτέρου Κυρίου.

²⁸ II Cor. i, 3. ²⁹ II, Cor. v, 20. ³⁰ Ephes. iv, 1, 10, 11.

A cor Jerusalem. Consolamini eam, quia repleta est humilitas ejus. Solutum est peccatum illius, quoniam suscepit de manu Domini duplicia peccata sua. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, etc.

Absoluta de Ezechia prophetiæ narratione, alium jam illis sermonem, qui Christi Spiritum consolatorem exceperunt, Consolamini populum meum inelamans, aggreditur. Quemlibet enim, qui populi sui appellatione dignus sit, ex omnium gentium numero eximium et selectum consolari jubet apostolos: quod eos etiam præstitisse testatur Paulus his verbis: « Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni afflictione, per consolationem, qua ipsi a Deo consolamur ²⁸, » cæterisque, quæ sequuntur; in quibus omnibus consolationis rationem exhibuit. Aliubi deinde, tanquam prophetica adhortatione persuasus clamat: « Obsecramus per Christum, reconciliemini cum Deo ²⁹. » Et rursus: « Obsecro vos ego vinculus in Christo Jesu ³⁰. » Est vero notandum sacerdotum vocabulum, tanquam ab aliis non agnoscatur, apud interpretes Septuaginta obelo confodi.

Sic igitur Symmachus: Consolamini, consolamini populum meum, dicit 436 Deus vester. Alloquimini cor Jerusalem; cui etiam cæteri consentiunt. Sed quodnam est ipsius Jerusalem, tanquam animantis, cor? Urbem quidem ipsam, pro ejus incolis, nominasse respondere liceret, nisi populum meum adjecisset. Verum, quis populus? qui consolatores? Ipsi nimirum, qui consolatorem Spiritum habentes, ista a Salvatore audierunt: « Et ego rogabo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in sæculum; Spiritum veritatis ³¹. » Et rursus: « Cum autem venerit Paracletus ³², » etc. Ita enim sæpe Spiritum sanctum et divinum, sola Spiritus appellatione significat. Qui ergo Paracletum acceperunt, Dei populum, non Israelis, non Jacobi, non Judæorum denique, sed alium consolari jubentur, de quo Zachariam ita scripsisse legimus: « Gaude et lætare, filia Sion, quia ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, et erunt ei in populum; et habitabunt in medio tui; et cognoscent quia Deus omnipotens misit me ad te ³³, » quibus aperte gentes multas in populum Domini abituras prædicatur (1). Et hæc dicit Dominus missus ab alio Domino.

³¹ Joan. xiv, 16, 17. ³² ibid. 26. ³³ Zachar. ii,

NOTE.

(1) Placet viris theologis brevem istam clausulam ferri posse, cum et Ignatius et Justinus Martyr, ita de Patre et Filio sæpe locuti sint: cum etiam de angelis (de quibus apud Zachariam sermo est)

intelligi possit. Ego tamen ab Arriano aliquo ad marginem notata in contextum venisse ideo suspicor, quod eadem ablata locum fieri magis perspicuum videam.

Qua ergo ratione hic *Dei populus*, eadem et *cor A Jerusalem*, populi scilicet in Ecclesia præstantior numerus, appellatur: non aliter quam in corpore *cordi principatum* tribuimus. Quo loquendi genere rationi et spiritui magis obtemperantium ordo significatur. Itaque *loqui* quidem istos, alios autem, tanquam *consolatione* opus habentes, consolari præcipit. Dicas etiam et sensui subjectæ Jerusalem cives ratione magis pollentes, æquioresque significari; cum reliqua turba crassa fere, corporique maxime addicta sit. Vult igitur et ad istos verba fieri ab eis, qui Spiritum consolationis acceperunt; et peccatorum per prophetiam de Christi adventu, cum cessante *humilitate* etiam *solutum erit peccatum*, veniam denuntiari. *Cordi* ergo superius memoratæ *Jerusalem duplices* pœnas irrogatas **437** esse dicit: quandoquidem (præterquam quod secundum historiam, et illos, quos indicavimus, cum populo agentibus exterts *humiliatos*, eadem tolerasse constat) et ipsi etiam animo torquebantur; cum populi rejectionem lugerent, secundoque jam urbe expugnata, solo templum esse adæquatum intuerentur. *Consolationem* ergo deinceps, quæ Salvatoris adventu præstaretur, cum *vox clamantis* dixit, adjecit. Deinde, *et videbit omnis caro salutare Dei*, addidit, ut Evangelii prædicationem, unde Salvator innotuit, indicaret. Est vero *desertum* hic ab eo aliud, per quod populum Moses traduxit. Deinde, *cujusnam viri vox* in eo? *Clamantis*, respondet: aut ut Aquila interpretatur, *rocantis*. Patet vero et ad quos loqueretur, cum *parare viam Domini* juberet. Quæ omnia auditores istorum quærere, *eī*, ut pergente in actum prophetia, *salutare Dei viderent*, precari fuerat consentaneum.

Quoniam igitur ista exspectabant qui res propheticas callebant; iis, qui a principibus sacerdotum et magistris missi ad Joannem venerant, ut Christusne, an Elias, an propheta ipse esset, audirent, illa quidem pernegat, se autem *vocem clamantis esse* profiteretur ²⁴. Id enim iis, qui prophetiam noiant, dixisse, *desertumque*, in quo agebat, et ipsum *Dei salutare* omni carni conspiciendum pro foribus instare, satis erat ostendisse. Est enim concionatus in Jordanis *deserto*, de quo nunc prophetia, non Jerosolymis, et in ea ipsa *solitudine* Christi *salutare*, ejusdemque *gloria omnibus apparuit*; cum et ad ejus baptismum coelis apertis in eundem se Spiritus columbæ specie demisit, et a Patre dilectus appellari Filius auditus est ²⁵. Hæc enim signa *gloriæ salutaris* in Jordanis *solitudine* data esse constat. Atque inde est, quod eandem antea in hunc modum allocutus est: « Lætare, deserta sitiens; exsulet solitudo, et floreat quasi lilium. Florebunt, et exsultabunt deserta Jordanis ²⁶. » Ita vero si ad historiam intendas, rem esse gestam invenias. Quod si ad **438** arcanam intelligentiam revoces, de Ecclesia recte intelligas, quæ Deo

Ἦς οὖν οὗτος λαὸς Θεοῦ, οὕτω καρδία Ἱερουσαλήμ τὸ κρείττον τοῦ λαοῦ τάγμα, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ κυριώτατον, ὡς ἡ καρδία τοῦ σώματος, δι' οὗ δηλοῦται τὸ λογικὸν τε καὶ νοερώτερον τάγμα. Διὸ τοῦτοις μὲν λαλεῖν, παρακαλεῖν δὲ τοὺς ἄλλους ἐπέταξεν, ὡς ἂν δεομένους παραμυθίας. Εἴποις δ' ἂν καὶ τῆς αἰσθητῆς Ἱερουσαλήμ τοὺς λογικωτέρους σημαίνεσθαι, τοῦ λοιποῦ πλήθους οἰοεὶ σαρκώδους καὶ παχυτάτου τυγχάνοντος, καὶ αὐτοῖς οὖν βούλεται λαλεῖν τοὺς εὐληφότες τὸ Πνεῦμα τῆς παρακλήσεως, ἄφρονες ἀμαρτιῶν εὐαγγελιζομένους διὰ τὴν προφητείαν, ἣν ἐπάγει περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, παυμένης τῆς ταπεινώσεως, καὶ λυομένης τῆς ἀμαρτίας. Τῇ οὖν εἰρημένη καρδίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ διπλῆν ἐπενηνέχθαι λέγει τὴν κόλασιν, ἐπεὶ καὶ ἱστορικῶς συναπέλαυον τῶν τοῦ πλήθους κακῶν οἱ δηλωθέντες ὑπ' ἄλλοφύλοις ἔθνεσι ταπεινούμενοι, καὶ κατὰ διάνοιαν ἐκόλαζον ἑαυτοὺς, τὴν τοῦ λαοῦ πενθοῦντες ἀποβολῆν. Ἄλλα καὶ δεύτερον ἡ πόλις ἠλώκεν ὡς καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νεῶν κατενεχθῆναι πρὸς ἑδαφος. Τὴν δ' οὖν παράκλησιν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας ἐφ' ἐξῆς ἐπενηνοχε, *φωνῇ λέγων βοῶντος*· εἰθ' ἐξῆς ἐπιφέρων· *Καὶ δύεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ*, τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, δι' οὗ Σωτὴρ ἐγνωρίζετο. Ἐτέρα δὲ νῦν ἐρημος εἴρηται παρ' ἣν ὁ Μωσῆς διηγᾶγε τὸν λαόν. Καὶ τίνος ἀνδρὸς ἐν ταύτῃ *φωνῇ βοῶντος*; κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *καλοῦντος*. Δῆλον δὲ καὶ πρὸς τίνος ἔλεγεν· *Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου*. Ἄπερ πάντα εἰκὸς ἦν τοὺς τοῦτον ἀκρατάς ζητεῖν, εὐχεσθᾶν τε τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἰδεῖν, προβαινούσης εἰς ἔργον τῆς προφητείας.

Ἐπεὶ οὖν ταῦτα προσεδόκων οἱ τῶν προφητικῶν ἐπιγνώμονες, τοῖς ἤκουσιν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ διδασκάλων, ἐρωτώσιν τε τὸν Ἰωάννην, εἰ Χριστὸς, ἢ ὁ Ἰλίας, ἢ ὁ προφήτης ἐστίν, ἀποφάσκει μὲν ταῦτα, τὸ δὲ *φωνῇ βοῶντος εἶναι* δι᾽ ἰσχυρίζεται. Ὡς γὰρ εἶδαι τὴν προφητείαν ἠρκέσθη τοσοῦτον εἰπὼν, *ἐρημὸν* τε δεκτικὸς τὴν ἐν ἧ διῆγε, καὶ τὸ ἐπὶ θύραις εἶναι τὸ *σωτήριον τοῦ Θεοῦ* τὸ πάση σαρκὶ γινώσθησόμενον. Ἐκήρυσσε γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου, περὶ ἧς ἡ προφητεία φησὶν, ἀλλ' οὐκ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐν ἧπερ ἐρήμῳ τὸ σωτήριον ὤφθη Χριστὸς, ἦτε δόξα αὐτοῦ πᾶσιν ἐγνωσθη, τὸν μὲν οὐρανῶν ἀνοιγομένων, **D** βαπτιζομένου, τοῦ δὲ θεοῦ Πνεύματος ἐν εἰδῆ περισσευῶς ἐπ' αὐτὴν κατανηθάντος, τοῦ δὲ Πατρός φῆσαντος αὐτὸν Υἱὸν ὑπάρχειν ἀγαπητόν. Ταῦτα γὰρ τῆς *σωτηρίου* δόξης σημεῖα ἐν ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου γενόμενα. Διὸ φθάσας ταύτην εὐηγγελίζετο λέγων· « Εὐφράνθητι, ἐρημος ἡ διψώσα, ἀγαλλιᾶσθω ἐρημος καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον. Καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔργα τοῦ Ἰορδάνου. » Ἐπληροῦτο δὲ καθ' ἱστορίαν μὲν οὕτως· κατὰ δὲ διάνοιαν ἐπὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας νοούμενα, ἢ τις πρότερον ἐρημὸς ὑπῆρχε Θεοῦ, ἐν ἧ μέχρι καὶ τήμερον ἡ αὐτῆ βῶφ

²⁴ Joan. i, 19-25. ²⁵ Matth. iii, 15-17. ²⁶ Isa. xxxv, 1, 2.

φωνή, καὶ τῷ ὁ σωτήριον τοῦ Θεοῦ τοῖς προσιοῦσιν ἅμα εὐαγγελίζεται, πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Θεοῦ λόγου παρασκευάζουσα τὰς αὐτῶν ἀκοάς. Πρὸς δὲ ἀντιδιαστέλλων τὴν Ἰωάννην φωνὴν ὁ λόγος καλεῖ.

Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ*, Σύμμαχος ἔφησεν, *Ὁμαλλοῦσατε ἐν ἀβάτῳ ὁδῶν τῷ Θεῷ ἡμῶν*. Ὡς ἂν τοῦ Θεοῦ μέλλοντος ἐπιβαίνειν, ἧς οὐκ ἐπέβη τὸ πρότερον οὐκ αὐτῶς, οὐ προφήτης, οὐ δίκαιος, δηλαδὴ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας. Καὶ τῷ Θεῷ τὸ ἡμῶν προσέθηκεν, ὡς πρὸς ἑτέρους φθεγγόμενος. Ἦσαν γὰρ μύριοι καὶ ἐξ ἀλλοφύλων ἐθνῶν οἱ τῷ Ἰωάννου προσελθόντες βαπτίσματα. Καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ ταῦτα πᾶσι προσφωνεῖται τοῖς ἔθνεσι. Εἴτα δηλοῖ τὰς μὲν *τεταπεινωμένους τῷ βάλει τῆς κακίας ὑψοῦσθαι ψυχάς. Ταπεινωθήσονται δὲ τὰς ἐπιρρέμενας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ*. Καὶ σχολιά δὲ καὶ τραχεῖα ψυχὴ, ὀμαλὴ τε καὶ εὐθεῖα γένησεται ὡς ἂν δεκτὴ γένοιτο τῆς ἐπιβάσεως τοῦ Θεοῦ. Ὁφθῆσεται γὰρ, φησὶν, *ἡ ὁδοὺς Κυρίου*. Καὶ τινι λέγων, ἐπάγει· *Καὶ δὴσεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ*, τοὺς σαρκικοὺς λέγων οὐκ ἐσχηκότας Πνεῦμα Θεοῦ. Κατὰ τὸ, « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, » οὗς δὲ ἰ τὸ σωτήριον δὴσεται τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα Θεοῦ προφήτης ἕτερος δὴσεται τούτους φησὶν, « Ἐκχεῖ, λέγων, ἀπὸ τοῦ Πνευμάτος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Ἔδει γὰρ τοὺς τὸ σωτήριον ἐγνωκότας τοῦ Θεοῦ καὶ Πνευμάτος μεθέξιν Θεοῦ. Καὶ τοιαύτην ἐπήγαγε τοῦ λαοῦ τὴν παράκλησιν, τοῦ νέου φημί. Τοῦ γὰρ παλαιοῦ τὴν ἀπέθειαν εἰδὼς, δευτέρῳ χρῆται κηρύγματι· *Πᾶσα σὰρξ χόρτος. Σαρκὸς γὰρ αὕτη φύσις, καὶ τῷ πῆν εἰκόνα φοροῦντος τοῦ χυτικοῦ*. Τὰ γὰρ ἐπὶ γῆς πρὸς βραχὺ μόνον ἀνορθῶντα μαραινεται. Δεξιμένη δὲ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα σχήσει ἄγιον, ὃ τε οὐχ ὡς χόρτος ξηραίνεται ἀνθρωπος, οὐδὲ πεσεῖται τοῦ ἀνθους, μενεῖ δὲ πνευματικῶς, ἀνακινούμενος εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτισαντος αὐτόν.

Κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν χόρτος καλεῖ τὸν Ἰουδαίων λαόν. Ὁ γὰρ Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων ἐκ προσθήκης φασὶν Ἄληθῶς χόρτος ὁ λαός. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος. Ἐξέπεσε τὸ ἀνθος. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Πρὸς δὲ ὁ λαός ἐξηράνθη; πρὸς δὲ ἀπέπεσαν ἀνθος; Ἀντὶ τοῦ, *Τὸ δὲ ῥῆμα Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα*, ὃ Σύμμαχος φησὶν, Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν στησεται εἰς τὸν αἰῶνα, Χριστὸν γὰρ αἰώνιον ὑπάρχειν ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ λέγει φωνή, καὶ συνδιαμείνει αὐτῷ τοὺς τὸ σωτήριον αὐτοῦ δεξιμένους ἀπὸ τῆς γεώδους ἐπὶ τὴν πνευματικὴν μεταστάντας οὐσίαν. Οἱ δὲ ἐκ περιτομῆς μείναντες σάρκες, χόρ-

quidem ante destituta, et ad hodiernum usque diem clamantem in se vocem nacta, etiam salutare Dei illam ingred'entibus annuntiat, eisque ad Dei verbum audiendum aures præparat; a quo, ut Joannem distingueret, vocem propheta nuncupavit.

Verum enimvero quod, *Rectas facite semitas ejus*, hic habemus, *Explanate in invio iter Deo nostro*, dicit Symmachus; ac si illud jam, quod nunquam vel ipse Dominus antea, vel propheta, vel justus quisquam ambulassent (Ecclesiam gentium innuens), iter esset calcaturus. Deinde, ad *Dei vocem*, nostri adjecit, ut ad alios locutus esse videretur. Erant enim infiniti de gentium etiam externarum numero, qui ad Joannis baptismum accesserant. In Ecclesia præterea et ista gentibus omnibus clara voce proponuntur. Animas deinde, quæ gravibus malis afflictæ humiliterque sunt, exaltatum iri significat; depressas autem quæ se adversus Dei scientiam erexerunt. Anima rursus, quæ prava erat et aspera, plana fiet atque recta, ut se calcantem Deum excipiat. Videbitur enim, ait, *gloria Domini*. Cui deinde adjecit: *Et videbit omnis caro salutare Dei*; eos carnis nomine, qui Spiritum Dei non habent, innuens, juxta illud: « Non permanebit Spiritus meus in viris istis, quia caro sunt »; » quos *Dei salutare visuros esse* significat. Quin et Dei Spiritu propheta alius visuros istos ostendit, ubi ait: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem ». » Eos enim Dei Spiritu, qui *salutare Dei visuri essent*, participes fieri decuit. Talem igitur *populi* (recentis inquam) *consolationem* attulit. Cum enim veteris incredulitatem non ignoraret, eidem et altera etiam, *omnis caro senum* adjiciens, annuntiat. Talis enim natura *carnis* est, et ejus, quod terrenam refert imaginem. Siquidem, quæ in terra sunt, cum brevi solum momento floruerunt, citissime arescunt. Quæ autem *salutare Dei* admiserint, et sanctum etiam Spiritum accipient. Imo ne homo quidem *tanquam senum arescet*, nec flos ejus decidet; sed Spiritu renovatus, ad ejus agnitionem, ad cujus exemplar efflatus est, renovabitur.

Quod si ad Hebraica attendas, *seni* nomine Judæorum populum significari reperias, cum Symmachum et Theodotionem tanquam per appendicem, *Vere senum populus, exaruit senum, excidit flos*, habere; Aquilam autem, *Apud quem effluxit flos? quærerere videamus*. Quod deinde, *Verbum Domini nostri manebit in æternum*, habemus; ita Symmachus: *Sermo Domini nostri stabit in æternum*. Christum siquidem æternum esse vox ea, quæ in deserto erat, asserit; et cum eis manere, qui salutari ejus accepto, a terrena in spiritualem sortem transierint: cir-

²⁷ Gen. vi, 3. ²⁸ Joel ii, 28.

VARIÆ LECTIONES.

ε γρ. τό. ἰ γρ. φησί. β γρ. δεξιμένα.

cumcisos autem, qui *carnes* esse perrexerint, ex ipso appendicis sensu quæ vere *fenum* esse populum adjunxit, *feni* instar evasuros. Ab initio autem quærentes nonnulli, qui statim post sermonem de Ezechia, Christi adventum propheta intulerit; plures quidem Hierosolymorum fuisse direptiones, sed omnium novissimam, ante Christi adventum per Nabuchodonosorem fuisse putant, neque inde postea ad Christum usque terra pulsos aut abductos fuisse. Itaque cum hujus, quæ Ezechia prænuntiatur, meminisset, recte etiam *consolationem* adjunxisse. Iis enim præcipue facta est *salutis* promulgatio; juxta illud: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ³⁹. » Ainnt tamen nonnulli absurdas eorum cogitationes *consolatione* dignas censuisse. Cum enim absurdæ opinionis quæ se eum, qui expectabatur, esse putabat, pœnas dedisset Ezechias (de se enim dicit illud: « Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis ⁴⁰, » qui tot hostes cecidisse videret, male crediturns fuerat, nisi tanta spe propter morbum excidisse se, neque sibi jam, sed Christo uni psalmum convenire animadverteret, qui flagellum tabernaculo ejus **440** non appropinquatarum esse moneret), populus cessasse promissiones, et quæ antea sperabat omnia perlis-

atque hinc est quod spem abjicientes universorum Deus per prophetam et sacerdotes *consolatur* dicens: *Loquimini ad cor Jerusalem*; quasi læta et facili auditores *consolatione* demulcere jubeat, qua prius onerosa valde et gravis, umbrisque etiam involuta et obscura lex ipsa carebat, quæ mentes minime necessaria docebat. Verbis enim tantummodo levem quamdam et externam notitiam afferebat; cum *salutis* prædicatio in intimos animæ recessus Spiritum induceret. Hinc illa Davidis: « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi ⁴¹. » Tale et illud quod a quodam propheta dicitur: « Et ecce testamentum quod ego testabor illis, in diebus illis, dicit Dominus, dans leges meas in mentes eorum; et in corda eorum inscribam eas ⁴². » Hinc et Pauli alia: « Epistola nostra vos estis, quæ intelligitur, et legitur ab omnibus hominibus, cum declaratis quod estis epistola Christi, ministrata a nobis, descripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis ⁴³. » Non desunt qui *sacerdotum* nomine angelos intelligant, quibus etiam *ad corda loqui* posse congruit. Est vero *consolatio*, cum sit ipsi multæ duplicis remissio; sive ipsi carnis affectionibus subjiciamur (ultio enim et ista, eaque permagna illis est qui sensu aliquo præditi sunt), sive propter eas uniamur, id est, sive a Deo, qui vere fons vitæ est, rece-

του δίκην πασούνται, κατὰ τὴν προσθήκην τοῦ, Ἄληθῶς χόρτος ὁ λαός. Ἄνωθεν δὲ τινες ἀπορήσαντες πῶς τοῖς Ἐzekίου λόγοις τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ὁ προφήτης ἐπήνεγκε, λέγουσιν ὅτι πολλάκις πολέμοι τὴν Ἱερουσαλήμ κατεδῆσαν· ἡ δὲ διὰ Ναβουχοδονόσωρ πρὸς τὴν Χριστοῦ παρουσίας τελευταία γέγονεν ἄλωσις. Μεθ' ἣν ἐπανελθόντες ὄκουν ἀδιαιρέτως τὴν γῆν μέχρι τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Ταύτης οὖν μνησθεὶς πρὸς Ἐzekίαν τῆς ἀλώσεως τῆς ἐπὶ ταύτῃ μέμνηται *παρακλήσεως*. Προηγουμένως γὰρ ταῦτοις τὸ *σωτήριον* ἐγένετο κήρυγμα κατὰ τὸ· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Τινὲς δὲ φασιν ὡς τὰς αὐτῶν ἀτόπους ἐνόησας ἤξιωσε *παρακλήσεως*. Ἐzekίου γὰρ ἐπὶ τῇ ἀτόπῳ παιδευθέντος οἴησει, καθ' ἣν ἦτο τυγχάνειν ὁ προσδοκώμενος, ὡς καὶ περὶ αὐτοῦ δοκεῖν εἰρησθαι τὸ, « Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτου σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, » τοσοῦτους πεπικωτάς θεώμενον ⁴. Ταύτης δὲ τῆς ἐλπίδος διαπεσόντος διὰ τὴν νόσον, ὡς μηκέτι τὸν ψαλμὸν ἀρμόττειν αὐτῷ λέγοντα, καὶ μάλιστα οὐκ ἐγγίει τῷ σκηνώματι σου (μόνον γὰρ ἤρμωτε τῷ Χριστῷ), ὁ λαὸς ἦτο τὰ τῆς ἐπαγγελίας πεπαῦσθαι, πάντα τε φροῦδα γεγονέναι τὰ ἐλπισθέντα, μηδένα τε σωτήρα τοῦ γένους φανῆσθαι.

nullum deinde, qui genti salutem daret

Ἔθεν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἀπεγνωστός τούτους διὰ τοῦ προφήτου καὶ τῶν ἱερέων *παρακαλεῖ*, λέγων, *Καλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ*, τοῦτ' ἔστιν, εὐπαράδεκτον τοῖς ἀκρωμένοις τὸν τῆς *παρακλήσεως* ποιήσαθε λόγον, ὅπερ οὐκ εἶχεν ὁ νόμος φορτικῶς ἄγαν περὶ σκιάν καὶ τύπους εἰλούμενος, οὐκ ἀναγκαῖα παιδεύων τὸν νοῦν. Ἐξωφανῆ γὰρ τινα γινώσιν ἐνεποιεῖ διὰ τοῦ γράμματος. Τὸ δὲ *σωτήριον* κήρυγμα θεωρῶν πληροῖ τὴν ψυχὴν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ τὸ βάθος αὐτῆς ὑπανοίγοντος. Οὕτω τοῖ φησι καὶ Δαβὶδ· « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὸ λόγιόν σου, ὅπως ἂν μὴ ἁμάρτω σοι. » Τοιοῦτον καὶ τὸ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν· « Καὶ αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι αὐτοῖς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησιν· « Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, γινωσκόμενη καὶ ἀναγινωσκόμενη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας. » Ἱερεῖς δὲ τινὲς τοὺς ἀγγέλους ἐνόησαν, οἷς ἐμπρέπει καὶ τὸ ἐν *καρδίαις* δύνασθαι *λαλεῖν*. Ἡ δὲ *παρακλήσις* ἐν τῷ λελύσθαι τὴν δίκην αὐτῇ ἰδικτῆν γενομένην, ἐν τε τῷ σαρκὸς ἐπιθυμίας προσκεῖσθαι (κόλασις γὰρ αὕτη μεγίστη τοῖς ἔχουσιν ἀσθησιν) ἐν τε τῷ δι' ἐκεῖνα ἰκολάζεσθαι.

³⁹ Matth. xv 24. ⁴⁰ Psal. xc, 7. ⁴¹ Psal. cxviii. 41. ⁴² Jerem. xxxi, 33. ⁴³ II Cor iii, 2, 3.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ γρ. θεωμένου. ⁵ γρ. αὐτοῦ. ⁶ γρ. ἐκείνας.

Ἦγουν, ἐν τε τῷ ἀποστῆναι Θεοῦ τῆς ὄντως πηγῆς; Ἄ
ζωῆς, καὶ τῷ προσχωρῆσαι τοῖς δαίμοσιν, λάκκοις
συντετριμμένοις, κατὰ τὴν Ἰερεμίου φωνὴν, συν-
ἔχειν ὕδωρ μὴ δυναμένοις. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ὡς οἱ
φιλόστοργοι πατέρες τὴν σμικρὰν κατὰ παιδὸς ἀμαρ-
τίαν μεῖζον πολλὴν τῆς ἀξίας νομίζουσιν, οὕτως διὰ
φιλανθρώπιαν ὁ Θεὸς τὴν ἐλάττω τῆς ἀξίας διπλασίαν
ὀρίζειται. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἄξιον τῆς αὐτοῦ χρηστό-
τητος ἐν διπλῷ κωμωρεῖσθαι τοῦ λέξαντος. Ἐ
οὐκ ἐκδικήσει Κύριος δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν θλίψει. Οἰκτίρ-
μων γὰρ καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ
πολυέλεος καὶ ἀληθινός. » Καί, « Οὐ κατὰ τὰς ἀνο-
μίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν οὐδὲ κατὰ τὰς ἀμαρ-
τίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. » Σύμφωνον δὲ
τῷ, Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ Ζαχαρίας
ὁ τοῦ Βαπτιστοῦ λέγει Πατὴρ. « Καὶ σὺ, παιδίον,
προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ. Προπορεύσῃ γὰρ πρὸ
προσώπου Κυρίου, ἐτοιμάσαι τὰς ἑορτὰς αὐτοῦ. »
Ἐπεὶ οὗ φησιν ὁ Σωτὴρ. « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ
καιόμενος καὶ φαίνων. Ὑμεῖς δὲ ἠεληθήσατε ἀγαλ-
λασθῆναι πρὸς ὕψος ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. » Ἡλιος
γὰρ δικαιοσύνης καὶ φῶς ἀληθινὸν ὁ Χριστός. Καὶ
τὸ μέτρον ἀμφοτέρων ἀσύμμετρον, κἄν ὅτι μάλιστα
τὸ ἀνθρώπινον πλήρες γένοιτο σοφίας τε καὶ φωτός.

Τοῖς δὲ ἀπεγνωκόσι σημεῖον δίδωσι παρακλη-
σας. Ὅταν γὰρ ἀπὸ τῆς ἐρήμου περὶ μετανοίας
ἀκούσις φωνῆς, τότε νοεῖ παρῆναι τὸν προσδοκώ-
μενον. Ὡς ἀπὸ λεωφόρου δὲ τὰ μὲν ἐχούσης ἀνάστη,
τὰ δὲ κοίλα, καὶ διὰ τοῦτο δυσπορεύτου, τὸν λόγον
ἐληφεν. ἦ τις ἂν γένοιτο *leia*, τῶν μὲν καθαιρου-
μένων ὕψους ^k τῶν δὲ, πληρουμένων κοιλοτήτας,
ὅποια διὰ Χριστοῦ γέγονεν ἢ τῆς εὐσεβείας ὁδοῦ,
ἄβυσσος πρότερον ὑπὸ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ
σκότους ὑπάρχουσα ταῖς γεώδεσιν ἐγκαταδησάντων
ἡμᾶς ἡδοναῖς. *Δόξαν* δὲ Κυρίου καλεῖ τὸν Υἱὸν, ὡς
ὁ πὲρ πᾶσαν ὄντα τὴν κτίσιν καὶ τῆς αὐτῆς θεότητος
τῷ Πατρί. Τοῦτο δὲ καὶ γενόμενος ἀνθρώπος ἔδειξε
θαυματουργῶν ἀεὶ, καὶ τὴν κτίσιν μεταπλάττων τῷ
ῥήματι, γενόμενος πᾶσι σωτήριον, τῶν ἐνόμω
θυσῶν ἀμαρτίας καθαιρεῖν μὴ δυναμένων. Ἐν δὲ
Χριστῷ τελειούμενοι τῷ τῆς υἰοθεσίας πνεύματι
τετιμήμεθα πάντες, τὸ γε ἦγον εἰς τὴν τῆς χάριτος
δωρεάν, πᾶσιν αὐτὴν ἀπλώσαντος τοῦ Θεοῦ. εἰ καὶ
τῷ τῆς ἀπιστίας σκότῳ ταύτην τινὲς οὐ προσήκοντο.
Μηδὲν δὲ ἴδιον ἢ πεπλασμένον λέγειν ὁ προφήτης
ἐπιδεικνύς, Θεοῦ τὸν λόγον ἐκάλεσεν. Τίνα δὲ
τρόπον ἔστι τὸ σωτήριον ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ, διδάσκει
καταφρονῆσαι δεῖν τῶν φαينوμένων, ὡς ἀστάτων
εἰκῶν καὶ θάπτον μαραινόμενων, λαβόντας εἰς νοῦν
τὸν Θεοῦ λόγον μόνον ὡς ἀεὶ ζῶντα, καὶ μένοντα,
καὶ πρόξενον ὄντα τῆς αἰωνίου ζωῆς. Εἰποις δ' ἂν
ῥῆμα Κυρίου καὶ τὴν ἐντολὴν τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος
εἰπόντος. « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον

damus; sive ad dæmonas ipsos, lacus contritos
(ut Jeremiæ vocibus utar ⁴⁴), qui aquam continere
non possunt, transeamus. Aiunt autem nonnulli,
non aliter quam patres, qui magnoliberos amore
flagrantes, leve eorum peccatum longe gravius
et acerbius putant; sic et Deum pro sua in ho-
mines benevolentia, culpæ leviori pœnas duplo
majores irrogare. Alioquin duplex exigere
supplicium ejus bonitate fuerit indignum, qui di-
xerit: « Non vindicabit Dominus his ob idem in
afflictione. **441** Misericors enim et miserator Do-
minus, longanimis, et multæ misericordiæ, et
verax ⁴⁵. » Et: « Non secundum iniquitates nostras
fecit nobis ⁴⁶. » Itemque: « Non secundum peccata
nostra retribuit nobis ⁴⁷. » Et vero quod hic, *Pa-
rate viam Domini*, habemus, ei maxime congruum
quod Baptistæ pater Zacharias ait, in hunc mo-
dum: « Et tu, puer, propheta Altissimi voca-
beris. Præbis enim ante faciem Domini parare
vias ejus ⁴⁸. » De quo et his verbis etiam loquitur
Salvator: « Ille erat lucerna ardens et lucens;
vos autem voluistis exsultare ad horam in luce
ejus ⁴⁹. » Est enim justitiæ sol et vera lux Christus.
Neque est quod utriusque differentiam investiga-
ri, vel cum alia conferri, quantumlibet illa homi-
num sapientiâ et luce abundet, posse putemus.

Iis autem, qui spem abjecerunt, *consolationis*
signum proponit. Cum enim in *solitudine*, ait, de
pœnitentiâ concionari *vocem* audieris, tunc cum,
qui exspectabatur, adesse cogitato. Sermonem
deinde tanquam a viâ publicæ ratione aggreditur,
quæ mox ardua, mox cava, indeque difficilis exsi-
stet; quæ tamen elata partim deprimendo, partim
depressa attollendo, *plana* et facilis reddi queat;
qualis per Christum *via* pietatis jam existit; quæ
in via olim ab hujus sæculi tenebrarum potestatibus
obsidebatur, a quibus terrenis voluptatibus alligati
eramur. *Gloriam* autem *Domini* Filium appellat,
tanquam qui omnia a Deo creata longe superans,
ejusdem sit *cum Patre* divinitatis. Idipsum vero
etiam *homo* factus satis probavit, cum mirandis
operibus nunquam non editis, mundum etiam a
se conditum, ut cunctis auctor salutis exsisteret,
verbo suo transformavit; qui nullis in lege sacri-
ficiis a peccatorum labe mundari purgarique po-
terat. At jam in Christo perfecti adoptionis spiritu
omnes honoramur, Deo, quantum in se est, ipsum
gratiæ munus omnibus offerente et obrudente,
licet infidelitatis tenebris obcæcati nonnulli acce-
dere noluerint. Ac ne quid ex proprio sensu, vel
fictum afferre propheta videretur, quod ait, *verbum*
Dei nominavit. Ostendit vero quibus modis *salu-
tare* **442** *Dei* ridere liceat, cum quæ oculis sub-
jiciuntur, tanquam incerta celeriusque *arescentia*
despicere; *verbum* autem *Dei*, tanquam vivum

⁴⁴ Jerem. II, 13. ⁴⁵ Psal. CII, 8, 9. ⁴⁶ ibid. 10. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ Luc. I, 76. ⁴⁹ Joan. V, 35.

VARIE LECTIONES.

^k γρ. ὕψος.

semper, semperque manens, vitam denique sempiternam afferens. toto animo, totisque viribus amplecti dicit. Dicit et *verbi Dei* nomine Salvatoris præcepta significari, qui ait « Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum ⁵⁰. » Volunt item nonnulli prophetam ipsum, tanquam elata voce perventuram ad omnes gratiam denuntiare jubeatur, gentis suæ miseratione commotum, quæ nihil jam non solum eximium, ut olim, cum Dei sors existeret, habitura sit, sed hujus etiam gloriæ bono caritura, *quid clamare* oporteat postulare, ipsique Deum, cum tantam gratiam capere non posset, *Omnis homo senum*, respondere. Neque enim et tu, ait, qui verborum meorum ministerio addictus mentem geris carne obscuratam, capere possis. Sed omnis, ait, quamprimum humana cessabit opinio; meus autem de gratia in omnes sermo confirmabitur. Quod cum probe intelligeret Paulus: « O altitud, divitiarum et sapientiæ! » exclamans dixit ⁵¹. Sublata igitur prophetæ dubitatione, quæ summa cogitatione percepit, ab excelso mentis deinceps jubet annuntiare.

443 VERS. 9-26. *Super montem excelsum ascendite, qui evangelizas Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. Attollite, nolite timere. Dicite civitatibus Juda: Ecce Deus vester; ecce Dominus cum fortitudine venit, et brachium ejus cum dominatione. Ecce merces ejus cum eo, etc.*

444 Ordine jam, postquam de voce in solitudine clamante disscruit, ad evangelistas Christi- que adventum transit. Locum vero hunc in modum interpretatur Aquila: *In montem excelsum ascende, quæ tibi ipsi evangelizas, Sion; et attolle fortiter vocem, quæ evangelizas, Jerusalem.* Cæterique similiter, tanquam ad res animatas, Jerusalem et Sionem, sermonem dirigunt. *In quem vero montem ascendet Sion, cum et ipse mons dicatur?* Legimus enim: « Mons Sion, in quo habitasti ⁵². » Et: « Non enim accessistis ad montem Sion ⁵³. » Videtur igitur apostolorum chorum significare, quos antea cor Jerusalem, tanquam e circumciso populo eximios aliquos ideo appellavit, quod Dei salutare adepti, sublimes aliqui, unigenitoque similes evassissent, qui *mons* esse quoque dicitur: *in quem ascendere*, Christi que adventum promulgare, nihil denique, quantumlibet insurgant aliqui, metuere jubentur: id est, non clam, sed publice, non unius et alterius tantum, sed omnium auribus Evangelium personare, juxta illud: « Quod in aure auditis, in tectis annuntiate ⁵⁴. » Atque id ipsum certe præstiterunt, cum orantes dixerunt: « Et nunc, Domine, intue in **445** minas eorum: et da servis tuis cum libertate loqui verbum tuum ⁵⁵. » Deinde vero quod *ecce* dixit, non longe ejus adventum abesse, sed instare demonstrat. Jubet itaque *civitatibus Judæ*, id est synagogis, *inclamare eum ipsum esse,*

Α τηρήσει, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς προσταχθεὶς ὁ προφήτης κηρύξει μεγαλοφώνως τὴν εἰς πάντας ἤξουσας χάριν, ἀπὸ συμπαθείας τῆς πρὸς τὸ ἔθνος ἑαυτοῦ, μὴδὲν ἔχειν ἐξαιρετὸν μέλλοντος, ὡς ἤνικα κληρὸς ὑπῆρχε Θεοῦ, ἀποθλητοῦ δὲ τῆς τοιαύτης ἐσόμενου τιμῆς ἐκκοπιεὶς τὴν διάνοιαν, *τί θεοὶ βοήθειαν* ἔλεγεν. Ἐφ' οἷς Θεὸς τὴν τοσαύτην μὴ χωρήσαντι χάριν φησὶ, *Πᾶς ἄνθρωπος χόρτος*. Καὶ σὺ γὰρ, φησὶν, ὁ τοῖς ἐμοῖς διακονούμενος ῥήμασιν, ὑπὸ τῆς σαρκὸς τὸν νοῦν ἐπισκιάζόμενος, χωρεῖν οὐδὲ δυνήσῃ. Πλὴν πᾶσα, φησὶν, ὑπόληψις ἀνθρωπίνη ταχέως παυθήσεται, οἱ ἐμοὶ δὲ περὶ τῆς εἰς πάντας χάριτος κυρωθήσονται λόγοι. Τοῦτο καὶ Παῦλος νοήσας ἔλεγεν: « Ὁ ῥόθος πλοῦτου καὶ σοφίας! » Τοιγαρὸν ἐπιλύσας αὐτῷ τὴν ἀμφιβολίαν, ἀφ' ὕψους τῆς διανοίας ἐξεῖς γη-
B ρύξει παρακελεύεται.

Quod cum probe intelligeret Paulus: « O altitud, divitiarum et sapientiæ! » exclamans dixit ⁵¹. Sublata igitur prophetæ dubitatione, quæ summa cogitatione percepit, ab excelso mentis deinceps jubet annuntiare.

θ-κς'. Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὃ εὐαγγελιζόμενος Σιών. Ὑψώσου ἐν ἰσχύϊ τὴν φωνήν σου, ὃ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. Ὑψώσατε μὴ φοβείσθε. Εἰπόν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα· Ἰδοὺ Θεὸς ὁ ἕμῶν, Ἰδοὺ Κύριος. Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετὰ αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Ἀκούσθως μετὰ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ βῶσαν φωνῇν, τὰ περὶ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐπήγαγεν. Ὁ δὲ Ἀκύλας φησὶν Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ἑαυτῇ εὐαγγελιζομένη Σιών. C Καὶ ἐπάρων ἰσχυρῶς τὴν φωνήν, εὐαγγελισαμένη Ἱερουσαλήμ. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συμφώνως, ὡς πρὸς ἐμφύχον τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ἀποτείνονται. Ἐπὶ ποῖον οὐν ἄριστιν ὄρος ἢ Σιών, ἢ καὶ αὐτὴ ὄρος λεγθεῖσα; κατὰ τὸ, « Ὅρος Σιών τοῦτο δ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. » Καὶ, « Οὐ γὰρ προσεληλύθατε Σιών ἔρει. » Ἔοικε τοίνυν δηλοῦν τὸν τῶν ἀποστόλων χορὸν, οὗ καὶ ἄνω καρδίαν ἔφησεν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἀνέκ τοῦ ἐκ περιτομῆς ἐξελεγμένου λαοῦ, οἱ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ παρέδέξαντο ἐπὶ ῥημένοι τινὲς ὄντες, καὶ τῷ μονογενεῖ παρεικασθέντες ἔρει καὶ αὐτῷ χρηματίζοντι· ἔφ' ὃν ἀνέναια κελεύονται, τοῦ Χριστοῦ τὴν παρουσίαν κηρύξοντες, κἄν τινες ἐπαναστώσι, δεδιέναι μὴδὲν ἔγγον μὴ λόθηρα διδάσκειν κελεύει, δημοσιεύειν δὲ τὸ κήρυγμα, καὶ ποιῆσαι πᾶσιν ἐξάκουστον, κατὰ τὸ, « Ὅ ἀκούετε εἰς τὸ οὐς, ἐπὶ τῶν δωματίων κηρύξατε. » Ὅ καὶ ἔλεγον προσευχόμενοι: « Καὶ νῦν, Κύριε, ἐπιθε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παύρησις λαλεῖν τὸν λόγον σου. » Καὶ τὸ Ἰδοὺ δὲ λέγων, φασὶ, τὸ μὴ μετὰ μακρὰν ἤξειν δηλοῖ, μονοουχὶ πλησίον ὄντα δεικνύς. Ἦγουν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα κελεύει βοᾶν, ταῖς τοῦτων δηλονότι συναγωγαῖς, ὡς οὗτος ἐκεῖνος ὁ πρόβαλα

⁵⁰ Joan. viii, 51. ⁵¹ Rom. ix, 33 ⁵² Psal. lxxiii, 2. ⁵³ Hebr. xii, 22. ⁵⁴ Matth. x, 27. ⁵⁵ Act. iv, 29.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. Ἐπρον.

προσδοκώμενος, φωναίς ἀγίων προκαταγγελλεῖς προ- A
φητῶν.

Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐδήλωσεν, μετὰ μεγάλης ἰσχύος ἤξειν εἰπὼν καὶ κυριακῆς ἀυθεντίας, ὅτε πρὸς τὰ ἔργα καὶ τὸν μισθὸν ἐκάστῳ παρέξεται. Καθάπερ ἔλεγε· « Μέλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατέρος αὐτοῦ, καὶ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ τῆς προτέρας ἐδέξαντο παρουσίας, δεικνύντα μὴ καθ' ἓνα τῶν προφητῶν ἤξειν αὐτὸν, οἱ καὶ θαυματουργοῦντες ἠύχοντο. Χριστὸς δὲ κατ' ἀυθεντίαν ἤλαυνε πάθη καὶ δαίμονας. Ὅτι δὲ οὐκ ἄκαρπον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε τὸν σταυρὸν δηλοῖ, λέγων· Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Ἐλεγεν γάρ· « Ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς ἄμικτος μένει. Ἐάν δὲ ἀποθάνῃ, καρπὸν πολὺν φέρει. » Καὶ πάλιν· « Ἐάν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντα ἐλύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Καὶ Παῦλος δὲ φησιν· « Ὑπέμεινε σταυρὸν αἰσχύνῃς καταφρονήσας. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, » καὶ τὰ ἔξῃς. Καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ προῦλεγεν· « Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσιν, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. » Τὸ δὲ, Ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ὁμολογουμένως τῆς προτέρας ἐστὶ παρουσίας. Ὡς; Θεὸς μὲν γὰρ κρινεῖ, ὡς δὲ μορφήν δούλου λαβὼν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον εἰρηται ὁ λέγων, Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Βραχίονα δὲ αὐτοῦ καλεῖ, φασί, τὴν θεότητα, δι' οὗ συναράξειν ἄρνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἐχοῦσας παρακαλέσειν εἰρηται. Ἄρνας τοῦ λόγου δηλοῦντος τοὺς ἀρειγενεῖς; ἐν Χριστῷ. Διόπερ Ἄκυλας ἀρνία φησίν. Εἴη δ' ἂν ὁ νέος λαός. Οὐ γὰρ ἔφη κριοὺς, ἢ τράγους, ἢ πρόβατα ἐντελῆ, περὶ ὧν ἕτερος τοιαῦτα διδάσκει προφήτης λέγων· « Τὰ δὲ λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ ἀναμέσῃς προβάτου καὶ προβάτου, καὶ κριῶν καὶ τράγων. » Καί· « Οὐχ ἱκανὸν ὕμιν, ὅτι τὴν καλὴν νομὴν νέμεσθε, καὶ τὰ κατάλοιπα τοῖς ποσὶν ὑμῶν κατεπατεῖτε; καὶ τὸ καθεστηκὸς ὕδωρ ἐπίνετε; καὶ τὸ λοιπὸν τοῖς ποσὶν ὑμῶν ἐταράσσετε; » Καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ ἀνά μέσῃς προβάτου ἰσχυροῦ. Ἐπὶ ταῖς πλευραῖς καὶ τοῖς ποσὶν ὑμῶν διωθεῖσθε, καὶ τοῖς κέρασιν ὑμῶν ἐκερατίζετε, καὶ τὸ ἡσθενηκὸς ἐξεθλίβετε. » Διὸ καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν διαβάλλονται παρ' αὐτῷ, τὰ δὲ λέγει Κύριος, λέγοντι· « Ὡ ποιμένες Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες ἑαυτοὺς; οὐ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες; Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε. Καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε. Καὶ τὸ παχὺ σφάτετε· καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσκατε. » Ἐπει τοίνυν ἠτάχτει τὰ πρόβατα, οἱ δὲ ποιμένες ἐλυμαίνοντο αὐτὰ, τοῖς ποιμέσιν μετὰστασιν ἀπειλεῖ, λέγων· « Καὶ ἀποστρέψω ὑμᾶς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου. » Καὶ ἐπιλέγει· « Ἰδοὺ ἐγὼ αὐτὸς ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου. » . . . . .
limum minuitur, his verbis : « Et avertam vos, ne pascatis oves meas 66. » Deinde colligit : « Ecce ego requiram oves meas 67. » . . . . . propheta

A qui dudum exspectatus, prophetarum vocibus ante denuntiatus sit.

Simul autem et ejus adventum indicavit, quod magna cum virtute et potestate dominationis, quo tempore mercedem unicuique secundum opera persolaturus est, venturum affirmavit. Atque hinc est, quod dicebat : « Filius hominis veniet in gloria Patris sui, et reddet unicuique secundum opera sua 66. » Non desunt, qui ista etiam ad priorem adventum referant ; quæ, non ut unum ex prophetis aliquem, qui miracula edentes precabantur, ipsum venturum demonstrent, cum sua unius potestate et morbos et dæmonas corporibus Christus abegerit. Neque vero sine fructu, nostro nomine crucem subiisse ostendit, cum ait: *Ecce merces tua mecum*. Dixit enim : « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert 67. » Et rursus : « Si exaltatus fuero a terra, omnia traham mecum ad me 68. » Enimvero et Paulus ipse sic ait : « Sustinuit crucem ignominia contempta 69. — Ideoque et Deus illum superexaltavit, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen ; ut in nomine ejus 69, » etc. Idem quoque et David prædixit his verbis : « Omnes gentes quas fecisti, venient, et adorabunt in conspectu tuo 61. » Deinde quod dixit, *Tanquam pastor pascet gregem suum*, ad priorem adventum procul dubio retulit ; qui tanquam Deum judicare, tanquam hominem autem, assumpta servi persona, *gregem suum*, quia pastor bonus est, *pascere* debere videat. Divinitatem porro *brachium* volunt intelligi, quo dicitur *agnos congregaturus, et prægnantes consolaturus*; ut *agnorum* nomine eos intelligas, qui recenter in Christo nati sunt, quos ob id *agriculos* Aquila nuncupavit. Possit et hac voce recens populus designari. 446 Non enim arietes, aut hircos, aut oves adultas dixit, de quibus alius in hunc modum propheta loquitur : « Hæc dicit Dominus : Ecce ego judico inter ovem et ovem ; inter arietes et hircos 62. » Et : « Nonne sufficit vobis, quod bona pascua attondetis ; nisi reliqua etiam pedibus vestris conculcatis ? quod aquam stantem et limpidam bibitis ; nisi reliquam pedibus vestris turbetis 63 ? » Et iterum : « Ecce ego judico inter ovem validam ; vestris lateribus et pedibus protundebatis, et cornibus vestris seriebatis, et invalidam affigebatis 64. » Atque hinc est, quod pastores eorum idem accusat his verbis : « O pastores Israel, num pascunt pastores seipsos ? num oves a pastoribus pascuntur ? Ecce lac comedite ; velleribus induimini 65. » At quod pingue est jugulatis ; et oves meas non pascitis. Quoniam igitur oves infectæ pastorum improbitate petulantes evaserant, pastoribus ipsis exsilium minuitur, his verbis : « Et avertam vos, ne pascatis oves meas 66. » Deinde colligit : « Ecce ego requiram oves meas 67. » . . . . . propheta

66 Matth. xvi, 27. 67 Joan. xii, 24. 68 ibid. 32. 69 Hebr. xii, 2. 60 Philipp. ii, 9, 10. 61 Psal. lxxiv, 9. 62 Ezech. xxxiv, 17. 63 ibid. 18. 64 ibid. 20, 21. 65 Ezech. ii, 3. 66 ibid. 19. 67 ibid. 10.

A multa gloria, et in robore fortitudinis, nihil te latet. Dictum est enim alicubi : « Numerabiles sunt ei guttæ pluvizæ ⁶⁸. »

447 VERS. 26-31. *Non enim dicas, Jacob, et quid locutus es, Israel? Abscondita est via mea a Deo, et Deus meus iudicium abstulit, et recessit, et nunc nescis? Si non audisti, Deus æternus, Deus qui fabricatus est terminos terræ non esuriet, non laborabit, neque erit investigatio sapientiæ ipsius, etc.*

448 Ita Symmachus : *Propter quid dicis, Jacob, et loqueris, Israel? eique reliquorum consentit interpretatio. Verum absoluto de Deo sermone, eis jam succenset, qui e priore populo sua opera Deum non intueri arbitrabantur. Putas te, si lateas, inquit, Dei iudicio minime subiacere, quamvis nuper in robore fortitudinis nihil eum latere audieris. Verum tanquam illud antea nec noveris ipse, nec audiveris, disce jam : id est, si tu, nisi audias, ignorare te dicis, etiam simulationem tuam admittens, dicam. Respondebis nimirum, ignorare te. Atqui, si nescis, audi nunc Deum esse æternum, neque cœlum modo, sed terram universam quoque completi. Quomodo itaque ipsum latere queas? Sed ubi, non laborabit, habemus, alii, minime dissolutus est, interpretantur. Rursum, præterquam quod nullam unquam infirmitate laborat, neque humanium quid patitur, ea etiam, quæ comprehendi nequit, cognitione præditus est, per quam ad singula usque ejusdem providentia excurrrens, pauperes aliquando bene habentes reddit, luxu autem et opibus diffuentes doloribus et curis vitæ hujus multat. Immittit vero et iis etiam, qui sunt in flore ætatis, virum imbecillitatem per morbos : cum, qui sævientibus adversariis Deum in martyriis et persecutionibus expectant, quantumvis in hac vita infirmiores fiant, ea rerum mutatione mox beentur, ut liberi in cœlum evolent. Est enim altivolans aquila ; et adversus solis radios oculorum aciem intendit, naturæque senium exiit, juxta illud : « Renovabitur ut aquilæ juvenus tua ⁶⁹. » — « Operatur namque patientia probationem ; probatio autem spem ; spes autem non confundit ⁷⁰. » Itaque commutatis viribus vitam istam cum immortalis commutabunt, et in angelicam transibunt. Eos enim aquilarum facta mentione, cum cœlestibus potestatibus comparat ; quas alatis persimiles efficit. Atque inde est profecto, quod quæ in aquis degunt, si primas habeant, munda esse censemus ⁷¹. Sic ergo **449** et in hac tura, universorum ; etiam si minime ita esse arbitreris, o Israel : indeque ista tibi, reliquisque gentibus congrua denuntio.*

CAP. XLI.

VERS. 1-7. *Innovamini ad me, insulæ. Principes enim mutabunt potentiam ; accedant et loquantur simul ; tunc iudicium annuntient. Quis suscitavit de oriente justitiam ? vocavit eam ad pedes suos, et*

προφήτης. Ἀπὸ πολλῆς δόξης καὶ ἐν κράτει ἰσχύος οὐδέν σε ἔλαθεν. Εἰρηται γὰρ ἀλλαχῶ · « Ἀριθμηταὶ εἰσιν αὐτῷ σταγόνες ὕε- τοῦ. »

κς-λϛ'. Μὴ γὰρ εἶπης, Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησας, Ἰσραήλ, ἀπεκρύβη ἡ ὁδός μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεός μου τὴν κρίσιν ἀπέστειλε, καὶ ἀπέστη, καὶ νῦν οὐκ ἔγνωσ; Εἰ μὴ ἤκουσας, Θεός αἰώνιος, Θεός ὁ κατασκευάσας τὰ ἄρα τῆς γῆς, οὐ πειράσει, οὐδὲ κοκιάσει, οὐδὲ ἐστὶν ἐξέρευσις τῆς φρονή- σεως αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Ὁ Σύμμαχος· Διὰ τὴν λέγεις, Ἰακώβ, καὶ λαλεῖς, Ἰσραήλ; καὶ οἱ λοιποὶ συμφώνως. Μετὰ δὲ τὴν ἀποδοθεῖσαν θεολογίαν, ἐπιτιμᾷ τοῖς μὴ νομίζουσι τὰς ἑαυτῶν πράξεις ἐφορᾶν τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ προτέ- ρου λαοῦ. Νομίζεις, φησί, λαυθάνων μὴ ὑποκείσθαι κρίσει Θεοῦ, καίτοι ἀρτίως ἤκουες πρὸς Θεὸν εἰρη- μένον, Ἐν κράτει ἰσχύος οὐδέν σε ἔλαθεν. Πλὴν εἰ καὶ μὴ πρότερον μῆτε ἔγνωσ, μῆτε ἤκουσας, μάθῃ- νῦν· ἤγουν, εἰ δὲ φῆς μὴ γινώσκεις, εἰ μὴ ἀκούσεις· τῆ σῆ προσποιήσει συντρέχων ἔρω. Ἐγουν, εἰρεῖς ὡς οὐκ ἔγνωσ. Οὐκοῦν, εἰ μὴ ἤκουσας, ἴσθι ὡς ὁ Θεός ὁ αἰώνιος, οὐ μόνον οὐρανόν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν συν- ἔχει τὴν γῆν. Καὶ πᾶς δυφήση τοῦτον λαθεῖν; Ἄντι δὲ τοῦ, οὐ κοκιάσει, οὐκ ἐξελεύθη, φασὶν οἱ λοιποί. Πρὸς τῷ δὲ μὴ ἀσθεσεῖν, μηδὲ τι ἔχειν ἀνθρώπινον καὶ ἀκατάληπτον ἔχει τὴν γνώσιν, δι' ἧς μέχρι καὶ τῶν κατὰ μέρος ἡ τοῦτου διέρχεται πρόνοια, εὐεκτεῖν μὲν ἔσθ' ὅτε ποιούσα τοὺς πένητας, τὴν δὲ τρυφὴν τῶν ἐν πλοῦτῳ κολάζουσα λύπη καὶ φροντίαι βιωτι- καῖς. Ἐπιβάλλει δὲ καὶ τοῖς ἐν ἀκμῇ τὴν ἐξ ἀβρό- στημάτων ἀσθενεῖαν· ἐκ δὲ τῶν ἐναντιῶν οἱ Θεὸν ἐν μαρτυρίαις ἢ διωγμοῖς ὑπομείναντες, κατὰ τὴν παρούσαν ἀσθενεῖαν ζῶν, τοσαύτης ἀξιοῦνται μεταβολῆς, ὡς ἐλευθέρους προσαναπτῆναι πρὸς οὐ- ρανόν. Ὁ γὰρ ἀετός ὑψιπέτης ἐστὶ, καὶ ἀνταπειτῆ ταῖς τοῦ ἡλίου μαρμαρυγαῖς, γῆρας τε τὸ φυσικὸν ἀπο- δύεται κατὰ τὸ· « Ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. » — « Κατεργάζεται γὰρ ἡ μὲν ὑπομονὴ δοκιμὴν· ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατα- αισχύνει. » Διὸ καὶ τὴν ἰσχὺν ἀλλάξουσι τὸν θνη- τὸν βίον μεταβαλόντες, καὶ εἰς ἀγγελικὴν μεταστάν- τες ζῶν. Διὰ γὰρ τῶν ἀετῶν, ταῖς οὐρανίους αὐτοῦς ἀπεικάξει δυνάμεσιν, ὡς πτερωτοῖς ἀφωμοίωσεν. Διὰ τοῦτο ἄρα καὶ τῶν ἐν ὕδασι καθαρὰ τὰ πτερόγμυ. Οὕτως ἄρα κἀν τῷ παρόντι βίῳ μερικὴ κρίσις ἐστὶ, καὶ καθολικὴ ἐν τῷ μέλλοντι, κἀν μὴ τοῦτο σὺ νενό- μικας, Ἰσραήλ. Διὸ σὸς μὲν ταῦτα, τοῖς δὲ λοιποῖς ἔθνεσι κατὰλληλα προσφωνῶν.

vita singulorum quoddam iudicium est ; ut in fu-

ΚΕΦΑΛΑ. ΜΑ'.

α-ζ'. Ἐρχαίνεσθε πρὸς με, νῆσοι. Οἱ γὰρ εἰρ- χορτεὶς ἀλλάξουσιν ἰσχύν. Ἐργισάτωσαν, καὶ λα- λησάτωσαν ἅμα, τότε κρίσιν ἀνυγγειλάτωσαν. Τίς ἐξῆγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην, ἐκὰ. λς-

⁶⁸ Eccli. 1, 2. ⁶⁹ Psal. cii, 5. ⁷⁰ Rom. v, 5. ⁷¹ Levit. xi, 1 seqq.

σερ αὐτὴν κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύεται; Ἄ δώσει ἐνερτίων ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἐκστήσει. Καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς φρούρανα ἐξωσμένα τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ διώξεται αὐτούς, κ. τ. λ.

Ἐγκαινίζεσθε πρὸς με, νῆσοι, ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μὲν, δουλεύσατε, φησὶν, ἐπ' ἐμοῦ, νῆσοι, Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, Κωφεύσατε πρὸς με. Σιγῆν γὰρ αὐταῖς ἐκέλευσεν, ὡς ἂν ἐπήκουι γένοιτο θείας ὁμιλίας καὶ σωτηρίου κηρύγματος, νῆσους λέγων τὰς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἢ ἄλλωρὰ τοῦ βίου περιέχει κακία, καὶ τῶν ἐπανισταμένων τὰ κύματα. Ἄλλ' εἰσὶν ἀσφαλεῖς, ὡς ἐπὶ πέτραν βαίνουσαι, τὸν Χριστόν. Διὸ οὐ σαλεύονται. Ἄνω δὲ τοὺς ὑπομένοντας Κύριον τὴν ἰσχὺν ἀλλάξειν εἰπὼν, ἐνταῦθα λέγει, Ἄρχοντες, ἤγουν ἔθνη, ἀλλαξάτωσαν ἰσχὺν, κατὰ Σύμμαχον (ὅπερ ἂν τοῖς ὑπομένουσι Κύριον τοῦτο νῆσοις ἐπιτάττων καὶ ἔθνεσιν), ὡς ἂν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν ἀπὸ χείρονος ἰσχὺν μεταβάλωιν. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς ἔσθ' ὅτε νῆσοι καλοῦνται πόλεις καὶ κῶμαι, πλατεῖαν ἔχουσαι κύκλω γῆν ἀνήρωτον καὶ κεχερσωμένην, οἷας τὰς Ἰουδαίων εἶναι φασὶ, καὶ Μωαβιτῶν, ὡς ἐν ἐρήμῳ κειμένας, αἷς προσφωνεῖ παράδειγμα λαθῶν αὐτὰς τῆς τῶν ἄλλων εἰδωλοατρῶν μανίας, τὴν τῶν ἐθνῶν πρόσληψιν ἐκ μέρους δηλῶν, ἃ βούλεται πρὸς καινότητα μεταβῆναι ζωῆς τὴν παλαιώσαν αὐτὰ καταλείψαντα πλάνην, ἵνα γένωνται παρθένο; ἀγγή, μὴ ἔχουσαι σπίλον ἢ βυτίδα. Ὡν οἱ ἄρχοντες ἀλλάττουσι τὴν ἰσχὺν, ὡς τῶν ἐν νόμῳ κρεῖττους γενόμενοι, καὶ καθάπαξ δυνάμει πνευματικῆ διαφέροντες. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς ψυχαῖς παλαιωθείσαις ἐν ἡδοναῖς τὰς ψυχικὰς αὐτῶν ἀναλαβεῖν συμβουλεύει δυνάμεις, ἀπονημφάμενας τὸ τῶν πιθῶν ἄλμυρῶν, τοῦτ' ἔστι τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον, καὶ τὸν νέον ἐνδυσάμενας, κατὰ τὸ Παῦλῳ δοκοῦν. Εἶθ' ἐξῆς φησὶν· Ἐγγισάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα, τὰ ἔθνη καλῶν πρὸς ἑαυτὸν ὁ Θεός, καὶ ταῦτα λέγειν τε καὶ φρονεῖν ἐν Ἐκκλησίᾳ διδάσκων, κεκριμένους τε τὸ Χριστοῦ καταγγέλλειν μυστήριον. Τῶν γὰρ ἐξ Ἱερουσαλήμ κρῖσιν ὀνομαζόντων τὸν νόμον, ἀντεξάγων αὐτῷ τὸ σωτηρίον κήρυγμα κρῖσιν ἐκάλεσεν. Οὐ γὰρ δικαιοσύνης ἔχει σκιά, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίαν, ἣν οἱ νέοι παρὰ Χριστοῦ μαθόντες διδάσκουσιν ἄρχοντες, βούλησιν οὖσαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος.

Τινὲς δὲ φασὶν, ὡς τὸν περὶ κρῖσεως λόγον βούλεται τὰ ἔθνη μαθόντα καὶ ἑτέροις ἀπαγγέλλειν, γυνῶναι τε τίς ἐξήγησεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην. Δικαιοσύνης γὰρ ἔργον τὸ μὴ μόνον Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἐθνῶν ἐπιγνώσκει τὸν Κύριον. Ὁ δὲ θεός· Ἀπόστολος καὶ τὸν Χριστὸν δικαιοσύνην καλεῖ λέγων· «Ὁς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις.» Οὕτω δὲ καὶ τὸν εὐαγγελικὸν καλεῖ λόγον, λέγων· Οὐ γὰρ ἐπασχόμεθα τὸ εὐαγγέλιον δυνάμειν τε καλέσας Θεοῦ

vadet. Dabit in conspectu gentium, et reges obstupescere faciet: et dabit in terram gladios eorum, et sicut cremium arcus eorum, et persequetur eos, etc.

Innovamini ad me, insulæ; pro quibus Symmachus, Servite mihi insulæ; Aquilas autem et Theodotio, Tacete apud me, transtulerunt. Tacere enim eas jubet, ut sermoni et salutari prædicationi se attentas præheant; insularum nomine, constatas e gentibus Ecclesias intelligens, in quas hujus vitæ nequitia, tanquam maris salsilago, undis et fluctibus undique insurgit. Sed tutæ illæ sunt; quæ Christo lapidi innixæ, commoveri non valeant. At superius, cum eos, qui Dominum exspectant, potentiam muturos esse dixisset, nunc principes, id est gentes, secundum Symmachum (tanquam Dominum exspectantes insulas et gentes alloquatur), id ipsum facere, id est ab imbecilliori virtute ad potentioram transire imperat. Aiunt nonnulli insularum appellatione civitates et pagos aliquando, qui vastis incultisque terris ambientur (quales in Idumæorum et Moabitarum solitudine esse dicuntur), intelligi, quos velut in exemplum cæterorum idololatrarum assumit, ut gentium assumptionem ex parte indicet, quas errore veteri relicto, ut virgo pura, omni labe, omnique ruga carentes evadant, ad vitæ novitatem transire significat, principesque ipsos, tanquam iis, qui legem sequuntur, superiores, et omnino virtute spirituali præstantiores evaserint, potentiam commutare. Censent alii animas, quæ se diu voluptatibus exhausserint, ad vires sibi reparandas, æfectionumque salsilagine luendam, id est ad veterem hominem, secundum Paulum⁷³, exuendum, novumque induendum adhortari. Addit vero deinceps, accedant, et loquantur simul, quasi gentes ad se ipsum vocatas eadem in Ecclesia dicere et sapere, judicioque adhibito Christi mysterium annuntiare Deus moneat. Quia enim legem judicii nomine Hierosolymitani nuncupabant, in ejus locum salutis 450 promulgationem substituens, eandem judicium vocavit, quæ non justitiæ umbram, sed veram Dei in judicando rationem complectitur, quam a Christo acceptam (quia Dei et Patris voluntatem D habeat) novi principes profitentur.

Putant alii postulare, ut quæde judicio gentes didicerunt, aliis etiam ipsæ annuntient, utque quisnam ab oriente justitiam suscitavit, agnoscant. Fore enim justitiæ opus, si non Judæi tantum, sed reliquæ gentes etiam Domini cognitionem adipiscantur. Quin et beatus Apostolus Christum ipsum justitiam nuncupavit, dum ait, « Qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio⁷⁴. » Sic et idem Evangelicum sermonem appellat, dum se Evangelium non erubescere pro-

⁷³ Coloss. iii, 9, 10. ⁷⁴ I Cor. i, 30.

⁷⁵ γρ. ἕς. ⁷⁶ γρ. ὡσπερ.

fessus, virtutem Dei idipsum esse adjicit, in quo justitia ejus reveletur, qui ipsam ab oriente, ut lucem sequentibus præbeat, excitavit, et dedit in conspectum gentium, unde tumultuantes primum reges in eos, qui eam habent, persecutionem quidem movere, sed ab eadem, auxiliante Deo, vinci et superari contigit. Ipse enim hostias eorum machinas, tanquam cremium disperdidit viamque complanavit, in pace pedes ejus transirent, qui justitiam ab ipso generationum principio vocavit, per quam nos postremis tandem sæculis corruptione diabolique aviditate et fraude liberatos, per fidem denique illuminatos, cum in tenebris versaremur, justificavit, qui per prophetam dicit: « Et exoriatur vobis, qui nomen meum metuitis, Sol justitiæ¹⁰. » Ipse igitur eam vocavit, ut iis, qui in terra degunt, appareret: id est, veniendi auctor fuit, ut secundum viam ejus, qui vocavit, ambularet. Dei enim Patrisque vestigiis insistebat, qui ejus opera adimplens, sua illum natura, cui æqualis est, exprimeret. Unde ait: « Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere¹¹, » et quæ sequuntur. Deinde, cum voluntati ejus obsequeretur, vel potius, cum ipse Patris voluntas existeret, ita Judæos alloquebatur: « Vos secundum **451** carnem judicatis: ego autem non judico quemquam. » Et, « si judico, iudicium meum verum est, quoniam non quero voluntatem meam, sed ejus qui misit me¹², » quod eodem pede cum Patre pergere vere dixeris, cum scribatur, « Ego in Patre, et Pater in me est¹³. » Et: « Qui videt me, videt et Patrem¹⁴. » Quibus omnibus eos, qui a principio in hujus sæculi tenebrarumque principis potestatem venerant, ejusdem tyrannide liberavit; quos ad tantam vitæ commutationem obstupescerent reges dicere valeas; qui intueantur, ut ipsi ceciderant, ut cremio similes evaserant; ut omnis denique mali operis ratio propter directam per Christum adversarii suppellectilem elangueret. « Non enim proficiet, inquit, nocere ei¹⁵. »

Fugatis ergo pulsisque adversariis, via pedum ejus facta est in pace. Nihil enim ipsi, quominus ea, quæ ad nos spectant, administraret esse impedimento potuit. Ille igitur ait: Ego sum, qui novissima tempestate justitiam demonstravi; qui eam a generationibus antiquis vocavi. Christi siquidem mysterium ab ipsa mundi origine; quoque modo lapsum Adami reparare deceret, præciverat. Nec mirum, quando et eorum etiam, qui salvi per fidem futuri sunt, vocationem præcivit. « Quos enim præcivit, ait, et prædestinavit conformes fieri imagini Filii sui, eosdem et vocavit¹⁶. » Multo magis igitur et ille præcognitus est, qui salvator esse debuit. Ita autem dixerunt nonnulli: ipse quidem est, qui Cyro etiam robor adversus

Ἀ ἐπάγει· Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. Ὅς καὶ ἐξ ἀνατολῶν αὐτὴν ἤγειρε τοῦ φωτός εἰς τὸ ἐπεσθαι αὐτῷ, δοῦς αὐτῇ τῶν ἐθνῶν ἐναντίον, ὡς θορυθηθῆναι τὰ πρῶτα τοὺς αὐτῶν βασιλεῖς διωγμοῦς τοὺς ἔχουσιν αὐτὴν ἐπεγεραντας, ἠττηθῆναι δὲ πρὸς ταύτης ὑπερμαχοῦντος Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ τὰ πολεμικὰ τούτων φρυγάνων δίκην ἠφάνισεν, οὐδὲν ἐμαλλισαῖ, ὡς ἐν εἰρήνῃ διελθεῖν τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ γενεῶν καλέσας ἀρχαίων, δι' ἧς ἐπ' ἐσχάτων βυσσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ τῆς φθορᾶς, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας, ἐδικαίωσε διὰ πίστεως φωτίσας ἐσκοτισμένους διὰ προφῆτου λέγων· « Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοὺς φοβουμένους τὸ ὄνομα μου ἥλιος δικαιοσύνης. » Αὐτὸς οὖν ἐκάλεσεν αὐτὴν ἐμφανισθῆναι τοὺς ἐπὶ γῆς, τοῦτ' ἐστὶν ἐλθεῖν παρεσκεύασε, ὡς καὶ πορεύεσθαι κατὰ πόδα τοῦ κεκληκόςτος. Κατ' ἔχνος γὰρ ἐδάδιζε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος, τὰ ἐκείνου ἔργα πληρῶν, ἐν ἰδίᾳ τε τοῦτον φύσει δεικνύς. Ἦν γὰρ Ἰσὸς αὐτῷ. Διὸ φησιν· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατέρος μου, μὴ πιστεῦτέ μοι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τῇ αὐτοῦ δὲ θελήσει ἀκολουθῶν, μᾶλλον δὲ θέλησις ὦν τοῦ Πατέρος, ἔλεγεν Ἰουδαίους· « Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. » Καὶ· « Ἐάν κρίνω ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν, ὅτι· οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, » ὅπερ ἐστὶ κατὰ πόδα χωρεῖν τοῦ Πατέρος, ὅθεν ἔλεγεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Καὶ· « Ὁ ἐωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Δι' ὧν ἀπάντων, τοὺς ἐξ ἀρχῆς καταδυναστευθέντας ὑπὸ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους τούτου τῆς τυραννίδος ἀπηλλάξεν· οὗς εἰποις ἂν βασιλέας ἐξεστηκότας ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ τοῦ βίου μεταβολῇ, τὴν πῶσιν ὀρώντας τὴν ἑαυτῶν, καὶ ὡς φρυγάνοις ἴσοι γεγονάσιν, καὶ πᾶς αὐτῶν κακουργίας ἠσθένησε τρόπος, Χριστοῦ τὰ σκεῦῃ αὐτῶν διαρπάσαντος. « Οὐ γὰρ ὠφέλησει, φησὶν, ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. »

adversarius in eo, et filius iniquitatis non apponet

Τῶν οὖν ἐχθρῶν δεδιωγμένων, ἡ ὁδὸς τῶν ποδῶν αὐτοῦ γέγονεν ἐν εἰρήνῃ. Γέγονε γὰρ οὐδὲν ἐμποδῶν οἰκονομοῦντι τὰ καθ' ἡμᾶς. Ἐγὼ τοίνυν, φησὶν, ὁ ἐν ἐσχάτῃ καταδείξας κειρῶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ κεκληκόςτος δὲ αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχαίων. Τὸ γὰρ Χριστοῦ μυστήριον ἀπὸ κόσμου προέγνω καταβολῆς, καὶ πῶς δέοι τὴν Ἀδὰμ γενέσθαι διόρθωσιν. Καὶ οὐ θαυμαστόν, ὅπου καὶ τῶν σωζομένων τὴν διὰ πίστεως προέγνωκε κλήσιν. « Οὗς γὰρ ἔγνω¹⁷, φησὶ, καὶ προῦρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν. » Οὐκοῦν πολλῶ μᾶλλον ὁ σώσων προέγνωστο. Τινὲς δὲ οὕτως εἰρήκασιν· Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ καὶ Κύρον ἐνισχύσας, κατὰ πάντων ἐθνῶν, ὃν καὶ δικαιοσύνην ἐνταῦθα καλεῖ, ἐλευθερώσαντα μὲν τὸν Ἰσραὴλ, ἐκ δὲ τῆς περὶ αὐ-

¹⁰ Malach. iv, 2. ¹¹ Joan. xiv, 37. ¹² Joan. viii, 15, 16. ¹³ Joan. i, 10. ¹⁴ ibid. 9. ¹⁵ Psal. lxxviii, 25. ¹⁶ Rom. viii, 29.

¹⁷ γρ. προέγνω. ἢ ἴσ. μὲν.

VARIÆ LECTIONES.

τοῦ προβήσεως κατελιχθέντα τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὡς βουλῆσαι [Θεοῦ] τὸ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἀνεδήσατο κράτος Ἰσα φρυγάνοις ἀλότων, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἄγειν ἀναγκασθέντων εἰρήνην. Εἰρηται μὲν οὖν ὁ Κύριος δικαιοσύνη διὰ ταῦτα, καὶ ὅτι δικαίως αὐτὸν ἐπήγειρε Βαβυλωνί. Ὁ δὲ καλῶν αὐτοῦ συμπεράσματα τῆς δικαιοσύνης ἐν τῷ Κύρῳ μὴ Ἰσαμένου ἐπὶ τὴν αὐτοδικαιοσύνην Χριστὸν ὁ λόγος ἀνάγεται, ὡς καὶ οἱ πονηροὶ βασιλεῖς ἐν τῇ Γραφῇ ἐπὶ τὸν ἀρχέκακον ἀνάγονται δαίμονα, τῆς ἀκράτου κακίας ἐν ἀνθρώπῳ μὴ χωρουμένης.

primum mali auctorem dæmonem (cum summa in

omnes gentes suppeditavit; quem et hic *justitiam* appellat: partim, quod Israelcem in libertatem asseruit; partim etiam, quod ab edita de se prædicatione virtutem Dei consecutus est. Deinde etiam, quod voluntati divinæ vires suas contra gentes alligavit, quas *cremio* similes expugnavit, pacemque petere coegit. Est igitur propter eas causas *justitia* Cyrus appellatus. Deinde etiam, quod *juste* adversus Babylonem sit *excitatus*. Quæ porro ab illa *justitiæ* perfectione, quæ in Cyro non habetur, ad Christum **452** vere *justitiam* nos vocat oratio; (hominem malitia non cadat) per malos *reges* signifi-

Περὶ δὲ τῶν μελλόντων, ὡς γεγονότων φησὶ· *Τίς ἐνήργησε καὶ ἐποίησε ταῦτα;* δεικνύς ὡς ἄπερ ὤρισε γενέσθαι Θεός, οὕτως ἔσται, ὡς ἦδη γενόμενα· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν διαπεσέεται μὴ πρὸς ἔργον ἀχθέν. Τὸ δὲ πρὸ πάντων εἶναι ἀναρχὸν τε καὶ ἀτελεύτητον ὄντα δεικνύς, Ἐγὼ Θεός πρῶτος, φησὶ, καὶ μετὰ ταῦτα. Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ τοῖς ἐξ ἀρχῆς θεοφιλέσι γνωσθεῖς, καὶ ὁμ [ὁ μετὰ τὸν] πρότερον λαὸν τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ πεπιστευμένους. Ὅθεν ἐπήνεγκεν· *Ἰδοσαν ἔθνη, καὶ ἐφοβήθησαν.* Ἥ ὅτι οὕτω διέθηκα τὸν Ἀσσύριον, ἐπαναστήσας αὐτῷ Κύρον, ὡς ἀνόνητα γενέσθαι βοηθεῖν ἐκείνῳ βουλόμενα, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας καταβοῶν, τοῦ Θεοῦ τὸ κράτος θαυμάζοντα· ἢ ὅτι τῆς προτέρας ἀδελφίας παυσάμενα, ἔγνωσαν τὸν εἰρηκότα· *Ἐγὼ Θεός πρῶτος καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα.* Καὶ ἰδόντα ἐφοβήθησαν ἐν ἀρχῇ γενόμενα σοφίας. « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου. » Καὶ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τῶν βαρβαριτάτων διήλθε τὸ κήρυγμα, καὶ τῆς θεογνωσίας ὁ φόβος κατὰ τό· *Ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ὅμα.* Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ἐκελεύοντο ἀπαντᾶν καὶ λαλεῖν, δηλονότι δοξάζειν Θεόν· ἐναντία δὲ, *Ἐγγισαίτωσαν, καὶ ἴλθοι ὅμα κρῖνων ἕκαστος τῷ πλησίον βοηθήσαι.* Σώζειν γὰρ οἱ θεοφιλεῖς μεθ' ἑαυτῶν καὶ τοὺς πλησίον ἐπέγονται, ἀγάπης αὐτοὺς νόμῳ τῆς ἀπιστίας ἐξέλκοντες, λέγοντες ὡς· Καὶ ἡμεῖς ποτε ἤμεν τέκνα ὀργῆς, εἰδωλολατρεῖα προσκείμενοι, νῦν δὲ τὸν ὄντως ἐγνωκότες Θεὸν διεσώθημεν, τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας κατεγνωκότες δεομένων τοῦ πρὸς στάσιν στριζόντος, ὅπερ οὐκ ἔχουσιν οἰκοθεν· ἀλλ' οὐδὲ σταθέντα κινεῖσθαι δυνήσεται. Καὶ πῶς ἔτι ταῦτα θεοί;

Deinde, de futuris, tanquam præteritis, loquitur, cum ait: *Quis operatus est, et fecit hæc?* ostendens nimirum, ea, quæ semel fieri Deus statuerit, æque certa esse, ac si jam facta sint; neque eorum quidquam, quod non in opus redigatur, prætermisum iri. Deinde, ut ante omnia existere, principioque et sine carere demonstraret, *Ego Deus primus*, et quæ sequuntur, addidit. Idem enim est, et qui Deo commendatis piisque hominibus initio cognitus; et qui priore rejecto populo gentium Ecclesiæ credidus est. Atque inde est, quod adjecit: *Viderunt gentes, et timuerunt;* vel quod ita per se sit acceptus Assyrius, qui Cyrum in eumdem insurgere fecerit; ut vanum et inutile fuisse demonstraret gentium earum auxilium, quæ terre voluerunt; Deique potentiam admiratas, adversus idolorum imbecillitatem vociferatas esse: vel quod priore cæcitate liberatæ, quæ dicta sunt: *Ego Deus primus, et in ea quæ ventura sunt* ita habere repererunt. Quod ut in ipso sapientiæ principio *viderunt, timuerunt.* « Initium enim sapientiæ, scribitur, timor Domini ¹⁴. » Deinde ad extremos orbis usque limites, et gentes maxime barbaras, ipsa Evangelii promulgatio, divinæque cognitionis *timor* (sicut verbis istis: *Accedant, et loquantur simul*, innuitur), penetrarunt. At ibi quidem, obviam ire, et loqui, id est, Deum laudare jubebatur: hic autem, *accessisse, et venisse simul judicans unusquisque, ut proximo auxilietur*, dicuntur. Servare enim secum *vicinos* etiam qui pii sunt, conantur: cum dilectionis norma provocati, ab infidelitate eosdem eripiunt; memores se etiam aliquando filios iræ exstitisse ¹⁵, et agnoscentes, et salutem consecutos, idolorum imbecillitatem damnare; quæ non alio solum ad statum sibi conflmandum, quem a se non habent, **453** egeant: sed cum steterint, ne moveri quidem valeant. Qui igitur adhuc ista, dii esse queant?

Ταῦτα δὲ ἦν ἄπερ ἔλεγεν ἄνω· *Λαλησάτωσαν ὅμα*, μετὰ τὸ ἐγγίλαι, μηκέτι διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἴντες μακρὰν, οἰκειότητα δὲ λαβόντες πνευματικὰ. Γευσάμενοι γὰρ συνῆκαν ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος, καὶ τὸ κάλλος τῆς ἀληθείας ἰδόντες, οὐχ ἑαυτοῖς καὶ μόνοις ἐτήρησαν διδάσκοντες ἑτέρους, ὡς *Ἰσχυσε τέκτων ἀνὴρ καὶ χαλκεύς*. Πῶς δὲ *Ἰσχυσαν*; Ὁ

Atque hæc erant, quæ superius volebat, cum diceret: *Loquantur simul* postquam *accesserunt*; id est, postquam sublata peccati distantia, familiaritatem inter se spirituales inierunt. Statim enim atque eam degustarunt, Christum Dominum agnoverunt, veritatisque pulchritudinem contemplati, non eam sibi tantum reservarunt, sed aliis

¹⁴ Psal. cx, 10. ¹⁵ Ephes. ii, 3.

VARIÆ LECTIONES.

α γρ. ἀπό. ρ γρ. πνευματικῶν.

potiores artifices et ararios evasisse docuerunt. A *Sed qui tandem potiores? Quia confecto quidem et insculpto arte sua idolo alius; alius autem mallei ope fabricata statua, deceptos homines in reprobum sensum rapuerunt, dum sua eos opera, qui ad imaginem Dei creati essent, adorare compulerunt; id ipsum, quod a se confectum erat, solidationem bonam, tanquam bene suis partibus aptam et cohærentem, appellantes. At sunt qui totam priorum verborum seriem in hunc modum explicarunt. Postquam satis de gentium vocatione disseruit, ad Israelitas sermonem traducit. Cum enim in lapide offensionis offendissent, et a salute longe abessent, post legis umbram inducta per fidem est gratia. Murmurabant autem dicentes: *Abcondita est via mea a Deo*, id est: Non amplius legis cultum amplectitur; *sed a me iudicium abstulit et recessit*, id est, legem cessare fecit. Sic enim et David cecinit: « *Judicium et justitiam in Jacob fecisti* »; » quod idem plane est, ac si legem cum per Mosen sanxisset dicat. Quin et Moses ipse in hunc modum scribit: « *Et dedit ei iudicia legis.* » Unbrarum deinde, quibus olim involvebatur, scopus præfigebatur Christus, ut ipse docet, his verbis: « *Si crederetis Mōsi, et mihi etiā crederetis* »'. » Ad hæc, prophetarum sermones longe ante futurum Christi mysterium, quod ipsa Mosaicæ legis excepturæ esset œconomia, denuntiarunt. Verum, tanquam *non audieritis*, dicam: *Deus non esuriat*. Neque enim mihi tanquam indigerem, legis cultum et sacrificia exhibuisti; juxta illud: « *Non vescor taurorum* 454 *carnibus, aut hircorum bibo sanguinem* »'. » Qui possum ego istis indigere, qui sum *æternus*, nulli corruptioni, nulli denique, more hominum, passioni obnoxius? Sed tecum ita ratiocinaris, inquit: Si veteribus præstant, quæ nova sunt; quid omnino priores ferre leges opus fuerat? num tunc doceri satius, quæ nunc promulgantur? At *ignoras* divinæ sapientiæ œconomiam, cujus cognitione præditus Apostolus, legem introduci, ut peccatum abundaret, affirmavit »: deinde, conclusisse Scripturam omnes sub peccato, ut omnium miseretur.*

Arguit igitur hominum imbecillitatem lex ipsa, non eos justificans, sed damnans, quos Christus gratia justificavit. Ipse enim est, qui, præterquam quod *non esurit*, iis etiam, qui justitiam *esuriunt* spirituale *robur* largitur »; sensuque destitutos iunmisso mœrore, vindictam peccatorum persentire facit. Solet enim ad salutem mœror, qui secundum Deum est, pœnitentiam operari minime pœnitendam »: vel certe *mœrorem* eum hic intelligit, quem ab urbis expugnatione iidem perceperunt, qui sanguis ejus super nos et super filios nostros inclamarunt »'. Illi enim spirituali cibo destituti, infirmi evaserunt, quantumvis, antea robore præstarent: cum propter imbecillitatem, diaboli pedibus gentes calcarentur; præceptisque legalibus educati, gratia gentibus adventante,

μὲν συνθεῖς καὶ διαγλύψας εἰδῶλον τέχνη τεκτονική, ὁ δὲ ποιήσας ἀνδριάντα σφυρῆλατον, ἀπεκρίμισαν τοὺς ἠπατημένους εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιήσαντες τῶν ἰδίων ἔργων προσκνητὰς τοὺς κατ' εἰκόνα γεγονότας Θεοῦ, ἐπαινοῦντες τὸ ἔργον, καὶ σύμβλημα καλοῦντες καλὸν, ὡς καλῶ; ἐκ τῶν ἰδίων ἤρροσμένον μερῶν. Τῆς δὲ πάσης ῥήσεως τὰ πρῶτά τινες οὕτως ἔρμηφνευσαν· Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἔθνῶν κλήσεως αὐτοσρκῶς εἰπῶν, ἐπὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μεταθέθηκεν. Προσκοφάντων γὰρ αὐτῶν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καὶ τῆς σωτηρίας γεγονότων μακράν, μετὰ τῆς κατὰ νόμον σκιᾶς, ἀντειστέθη μὲν ἡ διὰ πίστειος χάρις. Διεγόγγυρον δὲ λέγοντες· Ἄσπεκρῦθη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἐτι τῆ κατὰ νόμον προσέχει λατρεῖα. Ἄφειλε δὲ μου τὴν κρίσιν, καὶ ἀπέστη· τοῦτ' ἐστίν, ἔπαυσε τὸν νόμον. Καὶ Δαβὶδ γὰρ φησὶ· « *Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας,* » δηλονότι σὺ τὴν διὰ Μωσέως νόμον διώρισας. Καὶ Μωσῆς δὲ φησι· « *Καὶ ἔδωκεν αὐτῶν δικαιοῦματα νόμου.* » Πάλαι σκοπὸς δὲ αὐτῶν ὧν εἶχε σκιῶν, ἐν αἷς πρετυποῦτο Χριστὸς, ὡς αὐτὸς φησὶν· « *Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί.* » Καὶ προφητῶν δὲ λόγοι τὸ μέλλον Χριστοῦ μυστήριον προκατήγγειλαν, εἰς ᾧ κατανεῖν ἤμαλλον ἡ τοῦ νόμου Μωσέως οἰκονομία. Πλὴν, ὡς μὴ ἀκηκοστων ἔρω, ὡς Ὁ Θεὸς οὐ πεινάσει. Μὴ δεομένη γὰρ μοι τὰς κατὰ νόμον προστέγες λατρείας συμφῶνως τῷ· « *Μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίνωμαι;* » Πῶς γὰρ ἐνδεῆς ἔθῳ τούτων, αἰώνιος ὑπάρχων καὶ ἀφθαρτος; ἢ πάθος ἀνθρώπινον πείσομαι; Ἄλλὰ λογίση, φησὶν, ὡς Εἰ κρείττω τὰ νέα τῶν παλαιο, εἰ ὅλων ἔδει τῆς προέτης νομοθεσίας; μὴ τότε δὲ κρηρυχθῆναι τὰ νῦν; ἀγνοεῖς γὰρ Θεοῦ σοφίας οἰκονομίαν, ἣν μαθῶν ὁ Παῦλος φησὶν, ὅτι Νόμος παρεστῆθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ ταραπτῶμα. Καὶ πάλιν· Συνέκλεισε γὰρ ἡ Γραφή τοὺς πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

Ἐλεγχος ἄρα τῆς ἀνθρώπων ἀσθενείας ὁ νόμος, οὐ δικαιοῦν, ἀλλὰ κατακρίνων, οὗς ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσε χάριτι. Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ πρὸς τῷ μὴ πεινώσῃν τοῖς πεινώσει τὴν δικαιοσύνην ἰσχυρὸν διδοὺς τὴν πνευματικὴν, ὁ καὶ τοὺς ἀναισθητοὺς εἰς συναίσθησιν ἄγων ὀδονηρῶν, ἐφ' οἷς ἁμαρτηκίτες τίσοσσι δίκας. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταεργάζεται· ἤγουν εὐσπην διδοὺς τὴν ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῖς εἰποῦσι· Τὸ αἴμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Οἱ καὶ τῆς πνευματικῆς ἐστέρημένοι τροφῆς ἀσθενοῦσι, καὶ τοπρότερον ἐβρωμένοι ευγχανόντες, ὅτε τὰ ἔθνη τοῖς διαβολικοῖς ἐξ ἀσθενείας ὑποπεπτώκει ποσὶν, καὶ ταῖς ἐντολαῖς ταῖς κατὰ νόμον τρεφόμενοι, τῆς δὲ χάριτος ἐλθοῦσης τοῖς ἔθνεσιν, αὐτοὶ μετέστρεψαν εἰς λιμὸν, ὃν ἐπεσπάσαντο ἑαυτοῖς, οὐ λιμὸν ἄσπου, οὐδὲ

» Psal. xcvin, 4. » Joan. v, 46. » Psal. xlii, 15. » Rom. v, 15. » Matth. v, 6. » II Cor. vii, 9, 40. » Matth. xxvii, 25.

διψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὲν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου· ἢ μηκέτι τραπέντες ἠσθένησαν, λέγοντι· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐ φαγόντα τὰ ἔθνη οὐκέτι πειρᾷ. Φησὶ γὰρ καὶ Σολομῶν· Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὴν δικαίαν, ζῶην δὲ ἀσεβῶν ἀνατρέψει. Ἰπέμειρα γὰρ αὐτὰ τὸν Θεὸν τὴν ἐκ πλάνης ἀσθένειαν εἰς ἰσχὺν πνευματικὴν ἀλλαξάμενα, κρείττω τε γεγονότα τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν, Χριστοῦ κατισχύοντος, ὡς ἐρεῖν ψάλλοντα· « Ἰσχύς μου καὶ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος; »

res ita Christo opitulante evaserunt, ut : « Fortitudo mea

η'-κ'. Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ὄν B ἐξελεξάμην σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα, οὐ ἀνταλαβόμεν ἀπ' ἀκρῶν τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπά σοι· Παῖς μου εἶ, κ. τ. λ.

Ἀνωτέρω μὲν τῷ Ἰακώβ ὁ Θεὸς ἐμέμφετο καὶ τῷ Ἰσραὴλ, λέγουσιν, Ἀπεκρύβη ἡ ὁδός μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ ἐν ἰσχυρῶν παῖδα καλεῖ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰακώβ ἐκλελεγμένον, σαφῶς τοῦ λόγου δύο τμήματα τοῦ ἐκ περιτομῆς παριστῶντος λαοῦ, τὸ μὲν ἐκπεσόν, διὰ τὴν ἀπιστίαν· τὸ δὲ σωθὲν διὰ πίστεως ἀποστόλων τε καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς ἐκλογῆς ἰζηωμένων, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον λέγοντα· « Οὕτω καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. » Καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δὲ φησι· « Τούτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς. » Πολλῶν δὲ ὄντων κλητῶν καὶ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, ὀλίγοι ἦσαν οἱ ἐκλεκτοί. Πρὸς οὓς ὁ λόγος τὰς προκειμένας ἐπαγγελίας ποιεῖται, μετὰ τὴν προδηλωθεῖσαν τῶν ἐθνῶν κλήτην ἐν τῷ· Τίς ἐξῆρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην, ἣν Ἐφε δώσειν ἐναντίον ἐθνῶν; Καὶ πάλιν· Ἰδοσαν ἔβη καὶ ἐφοβήθησαν, οἱ λοιποὶ δὲ ἐξέδωκαν· Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, δοῦλὲ μου. Δοῦλον δὲ παῶτον ὠνόμασεν, εἶτα ἐκλεκτόν. Ὡς ἐν ἀρχαῖς μὲν, φόβῳ δουλείας ὑπὸ τὸν νόμον παιδαγωγηθέντα, εἶτα διὰ προκοπῆς ἐκλεγέντα διὰ τῆς κλήσεως, τάγμα δὲ παρὰ τούτους ἔτερον, τὸ σπέρμα λεγόμενον Ἀβραάμ, τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐηλοῦν, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτήρ· « Ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, » ἐτέρους δὲ τὰς παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, περὶ ὧν ἔλεγεν· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Ἀβραάμ μὲν οὖν ἀγαπητὸς ἦν τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἰμοίως δὲ τὸ σπέρμα ἠγαπηθῆναι φησι. Πλὴν καὶ τούτους ἐκάλεε διὰ τῶν ἐκλεκτῶν, Πορεύεσθε, λέξας, πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπειδὴ διεσπαρμένοι ἦσαν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, ἐπήνεγκεν· Οὐ ἀνταλαβόμεν ἀπ' ἀκρῶν τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς, ἢ τῶν ἀγκῶρων κατὰ Σύμμαχον, ἐκάλεσά σε. Αὐτοὺς γὰρ πρῶτους ἐκάλεσεν, ὡς ὁ Παῦλος αὐτοῖς ἔφασκεν· « Ὑμῖν ἔδει πρῶτος τὸν λόγον κηρυχθῆναι. Ἐπεὶ δὲ ἀποστρέφεσθε, πορευόμεθα ἐς τὰ ἔθνη. » Τῶν οὖν ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότων ἀντειληθῆναι φησιν.

sed quoniam eundem aversati essent, ad gentes numero crediderunt, eosdem assumptos esse significat.

²² Amos viii, 14. ²³ Joan. vi, 51. ²⁴ Prov. x, 5. ²⁵ Psal. cxvii, 14. ²⁶ Rom. xi, 5. ²⁷ Matth. x, 5.

²⁸ Joan. viii, 39. ²⁹ Matth. x, 5, 6. ³⁰ Act. xiii, 16.

esuriam sibi non panis quidem illam, sicut nec aquæ sitim, sed audiendi verbi Domini ²² famem ipsi accersiverunt; quo non amplius nutriti, apud eum infirmi evaserunt, qui dicit: « Ego sum panis qui de cælo descendi ²³, » et quæ sequuntur: quo quia vescuntur gentes, amplius non esuriunt. Justi enim animam, ait Salomon ²⁴, fame perire nunquam patietur Dominus; sed vitam impiorum evertet. Ipsæ namque virium illa infirmitate, quam errore contraxerant, in robur spirituale commutata, Deum expectarunt, corporisque voluptatibus superior et laus mea Dominus ²⁵, cum Davide dicere valeant.

455 VERS. 8-20. Tu autem Israel puer meus, Jacob quem elegi, semen Abraham, quem dilexi, quem assumpsi ab extremis terræ, et a summitatibus ejus vocavi te, et dixi tibi: Puer meus es, etc.

456 Superius quidem Jacobum et Israellem, qui viam sibi ad Dominum impediri quærebantur, Deus reprehendit. Nunc autem utrumque laudis ergo electi filii nomine dignatur; unde circumcissum populum in duo manifeste videtur oratio distribuisse: alterum quidem, qui propter incredulitatem excidit; alterum autem, qui per apostolorum et sociorum fidem electione dignus est habitus, sicut ait Apostolus: « Sic et in hoc tempore reliquæ per electionem gratiæ factæ sunt ²⁷. » Deinde Evangelium: « Hos duodecim elegit Jesus ²⁸. » Quamvis autem de priore populo vocati essent permulti, pauci tamen fuerunt electi; ad eosque promissiones retulit oratio, postquam gentium vocatione explicata, quisnam ab ortu justitiam excitasset, quæsitivam quam se in conspectum gentium positurum affirmavit. Et rursus, cum novisse gentes et timuisse dixit. Verum quæ in manibus habemus, ita reliqui interpretantur: Tu autem Israel, servus mi. Servi nomen igitur prius usurpavit; deinde electi: tanquam eum initio servitutis metu sub lege educatum, per progressionem deinde ex vocatione electum; sed certum tamen propter hunc numerum innueret; eod semen Abraham appellatum, Judæorum multitudinem significaret; quos Abraham semen esse ipse etiam confessus est Salvator: cum alii tamen ab iis essent, de quibus idem dicebat: « Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis ²⁹. » Erat igitur Deo **457** dilectus Abrahamus: cui licet non eodem modo semen ejus charam fuisse testetur, per electos tamen et ipsum etiam vocari voluit, quos ad oves domus Israelis, quæ perierant, proficisci jussit ³⁰. Deinde quoniam dispersæ erant per orbem universum, adjecit: Quem assumpsi ab extremis terræ, et a summitatibus ejus (aut secundum Symmachum, montium verticibus), vocavi te. Eos enim primos vocavit, Paulo teste ³¹, qui sermonem illis primum oportuisse promulgari: se esse profectos scribit. Qui igitur ex ipsorum

Censent nonnulli, postquam gentes mysteriis ini-
tiasset, apostolos jam proposito sermonis, et cate-
chese is argumentis, confidere jubere, patrumque vir-
tutem, cujus illi nomine Deo *dilecti* evaserant, in
memoriam revocare : *Dilectos præterea et electos*
patres eorum nominare, ut ex ingenua et liberati
stirpe propagati, patribus fieri similes, eorumque
pietatem imitari studeant. *Abraham*, inquit, *as-*
sumpsi, vocans eum ab extremis terræ, his verbis :
« Egrederere de terra tua, et de cognatione tua ».
Deinde, a *summitatibus* ait; quia montosa esse
Chaldaeorum terra narratur; unde idololatria summa
laborasse Abrahami posteros significavit. Deinceps,
tanquam de universo Israele locutus; *Dixi tibi*,
addit, *puer meus es*. Est enim et ipse primogenitus
nuncupatus, neque a Deo, a quo *electus* fuerat,
derelictus; cum ab eodem audiat : *Ne timeas, neque*
erres. Ego enim sum Deus tuus, qui confortavi te;
eo tempore nimirum, quo ipsum, lege proposita,
Deum unum, et Dominum unum esse, etque soli
serviendum docuit; cum denique Unigeniti *dextera*
devictarum gentium hæreditatem adire fecit.

Sin autem ad priorem interpretationem respicis :
ab ipsa *seminis Abraham* mentione, ad apostolici
chori electionem iterum revertitur; qui *puer meus*
dicat; aut **458** secundum Symmachii interpreta-
tionem *servus meus*, qua ratione et Paulus servi
nomine, tanquam præclaræ dignitatis alicujus,
glorietur. Quin et apud prophetam postea : « Ma-
gnus tibi est vocari servum meum, invenias ».
Et hic præterea *electioni, servitatem* præponit, *Elec-*
tionem vero ad Evangelium gentibus promulgan-
dum excitans, *Noli metuere*, inquit, *ego tecum sum*.
Juxta illud : « Ecce ego vobiscum sum omnibus die-
bus, usque ad consummationem sæculi ».
Sed vide, *ne erres*, adjicit; qui tua te unius virtute
tantæ promulgationi satis esse posse arbitraris.
Quid enim me absente, tibi que vires adversus tan-
tas miseras non suppeditante, facturus eras? Ego
enim te, ne præconem agentis quidquam officeret,
tanquam præsidio muniebam. Itaque tuos *adver-*
sarios nihili facias. *Erunt enim quasi non sint*, qui
non ita pridem sævientes aliquid esse videbantur,
cum sit eorum finis interitus; juxta illud : « Vidi
impium exaltatum maxime, et transivi, et ecce non
erat ».
« Qui enim altum sapiunt, inquit, gra-
vem et inexpectatam ruinam patiuntur ».
Et rursus : « Qui excelsas ædes construit, ruinam
parat ».
At illud : *Ego auxiliatus sum tibi, ne*
timeas, vermis Jacob, non agnoscitur ab interpreti-
bus Septuaginta. Deinde *vermis* idem nomine,
quod *electi* antea, significavit, sive quod *vermis* in
modum incredulorum-urbes subingressus, super-
sitionis errorem funditus ex hominum mentibus
extirparit : sive quod humi serpens ipsa etiam

Τινες δὲ λέγουσιν, ὡς μυσταγωγῆσας τοὺς ἐξ
ἔθνων, παραθαρῶνει τοὺς ἀποστόλους, δι' ὧν ἡμελε-
λε τὸν τῆς κατηχήσεως ποιεῖσθαι λόγον· καὶ τῆς
τῶν πατέρων αὐτοῦς ὑπέμνησεν ἀρετῆς, ἐξ ἧπερ ἠ-
γάπωντο τοὺς πατέρας καλῶν, ὡς ἐκ βίβης ὄντας
τοὺς ἐξ αὐτῶν εὐγενοῦς ἰζηλῶσαι τοῦ πατέρας
παρακαλεῖ, καὶ τὴν ἐκαίνων εὐσέβειαν· λεγὼν, ὡς
τοῦ Ἀβραάμ ἀντελάβετο, καλέσας τούτον ἐξ
ἄκρου τῆς γῆς, εἰπὼν· « Ἐξέλθε ἀπὸ τῆς γῆς σου,
καὶ ἀπὸ τῆς συγγενείας σου. » Σκοπιῶν δὲ φησιν,
ἐπειδὴ περ ὀρεινὴν εἶναι τὴν Χαλδαίαν ἱστέρηται, δι'
ῶν ἐν ἄκρῳ τῆς εἰδωλολατρείας εἶναι τὸν Ἀβραάμ
ἐσημαίνετο. Εἰτά φησιν ὡς περὶ παντὸς Ἰσραὴλ,
ὅτι Εἰπά σοι· Παιῖς μου εἶ. Πρωτότοκος γὰρ ὠνό-
μασταί. Γεγονότα τε τούτον ἀπόλεκτον οὐκ ἐγκατέ-
λειπεν ὁ Θεός. Πρὸς δὲ φησὶ· Μὴ φοβοῦ, μηδὲ
πλανῶ· ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ Θεός σου, ὁ ἐπιστάσας σε.
Διδάσκας αὐτὸν διὰ τοῦ νόμου, ἔτι καὶ Θεὸς εἶς
ἔστι, καὶ Κύριος εἶς, καὶ αὐτῷ χρῆ μόνῳ λατρεύειν,
διὰ τῆς ἰδίας δεξιᾶς τοῦ Μονογενοῦς κληρονόμον
ποιήσας ἔθνων ἡττημένων.

Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἐξήγησιν, τοῦ σπέρματος
Ἀβραάμ μνημονεύσας, ἐπὶ τὴν τοῦ ἀποστολικοῦ χο-
ροῦ πάλιν ἀνέδραμεν ἐκλογὴν, παῖς μου λέγων,
κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, δοῦλε, ἐφ' ᾧ καὶ Παῦλος μέγα
φρονῶν, δοῦλον ἑαυτοῦ, ὡς ἀπὸ τινος ἐκάλεσεν ἀσιώ-
ματος. Καὶ προτὶν γὰρ ὁ προφήτης ἐρεῖ· « Μέγα
σοὶ ἔστι τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου. » Κάνταῦθα δὲ
πάλιν τῆς ἐκλογῆς τὴν δουλείαν προέταξεν. Πα-
ραθαρῶνων δὲ τὴν ἐκλογὴν περὶ τὸ πᾶσι τὸ εὐαγ-
γέλιον κηρύξαι τοῖς ἔθνεσιν· Μὴ φοβοῦ, φησὶ· μετὰ
σοῦ γὰρ εἰμι. Κατὰ τὸ· « Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι
πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »
Ἀλλὰ μηδὲ πλανῶ, φησιν, νομίσας ἰδίᾳ δυνάμει
πρὸς τοσοῦτον ἐξαρχεῖν τὸ κήρυγμα. Τί γὰρ ἂν
ἐπραξας, μὴ παρόντος ἐμοῦ, καὶ πρὸς τάλαιπωρίας
καρτερίαν ἐμβάλλοντος; ἐγὼ σε γὰρ ἐφροῦρον,
πρὸς τὸ μηδὲν ἐμποδῶν σοι γενέσθαι κηρύττοντι.
Τῶν οὖν ἀνθρωπισμῶν μηδένα πεποίησο λόγον.
Ἔσονται γὰρ εἰς οὐδὲν, οἱ πρὸς ὀλίγον ἐν τῷ βίω-
κειν εἶναι τι δόξαντες, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια. Κατὰ
τὸ· « Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερψοῦμενον, καὶ παρήλ-
θον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. » — Οἱ γὰρ φρονούντες, φησὶ,
τὰ ὑψηλὰ, δεινὴν καὶ ἀδόκητον ὑπομένουσι συντρι-
βήν. Καὶ πάλιν· « Ὅς ὑψηλὸν ποιεῖ τὴν ἑαυτοῦ
οἶκον, ζητεῖ συντριβήν. » Τὸ δὲ, Ἐγὼ ἐβόηθησά σοι,
μὴ φοβοῦ, σκόληξ Ἰακώβ, οὐ κεῖται παρὰ τοῖς
Ἐβδομήκοντα. Σκόληξα δὲ προσηγόρευσεν ὃν προ-
λαβὼν ἐκάλεσεν ἐκλεκτὸν, διὰ τὸ σκόληκος δίκην
τῶν ἀπίστων τὰς πόλεις ὑποδύμενον τὴν δεισιδαί-
μονα πλάνην ἐξ αὐτοῦ βάθους τῆς τῶν ἀνθρώπων
ἐξαφανίζειν ψυχῆς, καὶ ὅτι περ εὐτελες καὶ ἰδιωτι-
κῶν τῶν ἀποστόλων ὑπάρχει τὸ κήρυγμα. Οὕτω γ'
οἶν καὶ αὐτὸς ἐν ψαλμῷ φησιν ὁ Σωτῆρ· « Ἐγὼ δὲ

²² Gen. xii, 1. ²³ Isa. xlix, 6. ²⁴ Matth. xxviii, 20. ²⁵ Psal. xxxvi, 35. ²⁶ Prov. xvii, 19. ²⁷ ibid. 16.

⁵ γρ. ἐφ' ἧπερ. ¹ γρ. εὐγενεῖς.

ειμι σκώληξ, και οὐκ ἄνθρωπος. » Ὁλιγοστὸν δὲ Α καλεῖ τὸν Ἰσραὴλ διὰ τὸ τῶν μαθητῶν εὐαριθμητον. Ἐδώκεν γὰρ ἦσαν, οἱ δὲ μετ' αὐτοῦς, ἐδομήκοντα. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, ἀριθμὸς Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ Ἀκύλας, τσθνεῶτες Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, νεκροί· τῷ ἀποστολικῷ συμφώνως· « Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καί· « Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὕμετέραν καύχησιν. » Ἄλλὰ καίπερ σκώληξ ὢν, νεκρός τε και δλιγοστός, μὴ φοβοῦ, διὰ τὴν ἐξ ἐμοῦ συμμαχίαν, δι' ἧς ἀλοήσεις τῶν ἀπίστων ἐθνῶν τὴν ἀσέβειαν, ὄρη και βουνούς λέγων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, ὡς ἐπαιρομένας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, τῶν ὑποβεηκῶτων πνευμάτων λεγομένων βουνῶν· ὢν ἀπολομένων εὐφρανθήσῃ σὺ ἐν Κυρίῳ. Δέδωκε γὰρ ἡμῖν ἡ ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὀρέων και σκορπίων, και ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναναιν τοῦ ἐχθροῦ. B quibus pereuntibus tu in Domino lætaberis. Dedit concuicandi, et adversus omnem hostilium potestatem 43.

Εἰπεις δ' ἂν ὄρη και βουνούς και τοὺς ἐν δυναστείαις κοσμικαῖς τοῖς ἀποστόλοις ἐπαναστάνας. Ἄλλὰ και τούτων καθηρημένων, σὺ εὐφρανθήσῃ ἐν τοῖς ἀγίοις Ἰσραὴλ, ἐντρυφῶν ὅτι ἂν ἰδῆς πολλοὺς γεγονότας ἀγίους, και ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ τεταγμένους. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. » Τοιοῦτον παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ τὸ, « Χαρὰ και στέφανός μου. » Ταῦτα περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ προφητικὸς λόγος εἶπὼν, ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς λέγει· Ἀγαλλιᾶσονται οἱ πτωχοί, και οἱ ἐνδεδεῖς. Ὁβέλισται δὲ τὸ ἀγαλλιᾶσονται· παρὰ γὰρ τοῖς λοιποῖς εἴρηται· Οἱ πτωχοί, και οἱ ἐνδεδεῖς ζητήσουσιν ὕδωρ, και οὐκ ἔσται. C Ἄλλὰ ταῦτα πάλαι πεπόνθασι. Νῦν δὲ, οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτοὺς, ἀλλ' ἀνάξω ἔπι τῶν ὀρέων ποταμούς, και τὰ ἐξῆς. Αἱ γὰρ πάλαι ψυχαὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως ἐνδεεῖς, ὡς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, και τὸν λόγον ἐξηράνθαι τὸν δι' αὐτῆς προφερόμενον, βράνδα πόματος οὐκ ἔχοντα ζωτικῶ, αὐταὶ παρ' ἐπιπέδας σωτήρια πίνουσι διὰ τῆς χάριτος νάματα, κατὰ τὸ προρρήθέν· « Καὶ πίνονται ὕδωρ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. » Καὶ μὴν, και ἀπὸ πηγῶν Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ πηγάζον ἐν ἐκκλησίαις ὕδατα ζωτικὰ, ἐκ τῆς Γραφῆς τῆς τῆς Παλαιᾶς, και Καινῆς· ἔνθα και ποταμοὶ ἄνδρες ἅγιοι τὴν D πρὶν ἔρημον κατακλύζουσιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου βέροντες ποταμοῦ, οὗ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, δι' ἣν εἴρηται· « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων. »

Ἔστι γὰρ ἰδεῖν τὴν ἄνδρον πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἔρημον Θεοῦ και παντὸς ἀγαθοῦ, νῦν ἐκ τοσοῦτων ὑδάτων ψυχὰς ἔχουσαν εὐδαεῖς και ὑπερψοφόμενας τῆς γῆς, κατὰ τὰ φυτὰ τὰ ἐν ὑδάτων

esset apostolorum prædicatio. Sic igitur et ipse in psalmo loquitur Salvator: « Ego sum vermis, et non homo 40. » Quod autem perexiguum vocat *Israelem*, ad parvum discipulorum numerum respexit. « Erant enim duodecim; et ab his septuaginta alteri 41. » At Symmachus *numerus Israel*, Aquilas autem et Theodotio, *mortui Israel*, interpretantur; nihil certe ab Apostoli verbis alieni, qui dicat: « Vivo autem non amplius ego; sed vivit in me Christus 42. » Et: « Quotidie morior propter gloriam vestram 43. » Cæterum, licet *terminis 459 sis*, inquit, *et mortuus, et perpaucus*; cessa tamen auxilio nostro fretus *metuere*, qui eo adjutus infidelium gentium impietatem *tritaturus* sis; *montes et colles* adversarias potestates appellans: tanquam quæ adversus Dei notitiam, spirituum ministerio qui *colles* nominantur, insurrexerint: enim vobis facultatem serpentes et scorpiones 44.

Dixeris vero *montes et colles* eos etiam, qui mundanis evecti magistratibus apostolia insurgent. Sed et his etiam sublati, *lætaberis in sanctis Israel*, magna tum demum lætitia, et voluptate potitus, cum sanctos evasisse permultos, et in filiorum Israelis ordinem transisse intæberis. « Neque enim omnes, qui ex Israele sunt, ii sunt Israel 45. » Tale est et Pauli illud: « Gaudium et coronamæ 46. » Atque hæc quidem de apostolis cum propheta dixisset, tanquam facto aliunde principio, de gentium conversione sermonem aggreditur, his verbis: *Exsultabunt pauperes et inopes*. Obelo autem confoditur verbum *exsultabunt*. A cæteris enim dicitur: *Pauperes enim et egeni quærent aquam, et non erit*. Sed ista dudum perpassi sunt. Nunc autem, *non derelinquam eos, sed aperiam in montibus flumina*, et quæ deinceps. Animæ enim, quæ ita Dei cognitione destitutæ erant, *ut lingua ipsa*, ipsoque sermone, qui per eam profertur, tanquam vitalis poculi irrigatione carentes, *exarescerent*, eædem, inquam, salutaribus jam Spiritus sancti laticibus fruuntur. Hinc illud superius: « Et bibunt aquam de fontibus Salvatoris 47. » Imo et de fontibus Israel, juxta illud in Psalmis: « In Ecclesiis benedicite Domino Deo de fontibus Israel 48. » Quibus quidem Spiritus sanctus innuitur, qui vitales aquas in Ecclesiam ex veteris et recentis Scripturæ fontibus effundit, ubi desertam antea viri sancti *fluviorum* instar, a magno illo promanantes etiam irrigant, 460 *cujus impetus lætificat civitatem Dei 47*; de quo etiam: « Fluvius Dei repletus est aquis 48, » scribitur.

Videas enim Ecclesiam *aquis* olim, et Deo, omni- que bono *destitutam*, abunde nunc *irriguam*, vegetas animas, et sublimes e terra attollere: non aliter quam propter aquarum copiam fieri solet in arbo-

40 Psal. xxi, 7. 41 Luc. x, 4. 42 Galat. ii, 20. 43 Philip. iv, 1. 44 Isa. xii, 3. 45 Psal. lxxvii, 27.

46 I Cor. xv, 31. 47 Luc. x, 49. 48 Rom. ix, 6. 49 Psal. xlv, 5. 50 Psal. lxxiv, 40.

VARIÆ LECTIONES.

ἡ γρ. ὕμην. ὡ γρ. ἀνοίξιο.

ribus, quarum hoc loco meminit. De aqua ista et Christus ipse hunc in modum loquebatur: « Qui biberit aquam ex me⁴⁹, » cæteraque deinceps. Etriusus: « Qui aquam biberit, quam ego habeo, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis⁵⁰. » Hoc autem dicebat de spiritu, quem accepturi erant, qui in ipsum credebant, cujus beneficio vigere, et in altum erigi, nunquamque putrescere, odoris denique suavitatem emittere credentes consueverunt. Olea igitur, et palma, et vitis in Scriptura fructus Ecclesiæ denotant. Hic autem quæ nominantur arbores, eorum, qui in ea proficiunt ubertatem, altitudinem, novitatem et vigorem demonstrant; quod in deserto fieri videtur admirabile. Atque inde est, quod *manum Domini ista effecisse* subjicit: nempe ut qui in terra radices, id est, caducam et humanam vitam agerent, in cælestia fastigia, spe regni immortalis evecti, ascenderent. Adeo fuit illa, quam in gentibus edidit Dominus, admiratione digna conversio. Deinde *aquæ ductuum* nomine, Ecclesiæ doctores indicavit, qui haustum animo de Scriptura divinitus inspirata Dei verbum in alios transfundunt, ut vitæ quidem instituto odoris bonitatem; mundanarum autem voluptatum fuga, incorruptionem adipisci, firmiterque et stabili in rebus omnibus habitu comparato, radices agere, et ventorum impetus perferre valeant. Confirmat enim justos Dominus; cumque decet istorum auctorem et causam cognoscere, non sponte et fortuito accidere putare.

Sunt vero qui tota ista verborum serie Deum *Israëli* secundum progressionem putent in memoriam revocare quo loco semper apud se habitus sit; quem orbi universo, veluti accensam *divinæ cognitionis* facem, præluce voluerit. *Abrahamum* deinde ab 461 extremis terræ finibus evocavit; *Ægypto* denique, altero terræ extremo, eripuerit, *filiorum* loco habuerit. Confide igitur, inquit, qui tot admirabilia expertus sis; neque *erres*, quantumvis te circum gentes permultæ ambient. Ego enim postquam de tuis hostibus supplicium sumpsero, quantumvis prodeant alii, in nihilum tamen reputabuntur. Sed forsitan ideo *metuis*, quod tuorum paucitatem; eorum contra, qui te ambiunt, ingentem multitudinem intueris. Verum ad meum respice *auxilium*; quo adjutus, insurgentes in te hostes *montibus* ipsis et *collibus* comparatos confeceris. Sicut in CLXXXV Assyriorum millibus patuit, qui tene adoriente quidem, mea unius opera ceciderunt⁵¹. Ostendit porro quæ damna hostes ipsos invasuri sint; cum *quæsituros* quidem *aquam*, sed non *reperituros* adjunxit. At quod de *fluminibus* dixit, ita factum esse, aiunt, historiæ illæ testantur, quæ de præruptis petris aquas emanasse narrant: ut et *fluvios* defecisse; cum a populo Jorda-

μόνον πλήθει συνεστηκότα. Τούτων γὰρ μέμνηται. Περὶ τούτου καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ ὕδατος ἔλεγεν· « Ὅς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ὕδατος, » καὶ τὰ ἔξῃς. Καὶ πάλιν· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζώντος. » Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅπερ ἤμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν, τὸ εὐθαλές τε καὶ ὑψηλόν, ἀσηπτόν τε καὶ εὐώδες τοῖς πεπιστευκόσι χαρίζομένου. Ἐλαία μὲν οὖν, καὶ φοῖνιξ, καὶ ἄμπλος ἐν τῇ Γραφῇ τοὺς καρποὺς τῆς Ἐκκλησίας σημαίνουσι. Τὰ δὲ νῦν λεχθέντα, τὸ εὐθαλές, καὶ διηρημένον, νεαρόν τε καὶ ἀκμαῖον τῶν ἐν αὐτῇ προσκοπτόντων, ὅπερ ἐν ἐρήμῳ γενέσθαι παράδοξον. Διὸ φησι, *Χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα*, ὥστε τοὺς ἐπὶ γῆς ἐβρίζωμένους, ἐν τῷ θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ πρὸς ὕψος ἀνατρέχειν οὐράνιον, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τὰς ἑαυτῶν ἀναρτῶντας ἐλπιδας. Οὕτω θαυμαστὴν ὁ Θεὸς ἐν ἔθνεσιν ἐποιοεῖ μεταβολῆν. Ἰδραγωγούς δὲ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλους ἐκάλεσεν, οἱ καθάπερ ἐκ πηγῶν τε καὶ ποταμῶν, τὸν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰς νοῦν εἰσοκησάμενοι λόγῳ, καὶ εἰς ἑτέρους αὐτὸν παραπέμπουσιν, ὡς ἂν ἔχοιεν διὰ μὲν πολιτείας, τὸ εὐοσμον· διὰ δὲ τῆς ἀποχῆς τῶν κοσμητικῶν ἡδονῶν, τὸ μὴ φθειρεσθαι· διὰ δὲ τῆς εὐσταθοῦς καὶ βεβαίας ἐν ἅπασιν ἔξεως, τὸ ἐβρίζωσθαι, καὶ φέρειν τῶν πνευμάτων τὰς προσβολάς. Ὑποστηρίζει γὰρ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος. Καὶ δεῖ τοῦτον αἰτιῶν ἡγεῖσθαι, καὶ μὴ ταῦτα νομίζειν αὐτόματα.

Τινὲς δὲ περὶ τῆς πάσης ἔφασαν ῥήσεως, ὡς ὑπομνήσκει Θεὸς τὸν κατὰ προκοπὴν Ἰσραὴλ οἶον αἰετὸν πρὸς αὐτὸν τὴν σχέσιν ἐκτήσατο, τοῦτον ἀνάψας τῷ παντὶ κόσμῳ καθάπερ εἶδα θεογνωσίας· Ἄβραάμ μὲν καλέσας ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, ἐξ Αἰγύπτου δὲ τοῦτους ἑτέρους ἐξελομένους ἄκρου καὶ ἐν πᾶσι ὕλοισάμενος. Τοσοῦτων οὖν γεγονῶς ἐν πείρᾳ θαυμάτων, θάρρει· κἂν πολλὰ σε ἔθνη περικυκλοῖ, μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γὰρ ὁ τοὺς σοὺς ἐχθροὺς μετελθῶν, κἂν ἕτεροι φανεῖν, εἰς οὐδὲν λογισθήσονται. Ἄλλ' ἴσω; δειλιῶς, τὴν σὴν ὀλιγότητα βλέπων καὶ τῶν κυκλούντων τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ τὴν ἐμὴν σκόπει βοήθειαν, δι' ἧς κατακόψετε τοὺς καθ' ὑμῶν ἐπαρθένας, ὡς ὄρεσι καὶ βουνοῖς ἀπεικάζεσθαι. Ὅπερ ἐπὶ τῶν ῥπ' χιλιάδων Ἀσσυρίων ἐγένετο, μηδὲ πολεμήσαντος Ἰσραὴλ. Τὰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν καταληψόμενα πάθη δηλοῖ τὸ· Ζητήσουσιν ὕδωρ, καὶ οὐχ εὕρησουσι. Τὰ δὲ περὶ τῶν ποταμῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας γεγονέναι φασὶν, ὡς καὶ πέτρας ἀκροτόμους ἐκραγῆναι πρὸς ὕδατα· καὶ αὐθις ποταμοὺς ἐκλιπεῖν, ὡς τὸν Ἰορδάνην τοῦ λαοῦ διαβαίνοντος. Ὁ καὶ ἡ θάλασσα παθοῦσα, πρὸς ἀνάρεσιν αὐθις τῶν Αἰγυπτίων ἔχετο· οἱ καὶ ἐξεθράσσοντο, οὐκ εἰς ἄμφω τῆς θαλάσσης τὰ μέρη, ἀλλ' ἔνθα ἦν Ἰσραὴλ· ὡς ἂν ὀρώντες θαρρήσῃσι.

⁴⁹ Joan. iv, 13. ⁵⁰ Joan. vii, 38. ⁵¹ Isa. xxxvii, 36.

VARIÆ LECTIONES.

² γρ. διηρημένον. ³ γρ. ἐν πασί.

λέγοντες· Οὗτός μου Θεός ὁ πρότερον ἀπιστοῦ-
μενος.

κα'-xθ'. Ἐγγίξει ἡ κρίσις ὑμῶν, λέγει Κύριος ὁ
Θεός. Ἠγγισαν αἱ βουλαὶ ὑμῶν, λέγει ὁ βασι-
λεὺς Ἰακώβ. Ἐγγισάτωσαν καὶ ἀναγγειλάτωσαν
ὑμῖν ἃ συμβήσονται, ἢ τὰ πρότερον εἶνα ἦν εἰ-
πατε, καὶ ἐπιστήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσώμε-
θα, τί τὰ ἔσχατα, καὶ τὰ ἐπερχόμενα, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τῆς πρὶν ἐρήμου τὴν ἐπὶ τὸ κρείττον με-
ταβολὴν, ἐφ' ἕτερον μεταβαίνει τάγμα, ὃ τῆ τῶν
εἰδῶλων ἐγκατέμεινε πλάνη, μὴ ἐπιστήσαν ὅτι χεῖρ
Κυρίου ἐποίησεν ταῦτα. Οὐδὲν οὖν ὑμῖν ἢ κατὰ
Κυρίου ἐπιπέσει, τῆς τοσαύτης ἀναισθητήσασι χά-
ριτος. Διὸ ἐπιλέγει· Ἠγγισαν αἱ βουλαὶ ὑμῶν.
'Ανθ' οὗ Σύμμαχος· Ἐγγίσασθε, φησὶ, τὰ ἰσχυρὰ
ὑμῶν. Ὁ δὲ Θεοδοτῶν· Τὰ κραταιώματα. Ὁ δὲ
'Ακύλας· Ὅστεώσεως· τοῦ· ἔστι, τοὺς θεοὺς
ὑμῶν εἰς τὸ μέσον ἀγάγετε. Οὕτως ἐρμήνευ-
σαν.....

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ΄.

α'-θ'. Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ.
'Ισραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ
ψυχὴ μου. Ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν,
κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει· οὐ κενράξεται, οὐ
δὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἐξω ἡ φωνὴ αὐ-
τοῦ, κ. τ. λ.

. . . προσεπήγγελλται λέγων· Ἀρχὴν Σιών
δώσω. Καὶ ποία τις αὐτῆ, σαφῶς ἐπενήνοχεν. Λέγε-
ται γὰρ ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἀρχὴν δεδοσθαι, καθὸ
γένονεν ἄνθρωπος, τὸ κατὰ πάντων κράτος λαχῶν.
Διὸ καὶ Ἰακώβ αὐτὸν, ως ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὸ
κατὰ σάρκα γεγονότα καλεῖ. Ἀντιλήψομαι δὲ, φη-
σὶν, αὐτοῦ. Συνειργάζετο γὰρ ὁ Πατὴρ αὐτῷ, ὡς
διὰ δυνάμεως ἰδίας μεγαλοουργῶν. Ἔστι δὲ καὶ ἀπό-
λεκτος, ὅτι καὶ ὠραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν
ἀνθρώπων. Καὶ παραδέκτος, ὡς ἡγαπημένος. Εὐ-
δόκησε γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ λέγων· Ὁυτός ἐστιν
ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Ὁ Χρισθεὶς
δὲ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, μετεσχηκέναι τοῦ ἁγίου
Πνεύματος λέγεται, καίτοι τὸ Πνεῦμα διδοῦς, καὶ
ἀγιάζων τὴν κτίσιν. Βαπτισθέντι γὰρ τὸ Πνεῦμα,
φησὶν, ἐπεφοίτησεν. Ἐχρίσθη δὲ κρίσιν ἐξοίσει τοῖς
ἔθνεσιν, ὃ ἐστὶ δικαιοκρισίαν. Δεδικαίωκε γὰρ αὐτὸς
κατακρίνας ἐν πλεονεκτήσαντα Σατανᾶν, λέγων·
« Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἀρχὼν
τοῦ κόσμου τούτου ἐκδληθήσεται ἐξω. Κἀγὼ ἐάν
ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Εἶτα,
ἐπειδὴ περ ἡσύχως, καὶ πρῶτος τὸν ἀνθρώπινον διώ-
θευσε βίον, ἐν ὑφέσει πολλῇ, μηδὲ τοῖς θραπευομέ-
νοισι φανεροῦν ἐπιτρέπων αὐτὸν, Οὐκ ἀνήσει, φησὶν,
οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἐξω ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Οὐδαμοῦ
γὰρ ἐξω τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας διέτριψεν. Ἡλθε

A nes ipse trajectus est. Idem præterea et mare
passum esse, cum rursus ad delendos Ægyptios
effusum est, qui non utroque maris littore, sed ea tantum parte, in qua tum versabantur Israelitæ,
ebullierunt²²; quo rem contemplati confiderent, eumque jam Deum suum esse, cui fidem prius
denegarant, profiterentur.

462 Vers. 21-29. Appropinquat iudicium vestrum,
dicit Dominus Deus. Appropinquarunt consilia ve-
stra, dicit rex Jacob. Appropinquent, et annuntient
vobis quæ ventura sunt, aut priora quæ erant, dicite,
et mentem advertemus, et cognoscemus quæ ultima,
et quæ ventura, etc.

Post absolutum de regione sermonem quæ deserta
olim jam melior evaserat; ad alium eorum nunc
transit ordinem, qui idolorum errore nondum posi-
to, ista manu Domini facta esse ignorabat. Una
igitur vobis, inquit, superest condemnatio, qui ad
tantam gratiam obstupescatis. Atque hinc est, quod
appropinquarunt consilia vestra subjungit; pro qui-
bus appropinquate fortia vestra Symmachus; firma-
menta Theodotio; fulcimenta Aquilas, transtulerunt:
quasi Deos in medium proferre jubeant. Sic inter-
pretati sunt. . . .

CAP. XLII.

463 Vers. 1-9. Jacob puer meus, suscipiam
eum; Israel electus meus, suscepit eum anima mea.
Dedi spiritum meum super eum. Iudicium gentibus
educet. Non clamabit, neque dimittet, neque audietur
foris vox ejus, etc.

C 464 . . . Prænuñtiavit dicens: Imperium
Sioni dabo. Deinde quodnam illud esset, aperte
intulit. Dicitur enim ad Ecclesiæ imperium datus,
quatenus homo factus summam in omnes potesta-
tem obtinuit. Itaque et Jacob ipsum, tanquam qui
de sanguine Israel secundum carnem natus esset,
appellavit. Deinde suscipiam eum adjecit. Simul
enim cum eo Pater operabatur; tanquam propria
virtute et potentia res magnas pararet. Est vero
etiam electus, tanquam qui formæ pulchritudine
mortales omnes exsuperaret; et acceptus, tanquam
qui diligeretur. Placuit enim Patri, qui de eo in
hunc modum locutus esse legitur: « Hic est Filius
meus dilectus, in quo complacui²³. » Unctus au-
tem, secundum humanitatem, Spiritus sancti etiam
particeps esse dicitur; quanquam et spiritum lar-
giri, cum creata sanctificat, dicitur. In eum enim,
cum tingeretur, ait, Spiritus illapsus est. Unctus
est vero ut justo iudicio gentes in libertatem asse-
reret: quod ab eo factum est, cum contumeliosum
et fraudulentum Satanam condemnavit his verbis:
« Nunc iudicium est huius mundi. Nunc princeps
huius mundi ejicietur foras. Et ego, si exaltatus
fuero a terra, omnes traham ad me²⁴. » Deinde,
quoniam placide et mansuete vitam istam exegit,
magna modestia ne iis quidem quos sanaverat,

²² Matth. iii, 17; xvii, 5. ²³ Joan. xii, 51, 52.

VARIAE LECTIONES.

² γρ. στερεώσεις.

se ipse palam facere permittens, non' dimittet, ait, **A** neque audietur vox ejus. Nullibi enim extra Judæam et Galilæam egit; sed ad Tyri usque, et Sidonis, necnon Cæsareæ, quæ Philippi dicitur, confinia tantum, prætermisiss alienigenarum urbibus, progressus est⁵⁵. Adeo autem, inquit, nullo strepitu pertransibit, ut infirmus maxime, et ob id *contrito culamo* comparatus, dolore ullo non afficiatur, imo ne *linum* quidem *fumigans*, id est *comburens*, *extinguatur*; quod alii *evanidum* reddiderunt. Aiunt vero per *fumigans linum* cum demonstrari, qui mente carnis suæ temere intumescat. Non enim aut omnes mansuetus et humilis corde fuit.

465 Non desunt, qui *lini fumigantis* appellatione, terrenum hominem velint significari, qui virtutis adhuc aut pietatis scintillam exiguam sibi reliquam fecit. Hunc enim consolatus spem abjicere non sinit, qui volentem septuagies septies ad pœnitentiam admittendum edixit⁵⁶; quique magna dicendi libertate de *judicio* Dei apud omnes disputavit; neque prius destitit, donec lucis instar, per resurrectionem ex mortuis *splenduerit*, quam ut innueret, *respondebit, et non conteretur* adjunxit. Ipsum enim *conterere*, et *extinguere* (morte enim homines *conteruntur*), qui necis ejus auctores fuerunt, conati sunt: sed unus Christus morte superior evasit. Imo *splendere* non desiit, *donec iudicium super terram poneret*, id est, Ecclesiæ in terra administrationem et *judicium*, quod suis discipulis commisit, ordinaret. Videtur enim in istis *judicii* nomine legem significare, ut de Israele dictum est, cum ibi justificationes et *judicium* esse voluisse. Et rursus, *Judicium et justitiam* in Jacob effecisse⁵⁷. Aiunt deinde nonnulli legem in umbris et typis delitescentem, decretis evangelicis in lucem esse educturum. Neque vero particula *donec* præfinitum temporis terminum aliquem quo elapso *conterendus sit*, indicat, sed tantum effecturum, ut *in toto orbe iudicium ejus statuatur*. Juxta illud: « Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum⁵⁸. » Et illud: « Ecce ego vobiscum sum donec sæculi fiat consummatio⁵⁹. » Sic et nunc decretorum suorum certam et immutabilem constantiam demonstrat. Scribitur enim: « *Justitia tua, justitia in æternum, et lex* **D** *tua veritas*⁶⁰. »

Sperant vero et *gentes* in nomine ejus, postquam Deum esse didicerunt, etiamsi in carne apparuerit. Quin et secundum Davidem: « In nomine ipsius exsultabunt tota die⁶¹. » Ab eo enim Christiani nuncupamur, et in eo spes nostras omnes collocatas habemus. Cæterum quo loco *gentes* habemus, Hebræos ipsos cæterosque interpretes, *insulæ* **466** videas legere; ubi deinde *nomine, legem* scribere. *Insularum* porro appella-

⁵⁵ Matth. xv, 29, 50.

⁵⁶ Matth. xviii, 22.

⁵⁷ Psal. xcvi, 4.

⁵⁸ Psal. cix, 1, 2.

⁵⁹ Matth. xxviii, 20.

⁶⁰ Psal. cxviii, 142.

⁶¹ Psal. lxxxviii, 17.

δὲ καὶ μέχρι τῶν ὄριων Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ τῆς Φιλίππου Καισαρείας. Ἄλλ' οὐκ αὐτῶν ἐπέθη τῶν ἀλλοφύλων πόλεων. Οὕτω δὲ, φησὶν, ἀφορητὴ διελεύσεται, ὡς μὴδὲ λυπηταὶ τὸν ἀθθενέστατον, καὶ διὰ τοῦτο *καλάμῳ*, καὶ τούτῳ *θεβλασμένῳ* *παρεικαζόμενον*. Ἄλλ' οὐδὲ *λίνον* *κατασβέσει* *καπνιζόμενον*. Τοῦτο γὰρ τὸ *τυρόμενον*, ὑπερ ἑμαυρὸν ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Δηλοῦν δὲ τὸ *λίνον* *φασὶ* τὸ *τυρόμενον*, τὸν εἰκῆ φυσιοῦμενον ὑπὸ τοῦ νοδὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Οὐ ταπεινὸν γὰρ ἐλύπησεν, οὐ μετήλθεν ὑπερήφανον, πρὸς πάντας ὡν πρῶτος, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

aut humilem læsit, aut superbium ultus est, qui in

Τινὲς δὲ *λίνον* *τυρόμενον*, τὸν γῆινον ἐφασαν ἀνθρωπον, τὸν ἀρετῆς ἢ θεοσεβείας σπινθήρα βραχὺν διασώζοντα. Τοῦτον γὰρ παρακαλῶν, οὐκ ἐξ χωρεῖν εἰς ἀπόγνωσιν, τὰς ἐδομηκοντάκις ἐπτά μετανοίας νομοθετῶν· σὺν παρρησίᾳ δὲ πᾶσι τὰ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ διεστέλλετο *κρίσεως*. Καὶ οὐ πρότερον ἐπαύσατο, ἢ φωτὸς δίκην *ἐκλάμψαι* διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἣν αἰνιττόμενος, φησὶν· *Ἀναλάμψει, καὶ οὐ θραυσθήσεται*. *Θραῦσαι* μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ *ἀποσβέσαι* *πεπειρανται* οἱ τὸν θάνατον αὐτῷ κατασκευάσαντες. Θανάτῳ γὰρ ἀνθρωποὶ *θραύονται*. Μόνος δὲ Χριστὸς θανάτου κρείττων ἐγένετο. *Ἐκλάμψας* δὲ οὐκ ἐπαύσατο, ἕως θῆ ἔπι τῆς γῆς *κρίσιν*, τοῦτ' ἔστι, πρὶν ἐπὶ γῆς διατάξασθαι τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας διοικήσιν τε καὶ *κρίσιν*, ἣν τοῖς αὐτοῦ παρέδωκε μαθηταῖς. *Κρίσιν* γὰρ εἰκοὴν ἐν τούτοις τὸν νόμον καλεῖν, ὡς εἴρηται περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, οὗ ἐκεῖ ἐδωκεν αὐτῷ δικαιοῦματα καὶ *κρίσιν*. Καὶ ἄλλιν· *Κρίσιν* καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ τὸ ἐποίησας. Καὶ φασὶ τινες, ὡς τὸν νόμον ἐν σκιαῖς ὄντα καὶ τύποις, εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει, διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων. Τὸ δὲ, ἕως, [οὗ] καιροῦ προθεσμίαν δηλοῖ, μεθ' ἣν *θραυσθήσεται*, ἀλλ' ὅτι κρατήσει τοσοῦτον· ὥστε καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῆ *θεῖναι τὴν κρίσιν*. Κατὰ τὸ· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῆσω τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Καὶ τὸ· « Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Οὕτω καὶ νῦν τῶν αὐτοῦ θεσπισμάτων τὸ ἀρραγὲς δηλοῖ καὶ ἀσάλευτον. Γέγραπται γάρ· « Ἡ δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. »

Ἡλιώδης γε μὴν τὰ ἔθνη ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, Θεὸν εἶναι μαθόντα, εἰ καὶ πέφηνεν ἐν σαρκί. Καὶ κατὰ τὸν Δαβὶδ· « Ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν. » Κεκλήμεθα γὰρ Χριστιανοί, καὶ ἐπ' αὐτῷ πάντας ἔχομεν τὴν ἐλπίδα. Τὸ Ἑβραϊκὸν δὲ, καὶ οἱ λοιποὶ, ἀντὶ τοῦ ἔθνη, γῆσοι, φασὶν. Καὶ ἀντὶ τοῦ, ὀνόματι, νόμῳ. Νήσουρος δὲ τὰς ἐκκλησίας λέγομεν ὑπὸ τῶν ἀπίστων, ὡς ὑπὸ θαλάττης κεκυκλωμένας. Νόμος δὲ τοῦ προφητευμέ-

νου τις παρὰ τὸν Μωσαϊκὸν ἔστος, πλὴν τῆς καινῆς διαθήκης, περὶ ἧς Ἰερემίας φησὶ· « Καὶ διαθήσομαι αὐτοῖς διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν. » Ἐφη δὲ καὶ ὁ παρῶν προφήτης· « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἐπειδὴ δὲ τῆ προκειμένη βήσει ἀθρόως ἐπέβαλεν εἰπὼν, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, μὴ διορίσας τὸ πρόσωπον· νῦν ἐπήγαγεν, Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ἐξ αὐτοῦ δηλῶν εἰρησθαι τὰ θεθεπισμένα περὶ Χριστοῦ. Τοῦ δὲ λέγοντος ἀοράτου τυγχάνοντος, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν δύναμιν ἐκ μεγέθους παρίστησι κτισμάτων, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν. Τὸν οὐρανὸν δὲ πεπληχθῆαι φησιν. Ἐξ ὕδατος γὰρ συνέστη, κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν γραφὴν, οὐκ ἐκ πυρὸς, κατὰ τοὺς ἔξω σοφοὺς. Τὴν δὲ γῆν ἀστερεῶσθαι, εἰς τὸ μέγαν οὐρανὸν ἀκίνητον εἶναι, ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· καὶ τὰ πορευόμενα ἐπ' αὐτῆς ὁ Σύμμαχος εἶρηκεν. Τίνα δὲ ταῦτα λέγει ὁ διδοὺς προὐρὸν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς; Ἠῶσι γὰρ ἀνθρώποις διὰ τοῦ πρωτοπλάστου εἰς ψυχὴν ἐνεφύσης ζῶσαν, τοῦ δὲ πνεύματος οὐ πᾶσι μετέδωκεν, ἀλλὰ τοῖς πατοῦσι τὴν γῆν, κρείττοσιν οὖσι τοῦ γεώδους φρονήματος. Εἴποις δ' ἂν καὶ πᾶν γένος δηλοῦσθαι ζῶν λογικόν τε καὶ ἀλογον. Πολλῶν δὲ ψευδοπροφητῶν γεγονότων ἐν Ἰσραὴλ, συνέβαινα λοιπὸν καὶ τοὺς ἀληθεῖς ἀπιστεῖσθαι προφήτας, ὡς καὶ αὐτὸν ἀπιστηθῆναι καίτοι θαυματουργούντα Χριστόν. Ἐκβάλλειν γὰρ αὐτὸν ἔφασκεν ἐν Βεελζεβοὺλ τὰ δαιμόνια, ἔλεγόν τε· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἔλυε τὸ Σάββατον. » Διόπερ ἔφασκεν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· « Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσιν. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Πατρὸς μου. »

miracula patraret. Eum enim et sumpta a Beelzebub Sabbathum nunquam soluturum fuisse dicebant ⁶⁶. futuretur, mactet, **467** et perdat; ego autem venio, ut Patris mei ⁶⁸.

Ὅθεν αὐτῷ ἡ προφητεία μαρτυροῦντα τὸν Πατέρα ποιεῖ, ὡς κληθεὶς ἦλθεν, ἀλλ' οὐκ αὐτόμολος, κατὰ τοὺς ἀπὸ καρδίας λαλοῦντας, ἀλλ' ἐν δικαιοσύνῃ, κατ' ἀξίαν τὴν κλησιν λαβῶν. Καὶ τῶν δυνάμεων ὄντι Κυρίῳ συναργῆν ἐπαγγέλλεται, διὰ τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπότητος, ὅν καὶ Θεὸν δεικνύς, καὶ φῶς ἐκ φωτός, εἰς φῶς αὐτὸν ἐθνῶν ὡσπερ τι δῶρον δεδῶσθαι φησιν, εἰς Διαθήκην Καινὴν τῆς προτέρας τὴν σκιάν θεοπροσπεῶς καταργήσαντα. Καὶ, ἐπεὶ περ αὐτὸς ἦν ἡ Διαθήκη, μεσίτης ὢν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, οὐδὲ γραφὴν, οὐδὲ βιβλίον, ὁμοίως ἐξέδωκε Μωσῆ· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ τῶν παλαιοῦν τυφλῶν τὰς ψυχὰς οὐκ ὀφθαλμοὶ διανοίγονται πρὸς γῶσιν Θεοῦ, ἐξ ἀγνοίας τῆς περὶ εἰδωλά τε καὶ δαίμονας, οἷς τὸ θεῖον σέβας ἄπερ ἐμὸν ^b. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τοῖς ἐν ἄδου, καθειργμένοις ἐν οὐκὸν φυλακῆς ἐκτρυφεῖ πνεύμασιν, ἐκ δεσμῶν ἀνάγκης πάντας ἀνείξ. Ὁμοῦ δὲ,

⁶⁶ Jerem. xxxi, 51, 52. ⁶⁷ Isa. ii, 3. ⁶⁸ Rom. i, 20. ⁶⁹ Gen. i, 6. ⁷⁰ Luc. xi, 14, 15; Joan. ix, 16, 17. ⁷¹ Joan. x, 10, 11. ⁷² Joan. v, 45. ⁷³ I Joan. ii, 8. ⁷⁴ I Petr. iii, 19

tionem, Ecclesias ipsas, quæ a fide alienis, tanquam mari, undique obsidentur, intelligimus; legem autem, aliam ab ea, quæ fuit per Moysen promulgata: id est, testamentum illud recens, de quo in hunc modum loquitur Jeremias: « Et testabor eis testamentum novum; non secundum illud, quod condidi patribus eorum ⁶⁶. » Ait vero et noster hic propheta: « De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem ⁶⁷. » Cæterum, quia propositæ verborum seriei, nulla personæ loquentis facta distinctione, Jacob filius meus confertim adjunxerat, nunc, ita Dominum Deum dixisse, tanquam ab eodem prodeant quæ de Christo futura narrantur, ostendit. Deinde, quia in oculorum sensum non cadit, qui loquitur, ejusdem essentialiam et vires a rerum creaturarum magnitudine, uti et Paulus, demonstrat ⁶⁸. Dixit igitur cælum fixum esse; ut aqua constare, secundum Moysen sententiam ⁶⁹; non igne, sicut profanæ sapientiæ magistris placet, judicaret. Dixit et firmari terram ideo, putant nonnulli, quod in ipso mundi medio librata permaneat immobilis. Verum quo loco, et quæ in ipsa, habemus, Et quæ in ipsa ambulant, interpretatur Symmachus. At quænam sunt, quæ verbis istis, Qui dedit flatum populo, Qui in ea est, intelligit? Cunctis enim hominibus per protoplastum in animam viventem inaspiravit quidem, non autem omnes spiritus participes effecit; sed eos tantum, qui terrenis cogitationibus superiores effecti, terram conculcant. Dicas vero omnia etiam animantium genera, sive ratione polleant, sive eadem destituantur, significari. Cæterum, quia falsis abundabant prophetis Israelitæ, factum est tandem, ut veris fides non adhiberetur: imo ne Christo quidem, quantumvis potestate dæmonia ejicere, et, si ex Deo esset, Hinc illa Salvatoris: « Fur non venit, nisi ut vitam habeant ⁷⁰. » Et: « Ego veni in nomine

Hinc rursum Patris testimonium propheta noster adhibet, eumque non sponte, ut transfugam, aut eorum aliquem, qui de suo tantum ingenio loquuntur, sed rite vocatum in justitia accedere, et cum exercituum Domino, pro humanitatis ratione, cooperari confirmat, Deumque esse, et lumen de lumine, et lucem gentium, tanquam donum aliquod, in testamentum novum, veteris umbra divinitus, ut par erat, dissipata ⁷¹. Quoniam deinde idem ipse testamentum erat (tanquam factus mediator Dei et hominum) neque scripturam, neque librum, veluti Moses, edidit: sed in ipso eorum etiam, qui quondam animorum cæcitate laborabant, ad Dei agnitionem oculi aperiuntur, id est ab idolis, quibus divinum cultum tribuebant, revocantur. Idem vero et iis etiam spiritibus, qui apud inferos, in carceris domo constricti tenebantur ⁷², de se ipso

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. ἀπένευον.

concionatus est, et vinculis necessitatis omnes liberavit. Quin et iis etiam, quos superius dixi *caritate* laborare, cum peccatis tanquam catenis, in ipsis scelerum *tenebris constricti* tenerentur, peccatorum veniam largitus, eosdem diaboli servitute eripuit, et libertate donavit; non *Judæos* privatim, non *Israelem*, non *Jacobum*, sed genus hominum universum: ut adhibito *gentium* nomine significavit. Deinde, cum se Dominum Deum esse præmississet, *gloriam meam alteri non dabo*, adjunxit. Dixit autem *alteri*, aiunt nonnulli, et uni, tantum eam de qua loquebatur, cum *vocasse in justitia*, et quæ sequuntur, diceret, factam esse gratiam demonstraret. Erat autem *gloria* dicentis: *Ego Dominus Deus*. Hoc enim nomine *glorificatur*. Præstiterit vero dicere, *quia Dominus Deus ipsa est Trinitas*, neque alius essentia Pater a Filio, quem magna præstantem fecit, eundem ipsum, si creatura esset, supremæ gloriæ participem esse non posse, velle **468** demonstrare. Beato siquidem auctore Apostolo: « Etiam si multi quidem sint Dei, et Domini, sive in cælo, sive in terra, nobis tamen unus est Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum ⁷¹. » Neque enim alius est præter ipsum, etiam si proprio personæ discrimine separetur. Cum autem *virtutes* suas, sive *laudem* (ut Aquilas et Theodotius, nominibus quidem diversis, sed idem significantibus, interpretantur), *sculptilibus* minime se *daturum* dicit, nihil eorum, quæ ante coluerunt, Deum credere, neque *laudem* impiam offerre debere gentes admonet. Solus enim Patris sine controversia *virtutes* habet secundum divinitatem quidem, jam autem et secundum dispensationem. Placuit siquidem, ut in ipso omnis plenitudo divinitatis corporaliter inhabitaret ⁷². Post hæc colligit: *Quæ a principio, ecce venerunt*. Verum quo loco, *antequam annuntientur, indicata sunt vobis*, legimus; ita Symmachus: *Antequam annuntientur, ea audita faciam vobis*. Ut enim prima, ait, re ipsa impleta sunt (Abrahamo siquidem quod ei per me de semine ejus; quod per Mosen denique, reliquosque prophetas, promissum pronuntiatumque est, facta esse non ambigitis. Sic et quæ nunc ipse *nova* vobis omnibus affero: *Priusquam annuntientur*, et in apertum veniant; audita vobis per ipsam prophetiam esse volui: quæ deinceps adjiciuntur. At sermone, qui de Salvatore est, diffidere non concedit, aiunt nonnulli. Verum qualia tandem *nova* ista, Christus *nobis annuntiavit*, vitam futuri sæculi, et recondita.

469 Vers. 10-23. *Cantate Domino canticum novum, principatus ejus, glorificate nomen ejus ab extremo terre qui descenditis in mare, qui navigatis ipsum, insulae, et habitatores earum. Latere desertum, et vici ejus, villæ, et habitatores Cedar, etc.*

470 Vobis istis, quæ nova prius vocavit, ostendit.

⁷¹ I Cor. viii, 5, 6. ⁷² Coloss. ii, 9.

καὶ τοὺς προρρηθέντας τυφλοὺς, ταῖς τῶν ἰδίων ἐσφιγμένους ἀμαρτημάτων σειραῖς, σκότῳ τε καὶ κίνας πεπεδημένους, ἤξιωσε διὰ τῆς χάριτος ἀμαρτημάτων ἀφέσεως, τῆς τοῦ διαβόλου τούτου ελευθέρως εἰρκτηῖς, οὐκ Ἰουδαίους ἰδικῶς, οὐτὸν Ἰσραὴλ, οὐτὸν Ἰακώβ, πᾶν δὲ γένος ἀνθρώπων. Διότι περ εἶπεν, ἐθνῶν. Εἶτα Κύριος ὁ Θεὸς ὑπάρχειν εἰπὼν· Τὴν δόξαν μου, φησὶν, ἐτέρῳ οὐ δώσω. Οὐκ εἶπεν, οὐδενὶ, φησὶν, ἀλλ' ἐτέρῳ, ἐμφαίνων ἐν μόνῳ γεγονέναι συγχώρησιν, περὶ οὐπερ ἔφρασκεν· Ἐκάλισά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἡ δὲ δόξα τοῦ λέγοντος ἦν· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. Διὰ τούτου γὰρ δοξάζεται τοῦ ὀνόματος. Ἄμεινον δὲ λέγειν, Ἐπειδὴ Κύριος ὁ Θεός ἡ Τριάς, καὶ οὐκ ἕτερος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατέρος ὁ Υἱός, μεγάλη δὲ κατορθοῦντα παρέστησεν, δεικνύσιν ὡς εἶπερ ἦν κτίσμα, οὐκ ἂν τῆς ἀνωτάτω δόξης γέγονε κοινωνός. Κατὰ γὰρ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, « Κἂν εἰ πολλοὶ τινες εἴεν θεοὶ, καὶ κύριοι, ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πάτερ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ ἕτερος παρ' αὐτὸν, κἂν εἰς ὑπόστασιν ἰδικῶς ἀφορίζεται. Λέγων δὲ, Οὐδὲ τὰς ἀρετὰς μου δώσω τοῖς γλυπτοῖς· ἢ τὴν ἔμνησιν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· ἢ τὸν ἐπαινον, κατὰ Σύμμαχον, τὰ ἔθνη παιδεύει μηδὲν τῶν πάλαι σεβασμάτων ἠγεῖσθαι Θεόν, μηδὲ προσφέρειν αἰνεσθῆ. Μόνος γὰρ ἔχει τὰς τοῦ Πατέρος ἀρετὰς, ὁμολογουμένως μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἥδη δὲ καὶ κατὰ τὴν οικονομίαν. Ἐν αὐτῷ γὰρ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικῆσαι σωματικῶς. Τούτοις ἐπιλέγει· Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐδηλώθη ὑμῖν, ὁ Σύμμαχος εἶπεν· Πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι αὐτὰ ἀκουστὰ ποιήσω ὑμῖν. Ὅσπερ γὰρ τὰ πρῶτα, φησὶν, ἐπληρώθη δι' ἔργων (καθὰ γὰρ Ἀβραάμ ἐπηγγελιάμην περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, πεποίηκα· ἐπληρώθη δὲ καὶ τὰ διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν προλεχθέντα), οὕτω καὶ νῦν εὐαγγελίζομαι τοῖς πᾶσι καινὰ. Καὶ πρὶν ἀναγγεῖλαι, καὶ πρὸς τὸ φανερὸν ἐλθεῖν, ἀκουστὰ ὑμῖν διὰ τῆς παρούσης προφητείας ἐποίησα, ἅπερ ἐξῆς ἐπενήνοχεν. Τὸν δὲ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπιστεῖσθαι, φασὶ τινες, λόγον οὐ συγχωρεῖ. Ποῖα δὲ, φασὶ, τὰ καινὰ; Ἄπερ ἐπήγγελλται ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, τὴν εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα ζωὴν, καὶ ὅσα πρὸς ἄξιαν τοῖς ἁγίοις ἀπόκειται.

Ὑμῖν φησὶν ἐπὶ Κυρίῳ ὑμῶν καιρὸν, ἢ ἀρχὴ αὐτοῦ· δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀπ' ἀρχῆς τῆς γῆς, οἱ καταβαλόντες εἰς τὴν θάλασσαν, πλεότερες αὐτῆν, καὶ νῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς. Εὐφράνθητι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς, ἐπαύλεις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ, κ. τ. λ.

Ἐπήνεγκε διὰ τούτων, ἅπερ ἔφη καινὰ, κ.

λαύων πᾶσιν ἀνθρώποις ὕμνον ἄδειν, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, ἄσμα· ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ καὶ καθολικὴ ἐξουσία καθ' ὅλης ἐδοξάσθη τῆς γῆς. Πεπλήρωται γὰρ τῶν ἀπὸ τῆς Χριστοῦ προσηγορίας λεγομένων Χριστιανῶν. Ἐν καθαρᾷ δὲ θεωρίᾳ τῶν μελλόντων ὁ προφήτης ἐστιαθεὶς τὴν ψυχὴν, συνεορτάζειν αὐτῷ καὶ τοὺς ἄλλους παρακαλεῖ, τῶν ἀγαθῶν ὑμνοῦντας τὸ αἴτιον. Παρηκολούθουν γὰρ οἱ προφήται τοῖς ἐξ ἁυτῶν λεγομένοις, ὡς ποτὲ μὲν παραιτεῖσθαι, ποτὲ δὲ χαίρειν ἐπὶ τοῖς παρὰ Θεοῦ λεγομένοις. Ὁ καὶ νῦν πάσχει τοῦ Σωτῆρος τὴν παρουσίαν ὁρῶν, διδάσκων ἡμᾶς ὡς ὁ φανησόμενος Κύριος οὐ τότε πρῶτον ἀρχει, κρατῶν δὲ πάντων, ὡς Θεός, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ὑπάρχων τοιοῦτος φανερωθήσεται, προκαταρχόντων αὐτοῦ τῆς γνώσεως τῶν ἐργαζομένων ἀποστόλων τὴν θάλατταν, ἣν ἐπλεον ἀλιεύοντες. Καιρὸς δὲ ὕμνος τῆ τῶν πραγμάτων πρέπει καινότητι. Εἴ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, καιρῆ κτίσις, καὶ τὰ ἀρχαῖα κατήλθεν· γέγονε δὲ πάντα καινὰ. Πνευματικῆς γὰρ δουλείας, οὐ σαρκικῆς, κατὰ τὸν Ἰσραὴλ, λελυτρώμεθα· καὶ ἀντὶ πλυνθείας, τῶν ἐκ φιλοσαρκίας ἐξω γεγόναμεν μολυσμῶν, φυγόντες οὐκ ἐργοδιωκτὰς Αἰγυπτίους, οὐδὲ τύραννον ἀνθρωπον, τοὺς δὲ συνωθούοντας εἰς ἁμαρτίαν ἡμᾶς δαίμονας, καὶ τὸν τούτοις ἐφεστηκότα διάβολον, ὡς διαβῆναι τὴν ἐκ τοῦ βίου τύρῃν, ὡς θάλατταν, καὶ φαγεῖν ἀντὶ μάννα, τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ζῶν τῷ κόσμῳ παρέχοντα· καὶ τοῖς ἐκ Χριστοῦ τῆς πέτρας ἐνετρώφισαν· μὲν νάμασι, τυχόντες τε τοῦ θεοῦ βαπτίσματος· τὸν Ἰορδάνην διέβημεν, εἰς γῆν εἰσελθόντες· τὴν τοῖς ἁγίοις ἐπιγγελημένην, ἣν οἱ μακαρίζομενοι κληρονομοῦσι πραεῖς· ἐφ' οἷς ἔδει γενέσθαι τὸν ὕμνον Θεῷ παρὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, τῶν ὑπ' αὐτοῦ, καθὰ φασὶ τινες, ἀρχομένων οὐ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, κατὰ δὲ πᾶσαν τὴν γῆν. Οὐ γὰρ ὡς πάλαι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ὁ Κύριος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Πλήρης δὲ νῦν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ Δαβὶδ δὲ φησι· Πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ.

notus Dominus ⁷⁷, sic et nunc in Israele tantum et terra, Davide teste, redundant, qui ejus gloria

Τινες δὲ οἱ τοὺς ἔδοντας τὸν καιρὸν ὕμνον ἰστάντες, καὶ πρὸς χορὸν συγκαλοῦντες πνευματικόν; Οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες διὰ τὴν τέχνην ἀπόστολοι. Καὶ οἱ τὴν καθ' ἡμᾶς περιπλέοντες θάλατταν, ποτὲ μὲν ἐν νήσοις ἐκήρυττον, ποτὲ δὲ τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας ἐπέκεινα. Ἐπλεον δὲ καὶ τοῦ βίου τὴν θάλατταν, ἐν νήσοις ταῖς τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίας κηρύττοντες τοῦ βίου τὰς προσβολὰς, ὡς κύματα φερούσαις καὶ πνεύματα, περὶ ἧς φησὶν ὁ Δαβὶδ· Ἡ Αὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα. Ἐπεὶ καὶ τοῦ βίου τὰ πράγματα τὸ ἀστάθμητον ἔχοντα, ἀνω κάτω συγχύσει κινεῖται πολλῆ, ἣν διαπλέουσιν οἱ μὴ πρὸς αὐτῆς βαπτισθέντες, τῶν δὲ ταύτης κυμάτων ὑπερανέχοντες, δη-

dit; qui *hymnum*, vel *canticum* (ut cæteri translulerunt) mortales omnes *canere* præcipiat; cum *principatus* ejus, summaque in omnes potestas per orbem universum *glorificetur*. Iis enim totus refer-tus est, qui de Christi nomine Christiani appellan-tur. Postquam autem pura rerum futurarum con-templatione animum suum satiavit propheta; ad easdem jam epulas et alios etiam invitavit, secumque bonorum auctorem celebrare adhortatur. Intelli-gebant enim prophetae quæ a se dicebantur; inde-que eos deprecari aliquando, aliquando etiam postulare, lætari denique nonnunquam Dei respon-so videas: quod et nunc patitur Isaias, qui com-munis omnium Salvatoris adventum intuens, eum-dem simul, cum apparebit, non tum primum **471** *imperium* suum auspicaturum, sed, qui omnium potitur tanquam Deus, iis etiam, qui in *terra* versantur, talem se prælibata sui cognitione per apostolos, qui piscatoriam vitam agentes *mare* fatigabant ⁷⁵, ostensurum docet. Decet vero rerum *novitatem* et *hymni* quoque *novitas*. Si quis enim in Christo est, creatura *nova* est; antiquisque vete-ribus, *nova* illi omnia abierunt ⁷⁶. Spirituali siqui-dem, non carnali servitute, ut Israel redempti sum-mus; neque laterum confectione, sed carnis ille-cebris inquinamentisque liberati, non modo operum exactores *Ægyptios*, tyrannumque ipsum, sed malos *dæmones*, eorumque principem, a quibus ad scelera rapiebamur, effugimus; vitæque estius, tanquam *maris* tempestatem incolumes evasimus; et pro manna, panem de cælo, qui inundo vitam præbet, edimus ⁷⁸. Imo et laticibus, qui de *petra* ⁷⁹, id est Christo, manarunt, ad delicias usque poti, sancto-que baptismate abluti, trajecto *Jordane* in promissam terram penetravimus, quam qui beati prædican-tur, miles consequuntur ⁸⁰. Quorum nomine, *hymnum* Deo *ab ejus principatu*, id est, ut nonnulli putant, ab ejus subditis, non in *Judæa*, sed universa *terra*, cantari decuit. Non enim, ut olim in *Judæa* celebratur nomen ejus, sed ejusdem laude cælum terram omnem repletam iri vaticinatus est ⁸¹.

Verum, quinquam sunt, qui allato *novo hymno* ad spirituale tripudium cohortantur? Apostoli nimirum, qui *navigandi* peritiam *mare* superarunt. Qui *mare* deinde nobis circumfusum oberrantes, Christum quidem alias *in insulis*, alias etiam ultra *Italiam*, ultraque *Hispaniam* promulgarunt. *Navigarunt* vero et vitæ istius *pelagus*, dum *Ecclesias gentium*, quæ vitæ hujus *insulibus*, tanquam undis et ventis, quatiebantur, *in insulis* docuerunt: quo de et illa sunt Davidis: « Hoc mare magnum et spatiosum ⁸², » cæteraque quæ sequuntur. Incerta deinde et inconstantia sunt hujus vitæ *negotia*, magnaque nos confusione sursum deorsum agitant, quibus se soli explicant, qui illis **472** nun-

⁷⁵ Matth. iv, 18. ⁷⁶ II Cor. v, 17. ⁷⁷ Joan. vi, 31, 33. ⁷⁸ I Cor. x, 3, 4. ⁷⁹ Matth. v, 4. ⁸⁰ Psal. lxxv, 2. ⁸¹ Psal. cxxviii, 4, 7. ⁸² Psal. ciii, 23.

VARIÆ LECTIONES.

* ἴσ. ἐνετρώφισαν.

quam demergi se patiuntur, id est, qui mundanis se occupationibus non involvunt. Intelligas et *insularum* nomine, eorum etiam animas, qui amaris perturbationibus ante Christi adventum inundabantur. Quibus subjicit : *Lætare, desertum, et vici ejus* ; aut secundum alios, *civitates*. Multas siquidem in Ecclesia Dei *civitates*, pro varia earum administrandi regendique ratione, reperias. Ideoque et in *Ægypti* visione, quinque *civitates* in *Ægypto*, quæ lingua Chananæa uterentur, fore prædixerat. Non desunt tamen, qui *deserti civitates* eas esse arbitrantur, quas suis nominibus *Cedar* et *Petram* nuncupat : quarum illa Sarracenorum, extremo supra Arabiam *deserto* sita est, hæc autem in Palæstina regione, impietati et superstitioni adiectissima. Quarum mentione, tanquam Judæis notæ sint, ad extremos usque *terræ* incolas etiam idololatria maxime laborantes, manantem ex verbo *lætitiæ* perventuram esse significat. Ex singulis enim quibusdam et auditoribus minime ignotis, ad gentes universas perventuram esse Dei cognitionem demonstrat. Deinde, et apud eos etiam, quorum meminit, Christi Ecclesiam esse, sicut prædictum erat, nemo non videt. Licet et Ecclesias, quæ Dei cognitione quondam privatæ fuerant, *deserti* nomine, earumque ignorationem per *Cedar* (quo verbo tenebræ significantur) demonstrari : quibus jam, quia illustrari debeant, annuntiat simul, et docet fore ut, appellante Salvatore, quæ victæ antea debellatæque fuerant animæ, ejusdem cultum rursus amplectantur et prædicent. Fuit enim *Cedar* posteriorum Esau sedes, qui diu adversus Jerusalem et legem hostes se præbuerunt. Alias vero *lætabantur* et qui *Petram* ipsam *incolunt* ; quo nomine Christus appellatur. Significat autem præmissos omnes, tanquam qui *in montium Dei verticibus habitent*, id est, oraculorum ejus altitudinem assequantur, hymnum Deo esse oblaturus ; juxta illud : « In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion ⁶⁰. » Ad hoc, esse dicit, qualia constat a discipulis esse factitata, exsuperare, partim autem veras Dei colendi leges

Deinde, quia fiducia et libertate maxima ad id utentibus non erant defuturi, a quibus oppugnantur ; sive id sua sponte, sive dæmonum opera incitati facerent, tanquam concusso et ruente illorum imperio, eosdem, Deo opitulante et propugnante, nunquam expugnari posse prædicit. Exhibit enim tanquam rex, qui *egreditur ad bellum*. Imo *suscitabit zelum* ; aut eum scilicet, qui a se est, adversus hostes : quale illud est apud Zachariam : « Zelavi adversus Jerusalem et Sion, zelum magnum ⁶¹. » Aut eos profecto, qui in ipsum, amore exæstuant. Qualis erat Apostolus, qui dicit : « Quis nos separabit a dilectione Christi ⁶² ? » Et ⁶³

λαθὴ τῶν κοσμικῶν πρὸς γε τοὺς ἀλλοίους περισπασῶν. Εἰποὺς δ' ἂν ἠήσους, καὶ τὰς πρὸς τῆς Χριστοῦ παρουσίας πάθειν ἀίμυροὺς κατακλυζομένας ψυχάς. Ἐφ' οἷς φησὶν· *Εὐφρανθήσεται, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς*, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, *αἱ πόλεις*. Πολλὰ γὰρ πόλεις ἐν Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, κατὰ τὰς διαφόρους πολιτείας, ἐπινοοῦνται. Αἰδὲ κἀν τῇ τῆς Αἰγύπτου ὄρασει, πέντε πόλεις ἔλεγεν ἐν Αἰγύπτῳ γενέσθαι λαλούσας γλώττῃ τῇ Χανανίτιδι. Τινὲς δὲ πόλεις ἐρήμου φασὶ τὰς ἐπιφερομένας, τὴν τε Κηδάρ καὶ τὴν Πέτραν. Ὅν ἡ μὲν Κηδάρ Σαρακηνῶν πόλις ἐπέκεινα τῆς Ἀραβίας ἐπὶ τῆς ἐσχάτης ἐρήμου. Πέτρα δὲ δεισιδαιμονεστάτη πόλις τῆς Παλαιστίνης· δι' ὧν γνωρίμων οὐσῶν Ἰουδαίους, δηλαδὴ καὶ εἰς τοὺς τὰ ἔσχατα κατοικοῦντας τῆς γῆς φθάσειν τὴν *εὐφροσύνην* τὴν λογικὴν καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτην εἰδωλολατρείαν νοσήσαντας. Διὰ μερικῶν γὰρ τινῶν ἡ Γραφὴ καὶ τοὺς ἀχροαταῖς γνωρίμων τῆς πάσης γῆς τὴν θεογονοσίαν παρίστησιν. Ἔστι δὲ νῦν ἰδεῖν ὡς καὶ παρὰ τοὺς εἰρημένους Χριστοῦ τυγχάνουσιν Ἐκκλησίαι κατὰ τὴν πρόβρῃσιν. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ τὰς ψυχὰς τὰς ἐστερημένας κάλαι θεογνωσίας ἔρημον λέγεσθαι, ὡν τὴν ἀγνοίαν παρίστησιν ἡ Κηδάρ σκοτασμός ἐρημνευομένη. Ἄς ὡς φωτισθησομένης εὐαγγελίζεται, ὁμοῦ καὶ διδάσκων, ὡς αἱ πρὸς τὴν παρουσίαν ἀπομαχόμεναι τοῦ Σωτῆρος ψυχὰι, τὸ πρὸς αὐτὸν σέβας ὁμολογήσουσιν. Χωρὶον γὰρ ἡ Κηδάρ τοῦ γένους Ἡσαὺ τοῦ διατελέσαντος ἐν πολέμῳ πρὸς Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν νόμον τὴν ἐν αὐτῇ. Καὶ ἄλλως δὲ, οἱ κατοικοῦντες Πέτραν *εὐφρανθήσονται*. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Περὶ πάντων δὲ τῶν εἰρημένων φησὶν, ὡς ἐν ὄρεσι *στάντες* τῶν τοῦ Θεοῦ, δηλονότι λογίων, ἐν ὕψει προσίσουσιν ἕμνον αὐτῷ, κατὰ τό· « Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὃ εὐαγγελιζόμενος Σιών. » Καὶ τὰς ἀρετὰς δὲ αὐτοῦ ἐν ταῖς δεδηλωμέναις νήσοις ἀγγελεῖν φησὶν· ὅπερ ἐποιοῦν οἱ μαθηταί, ποτὲ μὲν αὐτοῦ τὴν ὑπερκόσμιον δηλοῦντες θεότητα, ποτὲ δὲ τὰς θεοσεβίας ἀγγέλλοντες.

virtutes ejus. In prædictis **473** *insulis nuntiaturos* dum partim quidem ipsius divinitatem mundam existere palam profiterentur.

Καὶ ἐπειδὴ παύρησιν πολλῇ περὶ τούτου χρωμένοις ἤμελλον ἐπαναστῆναι πολλοὶ, καὶ οἱ διὰ τούτων ἐνεργήσαντες δαίμονες, ὡς δὴ σαλευομένης αὐτοῖς τῆς ἀρχῆς, ἀναλώτους αὐτοὺς προαγορεύει γενέσθαι, προπολεμούντος αὐτῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐξελεύσεται δὲ, φησὶν, ὡς ἐπὶ βασιλείως ἐξίστορος εἰς πόλεμον. Ἐπεφραεῖ δὲ ζῆλον, ἢ τὸν παρ' ἐαυτοῦ κατ' ἐχθρῶν τοιοῦτον γὰρ παρὰ Ζαχαρίᾳ τὸ, « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, » ἢ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ζηλώσαντας, ὁποῖος ἦν ὁ λέγων Ἀπόστολος· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ; » Καὶ πάλιν· « Ἐμοὶ γὰρ καὶ τὸ ζῆν Χριστοῦ, καὶ τὸ ἀποθάνειν κέρδος. » Ζηλωταὶ δὲ καὶ

⁶⁰ Isa. xi, 9. ⁶¹ Zach. viii, 2. ⁶² Rom. viii, 35. ⁶³ Philipp. i, 21.

VARIE LECTIONES.

^d γρ. κατακλυζομένας.

οι θεοι γεγονασι μαρτυρες. Ὁ δὲ ζῆλος οὐ πάθος Α
 Θεοῦ, ἐπὶ δὲ τοὺς ἡμαρτηκότας ἐκδίκησις. Ἦς ἐπὶ
 πολεμικοῦ δὲ ἀλαλαγμοῦ, καὶ τὸ βοήσεται ἐπὶ τοὺς
 ἐχθροῖς ἐπενήνοχεν· ὁ δὲ ποιοῦσιν ἢ συμβάλλοντες,
 ἢ κατορχοῦμενοι τῶν ἡττημένων. Εἶτα τὴν πολλὴν
 ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν εἰδωλοπατροῦσι μακροθυμίαν δηλῶν
 ἐπενήνοχεν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ δὲλ σιωπήσομαι;
 Ἦθελς μὲν γὰρ καὶ πάλαι ῥύσασθαι τούτους τοῦ
 Στανᾶ. Τὸν δὲ προσήκοντα καιρὸν περιέμενε, μέχρι
 διὰ Χριστοῦ τῶν ἡμᾶς νενικηκότων κατεστρατεύσατο.
 Τοῦτο ἐξ τῆ ἐσιώπησα, καὶ ἐπὶ τοῦ λεγεῖνος ἀρμόσει
 τοῦ παρὰ τοὺς τάφους ἀποκτείνει τὴν ἀνθρωπον
 ἐθελῆσαντος· καὶ ἐπὶ τῆς καθόλου κρίσεως, ἡνίκα περ
 ἀποδίδωσι τὰ πρὸς ἀξίαν ἐκάστην. Τὴν περὶ ἡμᾶς
 δὲ φειδῶ παρίστησι τοῦ Θεοῦ, τὸ τὴν ἡμετέραν
 οἰκειοῦμενον φύσει, ὡς τὰ ἐκγονα ὠδίνουσα, καὶ
 ταῦτα μηδενὸς ποιοῦντος; χρηστότητα κατὰ τὸν Δα-
 βιδ· Ὁὐ κατοικήσω· ἴτοιουν δι' ἀγάπην μακροθυμῶν,
 ὡς ἐκεῖνη πάσχουσα τέκνων ἐλπίδι, ἡρεμεῖν μὲν
 παραγγέλλων τοῖς πάθεσιν, πηγαζούσας δὲ ξηραίνων
 τὰς ἡδονὰς, τοιαύτην αὐτοῖς προσάγων διὰ μετα-
 νόιας ἀπὸ τῶν ἀτόπων τὴν ἔκστασιν. Πῶς γὰρ ἂν τις
 μετανοήσειε μὴ καταγεῖνος ἑαυτοῦ, καὶ τῶν προτέρων
 παυσάμενος; κατὰ τό· «Ὁτ' ἂν ἀποστραφεῖς
 στενάξεις, τότε σωθήσῃ.» Τοῦτο δὲ πᾶσιν, ὅσον
 ἐφ' ἑαυτῷ, Χριστὸς ἐπιδημήσας εἰργάσατο· εἰ καὶ
 τυφλοὶ τινες, τοῦ φωτὸς παρόντος, διαμέμνητο ἔσπου-
 δασαν πρὸς τοὺς θεοὺς ἐθελοκωφήσαντες λόγους,
 καὶ τοῖς εἰδωλοῖς ἐνέμεναν, κατὰ τό· «Ὁμοιοὶ αὐ-
 τοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτά.»

in terris ageret. Christus præstitit. Etsi cæci quidam
 lucis hujus non defuerint, qui sponte sua in divi-
 nis istis sermonibus cæcutire semper, et pro idolis suis stare maluerint, juxta illud : « Similes illis facti
 sunt, qui fecerunt ea 87. »

Τὸ δὲ, ἐκστήσω, τινὲς ἢ, ἐπὶ τοῦ τῆς ὑπ' αὐτῶν
 κρατουμένης γῆς ἔξω ποιήσω, φασί, καὶ τῆς περι-
 ωρισμένης αὐτοῖς κατὰ πάντων ἀρχῆς, κατὰ τό· «Νῦν
 ὁ ἔρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδηληθήσεται ἔξω, »
 ἦγων ἐπὶ τοῦ θαυμάσιου ποιήσω τοὺς ὄρωντας
 τὰ κατωρθωμένα. Ἐφ' οἷς καὶ Ἀμβακούμ κατα-
 πληττόμενος, ἔλεγε· «Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν
 σου, καὶ ἐφοβήθην. Κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου,
 καὶ ἐξέστην.» Τὸ δὲ ξηρὰν σφηνίζει λέγων· Θήσω
 γὰρ ποταμοὺς εἰς ῥήσους, καὶ ἔλη ξηραίνῶ, οὕτω
 καλῶν τοὺς παρ' Ἑλλήσι σοφοὺς, καὶ ὅσα δὴ περὶ
 θεῶν ἀνεπλάσαντο. Δι' ὧν τοὺς πειθομένους ἐπὶ τὴν
 ἀνατροπὴν θολερᾶ, κατὰ τὴν Γραφήν, οὗς καὶ ἔλη
 καλεῖ, τὸ εὐανθὲς ὄμοιο καὶ τὸ ἀκαρπον ἔχοντας, οὗς
 φανείσῃ Χριστὸς ὡσπερ ξηρὰνας, ἀπράκτους ἀπ-
 εδείξεν, καθὰ καὶ Παῦλος φησὶ· «Ποῦ σοφός; ποῦ
 γραμματεὺς; ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου;
 οὐχὶ ἐμώρανε ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » ἐξ
 ὧν καὶ χρηματίζουσαι νῆσοι γεγονασιν Ἐκκλησίαι
 τοὺς ἐν Χριστῷ ναυτιλλομένους δεχόμεναι, κατ-

nursus : « Mihi enim et vivere Christus est, et mori
 lucrum. » Zelo vero flagrarunt et beati martyres.
 Deinde, cum zelus Deo tribuitur, non passio aliqua,
 sed in eos, qui peccant, animadversio demonstratur.
 Præterea, tanquam de bellica vociferatione :
 Et clamabit super hostes suos, intulit; quare aut in
 conflictu ipso, aut dum victis insultatur, a victori-
 bus effici consuevit. Deinde, ut multam in gentes,
 quæ idola coluerant, animi sui lenitatem ostende-
 ret, tacui adjecit : Num semper etiam tacebo? Voluit
 enim et eosdem Satanæ dudum eripere sed eo us-
 que temporis opportunitatem exspectandam censuit,
 donec Christo duce, in eos, a quibus vincebatur,
 bella gereret. At quod tacui dicit, etiam legioni re-
 cte conveniat 84, qui ad sepulcra hominem exting-
 guere conatus est. Conveniat etiam et universo illi
 judicio, quo tempore pro meritum ratione, sua
 singulis est redditurus. Cæterum, vel eo nobis Deum
 parcere demonstrat maxime, quod ita nostræ salu-
 tis nomine angatur, ut subditorum assumpta per-
 sona veluti nostram salutem parturiant, nullo tamen,
 Davide teste, quod rectum est faciente 85, dolorem
 ferat. Non transferam igitur, inquit, propter dile-
 ctionem æquo animo 474, perferens, doloribus-
 que imperans; ut illa, quæ liberorum spe patitur :
 sed scaturientes exsicabo voluptates, eam illis aver-
 sionem scelerum per penitentiam adducens. Qui
 possit enim resipiscere, qui nec culpam suam agno-
 scit; nec vitæ prioris studia omittit? Inde illud
 est : « Cum reversus ingemueris, tunc salvaberis 86. »
 Idipsum vero omnibus, quantum in se fuit, dum

Sed avertendi verbum ita usurpant nonnulli; ut,
 aut dæmonas terra, quam possident non ejectionem
 se modo, sed prænitio in omnes imperio privaturum;
 juxta illud : « Nunc princeps mundi hujus
 ejicietur foras 88 : » significare putent. Aut certe,
 ut apud omnes, qui ejus præclare facta intuebuntur,
 in admirationem veniat, effecturum : quibus et Ha-
 bacum ipse percussus dicebat : « Domine, audivi
 auditionem tuam et timui, Domine, cogitavi opera
 tua, et obstupui 89. » Deinde, quid siccandi verbo
 intelligat, explicat, cum adjecit positurum se fluvius
 in insulas, et paludes siccaturum; ita gentium sa-
 pientes nuncupans, et quæcunque de diis suis con-
 fluxerunt, unde sibi credulos turbido potu, secundum
 Scripturam evertabant : quos et paludes, floribus
 quidem vestitas, sed fructu destitutas vocat;
 quæ appellente Christo, velut exsiccatæ et inutiles
 remanserunt, ut ait Paulus his verbis : « Ubi sapiens?
 ubi scriba? ubi indagator sæculi hujus? Nonne stultam
 fecit Deus sapientiam hujus mundi 90? »

84 Luc. viii, 30. 85 Psal. xiii, 3. 86 Isa. xxx, 15. 87 Psal. cxiii, 8. 88 Joan. xii, 31. 89 Habac. iii, 2.
 90 I Cor. i, 20.

VARIÆ LECTIONES.

ε. γρ. κατοικήσω. β γρ. ἐπιθαυμάσαι.

Ex quibus quæ insulæ dicuntur, in Ecclesias evaserunt, a quibus in Christo navigantes excipiuntur, qui evitata tempestate, mari deinceps ascenso, vitæ fluctibus hinc inde agitantur. Sed iis, de quibus dictum est *exsiccatis*, qui *cæci* prius fuerant in vias deducti evangelicas, *quas ante non noverant*, servati sunt; quos et Paulus ita allocutos esse reperitur: « Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino ⁹¹. » Quibus **475** etiam, sicut ait Joannes, qui Baptista cognominatur: « Erunt prava in recta, et aspera in vias planas ⁹². » Præmisit enim: « Omnis vallis implebitur et omnis mons et collis humiliabitur ⁹³. » Alibi rursus dum ipse in hæc verba loquitur Isaias: « Via impiorum recta facta est ⁹⁴, » evangelicam intelligens, quæ plana et facilis eam calcantibus evasit, juxta illud: « Jugum meum suave est, et onus meum leve ⁹⁵. » Cum eisdem et se perpetuo versaturum pollicetur. Unde illud: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ⁹⁶. »

Ab eo autem loco, *Ipsi vero conversi sunt retrorsum*, plerique omnes, qui ista explicant, ad Judæos referri arbitrantur. Quamvis etiam non desint qui a verbis *Dominus Deus virtutum egredietur*, auspiciari putent: istaque velint *deserto et insulis, et Cedar* (quæ a prophetia, Judaici populi nomine habita aliena erant) prophetam Israeli rejectionem per ea, quæ adducuntur, denuntiare, dum ait: *Dominus Deus virtutum egredietur, et conteret bellum*. Secundum Symmachium autem: *Dominus et potens veniet, ut vir bellator*. Deinde, tanquam sibi sit cum Hebræis hostibus negotium, *bellum* subindicat, et *zeli nomine*, eam intelligit æmulationem, qua se apud Mosen in non gentem eos æmulatorum Dominus affirmavit ⁹⁷. *Suscitabit ergo zelum*, inquit; *sed deserto ipso, et Cedar, et insulis* sibi conciliatis, Judæorum autem populo repudiato. Neque vero id temere faciet; sed cur ita fecerit, rationem afferet: quale est quod sequitur: *Et clamabit super inimicos suos cum fortitudine*. Quæ autem defensionis ratio? *Tacui. Num et semper tacebo?* Patienter egi siquidem, satis superque peccantes ferens. Ipso deinde passionis tempore, calumniis impertitus *tacui*; cum, *sicut pariens, egi patienter*: at jam rependendi tempus est. *Dimovebo* itaque, *et siccabo simul*. Deinde, secundum Hebraicam veritatem, reliquosque **476** interpretes, intulit: *Vastabo montes et colles, et omne fenum eorum arsfaciam*; *ubi montium et collium nomine*, populi principes, sicut per *fenum*, eorumdem peccata intelligit, Paulo suffragante his verbis ⁹⁸: « Si quis ædificaverit super fundamentum istud, ligna, fenum, calaminum, cujusque opus apertum fiet. » Et superius etiam ⁹⁹, populum tanquam fenum exaruisse dixit. Deinde, cum *fluviorum* appellatione legis doctrinam, qua utebantur, designasset, eos, inquit, po-

αιγίδα φυγόντες ^h χειμέριον. ἐξ ἧς οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις χειμάζονται ταῖς τοῦ βίου περιστάσεσι τῆδε κακείσε φερόμενοι. *Ἐξηραθέρτων* δὲ τῶν εἰρημένων, οἱ πρὶν τυφλοὶ διεσώθησαν, πρὸς ὁδοὺς ἀθλόντες τὰς εὐαγγελικὰς, *ἃς οὐκ ἤδεσαν πρότερον*: οἷς προσεφώνει καὶ Παῦλος: « Ἦτε γὰρ ποτε ἀκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Οἷς, κατὰ καὶ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής ἐφη, « Ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείας, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λεία. » Προέφη γάρ: « Ὅτι πᾶσα φάραξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. » Καὶ ἄλλοι γοῦ δὲ φησὶν Ἰσαίας: « Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, » ἢν εὐαγγελικὴν δηλῶν, *λείαν* τοῖς ἀσπίην πατοῦσιν ὑπάρχουσαν, συμφώνως τῷ: « Ὁ γὰρ ζυγὸς μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν. » Οἷς ἐπαγγέλλεται συνεῖναι διαπαντός, κατὰ τὸ: « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσα τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »

Ἀπὸ δὲ τοῦ, *Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω*, οἱ ἐξηγητὰί πάντες πρὸς Ἰουδαίους εἰρησθαί φασι, τινῶν καὶ ἀνωθεν πρὸς αὐτοὺς εἰρησθαί λεγόντων ἀπὸ τοῦ, *Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται*. Οἱ φασίν, ὅς ταῦτα τῇ ἐρήμῳ, καὶ ταῖς νήσοις, καὶ τῇ Κηδῶν (ἄπερ ἦν ἀλλότρια τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τῆς προφητείας) ὁ λόγος ἐπαγγελιάμενος τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδήλωσε λέγων: *Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, καὶ συντριψέι πόλεμον*. Κατὰ δὲ Σύμμαχον: *Κύριος ὡς δυνατὸς ἐξελεύσεται ὡς ἀνήρ πολεμιστής*. Ὡς πρὸς ἐχθροὺς δὲ τοὺς Ἑβραίους ὑπογράφει τὸν πόλεμον, καὶ τὸν ζήλον λέγει τὸν πρὸς αὐτοὺς, περὶ οὗ Μωσῆς ἔλεγε: *Κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνη*. Τοῦτον ἐπεγερεῖ τὸν ζήλον; φησὶν, οἰκειούμενος μὲν τὴν ἐρημον, καὶ τὴν Κηδῶν, καὶ τὰς νήσους, ἀποβάλλων δὲ τὸν Ἰουδαίων λαόν. Λογισμῷ δὲ τοῦτο πράξει, τὴν ἀνθ' ὧν ἐποίησε προσάγων ἀπολογία, ὁποῖόν ἐστι: *Καὶ βοηθήσεται πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος*. Τίς δὲ ἡ ἀπολογία; *Ἐσιώπησα. Μὴ καὶ δεῖ σιωπήσομαι*; Ἐμακροθύμησα γὰρ, ἱκανῶς φέρων αὐτοὺς ἀμαρτάνοντας. Καὶ κατὰ τὸν καιρὸν δὲ τοῦ πάθους, *ἐσιώπησα* συκοφαντούμενος, ὅτε καὶ *ἐκαρτέρησα*, ὡς *ἡ τίκτουσα*. Νυνὶ δὲ καιρὸς ἀποδώσεως. Διὸ *ἐκστήσω καὶ ἐξηραῶ ἅμα*. Κατὰ δὲ τὴν Ἑβραῖδα καὶ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἐπενήγοχεν: *Ἐρημώσω δρη, καὶ βουνούς, καὶ πάντα τὸν χόρτον αὐτῶν ἐξηραῶ*. Ὅρη μὲν καὶ βουνούς, τοῦ λαοῦ τοὺς ἄρχοντας ἀνιττόμενος, *χόρτον* δὲ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, Παύλου λέγοντος: « Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται. » Καὶ ἄνω δὲ ἔλεγεν: « Ὡς χόρτος ὁ λαὸς ἐξηράθη ^h » καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ δὲ νομικὰς διδασκαλίας *ποταμὸς* εἰπὼν, *Θήσω*, φησὶν, *εἰς νήσον*. Καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς:

⁹¹ Ephes. v, 8. ⁹² Luc. iii, 5. ⁹³ ibid. ⁹⁴ Isa. xxxv, 8. ⁹⁵ Matth. xi, 30. ⁹⁶ Matth. xxviii, 20. ⁹⁷ Deut. xxxiii, 21. ⁹⁸ I Cor. iii, 12. ⁹⁹ Isa. xl, 6

^h γρ. φυγόντας.

VARIAE LECTIONES.

δὲ λιμνάζοντα λογικῶν ὑδάτων χωρία, ὡς ἔλεσι ἅμα παρὰβάλλεσθαι, ξηραῶ.

Ἀπειλήσας ταῦτα, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν τοῖς ἔθνεσι λέγων· Ἐγὼ τυφλοὺς ἐν ὁδῷ. Καὶ πρόσθε γὰρ ἔφη περὶ Χριστοῦ· Ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. Ἐν τῷ δὲ ὁδῷ, παρὰ πάντων ἐνικῶς ἐξήνεκεται, ἣν ἐδήλωσεν ὁ Σωτὴρ εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, ἣν ἠγροοῦμεν τὸ πρότερον. Καὶ τρίτους, τὰς προφητικὰς δηλονότι Γραφάς, καὶ τοῦ βίου τοὺς ὑπὸ τῆς θείας ὑποβαλλομένους διδασκαλίας. Καὶ τὴν ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ μεταβαλεῖν ἡμῖν εἰς φῶς, καὶ τὰ πάλα· σκολιά τε καὶ ἀσαφή τοῦ Θεοῦ λόγια γενήσεσθαι φησὶν *ομαλιά*. Ἐφ' οἷς ἐπήνεγκε, *Ταῦτα τὰ ρήματα ποιήσατε αὐτοῖς*. Ἀκριβῶς δὲ εἶπεν, οὐ, λαλήσω, ἀλλὰ, ποιήσω. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ προφητῶν ἐλελάλητο· νῦν δὲ δι' ἔργων ἐπιτελεῖν ἐπαγγέλλεται. Ἐντεῦθεν ἐπιστρέφει τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς πάλαι μένοντας πλησίον Θεοῦ, ἀποστραφέντας δὲ εἰς τὰ ὀπίσω, τοὺς Ἰουδαίους φημί. Δείκνυσιν δὲ ὡς περ αὐτοῖς τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφήν, καὶ οἷαν ἔσχον μεταβολὴν εἰς φῶς ἐκ σκότους χωρήσαντες, ὀνειδιστικῶς πρὸς τοὺς εἰδωλοπάτρας λέγων· *Αἰσχύνθητε αἰσχύνῃν, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ὅπερ ἀκριβῶς ἐρμήνευσε Σύμμαχος εἰπὼν· *Αἰσχυνθήσονται αἰσχύνῃν οἱ πεποιθότες τοῖς γλυπτοῖς*. Ὁ δὲ Ἀκύλας, *αἰσχυνθήτωσαν*. Ὁ δὲ Θεοδοσίω, *καταισχυνθήτωσαν*. Καὶ γὰρ ἀληθῶς τῶν πρὶν εἰδωλοπαρῶντων ἐθνῶν μεταβάντων εἰς θεοσέβειαν, τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἠσχύνη· καὶ νῦν αἰσχυνθέντες ἐπαύσαντο τοὺς πάλαι τυφλοὺς φωτισθέντας ἰδόντες.

Ἐμφατικῶς δὲ ἴαν ἔφη περὶ αὐτῶν· Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν οἱ νόμῳ θεῷ παιδαγωγούμενοι, καὶ τὸν τῶν ὄλων ἐγνωκότες Θεόν· ἦκουον γὰρ, ὁ Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος· εἰς ἐστίν. Ἐ Καὶ, ὁ Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ πλὴν ἐμοῦ. Ταῦτα εἰπὼν, ὡς εἰς *κωφῶν ὄτα κρουγὴν ἀφίεις ἐπιβοᾷ*. *Οἱ κωφοί, ἀκούσατε*. Ὡς ἂν δὲ μὴ νομισθῇ περὶ τῶν ἐθνῶν ὁ λόγος εἰρησθαι (πάλαι γὰρ ἐκεῖνοις ταῦτα προσῆν), διορίζεται, *Καὶ τίς τυφλὸς ἀλλ' ἢ ἐγὼ παῖδες μου*; Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ· *Καὶ τίς τυφλός, εἰ μὴ ὁ δοῦλός μου; καὶ κωφός ὡς ὁ ἀγγελός μου; τίς τυφλός, ὡς ὁ τέλειος; καὶ κωφός ὡς ὁ δοῦλός μου; Δοῦλον τὸν ἐκ περιτομῆς καλεῖ λαῖν, ἀγγελόν τε καὶ τέλειον κατακρίνων, ὅτι τοιοῦτους ὑπάρχειν ἤθουλετο. Ὅτι δὲ ἑαυτοὺς ἐτύφλωσαν τε καὶ κωφούς ἀπειργάσαντο, παρίστησι λέγων· Ἴδετε πολλὰς καὶ οὐκ ἠκούσατε. Προέφη δὲ καὶ τὸ, Ἐχοῦν ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸ δὲ ζήτην οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Εἶδες πολλά, καὶ οὐ φυλάξεις*. Ἀνεφωγμένα τὰ ὄτα αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀκούσεις. Κύριος ἠθέλησεν ἵνα δικαιώσῃ αὐτὸν μεγαλύναι*

nam in insulam. Imo quæ loca apud illos ita rationalibus aquis stagnant, ut cum paludibus conferuntur, eadem exsiccabo.

Quæ postquam est interninatus, transit rursus ad gratiam, quæ gentibus concessa est, his verbis: *Ducam cæcos in via*. Dixit enim de Christo etiam superius: « Dedi te in testamentum generis, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum ». Ideo autem *vix* nomen singulariter omnes usurparunt, ut eam, de qua Salvator loquitur, cum *viam* se esseasserit, quam antea *nesciebamus*, esse demonstrarent. *Semitas* deinde, scripta prophetarum, in quibus beatæ vitæ ratio nobis aperitur, appellat. Deique *ignorationem in lucem*, et quæ quondam *obliqua* difficiliaque fuerant, *plana* et *recta* fore pollicetur. Unde statim *hæc se eis verba facturum* adjicit. Apposite autem et significanter, non dicendi verbum, sed *faciendi* usurpavit, qui quæ olim per prophetas fuerat locutus, nunc reipsa se præstiturum pollicetur. Atque hinc est, quod ad eos, qui Deo quondam proximi, *nunc retrorsum conversi* sunt, id est, ad Judæos, sermonem convertit. Ostendit autem quodammodo ipsis gentium conversionem, et quam *mutationem* passi essent, qui a tenbris in lucem prodierant, dum sic idolorum cultores exprobrantis modo aggredditur: *Confundimini confusione*, et quæ deinceps; quæ accurate ita reddidit Symmachus: *Confundentur confusione qui confidunt in sculptilibus*, Aquila autem et Theodotio *confundantur*. Revera enim cum ab idolorum cultu ad pietatem gentes transissent, *Judæi confusi* sunt: sed jam desierunt *confundi*, qui *cæcos* olim, nunc esse visum adeptos intueantur.

477 Cæterum nonsine magna emphasi de eis *conversi* sunt usurpavit; quippe qui lege divina instructi, Deum etiam universorum cognovissent. Audierant enim: « Dominus Deus tuus, Dominus unus est ». Et: « Non erunt tibi dii præter me ». Hæc cum dixisset, tanquam in *surdorum* aures contenta voce: *Surdi audite*, inclama. Ac ne de gentibus, quibus ista olim deerant, haberi sermo videretur (hæc enim illis olim conveniebant), distinxit his verbis: *Ecquis cæcus, nisi filii mei? pro quo Symmachus: Ecquis cæcus, nisi servus meus? et mutus ut nuntius meus? D quis cæcus, ut perfectus? et mutus, ut servus meus? Serrum circumcisum populum nominat, nuntium et perfectum condemnans; quoniam talis esse volebat. Scipos vero cæcos et mutos effecisse significat, cum ait: Vidistis sæpe, et non custodistis. Apertæ vobis aures, et non audistis. Scribitur enim et illud: « Auditū audietis, et non intelligetis », cæteraque, quæ sequuntur. Locum vero ita transtulit Symmachus: *Vidisti multa, et non custodies. Apertæ aures tuæ, et non audies. Dominus voluit justificare eum ad legem magnificandam et**

¹ Isa. xlii, 6. ² Jean. xiv, 6. ³ Dent. vi, 4. ⁴ Exod. xx, iii. ⁵ Isa. vi, 9.

VARIAE LECTIONES.

ἰ γρ. τοιοῦτος.

PATROL. GR. LXXXVII.

75

extollendam : quibus aperte de Judæis sermonem esse demonstravit. Sed ipsi, inquit, intus habent *laqueum* latentem in animi sensibus, quos inito adversus Christum consilio *occultarunt*. Vel, non perpenderunt quo pacto sibi de domo servitutis ereptis, lege tanquam pædagogō, moderatus sum. Alloquin enim gratis mihi persolutis *laudem magnificassent*, qui nunc ad idololatriam, sceleraque omnia sese converterunt. Itaque dicebat : « Expectavi ut faceret uvam ; fecit autem spinas ⁶. » Hinc et ea etiam illis in memoriam revocat, quæ patribus suis contigerunt. **478** Ego enim, inquit, vidi impietatem eorum. *Direpti* siquidem *facti sunt in prædam hostibus*. *Laqueus enim eorum in cubilibus ubique. Et in domibus simul absconderunt eos* ; deos nimirum conflatiles.

Qui enim populo præerant, palam se ex legis instituto vitam agere fingebant quidem, sed animo impietatem occultabant ; inque domorum penetralibus idola habebant, quæ colebant. Itaque sic Ezechielem alloquitur Dominus : « Fili hominis, perfora, et perforavi parietem, et vidi. Et ecce omnis similitudo reptilis, et jumenti, et omnia idola domus Israel descripta in eo circum. Et dixit ad me : Certe vi listi, filii hominis, an parva sunt domui Israel, quæ faciunt singuli clam in cubiculo suo ? » Inde est igitur, quod eos se in *captivitatem tradidisse* subjicit. *D* o autem descrente, quis est, qui tueatur, qui *direpta* repetat, cum deorum nullus, quos ipsi colunt, id præstare valeat ? Prudenter autem et commode cum post gentium vocationem Israelitas ejiciat, causam eam adducit, quam et Moses ipse demonstravit, ubi ait : « Ipsi ad æmulationem me provocaverunt, tanquam Deus non essem ; ego autem eos provocabo, tanquam gens non sit ⁸. » Et David : « Exacerbaverunt eum in fictilibus suis ⁹, » et quæ sequuntur. Sunt itaque diligenter animorum vitandi *laquei*, ne nostris ipsi cupiditatis capti, demoniis in *depastionem* tradamur, juxta illud : « Si spiritus dominantis in te ascendat, locum tuum ne deseras ¹⁰. » Deinde, tanquam ad *surdos* loqueretur, et auditoribus careret, ipsis auditoribus dicit : *Quis est in vobis, qui hæc audiat ?* Etsi enim rerum eventus nondum seculus est, certo tamen in posterum ea ipsa futura sunt. Quis igitur causam *direptionis* populi ita quæret, ut dicat : *Quis dedit in direptionem Jacob ?* Nondum enim id quisquam fecit præter illum in quem peccaverunt, in cujusque viis *ambulare noluerunt*. Vocati enim ad evangelicas vias, non auscullarunt : neque recentem *legem audire* voluerunt ; unde **479** *bellum in eos prævaluit*. Olim enim *bello* aliquo usque *vexati*, ita se tamen repararunt, ut et urbem, et templum etiam insaurata haberent : at nunc ex quo pulsati sunt, tantum *adversus eos animorum bellum invaluit*, ut ne ad malorum quidem istorum causam advertant.

⁶ Isa. ix, 4. ⁷ Ezech. viii, 8-10. ⁸ Deut. xxxii, 21. ⁹ Psal. lxxviii, 40. ¹⁰ Eccle. x, 4.

ἰ ἴσ. ἐξώσθησαν.

νόμον, καὶ θυνμάσαι : σαφῶς δηλῶν ὡς περὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος : Ἀλλ' αὐτοί, φησὶν, ἐνδοξοῦσι τὴν παρῖθα ἐν τοῖς λογισμοῖς, οὓς ἐκρυπτοῦν κατὰ τοῦ Χριστοῦ βουλευόμενοι. Ἦγουν οὐκ ἐλογίσαντο πῶς ἐξήγαγον αὐτοὺς ἐξ οἴκου δουλείας, καὶ νόμῳ πεπαιδαγωγῶν. Ἡ γὰρ ἂν ἐμεγάλυνον αἰρεσι-, προσάγοντές μοι τὰ χαριστήρια. Νῦν δὲ πρὸς εἰδωλολατρείαν καὶ πᾶσαν ἀδικίαν ἀπέστησαν. Διόπερ ἔλεγεν : « Ὑπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησεν δὲ ἀκάνθας. » Ὅσον αὐτοὺς εἰς ἀνάμνησιν φέρει τῶν τοῖς πατράσι συμβεβηκότων. Ἐγὼ μὲν γὰρ εἶδον τὰς ἀσεβείας αὐτῶν. Αὐτοὶ δὲ διηρασμένοι γεγόνασι εἰς τε προνομῆν τοῖς ἐχθροῖς. Ἡ γὰρ παρῖθ, φησὶν, ἐν τοῖς ταμείοις παραχοῦ : καὶ ἐν οἴκοις ἅμα ἐκρύψαν αὐτοὺς, δηλονότι τοὺς χωνευτούς.

Οἱ γὰρ ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ φανερώς μὲν ζῆν κατὰ τὸν νόμον ἐπλάττοντο, ἐν νῷ δὲ τὴν ἀσέβειαν ἐκρυπτοῦν. Καὶ ἐν οἴκοις ἔχοντες ἀγάλματα λάθρα τὴν σέβας προσέφερον. Διὸ πρὸς Ἰεζεκιήλ φησὶν ὁ Θεός : « Ὑπὲ ἀνθρώπου, δρυξον. Καὶ ὠρυξάθῃ ἐν τῷ τοίχῳ καὶ εἶδον. Καὶ ἰδοὺ πᾶσα ὁμοίωσις ἔρπετου, καὶ κτήνους, καὶ πάντα τὰ εἰδῶλα οἴκου Ἰσραὴλ διαγεγραμμένα ἐπ' αὐτοῦ κύκλῳ. Καὶ εἶπεν πρὸς με : Ἐώρακας, οὐκ ἀνθρώπου. Μὴ μικρὰ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἃ ποιῶσιν ἕκαστος ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ κρυπτῷ ; » διὸ φησὶν, Αὐτοὺς εἰς ἀλχημασίαν παρέδωκα. Θεοῦ δὲ προδόντος, τίς ἂν πρόσθη τὰ διηρασμένα πραττόμενος, μηδενὸς τοῦτο πράττειν δυναμένου τῶν νομισθέντων θεῶν ; οικονομικῶς δὲ μετὰ τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν, τὴν αἰτίαν ἔφη τῆς ἀποβολῆς Ἰσραὴλ, ἢ δηλῶν ἔλεγε Μωσῆς : « Αὐτοὶ παρεστῆλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῶν, κάγω παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει. » Καὶ Δαβὶδ δὲ φησι : Παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ φευκτέον τὰς κατὰ νοῦν παρῖθας, ἵνα μὴ δαίμοσι γενώμεθα προνομῆ, διὰ τῶν ἐν ἡμῖν κινουμένων παθῶν, κατὰ τὸ : « Ἐὰν πνεύμα ἐξουσιάζοντος ἀναθῆ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφήσῃ. » Εἴτα, ἐπειδὴ περ ὡς κωφοῖς ἐλάλει, ἀπορῶν ἀχροατῶν ἐν αὐτοῖς λέγει : *Τίς ἐν ὑμῖν ἐνωτιεῖται ταῦτα* ; Εἰ γὰρ καὶ μήπω πάρεσι τῶν πραγμάτων ἡ ἕκτασις, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιούσιν ἐπιτελεσθήσεται χρόνοις : τίς οὖν ζητήσει τὸ αἴτιον τῆς διαρπαγῆς τοῦ λαοῦ, ὥστε εἰπεῖν τὸ, *Τίς ἔδωκεν εἰς διαρπαγὴν Ἰακώβ* ; οὐδεὶς δὲ τοῦτο πέπραχεν, ἢ αὐτὸς ᾧ ἡμάρτισαν, καὶ οὐκ ἐβούλοτο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι. Καλούμενοι γὰρ εἰς τὰς εὐαγγελικὰς ὁδοὺς, οὐχ ὑπήκουον : οὐδὲ τοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀκούειν ἤθελον νόμον. Διὸ κατῆχον ἐπ' αὐτοὺς πόλεμος. Πάλαι μὲν γὰρ πρὸς χαϊρόντινα πολεμούμενοι, αὐθὶς ἀνελάμβανον αὐτούς, ὡς καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ συνεστάναι βασίλειον. Νῦν δὲ, ὅτε ἐξῆθε ἰ, καὶ ὁ τῶν ψυχῶν ἐπ' αὐτοὺς κατῆχον πόλεμος, καὶ τῶν κακῶν τούτων οὐκ ἐλογίσαντο τὴν αἰτίαν.

VARIAE LECTIONES.

Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα πάλιν ἐπὶ τῆς ἐπ' Ἀσσυρίων ἀλώσεως ἔλαβον, οἳ καὶ τὴ μὲν ἀκούειν, τὸ φιλῶς ἀκροῖσθαι φασί. Τὸ δὲ ἐνωτίσασθαι, τὸ τῆ διανοίᾳ παραπέμψασθαι λόγον ἐμφρόνως ἀκούοντας, ὁποίους νῦν ἀκροατὰς ὁ προφήτης ζητεῖ, κατὰ Παῦλον εἰδόμενος ὅτι τυπικῶς ἐκείνοις συνέβαινε, ἐγρᾶφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, ὅπως ἂν τὸ τοῖς ἰσοῖς ἀλῶναι φυλάξωμεν. Ἐν ἐμφάσει δὲ φησιν, ὅτι παρέδωκεν Ἰακώβ, ἢ ἐξ Αἰγύπτου διέσωσεν ὑπὲρ οὗ τοσαῦτα κατ' ἐχθρῶν ἐγένετο θαύματα. Τὸν οὖν εἰωθότα νικᾶν τὴν ὑποπεσεῖν ἐποίησε τοῖς ἐχθροῖς, καὶ διὰ πόλιαν εἰς τὴν ἡμετέραν; ἢ δὲ τοῦ τὴν ἐράτησιν, ὁμολογίαν ἔχει σαφῆ, ὡς Θεὸς ὁ δραστὰς, ἀνὸς ὧν αὐτὸν ἐγκατέλιπον. Πλὴν θεὸν αὐτοὺς μὴ ἀμαρτεῖν, οὐδὲ παθόντες ἐνοουθετήθησαν. Δι' οὗτος Ἰερεμίας φησὶ· Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν. Ἐμαστὶ γωσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν. Διὸ καὶ λέγοντος αὐτοῦ τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐκ τῆς ἀλώσεως μὴ κατελθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, αἱ τούτων γυναῖκες ἀναίσθητως ἔχουσαι τῆς ὀργῆς, ἐβόων· Οὐκ ἀπέστειλέ σε Κύριος. Προσέφασκον δὲ, Ἐπειδὴ διελιπομεν θύουσαι τῇ βασιλείᾳ τοῦ οὐρανοῦ, κατελίγην ἡμᾶς τὰ κακά. Οὕτως ἀναίσθητως εἶχον, κατισχύσαντες αὐτῶν τοῦ πολέμου, καὶ τῶν κύλιφ καταφλεγομένων αὐτούς. Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν ὁ παρῶν προφήτης· «Αἱ πόλεις ὄρων πυρκαυστοί.» Ἄ δὲ φησὶ νῦν αὐτοὺς πεπονθέναι, οὐκ ἀσθενήσαντος σώζειν αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ. Δηλοῖ δὲ τὰ φθάσαντα θαύματα. Ἄλλ' οὐδὲ δικαιωπραγοῦντες πεπόνθασιν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν αὐτοῖς δοθέντα νόμον παρέβησαν. Ὅ μὴ νοοῦντες, ἐμείνατε, φησὶ, τοῖς δεινοῖς συνεχόμενοι.

esse dicit; licet a Deo non eripi, servarique non potuissent. Indicat autem præcedentes calamitates, quas non justitiæ operibus, sed legis traditæ violatione perpassi sunt: ad quod quia non advertistis, inquit, damnis et calamitatibus etiamnum opprimi non desivistis. -

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

α-γ. Καὶ νῦν οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, Ἰακώβ, καὶ ὁ πλάσας σε, Ἰσραὴλ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐλυτρώσάμην σε, ἐκδάσεά σε τὸ δρομὸ σου. Ἐμὸς εἶ σύ. Καὶ ἐὰν διαβαίης δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἶμι, καὶ ποταμοῦ συγκλίσεισόν σοι. Καὶ εἰς διέλευσιν διὰ πυρὸς, οὐ μὴ κατακαυθῆς, κ. τ. λ.

Ἀνοικεῖα ταῦτα τῶν περὶ τοῦ ἐκ περιτομῆς ἀρτίως εἰρημένων λαοῦ, οὗς ἀπεκάλει τυφλοὺς, καὶ κωφοὺς, καὶ διηρησμένους. Οὐχ οὖν νῦν ὁ λόγος περὶ τοῦ κρείττους τάγματος τῶν ἐκ περιτομῆς πιστευσάντων. Εἰ γὰρ κἀκεῖνοι, φησὶ, τοιοῦτοι γεγονότες, τοιαῦτα πεπόνθασιν, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν καὶ πλάστην ἐπιγνόντες, ἀκούσατε, ποιημά τε καὶ πλάσμα τὸ ἐν ὑμῖν τετηρηκότας ἀλώθητον, ὡς οἰκείως ἀκούειν Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ. Ἐγὼ γὰρ ὁ ποιήσας μὲν σε κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα πεποιημένην, πλάσας δὲ σου καὶ τὸ ἐκ γῆς σῶμα ληφθὲν, δὲ καὶ αἷμα παρασχὼν ὑπὲρ σοῦ τὸ ἐμὸν, ἐλυτρώσάμην σε κτήμα ἴδιον ποιησάμενος. Ὡς ἡξιωμένος βιάδιζε ἦν ἐκελεύθη ὁδὸν εὐαγγελιζόμενος. Κἂν ἀνθὶ στώσι τινες, θάρρει μὴ δεδιώς. Ἐδού γὰρ

¹¹ I Cor. x, 14. ¹² Jerem. v, 5.

Nonnulli vero et hæc etiam ad eam, quam ab Assyriis passi sunt, expugnationem retulerunt; iidem audire simpliciter pro auscultare positum arbitrantur; auribus autem percipere, pro qua audieris mente prudenter agitare quales nunc auditores propheta postulat, qui, juxta Paulum ¹¹, sciant omnia in figura illis contigisse: scripta autem esse in admonitionem nostram, ut caveant ne a similibus decipiantur. Emphatice autem Jacob ipsum tradidisse dixit, qui eundem ex Ægypto ereptum servavit, ejusque nomine tot in hostes portenta ediderit. Quis eum igitur, qui erat vincere solitus, hostibus subjecit; quæve hujus rei occasio? At enim satis docet interrogandi particula ista illis omnia Deo auctore ob id contigisse, quod eundem reliquerunt. Sed eos non peccasse prius oportuit, ne peccatorum ultione ad frugem revocari se et corripi non dolerent; quorum nomine sic loquitur Jeremias: « Domine, oculi tui in fidem. Flagellasti eos, et noluerunt amplecti disciplinam ¹². » Atque hinc est, quod cum iis, qui, expugnata civitate remanserant, ne in Ægyptum descenderent, idem suaderet; eorumdem uxores impotenti furore percitæ, a Domino missum non esse inclamabant. Ideo enim se tantis calamitatibus premi, quod regiæ cæli sacrificare desiissent, clamabant. Adeo illis sensus obstupuerant, cum prævaleret adversus eos bellum, et qui comburebant eos in circuitu. Quod alicubi etiam noster iudicat propheta, dum urbes eorum ignem populatum esse

C significat; talia certe et ipsos etiam nunc passos potuissent. Indicat autem præcedentes calamitates, quas non justitiæ operibus, sed legis traditæ violatione perpassi sunt: ad quod quia non advertistis, inquit, damnis et calamitatibus etiamnum opprimi non desivistis. -

CAP. XLIII.

480 VERS. 1-13. Et nunc ita dicit Dominus, qui fecit te, Jacob, et qui formavit te, Israel: Ne timeas, quoniam redemi te, vocavi te nomine tuo. Meus es tu. Et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non cooperient te. Et si transieris per ignem, non combureris, flamma non comburet te, etc.

481 Diversa sunt hæc ab illis, quæ de circumciso populo nuper dicebantur, cum cæcos eos, surdos et direptos nominaret. Jam igitur sermo est de præstantiori illo circumcisoorum cœtu, qui fidem amplexi sunt. Si enim et illi, ait, quia tales essent, ejusmodi passi sunt, vos ipsi saltem, qui Factorem vestrum agnovistis, audite, audite, inquam, qui opus ipsum et figmentum, quod in vobis est, ita sine labe conservastis, ut peculiari nomine Jacob et Israel audiat. Ego enim sum qui feci te, animo quidem ad meum exemplar et ad imaginem expresso; corpore autem de terra creato et assumpto. Ego, inquam, qui et sanguinem meum tua causa effundens, redemi te; peculiumque existere mihi volui. His ergo per me dignus habitus, perge quo

VARIÆ LECTIONES.

^k γρ. παθήματα ἄπερ οὐδέν.

juberis itinere proficisci Evangelium deprædicans. Quod si insurgant nonnulli, *confide*, nihil quidquam *veritus*. « Ecce enim ego vobiscum sum dies omnes ad consummationem usque sæculi. » Me igitur ininitatus, qui sanguinem meum redemptionis tuæ propitiationem esse volui, fias et tu impiorum propitiatio, qui per te vocati, ad extremas orbis partes propagantur: quorum tibi exemplum *Ægyptii* ipsi *Æthiopesque*, et qui *Syenen* incolunt, vel *Saba*, ut cæteri transtulerunt, **482** esse queant. Tantum enim a me, *pro mea in te benevolentia glorificatus es*, ut cæteros omnes per te vocari voluerim. Est ad Salomonem esse profectam legimus ¹³.

Eos igitur omnes, præ te, vel pro te, inquit, mihi assumpsi. At illos male perdam, qui tibi, sive populi sive principes existant, prædicationis nomine adversari audebunt. *Confide* ergo. Nam et ipse *filios tuos*, quos, Deo opitulante, per orbem universum propagasti, in meam cœlestem civitatem sublimes per aerem angelicis virtutibus, tanquam pennis, subnixos congregabo. Meos enim, qui a vobis nati regenerationem in Ecclesia adepti sunt, *filios* esse volo; et Christianos omnes de *meo nomine* nuncupari, quia Christus ipse sum, quem vobis ista per prophetam vaticinantem audistis. At quo loco in *gloriam meam præparavi eum* habemus, alii in *gloriam meam creavi eum* interpretantur: nimirum, ut me, qui per vos est vocatus *populus glorificaret*. Ipsum enim, cum moribus esset incompositis, *efformavi*, et cum in ignorantie tenebris antea versaretur, *in lucem eduxi*. Cujusmodi *gentes* ipsæ exstiterunt, quas in suam Ecclesiam *coirivisse* dicit, ex quibus et principes in Dei populo constituti sunt. Deinde, tanquam eorum, quæ vaticinatio est, admiratione propheta caperetur: *Quis est*, inquit, qui prædictionum istarum eventus suis oculis usurpaturus, *testisque* futurus sit? *Justificentur qui testimonium* laturi sunt; quoniam et ipse testis eorum futurus sum, et *filius, quem elegi*; de quo dicebat: « Ecce puer meus, quem elegi ¹⁴. » Quin et Salvator noster ait: « Qui confessus me fuerit coram hominibus, confitebor et illum coram Patre meo, qui in cœlis est ¹⁵. » Ad eoderm dicebat rursus: « Vos eritis mihi testes in Galilæa, et in Judæa, et Hierosolymis, et ad extremos orbis usque terminos ¹⁶. » *Hæc autem*, ait, *faciam, testesque meos, et Puerum meum, quem elegi*, mittam **483** cunctis hominibus, ut *sciatis, et credatis, et intelligatis quia ego sum*, et principio carens, et solus *Deus*. Nam et Christus ipse, et apostoli scientiam de *Deo*, ejusdem *fidem*, et notitiam *annuntiarunt*. Est vero *Deus* unus, Pater ipse, nec aliam ab eo virtutem peculiariter obtinet qui Filius est. Ut ergo *testis* est ipse Pater et *Deus Salvator*, ita et *Filius, quem elegit*.

¹³ III Reg. x, 4 seqq. ¹⁴ Isa. xlii, 1. ¹⁵ Matth. x, 32. ¹⁶ Act. i, 8.

VARIÆ LECTIONES.

■ γρ. κατεσκευάσα. ■ γρ. δ. ■ Ισ. μαρτυρήσαντες.

Α ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσα; τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Μιμούμενος τοίνυν ἐμε, τον ἀλλαγμαῦ σου τὸ αἷμα τὸ ἐμὸν ποιησάμενον, ἀλλαγμα γένου καὶ αὐτὸς τῶν διὰ σοῦ καλουμένων ἀσεβησάτων τε καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων οἰκούντων τῆς γῆς. Ὡν τῶν μὲν Αἰθίοπτιοι, τῶν δὲ Αἰθιοπῆς τε καὶ οἱ τῆν Συήνην οἰκούντες παράδειγμα. Σαβὰ δὲ ἀντὶ Συήνης ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ ὅτι γὰρ ἐδουλόθησθε δι' ἀγάπην ἐμὴν ὡς διὰ σοῦ πάντας κληθῆναι. Σαβὰ δὲ ἔθνος Αἰθιοπίων οὐ ἡ βασιλισσα πρὸς Σολομῶνα παρεγένετο.

vero et *Saba* gens illa *Æthiopiæ*, ex qua reginam

Τούτους οὖν ὑπὲρ σοῦ, ἢ ἀντὶ σοῦ, πάντας ἐκτῆσά-
 Β μην. Ἀπολέσω δὲ τοὺς πολεμήτοντάς σε διὰ τὸ κήρυγμα, λαοὺς τε καὶ ἄρχοντας. Θάρρει τοιγαροῦν. Καὶ τὰ σὰ γὰρ τέκνα, ἃ κατὰ Θεὸν σπείρας, καθ' ὁδῆς τῆς οἰκουμένης ἐγέννησας, εἰς πόλιν μου συνάξω τὴν ἐπουράνιον, μετεώρους δι' ἀέρος ἀναλαβῶν, ὡς πτηνοῖς ὑποκουφίζομένους ἀνέμοις, ταῖς ἀγγελικαῖς δηλονοῖ δυνάμεσι. Τοὺς δι' ὑμῶν γὰρ τεχθέντας ἐμοῦς εἶναι παῖδας ὀρίζομαι, τῆς ἐν Ἐκκλησίᾳ τυχόντας ἀναγεννήσεως, οἱ καὶ τῷ ἐμῷ κληθήσονται πάντες δρόματι Χριστιανοῖ προσαγορευόμενοι. Χριστὸς γὰρ ὁ ταῦτα διὰ τοῦ προφήτου θεσπίσας. Ἄντὶ δὲ τοῦ, ἐν γὰρ τῇ δόξῃ μου κατέσπευσα ¹ αὐτὸν εἰς τὴν δόξαν μου ἔκτισα αὐτὸν, ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Ὡς ἂν οἱ μὲν ὑμῶν κληθεὶς δοξάζῃ με λαός. Ἐπλασα γὰρ αὐτὸν ἀπλαστον ὄντα τοῖς τρόποις, ἐφώτισά τε σκότῳ τῆς ἀγνοίας τυφλώτοντα. Τοιαῦτα δὲ τὰ ἔθνη, ἃ πρὸς τὴν ἰδίαν Ἐκκλησίαν συνῆχθαι φησιν, ἐξ ὧν καὶ ἄρχοντες ἐπὶ τὴν λαὸν κατέστησαν τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ὁ προφήτης θαύματος ἐφ' οἷς ἐθέσπισε πληρωθεὶς, Τίς ἄρα ἔσται, φησὶν, ὁ μέλλων ποτὲ τούτων τῶν πραγμάτων ὀφθαλμοῖς τὰ ἐκλάσεις ὄρᾶν, καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐπεσθα μάρτυς; Δικαιωθήσασιν μαρτυρήσαντες ², ἐπειδὴ κτὼ μάρτυς αὐτῶν γενήσομαι, καὶ ὁ παῖς δὲ ἐξελεξάμην. Περὶ οὗπερ ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς ὁ παῖς μου ὃν ἠρέτισα. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν ὁ Ὡς ἂν ὁμολογήσειεν ἐμοὶ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ ἐμπροσθεν τοῦ Πατέρος μου, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Πρὸς οὗς ἔφασκε πάλιν ὁ Ὑμεῖς δὲ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε τῇ Γαλιλαίᾳ, καὶ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ταῦτα δὲ, φησὶ, ποιήσω, καὶ τοὺς μάρτυράς μου, καὶ τὴν Παῖδά μου, δὲ ἐξελεξάμην, ἀποστελῶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε, καὶ συνῆτε, ὅτι ἐγὼ ἄναρχός τε καὶ μόνος Θεός. Καὶ Χριστὸς γὰρ, καὶ ἀπόστολοι τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν ἐκήρυξαν, πιστῶν τε καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ σύνεισιν. Εἰς δὲ Θεός ὁ Πατὴρ, οὐχ ἑτέρας οὐσίας αὐτοῦ τῆς ἰδίας δυνάμεως ὅς ἐστιν ὁ Υἱός. Τοιγαροῦν ὡς μάρτυς ὁ Πατὴρ καὶ Θεός σώζων, οὕτω καὶ ὁ Παῖς, δὲ ἐξελέξατο.

Διόπερ ἐν ἑτέροις ὁ παρῶν προφήτης φησί· « Καὶ ἅ ἀποστελεῖ Κύριος αὐτοῖς σωτήρα, ὃς σώσει αὐτούς. Κρίνων σώσει αὐτούς. » Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀνείδισα, ἠκού-
 τισά φασιν οἱ λοιποί. Ἀκουσὰ γὰρ ταῦτα κατέστη-
 σα προλαβῶν μόνος ὢν ἐν ὑμῖν Θεός, καὶ οὐδεὶς
 κυρῆν μοι ξένος ταῦτα θεσπίζοντι διὰ τῶν ἐμῶν
 προφητῶν, ὡς ὑμεῖς αὐτοὶ γηγόνατε μάρτυρες.
 Μάρτυς δὲ καὶ γὰρ, καὶ ὁ Παῖς ὁ ἐμός. Συνῆν γάρ
 μοι θεσπίζοντι, πρὸ τῆς σαρκὸς ἔχων τὴν ὑπαρξίν.
 Ἄλλ' ἄπερ ἐξ ἀρχῆς ὤρισα, ταῦτα δυνήσεται πρα-
 σαλεύειν οὐδεὶς. Ταῦτα λέλεκται μὲν εἰς πρόσωπον
 Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ, εἰς δὲ τὸν ἀποστολικὸν χο-
 ρὸν ἀναφέρεται, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐξ Ἰουδαίων
 πιστοὺς τοῦ λόγου διήκοντος. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς
 ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεός, οὐδὲ παιδεύων ἀπέβαλε, τούτους
 προσκαλεῖται δι' ἔλεον, λήθη παραπέμπων τὰ πρό-
 τερα, καὶ προτιθεὶς ἀρχὴν ἑτέρου καιροῦ, κατὰ τὴν
 « Σήμερον ἐν τῆς φωνῆς μου ἀκούσητε, » καὶ τὰ
 ἐφ' ἑξῆς. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ σήμερον, οὕτως ἐνταῦθα
 τὸ νῦν, ἀμνηστειὰς ἔχον ὑπόθεσιν, καὶ πραγματίων
 ἑτέρων ἀρχὴν ἐσομένην παρὰ Θεοῦ μὴ συγχωροῦντος
 ἄγαν ἀθυμεῖν, ὡς ἔξοντας τῶν παρόντων μεταβολὴν,
 ἀπάντων ἀνθρώπων δι' αἵματος λυτρουμένων Χρι-
 στοῦ. Ἡδόκησε γὰρ ὁ Θεός ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ
 πάντα ἐν αὐτῷ, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν, δοὺς ἑμὲν
 καὶ τὸ καιρὸν ὄνομα Χριστοῦ τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς.
 Τί δὲ τοῦτο; Ἐμὲς εἰ σύ. Χριστοῦ γὰρ εἶναι πάν-
 τες λεγόμεθα τῆς πρὶν ἔξω γεγονότες ἀλλοτριώσεως,
 ἦν ἔσχομεν ἀμαρτάνοντες, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντες
 Θεοῦ. Ἀλλὰ πόλιν ἡμᾶς διὰ τοῦ Πνεύματος ὡκειώ-
 σατο ποιήσας ἀναλώτους παντὶ πειρασμῷ. Ποταμοὶ
 γὰρ καὶ ὕδωρ καὶ φλόγαι, τὰς πολυειδεῖς τῶν πει-
 ρασμῶν ἐφόδους κατασημαίνουσι. Γέγραπται γάρ·
 « Ὅτι πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ
 Ἰησοῦ, διωχθήσονται. » Καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἔφη
 Χριστός· « Θλίβιν ἔχετε ἐν τῷ κόσμῳ. » Καὶ ἐν τῇ πα-
 ραβολῇ δὲ τῆς ἐπὶ τῆς πέτρας θεμελιωμένης οἰ-
 κίας· « Καὶ κατέβη, φησὶν, ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ
 ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, » τοὺς πειρασμοὺς
 διὰ τούτων δηλῶν. Τὸ δὲ, ἐποίησά σου ἀλλαγίαν
 Αἴγυπτον, δηλοῖ ὡς ἀντὶ τῆς ἐκβολῆς περιποιησά-
 μην τὰ ἔθνη, ὢν πρόων ἀσεβούντων, μόνος Ἰσραὴλ
 κληρὸς ὑπῆρχε Θεοῦ. Νῦν δὲ μετέστραπται τῶν
 πραγμάτων ἡ τάξις, ὅτε τὸν Λυτρωτὴν ἀπέκτειναν
 Ἰουδαῖοι. Δοξάσω δὲ σε, φησὶ, μετὰ τοῦτο τιμῆ-
 σας. Κληθήσεται γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἐξοδὸν
 τῶν ἔθνων, ἡνίκα ποιῶν ὑπὲρ σοῦ, πολλοὺς σοὶ
 δώσω διδασκάλους καὶ ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς σῆς λέ-
 γοντας κεφαλῆς. Κεφαλὴ δὲ τῶν πιστῶν ὁ Χριστός,
 ὅπερ ὑπὲρ σοῦ, καὶ τῆς σῆς ὠφελείας γενήσεται. Τῇ
 δὲ τῶν Ἰουδαίων ὑπισχενέται συναγωγῇ συνάξειν
 αὐτῆς τὰ τέκνα. Σῶται γὰρ τὰ ἀπολοῦντα πρόβατα
 ἦλθεν Ἰσραὴλ. Καὶ τὰ πανταχοῦ διεσπαρμένα λόγῳ
 δημιουργίας τέκνα Θεοῦ, τοὺς ἐξ ἔθνων δηλονότι,
 οὓς πλανήσας ἀπέστρεψε Θεοῦ διασκεδάσας ὁ Σατανᾶς.
 Διὸ εἰπόντο; Καίάρα, « Συμφέρει ἴνα εἰς ἄνθρωπος
 ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, » φησὶν δευαγγελιστῆς, ὡς

Itaque et alibi sic loquitur noster hic propheta :
 « Et mittet ipsis salvatorem, qui salvet eos; judi-
 cans salvabit eos ¹⁷. » At pro *exprobravi*, reliqui
audire feci interpretantur. Ista enim vos ante om-
 nes docui, qui *Deus unus* in vobis sim; neque mihi
adsuit alienus, cum ista per prophetas meos vati-
 cinarer; quemadmodum vos *mih i testes estis* :
testis item *et ego, Filiusque meus*. Adfuit enim
 et ipse necum, cum ista pradicerem, cum ante
 carnis assumptionem existeret. Sed quæ *ab initio*
 ita fore decrevi, mutare et movere nemo est qui
 possit. Atque hæc quidem in *Jacobi et Israelis*
 gratiam dicuntur, quæ tamen ad apostolicum cho-
 rum, et ad eos etiam omnes, qui ex Judæis fidem
 amplexi sunt, extenduntur. Volunt porro nonnulli
 Deum ipsum, qui pro sua bonitate, quos a se cas-
 tigatos repulit, invitare rursus, et præteritorum
 oblivisci soleat, temporis etiam alterius princi-
 pium hic proponere : quale est illud : « Hodie si
 vocem meam audieritis ¹⁸, » et quæ sequuntur. Ut
 enim ibi *hodie* vocabulum, sic et hic particula
nunc oblivionis argumentum continet, et ostendit
 Deo auctore rerum fore aliarum principium, qui
 nos animum despondere nunquam patitur : tan-
 quam Christi sanguine redemptis omnibus præsen-
 tium rerum immineat commutatio. Placuit enim
 Deo, teste Paulo ¹⁹, omnia in eo instaurare, qui
 largitur nobis recentem etiam de Christi nomine
 appellationem, quod invocatum est super nos ²⁰.
 Quodnam igitur *nomen* est? *Mæus es tu*. Christi
 siquidem omnes esse dicimur, qui extra alienatio-
 nem simus, quam peccantes prius habebamus,
 quantumvis **484** a Deo natura essemus. Sed nos
 rursus ipse sibi conciliavit : cum quibusvis tenta-
 tionibus inexpugnabiles reddidit. *Flumina* siquidem,
 et *aqua*, et *ignes*, varios tentationum insultus de-
 signant. Scribitur enim : « Omnes qui pie volunt
 in Jesu Christo vivere persecutionem patientur ²¹. »
 Christi deinde ad ipsos, qui fidem amplexi essent,
 verba non desunt, quibus eos in hoc sæculo affli-
 gendos esse monuit ; in ea præterea domus para-
 bola, cujus jacta super petram fundamenta fue-
 rant : « Et descendit, inquit, imber, et venerunt
 fluvii, et flaverunt venti ²² ; » quibus nihil aliud,
 quam tentationes significavit. At quod *commuta-
 tionem tuam feci Ægyptum*, ait, gentes se in repu-
 diatorum locum sibi adoptasse ostendit, quibus
 impie degentibus antea, solus Dei sors evaserat
 Israel. Nunc autem rerum est ordo immutatus, ex
 quo Redemptorem Judæi morti tradere ausi sunt.
 At *glorificabo te*, inquit, *honore* postea prosequens.
 Vocabitur enim et ille, postquam fuerunt gentes
 ingressæ, quando propter te excitatos multos *tibi*
dabo doctores et principes, qui *pro tuo capite* verba
 faciant. Est vero credentium *caput* Christus ²³,
 qui pro te, id est in tuam rem tuamque utilitatem
 omnia facturus est. Videtur autem polliceri Ju-

¹⁷ Isa. xxiv. 4. ¹⁸ Psal. xciv. 8. ¹⁹ Ephes. i, 10. ²⁰ Jerem. i, 14. ²¹ II Tim. ii, 13. ²² Matth. vii, 27. ²³ Ephes. v, 25.

dærorum Synagogæ, ejus se *filios* esse collecturum. Venit enim ut deperditas oves Israelis salvaret ²⁴, et eas etiam, quæ ubique dispersæ, creationis ratione *filii Dei* dicebantur ²⁵, id est gentes, quas in errorem Satanæ inducens a Deo avocarat. Atque hinc est, quod, cum dixisset Caiphas, Unum hominem pro populo mori conducere, statim subjecit evangelista, eo ipso, quod summus esset pontifex, *Jesum* pro gente moriturum prophetasse. Neque solum pro gente, sed ut *filios Dei*, qui erant dispersi, *congregaret* in unum. Dicas et gentes esse Israelitarum filios, a quibus fidei disciplinam acceperunt; qui ubique terrarum dispersi antea, in unam jam Ecclesiam catholicam a Deo coacti conatus repressi sunt, quorum tyrannide **485** deinde, quod *florum et filiarum* meminit, eam, quæ per Christum est, fidelium adoptionem indicat, cujus nomine omnes nuncupamur.

Ait autem populum se creavisse, quo modo legitur in Psalmis : « Et populus, qui creatur, laudabit Dominum ²⁶. » Quod idem plane est ac si recreari et ita ad imaginem Dei revocari dixisset, ut veteri homine deposito novus evadat. Est enim in Christo nova quædam creatio juxta illud : « Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri ²⁷. » Quod certe sua se jam *gloria* præstitisse significat. Est vero Patris *gloria Filii*, per quem nimirum, et in quo *gloria afficitur*, cum dixit : « Ego glorificavi te in terra ²⁸. » Per quem *populum cæcum* in lucem *eduxit*. Est enim justitiæ Sol, neque suos patitur noctis et tenebrarum filios, sed lucis, inquit Apostolus ²⁹, existere. Quod autem *congregati sunt* dixit quia nondum illud contigit, prophetico more extulit, ut *congregatum* iri demonstraret. De futuris enim, tanquam præteritis, usitate Scriptura loquitur; cujus generis est illud : « Dorsum meum præbui in flagella ³⁰. » Et illud : « Partiti sunt sibi vestimenta mea ³¹. » *Futuros* autem et gentibus in Ecclesia *principes* innuit, juxta illud Davidis : « Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus ³². » Dealbata enim est, quæ nigra fuerat. Deinde : « Ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit et gratia ³³. » Hæc igitur locutus est *Deus*, tanquam qui de eorum eventu, quæ prædicat, nihil ambigat : cum dæmones futurorum prædictione, vos in fraudem inducant. His enim ethnicos erudit, dum eos in sermonem inducens futura se prænosse prophetarum suorum testimonio demonstrat. Quis autem dæmonibus *testis erit*, tale aliquid eos ex sese de Christi adventu, deque suo ipsorum interitu prædixisse? Nullum enim se *vera* prædixisse *testem* citare queant, ut se qui *audierunt* sequerentur; id est, ut laudarent, et amplecterentur, tanquam futurorum præscios, **486** justeque in pretio et honore habitus.

²⁴ Matth. xv, 24. ²⁵ Joan. xi, 52. ²⁶ Psal. ci, 19. ²⁷ Rom. xii, 2. ²⁸ Joan. xvii, 4. ²⁹ Ephes. v, 8. ³⁰ Psal. xxxvii, 18. ³¹ Psal. xxi, 19. ³² Psal. cxxxviii, 12. ³³ Rom. v, 20.

VARIÆ LECTIONES.

° γρ. ἐστὶ τις. P γρ. γέγονε. q γρ. δηλοῖ τό. r γρ. δι' αὐτῶν.

A ἀρχιερεὺς ὧν προσήφτευσεν, ὅτι ἤμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγη εἰς ἓν. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ τοὺς ἐξ ἔθνων τέκνα εἶναι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἐξ ὧν τῆς πίστεως παρέλαβον τὰ μαθήματα, πανταχοῦ τῶν τῆς οἰκουμένης διεσπαρμένοι κλιμάτων, καὶ πρὸς μίαν Ἐκκλησίαν συναχθέντες καθολικὴν, κωλύοντος Θεοῦ τὴν τῶν ἀγρίων καὶ πονηρῶν πνευμάτων ἀντίστασιν, οἱ πρὶν τυραννοῦντες ἀνανεῦν εἰς Θεὸν οὐκ ἐπέτρεπον. Υἱοὺς δὲ καὶ θυγατέρας καλῶν, τὴν διὰ Χριστοῦ τῶν πιστῶν υἰοθεσίαν παρίστησιν, οὗ δὴ καὶ τοῦτομα πάντες ἐπιγυμφόμεθα.

sunt, a quo etiam ferorum malorumque spiritu ante ad Deum erigi minime dabatur. Eo ipso quæ per Christum est, fidelium adoptionem indi-

B Τοῦτον δὲ τὸν λαὸν ἐκτικέται φησὶ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· « Καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. » Τοῦτ' ἐστὶν ἀνακτιζόμενος, καὶ πρὸς τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἐπανελθὼν, καινὸς γεγονώς, καὶ τὸν παλαιὸν ἀπεκδυσάμενος ἄνθρωπον. Εἴ τις ὁ γὰρ ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, κατὰ τὸ, « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφώσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. » Ὁ δὴ νῦν πεποικηνέναι τῇ ἰδίᾳ δόξῃ φησὶ· δόξα δὲ Πατέρου ὁ Υἱός, δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ δοξάζεται λέγοντι· « Ἐγὼ ἐδόξασά σε ἐπὶ τῆς γῆς. » Δι' οὗ λαὸν τυφλὸν ἐξήγαγε πρὸς τὸ φῶς. Ἥλιος γὰρ ἦν δικαιοσύνης μὴ συγχωρήσας νυκτὸς καὶ σκότους· ὑπάρχειν υἱοῦς, ἡμέρας δὲ μᾶλλον, κατὰ τὸν Θεὸν Ἀπόστολον. Εἰπὼν δὲ *συνήχθησαν*, ἐπειδὴ μήπω τοῦτο γέγονε P, προφητικῶς εἰρησθαι δὴλων τὸ q, καὶ *συναχθήσονται*. Ὡς γεγονότα γὰρ τὰ πάντως ἐσόμενα λέγειν σύνηθε; τῇ Γραφῇ. Οὐδὲν ἐστὶ· « Τὸν νῦτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας. » Καὶ τὸ, « Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς. » Ἐκ τῆς δὲ τῶν ἔθνων Ἐκκλησίας ἀρχοντας ἔσσεσθαι, φησὶν ἐπ' αὐτῆς. Κατὰ γὰρ Δαβὶδ· « Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. » Γέγονε γὰρ ἡ μέλαινα λελευκανθισμένη. Καὶ, « Οὐ ἐπερίσσευσεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Ταῦτα μὲν σὺν ἐφῆ Θεὸς ὧν προαγορεύει γινώσκων τὰ μέλλοντα. Θεοὶ δὲ ψευδεῖς ὄντες οἱ δαίμονες μάτην ὑμᾶς ἱπᾶτων οὐδὲν αὐτοὶ προγινώσκοντες. Κατηχηεὶ γὰρ διὰ τούτων τοὺς ἐθνικοὺς, οὓς εἰς τὸν λόγον παρήγαγε, μάρτυρας λέγων ἔχειν τοῦ προειδέναι τὰ μέλλοντα τοὺς ἰδίους προφήτας. Τοῖς δὲ δαίμοσι τίς μαρτυρήσειεν, ὡς δι' αὐτοῦ r τι προειρηκόσι περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῆς αὐτῶν καθαιρέσεως; Οὐδένα γὰρ, ὡς ἀληθῆ προειπόντες, ἔχουσι *μάρτυρα*, ὡς ἂν αὐτοῖς ἀκολουθοῖεν ἀκούοντες αὐτῶν. Τοῦτ' ἐστὶ, συναίνουντές τε καὶ πειθόμενοι, ὡς ἐγνωάσει τὰ μέλλοντα, καὶ τιμωμένοις δικαίως.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι· ὑμεῖς δὲ, ὦ προφῆται, ἄ
 γέρασθέ μοι μάρτυρες· μαρτυρήσω δὲ σὺν Ἰωῶ
 κάγω, φησὶν, ἑμαυτῶ. Ἐλεγεν γὰρ ὁ Σωτήρ· « Ἐάν
 ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἢ μαρτυρία μου ἀληθὴς
 ἔστιν, ὅτι οἶδα πόθεν εἰμι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Καὶ
 πάλιν· « Ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, καὶ μαρτυ-
 ρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. Ταυτὶ δὲ, φησὶ,
 λειλάηκα ὑμῖν, ἵνα γινώτε, καὶ πιστεύσητε, καὶ
 συνήτε ὅτι ἐγὼ εἰμι. » Διὰ γὰρ γνώσεως ἢ πίστεως.
 Διὰ δὲ τῆς πίστεως, ἢ σύνεσις. « Ἐάν γὰρ μὴ πι-
 στεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνήτε, » φησὶν. « Ἄν δὲ ἀτιδέ-
 εἰμι καὶ Σωτήρ. Καὶ προεῖπον ὅτι σώζω, καὶ διὰ
 Χριστοῦ πρὸς ἔργον ἤγαγον. Ὁνειδίσα δὲ, φησὶ, τοῖς
 ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι φιλήθονοι μᾶλλον ὄντες, ἢ φιλόθεοι,
 τὸν ἐμὸν παρέθειον νόμον. Ἐγὼ δὲ διὰ πολεμίων
 ἐφόδου τούτους ἐπαίδευσον, ὅτε καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ
 σωτηρίαν ἐζήτουν. Ὅπερ αὐτοῖς ὀνειδίσα διὰ τῆς
 Ἱερεμίου φωνῆς λέγων· « Ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν
 αὐτῶν ἐρῶσιν, Ἀνάστα, καὶ σώσον ἡμᾶς. » Καὶ,
 « Ποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ σου, οὓς ἐποίησας σαυτῶ; εἰ
 ἀναστήσονται καὶ σώσουσί σε ἐν καιρῷ τῆς κακώσεώς
 σου; » Σώζω τοίνυν μόνος ἐγὼ, ὡς δύνασθαι μηδένα
 τῶν ἐμῶν ἐξαρπάσαι χειρῶν τὸν σωζόμενον·
 ποιήσω, καὶ τίς ἀποστρέψει; αὐτὸς ἔδωκα γὰρ τὰ
 ἔθνη, καὶ τίς τοῦτο μεταβαλεῖ πρὸς τὸ μὴ οὕτως
 ἔχειν; διὸ περὶ τῶν ἑαυτοῦ προβάτων ἔλεγεν ὁ Σω-
 τήρ· « Κἀγὼ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὐ μὴ
 ἀπώλυνται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οὐ μὴ ἀρπάσῃ τις
 αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου. Ὁ Πατήρ, ὃς δέδωκέ μοι,
 πάντων μελίζων ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι ἐκ
 τῆς χειρὸς τοῦ Πατέρος μου. » Φωνὴ γὰρ αὕτη τῆ
 προκειμένη συνάδουσα. Τινὲς δὲ τὸ, ἐποίησα Ἀ-
 λαγαμά σου Αἴγυπτον, εἰς ὑπόμνησιν εἰρηῆσθαι τῆς
 ἐξ Αἰγύπτου φασὶν ἐλευθερίας. Ὅλα γὰρ ἔθνη τιμω-
 ρησάμενος ὑμῶν ἀντικατηλαξάμην. Τοιγαροῦν ἐπ-
 άγει· Ἄφ' οὗ ἔντιμος ἔγένου ἐνώπιον ἐμοῦ, ἔδοξά-
 σθης. Οὐ γὰρ οἰκεία δύναμις τὰ ἔθνη νενίκηκας, ἐμῆ
 δὲ βίωμη τε καὶ συμμαχία, καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν ἀεὶ χο-
 ρηγῆσαντος, ὡς τὰ περίεξ ἔθνη θάμναζεν καταπλη-
 τόμενα. Καὶ νῦν δὲ δράσω τὰ παραπλήσια. Κἂν γὰρ
 ὡς ἀλουσῶν τῶν ἰ' φυλῶν ὑπεκλύεσθε, χρῆ σκοπεῖν
 ὡς εἰ γενοίμην ὑμῖν εὐμενῆς, πανταχόθεν πάντες
 συνάγεσθε, καὶ τὸ τὴν ἀνάκλησιν κωλύσον οὐδέν.
 Καὶ τὴν ἀρχὴν γὰρ ἐμῆς ἔνσεκα δόξης περιποιησά-
 μην ὑμᾶς, καὶ τὰ πρὸς ἐμὲ τυφλώτεροντας ἐλευθε-
 ρίας ἤξιωσα. Οὐ γὰρ οἴκοθεν κινήεις ψικεῖωθης
 ἐμοί. Τί οὖν μετὰ τσαυτὴν πείραν, ὡς μήτε ἰδόντες,
 μήτε μὴ ἀκηκοότες τυφλώτετε;

Ἰπομιμνήσκει δὲ αὐτοῖς, ὡς καὶ πάντα τὰ ἔθνη
 σὺν Ἀσσυρίοις ἐπεστράτευσαν Ἱερουσαλήμ θάρ-
 ροῦντα τοῖς ἰδίοις θεοῖς, παρ' ὧν οὐ βοήθειαν ἔσχον,
 οὐ τὰς μελλούσας προέγνωσαν ἑαυτοῖς συμφοράς.
 Ὅγδοήκοντα πέντε γὰρ χιλιάδες τούτων πεπτώκασιν.

Sed illi quidem ista : vos autem, o prophetae,
 estote mihi testes. Ipse vero mihi cum Filio testis
 fuero. Dicebat enim Salvator : « Si ego testimonium
 perhibeo de me ipso, testimonium meum verum
 est : quia ego novi unde sum, et quo vado ²⁵. » Et
 rursus : « Ego testimonium perhibeo de meipso,
 et testatur de me, qui misit me Pater ²⁶. Hæc
 autem locutus sum vobis, ut sciatis, et credatis, et
 intelligatis, quia ego sum. » Fides enim cognitione,
 fide autem intelligentia comparatur. « Nisi enim
 credideritis, inquit, non intelligetis ²⁶. » Qui autem
 sum æternus, sum idem et Salvator. Et qui præmisi
 salvare me, id etiam per Christum reapse præstiti.
 Exprobravi autem, inquit, Israeli, eum ipsum vo-
 luptatum, quam Dei esse amantiorem; qui legem
 meam prætergredi non dubitavit. Sed eosdem ego
 invasione hostium castigavi, cum a me salutem
 quærerent, sicut per Jeremiam exprobravi his ver-
 bis : « In tempore malorum suorum dicent, Exsur-
 ge, et salva nos ²⁷. » Et : « Ubi sunt dii tui, quos
 frustra fecisti tibi ? num surgent et liberabunt te
 in tempore afflictionis tuæ ²⁸ ? » Salvabo igitur ego
 solus; nec poterit quisquam manibus meis eruere,
 quem salvare statuero. Faciam, et quis avertet ?
 Ipse salvavi gentes, et quis est, qui rem ita non
 habere dicat; aut infectam reddat ? Hinc est igitur
 illud, quod de suis ovibus dicebat Salvator : « Et
 ego dedi eis vitam sempiternam, neque peribunt in
 sæculum, neque eas abripiet quisquam de manu
 mea. Pater, qui dedit mihi, omnium est potentissi-
 mus; nec potest quisquam rapere de manu Patris
 mei ²⁹. » Consentit enim vox ista, cum iis quæ
 nobis a propheta proponuntur. Nonnulli autem
 quod feci commutationem tuam Ægyptum dixit, id-
 ipsum; ut se Ægyptiaca servitute liberatos esse
 meminerint, appositum arbitrantur; quasi sumpta
 de gentibus universis ultione illos in istorum locum
 se substituisse dicat. Itaque adjicit : Ex quo hono-
 rabilis factus es in conspectu meo, glorificatus **487**
 es. Neque enim tua virtute, sed meis viribus, meo-
 que auxilio gentes superasti, qui nulli te rebus ege-
 re passus sim : unde et vicinis undique regionibus
 magne non admirationi tantum, sed terrori etiam
 exististi. Atqui illis etiamnum plane similia ad-
 missurus sim. Etsi enim tanquam captis tribus
 decem, prope defecitis, non ignorare vos decet
 tamen, me, si placidus esse cœpero, omnes undique
 coacturum, neque revocandi institutum quidquam
 meæ serviens mihi acquisivi, et quantumvis in me
 tuopte ingenio, tuaque tantum ductus animi pro-
 pensitate mihi adhæsisti. Quid igitur tanta experti
 eacutitis ?

Neque vero eos patitur oblivisci, quemadmodum
 et gentes omnes, junctis cum Assyrio viribus, bello
 Jerusalem aggressi sunt, cum diis suis confide-
 rent; a quibus neque auxilium ullum senserunt,
 neque sibi calamitates impendere præviderunt. Ex

²⁵ Joan. viii, 14. ²⁶ ibid. 18. ²⁷ Isa. vii, 9. ²⁸ Jerem. i, 27. ²⁹ ibid. 28. ³⁰ Joan. x, 28, 29.

iis enim a l octoginta quinque millia internecione deleti sunt. Accedat igitur jam aliquis qui isthac ab eorum diis audiverit, quæ vidistis ; quorum vos etiam me comprobante testes esse oportuit. Quod si idipsum præstare recusatis, vel ipse mihi non deerit *Filius* unigenitus, qui defectum vestrum suppleat, quo tempore nimirum præclarum illud ante Pontium Pilatum de me *testimonium* edidit. Quamquam si mihi *testes* esse vultis, non parum et ipsi vobis ad futurorum cognitionem divinitatisque meæ contemplationem profuturi estis ; qui *servare me*, cum libet, vestris ipsi oculis intui estis ; et prædicere, quando sum aliquid admissurus ; quod ab eorum nemine, qui dii putantur, præstari potest. Christum referant ; tanquam eum, quæ de Israele, existiment.

488-489 VERS. 14-28. Sic dicit Dominus Deus, B qui redemit vos, sanctus Israel : Propter vos mittam in Babylonem, et suscitabo fugientes omnes, et Chaldaei manibus vincientur. Ego Dominus Deus, sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum. Sic dicit Dominus, qui dat in mari viam, et in aqua vehementi semitam, qui eduxit currus, et equum, et multitudinem robustam, etc.

Vos, inquit, cum magno vestro commodo corripere statuissem, *Babyloniis* tradidi. Postea vero cum in libertatem assererem, et eos etiam, a quibus injuriam passi eratis, ultus sum : *Chaldæis* ipsis, qui juxta habitant, partim quidem in *fugam* conversis, partim vero *vincitis*, et navibus in captivitate abductis, cum potentiorum impetum sustinere non possent. Aiunt nonnulli *Cyrum* illum, qui *Babylonem* expugnavit, *vincitos* in exilium classe deportari jussisse ; Deoque auctore ita factum esse ut sui ipse **490** regni potentiam mortalibus ostenderet. At quo loco, qui ostendi Israel regem vestrum habemus, ita Symmachus : *Ego Dominus sanctus vester, conditor Israel, rex vester*. Quamquam equidem Christum *regem* constitutum esse videri queat innuere, quem *Israelem*, et *Jacobum*, sicut et *Davidem* etiam, tanquam qui ab illorum semine prodierit, in Scriptura nominari videmus. Quoniam enim futuræ peculiaris cujusdam *Babylonis*, quæ est a *Cyro* oppugnata, *redemptionis* meminit ; de qua etiam prophetæ cujusdam verba ista sunt : « Quemadmodum fecisti, sic erit retributio tua »⁶⁰ ; ad eam jam, quæ per Christum ipsum, non gentis unius, ut antea ; sed communis omnium perfectissima futura est, orationem convertit. Deum autem in utraque valere ostendit, cum *Ego Dominus Deus*, adjungit. Deinde tanquam integram orationem incipiat, dixit : *Sic ait Dominus Deus Israel, Deus enim natura cum sit, quid non facile efficiat ?* Hæc igitur *Babylonii* me auctore passuri sunt, quæ nondum contigerunt, licet ipse non nunc primum po-

Ἦκέτω οὖν τις ταῦτα παρ' ἐκείνων ἀκηκόως τῶν θεῶν ἄπερ ἴδατε, περὶ ὧν ὑμᾶς ἐχρήν γενέσθαι καὶ μάρτυρας ἐπιψηφισομένου κάμου. Εἰ δὲ πρὸς τοῦτο, φησὶν, ἀναδύσεσθε, ὁ μονογενῆς μου παρέσται Ἰθὺς τῶν ἐμετέρων ἐλλειμμάτων εἰς ἀναπλήρωσιν, ὁ καὶ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν μαρτυρήσας μαρτυρίαν. Καίτοι μαρτυροῦντες ὠφελείσθε τὰ μέγιστα πρὸς κατανόησιν τῶν μελλόντων, καὶ θεωρίαν τῆς ἐμῆς θεότητος, ὁματούμενοι ὡς καὶ σώζω θέλων, καὶ δρᾶται μέλλων προλέγω, τοῦτο μηδεὶς ποιῶντος τῶν λεγομένων θεῶν. Τινὲς δὲ τὸ μάρτυς ἔσται ὁ παῖς μου, Χριστὸς φασὶν ἔργῳ πληρῶν ἃ προεῖπον ὑπερ Ἰσραὴλ, καὶ κατὰ τῶν ἐχηρῶν.

Non desunt qui illud, *testis erit filius meus*, ad et adversus hostes, *Deus* prælixit, impleturum

ἰδ-κη'. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ Λυτροῦμενος ὑμᾶς, ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν ὑμῶν ὑποστελώ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπεγερῶ φεύγοντας πάντας, καὶ Καλδαῖοι ἐν πλοίοις δεθήσονται. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ἅγιος ὑμῶν, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν. Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ διδοὺς ἐν θαλάσῃ ὁδόν, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῶ τρίβον, κ. τ. λ.

Ἐνεργετῶν ὑμᾶς, φησὶ, καὶ παιδεύσαι βυλόμενος, Βαβυλωνίους παρέδωκα. Εἶτα δείξας ἐλευθέρους, δίκη μετήλθον τοὺς ὑμῖν ἐνυδρίσαντας, ὡς τῶν παρ' αὐτοῖς Καλδαίων τοὺς μὲν φυγεῖν, τοὺς δὲ δεσμώτας διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς ἀχθῆναι θαλάττης, ἐτέρων αὐτοῖς ἰσχυροτέρων ἐπιθεμένων. Τινὲς δὲ φασὶν ὡς Κύριος ὁ Βαβυλῶνα λαβὼν, δεσμώτας αὐτοῦς διαποντίους εἰς ὑπερορίαν ἐξέπεμψεν, ἄπερ ἔπραξα τὴν ἐμὴν ἀνθρώποις βασιλείαν ἐπιδεικνύμενος. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν, ἢ Σύμμαχος. Ἐγὼ, φησὶ, Κύριος ὁ ἅγιος ὑμῶν, κτίστης Ἰσραὴλ, βασιλεὺς ὑμῶν. Εἰ μὴ ἄρα τὸν Χριστὸν αἰνίσσεται βασιλέα καθεστάνεσθαι, δι οἶδεν Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ καλεῖν ἡ Γραφή, ὡς περ οὖν καὶ Δαβὶδ, ὡς ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν καταγόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ μερικῆς ἐμνήσθη Λυτρώσεως τῆς ἐσομένης ἐκ Βαβυλῶνος, ἠνίκα ταύτην εἶλεν ὁ Κύριος, πρὸς ἣν τις ἔρη προφήτης : « Καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται τὸ ἀναπαύδομά σου » ἐπὶ τὴν διὰ Χριστοῦ τὸν λόγον τελειοτάτην ἀνήγαγε λύτρωσιν, οὐκ ἔθνους ἑνὸς, καθάπερ τὸ πρότερον, καθολικὴν δὲ πᾶσι μέλλουσαν ἔσεσθαι. Ὅτι δὲ πρὸς ἀμφω δυνατὸς ὁ Θεός, δεδιώκως φήσας : Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. Καὶ τῆς ἄλλης δὲ ἀρχόμενος βήσεως ἔλεγεν, Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ. Θεός γὰρ ὠν φύσει, τί μὴ ποιήσει βᾶδιως ; Ταῦτα μὲν οὖν ἔσται Βαβυλωνίους μὴπω γινόμενα, οὐ νῦν ἀρξαμένου μου τὴν ἐμαυτοῦ δυναστείαν τὴν τε περὶ ὑμᾶς ἐπιδεικνύσθαι πρόνοιαν. Καὶ πάλαι γὰρ ἐξ Αἰγύπτου διὰ θαλάττης διήμυρον τοῦ Φαραὼ βίψας ἐν ταύτῃ τὴν δύναμιν, ὡς κοιμηθέντας ἐν βύθῳ μηκέτι λοιπὸν ἀναστῆναι, καὶ ὡς τε φλογὶ παρα-

⁶⁰ Abd. 15.

¹ Ἰσ. καὶ περ.

πλησίους ἐσθεσμένῳ παραβάλλεσθαι λίνω τῷ ῥαδίῳ· ἅναπτομένῳ καὶ σθερνωμένῳ τυχὸν ψιλῆ καὶ μόνῃ χειρὶ. Διήγαγον δὲ τριβλῶν αὐτοὺς ἐν ὕδατι πρὸς τῆ θάλασσαν καὶ τὸν ποταμὸν Ἰορδάνην. Ὁ καὶ θαυμάζων φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Τί σοί ἐστι, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες, καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω; » Καὶ πάλιν· « Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν, ἐν ποταμῷ διαλεύσονται ποδί. » Πῶς δὲ αὐτὸς ἐξήγαγεν ἄρματα καὶ ἵππον; Ἄηλον γὰρ ὡς τὸν Ἰσραὴλ οἰκεία προαιρέσει Φαραὼ κατεδίωξεν, ἐπειδὴ περ εἴρηται παρὰ Θεοῦ πρὸς αὐτόν· « Εἰς τοῦτο ἐξήγειρά σε ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελλῆ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Οὕτω δὲ καὶ τοὺς φεύγοντας τὴν περὶ τὰ γῆνα σπουδῆν, ὑπὸ τε τοῦ διαβόλου διωκομένους σώζει παραδόξως Θεὸς βάσιμον αὐτοῖς ἀποφαίνων τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, τοῖς τούτου περισπασμοῖς οὐ συγχωρῶν κατακλύζεσθαι, οἷον καταξηραίνων τοὺς ἐπιπίπτοντας πειρασμούς, ἵν' ἰσχύσειαν ἐν γῆ γεγονότες ἐρήμῳ νῦν καταστάσει σχολαίᾳ καὶ καθαρᾷ τὸν ἐξ οὐρανοῦ μὲν ἄρτον φαγεῖν, τὸ δὲ ἐκ πέτρας ὕδωρ πιεῖν· ὅπερ ἐστὶν ἐν μεθέξει γενέσθαι Χριστοῦ, διαλεθεῖν τε τὴν Ἰορδάνην καὶ γῆς τῆς ἐπηγγελμένης τυχεῖν.

ejus absorbeantur, desiccatis quæ occurrunt tentationibus, pervium faciet, ut in terra deserta, quieto et puro mentis statu panem de cælo edere, aquamque de petra bibere; id est, Christi participes fieri, et Jordane trajecto promissa terra potiri valeant.

Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἱστορίαν παλινδρομήσωμεν. Ταῦτα μὲν οὖν, φησὶ, πάλα πεποίηκα. Νῦν δὲ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Βαβυλῶνι τῆ τῶν ἐπιόντων ὑπερβολῇ σιγηθήσεται. Ἄνεϊ δὲ τοῦ σιλλογιζέσθε, Σύμμαχος ἐννοεῖσθε, φησὶ. Τίνα δὲ τὰ καινὰ, ἃ κατὰ τὸν καιρὸν τὸν ἴδιον γινώσσεσθε; Ἐν τῇ ἐρήμῳ ποιήσω ὁδόν. Ἡ γὰρ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία πρότερον ἐρημος οὕσα Θεοῦ γνῶσεως (ταύτης γὰρ οἱ διδασκαλοὶ, φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν) ἔσεν ὁδόν τὸν Χριστὸν εἰπόντα· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός; » ἢ καὶ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον. Τὴν δὲ πρὶν αὐτῶν ἐρημίαν ἐδήλωσεν ὁ Δαβὶδ λέγων· « Οὐκ ἐστὶ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἐστὶν ἕως ἐνός. » Ὅσπερ δὲ ἦν ἐκ μερικῆς λιτρώσεως ἐπὶ τὴν καθόλου μετέλθε, τὴν ἀνάδειξιν εἰπὼν τοῦ βασιλέως Χριστοῦ, οὕτω καὶ νῦν ὁδοῦ μνησθεὶς τῆς ἐν ὕδατι, ἐπὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον μετέλθεν. Διὸ λήθη τὰ πρῶτα παραδοῦναι φησὶ τοῦ βραχυτέρου καλυπτομένου τῷ μείζονι, ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ· « Ἐκ μέρους γινώσκομεν. » Ὅτ' ἂν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλος, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ἄλοιπὸν τοῖς πάλαι μεγάλους ἀνεξετάζει τὰ πολλὰ τῶν μέσων νικῶντα. Ὡς γὰρ ἐποίησα, φησὶν, ἐπ' Ἐρυθρᾶς θαλάττης ὁδόν, οὕτως ἐν τῇ ἐρήμῳ ποιήσασαι, καὶ ρεύσουσιν ἐν αὐτῇ ποταμοί, καθάπερ ἐπὶ Μωσῆος, ἐν ἐκείνῃ τῇ πρότερον. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ὑδάτων, ἐν δὲ ταύτῃ διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος. Οἱ γὰρ ταύτην προχέοντες εὐαγγελιστὰ καὶ ἀπόστολοι, ὅσοι τε κατ' Ἐκκλησίαν μυσταγωγοὶ ποταμοὶ χρηματίζουσι. Καὶ κατὰ τὸν Δαβὶδ εἰρηκότα, « Ἐπιήρανοι ποταμοὶ φωνᾶς αὐτῶν. » Ἐπεὶ καθά φησιν αὐτὸς πάλιν, Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξήλθεν ὁ φόβος αὐτῶν.

tentiam meam, et quam de vobis curam habeam ostendi. Olim siquidem et ego te ex Ægypto eduxi per mare, in quod Pharaonis exercitum ita demersi, ut in profundo sepultus inde postea non surrexerit. Quo factum est, ut flammæ non absimiles extincto lino comparentur; quod ut facile incendium concipit, ita nullo negotio fortasse nuda tantum solaque manu restinguitur. At eduxi, inquit, non mari solum; sed per aquæ semitam etiam, id est, per Jordanis fluvium; quod admiratus David hunc in modum cecinit: « Quid est tibi, mare, quod fugisti; et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum? » Et rursum: « Qui convertit mare in siccum; in fluvio pertransibunt pede? » Quo modo autem eduxit currus, et equum? Enimvero certum est Pharaonem sua tantum voluntate Israellem persecutum esse, cum a Deo ipse in hunc modum audiverit: « In hoc excitavi te, ut demonstram potentiam meam; et ut annuntietur nomen meum in universa terra? » Sic vero et eos etiam, qui rerum humanarum curas fugiunt, vel ipso insequente diabolo, admirabiliter liberabit Deus; sic item hujus vitæ iter, tanquam maris æstuosi, ne fluctibus de petra bibere; id est, Christi participes fieri,

Sed ad historiam revertamur. Hæc quidem ait, olim a me effecta sunt. Verum, si quæ in Ægypto et Babylone patravi, cum iis, quæ sequuntur conferantur, priorum memoriam oblitterabit istorum magnitudo. At quod hic colligite habemus, considerate dixit Symmachus. Sed quæ nota illa sunt, quæ suo tempore cognituri estis? In deserto viam faciam. Ipsa siquidem gentium Ecclesia Dei cognitione antea destituta, et deserta (hujus enim doctores, cum se sapientes esse dicerent, stulti facti sunt) Christum ipsum, qui se viam esse testatur, evangelicamque et salutarem prædicationem habuit: quorum præcedentem solitudinem explicavit David, cum ait: « Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. » Cæterum non aliter quam superius a singulari redemptione, ad communem et universam transiit, cum de Christi regis adventu disseruit, ita et nunc, postquam viæ, quæ in aqua est, meminisset, ad Christi mysterium orationem transtulit. Atque hinc est quod minoribus per majora occultatis, priora oblivioni tradita esse dixit, quale est et illud: « Ex parte cognoscimus. Cum autem venerit quod perfectum est quod ex parte est evacuabitur. » His deinceps, quæ magna quondam fuerunt, alia opponit, a quibus longe ipsa superantur. Ut enim mihi, ait, in mari Rubro viam aperui, sic et in deserto facturus sum, et manabunt ex ea fluvii, non aliter quam in priore illo, duce Mose, factum audistis. Sed quæ ibi aquarum flumina fuerant, hic erunt doctrinæ Spiritus sancti. Sunt enim, a quibus ema-

⁴¹ Psal. cxiii, 5. ⁴² Psal. lxx, 6. ⁴³ Exod. ix, 16. ⁴⁴ Rom. i, 22. ⁴⁵ Joan. xiv, 6. ⁴⁶ Psal. xiii, 3. ⁴⁷ I Cor. xiii, 9.

nant, evangelistæ et apostoli, cæterique omnes in Ecclesia arcanorum interpretes, *βυσσινίων* nomine, quos David etiam vocem extulisse, ubi item, in omnem terram exivisse sonum eorum asserit ⁴⁶.

Ideo aves præterea quasdam dulciloquas (*Sirenas* appellat), externæ doctrinæ professores sermonis fecundia et lepore præditos, qui Deum amplexuri essent, indicavit. Per *struthiones* autem, sive, ut alii malunt, *struthocamelos*, eos, qui in *desertis* et solitudinibus Deum laudaturi essent; cujus rei causa fuerit, quod *datam aquam biberint*: unde cum bestiis agri deposita feritate in humaniorem et rationi magis convenientem naturam transibunt; *masque virtutes*, sive *laudes*, ut Symmachus interpretatur, narrare discunt, qui etiam *genus electum* futuri sunt, quos in hunc modum alloquitur Petrus: « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes ejus annuntietis, qui vos e tenebris vocavit in admirabile lumen suum: qui aliquando non populus, nunc autem populus in Domino ⁴⁷. » His igitur ita admirabiliter gestis, *Tu, o Jacob*, indignus mea *vocatione* fueris; aut secundum Symmachum, *Non me invocasti, Jacob*; in quo etiam et cæteri consentiunt interpretes. Cum enim mihi *feræ ipsæ, et sirenes, et struthiones* etiam *benedicerent*, tacuisti unus; *meque omnino non esse invocandum* censuisti. Sed *defatigatus es erga me*, inquit Symmachus; vel, ut alij, *in me laborasti*, qui tibi negotium tamen non exhibui. Tibi enim quæcumque *laborem parere* videbantur, repudiavi, qui dixi antea: « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, ait Dominus? plenus sum ⁴⁸, » et quæ postea. Novo deinde Testamento, nihil ejusmodi a te per Filium, quem elegi, postulavi. Imo ne tu mihi quidem obtulisti: sed alia aliorum loco faciebas. *In peccatis enim tuis ante me statisti*; aut, secundum alios, **493** *peccatis tuis invocasti me*. Adverte autem et in superioribus, ut *deserto ipsi, et feris* qui in eo sunt, bonorum spem annuntiet; populum vero circumcisum propter impietatem arguat, quem nuda tantum *Jacobi et Israelis* appellatione, non servi, aut electi, quam præstantiorum ordini attribuit, nuncupavit. Sed sua illis *peccata* condonaturum demunit.

Quidam autem illud: *Non nunc vocavi te, Jacob*, ita explicarunt. Postquam eorum, qui salutem in Christo consecuti sunt, Novique Testamenti meminuit, quos ei *benedicturos* affirmavit, cum *bestias agri* nuncupavit (est autem spiritualis *sacrificii* modus ipsa laudis prædicatio), nunc se *Israelem* *Ægyptiaca* servitute, non ut sanguine et fumo litaret (sunt enim repudiata ista, et umbræ loco habita) liberasse persuadet. Atque inde est, quod dixit: *Non nunc*, quando sacrificas, *vocavi te*; id est, *Non te vocavi*, dum *sacrificia* offerres, ne te

Εἶτα, διὰ τινῶν ὀρνέων ἡδυσφώνων, ἃ *Σειρήνας* ἐκάλεσεν, παρίσθησι τῶν ἐξω τινᾶς σοφοῦς ἐπέεζ κεκοσμημένους πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφοντας· διὰ δὲ *στρουθῶν*, ἤγουν *στρουθοκαμήλων* κατὰ τοὺς λοιποὺς, τοὺς ἐν ἐρημίαις καὶ χώραις διοικήτους τὸν Θεὸν εὐλογῆσοντας· οὐκ ἐπ' αἴτιον τὸ τοῦ *δοθέντος ὕδατος πεπωκέναι*. Δι' οὗ σὺν θηρίοις ἀγροῦ πρὸς φύσιν λογικὴν μεταβαλοῦσι καὶ ἡμερον¹, καὶ τὰς ἐμὰς ἀρετὰς διηγεῖσθαι μαθήσονται, ἢ τὴν ὕμνον κατὰ τὸν Σύμμαχον, οἱ καὶ ἐκλεκτὲρ ὑπάρξουσι γένος. Πρὸς οὗς ὁ Πέτρος φησὶν· « Ὑμεῖς δὲ γίνεσθε ἐκλεκτὸν βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ἵνα τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος ἐπὶ τὸ θευμαστὸν αὐτοῦ φωτός, οἱ ποτὲ οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς ἐν Κυρίῳ. » Ταῦτων δὲ παραδόξως οὕτω γεγενημένων, Σὺ, ὦ *Ἰακώβ*, οὐκ ἄξιός γενήσῃ τῆς ἐμῆς κλήσεως. Ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Οὐ δὲ ἐμὲ ἐκάλεσας, *Ἰακώβ*. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συμφώνως. *Εὐλογοῦντων γὰρ με τῶν θηρίων καὶ σειρήνων καὶ στρουθῶν*, οὐκ εὐλόγησας αὐτοὺς, οὐδὲ με καλεῖν ὄλωσ' ἤξλωσας. *Ἐκοπίσθης δὲ εἰς ἐμὲ, κατὰ Σύμμαχον*· ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους, ὅτι *ἐκοπίσθης ἐν ἐμοί, καίτοι οὐδένα σοι προξενήσαντι κόπον*. Ὅσα γὰρ σοι παρέχειν ἐνομιζέτο κόπον, κερήθημαι πρότερον εἰπὼν· « Τί μοι πλῆθος θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος; Πλήρης εἰμι, » καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς. Κάν τῇ Καινῇ δὲ διαθήκῃ τοιοῦτον οὐδὲν διὰ τοῦ Παιδὸς, ὃν ἐξελεξάμεν, ἤθησα παρὰ σοῦ. Ἄλλ' οὕτε σὺ μοι προσήνεγκας. Ἔτερα δὲ ἀνθ' ἐτέρων ἐποίησας. *Ἐν γὰρ ταῖς σοῖς ἁμαρτίαις προέστης μου*. Ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς, *ἐν ἁμαρτίαις σου ἐκάλεσάς με*. Ὅρα δὲ κίν τοῖς προκειμένοις, ὡς τῇ μὲν ἐρήμῳ καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ θηρίοις ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεται, τὸν δὲ λαὸν τὸν ἐκ περιτομῆς ἐπ' ἀσεβείαις ἐλέγχει, ὃν καλεῖ ξηρὸς ὀνόμασιν *Ἰακώβ* τε καὶ *Ἰσραὴλ*, οὕτε δούλον οὕτε ἐκλεκτὸν τοῦτον εἰπὼν, ἅπερ ἔλεγεν ἐπὶ τοῦ κρείττενος τάγματος; Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον αὐτοὺς ἐπιστρέφει παρακαλεῖ, συγχωρήσειν αὐτοῖς τὰς ἁμαρτίας ἐπαγγελλόμενος.

nihilominus eos ad conversionem adhortatur, qui

Τινὲς δὲ τὸ, *Οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ*, οὕτως ἀπέδωκαν· Τῶν ἐν Χριστῷ ζωζομένων, καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης μνησθεῖς, εὖς αὐτὸν εὐλογήσειεν ἔφη, *θηρία* καλέσας ἀγροῦ (πνευματικῆς δὲ ἐρπός *θυσιᾶς* ἢ *δοξολογία*), νῦν πεθεῖ τὸν *Ἰσραὴλ*, ὡς δὴ λελύτρωνται τῆς ἐν Αἰγύπτῳ θητείας, οὐχ ἵνα τὰ δι' αἵματος αὐτῷ προσάγειεν καὶ καπνῶν· ἀπόβλητα γὰρ ταῦτα καὶ πρὸς σκιάς παρεῖληπται τύπον. Διὸ φησὶν· *Οὐ νῦν*, ὅτε θύεις, *ἐκάλεσά σε*, ἤγουν σὸ προσάγοντά σε *θυσιᾶς ἐκάλεσα*, ὡς μὴ δοκεῖν σε καθάπερ ἀντέκτισιν τινα τῆς προσεγωγῆς ἐσχηκέναι

⁴⁶ Psal. xviii, 5. ⁴⁷ I Petr. ii, 9, 10. ⁴⁸ Isa. i, 11.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. τὸ ὄνημερον.

τὴν λύτρωσίν. Εἰδωλοατρῶν δὲ, δι' ἐμὴν ἀγάπην ἅμα ἔλαττον ἔσθαι τὴν σωτηρίαν. Ἄ δὲ μετὰ ταῦτα προσήνεγκας, οὐδὲν πρὸς ἐμέ. Μόνας γὰρ ταῖς ἐξ ἀρετῶν λογικαῖς εὐαρεστοῦμαι θυσίαις. Καὶ δε' Ἰερειοῦ δὲ τοῦ προφήτου φησὶ· « Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν συναγάγετε, καὶ φάγετε κρέα, ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἧ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἴνα τί μοι λίθανον ἐκ Σάβα φέρετε, καὶ κιννάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ εἰσὶ δεκτά, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἡδυνάν μοι. » Καὶ διὰ τοῦ Ψαλμοῦ δὲ φησιν· « Οὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρβους. » Δι' ὧν ἀφέστησιν αὐτοὺς τῶν τύπων εἰς τὴν πολιτείαν τὴν εὐαγγελικὴν συνωθῶν. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησὶν, ὡς ἀγαθὸς ἐτόλμος ἔχω σοι συγχωρεῖν. Σοὶ δὲ τὸ μεμνησθαι τῶν ἀμαρτιῶν ἀσφαλὲς πρὸς τὸ μὴ ταῦταις ἔτι περιπεσεῖν. Ἐξ οὗ καὶ δικαιούσθαι συμβαίνει. « Δίκαιος γὰρ ἔκλυτο κατὰ τὴν ἰσχυρίαν ἐν πρωτολογία. » Καὶ δεικνυσὶν ὡς οὐκ εἶδε καθαίρειν ἢ κατὰ νόμον λατρεῖν. Ἀδύνατον γὰρ αἶμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαίρειν ἀμαρτίας.

Καὶ πάλιν περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς πεπιστευκότων φησὶν· « Εἰδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐάν μὴ διὰ πίστει; Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεῦσαμεν ἵνα δικαιωθῶμεν ἐν αὐτῷ. » *Θυσία* τολύων ὑμᾶς οὐ καθαίρει, ἐγὼ δὲ μόνος ὁ ἀφίεις ἀμαρτίας δωρεᾶ τε καὶ χάριτι. « Δεδικαιώμεθα γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ. » Αὐτὴ γὰρ ἀσθενὴς πρὸς τὴν δι' ἔργων σωτηρίαν ἢ φύσις. Ἐπιμελῶς γὰρ ἐγκρατεῖται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος, καθὰ δηλοῖ καὶ Δαβὶδ λέγων· « Ἐν ἀνομίᾳ παρατηρήσθη, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἰλασμός ἐστιν. » Ἐλεῶ μὲν οὖν αὐτοῦ. Εὐ δὲ πεπονηθὸς ἐθέλω μεμνησθαι καὶ τὸν Σωτῆρα διὰ παντὸς ἀνυμνεῖν. Ὅ δὴ καὶ ὀρώσιν οἱ ἅγιοι, ὡς δηλοῖ πάλιν ὁ μέγας Δαβὶδ, ποτὲ μὲν εἰπὼν· « Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἀμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. » ποτὲ δὲ· « Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἀναγγελάω, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου. » κατὰ τὸ· « Μὴ αἰσχυνθῆς ὁμολογῆσαι ἐπ' ἀμαρτίας. » Ὅ δὴ μὴ ποιήσας μὲν ὁ Φαρισαῖος κατεκρίθη. Δράσας γε μὴν ὁ τελώνης ἀπήλθε δικαιωθείς. Τοῦτο δεῖν εἰπὼν ὁ Θεὸς ποιῆσαι, Πλὴν ἴσθι, φησὶν, ὡς ἐκ πατέρων ἔφυς ἀμαρτωλὸς, καὶ ὅσοι κατὰ καιροῦς ὑμῶν ἤρξαν, ἠρόμησαν εἰς ἐμέ. Ἄντι δὲ τοῦ ἀρχοντες, ἐρμηνεῖς Ἀκύλας ἔφη καὶ Σύμμαχος. Τρία δὲ τίθησι τάγματα πατέρας, καὶ ἐρμηνεῖς, καὶ ἀρχοντας. Ὡς οἱ μὲν ἤρχον, οἱ δὲ τῶν Γραφῶν ἦσαν ἐξηγηταί, οἱ δὲ τῷ χρόνῳ προεβηκότες ἐτύγχανον. Δι' οὗς ἀπολωλέναι λέγει

A redemptionem, veluti quoddam oblationis præmium consecutum esse putares. Sed cum idola coleres, mea unius in te benevolentia gratiam et salutem adeptus es. Quæ autem deinceps obtulisti, nihil illa ad me, qui solis virtutum rationabilibus sacrificiis oblector. Quin et Jeremiæ verbis in hunc modum loquitur : « Holocausta vestra addite victimis vestris, et comedite carnes ; quia non sum locutus patribus vestris de holocaustis et sacrificiis, in die qua eduxi eos de Ægypto ⁵¹. » Et alibi : « Uquid mihi thus de Saba, et cinnamomum de terra longinqua ? holocausta vestra non sunt accepta, et victimæ vestræ non placuerunt mihi ⁵². » Et in Psalmo etiam : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos ⁵³ ; » quibus eos a figuris arceret, et ad evangelicam vitæ rationem compellere conatur : Spiritus enim Deus est, et qui eum adorant, in spiritu et veritate decet adorare. Ego igitur, inquit, pro mea bonitate, ad indulgendum et condonandum paratus sum. Sed tibi peccatorum meminisse vel eo profuerit, ne in eadem relabaris, **494** a quibus excitari te justificarique contigit. « Justus enim, ait, prior est accusator sui ⁵⁴. » Cultu præterea legali neminem mundari potuisse ostendit, cum taurorum et hircorum sanguine elui peccata nequeant ⁵⁵.

Deinde, et de his etiam, qui ex circumcissione crediderant, ait : « Scientes autem, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi : et nos in Jesum Christum credidimus, ut justificemur in ipso ⁵⁶. » Non vos igitur sacrificium laverit, sed ego solus, qui possum gratia et liberalitate peccata remittere. « Justificamur enim non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum multam ejus misericordiam ⁵⁷. » Ipsa namque ad salutem operibus consequendam imbecillis est et infirma natura ; cum in res malas ab ineunte ætate hominis semper incumbat cogitatio ⁵⁸ ; sicut mens David, his verbis : « Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit ? Quia apud te propitiatio est ⁵⁹. » Misereor ergo ipse quidem, inquit ; sed eos, de quibus bene meritus sum, meminisse, perpetuoque Salvatorem celebrare postulo. Atque id ipsum est, quod sancti præstare non desinunt, teste magno Davide, ubi ait : « Quoniam ego iniquitatem meam agnosco, et peccatum meum contra me est semper ⁶⁰. » Et : « Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, et meditabor in peccatis meis ⁶¹. » juxta illud : « Non erubescas confiteri peccata ⁶². » Quod cum minime fecisset Phariseus, condemnatus est : contra autem, justificatus publicanus ⁶³. Id ergo cum præstari oportere monuisset Deus, et hujus, etiam inquit, memineras esse te a patribus tuis peccatorem editum, eosque omnes, qui tibi singulis temporibus præfuerunt, in me semper iniquos sese præstitisse. Neque vero omittendum est, Aquilam

⁵¹ Jerem. vii. 21, 22. ⁵² Jerem. vi. 20. ⁵³ Psal. xlii. 9. ⁵⁴ Prov. xviii. 17. ⁵⁵ Hebr. x. 4. ⁵⁶ Gal. i. 14. ⁵⁷ Tit. iii. 5. ⁵⁸ Gen. xii. 21. ⁵⁹ Psal. cxxix. 3, 4. ⁶⁰ Psal. l. 5. ⁶¹ Psal. xxxvii. 19. ⁶² Eccli. iv. 31. ⁶³ Luc. xviii. 10-14.

ei Symmachum, quo loco principes habemus, *interpretes* transtulisse; esseque hic triplicem ordinis rationem, *patrum, interpretum, et principum*: quorum alii quidem imperandi, alii autem Scripturas interpretandi munere fungerentur; alii etiam ætate tantum cæteros anteirent; quorum scelere *perisse Israel, in opprobriumque* 495, *vel blasphemiam*, ut aliis placet, incidisse dicit. Una deinde tria hæc accipias significatione, si quos erudire subditos, et instituire deceret, quia ipsi deliquerunt, venia indignos existimes.

At quod *inique in me egerunt* addit, maximam habet *emphasim*: quasi non in hominem, aut naturam quamdam genitam peccasse significet. Qui enim idola colit, naturam divinam, quantum in se est, rejicit, dum eandem privat sua sublimitate et gloria: quo nomine cum Israellem accusaret dicebat: « Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus? et qui legi adhærebant non me didicerunt, et prophetæ impie agebant in me ⁶⁶. » Et rursus: « Uti quid loquimini ad me? omnes vos inique, omnes item impie egistis in me, dicit Dominus omnipotens ⁶⁶. » Atque inde est, quod *sancta contaminasse* hic adjungit. Neque enim Hierosolymis tantum, sed in augusto Dei templo dæmonibus statuas posuerunt. Dicit autem de Judæorum Synagoga Dominus: « Quam dilecta in domo mea fecit abominationem ⁶⁶. » Erat vero omne ejusmodi, quo Deus effingitur. *Contaminari* etiam aliter *sacra* dicuntur, cum ea, in quibus Dei honos agitur, indecenter peraguntur.

CAP. XLIV.

VERS. 1-5. *Nunc autem audi, Jacob puer meus, et Israel, quem elegi. Sic dicit Dominus Deus, qui fecit te, et formavit te de ventre: Adhuc habebis auxilium. Noli metuere, puer meus Jacob, et dilecte Israel, quem elegi, etc.*

His igitur in *Israellem* rejectumque *Jacobum* usurpatis, non hunc *electum*, non *filium* rursus appellavit, quibus iterum nominibus eos, de quibus infert, id est nunquam satis laudatum apostolorum chorum, nuncupat. Atque hinc est quod ait: *Dominus Deus, qui fecit te*. Deinde, ut eos ad confidentiam provocet, adjicit: *Ego dabo aquam in sitiis qui ambulant in inaquoso*. Postea qua ratione illud facturus sit addit, cum ait: *Ponam spiritum meum super semen tuum et benedictiones meas super filios tuos*; ut rationalem et secundam, vitalemque aquam eam, quæ a divino Spiritu manat indicaret, per quam eosdem, qui regenerati sunt, *semen* apostolorum, et *filios* cum Paulo nominat, ubi ait: « In Christo enim per Evangelium vos ego genui ⁶⁷. » Itemque: « Filios, quos iterum 496 parturio ⁶⁸. » Vocat autem *benedictiones*, multiplicem Spiritus largitionem et gratiam: « Alii enim datus est sermo sapientiæ ⁶⁹, » et quæ sequuntur. Itemque: « Unusquisque vestrum proprium habet donum a Deo ⁷⁰. » Quas porro *benedictiones* intelligat, ostendit cum *exorientur tanquam fenum in medio*

Α τὸν Ἰσραὴλ καὶ ἐμπροσθεν εἰς ὀνειδισμὸν, ἣ εἰς βλασφημίαν, ὡς οἱ λοιποὶ. Καὶ καθ' ἑνὸς δὲ λάβει: ἂν σημαينوμένου τὰ τρία, τοὺς ὀφείλοντας λέγων τοῖς ὑπὸ χεῖρα παιδαγωγῶν, οἱ καὶ πλημμελοῦντες ἀσύγνωστοί.

Τὸ, *Εἰς ἐμὲ δὲ ἠρόμησαν*, πλειστην ἔχει τὴν ἔμφασιν. Οὐ γὰρ εἰς ἀνθρώπον ἢ φύσιν τινὰ γεννητὴν. Ὁ γὰρ εἰδωλοκρατῶν, τόγε ἤκον εἰς αὐτόν, τὴν θείαν ἀπίσταν φύσιν, ἀπιστεροῦν τῆς προστηκούσης ὑπεροχῆς τε καὶ δόξης, ἐφ' ᾧ τὸν Ἰσραὴλ αἰτιώμενος ἔλεγεν· « Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, Ποῦ ἐστι Κύριος, καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ προφῆται ἠσέβουν εἰς ἐμέ. » Καὶ πάλιν· « Ἴνα τί λαλεῖτε πρὸς με; πάντες ὑμεῖς ἠρομήσατε καὶ πάντες ὑμεῖς ἠσεβήσατε εἰς ἐμέ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Διὸ φησιν, *Ἐμίαναν τὰ ἅγια μου*. Οὐκ ἐν μόνῃ γὰρ Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ θείῳ νεφὲ τὰς τῶν δαιμονίων ἀνέθηκον στήλας. Λέγει γὰρ περὶ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ὁ Θεός· « Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησεν βδέλυγμα; » τοιούτων δὲ πᾶν, δι' οὐ ἐτυπούτο Θεός. *Μυλῆται δὲ καὶ ἄλλως τὰ ἅγια*, τῶν εἰς Θεοῦ τιμὴν μὴ γιγνομένων ὡς δεῖ.

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

С a-ε'. *Nūn δὲ ἀκουσον, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην*. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ πλάσας σε, καὶ ὁ πλάσας σε ἐκ κοιλίας· « Ἐπιβοθήσῃ. Μὴ φοβοῦ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ὁ ἠγαπημένος Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην, κ. τ. λ.

Ταῦτα πρὸς Ἰσραὴλ εἰπὼν καὶ τὸν Ἰακώβ τὸν διαβεβλημένον, οὐκ ἐκλεκτὸν τοῦτον, οὐ καὶ αἶδα πάλιν ἐκάλεσεν, δι' ὧν πάλιν ὀνομάτων τοὺς περὶ ὧν ἐπιφέρει, καλεῖ τὸν ἑπαινετὸν τῶν ἀποστόλων ὑποσημαίνων χορὸν. Διὸ φησι, *Κύριος ὁ Θεός ὁ ποιήσας σε*. Καὶ παραθάρβυνας αὐτοὺς πάλιν ἐπήνεγκεν, ὅτι Ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ. Καὶ πῶς διετάφητε λέγων· *Ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου*, τὸ λογικὸν τε καὶ γόνιμον ζωτικὸν τε δῶν ὕδωρ, τὸ διὰ τοῦ θεοῦ χορηγούμενον Πνεύματος. Δι' οὗ τοὺς ἀναγεννηθέντας σπέρμα τῶν ἀποστόλων καὶ τέκνα καλεῖ, Παύλου λέγοντος· « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Καὶ πάλιν· « Τέκνα οὗς πάλιν ὠδίνω. » *Εὐλογία* δὲ καλεῖ τὸ πολυειδὲς τῶν τοῦ Πνεύματος δωρεῶν· « Ἦ μὲν γὰρ διδοται λόγος σοφίας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν· « Ἐκαστος ὑμῶν ἴδιον ἔχει χάρισμα ἐκ Θεοῦ. » Τίνες δὲ αἱ εὐλογίαι, δηλοῖ, ὅτι ἀνατελοῦσιν ὡσεὶ χόρτος ἀνὰ μέσον ὕδατος, καὶ ὡς ἰτέυ ἐπὶ παραρρέον ὕδωρ. Τὸ ζωτικὸν αὐτοῦ παριστῶν ἰτέαρ εἶπεν, διὰ

⁶⁶ Jerem. ii, 8. ⁶⁷ ibid. 29. ⁶⁸ Jerem. xi, 15. ⁶⁹ I Cor. iv, 15. ⁷⁰ Galat. iv, 19. ⁷¹ I Cor. ii, 8. ⁷² I Cor. vii, 7.

τὸ νεαρόν τε καὶ ἀειθαλὲς τοῦ φυτοῦ. Πηγαῖς γὰρ *A aquarum, et sicut salix juxta præterfluentes aquas* ἀεὶ καὶ ποταμοῖς παραπέφυκεν. *intulit; ut per salicem, vitalem facultatem, qua genus hoc plantæ recreatur semper et viret, indicaret. Fontibus enim perpetuo et fluviorum ripis aInascitur.*

Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς καὶ τὰ *rūr* εἰρησθαί φασι. Τὴν γὰρ αἰτίαν τῆς ἀπωλείας εἰπὼν, πάλιν αὐτοῖς τὸ μνησικακεῖν ἐπαγγέλλεται. "Ἐτερον αὐτοῖς ἀντὶ τοῦ προλαβόντος ὀρίζων καιρὸν τὸ *rūr* λέγων, ὡς καὶ τό · « Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε. » Προτρέπει γὰρ αὐτὸν ἐπιλαθέσθαι μὲν τῶν πάλαι. "Ὅτι δὲ αὐτοῦ παῖς ὠνομάσθη ^α. σκοπεῖν καὶ ὡς ἐκ πάντων ἐξελεχταί τῶν ἐθνῶν, κατὰ τό · « Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος; ἔθνη, » καὶ τὰ ἐφ' ἐξῆς. Εἰ δὲ νοοῖτο περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν, τοσαύτη τις ἔσται τότε, φησὶ, προκοπή καὶ θεοσεβείας κατόρθωσις τῶν οἰκούντων πάλαι τὴν ἐρημόν τε καὶ ἀνυδροῦν, ^β ὡς ἀμιλλᾶσθαι πρὸς ἀλλήλους ὡς ἐν δρόμῳ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν ἀρπάξιν ἐπειγομένους, καὶ τὸν μὲν τοῦ Θεοῦ, λέγειν, εἰμὶ, τὸν δὲ τοῦνομα τοῦ Ἰακώβ ἐπιγράφεσθαι, καίτοι μὴ ὄντα ἐκ τοῦ Ἰακώβ, ἐκ δὲ τῆς ἐρήμου τῆς πρότερον. Ἀντὶ δὲ τοῦ βοήσεται, κληθήσεται Σύμμαχος ἐφησεν ^γ τοῦτο, φασίν, ἐν τοῖς τῶν διωγμῶν καιροῖς ἔθεσάμεθα, πολλοὺς τῶν ἐθνικῶν τὰς τῶν ἀγίων ἀνδρῶν προσηγορίας ἑαυτοῖς ὑφαρπάζοντας. Ἐκάλει γὰρ ἑαυτὸν ὁ μὲν Ἰακώβ, ὁ δὲ Ἰσραήλ, ἕτεροι δὲ Ἰσραηλίαν τε καὶ Ἰσραήλ, καὶ Δανιήλ. Μεθ' ὧν ὀνομάτων ἐπὶ τὰ μαρτύρια προθύμως ἑαυτοὺς ἐπεδίδοσαν. Τὸ δὲ τῇ χειρὶ, διὰ τὸ στίζειν ἰσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν, ἢ βραχιόνων ἢ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν Χριστοῦ προσηγορίαν. Ἦγουν ἐπὶ ^δ τῷ ὀνόματι, φησὶν, ἐπειδὴ ὄνομα τοῖς ἐξ Ἰακώβ σχοίνισμα καὶ κλῆρος Θεοῦ. Οὐκ ἐφ' ἃ, φασὶ, τοὺς ἀσεβήσαντας χωρεῖν εἰς ἀπόγνωσιν, ὡς μὴ δοκεῖν ἐλόρρῖζον ἀπολεῖσθαι τὸν Ἰσραήλ, ἀποστραφέντος εἰς ἅπαν αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ. Καταλέαν εἰ ^ε δὲ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν.

projectionem devenire, ne velle videatur Israellem Deus aversetur: sed iis, qui in eum crediderunt,

Ἐαυτὸν δὲ λέγων Κύριον, καὶ Θεόν, ποιητὴν τε καὶ πλάστην, ἐμφαίνειν εἰκεν ὅτι καὶ πεπλάνηται, τὸ τῆς θεόσητος ὄνομα Ἰσραήλ περιθεῖς ἑτέροις τοῖς οὐκ οὐσί Θεοῖς, καὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας ὑπέμνησεν, ἀχαριστίας γραχόμενος, εἰς γονέας τιμῶν τοὺς εἰς τὴν γένεσιν ὑπουργήσαντας, αὐτὸν ἀπεστράφη τὸν ποιητὴν, ὃ καὶ δι' ἐνδὸς ἐφη τῶν προφητῶν · « Υἱὸς δοξάζει πατέρα, καὶ δούλος τὸν κύριον αὐτοῦ. » Καὶ · « Εἰ Πατὴρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ἡ δόξα μου; » Καὶ · « Εἰ Κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ὁ φόβος μου; λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Κύριος μὲν γὰρ ἔστιν, ὡς ὑπὸ χεῖρα τὴν κτίσιν κρατῶν, Πατὴρ δὲ, ὡς ποιητῆς. Τὸ δὲ ἐτι βοήθησεν, παρίστησιν ὡς ἡμερος ἐγὼ καὶ πρὸς τοσοῦτον ἡμαρτηχότα. Ἀνωθεν δὲ τινες περὶ τῆς ὄλης βήσεως ἔφασαν, ὡς ἐνάγων αὐτοὺς εἰς ἐνδειξιν τῆς

Non desunt, qui et ista etiam ad eosdem dici existiment. Postquam enim interitus causam attulisset, eisdem rursus injuriarum minime se recordaturum pollicetur, et in præteriti locum, tempus aliud desinit, cum *nunc* assumit; ejusmodi est illud: « Hodie si vocem ejus audieritis ¹. » Ipsum enim, ut eorum quæ præterierunt obliviscatur, adhortatur. Est vero qualiter *ejus puer* nominari, ex omnibusque gentibus *eligi* dicatur, advertendum. Tale et illud est: « Quando dividebat Altissimus gentes ², » et quæ sequuntur. Quod si de gentibus intelligitur, tum magnus adeo erit, inquit, progressus, tantusque in pietate profectus eorum, qui *desertas* olim et *inaquosas* solitudines habitabant, ut inter se, tanquam cursu, de adipiscenda Dei gratia magna contentione decertent; et hic quidem, *Dei sum*, dicat: ille autem sibi *Jacobi nomen* ascribat, quantumvis ex *Jacobo* non sit, sed ex *deserto* ante prodierit. Verum pro *clamabit*, *vocabitur* habet Symmachus. Atque idipsum, aiunt, sæviante persecutionis tempore, contigit, quo ethnicos multos sanctorum hominum appellationes sibi arripere vidimus. Se enim *Jacobum* alius, alius in *Israelem*, alii etiam *Jeremiam*, et *Isaiam*, et *Danielem* nuncupabant: quibus assumptis appellationibus alacri et forti animo ad martyria accedebant. Quod autem *manu* dixit, ideo forsitan adjecit, quod Christi nomen permulti, vel crucis signum in palmis, aut brachiis inuri sibi curarent. Vel certe in *nomine* ideo dixit, **497** quod iis qui de *Jacobo* prodierunt, *funiculus* et *hæreditas Dei nomen* exstiterit ³. Neque vero eos patitur, inquit, qui impie egerunt, ad spei usque totum stirpitus interire; tanquam eosdem plane salutis viam expeditiorem et leniorem facit.

Quod autem *Dominum se* et *Deum, factoremque*, et *plasmatorem* nominat; aberrasse et ipsum Israellem, qui *Dei nomen* aliis, qui dii non sunt, attribuerit, videtur indicare, et posita ante oculos prima hujus fabricatione, ingratitude arguere, quod procreationis ministros parentes colens, *Factorem* ipsum aversatus sit, quod per quemdam prophetam in hunc modum ait: « Filius glorificat Patrem, et servus dominum suum ⁴. » Et: « Si pater ego sum, ubi est gloria mea ⁵? » Et: « Si Dominus sum ego, ubi mihi debitus timor, ait Dominus omnipotens ⁶? *Dominus* enim unus est; tanquam qui cuncta creata *manu* complectatur; Pater autem, tanquam qui eadem *fecerit*. Quod vero adhuc *auxilium habiturum* dixit, in eum se facilem et mansuetum, qui adeo peccavit, ostendit. Nonnulli porro

¹ Psal. xciv, 8. ² Deut. xxxii, 8. ³ ibid. 9. ⁴ Malach. i, 6. ⁵ ibid. ⁶ ibid.

VARIE LECTIONES.

α Ἰσ. ἔστι ἢ προζηκεῖ ἢ τοιοῦτόν τι. β γρ. ἐφη. καί. γ γρ. καταλαεῖναι. δ γρ. ὡς ἢ ὅτι.

supra positam verborum seriem a principio repetentis, volunt eos a Deo in suæ magnificentiæ demonstrationem induci ut renovata veterum miraculorum memoria, posse a se decem tribus, nisi ipsæ obstiterint, in patriam reduci non dubitent. Quod si, quid meminisse opus sit, postulatis: elapso rursum tempori fidem detrahentibus, ista, inquit, præmittantur, et quæ recentia sunt, considerate. Deinde, ut ea, quæ ad Novum Testamentum attinent, attingit, non se nunc primum ejus curam suscepisse respondet, qui ne mercedem quidem ab initio acceperit, sed contra ut impie degenti peccatorum veniam, prærogato ad operandam justitiam tempore, largitum esse. Mare enim, et columna ignis, et nebula, baptismatis vicem, Apostolo teste ⁷⁶, suppleverunt, qui in nube et mari baptizatos dicat. Idem vero, ait, et nunc ipse sum, qui volentibus vobis peccata dimitto, si ipsi eorum accusatores in remissionem, non in condemnationem esse volueritis. Sin minus, ipsa ego vobis iudicii tempore in memoriam revocabo, et majorum scelera; eadem superare evincam. Etsi enim impietatis crimine et illi quoque non caruerint, idolum tamen in tempulum meum, quod ipsi facere ausi estis, nunquam induxerunt. Deinde, ut ad resipiscentiam adducat, graviter eosdem perstringens, *Jacobum et Israel* de patrum nomine appellat; *factoremque se esse ostendit*, et omnia permeare, ipsam denique, quæ in utero absolvitur, *plasmationem* moderari. *Spiritum* deinde ejus fidei, quæ in Unigenitum habetur (id est *benedictionem*, quæ ab eodem suppeditatur) mercedis loco daturum se demonstrat. Est enim iis usitatum et proprium, qui Deo benedicunt, ut ipsi quoque *benedictione* repleantur. Si enim qui Abrahamo benedicit, *benedictionem* et ipse consequitur, quanto magis qui Deo, et Domino? Istis igitur bonis abundaturi sunt; ut virentibus semper arboribus ea etiam, quæ ad illos spectant, appareant.

499 Vers. 6-23. Sic ait Deus, rex Israel, qui liberavit ipsum, Deus exercituum: Ego primus, et ego post hæc. Præter me non est Deus. Quis sicut ego? Stet, vocet, et annuntiet, et paret mihi, ex quo feci hominem in æternum, etc.

500 Aliud est sermonis initium ad Judæos, qui idolorum cultum amplexi sunt. Sed cujusnam sit *Israelis rex* non ignorare patitur, cum qui *liberavit eum Deus exercituum*, adjicit. Est enim *liberatorum rex*, non eorum qui impietatis arguuntur: quos tamen aberrantes etiam ad unum *Deum* reducit, quo neque prior neque posterior ullus inveniri queat. Quod si de universo etiam *Israele* verba ista, qui *liberavit eum*, intelligantur, eos, ut *Ægyptiacæ servitutis* **501** meminerint, a qua erepti sunt, adhortatur, tantorumque miraculorum auctorem præter *Deum*, qui natura talis principio et fine caret, nullum esse alium ostendit. Verum, si alium existere arbitraris, dicat jam, quale suum opus in hoc universi theatro ostendere queat. Unus

⁷⁶ I Cor. x, 2.

Α ἰδία; μεγαλοπρεπείας, ὡς οἷός τε ἔσται καὶ τὰς δέκα φυλάς ἐπαναγαγεῖν ἐὰν βουληθῶσι, τῶν πλάθαυμάτων ὑπέμνησε ν. Εἰ δὲ λέγετε· Τί δεῖ μνησθαι; πάλιν ἐκείνων ἀπιστουμένων τῷ χρόνῳ, παρεῖσθω ταῦτα, φησί, καὶ τὰ νέα σκοπήσατε. Εἰπὼν δὲ τὰ περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, φησὶν, ὡς Οὐ νῦν ἀρχὴν τῆς περὶ σὲ κηδεμονίας παποῖμαι, ἀλλ' οὐ δὲ μισθὸν λαθὼν ἐξ ἀρχῆς, τούναντιον δὲ καὶ ἀσεβοῦντι τῶν ἀμαρτημάτων ἀρεσιν δέδωκα, καιρὸν ὑμῖν δοῦς δικαιοσύνην ἐργάζεσθαι. Καὶ ἡ θάλασσα γάρ, καὶ ὁ στύλος τοῦ πυρὸς, καὶ ἡ νεφέλη, βαπτισματος χώραν ἐπέειγεν ὑμῖν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος· γὰρ θεοβαπτίσθαι φησὶν αὐτοὺς ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ τῇ θαλάσῃ. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ νῦν εἰμι βουλομένων ὑμῶν ἀφιεῖς ἀμαρτίας, ἐὰν αὐτῶν κατήγοροι γένησθε ἐπὶ ἀφέσει, οὐ κατακρίσει. Εἰ δὲ μή, ἐν καιρῷ τῆς κρίσεως τούτων ὑμᾶς ὑπομνήσω τοὺς αὐτῶν πατέρας τὰς ἀμαρτίας νικῆσαντας. Ἡσέθουν μὲν γὰρ κἀκεῖνοι, ἀλλ' οὐκ εἶδον κατ' ὑμᾶς ἐπιστήνεγκαν τῷ ἡμετέρῳ ναφ. Καὶ πάλιν ἐπιστρέφων αὐτοὺς, δυσωπητικῶς Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ ἐκ τῶν πατέρων καλεῖ, καὶ ποιητὴν καὶ διὰ πάντων διήκοντα δεῖκνυς αὐτὸν, καὶ τῆς ἐν τῇ γαστρὶ μέμνηται πλάσεως. Εἴτα μισθὸν τῆς εἰς τὸν Μονογενῆ πίστεως τὸ Πνεῦμα δώσειν ἐπαγγελάμενος τὴν ἐξ αὐτοῦ χορηγομένην εὐλογίαν δηλοῖ. Ἴδιον γὰρ τῶν εὐλογούντων Θεὸν, τὸ καὶ αὐτοὺς εὐλογίας πληροῦσθαι. Εἰ γὰρ ὁ τὸν Ἀβραὰμ εὐλογῶν εὐλογίας κληρονόμος ἔσται, πῶς γε τούτου τὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην; Ἐν τούτοις δὲ γενήσονται τοῖς ἀγαθοῖς, ὡς τοῖς ἀειθαλέσιν εὐκείναι φυτοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις.

Deo benedicunt, ut ipsi quoque *benedictione* repleantur. Si enim qui Abrahamo benedicit, *benedictionem* et ipse consequitur, quanto magis qui Deo, et Domino? Istis igitur bonis abundaturi sunt; ut virentibus semper arboribus ea etiam, quæ ad illos spectant, appareant.

ς·κγ'. Οὕτως λέγει ὁ Θεός, ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεός Σαβαώθ· Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Πλήν ἐμοῦ οὐκ ἔστι ὁ Θεός. Τίς ὡσπερ ἐγώ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἀναγγελάτω, καὶ ἐτοιμασάτω μοι, ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα, κ. τ. λ. Ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρους τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος. Ποῖον δὲ Ἰσραὴλ ἔστι βασιλεὺς, ἐπήνεγκε λέγων, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεός Σαβαώθ. Τῶν γὰρ ρυσθέντων ἔστι βασιλεὺς, οὐ τῶν κατηγορουμένων ἐπ' ἀσεβείᾳ. Οὐς δὴ καὶ πλανηθέντας ἐπιστρέψει πρὸς τὸν ἑνα Θεόν. Πρὸ οὗ καὶ μεθ' οὗ οὐκ ἔστιν ἄλλο εὐρεῖν. Εἰ δὲ καὶ περὶ παντὸς νοοῖτο τοῦ Ἰσραὴλ τὸ ὁ ρυσάμενος αὐτὸν, τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν τῆς ἐξ Αἰγύπτου μνησθαι παρακαλεῖ, καὶ τῶν τοσοῦτων θαυμάτων, παρὰ τὸν φύσει Θεὸν ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον ἕτερον οὐδένα δεῖκνυς· εἰ δὲ νομίζεις ἄλλον εἶναι, λεγέτω ποῖον ἔργον αὐτοῦ δεῖκνυσιν ἐν τῷ παντί. Ἐνδὸς γὰρ οὐτος τοῦ κόσμου, καὶ συμφυοῦς, καὶ αὐτῷ συνημμένου, εἰς ἂν εἴη καὶ ὁ τούτου δημιουργ-

γός, ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων νοού-
μενος. Θεοῦ δὲ ὄντος ἑτέρου, καὶ κόσμος ἕτερος
νοηθήσεται· ὅπερ ἐκ πλειόνων ὡς ἀποπον ἐξεληγ-
κται. Τὸ δὲ στήτω, τοῦτ' ἐστὶ πρῶτον ὑπαρξίν
δεικνύτω τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ὡς ἐν οὐσίας ἐστὶν ὑπο-
στάσει, καὶ ὡς ἐφ' ἑαυτοῦ μένει καὶ ἑστηκεν. Ἐἴτα
φωνὴν ἀφείλε λογικὴν καὶ Θεῷ πρέπουσαν, ἀναγγει-
λάτω πρῶτα καὶ ἔσχατα, ἀφ' οὗ τὸν ἄνθρωπον
ἐκλίωσα, μέχρι τοῦ παρόντος καιροῦ, ἢ καὶ ἐτι τοῦ
μέλλοντος, καθάπερ ἐγὼ τὰ μὲν πρῶτα διὰ Μω-
σέως, τὰ δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, δι' αὐτοῦ
τε καὶ τῶν ἄλλων ἐμήνυσα προφητῶν. Θεῷ γὰρ τῷ
κατὰ φύσιν πάντα πάρεστιν ἐν ἀμερίστῳ γνῶσει
καὶ τὰ χρόνῳ διεστηχότα.

per eundem, prophetasque alios aperui. Ei siquidem, qui natura Deus sit, presentia sunt omnia, nulloque ipsi cognitionis discrimine ea etiam, quæ

Ἄλλα γὰρ ἢ μὴ συσχηματίζεσθε ἐγκαλυπτόμενοι,
ὡς εἰδότες μὲν τι, μὴ βουλόμενοι δὲ λέγειν. Οὐ γὰρ
ἠκούσατε, φησὶν, ἀπ' ἀρχῆς, οὐδὲ ἔγνωτε τοιοῦτον
οὐδὲν, ὡς ἐγὼ πρόγνωσιν τε τὴν ἐμὴν καὶ θεϊκὰς ἐπ-
ῆδειξα πράξεις. Ὡν ὑμεῖς μάρτυρες, ὅσοι τὰ Μωσέως
καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἐγνώκατε λόγια, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ
θαύματα, καὶ μετὰ ταῦτην ἀγγέλλοντα, καὶ τῆς κτί-
σεως αὐτῆς ὡς δὴ δεσπότη συγκινηθείσης ἔμοι.
Ταῦτα γὰρ ἰδίας ἐκάλεσαν ἀρετὰς, ἃς ἐνεργοῦντι
τούτων ἦν οὐδεὶς σὺν ἐμοί, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τοῦ κατα-
κλισμοῦ, ὅτε μὴδὲ τῶν εἰδώλων ἦσαν δημιουργοί,
καθάπερ ἴστε καὶ ὑμεῖς, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦ θνητοῦ βίου
τούτων ὑπῆρχεν οὐδὲν. Οἱ δὲ μετὰ ταῦτα γενόμενοι
παύονται τῆς πλάνης ἐγκαλυπτόμενοι. Ἐπιμένον-
τες δὲ κατὰ τὸν τῆς ἐκδικήσεως ἀπολοῦνται καιρόν.
Ἔμεῖς δὲ τέως τί μὴ λογίζεσθε, τίς τῶν ἀψύχων
ἀγαλμάτων ἢ φύσις; Εἰ γὰρ εἶχόν τινα δύναμιν,
ἤρκεσαν ἂν τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ τοῖς Ἀμορραίοις εἰς
σωτηρίαν ταῖς ἐμαῖς ἐνεργείαις ἀντιτατόμενα. Νυνὶ
δὲ σὺν αὐτοῖς ἦλω τίς προσκυνεῖσι καὶ πυρὶ δι'
ἐμῶν παραδέδοται. Πῶς οὖν ὑμεῖς οἱ κατεγνωκότες
γεγόνατε τούτων δημιουργοί, καὶ ταῦτα Μωσέως
ἀκούσαντες, ὡς Θεῷ μόνῳ λατρεύετε, καὶ οὐ ποιή-
σατε; σεαυτῶν εἰδώλων; εὐτὼ γεγονάτε μάταιοι τὰ μὴ
ἔνα ποθήσαντες; Τὸ δὲ ἐξηγράφθησαν, εἰ μὲν ἐπὶ
τῶν γλυπτῶν νοοῖτο, ἀντὶ τοῦ ἀπώλοντο κείσεται.
Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν τεκταινόντων, ὡς ἐπὶ φυτῶν ἀκάρπων
βηθεὶ ἔφηρατομένων, ὧν τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Τὸ
δὲ πῶς ἀπὸ ἀνθρώπων ἀντὶ τοῦ τελοῦντες μὲν οὐ-
δαμῶ; εἰς ἀνθρώπους, ἀναίσθητοι δὲ, κατὰ τὸ
« Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγοντο οἱ ποιοῦντες αὐτά. » Εἴτα
φησὶ, συναχθήτωσαν πάντες, ὡς ἂν κοινῶ; ἐντρα-
πηστῆρι οἱ τῶν εἰδώλων θεραπευταὶ τῇ δυσσεβαίᾳ
συνειπεῖν οὐκ ἰσχύοντες.

idem plane, ac si nullo modo inter homines numeratos, et sensu destitutos dixisset, significavit; quale est illud; « Similes iis fiunt, qui faciunt ea »⁷⁷. Deinde congregentur omnes, adjicit, ut omnes simul idolorum cultores, cum in impietate consentire non queant, pudore confundantur.

Εἴτα μέμνηται τῶν ὀργάνων, δι' ὧν τὰ εἰδῶλα
κατεσκευάζον, ἵνα τὴν περὶ ταῦτα τέχνην προσκυ-

enim cum sit, ejusdemque naturæ, et sibi cohærens mundus; unicus quoque et ejus opifex ex magnitudine operis et pulchritudine intelligatur necesse est; quemadmodum et mundus alius, si Deus alius: quod multis rationibus absurdum esse convincitur. At quod stare imperat, postulat imprimis, ut suam ille existentiam demonstret, deinde, ut sit in essentiæ hypostasi, denique, ut in seipso maneat et constet. Voce præterea usus rationis participe, Deoque convenienti, quæ prima quæque ultima, inquit, annuntiet, ab eo tempore exorsus, quo hominem formavi ad præsens usque, et quæ ventura etiam, quemadmodum ei ipse prævia quidem per Mosen, cætera autem de Christi adventu tempore distinguuntur, separantur.

Videte igitur ne alii conformemini absconditi tanquam scientes quidem aliquid, sed efferre nolentes. Non enim audivistis, inquit, ab initio, neque cognovistis ejusmodi quidquam, atque ego, qui et futura de me præcivi, et divina opera edidi, quorum vos omnes ipse testes appello, quotquot Mosis oracula, et quæ postea edita sunt, evolvistis, in quibus quæ in Ægypto, et deinceps a me patrata sunt, cum creata omnia mihi Domino subservirent, reperiat. Hæc enim proprias virtutes appellavit: Quas cum ego operarer, inquit, necum nullus fuit, imo ne ante eluvionem quidem cum nondum essent idolorum opifices: sicut et vos in ipso mortalis vitæ principio nihil horum quidquam visum esse non ignoratis. Verum qui postea nati sunt, ab errore cessabunt absconditi: qui vero institerint, ipso ultionis tempore deperibunt. Vos autem interim quid non consideratis, quænam sit ipsa idolorum anima carentiam natura? Si quam enim potentiam habent, Ægyptiis et Amorrhæis, qui ea viribus meis opponunt, ad salutem aliquid conferre potuissent. At nunc cum suis ipsa adoratoribus capta per vos in ignem conjecta sunt. Qui vos igitur, quos latere ipsa non potuerunt, eorum opifices exististis, qui Mosen Deo uni serviendum, neque idola facienda docentem audivistis? At eo ipsi recordiæ evasistis, ut earum rerum amore, quæ non sunt, insanistis. Cæterum quod exaruerunt habetur, si de sculptilibus intelligatur; idem plane, quod perierunt, significare putandum est: sin autem ad eos, qui ea fabricati sunt, referatur; tanquam de arecentibus arboribus dicetur, quorum finis ipsa est combustio. Quod autem surdos ab hominibus dixit, Instrumentorum præterea, quibus idola fiebant, meminit; ut autem eos adorare demonstret. Si

⁷⁷ Psal. cxiii, 8.

VARIE LECTIONES.

² ἰσ. ἄλλῃ γούν.

enim lignum ipsum Deus esset, idem et sine arte **A** *Deus* existeret. Artem itaque deam effecerunt, quæ est hominis infirmi et corruptioni obnoxii. Alias enim cibo et potu non indigeret. Interrogatione siquidem verba ista: *Non bibit aquam*, distinguenda esse arbitramur. Quo pacto ergo qui corrumpitur incorrupta; et qui moritur, immortalia efficiat? Nonnulli vero etiam de idolis totum id acceperunt, quibus hostias offerebant. Utrum vero minime sacrificantibus vobis et *esuriet, et infirmabitur* qui *Deus* est? Nonne et *aquam bibere* illi necesse fuerit, si istis egeat; ne quid omnino quod ad eorum accusationem faciat, qui corporeas Deo hostias offerunt, quibus ipse non indiget, omittat? Neque enim natura Deus sibi sacrificia fieri ex professo imperavit. Sollicite vero in istorum reprehensionem nunc immoratus **503** **B** est propheta, ut facti saniores ad verum Dei cultum reverterentur. Verum quod ad *virum formam* dixit, suam ipsos *formam* tam longe a vera discrepantem adorare significat, quantum ab exemplari dissidet imitatio. Itaque suæ ipsos naturæ, quam in *lignis et saxis* expresserunt, injuriam facere, qui *veræ formæ* imaginem præponant, eique honorem deferant. Deinde cum *statuisse in domo* adjicit, in templo significat, in quod petita ex *salu* materia inducta est. Quod qui noverit, ne se quidem ethnicorum nugis tueri audeat, qui cælo delapsis simulacris gloriabantur. Est ergo *cinis cor eorum*; neque *quisquam* in id *animas eorum* prolapsas eripiat, præterquam Deus unus, qui omnia pro luam vertere queat.

Sequitur *videte*; id est, cogitate. **C** *Et non dicetis falsum esse in dextera mea*, dexteræ enim nomine unigenitum *Filium* usitate appellavit: qui sive Deus sive Dominus, sive lux, sive virtus, sive rex, sive mundi opifex, sive vita nominetur, vere, et proprie istis omnibus significatur, quæ dæmonibus aut idolis falso tribuuntur. Natura enim ex Deo Deus est. Optime vero in obliviosum *Israelem* memento verbum usurpavit. *Formatus enim in filium* non debuit *idola muta* amplecti, ut dignitatis oblivisceretur. « Qui enim novit voluntatem Domini, nec facit eam, vapulabit multis ⁷⁸. » Eorum deinceps, quæ admiseris, quantumlibet eadem oblivioni me traditurum pollicear, etiam te volo *meminisse*. Dicitur vero in *filium* per legem *formatus*. Ut enim Adamus ipse de terra, omnisque deinceps in utero *formatus* est **D** infans, sic et qui in Christo degunt, per Spiritus sancti participationem in ejusdem speciem *efformantur*; juxta illud: « Filioli, quos iterum parturio, donec informetur Christus in vobis ⁷⁹. » Et rursum: « Nolite conformari sæculo huic, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens, et perfecta ⁸⁰. » Itemque: « Nos autem revelata facie

νοῦντας αὐτοὺς ἀποφῆνη. Εἰ γὰρ ἦν αὐτὸ τὸ ξύλον Θεός, καὶ χωρὶς ἀν τέχνης ὑπῆρχε Θεός. Οὐκοῦν τὴν τέχνην ἐθεοποίησαν ἀσθενοῦς οὕσαν ἀνδρός; καὶ φθαρτοῦ. Οὐ γὰρ ἀν ἐδεῖτο τροφῆς; καὶ ποτοῦ. Ἐν ἐρωτησεῖ γὰρ ὑποστίζοντες τὸ, *Οὐ μὴ πλὴν ἰδῶρ, ἀναγνωσόμεθα*. Πῶς οὖν ὁ φθαρτὸς ἀφθαρτα, καὶ ἀθάνατα ποιήσειεν ὁ θνητὸς; τινὲς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν εἰδώλων τὸ ὅλον ἐδέξαντο. Προσαγάγετε ^a γὰρ τοῦτοις; θυσίας. Ἄρα ^b οὖν μὴ θύοντων ὑμῶν, *πεινάσει καὶ ἀσθενήσει ἐνυπάρχων Θεός*; οὐκοῦν καὶ ἕδωρ ὀφείλει *πιεῖν*, εἰ τούτων ἐστὶν ἐνδεής; ἵνα διαβάλλει καθόλου τοὺς Θεῶ τι προσφέροντας ὕλικόν, οὐ μὴ πέφυκεν ἐνδεής; οὐ δὲ γὰρ ὁ φύσει Θεός προηγούμενως τὰς θυσίας ἐπέταξεν. Ἐντρεπτικῶς ἐκ νῦν ὁ προσφῆτης τοῖς περὶ τούτων ἐνέμεινε λόγοις, ὡς ἀν φρονήσαντες ἐπιστραφεῖεν πρὸς θεοσέβειαν. Τὸ δὲ ὡς *μορφὴν ἀνδρός*, παρίστησιν ὡς τὴν ἰδίαν προσκυνοῦσι *μορφὴν* τοσοῦτον ἀπέβουσαν, ὥσαν ^c ἀρχετύπων ἢ μιμήσις. Καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀισχύνοῦσι φύσιν τὴν ἐν *λίθοις καὶ ξύλοις* εἰκόνα τῆς ἀληθεῖς προτιμῶντες *μορφῆς*, καὶ δόξαν ἐκείνην προσάγοντες. Τὸ δὲ *Ἰσθῆσιν ἐν οἴκῳ*, δηλοῖ ὅτι ναῶν ἐκ *δρυμοῦ* τὴν ὕλην λαβόν. Ὅπερ εἰδῶς οὐκ ἀν ἔχοι λέγειν, *κατὰ τοὺς Ἑλλήνων λήρους*, διοπτεῖ τὰ ἀγάλματα. Σποδὸς οὖν ἄρα *ἡ καρδία αὐτῶν*, καὶ οὐθεὶς ἀν ἐξέλοιτο τὰς τῶν εἰς; τοῦτο πεσόντων ψυχὰς, πλὴν ὃ ἦτι ^d μόνος εἶπερ ἐθέλοι Θεός ὁ μετασκευάζων, ὡς βούλεται, πάντα, καὶ φωτίζων ἐσκοτισμένα.

arbitrii sui ratione transmutare, tenebrasque in

Ἴδετε, τοῦτ' ἐστὶ κατανοήσατε, καὶ οὐκ ἐρεῖτε ὅτι ψευδὸς ἐν τῇ δεξιῇ μου, συνήθως οὕτως τὸν μονογενῆ καλέσας *Υἱόν*, ὃς εἶτε Θεός, εἶτε Κύριος, εἶτε φῶς, ἢ δύναμις, ἢ βασιλεὺς, ἢ Δημιουργός, ἢ ζωὴ λέγοιτο, πάντα κυριῶς ἐστὶν ἐξ ἀληθείας λεγόμενος, τῶν εἰδώλων ἢ δαιμόνων ψευδῶς ταῦτα λεγομένων. Φύσει γὰρ Θεός αὐτὸς ἐκ Θεοῦ. Ὡς ἐπιλήσμονι δὲ τῷ Ἰσραὴλ τὸ *μνησθητι* καλῶς ἐπενήνοχεν. *Πλασθεὶς γὰρ εἰς παῖδα*, οὐκ ὀφείλει τῆς ἀξίας ὑπεριδεῖν, *κωφοῖς εἰδώλοις* προσκειμένος. « Ὁ γὰρ εἰδῶς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρθήσεται πολλὰς. » Λοιπὸν, ὡν ἤμαρτες *μέμνησο*, ἀν ἐγὼ σοι τούτων ἀμνηστειάν χαρίζομαι. *Πεπλάσθαι* δὲ λέγεται διὰ τοῦ νόμου *πρὸς παῖδα*. Ὡς γὰρ Ἀδάμ ἐκ γῆς, καὶ πᾶν ἐν γαστρὶ *πλάττεται* βρέφος; οὕτως οἱ ἐν Χριστῷ διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου *πλάττονται* Πνεύματος εἰς εἶδος τὸ πρὸς αὐτόν, κατὰ τὸ: « Τεκνία, οὓς πάλιν ὠδίνῳ μέγρι μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Καὶ πάλιν: « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλ' ἀναμορφώσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Καὶ πάλιν: « Ἡμεῖς δὲ ἀνακακαλυμμένῃ προσώπῳ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφώσθε ^d τῇ

⁷⁸ Luc. xii, 47. ⁷⁹ Galat. iv, 19. ⁸⁰ Rom. xii, 2.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. προσήγα. ^b γρ. ἄρα. ^c γρ. ὅσον. ^d γρ. ὅτι. ^{d*} γρ. μεταμορφώμεθα.

ἀνακαινώσει τοῦ νοῦ ὑμῶν, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. Ὁ δὲ ἄλλ' ἡμεῖς μὲν οὕτω. Τοῖς ἐν νόμῳ δὲ πρέπει δουλείας πνεύμα λαβοῦσι τὸ εἰς οἰκέτην καὶ παιδα πεπλάσθαι. Παραβαίνοντας γὰρ ὁ νόμος, ὡς οἰκέτας ἐκόλαζεν. Ἡ ἐν Χριστῷ δὲ πλάσις υἱοῦς τε καὶ συμμόρφους ἐργάζεται. Τῷ δὲ οὖν Ἰσραὴλ, Μὴ ἐπιλανθάνου μου, φησὶ, τρεπόμενος εἰς ἀσέβειαν. Πρὸς δὲ ἀλλαχοῦ φησιν· Ἐγὼ οἱ ἐπιλανθανόμενοι μου, καὶ ἐτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῆ τύχη κέρασμα. »

Οὕτως ἔρα λήθη Θεοῦ, τὸ ἀποφοιτῆσαι τούτου δηλοῖ. Προτρέπων δὲ σπεύδειν ἐπὶ μετάνοιαν, ἐπιστρέφουσιν αὐτοῖς ἀμαρτημάτων ἄφαισις ἐπαγγέλλεται, Ἀπήλειψα, λέγων, ἀντὶ τοῦ ἀπαλείψω, καθάπερ τι νέφος διαλύσας ἢ γνόφον. Τὸ γὰρ μέλλον τοῦ χρόνου, τὸ λυτρώσομαι σε παρίστησιν. Πῶς γὰρ ἀπήλειψεν ὁ καλῶν εἰς ἐπιστροφήν, ὡς ἀπεστραμμένον, τὸν Ἰσραὴλ; διὰ Χριστοῦ γὰρ ἤμελλε πᾶσιν ἢ τῶν ἀμαρτημάτων ἄφαισις διδοσθαι συναναστραφέντος ἡμῖν τοῦ Ἀμνοῦ, ὃς ἀφαιρὶ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ προειδὼν ὁ προφήτης, καὶ ὡς πολλοὶ τούτων πιστεύουσιν τῷ προφητικῷ πειθόμενοι λόγῳ, χαίρειν τοὺς οὐρανοὺς προσφωνεῖ, τὰς οὐρανίους δηλονότι δυνάμεις, ὡς ἂν χαρᾶς ἐν οὐρανοῖς γενησομένης ἐπὶ τοῖς μετανοεῖν μέλλουσιν. Ὁθεν Χριστοῦ γεννηθέντος ἀνέκραζον· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ. Ὁ σαλπίζει δὲ βούλεται, καὶ εἴ τις εἰσι, καὶ τὴν γῆν αὐτὴν ὑποστηρίζουσαι θεῖαι δυνάμεις, ἤγουν ἀλαλάξαι, κατὰ τοὺς λοιποὺς, ὕμνον ἀναπεμπούσας Θεῷ. Εἰκόσ δὲ θεμέλια χρηματίζειν τοὺς θεοφιλεῖς πάντας προφήτας τε καὶ δικαίους, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Ἐπὶ τὴν Χριστοῦ γὰρ κλῆσιν μεγαλοφώνως πάντας ἐκάλεσαν, κατὰ τὸ· Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν. Ἀπάντων μὲν γὰρ θεμέλιος ὁ Χριστὸς ἀνέχων τε καὶ διακρατῶν τὰ ἐρηρυσμένα. Ἐπ' αὐτῷ γὰρ πάντες ἐποικοδομούμεθα οἶκος πνευματικός. Κατοικεῖ γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πίστεως. Θεμέλιοι δὲ προσηχέστεροι, καὶ ἐγγὺς μᾶλλον, ἢ καθ' ἡμᾶς, οἱ αὐτόπται, καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου. Γίνονται γὰρ ἡμῖν διὰ τῶν παραδόσεων εἰς ἐδραῖωμα πίστεως, κατὰ τὸ· Ἐγὼ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ γὰρ τῆς αὐτοῦ πίστεως ἀσάλευτον ὑπεδήλωσεν. Λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ· Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις, περὶ τῶν αὐτῶν λέγων. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς ἰσχυρόφωνος ἦν. Ὁ γὰρ νόμος ἦν τοῖς ἐν Ἰουδαίᾳ μόνους ἐξάκουστος. Σαλπίζονται δὲ καὶ μεγαλόφωνοι κήρυκες οἱ τὸν Χριστὸν πανταχοῦ διαγγέλλοντες.

A in eandem imaginem 504 transformamur, renovatione mentis nostræ, a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu⁸¹. » Atque ita nos quidem. Decet vero et eos, qui in lege servitutis spiritum acceperunt, in servum et filium formari. In transgressores enim lex, tanquam in servos, animadvertēbat : cum ipsa in Christo formatio filios, et conformes⁸² efficiat. Adhortatur ergo Israel ne ad pietatem conversus sui ille obliviscatur. Cujusmodi sunt ista ad eundem alicubi : « Vos qui obliviscimini mei et paratis dæmonio mensam, et impletis Fortunæ libamen⁸³. »

Ita igitur Dei oblivisci, ab eodem recedere significat. Cum autem ad pœnitentiam festinare adhortatur, eisdem, si respiciant, peccatorum veniam denuntiat; qui *delevi* verbum, pro *delebo*, non aliter quam de nebula, aut caligine aliqua locutus, usurpat. Futuri siquidem temporis significationem expressit, cum *redimam te* adjunxit. Qui enim *delevise* putetur, qui tanquam aversum *Israel* ad conversionem provocat? Danda siquidem fuerat omnibus delictorum remissio per Christum, qui agnus nobiscum versatus peccata mundi sustulit. Quod certe cum longe ante propheta videret, ex iisque fore non paucos, qui prophetice orationi credituri essent, *cælos* ipsos, id est *cælorum* virtutes lætari acclamavit, tanquam gaudium in cœlis super peccatore pœnitentiam acturo futurum sit⁸⁴. Atque inde est, quod nato Christus : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax⁸⁵, » angeli cecinerunt. Vult autem et virtutes divinas, si quæ *terram* ipsam fulciant, *tuba canere*; sive, ut alii transulerunt, hymnis in Deum *exultare*. Est etiam consentaneum *fundamentorum* nomine pios omnes, prophetasque, et justos intelligi; qui, docente Apostolo, apostolorum et prophetarum fundamentis superstructi sint⁸⁶. Ad Christi enim nomen contenta voce vocarunt omnes; juxta illud : « In omnem terram exivit sonus eorum⁸⁷. » Omnium siquidem *fundamentum* Christus est; qui quæ admota sunt, fixa firmaque sustineat et complectatur. In ipso siquidem omnes ædificamur domus spiritualis⁸⁸.

505 Habitat enim in cordibus nostris per fidem⁸⁹. *Fundamenta* etiam vicina magis et propinqua, quam nostro sæculo, ipsi fuerunt oculati testes et ministri verbi; qui nobis propter traditiones, in fidei stabilimentum exstiterunt, juxta illud : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam⁹⁰. » Indicat enim ejusdem fidei certitudinem et constantiam. Quin et apud Davidem legimus : « Fundamenta ejus in montibus sanctis⁹¹, » cum de eisdem loquitur. Voce ergo ex illi et præpedita fuit Moses⁹², quod legem in Judæa tantum exaudiri necesse esset; ipsi autem præcones Christi *buccinatores*, magna que et alta voce præ-

⁸¹ II Cor. III, 18. ⁸² Rom. VIII, 29. ⁸³ Isa. LVII, 6. ⁸⁴ Luc. XV, 7. ⁸⁵ Luc. II, 14. ⁸⁶ Ephes. II, 20. ⁸⁷ Psal. XVIII, 5; Rom. X, 18. ⁸⁸ I Petr. II, 5. ⁸⁹ Ephes. III, 17. ⁹⁰ Matth. XVI, 18. ⁹¹ Psal. LXXXVI, 1. ⁹² Exod. IV, 10.

VARIE LECTIONES.

• γρ. ἡμῶν.

PAUL. GR. LXXXVII.

76

Quos præterea terræ fundamenta dixit, montes A rursus appellavit. Opere siquidem et verbo excelsu- luerunt, et ad eos illa sunt : « In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion ». » Et rursus legis et gratiæ permagnum discrimen. Illa siquidem, cum ultionem transgressoribus minitatur, nonnisi tristitiam summam personabat ; at hujus præcones orbi terrarum lætitiā denuntiant ; cum peccatorum veniam, cum justificationem in fide, cum Spiritus sancti participationem, cum adoptionis dignitatem, cum regnum cælorum, cum omni denique cogitatione majora bona, id est, certam et minime fallacem fidei legem, promulgarunt. Colles autem et eosdem etiam appellare queas ; qui a terra exaltati supradictis tamen sunt montibus inferiores ; signa vero in ipsis, et ab ipsis enutrita, eos ipsos per quos fidem adepti, et tanquam in viros perfectos evecti, fructibus abundant spiritualibus ; qui etiam Ecclesiæ doctores evaserunt, eosque fructuum ubertate, qui ad se accedunt, reficiunt. Lætantur vero, quia, præterquam quod redemptus est Jacob, ipse etiam glorificatus est Israel Dei Filius effectus, ejusque frater, qui natura et vere Filius est. Alias vero et mundum etiam ipsum, ejusque partes ad gloriæ prædicationem ideo compellit : Quia redemit Deus Jacob, et Israel glorificabitur, sive, ut aliis placet interpretibus, in Israel glorificabitur. 506 Quod tum demum effectum est, cum ex priore populo, prophetici orationis utilitatem experti, rejectis idolis ad pietatem se contulerunt. Nonnulli porro verba ista : Et non erant fingentes Deum, et sculptentes inutilia, explicarunt, non quod vellet non esse, qui ea confecerunt, sed quod iis, a quibus colerentur, opem ferre non possent ; tanquam eo tempore non essent, cum istorum fugatis adoratoribus Israeli terram largitus est. Qui igitur non vanus sit, qui tanta beneficia expertus, idola coluit, et arbitrii libertate male abusus est ? « Eisi enim omnia licent, non omnia tamen expediunt ; neque ego in ullius, inquit, redigat potestatem » ; » id est : Qui mihi imperandi potestatem accepi, si meis ipse cupiditatibus parcam, jam ipsam imperandi facultatem amisi ; qui eo ipso a libertate defecerim, quod aliorum potestati me ipse subjecerim. Id ipsum D autem si paulatim progrediatur, voluptatum tandem consuetudine ad impietatem pervenit. Nefarias enim de Deo cogitationes parit ; tanquam ea, quæ sunt, vel ignoret, vel non curet. Decet igitur peccati cujusque partes, ipsamque finis absurditatem intueri ; decet et ejus cognitionem adeptos nostri imprimis nos pudore affici. Neque enim parum juvat quæ rationi consentanea putat, secum ipse agitat.

507 VERS. 24-28. Sic dicit Dominus, qui redemit te, et formavit te ex utero : Ego Dominus, qui compleo omnia. Extendi cælum solus, et firmavi

¹⁶ Isa. xl, 9. ¹⁷ I Cor. vi, 12.

Α δὲ θεμέλια γῆς ἔφη, ὅρη πάλιν ἀνόμασαν. Ἔργῳ γὰρ ἦσαν καὶ λόγῳ διαπραπαίς, πρὸς τοὺς ἔρασαν· Ἐπὶ ἕρος ὑψηλὸν ἀνάσθη, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. Ἡ πολλὴ δὲ πάλιν τῆς χάριτος ἢ πρὸς τὸν νόμον διαφορὰ. Ὁ μὲν γὰρ κολάσεις ἀπειλῶν τοὺς παραβαίνουσιν ἐδόξα καθήσεται. Οἱ δὲ ταύτης κήρυκες εὐφροσύνην τῷ κόσμῳ καθήγγεσαν, ἔρπειν βούντες ἀμαρτιῶν, καὶ δικαιοσύνην ἐν πίστει, ἀγίου τε Πνεύματος μέθεξιν, καὶ υἰοθεσίᾳ λαμπρότητα, οὐρανῶν τε βασιλείαν, καὶ τῶν ὑπὲρ πάντων ἀγαθῶν οὐ κατεφυσμένην ἔλπιον. Βουνοὺς δ' ἄνθρωποι τοὺς καὶ αὐτοὺς ὑπερημένους τῆς γῆς, τῶν δὲ λεχθέντων ὁρῶν ὁμοῦς ἐλάττωσας. Ἡ δὲ πάλιν αὐτοῖς καὶ ὑπὲρ αὐτῶν θετραμμένα, οἱ δὲ αὐτῶν πιστεύσαντες, καὶ ὡς ἀναβαθνύοντες εἰς ἄνδρα τέλειον καὶ καρποὺς κομῶντες πνευματικοῖς, καὶ αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας ὄντες διδάσκαλοι, καὶ ταῖς νοηταῖς εὐκαρπιαῖς τοὺς προσιόντας αὐτοῖς ἀνακαίωμενοι. Καίρουσι δὲ, ὅτι πρὸς τῷ λυτρωθῆναι τὸν Ἰσραὴλ καὶ δεδόξασται ὁ Θεοῦ χρηματίας Ἰσραὴλ, ἀδελφός τε τοῦ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱοῦ. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν κόσμον, καὶ τὰ τοῦτου μέρη πρὸς δοξολογίαν κινεῖ, ὅτι ἄλυτρωτο ὁ Θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται. Ὅτι ἐγένετο ἦνικα τῶν ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ πολλοὶ τοὺς προφητικῶς λόγους ὠφελιμῶν πρὸς εὐσέβειαν ἐχώρου καταλιπόντες τὰ εἰδωλα. Τινὲς δὲ τὸ, Καὶ οὐκ ἦσαν ἐλάττωτες Θεοῦ καὶ γλύφοντες ἀνωφελεῖ, οὕτως ἐξηγήσαντο. Οὐ παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ταῦτα ἐργαζομένους, παρὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι βοηθῆσαι τοὺς αὐτὰ θεραπεύουσιν, ὡς μὴδὲ ὅντα ἦνικα τὴν γῆν ἐκληροδότησεν Ἰσραὴλ τοὺς τοῦτου ἀπελάσας προσηκυνητάς. Πῶς οὖν οὐ μάταιος μετὰ τοσαύτην πίστιν εἰδωλολατρίᾳς αὐτῆς, καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ κακῶς χρησάμενος ; εἰ γὰρ καὶ πάντα ἐξεστίν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. Οὐδὲ ἐξουσιασθήσομαι, φησὶν, ὑπὸ τινος. » Τοῦτ' ἐστίν, Ἄρχειν λαχὼν ἑαυτοῦ ἐὰν ὑποταγῆναι τοῖς πάθεσι, καὶ τὸ ἀρχεῖν ἀπώλεσεν, τῆς ἐλευθερίας ἀποστάς, δι' ὧν ἑαυτὸν ὑπέβαλον ἐξουσίᾳ. Τοῦτο δὲ κατὰ μικρὸν ὀδεῦον τῇ τῶν ἡδονῶν συνηθείᾳ πρὸς ἀσέβειαν ἐρχεται. Πονηρὰς γὰρ ὑπονοίας τίχεται κατὰ Θεοῦ, ὡς μὴ εἰδότες τὰ γινόμενα, ἢ καὶ ἀδιαφοροῦντες ἐπ' αὐτοῖς. Δεῖ τοίνυν ἐπ' ἐκάστης ἀμαρτίας τὰ τε μέρη σκοπεῖν, καὶ τὴν ἀτοπίαν τοῦ τέλους, καὶ συναίσθησιν λαθόντας αἰσχύνεσθαι πρὸ γε τῶν ἄλλων ἑαυτοῦς. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτῷ τις τὰ εἰκῆτα διαλεγόμενος ὠφελίζεται τὰ μέγιστα.

κδ-κη'. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρώμενός σε, καὶ πλάσσων σε ἐκ κοιλίας· Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελὼν πάντα· δέξεται τὸν οὐρανὸν ἕν μόνος, καὶ

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸ γρ. τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δεδόξασται.

ἔστερέωσα τὴν γῆν. Τίς ἕτερος διασκεδάσει ἅ
σημεῖα ἐγγραστριμύθων, καὶ μαγείας ἀπὸ καρ-
δίας; κ. τ. λ.

Ἐλεγον ἰδωλολατρίας προεκθέμενος ὁ λόγος,
καὶ ὡς παύονται ταῦτες οἱ τὴν προφητικὴν διδα-
σκαλίαν ὠφελιμένοι· νῦν τὴν ἐκ Βαβυλώως ἀπαλ-
λαγὴν ἐπαγγέλλεται, εἰς ἣν περ ἰδωλολατρῶντες
ἀπήχθησαν, οὐ περ εἰ παύσονται νῦν, ἐλευθερίαν
ὕπνεστο. Ἐπειδὴ δὲ περὶ πραγμάτων μεγίστων
ἔποιετο τοὺς λόγους, καὶ ἦν εἰκὸς ἀπιστεῖσθαι παρὰ
τινων, εἰκότως τὴν ἰδίαν ἀνεκῆρυξε δύναμιν. Πάντων
γάρ ὡν ποιητὴς, καὶ παράγων ἐξ οὐκ ὄντων, πῶς
οὐκ ἂν ἔχοι βρῆμας ὑπερ ἂν ἐθέλοι ποιεῖν; Ὡς δὲ
τοιούτων ἔσομένων, καὶ ἄνω παρεκελεύετο τῇ κτίσει
δοξολογεῖν τὸν Θεόν, οἷς ἀκολουθῶς φησὶν· Οὕτω
λέγει Κύριος ὁ λυτρωσάμενός σε καὶ πλάσωσάν
σε ἐκ κοιλίας· [ὑπερ] Ἰερουσαλὴμ εἰπὼν.
« Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με λέγων· Πρὸ τοῦ
με πλάσαι σε ἐκ κοιλίας ἐπίσταμαί σε· » λόγον
εἰπὼν Κυρίου τὸν τῶν κατὰ γαστρὸς κυοφορουμένων
Δημιουργόν. Εἶτ' ἐπειδὴ περὶ ἐλευθερίας πρόκειται
λόγος· λυτρωόμενον ἑαυτὸν εἰκότως ὠνόμασεν,
σωματικὴν πλάσιν ὡς δὴ σωματικαῖς λέξας. Ἐγὼ
εἰμι, φησὶν, ὁ ἐκ μικροῦ σε πλάσας ὑποκειμένου,
καὶ ὡς ἐκ σηλαίου τινὸς ἐξαγαγὼν σκοτεινοῦ,
μηδὲν περὶ τούτου τῶν γονέων εἰδόντων, ἐμοῦ δὲ τὸ
πλάσθην ὑποστήσαντος. Εἰ δὲ σμικρὸν σοι τοῦτο
πρὸς θέαν φαίνεται δύναμις, σκόπει τοῦ κόσμου τὰ
μέγιστα πόθεν ἔσχε τὴν ὑπαρξίν, καθὰ φησι καὶ
Δαβὶδ· « Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέβριν. »
Καὶ πάλιν· « Ἐθεμελίωσε τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν
αὐτῆς. » Ἀντὶ δὲ τοῦ ὁ συντελεῶν, ὁ ποιήσας
ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. « Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο,
καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν. » Ὅτι, « Αὐτὸς εἶπε,
καὶ ἐγενήθησαν. Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. »
Ὁ δὲ τοσούτος τί ἐποίησεν κατὰ καιροὺς ἐπανήνοχεν,
ὡς ἀπολεῖ τὰς πανταχοῦ μαγείας καὶ τὰ χρηστή-
ρια δι' ὧν οἱ δαίμονες ἐφενάχιζον τοὺς πρὸ τῆς
Χριστοῦ παρουσίας, εἰδέναι τὸ μέλλον πλαττόμενοι,
καὶ τὰ ταῖς καρδίαις ἐπερχόμενα λέγοντες· περὶ ὧν
ἔφρασκεν Ἰεζεκιήλ· « Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν
ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέ-
πουσι! »

Διασκεδάσε δὲ ταῦτα καὶ τῷ παύσαι, καὶ τῷ
ποιεῖν ἅ ἑστίν ἐκείνοις ἀτέκμαρτα, καὶ ἀπρόγνωστα.
Ἄπειστράφησαν δὲ καὶ φρόνιμοι. Φρονίμους καλεῖ
τοὺς παρ' Ἑλλήσι σοφοὺς, ὧν ἐμάρτανεν τὴν σοφίαν
τῷ τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν, ἀχρήστου τῆς ἐν αὐ-
τοῖς ἀποθευχθείσης σοφίας· ψυχικὴ γὰρ ἦν, καὶ ἐπί-
γειος, δαιμονιώδης, ἦν καὶ ὁ Παῦλος μεμωρᾶνθαι
φησὶν ἦγουν τοὺς μάγους. Σοφοὺς γὰρ καὶ τούτους
ἐκάλον. Ταῦτα μὲν οὖν διασκεδάσω. Τοῦ δὲ ἐμοῦ
Υἱοῦ καὶ Χριστοῦ, περὶ οὗ πολλὰ προεῖπον, καὶ τῶν
ἀγγέλων αὐτοῦ τῶν ἀποστόλων, στήσω τὰ ῥήματά
τε καὶ τὴν βουλὴν. Ῥήματα δὲ Χριστοῦ τὸ σωτή-

⁹⁵ Jeremi. 1, 5. ⁹⁶ Psal. ciii, 2. ⁹⁷ ibid. 5.

terram. Quis alius dissipabit signa pythonom, et
divinationes de corde? etc.

508 Exposita prius idololatriæ reprehensione,
quam relicturi sunt, qui prophetica disciplina aucti
sunt, Babylonica jam eos servitute, in qua propter
idolorum cultum detinebantur, si eodem abstineant,
liberatum iri, domumque reversuros pollicetur.
Quoniam autem maximis de rebus sermonem ha-
buerat, nec omnes credituros esse sibi putabat,
suam ipse merito potentiam, suasque vires depræ-
dicavit. Cum enim rerum omnium auctor sit, eas-
que de nihilo produxerit, qui non possit, quod
velit, efficere facile? Tanquam autem essent even-
tura talia, etiam supra ad Dei laudes prædicandas
creaturam adhortatus est: quibus jam bono or-
dine adjicit: *Sic dicit Dominus, qui redemit te, et
qui formavit te ex utero.* Quod Jeremias indicavit,
cum ait: « Et factum est verbum Domini ad me
dicens: Antequam ego formarem te ex utero, novi
te⁹⁵; » verbum Domini enim appellans, qui eo-
rum, qui matrum utero clauduntur adhuc condit-
or sit. Deinde, quoniam de libertate sermo est,
redemptorem se merito appellavit; deque corporis
formatione locutus, quia cum corporeis agit: Ipse
sum, inquit, qui te ex parvo principio *formavi*,
et tanquam de tenebroso specu aliquo eduxi; quod
penitus ignorarunt progeutores tui; cum interim
quod *formatum* erat producerem. Quod si tibi leve
istud ad divinæ virtutis significationem putatur,
maxima illa, quæ in mundo sunt, unde existant,
intuere. Audi dicentem Davidem: « Qui extendis
cælum, sicut pellem⁹⁶. » Item: « Qui fundavit
terram super stabilitatem suam⁹⁷. » Quo deinde
loco, *qui compleo* habemus, *qui feci* interpretantur
alii. « Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine
ipso factum est nihil⁹⁸, » quoniam « Ipse dixit, et
facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt⁹⁹. »
Tantus autem quid deinceps præstitit, intulit:
cum se, quæ ubique essent, *divinationes*, **509** et
oracula deleturum significavit: quibus demones
ante Christi adventum futura se, mentisque cogi-
tationes intelligere sungebant. De quibus et illa
sunt Ezechielis: « Væ prophetantibus de corde
vuo, et omnino non videntibus¹! »

Ista vero *dissipavit*: partim quia cessare fecit,
partim quod ea operatus est, quæ ipsi nullis con-
jecturis assequi et præscire potuerunt. *Aversi sunt*
porro et *prudentes*; quo nomine Græcorum sapien-
tes intelligit, quorum sapientiam eo ipso quod veri-
tate exciderunt, in *stultitiam commutavit*; id est,
inutilem esse demonstravit (Erat enim animalis illa,
terrena, et diabolica², quam Paulus infatuatam
esse significat³): vel certe magos illos, quos item
sapientes appellabant. Ista igitur, inquit, dissipabo.
Filiique mei, id est Christi (de quo superius a me
sunt dicta permulta) *et angelorum ejus*; id est apo-

⁹⁸ Joan. 1, 3. ⁹⁹ Psal. xxxii, 9. ¹ Ezech. xiii, 17.

² Jac. iii, 15. ³ Rom. 1, 28.

stolorum, *verba et consilium firmabo*. Ubi per *verba*, a salutarem Christi prædicationem intellexit; per *consilium autem angelorum ejus*, illud ipsum, quod, scelere et errore relictis, ad *veritatem* et virtutem omnes accurrerunt. Ego vero, inquit, qui ista facturus sum, jam inde prænuntio et polliceor *Jerusalem* me a Babyloniis eversam, ipsasque *Judææ civitates instauraturum*, ejusque, tanquam a principio, *deserti restitutum*: imo vitiorum multiplici- tatem, quæ *abyssi* nomine significatur, desolatu- rum; Babylonemque civium alioquin copia, tan- quam aquis *fluvii* abundantem, penitus *exsiccaturum*. Nonnulli tamen per *abyssum*, populi frequentiam, qui Babylonia continebatur, innui putaverunt: per *fluvios* autem, gentes in eandem confluentes, quas undique in auxilium accersiverat; cum in more Scriptura habeat, *fluviorum*, marisque, et aquarum nomine, populorum multitudinem significare. Sic enim et David: «Vox Domini super aquas¹. Deus gloriæ intonuit;» ut salutare nimirum Christi præ- conium, quod alta voce intonuerat, ad gentes penetrasse doceret. Tale est et illud: «Elevave- runt **510** flumina voces suas².» Magnæ siquidem cum essent apostolorum voces, facile ipsæ exaudita: agnitæ sunt. Dicitur vero etiam de Babylone et Ninive: «Tanquam aquæ piscina, aquæ ejus³.» Non desunt tamen qui *abyssi* nomine, Rubrum mare intelligunt, quod populo trajiciente divisum est: sicut per *desiccatos fluvios*, Jordanem, qui in ejus- dem gratiam retroactus cursum suspendit⁴. Quibus quidem Deum, si nos ei commiserimus, fluctuantes animi cogitationes se daturum, et voluptatum un- das, quibus immergimur, *exsiccaturum* significari voluit. Atque ista quidem illi. Cæterum quod ad vos Babyloniosque attinet, omne ego illud, inquit, viri usus ministerio præstitero, cujus nomen longe ante vobis esse ignotum non patior, *Cyrum* appel- lans; quem consiliorum meorum ministrum præfici- am, *sapientiaque* et pietate ornabo; ut quæ adver- sus Babylonem agi, qui populus liberari, qui deni- que Jerosolymorum civitas ipsumque templum in- staurari debeant, intelligat. Habet vero in hunc modum Symmachi interpretatio: *Qui dicit Cyro: Pastor meus*. Et iterum: *Templum autem fundabitur*. *Cyro* enim mortuo, nonnullorum invidia, ad sequentis regis mandatum operis interrupta cessa- vit promotio; cum tantum *Cyro* superstite jacta es- sent templi *fundamenta*. Sed est divina tandem vo- luntate postea perfectum absolutumque. Atque hæc Joseph etiam innuunt, cum iste *Antiquitatis* undecimo sibi a captivis demonstratam legisset, hæc ipsa agnovisse, eumque, qui suo se nomine ante ducentos et decem annos esse appellatum videret magna

CAP. XLV.

Vers. 1-8. Sic dicit Dominus Deus christo meo *Cyro*, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante

¹ Psal. xlviii, 3.² Psal. xcii, 3.³ Nahum ii, 8.⁴ Josue iii, 13 seqq.⁵ γρ. τήν. ⁶ γρ. ια'.

ριον κήρυγμα. *Βουλή* δὲ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, τὸ παυσαμένους πάντας κακίας καὶ πλάνης προσδρα- μεῖν ἀληθεία καὶ ἀρετῆ. Ἐγὼ δὲ ὁ ταῦτα μέλλων ποιεῖν, ἐντεῦθεν ἤδη προλέγω καὶ ἐπαγγέλλομαι, ὡς ἀνοικοδομήσω τὴν Ἱερουσαλήμ ἣν ἔτι ὑπὸ Βαβυλωνίων καθηρομένην καὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας, ἧς ὡς ἐξ ἀρχῆς τὰ κέρημα πάλιν οὐστήσεται. Ἄλλὰ καὶ τὴν πολυπληθίαν τῆς κακίας ἀβυσσον ὀνομα- ζομένην ἔρημον καταστήσω. Καὶ τὴν Βαβυλώνα, τὴν πλήθουσιν οἰκητόρων ὡς ποταμοῖς διαπρέουσα: ξηρανῶ, πέρας αὐτοῦ ἐπιθείς. Τινὲς δὲ ἀβυσσοὺς μὲν τὸ πολυάνθρωπον εἰρησθαὶ τῆς Βαβυλωνίας φασὶ Ποταμοὺς δὲ, τὰ εἰς αὐτὴν ἐπιπρέοντα τῶν ἐθνῶν, ἃ περὶ αὐτῆς ὄντα πρὸς ἐπικουρίαν ἐκάλεσαν, ἔθους ὄντος Γραφικοῦ ποταμοῦ καὶ θαλάσσης καὶ ὕδατα, πολλὰ καλεῖν ἔθνη. Λέγει γὰρ καὶ Δαβὶδ· «Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων. Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐθρόνησεν, ἵνα σωτήριον κήρυγμα διὰ τῶν ἐθνῶν κεχωρηκέναι δη- λῶν ὑψηλῆ βροντῆσαν φωνῆ. Τοιοῦτον καὶ τὸ, «Ἐπ- ῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν.» Μεγάλαι γὰρ αἱ τῶν ἀποστόλων οὐσαι φωναὶ γεγόνασι γνώριμοι. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ Βαβυλώνος αὐτῆς καὶ Νηνευῆ, «Ὡς κολυμβήθρα ὕδατος τὰ ὕδατα αὐτῆς.» Τινὲς δὲ ἀβυσσον εἰρήκασιν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐρημω- θεῖσαν, ὅτε διέστη παριόντος αὐτῆν τοῦ λαοῦ· Ποτα- μοὺς δὲ ξηρανθήσεται, τὸν Ἰορδάνην ἀναγαγίσαντα. Δι' ὧν ὑποβάλλει νοεῖν, ὡς εἴ μοι ἑαυτοὺς ἐπιδώσῃτε, τοὺς λογισμοὺς ὑμῶν κοιμῶσα κυμαινομένους καὶ ξηρανῶ πλημμυρούσας τὰς ἡδονάς. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. Τὰ δὲ καθ' ὑμᾶς τε καὶ Βαβυλωνίους πάντα ποιήσω, φησὶ, διακόνῳ χρησάμενος ἀνδρὶ, οὗ καὶ τοῦνομα προλέγω Κύρον καλῶν, ὃν προστήσομαι τῶν ἐμῶν βουλευμάτων διάκονον, φρόνησιν αὐτῷ πα- ρασχῶν εὐσεβῆ, ὡς τὰ κατὰ Βαβυλώνας ἐπιγνώνας πρακτέα, τοῦ τε λαοῦ τὴν ἀνεσιν, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ σὺν τῷ ναῷ τὴν ἀνάκτισιν. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδω- κεν· Ὁ λέγων Κύρω, Ποιήν μου. Καὶ πάλιν Ὁ δὲ γὰρ θεμελιωθήσεται. Τελευτήσαντος γὰρ Κύρου κεκώλυται μὲν ἔκ τινων βασκανίας ἢ τῶν ἔργων ἐπι- δοσις παρὰ τοῦ μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντος τοῦ ναοῦ θεμελιῶν ἐπὶ Κύρου προκαταβεβλημένων, ἐπιγνώθη δὲ μετὰ ταῦτα βουλήσει Θεοῦ. Καὶ ταῦτα δεδήλωκεν ἡ Γραφή. Καὶ Ἰώσηπος ἐν α' ἑ τῆς Ἀρχαιολογίας, ὡς ἐπιδειχθείσης παρὰ τῶν αἰχμαλώτων τῆς Ἡσαίου προφητείας τῷ Κύρω, ταῦτα τε γνοῦς, καὶ ἐπ' ὀνό- ματος ἑαυτὸν κεκλημένον εὐρῶν πρὸ δέκα καὶ δια- κοσίων ἐτῶν, σὺν πολλῇ προθυμίᾳ τὰ προστεταγμένα πεποίηκεν.

ipsa quidem sunt, quæ Scriptura ipsa, quæ Joseph Cyrum ait, posteaquam istam Isaïæ prophetiam agnovisse, eumque, qui suo se nomine ante ducentos

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

α'-η'. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρω, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακοῦσαι ἐμ-

VARIE LECTIONES.

προσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχυρὸν βασιλέων διαβ-
ρήξω. Ἀνοίξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πό-
λεις οὐ συγκλεισθήσονται, κ. τ. λ.

Ὅν καὶ χριστὸν καλεῖ, οὕτω παρ' Ἑβραίοις λε-
γομένων τῶν ὑπὸ Θεοῦ προχειρισθέντων εἰς βασι-
λείαν. Ἐλαίῳ γὰρ αὐτοῖς οἱ βασιλεῖς εἰώθεσαν
χρῆσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν καθιστάμενοι. Τροπικῶς
δὲ καὶ τοὺς ἀγίους οὕτω φησὶν ἡ Γραφή. Χριστὸν
οὖν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἐκ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀρχὴν κε-
κλημένον. Ὡς δὲ τοιοῦτου, φησὶν, ἐπαγγέλλομαι κρα-
τῆσαι τῆς δεξιᾶς πρὸς τὸ μὴ παρατρέπεσθαι, μηδὲ
νικηθῆναι παρὰ τινος κρείττονος. Ἀντιλήψεως γὰρ
τοῦτο σημεῖον, καθὰ φησὶν ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐκρά-
τησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ ἐν τῇ βουλή
σου ὠδήγησάς με. » Ὑποτάξας δὲ πλείστους αὐτῷ,
πάντα διαβρήξω τὴν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι δυνα-
στειάν, οὐδὲν ἄβατον ἐάσας αὐτῷ, καθ' ὧν ἂν ἐθέλη
χωρεῖν. Ἀλλὰ κἄν ἦ τι δυνατὸν ἐμποδῶν, ὡς ὄρος
γινόμενον, κἄν ἰσχυρὸν ὡς χαλκὸς ἦ, καὶ σίδηρος,
πάντα ταπεινώσω καὶ λύσω, ὡς μηδὲ θησαυροῦς
δοράτους τοῖς πρὶν βασιλεῦσι τοῦτον διαλαθεῖν.

validius sit, illud deiciam tamen et frangam, neque
eum latere patiar.

Τινὲς δὲ θησαυροῦς φασὶ τοὺς ὅσοι καὶ μάλιστα
δυνατοὶ παρὰ τὴν ἐφοδὸν Κύρου σπηλαίοις ἐγκατα-
δύντες ἐλάνθανον. Ὁ δὲ μαθὼν, δάδας ἐξάπτων τοὺς
ἄνδρας ἀνεύρισκεν. Γνωθὶ δὲ ἡ τούτων ἐσομένων
δοτικὴ εἰμὶ, ὃ πρὸ τοσούτων χρόνων τὴν σὴν προσ-
ηγορίαν εἰπὼν. Εἰμὶ γὰρ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὃν μὴ
ἀγνοεῖ. Δι' αὐτὸν γὰρ σοὶ τοσαύτην δυναστείαν δε-
δώρημαι. Ἐμὸς γάρ ἐστιν ἐκ πάντων ἐκκλησίαι τῶν
ἔθνῶν τῇ πρὸς τοὺς αὐτῶν πατέρας τιμῇ. Διὸ σε
προσεδεξάμην, ὡς ἑμαυτοῦ οικεῖον, καίπερ οὐκ
ἐγνωκότα μὲ, τῇ δὲ ἐκ πατέρων εἰδωλοατρειῇ προσ-
κειμενον. Ὡς ἂν μὴ δοκῆς προλαβοῦσης εὐσεβείας
γέρα σοὶ ταῦτα δεδῶσθαι. Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον
ἔγνωσ, ὅτι μόνος εἰμὶ Θεός, μάθε γ' οὖν ἐξ ὧν δια-
πράξομαι, δι' ὧν πάντες εἰσονται Θεὸν εἶναι μόνον
ἐμὲ, καὶ δι' ἄλλοφύλων, καὶ τῆς ἐμῆς ξένων θρη-
σκείας, τὰ δοκοῦντα διαπραττόμενον. Καὶ δι' ὧν τὸν
ἐμὸν λαὸν, ἠνίκα μὲν παιδείας ἦν καιρὸς, ὡσπερ
ὄργῃ καὶ σκότῳ διὰ τῆς παιδείας κατήφειαν παρ-
έδωκα. Ἢνίκα δὲ σώζειν ἔδει διορθώοντα φῶς καὶ
εἰρήνην ἐπ' αὐτὸν ἀνατεῖλαι πεποίηκα, διὰ τὴν ἐκ
τῆς ἀφέσεως τῶν δεσμῶν εὐφροσύνην. Καὶ γὰρ εἰ-
ρήνης εἰμὶ καὶ φωτὸς χορηγὸς, σκότους τε καὶ
τῶν λυπηρῶν, ἃ δὴ καλεῖν κακὰ φίλον ἐστὶ τοῖς πολ-
λοῖς, ὧν ἐγὼ ποιητὴς πρὸς τὴν ἀξίαν αὐτὰ χορηγῶν
ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεχομένων.

solent appellari; quorum ego pro meriti cuiusque
effector et auctor ipse sum.

Τινὲς δὲ φῶς καὶ σκότος, ἡμέραν εἰρήκασιν καὶ
νύκτα. Οἱ καὶ κακὰ τὰ ἐπενεχθέντα τοῖς Βαβυλωνίοις
φασὶ, δι' ἣν ἐπεδείξαντο κατὰ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἡλω-
κότων ὠμότητα, ὡς διὰ Ζαχαρίου τὸν Θεὸν εἰρηκ-
ά

A faciem ejus gentes, et vires regum frangam. Aperiam
coram eo portas, et urbes non claudentur; etc.

At quod christum appellavit, ad Hebræcrum lo-
quendi consuetudinem retulit, qui sibi designatos
a Deo reges ita nuncupabant. Oleo siquidem de
more eos inungebant, qui essent ad regni guberna-
cula admoti. Figurata vero et sanctos sic appellat
Scriptura. Christum itaque cum vocavit, tanquam
qui esset a Deo ad imperium vocatus. **511** Cum
talis autem sit, inquit, ejusdem me dexteram, ne a
quoquam avertatur, aut potentiori succumbat, ap-
prehendisse profiteor. Hoc enim defensionis signum
est, sicut illo judicatur, quod in Psalmis legitur :
« Tenuisti manum dexteram meam, et in consi-
lio tuo deduxisti me ». Cum autem plurimos
eidem subjecero, addit, omnem deinceps reliqua-
rum gentium potentiam frangam, neque ei quid-
quam, quo pergere voluerit, non pervium efficiam.
Imo, si quidquam potentius obstiterit, et montis
instar in eum attollatur, etiamsi ære aut ferro
reconditos, prioribusque regibus ignotos thesauro;

Nonnulli per thesauros, eos innui arbitrantur,
qui vel maxime potentes, Cyro cum exercitu adven-
tante, in speluncis sese abdiderunt; in quibus et
ipsi, cum regem latere non potuissent, facibus ac-
censis quæsitii repertique sunt. Disce vero, inquit,
ex istis rebus futuris quædam ipse sim; qui te tam
longo ante temporis intervallo tuo nomine nunciavi-
rim. Ego enim sum Deus Israel, quem te minime
ideo decet ignorare, quod propter ipsum, tantam
tibi potentiam largitus sum. Est enim ille mihi cunctis
e gentibus patrum suorum gloria et commen-
datione selectus. Inde ego te veluti familiarem mihi
cum mei plane ignarus esses et avitæ idololatricæ
sectator, assumpsi; ne tuæ ista pristinae pietati de-
bita rependi putares. Verum quantumvis tu me non-
dum solum esse Deum didiceris; vel ex his certe,
quæ gesturus sum tibi patuerit; quibus omnes
unum me esse, perque exteros, et a meo cultu alienos
quæ libuit efficere, credituri sunt; qui per eundem
etiam populum meum, quando opus fuit, tanquam
iræ et tenebris, propter correptionis molestiam,
tradiderim: cum autem recte ageantem servare
deceat, in eundem propter adeptæ libertatis læti-
tiam, lucem et pacem exoriri fecerim. Sum enim
pacis largitor et lucis; tenebrarum deinde, et eo-
rum, **512** quæ dolorem adferunt, quæ vulgo mala
ratione, in eorum commodum, qui talia patiuntur,

Non desunt tamen, qui lucis et tenebrarum nomi-
ne, diem et noctem putent significari, eaque damna
etiam, quæ Babylonii patiuntur, ideo inferri, quod
in captivos Israelitas nimium se crudeliter gessit

⁶ Psal. LXXII, 24.

^h Ἰσ. lxi. ἐκ.

VARIÆ LECTIONES.

rint; sicut est a Deo per Zachariam in hunc A modum significatum: « Zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno, et ira magna irascor in gentes, quæ eas invaserunt. Quia ego iratus sum parum; ipsæ autem ad mala adjecerunt⁹. » Quin et Babylonem in hunc modum alloquitur: « Ego dedi eos in manus tuas; tu autem eis misericordiam non dedisti¹⁰. » Inde igitur et Jeremiæ voce ita Cyrum alloquitur: « Ascende ad ipsam, et habitantes in ea. Ulciscere gladio, et perde, dicit Dominus; et fac secundum omnia, quæ præcipio tibi¹¹; » et rursum: « Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ; quia opus est Domino in terra Chaldæorum; quoniam venerunt tempora ejus. Aperite apothecas ejus, pervestigate eam, tanquam speluncam¹²⁻¹³, » et quæ deinceps. Quin et apud hunc prophetam scribitur: « Excitabo vobis Medos¹⁴, » et quæ postea. Cæterum, posteaquam futuram reversionem prædixit oratio, tanquam in Evangeliiis, *cœlestes* virtutes rursus ad gaudium et lætitiæ provocat, *nubibusque* ratione præditis (quas in vineam prius depluere veluit) ipsis jam *terræ* incolis *justitiam* suppeditare præcipit. *Terra* autem, inquit, id est, ejusdem *deserti* prius, incolæ, *miseriordia et justitia*, pietatis fructibus editis, renovetur. Ista siquidem conditore tuo, inquit, Imperante futura sunt, qui facillime quod ex nihilo creavit, renovare queat. Aiunt nonnulli Scripturam suo more a singulis ad universa sermonem transferre. De *Cyro* enim, de Babylone, de que reditu locutus, ad Christum jam eorum, quæ dicta sunt, intellectum revocat, qui a Patre ideo missus est, ut captivis libertatem, ut cæcis lumen annuntiet¹⁵, ut eos denique, qui peccatore cæcitate constringuntur, diaboli tyrannide ereptos ad se revocat **513** qui suum ipse templum, id est Ecclesiam excitavit, quam sibi virginem castam, rugaque et macula carentem, astare voluit¹⁶. Ex his ergo, quæ a *Cyro* gesta sunt, tanquam figura aliqua, quæ in omnes collata sunt, munera significantur: quorum nomine ipsi spiritus etiam cœlestes *lætantur*: qui vel uno tantum peccatore pœnitentiam agente gaudere scribuntur¹⁷: ideoque etiam *nubes* eisdem appellat, quod per ipsos Spiritus sancti consolationes, velut imber, in credentium animas demittantur. Queas et *nubium* appellatione sacrorum interpretes in *terra* degentes, significari dicere, qui terram pervagati, diffuso in omnes verbo, sitientium animas irrigarunt, et ad spiritualem fructuum ubertatem, diaboli seminibus ablati, excitarunt, quarum antea fructus existerat nullus, neque qui quod bonum esset, faceret, vel unus quidem. Exsistunt autem Spiritus fructus *miseriordia* ipsa, id est dilectio, in qua versatur legis plenitudo, quæ evangelicam justitiam secum

να· « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀπὸ ὧν ἐγὼ μὲν ὀργίσθην ὀλίγα. Αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. » Καὶ πρὸς αὐτὴν δὲ Βαβυλωνῶνα φησιν· « Ἐγὼ δέδωκα αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς σου. Σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Δι' ὅπερ ἔφη διὰ Ἱερουσαλήμ τῆς Κύρου· « Ἐπίβηθι ἐπ' αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ. Ἐκδικήσον μάχαιραν καὶ ἀφανισμόν¹, λέγει Κύριος, καὶ ποίει κατὰ πάντα ὅσα ἐπέλλομαι σοι. » Καὶ πάλιν· « Ἦνοιξεν Κύριος τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξήνεγκε τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ὅτι ἔργον Κυρίου ἐν γῆ Χαλδαίων, ὅτι ἐληλύθασιν οἱ καιροὶ αὐτῆς. Ἀνοίξατε τὰς ἀποθήκας αὐτῆς, ἐρευνησατε αὐτὴν, ὡς σπήλαιον, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ διὰ τοῦ παρόντος δὲ προφήτου ἐβρέθη· « Ἐπεγεῶ ὑμῖν τοὺς Μήδους, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Τὴν δὲ μέλλουσαν ἐπάνοδον προθεσπίσας ὁ λόγος ὡς, ἐπ' εὐαγγελίοις χαίρειν αὐτοῖς· ἐπέλλεται ταῖς σαρραταῖς δυνάμεσιν, καὶ ταῖς νεφέλαις ταῖς λογικαῖς, ἃς ἐνετείλατο πρότερον ὑετὸν εἰς τὸν ἀμπελώνα μὴ βρέξαι, δικαιοσύνην χορηγῆσαι τοῖς οἰκοῦσι τὴν γῆν. Καὶ ἡ γῆ δὲ, φησὶ (λέγων τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν), ἡ πρὶν ἔρημος, ἀνανεοῦσθαι φέρουσα θεοσεβείας καρποὺς ἔλεος καὶ δικαιοσύνην. Ταῦτα δὲ ἔσται τοῦ σοῦ κτίστου προστάξαντος. Τῷ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων παραγαγόντι σε δυνάμει ποιητικῆ βῆστον ἀνανεῶσαι τὸ δημιούργημα. Τινὲς δὲ φασιν ὡς δὴ συνήθως ἡ Γραφή ἐκ τῶν κατὰ μέρος εἰς τὸ καθόλου τὴν λόγον ἀνήγαγεν. Εἰπὼν γὰρ τὰ κατὰ Κύρον, καὶ Βαβυλωνῶνα, καὶ τὴν ἐπάνοδον, ἐπὶ Χριστὸν μετάγει τῶν εἰρημένων τὴν ἔννοιαν, ὃς ἀπειτάλη παρὰ τοῦ Πατέρος κηρύξαι αἰχμαλώτους ἀφῆσιν, καὶ νεκροὺς ἰανάδλεψιν, καὶ τοὺς σειραῖς ἀμαρτημάτων κατεσφιγμένους ἐξελέσθαι τῆς τοῦ Σατανᾶ τυραννίδος, καλινδρῶμεν τε παρασκευάσαι πρὸς αὐτὸν, ἃς τὸν αὐτοῦ ναὸν, τὴν Ἐκκλησίαν ἀνήγειρεν, παραστήσας αὐτῷ παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπυλον ἢ ρυτίδα. Δι' ὧν οὖν ἔπραξεν Κύρος, ὡς διὰ τίνος εἰκόνης τὰ πᾶσι δεδωρημένα σημαίνεται, ἐφ' οἷς εὐφραίνεται καὶ τὰ οὐράνια πνεύματα, εἰ γε χαίρουσι καὶ ἐφ' ἐνὶ μόνῳ μετανοοῦντι ἀμαρτωλῶ, ἃ καὶ νεφέλας καλεῖ, δι' ὧν αἱ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρακλήσεις ὕετοῦ καθένται δίκην εἰς τὰς τῶν πιστευόντων ψυχάς. Ἡ καὶ τοὺς μυσταγωγούς τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς αἱ νεφέλαι σημαίνουσιν, οἱ περιφοιτῶντες τὴν γῆν, τὸν ἱερὸν ἄριστον κατεσκεύασαν λόγον κατάρροντες τὰς τῶν διψώντων ψυχάς πρὸς εὐκαρπίαν πνευματικὴν ἀπληρογμένας τῶν τοῦ διαβόλου σπομάτων, ὧν ὁ καρπὸς οὐδεὶς ἦν, ὁ ποιῶν χρηστότητα οὐκ ἦν ἕως ἐνός. Καρποὶ δὲ τοῦ Πνεύματος ἔλεος, τοῦτ' ἐστὶν ἀγάπη, πλήρωμα νόμου τυχεύουσα, τὴν εὐαγγελικὴν ἔχον συνεζευγμένην δικαιοσύνην. Εἰ μήτις λέγοι δικαιοσύνην ἐκ τῆς ἀνατείλασαν αὐτὸν εἶναι Κύριον, δι' οὗ ἡλειθμέν τε καὶ

⁹ Zachar. i, 14, 15. ¹⁰ Isa. xlvii, 6. ¹¹ Jerem. i, 21. ¹²⁻¹³ ibid. 25-29. ¹⁴ Jer. li, 11. ¹⁵ Isa. lxi, 4; Luc. iv, 18, 19. ¹⁶ Ephes. v, 25, 27. ¹⁷ Luc. xv, 7.

VARLÆ LECTIONES.

¹ γρ. μαχίρα, καὶ θράισον. ἢ ἴσ. τυφλοῖς.

δοικαιώμεθα. Παρὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ · « Εἰργάσατο ἄδικαιωσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Ἐκ γῆς γὰρ εἴχετὴν σάρκα μὴ κατελθοῦσαν ἐξ οὐρανοῦ.

ἦ· ιζ'. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ κτίσας σε, ποιῶν βελτίω, κατεσκευάσα ὡς πηλὸν κεραμέως. Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾷσιν τὴν γῆν ὅλην τὴν ἡμέραν; Μὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμῆϊ, Τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Οὐαὶ ὁ λέγων τῷ πατρὶ, Τί γεννήσεις; κ. τ. λ.

Ἐπιτιμῶν ὁ λόγος δοκεῖ τοῖς μετὰ τοσαύτην ἐπαγγελίαν τὴν περὶ τῆς ἀνακλήσεως μὴ προστρέχουσι τῷ Θεῷ, καὶ ὡς πάντων ὄντι Θεῷ κατὰ καιρὸν παιδεύοντι τὸν λαόν, καὶ πάλιν ἀναλαμβάνοντι, βελτίω τὸν λαόν καὶ τὴν πόλιν κατασκευάζοντι δίκην κεραμέως τὰ συντριβέντα πάλιν ἀνανουμένῳ, καὶ τῶν πρώτων κρείττω δεκνύντι τὰ δεύτερα. Τὴν αὐτὴν λαδὸν Θεὸς καὶ πρὸς Τερεμίαν εἰκόνα προσέθηκεν · « Ἐὶ καθὼς ὁ κεραμεὺς οὗτος οὐ δυνήσομαι τοῦ ποιῆσαι ὁ μᾶς οἶκος Ἰσραὴλ; » καὶ νῦν δὲ φησι διὰ τοῦ παρόντος προφητοῦ, ὅτι βέλτιον ἢ κατεσκευάσα, νῦν ὡς πηλὸν κεραμέως τὸν πάλαι συντριβέντα λαόν. Ἄντι δὲ τοῦ ποιῶν βέλτιον κατεσκευάσα, Σύμμαχος ἐφησεν · Οὐαὶ ὁ ἀντιλέγων τῷ πλάσαντι αὐτόν. Ἄντι δὲ τοῦ · Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾷσιν τὴν γῆν; ὁ Θεοδοσίω, ἀροτριῶν τοὺς ἀροτριῶνας τὴν γῆν. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ὁ τοὺς οἰκοῦντας τὴν γῆν γεωργῶν μετέπλασα τὸν λαόν. Μὴ οὖν ἐναντιοῦσθε ταῖς ἐμαῖς οἰκονομίαις, ὡς οὐδὲ πηλὸς κεραμῆϊ. Ἡηλοῦ γὰρ λόγον ἐκ γῆς πλασθέντες ἔχομεν ὡς πρὸς κεραμέου τὸν πάντων Δημιουργόν. Πᾶς μὲν οὖν ἐναντιούμενος ταλανίζεται, ἐξαιρέτως δὲ ὁ Πατέρας λαχὼν τὸν Θεὸν αὐτῷ τε λαὸς ἀνακεῖμενος. Οὐαὶ γὰρ ὁ λέγων τῷ πατέρῳ αὐτοῦ, Τί γεννήσεις; ἢ κατὰ Σύμμαχον, Τί ἐγέννησας; Οὐ παύονται γὰρ τινες ἐγκαλοῦντες Θεῷ · Τί γὰρ ἔδει τούτου τοῦ βίου; Τίς ἢ τούτου διοίκησις; καὶ τίς ἐκείνων ἢ χρεῖα; ἔχρη δὲ οὕτως γεγενῆσθαι.

Εἰτά φησιν · Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου. Διὰ μὲν τῶν υἱῶν σημαίνων τὴν νοερὰν οὐσίαν καὶ λογικὴν. Διὰ δὲ τῶν ἔργων, τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Εἰ μὲν γὰρ ἔχεις τι, φησὶν, εἰπεῖν, εἰς τούτων διάδοξιν, λέγε. Εἰ δὲ μᾶθεις τις ἐθέλει περὶ αὐτῶν, διὰ τῶν ἐμῶν ἐρωτάτω με προφητῶν, καὶ γινώσεται τίνα τρόπον πάντα διέποις πηδόμενος. Τίνα γὰρ ἔχει μέμψιν ἀνθρώπου δημιουργία; ποῖον δὲ κάλλος ἢ μέγεθος οὐρανός γ' ὡς παρέρχεται; τί δὲ μὴ πρὸς χρεῖαν ἐγένετο; Ἰῆ μὲν εἴχησιν ἀνθρώπων, καὶ φυτὰ, καὶ ζῶα πρὸς τὴν αὐτοῦ χρῆσιν, παρέχουσα. Οὐρανοῦ δὲ ἀστρα νῦν μὲν ὑπὲρ βαθυχοῦντα · νῦν δὲ πάλιν ἐν ἀρμονίᾳ κινήσει σημεῖα καὶ χρόνους ἀποτλέσαι δυνάμενα. Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις καλοῖς, Ἠστῖρα καὶ διὰ τὸν ἐμὸν

¹⁰ Psal. LXXIII, 12. ¹¹ Jerem. XVIII, 6

habet copulatam. Nisi si quis *justitiæ de terra excipientis* nomine, Dominum significari malit, per quem misericordiam consecuti, justique effecti sumus : de quo et Davidis illa sunt : « Operatus est salutem in medio mundi ¹⁰, » quia carnem de *terra non caelo demissam* habuit.

514 VERS. 9-17. *Ego sum Deus, qui creavi te, faciens meliorem, præparavi ut lutum figuli. Num qui arat terram, arabit tota die? num dicit lutum figulo: Quid facis, quoniam non operaris, neque habes manus? Væ qui dicit patri, Quid generabis? etc.*

Illæ oratio succensere videtur, qui post tantas promissiones ad eum non festinant, qui tanquam omnium Deus, cum populum aliquandiu affixit, admittit rursus, temploque et urbe in melius præparatis, quæ contrita fuerant, non aliter quam *figulus*, instaurat, et secunda prioribus meliora efficit. Est vero et apud Jeremiam eadem usus imagine Deus, cum ait : « Nunquid, sicut figulus iste, non potero vobis facere, domus Israel ¹¹? » Sic et hujus se jam prophetæ voce contritum veterem populum, tanquam *figuli lutum* **515** reparasse, melioremque effecisse significat. Sed notandum est, quo loco, *faciens meliorem præparavi* habemus, *væ qui contradicit fetori suo* Symmachum legere, deinde, pro *nunquid arans arabit terram*, Theodotionem, *qui arat arantes terram*, interpretari. Ipse enim, ait, populum in formam aliam mutavi, qui terræ incolas, agrorum instar, exerceo, et subigo. Videte igitur ne instituto meo meaque providentiæ adversumini, non magis quam *lutum figulo*. Sumus enim *luti* instar, qui de terra fingimur, si ad omnium opificem *figulum* respicimus. Est igitur infelix quicumque eidem adversatur, sed ille præcipue qui Deum in Patrem sortitus, eidemque populus effectus ipsi sese audent opponere. Væ enim *qui dicit patri suo, Quid generabis?* aut, secundum Symmachum, *Quid genuisti?* non desinunt enim Deo sic conviciari nonnulli : *Ecquidnam vita ista opus fuit? ecquid isthæ administratio? Ecqua illorum utilitas? At ita fieri oportuit.*

Deinde subjicit : *Interrogate me de filiis meis, et de operibus manuum mearum*. Ubi *filiorum* nomine, intelligendi, ratiocinandique capaces naturas ; per *opera* autem, mundi partes intellexit. Si quid enim vales dicere, inquit, tu illud in istorum emendationem directionemque prolucito. Sin autem discere et audire de illis quisquam cupiat, per meos me prophetas *interroget*, ut qui omnia ipse magna cura obeam, intelligat. Quid enim est in *hominis fabrica*, quod quisquam reprehendat? Quid pulchrum adeo, vel magnum, quod splendore et amplitudine *caelum* non superet? Quid non in eodem ad utilitatem comparatum? *Terra* quidem ipsa in habitationem, ut plantæ, et animalia in usum, *hominibus* cesserunt : *cæli autem astra*, partim qui-

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. βελτίω.

dein ut ipsi præluerent; partim vero, ut motu continuo signa et tempora conficere valerent. Ad hæc, ut præclara alia taceam, *excitavi* et ipse in populi mei commodum **516** *regem*, vel *Cyrum* innuens; *cujus, inquit, viæ rectæ sunt*, aut secundum Symmachum : *Et omnes vias ejus dirigam: et ipse edificabit civitatem meam*. Eam enim ipse potentia *edificavit*, qui volentibus redire, et id ipsum præstare, multis muneribus acceptis, concessit²⁰ : vel Zorobahem de stirpe Davidis prognatum; qui cum redeuntibus præfuisset, et ipse templum *instauravit*. Itaque et de illo in hunc modum legimus: « Manus Zorobabel fundarunt domum istam, et

Commodius autem de Christo intelligatur, cum de æe ita loquatur : « Ego constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus²¹; » *cujus sine controversia rectæ sunt viæ*, quique veram *civitatem exstruxit*, dicens : « Super petram *edificabo Ecclesiam meam*, et portæ inferi non prævalent adversus eam²²; » quæ vivis lapidibus constans expugnari non potest : quam item ab ortu ad occasum protensam servitute dæmonum gratis liberavit, juxta illud : « Gratia salvati estis²³. » Quæ enim historice de *Cyro*, vel Zorobabele dicuntur, verorum sunt symbola. Ad Christum siquidem melius referatur illud : *Hæc autem dicit Dominus christo meo Cyro*. Neque enim, ut præsentibus verbis significatur, *Cyros* ipse, fuit *unctus Domini*, cum Persa esset : aut *civitatem edificavit*; sed ejus tantum fundamenta facere cœpit, quæ deserta postea ad Darii usque tempora permansit. Adhæc, quæ sequuntur deinceps, Christo potius, quam Zorobabeli, aut *Cyro* convenient; in quibus *Ægyptum laborasse* dicit, ut eos omnes qui propter idolorum cultum in dæmonum potestatem venerant, innui demonstrat. Ad te autem *regem*, addit (de quo isthæc habetur prophetia), gens omnis barbara transibit. *Saba enim Æthiopicæ* gens est, cujus olim ad Salomonem regina se contulit²⁴. Istis vero felicem rerum exitum, Christi nimirum *adorationem* prædicat, qui et *Deus erat*, et Deum in se (quod ipsi prius ignorabant adoratores) habebat. **517** Idem vero et *Israelis salvator* fuit, quod *Jesus* nomine indicatur.

His porro *adorantibus*, qui e circumcisorum gentiumque numero Ecclesiæ *adversati*, eandem persecuti sunt, cum nihil a se imminutum, sed auctam intuebuntur, *pudore suffundentur*. Ita autem transtulit Theodotio : *Verum in te fortis: et non est adhuc præter eum*. Ubi Aquila etiam *fortis* vocabulo usus est. Deinde, pro quo *nesciebamus habemus*, *latentem* Theodotio et Symmachus, *absconditum* autem Aquila reddiderunt : ut abstrusam et reconditam esse Christi divinitatem demonstrarent. Recte autem ad ea, quæ de Christo prædixit, et ejusdem discipulorum mentionem adjecit. Erant enim *Israel, qui salvatur*, per eosdemque, *insulas*

²⁰ I Esdr. 11, 4 seqq. ²¹ Zachar. 14, 9. ²² Psal. 11, 6. ²³ Matth. xvi, 18. ²⁴ Ephes. 11, 5. ²⁵ III Reg. 1, 1 seqq.

¹ κρυφαῖος.

λαδὸν βασιλέα, ἢ Κύρον, λέγων, ὃς, φησὶν, αἱ ὁδοὶ εὐθεῖαι. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ εὐθύνῳ. Καὶ οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. Δυνάμει ἄρα αὐτὸς αὐτὸν ὠκοδόμησεν ἐπιτρέψας τοῖς ἐθέλουσιν ἀνιέναι, καὶ τοῦτο ποιεῖν μετὰ δῶρων τούτους ἀφείξ. Ἡ Ζοροβάβελ ἐκ Δαβὶδ ἔλκοντα τὴν γονὴν, ὃς ἡγησάμενος τῶν ἀνελεθόντων ὠκοδόμησε τὸν ναόν. Περὶ οὗ φησὶν : « Αἱ χεῖρες Ζοροβάβελ ἐθεμελίωσαν τὸν οἶκον τούτων, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπιτελέσουσιν αὐτόν. »

Οἰκειότερον δ' ἂν ἐπὶ Χριστοῦ λαμβάνοιτο, ὃς καὶ φησὶν : « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ἕως τὸ ἅγιον αὐτοῦ. » Οὐπερ ἀληθῶς αἱ ὁδοὶ εὐθεῖαι. Καὶ τὴν ἀληθινὴν αὐτὸς ὠκοδόμησε πόλιν, λέγων : « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄβου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ἡτις ἐκ λίθων συνέστηκε ζώντων, ἀκαθαίρετός τε, καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς παρατεινόμενα ἡλευθέρωσέν τε τῆς ἐκ δαιμόνων δουλείας, καὶ ταῦτα προῖκα, κατὰ τὸ, « Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι. » Τὰ γὰρ κατὰ Κύρον, ἢ Ζοροβάβελ ἱστορικὰ, σύμβολα τῶν ἀληθῶν ὑπῆρχεν. Ἐπὶ Χριστοῦ γὰρ μᾶλλον ἀρμόσει τὸ, *Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρω*. Κατὰ γὰρ τὴν πρόχειρον λέξιν, οὔτε *χριστὸς Κυρίου*, Πέρσης ὧν ὑπῆρχεν ὁ Κύρος, οὔτε τὴν πόλιν ὠκοδόμησεν, πλὴν τῆς τῶν θεμελίων ἀρχῆς. Εἶτα διέμεινεν ἔρημος μέχρι τῆς βασιλείας Δαρείου. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ μᾶλλον τῷ Χριστῷ ἢ περὶ Ζοροβάβελ ἀρμόσει καὶ Κύρω, ἐν οἷς *Ἀγυπτὸν* φησὶ *κεκοικιανέται*, δι' αὐτῆς δηλῶν τοὺς ὅσοι πάσαι διὰ τῆς εἰδωλολατρίας ἦσαν δεδουλωμένοι τοῖς δαίμοσιν. Ἐπὶ δὲ εἰ τὸν προφητευόμενον βασιλέα καὶ πᾶν ἔθνος διαθήσεται βάρβαρον. *Σαβὰ* γὰρ ἔθνος *Ἀιθιοπικόν*, οὐπερ ἡ βασίλισσα πρὸς Σολομὸν παρεγένετο. Τέλος δὲ τούτοις ἀγαθὸν τὴν Χριστοῦ προαγορεύει *προσκύνησιν*, ὃς καὶ *θεὸς ἦν*, καὶ θεὸν εἶχεν ἐν αὐτῷ, ὅπερ οἱ προσκυνῶντες ἠγνοῦν τὸ πρότερον. Αὐτὸς δὲ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ *σωτήρ*. Τὸ γὰρ Ἰησοῦς ὄνομα τούτου δηλοῖ.

Τούτων δὲ *προσκυνούντων οἱ ἀντικείμενοι κατασχύνονται* ἐκ περιτομῆς τε καὶ ἔθνικολογίας κατὰ καιροὺς τὴν Ἐκκλησίαν διώξαντες. Μηδὲν γὰρ μειώσαντες ἠξήσαν. Ὁ δὲ Θεοδοσίω ἐξέδωκεν *Πλήρ ἐν σοὶ ἰσχυρὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι πλῆρ αὐτοῦ*. Καὶ Ἀκύλας, *ἰσχυρὸς*, ἐφησεν : Ἀντὶ δὲ τοῦ οὐκ ἤδειμεν, ὁ μὲν Θεοδοσίω καὶ Σύμμαχος, *κρυφαῖος*¹. Ὁ δὲ Ἀκύλας, *ἀποκρυπτόμενος* τὸ ἀπόκρυφον τῆς τοῦ Χριστοῦ θεολογίας ἐμφάναντες. Ἀκολούθως δὲ τῇ περὶ Χριστοῦ προφητεῖα καὶ τῶν αὐτοῦ μέμνηται μαθητῶν. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν Ἰσραὴλ ὁ *σωζόμενος*, δι' ὧν τὰς νήσους ἀνεκαίνισεν Ἐκκλησίας, οἷς ἀρμόσει καὶ τὸ, *οὐκ αἰσχυνθήσονται*

VARIÆ LECTIONES.

τοσοῦτον ἔργον πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ὀνύσασιν ; Α Τινὲς δὲ οὕτως ἀνωθεν ἐξηγήσαντο · Τὴν αἰτίαν δι-
 δώσει δι' ἣν ἐνηνθρόπισε λέγων · Ἐγὼ εἰμι ὁ κτί-
 σασ σὺ. Τὸ δὲ εἰμι, τὴν ἀληθῆ παρεστῆσεν ὑπαρξίν,
 καὶ τὴν ὄντως οὖσαν ζωὴν. Ἐκτίσας δὲ σὺ ἐπ' ἀφ-
 θαρσίῃ, θάνατον μὴ ποιήσας, οὐδὲν τε ζῶον ἐπὶ γῆς
 ἀπέδειξας παραπλήσιον· σὺ γὰρ μόνον ὡς κεραμεὺς
 χερσὶν ἰδίαις διέπλασας τῇ ἐμῇ τιμῆσας εἰκόνη πρὸς
 τῇ πλάσει τοῦ σώματος. Περὶ οὗ καὶ πρὸς Ἰωβ
 ἔφασκεν · « Ἦ σὺ λαθῶν ἐπλασας ζῶον, καὶ λα-
 λητὸν αὐτὸ ἔθου ἐπὶ τῆς γῆς ; » Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν ·
 « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύτι παρ' ἀγγέλους. » Εἶτα
 τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐγκαλοῦσιν αὐτῷ τὴν ἐκ τῶν νομι-
 κῶν τύπων ἀπαλλαγὴν πρὸς ἀληθείας μετάθεσιν,
 ὀνειδίσει. Ἐλεγον γὰρ, « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ
 ἄνθρωπος, οὐκ ἔλυε τὸ Σάββατον. » Ἀροτριᾷ γάρ
 τεις, φησὶν, οὐχ ἵνα μόνον ἀροτριᾷσῃ ἐκ δὲ τῶν
 καταβαλλομένων σπερμάτων καρποὺς προσδεχόμε-
 νος. Κἀγὼ τοίνυν ὑμᾶς, ὡς γῆν ὀλομανοῦσαν διὰ
 τὴν εἰδωλολατρείαν, τῷ Μωσέως ἡροτριᾷσας νόμῳ,
 τῷ ἐμῷ προεுτρεπιζῶν Ἰσραὴλ τὴν τῶν ἀγαθῶν σπερ-
 μάτων καταβολήν. Τί οὖν διὰ παντὸς τὸν ἀρότην
 στέργετε νόμον, ὅτε καιρὸς τῆς δι' ὕδατος καὶ πνεύ-
 ματος ἀναπλάσεως ; πρὸς ἣν ὑπέκοντας ὑμᾶς οὐκ
 ἔχω, μηδὲ τὸν πηλὸν ὀρῶντας τοῦ κεραμεῶς, ὡς
 ἐκείνου πλάττεται τε καὶ μεταπλάττεται νεύματι,
 μηδὲν τὴν δημιουργικὴν μεμφόμενον χεῖρα, ὡς τῆς
 ἀναπλάσεως ἐπιστήμην οὐκ ἔχουσαν ; ἀλλ' οὐδὲ ὁ
 τεχθῆσθαι μέλλων πυνθάνεται τοῦ πατέρος εἰδρα
 γεννησί. Τί οὖν ὑμεῖς μὴ τῷ πάντων παραχωρεῖτε
 δημιουργῷ τὸν τρόπον εἰδέναι τῆς ἀναπλάσεως,
 περὶ ἧς λέγοντος τοῦ Χριστοῦ Νικόδημος ἔλεγεν ·
 « Μὴ δύναται ἄνθρωπος γέροντων εἰς τὴν κοιλίαν
 τῆς μητέρος αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆ-
 ναι ; »

conceditis, de quo Christum alloquitur Nicodemus, ventrem matris suæ iterum intrare, et renasci²⁰ ?

Εἰ ἐπειμήσεν οὖν, φησὶν, ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ,
 καὶ μήπω τις τεχθεὶς ἐπίθετο τοῦ πατέρος τι
 τέχεται · ἐρωτήσατε καὶ ὑμεῖς οἱ ἐσόμενοι μου κατὰ
 καιροῦς υἱοὶ τε καὶ θυγατέρες, τίνα τοῦτο γενήσεται
 τρόπον. Ἐρτελλασθέ μοι καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν
 χειρῶν μου. Ἀντὶ τοῦ, διατάξατε πῶς ποιητέον,
 ὡς ἀγνοοῦντι. Σιγῇ ἄρα μετὰ Παύλου ῥητέον · « Ὁ
 βῆθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ! » καὶ
 τὰ ἐφ' ἑξῆς, ἐτέρας λέγειν παραγγελλούσης Γραφῆς ·
 « Ὅτι πάντα δύναται, ἀδυνατεῖ δὲ σοὶ οὐδέν. » Οἶδεν
 γὰρ μεταποιεῖν, καθὶ διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ φησιν,
 ὅτι · « Ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ
 τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκί-
 νην, τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Διὸ
 καὶ τὴν ἰδίαν ἐπιδεικνύμενος δύναμιν, Ἐγὼ ἐποίησα
 γῆν, καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς. Ὁ γὰρ κτίσας καὶ
 ἀνακτίσαι δυνήσεται. Χεῖρα δὲ πάλιν φησὶ, τὸν δι'
 οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν Ἰδὼν. Ἐπὶ Λόγῳ γὰρ Κυρίου

²⁰ Job x, 9. ²¹ Psal. viii, 6 ; Hebr. ii, 7. ²² Joan. ix, 16. ²³ Joan. iii, 4. ²⁴ Rom. xi, 33. ²⁵ Sap. xi, 18. ²⁶ Ezech. xi, 19, 20.

VARIE LECTIONES.

²⁰ Ἰσ. λελκ. πηλόν.

ipsas, id est Ecclesias, renouavit. Quibus conveniet et illud : Num propter eos pudore afficientur, qui tantum opus ubique terrarum absoluerunt ? Neque vero desunt, qui sic a principio explicant, ut causam, qua ductus humanitatem assumpsit, cum Ego sum, qui creari te dicit, afferri existiment. Deinde, et verbum sum adiecisse, ut veram se existentiam, veramque vitam esse demonstraret. Denique, formam te dixisse, ut ad incorruptionem se, qui mortem non fecerit, cuique nullum in terra simile animal esse voluerit, creasse judicaret. Te siquidem unum meis ipse manibus, inquit, tanquam figulus efformavi, meaue te imagine, post effictum corpus honoris ergo donavi, ut ad Jobum dicentem reperias his verbis : « Num tu luto accepto finxisti animal et vocale illud posuisti in terra²⁰ ? » Et apud Davidem : « Minuisti eum paulo minus ab angelis gloria²¹. » Israelitis deinde, qui figuras cum legales ad veritatem traducere criminarentur, exprobat. Dicebant enim : « Si hic homo esset a Deo, Sabbatum non solveret²². » Arat enim quis, ait, non tantum ut aret, sed ut ex mandatis humo seminibus, fructus etiam percipiat. Itaque et vos ego terræ instar, inquit, propter idololatriam luxuriantis, Mosis lege subactos, Filio 518 meo ad bonæ sementis exceptionem præparavi. Quid igitur ipsi studio tanto legem in aratorem semper retinetis ; quo tempore maxime aqua et spiritu in formam aliam mutari valeatis ; quam ipsi refugitis, quos latere non potest, lutum pro figuli arbitrio aliam atque aliam figuram pati ; neque quidquam esse, quod artificis manum, tanquam fingendi scientiam non habeat, arguere audeat ? At minime qui nasciturus est, a patre suo generaturusne sit, postulabit. Quid igitur omnium opifici Deo, modum illum formandi retinere nondum ait : « Num potest homo, cum sit senex, in

Si lutum ergo figulo succensuit, inquit ; sique nondum in lucem editus puer a patre suo, quid ille geniturus sit, quæsit : interrogate et ipsi, qui filii et filiarum aliquando mihi eritis, quam istud ratione futurum sit. Mandate mihi præterea de operibus manuum mearum : id est, mihi, tanquam ignaro, agendi modum statuete. Est profecto cum Paulo tacite dicendum : « O altitudo divitiarum, et sapientiarum, et scientiarum Dei²³ ! » cæteraque illa, quæ sequuntur. Quod et alibi Scriptura indicat, cum ait : « Omnia potes, neque quidquam est, quod efficere non queas²⁴. » Novit enim in melius commutare, et instaurare ; sicut apud Ezechielem in hæc verba legimus : « Evellam cor eorum lapideum de carne eorum, et dabo illis cor carneum, ut ipsi videant me, quia ego sum Dominus²⁵. » Itaque et suam ipse virtutem demonstrans, terram se et hominem in ea fecisse ait. Potest enim idem etiam

²⁰ Rom. xi, 33. ²¹ Sap.

instaurare qui condidit. Filium deinde, per quem a se creata sunt omnia, ipso *manus* nomine intellexit. « Verbo siquidem Domini cœli firmati sunt ²²: » eoque *astris mandante*, in diei quidem potestatem sol; in noctis autem, luna emicuit. Unde illud in Psalmis : « Sol cognovit occasum suum ²³. » Et iterum : « Tu fabricatus es solem et lunam ²⁴. » At eorum, quæ præcesserunt, notitiam illustrent, quæ deinceps sequuntur; quibus *justitiæ rex* Christus prædicatur, **519** qui *justitia ipsa est*. Ait enim etiam alicubi : « Ecce certe regnat justitiæ rex, et principes cum iudicio imperabunt ²⁵. » Nam præterquam quod natura cum patre *rex est*, eos etiam, qui defecerunt, assumpta carne iterum sibi subiecit : *Qui vias reclusas*, id est Evangeliorum oracula, in quibus nihil pravum, nihilque sinuosum reperias, edidit; qui dura legis mandata declinavit. Bene autem Ecclesiæ idem fundamenta jecit, qui fundamentum est, super quod et ipsi, tanquam lapides pretiosi ²⁶, in habitaculum Dei in spiritu superstruimur : qui *gratis* nos servitute eripuit. « Neque enim corruptibilibus, argento, vel auro redempti sumus, de vana nostra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati ²⁷. » Non sumus igitur nostri juris; sed ejus, qui nos redemit.

Cum autem Christum dixisset antea suum populum esse conversurum; quinam ii essent, qui vocari deberent, confesum addidit, sumpto ab idololatriæ deditissimis exemplo, quo liberatoris virtus magis enitesceret. Ad oves enim, quæ perierant de domo Israel, missus erat quidem ²⁸; sed ubi eodem trucidato recalcitavit dilectus, statim gentibus illuxit. Intelligit autem per *Æthiopiæ negotiationem*, Thebanorum urbes, quibus et illi adjacent, qui *Sabatim* nominantur. Ideo porro *laborasæ* dicit, quod acerbissimis tyrannis inservient, a quibus eorum liberi in idolorum sacrificium exigebantur : vel, ut ingentem fuisse eorum superstitionem indicaret, quæ superata in pietatem abivit. Est enim id omne sublatum, quod isti repugnavit. Nam : « Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia ²⁹. » cum ubique apud eos constructæ ecclesiæ, tanta monachorum, tanta virginum exercitationum laboribus incumbentium examina cernantur. *Excelsos* autem eos dicit, tanquam impietate et superstitione nobiles. Deinde, *manicarum* nomine, dilectionis vincula, divinique amoris catenas intelligit. Indeque illud est, quod scribitur : « Quis nos separabit a dilectione Christi ³⁰, » in quem omnis *precatio* desinit? in Christo siquidem quæ a Patre petimus, postulamus, quem **520** cum illud : « Qui videt me, videt et Patrem ³¹. » « Ego

Deinde, quod *in te Deus, ei non est Deus præter te*, dixit, æquale est huic, « Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ³². » Præterea pœnitentium vocem exprimunt, quæ his verbis : *Et nesciebamus,*

οι οὐρανοὶ ἐστερωθήσαν, » δεσ καὶ τοῖς ἀστροῦς ἀστελλίαιτο δεατάξας τὸν μὲν ἥλιον εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, νυκτὸς δὲ τὴν σελήνην. ἀπὸ φησὶν ὁ ψαλμὸς : « Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν : « Σὺ κατηρτίσω ἥλιον καὶ σελήνην. » Τὴν δὲ τῶν φθασάντων ἔνοιαν τὰ μετὰ ταῦτα δηλοῖ, δι' ὧν ὁ Χριστὸς Βασιλεὺς δικαιοσύνης κηρύττεται ὑπάρχων αὐτόχρομα δικαιοσύνη. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ φησὶν : « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δικαιοσύνης βασιλεύει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Φύσει γὰρ ὧν σὺν τῷ Πατρὶ βασιλεὺς τοὺς ἀποστάντας αὐτὸς ὑπέταξε σαρκωθεὶς, ὁδοῦς ἔχων εὐθείας τὰ τῶν εὐαγγελίων θεσπίσματα. Σκολιὸν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς. Τὸ δὲ τραχὺ τῶν νομικῶν ἐκπέφευγεν ἐνταλμάτων. Θεμελίωκα δὲ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸς ὧν θεμέλιος, Ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐποικοδομούμεθα ὡς λίθοι πολυτελεῖς, εἰς ναὸν ἄγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι, δεσ οὐ μετὰ δάφνων τὴν ἡμετέραν αἰχμαλωσίαν ἐρρύσατο. « Οὐ γὰρ φθαρτοὶς, φησὶν, ἀργυρίῳ ἢ χρυσῷ ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου, ἀλλὰ τιμῇ αἱματι ὡς ἄμωυ ἄμωμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ. » Οὐκ ἐσμὲν οὖν ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ πριαμένου.

Περὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ προειπὼν, ὅτι ἐπιστρέψει τὸν λαὸν αὐτοῦ, εὐθέως ἐπήνεγκε τίνας οἱ κληθησόμενοι, δεῖγμα τῶν εἰδολολατρῶν τοὺς ἄκρους ἐν ταύτῃ λαβὼν εἰς ἔνδειξιν τῆς τοῦ σεσηκότος δυνάμεως. Ἀπεστάλη μὲν γὰρ πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἀπελάχτισεν ὁ ἡγαπημένος ἀποκτείνας αὐτὸν, ἐπέλαμψεν αὐτίκα τοῖς ἔθνεσιν. Αἰθιόπων δὲ φησὶν ἐμπορίαν, τὰς Θηβαίων πόλεις, οἷς ὄμοροι *Σαβασίμ*. Ἐκοπίασαν δὲ πικροὶς τυράννοις δουλεύοντες, εἰς θυσίας αἰτοῦσιν υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας· ἦγον τὸ εὐτόνον αὐτῶν τῆς ἀσεβείας ἐνέδωκεν ἠτήτην εἰς εὐσεβείαν. Διελύθη γὰρ ὅσον εἶχον πρὸς ταύτην ἐνοστατικόν. « Οὐ γὰρ ἐπερίσευσεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσευσεν ἡ χάρις, » πανταχοῦ καθιερυμένων ἐν ταύτῃ ἐκκλησιῶν, τοσοῦτων τε παρ' αὐτοῖς ὀρωμένων μοναστῶν καὶ παρθένων πόνοις ἐναθλούντων ἀσκήσεως. Ἐψηλοὺς δὲ φησὶν αὐτοὺς, ὡς ἐπισήμους ἐν δυσσεβείᾳ. Χειροπέδους δὲ τὰ δεσμὰ τῆς ἀγάπης καλεῖ, καὶ τὰς τῆς φιλοθετίας σειρὰς, ὡς λέγειν : « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, » εἰς ἃν ἐρχεται πᾶν πέρας εὐχῆς : « Ἐν Χριστῷ γὰρ αἰτοῦμεν παρὰ τοῦ Πατρός τὰ αἰτήματα, ὃν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, Θεὸς ὁμοίως ἐστίν, καθά φησιν : « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐσμεν. »

in se habeat, et Deus sit quoque necesse est, juxta et Pater unum sumus ³³. »

Τὸ δὲ, Ἐρ σοὶ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεός πληρσοῦ, ἰσοδυναμεῖ τῷ : « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Μετανοούντων δὲ φωνῇ τὸ, καὶ οὐκ ἡδαιμεν. Οἱ καὶ ὁμολογοῦσιν αὐτὸν Σωτήρα τοῦ

²² Psal. xxxii, 6. ²³ Psal. ciii, 19. ²⁴ Psal. lxxiii, 16. ²⁵ Jerem. xxiii, 5. ²⁶ I Petr. ii, 5. ²⁷ I Petr. i, 18, 19. ²⁸ Matth. xv, 24. ²⁹ Rom. v, 20. ³⁰ Rom. viii, 35. ³¹ Joan. xiv, 9. ³² Joan. i, 30. ³³ Joan. i, 3.

Ἰσραὴλ, ὡς πάλαι σεσωκότα τὸν Ἰσραὴλ ἤγουν Ἰσραὴλ ληπτέον νῦν τὸν ὀρώντα Θεόν. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. » Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες αὐτῷ, τὴν αὐτοῦ μὴ ἀδικήσαντες δόξαν, ἀισχύρονται ἔσονται γὰρ εἰς ὄρασιν πάση σαρκί. Ἀπὸ δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ὀμόρων, ἐπὶ τὸ καθόλου τῶν ἔθνῶν τὸν λόγον ἀνήγαγε, ρήσους καλῶν τὰς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας τῶν ἐγκεκαινισμένων εἰς καινότητος ζωῆς, ἀποθεμένων τὴν παλαιότητα, Παύλου προστάττοντος: Ἐκδύσαθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν Ἐκδύσαθε τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Καὶ πάλιν· Ἀνακαινούσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. Ἐγκαινισμός οὖν τὰ καθ' ἡμᾶς, « εἰ τις ἐν Χριστῷ καινῆ κτίσις. » Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ, μὴ ὁ ἀροτριῶν, οὕτως ἐξηγήσαντο· Παραβολικῶς προτρέπεται αὐτοὺς δικαιοσύνης φέρειν καρπούς. Θέλετε γὰρ με, φησί, μόνον ἀροτριᾶν ὑμῶν τὰς ψυχὰς, καρπὸν μηδίνα παρέχοντες. Εἶτα παιδεύει αὐτοὺς τοῖς τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἔθνῶν εἰκεῖν βουλευμάσι, μήτε πηλοῦ ἀνδισταμένου τῷ πλάστῃ, μήτε τέκνου πατέρα κυλύοντος ἢ μητέρα σπεύδοντος πρὸς ἄλλων υἱῶν παιδοποιῶν, μηδὲ μέμψιν ἐπὶ τούτῳ προσάγοντος. Ὁ ποιήσας δὲ, φησί, τὰ ἐπερχόμενα δὲ τῆς προγνώσεως, δυσωπῶν αὐτοὺς εἰς κατανόησιν τῆς ἰδίας δυνάμεως. Ἔστω γὰρ, φησί, ποιούντι ὑμᾶς καὶ πλάττοντι οὐ παρηκολουθεῖτε τῇ γνώσει· μὴ καὶ προαγορεύοντι τὰ μέλλοντα ἀπιστήσετε; κατὰ μέρος μὲν γὰρ γίνεται τὰ γινόμενα· ἄθρόα δὲ αὐτῷ ἢ ἡ γνώσις; ἔστι παρ' ἐμοί. Πλὴν μὴ ἀπογνώτε τὴν σωτηρίαν, ὡς ἂν με λαθεῖν ἁμαρτάνοντες μὴ δυνάμενοι.

enim omnia quæ existunt, efficiuntur quidem; sed tantum ipsi salutis spem non **521** abijciatis; qui

Κρείττους δὲ γεγονότες ἐμοὶ τὰ καθ' αὐτοὺς ἐπιτρέψατε. Οὐ γὰρ δέομαι τῆς ἐξ ὑμῶν ὑπομνήσεως, ὡς ἂν ὄντας ἐμὰ ποιήματα καὶ εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας λελογισμένους ἀξιῶσαι προνοίας. Οὐδὲ γὰρ ἐμαυτῷ τὸν ὄρανόν ἐποίησα καὶ τὴν γῆν, εἰς δὲ χρεῖαν ὑμετέραν. Καὶ γινόμενων ἀστέρων ἐθαύμαζον ἄγγελοι. Πάντων οὖν ὑπ' ἐμοῦ κυβερνωμένων, οὐδὲ τὰ ἐπὶ γῆς τὴν ἐμὴν ἐκφεύγει διοίκησιν. Τοιγαροῦν καὶ Κύρος ὑπ' ἐμοῦ κινήθει, οὐκ αὐτὸς ὢν εὐσεβής, τὰ καθ' ὑμᾶς διορθώσεται. Ἐπεὶ καὶ πρότερον ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, φησὶν, ἠλευθέρωσα, καὶ ταῖς ἐμαῖς ἀπέλυσε μάστιγι. Ὑμεῖς δὲ πάλιν ἁμαρτάνοντες οὐκ ἐπαύσαθε καὶ ματαίопοοῦντες ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν ἐμπορίαις. Ἄλλ' ὁμῶς ἐμὲ πιστεύσαντες ἐξετε πάντας ὑποσπόνδους τοὺς ἐνδόξους, καὶ φρονήματος γέμοντας, καὶ ἀγάπης δεδεδμένοι δεσμοῖς κατανήσουσιν εἰς Ἱερουσαλήμ, ὡς εἰς θεοσεβείας διδασκαλεῖον, καὶ μακαριούσιν ὑμᾶς, ὡς Θεῷ τῷ μόνῳ λατρεύοντες, ὃν ἠγγύουν αὐτοί. Ὑμῶν δὲ πρὸς μετάνοιαν ἀμελούντων, ὁ μόνουσις μου παρέσται Ἰδοὺ Ἱερουσαλήμ· γενόμενος καὶ Ἰούδας, ἢ φ' προσεῖχεται, οὐ σφραγῖδι καὶ

adjiciuntur: quibus salvatorem Israelis eum esse tanquam qui ipsum olim servavit, profitentur. Nisi malis nunc Israelis appellatione, eum, qui Deum videat, significari putare, cum non omnes esse Israelitas, qui ex Israele sunt, scribatur ⁴². Cæterum qui ei adversati sunt, cum ejus gloriæ officere nequiverint, confundentur. Erunt enim in conspectum universæ carni. Orationem vero ab *Aegyptiis* eorumque vicinis ad generis universi nationes transtulit, cum *insularum* nomine, confatas e gentibus Ecclesias, qui posito veteri exuvio in vitæ novitatem renovati sunt, cum Paulo significavit; uti veterem hominem ponere qui novum ad Creatoris imaginem instauratum induere ⁴³, qui denique renovari renovationementis, imperat ⁴⁴. Ipsi ergo sumus innovati, si qua in Christo nova creatura ⁴⁵. Nonnulli a verbis istis, *nonne qui orat*, ita explicant, ut similitudine ad justitiæ fructus edendos adhortari velint. Vultis enim me, inquit, animas vestras arare tantum; fructus autem nullos edere. Illas rursum Dei consilio, quod de Gentibus innuit, cedere præcepti; quando neque *lutum figulo* repugnare solet; neque *patrem*, aut *matrem* ad novam filiorum procreationem festinantes impedire, eamque rem illis vitio vertere filius. Quod autem *ventura* fecisse dixit, ad præscientiam retulit, ut pudore excitato eosdem ad suæ virtutis contemplationem provocet. Esto enim, inquit, ejus, qui vos fecit, et formavit, cognitionem non estis assecuti, annon et ei etiam, qui futura prædicat, fidem denegabit? Singillatim eorum confertim tota mihi in promptu est cognitio. ne peccare quidem, quod me lateat, valetis.

Ubi autem meliores evaseritis; quæ vestra sunt mihi permittite. Non enim vestra ipse admonitione opus habeo ut vestrum, quos ipse feci, in *filiosque et filias* adoptavi, recorder, meaque providentia dignos habeam; qui *cælum* et *stellas*, *angelos* in admirationem rapientes, *terramque* ipsam, non in meam, sed in vestram utilitatem condidi. Quæ omnia eum ad meam unius arbitrium regantur, non possunt quæ in terra sunt, a me non administrari. Itaque et *Cyrus* ipse non ab alio, quam a me iucitatus, cum *verum* Dei cultum non agnosceret, afflictas res vestras erecturus est, sicut et vos antea *Aegypto* liberavi, cum meis illa cedere verberibus coacta est: vos autem rursum peccare et vestris *D negotiationibus* inaniter agitari non destitistis. In me tamen jam si creditis, quotquot, laude aliqua, vel prudentiæ nomine clari sunt, fœderatos et socios habituri estis, qui dilectionis *vinculo* obstricti, ad Jerusalem, tanquam ad pietatis scholam *robis* ideo occurrent, bestosque prædicabant, quod, *Deo soli servatis, quem ipsi nesciebant*, Sin autem ponere negligitis, mihi Filius non deerit unigenitus

⁴² Rom. ix, 6. ⁴³ Coloss. iii, 9, 10. ⁴⁴ Ephes. iv, 23. ⁴⁵ II Cor. v, 17.

VARIÆ LECTIONES.

— γρ. αὐτῶν. * Ἰσ. ἐμοί. ° γρ. Ἰσραὴλ.

Israel, ipseque Judas, in quo orabunt, cujusque A signo et scelerati homines, et dæmones ipsi prosterntur. Historice autem etiam de Cyro isthæc (cujus adversarii omnes confundentur) et de *Israele*, qui ab exsilio reversus, reluctantes omnes superaturus est, queant usurpari. Rursum, quod *insulas* dixit, Jerusalem non longe dissitam significavit, quæ undique vicinarum gentium insultibus, tanquam undis agitaretur, quarum impietatem æmulam undis proclive semper fuit. Atque hinc est, quod eam imprimis adhortatur, ut *innovetur*; postea vero eos etiam statim qui de gentibus ubique locorum Dei cognitionem adepti sunt. Si enim qui tantis rebus dignus habitus erat *Israel*, Deique vocatus filius, desertor tamen ejusdem benignitatem expertus est, quanto magis et vos ipsi, qui de divinis legibus nihil audivistis? *Insula* 522 rursus omnis etiam anima hujus vitæ voluptatibus et curarum amaritudine prius inundata dicatur, quæ Deo semel agnito, peccandique relicta consuetudine viribus resumptis *innovatur*, quæque ab omni confusione semota, deposito veteri fermento, Christi forma induitur.

Vers. 18-26. Sic dicit Dominus, qui fecit cælum. *Iste Deus, qui ostendit terram, et fecit eam, ipse distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur, plasnavit eam. Ego sum Dominus, et non est alius. Non in abscondito locutus, neque in loco tenebroso, etc.*

523 Ordine ista illis inferuntur, quibus innovari ad se insulas, et quæ deinceps secuta sunt, imperavit. Ubi enim de Ecclesiis, deque apostolis verba fecerit, nihil se in abscondito locutum esse subjungit. Interea vero ad tantæ promissionis persuasionem, Dei fidem et auctoritatem intermiscet, et quo in honoris gradu mortalium genus apud eundem sit (qui eos vocationem consequi salutarem voluerit) aperit. Neque vero *Dominum* simpliciter appellat, quod eo nomine multi in cælo et terra nuncupentur, sed ex iis, quæ fecit, quidnam ipse sit, demonstrat: ex cælis quidem, ubi degerent angeli; ex terra autem, ubi homines, qui beate et feliciter degere, Deumque ipsum, ad cujus imaginem conditi sunt, agnoscere poterant, terramque ipsam, non aliter quam cælum rationis et intelligentiæ capaces virtutes, incolere. *Terram* namque etiam propter eos factam ornatamque esse testatus est, juxta illud: « Congregentur aquæ in locum unum, et appareat arida »⁹. Igitur mihi, inquit, caro et pretioso, data Evangelii prædicatio: sic eam ipse omnibus, tanquam communis opifex, non Judæis tantum, largiar. Atque hinc est, quod se *Deum*, neque alium præter se esse amplius, aut in occulto quidquam locutum esse adjunxit,

⁹ Gen. 1, 9.

ἄνδρες πονηροὶ καὶ δαίμονες ἠττηθήσονται. Ἰστορικῶς δὲ καὶ ἐπὶ Κύρου ληπτεόν, ᾧ πᾶς ἐναντιούμενος ἀισχυρήσεται. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς ἐπανελθόντες ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοὺς ἀντιστατοῦντας νικήσουσιν. Ἔττα νῆσους εἰπὼν, δηλοῖ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ συνεχομένην ὑπὸ τῶν αὐτὴν περιχυκλούντων ἐθνῶν περιχυκλούμενην τε, τῶν οἰκητήρων τοῖς ἀμαρτημασιν ζηλούντων αἰετὴν τῶν περιουκούντων ἀσέβειαν. Προηγουμένως οὖν αὐτὴν ἀνακαινισθῆναι προτρέπεται. Ἦδη δὲ καὶ πάντα τόπον ἐθνῶν τὴν τοῦ Θεοῦ λαβόντας ἐπίγνωσιν. Εἰ γὰρ ὁ τοσοῦτων ἀξιωθεὶς Ἰσραὴλ καὶ χρηματίσας υἱὸς ἀποστάς Θεοῦ, φιλανθρωπίας ἡξίωται: πῶσω μᾶλλον ὑμεῖς οἱ τῶν θεῶν ἀνήκοοι νόμων; νῆσος δὲ καὶ πᾶσα ψυχὴ περιχυκλούμενη ταῖς ἡδοναῖς ἀλμυραῖς τε φαντασίαις τοῦ βίου. Ἦτις ἐπιγνοῦσα Θεὸν καὶ παυσαμένη τοῦ πλημμελεῖν, ἀνακαινισθῆσεται τὰς ἑαυτῆς ἀναλαβοῦσα δυνάμεις, καὶ παλαιὰν ζύμην ἀποθεμένην, γεγυμνασμένην τε πάσης αἰσχύνης ἐκτὸς, τοῦ Χριστοῦ τὴν μὲρψωσιν περιφέρουσα.

ιη-κς. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν. Οὗτος ὁ Θεός, ὁ καταδίδας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτὴν, αὐτὸς διώρισεν αὐτὴν. Οὐκ εἰς κενόν ἐποίησεν αὐτὴν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι ἐπλασεν αὐτὴν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι. Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ, κ. τ. λ.

Ἀκολουθῶς ἐπενήνεκται ταῦτα τῷ, « Ἐγκαινίσειςθε πρός με, νῆσοι, » καὶ τοῖς ἐξῆς. Περὶ γὰρ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἀποστόλων εἰπὼν, ἐποίσει τὸ, *Οὐκ ἐν κρυφῇ ὑμῖν λελάληκα* P. Ὡς δὲ πρὸς τὴν τοσαύτην ἐπαγγελίαν τὸ ἀξιώπιστον παρίσθησι τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκει πόσον αὐτῷ τετίμηται τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὡς καὶ κλήσεως σωτηρίου τυχεῖν. Καὶ οὐκ ἁπλῶς, Κύριος, φησὶ (πλείστοι γὰρ λέγονται ψευδῶς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐν γῆ), ἀλλ' ὁ δι' ὧν ἐποίησεν, ὅπερ ἐστὶ δηλῶν οὐρανῶν μὲν εἰς ἀγγέλων διατριβὴν ἡ γῆν δὲ τοῖς ἀνθρώποις διατεταγμένη. Οἵπερ ἡδύναντο εὖ τε ζῆν, καὶ γινώσκειν Θεόν, ἅτε κατ' εἰκόνα γενόμενοι, κατὰ γῆς εἶναι, ὅπερ ἡ αἰ νοερὰ φησὶ κατασκευάσασαν ἔφη, ἵνα κατὰ τὸ « συναχθῆτω τὸ ὕδωρ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὄφθῃτω ἡ ξηρὰ » ὡς αὖν ἐμοὶ τιμῆ « καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου δεδωρηται κήρυγμα, πᾶσι τοῦτο δούς », ὡς πάντων Δημιουργός, οὐκ Ἰουδαίος καὶ ἑτέροις. Διό φησιν Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι. Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα. Πᾶσι γὰρ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον ἤπλωσα. Διόπερ εἰς πᾶσαν γῆν ἐξῆλθε τῶν εἰρημέων ἀποστόλων ὁ φθόγγος. Τὰ γὰρ Μωσέως λόγια κρυφῇ λελάθηται, γλώττῃ μὲν Ἑβραϊκῇ καὶ χαρακτῆρσι τοιοῦτοις, ἐν ἀβάτῳ τε ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ.

VARIAE LECTIONES.

P γρ. λελάληκα τέως. q γρ. ὡς περ. r ἄφ. φησὶ καὶ ἵνα. s γρ. κατασκευασθείσαν. t Ἰσ. φησὶ. u γρ. δῶσω. v ἄφ. καί.

Τὸ δὲ κήρυγμα τὸ Χριστοῦ πάση γλώττῃ λαλεῖται, καὶ ἅπασιν γράμμασι γράφεται. Τὸ δὲ οὐκ ἐν κρυφῇ, τοῦτον οἱ πλείους τὸν πρόπον ἐρμήνευσαν, ὡς ἂν μή τις ἔποι· Θεὸς μὲν ἐστὶ καὶ μόνος ὁληθῶς, ἀλλ' ἔδηλον μὴ καὶ ἄλλους ἐθέλει καλεῖσθαι θεούς. Νόμον φησὶ περὶ τοῦτου διέταξα *λάθρα λαλήσας* μηδέν. Κατέβη γὰρ ὁ Κύριος ἐπὶ τὸ βρος Σινᾶ ἐν εἶδει πυρός, καὶ σαλπύγων ἤχῳ, βρονταῖς τε καὶ ἀστραπαῖς, καὶ ἦν ἡ οἰκουμένη πᾶσα μετέωρος, ὑμῶν τε κληθέντων καὶ τῆς Αἰγυπτίων καταδουμένης ἀρχῆς, οὐχ ἵνα ματαίως δουλεύσητε· μάταιον γὰρ τὸ εἶδωλον εἰρηκε· φανερώς γὰρ ὑμῖν ἐκήρυξε, « Κύριον τὸν Θεὸν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον. » Μολλάκις δὲ τὸ, *ἐγὼ εἰμι*, λέλεκται προτρεπτικῶς, εἰς κατανόησιν τοῦ μόνου Θεοῦ καὶ τὰ πάλα ποιήσαντος θαύματα. B

vari voluit; non, ut ipsi rebus *vanis*, qualia sunt siquidem vobis, Dominum Deum adorandum esse, eique uni serviendum, neque idola fabricanda edixit. Est vero advertendum, persæpe illud: *Ego sum Dominus*, exhortationis modo, ad unius Dei significationem, qui prisca miracula patravit, *Αυτῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν*. λείπατε μὲν γὰρ ὁ νόμος τὰ πρακτεῖα δικαίως· ἤντις τε δὲ καὶ ταῖς σκαιῖς τὴν ἀλήθειαν τὰ ἐν Χριστῷ πρότυπων. Περὶ αὐτοῦ γὰρ ἐλάλησε Μωσῆς. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτοι. Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἐξηγήθησιν, *Οὐκ εἶπον τῷ σπέρματι Ἰακώβ, Μάταιον ζητήσατε*. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, *ματαίως ζητήσατέ με*. Κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους, *κενώς ζητήσατέ με*. Τὸ γὰρ εὐαγγέλιον πρώτοις ὑμῖν ἀνεκήρυξε. Καὶ ὡς ἂν μὴ δόξητε μάτην θεοσεβεῖν, μισθὸν ὑμῖν ζωὴν ἐπηγγελιάμην αἰώνιον, καὶ ἃ ὀφθαλμοῖς οὐκ εἶδεν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς *εἰμι λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν*, κατὰ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον, μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς, καλῶ πάντας· πρὸς ἑμαυτὸν, κήρυγμά τε ποιῶμαι κοινόν. C *Συνάχθητε καὶ ἦκετε, καὶ βουλεύσασθε ἅμα οἱ σωζόμενοι τῶν ἐθνῶν*. Ἀντὶ δὲ τοῦ βουλεύσασθε ἅμα, Σύμμαχος, *προσεγγίσατέ μοι, φησὶν, οἱ διαπεφυγότες τῶν ἐθνῶν*. Τὸ δὲ συνάχθητε καλοῦντός ἐστιν οὗς ὁ Σατανᾶς διεσκέδασεν. Ἐλθὼν γὰρ ὁ Σωτὴρ θάνατον ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς, ἵνα, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγη εἰς ἓν συνδεθέντας ὁμοφυλίᾳ καὶ πίστει. Καὶ ὡς μακρὰν οὖσιν ἤκειν φησὶ. Θεοῦ γὰρ ἀφίστησι πλάνη. Διὸ καὶ Παῦλος φησιν, « Οἱ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγύς. » Καὶ πάλιν, « Εὐηγγελισατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς. » Καὶ προφήτης δὲ φησιν· « Ἐγγίσασθε τῷ Θεῷ καὶ ἐγγίεθ' ὑμῖν. » τὸ δὲ βουλεύσασθε ἅμα, πρὸς τὸ σὺν φρονήσει προσιέναι παρακαλεῖ. Δεῖ γὰρ πᾶσαν πλάνην ἀρνησαμένους οὕτω προσιέναι· Θεῷ νοῦν εὐσεβῆ τῆς πρὶν ἀφροσύνης ἀλλαξασμένους.

Deo, et appropinquabit vobis ⁵⁷. » At quod *consulite*

qui divinum omnibus Evangelium explicuit. Hinc inquam, quod in omnem terram eorum qui apostoli dicebantur, vocis sonus erupit ⁵⁰. Mosis enim oracula sermone quidem et characteribus Hebraicis, locis inuis et aqua destitutis, clanculum edita reperias: Christi autem Evangelium omnium gentium linguis et litteris celebratum. At quod non **524** in *abscondito* scribitur, ita explicant nonnulli ac si dicatur, Deum quidem solum re vera esse, sed incertum, an et alios etiam deos appellare permittat. Legem, inquit, hac de re tuli, neque in *abscondito* quidquam *locutus sum*. Descendit enim in Sina montem Dominus, in speciem ignis, tubis clangentibus ⁵¹, multo tonitru, multaque coruscatione, in sublimem prorsus et excelsam terram, **extincto**que Ægyptiorum regno vocari vos et servari voluit; non, ut ipsi rebus *vanis*, qualia sunt quæ idola nominantur, vos manciparetis. Aperte siquidem vobis, Dominum Deum adorandum esse, eique uni serviendum, neque idola fabricanda edixit. Est vero advertendum, persæpe illud: *Ego sum Dominus*, exhortationis modo, ad unius Dei significationem, qui prisca miracula patravit, *usurpari*.

Sequitur autem: *Qui justitiam loquitur, et veritatem annuntiat*. Imperabat enim lex quæ juste fieri liceret, umbris autem *veritatem* innuens, quæ in Christo erant ante depingebat, de quo Moses locutus fuerat ⁵². Atque hæc quidem illi, verum secundum priorem explicationem: *Non dixi semini Jacob, Vanum quærite*; secundum Symmachum autem et alios, *Frustra quærite me*. Evangelium siquidem vobis ipse ante omnes promulgavi; ac ne pietatem frustra colere videremini, mercedem etiam vitam æternam, cæteraque alia, quæ nec auris audivit, nec oculus vidit, nec in cor hominis ascenderunt ⁵³, ego pollicitus sum. Sed jam quoniam *Ego sum Deus, qui justitiam loquor, et annuntio veritatem* secundum *justitiæ* verbum; post Judæos, ad me quoslibet ego nullo discrimine accedere, et commune omnibus Evangelii præconium esse jubeo. *Congregamini et venite et consulite simul, qui salvamini de gentibus*, ubi pro *consulite simul, Accedite ad me qui de gentibus effugistis* interpretatur Symmachus. Ideo autem *congregamini* dixit, ut cogentis ipsos et convocantis personam **525** exprimeret, qui erant a Satana disgregati. Cum venisset enim non sui, sed nostri causa, mortem subiit Salvator, ut secundum Evangelistæ verba ⁵⁴, Dei filios, qui erant dispersi, eodem animi fideique vinculo connexos in unum congregaret. Deinde tanquam longe absint, *venturum* se innuit. Arcet enim et separat a Deo error ipse. Indeque est Pauli illud: « Qui aliquando eratis longe, facti estis prope ⁵⁵. » Et rursus: « Evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis, qui prope ⁵⁶. » Et prophætæ etiam: « Appropinquate simul dicit, ita caute et prudenter accedere

⁵⁰ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ⁵¹ Exod. xix, 1 seqq. ⁵² Joan. v, 46. ⁵³ Isa. lxiiv, 4; I Cor. ii, 9. ⁵⁴ Joan. xi, 52. ⁵⁵ Ephes. ii, 13. ⁵⁶ ibid. 17. ⁵⁷ Jac. iv, 8.

VARIÆ LECTIONES.

† γρ. εἰ τις. † Ισ. κχγ.

adhortatur. Decet enim non nisi relicta prorsus peccandi consuetudine, vitæque in melius commutata, caste et pie ad Deum accedere.

Ad vos igitur reversi considerate, quam penitus A recordes illi sint, qui *lignum sculpturæ suæ elevant*, id est, qui ita extollunt, ut gloriam quæ uni Deo debetur, ligno largiantur. Nimis, quibus placet portare sensus expertia, et quæ ne moveri quidem valeant, quo pacto vel terra, vel mari iter facientes, ab ejusmodi auxilium postulant? Quod si quidquam habent, quod pro diis istis dicant, accedant et ipsi. Tum demum enim verum Deum agnoscent, cum propius accesserint. Annon magnum est deitatis argumentum, quod a prophetis ista longe ante prædicta, quam facta sunt; qualia dæmones, qui futurorum notitiam sibi arrogant, ne fucum quidem faciendo præstare queant; sed neque Christi adventum, vel interitum suum prænosse? At ea ipse, *quia justus et Salvator sum*, prædixi; qui justa oratione gentes omnes ad salutem voco. Id enim eo ipso, quod *ab extremis terræ dixit*, significavit. Quin et *justum* se alias nominat, ut dæmonum, qui in naturam nostram ita grassantur, ut ab humanis hostiis non abstineant, distinctionem adhibeat. Qui enim non *justus* dicatur, qui tam libenter injuria affectis opitulatur? qui nihil omnino futurum pronuntiat, quod certo et indubitato eventu non probet? Cum enim Abrahami nepotes esse servituros, tandemque libertatem consecuturos prædixisset; 526 ipso etiam non recordante patriarcha (neque enim vivebat adhuc vel ejus posterorum quisquam, qui justitiæ nomine commendaretur) ad exitum res ipsa deducta est. *Justus* rursus et ipse se appellat, ut iis, qui peccarunt, metum incutiat. Caret enim miseratione quæ *justorum* est in scelera animadversio. Vocat vero et *Salvatorem*, ut postquam ipsum *salutis* ergo moliri omnia perspexerint, eas sibi pœnas, quas perferunt, juste infligi scelerum conscientia fateantur; si quid autem humanitatis sentiant, illud ipsum divinæ gratiæ benignitati que attribuant. « Justus enim, scribitur **, prior est accusator sui. » Prætexit vero non sine juramento gentium *justitiam*, « ut per duas res, ait Apostolus **, immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus. »

Et sermones mei, addit, non avertentur. Quales vero sermones? Quibus nimirum dicebat: *Convertimini ad me, et salvi eritis ab extremo terræ*. Quibus autem de causis jusjurandum addiderit, hoc ipso indicat, quod, *quia mihi incurvabitur omne genu*, non Judæorum tantum, adjunxit. Si enim gratia Israël post tanta peccata opus fuit; multo magis quod dicitur, cum sit omnium longe maximum, idem non inveniatur. Inde est ergo, quod tanquam cum hominibus sermo habeatur, admoto jurejurando, eos illum esse adoraturus, similique juramento usus, confirmavit, quod ex patre jam vocatis gentibus accidisse videmus. Efficietur autem penitus, cum in sæculi consummatione omnis humane mentis cogitatio vanitasque destruetur. *Omnis autem lingua dicet, quia justitia et gloria ad*

Συστρέψαντες οὖν ἑαυτοὺς συνίδετε ὡς ἀνήγχοι παντελῶς οἱ αἱροῦντες τὸ ξύλον γλύμμα αὐτῶν, ὃ ἐστὶν ὑφ'οὔντες ὡς δόξαν αὐτῶν προσάγειν Θεοῦ. Ἦγουν οἱ τὰ ἄψυχα φέροντες, ὡς μὴ κινεῖσθαι δυνατόμενα, πῶς ὀδοποροῦντες, ἢ πλέοντες; τὴν παρὰ τούτων αἰτούνται βοήθειαν; Εἰ δὲ ἔχουσί τι περὶ τῶν ἰδίων λέγειν θεῶν, προσίτωσαν. Σύνεγγυς γὰρ γεγονότες τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπιγνώσονται. Οὐ μέγα δεῖγμα τῆς θεότητος τὸ προαγγελῆαι ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν, ὅπερ οὐκ ἔχουσι ποιεῖν οἱ φανατισμῶν προλέγειν ἐπαγγελλόμενοι δαίμονες, μήτε τὴν Χριστοῦ παρουσίαν προγινώσκοντες, μήτε τὴν ἰδίαν κατάλυσιν; Ἐγὼ δὲ προσέπω, ἐπεὶ δίκαιός εἰμι καὶ Σωτήρ.

Δικαίῳ γὰρ λόγῳ πρὸς σωτηρίαν πάντα τὰ ἔθνη κἀλῶ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Καὶ δίκαιον ἑαυτὸν ἄλλως καλεῖ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἡδικοκῶτων τὴν ἡμετέραν φύσιν δαιμόνων, οἱ μὴδὲ θυμάτων ἀνθρωπίνων ἀπέσχοντο. Καὶ πῶς οὐ δίκαιος ὁ τοῖς τοσοῦτον ἡδικοκῆμένους ἐπικουρῶν; ὃς καὶ καθόλου προλέγων, ἀδιάπτωτον τηρεῖ τῶν προρρήθέντων τὴν ἔκθεσιν; Προεῖπὼν γὰρ Ἀβραὰμ τὴν δουλείαν τε καὶ τὴν ἑλευθερίαν τοῦ γένους, καὶ μήτε Ἀβραὰμ ὑπομνήσαντος (τότε γὰρ οὐδὲ ἦν μήτε τῶν ἐξ αὐτοῦ δικαιοπραγούντων), πρὸς ἔργον ἐξήνεγκε. Καὶ πάλιν δίκαιόν φησιν ἑαυτὸν, τοὺς ἡμαρτηκότας φοβῶν. Δικαίου γὰρ ἡ ἀπαραίτητος κέλευσις. Καλεῖ δὲ καὶ Σωτήρα, ὡς ἂν αὐτὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ μαθόντες πάντα ποιεῖν αὐτῶν, ὁμολογοῖεν μὲν μετανουῦντες ἦν ἐκ τῶν δικαίων ὀφειλοῦσι δικὴν·

φιλανθρωπίας δὲ τυχόντες, τὴν τοῦ συγχωροῦντος χρηστότητα. « Δίκαιος γὰρ ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία. » Τὴν περὶ τῶν ἔθνῶν δὲ δικαιοσύνην μεθ' ὄρκου προτρεχάται, « Ἴνα διὰ δύο, φησὶν ὁ θεός· Ἀπόστολος, πραγματῶν ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν. »

Καὶ οἱ λόγοι δέ μου, φησὶν οὐκ ἀποστραφῆσονται. Ποιοὶ δὲ λόγοι; δι' ὧν ἔλεγεν, Ἐπιστρέψατε ἐπ' ἐμέ, καὶ σωθήσεσθε οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐπὶ τίσιν δὲ τὸν ὄρκον ἐπήγαγεν, δηλοῖ λέγων· Ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γένος, οὐ τὸ Ἰουδαίων μόνον. Εἰ γὰρ Ἰσραὴλ μετὰ τοσαύτας ἀμαρτίας, χάριτος ἐδεήθη· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ πάντων μέγα ἂν τὸ λεγόμενον ἠπιστεῖτο. Δι' ὅπερ ὡς ἀνθρώποις διαλεγόμενος, ὄρκον ἐπήγαγεν, ὡς προσκυνήσουσιν αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ὄρκον ποιήσονται, ὅπερ ἐκ μέρους πεπλήρωται κληθέντων τῶν ἔθνῶν. Πληρωθήσεται δὲ τελείως ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, ὅτε πᾶν ἀνθρώπινον φάντασμα καὶ ψεύδος καταργηθήσεται. Πᾶσα δὲ γλῶσσα ἐρῶσι, δεῖ δικαιοσύνη, καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἦξει. Τὸ δὲ δόξα, ἰσχύς ὁ Σύμμαχος εἰρηκεν. Πᾶσα; γὰρ αἱ ἐν οὐρα-

** Prov. xviii, 17. ** Hebr. vi, 18.

νοὶ ἀρεταὶ τέλος αὐτὸν ἔξουσι. Καὶ πᾶσα ἰσχύς ἄνθρώπων τῶν ὑπὲρ θεοσεβείας ἀγωνισαμένων πρὸς αὐτὸν ἑλεούσεται, ἀρετῆς καὶ καμάτου γέρα παρέχοντα. Οἱ δὲ διορίζοντες ἑαυτοὺς, αἰσχυρῶθησονται. Δὲ λείκεται· Αἰσχυρῶθησονται πάντες οἱ προσκυνοῦντες τῷ· γλυπτοῖς. Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλέγετο· Ἐάν μὴ πιστεύσητε ἐτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. Ὅποτε δὲ αἰσχυρῶθησονται· Ὅταν πᾶν γόνυ κάμψῃ, μετὰ ταῦτα λέγεται, δικαιωθήσονται, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἐνδοξασθήσονται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Τὸ δὲ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, υἱοὶ ἄ γὰρ Ἰσραὴλ, οἱ πρῶτοι τῶν Εὐαγγελίων ἐτύγγανον κήρυκες, ὧν τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδοχὴν ἔφη δικαιωθήσονται καὶ δοξασθήσονται, τῆς υἰοθεσίας ἡξωμένους, περὶ ὧν τὸ, Ἐἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἔγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, προσέρρηται. Ὅτι δὲ σπέρμα τῶν διδασκάλων οἱ μαθηταί, δηλοῖ καὶ Παῦλος λέγων· Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ΄.

α·ε'. Ἐπεσε Βῆλ, συντριβὴ Δαγῶν, ἐγένετο τὰ γλυπτὰ αὐτῶν εἰς θηρία, καὶ τὰ κτήνη. Ἀρεταὶ ὑπὲρ καταδεδεμένῳ, ὡς φορτίον κοπιῶντι, καὶ ἐκλεισμένῳ, καὶ πενῶντι. Οὐκ ἰσχύοντι ἄμα, οἱ οὐ δύνησονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου· αὐτοὶ δὲ αἰχμάλωτοι ἤχθησιν, κ. τ. λ.

Εἰπὼν περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ σπέρματος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, πρὸς Ἰουδαίους ἀποστραφεὶς τὴν παντελῆ σημαίνει τῆς εἰδωλολατρίας καθαίρειν. Βῆλ δὲ καὶ Ἕλληνας καλοῦσι τὸν Κρόνον, ὃ δὴ προσήγον οἱ πλείστοι θυσιὰν τὰ φίλιτα. Ὁ δὲ Δαγῶν, ἀλλοφύλων ἕσανον ἐν Ἀσκαλῶνι καὶ Γάζῃ τιμωμένον. Τῆ δὲ λέξει τῆς ἱστορίας ὁ προφήτης ἐπέμεινε. Ἄς γὰρ ἡ κιβωτὸς ἀλοῦσα πρὸς αὐτὸν εἰσενήνεκται, συντριβὴ παραχρῆμα πεσών. Ἀπὸ δὲ τοῦ μερικῶς πρὸς τὸ καθόλου τῆς εἰδωλολατρίας τὴν λόγον ἀναγαγών, Ἐγένετο γλυπτὰ, φησὶν, αὐτῶν εἰς θηρία καὶ κτήνη. Τοιαῦτα δὲ καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου τὰ εἰδῶλα. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐγένετο, φησὶν, τὰ εἰδῶλα αὐτῶν ζωῶν ἐκδοσα, ὡς ἀπορρίψεντα δηλονότι, καὶ λίαν κρημωμένα. Ἐπομιμνήσκει δὲ, φασὶν ἱερεῖς, αὐτοὺς ὁ Θεὸς, ὡς τὰ μὲν αὐτοῦ μένει διηνεκῶς τελούμενα· τὰ δὲ τῶν εἰδώλων πάντα ψευδῆ, καὶ πρὸς τὴν μηδὲν διαπίπτοντα. Θεὸς γὰρ ὁ αὐτὸς ἐστὶν, γνῶμη καὶ φύσει μεταβολὴν οὐ δεχόμενος. Καὶ ἂν προσέπεν Ἀβραάμ, ἐξέτελεσεν. Καὶ νῦν ἀληθὴς ἐἰπὼν, ἔτι Ἐμοὶ πᾶν γόνυ κάμψῃ, καὶ κοινῇ πᾶσι δοθήσεται δωρεά. Ἡ δὲ τῶν εἰδώλων ἀεθέθεια διελέγεται· καὶ ὁ παραδοθέντων ὑμῶν αἰχμαλωσία, ἐλεφάντων φορτία, καὶ τῶν ὑποζυγίων ἀπαγόμενα φορτία ἰσχυρῶς γίνονται. Καὶ ἄνδρες δὲ φέροντες ἐπ' ὤμων αὐτὰ κοπωθήσονται. Τίς δὲ φέρων Θεὸν ἀσθενεῖ; Οὐκ ἄρα ταῦτα θεοί. Πῶς γὰρ

eum veniet, quo loco, pro gloria, vim dicit Symmachus. Omnes enim, quæ in cælis sunt virtutes, pro fine ipsum habituræ sunt. Omnis denique hominum virtus, qui pietatis nomine decertarunt, ad eum, qui laboris et honestatis præmium largitur, ventura est. Qui autem se ipsi separant, confundentur. Atque inde est, quod omnes qui sculptilia adorant, 527 confusum iri scribitur. Hinc etiam, quod Judæis dicebatur: « Nisi credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ». Quando autem confundentur? Ubi omne genu incurvaverit; postea ait: Justificabuntur, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel. Sunt vero semen filiorum Israel, illi ipsi Israel filii, qui primi præcones Evangelii fuerunt, quorum semen et successores justificatum, glorificatumque iri dixit, qui sunt in filios adoptati, de quibus illud antea: « Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen », usurpatum fuit. Semen porro magistrorum etiam discipulos esse Paulo teste patuerit, qui se in Christo Jesu per Evangelium Corinthios genuisse affirmavit.

CAP. XLVI.

VERS. 1-5. *Cecidit Bel, contritus est Dago. Facta sunt sculptilia eorum in bestias, et jumenta. Portatis ea alligata, quasi onus laboranti, et deficienti, et sitiienti; nec prævalenti simul, qui non poterunt salvari in bello, ipsi autem captivi ducti sunt, etc.*

Postquam de gentium conversione, deque electione seminii Israel disputavit, ad Judæos jam conversus, omnem prorsus idolorum cultum eversum iri 528 significat. Est vero *Bel* etiam Græcis Saturnus nuncupatus; cui liberos suos in sacrificium permulti offerebant. *Dago* autem externorum populorum simulacrum, quod Ascalon et Gazæ colebatur. Alludit porro ad historiam Isaias, quæ capta arca, et ad idolum introducta, cecidisse ipsum, et *contritum* fuisse doceat. Deinde, ut a singulari, ad id quod generis est universi, susceptum de idololatria sermonem traducat, *Facta sunt, inquit, sculptilia eorum in bestias, et jumenta*: qualia fuerant ipsa Ægyptiorum idola. Quo loco Symmachus, *Fuerunt, inquit, eorum idola animalibus consecrata*; tanquam abjecta nimirum, valdeque neglecta. Placet nonnullis Deum quæ sua sunt manere semper, indicare: quæ autem idolorum, falsa omnia existere, et in nihilum abire. Est enim idem perpetuo Deus, ejusque nunquam vel sententia, vel natura immutatur, quaque fide olim quæ Abrahamo pollicitus erat, præstitit, eadem et nunc, quod *omne genu ante se flexum iri, communeque omnibus datum iri munus affirmavit, effecturus est. Arguitur porro idolorum imbecillitas, quæ, cum duci vos, inquit, in exsilium, contigerit, elephantis non solum,*

α·ε' Psal. xcvi, 7. β·ε' Joan. viii, 24. γ·ε' Isa. i, 9. δ·ε' I Reg. v, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

α· γρ. εἰσίν. β· Ἰσ. ἡτιμωμένα. γ· γρ. ἀληθεύει. δ· Ἰσ. ἂ.

jumentisque cæteris, quibus avehentur, *oneri* futura sunt; sed *viris* etiam, quorum humeris gestabuntur, *laborem paritura*. Verum quis Deum gestans infirmior evadat? Non ergo dii illa sunt. Qui enim capta ab hostibus in exsilium traducantur? Qui damnis eorum, a quibus adorantur, non tangantur? Volunt alii sacerdotes eos, qui in dæmoniorum pompis ipsorum fercula bajulabant, dum per plateas incederent, idolorum pondus non sine labore sustinuisse. Isis vero admonet Israelitas etiam de hostibus, a quibus propter idolorum cultum abducendi sunt; animoque relinquit cogitandum quam grave sit et intolerabile dæmoniorum *onus* animabus iis, quæ postquam se impietati manciparunt, confecto bello non aliter quam captivi scelerum catenis revinctæ *ducuntur*. Eos deinde non *Jacob*, sed *domum Jacob* tantum nominat, propter affinitatem **529** cum carne, et *reliquias Israel*, tanquam *feces ejus aliquas*, et excrementa. Putant nonnulli abductis in *captivitatem* permultis, *unicam domum*, tanquam immanis ei barbaræ crudelitatis reliquias appellari: quod et ipsos etiam, nisi respuerint, peppersuros esse non dissimulat. Volunt alii ad eorum, quæ dicta sunt, meditationem ipsos revocari, quos Jacobi genere gloriantes par fuit ejusdem mores imitari. Elsi enim, inquit, *reliquiæ sitis Israel* duæ tribus illæ, quæ de duodecim (decem enim bello captas et abductas esse constat) adhuc manent incolumes, eos tamen, quibus respiscere placuerit, non sum neglecturus. Deinceps, tanquam frustra laborent, legem eis, in qua a teneris unguis cruditi fuerant, exprobrat. Circumcisionem enim octavo die adepti, in aliis etiam legis præceptis ita educantur, ut non immerito dicatur: « Et populi meditati sunt inania ». Cum enim ad idololatriam se convertissent, prophético sermone ad errorem revincendum opus habuerunt. Vos ergo, inquit, quantum ad peccandi licentiam attinet, iidem plane remansistis. Ego vero eodem semper in vos animo, eademque benevolentia existens, deque vestra semper salute sollicitus, cum vos captivitate *castigavero*, vinculis liberatos *dimittam*. Eos enim non aliter quam peritus medicus, partim minis, partim etiam pollicitationibus de diaboli manibus eripere conatur.

530 Vens. 5-11. Cui me assimilastis? videte, excogitate qui erratis, et qui confertis aurum de marsupio, et argentum in statera appenditis, et conducitis aurificem. Fecerunt manufacta, et incurvati adorant illa. Tollunt humeris, et ambulat, etc.

Talem, inquit, in vos me ipse præstiti: vos autem, in quantum impietatis absurditatem delapsi estis, considerate; qui corpore carentem mortalinum formis subdidistis: qui *aurum et argentum contuleritis*, qui forma materiæ inducta Deo honorem tribui putaveritis. Quo defensionis artificio crimen istud depuleritis? Vel tandem igitur ad meæ deitatis cogitationem respiscite, meque sempiternum et solum Deum esse agnoscite. Hujus vel

Α ἂν καὶ ἤγετο πρὸς τῶν πολεμίων αἰχμάλωτα; πῶς δ' ἂν ταῦτα παθόντας τοὺς ἰδίου παρεῖδον προσκυνητάς; Ἄλλοι δὲ φασιν ὡς ἐν ταῖς τῶν δαιμονίων πομπαῖς ἐκκοιμίζοντες ἱερεῖς τὰ ἀγάλματα φέροντες ἐπ' ὤμων, τὰς πλατείας ἀχθοφοροῦντες διήρχοντο. Τὸν Ἰσραὴλ δὲ διὰ τούτων ὑπομιμησκαὶ καὶ τῶν ἀπαξόντων αὐτοὺς πολεμίων, ὡς τὰ εἰδῶλα προσκυνήσαντας, καὶ κατὰ διάνοιαν αἰνιττόμενος, ὡς βαρὺ καὶ δυσβάστακτον ψυχᾶς τὸ τῶν δαιμόνων φορτίον, ἐπειδὴν αὐτὰς ἀσεβεῖα καταδουλώσωνται, δίχην αἰχμάλωτων σειραῖς αὐτὰς ἀμαρτημάτων δεδεμένους ἀπάγοντες, τοῦ παρ' αὐτῶν πολέμου πέρας τοῦτο ποιοῦμενοι. Εἶτα καλεῖ αὐτοὺς οὐκ Ἰακώβ, ἀλλ' αὐτὸ μόνον οἶκον Ἰακώβ, διὰ τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν, καὶ κατάλοιπον Ἰσραὴλ, ὡς τρύφα τινὰ καὶ περιττευμα Ἰσραὴλ. Τινὲς δὲ φασιν ὡς τῶν πλείστων εἰς αἰχμαλωσίαν ἀχθέντων, ὡς περ οἶκον ἐνα καλεῖ καὶ βαρβαρικῆς ὠμότητος λείψανον. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς πείσεσθαι μὴ μετανοοῦντάς φησιν. Ἄλλοι δὲ φασιν ὡς πρὸς τὴν τῶν εἰρημέκων αὐτοὺς ἀγει συναίσθησιν. Ἰακώβ γὰρ αὐχοῦντες εἶναι γένος, τὸν ἐκείνου τρόπον ζηλοῦν εἰσιν ἄξιοι. Εἰ γὰρ καὶ λείμμα τυγχάνετε τοῦ Ἰσραὴλ δύο περιλειφθεῖσαι φυλαὶ (αἱ γὰρ δέκα πρὸς αἰχμαλωσίαν ἀπήχθησαν), μετανοοῦντας ὁμως οὐ περιόφομαι. Λοιπὸν αὐτοῖς ὡς ἀνόνητα μελετῶσι, τὸν νόμον ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὠνεῖδισεν. Δεχόμενοι γὰρ περιτομὴν ὀκταήμερον, τοὺς ἄλλοις νομίμοις ἐντρέφονται, ὡς εἰρησθαι διὰ τοῦτο: « Καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. » Εἰδωλοατροῦντες γὰρ, προφητικῶν εἰς ἐλεγχον ἐδέοντο λόγων. Ἰμεῖς μὲν οὖν οἱ αὐτοὶ τὴν πλάνην· ἐγὼ δὲ ὁ αὐτὸς τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ὑμετέραν αἰεὶ σωτηρίαν ζητῶν, καὶ παιδευσάς ὑμᾶς αἰχμαλωσίᾳ, πάλιν ἀνήσω δεσμοῦ. Ὡς γὰρ ἱατρὸς ἀγαθὸς νῦν μὲν ἀπειλαῖς αὐτοὺς, νῦν δὲ πάλιν ἀγαθῶν ὑποσχέσεσιν ἀρπάσαι πειράται τοῦ διαβόλου χειρῶν.

Β Vos ergo, inquit, quantum ad peccandi licentiam attinet, iidem plane remansistis. Ego vero eodem semper in vos animo, eademque benevolentia existens, deque vestra semper salute sollicitus, cum vos captivitate *castigavero*, vinculis liberatos *dimittam*. Eos enim non aliter quam peritus medicus, partim minis, partim etiam pollicitationibus de diaboli manibus eripere conatur.

ε'-ια'. Τίνοι με ὁμοιώσατε; Ἴδετε, τεχνάσασθε, οἱ πλανώμενοι, καὶ οἱ συμβαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρσιππίου, καὶ ἀργύριον ἐν ζυγῷ στήσουσιν ἐν σταθμῷ· καὶ μισθωσάμενοι χρυσίον, ἐποίησαν χειροποίητα, καὶ κύναντες προσκυνοῦσιν αὐτοῖς. Αἰρουσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὤμου, καὶ πορεύονται, κ. τ. λ.

Ἐγὼ μὲν περὶ ὑμᾶς, φησὶ, τοιοῦτός εἰμι. Ἰμεῖς δὲ λογίσασθε πρὸς ὄσην ἀσεβείαν ἀτοπίαν ἐκπίπτετε, τὸν ἀσώματον εἰκόσι θνητῶν ὑποβάλλοντες· χρυσίον καὶ ἀργύριον συνεισφέροντες, ὕλη καὶ πλάσει τι μᾶν τὴν θείαν φύσιν ἠγοῦμενοι. Πρὸς τοῦτο πάλιν ἀπολογίαν τετεχνασμένην εὐρήσατε; Τῆς οὖν ἐμῆς ποτε θεότητος πρὸς ἔνοιαν ἀνανήψατε, ὡς αἰδῖος καὶ μόνος ἐγώ. Καὶ τούτου τεκμήριον τὸ διὰ τῶν ἐμῶν προφητῶν προαγορεύειν τὰ μέλλοντα χρόνοις ὑστε-

44 Psal. ii, 1.

ρον ἐπιτελεῖσθαι μακροῖς, ὡν τὰ μὲν ἤδη πεποίηκα, ἅ τὰ δὲ καὶ ποιήσω, διὰ τοῦ *καλεῖν πετεινῶν* δίκην τοὺς ἔμοιους ὑπηρετάς ἀγγέλους, τὰ τε λειτουργικὰ πνεύματα τὰ πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐξ-
*ἔδωκαν, Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ὄρνυ, ἀπὸ γῆς πόρ-
ρωθεν ἄνθρωπον βουλήσ μου.* Ἀπλοῖ δὲ τὸν Χριστὸν ὃν ἀνακεκλήσθαι φησιν ἐκ γῆς πόρρωθεν, τῶν τοῦ ἔδου δηλονότι μυθῶν, δι' οὗ πληρώσειν τὰς ἐπαγγελίας φησίν. Ἄλλοι δὲ *πετεινῶν* ἔφασαν τὸν Βαβυλώνιον, περὶ οὗ φησιν Ἰεζεκιήλ· «Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερυγος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄπερ ἐξηγούμενός φησιν· «Ὁὐκ ἐπίστασθε τί ἐστὶ ταῦτα; ὅ· ἂν ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλώνος ἐπὶ Ἱερουσαλήμ καὶ λήψεται τὸν βασιλέα αὐτῆς, καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῆς, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα· τοῦτους γὰρ ἐκλεκτὰ τῆς κέδρου πρὸς ἐκλήθηκε διὰ τῆς παραβολῆς. Ἐλεγεν δὲ βασιλέα τὸν Σεδεκίαν, ὃν αἰχμάλωτον ἐληφεν. Ἄλλοι δὲ *πετεινῶν* εἰρησθαι τὸν Κύρῶν φασιν. Τὸ δὲ *ἐκτίσα, τοῦτ'* ἐστὶ κατασκευάσα, κακὰ δηλονότι κακωτικά. Εἰ δὲ καὶ μηδεὶς εὐρεθῆ τοῦμὸν θέλημα μετιῶν, τὸν Ἰὼν ἀποστελῶ τὸν ἐμὸν τὴν πατρικὴν πληροῦντα βουλήν.

quod creasse se adjicit, præparasse innuit; mala nimirum et calamitates, quibus afficientur. Quod si etiam nullus reperiatur, qui voluntatis meæ placita non aversetur, Filium ego meum, qui Patris consilium amplexus, ejusdem mandata impleat, missurus sum.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

α-ιε'. Κατάβηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, παρθένος θύγατερ Βαβυλώνας. *Εἰσελθε εἰς τὸ σκότος, θύγατερ Χαλδαίων, ὅτι οὐκ ἐτι προσθήσῃ κληθῆναι ἀκαλὴ καὶ τραφερὰ. Ἀδέε μύλον, ἄλεισον ἄλειρον, ἀποκάλυψαι τὸ κατάλυμά σου, ἀνάσυρε τὰς ποτιὰς, ἀποκάλυψαι τὰς κνήμας, κ. τ. λ.*

Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, οἷς ἔλεγε, «Τίνοι με ὁμοιώσατε; » Ἐκεῖ μὲν οὖν πλανωμένους εἶπεν αὐτοὺς, ἐνταῦθα δὲ ἀπολωλεκότας τὴν καρδίαν. Ἄνθ' οὗ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, οἱ σκληροκαρδιοὶ. Καθ' ἐκότερον δὲ παρίσταται τὸ τῆς γνώμης ἀναίσθητον. Διὸ πρὸς εἰδωλολατρεῖαν ἐτρέποντο. Ἄλλ' ὁμως ἔλεων αὐτοὺς ὁ Θεὸς ὑποσχέσει καλαῖς ἀνακαλεῖται πρὸς σύνεσιν *μακρυνθέντας δικαιοσύνης, τοῦτ'* ἐστὶ Θεοῦ. Ἀπειρήκεσαν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ἀλούσας ὀρῶντες τὰς δέκα φυλάς, αὐτοῖς τε τὸν Ἀσσύριον ὀρῶντες ἐγκείμενον, ματαίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἐπαγγελίας ἐνόμιζον. Διὸ τὴν κατὰ Βαβυλώνας αὐτοὺς εὐαγγελίζεται δίκην. Ἐκόλασε γὰρ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς οὐ μισῶν, σωτηρίαν δὲ αὐτοῖς μνηστεύμενος, ὡς καὶ τῶν ἱατρῶν οἱ τέμνοντές τε καὶ καίοντες· ἐπεὶ καὶ πάσα κόλασις πρὸς θνήσιν ἐπιφέρεται. Συναναπλέκει δὲ τῆ τῆς μερικῆς σωτηρίας ὑποσχέσει καὶ τῆς γενικωτάτης τὴν δέλωσιν. Ἡ μὲν γὰρ διὰ Κυρίου ἰλύτρωσις, μερικὴ, ἡ δὲ διὰ Χριστοῦ, πάντων ἀνθρώπων. Τὸ δὲ, οὐ μὴ βραδύνα, παρέοικε τῷ· «Ἐτι μακρὸν ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ, »

⁶⁵ Hebr. 1, 14. ⁶⁶ Ezech. xvi, 3. ⁶⁷ ibid. 12. ⁶⁸ Isa. xlvi, 5.

VARIÆ LECTIONES.

d Ἰσ. Κύρου.

ΡΑΤΒΟΛ. ΓΒ. LXXXVII.

77

id fuerit argumentum, quod meorum prophetarum voce quæ essent eventura longe ante prædixerim, quorum alia jam per me facta sunt, alia procul dubio et ipse efficiam; qui in subsidium meum angelos, tanquam aves, spiritusque ministros in eorum, qui salutis hæredes futuri sunt ⁶⁵, auxilium vocare possim. Alii autem transtulerunt: *Vocans ab oriente avem, a terra longinqua virum voluntatis meæ.* Quibus certe Christum ipsum significarunt; quem de terra longinqua, id est ab ipsis inferorum penetralibus, evocatum esse dicit, et per eundem se promissiones impleturum. Alii porro *avis* nomine Babylonium significari dixerunt, de quo loquentem **531** Ezechielem reperias, ubi ait: «Aquila magna, magnis pennis ⁶⁶, » cæteraque, quæ sequuntur, quorum sic interpretationem adjungit: «Nescitis quid ista significant? Ecco venit rex Babylonium in Jerusalem; et assumet regem ipsius, et principes ejus ⁶⁷, » et quæ sequuntur. Hos enim antea cedrorum electarum appellatione in parabola significaverat; Sedeciamque regem, quem captivum habuit, demonstrabat. Alii vero per *avem*, Cyrum designari arbitrantur. Deinde,

CAP. XLVII.

532 VERS. 1-15. *Descende, sede super terram, virgo filia Babylonis. Sede in terram. Ingredere in tenebras, non est solium, filia Chaldaeorum: quoniam non ultra adjicies, ut voceris mollis et tenera. Tolle molam, et mole farinam; revela operimentum tuum, detege canos, denuda tibias, etc.*

533 Et ista ad Israelitas etiam, in quos superior illud: «Cui me assimilastis ⁶⁸, » usurpatum est, referuntur. Ibi ergo eos errare, hic autem *cor perdidisse*, sive, ut expressit Symmachus, *duro corde existere* significat, ut utroque modo vecordes, animique sensu destitutos ad idololatriam sese contulisse demonstrat. Sed eorum jam miseracione commotum Deum spe bona, magnificisque pollicitationibus, qui *a justitia*, id est a Deo, *longe fuissent*, ad resipiscentiam provocare. Animos enim, qui decem tribus captas esse cernebant, abjecerant; et qui sibi Assyrium imminere videbant, vanas esse pollicitationes arbitrabantur. Atque hinc est, quod eis prædicta Babylonis ultione recreari Deus voluit; qui non odio, sed salutis amore provocatus ad Israelitarum pœnas accessit, non aliter quam ad amputandum, vel urendum medici: ne dicam nonnisi utilitatis gratia semper ultiones induci. Copulat autem cum particulari *salutis* promissione, et ejus etiam significationem, quæ generis est universi. Est enim quæ sit per Cyrum re-

demptio, particularis, quæ autem per Christum universorum hominum. Jam, quod *tardare non faciam* adjicit, eidem plane simile est, quod scribitur: « Adhuc modicum, qui venit, veniet, et non tardabit ⁶⁹. » *Sionis* deinde nomine Ecclesiam intelligimus, in qua ejusdem *salutem cum gloria* percipiemus, quotquot intelligibilis Israel, id est, Abrahami filii per **534** promissionem effecti, mentem quæ Deum intueatur, habuerimus. At Symmachus: *Dabo in Sion salutare, et Israel gloriam*, interpretatur. Ista ergo Israeli, inquit, pro mea in eos benevolentia, facile concesserim: sed *justitiam* meam in eos, qui præter æquum in vos sævierunt, dejecto regni ipsorum fastigio non possum non ostendere. Ideo enim fastu intumescunt, quod a sæculis multis imperio gentium potiuntur. Regno itaque personam tribuens *filiam Babylonis et virginem*, magnitudine virium, tanquamque ipso ætatis flore, tumidam et elatam appellavit, quam e sublimi descendere imperat.

Nonnulli filias Babylonis, aut etiam mulieres, ita volunt indicari, quas a Medis captas in servitutem redactum iri significat; quorum *descensu*, gloriæ et luxus, libertatisque et divitiarum in contraria mutatio demonstratur. Vocat ergo *virginis tenebras*, calamitatem eam, quæ averti sarcirique non valeat. Menti siquidem perpetuo *tenebras* dolor et metus offundunt. *Mollem* deinde et *teneram*, propter vitæ genus, modoque carentem ornatum vel regni, vel mulierum appellavit. Apud quos enim militiæ studium professos auro ornari, suavissimisque liniri unguentis usitatum erat, quid non facturas mulieres putes? Sedentem deinde, tanquam de regina sermo sit, facit; quæ mox relictis omnibus non aliter quam quæ *molæ* addicta, captivis famulatura sit. Ad hæc, *operimentum* illud, quo sibi varie caput adornabat, abjicere imperat: et quod de canis dixit, addidit, aut tanquam regni diuturnitatem indicaturus, aut eorum qui loquuntur, crudelitatem; qui ne anui quidem pepercerunt. Sed pro quo *Revela operimentum* habemus, *Aurea obducito* dixit Symmachus. Ubi item, *Quod justum est de te auferam. Non amplius tradam hominibus*, legimus; idem quoque, *Te ego ulciscar, nec resistet mihi homo*, interpretatur. Ubi deinde: *Qui redemit te Dominus exercituum*, Aquilas: *Propinquus vobis Dominus*. **535** Hæc igitur adversum te, inquit, *Dominus noster*, qui nos redimit, decrevit: nimirum, ut te ad hostes abduceret, ubi te existentes in medio *fluvios denudatam* pertransiro necesse est. Neque vero id injuria passum esse alius etiam in hunc modum propheta testatur, cum ait: « Sicut fecit, faciam ei ⁷⁰. » Et rursum: « Quemadmodum fecisti, sic erit et retributio tua ⁷¹. » Quin et omnino dicit Scriptura: « Væ impio! Mala secundum opera manuum ipsius contingent ei ⁷². » Quod autem, *Non amplius tradam te hominibus*, ait; si ad

Α και Σιών την Ἐκκλησίαν νοήσομεν, ἐν ᾗ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν ἐν δόξῃ δεχόμεθα ὅσοι τελοῦμεν εἰς τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ, εἰ θεὸν ὀρώντα σχήσομεν νοῦν εἰς τέκνα τελούντες κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ Ἀβραάμ. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκε· Δώσω ἐν Σιών σωτήριον, καὶ τῷ Ἰσραὴλ δόξαν. Ταῦτα μὲν οὖν διὰ φιλανθρωπίας δώσω, φησί, τῷ Ἰσραὴλ· τὴν δὲ δικαιοσύνην ἐνδείξομαι τὴν ἐμὴν, τοῖς ὑπὲρ τὸ δέον ὑμᾶς τιμωρησαμένοις ἐπεξιῶν, ὧν δὴ ταπεινώσω τῆς βασιλείας τὸ ὕψος. Ἐμεγαλύνουσι γὰρ ἐπὶ μακροῖς χρόνοις τῶν ἔθνῶν δυναστεύοντες. Τὴν δὲ βασιλείαν προσωποποιήσας, θυγατέρα Βαβυλῶνος ἐκάλεσεν, καὶ παρθένον, ὡς καλλωπιζομένην ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμει, καὶ τὴν ἐξ ὑψους αὐτῇ προσέταξε κάθουσαν.

tribuens *filiam Babylonis et virginem*, magnitudine virium, tanquamque ipso ætatis flore, tumidam et elatam appellavit, quam e sublimi descendere imperat.

Β Τινὲς δὲ τὰς θυγατέρας τῶν Βαβυλωνίων ἢ καὶ τὰς γυναῖκας οὕτως εἰρησθαί φασιν, ὧν τὴν ὑπὸ Μήδων διεγράψεν ἄλωσιν, καὶ τὴν εἰς δουλείαν ἀπαγωγὴν. Ὡν ἡ κατάβασις δηλοῖ τὴν ἐκ δόξης καὶ τρυφῆς, ἐλευθερίας τε καὶ πλεῦτου πρὸς τάναντία μεταβολήν. Τῆς οὖν παρθένου σκότος τὴν ἀνηκέστον ἐκάλεσε συμφορὰν. Τὸν νοῦν γὰρ αἰεὶ λύπη καὶ φόβος σκοτοῖ. Ἀπαλὴν δὲ καὶ τρυφεράν διὰ τε τὴν δαιταν καὶ τὸν ὑπερβάλλοντα κόσμον ἢ τῆς βασιλείας, ἢ τῶν γυναικῶν καλεῖ. Παρ' οἷς γὰρ τὸ μέγιστον ἐκασμεῖτο χρυσοῦ, καὶ τοῖς εὐδαεστάτοις κατεχρίετο μύροις, τί ἂν τις εἴποι τὰ γυναῖκα; Καὶ καθημένην, ὡς ἐπὶ βασιλίδος φησὶν. Ἄπερ ἀποθεμένην, φησί, μυλωθρίδος δίχην θεραπεύτης, τοῖς ἀλοῦσι δουλεύσεις. Καὶ τὸ κατάλυμμα ^δ δὲ τὸ ἐκ διαφόρου κόσμου περιελούσα τῆς κεφαλῆς ἀποτίθετο. Τὸ δὲ τῶν πολλῶν, ἢ ὡς ἐπὶ χρονίου βασιλείας εἶπεν, ἢ τὴν ὠμότητα τῶν εἰρηκτόων δηλῶν, ὡς μηδὲ γυναῖκας προσβύτιδος φέισασθαί. Ἄντι δὲ τοῦ Ἀποκάλυψαι τὸ κατακάλυμμα ἰ σου, Σύμμαχος, Κάλυψαι τὰ ὄψα, φησὶν, ἄντι δὲ τοῦ, Τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ λήψομαι· οὐκέτι μὴ παραδῶ ἀνθρώποις, ἐξέδωκεν· Ἐκδικήσιν σου λήψομαι, καὶ οὐκ ἀντιστήσεται ἐν ἐμοὶ ἄνθρωπος. Ἄντι δὲ τοῦ, ὁ ἠρσόμενός σε Κύριος Σαβαώθ· Ἀκύλας, ἀγχιστεύων ἡμῶν Κύριος. Ταῦτα κατὰ σοῦ, φησὶν, ὠρισεν ὁ ἡμέτερος Κύριος λυτρούμενος ἡμᾶς, δηλονότι τὴν εἰς πολέμιους ἀπαγωγὴν, καὶ ἦν ἔδει ^ε διελευθῆν ἀναστροφόμενῃν καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τυγχάνοντας ποταμοῦς. Δ Ὅτι δὲ δίκαιος πέπονθε, καὶ προφήτης ἐδήλωσεν ἕτερος εἶπών· Ὡς καθὼς ἐποίησεν, ποιῆσω αὐτῇ· ἰ καὶ πάλιν· Ὡς καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται τὸ ἀναπόδομά σου. Καὶ καθόλου δὲ φησὶν ἡ Γραφή· Οὐκ ἐστὶ τῷ ἀνόμῳ. Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. Τὸ δὲ, Οὐκέτι μὴ παραδῶ σε ἀνθρώποις, κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, δηλοῖ τὸ μηκέτι τειοῦτος ἀπανθρώποις παραδοθῆσθαι.

⁶⁹ Habac. II, 3. ⁷⁰ Ezech. VII, 27. ⁷¹ Jerem. I, 45, 29. ⁷² Isa. III, 11.

VARIÆ LECTIONES.

^δ γρ. κάλυμμα. ἰ γρ. κάλυμμα. ἢ γρ. ἰσ. σε δεῖ.

Ἴσως δὲ καὶ αὐτοῖς λέγει τοῖς πάλαι νικήσασιν· τοῦτο δὲ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ῥηθὲν παραμυθίζεται. Ἐἴτα πάλιν πρὸς τὴν Χαλδαίαν φησὶ, Κάθισον κατανεσυγμένη, ἢ κατὰ Σύμμαχον, σιωπῶσα· ἢ γὰρ οὕτω μεγάλη αὐχός, καὶ ὡς οὐκ ἐταίρις χρωμένη τοῖς ἔθνεσιν, μετὰ γυνθι λοιπὸν ἐφ' οἷς ἐπραξας, τοσοῦτον σκότῳ παιδείας ἐκδιδομένη.

tanquam servis, nationibus uleris; te deinceps eorum, quæ gessisti, cum in tantis doctrinæ tenebris versareris, poenitere æquum est.

Τὸ δὲ ἰσχύς βασιλείας, δέσποινα βασιλειῶν ἐξέδωκε Σύμμαχος, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν, διδάσκων ὡς οὐ δεῖ τοῖς ὑπὸ Θεοῦ ταπεινουμένους ἐπειθεῖσθαι, οὐδ' ἐγγυρεῖ παιδευθέντας ἐλεθθῆναι. Συμφῶς δὲ τούτοις καὶ Ζαχαρίας φησὶν· « Ἐζήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα· ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργίσθη ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. » Σὺ δὲ, φησὶ, καὶ διηνεκῶς βασιλεύειν ὑπέληφας, παιδεύων ταῖς παρούσαις εὐπραγίαις μὴ πεποιθῆναι, προορᾶν δὲ τὰ ἔσχατα, καὶ τὰς ὑστερον ἐσομένας μεταβολάς. Ταῦτα δὲ τῆς ὑπερφηφίας τῶν ἐν αὐτῇ βασιλευσάντων ὑπῆρχεν. Ἰφ' ἕνα δὲ αὐτῆς χαιρὸν ἀπειλεῖ ἀνδρὸς στέρην τοῦ καθ' ὃν ἦλω βασιλευόντος χρόνον, καὶ τέκνων τῶν ὑπ' αὐτῆς βασιλευομένων, ἢ καὶ τῶν αὐτῆς οὐκ ἐταίριον ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων. Οὐ διὰ τὰ προλεχθέντα δέ σοι ταῦτα συμβήσεται μόνον· ἀλλ' ὅτι καὶ τὰς ἐλπίδας ἐν ἐσχαταῖς ἔθου καὶ φαρμακείαις. Προλεχθέντων γὰρ σοι νίκην τῶν αὐτὰ μετιόντων, πρὸς ὄγκον ἀρθεῖσα φρονήματος, ὁμοῦ καὶ τῆς δυνάμει θαρροῦσα, καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκ οἰομένη κρείττω φανεῖσθαι τὴν Περσικὴν, ἐφασκες· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτέρα, ταῖς ἐκ δαιμόνων μαντεῖαις, καὶ ταῖς ἐξ ἀστρων θαρρήσασα. Καὶ τὴν ἐπὶ δαίμοσιν ἐλπίδα πορνεῖαν καλεῖ. Ἀποστατικὴ γὰρ ἐστὶ Θεοῦ. Πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις ἢ πρὸς Θεὸν οὐκ ἐπιεικῶς κατὰ φύσιν, ἢ δὲ πρὸς δαίμονας ἀλλοτρίαι, τὴν τούτων πρὸς ἀνθρώπους συνουσίαν διὰ γοητείας ἐπαγομένη. Διὸ καὶ Παῦλος τῆς φαρμακείας συνάπτει τὴν εἰδωλολατρείαν λέγων· « Εἰδωλολατρεία, φαρμακεία. »

conciat: indeque est quod Paulus idolorum cultum cum iis conjungit, cum idolorum servitus, veneficia, dicit ⁷².

Οὐ τοίνυν οὐτε Χαλδαίους οὐθ' ἑτέροις τὸ εἰδωλολατρεῖν συγγνωστὸν, ἀλλ' ὀλέθριον. Ἔσται οὖν, φησὶν, ἢ πορνεῖα σου εἰς ἀσχύνην, ὅτ' ἂν ἢ ἐπὶ δαίμοσιν ἐλπίς διαπέση, ὧν ἢ ἰσχύς, ἀσθένεια, μὴτε προλέγειν ἐχόντων, ὡς ἐγὼ σοι ταῦτα, μήτε βοηθεῖν δυναμένων. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Γνωθὶ ὅτι ἢ ὑνέσεις τούτων ἔσται, καὶ ἢ πορνεῖα σοι ἀσχύνη, Σύμμαχος φησὶ· Καὶ ἢ γνώσις σου αὐτὴ ἐξηπάτησέν σε. Σύνεσις δὲ καλεῖ τὴν σοφίαν τῶν μάντεων. Διὸ φησὶ, Καὶ οὐ μὴ γνώσις ἐκ μαντείας τὸν ἐπερχόμενον ὄλεθρον, ὃν καὶ βόθυνον καλεῖ, τὸ ἄφυκτον τῶν ἐμπεπτωκότων δηλῶν. Παρίστησι δὲ Δανιὴλ ὅπως παρὰ Χαλδαίους διέπρεπον μάγοι τινὲς, καὶ Γαζαρνοὶ, καὶ φαρμακοὶ, καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα σοφοὶ (οὕτω γὰρ αὐτοὺς ἐκάλου), οἳ καὶ εὐδοκίμων

mentem interpretum Septuaginta referas, de immitibus ejusmodi et inhumanis hominibus, fortassis et de illis etiam a quibus victi quondam fuerunt, intellexit. Sed est ad Israel dictum istud intercalatum. Chaldæam deinde compellens, Sede, inquit, compuncta; vel tacens, secundum Symmachum. Quæ enim eo superbiæ et arrogantiae evaseras ut eorum, quæ gessisti, cum in tantis doctrinæ tene-

Cæterum quo loco fortitudo regni habenuis, domina regnorum vertit Symmachus; et causam addit, ut doceat non iis esse, qui a Deo affiguntur, insurgendum, quorum correptione ad misericordiam potius decuit commoveri. Istis autem et illa congruunt, quæ per Zachariam in hunc modum dicuntur: « Æmulatus sum Jerusalem zelo magno: et ira magna ego irascor super gentes opulentas. Quia ego iratus sum parum, ipsi addiderunt ad mala ⁷³. » At te diutius regnaturam arbitrata es, inquit, ut præsentis rerum successui non esse confidendum, sed ultima, et quæ deinceps futuræ sunt, mutationes oportere prævideri demonstraret. Demonstrabant vero hæc eorum qui in ea regnarunt, arrogantiam. Ei porro uno eodemque tempore, et viri, qui dum capta est regnabat, et liberorum, aut etiam civium, qui in acie casuri essent, interitum nuntiat. Neque tamen ista in te solum, inquit, propter ea, quæ ante dicta sunt, ventura sunt; sed ideo etiam quod spes tuas in incantationibus et veneficiis sitas **536** habueris. Cum enim penes te fore victoriam prædicerent, qui ea adibant; tantum fastu et arrogantia intumuiisti, ut opibus tuis freta, Persisque te fore superiorem arbitrata, esse te, et non existere aliam, inque vaticiniis, quæ per dæmonas et astra sunt, confidere, ausa sis dicere. Spem deinde, quæ in dæmonibus collocata, fornicationem ideo nominat, quod a Deo separet. Est enim Dei et hominum maxime secundum naturam familiaritas, aliena autem plane, quæ cum dæmonibus inita, illis cum hominibus congressum magicis artibus cum iis conjungit, cum idolorum servitus, ve-

Non est igitur idola colere neque Chaldæis, neque aliis venia dignum, sed capite. Erit ergo fornicatio tua, inquit, in dedecus; cum tibi, quæ est in dæmonibus, spes exciderit, quorum virtus ab impotentia non differt, qui tibi nihil quidquam vel prædicere, ut ego ista, vel auxiliari queunt. At pro, Scito quod prudentia horum erit, et fornicatio tua tibi dedecori, ita Symmachus: Et intelligentia tua, hæc decepit te. Ubi intelligentiæ nomine vaticinandi artem significavit. Et inde est, quod ait: Et non cognosces ex vaticiniis advenientem interitum; quem Joveam etiam appellavit, ut eos, qui in eam ceciderint, non esse evasuros demonstraret. Legas vero et apud Danielem magos in Chaldæa quosdam, et Gazarenos, et veneficos ⁷⁵, aliosque artium ejus-

⁷² Zachar. i, 14, 15. ⁷³ Gal. v, 20. ⁷⁵ Dan. ii, 2.

modi professores, quos illi sapientes vocant, clarruisse, tantumque regi probatos fuisse, ut non nisi eorum auspiciis regnum feliciter administrari posse crederet: quos hic per ignem passuros esse vindictam monet propheta, cum et ipsam, nullis auxilium ferre valentibus, igne conflagrare civitatem contigerit. Sunt tamen qui sermonem ad *Chaldæam* ironice dirigi arbitrentur, cum *habere carbones ignis*, æstuantem nimirum et præservidos homines illos dixit, de quibus intellexit, cum, si quando *super eos sederis*, id est, requieveris, adjunxit. Aderunt enim tibi in auxilium. Vel certe, *carbonum* nomine, utiles, et ad resipiscentiam provocantes pœnas significat. Tibi enim, inquit, cum resipueris, ista in commodum me auxiliante cesserit ultio, quantumvis antea in *vanum laboraveris*. Hæc autem, inquit, etiam singulis hominibus eventura sunt. Per se enim qui *errarunt*, multam patientur; quam nec illa, quam non pœnituerit, evitare poterit. Significat vero idem *laborasti*, ac si *infirmus* fuisti dixisset. Perfacile enim expugnari capique poterat, quæ Dei cultum cum dæmonibus commutaras. At enim, quo loco *Laborasti in commutatione tua*, et quæ sequuntur, legimus; ibidem cæteri: *Negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in fine suo erraverunt, ex quibus nullus inventus est tibi salvator*, interpretantur; *Symmachus* autem, *Itaque non est, qui salvet te*. Nonnulli porro illud: *Homo in semetipso erravit, tibi autem non erit salus*, ita explicant, ac si permultos homines carnis affectibus quidem, te autem, eo impuritatis, processisse diceret, ut nullus tibi salutis locus relinquatur amplius.

CAP. XLVIII.

538 VERS. 4-11. *Audite hæc, domus Jacob, qui vocati estis nomine Israel, et existis de aqua Juda, qui juratis nomine Domini Dei Israel, qui recordamini non cum veritate, neque cum justitia, qui adhæretis nomini civitatis sanctæ, et super Deum Israel constabilitati estis, etc.*

Postquam de Babyloniis locutus est, ad Judæorum reprehensionem accedit; deque illis se, propter justitiam suam, non quod auxilio isto digni sint, pœnas sumere demonstrat. Vocat enim *domum Jacob*, tanquam avi nomine indignos; nudæque tantum *Israelis* appellationis, corporeique *Judæ* seminis participes. Hoc enim *ex aqua* dicens significavit. *Judam* deinde tanquam regio generi ascripsit. Sed **539** quemadmodum falso ita vocabantur, qui nominibus iis erant indigni: sic cum *jurarent, Deique Israel recordarentur*, labiis ipsum honorabant, qui corde ab eodem longe remoti, frustra quoque Domino inniti videbantur, qui civitati eidem consecratæ *adhærebant*. Sunt enim post *Ezechia* tempora, in omni impietatis et superstitionis genere per *Manasse* educati, quem in au-

Α παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὡς δι' αὐτῶν κατορθωμένης τῆς βασιλείας, οὗς φησι καταλήψεσθαι τὴν διὰ πυρὸς τιμωρίαν, ἤνικα πυρίκαυστος καὶ ἡ πόλις γενήσεται, μηδὲ αὐτοῖς βοηθεῖν δυναμένους. Τινὲς δὲ κατ' εἰρω- νεύειαν τὸν λόγον πρὸς τὴν Χαλδαίαν ἐδέξαντο. Ἐχεις ἀνθρακας πυρὸς, ὃ ἐστὶ θερμούς ἀνδρας καὶ ζέον- τας, τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος, ὅτ' ἂν ἐπ' αὐτοῖς καθίσῃς, ὃ ἐστὶν ἐπαναπαύση. Αὐτοὶ γὰρ ἔσονται σοὶ βοήθεια. Ἦγουν ἀνθρακας, τὰς ἐπιστρεπτικὰς καὶ ὠφελίμους τιμωρίας καλεῖ. Ἐπιστραφείη γὰρ σοὶ, φησὶν, ἔσται τὰ τῆς τιμωρίας πρὸς ἀγαθοῦ τῆς παρ' ἐμοῦ τυχα- νοῦσης βοηθείας, εἰ καὶ τὸν πρὸ τοῦ χρόνου εἰς μα- ταιοποιίαν ἀνάλωσας. Ταῦτα δὲ φησὶν, ἔσται καὶ καθ' ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων. Δι' ἑαυτοὺς γὰρ πλα- ηθέντες ἔξουσι τιμωρίαν, ἣν οὐ φάυξη μὴ μετανοή- σασα. Τὸ δὲ ἐκοπλάσας, ἀντὶ τοῦ ἠσθήθησας. Με- ταβαλοῦσα γὰρ εἰς δαίμονας ἀπὸ θεοῦ τὴν λατρείαν εὐάλωτος γέγονας. Ἄντι δὲ τοῦ Ἐκοπλάσας ἐν τῇ μεταβολῇ σου, καὶ τὰ ἐξῆς· οἱ λοιποὶ φασιν, Οἱ ἔμποροὶ σου ἀπὸ νεότητός σου. Ἐκαστος εἰς τὸ πέραν ἢ ἐνυτοῦ ἐπλανήθησαν, ἐξ ὧν οὐδεὶς εὐ- ρηταὶ σοὶ σωτήρ.—Διὸ οὐκ ἐστὶν ὁ σώζων σε, κατὰ Σύμμαχον. Τινὲς δὲ τὸ, Ἀνθρώπος καθ' ἑαυτὸν ἐπλανήθη, σοὶ δὲ οὐκ ἔσται σωτήριον, οὕτως ἐρ- μήνευσαν, ὡσεὶ ἔλεγεν· Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀν- θρωπίνως ἐπλανήθησαν, συμμέτρως ἀποστάντες θεοῦ πάθειν ὑπενεχθέντες σαρκός· οὐ δὲ εἰς τοῦτο προ- ἔβης ἀνοσιότητος, ὡς μηδένα σοὶ σωτήρια; τόπον περιλειφθῆναι.

αbreptos, cum a Deo modice recessissent, aberrasse

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

α-ια'. Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κε- κλημένοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ ἐξ Ἰούδα ἐξελθόντες. Οἱ ὀμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου θεοῦ Ἰσραὴλ. Μιμηνησκόμοιοι οὐ μετὰ ἀληθείας, οὐδὲ μετὰ δικαιοσύνης, καὶ ἀντεχόμενοι τῷ ὀνό- ματι τῆς πόλεως τῆς ἀγίας, καὶ ἐπὶ τῷ θεῷ Ἰσ- ραὴλ ἀντιστηριζόμενοι, κ. τ. λ.

Τὰ κατὰ Βαβυλωνίων εἰπῶν, ἐλεγκτικῶς πρὸς Ἰουδαίους φησὶν, ὡς διὰ τὸ παρ' ἐμοὶ δίκαιον ἐκεί- νους μετέρομαι, οὐχ ὅτι βοηθείας ὑμεῖς ἀξιοὶ καθ- εστήκατε. Οἶκον γὰρ καλεῖ Ἰακώβ, ὡς καὶ τῆς τοῦ προπάτορος ἀναξίους ἐπωνυμίας, καὶ ψιλῆς τοῦ Ἰσ- ραὴλ προσηγορίας μετέχοντας, καὶ σπέρματος Ἰού- दा σωματικῶ. Τοῦτο γὰρ τὸ ἐξ ὕδατος. Ὡς βασι- λικῶ δὲ γένει τὸν Ἰούδαν ἐπέγραψεν. Ὅσπερ δὲ ψευδῶς ἐλέγοντο ταῦτα τῶν ὀνομάτων ὄντες ἀνάξιοι, οὕτως ὀμνύοντες καὶ μιμημένιοι τοῦ θεοῦ Ἰσραὴλ, τοῖς χεῖλεσιν αὐτὸν ἐτίμων, ἀφεστηκότες αὐτοῦ τῇ καρδίᾳ, καὶ μάτην ἐδόκουν ἐπὶ Κυρίῳ στηριζέσθαι, ἀντεχόμενοι πόλεως ἀνακειμένης αὐτῷ. Μετὰ γὰρ τὸν Ἐζεκιαν, Μανασσῆς αὐτοὺς εἰς πᾶσαν ἀσέθειαν ἔτρεψεν, καὶ ἐν αὐτῷ καθίδρυσεν ἀγαλμα τῷ θεῷ ναῶ. Διὸ φησι πρὸς αὐτούς,· Ἐ τί ἡ ἡγαπημένη ἐν

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. τέρρας.

τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα, ἡ πολλὰς τε προφητείας ὠνεῖσιν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν. Διὸ πλείσταις αὐτοῖς πρὸς εὐσέβειαν ἀνακαλεῖ παρακλήσιν. Καὶ ὁ Σωτήρ δὲ αὐτοῖς ἐπὶ σωματικῇ συγγενείᾳ φρονούντας ἐξήλεγχε, λέγων· «Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἂν.» Καὶ νῦν δὲ συνεχῶς αὐτοῖς ἐκ τῶν πατέρων καλεῖ, τῆς ἐκείνων δῶρον εὐσεβείας εἰς μνήμην, ὡς ἂν ἀπωλείας μὴ ἔαυτοῖς τε καὶ τῇ πόλει παραίτιοι γένωνται. Θεὸν δὲ δείκνυσιν αὐτὸν προθεσπιζόντα, οὐκ ἐπιδεικτικῶς, ἀλλ' ὠφελῶν ἰ, ἵνα μὴ τοῖς εἰδώλοις ἐπιγράψωσι τὰ συμβαίνοντα, καὶ ὡς ἂν προγνόντες μετανοήσωσιν· ἠδύνστο γὰρ καὶ σιωπῶν τιμωρησασθαι Βαβυλωνίους. Καὶ τῷ Φαραῶ γὰρ προλέγων ἐπέφερεν· «Ἴνα γνῶ τὸν ἐπάγοντα.» Γινώτε οὖν, ὡς ἀπιστοί, φησὶν, ὡς ὅσα διὰ τῶν πρόσθεν ἐθέσπισα προφητῶν, ὡς εἰς ἀκοῆς πολλὰς τοὺς λόγους ἐλθεῖν, εἰς ἔργον ἐξέβη. Θεοῦ γὰρ μόνου τὸ προλέγειν· καὶ μάτην ὁ Μανασσῆς διὰ μαντείας εἰδέναι σπουδάζει τὰ μέλλοντα· ἃ δὲ προέφη, φησὶν, εἰ καὶ μὴ προσέδοξας ἰ, ἀλλ' οὖν ἐξάπινα γέγονεν.

venerunt, re ipsa jam præstitisse cognoscite. Est enim Dei tantum futura prædicere: quorum notionem per-sortilegia adipisci frustra Manasses conatur. Ea ergo quæ prædixi, inquit, quantumvis minime expectares, repente tamen fieri contigit.

Πρότερα δὲ τινες τὴν αἰχμαλωσίαν εἰρήκασιν, μεθ' ἣν ἔστι τὰ τῇ Βαβυλωνίᾳ συμβάντα δεινὰ. Ὡς ἀκαμπεῖ δὲ, φησὶ, καὶ ἀναισχύνητο προεῖπον, καίπερ εἰδῶς, ὡς καὶ οὕτως εἰδώλοις τὴν τῶν συμβησομένων Βαβυλωνίους ἐπιγράψεις αἰτίαν. Ἐπεὶ, καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀλώσεως, καὶ περιλειφθεῖσαι γυναῖκες, κωλύοντος Ἱερεμίου κατελθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀνθυπέφερον· Ἐπειδὴ διελίπομεν θύουσαι τῇ βασιλίᾳ τοῦ οὐρανοῦ, ἐπῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα. Διὸ καὶ δυσχεραίνων Ἱερεμίας φησὶ· «Κύριε, οἱ ὀφθαλμοί σου εἰς πίστιν. Ἐμαστίγωσας αὐτοῦς, καὶ οὐκ ἐπόνθησαν. Συνετέλεσας αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν.» Ἰδοὺ τοίνυν, καίπερ ὄντι τοιοῦτοι, φιλόανθρωπος ὢν, προλέγει τὰ συμβησόμενα τοῖς μέλλουσι σε καταπολεμησάμενοι Χαλδαίοις, ὡς ἂν τότε βοήθῃ τὸν προειπόντα καλέσειας. Μὴ οὖν ἀπάτας αὐτὸν ἰ λέγων, ὡς καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς προφητείας εἰδωλῶ σοι ἐνετελλετο, τοῦτ' ἔστιν ἠπειλήσαν, ἢ προαπήγγειλαν, ὡς αὐτὰ σε κακώσει. Διὰ ταῦτα γὰρ πείσει ἰ κακῶς, ὅτιπερ ἀποστὰς ἐμοῦ προσετέθης αὐτοῖς. Πλὴν οὐδὲν σε τὸ προλέγειν ὀνήσειεν. Οὐ γνώση γὰρ, τοῦτ' ἔστιν, οὐ γενήση σοφὸς τῇ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῇ, μὴ περιμένων τῶν σοι προαπειλουμένων τὸ τέλος. Ἀκουστὰ σοι τοιγαροῦν ἐποίησα τὰ καινὰ. Καινὰ γὰρ ἦν, πρὸ τοῦ γενέσθαι λεγόμενα. Πάσῃων τοίνυν μὴ λέξῃς, ὡς Πρὶν παθεῖν οὐκ ἀκήκοα, ἤκουον, ὅτι Προέγγων μὲν, ἀλλ' ἐξ εἰδωλῶν μαθῶν. Οὐ γὰρ ἔγνωσ οὐδὲν πρὶν ἐμὲ λέγειν αὐτὰ· οὐ γὰρ πεποίηκά σοι τοῦτο παρ' ἐτέρου γνωστὸν. Ἰδοὺ δὲ σε καλῶ καὶ πρὶν ἀπειθῆσαι παράνομον. Δι' αὐτὸ γὰρ σε καὶ φθάσει

A gusto Dei tempore simulacrum erigere non potuit. Atque hinc est, quod eos in hunc modum per Jeremiam Dominus alloquitur: « Quam dilecta in domo mea fecit abominationem ? » Assidua deinde prophetarum voce impietatis accusatos crebris ad pietatem exhortationibus provocat. Imo vero et eos Salvator ipse, quouiam sanguinis affinitate superbiebant, tum repressit, cum dixit: « Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis ? » Et nunc eosdem sæpius de patrum nomine appellat, ut illis pietatem ipsorum in memoriam revocet, ne sibi et civitati interitus auctores esse pergant, Deum vero ostendit de se ante, non ad ostentationem, sed ad utilitatem futura prædicere: partim quidem, ut rerum eventum idolis non ascribant; partim vero ut, de futuris edocti, respiciant. Poterat enim etiam tacens de Babyloniis supplicium sumere. Nam et Pharaonem, cum de futuris inoneret, ut eum, qui inducit agnosceret, adjecit. Vos igitur, inquit, qui fide cretatis, me, quæcumque antea per prophetas a me prædicta ad multorum aures pervenerunt, re ipsa jam præstitisse cognoscite. Est enim Dei tantum futura prædicere: quorum notionem per-sortilegia adipisci frustra Manasses conatur. Ea ergo quæ prædixi, inquit, quantumvis minime

Sunt vero qui priorum nomine captivitatem inveni velint, postquam illæ ipsæ calamitates contigerunt, quæ Babylonios invaserunt. Deinde, tanquam de contumaci, prædixi verbum usurpavit; quantumvis, inquit, et eorum te causam etiam, quæ Babyloniis eventura essent, idolis ascripturam esse non ambigerem. Expugnatis ad hæc Hierosolymis, cum superstites feminas in Ægyptum migrare vetaret Jeremias; illæ 540 contra, ex quo reginæ cœli sacrificare desierant, in se mala ista omnia devenisse responderunt: unde et illa ægre ferentis prophetæ verba, quæ in hunc modum legimus: « Domine, oculi tui in fidem Flagellasti eos, neque laboraverunt. Consummasti eos, nec voluerunt admittere disciplinam ? » Ecce igitur, quantumvis te talem præbueris, pro mea in homines benevolentia, Chaldæis, qui te bello superaturi sunt, longe ante futura denuntio ut eum tunc, a quo ista tibi prædicta sunt, in auxilium vocare memineris. Vide itaque ne decipiaris, tibi ista prius idola, quam me mandasse; id est vel minitata esse, vel prædixisse, ut te vexarent, afferens. Ideo enim male excipieris, quod me derelicto ad ea transieris. Neque tamen tibi quidquam profutura est futurorum prædictio. Non enim cognosces; ac si diceret: Non sapiens fies ipsa mutatione in melius, qui tristem rerum exitum, quæ tibi prædicuntur non expectes. Audita itaque feci tibi nova. Nova enim erant, quæ ante dicebantur, quam fierent. Cum ergo patieris, ne te prius non audivisse dixeris; vel si præscisse dicas, ab idolis didicisse. Nihil

⁷⁶ Jerem. xi, 15. ⁷⁷ Joan. viii, 39. ⁷⁸ Jerem. v, 3.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. ὠφελίμως. ἰ γρ. προσεδόχας. ἰ γρ. ἀπάτας αὐτόν. ἰ γρ. πείσει.

enim omnino priusquam renuntiarem, *cognoveras*; A τῶν προῤῥηθέντων τὸ τέλος, ὡς ἐκ γενέσεω; ἐν ἀσπε-
neque tibi istud ego aliorum opera *cognitum* esse βεια τραφέντα.
volui. Imo esse te etiam, priusquam a fide contingat recedere, *iniqum* prænuntio. Ob id enim te
rerum, quæ prædictæ sunt, exitus etiam antevertet, quod a natalibus ipsis in impietate educatus
sis.

Est igitur ab humanitate profecta rerum, quæ tibi eventuræ sunt, prædictio. Nam et te cum in hostium potestatem tradidi, id quoque in tuam rem feci : non quo more solent, qui ad suam tantum utilitatem respiciunt. Eum enim persæpe solet erudire afflictio, cui nihil ad resipiscentiam oratio profuit. Atque hinc est, ait, quod hostium tibi calamitates prædixi; ut undique ad frugem te revocarem, minitendo, metumque et dolorem incutiendo, futura etiam prædicendo; in libertatem denique, qui meus est in te amor asserendo, hostesque ulciscendo; qui in meam divinitatem blasphemii, quam de vobis adepti sunt victoriam diis suis ascribunt; et ejus **541** qui est, *gloriam*, iis qui non sunt indulgent. *Fornacem autem paupertatis*, servitutis locum appellat, in quo eos, qui ad eam adacti sunt, etiam *mendicare* necesse sit. His deinde verbis seipsum Israellem *vendidisse* dicit, qui in *argenti* locum sua ipse peccata concesserit. Neque enim, inquit, propter virium mearum imbecillitatem premeris, qui quæ in Ægypto gesta sunt, in tuam libertatem patraverim. Sed quærunt nonnulli, qui se *nova fecisse* asserat, cum, docente Ecclesiaste, nihil novum sub cælo sit ⁷⁹. Christi igitur mysterium, longe ea, quæ cernitur, creatura majus, quod a Paulo etiam absconditum nominatur ⁸⁰, intellexit. Indequè verba ista, *neque ab initio aures tuas aperui*, adjunxit. Apostolis enim, ut Scripturas intelligerent, *aures* Christus *aperuit* : quæ tum demum nobis aperiuntur, cum et mens ipsa, ut frustra non audiant, reseratur. Deinde, *novi enim*, inquit, *quod prævaricaberis*, ideoque occultavi, *et iniqum ex utero vocaberis*; prænotione nimirum. existant ⁸¹. Ideo autem penitus etiam interiisses, quod *gloriam meam* dæmonibus attribuisti, nisi et ipsa te, quæ in mundi salutem operatura est, *gloria mea* liberasset.

542 VERS. 12-22. *Audi me, Jacob, et Israel, quem ego voco. Ego sum primus, et ego sum in sempiternum, et manus mea fundavit terram, et dextera mea stabilivit cælum. Voco eos, et stabunt simul, et congregabuntur omnes, et audient, etc.*

Superioribus in infames Israelitas usurpatis, hic jam cum probis et honestis disputat : indeque est, quod *quem ego vocavi* addidit, pro quo *vocatus meus* Symmachus; Aquilas autem *vocate mi*, interpretantur. Erant enim ex eorum numero *vocati* quicquam permulti, electi autem valde pauci. Sed hic de *vocatis*, non de electis habetur disputatio. Eos vero ad suæ etiam divinitatis meditationem **543** invi-

⁷⁹ Eccle. I, 10. ⁸⁰ Coloss. I, 26. ⁸¹ Psal. LVII, 4.

VARIE LECTIONES.

⁂ γρ. διό σοι, φησί. ⁂ γρ. ἀπειλαῖς. ἢ ἀπειλῆ. ° ἀφ. καί. ἰσ. καί.

Οὐκοῦν διὰ φιλανθρωπίας τῶν σοὶ συμβησομένων ἢ προῤῥησις. Καὶ παραδίδους σε γὰρ, ἐπ' ὠφελείᾳ παρέδωκα, οὐχ ὡς ἂν τις ἀνὴρ πρὸς ἴδιον κέρδος ὀρῶν. Παιδεύει γὰρ ἐστ' ὅτε πάθος, ὃν οὐκ ἐπαίδευσσε λόγος. Δι' ὅσοι = καὶ τῶν πολεμίων τὰς συμφορὰς προηγόρευσα, πανταχόθεν ἐπιστρέφων, ἀπειλῆς ⁂, καὶ φόβῳ, καὶ πάθους πείρᾳ, καὶ δυνάμει προαγορεύσεως, τῇ περὶ σὲ φιλανθρωπίᾳ σέ τε πάλιν ἐλευθερῶν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς τιμωρούμενος, καὶ °, ὅτι τὴν ἐμὴν ἐδλασφήμουν θεότῃτα, τὴν καθ' ἑμῶν νίκτην τοῖς ἰδίοις θεοῖς ἐπιγράφοντες, ρ τὴν τοῦ ὄντος τοῖς οὐκ οὐσι χαριζόμενοι *δόξαν*. *Κάμινον δὲ πτωχίας*, τὸν τόπον τῆς δουλείας ἐκάλεσεν, ἐν ᾧ τοῖς δουλεύουσιν καὶ *πτωχεύειν* ἀνάγκη. Δι' ὧν δὲ λέγει, *δεικνυσι* τὸν Ἰσραὴλ ἑαυτὸν πεπρακότα, ἀντ' *ἀργυρίου* τὰς ἑαυτοῦ προέμενον ἀμαρτίας. Οὐ δι' ἐμὴν γὰρ ὑπομένεις ἀσθένειαν τοῦ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ πρὸς τὴν σὴν ἐλευθερίαν δραματουργήσαντος. Πῶς δὲ λέγει *πεποιηκέναι*, καθὰ φασί τινες, *καινά*, τοῦ Ἐκκλησιαστικῆς λέγοντος, Καὶ οὐδὲν καινόν; Τὸ Χριστοῦ τὸίνυν λέγει μυστήριον μεῖζον τῆς δρωμένης *ὕπαρχον* κτίσεως, ἢ καὶ ἀποκεκρυμμένον ὁ Παῦλος καλεῖ. Διὸ φησιν, *Ὅτε ἐξ ἀρχῆς ἠνοιξά σου τὰ ὤτα*. Τῶν γὰρ ἀποστόλων Χριστὸς ἠνοιξε τὰ ὤτα πρὸς τὸ συνιέναι τὰς Γραφάς. Ἀνοίγεται δὲ τὰ ὤτα, ὅτε καὶ νοῦς. Οὐ γὰρ μάτην ἀκούει. *Ἔγνωρ* γὰρ, φησίν, *ὅτι ἀθετήσεις*, διδ καὶ ἐκρῶσα, καὶ *ἀνομος ἐκ κοιτίας κληθήσῃ*· δηλαδή, τῇ προγνώσει. Οὕτως ἀπῆλλοτριώθησαν οἱ ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας. Ἐπαθεῖς δ' ἂν καὶ πανωλεθρίαν, ἀνθ' ὧν *μου τὴν δόξαν* ἀνέθηκας δαιμοσιν, εἰ μὴ δι' αὐτὴν *μου τὴν δόξαν* φανησομένην ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου.

Quo modo alienati sunt, qui a vulva peccatores quod *gloriam meam* dæmonibus attribuisti, nisi et

ιβ·κβ'. Ἀκούε μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ. Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. Καλέσω αὐτούς, καὶ στήσονται ἅμα, καὶ συναχθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται, κ. τ. λ.

Τὰ πρῶτα τοῖς διαθεβλημένοις εἰπὼν, ἐνταῦθα τοῖς κατορθοῦσιν ἐξ Ἰσραὴλ διαλέγεται. Διὸ πρὸς κεῖται τὸ, ὃν ἐκάλεσα. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μὲν, ὁ *κλητός* μου, Ἀκύλας δὲ, *κλητὸς* μου, φασίν. Ἦσαν γὰρ ἐξ ἐκείνου πολλοὶ *κλητοὶ*, ὅλγιοι δὲ ἐκλεκτοί. Πλὴν οὐκ ἐκλεκτοὶ, πρὸς οὓς ὁ λόγος, ἀλλὰ *κλητοὶ*. Ὑπομιμνήσκει δὲ αὐτούς καὶ τῆς ἑαυτοῦ θεολογίας, ἀναρχον ἑαυτὸν λέγων. Τὸ γὰρ τοῦ πρώτου προσδύ-

τερον, και ἀτελεύτητον ἀκολούθως. Οὐ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀρχή, οὐδὲ τέλος.

lat, cum se principium non habere significat. Nam quod primo antiquius est, et illud etiam sine earere consequitur : cum quod initium non habuit, extremo privari etiam necessum sit.

ἽΠερ οἱ λοιποὶ δηλοῦντες ἐξέδωκαν, Ἐγὼ πρῶτος, και ἐγὼ ἔσχατος. Εἰρηται δὲ που περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι Ἐατός ἔστιν ὁ πρῶτος και ὁ ἔσχατος. Ὁ διασάφησεν εἰπών, Ἐξῶν και ἐγενόμενῃ νεκρός. Ἄρχῃ γὰρ ἔστι ζωῆς ὁ αὐτός, και ἔσχατος, ἐπεὶ ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφῆν δούλου λαθῶν. Ἄμα δὲ και εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦς ἀναφέρει τῆς δοθεῖσης αὐτοῖς τιμῆς τε και δόξης. Πρὸς οἰκειότητα γὰρ τὴν αὐτοῦ κέκληκεν αὐτοῦς ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ, Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη, και τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν Ἐκαὶ σε ἐξελέξατο Κύριος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν εἶναι αὐτοῦ λαόν. Ἐγρῆν οὖν αὐτὸν μὴ ἀποστῆναι Θεοῦ και προστεθῆναι δαίμοσι και λατρεῦσιν τῆ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Πλὴν και οὕτως οἰκτεῖρων αὐτοῦς καλεῖ πρὸς εὐπάθειαν τὸ, Ἀκούε μου, βοῶν ἄνθρωποι γοῶν ἀξίῳ πεισθῆναι, και τῶν ἐξ αὐτοῦ βεβαίως τυχεῖν δωρεῶν. Κατὰ γὰρ τὸν Παῦλον, ὀφειλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν ἐσχήκασι χρεῖαν τοῦ διδάσκοντος αὐτοῦς εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. Τὸ δὲ ἀίδιον, και ὄντως ὄν, παρίστανται τὸ, Ἐγὼ εἰμι, συμφώνως τῷ Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὡς τὴν φύσιν, οὕτω και τὸ ἦθος ἀκίνητον εἶναι δηλῶν. Ὁ αὐτός γὰρ ὢν, ἐξ ἀγαθότητος ἔχω τὸ γνῶρισμα, δι' ἣν και πάντα πρὸς τὸ εἶναι παρήγαγον, ἀντιδιαστέλλων πρὸς τοὺς οὐκ ὄντας Θεοὺς, περὶ ὧν λέγεται Ἐθεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν και τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπάγει, Ἡ χεῖρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, τοῦ Πατέρος τινὲς τὸ πρόσωπον ἔφασαν, οὗ χεῖρ ὁ Μονογενῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς ὀνομάζεται. Μωσῆς γὰρ φησιν Ἐδεξιά σου χεῖρ, Κύριε, δεδέξαται ἐν ἰσχύϊ, και τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Δαβὶδ Ἐκραταιωθήτω ἡ χεῖρ σου. Ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου, οὕτω λεγόμενος ὡς πληρωτῆς τῶν τοῦ Πατέρος ἐνομιῶν, ὡς εἶναι κυρίως σοφίαν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, σαφηνίζουσαν τὰς πατρικᾶς ἐνομοίας ἐν τοῖς ὕπ' αὐτοῦ γινομένοις ἔργοις. Διὸ λέγεται ἐν Παροιμίαις Ὁ Θεὸς τῆ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. undē proprie Dei sapientia illa sit, 544 quæ paternæ mentis voluntatem in iis, quæ a se conduntur, operibus explicet; quo factum, ut in Proverbiis Deum

quod ut cæteri significarent, *Ego primus, et ego ultimus* interpretari maluerunt. Legitur vero de Unigenito alicubi : *Ego sum primus et ultimus* : quod non obscure significavit cum, vixisse se, et fuisse mortuum, adjecit. Est enim idem vitæ initium et finis; quia seipsum exinanivit, ut servi formam acciperet. Simul autem et eos in concessi honoris et gloriæ memoriam revocat, quos in suam familiaritatem ex omni gentium numero vocavit, juxta illud : *Cum divideret Altissimus gentes*, illaque, quæ sequuntur. Et rursus : *Et te elegit Dominus gentibus omnibus, ut esses illi populus*. Eum ergo oportuit a Deo non recedere, neque committere, ut dæmonibus ipsique creaturæ potius quam Creatori inserviret. Neque tamen cessat miseratione commotus, ut animi sui propensitatem indicet, eos ipsos *vocare*, et, *Audi me*, inclamare : partim quidem sibi fidem adhiberi postulans; partim autem suis donis esse potiturus confirmans. Paulo enim teste, cum deberent esse magistri propter tempus, præceptore rursus egerunt, a quo quæ sint elementa exordii sermonum Dei, docerentur. Cæterum sempiternum se esse, et vere existere, eo ipso demonstrans, quod *Ego sum*, adjecit; quale fuit et illud, cum *Ego sum, qui sum*, dixit, ut suam ita naturam suosque mores immutari nunquam posse demonstraret; tanquam eundem se esse ex ea bonitate significaret, per quam omnia esse fecisset, et ab iis, quæ non erant, separaret, de quibus hunc in modum legitur : *Dii qui cælum et terram non fecerunt, intereant*. Deinde, quia *Manus mea fundavit terram* adjunxit, Patris personam indicari voluerunt nonnulli; cujus *manus* in Scripturis Unigenitus nuncupetur. Ait enim Moses : *Dextera manus tua, Domine, glorificata est in fortitudine*, et quæ deinceps. Et David : *Firmetur manus tua, exaltetur dextera tua*; tanquam Patris cogitata perficiat, unde proprie Dei sapientia illa sit, 544 quæ paternæ mentis voluntatem in iis, quæ a se conduntur, operibus explicet; quo factum, ut in Proverbiis Deum

ὄχι ὡς μέρος οὖν ἡ χεῖρ, ἀλλ' ὡς τελεία, δι' ἣς αὐτός ἐργάζεται, ἡ ἐξ αὐτοῦ δύναμις, ἐγγυτάτη οὐσα αὐτῷ. Πῶς οὖν, φησὶ, λατρεῦεις τῆ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα; Τὸ γὰρ ποιηθὲν τὴν τοῦ ποιῆσαντος ἀμέτρως ὑποκάθῃται δόξαν, ὡς ἀσεβεῖν τὸν τῆ προσκυνῆσαι πρὸς ἴσῃν ἄγοντα τοῦτο τῷ πεποιηκότι τιμῆν. Ἡ δεξιὰ τοῦνον μου, φησὶν, τὸν οὐρανὸν ἐστερέωσεν, ἢ, τοὺς οὐρανοὺς, κατὰ τοὺς ἄλλους ἑρμηνείας, δηλαδὴ τὰς οὐρανοὺς δυνάμεις, περὶ ὧν ἐπιφέρει. Καλέσω αὐτοὺς, και στήσονται ἄμα. Πειθαρχοῦσι γὰρ ὡς ἂν Δεσπότῃ ἐστᾶσι τε

Non *manus* ergo, ut pars, sed ut perfecta, ab eoque derivata, et eidem maxime vicina virtus, per quam ipse operatur, significatur. Quid igitur, inquit, creaturæ potius, quam Creatori servire sustinet? Quod enim effectum est, idem ejus dignitate et gloria a quo effectum est, longe superatur; impieque facit, quisquis adoraturus eundem honorem creaturæ et Creatori tribuit. *Dextera* igitur *mea*, inquit, *cælum*, vel *cælos*, ut aliis placet interpretibus, id est, cælestes virtutes *firmavit*; de quibus pergens : *Vocabo eos, et stabunt simul*,

⁸⁸ Apoc. i, 17. ⁸⁹ Philipp. ii, 6, 7. ⁹⁰ Dent. xxxii, 8. ⁹¹ Dent. vii, 6. ⁹² Rom. i, 25. ⁹³ Hebr. v, 12. ⁹⁴ Exod. iii, 14. ⁹⁵ Jerem. x, 11. ⁹⁶ Exod. xv, 6. ⁹⁷ Psal. lxxviii, 14. ⁹⁸ Prov. iii, 19.

VARIÆ LECTIONES.

ρ γρ. ἐστᾶσαι τε και.

subjicit. Parent enim, tanquam Domino astent; et ad verborum ejus auscultationem colliguntur: quale fuit illud initio: « Audi, cœlum, et auscultata terra, quoniam Dominus locutus est ⁶⁶. » Quod si factori suo virtutes illæ præstantiores magna adeo observantia et religione sese præbent obtemperantes; qui vos, qui homines estis, divinum timorem potius non resumitis? Verum quo loco, *Quis eis renuntiavit hæc?* habemus, ibi Symmachus: *Quis eis annuntiavit hæc? Quem Dominus diligit, faciet voluntatem ejus*, Aquilas autem: *Quis inter homines hæc protulit? Dominus dilexit eum*. Cœlorum enim virtutes, inquit, quæ vocantur, ad verborum ipsius auscultationem attentas et paratas esse; idque tibi propter summum ejus in te amorem palam fieri voluisse idem *renuntiavit* Dominus. **B** Vel, ut Aquilæ placet et Symmacho, *Dilectus Patris et Unigenitus ipse renuntiavit* hominibus, qui etiam *voluntatem Patris operabitur*, dum quæ prædicta sunt, in *Babylonem* inducet; quo nimirum tempore populum in libertatem assertum terræ patriæ restitutus est. Non desunt tamen qui verba ista: *Vocabo eos, et stabunt simul*, de Israele dici arbitrentur; tanquam se perlibenter *congregatis illis* auditurum demonstrat. **545** *Quis* Deus alius futuram belli calamitatem, atque ipse per prophetas singula prius indicavit: cujus et ipsi monita aspernati, experiri quam vitare damna maluerint. Quidam igitur illis ipsa dæmonum vaticinatio prævidere potuit?

Volunt nonnulli, eos, qui de gentium numero, **C** magnum quid saperent, invitari ut velint adesse, in animumque inducere, nullum sibi quæ in posterum essent eventura, prædixisse; sed a Deo dura et aspera esse præsignificata; ut sententia mutata revocarentur: indeque fieri, quod metu ad resipiscentiam provocans, quæ ventura essent prædixerit. Deinde ostendit eorum se non injuriæ recordatione, sed benevolentia potius, quod ipsis libitum fuisset, perfecisse. Cum enim *Chaldæos* sibi perpetuis incursionibus imminentes a Deo deleri cuperent; id ipsum certe et ille præstitit, non tanquam justis gratiam relaturus, sed pro sua benignitate, suoque amore, beneficium in ingratos etiam et peccatores collocaturus. Atque hinc est, inquit, quod priusquam vos pati contin- **D** geret, eorum in vos expeditionem prædixi; ut cum pœnituisset, nihil in vos illa quidquam valeret. Quæ cum impetrare non potuissem, adversum vos ideo progrediendum censei, ut in eos animadverteterem, qui nulla peccatorum pœnitudo tanguntur. Sunt vero qui *Cyrum* adversus *Chaldæos* Hebræorum nomine, in quos illi sæviores existerent, feliciter arma movisse arbitrentur. Ista igitur, inquit, suo tempore sum deinceps præstiturus. Vos ea

συνερχόμενοι τῶν λόγων αὐτοῦ πρὸς ἀκρόασιν. Σύμφωνον τῷ κατ' ἀρχάς· « Ἄκουε, οὐρανὸς, καὶ ἐνωτιζοῦ, γῆ, θεὶ Κύριος ἐλάλησεν. » Εἰ δὲ δυνάμεις αἱ κρείττους οὕτω σὺν εὐλαβείᾳ τῶν πεποικηκότι πειθῆναι, ἡμεῖς ἑ δυνεὶς ἀνθρώποι πῶς οὐ μᾶλλον τὸν θεῖον ἀναλήψεσθε φόβον; Ἄντι δὲ τοῦ, *Τίς αὐτοῖς ἀπήγγειλεν ταῦτα*, ὁ Σύμμαχος ἐφῆσεν, *Τίς αὐτοῖς ἀπήγγειλεν ταῦτα; Ὁ Κύριος ἀγαπήσει, ποιήσει τὸ θέλημα αὐτοῦ*. Ὁ δὲ Ἀκύλας, *Τίς ἐν ἀνθρώποις ἀπήγγειλεν ταῦτα; Κύριος ἠγάπησεν αὐτόν*. Ὅτι γάρ, φησὶν, αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις καλούμεναι πρὸς τὴν τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκρόασιν ὑπακούουσι παριστάμεναι, αὐτὸς ἀπήγγειλε Κύριος, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς σέ, φανερόν σοι πεποίηκεν. Ἦγουν κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, Ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Πατέρος καὶ Μονογενῆς, αὐτὸς ἀπήγγειλεν ἀνθρώποις, ὃς καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρος ἐνεργήσῃ, τὰ προλεχθέντα κατὰ Βαβυλῶνος ἐπάξων, δεῖ καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐπάνοδον ἐργάζεται τοῦ λαοῦ. Τινὲς δὲ τὸ, *Καλέσω αὐτούς, καὶ στησονται ἅμα*, περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ εἰρησθαί φασιν. Ὡς ἡδέως ἂν ἐπιθυμῶν *συνηγημένων αὐτῶν*, τίς ἄλλος αὐτοῖς θεὸς τὴν ἐκ τοῦ πολέμου προμεμήνυκε συμφορὰν, ὡς ἐγὼ διὰ τῶν προφητῶν μου τὰ κατὰ μέρος ἐδήλωσα· καὶ τῶν ἐμῶν καταφρονήσαντες λόγων, τὴν τῶν κακῶν ἀνεμείνατε πείραν. Τίς οὖν ὑμῖν ἢ δυνατὸς τῆς ἐκ δαιμόνων μαντείας οὐδὲν προεγνωκυίας τῶν ὑστερον;

profruit, quæ nihil eorum, quæ postea acciderunt,

Τινὲς δὲ φασὶ, τοὺς μέγα φρονούντας τῶν ἐθνικῶν παρεῖναι προτρέπεται, καὶ πρὸς νοῦν ἐκλαβεῖν, ὡς οὐδεὶς αὐτοῖς τὰ μετὰ χρόνους ἐσόμενα προῦλε γεν. Αὐτὸς δὲ ἦν ὁ θεὸς ὁ καὶ προλέγων τὰ δυσχερῆ, καὶ μετατιθεμένων ἀνακαλούμενος. Διδὸν καὶ προῦλεγεν ἐπιστρέφων τῷ φόβῳ. Εἶτα δεικνυσὶν, ὡς οὐ μνησικακῶν αὐτοῖς, ἀγαπῶν δὲ τούταντιον ἄπερ ἦθελον, ἐπραξε. Τοὺς γὰρ *Χαλδαίους* θλίβοντάς τε καὶ ἐπιτιθεμένους αὐτοῖς, τὸν θεὸν ἡθούλοντο διαφθεῖραι, ὃ δὴ καὶ πεποίηκεν, οὐκ ἀνταποδίδους ὡς δικαιοῖς, δι' ἀγαθότητα δὲ χαρισάμενος, καίπερ ἡμαρτηκότας ἀγαπῶν. Διδὸν καὶ πρὶν παθεῖν ὑμᾶς, προεῖπον ἐκεῖνων τὴν ἐφοδον, ἵνα μετανοήσαντες ἀπραχτον ταύτην ποιήσητε. Οὐδ' ἂν μὴ πειθομένων, εὐώδωσα καθ' ὑμῶν, παιδεύων ὑμᾶς ἀμετανόητα πλημμελήσαντας. **D** Τινὲς δὲ τὸν Κύρον εὐωδῶσθαι κατὰ *Χαλδαίων* εἰρηκασί φειδοῖ τῶν Ἑβραίων, καθ' ὧν ἐπεδείξαντο τὴν ὠμότητα. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ καιρὸν ποιήσω τὸν μέλλοντα. Ὑμεῖς δὲ ταῦτα μεμαθηκότας οὐκ ἐν κρυφῇ λαλούμενα, σὺν πολλῇ δὲ τῇ παρόρσει, ἤκατε πρὸς με σπεύδοντες· καὶ γὰρ ὅτε ταῦτα ὁ Πατὴρ ἠθούλευετο παρ' αὐτῷ ἡμῖν. Καὶ νῦν δὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀγῶσύνης αὐτοῦ πρὸς κατόρθωσίν με τῶν ὑπ' αὐτοῦ διωρισμένων ἀπέστειλεν. Πῶς δὲ οὐκ ἐν κρυφῇ προσηγγεῖτε,

⁶⁶ Isa 1, 2.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. ὑμεῖς. ² γρ. ὄν. ³ γρ. ἦν.

διὰ τῶν προφητῶν εἰπὼν ἐναργῶς · Ὁὕτω λέγει ὁ Κύριος· τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὐ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, καὶ τὰ ἐξῆς· Καὶ οὐκ αὐτοῦ ἦν ἔργον τῆς Βαβυλωνῶνος ἢ αἵρεσις, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς ἀντιλήψεως. Μεταξὺ δὲ, φασίν, ἐστὶ τοῦ Κύρου φωνή, τὸ, Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ.

non reperitur, qui per prophetas ita aperte loquatur : « Sic dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi manum dexteram », et quæ postea ? Adhæc, non ejus opera, sed meo auxilio capta expugnataque est Babylon. Deinceps autem, aiunt, Cyri vox est ista, quæ 546 sequitur : Dominus misit me, et Spiritus ejus.

Τὸ δὲ, καὶ νῦν, δηλοῖ ὡς εἰ καὶ μὴ τι τῶν συμβεβηκότων προαπηγγέθη παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' ἰδοὺ νῦν καὶ Κύριος αὐτὸς ὠμολόγηκεν ὑπὸ Θεοῦ συνηργηθῆσαι τῶν ἄλων. Ταῦτα γὰρ εἰρησθαι περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν αἰχμαλώτων μαθῶν, ἀναγνούς τε τὴν προφητείαν, γράμματι χρῆται βασιλικῶ ἐν Ἑσδρα κειμένῳ, καὶ λέγοντι· « Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς Περσῶν Κύριος· Ἐμὲ ἀνέδειξε βασιλέα τῆς οἰκουμένης ὁ Κύριος τοῦ Ἰσραὴλ ὑψιστος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τινὲς δὲ τὸ, Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ἀπὸ προσώπου τοῦ προφήτου λελέχθαι φασίν, ὅτι καὶ πρῶτον ὑμῖν οὐκ ἐν γωνίᾳ λελάληκα, καὶ νῦν οὐδὲν ἤτερον ἐκ Θεοῦ πεμφθεὶς ἤκω πρὸς ὑμετέραν ὠφέλειαν, περὶ τῶν αὐτῶν πολλάκις λαλῶν, Θεοῦ μὲν πέμποντος, ὑπηγοῦντος δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Ἄκουε τοίνυν, ὦ Ἰσραὴλ, ἃ σε διδάσκει ὁ ῥυσάμενός σε Κύριος. Μήνησο τοῦ Θεοῦ σου. Ταῦτα γὰρ σοὶ φημι ὑπὲρ τοῦ εὐρεῖν ὁδὸν σωτηρίας, ὅς εἰ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐπέισθης, ἀπειράτος ἦσθα κακῶν. Ἐπλήθυνες δ' ἂν ἐν εἰρήρῃ καὶ εἰκαισύνῃ τῶν ἐντεῦθεν καλῶν ποταμῶν σοὶ βέδντων καὶ ἄλων ἐπ' ἄλλοις, ὡς κυμάτων θαλάττης. Ἦγουν, ἀναντογώνιστον εἶχες δύναμιν, ὡς ποταμοὶ τε καὶ θάλατται. Ἦν δ' ἂν σου καὶ τὸ σπέρμα, φησίν, ἀναριθμητον, πολεμίων ἐφόδοις οὐ δαπανώμενον. Τὸ δὲ χροῦς τῆς γῆς, κέχρησι γῆς ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. Σωματικὰ δὲ λέγεται πρὸς σωματικούς. Ἄξιως δὲ Θεοῦ νοοῖτο σπέρμα Ἰσραὴλ, περὶ οὗ τὸ ῥηθὲν· « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, » δηλοῦντος τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας. Πατέρες γὰρ τῶν ἄλλων ἐγένοντο τοὺς προσιόντας ἀναγεννήσαντες, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Εὐλογον οὖν ἀλληγορεῖν. Σωματικῶς γὰρ Ἰουδαῖοι καὶ παραβαίνοντες τὰς ἐντολάς ἐπληθύνθησαν, ὡς τὸ ῥητὸν μᾶλλον ἀρμόσαι τῷ νοητῷ μεθ' ὑποστολῆς λέγων, εἰ τὰς ἐντολάς ἐτήρησαν τῶνδε τυχεῖν. Οὐδὲν γὰρ μέγα τὸ σωματικῶς σκωλήκων δίκην πληθύνειν.

ideoque intelligibili magis dictum illud conveniat, istis potiturum asserat. Neque enim magnum quid effici, corpore multiplicentur.

Τινὲς δὲ τὸ, ἀδείχά σοι τοῦ εὐρεῖν σε τὴν ὁδόν, εἰρησθαι φασίν, ὡς τῶν ἐξ Ἰσραὴλ λεγόντων· Πῶς ὑπὸ σὲ τελοῦντες τοιαῦτα πεπύθημεν οἱ πάλοι ῥυσθέντες ἐκ Φαραῶ διὰ τῆς σῆς ἀμάχου ῥοπῆς ; Ἐδείξά σου γὰρ, φησίν, ὁδὸν σωτηρίας, τὸν νόμον·

edocti, non clam, sed palam et confidenter ad me festinate. Ego enim cum Patre tunc aderam, cum de rebus istis consilium agitare. Jam vero et me Pater ipse, et sanctitatis ejusdem Spiritus, ad ea, quæ ab ipso decreta sunt, exsequenda mittendum censuit. Qui deinde non clam longe ante prædixisse censuit. Qui deinde non clam longe ante prædixisse censuit. Qui deinde non clam longe ante prædixisse censuit.

Deinde quod et nunc habetur, etiamsi nihil eorum, quæ acciderunt, a Deo ante prædictum esset, ecce tamen etiam nunc Cyrum præpotentis Dei auxilio confecta esse prolliteri testatur. Cum enim ista de se a captivis didicisset usurpari, prophetiamque legisset, mandato regio, quod apud Esdram legitur, utendum censuit, in hunc modum : « Hæc dicit Persarum rex Cyrus : Me regem orbis universi renuntiavit Deus Israel excelsus », et quæ deinceps. Nonnulli verba ista : Dominus misit me, et Spiritus ejus, in prophetæ persona dici arbitrantur ; tanquam se prius nihil illis in angulo dixisse significet : nunc autem se a Deo missum ad eorumdem utilitatem accedere, deque iisdem persæpe Deo quidem ipso mittente, sed Spiritu sancto succinente et suffragante, locutum esse. Audi ergo, inquit, Israel, quæ te ille docet Dominus, qui te liberavit. Memineris Dei tui. Hæc enim tibi de invenienda salutis via repeto, quibus si primum paruisses, malorum expers, inique pace et justitia, bonis tibi aliis atque aliis fluviorum instar, tanquam maris undis affluentibus, auctus et cumulatus vixisses. Id est, propugnatores eos, quibus non magis quam fluminibus, aut mari nihil queat resistere, habuisses. Fuisset vero et semen tuum innumerabile, nullis videlicet hostium incursionibus imminutum. At pro quo pulvis terræ habemus, milia terræ reliqui interpretantur : nimirum, ut corporalia cum crassis hominibus agens usurparet. Non immerito autem Dei semen ille intelligatur Israel, de quibus fuit et illud antea usurpatum : « Nisi nobis Dominus Sabaoth reliquisset semen, tanquam Sodoma facti fuissetem », ut eos, qui fidem amplexi essent indicaret. Patres enim cæteris exstiterunt, eum eos ad se venientes iterum genuerunt qui non ex sanguinibus, sed ex Deo nati sunt. Est igitur allegorice loqui consentaneum. Corporaliter enim Judæos, etiamsi præceptis non paruerint, propagari multiplicarique 547 contigit ; quod adhibita cautione, si præcepta servaverint.

Sunt porro nonnulli, qui verba ista : Docui te, ut invenires viam, tanquam Israelitarum esse asserant, qui loquantur in hunc modum : Qui sub ter degentes talia passi sumus, qui tuo olim inexprimibili auxilio Pharaonis manum evasimus ? Te

⁹⁵ Isa. XLV, 1. ⁹⁶ I Esdr. 1, 2. ⁹⁷ Isa. 1, 9. ⁹⁸ Joan. 1, 13.

enim ipse *viam salutis*, id est legem, *docui*; quam, **A** si feliciter degere voluisses, observare debueras. Verum quia eam transgressus ad idolorum cultum te contulisti, in hostium potestatem venisti. Neque tamen ita te pro mea benevolentia funditus exstirpari *exterminarique* passus sum; qui ubique Israelis reliquias asservari voluerim. Itaque, et te jam *Babylone*, non metu consternatum, sed studio fiduciaque quam maxima *lætitiæ vocem* inclamantem, egredi volo. Ut enim illa gentibus omnibus (*Ægyptiis et Pharaone deletis, quem se in hoc excitasse, ut in eodem gloriam suam ostenderet, affirmavit Dominus* ⁹⁹) ex *Ægypto* innotuit transmigratio: sic et istam de *Babylone* redemptionem minime decet occultari, sed ex ea redemptoris gloriam innotescere et prædicari. « Vox enim, scribitur exultationis et salutis in tabernaculis justorum ¹. » *Æquum* enim fuerat narrationis modo laudes istas decantari, sicut a Davide factum est, ubi ait: « Suscepisti, Domine, terram tuam, convertisti captivitatem Jacob. Remisisti iniquitates populo tuo; operuisti omnia peccata eorum ². » Verum ut eundem se esse demonstraret, qui olim Israelæm per *desertum* traduxit fore pollicetur, si vel *petram* iterum *scindere in aquarum subsidium* opus sit, et istud illi etiam in Judæam proficiscenti non defuturum. Quod quia reipsa geri non contigit, ad allegoriam sic nonnulli retulerunt. Iis, qui captivitate intelligibili liberati erant, de quibus Christus ipse loquebatur, cum se ut pauperibus evangelizaret, et captivis remissionem prædicaret, missum esse diceret, **548** rationalis aquæ rivus de *petra* veritatis emanavit. Petra autem, inquit Apostolus, erat Christus ³; cujus et ista sunt: « Qui biberit aquam, quam ego dabo, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ ⁴. » Cæterum, ne qui inter eos versantur impii, propter se etiam veniæ promissionem fieri arbitrarentur, *lætitiæ* eorum expertes fore ipsos pronuntiauit.

Nonnulli *Babyloniorum* nomine impios significari arbitrantur qui ullioni traditi, iis exsultantibus, qui redempti essent, gaudere non poterant. Putant alii, ne eorum, quæ dicta sunt, voluptate capti supine se et negligenter gererent; tanquam ea omnino, quantumvis impie viverent, adepturos dixisset Deus; metum ipsis pro securitate imminere demonstrari. Qui enim *lætari* quisquam valeat, qui eo, a quo *lætitiæ* suppeditatur, exciderit? **D** Sunt enim iis, a quibus observantur, certæ et indubitatae promissiones: neque Dei præcognitio virtutem cuiquam ex necessitate operatur. Ecce enim, cum Jacobum fore integrum prævidisset, talis et ipse per se, non quia prævisus esset, evasit, vitæque probitatem ipsa viri secuta est benedictio. Decet igitur futura de nobis prædicente Deo nihil supine, nihil negligenter agere. Deinde, quod *egredi de Babylone* jubet; et locum, et mores im-

ὄν εἴπερ ἤθελες εὖ πράττειν, ἐφύλαττες. Νῦν δὲ παραβὰς, καὶ πρὸς εἰδωλολατρείαν τραπεῖς, παρ-
εδόξης ἔχθροῖς· καὶ οὐδὲ οὕτω παγγενεὶ δι' ἐμῆς
φιλανθρωπίας ἐξώλοθρυνήτε. Τετήρηται γὰρ παν-
ταχοῦ τὸ κατάλειμμα τῷ Ἰσραὴλ. Διὸ σοὶ καὶ νῦν
ἐκ Βαβυλῶνος ἐξίναί φημι, μὴ σὺν φόβῳ καὶ
ὕπτῳ, σπουδῇ δὲ κεχηρημένῳ πολλῇ, καὶ φωνὴν
εὐφροσύνης βοῶντι. Ὡς γὰρ ἡ ἐξ Αἰγύπτου γέγονεν
ἐξόδος πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐμφανῆς (Φαραὼ μὲν ἀνο-
ισταμένου, πληττομένων δὲ τῶν Αἰγυπτίων, πρὸς ὅν
φησιν· Εἰς τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν
σοὶ τὴν δύναμίν μου), οὕτως ἐχρῆν μὴδὲ τὴν ἐκ Βα-
βυλῶνος λύτρωσιν γενέσθαι σιγῇ, δοξολογεῖν δὲ τὸν
λυτρωτὴν. « Φωνὴ γὰρ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας
ἐν σκηνᾷ δικαίων. » Ἐχρῆν γὰρ ἐν διηγῆσεως
B τρόπῳ δοξολογεῖν κατὰ τὸν μέγαν Δαβὶδ· « Εὐδόκη-
σας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἐπέστρεψας τὴν αἰχμαλω-
σίαν Ἰακώβ. Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῶ λαῶ σου,
ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Ἐαυτὸν δὲ
δεικνὺς ἐκείνον ὄντα τὸν δι' ἐρήμου πάλαι διαγα-
γόντα τὸν Ἰσραὴλ, φησιν, ὡς Εἰ πάλιν ἐδεήθης σχι-
ζομένης πέτρας πρὸς ὕδατος χορηγίαν, ἦν ἂν σοὶ
καὶ τοῦτο εἰς τὴν Ἰουδαίαν βαδίζοντι. Μὴ γενόμενον
δὲ καθ' ἱστορίαν, οὕτω τινὲς ἠλληγόρησαν. Τοῖς
αἰχμαλωσίαις ἠλευθερωμένοις τῆς νοσητῆς περὶ ὧν
ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, εὐαγγελίσασθαι πιτωχοῖς ἀπέστειλέ
με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφασιν, τὸ λογικὸν ὅμαμα
τῆς ἀληθινης ἐκδίδεται πέτρας. ἼΙ δὲ πέτρα ἦν ὁ
Χριστὸς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅς καὶ φησιν· « Ὅς
ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω, ποταμοὶ ἐκ τῆς
C σπλάγχνος αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Ὡς ἂν δὲ
μὴ νομίσωσιν οἱ ἐν αὐτοῖς ἀσεβεῖς καὶ δι' αὐτοὺς
γεγονέναι τῆς ἀφέσεως τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ τὴν ἐξ
αὐτῆς εὐφροσύνην, τούτων αὐτοὺς ἀλλοτρίους ἀ-
έφηγεν.

Τινὲς δὲ ἀσεβεῖς τοὺς Βαβυλωνίους εἰρηθεῖσαι φασιν,
οἳ παραδοθέντες κολάσει χαιρῶν οὐκ εἰχον, τῶν
λελυτρωμένων χαιρόντων. Τινὲς δὲ φασιν, ἵνα μὴ διὰ
τὴν τῶν ῥηθέντων ἡδονὴν ὑπειάσαντες βρθυμῆσω-
σιν, ὡς πάντως αὐτῶν τευξόμενοι, κἂν ἀσεβεῖς ὦσιν,
ἀπαξ εἰρηκότος Θεοῦ, φόβον αὐτοῖς ὑπὲρ ἀσφαλείας
ἐπήρτησεν. Καὶ πῶς γὰρ ἂν τις εὐφραίνοιτο τοῦ
τῆς χαρᾶς στερηθεὶς χορηγοῦ; Αἱ γὰρ ἐπαγγέλλαι
D τοῖς φυλάττουσι βέβαιαι. Τοῦ Θεοῦ γὰρ ἡ πρόγνωσις
ἐξ ἀνάγκης ἀρετὴν οὐ ποιεῖ. Ἴδου γὰρ προέγνω τὸν
Ἰακώβ ἀγαθὸν γεννησόμενον. Καὶ γέγονε δι' ἑαυτὸν
ἀγαθός, οὐχ ὅτι προέγνωστο. Διὸ καὶ εὐλογῆται ⁵.
Δεῖ οὖν μὴ βρθυμῆναι, Θεοῦ τὸ μέλλον προλέγοντος.
Τὸ δὲ, Ἐξέλεθ ἐκ Βαβυλῶνος, καὶ τόπον καὶ τρόπον
ἀμείβειν παρακελεύεται μὴδὲν ἐπαγομένους ἦθος
Χαλδαίων, οἰωνισμοῦ τε καὶ μαντείας, καὶ πάσης
εἰδώλων καθαρεύοντας πλάνης. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ
πάντων ἀρμόσει τῶν ἐθνῶν. Τινὲς δὲ τὸ, Προσαγά-

⁹⁹ Exod. xiii, xiv. ¹ Psal. cxvii, 15. ² Psal. lxxxviii, 2, 3. ³ Iuc. iv, 18, 19. ⁴ I Cor. x, 4. ⁵ Joan. vii, 58.

⁶ γρ. εὐλογεῖται.

ἴτε πρὸς με καὶ ἀκούσατε ταῦτα, Χριστοῦ πρόσ-
ωπον τὸ λέγον εἶναι φασιν, ὡς ἂν αὐτοῖς τὴν δι' ἑαυ-
τοῦ σωτηρίαν δηλώσειεν. Καὶ τὸ, *Ὁὐκ ἀπ' ἀρχῆς*
ἐν κρυφῇ *λελάληκα*; Μὴ οὐκ ἐκ παλαιού, φησί,
προεῖπον ἐπικεκαλυμμένως ταῦτα διὰ προφητῶν
ἀπὸ τῆς τοῦ καιροῦ γενέσθαι; αὐτὸ, *ἐκσὶ εἰμι*, πρηνή
γενέσθαι τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν ὁρατῶς, γεγονέναι
λέγει ταύτην παρὰ Θεῷ κατὰ τὸν προορισμὸν πρὸ
καταβολῆς κόσμου. Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ
με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Τὸ γὰρ αἰεὶ παρὰ Θεῷ,
τοῦτο νῦν ὁρατῶς ἐν κόσμῳ γίνεται. Κατὰ δὲ τὸ
ἀνθρώπινον ἢ ἀποστολή. Θεὸς γὰρ αἰεὶ πάρεστι
πᾶσιν. Ἀπεστάλθαι δὲ καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος
λέγεται, καθὼς ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννᾶται. Τινὲς
δὲ τοῦ αὐτοῦ προσώπου φασὶ τὸ· *Ἡ χεὶρ μου*
ἐθεμελλωσεν τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου τὸν οὐρα-
νὸν ἐστερέωσεν. Καὶ τὸ, *Νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ*
με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ὅπερ δημιουργὸν τὸν
ἐπὶ γῆς ἐλόθοντα παρίστησεν.

a Spiritu sancto generatur. Non desunt tamen, qui illud : *Manus mea fundavit terram, et dextera mea caelum stabilivit*, et illud etiam, *Nunc Dominus misit me*; itemque illud : *Spiritus ejus*, quo opifex ille, qui in terram venit, significatur, ejusdem esse personæ arbitrentur.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

α-γ'. Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ προσέχετε,
ἔθνη. Διὰ χρόνον πολλοῦ στήσεται, λέγει Κύριος.
Ἐκ κοιτίας μητρὸς μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου,
καὶ ἔθνη τὸ στόμα μου, ὡς μάχαιραν ὀξεῖαν,
καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ
με. Ἐθήκῃ με ὡσεὶ βέλος ἐκλεκτόν, καὶ ἐν τῇ
φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐκρυψέ με, καὶ εἶπέ μοι· Δοῦλός
μου εἶ σύ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ ἐνδοξασθήσο-
μαι, κ. τ. λ.

Τὰ κατάλληλα τοῖς Ἰουδαίοις εἰπὼν, ἐπὶ τὴν τῶν
ἐθνῶν αὔθις μετέρχεται *κληῖσιν*, καὶ τοῦ Σωτῆρος
τὴν ἐπιφάνειαν. Διὰ τὰς Ἐκκλησίας ἀνακαλεῖται
νῆσους εἰπὼν, ὡς ἀλμυροῖς τοῦ βίου καὶ τῶν πει-
ρασμῶν περικλυζομένας τοῖς κύμασι. Τίνων δὲ
αἱ νῆσοι δηλῶν ἐπιφέρει καὶ, *Προσέχετε, ἔθνη*,
μήποτε νομισθῆ πρὸς Ἰουδαίους ὁ λόγος. Καὶ ὁ μέ-
γας δὲ λέγει Δαβὶδ· « Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλ-
λιάσω ἢ γῆ. Εὐφραίνεσθωσαν νῆσοι πολλαί. » Τί δὲ
λέγει τοῖς ἔθνεσι, μὴ κατὰ τὸν τῆς προφητείας και-
ρὸν τῶν πραγμάτων προσδοκῆσαι τὴν ἐκδοσιν, *μετὰ*
χρόνον δὲ πλείστον; Στήσεται δὲ, λέγει, ἢ τὸ ἐπαγ-
γελθὲν, ἢ τὸ προφητευόμενον. Τὸ δὲ διὰ χρόνον μα-
κροῦ, *μακρόθεν* ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ τοῖς πρὸ αὐτῆς
ἀποδόντες τὴν λέξιν. Οὕτω γ' οὖν Σύμμαχος, καὶ
ἀκροῖσθε, ἔθνη, μακρόθεν, ἐρμήνευσεν. Σκόπει δὲ
ὡς τὰ νῦν ὁ Κύριος λέγει, καὶ περὶ ἐτέρου Κυρίου
διὰ τῶν ἐξῆς διαλέγεται, γέννησίν τε λέγων ἑαυτοῦ,
καὶ δουλείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων. Κύριος ἐκ γα-
στρῶς ἐκάλεσέ με, ἐκ κοιτίας μητρὸς μου ἀν-
έμνησε τὸ ὄνομά μου. Τὰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς ἐνανθρω-
πήσεως ὀνόματα πρόσφορα τῇ θεῖᾳ φύσει, Θεὸς καὶ

A mutare, nihilque, quod *Chaldaeorum* instituta resi-
piat, retinere; omneque auguriorum et vaticinio-
rum genus, omnem denique idololatriæ et erroris
curam deponere adhortatur : quod potest etiam gen-
tibus omnibus convenire. Nonnulli porro verba ista :
Adducite ad me, et audite hæc, Christi esse arbitran-
tur, tanquam se illis propter seipsum salutem lar-
giri demonstret. Illa deinde : *Non ab initio locutus*
sum? tanquam se ab antiquo ista occulte per pro-
phetas priusquam fierent, prædixisse significet.
Præterea, quod *ibi sum* habetur; antequam se
videndum omnibus præberet, idipsum jam apud
Deum ante mundi constitutionem præfinitum et
decretum fuisse, indeque *Et nunc Dominus misit*
me, et Spiritus ejus adjicere. Qui enim semper apud
Deum remansit, idem nunc in mundo oculis subji-
citur. Est vero de 549 humanitate ipsa *missionis*
ratio accipienda. Adest enim Deus ubique omnibus;
sed a *Spiritu* etiam missus esse dicitur¹, quatenus

550 CAP. XLIX.

VERS. 1-13. *Audite me, insulæ, et attendite, gentes.*
*Post multum tempus stabit, dicit Dominus. De ven-
tre matris meæ vocavit nomen meum; et posuit os*
meum, quasi gladium acutum, et sub protectione
*manus suæ abscondit me. Posuit me tanquam sagit-
tam electam, et in pharetra sua abscondit me, et dixit*
*mihi : Servus meus es tu, Israel, et in te glorifi-
cabor, etc.*

C 551 Postquam quæ Judæis congruerent, attulit,
ad gentium nunc *vocationem*, ipsunquæ Salvatoris
adventum iterum se confert; ideoque Ecclesias
ipsas *insularum* nomine significatas, tanquam sal-
sis et amaris hujus vitæ, tentationumque fluctibus
undique obruantur, excitare conatur. Neque vero
quorum *insulas* intelligat, ignorare patitur, cum
attendere gentes imperat; ne de Judæis sermonem
esse quis arbitretur. Quin et apud magnum Davi-
dem ista legimus : « Dominus regnavit, exsultet
terra, lætentur insulæ multæ². » Quid est autem,
quod *gentes* jubet non ipso propheta tempore rerum
eventum, sed *post longum tempus* expectare?
Stabit vero, inquit : aut quod annuntiatum est, aut
quod prophetatum. Pro quo deinde *post longum*
tempus habemus, de *longe* cæteri, ut ad præceden-
tia vocem referrent, reddiderunt; Symmachus au-
tem, *Et attendite, gentes, de longe*. Intuere vero uti
de præsentibus loquatur Dominus; deque alio Do-
mino, per ea quæ sequuntur, suam ipse nativita-
tem et servitutem, cæteraque ejusmodi explicans,
disputet, cum ait : *Dominus de ventre vocavit me.*

¹ Matth. 1, 20; Luc. 1, 35. ² Psal. xcvi, 1.

VARIÆ LECTIONES.

^γ γρ πρὸ. ^δ δφ. τὸ λέγων.

De utero matris meæ recordatus est nominis mei. Habuit enim ante incarnationis tempus nomina divinæ naturæ congrua, Deus, vita, lumen, sapientia, virtus, et similia : sed Christus, et Jesus, et Nobiscum Deus, ad ea, quæ œconomiam secuta sunt, tempora referuntur. Unde sunt et illa Gabrieli ad Virginem : « Et paries filium, et vocabis nomen ejus *Jesus* ⁷; » cujus ut interpretationem doceret, « Ipse enim populum suum a peccatis eorum liberabit ⁸, » adjunxit. At Nobiscum Deus, ex naturæ et œconomiae ratione inditum est; ut *Jesus* a facultate et viribus. Unde et Salvatorem, id est Christum, in Davidis civitate natum esse, pastoribus nuntiatum est. Nec vero aliud Christus, quam unctum significat, quod certe ante œconomiam convenire non potuit. Pergit autem, et *os suum tanquam gladium acutum positum* esse significat. Ait enim etiam alicubi : **552** « Et spiritu labiorum interficiet impium ⁹. » Ergo *tanquam gladium acutum esse* inquit, qui dignos, ab iis, qui tales non sunt, dividat ac separet. Ait enim in Evangeliiis : « Ne putetis quod venerim ut pacem in terram mitterem. Non veni ut pacem mitterem, sed ut gladium ¹⁰; » et quæ deinceps.

Quin et ipsa Evangelii promulgatio, *gladius* adversus diaboli tyrannidem exstitit. Dedit vero nobis et ipsum spiritus *gladium*, id est Dei verbum ¹¹, cujus ope dæmonum fraudes propellimus. Et alicubi etiam apud prophetam reperias : « In die illa inducet Deus sacrum gladium, magnum, in draconem sinuosum, eumque interficiet ¹². » Conveniet vero et sanctis ipsis oratio; indeque est, quod spiritu *oris* sui Ananiam et Sapphiram Petrum interfecisse legimus ¹³ : quod Ezechiam item Rapsacæ exercitum precibus fudisse ¹⁴; quod Paulum denique verbo oris sui Elymam obcassasse ¹⁵. Postea adjicit : *Sub protectione manus suæ abscondit me*, ut multis ignotam assumendæ carnis œconomiam subindicaret. Est vero a Patre etiam *sagitta electa positus*, ut eos feriat, qui spiculis ipsius digni sunt; quo more se dilectione percussam anima cecinit ¹⁶. Idem nimirum in carne, quam ut dignis tantum cerneretur, assumpsit, tanquam in *pharetra*, reconditus. Nonnulli verbis istis, *Sub protectione manus suæ posuit me*, Filium ipsum, etiam quatenus homo factus est, a Patre non separatum esse, naturamque incomprehensibilem et insuperabilem habere (quod ei etiam per œconomiam, Davidis testimonio, servabantur, cum ait : « Non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei ¹⁷, » cæteraque quæ sequuntur), significari voluerunt. Plurimæ autem cum Dei secundum tempora *sagittæ* fuerint, una ante omnes *electa*, et eximia, Christus ipse in Patris prænotione, tanquam in *pharetra* reconditus, malas in terra potestates feriens, vulnere sustulit. *Et dixit mihi*, adjicit, *Servus meus es tu, Israel.* Corpore quidem,

ζωή, καὶ φῶς, σοφία, καὶ δύναμις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ δὲ Χριστός, καὶ Ἰησοῦς, καὶ Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, μετὰ τὴν οἰκονομίαν ἀρμόδια. Ἐλέγεν γὰρ ὁ Γαβριὴλ τῇ Παρθένῳ, « Καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. » καὶ τὴν σημασίαν δηλῶν ἐπήγαγεν, « Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. » Τὸ δὲ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς οἰκονομίας ἐβρέθη, ὡς ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦς. Διὸ καὶ τοῖς ποιμέσιν ἐλέχθη, ὅτι Ἐτέχθη σήμερον Σωτὴρ, ὃ ἐστὶ Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβὶδ· Χριστὸς δὲ, ὡς χειρισμένος, ὃ δὴ πρὸ τῆς οἰκονομίας οὐχ ἤρμωσεν. Τεθῆναι δὲ φησι τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς μάχαιραν δέξιαν. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ φησι· « Καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Ὡς μάχαιραν οὖν φησιν δέξιαν τμητικὴν

Β τε καὶ ἀφορίζουσαν τοὺς ἀξίους Θεοῦ ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων. Φησὶ γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις· « Μὴ νομισήτε ὅτι ἦλθον εἰρήνην βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, » καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτοις.

« Ne putetis quod venerim ut pacem in terram mitterem. Non veni ut pacem mitterem, sed ut gladium ¹⁰; » et quæ deinceps.

Καὶ τὸ εὐαγγελικὸν δὲ κήρυγμα, μάχαιρα κατὰ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἐγένετο. Δέδωκε δὲ ἡμῖν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ὃ ἐστὶ βῆμα Θεοῦ, δι' οὗ τοῖς ἐπιβούλοις ἀνταρυστάμεθα δαίμοσι. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησιν ὁ προφήτης· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεός τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν, τὴν μεγάλην, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολίδν, καὶ ἀναιρεῖ τὸν δράκοντα. » Ἀρμόσει δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις ὁ λόγος. Τῷ γ' οὖν λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ Πέτρος ἀνεῖλεν Ἄνανιαν τε καὶ Σάππειραν. Καὶ εὐχή δὲ Ἐζεχίου τὸν Ῥαφάκην ἐτρέψατο. Τυφλὸν δὲ λόγῳ καὶ Παῦλος τὸν Ἐλύμαν ἐποίησεν. Ἐπὶ τούτοις φησιν, Ἰγπὸ τῆρ σκέπηρ τῆρ χειρὸρ αὐτοῦ ἐκρυψέ με, τὴν πολλοὺς λανθάνουσαν τῆρ ἐν σαρκὶ παρουσίας οἰκονομίαν ὑπαινιζάμενος. Τέθειται δὲ καὶ βέλος ὑπὸ τοῦ Πατέρου ἐκλεκτόν, ἵνα τιτρώσκη τοὺς ἀξίους τῶν ἑαυτοῦ κέντρων (κατὰ τὴν λέγουσαν ψυχὴν, « Τετρωμένη ἀγάπης ἐγὼ »), ὃ καὶ αὐτὸ, ὡς ἐν φαρέτρᾳ λανθάνει τῇ σαρκὶ, ἦν ἀνεληφεν, τοῖς ἀξίοις μόνοις ὀρώμενον. Τινὲς δὲ τὸ, Ἰγπὸ τῆρ σκέπηρ τῆρ χειρὸρ αὐτοῦ ἐκρυψέρ με, δηλοῦν ἔφασαν ἀχώριστον εἶναι τοῦ Πατέρου τὸ ὕδν, καὶ τὸ ὕ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀληπτὸν τε καὶ ἀκαταγώνιστον ἔχειν τὴν φύσιν, ὅπερ αὐτῷ καὶ κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐσώζετο, λέγοντος τοῦ Δαβὶδ· « Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Πλεῖστα δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ καιροὺς ἐγένετο βέλη. Ἐκλεκτόν δὲ βέλος καὶ ὑπὲρ πάντα Χριστὸς, ἐν προγνώσει τοῦ Πατέρου, ὡς ἐν φαρέτρᾳ κρυπτόμενος, ἐπὶ γῆρ τὰς πονηρὰς δυνάμεις κατατρώσας ἠφάνισεν. Εἶπεν δὲ μοι, φησὶ, δούλος μου εἶ σὺ, Ἰσραὴλ· κατὰ τὸ σῶμα, τὸ ἐκ δούλων, δούλος, καὶ κατὰ τὸ γένος, τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἰσραὴλ ὁ

⁷ Luc. i, 31. ⁸ Matth. i, 21. ⁹ Isa. xi, 4. ¹⁰ Matth. x, 34. ¹¹ Ephes. vi, 17. ¹² Ezech. xliix, 8. ¹³ Act. v, 1 seqq. ¹⁴ Isa. xxxvii, 35-36. ¹⁵ Act. xiii, 11. ¹⁶ Cant. ii, 5. ¹⁷ Psal. lxxxviii, 23.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. τὸν Ὑἱὸν καὶ καθ' ὃ.

Χριστός. Ὡς δὲ Θεοῦ δύναμις δι' ὧν ἐργάζεται δο-
ξάζει τὸν οὐ ἔστι δύναμις, ἐν μορφῇ δούλου γενό-
μενος, καίτοι κατὰ φύσιν ὑπάρχων Υἱός, ὃ κάμψει
πᾶν γόνου ἐπιγίνων καὶ καταχθόνων, καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χρι-
στός εἰς δόξαν Θεοῦ Πατέρος.

Τινὲς δὲ πρὸς τὸν λαὸν Ἰσραὴλ εἰρησθαὶ νομί-
ντες φασί· Δείκνυσιν ὅτι δι' ἀγαθότητα μόνην ἠυ-
δόκησε Δεσπότης καλεῖσθαι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν
αὐτῷ δοξασθῆναι, διὰ τε τῶν κατ' Αἴγυπτον τερά-
των, καὶ τῶν ἐφεξῆς γεγονότων. Οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ τὸ
Κενῶς ἐκοπίασα, ἐκ τοῦ προφήτου λελέχθαι φασίν,
ὡς πολλὰ μὲν ἐν τῷ κηρύττειν παθόντος, μὴ ὠφελή-
σαντος δὲ τῶν ἀκουσάντων μηδένα. Ἄλλ' ὁ Θεός μοι,
φησί, τὴν κατ' ἀξίαν τῶν πόνων ἀποδίδωσιν ἀμοιβήν.
Λέγεται δὲ τοῦτο, φασί, καὶ περὶ ἐκάστου λαμβάνον-
τος αἰσθησιν, ὡς μάτην τὸν καιρὸν ἐν ταῖς τοῦ βίου
φαντασίαις ἀνάλωσεν. Οἰκειότερον δ' ἂν ἐπὶ τοῦ Σω-
τῆρος λαμβάνοιτο, ὅς ἀκούσας τῶν εἰρημμένων ἀπ-
ερίνατο. Καὶ πῶς, ὦ Πάτερ, ἐν ἐμοὶ δοξασθήσῃ, ὁ
ποτὲ πολλὰ καμῶν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτη-
ρίας, οὐδὲν ἤνυσσα πλεόν, ἐναπομεινάντων τῇ ἀπιστίᾳ
πολλῶν τε ἄλλων, καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς; περὶ ὧν
ἔλεγεν· Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρό-
βητα οἴκου Ἰσραὴλ, ὃ οἶγε πρὸς τῷ ἀπειθεῖν, καὶ
ἐσταύρωσαν, ὡς εἰρησθαὶ καὶ παρὰ τῷ Ψαλμῶδ'·
« Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου, ἐν τῷ καταβαίνειν
με εἰς διαφθοράν; » Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ταῦτα. Ἡ δὲ
κρίσις μου παρὰ τῷ Κυρίῳ. Ἐγὼ γὰρ τὰ παρ'
ἐμαυτοῦ πράξας ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου, τὸ πτρι-
κὸν ἐτελεῖωσα βούλημα. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ κρίσις
ἐξενήκεται παρ' αὐτοῦ. Ἐξεβλήθησαν γὰρ τῆς πρὸς
ὑτὸν οἰκειότητος. Τὰ δὲ ἔθνη γέγονε κληρὸς Θεοῦ.
Γῆρ κρίσιν δὲ ταύτην καὶ διὰ τῆς παραβολῆς ὁ Κύ-
ριος ἔδειξε, περὶ τῶν γεωργῶν λέγων τῶν τὸν κληρο-
νόμον ἀπεκτονότων, οὓς καὶ ἀπολέσας, ἐτέρους τὸν
ἀμπελῶνα γεωργοῖς ἐξέδωκεν, οἵτινες ἀποδώσουσιν
αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Οὗτοι δὲ
ἦσαν τῶν Εὐαγγελίων οἱ κήρυκες, ἐφ' ὧν αἱ νεφέ-
λαι καθῆκαν ὑετοῦς αἱ κελευσθεῖσαι μὴ βρέχειν ἐπὶ
τὸν Ἰουδαϊκὸν ἀμπελῶνα, ἐφ' ὧν οὐκ ἀκάνθας, ἀλλὰ
σταφυλάς ἐτρόγγησεν ὁ Χριστός, λεγόντων ἡμῶν, ὅτι
Ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει
τοὺς καρποὺς αὐτῶν. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν πόνον ὁ
Παῦλος αὐτοῦ καὶ τὴν κρίσιν δηλοῖ λέγων· « Ὅς ἐν
μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγῆσατο, τὸ
εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφῇ δούλου
λαθῶν, ὑπήκοος γεγονὼς τῷ Πατρί, μέχρι θανάτου,
θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὑπερύψωσεν αὐτὸν, φησί,
τὸ ὄνομα δούς τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι
αὐτοῦ πᾶν γόνου κάμψῃ. »

¹⁸ Philipp. ii, 9, 10.

¹⁹ Matth. xv, 24.

²⁰ Psal. cxi, 40.

²¹ Matth. xxi, 33 seqq.

²² Isa. l, 8.

²³ Psal. lxxviii, 13.

²⁴ Philipp. ii, 7-10.

VARIAE LECTIONES.

²⁵ γρ. οὐς.

A quod a servis duxerat, servu dicatur Christus :
genere autem, quod ab *Israe e*, 553 *Israel*. Sed
tanquam Dei virtus, rebus ipsis, quas operatur
eum, cujus virtus est, gloria afficit, in forma servi
factus, quantumlibet natura filius; cui inflectetur
omne genu terrestrium et inferorum; quem omnis
etiam lingua Dominum *Jesum Christum* in gloriam
Dei Patris esse confitebitur ¹⁸.

Nonnulli ad vocem *Israel* referri arbitrati, Do-
mino, propter bonitatem solam, *Israel* appellari,
et in eo, propter miracula quæ in *Ægypto* et dein-
ceps patrata sunt, *gloriar* placuisse arbitrantur.
Putant iidem verba ista, *Frustra laboravi*, ex pro-
phetæ persona dici, tanquam se concionando non
parum desudasse, sed nihil inde probiores evasisse
auditores, conqueratur : eumque sibi ut dignam
laborum mercedem reponat Dominus, postulare.
Sumatur et illud, aiunt, de homine quolibet, qui
se in diversis hujus vitæ voluptatum generibus
frustra tempus insumpsisse recordetur. Sed proprie
magis ad Salvatorem referatur, qui auditis supe-
rioribus ista reponat : Enimvero, Pater, qui tu in
me *glorificaberis*, cum multis pro salute hominum
laboribus exantlatis, nihil profecerim, multis adhuc
aliis in incredulitate permanentibus, et Judæis
ipsis? At de istis intelligens, se non nisi ad oves
domus *Israel*, quæ perierant, missum dixit ¹⁹; quæ
tamen et ipsæ præterquam quod fidem abnegarunt,
eum etiam cruci affixerunt, de quo sic apud Davi-
dem legimus : « Quæ utilitas in sanguine meo, quod
descendo in corruptionem ²⁰? » Sed ista quidem
illi. Sequitur vero, *judicium meam apud Dominum*.

Ego enim, inquit, quæ a me ipso erant, *coram Deo*
meo executus, paternæ voluntatis finem adeptus
sum : ob idque et *judicium* ab eo latum est. Sunt
enim ab ea, quam cum Domino habebant, con-
junctione divulsi; gentes autem in Dei sortem
ascitæ. *Judicium* porro istud vel ipse in parabola
Dominus de agricolis, qui hæredem interemerant,
locutus indicavit, cum sublatis istis, aliis, qui sibi
stato et idoneo tempore fructus redderent, vineam
suam elocavit ²¹. Ii vero exstiterunt evangeliorum
præcones ipsi, in quos nubes 554 illæ ²², quæ in
Judæicam vitem depluere vetabantur, pluviam suam
demiserunt : quo factum est, ut non spinas, sed
uvæ Christus collegerit ; sicut ipsi profiteamur,
cum Dominum benignitatem suam, terramque fru-
ctum suum daturum esse canimus ²³. Alias autem
et Paulus ipse ejusdem *laborem et judicium* indica-
vit, ubi ait : « Qui cum in forma Dei esset, non
rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed
seipsum exinanivit formam servi accipiens, Patri
factus obediens usque ad mortem, mortem autem

Hæc autem secundum carnem intelliges. Est enim Filius natura Deus, nec laborans, nec mercedem laborum nomine postulans. Voce præterea usus hominibus congrua, *servum se ab ipso matris utero formatum* dicit: qui, quatenus Filius, non *formatus* tamen sit, sed qui quatenus *servus* carnem gerat. Qui enim, si natura servus erat Filius, in *servitutem formatus* esse dicatur? Esse igitur natura liberum apparet. Istud enim vel ipsa didrachmi pensione satis indicavit, cum Petrum liberos esse filios docuit²⁶. Itaque ex utero dixit, ut *servitutis* temporis ostenderet, ejusque, quæ secundum carnem est, *nativitatis* modum distingueret. Deinde *servilis formationis* causam definiens, ad *Jacobum congregandum* factam esse adjunxit; cuius nomine tantum *formationem* istam subiit, cum in minime formata divinitate quiesceret. Eos enim etiam cum aliis Satanas, sive quod idola colerent, sive quod hominum mandata docerent, a Deo separaverat: sed hostes Dei factos Christus ipse Patri reconciliavit, quod olim ut facerent, pacem cum eo ineundam esse inclamans non Isaias modo, sed ipsi etiam discipuli pro Christo legatione fungentes²⁶, tanquam Deo per ipsos provocante, nondumque sibi rursus per Christum reconciliante, monuerant. Intelligantur vero *Israelis et Jacobi* nominibus, non ii tantum, qui ex circumcissione sunt, ad quos **555** etiam missum se esse demonstrat, cum in viam gentium ambulare prohibet²⁷, sed quilibet etiam, qui per fidem fuerit salutem consecutus. Neque enim, qui in aperto tantum, sed qui in occulto etiam, Judæus habendus est²⁸. Itaque et sermoni persona eorum interseritur, qui per fidem salvati ad eum se *congregatum iri*, cæteraque illa quæ sequuntur, profitentur. *Glorificantur* vero et ipsi, qui præclaram illam adoptionis laudem adepti sunt; quique eundem ad res bene gerendas in *fortitudinem* sunt conse-

Sunt porro qui *congregabor* verbum, et quæ eidem inhærent, de Christo dici putent; sed qui istud conveniat, omiserunt. Alii vero ad prophetam etiam referri posse arbitrati sunt, tanquam *Israelis* revocatio, et eorum qui dispersi erant in unum *congregatio* significetur. Verum si ad anagogem respicis; et ad Salvatorem ipsum, justitiæ fontem, non aliter quam malorum ratio ad eorum auctorem primum, referri queat. Deinde ad Salvatorem inquit *Pater, Magnum tibi est, ut voceris puer meus*, aut secundum alios, *servus meus*. Magnum enim revera opus exstitit, cum ad *servitutem formatus esset* Filius, ad humanæ naturæ salutem, quam condidit, *servi formam* assumere. Atque inde est, quod *glorificatur*, tanquam rapinam minime arbitratus esse se æqualem Deo²⁹. Est vero alia ratione *magna res*, ut homini; parva autem, ut Deo, *ut suscites*, inquit, *tribus Jacob*. Itaque et eisdem primum,

Ταῦτα δὲ κατὰ σάρκα νοήσεις. Φύσει γὰρ Θεὸς ὁ Υἱὸς, οὐ κοπιῶν, οὐκ ἀμοιβὴν ἀντὶ κόπων δεόμενος. Ἐἶτα πάλιν ἀνθρωποπρεπεῖ κεχρημένος φωνῇ, δοῦλον ἑαυτὸν ἐκ κοιλίας πεπλασθῆναι φησί, καθὼ μὲν Υἱὸς, μὴ πλαττόμενος· καθὼ δὲ δοῦλος, τὴν δούλην σάρκα φορῶν. Πῶς γὰρ ἂν, εἰ φύσει δοῦλος ἦν ὁ Υἱὸς, εἰς δουλείαν ἐλέγετο πλαττεσθῆναι; Ἀπλὸν οὖν ὡς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἐλεύθερος. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ τοῦ διδράχμου συνεισφορᾷ πρὸς τὸν Πέτρον φησὶν, « Ἄρα, λέγων, ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί. » Τοιγαροῦν, τὸ ἐκ κοιλίας προσέθηκεν, ὡς ἂν δευχθῆ τῆς δουλείας ὁ τε χρόνος καὶ τρόπος τῆ κατὰ σάρκα γεννήσει διοριζόμενος. Καὶ τῆς δουλικῆς πλάσεως τὴν αἰτίαν διοριζόμενος, ἐπήγαγεν τοῦ συναγεῖν τὸν Ἰακώβ. Οὐκοῦν εἰ μὴ διὰ τούτου, οὐκ ἂν ἐπλάσθη ἐν τῇ ἀπλάστῳ μένῳ θεότητι. Καὶ τούτους γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων ὁ Σατανᾶς ἐκ Θεοῦ δισεκίδασεν, ἢ εἰδωλοποιήσας, ἢ ἐντάγματα ἀνθρώπων διδάσκοντας. Ἄλλ' ἐχθρὸς ὄντας ὁ Χριστὸς διήλλαξε τῷ Πατρί, πρὸς ὅπερ αὐτοὺς καὶ Ἡσαΐας ἐκάλει, ποιήσωμεν εἰρήνην, αὐτῷ λέγων, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. Καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ κεκράγασι· « Ὑπὲρ Χριστοῦ προσεδύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακλιούντος δι' ἡμῶν » καὶ πάλιν, « Θεὸς γὰρ ἦν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων. » Νοοῖτο δ' ἂν Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ οὐ μόνον ἐκ περιτομῆς, ἐφ' οὗς καὶ ἀπεστάλην φησὶν λέγων· « Εἰς ὄδον ἐθνῶν μὴ πορεύεσθε. » Ἄλλα καὶ πᾶς ὁ σωθεὶς διὰ πίστεως. « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερωθῆ μόνον Ἰουδαῖος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοιγαροῦν καὶ μεταξὺ τοῦ λόγου παρεμβέβληται πρόσωπον τῶν διὰ πίστεως σωζομένων ὁμολογούντων, ὅτι πρὸς αὐτὸν συναχθῆσομαι, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα. Δοξάζονται δὲ καὶ τὸ λαμπρὸν αὐχμημα τῆς υἰοθεσίας λαμβάνοντες, καὶ αὐτὸν ἰσχυρῶς ἔχουσι πρὸς τὴν τῶν πρακτικῶν κατόρθωσιν.

Τινὲς δὲ καὶ τὸ συναχθῆσομαι, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ, περὶ Χριστοῦ λαβόντες, τὸ πῶς ἀρμόττει παρέλιπον. Ἄλλοι δὲ καὶ εἰς τὸν προφητικὴν εἰρήχασιν δύνασθαι νοηθῆναι, σημαίνον ἀνάκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν διασπαρέντων ἐπισυναγωγῆ³⁰. Κατὰ ἀναγωγὴν δὲ, καὶ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὴν τῶν δικαίων πηγὴν, ὡς περ οὖν καὶ ὁ περὶ κακῶν λόγος εἰς τὸν ἀρχέκακον ἀναφέρεται. Πρὸς δὲ τὸν Σωτῆρᾶ φησὶν ὁ Πατὴρ, *Μέγα σοί ἐστι τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου, ἢ δούλον μου*, κατὰ τοὺς λοιπούς. *Μέγα* γὰρ ἔργον ὡς ἀληθῶς, τοῦ πρὸς δουλείαν πλασθέντος Υἱοῦ, τὸ μορφήν δούλου λαβεῖν πρὸς σωτηρίαν ἧς ἐδημιούργησεν ἀνθρώπου φύσεως. Διὰ καὶ δοξάζεται, ὡς οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγροσάμενος τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Καὶ ἄλλως δὲ μέγα ὡς ἀνθρώπῳ, μικρὸν δὲ ὡς Θεῷ, τοῦ στήσαι, φησὶ τὰς θυλάκας Ἰακώβ. Διὰ καὶ πρώτοις ἐκχυρτυεν αὐτοῖς αἰχμαλώτοις οὔσι τὰς ψυχὰς ἀφεςιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν χάριν ἠρνή-

²⁶ Matth. xvii, 25-26. ²⁷ II Cor. v, 20. ²⁸ Matth. x, 5. ²⁹ Rom. ii, 28, 29. ³⁰ Philpp. ii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

^a γγ. ἐπισυναγωγῆν.

σαντο, ἀκολούθως ἐπήνεγκεν· Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. Καὶ οἱ λαοὶ ποὶ δὲ οὕτως ἐξέδωκαν. Διὸ τῆς παρουσίας προφηταίας ἀρχόμενος ἔειπεν· Ἀκούσατέ μου, ῥῆσιν, καὶ προσέχετε, ἔθνη· ἔδει γὰρ ἀκούσαι τὰ ἔθνη τὸ Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. Οὐ γὰρ ἐχρῆν τὴν τοσαύτην οἰκονομίαν ἀποτυχεῖν, ἀπειθήσαντος Ἰσραὴλ, καὶ τὸ σκότος ἡγαπηκότος. Καίτοι τῶν προφητῶν ὁ μὲν τις ἔφασκε πρὸς αὐτοῦς· Ἰ φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ. Ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ· ὁ δὲ, ἐνανταλεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις με ἥλιος δικαιοσύνης. Ἰ Λοιπὸν τοῖς ἔθνεσι προσφωνῶν ἐπάγει, Οὕτως λέγει Κύριος. Ἀγνοοῦσι δὲ τίς ὁ Κύριος, φησὶν· Ὁ ῥυσάμενος τὸν Ἰσραὴλ. Ἠκούσατε γὰρ πῶς ἐξ Αἰγύπτου πάλαι τούτους διέσωσεν.

autem gentibus inclamans, Sic dicit Dominus, addidit. Sed quia non deerant, qui Dominum ignorabant, quisuam esset, cum *Israelem eruisse* se significavit, expressit: quasi eos qualiter *Ægyptiaca* servitute liberati, servatque sint, commoneret.

Ἄλλοι δὲ πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς εἰρήσθαι τοῦτο φασιν, ὡς ὁ πάλαι σε ῥυσάμενος ἐντέλλομαι σοι, ὡς ἂν μὴ προσκόψῃς τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος. Ἀγιάσατε τὸν φανλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὅσα γὰρ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· τοσοῦτῳ δοξάσατε, καὶ ἀγιάσατε αὐτόν· εἰ δὲ πρὸς τὰ ἔθνη λέγοιτο, διαμαρτύρεται μὴ ταυτὸ τοῖς Ἰουδαίοις παθεῖν. Τὸ δὲ ἀγιάσατε, σεπτὸν καὶ ἅγιον ὑπολάθετε. Ἐτι γὰρ ὄντων ἡμῶν ἀμαρτωλῶν, ὑπὲρ ἀσεδῶν ἐπαθεν ὁ λέγων· Ἰ Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ἰ Ὁμολογεῖσθε τοῖνον ἅγιος, ὃ μόνον πρέπει Θεῷ. Οὐσιώδεις γὰρ ἐπ' αὐτοῦ τὸ τοῖς ἄλλοις ἐπισυμβαῖνον ἐκ τῆς αὐτοῦ μετοχῆς· ἐπεὶ καὶ φῶς ὦν λέγει· Ἰ Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ λέγοντες δὲ τὸ, Ἰ Ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, οὐχ ἁγιασμοῦ πρόσθηκην αἰτοῦμεν αὐτῷ γενέσθαι, ἀλλ' ἵνα τὸν ἀληθῶς ἄγιον πάντες ὁμολογήσαντες, ἐν μεθέξει τῆς ἁγιωσύνης αὐτοῦ γενησώμεθα. Προσέθηκε δὲ τὸν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, τῶν ἀπίστων δηλονότι. Βδελύττονται γὰρ, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ διασφύρουσι. Καὶ παραδοθέντα δὲ τῷ Πιλάτῳ τῶν στρατιωτῶν τινες αὐτὸν ἐβδελύττοντο καταπτύοντές τε καὶ παύοντες, ἐν διασυρμῇ τε βοῶντες· Ἰ Χαῖρε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Ἰ Διὸ τῶν δούλων τῶν ἀρχόντων ἐπήγαγεν. Ἰσως δὲ καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους φησὶν, οἷς δουλεύουσιν οἱ τὸν Χριστὸν βδελυτόμενοι. Πλὴν ἀναλάμψει, φησὶ, καὶ μέχρι βασιλείων αὐτῷ προσκυνήσουσιν, οἷτινες ὄντων αὐτὸν, οὐ πάντως σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ ἰσὺ καὶ καρδίᾳ.

que vel reges ipsi adorabunt, non corporis omnino, **557** Adorabunt vero omnes tum demum præcipue, cum venerit in Patris dextera cum angelis suis, et sederit in throno gloriæ suæ judicans vivos et mortuos ²². Adorabunt item, propter Patrem ejus. Glorificatur enim, tanquam Dei Filius; quia fidelis est sanctus Israel, qui elegit eum; id est, qui semper eodem modo se habet. Nihil eorum siquidem, quæ condita sunt, quia mutationi obnoxia, fidum ac certum reperias. Elegit vero eos Pater,

cum captivas haberent animas, et cæcitate laborarent, Evangelii præconium largitus est, visumque restituit. Verum quia gratiam illi abnegarunt, consequenter *Ecce posui te in lucem gentium*, intulit: quod eo modo etiam reliqui interpretantur. Et hanc inde auspiciat prophetiam: *Audite me, insulæ, et attendite, gentes*, dixit; quia gentes illud, *Ecce posui te in lucem gentium*, audire oportebat. Neque enim *Israele* fidem aversante, tenebrasque amplectente, tantam œconomiam excidere et sine suo carere decuit. Et vero prophetarum quemdam **556** alium in hunc modum ad eos locutum reperias: « Illuminare, illuminare, Jerusalem. Venit enim lumen tuum ²⁰, » et quæ postea. Et alium etiam. « Vobis, qui timetis me, exorietur Sol justitiæ ²¹. » Deinceps

Alii ad Judæos dici istud arbitrantur, hoc modo, Ipse tibi, tanquam qui te quondam *eruerim*, ne in lapidem offensionis impingas, præcipio. *Sanctificate eum qui despexit animam suam*. Quanto magis enim se ad mortem usque, eamque crucis, depressit, tanto vos eum gloria et honore prosequi et *sanctificare* fuerit æquius. Quod si ad gentes sermo est, non idem eas cum Judæis passuras esse obtestatur. Deinde quod *sanctificate* dixit, idem plane, ac si venerari et sanctum ducere imperaret, intellexit. Cum enim adhuc in peccatis versaremur, pro impiis ipse passus est, qui bonum pastorem pro suis ovibus animam ponere dixerat ²². *Sanctum* ergo (quod Deum unum decet) eundem esse constiteantur. Est enim in eo essentielle, quod aliis ex ejus participatione contingit; quando et lumen ipse existens, « Vos estis lux mundi ²³, » dixit. Quin et sanctificari nomen ejus petentes, non sanctitatis accessionem fieri, sed ut sanctum revera omnes confessi, ejusdem sanctimonix participes efficiamur poscimus. Deinde sequitur, *qui abominationi est gentibus*, non credentibus scilicet. *Abominantur* enim, et morti ejus obtreçant. Imo cum esset Pilato traditus, non defuerunt e militibus quidam, qui ipsum *abominati*, sputisque et colaphis aggressi, ore maledictis et conviciis pleno in eundem, « Ave, rex Judæorum ²⁴, » inclamarent. Unde est, quod *sub servis principibus* adjecit, forteque mundi tenebrarumque potestates, quibus ii *serviunt*, qui Christum *abominantur*, indicavit. Verum fulgebis tamen, eum-

557 sed mentis et cordis oculis intuentes.

²⁰ Is. lx, 1. ²¹ Malach. iv, 2. ²² Joan. x, 11. ²³ Matth. v, 14. ²⁴ Matth. xxvii, 29. ²⁵ Matth. xxv, 31.

qui per Filium vocati sunt. « Quos enim præscivit, A inquit, etiam prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui ²⁶, » qui eum sanctificaverunt, qui animam suam desepit, neque in humanitatis modos impeerunt. Sed pro *Elegi te, Qui elegit te* interpretatur Symmachus. Proprie igitur, aiunt nonnulli, ista ad Christum referuntur: quanquam et prophetæ etiam valeant convenire. Seipsum enim depressit, dum populi calamitates luit, in quas ille propter scelera inciderat. Jussus deinde, cum sacco, et nudus incedebat, videntibus *despectus*, animoque simul demissus, et earum, quæ illis essent eventuræ, afflictionum exemplum. Eum tamen et qui *principibus inserviunt*, ludibrio habuerunt; quem sanctum existentem honore jubet afficere. Nonnulli in eos, qui inter gentes et Israel B abominandi sunt, sermonem haberi existimant; eaque ratione ad gentes transitionem fecisse. Volunt rursus et eorum verba esse, qui *in servum* potestatem habeant. Subditus enim fuit. *Te* deinde, inquit, *elegi*, qui invisibilem excellentiam secundum naturam ex visibilibus habeo. Est præterea ex hominibus *electus*; propter eam, quam nobiscum similitudinem habuit. Ad Salvatorem rursus, *Tempore opportuno audivi te*, Patrem dixisse legimus. Cum enim mortem obiret, « Eli, Eli, Iamnia sabachthani ²⁷, » inelamabat. Præterea, ut Patrem renuere animadvertit: « Pater, si non potest transire hoc, fiat voluntas tua ²⁸, » intulit. Quas preces cum post mortem admisisset Pater, ut resurrectionis tempus indicaret, eum **558** *se opportuno tem-*

Nonnulli expositionem istam, ut minime probabilem reprehendentes, Filium precibus excidisse per œconomiam fingi dicere maluerunt; quæ, antequam ipsas sunderet, non alias se mortem, nisi crucem et mortem subivisset, sublaturum esse sciebat. Arguit ergo Judæorum crudelitatem et cædem deprecatio; quæ passionem, propter ejus ignominiam, non ultionem fuisse ostendit. Quanquam nec spontanea ideo esse desinit, quippe quæ morti vires ademerit, ut eo probavit, qui se de cælo descendisse, non ut suam ipse voluntatem faceret, sed ejus, a quo missus esset, cæteraque quæ sequuntur, affirmavit ²⁹. Percommode igitur, ut decuit, eorum sævitia et crudelitate ad mundi salutem usus est; suoque nobis exemplo in tentationibus non animum abjiciendum, sed precibus Deum fatigandum esse docuit. Superioribus itaque locum adnectentes, ad eos, qui selecti sunt, ista, quæ sequuntur, *In tempore accepto exaudivi te*, retulerunt. Fuerat enim ante mundi constructionem præcognitum Christi mysterium, sed iis emicuit temporibus, quibus præpotenti placuit. Itaque incarnationis *tempus diei* nomine significat; ut divus Paulus: « Ecce nunc tempus acceptabile: ecce dies salutis ³⁰. » Et David: « Hæc ipsa est dies, quam

κεκλημένους. « Οὐδὲ γὰρ ἔγνω, φησί, καὶ προὐρίσαν συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, » οἱ ἡγίασαν τὸν φανλλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μὴ πρᾶσκόψαντες μέτροις. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐξελεξάμην σε, ὅς ἐξελέξατό σε Σύμμαχος ἐξέδωκεν. Κυρίως μὲν οὖν, φασὶ τινες, ταῦτα εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφέρεται. Νοοῖτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου. Ἐξουδένωσεν γὰρ ἑαυτὸν, ὀδυρόμενος τὰς τοῦ λαοῦ διὰ τὰ πλημελεήματα συμφοράς. Καὶ προσαχθεὶς ἐν σάκκῳ τε καὶ γυμνὸς περιτρίχτο, παρὰ τῶν ὀρώντων ἐξουδενούμενος, ταπεινὰ φρονῶν τε ἄμα, καὶ τῶν μελλόντων εἰκῶν αὐτοῖς παθμάτων γινόμενος. Ἄλλ' ὅμως καὶ οἱ τοῖς ἀρχουσιν ἐξυπηρετούμενοι, τοῦτον ἐχλεύαζον. Ὅν ἄγιον ὄντα τιμῆς, φησὶν, ἀξιώσατε. Παρὰ τισὶ δὲ τὸ ῥητὸν κεῖται τῷ βδελυκτῷ ἔθνους, καὶ, φασὶ, τοῦ Ἰσραὴλ· διὸ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη μετέβη. Καὶ πάλιν τὸ ῥητὸν τῷ δούλῳ ἐξουσιαζόντων καὶ β φασὶν· ὕπετάγη γὰρ· καὶ ἐξελεξάμην σε, ἔγωγ, φασὶ, τὴν ἀράτον ὕπεροχὴν κατὰ φύσιν ἐκ τῶν ὀρατῶν. Καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἐκλεκτός γίνεται, δι' ἣν εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς ἡμᾶς. Εἶτα πρὸς τὸν Σωτῆρᾶ φησὶν ὁ Πατήρ, *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου*. Πάσχων μὲν γὰρ ἔβδα· « Ἥλει, Ἥλει, λαμασαδαχθανί. » Εἶθ' ὡς ἀνανεύοντα τὸν Πατέρα ἔώρα, ἐπήγγεν· « Πάτερ, εἰ μὴ δυνατόν παρελθεῖν αὐτὸ, γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου. Ταύτην οὖν τὴν εὐχὴν μετὰ τὸν θάνατον δεχόμενος ὁ Πατήρ, τὸν καιρὸν δεικνύς τῆς ἀναστάσεως φησὶν· Ἐν καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου.

Τινὲς δὲ μεμφόμενοι τὴν παρούσαν ἐξήγησιν, ὡς ἀπίθανον, τὸν Υἱὸν ἀποτυχεῖν τῆς εὐχῆς πεπλάσθαι τὴν εὐχὴν· κατ' οἰκονομίαν φασὶν, ἐπεὶ καὶ πρὸ ταύτης ἦδει μὴ ἄλλως τὸν θάνατον καταργηθόσμενον, εἰ μὴ δι' ὃν ὕπεστη σταυρὸν τε καὶ θάνατον. Ἡ οὖν παραίτησις, τῆς Ἰουδαίων μαιφονίας κατηγορεῖ, ἀβούλητον αὐτῷ δεικνύσα τὸ πάθος διάτοι^d τὸ δυσκλεές. Ἄλλὰ καὶ οὕτω γέγονε θελητὸν ἐπὶ τῷ καταργῆσαι τὸν θάνατον. « Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ, *Καταβέβηκα* ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰς δέον οὖν τῇ μαιφονίᾳ τῇ ἐκείνων ἐχρήσατο πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Καὶ τύπος δὲ, φασὶν, ἡμῖν γέγονεν μὴ ἀναπίπτειν ἐν πειρασμοῖς, ἀλλὰ δεῖσθαι Θεοῦ. Τοῖς οὖν προλαβοῦσι συνάπτοντες τὸ ῥητὸν, πρὸς τοὺς ἐξελεγμένους εἰρησθαὶ φασὶ τὸ· *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου*. Προέγνωστο μὲν γὰρ πρὸ καταβολῆς κόσμου τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ἐπέλαμψε δὲ καθ' οὗς ἠδύοχησε καιροὺς ὁ δυνάστης. Τὸν οὖν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν *ἡμέραν* καλεῖ, καθὰ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος. Ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας. » Περὶ ἧς φησὶ καὶ Δαβὶδ· « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ἐπὶ τούτοις φησὶ· *Καὶ ἔδωκά σε εἰς διουθήκην ἔθνῶν τοῦ καταστήσαι τὴν γῆν, κληρονομήσει κληρονομίας*

²⁶ Rom. viii, 29.

²⁷ Matth. xxvii, 46.

²⁸ Matth. xxvi, 39.

²⁹ Joan. vi, 38.

³⁰ II Cor. vi, 2.

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. εἶναι. ^c ἀφ. τὴν εὐχὴν. ^d γρ. εἰ' αὐτοῦ.

ἐρήμους· ἢ κατὰ Σύμμαχον Ἀνεγείραι τὴν γῆν, A καὶ κληροδοτῆσαι κληροδοσίας ἡφανισμένῃς. Τοιαῦται δὲ ἦσαν αἱ τῶν ἀθίων ψυχῶν, ἔρημοι Θεοῦ, καὶ ἀληθῶς ἡφανισμένοι. Ἦσαν δὲ καὶ σειραῖς ἀμαρτημάτων δεσμῶτιδες. Καί ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. Τὴν οὖν τοιαύτην κατέστησε γῆν τεθορυβημένην κακοῖς. Ἦγουν, πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς καὶ τῆς ἐπικειμένης ἀπῆλλαξε ζάλης, καὶ κληρονόμιον ἐποίησατο, μόνον ἔχων πάλαι τὸν Ἰσραὴλ. Τοὺς δὲ δεσμῶν καὶ σκότους ἡλευθερωμένους εὐαγγελίζεται, λέγων· Ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς βοσκηθήσονται. Ὅδοι δὲ καὶ τρίβοι, ἃς διώδευσαν οἱ πάλαι θεοσεβεῖς, αἱ θεῖαι Γραφαί· ἦγουν, αἱ τῶν ἀρετῶν ἐπιτηδεύσεις ἄβατοι τοῖς ἐξ ἔθνῶν ὑπάρχουσαι πρότερον, ἐν αἷς βοσκόμενοι πάντες λογικῆς τροφῆς ἀπολαύουσιν, ἣν καὶ νεμόμενοι φασί· Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει, καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα. Πῶς οὖν [οὐκ] ὑπομένουσιν ἔτι ψυχῆς πεῖναν, ἢ δίψαν, ἃς εἶχον πάλαι μὴ νόμῳ, μὴ προφηταῖς παιδαγωγούμενοι; Μεταβαλὼν δὲ τις κατὰ Χριστὸν, ἐν εὐτροφίᾳ γίνεται νοσητῆ, λέγοντος Ἡσαίου· Ἐὰν οὐκ οἰκῆσαι ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς. Ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστῶν. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ φλογμὸς τοῦ βίου πατάξει αὐτοὺς, λεγόμενος καύσων καὶ ἥλιος. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς σκεπαστῆς ὁ Χριστὸς ὁ καὶ πάλαι νεφέλῃ σκεπάσας τὸν Ἰσραὴλ. Σύμφωνον τούτῳ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν· Ἐδυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε. Καὶ αὕτη τοῦ ἐλεοῦντος ἡμᾶς ἡ παράκλησις.

et Apostoli locus, ubi ait: « Potens est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis ».

Et hæc ipsa est nostri miserescantis consolatio.

Καὶ διὰ πηγῶν, φησὶν, ὕδατων ἄξει αὐτούς. C Πολλὰ δὲ πηγὰ Ἰσραὴλ, καὶ πηγὰ σωτηρίου, αἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ δὲ τῆς Καινῆς. Οὐδὲν δὲ δίστατον αὐτοῖς τῆς σωτηρίου ὁδοποροῦσιν ὁδόν. Ἐφη γὰρ ὁ προφήτης καὶ πρότερον· « Καὶ πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Καὶ πάλιν, « Ὅδοι ἀσεβῶν εὐθετα ἐγένετο. » Ἦγουν ὁμαλίζεσθαι τὰ σκολιὰ καὶ ἀνώμαλά φησι τῶν ἡθῶν. Εἶτα τοὺς κεκλημένους πανταχόθεν ἤξειν τῆς οἰκουμένης φησὶ, τῶν τεσσάρων κλιμάτων μνησθεῖς. Τὸ γὰρ πόρρωθεν, τὸ νότιον δηλοῖ τῶν μεσημβρινῶν τόπων ἡμῖν ἀκατάληπτον. Ἦ δὲ θάλασσα τὴν ἐσπέραν δηλοῖ, δυτικωτέρα τῆς Ἰουδαίας ὑπάρχουσα. Ὡσπερ οὖν τὴν ἀνατολήν ἡ Περσῶν παρίστησι γῆ. Δηλοῖ δὲ τάχα, φασί, τοὺς προσκυνήσαντας Μάγους αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ δηλοῦν, καὶ τὸ, « Δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Νῦν γὰρ Ἀραβίαν τὴν Περσῶν χώραν σημαίνεσθαι. Εἶτα πρὸς ἑορτὴν τὴν κτίαν ἐπὶ τοῖς σεσωσμένοις καλεῖ· δι' οὐρανοῦ μὲν, τὰς ἐκεῖ δυνάμεις, αἱ καὶ ἐφ' ἐνὶ χαίρουσιν ἀμαρτωλῶν μετανοοῦντι. Διὰ γῆς δὲ, τοὺς ὅσοι περ ἐν αὐτῇ καὶ προσεδόκων, καὶ τῆς θεοφανείας ἤξιωνται. Οὕτω καὶ Συμεὼν εὐφραίνόμενος ἔλεγεν· ἘΝῦν

fecit Dominus ⁴¹. » Addit postea: *Et dedi te in testamentum gentium; ut constitueres terram, et possideres hæreditates desertas; aut secundum Symmachum, Ut suscitares terram, et divideres hæreditates vastas.* Quales erant ipsæ atheorum animæ, Deo privatae scilicet, et vastatæ revera. Erant et peccatorum vinculis constrictæ. Erant rursus et tenebræ; nunc autem lux in Domino. Talem igitur esse terram, cum malis prius agitaretur, voluit: id est, omnes in terra degentes imminente tempestate liberavit, sibi que ipsius in peculium, cum olim Israellem tantum haberet, effecit. Eis deinde, qui vinculis et tenebris liberati sunt, fausta annuntiat; cum eos in omnibus viis **559** pasturos esse significat. Sunt autem viæ et semitæ, quas pii patres olim pertransierunt, ipsæ sacræ Scripturæ: id est, ipsa virtutum studia gentibus olim inaccessibleia, in quibus omnes educati verbi cibo perfruuntur; quo qui vescuntur, a Domino se pasci, nec sibi quidquam defuturum, cæteraque quæ sequuntur, profitentur. Qui igitur eam animæ esuriam, aut sitim, adhuc non patientur, qua ii quondam quæ nec legi nec prophetis permiserunt, torquebantur? At quisquis ad Christum transit, multo certe, eoque intelligibili, cibo abundat, Isaia teste, cum ait: « Ipse habitabit in excelsa spelunca præduri lapidis. Panis ipsi dabitur, et aqua ejus fidelis ⁴². » Immo ne vitæ quidem incendio, quod æstus et solis nomine significatur, percutientur; qui Christum, quo nebula etiam olim protectus est Israel, defensorem habeant. Huic autem consentiunt non sinet vos tentari supra id quod potestis ⁴³. »

Sequitur deinde et per fontes aquarum ducet eos. Sunt vero Israelis, atque adeo salutis fontes permulti: alii quidem Veteris, alii autem Recentioris Testamenti. Sed nihil iis poterat præbere difficultatis, qui viam salutis ambulassent. Dixerat enim propheta etiam antea: « Et omnis vallis implebitur ⁴⁴, » aliaque quæ sequuntur. Itemque: « Via impiorum recta facta est ⁴⁵. » Nimirum, ut quæ obliqua et salebrosa fuerant in moribus, recta et plana fore significaret. Vocatos deinde ab omni terræ habitabilis parte, cujus plagarum quatuor meminit, venturos esse demonstrat. Quod enim de longe dixit, australes meridie regiones nobis incognitas significavit: ut per mare occidentias, quod Judæa magis ad occiduum vergit: per terram autem Persarum Orientem ipsum. Forsitan etiam et Magos, aiunt, a quibus est ipse adoratus. Istud enim vel Davidis verba: « Dabitur ei de auro Arabiæ ⁴⁶, » confirmarint; cum per Arabiam hodie Persarum regionem significari velint. Creaturas rursus ad diem festum, propter **560** salvatos invitat: Cælo quidem, degentes in eo virtutes uno resipiscente peccatore lætari solitas indicans ⁴⁷.

⁴¹ Psal. cxviii, 24.

⁴² Isa. xxxiii, 16.

⁴³ I Cor. x, 13.

⁴⁴ Isa. xl, 4.

⁴⁵ Isa. xxxv, 8 sec. LXX.

⁴⁶ Psal. lxxi, 15.

⁴⁷ Luc. xv, 9.

VARIE LECTIONES.

• γρ. ἦν.

PATROL. GR. LXXXVII.

78

Terra autem, eundem ibi expectantes, Deique adventu non indignos. Sic et Simeon ille *lætitiā gestiens*: « Nunc dimittis, Domine, aicbat, servum tuum in pace ⁴⁸; » et quæ deinceps. At propheta, aiunt, prægestata futuræ omnium salutis voluptate, cuncta secum, sive mente, sive sensu percipiantur, ad *lætitiā* adhortatur. Si enim damna nostra lugere res creatas constat; est et salute nostra *lætari* consentaneum. Intelligit autem *montium* verbo vel *evectas* sursum virtutes rationis participes; vel ipsos Evangeliorum præcones; qui cum Christum annuntiarunt, terramque spirituali lætitiā compleverunt. Quo autem, *Erumpant montes lætitiā* dixit, *Exhilarentur montes in omnibus* Symmachus; Aquilas autem, *Resonate, montes, laudem* transtulerunt. Dicas et *montes* peculiariter magis animas eas, quæ rerum præclare gestarum, virtutisque gloria, dum in terris versantur, in altum eriguntur. *Humiles* autem, eos ipsos, qui superius designati vel misericordiam consecuti sunt; quos de quatuor mundi cardinibus Spiritus sancti participes effectos diabolica servitute Christus liberavit; vel eos etiam, qui, peccatis depressi, terræ incubuerunt; et injustitiam adversus eum loquentibus, subierunt.

561 Vers. 14-26. Dixit autem Sion: *Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Nunquid obliviscetur mulier filii sui, ut non miseretur partus uteri sui? Sin autem et horum oblita fuerit mulier, ego tamen tui non obliviscar, dixit Dominus. Ecce super manus meas depinxi muros tuos, e. c.*

562 Supra jam dictum est, Sionem et Jerusalem decere nos tribus modis intelligere, vel, ut sensu percipiuntur; vel, ut pium eorum, qui in terra sunt, vitæ institutum significant; vel, ut angelicam in cœlis degendi rationem, de qua Pauli illa sunt: « Ea autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est ⁴⁹. » Et: « Non enim accessistis ad montem Sion ⁵⁰; » et quæ deinceps. Nunc igitur de pio illo civitatis regimine loquitur, quod quondam apud Judæos institutum in gentium Ecclesiam conversum est. De insulis enim et gentibus sermo fuerat; quibus consequenter adjicit, *ne se, quantumvis sublato pio illo apud Judæos civitatis regimine, Domino derelinqui* conquerantur, *matrisque* exemplo eorum se nunquam *oblivisci* posse demonstrat. Dei enim veluti germina quædam cum simus, si suam ipse a nobis providentiam revocet, et nos interire necessum est. Suam deinde mentem apertius exprimens: *Ecce, adjicit, super manus meas depinxi muros tuos*; ubi pro *depinxi, firmavi* Symmachus; Aquilas vero, *te in palmis accurate descripsi*; Theodotio denique *efformari, reddiderunt*. Revera enim *manuum* Dei nomine, vires ejus intelliguntur; quarum opera tanta est extructa civitas ejusque, quæ secundum Deum est, forma mortaliū animis impressa et insculpta. Quod certe ci-

Α ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δίσποτα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Προεστιαθεὶς δὲ, φασὶν, ὁ προφήτης τῇ μελλούσῃ πάντων σωτηρίᾳ, *συνευφραίνεσθαι* αὐτῷ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ πάντα προτρέπεται. Εἰ γὰρ στένειν ἢ κτίσις ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις λέγεται κακοῖς, ἀκόλουθον ἐπὶ σωζομένοις *εὐφραίνεσθαι*. Ὁρῆ δὲ λέγει λογικὰς δυνάμεις ἡρμένας ὑψοῦ, ἢ τῶν εὐαγγελίων τοὺς κήρυκας. Χριστὸν γὰρ ἀγγέλλοντες νοητῆς εὐφροσύνης ἐπλήρουν τὴν γῆν. Ἄντι δὲ τοῦ *ῥηξάτωσαν τὰ ὄρη εὐφροσύνην*: ὁ Σύμμαχος· *Ἰλασθησεται ὄρη ἐπὶ πᾶσιν*. Ὅ δὲ Ἀκύλας· *κελαδησάτω, ὄρη, ἀνεσιν* Ἐλεξαν. Ἐλποῖς δ' ἂν τὰ ὄρη δηλοῦν οικειότερον ψυχὰς ἐπὶ γῆς μὲν ἐπιβούσας, σφῆδρα δὲ πρὸς ὑψος ἡρμένας διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κατορθώσεως. Ταπεινοὺς δὲ ἠλεημένους φησὶ τοὺς προδεδιλωμένους ἐκ τῶν τεσσάρων κλημάτων, οὓς ἐκ τῆς διαβολικῆς ὁ Χριστὸς τυραννίδος ἐβύρσατο, θεῖου Πνεύματος μετόχους ἀπεργασάμενος. Ταπεινοὺς δὲ, ἢ ὡς τεταπεινωμένους ἀμαρτημασι πρότερον, καὶ νεύσαντας εἰς γῆν τῷ φρονήματι. Ἡ ὡς ὑποκύψαντας τῷ Χριστῷ τὸν αὐχένα, τῶν ἀνθισταμένων αὐτῷ ὑψούντων κέρας καὶ λαλούντων ἀδικίαν κατ' αὐτοῦ.

et injustitiam adversus eum loquentibus, subierunt.

ιδ' κς'. Εἶπε δὲ Σιών· *Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἀπελάθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἐγκοῖνα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, εἶπε Κύριος. Ἴδου ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφησά σου τὰ τεῖχη, κ. τ. λ.*

Ἦδη προεῖρηται, ὡς κατὰ τρόπον τρεῖς προσήκει νοεῖν τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· ἢ αἰσθητῶς· ἢ κατὰ τὸ θεοσεβῆς τῶν ἐπὶ γῆς θνῶν πολιτεύμα· ἢ κατὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀγγελικὴν πολιτείαν, περὶ ἧς φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστὶ. » Καὶ, « Οὐ γὰρ προσεληλύθατε Σιών θρει, » καὶ τὰ ἐξῆς. Νῦν οὖν ὁ λόγος περὶ τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος, ὃ πάλαι μὲν παρ' Ἰουδαίους συνίστατο, καθαιρεθὲν δὲ μεταβέδληται εἰς τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν. Περὶ νήσων γὰρ καὶ τῶν ἔθνῶν διελέγετο, οἷς ἀκολουθῶς φησὶν· εἰ καὶ καθήρηται τὸ θεοσεβῆς παρ' Ἰουδαίους πολιτεύμα, μὴ λέγετω, *Ἐγκατέλιπέ Κύριος*. Καὶ τῷ τῆς μητρὸς παραδειγματι τὸ τῆς ἀλήθους ἀδύνατον εἰδείξε. Θεοῦ γὰρ ὄντες οἷον γεννημάτα, εἰ παύσαιτο τῆς περὶ ἡμῶν προνοίας, καὶ τοῦ εἶναι παυσόμεθα. Καὶ τὴν ἐνοίαν ἐπεξεργάζεται λέγων· *Ἴδου ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφησά σου τὰ τεῖχη*. Ὅ δὲ Σύμμαχος· ἀντὶ τοῦ ἐζωγράφησα, ἐστήριξά σε φησὶν· ὁ δὲ Ἀκύλας· *Ἴδου ἐπὶ τῶν ταρσῶν ἠκρίβωσά σε*. Ὅ δὲ Θεοδοτίων· *Διεγράψά σε*. Χεῖρες γὰρ ὡς ἀληθῶς, τοῦτ' ἐστὶν ἐνέργειαι Θεοῦ, τὴν τοιαύτην οἰκοδομοῦσι πόλιν, τοὺς τύπους τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ἐγχαράττουσαι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς. Ὅ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἑαυτοῦ πόλεως οἰκοδόμος· ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος εἰδίδεξε λέγων· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἡ δὲ πέ-

⁴⁸ Luc. II, 29. ⁴⁹ Galat. IV, 26. ⁵⁰ Hebr. XII, 18.

τρα ἦν πάλιν αὐτός, ἐφ' ἣν οἱ πρῶτοι θεμέλιοι κατα-
 εβλήθησαν, περὶ ὧν εἴρηται· « Ἐποικοδομηθέντες
 ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος
 ἀκρωγωνιαίου Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Ὅτι δὲ αἱ τοῦ Θεοῦ
 ἐνέργειαι χεῖρες εἴρηται τῇ Γραφῇ, δηλοῖ τὸ, « Αἱ
 χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἐπλασάν με. » Ἔτι
 αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐ-
 τοῦ ἐπλασαν. » Καὶ πάλιν· « Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν
 σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. » Τινὲς δὲ διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυ-
 ροῦ διάτρησιν τῶν χειρῶν λέγουσιν. Ὑπὲρ ἡμῶν γὰρ
 παύων, πῶς ἂν ἡμῶν ἐπιλάβοιτο; Τὸ γὰρ ὄλον πάθος
 ἐκ μέρους ἐδήλωσεν. Εἶποις δ' ἂν καὶ ἄλλως. Φασὶν
 ὡς ἐν ταῖς τοῦ Πατέρος χερσὶν πάντες εἰσὶν οἱ πι-
 στεύσαντες. Ἐλεγε γὰρ ὁ Χριστὸς περὶ τῶν ἰδίων
 πρῶτων, ὡς· Οὐδεὶς ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῶν χειρῶν
 τοῦ Πατέρος μου, » τὴν ἐκεῖθεν σκέπην δηλῶν.
 Deas vero et aliter. Aiunt enim eos in unius
 quando de suis ovibus loquens Christus, nullum eas
 minime carere doceret, affirmavit ⁵⁴.

Τεῖχη δὲ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ
 καὶ ἀπόστολοι, ὧν οὐ λαμβάνει λήθην. Ἐγγράπτο
 γὰρ αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς τὰ ὀνόματα τῇ βίβλῳ ζώντων
 ἐγκείμενα. Προηγουμένως μὲν γὰρ τῆς Ἐκκλησίας
 τεῖχος ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὡς περ καὶ φῶς· ἐν μετέξει
 δὲ αὐτοῦ γεγρονότες οἱ μαθηταὶ τούτων ἐκάτερον λέ-
 γονται. Τινὲς δὲ τὰ παρόντα νοήσαντες αἰσθητῶς, ὡς
 παρόντα, φασὶ, λέγει τὰ μέλλοντα. Πάντα γὰρ αὐτῷ
 πάρεστι, καὶ προδιαγράφει τὴν μέλλουσαν, μετὰ
 τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἄλυσιν, τῶν τευχῶν οἰκοδομήσιν,
 εἰς ἣν ἀπήχθη, φησὶ, παιδευόμενος, οὐ τῆς ἐμῆς
 προνοίας ἐκπαπτωκῶς. Τοιγαροῦν οἱ καθελούντες
 οἰκοδομήσουσι, τῶν σῶν ἐξανιστάμενοι τόπων· εἰ
 δὲ καὶ πίστιν ἔχεις, ὄρα καὶ τοὺς εἰ; σὲ συναχθή-
 σεσθαι μέλλοντας. Ὅψις γὰρ, ὡς εἰπεῖν, ἡ τῶν πι-
 στῶν ἀκοή, καθὰ καὶ ἡ τῶν προφητῶν. Καὶ Μιχαῆας
 γὰρ φησὶν· « Ἰδοὺ θεωρῶ τὴν λαὸν διεσχορπισμένον
 ἐν τοῖς ὄρεσιν, ὡς πρόβατα ποιμένα μὴ ἔχοντά. »
 Φησὶν οὖν ὡς ἔξεις τοὺς οἰκήτορας, ὡς κόσμος τινὰ
 νιμφικόν. Οὐκ ἄρα, φασὶ, τὸ κοσμεῖσθαι νύμφας
 ἀπόβλητον πρὸς κίνησιν πόθου συνεχόντος τὴν τῆς
 συζυγίας ἐνόητα, ἣν ἀδύνατον ἀγάπης συνεστάναι
 χωρὶς.

Ἄλλὰ τὴν ἱστορίαν ἀφέντες, ἐπὶ τὴν πρώτην ἐξηγη-
 σιν ἀναδράμωμεν. Ἐπεὶ γὰρ ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἡ ἐξ
 ἐθνῶν Ἐκκλησία συνέστη, πεπτωκός τοῦ παρ'
 Ἰουδαίοις θεοσεβοῦς πολιτεύματος, ἐπάγει· Ταχὺ
 οἰκοδομηθήσῃ, ὅψ' ὧν καθήρεθης. ὡς γὰρ Ἰου-
 δαίων ἀρχοντες τῆς καθαιρέσεως αὐτῆς γεγονάσιν
 αἴτιοι, λέγοντες· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσεῖ λελάλη-
 κεν ὁ Θεὸς, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πῶθεν ἐστὶ· » οὕτω
 πάλιν ἐξ αὐτῆς ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, τῆς οἰκοδομῆς
 τῆς νέας ὄντες ἐργάται· αὐτοὶ δὲ οἱ τὴν Ἰουδαϊκὴν
 θελοθηρτικὴν καθηρηκότες, οἷος ὁ Παῦλος λέγων·
 « Εἰ γὰρ ἂ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ. » τὴν
 νέαν Σιών κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν συνεστήσαντο πο-

vivatis suæ constructor Dei Filius edocuit cum su-
 per petram suam se ædificaturum Ecclesiam affir-
 mavit ⁵⁵. Erat rursus et **563** ipse petra, in quam
 prima illa jacta sunt fundamenta, de quibus dicitur
 : « Ædificati super fundamentum apostolorum
 et prophetarum, ipso summo lapide angulari Jesu
 Christo ⁵⁶. » Quod autem manuum nomine Dei
 virtutem significet Scriptura, vel inde constiterit,
 quod « Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt
 me, » ait ⁵⁷. Et : « Quoniam ipsius est mare, et
 aridam fundaverunt manus ejus ⁵⁸. » Rursus : « Et
 opera manuum ejus sunt cæli ⁵⁹. » Sunt vero qui
 isthæc ad manuum Christi perforationem, quam in
 cruce passus est, referri existimant. Qui enim no-
 stri, quorum nomine passus est, *obliviscatur*? Totam
 B siquidem passionem ab una ejusdem parte signifi-
 Patris *manibus* esse omnes qui fidem amplexi sunt :
 de Patris sui *manibus* erepturum, ut protectora

Sunt porro Ecclesiæ *muris*, discipuli et apostoli,
 quorum ipse, quod nomina in cælis, in viventium
 libro descripta habeant ⁶⁰, *oblivisci* non potest.
 Præcipue autem Ecclesiæ *murus*, quemadmodum
 et lumen, dicitur Christus; sed utriusque partici-
 patione qui ejus fuerunt discipuli. Nonnulli ista ad
 sensuum objecta referentes, futura, tanquam præ-
 sentia, demonstrari arbitrantur. Omnia enim Deum
 in promptu habere, futuramque *murorum* instau-
 rationem post Babylonicæ civitatis expugnationem,
 in quam, castigationis ergo, magna ejus providen-
 tia deductus es, inquit, longe ante describere. A
 quibus itaque *destructa es*, inquit, ab iisdem etiam
 de tuis sinibus egressis *instauraberis*. Quod si fidem
 habes, *vide* etiam illos qui ad te *coituri sunt*. Visio
 enim, ut ita dicam, ipsa est fidelium auditio sicut
 et prophetiarum. Nam et Michæas ait : « Ecce po-
 pulum in montibus dissipatum video, tanquam qui
 pastore destituitur ⁶¹. » Incolas deinceps tanquam
monilia sponsam, habituram significat. Non est igitur,
 aiunt, *sponsas ornari* ad amoris illius provocati-
 onem, qui conjugii unitatem conservat, quæ sine
 dilectione stare non potest, **564** improbandum.

Verum, ommissa historia, ad primam explicationem
 revertamur. Quoniam enim brevi tempore, post-
 quam pia Judæorum instituta observari desierunt,
 excitata est Ecclesia : *Cito ædificaberis, a quibus
 destructa fueras*, intulit. Ut enim ipsi Judæorum
 principes, sui sibi fuere excidii auctores, qui se
 Deum cum Mose collocutum esse scire quidem,
 Christum autem unde esset ignorare dixerunt; sic
 ex ipsis rursus apostoli, recentis *ædificationis*
 opifices exsisterunt. Imo et ipsi, deleta Judæorum
 superstitione (ut de se his verbis : « Si quæ ex
 o destruxi, iterum ædifico ⁶², » etc., testatur Paulus)
Sionem recentem ex Evangelii instituto, Davide te-

⁵⁵ Matth. xvi, 18. ⁵⁶ Ephes. ii, 20. ⁵⁷ Psal. cxviii, 75. ⁵⁸ Psal. lxxv, 6. ⁵⁹ Psal. cx, 26. ⁶⁰ Joan. x,
 20. ⁶¹ Luc. x, 20. ⁶² III Reg. xxii, 17; II Paral. xviii, 16. ⁶³ Galat. ii, 18.

VARIÆ LECTIONES.

† Ἰσ. λ. καί.

ste, construxerunt, qui principes eos super omnem A terram Deum esse constituturum vaticinatus est⁸⁹. Verum præter istos, et alii etiam sequentibus indicantur, qui *Sionem* quidem vastarunt, sed non instaurarunt: de quibus, *et qui te desolaverunt venient ex te*, adjecit. Quod etiam secundum historiam, post conflam e gentibus Ecclesiam observatum est; cum sensibili Jerusalem Judeis adempta, pia quoque urbis disciplina sublata est. Deinde tanquam sponsæ alicujus sibi liberorum multitudine placentis personam inducit, ad eamque ait: *Leva in circuitu oculos tuos et vide omnes*. Et, quia omnibus illis, tanquam ornamento vestieris. Quinam autem isti omnes essent, et unde, superius indicavit; cum undique a quatuor mundi plagis de longe venturos dixit, quos per Sponsæ Christi ornamentum significavit. Animatorum enim ipsa ornamentis commendatur, eorumdem virtutibus, donisque spiritualibus, tanquam pretiosis lapidibus, circumamicta. Hinc est igitur quod eam vestitu deaurato, et vario sic ornari Scriptura testatur⁹⁰, ut illud ex ea quilibet gratias acturus facile usurpet: « Lætatur anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et tunica lætitiæ. Ornatu me, tanquam sponsum, et zona, tanquam sponsam, circumdedit⁹¹. » Nonnulli verba ista ad salutem, quæ ultimo tandem Israelitas 565 manet, cum gentium plenitudo ingressa fuerit⁹², referendum arbitrantur.

Deinde, *Et deserta tua angustiora faciet*, inquit. Est enim in circumcisorum locum ipsa gentium C intro admissa multitudo: pro quibus, *qui te absorbebunt, longe sugabuntur*; falsi nimirum prophetæ, et duces populi, quos pleno ore populum suum absorbere conquerebatur Dominus. *Locum* deinde Ecclesiæ ampliorem, propter frequentiam et copiam, postulantes filios, qui ante perierant, facit: indeque, *quos perdidisti*, adjecit, quorum rursus frequentiam demirata, Judæorum orbitatem agnoscit, *seque sine liberis, et viduam esse* confitetur. Quod si de gentibus intelligitur, statum, in quo essent, priusquam vocarentur, demonstrat necesse est. Est vero isti, quod hic, *fac mihi locum*, habemus, aliud non incongruum, ubi legitur: « Dilata locum tabernaculi tui, pellesque tentorium tuorum fige. Ne parcas; adhuc ad dextram et lævam extende⁹³. » istud autem vel ipsa Mosaici tabernaculi magnitudo amplitudoque indicant. Verum enim vero quis sibi istos genuerit quærenti, fides in Christo, Deusque ipse respondendum est, qui etiam postulanti respondet: *Ecce elevo super gentes manum meam, et quæ deinceps*; ita videlicet, unde ei filiorum et filiarum multitudo ventura sit, demonstrans; *manusque* vocabulo virtutem suam et potentiam, Christum nimirum, si-

λειταν. Περὶ ὧν φησι καὶ Δαβὶδ· « Καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἐτεροὶ δὲ παρὰ τούτους δηλοῦνται διὰ τῶν ἐξῆς, οἱ ἐρημώσαντες μὲν τὴν Σιών, οὐ μὴν καὶ οἰκοδομήσαντες. Περὶ ὧν φησι, καὶ οἱ ἐρημώσαντες ἐκ σου ἐξελεύσονται· δ καὶ καθ' ἱστορίαν εὐάξεται, μετὰ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους ἐκπεπωκός τῆς αἰσθητῆς Ἱερουσαλήμ, πρὸς τῷ καὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος; ἐκπεσεῖν. Μετὰ ταῦτα προσωποποιεῖ καθάπερ τινὰ νύμφην ἐπὶ πλήθει τέκνων κομῶσαν πρὸς τὴν φησιν· Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πάντας. Καὶ, Ὅτι πάντας αὐτοὺς, ὡς κόσμον, ἐξ ἔθνη. Τίνας δὲ πάντας καὶ πόθεν εἰδίδας προσιπών· Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσι περὶ τῶν τεσσάρων κλιμάτων, εἰπὼν Ἐγὼ καὶ κόσμον τῆς τοῦ Χριστοῦ νύμφης Ἐκκλησίας καλεῖ. Ψυχὰς γὰρ αὐτῆς κοσμίας σεμνύεται, τὰς αὐτῶν ἀρετὰς, καὶ τὰ πνευματικὰ τούτων χαρίσματα, ἀντὶ λίθων τιμίων περικειμένη. Διόπερ αὐτὴν ἱματισμῷ περιγύρωσθαι καὶ πεποικιμένῳ κεκοσμηθῆσαι φησιν ἡ Γραφή ὡς ἕκαστον ἐξ αὐτῆς εὐχαριστοῦντα λέγειν· Ἐγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ὡς νυμφίῳ περιέθηκέ μοι κόσμον, καὶ ὡς νύμφῃ περιέθηκέ μοι μίτραν. » Τίνας δὲ τὸ παρὸν βήτην δηλοῦν ἔφασαν τὴν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ σωτηρίαν, ὅτ' ἂν τὸ πλήρωμα τῶν ἔθνῶν εισέλω.

Εἰτά φησι, Καὶ τὰ ἔρημά σου στενοχωρήσει. Ἄντὶ γὰρ τῶν ἐκ περιτομῆς, τὸ τῶν ἔθνῶν ἀντεισενήνεκται πλήθος. Ἄνθ' ὧν φησιν· Οἱ καταπίνοντές σε, μακρυνθήσονται· ψευδοπροφηταὶ δηλονότι, καὶ καθηγῆται τοῦ λαοῦ, περὶ ὧν ἔλεγεν· Οἱ καταπίνοντες τὸν λαόν μου ὅλην τῷ στόματι. Εἶτα τοὺς υἱοὺς τῆς Ἐκκλησίας εἰσάγει τόπον αἰτοῦντας διὰ τὸ πλήθος πλατύτερον, οἷτινες ἦσαν ἐν ἀπωλείᾳ τὸ πρότερον. Ὅθεν φησιν οὖς ἀπώλεσας, ὧν τὸ πλήθος θαυμάζουσα, τὴν ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἀτεκνίαν ὁμολογεῖ λέγουσα· Ἐγὼ δὲ ἀτεκνος καὶ χήρα. Εἰ δὲ περὶ τῶν ἔθνῶν νοοῖτο, δηλοῖ τὴν προτέραν αὐτῶν πρὶν κληθῆναι κατάστασιν. Σύμφωνον δὲ τῷ, πόλησόν μοι τόπον, τὸ ἐπὶ Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου. Καὶ [τὰς δέρις] τῶν αὐλαίων σου πῆξον. Μὴ φεισῆ, εἴτι εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. » Τοῦτο δὲ καὶ τῆς παρὰ Μωσεί σκηνῆς τὰ μέκη καὶ πλάτη δηλοῖ. Λεγούση δὲ, Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; λεκτέον· Ἡ πίστις ἣ ἐν Χριστῷ, αὐτὸς τε θεός. Ὅς καὶ πυνθανομένη φησιν· Ἰδοὺ αἶρω εἰς τὰ ἔθνη τὴν χεῖρά μου, καὶ τὰ ἐξῆς· δηλῶν πόθεν ἦξει τῶν υἱῶν αὐτῆ καὶ θυγατέρων τὸ πλήθος, χεῖρα καλῶν τὴν ἰδίαν ἰσχύον τε καὶ δύναμιν, τὸν Χριστὸν, ὃς διὰ τῶν θαυμάτων γέγονε τοῖς ἔθνεσιν ὑψηλός, καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως. Νήσους δὲ τὰς κατὰ μέρος Ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἡ μία καὶ καθολικὴ πανταχοῦ. Σύσ-

⁸⁹ Psal. XLIV, 17. ⁹⁰ ibid. 10. ⁹¹ Isā. LXI, 10. ⁹² Rom. XI, 25. ⁹³ Isā. LIV, 2.

σημορ δὲ, τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως Ἀ κήρυγμα. Ἄντι δὲ τοῦ ἐν κόλπῳ, ἐν ἀγκάλαις ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. Τίνες δὲ τοῦτο ποιήσουσιν; δῆλον ὡς ἀπόστολοι τε, καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, οἳ αὐτοὺς χειραγωγούντες τοὺς προσιόντας τῇ πίστει, οἷς ἔλεγε καὶ Παῦλος· «Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα.» Καὶ πάλιν· «Τεκνία μου, οὐδὲ πάλιν ὠδίνω.» Καὶ πάλιν· «Ὡς ἂν τροφὸς θάληη τὰ ἑαυτῆς τέκνα,» οὕτως ἰμειρόμενοι ὑμῶν εὐδοκούμεν μεταδοῦναι ὑμῖν οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς· ὅτε καὶ τῶν προσιόντων ἐθὼς τὸ πλήθος· «Δεῦτε, ἀναθώμεν εἰς τὸ βῆρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ,» καὶ τὰ ἐφεξῆς. Δηλοῖ δὲ τὸ, ἐν κόλποις, καὶ ἐπ' ὤμων, τὸ χωρὶς ἰδρωτός, τοῦ Θεοῦ τὴν ὁδὸν κατευθύνοντας, κατὰ τὸ, «Ὅδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο.» Καὶ ὡς ἐκ τοῦ Βαπτιστοῦ δὲ ἐλέγετο τὸ, «Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου,» καὶ τὰ ἐπόμενα.

Dei Jacob ⁶⁵, » exieraque deinceps, inclamabat. Significat vero quod in sinu et in humeris habetur id sine sudore, Deo viam dirigente, futurum: juxta illud prophetæ: «Semita piorum recta facta est ⁶⁷.» Et Baptistæ, «Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus ⁶⁸.»

Τὴν δὲ τιμὴν τῶν πιστῶν τὴν εἰς ἄκρον δηλοῖ τὸ, *Τιθηνοὺς λέγειν βασιλεῖς, καὶ τὰς ἀρχούσας τροφούς*, τὴν ἀνωτάτω δηλοῦν ^h, καὶ τὰς κατ' ἔθνος. Ἀρχὰς τροφῶν δίκην ἐξυπηρετουμένων ἰ τοῖς ἐνδεέσι τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν διδομένων σιτηρεσιῶν. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ πολλὴ κηδεμονία δόξαν τροφῶν παρίστησιν, οἱ καὶ κλινόντες ἐν Ἐκκλησίᾳ γόνυ, τῇ γῆ τὸ μέτωπον προσερείδουσι, καὶ τὸν χοῦν, ὡς εἰπέτεν, ἐκλαχεῖν ἰ διὰ πλῆσιν ποθοῦντες. Ταῦτα δὲ πρὸς τὴν βασιλείσαν τὴν ἐκ δεξιῶν Χριστῷ παρασταμένην ὁ τεσσαρακοστὸς τέταρτος λέγει ψαλμὸς, ἦν καὶ ἐξ ἄλλοφύλων οὔσαν δηλοῖ. Ὁμοία δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα ὁ ἐβδομηκοστὸς πρῶτος. Οὐκοῦν περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Χριστῷ, τὰ λεγόμενα πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἢ τὴν δόξαν ἔχει τοῦ Χριστοῦ. Τούτων δὲ, φησὶ, γιγνομένων, γνώσῃ ὅτι ἐγὼ Κύριος, καὶ οὐκ αἰσχυρῆσονται οἱ ὑπομένοντές με. Καλὸν γὰρ μὴ ἀποκινώσκειν τὴν ἐλπίδα πρὸς τῆς τῶν ἔργων ἐκβάσεως. Εἶτα διδάσκει, τίνα τρόπον τὰ ὑπὸ χεῖρα τοῦ διαβόλου πρότερον ἔβην ἡλευθερώθη διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος δυνάμεως. Ὁ διὰ τῆς παραβολῆς ἐδήλωσεν ὁ Χριστός· «Πῶς, λέγων, δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρόν;» Καὶ νῦν δὲ φησὶ, Μὴ τι τῷ τυχόντι δυνατὸν παρὰ τοῦ διαβόλου σκύλα λαθεῖν; ὃν ἐκάλεσε γίγαντα· καὶ ἐπιχειρήσῃ δὲ τις τοῦτο δικαίως ποιῶν, ἄρα ἀθῶος γενήσεται, καὶ οὐ κρατηθεὶς κινδυνεύσει; ἀντὶ γὰρ τοῦ ἀδίκως, τὸ Ἑβραϊκὸν δικαίως ἔχει. Δίκαιον μὲν γὰρ τοῦτο ποιεῖν. Ἀλλὰ τίς τοσοῦτὸν ἐστὶ δυνατός; ἀνθρώπος μὲν οὐδεὶς. Ὅπως δὲ τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, τῷ Θεῷ δυνατὸν ἐπιφέρει. Εἰ δὲ ἀδίκως ἔχει, κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα, τὸ βῆτον, περὶ τοῦ διαβόλου φησὶ, δηλῶν ὡς ἀδίκως ἐπιτηδῆσας τοῖς ἡδικοῖσι

gnificans, qui a gentibus ipsis, propter admirabilia opera, et resurrectionem, excelsus habitus est. *Insularum* porro nomine, *Ecclesias* singulares intelligit, ex quibus una est ubique, et catholica. *Signum* deinde ipsa fuerit crucis et resurrectionis promulgatio. Sed ubi *in sinu*, habemus, *in ulnis* alii transtulerunt. Verum, quinam ii, qui illud præstituri sunt? Apostoli procul dubio, et Ecclesiarum magistri, qui ad fidem accedentes parvulos, tanquam manu, ductabant: quales illi exstiterunt, ad quos et Pauli illa sunt: «Lac vobis potum dedi ⁶⁵.» Et rursum: «Filii mei, quos rursum parturio ⁶⁶.» Item: «Tanquam **566** si nutrix foveat filios suos: sic affectu in vos propensi volebamus vobis tradere non solum Evangelium Christi, sed animas etiam nostras ⁶⁷; quo tempore nimirum et ipsa quæ accedebat multitudo: «Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob ⁶⁸, » exieraque deinceps, inclamabat. Significat vero quod in sinu et in humeris habetur id sine sudore, Deo viam dirigente, futurum: juxta illud prophetæ: «Semita piorum recta facta est ⁶⁷.» Et Baptistæ, «Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus ⁶⁸.»

Eo ipso deinde summum fore fidelibus honorem demonstrat, quod eorum *nutritissos reges, et reginas nutritices* fore significat. Imo et ipsa gentium imperia, demensis in pauperes, *nutritiorum* more, distributis, Ecclesiarum subservitura. Alias autem et ipsa vehemens sollicitudo, *nutritiis* gloriam conciliat; qui genu flexo in Ecclesia *terræ* frontem allidunt, *pulverem* ipsum, ut ita dicam, propter fidem delingere gestientes. Atque hæc quidem ipsa sunt, quæ reginæ Christo ad dexteram astanti psalmo **C** quadragesimo quarto tribuuntur, quam etiam de alienigenarum numero esse significat. Neque vero dissimilia fuerint, quæ in *regem* ipsum septuagesimo primo leguntur. Sunt igitur quæ de Hierosolymis dicuntur, de Christi Ecclesia, ejusdem gloriam habente, intelligenda. Quæ cum acciderint, inquit, *intelliges, quia ego Dominus; et non confundentur qui exspectant me*. Est enim virtutis, spem non prius abjicere, quam exitum res ipsæ sortiantur. Docet postea quemadmodum gentes, quæ sub diaboli potestate prius debebant, Salvatoris virtute in libertatem assertæ sint: quod etiam in parabola Christus ipse indicavit, cum ait: «Qui potest quis domum fortis ingredi, et supellectilem ejus diripere, nisi fortem prius in vinculis habuerit ⁶⁹?» Jam vero, etiamne cui libet, ait, promptum est, diabolo, quem per *gigantem* significavi, *spolia eripere?* Quod si quis hoc ipsum *juste* conetur, evadetne illæsus, neque victus in periculo versabitur? *Juste* enim, pro *injuste*, habet Hebraica lectio; quia *justum* **567** sit id fieri. Sed quis potens adeo futurus? homo certe nullus. At, qui quod hominibus nefas, Deo ipsi promptum sit, suggerit. Sin autem, ut habent Septuaginta,

⁶⁵ I Cor. iii, 2. ⁶⁶ Galat. iv, 19. ⁶⁷ I Thess. ii, 7. ⁶⁸ Isa. ii, 3. ⁶⁹ Isa. xxvi, 7. ⁶⁸ Matth. iii, 3. ⁶⁸ Matth. xii, 29.

VARIÆ LECTIONES.

^h ἀφ. τὴν ἀνωτάτω δηλοῦν. ἰ γρ. ἐξυπηρετουμένους. ἰ γρ. ἐκλαίχειν.

Injuste legimus, ad diabolum sermo referetur, et eundem, qui nihil meritis insultaverit, et captivos habuerit, *Salutem non consecuturum* significabit. Quale est illud, quod alibi in hunc modum scribitur : « Quemadmodum quæ sanguine polluta est, munda non est : sic purus et et ipse laud futurus es. Quoniam terram meam vastasti, populumque meum interfecisti ; non manebis in aeternum tempus ⁷⁰. » Ejus vero domum in parabola mundi nomine intelligi, et per supellectilem animas, quibus eum *spoliavit*, latenter indicavit. Quod ubi præstitit, et ad nos etiam vincendi facultatem, Paulo teste, transmisit, qui in Christo vires sup-

perditante nihil non posse affirmavit ⁷¹. Atque inde est, quod dæmonibus ipsis, et morbis animi superiores evadimus ; Christique benevolentia, tanquam armis muniti, forem ipsum *spoliamus* nostrasque ipsi et vicinorum animas ab interitu vindicamus. Itaque ait : *Si quis captivum duxerit, gigantem, spolia accipiet, et qui acceperit, a forti salvabitur*. Per Christum enim ipsum *spoliamus*, et *salvatur*, qui dixit : « Ecce ego do vobis potestatem calculeandi omnes serpentes et scorpiones, omnemque potestatem inimici ⁷². » Est enim ipse virtutum omnium Dominus. Neque vero ista a se fieri deinceps reticuit, cum ait : *Ego iudicium meum iudicabo : et ego filios meos eruam*, tanquam id ipsum a se uno tantum præstari posse ; *spoliorumque* nomine filios demonstrari significet. Qui autem eos sustulerunt, quia jam aliorum *carnes edere* non possunt, *suas ipsi comedent*. Et qui humanarum animarum *sanguinem ebibere* non possunt, suum ipsi *ad ebrietatem usque bibent* ; quando omnes homines, qui in carne sunt, *me Dominum esse, qui te*, civitatem meam, *eruerim* agniture sunt. Alio tamen sensu tanquam **568** sumpto aliunde principio, de iis, qui Ecclesiam vexarunt, extrema subituros esse supplicia indicat oratio ; ut omnibus, non mortali virtute aliqua, sed a *Deo Jacob*, Ecclesiam defensam fuisse innotescat.

Opportune autem *Jacobi* nomen ad eum, qui in forma hominis patriarchæ visus est, filium Dei scilicet, animi cogitationem remittit. Potest tamen etiam quemlibet, qui diabolum supplantarit peccatique laqueos solverit, significare. Quod autem dixit : *Ecce elevo super gentes manum*, et quæ deinceps ; historice rursus de his, qui captivi erant, nonnulli acceperunt ; ac si annuente se *collectum iri*, undique hostiumque satellitio tutos et munitos fore demonstraret. Quod ad promissionis usque tempus non ideo dilatatum est, quod vanum et fallax existeret : sed quod ipsi factorum turpitudine divinis promissionibus idoneum tempus concedi non permitterent. Deinde adversus pravos eorum animi cogitationes pugnans eosdem propter privata scelera, non propter virium suarum imbecillitatem

μηδὲν, καὶ λαθῶν αἰχμαλώτους, οὐ σωθήσεται. Τοιοῦτο δὲ φησιν ἀλλαγοῦ· « Ὅν τρόπον ἱμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἔσται καθαρὸν. οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς. Διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὴν λαὸν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μελήθῃς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Οἰκτιανδὲ αὐτοῦ τὸν κόσμον διὰ τῆς παραβολῆς ὑπηρέξατο, καὶ σκευὴ τὰς ψυχὰς, ἃς ἐσκέλευσεν ἐξ αὐτοῦ. Ὁ δὲ ποιήσας, καὶ εἰς ἡμᾶς παρέπεμψε τὸ νικᾶν. Τοῦτο γὰρ καὶ Παῦλος λαθῶν ἔρασκε, « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. »

Διὰ τοῦτο καὶ δαίμονας νικῶμεν, καὶ παθῶν περιγόμεθα ψυχικῶν ὄπλων εὐδοκίας ἔχοντες τὸν Χριστόν, καὶ σκελεύομεν αὐτὸν, τὴν ἡμετέραν σώζοντες, καὶ τῶν πηλοῦν ψυχᾶς. Διὸ φησιν· Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, λήψεται σκῦλα. Λαμβάνων δὲ, παρὰ ἰσχύοντος σωθήσεται. Διὰ Χριστοῦ γὰρ σκελεύομεν αὐτόν, καὶ σκελύμεθα, τοῦ εἰπόντος· « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Αὐτὸς γὰρ ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Ὅτι γὰρ ὁ τούτα πράξας ἐστὶν αὐτῶς δηλοῖ λέγων ἑξῆς· Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν μου κρινῶ. Καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς μου κρίσομαι, ἑαυτῷ μόνῳ δυνατὸν τὸ χρῆμα δεικνύς, καὶ τὰ σκῦλα δηλῶν τοὺς υἱοὺς. Οἱ δὲ τούτους ἀφαιρεθέντες, οὐκ ἔτι τὰς ἐτέρων σάρκας ἐσθίειν δυνάμενοι, τὰς ἑαυτῶν φάγονται. Οὐ δὲ τὸ αἷμα τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἐκπίπτειν δυνάμενοι, δὲ ἑαυτῶν αἷμα εἰς μέθην πίνονται, ὅτε πάντες οἱ ἐν σαρκὶ τυγχάνοντες ἀνθρωποὶ γνώσκοντες ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ θυσάμερός σε τὴν ἑμαυτοῦ πόλιν. Καθ' ἐτέραν δὲ διάνοιαν, ὡς ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς, περὶ τῶν διωξάντων τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, ὅτι περὶ ἐσχάτας τίσσοσι δίκας, ὡς γνωσθῆναι πᾶσιν, ὅτι μὴ θνητῆς ὑπῆρχε δυνάμεως τῆς Ἐκκλησίας ἡ σκέπη, τοῦ δὲ Θεοῦ Ἰακώβ.

Εἰς καιρὸν ^k δὲ ῥηθεὶς Ἰακώβ ἀναπέμπει τὴν ἐνοσίαν ἐπὶ τὸν ἐν ἀνθρώπου σχήματι τῷ πατριάρχῃ φανέντα, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Δύναται δὲ καὶ πάντα δηλοῦν περνεύοντα τὸν διάβολον, καὶ τοὺς τῆς ἀμαρτίας παραλύοντα βρόχους. Τὸ δὲ Ἰδοὺ αἰζῶ εἰς τὰ ἔθνη τὴν χεῖρά μου, καὶ τὰ ἑξῆς, ἱστορικῶς τινες πάλιν ἐξέλαθον, περὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ. Βουλομένου γὰρ μου συναχθῆσεσθε, φησὶ, πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν δορυφορηθησόμενοι. Τοῦτο δὲ μέχρι τῆς ἐπαγγελίας ἔσται μὴ γενόμενον ἔργον, οὐχ ὡς ψευδὲς, ἀλλ' ὡς ἐκεῖνων διὰ τὸ ἀνάξιον μὴ δεδωκότων καιρὸν ταῖς θεαῖς ἐπαγγελίαις· πρὸς δὲ τὰς κακὰς αὐτῶν ἐννοίας μαγόμενος, δεικνυσὶν ὡς οὐδὲ τὴν αὐτοῦ γεγόνασιν ἀδυναμίαν αἰχμαλωτοί, διὰ τὰς ταυτῶν ἀμαρτίας. Ὡς γὰρ οὐδεὶς τῶν παρ' ὑμῖν νομιζομένων ρητῶν ὑπὸ ἀσθενεστεροῦ σκελεύεται, ἀδύ-

⁷⁰ Ezech. xxi, 4, 5. ⁷¹ Ephes. iv, 7. ⁷² Luc. x, 19.

VARIE LECTIONES.

^k γρ. εὐκρίως.

κον ὑπομένων *αἰχμαλωσίαν*, ἀναίρει δὲ τὸν ἐγγει-
 ορησαντα· οὕτως οὐκ ἐνὶν ἐμοῦ μὴ θελήσαντος, τοὺς
 λαβόντας ὑμᾶ, αἰχμαλώτους ἐλεῖν, εἰ μὴ καθ' ἑαυτῶν
 ἡμαρτηκότες τὴν αἰτίαν παρέχετε. Πλὴν ἐλεήσας
 ὑμᾶς μὲν ἀνακαλέσω, ἐκείνους δὲ τιμωρήσονται τὴν
 καθ' ὑμῶν ἐπιτείναντας κόλασιν· καὶ σαρκῶν τῶν
 ἰδίων γευσάμενοι γινώσκονται τὸν ποιήσαντα, καθὰ
 καὶ Ναβουχοδονόσορ διὰ σημείων παιδευθεὶς μέγαν
 ἠμολόγει τὸν Θεὸν Δαυὶδ. Τινὲς δὲ τὰ περὶ τοῦ
 γίγαντος ἐξηγοῦμενοι λέγουσιν· Οὐχ ἤχηται τὸ
 λυσιπτόν τῆς Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ ἡ δικαιοσύνη ἣ ἐν
 αὐτῇ, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας κεκράτηται.

confessus est ⁷². Nonnulli quæ de gigante dicuntur, ita explicant, ut non Hierosolymorum vires, non

Justitiam, qua pollebant, superari; sed propter scelera capi arbitrentur.

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

α'·α'. Οὕτως λέγει Κύριος, ποῖον τοῦτο βιβλίον
 τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ᾧ ἐξαπέστει-
 λα αὐτήν; ἢ τίτι ὑπογράψω πέπρακα ὑμᾶς; Ἴδου
 ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις
 ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν; Τί ὅτι ἤλθορ,
 καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑ-
 ακούων; κ. τ. λ.

Διελθὼν ὁ λόγος τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν, τὴν
 τε δι' αὐτοῦ τῶν ἐθνῶν κλήσιν, καὶ τὴν σύστασιν τοῦ
 θεοσεβοῦς πολιτεύματος, καὶ τοῦ ῥηθέντος γίγαντος
 τὴν καθάρσει, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τοὺς ἐκ περι-
 τομῆς, ὡς περ ἀπολογούμενος διὰ τὰ τὰ ἔθνη ἐπισκο-
 πήσας, αὐτοὺς ἐκδότους ἐποίησεν. Τοῦτου γὰρ αἰτιοί,
 φησὶν, ὑμεῖς, οὐκ ἐγώ. Οὐ γὰρ ἐγὼ τὴν μητέρα
 ὑμῶν ἀπεπεμψάμην Συναγωγὴν, ἢ τὴν ἐπὶ γῆς Ἱε-
 ρουσαλήμ (οὐ τοῦτο γὰρ ἡ διὰ Μωσέως νομοθεσία
 δηλοῖ), σχεδὸν δὲ τὴν περὶ ἡμᾶς· ἦν ὁ Μωσῆς, ὡς
 ἔδνα νύμφη δοῦναι βουλόμενος, καὶ φέρων ὑμῖν,
 μοιχεύσασαν διὰ τῆς μοσχοποιίας εὐρῶν τὴν Συνα-
 γωγὴν διέσπασεν ἀναξίαν εὐρῶν ἢ τῶν ἐμῶν δω-
 ρῶν.

Παραβάλλει δὲ ἑαυτὸν ποτὲ μὲν ἀνδρὶ, ὡς πρὸς
 γυναῖκα, ποτὲ δὲ δεσπότῃ, ὡς πρὸς οἰκέτας. Οὐδὲ
 γὰρ ὡς ἂν τις δεσπότης ἐφελων ἀπεδόμην ὑμᾶς.
 Ἄλλ' ὑμεῖς ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος παρανομοῦντες ἐκ-
 θέβλησθε, *πραθίνετε τοῖς ἁμαρτημάσιν*, οἷς ἔδου-
 λώθητε, τοῦ μὲν μέρος γεγονότες αὐτεξούσιοι καὶ
 ἐλεύθεροι. Καὶ τέλος, οὐκ ἠκνῆσα Θεὸς ὢν, ἐλθεῖν
 πρὸς ὑμᾶς, ὑποκαταβάς τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ, καὶ
 γενόμενος ἄνθρωπος· καὶ καλοῦνται πρὸς σωτηρίαν
 ὑπῆκουσεν οὐδέ τις. Οὐκ ἦν δὲ ἄνθρωπος, φησὶν,
 ἐπειδὴ τὸ ἀνήκοον πλῆθος οὐδὲ εἶναι λελόγισται.
 Οἱ δὲ ὑπακούσαντες, ὡς πρὸς ὄλον τὸ ἔθνος ὀλίγοι,
 ὡς μὴ ἀριθμεῖσθαι εἰς λόγον τοῦ ἔθνους. Διδὸν καὶ
 ὑπεξηρήθησαν, ὡς ὁ Λὼτ ἀπὸ Σοδόμων. Οὐ γὰρ
 τοσοῦτους ἔδει παρασχέιν τῷ Κυρίῳ τὴν ἀγίαν γῆν.
 Ὅθεν καὶ σημειὸν τῆς ἀκαρπίας αὐτῆς ἡ ξηρανθεῖ-
 σα συκῆ. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς Εὐαγγελικῆς παραβο-
 λῆς τῶν παρητημένων τὸ δείπνον σημαίνεται, τῶν ἐν

A captivos esse demonstrat. Quemadmodum, enim eorum nullus, qui gigantes putantur a nobis, alterius imbecillioris esse præda queat, et injuste captivi fieri; sed eum potius, qui id in se conetur, facile conficiat: sic et vos, me nolente, capi nunquam poteratis, nisi in vos ipsi peccatis vestris causam præbuissetis. Sed vos ego jam tamen vestri miser-tus ipse revocare, illosque, qui poenarum gravitatem vobis adauxerint, ulcisci statui; tantumque efficiere, ut suis illi carnibus pasti, factorem suum agnoscant; non aliter quam signis olim adactus Nabuchodonosor Danielis Deum magnum esse scelerum capi arbitrentur.

B

CAP. L.

569-570 VERS. 1-11. Sic dicit Dominus, qualis hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam? aut cui creditori et exactori meo vendidi vos? Ecce peccatis vestris venundati estis, et in iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram. Quid, quia veni, et non erat homo? vocavi, et non erat qui obediret? etc.

Absoluta disputatione de Evangelii præconio deque per ipsum facta gentium vocatione; de pii item regiminis instituto, de gigantis interitu denique quem nominavit: ad circumcisos deinceps, tanquam adjuncta purgatione, **571** quod eis rejectis curam gentium subeat, se confert. Hujus enim vos in causa, inquit, fuisitis, non ego; neque ipse matrem vestram repudiavi. Synagogam scilicet, aut terrenam Jerusalem (non enim id quæ per Mosem lata lex est, significat), sed consuetudinem et familiaritatem, quæ mihi vobiscum, intercesserat: quam Moses ipse, tanquam sponsæ munera daturus vobisque ferens, postquam vituli confectione Synagogam fornicatam esse sensisset, quia meis donis indignam reperisset, dissipavit.

Confert autem seipsum cum viro aliquando, ut uxorem respicit: aliquando etiam cum hero, ut famulos. Neque enim vos ipse, ait, tanquam herus aliquis obærat, in solutionem tradidi: sed ipsi per vos ab initio ad finem usque semper exleges, ejecti estis, *peccatis vestris* nimirum *venundati*, quibus servire maluistis; quantumvis vestri vos juris et potestatis esse voluissem. Denique, ne Deus quidem ipse existens, ad vos venire tamen distuli, mexque dignitatis fascibus venmissis, homo fieri, et ad salutem, audiente nemine, *vocare*. Itaque, *non erat homo*, adjicit; tanquam multitudinem, quæ non *audiat*, *non esse* existimet; qui autem *audiant*, si cum universa gente comparentur, tam paucos esse, ut in gentis rationem non veniant; ideoque, ut Lotus olim Sodomis, exemptos esse ⁷⁴. Non enim Domino tam multos terrarum sanctam præbere decuerat: unde et sterilitatis ejus sig-

⁷² Dan. ii, 47. ⁷⁴ Gen. xix, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

1 Γσ. πρὸς, ἢ ἀφ. τὸ εὐρῶν.

num siccam sicut praeberis constat. Quod illa etiam Evangelii parabola significatur ⁷⁶, in qua nonnullis ad prandium venire recusantibus, alii in eorum locum de triviis accersuntur: de quibus in hunc modum apud prophetam istum reperias: « Inventus sum ab his, qui me non quaerebant: innotui his, qui me non interrogabant. Dixi: Ecce sum ad gentem, quae non noverat me ⁷⁶. » De Judæis autem sic addit: Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, et repugnantem ⁷⁷. » Eosdem et in Evangeliiis provocat his verbis: « Accedite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ⁷⁸; » ut saepe alias similibus permultis. An igitur, inquit, quia servare vos non potui, in captivitatem **572** estis abducti; neque hujus tyrannide liberari poteritis? In blasphemos igitur adversus Deum istud est, qui servare populum non posse falso arbitrantur. Quale est et illud adversus eos, qui Salvatorem non sponte mortem obivisse putarunt, de parato duodecim legionum auxilio ejusdem responsum ⁷⁹. Vel certe, quia nullum *vocantem audire* dixit; praeterquam quod aures sibi obturarunt, omnia etiam in se praeter fas admisisse indicat; quae tamen patienter tulit, cum a se omnino arcere potuisset; ut desiccato prius in transitum mari Rubro; ut Jordane fluvio; ut triumphique dierum *tenebris* in Aegypto patuit; ita enim habet Symmachi interpretatio: *Ecce increpatione mea desiccavi mare, feci fluvios desertum*. Quod si ad futura referas, Deum, si velit, efficere similia posse intelligendum est: *tenebras* autem, et quae operati sunt, in ipsa rerum omnium consummatione dissipatum iri; quo tempore sua cuique vitae ratio pro meritis reddenda est. Quin et primo ipsius adventu *increpatum* ab ipso *mare* quiescisse, invisibilesque potestates ejus imperio paruisse notum est, quibus, quia Judæis spectantibus edita erant, cum si noluisse, passurum non esse; et posse, si voluisset, quamvis homo, orbem hunc inferiorem servare, eosdem non dubitare decuit. Neque conversis ad id tantum, quod apparet oculis, eum se, non propter egregia facta, sed propter blasphemias lapidibus petere, qui homo existens, Deum se faciat, respondere: sed discere eundem plane esse, qui praesens olim ea etiam miracula patrarat, de quibus ita apud Davidem legimus: « Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum ⁸⁰? » Deinde: « Viderunt te aquae, Deus, viderunt te aquae, et timuerunt ⁸¹. » Et rursum de Jordane: « Tu elevasti fluvios Ethami ⁸², » id est, australes. Nisi si quis etiam per *mare desiccatum*, impiarum gentium multitudinem dicat adumbrari; per *fluvios* autem *desertos*, nationes eas, quibus ad idolorum cultum adducti sunt; per *piscem vero* percuties, malas potestates, quae serpunt in animis atheorum: ubi et draco **573** ipse degere dictus est; juxta illud: « Hoc mare magnum et spatiosum ⁸³, » et quae deinceps.

⁷⁶ Luc. xiv, 46 seqq. ⁷⁷ Isa. lxxv, 4. ⁷⁸ ibid. 2. ⁷⁹ Matth. xi, 28. ⁸⁰ Matth. xxvi, 53. ⁸¹ Psal. cxiii, 3. ⁸² Psal. lxxvi, 17. ⁸³ Psal. lxxviii, 13. ⁸⁴ Psal. ciii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

† *ἰσ.* ἰβ. ° γρ. τῷ. † γρ. ποιήσας αὐτό. † γρ. εἰ εἰ.

ταῖς ὁδοῖς ἀντικεκλημένων, περὶ ὧν ἐν τῷ παρόντι προφήτῃ φησὶν ὁ Χριστός· « Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωπῶσιν. Εἶπα, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔσθαι, οἱ οὐκ ἠπίσταντό με. » Περὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἐπάγει· « Ὀλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. » Οὐδὲ καὶ καλῶν ἐν Εὐαγγελίοις ἔλεγε· « Δεῦτε πρὸς με, οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, » καὶ τοιαῦτα πολλάκις. Ἄλλ’ ἄρα μὴ σῶσαί μου, φησὶν, ἀσθενοῦντος, εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπήχθητε; καὶ οὐ δυνήσεσθε σωθῆναι τῆς ἐκείνου τυραννίδος, τοῦτο πρὸς τοὺς Θεὸν βλασφημοῦντας ὡς οὐ δυνθῆντα σῶσαι τὸν λαόν, ὅποιον καὶ ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς οἰομένους αὐτὸν ἄκοντα πάσχειν, περὶ τῆς τῶν ἰε’ ἢ λεγεῶνων φησὶ παραστάσσω; ἤγουν, ἐπειδὴ εἶπεν μηδένα ὑπακοῦσαι καλοῦντι, δείκνυσιν ὡς πρὸς τῶν ° μὴ ὑπακοῦσαι, τὰ πάντων ἀθεσμότατα κατ’ ἐμοῦ διεπράξαθε. Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ, φησὶν, ἀνεξίτητος ἠγέθησθαι, δυνάμεις μηδὲν ἔλω; παθεῖν· ὡς ἐδήλωσε πρότερον Ἐρυθρὰ θηρανθεῖσα πρὸς διάβασιν θάλασσα· καὶ ποταμὸς Ἰορδάνης· καὶ σκότος τριήμερον ἐν Αἰγύπτῳ γενόμενον. Ὁ γὰρ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ἰδοὺ ἐν τῇ ἐπιτιμῇσει μου ἐξήρανα θάλασσαν, ἐποίησα ποταμοὺς ἐρημον. Κἂν ἐπὶ μέλλοντος δὲ ληφθῆ, νοητέον ὡς τοῦ Θεοῦ, εἰ βούλοιο, δυναμένου ποιῆσαι τὰ παραπλήσια. Τὸ δὲ σκότος καὶ ποιήσαντες ἐν τῇ συντελείᾳ τῶν ἔλων, ἐν ἧ καὶ τὸ πᾶν ἀφανισθήσεται, τῶν βίων πρὸς ἀζήαν εὐθυνομένων. Καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης δὲ παρουσίας ἀπειληθεῖσα πρὸς αὐτοῦ ἡσύχασε θάλασσα, καὶ ἀόρατοι δυνάμεις εἶξαν ἐπιτάγματι διακόμεναι. Ἄπερ ἐχρῆν Ἰουδαίους ὀρῶντας, μὴ ἀμφοσχητεῖν ὅτι οὐκ ἂν ἐπαθεν, εἴπερ ἠδοῦλετο· καὶ ὅτι σῶσαι δύναται τὴν ὑπ’ οὐρανὸν, εἰ καὶ γέγονεν ἀνθρωπος· καὶ μὴ τὸ φαινόμενον ὀρῶντας λέγειν, ἢ περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ ἄνθρωπος; ὦν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν· ἢ θεὸν μαθεῖν, ὡς αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι, ὅ τὰ πάλοι θαυματουργήσας, ἢ δηλοῖ καὶ Δαβὶδ λέγων· « Τί ἐστὶ σοι, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἀνεχώρησας εἰς τὰ ὀπίσω; » καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ σὺ σε ὕδατα, ὁ Θεός, ἢ Ἰδοὺ σὺ σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν. » Καὶ περὶ τοῦ Ἰορδάνου πάλιν· « Σὺ ἐξήρανας ποταμοὺς Ἡθὰμ, » τοῦτ’ ἐστὶ τοὺς ἐν τῷ νότῳ. Εἰ μὴ ἄρα τις καὶ διὰ τούτων θάλασσαν μὲν ξηρανομένην, τὰ πλήθη τῶν ἀσεβῶν ἐθνῶν ἀνίτησθαι φήσειεν, ποταμοὺς δὲ ἐρήμους, τοὺς πάλοι κατατύροντας εἰς εἰδωλολατρείαν λόγους· Ἰχθύας δὲ τούτων ἀπολλυμένους, τὰς ἐρπούσας ἐν ταῖς τῶν ἀθέων ψυχαῖς δυνάμεις πονηρὰς, ἔθνα καὶ ὁ δράκων διατρίβειν ἐρρήθη, κατὰ τὸ, « Αὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα.

Τούτοις δὲ τοῖς τῆς θαλάττης ἰχθύσι καὶ ἔρπε- A
τοῖς ὁ λόγος ἀπέλειε σκοτούς, οὐ φωτὸς πλήρη θή-
σειν τὸν οὐρανόν· εἴποις δ' ἂν πάλιν ὀδύσασαι μὲν,
τὴν τῶν Ἰουδαίων πολυπληθείαν· ποταμοὺς δὲ, τοὺς
πρότερον αὐτοῖς λόγους χορηγουμένους· ἰχθύας δὲ,
τοὺς μαθητευομένους ταῖς Ἰουδαϊκαῖς παραδόσεσιν·
ὧν δὴ προλέγει πάντων ἀφανισμόν, καὶ τὸ πᾶσι
σκοτός ἐπιπολάσεν, οὐκ οὐρανοῦ σκοτισθέντος,
ἀλλ' αὐτοῖς ἐκείνοις ἐπιπολάσεν ὡσπερ σκοτώδους
καλύμματος. Διὸ οὐ ποιήσεν ἔφη, ἀλλ' ἐνδύσειν ἔ,
ὑποδραμόντος δηλαδὴ τοῦ σκοτούς κατὰ τῶν ἀναξίων
φωτὸς. Ὁ δὲ σάκκος, πένθους σύμβολον, διὰ τὸ καὶ
τὰς οὐρανίους δυνάμεις πενήθειν αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν.
Δυνάμενος οὖν, φησί, μὴ παθεῖν, τὸ σῶμά μου τῷ
πάθει παρέδοικα. Τοῦτο γὰρ ἐδόκει μου τῷ Πατρί.
Διὸ καὶ κατηγοροῦμενος ἐσιώπων, ὑπήκοος αὐτῷ B
μέχρι θανάτου γινόμενος, εἰδὼς ὡς ἔστα μοι ποτε
καιρὸς καθ' ὃν οὐκ ἔτι σιγήσομαι γλωσσῶν λαθὼν
παρὰ τοῦ Πατέρος ἐν καιρῷ λέγειν ἐπισταμένην·
ὄτε μου πανταχοῦ τῆς Ἐκκλησίας καθύδρουμένης, διὰ
τῶν ἐμῶν βοήσομαι μαθητῶν πᾶσιν ἔθνεσιν τὸν
ἐμαυτοῦ γνωρίζων Πατέρα, αὐτοῦ μοι χαριζομένου
καὶ ὧτα ἀκουστικά, τῆς ἐμῆς συνιέντα διδασκαλίας
τὸν νοῦν, κατὰ τὸ, « Καὶ ἔσονται πάντες διδασκτοὶ
θεοῦ, » ἅπερ ταῖς ἐθνηταῖς ὧραις προσεδρεύοντα,
παιδεύσεως τῆς ἐμῆς μεταλήψεται. Ὁ δὲ Σύμμαχος,
Ἔθνηκέ μοι πρῶτ γύρω φησίν. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐν
πρῶτ ἐξεγερεῖ μοι ὄτιον τοῦ ἀκούειν. Οὗτοι γὰρ
μοι ἀνθ' ὑμῶν τῶν μὴ ἀκουσάντων γενήσονται,
προσεδρευόντων ἀεὶ ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς. Ἐκείνοι
δὲ τοὺς τύπους εἰς ἀλήθειαν πνευματικῆς θεωρίας C
ἐκδέχονται, ὑμῶν παρακουσάντων μου λέγοντος·
« Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν
αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ
ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἔλθειν πρὸς με, ἵνα ζωὴν ἔχητε. »
Γράφει δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Ὅτι ἦν ἵνα
ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν
αὐτῶν κείται. »

Τινὲς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν μαθητῶν εἰρησθαι τοῦτό
φασι, λαλούντων ἐκάστῳ τὰ πρόσφορα καὶ κατάλληλα·
οἱ καὶ θεθεῖσθαι, φασίν, ἑαυτοῖς ^u καὶ πρῶτ, τοῦτ'
ἔστιν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἡμέρας διαύγασμα, καὶ
νοητοῦ φωτὸς ἔλλαμψιν. Καὶ Παῦλος γὰρ εὐχαριστεῖ
τῷ Θεῷ λέγων, ὅτι· Ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ
σκοτούς, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ
τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐν τῷ φωτί. Τινὲς καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ
προφήτου δυνατὸν τὸ παρὸν ἔφασαν λελέχθαι ῥητόν.
Εὐαγγελισαμένου γὰρ αὐτοῦ τὴν αὐτῶν τε, καὶ τῶν
ἐθνῶν σωτηρίαν, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀφίξιν, καὶ
τοῦ κόσμου τὴν συντέλειαν, πόθεν τοῦτ' αὐτὰ λέ-
γειν ἢ ἠπόρουσιν καθ' ἑαυτούς. Ὁ δὲ φησίν· Οὐκ ἐμὸς ὁ
λόγος, ὁ χορηγῶν δὲ Χριστὸς, ὃς τοῖς ἑαυτοῦ δίδωσι
καιρὸν τε λόγου καὶ σύνεσιν πρὸς τὸ νοεῖν. Οὐκ ἀθετῶ

Istos porro pisces marinos et serpentes non luce,
sed tenebris cœlum referuros esse oratio minita-
tur. Intelligas vero et maris quidem nomine, ingen-
tem Judæorum multitudinem, per fluvios autem,
eos ipsos, qui prius illis rationes suppeditarunt;
per pisces denique, eos qui Judæorum traditiones
docentibus aliis didicerunt: quos omnes interituros
prædicit, foreque, ut tenebræ in omnes non obscu-
rato quidem cælo, sed veluti tenebroso velamine
aliquo objecto diffundantur. Atque inde est, quod
non facturum se, sed induturum dixit, ut eos vide-
licet, qui luce indigni sunt, tenebræ invadant. Est
vero saccus luctus indicium et signum, ut eorum
interitum ipsas etiam cœlorum virtutes lugere si-
gnificetur. Cum possem igitur non mori, inquit,
B corpus ipse meum morti tradidi. Ita enim Patri
meo visum est. Itaque etiam cum accusarer, tace-
bam, eidem ad moriem usque mortem gerens; nec
dubitans fore mihi tempus aliquando, quo lingua a
Patre accepta, quæ loquendi tempestivitate cale-
ret, mihi amplius tacendum non esset quando ni-
mirum stabilita ubique Ecclesia, per meos ipse disci-
pulos gentibus omnibus Patrem meum prædicans
clamabo, mihi que item audire valentes aures, id est
disciplinæ meæ capaces animas, juxta illud: « Et
erunt omnes docibiles Deo ⁸⁵, » largietur: quæ matu-
tinis horis attentæ disciplinam meam assequentur.
Verum quod Addidit mihi mane scientiam, habet
Symmachus, Mane excitavit mihi aurem ad audien-
dum, dixit Aquilas. Hi siquidem mihi in locum ve-
strum venturi sunt, qui me non audistis; sed legis
umbræ semper adhæsistis. At illi figuras in spiri-
tualis contemplationis veritatem excipient, aversantibus
vobis qui me nolulistis audire ita provocan-
tem: « Scrutamini Scripturas, quoniam in ipsis
putatis vitam perpetuam habere, et ipsæ sunt, quæ
testimonium perhibent de me, neque vultis venire
ad me, ut vitam habeatis ⁸⁶. » Scribit vero et beatus
574 Paulus: « Cum legitur Moses, velamen super
cor eorum positum est ⁸⁶. »

Non desunt autem, qui ex discipulorum persona
istud accipiant; tanquam unicuique utilia et con-
grua loqui se dicant; manequæ se esse additos, id
est, mentibus et cordibus ipsis divinum splendor-
em et lucis intelligibilis coruscationem accepisse.
D Paulum enim etiam Deo gratias agere legitimus ⁸⁷,
quod se de tenebrarum potestate ereptum in re-
gnum dilecti Filii sui ad lucem transtulerit. Non-
nulli rursus tanquam a propheta verba ista sumi
posse dixerunt. Cum enim suam illis et gentium
salutem, Salvatorisque adventum, mundi denique
consummationem nuntiaret, undenam ista afferret
apud se dubitabant. At ille: Non meus, inquit, sed
Christi suppeditantis, sermo est, qui suis loquendi
sapiendique tempus largitur. Non gratiam igitur

⁸⁵ Isa. LIV, 13. Joan. VI, 45. ⁸⁶ Joan. V, 39, 40. ⁸⁷ II Cor. III, 13. ⁸⁸ Coloss. I, 11, 12.

VARIE LECTIONES.

τ' ἴσθ. τὸ ἐπιπολάσεν. ἔ γρ. ἐνδύσειν. ἔ γρ. γυῶσιν. ἔ ἑαυτούς. ἔ γρ. λέγει.

everto, qui ejusdem prædicationi subservio ; qui- A que nomine ipsus omnia tolerare paratus sum. Etiam si me, inquit, cæditis ; si conspuatis, ejus auxilii spem nunquam abjecero, quia potitus semel, justumque consequendi expectatione sustentatus vobis ipse contradicere non valentibus resistam.

Sed ad Christum revertamur, qui vocatos quidem Judæos audire noluisse ; se autem Patri cuncta in eo instaurare et recolligere statuenti non repugnasse testatur : qui, dum se evacua- ret, turpissima quæque passus nihil in quo Patri obediret sibi quidquam dedecoris allaturum arbitratus est : Non flagellante Pilato ; non servo colaphum impingente ; non in se denique conspuentibus aliis, qui faciem suam tanquam firmam petram posuerat. Ea enim id virtute gestum est, per quam patienter tulit ; quoniam e cælo descenderat, non ut suæ, sed ut ejus, a quo missus est, voluntati pareret ; qui sibi humanæque tenuitatis auxiliatus est. Significat vero ei se etiam opem tulisse, quia de iis, a quibus injuriam patiebatur, pœnas sumpserit ; quas propter celeritatem juxta esse, seque a Deo justificari significat. Justum enim, et qui nullis adversum se mali causam præbuerat, interimere ausi sunt : quorum ego cum injuriam 575 ulciscor, nulli me crimini, inquit, obnoxium esse testatus est. Indeque ait Pater : « Et dabo malos pro sepultura ejus : et divites pro morte ipsius 580. » Divitiarum enim cupiditate inflammati Judæorum duces, suam in eum malitiam converterunt. Ipsum enim conspicati, dixerunt : « Hic est hæres, venite ; interficiamus ipsum 585. »

Quod si sit aliquis, qui me justa passum esse arbitretur, Accedat jam, ut rationes meas improbet. Sed certe non poterit. Et alicubi enim inquit propheta. « Videte ut justus perit, neque id quisquam corde excipit 590. » Apud eundem et Judæos ita loquentes reperias : Ligemus justum, quia inutilis est nobis 595. » Nec immerito justum appellavit, qui peccatum non admisit, et in cuius ore dolus nullus repertus est 600. Quod autem quis secum litigaturus sit, quærit, ei dissimile non fuerit, quo quis se de peccato esset arguiturus postulavit. In omnibus enim idem plane nobiscum fuit, si peccatum excipias. Itaque dicebat : « Venit D princeps mundi hujus, et in me non inveniet quidquam 605. » Est vero illud : Quis est, qui litiget mecum ? perfecti et inculpati viri signum ; quem ita nihil movet, apud homines judicium, ut ab istis etiam condemnatus taceat ; adversarios autem ad illud, quod apud Deum agitur, vocet. At eo ipso, quod quis se læsurus sit, quærit, vite se esse auctorem demonstrat, vanasque eorum fuisse insidias, qui, ut est in Psalmis : « Inierunt consilium, quod stabilire non poterunt 610. » Qui enim, vita cum

580 Isa. LIII, 9. 585 Joan. XIV, 50. 590 Matth. XXI, 58. 595 Psal. XX, 12.

600 Isa. LVII, 1. 605 Sap. II, 12. 610 Isa. LIII, 7 ; I Petr. II, 22

* γρ. ἐλπίζω. † γρ. τό.

τοῖνον τὴν χάριν ὑπηρετῶν αὐτοῦ τῷ κηρύγματι, πάντα τε παθεῖν ἑτοιμός εἰμι δι' αὐτόν. Κἄν τύπητέ με, φησί, κἄν ἐμπύητε, τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν ἐλπίζω †, ἣν εὐράμενος, καὶ τοῦ δικαίου τεύξεσθαι προσδοκῶν, ἀντιστήσομαι ὑμῖν ἀντιλέγειν μὴ δυναμένοις.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἐπανέλθωμεν, ὃς φησιν Ἰουδαίοις· Ὡς ὑμεῖς μὲν καλούμενοι παρηκούσατε, ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ τῷ Πατρὶ πάντα ἐν ἔμοι βουλευθέντι ἀνακεφαλαιώσασθαι. Κενώσας δὲ ἑμαυτὸν, τὰ πάντων ἀσχίστα πέπονθα, εἰδὼς μὴ φέρειν μοι αἰσχύνην τῷ † πειθαρχεῖν τῷ Πατρὶ. Πλάτου μὲν μαστιγώσαντος, τῶν δὲ ὑπηρετῶν ἑνὸς με βασιλευσάντος, ἄλλων δὲ μου καταπτύοντων, ὡς στερεὰν πέτραν τὸ πρόσωπόν μου τιθεῖς. Δυνάμεις γὰρ ἦν τὸ πρᾶγμα, δι' ἣν ἐκαρτέρου· ὅτι καταδέδρακα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Αὐτὸς γάρ μου καὶ τοῖς ἀνθρωπίνους ἐβοήθησα μέτροις. Δηλοῖ δὲ καὶ ὡς ἐπήμουν αὐτῷ, δίκην ἐπιθεῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἣν καὶ διὰ τάχος ἐγγίξεν φησί, δικαιοσάντος αὐτὸν τοῦ Πατέρος. Δίκαιον γὰρ ὄντα, καὶ καθ' ἑαυτοῦ μὴ δόντα λαβῆς, ἀποκτείνεν ἐτόλμησαν. Ἄνθ' ὧν αὐτοὺς κολάσας, ἀνυπεύθυνον ὑπάρχειν ἐμὲ μεμαρτύρηκεν. Διὸ φησιν ὁ Πατήρ· Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Φιλόπλουτοι γὰρ γεγονότες οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ πονηρίαν ἐτρέποντο. Καὶ γὰρ εἰδότες αὐτὸν ἐφασκον· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν. †

Εἰ δὲ νομίζει τις δικαίως με πεπονθέναι, παρέστω πρὸς ἑλεγχόν. Ἄλλ' οὐ δυνήσεται. Καὶ ἀλλαχῶ γὰρ ὁ προφήτης φησὶν· Ἴδετε ὡς δικαίος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. Παρ' ᾧ καὶ Ἰουδαῖοί φασιν· Ἀφίσσωμεν τὸν δικαίον, ὅτι δύσχαρτος ἡμῖν ἐστίν. Εὐλόγως δικαίον, ὅτι γὰρ ἐποίησεν ἀμαρτίαν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Τῷ δὲ, τίς ὁ κρινόμενός μοι ; ἔοικε τὸ, τίς ἐλέγξει με περὶ ἀμαρτίας ; κατὰ πάντα γὰρ ἡμῖν πληγὴ ἀμαρτίας, ὡμοιωταί. Διὸ περ ἔλεγεν· Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἔμοι εὐρήσει οὐδέν. Ἄνδρὸς δὲ τελείου χαρακτήρ, τὸ, τίς ὁ κρινόμενός μοι ; ᾧ μὴδὲν ἢ παρ' ἀνθρώποις κρίσις, ὡς σὴν μὲν ὑπ' αὐτῶν καταδικαζόμενον, καλεῖν δὲ πρὸς τὴν παρὰ Θεῶν κρίσιν τοὺς ἐναντίους. Τὸ δὲ, τίς κακώσει με ; ἐμφαίνει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Οὐκοῦν εἰς μάτην ἢ τούτων ἐπιβουλή, κατὰ τὸ ἐν ψαλμοῖς· Ἐβουλεύσαντο βουλήν, ἣν οὐ μὴ δύνανται στήσαι. Πῶς γὰρ, ὦν ζωῆ, θανάτῳ κατέχευο ; καθ' ὃν γέγονεν ἀνθρώπος, δοκεῖ τοῦτο δέχεσθαι παρὰ τοῦ Πατέρος. Ὡς γὰρ Θεὸς, ἤγειρεν ἑαυτὸν λέγων· Ἀύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ἐφ' οἷς φησὶ πρὸς αὐτούς· Ἴδού πάντες ὑμεῖς

ὡς ἱμάτιον, παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγε-
ται ὑμᾶς. Ἡ εὐρύς, κατὰ Σύμμαχον ἢ βρωτήρ,
ὡς Ἀκούλας. Δι' ὧν σημαίνει τὴν παλαιώσιν τῆς
κατ' αὐτοῦ σωματικῆς λατρείας. Πᾶν γὰρ τὸ παλαιού-
μενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. Σῆτα δὲ
λέγει καταθιθρόσκοντα, τὴν συνείδησιν ὧν τετολημή-
κασιν, ὁρῶντες τὴν ἐξουτῶν μὲν ἀποβολήν, τὴν ἐπι-
στροφὴν δὲ τὴν ἐπὶ Θεὸν τῶν ἐθνῶν. Διὸ καὶ πρὸς
τῷ τέλει τῆς βίβλου φησὶν· Ὁ σκόλωξ αὐτῶν οὐ
τελευτῆται, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται
εἰς θνητὸς πάση τῇ γῆ. »

Porro depascentis nomine, eorum, quæ admiserunt, conscientiam **576** intelligit, cum ipsi se
rejici, gentes autem ad Deum converti intuebuntur. Atque hinc est quod extremo prophetæ libro scri-
bitur : « Vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur, et erunt in probrum universæ
terre⁹⁶. »

Λέγοι δ' ἂν σῆτα καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἐξ
αὐτῶν γὰρ ἔχονται τὸ εἶναι, κατ' αὐτῶν τὴν βλάβην
ἐργάζονται. Ἐπεὶ καὶ τὸ ἱμάτιον τροφὴ γίνεται
ὑπερ ἐγέννησε σκόληκι. Λογισμὸς δὲ οὗτος πρὸς
τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὰ ἐξ ἀνθρώπων τῶν ἀπολλυμένων,
καὶ ἐνδειξίς τῆς τοῦ λέγοντος ἀφθαρσίας. Δηλοῖ δὲ
καὶ τὴν κατ' αὐτῶν τιμωρίαν καὶ σῆτων αὐτοὺς
δίκτην ἐκδιπανῶσαν ταῖς συμφοραῖς. Καὶ ἀλλαγῶ
γὰρ ὁ προφήτης φησὶ· « Τί ἐτι πληγήσεσθε προ-
σιθίντες ἀμαρτίας; Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, » καὶ
τὰ ἐφεξῆς. Δι' ὧν αὐτῶν δηλοῖ τὴν ἀπώλειαν, καὶ
χώρας ἀλλοτριῶσιν, καὶ πόλεως ἐμπρησμόν. Ἐτά
φησι, *Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον;* τὴν
ἀπορίαν τούτων δηλῶν, καὶ τὸ σπάνιον. [Τοῦτο, ἢ
τοιούτων τι] δὲ ζητεῖ ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ
ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Διὸ φησιν·
« Ἐτι καὶ νῦν ὑμᾶς ἀνακαλοῦμαι ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας
σκότῳ τυγχάνοντας καὶ τοῖς ἐπιεικέσι προτείνει
φιλανθρωπίαν. Ἐσώθη γὰρ τὸ κατάλειμμα, οὗ καὶ
ἀπαρχὴ τοῦ Σωτήρος οἱ μαθηταί. Καὶ ἄνθρωπος δὲ
γεγονώς, *πυῖς* εἶναι φησι τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ ἀκοῦ-
σαι τῆς αὐτοῦ φωνῆς, οὐ νόμου παράθεσις ἦν,
ἀλλὰ μάλλον βεβαίωσις, σκιαγραφῆσαντος τὴν ἀλή-
θειαν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· Νόμον οὖν
καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ
νόμον ἰσχύνομεν. Γέγραπται γὰρ ὅτι ὁ δίκαιός μου
ἐκ πίστεως ζήσεται. Πέρας γὰρ νόμου καὶ προφη-
τῶν ὁ Χριστὸς δικαίων ἐν πίστει τὸν ἀσεβῆ. Τοῖς
δὲ νῦν καλουμένοις ἔλεγεν ὁ Πατήρ· « Οὗτός ἐστιν ὁ
Ἰῶς μου ὁ ἀγαπητός, ἀκούετε αὐτοῦ. » Τινὲς δὲ
ἄμεινον φασιν, ὡς τὸν θεοσεβεῖν δοκοῦντα παρ' Ἰου-
δαίους ἀνακαλεῖ πρὸς μετάνοιαν, καὶ ὡς μηδενὸς
πειθόμενον, ἐν σκότῳ φησὶν ὑπάρχειν αὐτοῦ; καὶ
φωτὸς ἐστερῆσθαι. Τοῦτο δὲ τοῖς ἀποστόλοις οὐχ
ἤρριπτον, οὐδὲ τὸ πῦρ σωρεῖεν καθ' ἑαυτῶν, καὶ
κατισχύειν τὴν φλόγα. Ἐπιμένοντας δὲ φησιν,
ὕμᾶς τῇ ἀπιστίᾳ τὸ τῆς αἰωνίου κολάσεως ἐκδέχεται
πῦρ· οἷς παραίνει ἢ πρότερον ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πε-
ποιθέσθαι, Θεὸν ἑαυτῶν εἶναι λέγων, καὶ ταπεινῆς

sit, mortis legibus teneatur? Quatenus vero non ce-
fuit, hoc ipsum videtur a Patre accepisse. Se-
enim tanquam Deus ipse suscitavit, qui dixit :
« Solvite templum hoc, et tribus diebus ipsum
excitabo⁹⁵. » Eisdem deinceps verbis istis allo-
quitur : *Ecce, omnes vos, quasi vestimentum vete-
rascetis, et tineæ comedet vos; sive rubigo, ut inter-
pretatur Symmachus, sive vermis, ut Aquilas.*
Quibus verbis corporalis ejus cultus antiquationem
instare demonstravit. Parum enim distat ab inte-
ritu quidquid senium vetustatemque patitur. *Tineæ*

Dicas fortasse et *tineam* eorum peccata eo ipso
significare, quod in eosdem a quibus orta sunt,
perniciem moliuntur : non aliter quam vermi ipsi,
a qua editus est, in cibum vestem abire cernimus.
Ad id autem et isthæc consideratio contulerit, ut
hominum, qui petunt, non quam metuendos esse
conatus, sed ejus, qui loquitur, incorruptionem
immortalitatemque meminerimus. Ostendit vero et
eos calamitatibus in ultionem, tanquam *tineis* ab-
sumi. Nam et alicubi apud prophetam legitur :
« Quid adhuc percutiamini addentes peccata? Omne
caput in labore⁹⁷, » et quæ deinceps : quibus
eorum interitum, regionisque alienationem, urbis
incendium denique significavit. Deinde adjicit :
Quis est in vobis, qui timet Dominum? nimirum, ut
talium penuriam paucitatemque demonstret. Id au-
tem ille postulat, peccatoris pœnitentiam, non mor-
tem desiderat⁹⁸. Itaque ait etiam, nunc vos in ignora-
tionis *tenebris* versantes iterum atque iterum voco.
Iis deinde, qui frugi sunt, et mansueti, humanita-
tem protendit. Sunt enim servatæ reliquiæ, quarum
primitiæ ipsi fuerunt Salvatoris discipuli. Deinde
ut homo, *puer Dei* dicitur : Et quod de *ejus voce*
audienda additur, legis est confirmatio, non trans-
gressio quæ veritatem adumbrabat : juxta Apo-
stolum, ubi ait : « Legem igitur destruimus? Absit.
Imo stabilimus. Scribitur enim : Justus meus ex
fide vivit. Est enim Christus legis et prophetarum
finis ultimus, qui impium ex fide justificat⁹⁹. »
Eis autem, qui nunc vocantur, sic Patrem allocu-
tum esse reperias, « Hic est Filius meus dilec-
tus, ipsum audite¹. » Aiunt nonnulli eum potius,
qui pius esse videtur apud Judæos, ad pœnitentiam
provocare, nulloque persuaso *in tenebris* eos ver-
sari, *lucæque* destitui significare : quod discipulis
nequaquam convenerit, ut neque *ignem* adversum
se acervare, *flammanque obfirmare*. Quod si incre-
duli, inquit, **577** esse perrexeritis, vos sempiter-
næ vindictæ *ignis* excipiat necesse est ; quo prius,

⁹⁵ Joān. 11, 19. ⁹⁶ Isa. LXVI, 24. ⁹⁷ Isa. I, v. ⁹⁸ Ezech. XVIII, 25. ⁹⁹ Rom. x, 4. ¹ Matth. III, 17 ;
XVII, 5.

VARIE LECTIOES.

² Ἰσ. παρήνει.

ut *Domino confiderent* admonebat, cum Deum se A prædicans, ab humilique de se cogitatione, quia carnem gereret, avocans, virgam se et fulcimentum factum esse assereret.

Neque enim credere valeant, qui gloriam a se mutuo, non a Deo, qui virga dictus est, quærant, omnia siquidem, ut bene sint sustinet: juxta illud: « Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt ». Est enim inconstans et lubrica natura, egetque potentiori ad retinendum aliquo: quo politus qui justus est, supra petram sibi statutos esse pedes asserit. Cæterum versari in tenebris Judæos et Paulus ipse ostendit, cum hujus sæculi Deum mentes infidelium excæcasse dicit. Et Isaias, cum lucem illis expectantibus factas esse tenebras. Hinc et illa Christi: « Ego sum lux mundi », et quæ deinceps. Et illa etiam: « Qui credit in me non judicatur: ut eos ab ignis vindicta avocaret. Cæterum quod *obfirmate ignem* dixit; judicii acerbiteriam vehementiamque demonstravit. Multa siquidem ignis suggesta materia adaugetur; parva autem elanguescit; et consumpta exstinguitur. Judæi itaque prophetis, qui ad se missi essent, partim ferro, partim lapidibus interemptis, ignem in se accenderunt, flammamque obfirmarunt; cum sublato hærede, Christi disciplinam, legis umbris addicti, non admiserunt. Eos itaque, tanquam se legis quidem lucem habere putarent, vere tamen non haberent, a sua ipse arcet familiaritate et consuetudine; cum in lumine ignis proprii, et in flamma, quam succenderunt, jubet ambulare. Neque vero illatæ ipsos in Christum injuriæ pœnas luisse ignorari patitur; cum propter se isthæc illis facta esse, et in mœnore dormituros subjicit: quibus agrorum vastitatem, urbisque direptionem, templi denique incendium demonstrat. Dormierunt vero etiam in mœnore; vel, ut ait Symmachus, in dolore; vel, ut Aquilas, in defatigationem. Neque enim qui facta per Christum redemptione indigni sunt, ipsa præmiorum spe, non spiritus oblectatione fruentur; sed pœnarum dolorisque CAP. LI.

VERS. 1-3. Audite me, qui persequimini quod justum est, et qui quæritis Dominum. Intuemini in solidam petram, quam excidistis, et in foveam lacus, quam effodistis. Intuemini in Abraham patrem vestrum, et in Sarram, quæ peperit vos, etc.

Sed ista ne vos pati contingat, etiam nunc hortari, et ad resipiscentiam provocare non desino; qui, simulato quidem in Deum cultu, contraria autem ejusdem voluntati faciendo, dum quod justum est persequimini, veritatem vobis inimicam existere putatis. Placet vero nonnullis, eos, quoniam fidem, Christumque justitiam quærun, prophetam allo-

¹ Psal. xxii, iv.

² Psal. xxxix, 5.

³ II Cor. iv, 4.

⁴ II Cor. viii, 12.

⁵ Joan. iii, 18.

^a γρ. ἐν λύπῃ. ^b γρ. ἡγεῖσθε.

VARIÆ LECTIONES.

ἐννοίας; ἐκ τοῦ σάρκα φορεῖν ἑαυτὸν ἀποτρέπων αὐτοῦς, αὐτὸν τε ποιεῖσθαι ῥάβδον καὶ στῆριγμα.

Οὐ γὰρ ἠδύνατο πιστεύειν ὄψαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν ὄψαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐ ζητοῦντες, ὅς εἴρηται ῥάβδος. Ἀνέχει γὰρ πάντα πρὸς τὸ εἶναι καλῶς κατὰ τὸ: « Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐτὰ με παρεκάλεσαν. » Οὐλοθρῆ γὰρ ἡ φύσις, καὶ δεῖται τοῦ περικρατοῦντος. Οὐ τυγχὼν ὁ δίκαιος λέγει: « Ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου. » Ἐν σκότῳ δὲ εἶναι τοὺς Ἰουδαίους καὶ ὁ Παῦλος δηλῶν, « Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, φησὶν, ἐτύφλωσε τὰ νοῦμα τῶν ἀπίστων. » Καὶ Ἡσαίας φησὶν: « Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος. » Διὸ Χριστὸς ἔλεγεν: « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » καὶ τὰ ἔφη. Καὶ τοῦ τῆς κολάσεως δὲ πυρὸς ἀποτρέπων αὐτοῦς ἔλεγεν: « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, οὐ κρίνεται. » Ἐπίτασιν δὲ παρίστη: κρίσεως τὸ, Κατισχύετε φλόγα. Ὑλῆς μὲν γὰρ πολλῆς προσαγομένης, αὖξιν τὸ πῦρ ὀλίγης δὲ, ἀτονεῖ δαπανηθείσης δὲ, σβέννυται. Ἰουδαῖοι τοίνυν πῦρ καθ' ἑαυτῶν ἔκαυσαν, ἀποκτείναντες τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολήσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους. Κατισχύσαν δὲ τὴν ἑαυτῶν φλόγα, τὸν κληρονόμον ἀπεκτινόντες, οἱ τὴν διὰ Χριστοῦ παιδευσιν οὐκ ἐδέξαντο, ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς ἐπιμειναντες. Διόπερ ὡς φῶς μὲν ἔχειν οἰομένους τὸ νομικόν, οὐ μὴν ἔχοντας ἀληθῶς, τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος ἀποπέμπεται λέγων: Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν καὶ τῇ φλογὶ, ἣ ἐξεκαύσατε. Ὅτι δὲ τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας ἔτισαν δίκας, παρίστησιν ἐπάγων δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν: ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. Ταῦτα δὲ λέγει πόρθησιν χώρας, πόλεως ἄλλωσιν, ἐμπερησμένῳ τοῦ νεῶ. Ἐκοιμήθησαν δὲ καὶ ἐλύπη, ἣ καὶ ἐν ἐδύρῃ, κατὰ Σύμμαχον ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰς διαπόνησιν. Τὴν διὰ Χριστοῦ γὰρ λύτρωσιν οὐκ ἀξιωθῆντες λαβεῖν, οὐκ ἐν ἐλπίδι γερόν, καὶ θυμῷ διὰ πνευματικῆς, ἀλλ' ἐν φόβῳ κολάσεως, καὶ λύπῃ τῇ δι' αὐτὰς δδυνάμενοι κοιμηθήσονται. μετὰ dormientes cruciabantur.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

α'-γ'. Ἀκούσατέ μου, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὴν βόθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδύτρον ὑμῶν, κ. τ. λ.

Ἄλλ' ἵνα μὴ ταῦτα πάθητε, καὶ νῦν ἐτι παραινῶ τῶν μετάνοιαν, ὡς ἄνδρες, ὑμῖν, οἱ προσποιούμενοι μὲν τὸν Κύριον τιμᾶν, ἐναντία δὲ πράττοντες τῇ τοῦ Κυρίου βουλῇ, τῷ τὸ δίκαιον ἐλαύρειν, ἡγεῖσθε^b τε δουρατῆ τὴν ἀληθειαν. Τινὲς δὲ φασιν ὡς προσφανεῖ τοῖς πιστεύουσιν καὶ ζητοῦσιν Χριστὸν τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὡς ἀλλοτρίους τῶν Ἰουδαίων τούτους καλεῖ. Πάντας

γὰρ προεἶπε πῦρ καίειν, ἐν ᾧ καὶ κατακαύθησαν οἱ δίκαιοι τὸ δίκαιον, οὐχ ὡς ἐλαύνοντες, ἀλλ' ὡς ἐπ' αὐτὸ τρέχοντες, ἵνα καταλάβωσιν, ὡς τὸ Ἐζητήσων εἰρήνην, καὶ διώξων αὐτήν. Ὁλιγοστοὶ μὲν γὰρ οὗτοι· προβήσονται δὲ εἰς ἄμετρον πλῆθος τῶν ἐθνῶν προστιθεμένων τοῖς ἐκ περιτομῆς ὁ καὶ παρῆστι παράδειγμα τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν. Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους εἰρηθεῖαι τὸν λόγον, ὡς προεἶπομεν, λέγοντες, φασὶν ὡς ἀντὶ τοῦ, καὶ εἰς τὸν βόθρον, ὁ Σύμμαχος, εἰς τὴν τρυμαλιάρῃ ὁ δὲ Ἀκύλας, πρὸς ἑκκοπήν, ἐκδεδώκασιν· αἰνιττομένου τοῦ λόγου τὴν σῶμα τοῦ Κυρίου δεξαμένην πέτραν, ἣν ἔρυξεν Ἰωσήφ. Ἐἶτα μετέβη ἐπὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τῆς Σάρρας, οἱ δίκην πέτρας ἄκαρποι καὶ ἄγονοι γεγονότες, πολλῶν ἐθνῶν πατέρες ἐγένοντο διὰ πίστεως, ὡς ὁ Παῦλος φησὶ· Κατενόησε τὸ ἐκαστοῦ σῶμα ἥδη νενεκρωμένον, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Ἐξ ἐνόος οὖν, τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας (εἰς γὰρ ἄμφω, κατὰ τὸ Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν) ὡσεὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει συνέστησαν· διὸ φησιν, Εἷς ἦν, καὶ ἐκάλεσα αὐτόν. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ οὕτω πεποίηκα· οὕτω μὴ ἀπογινώσκετε, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς πέτρας ταύτης, ἦν ὑμεῖς ἐλατομήσατε, ἔσται τις ἐλπίς σωτηρίας πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἀλλὰ καὶ πέτρα κατὰ Παῦλον ἦν ὁ Χριστὸς, ἦν ἐν τῷ πάθει διώρυξαν, κατὰ τὸ Ἔρυσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου. Ὁ βόθρον δὲ τὴν τρωθεῖσαν πλευρὰν ὑπαινέττεται. Διὰ γὰρ τούτων ἡ σωτηρία, καὶ τῆς Ἐκκλησίας συνέστη τὸ πλῆρωμα, καθάπερ ἐξ Ἀβραάμ καὶ Σάρρας τὸ πλῆθος τὸ ἄπειρον. Διὸ παρακαλεῖ τὴν Σιών, τὸ θεοσεβὲς· πάλιν^d πολέτευμα, ὅπερ εἰς ἔρημον δι' ὑμᾶς κατέστη. Πλὴν ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἐρημίαν αὐτῆς ἀναλήψομαι παράκλησιν καλῶν τὴν περὶ τούτων ἐλπίδα. Ἐρημον δὲ, ὡς πρὸς τὴν ἔχουσαν πάλαι τὸν ἄνδρα, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καλεῖ, πρὸς ἣν ἔλεγεν ὁ προφήτης· Ἐυφράνθητι, στεῖρα, ἡ οὐ τίχτουςα, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Τίς δὲ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα, ἀλλ' ἡ τὸ βελίον τοῦ ἀποστασίου ποιησαμένη; ἐν δὲ τῇ ἐρήμῳ παράδεισον ἔσεσθαι λέγει, κατὰ τὸν ἐν ἀρχῇ παρὰ Κυρίου....

postea. Quænam autem est, quæ virum habet, nisi quæ repudium misit? In deserto deinde futurum dicit paradisum ei non absimilem, qui initio a Domino....

8-15. Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατε, λαὸς μου, καὶ οἱ βουσιλεῖς, πρὸς με ἐνωτίσασθε, ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρῖσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξελεύσεται, ὡς φῶς, τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὴν βραχίονά μου ἔσθη ἐλπιούσιν. Ἐμὲ νῆσοι ὑπόμενοῦσι, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἐλπιούσιν, κ. τ. λ.

. . . ἀνθρώπους φοβούμενος, μὴ ἀποσυνάγωγόν σε ποιήσωσιν οἱ λέγοντες· Ἐδαίμονιον ἔχει καὶ μαίνεται. Τί ἀκούετε αὐτοῦ; Ὁ ἔλεγεν ὁ Χριστὸς· Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαί, ὅτι ἤρατε τὴν κλειδο

A qui; et velut a Judæis alienos illos appellare. Omnes enim antea ignem accendere dixit; in quo ipsi etiam combusti sunt, qui quod justum est, non abigendo, sed appetendo ut adipiscantur, persequuntur : Quæ illud est : Quæ pacem et persequere eam ? Sunt enim perpauci illi quidem; sed in multitudinem evadent infinitam, cum ipsi accesserint Judæi, ut Abrahami Sarraque exemplo demonstratur. Nonnulli rursus adversus incredulos sermonem esse, sicuti diximus, arbitrati, pro quo, et in foveam habemus; et in foramen Symmachum quidem, in excisionem autem Aquilam transtulisse volunt; tanquam petram illam quæ Christi corpus exceperit, et a Josepho excisa excavataque est, oratio demonstret. Deinde ad Abrahami et Sarrae exemplum sermonem transfert, qui et ipsi saxi more, fructu liberisque carentes, multarum per fidem gentium parentes, Paulo teste, fuerunt, cum Abrahamum jam suum corpus emortuum, et quæ deinceps, considerasse dixit. Ex uno igitur, Abrahamo et Sarra (unum enim uterque, ut illo liquet, quo fore duos in carne una dicitur), tanquam cæli astra multitudine, constiterunt. Ideoque unus erat, et vocavi eum, adjecit. Quemadmodum igitur in Abrahamo id ego præstiti : sic et ab ista petra, quam excidistis, mortalibus universis spes aliqua consequendæ salutis futura est. Erat vero petra, docente Paulo^a, Christus ipse; cui mortem obeunti manus et pedes clavis esse transfossos Scriptura testatur. Significatur item per 579 foveam latus ipsum hastæ mucrone vulneratum. Per hæc enim parva salus est ipsaque etiam Ecclesiæ constituta plenitudo; non aliter quam ex Abrahamo et Sarra infinita multitudo. Atque inde est quod Sionem; id est, piam olim civitatem consolatur, quæ deserta quidem propter vos, inquit, per me frequens iterum futura est : ubi consolandi verbo, promissionis hujus spem significavit. Eo ipso autem quod desertam vocat, Ecclesiam gentium intelligit, tanquam quæ dudum virum habeat, ad quam ita loquebatur propheta : Lætare, sterilis, quæ non peperisti^b, et quæ

D 580 VERS. 4-16. Audite me, audite, popule mi, et reges, ad me attendite, quia lex a me egredietur, et judicium meum in lucem gentium. Appropinquat cito justitia mea, et egredietur, sicut lux, salutare meum, et in brachium meum gentes sperabunt, etc.

581 . . . homines metueus ne te synagoga moveant, dicentes : Dæmonium habet, et furit; quid auditis eum¹⁰? quibus respondebat Christus : Væ vobis etiam legisperitis; quia factis

^a Psal. xxxiii, 27. ^b I Cor. x, 4. ^c Isa. liv, 1. ^d Joan. x, 20.

VARIE LECTIONES.

^e γρ. τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας. ^d γρ. πάλαι.

clavem intelligentiæ, ipsi autem non intratis, sed A
 introcuntes etiam prohibebitis¹¹; » quos nunc expu-
 gnata civitate perituros esse significat. Sequitur
 postea de eorum, qui pietatem amplectuntur, ten-
 tationibus, deque liberationibus disputatio, juxta
 illud in Psalms : « Mandavit procellæ, et stetit in
 auram, silueruntque fluctus ejus¹². » Possum enim
 ista ego præstare : *Qui virtutum sum Dominus,
 quique in os tuum verba mea positurus sum.* Dicam
 enim peccatori : « Quare tu enarras justitias
 meas¹³? » Non enim pulchra laus est in ore pec-
 catoris¹⁴. Nam « de cordis abundantia os loquitur¹⁵. »
 De justo autem : « Lex Dei in ore
 ejus¹⁶, » usurpatur; qui etiam Sion effectus,
 fidemque in Christum amplexus, *dicet Domino,
 Deus meus es tu* : a quo vicissim : *Populus meus
 es tu*, ipse audiet.

582 VERS. 17-23. *Excitare, excitare, exsurge,
 Jerusalem, quæ ebibisti de manu Domini calicem iræ
 ejus; usque ad fundum calicis soporis bibisti, et
 evacuasti, et non erat qui consolaretur te ex omnibus
 filiis tuis, quos peperisti, etc.*

CAP. LII.

583 VERS. 1-6. *Excitare, excitare, Sion. Induere
 fortitudine tua, Sion, et induere gloria tua, Jerusa-
 lem civitas sancta. Non amplius perget transire per
 te incircumcisus, et immundus, etc.*

Absoluta de vocatione gentium disputatione, in C
 qua, cum populum suum appellasset, legem a se,
 et judicium in lucem exoritura significavit; oratio-
 nem jam ad Jerusalem convertit, illamque eo
 lapsu, quem ultimo post illatam Christe contume-
 liam patiebatur, excitari postulat. Ita nimirum
 Deus pro sua bonitate et elementia, qui peccato-
 rem respicere, non perire desiderat, eos ad pœ-
 nitentiam proposita utilitate invitat¹⁷; et quod
 excitari postulat, spontaneum fuisse lapsum, de-
 monstrat¹⁸. Si enim ab alio impediatur, ad hunc
 ipse, non ad illam de *exurgendo* sermonem diri-
 geret. Quis enim lapsus, etiam si membrum fre-
 gerit, non totis viribus excitari se contendat? Et
 tu igitur, tanquam vestimento viribus assumptis,
 animo *excitare*. Dicet enim postea : *Induere forti-
 tudine, Sion.* Unde apparet hoc loco, *Jerusalem*
 non cœlestem, non piam illam vitæ rationem, sed
 sensibilem Romanisque subditam civitatem signifi-
 cari. Quæ ideo *calicem furoris ejus bibisse* etiam
 dicitur : cum neque cœlestem, in qua regnare
 Deus dicitur; neque piam illam in terra vitæ ra-
 tionem furor et ira attingant. Est autem hujusmodi
 Symmachi interpretatio : *Poculum iræ ejus,
 calicem exulcerationis etiam exhausit, neque est qui
 consoletur eam.*

¹¹ Luc. xi, 53. ¹² Psal. cvi, 25. ¹³ Psal. xlix, 16. ¹⁴ Eccli. xv, 9. ¹⁵ Luc. vi, 45. ¹⁶ Psal.
 xxxvi, 31. ¹⁷ Ezech. xviii, 23.

τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς εἰσερ-
 χομένους ἐκωλύσατε, ὁ δὲ ἀπολείθε νῦν, φρίσιν, ἀνω-
 σομένης τῆς πόλεως. Εἶτα περὶ τῶν πειρασμῶν τῶν
 εὐσεβεῖν ἠρημένον ἐπήνεγκε, καὶ τῆς ἐκ τούτων
 ἀνέσεως, κατὰ τὸ ἐν ψαλμοῖς· « Ἐπέταξε τῆ καρ-
 γίδι, καὶ ἔσθη εἰς αὐραν. Καὶ ἐκόπασε τὰ κύματα
 αὐτῆς. » Δυνατὸς γὰρ ταῦτα ποιεῖν ἐγὼ, εἶπε καὶ
 Κύριος εἰμὶ τῶν δυνάμεων, ὃς καὶ τοὺς ἐμὲς
 λόγους ἐμβαλῶ σου τῷ στόματι. Τῷ γὰρ ἀμαρτω-
 λῷ ἔρη· « Ἴνα τί σὺ ἐκδιηγῆ τὰ δικαίωματά μου; » -
 « Οὐ γὰρ ὠρατὸς αἴνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ. — Ἐν
 γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. »
 Περὶ δὲ τοῦ δικαίου εἴρηται· « Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐ-
 τοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ. » Ὅς καὶ Σιών γενόμενος, ἐπὶ
 τῷ Κυρίῳ· Θεός μου εἰ σὺ, τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν
 δεξιόμενος· καὶ ἀκούσεται παρ' αὐτοῦ, Λαός μου εἰ
 σὺ.

ιζ'-κγ'. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἀνάστηθι Ἰε-
 ρουσαλήμ, ἡ πειοῦσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ πνεύ-
 ριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ. Τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πώ-
 σεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπιες, καὶ ἐξεέ-
 ρωσας· καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων
 τῶν τέκνων σου, ὧν ἔτεκες, κ. τ. λ.

ΚΕΦΑΛΑ. ΝΒ'.

α'-ς'. Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Σιών. Ἐνδύσαι
 τὴν ἰσχὺν σου, Σιών. Καὶ σὺ ἐνδύσαι τὴν δόξαν
 σου, Ἰερουσαλήμ πόλις ἡ ἀγία. Οὐκέτι προσθή-
 σεται διακλιθεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος, καὶ ἀνό-
 θαρτος, κ. τ. λ.

Τὴν κλήσιν εἰπὼν τῶν ἐθνῶν (ἄπερ ἴδιον ἐκάλε-
 λαὸν, πρὸς ἃ καὶ ἔλεγεν, ὅτι Νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελέ-
 σεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν), νῦν προσφω-
 νεῖ τῇ Ἰερουσαλήμ πεσοῦση, διαναστῆναι τοῦ πνώ-
 ματος, ὅπερ ἔσχατον πέπονθε μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν
 παρουσίαν. Χρηστὸς δὲ ὢν ὁ Θεός, καὶ μὴν ἰβουλό-
 μενος τὴν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετανοίαν,
 ἐπὶ ταύτην παρακαλεῖ χρηστὰ πειθομένους ἐπαγγε-
 λόμενος· Ἐξεγείρου, λέγων, τὴν ἐκούσιον αὐτῆς πνώ-
 σιν δηλῶν. Εἰ γὰρ ὑπ' ἄλλου κατελίγετο, ἐκείνη ἐν
 ἀλλ' οὐκ αὐτῇ περὶ τῆς ἐγέρσεως διαλέγετο. Τίς γὰρ
 πρῶτον, κἀν μέλος πηρωθῆ, οὐ σπουδὴν τίθεται, κί-
 σαν συλλέξας τὴν δύναμιν, ἀναστῆναι; Καὶ σὺ τῶ-
 νον, ὡς ἱματίου περιβαλοῦ τὴν ἰσχὺν διαναστῆσαι
 κατὰ διάνοιαν. Λέξει γὰρ προῦθον, Ἐνδύσαι τὴν
 ἰσχὺν, Σιών. Ὡστε νῦν Ἰερουσαλήμ μῆτε τὴν ἐπου-
 ράνιον, μῆτε τὸ θεοσεβὲς εἰρηθεῖαι πολίτευμα· τὴν
 αἰθρητὴν δὲ καὶ ὑπέχειρα Ῥωμαίοις γεγενημένην.
 Διὸ καὶ πεπωκέναι λέγεται τὸ ποτήριον τοῦ θυ-
 μοῦ. Τῆς γὰρ ἐν οὐρανῷ οὐκ ἄπειται θυμὸς καὶ
 ὀργή· Θεός γὰρ λέγεται βασιλεύειν αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδὲ
 τοῦ θεοσεβοῦς ἐπὶ γῆς πολιτεύματος. Ὁ δὲ Σύμμαχος
 ἐξέδωκε, τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ, τὸν γρα-
 τῆρα τοῦ σαμαριτοῦ καὶ ἐξεστράγγισε, καὶ οὐκ
 ἐστὶν ὁ κρηγορῶν αὐτὴν.

VARIE LECTIONES.

• Ἰσ. γάρ. ἴγρ. μή.

Τούτου δ' ἐν λέγοιτο ἐπὶ τοῦ πᾶσαν τιμωρίαν ἐκτί-
σαντος πρὸς καθάρσιν ἀμαρτημάτων, ὡς ἐπὶ τῶν
προσαγομένων πικρῶν ἀντιδότην εἰς κένωσιν. Λυπεῖ
γάρ, ὡς ἰατρός, ὁ Θεὸς οὐκ αὐτὸς θέλων, τοῦ δὲ
πράγματος ἀναγκάζοντος· περὶ οὗ λέλεται· « Πο-
τήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου πλήρες κερά-
σματος. Καὶ ἐκλινεν ἐκ τούτου εἰς τούτο, πλὴν ὁ
τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκένωθη. Πιόνται πάντες οἱ
ἀμαρτωλοὶ τῆς γῆς. » Τούτου δὲ σοὶ παθούση, φησὶν,
οὐδὲν σοὶ παρέστη τῶν τέκνων παραμυθούμενον.
Ὅτε μὲν γὰρ εἰς Ἀσσυρίους ἀπήχθησαν, εἶχον δι-
καίους καὶ προφήτας παρακαλοῦντας· μετὰ δὲ τὴν
τολμηθέντα κατὰ Χριστοῦ θάνατον, οὐδεὶς θεοφιλῆς
εὔρηται παρ' αὐτοῖς. Ἦσαν γὰρ προαπελάσαντες καὶ
τοῦ Σωτῆρος τοὺς μαθητὰς πληγαῖς αἰκισάμενοι, τι-
νὰς δὲ καὶ ἀνελόντες. Δύο δὲ ταῦτα, φησὶν, ἀντί-
κειται σοὶ, καὶ πολεμεῖ, συντόμως τὰς ἐκ τοῦ πολέ-
μου δηλῶν συμφορὰς. Ἀντί δὲ δύο, προβάλλεται τέτ-
ταρα. Ἀλλὰ τὰ ἐπόμενα τοῖς πρώτοις ὁ προφητικὸς
ἐν τούτοις συνάπτει λόγος. Ἐπειτα γὰρ τῷ μὲν πι-
πτειν ἢ συντριβῆ. Τῷ δὲ λιμῷ, μάχαιρα, τοῦτ' ἔστι
θάνατος. Δύο τοίνυν τὰ πρώτα, πτώμα καὶ λιμὸς,
περὶ ὧν ὁ λόγος, φησὶν ἂ ἢ τίς ὁ κωλύσων, φησὶν, ἢ
καὶ φιλιῶς παραμυθούμενος; Ἄρα ἰ οἱ ἐν σοὶ Γραμ-
ματεῖς καὶ Φαρισαῖοι; ἢ καὶ δὴλωσ δυνατοί; Ἀλλ'
ἰδοὺ καὶ περὶ ἐαυτῶν κινδυνεύουσι. Καθεύδουσι γὰρ
ἐπάνω πάσης ἐξόδου. Τοῦ πολέμου γὰρ κατασκή-
ψαντος, τὰς τῆς χώρας ἐσχατὰς· κατελάβοντο, ἐν'
εἶεν ἔτοιμοι πρὸς φυγὴν, οὐ πρὸς ἀπόκρουσιν ἐργη-
γορῶτες κακῶν, φόβῳ δὲ παρειμένοι καθάπερ ἐκ μέθης
ὡς σεύτιλιον ἡμίεθρον. Κατὰ δὲ Σύμμαχον· Οἱ
υἱοὶ σου ἐπορεύθησαν ἀγόμενοι ἐπ' ἀρχῆς πάντων
ἀμφιβλήστρων ὡς ὄρνεξ ἐν ἀμφιβλήστρω. Καὶ
κατὰ τοὺς λοιποὺς δὲ, ἀντί τοῦ, ὡς σεύτιλιον ἡμί-
εθρον, εἶρηται. Ὅ δὲ ὄρνεξ ὄρνειν ἔστιν, ἢ παραβά-
λει τοὺς υἱοὺς Ἱερουσαλὴμ ἀμφιβλήστρω διαβόλου
περιβλήθεντας. Διδὸν καὶ τῷ θυμῷ παρεδόθησαν.

Ἀντί δὲ τοῦ, ὁ κλίνων τὸν λαὸν αὐτοῦ·
Σύμμαχος, ὑπερμαχήσει φησὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.
Τὸ δὲ εἰληφα τοῦτ' ἔστι· λήψομαι. Ἐπαγγέλλεται
γὰρ ἀνήσειν τὸν θυμὸν ποιούση τὰ προσταττόμενα,
ἀπερ ἦν ἐξεγείρου, ἐξεγείρου. Ἐπιμένουσα γὰρ
τῇ πτώσει, αἰτία ἔσται τῆς τῶν ἐπρηγγεμένων
κωλύσεως. Τοιοῦτον καὶ τὸ· « Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνι-
σταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; Ἴνα τί
ἀποστρέφετε ἀποστροφὴν ἀναίδῃ; λέγει Κύριος. »
Μήποτε δὲ μηκέτι πειθίσθε, φησὶ, διὰ τὴν ἐπ' ἐσχά-
των ἐπιστροφὴν. Ἐλεγε γὰρ, « Ἐπιλήσονται τὴν ὀλίφην
αὐτῶν τὴν πρώτην, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ποτήριον δὲ καλεῖν
θεὸς ἔσθ' ὅτε τῇ θεῖᾳ Γραφῇ τὸ ἀνταποδιδόμενον ἀγα-
θοῖς, ἢ κακοῖς, ὡς παρὰ τῷ Δαβὶδ· « Πῦρ, καὶ θεῖον,
καὶ πνεῦμα καταγιγῶς, ἢ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐ-

Istud vero de illo dicatur, qui ad scelorum ex-
piationem nihil non poenarum exsolverit; non ali-
ter quam in amaris antidotis fieri videmus, qui ad
corporis evacuationem propinantur. Affert enim
dolorem Dominus, tanquam medicus, non sponte,
sed rei necessitate adductus: indeque illud est
quod scribitur: « Calix in manu Domini vini meri
plenus misto. Et inclinavit ex hoc in illud; verum-
tamen fax ejus non est exinanita: bibent omnes
peccatores terræ 19. » Istud autem cum patieba-
ris, inquit, ne de filiis quidem unus, qui te consolaretur,
adluit. Cum enim in Assyriam abducti sunt,
etiam tum justitia et propheta insignibus viris,
qui afflictos consolationibus erigerent, non carue-
runt. Sed ex quo Christi eadem perpetrarunt, ne
pium quidem unum Deoque placentem secum ha-
buerunt. Ipsos enim Salvatoris etiam discipulos a
se imprimis abegerunt, dum plagis alios, alios
etiam morte turpiter affecerunt. Sed habes, adjicit,
ista duo tibi contraria, et hostilia; ita breviter,
quæ bella sequuntur, calamitates indicans. Verum
pro duobus, quatuor propheta proponit, dum quæ
priora duo consequantur, altera connectit. Ruinam
siquidem ipsa consequitur contritio, famemque
gladius, quæ mors inuivuit. Duo igitur priora,
ruinam et famem, de quibus sermo est, quis, inquit,
valeat arcere, vel levi etiam consolatione miti-
gare? Annon qui tecum sunt Scribæ et Pharisæi,
aut etiam qui alia facultate excellunt? Sed ecce,
ipsi etiam in periculo versantur, qui in capitibus
viarum omnium dormiant. Bello enim ingrumento in
regiones extremas se receperant, ut essent ad fu-
gam capessendam, non ad mala devitanda para-
tiores, metu ipso, ebriorum more, tanquam beta
semicocta, fracti et remissi. Habet autem in hunc
modum Symmachi interpretatio: Filii tui ambula-
verunt ducti in principio reticularum, 535 tanquam
oryx. Cæteri vero, pro quo tanquam beta semi-
cocta habemus, tanquam oryx interitus, aut circumseptus dixerunt. Orygi autem, id est avi, Hiero-
solymitanos comparat, quod sint diaboli retibus implicati, et ob id furori traditi.

Cæterum ubi qui judicat populum suum legimus
pro populo suo decertabit Symmachus interpreta-
tur. Præterea cum sumpsit dixit, sumpturum se
significavit. Se enim de furore remissurum polli-
ceatur, si quæ verbis istis excitare, excitare impe-
rata sunt, ipsa præstiterit. Alias enim si lap-
sa se non erexerit, denuntiatis in se poenas esse attrac-
turam. Tale est et illud: « Nonne qui cecidit
erigitur, aut qui aberravit, in viam revertitur?
Quare avertimini aversione impudenti, dicit Domi-
nus 19. » Neque vero deinceps, inquit, amplius
bibetis, nimirum propter eversionem extremam. Di-
cebat enim: « Obliviscetur primæ suæ afflictionis, »
et quæ deinceps. Est porro Scripturæ sacræ visi-
tatum quod bonis aut malis rependitur, id ipsum

19 Psal. LXXIV, 9. 19 Jerem. VIII, 4, 5.

VARIÆ LLECTIONES.

ε ἰσ. γάρ. ἂ ἀρ. φησὶν δ. ἰ γρ. ἀρα.

calicem appellare : quale est apud Davidem illud : « Ignis, sulphur, et spiritus procellæ, pars calicis ejus ²⁰. » Justi deinde ejusmodi verba sunt : « Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo ²¹. » Ejus ergo hostibus, illisque ipsis, a quibus injuriam passa est, datum iri *calicem* significat, indeque, *et ponam eum in manus eorum, qui te patria expulerunt*, adjecit. Quanquam et ista etiam de adversariis potestatis dici queant, quibus se ipsa, quæ a Deo defecit, anima mancipavit, unde humilibus rebus addicta in terram utat, ac tandem presidio destituta, victorum pedibus conculeatur, cum quæ Deum sequitur, erecta sursum oculos attollat, et ad ipsum evehatur. Nonnulli per *inique ipsam opprimente* doctores eos intelligunt, qui eandem recto pede ambulare non permisissent. Quanto enim luxu et gloria amplius abundabant, tanto et ipsi pœnas acerbiores dederunt, qui iis, quæ habebant, privati sint. Est vero de iis etiam, qui ratione **586** intelligibili injuriam intulerunt, Pauli istud : « Quod si opertum est Evangelium nostrum, in iis, qui pereunt, opertum est, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio Evangelii gloriæ Christi ²². » Tale quid significat et illud immundi spiritus, qui cum septem aliis nequioribus, eo, unde exierat, reversus est ²³. Ait enim : « Sic erit generationi huic ²⁴. » Cum enim in Ægypto impietati se dedidissent, domi et ipsi spiritum nequam aiebant, coque tum iis liberari contigit, cum « Dominum Deum tuum adorabis, et illi uni servies ²⁵, » audierunt. Deinde, cum Christum domi per filium non exceperunt, in eum locum quem antea spiritus immundus occupabat, postquam relinqui vacuum esset intuitus, et ipse rursus irrupit, qui etiam in proditorem post buccellam ingressus fuerat. Malas istas potestates in profundissimas inferni partes ideo demisit Salvator, quod animas in terram deprimi inenarique fecissent, qualis illa fuit quæ penitus oculos attollere non poterat, quam in Evangelio, cum Abrahami filia esset, decem et octo annorum spatium in vinculis habuisse Satanam Salvator affirmavit ²⁶. Erat vero etiam ejusmodi tota Judæorum Synagoga. Inde est igitur, quod eam iterum ut excitetur, adhortatur. Juxta illud : « Excitare qui dormis, et resurge ex mortuis, et illucescet tibi Christus ²⁷. » Et illud etiam : « Itaque remissas manus et soluta genua eri, ite, et gressus rectos facite pedibus vestris ²⁸. » Ideo autem *induere fortitudine tua* dixit, quod maximas quasdam facultates, quæ rationis est particeps, anima habeat. Primum quidem ut se lapsu (quod sæpe dictum est) *excitet*. Nam ubi ipsa est pœnarum acerbitas, ibi et frequens consolatio. Deinde,

τοῦ. » Ὁ δὲ δίκαιος λέγει : « Πατήριον σωτηρίου λάβωμαι, καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. » Τὸ οὖν πατήριον δοθήσεσθαι τοῖς αὐτῆς πολεμίοις, καὶ ταύτην δίκαιχόσι φησὶ διὰ κατὰ Σύμμαχον εἰρηταί. Καὶ θήσω αὐτὸ εἰς χεῖρας τῶν ἀποικισάντων σε. Εἰκόσ δὲ ταῦτα καὶ περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων λέγεσθαι, αἷς ἀποστᾶσα Θεοῦ ψυχὴ ἑαυτὴν ὑποτάττει, καὶ γῆνα φρονούσα κῦπτει πρὸς γῆν, καὶ τέως ἀπλωθεῖτα πρὸς ἑαυτὸς τῶν ἐλόντων αὐτὴν καταπαταίται ποσὶν· ἡ δὲ Θεῷ προσιοῦσα, ἡρθιος ἔστρεψεν ἄνω βλέπουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπηρμένη. Τινὲς δὲ ἀδικησάντων αὐτὴν φασίν, τῶν ὀρθοποδοῦν μὴ συγχωρησάντων αὐτῇ διδασκάλων. Ὅσφ γὰρ ἦσαν ἐν τρυφῇ τε καὶ δόξῃ· τοσοῦτω πικροτέρας ἀπέλαυσαν δίκης, ὣν εἶχον ἑστρεφμένοι. Περὶ δὲ τῶν νοητῶς ἀδικησάντων καὶ Παῦλός φησιν· « Εἰ δὲ καὶ ἐπι κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς ἐτύφλωσε τοῦ αἰῶνος τοῦτου τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Τοιοῦτόν τι δηλοῖ καὶ τὸ τοῦ ἀκαθάρτου πνεύματος τοῦ μεθ' ἐτέρων ἐπὶ πονηροτέρων ὑποστρέψαντος ὅθεν ἐξηλήθεν. Ἐπάγει γάρ· « Οὕτως ἐσται τῇ πονηρᾷ γενεᾷ ταύτῃ. » Ἐν Αἰγύπτῳ μὲν γὰρ ἀσεβήσαντες ἔνοικον ἔσχον τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, οὐπὲρ ἀπηλλάγησαν ἀκούσαντες· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Εἶτα μὴ δεξαμένων διὰ πίστεως ἔνοικον τὸν Χριστὸν, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα σχολάζοντα τὸν τόπον τῶν ἀρχαίων εὐρὸν, αὐθὶς εἰς αὐτὸν εἰσεπήδησεν· ὃ καὶ τὴν προδότην μετὰ τὸ ψῆμιον ὑπέδου. Ταύτας ὁ Σωτὴρ δὲ πονηρὰς δυνάμεις εἰς ἄδου καταρῶσας παρέδωκεν, ἀνὸρ ὡν εἰς γῆν τὰς ψυχὰς καταβαλόντες συνέκαμψαν, ὅποια ἦν ἡ ἐν Εὐαγγελίῳ παντελῶς ἀνανεῦσαι μὴ δυναμένη, περὶ ἧς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· « Ταύτην δὲ θυγατέρα οὖσαν Ἀβραὰμ ἦν ἔδρασεν ὁ Σατανᾶς δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη. » Καὶ πᾶσα δὲ τοιαύτη τῶν Ἰουδαίων ἦν ἡ συναγωγὴ· διὸ πάλιν ἐξεβήθη ταύτη παρακλεῦεται κατὰ τό· « Ἐγειραι· ὁ καθῦδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσαι σὺ ὁ Χριστός. » Καὶ κατὰ τό· « Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παρειμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχίας ὀρθὸς ποιεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν. » Ἐνδύσαι δὲ, φησὶ, τὴν ἰσχὺν σου, ἐπειδὴ περ ἔχει τινὰ μεγίστην ἰσχὺν ἢ λογικὴ ψυχὴ. Πρῶτον δὲ τὸ ἐξεγερθῆναι τοῦ πτώματος πυκνὰ λεγόμενον. Ἐνθα γὰρ τὸ πικρὸν τῆς δίκης, ἐκεῖ καὶ συνεχὴς ἡ παράκλησις. Εἶτα, τὸ τὴν ἰδὴν ἀναλαμβάνειν ἰσχύν. Ἐχει δὲ καὶ δόξαν· μεγίστην κατ' εἰκόνα πεποιημένη τοῦ Κτίσαντος, καὶ αὐτὸν ἔχουσα δόξαν, ἦν ἐπαναλαβεῖν βούλεται γενομένην πόλιν ἁγίαν, ὡς μηκέτι δι' αἰτῆς διαβαίνειν ἄλλογενῆ, ἢ εἰδωλολάτρη. Ὅτι δὲ δόξα ὁ τῆς δόξης Κύριος, ὅς ἐστι Χριστός, δηλοῖ καὶ Δαβὶδ· « Ἐξεγέρθητι, λέγων, ἡ δόξα μου. » Καὶ περὶ

²⁰ Psal. v, 7. ²¹ Psal. cxv, 13. ²² II Cor. iv, 5, 4. ²³ Matth. xii, 45. ²⁴ ibid. ²⁵ Deut. vi, 13.
²⁶ Luc. xiii, 16. ²⁷ Ephes. v, 14. ²⁸ Hebr. xii, 13.

VARLE LECTIONES.

ἰ γγ. μ.έν.

τῶν πιστευόντων, ἔστι τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἰ σύ.)

exemplar effecta, eo etiam, qui *gloria* est, potitur, ipsam amplius pertranseat externus, aut idolorum Dominus est, Christum scilicet, ipse etiam, qui,

ut vires suas instauret ac resumat. Habet vero permagnam etiam *gloriam*, quod ad Conditoris quam vult resumere *civitatem sanctam*, ut non cultor. Esse autem cum ipsum *gloriam*, qui *gloriæ* Exsurge, 587 gloria mea, cecinit,) testatur David 22; qui rursus de credentibus locutus: « Quia gloriatio eorum tu es 20, » scripsit.

Τίνα δὲ τρόπον ἐνδυσώμεθα τὴν ἰσχυρὴν, καὶ τὴν δόξαν ὁ σοφὸς παρέστησε Παῦλος εἰπὼν Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Καὶ πάλιν Ὅσοι γὰρ Χριστὸν ἐβαπτίσασθε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Τὸ δὲ πρόσωπον τῆς Ἐκκλησίας Ἡσαίας εἰσάγει λέγων Ἀγαλλιᾶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ἦν γὰρ ἄβλαν καλεῖ, ὡς σύμμορφον τῷ Χριστῷ, καὶ ἁγίου μετέχουσαν Πνεύματος, ἐν ᾧ καὶ ἐσφραγίσθημεν εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως πάντα ῥύπον ἀπονηψάμενοι, ὃς καὶ πᾶσαν ἔροδον ἡμῶν διαβολικὴν ἀποκορῦεται λέγων Οὐκέτι προστεθήσεται διὰ σοῦ διεῖλαι ἀπεριτμητός καὶ ἀκάθαρτος. Καὶ ἱστορικῶς δὲ τὰ περίοικα ἔθνη συνέχεις ἐφθόδους ποιούμενα, μονονοχὴ δι' αὐτῆς χαμαὶ κειμένη; διήρχοτο. Ὡς ἐκ γῆς δὲ ἀνισταμένη, καὶ τῶν γῆινων γεμούσῃ τὸν χοῦν ἐκτινάξει παρακλησέεται, τὸ φρόνημα δηλονότι τὸ σαρκικόν, ὃ δεῖ προαποθεμένους, οὕτω προσιέναι Χριστῷ, Παύλου λέγοντος Ἐκδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δὲ δράσαντες ἀνιστάμεθα ὀρθῶς καὶ βεβηκότι τῷ λογισμῷ, καθά τις παραγγέλλει προφήτης Ἐστησον σεαυτὴν, Σιών.) Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν Ἐστησεν ἐπὶ πέτρας τοὺς πόδας μου.) Ἡ παρ-έπεται καὶ τό Ἐκδύσασθε τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου. Σειραῖς γὰρ τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων ἐκαστοι; σφίγγεται. Καὶ ὑπὸ ζυγῆ δὲ τῆς ἀμαρτίας ὑποβληθέντες, Ἐπαρβήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπαρβήξωμεν ἄφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν, ἢ τὸ ἀγαθὸν ἐλευθέρῳ κατορθοῦντες φρονήματι, ὡς παρ' ἐνός ἡμῖν εἰρησθαι ἢ τῶν προφητῶν Ἐκ ἐξελύσεσθε, καὶ σκιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνεμένα.) Ὡς ἀμαρτίας γὰρ καὶ διαβόλου δεσμῶν, καὶ δούλων αἰχμάλωτον καλεῖ τὴν Σιών ἐλεῶν αὐτὴν τῆς πικροτάτης ἀλώσεως. Ἦν καὶ θυγατέρα καλῶν, τὸ πῶς οὖν ἦλω, παρίστησιν ὡς αὐτὴ δι' αὐτὴν, οὐκ ἀσθενεῖα τοῦ σώζοντος, τῆς δὲ πατρικῆς ἐσπλαγχνίας ἀφηνιάσασα. Ὅθεν αὐτὴν δωρεὰν πεπράσθαι φησι. Καὶ ἄνω γὰρ ἐφασκεν Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαι; ὑμῶν ἐπράθητε μηδὲν ἀντικαταλλάξάμενοι τῆς ἐαυτῶν ἀπωλείας.) Ἄκοντες γὰρ, ὡς εἶπεῖν, ἀπηγγόμεθα. Διὸ, καὶ ἄκοντα τὸν ἰσχυρὸν ἐσκόλευσεν ὁ Χριστός. Ἄ δέδρακεν ἐπιφέρων ἄνευ ἀργυρίου λυτρούμενος τοὺς μὴ σωματικῆ περιπεσόνας αἰχμαλωσίξ, ἀλλὰ ψυχικῆ, καὶ τοῦ τιμίου δεσμένους αἵματος.

eius argento redimendo, qui non corporum, sed animorum servitute premebantur, pretiosoque sanguine indigebant.

Εἶτα δείκνυσιν ἑαυτὸν δεῖ τοῦ Ἰσραὴλ γεγονότα

Pergit deinde Israelis Salvatorem et redempto-

20 Psal. lvi, 9. 21 Eccli. xi, 22. 22 Ephes. iv, 24. 23 Galat. iii, 27. 24 Isa. lxi, 4. 25 Ephes. iv, 24. 26 Isa. xxxvii, 22. 27 Psal. lxxxix, 5. 28 Psal. ii, 3. 29 Malach. iv, 2. 30 Isa. lxi, 3. 31 Luc. xi, 22.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. εἴρηται.

PATROL. GR. LXXXVII.

79

rem se esse ostendere; sive tempus illud spectes, A quo sponte in Ægyptum profecta Jacobi domus, ibi propter famem habitavit, sive illud etiam, quo per Assyrios est expugnata civitas, ut ab ea redemptione quæ sensibus patet, ad ejus, quæ adventu suo facta est, cum alia ratione gratis venundati essent, intelligentiam deducat. Atque inde est, quod, *Et nunc quid erit hic?* vel, ut cæteri interpretantur, *quid erit mihi hic?* intulit. Nihil enim hic, ait, apud eos reperio, juxta illud: « Ideo veni, et non erat homo. Vocavi, et non erat qui audiret⁴⁰. » Quod si ad eam, quæ sub Romanos fuit, captivitatem referas, ad gentium regiones, in quibus dispersi vagantur, loci particula referetur: nimirum, ut eos ideo in tali rerum statu versari, istaque pati indicet, quod Redemptorem suum cruci affixerint. Deinde, cum mirarentur Judæorum principes, quare Dei sors Israel et sanctus appellatus ita miserabiliter vexaretur, et tanquam spe prorsus adempta utularent, in eosdem expugnationis subditorum suorum culpam rejicit, qui Salvatoris oblatis fidem amplecti ipsis non permiserunt. At gentes cum eam esse causam ignorarent, istorum Deum imbecillitatis arguebant, quem servare non valuisse dicebant: sicut olim Kapsaces, cum vos, inquit, non propter virium mearum tenuitatem esset adortus. Non hujus itaque, sed vestræ, qui peccastis, vires exciderunt. Ista autem ad Judæorum principes dirigi cæterorum confirmat interpretatio. Vertunt enim Symmachus et Aquilas: *Dominatores ejus utulant*: ubi Theodotio principes pro dominatoribus dixit. Hinc igitur 589 et illa fuerunt, quibus antea Dominum cum populi senioribus, et cum principibus ejus, in judicium venturum esse significaret. Nam et vulgus ipsum ad rumorem sinistrum de Salvatore spargendum excitarunt. Itaque secundum alios, post verba ista: *Nomen meum blasphematur, in gentibus non reperias*: neque apud Symmachum, qui *jugiter tota die nomen meum blasphematur*, interpretatus est. Semper enim in *Dominum principes non blasphemati* fuerunt tantum, sed blasphemiam causam cæteris etiam præbuerunt. Tales igitur, inquit, ipsi vos præstitistis. Sed me *gentium populus* in locum vestrum, ubi *nomini mei vires*, quod ipsi ignorantes *blasphematis*, reipsa didicerit, gloria afficiet. Quæ illa tum demum die fieri continget, cum ipse, qui per

VERS. 6-15. *Sicut hora super montes, sic pedes evangelizantium auditum pacis, sic qui evangelizat bona: quia auditam faciet salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus: quia vox custodientium te exaltata est, et voce simul lætabuntur: quia oculi*

⁴⁰ Isa. LXV, 12. ⁴¹ Hebr. I, 1.

¹ Α. οὐχ.

Σωτήρα καὶ Λυτρωτήν. Καὶ ὅτε κατήλθεν ἐκὼν εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοῦ Ἰακώβ ἐκεῖ διὰ λιμὸν κατοικήσαντος· καὶ ὅτε βίβη διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑπὲρ Ἀσσυρίων ἐάλω, ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς λυτρώσεως, τὴν ἐπὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ δηλῶν ἄλλω λόγῳ δωρεὰν πεπραγμένων. Διὸ ἐπιλέγει· Καὶ νῦν τί ὧδε ἔσται; ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς, καὶ νῦν τί ἔστί μοι ὧδε; οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ὧδε παρ' αὐτοῖς εὐρίσκω, κατὰ τὸ ῥηθὲν· Διότι ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος. Ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Εἰ δὲ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων αἰχμαλωσίαν δηλοῖ, λέγοιτο ἂν τὸ ὧδε, ἐν ταῖς τῶν ἐθνῶν χώραις, εἰς ἃς διεσπάρησαν· ἤγουν, ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων δηλονότι, ταῦτα πάσχοις τὸν ἑαυτῶν σταυρώσαντες λυτρωτήν. Εἶτα θαυμάζοντων τῶν παρ' Ἰουδαίοις καθηγγητῶν, πῶς ὁ Θεοῦ κληρὸς λεγόμενος καὶ ἅγιος Ἰσραὴλ ἐπραξεν οὕτως οἰκτρῶς, καὶ ὡς πάσης αὐτοῖς ἀνηρημένης ἐλπίδος ἀλολύζοντων, αὐτούς αἰτιᾶται τῆς τῶν ὑπηκόων ἀλώσεως. Οὐ γὰρ συνεχώρουσιν αὐτοῖς τῷ πρὸς αὐτούς ἀφιγμένῳ πιστεῦσαι Σωτήρι, Ἄλλ' οἱ ἐθνικοὶ τὴν τῆς ἀλώσεως ἀγνοοῦντες αἰτίαν, ἀσθενείας τὸν τούτων ἠτιῶντο Θεὸν, ὡς σώσαι, κατὰ τὸν Ῥαφάκου λόγον, αὐτούς οὐκ ἰσχύσαντα. Κάκεινος γὰρ ὑμῖν ἐπήλθεν, οὐ δι' ἐμὴν ἀσθένειαν. Τοιγαροῦν ἡ τούτου πέπτωκε δύναμις, ἀλλ' ὑμῶν ἡμαρτηκότων. Ὅτι δὲ ταῦτα τοῖς ἄρχουσι προσφωνεῖ, ἢ τῶν ἄλλων παρέστησεν ἔκδοσις. Ὁ μὲν γὰρ Σύμμαχος· Οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτοῦ, φησὶν, ἀλολύζουσιν. Καὶ Ἀκύλας, ἐξουσιάζοντες. Ὁ δὲ Θεοδοτίων ἄρχοντες. Διὸ καὶ ἄνω ἔλεγεν· αὐτὸς Κύριος εἰς χρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Αὐτοὶ γὰρ ἀνέσεισαν τὰ πλήθη ταῖς κατὰ τοῦ Σωτήρος κεχρησθαι φωναῖς. Διὸ, κατὰ τοὺς λοιπούς, οὐ πρόσκειται τῷ, τὸ ὄνομα μου βλασφημεῖται, τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσι. Τοιγαροῦν ὁ Σύμμαχος φησὶ· Διὰ παρτοῦς, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται. Ἄει γὰρ οἱ ἄρχοντες ἐβλασφημοῦν τὸν Ἰῦριον, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπέβαλλον. Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν τοιοῦτοι. Ὁ δὲ ἐθνῶν δὲ λαὸς ἀνθ' ὑμῶν με δοξάζει, τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος πειρατῆν δύναμιν ἐγνωκώς, ἢ οὐκ εἰδότες αὐτὸ βλασφημεῖτε. Καὶ ταῦτα ἔσται τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη, καθ' ἣν ἀνθρώποις ὁ ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν λέγων ἐπιδημήσω. Τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλα ὁ Θεὸς D λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰϋφ.) prophetas ista denuntio, cum hominibus conver-

ζ-ιε'. Ὡς ὦρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένων ἀκοῆν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ. Ὅτι ἀκουστήν ποιήσει τὴν σωτηρίαν σου λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. Ὅτι φωνὴ τῶν φυλασσόντων σε ἐψύθη, καὶ τῇ φωνῇ

VARIE LECTIONES.

ἄμα εὐφρανθήσονται, ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλμοὺς δύνονται, ἡνίκα ἂν ἐλεήσῃ Κύριος τὴν Σιών, κ. τ. λ.

Τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν εἰπόν, ἀκολούθως τὰ περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ συνάπτει κηρύγματος. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· *Τί εὐπρεπεῖς ἐπὶ τῶν ὄρεων πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῆν ποιούντος εἰρήνην, εὐαγγελιζομένου ἀγαθὰ ἀκουστήν ποιούντος σωτηρίαν, ἃ δὴ μεταφράσας ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ὁ Παῦλος φησιν*· « Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθὰ, εὐαγγελιζομένων εἰρήνην! » Ἀντὶ δὲ τοῦ σωτηρίαν, ἢ Ἑβραϊκῆ λέξις· Ἰησοῦν περιέχει. Καὶ εἰ μὴ τὴν λέξιν ἐρμήνευσαν, οὐδὲν ἂν ἐκώλυσε αὐτοὺς εἰπεῖν ἀκουστήντος Ἰησοῦν. Ἀνθ' οὗ εἶπεν Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων ἀκουστήντος σωτηρίαν. Ἀκύλα δὲ τοῦ, ὡς ὠρα· ὁ μὲν εἶπεν, *τί ὠραιώθησαν*. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, εὐπρεπεῖς. Τὸν δρόμον δὲ τὸν πανταχοῦ γῆς τῶν τοῦ Εὐαγγελίου κηρύκων ὁ λόγος θαυμάζει, ὧν οἱ πόδες ὠραῖοι, διὰ τὸ καθαρὸν, ὡς ἂν τοῦ Σωτῆρος αὐτοὺς ἀνπονήσαντος^π. Τὸ ὑψηλὸν δὲ αὐτῶν τοῦ κηρύγματος τὸ ἐπὶ τῶν ὄρεων δηλοῖ. Τὴν πρὸς Θεὸν δὲ τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς εἰρήνην εὐηγγελίζοντο, δηλοῦντες τὸν Χριστὸν τὸν ποιήσαντα ἀμφοτέρωθεν ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Διὸ ταῖς Ἐκκλησίαις ἐπιστέλλων ὁ Παῦλος, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη γράφει. Εὐηγγελίζοντο δὲ καὶ τὰ ὄντως ἀγαθὰ, τοὺς μακαρισμοὺς καταγγέλλοντες. Ἐλεγεν δὲ τὸ κήρυγμα τῇ Σιών, δηλαδή τῷ θεοσεβεῖ πολιτεύματι, τῷ τε τῶν ἀποστόλων χορῷ, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. Διὸ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν πᾶσιν ἀνθρώποις κατήγγελλον.

Κατὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑβδομήκοντα, τὸ, ὡς ὠρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ἀποδοτέον τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ἵνα ἦ· Αὐτὸς ὁ λαῶν πάριμι, ὡς ὠρα ἐπὶ τῶν ὄρεων. Ὁραν δὲ φησι τὸ ἔαρ, ἐν ᾧ ἀνθ' τε νέα, καὶ καρπῶν γοναί. Διὸ καὶ ὁ Νυμφίος πρὸς τὴν Νύμφην φησίν· « Ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, καλὴ μου περιστέρα, ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρῆλθεν· ὁ ὕετός παρῆλθεν· ἐπορεύθη· ἑαυτῷ. Τὰ ἀνθ' ὠφθῆ ἐν τῇ γῇ, καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθασεν. » Καὶ ἡμεῖς γὰρ ὁ δράκων καταχειμάσας, ἀκάρπους ἀπέφηνεν, ὡς μὴ εἶναι ποιοῦντα χρηστότητα. Ἀλλ' ἀνεθάλομεν ἐν Χριστῷ πνευματικῆς εὐκαρίας γενόμενοι πλήρεις, ὡς καὶ δύνασθαι λέγειν· « Καταβήτω ὁ ἀδελφός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φηγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ. » Γέγονε δὲ καὶ ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῆν εἰρήνης, κατὰ τὴν προαποδοθεῖσαν ἐξηγήσιν. Τινὲς δὲ τὸ παρὸν ῥητὸν οὕτως ἐρμήνευσαν λέγοντες, ὡς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ λαοῦ τὴν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα γενομένην δηλοῖ, ἥτις καὶ παρουσία δικαίως ἂν λέγοιτο· οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τόπον ἐκ τόπου μετιού-

^π Rom. x, 15. ^{ππ} Joan. xiii, 10. ^{πππ} I Cor. i, 3. ^{ππππ} Cant. ii, 10-12. ^{πππππ} Psal. xiii, 3. ^{ππππππ} Cant. vi, 4.

VARIAE LECTIOES.

^π γρ. ἀπολί.

A *ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus Sion, etc.*

590 Postquam de Verbi Dei ad homines accessu disseruit, ordine jam de Evangelii præconio sermonem adjicit. Sic autem vertit Symmachus: *Quid pulchri in montibus pedes ejus qui evangelizat auditum, qui facit pacem; qui annuntiat bona; qui auditam facit salutem?* Quæ certe Epistola ad Romanos Paulus interpretatus ait: « Quam speciosi sunt pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem^{ππ}! » Sed pro vocabulo *salutem*, *Jesum* habet Hebraica lectio: neque eos quidquam, nisi vim nominis explicarent, *ejus, qui Jesum audiri facit* dicere prohibebat, pro quo, *ejus, qui salutem audiri facit*, Aquilas et Symmachus interpretantur. Verum quo loco *sicut horu* habemus, ille quidem, *quid pulchri facti sunt?* Theodotio autem *renusti*, reddiderunt. Miratur deinde in quascunque terras Evangelii præcones abierint, ibidem auditos esse: horumque *pedes* ideo *pulchros* appellavit, ut quos Salvator abluisset, mundos esse significaret^{πππ}: non aliter quam per *montes*, ipsam prædicationis sublimitatem. *Pacem* vero cum Deo non vicinis tantum, sed remotis etiam gentibus *evangelizabant*, qui Christum docebant; a quo, macerix interstitio, odioque ipso per carnem suam sublati, utraque unum effecta sunt; unde Paulum ipsum, cum ad Ecclesias scribit, gratiam illis et pacem precari videmus^{ππππ}. *Evangelizabant* item *bona* revera, cum beatitudines denuntiabant. **591** Erat vero eorum ad *Sionem*, id est ad eos, qui piuni vitæ institutum amplexi erant, et ad ipsum etiam apostolorum chorum, in hæc verba prædicationis, *Regnabit Deus tuus*. Unde et ipsi *regnum* cælo-

rum cunctis mortalibus annuntiabant. Quod si ad Septuaginta attendis, verba ista, *sicut hora in montibus*, ad eos, qui ipsum præcesserunt, ita referenda sunt, ut se, qui loquatur, *tanquam horam in montibus* adesce, ipsoque *horæ* nomine verum tempus, a quo florum fructuumque recens incipit editio, demonstrare significet. Hinc illa etiam Sponsi ad Sponsam verba: « Surge, veni quæ me prope es, pulchra turtur mea, quoniam ecce hiems transiit, imber abiit et recessit sibi, flores apparuerunt in terra; tempus putationis advenit^{πππππ}. » In nos enim cum *draco* ipse, tanquam hiems aspera, desævisset, ita sterilem effecit, ut qui bene ageret, nullus repertus sit^{ππππππ}. Sed ita ipsi in Christo refloremus, ut spiritali fructuum ubertate referti, « Descendat frater meus in hortum ejus, et comedat fructum arborum ipsius^{πππππππ}, » dicere valeamus. *Fuit* vero etiam *tanquam pedes evangelizantium auditum pacis*, si quæ prius allata est, explicationem intuearis. Non desunt porro qui verba ista sic interpretentur, ut eam populi inspectionem, qua:

postea contigit, et merito etiam accessus dicitur; non quod ejus essentia a loco in locum transeat, sed quod ejusdem vires aperte demonstrantur, significari velint: itaque purgatis quidem nobis adesse, abesse autem scelere et vitio inquinatis. At igitur tam apertam fore defensionem, ut vel ipsi eundem, qui nunc futura prænuntiat, et qui postea adimpleat, esse fateamur. Ut enim non potest diei venientis hora latere, cum montes ipsi solis radiis illustrantur: sic erit omnibus conspicua mea in vos propensio; neque minore lætitia et exultatione implemini, quam quibus pacis dulcem nuntium aliquem audire contigit. Ipse porro, ubi vos emendari contigerit, rex vester appellari non dedignabor. Eo enim felicitatis perventura est Sion, ut in ea nihil non eorum omnium, quæ in præclaris 592 et pacatis urbibus sunt, adimpleri videas: dum ipsi quidem custodes urbem cum voce servabunt, se: e deinde cum exaltatione ita salutabunt, et quam sunt consecuti misericordiam deprædicent.

Esse vero hujus etiam lætitiæ participes merito Hierosolymorum solitudines dicantur. Ut enim cum Sionis vias lugere dixit ⁶⁸, incolarum et advenarum solitudinem significavit, sic et nunc, cum desertum festum simul acturum dixit, eam, qua afficiuntur, lætitiæ demonstrat; rerum istarum causam diviniæ benignitati et misericordiæ ascribens; per quam idem Jerusalem brachio suo, id est potentia virtutis suæ liberavit; cum a Deo civitatem defendi gentes ipsæ non ambigerent. Atque hæc quidem illi. Cæterum quo loco, Vox custodientium te exaltata est, habemus, Vox speculatorum tuorum elata est interpretatur Symmachus, adjungens et in idem laudabunt: oculate enim videbunt, quando convertet Sion Dominus; in quo rursum pia vitæ ratio innuitur. Sed pro quo oculate dixit, oculum in oculo visuros esse reliqui transtulerunt. Deinde speculatorum nomine, Salvatoris discipulos intelligit. Nam et ita prophetas antiquitas appellabat, et nunc etiam recentis populi speculatores et custodes quidam ipsi sunt apostoli; qui bonitate doctrinæ pastori principi adversus lupos, oves custodiunt. Idem præterea, quia suis oculis Salvatorem viderunt, suisque auribus audiverunt; vocem suam eo usque exaltarunt, ut a gentibus omnibus audita sit, duoque in unum populi coierint, juxta illud: « Lætami, gentes, cum populo ejus ⁶⁹. » Hinc et illa Davidis, « Audite hæc, omnes gentes ⁷⁰. » Deinde non aliter quam ipsa dæmoniorum multitudo, non sine sonitu perit, ut a nemine ignoraretur: sic et salutis præconium ab omnibus, qui in veteris tyranni locum regem 593 Dominum exceperunt, exaudiri decuit. Quod nobis certe festivitatis et lætitiæ argumentum peperit, juxta illud: « Dominus regnavit, exultet terra ⁷¹. »

Quo pacto autem regnet, non obscure indicat, eum vocem custodientium exaltatam esse et subjungit:

σής, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας καταδύλου γινομένης. Διὸ καθαιρομένοις μὲν ἡμῖν παρῆναι λέγεται, ἀπειναὶ δὲ ἀμαρτανόντων. Τὴν τοίνυν ἀντίληψιν οὕτω φανερὰν ἐσεσθαι φησιν, ὡς ὑμᾶς ὁμολογῆσαι τὸν αὐτὸν εἶναι τὸν καλὸν νῦν προλέγοντα καὶ αὐτὸς πληροῦντα. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τὴν ὥραν τῆς ἡμέρας λαθεῖν, καθ' ἣν ἐκλάμψας ὁ ἥλιος καταλάμπει τὰ ὄρη, οὕτως ἔσται φανερὰ πᾶσιν ἡ παρ' ἐμοῦ εἰς ὑμᾶς ῥοπή, χαρῆς τε καὶ ἀγαλλιάσεως, οὕτω πληρωθήσεσθε, καθάπερ τοῖς ἀκοῆν ἔστιν εἰρηνηκίην τε καὶ ῥεῖαν δεχομένοις. Καὶ βασιλεῖς δὲ ὑμῶν διορθουμένων ἀξιώσω καλεῖσθαι. Ἔσται γὰρ ἡ Σιών οὕτως εὐθηνουμένη, ὡς πάντα ἐκεῖνα πληροῦσθαι, ὅσα ἐν ταῖς ἐπιδόξοις πόλεσι καὶ εἰρηνευσίαις· φυλάκων μὲν τηρούντων τὴν πόλιν μετὰ φωγῆς, ἑαυτοὺς δὲ ἀπαζομένων μετ' εὐφροσύνης, ὡς ἐπεγεῖρειν ἑαυτοῖς ἐν ταῖς συντυχίαις τὴν χαρὰν, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ἔλεον κηρύττειν.

ut sortis communione ad gaudium sese exultent,

Κοινωνοῦν δὲ τῆς εὐφροσύνης αὐτοῖς λέγοιτ' ἂν εἰκότως καὶ τὰ ἔρημα τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὡς γὰρ διὰ τοῦ, « Ὅδοι Σιών πενθοῦσι, » τὴν τῶν οικητόρων καὶ παριόντων ἔρημιαν ἐδήλου· οὕτω καὶ νῦν τὴν ἔρημον συνεορτάζειν εἰπὼν, τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς εὐφροσύνην παρστήσιν, αἴτιον τούτων τὸν ἔλεον εἰπὼν τοῦ Θεοῦ, δι' ὃν ὁ Θεὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐλυτρώσατο τῷ βραχίονι, τοῦτ' ἔστι τῆ τῆς δυνάμεως ἐνεργεία, γινωσκόντων τῶν ἐθνῶν ὡς ἐπεσχέψατο τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Θεός· καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. Ἐντὶ δὲ τοῦ, φωνῆ τῶν φυλασσόντων σε ὑψώθη, ὁ Σύμμαχος, φωνῆ τῶν σκοπῶν σου ἐπήγεν, ἐρμήνευσεν, καὶ ἐπήγαγεν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀνέδουσαν. Ὁφθαλμοφανῶς γὰρ ὄψονται ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν Σιών· δηλουμένου πάλιν τοῦ Θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Ἐντὶ δὲ τοῦ ὀφθαλμοφανῶς, οἱ λοιποὶ φασὶν ὀφθαλμῶν ἐν ὀφθαλμῷ ὄψονται. Σκοποῦν δὲ νῦν τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος καλεῖ. Καὶ πάλαι γὰρ τοὺς προφήτας οὕτως ἐκάλεον, καὶ νῦν τοῦ νέου λαοῦ γέγονασι σκοποὶ καὶ φυλάκες οἱ ἀπόστολοι φυλάσσοντες ἀπὸ τῶν λύκων τῷ ἀρχιεπομένῳ τὰ πρόβατα διὰ τῆς πρεπούσης διδασκαλίας. Καὶ ὀφθαλμοφανῶς αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι τοῦ Σωτῆρος γενόμενοι ὑψώσαν τὴν ἐαυτῶν φωνὴν, ὡς ἐξακουστὴν γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν καὶ πρὸς ἕνα τοὺς δύο συναχθῆναι λαοὺς, κατὰ τὸ· « Εὐφρανθήτε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Διὸ φησὶ καὶ Δαβὶδ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη. » Καὶ ὡς περ τὸ τῶν δαιμονίων πληθὸς ἀπόλωτο μετ' ἡξους, ὡς ἀγνοῆσαι μηδένα· οὕτω τὸ σωτήριον κήρυγμα πᾶσιν ἐξάκουστον γέγονε βασιλεῖα δεξαμένοις ἐντὶ τοῦ πάλαι τυράννου τὸν Κύριον. Ὅ δὲ καὶ γέγονεν ἡμῖν ἀφορμὴ πανηγύρεως, κατὰ τὸ· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσω ἡ γῆ. »

Πῶς δὲ βασιλεύει δηλοῖ λέγων, φωνῆ τῶν φυλασσόντων σε ὑψώθη. Πρὸς οὓς ἔλεγεν Ἡσαΐας·

⁶⁸ Thren. 1, 4. ⁶⁹ Isa. LXXVI, 10. ⁷⁰ Psal. XLVIII, 2. ⁷¹ Psal. XCIV, 11.

« Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἀ
 Σιών. Ὑψώσον τῇ ἰσχύϊ τὴν φωνὴν σου. » Οἱ καὶ
 εὐφροσύνης ἐπληροῦντο, ἐλευμένης τῆς νέας
 Σιών, ὁμοῦ τῷ κηρύγματι τὸ ἔργον ὀρῶντες
 καὶ τῶν ἀκουόντων τὴν πίστιν. Καὶ Παῦλος δὲ
 γράφει τοῖς δι' αὐτοῦ πεπιστευκόσιν : « Χαρὰ καὶ
 στέφανός μου. » Ὅτι δὲ ἅμα τε ἐδίδασκον καὶ
 τοὺς πειθομένους εἶχον, δῆλον ἐξ ὧν φησιν ἐν
 ταῖς Πράξεσιν, ὡς προσετέθησαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τρεῖς
 χιλιάδες ἀνδρῶν. Καὶ ὁ δεσμοφύλαξ δὲ ἀκούσας Παύ-
 λου : « Μηδὲν πράξης σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γὰρ
 ἔσμεν ἐνθάδε· ὁ θαυμάσας ἐβαπτίσθη σὺν παντὶ τῷ
 οἴκῳ. Αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ δὲ πρὸς ὀφθαλμοὺς εἶδον,
 κατὰ τὸ, ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦξει. Ἦγουν, οὐ τοῖς ὀ-
 φθαλμοῖς εὐφραίνομένους, ἅμα τῇ σῆ φωνῇ
 τοὺς ἀκούοντας. Ἄντι δὲ τοῦ, ῥηξάτω ἅμα εὐ-
 φροσύνην τὰ ἔρημα Ἰερουσαλήμ· ὁ Σύμμαχος,
 Ἰλαρύνθητε καὶ ἀγαλλιῶσθε ὁμοῦ τὰ ἔρημα
 Ἰερουσαλήμ, φησί. Τὸ δὲ ῥῆξαι φωνήν, παρ-
 βῆτησι τόνῳ χρησθαί φωνῆς χαριστηρίους ψῆδᾶς ἀνα-
 πέμποντας, δι' ὧν εὐφραίνονται Θεός, κατὰ τὸ : « Καὶ
 ἡ γλῶσσά μου μελετᾷ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην
 τὴν ἡμέραν τὴν ἐπαινόν σου. » Ἐρημα δὲ φησιν
 ἱστορικῶς μὲν, ὅτι τῶν πλείστων μετὰ τὴν κατὰ Χρι-
 στοῦ τόλμαν διαπανθῆντων, ἔρημα τὰ πλείστα κατε-
 εἶχε τῆς πόλεως. Πρὸς δὲ νοῦν, ὅτι περὶ ἡ Ἐκκλη-
 σία κατ' ἀρχὰς ὀλιγανδροῦσα πρὸς ἄπειρον πλῆθος
 ἐπέδωκεν ὑστερον· πρὸς ἣν ἔλεγεν : « Ἄρον κύκλω
 τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα
 σου. » Τιοῦτον καὶ τὸ : « Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς
 ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὴν ἀνδρα. » Πῶς δὲ
 γένοιτο τοῦτο, παρτίσσει λέγων, ὅτι Ἀποκαλύψει
 Κύριος τὸν βραχίονα αὐτοῦ, τὴν τοῦ Μονογενοῦς
 ἐπιδημίαν δηλῶν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπιλάμψουσαν.
 bentis⁵⁴. » **594** Qui autem istud futurum sit, exponit,
 quibus verbis unigeniti Filii adventum gentibus omnibus clarum apertumque fore significavit.

Ὁκύου ἐπειδὴν προσφωνεῖ τῇ Σιών καὶ τῇ
 Ἰερουσαλήμ, τὰ λελεγμένα ἐπὶ τὴν τῶν ἐθνῶν ἀνα-
 φέρεται κλησιν. Τὸ γὰρ θεοσεβὲς πολιτεύμα, ποτὲ
 μὲν παρ' ἑκαίνοις ἦν, ποτὲ δὲ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ἃ δὴ
 Σιών καὶ Ἰερουσαλήμ ὠνόμασται. Διὸ καὶ πάντοτε
 ἀνθρώποις συνίστηεν ἡ τοιαύτη τοῦ Θεοῦ πόλις.
 Ἰερουσαλήμ οὖν, ἡ Σιών καλεῖσθαι τὴν τοιαύτην
 ἐκλογὴν οὐδὲν διαφέρει· τοῖς δὲ ἀποστόλοις λοιπὸν
 τὸ προφητικὸν πνεῦμα προσφωνεῖ ἀποστήναι τοῦ
 ἀπίστου καὶ ἀκαθάρτου λαοῦ. Σκῦή δὲ Κυρίου
 τὰ ἐκλεγέντα ὑπὸ Κυρίου ἅγια σώματα αὐτῶν, ἡ
 τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης εὐαγγέλια, ἅπερ ἐπικομι-
 ζομένους ἀπαλλάττεσθαι τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἰου-
 δαίων κελεύει λαοῦ, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας
 ἀπέχεσθαι. Οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκό-
 τος. Ἄλλ' οὐδὲ μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου. Τοῖς γ'
 οὖν Γαλάταις ἐπὶ τὴν νομικὴν πάλιν δραμοῦσι λα-
 τρεῖαν ὁ Παῦλος ἐπιτιμᾷ, καὶ τέλος φησίν· « Οὕτως
 ἀνόητοί ἐστε ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπι-

quos in hunc modum Isaias etiam alloquitur : « Su-
 per montem excelsum ascende, qui evangelizas
 Sion. Exalta fortitudine tua vocem tuam⁵⁵. » *Læ-
 titia* rursus et ipsi implebantur, qui *Sionem mi-
 sericordiam* esse consecutam; qui prædicationis
 opus, qui audientium fidem intuebantur. Nam et
 Paulus, cum ad eos scribit, quibus credendi auctor
 fuit, eosdem ipse gaudium et coronam suam ap-
 pellant⁵⁶. Eos præterea non docuisse tantum, sed
 persuasisse etiam ex eo patuerit, quod in Actis uno
 die tria hominum millia Ecclesie accessisse legi-
 mus⁵⁷; Paulum denique carceris custodi, ne in
 se mali quidquam patraret, quia omnes adessent,
 inclamasse, eamque rem admiratum illum cum
 tota domo baptizatum esse⁵⁸. *Viderunt* autem ejus
oculi ad oculos, Deum scilicet, quem manifeste ven-
 turum Psaltes affirmavit⁵⁹; vel eos, qui tuis *ocu-
 lis letantur*, quique *simul vocem tuam audiunt*. Ubi
 autem, *Erumpant simul in lætitiā deserta Jerusa-
 lem*, habemus : *Exhilarerimini, et exsultemini simul,
 deserta Jerusalem*, Symmachus interpretatus est.
 Ipsa deinde *vocis eruptio*, gratiarum actiones, qui-
 bus Deus oblectatur, contenta *voce* decantasse de-
 monstrat, juxta illud : « Et lingua meditabitur ju-
 stitiam tuam, tota die laudem tuam⁶⁰. » *Deserta*
 porro historice quidem ideo ait, quod urbem ipsam,
 multis post admissum in Christum facinus absum-
 ptis, plurimum occupavit solitudo. Sin autem ea
 ad mentem sensumque interiorem referantur; *Ecclesia*
 significabitur, quæ virorum quidem num-
 mero exigua primum, infinita autem multitudine
 deinceps aucta est; unde sunt hæc ad illam verba :
 « Eleva circum oculos tuos⁶¹. » Tale et illud :
 « Quoniam plures liberi desertæ, quam virum ha-
 cum *Dominum brachium suum revelaturum* ait :

Quando igitur *Sionem et Jerusalem* alloquitur,
 quæ dicta sunt ad gentium vocationem referuntur.
 Fuit enim alias quidem apud illos pium vitæ insti-
 tutum; alias etiam apud gentes; quæ certe *Sionis*
 et *Hierosolymorum* nominibus significantur. Quo-
 niam itaque hominibus semper constitit ejusmodi
 Dei civitas; nihil interest *Jerusalemne*, an *Sion* de-
 lectos ejusmodi nuncupes. Deinceps apostolos ab
 incredulo et impuro populo *recedere* propheticus
 jubet spiritus; et *Dominii vasa*, eorum quæ a *Do-
 mino* selecta sunt, corpora appellat; aut ipsa etiam
 Novi Testamenti Evangelia, quæ Judæorum relicta
 infidelitate, portare præcipit, et ab horum societate
 abstinere. Neque enim lucis et tenebrarum ulla
 potest esse communio, neque fidei cum infidei
 societas⁶². Hinc est igitur, quod Galatis, qui ad
 legis cultum rediissent, ita succenset Paulus : « Adeo-
 nestultiestis, ut, cum spiritu inceperitis, nunc carne
 consummemini⁶³? » Circumcidebantur enim, qui

⁵⁵ Isa. xl. 9. ⁵⁶ Philipp. iv. 4. ⁵⁷ Act. ii. 41. ⁵⁸ Act. xvi. 24 seqq. ⁵⁹ Psal. xliix. 3. ⁶⁰ Psal. xxxiv. 28. ⁶¹ Isa. xlix. 18. ⁶² Isa. liv. 1. ⁶³ I Cor. vi. 14, 15. ⁶⁴ Galat. iii. 5.

VARIÆ LECTIONES.

α Ἰσ. γρ. τοῦς.

idem prius fuerant amplexi. Habent autem et *vasa*. A alio modo ii, qui divinæ naturæ participes effecti Spiritus sancti dona gestant, Paulumque audiunt armaturam Dei induere præcipientem ⁶¹; ipsam nimirum justitiæ lorica, ipsam salutis galeam, ipsum fidei scutum, ipsum denique Spiritus gladium, quod est Dei verbum; quibus nos subditosque populos protegimus. Cæterum, *Non cum tumultu*, inquit, *exituri estis*. Non enim tanquam *fugere* coacti in viam gentium abierunt ⁶² (quanquam et id passi sunt), sed spontanei et alacres; qui gentes omnes in ejus nomine docere jussi fuerant ⁶³. In pace autem iter faciebant, cum eum haberent comitem, qui se cum illis futurum diebus omnibus ad sæculi usque consummationem fuerat pollicitus ⁶⁴, quod certe verbis istis, *Præcedet vos Dominus*, hoc loco demonstratur. Aiunt nonnulli de sua cujusque animæ salute curanda, deque **595** Chaldaeorum moribus prius, quam de locis relinquendis præcipere, quod certe et Levitis ipsis, quibus sacra gestare incumbit, denuntiatur. Est vero de futuris, tanquam jam evenerint, Scripturæ loqui usitatum. Sic et David ipse, priusquam civitatem et templum capi contingeret, canebat: « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam ⁶⁵, » et quæ deinceps. Fore autem eorum cum pace reditum significavit, quo tandem et ipsi in otio et tranquillitate, adjecto per Cyrum præsidio, Deoque ipso opitulante, et in propriam civitatem simul deducente, potiti sunt.

596 VERS. 13-15. *Ecce intelliget puer meus, et exaltabitur, et glorificabitur valde. Sicut stupebunt super te multi, sic in gloria erit ab hominibus species tua, et gloria tua a filiis hominum, etc.*

597 Quod hic, *Intelliget puer meus, habetur, Erudietur servus meus*, Aquilas et Symmachus interpretantur. De hocque, sive *puerum* eum, sive *servum* nomines, superius illud fuit, quod: « Ecce puer meus, apprehendam eum ⁶⁶, » dictum est. Et paulo post: « Et in nomine ejus gentes sperabunt ⁶⁷. » Et rursus: « Et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium ⁶⁸. » Et postea: « Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus, et puer quem elegi ⁶⁹. » Conveniunt autem ista cum superioribus, ubi, **D** « Quia ego ipse, qui loquor adsum ⁷⁰, » et quæ deinceps, dicebat: in quibus, ubi de suo adventu, deque oculata evangelistarum fide disputavit; quo pacto jam sit mortalibus appariturus, qui se, qui loquitur, adesse significavit, ostendit. Dicitur vero secundum humanitatem esse *servus*, natura alioquin *filius*, et per resurrectionem *glorificari*, perque assumptionem *elevari*. Qui enim ante plausibilia dixerat, eisdem quæ sunt de morte toleranda, adjungit, et *intelligendi*, sive *erudiendi* verbum cum

τελεισθε; » περιετέμνοντο γὰρ ἤδη πιστεύσαντες. Σκευή δὲ ἔχουσι καθ' ἕτερον τρόπον, οἵτινες τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως κοινωνοὶ γεγονότες, τοῦ θείου Πνεύματος τὰ χαρίσματα σκευοφοροῦσι Χριστῷ, Παύλῳ πειθόμενοι λέγοντι: Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ὁ θώραξ τῆς δικαιοσύνης, ἡ περικεφαλαία τοῦ σωτηρίου, ὁ θυρεὸς τῆς πίστεως, ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, δι' ὧν ἑαυτῶν τε προασπίζουσι, καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν. Πλὴν οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελεύσεσθε φησὶν. Οὐ γὰρ ὡς ἐλαυνόμενοι προῆλθοῦν εἰς τὴν περίοδον τῶν ἔθνῶν, ἧ * καὶ τοῦτο πετόνθασι, προαιρέσει δὲ καὶ προθυμίᾳ μαθητεῦσαι πάντα κελυσθέντες τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Σύνειρήνῃ δὲ τὴν πορείαν ἐποιούοντο ἔχοντες συνόντα τὸν εἰρηκότητα αὐτοῖς: Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ὁ δὲ καὶ νῦν δηλοῖ τὸ, Προπορεύσεται πρὸ ὑμῶν Κύριος. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τῆς ἰδίας ἐπιμελεῖσθαι προστάττει ψυχῆς, καὶ πρὸ τῶν τόπων ἀποστῆναι τῶν ἡθῶν τῶν Χαλδαϊκῶν, ὃ δὲ καὶ τοῖς Λευίταις παρεγγυᾶται τοῖς τὰ ἅγια μετακομίζουσι. Περὶ δὲ τῶν μελλόντων ὡς ἤδη γεγονότων συνήθως φησὶν ἡ Γραφή: ὡς καὶ Δαβὶδ πρὶν τὴν πόλιν ἀλῶναι καὶ τὸν νεὼν ἔφασκεν: Ὁ Θεὸς, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν δὲ ἐπάνοδον αὐτῶν ἔσεσθαι μετ' εἰρήνης διλοῖ, ἦν μεθ' ἡμεῖς καὶ σχολῆς δορυφορούμενοι κατὰ τὸ πρόσταγμα Κυρίου πεποιήνται, συμμαχοῦντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν συνάγοντος πόλιν.

γ-ιε'. Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασιθήσεται, σφόδρα. Ὅν τρέπον ἐκστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοὶ, οὕτω ἀδοξήσει ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου. Καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων, κ. τ. λ.

Ἄντι τοῦ συνήσει ὁ παῖς μου, Ἀκύλας ἐξέδωκεν: Ἐπιστημοισθήσεται δούλος μου. Καὶ ὁ Σύμμαχος: Δούλος μου. Περὶ τοῦτου δὲ τοῦ παιδὸς ἢ δούλου καὶ πρότερον ἔλεγεν: Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα: Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσιν. Ὅϊς πάλιν ἐπιφέρει: Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἔθνῶν. Καὶ προῖων αὐθις: Γένεσθέ μοι μάρτυρες, καὶ γὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελεξάμην. Τὰ δὲ παρόντα τοῖς πρὸ βραχέος ἀκόλουθα, ἐν οἷς ἔλεγεν, Ὅτι ἐγὼ εἰμι αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ἐν οἷς περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, καὶ τῆς τῶν εὐαγγελιστῶν αὐτοφίας εἰπὼν, νῦν ὅπως ἐν ἀνθρώποις φανήσεται δείκνυσιν ὁ εἰπὼν: Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι. Τὸ ἀνθρώπινον εἶρηται δούλος ὁ κατὰ φύσιν υἱός, δοξάζεσθαι τε διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὑψοῦσθαι τε διὰ τῆς ἀναλήψεως. Τὰ γὰρ εὐφημότερα προειπὼν, τὰ περὶ τοῦ πάθους αὐτοῖς ἐπενήνοχεν. Καὶ τὸ συνήσει δὲ, ἦγουν ἐπιστημοισθήσεται, τοῖς ἀν-

⁶¹ Ephes. vi, 11-16. ⁶² Matth. x, 5. ⁶³ Matth. xxviii, 20. ⁶⁴ ibid. ⁶⁵ Ps28. lxxviii, 1. ⁶⁶ Isa. xlii, 1. ⁶⁷ ibid. 12. ⁶⁸ Isa. xliix, 8. ⁶⁹ Isa. lv, 4. ⁷⁰ Isa. liii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

ο γρ. εἰ. π ἴσ. κατὰ δέ.

θρωπίνοις μέτροις ἀρμόττει. Ἀναλαβὼν γὰρ δούλου A μορφὴν, δι' ἣν καὶ λέγεται *δούλος*, πάσης αὐτὴν σοφίας ἐπλήρωσεν. Πῶς γὰρ οὐκ ἤμελλεν αὐτοπειστήμη καὶ λόγος ὑπάρχων, καὶ ἥς ἀνέληψε σαρκὸς δι' ἄκραν ἔνωσιν ὑπάρχων ἀχώριστος; Οὐδὲν οὖν ἐν τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν γεγονόσιν ἀσύνητον. Κατὰ γὰρ τὸν Δαβὶδ, « Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν. » Διὸ, φασί τινες, *ὄψουται παρ' ἡμῶν ὡς Θεός*, καὶ *δοξάζεται*. Πιστεύοντες γὰρ εἰς αὐτὸν, Σωτῆρα καλοῦμεν, καὶ Λυτρωτὴν, Θεὸν τε, καὶ Κύριον. Οἷς ἐπιλέγει· « *Ὁν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοί*. » Ἡ, κατὰ Θεοδοσίωνα, *ὄν τρόπον ἐθαύμασαν*. Μέχρι γὰρ ἢ οἱ μὴ πιστεύοντες τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ τῆς εἰς ἀνθρώπους παρίδου θαυμάζουσιν, ἀμνησχοῦντες πῶς ἄνθρωπος γενοὺς εὐτελεῆς τε καὶ ἄδοξος (ἐκάλουν γὰρ αὐτὸν Σαμαρείτην, φάγον τε, καὶ μέθυσον, καὶ ἐκ B πορνείας γεγεννημένον, καὶ ἀμαρτωλὸν), ἀνωτέρω τῶν πολεμῆν αὐτὸν πειρωμένων καθίσταται. et edacem, et temulentum, et adulterio procreatum, et peccatorem vocitabant ⁷¹) illis ipsis, a quibus impugnabatur, superior evaserit.

Οἱ δὲ πιστοὶ, καὶ τὰ *ἔθρη*, θαυμάζουσι προσκυνοῦντες αὐτοῦ τὴν θεότητα, τὴν οἰκονομίαν καταπληροῦμενοι· ὅποιος ἦν Ἀμθακοῦμ λέγων· « Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην. Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » βασιλεῖς δὲ, μετὰ τὰς κατ' αὐτοῦ βλασφημίας, καὶ τὸ διώξαι τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, μηδὲν ὄνθσαντες ἐσιώπησαν, τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἠτῶμενοι. Ἐπεὶ καὶ ἄλλοι ἄλλαις θεηλάτοις ἀνεὶ τούτων ἠλαύνοντο μάστιξιν, διὰ σε μὲν ἐσίγων. Οἱ δὲ διατάγμασι τὰς Ἐκκλησίας ἀνεγείρειν ἐκέλευον, καὶ τὰ συνήθη ποιεῖν ἐν αὐταῖς C τούτους δὲ τοὺς πιστοὺς καὶ ἀπίστους ἀντιδιαίρων ἐπιφέρει· *Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονταί*· τοῖς ἐκ περιτομῆς ἀντιδιατέλλων τοὺς ἐθνικούς. Οἱ μὲν γὰρ νόμον καὶ προφήτας εἶχον· καὶ πρώτοις ἐκήρυξεν ἑλθῶν ἐπὶ τὰ ἀπολωλότα πρόβατα Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ τούτων ἦσαν ἀνήκοι. Καὶ ὁμοῦς τὴν ἐξ αὐτοῦ σωτηρίαν τεθέαυται, τοῖς τῆς ψυχῆς *δύμασιν* αὐτὸν θεασάμενοι, καὶ τὴν αὐτοῦ *συνέντες* διδασκαλίαν, ὡς ἑκείνοις ἀρμόσαι τὴν προφητείαν τὴν· « *Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε*. » Καὶ βλέποντες· βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Τούτοις δὲ τοῦ Σωτῆρος τὸν λόγον εἰπόντος, « *Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες*. » περὶ ὧν τὸ *συνῆκαν* ὁ προφήτης φησὶν. *Ῥίζα γὰρ συνέσεως ἢ πίστις*· « *Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε*. » ^D Ὁ δὲ καὶ θαῦμα τοῖς προφήταις παρέχε.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

α'-β'. Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ δ *βραχίον Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη*; Ἀνηγγελλόμεν ὡς *παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ*, ὡς *ρίζα ἐν γῆ διψώσῃ*· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῶ, οὐδὲ δόξα. Καὶ *ἰδομεν αὐτὸν*, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. Ἄλλα τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀτιμον, καὶ ἐκλείπον *κυρὰ πάντας τοῦς υλοῦς τῶν ἀνθρώπων*, κ. τ. λ.

⁷¹ Psal. ciii, 24. ⁷² Joan, viii, 48; Matth. xi, 19. ⁷³ Habac. iii, 16. ⁷⁴ Luc. xvi, 29. ⁷⁵ Matth. xv, 24. ⁷⁶ Isa. vi, 9. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Joan. xx, 29. ⁷⁹ Isa. vii, 9.

VARIE LECTIONES.

γ ἰσ. λ. γῶν. ε ἰσ. συνήσουσιν.

humanitatis ratione copulat. Nam cum servi personam induisset (unde et *servus* appellatur, omnem sapientiam complevit. Qui enim non illud efficeret, qui sapientia ipsa, verbunisque existit, neque ab ea carne, quam assumpit, propter unionis excellentiam, potest separari? Est ergo in iis quæ nostri causa præstitit, nihil prorsus ignoranter effectum. Auctore enim Davide, « Omnia in sapientia fecit ⁷¹; » et ob id, aiunt nonnulli, *exaltatur* a nobis, tanquam Deus, et *glorificatur*. Qui enim in eum credimus, eundem Salvatorem et Redemptorem, Deumque et Dominum nuncupamus. Sequitur deinde, *Sicut stupebunt super te multi*: vel, ut Theodotio interpretatur, *Sicut mirati sunt*. Ad hæc enim usque tempora qui a fide alieni sunt, humilem **598** hujus ad homines accessum *demirantur*, animi cogitatione obstupefacti, qui homo factus tenuis et abjectus (eundem enim et Samaritanum, ⁷²) illis ipsis, a quibus

Qui autem fidem amplexi sunt, ipsæque adeo *gentes*, ita eum *demirantur*, ut ejus adorata divinitate ad œconomiam meditationem percitantur. Talis fuit Habacum, cujus ista sunt: « Domine, audiavi auditum tuum et timui. Cogitavi opera tua, et obstupui ⁷³. » *Reges* porro, post editas in eum blasphemias, post ejusdem impugnatam Ecclesiam, cum nihil proficerent, ipsius doctrina superati tacuerunt: cum plagis quidem aliis alii divinitus istorum nomine impetiti, propter te tacuerunt: alii autem edictis Ecclesias excitari, et in eis usitata fieri curaverint. Sed, fideles istos ab infidelibus separans, addit: *Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt*; ut circumcisos a gentibus distingueret. Habuerunt enim illi legem et prophetas ⁷⁴; illisque primum, qui venerat, in ovium Israelis gratiam, quæ perierant, *annuntiavit* ⁷⁵: cum nullo isti horum audito, salutem tamen ab eo pendere animadverterint, animique oculis ipsum *inlucit*, ejusdem doctrinam ita *intellexerunt*, ut bene illis conveniat propheticum istud: « *Auditu audietis, et non intelligetis* ⁷⁶. » Et: « *Videntes aspicietis, et non videbitis* ⁷⁷. » Istis autem alia Salvatoris vox dicentis: « *Beati qui non viderunt, et crediderunt* ⁷⁸. » De quibus verbum *intellexerunt*, quod a propheta additur, intelligendum est. Est enim fides intelligentiæ radix; quia, « *Nisi credideritis, inquit, non intelligetis* ⁷⁹. » Quod certe etiam prophetis causam *admirationis* attulit.

CAP. LIII.

VERS. 1-12. Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini, cui patefactum est? Annuntiamus quasi parvulum in conspectu ejus, sicut radix in terra sitiente. Non est species ei, neque gloria, et vidimus eum et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorata, et deficiens præ filiis hominum, etc.

⁷¹ Psal. ciii, 24. ⁷² Joan, viii, 48; Matth. xi, 19. ⁷³ Habac. iii, 16. ⁷⁴ Luc. xvi, 29. ⁷⁵ Matth. xv, 24. ⁷⁶ Isa. vi, 9. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Joan. xx, 29. ⁷⁹ Isa. vii, 9.

VARIE LECTIONES.

γ ἰσ. λ. γῶν. ε ἰσ. συνήσουσιν.

Itaque ait: *Domine, quis credidit auditui nostro?* A utrumque enim mirabantur; et Judæorum infidelitatem, et gentium conversionem. Et *brachium Domini cui revelatum est?* cui autem, per ea, quæ præcesserunt, indicavit; cum *brachium* suum sanctum, id est, Unigenitum suum in conspectu **599** gentium omnium revelaturum Dominum affirmavit.

Illi enim, ut Christo, sic et prophetis olim ipsum promulgantibus alium sibi errorem docere et renuntiare opponebant. Hinc illa Jeremiæ: Neque profui, neque mihi profuit quisquam. Hinc rursus et prophetici chori alia: «Curavimus Babylonem, neque sanata est. Ipsam deseramus⁸⁰.» Ubi Babylonis nomine, Hierosolymorum civitas, quæ a gentium moribus nihil distet, neque ullam legis curam habeat, innuitur. Ista igitur postquam demiratus est propheta, narrationis modo, pueri deinceps ad homines accessum exhibet, his verbis: *Annuntiavimus quasi puerulum in conspectu ejus; sicut radix in terra sitiēti.* Secundum Aquilam autem: *Et ascendet sicut qui nutricatur in faciem ejus, et sicut radix a terra inaccessa. In faciem enim ejus (brachii nimirum de quo superius) ascendet qui nutricatur; ille idem videlicet, qui de Virgine prognatus est; juxta illud: «Ecce virgo concipiet in utero⁸¹;» quam etiam *terram inaccessam*, quia virgo sit, nuncupavit. *Radicem* deinde illam esse significat, de qua illud: «Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet⁸².» Illic enim etiam *ascensurus*, sed de radice; ut hic *de terra inaccessa*, significatur. Symmachus autem *descendit sicut ramus coram eo, et sicut radix de terra sitiēti*, inquit, *inaccessam terram sitiētiem* nominans. At Theodotio, *ascendit tanquam qui lactat*. Ille siquidem ipse erat, de quo etiam ante in hunc modum dictum fuit: «Priusquam cognoscat puer bonum vel malum, non parebit nequitia⁸³.» Et rursus: «Antequam intelligat puer bonum vel malum, capiet virtutem Damasci⁸⁴.» Itemque: «Quia puer natus est nobis, et filius datus est nobis⁸⁵.» Cæterum postquam de Salvatoris nativitate disseruit, ejus jam in terra conversationem explicat. *Non enim erat ei*, inquit, **600** *decora species.**

Ideoque in hunc modum Symmachus: *Non ei forma, non dignitas, ut videremus eum, neque aspectus, ut cuperemus eum. Abjectus et virorum minimus. Vir laboriosus, et morbo notus, et sciens ferre mollitiem, non tamen mollis.* Quæ omnia cum suæ deitatis faciem occultaret, perpressus est. Id enim profecto significat, quod *faciem ejus aversam esse* dixit. Nam et Aquilas, *tanquam absconditam faciem* interpretatur; Theodotio vero, *non reputabamus visum*, ubi *non reputata est*, legimus: reliqui autem *abjectus, ideoque non reputavimus eum*. Intermiscet porro humanitate incitatus etiam per-

Διόπερ ἐπάγει· *Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;* ἀμφω γὰρ ἐθαύμαζον, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφὴν. Καὶ *τίρι ὁ βραχίον ἀπκαλύφθη Κυρίου;* τίρι δὲ, διὰ τῶν προλαθόντων ἐδήλωσε, λέγων· καὶ ἀποκαλύψει Κύριος ὁ Θεὸς τὸν βραχίονα τὸν ἅγιον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν, δηλαδὴ τὸν Μονογενῆ.

Ἐκείνοι γάρ, ὡς τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ πάλα τοῖς προφήταις αὐτὸν προκηρύττουσιν ἔλεγον· Ἄλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν. Ὡς καὶ τὸν Ἰερειμῖαν λέγειν· Οὕτε ὠφέλησα, οὕτε ὠφέλησέ με οὐδεὶς. Καὶ τὸν προφητικὸν δὲ χορὸν, «Ἰατρῆυσάμεν, λέγειν, τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴαθη· ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν.» Τὴν Ἰερουσαλήμ καλέσαντα Βαβυλῶνα, ὡς τῆς ἐθνῶν ἀσεβείας μὴδὲν διαφέρουσαν, μὴδὲ τοῦ νόμου ποιουμένην φροντίδα. Ταῦτα τοίνυν ὁ προφήτης ἀποθαυμάσας, διηγηματικῶς λοιπὸν τοῦ προλεχθέντος παιδίου τὴν εἰς ἀνθρώπους παρίσταναι πάροδον λέγων· Ἀγγηγγέλλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς ῥίζα ἐν γῆ διψώσῃ. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ ἀναθήσεται ὡς τιθηνιζόμενον εἰς πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ὡς ῥίζα ἀπὸ γῆς ἀβάτου. Εἰς πρόσωπον γὰρ αὐτοῦ (λέγω δὲ τοῦ προλεχθέντος βραχίονος) ἀναθήσεται ὡς τιθηνιζόμενον, ὅπερ ἦν τὸ ἐκ τῆς Παρθένου γεγεννημένον, περὶ οὗ ἔλεγον· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, ἢ ἢν καὶ αὐτοὺς γῆν, ὡς παρθένον καλεῖ. Πρίξαν δὲ φησὶν ἐκεῖνην, περὶ ἧς ἔλεγον· Ἐξελεύσεται φάδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. Κάκει δὲ τὸ ἀναθήσεται, ἀλλ' ἐκ ῥίζης, ὡς ἐνταῦθα, ἐκ τῆς ἀβάτου. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἀνάθη ὡς κλάδος ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ὡς ῥίζα ἀπὸ γῆς διψώσῃς, φησὶ, διψώσαν τὴν ἀβατον γῆν εἰρηκῶς· ὁ δὲ Θεοδοτίων, ἀναθήσεται ὡς θηλάζον, ἐξέδωκε. Τοῦτο γὰρ ἦν περὶ οὗ καὶ πρόσθεν ἐλέγετο· Πρὶν ἢ γυνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν, ἀπειθεῖ ποιηρῖα. Καὶ πάλιν· Πρὶν ἢ γυνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ. Καὶ πάλιν· Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν καὶ ἐδόθη. Τὴν δὲ γένεσιν τοῦ Σωτῆρος εἰπὼν, τὴν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ διεγχεῖται διατριβὴν. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ, φησὶν, ἐνδοξον εἶδος.

Διὸ Σύμμαχος φησὶν· Οὐκ εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ ἀξίω⁸⁶, ἵνα εἰδωμεν αὐτό. Οὐδὲ θεωρεῖα, ἵνα ἐπιθυμήσωμεν αὐτόν. Ἐξουδενωμένος, καὶ ἐλάχιστος ἀνδρῶν. Ἄηρ ἐπίπορος, καὶ γρωστός ῥόσφ, καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν, οὐ μὴν μεμαλακισμένος. Ταῦτα δὲ ὑπέμεινεν ἀποκρύψας τὸ τῆς θεότητος αὐτοῦ πρόσωπον. Τοῦτο γὰρ τὸ, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀκύλαν, ὡς ἀποκεκρυμμένον πρόσωπον αὐτοῦ. Κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα, τὸ οὐκ ἐλογίσθη. Οὐκ ἐλογισάμεθα αὐτόν. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, Ἐξουδενωμένος. Διὸ οὐκ ἐλογισάμεθα αὐτόν. Διὰ φιλανθρωπίαν δὲ καὶ τὸ

⁸⁰ Jerem. LI, 9. ⁸¹ Isa. VII, 14. ⁸² Isa. XI, 1. ⁸³ Isa. VII, 16. ⁸⁴ Isa. VIII, 4. ⁸⁵ Isa. IX, 6.

VARIAE LECTIOES.

⁸⁶ γρ. ἀξίωμα.

Ἰδιον ὁ προφήτης ὑπέβαλλε πρόσωπον τοῖς τὸν Χριστὸν ἀθετήσασιν. Ἐχρῆν δὲ σκοπεῖν ἡμᾶς, φησὶν, ὡς οὗτος ἦν ἄρα τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ὁ Σωτῆρ, τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρων, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνώμενος. Σύμμαχος δὲ φησὶν· Ὅπως τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνέλαβε, καὶ τοὺς πόρους ὑπέμεινεν. Ἡμεῖς δὲ ἐλογισάμεθα αὐτὸν ἐν ἀρῇ ἴδντα, πεπληγῶτα ὑπὸ Θεοῦ, καὶ τεταπεινωμένον. Ὁ συμφώνως ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Ἡμεῖς μὲν οὖν, οἷα νήπιοι, ταῦτα περὶ αὐτοῦ πεφρονήκαμεν. Ἐπασχε δὲ δι' ἡμᾶς, ἀπαλλάττων τιμωρίας τῆς ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων ὀφειλομένης τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Αὐτὸς, φησὶ, βεβηλωμένος ἐπὶ ἀδουσιῶν ἡμῶν. Ἦν γὰρ ἀληθῶς βεβηλωμένος, ὅτι γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι γέγραπται· Ἐπικατάρρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Οὐκ ἄρα κάλλος εἶχε τὸ θεοπροπέες, ἀλλ' ἄτιμον. Πρὸς γὰρ τὴν θείαν λαμπρότητα πᾶν ἀνθρώπινον ἄτιμον. Εἴρηται γοῦν· « Ὁραῖος κάλλιε πρὸς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ ἄλλως δὲ γεγονὸς ἐκ πτωχῆς μητρὸς, διὰ πάντων ὠδεύσε τῶν ταπεινῶν, ἔν' ὕψωσῃ τὸ ταπεινὸν, καὶ Κύριος δὲ καὶ βασιλεὺς ὑπάρχων τῶν ὅλων, ποίας ἀν ἐδεῖθῃ τῆς ἐν ἀνθρώποις λαμπρότητος; κατηφές δὲ ἴσως τὸ τοῦ Σωτῆρος τεθέσθαι πρόσωπον καὶ τεταραγμένον πρὸ τοῦ σταυροῦ, ὡς λέγειν· « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρραται καὶ περιλυπὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. » Ἀπαθῆς γὰρ ὢν, ὡς Θεὸς, τῆ καθ' ἡμᾶς ἐνέδωκε φύσει μὴ ἀναλγίτως εἶναι ἐμβόλλοντος πειρασμοῦ, τῆς φαντασίας ἀναιρῶν τὴν ὑπόνοιαν.

obnoxius, naturam tamen, quam nostræ similem assumpsit, cum tentationes impetum facerent, dolore vacare noluit, spectrum esse putari ne se permitteret.

Ἀπέστρεπται δὲ, φασὶ, τὸ πρόσωπον, ἀντὶ τοῦ κατασχύνθη. Ἠτιμάσθη δὲ, καὶ οὐκ ἐλογίσθη· ὅτε πέμψαντος Πιλάτου πρὸς τὸν Ἡρώδη, αὐτὸν ἔξουδενῶν ὡς αὐτὸν ἀπέπεμψε. Πάλιν καὶ ὅτε τὰ ὑβριστικώτατα κρινόμενος ἔπασχε· καὶ παρ' αὐτὸν τὸν σταυρόν. Διὸ καὶ τοῖς προλεγεῖσιν ἔπασχε· Ἐνὶ νωτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, καὶ τὰ ἐξ' ἑ. Πέπονθεν οὖν οὐκ εἰς ἴδιον χρέος (ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν), ἀλλ' εἰς ἡμέτερον, εἰς ὃ πάντων ἀνταξιώτερος, Παύλου λέγοντος· Εἶς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἔγερθέντι. Ἰστέον δὲ ὡς τινὲς τὸ, Ἀνηγγελάμεν ὡς παιδιῶν, διὰ τοῦ γράψαντες οὕτω φασὶν· ἀντίπεσε γὰρ ὡς εἰκὸς, τῷ προφῆτῃ, ὅτι σὺ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐδιδάχθης τὴν αὐτοῦ παρουσίαν, ἔχρῃν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκειν. Ὁ δὲ φησιν, ὡς οὐκ ἐπαυσάμεθα πάντες οἱ προφῆται ὑμῖν ἀναγγέλλοντες ὡς παῖδιον, τοῦτ' ἐστὶν ὡς ἀγρὸς εὐανθῆς καὶ καρποφόρος, ἥ καὶ ὡς ῥίζα ἐν γῆ διψώσῃ, ἀρδεύοντος ἡμᾶς τοῦ Μονογενοῦς, ἢ Ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι, ἢ πάλαι μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ξηρὰν καὶ ἀκαρπὸν ὑπάρχοντας γῆν. Ἀλλ' ἀνεθάλομεν διὰ

A sonam suam propheta cum iis, qui Christum aspernabantur. Decuit vero nos, inquit, advertere, hunc esse animarum nostrarum Salvatorem, qui peccata nostra lueret, quique nostri causa dolores pateretur. Sed habet in hunc modum Symmachi interpretatio: *Revera peccata nostra ipse assumpsit, laboresque nostros sustinuit. Nos autem putavimus eum leprosum esse, percussum a Deo, et humiliatum*: cui et reliqui etiam consentiunt. Nos igitur, tanquam parum prudentes, de eo talia sentiebamus; cum propter nos pateretur tamen, ut ea mortales, quæ peccatis eorum debetur, vindicta liberaret. Sic autem Aquilas: *Ipse, inquit, offensionibus nostris profanatus est*. Erat enim *revera profanatus*, qui secundum Apostolum, « Pro nobis abominatio factus est »; » cum maledictum esse omnem, qui pendet in ligno scribatur ⁸⁷. Non ergo speciem Deo dignam, sed *inhonoratam* habuit: quando nihil in humanitatis ratione reperias, quod obscurum et *inhonoratum* non sit, si cum divino splendore compares. Dicitur enim « speciosus forma præ filiis hominum ⁸⁸. » Alias vero etiam paupercula matre editus per humilia omnia ambulavit, **601** ut quod esset ejusmodi extolleret. Quali rursum illi inter homines versanti splendore opus fuit, qui universorum Dominus et rex existit? Atqui demissum vultum tuum demum sunt intuiti, cum animam suam conturbari et dolere usque ad mortem diceret ⁸⁹. Cum enim ipse, tanquam Deus, passioni non esset

Est autem ejus aversa facies, aiunt; id est. *confusa. Est et despectus, nec reputatus*: quando nimirum per Pilatum missus ad Herodem, ab istoque contemptus ad eundem remissus est; quando rursus contumeliosissime damnatus; quando denique crucis mortem perpessus: unde et illa existunt, quibus se dorsum suum verberibus præbuisse ⁹⁰, et quæ deinceps, superius dicebat. Passus est ergo non in sui (qui peccatum non admisit), sed in nostri debiti persolutionem; unus omnium longe præstantissimus, Paulo teste, ubi ait: « Unus pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, sibi amplius non vivant, sed ipsi, qui pro eis mortuus est et resurrexit ⁹¹. » Est autem animadvertendum, quo loco *annuntiavimus tanquam parrulum* habetur, *campum* nonnullos legere. Esse enim consentaneum prophetæ quemdam occurrere, et dicere; quoniam Spiritu sancto docente ejus adventum didicerit, decere et alios ipsum docere, sed responderi, prophetas omnes *campi instar*, id est agri floridi et frugiferi, illis nunquam non annuntiasse: vel etiam *tanquam radicem in terra stidentem*, cum eos irrigaret Unigenitus: « In quo

⁸⁶ II Cor. v, 21. ⁸⁷ Deut. xxi, 25; Galat. iii, 13. ⁸⁸ Psal. xlv, 3. ⁸⁹ Matth. xxvi, 38. ⁹⁰ Isa. l, 6. ⁹¹ II Cor. v, 14.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. ἀλφῆ. ἢ ἴσ. γάρ. ἢ γρ. αὐτός. ἢ ἴσ. ἰ. τις εἰπών.

sunt omnes thesauri scientiæ et cognitionis reconditi ⁹⁹, » qui olim cum cæteris hominibus terra essent sicca et sterilis; sed refloruisse se humorem Spiritu suggerente, *tanquam radicem*, id est tanquam herbam pulchram et floridam. Ad hos nimirum sunt et ista prophetæ cjujsdam: « Et vos dicent beatos gentes omnes, quia vos eritis terra spontanea, dicit Dominus, ut spinas amplius non edatis ⁹⁹. » Prædictum enim est: **602** Prostrata, ascendet cupressus; pro conyza, ascendet myrtus ⁹⁹. » Et rursum: « Faciam desertum in paludes ⁹⁹; » et quæ deinceps. Prædiximus ergo nos, ait, si in eum credamus, in ejus conspectu futuros: id est, ejus intuitu fructuros, tanquam herbam quæ in terra sitiēti quondam fuerat.

Quid igitur, aiunt, quod ipsius adventum annuntiamus? Nonne si congrua Deo ratione visus esset, inaccessus erat futurus: ut olim in Sina fortasse, cum Mosen secum, non Deum, ne morentur, loqui postularunt ⁹⁹? Sed iis respondet, tanquam qui *speciem indecoram* habeat, *visum iri*. Atque hæc quidem isti in hunc modum explicarunt. Ad ea autem, quæ prædicta sunt, *disciplina pacis vestræ super eum*, adjicit. Quæ enim castigatos nos pati decuit; ea in illum, pro pace cum Deo facienda, Paulo teste ⁹⁹, translata sunt; cum ipsum per crucis suæ sanguinem iis, quæ in cælis, quæque in terris essent, pacem peperisse asserit. Et alibi, cum pacem nostram, qui utraque unum fecerit, esse affirmat ⁹⁹. Est ab eo siquidem pro nobis mors ipsa tolerata, illo quidem injurias reipsa subeunte, nobis autem per fidem passionis accommodantibus, compatientibusque, et commorientibus, per gratiam autem salutem consecutis. Verbera enim, quæ nobis debebantur, pertulit, indeque vibices habuit, quibus ipsi sanati sumus, qui olim *tanquam oves errabamus*: aliis peccati genus aliud, aliamque atque aliam de eo opinionem amplectentibus. Sed eum Pater ipse, tanquam pro anima nostra devotum, tradidit. Sic enim etiam agnus ille Dei fuit, qui tollit peccata mundi ⁹⁹. Ideoque ait Symmachus, *Dominus autem fecit, ut in eum nostra omnium iniquitas descenderet*. Quod cum ipse etiam non ignoraret Christus: sic Deum mundum dilexisse ait, ut Filium suum daret, ut omnis, qui credit, non pereat, sed habeat vitam æternam ¹. Verum cum traditum esse audis, noli necessitate impulsus suspicari; sed sponte et libere id fecisse cogita. Nam et Paulus ipse eadem voce **603** usus est, ut Patris auctoritatem et consilium significaret. Deinde, quod sponte mortem subiit, legem se nobis ferre patientiæ tacitus indicavit ⁹; qui Patris mandatam non iniquo, sed alacri animo adimplevit ².

Alias etiam non aperiebat os suum, cum esset in afflictione; juxta illud: « Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est ³. » Et: « Oppro-

⁹⁹ Coloss. ii, 3. ⁹⁹ Isa. lv, 12. ⁹⁹ ibid. 13. ⁹⁹ Ephes. ii, 14. ⁹⁹ Joan. i, 29. ¹ Joan. iii, 16. ² Amos v, 13.

Α τῆς χορηγίας τοῦ Πνεύματος ὡς ρίζα, τοῦτ' ἐστὶν ὡς βοτάνη καλὴ τε καὶ εὐανθής· πρὸς οὓς ἐλέγτο καὶ παρ' ἐνδὸς τῶν προφητῶν· « Καὶ μακαριοῦσιν ὑμεῖς πάντα τὰ ἔθνη, δι' ὅτι ἐσεσθε ὑμεῖς γῆ θελητῆ, λέγει Κύριος, ὡς μηκέτι φέρειν ἀκάνθας. » Προεῖρηται γάρ· « Ὡς ἀντὶ στολῆς ἀναθήσεται κυπάριστος. Ἄντὶ δὲ κορύζης ἀναθήσεται μυρσίνη. » Καὶ πάλιν· « Ποιήσω τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὰ ἐξῆς. Προεῖπομεν οὖν, ὅτι πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, ἐσόμεθα ἐν ἀντίστοιχόν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐφορώμενοι παρ' αὐτοῦ ὡς βοτάνη ἐν τῇ γῇ διψώσῃ ποτῆ.

Τί οὖν, φασι, ὅτι ἀνηγγέλλαμεν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ; ἀλλὰ θεοπροπῶς ὀφθεῖσα προσίτος ἤμελλε γίνεσθαι, ὡς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ τυχόν εἰπόντων ἡμῶν Μωσεί· « Δάδει σὺ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν. » Πρὸς οὓς ἀποκρίνεται· « Ὡς ἄτιμον ἔχων εἶδος ὀφθήσεται. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι τὸν τρόπον τούτου ἐμῆγευσαν. Τοῖς δὲ προρρήθεισιν ἐπάγεται, παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν. Ἐπεὶ γὰρ, ἡμᾶς ἔδει παιδευομένους παθεῖν, ταῦτα ἐπ' αὐτόν ἤλθεν ὑπὲρ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εἰρήνης, Παύλου λέγοντος· « Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἱματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἶτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτε τὰ ἐν οὐρανοῖς. » Καὶ πάλιν· « Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν. » Ὑπὲρ γὰρ ἡμῶν τὸ πάθος, αὐτοῦ μὲν τῆ περὶ ὑπαθόντος τὰς ὕβρεις, πίστει δὲ ἡμῶν οἰκτιρομένων τὰ πάθη, συμπασχόντων τε καὶ συναποθησκότων, χάριτι δὲ σωζομένων. Τὰς γὰρ ἡμῖν ἐπιλοπόντας ἐξέτισε μάστιγας, ἀφ' ὧν ἔσχε τοὺς μάλωπας, δι' ὧν λάθημεν τινες οἱ πάλαι πλανηθέντες ὡς πρόβατα, ἄλλου πρὸς ἄλλο εἶδος ἀμαρτίας τραπένοιο, καὶ πρὸς διάφορον δόξαν περὶ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Πατὴρ αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀντέβρυχον ὡσπερ παρέδωκεν. Οὕτω γὰρ καὶ ἄμνος τοῦ Θεοῦ γέγονεν αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Αἰὶδὸν Σύμμαχος φησὶ· Κύριος δὲ καταρτῆσαι· ἐποίησεν εἰς αὐτόν τὴν ἀνομιαν πάντων ἡμῶν. Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἔφη· « Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔσχη ζωὴν αἰώνιον. » Παραδεδοσθαι δὲ αὐτὸν ἀκούων, μὴ ἀνάγκην ὑπόπτευε, τὸ ἐξ ἐκούσιον νοεῖ. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος τῷ ὀνόματι αὐτῷ κέχρηται, αὐθεντίαν καὶ βούλησιν Πατέρος μηνύων. Ἐκὼν δὲ τὸ πάθος ὑπομείνας, σωτῆρ φέρει νόμον ἡμῖν ὑπομονῆς ἑαυτὸν παρεχόμενος. Οὐ δυσανασχετῶν γὰρ, ἀλλὰ χαίρων ἐντολήν ἐπλήρου τὴν κατερύχην.

Καὶ ἄλλως, *Ὁκ ἀνομιεῖ τὸ στόμα ὡς ἐν καιρῷ κακώσεως*· « [κατὰ τὸ] Ὁ συνίων ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωπῆσεται, ὅτι ὁ καιρὸς πονηρὸς ἐστίν. » [Κα:]

⁹⁹ Isa. xiv, 23. ⁹⁹ Exod. xx, 19. ⁹⁹ Coloss. i, 3. ⁹⁹ II Cor. v, 21. ⁹⁹ Galat. ii, 16. ⁹⁹ Ephes. v, 2.

VARIÆ LECTIONES.

Ἰ γγ. ἀπροσίτος. ἶ γγ. ὦν.

«Ὀνειδος ἄφρονι ἔδωκάς με. Ἐκωφόθην, καὶ οὐκ ἔνοιζα τὸ στόμα μου.» Ἀληθοῦς πάθους ἄρα ἦν ἐν Χριστῷ· κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα, ὁ Σύμμαχος φησι Προσηρέθη, καὶ αὐτὸς ὑπήκουσε. Τίνι δὲ προσηρέθη, ἀλλ' ἢ τῷ Πιλάτῳ; ὄσιγα δὲ ψευδομαρτυρούμενος. Ἠπίστατο γὰρ ἀνήσουςαν μὲν οὐδὲν τὴν ἀπολογία (παρ' ἐχθροῖς γὰρ ἐκρίνετο) πρὸς θυμὸν δὲ αὐτοῦς ὑφάπτουσαν ἀγριώτερον, Ἰὼν ἑαυτὸν εἶναι λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Σωτήρ τε πάντων καὶ λυτρωτὴν. Πλὴν οὐκ ἀπροφάσιτον αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ὀρκίζοντι μὲν εἰπὼν τῷ Καϊάφᾳ τό· «Ἀπάριτι ὑψεθε τὸν Ἰὼν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως·» καὶ τό· «Σὺ εἶπας,» εἰπὼν Πιλάτῳ πυνθανομένῳ εἰ βασιλεὺς ἐστὶ τοῦ Ἰσραὴλ. Διὸ συμμανεὶς αὐτοῖς μαστιγῶσαι παρ- **B** ἔδωκεν. Ὅθεν ἐπήνεγκεν, Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρωνος. Σιγᾷ γὰρ, κἀν, ὡς εἰκός, λύπη παρφαύουσα τῶν δερμάτων ἢ μάχαιρα. Οὕτω καὶ Χριστὸς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει. Πάσχων οὐκ ἠέλει· παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. Ἀληθὲς οὖν ἄρα τό· Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρται. Ὡς κατ' εἰρηλοῦς γὰρ προχειρῶς τὴν ψῆφον ἐξήνεγκαν. Τὴν οὖν παράνομον καὶ ἀδικον κρίσιν ἐπ' αὐτοῦ γενομένην δηλοῖ. Εἰ δὲ καὶ ταπεινῶς, φησὶν, ἐκρίνετο, Θεὸς κατὰ φύσιν ἐτύγγανεν. Ὅθεν ἐπάγει· *Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ἐφ' ἑκατέρως δὲ γεννήσεως τὸ ἄπορον ὁμοίως ἀκολουθεῖ. Πῶς μὲν ἱ Θεός, πῶς δὲ Παρθένος γεννᾷ. Τοσοῦτον γὰρ μόνον ἐγνώκαμεν. Πῆ μὲν, ὅτι· Θεὸς ἐκ Θεοῦ, ὡς ἐκ φωτός· πῆ δὲ, ὅτι· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεῦσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἐψίστου ἐπισκιάσει σοι.* **C** *pacto Deus ipse : generat et virgo. Hoc enim tantum novimus : partim quidem Deum de Deo, lumenque de lumine existere ; partim autem Spiritum sanctum in virginem sese demisisse, eamque Altissimi virtutem obumbrasse* ¹¹.*

Ἐφ' ἑκατέρου δὲ τὸ, *ἡγέννησιν ; ἀδιήγητον*· ὅτι *αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ζωῆ αὐτοῦ. Τοῦτ' ἐστὶν ὑψηλότερα τῶν ἐπὶ γῆς ἢ πολιτεία, καὶ ὁ κατὰ σάρκα βίος αὐτοῦ. Μόνος γὰρ ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν. Καὶ ἄλλως δὲ, ὑπὲρ πᾶν γεννητὸν ἢ ὑπαρξίς ; ἐστὶ τοῦ Μονογενοῦς. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ἄπετμήθη γὰρ ἐκ γῆς ζώτων, καὶ διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ λαοῦ μου πληγῆ αὐτοῖς. Ὁ δὲ Θεοδοσίω· Ὅτι ἀπετμήθη ἀπὸ γῆς ζώτων, ἀπὸ ἀθεσίας τοῦ λαοῦ μου ἤψατο αὐτῶν. Μᾶλλον γὰρ αὐτῶν καθήψατο, καὶ πληγῆ αὐτοῖς μεγίστη γέγονεν ὁ αὐτοῦ θάνατος. Τινὲς δὲ τὸ, *αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς*, φασὶ τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ δόξαν δηλοῦν· θεϊκὴν γὰρ ἀξίαν ἢ τῶν οἰκονομηθέντων ὑπέδειξε περὶ αὐτοῦ μὲν θανάτου ὑποβαλλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφ- **D** θαρσίαν αὐτοῦ χάριτι ζωοποιουμένων, καὶ πίστει λυτρομένων. Ἀλλὰ πῶς ὁ μὴ εἰδὼς ἀμαρτίαν ὑπὸ ψήφῳ κατίστη θανατικῆ; φησὶν ὁ Πατήρ· Ἄπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον, ἢ ὅτι ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ, ἢ ὅτι παρα-*

⁶ Amos v, 20. ⁷ Psal. cxxviii, 10. ⁸ Matth. xxvi, 63, 64. ⁹ Luc. xiii, 3. ¹⁰ I Petr. ii, 23. ¹¹ Luc. i, 35.

^a γρ. ἀληθὲς πάθος. ^b ἰ. γὰρ.

VARIAE LECTIONES.

brium insipienti dedisti me ⁶. — Obmutui, et non aperni os meum ⁷. — Vera igitur in Christo, secundum humanitatis rationem, passio exstitit. Verum quo loco, *Et ipse propter afflictionem non aperuit os suum*, legimus, ita Symmachus : *Admotus est, et ipse paruit*. Sed cui *admotus*; nisi Pilato? *Tacuit* deinde, cum falsa in eum testimonia producerentur. Sciebat enim, cum apud hostes ageretur, nihil esse profuturam defensionem; sed iis ferociores animos effecturam, cum se Dei Filium, Salvatoremque omnium et redemptorem esse diceret. Neque tamen culpa et reprehensione carere sum ipsis peccatum voluit, cum adjuranti Caiphæ, Filium hominis deinceps ad dexteram virtuti assidentem esse intuituros ⁸; cum poscenti Pilato, si rex esset Israelis, eum dixisse respondit ⁹: unde est ab illo furente cum cæteris in verbera traditus. Hinc igitur illa sunt, quibus, *sicut ovem ad mactationem, ductum esse, et sicut agnum coram tondente obmutuisse*, adjunxit. Ut enim ille, cum cutem gladius non sine dolore attingit, tacere consuevit; sic et Christus ipse, cum probris afficeretur, nulla contra reponebat; nihil, cum pateretur minabatur, sed juste *judicari se permittebat* ¹⁰. Est ergo, quod sequitur, *in humilitate ejus sublatam esse judicium*, verissimum. Temere siquidem in eum, tanquam in abjectæ conditionis aliquem, lata est sententia: unde præter jus et æquum factum esse *judicium* significat. Quantumvis autem *humiliter*, inquit, *judicaretur*, Deus tamen esse natura non desinebat.

Unde deinceps *quis ejus generationem esset enarraturus* ⁶⁰⁴ postulavit. Convenit vero ex æquo utriusque *generationi* dubitatio. *Generat* enim quodam novimus: partim quidem Deum de Deo, lumen-

In utroque autem *si generationis* modus quaeratur, ideo *enarrari non possit*, quod *tollitur a terra vita ejus*; id est, quod eorum, qui in terra degunt, ipsa ejus sit in carne vita longe excelsior, qui solus peccatum non admisit. Quanquam et alias supra omne quod natum est ipsa Unigeniti sit essentia. At ita interpretatus est Symmachus : *Abcissus est enim de terra viventium; et propter iniquitatem populi mei plaga eis*. Theodotio autem : *Quoniam abcissus est de terra viventium, ab inconstantia populi mei tetigit eos*. Ipsos enim potissimum attingit, et in plagam eis maximam mors ejus abiit. Volunt nonnulli verbis istis, *tollitur a terra*, ejus, quæ post resurrectionem futura est, gloriam significari.

Divinam enim ipsius gloriam satis eorum, quæ ab eo gesta sunt, experientia patuisse, cum ipse quidem *mortem* subierit; nos autem omnes ipsius benignitate, immortalī vitæ restituti fideque redempti sumus. At enim qui factum est, ut qui peccatum non admiserat, *martis* ipse calculo sub-

jaceret? Respondet Pater, ab iniquitatibus populi sui ductum esse ad mortem; nempe, vel quod ejus iniquitates expiavit; vel quod est ab ipso scelerate interemptus. Sed quo loco *dabo malos* habemus, *dabit impios* interpretatus est Symmachus. Quis porro *daturus*, nisi qui universorum iudex est? Eos deinde intelligit, qui, quæ dicta sunt, admiserunt. Nam et Romanis ipsi traditi sunt. Præterea *divites* olim; id est, prærogativis superiores cæteris, se *pro morte ejus* traditurum significat; horum nomine eos intelligens, qui legali, et sacerdotali,

605 *regiaque etiam dignitate illustres habebantur.* Isti siquidem præter admissam eadem, pecuniis etiam non pepercerunt ut ejus resurrectionem occultarent, unde et *divites* eos appellavit: vel etiam, ut pecuniis inibiare demonstraret. *Jesum* enim interemerunt, ut prave judicando ditescerent: in eosque illa sunt, quibus esse furum socios, donaque diligere, et mercedem sectari propheta ipsis improbravit¹¹.

Cogitabant præterea, si cessaret in lege cultus, iis esse sibi carendum primitiis, quibus fruebantur. Indeque eos conviciis insectatus est Christus, quod mentham, et anethum, et cuminum decimarent, quæ autem essent in lege graviora, iudicium, misericordiam, fidem omitterent¹². Eo autem condemnationis eorum æquitatem præcipue significat, quod *iniquitatem eum non fecisse* adjungit. Juste enim condemnantur qui iustum injuste necare ausi sunt. Est vero testis fide dignus Pater ipse, qui Filium peccato carere asseruit¹³. Unde improbe mentitus esse apparet, qui eum populum concitare, Cæsarique vetare tributum persolvere, qui se denique, nisi malefactor esset, Pilato non fuisse tradituros dicebant¹⁴. Ita enim re et verbo culpa vacasse testificatus est Pater: quod est ad humanitatis rationem referendum, cum mutationem Dei natura non patitur, neque hominum quisquam, eo uno excepto, sordibus carcat. Mortem igitur ipse pro nobis subivit, ut mundum peccatis eximeret. Unde et *eum a plaga*, id est ab illata morte, *mundare* decrevit Pater: quod, eadem per ipsius resurrectionem conculcata, factum est. Volunt autem nonnulli, eo ipso, quod ejus nomine pœnas ab illis repoposcit Pater, injuste passum esse, et æquæ damnationis eum suspitione carere significari. Putant etiam alii, non aliter quam, dum quæ nobis debebantur, tormenta perpressus est, ea ad se attraxit, sic et eam, quæ nobis per fidem accessit, *purgationem* ipsum accepisse. Sequitur deinde: *Si detis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum.* Cujus fuerit hic sensus: Quantumvis ipsi talia admiseritis, si quis tamen *pro suo peccato* hostiam offerre voluerit, **606** id est, eorum, quæ peccavit, pœnitentiam agere; illud effugiet, quod *me sceleratos pro sepultura et divites pro morte ipsius daturum* interminatus sum; *semenque illud longævum intuebitur*, de quo in parabolis sermo est, cum ait: « Exivit seminans ut seminaret¹⁵. » Et iterum: « Simile est regnum celorum homini seminanti semen bonum in agro suo¹⁶. » Nimirum ita locutus est, ut vitam æternam significaret.

Α νομούντες αὐτὸν ἀπέκτειναν. Ἄντι δὲ τοῦ, δώσω τοῖς πονηροῦς, ὁ Σύμμαχος, καὶ δώσει τοὺς ἀσεβεῖς, φησί. Τίς δὲ δώσει, ἢ ὁ τῶν ὄλων κριτής; λέγει δὲ τοὺς τὰ εἰρημμένα ποιήσαντας. Ἰωμαιῖος γὰρ παρεδῶθησαν. Καὶ τοὺς πάλαι δὲ πλουσίους, ἐν οἷς ἐπλεονέκτουσαν προτερήμασι, παραδῶσειν φησὶν ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Λέγει δὲ τοὺς ἐν γνώσει νομικῆ, καὶ ἱερατικῆ, καὶ βασιλικῆ τιτιμημένους ὄξια: οὗτοι γὰρ πρὸς τῷ ἀποκτείναι, καὶ ἀργύρια βεδύκασιν ἱκανά, κρύψαι βουλόμενοι τὴν ἀνάστασιν. Καὶ κατὰ τοῦτο οὖν πλουσίους αὐτοὺς καλεῖ· ἢ καὶ ὡς φιλαργύρους. Ἀπέκτειναν γὰρ Ἰησοῦν, ἐν ἔχουσιν πλουτεῖν ἐκ τοῦ μὴ κρίνειν ἐρωθῶς. Περὶ ὧν Ἐλεγεν ἐπροφήτης: « Κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δόρα, διώκοντες ἀναπόδομα. »

Β Ἐνενοῦσαν δὲ καὶ ὅτι παυσάμενης τῆς ἐν νόμῳ λατρείας, οὐχ ἔξουσι τὰς κατὰ νόμον προσαγομένας αὐτοῖς ἀπαρχάς, οὗς καὶ ἐταλάνιζεν λέγων, ὅτι: « Ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἀνήθιον, καὶ τὸ κύμνον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. » Τὸ δὲ δίκαιον τῆς αὐτῶν δηλοῖ κατακρίσεως τὸ, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησαν, ἐπαγόμενον. Ἄδικως γὰρ ἀποκτείναντες, δικαίως αὐτοὶ κατακρίνονται. Ἀξιώπιστος δὲ μάρτυρ ὁ Πατὴρ, ἀναμάρτητον ἐπῆεν τὸν Υἱόν. Κατεφέυσαντο ἄρα ποτὲ μὲν λέγοντες, ὅτι Ὁυτος ἀνασεῖα τὸν λαόν, καὶ κωλύει: Καίσαρι διδόναι φόρους, » ποτὲ δέ: « Εἰμή ἦν οὗτος κακοποιῶν, οὐκ ἔν σοι παρεδῶκαμεν αὐτόν. » Ὁ γὰρ Πατὴρ οὕτω τὸ ἀναμάρτητον ἔργῳ τε καὶ λόγῳ μεμαρτύρηκεν. Τοῦτο δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἢ γὰρ θεία φύσις ἐστὶν ἀναλλοίωτος. Ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς πλὴν αὐτοῦ καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου. Οὐκοῦν ὑπὲρ πάντων αὐτῆς ἀπέθανεν, ἵνα περιέλη τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Διὸ καὶ ἔκρινεν ὁ Πατὴρ αὐτοῦ καθαρῶσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς· τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἐπανεγενθέντος αὐτῷ πάθους. Ἀνέστη γὰρ πατήσας τὸν θάνατον. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι δι' ὧν ὁ Πατὴρ ἀπήτησε δικαῖος ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ μὴ δικαίως αὐτὸν πεπονηθῆναι παρέστησεν, καὶ καθαρὸν αὐτὴν τῆς ἐπὶ δικαίᾳ κατακρίσει: πεποίηκεν ὑποψίας. Τινὲς δὲ οὕτως εἰρήκασιν· Ὡσπερ τὰ ἡμῖν χρεωστούμενα πάθῃ αὐτὸς ἀναδεξάμενος οἰκείωσατο· οὕτω καὶ τὴν ἐκ πίστεως γενομένην ἡμῖν κάθαρσιν αὐτὸν δεδέχθαι φησὶν. Ἐὰν δὴ περὶ ἀμαρτίας, ἢ ψυχῆ ὁμῶν δψεται σπέρμα μακρόβιον. Καίπερ δὲ ταῦτα πλημμελησάντων ὁμῶν, ἐάν τις ἐθελήσῃ θυσίαν ἀνενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἀμαρτίας, τοῦτ' ἐστὶ μετανοεῖν ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησεν, ἐκφεύξεται τὸ, δώσω τοὺς πονηροῦς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ δψεται τὸ μακρόβιον σπέρμα, περὶ οὗ Ἐλεγεν ἐν παραβολαῖς: « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. » Καὶ πάλιν· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ. » Ἦγουν τὴν αἰώνιον ζωὴν οὕτως ἐκάλεισε.

¹¹ Isa. i, 25. ¹² Matth. xxiii, 23. ¹³ Joan. xviii, 40.

¹⁴ Joan. xviii, 30.

¹⁵ Matth. xiii, 5.

¹⁶ Ibid. 24.

Πρὸς δὲ τὰ ἔθνη τινὲς εἰρήσθαι· τοῦτο φασιν, ὡς ἄ
Τοσαῦτα παθόντος ὑπὲρ ὑμῶν, ἐν καὶ ὑμεῖς πιστεύ-
 σιτε, τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν ἐξομολογούμενοι, κοινωνοὶ
 τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν καταστήσεσθε. Δίδωσι δὲ περὶ
 ἀμαρτίας πᾶς, περὶ οὗ φησιν· «*Εἰ τις θέλει ὁπίσω
 μου ἔλθειν, ἀρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὴν σταυ-
 ρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθήτω μοι*»· ποῖον ἔην ὁ λέ-
 γων, «*Χριστῷ συνεστεύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ. Ζῆ
 δὲ ἐν ἑμοί Χριστός;*»· Ὁὐ τοιοῦτος δὲ ὁ ἀγαπῶν πατέρα
 ἢ μητέρα ὑπὲρ αὐτόν. Φησὶ γὰρ, ὡς «*Οὐκ ἔστιν μου
 ἄξιός·*»· Τὸ οὖν ἀγαπήσαι Χριστὸν ἐξ ὅλης καρδίας
 καὶ ψυχῆς, τὸ δοῦναι ἔστι περὶ ἀμαρτίας. Τινὲς
 ἐξ τῶν ῥητῶν οὕτως ἐκδέμενοι· «*Ἐὰν θῆ περὶ πλημ-
 μελείας, ψυχὴ αὐτοῦ ὄψεται σπέρμα μηκύνον,*
 Ἡμέρα, ἐπήνεγκαν, ἢ μετὰ τὸ πάθος, παιδοποιία ἢ
 πνευματικὴ τῆς εἰς αἰῶνα ἐνούσης ἢ ἀδιηγῆτου γε-
 νεᾶς, κατ' ἐπαγγελίαν τὴν πρὸς Ἀβραὰμ θεϊκῆ δύ-
 νάμει πληρουμένην μετὰ τὴν λύσιν τῆς φθοροποιου
 ἀμαρτίας, καὶ τὴν ἀνοδὸν τοῦ λυτρωτοῦ. Ἀντὶ δὲ
 τοῦ, *Καὶ βούλεται Κύριος ἀρᾶσαι ἀπὸ τοῦ πόνου
 τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὁ Σύμμαχος· Καὶ θέλημα Κυ-
 ρίου, φησὶν, ἐν χειρὶ αὐτοῦ εὐδοθηθήσεται· ὑπερ
 ἐπὶ μόνου τοῦ Σωτῆρος ἀρμόττει. Δικιπαντὸς γὰρ
 τὸ θέλημα τοῦ Πατρός ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ κατ-
 ενοδοῦτο. Ἐδῶκε δὲ αὐτῷ καὶ φῶς εἰς τὸ φωτί-
 ζεσθαι τοὺς δι' αὐτοῦ δικαιουμένους, καὶ σύνεσιν.*
 Ἐπανεπαύσατο γὰρ ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα σοφίας καὶ
 συνέσεως εἰς τὸ συνετοῦς ἀπεργάζεσθαι, καὶ δι-
 καιοῦν τοὺς ἀξίους τοῦ δικαιουθῆναι. Τινὲς δὲ οὕτω
 φασὶ· *Βούλεται Κύριος τὴν ἐπὶ τῷ σταυρῷ λύ-
 πην μεταστήσαι εἰς χαρὰν, διὰ τοῦ δεῖξαι αὐτῷ
 μεταπηθέμεντα; εἰς φῶς τοὺς ποτε σκότους καὶ πε-
 νανημένους, περὶ ὧν ὁ Παῦλός φησιν· «*Οἱ ποτε
 σκότους, νυνὶ δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ.*» *Καὶ πλαττομένους
 τῇ συνέσει· τοῦτ' ἔστι μεταμορφουμένους ἀπὸ δό-
 ξης εἰς ὀξάν.**

Πρὸς δὲ τὸν μὴ τοιοῦτον Ἰερεμίας φησὶν· «*Ἰδοὺ
 οὐκ εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοὶ σου, οὐδὲ ἡ καρδία σου κα-
 λῆ.*»· Ὁ δὲ ἐπιστεύων ἢ εἰς τὸν Χριστὸν, εἰς τὸ
 θεῖον αὐτοῦ μεταπλάττεται κάλλος, ὁποῖόν ἐστι τό·
 «*Τεκνία, οὗς πάλιν ὠδίνω, μέχρι μορφωθῆ Χριστὸς
 ἐν ὑμῖν. Οὐ; γὰρ ἔγνω, φησὶ, καὶ προώρισεν συμ-
 μόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τοὺτους καὶ
 ἐκάλεσεν.*»· Κτίσαι δὲ λέγεται Θεὸς καὶ τοὺς δύο
 λαοὺς εἰς ἓνα καὶ ἓν ἄνθρωπον, δηλαδὴ μεταπλά-
 στας αὐτούς. Ἐπειδὴ γὰρ κέρδος ἴδιον ὁ Μονογενὴς
 τὴν ἡμετέραν τίθεται σωτηρίαν, ὑπὲρ ὧν ἔπαθε
 σῶμα λαβὼν, ἀναγκαίως ὁ Πατὴρ τὴν ἡμετέραν
 ἴασιν, ἀρᾶσαι πόνου φησὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ
 φῶς αὐτοῦ τὸν ἡμέτερον φωτισμὸν, ἀμειβομένων
 ἐπὶ τὸ χρεῖτον ἡμῶν καὶ μεταπλαττομένων τῇ τοῦ
 Θεοῦ συνέσει. Τοῦτοι; ἐπάγει· *Δικαιῶσαι δικαίον
 εὐδουλεύοντα πολλοῖς.* Οὐ γὰρ ἦλθε Χριστὸς δια-
 κονηθῆναι, καθὰ φησιν αὐτὸς, διακονῆσαι; δὲ μᾶλλον
 τῆν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν. Πάντα δὲ πράτ-

¹⁶ Matth. xvi, 24. ^{16*} Galat. ii, 20. ¹⁷ Matth. x, 37. ¹⁸ Ephes. v, 8. ¹⁹ Jerem. xxii, 17. ²⁰ Galat. iv, 19. ²¹ Rom. viii, 29. ²² Matth. ix, 28.

VARIÆ LECTIONES.

ο γρ. ὀποῖος. δ ἴσ. λελπ ἔστι. ο γρ. αἰῶνας οὐστῆς. ε γρ. πιστεύων.

A Ad gentes autem et ista dirigi quidam arbitran-
 tur; ut eos etiam, quorum nomen tam multa pas-
 sus sit, si crediderint, suaque peccata confessi
 fuerint, perennium honorum fore participes asse-
 rat. *Dat vero pro peccato quisquis id præstat, quod
 dicit: « Si quis vult venire post me, amoveat se-
 metipsum, et tollat crucem suam, et sequatur
 me ».* Cujusmodi ille fuit, qui se cum Christo cru-
 cifixum non vivere amplius, sed Christum in se-
 ipso pronuntiavit ¹⁶. At erat hinc longe dissimilis,
 qui patrem, aut matrem amplius, quam eum ad-
 amabat; quem se ideo non dignum esse pronun-
 tiavit ¹⁷. *Est igitur dare pro peccato Christum ipsum
 toto corde, totoque animo diligere.* Existunt etiam
 nonnulli, qui locum ita exponentes: *Si obtulerit
 pro peccato, anima ejus videbit semen amplificans,*
 adjiciunt; diem illum, qui passionem secutus est,
 filiorum procreationem esse spiritualem generatio-
 nis perpetuæ et ineffabilis secundum factam Abra-
 hamo promissionem; quæ divina virtute, post exis-
 tialis peccati remissionem, postquam Redemptorius
 ascensus adimpleatur. Cæterum pro: *Et vult Domi-
 nus auferre de labore animam ejus,* ita habet Sym-
 machus, *Et voluntas Domini in manu ejus prospere-
 rabitur;* quod uni tantum Salvatore congruit. Per-
 petuo enim *Patris voluntas in manu ejus prospere
 successit.* Dedit vero et lucem ipsi, ut eos, qui per
 ipsum justificati sunt, illustraret. Dedit et *intelli-
 gentiam,* quia requievit super eum spiritus sapientiæ
 et intellectus, ut *sapientes* **607** *efficeret, et justos
 qui justificatione digni sunt.* Putant alii *velle Do-
 minum perceptum e cruce dolore propterea in
 gaudium convertere, quod ei commutatos in lucem
 ostenderit, et intelligentia formatos,* id est, a gloria
 in gloriam transformatos qui tenebræ olim, nunc au-
 tem lux in Domino, uti Paulus ait ¹⁸, evaserunt.

Sunt vero ad eum, qui talis non est, ista Jere-
 miæ verba: «*Ecce non sunt oculi tui, nec cor
 tuum pulchrum*» ¹⁹. Qui autem in Christum cred-
 dit, in divinam ejus transformatur pulchritudinem:
 cujusmodi est illud: «*Filioli, quos rursus
 parturio, donec formetur in vobis Christus*» ²⁰. —
 «*Quos enim cognovit, inquit, et præcivit conformes
 fore imagini Filii sui, hos et vocavit*» ²¹.
 Creasse vero duos in recentem unum hominem
 populos, id est *transformasse* dicitur Dens. Quo-
 niam enim sibi in lucro salutem nostram Unigeni-
 tus deputat, dum corpus eorum assumit, quo-
 rum nomine passus est, necessario Pater ipse
 sanationem nostram *laboris Christi ablationem* no-
 minat, et *lucem* ejus, *illustrationem* nostram, cum
 nos in melius transimus, ipsaque *Dei intelligentia
 transformamur.* Sequitur deinde: *Justificare justum
 bene servientem multis.* Neque enim venit Christus,
 ut ei ministraretur, sicut ipse dicit ²², sed potius,

ut incarnationis œconomizæ subserviret. Cum autem omnia ex Patris mandato faceret, congruum erat et ipsum linteo succinctum aquam in polluerum fundere, omniumque se famulum profiteri. Inde et Paulus ministram vocat œconomiam, cum ait : « Si enim ministerium condemnationis in gloria est, multo magis excellit ministerium justitiæ in gloria ²⁵. » *Justificatur* rursus, vel cum nos justii officimur, vel cum a quibus est interemptus, iisdem in injustæ ejus condemnationis demonstrationem servituti mancipantur. Quinam autem ii sint, qui per ipsum *justificati sunt*, extulit, cum ait : *Et peccata eorum ipse portabit* : aut secundum Symmachi interpretationem, *Et impietates eorum ipse* **608** *suffert*. Eas enim in se cum assumpsit, peccati nos tunica exiit. Unde etiam multis, id est, gentibus ipsis *servivisse* dicitur. Una siquidem gens erat, Israelitica scilicet : reliquæ multiplices et infinitæ, quas ipse in hæreditatem propriam sortitus ait : « Dixit Dominus ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te ; postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ²⁶. »

Dicitur vero *spolia fortium*, id est, quæ ab adversariis potestatibus eripuit, *divisisse*, sibi que proprios, qui fuerant ab illis tanquam mancipia usurpati, vindicasse : quæ quidem *spolia* suis ipse *divisit* discipulis ; dum varias ex ipsis Ecclesias constituit. Hinc igitur illa fuere superius : « Exsultabit in conspectu tuo, tanquam qui lætantur in messe, et tanquam qui dividunt spolia ²⁷. » Potest vero hæc ipsa præstare, *pro eo quod in mortem traditus est* : cum eam veluti a Patre mercedem perceperit, ut eos qui velierant servaret, *hæredesque faceret*. Eo enim ipso quod passus est, secum suos erexit, et alienos afflixit : dum eos, qui simul passi sunt, idem secum excitavit, qui autem in eum insurrexerunt, depressit. Nec vero desunt, qui *fortium* nomine, apostolos, et ut semel dicam, omnes eos, qui in Christo possunt aliquid, intelligi velint, quibus jam, tanquam Satanam devicerint, *spolia*, id est spiritualium gratiarum dona, dividit. Alii enim per Spiritum sermo sapientiæ, alii cognitionis, cæteraque istis similia, data sunt ²⁸. Qui *fuit autem cum iniquis reputatus*, nisi quod crucis socios etiam latrones, ut Marcus indicavit ²⁹, habuit ?

CAP. LIV.

609-610 VERS. 1-17. *Lætare, sterilis, quæ non paris. Erumpe et clama, quæ non parturis, quia plures filii desertæ, quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernaculi tui, et pelles aulworum tuorum fige, ne parcas : protende juniculos tuos, et clavos tuos consolida adhuc a dex-*

²⁵ II Cor. III, 9. ²⁶ Psal. II, 7, 8. ²⁷ Isa. IX, 3. ²⁸ I Cor. XII, 8. ²⁹ Marc. XV, 27.

VARIE LECTIONES.

⁶ γρ. † διακονία.

Α τοντος αὐτοῦ καθ' ὑπακοήν πατριχὴν, ἀκλόουθον ἦν καὶ τὸ λεντίφ ζωσάμενον, ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα βαλεῖν, καὶ τὴν πρὸς ἅπαντας δουλείαν ἀνοδέξασθαι. Τοιγαροῦν καὶ Παῦλος διάκονον τὴν οἰκονομίαν καλεῖ λέγων· « Εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ ⁶ τῆς κατακρίσεως, δόξα, πολλῶν μᾶλλον διαφέρει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. » Δικαιοῦνται δὲ πάλιν, ἡμῶν ἡ δικαιομένων, ἡ τῶν ἀνελέντων αὐτὸν ἡνδραποδισμένων εἰς ἐνδειξίν τῆς ἀδίκου κατ' αὐτοῦ κατακρίσεως. Τίνες δὲ οἱ δικαιοῦμενοι δι' αὐτοῦ ἐπενηγόρευε λέγων· Καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὶς ἀνοίσει· ἡ κατὰ Σύμμαχον, Καὶ τὰς ἀσθεσίας αὐτῶν αὐτὶς ὑπενήξει. Εἰς ἑαυτὸν γὰρ ἀναλαβὼν ἀπέδυσεν ἡμᾶς τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα· διὸ καὶ, Δεδούλευκε πολλοῖς, τοῦτ' ἐστι τοῖς ἔθνεσιν. Ἐν γὰρ ἦν ἔθνος Ἰσραὴλ· οἱ δὲ ἐξ ἔθνῶν μυριοπλάσιοι, οὗς καὶ κληρονομεῖ κληρον ποιησάμενος ἴδιον, καὶ λέγων· « Κύριος εἶπεν πρὸς με· Υἱὸς μου εἰ σύ. Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατέσχισίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. »

Τῶν δὲ ἰσχυρῶν ἐμέρισε σκύλα· δηλαδὴ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐξαρπάσας, καὶ ἴδια σκύλα τοὺς ὑπ' ἐκείνων ἡνδραποδισμένους πεποιτηκώς· ἅπερ σκύλα τοῖς ἑαυτοῦ διένειμε μαθηταῖς, διαφόρους ἐξ αὐτῶν συστησάμενος Ἐκκλησίας. Διὸ πρόβλεγεν· « Εὐφρανθήσεται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμνητῷ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα. » Δυνατὸς δὲ ταῦτα ποιεῖν, ἀπὸ ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον, μισθὸν ὡς περ λαβὼν παρὰ τοῦ Πατέρος, τὸ σώζειν καὶ κληρονομεῖν τοὺς ἀπολλυμένους. Διὰ γὰρ τὸ παθεῖν, ἀνίστησι μὲν σὺν ἑαυτῷ τοὺς οἰκειούς, κατακρατεῖ δὲ τῶν ἄλλοτρίων, τοὺς μὲν συμπάσχοντας συνανιστὰς, τοὺς δὲ ἐπαναστάτας ταπεινῶν. Τινὲς δὲ ἰσχυροὺς τοὺς ἀποστόλους εἰρήχασι, καὶ τοὺς καθάπαξ ἐν Χριστῷ δυνατοὺς, οἷς ἄτε νενικηκόσι τὸν Σατανᾶν διαδίδωσι σκύλα, τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τὰς χορηγίας. Ἡ μὲν γὰρ δίδεται [διὰ] τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας, ἄλλ' ἄλλος λόγος γνώσεως, καὶ τὰ τούτοις ἀδελφά. Πῶς δὲ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη, ἀλλ' ἡ συσταυρωμένων αὐτῷ τῶν ληστῶν, ὃ ἔη καὶ Μάρκος ἐπιστημαίνεται ;

ΚΕΦΑΛ. ΝΔ'.

α'-ιζ'. Εὐφρανθήητι, στεῖρα ἢ οὐ τίκτουσα. Πῆξον καὶ βήσον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα, διὸ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχοῦσης τὴν ἄνδρα. Εἶπε γὰρ Κύριος· Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκητῆς σου, καὶ τὰς δέριεις τῶν αὐλαῶν σου πῆξον, μὴ φείσῃ· μάκρυνον τὰ σχοινίσματά

σου, και τοὺς πασσάλους σου κατισχυσον ἐτι A tris, et a sinistris dilata, et semen tuum possidebit
εἰς τὰ δεξιὰ, και τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον, και τὸ
σπέρμα σου ἔθνη κληρονομήσει, και πόλεις ἡρη-
μωμένας κατοικισίς, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τοῦ Σωτῆρος τὴν γένεσιν, και τὸν βίον,
και τοῦ θανάτου τὴν αἰτίαν, ἐτι τε κληρονομήσει
πολλοὺς, πρὸς αὐτοὺς τούτους ἀκολούθως τὸν λόγον
μετήνεγκε, και τὴν ἐξ αὐτῶν Ἐκκλησίαν πάλαι οὖ-
σαν ἀγρονὸν τε και ἔρημον, ὅποια ἦσαν τῶν ἐθني-
κῶν αἱ ψυχαί. Οὐ γὰρ εἶχεν αὐτῶν τινα δι' ἀρετῆς
και θεοσεβείας καταταττόμενον εἰς τέκνα Θεοῦ.
Ἦσαν γὰρ ἄθεοι, και ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, κατὰ τὴν
Παύλου φωνήν. Νῦν δὲ ὡς δεξαμένη σπόρον, και
μελλούση τεκεῖν, βοᾷν ἐγκελεύεται, καθὰ ταῖς
κρούσεις αἱ ματαὶ πρὸς τὸ βραδίως τεκεῖν εὐρυνομέ-
νων τῶν πόρων. Ἄντι δὲ τοῦ εἶξον και βόησον, B
Σύμμαχος μὲν κελιάδει αἰνεσιν εἰρηκεν. Ὁ δὲ
Ἀκύλας, ἰλιάρυρον ἐν ἀγαλλιάσει και χρεμέτι-
σον. Ὁ δὲ Θεοδοσίω, Ῥῆξον εὐφροσύνην και
τέρπου. Ἄντι δὲ τοῦ ἐρήμιου ἡφανισμένης ἐφησε
Σύμμαχος· Ἦν γὰρ ἡφανισμένη και ἔρημος, μήπω
τὸν ἐπουράνιον κεκτημένη Νυμφίον.

Τὴν δὲ τῆς εὐφροσύνης αἰτίαν, τὴν πολυγονίαν
λέγει τὴν μέλλουσαν, δι' ἧς ἡμελλε νικᾶν τὴν Ἰου-
δαίων Συναγωγὴν, ἐκ πάντων οὖσα τῶν ἐθνῶν, τὴν
ἐξ ἐνὸς ἔθνους συνισταμένην. Ἦν διὰ Μωσέως πρὸς
οἰκειότητα πνευματικὴν ὁ Θεὸς προσηγάγετο, και
πολλῶν ἀπέφηνε τέκνων μητέρα. Ἄλλ' ἠτεκνώθη διὰ
Χριστοῦ, καιτοι, κατὰ τὸν Ἱερειάν, ἐν τέκνοις οὖσα
πολλή. Και βιβλίον ἀποστασίου δέδωκε τῷ Θεῷ θαυ-
μάζοντι· « Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών; »
Αὐτὸς γὰρ οὐ δέδωκεν εἰπὼν· « Ποῖον τοῦτο βιβλίον
ἀποστασίου τῆς μητέρος ὁμῶν; » Ἡ ἐξαπέστειλα αὐ-
τήν; Ἄλλ' ἐαυτῆ, φησὶ, ἐγένον αἰτία· Διότι ἦλθον,
και οὐκ ἦν ἀνθρώπος· ἐκάλεσα και οὐκ ἦν ὁ ὑπα-
κούων. » Και ἀλλαγὸν δὲ φησιν· « Οὐχ ὡς οἰκειὸν
με ἐκάλεσας, οὐδ' ὡς πατέρα και ἀρχηγὸν τῆς περ-
θινίας σου. » Και πάλιν· « Θυγάτηρ τῆς μητέρος
σου εἰ συγκαταλιποῦσα τὸν ἄνδρα αὐτῆς. » Ἐρημιὸς
δὲ τὴν χήραν κατ' ἔθος καλεῖ Γραφικόν. Τὸν γὰρ
τῶν ἀγαθῶν σπορέα Λόγον οὐκ εἶχεν· ὃν δεξαμένη
Νυμφίον τὴν ἐτέραν τῷ τίχτειν παρέδραμεν, ὡς πλεί-
στου δεῖσθαι πλάτους πρὸς τὴν τῶν τέκνων ὑποδοχὴν,
εἰς εἰκόνα τούτου παρελημμένης τῆς παρὰ Μωσέϊ
σχηνῆς. Ταῖς γὰρ αὐταῖς ἐχρήσατο λέξεσιν, ὁμοῦ και D
τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀσάλευτον διὰ τῶν πασσάλων
δγλῶν. Ἦν γὰρ ταύτης ἐκείνη κατέγραφεν, εἰ και
μέτροις ἄγαν ἐλάττωσι. Διὸ και καθ' ἕκαστον κλίμα
περικειμένας εἶχεν αὐλάς μακρὰς ὁμοῦ και πλα-
τείας. Ἄλλὰ τί ταῦτα, και τοῦ νεῶ τὰ μέτρα πρὸς τὰ
πλήθη και μεγέθη, και κάλλη τῶν πανταχοῦ καθ-
ιδρυμένων Ἐκκλησιῶν μιᾶς τῆς ἐκ πασῶν ὑπαρχού-
σης καθολικῆς; Πρὸς ἣν ἐπιφέρει, και τὸ σπέρμα
σου κληρονομήσει ἔθνη. Τοῦτο δὲ τὸν εὐαγγελικὸν
λόγον δηλοῖ, περι οὗ φησιν· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ
σπείραι. » Και οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἐσπείρας ἐν τῷ σφ
ἀγγῶ, ἐξ οὗ πλείστων ἀγίων γέγονε μήτηρ; Ἐξ ὧν

Postquam de Salvatoris ortu, de vita, de mortis
causa, deque eo, quod multos esset possessurus,
disputavit; ad eosdem deinceps sermonem conver-
tit, et ad conflata illis Ecclesiam, quæ sterilis
olim et deserta (quales ipsæ fuerant gentium ani-
mæ) nullum virtute et pietate in filiorum Dei nume-
rum referri dignum habebat. Erant enim sine
Deo, et spe carentes, ut cum Paulo loquar ²⁰. Huic
igitur jam, tanquam semine excepto paritura sit,
clamare præcipit; quod solent parturientibus ob-
stetricæ, ut partus ipse, dilatatis meatibus, faci-
lius erumpat. Sed pro quo, *Erumpet et clama*, habemus,
Resona laudem, dixit Symmachus; Aquilas
autem, *Hilare exultato, et himni*; Theodotio vero:
Erumpet in lætitiâ, et oblectare. Pro deserta
G11 denique, *deletam* Symmachus. Erat enim
deleta et deserta; quæ cœlestem Sponsum nondum
possideret.

Lætitie causam deinde in futura fecunditate col-
locat, per quam Judæorum Synagogam superata
est: cum illa quidem de gentibus omnibus, hæc
autem ab una tantum colligatur; quam per Mosem
in spirituale consortium compulerat Dominus,
filiorumque multorum parentem effecerat; sed orba
liberis per Christum effecta est, quantumvis au-
ctore Jeremia liberorum multitudine abundaret. Imo
Deo ipsi etiam libellum repudii dedit, ut idem
miratur his verbis: « Quomodo adultera facta est
urbs fidelis Sion? » Neque enim ipse dedisse
putandus, qui ait: « Qualis iste repudii liber ma-
tris vestræ? Cui dimisi eam? imo sibi illa, inquit,
causa fuit ut venirem, et non erat homo, vocavi,
et non erat qui audiret ²¹. » Et alibi hoc modo:
« Non me ut amicum vocasti, neque ut patrem, et
ducem virginitatis tuæ ²². » Et rursus: « Filia
matris tuæ es, quæ virum ejus desertisti ²³. » Si-
gnificatur autem *desertæ* nomine eadem plane, quæ
et *vidua* dicitur, usitata Scripturæ scilicet loquendi
consuetudine. Caruit enim bonorum omnium semi-
natore verbo: quod quæ in Sponsum accepit, alte-
ram ita fecunditate prolisque numero superat, ut
ampliori ad liberorum acceptationem spatio, pro-
lata in id e Mosis tabernaculo similitudine, opus
habeat. Iisdem siquidem, quibus ille, verbis et hic
utilitur, pariterque inconcussam Ecclesiæ firmita-
tem *clarorum* nomine significat. Hujus enim figu-
ram, mensura tamen longe breviori, illud expres-
sit, indeque ad singulas plagas atria longa simul
et lata habuisse reperias. Verum quid ista, tem-
plique etiam futura est magnitudo, si cum eccle-
siarum amplitudine et vastitate, si cum pulchritu-
dine denique conferantur, quæ ubique exstructæ,
illam unam ex omnibus efficiunt, quæ catholica

²⁰ Ephes. ii, 12. ²¹ Jerem. iii, 6. ²² Isa. l, 1, 2.

²³ Jerem. iii, 4. ²⁴ Ezech. xvi, 45.

dicitur? Ad hanc illa referuntur, quibus, *Et semen A* ἔθνων ἀρχοντας καθηγεῖσθαι συνέβαινε τὸν τῶν *trium possidebit gentes*, adjicitur. Evangelicus vero istis sermo significatur, de quo, exisse qui seminatur, ut seminaret, legimus ²². Annon deinde *semen bonum* in Dei agro seminatum est, cum inde plurimorum **612** sanctorum mater evaserit; a quibus ipsos etiam gentium rectores, ut accedentem populum sacris imbuerent, erudiri contigit, quos ei in futurum etiam sæculum præfuturos, alii quidem urbibus quinque, alii autem decem, pro talentorum distributione concessis, Christus indicavit ²³? qui denique lætitia affecti, populos sibi, et gentes pedibus suis esse subjectos, et se in hæreditatem electos profiterentur?

Est enim Christi sors unius, populis præesse et moderari: indeque Rabbi quemquam vocari vetuit, se unum Judæorum magistrum esse asserens, qui discipulos tamen dignitatis suæ participes fecit ²⁴. Licet enim vera lux ²⁵, naturaque Dei Filius ipse sit: lucis tamen appellatione discipulos nuncupavit ²⁷, et dedit iis potestatem filios Dei vocari ²⁸, qui in Patrem credentes eam dignitate gloriarentur, qui *desertas* etiam, sive *deletas*, ut Symmacho placet, *civitates habitare faceret*: quo nomine ecclesias ipsas, quæ Deo quondam vacuæ fuerant, intellexit: aut certe tantum fore *semen* Ecclesiæ indicavit, ut non modo populosis *urbibus* capi non queat, sed possit *desertas* etiam et vacuas completere. Unde pudorem veterem ex eo collectum quod *sterilis et vidua* esset, eidem contemnere præcipit, *se virtutum Dominum, qui eam fecerit, esse* affirmans. Neque enim ab hominibus, aut per hominem ²⁹, sed per Dominum ipsam constitutam esse, qui super petram Ecclesiam suam ædificaturum esse, qui *super petram Ecclesiam suam ædificaturum* esse dixit ³⁰. Est igitur ista Dei oratio, qui *probrosus* nobis in deorum colenda multitudine errorem condonet. Sicut enim pater miseretur filiorum, sic et timentium se misertus est Dominus ³¹. Et quantum distat ortus ab occasu, tantum a nobis peccata nostra removet. *Metum* ergo, qui in peccatis est, ipse adimit, qui non venit, ut judicet, sed ut salvet ³². Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsam. Itaque vincit illa, quæ justificat impium, gratia. « Deus enim est, ait Paulus, qui justificat; quis est, qui condemnet ³³? » Quomodo autem *eam facit*, nisi cum eam in formæ similitudinem **613** per Spiritum creat? Ait enim apud Ezechielem: « Avellam cor eorum lapideum de carne eorum; et dabo eis cor carneum, ut ipsi me cognoscant; quia ego sum Dominus ³⁴. » Condidit ergo Christus geminos populos in recentem unum hominem, ad ejus exemplar, a quo effectus est, instauratum.

Atque ut rei fidem faceret qui postea secutus est eventus, *Dominum virtutum* se esse affirmavit. Neque vero instauracionis tempus reticuit, cum adjevit: *Qui eruit te, Deus Israel, tota terra vocabitur*; id est, cum Christum in gentes omnes regnare

Χριστοῦ μὲν γὰρ μόνου κληῖρος τὸ καθηγεῖσθαι λαῶν. Διὸ κελεύει μηδὲν λέγειν Ῥαββί. « Εἰς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁμῶν καθηγητῆς ὁ Χριστός. » Μετέδωκε δὲ τῆς ἀξίας τοῖς μαθηταῖς. Καὶ φῶ; γὰρ ὑπάρχων ἀληθινὸν, φῶ; καλεῖ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς. Καὶ Ἰησοῦ ὡν κατὰ φύσιν, δέδωκεν ἐξουσίαν τοῖς πιστεῦουσιν εἰς αὐτὸν Πατέρα καλεῖν τὸν Θεὸν τὸ τῆς υἰότητος αὐχοῦσιν ἀξίωμα, εἰ καὶ πόλεις ἠρῆμωμένας, ἤγουν ἠθρανισμένας, κατὰ Σύμμαχον, κατοικοῦσιν. Λέγει δὲ τὰς ἐρήμους πάλαι Θεοῦ Ἐκκλησίας· ἤγουν φησὶν, ὅτι Τοσοῦτον ἔσται σου τὸ σπέρμα, ὡς μηδαμῶς αὐτοῖς τὰς πολυανθρώπους πόλεις ἀρκεῖν, δύνασθαι δὲ καὶ τὰς ἐρήμους πληροῦν· ἐφ' οἷς ὑπερορᾶν αὐτῆ τῆς παλαιᾶς αἰσῶν; παρακελεύεται, ὅτε ἄγονος ἦν καὶ γῆρα τοῦ Λόγου Νυμφίου λέγων, ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐστὶν ὁ ποιῶν σε. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου συνέστη· δι' αὐτοῦ δὲ Κυρίου, ὅς καὶ φησὶν· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Θεοῦ τοίνυν ὁ λόγος, τὸ ἀνησίστακον δωρομένου ἐπὶ τῇ πολυθείᾳ καὶ ὄνειδους ἀξίᾳ πλάνη. Καθὼς γὰρ οἰκτελεῖ πατὴρ υἱοὺς, οἰκτελεῖσεν Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Καὶ καθ' ὅσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάχρουν ἐφ' ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Τὸν οὖν φόβον περιαιρεῖ τὸν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν. Ἦλθε γὰρ οὐ κρίνων, ἀλλὰ σώζων. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. » Νικᾷ τοίνυν ἡ χάρις ἢ δικαιοῦσα τὸν ἀσεβῆ. « Θεὸς γὰρ, φησὶ Παύλος, ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; » Πῶς δὲ ποιεῖ αὐτῆν, ἀλλ' ἢ κτίζων εἰς συμμορφίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος; φησὶ γὰρ ἐν Ἰεζεκιήλ· « Ἐκπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς; ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. » Ἐκτίσε τοίνυν ὁ Χριστὸς τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ἀνακαινίσμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

Ὅς ἂν δὲ μὴ ἀπιστηθῇ μετατυγχάνον τὸ πρᾶγμα, Κύριος ἑαυτὸν ἐκάλεσε δυνάμεων. Τίς δὲ ὁ τοῦ ἀνακτίσεσθαι καιρὸς, διεσάρησεν εἰπὼν, ὅτι Ὁ δυνάμενος σε αὐτὸς Θεὸς Ἰσραὴλ πάση τῇ γῆ κληθήσεται· τοῦτ' ἐστὶν, ὅτι Χριστὸς ἐδρασίλευσεν ἐπὶ

²² Matth. xiii, 3. ²³ Matth. xxv, 14 seq. ²⁴ Matth. xxiii, 8. ²⁵ Joan. ix, 5. ²⁶ Matth. v, 14. ²⁷ Joan. i, 42. ²⁸ Galat. i, 42. ²⁹ Matth. xvi, 18. ³⁰ Psal. cii, 15. ³¹ Joan. iii, 17. ³² Rom. viii, 34. ³³ Ezech. ii, 19.

πάντα τὰ ἔθνη, κατὰ τό · Καὶ ἔσται Κύριος εἷς, καὶ ἅπαντες τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἕν, κυκλοῦν πᾶσαν τὴν γῆν. » Πάλαι γὰρ ἦν κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν γνωστὸς ὁ Θεός · νῦν δὲ αὐτῷ κάμπτει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἔξομολογεῖται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἷς; δέξαν Θεοῦ Πατέρος. Διὸ καὶ Δαβὶδ ἔφη · « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν · « Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. » Ἐπιμένων δὲ ὁ λόγος ταῖς πρὸς τὴν ἔρημον ἐπαγγελίαις, φησὶν · *Οὐχ ὡς γυναῖκα καταλελειμμένην καὶ ὀλιγόψυχον κέκληκέν σε Κύριος. Καταλελειμμένην ἡ Γραφή γυναῖκα καλεῖ τὴν ἐπὶ τισιν αἰτίαις βιβλίον δεξαμένην ἀποστασίῳ κατὰ τὸν νόμον, μεμσημένην δὲ, τὴν ἐπ' ἀσελείᾳ διαβληθεῖσαν, ἥπερ ἂν πρέποι καὶ τὸ τῆς ὀλιγοψυχίας αἰτίαμα, ὡς οὐ δυναμένη καρτερεῖν, καὶ ζυγῶν ἀνέχεσθαι γαμικῶν· οἷα πρὸς Θεὸν γέγονεν ἡ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ μετὰ νόμον, δι' οὗ συνήφθη Θεῷ ἐπὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ καλυδρόμησασα. Διόπερ αὐτὴν ἀπωσάμενος δι' ἐνδῆς ἔλεγε τῶν προφητῶν · « Κρίθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, ὅτι αὕτη οὐ γυνὴ μου, καὶ γὰρ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. » Καὶ λοιπὸν περὶ τῆς πορνείας αὐτῆς διαλέγεται. Τίς δὲ τῆς πορνείας ὁ τρόπος, ἐν Ἰεζεκιήλ διηγείται, δύο γυναῖκας οἰνοὶ λαβόν, ἅ; καλεῖ Ὀολὰν καὶ Ὀλιβαν, δηλῶν τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σαμάρειαν, καὶ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν διηγούμενος, ὡς ἔσφαζον τοὺς εἰδώλους τὰ τέκνα, καὶ διηγὼν αὐτὰ δι' ἐμπύρων, καὶ ταῦτα μοιγεῖαν καλῶν. Ὅθεν αὐτῆ καὶ δι' Ἱερουσαλήμ φησὶν · « Ὅφισ πόρονς ἐγένετό σοι ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας, » Ἄλλ' ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ἐξ ἐθνῶν οὐ κατὰ τοῦτους ἐκλήθητε. Τοῖς μὲν γὰρ πῶρωσις ἀπὸ μέρους γέγονεν, καθὰ τῷ Παύλῳ δοκεῖ. Ἐσκοτίσθησαν δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν. Συνεκάμφθη δὲ καὶ τὰ νῶτα κεχηγνῶτων αἰεὶ πρὸς τὰ γῆινα. Τὸ φωτισθῆναι δὲ τοῖς ἔθνεσι γέγονεν. Καὶ πάντες, ἄλλ' οὐ κατέλειμμα σέσωσται. Ἄλλ' εἰς χρόνον μικρὸν, φησὶ, κατέλιπόν σε. « Ἐν ταῖς γὰρ προλαβούσαις γενεαῖς, ὡς ὁ Πέτρος φησὶ, συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ἰδοῖς αὐτῶν. » reliquias servari contigerit. Verumenimvero *tempore modico reliqui te*, adjicit. « Superioribus enim ætibus, ait Petrus, gentes permisit Deus in viis suis ambulare ».*

Βραχὺς δὲ ὁ καιρὸς πρὸς τὸν τοῦ ἔλεους κρινόμενος εἷς ἀπείρους αἰῶνας διατρέχοντα. Ἐλεος δὲ μέγα, τὸ διὰ Χριστοῦ ρύπου παντὸς ἐλευθεροῦν καὶ κολάσεως, καὶ παρέχον υἰοθεσίας ἀξίωμα, καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονόμους ποιοῦν. Ἐἶτα φησὶν Ἄπο τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτο μοι ἔστιν. Ὁ δὲ Σύμμαχος ὄλον οὕτως ἐξέδωκεν · Ὅς αἱ ἡμέραι Νῶε τοῦτο μοι. Ὅς ὁμοίᾳ μὴ ἐπελθεῖν ὕδωρ Νῶε ἐπὶ τὴν γῆν, οὕτως ὁμοίᾳ μὴ ὀργισθῆναι σοι, μηδὲ ἐπιτιμῆσαι σοι. Τὰ γὰρ ἔρη σαλευθήσονται, καὶ οἱ βουνοὶ ταραχθήσονται· τὸ δὲ ἔλεός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀποστραφήσεται, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης μου ἀνακληθήσεται, εἴπερ ὁ οἰκτεῖρων σε Κύριος. Ὅθεν γὰρ φησὶ, τὰ ἔρη μεταστήσονται τῶν οἰκτιῶν τόπων, καὶ οἱ βουνοὶ

contigerit; juxta illud: « Et erit Dominus unus, et nomen ejus unum circumdans universam terram »⁴⁵. » Olim siquidem in Judæa tantum nomen erat Dominus⁴⁶: cum ei jam omne genu flectatur omnisque lingua Dominum Jesum Christum in gloriam Dei Patris profiteatur⁴⁷. Hinc et illa Davidis: « Omnes gentes, plaudite manibus »⁴⁸, « cæteraque deinceps. Et illa: « Dominus regnavit, exsultet terra »⁴⁹. » Immoratur autem in iis, quæ desertæ sunt, promissionibus, et addit: *Non ut mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus. Derelictam nimirum Scriptura vocat mulierem, quæ, certis de causis, libellum repudii ex legis præscripto acceperit. Odiosam autem, lasciviæ et intemperantiæ accusatam; cui nec male pusillanimitatis crimen conveniat, quippe quæ forti esse animo, matrimonii que jugum ferre non valeat; qualem se in Deum ipsa Judæorum Synagoga post legem, per quam Deo conjuncta fuerat, præbuit, cum ad Ægyptia se rursus contulisset. Hinc est igitur, quod ea expulsa, per prophetam quemdam in hunc modum ait: « In judicio cum matre vestra contendite; quoniam ipsa uxor mea non est, neque ego vir ejus »*⁵⁰. » Cæterum, de adulterio ejus disserit. Neque vero quod esset adulterii genus reticuit Ezechiel, cum duas veluti uxores assumens, Oolam et Oliban, quibus Jerusalem et Samaria significatur, earundem impietates, quæ suos ipsæ liberos idolis immactarent, per ignemque trajicerent (quod adu⁵¹atum nominat) explicat⁵¹. Eam itaque in hæc verba per Jeremiam alloquitur: « Aspectus meretricis tibi fuit; nullorumque te puduit »⁵². » At vos, inquit, qui de gentibus estis, non istorum more vocati estis. His enim ipsis cæcitas, Paulo teste, ex parte contigit⁵³. Sunt rursus et ipsorum oculi, ne videant, oicæcati. Sunt et eisdem terga eo ipso, quod terrenis semper inhiant, incurvata: cum gentes illustrari, splendescere, omnesque adeo, non ipsarum modo

Est magna porro *temporis brevitatis*, si cum misericordia conferatur, quæ in infinita usque sæcula percurrit. Est vero et *magna misericordia*, quæ nos omni immunditia et ultione per Christum liberat; quæ adoptionis dignitatem largitur; quæ regni cælestis hæredes facit. Sequitur deinde: *Ab aqua, quæ fuit sub Noe, hoc mihi est, pro quibus totum hoc ita reddidit Symmachus: Sicut dies Noe istud mihi est. Sicut juravi non venturam aquam Noe amplius in terram, sic juravi quod non irascar, neque succensebo tibi. Montes enim commovebuntur, et colles conturbabuntur: misericordia autem mea non recedet a te. Neque testamentum pacis mea revocabitur; dixit qui tibi miseretur Dominus. Cæcitas enim, inquit, montes ipsi suis locis move-*

⁴⁵ Zachar. xiv, 9. ⁴⁶ Psal. lxxv, 2. ⁴⁷ Philipp. ii, 10, 11. ⁴⁸ Psal. xlvii, 2. ⁴⁹ Psal. xcvi, 4. ⁵⁰ Osee ii, 2. ⁵¹ Ezech. xliii, 56 seqq. ⁵² Jerem. iii, 5. ⁵³ Rom. xi, 25. ⁵⁴ I Petr. iv, 3.

launtur, et colles conturbantur, quam misericordia mea a te dimoveatur. Quod si ad interpretes Septuaginta respicis, non exemplum adhibere, sed docere potius eos reperias, Deum jam inde a diluvio cum hominum peccatis non amplius decertare statuisse, unamque adversus omnes multæ rationem decrevisse: quo deinde tempore cum hominibus versatus est Christus, omnes justo Dei calculo veterem illam pœnam, cui pariter erant obnoxii, subire debuisse, sed iram se in misericordiam **615** commutare, et quæ a se definita decretaque sunt, observare et retinere. Est vero *pacis testamentum* per Christum. Est enim ipse pax nostra⁸⁸: quam postulat Isaias his verbis: « Domine Deus noster, pacem da nobis, quia omnia tradidisti nobis⁸⁹. » Per Christum enim Deo et Patri copulati sumus. B *μεταπεσόν.* Atque hæc quidem illis, qui ad pietatis institutum degunt, quod a Judæis neglectum ad gentes transivit, Deus ipse pollicetur.

Qualis autem esset apud Judæos divini cultus ratio aperte indicat, cum *humilem et instabilem* eam appellat, tanquam quæ in corporea circumcissione et victimis versaretur. Erant vero et gentes ipsæ *humiles*, quæ demonum incursionibus nullo propugnante patebant. Est et errantium cor *instabile*, ebriorumque more, cupiditatibus agitur, et vacillat. Quolibet enim spiritu circumaguntur; et, quod est in Proverbio⁹⁰, rapiuntur cupiditatum turbine: qualia pati Jerusalem non sine crimine significavit Dominus, cum eam animæ suæ cupiditatibus, tanquam vento, agitari questus est. Est vero quæ spiritu rapi se patitur anima, etiam omnino *instabilis*. Cur autem *et misericordem* se fore addit? Primum quidem, quia misericors ipse sit. Deinde vero quia *consolatione ipsa caruit*. Deinde etiam, quia (si de pio apud Judæos vitæ instituto sermo sit) propheta nullus, aut pius, tantus est, ut illud revocare et instaurare queat. Quia denique (si de gentibus agatur) legem ipsi aut prophetas, qui eos ad spirituale robur invitarunt, sicut Israelitæ, non amplexi sunt: quod per eos, qui ultimi in parabola mercede conducti sunt, indicatur, cum quærenti, quid illic totum diem starent otiosi, quia a nemine conducerentur, iidem responderunt. Unus enim ipsos ab ultimis terræ finibus vocavit vineæ Dominus. Deinde ait: *Ecce ego præparabo tibi carbunculum, lapides tuos*; pro quo Symmachus: *Ecce ego compono tibi lapides tuos*; Aquilas autem, *Ecce inclino in stibio lapides tuos*; Theodotio vero, *immitto 616 in stibio*, dixerunt. Ut enim quæ comitur mulier, *stibio* ad formæ conciliationem utitur, sic et ipse ædificii tui *lapides* eleganter disponam. Fortasse vero qui a Septuaginta interpretibus *carbunculus* dicitur, animæ piaculum lustrationemque significat. Sunt enim ipsa etiam Isaia: labra carbone expiata⁹¹. Nullum

A *ταραχθήσονται*, ἡ τὸ ἐμὸν ἔλεος ἀπὸ σοῦ κινήσεται. Κατὰ δὲ τοὺς Ὁ, οὐκ ἔστι παραδειγματικόν, δηλοῖ δὲ μᾶλλον, ὡς ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ κέκριται μοι μὴ τοῖς ἀνθρωπίνοις φιλονεικῆσαι πταισμάσι, καί μίαν κατὰ πάντων ὄρσαι δίκην, δηλῶν ὡς καὶ καθ' ὄν ἐπεδήμησε χρόνον, θεῖα ψήφω πάντας ἔδει τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην προστῆναι δίκην. Καὶ γὰρ ἦσαν ὁμοίως ὑπεύθυνοι· ἀλλὰ τὴν ὄργην μεταφέρω πρὸς ἔλεον, τὸν ὄρον φυλάττων τὸν ἑαυτοῦ. Ἡ δὲ τῆς εἰρήνης διαθήκη, διὰ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ἣν περ Ἡσαίας αἰτῶν ἔφη· « Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. » Διὰ Χριστοῦ γὰρ συνήφθη μὲν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρει. Ταῦτα Θεὸς ἐπαγγέλλεται τῷ θεοσεβῆ πολιτεύματι, ὃ μετέστη πρὸς τὰ ἔθνη, τῶν Ἰουδαίων.

Ὁὐα δὲ παρ' Ἰουδαίους ἦν ἡ θεοσεβῆς πολιτεία, παρίσθησι, ταπεινὴν καὶ ἀκατάστατον ταύτην εἰπὼν· σωματικὴ γὰρ ἦν περιτομή, καὶ θυσίαι. Οἱ ἐξ ἔθνῶν δὲ καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἐφόδοις εὐεπίθαιτο γυγονότες ὑπέκειντο ταπεινῶς. Τῶν δὲ πλανωμένων ἀκατάστατος ἡ καρδία, μεθύοντος δίκην σειομένη τοῖς πάθεσι. Παντὶ γὰρ πνεύματι περιφέρονται, καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν, βεμβασμὸν ἐπιθυμιῶν ὑπομένουσιν· ὃ δὴ παθοῦσαν τὴν Ἰερουσαλήμ αἰτίζεται Θεὸς λέγων· Ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο. Πνευματοφορουμένη δὲ ψυχῆ, πάντως καὶ ἀκατάστατος. Διὰ τί δὲ Ἰλωὸς σοι; Πρῶτον μὲν, ὅτι οἰκτιρῶν ἐγὼ. Ἐπειτα δὲ, ὅτι μὴ παρεκλήθης. Καὶ εἰ μὲν περὶ τοῦ παρ' Ἰουδαίους θεοσεβοῦς πολιτεύματος λέγει, ἐπειδὴ μηδεὶς προφήτης, ἢ θεοσεβῆς τοσοῦτος, ὡς ἀναλαβεῖν αὐτὴν καὶ ἀνακτῆσασθαι. Εἰ δὲ περὶ τῶν ἔθνῶν, ὅτι μὴ καθάπερ Ἰσραὴλ νόμον, ἢ προφήτας ἐδέξαντο, πρὸς εὐρωστίαν αὐτοῦ παρακαλοῦντας πνευματικῆν. Ὅπερ διὰ τῶν ἐν τῇ παραβολῇ τελευταίων μισθωθέντων σημαίνεται, ὡς ἔφη· Τί ὧδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Ὅτι μηδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. Μόνος γὰρ αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων ἐκάλεσεν ὁ τοῦ ἀμπελώνος Δεσπότης. Εἰτά φησιν· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοι ἀνθρακα τοὺς λίθους σου. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμιχος· Ἰδοὺ ἐγὼ συντίθημι στίμει τοὺς λίθους σου. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ἰδοὺ κατακλίω ἐν στίμει τοὺς λίθους σου. Θεοδοτίων δὲ· Ἐμβάλλω ἐν στίμει. Ἡ γὰρ ἀν γυνὴ καλλωπιζομένη στιμύλλοιτο· οὕτως εὐπρεπῶς τῆς σῆς οἰκοδομίας διαθήσω τοὺς λίθους. Μήποτε δὲ ὁ παρ' αὐτοῖς Ἐβδουμήκοντα ἀνθραξ, τὸ καθάρσιον ἀντίκειται τῆς ψυχῆς. Δι' ἀνθρακος γὰρ καὶ Ἡσαίου τὰ χεῖλη κεκάθαρτο. Δηλοῖ οὖν μηδένα τῆς οἰκοδομίας λίθον ὑπάρχειν ἀκάθαρτον, κατὰ τὸ· « Λίθοι ἅγιοι κυλόνται ἐπὶ τῆς γῆς, » περὶ τῶν ἁγίων λεγόμενον, ἐξ ὧν ἡ τοῦ Θεοῦ συνίσταται πόλις.

⁸⁸ Ephes. II, 14. ⁸⁹ Isa. xxvi, 12. ⁹⁰ Sap. IV, 12. ⁹¹ Isa. VI, 7.

h Ἰσ. λείπ. Χριστός.

igitur ædificii lapidem impurum fore significat, juxta illud: «Lapides sancti volvuntur super terram»⁵⁹; et quod est in sanctos, ex quibus ipsa Dei civitas constat, usurpatum.

Τινὲς δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀνθρώπου εἰρησθαί φασιν, ὃν ἔφησεν εἰς τὰ θεμέλια θεθεῖσθαι Σιών, εἰ; ὃν εἰ τις πιστεύσειεν, οὐ μὴ κατασχυνθῆι. Ὁ δὲ Ἀμὼ; ἀδάμαντα τοῦτον καλεῖ λέγων· «Ἐντάσσω ἀδάμαντα ἐν μέσῳ λαοῦ μου Ἰσραήλ. » Ζαχαρίας δὲ φησιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ τὸν δούλόν μου ἀνατολήν. Δι' ὅτι ὁ λίθος ὃν ἔδωκα πρὸ προσώπου Ἰησοῦ, ἐπὶ τὸν λίθον τὸν ἕνα ἐπτά ὀφθαλμοὶ εἰσιν. » Παντεπόπτῃ; γὰρ ὁ Χριστός. Ὁ τοίνυν ἀνθρώπος, φασίν, οὗτος ὑποβάθρα τῆς πόλεως καὶ θεμέλιος, ᾧ ἐγγίζοντες οἱ ἀπόστολοι καὶ αὐτοὶ θεμέλιοι ὄντες, ἐβρέθησαν σάπφειροι δηλούμενοι καὶ διὰ τοῦ ἑπτακαίδεκάτου ψαλμοῦ λέγοντος, ὅτι· « Ὄφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὕδατων, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. » Ἐπιτιμηθέντα γὰρ τὸν ἐξ Ἰσραὴλ διὰ τὰ τολημηθέντα κατὰ Χριστοῦ, ὤφθη μὲν ἡ δι' ὕδατος κάθαρσις· ἀνεδείχθησαν δὲ καὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταί. Καὶ οἱ προφήται δὲ θεμέλιοι λέγονται, Παύλου λέγοντος· « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Ἡ δὲ σάπφειρος οὐράνιον ἔχει τὸ χρῶμα. Καὶ τούτων δὲ τὸ πολίτευμα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Κατὰ δὲ τὸν Ἰεζεκιήλ, καὶ ὁ τόπος ὁ ὑποκάτω τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ὡ; σάπφειρος. Οὕτω τοίνυν εἴρηται διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ φορεῖν. Ἀνθρώποι δὲ καθ' ἑτέραν φασίν ἐκδοχῆν οἱ κοσμοῦντες λίθοι ὡς περ ἐν στίμῃ τῆς Νύμφης τοῦ Χριστοῦ ὀφθαλμοῦς οἱ ἄγιοι μάρτυρες διὰ πύρας δεδοκιμασμένοι. Ἡσιονε dicuntur adhibiti ad formæ conciliationem, lapides Christi Sponsæ oculos tanquam stibio decorantes, sancti ipsi per ignem probati martyres.

Αἱ δὲ τῆς νέας Ἱερουσαλήμ ἐπάλλξεις Ἰασπιδι, ἢ C παραρρηδόνιος κατὰ Σύμμαχον ἐξάφρετος καὶ διαφανής. Δι' ὃν οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σημαίνονται λογικῇ παρασκευῇ τὴν πίστιν ὠχυρωμένοι, ὡς περ προμαχῶνες ὄντες καὶ ἐνδύμενοι πᾶν ὕψωμα καθαιρεῖν ἐπαίρομενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τὰς δὲ πύλας λίθους κρυστάλλου φησί, τὸ διαυγές καὶ καθαρὸν τῆς ὑγιοῦς πίστεως παριστῶν τῶν πεπιστευμένων τὴν διδασκαλίαν τὴν πρώτην καὶ εἰσαγωγικὴν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, τὰς πύλας σου, φησί, λίθους γλυφῆς. Ὁ δὲ Ἀκύλας, λίθους τρυπανισμοῦ τὸ ποικίλον τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας ὡδέπως ἀνιπτόμενος. Ἐκλεκτοὶ δὲ λίθοι, φησίν, ὁ περιβολος σημαίνων τοὺς ταῖς εὐχαῖς περιφράττοντας τὰ μεγάλα καὶ λαμπρὰ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα, τὰ πλήθη τῶν λοιπῶν οἰκητόρων σημαίνοντα. Ταῦτα δὲ πάντα νοήσωμεν ἐξ ἐρμηνείας ἀποστολικῆς λεγούσης· « Θεοῦ οἰκοδομῆ ἔστε. Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον ἔθηκα. » Καὶ πάλιν· « Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσοῖον, ἀργύριον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρπον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσε-

⁵⁹ Zachar. ix, 16. ⁶⁰ Amos vii, 8. ⁶¹ Zachar. iii, 8, 9. ⁶² Psal. xvii, 16, 17. ⁶³ Ephes. ii, 20. ⁶⁴ Philipp. iii, 20. ⁶⁵ Ezech. i, 26. ⁶⁶ I Cor. iii, 10.

uniuscujusque opus manifestum erit ⁶⁷. » Et item : « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Jesu Christo ⁶⁸. » Et : « In quibus omnes ædificamini lapides viventes ⁶⁹. » Istos igitur hoc loco propheta omnes fore Dei discipulos significat ; qui nullum in terris magistrum appellari, cum unus tantum sit in cœlis, edixerit ⁷⁰. A quo et discipuli etiam qui desumpserunt, gentium magistri, et lapides sancti, qui super terram volvuntur ⁷¹, ipsamque prædicationem ubique circumferunt, appellati sunt. De his et Deus antea per Isaiam in hæc verba locutus ait : « Perdam injurias iniquorum, et superbiam arrogantium humiliabo. Et erunt qui derelicti sunt, auro obrizo pretiosiores, et vir lapide ex saphir pretiosior ⁷². » Sunt ergo omnes civitatis filii, Dei ^B discipuli, Paulo **618** etiam suffragante, ubi Deum multifariam multisque modis patres olim per propheta, nos autem ultimis hisce diebus per Filium esse allocutum ait ⁷³. Neque enim quemquam, ut quando cum veteribus agebat, interposuit ; sed assumpta carne verbum effectus, nobiscum ipse locutus est. Pollicetur vero et eis pacem, qui dixit : « Pacem meam do vobis ⁷⁴. »

Deinde adjicit : *Et in justitia edificaberis*. Summa enim æquitate quæ rerum omnium architectrix est Dei sapientia, cum vivos et bene compactos lapides ædificio suo adjungeret, alios quidem in propugnacula, alios vero in fundamenta, alios denique in muros posuit. Alios rursus civitatis templo quidem addixit, alios vero ipsius etiam penetralibus. Cæteris autem reliquam civitatem exornavit, nullo more hominum pro singulorum dignitate facto discrimine, neque habito cujusquam respectu ; sed ex æquo omnes admittens, liberos et servos, pauperes et divites, eosque etiam, qui vitæ genere obscuro celebresque fuerant. Atque hæc quidem postquam Ecclesiæ pollicitus est, eandem deinceps a quibus cavendum sit, monet ; dum ab iniquo recedere, ne tremor eidem appropinquet, jubet. Eos enim mysteria edocet, reipsa præstans, quod fore Dei discipulos dixit : de quo et illa Sponsæ verba sunt, cum sibi osculum oris ejus dari postulat ⁷⁵. Ipsam enim prophetarum verbis peramianter olim salutarat quidem, cum ad sanctificationis et justitiæ complexum invitaret : sed ex quo in carne apparuit, ore ad os nobiscum congressus, suis ipse nos oris osculis suaviatus est. Ait ergo nullum tibi hostem superfuturum, si justitiam colas. Sequitur deinde : *Et ecce proselyti accedent ad te per me ; ut eos, qui uno quoque tempore de gentium numero, aut etiam Judæorum, ad ipsos accesserunt, indicet. Gentes enim ipsas a tergo sequuntur, quantumlibet antea priores incederent : Jamque proselyti gentibus flunt, qui easdem olim in proselytos*

Α ται. » Καὶ πάλιν : « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ πάλιν : « Ἐν οἷς πάντες οἰκοδομεῖσθε λίθοι ζῶντες. » Οὗς δὴ νῦν πάντας ὁ προφήτης φησὶν ἐσσεσθαι διδασκούς Θεοῦ τοῦ εἰπόντος : Μὴ καλέσητε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰς γὰρ ἐστὶν ὑμῶν διδάσκαλος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐξ οὗ καὶ οἱ μαθηταὶ λαβόντες, διδάσκαλοι τῶν ἐθνῶν γεγόνασιν : οἱ καὶ εἰρηγῆται λίθοι ἅγιοι κυλιόμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸ κήρυγμα πανταχοῦ περιφέροντες. Περιτῶν ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου φησὶν προειπῶν : « Ἀπολώ ὕβριν ἀνόμων, καὶ ὕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ἐντιμοὶ μᾶλλον, ἢ τὸ χρυσοῖον τὸ ἄπυρον. Καὶ ὁ ἀνόρθωτος ἐντιμὸς μᾶλλον ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ σουφεῖρ. » Πάντες οὖν οἱ τῆς πόλεως υἱοὶ διδάκτοί Θεοῦ, καὶ μάρτυς ὁ Παῦλος λέγων : « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ἰϋϋ. » Οὐδεὶς γὰρ ἡμῖν, ὡς τοῖς παλαιοῖς, ἔμεστέυσεν. Αὐτὸς δὲ σαρκωθὲς ὁ Λόγος ἐφθέγγετο. Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ εἰρήνην αὐτοῖς ὁ εἰπών : « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. »

Οἷς ἐπιλέγει : Καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ. Κατὰ γὰρ τὸ δικαιοτάτον, αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων οἰκοδόμος, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, τοὺς ζῶντας καὶ εὐπαγεῖς λίθους προσάπτων τῇ οἰκοδομῇ, τοὺς μὲν ἐπάλληξαι ἐπολεῖ, τοὺς δὲ θεμελίους κατεβάλλετο, τοὺς δὲ ἐν τοῖς περιβάλλοις κατέταττε. Καὶ τοὺς μὲν ἀφώριζεν εἰς τὸν νεῶν τῆς πόλεως, τοὺς δὲ εἰς τὰ ἐνοτάτω τοῦ ναοῦ. Τοῖς δὲ τὴν λοιπὴν πόλιν ἐκόσμη, μὴ διακρίνων τὰς κατ' ἀνθρώπον ἀξίας, οὐδὲ εἰς πρόσωπον ἀφορῶν, ἐκ τοῦ δικαίου δὲ πάντας προσέμενος ¹, ἐλευθέρους καὶ δούλους, πένητας καὶ πλουσίους, τοὺς τε κατὰ τὸν βίον ἀσήμους, τε καὶ περιφανεῖς. Ταῦτα τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπηγγελλόμενος ἐξῆς αὐτῆ διαστέλλεται : Ἀπέχου ἀπὸ ἀδίκου, καὶ τρόμος οὐκ ἔγγισί σοι. Μυσταγωγεῖ γὰρ αὐτοὺς ἔργῳ δεικνύς τὸ, ἔσονται διδάκτοί Θεοῦ. Περι οὗ καὶ ἡ Νύμφη λέγει : « Φιλησάτω μὲς ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. » Πάλαι μὲν γὰρ αὐτὴν κατησπάζετο διὰ προφητῶν, πρὸς συναψίαν τὴν αὐτοῦ καλῶν δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης. Ἐν σαρκὶ δὲ φανερός, ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ πεφιλημέθα στόμα πρὸς στόμα λελαληκός ἡμῖν. Φησὶν οὖν, ὡς Οὐδεὶς ἐχθρός σου περιγενήσεται τιμῆς ἐδὲ δίκαιον. Καὶ ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονται, φησὶ, δι' ἐμοῦ, τοὺς ἐν ἐκάστῳ καιρῷ προσιόντας τῇ πίστει δηλῶν ἐξ ἐθνῶν, ἢ καὶ ἐξ αὐτῶν Ἰουδαίων. Κατόπιν γὰρ τέθεινται τῶν ἐθνῶν, καίτοι πρώτῃν ἔχοντες τάξιν, καὶ γεγόνασι προσήλυτοι τοῖς ἐξ ἐθνῶν, οἱ πάλαι τούτους προσήλυτους δεχόμενοι. Πλὴν καὶ τοῦτο δι' ἐμοῦ, φησὶ. Διὰ γὰρ Χριστοῦ ἡ πάντων ἐπιστροφή, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν ὁδός. Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται, φησὶ,

⁶⁷ I Cor. III, 11-13. ⁶⁸ Ephes. II, 20. ⁶⁹ I Petr. II, 5. ⁷⁰ Matth. XIII, 8, 9. ⁷¹ Zachar. IX, 16. ⁷² Isa. XLIII, 11, 12. ⁷³ Hebr. I, 1, 2. ⁷⁴ Joan. XIV, 27. ⁷⁵ Cant. I, 1.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. προσέμενος.

πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν· A admittebant : quod *per se* tamen etiam factum
 « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » Καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » esse asserit. Est namque **619** omnium per Christi-
 sum conversio, et per eundem ad Patrem, et Deum via. « Nemo enim, inquit, venit ad Patrem nisi per
 me ⁷⁶. » Et rursus : « Ego sum via ⁷⁷. » Et : « Ego sum janua ⁷⁸. »

Τινὲς δὲ *προσηλύτους* εἰρήχασι τοὺς οὐ γνησίως
 οὐδὲ καθαρῶς προσόντας, ἀλλὰ *προστασίας* ἢ τινας
 χάριν ὠφελείας. Οὗς καὶ *παροικῆσειν*, ἀλλ' οὐ κατ-
 οικήσειν φησίν. Ὅς ἐν παρόδῳ γὰρ οἱ τοιοῦτοι ποι-
 οῦνται τὴν εἰσοδον, οἷον ἐκ αὐτῆ προσηφύγοντες. Ἐφ'
 οἷς φησιν· Ἰδοὺ ἐγὼ κτεῖνω σε, οὐχ ὡς χαλκὸς
 φυσῶν ἀνθρακας. Ἐγὼ σοι ταῦτα ποιῶ λέγων,
 ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ σου κτίστης. Μωσῆς μὲν γάρ, καὶ
 Σολομῶν, καὶ Ζοροβάβελ, σωματικὰ καὶ ὀλιγοχρόνια
 ἐποίησαν· ὁ μὲν σκηνὴν, οἱ δὲ νεῶς. Νῦν δὲ αὐτὸς
 ἐγὼ ὁ τῶν ὄλων Κύριος, δι' ἑμαυτοῦ σε *ἐκτίσσω*· ἐπὶ
 τὴν πέτραν οἰκοδομήσας μου τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκ-
 τίσσω δὲ σε οὐ τὴν τέχνην τινὴ ἀνθρωπίνην, θεϊκῆ δὲ καὶ
 ἀρρήτην χάριτι. Οὐ γὰρ ὡς χαλκὸς δι' ὄργανου καὶ
 πυρός. Τοιαῦται γὰρ τῶν ἀνθρώπων αἱ τέχναι. Διὸ B
 καὶ εἰς φθορὰν χωρεῖ τὰ γινόμενα. Τοῦ μὲν δὲ ἀδιά-
 φθορον ἔργον. Τινὲς δὲ τὸ *ἐκτίσσω*, ἐπὶ τοῦ ἀνέκτισσα,
 παρελήφασιν. Ἀηλοὶ δὲ τὸν δι' ἁγίου Πνεύματος ἀνα-
 καινισμὸν, ὡσπερ οὖν καὶ τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα
 κτίσσει λέγεται καινὸν ἀνθρώπον, κατὰ τὸ, « Ἀλλὰ
 μεταμορφῶσθε τῇ ἀνακαινίσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. » Τοῖς
 δὲ τοιούτοις ὅτι περ ἀκολουθεῖ ἀνδρεία, σύνεσις τε
 πνευματικὴ ὁλοῦ, λέγων· Πᾶν σκεῖος φθαρτὸν ἐπὶ
 σὲ οὐκ εὐδοῦσῶ, καὶ πᾶσα φωνὴ, καὶ τὰ ἐξῆς·
 σκεῖν λέγων φθαρτὰ, τῆς τοῦ διαβόλου δυστροπίας·
 τοὺς ὑπουργοὺς, οἱ καὶ φθορᾶς καὶ ἀπωλείας εἰσι
 τέχνα, [καὶ] τοῖς ἁγίοις ἐστὶ ὅτι ὀωγμοὺς καὶ θλι-
 φεῖς ἐπάγουσιν. Ἄλλ' οὐ τεύξονται θήρας· καὶ πᾶσα
 δὲ θεομάχος γλώττα, φησίν, ὑπὸ σοῦ νικηθήσεται. C
 Κατὰ γὰρ τὸν Δαβὶδ· « Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύ-
 ναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλιβόντας ἡμᾶς. »
ruptionis et interioris filii evaserunt, sanctisque sæpe persecutiones et afflictiones inducunt. Sed
non illi quod venantur, assequuntur. Imo per te lingua omnis, quæ bellum Deo indixit, vincetur
ac superabitur. Ut enim apud Davidem legitimus : « In Deo faciemus virtutem; et 620 ipse in
nihilum reducet eos qui affligunt nos ⁸¹. »

Ἐχρῆν δὲ ὑπομνησαί μετὰ πάντα καὶ τῆς ἀποκει-
 μένης ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι *κληρονομίας*, ἥτις ἐστίν·
 « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ
 ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ
 Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Διὸ φησιν· Ἔστι *κλη-
 ρονομία* τοῖς θεραπεύουσι Κύριον. Ἀγαπῶσι δὲ
 αὐτὸν οἱ θεραπεύοντες αὐτόν, διὰ τοῦ πάσης εὐλα-
 βείᾳ δουλεύειν αὐτῷ. Παρανόμοις ἢ δὲ κεῖται τοῖς
 Ἐβδόμηκοντα, οἱ δὲ ἔροχοι σου ἔσονται ἐν αὐτῇ.
 Δηλοὶ δὲ ὅτι μετὰ τὸν διὰ πνεύματος ἀνακαινισμὸν,
 εἰσίνες εὐρεθεῖεν ἀμαρτίας ἔροχοι, ἔσονται ἐν αὐ-
 τῇ, τῇ φθορᾷ δηλονότι· διὸ ἐπήνεγκεν εὐδοῦς τὸ, Ἔστι
κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι Κύριον. Τὴν δὲ πᾶ-
 σαν βῆσιν τινες καὶ ἐπὶ τῆς ἀισθητικῆς Ἱερουσαλήμ
 νοεῖν ἔφρασαν. δύνασθαι εὐφροσύνην λέγοντες γίνε-
 σθαι, ὅτ' ἂν ἀδρόα γένηται πρὸς τὸ κρείττον μετα-

⁷⁶ Joan. xiv, 6. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Joan. x, 9. ⁷⁹ Matth. xvi, 18. ⁸⁰ Rom. xii, 2. ⁸¹ Psal. lxx, 14. ⁸² Isa. lxxiv, 4; I Cor. ii, 9.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. παρὰ μόνους.

latamque fore tum demum, cum repentinam in melius fieri mutationem contigerit; ad quam Jerusalem etiam invitat, quæ ea peccatorum vincula fregerit, quibus seipsam bonis privatam et sterilem, a Deoque separatam obstrinxerat. Ita enim et plures incolas, inquit, habueris, si metibi viri in morem præesse volueris, et te majorem, post captivitatem effecero. Gentes deinde ipsas possidebit semen tuum, quæ ut ejus instaurationem prohiberent, coierant. Ita enim sunt superatæ, ut ad septennem ustionem earum arma suffecerint. Significat rursus urbes ipsas, quæ desertæ fuerant, ab Israelitis esse reparandas et habitandas. Noli igitur amplius, inquit, veteri te gloriæ restitutum iri dubitare. Elues enim veteris opprobrii maculam. Talis erat et Jobi oratio, dicentis : « Etiam si nive proluar, et puris manibus purger, abunde me sordibus infecisti. Abominatus est me amictus meus ⁹³. » Confert vero ad fidem, promissionibus quod, Dominus qui facit te, adjicit; ut eum se, a quo de nihilo in lucem productus sit, esse demonstrat; neque sibi uni Deum, sed gentibus cunctis etiam futurum. Non enim inquit, injuriæ tuæ recordabor, **621** aut eorum more exprobrabo, qui suas uxores, cum ab illis injuriam passi sunt, ad modicum tempus a se removent. Quantumvis enim in desinunt.

Ego contra, injuriæ oblivione defector : et te ad medici temporis spatium sanationis ergo a me depuli, ut cum te prænituisset, misericordia cumularem. Postulat vero a sua etiam superiorum temporum benignitate innotescere. Priusquam enim esse cœpisses, inquit, ego tui cum Noe misertus sum, teque per prænotionem servavi; quem ex eodem servato nasciturum esse videbam. Pro mea etiam bonitate hominibus ab infantia sceleratis et flagitiosis eluvionem me non amplius esse missurum, neque montes collesque transmutaturum pollicitus sum. Ut igitur nihil tum promisi, quod non reapse præstiterim; sic et nunc me tui miserturum, summaque te pace fruiturum per me confidito. Neque vero ista dicit, tanquam quæ prænuntiat, exsequi necessitate cogatur. Hæc enim audientium voluntati arbitrioque relinquit. Nam et in Sodomis urbs una servata est, cum facilis ad veniam Dominus, Loti causa, eam ab ira sua eximendi occasionem amplexus est⁹⁴. Abrahamo deinde generis propagationem, et benedictionum in idem transitum pollicitus est : ea nimirum lege et conditione, ut patris illi viis insisterent, ejusque mandata custodirent : cum, ut idem sibi testis est, Abrahamum filiis suis de timendo Deo præcepta daturum non ignoraret. Postea, ut Chaldæorum crudelitatem accusare consolatione caruisse adjecit. Seniores enim gravi jugo oppresserant, neque parvulorum miserti fuerant. « Ego siquidem, ait, parumper iratus fui; at illi addiderunt ad mala⁹⁵. » Sed te, meliori longe

βολή. Πρὸς τὴν εὐφροσύνην προτρέπεται καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ *δηγρῦσαι* τῆς ἁμαρτίας τὰ δεσμὰ, οἷς ἑαυτὴν ἐγκατέδησεν *στερωθεῖσα* καλῶν καὶ ἀποστᾶσα Θεοῦ. Οὕτω γὰρ *πλείους* ἕξεις, φησί, τοὺς οἰκήτορας, λαοῦσα προστάτην ἐμὲ δίκην ἀνδρὸς ἀντιλαμβάνομενον, καὶ μέλζονα δὲ σε μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ποιήσω. *Ἐθνη δὲ κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου* τὰ συνελθόντα πρὸς τὴν κωλύσαι τὴν ταύτης ἀνοικισμὸν. Οὕτω γὰρ ἠτήθησαν, ὡς καὶ τὰ ὄπλα αὐτῶν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἀρκῆσαι πρὸς καύσιν. Καὶ τὰς πόλεις; φησὶ τὰς ἠρημωμένας ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ κατοικισθῆσθαι. Μὴ οὖν λογίζου, φησὶν, ὡς οὐ μὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν δόξαν κατασταθῆσῃ. Ἀποτρέψῃ γὰρ *δνειδος* τὰ ἀρχαῖον. Τοιούτοις ἐχρήτο λόγοις Ἰωβ : « Κἂν γὰρ ἀπολούσωμαι χιόνι, καὶ καθάρωμαι χερσὶ καθαραῖς, ἰκανῶς με ἐν ῥύπῃ ἐθαψας. » Ἐδεδυξάτο δὲ ἡ στολή μου. Πρὸς πίστιν δὲ τῆς ἐπαγγελίας τὸ, Κύριος ὁ ποιῶν σε, ὁ καὶ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι πρὸς τὸ εἶναι σε κτίσας. Οὐκ ἔσομαι δὲ μόνου σου Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων. Οὐ γὰρ μνησικαχῆσω σοι, οὐδὲ ὀνειδίσω, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ γυναικάς ἁμαρτανούσας πρὸς ὀλίγον ἀποβρίψαντες. Κἂν γὰρ καταλαγῶσιν, τὰ πρόσθεν ὀνειδίξεν εὐώθασιν.

uxores, cum ab illis injuriam passi sunt, ad modicum tempus a se removent. Quantumvis enim in gratiam redeant, præterita tamen exprobrare non

Ἐγὼ δὲ Θεὸς ἀμνησικαχὸς εἰμι. Καὶ πρὸς ὀλίγον σε θεραπείας χάριν παρέδωκα, ὡς ἂν μετανοήσασαν ἐλέους ἐμπλήσω. Ἄξιόι δὲ καὶ ἀπὸ χρόνων τὸν πρόσθεν ἐξ ἀγαθότητος γνωρίζεσθαι. Καὶ πρὶν γὰρ σε γενέσθαι σὺν τῷ Νῶε, φησὶν, ἠλέησα διασώσας σε κατὰ πρόγνωσιν. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ σωθέντος ἡμελλε εἶ γίνεσθαι. Ἐξ ἀγαθότητος δὲ καὶ τοῖς ἐκ νεότητος ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐγκειμένοις ἀνθρώποις μηκέτι κατακλυσμὸν ἐπιόσειν ἐπηγγελιάμην, μηδὲ βουνοὺς τε καὶ ὄρη μεταστήσειν. Οὕτε τοίνυν τὰ τότε ἐψευσάμην, οὕτε τὴν οὖν περὶ τοῦ σε ἐλεήσειν ὑπόχεσιν, καὶ πάσης ἀπολαύσειν εὐφροσύνης. Ταῦτα δὲ φησὶν, οὐχ ὡς ἔχων ἀνάγκην ἀπὸ προλέγει ποιεῖν. Ταῦτα γὰρ ἐν τῇ τῶν ἀκούοντων ἰσότητι γινώμη. Καὶ ἐπὶ Σοδόμων γὰρ μία πόλις ἐσώθη, τοῦ εὐαφρόμου Δεσπότου πρόφατιν λαθόντος παρὰ τοῦ ἁπλοῦς ὅτι ἐξελεῖν αὐτὴν τῆς ὄργης. Καὶ τῷ Ἀβραάμ αὐξήσειν ἐπηγγεῖλατο γένους, καὶ διδάσασιν εἰς αὐτοὺς τῶν εὐλογιῶν, ὅλον ὡσεὶ φυλάττοιεν οἱ ἐξ αὐτοῦ τὰς πατρικὰς ἐντολάς, ὡς καὶ αὐτὸς φησὶν : Ἐγὼ γὰρ οὐκ ἐπὶ συντάξει Ἀβραάμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ φοβεῖσθαι τὸν Θεόν. Ἐἶτα κατηγορεῖ τῆς τῶν Χαλδαίων ὀμότητος λέγων : Οὐ παρεκλήθης. Τοῦ γὰρ πρεσβυτέρου τὸν ζυγὸν ἐθάραναι, καὶ παιδία οὐκ ἠλέησαν. Ἐγὼ γὰρ ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. Ἄλλ' ἐγὼ σε παρακαλέσω, ἀνοικισμὸν σοι δωροῦμενος κρείττονα. Θέλοντος γὰρ μόνον ὅλην πᾶσα τιμία παρίσταται, μόνον εἰ μετανοῦντες ἄξιοι γένοισθε. Τούτου δὲ μὴ γενομένου καὶ τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἀργεῖ. Τοῖς γὰρ κατὰ νόμον βιοῦσιν αἱ ἐπαγγελίαι, οὐς Θεοῦ καλεῖ διδασκτοῦς. Εἶτα

⁹³ Job ix, 30, 31 ⁹⁴ Gen. xix, 21. ⁹⁵ Zachar. i, 15.

κ Ἰσ. ἤμελλεσ. Ἰσ. δηλονότι εἰ.

παιδεύσει μὴ τείχεσιν ἀπλῶς καὶ τοῖς φυλάττειν δο-
κοῦσι πόλιν θαρβέειν, = δικαιοσύνη.

ria, si per pœnitentiam digni statis. Quod si istud desit, otiosam et vanam esse promissionem certum est. Ad eos enim, qui degunt ex legis præscripto, spectant promissiones; quo *Dei discipulos* hoc loco nominat. Docet præterea non **622** mœnibus tantum et custodibus, sed justitia etiam tam esse civitatem.

Τοῦτο γὰρ τὸ, ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσεται. Ταύτην γὰρ ἀσκούτων καὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς Ἱεριχοῦς ἀκονεῖ καθήρητο τείχη. Ταύτην οὖν ἀσκῶν οὐ μὴ φρονηθήσεται· μάλλον δὲ ἀκαταγώνιστος ἔσται, ὡς καὶ τὰ κύκλω πολεμοῦντά σε γένη παροικήσῃσιν ὑμῖν, καὶ ὑφ' ὑμῶν βοηθεῖσθαι, τῆς ἐμῆς ῥοπῆς. παρουσίας ὑμῖν. Τὸ ἀκάματον δὲ τῆς αὐτοῦ φύσεως, καὶ τὸ ἀπ' ἐξουσίας ἄπερ ἂν ἐθέλο· ποιεῖν ἐξ ἀναιρέσεως τῶν χαλκευτικῶν παρίστανει μόχθων. Κεῖζω δὲ, φησὶν, οὐ σκοπῶν ἀπολέσαι τὸ παραχθέν. Οὐ γὰρ ἵνα σχοίην οὐδ' τιμωρήσομαι, τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησα, ἐξ ἀγαθότητος δὲ κτερίζω, μετ' αὐτῆς καὶ διοικῶ. Ἐχθρῶν δὲ σοι, φησὶν, ἐπιόντων πᾶν σκευὸς ἀργήσῃσι πολεμικόν· ὡς γὰρ Ἰουδαῖοι πάντα δίκαιον ἐμίσους, δύσχερστὸν καλοῦντες αὐτόν· οὕτως οἱ κύκλω τῆς Ἰουδαίας θεοσεβοῦντα τὸν λαὸν ἀπεστρέφοντο, δυσχεραίνοντες ἐφ' οἷς Θεοῦ ῥοπήν ἐώρων παρούσαν αὐτοῖς. Λαιπὸν δεικνυσὶν ὁ προφήτης ὡς οὐκ ἄψυχον σκευὸς διακονεῖ τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸς παρακολούθησιν ἔχων τῶν πραττομένων, ἢ ἐπιτιμᾷ ἁμαρτάνουσι λέγων· Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν· ἢ ἀμελοῦντας διατίσθησιν, ὡσπερ καὶ νῦν, Οὐκ ἔσται σοι, φησὶν, ἀνόνητον τὸ πιστεῦσιν Θεῷ, ἀλλ' ἔξεις ἐλπίδας κληρονομίας γενέσθαι Θεοῦ. Ὅς καὶ αὐτεξούσιον δεικνύως τὴν ἀρετὴν, φησὶν· Ἔσεσθέ μοι δίκαιοι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΝΕ΄.

α' ιγ'. Οἱ διεψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε, καὶ πλεῖτα ἄνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς, ὄνον καὶ στέαρ. Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργύριον καὶ τὸν μόχθον ἑμῶν οὐκ εἰς πλησμονήν; Ἀκούσατέ μου, καὶ φάγεσθε ἀγαθὰ, καὶ ἐντροφυήσει ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, κ. τ. λ.

Ὁ Χριστὸς πᾶσιν ἐκήρυττεν· « Εἰ τις διεψᾶ, ἐρχέσθω πρὸς με, » ποταμοὺς ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν εἰπὼν, δι' ὧν ἐδήλου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτην δέ φησιν· « Ὅς δ' ἂν πίη D ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζῶντος. » Περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ Δαβὶδ ἔλεγε· « Καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. » Καὶ πάλιν· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Αὐτὸς δὲ ἔλεγεν ἐν προφήταις Χριστός· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτούς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, » φησὶ δὲ καὶ Ζαχαρίας, ὅτι· « Πηγὴ ἐκ τοῦ οἴκου Κυρίου ἐξελεύσεται, καὶ ποτιεῖ τὸν χειμάρρουν τῶν σχοινίων. »

⁶⁶ Josue vi, 1 seqq. ⁶⁷ Joan. vii, 38. ⁶⁸ Joan. iv, 13, 14. ⁶⁹ Psal. xxxv, 9, 10. ⁷⁰ Psal. xlv, 5. ⁷¹ Isa. lxxvi, 12. ⁷² Joel iii, 18.

VARIE LECTIONES.

■ Ἰσ. ἀλλὰ καὶ τῆ. ■ γρ. Ἰώηλ.

A concessa instauratione, *consolabor*. Me enim v-

lente solum, quævis in promptu est pretiosa mate-

ria, si per pœnitentiam digni statis. Quod si istud desit, otiosam et vanam esse promissionem certum est. Ad eos enim, qui degunt ex legis præscripto, spectant promissiones; quo *Dei discipulos* hoc loco nominat. Docet præterea non **622** mœnibus tantum et custodibus, sed justitia etiam tam esse civitatem.

Hoc enim innuit, cum in *justitia edificaberis*, adjecit. Hanc enim qui colunt; vel alta Jerichuntis vicinia nullo negotio dejecerint ⁶⁶. Itaque non est quod *timeas*, si eam amplecteris. Imo vero ita invicta futura es, ut qui te undique adoriebantur populi, tua jam vicinia, tuoque auxilio, cum meus tibi favor accesserit, sibi felices videantur. Eo autem indefessas nature suæ vires et potestatem significat, quod se nullo labore, quæcunq; voluerit, contra *arariorum* morem, effecturum dicit. Adjungit etiam non eo se sine, ut *perdat* quod edidit, *creare*. Neque enim se, ut haberet quos ulcisceretur, homines fecisse; sed qua bonitate *creavit*, eadem et illos gubernare. Hostibus porro ingruentibus, ait, *omne vas* hostile cessabit. Ut enim justum quemlibet oderant Judæi, inutilemque vocitabant, sic et vicini undique pium Judæorum populum ideo aversabantur, quod eidem Deum *adesse* videbant. Deinceps se propheta, non tanquam *vas* aliquid inanime, Deo subservire, sed eorum etiam, quæ geruntur notitiam habere indicat; dum, aut peccatoribus succenset: cum genti peccatrici imprecatur: aut supinos et negligentes *excitat*; ut hoc loco, cum ei, si Deo credat, non futurum inutile, sed spem *divinæ hereditatis* adeundæ habiturum asserit: cum denique liberæ potestatis esse virtutem demonstrans, *justos sibi fore* affirmat.

CAP. LV.

623 VERS. 1-13. Qui sitiis, ite ad aquam, et quotquot non habetis argentum, euntes emite, et bibe absque argento et pretio vinum et adipem. Quare expenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate? Audite me et comedite bona, et deliciabitur in bonis anima vestra, etc.

624 Omnes invitabat Christus, cum diceret: « Si quis sitit, veniat ad me; flumina de ventre ejus fluent ⁶⁷; » quibus verbis Spiritum sanctum significavit. Est deinde et Samaritidem allocutus his verbis: « Qui biberit aquam, quam ego dabo, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis ⁶⁸. » De Christo autem ipso in hæc verba locutus est David: « Et torrente deliciarum tuarum potabis eos, quoniam apud te fons est vitæ ⁶⁹. » Itemque: « Fluminis impetus latificavit civitatem Dei ⁷⁰. » Et de se in prophetis Christus: « Ecce ego inclino in eos, tanquam fluvius pacis ⁷¹. » Et Joel etiam: « Fons de domo Domini egredietur, et potabit torrentem juncorum ⁷². » Ad hæc igitur et hoc loco

adhortatur propheta, donum gratis amantibus proponi asserens. Verum *sine commutatione vinum et lac reddiderunt Aquilas et Symmachus, ut ad aquam ista responderent. Pro adipe enim lac dixerunt. Significatur porro aquæ nomine Evangelii promulgatio: ut vini et lactis, mystica regeneratio. Qui enim aqua et Spiritu sancto regenerantur, verbi rationali lacte, tanquam recentor nati infantes nutriuntur⁹³, *vinumque* illud bibunt, de quo dicitur: « Hic est sanguis meus qui pro vobis effunditur⁹⁴. » Et vero quibus olim dabatur baptismus, iisdem lac etiam cum corpore et sanguine tribuebatur; quod de more in Ecclesiis quibusdam adhuc observatur. Idipsum et Moses adumbravit, cum gratiosos ejus a vino oculos, cum dentes lacte albiore esse dixit⁹⁵.*

625 Significat autem per *adipem*, pinguem illam et almam in Christo cibi facultatem; id est Christi corpus, quod in Evangeliiis caro; hic autem *adeps* nuncupatur, ut et ibi quidem corpus, hic autem *vinum*. *Adeps* enim et caro incarnationis œconomiam significant: *vinum* autem et sanguis, passionis mysterium; quæ se illis, qui salutem *sitiunt*, gratis præbiturum pollicetur: sicut et discipulis, quod gratis accepissent gratis dare imperavit⁹⁶.

Qui autem *emere* cum jussisset, etiam *sine pretio* mox adjicit? Quia fide, non argento venditur, ideoque *quare pecunia emerent* quæsiuit. Quamobrem vero, ait, non in ea studia tempus impenditis, quibus est nutriendi facultas, sed in externis disciplinis frustra *laborantes*, ea vobis *argenta emittis*, quæ sub ipsa dictionis venustate nihil quod verum sit, et mentem nutriat, complectuntur? Hinc igitur illa Symmachi, quæ sequitur, interpretatio: *Impenditis pecuniam vestram, non in panes; et labores vestros, non in saturitatem*. Conveniet vero et iis etiam, qui Judaicarum scholarum traditiones emebant. Nudas enim voces tantum ediscebant. Apud externæ deinde sapientiæ magistros, mendacium ipsum lutii instar, aureo tanquam in vase reconditur; cum nos Christi thesaurum in vasis fictilibus habeamus⁹⁷: ideoque et Paulus ait: « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi⁹⁸? » Et rursum: « Quoniam in sapientia Dei non agnovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes⁹⁹; » ubi stultitiæ nomine, dictionis in Scriptura sacra humilitatem significavit. Istis igitur omissis, evangelicæ promulgationis *bona comedite, ut deliciemini*, inquit, veritate enutriti, Denique agnoscentes, et secundum virtutem degentes talibus incredulitatis prudentisque auscultationis mercedem acceptis. Quo fit ut *audite audientes*, cæteros interpretari videamus. Deinde ne

Ἀ πρὸς ἃ νῦν καὶ ὁ προφήτης πικραλεῖ, προῖκα πᾶσι λέγων προκεῖσθαι τὴν δωρεάν. Ἄκυλας δὲ καὶ Σύμμαχος, Ἄρευ ἀλλήλματος ὄνον καὶ γάλα, φασίν, ὡς εἶναι ταῦτα πρὸς τῷ ὕδατι. Ἄντι γὰρ τοῦ στέαρ, γάλα φασί. Ἀλλοὶ δὲ τὸ μὲν ὕδωρ, τὸ εὐαγγελικόν κτηρυγμα. Ὄνος δὲ καὶ γάλα τὰ μυστικὰ τῆς ἀναγεννήσεως σύμβολα. Οἱ γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννώμενοι, ὡς ἀριγεννήτα βρέφη τῷ λογικῷ τρέφονται γάλακτι, ὄνον τε πίνουσι, περὶ οὗ φησι: « Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. » Καὶ πάλαι δὲ τοῖς φωτιζομένοις γάλα μετὰ τοῦ σώματος προσεφέρετο καὶ τοῦ αἵματος. Καὶ ἐν τισὶ δὲ φασὶν Ἐκκλησίαις τὸ ἔθος εἶναι φυλάττεσθαι. Τοῦτο καὶ Μωσῆς ἠντίτετο λέγων: Ἐκκαρποὶ ὀρθαλομοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου. Καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ εἰ ὁ γάλα. Ἐ τὸ δὲ στέαρ, τὸ λιπαρὸν καὶ τρέφον τῆς ἐν Χριστῷ τροφῆς αἰνίττεται, τὸ σῶμα δηλοῦν τοῦ Χριστοῦ, σάρκα μὲν λεγόμενον ἐν Εὐαγγελίοις, ἐν ταῦθα δὲ στέαρ ὡσπερ ἐκεῖ μὲν αἷμα, νῦν δὲ ὄνον. Τὸ μὲν γὰρ στέαρ καὶ ἡ εἰς τὴν ἐνσῶρον οἰκονομίαν δηλοῖ. Ὄνος δὲ καὶ αἷμα, τὸ τοῦ πάθους μυστήριον, ἃ τοῖς διηψῶσι σωτηρίας δώσειν ἀμίσθι ἐπαγγέλλεται καὶ τοῖς μαθηταῖς εἰπόν: Ἄδωρεάν ἐλάβετε, δωρεάν δότε.

Πῶς δὲ λέγει, Ἄγοράσατε, καὶ πάλιν, Ἄρευ τιμῆς; ἐπειδὴ πίστεως, οὐκ ἀργυρίου πιπράσκειται. Ὅθεν εἰρηται: Ἐνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου; Διὰ τί δὲ μὴ περὶ τροφίμου λόγους τὸν χρόνον καταναλίσκετε, μάτην μοχθοῦντες περὶ τὰ ἐξω μαθήματα, πρὸν ἀργυρίου ταῦτα ὠνούμενοι, ἅπερ ἐν κάλλει λέξεως, ἀληθείας κενὰ καὶ νοητῆς ἐστὶ τροφῆς; Διὸ Σύμμαχος, ἐφησι: Δίστετε ἀργύριον, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν ἧ, καὶ τοὺς κόποις ὑμῶν, οὐχ ὑπὲρ πλησμονῆς. Ἀρμόσει δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὠνομένων τῆν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀναγνωσμάτων παράδοσιν. Ψιλὴν γὰρ τὴν λέξιν ἐμάθανον. Παρὰ δὲ τοῖς ἐξω σοφοῖς, καθάπερ ἐν χρυσοῦ σκεύει, τὸ ψεύδος, βορβόρου δίκην, ἐκρύπτετο. Ἡμεῖς γὰρ ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσι τὸν Χριστοῦ κερτήμεθα θησαυρόν. Διὸ καὶ Παῦλος φησι: Πού σοφός; πού γραμματεὺς; πού συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρναν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; Καὶ πάλιν: Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, ἠὲ δόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας: μωρίαν εἰπόν, τὸ τῆς λέξεως εὐτελὲς τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ταῦτα τοίνυν ἀφέντες φάγετε τὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἀγαθὰ, καὶ τρυφήσετε, φησὶν, ἀληθείᾳ τρεφόμενοι, γινώσκοντές τε Θεόν, καὶ βιοῦντες κατ' ἀρετῆν, μισθὸν εὐπισθείας ταῦτα λαβόντες καὶ συνετῆς ἀκροάσεως. Ὅθεν ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ: Ἀκούσατε ἀκούοντες. Ὡς μὴ σωματικῶν δὲ ὄντων τῶν ἀγαθῶν, τὰ τὰς ψυχᾶς, ὑμῶν εἰκότως προσέθηκε.

corporis bona esse putaremus, anima vestra ad-

⁹³ I Petr. ii, 2. ⁹⁴ Matth. xxvi, 28. ⁹⁵ Gen. xlix, 12. ⁹⁶ Matth. x, 8. ⁹⁷ II Cor. iv, 7. ⁹⁸ I Cor. i, 20. ⁹⁹ ibid. 21.

VARIÆ LECTIONES.

ο γρ. ἦ. ρ γρ. καί. ε γρ. ἄρτων. ρ γρ. ἡ ψυχῆ.

Λέγει δὲ, *Καὶ ἐπακολουθήσατε ταῖς ὁδοῖς μου.* **A** 626 Sequitur deinde: *Et sequentini vias meas.* Juxta illud: «Siquis vult venire post me, abneget semetipsum et tollat crucem suam, et sequatur me¹.» *Animæ vero vitam, quæ sanctis reconditur, ea significant, quæ oculus non vidit², et quæ deinceps.* Ubi vero animos ad audiendum præparavit, ita docere aggreditur: *Constituem vobis testamentum æternum; sancta David fidelia.* Transiit enim, quod ad tempus concessum fuerat, vetus testamentum: sed quod ego fœdus cum Davide pepigi³, quando Christum ab eo proditurum esse ipsi sum pollicitus, reipsa præstabo. At quo loco *sancta* legimus, *miseriçordias* interpretatus est Symmachus: de quibus et ista sunt Davidis: «*Miseriçordias tuas, Domine, in æternum cantabo*⁴.» Et paulo post: «*Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen tuum in sæculum manet; et thronus ejus sicut sol in conspectu meo*⁵.» Hæc igitur vobis, qui verbis meis attenditis, ipse sum largiturus. Ea enim ipsa *delicias et animæ bona* vocabat; quæ nunc *sempiterna* appellat. Nam et lex ipsa, auctore Apostolo, ad tempus usque emendationis data erat⁶. Itaque ait in prophetis: «*Feriam fœdus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris*⁷;» et quæ deinceps. Umbram enim hoc habuit; illud autem veritatem. Hinc et Joannes legem per Moscm, gratiam autem et veritatem per Christum datam esse affirmavit⁸. Intelligas vero et *sanctorum* nomine, *sacra Christi oracula*, tanquam quæ sanctos efficiant; non aliter quam timorem Domini mundum, quia munditiam præstat, David appellat⁹. Quin et Salvator ipse, cum verba, quæ loquebatur spiritum et vitam esse, dicebat¹⁰, ea ipsa efficere significabat, cum fida deinde, fidei faciendæ potestatem habere. Hæc enim virtus est oraculorum, quæ per Christum eduntur. Postquam igitur *Davidem* eum vocavit, qui de semine Davidis esset, de eodem quæ sequuntur: *Ecce testimonium in gentibus dedi eum*, addidit. Itaque et superius ei, quæ sterilis erat, Evangelium annuntiabat. Alias **627** etiam cum verba ista penes se habituros esse Judæos prævideret, neque ex eis tamen esse utilitatis aliquid percepturos, translata ad gentes oratione superioribus non incongrua adjungit; eos nempe, quibus minime annuntiatus fuit, illum esse intuituros, et agnitos qui non audiverunt. *Testimonium* deinde dixit, quia de veritate testatus est, *et a gentibus*, repugnante Israele, auditus. Est vero *et gentes* contestatus Deo in posterum fore acceptas, neque eas quemquam a Dei agnitione esse prohibiturum.

Μαρτύριον οὖν φασὶ τὸ κήρυγμα τὸ περὶ αὐτοῦ, **D** Volunt igitur *testimonii* nomine, factam de eo prædicationem demonstrari, ut idem docuit, cum Evangelium suum per orbem universum gentibus *in testimonium* promulgari oportere dixit. Et apud Davidem, cum os suum sapientiam et meditationem cordis sui intelligentiam locuturum esse

¹ Luc. ix, 23. ² Isa. lxiv, 4: 1 Cor. ii, 9. ³ Psal. cxxxii, 11. ⁴ Psal. lxxxviii, 2. ⁵ ibid. 36-38. ⁶ Galat. iii, 19. ⁷ Jerem. xxxi, 31, 32. ⁸ Joan. i, 17. ⁹ Psal. xviii, 10. ¹⁰ Joan. vi, 64.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ἀπειθήσαντες.

adhortatur propheta, donum gratis omnibus pro-
poni asserens. Verum *sine commutatione vinum et
lac reddiderunt Aquilas et Symmachus, ut ad aquam
ista responderent. Pro adipe enim lac dixerunt.*
Significatur porro *aquæ* nomine Evangelii promul-
gatio: ut *vini et lactis*, mystica regeneratio. Qui
enim aqua et Spiritu sancto regenerantur, verbi
rationali *lacte*, tanquam recentor nati infantes nu-
triantur⁹⁸, *vinumque* illud bibunt, de quo dicitur:
« Hic est sanguis meus qui pro vobis effunditur⁹⁹. »
Et vero quibus olim dabatur baptismus, iisdem *lac*
etiam cum corpore et sanguine tribuebatur; quod
de more in Ecclesiis quibusdam adhuc observatur.
Idipsum et Moses adumbravit, cum gratiosos ejus
a vino oculos, cum dentes lacte albiore esse dixit⁹⁹.
625 Significat autem per *adipem*, pinguem illum et
almam in Christo cibi facultatem; id est Christi
corpus, quod in Evangeliiis caro; hic autem *adeps*
nuncupatur, ut et ibi quidem corpus, hic autem
vinum. *Adeps* enim et caro incarnationis œconomi-
am significant: *vinum* autem et sanguis, passio-
nis mysterium; quæ se illis, qui salutem *sitiunt*,
gratis præbiturum pollicetur: sicut et discipulis,
quod gratis accepissent gratis dare imperavit⁹⁹.

Qui autem *emere* cum jussisset, etiam *sine pretio*
mox adjicit? Quia fide, non argento venditur,
ideoque *quare pecunia emerent* quæsivit. Quamob-
rem vero, ait, non in ea studia tempus impen-
ditis, quibus est nutriendi facultas, sed in externis
disciplinis frustra *laborantes*, ea vobis *argenta*
emittis, quæ sub ipsa dictionis venustate nihil quod
verum sit, et mentem nutriat, complectuntur?
Hinc igitur illa Symmachi, quæ sequitur, interpre-
tatio: *Impenditis pecuniam vestram, non in panes;*
et labores vestros, non in saturitatem. Conveniet
vero et iis etiam, qui Judaicarum scholarum tra-
ditiones emebant. Nudas enim voces tantum edi-
scabant. Apud externæ deinde sapientiæ magistros,
mendacium ipsum luti instar, aureo tanquam in
vase reconditur; cum nos Christi thesaurum in
vasis fictilibus habeamus⁹⁷: ideoque et Paulus ait:
« Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus
sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus
mundi⁹⁸? » Et rursum: « Quoniam in sapientia
Dei non agnovit mundus per sapientiam Deum,
placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos
facere credentes⁹⁹; » ubi stultitiæ nomine, dictio-
nis in Scriptura sacra humilitatem significavit.
Istis igitur omissis, *evangelicæ* promulgationis
bona comedite, ut deliciemini, inquit, veritate enu-
triti, Deumque agnoscentes, et secundum virtutem
degentis talibus incredulitatis prævultibus auscul-
tationis mercedem acceptis. Quo fit ut *audite au-
dientes*, cæteros interpretari videamus. Deinde ne

Ἀ πρὸς ἃ νῦν καὶ ὁ προφήτης παραναλεῖ, προῖκα πᾶσι
λέγων προκεῖσθαι τὴν δωρεάν. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύ-
μαχος, Ἄρευ ἀλλήλματος ὄϊον καὶ γάλα, φασίν,
ὡς εἶναι ταῦτα πρὸς τῷ ὕδατι. Ἀντὶ γάρ τοῦ στέαρ,
γάλα φασί. Δηλοῖ δὲ τὸ μὲν ὕδωρ, τὸ εὐαγγελικὸν κέ-
ρυγμα. Οἶνος δὲ καὶ γάλα τὰ μυστικὰ τῆς ἀναγεν-
νήσεως σύμβολα. Οἱ γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος
ἀναγεννώμενοι, ὡς ἀριγεννήτα βρέφη τῷ λογικῷ
τρέφονται γάλακτι, οἶνον τε πίνουσι, περὶ οὗ φησι:
« Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμε-
νον. » Καὶ πάλιν δὲ τοῖς φωτισζομένοις γάλα μετὰ
τοῦ σώματος προσεφέρετο καὶ τοῦ αἵματος. Καὶ ἐν
ταῖς δὲ φασίν Ἐκκλησιαίς τὸ ἔθος ἐστὶ φυλάττεσθαι.
Τοῦτο καὶ Μωσῆς ἠνείκετο λέγων· Χαρητοὶ οἱ ὀφθαλ-
μοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου. Καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ
εἰ ὁ γάλα. Ἡ δὲ στέαρ, τὸ λιπαρὸν καὶ τρέφειμον
τῆς ἐν Χριστῷ τροφῆς ἀντίκειται, τὸ σῶμα δηλοῦν
τοῦ Χριστοῦ, σάρκα μὲν λεγόμενον ἐν εὐαγγελίοις,
ἐν ταῦθα δὲ στέαρ· ὡς περ ἐκεῖ μὲν αἷμα, νῦν δὲ
οἶνος. Τὸ μὲν γὰρ στέαρ καὶ ἡ σὰρξ τὴν ἐνσάρκον
οἰκονομίαν δηλοῖ. Οἶνος δὲ καὶ αἷμα, τὸ τοῦ πάθους
μυστήριον, ἃ τοῖς διψῶσι σωτηρίας δώσειν ἀμισθὶ
ἐπαγγέλλεται καὶ τοῖς μαθηταῖς· εἰπὼν· Ἐδωρεὴν ἐλά-
θετε, δωρεὰν δίτε.

Πῶς δὲ λέγει, Ἀγοράσατε, καὶ πάλιν, Ἄρευ τιμῆς;
ἐπειδὴ πίστει, οὐκ ἀργυρίῳ πιπράσκειται. Ὅθεν εἰρη-
ται· Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου; Διὰ τί δὲ μὴ περὶ τρο-
φίμων λόγους τὸν χρόνον καταναλίσκετε, μάττην μο-
χθοῦντες περὶ τὰ ἐξωμαθήματα, ἵνα ἀργυρίου ταῦτα
κυνούμενοι, ἄπερ ἐν κάλλει λέξεως, ἀληθεῖς κενὰ καὶ
νοητῆς ἐστὶ τροφῆς; Διὸ Σύμμαχος· Ἐφησι· Δίστατε
ἀργύριον, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν ἧ, καὶ τοὺς κόποις
ὑμῶν, οὐχ ὑπὲρ πλησμοῆς. Ἀρμόσει δὲ καὶ ἐπὶ
τῶν ὠκουμένων τὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀναγνωσμάτων
παράδοσιν. Ψιλλὴν γὰρ τὴν λέξιν ἐμάθανον. Παρὰ δὲ
τοῖς ἔξω σοφοῖς, καθάπερ ἐν χρυσῷ σκεύει, τὸ ψευ-
δος, βορβοροῦ δίκην, ἐκρύπτετο. Ἡμεῖς γὰρ ἐν ὀστρα-
κίνοις σκεύεσι τὸν Χριστοῦ κεκτήμεθα θησαυρόν.
Διὸ καὶ Παῦλός φησι· Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς;
ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὲ ἐμῶρνευ ὁ
θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; ἢ Καὶ πάλιν·
« Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ
κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν, τῆ δόκησεν ὁ θεὸς
διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύον-
τας· μωρίαν εἰπὼν, τὸ τῆς λέξεως εὐτελὲς τῆς
ἀγίας Γραφῆς. Ταῦτα τοίνυν ἀφέντες· φάγετε τὰ τοῦ
εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἀγαθὰ, καὶ τρυφήσετε,
φησίν, ἀληθεῖα τρεφόμενοι, γινώσκοντές τε θεόν, καὶ
βιούντες κατ' ἀρετὴν, μισθὸν εὐπειθείας ταῦτα λα-
θόντες καὶ συνετῆς ἀκροάσεως. Ὅθεν ἐξέδωκαν οἱ
λοιποὶ· Ἀκούσατε ἀκούοντες. Ὡς μὴ σωματικῶν
δὲ ὄντων τῶν ἀγαθῶν, τῆ ἑταῖς ψυχαῖς, ὑμῶν εἰκό-
τως προσέθηκε.

corporis bona esse putaremus, anima vestra ad-

⁹⁸ I Petr. II, 2. ⁹⁹ Matth. xxvi, 28. ⁹⁸ Gen. xlix, 12. ⁹⁶ Matth. x, 8. ⁹⁷ II Cor. iv, 7. ⁹⁸ I Cor. i, 20.
⁹⁹ ibid. 21.

VARIÆ LECTIONES.

ὁ γρ. ἦ. ρ γρ. καί. ἧ γρ. ἀρτων. ἑ γρ. ἡ ψυχῆ.

Λέγει δὲ, *Καὶ ἐπακολουθήσατε ταῖς ὁδοῖς μου.* **A** 626 Sequitur deinde: *Et sequenini vias meas.* Κατὰ τὸ, «*Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἕλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι.*» *Ψυχικὴν δὲ ζωὴν τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις δηλοῖ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Διαγείρας οὕτω πρὸς συντονίαν τὴν ἀκοὴν, διδασκαλίαν ἀρχεται φάσκων· Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.* *Ἡ γὰρ παλαιὰ διαθήκη, πρὸς καιρὸν δοθεῖσα, παρήλθεν· ἦν δὲ πεποίηται πρὸς Δαβὶδ, ἐξ αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀναδείξειν ἐπαγγειλάμενος, πιστὴν ποιήσω πρὸς ἔργον ἐκφέρων. Τὰ δὲ ὅσια, Σύμμαχος ἐλέη φησί, περὶ ὧν ἐλέγετο· «*Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι.*» *Καὶ μετ' ὀλίγα· «*Ἀπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει.*» Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου.» Ταῦτα τοῖσιν ὑμῖν δωρήσομαι τοῖς ἔμοις λόγοις προσέχουσι. Ταῦτα γὰρ ἔλεγεν ἀγαθὰ ψυχῆς καὶ τρυφῆν, ἃ νῦν αἰώνια φησιν. Ὁ γὰρ νόμος ἔκειτο κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μέχρι καιροῦ διορθώσεως. Διόπερ ἐν προφήταις φησί· «*Διαθήσομαι διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἡν διεθέμην τοῖς Πατράσιν ὑμῶν, καὶ τὰ ἐπόμυνα τούτοις.*» *Ἡ μὲν γὰρ ἦν σκιώδης. Ἡ δὲ ἀληθής. Διὸ καὶ Ἰωάννης φησὶν· «*Οἱ δὲ νόμος διὰ Μωσῆως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.*» Εἴποις δ' ἂν ὅσια καὶ τὰ ἱερὰ θεσπίσματα τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὁσίους ἀποτελοῦντα, ὡς καὶ τὸν φόβον Κυρίου ἀγνόν φησιν ὁ Δαβὶδ, ὅσον ἀγνοποῖον. Ἐλεγε δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ· «*Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνευμά ἐστι· καὶ ζωὴ· ἀντὶ τοῦ πνευματικῆ καὶ ζωοποιά· καὶ πιστὰ πάλιν τὰ πιστοποιά.*» Δύναμις γὰρ αὐτῆ τῶν διὰ Χριστοῦ θεσπισμάτων. Δαβὶδ οὖν καλέσας τὸν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ, ἐπιφέρει περὶ αὐτοῦ· *Ἰδοὺ μαρτύριον ἔθνεσι δέδωκα αὐτόν.* Διὸ καὶ πρόσθε τὴν στείραν εὐηγγελίζετο. Καὶ ἄλλως δὲ προσεὶδώς ὅτι τὰς φωνὰς ἐξουσι ταύτας Ἰουδαῖοι, μηδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελοῦμενοι, πρὸς τὰ ἔθνη μεταφέρει τὸν λόγον, σύμφωνα λέγων τοῖς προφῆταις. ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη, περὶ αὐτοῦ ὄφονται· καὶ οἷ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσασιν. *Μαρτύριον δὲ φησιν, ὡς μαρτυροῦντα περὶ ἀληθείας, καὶ ὑπὸ τῶν ἔθνων ἀκούμενον ἀπειθήσαντα· Ἰσραὴλ. Διεμαρτύρητο δὲ καὶ τὰ ἔθνη ὡς δεκτὰ λοιπὸν εἶσι τῷ Θεῷ, καὶ ὁ τῆς θεογνωσίας ἀπειργων οὐδαίς.****

quibus minime annuntiatus fuit, illum esse intuluros, et agnuros qui non audiverunt. *Testimonium* deinde dixit, quia de veritate testatus est, *et a gentibus*, repugnante Israele, auditus. Est vero *et gentes* contestatus Deo in posterum fore acceptas, neque eas quemquam a Dei agnitione esse prohibiturum.

Μαρτύριον οὖν φησι τὸ κήρυγμα τὸ περὶ αὐτοῦ, **D** Volunt igitur *testimonii* nomine, factam de eo praedicationem demonstrari, ut idem docuit, cum Evangelium suum per orbem universum gentibus *in testimonium* promulgari oportere dixit. Et apud Davidem, cum os suum sapientiam et meditationem cordis sui intelligentiam locuturum esse

¹ Luc. ix, 23. ² Isa. lxxv, 4: 1 Cor. ii, 9. ³ Psal. cxxxi, 14. ⁴ Psal. lxxxviii, 2. ⁵ ibid. 36-38. ⁶ Galat. iii, 19. ⁷ Jerem. xxxi, 31, 32. ⁸ Joan. i, 17. ⁹ Psal. xviii, 10. ¹⁰ Joan. vi, 64.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ἀπειθήσαντος.

significavit¹¹. Sapientia enim iis opus fuit, qui propter vesaniam, idolis et creaturæ potius quam Creatori serviebant¹². Quod si *testimonium* tantum meminisset, ipsum tanquam prophetarum esse aliquem videri queat demonstrare. Sed nunc divinam ipsius potestatem exhibuit, cum *principem et præcipientem*, adiunxit; sicut et alibi, cum, ut gentibus imperaret, excitari dictus est. Moses enim et prophetæ servorum in numero habiti, hæc dicere Dominum, aiebant. Sed sua Christus Mosi plane contraria ratione edit oracula, dum se qui dicit, quique litteram in veritatem commutat, esse ait¹³. Unde fiebat, ut mirarentur Judæi, cum se ab eo, tanquam qui potestatem haberet, non qua ratione Scribæ consueverant, doceri viderent¹⁴. *Glorificat* vero ipsum Pater. Qui enim Patrem *glorificat*, et Filium etiam; quemadmodum certe et contra. Præterea secundum carnem etiam *glorificatur*, qui servi formam assumpsit; unde a Deo esse superexaltatum, nomenque, quod est super omne nomen¹⁵, aliaque, quæ sequuntur, esse adeptum legimus. Habet vero *glorificandi* verbum ad illud: « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem¹⁶, » ad ista etiam, quibus nostri causa **628** parturire, est¹⁷. Ob id enim ea etiam a Patre gloria, qua licet mundus, glorificari se postulavit¹⁸.

Deinde, quia isthæc eum, propter populi sui scelera, pati contigit, merito et ipsum non Judæis, sed *gentibus* cunctis, tanquam istos fidem libenter esse amplexuros, illos autem aversaturos prænosset, in *testimonium datum esse* significavit. Cæterum, quo loco *glorificavit te* habemus, *Quoniam fecit te gloriationem*, vertit Symmachus: ut sibi non nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi gloriantum esse dicerent Apostoli. Deinceps *Dominum querere* adhortatur. « Neque enim quisquam, ut Judæis ait, ad me venire potest, nisi Pater, qui misit me, eundem attraxerit¹⁹. » Et Pater ipse etiam ait: « Sede a dextris meis; donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum²⁰. » Qui enim erant inimici, id est, qui in errore versabantur, iidem Filio, non tanquam virium imbecillitate laboranti, sed propter œconomiam, a Patre subjecti sunt. *Gentes* igitur, quibus Filium suum largitus est Pater, Deum ipsum, Dei Verbum scilicet, *quod testimonium datum est, querere* præcipit: quod non ad locorum investigationem referri voluit; cum corpore carens Deus omnia repleat; sed ut animæ necessitudinem requiri, et *postquam inventus fuerit, invocari*, id est, ut Symmachus ait, *laudari et appellari* debere demonstrat. Juxta illud: « Laudans invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero²¹. » Quod fiet tum demum, cum eundem vobis propinquum et non longe remotum

Α τοῖς δι' ἀβελτηρίαν εἰδώλοισι λατρεύουσι, καὶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ἄλλ' εἰ μὲν εἶπε μόνον *μαρτύριον*, ἔδωκε καθ' ἓνα δεικνύουσι τῶν προφητῶν αὐτόν. Νῦν δὲ τὴν θεϊκὴν αὐτοῦ παρῆσται ἐξουσίαν, προσθεὶς *ἀρχοντα καὶ προστάσσοτα*, κατὰ τὸ, Καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν. Μωσῆς γάρ, καὶ οἱ προφῆται, ἐν οἰκέταις τεταγμένοι, « Τὰς λέγει Κύριος, » ἔλεγον. Ὁ δὲ Χριστὸς ὡς νομοθέτης ἀντιθεσπίζει Μωσῆϊ, Ἐγὼ δὲ λέγω, φάσκων, μεταθεὶς τὸ γράμμα πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅθεν ἐθαύμαζον Ἰουδαῖοι: ὅτι ἐδίδασκεν αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν. *Δοξάζει* δὲ αὐτὸν ὁ Πατήρ. Ὁ γὰρ *δοξάζων* τὸν Πατέρα *δοξάζει* καὶ τὸν Υἱόν· ὡσπερ οὖν καὶ ἀνάπαυιν. Καὶ κατὰ σάρκα *ἐξοξάζεται*, ὡς μορφήν δούλου λαβῶν. Διό φησι: « Καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν, καὶ ἠγαθήσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐχει δὲ τὴν ἀναφορὰν τὸ *ἐδόξασε*, πρὸς τὸ, « Εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. » Καὶ τὸ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται. Καὶ τὸ, « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη. » Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φησι: « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. »

superius usurpatum, relationem aliquam; sicut et et ad maclationem, tanquam ovem, agi dictum apud eundem fuerat affectus, antequam existeret

Καὶ, ἐπειδὴ δ' αὐτὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ μου ταῦτα συνέθη παθεῖν, εἰκότως; *μαρτύριον* αὐτὸν οὐκ Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δέδωκα, τὸ τούτων μὲν εὐπειθεῖς, ἐκείνων δὲ ἀνήκουον προσιδῶς. Ἀντὶ δὲ τοῦ *ἐδόξασέν σε*, Σύμμαχος, *ὅτι ἐποίησέν σε καύχημα*, φησὶν ὡστε λέγειν τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, « Ἐμὸν δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐξῆς παρακελεύεται *ζητεῖν τὸν Κύριον*· ὡς γὰρ αὐτὸς ἔφη πρὸς Ἰουδαίους, « Οὐδεὶς δύναται ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτόν. » Καὶ ὁ Πατήρ δέ φησι: « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἐχθρούς γὰρ ὄντας τοὺς πεπλανημένους ὑπέθηκεν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, οὐχ ὡς ἀσθενούντι, διὰ δὲ τὴν οἰκονομίαν. Λέγει τοίνυν ὁ Πατήρ τοῖς ἔθνεσιν, οἷς ἔδωκα *μαρτύριον τὸν Υἱόν*. *Ζητήσατε τὸν Θεόν, Θεολόγων* « τὸν *δοθέντα μαρτύριον*. » Ἡ δὲ ζήτησις οὐ τοπικῆ (ἀσωμάτου γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ πάντα πληροῖ), ἀλλ' ἐν ψυχῆς οικειότητι· καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν ἐπικαλέσασθε, τουτέστιν *αἰρεῖτε, καὶ καλέσατε* [ᾧ; φησι:] Σύμμαχος, κατὰ τὸ, « Αἰνῶν ἐπικαλέσομαι τὸν Κύριον, καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθῆσομαι. » Τοῦτο δὲ [ἔσται] ἐπειδ' ἂν εὐρητε αὐτὸν πλησίον ὑμῶν ὄντα, καὶ οὐ μακρὰν ἀπωκισμένον. Θεὸς γὰρ ἐγγύζων ἐστίν. Ὡς ἐπτότες οὖν ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν παλαιὰν ἀπέθεσθε πλάνην. Μέχρι γὰρ ἡλίου, σκότος. Καὶ μέχρι τῆς Χριστοῦ παρουσίας, ἀπέθεια. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν

¹¹ Psal. XLVIII, 4. ¹² Rom. 1, 25. ¹³ Matth. v, 17 seqq. ¹⁴ Matth. vii, 29. ¹⁵ Philipp. ii, 6-8. ¹⁶ Isa. LIII, 2. ¹⁷ ibid. 7. ¹⁸ Joan. xvii, 5. ¹⁹ Joan. vi, 44. ²⁰ Psal. cix, 4. ²¹ Psal. XLIII, 4.

VARIE LECTIONES.

τῆς Θεοῦ λόγον.

ὄνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν. Ἀφήσει ἄρα ἐπὶ πολλὴ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀντι τοῦ, παντελῶς, καὶ εἰς ἅπαν. « Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Γέγραπται γὰρ περὶ Χριστοῦ, « Ὅτι ἰδοὺ αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πῶα πλυνόντων, » καὶ τὰ ἐξῆς. Βαπτίζει γὰρ ἡμᾶς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ.

« Ubi enim abundavit peccatum, **629** ibi superabundavit et gratia²². » De Christo siquidem in hæc verba legimus : « Ecce ipse egredietur, tanquam ignis conflatorii, et sicut herba fullonum²³, » cæteraque deinceps. Tingit enim nos Spiritu sancto et igne²⁴.

Πῦρ δὲ ἡ σμηκτικὴ τοῦ Πνεύματος δύναμις πάντα βύπτον ἐκτῆκουσα. Εἰ γὰρ ἀθεράπευτα νομίζετε τὰ καθ' ἑαυτοὺς ὡς παρ' ἀνθρώποις ἀπεγνωσμένα, ἀλλ' οὐ παρ' ἐμοὶ ἀνάτα ταῦτα. Πολὺ δὲ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὸ μέσον. Ὡς οὖν Θεὸς ἀνεξίκακος εἰς μετάνοιαν προκαλοῦμαι σωτηρίαν ἐπαγγελλόμενος, εἰ τὸν Σωτῆρα τὸν παρ' ἐμοῦ πεμφθέντα προσδέχοιθε. Θὺ γὰρ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους μνησικακῶ, καὶ μετανοῶ πάλιν ἐπαγγελλόμενος. Οὐ δεῖ τοίνυν Θεοῦ καλοῦντος, διὰ πλῆθος ἁμαρτιῶν ἀποκνεῖν τὴν μετάνοιαν, δὲ πεπόνθασιν Ἰουδαῖοι λέγοντες : « Αἱ πλάναι ἡμῶν καὶ αἱ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν εἰσιν, καὶ ἐν αὐταῖς ἡμεῖς τηρόμεθα, καὶ πῶς ζησόμεθα ; » Πρὸς οὗς ὁ Θεὸς φησιν : « Ἐπιστροφῆν ἐπιστρέψατε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσονται ὑμῖν εἰς κόλασιν ἀδικίας. » Πρὸς δὲ πίστωσιν τῆς ἐπαγγελίας ἧς²⁵ πεποιήται πρὸς τὸν ἀσεβῆ τὸν ἐξ Ἑθνῶν ἐπιστρέφοντα, χρηταί τῆ τοῦ ὕετου καὶ τῆς χιόνος παραβολῆς, δεικνύς τὸν ἐν ἀρχῇ Θεὸν Λόγον ἄνωθεν ἐκ τοῦ Πατέρος κατιόντα δικτῆν ὕετου καὶ χιόνος, ἐφ' ᾧ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀρδεῦσαι, καὶ καρποφόρους ἐργάσασθαι, καὶ μὴ πρότερον ἀναδραμεῖσθαι πρὸς τὸν Πατέρα, πρὶν ταῦτα ποιεῖν. Θεοπετώς δὲ νοητέον τοῦ Πατέρος καὶ τὸ στόμα, καὶ τὸν λόγον. Οὕτε γὰρ ἐκείνο σωματικόν. Οὕτε οὗτος ἀνυπόστατος. Ἐπεὶ πῶς ἂν κατορθώσας ἐπαναστρέφοι πρὸς τὸν Πατέρα μὴ διαχυθεὶς, ὡς τῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος μόνον ὑπάρχων σημαντικός ; Τινὲς δὲ τὸν ὕετον δῆλον ἔφερασαν τὴν τῶν εὐαγγελικῶν κτηρυγμάτων χορηγίαν, δι' ἧς εὐκαρπος ἡ πᾶσα γέγονεν, ἐπιψάλλοντος τοῦ Δαβὶδ : « Ἐπεσκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν· ἐπλήθυνας τοῦ πλουτῆσαι αὐτήν. Τοὺς ἀβλακὰς αὐτῆς μέθυσον. Πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. Ἐν ταῖς σταγόσιν αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα. » Καὶ διὰ Μωσέως φησὶ : « Καταβήσεται ὡς ὕετος δὲ ἀπόφθεγμά μου. » Καὶ Παῦλος δὲ φησιν : « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης αὐξήσει τὸν σπόρον ὑμῶν καὶ πληθύνει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Καὶ πῶς γὰρ οὐ δράσει ταῦτα τὰ θεῖα Λόγια ; κατὰ γὰρ τὸν παρόντα προφήτην : « Ἄ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει ; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει ; » nostro huic prophetæ credimus : « Quæ Deus sanctus consulat, quis dissipabit ? et manum excelsam quis avertet²⁶ ? »

²⁵ Ἐξ οὗ τὴν εὐκαρπίαν ἐσχάξαμεν τὴν πνευμα-

(Est enim *appropinquans* Deus) inveneritis. Tanquam igitur in ejus conspectu stetis, veterem errorem deponite. Ut enim eo usque sunt tenebræ, donec sol accesserit, sic et ad Christi usque adventum viguit impietas. Non enim ita mortem peccatoris, ut ipsius resipiscentiam exposcit, qui *peccata nostra multum*, id est prorsus, omninoque *dimissurus est*.

Significatur vero ignis appellatione, vis illa Spiritus abstergendi qua sordes omnes adimuntur. Etsi enim sanari non posse putatis, quæ apud vos, tanquam mortales, deplorata sunt, non tamen a me illa persanari non valent. Neque vero parum inter homines et Deum interest. Indeque vos ipsi, qui Deus sum mitis et clemens ad resipiscentiam voco, salutemque polliceor, si missum a me Salvatorem admittatis. Non enim more hominum injuriarum recordeo, neque me rursus, posteaquam sum pollicitus, pœnitet. Non decet igitur vocante Deo, propter scelus multitudinem, a pœnitentia revocari; quod secus a Judæis factum est, cum his verbis usi sunt : « Errores nostri, et iniquitates nostræ in nobis sunt, in eisque ipsi tabescimus, et quomodo vivemus²⁷ ? » Quibus ipse ait Deus : « Conversione convertimini a via vestra, domus Israel, et non erunt vobis in ultionem injuriæ²⁸. » Ad ejus deinde confirmationem, quod ei, qui de gentibus resipisceret, pollicitus erat, *pluvie nixque* similitudine utitur; unde quod erat in principio Verbum cœlis²⁷ *pluvie et nivis* instar a Patre descendisse significat, ut irrigatas eorum animas fructus edere cogeret; neque prius *ad Patrem*, quam ista præstitisset, *esse reversurum*. Est vero idonea Deoque convenient, ratione intelligendi in quod *os Patri*, *verbumque* attribuit. Neque enim corporeum illud est, neque hoc non subsistens. Qui deinde rebus bene gestis *ad Patrem revertatur*, si non effusum est, ad humani verbi similitudinem, quod tantum significandi habet potestatem? Sed enim putant nonnulli *pluvie* nomine, evangelicæ promulgationis munus, per quam fertilis evasit universa terra, significari, accinente in hunc modum Davide : « Visitasti terram et inebristi eam, multiplicasti locupletare eam. Rivos ejus inebria, multiplica germina ejus, in stillicidiis ejus lætabitur germi-nans²⁸. » Et Mose, his verbis : **630** « Descendet, ut pluvia, eloquium meum²⁹. » Et Paulo ipso ubi ait : « Deus autem pacis auget semina vestrum, et multiplicabit semina justitiæ vestræ³⁰. » Quid non autem divina oracula ista efficiant? Si enim

Hinc illa nobis fructuum spiritualium ubertatem,

²² Rom. v, 20. ²³ Malach. iii, 2. ²⁴ Matth. iii, 11. ²⁵ Ezech. xxxiii, 10. ²⁶ ibid. 11. ²⁷ Joan. i, 1. ²⁸ Psal. lxxv, 10, 11. ²⁹ Deut. xxxiii, 2. ³⁰ II Cor. ix, 10. ³¹ Isa. xlii, 15.

VARIÆ LECTIONES.

²⁵ γρ. ἦν. ἢ γρ. δηλοῦν.

unde non solum ad sacram nutritionem colligere, *panemque* vivificum habere conceditur, sed et *semen* etiam *seminanti*. Qui enim mysteria populos docent ipsi in cordibus eorum quod sibi *semen* reconciliaverunt, *seminant*. Nos enim, auctore Apostolo, Dei agricolatio sumus ²², et cooperarii; qui de se intelligens, exisse qui seminaret, ut seminaret semen suum pronuntiat ²³. Adhuc autem eos, qui de gentibus ad salutare verbum accedunt, in *lætitiâ egressuros*, id est paternum errorem esse relicturos, quomodo Abrahamum Dei jussu terra patria egressum esse legimus. Adhuc præterea eos in *gaudio doctum iri*, quod est ad salutis Evangelium referendum et ad istud respexit, quod *vias ejus et mandata prosperaturum se prius* affirmavit. Est enim perditibile a corporis voluptatibus, ab eoque errore, quem dudum secutus sis, recedere. Deo itaque maxime, qui via ad cælestia præmunita alacres et expeditos efficit, opus est. *Montes enim*, inquit, excelsi cervis ²⁴. Et alibi etiam: *Semita justi* recta est, et præparata via piarum ²⁵. Et alius etiam in hunc modum propheta: *Rectæ viæ Domini, et justi ambulant in eis* ²⁶; et quod quidem absque Dei munere fieri non potest: eique sunt plane contraria, quæ de Judæorum Synagoga in hæc verba loquitur: *Ideo ecce obturabo vias ejus, et non inveniet*. Consequitur vero eos *gaudium*, qui prosperum iter in virtutibus Dei que cognitione habuerint. *Quam dulcia enim*, inquit, faucibus meis eloquia tua! super mel et ceram ori meo ²⁷. Imo vero et inde virtutes ipsæ divine, qui *montium colliumque* nominibus judicantur, *lætantur*. Nam et Salvator ipse fore in cælis gaudium super peccatore **631** uno pœnitentiam agente testatur ²⁸. Sunt enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis mittuntur ²⁹: sed est eorum pro celsitudinis humilitatisque ratione querenda differentia.

Dicantur *fraxine et agri ligna, quæ ramis applaudunt*, ipsæ fructibus onustæ animæ, qui secleratorum resipiscentia delectantur. Sunt etiam qui *montium* appellatione doctores Ecclesiæ, nihil humile habentes, potant intelligi: per *colles* autem, alios, qui eos proxime sequuntur. Est enim illorum *gaudium*, satis accedunt, si Paulo credimus, qui tales gaudium et coronam suam appellat ³⁰. Aiunt deinde *agri lignis* populos eos, qui subjecti sunt, significari. Abundat enim floribus ipse Salvatoris hortus indeque sunt illa Sponæ verba, quibus nepotem in hortum suum descendere, fructumque pomorum suorum comedere postulat ³¹. *Lætantur* vero et isti, tantam in se mutationem fieri intuiti: qui nihil olim quod alacritatem nutritionemve faceret, habentes; sed tanquam in solitudine, terraque inculca, *stabam* inutilem, et *coriam* teterrimi odoris, producentes, ex quo divine gratiæ participes effecti sunt, myr-

Α τικην, ὡς μὴ μόνον τὴν ἱερὰν συλλέξει τροφήν, καὶ τὸν ἄρτον ἔχειν τὸν ζωοποιόν, ἀλλὰ καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι. Οἱ γὰρ μυσταγωγούντες λαοὺς, σπειροῦσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ὃν ἑαυτοῖς ἐθηγάρισαν σπόρον. Κατὰ γὰρ τὴν Παῦλον, Θεοῦ γεωργὸν ἔσμεν, Θεοῦ συνεργοὶ τοῦ λέγοντος περὶ ἑαυτοῦ· Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν τὸν σπῆρον αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς ἐξ ἔθνῶν τῷ σωτηρίῳ προσιόντας λόγῳ φησὶν· Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, ἡλαθὴ τῆς πατροπαράδοτου πλάνης; κατὰ τὸ, Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου. Καὶ ἐν χαρᾷ διδασθήσεσθε * τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον. Διὰ προέφη· Εὐδωσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Δυσχερὲς γὰρ ἀποφοιτᾶν ἡδονῶν σαρκικῶν, καὶ πλάνης προελημμένης. Καὶ δεῖ Θεοῦ πρὸς τὴν ἄνω πορείαν ὀδηγούτους ἡμᾶς καὶ κούφους ἐργαζομένου. « Ὁρῆ γὰρ, φησὶ, τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις. » Καὶ ἀλλαχού ἐξ ἑσθῆν· « Ὁδοὺς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. » Καὶ ἄλλος δὲ προφήτης· φησὶν· « Εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύσονται ἐν αὐταῖς. » Ὅπως ἔστιν θεόδοτος· οὐ γὰρ τάναντία φησὶ περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς. « Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ εὐρῆ. » Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ χαίρειν τοῖς εὐδοκίμοις ἐν ἀρεταῖς; καὶ γινώσκει Θεοῦ. « Ὡς γλυκία γὰρ, φησὶ, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, Ἵπὲρ μέλι καὶ κριόν τῷ στόματι μου. » Ἐφ' οὗ αἱ θεαὶ δυνάμεις εὐφραίνονται δηλούμενα δι' ὄρων καὶ βουνῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ φησὶ, χαρὰν ἔσσεσθαι ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῶ μετανοούντι. C Ἡνεύματα γὰρ εἰσι λειτουργικὰ πρὸς διακονίαν σωτηρίας πεμπόμενα. Ἡ δὲ τούτων διαφορὰ κατὰ τὸ ὑψηλότερόν τε καὶ ἑλάττω.

enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis

Ἐύλα δὲ ἀγροῦ ἐπικροτοῦντα κλύδοις, εἶεν ἂν αἱ καρποφόροι ψυχὰι ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τῶν ἀνόμων ἡδόμεναι. Τινὲς δὲ ὄρη μὲν τοὺς διδασκάλους; τῆς Ἐκκλησίας; τοὺς οὐδὲν χαμαζήλων ἔχοντα; βουνοὺς δὲ, τοὺς μετ' αὐτοῦ. Χαρὰ γὰρ τούτων ἡ σωτηρία τῶν προσιόντων, ὡς καὶ Παῦλον λέγειν· « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Ἐύλα δὲ ἀγροῦ τοὺς ὑπὸ χειρὶ λαοὺς. Εὐανθῆς γὰρ τοῦ Σωτῆρος ὁ κήπος. Διὰ καὶ ἡ Νύμφη φησὶ· « Καταβήτω ὁ ἀδελφίδός μου εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροθρύων αὐτοῦ. » Χαίρουσι δὲ καὶ οὗτοι τοσαύτην ἐν ἑαυτοῖς ὀρώντες μεταβολήν. Πάλαι μὲν γὰρ γόνιμον, ἢ τρῶφιμον εἶχον οὐδὲν· ὡς ἐν ἐρήμῳ δὲ καὶ χέρσην στοίθην ὕλης ὀρχήστου καὶ κόνιζαν τὴν δυσωδέστατην ἔφερον. Νῦν δὲ ὅτι τῆς θείας μετέσχον χάριτος, μυρσίνην εὐωδέστατην καὶ τὴν ὑψηλοτάτην, καὶ πάλιν εὐώδη κυπρίσσην ἐκαρποφόρουν. Ὁ δὲ Σύμμηχος· φησιν, ἀντὶ στοίθης ἀναθήσεται βρόθου. Ἄντι δὲ κριθὸς ἀναθήσεται μυρσίνη, ὡς εἰ ἐκ-

²² 1 Cor. iii, 9. ²³ Matth. xiii, 5. ²⁴ Psal. ciii, 18. ²⁵ Isa. xxvi, 7. ²⁶ Osee xiv, 10. ²⁷ Psal. cxviii, 103. ²⁸ Luc. xv, 7. ²⁹ Hebr. i, 14. ³⁰ Philipp. iv, 1. ³¹ Cant. v, 1.

VARIABLE LECTIONES.

* Ἰσ. διαχυθήσεσθε. γ γρ. οὐ.

γεν· Ἀντὶ κακίας δικαιοσύνην, σωφροσύνην ἀντ' Ἀ
 ἀσελγείας, καὶ ἀντὶ θράσους ἀνδρείαν, φρόνησιν τε
 ἀντ' ἀφρ. οὔνης. Εὐροὶς δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐξ
 αἵματος Ἰσραήλ. *Στοίβη* γὰρ ὄντες καὶ *κόρυζά*
 ποτε Ματθαῖος καὶ Παῦλος, ὁ μὲν τελώνης, ὁ δὲ
 διώκτης, Χριστὸν εὐωδιάζουσιν ἐν παντὶ τόπῳ, ἐν
 τε τοῖς σωζομένοις καὶ τοῖς ἀπολλυμένοις. Καὶ ἄλλο
 δὲ τι θαυμάσιον ἐπαγγέλλεται τοῖς ἐπὶ τὸν Κύριον
 ἐπιστρέψασιν ἔθνεσιν. *Ἔσται* γὰρ, φησὶ, *Κύριος*
αὐτοῖς εἰς βρομα καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον. Παν-
 ταχοῦ γὰρ ἔστιν ἰδεῖν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένους
 Χριστιανούς. Καὶ *σημεῖον* σωτηρίας ἐπιγράφονται
τοῦνομα, ὅπερ οὐκ ἐκλείψει ποτέ. Ἀμεταμέλητα
 γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Τινὲς δὲ *σημεῖον*, τὸν
 δι' οὗ σεσώσμεθα σταυρὸν εἰρήχασιν· τὴν δὲ πᾶσαν
 βῆσιν οὕτως ἐρμήνευσάν ἕτεροι· Θεοῦ σώσειν αὐτούς
 ἐπαγγελαμένου μετανοοῦντας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑπο-
 τάζειν αὐτοῖς, καὶ τοῦ προφήτου πρὸς πίστιν αὐ-
 τοῦς διεγείραντος (κληρονομήσειν γὰρ αὐτοὺς σωτη-
 ρίαν) τῶν ἀκούστων κινήσεντων πρὸς πόθον, ἐθέλειν
 τε σωθῆναι λεγόντων, πρὸς τὰς ἐννοίας αὐτῶν ὁ προ-
 φήτης ὡς *διψῶντας* προτρέπει.

hoc totum eo referunt, ut velint, Deum ipsum ubi
 micos subjecturum denuntiasset, quos ad fidem propheta
 excitavit (salutem enim possessuros dixit),
 cupere profitentibus, ad ea jam animo cogitanda

Τινὲς δὲ, φασὶν, διὰ τοῦτο εἰς ἔνδειαν ἤχθησαν τῶν
ἀγαθῶν, ἵνα πόθῳ πρὸς αὐτὰ ποτε σπεύσωσι.
 Ἄ; οὖν οἱ *διψῶντες* προσίασι ταῖς πηγαῖς, οὔ-
 τω καὶ ὑμεῖς τῷ Θεῷ, ἀντὶ παντὸς ἀργυρίου συν-
 αίσθησιν τῶν ἡμαρτημένων λαθόντες. Οὐκ ὠνητὰ
 γὰρ τὰ παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ χρεῖα πρὸς μὲν σπονδὴν
ὄλρου, πρὸς δὲ ἰθυσίαν *στέατος*, ἅπερ ὠνούμενοι
 οὐδὲν ἀποφέρεσθε πλέον εἰς ὄνησιν, ἢ κόπον καὶ
 μόχθον, μὴ ὄντων ἱκανῶν δυσωπημάτων. Ἀργὰ γὰρ
 αὐτὰ πρὸς ἁμαρτίας ἐξάλειψιν, ἢν μετάνοια ποιεῖ καὶ
 πίστις ἢ εἰς Θεόν. Πρὸς ἀγαθῶν δὲ δωρεάν, ἀκροῦτήν
 οὐκ εὐγνώμονα μόνον ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ συνιέντα, καὶ τῷ
 καλοῦντι προστρέχοντα. Προσέχετε δὲ, φησὶ, τοῖς
 ὤσιν· καὶ εἰ μὲν σωματικῶν ἀκατάλληλον. Ὁφθαλ-
 μῶν γὰρ τὸ προσέχειν. Εἰ δὲ κατὰ ψυχὴν, ἀκό-
 λουθον. Ἀπλή γὰρ οὕσα καὶ μονοειδής, ἐν μιᾷ δυνά-
 μει τὰς ἔνδον αἰσθήσεις ἐκτίησαστο. Τοιγαροῦν ὀφθαλ-
 μοῖς ἀκούει ὁ γράμμασιν ἐντυγχάνων, καὶ δακτύ-
 λους διαλέγεται ὁ τοῦτοῖς γράφων. Εἶτα μέμνηται
 τοῦ *Δαβὶδ*, καὶ τῆς πρὸς ἐκεῖνον σχέσεως, δι' ἣν
 αὐτῷ πᾶσαν παρεῖχε βοήθην, ἣς τεύξεσθαι καὶ τοῦ-
 τος φησιν, εἴπερ ἀκούειν ἐθέλοισιν. Οὕτω γὰρ ζή-
 σονται, οὗ τὴν παροῦσαν μόνον ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν
 μένουσαν· οὐ μόνον δὲ ὑμεῖς ζηλοῦντες τὸν αὐτοῦ
 τρόπον καὶ τὴν μετάνοιαν, τῶν αὐτῶν τεύξεσθε,
 ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει δεκτὸς ὁ ζῶν ὁμοίως αὐτῷ.
 Οἰκειοῖ γὰρ οὐ γένος, ἀλλὰ καρδία καὶ βίος.

inquit, qui mores illius et penitentiam æmulamini,
 habituri estis: sed in gente qualibet etiam fuerit
 illi mihi gratus et acceptus, **633** qui vitam ejus imitabitur. Conciliat enim amicitiam non genus
 ipsum, sed animus et vita.

tum jam fragrantissimam, et procerissimam, *cupres-*
sum præterea odoris optimi, ediderunt. Sic autem
 interpretatur Symmachus: *Pro stæba ascendet sa-*
bina, pro urtica autem ascendet myrtus. Ac si fore
 dixisset pro malitia, justitiam; pro lasciviâ, tem-
 perantiam; pro audacia, fortitudinem; pro stultitia,
 prudentiam. Invenias vero et istud in iis, qui
 sunt ex Israelitarum stirpe. *Stæba* enim quondam
 et *conyza* cum essent Matthæus et Paulus, ille
 quidem publicanus, hic autem persecutor; Chris-
 tum tamen ubique, apud eos sive qui salvantur, sive
 apud eos qui pereunt, bene olere curarunt.
 Mirabile vero quiddam et aliud iis pollicetur, qui de
 gentibus ad Dominum sese contulerunt, cum *eis in*
nomen et signum sempiternum fore Dominum adjun-
 git. Ubique enim Christianos a Christo nuncupatos
 videas, et *signum* salutis hoc inscribere *nomine*,
 quod **632** non est unquam defecturum; cum nullum
 beneficium, nullamque gratiam Deus conferre so-
 leat, cujus eum postea pœniteat. Non desunt tamen,
 qui *signi* appellatione, crucem eam, per quam salu-
 tem sumus adepti, putent significari. Alii vero
 eos, qui resipuisent, servaturum se, et ipsis ini-
 cupere profitentibus, ad ea jam animo cogitanda

Sunt vero aliqui, aiunt, in *bonorum* penuriam
 ideo adducti, ut ea posthac vehementiori studio
 requirerent. Quo modo igitur *qui sitiunt*, ad fontes
 accedunt, sic et vos ad Deum decet properare,
 eorum quæ peccastis recordatione, pro quovis
argento, munitos. Non enim sunt venalia, quæ Dei
 sunt: neque vino ad libationem opus est, aut ad
 sacrificium *adipe*: ex quorum emptione plus labo-
 ris et molestiæ, quam utilitatis percipitis, cum ad
 placationem non sufficiant. Sunt enim ista ad
 eluendas peccatorum sordes inepta; quod pœni-
 tentia et fide in Deum efficitur. Postulat vero ad
bonorum largitionem, *auditorem* non benevolum
 tantum, sed intelligentem etiam, vocantique accur-
 rentem. Quod deinde *attendere auribus* jussit si ad
 corpus referas, apte minus usurpatum videtur. Est
 enim *attendere* (Græce προσέχειν) *oculorum*. Sin
 autem ad animum, convenienter et commode. Hic
 enim, cum simplex sit, et generis unius, in unica
 facultate sensus interiores sortitus est. Itaque et
 oculis *audit*, qui scripta legit, et loquitur digitis
 qui illis ipsis scribit. Adjicit præterea de Davide
 mentionem, quam erga illum bene animatus fu rit,
 unde a se nihil non auxilii senserit; qualia et istis
 etiam, si audire voluerint, non defutura significat.
 Ita enim vita non præsentem solum, sed futura etiam
 esse posituros. Neque vero ea ipsa vos tantum,
 habituri estis: sed in gente qualibet etiam fuerit

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. οὐδὲ πρὸς. ^a Ἰσ. μέλλουσας.

unde non solum ad sacram nutritionem colligere, *panemque* vivificum habere conceditur, sed et *semen* etiam *seminanti*. Qui enim mysteria populos docent ipsi in cordibus eorum quod sibi *semen* recondiderunt, *seminant*. Nos enim, auctore Apostolo, Dei agricolatio sumus ³³, et cooperarii; qui de se intelligens, exisse qui seminat, ut seminaret semen suum pronuntiat ³⁴. Adhuc autem eos, qui de gentibus ad salutare verbum accedunt, *in lætitiâ egressuros*, id est paternum errorem esse relicturos, quomodo Abrahamum Dei jussu terra patria egressum esse legimus. Adhuc præterea eos *in gaudio doctum iri*, quod est ad salutis Evangelium referendum et ad istud respexit, quod *vias ejus et mandata prosperaturum se prius* affirmavit. Est enim perdifficile a corporis voluptatibus, ab eoque errore, quem dudum secutus sis, recedere. Deo itaque maxime, qui via ad cœlestia præmunita alacres et expeditos efficit, opus est. *Montes enim*, inquit, excelsi cervis ³⁵. Et alibi etiam: *Semita justi* recta est, et præparata via piarum ³⁶. Et alius etiam in hunc modum propheta: *Rectæ viæ Domini, et justi ambulant in eis* ³⁷; a quod quidem absque Dei munere fieri non potest: eique sunt plane contraria, quæ de Judæorum Synagoga in hæc verba loquitur: *Ideo ecce obturabo vias ejus, et non inveniet*. Consequitur vero eos *gaudium*, qui prosperum iter in virtutibus Dei que cognitione habuerint. *Quam dulcia enim*, inquit, faucibus meis eloquia tua! super mel et ceram ori meo ³⁸. Imo vero et inde virtutes ipsæ divinæ, qui *montium colliumque* nominibus judicantur, *lætantur*. Nam et Salvator ipse fore in cœlis gaudium super peccatore **631** uno pœnitentiam agente testatur ³⁹. Sunt enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis

mittuntur ⁴⁰: sed est eorum pro celsitudinis humilitatisque ratione querenda differentia. Dicantur *farasæ et agri ligna, quæ ramis applaudunt*, ipsæ fructibus onustæ animæ, qui secleratorum resipiscentia delectantur. Sunt etiam qui *montium* appellatione doctores Ecclesiæ, nihil humile habentes, potest intelligi: per *colles* autem, alios, qui eos proxime sequuntur. Est enim illorum *gaudium*, satis accedunt, si Paulo credimus, qui tales gaudium et coronam suam appellat ⁴¹. Aiunt deinde *agri lignis* populos eos, qui subjecti sunt, significari. Abundat enim floribus ipse Salvatoris hortus indeque sunt illa Sponæ verba, quibus nepotem in hortum suum descendere, fructumque pomorum suorum comedere postulat ⁴². *Lætantur* vero et isti, tantam in se mutationem fieri intuiti: qui nihil olim quod ad fecunditatem nutritionemve faceret, habentes; sed tanquam in solitudine, terraque inculca, *stobam* inutilem, et *coizam* teterrimi odoris, producentes, ex quo divinæ gratiæ participes effecti sunt, myr-

Α τικην, ὡς μὴ μόνον τὴν ἱερὰν συλλέξει τροφήν, καὶ τὴν ἀρτοῦ ἔχειν τὴν ζωοποιόν, ἀλλὰ καὶ σπέρμα τῷ σπειρόντι. Οἱ γὰρ μυσταγωγούντες λαοὺς, σπειροῦσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ὅν ἑαυτοῖς ἐθηαύρισαν σπόρον. Κατὰ γὰρ τὴν Παῦλον, Θεοῦ γεωργὸν ἔσμεν, Θεοῦ συνεργοὶ τοῦ λέγοντος περὶ ἑαυτοῦ· Ἐξῆλλον ὁ σπείρων τοῦ σπείρει τὸν σπόρον αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς ἐξ ἰθῶν τῷ σωτηρίῳ προσιόντας λόγῳ φησὶν· Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, δηλαδὴ τῆ; πατροπαράδοτου πλάνης; κατὰ τὸ, Ἐξελεθε ἐκ τῆς γῆς σου. Καὶ ἐν χαρᾷ διδαχθήσεσθε * τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον. Διὸ προέφη· Εὐδοῶσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Δυσχερὲς γὰρ ἀποφοιτᾶν ἡδονῶν σαρκικῶν, καὶ πλάνης προειλημμένης. Καὶ δεῖ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀνω πορείαν ὀδηγούντος ἡμᾶς καὶ κούφους ἐργαζομένου. « Ὁρῆ γὰρ, φησὶ, τὴ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις. » Καὶ ἀλλαχοῦ δε φησὶν· « Ὅδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. » Καὶ ἄλλος δὲ προφήτης φησὶν· « Εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς. » Ὅπερ ἐστὶν θεόδοτον· οὐ γὰρ τάναντία φησὶ περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆς. « Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ εὐρῆ. » Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ χαίρειν τοῖς εὐδοουμένοις ἐν ἀρεταῖ; καὶ γινώσκει Θεοῦ. « Ὡς γλυκία γὰρ, φησὶ, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου. Ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματι μου. » Ἐφ' οὗ; αἱ θεαὶ δυνάμεις εὐφραίνονται δηλούμεναι δι' ἑρῶν καὶ βουνῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ φησὶ, χαρὰν ἔσσεσθαι ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῶ μετανοούντι. Ἡνὺματα γὰρ εἰς λειτουργικὰ πρὸς διακονίαν σωτηρίας πεμπόμενα. Ἡ δὲ τούτων διαφορά κατὰ τὸ ὑψηλότερό, τε καὶ ἑλαττον.

enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis

Εὐλα δὲ ἀγροῦ ἐπιкуроτόντα κλύδοις, εἰς ἀν αἱ καρποφόροι ψυχὰι ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τῶν ἀνόμων ἡδόμεναι. Τινὰς δὲ ὄρη μὲν τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας; τοὺς οὐδὲν χαμαὶ ζῆλον ἔχοντα; βουνοῖς δὲ, τοὺς μετ' αὐτοῦς. Χαρὰ γὰρ τούτων ἡ σωτηρία τῶν προσιόντων, ὡς καὶ Παῦλον λέγειν· Χαρὰ καὶ στέφανός μου. Εὐλα δὲ ἀγροῦ τοὺς ὑπὸ χειρὶ λαοῦς. Εὐανθῆς γὰρ τοῦ Σωτῆρος ὁ κήπος. Διὸ καὶ ἡ Νύμφη φησὶ· Καταβῆτω ὁ ἀδελφεός; μου εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροθρύων αὐτοῦ. Χαίρουσι δὲ καὶ οὗτοι τσσαύτην ἐν ἑαυτοῖς ὀρώντες μεταβολῆν. Πάλαι μὲν γὰρ γόνιμον, ἢ τρέφιμον εἶχον οὐδέν· ὡς ἐν ἐρήμῳ δὲ καὶ χέρση στοίβην ὕλης ὀφρῆστου καὶ κόνησαν τὴν δυσωδέστατην ἔφερον. Νῦν δὲ ὅτε τῆς θείας μετέσχον χάριτος, μυρσίνην εὐωδέστατην καὶ τὴν ὑψηλοτάτην, καὶ πάλιν εὐώδη κυπρίσσον ἐκαρποφόρου. Ὅ δὲ Σύμμηχός; φησὶν, ἀνεὶ στοίβης ἀναθήσεται βράθου. Ἄρτι δὲ κριθὸς ἀναθήσεται μυρσίνη, ὡς εἰ ἔε-

³³ 1 Cor. iii, 9. ³⁴ Matth. xiii, 5. ³⁵ Psal. ciii, 18. ³⁶ Isa. xxvi, 7. ³⁷ Osee xiv, 10. ³⁸ Psal. cxviii, 103. ³⁹ Luc. xv, 7. ⁴⁰ Hebr. i, 14. ⁴¹ Philipp. iv, 1. ⁴² Cant. v, 1.

VARLE LECTIONES.

* Ἰσ. διαχυθήσεσθε. γ γρ. οὐ.

γεν' Ἀντὶ κακίας δικαιοσύνην, σωτηροσύνην ἀντ' ἄσπεγλας, καὶ ἀντὶ θράσους ἀνδρείαν, φρόνησιν τε ἀντ' ἄφρ. οὔνης. Εὐροὶς δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ. Στοιβη γὰρ ὄντες καὶ κόρυζά ποιε Ματθαῖος καὶ Παῦλος, ὁ μὲν τελώνης, ὁ δὲ διώκτης, Χριστὸν εὐωδιάζουσιν ἐν παντὶ τόπῳ, ἐν τε τοῖς σωζομένοις καὶ τοῖς ἀπολλυμένοις. Καὶ ἄλλο δὲ τι θαυμάσιον ἐπαγγέλλεται τοῖς ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπιστρέψασιν ἔθνεσιν. Ἔσται γὰρ, φησὶ, Κύριος αὐτοὺς εἰς θνομα καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον. Πανταχοῦ γὰρ ἔστιν ἰδεῖν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένου Χριστιανούς. Καὶ σημεῖον σωτηρίας ἐπιγράφονται τοῦτονομα, ὅπερ οὐκ ἐκλείψει ποτέ. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Τινὲς δὲ σημεῖον, τὸν δι' οὐ σεσώσμεθα σταυρὸν εἰρήκασι· τὴν δὲ πᾶσαν βίβιν οὕτως ἐρμήνευσαν ἕτεροι· Θεοῦ σώσειν αὐτοὺς ἐπαγγελαμένου μετανοούντας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑποτάξιν αὐτοῖς, καὶ τοῦ προφήτου πρὸς πίστιν αὐτοῦς διεγειράντος (κληρονομήσειν γὰρ αὐτοὺς σωτηρίαν) τῶν ἀκούοντων κινήθέντων πρὸς πόθον, ἐθέλειν τε σωθῆναι λεγόντων, πρὸς τὰς ἐνοσίας αὐτῶν ὁ προφήτης ὡς διψῶντας προτρέπεται.

hoc totum eo referunt, ut velint, Deum ipsum ubi eos, qui respiciissent, servaturum se, et ipsis inimicos subjecturum denuntiasset, quos ad hunc propheta excitavit (salutem enim possessuros dixit), auditoribus rei desiderio accensis, et salvari se meditandaque, veluti *sitientes*, ipsos adhortari.

Τινὲς δὲ, φασὶν, διὰ τοῦτο εἰς ἔνδειαν ἤχθησαν τῶν ἀγαθῶν, ἵνα πόθῳ πρὸς αὐτὰ ποτε σπεύσωσι. Ἄς οὖν οἱ διψῶντες προσίαι τὰς πηγὰς, οὕτω καὶ ὑμεῖς τῷ Θεῷ, ἀντὶ παντὸς ἀργυρίου συνείσθησιν τῶν ἡμαρτημένων λαθόντες. Οὐκ ὦνητά γὰρ τὰ παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ χρεῖα πρὸς μὲν σπονδὴν οἴνου, πρὸς δὲ ἄθυσίαν στέατος, ἅπερ ὠνούμενοι οὐδὲν ἀποφέρεσθε πλέον εἰς βνησιν, ἢ κόπον καὶ μόχθον, μὴ ὄντων ἱκανῶν δυσωπημάτων. Ἀργὰ γὰρ ταῦτα πρὸς ἁμαρτίας ἐξάλειψιν, ἣν μετάνοια ποιεῖ καὶ πίστις ἢ εἰς Θεόν. Πρὸς ἀγαθῶν δὲ δωρεᾶν, ἀκροατήν οὐκ εὐγνώμονα μόνον ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ συνιέντα, καὶ τῷ καλοῦντι προστρέχοντα. Προσέχετε δὲ, φησὶ, τοῖς ὧσιν· καὶ εἰ μὲν σωματικῶν ἀκατάλληλον. Ὁφθαλμῶν γὰρ τὸ προσέχειν. Εἰ δὲ κατὰ ψυχὴν, ἀκόλουθον. Ἀπλή γὰρ οὕσα καὶ μονοειδής, ἐν μιᾷ δυνάμει τὰς ἔνδον αἰσθήσεις ἐκτίησαστο. Τοιγαροῦν ὀφθαλμοῖς ἀκούει ὁ γράμμασιν ἐντυγχάνων, καὶ δακτύλοις διαλέγεται ὁ τούτοις γράφων. Ἐἴτα μέμνηται τοῦ Δαβὶδ, καὶ τῆς πρὸς ἐκεῖνον σχέσεως, δι' ἣν αὐτῷ πᾶσαν παρεῖχε βροπὴν, ἣς τεύξεσθαι καὶ τοῦτους φησὶν, εἴπερ ἀκούειν ἐθέλοειν. Οὕτω γὰρ ζήσονται, οὐ τὴν παρούσαν μόνον ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν μένουσαν· οὐ μόνον δὲ ὑμεῖς ζηλοῦντες τὸν αὐτοῦ τρόπον καὶ τὴν μετάνοιαν, τῶν αὐτῶν τεύξεσθε, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει δεκτὸς ὁ ζῶν ὁμοίως αὐτῷ. Οἰκιστὴ γὰρ οὐ γένος, ἀλλὰ καρδία καὶ βίος.

inquit, qui mores illius et pœnitentiam æmulamini, habituri estis: sed in gente qualibet etiam fuerit ille mihi gratus et acceptus, **633** qui vitam ejus imitabitur. Conciliat enim amicitiam non genus ipsum, sed animus et vita.

tum jam fragrantissimam, et procerissimam, *cupressum* præterea odoris optimi, ediderunt. Sic autem interpretatur Symmachus: *Pro stœba ascendet sabina, pro urtica autem ascendet myrtus*. Ac si fore dixisset pro malitia, justitiam; pro lasciviâ, temperantiam; pro audacia, fortitudinem; pro stultitiâ, prudentiam. Invenias vero et istud in iis, qui sunt ex Israelitarum stirpe. *Stœba* enim quondam et *conyza* cum essent Mâtthæus et Paulus, ille quidem publicanus, hic autem persecutor; Christus tamen ubique, apud eos sive qui salvantur, sive apud eos qui pereunt, bene olere curarunt. Mirabile vero quiddam et aliud iis pollicetur, qui de gentibus ad Dominum sese contulerunt, cum *eis in nomen et signum sempiternum fore Dominum* adiungit. Ubique enim Christianos a Christo nuncupatos videas, et *signum salutis* hoc inscribere nomine, quod **632** non est unquam defecturum; cum nullum beneficium, nullamque gratiam Deus conferre soleat, cujus eum postea pœniteat. Non desunt tamen, qui *signi* appellatione, crucem eam, per quam salutem sumus adepti, putent significari. Alii vero eos, qui respiciissent, servaturum se, et ipsis ini-

Sunt vero aliqui, aiunt, in *bonorum* penuriam ideo adducti, ut ea posthac vehementiori studio requirerent. Quo modo igitur *qui sitiunt*, ad fontes accedunt, sic et vos ad Deum decet properare, eorum quæ peccastis recordatione, pro quovis *argento*, munitos. Non enim sunt venalia, quæ Dei sunt: neque *vinò* ad libationem opus est, aut ad sacrificium *adipe*: ex quorum emptione plus laboris et molestiæ, quam utilitatis percipitis, cum ad placationem non sufficiant. Sunt enim ista ad eluendas peccatorum sordes inepta; quod pœnitentia et fide in Deum efficitur. Postulat vero ad *bonorum* largitionem, *auditorem* non benevolum tantum, sed intelligentem etiam, vocantique accurrentem. Quod deinde *attendere auribus* jussit si ad corpus referas, apte minus usurpatum videtur. Est enim *attendere* (Græce προσέχειν) *oculorum*. Sin autem ad animum, convenienter et commode. Hic enim, cum simplex sit, et generis unius, in unica facultate sensus interiores sortitus est. Itaque et *oculis audit*, qui scripta legit, et loquitur digitis qui illis ipsis scribit. Adjicit præterea de Davide mentionem, quam erga illum bene animatus fu rit, unde a se nihil non auxilii senserit; qualia et istis etiam, si audire voluerint, non defutura significat. Ita enim vita non præsentem solum, sed futura etiam esse posituros. Neque vero ea ipsa vos tantum,

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. οὐδὲ πρὸς. ἂ Ἰσ. μέλλουσας.

Sic igitur et vos ubique *glorificabimini*, ut omnes undique exemplo vestro, qui illuminati estis, cognoscendi Dei studio ad vos confluant, meamque familiaritatem et amicitiam ambient : ut olim de regina Saba, deque Æthiope *eunucho* ⁶³ audistis, cum gentis vestrae pietas ad eos etiam fama penetrasset. Atque hæc quidem illis Deus pollicebatur : ad quæ cum segnius adverterent, ad homines accedens Unigenitus gentium omnium vocationem operatus est. Neque vero fieri potest, inquit, ut quæ prædicta sunt absque Deo quisquam consequatur. Est igitur ipse, nulla peccatorum multitudinis habita ratione, *quærendus et invocandus*, qui eo usque misericordia abundat, ut nulla eorum immensitate superetur. Imo vero, cum repellit, non nisi bono fine facit : et quod plane desperatum erat continuo restituit. Qui *multus* est ergo *in miserationibus*, in *ignoscendo* vobis parcus esse non potest : cum sit humanis perturbationibus nequaquam obnoxius. Homines enim quantumvis injuriam studeant condonare : ira tamen aliquando prohibentur, quoties doloris subit recordatio. Imo, si vel filiis donare aliquid statuunt, eosdem persæpe futura rei ipsius privatio, quæ danda fuerat, retro solet agere, et a dando revocare. At mihi, qui remittere et condonare decrevi, nulla peccatorum veterum memoria, nullaque privatio impedimentum afferre valeat. Vos deinde, si *quod consilium* iniveritis, postea mutatis : cum me mei nunquam pœniteat. Disto enim a vobis immensis rationibus et intervallis. Cujus rei fidem ipsa vobis *pluvia* fecerit, quam terræ semel ad fructuum ubertatem largiens, revocavi nunquam : unde satis apparet nullum a me prolatum *rebus* vanum esse futurum ; vosque, si conversi *peccatorum veniam* postulaveritis, eam esse consecuturos. Ad legis præcepta deinde conversus, *vobis*, inquit, *veniam facilem efficiam* ; viribus nimirum ad eorum observationem, additis, *vestrumque e captivitate* **634** *reditum, Cyro ipso, vestrisque hostibus, in præsidium vestrum datis, gloriosum effecero.* Ut enim solventibus Ægypto cessit mare ⁶⁴, utque postea ab eisdem trajectus est Jordanis ⁶⁵ : sic et Tigrim illis post captivitatem pedibus esse *transmissum* narrant historiæ ; indeque *lætitia montes* excitatos tantam mutationem pro superiore ab hostibus inducta vastitate sensisse, ut præter usitatas arbores ; novarum etiam feturam (ita Deo benivolentiam suam testante) ediderint. Discas vero ex iis, quæ dicta sunt, *Dei* immotum esse et *perpetuum consilium* ; quantumvis uno, pluribusve sæculis non impleatur.

CAP. LVI.

635-636 VERS. 1-11. *Hæc dicit Dominus : Custodite iudicium, et facite justitiam. Instat enim solus mea, ut veniat, et misericordia mea, ut reveletur. Beatus vir qui facit hæc, et homo qui retinet ea, et custodit Sabbata, ut non profanet ea, et servat manus suas, ne faciat iniqua, etc.*

637 Post explicatam de gentibus prophetiam,

⁶³ III Reg. x, 1 seqq. ; Act. 8, 27. ⁶⁴ Exod. 14,

ὄψτω; οὖν καὶ ὑμεῖς πανταχοῦ δοξασθήσεσθε, ὡ πάντας πανταχόθεν εἰ; θεογνωστῶν ἐξ ὑμῶν φητιζομένων; συρρέειν πρὸς ὑμᾶς, οἰκειότητα ποθοῦντας; τῶν πρὸς ἐμὲ, ὡς ἐπὶ τῆς βασιλείας Σαβᾶ, καὶ τοῦ Αἰθίοπος εὐνοῦχου γεγένηται, τῆς τοῦ ἔθνους εὐσεβείας καὶ πρὸς αὐτοὺς δραμούσης τῆς φήμης. Ταῦτα μὲν αὐτοῖς θεὸς ἐπηγγέλλετο. Πρὸς δὲ τοῦτο βραχυμούντων αὐτῶν, ὁ μονογενὴς παρελθὼν εἰς ἀνθρώπου; πάντων ἔθνῶν ἐποίησατο κληῖσιν. Ἀδύνατον δὲ φησι τῶν προεπηγγελλένων τυχεῖν ἀνευ θεοῦ. Ὅθεν αὐτὸν ζητητέον, καὶ κλητέον, μὴ λογιζομένους πληθὸς ἁμαρτημάτων, καὶ τὸ εἰς αὐτὸν ἠσθενηκέναι. Πολυέλεος γὰρ ἐστίν. Πλὴν γὰρ πλῆθος ἁμαρτιῶν τὴν αὐτοῦ φιλανθρώπιαν νικᾷ; καὶ ἀπωθοῦμενος δὲ ἐπ' ἀγαθῷ τέλει τοῦτο ποιῶ, καὶ ἀπεγνωκῶσιν ἤδη τοῦτο ἀποδώσω. Πολλὸς δὲ ὢν ἐν οἰκτιρμοῖς, πολλὴν ὑμῖν δώσει τὴν ἄφεσιν. Οὐ γὰρ ὑφίσταται τι πάθος ἀνθρώπινον. Ἀνθρώπου; γὰρ κλῆν ἀφείναι θέλη, διὰ θυμὸν ἔσθ' ὅτε κωλύεται τὴν τῆς λύπης δεχόμενος μνήμη. Κἂν τέκνον τι χηρῶσθαι θέλη, τοῦ διδομένου πολλάκις ἡ στέργει; ἀνακρούεται. Ἐμοὶ δὲ βουλομένῳ ἀφείναι καὶ δοῦναι οὐ μνήμη παλαιῶν ἁμαρτημάτων, οὐ στέργει; νοχλεῖ. Καὶ ὑμεῖς μὲν βουλομένοι τε, μεταβουλεύεσθε. Ἐγὼ δὲ ἀμεταμέλητος. Ἀπίστῳ γὰρ ὑμῶν διαφορᾷ διενήνοχα. Δηλοῖ δὲ ὁ παρ' ἐμοῦ χορηγούμενος ὑμῖν θετός, ὃν διδοὺς εἰς εὐκαρτίαν τῆς γῆς, οὐκ ἀνεκαλεσάμην ποτέ. Ἐξ οὐ μάθετε ὡς οὐδεὶς λόγος παρ' ἐμοῦ ῥηθείς ἐσται κενός, ἐὰν ἐπιτραφέντες αἰτήσητε τῶν ἁμαρτημένων τὴν ἄφεσιν. Καὶ πρὸς τὰς ἐντολάς; δὲ τοῦ νόμου, φησίν, ἡμῶς εὐδοῶσα, διδοὺς ἰσχύον πρὸς τὸ φυλάττεν αὐτὸν, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον ἐνδοξον, καὶ ὑπὸ Κύριου καὶ τῶν ἑθρῶν δορυφορομένην ποιήσω. Ὡς γὰρ ἐξ Αἰγύπτου, φασί, χωροῦντων ὑπεχώρει τοῦτοις ἡ θάλαττα, διαβατὸς δὲ καὶ Ἰορδάνης ἐγένετο οὕτως ἱστορεῖται μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ὁ Ἰγγρι; ποδὶ γενέσθαι διαβατὸς. Καὶ ὡς ἐν ἀγαλλίᾳ σι κινήθηναί τὰ ὄρη, καὶ τοσαύτην σχεῖν μεταβολὴν ἀντὶ τῆς καταλαβούσης ἐκ τῶν πολεμίων ἐρημίας, ὡς καὶ ξένων δένδρων, παρὰ τὰ ὄντα, βλάστην ἐκδοῦναι, τῆς τοῦ θεοῦ δεικνυμένης ἐξ αὐτῶν εὐμενείας. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων ἐπίστηθι ὡς ἀμετάθετος ἡ βουλή τοῦ θεοῦ δι' αἰῶνος, κἂν μὴ ἐπὶ

ἡμᾶς ἢ κλεισίων γενεῶν πληρωθῆ. D
 mi; ἢ κλεισίων γενεῶν πληρωθῆ. Discas vero ex iis, quæ dicta sunt, *Dei* immotum esse et *perpetuum consilium* ; quantumvis uno, pluribusve sæculis non impleatur.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ΄.

α'-ια'. Τὰδε λέγει Κύριος· Φυλάσσεσθε κρῖσιν, καὶ ποιήσατε δικαιοσύνην. Ἦγγικε γὰρ τὸ σωτήριόν μου παραγίνεσθαι, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι. Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα, καὶ ἄνθρωπος ὁ ἀντεχόμενος αὐτῶν. καὶ φυλάσσω τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν· καὶ διατηρῶν τὰς χεῖρας αὐτοῦ, μὴ ποιεῖν ἄδικα, κ. τ. λ.

Περιγράψα; ὁ λόγος τὴν περὶ τῶν ἔθνῶν προφη-

22. ⁶⁵ Josue III, 17.

τείαν, ἐπὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων τάγμα μετέθη τῶν τότε τῷ προφήτῃ συνόντων, οἵτινες ἐφρόνουν ἐπ' εὐγενείας, καὶ τῷ φυλάττειν τὰ Σάββατα, καὶ τὸ πολύγονον εὐσεβείας ἐνόμιζον γέρας, ὡς ἀναπίπτειν ἐντεῦθεν τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς εὐνούχους· τοὺς μὲν ὡς εὐγενείας, τοὺς δὲ ὡς παίδων ἐστερημένους. Διὸ δείκνυσι Θεὸς ἐν τρόποις εἶναι καὶ ταῖς ἀρεταῖς τὸ μακάριον. Ὁ γὰρ ἐστερημένος δικαιοσύνης καὶ κρίσεως, κἂν τι τῶν εἰρημένων ἔχη, λίαν ἐστὶν ἀνόνητος. Ὅθεν φησὶ· Πᾶσης ἀκρίτου παύσασθε γνώμη, κεκριμένῳ λογισμῷ μετιόντες τὸ δικαίον· ἔχου, τὰ ὀρθὰ φυλάττετε κρίματα, ἧ τὰ θεῖα κρίματα, δηλονότι τὰς ἐντολάς. Δεῖ δὲ καὶ λογισμῷ φυλάττειν, καὶ ἔργῳ ποιεῖν. Διὸ φησὶ· καὶ ποιεῖτε δικαιοσύνην, μισθὸν ἐπαγγειλάμενος τὸ σωτήριον καὶ τὸ ἔλεος, ἧ, κατὰ τοὺς λοιποὺς, τὴν δικαιοσύνην. Τινὲς δὲ φασιν· Ἴνα μὴ νομισῶσιν ἐπὶ τὴν τοῦ νόμου τήρησιν τὴν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις παρακαλεῖσθαι, ἐγγύς εἶναι, φησὶ, τὸ σωτήριον, καὶ τὸ ἔλεος, τοῦτ' ἐστὶ Χριστόν. Ἐλεήσας γὰρ ἡμᾶς, διὰ τῆς ἀφέσεως ἔσωσεν. Οὕτω καὶ Ἀμβακούμ· « Ἐτι μικρόν, καὶ ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονίει. » Ἀποκαλυφθῆναι δὲ φησιν, ἐπειδὴ προύλεγον μὲν οἱ προφῆται περὶ αὐτοῦ, ἐν ἰδίῳ δὲ καιροῖς ἐφανερώθη. Τοῦτο καὶ Δαβὶδ ἔλεγεν· « Ἐγνώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἐθνῶν. Ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Ἐπὶ τοιαύταις οὖν ἐλλείψει ἐπιλέγει, Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα. Τὴν κρίσιν λέγει καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' οὐχ ὁ προτερήμασι κομπάζων σωματικοί·, εὐγενείας τε καὶ πολυπαίδας. Συνωδᾷ τούτοις ἔλεγεν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής· « Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν, Πατέρα ἔχουμε τὸν Ἀβραάμ. » Ὁμοίως καὶ ὁ Σωτὴρ· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν. »

Δεῖ δὲ πρὸς τῷ φυλάττειν [Σάββατα], καὶ ἀνεχεσθαι τῆς δικαιοσύνης, καὶ κρίσεως, καὶ μὴ παρέργως ἐπ' αὐτὰ χωρεῖν. Μετὰ τούτων γὰρ καὶ ἡ φυλακὴ τῶν Σαββάτων ἐπαίνεται, ἥτις ἐστὶν οὐχ ἀπλῶς ἐν ἀργίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ τὰς χεῖρας, τοῦτ' ἐστὶ τὰς πράξεις καθαρὰς ἀτόπων ἔργων τηρεῖν. Οὕτω γὰρ δεῖ Σαββατίζοντας θυσίας προσάγειν πνευματικάς. Ἐἴτα παραμυθεῖται τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς εὐνούχους, ὡς οὐδενὸς τῶν μεγάλων ἐστερημένους σωματικῆς εὐγενείας καὶ παίδων γούης. Οὐ γὰρ ἐμποδίζει ταῦτα τῶν θείων τυχεῖν ἀγαθῶν, εἰ ζῶεν θεοσεβῶς, τῷ δικαιοπραγεῖν ὡς δεῖ Σαββατίζοντες. Οὐ γὰρ ψιλὰ θέλει τὰ Σάββατα ὁ κατ' ἀρχὰς εἰπὼν τοῦ βιβλίου· « Τὰς νομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνεχομαι » ἀλλ' εἰ καὶ ἔδει τότε σωματικῶς τηρεῖσθαι, διὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ νόμου τὸ Σάββατον, μετὰ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης ἦν τηρητέον. Οὐκ ἄρα παραβάσει τὸν ἄλλοθεν τὸ νόμον τοῦ γένους. Ἀρέσκων γὰρ Κυρίῳ εἰς ἔθνος ἄγιον καὶ ἐν τέκνοις τελήσει τοῦ

ad Judæos jam transit oratio; qui prophetæ temporibus viventes, generis nobilitate superbiebant, prolisque fecunditatem pietatis esse præmiū existimabant: unde qui *alienigenæ eunuchique* erant, animis concidebant: hi quidem, tanquam ignobiles; illi autem, ut infecundi, liberisque carentes. Quo fit ut in moribus ipsis, et virtutibus, esse beatitatem demonstret Deus. Neque enim quidquam profecerit, qui prædicta habeat, si *justitia et judicio* careat. Omnes vos igitur, inquit, abjecta mentis inconstantia, certo *judicio*, quod *justum* est querite. Nimirum, *recta judicia*: aut etiam divina; id est, Dei præcepta *custodite*. Decet vero illa et animo custodire, et reapse præstare: quo fit ut *justitiam facere* jubens, *salutem et misericordiam*, aut secundum reliquos, *justitiam*, in præmiū polliceatur. Putant nonnulli, ne videatur ad legis umbram, typorumque observationem adhortari, *salutem et misericordiam*, id est Christum, *prope esse* significare; cujus miseratione per remissionem servati sumus. Quod confirmat et Habacum his verbis: « Adhuc modicum, et qui venit, aderit, neque tardabit ». Ideo autem *revelatum esse* dixit, quod quæ de eo prophetæ prædixerant, suis temporibus in lucem prodierint, juxta illud Davidis: « Notum fecit Dominus salutare suum. In conspectu gentium revelavit justitiam ejus ». Ea spe igitur concludit *Beatum esse virum qui ista faciat, judicium nimirum et justitiam*: non qui corporis prærogativis, nobilitate scilicet, et prole superbiat. Quibus et illa consentiunt, quæ a Joanne **638** Baptista in hunc modum usurpata legitur: « Facite ergo fructus dignos poenitentiae, neque videamini dicere: Patrem habemus Abraham ». Et illa etiam, quæ a Salvatore: « Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis ».

Opus est vero ad *Sabbatorum observationem, justitiam tueri et judicium*; non frigide, non oscitantè ad eorum observationem accedere. Est enim cum istis laudanda *Sabbatorum observatio*; non illa iners plane; sed quæ *manus*, id est actiones, ab impuritate alienas conservet. Ita enim eos, qui *Sabbata observant*, spiritualis hostias decet offerre. *Alienigenas* deinde et *eunuchos* consolatur, tanquam levis jactura sit, si sanguinis nobilitate, prolisque fecunditate destituantur: cum divinorum honorum perceptionem talia non impediunt; qua tantum potentiuntur, qui *justitiam colunt* et pietatem; in quo vera *Sabbatorum* posita sit *observatio*. Non enim nuda exposcit *Sabbata*, qui se libri hujus initio ⁴⁶, eorum Kalendas, et Sabbata, diemque magnum ferre non posse professus est. Imo vero, etiam si tum corporaliter observari *Sabbatum* ex legis præcepto oporteret, cum *judicio* tamen et *justitia* etiam fuerat *custodiendum*. Non igitur *alienigenam* ipsa generis offendit varietas. Quin potius inter Abraham

⁴⁶ Habac. II, 3; Hebr. x, 37. ⁴⁷ Psal. xcvi, 2. ⁴⁸ Isa. I, 12.

⁴⁹ Matth. III, 8; Luc. III, 8; ⁵⁰ Joan. VIII, 59.

illos et in gentem sanctam, si Deo placuerit, A ipse censebitur. « Neque enim omnes qui de Israele sunt, ii sunt Israelitæ, ait Paulus; neque quia sunt semen Abraham, prorsus et filii: sed qui sunt filii promissionis, in semen reputantur⁸⁰. » Non est deinde Abrahamo facta promissio in eorum gratiam tantum, qui suum essent ab eo genus originemque deducturi; sed eorum causa etiam, qui fidem amplecterentur; quia est et ipse ratione iustus effectus. Imo ne *eunuchus* quidem, modo pius existat, ipsa nocuerit sterilitas, quantumvis numerosa proles postulante tempore benedictionis loco habita sit. Pollicetur ergo se illis pro liberorum multitudine, in sua domo suisque mœnibus locum celebrem **639** esse daturum; aut secundum alios interpretes, *manum et nomen filii et filiius præstantius*. Dabo vero etiam nomen ipsis, ait, *perpetuum quod non eripietur*: cuiusmodi illud fuit, quod Jacobo inditum⁸¹, eundem Israelitem, id est

Quod si etiam sunt aliqui, qui se, ut Salvator loquitur⁸², propter regnum cœlorum castraverint; quia multæ sunt apud Patrem mansiones⁸³, est que urbs Dei cœlestis illa *Jerusalem*; et locum etiam eis inibi, intra *urbis* hujus *muros* concedi consentaneum est: vel in ipsa etiam, quæ in terris est, *Ecclesia*; in qua excellunt puritate et honestate viri illi percelebres, qui gloriam istam in Domino numerosa prole meliorem putant; *ejusque*, id est Christi, *Sabbata* vera, non umbrosa illa *custodiunt*. Atque hæc quidem qui fecerint, vel *alienigenas* existentes in *montem sanctum suum induciturum* se denuntiat. *Victimasque* ab eis, precum videlicet et laudis; aut etiam corporeas, si de his sermo sit, quæ ante adventum offerebantur, *accepturum*. *Patere enim domum suam gentibus omnibus*: ut Israelitarum fastum reprimat, qui gentibus insultantes, *partem* se et *sortem* Dei, populumque sanctum appellare non verebantur; imo et beatos ideo prædicare, quod sibi quæ Deo placerent, cognita essent. Sed vide jam, qui prioribus antiquatis, recentia omnia evaserint. Cavet enim lex Ammonitas et Moabitas Ecclesiam Domini ingredi; cum Christus *omnes* in sanctam Ecclesiam⁸⁴, quæ *sancti montis* nomine significatur, *inducturum* se pollicetur: in quam qui admittentur, ejusdem donis oblectabuntur. Deinde, tanquam a legis cultu facta demonstratione, *acceptas eorum fore victimas* dicit. Percommode id quidem, cum sint veluti quædam *holocausta*, quotquot se totos Deo consecrarunt: cæteri autem quædam, quæ ex parte tantum cremantur, victimæ; quales ii sunt, **640** qui matrimonium amplexi, vitam Deo simul et mundo tribuunt.

At vero non *gentibus* solum mansuetus futurus est Salvator. *Congregabit enim*, inquit, etiam disper-

Ἀβραάμ. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, » ὡς ὁ Παῦλος φησιν. Οὐδ' ἔτι εἰ εἰς ἅ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντως καὶ τέκνα. » Ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα, καὶ ἡ ἐπαγγελία δὲ τῷ Ἀβραάμ οὐκ ἐπὶ μόνοις δέδοται τοῖς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς διὰ πίστεως. » Ἐδικαιώθη γὰρ οὕτως Ἀβραάμ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν εὐνοῦχον θεοσεβούντα παραβλέπει τὸ ἀγονον, εἰ καὶ ἡ πολυπραγία καιροῦ καλοῦντος ἐν εὐλογίας δέδοται τάξει. Ἀντὶ τῆς οὖν πολυτεχνίας δώσειν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ ἐν τῷ τείχει αὐτοῦ, τόπον ὀνομαστόν· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς· Χεῖρα καὶ ὄνομα βέλτιον υἱῶν καὶ θυγατέρων. Καὶ ὄνομα ἐκ, φησὶν, ἀλάνιον δώσω αὐτοῖς ὃ οὐκ ἐξυρθήσεται, ὅποιον ἦν τὸ δοῦν Ἰακώβ, καὶ ποιήσαν αὐτὸν Ἰσραὴλ, ἀνθρωπῶν θεωρῶν θεοῦ. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ὄνομα, ὃ καὶ γέγονεν ἔργον.

Εἰ δὲ καὶ, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Σωτῆρος, εὐνοῦχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐπειδὴ πολλὰ μονὰ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ ἔστι πόλις θεοῦ Ἰερουσαλὴμ ἐπουράνιος· ἀκόλουθον ἐκεῖ δίδοσθαι τόπον αὐτοῖς ἐν τῷ τείχει ταύτης τῆς πόλεως· ἦγουν καὶ τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἣ διαπρέπουσιν ἄνδρες ἀγνεῖα καὶ σεμνότητι σύντροφοι, καὶ πολυπαιδία; κρείττω τὴν ἐπὶ τούτοις ἐν Κυρίῳ βέξαν ἡγούμενοι καὶ φυλάττοντες τὰ Σάββατα αὐτοῦ, δηλονότι Χριστοῦ, ἀληθῆ καὶ οὐ σκιάθη τυγχάνοντα. Τὰ αὐτὰ δὲ πράττοντας καὶ τοὺς ἀλλογενεῖς εἰσάξειν εἰς ὄνομα αὐτοῦ ἐπαγγέλλεται, δέξασθαι τε παρ' αὐτῶν θυσίας, δηλαδὴ τὰς δι' εὐχῶν καὶ αἰνέσεως, ἢ καὶ τὰς σωματικὰς, εἰ περὶ τῶν πρὸ τῆς παρουσίας ὁ λόγος. Τὸν γὰρ οἶκον αὐτοῦ πᾶσιν ἀνεψῆχθαι τοῖς ἐνεσίν, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διελέγγων τὸν τύπον, οἱ κατεφύοντο τῶν ἀλλογενῶν, μερίδα καὶ κληρὸν θεοῦ, καὶ λαὸν ἅγιον ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες, καὶ λέγοντες· « Μακάριοι ἐσμεν Ἰσραὴλ, οὗ τὰ ἀρεστὰ Κυρίῳ γνωστὰ ἡμῖν ἐστίν. » Καὶ ὅρα πῶς παρῆλθε τὰ ἀρχαῖα, καὶ γέγονε πάντα καινὰ. Ὁ μὲν γὰρ νόμος φησὶν· Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀρμανίτης καὶ Μωαβίτης εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. Ὁ δὲ Χριστὸς πάντας εἰσάξειν εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἐπαγγέλλεται. Αὐτὴ γὰρ ὁδὸς τὸ ἅγιον. Εἰς ἣν εἰσελθόντες τοῖς ἐξ αὐτοῦ χάρισμασιν ἐνευφραίνονται. Ὡς δὲ ἐκ παραδείγματος· τῆς κατὰ νόμον λατρίας, δεκτὴς αὐτῶν ἔφη γίνεσθαι τὰς θυσίας. Ἀναλόγως γὰρ, τῶν μὲν ὀλοκαυτουμένων, ὅσοι δι' ὀλιῶν ἑαυτῶν καθιέρωνται τῷ θεῷ· τῶν δὲ ἐκ μέρους, ὅποια τῶν ἐν Κυρίῳ γεγαμηκότων ἡ ζωὴ, μεμερισμένη θεῷ τε καὶ κόσμῳ.

Πλὴν οὐ μόνοις ἡμεροῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν ὁ Σωτῆρ. Συρτάξει γὰρ, φησὶ, καὶ τοὺς διεσπασμένους Ἰσραὴλ.

⁸⁰ Rom. ix, 6, 7. ⁸¹ Gen. xxxv, 10. ⁸² Matth. xix, 12. ⁸³ Joan. xiv, 2. ⁸⁴ Dent. xxiii, 5.

VARIE LECTIONES.

^b γρ. εἰσὶ.

'Απέστησαν γὰρ τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας, ἢ τῆς Ἰουδαίας ἕξω γεγόνασιν, εἰδωλολατροῦντές τε καὶ διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἐξ ὧν ὁ ἐπισυναχθεὶς ἐκ τῆς διασπορᾶς Ἰσραὴλ, ὅτε πάλοι θεοσεβεῖς, καὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταί. Τὰ θηρία δὲ τοῦ ἔργου τὰ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ συναγόμενα σημαίνει τοὺς ἐθνικούς. Ἀρμῶν γὰρ συντήθως καλεῖ τὸ πλῆθος τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, ἀπερ εἰς ἐστίασιν ἀνακαλεῖται πνευματικῆν. Διὰ κατὰ τὴν Ἀκύλαν ἀντὶ τοῦ, πάντα τὰ θηρία, πάντων ζῶων αὐτοῦ εἴρηται. Καὶ πάλιν πάντα τὰ ζῶα αὐτοῦ. Τίνος δὲ αὐτοῦ, ἢ τοῦ Θεοῦ; οὐχ ἀπλῶς δὲ τὰ θηρία καλεῖ, ἀλλὰ τὰ αὐτοῦ. Ἐθνηρώθησαν γὰρ ὑπὸ τυράννῳ τεθραμμένοι τῷ διαβόλῳ, καὶ ζῶντες οὐκ ἀνθρωπίνως. Ἀλλὰ νῦν αὐτοὺς ἐπὶ τράπεζαν καλεῖ τὴν νοσην, τὴν ἄρτον φαγεῖν τῆς ζωῆς, ὡς τε χαίροντας λέγειν. « Ἠποίμασεν ἐνώπιόν μου τράπεζαν. » Καὶ δι' ἐτέρου δὲ προφήτου φησὶ. « Φάγετε καὶ πίετε καὶ μεθύσθητε οἱ πλησίον. » Μακρὰν γὰρ ὄντες Θεοῦ, διὰ πίστει ἤγγισαν, καὶ μετέχουσιν ἄρτου τοῦ αἰτηριζομένου καρδίαν ἀνθρώπου. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν διχῶς νοήσεις. Ἡ ἑ γὰρ διὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπιστροφὴν τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Κύρου καὶ Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξου γενομένην λέγων συνάξειν τὸν Ἰσραὴλ, μετ' αὐτῶν καὶ τὰ θηρία συνάξειν φησίν. Τότε γὰρ εἰχὸς ἦν καὶ πλῆθος αὐτοῖς ἀλλοφύλων ἐθνῶν προσηλυτεῦσαι, οὓς διὰ τὸ ἄλλογενὲς καὶ ἄγριον θηρία καλεῖ. Ἡ θηρία συνήθως φησὶ τοὺς καταδηρώσαντας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὄλω στόματι φασγόντας αὐτοὺς, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειάν. Διὰ καὶ ὡς θηρία πρὸς βρώσιν αὐτοῦ τοῦ ἔθνους καλεῖ, καὶ τὸ εὖλογον τῆς χολάσεως ἐπιδικουταί λέγων. Ἰδοὺ οἱ πάντες ἐκτεφλώσονται.

ita ad comestionem invitat, justamque vindictæ rationem ostendit, dum cæcos omnes factos jubet intueri.

Τινὲς δὲ φασιν ὡς προγνοὺς οἱ τὰ μὲν θηρία πεισθήσεται τῷ κηρύγματι, ἐν ἀπιστίᾳ δὲ τὸ Ἰουδαίων πλῆθος μενεῖ, τυφλοὺς εἰκότως αὐτοῖς ἀπεκάλεσαν, οἱ μὴ δὲ τοῖς θηρίοις γεγόνασιν ἴσοι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἰδοὺ οἱ πάντες ἐκτεφλώσονται, Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων, οἱ σκοποὶ αὐτοῦ, φασὶ, τυφλοὶ. Ἀκύλας δὲ σκοπευταί. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐρεοί, Σύμμαχος ἀλλοιοί. Ἀκύλας δὲ μοιλάιοι. Νοήσεις δὲ τοὺς ἐνταῦθα σκοποὺς τυφλοὺς ἐξ ἐτέρων διορατικῶν σκοπῶν, περὶ ὧν ἐλέγετο. Φωνὴ τῶν φυλισσόντων σε ὑψώθη. Ἀνθ' οὗ οἱ λοιποὶ Φωνὴ τῶν σκοπῶν σου ἐπήρε φωνήν. Ἦν δὲ περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος τῶν διορατικῶν τῆς Ἐκκλησίας σκοπῶν. Καὶ πρῶς Ἰεζεκιήλ δὲ φησίν. Ἰὲ ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκί σε τῷ ὄκῳ Ἰσραὴλ. Ἐνταῦθα δὲ οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἄρχοντες τυφλοὶ σκοποὶ λέγονται, καὶ κύριος ἐρεοὶ οὐ θυράμενοι ὑλακτεῖν, οὐδὲ τῆς τοῦ Θεοῦ ποιμνῆς ἀπελαύνειν τοὺς λύκους. Καὶ πῶς ὁ οἱ πρώτους ἑαυτοὺς ἐκτεφλώσαντες, καὶ τὸ φῶς τὸ

Asos Israel : qui a legis instituto longius, quam a terra patria, recesserunt ; dum se idolorum cultui mancipiant, hominumque doctrinas et mandata docerent 55 : quorum de numero tamen ille ipse fuit Israel, qui de dispersione collectus est, veteresque pii, et ipsi etiam Salvatoris disci, uli. Significautur vero ferarum saltus nomine gentes ipsæ, quæ sunt post Israelem congregatæ. Sultum enim usitate alienigenarum gentium multitudinem appellat, quas ad spirituales epulas invitat. Indeque est quod in Aquilæ interpretatione, pro quo omnes bestia habemus, omne animal ejus scribatur. Et rursum : Omnes feræ ejus. Cujusnam autem ejus, nisi Dei ipsius ? Neque vero feras appellavit simpliciter, sed ejus provocabulum addidit. In ferarum enim naturam transierunt, qui sub diaboli tyrannide vitam vixerunt ab omni humanitate alienam : quos tamen ad intelligibilem mensam nunc invitat 56 ; panis vitæ scilicet comestionem ; ut læti illud : « Parasti in conspectu meo mensam 57, » usurpare queant. Est vero apud prophetam aliud et istud : « Comedite et bibite, et inebriemini, qui prope estis 58. » Cum enim a Deo longe absent, per fidem ad eum accesserunt, panisque illius, qui cor hominis confirmat 59, participes effecti sunt. Quod si ad historiam referas, hoc modo sensus duplex esse potest. Aut enim propter populi reversionem a Babylone, quæ sub Cyro, sub Dario, atque Artaxerxe contigit, Israelem se congregaturum dicens, et feras etiam eis coacturum se significat. Est enim consentaneum alienigenarum quoque gentium numerum aliquem sese illis adjunxisse ; quos propter generis diversitatem, morumque duritiam se

641 et eos, qui sunt de gentibus, tanquam feras ostendit, dum cæcos omnes factos jubet intueri.

Aut vero nonnulli quia feras prædicationi credituras prævidisset, in infidelitate autem permanentem esse Judæorum multitudinem, excæcatos illos ideo merito nuncupasse, quod feras inhumanitate superarent. Cæterum pro quo : Videte quamiam cæci facti sunt, habemus. Custodes ejus cæci dixerunt Symmachus et Theodotio ; Aquilas autem speculatores. Item, muti ; sermonis expertes Symmachus ; Aquilas autem, lingua impediti. Intelligent vero quoniam hoc loco cæci custodes dicantur, si cum oculatis et perspicacibus aliis conferas, de quibus est illud, quod sequitur : Vox custodientium te elevata est. Quod ita cæteri interpretantur : Vox custodum tuorum vocem extulit. Est autem de apostolis sermo, qui perspicaces et cæci fuerunt Ecclesiæ oculi. Sunt ad Ezechielium ista : « Fili hominis, custodes dedi te domui Israel 60. » Dicuntur vero hoc loco Judaicæ gentis principes cæci custodes, et canes muti non valentes latrare, neque

55 Isa. xix, 15 ; Matth. xv, 8. 56 Joan. vi, 50 seqq. 57 Psal. xxii, 5. 58 Jerem. xxv, 27. 59 Psal. cmi, 15. 60 Ezech. iii, 17.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. ἦ. d Ἰσ. εἰσθ. PATROL. GR. LXXXVII.

a Deo pecore lupos arcere. Sed qui se primi *excav-*
carunt, veramque lucem non admiserunt, cum
 aperte clamantem, « Ego sum lux mundi ⁶¹, » au-
 dierint? Et rursum : « Qui sequitur me non am-
 bulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ ⁶². »
 De his nimirum illa sunt, quæ apud prophetam
 reperias : « Cum lucem expectarent, factæ sunt
 illis tenebræ. Cum splendorem, in caligine ambu-
 laverunt ⁶³. » Et ista etiam Salvatoris : « Cæci sunt
 tæcorum duces ⁶⁴; » quod est ad mentem referen-
 dum. Atque hinc est quod eos hoc loco propheta
sapere non novisse adjecit. ad quod his verbis ad-
 hortatur et David : « Apprehendite disciplinam, ne-
 quando irascatur Dominus, et pereatis de via ju-
 sta ⁶⁵. » Sicut infidelibus contigit, qui a via evan-
 gelicâ aberrantes ob id cum grege perierunt,
 quod non solum, ut *canes*, cum non custodirent;
 sed **642** luporum more in eundem savirent ⁶⁶;
 qualia de ipsis hunc in modum legimus : « Sa-
 cerdotes tui non dixerunt : Ubi est Dominus? et
 qui legem tenent me ignorarunt ⁶⁷. » Et pastores
 impie in me egerunt, qui ne ad *latratum* qui-
 dem usque progressi sunt : sed nihil omnino a
dormientibus diferentes, vanis tantum imaginatio-
 nibus, veluti qui *somniant*, attenderunt; quo fa-
 ctum est, ut *visis delectari* Symmachus, *somnia*
et dormitationem amare dixerint.

Tales igitur in extraneos contra quos vigilantes
 et sobrios esse oportuit, ipsi se præstiterunt, in
 domesticos autem impudentes, qui commissa sibi
 pecora, magna et inexplebili cupiditate depasece-
 rent. Jura enim corrupti donis evertebant, sicut
 est a propheta prius exprobratum, ubi eos furum
 socios esse donaque diligere conquestus est. Quin
 et cum Deo Habacum expostulans in hæc verba
 etiam erumpit : « Ex adverso mei factum est ju-
 dicium; et judex accipit, cum ob rem dissipata est
 lex, neque in finem educitur judicium; quia im-
 pius prævalet adversus justum ⁶⁸. » Eo ipso deinde
 quod decimas tantum de fructibus percipere de-
 bebant, anethum, et mentham, cuminumque ip-
 sum decimabant : justitiam vero, misericordiam
 et fidem, teste Salvatore ⁶⁹, negligebant. Quo fa-
 ctum est, ut *omnes vias suas*, non Dei *secutos esse*
 dixerit. Neque vero tales se tantum sigillatim præ-
 stiterunt, sed unam omnes opinionem secuti mala
 concilia inierunt : cujus generis illa fuerunt quæ
 in Christum et apostolos habuerunt. Cum enim
 quam Dei amantiores præbuerunt.

CAP. LVII.

VERS. 1-14. Videle quomodo justus perit, et
 nullus vir suscipit corde. Et viri justi tolluntur,
 neque quisquam est, qui consideret. A facie siqui-
 dem iniquitatis sublatus est justus. Erit in pace sep-
 ultura ejus, subviata est de medio. Vos autem
 accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum, et
 meretricis, etc.

Itaque nefaria eorum in Christum et justos con-

A ἀληθινὸν μὴ δεξάμενοι; καίτοι σαφῶς ἐβόα· « Ἐγὼ
 εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Καὶ πάλιν· « Ὁ ἀκολου-
 θῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει
 τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » περὶ ὧν ὁ προφήτης φησὶν·
 « Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος·
 μεινάντων αὐτῶν, ἐν ἀσπίδι περιεπάτησαν. » Καὶ ὁ
 Σωτὴρ δὲ φησὶ· « Τυφλοὶ εἰσι τυφλῶν ὁδηγοὶ, δηλον-
 ὅτι τὴν διάνοιαν. » Ὅθεν ἐπήγαγε νῦν ὁ προφήτης,
 καὶ οὐκ ἐγνώσαν φρονήσασθαι. Δι' ὅπερ αὐτοῖς παρ-
 εκελεύετο καὶ Δαβὶδ· « Δράξασθε παιδείαν, μὴ ποτε
 ὀργισθῆ ὁ Κύριος, καὶ ἀπολείσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας. »
 Ὅς μὴ πεισθέντες ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς εὐαγγελικῆς ἀπο-
 κλώσει σὺν αὐτοῖς, οἷς ἐποίμαιοι, πρὸς τῷ μὴ φυ-
 λάττειν ὡς κύνας, τὰ τῶν λύκων ποιήσαντες, ὡς λέ-
 γεσθαι περὶ αὐτῶν· « Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπον, Ποῦ ἐστι
 Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου, οὐκ ἠπί-
 σταντό με. » Καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ. Οἱ οὐδὲ
 μέχρι τοῦ ὑλακτεῖν ἐχώρουν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν καθ-
 ευδόντων διαφέροντες φαντασίαι; προσεῖχον μόνως
 ὡς περ ἐνυπνιαζόμενοι. Διὸ Σύμμαχος μὲν φησὶν·
δραματισταὶ κοιμώμενοι, ἀγαπῶντες νυστάζειν. Ὁ
 δὲ Ἀκύλας· *φανταζόμενοι κοιμώμενοι, ἀγαπῶντες
 νυστάζειν.*

autem fingere Theodotio; uterque simul quietem

Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν πρὸς τοὺς ἐκτός, καθ' ὧν
 ἔδει διεργηγορεῖν καὶ νῆφαιν. Πρὸς δὲ τοὺς οἰκίους
 ἀναίσις, κατεσθίοντες τὰ ὑποκείμενα θρέμματα,
 καὶ τοῦτο λίαν ἀπλήστως. Παρεδίκαζον γὰρ διὰ
 δῶρα, καθάπερ ἔφη π. οὐλαβῶν προφήτης· *κοινωνοὶ*
κλέπτων, ἀγαπῶντες δῶρα. Καὶ Ἀμβροσίμ δὲ πρὸς
 τὸν Θεὸν ἀγανακτικῶς εἰπὼν φωνᾷς ἐπιφέρει·
 C « Ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμ-
 βάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐκ ἐξάγεται
 εἰς τέλος κρίμα, ὅτι ὁ ἀσεθὴς καταδυναστεύει τὸν
 δίκαιον. » Καὶ τοῦ δὲ καρποῦσθαι τὰς δεκάτας μίνιν,
 ἐγίνοντο ἀποδεικατοῦντες τὸ ἀνηθον καὶ τὸ ἡδυσμὸν
 καὶ τὸ κύμινον, καὶ παρορῶντες τὴν κρίσιν, καὶ τὸ
 εἶδος καὶ τὴν πίστιν, καθὰ φησὶν ὁ Σωτὴρ. Ταύτης
 ἕνεκα τῆς αἰτίας πάντες φησὶ ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν
ἠκολούθησαν, οὐ ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ καθ'
 ἓνα μόνον ἦσαν τοιοῦτοι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνέδ-
 ρια ποιούμενοι πονηρὰ, οἷα τὰ κατὰ Χριστοῦ, καὶ
 τῶν ἀποστόλων. Ταῖς γὰρ ὁδοῖς αὐτῶν ἀκολουθ-
 οῦντες φιλήδονοι μᾶλλον ἦσαν, ἢ φιλόθεοι.

suas illi vias sequerentur, voluptatum se suarum,

D

ΚΕΦΑΛ. ΝΖ΄.

a-18. Ἴδτε ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς
 ἀνὴρ ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. Καὶ ἄνδρες δίκαιοι
 ἀφροται, καὶ οὐδεὶς κατανοοῖ. Ἀπὸ γὰρ αἰσθη-
 τῶν ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος. Ἔσται ἐν εἰρήνῃ
 ἡ ταφή αὐτοῦ. ἦρται ἐκ τοῦ μέσου. Ὑμεῖς δὲ
 προσυγάγετε ὡς δὲ βίαι ἀνομοί, σπέρμα μισθῶν
 καὶ πόρνῆς, κ. τ. λ.

Δι' ὅπερ εὐθύς αὐτῶν τὰ κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν

⁶¹ Joan. viii, 12. ⁶² ibid. ⁶³ Isa. lix, 9. ⁶⁴ Matth. xv, 14. ⁶⁵ Psal. ii, 12. ⁶⁶ Ezech. xii, 27.
⁶⁷ Sophon. iii, 4. ⁶⁸ Habac. i, 3, 4. ⁶⁹ Matth. xxiii, 23.

δικαίων ἐπιφέρει τολμήματα λέγων· Ἴδτε ὡς ὁ
δικαίος αἵρεται, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ·
καὶ πῶς γὰρ ἤμελλον ἰδεῖν οἱ τυφλοὶ; ἢ γὰρ ἂν
ἑώρων αὐτὸν, τὴν κατ' αὐτῶν οἰκονομίαν νοήσαντες,
καὶ οὐκ ἂν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἔλεγον· Ἐθέσωμεν τὸν
δικαίον ὅτι δυσχρηστὸς ἡμῖν ἐστίν· ὁ Δικαίος δὲ ἦν,
ὡς οὐκ εἰδὼς ἁμαρτίαν· οὐ^d μετέχοντες καὶ οἱ
μαθηταὶ χρηματίζουσι δικαιοί, οὐδ' αὐτοῦ; ἀπέ-
κτειναν τὸν εὐαγγελικὸν αὐτοῖς πρεσβεύοντα λόγον.
Ἀπέκτειναν γοῦν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου,
καὶ Στέφανον, τὸ τῆς ἀσεβείας οὐκ ἐνοοῦμενοι
μέγεθος· ὅπερ ἐστὶ τὸ, μὴ ἐκδέχασθαι τῇ καρ-
δίᾳ.

Ἦρται δὲ καὶ ἐκ προσώπου ἀδικίας ὁ δικαίος·
τοῦτ' ἐστίν, οἱ ἄδικοι κατηγωνίσαντο τοὺς δικαίους·
Ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ
Κυρίου δεδήλωκε. Διὰ μὲν τῆς ταφῆς, τὸν θάνατον·
ἐκ δὲ τοῦ ἤρθαι ταύτην ἐκ μέσου, τὴν ἀνάστασιν.
Ἀφανῆς γὰρ γέγονε μὴ μείναντος ἐν αὐτῇ τοῦ τα-
φέντος, ὡς καὶ τὸν ἄγγελον λέγειν· Δεῦτε, ἴδετε τὸν
τόπον ὅπου ἔκειτο. Πῶς δὲ γέγονεν ἡ ταφή αὐτοῦ
ἐν εἰρήρῃ, ἢ ὅτι σιωπῶν, καὶ μηδὲν ἀντιλέγων ἀν-
ῆρηται; ἢ ὅτι οὐκ ἐπεδικάσατο αὐτοῦ ὁ ἄρχων τοῦ
κόσμου τούτου, μηδὲν εὐρών ἐν αὐτῷ; ἢ ὡς φασίν,
ἐπειδὴ πάντες οἱ καθηγῆται τῶν Ἰουδαίων, μετὰ
τῶν ὑπηκόων, ἀπέκτειναν αὐτὸν ὁμοίᾳ χρῆσάμε-
νοι, μηδενὸς ἀντιλέγοντος. Ἐκ πολλῆς δὲ φιλοθετίας
λοιπὸν ὁ προφήτης αὐτοῖς ἐπιφέρεται, οἷς οὐκ ἤκα-
σε τῶν προφητῶν τὸ αἶμα, πρὸς αὐτὸ δὲ τῆς μαι-
φονίας ἀνέδραμον τὸ κεφάλαιον. Δεινὸν μὲν γὰρ
ὅτι καὶ πάσαι τοὺς προφήτας ἐσυκοφάντων. Πλὴν
ἀλλ' ἦσαν ἄνθρωποι τάξιν ὀφειστικὴν περιφέροντες.
Τί δ' ἂν εἴποις, φησίν, ὅτι κατ' αὐτοῦ τοῦ πάντων
Δεσπότης τῆς γλώσσας ἐκίνησαν; Σαμαριτῆν γὰρ
ἔλεγον, καὶ οἰνοπότην, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημέ-
νον, καὶ δαιμονῶν. Καὶ τέλος Πιλάτῳ προσαγαγόντες
ἔφασκον· Ὁὗτος ἀνασείει τοὺς ὄχλους, καὶ κωλύει
φόρους διδόναι Καίσαρι. Τοιγαροῦν δι' Ἡσαίου φη-
σὶν ὁ Σωτὴρ· Ὁὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπῆδησαν ἀπ'
ἐμοῦ. Δειλιάσι εἰσὶν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ. Ἐγὼ δὲ
ἐλυτρωσάμην αὐτούς. Αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ'
ἐμοῦ ψευδῆ. Καίτοι γὰρ εἰδότες ὅτι αὐτὸς ὁ κληρο-
νόμος ἐστίν, ἔλεγον· Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν.
Καὶ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δὲ φησίν· Ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶν
με, ἐνδιέβαλλόν με. Τέκνα δὲ καλεῖ ἀπώλειας,
ὡς μὴ δεξαμένους τὸν σώζοντα· καὶ σπέρμα ἄνο-
μοκ· Ἐπεὶ ἐμοῦ γὰρ φησι γέγραφε Μωσῆς· ὥστε
καὶ τὸν νόμον παρέβησαν.

Vocat autem filios **644** perditionis et semen iniquum, tanquam qui salutis auctorem non admiserint, de quo Moses sibi non tacendum putavit : unde et legem eos violare constituerit.

Ἡσὶ δὲ αὐτοῦ καὶ σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης
μοιχοῦς φησι, καλῶν ἐν τούτοις τοῖς τῶν Ἰουδαίων
καθηγητάς. Οἰονεὶ γὰρ ἐμοιχῶντο τὴν Συναγωγὴν,

cilia statim addidit, cum dixit : Videte quomodo
justus tollitur, et nemo suscipit corde. Sed enim,
qui videre poterant, qui caeci erant? Annon enim,
si ipsum essent intuiti, converso ad œconomiam,
quæ contra se est, animò, non ex adverso dixis-
sent : « Ligemus justum, quoniam inutilis est nobis
70? » Erat vero is justus, **643** qui peccatum
nesciebat : cujus et qui etiam participes effecti
sunt, discipuli, justique quoque nuncupantur; quos
isti, cum evangelicum sermonem promulgarent,
interemerunt. Interfecerunt igitur Jacobum fra-
trem Domini, et Stephanum, cum ad sceleris
impietatisque magnitudinem non adverterent; quod
ipsum est nequaquam corde suscipere.

Est vero etiam a facie iniquitatis sublatus justus;
quod idem plane est, ac si ab iniustus superatos
esse justos diceret. Simul autem et mortem et
resurrectionem Domini significavit. Per sepulturam
quidem, mortem ipsam; resurrectionem autem eo
ipso, quod eam de medio sublata esse dixit.
Obscura enim fuit, cum in ea, qui sepultus fuerat,
non remansisset, ipso testante angelo, cum acce-
dere, locumque ubi jacuisset inspicere hortaretur
71. Qui autem in pace ejus suis sepultura dica-
tur : nisi vel quia tacens, nihilque contra afferens,
interemptus est; vel quia jure in eum non decerta-
vit hujus mundi princeps, qui nihil in eo culpæ
reperit, vel etiam, aiunt, quia ab omnibus Judæo-
rum ducibus, populo ipso consentiente, nulloque
repugnante, trucidatus est? Multo deinceps in
Deum amore propheta incensus in eos invehitur,
qui nondum prophetarum sanguine satiati, ad
summam crudelitatis apicem ascenderunt. Grave
enim erat olim prophetas ab eis falso accusari :
qui tamen et ii mortales erant, servorumque in
numero habiti. Sed quid ad illud respondeas, in-
quit, quod suum adversus illi, omniumque Domi-
num linguam acenerunt? Samaritanum 72 enim,
vinosum, nothum et insanum esse 73, ad Pilatum
deinde pertrahentes turbas eum excitare, Cæsari
denique ne vectigalia solverentur, prohibere 74,
ausi sunt affirmare. Hinc illa igitur, quæ apud
Isaiam dicit in hunc modum Salvator : V. e ipsis,
quoniam recesserunt a me : miseri sunt, quoniam
in me impie egerunt. Ego redemi eos, ipsi vero
locuti sunt in me falsa 75. Et si hæredem esse
non ignorarent : Venite, occidamus eum 76, dixerunt
tamen. Sunt et in Psalmis ista ejusdem : Pro eo ut
diligent me, detrahebant mihi 77.

Adjicit vero et semen adulterorum esse, mere-
triciisque adulteros, ut eorum etiam de numero
Judæorum duces esse significet. Cum Synagoga

70 Sap. 11, 12. 71 Matth. xxviii, 6. 72 Joan. viii, 48. 73 Matth. xi, 19. 74 Luc. xxiii, 2. 75 Imo, Osce vii, 13. 76 Matth. xxi, 38. 77 Psal. cviii, 4.

VARIÆ LECTIONES.

^d γρ. οὐ.

enim veluti fornicabantur, qui mandata sua, non legem docerent : quo factum est, ut non abs re *meretricia* ea nominata sit, quæ horum *semina* exciperit. Cum deinde Dominum trucidasse dixisset, jandudum odio in Deum laborare eos ostendit, qui *ad idolâ* olim contra legem (quæ Deum adorare, eique uni servire jubet ⁷⁸) solerent *adhortari*; ceterosque etiam, ne solis impios esse sibi sufficeret, eadem docere. Eris igitur, ait, *pars vulpium*, id est dæmonum, quibus ipsa servivisti : quos ideo etiam tenebræ manent exteriores, quod ad te quodque *fliorum immolatio*, hostibus ipsam inducentibus, perventura est. Sequitur vero : *Et retro postes hostii posuisti memoriale tuum*; simulacra nimirum pro phylacterio in pignus idololatriæ usurpatis, quæ ut in memoriam semper redirent, vel foribus ipsi inseculpta erant. *Putabas* namque ista esse *meipso* tibi utiliora. Qui enim quod malum est appatur, nisi saltem colore temus ipsa bonitatis species apparent? Deinde, quod *super montem excelsum ibi cubile tuum* ait, juxta idola propter insomnia dormivisse significat. Atque hæc quidem : *In cubiles canes, multosque canes*; quæ autem deinceps sequuntur, tanquam adversus Jerusalem ipsam, Judæorumque *synagoga* dicuntur : quam *dormientes secum*, vel (ut interpretantur alii) *cubile eorum*, custodiam nimirum, de quibus sermo est, *dilexisse* significat, omnique cum eis viam suam *fornicatione*, id est, idololatria, necyomantia, anguriis, cæterisque ejusmodi referens; et ita *multos a se removisse*. Cum enim Hierosolymis prophetæ ipsi piique viri discederent, voces istas in eam **645** jactabant : « Curavimus Babylonem, et non est sanata. Relinquamus eam, et abeamus quisque in terram suam ⁷⁹; » ita Jerusalem Babylonis nomine nuncupantes. Vel certe curiosa vicini cultus æmulacione, ingentem deorum *multitudinem a se longe remotam* an plexam esse eo ipso significat, quod *legatos ultra terminos suos eadem miserit*. Habet autem in hunc modum Synmachii interpretatio : *Multiplicasti pigmenta tua Misisti rades tuos usque longe*.

Est vero tanquam ad *meretricem* ⁸⁰, quæ se ad eorum, qui illam adveniunt, voluptatem exoruet, oratio; unde et *ad inferos usque humiliatam esse, multisque itineribus suis laborasse* dixit. Cum enim in celsitudinis gradu apud Deum non perstitisset, *humiliata est*. Itaque dicebat : « Fiius gemi et exaltavi; ipsi autem me aspernati sunt ⁸¹. » Quinam autem est *humilitatis* modus? *Itinerum varietas*. Non enim *viam* unam, et regiam, sed multas, et aberrantes secuta es; quæ ab aliis semper, ad alios deos transire consueveris. Quale solet in immensis etiam voluptatibus contingere, cum divitiarum cum petulantia, cum vana gloria obturbant. Hinc

⁷⁸ Deut. vi, 13. ⁷⁹ Jerem. Li, 9. ⁸⁰ Isa. i, 21. ⁸¹ *ibid.* 2.

VARIÆ LECTIONES.

* ἐπεὶ δὲ. Ἰ. C. καὶ.

ἐντάγματα τῶνα, οὐ τὰ ἐκ νόμου διδάσκοντες. Ὡς ἡ συναγωγή δεχομένη τὰ σπέρματα, δικαίως ἐχρημάτισε πύρινη. Κυριοκτόνους δὲ αὐτοὺς ἀποφύνας, δείκνυσιν ἐκ παλαίου νοσοῦντας αὐτοῖς τὸ μισῶσθαι. Ὑμεῖς γὰρ οἱ καὶ πάλαι *παρακυλοῦντες ἐπὶ τὰ εἰδωλα*, καὶ ταῦτα τοῦ νόμου διδάξαντες. Ἡ Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ οὐκ ἔρκει μόνους ἀσεβεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀλλοῦ ἐδιδασκόν. Ἐση τοίνυν μερὶς ἀλωπέκων, δηλονότι δαιμόνων οἷς περ ἐλάτρευσας, οἷς τὸ σὸςτος ἤτριμασται τὸ ἐξώτερον. Ἡ ἄρα τὴν σφαγὴν τῶν τέκνων φησὶν εἰς αὐτοὺς περι[ε]λεύσασθαι, πολεμίων αὐτὴν ἐπαγόντων. Φησὶ δὲ, ὅτι καὶ ἐπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας ἔθηκας μνημόσυνα σου, τὰ ἀντιφωλακτρίου λέγων ἀγάλματα, μνημόσυνα τῆς εἰδωλολατρίας ὑπάρχοντα, πρὸς τὸ μεμνήσθαι τοῦτων διὰ παντὸς παρεστηχόντων ἢ ταῖς θύραις ἐγγεγλυμμένων. Ὡς γὰρ ἐμοῦ ταῦτα τυγχάνειν ὠφέλιμώτερα. Πῶς γὰρ ἂν καὶ γένοιτο τὸ κακὸν αἰρετὸν μὴ φαινομένῳ χρωσθὲν ἀγαθῷ; Τὸ δὲ, ἐπ' ὄρος τῆς ἡλίου ἐκεῖ σὺ ἢ κείνη, ἐπειδὴ τοῖς εἰδώλοις ἐνοπλιῶν ἕνεκα παρεκάλεισθαι. Ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τοῦς εἰρημένους σκοποὺς τυφλοὺς καὶ τοὺς κόνους τοὺς ἐνεοῦς. Τὰ δὲ ἐξῆς ὡς πρὸς αὐτὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιφέρει συναγωγὴν. Πάππητας λέγων τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, ἡγάπησας τὴν κείνην αὐτῶν, τῶν σκοπῶν δηλονότι τῶν εἰρημένων, μεθ' ὧν πάσης πορνείας ἐπλήρους, ὄδον, εἰδωλολατρίας, νεκυομαντείας, οἰωνισμῶν, καὶ τῶν ὅσα τοιαῦτα, ὡς γινόμενων, πολλοὺς ἐποίησας ἀπὸ σοῦ φέροντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ οἱ θεοσεβεῖς τὴν Ἰερουσαλήμ ἔλεγον. Ἰατρεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴαθη. Ἐγκαταλίπομεν αὐτὴν, καὶ ἀπέλιθομεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, ὡς δεισιδάλμονα τὴν Ἰερουσαλήμ Βαβυλῶνα κατέθαντες. Ἦγουν φησὶν, ἐπλήθυνα παρ' ἐαυτῆς θεοὺς τοὺς μακρὰν ἀπ' αὐτῆς, περιεργαζομένη τὰ τῶν ἑμῶρων σεβάσματα. Ὁ δὲ ἄλλοι καὶ τὸ, ἀπέστειλες ἀπέσθεις ὑπὲρ τὰ ὄρια σοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε. Καὶ ἐπλήθυνες τὰ μεγάλα σου. Ἀπέστειλες δὲμηρὰ σοῦ ἕως μακρὰν.

Ὡς πρὸς ἐταίραν δὲ καλλωπιζομένην ὁ λόγος ἐφ' ἡδονῆ τῶν αὐτῆς προσόντων. Ὅθεν φησὶν ἐταπεινώθης ἕως ἄδου. Ταῖς πολυδοταῖς σου ἐκοπίασας. Μὴ μείνασα γὰρ ὑψηλὴ παρὰ Θεῷ, τεταπεινώται. Διὸ περ ἔλεγεν. Ἐγὼ εὐγένησα καὶ ὑψώσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Τίς δὲ τῆς ἐταπεινότητος ἑ τρέπος; ἢ πολυδοτία. Οὐ γὰρ μιαν ὡθευες τὴν βασιλικὴν ὄδον, ἀλλὰ πολλὰς καὶ πεπλανημένας, ἀπ' ἄλλων εἰς ἄλλους ἀεὶ θεοὺς μεταβαίνουσα. Τοῦτο ἐξ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκτόπων οἶδαν ἀκολουθεῖν ἡδονῶν, πούτου, καὶ ἀσελείας, καὶ κενῆς βίβης παρενοχλούντων. Διὸ φησὶν Ἰερεμίας. Ἐν ἐπιθυμίᾳ ψυχῆς αὐτοῦ ἐπνευματοφορεῖτο. Ὅπερ παθοῦσα ψυχὴ δυσανάκλη-

τος. Ὅθεν ἐπάγει· «Παρεδόθη, τίς ἀποστρέψει αὐτήν;» Καὶ Ἱερουσαλήμ δὲ φησὶν, ἐντόνωσ ἐπιχειρήματα τοῖς κακοῖς οὐκ ἐπιπέτο. Πρὸς ἣν λέγει· Ὁ κατεδεήθησ μου. Ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, οὐκ ἐλιτάνευσας, ὡς τε τυχεῖν ἀφέσεως. Τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς μὴ παθεῖν σωφρονούσης. Τὸ δὲ καὶ ἐπιμεῖναι λαν ἀπεγνωσμένης. Πρὸς δὲ λέλεται· «Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει;» μετανοοῦντας γὰρ ἔτιμος δέχεσθαι δι' ἐνὸς εἰπὼν τῶν προφητῶν· «Ἐπιστρέψατε υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ λάσσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν.» Οἱ δὲ ὡς ἀδυνατοῦντος σώσαι Θεοῦ, προσδοκωμένων Βαβυλωνίων, τὴν εἰδωλοκρατίαν ἐπέτειναν.

hanc in modum loquitur: « Convertimini, filii revertentes, et sanabo contritiones vestras⁸⁵. » At illi, tanquam sorvare Deus non posset, cum Babylonii ingruerent, **646** idolatriam adduxerunt.

Διὸ φησι· Τίνα φοβηθεῖσα ἐψεύσω με; τί γὰρ πρὸς θεῖαν δύναμιν ἄνθρωπος; ὡν ὁ Βαβυλώνιος ἔσχευεν; γέγραπται γὰρ περὶ Θεοῦ· «Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ αἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ, ὡς ἀκρίδες.» Καὶ Ἱσαΐας δὲ φησὶν· «Ὅχι πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς σιάλος λογισθήσονται, καὶ ὡς ῥοπή κυροῦ ἐλογίσθησαν; τίνοι ὠμοῦσατε Κύριον;» ὁ δὲ Ἀκύλας ἀντὶ τοῦ τίνα φοβηθεῖσα ἐψεύσω με, Διέμεινες δὲ φησὶν, ἐξ αἰῶνος ἄφοδος καὶ ἀνευ λαβῆς· δεῖκνυς ὡς, εἰ καὶ ποτε θεοσεβεῖν ἔδοξας ἐπαγγέλλεσθαι, καὶ τότε τὴν ἐπαγγελίαν ἐψεύσω. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τοῦτους· ἔλαβός με πρὸς μνήμη, καὶ ἡ δὲ νῦν τοιαύτη παρέμεινας. Διὰ τοῦτο καταλείψω σε ἔρημον, καὶ λοιπὸν ἐκδικῶς ὀργῆς σε καταλήψεται, τὰ σὰ κακὰ διελέγγουσα. Καὶ τίς σε τότε τῶν σῶν ἐξελεῖται θεῶν; καὶ ἀλλαχθῶ δὲ φησὶν· «Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν ἐρούσῃ, φησὶν, Ἀνάστα, σώσον ἡμᾶς.» Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐξελέσθωσιν σε ἐν τῇ θλίψει σου· Σύμμαχος ἐξελέσθωσιν σε, φησὶν, αἱ συναγωγαὶ σου· σαφῶς διδάσκων ἀνωρελεῖς εἶναι τὰς αὐτῶν συναγωγὰς· εἰ μὴ ἄρα τῶν συνηγμένων αὐτοῖς εἰδώλων οὕτω τὸ πλῆθος ἐκάλεσεν. Τούτους δὲ, φησὶν, ἀνεμὸς λήψεται, ἢ τοὺς θεοῦς, ἢ τοὺς κατηγορηθέντας λέγων. Καὶ δι' Ἱεζεκιήλ γὰρ φησι πρὸς τὴν οὐρανὸν Συναγωγῆν· «Καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι.» Καὶ Ἱσαΐας δὲ φησὶν· «Ὅσα τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ.» Καὶ νῦν δὲ φησὶν ὡς παριδοῦσά με παρορθήσῃ, ἀντὶ τῶν σῶν κακῶν παθοῦσα δικαίως. Καὶ ταῦτα μὲν τούτοις. Οἱ δὲ τὴν καλὴν ἐπιλεξόμενοι μερίδα, τὸν Θεὸν, τὴν πρόπουσαν ἔξουσιν ἀμοιβήν. Κιτήσονται γὰρ τὴν ἐπιγγελημένην τοῖς πράσι γῆν, καὶ ὄρος ἅγιον, τὴν ἐπουράνιον πόλιν· οἱ καὶ ἑτέρων φανούντα διδάσκαλοι, παραινούντες αὐτοῖς ἐξομαλίζειν τὰς ὁδοὺς τοῦ λαοῦ, καθαρὰς ποιουμένους; καὶ λεῖπας διδασκαλίας σχολιῶν ἐχρούσας μηδέν. Οὐ φροντίζει γὰρ μόνος τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ὁ κατορθώσας παρὰ Θεοῦ, προστάττει δὲ καὶ τὴν τῆς θεοσεβείας ἐξομαλίζειν ὁδόν, καὶ τὰ δοκούντα προσκόμενα τῶν θεῶν ἀνα-

⁸⁵ Jerem. II, 24. ⁸⁶ Jerem. VIII, 4. ⁸⁷ Jerem. III, 22. 27. ⁸⁸ Ezech. XXXV, 11. ⁸⁹ Isa. III, 11.

A illa Jeremie vox: « In cupiditate animæ suæ ferebatur quod quæ patitur anima non facile potest revocari⁸⁵. » Ideoque idem, quis oam esset aversurus, postulavit. Neque vero Jerusalem, inquit, cuius malis incumbere desinebat; quam his verbis alloquitur: Non me rogasti; aut secundum Aquilam: Non precata es, ut veniam consequereris. Fuerat enim initio nihil peccare quidem, temperantis immorari autem valde, et perseverare, desperatæ. Cujusmodi est et illud: « Nonne qui cadit, non resurgit? Aut qui avertit, non revertitur⁸⁶? » Est enim ad eorum, qui resipiscunt, admissionem facilis et promptus, qui per prophetam quendam hanc in modum loquitur: « Convertimini, filii revertentes, et sanabo contritiones vestras⁸⁷. » At illi, tanquam sorvare Deus non posset, cum Babylonii ingruerent, **646** idolatriam adduxerunt.

B · Hinc est quod ait: Quem timens mentita es mihi? Quid enim virium mortalis habet Babylonius, si cum Deo conferatur? Scribitur enim de Deo apud prophetam in hæc verba: « Qui continet orbem terræ, et habitantes in ea, tanquam locustæ⁸⁸. » Et apud eundem: « Nonne gentes omnes, tanquam gutta de caelo, et tanquam suliva, et quasi momentum stateræ repulantur? Cui Dominum conparastis⁸⁹? » At Aquilas, præquo, Quem timens perterrita es, legimus: Mansisti inquit, a sæculo sine metu, et sine pietate; quasi dicat: Quantumvis ipsa olim piam te fore polliceri visa sis, non sis præstitisti tamen; sed mentita es, quæ mei antea non sis recordata: imo ne hunc quidem talis permansisti. Eam ob rem relinquam te desertam, teipse deinceps justa ira mea apprehendet, quæ mala tua revincat. Et quis te tum deorum eruet? Dixit vero in hunc modum etiam alicubi: « Et in malorum tempore dicent: Surge, serva nos⁹⁰. » Cæterum quo loco: Erunt te in tribulatione tua, habemus: Erunt te in synagoga tua, interpretatur Symmachus, inutiles illis esse synagogas aperte demonstrans: nisi malis potius ita congregatorum idolorum multitudinem vocari existimare. Istos autem, ait, tollet ventus; aut deos nempe, aut accusatos. Nam et apud Ezechielem istorum synagogam alloquitur in hunc modum: « Quemadmodum fecisti, sic erit tibi⁹¹. » Et apud Isaiam: « Ve impio! secundum opera manuum ejus continget ei⁹². » Hoc vero loco etiam despectam fore, quando ab ea despectus ipse sit, justamque malorum suorum ultionem esse, significat. Atque hæc quidem istis. Cæterum qui bonam partem, id est Deum, elegerunt, justam et illi mercedem quoque sunt habituri. Terram enim, quæ a iustis prohibetur, montemque sanctum, cœlestem nimirum civitatem, possidebunt, aliorumque eo ipso magistri videbuntur, quod eos ad vias populi purgandas, puris et rectis, nullaque obliquitate depravatis **647** præceptionibus adhortabuntur. Neque enim de sua tantum salute est sollicitus, qui recto ad

⁸⁵ Isa. XL, 22. ⁸⁶ Isa. XL, 15; XLVI, 5. ⁸⁷ Jerem. II,

VARIÆ LECTIONES.

ε τούτου. b οὐδέ. i γγ. ποιούμενοι.

Deum itinere contendit : sed jubet etiam pietatis **A** γνωσμάτων περιαιρεῖν διὰ τῆς ἐπὶ τὸ σαφέστερον αὐτῶν ἐρμηνείας.
viam consterni cæteris, et quæ videntur in divinis Scripturarum lectionibus esse *offendicula*, ea ipsa planiori interpretatione tollere.

Conveniat vero et ista de apostolorum choro dici existimare : *Qui sancti montis hereditatem adierunt*, de quo sic et apud Davidem queri legimus : « Quis ascendet in montem Domini ⁹⁹ ? » et quæ deinceps. **I**i nimirum, qui vehementissimo in Deum amore æstuantēs, quis se a Christi dilectione separaturus esset, postulabant ⁹¹; quibus et illud, ait, respondebitur : « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus ⁹². » Quomodo autem *tolli offendicula* præcipit? *Via* nimirum fidei expedita, legisque mandatis, quæ vix adimpleri poterant, sublatis et abjectis. Cujus generis est et illud : **B** « Ambulate per portas meas, et lapides de via projicite. » Quod idem est ac si molestia viam liberare præciperet. At sunt, qui totam istam orationis seriem hunc in modum explicent. Post factam eorum, quæ superiora dicta sunt, promissionem ; quia jam vitæ ratione illis potiantur, demonstrat ; *advenasque* deinceps, *et eunuchos* consolatur, qui *semper* in benedicto genere privari execrationis loco habebant, neque se ideo promissam in terra *hereditatem* adire posse putabant. **N**ecessario autem ista eis consulit, qui response illi, quod ad Ezechiam perlatum est, futuri erant obnoxii ; cum de genere ipsius spadones esse effecturos audivit ⁹³. Quo cum devenissent Daniel, ipsique tres pueri, consulationem ex his verbis hausert, tanquam qui frustra Dei mandatis non paruisent ⁹⁴. Qui tales igitur futuri sunt, eos se cum *alienigenis* pietatem *colentibus collecturum* significat : cæteris autem fide carentibus a Chaldæis ipsis, qui in eos serarum morâ irruerent, ingentia mala ideo esse expectanda, quod insani sponte effecti, rabiososque *canes* imitati, ne dominos quidem suos, vel eos, a quidem *valuerunt* : **648** quod certe et eos pati

Πρέπει δ' ἂν εἰρῆσθαι ταῦτα περὶ τοῦ τῶν ἀποστόλων χοροῦ, οἱ τὸ ἄγιον ἐκλήροδομησαν δρος. Περὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ· « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ δρος τοῦ Κυρίου ; » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Οἱ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης σφοδρῶς ἀντεχόμενοι ἔλεγον, « οἷς ἡμᾶς χαρίζεται ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ; » οἷς βηθήσεται, φησὶν, τὸ « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Τίνα δὲ τρίβων ἄρατε σκῶδρα, φησὶν ; τοῦτ' ἐστὶ τὴν λεῖαν ὁδὸν, τὴν διὰ πίστεως ὑποδείξατε αἰρομένων ἐκ μέσου τῶν νομικῶν ἐνταλαμάτων, ἅπερ ἦν δυσκατόρθωτα. Ταυτὸν ἐστὶ καὶ τὸ, « Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ τοὺς λίθους διὰ τῆς ὁδοῦ ῥίψατε. » Τοῦτ' ἐστὶ δυσχερεῖα ; ἀπαλλάξατε τὴν ὁδόν. Ἄλλοι δὲ τὴν πᾶσαν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆσιν· Μετὰ τὴν τῶν προλεχθέντων ἐπαγγελίαν, ὑποδείκνυσσι πῶς βιούμετες αὐτῶν ἐπιταύζονται. Μεθ' ἃ παραμυθεῖται τοὺς προσηλύτους· εἶτα τοὺς ἐθνόχους κατὰραν οἰομένους τὸ μὴ σπῆξαι ἐν τῷ εὐλογημένῳ γένει κεκτῆσθαι, μὴδὲ κληρονομίαν δύνασθαι λαβεῖν ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Ἀναγκαιῶς δὲ ταῦτα συνεβούλευε τοῖς μέλλουσιν ὑπὸ τὴν ἀπόφασιν κείσθαι τὴν βηθείαν πρὸς Ἐξεκίαν, ὡς ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ ποιήσουσι σπᾶδόντας· ἥπερ ὑποπεσῶν Φανιήλ, καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, παραμυθίας διὰ τούτων ἐτύγχανον, ὡς μὴ ἀνοήτως τοῦ Θεοῦ μετιόντες τὰς ἐντολάς. Τοὺς οὖν τοιοῦτους μετὰ τῶν εὐσεβούντων ἀλλογενῶν ἐπισυνάξειν φησὶ. Τοῖς δὲ ἄλλοις ἀπειθοῦσι προλέγει τὰ συμβησόμενα παρὰ Χαλδαίων δίχην θηρίων ἐμπεδηόντων αὐτοὺς. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι ἐκόντες ἐμαρνήθησαν, τοὺς κύνας τοὺς λυτῶντας μιμησάμενοι, τοὺς μὴ δεσπότας γυνώσκοντας, μὴ τε τοὺς τρέφοντας, μὴθ' ἄλλακτεῖν δυναμένους· ὃ δὲ πεπόνθασιν. αὐτοὶ μὴ πᾶσιν ἀγνοῦντες, ἀγνοῦντες ; ἴμο ne latrare quibus pascuntur, agnoverant ; ἴμο ne latrare contigit.

Cum enim, tanquam in somno et lectis, ad ea, quæ a dæmonibus dicebantur, adverterent, *dormitare* se lingebant ; eaque rejiciebant quæ sibi a Deo ex nota et perspicua rerum fide (qualis est de solis gressu retracta, deque centum et octoginta quinque millibus interemptis historia ⁹⁵), **D** eventura esse prædicebantur : ad quæ cum illi cæcutirent, nulla malorum satietate capiebantur. Imo vero cum calamitates intuerentur, quæ probis et justis accidunt ; cum ad mortem etiam vi pertrahi viderent, virtuti etiam ipsi, tanquam nihil habeat utilitatis, detrahebant. Atque inde est, quod cum de his esset antea locutus, qui *justum pertinere* dicerent, reprehensionem adjecit ; videre nempe ipsos corporalem quidem eorum interitum ; sed eis utilem esse temporum contractionem hōnaque

⁹⁹ Psalm. xlii. 3. ⁹¹ Rom. viii, 35. ⁹² Isa. xl, 3 ; Matth. iii, 3. ⁹³ IV Reg. xi, 17, 18 ⁹⁴ Dan. i et iii, ⁹⁵ IV Reg. xix, 35.

ut officem decet, *spiritus ille curæ, quem volis ipse largitus sum, quemque, cum hominem crearem, in animam viventem inspiravi, de qua etiam dictum est: « Omnis spiritus laudet Dominum »⁹⁹. » Et apud Jobum: « Spiritus Domini, qui superest in naribus meis. Spiritus autem omnipotentis est, qui docet me¹. » Itaque et vos cum ipse castigo, tanquam Pater id facio. « Quem enim diligit Deus, castigat². » Quod quando passi estis, aperte valde *maerore* eo, qui secundum Deum est, vos afflicti prae vobis tulistis, cum ob peccata *tristes essetis*. Itaque qui vitæ respicientiam *viderem*, jure vos ipse *sauavi, veraque adjecta consolatione* (neque enim vana sunt, quæ a me prodeunt), *pacem* largitus sum, non vulgarem illam; sed quæ cum *vicinis, longæque tenuotis* populis haberetur. Atque hic quidem finis eorum fuerit, qui mea castigatione *juvantur*. Qui autem tales non fuerint, *fluctuabunt*. Quomodo enim, inquit, *quiescere, et gaudere* valeant, qui a Deo separati sunt? Sed habet in hunc modum Symmachi interpretatio: *Impii autem, tanquam mare fuerint, quod ebullit. Quiescere enim non poterunt, et ejicientur ad aquas ipsius, eruntque conculcatio, et lutum*. Aquilæ autem: *Et ebulliant aquæ ejus conculcationem* **651** *et lutum*; tanquam aliquando quod habetur de mari Ægyptio, vel de quibusdam aquis impiorum multitudinem excepturis dicatur.*

Nonnulli vero propositam verborum seriem de toto Israele dici affirmant, cujus se reliquias per fidem in Christo servaturum polliceatur³. At quod in *excelsis habitare* dixit, naturalis ejus excellentiæ (cum sit Dei naturæ nihil sublimius) nullam fiori diminutionem demonstravit: sed eandem semper manere, quantumvis illam Israel, eo ipso, quod cum idolis contulit, imminuere conatus sit. Impuris ergo eum cogitationibus veluti profauarunt qui *sanctus est*, qui que in purificatis per fidem *requiescit*: quos si *pusillanimitate* viderit laborantes, ad virium collectionem, *cordisque* robur excitandum cohortatur; eis que *vitam* veram, qui spiritu egentes sunt, verboque obtemperant, elargitur. In Christum enim sese extulerunt qui de Israele remanserunt. Quoniam tamen et eos bono esse animo, propter reliquias, et salutem, quam ultimo tandem consecuturi sunt, jubet. Non enim, inquit, *in iram usque iram* extendam; propter ea quæ majoribus vestris ipse sum pollicitus; et ob id etiam, quod estis a me omnes procreati. Neque enim quod *spiritus egressione* additur, de sacrosancto illo, qui *factus* nunquam dici queat, intelligitur: sed eum dictionis abusione, qui in nobis ab officio Deo factus est, significari voluit. Nonnulli etiam dum pro *egredietur, involvetur* dicunt, *flatum* illum putant intelligi, qui corpori commiscetur, licet eundem cum eo substantiam non habeat; sed, uti Moses ait, *superne demittatur*. Levam deinde vocat

ἄρην *Ἡνεύματος* παρ' ἐμοῦ, ἢ καὶ κτίζων ἀνθρώπων, εἰς ψυχὴν ἐνεφύσησα ζῶσαν, περὶ ἧς καὶ εἰρηται: « Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον. » Καὶ Ἰωβ λέγει: « Πνεῦμα Κυρίου τὸ περιόν μοι ἐν ῥισί, πνοὴ δὲ παντοκράτορός ἐστιν ἡ διδάσκουσά με. » Οὐκὼν καὶ παιδεύων ὑμᾶς, ὡς Πατήρ, τοῦτο ποιῶ: « Ἦν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. » Τοῦτο δὲ παθόντες, εὐαισθητῶς ἄγαν τὴν κατὰ θεὸν λύπην ἐλυπήθητε ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις *σιτυγνάσαντες*. Καὶ τὸν ἐκ τῆς μετανοίας βίον ἰδὼν, εἰκότως *λαοδύμη ὑμᾶς ἀληθῶς παρακαλέσας*. (ἀληθῆ γὰρ τὰ παρ' ἐμοῦ) καὶ δούς *εἰρήνην*, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ἐγγύς *εχειρ* αὐτήν, καὶ τῶν *πέρρω λίαν ἀπφικσμένων*. Καὶ τοῦτο πέρας τοῖς ἐκ τῆς ἐμῆς παιδείας ὠφελημένοις. Οἱ δὲ δὴ⁴ τοιοῦτοι, *κλυδωνισθίσονται*. Πῶς γὰρ *εχει* φύσιν⁵, ἀναπαύεσθαι καὶ *χαίρειν* τοὺς ἀλλοτριωθέντας θεοῦ; κατὰ δὲ Σύμμαχον: Οἱ δὲ ἀσεβεῖς ὡς θάλασσα ἐκθρασσομένη. Ἦσυχάσαι γὰρ οὐ δύνησονται, καὶ ἐκθρασθήσονται παρὰ τὰ ὕδατα αὐτῆς, καὶ καταπάτημα, καὶ πηλόσ. Ὁ δὲ Ἀκύλας: Καὶ ἐκθράσσει ὕδατα αὐτῆς *καταπάτημα* καὶ *πηλόσ*. Ὅστε εἰ λέγοι τί ποτε, ὡς περὶ θαλάσσης Αἰγύπτου, ἢ περὶ ὑδάτων τινῶν, τὸ πλήθος τῶν ἀσεβῶν ἐκθεζόμεθα.

Τινὲς δὲ τὴν προκειμένην ῥῆσιν περὶ παντὸς Ἰσραὴλ εἰρησθαί φασιν, οὗ τὸ κατάλειμμα σώσειν καταπαγγέλλεται διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ. Τὸ δὲ, ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς, τὸ τῆς κατὰ φύσιν ὑπεροχῆς ἀμείωτον δεῖκνυσιν (ὕπερ πάντα γὰρ ἡ θεία φύσις), ὅπερ ἐστὶ διαμένουσα, εἰ καὶ Ἰσραὴλ αὐτὴν ἐταπεινώσῃ, παραβιῶν τοῖς εἰδώλοις αὐτῆν. Ὅσοιο οὖν ἐμάλυνε ταῖς ἀκαθάρτοις ἐνομοῖς τὸν ἄγιον, καὶ τοῖς διὰ πίστεως καθαρθεῖσιν ἀναπαυόμενον: οὗ δὲ ἂν ἴσῃ *μικροψυχούνας*, φησὶν: Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιούσθη ἡ καρδία ὑμῶν, ζώην τε δίδουσιν ἀληθῆ τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι, καὶ κειθαρχοῦσι τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ λοιπὸς Ἰσραὴλ κατεπήρστω τοῦ Χριστοῦ. Πλήν καὶ τοῦτο εὐέλπειδς ἀπεργάζεται διὰ τὸ κατάλειμμα, καὶ τὴν ἐπ' ἐσχάτων αὐτῶν σωτηρίαν. Οὐκ εἰς τέλος γὰρ παρατενω τὴν ἐρήνην, διὰ τὴν πρὸς τοὺς Πατέρας ἐπαγγέλιαν, καὶ ὅτι πάντες ἐμὰ τυγχάνετε κτίσματα. Ἐξέλευσιν γὰρ πνεύματος οὐ τοῦ παναγίου φησὶν. Πῶς γὰρ ἂν ποίησιν παρεῖληθεν ἐπ' αὐτοῦ; καταχρηστικῆ δὲ λέξει τὸ δημιουργηθὲν ἐν ἡμῖν ὑπαινέσσεται. Τινὲς δὲ ἀντὶ τοῦ *δέξασθεσται*, ἐντελεθῶσται τὸ ῥητὸν παραθήμενοι, τὴν ποσὴν δηλοῦν φασὶ τὴν συμπλεκομένην τῷ σώματι, εἰ καὶ μὴ ὁμοούσιος αὐτῷ, κεμπομένη δὲ ἀνωθεν, καθὰ φησὶ Μωσῆς. Μικρὰν δὲ τὴν τιμηρίαν πρὸς τὰς αὐτῶν ἀμωρίας καλεῖ, καὶ ἦν κατὰ Χριστοῦ παρουσίαν ἐργάσαντο, δι' ἣν αὐτοῖς ἀπεστράφη προειπῶν: Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ὑμῶν.

⁹⁹ Psal. cxi, 6   ¹ Job xxvii, 5.   ² Hebr. xii, 6.   ³ Rom. xi, 5.

VARIE LECTIONES.

⁵ γρ. μή.   ⁶ γρ. φησὶν.   ⁷ Ἰσ. τοῖσιν.

Και εὖν πληθύνητε τὴν δέτην, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Παύσω δὲ τὴν ἀποστρέφειν, ὅταν μετανοήσας πορεύσῃ στυγρός.

avertam vultum meum a vobis. Et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim vestrae sanguine plenae sunt ⁴. » Cessabo tamen et ipse te aversari, cum poenitere ambulare contigerit.

Τεύξη γὰρ ἀληθινῆς παρακλήσεως, τῆς διὰ Χριστοῦ χάριτος δικαιοσύνης ἐν πίστει, καὶ πληρούσης ἀγιασμοῦ. Υἱοθεσίας τε γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν μεταδίδωσι, καὶ εἰρήνης ἐπ' εἰρήνης. Τοῦτο ἔστιν. . . . εκουσίην δώσει. . . . ἐγγὺς Ἰσραὴλ ἦσαν γὰρ ἐγνωκότες. . . . τὸν νο. . . μὴ καὶ προσήταις ἴδῃ. . . . καὶ τοῖς ⁹ μακρὰν ἔθνηκοῖς, ὅτι γε τούτων ἐστέρηται. Τούτοις γὰρ καὶ Παῦλός φησι : « Νυνὶ δὲ οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Πλὴν ὁ Χριστὸς ἀμφοτέρω ἐποίησεν ἐν, τοὺς δύο κτίσας λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμαῦ λύσας εἰρηνεύσατο τοῦ Πατέρι, » πρὸς ὃν ἔλεγε : « Θέλω ἵνα ὡσπερ ἕνω καὶ σὺ ἐν ἔμην, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἔωσιν. » Καὶ τὸ κεφάλαιον ὁ προφήτης ἐπήνεγκεν εἰπὼν Ἰάσομαι αὐτούς. Οἱ δ' ἐκ τούτων ἀπειθοῦντες κλυδωνισθίσονται : κὰν τῷ καιρῷ γὰρ τῆς κλήσεως τινὲς αὐτῶν ἀπειθήσουσι, περὶ ὧν ὁ Παῦλός φησιν : « Ἀνθ' ὧν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν : « Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατέρος μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με. Ἐάν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε : » δηλαδὴ τὸν τῆς ἀνομιᾶς υἱόν· οἵτινες ψυχικὸν ὑπομένουσι κλυδῶνα δίκην θαλάσσης ὑπ' ἑαυτῶν τιμωρούμενοι, τῆς χειροῦσης μὲν κύματα συνεχῆ, καὶ παραπεμπόσης αἰγιαλοῖς, τῆν δὲ τούτων ἀνάκλασιν κάλιν εἰς ἑαυτὴν δεχομένης, ὡσπερ οὗτοι τοῖς ἀπὸ παρδίας κυμαίνοντες λογισμοῖς ἀναπαύλης τυχεῖρ· οὐ δυρήσονται. Διὸ καὶ χαλεπὸν οὐ δύναται τῆς ὄντως χαρᾶς ἐστέρημενοι Χριστοῦ. Κὰν γὰρ χαίρωσιν ἐπ' ἡδοναῖς σαρκικαῖς ἀτελεῖς, ἀλλ' εἰς ἀπόλειαν καταστρέφουσιν. Ἦ γὰρ ἐκ θλίψεων ζωὴν αἰώνιον πραγματευομένη μόνη χαρὰ. Ἰστίον δὲ, ὡς τὴν εἰρημένην Ἰασίρ τε εἰρήνην, καὶ παύσαν ἄργης, περὶ τῆς ἐξ Ἀσσυρίων ἀνακλήσεώς τινες ἐξελέγησαν, οἱ καὶ τὸ, τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς, οὕτως ἐνόησαν, ὡς ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς οὐ μόνοις τοῖς μετανοοῦσι δίδωσιν ἄνεσιν· ἀλλὰ γὰρ δι' αὐτούς καὶ τοῖς ἐν αἰχμαλωσίᾳ τόχωνουσι, ἐνὶ πάντας συναγαγὼν συνθήματι, κὰν οἱ μὲν διὰ μετανοίας ἐγγίζοιεν, οἱ δὲ τοῖς καιοῖς ἐπιμένοντες μακρύνοντο τοῦ Θεοῦ, οἷς ἀρκεῖ πρὸς τιμωρίαν τὸ συνεδῆς διὰ παντὸς ταραττόμενον.

Deo propter poenitentiam sibi quidam viciniore, quidam autem propter vitæ turpitudinem remotiores ; quibus ad ultionem conscientia sufficit perpetuo conturbata.

ultionem, si cum peccatis eorum, cumque ea, quam Christo intulerant, contumelia conferatur : ob quam et eos se antea aversari hunc in modum testatus est : « Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam vultum meum a vobis. Et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim vestrae sanguine plenae sunt ⁴. » Cessabo tamen et ipse te aversari, cum poenitere **652** tristemque ambulare contigerit.

Vera enim consolatione poteris, quæ per Christi gratiam justificat in fide, et sanctificatione replet. Nam et adoptionis in filios, et futurorum bonorum participis faciet, et pacis super pacem, id est, pacem perpetuo manentem Israel, qui prope est, largietur. Erant enim eorum illi callentes, quæ in lege et prophetis habebantur. Quæ certe ethnicis procul remotis ideo ignota fuerant, quod illis carerent. Istos enim in hæc etiam verba Paulus alloquitur : « Nunc autem, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Sed Christus utraque unum fecit, duos creans populos in novum unum hominem ; et medium parietem maceræ solvens Patri reconciliavit ⁵ : » ad quem et ista ejusdem legitur : « Volo, Pater, ut, quemadmodum ego et tu unum sumus, sic et ipsi in nobis unum sint ⁶. » Atque, quod summum est, et præcipuum, adjecit propheta, cum eos se sanaturum : qui autem ex eis infideles fuerint, fluctuatos dixit. Sunt enim eorum nonnulli ipso etiam tempore, quo fiet vocatio, pertinaces futuri, in quos sunt et ista etiam Apostoli : « Quandoquidem veritatis agnitionem non receperunt, ideo mittet illis Deus operationem erroris ⁷. » Et Salvatoris : « Ego veni in nomine Patris mei, neque me accipitis. Si venerit alius in nomine proprio, istum accipietis⁸ ; » filium iniquitatis scilicet. Atque illi quidem ipsi sunt, qui animæ fluctuationem patiuntur, maris instar seipsos ulciscetes : quod quos fluctus ad litora trahit, assidue parit quidem ; sed eorundem in se reflexionem rursus pati cogitur ; non aliter quam isti, qui cordis semper fluctuantes cogitationibus, quiescere nunquam poterunt, neque gaudere : quia nimirum vero gaudio, id est Christo, destituuntur. Quantumvis enim gaudeant, qui corporis voluptatibus indulgent ; extrema tamen occupabit interitus. Est enim unum illud et solidum gaudium, quod vitæ perennitatem afflictionibus molitur. Neque vero prætereundum est, quod superius de sanatione, de pace, **653** deque iræ remissione dictum est, ad reditum ex Assyria nonnullos retulisse ; Deumque per remotos et propinquos, non poenitentibus modo, sed captivis etiam omnibus uno foedere congregatis veniam largiri significasse ; quantumvis

⁴ Isa. i, 15. ⁵ Ephes. ii, 15-16. ⁶ Joan. xvii, 21. ⁷ II Thess. ii, 10. ⁸ Joan. v, 45.

VARIAE LECTIONES.

⁹ γαρ. Μεταδώσει, καὶ εἰρήνης, ἐπ' εἰρήνην τουτέστιν ἀεὶ μένουσαν δώσει· εἰρήνην τῷ ἐγγύς Ἰσραὴλ. Ἦσαν γὰρ ἐγνωκότες τὰ ἐν νόμῳ καὶ προσήταις, ἃ δὴ ἐγγύθηται καὶ τοῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΝΗ΄.

A

α-κλ'. Ἀναβήσσορ ἐν ἰσχύϊ, καὶ μὴ ψεῖσῃ· ὡς
σάλλιγγι ὑψώσορ τὴν φωνήν σου, καὶ ἀνά-
γειλον τῷ λαῷ μου τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν, καὶ
τῷ οἴκῳ Ἰακώβ τὰς ἀνομίας αὐτῶν. Ἐμὲ ἡμέραν
ἐξ ἡμέρας ζητοῦσιν, καὶ ἰγνώραλ μου τὰς ὁδοὺς
ἐπιθυμοῦσιν, ὡς λαὸς δικαιοσύνην πεποιηκώς,
καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλείπῳς, κ.
τ. λ.

Θεραπεύσας ὁ λόγος τοὺς ἐν τῷ πλήθει τοῦ λαοῦ
ταπεινοὺς καὶ συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ, μεταβα-
νει λοιπὸν ἐπὶ τὸ τάγμα τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσεβῶν, περὶ
ῶν ἔλεγεν, Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεδέαι, διδάσκων
τίνες τε οὗτοι, καὶ ἀν' ὅτου κατ' αὐτῶν ἀπεφῆνατο.
Ἀπόδως οὖν, καὶ σὺν παρῆρησι ταῦτα βοῶν τῷ
προφήτῃ παρακελεύεται. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὑψῶσαι
τὴν φωνήν, ὡς ἀπὸ σάλλιγγος τοὺς ἐλέγχους προ-
φέροντα. Κατὰ καιρὸν δὲ ὡς ἐπὶ Θεοῦ πολεμῶν ἢ
σάλλιγγε παρελήπται. Τοῖς μὲν οὖν εὐαγγελισ-
ταῖς διὰ τῶν πρόσθεν ἐλέγετο· «Ἐπ' ἕρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι,
ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών, » καὶ τὰ ἐπόμενα. Ἐνταῦθα
δὲ οὐκ ἐπ' ἕρος ἀναβαίνειν ὁ προφήτης κελεύεται (οὐ
γὰρ τοῖς οὖσιν ἐν ὑψί λέγειν ἤμελλεν), ἄγαν δὲ μό-
νον βοῶν, ὡς εἰς ὧτα κωφῶν, οὗς καὶ, *λαῶν μου,*
φησὶν, εἰς κατάκρισιν αὐτῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ αὐτοῖς
περιποιησάμην· οἱ δὲ ἀπέφυγον. Αἱ γὰρ ἀμαρτίαι
ὑμῶν, φησὶ, διστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν, καὶ
πλέον ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπειράθητε· ὁ δὲ ἔλεγχος,
ὅτι δοκοῦσιν με καθ' ἡμέραν ἐπιζητεῖν ἐπὶ τὰς παρ'
αὐτοῖς ἀπαντώντας Συναγωγὰς. Καὶ τὰς Γραφὰς
προσποιοῦνται ζητεῖν, τὰς ὁδοὺς μου μαθάνειν
πειρώμενοι, ὡς δὴ τὰ λοιπὰ κατορθώσαντες. Καὶ
ταῦτα δὴ τῷ δοκεῖν ἐποιοῦν, διὰ τὸν ἐπικείμενον πό-
λεμον ἐθέλοντες ἰγνώραι τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι
δικαιήσεις, καὶ τί τοῦ πολέμου τὸ πέρας. Καὶ οὕτω
γὰρ τὰς ὁδοὺς νοητέον, ὅπερ ἔν ἀνδρῶν ἐννόμῳς
πολιτευσασμένων. Οὐδεὶς γὰρ ὁδοὺς Θεοῦ ἰγνώσεται
μὴ δίκαιος ὢν.

Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πράξεων ἐλέγχονται τὴν τοῦ
Θεοῦ καταλείψαντες κρίσιν ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πλημμε-
λήμασιν. Καὶ ὅμως ἐξ ἀναιθησίας ἐπιδικάζονται τῶν
ἐμῶν ἀγαθῶν, ὡσπερ ἀμοιβὴν ἀρετῆς πολέμου νίκην
αἰτούμενοι· καὶ ἀδικίας με γράφονται, ὡς εὐσεβοῦν-
τας αὐτοὺς ἀπωθούμενον. Ἐρηστεύσαμεν γὰρ, φησὶ,
καὶ οὐκ εἶδες. Τῶν γὰρ πολεμίων ἐπικειμένων διὰ
σωματικῆς φροντο νηστείας ἐξευμενίζεσθαι τὸν Θεόν,
βρωμάτων, οὐ κακίας ψυχικῆς ἀπεχόμενοι. Καὶ τὴν
τοιαύτην νηστείαν ψυχῆς καλοῦντες ταπεινώσιν.
Τοῦτο τοίνυν, ὡ προφήτα, φησὶν ἔλεγχον, ὃ καὶ προ-
βάλλονται, ἐξ ἐνὸς τούτου τὸν λοιπὸν αὐτῶν ἀποδείξας
τρίπον. Τὸ δὲ, οὐκ εἶδες, οὐκ ἄγνοιαν Θεοῦ, ἀλλ'
ἀπότευξιν αὐτομάτων δηλοῖ. Μέγα δ' ἂν ἔπαρτον, εἰ
ἀληθῶς ταῦτα μετήρχοντο. Καὶ Δαβὶδ γὰρ φησιν·
Ἐταπεινῶν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ προσ-

¹ Isa. xl, 9.

² γρ. φασί.

CAP. LVIII.

654 Vtrs. 1-21. *Clama potenter, ne me peccata.*
Quasi tuba attolle vocem tuam, et annuntia populo
meo peccata sua, et domui Jacob iniquitates suas.
Me de die in diem quaerunt, et nosse vias meas cu-
piunt, tanquam gens quæ justitiam fecerit et judi-
cium Dei sui non reliquerit, etc.

655 Postquam iis, qui in populo cordis humi-
litate et contritione laborabant, melicatus est, ad
alios deinceps, qui inter eosdem impietatem pro-
fessi gaudere nequeunt, sermonem convertit; qui-
que ipsi sint, et cur in illos ista pronuntiet, de-
monstrat. Prophetam igitur, ut ista sine metu, et
confidenter *inclamet*, admonet. Idipsum enim signifi-
cat, cum *vocem attollere* præcipit; tanquam *tuba*
personante, eorum scelera palam argui postulet: ideoque *tubæ* nomen, quod adversus Dei hostes
negotium sit, usurpat. Qui ergo evangelistas super-
rioribus ita est allocutus: « Super montem excel-
sum ascende qui evangelizas Sion », et quæ deinceps: hoc loco non idipsum jam eos facere, qui
in alto sint collocati, sed tanquam *populi sui* aures
obsurderint, in eorum condemnationem vehementius jubet *inclamare*; quos enim ipse sibi vindicas-
set, a se tamen constaret recedere. *Peccata* siquidem vestra, inquit, longe vos a me separant inter-
vallo, et amplius estis illis tentati, idque eo ipso
evicero, quod me in *dias quaerere* videri vultis, dum
in vestris Synagogis coeuntes, Scripturas vos *vias-*
que meas scrutari et discere simulatis, tanquam
reliqua præstiteritis; cum famam sectemini tantum,
et qua quæque ratione ingruentis belli negotia geri
conveniat, quemque finem habiturum bellum sit,
nosse studeatis. **656** Nam et hoc pacto *viarum* in-
vestigatio intelligenda est: quæ virorum fuit ex
legis instituto degentium. Nemo enim, nisi qui
justus sit, Dei *vias nosse* poterit.

Suis igitur ipsi rebus gestis, *Dei iudicium* vitæ
impiæ et sceleratæ posthabuisse convincuntur:
nec dubitant tamen omni sensu destituti de meis
bonis iudicio contendere, meque iniquitatis etiam
accusare, tanquam qui pie degentes eos rejecerim.
D *Jejunavimus* enim, aiunt, *et non vidisti*; cum enim
hostes ingruerent, Deum *jejunio* demereri se pu-
tabant, si a cibis, non a vitiis abstinerent; idque
animæ humiliationem nuncupabant. Hoc igitur vel
ad convincendum quod ipsi opponunt, facere pro-
pheta respondet; ab unoque isto, de cæteris esse
iudicandum. At quod *non vidisti* addit, non Dei
ignorationem, sed infelicem eorum, quæ sponte
admiserunt, exitum demonstrat. Quanquam tamen
et illi rem sane haud parvam præstitissent, si verò
ista sectati fuissent. Nam et apud Davidem legi-

VARIÆ LECTIONES.

ευχή μου εἰς κόλπον μου, ἐπιστραφήσεται. » Καὶ ἄλλιν· « Τὰ γόνάτά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας. » Φησὶ δὲ καὶ Θεός· « Ἐπιστράφητε πρὸς με ἐν νηστείᾳ, καὶ ἐν κλαυθμῷ, καὶ κοπετῷ. » Ὅπερ ἐστὶν, ἐν ἀποχῇ καὶ μετανοίᾳ τῶν ἡμαρτημένων· ὃ μὴ δρῶντες οὗτοι, βρωμάτων δὲ ἀπεχόμενοι, τὸ πᾶν ἔχειν ἐνόμιζον, ὡς Θεῷ χαριούμενοι, εἰ μὴ πλείονος αὐτῶν τροφῆς ποιοῖτο φροντίδα. Οὐ μόνον γὰρ κακῶν οὐκ ἀπέλιγοντο νηστεύοντες, ἀλλὰ τότε καὶ τὰ μέγιστα διεπράττοντο, τύπτοντες τοὺς ὑποχειρίους οὕτως πᾶντι χειρὶν, ἀλλ' ὕβρει, καὶ πλεονεξίαις, ἀντιλογίαις πρὸς ἀλλήλους κατατριβόμενοι, ὡς φωνᾶς ἀφιέναι κλυθμοῦ καὶ κραυγᾶς ἀπραεῖς τοὺς ὑπ' αὐτῶν τυπτομένους. Διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς ἔλεγεν· « Τὴν νηστείαν καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς νομηνίας ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Καὶ νῦν δὲ φησιν· Ὅχι ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, οὐδὲ τοιαύτην ταπεινώσεως ἡμέραν. Καὶ τὴν μὲν πορευθέντα στρυγμὸν ἐν ταῖς ἰδοῖς αὐτοῦ, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος συντριβὴν ἐν τῷ βίῳ καὶ ταῖς πράξεσιν ἔχοντα εἶπεν ἵασεσθαι· τὸν δὲ τὴν ἐφήμερον ἐν νηστείᾳ ταπεινώσειν σχηματιζόμενον οὐ προσέειπε.

Τινὲς δὲ φασι ὡς ποιοῦντες ἂν αὐτῶν τὰ θελήματα ὑπέρευον καὶ τοὺς ὑποχειρίους αὐτῶν εἰς κρίσεις καὶ μάχας, δέον βραβεύειν εἰρήνην, τὸ δὲ, ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν, ὡς τῆς ἀληθοῦς νηστείας κραυγὴν ἐχούσης παρὰ Θεῷ· ἔχειν γὰρ τινα λέγεται φωνὴν πρὸς Θεὸν τὰ δρῶμενα παρ' ἡμῶν. Κατὰ τὸ· « Φωνὴ αἴματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με. » Εἰ μὴ ἄρα κραυγὴν τὴν μετὰ τῆς ἀνωφελοῦς νηστείας καλεῖ προσευχὴν. Κἂν πάντα δὲ πόνον ὑπομείνης σωματικῶν ἄνευ τῆς κατὰ γνῶμην μεταβολῆς, οὐδ' οὕτω τὰ ληθῆ λέγειν ἐθέλων, νηστείαν ταῦτα καλέσεις δεκτὴν. Ἡ γὰρ ἀληθὴς νηστεία τὸν μὲν σωματικῶν πόνων ἐν κρυπτῷ ποιεῖ, κατὰ δὲ τὸ φανερὸν φαιδρὸν ποιοῦσα τὸ πρόσωπον, καὶ τὴν κεφαλὴν ὑπαλείφουσα, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν. Καρπὸς δὲ εὐλαβείας ὄρα τὸις πᾶσι παρέχεται, διὰ τοῦ λυεῖν πάντα σύνδεσμον ἀδικίας. Ὅς ἀγνοοῦντας γὰρ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀληθοῦς νηστείας ἐδίδαξε. Κατὰ τὸ· « Ὁδήγησόν με, Κύριε, ἐν τῇ ἐδῷ σου, καὶ πορεύσομαι, ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » Σύνδεσμον δὲ ἀδικίας λύσις πλεονεξίας ἀπαλλαγῆ, καὶ τὸ μὴ τοὺς ἀβενεστέρους πλοκαῖς αἰτιαμάτων καταδεσμεῖν. Καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας δὲ συστάνα διὰ λυε συναλλάγματα διαστραμμένη γνῶμην γενόμενα, ἀφαιρῶν διδοῦς τοῖς ἐκ τούτων ἢ τοῦ συνδέσμου τῆς ἀδικίας συντετριμμένοις, οὓς καὶ τεθραυσμένους καλεῖ. Καὶ γραμματελα δὲ διάρρηξον μὴ δικαίως γενόμενα. Δεῖ δὲ πρῶτον ἀποστῆναι κακῶν, καὶ τότε μετεῖναι τὴν ἀρετῆν. Κιπῶν αὖν τὸ πρῶτον, ἐπιφέρει τὸ δεύτερον τὸ δὲ, θρῦψον πενῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ τὰ μετὰ τοῦτο, δηλῶν ὡς δὲ ἂν

mus : « Humiliavi in jejunio animam meam, et oratio mea in sinum meum convertetur ¹⁰. » Et rursum : « Genua mea incurvata sunt a jejunio ¹¹. » At porro et Deus ipse : « Convertimini ad me in jejunio, in fletu et planctu ¹². » id est abstinentia, peccatorumque pœnitundine. Quod cum isti non facerent, sed a cibis tantum abstinere, omnia se consequi tamen arbitrabantur : tanquam Deo rem gratam se facere putarent, si de eduliis non magno opere laborarent. Non solum enim, cum jejuna- bant, a malis non abstinerebant, sed tum longe gra- viora etiam patrabant, qui *subditos percutiebant*, non manu quidem omnino, sed contumeliis, et rapinis, mutuisque controversiis eo usque atten- dendo, ut oppressos ad luctus indecoros, clamoris- que voces adigerent. Quo factum est, ut eorum se jejunia, feriasque ipsas, et Kalendas ex animo odisse initio dixerit ¹³ : nunc autem non tale jeju- nium, talemque humiliationis diem eligere. Atque vero et ei se, qui in viis suis inæstus ambularit, quique spiritus contritionem in vita et actionibus habuerit, **657** *sanitatem* esse allaturum : sed ad eum, qui diurnam jejunando *humiliationem* simularit, nequaquam accessurum.

Volunt istos nonnulli, cum *voluntatibus* suis indul- gerent, *subditos* etiam fori disceptationibus et pugnis *affixisse* ; ad quorum pacem spectare, eosque con- ciliare debuerant. At quod *ut hodie audiat in cla- more vox vestra* sequitur ; tanquam de vero *jejunio*, cujus *clamor* ad Deum usque penetret, intelligen- dum est. *Vocem* enim apud Deum aliquam quæ a nobis geruntur, habere dicuntur, quomodo san- guinem Abelis ad ipsum clamasse legimus ¹⁴. Nisi si *clamoris* nomine, eam potius, quæ inani et fruge carenti *jejunio* adhibetur, orationem signifi- care dicas. Sed quantumvis laborem corpore sus- tineas, nisi et ipsa voluntatis mutatio accesserit ; ne sic quidem ista, cum vere dicere volueris, *acceptabile jejunium vocaberis*. Quod enim verum est *jejunium*, corporis quidem labores in occulto subit ; vultus autem hilaritatem in apertum de- promit ; caputque, sicuti jubet ipse Salvator, ungit ¹⁵. Præbet etiam pietatis fructus nulli non conspicuos, cum omne vinculum iniquitatis solvit. Eos enim ita docendos esse consuit, qui veri *jejunii* rationem penitus ignorarent ; juxta illud : « Deduc me Domine, in viam tuam, et ambulabo in veritate tua ¹⁶. » Erit vero id demum *iniquitatis vinculum solvere* ; si divitiarum cupiditatibus te liberes ; si, qui sunt in- firmiores, accusationem involucris non implices. *Dissolve* ergo quas inique pravoque animo confe- ctas habes *cautiones*, illis *remissionem* indulge, qui per eas, aut per *iniquitatis colligationem* conteruntur ; quos etiam *fractos* appellat. Dilacera libellos qui injusta nomina complectimur. Sed decet prius

¹⁰ Psal. xxxiv, 13. ¹¹ Psal. cxxiii, 21. ¹² Joel ii, 12. ¹³ Isa. i, 13. ¹⁴ Gen. iv, 10 ¹⁵ Matth. vi, 17. ¹⁶ Psal. lxxv, 11.

VARIE LECTIOES.

¹ ἴσ. αὐτοὶ τροφῆς ποιοῖντο. ² ἴσ. στρυγμόν. ³ ἴσ. ποιοῦντας.

a melis abscedere, quam ad virtutem accedas. Ita- que enim de priori dixisset, alterum tunc intulit, cum *frange esurienti panem tuum*, cæteraque deinceps adjunxit, ut quem non *jejunantes* 658 essemus comesturi, a nobis erogari debere significaret. Non decet enim a jejuniis turpis lucri et sordium excusationem querere. Animam præterea alia ratione nutriemus, si cum esurientem cibo recreemus. Decet etiam et ad rædes non divites ipsos, qui paria rependant, vocare, sed eos, qui ne *lecti* quidem habeant *suffugium*. Decet item *nudum* minime præterire; cum pauperes atque divites idem universorum; non deessent; illis autem ad exercitationem prædesset inopia.

Quod deinde *domesticos seminis* ait, ita Judaice quidem Israelitas significat; Christiane autem fidei *domesticos*; ad idque et Paulus ipse horriatur¹⁷. Eum igitur, qui ista (*jejunii* maxime tempore) præstiterit, decet accedere, Deumque precari? eaque plane ratione dictum est et illud: « Si obtuleris munus tuum ad altare, ibique recordatus fueris fratrem tuum aliquid habere contra te¹⁸; » et quæ deinceps. Quod si ista observaris, tanquam de nocte repentinum tibi *lumen* illucescet, bonaque cælestia afferet: et, quia cognitionis *lumen* est, fulgetri more magno in te impetu delabatur; in quo propensum suppeditantis animum significari voluit: ideoque *matutinum* appellavit, tanquam Deo pro sua benevolentia tempus ipsum antevertentè, animaque morbis liberata, *oritura* sint meliora. Id autem vel eo patuerit, quod in *ejus conspectu justitiam ejus præitutam* adjunxit: eodem plane sensu, ac si, ex quo *Dei lumen* participarit, cæteris etiam *lumen* futurum diceret. Testabuntur enim, inquit, opera ipsa virtutem tuam cæteris illucere: juxta illud: « Luceat lux vestra coram hominibus¹⁹, » et quæ deinceps. *Et gloria Dei circumdaberis* in ipsius et hominum conspectu, cum ad bonorum operum fructus et istud etiam tanquam ex abundantanti tibi accesserit. Habebis, præter id, et *Dei* aures tibi faciles et attentas. *Te* siquidem *adhuc loquente dicit*, *Ecce adsum*. Iniqui deinde et immisericordis 659 vanum in *jejuniis clamorem*, futurum; justi autem *auditum iri* dixit, ut colloquii prolixitatem et copiam demonstraret: juxta illud: « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum²⁰. » Adit vero et *clamori* efficacitatem, *jejunium*. Precibus enim etiam jejuniis adjungebant sancti. Sic Daniel, sic apostoli²¹. At quod ait: *Ecce adsum*, etiam Danieli²², postquam trium hebdomadarum jejuniis tolerasset, eo ipso clarum fait, quod ab initio exauditos esse sermones suos expertus est. Neque vero ista tibi, inquit, defutura sunt, si *nexum peccatorum*, tanquam *catenam*, abjeceris. Utitur enim hoc loco repetitione propheta, qua ratione et Apostolus, ubi Philippensibus eadem repetere sibi non molestum, illis autem perconmodum et tutum esse scribit²³.

¹⁷ Galat. vi, 10¹⁸ Matth. v, 23-25¹⁹ Matth. v, 16.²⁰ Psal. xxxiii, 16.²¹ Act. xiii, 3²² Dan. x, 2 seqq.²³ Philipp. iii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. ἔστι δὲ τῆς. x γρ. παθόντι. γ δρ. τὸ.

Ἄ ἐφαγομεν μὴ νηστεύσαντες ἄρτον, διανέμειν ὀφείλομεν. Οὐ γὰρ δεῖ πρόφασιν ἀσχροκερδίας τὴν ἀσιτίαν ποιήσασθαι. Τὴν δὲ ψυχὴν ἐτέρω τραφησόμεθα τρόπῳ τῶν ἐνδεῶν τροφῆς ἀνακτώμενοι. Καὶ εἰς τὸν οἶκον δὲ χρῆ μὴ πλουσίους καλεῖν διὰ τῶν ὁμοίων ἀποδιδόντας τὴν ἀμοιβήν· ἀλλ' ἄνδρας μὴ δὲ στήνης ἐσχχότας ὑποδρομήν. Μὴ δὲ γυμνὸν δὲ παραδράμης. Ὁ τῶν ὄλων γὰρ θεὸς τοὺς μὲν ἐνδεεῖς, τοὺς δὲ πλουσίους ἐποίησεν, εἰς δοκιμὴν ἐκατέρων. Ἴν' οἱ μὲν ἔχοιεν καρπὸν χορηγούντες, οἱ δὲ τὴν πενίαν γυμνάσιον.

Deus, ad utrorumque probationem fecerit: non deessent; illis autem ad exercitationem prædesset inopia. B Οἰκέτους δὲ σπέρματος Ἰουδαϊκῶς μὲν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ καλεῖ, Χριστιανικῶς δὲ τοὺς οἰκέτους τῆς πίστεως. Τοῦτο γὰρ καὶ Παῦλος παρακαλεῖται. Ταῦτα δεῖ μάλιστα τῷ καιρῷ τῆς νηστείας ποιοῦντα τότε προστίνα, καὶ δεῖσθαι θεοῦ, συμφώνως τῷ· « Ἐὰν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, κακῆ μνησῆς ὅτι ὁ ἀδελφὸς ἔχει τι κατὰ σοῦ, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ταῦτα δὲ φυλάξαντι, καθάπερ ἐκ νυκτὸς ἄθροον ἡμέρας ἐπιλάμψει σοι φῶς ἀγαθὸν σοι φέρον οὐράνια, καὶ φῶς γνώσεως ὑπάρχον ἀστραπῆς δίκην σὺν ὄρμῃ καὶ ἔρμῳ σοι καθιέμενον, δι' οὐ δεικνύται τοῦ χορηγούντος ἢ προθυμία. Διὰ καὶ πρῶτον εἶπεν, ὡσανεὶ τοῦ θεοῦ διὰ φιλανθρωπίαν καὶ τὸν καιρὸν προλαμβάνοντας, καὶ τῶν ἐν ψυχῇ νοσημάτων ἀπηλλαγμένων, ἀνατελεῖ τὰ χρηστότερα. Ὁ δὲ ἰδοὺ τὰ προπορεύεται C ἔμπροσθεν σου ἡ δικαιοσύνη σου. Τοῦτ' ἔστι, Μεταλαβὼν τοῦ θεοῦ φωτὸς, γενήσῃ φῶς ἐτέρως· φανεῖται γὰρ ἡ δι' ἔργων ἀρετὴ σου τοῖς ἄλλοις ἐκλάμπουσα, κατὰ τὸ· « Λαμπάτω τὸ φῶς ὄμων ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Καὶ στεφανωθήσῃ δόξη θεοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἀνθρώπων, πρὸς τοὺς τῶν ἔργων καρποὺς ἐκ περιουσίας τοῦτο λαθῶν. Ἐξῆς πρὸς τούτῳ καὶ τὸ θεῖον οὐς εὐπειθεῖς. Ἐπὶ σου γὰρ λαλοῦντος ἔρεῖ· Ἴδοὺ ἄρτι-εἰμι. Καὶ τοῦ μὲν ἀδικῶ καὶ ἀνηλεοῦς μάταιον εἶπε τὴν ἐν νηστεία κραυγὴν· τοῦ δὲ δικαίου τὴν βοήν ἀκουσθήσεσθαι, τὴν ἐκτενῆ δηλῶν ἐντευξίν, κατὰ τὸ, « Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὡτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν, » ἢ γρ. βοῆς ἐνεργὸς καὶ ἡ νηστεία. Προσηύχοντο γὰρ μετὰ νηστείας οἱ ἅγιοι. D Οὕτω Δανιὴλ, οὕτως οἱ ἀπόστολοι. Τὸ δὲ, Ἴδοὺ ἄρτι-εἰμι, καὶ τῷ Δανιὴλ ἐδηλώθη μετὰ τὰς τρεῖς ἑβδομάδας τῷ νηστείαν μαθόντι, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἠκούσθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ σοι ἔσται σύνδεσμος ἁμαρτιῶν, ὡς περ κλοῦν, ἀπορρίψαντι. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα, τὰ αὐτὰ λέγειν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ τὸ ὑ ἀσφαλές· καὶ ὁ προφήτης ταυτολογεῖ.

Ἀφέλης δὲ, φησὶ, καὶ τὰς ἀδίκους χειροτονίας καὶ προβολὰς· ἤγουν τὸ τείνειν τὴν χεῖρα πρὸς ἕδ· κα λήμματα· ἤγουν τὸ ἀνταποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ. Κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς: « Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ ἀποδιδόναι· ὅπερ πραότητός ἐστιν ἀλλότριον. » Τινὲς δὲ οὕτως· Ὁ βουλόμενος τὴν ἀγαθὴν μετείναι νηστεῖαν, δίκαιος ἔστω· καὶ ὡσπερ τινα, *χειροτονίαν*, ἢ λειτουργίαν ἀγαθὴν ἐκτελῶν ἀγογγύστως ταύτην διανύεται, ὡς μὴ λειψόμενος τῶν ἀναγκαίων, ἢ ἡλίκα χορηγῆ τῷ πλῆθει· ἤγουν ἡδονῶν ἐπιθυμίας, μὴ τῆς ἐπιπόνου κατὰ Θεὸν πολιτείας καταβοῶν, ὡσπερ ἐγόγγυζεν ὁ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ κατὰ Θεοῦ, καὶ δίκην ἔτισαν ὑπ' ὄψεων ἀπολλύμενοι. Διὸ καὶ Παῦλος· « Μὴδὲ γογγύζετε, φησὶ, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπόλοντο. » Τὸ δὲ ὑπ' ὀφθαλμῶν τῶν φεύγοντι ταῦτα, καὶ τάναντία πλοῦντι δῆλων, *μεσημβρία* τοῦτο πορείασεν. Καὶ τὰ μέγιστον, καὶ χορηγὸν παντὸς ἀγαθοῦ, τὸ Θεὸν εἶνα· διὰ παντός μετ' αὐτοῦ.

Τινὲς δὲ τὸ τῆς χειροτονίας ῥήτων οὕτως ἐκθέμενοι· *Εἰρ ἀφέλης ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον ἐκτείνοντα δάκτυλον, καὶ λαλοῦντα ἀνωφελές*, ἐπιτήραγον· λαῶ γὰρ σωτήριον ἢ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀπαίρεσις. *Σύνδεσμός* εἰσιν οὐκ ἔδωτες εὐδοεῖν τὸ κινεῖν. Εἴτα ψυχῆς τροφήν ἐπαγγέλλεται μέγρι *λιτασμοῦ τῶν ταύτης ἔστων*, οὕτω τῶν ψυχικῶν λεγομένων δυνάμεων. Αὗται γὰρ ὑπὸ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων *πιαίνονται*. « Οὐ γὰρ ἐπ' ὄρω μόνον ζήσεται ἄνθρωπος; ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ, » οὗ τύπος· τὸ μάννα. Καθ' ἑαυτὸ γὰρ πῶς ἂν ἄρτος ἀγγέλων, ἢ καὶ ἄρτος οὐρανοῦ νοηθῆσεται; Ἦ; δὴ τροφῆς ἐκπεσόντος Ἰσραὴλ, τὰ ἔθνη μετέλαβε διὰ πίστεως. Διὸ φησιν· « Οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται· ὑμεῖς δὲ διψήσετε. » Ἐσχημάτισται δὲ ὁ περὶ τῶν ὄστων λόγος, ἀπὸ τῶν τροφῶν ἐπιδοθέντων σωματικῶς.

Ἔσται δὲ σοι, φησὶ, καὶ πηγὴ ὕδατος ζῶντος, καὶ κήπος ἀειθαλῆς ταῖς ἐξ ἁγίου Πνεύματος φυτεῖαις καρποφορῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲ κήπος γέγονε Χριστοῦ λέγουσα· « Καταβήτω ἀδελφιδός μου εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροθρύων αὐτοῦ. » Ἦν δὲ καὶ πηγὴ, ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. Ὡς γὰρ ἀπὸ πηγῆς ἀνάου τὰς διδασκαλίας, προφέρουσιν οἱ θεοὶ μυσταγωγοί. « Τοῦ γὰρ πιστεύοντος, φησὶ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας βέουσιν ὕδατος ζωῆς. » Καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτιν τὰ ὅμοια. Καὶ τὰ ὄστα δὲ σου, φησὶν, ὡς βοτάνη· ἀνατελεῖ, καὶ *πιανθήσονται*, καὶ κληρονομήσουσι *γενεὰς γενεῶν*. Δι' ὧν εἶκε δηλοῦν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ἀνισταμένων οὐδ' αὖτις, πᾶσι, νεκρὰ μὲν ἐν χειμῶνι, ἀναθήλασα δὲ πάλιν ἐν ἔαρι. Ἦως δὲ ἀνίσταται; τῇ ζωοποιῷ δηλονεῖται

*Auferas vero, inquit, et iniquas manuum extensiones, et porrectiones: vel quia ad injusta dona manus porrigerent, vel quia malum pro malo reponerent. Quale illud in Psalmis: « Extendit manum suam, ut retribuere »; » quod est a mansuetudine alienum. Aliis vero in hunc modum visum est explicare; justus dicatur, qui bonum aggressi jejunium meditetur: tanquam deinde manu porrigat aliquid, vel ministerium bonum operetur; illud sine murmuratione perficiat, ac si nulla ei necessarium fiat imminutio, cum proximo suppeditat: vel etiam, ne voluptatum captus illecebris, laboriosam in Deo vitam verbis insectetur, ut qui olim adversus Deum in solitudine *murmuravit* Israelitæ, unde a serpentibus icci perierunt ²⁵. Itaque et Paulus: « Ne murmuretis, ait, sicut eorum quidam murmuravit, et a serpentibus perierunt ²⁶. » Ut autem ejus, qui ista fugiat, et contraria sectetur, *luminia* excellentiam demonstraret, idipsum longe maxima, universique boni effectrix, *Deum* semper secum habiturum.*

Nonnulli autem, ubi *manus porrectionem* in hæc verba exposuerunt: *Si auferas a te vinculum quod digitum 660 extendit, et inutile loquitur*; secleratorum etiam hominum interitum populo salutarem esse adjecerunt, qui reipublicæ felicitatem, tanquam *vinculo* constrictam, rememorantur. Deinceps *animæ nutritionem* pollicetur, ad hujus usque *saginationem ossium*; quorum nomine virtutes ejus ideo significantur, quod ea spiritualibus donis *impinguntur*. « Neque enim solo pane vivet homo; sed omni verbo, quod egreditur ex ore Dei ²⁷, » cujus formam manna nobis representavit. Qui namque per se aut panis angelorum, aut cæli etiam intelligatur? Hunc igitur cibum, quo exciderant Israelitæ, sibi per fidem gentes assumperunt: ideoque ait: « Qui serviunt mihi, comedent; vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent; vos autem sitiatis ²⁷. » Est vero de *ossibus* ab iis mutuata loquendi ratio, qui molliter corpus solent nutrire.

Deinde *crit tibi, inquit, et fons aquæ viventis, et hortus divina Spiritus sancti consitione floribus semper et fructibus abundans. Dicitur vero et hortus ipsa Christi Ecclesia, cujus hæc verba sunt: « Descendat nepos meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum ²⁸. » Dicitur et fons, quem nulla unquam aqua defecit. Tanquam enim a fonte perenni ea hauriunt, quæ docent divini rerum arcanarum interpretes et magistri. « Num e ventre ejus qui credit, inquit, aquæ vitæ flumina profluent ²⁹, » similiaque illa de quibus cum Samaritide locutus est ³⁰. *Et ossa tua, addit, sicut herba orientur et pinguescent, et hæreditabunt generationes generationum*, ubi corporum resurrectionem significare videtur, quæ herbæ in morem biennæ qui-*

²⁵ Psal. LIV, 21. ²⁶ Num. XIV, 1 seqq. ²⁷ I Cor. X, 10. ²⁸ Matth. IV, 4. ²⁹ Isa. LXV, 13. ³⁰ Cant. V, 1. ³¹ Joan. VII, 38. ³² Joan. IV, 14.

dem morientis, vere autem revirescentis, in vitam excitabuntur. Sed qui resurgent? Si gratia nimirum, quæ vitam largitur, *saginentur*. Ut et apud Davidem legitimus: «Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ²¹»; id est, eorum qui in terra versantur cum *generationes generationum* in **661** vita illa perpetua, morte prorsus et corruptione sublatis, *hereditabunt*: Dicuntur et *ossa* animæ virtutes. Ut hoc loco: «Dissipavit Deus ossa eorum, qui hominibus placebant²²». Non enim corporis ossa, sed animæ vires atterit, ne quid ipsi cum virtute et laude valeant efficere. «Nemo siquidem coronabitur, nisi qui legitime certaverit²³». At isti hominum laudibus tantum inhiant, de Dei gloria nihil solliciti. Quale est et illud: «Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die²⁴». Cum enim ait, cessando ab ejus promotione gloriæ, fundendisque precibus, in id est, emarcuerunt, et labefactatæ sunt animæ meæ

Illæ ipsæ igitur, licet ignavia ad breve tempus aliquod fractæ et debilitatæ jaceant, spirituali tamen iterum consolatione, *non aliter quam herba, resurgunt* et instaurantur, ipsique *æternorumque bonorum fimus hæredes*. Quæ deinde in anima tua *deserta* et vasta fuerant, *ædificabuntur*, id est disciplinis sermonibusque divinis replebuntur. Teipsum enim *ædificabis*, cælestibus semper præceptionibus ad id, quod decet, cogitationes tuas componens et applicans. *Obsepies* vero et animam tuam, Christo, tanquam muro, adversus externas molestias tectus. Habetur enim tanquam de *deserta* murisque destituta civitate sermo. Conveniat vero et animæ cuilibet, et populo, si illos per *ossa* intelligas, qui sunt in eo potentiores quique corpus universum sustentant: in quo *deserta* perpetua possis appellare, quæ longo jam tempore per peccatum vasta et solitaria evaserunt. Intelligas porro *fundamenta* secundum Pauli mentem, ubi superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum scribit²⁵. *Vocaberis* vero etiam *ædificator maceriarum*: secundum autem Symmachium, *vocaberis muro cingens direptionem*: quæ a divo Paulo ibi aperte explicata sunt, ubi se sicut prudentem architectum, fundamentum posuisse scribit²⁶. *Maceriam* rursus **662** *ædificare* dicitur, qui Ecclesiæ dogmata dialecticis demonstrationibus tanquam *excitato muro* obsepit, ne eadem, veluti *hortum desertum*, quicumque voluerint, pervagentur. Nam et istud ipsum quæ perpetuo deses est anima, patitur, cum eadem hosti cuilibet, sive dæmonem, sive animæ cupiditatem appelles, tandiu pervia est, donec metu Dei, tanquam vallo, muniatur. Qui autem quæ videntur *offendicula* explicando et declarando, de sacris lectionibus aufert, ille ipse est, qui lapides *de semitis* tollit.

Vult vero cum iis, quæ dicta sunt, etiam *Sabbata* observari: non ut ebrietati et crapulæ indulgeatur;

²¹ Psal. ciii, 30. ²² Psal. lxi, 6. ²³ II Timoth. ii, 5. ²⁴ Psal. xxxi, 5. ²⁵ Ephes. ii, 20. ²⁶ I Cor. iii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

²⁷ γρ. καί.

Α χάριτι *παιρόμεθα*. Ὡς ἔ γάρ Δαβὶδ φήσιν· Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· οὗτοῦ ἔστιν τῶν ἐπὶ γῆς, ὅτε καὶ γενεὰς γενεῶν ἐν ἀπεράντῳ κληρονομοῦμεν ζωτῆς θανάτου πάντη καὶ φθορᾶς ἀνηρημένων. Εἰρηγεται δὲ καὶ ὁσῶ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις, ὡς τό· Ἐθεὸς διεσκόρπισεν ὁσῶ ἀνθρωποπαρέσκων. Ὁὐ γὰρ τὰ τοῦ σώματος ὁσῶ, τὰς δὲ τῆς ψυχῆς δυνάμεις συνθραύει, πρὸς τὸ μηδὲν εἰς ἀρετὴν πατορθοῦν. Ἐστεφανοῦται γὰρ οὐδεὶς, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. Οἱ δὲ, πρὸς ἀνθρώπων ἐπαίνους κεχρησέν, οὐ δόξαν Θεοῦ. Τοιοῦτον καὶ τό· Ὅτι ἐσίγησα ἐπαλαυῶθι τὰ ὁσῶ μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὄλην τὴν ἡμέραν. Σιγῆσαντος γὰρ μου ἀπὸ τοῦ δόξαν ἀγειν καὶ προσεὔχεσθαι, καὶ πεσόντος εἰς ἀνθρωπίνην μικροψύχλαν, ἐπαλαυῶθι τὰ ὁσῶ μου. Τοῦτ' ἔστιν ἐσαθρώθησαν αἱ δυνάμεις αἱ ψυχικαί.

animi angustias incidissem, inveteraverunt *ossa* mea vires.

Αὗται τοίνυν ἐκ βραθυμίας ἐσθ' ὅτε παραλυθεῖσαι βραχὺ, πάλιν ὡς βοτάνη ἀνατελοῦσι παρακλήσει πνευματικῆ, καὶ κληρονομοὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν γενησόμεθα. Καὶ τὰ πάλαι δὲ τῆς ψυχῆς ἔρημα ἐκκοδομηθήσεται ἐν σοί, διὰ μαθημάτων καὶ λόγων θείων ἀναπληρούμενα. Σαυτὸν γὰρ οἰκοδομήσεις διδασκαλίαις ἐνθέοις ἐπὶ τὸ δέον ἀεὶ σου συναρμύτων τοὺς λογισμοὺς. Περιφράξεις δὲ σου καὶ τὴν ψυχὴν, ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ὀκληρῶν Χριστῶ καθάπερ τείχει *περιφρουρούμενος*. Ὡς ἐπὶ πόλεως γὰρ ἐρήμου καὶ ἀτεχίστου ποιεῖται τὸν λόγον. Ἀρμύττει δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐκάστου ψυχὴν καὶ πρὸς τὸν λαὸν πάντα, ὁσῶν νοουμένων τῶν ἐν αὐτῷ δυνατῶν, καὶ τὸ σῶμα πᾶν ἀνεχόντων, ἐφ' οὗ λέγοντο ἔρημοι αἰώνιοι, τὰ ἐκ μακροῦ χρόνου δι' ἁμαρτίαν ἔρημα γεγονότα. Θεμέλια δὲ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν κήσεις γραφὴν λέγουσαν, Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Ἐκληθήθη δὲ καὶ οἰκοδόμος φραγμῶν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, κληθήθη *τειχιῶν διακοπήν*. Καὶ ταῦτα ἐπὶ Παῦλος ὁ θεὸς διασαφελὲς λέγων· Ὡς σοφῶς ἀρκετέκτων θεμέλιον ἔθηκα. Φραγμοὺς δὲ οἰκοδομῆ ὁ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα *περιτειχιῶν* διαλεκτικαῖς ἀποδείξεσιν, ἵνα μὴ· θάπερ ἔρημον κήσῃ οἱ θέλοντες διοδοῦσιν. Τοῦτο γὰρ καὶ βραθυμοῦσα πάσχει ψυχὴ παντὸς ἐναντίου διοδοῦντος αὐτὴν λογισμοῦ τε καὶ δαίμονος, ἕως ἑαυτὴν τῷ φῶς τοῦ Θεοῦ περιφράξειεν. Ὅ δὲ τὰ δοκοῦντα προσκόμματα ἐκ τῶν θείων ἀναγωγισμάτων περιαιρῶν διὰ σαφηνείας, οὗτος ὁ τοὺς ἀνὰ μέσον τῶν τριῶν λθούς περιαιρῶν.

Βούλεται δὲ μετὰ τῶν εἰρημένων φυλάττεσθαι καὶ τὰ *Σάββατα*, ὡς μὴ μέθαις καὶ κρεπάλαις σχολάζειν.

ζιεν, ἀγασμῶ δὲ καὶ καθαρότητι, καὶ διὰ τούτων ἁγιασθῆναι τὴν ἡμέραν διὰ τῆς κατὰ Θεὸν σχολῆς τρυφερὰν γινομένην καὶ ἄλυτον. Καὶ δεῖ μὴ μέχρι τοῦ κινήσῃαι πόδα, ἢ μολύναι τὰ χεῖλη, πρὸς ἑτέροις γίνεσθαι πράγμασι τῆς θείας Γραφῆς προσανέχοντας. Ὁ δὲ θεῖος Ἀπόστολος τοῦ νόμου τὴν σκιάν παρωθούμενος, περιτομὴν πνευματικὴν καὶ Σαββατισμὸν ὑποτίθεται λέγων· « Ἀλλὰ περιτομὴ καρδίας οὐ γράμματι, ἀλλὰ πνεύματι. » Καὶ πάλιν· « Ἄρα ἀπολείπεται Σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Κυρίου. » Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν καταπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός. Σαββατισμὸς ἄρα κατὰ Θεὸν τὸ παύσασθαι τῶν ἰδίων ἔργων καὶ θελημάτων. Ὁ καὶ ἡ παρούσα προφητεία φησὶ. Λέγει δὲ καὶ Παῦλος· « Ἐλέπτω δὲ ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου. » Κατὰ τοῦτον οὖν ἐστὶ τὰ θελήματα, πρὸς ἃ ἐπιβρεπῶς ἔχοντες, περικόπτειν ὑφειλομέν. Οὕτως γὰρ ἐπιτελέσομεν Σάββυτα τρυφερὰ μηδὲν ἔχοντα τῶν ἀπὸ γνώμης σκληρᾶς καὶ ἀντιτεινούσης Θεῷ, κατὰ τὸ, « Καὶ ἐσκληρύνθη ἡ καρδία Φαραώ. » Οὕτως ἔλεγε τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός· « Γινώσκω ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. » Βούλεται δὲ νῦν ἡμᾶς γλώττης καὶ θυμοῦ περιγίνεσθαι· « Ἔτις γὰρ ἐν λόγῳ οὐ κταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ἄλλο τὸ σῶμα. » Καὶ πάλιν· « Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. » Καὶ, « Ὅργη γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐκ ἐργάζεται. » Τοιοῦτους εἶναι τοὺς σαββατιζοντας βούλεται, καὶ τοὺς ῥηστῆρας καλοῦντας δεκτῆρας. Οὕτως γὰρ ἔφη, φησὶ, πεποιθῶς, οὐκ ἐπὶ σπυρῶ τινι καὶ προσκαίρω πράγματι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ πέντων Θεῷ παρῶν· « εἰς τὸν ἐπιλοιπον βίον, ὡς ἔχων ἀψευδεὶς αὐτοῦ τὰς ἐπαγγελίας, ἐν αἷς ἐστὶ καὶ τὸ ἐπὶ τινι γῆν ἀπὸ τῆς ἐνσῶθα διατριβῆς ἀναβιβασθῆναι τευξόμενον ἐκείνων· « Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, » καὶ ἀπολαύσονται τῆς ἐπιγγελεμένης, τοῖς πατράσι τροφῆς· πνευματικῆς ἐν τῇ ἄνω κειμένης πόλει, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ζητοῦσιν. » Καὶ εἰ μὲν ἐκείνην ἐζήτουν ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. Νῦν δὲ κρείττους ὀρέγονται, τοῦτ' ἐστὶν ἐπουρανοῦ. Ὅτι δὲ πάντως ἐστὶ ταῦτα, Θεός, φησὶν, ἐστὶν ὁ φθεγξάμενος. Ἀλλὰ πῶς ὡς μήπω τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας λαχόντων, εἰς ἣν αὐτοὺς εἰσήγαγεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, νῦν εἰδῶσιν ἐπαγγελίαν εἰσάξειν αὐτούς; Ἀπὸ τῶν οὖν ὡς περὶ τῆς τῶν πραξίων φησὶν. Τινὲς δὲ τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀποδόν φασὶν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεσθαι. Οἱ καὶ τὰ ἀνωτέρω σωματικῶς ἐξηγήσαντο περὶ τοῦ κληθῆναι τὰ ὀστᾶ, καὶ παραβάλλεσθαι κήπων πολυδρόμῳ, καὶ πηγῇ μὴ ὑστερουμένη ὕδατος. Καὶ ὅτι τὰ ἔρημα τῆς πόλεως ἀνοικοδομηθῆσεται, καὶ ἐπιπλῶν ταῦτα

sed ut sanctificationi purificationisque vacetur; per hæcque dies sanctus et festum, eo, quod secundum Deum est, otio, delicate, nullaque molestia interruptum celebratur. Decet etiam eos ne ad pedis quidem usque promotionem, aut laborum contaminationem in cæteris negotiis occupari, qui sacræ Scripturæ Incumbunt. At beatus Apostolus, legis umbra rejecta, circumcissionem spirituales et Sabbatismum ponit his verbis: « Verum circumcisio cordis, non littera, sed spiritu ». Et rursus: « Itaque relinquitur sabbatismus populo Domini ». Qui enim Ingressus est in requiem ejus, et ipse requievit ab operibus suis: sicut et a suis Deus. Est igitur Sabbatum secundum Deum celebrare, a propriis operibus voluntatibusque abstinere: quod ipsa annuit, quæ nobis est in manibus prophetia. Dicit vero etiam hunc in modum Apostolus: « Video autem aliam legem repugnantem legi mentis meæ ». Sunt itaque ex hujus sententia, voluntates, quas circumcidere et amputare, cum ad eas procliviores sumus, debemus. Ita enim Sabbata delicata, quæ molesti, Deoque reluctantis animi nihil habeant, ut olim induratum esse cor Pharaonis legimus, præacturi sumus. Sic et Israel Deus alloquitur: « Cognosco quoniam durus es, et nervus ferreus locum tuum, cervix tua ærea ». Vult autem hoc loco linguam nos et iracundiam cohibere. « Si quis enim in sermone non labitur, hic perfectus est vir, potens freno totum corpus circumducere ». Et rursus: « Vir iracundus, minime pulcher ». Et: « Ira enim viri justitiam Dei non operatur ». Tales eos esse, qui Sabbatum observant, quique jejunium acceptum vocant, ipse exoptat. Ita enim, inquit, eris confidens, non in rem aliquam imbecilem et momentaneam; sed in omnium Dominum et Deum. Ita, inquam, eris de reliqua deinceps vita securus; tanquam qui certas ejus promissiones habes: in quibus et ista est; quod ab isthac conversatione in terram aliquam elevandus es, ubi bonis illis potiaris: « Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt », imo, ubi et illo etiam, quod Patribus promissum est, spiritali alimento fruiturus sis; quod in illa superiore civitate reconditur, Paulo teste his verbis: « Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere ». Et siquidem illam quærent, de qua exierunt, habebant tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est, cælestem. Ne quis vero omnino ista futura esse dubitaret; Deus est, inquit, qui ea locutus est. Qui autem, tanquam nondum eam promissionis terram adepti sint, in quam sunt per Jesum Nave deducti, in ea se nunc illos inducturam pollicetur? Est igitur eum de mi-

³⁷ Rom. II, 29. ³⁸ Hebr. IV, 9. ³⁹ Rom. VII, 25. ⁴⁰ Exod. IV, 21. ⁴¹ Isa. XLVIII, 4. ⁴² Jac. III, 2.

⁴³ ibid. ⁴⁴ Jac. I, 20. ⁴⁵ Isa. LVII, 4; I Cor. II, 9. ⁴⁶ Hebr. XI, 14.

VARIE LECTIONES.

* γρ. θαρβῶν.

tiim terra intelligere perspicuum ⁶⁶. » Arbitrantur tamen nonnulli reversionem Babylonicæ captivitatis eum polliceri : qui illa etiam superiora de *ossium saginatione*, de *horto irriguo*, de *que fonte illo*, *cujus aqua nunquam deficiat*, corporaliter explicant. Ut illa etiam, cum *deserta civitatis instauratum* iri, cum diutius esse permansura ; cum nec fore amplius expugnationi obnoxiam, nec alienigenis perviam ; sed a Deo, si virtutem ipsi amplectentur, *munitam* ac defensam significavit. Est enim in hoc informetur ; sique quæ justa sunt, cum *Sabbatis* diunt. Isti namque civitate egressi, velut adepta deceret, qui *Sabbatum* colunt, illud ubique, et quæ

CAP. LIX.

655 VERB. 1-18. *Nunquid non potest manus Domini salvos facere ? aut aggravata est auris ejus, ut non exaudiat ? imo peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum, et propter iniquitates vestras avertit faciem a vobis, ut non misereatur. Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine, et digiti vestri peccatis, etc.*

666 Absoluta de rebus agendis disputatione, de que agentium vel non agentium præmiis et pœnis : nunc, tanquam contumaces et lapsos, ideoque improbos, convincit et arguit. Deinde, quia bello urgente jejunasse, neque Deum tamen ad id advertisse, dicebant, eos ipse vehementi in Deum amore compulsus propheta reprehendit ; servari- que ab ipso quidem potuisse demonstrat : sed peccatis eorum, quominus opem ferat, prohiberi. Neque enim Deum ulla unquam virium imbecillitate, audiendique difficultate, sicut senes, laborare, sed malos servare neque justum esse, neque iis qui servantur, conducere. Quia autem murum excitare peccata dixit, per eorum remissionem interjectum maceratae parietem solvere et disturbare Salvatoris significat. *Avertit faciem a peccatis* ; tanquam eorum turpitudinem et factorem non queat tolerare, unde patet *aurem*, quæ justos audiat, injustos autem minime, Dei justitiam scilicet non corporis *aurem* significare. Ubi autem *peccata* in universum accusavit, eadem et ipse sigillatim recenset ; *homicidia* et *obtrectationes* nominatim, non jam idolorum cultum insectans. Prophetas enim interemerunt, justosque calumniati sunt. Ait igitur hunc in modum Jeremias : « Virtus mea defecit me, ab iis qui maledicebant mihi ⁶⁷. » Et noster hic propheta : « Vide ut justus tollitur ⁶⁸, » et quæ deinceps. A quibus, tanquam a parvis scelerum initibus, ad Christi Salvatoris eadem progressi sunt, quam maxime hoc loco nobis innui fuerit consentaneum. Etsi enim Salvatoris *sanguine manus* habent *impollutas*, culpa tamen haud vacant ; qui *sanguinis* ejus in se, suosque filios, ultionem extendi postularunt ⁶⁹ : qui

στήσεται. Μένει δὲ καὶ ἀπόρροητος μὴ κέτι δόδος εσομένη τῶν ἀλλοφύλων. Φρονηθήσεται γὰρ ὑπὸ θεοῦ, μεταβαλόντων ὑμῶν πρὸς ἀρετὴν. Ἐκάστου γὰρ ἀνδρὸς φρουρὰ, τὸ ἐντυπῶσθαι παρὰ θεοῦ, καὶ φυλάττειν τὰ νόμιμα, καὶ τὰ Σάββατα, ἃ πλημμελοῦσιν οἱ μὴ φυλάττοντες. Οὗτοι γὰρ ἐξιόντες τῆς πόλεως, ὡς ἀδειαν λαβόντες τοῦ ἀμαρτάνειν, παραβαίνουσι : θεὸν τοὺς σαββατίζοντας πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

optime collocatum ejusque presidium, si a Deo observet : in quæ agunt improbe, qui ea non custodire peccandi **664** licentia, vitia sectantur ; cum eos deinceps, observare.

B

ΚΕΦΑΛ. ΝΘ΄.

α'·ιγ'. Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σώσαι ; ἢ ἐβάρυνε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι ; ἢ λίβη τὰ ἀμαρτήματα ὑμῶν διστώσιν ἀνὰ μέσον ὑμῶν, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ Θεοῦ. Καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίνας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον ἀφ' ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμιλοσμέναι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἀμαρτίαις, κ. τ. λ.

C

Διεδόμενος τὰ πρακτέα, καὶ τοῖς κατορθοῦσιν ἐπαγγειλάμενος ἀγαθὰ, τοῖς δὲ μὴ πειθομένοις, τιμωρίας ἔτι, ὡς ἀπειθήσασιν καὶ περιπεπωκόσθαι διὰ τοῦτο κακοῖς, προσάγει τὸν Ἐλεγγον. Καὶ ἐπεὶ δὴ πολέμου περιστάντος ἔλεγον, Ἐνηστύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες, ὁ προφήτης ἔκ πολλῆς αὐτοὺς διελέγχει φιλοθεῖας, δυνατόν εἰς σωτηρίαν δεικνύς τὸν Θεόν, κεκωλύσθαι δὲ μέσσοις παρεμπιπωκόσθαι τοῖς αὐτῶν πλημμελήμασιν, ὡς μὴ συγχωρεῖν τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν διέρχασθαι. Οὕτε γὰρ ἀσθενὴς ἔστιν, οὐθ' ὡσπερ ἐκ γήρους, δυσήκοος. Κακοὺς δὲ σώζειν οὐτε δίκαιον, οὐτε τοῖς σωζομένοις λυσιτελέσ. Διὰ δὲ τὸ τειχίζειν εἰρησθαι τὰς ἀμαρτίας, ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἀφέσεως τούτων τὸ μεσάτοιχον, τοῦ φραγμῶ ἴσθαι λέγεται. Ἀποστρέφει δὲ τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν, δυσειδὲς ὡσπερ καὶ δυσώδεις οὐ φέρων ἰδεῖν. Ἐντεῦθεν δὲ δὴλον, ὅτι οὐδὲ τὸ δίκαιον ἀκούον, ἀδικον δὲ μὴ, δικαιοσύνη Θεοῦ ἔστιν, οὐ σωματικὸν οὐδὲ αἰτιασάμενος δὲ καθόλου τὰς ἀμαρτίας, κατ' εἶδος αὐτὰς ἐπεξέρχεται, καὶ μισαιφροσίαν αἰτιάται, καὶ καταλαλιάν, οὐδαμοῦ δὲ νῦν εἰδωλολατρείαν. Ἀπέκτεινον γὰρ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς δικαίους ἐσυκοφάντησαν. Ἐφη γ' οὖν Ἰερεμίας : « Ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐκ τῶν καταρωμένων με. » Καὶ ὁ παρῶν δὲ προφήτης ἔφασκε : « Ἴδτε ὡς ὁ δίκαιος ἀφρεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Ἀφ' ὧν, ὡς ἐξ ἐλάττονος κακῶν μελέτης ἐπὶ τὸν φόνον τοῦ Σωτῆρος ἀνέδραμον, ὃν ἔοικε μάλιστα διὰ τῶν παρόντων ὁ προφήτης δηλοῦν. Εἰ γὰρ καὶ μὴν τὸ χεῖρες τοῦ Σωτῆρος, γεγονάσιν ἀλλ' οὖν αἰτίαι, καὶ τὸ ἂν αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς ἐβῶν, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Καὶ κακῶς δὲ λέγοντες οὐκ ἐπαύοντο ἀνασείειν τὰ πλῆθη, καὶ δαιμονῶν, καὶ Σαρμαρείτην ἐκ πορείας

D

« Matth. v, 4. » Thren. i, 14. » Isa. lv, 1. » Matth. xxvii, 25.

VARIAE LECTIONES.

^b Ἰσ. εἰ γὰρ καὶ μὴ μελλόντο χεῖρες αὐτῶν αἵματι τοῦ Σωτῆρος, γεγονάσιν ἀλλ' οὐδὲ αἰτίαι, οἱ τὸ.

τε εἶναι, καὶ ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια A probris lacessere, populumque in illum concitare, qui furiosum⁹⁰, qui Samaritam⁹¹, qui ex adulterio procreatum dicere⁹²; qui denique in Beelzebut nomine dæmonia eijceret⁹³, incusare nunquam desierunt.

Διό φησιν· Οὐδεὶς λαλεῖ δίκαια, οὐδὲ ἐστὶ κρίσις ἰληθινή· καὶ ἄλλως αὐτοὺς ὡς ψευδεῖς καὶ ἀδίκους κριτὰς κατατιπώμενος. Εἶτα, ἐπειδή περ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶντες ἕτερον προσδοκῶσι Χριστὸν, ἀνθρώπινά τινα περὶ αὐτοῦ μυθολογῶντες, ἐπιλέγει· *Πεπολοῦσιν ἐπὶ ματαίους, καὶ λαλοῦσι κενά*. Διὸ Παῦλος ἀποτρέπει μὴ προσέχειν Ἰουδαῖοις μύθοις, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλως μάταιοι, καὶ ἐλάλουν ἀλλήλοις κενά· «Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, κτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν αὐτοῦ τὴν κληρονομίαν.» Οἵτινες ἐξ οἰκείων λογισμῶν κατ' αὐτοῦ βλασφήμους λόγους συβρίζοντες, κύουσι πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν, οὐκ εἰδότες λέγειν· «Ἐκ τοῦ φέβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδίνησαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας·» τοιαῦτα δὲ κύουσι, ἵποια καὶ δι' ἐτέρου λέλεκται· «Ἰδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν. Συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν,» καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις· «Ἔθος δὲ τῆ Γραφῆ πόνον τὸν φθόνον καλεῖν. Πόνος γάρ ἐστι τοῖς αὐτὸν νοσοῦσιν, ἐκτήκων αὐτούς. Ὀδίνησαν οὖν τὸν κατὰ Χριστοῦ φθόνον, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ μαιφρονίαν ἀπέτεκον· ἐπεὶ καὶ ἐν συλλήγοις ἔλεγον· «Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα;» Ὁ δὲ Καϊάφας, «Συμφέρει ἡμῖν, ἔφη, ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται.» Εἰη δ' ἂν τοιαῦτα καὶ ὅσα πονηρά τις ἐκ τῆ ἰδίας ἐρεύγεται καρδίας δόγματα. Οἱ δὲ τοιοῦτοι καὶ ὡς ἀσπίδων ἔβρηξαν, τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τὰ σπέρματα ἐν ἑαυτοῖς κυψαντες. Διὸ τοῖς τῆς κακίας αὐτῶν ἐκγόνοις ἐλέγχετο· «Ὅφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν. Ἐναντίας δὲ τῷ σπόρῳ τῷ θεῷ τὸν τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων σπόρον ὡς ὠνόμασε, διὰ τοῦ ἐρπυστικοῦ γένους παράδειγμα. Ἀσπίδες γάρ καὶ ὄφεις καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὡστοκοῦντων ἐστίν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοσαύτην κακίαν, τὴν μελέτην καὶ διδασκαλίαν τῶν θείων Γραφῶν ἐπαγγελλόμενοι, πρὸς μυθώδεις γραζολογίας ἐκπίπτουσι καὶ ἀνθρώπων ἐντάλματα, παρέβαλεν ἀρχηγὸς Ἰσραὴλ, τὸ σαθρὸν καὶ ἀτιμον τῆς αὐτῶν ἐκδοχῆς τε καὶ παραδόσεως. Μήποτε δὲ καὶ τὰς κατὰ Χριστοῦ συκοφαντίας οὕτω καλεῖ; ὄφλους γάρ πλέκοντες, φροντο μὲν τὴν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐπιχειρημάτων πλουτήσαι σκέπην, καὶ λυσιτελέες τι θηρῶν. Οὐδὲν δὲ ὠνησαν γυμνοὶ τῆς ἀνωθεν γενόμενοι σκέπης, enim cum in eum necteret, ita se suorum conatum praesidio abunde munitos esse arbitrabantur tanquam quod sibi conduceret, essent assecuti, quod nihil ipsis tamen, cum superna protectione carerent, profuit.

Καὶ ὁ μέλλων, φησὶ, τῶν ὧν αὐτῶν φαγεῖν, συντριψας οὐριον εὔρεν. Αὐτῶν λέγει, περὶ ὧν ἔφη τό· Ὡς ἀσπίδων ἔβρηξαν. Οἱ μὲν οὖν ἐν κακίᾳ τέλειοι, διαβρήξαντες τὰ τελεσοφθηθέντα εἰς

667 Ideoque neminem loqui quæ justa sunt; neque justum esse iudicium adiecit: ut eos alia etiam ratione, tanquam falsos et iniquos iudices incusaret. Quia deinde se ipsi decipientes, Christumque alium exspectantes, humana quædam de illo fabulabantur; *confidere eos in vanis, et inania loqui* addit: indeque monet Paulus⁹⁴ ne Judaicis fabulis hominumque mandatis, quæ veritatem aversantur, attendamus. Erant vero et alia ratione *vani, inaniaque secum loquentes*; qui impia ista: «Hic est heres, venite, occidamus eum, et possideamus ipsius hereditatem», in ore habebant. Illi nimirum ex proprio sensu in eum contumeliosa et blasphema verba consuentes, *conciunt laborem, et pariunt iniquitatem*, qui dicere non possunt: «In timore tuo, Domine, in utero accepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis». Talia vero sunt quæ *conciunt*, qualia etiam apud alium habentur his verbis: «Ecce parturivit iniquitatem, concepit laborem, et peperit iniquitatem», cæteraque deinceps. Est porro Scripturæ usitatum *laboris* nomine, invidiam ideo significare, quod qui ea laborant, tabescant. *Conceperunt* ergo in Christum invidiam, et eadem in eundem *pepererunt*. Et ista deinde suis in conciliis usurparunt: «Quid facimus, quoniam hic homo multa signa facit?» Et Caiphas: «Conducit nobis, inquit, ut unus moriatur homo, ne tota gens pereat». Fuerint vero generis hujus et mala dogmata, quæ de corde suo quis depromit. Qui deinde tales sunt, *ova etiam aspidum frugerunt*, qui adversariarum potestatum semina tanquam in utero suo gerebant: unde sunt malitiosa eorum proles, serpentes, et viperarum genimina nuncupata⁹⁵. Congruè autem, et convenienti plane cum divino semine ratione, adversariarum potestatum semen, ut serpentium genus esse demonstraret, *ova* appellavit. Sunt enim ex eorum genere, quæ ova pariunt, et aspidem, et serpentes, cæteraque similia. Qui vero post tantam malitiam cum sacras Litteras earumque studium profiterentur, in fabulas 668 aniles, hominumque mandata delapsi sunt, marcidam et ingloriam eorum in docendo traditionem, *araneorum telæ* comparat. Annon vero et eas etiam, quibus in Christum usi sunt, calumnias ita nuncupavit? Dolos ad plenam absolutamque nequitiam pervenerunt,

⁹⁰ Joan. x, 20. ⁹¹ Joan. viii, 48. ⁹² Ibid. 41. ⁹³ Luc. xi, 15. ⁹⁴ Tit. i, 14. ⁹⁵ Matth. xx, 39. ⁹⁶ Isa. xxvi, 18. ⁹⁷ Psal. viii, 13. ⁹⁸ Joan. xi, 47. ⁹⁹ Ibid. 50. ¹⁰⁰ Matth. iii, 7.

si quæ matura sunt et perfecta *fregerint*, ea in se excipiunt. Qui autem eam minus habent absolutam et plenam, si de eis prius *comederint*, quam tempestiva et absoluta sint, intereunt. Ideo que *qui de ovīs eorum comederit, moriturum* reliqui transtulerunt. At vero qui prudens est, istaque potest evertere et confutare, quod in eis ventosum, quod *urinum*, quodque *putridum* latebat, ipsum denique, qui solo necat aspectu, *basiliscum*, id est regulum, reperiet. Quod si aliorum quæris interpretationes, Aquilam quidem dixisse: *Et quod sotum est in viperam erupit*; Symmachum autem: *Quod convolutum est ubi fractum fuerit, aspis erit*; Theodotionem denique: *Quod sotum est erupit in aspidem*, reperias. Adeo nihil ea Judæis, quæ in Christum meditati sunt, quidquam profuerunt non magis, quam *ovum* ejusmodi, vel quod potius omnis etiam interitus causa sit, fregerit. Aiunt porro nonnulli *comedere de ovīs* peccatorum, idem esse, quod eorundem verbis fidem adhibere: ut olim Abel, cum Caino credidit unde mortem sibi conciliavit. In id enim operis eorum sermo incunabit, ut verbis istis: *Et quod sotum est in viperam divisum est*, significatur. Deinde quod *telam aranæ texere* dixit, 669 *fusius sermonem istum explicavit*, cum *telam eorum in vestimentum non fore* adiecit. Lege enim despecta doctrinas et mandata hominum sibi dixit, nihil aliud, ut placet quibusdam, quam nullum illis, quæ gerunt, allatura ornamentum significavit, sicuti nihil ad ornatum corporis quod Deo

Deinde quænam tela ipsa sit, explicat, cum *opera eorum, iniquitatis opera esse* adjungit, quia nimirum alii divinarum Litterarum ope, spiritualia spiritualibus componentes⁶¹, divinam plane tunicam *contexunt*, alii autem in Judaicis fabulis inutiliter occupati, *telam* velut *aranæ* ad simpliciores captandos venandosque componunt. Enumerat vero singulatim quæ ipsi admiserunt, ut non injuria rejectos esse demonstrat. Sequitur: *Et pedes eorum ad malitiam currunt*: quandoquidem ei corporis membra ipsa motus aptitudinem ad id sumunt, ad quod assueverunt: ideoque *veloces ad effundendum sanguinem innocentem* pedes evaserunt; ita enim cæteri reddiderunt. Inde igitur ad eum, qui revera fuerat *innocens, sanguinem* progressi sunt. Non aliter quam Judas a turpi quæstu ad pessimam foedissimamque avaritiam animi cogitationem convertit. *Et viam pacis non cognoverunt*. Ilinc et Salvator Jerusalem deslevit his verbis: « Si scires et tu, quæ sunt pacis tue: quoniam venient dies in te, et circumdabunt te hostes tui vallo, et circuibunt te, et filios tuos terræ allident⁶². » Sed *non est judicium in viis eorum*, ino potius omnis iniquitas et nequitia. Sic et David ipse, quæ per Mosen data sunt, præcepta appellavit, cum judicium et justitiam in Jacob Dominum

ἑαυτοὺς ὑπεδέξαντο. Οἱ δὲ ἀτελέστεροι, πρὶν τελεσφορηθῆναι τούτων ἐμπαρόντες ἀπόλλυνται. Διὸ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, Ὁ δὲ σωθῆναι ἐκ τῶν ὧν αὐτῶν ἀποθαρσύνεται. Ὁ δὲ συνετὸς, καὶ ἀνατρέπειν ἐλέγχου ταῦτα δυνάμενος, τὸ ἐν αὐτοῖς ἐξεύρεν ἀνυμαλον, καὶ οὐριον, καὶ δυσώδες, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγχευόμενον καὶ ἐκ μόνου φθοροποιὸν τοῦ βλέματος βασιλλισκον. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ τὸ θαλφθὲν ἐσχίσθη ἐχιδνα. Κατὰ δὲ Σύμμαχον· Τὸ δὲ συνεστραμμένον ἀποβράβη· ἐστὶ ἀσπίς· κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα· Τὸ θαλφθὲν ἐβράβη ἀσπίς. Οὕτω τοῖς Ἰουδαίοις τὸ κατὰ Χριστοῦ μελετηθὲν, ἀνόνητον γέγονεν, ὡς τοῖς τοιοῦτο κλιῶσιν ὧν, μᾶλλον δὲ καὶ παντὸς ὀλέθρου πρόξενον. Φασὶ δὲ τινες ὡς τὸ ἐσθίειν ἀπὸ ὧν, ὧν τίκτουσιν οἱ ἁμαρτωλοὶ, τὸ πεθεσθαι λόγοις αὐτῶν· ὡς ὁ Ἄβελ τῷ λόγῳ Κάϊν, ἐξ οὗ θάνατος. Εἰς τοῦτο γὰρ τοῦργον ὁ λόγος αὐτῶν κατανατῆ· ὁ δηλοῖ, καὶ τὸ θαλφθὲν ἐσχίσθη ἐχιδνα. Εἰπὼν δὲ, Ἰσθὲν ἐχιδνης· ὑψαίρουσι, πλατύτερον τὸν περὶ τούτου λόγον ἐκτίθεται φάσκων· Οἷς^d τις αὐτῶν οὐκ ἐστὶν εἰς ἱμάτιον. Συνετίθεσαν γὰρ, ὡς εἰρηται, διδασκαλίαις, ἐντάλματα ἀνθρώπων, τοῦ νόμου καταφρονήσαντες. Διὸ φησιν, Οὐκ ἐστὶν εἰς ἱμάτιον. Τοῦτ' ἐστὶ, φασὶ τινες, οὐκ οἴσει κέσμον αὐτοῖς ἂ πράττουσιν, ὡς οὐδὲ τῷ Ἀδὰμ ἠνεγκε κέσμον τοῦ σώματος τὸ ἀνευ Θεοῦ πραχθέν.

confinxerant. Itaque cum *non fore in vestimentum* vetante gesserat, Adamo contulit.

Εἶτα ἐρμηνεύει τίς ὁ ἱσθός. Τὰ γὰρ ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομιᾶς. Ὅτι οἱ ἐκ λόγων θεῶν πνευματικοῖς πνευματικῶς συγχρῖνοντες, χιτῶνα θεῶν ὑψαίρουσιν. Οἱ δὲ εἰς ἀχρηστονταῖς Ἰουδαϊκαῖς μυθολογίαις κατατρέβονται, συντιθέντες ἱσθὲν ὡς περ ἀράχνης ἐπὶ θήρῃ τῶν ἀπλουστέρων. Κατὰ λεπτόν δὲ διηγέεται τὰ κατ' αὐτοῦς, τὸ δίκαιον ἐπιδεικνύς τῆς τούτων ἀποβολῆς. Οἱ δὲ πύδες αὐτῶν εἰς κακίαν τρέχουσιν· ἐπεὶ καὶ τὰ σωματικὰ μείνη κινήσεως ἐπιτηδεύοντα λαμβάνει πρὸς ὃ συνεθίζεται. Ταχέϊον ἐκχέει αἷμα ἀναίτιον. Οἱ λοιποὶ γὰρ οὕτως ἐξέδωκαν. Ἐντεῦθεν οὖν ἐπὶ τῷ ἔρωτι· ἀναίτιον αἷμα προήλθον. Ὡς Ἰούδας ἀπὸ τῆς αἰσχροκερδίας, ἐπὶ τὴν χειρίστην αἰσχροκερδίαν διὰ μελέτης προσήθη. Καὶ ὁδὸν δὲ εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκλαύσατο τὴν Ἰερουσαλήμ εἰπὼν· « Εἰ ἤθεις καὶ γε σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σοί, καὶ περιβαλοῦσίν σοι οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, καὶ κυκλώσουσίν σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐδαφιοῦσιν. » Ἄλλ' οὐδὲ κρίσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, ἀκρισία δὲ πᾶσα καὶ ἀδικία. Καὶ τὴν διὰ Μωσέως δὲ Δαβὶδ οὕτως ἐκάλεσεν ἐντολήν· « Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας ἰ. » Ἄλλὰ καὶ αἱ τριβῆαι αὐτῶν διστραμμένα. Διαστροφή γὰρ τοῦ ἔρωτος τὸ κακόν. Καὶ οὐκ οἴδασιν εἰρήνην. Οὗ γὰρ προσεδέξαντο τῆς εἰρήνης τὸν πρῦταν, περὶ οὗ

⁶¹ 1 Cor. 11, 13. ⁶² Luc. xix, 42-43.

VARIÆ LECTIONES.

^a γρ. ἀράχνης. ^d ὁ ἱσθός. • γρ. ἰσ. μέν. ἰ ἰσ. λέγων.

τὸ, «Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν.» Καὶ ὁ φησὶν Ἄ. fecisse cecinit ⁶⁵. Sed sunt eorum etiam semitæ pravæ. Est enim malum, ejus, quod rectum est, depravatio. Et nesciunt pacem; quia pacis largitorein et custodem minime admisserunt: qui pax esse nostra scribitur ⁶⁶; qui pacem se suam largiri apostolis dixit ⁶⁷. Ob hæc autem **670** omnia, recessit, ait, ab eo *judicium*, de quo nimirum dicebat: «Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ, *judicium* gentibus feret ⁶⁸.»

Αὐτὴ τοίνυν ἡ τοῖς ἔθνεσι δοθεῖσα *κρίσις ἀπέστη ἐξ αὐτῶν*, καὶ ἡ τοῦτοις δοθεῖσα *δικαιοσύνη* διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος. Καὶ ἄλλως ἔσχεν ἡ ἀδικία χυρῶν κατ' αὐτῶν, ὥστε ἀπὸ ἀσεβῶν ἀθῆναι ⁶⁹ οἶον, ὑπὸ Ἀσσυρίων. Ἰγπομισιάντων αὐτῶν φῶς ἐγένετο αὐτοῖς σκότος. Περὶ μόνην γὰρ τὴν λέξιν ἀσολοῦμενοι τῆς Γραφῆς, ὡς περὶ τινὰ τοῖχον ἐοικασί ψηλυζῆν. Διὸ λέξει ψηλαφῆσουσιν, ὡς τυφλοὶ τοῖχον. Καὶ πάλιν Ἰ. Περὶ οὐραὶ ἐν μεσημέριᾳ, ὡς ἐν μεσονυχτίῳ, καὶ ὡς ἀποθνήσκοντες. Κατὰ γὰρ τὸν καιρὸν τοῦ τῶν ἐθνῶν μεσημβρινοῦ φωτὸς ταῖς εὐαγγελικαῖς αὐγαῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταλαμπομένης, ὡς ἂν τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηκότες μόνου πεπτόκασιν, καὶ ὡς ἐν μεσονυχτίῳ διαύουσι. Τοιοῦτους τῶν εἰρημένων ἔργων ἐσχῆκασιν τοὺς καρπούς. Προσεδόκων μὲν γὰρ τὸν παρὰ Χριστοῦ φωτισμὸν, προφητῶν βοῶντων Ἰ. Φωτίζου φωτίζου, Ἰερουσαλήμ. Ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰ. Ἄλλ' οὐ προσεδέξαντο τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐκόντες δὲ γεγονῶσι τυφλοὶ καὶ τυφλῶν ὁδηγοὶ, καθὰ φησὶν ὁ Σωτὴρ. Οὐ γὰρ ὑπέκρουσα λέγοντι Ἰ. Ὡς τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτί, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. Ἰ. Τὸ δὲ, Πορεύονται ὡς ἄρκτος ἄμα καὶ περιστέρα ὄυχοὶ μὲν κατὰ ταύτην, οἱ δὲ κατ' ἐκείνην Ἰ. οἱ αὐτοὶ δὲ κατ' ἄμφω. Οἱ γὰρ στεναγμοὶ αὐτῶν οὐκ ἐπὶ μετανοίᾳ ὧν ἐξέχεαν αἱμάτων εἴνεκα, τὴν αἰσθητὴν δὲ κλαίοντες Ἰερουσαλήμ. Εἰκότως θηρίῳ ἀγρίῳ παρεδότησαν. Καὶ ὡς εἴρηται πάλιν ἐν ἄλλοις, γεγονῶσιν ὡς ἄρκτος ἀτεκνονμένη. Φασὶ γὰρ τὰς ἄρκτους δευνῶς φέρειν τὴν τῶν σκύμων ἀποβολήν, καὶ οὐν ὀδυρμῶ περινομένας περινοσεῖν ἐπιτηδῶσας τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Ἄρκτος μὲν οὖν ὀνομάσθησαν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀνθρώπους ἐφαγον, μαιφρονῶντες τοὺς προφήτας.

Ἡ τεκνωμένη ^h δὲ, διὰ τὸ ἀγριώτερον, καὶ διὰ τὴν τῶν αὐτῶν ἀπίοειαν τέκνων. Αἱ δὲ *περιστέρα* γοερὰν ἀφιδίσι φωνὴν συνεχέστατα, ὅποιοι γεγονῶσιν οὗτοι τὴν ἑαυτῶν ἀποδυρόμενοι πόλιν. Εἴρηται γὰρ, ὅτι ἔσονται ἐπὶ τῶν ὀρέων ὡς *περιστέρα* μελετηταί. Νοητέον δὲ καὶ οὕτως Ἰ. Πορεύονται ἐν ἀγριότητι νοῦ συνεζευγμένης ἀσυνεσίας. Φησὶ γὰρ τις προφήτης Ἰ. Καὶ ἦν Ἐφραῖμ περιστέρα ἄνου, οὐκ ἔχουσα καρδίαν. Ὁ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἡ παρὰ Χριστοῦ σύνεσις καὶ πραότης. Περὶ ὧν Ἰερεμίας φησὶν Ἰ. Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. Ἰ.

⁶⁵ Psal. xcvi, 4. ⁶⁶ Ephes. ii, 14. ⁶⁷ Joan. xiv, 27. ⁶⁸ Isa. xlii, 1. ⁶⁹ Isa. lx, 1. ⁷⁰ Matth. xv, 14. ⁷¹ Joan. xii, 35. ⁷² Osce vii, 11.

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁵ δ: καιωθῆναι. ^h γρ. ἡ τεκνωμένη.

Quod igitur gentibus datum est *judicium* ab eis recessit, eaque ipsa: quæ istis per salutis gratiam concessa fuerat, *justitia*. Et alias etiam in eos locum habuit *injustitia*, qui ab impiis. Assyriis nimirum, *Judicati sunt*. Cum *expectarent lucem*, factæ sunt eis *tenebræ*. Nam cum in sola Scripturæ dictione occuparentur, quemdam veluti *parietem cæci palpabant*. Et rursum: *Cadent in meridie, veluti nocte media, nec aliter quam morientes*. Ipso enim gentium *meridianæ lucis* tempore, cum splendore evangelico illustraretur Ecclesia, tanquam soli morte digna commisissent, *ceciderunt; veluti que in nocte media degunt*. Atque ii ipsi quidem fructus sunt, quos ab operibus suis perceperunt. Cum enim, clamantibus prophetis: «*Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini in te ascendit* ⁷³,» illuminationem a Christo *expectarent*, veram lucem non exceperunt: sed sponte cæci cæcorumque duces, ut ait Salvator ⁷⁴, facti sunt. Non enim dicentem audierunt: «*Quandiu lumen habetis, ambulate in lumine, ut tenebræ vos non comprehendant* ⁷⁵.» Deinde, quod *quasi ursum et columbam pariter ambulaturos* adjecit; non hos quidem more hujus, illos autem, illius; sed amborum in modum victuros significavit. Neque enim scelerum pœnitundine, effusique sanguinis recordatione *gemituri sunt*; sed ipsam sensibus objectam Jerusalem defleturi. Non immerito autem *feræ truci et immiti comparati sunt*; et, sicut alibi jam dictum est, *urso similes effecti*, cui sunt adempti catuli. Aiunt enim *catulorum abreptionem urso* ferre gravissime, quæ si contigerit, magno furentes gemitu omnia circumire, obviosque adoriri. *Ursi* igitur ideo appellantur, quod et ipsi homines **671** comederent; qui ne a prophetarum quidem cæde abstinuerant.

Dicuntur vero et *catulis orbat*; ut major eorum ferocitas ostendatur, qui ne suorum quidem liberorum vitæ pepercerunt. *Columbæ* ipsæ deinde querulam vocem frequentissime emittunt; quales et isti fuerunt, dum urbis suæ interitum lamentarentur. Dictum est enim *furto* in montibus tanquam *columbas* gementes et querulas. Intelligas vero et isto etiam pacto: *Ambulabunt in feritate* mentis conjuncta cum temeritate et ignoratione. Ait enim propheta quidam: «*Et erat Ephraim quasi columba amens, et corde destituta* ⁷⁶.» Non

est enim in ipsis, quæ a Christo proficiscitur, prudentia et mansuetudo : de quibus hunc in modum Jeremias : « Infatuatus est omnis homo a cognitione ⁷¹. » Et rursum : « Quæ in illis est sapientia, quoniam verbum Domini rejecerunt ⁷²? » Vel *urso* ideo et *columbæ* similes fecit, ut eorum in imbecilliores audaciam, in valentiores autem timiditatem et ignaviam demonstraret. Symmachus autem et Theodotio : *Tanquam columba meditationem meditabimur*, reddiderunt; Aquilas autem, *Tanquam columbæ vocem emitemus*. Scripturas enim etiam nunc *meditari* conantes, eas ipsas ediscunt, tenuique adeo, et exili voce circumcinnunt, ut nihil a *columba* rationis experte discrepent, quæ inconditam vocem solet emittere. Cæterum et verba ista, et quæ deinceps, tanquam ab accusati populi persona cæteri reddiderunt. Infert igitur hunc in modum Symmachus : *Ob id longe factum est iudicium a nobis, et non apprehendet nos justitia; speravimus in lucem, et ecce tenebræ*, illaque quæ sequuntur. At interpretes Septuaginta quæ postea afferuntur : *Expectavimus iudicium, et non est salus*, populi personæ tribuerunt, tanquam sua Deo peccata confiteri, et se ipsos cum pœnitentia accusare propheta significet. Putant tamen nonnulli prophetas, cum rejectionis ejus mentionem faciunt, quæ post factam Christo contumeliam populo contigit, **672** alterius etiam vocationis, quæ postremis temporibus per fidem in Christo futura est, utiliter meminisse. ideoque nunc pœnitentium personam inducere, qui se *iudicium expectasse, nec esse iudicium* dicant; iudicium nominantes illud ipsum per fidem ad gentes delatum, quod licet *expectarent*, non sunt tamen adepti.

Neque vero causam volunt reticuisse, cum *multam suam esse iniquitatem* adjecerunt; qui enim, a quo peccata per fidem delerentur, eos verbis istis monentem : « Amen, amen dico vobis. Nisi credideritis quia ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁷³, » non admiserunt. Deinde, quæ in Christum ausi sunt non reticentes : *Impie egisse se, atque mentitos esse* adjiciunt. Quo loco Symmachus : *Novimus*, inquit, *injuste nos agere et mentiri adversus Dominum*. Aquilas autem, ubi *Dominum negasse* dixit, ut eorum inficiationem demonstrat : *Sed et recessimus*, addit, *post tergum Dei nostri, locuti sumus calumniam*. Vides eorum idololatriam nullo modo accusari, sed *calumnias*, et falsos sermones, cæteraque ejusmodi. Olim quidem Dei signa calumniantes, eundem in Beelzebub, dæmoniorum principe dæmonia ejicere ⁷⁴; falsaque et *iniqua* de corde depromentes, Samaritanum esse ⁷⁵, furiosum, vinosum ⁷⁶, turbasque excitare et commovere ⁷⁷ dicebant; ideoque *se a iudicio recessisse* adjecerunt. Neque enim vos, inquit, ab illo derelicti estis; sed illud a vobis, qui ei tanquam terga dederitis. Atque hæc quidem

A Καὶ πάλιν ἡ Σοφία τίς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ὅτι τὸν λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν; ἢ ὡς ἄρκτος καὶ περιστέρα τοῦτ' ἐστὶ θρασεῖς κατὰ τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ δειλοὶ πρὸς τοὺς ἰσχυροτέρους. Σύμμαχος δὲ καὶ Θεοδοσίω ἐξέδωκαν· Ὡς περιστέρα μελέτη μελετήσομεν. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ὡς περιστέρα φθογγὴ φθεγεόμεθα. Εἰσέτι γὰρ καὶ νῦν περιώνεται μελετᾶν τὰς Γραφάς, καὶ ἐκμανθάνειν, ψιλλῆ φωνῆ περιάβοντες, ὡς μηδὲν διαφέρειν ἀλογίστο· περιστέρας ἀναρῶν ἀποιδούσης φωνῆν. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ βῆτόν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ κατηγορουμένου λαοῦ ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. Ἐπιφέρει γοῦν Σύμμαχος· Διὰ τοῦτο μαζρὰν ἐγένετο κρίσις ἀφ' ἡμῶν, καὶ οὐ καταλήψεται ἡμᾶς δικαιοσύνη. Προσδοκῶμεν ἰεὶς φῶς, καὶ ἰδοὺ σκότος, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ Ἑβδομήκοντα δὲ τὰ ἐπαγόμενα τῷ προσώπῳ τοῦ λαοῦ περιέθηκαν· Ἀρεμεῖταμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία. Ὡς ἀν τοῦ προφήτου διδάσκοντος αὐτοὺς ἐξομολογεῖσθαι τῷ Θεῷ τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας, καὶ κατηγορεῖν ἑαυτῶν ἐπὶ μετανοίᾳ. Τί νῆς δὲ φασίν, ὡς ἐπειδὴ οἱ προφήται μνησθῶσι τῆς ἀποβολῆς τοῦ λαοῦ τῆς μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀθείαν, μέμνηται χρησίμως καὶ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀνακλήσεως; τῆς ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως, διὰ καὶ νῦν μετανοούντων εἰσθήγαγε πρόσωπον· Ἀρεμεῖταμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστιν, κρίσιν λεγόντων τὴν διὰ πίστεως ὁδοῖσαν τοῖς; ἔθνεσιν, ἣν προσδοκῆσαντες οὐκ ἔσχον.

C Τὸ δὲ αἴτιον, Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία, φασίν. Οὐ γὰρ ἐδεξάμεθα τὸν διὰ πίστεως; ἐξαλείφοντα ἀμαρτίας, ὃς αὐτοῖς ἔλεγεν· Ἐμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐάν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις; ὑμῶν ἀποθάνεσθε. Καὶ τὰ κατὰ Χριστοῦ τολμηθέντα δηλοῦντες, φασίν· Ἠσεβήσαμεν, καὶ ἐψευδάμεθα. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐγνωμεν, φασίν, ἀδικεῖν καὶ ψεύδεσθαι κατὰ Κυρίου. Οἱ δὲ ἱ Ἀκύλας ἀρητήσασθαι ἐν Κυρίῳ, τὴν ἀρησίαν αὐτῶν παριστάς· Ἀλλὰ καὶ ἀπέστημεν, φασίν, ἐπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐλαλήσαμεν συκοφαντίαν. Ὁρᾶς ὡς οὐδαμοῦ αὐτῶν εἰδωλολατρεῖαν κατηγορεῖ, ἀλλὰ συκοφαντίας, καὶ λόγους ψευδεῖς, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ποτὲ μὲν τὰς θεοσημείας διαβάλλοντες ἔλεγον· Ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια· Ἀπὸ καρδίας; τε αὐτῶν ἐρευγόμενοι ψευδῆ τε καὶ ἴδικα, Σαμαρείτην καὶ δαιμονώνοντα, φάγον καὶ οἰνοπότην ἐκάλουν, ἀνασεύειν τε τοὺς ὄχλους ἐφασκον. Διὸ φασίν· Ἀπεστήσαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν. Οὐ γὰρ αὐτῆ, φασίν, ἡμᾶς κατέλιπεν, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὴν, οἰνεῖν ὡτα δόντες αὐτῇ. Αἱ δὲ φωναὶ ζητούντων εἶσιν ἐλεθθῆναι παρὰ Χριστοῦ, καὶ συνεχῶς ὁμολογούντων τῆς ἀληθείας τὴν ἀρησίαν, καὶ τοὺς ψευδεῖς ἑαυτῶν λό-

⁷¹ Jerem. viii, 9. ⁷² ibid. ⁷³ Joan. viii, 24. ⁷⁴ Luc. xi, 15. ⁷⁵ Joan. viii, 48. ⁷⁶ Joan. x, 20; Matth. x, 19. ⁷⁷ Luc. xiiii, 2.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. προσδοκῆσαμεν. ἰ γρ. ὁ δὲ. ἰ γρ. φησίν.

γινώσκοντες. Τὸν δὲ λόγον εἰς ἑαυτὸν ὁ προφήτης πάλιν ἀναλαβὼν κατηγορεῖ, δεδραπανῆσθαι λέγων, καὶ παντελῶς ἐκλιπεῖν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν. Ἐν δὲ ψεύδει (ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, σκοτῶ) περιπατοῦντες, πῶς ἂν εὐθελος ἔσχων ὁδοῦς, Χριστὸν τὸ φῶς ἀποστραφέντες, καὶ τὴν ἀλήθειαν; Καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρεσεν αὐτῷ, οὐκ ἦν κρῖσις· τοῦτ' ἔστι δικαιοκρατία. Καὶ εἶδε, καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ· καὶ ἤδη γὰρ εἶπεν· «Ὅτι ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄ. Ὁρωπος· ἐκάλεσα καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων.» Φιλάνθρωπος γὰρ ὢν ὅλη πόλει δι' ἓνα καὶ μόνον ἀνέστη τὰ ἐγκλήματα. Διὰ γὰρ Ἱερουσαλήμ, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, καὶ ἴδετε ἂν εὕρητε ἀνδρα· εἰ ἔστι ποτῶν πίστις, καὶ ἀγαπῶν ἔλεος, καὶ ὁδῶς ἔσομαι αὐτῆς, λέγει Κύριος. Ὑπέσχετο δὲ καὶ Σοδὸμοι· ἀνεῖναι εἰ σκοίεν πέντε δικαίους. Πενταπόλιως γὰρ οὕσης, καθ' ἑκάστην ἓνα ζητεῖ. Τὸν οὖν τοῦς ἄλλους σώσαι δυνάμενον ἐκ δικαιοπραγίας, καὶ νῦν ἐκάλεσεν ἀντιλαμβαρόμενον. Μηδὲνα δὲ τοιοῦτον εὕρον, ἠμύνατο, φησὶν, αὐτοῦς τῆ δυνάμει. Τοῦτο γὰρ τὸ, βραχίονι. Ἐστηρίσματο δὲ καὶ τῆ ἐλεημοσύνη· ἢ κατὰ τοὺς ἀποστόλους, ἐπεστηρίσματο. Ὁ γὰρ πάντας ἀπόλεσεν. Ἔσπετε γὰρ τὸ κατάλειμμα τοῖς πετράτιν αὐτῶν ἀψευδῆ τὴν ἐπαγγελίαν τηρῶν. Ἐφ' οἷς αὐτῶν ἄλλωσιν τὴν ἐσχάτην σημαίνων, ὡς περ ὀπλιζόμενον τὸν Θεὸν κατ' αὐτῶν ὑποτίθεται, πρὸς ὃν εἴρηται· «Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου;» Τοιαῦτα δὲ παθόντων, οἱ λοιποὶ τῆς οἰκουμένης, φησὶ, φοβηθήσονται τὴν κατὰ τῶν ἀπειθεσάντων βίαιαν ὀργὴν, ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ ἠμύνατο αὐτοῦς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, τινὲς ἐκθέμενοι, καὶ ἔσωσεν αὐτῷ βραχίον αὐτοῦ, ἐπήγαγον· μηδεμίαν ἰσχὺν ἐχόντων αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς διὰ τὰς ἁμαρτίας, ἐν ἰσχύϊ Θεοῦ ἡ νίκη καὶ ἡ σωτηρία παρέσται διὰ Χριστοῦ. Καὶ πάλιν Ἄντι τοῦ, καὶ τῆ ἐλεημοσύνη αὐτοῦ ἔστηρίσματο, καὶ τῆ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπεστηρίσματο, τὸ ῥῆτὸν εἰπόντες, ἐπήγαγον· Ἡ γὰρ ἐν Κυρίῳ δικαιοσύνη στήριγμα γίνεται τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν δικαίας κρίσεως. Πρὸς τὴν πολεμικὴν δὲ τοῦ Θεοῦ παρασκευὴν ἔφασαν, ὡς ταύτην ὁ Ἀπόστολος ἡμᾶς τὴν ὀπλίαν ἐνδύσασθαι παραναί. Ἐν Κυρίῳ οὖν τὸ ἀληθὲς τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἔστι θώραξ τῆς ἐλπίδος. Ἡ μὲν ἔστι περιεσφαλῆλα, ἐν ἡμῖν δὲ μίμησις.

D Loquuntur vero tanquam de bellica Dei supellectile; adhortatur Apostolus⁸². Quæ est igitur in Domino *justitiae* veritas, ipsa vere spei *lorica est*; ipsa vere iunior.

Ἐπεταὶ δὲ, φησὶ, καὶ ἡ κριτικὴ ὄσον ὀπλις, κατὰ τῶν ὀλιθόντων Χριστὸν ἐν τῇ κατ' αὐτοῦ, καὶ τῆ κατὰ τῶν ἀγίων ἐπαναστάσει. Ταῦτα δηλοῦνται καὶ τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ. Τινὲς δὲ τὴν ὅλην ἀνωθεν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆτιν· Θεοῦ πολλάκις ἐπαγγελαμένου βοηθεῖν τῷ λαῷ, καὶ τὸναντιον αὐτοῦς αἰχμαλωσίξ παραδιδόντος, ὡς ἀσθενοῦντος καταβδῶν Θεοῦ. Δι-

voces eorum sunt, qui a Deo misericordiam consequi quæerunt, quique crebro *veritatem* se negasse falsaque meditato esse contententur. At in se rursus sermonem assumens propheta eosdem accusat, *consumptam* apud eos *esse veritatem*, atque penitus in *viis eorum deficere* asserens. Cum autem in falsitate, id est in *tenebris, ambularent*, qui poterunt *viis rectis* incedere, qui Christum *veram lucem et veritatem*. **673** sunt aversati?

Et vidit Dominus, et non placuit ei: quia non erat *judicium*; justum scilicet. Et vidit, et non erat *vir*. Nam et antea dixerat: «Veni, et non erat homo; vocavi, et non erat qui audiret⁷⁹.» Pro sua siquidem in homines *benevolentia*, toti civitati unius nomine peccata condonat. Ait enim in hunc modum apud Jeremiam: «Circuite *vias Jerusalem*, et quærite in *plateis* ejus, et videte si *inveniat* virum; si sit *faciens fidem*, et diligens *misericordiam*; et fuero ipsi *misericos*, ait Dominus⁸⁰.» Fuerat vero et Sodomis se *parciturum* pollicitus, si quinque justos haberent⁸¹. Cum enim civitates quinque complecterentur, vel unicum de singulis postulabat. Eum igitur, qui operum *justitia* alios salvare queat, hoc etiam loco *defensorem* appellavit. Sed cum talem nullum reperisset, et eos ipse potentia sua (hanc enim *brachii* appellatione significavit) *ultus est*. *Sustinuit vero et misericordia*; aut secundum alios, *confirmavit*. Neque enim omnes perdidit, qui reliquiis conservatis vanum esse quod fuerat *patribus* pollicitus, non permisit. Postea ultimam eorum *expugnationem* significans, Deum adversus illos tanquam *armatum* ante oculos subjicit; ad quem et ista dicta sunt: «Tu metuendus es, et quis resistet tibi a *furore tuo*»⁸². Illis hæc patientibus, reliqui orbis terrarum, inquit, timebunt vehementer adversus incredulos iram. Verum pro quo: *Et ultus est os brachio suo*, habemus: *Et servavit sibi brachium suum* exponentes nonnulli, omni illis adversus hostes, propter scelera, virtute destitutis, in Dei virtute per Christum *victoriam et salutem* non defuturam esse tradiderunt. Præterea, pro: *Et misericordia ejus sustinuit; et justitia ejus confirmavit* dicentes; *justitiam* in Domino, *justi* adversus *impios* *judicii firmamentum* esse addiderunt.

D Loquuntur vero tanquam de bellica Dei supellectile; adhortatur Apostolus⁸². Quæ est igitur in Domino *justitiae* veritas, ipsa vere spei *lorica est*; ipsa vere *galea*; quæ autem in nobis, **674** imitatio tan-

Sequitur vero, aiunt, etiam quæ veluti *judicialis* est, *armatura*, adversus eos, qui Christum affligunt, sive in eam ipsi, sive in sanctos insurgant; quæ in secundo etiam psalmo declarantur. Quidam autem verba ista ad initio sic explicarunt. Cum populo sæpe auxiliaturum se pollicitus esset Deus, eundem vero in captivitatem tradidisset, in Ben-

⁷⁹ Isa. i, 2. ⁸⁰ Jerem. v, 1. ⁸¹ Gen. xviii, 32.

⁸² Psal. lxxv, 8, ⁸³ Ephes. vi, 11.

¹ γρ. ἦ. ² γρ. ἦ.

tanquam propter virium imbecillitatem pollicita non præstitisset; populus vociferabatur. Itaque eos arguens, in causa fuisse eorum peccata respondet, propter quæ non audire Deus et servare potuisse visus sit. Cum enim liberos suos mactarent, eorum exta inspicientes; *manus sibi sanguine, ut impietate labia polluebant*: unde, tanquam surgenibus ex semine laboribus, frustra torquebantur. Quas enim voluptates inde percipiebant, tanquam *osa aspidum* erant intempestiva, aut *araneæ tela*, quæ nocere potius, quam prodesse valent: imo quæ, si quidquam producant, nihil a *basilisco* differat, per quem et ipsi malorum *operum* auctorem diabolum anagogice intelligimus. At ex malis omnibus *vestimentum contexuerunt*, post communem mortem mala eorum *nequaquam operiturum*, quæ ad sepulturam usque vires habitura sunt, Jobo testo ⁸³, qui se ad tumultum usque vigilasse scribit. Sunt vero, propter *malas cogitationes*, arumnsi et *miseri*, qui *pacem* non habeant. Tanquam enim amissa iudicandi vi, a *via* regia aberrantes sursum deorsum vagantur; ita siquidem *nequitiam* sectantur, ac si ea *lucem* sibi allatura sit: cum *tenebras* pariat; ultionem nimirum, quæ eos ita præsentem istæ futuroque sæculo apprehensura est: ut qui splendidissimus dies eis illuxerat, in *tenebras* convertatur; *ursique* in morem graviter, propter ademptos catulos, *et tanquam columba* assidue gement. At deinde: *Expectavimus iudicium, et non est*, ut eos qui in peccatis suis immorati sunt, Dei etiam *defensionæ* excidisse demonstrat. Significat autem *iudicii* nomine illud ipsum, **675**quo sibi quique, vel quæ præstant ora sunt, eligunt; vel quæ relinquentes pereunt cum insurgentibus in eos hostibus, Dei auxilio destituuntur. Docet enim ipsos quæ eventura sunt, et qua ratione pœnitere oporteat, si remissionem consequi velint: quo modo et David ipse priusquam templum construeretur, ejusdem non eversionem modo, sed instaurationem etiam prædixit. Nihil enim eorum quæ se invicem consequuntur, ignorat Deus. Postea sua ipsi vitia, sive ea in factis, sive in dictis versentur, accusantes, *recessimus*, aiunt, *a iudicio*: quale est illud apud Davidem, psalmo quadragesimo nono: « Tu vero odisti disciplinam, et abieccisti sermones meos retrorsum ⁸⁴. » Nonnulli vero et illud: *Concepimus, et meditati sumus de corde*, in malos prophetas usurpari arbitrantur; ob idque indignatum Deum iram in eosdem *miseriordia* temperatam induxisse. Non enim utilitate carere quamlibet Dei correptionem. Significat deinde Deum salutem, quæ pœnitentia paratur, ils, quos ulciscitur, conciliare, cum eorum *justitiam* et recte ac si Dei *vestimentum* ipsi fieri valeamus, propter propter quam et Ciezi armati visi sunt angeli,

Α ελέγχων οὖν αὐτοὺς, αἰτίας τῶν αὐτῶν ἀμαρτίας φησὶ, δι' ἧς καὶ ἀνίκοος καὶ ἀδύναμος ἐνομίσθη. Στάζασι γὰρ τὰ τέκνα αὐτῶν ἥπατοςκοποῦντο, ὡς τὰς χεῖρας αὐτῶν μεμολύνθαι τῷ αἵματι, καὶ διὰ τῶν χειλῶν ἀσεβεῖν, ἀφ' ὧν ἑαυτοῖς, ὡς ἀπὸ σπερμάτων, πόνους ἐγέννησαν, ματαιοπονοῦντες ἐν αὐτοῖς. Ἄ γὰρ ἐπιθυμήματα συνέλεξαντο, ὡς ὡὰ ἀσπίδων ἀτελεσφόρητα, καὶ ἀράχνης ἰστέος, βλάπτοντα μάλιν ἐστίν, ἥπερ ὠφέλησαι δυνατόμενα. Κἂν εἰς ἔργον δὲ προσηθίσεν, οὐδὲν ἀπέοικε βασιλίσκου. Δι' οὗ, κατὰ ἀναγωγὴν, ληψόμεθα τὸν διάβολον τὸν τῶν κακῶν χορηγόν. Ἐκ δὲ τῶν κακῶν ἀπάντων ἰμάτιον ἐξύφηναν, ὃ μετὰ τὸν κοινὸν θάνατον οὐκ ἔσται σκέπη τῶν κακῶν αὐτῶν, μέχρι ταφῆς ἰσχυόντων κατὰ τὸ ἐν Ἰωβ, τὸ, « Ἔως σόρου ἡγγυπήνησα. » Ἐκ δὲ τῶν πονηρῶν λογισμῶν ταλαιπωροῦσιν, εἰρήνην οὐκ ἔχοντες. Ὡς γὰρ τὸ κριτικὸν ἀπολέσαντες, βασιλικὴν οὐκ ἤλθον ὁδὸν ἀνω κάτω πλανώμενοι. Οὕτω γὰρ τὴν πονηρίαν μετήσσαν, ὡς φωτὸς ἐξ αὐτῆς ἀπολαύσοντας, ὃ γέγονε σκότος αὐτοῖς, δηλῶν δὴ τὴν ἐν τῷ παρόντι καὶ μέλλοντι καταληφομένην αὐτοῖς τιμωρίαν. Ὡς καὶ τὴν φωτεινοτάτην αὐτοῖς ἡμέραν σκότος γενέσθαι, ὡς ἢ στενάζειν αὐτοὺς μεγάλα ὡς ἄρκτον ἐπὶ τέκνοις, καὶ πυκνὰ ὡς περιστερὰν. Εἰτά φησιν, Ἄνεμίταμεν κρῖσιν, καὶ οὐκ ἔστι· δηλῶν τοὺς τοῖς ἑαυτῶν ἀμαρτήμασιν ἐγγροισφοντας, καὶ τῆς ἀπὸ κλήσεως ἀποτυχόντας; τῆς θείας. Κρῖσιν δὲ λέγει, καθ' ἣν τὰ κρείττω πάντες ἑαυτοῖς ἐπιλέγονται. Ἦ ἀπολιπόντες ἀπώλοντο, ἐπελθόντων αὐτοῖς τῶν ἐχθρῶν, μὴ βοηθοῦντος Θεοῦ. Διδάσκει γὰρ αὐτοὺς τὰ συμβεβηκόμενα, καὶ πῶς δεήσει μετανοεῖν, ὡς ἂν ἀφέτους τύχοιεν. Ἐπεὶ καὶ Δαβὶδ πρὸ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ, προλέγει καὶ τὴν καθαίρειν, καὶ τὴν αὐτοῦ πάλιν ἀνοικοδόμησιν. Πάντα γὰρ μετ' ἄλλήλων γινώσκει Θεός. Εἰτά τῆς ἑαυτῶν ἐν τοῖς πρακτοῖς καὶ λεκτοῖς κακίας κατηγορήσαντες, Ἄπεστήσαμεν, φασίν, ὀπίσω τὴν κρῖσιν, ὡς ὁ Δαβὶδ ἐν τεσσαρακοστῷ ἐνάτῳ φησὶ· « Σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν, καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω. » Τινὲς δὲ καὶ τὸ· Ἐκλύομεν καὶ ἐμ. ἑτήσαμεν ἀπὸ καρδίας, εἰς τοὺς ψευδοπροφήτας εἰρῆσθαι φασίν. Ἐφ' οἷσπερ ὁ θεὸς ἀγανακτήσας ὄργην ἐπέφηγε κατ' αὐτῶν, ἐλέει ταύτην κεράσας. Πῶσα γὰρ παιδεία Θεοῦ ἐπωφελῆς. Ἐφ' οἷς, φησὶ, τὸν Θεὸν τὴν ἐκ τῆς μετανοίας πραγματευομένην σωτηρίαν, τοῖς τιμωροῦμένοις οἰκετεύσθαι, ἐνδύομενον αὐτῶν τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς δικαιοπραγίας ὡσπερ θωρακίζόμενον, παραμυθούμενος ὡς δυναμένους ἐνδυνασ γενέσθαι Θεοῦ δι' ἡμᾶς οἷον ὀπλοφοροῦντος, τὴν ἡμετέραν διορθούμενου δειλίαν, δι' ἣν καὶ τῷ Γιεζὲ ὀπλοφόροι πεφήνασιν ἄγγελοι, οὕτω κατὰ φύσιν οὐκ ἔχοντες.

facta, tanquam *loricam*, induat; ita nos consolans nos arma gerentis, ut timiditatem nostram erigat, cum id eorum natura non pateretur ⁸⁵.

⁸³ Job x, 19. ⁸⁴ Psal. XLIX, 17. ⁸⁵ IV Reg. vi, 17.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. καὶ. ἢ ἐνδυμα.

10-κα'. Καὶ φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ δυσμῶν τὸ ἄστρο Κυρίου, καὶ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου, τὸ ἄστρο τὸ ἐνδοξόν. Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὄρη παρὰ Κυρίου, ἧξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἧξει ἐνεκα Σιών ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἅπα Ἰακώβ, κ. τ. λ.

Πολέμιον εἰπὼν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸν Θεὸν διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν ἀσεβείας, ἐπὶ τὴν κλῆσιν μέτεισι τῶν ἔθνῶν, καὶ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Τὸ πᾶν δὲ γένος ἀνθρώπων διὰ τῶν ἀνατολῶν ἐδήλωσε καὶ δυσμῶν, οἱ φοβηθήσονται τὸν Κύριον. « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας, φόβος Κυρίου. » Ἦς οὐ μετέλαθεν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἔκτεινοι, περὶ ὧν ἔλεγεν· « Ἴδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσιν, » καὶ τὰ ἐξῆς· δι' ὧν ἐδήλω τὰ τέσσαρα κλίματα, ὅσα δὲ φόβος Θεοῦ προξενεῖ δηλοῖ τὸ « Μακάριος ἀνὴρ ὃ φοβούμενος τὸν Κύριον. » Καὶ τό, « Οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Καὶ τό, « Φόβος Κυρίου παιδεία, καὶ σοφία. » Καὶ τό· « Φόβος Κυρίου προστίθησιν ἡμέρας. » « Ὅν οὐκ Ἰουδαίοις δώσειν, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται. Καὶ ἐν ἑτέρῳ γὰρ προσφῆτη τοῖς μὲν φησιν· « Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Καὶ θυσίας οὐ προσδέχομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. » Περὶ δὲ τῶν ἔθνῶν· « Δι' ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου δεδόξασται τὸ ὄνομά μου, ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Τῆς δὲ τούτου σωτηρίας αἴτιον· « Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος καὶ ὄρη παρὰ Κυρίου. Ἦξει μετὰ θυμοῦ. » Ὁργῆς δὲ καὶ θυμοῦ οὕτως τὸ Ἑβραϊκόν, οὕτως οἱ λοιποὶ μέμνηται. Οὐδὲ γὰρ εὐλογον ἐν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις. Ὁ γὰρ Ἀκύλας φησιν, « Ὅτι ἐλεύσεται ὡς ποταμὸς πνεῦμα Κυρίου σύσσημον ἑαυτῷ. Ὁ δὲ Σύμμαχος· « Ἦξει ὡς ποταμὸς θλίβων τὸ πνεῦμα Κυρίου. » Ἐπειγὶ καὶ ἧξει. Ὁ δὲ Θεοδοσίω· « Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς καλιορητής. Πνεῦμα Κυρίου ἐσημειώθη ἐν αὐτῷ. Πῶς δὲ ὡς ποταμὸς βίαιος ἧξει τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐδήλωσεν ἐν ταῖς Πρίξέσιν, « Ὅτε συνηγμένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγένετο ἄφρων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὥσπερ φερομένης κροῆς βιαίας, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὅν τέλος, καὶ τό, « Ἐπληρώθησαν ἅπαντες· Πνεύματος ἁγίου. » Ἰπὸ *Domini spiritus venturus sit*, eo indicavit, congregati, factum esse de repente sonum, tanquam quibus tandem omnes esse Spiritu sancto repletos

Ἄλλὰ καὶ σημεῖον, φησιν, ἑαυτῷ. Τοῦτο γὰρ τῆς ἰδίας ἀναλήψεως ἕθετο σημεῖον λέγων· « Ἐν μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἔρχεται. » Καὶ πάλιν· « Ὅτ' ἂν ἀπέλω, ἀποστελῶ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Ἀντὶ δὲ τοῦ· « Ἦξει ἐνεκα Σιών ὁ ῥυόμενος, Ἀκύλας, καὶ ἐλεύσεται τῇ Σιών ἀρχιστεύων, φησίν. Ὁ δὲ Σύμμαχος· καὶ ἧξει τῇ Σιών ἀρχιστεύων. » Ἐλεγε γὰρ ὁ Σωτήρ· « Οὐκ ἦλθον εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλῆτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ Παῦλος δὲ φησιν· « Λέγω γὰρ Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ

Vers. 19-21. *Et timebunt qui sunt ab occidente, nomen Domini, et qui ab ortu solis, nomen inclytum. Veniet enim quasi fluvius violentus ira a Domino: veniet cum furore: et veniet propter Sion qui liberat, et avertet 676 impietates Jacob, etc.*

Postquam Israeli propter multam eorum impietatem infensum esse Deum demonstravit, ad gentium vocationem, ipsumque Christi adventum sermonem convertit. Significavit autem *Orientis Occidentisque* nomine, hominum genus universum, quos *Domini timor* esset occupaturus. Principium namque sapientiæ timor Domini⁶⁶: cujus esse particeps noluit Israel; sed illi, de quibus istud usurpavit: « Ecce hi de longe venient⁶⁷, et quæ deinceps: quibus verbis quatuor mundi cardines, sive plagas demonstravit. Quanta vero ea sint, quæ *Domini timor* nobis conciliat, Scriptura patuerit, ubi ait: « Beatus vir qui timet Dominum⁶⁸. » Et istis: « Non est inopia timentibus Dominum⁶⁹. » Et istis etiam: « Timor Domini disciplina et sapientia⁷⁰. » Et istis: « Timor Domini dies addit⁷¹; quem se non Judæis, sed gentibus esse daturum pollicetur. Deinde apud prophetam alium istos quidem in hunc modum alloquitur: « Non est mea voluntas in vobis⁷², dicit Dominus omnipotens, et hostias non suscipiam de manibus vestris. » De gentibus autem ista inquit: « Ab ortu enim solis usque ad occiduum glorificatum est nomen meum in nationibus⁷³. » Sed est earum salutis causa, quod *venturum, quasi fluvium violentum, et iram a Domino cum furore* dixit. Quo loco, neque iræ, neque furoris Hebraica lectio, cæterique interpretes meminerunt, sicut in bonorum promissione fuerat rationi consentaneum. Ita enim Aquila: *Quia veniet tanquam flumen spiritus Domini signaculum ipsi*. Symmachus autem: *Veniet tanquam fluvius terens spiritus Domini. Urget, et vertiet*. Theodotio vero: *Veniet enim tanquam fluvius oppugnans. Spiritus Domini signatus est in eo*. Qui autem, **677** *tanquam fluvius violentus*, quod in Actis: « Cum essent in unum omnes congregati, et quæ sequuntur, legitur: concluditur.

Verum et *signaculum ipsi* ait. Hanc enim ascensionis suæ significationem et notam dederat; cum, nisi abivisset, Paracletum non venturum; cum rursus abivisset, sanctum apostolis se missurum Spiritum dixerat⁷⁴. Sed enim quo loco, *veniet propter Sion, qui liberat*, habemus, et *veniet qui Sion propinquus est*, interpretantur Aquilas et Symmachus. Neque enim se nisi ad oves, quæ perierant de domo Israel, missum esse Salvator retulit⁷⁵. Scribit in hunc modum præterea et Paulus: « Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ut confirmaret pro-

⁶⁶ Psal. cx, 10. ⁶⁷ Isa. lx, 4. ⁶⁸ Psal. cxi, 1. ⁶⁹ Psal. xxxiii, 10. ⁷⁰ Prov. xv, 33. ⁷¹ Prov. x, 27. ⁷² Malach. i, 10. ⁷³ ibid. 11. ⁷⁴ Act. ii, 2. ⁷⁵ Joan. xv, 26. ⁷⁶ Matth. xv, 24.

missiones patrum; gentes autem propter misericordiam glorificarent Deum⁹⁷. » Atque vero nonnulli, quemadmodum superius⁹⁸, postquam iræ adversus Judæos meminisset, et misericordiæ postea mentionem fecisse, cum misericordia confirmasse se dixit: sic et hoc loco, postquam furoris et iræ meminit, salutem per Christum adiecisse, cum *venturum eum* affirmavit *propter Sionem, qui liberat*; de peccatis nimirum, de morte, de corruptione etiam, de dæmonum tyrannide denique intelligens. Dicat rursum ipso *Sionis* nomine, sanctam Ecclesiæ administrationem, piisque institutum significari. Verum pro quo: *Et avertet impietates Jacob*, habemus: *Et iis qui aversati fuerunt impietatem Jacob*, dixit Symmachus; Aquilas autem: *Et iis, qui aversati fuerint inconstantiam Jacob*. *Iis enim veniet, eosque liberabit*; seipsos autem, qui non convertentur, accusabunt. *Et hoc est*, inquit, *is a me testamentum*. Quodnam vero? *Spiritus meus, qui est in te*: quem **678** cum apostolis largiretur, aiebat: « Accipite Spiritum sanctum; si cui remiseritis peccata, remittuntur⁹⁹. » Istud igitur est *Novum testamentum*, mysterique illius summa, quod est *in te, qui propinquus es, et qui liberat*: quem esse de radice Jessæ dixit¹, cum Spiritum Domini super eum requieturum affirmavit: cujus item et ipse discipulos ideo participes effecit, ut eundem et ipsi deinceps in dignos et benemeritos conferrent. *Verba* porro, quæ locutus est Christus, *testamentum meum* sunt, inquit, *in sempiternum duratura*. Ait enim hunc in modum Salvator: « Cælum quidem et terra transibunt; verba autem mea nunquam transierint². » Est igitur apertissimum redemptionis argumentum, *Spiritu sancti* participem fieri, linguaque ipsa (dicunt quidam) verbum veritatis accipere, ut est apud Paulum his verbis: « Prope te est verbum, in ore tuo, et in corde tuo³. » Accepimus enim verbum fidei, quod salutarem justitiæ confessionem conciliat. Ita namque impium Christus justificat, qui se jamdudum, veluti nebulam ejus iniquitates abstersisse clamitat. Quod quidem cum in nobis perpetuo situm sit, idem ipse in posteros etiam nostros, qui fideles semper tuetur, transmissurus est. Sunt vero qui totum sic explicent, ut dicant Deum sicut olim fœdus pepigit cum Abrahamo, cum hostias in promissionum gratiam obtulit⁴; ut legem deinde simili ratione per Moysen tradidit, ita etiam nunc per prophetarum testimonio se cum populo pacisci verbis istis significare, quæ vim suam, suumque robur, non ista solum, sed futura etiam ætate, habitura sint si velint peccata sua poenitudine abstergere. Ita enim Deum quæ sit pollicitus præstare, poenitentibus nimirum, et dignis.

CAP. LX.

679-680 VERS. 1-22. *Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te or: a est. Ecce tenebræ operient terram, et caligo super*

⁹⁷ Rom. xv, 8, 9, ⁹⁸ Isa. l, 1 seqq.

⁹⁹ Joan. xx, 22.

¹ Isa. xi, 1.

² Luc. xxi, 33.

³ Rom. x, 8.

⁴ Gen. xiii, 1 seqq.

A ἰλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. Ὁ Φασί δέ τινες· Ὅσπερ ἀνωτέρω μνησθεὶς τῆς κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐργῆς, ἐμνήσθη καὶ τῆς ἐν ὑστέροις ἐλεημοσύνης εἰπῶν, « Καὶ τῆ ἐλεημοσύνη ἤστηρξισατο· οὕτω καὶ νῦν ἐργῆσθε εἰπῶν, καὶ θυμὸν τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν ἐκφυγεκεν εἰπῶν· Καὶ ἤξει ἔσθαι Σιών ὁ δούμιερος, ἐξ ἀμαρτιῶν δηλονότι, θανάτου τε, καὶ φθορᾶς, καὶ δαιμόνων ὠμότητος. Σιών δὲ πάλιν, τὸ θεοσεβὲς τῆς Ἐκκλησίας πολίτευμα. Ἀντὶ δὲ τοῦ, [Καὶ] ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ, ὁ Σύμμαχος· Καὶ τοῖς ἀποστρέψασιν ἀσεβείαν ἐν Ἰακώβ. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Καὶ τοῖς ἀποστρέψασιν ἀσεβείαν ἐν Ἰακώβ. Τούτοις γὰρ ἤξει, καὶ τούτους ῥύσεται. Ἐαυτοὺς δὲ μὴ ἐπιστρέφοντες αἰτιάσονται. Καὶ αὕτη, φησὶν, αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη. Τίς δὲ αὐτῆς; Τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὸν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, ὃ διδοὺς τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· « Λάθετε Πνεῦμα ἄγιον. Ἐάν τινας ἀφῆτε τὰς ἀμαρτίας, ἀφίεται αὐτῶν. » Τοῦτο τοίνυν ἡ Καιρὴ Διαθήκη, καὶ τοῦ μυστηρίου τὸ κεφάλαιον, ὅπερ ἐστὶν ἐν σοὶ τῷ ἀγγιστῆι, καὶ ψυομένων¹, ὃν ἐκ τῆς ρίζης ἐφασκεν Ἰησοῦς, ἐπαναπαύεσθαι λέγων ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Οὐ δὴ μετέδωκε τοῖς μαθηταῖς, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ μεταδοῖεν ἄλλοις. Τὰ δὲ ῥήματα, ἀεὶ ἀλάληκεν ὁ Χριστὸς, διαθήκη μου, φησὶν, ἐστὶ, καὶ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ἔλεγε· « Ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται· οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. » Σαφεστάτη τοίνυν τῆς λυτρώσεως ἀπόδειξις, τὸ ἐν μεθέξει γενέσθαι Πνεύματος ἁγίου, δι' οὗ καὶ τῆς υἰοθεσίας φέρεται καύχημα, καὶ τὸ λαβεῖν, φασί τινες, ἐν γλώττῃ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, Παύλου λέγοντος· « Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν. Ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. » Ἐλάθομεν γὰρ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, τὴν σωτήριον ὁμολογίαν δικαιοσύνης πρόξενον. Δικαιοὶ γὰρ οὕτω τὸν ἀσεβῆ Χριστὸς ὁ πάλαι βοῶν· « Ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου. » Ὅπερ ὃν ἐν ἡμῖν ἀεὶ, καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς παραπέμπεται σῶζον ἀεὶ τοὺς πιστεύοντας. Τινὲς δὲ οὕτως τὸ πᾶν ἐξηγήσαντο· Θεὸς διαθήκην θέμενος πρὸς Ἀβραάμ, ἠνίκα τὰς θυσίας ἐπὶ ταῖς ἐπαγγελίαις πεποίηται· καὶ διὰ Μωσέως δὲ κατ' ὁμοίον τρόπον νομοθετήσας· καὶ νῦν διὰ τοῦ προφήτου διατίθεσθαι φάσκει διὰ τῶν λαλουμένων πρὸς τὸν λαόν, ἃ τὴν ἰσχὺν ἔξει οὐ μόνον ἐπὶ τῶν παρόντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐσομένων, εἰ θέλοιεν διὰ μετανοίας ἀπαλεῖφειν τὰς ἑαυτῶν ἀμαρτίας. Οὕτω γὰρ Θεὸς τὰς ἐπαγγελίας πληροῖ, μετανοοῦσιν οὐκ ἀνάξιοις διδοῦς.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

α-αβ'. Φωτίζον, φωτίζον, Ἰερουσαλήμ. Ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν, καὶ γρόφος

VARIE LECTIONES.

¹ ῥυομένων.

ἐκ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ἐφθήσεται. Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς τῷ φωτὶ σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητι σου. Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου. Ἴδού ἦκασιν πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐκ' ὧμων ἀρθῆσονται. Τότε δὴσῃ, καὶ φοβηθήσῃ, καὶ ἐκστήσῃ τῇ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ ἐθῶν, καὶ λαῶν, κ. τ. λ.

Χριστοῦ παρουσίαν εὐαγγελισάμενος, πρώτους βούλεται μεταλαβεῖν αὐτῆς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ : Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Ὁ καὶ τοῖς μαθηταῖς παρηγγελλεν, ἀπαγορεύσας αὐτοῖς εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ πορεύεσθαι, μηδὲ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν. Οἱ καὶ ἔλεγον : Ὑμῖν ἦν πρῶτον ἀναγκαῖον κηρυχθῆναι τὸν λόγον. Χριστὸς δὲ ἦν τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐξ οὗ τὴν Ἰερουσαλήμ, δηλονότι τοὺς ταύτης οἰκήτορας, φωτισθῆναι πρότρεπεται, αὐτῆς τε εἶναι φησι προηγουμένως τὸ φῶς, διὰ τε τὴν ἐπαγγελίαν τῶν πατέρων, καὶ τὴ τὴν περὶ Χριστοῦ ταύτην παρὰ τῶν προφητῶν κηρυχθῆναι. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐχ ἀπλῶς φῶς εἶπεν, ἀλλὰ τὸ φῶς ἀναφορικῶς, οὐπερ εἰ μετέσχε, διέμεινεν ἂν ἐν εἰρήνῃ μέχρι παντός, κατὰ τὸ : Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην. Αὐτῆς δὲ μὴ δεξαμένης, ἐπιφέρει : Νῦν δὲ ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σὲ, καὶ τὰ ἐφεξῆς. Πασῶν τε τῶν νῦν λεγομένων ἐξέπεσεν ἐπαγγελιών, αἱ τὰχα ἂν αὐτῇ ἐγένοντο καὶ σωματικῶς. Ἄμα τε γὰρ τοῦ φωτός, καὶ τούτων ἐστέρητο. Τὴ δὲ Ἰερουσαλήμ οὐ κεῖται παρὰ τοῖς ἄλλοις. Ἄλλ' ὁ μὲν Ἀκύλας Ἀνάστηθι, φωτίζου, φησὶν, ὅτι ἦλθεν φῶς σου. Καὶ Σύμμαχος ὁμοίως, καὶ τὸ Ἑβραϊκόν, ὡς εἶναι τὸν λόγον πρὸς τοὺς δεδαγμένους τὸν εἰρημένον λυτρωτὴν, ἢ ἀγγιστέα, οὗς ἔλεγεν ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν τοῦνομα Κυρίου φοβηθήσεσθαι.

Τὸ οὖν θεοσεδῆς τοῦτο πολίτευμα, πόλις καλεῖται Θεοῦ, καὶ Ἰερουσαλήμ. Παρ' αὐτῇ γὰρ πρώτη συνιστατο προφητῶν τε καὶ θεοσεδῶν ἀνθρώπων χορός. Οἱ δὲ τὴν παρουσίαν αὐτῆς προσδοκῶντες Χριστοῦ, τὸν βίον κατέστρεψον διακείμενοι, ὡς καὶ μέχρι θανάτου καταστῆσεται διὰ τὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Ὅθεν ὡς ἐν σκότῳ καθημένοις τοῦ φωτός Χριστοῦ τὴν παρουσίαν εὐαγγελίζεται, ὡς πρὸς τῇ πρώτῃ παρουσίᾳ, καὶ τῇ δευτέρᾳ τὸν λόγον ἀρμόττειν, περὶ ἧς ἔλεγεν ὁ Σωτήρ : Καὶ ἐφονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς : ἐν οἷς τοὺς ἀγγέλους συνάξειν λέγει πανταχόθεν τοὺς ἐκλεκτούς. Καὶ πάλιν : Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Ἐἶτα περὶ διακρίσεως εὐσεβῶν τε λέγει, καὶ ἀσεβῶν, ὡς προβάτων καὶ ἐρίφων, τῶν μὲν παραδιδωμένων πυρῇ,

gentes. Super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo. Leva in circuitu oculos tuos, et vide omnes congregatos filios tuos. Ecce venerunt omnes filii tui de longe, et filiae tuae super humeros portabuntur. Tunc videbis, et gaudebis, et timebis, et stupebis corde, quoniam transferentur in te divitiae maris, et gentium, et populum, etc.

681 Christi adventu denuntiatio, ejus primum fieri participes Israelitas postulat, juxta illud : « Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ». Quod apostolis etiam significavit, cum ne in viam gentium abirent, neque in civitates Samaritanorum, præcepit. Qui et ipsi quoque Judæis primum sibi necessario verbum esse promulgandum docuerunt. Erat vero Christus ipse lumen, et veritas, et vita : Lumen, inquam, « quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum » ; quo Jerusalem ipsam, id est ejus incolas, illuminari postulat qui principaliter lumen est ; sive ad patrum promissionem respicias ; sive ad ea, quæ per prophetas ita de Christo dicta sunt et promulgata. Ob id enim non simpliciter, sed relative lumen appellavit ; cujus si particeps fuisset, pacem habuisset perpetuam, juxta illud : « Si cognovisses et tu quæ pacis sunt ». Sed quia eam non admisit, intulit : « Nunc autem venient dies in te », et quæ deinceps. Imo et omnibus, quæ adhibentur hoc loco, promissionibus excidit ; quibus fortasse corporaliter positura fuerat. Est enim cum lumine et istis quoque privata. Neque vero Jerusalem apud illos reperias, cum Exsurge, illuminare, quoniam venit lumen tuum habeant Aquilas et Symmachus, ipsaque adeo Hebraica lectio ; ut sermo sit ad eos, qui dictum Redemptorem, vel vicinum exceperint ; quos superius ab ipso solis ortu et occasu nomen Domini dixit esse formidaturos.

682 Hoc igitur sanctum est et pium vitæ institutum, quod civitatem Dei, et Jerusalem appellavit ; in qua primum cœpit prophetarum piorumque virorum chorus institui ; qui Christi adventum semper expectantes, eam etiam moriendo fidei constantiam retinuerunt, ut suæ libertatis asserendæ gratia mortem subituro esse non ambigerent. Atque inde est, quod ipsi, tanquam in tenebris sedeant, luminis Christi adventum denuntiat : ut primo non solum adventui, sed alteri etiam conveniat oratio, de quo sunt ista Salvatoris : « Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli », cæteraque deinceps : in quibus electos ab angelis undique coactum iri significat. Et rursus : « Cum autem venerit Filius hominis in gloria sua », De piorum deinde ab impiis, tanquam ovium ; ab hædis, sepa-

⁸ Matth. xv, 24. ⁹ Matth. x, 6. ⁷ Act. xiii, 46. ⁸ Joan. i, 9. ⁹ Luc. xix, 42. ¹⁰ ibid. 43. ¹¹ Isa. lxx, 1 seqq. ¹² Luc. xxi, 27. ¹³ Matth. xxv, 31.

ratione adjiciens, istos quidem in ignem abituros esse; illos autem in novum sæculum revocatum iri significat, in quo nulla futura sint corporea luminaria: Christo ipso, qui Sol est justitiæ¹⁴, lucem abunde præstante et suggerente: quo tempore nimirum, juxta sacratissimi Pauli sententiam: « Qui mortui sunt in Christo, primi resurgent: qui autem relictī, in nubibus cum Christo occurrent¹⁵. » Tales igitur tum compellens inelamabit oratio: *Illuminare, Jerusalem*, vel, ut cæteris placet: *Exsurge, illumina*. Et vide, si non aperte ipso *exurgendi* verbo, mortuorum resurrectionem indicarit, quam radiis suis *lux* ipsa mortuos recreans præbitura est; qui postquam excitati fuerint, ejus *gloriam* intuituri sint. Quo factum est, ut statim *gloriam Domini in eam apparuisse* adjiceret, novam Dei civitatem, quæ sola per Christum *illuminatur*, intelligens. Impiis enim reconducuntur *tenebræ*: quod ut significaret, iis ipsis *terram* quidem *opertam fore*, et *gentes caligine* dixit: sed in Jerusalem, secundum alios, *exortiturum esse Dominum*. Decet enim *luminis* ortu eos primum illustrari, qui Unigenitum Dei Patris *gloriam* nuncupatum, contemplaturi **683** sunt: cum in ipso, et per ipsum, et cum ipso glorificetur. Cum enim Filium videmus, Patris majestatem et *gloriam* intuemur, qui dixit: *glorificet te*¹⁶.

Verum quod habet Isaias: *Ecce tenebræ operient terram, et caligo super gentes, et gloria Domini in te videbitur*; ad primum adventum referentes nonnulli, non tanquam Christo terris illucente, *tenebræ gentis operituræ* sint, quas esse *illuminatas* constat, dici arbitrantur: sed quod hic futurum dicitur, esse jam significari; id est, *operire*. Quo enim tempore Israelitis primum illuxit Christus, *tenebris* adhuc *gentes* offundebantur; cum nondum ad eos gratia pervenisset, sed suam ipse Judæis *gloriam* patrandis miraculis demonstraret. Sunt præterea nonnulli, qui quod *Et caligo super gentes* Isaias dixit, ad tempora referant, quibus justa pati hostes contigit. *Ambulabunt vero reges*, ait, *in lumine tuo, et gentes in splendore tuo*: ut *gentium* vocationem a Judæorum incredulitate et pertinacia profectam esse ostenderet. Intelligendum est autem duo eorum, qui salvantur, genera reperiri. Alterum quidem piorum apud Judæos Deique amantium; qui fide perfecti, promissiones minime adepti sunt; cum Deus præstantius aliquid de nobis prævideret, ut sine nobis minime consummarentur. Qui item in mortis regionibus immorantes Christi adventum exspectarunt. Ideoque, cum ad eum misisset Joannes quæsitivus, illic esset, qui veniret, an alium deceret exspectare¹⁷. Qui denique de Christi ad se adventu commoti: *Exsurge istud et illumina*, quia *venit lumen tuum*, id est, quod

τῶν δὲ ἀνακαλουμένων εἰς τὸν νέον αἰῶνα, καὶ ἵν' οὐκ ἔσονται φωστῆρες σωματικοί, Χριστοῦ τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἰησοῦ πρὸς φωτισμὸν ἐπιπρὸντος· ὅτε, κατὰ τὸν ἱερῶτατον Παῦλον, « Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτοι, οἱ δὲ περιλειπόμενοι ἐν νεφέλαις ἀπαντῶντες ἔσονται σὺν Χριστῷ. » Τοῖς οὖν τοιοῦτοις τότε προσφωνῶν ὁ λόγος ἔρει· Φωτίζου, Ἱερουσαλίμ· ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους· Ἀνάστηθι, φωτίσθητι. Καὶ ἔρα εἰ μὴ σαφῶς διὰ τοῦ ἀνάστηθι, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἔδειξεν, ἦν ποιῆσαι τὸ φῶς φησὶν ἰδίαις ἀναστειπρῶν τοὺς νεκροὺς, οἱ καὶ ἀναστάντες ἔφονται τὴν δόξαν αὐτοῦ. Διὸ νῦν ἐπάγει· Καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν· δηλαδὴ τὴν νέαν τοῦ Θεοῦ πόλιν, ἣν φωτίζει μόνην Χριστός. Τοῖς γὰρ ἀσεβέσι σκότος ἀπέκειται, ὃ

δηλῶν φησιν· Ἰδοὺ σκότος καλύψει τὴν γῆν, καὶ γνόφος ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ ἀνατελεῖ Κύριος, κατὰ τοὺς λοιπούς. Δεῖ γὰρ πρῶτον φῶτος ἀνατέλῃς τοῖς μέλλουσι θεορῶσαι γενέσθαι τῆς τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὃς δόξα λέγεται τοῦ Πατέρος. Ἐν αὐτῷ γὰρ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ σὺν αὐτῷ δοξάζεται. Ὅρωντες γὰρ τὸν Υἱόν, ἐρώμεν τὴν μεγαλειότητα, καὶ δόξαν τοῦ Πατέρος, ὃς γέ φησι· Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάτη σὺ.

Pater, glorifica Filium tuam, ut et Filius tuus glorificet te¹⁸.

Τὸ δὲ· Ἰδοὺ σκότος καὶ γνόφος καλύψει γῆν· ἐπ' ἔθνη· ἐπὶ δὲ σὲ φαθήσεται Κύριος· ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκλαβόντες παρουσίας τινές, οὐχ ὡς μελλόντων φασὶ τῶν ἐθνῶν σκοτισθήσεσθαι, τῷ κόσμῳ λάμπαντος τοῦ Χριστοῦ. Πεφύσθηται γὰρ. Ἄλλ' ὁ μέλλον ἐνταῦθα χρόνος τὸν ἐνεστέωτα δηλοῖ, τοῦτ' ἔστι καλύπτει. Χριστοῦ γὰρ πρώτους τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπιλάμπαντος, ἐπὶ τὰ ἔθνη σκότω κεκράτητο, πρὶν ἐπ' αὐτὰ μεταστῆναι τὴν χάριν. Τότε γὰρ Ἰουδαίους τὴν οἰκίαν θαυματουργῶν ἐπεδείκνυτο δόξαν. Τινές δὲ τὸ, γνόφος ἐπ' ἔθνη, φασὶν ὅτε πάτρουσιν οἱ ἐχθροὶ τὰ δίκαια. Πορεύσονται δὲ, φησὶ, βασιλεῖς τῷ φωτὶ σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητι σου, τὴν κλήσιν δηλῶν τῶν ἐθνῶν ἐκ τῆς ἐκείνων ἀπειθείας γεγεννημένην. Δύο δὲ νοήσομεν τάγματα σωζομένων· τῶν τε παρ' Ἰουδαίους, θεοφίλων, οἱ διὰ πίστεως τελειωθέντες οὐκ ἐχομίσαντο τὰς ἀπαγγαλίαις, τοῦ Θεοῦ κρείττον τι περὶ ἡμῶν προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν· οἱ καὶ τοῖς τοῦ θανάτου χωρὶς ἐνδιέτρουσιν τὴν παρουσίαν Χριστοῦ περιμένοντες. Διὸ πέμψας Ἰωάννης ἠρώτα· « Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; » οὗς εἰσαγγελισόμενος τὴν εἰς αὐτοὺς τοῦ Χριστοῦ κάθοδον, φησὶν· Ἀνάστηθι, φωτίσθητι. Ἰλλοερ γὰρ τὸ φῶς σου, τοῦτ' ἔστιν, ὃ προσεδόκας. Τοῦτων οὖν τὴ πρῶτον τάγμα. Δεύτερον δὲ, τὸ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας, ὃ δὴ συνῆψεν ὁ Παῦλος τῷ πρώτῳ λέγων· « Ἄρ' οὖν οὐκ ἐτι ἔστε ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολίται

¹⁴ Malach. iv, 2. ¹⁵ IThess. iv, 15, 16. ¹⁶ Joan. xvii, 1. ¹⁷ Matth. xi, 5.

* γρ καλύψει γῆν, καὶ γνόφος.

τῶν ἀγίων, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἐν οἷς ἔστιν εἶναι A exspectabas, audiunt. Atque hic quidem eorum τὰ ἔθνη συγκληρονόμα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας ἐν Χριστῷ. »

junxiti Apostolus, ubi jam non esse hospites et advenas, sed concives sanctorum ¹⁸, illa quoque sequuntur, colligit : in quibus etiam gentes esse cohæredes, et concorporales, **684** et participantes in Christo ¹⁹ significatur.

Εἰκότως οὖν εὐαγγελιστάμενος νῦν τῷ πρώτῳ τάγματι ἐπέτρυνε· Καὶ περιέουσονται ἔθνη τῷ φωτὶ σου, δεικνὺς κοινὸν ἀμφοτέροις τὸ φῶς τοῖς ἑτέροις τῆς παρουσίας, καὶ ἕτερον, καὶ τὴν ἀμύπητον, ἣν ἡ βύβλου παντὸς ἀπόσμηξις ἀπεργάζεται. Ταύτη γὰρ καὶ οἱ τῶν ἔθνῶν χρῆσονται βασιλεῖς, καθαιρόμενοι τῇ τῶν θεῶν μυστηρίων δυνάμει, ἧ δὴ καθ' ἡμᾶς διὰ τῶν ἔργων ὁράται. Ἔτι ἐπειδὴ ἔθνῶν ἐμνημόνευσε, καὶ βασιλέων ἔθνῶν, ἀκολουθῶν τὴν προτέραν τοῦ Θεοῦ πόλιν διδάσκει πάντας τοὺς ἐξ ἔθνῶν προσιόντας τῷ θεοσεβῆ πολιτεύματι οἰκεία τέκνα ἡγεῖσθαι λέγων· Ἰδοὺ συνηγγμένα τὰ τέκνα σου, οὗς καὶ φησὶν ἐπ' ὧμων ἀρθήσεσθαι. Διὸ πάντες οἱ ἐξ ἔθνῶν πεπιστευότες ἐπαγγελίαν εἰληφασιν εἰς κόλπους Ἀβραάμ ἀναπαύσασθαι. Καὶ πολλαχοῦ δὲ θυγάτηρ Ἱερουσαλὴμ, καὶ Σιών, ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία χρηματίζει, ὡς ἐν τῷ, « Χαῖρε σφόδρα, θυγάτηρ Σιών. Κήρυσσε, θυγάτηρ Ἱερουσαλὴμ. Ἰδοὺ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος, καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον. » Τὸ δὲ πόρρωθεν ἦκει, παρίστησιν ὡς ἢ μὲν πόρρω που τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἕνοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας. « Ἄλλ' ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ποτε μακρὰν ὄντες, ἐγγὺς ἐγενήθητε. » Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησὶν· « Οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς σπέρμα. » Καὶ πρὸς Ἀβραάμ δὲ ἐβρέθη· Πατέρα πολλῶν ἔθνῶν τέθεικά σε. Πρὸς ἃ τις προφήτης φησὶ· « Μνήσθητε, οἱ μακρὰν τοῦ Κυρίου, καὶ Ἱερουσαλὴμ ἀναθήτω ἐπὶ τὴν καρδίαν ὑμῶν. » Ἄ δὴ καὶ πεισθέντα, κατὰ τὸν Ἡσαΐαν, φησὶ· « Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορεύσόμεθα ἐν αὐτῇ. » Ἄλλ', ἰδοὺ ἦκασι, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ εἰς μακρὰν ἢ κλῆσιν αὐτῶν. Δραμοῦνται γὰρ ὡσπερ κατὰ πόδα τῶν εὐαγγελικῶν κτηρυμάτων, δίχα πόνου παντός. Ἐπ' ὧμων γὰρ ἀρθήσονται, οἷα δὴ βρέφη ταῖς τῶν μυσταγωγῶν παιδαγωγίαις χειραγωγούμενοι. Γάλα γὰρ ποτίζονται κατ' ἀρχάς, κατὰ βραχὺ πρὸς μέτρον ἡλικίας ἀναβαλόντες τέλειον ὄσοι τῆς διὰ Πνεύματος ἀναγεννήσεως ἔτυχον. Τοιγαροῦν ὁ Παῦλος· « Ὡς ἂν τις τροφὸς θάλπη τὰ ταυτῆς τέκνα, » φησὶν.

Quo factum est, ut tanquam nutrix, quæ filios suos foveat, Apostolus dixerit ²⁰.

Ἐφ' οἷς λέγει· Τότε ὄψεαι, καὶ χαρήσῃ. Καὶ πῶς οὐ μέλλει μήτηρ περὶ τέκνοις σωζομένοις εὐφρανεσθαι; Τὸ δὲ φοβηθήσῃ, παρὰ μὲν τοῖς λοιποῖς; οὐκ ἔμφερεται. Σημαίνει δὲ τὴν ἐκστήσῃ, καὶ θαυμάσει.

primus ordo fuerit. Sequitur vero et alter ex gentium Ecclesiis conflatus, quem priori etiam conjunctum Ecclesiis conflatus, quem priori etiam con-

Non immerito igitur, posteaquam priores allocutus est, ambulaturas et gentes in lumine suo nunc adjungit, ut commune lumen utrisque adventum, et deinceps, communemque splendorem quem sordium omnium efficiat abstersio, esse demonstret. Ea enim ipsi etiam gentium reges utentur, cum ipsos divinatorum mysteriorum virtute lustrari, quod sæculo nostro re ipsa factum est, contigerit. Quoniam deinde gentium meminit, regumque earum; priorem deinceps Dei civitatem omnes eos de gentibus, qui sanctum et pium vitæ institutum amplectentur, filios ejus haberi docet; cum congregatos filios ejus videre præcipit; quod etiam humeris sublatum iri adjungit: unde omnes, qui de gentium numero crediderunt, in Abrahamæ sinu quietem se habituros, promissionem acceperunt. Persæpe vero et filiam Jerusalem, et Sionem, ipsam gentium Ecclesiam nuncupari reperias: ut hoc loco: « Gaude vehementer, filia Sion; júbila, filia Jerusalem. Ecce venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus: et venient gentes multæ ad Dominum ²¹. » Quod autem de longe venire, dixit, longe nos aliquando ab Israelis regno abfuisse, et a testamentorum promissione peregrinos fuisse significat. « Sed vos, inquit, qui aliquando eratis longe, nunc facti estis prope ²². » — « Non enim, inquit Apostolus, omnes qui sunt de Israel, ii sunt Israel: sed qui sunt filii promissionis, in semine ipsi reputantur ²³. » Sunt vero et ad Abrahamum nonnulla, quibus eundem gentium patrem fieri voluit Dominus: ad quæ cum respiceret propheta quidam, eos, qui longe abessent, Domini meminisse, et Jerusalem in corda sua inferre præcepit ²⁴. » Quibus quia paruerunt, illa jam Isaiæ usurpant: « Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob. Et annuntiabit viam-ejus, in ea que ambulabimus ²⁵. » Imo Ecce venerunt, inquit; tanquam non procul abesse eorum vocationem significet. Sequuntur enim, tanquam e vestigio **685** evangelicæ prædicationis, nullo labore, nulloque negotio: quia humeris portabuntur, tanquam infantes aliqui ab initiatoribus in sacrorum penetralia manu deducti. Lac enim perfectam ascendentes quotquot spiritus regenerationem adepti sunt. Quo factum est, ut tanquam nutrix, quæ filios suos foveat, Apostolus dixerit ²⁶.

Sequitur deinde: Tunc videbis, et gaudebis. Qui enim matrem gaudere non contingat, si salvari filios suos videat? Sed non est ignorandum apud alios timebis verbum non reperiri: ideoque quod

¹⁸ Ephes. ii. 19. ¹⁹ Ephes. iii. 6. ²⁰ Soph. iii. 14; Zachar. ix. 9. ²¹ Ephes. ii. 15. ²² Rom. ix. 7, 8. ²³ Jerem. li. 5. ²⁴ Isa. ii. 3. ²⁵ I Thess. ii. 7.

obstupescere et admirari significare, quale est illud prophetae Habacum : « Domine, audiui auditionem tuam, et timui ²⁶. » Sed quænam ista fuit admirandi occasio? Quoniam, adjicit : *Transferentur in te divitiæ maris*. Vel ut Symmacho placet : *Cum ad te conversa fuerit multitudo maris, et potestas gentium*; in quibus, cum *divitiis, multitudinèque maris* eorum ingentem numerum comparat, qui salutem adepturi sunt. Intelligas vero per *potestatem* sive *opes gentium*, vel eos, quorum est inter *gentes* aliqua *potestas*; vel eos etiam qui Deo, vitæ ratione et probitate, firmiter adhærentes, omnia posse se in Christo, qui vires suggerit, valent affirmare ²⁷. *Gaudetis* porro, inquit, propter imperfectiorum, minusque rationi parentium, id est *camelorum greges*; qui *aurum et thus tibi sunt allaturi* : qua ratione divites et opulentos in Ecclesia significavit. Nam et Salvator ipse, eum, qui *dives* sit, *camelo* comparavit ; cum facilius esse camelum per foramen acus transire dixit, quam divitem in regnum cælorum ingredi : sed tamen quod hominibus fieri non posse videtur, esse Deo perfacile ²⁸. Quibus verbis et Jerusalem ipsam commoveri contigit, cum angusta et stricta via, tanquam per foramen acus, vitam æternam adiri ; cum Deo munera ad animæ redemptionem offerri vidit. Est enim quod anima ad captivitatæ suæ redemptionem **686** exsolvit, propriarum ipsius *divitiarum* nomine censendum. Est porro *Sabba*, gens Æthiopica : *Gepha* autem et *Madiam* barbaræ quoque regiones *camelorum* fecunditate commendatæ; quo factum est, ut eorum imagine propheta uteretur.

Quamquam tamen ratione præditas quasdam ejusmodi *camelos* fuisse planum sit. Ait enim : *Et operient tecameli Madiam et Gepha. Omnes de Sabba venient, ferentes aurum, et thus ferent; et salutare Domini annuntiabunt*. Qui enim *sunt cameli salutare Domini annuntiaturi*? Homines igitur illi sint oportet qui *thus* quidem ipsum, id est, spiritualem divinitatis fragrantiam; *aurum* autem, id est corpoream rerum affluentiam et copiam laturi sunt. Quod igitur admirabile, præterque opinionem erat, ut, quæ jumentorum ingenium referunt, divitum animæ, *camelis* ipsis, propter assiduum bajulandi usum, propter fecunditatem, propter animalis etiam pravitatem comparatæ, transmutarentur : ut rursum propter eximiam utilitatem *salutare Domini annuntiarent* : ut denique *oves Cedar*, id est, moderatiores et simpliciores, usuque rationis minime destitutæ mentes, *congregarentur*; id ipsum jam factum esse affirmat. Tale est et illud : « Ite ad *oves* quæ perierunt domus Israel ²⁹. » Et illud etiam : « *Oves* meæ vocem meam audiunt ³⁰. » Et apud Ezechielem; cum, « Ecce ego quæræm *oves* meas ³¹, » et quæ deinceps, dixisset, adjecit : « Et seient quia ego sum Dominus Deus eorum, ipsique populus meus domus Israel, dicit Dominus. Et vos *oves* meæ, et *oves gregis mei* homines estis, et ego

²⁶ Habac. iii, 4. ²⁷ Philipp. iv, 15. ²⁸ Matth. xix, 25 26. ²⁹ Matth. x, 6. ³⁰ Joan. x, 16. ³¹ Ezech. xxxiv, 11.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. Σαββᾶ. ἢ γρ. κάμηλοι. ἢ γρ. περὶ τοῦ.

Κατὰ τὸν Ἀδῶκαοῦμ εἰπόντα : « Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην. » Τίς δὲ τοῦ θαυμάζειν ἢ πρόφθαις; Μεταβαλεῖ γὰρ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης. Ὁ δὲ Σύμμαχος : Ὅταν ἐπιστραφῇ ἐπὶ σὲ τὸ πλῆθος τῆς θαλάσσης, καὶ ἡ δύναμις τῶν ἔθνων. Ὁ δὲ λόγος τὴν πολυπληθειαν τῶν σωζομένων, πλοῦτον καὶ πλῆθει θαλάσσης ἀπέκασε. Ἀνδρῆς δὲ ἔθνων ἢ οἱ ἐν αὐτοῖς δυνατοί, ἢ οἱ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου νεανικῶς ἀντεχόμενοι, ὡς λέγειν : « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » Χαρήσῃ δὲ, φησί, καὶ ἐπὶ τῶν ἀτελεστέρων καὶ ἀλογωτέρων ταῖς ἀγέλαις, οὓς καμήλοις ἀπέκασεν. Οἱ δὲ σοὶ χρυσοῖον καὶ λίθον ὀσσοῖσι, τοὺς ἐν Ἐκκλησίᾳ πλουσίους δηλῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ καμήλων παρεικάζει τὸν πλοῦσιον, εὐκοπώτερον εἶναι λέγων κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ γὰρ τὸ περὶ ἀνθρώποις ἀδύνατον, παρὰ Θεῶν δυνατόν. Ἐφ' ᾧ καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐξέστη διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ βλέπουσα τοὺς εἰσιόντας εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὡς διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος, δῶρα φέροντας Θεῷ λύτρα τῆς ἰδίας ψυχῆς. Αὐτὸν γὰρ ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος. Σαβᾶ δὲ ἔθνος Αἰθιοπικόν. Καὶ Γεφᾶ δὲ καὶ Μαδιὰμ ὁμοίως βάρβαρα, γονίμους ἔχοντα καμήλων χώρας. Διὸ δὴ τῇ τούτων κέχρηται ὁ λόγος εἰκόνι.

Ὅτι δὲ λογικαὶ τινες ἦσαν αἱ τοιαύτῃς κάμηλοι, δηλῶν. Φησί γὰρ : Καὶ καλύψουσὶ σε κάμηλοι Μαδιὰμ, καὶ Γεφᾶ, πάντες ἐκ Σαββᾶ ἤξουσιν. Φέρουτες χρυσοῖον καὶ λίθον ὀσσοῖσι, καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. Πῶς γὰρ καμήλου ἢ τὸ σωτήριον εὐαγγελίζονται τοῦ Κυρίου, Ἄνδρες οὖν αὐταί, φέρουσαι λίθον μὲν, τὴν τῆς θεολογίας πνευματικὴν εὐωδίαν· χρυσοῖον δὲ, τὴν σωματικὴν εὐπορίαν. Τὸ οὖν παράδοξον, τὸ μεταβληθῆσθαι ταῖς κτηνώδεϊς τῶν πλουσίων ψυχῆς, καμήλοις ἀπεικασμένας διὰ τὸ ἀχθοφόρον, καὶ πολύγονον, καὶ ἀκολιδόν τοῦ ζώου· καὶ δι' ὑπερβιβάσουσαν ὠφέλειαν εὐαγγελίζεσθαι τὸ σωτήριον Κυρίου· εἶτι δὲ καὶ τὰ πρόβατα Κηθάρ φησι συναχθήσεσθαι, ταῖς ἀρελεστεράς λέγων ψυχῆς λογικᾶς. Τοιοῦτον τό : « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ τό : « Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς τῆς ἑμῆς ἀκούει. » Καὶ ἐν Ἱεζεκιήλ δὲ φησιν : « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου, » καὶ τὰ ἐξεξῆς εἰπόντα ἐπιφέρει : « Καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ εἰμὶ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαὸς μου οἴκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος. Καὶ ὑμεῖς πρόβατά μου, καὶ πρόβατα ποιμνίου ἀνθρωποῦ ἔστε, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. » Ταῦτα μὲν οὖν Ἰσραὴλ, ἀλλόφυλα δὲ πρόβατα οὖν φησι συναχθῆσθαι τὰ Κηθάρ, καὶ κριοὺς Ναβεῶθ. Κηθάρ δὲ μεθερμηνεύεται σκοπία.

σμός. Λέγεται δὲ ἀπὸ τὴν ἔρημον εἶναι τῶν Σαρακηνῶν. Καὶ *Nabeōth* ἑτέρα χώρα τοῦ Ἰσραὴλ ἀλλοτρία. Δηλοῦνται δὲ διὰ τῶν κριῶν οἱ ὄρχιζώτατοι τῶν ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφόντων, οἱ καὶ νῦν δῶρα προσφέρουσιν, ἀφιερῶντες ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δοξάζεται Ἐκκλησία.

arietum nomine, gentium imperatores maximi; qui conversi jam dona offerunt, seipsos Deo consecrant, et altari in ejus ministerium astantes; per

Τινες δὲ τὸ, *Καμήλοι ἐπὶ καμήλων*, φασίν, ἤξουσιν, ἢ ἄπερ ἔχουσι προσκομίζοντες, καὶ τοὺς ἄ κατὰ χεῖρα τιμῶντες Θεόν· ἢ ὅτι οὐ καθ' ἓνα ἤξουσιν, ἀλλ' ἀγγελῶν καρποφοροῦντες εἰς δόξαν Θεοῦ, ἤγουν τὴν ἐξ ἔργων ἀγαθῶν εὐσμίαν, καὶ πλοῦτον πνευματικόν. Ἐξ ὧν τινες ἔξιν εὐαγγελικὴν ἐσχηκότες προέστησαν καὶ λαῶν, εὐαγγελιζόμενοι τὸ σωτήριον Κυρίου. Ἦξουσι δὲ, φησί, καὶ πρόβατα Κηδάρ, καὶ κριοὶ *Nabeōth*. Τοῦτ' ἐστὶ, δεκταὶ καὶ τούτων αἱ θυσίαι γένησονται προσόντων ἐκ πίστεως. Εἰποις δ' ἂν, φησί, πρόβατα καὶ κριοὺς, ἄνδρας βριθόνας καλοῖς, καὶ ἐπιείκειαν ἀσπαζόμενος, δι' ὧν ὁ οἶκος δοξάζεται τοῦ Θεοῦ, οὐ διὰ καπνοῦ καὶ αἱμάτων, ὡς ὁ πάλαι νεῶς, ἀλλὰ διὰ λατρείας πνευματικῆς. Τοῦτου δὲ μνησθεὶς τοῦ ῥητοῦ καὶ ὁ Σωτὴρ ἔφασκεν· «Ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον ληστῶν.» Ὅτε τοίνυν οἶκος γέγονε προσευχῆς, τότε δεδόξασται. Ἐπίτηδες δὲ ἡ Γραφή, ὡς νηπιώδεσι, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διαλεγόμενῃ, ἐκ τῶν αὐτοῖς συνήθων τὰς ἐπαγγελίας παρέχεται μετὰ τοῦ [σωματικῶν] δηλοῦν τι καὶ νοητόν. Περὶ πολλοῦ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀλλόφυλα ἔθνη δωροφοροῦντα θεάσασθαι. Θέλγει τοίνυν αὐτοὺς συμπειλιζομένη τὰ φίλα. Καὶ συνήθη γὰρ, ὡς δὴ παισίν, ἐπαγγέλλεται, δι' ὧν ἀνέζη ἢ προτρεπομένη πρὸς θεοσεβείαν, ὡς πρὸς διδασκαλίαν τοὺς παῖδας εἰώθωμεν. Ἰσως δ' ἂν αὐτοῖς ἀπήντησε καὶ σωματικῶς, εἰ τὸν Χριστὸν παρεδέξαντο. Τοιγαροῦν καὶ οὕτω τινὲς ἀπέδωκαν· Ἀνάλαθέ σου τὸ πρότερον φῶς, Ἱερουσαλήμ, ὃ διὰ βφθυμίας ἀπέσβεσας, καὶ ἦ κατ' ἐξαίρετον ἐτιμήθης τῶν ἄλλων ἐσκοτισμένων, ὡς ἂν ἔθνησι καὶ βουσι. Δεῦσι θεοσεβείας γένη παράδειγμα, σοὺ δὲ μὴ βουλομένη ἐπὶ τὰ ἔθνη τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ μεταθεσεται. Τὸ οὖν οὐν ἡμῶν, φησίν, ἀνάτεινον πρὸς Θεόν, καὶ ἴθει τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ συνηγμένους ὑπὸ τῶν κατεχόντων δωροφορομένους.

qui *tenebris operati sunt*, honorata es, ut *gentibus* nolis, ad *gentes Christi lumen* transibit. Tui igitur dispersi erant, congregatos, ipsorumque praesidio, a

Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ χρυσόν, καὶ τὰ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν τοῖς περὶ ταῦτα ἐποτημένοις, εἰ θεοσεβεῖν ἐθέλοιεν. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. Τῇ δὲ παλαιᾷ διαλεχθεὶς Ἱερουσαλήμ, τῷ θεοσεβεῖ πολιτεύματι, τῇ μητέρι τῆς νέας καὶ κατὰ Χριστὸν πολιτείας, ἐκ προσώπου νῦν αὐτῆς ἐπιφέρει τὰ μετὰ ταῦτα λεγού-

Dominus Deus vester 22. Atque haec quidem de Israele sunt intelligenda. Jam vero *oves alienigenas Cedar* nimirum, ipsasque *aries Nabeoth congregatum* iri affirmat. Significat autem *Cedar* idem plane, ac si *tenebras* dicas : estque ad solitudines Saracenorū collocata regio. Est rursus et *Nabeoth* alia regio sub Israele 687 aliena. Significantur porro

Non desunt vero, qui *cameli super camelos venient*, dixerint; vel, ut quæ ipsi haberent, allaturos, Deumque facilibus et promptis veneraturos esse docerent : vel, ut non sigillatim, sed *gregatim* accessuros, et in Dei gloriam fructus allaturos, id est bonorum operum suavitate, et *divitias spirituales* judicarent : de quorum numero fuerunt nonnulli

qui habitum adepti evangelicum, populo praefuerunt, et *salutare Domini annuntiarunt*. Quod rursus *venturas et oves Cedar*, et *aries Nabeoth* dixit; eorum, qui accessuri sunt, grata fore per fidem sacrificia significavit. Dicitur porro, aiunt, *urium, arietumque* nomine, viros eos intelligi; qui virtutibus onusti, mansuetudinem amplectuntur; quibus *domus Domini glorificatur* : non autem fumis et sanguinibus, ut olim templum, sed cultu plane spirituali. Hujus vero dieti et Salvator etiam meminit, cum Judæos alloquens, domum suam, domum quidem orationis vocari dixit 22-24, sed ab eis speluncam latronum factam esse. Est igitur eo

tempore *glorificata*, quo *domus orationis fuit*. De industria autem *Israehtas*, tanquam infantes Scriptura alloquens, per ea, quæ usitata sunt, promissiones ipsis exhibet, ut cum eo, quod corporeum est, intelligibile etiam aliquid significari demonstrat. Magni enim illorum intererat, si *gentes alienigenas* dona offerre intuerentur. Eos igitur hoc loco demulcet, tanquam de jucundis rebus simul ballutire gestiat. Quæ enim ipsis usitata sunt, non aliter sane quam pueris, annuntiat, ut eos ita ad pietatem adducat : quo pacto pueros ipsos in disciplinam solennem pertrahere. Fortasse vero et ista illis corporaliter contragissent, si Christum admisissent. Sic igitur etiam nonnulli explicarunt : Resume prius *lumen Jerusalem*, quod negligentia

D 688 tua extinctum est, quoque praeter eos eximie, ipsis et regibus pietatis exemplum praebes. Quod si oculi aciem, inquit, ad Deum dirige; et eos, qui a quibus detinebantur, tectos et defensos intue-

Pollicetur vero non *aurum* tantum; sed et ea etiam de *gentibus*, quæ eos in admirationem trahunt, si Dei cultum amplectantur. Atque haec quidem illi. Caeterum postquam cum veteri *Jerusalem*, id est, cum iis, qui pium vitæ institutum secuti recentie se, et ad Christi normam compositæ ma-

22 Ezech. xxxiv. 30, 31. 22-24 Matth. xxi, 45.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. τοῖς. ἢ γρ. ἀνάζη.

trem præbuerunt, disputavit : ex ipsius jam persona quæ postea sequuntur adjicit : *Quam vero isti sunt? ut nubes volant.* Quod est ab Apostolo manifeste explicatum, ubi ait : « Rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera : et ita semper cum Domino erimus » : adjuncti nimirum choro illorum de priore populo, qui præclare se gesserunt ; quique eos ad se *convolantes* contemplati, salvatarum *gentium* multitudinem demirantur. Putant nonnulli Ecclesiæ personam introduci, quæ magnum ad se ex omni regione creditum fieri concursum, et tanquam *convolari* miretur : quia nimirum deposita terrenarum et humilium rerum cura, non aliter, quam a mari *nubes*, procul a mundi tumultu sublimes rapiantur. Adjicit vero *columbas cum pullis* ; ut divinæ promulgationis sagenam non senes modo, sed et juvenes etiam, ipsasque adeo cum matribus filias ad fidem compulisse intelligas. Cum autem miraretur Ecclesia ; rei causam aperuit qui piscatus est ; cum se *insulas*, id est, insulas, *navesque Tharsis* (quo nomine regiones Indicas Scriptura vocat ; alii autem Cypri urbem esse volunt) *expectasse* dicit ; id est jugum eum admisisse. Quibus certe *gentium* concursum factum esse innuit ; cum quæ apud ipsos pretiosissima erant, gentes offerrent, Christianique ideo nominarentur, quod **689** *sanctificatum* sit apud eos *nomen Domini, et glorificatus sanctus Israel.* Est vero unus et ipse, qui *Dominus* existens, *sanctus, et glorificatus est.* Ei igitur, non fidei, ut quondam, non materias omnino, id est, *aurum et argentum* ; sed fidem, et virtutum omnium splendorem *offerunt.* Scribitur vero etiam in Psalmis de Christo : reges eidem Tharsis et insulas esse munera oblaturus ; reges Arabum et Saba dona allaturos, ipsum denique reges terræ omnes adoraturus ³⁶. Quæ sane non male convenient, si ab Ecclesia, *quinam illi i si sunt, qui, ut nubes volant,* postulari intel-

ligas. Quod si eorum verba esse admittas, qui piam olim vitæ rationem secuti sunt, ab eisdem et illud quoque fuerit, quos *se expectasse* adjicit, ut Ecclesiam significaret ; quæ promissiones in prophetis patribus factas legens, easdem expectavit ; quo factum est, ut *se eos expectasse,* nec earum spe potiusquam unquam excidisse dixerit. Significant autem *naves Tharsis* corpora ipsa, quibus animæ mortalis hujus vitæ pelagus enatarunt. Est deinde et *Tharsis* alienigenarum regio : ideoque fide carentes alienigenas, tanquam *naves Tharsis* esse Deum contriturum alicubi legimus ³⁷. Sed illæ quidem ibi contrite fuerint ; hic autem eos, qui sunt veteris *Jerusalem filii*, quique *de gentium* numero sese illi adjunxerunt, *navibus* ad eam *venturos esse*, id est corporibus ipsis in melius esse mutandos dicit. « Decet enim corruptibile hoc induere incorruptionem ; et mortale hoc immortalitatem » ³⁸. » Venient igitur corporibus ipsis virtutis operationes, *auri et*

σῆς· *Τίνες οἶδε ; ὡς νεφέλαι πέτονται.* Ὁ σαφὲς ὁ Παῦλος κατέστησεν, εἰπόν· « Ἀρπαχθόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἄερα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα, » συναφθέντες, δηλαδὴ τῷ χορῷ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ κατορθωκότων, εἰ καὶ θεωροῦντες τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀνάτησιν, τῶν ἐξ ἔθνῶν σωζομένων ἀποθαυμάζουσι τὸ πλήθος. Τινὲς δὲ τῆς Ἐκκλησίας τὸ πρόσωπον εἶναι φασὶ θαυμαζούσας τὴν ἐξ ἀπάσης χώρας διὰ πίστεως συνδρομὴν συντόνῃ δρόμῳ χωροῦντων, καὶ οἷον *λαταμένων* ἤγουν, ὅτι τὸ γεῶδες καὶ θαυμαλὸν ἀφέντες φρόνημα, ὡς ἐκ θαλάττης *νεφέλαι,* θορύβου πόρρω κοσμικοῦ μετέωροι γίνονται. **B** *Περιστερὰς* δὲ λέγει σὺν θεοσοχοῖς, ὅτι τοῦ θελοῦ περιύψματος ἡ σαγήνη οὐ πρεσβύτα ; *μόνοις,* ἀλλὰ καὶ νέους, καὶ σὺν μητέρι θυγατρῶν ἐπὶ τὴν πίστιν συνήγαγεν. Θαυμαζούσας δὲ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν τοῦ πράγματος αἰτίαν ὁ σαγηνεύων φησὶν· « *Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν,* τοὺς νησιώτας λέγων, καὶ *πλοῖα θαρσεῖς.* Τὰς Ἰνδικὰς δὲ χώρας *θαρσεῖς* ἢ *Γραφὴ* καλεῖ. Λέγουσι δὲ καὶ τῆς Κύπρου πόλιν εἶναι *θαρσεῖς.* Τὸ δὲ *ὑπέμειναν,* τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐμὸν ζυγὸν ὑπέβησαν, δι' ὧν ὅλοϊ τὴν τῶν *ἔθνῶν* συνδρομὴν καρποφορούντων τὰ παρ' αὐτοῖς τιμωτάτα καὶ κλυομένον Χριστιανῶν, ἐπειδὴ περ *ἄγιον γέροντα* παρ' αὐτοῖς τὸ *ὄνομα Κυρίου, ἐνδοξος* δὲ ὁ *ἄγιος* τοῦ Ἰσραὴλ. Εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ὑπάρχων *Κύριός* τε καὶ *ἄγιος,* καὶ *δεδοξασμένος ἐστίν.* Αὐτῷ τοίνυν, οὐ τοῖς εἰδώλοις, ὡς πάλαι, *προσφέρουσι* οὐ πάντως τὰς ὕλας, *χρυσόν* τε καὶ *ἀργυρον,* ἀλλὰ πίστιν, καὶ τὴν ἐξ ἀρετῆς ἀπάσης φειδύμεντα. **C** Φησὶ δὲ καὶ ἐν Ψαλμοῖς περὶ Χριστοῦ, ὅτι « *Βασιλεῖς θαρσεῖς* καὶ νῆσοι δῶρα προσάξουσι, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ *Σαβὰ* δῶρα προσοίσουσι, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. » Ταῦτα μὲν, εἰ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας λέγοιτο τὸ, *Τίνες οἶδε ; ὡς νεφέλαι πέτονται.*

illi i si sunt, qui, ut nubes volant, postulari intel- **D** *Εἰ δὲ ἀπὸ τοῦ πάλαι θεοσεβοῦς πολιτεύματος, ἐξ αὐτοῦ ἂν εἴη καὶ τὸ, Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν,* τοῦτ' ἔστιν, αἱ Ἐκκλησίαι· ἐπεὶ περ τὰς ἐν προφήταις ἐπαγγελίας πρὸς τοὺς Πατέρας ἀναγιγνώσκουσαι, προσέδωκον αὐτάς. *Υπέμειναν* οὖν *με,* τῶν αὐτῶν προσδοκῶσαι τυχεῖν. *Πλοῖα* δὲ *θαρσεῖς* αἰνίττεται τὰ σώματα, οἷς ἐπενήξαντο κατὰ τὸν θνητὸν βίον αἱ ψυχαί. Ἄλλοφύλων δὲ *χώρα θαρσεῖς.* Διὸ περὶ τῶν ἄλλοφύλων ἀπίστων εἰρηται ποῦ· « Πνεύματι βίαιῳ συντρίψεις *πλοῖα θαρσεῖς.* » Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν συνετριβέτο. Ἐνταῦθα δὲ τὰ τέκνα τῆς παλαιᾶς Ἰερουσαλήμ, τὰ ἐξ ἔθνῶν αὐτῇ προσγενόμενα αὐτοῖς *πλοῖοις* μακρόθεν πρὸς αὐτὴν ἤξειν λέγεται· τοῦτ' ἔστιν, αὐτοῖς σώμασιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβληθεῖσι. « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. » Ἦξουσι τοίνυν αὐτοῖς σώμασι τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις, *ἀργυρον* καὶ *χρυσόν* ὀνομαζόμενας, *ἐπαγόμενοι.* Τοῦτο γὰρ ὁ Παῦλος νοῶν φησιν· « *Εἰ δέ τις ἐποικοδομᾷ*

³⁶ I Thess. iv, 16. ³⁷ Psal. lxxi, 10, 11. ³⁸ Psal. xlvii, 8. ³⁹ I Cor xv, 53.

ἐπὶ τὸν θεμέλιον χρυσὸν, ἀργυρὸν, λίθους τιμίους. Ἐργαζομένων δὲ ὡς ἀπὸ τοῦ προφήτου τὰ μέλλοντα θεωρήσαντος ἔλαβον τὸ, *Τίτες*. Οἱ δὲ θαυμάζοντες τὸ πᾶθος τῶν ἐπαναγόντων ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. *Νέφροισι γὰρ πεπυκνωμένοι, καὶ περιστρωαῖς σὺν νεοσσοῖς ἀπεικάξει*· τοῦτων τὸ πᾶθος; Ὁμοιον δὲ τῷ ἤδη ρηθέντι· *Οὗτοι δέ μοι ποῦ ἦσαν*; Ὁ τοίνυν ἔβλεπεν ὁ προφήτης φησὶν. Ὁ καὶ Μιχαίας ποιήσειν ἔλεγεν, μηδὲν ἀνισχύμενος πρὸς ἡθονὴν εἰπεῖν Ἀχαάβ. Ἀλλ' εἰπὼν· Ἐθεωρῶ τὸν λαὸν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡσεὶ πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα· οὕτω καὶ νῦν φησι, πάντας δ. ρυφουρούμενους ἤξειν, καὶ ὡς ἐπ' ὧμων ἀγομένους ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς εἰς πόλιν ἀνακειμένην θείῃ.

lum in montibus, tanquam oves, quæ pastorem esse venturos, veluti que humeris in Hierosolymorum urbem, tanquam Deo consecratam civitatem, delatum iri hoc etiam loco significat.

Ἰλλοῖα δὲ *Θαρσεῖς* καλεῖ, τοὺς ἀπὸ τῆς *Θαρσεῖς* ἐρχομένους ἐν Ἰνδία κειμένης ἧς καὶ ἐν Ἰωνία ἔμνηται. Ταῦτα δὲ ἔσται τῇ Ἱερουσαλήμ οὐ δι' αὐτήν, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεὸν, ὃς ἔγνω στήσαι τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν διὰ τὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα. Πρὸς τοῦτους εἰρηται· *Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἀλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου*· ὃ καὶ νῦν ὁρᾶται· ἔθνικοι γὰρ Ἐκκλησιῶν ἠγοῦνται, ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις αὐτάς περιφράττοντες, εἰς τὸ μὴ λόγον ἀλλότριον χώραν ἔχειν ἐπιβουλής. *Καὶ βασιλεῖς δὲ αὐτῶν παραστήσουσιν σοι*, φησί. Καὶ νῦν γ' οὖν τῶν Ῥωμαϊκῶν ταγματῶν οἱ ἄρχοντες, καὶ τῶν βασιλέων ὁ φόβος ἀνείργουσι τοὺς τοῖς Ἐκκλησιαίαις ἐπιθευλεύοντας· ἦγον *παράστασιν* σημαίνει τὴν ὀπακοήν. Ἐκκουσι γὰρ τοῖς ἱεροῖς θεοσπίσμασι, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας κήρυγμα παντὸς ἀξιοῦσι λόγου. Ἔστι δὲ, φησί, ταῦτα καὶ καθ' ἱστορίαν εὐρεῖν, Κύρου μὲν ἀνοικοδομήσαντος Ἱερουσαλήμ, μετ' αὐτὸν δὲ Δαρείου. Καὶ Ἀλέξανδρος δὲ τὸν ἱερὸν θεοσάμενο; στόλον, τὸν θυμὸν μετέβαλεν εἰς προσκύνησιν. *Διὰ γὰρ ὀργὴν μου ἐπάταξά σε, καὶ δι' ἔλεον ἠράπησά σε*. Καὶ γὰρ σὲ τὴν θεοσεβίαν ἐπαγγεῖλαμένην ἐπάταξα, πόλιν παραδοῦς· πολεμιοὶς διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβησάντων ἐν σοὶ, ὡς καὶ προφήτας καὶ θεοσεβεῖς; ἀπολαύσαι τῆς τῶν λοιπῶν μοχθηρίας. *percussi*; cum civitatem hostibus ita tradidi, propter impiorum multitudinem, quibus abundabas, **691** ut prophetae etiam ipsi ab improborum pœnis

Καὶ νῦν δὲ διὰ τοὺς ἐν σοὶ κατορθοῦντας, ἠγάπησά σε, τῆς ὀργῆς οὕτω ἢ θυμῷ τοῦ Θεοῦ λογιζομένης, ἀλλὰ ταῖς ἐκεῖνων ἀμαρτίαις. Καὶ αὐτὴν γὰρ δι' ἀγαθότητα τὴν δίκην ἐπάγει Θεός, ἵν' ἐξ ὧν ἀμαρτῶντες ἐτιμωρήθησαν, γινώσκιν οἷων ἀπολαύσουσι κατορθώσαντες. Εἰ γὰρ ὁ ὀργητὸς τιμωρεῖται δι' ὠφέλειαν, δι' ὃ καὶ ὀργίζεσθαι λέγεται· πόσω μᾶλλον ἐλεήσει πηγὴ τυγχάνων ἀγαθότητος; δικαιοπραγοῦντας ἡμᾶς; Ἐπάγει δὲ δεικνύς ὡς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ καρπὸς ἢ πολλὴ δδεια καὶ εἰρήνη, δι' ἣν ἀνοικήθησονται πόλεις σου διὰ παντός. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἱστορίαν, Θυδένα, φησί, φοβήθησιν πολέμου. Πρὸς

argenti nominibus significatas, afferentes. Id enim etiam Apostolus intelligit, cum ait: « Si quis autem superædificat super fundamentum, aurum; argentum, lapides pretiosos ⁴⁰. » Sunt vero qui prophetiam, tanquam quæ futura essent intueretur, quinam ii essent, quævisse. Sunt etiam, qui *Jerusalem* repetentium multitudinem admirari **690** eundem existiment. *Nabibus* enim densis et confertis, *columbæ* denique *cum pullis*, eorum multitudinem comparavit. Est vero huic non dissimile, quod iam usurpavit; cum, *Ubinam essent isti*, interrogavit. Quod igitur propheta vidit, extulit. Idemque et Michæas ipse, cum nihil ad Achabi libidine loqui posset, facturum se dixit, his verbis: « Video populum in montibus, tanquam oves, quæ pastorem non habent ⁴⁰. » Sic igitur omnes præsidio tectos esse venturos, veluti que humeris in Hierosolymorum urbem, tanquam Deo consecratam civitatem, delatum iri hoc etiam loco significat.

Vocat autem *naves Tharsis*, eos, qui de *Tharsis* Indiæ, cujus quoque Jonas meminit ⁴¹, profecti sunt. Sunt ista deinde *Jerusalem* non propter ipsam, sed propter Deum, eventura, qui factas patribus promissiones propter suam ipsius majestatem et magnificentiam ratas esse voluit. Sequitur deinde: *Et ædificabunt alienigenæ muros tuos*: quod etiam nunc contigisse videas. Præsumt enim Ecclesiis ethnici, suaque eas doctrina et præceptis obtegunt, ne detur verbo alieno et dissentaneo insidiarum locus. Addit etiam: *Et reges eorum astabunt tibi*. Nam et hodie quoque Romanarum copiarum duces, *regumque* timor, insidias ab Ecclesiis propellant: vel certe, cum *astandi* verbo usus est, obedituros esse significavit. Parent enim sacrosanctis oraculis; et quod concionatur Ecclesia, omni ratione venerantur et servant. Reperias vero ista etiam secundum historiam, quo tempore Cyri Dariique mandato instaurata est *Jerusalem*, contigisse: Alexandrum deinde, ubi primum sacrum amictum esset intuitus, iram statim, qua fuerat accensus, in adorationem commutasse ⁴². Sequitur deinceps: *Propter iram enim meam percussi te, et propter misericordiam meam dilexi te*. Te siquidem, quæ pietatis cultum pollicita fueras, essent immunes

Nunc autem etiam propter eos, qui tecum probitatem sectantur, *dilexi te*, ira ipsa, non furori Domini, sed eorum peccatis attributa. Etiam enim bonitate impulsus ultionem inducit Deus, ut ex pœnarum modo, quibus peccantes ulciscitur, quanta percepturi sint, qui recte fecerint, intelligatur. Si enim minime *iratus*, utilitatis nostræ gratia, accedit ad pœnam, propter quod etiam *irasci* dicitur: quanto magis idem, qui fons est bonitatis, cum *justa* operabimur, nostri *miserebitur*? Pergit vero, *amoris ipsius fructum esse ostendens* ingentem securitatem et pacem, quæ *portas ejus claudi nunquam*

⁴⁰ I Cor. III, 12. ⁴¹ III Reg. XXI, 17. ⁴² Jonæ I 3, IV, 2. ⁴³ Josephus, *Antiquit. Jud.* lib. XI, cap. 8.

ἔ γρ. Ἰωνῆ. ἢ γρ. οὐ τῷ.

VARIÆ LECTIONES.

permittat. Secundum historiam igitur, nullum esse A hostem pertimescendum significat. Sin autem ad sensum respicis, civitatis Dei portas, id est introductorias elementaresque doctrinas, iis semper, qui ad pietatem accedent, propositas fore demonstrat. Quo factum est, ut inductum iri ad eum potentiam gentium dixerit; id est, eos, qui omnia se posse in Christo, a quo vires suas capiant affirmare queant: inter quos eximii fuerint reges ii, qui cœlesti regno non indignos se præstiterint. Habent vero omnes, per Deum, ad Filii cognitionem accessum. « Nullus enim, inquit, potest ad me venire, nisi qui misit Pater, traxerit eum »⁴². » Quod si historiam etiam sequeris, et duces, et reges ipsos Romanorum in Ecclesiam ingressos esse reperias. Adjicit deinde: Qui non servient tibi, Dei nimirum civitati, pulchram maxime et salutarem servitutem, peribunt. Quem enim fides non servat, perdit infidelitas. Ad te autem afferentur pulcherrimæ et processissimæ arbores quæ sunt in Libano; qui mons est alienigenarum lignis abundans ad domorum constructionem idoneis: quorum nomine eos intelligit, qui de gentibus sæculari doctrina instructi orationis industria Ecclesiam exornant, Deique locum et pedum ejus glorificant; id est, Ecclesiam ipsam, quæ innumera virtutum capita magnitudine excelsa; Christumque redolentia **692** continet ac nutrit: quæ item a mundani sensus corruptione valde sunt remota; quod pinui cedroque natura tributum est.

Est enim Scripturæ usitatum sanctorum multitudinem ejusmodi arboribus comparare. Quale est illud apud Davidem: « Et panis confirmat cor hominis. Saturabuntur ligna campi, cedri Libani, quas plantasti »⁴³. » Et apud Paulum, quo loco Dei nos agricolationem esse scribit⁴⁴. Volunt tamen nonnulli gentes per Libanum, ut per Carmelum Jerusalem, significari. Esse enim montem hunc Samaritæ; illum autem ælienigenarum. Innuit igitur, si historiam sequeris, ligna illa, quæ sunt ad instaurationem suppeditata. Sin autem ad sensum advertis; justorum sententias, animique consensus significasse videtur. Addit præterea, eos, qui Ecclesiam olim persecutionibus humiliarunt, mutata jam sententia, Deum in ipsa esse adoraturus; quod multis certum est contigisse. Alii autem humiliatam quidem ideo esse volunt Jerusalem, quod in Christum contumeliosa exstiterit: sed quia servatæ sunt reliquæ, in matrem gentium abivisse. Romanos enim qui ipsam humiliarunt, ad eorum fidem accessisse. Sequitur deinde: Et vocaberis civitas Domini Sion. Est enim Dei civitas Ecclesia ipsa, de qua gloriosa dicta esse apud Davidem legimus⁴⁵. Placet vero nonnullis tum demum servatum iri totum Israel signficari, cum plenitudinem gentium ingressam esse contigerit⁴⁶: tunc enim fore utriusque populi corpus unum. Cum enim gentium

δὲ νοῦν πύλαι τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως εἰσακτικαὶ, καὶ στοιχειώδεις διδασκαλαὶ προκειμέναι διὰ παντός τοῖς τῆ θεοσεβείας προστρέχουσι. Διόπερ εἶπεν εἰσαγαγεῖν πρὸς σέ δύναμιν ἐθνῶν, τοὺς εἶπεῖν δυναμένους. « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμουμέντῳ με Χριστῷ. » Ὅν οἱ ἐξαίρετοι βασιλεῖς, οἱ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας ἄξιοι. Διὰ Θεοῦ δὲ πάντας ἔχουσι τὴν εἰσοδὸν εἰς ἐπιγινωσιῶν τοῦ Υἱοῦ. « Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἔλθεῖν πρὸς με, φησὶν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας ἔλχῃ αὐτόν. » Καὶ καθ' ἱστορίαν γε μὴν, ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς Ῥωμαίων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ποιοῦνται τὴν εἰσοδόν. Οἱ δὲ μὴ δουλεύσαντες σοι, φησὶ, τῆ τοῦ Θεοῦ πόλει, τὴν καλλίστην δουλεύσαντες καὶ σωτήριον, ἀπολοῦνται. Ὅν γὰρ μὴ σῶζει πιστις, ἀπόλλυσιν ἀπιστία. Σοὶ δὲ τὰ κάλλιστα καὶ ὑψηλότατα τῶν ἐν τῷ Λιβάνῳ φυτὰ κομισθήσεται. Ἄλλοφύλων δὲ τὸ ἄρος τρέφον δένδρα πρὸς οἰκοδομὴν ἐπιτήδεια. Τοιούτους νόει τοὺς ἐξ ἐθνῶν τὴν κοσμητικὴν ἡσχημένους σοφίαν, οἱ κοσμοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν τῆ τοῦ λόγου παρασκευῇ, δι' ὧν δοξάζεται ὁ τόπος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τόπος τῶν ποδῶν αὐτοῦ, δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία, ἥτις τρέφει καὶ πλείετας ὄσας κεφαλὰς ὕψου τε ἡμενάς ἐξ ἀρετῶν, καὶ Χριστὸν εὐωδιαζούσας, οἱ καὶ τῆς τοῦ κοσμικοῦ φρονήματος πόρῳ κίονται φθορᾶς, ὃ δὴ πρότερον πύκη καὶ κέδρω.

Φίλον γὰρ τῆ Γραφῇ τὸ τῶν ἁγίων πλῆθος τοῖς τοιούτοις ἀπεικάζειν φυταῖς. Φησὶ γὰρ καὶ Δαβὶδ: C « Καὶ ἄρος στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου. Χορτασθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσας. » Καὶ Παῦλος δὲ λέγει. « Θεοῦ γεωργίον ἐσμεν. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς Λίβανον ἡ Γραφῇ τὰ ἔθνη καλεῖ, ὡς περ οὖν Κάρμηλον τὴν Ἱερουσαλήμ. Σαμαρείας γὰρ τὸ ἄρος, ὡς ἐκεῖνο τῶν ἄλλοφύλων. Ἀγλοὶ τοίνυν κατὰ μὲν ἱστορίαν, τὰ πρὸς ἀνάκτιν χορηγηθέντα ξύλα κατὰ δὲ νοῦν, τὰς γνώμας τῶν δικαίων. Εἶτα δηλοῖ τοὺς πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῖς διωγμοῖς ταπεινώσαντας, μεταβαλεῖν ἐπὶ τὸ τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν προσκυνεῖν. Πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι γεγονάσι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τεταπεινῶνται μὲν Ἱερουσαλήμ εἰς Χριστὸν παροινήσασα. Ἐπειδὴ δὲ σέσωσται τὸ κατάλειμμα, γέγονεν μήτηρ ἐθνῶν. D Οἱ γὰρ ταπεινώσαντες ταύτην Ῥωμαῖοι, τῆ τούτων πίστει προσέδραμον. Καὶ τότε δὲ, φησὶ, κληθήσῃ πόλις Κυρίου Σιών. Θεοῦ γὰρ πόλις ἡ Ἐκκλησία, περὶ ἧς φησὶν ὁ Δαβὶδ: « Δεδουλωμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Τινὲς δὲ τότε, φησὶν ὅ, ὅτε τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέβη, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Τότε γὰρ ἐν ἐκ τῶν δύο γενήσεται ὁμαλαῶν. Μήπω γὰρ τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ συναφθέντος τῷ προτέρῳ Ἰσραὴλ, οὐχ οἶδ' ἂν τε μόνους ἐκείνους πάντα Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι ἡκρωτηριασμένους τῷ δευτέρῳ τάγματι τοῦ νέου Ἰσραὴλ. Ἄμφω δὲ τότε μιᾶς τῆς

⁴² Joan. vi, 44. ⁴³ Psal. ciii, 13, 16. ⁴⁴ I Cor. iii, 9. ⁴⁵ Psal. lxxvi, 3. ⁴⁶ Rom. xi, 23.

VARIE LECTIONES.

^b γρ. φασίν.

παρὰ Θεῷ τεύζονται σωτηρίας. Τινὲς δὲ ἱστορικῶς ἀπέδοσαν, ὡς οὕτω διαχειμένης τῆς πόλεως, οἱ εἰς αὐτὴν πλημμελήσαντες αἰσχυνθήσονται, ἐνοοῦντες ἃ ἔδρασαν. Καὶ γὰρ πρεσβυτέρων τὸν ζυγὸν ἐθάρυναν, καὶ νῆπιον οὐκ ἠλέησαν, ὥστε λοιπὸν Κυρίου πόλιν καλεῖσθαι τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὡς γὰρ παρῶπται δι' ἀσέβειαν, οὕτως ἐπανεληθούσα πρὸς ἑαυτὴν ἔσται κόσμος, οὐ μόνον ἐκείνη τῇ γενεᾷ, ἀλλὰ καὶ ταῖς μετ' ἐκείνην. Ἦγουν (ἐπειδὴ πάσχοντος μέλους, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη) τῶν παραβεθηκότων τῆς καλλιελαίου κλάδων ἐκκοπέντων, οἱ τότε θεοσεβεῖς ἐγκαταλειφῆθαι λέγονται, καὶ μμισθῆσθαι, μὴ ὄντος τοῦ βοηθοῦντος.

(quia laborante membro uno, dolorem sentiunt et cætera) ubi feracis olivæ ramos, qui prævaricati sunt, excindi contigit⁶⁶; qui tum pietatem sectantur, derelinqui dicuntur, et odio haberi; cum nemō sit qui eis auxilietur.

Τῶν δὲ ἐκ τῆς ἀγριελαίου τὴν ἐκείνων ἀναπληρωσάντων χόρταν, καὶ συναφθέντος ἑκατέρου λαοῦ, τῆ τοῦ Σωτῆρος δυνάμει συνέστη τῶν σωζομένων τὸ πληρωμα, μία τε πόλις ἐξ ἀμφοῖν γέγονεν ἡ καλουμένη Σιών, ἣ τελειωθείση ἐπαγγέλλεται τὰ ἐξῆς. Τινὲς δὲ φασὶ τεταπεινωθῆναι μὲν αὐτὴν διὰ τὸ κατὰ Χριστοῦ τόλμημα, σωθῆσθαι δὲ τοῦτον πάλιν ἐπιγινώσκουσαν. Τὰ δ' οὖν ἐπαγόμενα· Θίσω σε ἀγαλλίμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεαῖς. Ὅπου γὰρ ἐλπὶς ἀφαρτίας· ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἀτελευτήτου τε ζωῆς, καὶ δόξης, καὶ βασιλείας, οὐρανῶν, ποίαν ἔχοι τὸ ἐκατηφές. Καὶ θηλάσεις, φησί, γάλα ἐθνῶν. Τὸ κοινὸν λέγει μυστήριον, καὶ τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν τῶν ἐν Χριστῷ διὰ πίστει· ἀναγεννημένων. Τινὲς δὲ τοῦτο τε καὶ τὰ ἐφεξῆς τὰς ἐξ ἐθνῶν φασὶ καρπόφορίας δηλοῦν, ἀναθήματά τε καὶ βασιλικὰ σιτηρέσια μέχρι νῦν ἐκ τῶν κρατούντων διδόμενα. Ἄλλοι δὲ βασιλέας φασὶ τοὺς τῶν μακαρισμῶν ἀξίους, οἷς ὁ Σωτὴρ οὐρανῶν βασιλείαν ἐπαγγέλλεται. Τινὲς δὲ καὶ καθ' ἱστορίαν τὴν πλοῦτον σημαίνεισθαι φασιν, ὃν βασιλεῖς προσῆγον, καὶ ἄρχοντες ἐν αὐτῇ τῷ Θεῷ, τῷ ταύτην ἐξελομένῳ τῶν πολεμίῳ, καὶ εἰς τὸ ἄρχειν αὐθὺς αὐτὴν καταστήσαντι. Ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σῶζων σε, φησί. Χάριτι γὰρ καὶ φιλανθρωπίᾳ σέσωται τοῦ Ἰσραὴλ τὸ κατὰλειμμα, ὡς μὴ παντελῶς τὸ ἐκ Πατέρων ἀγίων ἔθνος ἀπόληται. Γινώθι δὲ, φησί, πρὸς τοῖς εἰρημνοῖς, ὡς οὐκ ἐστὶ ξύλων ἀργῶν δεήσει. (Ταῦτα γὰρ ὕλη πυρὸς) ἀλλ' οὐδὲ λίθων, τοῦτ' ἐστὶ ψυχῶν ἡλιθίων. Τὰ δὲ τούτων ἐξείς τιμιώτερα. Οἱ γὰρ πάλαι χαλκοὶ καὶ ἀντίτυποι ἄνδρες, καὶ τοὺς τρόπους παντὸς σιδήρου σκληρότεροι, μεταβληθέντες εἰς χρυσόν τε καὶ ἄργυρον ἐφάρμοζουσι τῇ σῆ κατὰ Θεὸν οἰκοδομίᾳ· οἱ τε ξύλων ἀναισθητότεροι, οἱ δὲ χαλκοῦ σοὶ καὶ σιδήρου γενήσονται πρὸς τὴν οἰκοδομὴν συναίρομενοι.

immites homines, moribusque ferro quolibet duriores fuerant, in aurum jam et argentum conversi, ad tuum sese ædificium, quod Dei est, commodos utilesque præbent, qui denique sensu magis, quam ligna, caruerant; tibi jam pro ære et ferro, collata in ædificium opera, futuri sunt.

⁶⁶ Rom. xi, 47.

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁷ γρ. ποί ἂν ἔχοιτο.

Significari tamen aiunt nonnulli, cum legis doctrinam cedere contigerit, omnia per Christum in tanto meliora commutatum iri, quantum est *ære ferrum* præstantius. Habere enim *æs auri* quidem *speciem*; nec *aurum* tamen esse. Habere et *ferrum argenti*, propter splendorem, nec esse tamen *argentum*, quo factum est, ut Paulus ipse, cum legis cognitionem, cum ea quæ Christi est compararet, quisquillas appellare non dubitavit⁹⁹. Neque vero male Scribarum et Phariseorum disciplina, quia fabulosa, *lignis et lapidibus* comparetur; quam tanto superat quæ de Christo est; quanto est *ære lignum*, quanto *lapide ferrum* præstantius. Sunt enim altera quidem ad contumendum infringendumque facilia et prompta: altera autem, præterquam quod splendore prædita, pretiosa etiam et infragilia. Solet enim vita, quæ recta est, cum veris disciplinis ad alios transire. Quo factum est, ut mysticæ quorundam disciplinæ facultatem, ligna, fenum et lapides Paulus appellavit¹⁰⁰. Nonnulli vero etiam ad litteram explicarunt tanquam civitati pietatem colenti materia quælibet, pretiosa æque ac abjecta, donanda sit. Posse enim idipsum Deum efficere. Cæterum cum ista fieri contigerit, vivent *in pace principes tui*, adjicit; quos propter futurorum præsentationem *episcopos* appellat. Deinde quod *in pace, justitiæque* victuros dixit, id quædam ex parte jam præstitum est; juxta illud: « Ex parte cognoscimus; ex parte autem prophetamus: » quod est ad vitam istam referendum. « Cum autem venerit quod perfectum est; **695** quod ex parte est, evacuabitur¹⁰¹. »

Atque hic quidem futurus est finis regni Christi, cum fuerit omnis sublata *iniquitas*, cum *contritio*, cum *miseria* denique. Nullus enim deinceps hostis, nulla sceleris recordatio supererit: quale est illud: « Abscessit dolor, et molestia, et gemitus¹⁰². » Verum, tanquam prioribus ejectis, alios instituit *episcopos et principes*; qui *pacem* cum Deo colant, *justitiamque* venerentur: quale illud fortasse fuerit, quod jam in hæc verba usurpavit: « Et immittam manum meam in te, et excoquam te ad purum. Eos autem qui non crediderint, perdam; et auferam omnes iniquos a te, et omnes superbos deprimam, et præficiam judices tibi, sicut prius¹⁰³, » cæteraque deinceps. Sunt vero et ista Salvatoris ad Judæorum præfectos: « Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus¹⁰⁴. » Neque vero desunt, qui ad litteram explicantes, *justitiam* cum subditis culturos esse *principes* eorum, belloque *pace* comparata ita fructuos dicant, ut qui hostes aut feras timeat, ad ipsos confugiat. *Vocantur* autem, adjicit; *salutare, muri tui*: ubi, pro quo *salutare* dixit, Hebraica lectio *Jesum* posuit. Est enim idem ipse, qui *pro cingit* Ecclesiam. Sequitur deinde: *Et portæ tuæ sculptura*: quo loco verbis quidem diversis, non re tamen differentibus Symmachus et Aquilas *laudes* interpretati sunt. datur enim hac ratione ad piam vitæ institutum

A Τινὲς δὲ φασὶ βούλεσθαι λέγειν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ ἄμεινον μεταστήσεται, παρῆχρωρῶσης τῆς ἐν νόμῳ παιδεύσεως διὰ τοῦ Χριστοῦ τοσοῦτον ὅση κρείττωνι, ὅσον χαλκοῦ χρυσός. Χρυσοφανῆς μὲν γὰρ ὁ χαλκός, πλὴν οὐ χρυσός. Ἀργυροφανῆς δὲ, διὰ τὸ στιλπνόν, καὶ ὀσίδηρος, ἀλλ' οὐκ ἄργυρος. Τοιγαροῦν τὴν ἐν νόμῳ γῶσιν πρὸς τὴν διὰ Χριστοῦ, σκύδαλα Παῦλος καλεῖ, ἡ δὲ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων διδασκαλία μυθώδης οὔσα, παρεικάζοντο *ξύλοις καὶ λίθοις*, ἧς ἡ ἐν Χριστῷ τοσοῦτον ἄμεινον, ὅσον *ξύλου χαλκός, σίδηρός τε λίθου*. Τὰ μὲν γὰρ εὐθλαστα, τὰ δὲ, πρὸς τῷ λαμπρῷ καὶ τιμῷ, καὶ ἀρραγῇ. Βίος γὰρ ὀρθός μετὰ δογμάτων ἀληθῶν παραδίδοται, διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος τῆς παρά τινων μυσταγωγίας τὴν δύναμιν, ξύλα, χόρτον, καὶ λίθους καλεῖ. Τινὲς δὲ καὶ κατὰ τὴν λέξιν ἀπέδωκαν, ὡς εὐσεβοῦση τῇ πόλει πᾶσα ὕλη τιμία ἐν Ἰσραὴλ αἰμαίοις δοθήσεται. Μὴ δὲ γὰρ ἀδύνατον εἶναι τοῦτο Θεῷ. Πλὴν τούτων οὕτω γινομένων οἱ ἄρχοντές σου λοιπὸν ἐν εἰρήνῃ διάξουσιν, κατὰ πρόγνωσιν αὐτοῦ ἐπισκόπους καλέσας. Τὸ δὲ, Ἐν εἰρήνῃ διάξουσιν καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἐκ μέρους ἐπιτρουτο, κατὰ τὸ, Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, κατὰ τὸν παρόντα βίον δηλονότι. « Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. »

B

C Ὅπερ ἐστὶ τῆς Χριστοῦ βασιλείας τὸ τέλος, πάσης ἀδικίας ἀνηρημένης, παντός τε *συντριμματός* καὶ *ταλαιπωρίας*. Ἐχθρός γὰρ ὑπολειφθήσεται λοιπὸν οὐδείς, οὐδὲ μνήμη κακίας, κατὰ τὸ, « Ἀπέθρα δδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. » Πλὴν ὡς τῶν πρώτων ἐκβεβλημένων, ἑτέρους ἀνίστησιν *ἐπισκόπους, καὶ ἄρχοντας εἰρηνεύοντας* πρὸς Θεόν, καὶ τιμῶντας τὸ δίκαιον ὅποιον ἂν εἴη τὸ ἥδη βῆθάν. « Καὶ ἐπάξω τὴν χειρὰ μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρόν. Τοῦς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντα ἀνόμους ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντας ὑπερηφάνους ταπεινώσω, καὶ ἐπιστήσω τοῦς κριτάς σου ὡς τὸ πρότερον, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τοῖς Ἰουδαίωιν λέγει καθηγηταῖς: « Ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ἐτέρω ποιῶντι τοῦς καρποὺς αὐτῆς. » Τινὲς δὲ κατὰ λέξιν φασὶν, ὡς τιμήσουσι τὸ δίκαιον μετὰ τῶν ὑπῆκων οἱ ἄρχοντες, εἰρήνης τε τεύξονται τῆς ἐκ πολέμων, ὡς τὸν δεδιότα πολέμιους, ἢ θῆρας, καταφεύγειν ἐπ' αὐτὴν. *Κληθήσεται* δὲ, λέγει, *σωτήριον τὰ τείχη σου*. Πάλιν τὸ *σωτήριον*, Ἰησοῦν ἔχει τὸ Ἑβραϊκόν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ *περιτεχιζῶν* τὴν Ἑκκλησίαν. *Καὶ αἱ πύλαι σου γλύμμα*, ὅπερ Ἀκύλας μὲν, ὕμνησις, φησὶν, ὁ δὲ Σύμμαχος, αἰνεσις. Διὰ τούτων γὰρ ἡ εἰσοδος τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος, τῶν προσιόντων διδασκομένων ὑμῶν τὸν Θεόν. Τινὲς δὲ *τείχη καὶ πύλας*, τοῦς διδασκάλους φασὶ τεχιζόν-

⁹⁹ Philipp. iii, 8. ¹⁰⁰ I Cor. iii, 12. ¹⁰¹ I Cor. xiii, 9, 10. ¹⁰² Apoc. xxi, 4. ¹⁰³ Isa. i, 25, 26. ¹⁰⁴ Matth. xxi, 45.

τας τὴν Ἐκκλησίαν βίω καὶ δόγμασι, καὶ τοὺς προσ-
 ἰόντας εἰσάγοντας. Γλύμμα δὲ, ὅτι περικαλλῆς ἄγαν
 ὁ λόγος αὐτοῖς, καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἐκτετορευμένους.
 Νοοῖτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Ἡ γὰρ εἰσοδος δι'
 αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ὃς ἐστὶ καὶ γλύμμα, οἰονεὶ
 μορφῇ καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατέρος,
 καὶ ἀπύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ οὐκέτι
 ἥλιος ἡμέραν σοὶ παρέξει, οὐδὲ νυκτὸς ἡ σελή-
 νη σε φωτιεῖ. Οὕτε γὰρ ἐν νυκτὶ, οὕτ' ἐναίσθητῶ
 φωτὶ γενήσονται οἱ τοῦ καινοῦ αἰῶνος. Φησὶ γὰρ ὁ
 Σωτὴρ· Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει
 τὸ φέγγος αὐτῆς. Φῶς γὰρ αὐτῶν καὶ δόξα Θεοῦ·
 τελειότεροι μὲν, ἀνθ' ἡλίου, ὑποβεθηκόσι δὲ, ἀντὶ
 σελήνης γινόμενος, ἀναλόγως τῶ τούτων χωρητικῶ
 τὰς ἑαυτοῦ διδοὺς ἀκτίνας, ἔργω πληρῶν τοὺς μα-
 καρισμοὺς, δι' ὧν εἶπεν· Οἱ πενθοῦντες παρακληθή-
 σονται, καὶ οἱ κλαίοντες γελᾶσονται.

gloria, Deus ipse : perfectioribus quidem sol; inferioribus autem lunæ instar, ut pro excipientium
 ratione radios suos effundat; opere nimirum id præstans, quod beatitudines affirmant: ubi qui luceant;
 consolaturn iri; et qui fleant, esse risuros dicit ⁸⁷.

Ἔθεν ἐπιφέρει· Ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι
 τοῦ πένθους σου, πάσης ἀδικίας ἀνηρημένης. Ὡς
 οὖν ἐκλελεγμένος κληρονομήσει τὴν ἐπηγγελμένην
 αὐτῶ γῆν τὴν τοῖς πραεσὶν ἐπηγγελμένην ^d, ἐν ἧ καὶ
 ἡ πόλις ἡ ἐπουράνιος. Τοιοῦτος δὲ ὁ *λυὸς μου*,
 βλαστὸς ἐμῆς φυτείας. « Πᾶσα γὰρ φυτεία, ἣν οὐκ
 ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκρίζωθήσεται. »
 Ἔργα δὲ χειρῶν ὑπάρχων αὐτοῦ, κληρονομήσει
 τὴν γῆν, ὅτε καὶ ὁ ἐν τῷ παρόντι βίω ὀλιγοστὸς,
 εἰς χιλιάδας ἔσται, κατὰ τὸ, « Ἰσθὶ ἐξουσίαν ἔχων
 ἐπάνω πέντε, ἢ δέκα πόλεων. » Οἰονεὶ τούτων χιλιαρ-
 χοῖ τῶν σωζομένων γενήσονται. Καὶ ὁ οὖν δὲ ἐλά-
 χιστος, εἰς ἔθνος μέγα. Οἶος ὁ Παῦλος λέγων· Ἐμοὶ
 δὲ τῶ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις
 αὕτη, ὃς ἔθνους ἄρξει· ἐ μεγίστου παρὰ Θεοῦ. ἠξεί
 δὲ, φησὶν, ὁ τούτοις ὠρισμένος καιρὸς, ὅτε ταῦτα διὰ
 τῆς ἐμῆς ἔσται Συναγωγῆς, ὅτε τοὺς ἀγγέλους ἀπο-
 στελεῖ, καὶ συνάξει τοὺς ἁγίους ἀπ' ἄκρων τῶν οὐ-
 ρανῶν, μίαν τε ἐκ τῶν δύο λαῶν κατασκευάσεται
 πόλιν, ὁποῖόν ἐστι τὸ, ἵνα « γένηται μία πόλις,
 εἰς ποιμῆν. » Τινὲς δὲ πρὸς τὸν αἰῶνα τὸν παρόντα
 τὰ περὶ ἡλίου καὶ σελήνης ἐξέλαθον. Εἰ γὰρ καὶ
 ὑποχωρεῖ ἥλιος μὲν ἐν νυκτὶ, σελήνη δὲ ἐν ἡμέρᾳ,
 ἀλλ' οὖν τὸ θεῖον καὶ νοητὸν φῶς ὃ διὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος ὁ Σωτὴρ χορηγεῖ τοῖς πιστεύουσιν, ἄσβεστον
 ἔσται, καὶ φωτὸς οὐδενὸς αἰσθητοῦ πρὸς νοῦ φωτισμὸν
 ἐπιδέονται πρὸς γνῶσιν Θεοῦ, καὶ ἐπιτηδουσιν ἀρε-
 τῶν. Διὸ φησὶν· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ
 ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ,
 ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Τὸ δὲ, καὶ ἀναπληρωθή-
 σονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου, ἐπειδὴ τοῖς
 μὲν ἀμαρτωλοῖς τὸ κατηφές οἰκεῖον, πῦρ προσδοκῶσι

aditus; si qui accedunt, Dei laudēs decantare de-
 ceantur. Sunt vero etiam, qui murorum portarum-
 que nominibus, doctores significari putent; quorum
 vita et doctrina, tanquam muro, cingitur Ecclesia;
 in quam etiam accedentes introducunt. *Sculpturam*
 deinde dixisse; quod eorum valde sit illustris, et
 ad veritatis defensionem elaborata oratio. Intelligat-
 ur fortassis de Christo etiam. Patet enim per ip-
 sum ad Patrem aditus: qui est et *sculptura*, tan-
 quam forma; et character substantiæ Patris, et splen-
 dor gloriæ ipsius ⁸⁸. Sed nec tibi sol amplius diem
 præbebit, **696** nec nocte luna tibi lucebit. Neque
 enim in nocte, vel luce, quæ sensibus percipiuntur;
 ii versabuntur, qui recentis ævi munere donabunt-
 tur; vel ipso teste Salvatore, qui solem obtene-
 bratum iri: qui lunam splendorem suum non dat
 turam esse affirmavit ⁸⁹. Erit enim lux illorum, et

Addit itaque: *Et complebuntur dies luctus tui*;
 nimirum, cum fuerit omnis sublata iniquitas. Tan-
 quam igitur electus terram possidebit, quam mi-
 nibus est pollicitus; in qua est ipsa cœlestis civitas
 collocata ⁹⁰. Talis vero est *populus meus, planta-*
tionis meæ surculus. « Omnis enim plantatio, quam
 non plantavit cœlestis Pater meus, eradicabitur ⁹¹. »
 Cum autem sit *opus manuum ejus, possidebit terram*;
 quando etiam qui in hac vita paucus existit, in
 millia abiturus est, juxta illud: « Esto potestatem
 habens super quinque, vel decem civitates ⁹². » Erunt
 igitur eorum, qui salutem adepti sunt, tanquam
 duces *millenarii*: erit etiam qui hoc tempore *mi-*
nimus est, in gentem magnam: qualis Paulus ipse;
 qui sibi omnium sanctorum minimo concessam
 hanc esse gratiam scribit ⁹³, ut genti maximæ a
 Domino præset. Veniet vero, inquit, illis certum
 et definitum tempus, quo ista per congregationem
 meam fient, cum nimirum missis angelis sanctos
 est congregaturus a summitate cœli ⁹⁴ unamque ex
 duobus populis civitatem confecturus; ut, quod
 scribitur: « Unum fiat ovile, et unus pastor ⁹⁵. »
 Sunt porro, qui ad præsens sæculum, quæ de *solē*
 et *luna* usurpavit, referri volunt. Etsi enim et *sol*
 ipse *noctū, et luna die* etiam deficiant, nunquam
 tamen divinum et intelligibile *lumen* illud extinctum
 iri, quod per Spiritum sanctum Salvatore ipse fi-
 delibus suppeditabit; neque ipsorum mentibus sen-
 sibilis alicujus luminis ad Dei cognitionem **697**
 virtutisque studium illustratione opus fore. Quo
 factum est, ut se mundi lucem existere ⁹⁶, quique
 e sequatur, in tenebris minime ambulaturum;

⁸⁸ Hebr. i, 3. ⁸⁹ Matth. xxiv, 29. ⁹⁰ Matth. v, 5; Luc. vi, 21. ⁹¹ Matth. v, 14. ⁹² Matth. xv, 15.
⁹³ Luc. xix, 19. ⁹⁴ Ephes. iii, 8. ⁹⁵ Matth. xxiv, 31. ⁹⁶ Joan. x, 16. ⁹⁷ Joan. viii, 12.

VARIÆ LECTIONES.

^d αφ. τὴν ἐπηγγελμένην. * γρ. ὡς ἔθνους ἄρξειν.

sed vitæ lumen esse habiturum dixerit ⁶⁵. Quod deinde *completum iri dies luctus ejus* adjecit; id ideo usurpavit, 'ut propriam peccatoribus esse vultus quam tenebras ignemque expectent: justos autem Sequitur itaque: *Et erit populus tuus justus omnis*. Nos enim Ecclesiæ *populum* per gratiam Christus ipse *justificat*, cujus ipsi *manuum plantatio* sumus, quos in fructiferam olivam insævit ⁶⁶. Nunc igitur in sæculo isto latet occulta sanctorum *gloria*, sed in futuro illo, *qui minimus est*, quamplurimis præficietur: eaque fiducia exsultantes qui sancti sunt, subjectos sibi *populos*, gentesque suis pedibus esse subtratos in Psalmis non dubitant gloriari ⁶⁷. Fiet vero et istud, cum me cælo delapsus, inquit, *eos congregare*, mihi que in occursum rapi contigerit. Non desunt tamen, qui ista explicant, ac si deposita impietate non *soli amplius, et lunæ, lucem ipsam* principaliter attribuat, qui fulgentem ejus veritatem habeat. Sedabit deinde *luctum* captivitatis tuæ, si *terram tuam* recipias. Convenit vero eos, tanquam qui *plantis* comparantur, fructus debitos edere. Est enim Deus qui *plantavit*, et qui curam habet, quique ea, quæ ad suam *gloriam* conducunt, curat: qui illorum denique in multitudinem profectum, seipso *congregante*, et eos qui *pauci* sunt, in gentem magnam propagante, prædicat.

CAP. LXI.

698 VERS. 1-10. *Spiritus Domini super me, cujus gratia unxit me Dominus; ut evangelizarem pauperibus misit me; ut sanarem contritos corde; ut annuntiaarem captivis remissionem, et cæcis visus instaurationem; ut proclamarem annum Domino acceptabilem, et diem retributionis Deo nostro; ut consolarer omnes lugentes; ut detur lugentibus Sion gloriæ pro cinere; unctio lætitiæ lugentibus, amictus gloriæ pro spiritu mæroris, etc.*

Qui ad promissiones evangelicas Dominum se esse, eosque in tempore congregaturum adjecerat; nunc *ejus se rei gratia a Domino* **699** unctum esse significat. Est porro tibi animadvertendum, quod *Dominum a Domino Spiritu sancto unctum esse* affirmat, ut in Trinitate Deitatem agnoscas. Cum enim natura *Dominus* et Deus sit, humanitatis ratione *Spiritu* a Patre *inungitur*. Non est igitur homo tantum, si *Dominus*; nec carne destitutus, si *ungitur*, sed idem Deus et homo; non eadem tamen ratione. Quo sit ut, tanquam ex Davide sit, *ungi* dicatur. Jam enim et antea super eum, qui de radice Jesse prodidiisset ⁶⁸, id est super Christum, *Spiritum Domini* requieturum dixerat. Non enim simili cum veteribus ratione *unctio* *unctus esse* dicitur; alioqui nihil præter cæteros haberet *eximium*; quem tamen David testimonio: « Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis ⁶⁹. » Deinde, tanquam jam homo sit;

A καὶ σκότος, οἱ δὲ δίκαιοι τῆ ἑλπίδι χαίρουσι τὸ τῶν ἀμαρτιῶν ἀποδέμενοι πένθος. demissionem et tristitiam innuere; qui nihil aliud, spe *luctu* peccatorum liberatos gaudii exsultare.

Δὲ ἐπάγει· Ἔσται ὁ λαὸς σου πῶς δίκαιος. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας; τὸν λαὸν Χριστὸς δικαιοῖ τῆ χάριτι, οὗ φυτόμα ἐσμεν τῶν χειρῶν ἐγκεντρῶσαντος ἡμᾶς εἰς τὴν καλλιέλαιον. Νῦν μὲν οὖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ κέκρυπται τῶν ἁγίων ἡ δόξα, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὁ ἐλάχιστος πλειστον ἠγγίχεται, ἐφ' ᾧ χαίροντες οἱ ἅγιοι φασιν· Ὑπέταξεν λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἔσται δὲ τούτο, ὅτε καὶ συνάξω αὐτοὺς, ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ἀρπασθήσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησίν μου. Τινὲς δὲ αὐτῶς ἀπέδωκαν, ὡς παυσάμενος ἀσβεστίας οὐκ ἐτι προηγουμένως ἠλίφω καὶ σελήνη λογιση τὸ φῶς, ἀλλὰ τῷ τούτων δημιουργῷ, ἐπιλάμψασαν ἔχων αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ παύσεται σου τῆς αἰχμαλωσίας; τὸ πένθος ἀπολαβόντος τῆρ γῆρ σου. Ὡς ἐὰ φυτόις παραβαλλομένους προσήκόν ἐστι τὸν θρεϊδόμενον καρπὸν ἀποδιδόναι. Θεὸς γὰρ ὁ φυτεύσας, καὶ δηλονότι ἐπιμελούμενος, ἅτινα εἰς δόξαν Θεοῦ συντείνει. Ὅς καὶ προλέγει αὐτῶν τὴν εἰς πλῆθος ἐπίδοσιν τοῦ Θεοῦ συνάγοντος, καὶ τοὺς ὀλίγους ποιῶντος πολλοὺς.

ΚΕΦΑΛ. ΕΞΑ΄.

a-γ'. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶπεκεν ἔχριστέ με, εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλέ με, **699** λάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τῆ καρδίᾳ κηρύξει αἰχμαλώτους ἄφρων, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας, δοθῆναι τοῖς πενθοῦσι Σιών δόξαν ἀντὶ σποδοῦ, ἄλειμμα εὐφροσύνης τοῖς πενθοῦσι, καταστολήν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, κ. τ. λ.

Ὁ ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐπαγγελίαις ἐπειπὼν, Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτοὺς, νῦν παρὰ Κυρίου τούτου χάριν κεχρῖσθαι φησὶ, τοῦ συναγαγεῖν αὐτοὺς δηλονότι. Καὶ ὅρα Κύριον ὑπὸ Κυρίου τῷ ἀγίῳ χριστῷ, ὡς ἐν Τριάδι ἡεῖσθαι τὸ θεῖον. Κύριος γὰρ ὢν καὶ θεὸς φύσει, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπὸ τοῦ Πατέρος τῷ Πνεύματι χρίεται. **D** Οὗτ' οὖν ψιλὸς ἄνθρωπος, εἶγε Κύριος, οὐτε ἄσαρκος, εἶγε χρίεται, θεὸς δὲ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, οὐ κατὰ ταῦτόν· ὡς ἐκ Δαβὶδ οὖν ὑπάρχων, κεχρῖσθαι λέγεται. Καὶ ἤδη γὰρ εἶπεν ἐπὶ τὸν ἐκ βίβης Ἰησοῦ, δηλονότι Χριστὸν, ἐπαναπαυεῖσθαι τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἐβρέθη χρισμῶντι κεχρῖσθαι τοῖς παλαιῶις ὁμοίως. Ἡ γὰρ ἂν οὐδὲν εἶχεν ἐξαιρετον. Καίτοι Δαβὶδ εἰπόντος· « Διὰ τούτου ἔχρισέν με ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Ὡς δὲ ἤδη γενόμενος ἄνθρωπος φησιν, οὐ εἶπεκεν ἔχριστέν με. Καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιφαγεν. Καὶ προεῖπεν δὲ φήσας, Κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτοῦ.

⁶⁵ Joan. viii, 12. ⁶⁶ Rom. xi, 2. ⁶⁷ Psal. xlviii, 15. ⁶⁸ Isa. xi, 1. ⁶⁹ Psal. xliii, 8.

Ὡς μὲν οὖν Θεὸς χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τῇ κτίσει, ὡς δὲ ἄνθρωπος δέχεται. Διὸ, κατὰ Λουκᾶν, ὡς ἐν Ναζαρέθ γενόμενος εἰσῆλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἀνοίξας εἶπε τοῦτ' ἐπὶ τὸ ῥητὸν, πτύξας ἔφη· Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπλήρωται. Κατ' αὐτὸν γὰρ τὸν καιρὸν συνέβη καὶ βαπτισθῆναι, καὶ τὸ Πνεῦμα κατελεθεῖν ἐπ' αὐτὸν ἐν εἰδῆ περιστερᾶς· μεθ' ἧς πειραθεὶς ἦλθεν εἰς Ναζαρέθ, καὶ πεπληρῶσθαι τὴν Γραφὴν ἀπεφάνητο.

Τινὲς δὲ, ὡς εἰρηται, ἐπὶ τὸν τῆς γεννήσεως καιρὸν ἔχειν φασὶ τὴν ἀναφορὰν τὸ, *ἔχρισέν με*. Πλὴν μετὰ τὸ βάπτισμα φαίνεται κηρύσσων τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (ὅπερ ἦν *εὐαγγελίζεσθαι τοῖς πτωχοῖς*) καὶ τοὺς μακαρισμοὺς ἐκτιθέμενος. Καὶ *λατο* δὲ *τοὺς συντετριμμένους τῆ καρδία*, θεραπεύων ἐπαγγελίαις, καὶ λέγων· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Καὶ μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελᾶσονται. Καὶ τοῖς δὲ αἰχμαλώτοις ὅπδ δαιμόνων ἔθεσιν ἄρῃσιν ἐκήρυττε, - τοῖς μαθηταῖς εἰπὼν· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς, ἐπ' ἀφέσει δηλονότι πλημμελημάτων· οἳ καὶ ἀδελφίαν ἐνόησαν, τῇ πολυθλίψι πλάνῃ δουλεύοντες. Διὸ περ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἔφασκεν ὁ Ἰησοῦς· Ἰδοὺ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους. Καὶ *πτωχοὶ* δὲ ἦσαν, ὡς παντὸς ἀγαθοῦ νοσήσαντες ἔνδειαν, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Εἰ μὴ, ἄρα τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι δωρηθῆναι φησι τῶν δι' αὐτοῦ χαρισμάτων τὴν ἀφθονον χορηγίαν. *Συντετριμμένους* δὲ ἄλλως τοὺς ἀσθενῆ τὴν *καρδίαν* καὶ εὐδιάθροπτον ἔχοντας, ὡς ἀντιστῆναι μὴ δύνασθαι ταῖς τῶν παθῶν προσβολαῖς, *αἰχμαλώτων* δὲ δίκην τούτοις δουλεύοντας· ἀρμόσει δὲ καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ λεγόμενα. Οὐ γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς ὁ πτωχῶν χρησιμότης, οὐκ ἦν, ἕως ἐνός. Οὐκοῦν πάντες υἱοὶ νυκτὸς ὄντες καὶ σκότους, φωτὸς γεγόναι τέκνα. Διηγύασε γὰρ αὐτοῖς ἡ ἡμέρα, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέσχεν ἥλιος, καὶ λαμπρὸς ἀνέτειλεν ἑωσφόρος.

Itaque, cum filii noctis essent omnes et tenebrarum, in lucis filios evaserunt. Illis enim dies ipse, et qui Sol iustitiæ dicitur⁷⁰, aurora denique lucida, illuxit.

Κεχρίσθαι δὲ φησι καὶ *ἐνιαυτὸν Κυρίου καλέσαι δεκτὸν*, τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν οὕτως εἰπὼν, ἐν ᾧ διάγων ἐπὶ γῆς, φῶς ἡμέρας τοῖς προσιοῦσι παρέχετο. Ὡς γὰρ ἡλιῷ δικαιοσύνης ὁ τοιοῦτος προσῆκεν *ἐνιαυτός*. Μήποτε δὲ τὸν μέλλοντα αἰῶνα δηλοῖ, ἐπ' ὃν τὰ τῆς ἑαυτοῦ εἰσακαλίας ἀνέπεμπεν, ὅτε Οὐχ ἥλιος, οὐ σελήνη, ἀλλ' ἔσται σοι, φησὶ, Κύριος φῶς· αἰώνιος; διὸ *Κυρίου λέγεται ἐνιαυτός*, ὡς ἐπ' αὐτοῦ φωτιζόμενος, καὶ *δεκτός*, ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς, *εὐδοκίας*. Ἐκεῖνος γὰρ ἔστιν ὁ καταθύμιος τῷ Θεῷ, ὁ αὐτὸς ὢν καὶ ἡμέρα ἀνταποδόσεως, ὅτε τὰς ἀμοιβὰς οἱ κατὰ τὸν παρόντα κεκμηκότες βίον κομίζονται. Τινὲς δὲ *δεκτὸν*

A *cujus gratia unxit me*, adjecit, ut causam non omitteret; qui se eos antea in tempore congregaturum dixerat. Ut Deus igitur, *spiritum* creaturæ suggerit; recepit autem, ut *homo*. Itaque, quod apud Lucam legimus, cum Nazareth synagogam ingressus, aperto Isaia libro, in verba ista incidisset⁷⁰; eodem complicato, esse eo die completam Scripturam affirmavit. Confligit enim eo tempore, ut baptizaretur; ut *Spiritum* etiam in columbæ forma in se admitteret. Quibus demum absolutis, in Nazareth ingressus est, et ibi completam esse Scripturam pronuntiavit.

Non desunt tamen, ut dictum est, qui quod, *unxit me*, addidit, ad nativitatis tempus referri arbitrentur. Sed manifestum est, post baptismum seculari esse cælestis regni per eum promulgationem; quod est *pauperibus evangelizare*: esse denique beatitudinum genera ab ipso explicata. *Sanabat* deinde *contritos corde*, admoto promissionum remedio, cum beatos qui lugerent, esse doceret, quoniam consolationem essent nacturi; beatos item qui fletent, quoniam risuri⁷¹. Gentilibus præterea, qui a dæmonibus captivi detinebantur, dimissionem annuntiat; cum discipulos alloquens, ad gentes omnes proficisci, **700** easque docere, et baptizare, in remissionem peccatorum videlicet, imperavit⁷²; quæ dudum cæcitate laborantes, ut vanæ deorum multitudini serviebant. Quo factum est, ut in superioribus, eum se in lucem gentium posuisse, ut oculos cæcis aperiret, ut de vinculis eos educeret, qui in ipsis essent constricti, Pater affirmaret. Erant vero et *pauperes*, qui bonorum omnium penuria laborarent; qui spe carerent; qui Deum in mundo non agnoscerent. Sin minus, iis certe, qui spiritu *pauperes* sunt, ingentem esse gratiarum suppeditatam copiam significat: *contritos* autem alias eos ipsos, qui ita *corde* sunt imbecillo et præfracto, ut affectuum insulibus minime queant obsistere; sed illis, *captivorum* more, pareant⁷³ et famulentur. Conveniant vero et Israelitis etiam quæ dicuntur. Non enim erat in terra, qui, quod honestum esset, faceret, non erat, ne unus quidem⁷⁴.

D *Ait* vero etiam *unctum esse*, ut *proclamaret annum Domini acceptabilem*: ita nimirum incarnationis tempus innuens, quo, cum in terris versaretur, lucem diei venientibus ad se præcebat. Huic enim, tanquam Soli iustitiæ, talis est *annus* debitus et commodus. Annon vero futurum sæculum significasse putandus; ad quod, quæ ad doctrinam suam pertinent, remisit; quo tempore non sol, non luna tibi futura est, inquit⁷⁵, sed Dominus, lux ipsa sempiterna? quo fit, ut *annus Domini*, tanquam ab ipso lucem habeat: *et acceptabilis*, vel secundum alios, *comprobationis*, nominetur. Est enim Deo gratus ille, et acceptus; quippe qui *dies*

⁷⁰ Luc. iv, 17. ⁷¹ Matth. v, 5; Luc. vi, 21. ⁷² Matth. xxviii, 18-20. ⁷³ Psal. xiii, 2, 5. ⁷⁴ Malach. iv, 2. ⁷⁵ Isa. lx, 19, 20.

etiam sit *retributionis*, quo laborum suorum in hac vita mercedem quique laturo sunt. Alii tamen *annuum acceptabilem*, ad illum, quo crucem pati Christum contigit, referri voluerunt. Tum enim nos esse *Deo factos acceptabiles*, tum Patri per ipsum oblatos. Hinc etiam de grano frumenti dixisse ⁷⁶, cum mortuum esse contingeret, **701** multum fructum editurum. Et rursum cum a terra esset exaltatus, omnes ad se pertracturum ⁷⁷. Itaque etiam, cum esset e mortuis excitatus, sibi factam esse potestatem omnem in cælo et in terra dicebat, missis ad gentes cum baptismo discipulis, cuius beneficio remissionem adepti divinæ ipsius naturæ participes efficiuntur ⁷⁸. Qui enim fuere accepti, *anno illo acceptabili* potiti sunt, de quo loquitur Apostolus, cum adesse jam tempus acceptabile, adesse diem salutis, ait ⁷⁹; quibus verbis ipsum incarnationis tempus designavit, quo iis, qui crediderant, quas fide tenebant promissiones exhibuit. Quod certo lex illa per Moysen tradita non habuit, quæ præsentī sæculo præmia concludebat, vitæ prolixitatem, terræque bona, et pacem nominatim significans. Itaque et Zacharias ait: « In fructuum ubertate habitabitur Jerusalem a multitudine hominum et jumentorum, quæ sunt in ea ⁸⁰. » Et rursus: « Adhuc sedebunt seniores in plateis Jerusalem, unusquisque virgam suam in manu sua habens præ multitudine dierum; et plateæ civitatis implebuntur puerulis, et puellis ludentibus ⁸¹. » At Salvator quæ quisque meruit, in futurum sæculum recondit.

Dicas vero et *retributionem* eo etiam tempore factam esse intelligi, quo humanitatem contigit assumere, tunc enim diaboli, a quo ipsi concubabamur, vires esse excisas et superatas. Quo fit, ut apud Davidem, eorum, qui redempti sunt, personam in hunc modum loquentem introducat: « Quoniam fecisti iudicium meum et causam meam, sedisti super thronum qui iudicas iustitiam. Incepisti gentes, et perit impius ⁸². » De quo sunt et ista rursus: « Querretur peccatum illius, et non invenietur ⁸³. » Et ista etiam Salvatoris: « Nunc iudicium est mundi hujus. Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras ⁸⁴. » Ait vero et se ideo *unctum esse, ut omnes qui lugent consoletur*. « Beati enim, inquit, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur ⁸⁵. » Addit præterea, *Lugentibus Sion gloriam se collaturum*. Lugent enim, qui inter Iudæos sancti erant, populi calamitates. Cuiusmodi Paulus ipse etiam fuit, qui se tristitia **702** adeo magna et continuo animi dolore fratrum nomine cognatorumque suorum secundum carnem laborasse asserit, ut pro illis anathema fieri precaretur ⁸⁶. Et istis igitur *gloriam daturus est, pro cinere* (quo fuerunt aspersi cum Deum

Non desunt tamen, qui ad eos, qui ante adven-

A *ἐνιαυτόν*, καθ' ὃν ἐσταυρώθη φασί. Δεκτοὶ γὰρ τότε *γεγόναιμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρι*, καρποφορηθέντες δι' αὐτοῦ. Διὸ περὶ τοῦ κόκκου τοῦ σίτου ἔλεγεν· « Ἐάν ἀποθάνῃ, καρπὸν πολλὸν φέρει. » Καὶ ἄλιν· « Ὅταν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Διὸ καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἔφασκεν· Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ τὰ ἔθνη πέμπων τοὺς μαθητάς, καὶ τὸ βάπτισμα, δι' οὗ λαθόντες ἄφρασι, τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως γεγόναιμεν κοινωνοί. Δεκτόν γὰρ *ἐνιαυτόν οἱ δεχθέντες* ἐκτίησαντο, περὶ οὗ Παῦλός φησιν· « Ἴδού νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος· ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας, καὶ ἀναπόδοσεως, » ὁ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑπῆρξε καιρὸς, καθ' ὃν τοῖς πιστεύουσι τὰς ἐν ἐλπίσει ἐπαγγελίας ἀπέδωκεν· ὅπερ ὁ διὰ Μωσέως νόμος οὐκ ἔσχε, τῷ παρ-
B ὄντι βίῳ περικλιῶν τὰς ἀμοιβὰς, μακροήμερουσιν λέγων, καὶ γῆς ἀγαθὰ, καὶ πολέμων ἀπαλλαγὰς, διὸ καὶ Ζαχαρίας φησὶ· « Κατάκαρπος οἰκηθήσεται Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων, καὶ κτηνῶν τῶν ἐν αὐτῇ. » Καὶ ἄλιν· « Ἐτι καθήσονται πρεσβύτεροι ἐν ταῖς πλατείαις Ἱερουσαλὴμ, ἕκαστος τὴν βάρβαντον αὐτοῦ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἔχων ἀπὸ πλήθους ἡμερῶν, καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως πλησθήσονται παιδερῶν καὶ κορσίων παιζόντων. » Ὁ δὲ Σωτὴρ τῷ μέλλοντι τὰς ἀμοιβὰς ταμιεύεται.

C Ἐπίοις δ' ἂν καὶ ἀναπόδοσιν ἐν τῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως γεγόναι καιρῷ. Τὴν γὰρ τοῦ καταπατήσαντος ἡμᾶς διαβόλου καθελεν ἰσχύν. Διὸ παρὰ Δαβὶδ τὸ τῶν λελυτρωμένων ἐξομολογησάμενον πρὸς ὦπον ἐπιφέρει· « Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου, καὶ τὴν δίκην μου, ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην. Ἐπετίμησας ἔθνεσιν, καὶ ἀπόλετο ὁ ἀσεβής. » Περὶ οὗ ἄλιν φησιν· « Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ λέγει· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδηθήσεται ἔξω. » *Κεχρίσθαι* δὲ φησὶ καὶ *παρακαλεῖσθαι πάντας τοὺς πενθοῦντας*· « Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Ἄλλὰ καὶ τοῖς τὴν Σιών πενθοῦσι δώσει δόξαν. Ἐπένθουν γὰρ οἱ παρ' Ἰουδαίους ἄγιοι τὴν ἐκπτώσιν τοῦ λαοῦ. Τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· ὅτι Ἀψή μοι ἐστὶ, καὶ ἀδίκαιπος δόδυνη τῇ καρδίᾳ μου ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀνάθεμα γενέσθαι προσήχητο. Καὶ τούτοις οὖν δώσει δόξαν, καὶ ἀντὶ σποδοῦ, ἦν κατεπάσαντο δέεμοι τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦς, εὐφροσύνης ἄλιμνα, καὶ στολὴν ἐνδοξοῦ, ἀνθ' ὧν ὑπὲρ αὐτῶν ἐν ἀκηδία γεγόνασι. *propter ipsos peccati sunt lætitiæ unctionem, et ami-*

Τινὲς δὲ τοὺς πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ λαοῦ πεν-

⁷⁶ Joan. xii. 24, 25; ⁷⁷ ib. 32. ⁷⁸ Matth. xxviii. 18-20. ⁷⁹ II Cor. vi. 2. ⁸⁰ Zachar. ii. 4. ⁸¹ Zachar. ii. 4, 5. ⁸² Psal. ix. 5, 6. ⁸³ Psal. x. 15. ⁸⁴ Joan. xii. 31. ⁸⁵ Matth. v. 5. ⁸⁶ Rom. ix. 3.

θούντας τὰς ἀμαρτίας φαίν, οἱ καὶ προσεδόκων ἄ
τὸν δικαιοῦντα τῇ πίστει τὸν ἀσεβῆ, ἄγιοι τε ὄντες,
καὶ τὰς προφητείας εἰδότες. Βρέφος γ' οὖν ὁ Συμεὼν
ἐν ἀγκάλαις λαβὼν τὸν Χριστὸν, ἰδεὶν ἐξομολογεῖτο
« φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου
'Ισραὴλ. » Καὶ Ζαχαρίας ὁ Ἰωάννου πατήρ, ὅτι
ἐπεσκέψατο, καὶ ἐποίησεν λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ.
Καὶ Ναθαναὴλ, ὅν ἔγραψε Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται,
φησὶν, εὐρήκαμεν Ἰησοῦν. Πενθοῦσιν οὖν αὐτοῖς
ἡ διὰ Χριστοῦ παράκλησις δέδοται. Τὸ δὲ ἄλειμμα
τὸ τῆς εὐφροσύνης παρίστησιν ἰλαρόν. Ἐδόθη δὲ
αὐτοῖς καὶ δόξα Χριστός · ἡ, ὡς φασὶ τινες, ἐπειδὴ
τέθεινται αὐτῆς καθηγῆται, καὶ διδάσκαλοι · καὶ
τέκνα ὄντες τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς εἰς πατέρας
γένοντο. Πρὸς ἦν φησὶν ὁ Δαβὶδ · Ἄντι τῶν πατέ-
ρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοί σου. Καὶ γοῦν Παῦλος
ἔγραψε τοῖς μαθηταῖς · Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ
τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Καὶ ἄλλως δὲ
δόξαν ἐδέξαντο, ποτὲ μὲν ἀκούοντες · Ἀσθενοῦντας
θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε,
ποτὲ δὲ, Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Εἰτά φησι·
• Καὶ κληθήσονται γενεαὶ δικαιοσύνης φύτευμα
Κυρίου εἰς δόξαν, δηλονότι οἱ καταξιοθεσόμενοι
τοῦ δεκτοῦ ἐπιαιτουτοῦ. Σύμμαχος δὲ ἀντὶ τοῦ γενεαί,
φησὶν ἰσχυροί. Χρηματίζουσι γὰρ οἱ ἐξ ἐθνῶν, γέ-
νος· ἐκλεκτὸν, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν.
plantatio Domini in gloriam : ii nimirum, qui acceptabili anno dignos se præbuerint. Sed pro quo
generationes habemus, fortes dixit Symmachus. Sunt enim, qui de gentibus existunt, genus electum,
gens sancta, populus acquisitionis ⁹³.

Δικαιοσύνης δὲ γενεαὶ τῆς ἐν Χριστῷ καὶ τῆς ἐν
νόμῳ νικώσης. « Ἐάν γὰρ μὴ περισσεύσῃ, φησὶν,
ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν Γραμματέων καὶ
Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν
οὐρανῶν, » ἦν διήνυσαν ἰσχυροὶ γεγονότες, ὡς ἐξ-
έδωκε Σύμμαχος. Φύτευμα δὲ Κυρίου, ὡς Θεοῦ γεώρ-
γιον, περὶ ὧν ἐψάλλεν ὁ Δαβὶδ · « Πεφυτευμένοι ἐν
τῷ οὐκῷ Κυρίου, ἐν ταῖς ἀυλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξαν-
θήσουσι. » Καὶ Παῦλος δὲ φησὶν · « Ἐγὼ ἐφύτευσα
ὑμᾶς, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ὁ δὲ Θεὸς ἡξάνεν. » Συν-
ᾄδει καὶ τὸ, « Δίκαιος ὡς φοινῆξ ἀνθήσει. » Καὶ
οἰκοδομήσουσιν ἐρήμους αἰωνίας · τῶν πρὶν ἐρή-
μων ἐθνῶν τὰς ψυχάς. Ἦγουν, φασὶ τινες, τὸ πλῆ-
θος ἐμφαίνει τῶν διὰ πίστεως κεκλημένων, ὡς δεῖ-
σθαι πόλεων ἐτέρων ἐν ἐρήμους γενησομένων·
ἦγουν τὰς ἐκκλησίας τὰς πρὶν ἐρήμους θεοσεβείας. D
Καὶ ἦξουσιν ἄλλογενεῖς, ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά
σου. Τῶν γὰρ προτέρων ἐκβεβλημένων (πρὸς οὓς
τις λέγει προφήτης · « Ὁ ποιμένες Ἰσραὴλ · μὴ
βόσκεισιν οἱ ποιμένες ἐαυτούς; οὐχὶ τὰ πρόβατα
βόσκεισιν οἱ ποιμένες; » πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ·
« Ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ
δοθήσεται ἔθνοι ποιῶντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς »),
ἀντὶ τούτων ἔθνη ποιμένες κατέστησαν. Ἐν-
ταῦθα δὲ σαφῶς τοῦ νόμου μετέθεσιν, καὶ τῆς κατ'
αὐτὸν ἱερωσύνης παρίστησι, μῆκετι τῶν ἐκ Λευῖ

tum, populi peccata lugebant, refrerant; qui etiam
sanctitatis et propheticae cognitionis gloria illu-
stres eum, a quo per fidem justificaretur impius, ex-
spectabant. Pusionem quippe Simeon ipse cum
Christum in brachia accepisset : « Lumen se ad
revelationem gentium, et gloriam populi Israel in-
tueri professus est ⁹⁶. » Asseruit et Zacharias,
Joannis pater, inspexisse Dominum, populumque
suum redemisse ⁹⁷. Dixit denique et Nathanael,
quem suis scriptis Moses ipse, et prophetæ designa-
rant Jesum se invenisse ⁹⁸. Est igitur ipsis *lugen-
tibus* per Christum allata *consolatio*. Significat deinde
unctionis nomen, ipsam *lætitie* hilaritatem. Est porro
et illis *gloria*, Christus ipse *tributa*. Vel id, juxta
nonnullorum opinionem, eo retulit; quod ejus duces
et magistros sibi præfectos haberet, qui et ipsi
Judaicæ Synagogæ filii, in patres evaserant; de qua
Davidem esse locutum non ambigimus, cum pro
patribus natos esse filios affirmavit ⁹⁹. Et Paulum
etiam, cum discipulos suos alloquens, eos se in
Christo Jesu per Evangelium genuisse scribit ¹⁰⁰.
Alias vero et gloria affecti sunt; qui infirmos qui-
dem sanandi, qui dæmonia ejiciendi, qui mortuos
etiam suscitandi potestatem acceperunt ¹⁰¹; qui de-
nique lumen se gentium fieri audiverunt ¹⁰². Se-
quitur deinde : *Et vocantur generationes justitie*

703 *Justitie vero generationes*, ejus, quæ in
Christo est, et legalem superat: « Nisi enim abunda-
verit, inquit, justitia vestra, plus quam Scribarum et
Pharisæorum, non poteritis in regnum cælorum
ingredi ¹⁰³; » eamque absolutam et perfectam red-
diderunt, qui fortes se, ut est a Symmacho red-
ditum, præstiterunt. Est vero *plantatio Domini*,
tanquam Dei agricultura: de quibus sunt illa Da-
vidis: « Plantati in domo Domini, in atriis Dei
nostri floreunt ¹⁰⁴. » Et Apostoli: « Ego plantavi
vos; Apollo rigavit; Deus autem incrementum de-
dit ¹⁰⁵. » Quibus convenit et illud: « Justus ut
palma florebit ¹⁰⁶. » Sequitur deinde: *Et ædifica-
bunt deserta sempiterna*, quibus *desertarum* antea
gentium animas intelligit. Vel certe (aiunt non-
nulli) eorum ingentem adeo numerum, qui per
fidem vocati sunt, fuisse demonstrat; ut *civitatibus*
aliis, quæ in *solitudinibus* construuntur, opus sit:
vel etiam Ecclesias ipsas innuit, quæ pietate Dei-
que cultu fuerant antea destitutæ. Adjicit porro
venturos esse alienigenas, qui oves ejus pascant.
Prioribus enim expulsis ad quos sunt illa prophetæ
eujusdam: « O pastores Israel, nunquid semetipsos
pascunt pastores? Annon oves pascunt pastores ¹⁰⁷? »
Et illa Salvatoris: « Auferetur a vobis regnum Dei,
et dabitur genti, quæ edat fructus ejus ¹⁰⁸. » In

⁹⁶ Luc. II, 32. ⁹⁷ Luc. I, 68. ⁹⁸ Joan. I, 45. ⁹⁹ Psal. XLIV, 17. ¹⁰⁰ I Cor. IV, 15. ¹⁰¹ Matth. X, 8.
¹⁰² Matth. V, 14. ¹⁰³ I Petr. II, 9. ¹⁰⁴ Matth. V, 20. ¹⁰⁵ Psal. XCI, 14. ¹⁰⁶ I Cor. III, 6. ¹⁰⁷ Psal.
XCI, 15. ¹⁰⁸ Ezech. XXXIV, 2. ¹⁰⁹ Matth. XXI, 43.

porum locum qui de gentibus existunt, *pastores* A iustituti sunt. Hic enim aperte legis et sacerdotii eius translationem indicat; nullo amplius de Levitarum genere supersite; quorum erat improbatum, et ab usu remotum argentum. Quo factum est, ut de gentium numero in illorum vicem subirent *aratores et vinitores*. Quoniam enim qui credunt, persæpe in Scriptura vitis et hortus appellantur: et hic etiam non absimili intentione *aratorum et vinitorum* nomina usurpavit. Non illi igitur id honoris sibi abripiunt; sed a Deo vocati potius accedunt. Fuere præterea *pastores* in lege viticolarum nomine significati; ad quod Salvator ipse respiciens, quid malis vineæ cultoribus facturum Dominum 704 arbitremur, interrogat ¹. Illos igitur, qui in istorum locum subierunt, propheta alloquitur: *Cum Domini sacerdotes Dei nostri ministros vocatum iri adjicit.*

Quinam autem alii, quam Ecclesiæ *vinitores*, for- B *titudinem gentium* vel *abundantiam* (ut Aquilæ placet) comesturi sunt? Nullus enim cibus æque *paucioribus* Ecclesiæ congruit, atque ipsa gentium, quæ per istos salutem adeptæ sunt, *fortitudo*. Fuerint vero isti, qui *fortitudinem* suam ferendo et patiando, in veritatis assertionem ostentarunt. Adjicit porro in *divitiis etiam fore admirabiles*. Sed est de gentium *divitiis* intelligendum; de quibus ad Corinthios ita scribit Apostolus: « Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil desit vobis in ulla gratia ². » Sunt tamen, qui per *fortitudinem gentium*, collatos a potentissimis, qui *de gentibus* vocati sint, honores intelligant. Vel id ideo adjectum esse, quod *gentium vires* (sive illustres apud eas, sive sæculari sapientia exercitatos intelligas) illorum superatura sit oratio. Laudem enim et gloriam ideo adepti sunt, quod ipsis superiores se præstiterunt. Sunt namque doctorum gloria qui mysticæ eorum institutionis auxilio salutem adepti sunt. Cujusmodi qui fuerint, *terram possidebunt*, omnibus potiti videlicet, non Judææ sola, ut ii olim: in quos divisa est hæreditas per Jesum Nave, qui veri *Jesu* typus fuit, a quo altera illa et præstantior hæreditatis facta est divisio, de qua sic legitur in Psalmis: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et funiculum tuum, terminos terræ ³; » quam divisit Dominus discipulis suis, cum alios alio dimitteret D alacres animo, et veluti quadam *ætitia* corona redimitos, id est non fluxam et momentaneam, sed honorum stabilitate perpetuam et sempiternam mercedem habentes. Fient vero ista, adjicit, quoniam *justitiam* quidem *diligo*; *odi* 705 autem *ra- rias ex iniquitate* malorum dæmonum, qui hominum animas quondam diripiebant. Quo factum est, ut non in Judæos tantum, sed in mortales etiam omnes *gratiam* meam effunderem. Sed notandum est, quo loco *justis* habemus, in *veritate* cæteros omnes interpretari: unde non esse *laborum* mercede cari-

¹ Matth. xxi. 40. ² I Cor. i, 4-7. ³ Psal. ii, 8.

VARIE LECTIONES.

ε γρ. ἄλλοι, ζ. ἡ Ἰσ. αὐτῶν.

λειτουροῦντων. Ἦν γὰρ αὐτοῖς ἀδοκιμον τὸ ἀργύριον. Οἱ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἀροτῆρας γεγόνασι, καὶ ἀμπελοῦργοί. Ἐπει γὰρ ἐκλεκτὴ γῆ κέκληνται πλεισταχοῦ τῆς Γραφῆς οἱ πιστεύσαντες, καὶ ἀμπελῶν, καὶ κῆπος ἀναλόγως ἀροτῆράς φησι, καὶ ἀμπελοῦργοῦς. Οὐκοῦν οὐκ αὐτοῖς ἀρπάξουσι τὴν τιμὴν, κέκληνται δὲ μάλλον παρὰ Θεοῦ. Καὶ οἱ κατὰ νόμον δὲ ποιμένας ἀμπελῶνος ἐκλήθησαν γεωργοί. περὶ ὧν φησιν ὁ Σωτὴρ ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τοῖς κακοῖς γεωργοῖς; Τοῖς οὖν ἀντὶ τούτων ὁ προφήτης φησὶν ὅτι Ἰσραὴλ ἐπὶ Κυρίου, κληθήσεσθε λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Τίνες ἄλλ' οἱ εἰς τῆς Ἐκκλησίας ἀμπελοῦργοί, ἢ καὶ τὴν ἰσχὺν κατέδονται τῶν ἐθνῶν; ἢ κατὰ τὴν Ἀχὺλαν, τὴν εὐπορίαν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτο βρῶμα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ποιμέσι κατάλληλον, ὡς ἡ ἰσχὺς τῶν δι' αὐτῶν σωζομένων ἐθνῶν. Οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ τὴν ἰσχὺν διὰ τῆς ὑπομονῆς ἐν τῇ ὑπὲρ ἀληθείας ἐπιδειξάμενοι μαρτυρία. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ πλοῦτῳ, φησὶ, θαυματούσεσθε. Τὸν δὲ τῶν ἐθνῶν πλοῦτον, ἀφ' ὧν ὁ Παῦλος γράφει Κορινθίοις, νοήσομεν ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτισθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν, ὡς τε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμεῖς ἐν μηδενὶ χαρίσματι. Τίνες δὲ ἰσχὺν ἐθνῶν, τὰς ἐκ τῶν δυνατωτάτων τιμὰς λέγουσιν, ὡς περ ἂν εἶεν ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι, ἢ ὅτι ὁ παρ' ὑμῶν ἢ ἐπικρατήσῃ λόγος τῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, ἢ τῶν παρ' ἐκείνοις λαμπρῶν, ἢ τῶν σοσιακῆν ἡσκημένων σοφίαν. Τούτων γὰρ κατισχύσαντες ἐδοξάσθησαν. Καύχημα γὰρ διδασκάλων οἱ διὰ τῆς αὐτῶν σωθέντες μυσταγωγίας ὅτι οἱ δὲ τοιοῦτοι κληρονομήσουσι τὴν γῆν, πάντων ἐπικρατήσαντες, ἀλλ' οὐ μόνως Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς πάλαι κληροδοτηθέντας ὑπὸ Ἰησοῦ Ναυῆ, δὲ τύπος ἦν τοῦ ἀληθινοῦ Ἰησοῦ, τοῦ τὴν δευτέραν καὶ κρείττω πεποιημένου κληροδοσίαν, περὶ ἧς φησιν ἐν Ψαλμοῖς ὅτι Ἐφτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἢ ἦν διένειμε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἄλλους ἀλλαχοῦ διπέμφας χαίροντας ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς περ τινὰ στέφανον περιχειμένους τὴν εὐφροσύνην, οὐκ ἐν προσκαίροις ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν, ἀλλ' ἐν ἀσὶ διαμένουσιν ἀγαθοῖς. Ἔσται δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐπειδὴ δικαιοσύνην μὲν ἀγαπῶ, μισῶ δὲ τὰ ἐξ ἀδικίας ἀρπάγματα τῶν πονηρῶν δαιμόνων τὰ ἀνθρωπίνως πάλαι διαρπαζόντων ψυχάς. Ὅθεν οὐκ Ἰουδαίοις μόνως, ἀλλὰ πᾶσι, τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐξέχεον. Ἀντὶ δὲ τοῦ δικαίου, ἐν ἀληθείᾳ πάντες ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. Ὡς τε οὐ διαφευσθήσεται αὐτῶν νόμος ὅτι ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῖς φυλαχθήσεται.

Τινὲς δὲ φασιν αἰτίαν εἶναι τούτους πρὶν ἀπεληλάσθαι *ποιμένας* πλεονεξίᾳ χαίροντας, οἵπερ ἰ ἀδίκως πλουτοῦντες, καθά φησιν ὁ προφήτης· «Θησαυρίζοντες ἑαυτοῖς ἀσέβειαν, καὶ ταλαιπωρίαν, εἰς ἑτέρους αὐτὰ παραπέμπουσιν. Ἐφ' ἧ γοῦν ὁ Σολομῶν, ὅτι πλούτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθῆσεται. Περὶ οὗ συστήματος καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Πλὴν μάτην ταράσσεται. Θησαυρίζει, καὶ οὐκ οἶδεν τίτι συνάξει αὐτά. » Καὶ ἄλλως δὲ τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐδόθη τῶν Ἰουδαϊκῶν διδασκάλων ὁ *μόθος*, κατὰ τὸ· « Ἀρθῆσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι κιοῦντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. » Οἱ δὲ *διαθήκη* αἰώνιον διαθήσεται, οὗ τὰ Μωσέως ἐντάλματα, τὸ δὲ τῆς καινῆς διαθήκης μυστήριον· ἢ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀτελεύτητον. Εἰτά φησι· *Καὶ γνωσθήσεται ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ σπέρμα αὐτῶν*· οὗ τὸ σωματικόν, ἐφ' ᾧ περ αὐχοῦσιν Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸ λογικόν τῆς Ἐκκλησίας, ὃ παντὶ γνῶριμον, ὡς ὑπὸ Θεοῦ τὴν ἀβύρην ἔχει. *Σπέρμα* γὰρ ἢ τὴν διδασκαλίαν, ἢ τοὺς μαθητὰς προσήκει νοεῖν, οἳ καὶ ἐξ αὐτῆς ὄψεως διὰ τῆς ἀγαθοουργίας ὑπάρχουσι γνώριμοι, ὡς ἀγίων ὑπάρχουσι μαθηταί, *σπέρμα* ὄντες ἐλόγημένον ὑπὸ Θεοῦ. Ὅποια τὰ θεῖα τῶν μοναζήτων συστήματα, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις· » οἳ καὶ αὐτοὶ *ἐσφραγήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ*, οἳ δὲ τοιούτων σπέρμα γενόμενοι, περὶ ὧν ἔλεγεν· *Καὶ ἐσφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν*. Τινὲς δὲ τὴν ὄλησιν δύνασθαι φασὶ καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ προζήτου λεγομένην νοεῖν. Ἐπει γὰρ ὑπερέβλουςαν ἔφη τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐπὶ τὸ κρεῖττον πάντα μεταστροφῆς, οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, φησὶ, τῆς δὲ τοῦ Πνεύματος ἐνηχίσεως Θεοῦ με πρὸς εὐαγγελισμὸν ἀναδείξαντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τοῖς ἐν *πενία* γενησομένῶν, ὡς ἂν Ἰασιν δεξάμενοι ψυχικὴν ἐπανάληθωσιν ἀπὸ τῆς κατὰ ταύτην *αἰχμαλωσίας*, ἣτις καὶ κυρίως ἐστίν. Σωματικῶς γὰρ ἐν *αἰχμαλωσίᾳ Δαυιδ*, καὶ οἱ τρεῖς γενόμενοι παῖδες, ἀδούλωτον ἔσχον τὸ φρόνημα· μᾶλλον δὲ καὶ τὸ σῶμα μήτε πυρὸς, μήτε θηρίων καθικνουμένων. Ἐριστὸς δὲ Κυρίου δεκτός, ἐν ᾧ μεταβαλεῖ πρὸς τὸ κρεῖττον ψυχὴ τῷ τῶν ψυχῶν γεωργῶ τὴν εὐκαρπίαν παρέχουσα, καθάπερ φορὰν σπερμάτων ἐτήσιον βλαστάνοντων μὲν ἐν χειμῶνι, ἐν ἔαρτι δὲ αὐξομένων, ἐπὶ δὲ Θέρους τελειουμένων.

abundantiam ediderit: non aliter quam semina quidem ipsa quotannis hieme germinare; vere autem crescere et augeri, æstate denique perfici videmus.

Οἳ δὲ ἀντὶ *πένθους ἐσφροσύνην εὐαγγελίζονται*, καὶ τῆς κατεχούσης αὐτοῦ ἐκατέρως *αἰχμαλωσίας*, οἳ καὶ ἀνοικοδομήσουσι τὰς πλειστάς κατεστραμμένας, ἔξουσι τε τοὺς ἄλλοφύλους ἐν ὑπηρετῶν τάγματι εὐχομένων θητεῦσαι τοῖς Ἰσραηλίταις τῷ λόγῳ τῆς θεοσεβείας ἱερωμένοις. Ὅτι γὰρ ἕκαστος ἱερεὺς εἶναι δύναται τοῦ Θεοῦ, δείκνυσι καὶ τὸ κατ'

Sunt tamen qui causam esse dicant, cur istos *pastores* avaritiæ deditos prius abegerit: iusta injuste ditescendo, ut est apud prophetam, « The-saurizantes sibi impietatem et miseriam, in alios ea transmittunt ». Optime igitur Salomon, cum divitias inique congestas evomi tandem pronuntiavit. De congerie ejusmodi fuerint et illa Davidis: « Veruntamen frustra conturbatur. Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea ». Et vero alias ad eos etiam, qui de *gentibus* sunt, transiit Judaicorum doctorum *labor*, juxta illud: « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti, quæ faciat fructus ejus ». Ait præterea se *cum eis sædus sempiternum initurum*; non Mosis præcepta, sed recentis testamenti mysteria, vel fidem perennem et immortalem intelligens. Deinde adjicit: *Et cognoscetur in gentibus semen eorum*: non corporeum quidem illud, quo gloriantur Judæi; sed ad Ecclesiam relatum; quod est *omnibus cognitum*, tanquam quod a Deo incrementi sui rationem habeat. *Seminis* enim appellatione, vel doctrinam, vel discipulos decet intelligere; qui ipso oculorum sensu propter operum bonitatem cogniti, veluti sanctorum discipuli, *semen* a Deo benedictum existunt. Cujusmodi sunt sancti monachorum cœtus, de quibus apud Paulum in hæc verba legimus: « Qui autem Jesu Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus et cupiditatibus ». Idem et *in Domino exsultabunt*, quippe qui tale semen evaserint, de quibus intellexit, cum *lætitiâ sempiternam in caput eorum* fore significavit. Sunt tamen, qui totam verborum seriem, tanquam a prophetæ persona sint, intelligendam putent. **706** Quandoquidem enim permaximam esse Domini benignitatem dixit, qui omnia in melius transferat; non suum jam, sed resonantis in se Spiritus Dei sermonem esse dicit, qui se ad futurorum honorum denuntiationem iis designavit, quos esset *paupertas* invasura: ut animi medelam experti, ejusdem illi se *captivitate*, quæ vere et proprie dicitur, liberarent. Corpore siquidem licet Daniel, puerique tres, *captivitate* paterentur, animo tamen non sentiebant. Imo ne corpus quidem illorum vel ignis, vel feræ attigerunt. Fuerit vero *annus Domini acceptabilis*, in quo animarum cultori, anima ipsa in melius commutata, fructuum

Talibus igitur *pro luctu lætitiâ denuntiat*, quantumvis eos utrumque occupet *captivitate* genus. Excitabunt et ipsi animas quamplurimas, quæ prostratæ jacebant, habebuntque alienigenas servorum loco, qui Israelitis pietatis ergo sacra facientibus, famulari exoptent. Unumquemque enim Dei *sacerdotem* esse posse ostendit et quæ per do-

⁴ Amos iii, 10. ⁵ Imo, Job xx, 15. ⁶ Psal. xxxviii, 7. ⁷ Matth. xxi, 43. ⁸ Galat. v, 24. ⁹ Dan. i et iii.

VARIÆ LECTIONES.

1 Ἰσ. ὅτι περ.

forum locum qui de gentibus existunt, *pastores* instituti sunt. Hic enim aperte legis et sacerdotii ejus translationem indicat; nullo amplius de Levitarum genere superstite; quorum erat improbatum, et ab usu remotum argentum. Quo factum est, ut de gentium numero in illorum vicem subirent *aratores et vinitores*. Quoniam enim qui credunt, persæpe in Scriptura vitis et hortus appellantur: et hic etiam non absimili intentione *aratorum et vinitorum* nomina usurpavit. Non illi igitur id honoris sibi abripiunt; sed a Deo vocati potius accedunt. Fuere præterea *pastores* in lege viticolarum nomine significati; ad quod Salvator ipse respiciens, quid malis vineæ cultoribus facturum Dominum **704** arbitremur, interrogat ¹. Illos igitur, qui in istorum locum subierunt, propheta alloquitur: *Cum Domini sacerdotes Dei nostri ministros vocatum iri adjicit.*

Quinam autem alii, quam Ecclesiæ *vinitores*, *fortitudinem gentium* vel *abundantiam* (ut Aquilæ placet) comesturi sunt? Nullus enim cibus æque *pauperibus* Ecclesiæ congruit, atque ipsa gentium, quæ per istos salutem adeptæ sunt, *fortitudo*. Fuerint verò isti, qui *fortitudinem* suam serendo et patiando, in veritatis assertionem ostentantur. Adjicit porro in *divitiis etiam fore admirabiles*. Sed est de gentium *divitiis* intelligendum; de quibus ad Corinthios ita scribit Apostolus: « Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil desit vobis in ulla gratia ². » Sunt tamen, qui per *fortitudinem gentium*, collatos a potentissimis, qui *de gentibus* vocati sint, honores intelligant. Vel id ideo adjectum esse, quod *gentium vires* (sive illustres apud eas, sive sæculari sapientia exercitatas intelligas) illorum superatura sit oratio. Laudem enim et gloriam ideo adepti sunt, quod ipsis superiores se præstiterunt. Sunt namque doctorum gloria qui mysticæ eorum institutionis auxilio salutem adepti sunt. Cujusmodi qui fuerint, *terram possidebunt*, omnibus potius videlicet, non Judææ sola, ut ille olim: in quos divisa est hæreditas per Jesum Nave, qui veri *Jesu* typus fuit, a quo altera illa et præstantior hæreditatis facta est divisio, de qua sic legitur in Psalmis: « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et funiculum tuum, terminos terræ ³; » quam divisit Dominus discipulis suis, cum alios alio dimitteret **D**

λειτουργούντων. Ἦν γὰρ αὐτοῖς ἀδοκιμον τὸ ἀργύριον. Οἱ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἀροτῆρας γεγόνασι, καὶ ἀμπελοῦργοι. Ἐπεὶ γὰρ ἐκλεκτῇ γῆ κέλκηνται πλεισταχοῦ τῆς Γραφῆς οἱ πιστεύσαντες, καὶ ἀμπελών, καὶ κῆπος ἀναλόγως ἀροτῆρας φησι, καὶ ἀμπελοῦργοῦς. Οὐκοῦν οὐκ αὐτοῖς ἀρπάξουσι τὴν τιμὴν, κέλκηνται δὲ μᾶλλον παρὰ Θεοῦ. Καὶ οἱ κατὰ νόμον δὲ ποιμένες ἀμπελώνος ἐκλήθησαν γεωργοί. περὶ ὧν φησὶ ὁ Σωτὴρ · Τί ποιήσει ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελώνος τοῖς κακοῖς γεωργοῖς; Τοῖς οὖν ἀντὶ τούτων ὁ προφήτης φησὶν · Ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς Κυρίου, κληθήσεσθε λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Τίνες ἀλλ' οἱ εἰς τῆς Ἐκκλησίας ἀμπελοῦργοι, καὶ τὴν ἰσχὺν κατέδονται τῶν ἐθνῶν; ἢ κατὰ τὴν Ἀχὺλαν, τὴν εὐπορίαν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτο βρῶμα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ποιμέσι κατάλληλον, ὡς ἡ ἰσχὺς τῶν δι' αὐτῶν σωζομένων ἐθνῶν. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ τὴν ἰσχὺν διὰ τῆς ὑπομονῆς ἐν τῇ ὑπὲρ ἀληθείας ἐπιδειξάμενοι μαρτυρία. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῷ πλοῦτῳ, φησὶ, θαυματούησεσθε. Τὸν δὲ τῶν ἐθνῶν πλοῦτον, ἀφ' ὧν ὁ Παῦλος γράφει Κορινθίοις, νοήσομεν · Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἔβεβαιώθη ἐν ὑμῖν, ὡς τε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμεῖς ἐν μηδὲν χάρισματι. Τινὲς δὲ ἰσχὺν ἐθνῶν, τὰς ἐκ τῶν δυνατωτάτων τιμὰς λέγουσιν, ὡς περ ἂν εἴεν ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι, ἢ ὅτι ὁ παρ' ὑμῶν ἢ ἐπικρατήσῃ λόγος τῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, ἢ τῶν παρ' ἐκείνοις λαμπρῶν, ἢ τῶν κοσμικῶν ἡσκημένων σοφίαν. Τούτων γὰρ κατισχύσαντες ἐδοξάσθησαν. Καύχημα γὰρ διδασκάλων οἱ διὰ τῆς αὐτῶν σωθέντες μυσταγωγίας · οἱ δὲ τοιοῦτοι κληρονομήσουσι τὴν γῆν, πάντων ἐπικρατήσαντες, ἀλλ' οὐ μόνως Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς πάλαι κληροδοτηθέντας ὑπὸ Ἰησοῦ Ναυῆ, ὃς τύπος ἦν τοῦ ἀληθινοῦ Ἰησοῦ, τοῦ τὴν δευτέραν καὶ κρείττω πεποιημένου κληροδοσίαν, περὶ ἧς φησὶν ἐν Ψαλμοῖς · « Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, » ἢ ἐνεῖμε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἄλλους ἀλλαχοῦ διαπέμψας χαίροντας ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς περ τινὰ στέφανον περιειμένους τὴν εὐερωσύνην, οὐκ ἐν προσκαίροις ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν, ἀλλ' ἐν ἀεὶ διαμένουσιν ἀγαθοῖς. Ἔσται δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐπειδὴ δικαιοσύνην μὲν ἀγαπῶ, μισῶ δὲ τὰ ἐξ ἀδικίας ἀρπάγματα τῶν πονηρῶν δαιμόνων τὰς ἀνθρωπίνων πάλαι διαρπαζόντων ψυχάς. Ὅθεν οὐκ Ἰουδαίοις μόνως, ἀλλὰ πᾶσι, τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐξέχεον. Ἀντὶ δὲ τοῦ δικαίου, ἐν ἀληθείᾳ πάντες ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. Ὡς τε οὐ διαφευθήσεται αὐτῶν νόμος· ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῖς; φυλαχθήσεται. interpretari: unde non esse laborum mercede cari-

¹ Matth. xvi. 40. ² I Cor. i, 4-7. ³ Psal. ii, 8.

VARIE LECTIONES.

εἰ γὰρ ἄλλοι, ἢ. ἢ Ἰσ. αὐτῶν.

Τινὲς δὲ φασιν αἰτίαν εἶναι τούτους πρὶν ἀπελη-
λάσθαι *ποιμένους* πλεονεξίᾳ χαίροντας, ὡς περ ἰ ἀδί-
κως πλουτοῦντες, καθά φησιν ὁ προφήτης· «Θησαυ-
ρίζοντες ἑαυτοῖς ἀσέβειαν, καὶ ταλαιπωρίαν, εἰς
ἐτέρους αὐτὰ παραπέμπουσιν. » Ἐφη γοῦν ὁ Σολο-
μῶν, ὅτι πλούτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθίσεται.
Περὶ οὖν συστήματος καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Πλὴν
μάτην ταρασσεται. Θησαυρίζει, καὶ οὐκ οἶδεν τίνι
συνάξει αὐτά. » Καὶ ἄλλως δὲ τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐδίδη
τῶν Ἰουδαϊκῶν διδασκάλων ὁ *μόχθος*, κατὰ τὸ
« Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ
δοθήσεται ἔθνει ποιούντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. » Οἷς
καὶ *διαθήκη* ἀκρίβως ἀποδοθήσεται, οὐ τὰ Μωσέως
ἐντάλματα, τὰ δὲ τῆς καινῆς διαθήκης μυστήριον·
ἢ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀτελεύτητον. Εἰτά φησι· *Καὶ γνω-*
σθήσεται ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ σπέρμα αὐτῶν· οὐ B
τὸ σωματικόν, ἐφ' ᾧ περ αὐχοῦσιν Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸ
λογικόν τῆς Ἐκκλησίας, ὃ *παντὶ γνῶριμον*, ὡς ὑπὸ
Θεοῦ τὴν ἀβύσσον ἔχει. *Σπέρμα* γὰρ ἢ τὴν διδασκα-
λίαν, ἢ τοὺς μαθητὰς προσήκει νοεῖν, ὡς καὶ ἐξ
αὐτῆς ἔψωας διὰ τῆς ἀγαθοουργίας ὑπάρχουσι γνό-
ριμοι, ὡς ἄγιον ὑπάρχουσι μαθηταί, *σπέρμα* ὅντες
εὐλογημένοι ὑπὸ Θεοῦ. Ὅποια τὰ θεῖα τῶν μονα-
ζόντων συστήματα, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ
δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν
τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις· » οἱ καὶ αὐτοὶ
εὐφρανθήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, οἷα δὲ τοιούτων
σπέρμα γενόμενοι, περὶ ὧν ἔλεγεν· *Καὶ εὐφροσύνη*
αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. Τινὲς δὲ τὴν ὀλν-
ρῆσιν δύνασθαι φασὶ καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ προφῆτου λε-
γομένην νοεῖν. Ἐπεὶ γὰρ ὑπερβάλλουσαν ἔφη τοῦ
Δασπότου φιλανθρωπίαν ἐπὶ τὸ κρεῖττον πάντα μετ-
σίτουτος, οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, φησὶ, τῆς δὲ τοῦ Πνεύ-
ματος ἐνηχίσεως Θεοῦ με πρὸς εὐαγγελισμὸν ἀνα-
δειξαντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τοῖς ἐν *περίᾳ* γε-
νησομένων, ὡς ἂν ἴσασιν δεξάμενοι ψυχικὴν ἐπανάλ-
θωσιν ἀπὸ τῆς κατὰ ταύτην *αἰχμαλωσίας*, ἣτις καὶ
κυρίως ἐστίν. Σωματικῶς γὰρ ἐν *αἰχμαλωσίᾳ*
Δαυιδ, καὶ οἱ τρεῖς γενόμενοι παῖδες, ἀδούλωτον
ἔσχον τὸ φρόνημα· μᾶλλον δὲ καὶ τὸ σῶμα μήτε
πυρὸς, μήτε θηρίων καθικνουμένων. Ἐνιαυτὸς δὲ
Κυρίου δεκτὸς, ἐν ᾧ μεταβαλεῖ πρὸς τὸ κρεῖττον
ψυχὴ τῶν τῶν ψυχῶν γεωργῶ τὴν εὐκαρπίαν παρ-
έχουσα, καθάπερ φορὰν σπερμάτων ἐτήσιον βλα-
στανόντων μὲν ἐν χειμῶνι, ἐν ἔαρι δὲ αὐξομένων, D
ἐπὶ δὲ Θέρους τελειουμένων.

abundantiam ediderit : non aliter quam semina quidem ipsa quotannis hieme germinare ; vere au-
tem crescere et augeri, æstate denique perfici videmus.

Οἷς ἀντὶ *πένθους* εὐφροσύνην εὐαγγελίζεται, καὶ τῆς κατεχούσης αὐτοῦ ἐκατέρας *αἰχμαλωσίας*, οἱ καὶ ἀνοικοδομήσουσι τὰς πλείστας κατεστραμ-
μένας, ἐξουσί τε τοῦ ἀλλοφύλου ἐν ὑπηρετῶν τά-
γματι εὐχομένων θητεῦσαι τοῖς Ἰσραηλίταις τῷ
λόγῳ τῆς θεοσεβείας ἱερωμένοις. Ὅτι γὰρ ἕκαστος
ἱερεὺς εἶναι δύναται τοῦ Θεοῦ, δείκνυσιν καὶ τὰ κατ'

⁶ Amos iii, 10. ⁷ Imo, Job xx, 15. ⁸ Psal. xxxviii, 7. ⁹ Matth. xxi, 43. ¹⁰ Galat. v, 24. ¹¹ Dan. i et iii.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Ἰσ. ὅτι περ.

Sunt tamen qui causam esse dicant, cur istos *pastores* avaritiæ deditos prius abegerit : quia in-
juste ditescendo, ut est apud prophetam, « The-
saurizantes sibi impietatem et miseriam, in alios
ea transmittunt ». Optime igitur Salomon, cum
divitias inique congestas evomi tandem pronun-
tiavit. De congerie ejusmodi fuerint et illa
Davidis : « Veruntamen frustra conturbatur.
Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea ». Et
vero alias ad eos etiam, qui de *gentibus* sunt,
transiit Judaicorum doctorum *labor*, juxta illud :
« Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti,
quæ faciat fructum ejus ». Ait præterea *se cum*
eis sædus fructiferum initurum ; non Mosis præ-
cepta, sed recentis testamenti mysteria, vel fidem
perennem et immortalem intelligens. Deinde ad-
jicit : *Et cognoscetur in gentibus semen eorum* : non
corporeum quidem illud, quo gloriantur Judæi ;
sed ad Ecclesiam relatum ; quod est *omnibus* *co-*
gnitum, tanquam quod a Deo incrementi sui ra-
tionem habeat. *Seminis* enim appellatione, vel
doctrinam, vel discipulos decet intelligere ; qui
ipso oculorum sensu propter operum bonitatem co-
gniti, veluti sanctorum discipuli, *semen* a Deo
benedictum existunt. Cujusmodi sunt sancti mo-
nachorum cœtus, de quibus apud Paulum in hæc
verba legimus : « Qui autem Jesu Christi sunt,
carnem crucifixerunt cum affectibus et cupidita-
tibus ». Idem et *in Domino exsultabunt*, quippe
qui tale semen evaserint, de quibus intellexit, cum
lætitiâ sempiternam in caput eorum fore significa-
vit. Sunt tamen, qui totam verborum seriem, tan-
quam a prophetæ persona sint, intelligendam pu-
tent. 706 Quandoquidem enim perinaximam esse
Domini benignitatem dixit, qui omnia in melius
transferat ; non suum jam, sed resonantis in se
Spiritus Dei sermonem esse dicit, qui se ad futu-
rorum honorum denuntiationem iis designavit,
quos esset *paupertas* invasura : ut animi medelam
experti, ejusdem illi se *captivitate*, quæ vere et pro-
prie dicitur, liberarent. Corpore siquidem licet
Daniel, puerique tres, *captivitate* paterentur,
animo tamen non sentiebant. Imo ne corpus qui-
dem illorum vel ignis, vel feræ attigerunt. Fuerit
vero *annus Domini acceptabilis*, in quo animarum
cultori, anima ipsa in melius commutata, fructuum

Talibus igitur *pro luctu lætitiâ denuntiat*,
quantumvis eos utrumque occupet *captivitate* ge-
nus. Excitabunt et ipsi animas quamplurimas, quæ
prostratæ jacebant, habebuntque alienigenas ser-
vorum loco, qui Israelitis pietatis ergo sacra la-
cientibus, famulari exoptent. Unumquemque enim
Dei *sacerdotem* esse posse ostendit et quæ per do-

mos singulas ovis mactabatur, et quæ per quoslibet preces Deo offeruntur. Qui igitur pietati incumbent, *gentium* oblationibus *divites* effecti, admirabiles etiam futuri sunt, *terramque* aliam, non veterem, *possessuri*, non jam qui fuerant antea, sed alii, et amici iudicati. *Ego enim*, addit, *justitiæ sum Dominus*, qui non omne genus *rapinarum*, sed quod *ex iniquitate est*, odio prosequor. *Diligo* siquidem et eos, qui regnum cœlorum *rapiunt*¹⁰. Qui autem injuste *rapiunt*, non iis tantum, quæ *rapuerunt*, privati, audique abituri sunt, sed pœnas etiam isto nomine luituri. *Iusti* vero, quia eorum, quæ ceperunt, boni dispensatores se præbuerunt, præsentibus bonis et æternis tum demum potituri sunt, cum eos, tanquam *benedictionis hæredes agnosci* 707 contigerit: non aliter ac sceleratis sua non defutura est ultio, illis *lætitiæ sempiternam possidentibus*.

708 VERS. 10, 11. *Exsultet anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et tunica lætitiæ. Tanquam sponsum circumdedit me mitra, et tanquam sponsam ornavit me mundo muliebri, etc.*

Post eas promissiones, quas Christus, cum in terris apparuit, præstitit; inter quas illa etiam fuit, qua lætatos in Domino affirmavit, Ecclesiæ jam personam ea ipsa, quæ adepta est, cum *gaudio et lætitiâ confidentem* inducit oratio. Suis enim veluti membris, id est, eorum plenitudine, qui salvantur, resumptis; tanquam pulchro et eleganti corpore prædita *sponsa*, adjecto etiam *sponsi ornatu*, non immerito *animam suam in Domino cupit exsultare*. 709 Est namque una eorum, a quibus impletur, propter mutuum consensum, *anima*, juxta illud: « Erat autem credentium omnium cor unum, et anima una¹¹. » Quod multo magis in novo sæculo futurum est, in quo superius allatas voces usurpatura est. Est vero id ipsum *salutis causa*, quod *se vestimento salutis a Domino indutum esse* adjecit. Impletur enim corpus ipsum resurrectionis luce; nec mortis esse dicitur amplius; juxta Pauli sermonem, ubi quis se de corpore mortis hujus liberaturus sit, quaerit¹². *Induetur etiam vestimento salutis*, inquit, *anima, et tunica lætitiæ*. Ita enim unumquemque, quæ fortiter gessit, habiturum; illisque, tanquam vestimentis, delectatum iri significat. Vel certe *tunicæ* nomine, Christum ipsum, juxta Pauli sententiam, intelligit; qui Dominum nostrum Jesum Christum induere præcipit¹³; quod qui fecerit, non salutem modo, sed *lætitiâ* etiam adeptus fuerit: quale est illud: « Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant¹⁴. » In quo abundantioris nomine, vitam eam, quæ *lætitiæ* conjunctionem habeat, intellexit: quam si quis nanciscatur, *ornatu* quolibet intelligibili coronabitur. Quod si in virum evaserit per-

Α οἶκον θυόμενον πρόβατον, καὶ ἡ διὰ λόγων ἐκίστα: προσαγομένη τῷ Θεῷ προσευχῇ. Θεοσεβεία τούτων προσκείμενοι δέξονται παρὰ τῶν ἔθνων προσφοράς πλουτοῦντες καὶ θαιμαζέμενοι· καὶ ἀντὶ τῆς ἀρχαίας ἐτέραν κληρονομήσουσι γῆν, ἀντ' ἄλλων ἄλλοι φαινόμενοι, καὶ φίλοι ὄντες. Δικαιοσύνης ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος, οὐχὶ πάντα τὰ ἀρπάγματα μου, ἀλλὰ τὰ ἐξ ἀδικίας. Καὶ γὰρ τοὺς ἀρπάζοντας τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀγαπῶ. Οἱ δὲ ἀδίκως ἀρπάζοντες γυμνοὶ τε τῶν ἀρπαγμάτων ἀπίσι, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀποτίσουσι δίκην. Οἱ δὲ δίκαιοι καλοῦσιν τὸν ληψθέντων οἰκονόμοι γενόμενοι, καὶ τῶν παρόντων, καὶ τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσιν, ὅτε, ὡς εὐλογίας ὄντες κληρονόμοι, γνωσθήσονται, ὡσπερ οὖν καὶ οἱ πονηροὶ κολαζόμενοι, κληρονομοῦντων ἐκείνων εὐφροσύνην αἰώνιον.

1, 1α. Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. Ὡς νυμφίῳ περιέθηκε μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ, κ. τ. λ.

Μετὰ τὰς ἐπαγγελίας, ὅς φανείς ὁ Χριστὸς ἐπὶ γῆς ἐπιλήρωσάτο (ἐν αἷς ἦν καὶ τὸ, εὐφρανθήσονται ἐπὶ Κύριον), προσωποποιεῖ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, ἐφ' οἷς ἔτυχεν ἐξομολογουμένην καὶ χαίρουσαν. Ἀπολαβοῦσα γὰρ ὡσπερ ἴδια μέλη, τῶν σωζομένων τὸ πλήρωμα, ὡς ἐκ σώματος εὐπρεποῦς συγχειμένη νύμφη, καὶ τὸν ἐκ τοῦ νυμφίου προσλαβοῦσα κόσμῳ, εἰκότως φησὶν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Μία γὰρ τῶν αὐτῆν πληρούντων ἡ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους συμπνοίας ψυχῆ, κατὰ τὸ· « Καὶ ἦν πάντων τῶν πιστευόντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. » Ὁ πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ νέου γενήσεται, ἐν ᾧ τὰς προκειμένας ἀποδώσει φωνάς. Τὸ δὲ τῆς σωτηρίας αἴτιον, Ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου. Τὸ γὰρ σῶμα τῆς ἀναστάσεως φωτὸς ἔσται πλήρες, οὐκ ἔτι θανάτου λεγόμενον, κατὰ τὸ, Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Σωτηρίου δὲ ἱμάτιον περιεθήσεται τῇ ψυχῇ, καὶ χιτῶν εὐφροσύνης. Ἐκαστος γὰρ τὰς ἰδίας ἀνδραγαθίας ἐνδύσεται, ταύταις ἐνευφρανόμενος. Ἦγουν χιτῶνᾶ φησι τὸν Χριστὸν, κατὰ τὸ τῷ Ἀποστόλῳ ῥηθέν· « Ἐνδύσαθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. » Ὁν ὁ δεχόμενος πρὸς τῇ σωτηρίᾳ, καὶ τὸ ἐν εὐφροσύναις εἶναι κερδαίνει. Ὅποδόν ἐστι τὸ· « Ἐγὼ ἤλθον, ἵνα ζῶντες ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι. » Περισσὸν λέγων τὴν ἐν ἡ χαρᾷ γενησόμεθα· ὃν εἰς τὸ λάβοι, στεφανωθήσεται κόσμῳ παντὶ νοητῷ. Ἄλλ' εἰ μὲν εἰς ἀνδρα κατήνησε τέλειον, ὡς νυμφίος στεφανωθήσεται. Ὑποδαίνω δὲ τοῖς μέτροις, ὡς νύμφη κοσμίται, δυναμένου τοῦ εἰς μέτρον ἡλικίας ἐφθακτόσους εἰπεῖν· « Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἡγωνίσασμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα, λοιπὸν ἀπέκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος. »

¹⁰ Matth. xi, 12. ¹¹ Act. iv, 32. ¹² Rom. vii, 24. ¹³ Rom. xiii, 14. ¹⁴ Joan. x, 10.

fectum; *tanquam sponsus coronabitur*. Sin autem supra modum exsuperet; *tanquam sponsa ornabitur*, cum possit qui mensuram ætatis attingit, dicere: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi¹⁶; deinceps recondita est mihi corona justitiæ. »

Ἦγουν τοὺς αὐτοὺς, διὰ μὲν τὴν ἀνδρείαν, *ρυμφίον* A Vel certe eos ipsos per *sponsum*, qui fortes sunt, significat; ut per *sponsam*, qui secundam habeant, et cum virtutum varietate conjunctam pulchritudinem. Scribitur enim: « Propter timorem tuum, Domine, in utero concepimus¹⁶; » et quæ deinceps. Sed est notandum Aquilam quidem: *Tanquam sponsum sacerdotio functum, et tanquam sponsam ornatum vasis suis, transtulisse*; Symmachum autem *quasi sponsum ornatum corona, et quasi sponsam circumdatam suppellectile sua*. Quæ autem ejusmodi est Sponsi Verbi *sponsa* (quia ab ipso germina excipit (tempestivos fructus et suaves edens, se sicut terram, quæ *florem suum profert factam esse ait*. Ac ne ista pro se dici putarent Judæi; alia etiam cum distinctione adjicit; cum *exultationem eorum gentibus omnibus emissurum* Dominum affirmat. Per *florem* deinde, vel *Christum* intelligit, qui se in Canticis, *campi florem, et liliium convallium* appellat¹⁷: vel ipsam etiam Evangelii promulgationem; cujus qui *justitiam fecerit, lætitia exultabit*, cum ista audierit: « Euge, serve bone et fidelis; super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui¹⁸. »

ΚΕΦΑΛ. ΕΒ'

α ιβ'. Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀρήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς δικαιοσύνη μου, τὸ δὲ σιγήσειν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. Καὶ ὄψονται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου, καὶ καλέσει σε τὸ δρομά σου τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό. Καὶ ἔσῃ στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου, κ. τ. λ.

Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις ὁ προφήτης διατεθείς, καὶ ὡς ἐνθους ὑφ' ἡδονῆς γενόμενος, Διὰ Σιών, φησὶν, οὐ σιωπήσομαι. Διὰ παντὸς γὰρ βοήσω πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετεύων τὸ τῶν εἰρημένων ἰδεῖν ἀποτελεσμα, ὅπερ ἔσται ἐπ' ἂν ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ σωτήριο Ἱερουσαλήμ ἐπὶ πάντα ἀνθρώπους ἐκλάμψῃ. Τὸ γὰρ τῶν ἀποστόλων χορὸς τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ πάσας τὰς βασιλείας ἐξέτεινεν, ἥτις ἦν καὶ τῶν πάλαι πληρούντων τὸ θεοσεβῆς D παρ' Ἰουδαίους πολίτευμα καλούμενον Ἱερουσαλήμ. Τινὲς δὲ τὴν νέαν φασίν. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας οἱ ἀπόστολοι γεγόνασιν ἀπαρχή. Οὐκ ἀρήσω τοίνυν μέχρι πληρώσῃ Θεὸς αὐτῇ τὰ ἐπηγγελμένα, τὴν διὰ Χριστοῦ δηλαδὴ σωτηρίαν πάτη τῇ γῆ. Οὐ γὰρ Ἰουδαίον μόνον ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἔθνῶν. Τινὲς δὲ (ὡς τοῦ ῥητοῦ ἔχοντος· τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὸ σωτήριόν μου) ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον εἰναί φασιν ἐπαγγελλομένοι; ταῦτα πληροῦν. Δικαιοσύνη δὲ καὶ σωτήριο ὁ Χριστός, οἳα τις ἐν κό-

CAP. LXII.
VERS. 1-12. Propter Sion non tacebo, neque propter Jerusalem quiescam, donec egrediat, ut lumen, justitia mea, et salutare meum, sicut lampus, accendantur. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges omnes gloriam tuam, et vocabit te nomine recenti, quod Dominus nominabit. Et eris corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui, etc.

Iis igitur quæ dicta sunt, propheta præparatus, et voluptate, veluti numine excitatus, propter Sionem non esse se tacitarum affirmat. Perpetuo enim se clamitaturum, precibusque efflagitaturum, ut eorum, quæ dicta sunt, eventum intueatur: qui tum demum futurus est, cum *justitiam et salutare Jerusalem* mortalibus omnibus illucere contigerit. Tunc enim *lumen ipsius ad gentes* post eam esse transiturum. Quod apostolorum doctrina præstitum est; quæ in *omnia regna* propagata vere illa vetus *Jerusalem* fuit, quæ pium et sanctum apud Judæos civitatis institutum sequebatur. Sunt tamen, qui ad novam retulerunt. Fuerunt enim apostoli Ecclesiæ primitiæ. *Non quiescam* igitur, inquit, donec ea impleverit Dominus, quæ ipsi pollicitus est: id est donec *salutem universæ terræ per Christum præstiterit*. Non enim est Deus Judæorum tantum, sed gentium etiam¹⁹. Nonnulli vero, tanquam *justitiam meam et salutare meum propheta* habeat, ad Deum, qui ista se facturum polliceatur, retulerunt. Est autem

¹⁶ II Tim. iv, 7. ¹⁷ Isa. xxvi, 18. ¹⁸ Cant. ii, 1. ¹⁹ Matth. xxv, 21. ²⁰ Rom. iii, 29.

iusiitia et salutare, Christus ipse, *veluti lampas* in mundo; qui se quandiu in mundo versabatur, mundi lumen esse dixit ²⁰, in quo essent omnes impietatis et scelerum tenebris prius involuti. Significat porro per **711** *justitiam et gloriam*, Christum ipsum; in quo *justi*, et *cujus gloria divites effecti sumus*.

Quia deinde vitæ novitatem amplectebatur, habuit et *recens nomen*: non Synagoga jam ut antea, sed Ecclesia, et domus, et civitas Dei nuncupata. De qua est apud Davidem, quo loco ipsam aliquens gloriosa de Dei civitate dicta esse affirmavit ²¹. Ut autem elegantem, formaque præter cæteras insignem, fore doceret; *coronam pulchritudinis futuram esse* addidit. Licet enim sanctam quamlibet *animam*, Ecclesiamque totam, similem *coronæ*, quæ ex vario florum genere contexitur, *regioque etiam diademati* dicere: cum eam apud Davidem vestitu deaurato indutam esse, et variegatam, eadem plane atque hic ratione, legamus ²². Quod deinde *in manu Domini* dixit, ejus protectionem defensionemque significavit; qui suæ manus protectione eam se protecturum affirmavit. Asserit vero etiam Christus ipse neminem suas oves de Patris manu esse erepturum ²³. Non desunt porro, qui *coronæ* nomine, eos ipsos intelligant, qui in Christo cum virtute et laude vixerunt: per *regni* vero ipsius *diadema*, eos etiam, qui eundem sanguine suo testati sunt: quos sua ipse *manu* seligens Pater, Filio adjungit, veluti *coronam* apponens; *regioque diadema*, id est, eorum frequentia honorans, qui per ipsum, et ab ipso salutem adepti sunt: a quibus non *vocabitur amplius quæ recens nomen* accepit, *derelicta et deserta*, sed *voluntas mea*; id est secundum *voluntatem meam*: quibus eam etiam gratam fore et acceptam significat. Quæ *deserta* ob id, quod in Christum admiserat, facta fuerat, sed servatis reliquiis, *gentibusque* cum ipso conjunctis, in multitudinem evasit infinitam, Deo ipsam probante et amplectente; quantumvis, exercitationis gratia, afflictam sæpe negligere videatur. Quidam autem, quod *et terra tua habitata* dixit, ad *recens* regni Christi sæculum retulerunt, **712** quo tempore incolas promissionibus minime indignos habitura est, qui vita etiam jucunda adeo et tranquilla potituri sunt, *ut juvenis cum virgine habitare* vi-

datur.

Sunt tamen, qui ex Judæis primum Ecclesiam D velint constitisse; inter quos cæteris Christi præstantiores apostoli tanto erga eam amore flagrarunt, ut pro eis anathema fieri Paulus exoptarit ²⁴. Sed est rerum ingens facta renovatio. Vetus enim Synagoga, vetustate quodam pacto obsoleta, juvenculæ comparatur. Ipsius deinde filii, Apostoli nimirum, *cum ea habitaverunt*, cum eamdem, veluti nutricem, manu regerent; cum sicut matrem consolarentur; cum denique legis umbras vitare docerent: unde pro patribus esse natos illi filios apud Davidem legitimus ²⁵. Cum enim filii essent, in patres evaserunt. Quæ cum ita se habeant; ita inquit,

σμφ λαμπάς, εἰπών· Ὅτι ἂν ὦ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου, ἀσεβεία καὶ πλημμελήμασιν ἀπάντων ἔσκοτισμένων τὸ πρότερον. Δικαιοσύνην δὲ καὶ δόξαν πάλιν καλεῖ τὸν Χριστόν. Δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πεπλουτήκαμεν δόξαν.

Πρὸς καινότητα δὲ τραπέισα ζωῆς, καινὸν ἔργον καὶ τοῦνομα, ἀντὶ συναγωγῆς Ἐκκλησία, καὶ οἶκος, καὶ πόλις Θεοῦ, ἧ φησὶν ὁ Δαβὶδ· Δεδόξα-σμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Οὗτι δὲ καὶ εὐπρεπὴς ἔσται, καὶ ἀπαραβλήτῃ· κάλλιε κατεστεμεμένη, ἐπήγαγεν· Ἔση στεφάνος κάλλους. Πᾶσαν γὰρ ἀγίαν ψυχὴν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὅλην, στεφάνῳ παρεικαστέον ἐκ πολλῶν ἀνθρώπων συγκειμένῳ, βασιλικῷ τε διαδήματι. Φησὶ γὰρ εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν Δαβὶδ ἐν ἱματισμῷ διακρύπτῃ περιθεβλημένην, πεποικιλμένην, Ἰσα λέγων τοῖς προκειμένοις. Τὸ, ἐν χειρὶ δὲ Θεοῦ, τὸ ὑπὸ σκέπην δηλοῖ τὴν αὐτοῦ. Ὅς καὶ φησὶν· Καὶ ὑπὸ σκέπην τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ περὶ τῶν ἰδίων προβάτων φησὶ· Καὶ οὐδέ τις ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατέρος μου. Τινὲς δὲ στεφάνου Χριστοῦ τοῦτος δι' αὐτοῦ κατορθοῦντας εἰρήχασαι· καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας διάδημα, τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυρήσαντας, οὗς τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ ὁ Πατὴρ ἐκλεξάμενος τῷ Υἱῷ περιτίθῃσιν, στεφάνῳ αὐτὸν καὶ διαδήματι βασιλικῷ τιμῶν, τῷ πλήθει τῶν δι' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ σεσωσμένων. Ἐφ' οἷς οὐκ ἐτι κληθήσεται ἡ τὸ καινὸν δρομα λαβοῦσα, ὑπολειμμένη καὶ ἔρημος, ἀλλὰ θέλημα ἐμὸν, τοῦτ' ἔστι, κατὰ τὸ θέλημά μου. Δ'· οὐ δηλοῖ καὶ τὸ, θελητὴν αὐτὴν ἔσεσθαι τὴν πρὶν ἐρημωθείσαν, ἀνθ' ὧν ἠθέτησεν εἰς Χριστόν· ἀλλὰ σωθέντος τοῦ καταλείμματος, καὶ ἐνωθέντων αὐτῷ τῶν ἐξ ἐθνῶν, εἰς πλήθος ἐπίδωκεν ἄπειρον, εὐδοκούντος ἐν αὐτῇ Θεοῦ, εἰ καὶ πρὸρξ̄ πολλάκις γυμνασίας χάριν διωκομένην. Τινὲς δὲ τὸ, καὶ ἡ γῆ σου οἰκουμένη, ἐν τῷ καιρῷ αἰῶνι τῆς Χριστοῦ βασιλείας φασὶ τοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν ἀξίους οἰκητορας ἔξουσιν*· οἳ καὶ ἐν τσαύτῃ θυμηδίᾳ διάξουσιν, ὡς οἰκέναι γενάρσκη συνφικηκῶτι προθέρῳ.

incolas promissionibus minime indignos habitura est, qui vita etiam jucunda adeo et tranquilla potituri sunt, *ut juvenis cum virgine habitare* vi-

D Τινὲς δὲ φασὶν ὡς ἐξ Ἰουδαίων συνέστη τὸ κατ' ἀρχάς, ὧν προύχοντες ἦσαν οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ τὴν εἰς ἄκρον ἀγάπην εἰς αὐτὴν διασώζοντας, ὡς καὶ ὀδυνᾶσθαι τὸν Παῦλον ὑπὲρ αὐτῶν καὶ εὐχεσθαι ἀνάθεμα εἶναι. Πολλὸς δὲ τῶν πραγμάτων ὁ καινισμός. Ἢ γὰρ ἀρχαία συναγωγὴ τὴν τρόπον τινὰ πεπλαιωμένη τῇ παλαιότητι, νεάνιδι παρεικάζεται. Οἱ δὲ υἱοὶ αὐτῆς ἀπόστολοι ἐν αὐτῇ κατόκουν, ὡς τροφὸν χειραγωγούντες, παρακαλοῦντες ὡς μητέρα, φεύγειν τοῦ νόμου τὰς σκιάς εἰσπηγόμενοι, ὡς τὴν Δαβὶδ λέγειν· Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγενήθησάν σου υἱοί. Υἱοὶ γὰρ ὄντες, εἰς πατέρας ἐγένοντο. Ἄν οὕτως ἔχόντων, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ

²⁰ Joh. viii, 12. ²¹ Psal. lxxxvi, 3. ²² Psal. xlv, 10. ²³ Joh. κ, 28. ²⁴ Rom. ι, 3. ²⁵ Psal. xlv, 17.

σοι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ρυμφίος ἐπὶ ρύμφῃ. Καθίκετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς Λόγος, ἔγκαρπον ἀποφῆναι τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστρεψε παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν στίλον ἢ ρυτίδα. Δεξαμένη δὲ παρ' αὐτοῦ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, τέτοκεν οὐκέτι τὴν δι' αἱμάτων καὶ καπνοῦ λατρείαν, ἀλλ' ἐν ἧ τὸ τῆς ἀληθείας ἐντετέρονευται κάλλος, ἥπερ εἰκίτως εὐφραίνεται, τοὺς τύπους; εἰς ἀλήθειαν μετατιθεμένους ὄρων. Καὶ ἐκ τελείων μελῶν τὴν ρύμφην συνεστῶσαν θεώμενος, τοῦ τε προτέρου καὶ τοῦ νέου λαοῦ, *οἷα ρυμφίος ἐπὶ ρύμφῃ εὐφρανθήσεται*, καταστήσει τε *φυλακὰς*, ἀγγέλους δηλαδὴ θείους, καὶ δυνάμεις ἁγίας εἰς τὸ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ τὰ τεῖχη *φυλάττειν*, ὅπως ἐν εἰρήνῃ κατάρχων, αὐτὸς εἰς τὸν αἰῶνα διάγοι. Ἡ τάχα *φυλακὰς* λέγει τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, οἱ διὰ παντός ἀνυμνοῦσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, μεμνημένοι τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται· Περὶ οὗ λέξουσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἴμῳ ἕμοιος. Ὅσον γὰρ τῆ φύσει, τοσοῦτον διαφέρει χρηστότητι. Ὡς εἰρηται γὰρ ἐν Ψαλμοῖς· Ὁ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. »

Ἄντι δὲ τοῦ· Οὐκ ἔστι γὰρ ἡμῖν ἕμοιος, ἐὰν διορθώσῃ, καὶ ποιήσῃ Ἱερουσαλὴμ ἀγαυρίαμα ἐπὶ τῆς γῆς· Σύμμαχος, μὴ ἠσυχάσητε, φησὶ, μηδὲ δῶτε ἠσυχάσαι λίθῳ, ἕως ἐτοιμάσῃ, καὶ ἕως θῆ τὴν Ἱερουσαλὴμ αἰνεσιν ἐν τῇ γῇ. Ἄ δὴ λέλεκται τοῖς ἐποουσιν ἄνω· Διὰ Σιών οὐ σιωπήσμαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλὴμ οὐκ ἀρήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς. Τοῦ γὰρ προφητικοῦ ταῦτα εἰρηκότος χοροῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παραθάρρυνει ταῖς ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιμένειν εὐχαῖς, καὶ μὴ συγχωρεῖν ἠσυχάσαι τῷ ἐπαγγελιαμένῳ τῷτα θεῷ, ἕως ἂν θῆ τὴν Ἱερουσαλὴμ αἰνεσιν ἐν τῇ γῇ. Ὡν δὲ βούωντων, ὁ εἰπών· Ἐτι σου λαλοῦντος ἐρῶ, Ἰδοὺ πάρεμι, ἀποκρίνεται· Ὁμοσεν Κύριος. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα ἐξ ἐτέρης ἀρχῆς ληπτέον τὸ, Ἐὰν διορθώσῃ, καὶ τὰ ἐξῆς. Τί οὖν ἔμυσσι μηκέτι πείσεσθαι αὐτοὺς, & πρότερον ἀσεβοῦντες ὑπέμενον, ἠρρημένης αὐτῶν ὑπὸ πολεμίων τῆς χάρας; Οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλ' ἐὰν διορθώσωνται τύπων παυσάμενοι νομικῶν, τὴν διὰ πίστεως δεξάμενοι χάριν, καυχώμενοι τε ἐν Χριστῷ. Τοῦτο γὰρ τὸ ποιεῖν ἀγαυρίαμα. Τότε γὰρ, κατὰ τὸν Δαβὶδ ἰσητῶς εἰρηκότα, Ἐ τοὺς καρποὺς τῶν πόνων σου φάγεται. » Καὶ κατὰ Παῦλον, Ἐ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. » Καὶ, Ἐ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. » Πάλαι δὲ τὸν ἑαυτῶν καρπὸν βρώμα παρεῖχον τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ, δαιμόνων τροφήν ἐς ἑαυτῶν πράξεις ἀπεργαζόμενοι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔσται τοῖς τοῦ νέου καταξιωθησομένους αἰῶνος, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν κατορθώσαντες, τῶν ἰδίων καρ-

super te lætabitur Dominus, quemadmodum lætatur sponsus cum sponsa. Descendit enim de cœlis Verbum unigena, ut Ecclesiam fecundaret; quam ipse sibi virginem castam ascivit²⁶, non habentem maculam, ve. rugam²⁷. Cum autem ab ipso evangelicæ administrationis semina excepsisset: non sanguinem amplius, et fumosum cultum enixa est, sed eum ipsum, in quo expressa esset veritatis pulchritudo; qua non immerito lætatur, qui figurus in veritatem mutatas esse videat. *Lætabitur* porro, *tanquam* veteris novique populi sponsus cum sponsa, cum suis membris absolutam et perfectam esso sponsam intuebitur, *custodesque*, id est, cœlestes angelos, et virtutes sanctas, ad murorum recentis *Jerusalem custodiam constituet*, quo possit in pace *B* degens perpetuo imperare. Vel forsitan *custodum* nomine, sanctos arcanorum doctores intelligit, qui patratorem ab ipso miraculorum memoriam recolentes, ejus gloriam perpetuo laudibus extollant. De quo et illud etiam non sunt omisuri, quod *similis vobis non sit*. Quantum enim natura, tantum et ille differt bonitate. Ut enim legimus in Psalmis: « Non secundum peccata **713** nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis²⁸. »

Verum quo loco: *Non est nobis similis, si corrigat, et faciat Jerusalem gaudium in terra*, dixit, ita Symmachus: *Ne quiescatis*, inquit, *neque permittatis lapidi quiescere, donec præparaverit, et donec posuerit Jerusalem laudem in terra.* Quæ certe iis esse responsa apparet, qui se propter Sionem non esse tacituros, neque propter Jerusalem quieturos donec egrediat, ut lumen, justitia ejus, antea dixerant. Quia enim idipsum prophetarum chorus usurpavit; precibus jam eorum nomine fundendis insistere sanctus exhortatur, neque prius Deum, qui ista promittat, pati quiescere, quam Jerusalem, in terra laudem esse fecerit. Quibus certe clamantibus, qui dicit: « Adhuc te loquente dicam: « Ecce adsum²⁹: » *jurasse Dominum* respondit. Verum si ad interpretes Septuaginta referas, est illud, quod dixit, *Si corrigat*, et quæ deinceps; tanquam ab alio principio poni existimandum. Quid est igitur, quod non ea passuros amplius, quæ olim propter impietatem senserunt, cum est ab hostibus eorum direpta regio, jurejurando affirmat? At non id simpliciter quidem pollicetur; sed si figuris legalibus antiquatis, fidei gratiam amplexi in Christo gloriantur: quod nihil aliud est, quam *gaudium facere*. Tunc enim quod arcano sensu per Davidem dictum est: « Labores manuum tuarum manducabis^{30, 31}. » Quale est et apud Apostolum, cum ait: « Quod enim seminat homo, idipsum et metet³¹. » Itemque: « Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam³². » Cum autem fructus suos olim in *cibum, Dei hostibus* suggererent, dæmonia ipsa suis

²⁶ II Cor. xi, 2. ²⁷ Ephes. v, 27. ²⁸ Psal. cii, 10. lat. vi, 8. ²⁹ ibid.

³⁰ Isa. lvi, 6; lvm, 9. ^{31, 32} Psal. cxxvii, 2. ³¹ Ga-

actionibus pascabant : quod iis, qui novo sæculo digni habebuntur, minime futurum est ; sed virtutem operati suis ipsi fructibus potientur. Idipsum enim est, quod *Per gloriam suam juravit* 714

Quod vero *comesturos et bibituros in atriiis sanctis suis* dixit ; de multis illis mansionibus, quæ sunt apud Patrem, intelligi queat ⁴⁴. *Atriorum* deinde, sive *arearum*, ut cæteris placet, facta mentione, ordine et templi etiam non oblitus videtur, cum per *portas suas* jubet *ambulare* ; ita cœlestem civitatem innuens ; cujus *areæ* et *portæ* ex ipsæ intelliguntur, quæ postea dignis aperientur : ad quas cum vocantur, ut nihil introeuntes remoretur invidia, vel excusatio, vel dæmon (quæ solent a regno avertere) angelicis virtutibus, *viam populo suo* facere præcipit. Sunt tamen, qui ista etiam ad Ecclesiam, quæ in terris est, referri putent ; *lapidumque* nomine scandala significari : præcipi autem *custodibus* ipsius et magistratibus, ut *viam* planam et expeditam præbeant accedentibus. Qui enim Judæus est, in figuris hæret legalibus. Qui autem Græcus, in doctrinæ novitatem impingit. In memoriam deinde eorum scripta revocat, qui apud suos eximii habentur. Contra autem, qui sacris initiant, offendiculorum reinotis occasionibus, ipsos animi sensus, resecta ipsius in Deum qualibet elatione, expurgant. Atque inde est, quod circumcisos Paulus alloquens, nihil esse circumcisionem, nihil præputium, sed mandatorum Dei observationem significat ⁴⁵. Et alibi, cum nihil Galatis, si circumcidantur, esse Christum profuturum asserit ⁴⁶. Inde rursum, quod Græcos idem dies observare, et tempora, et annos exprobrat ; metuere autem se ne in eos operam suam frustra collocarit. Tollunt porro etiam *custodes* ipsi hæreticorum offendicula. Dicis deinde et Ecclesiæ muros esse ipsam veritatis dogmatum constantiam et firmitudinem ; adversus quæ ne portæ quidem inferorum quidquam poterunt ⁴⁷. Deinceps colligit his verbis : *Elevate signum in gentes ad extremos usque terminos terræ*. Neque enim quemquam decet existimare de usque orbis limites 715 *elevare signum* jubeat.

Cæterum quidnam eo intelligit, quod *auditum* *signum elevare* præcipit ? Verbum fidei quod prædicamus, notum fieri postulat. Vel fortasse ad salutiferæ passionis symbolum retulit. Habet vero et istud fidei confessio. Decet enim Dominum Jesum ore ipso profiteri, Deumque ipsum a mortuis suscitasse, credere ⁴⁸. *Filiam Sion* deinceps, qua manifeste Ecclesia significatur, *Salvatorem suum* docet expectare. Est enim veteris illius regiminis *filius*, quod pietatem apud Judæos verumque cultum retinuit. Ad alterum igitur adventum ista nunc retulit, ea in memoriam revocans, quæ se gerere, ut

⁴⁴ Hebr. vi, 13. ⁴⁵ Joan. xiv, 2.

⁴⁶ Galat. v, 6.

⁴⁷ ibid. 2. ⁴⁸ Matth. xvi, 18. ⁴⁹ Rom. i, 9.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ἀπρόσκοπον.

πῶν ἀπολαύονται. Τοῦτο γὰρ κατὰ τῆς ἑαυτοῦ δόξης ὤμοσε Κύριος. Οὐ γὰρ εἶχε κατὰ μείζονας ὁμοσαι.

Dominus : cum majorem, per quem *juraret*, non ha-

Φάγονται δὲ καὶ πίνονται ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἀγλαίαι μου, αἱ τινες εἶεν αἱ πολλαὶ μόναι παρὰ τῷ Πατέρει. *Ἐπαύλων* δὲ μνησθεῖς, ἢ *αὐλῶν*, κατὰ τοὺς λοιποὺς, ἀκολούθως καὶ τοῦ ἱεροῦ μνημονεύει, *Πορεύεσθε*, λέγων, διὰ τῶν *πυλῶν μου*, τὴν ἐπουράνιον πόλιν δηλῶν, *αὐλάς* τε ταύτης καὶ *πύλας*, αἱ κατὰ τὸ μέλλον τοῖς ἀξίοις ἀναπετάσσονται, εἰς ἃς καλουμένων, ὡς ἂν μὴδὲν εἰσιούσι παρεμποδίζοι φθόνος, ἢ πρόφασις, ἢ δαίμων, κώλυμα τῆς βασιλείας γινόμενοι, *Ὁδοποιήσατε*, φησὶ, *τῷ λαῷ μου*, ταῖς ἀγγελικαῖς λέγων δυνάμεσι. Τινὲς δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς κατὰ γῆν Ἐκκλησίας φασὶ, καὶ *λίθους* εἶναι τὰ σκάνδαλα. Λέγεσθαι δὲ ταύτης τοῖς *θύλαξι* τε καὶ *διδακτάλοις* ἀπρόσκοπον. ¹ *διδόναι* τοῖς εἰσιούσιν *ὁδόν*. Ὁ μὲν γὰρ ἐξ Ἰουδαίων, τύποις ἐμφύχωρῶι νομικοῖς, ὁ δὲ ἐξ Ἑλλήνων, τῷ τῆς διδασκαλίας ; ξένῳ προσπταίει. μέμνηται δὲ καὶ λόγων, οὓς οἱ παρ' αὐτοῖς λογάδες γεγράφασιν. Ἄλλ' οἱ μυσταγωγὸι τὰς τῶν σκανδάλων περικόπτουσιν ἀφορμὰς, λογισμοὺς καθαιρούντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ Παῦλος τοῖς μὲν ἐκ περιτομῆς φησὶν. Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Καὶ ἄλλιν. Εἰ περιτέμενεσθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. Τίς δὲ ἐξ Ἑλλήνων φησὶν. Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ καιροὺς, καὶ ἑνιαυτούς. Φοβοῦμαι μήποτε εἰκὴ *κεκοπῆσθε* εἰς ὑμᾶς. Καὶ τὰ ἐξ αἰρετικῶν δὲ περικόπτουσιν οἱ *θύλακες* σκάνδαλα. Εἰποις δ' ἂν *τείχη* Ἐκκλησίας, τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων τὴν ἐδραιότητα, ὡς ἄβυδος πύλαι οὐ κατισχύουσιν. Ἐξῆς ἐπιλέγει, Ἄρατε *σύσσημον* εἰς τὰ ἔθνη. Κύριος γὰρ ἐποίησεν ἀκουστὸν ἕως *ἐσχάτου* τῆς γῆς. Μὴ γὰρ νομίση τις ταῦτα, φησὶν, εἰρησθαι περὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ. Τὸ γὰρ *σημεῖον* ἀρθήσεται *μέχρι* τῶν *ἐσχάτων* τῆς γῆς.

Judæorum populo isthæc intelligi ; cum *ad extremos*

Τί δὲ τὸ ἀκουστὸν *σύσσημον* ὅπερ ἄρα φησὶ, τοῦτ' ἐστὶ γινώριμον ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, δ κηρύσσουμεν, ἢ τάχα που τοῦ σωτηρίου πάθους τὸ σύμβολον. Ἐνεστὶ δὲ καὶ τοῦτο τῆ τῆς πίστεως ὁμολογία. Δεῖ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, πιστεύσαι τε ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Εἶτα τὴν *θυγατέρα* Σιών σαφῶς τὴν Ἐκκλησίαν τὸν ἑαυτῆς προσδοκῆσαι *σωτήρα* διδάσκει. Ἔστι γὰρ *θυγάτηρ* τοῦ πάλαι παρ' Ἰουδαίους θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Λέγει δὲ νῦν περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀναμνηστικῶν ὡς ὁ πάλαι σε σώσας, δι' ὧν ἔπραξέν τε καὶ πέπονθεν. Διὸ καὶ Ἰησοῦς ὀνομάζεται, κατὰ τὸν

λόγον τοῦ Γαβριήλ· Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ. Πάλιν ἤξει, κριτὴς ἑμοῦ καὶ μισθοποδοῦντος ἐσόμενος. Καὶ ἄνω δὲ ἔλεγεν· Εἶπὸν ταῖς πόλεσιν Ἰουδα, Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐφ' ἐξῆς. Ἄντι δὲ τοῦ, καὶ καλέσει αὐτόν· αὐτοὺς ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, δηλαδὴ τοὺς σωθησομένους. Ἡ μὲν οὖν ἐπιγενοῦς Ἰερουσαλήμ ἐγκαταλειμμένη λέγεται, αὕτη δὲ ἐπιζητουμένη. Ὁ γὰρ ἔλθὼν ζητῆσαι καὶ σώσει· τὸ ἀπολωλὸς, οὗτος εὐρῶν αὐτὸ καὶ σώσει, οὐκ ἔτι ἀπολέσθαι αὐτὸ συγχωρήσει. Τινὲς δὲ περὶ τῆς πρώτης παρουσίας τὸν λόγον ἐξέλαβον. Εὐαγγελισασθαι δὲ κελεύει Σιών, οἷς καὶ τὰς πύλας ἀνοίγειν παρεκελεύετο. Πάρεστι δὲ μαθεῖν, ὅσον τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν μαθητῶν τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ καλοῦντες εἰς εὐζωίαν, τὰς ἐκ Θεοῦ διεκέρυτον ἀμυθίας· ἀλλ' οὐκ αὐτοὶ χαρισμάτων ἦσαν δοτῆρες πνευματικῶν· ὁ δὲ Σωτῆρ, ὡς Θεὸς, διανέμει μισθοὺς. Οὐκοῦν καὶ τὸν ἐκάστου τρόπον ὀφεί. Καὶ τοῦτο δὲ μόνου Θεοῦ. Γέγραπται γάρ, ὅτι ἐνώπιόν εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρῶς, εἰς δὲ πάσας τὰς τροχίας αὐτοῦ σκοπεύει. Τοιγαροῦν οὐρανοῦ τὰς κλεῖς Πέτρον παρέσχε καλῶς τὴν πίστιν ὁμολογῆσαντι, καὶ τὸ δύνασθαι δεσμῆν τε καὶ λύειν. Ἐχαρίσατο δὲ καὶ πᾶσι τοῖς μαθηταῖς τὸ πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν θεραπεύειν ἐν τῷ λόγῳ. Μισθὸν τε ὁμολογίας δίδωσι τῷ ἡσυχῆ τῷ· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἐλθὼν δὲ, φησί, τοὺς πιστεύσαντας καλέσει λαὸν λελυτρωμένον ὑπὸ Κυρίου. Οὐ γὰρ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς Κύριος, ἔσῃ· ἔστι μνήμηξ ἀξιουμένην, δὲ κληθῆναι φησι, τοῦτ' ἔστι μνήμηξ ἀξιουμένην. Τοιοῦτο γὰρ τὸ ζητουμένον. Ἡ δὲ πρώτη γέγονεν ἐγκαταλειμμένη. Διὰ γὰρ Ἰερουσαλὴμ φησὶν· « Ἐγκαταλείπομαι τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν. » Καὶ ὁ Σωτῆρ δὲ φησιν· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. »

habitam: cujusmodi est, quod quaeritur. Est porro, quæ prima fuit, relicta. Sic enim Jeremias: « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam⁶⁶. » Et Salvator: « Ecce relinquetur domus vestra deserta⁶⁷. »

Τινὲς δὲ τὸ πᾶν οὕτως ἀνωθεν ἐξηγήσαντο. Ἔθος τοῖς προφήταις ἐφ' οἷς προθεωροῦσιν ἀνταρτοὺς μὲν πενθεῖν, ἀγαθοῖς δὲ λαλῶν ἐφραίνεσθαι· ὃ καὶ νῦν ὁ προφήτης ποιεῖ. Εὐαγγελισάμενος γὰρ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀφίξειν, καὶ τὴν ἀπάντων σωτηρίαν, αὐτὸν τε τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος (ὃ κοσμεῖται, καὶ περιδύλλεται), πανηγυρίζει τῷ πνεύματι διάθεσιν ἔχων, ἦν ἂν ἔσχε νεανίσκος πρὸς παρθένον, καὶ αὐτὸς συνὼν τῷ Χριστῷ. Τὸ δὲ, ὡς γῆ ἀβξουσα ἄνθος αὐτῆς, δηλοῖ τοὺς ταῖς ψυχαῖς ἐναποκειμένους λόγους σπερματικούς, ὁδοποιοῦντας Χριστῷ. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὶ συγγένειαν ἔχοντες πρὸς τὸ φῶς, ἐπειδ' ἂν παρῆ, βλέπουσιν, οὕτως ἀνατείλαντος Χριστοῦ, τῆ ἐν ἡμῖν ἐπιτηδεύουσι· λάμπομεν, εὐθὺς τὸ σκοτεινὸν ἀποθέμενοι. Ὡς ἐκ βίβης δὲ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσι φανεῖσθαι λέγει τὴν ἀγαλλασίαν. Εἴτα ἵνα μὴ δόξη τὴν Ἰερουσαλήμ ἀφῆκεναι, οὐκ ἀνήσω, φησί, τὴν ἀνωθεν σχέσιν, καὶ τὰ ταύτης σεμνά.

⁶⁶ Matth. i, 21; Luc. i, 31. ⁶⁷ Isa. xl, 10; Lxii, 11. ⁶⁸ Prov. xvi, 2. ⁶⁹ Matth. xvi, 16-19. ⁷⁰ Matth. x, 8. ⁷¹ Luc. xxiii, 46. ⁷² Isa. lxiii, 9. ⁷³ Jerem. xii, 7. ⁷⁴ Matth. xxiii, 58.

A salutem nobis pararet, et pati contigit. Quo factum est, ut idem, secundum Gabriellis vocem, *Jesus* ideo nominetur, quod populum suum salvaturus esset⁶⁹. Veniet rursus iudex idem mercedisque tributor futurus, juxta quod ante usurpavit his verbis: « Dixi civitatibus Judæ: Ecce merces ejus cum eo⁷⁰, » et quæ eo inceps. Verum quo loco *Et vocabit eum* habemus, eos dixerunt cæteri: ut de iis qui salutem consecuturi sunt, intelligi significant. Quæ igitur terrestris est *Jerusalem*, derelicta dicitur; hæc autem *requisita*. Qui enim venit, ut quod perierat, quaereret et salvaret: idem quod invenit et salvavit, perire amplius non sinet. Non desunt tamen, qui ad priorem adventum retulerunt. Jubet porro *Sioni* eos evangelizare, quibus etiam *portas* aperire

præcipiebat. In quo discere est, quanta sit inter Salvatorem et discipulos differentia. Illi enim, cum ad vitæ probitatem hortarentur, eas tantum, quæ a Deo erant, retributiones prædicabant, cum spirituales illi gratias minime largirentur, sed *Salvator* ipse, tanquam Deus, cujus est mercedem retribuere. Videt igitur et singulorum mores; quod est unius tantum Dei proprium. Scribitur enim, oculis Dei vias hominis patere, omnesque hujus semitas eundem intueri⁷¹. Atque inde est, quod Petro cæli claves tradidit, adjuncta ligandi solvendique potestate, cum pulchram fidei confessionem edidisset⁷². Eam vero facultatem **716** tradidit et discipulis omnibus, ut morbum omnem, omnemque infirmitatem verbo persanerent⁷³. Tribuit et Latroni confessionis *mercedem*, cum eo die secum in paradiso futurum eum pollicitus est⁷⁴. Ubi porro *venerit*, inquit, eos qui crediderunt, *populum redemptum a Domino vocabit*. Non enim legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvavit nos⁷⁵. Ait præterea *requisitam esse vocatam*, id est memoria dignam

Sunt vero nonnulli, qui totum hoc ab initio hunc in modum explicant. Usitatum est prophetis ob ea quæ vident, si molesta sunt, lugere; si fausta, letari quam maxime: quod et hoc loco facit Isaias. Cum enim Salvatoris adventum, ipsamque omnium salutem annuntiasset; cum Christum denique, quo ornatur et cingitur, induisset: vehementius jam spiritu exsultat, qui eundem animum gerat, quo sit erga virginem juvenis cum Christo etiam existens. Quod deinde *tanquam terra, quæ profert semen suum*, adjicit; reconditâ in animis rationum *semina*, quæ ad Christum viam faciant, intelligit. Ut enim oculi cum luce cognationem habentes, si illa non desit, cernunt: sic Christo exoriente, si nobis adsit aptitudo, fugatis quam primum tenebris illuminamur. Ut autem ex Israelis stirpe propagatis; sic et *gentibus* etiam *letitiam* istam *conspiciam fore* affirmat. Deinde ne *Jerusalem* deserere

videatur; non eam se esse familiaritatem, quam antea cum illa habuit, ut nec ejusdem loca augusta relicturum, adjicit. Quo factum est, ut ad oves primum Israel, quæ perierant, discipulos mitteret⁵⁵: et apud Syrophœnissam, canes eos appellare non dubitaret⁵⁶, qui postea in filios essent computandi. Erat enim ipsi scopus hic propositus, ut isti quidem illuminarentur; illi autem nequaquam exciderent. Sed oportebat eos prius **717** honore affici, quibus datam esse legem et cultum quibus secundum carnem natus est Christus⁵⁷. Sufficiebat enim ad salutem gratia; non istis so-

lum, sed et illis etiam. Quod deinde de *recenti nomine* adjunxit, ad Christianos, et eos, qui fidem amplexi sunt, retulit. Quibus si contradicit qui Judæus est, a se *recens nomen* aliquod factum esse demonstrat necesse est. Intelligit vero per *voluntatem* nihil aliud, quam eos, qui *voluntatem suam* faciant; quos etiam diligere se, quo more *habitat juvenis cum virgine*, significat: quod non est ad stuprum, sed ad necessitudinis magnitudinem referendum. Servat enim ipsam incorruptam et virginem; juxta Pauli sacramentum illud, quod idem in Christo et Ecclesia esse dicit⁵⁸. Præsentem deinde Ecclesiarum statum demonstrat juxta sacerdotum *nocte ac die* factas ad populum, qui Deum ignorat, enarrationes: quibus ut gratiam reponat, *muros* ejus inexpugnabiles se redditurum; id est demonis accessus propulsurum, pollicetur. Promittit etiam, si litteram species, et tutam civitatibus habitationem; ut promovendo alteram quærant intelligibilem: Non aliter quam de Abrahamo legimus, qui facta sibi terræ promissione, non in ista occupari, non eandem quærere, sed futuram appetere visus est⁵⁹. Iis igitur, qui ita affecti sunt, maxime autem Abrahamæ, secundum carnem posteris, nulla esse cum *gentibus* comparisonem significat, sed iis longe, quantum ad honorem attinet esse superiores. Eo enim sine et Patres sanctos legem habuisse, eo item miranda in Ægypto opera, et in solitudine vidisse, ut mores suos ad Deum conversi, et in ipso confidentes, emendarent. Id enim vere gaudii nomine significari. Animas deinde alioquens, quæ de promissionibus ambigant, *jurejurando* vititur, non id quidem propter se, qui veritas sit: sed ut illis fidem faciat. Promittit vero et terræ fructus, ut et ad maturitatem posse perducere, et præbere velle demonstraret, si **718** dignos se præbuissem.

Nunc autem si *corriganter*, hostium accessum esse etiam prohibeturum. *Portarum* deinde appellatione sermonem isagogicum, Christumque ipsum significavit, qui porta etiam dicitur, per quam ad Patrem ingressum habemus⁶⁰. De quo scribitur et illud: « Ista est porta Domini, justi ingredientur in eam⁶¹. » Sacerdotibus deinde præcipit, ut subditorum mores æquabiles reddant, ne in pravos illi

⁵⁵ Matth. x, 6. ⁵⁶ Matth. xv, 26. ⁵⁷ Rom. ix, 5. ⁵⁸ Ephes. v, 32. ⁵⁹ Hebr. xi, 17. ⁶⁰ Juan. x, 9.

⁶¹ Psal. cxvii, 20.

■ γρ. ἐφόδους. ■ Γσ. μόνον, ὡς ἄν.

Διὸ πρῶτον πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα Ἰσραὴλ πέμπει τοὺς μαθητάς. Καὶ πρὸς τὴν Συροφονίκισσαν ἠνείχεται τῶς κύνας καλεῖν τοὺς ἐν τέκνοις ὑστερον καταταχθισομένους. Σκοπὸς γὰρ ἦν αὐτῷ καὶ τούτους φωτισθῆναι, κακείνους μὴ ἀποτυχεῖν. Ἐχρῆν δὲ προσιμηθῆναι, οἷς, κατὰ Παῦλον, ἐδόθη ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα· ἤρκει γὰρ εἰς σωτηρίαν καὶ τούτοις κακείνοις ἡ χάρις.

dicit Paulus, quorum patres ii etiam fuerunt, et

Καιρὸν δὲ φησιν *δρομα* τὸ Χριστιανῶν καὶ τὸ πιστῶν. Ὁ δὲ ἀντιλέγων Ἰουδαῖος, δεικνύτω ἐφ' ἑαυτοῦ *καιρὸν* γινόμενον *δρομα*. *Θέλημα* δὲ φησι τοὺς τὸ *θέλημα* αὐτοῦ ποιοῦντας, οὓς καὶ ἀγαπᾶν λέγει, ὡς *συνοικῶν γεαρίσχος παρθένου*· ὅπερ οὐ φθοράν, ἀλλ' ἀκμάζουσαν σχέσιν δηλοῖ. Τηρεῖ γὰρ αὐτὴν παρθένον, κατὰ τὸ παρὰ Παῦλον μυστήριον, ὅπερ εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν λέγει. Εἴτις τὴν νῦν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐμφαίνει, κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν ὑφήγησιν *ἡμέρας καὶ νυκτὸς*, ἀγνωστοῦ τοῦ λαοῦ τὸν Θεόν, ἀπὸ ὧν ἀμειβόμενος *τεῖχος* αὐτῶν ἀπόρθητον γίνεται, τὰς ἀφόδους· ἀπείργων τοῦ δαίμονος. Ἐπαγγέλλεται δὲ, κατὰ τὴν λέξιν, καὶ ἀσφαλῆ ταῖς πόλεσιν οἰκησιν, ὡς ἂν προκόψαντες ἐπιζητήσωσι τὴν νοστήν· ὡς περ οὖν Ἀβραὰμ γῆς λαθῶν ἐπαγγέλλειν, οὐ περὶ ταύτην ἠσχόλητο, οὐδὲ ταύτην ἤτει, τὴν δὲ μέλλουσαν ἐπέθει. Τοῖς δὲ οὕτω διακειμένοις, καὶ μάλιστα τοῖς ἐκ γένους Ἀβραὰμ κατὰ σάρκα, οὐδεμίαν σύγκρισιν πρὸς τὰ ἔθνη φησιν, ὑπερκεῖσθαι δὲ λαν, ἕσον ἦεν εἰς τιμὴν. Καὶ γὰρ ἔτυχον πατέρων ἀγίων, καὶ νόμου, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ θαυματουργίας καὶ ἐν ἐρήμῳ τελέωνται, μόνων ἐάν· διόρθωσιν τρόπων ποιήσονται πεποιθότες ἐπὶ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀγαρίαμα. Πρὸς δὲ τὰς ἐπαγγελίας ἀμφιβαλλούσας ψυχὰς λαλῶν ὄρκω κέχρηται, οὐ δι' ἑαυτὸν (ἀλήθεια γὰρ ἐστίν), ἀλλ' ἐκείνας πιστούμενος. Καὶ τοὺς ἐκ γῆς καρποὺς ἐπαγγέλλεται, διδάσκων ὡς αὐτὸς τούτων ἐστὶ χορηγός, καὶ μάτην περὶ εἰδῶλα στρέφονται, διὸ καὶ οὕτοι πρὸς τὴ συγκομιδῇ διεφθείροντο, ὡς ἂν καὶ τελεσφορεῖν δυναμένου, καὶ παρέχειν ἐθέλοντος, εἴπερ ἐτύχωνον ἀξιοί.

ut et ad maturitatem posse perducere, et præbere velle demonstraret, si **718** dignos se præbuissem.

Καὶ νῦν δὲ *διορθομένων* ὑμῶν τὰς τῶν ποιημάτων ἐφόδους κωλύσω. *Πύλας* δὲ καλεῖ λόγον εἰσαγωγικόν, καὶ Χριστὸν, ὃς ἐχημάτισε θύρα, δι' ἣν πρὸς τὸν Πατέρα τὴν εἰσοδὸν ἔχομεν. Περὶ οὗ λέλεται· « Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου. Δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Τοῖς δὲ ἱερεῦσι παρακελεύεται ὁμαλὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα τὰ ἦθη ποιεῖν, ὡς ἂν μὴ πονηροῖς προσκόπτειεν λογισμοῖς. Λέγοιτο δ' ἂν καὶ

VARIÆ LECTIONES.

πρὸς τὸν ἐν ἐκάστῳ νοῦν, ὡς ἂν ἡνιοχεῖν τεταγμέ- A
 νος τὴν ἅπασαν ἐξομαλίζοι ψυχὴν. Ἐτα παρακλειύε-
 ται τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀρετῆς καὶ γνώσεως Θεοῦ πα-
 ράδειγμα γενέσθαι τοῖς ἔθνεσιν. Ἀνῆψα γὰρ ὕμᾶς
 ἄνωθεν ὡς λαμπάδα, ὡς ἂν ὕμῶν τῷ φωτὶ τὰ ἔθνη
 πορεύηται. Κατεπιτηχότας δὲ εἰς συνεχεῖς τῶν
 ἐπιόντων ἐφόδους παραθάρβυνει, τὴν ἑαυτοῦ παρου-
 σίαν ἐπαγγελλόμενος. Οὕτω δὲ τὴν ἑαυτοῦ κηδεμο-
 νίαν καλεῖ. Τοιγαροῦν ἔλεγον· Οὐ μὴ τελέσητε τὰς
 πόλεις, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· οὐδέ που
 ἄλλην παρουσίαν δηλώσῃ, ἀλλὰ τὴν ἑαυτοῦ πρὸς καρ-
 τήριαν παράκλησιν. Οὐ γὰρ ἂν ἤνεγκαν, μὴ τὴν
 ἰσχὺν τὴν ἄνωθεν ἔχοντες. Τὰ κρυπτὰ δὲ εἰδώς,
 πρὸς τὴν ἀξίαν ἐκάστῳ παρίσταται, μισθὸν διδοῦς
 τὸν προσήκοντα. Οὕτω καὶ δι' Ἰεζεκιὴλ λεγόντων
 αὐτῶν· « Ἀπόλωεν ἡ ἰσχὺς ἡμῶν, ἐξηράνθη τὰ B
 ὅσπτα ἡμῶν, ἡ παραθάρβυνων φησὶν· Ὡς ὕγρα ξη-
 ρῆναι δύναμαι, οὕτω καὶ τὸνναντιον. Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς
 βλάβου πεποίηκεν Ἀαρών. Καὶ νῦν οὖν παρέσσεθαί
 φησιν, ἐὰν ἀξιοὶ γέωνται. Δι' αὐτὸ γὰρ παρέσθον
 καὶ πλῆθος ὑμῖν ἐντολῶν, οὐχ ἵνα πολλὰς παραθαί-
 νοντες, πολλὰ καὶ καταδικάζησθε· ἀλλ' ἵνα κὰν τὰς
 μεγάλας ὑπερβῆτε, τῶν ἐλαττόνων ἡ φυλακῆ πρόφα-
 σιν ὑμῖν σωτηρίας παράσθῃ. Φιλάνθρωπος γὰρ, οὐ
 καταδικάζων ἐξ ὧν παραβαίνετε, ἀλλὰ σώζων ἐξ
 ὀλίγων ὧν κατορθοῦτε. Τοῦ γὰρ ἁμαρτωλοῦ τὴν
 ζωὴν βούλεται μᾶλλον, ἢ περ τὸν θάνατον. Τότε
 ζητήσω, φησὶν, ὑμᾶς, ἀγίους καλῶν. Ταῦτα δὲ καὶ
 εἰς τὴν ἐκάστου ληπτέον ψυχὴν, μὴ ὡς φιλάς
 ἱστορίας ἀναγινώσκοντας. Ἐκάστῳ γὰρ κατορ-
 θοῦντι παρέσται συγχωρῶν τὰ ἡμαρτημένα.

facitis salutare solitius, qui peccantis vita potius C
 quam morte delector. Tum, inquit, *quæram vos,*
 cum *sanctos vocabo.* 719 Decet verò et ista non
 historie nudas putare, sed ad cujusque animam
 referre. Aderit enim singulis quod rectum est
 facientibus, ut eisdem condonet quæ peccarunt.

ΚΕΦΑΛΑ. ΕΣΤ'.

α-ς'. Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἐδῶμ;
 ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βόσορ, οὕτως ὠραῖος ἐν στο-
 λῇ. Βία μετὰ ἰσχύος. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύ-
 νην καὶ κρίσιν σωτηρίου. Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ
 ἱματία, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πατήματος
 ληνοῦ πλήρους, καταπεπατημένης, κ. τ. λ.

Ὅσπερ μισθὸν ὁ Σωτὴρ ἔλεγετο τοῖς εὐσεβοῦσιν
 ἀποδιδόναι (ἔφη γὰρ· Καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐ-
 τοῦ)· οὕτως τοῖς ἀσεβέσι φοβερός ἦξει θεοσπίζεται,
 ὅτε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν
 καὶ ἐξουσίαν. Ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ ἔσχατον καταργεί-
 σθαι τὸν θάνατον. Ὁρῶντες δὲ αὐτὸν τινες ἐν σχήματι
 καθημαγμένον πολεμικῷ, πρὸς τὸ ξέρον τῆς θέας
 ἐρωτώσιν ἀλλήλους. Ἐπειδὴ δὲ Βόσορ καὶ Ἐδῶμ, D
 τῆς τῶν ἀλλοφύλων χώρας καὶ πολεμίων τοῦ Ἰσραὴλ,
 εἰκότως διὰ τούτων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις αἰνίτ-
 τεταται, ὧν τὴν ἀναίρεσιν τροπικῶς αἵματι παρείλασε
 φονικῷ. Εἰδότες δὲ αὐτὸν ἡμερον, εἶθ' ὡσπερ θεθυ-
 μωμένον ὀρῶντες, εἰκασιν αὐτὸν μὴ γινώσκειν. Διὸ
 καὶ πυνθάνονται. Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίνεται·
 Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίσιν σωτη-
 ρίου, κατὰ δὲ Σύμμαχον· Ἐγὼ λαλῶ ἐν δικαιοσύ-

cogitationes impingant. Referri etiam queat ad
 singulorum mentem; ut quæ habentis præfecta
 est, totam animam æquabilem faciat. Deinceps Is-
 raelitas adhortatur, ut virtutis et cognitionis Dei
 sese *gentibus* exemplum præbeant. Ideo enim se
 illos ab initio veluti lampadem accendissee, ut in
 eorum lumine *gentes* ambularent. Quia deinde fre-
 quentes insurgentium accessus metuebant; confi-
 dero præcipit, suum ipse *adventum* denuntians :
 qua ratione curam suam ac diligentiam significa-
 vit. Hinc igitur illud, quod dicebant : Non faciatis
 urbes donec Filius hominis; ubi non alium
 certe adventum intellexit; sed quam ipse suggerit
 in patiendò consolationem. Alioquin enim ferenda
 non fuissent, qui superne omissum robur non ha-
 bebant. Verum qui novit abscondita, unicuique,
 prout dignus est, solet adesse, justaque *mercede*
 singula compensare. Sic et apud Ezechielem cum
 essent, qui dicerent : « Periit virtus nostra; exsic-
 cata sunt ossa nostra ⁶⁶, » eosdem confidere ju-
 bens, ut humida siccare, sic et contrà se posse
 respondit. Quod in Aaronis etiam virga præsti-
 mit ⁶⁶. Et hoc loco igitur, si digni sunt, adfuturum
 se significat. Ob id enim et ego, inquit, ingentem
 dedi mandatorum numerum : non ut, cum a mul-
 tis aberraretis, multis etiam in vos animadverte-
 rem : sed ut, cum vos, quæ magna essent, trans-
 gredi contingeret, leviorum observatio vobis a me
 salutem extorqueret. Sum enim mitis et clemens,
 non ex iis, quæ perperam agitis, condemnare, sed
 ex paucorum ratione quæ ipsi cum virtute et laude
 historias nudas putare, sed ad cujusque animam
 referre. Aderit enim singulis quod rectum est
 facientibus, ut eisdem condonet quæ peccarunt.

CAP. LXIII.

VERS. 1-6. *Quis est iste, qui venit de Edom? Rubor
 vestium de Bosor. Sic formosus in stola sua. Violentia
 cum fortitudine. Ego loquor justitiam et judi-
 cium salutaris. Quare rubra sunt vestimenta tua
 et indumenta tua, tanquam a conculcatione torcu-
 laris pleni, conculcati, etc.*

Ut mercedem Salvator jis ipsis, qui pietatem
 colerent, retributurus dicebatur (eam enim fore cum
 ipso affirmavit), sic impiis mervendus instare præ-
 dicitur, cum juxta Apostolum, omnem principa-
 tum et potentiam deleverit ⁶⁷. Quo loco novissime
 destructam iri mortem adjunxit. Cum autem eum
 nonnulli militari habitu sanguine aspersum intue-
 rentur, rei novitate commoti ad mutuas interro-
 gationes confugerunt. Quoniam autem *Bosor et
 Edom*, externorum, et hostium Israel, regiones
 720 erant : per eas non immerito, adversarias
 potestates indicavit, quarum excidium tropice
sanguini cæde effuso compararet. Qui autem mi-
 tem eum et placidum esse didicerant, cum postea
 veluti *furore percitum* intuerentur, eundem non
 agnoscere visi sunt, quo factum est, ut quis esset

⁶⁶ Ezech. xxxvii, 11. ⁶⁷ Num. xvii, 8. ⁶⁸ I Cor. xv, 24.

interrogarent. Quos isthæc ejusdem excepit responsio: *Ego loquor justitiam et judicium salutaris*; vel, ut Symmacho placet: *Ego loquor in justitia, decerto ut salvem*. Cum enim eorum nomine decertaret, qui injuste ab adversariis potestatibus concubabantur: istas quidem ulcisceretur; illos autem in libertatem asserebat. Sequitur jam quæstio altera: *Quare rubra sunt vestimenta tua?* quam etiam sine responsione abire non patitur. Sed est advertendum quo loco, de gentibus legimus, de populis interpretari Symmachum. Quo loco etiam: *Deduxi sanguinem eorum in terram*, eundem: *Et aspersa est victoria eorum super vestimenta mea*. Tanquam autem *judicium* solus a Patre acceperit, torcular se solum *conculcasse* dicit, ita peccatorum pœnas significans. Ita vero et Jeremias loquitur in Lamentationibus⁶⁸, cum torcular calcasse Dominum virgini filię Judæ, unde se plorare contingeret, asfirmavit. Ut autem eodem *torcularis* nomine, quæ peccatis debentur, pœnæ significantur, sic qui de bona vite fructus decerpuntur, *torcularia* esse Deo placentiã eredimus, qui psalmos de torcularibus inseribi videmus. Cum autem malitiam omnem, dæmonasque ipsos ejus auctores, cessare fecerit: eos, quibus imperavit, in sæculo recenti ad Patrem adducet, quo etiam tempore, ait Apostolus⁶⁹, regnum Deo et Patri traditurus est. Cæterum, ut perstaret in sanguinis metaphora, *vestimenta esse inquinata* adjeicit. Qualem enim in potestatibus incorporeis sanguinem reperias? Deinceps rursus *diei retributionis, annique redemptionis* meminit, quale illud fuit, quod de probioribus loquens, ut **721** annum Domino acceptabilem, diemque retributionis annuntiaret, mitti se dicebat⁷⁰. Quo factum est, ut hic *redemptionis annum* adjiceret; istis quidem salutem, illis autem *retributionem* simul significans. Quale est illud apud Mosen: « Et retribuet ultionem inimicis, et qui oderunt eum, retribuet⁷¹. »

Sequitur deinde: *Aspexi, et non erat auxiliator; consideravi, et nullus erat, qui adjuaret, et eruit eos brachium meum*. Solus enim exinanivit semetipsum, formam servi accipiens⁷². Crucis mortem præterea nostræ salutis causa pertulit; quam nullus vel angelus, vel potestas, vel homo fuerat subiturnus. Quo factum est, ut unus nomen a Patre, quod est super omne nomen⁷³, judiciumque in omnes accepit⁷⁴. Verum quod ait: *Et deduxi sanguinem eorum in terram*, de adepta victoria cæteri interpretantur: tanquam victos a se jam, qui vinci non poterant, significet. Alii sermonem istum ad Salvatoris ascensionem referentes, expleta carnis æconomia ad Patrem supernis potestatibus ascendere visum esse, cum passionis signa gestaret, arbitrantur; non quod cum illis surrexerit: sed quomodo dubitanti Thomæ ea ostendit; sic (ut jam Principatus et Potestatis in cælis propter Ecclesiam innotesceret multiplex Dei sapientia⁷⁵) cum passionis signis remeasse; eoque factum esse,

Α ηη, ὑπερμαχῶ εἰς τὸ σῶσαι. Ὑπερμαχῶν γὰρ τῶν ἀδίκως ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων ἐυνάμεων κατακατουμένων, τὰς μὲν μετῆι, τοὺς δὲ ἠλευθέρου. Εἶτα δευτέρα παῦσις· Διὰ τί σου ἐρνηθῶ τὰ ἱμάτια; πρὸς δὲ πάλιν ἀποκρίνεται. Ἄντι δὲ τοῦ, καὶ τῶν ἐθνῶν, ὁ Σύμμαχος, καὶ ἀπὸ τῶν λαῶν ἐξέδωκεν, καὶ ἀντι τοῦ, Κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν. Καὶ ἐββαντισθη τὸ ἐπιρίκιον αὐτῶν ἐπὶ τὰ ἱμάτιά μου. Ὡς δὲ μόνος τὴν κρίσιν λαθῶν παρὰ τοῦ Πατέρος, μόνος πεκατηκέναι φησὶ ἁγνόν, οὕτω δὲ καλεῖ τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἔκπρασιν. Καὶ Ἰερεμίας δὲ ἐν Θρήνοις φησὶ· Ἀγνὸν ἐπάτησεν Κύριος παρθένω θυγατρὶ Ἰουδα. Ἐπὶ τούτοις ἐγὼ κλαίω. Ὁσπερ δὲ ἁγνός ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν ἀμαρτημάτων εὐθυνα· οὕτω τῶν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἀμπέλου τρωγομένων καρπῶν ἁγνοὶ Θεῷ ἀρέσκουσαι γίνονται, ἐξ' αἷς ὕμνοι ἐν Ψαλμοῖς ἐπιλήνιοι λέγονται. Καταργήσας δὲ πᾶσαν κακίαν, καὶ τοὺς αὐτὴν γεννήσαντας δαίμονας, τοὺς ὅπ' αὐτῷ βασιλευμένους ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι προσάξει τῷ Πατέρει, ὅτε καὶ παραδώσει τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατέρει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἐμμένων δὲ τῇ μεταφορᾷ τοῦ αἵματος, τὰ ἱμάτια μεμολύνθαι λέγεται. Ποῖόν γὰρ ἐπὶ ἀσωμάτων δυνάμεων αἷμα; Εἶτα πάλιν ἡμέρας ἀνταποδώσεως καὶ ἐνιαυτοῦ λυτρώσεως μέμνηται, ὡς ἐπὶ τῶν χρηστοτέρων ἐλέγτο, Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδώσεως. Διὸ νῦν προσέθηκε καὶ ἐνιαυτὸς λυτρώσεως, ὁμοῦ γὰρ τοὺς μὲν σώσει, τοὺς δὲ ἀνταποδώσει, καθὰ φησὶ Μωσῆς· « Καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἔχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν ἀνταποδώσει. »

Εἶτά φησιν· Ἐπέδωκα, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ προσενόησα, καὶ οὐδεις ἀντελαμβάνετο. Καὶ ἐβρύσατο αὐτοὺς ὁ βραχίον μου. Μόνος γὰρ ἐξέσωσεν ἐκυτόν, μορφὴν δούλου λαθῶν. Καὶ τὴν μέχρι σταυροῦ θάνατον ὑπέμεινε ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας, ὁ μηδεὶς ἀγγέλων, ἢ δυναμένων ἢ ἀνθρώπων ὑπέστη· διὸ καὶ μόνος ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο τὸ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ τὴν κατὰ πάντων ἐνεχείρισε κρίσιν. Ἄντι δὲ τοῦ· Καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν, οἱ λοιποὶ τὸ νίκος ἐξέδωκαν. Νενίκηνται γὰρ ὅπ' ἐμοῦ, φησὶν, αἱ δοκούντες ἀνίκητοι. Ἄλλοι δὲ περὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος τὴν βῆσιν δεξάμενοι φασιν, ὡς πληρώσας τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν, ἀναθὰ; πρὸς τὸν Πατέρα ὤφθη ταῖς ἄνω δυνάμεσι, τοῦ πάθους φέρων τὰ σύμβολα, οὐχ ὅτι μετὰ τούτων ἀνέστη, ἣ δὲ τρόπῳ διαστάσαντι διέδωκε τῷ Θεῷ. Οὕτως (ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς; καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ πολυποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ) μετὰ τῶν τοῦ πάθους σημείων ἀνέδραμεν. Θαυμάζουσι αὐτοῖσιν

⁶⁸ Thren. i, 15.

⁶⁹ I Cor. xv, 24.

⁷⁰ Isa. lxi, 4; Luc. iv, 18.

⁷¹ Deut. xxxii, 41.

⁷² Philipp. ii, 7.

⁷³ ibid. 9. ⁷⁴ Joan. v, 22. ⁷⁵ Ephes. iii, 10.

VARIE LECTIONES.

ο γγ. δυνάμεων.

ἀνόητος πυνθάνονται. Τὸ δὲ Ἐδὼμ, ἐρμηνεύεται ἅπλοως ἢ γῆινος. Τὸ δὲ Βόσoρ, ἢ σὰρξ, ἢ σάρκιος. Ἀηλοὶ τοίνυν τὸ πεφονεῖσθαι, ὡς ἀπὸ σαρκός τε καὶ αἵματος. Ὡς δὲ γνωρίζουσαι αὐτὸν Θεὸν, εἰ καὶ ἦν ἐν σαρκί, ὠραῖον αὐτὸν φαῖν ἐν στολῇ, καὶ ἰσχύον αὐτῷ μαρτυροῦσι. Τοῦτο γὰρ ἡ βία δηλοῖ. Ἔοικε δὲ τὸ παρὸν τῷ ἐν χρ' ψαλμῷ. « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » Ἀποκρίνεται δὲ, ὅτι Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην, ἢ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, ἢ, ὅτι Θεοῦ πᾶς λόγος δικαίος. Κρίσιν δὲ σωτηρίου, τὸ ἐφ' ἡμῖν ὀνομάζει κρῖμα. Δεδίκακε γὰρ τῇ ἀνθρωπότητι καὶ τῷ ταύτην ἀπατήσαντι Σατανᾷ. Ἐλεγε γάρ. « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἐκδέδληται ἔξω. » Δεύτερα πάλιν ἐρώτησις, ἐν ἣ μὲνυσο τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ λέγοντος. « Πλουεὶ ἐν ὀνῶ τὴν στολήν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. »

bat enim : « Nunc iudicium est huius mundi ; nunc princeps mundi ejicietur foras ». Sequitur altera rursus interrogatio, in qua te Jacobi patriarchæ yelip meminisse dicentis : « Lavabit in vino stolam suam et in sanguine vine vestimentum suum ».
 Εἰτά φησι. Καὶ τῶν ἰσθῶν οὐκ ἐστὶν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. Ὁ συναπτέον τῷ. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ κρίσιν σωτηρίου. Οὐδεις γὰρ μοι παρέστη, φησὶν, ἢ συνήλθουσε πάσχοντι. Ὡς γὰρ φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς. Τότε πάντες ἀφέντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἔφυγον. Ὁ καὶ προὐλεγεν ὁ Χριστὸς. Ἐρχεται ὥρα, καὶ ἐλήλυθεν, ἵνα ἕκαστος σκορπισθῆτε εἰς τὰ ἴδια, κάμει μόνον ἀφήτε. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς δὲ φησὶν. « Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ταλαιπωρίαν, καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρχε καὶ παρακαλοῦντα, καὶ οὐχ εὔρον. » Καίπερ δὲ μόνος ὢν κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, πᾶν εἶδος συμφορᾶς Ἰουδαίους ἀπήνητηκεν. Ἄλλ' ὁ τῆς ἐκείνων ἀναποδόσεως καιρὸς, λυτρώσεως ἦν τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Καίπερ δὲ μηθενὸς βοηθοῦντος, ἢ ἀντιλαμβανομένου (ὁ ποιεῖν ἔδει τοῦς Ἰουδαίους καὶ Φαρισαίους, οἱ ἦ τὸ ἐναντίον ἀνέτρεπον τοῦς λαοῦς), ὅμως ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ ἐμὴ δύναμις. Πλείστοι γὰρ ἐπίστευσαν ἐξ Ἰουδαίων. Τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν τὰς ἐπισημασθεῖς ἀπήνητηκε δικαία. Τινὲς δὲ συμφώνως ἢ εἰπόντες, ὡς πληρωτὴς γενόμενος τῶν πατοικίων ἐντολῶν, καὶ χωρήσας εἰς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον, καὶ πατήσας τοῦτον, ὡς ἐν ἰσθῶ, καὶ μολυνθεὶς, ὡς ἀπὸ πατήτου καρπὸς αὐτοῖς γενόμενος, ἑαυτὸν προσήγαγεν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρί. δυσώπημα καὶ λυτρὸν, ἄνοδον εἰς οὐρανὸς διδοὺς, οὐδ' ἔδει κάτω μῆνειν ἐκ τῆς ἀποφάσεως, καὶ συνάψας τοῖς ἄνω τοῦς κάτω. Ἀγγέλων δὲ ἀπορούτων ἀκούων, μὴ ἐκείνοις ἄγνωτον προσάψης (ἤδρασαν γὰρ τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτήρος οἰκονομούμενα, ἀφ' οὗ καὶ σεσάρκωται), ἀλλ' ἡγοῦ διδασκάλαν τὸ πρᾶγμα, ὅτι καὶ ἄγγελοι χαίρουσιν ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, καὶ τοῦτον ἀνυμνοῦσι θαυμάζοντες, πῶς τὸν ἡμῖν ὀφειλόμενον ἔδξατο θάνατον. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἰποις ἄγνωτον τοῖς ἀγγέλους, ὡς

ut redeuntem ipsæ demiratæ interrogent. Significat vero *Edom*, si interpreteris, idem plane quod *fulvus* aut *terrenus*. *Bosor* autem, tanquam *caro*, vel *carneus* dicas. Innuit igitur cruentatum esse, tanquam a *carne*, vel *sanguine*. Tanquam deinde Deum esse agnoscerent, quantumvis carnem gestaret, *Formosum in stola sua, et fortem*, quod *violentiæ* nomine significavit, esse testantur. Neque vero isti dissimile fuerit, quod psalmo tertio et vicissimo legimus, ubi : « Quis iste rex gloriæ ? » quæri deprehendimus. Respondet autem : *Ego loquor justitiam*. Quo verbo vel evangelicam promulgationem innuit, vel Dei sermonem omnem *justum* esse demonstravit. Quod deinde *iudicium salutariis* addidit, illud ipsum, quod pro nobis est, intellexit. *Item* enim inter homines et Satanam, a quo delusi fuerant, iudicavit. Dicitur princeps mundi ejicietur foras ». Sequitur altera

Pergit vero his verbis : *Et de gentibus non est vir mecum* : estque illi, quod paulo ante usurpavit, cum diceret : *Ego loquor justitiam et iudicium salutariis*, conjungendum : tanquam *nullum sibi* cum pateretur, adfuisse, vel condoluisse significaret. Tum enim discipulos omnes, ut est apud Evangelii scriptorem, eo relicto fugisse : quod et ipse antea monuerat Christus, cum horam adventare, imo et appulisse jam, diceret ⁷⁹, qua singuli ad sua dispersi abirent, seque solum relinquerent. Sic præterea legimus in Psalmis : « Improperium expectavi anima mea, et miseriam. Expectavi qui conderet, et non fuit ; et qui consolaretur, et non inveni ⁸⁰. » At vero quantumvis *ego solus essem, conculcavi tamen eos in iure*. Ex quo epim in cælos ascendit Dominus, nullum non genus calamitatis experiri Judæos contigit. Sed fuerat illorum *retributionis* tempus idem, qui et redemptionis, si ejus adventum cognovissent. Etsi autem, inquit, *nullus esset, qui vel consolaretur vel adjuvaret* (quod Scribas et Phariseos facere oportuit, quos populum in contrarium avertere constabat), salvavit tamen eos virtus mea. Sunt enim fidem amplexi Judæi permulti ; cæteri autem, qui eandem recusarunt, *ira* iusta accepti, et multati. Conveniunt vero nonnulli, cum eum Patris mandato paruisse, cum mortem pro nobis amplexum, eandem, tanquam *in torculari, conculcasse* ; cum *inquinatam*, tanquam solet *calcatione* fructus, se ipsum Patri pro nobis placationem redemptionemque præbuisse ; cum etiam reditum in cælum illis concessisse, quos deorsum oportuit manere condemnatos, cum inferos denique superis conjunxisse dixerunt. Jam vero cum angelos interrogare audis, ne ipsis **723** ignorationem attribuas (norant enim

⁷⁶ Psal. xxiii, 8.

⁷⁷ Joan. xii, 31.

⁷⁸ Gen. xlix, 11.

⁷⁹ Matth. xxvi, 45.

⁸⁰ Psal. lxxviii, 21,

VARIE LECTIONES,

ρ λ. εἰς. γ γρ. συμφωνοῦσι.

quæ a Salvatore fierent, ex quo carnem assumpserat), sed ea re doceri nos existima, angelos etiam hominum salute delectari, eumque ipsum laudibus afficere et mirari, qui mortem nobis jure debitam exsolvere, patrique volucrit. Neque enim dicas ignorare angelos: ut nec arma ferre, licet ita Giesi visi sunt⁶¹, cum dejectum timentis animum erigerent. Qui igitur ista dixerunt, etiam ad historiam retulerunt, cum qui illis antea Dei opem adversus hostium insidias denuntiasset, dubitantibus quisnam esset, qui *erueret*, eum respondere affirmarunt, qui *Edomitas* vobis insurgentes, cum hostibus vestris, et iis etiam, a quibus effugiendi viæ obsiderentur, ita delecturus sit, ut illorum *sanguine inquinari* videatur. Intelligit autem per *Edom*, Esau posteros: per *Bosor* vero, Mosram. Non est injusta igitur ipsius in illos decreta animadversio. Vocat enim Deus ad iudicium homines, ut pœnarum æquitatem ostendat, nec eas ab alio, quam ab ipsis proficisci. Cum enim ulciscitur, id ipsum facit salutis gratia: vel, ut pœnitentes salvemur, vel, ut levius iudicium, quam quod futurum est, subeamus. Neque vero eum *Edomitas* ulcisci statuerit, cujusquam auxilio indigebit, qui sibi satis sit. Necat enim verbo ipso, habetque solam ad omnia idoneam et sufficientem voluntatem. Cum autem quod auxiliaretur. Quia scilicet inter eos iustitia reperiebatur.

724-725 VERS. 7-19. *Misericordie Domini recordatus sum; virtutum Domini meminero in omnibus, quæ retribuit nobis. Dominus iudex bonus domui Israel adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundum multitudinem justitiæ suæ. Et dixit: Non populus meus filii? Nequaquam repudiantur. Et factus est illis in salutem ex omni tribulatione eorum. Non legatus, non angelus, sed ipse salvavit, etc.*

726 Absoluta de secundo Dei adventu disputatione, ad aliud transit argumentum, in quo seipsum populus, quod suis in Deum semper de se bene meritum criminibus rejectus sit, accusat. Alii tamen existimant, ubi de sua ira Deus adversus non credentes dixit, a desperatione eos prophetam revocare, qui Deum clementem et humanum esse doceat. Alii etiam eundem, ubi beneficiorum multitudinem demonstrasset (in quibus ipsa etiam adversus alienigenas ira fuerat, qui nullam grati animi significationem Deo præbuerant) perpetuam Dei *misericordiam* recensere. Non enim obliviscar, inquit, quæstulibet molesta et dura nos in finem pati, et rejici contigerit. Sed est notandum, ubi, *In omnibus, quæ retribuit nobis*, habemus, *De omnibus, quæ benefecit nobis*, Symmachus dixisse, ubi rursum *Bonus iudex*, etiam *de plenitudine bonitatis* interpretari. Cæterum non tanquam severus iudex iram suam in nos peccatis admittitur, sed clementia temperat. Non enim nocentes relinqui

οὐδὲ ὀπλοφορεῖν, εἰ καὶ ἄλλως ἐφάνησαν τῷ Γιεσί τὴν δειλίαν αὐτοῦ διορθούμενοι. Ταῦτα τοίνυν εἰπόντες, καὶ καθ' ἰστορίαν ἐξέλαβον, λέγοντες· ὡς προαναφωνήσας αὐτοῖς; τοῦ Θεοῦ τὴν ἀντιληψὶν πρὸς τὴν τῶν ἐπιόντων ἐπιβουλήν, ἀμφισβητοῦσι τίς ὁ ρισόμενος, φησὶν· Ὁ τοὺς ἐξ Ἐδῶμ τοὺς ἐπιθεμένους μετὰ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν ὑμῖν, καὶ τὰς τῆς φυγῆς διεκδρομὰς ἀποπράξαντας ἀνελεῖ, ὡς μεμολύνθαι δοκεῖν τῷ ἐκαίῳ αἵματι. Ἐδῶμ δὲ λέγει τοὺς υἱοὺς Ἡσαῦ, Βόσσορ δὲ τὴν βόστραν. Δικαίᾳ τοίνυν αὐτοὺς μέτεισι ψήφῳ. Θεὸς γὰρ ἀνθρώπους εἰς κρίσιν καλεῖ, τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὡς ἐξ ἑαυτῶν ὑπομένουσιν. Αὐτὸς γὰρ δίκην ἐπάγων ὑπὲρ σωτηρίας ποιεῖ, ἣ ἵνα σωθῶμεν μετανοήσαντες, ἣ περιπέσωμεν κουφοτέρα τῇ κρίσει τοῦ μέλλοντος. Τιμωρούμενος δὲ τοὺς ἐξ Ἐδῶμ ἡρεκεῖ ἑαυτῷ μηδενὸς συμμαχοῦντος δεόμενος. Λόγῳ γὰρ ἀνατρεῖ, καὶ ἱκανὸν αὐτοῦ μόνον τὸ θέλημα, ἐξαλείψαι δὲ αὐτοὺς βουλομένου Θεοῦ, οὐκ ἦν τι βοηθοῦν αὐτοῖς. Οὐκ ἦν γὰρ ἐν αὐτοῖς δίκαιος δυσωπήσαι δυνάμενος τὸν Θεόν.

Necat enim verbo ipso, habetque solam ad omnia delere ipsos Deus statuisset, nihil prorsus erat, commendatus, qui Deum placare posset, nullus

ζ-ισ'. Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθη· τὰς ἀρετὰς Κυρίου, ἐν πᾶσιν οἷς Κύριος ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλήθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν, Οὐχ ὁ λαὸς μου τέκνα; Οὐ μὴ ἀθετηθῶσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν. Οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ἐσωσεν αὐτούς, κ. τ. λ.

Τὰ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας πεπλήρωται, καὶ μέτεισι εἰς ἔτταν ὑπόθεσιν, ἐν ἣ κατηγορεῖ ἑαυτοῦ ὁ λαὸς, ὡς εἰς ἀνωθεν εὐεργέτην τὸν Θεὸν ἡμαρτηκῶς ἀποβέβληται. Καθ' ἑτέρους δὲ, Θεοῦ τὴν κατὰ τῶν ἠπιθηκῶτων εἰπόντος ὀργὴν, ὁ προφήτης οὐκ ἐξ χωρεῖν αὐτοὺς εἰς ἀπόγνωσιν, φιλανθρώπου τυγχάνοντος τοῦ Θεοῦ. Κατ' αἰλοῦς δὲ, πρὸς τὸ πλήθος τῶν δειχθέντων ἀγαθῶν τῷ προφήτῃ, ἐν οἷς ἦν καὶ ἡ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ὀργή, μὴ τὸ πρὸς Θεὸν ἐπιδειξαμένον εὐχάριστον, αὐτὸς διηγέται τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνωθεν ἔλεον. Οὐ γὰρ ἐπιλήσομαι, ἢ εἰ καὶ σκυθρωπὰ μετήλθην ἡμᾶς; ἐν τέλει, καὶ ἀπεβλήθημεν. Ἄντι δὲ τοῦ, ἐν ἅπασιν οἷς ἀνταποδίδωσιν ἡμῖν, ὁ Σύμμαχος, περὶ πάντων ὧν εἰρηγόρησεν ἡμᾶς, εἰρηκε, καὶ ἀντὶ τοῦ, Κριτὴς ἀγαθός· ἐκ πλήθους ἀμωθσύνης. Πλὴν οὐχ ὡς κριτῆς ἀκριβοῦς περαμετρεῖ τὴν ἐφ' ἡμᾶς ὀργὴν τοῦ πλημμελήμασιν, ἀγαθότητι ταύτην κινῶν. Ἀκρίτης μὲν γὰρ ὦν δικαιοσύνης οὐκ ἀθῶος ἐσθ', ἀμωθότητι δὲ τὸν θυμὸν ἤμεροί. Σέσωσται γὰρ τὸ κατὰ

⁶¹ IV Reg. vi, 17.

VARIÆ LECTIONES.

† γρ. βίβραν. • λ. φησίν.

λειμμα. Δείγμα δὲ μέγιστον τῆς ἀγαθότητος, τὸ ἀξιώσαι τέκνα καί τιν τὸν λαόν, εἰ μὴ ἀθετοῦεν τὴν χάριν. Διὸ κατὰ Σύμμαχον εἰρηται· Πλὴν λαός μου εἰσιν υἱοὶ οὐκ ἀσυνθηκοῦντες. Οὐδ' ἀπήλεγχεν ἐν ἀρχῇ λέγων· Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἤθετησαν. Ἐρχῆν γὰρ ὡς τέκνα πείθεσθαι τῷ πατέρει, καὶ αὐτάγγελον ἐπὶ σωτηρίᾳ παρόντα δέξασθαι τὸν Υἱόν, οὐχ ἑτέρω τινι διακόνῳ χρησάμενον· οὐ γὰρ ἦν πρόσβυς, [φησί] προφήτης, οὐκ ἀγγελος. ritur⁸⁸. Decebat enim tanquam filios Patri morem nullo alterius ministerio, venisset, præsentem non angelus.

Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ, φασίν, εἰ καὶ μέσος ἦν Μωσῆς, ἀλλ' αὐτὸς ἐνήργει δι' ἐκεῖνου τὰ μέγιστα. Καὶ μοσχοποιήσασιν ἠπειλήσεν ἀγγελον πέμψειν τὸν ἠγγελάμενον. Καὶ δυσφοροῦντος Μωσείως, αὐτὸς ἠγείσθαι κατεπηγγεῖλατο. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν παρουσίαν, οὐχ ἵνα κρίνη, πεποίηται, καίτοι κριτὴς ὢν, ἀλλ' ἵνα τὰς ἀμαρτίας ὁμολογήσουσι· παράσχη τὴν ἀφῆσιν διὰ πίστεως. Θέλει γὰρ καὶ ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἀγαθῶν αἰτίους, καὶ μὴ τῶν ἐναντιῶν καθίστασθαι. Τοιγαροῦν τῆς αἰμορροούσης τὴν πίστιν αἰτίαν ἐφησε τῆς ἰάσεως. Ὅσον γὰρ ἦκεν εἰς αὐτόν, ὡς πατὴρ τέκνοις εἰς ἀγαθῶν πρόκειται χορηγίαν, διηνεκῆ προτείμων τὸν λαόν, πλὴν εἰ μὴ τις ἀμαρτῶν διακόψειεν. Τὰ μὲν οὖν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας τοιαῦτα. Μὴ παρασχόντες δὲ πρόφασιν αὐτῷ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, εἰς πόλεμον ἐπεσπάσαντο. Ὡς γὰρ φησι καὶ Δαβὶδ· « Ποσάκις παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ; παρώργισαν αὐτὸν ἐν γῆ ἀνύδρῳ. » Παρώργισαν δὲ καὶ τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, τὴν ἀπειθειαν νοσήσαντες. Διὸ κατέστη πολέμιος. Ἴνα γὰρ μὴ δαίμοσι τὴν ἐπαγομένην αὐτοῖς ἐπιγράφοιεν δίκην, αὐτὸς αὐτοῖς λέγεται πεπολεμηκένας. Καὶ γὰρ Ἰωβ, καίπερ εἰδὼς ἐκ τοῦ διαβόλου γίνεσθαι τὰς ἐπαγωγὰς, αὐτοῦ μὲν οὐ μέμνηται, τῷ δὲ συγχωροῦντι ἐπιγράφει· Θεῶ. Πεπολέμηκε δὲ τὸν λαόν εἰς νοῦν τὰ πρῶτα λαθῶν, καὶ ὡς εὖ νῦν πρῶτος τοιοῦτος γεγόνασιν. Αὐτίκα, καὶ διὰ Μωσείως τὸσαύτης πειραθέντες διὰ θαυμάτων εὐεργεσίας, τὸν αἰτίον ἀποστραφέντες ἐμοσχοποίησαν, μὴ σκοπήσαντες ὡς θάλατταν τεμῶν Ἐρυθρῶν, ὡς Ἰππορ, αὐτοὺς διὰ ταύτης διήγαγεν, ἐπιστήσας αὐτοῖς Μωσῆν, οἷα προβάτοις ποιμένα, διὰ τῶν σημείων ὑψώσας αὐτόν. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀναγαγεῖν, ἦγον ἐμφανῆ καταστήσας λαμβάνοντα καὶ κρυπτόμενον, ὃν καὶ προφήτην ἀπέδειξεν τοῦ ἰδίου πληρώσας πνεύματος.

in mare Rubrum, tanquam equus, trajecerint; cum illis ducem Moysen, veluti pastorem ovibus, signis commendatum præfecissem. Idipsum enim est, quod educendi verbo significare voluit: tanquam eum se illustrem, qui in occulto latebat, reddidisse; imo et prophetam etiam, cum Spiritu suo implevisset, effecisse diceret.

Γινέ: δὲ ποιμένα τὸν Ἰωσὴφ ἔφασαν, ὅπερ ἀναγαγῶν τὰ ὄσθα, μετὰ τῶν πρῶν ὑποχειρίων διήγαγεν, δεικνύς ὡς οὐδὲ νεκρῶν τῶν ἁγίων ἐπιλανθάνεται, ζωοποιεῖν αὐτὰ προαιρούμενος. Ἄλλοι τὸν Χρῖ-

A patitur, qui justitiæ fastigium obtinet, sed bonitate fram moderatur et lenit. Sunt enim salutem consecutæ reliquæ. Est vero bonitatis argumentum maximum, quod populum filiorum 727 appellatione dignatur, si gratiam non aspernentur. Quo factum est, ut ita verteret Symmachus: Verumtamen populus meus sunt filii non prævaricantes; quos initio reprehendit, cum filios genuisse, et exaltasse, ab ipsis autem derelictum se esse conqgerere, et Filium, qui a Patre, salutis eorum causa, amplecti. Non enim legatus erat (ait propheta),

In Ægypto deinde, aiunt, quanquam medius Moses fuerit, per eum ipse quæ maxima erant operabatur. Minitatus est præterea, cum vitulum confecissent, angelum se missurum, qui eis præset. Quod cum ægre ferre Mozen videret, ducem se fore adjecit. Neque vero adventum suum, ut judicaret, judex alioquin, exstare voluit, sed ut confluentibus peccata per fidem remitteret. Vult enim etiam nos nobis honorum, et non contra, auctores esse: indeque ejus, quæ profluvium sanguinis patiebatur, sanationem ad fidem retulit⁸⁹. Quantum enim in ipso situm est, veluti pater filiis ad bonorum largitionem propensus, assiduum misericordiam proleudit; nisi quis eam peccatis irritam faciat. Talia igitur humanitatis ipsius et mansuetudinis signa exstiterunt. Sed cum suæ salutis occasionem ei non præberent, ad bellum eum compulerunt. Ut enim vel Davidem in testimonium vocemus: « Quoties exacerbaverunt eum in deserto? ad iracundiam provocarunt in terra carente aquis⁹⁰. » Exacerbaverunt vero et Christi spiritum, qui incredulitatis morbo laboraret. Quo factum est, ut sint ab ipso oppugnati. Ita enim sibi loquendum esse existimavit; ne quas ipsi pœnas pertulerunt, dæmonibus attribuerent. Siquidem et Job ipse, licet quæ patiebatur, sibi a diabolo inferri non ignoraret, de eo tamen esse sibi tacendum arbitratus, ea Deo ipsi, qui fieri permetteret, ascribit⁹¹. Oppugnavit vero populum, priora mente agitans, cum tales ab hoc tempore primum minime fieri cœpisse recordaretur. Ac ne longe abeamus, etiam cum duce Mose magnam adeo 728 per miranda opera largitionem experti essent; ejus auctorem tamen aversati, vitulum sibi conflare non dubitarunt⁹². Nec cogitarunt quo pacto divisum

Non desunt tamen, qui pastoris vocabulum ad Josephum referant; cujus cum ossa educi curaret Dominus, et ea cum illis, qui ante captivi fuerant, reduxit⁹³, ut sanctorum, qui obierunt, non obli-

⁸⁸ Isa. i, 2. ⁸⁹ Matth. ix, 20 seqq. ⁹⁰ Psal. lxxvii, 40. ⁹¹ Job i, 21. ⁹² Exod. xxxii, 1 seqq.

⁹³ Gen. l, 24; Exod. xiii, 19.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. ὁμολογήσασιν.

visci se demonstraret; qui illa in vitam revocare statuat. Alii ad Christum de terra eductum retulerunt: sive ejus illi resurrectionem, sive etiam ortum de terra spectarent. Deinde, quod *dierum aeternorum* meminit, vel antiquos intellexit, vel eos etiam, quorum debet esse memoria sempiterna. Quod præterea ubi est, quærit, eorum oblivionem accusat. Cujusmodi est illud: « Descendit enim Spiritus sanctus a Domino, et dux illis fuit ⁸⁴. » Et apud Davidem: « Misit spiritum suum, et sanavit eos ⁸⁵. » Est vero Deus ipse *spiritus*. Verum quo loco, *prævaluit aqua a facie ejus*, habemus qui *fregit aquas ante eos*, transtulisse Symmachum reperias. Intelligas deinde quod *prævaluisse* dixit earum illum naturæ vim attulisse, cum condensavit. Scribitur enim tanquam murum stetisse concretas, quæ fluere natura consueverant ⁸⁶. Vel id ideo propheta usurpavit, ut consistendi vires a se tributas fuisse demonstraret. Quod factum est, ut *eos* postea; aidit, *velut equum in campo* nulla prorsus cum molestia educeret. Quale est illud in Psalmis: « Eduxit, tanquam oves, populum suum, et dux illis fuit, tanquam ovili in deserto ⁸⁷. » Simul vero et *populum suum* servavit, et *facto sibi nomine gloriæ* adeptus est. Quod tamen, ut ad *populum suum* retulisse videretur, non sibi, sed eis, Symmachus reddit. Est igitur ob id factus hostis, quod est desperandum, sed mihi, cæterisque omnibus, tendendum, ut *de cælo convertatur*, si prohi et cetera.

Sunt vero qui ad gentem universam referri preces existunt, alii etiam ad prophetam tantum. Proponit porro Deum de cælo cognoscendum, non tanquam loco concludatur, sed tanquam in dignis sursum virtutibus requiescat. Ideoque per *domum* et *thronum*, *cælum* ipsum significavit, ut auditorum mentes, quæ in terram deciderant; sursum erigeret, quo nihil humile de Deo cogitarent. Eum enim, qui universa continet et regit, a cælo non male spectari et cognosci. Revocat autem Deo in memoriam, ut sæpe non propter ipsos, sed propter *zelum suum*, in indignos ita se clementem præbuerit, ut *populi*, *filiorumque* nominibus eisdem dignatus sit: in quos, tanquam *zeli ipsius* et *fortitudinis* participes amplius non sint, non tanquam ipsam illa defecissent, ista usurpavit. *Zelo* enim olim, cum Ægyptiorum servitute premerentur, est eos persecutus; qui illis etiam in captivitate abductis, zelo magno zelare se Judæam et Sionem affirmavit ⁸⁸. Postea, cum his se, qui eam cepissent, irasci testatus esset, id ideo facere se adjecit, quod *jecissent*.

Sunt tamen, qui zeli nomine, eam providentiam putent intelligi, quam erga ipsos manifestavit. Itaque inde esse, quod in populum iratus, zelum, ut est curam et sollicitudinem, ab eo se ablaturum dixit. Neque enim *Abraham*, quamvis generationis

στών ἐφασαν ἐκ γῆς ἀναχθέντα, ἢ διὰ τὴν ἀνάπτωσιν, ἢ καὶ διὰ τὴν ἀπὸ γῆς αὐτοῦ γέννησιν. Ἡμέρας δὲ ἀλωήλους, ἢ τὰς ἀρχαίας, ἢ τὰς ἀεὶ μνημονευτοῦ; φησιν. Τὸ δὲ, ποῦ ἐσσι; τῆς αὐτῶν λήθης κατηγορεῖ. Σύμφωνον δὲ τὸ, « Κατέβη γὰρ πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. » Καὶ Λαβὶδὸς δὲ φησιν: « Ἐξάπεστειλεν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς. » Ὁ δὲ θεὸς τὸ πνεῦμά ἐστιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Κατίσχυσεν ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ*, ὁ Σύμμαχος, Ὁ ρήξας ὕδατα ἐμπροσθεν αὐτῶν, εἰρηκαεν. Καὶ *κατίσχυσε* δὲ νοήσεις, ὅτι νενίκηκεν αὐτῶν τὴν φύσιν πῆξας αὐτά. Ἐπάγη γὰρ, φησὶν, ὡσεὶ τεῖχος τὰ ὕδατα ῥευστὰ τῆ φύσει τυγχάνοντα; ἡγουν πρὸς τὴ παγήναι; ἔδωκεν αὐτοῖς *ισχύρ*. Καὶ τῷ μετὰ ταῦτα, φασὶ, *Διήγαγεν αὐτούς, ὡς ἱσπορ ἐν πεδίῳ*, μετὰ πάσης ἀνέσεως, ἰσοδυναμεῖ τὸ ἐν Ψαλμοῖς: « Ἀνήγαγεν ὡς πρόβητα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς, ὡς ποιμνιον ἐν ἐρήμῳ. » Ὅμοῦ δὲ καὶ τὸν λαὸν ἔσωσε, καὶ αὐτὸς ἐδοξάζετο ποιῶν ἑαυτῷ *δογμα*. Ὁ δὲ Σύμμαχος αὐτῶν ἔφη: τοῦτ' ἐστι, τὸν ἴδιον δοξάζων *λαὸν*. Ἀναισθότους τοῖνον εὐρῶν, γέγονε δυσμενής. Οὐ μὴν ἀπογνωστόον· ἀλλ' ἐπιμενῶμεν ἐγὼ τε καὶ ὅσοι θεοφιλεῖς ταῖς πρὸς αὐτὸν ἰκεταίαις, λέγοντες: « *Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ* » εἶγε κρείττους γενοίμεθα, καὶ ἀξιοὶ τοῦ λέγειν, *Ἴδε*.

eos 729 nullo sensu moveri reperit. Neque tamen qui Dei amore tenentur, precibus ab eodem condigni, qui eum ad *videndum* provocemus, effi-

C Τινὲς δὲ ἀπὸ παντός τοῦ ἔθνους φασὶ τὰς λιτὰς· ἄλλοι τοῦ προφήτου μόνου. Ἄπ' οὐρανοῦ δὲ γνωρίζει τὸν Θεόν, οὐχ ὡς τόπω περικλειόμενον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀξίαις ἀναπαυόμενον ταῖς ἄνω δυνάμεσιν. Αὐτὸ καὶ *οἶκον* καὶ *θρόνον* λέγει τὸν οὐρανόν· ἡγουν ἀναφέρων ἐκ τῶν γῆινων πραγμάτων τὰ τῶν ἀκούοντων φρονήματα καταπεπτωκότα πρὸς γῆν, ὡς ἂν μηδὲν φρόνοσεν περὶ Θεοῦ ταπεινόν. Τὰ γὰρ πάντα συνέχων, καὶ κυβερνῶν, γνωρισθεῖη ἂν εἰκότως; ἐξ οὐρανοῦ. Ὑπομιμνήσκουσι δὲ τὸν Θεόν, ὡς πολλὰκις οὐ δι' αὐτούς, διὰ δὲ τὸν ἴδιον *ζῆλον*, γέγονε περὶ τούτους φιλόνηθρωπος ἀναξίου; ὑπάρχοντας, ὡς καὶ καταξιώσας εἰπεῖν, Ὁ *λαὸς* μου *τέκνα*. Ὡς δὲ μηκέτι μετέχοντες τοῦ *ζήλου*, καὶ τῆς *ισχύος* αὐτοῦ, ταῦτά φασιν, οὐχ ὡς ἐκείνων ἐκλειοπέτων. *Ἐξήλου* γὰρ πάλαι δουλεύοντα; Αἰγυπτίοις, αἰχμαλώτων τε γεγονότων ἐφασκεν· Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών *ζῆλον* μέγαν. Ἐἶτα τοῖς ἐλοῦσι φήσας ὀργίζεσθαι, ἐπάγει· Ἄνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργισθῆν ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά.

cum parum in eos iratus esset, ad mala ipsi ad-

Τινὲς δὲ *ζῆλον* τὴν εἰς αὐτούς ἐδέξαντο πρόνοιαν. Τοιγαροῦν ὀργιζόμενος τῷ λαῷ λέγει· Ἀρῶ τὸν *ζῆλον* μου ἀπὸ σοῦ, τοῦτ' ἐστι, τὴν κηδεμονίαν. Οὐδὲ γὰρ Ἄβραάμ ἦν *πατὴρ ἡμῶν*, εἰ καὶ τῆ γενεῆς διηκονῆσατο. Σὺ δὲ ὁ ἐκ μὴ ὄντων παραγαγὼν, καὶ

⁸⁴ Deut. xxxii, 12. ⁸⁵ Psal. cvi, 20. ⁸⁶ Exod. xiv, 22. ⁸⁷ Psal. lxxvii, 52. ⁸⁸ Zachar. i, 14.

Πατήρ πάντων πνευμάτων, καὶ τῶν κατ' εἰκόνα τὴν Ἀσσυρίων πεπονημένων ψυχῶν. Ἐκεῖνος γὰρ εἰ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἐληφεν, ἀλλ' ἡμᾶς οὐ τεθέεται. Ὅθεν ἐλέησον ἡμᾶς, οὐδ' ἐπὶ τὸν δρόμον κοσμεῖ. Κληῖρος γὰρ σου κεκληθήμεθα. Τῷ σὺ τοίνυν δόματα χάρισιαι, ὡς ἂν μὴ βλασφημηθῆται παρὰ τοῖς ἔθνεσιν. Ταῦτα ἐξ οὐκείου προσώπου, καὶ τῶν εὐλαβεστέρων εἰπῶν ὁ προφήτης, εἰσάγει τοὺς ἐν τῷ λαῷ φιλαίτους οὐκ ὀνοῦντας αὐτῷ πολλάκις καταμέμφεσθαι τῷ Θεῷ λέγοντας· *Τι ἐπλάγησας ἡμᾶς. Κύριε, ἀπὸ τῆς οδοῦ σου; ὡς ἂν αὐτὸν τῆς ἐκπτώσεως, ἦν διὰ Χριστὸν ὑπέμειναν, αἰτιώμενοι, κατὰ τοὺς λέγοντας ἀπὸ τοῦ λαοῦ παντὸς τὸν λόγον εἰρῆσθαι* ἤγουν ἀπὸ τοῦ προφήτου, ὅς πάντα, φασίν, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει, οὐχ ὡς τοῦ ἀμαρτάνειν αἰτιον, ἀλλ' ὡς συγχωροῦντα· δι' ὧν οὐ παραχρήμα δικην εἰσπράττειται. Οὕτως ἀμαρτάνοντες πεπράσθαι λεγόμεθα παρ' αὐτοῦ, ὡς ταῖς ἰδίαις ἀμαρτίαις ἐκδεδομένοι. Διὸ καὶ τοῦ Φαραῶ σκληρῶναι λέγεται τὴν καρδίαν, διότι μακροθυμῶν, οὐκ ἀπὸ πρώτης αὐτὸν ἀνελε πληγῆς, ὡς ἂν πολλάκις παιομένου, καὶ μὴ ἐπιστρέφοντος, ἀνάτιος δεισθῆ τὴν ἐσχάτην ἐπάγων πληγὴν. Σὺ δ' οὖν, ὁ Θεός, *διὰ τοὺς δούλους σου*· καὶ γὰρ εἰκὸς εἶναι τινὰς ἐν τῷ πληθεῖ τοιούτους· ἤγουν διὰ τοὺς κατὰ γενεὰν εὐαρεστοῦντάς σοι· ἤγουν ἐπειδὴ ἅπαξ ἐφθάσαμεν κληῖρος ὀνομάζεσθαι σὸς, εἰ καὶ μὴ δι' εὐπειθείας δουλεύομεν. Ἐτι δὲ καὶ διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου, ὅπερ εἰς ταῦτον τείνει. Ἦγουν τοὺς κατ' εἶδος εὐαρεστοῦντάς σοι ἐπιστρέψον ἡμᾶς, ἵνα προφάσει τῶν ἀξίων συνηθώμεν καὶ ἡμεῖς μικρᾶς μερίδος τυχεῖν ἐν τῷ ἐπιγγεμένῳ ὑπὸ σοῦ ὄρει ἁγίῳ. Φίλον δὲ τῇ Γραφῇ ἔρος ἁγιον τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖν, ἥς γεγόνασι βραχὺ τι μέρος οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, διὰ τὸ κατὰ ἔμμημα, τῷ ἐξ ἔθνῶν ἀπέρου πληθους πιστεύσαντος. Εἰκὸς δὲ αὐτοὺς αἰτεῖν καὶ ἐν τῇ ἄνω πόλει βραχὺ τι μέρος κληρονομεῖν.

eziquia pars, propter reliquias, ipsi fuerunt Israelitæ numerus. Est præterea non absurdum, eos, ut in postulare.

Τινὲς δὲ φασίν, τῶν Ἀσσυρίων τὴν γῆν αὐτῶν ἐσχηκότων, ἀνοικισάντων τε τοὺς Γοθοαίους, οἱ καὶ Σαμαρεῖται τῷ τόπῳ παρωνομάσθησαν, περιλειφθῆναι δύο ἡμισυ μόνον φυλάς, αἱ βραχὺ τι μέρος κατεῖχον. Ὁ προφήτης αἰτεῖ ὅπερ ἔχειν ἐδόκουν, αὐτοῖς φυλαχθῆναι πρὸς μνήμην τῆς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ γένος αὐτῶν εὐμελείας, ἥσπερ ἀρθείσης, ὡς μὴ λαὸς ἐσόμεθα σὸς, μηδὲ μερίς σου χρηματίσαντες, ἤγουν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διατριβὴν ἐποιούμεθα, οὐ προφήτας, οὐχ ἱερέας, οὐ βασιλεῖς ἐσχηκότες, οὐδὲ τῶν σὺν χαρισμάτων οὐδὲν, πρὶν ἡμῖν ἀποσταλθῆναι τὸν Μωσῆα. Τότε γὰρ οὐκ ἐλεγόμεθα σοί. Καὶ νῦν δὲ εἰς τὸ αὐτὸ περιέστημεν τέλος, ὅπῃ πόδας πεσόντες τοὺς διαβολικούς, καὶ κοσμικαῖς ἐκδοθέντες ἐπιθυμίαις. Ταύτας γὰρ

minister, pater noster fuit, sed tu, qui de nihilo producens, non modo spirituum omnium Pater es, sed animarum etiam, quæ sunt ad imaginem tuam procreatæ. Illi enim etsi promissio facta est, nos tamen haud vidit. Nostri igitur, obsecro, miserere, quos nomen tuum exornat. Hæreditas enim tua nuncupamur. Id ergo nomini tuo largire ut apud gentes non blasphemetur. Quæ cum a sua et religiosorum persona usurpasset 730 propheta, eos jam, qui de populo accusationibus gaudentes sæp: Deum arguere non dubitarent, a Domino postular: facit, quare se a via ejus errare fecisset, ut ad illum calamitatis ejus, quam propter Christum passi sunt, accusationem ex eorum sententia referant, qui populi totius sermonem esse volunt; aut certe prophetæ, a quo ad Deum omnia, non tanquam peccandi auctor sit, sed tanquam peccare permitat, referri aiunt, quibus efficitur, ut pœnas statim non exposcat. Non alia ratione cum peccamus, ab eodem venundati dicimur; tanquam peccatis nostris dedamur. Inde et cor Pharaonis indurasso legitur 93, quoniam leniter in eum se gerens, non prima statim ipsum plaga sustulit; ut cum sæp: tangi, nec resipiscere manifestum esset, extremam plagam non injuria constaret infligere. Convertere igitur, o Deus, propter servos tuos; cujusmodi esse aliquos in hac frequentia non est dissentancum: vel propter eos, qui secundum ætatem tibi placuerunt; vel etiam, quia jam diu certe hæreditatem tuam vocari nos contigit, quamvis obtemperantes servi non simus. Ad hoc et propter tribus hæreditatis tuæ; quod eodem spectare putandum est. Vel nos denique, qui tibi specie tenus placemus, ipse converte; ut et eorum qui digni sunt, habita ratione exignam partem montis a te promissi possidere valeamus. Est vero Scripturæ usitatum sancti montis appellatione Ecclesiam significare; cujus: cum gentium, qui crediderunt, infinitus esset superna civitate particulam aliquam possideant,

Placet quoque nonnullis, cum eorum terram Assyrii occupassent, Chuthæisque (qui etiam de loci nomine Samaritani nuncupati sunt) habitandam dedissent; duas tantum tribus et dimidiam relictas fuisse, quæ modicam ejus partem occuparent. Postulat igitur propheta, ut quam ipsi habere videntur, ea ipsis, in ejus benevolentia recordationem, qua ab initio 731 genus eorum prosecutus est, servetur; quæ, si tollatur, tanquam non Dei populus, nec pars ejus, futuri sumus. Aut certe velut ab initio, cum in Ægypto moraremur, non prophetas, non sacerdotes, non reges habentes: imo nec de tuis donis et muneribus aliquod, priusquam ad nos Moysem mitteres. Tunc enim tui non dicebamur. Et nunc etiam in idem tandem

⁹³ Exod. iv, 21.

VARIE LECTIONES.

^u λ. ἐπιστρέψον. ^v γρ. Χουθαίους. ^z λείπ. οὖν.

devenimus, qui mundanis cupiditatibus addicti, A diabolicis pedibus subjacemus. Cum enim in istis, tanquam in fingendis lateribus, occupamur, spiritibus malis inserviebamus: quod etiam hoc tempore contingit. Est vero illud per Salvatorem significatum, ubi spiritum, qui egressus fuerat, cum septem aliis nequioribus reversum novissima prioribus pejora reddidisse narrat; idemque generationi illi esse eventurum⁹⁵. Quæ sunt igitur hoc loco propheticæ dicta, ad ea, quæ incarnationem secuta sunt tempora referuntur, cum propter id, cum istorum Deus non esset, neglecti sunt.

Ita vero verba ista tota interpretatur Symmachus: *Facti sumus velut a sæculo; quorum non dominaberis. Neque invocatum est nomen tuum eis; neque rupis cælis descendisti a facie tua. Montes fluxerunt tanquam combustio ignis. Tabuit mare. Aquæ territæ sunt.* Tales enim, inquit, *facti sumus*, ac si ea nunquam, quæ a te per Moysen facta sunt, experiri nos miracula contigisset. Sic autem apud interpretes Septuaginta reperias: *Facti sumus tanquam ab initio.* Verum non ignoramus, si *cælum aperire* statuas, tanquam Deus, *tremorem a te montes ipsos*, id est adversarias potestates, quæ se adversus tui notitiam attollunt, esse *apprehensurum*; *gentes autem*, a quibus ignoraris, esse te *conturbaturum.* Est vero prophetis optare usitatum, ut quæ Israelitarum peccatis *ira* debetur, in alias gentes rejiciatur. Legimus enim in Psalmis: *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt, et in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt*⁹⁶.

CAP. LXIV.

VERS. 1-12. *Si aperias cælum, tremor apprehendet ex te montes, et liquescent, sicut cera ab igne liquescit. Et comburet ignis adversarios: et erit manifestum nomen Domini inter adversarios, etc.*

732 Et nunc etiam ait: *Si aperias cælum ad iræ tuæ descensum, sicut eluvionis tempore; quo cæli cataractas aperiri contigit; tunc erit inter adversarios manifestum nomen tuum: non aliter quam, cum est in Sodomitas ignis de cælo demissus: cum item Pharao plagis multis acceptis. Ira igitur, inquit, in eos, non adversum nos, gloriam tuam demonstrato.* Neque verò quæ hoc loco dicuntur, talia populum *propter Dei Imbecillitatem ferre significant; sed propter iniquitates tantum derelinqui.* Est enim tanta Dei potentia, *ut cælum* et quæ sub ipso sunt, complectatur et regat. Quo sit ut *a sæculo, nec talem Deum esse audiverimus; neque quemquam talium operum patratorem viderimus.* Constat enim Deum vidisse neminem; nec faciem ejus quemquam visurum, et victurum, sed ab his cognosci, quæ operatur et facit⁹⁶. *Invisibilia enim ipsius, scribit Apostolus, a conditione mundi operibus intellecta conspiciuntur*⁹⁷. *Fortasse vero et Christum ipsum, qui in Sina etiam per conspi-*

πλινθοποιούντες ἐλατρεύομεν πνεύμασι: πονηροῖς. Ὁ καὶ νῦν γίνεται. Τοῦτο δὲ παρίστηεν ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἐξελεθῆντος; πνεύματος; λέγων, καὶ ὑποστρέψαντος μεθ' ἐτέρων πονηροτέρων ζ', ὅτι τὰ ἔσχατα χεῖρον αὐτῶν πρῶτων εἰπὼν. Οὕτως ἔσται τῇ γενεᾷ ταύτῃ. Ὑπόκριν τὰ νῦν εἰρημένα προφητικῶς ἐπὶ τὸν καιρὸν τὸν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ἀνάγεται, ὅτι διὰ τὰ κατὰ Χριστοῦ παρειώρανται, ὡς ὅτι τούτων οὐκ ἔρχε θεός;.

secuta sunt tempora referuntur, cum propter id, cum istorum Deus non esset, neglecti sunt.

Ὁ δὲ Σύμμαχος τὴν ὅλην οὕτως ἐξέδωκε βῆσιν· Ἐγενήθημεν ὡς ἀπ' αἰῶνος, ἃν οὐκ ἐξουσιάζσεις, οὐδὲ ἐπεκλήθη τὸ δρομὰ σου αὐτοῖς, οὐδὲ βήξας οὐρανοῦς κατέβης ἀπὸ προσώπου σου. Ὁρη κατέβρευσεν ὡς ἐκκαύσεις πύργος. Ἐτάκη θάλασσα· ὑδάτα ἐπτοίθησαν. Τοιοῦτοι γὰρ, φησί, γενόμεθα, ὡς μηδὲ πώποτε τῶν σῶν πειραθέντες θαυμαμάτων, ἅπερ ἔδειξας ἐπὶ Μωσέως. Κατὰ δὲ τοῦς Ἐβδωμήκοντα· Γενόμεθα ὡς τὸ ἀπαρχίς. Πλὴν ἴσμεν, ὡς ἐάν θελήσῃς ἀνοῖξαι τὸν οὐρανὸν, ὡς θεός;· πρόμος λήψεται ἀπὸ σου ὄρη· τὰς ἀντικείμενας δηλονότι δυνάμεις, τὰς ἐπαυρομένας κατὰ τῆς γνώσεώς σου. Καὶ τὰ ἔθνη δὲ, τὰ μὴ εἰδὸτα σε, ταράξεις. Ἔθος δὲ τοῖς προφήταις τὴν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἡμαρτηκότητος ὄργην εἰς τοὺς ἀλλοφύλους αἰτεῖν ἀποπέμπεσθαι. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς γὰρ φησιν· Ἐχρεον τὴν ὄργην σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας, αἱ τὸ δρομὰ σου οὐκ ἐπεκαλέσαντο.

C

ΚΕΦΑΛ. ͵ΞΔ'.

α-ϛ'. Ἐὰν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ ταχίονται, ὡς κηρὸς ἀπὸ πυρὸς τήκεται. Καὶ κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεραντίους, καὶ φανερόν ἐσται τὸ δρομα Κυρίου ἐν τοῖς ὑπεραντίοις, κ' τ. λ.

Καὶ νῦν δὲ φησιν· Ἐὰν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανὸν τῇ καθόδῳ τῆς ὄργης, ὡς ἐν καιρῷ τοῦ κατακλυσμοῦ (ἀνεψῆθησαν γὰρ οἱ καταράχαι τοῦ οὐρανοῦ); ἔσται σου φανερόν τὸ δρομα ἐν τοῖς ὑπεραντίοις, ὡς ὅτε Σοδομίταις ἤφειε τὸ πῦρ, καὶ πληγαῖς πολλαῖς ἠκίστατο Φαραὼ. Διὰ τῆς οὖν κατ' ἐκείνων ὄργης, μὴ διὰ τῆς καθ' ἡμῶν, φανερώσεως τὴν σεαυτοῦ δόξαν. Τὰ δὲ παρόντα ταῦτα, παραστατικὰ τοῦ μὴ δὲ ἀσθενεῖν τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα παθεῖν τὸν λαόν, διὰ δὲ μόνας ἁμαρτίας ἐγκαταλείψεται. Τοσαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὡς οὐρανοῦ καὶ τῶν ὑπὸ τούτου κρατεῖν. Ὅθεν ἀπ' αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν τίς ἕτερος τοιοῦτος Θεός, οὐδὲ τοιούτων ἔργων τεθειμένθα ποιητήν· Θεὸν μὲν γὰρ οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε· καὶ, οὐδεὶς ὄψεται μου τὸ πρόσωπον καὶ ζήσεται. Ἀφ' ὧν δὲ ποιεῖ καὶ πράττει γνωρίζεται. Ἐ τὰ γὰρ ὄρατα αὐτοῦ, φησίν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ ἴσως αἰνίττεται τὸν καὶ ἐπὶ τοῦ Σινᾶ φάνεον διὰ τῆς ἐμφανισμένης πασι δόξης. Φησὶ γὰρ, Ὡς ἔώρα πᾶς ὁ λαός; τὴν

⁹⁵ Matth. xii, 43-45. ⁹⁶ Psal. lxxviii, 6. ⁹⁷ Exod. xxxiii, 20. ⁹⁸ Rom. i, 20.

δόξαν Κυρίου. Τοῖς δὲ ὑπομένουσί σε, τοῦτ' ἔστι Α
τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ, ἐπιδαψιλεύει τὸν ἔλεον.
Ἐφεται γὰρ πάντως τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἐργά-
ταις. Ὁδοῦ γὰρ Κυρίου λέγει τὰς ἐντολάς, ὡσπερ
οἶν ὁ Δαβὶδ· Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσομαι, καὶ πάλιν·
Ὁδὸν ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅτ' ἂν ἐπλάτυνας τὴν
καρδίαν μου. Ἰστέον δὲ ὡς τὸ, Οὐκ ἠκούσαμεν,
οὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον, εἰρηται μὲν εἰς τὸ
τῆς θείας δυνάμεως ἀπαράβλητον. Ὁ δὲ Παῦλος μη-
δὲν τούτῳ λυμίνόμενος, εἰς τὰ ἐπαγγελθέντα τοῖς
ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ἐξέληφεν ἀγαθὰ, & ὀφθαλμὸς οὐκ
εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον οὐ
θεατὸν, οὔτε μὴν ἀκουστὸν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησιν·
Ἀρθεῖς ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἤκουσα κρήνητα ῥήματα,
& οὐκ ἔξην ἀνθρώπων λαλῆσαι· οὐχ ὡς ἐνταλθεῖς μὴ
εἰπεῖν, ἀλλ' ὡς μὴ φραῖσαι ταῦτα πρὸς ἀξίαν δυνά-
μενος.

ejusmodi in oculorum vel aurium sēnsus cōtere
aninadverteret. Et vero alibi, cum esset **733** ad
tertium usque cælum evectus, ea se arcana verba
audivisse asserit ²; quæ effari homini non liceat.
Non quod tacere in mandatis haberet, sed quod

Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν· ὡς
εἰ σαφέστερον ἔλεγεν, Ἐπειδὴ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, σὺ
ὠργίσθης. Καὶ ἄλλως δὲ, Θεοῦ ἡμᾶς ἀποστραφέντος
δι' ἁμαρτίας, μεῖζόν ἐν ἡμῖν τὸ κακὸν ἐμφύεται· ὡς
παιδαγωγοῦ τινος ἀπειρήσαντος μὲν πολλάκις, καὶ
τύψαντος, τέλος δὲ παριδόντος νέον συνεχῶς ἁμαρ-
τάνοντα. Μειζὼ γὰρ οὗτος τῶν κακῶν ἔχει τὴν ἄδειαν.
Εἰ γὰρ Θεοῦ συνεργούντος ἐσμεν ἀγαθοί· ὀφθαλμῶν, ὡς
ἀποστραφέντος, μεζόνως κακοί. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῶν
δυνάμεων Κύριος. Καὶ γὰρ ἐφη Χριστός· Χωρὶς ἐμοῦ
οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. Καὶ περὶ τῶν ἁγίων φησὶν
ὁ Δαβὶδ· Ἐὐδοίη τὸ καύχημα τῶν δυνάμεων αὐτῶν εἰ
σὺ. Ἐ καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησιν· Οὐκ ἐπὶ τῷ τόφῳ μου
ἐλπῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με. Ἐσώσας γὰρ
ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιδόντων ἡμᾶς. Ὁ γὰρ ἐφ' ἡμῖν
τοσοῦτον, ὅσον ἐν Θεῷ, τῆς σωτηρίας ἡ δύναμις.
Ἀλλὰ καὶ ἐπλανήθημεν, φησὶ, καὶ ἐγενήθημεν ὡς
ἀκάθαρτοι. Εἰ δὲ καὶ δόξει τις ἐν ἡμῖν δικαία πρᾶ-
ξις εὐρίσκεισθαι, ἐρύπωμένη καὶ αὐτὴ καὶ ἄτιμος
ἐξέλεγχεται. Καὶ πῶς γὰρ ἂν εἴη δικαιοσύνη παρ'
αὐτοῖς εἰς Χριστὸν ἠσθενηκοῖσι, τὴν ὄντως δικαιοσύ-
νην; Ἀκάθαρτοι τοίνυν, κὰν δοκοῖεν τινες ἐπιεικεῖς
ἐν αὐτοῖς. Κὰν γὰρ παρατηροῦν τὰς ἐντολάς, ἀλλὰ
διάθεσιν οὐκ ἔχουσι πρὸς Θεόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐκρευ-
σιν ἡμῖν, ὡς φύλλοις ἐκ δένδρου πεποικηκεν, τῆς
ἐχυτῶν ῥίζης ἐκπεπτωκοῖσι. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος
τοῦ ἔθνους κατηγορῶν, ὡς κλάδους ἀπὸ δένδρου κε-
κλασθαι φησιν. Ὁ δὲ τὴν κατηγορίαν ἐπιτείνων,
φύλλοις παρέβαλεν ἐξ ἀνέμου βιβαίσει. Εὐπαρακμί-
στον γὰρ ἐσχίχασιν τὴν καρδίαν, καὶ οἷον παντὶ πε-
ριφερομένην πνεύματι. Καὶ πῶς γὰρ ἦν ἡμᾶς εὐ-
πρᾶξαι τὴν ἀποστραφῆν τὴν παρὰ σοῦ, φησὶν, ὑπο-
μείναντες; Οὐδὲ γὰρ εὐρέθη τις ἐν ἡμῖν ὁ δυσωπή-
σαι δυνάμενός σε δικαιοσύνη καὶ προσευχαῖα.

qui nullo non veluti vento circumaguntur. Quo pacto enim feliciter agere valeamus, inquit, qui aver-
sionem a te patimur? Non **734** enim quisquam inter nos repertus est, qui posset te precibus et jus-
titia flectere.

A cum omnibus gloriam apparuit, obscure innuit :
cum Scripturæ testimonio populum omnem Domini
gloriam intuitum esse didicerimus². Quod vero
expectantibus te addidit, ad sperantes in Deum retu-
lit ; quibus est abunde misericordiam suam largiri
solitus. Sequetur enim eos procul dubio, qui justiti-
am faciunt. Neque sane viarum Dei nomine quid-
quam aliud, quam ejus præcepta intelligit : quale
est apud Davidem, ubi se in via ejus victurum di-
cit³ : ubi item in via mandatorum ejus eu urrisse
se, cum esset ab eodem cor ejus dilatatum. Est vero
haudquaquam ignorandum, quod se nec audivisse,
nec oculis suis vidisse, adjecti, eo sine dixisse, ut
Dei vires cum nullis posse comparari demonstraret.
Quod Paulus tamen, nulla loci violatione, ad bona,
quæ Deum diligentibus promittuntur, quæ necocu-
lus vidit, nec auris audivit, retulit⁴ : cum nihil
animadverteret. Et vero alibi, cum esset **733** ad
tertium usque cælum evectus, ea se arcana verba
audivisse asserit ²; quæ effari homini non liceat.
Non quod tacere pro dignitate non posset.

Sequitur vero : *Ecce tu iratus es, et nos peccavi-
mus* : tanquam eo ipso, quod peccaverint, irasci se
apertius significet. Alias etiam si a nobis Deus,
propter iniquitates, avertatur ; majus in nobis ma-
lum innascitur : cum sæpe quidem, veluti pædagogus
aliquis, minari soleat : sæpe etiam ferire : postremo
autem spernere, si nova prioribus semper adjicere
peccantem videat. Futurum est enim, ut qui talis
sit, malorum metu minus afficiatur. Si enim Deo
accedente boni reddimur ; eodem etiam a nobis
C recedente nequiores longe fieri manifestum est :
cum Deum esse virtutum Dominum nemo ambigat :
cum Christum etiam absque se nihil prestari
posse, affirmasse certum sit ². Scribit porro de san-
ctis et David hunc in modum : Quoniam gloriatio vir-
tutum ipse es ⁴. Et alibi : Non in arcu meo spe-
rabo ; neque gladius meus salvabit me. Salva-
ti enim nos a tribulationibus ⁵. Neque enim tanta
est in nobis virtus ad salutem, quanta in Deo.
Quinetiam erravimus, addit, et facti sumus quasi
immundi. Imo vero, si nonnulla in nobis apparet
justa actio ; reperietur immunda et ipsa, gloriaque
destituta. Ecquæ enim apud eos esse justitia valeat,
qui in Christum, qui justitia vere es, impie sævie-
runt ? Sunt igitur immundi, quantumvis inter eos
esse clementes nonnulli videantur. Etsi enim man-
data observent, instituto tamen et voluntate sunt
a Deo alieni. Atque illud quidem est, quod deflu-
rium peperit nobis, veluti foliis ab arbore, cum illa
a radice sua decidunt. Quin et Apostolus ipse,
cum gentem accusaret, tanquam ramum ab arbore,
avulsam esse pronuntiavit ⁶. Illic autem, ut accusa-
tionem auget, foliis comparavit ; quæ ventorum
impetu rapiuntur. Sunt enim corde levi et mobili ;

² Exod. xix, 1 seqq. ³ Psal. cxviii, 14. ⁴ I Cor. ii, 9. ⁵ II Cor. xii, 4. ⁶ Joan. v, 19. ⁷ Psal. lxxviii, 18. ⁸ Psal. xliiii, 7, 8. ⁹ Rom. xi, 17.

Quæ tamen cum ita sint, *et patrem te nostrum, A* *rt fictorem agnoscimus; quantumvis fracti et contriti, scitilium vasorum more. Quon sit, ut tantæ imbecillitati veniam largiri te poscamus. Quem enim operibus placare non possunt, ut conditorem lenire contendunt, servari eos postulantes, qui ab ipso primo hoc ipsum quod sunt, acceperunt. Tanquam autem quæ ita digna sint, perpetrarint; sermonis libertatem sibi non sumunt, bene secum agi existimantes, si ira non augeatur. Notum est enim iram tuam non parum utilitatis asferre, sed ejus intensionem tamen, propter virium imbecillitatem, ferre non possumus. Itaque et David ipse argui quidem se postulat, sed non in furore: et corripit, sed non in ira¹. Sequitur vero: *Ne in tempore memineris iniquitatum nostrarum: quæ sunt a propheta ideo usurpata, quod eos morum pravitatem retinere non ignoraret: quibus effectum est, ut in ultionem et illa etiam, quæ præcesserunt, colligantur. Quod si paternarum etiam iniquitatum hæredes fuerint, et illorum quoque pœnas in seipsos attracturi sunt. Itaque et psalmo centesimo octavo cum de Juda loqueretur, in memoriam revocari peccatum matris ejus exoptavit. Neque vero est quod mireris, si non omnia quæ ab ipso maledictionis forma dicta sunt, contigisse reperias. Prædicat enim Deus, timorem, non pœnas, infligere cupiens. Alias etiam ea recenset, quæ sunt iniquitati debita, a quorum aliquo cum abstinet, est id ejus clementiæ humanitatiq; tribuendum. Ad misericordiam deinde propheta Deum pertrahens, quæ ab initio signa fœderis populus habuit, in memoriam revocat cum *populum suum, cum civitatem intueri postulat; in qua sunt et sancta ipsa, et tabernaculum et arca, et templum etiam Deo constructum; quæ apud omnes conspicua fuerant, et commendata. Cum patres de templo fore prædixissent, ut igne conflagraret: ideoque maledictionis vice usurpabatur, cum se aliquis ita vel pati, vel ruere, ut imprecaretur. Atque hæc quidem contigerunt, non ob tuam, sed ob nostram imbecillitatem; qui impietatem in Christum exercuimus. Non desunt tamen, qui maledictionis nomine condemnationem intelligant. Qui enim Jerusalem expugnant, deos imbecillitatisque Deum ejus accusabant.***

CAP. LXV.

736 VERS. 1-12. *Apparui non quaerentibus me; inventus sum ab his, qui me non interrogant. Dixi: Ecce ego adsum genti, qui non invocarunt nomen meum, expandi manus meas tota die ad populum incredulum, et contradicentem, qui non ambulaverunt in via vera, sed post peccata sua. Populus hic, qui exacerbat me in conspectu meo semper, ipsi immolant in hortis, et adolent incensum super lateres dæmoniis, quæ non sunt, etc.*

Quandoquidem per preces alii consistebantur, alii autem erroris sui auctorem Deum esse exprobrabant: respondet hoc sensu: Qui ego precantes con-

¹ Psal. vi, 2; xxxvii, 2.

Ἰπὴν ἀλλὰ καὶ οὕτως Πατέρα γινώσκωμεν, καὶ πλάστην ἡμέτερον, εἰ καὶ σκευῶν ὀσπερακίων δίκην βηγνόμεθα συντριβόμενοι. Διὸ διδοῦ συγγνώμην τῇ τοιαύτῃ σαθρότητι. Ὅτι γὰρ ἐξ ἔργων οὐκ ἔχουσι θυσιάζειν, ὡς δημιουργὸν εὐμενίζονται, σώζειν αὐτοῦντες, οὐς τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν. Ὡς δὲ τῆς ὀργῆς ἀξία πράξαντες, ἐλευθέραν οὐκ ἔχουσι παρρησίαν, ἀγαπητὸν κρίνοντες τὸ μὴ ταύτην ἐπιταθῆναι. Ὅτι μὲν γὰρ σου λίαν ἐπωφελῆς ἡ ὀργὴ, δῆλον· πλὴν δι' ἀσθένειαν οὐ φέρομεν αὐτῆς τὴν ἐπίτασιν. Διὸ καὶ Δαβὶδ αἰτεῖ μὲν ἐλεγχθῆναι, ἀλλ' οὐ θυμῷ, καὶ παιδευθῆναι, ἀλλ' οὐκ ὀργῇ. Φησὶ δέ· *Μὴ ἐν καιρῷ μνησθῆς ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Τοῦτο ἐξ* φησὶν ὁ προφήτης, εἰδὼς αὐτοὺς τῇ τοῦ ἥθους ἐπιμένοντας πονηρίᾳ, ἐφ' ὧν εἰς δίκην καὶ τὰ προλαβόντα συνάγεται. Εἰ δὲ καὶ πατρικῆς ἀδικίας γένοιτο κληρονόμοι, καὶ τὰς ἐκείνων ἐφ' ἑαυτοὺς ἔλκουσι δίκας. Τοιγαροῦν ἐν ἑκατοστῷ ὀνόμῳ ψαλμῷ διὰ τὸν Ἰούδαν λέγων, Ἀναμνησθεὶν, φησὶν, ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Εἰ δὲ μὴ πάντα γέγονεν ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἐν κατάρας λεγόμενα σήματα, μὴ θαυμάσης· προλέγει γὰρ Θεὸς, φοβεῖν, οὐκ ἐπάγειν βουλόμενος. Ἄλλως τε λέγει τὰ χειροσωτημένα τῆς πονηρίας. Ὅ δὲ μὴ τούτων ἐπάγεται, τῇ φιλανθρωπίᾳ λογίζου. Πάλιν δὲ εἰς εἰκτον ὁ προφήτης τὸν Θεὸν ἐπισπώμενος, τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξαντα τῷ λαῷ μνημονεύει συνθήματα, *Λαὸν σου, λέγων, καὶ πόλιν μὴ παρδῆς, ἐν ἣ τὰ ἄγια, καὶ ἡ σπηνή, καὶ ἡ κιβωτός, ὃ τε σταβίς σοι νεώς, ἃ καὶ περιβλεπτα πᾶσιν ἐτυγχανεν· τοῦτο τῶν πατέρων προειρηκότων περὶ τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ πυρίκαυστος γέγονεν, ὡς ἐν κατάρας μέρει κείσθαι, ὡς ὅτ' ἂν τις λέγοι· Πάθοιμι, ἢ καταστραφεῖην, ὡς Ἱερουσαλήμ, ὃ τε ταύτης νεώς.* Ταῦτα δὲ γέγονεν οὐ διὰ τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' ἡμῶν ἡσεβηκότων εἰς τὸν Χριστόν. Τινὲς δὲ *κατάρων* ἔφασαν τὴν κατάρων. Οἱ γὰρ ἐλόντες τὴν Ἱερουσαλήμ θεοῦ μὲν τοὺς ἰδίους ἐδόξαζον, ἀσθενείας δὲ τὸν ταύτης ἠτιώτων Θεόν.

Hierosolymorum urbem, **735** aut templum ipsius, ob tuam, sed ob nostram imbecillitatem; qui impietatem in Christum exercuimus. Non desunt tamen, qui maledictionis nomine condemnationem intelligant. Qui enim Jerusalem expugnant, deos quidem suos gloria afficiebant, impotentiam autem

ΚΕΦΑΛ. ΣΕ'.

α-ιβ'. *Ἐμφανῆς ἐγεγῆθη τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Εὐρέθη τοῖς ἐμὲ ἠπερωτώσιν. Εἶπα τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα. Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, οἱ οὐκ ἐπορεύθησαν ὀδῷ ἀληθινῇ, ἀλλ' ὀπίσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Ὁ λαὸς οὗτος ὁ παροξύνων με, ἐναντίον ἐμοῦ διαπαντός, αὐτοὶ θυσιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις, καὶ θυμῶσιν ἐπὶ ταῖς πλίνθοις τοῖς δαιμονίους, ἃ οὐκ ἔστιν, κ. τ. λ.*

Τῶν μὲν ἐξομολογησαμένων δι' εὐχῆς, τῶν δὲ ὀνειδισάντων ὡς πλανήσαντι τῷ Θεῷ, ἀπακρίνεται δύναμις λέγων· Πῶς ἂν παρῆδον εὐχομένους, ὃ μὴ τὸν

mihī. Neque enim aliis unquam litassent, nisi me A contemptississent, tanquam Deus ipse non essem. Quod autem *non taciturnum* se adjecit; ad expectantes se retulit. Itaque si inveniat aliquis ex ea multitudine, qui salutis spem habeat, horum ille in numero non habebitur. Si enim vel vitis ipsa Domini, pro uvis, spinas producat, eradicabitur. Sin autem vel paucus, *veluti in sicco botro acinus incolumis inveniat*; tanquam *benedictionis* particeps, servabitur. Non aliter ac si agri Dominus *racemum* amputari prohibeat, in quo supersit *acinus*, quem habere *benedictionem* moneat. Sic et Sodoma servaturum se pollicebatur Dominus, si vel quinque justos habuisset¹⁵. Hic autem ad bonitatis extensionem propter *acinum* unum, *botrum* ipsum; id est civitatem, vel pagum, servaturum se significat. Olim enim etiam revertendi copiam fecit, propter Zorobabelem, et Jesum, et Esdram, et si quis ejusmodi. Et nunc quoque *educturum se*, id est excelsum facturum *Judæ semen et Jacobi* significat. Intelligit vero *seminis* appellatione illud ipsum, quod cæteris ad fructuum editionem conferre valeat: quale est illud: « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen¹⁶; » quibus verbis apostolorum chorus significatur; qui, cæteris *pereuntibus, montem sanctum possidens*, ad montem Sion, et ad civitatem Dei viventis, cælestem Jerusalem¹⁷, id est Ecclesiam, accessisse se dicunt: juxta quod bibituros lætitiā, bibituros vinum; unguento denique ens in monte unctum iri legimus; quibus effectum est, ut quod *futuras in saltu caulas* 739 adjecit, factum reperiat.

Est vero usitatum, ut *saltus* nomine, exterarum C gentium multitudo significetur; apud quas institutas esse constat Ecclesias; quæ *caulæ*, et *vallis Achor* appellantur. Ac si diceret: Non aliter quam vallem Achor totam execrationem pati contigit¹⁸; cum eo connectus Achor est, qui quæ Deo fuerant consecrata furatus esset: talis fuerat et ipsa gentium impiarum, Deoque carentium regio; quæ in *armentorum requiem, populo, qui me quasi-verunt*, futura est: quem et *racemi*, et *seminis*, electorum insuper, et servorum nominibus indicavit. Cogent enim *armenta* et *greges*, non in Israel; sed in *saltu* prædicto, et *valle Achoris*; id est, in regionis amplitudine, si nominis interpretationem postulas. Atque hæc quidem istis eventura sunt. In cæteros autem, qui *montem sanctum dereliquerunt*, seque gentibus ita adjunxerunt, ut mox *fortunæ simulacro mensam pararent, mox dæmoni potionem, et gladius* etiam induceretur. Quod si interrogas, cur a me. cætera prætermittantur; me vos propter meipsum *vocasse* respondebo, vos autem *non audivisse*; quale illud fuit, quod antea, me venisse quidem, sed hominem non fuisse; et *vocasse* etiam, sed nullum obedivisse, monni. Non desunt porro, qui postrema ista, ad gentes, quæ

γὰρ ἂν ἔθουν ἐτέροις, μὴ καταφρονούντες ὡς εὐτε-
λοῦς, καὶ μὴδὲ θυοῦ Θεοῦ. Τὸ δὲ, *Οὐ μὴ σιωπήσω*,
ἐπιμενόντων αὐτῶν δηλονότι. Τοιγαροῦν εἰ εὐρεθῆι
τις ἐν τῷ πλήθει σωτηρίας ἔχων ἐλπίδα, τοῦτων ἔξω
γενήσεται. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἀμπελῶν Κυρίου ἀντὶ στα-
φυλῆς ἀκάνθας ποιήσας, ἀφανισθήσεται· ἀλλ' εἴπου
τις εὐρεθῆσεται σπάνιος ὡς ἐν ξηρῷ βότρυν ῥῶξ
ὑγίης, ὡς εὐλογίας μετέχων, σωθήσεται· ὡς εἰ καὶ
θεσπέτης ἀγροῦ κωλύοι τριτῆναι βύτρυν ἔχοντα
τὸν ἕνα ῥῶγα, εὐλογίαν ἔχειν εἰπὼν, οὕτω μέχρι
πέντε δικαίων ὁ Θεός· ὑπέσχετο σώζειν τὰ Σόδομα.
Νῦν δὲ κατ' ἐπίστασιν ἀγαθότητος, δι' ἕνα [ῥῶγα] λέ-
γει τὴν βότρυν σωθῆσθαι, δηλαδὴ πάλιν, ἢ κώμην.
Καὶ τὴν ἐπάνοδον γὰρ πεποίηκε διὰ Ζοροβάβελ.
Ἰησοῦν τε καὶ Ἐσδραν, καὶ εἰ τις τοιούτος. Καὶ
νῦν δὲ ἐξελοῦμαι, ἦγουν ὑψηλὸν ἀποδείξω τὸ ἐξ
Ἰούδα σπέρμα καὶ Ἰακώβ. Τὸ δὲ σπέρμα δηλοῖ τὸ
εἰς ἐτέρων καρποφορίαν συντελεσαι δυνάμενον·
ὅποσον τὸ, « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἔγκατέλειπεν
ἡμῖν σπέρμα, » ὃ τὴν ἀποστολικὴν σημαίνει χορὴν·
δ, τῶν ἀλλων ἀπολλυμένων, τὸ ἅγιον ἐκκληρονό-
μησεν ὁσος· φάσκοντες, Προσεγγλύθαμεν Σιών
ἔρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος· Ἰερουσαλὴμ ἐπουρα-
σίην, ἦγουν τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὸ, Πινοται εὐφορο-
σύνην, πίνονται οἶνον, χρίσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει
τούτῳ, δι' ὧν ἐπληροῦτο καὶ τὸ, Ἔσονται ἐν τῷ
δρυμῷ ἐπαύσεις.

lætitiā, bibituros vinum; unguento denique ens in

δρυμῶν συνήθως λέγων τῶν ἀλλοφύλων τὸ πη-
θος, παρ' οἷς Ἐκκλησία κατέστησεν, ἐπαύσεις
καλούμεναι, καὶ φάραγξ Ἀχώρ. Τοῦτ' ἔστιν, ὡσπερ
αὐτὴ γέγονεν ἀνατεθηματισμένη παγγενεῖ, τοῦτο·
ἀνάθημα κλέψαντος ἐμβληθέντος αὐτῆ· τοιαύτη τις
ἦν ἡ χώρα τῶν ἀθῶνων ἔθνων, ἧτις εἰς ἀνάπαιστον
ἔσται βουκόλων τῷ ἐκζητήσαντι με λαῶ, δ; ἦν
ὁ ῥῶξ καὶ τὸ σπέρμα τὸ εἰρημένον, οἱ ἐκλεκτοὶ τε
δοῦλοι. Συστήσονται γὰρ οὗτοι βουκόλια τε καὶ
ποιμνία, οὐκ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐν τῷ δηλωθέντι
δρυμῷ, καὶ τῇ φάραγγι τοῦ Ἀχώρ, δ; ἐρμηνεύεται,
φασιν, εὐρυχωρία. Ταῦτα μὲν τούτοις· τοῖς δὲ τὸ
ἅγιον ἐγκαταλιποῦσιν ὁσος, καὶ συναφθεῖσι τοῖς
ἔθνικοις, ὡς παρασκευάζειν τῷ μὲν ἀγάλματι τῆς
τύχης ἐράπειαν, τῷ δὲ δαίμονι κέρασμα τῷ ἐν
αὐτῷ, ἐπαχθήσεται μάγαιρα. Κὰν ἐρωτήσης, Ἄνδ'
ὅτου τᾶλλα παρεῖς; ἔρω ἔτι δι' ἑμαυτοῦ καλῶς
παρεγενόμεν ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ οὐκ ὑπακούομεν. Καθὼς
προεῖπεν, Ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρωπος· ἐκάλεσα,
καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Τινὲς δὲ τὰ τελευταία ταῦτα
πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων ἀπειθήσαντας εἰρήσθαι φασιν. Ὡς
γὰρ οὐ γέγονεν ἀζήμιον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸ ἀπειθῆ-
σαι Χριστῷ (δέδοται γὰρ εἰς σφαγὴν, ἐλέφ Θεοῦ σω-
θέντος τοῦ καταλείμματος), οὕτως ἐν τῇ τῶν ἔθνων
κλήσει οἱ μὴ πεισθέντες παραδοθήσονται πρὸς σφαγὴν

¹⁵ Gen. xviii, 32. ¹⁶ Isa. i, 9. ¹⁷ Hebr. xii, 22. ¹⁸ Josue vii, 26.

VARIÆ LECTIONES.

Ἰ γρ. ποιήση. ἲ γρ. τοῦ τό.

κατιόντες εἰς ἄδου, καὶ τὴν διὰ πυρὸς ὑπομένοντες ἅ
κόλασιν, ὡς καὶ τιμῶν φησι τὴν τύχη, καὶ τὸ
δαίμόνιον.

κατιόντες εἰς ἄδου, καὶ τὴν διὰ πυρὸς ὑπομένοντες ἅ
κόλασιν, ὡς καὶ τιμῶν φησι τὴν τύχη, καὶ τὸ
δαίμόνιον. necioni dati sunt): sic et in ipsa gentium vocatione. **A**
inferos tradentur, igneque cruciabantur; quos etiam fortunam et dæmonium colere significat.

ἰγ-κε'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ οἱ
δουλεύοντές μοι φάγονται· ὑμεῖς δὲ πεινάσετε.
Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται· ὑμεῖς δὲ διψή-
σετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται·
ὑμεῖς δὲ αἰσχυρήσεσθε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές
μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, κ. τ. λ.

ἰγ-κε'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ οἱ
δουλεύοντές μοι φάγονται· ὑμεῖς δὲ πεινάσετε.
Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται· ὑμεῖς δὲ διψή-
σετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται·
ὑμεῖς δὲ αἰσχυρήσεσθε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές
μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, κ. τ. λ. **B**

Ἐπιπὼν τὸ κατ' ἐκλογὴν σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ
τὰς δι' αὐτῶν σουστάσας Ἐκκλησίας· τοῖς δὲ ἀπο-
λυμένοις, κατὰ μὲν τινὰς Ἰσραηλίταις, καθ' ἑτέ-
ρους δὲ ἐθνικοῖς, τὰς καταλλήλους ἢ ἐπιπὼν τιμωρίας·
πρὸς τοὺς αὐτοὺς λέγει καὶ τὰ προκαίμενα, διδάσκων
ὡς δίκαιος ὢν ὁ Θεὸς, τοὺς πανταγόμενους αὐτῷ δου-
λεύοντας, ἀλλ' οὐ πάντως ἐξ Ἰσραὴλ ὑποδεξιμέ-
νους· δίδωσι αὐτοῖς εἰς τροφὴν τὸν εἰπόντα, Ἐγὼ
εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὅπερ οἱ μὴ
δουλεύοντες στερηθήσονται· καὶ οἱ μὲν τὸν μυ-
στικὴν πίνονται οἶνον, ἤγουν τὸ ὕδωρ, περὶ οὗ φησιν·
Ὅς ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ἢ καὶ
τὰ ἐξῆς, οἱ δὲ τούτῳ διψήσουσιν. Καὶ ἀναλόγως
οἱ μὲν εὐφρανθῶνται. Καθαίρει γὰρ ἁμαρτίας τὰ
μυστικὰ, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξίστησι
φόβον, καὶ ἀγαθὰ δίδωσιν ἐλπίζειν τὰ μέλλοντα· οἱ
δὲ αἰσχυρήσονται· καὶ οἱ μὲν ἀγαλλιάσονται,
τούτων τυχόντες, οἱ δὲ τούτους ὀρώντες οὐ σῶμα
ποιήσουσι, μικρὸν γὰρ τοῦτο, τὴν δὲ καρδίαν ὀδυ-
νηθήσονται, τοῦ χριτοῦ τὰ πρὸς ἀξίαν αὐτοῖς ἀπο-
νέμετος. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς συγκαταβαίνων τοῖς
Ἰουδαίοις, ἐξ ὧν ὠρίζοντο τὴν μακαριότητα, καὶ
τὴν εἰκὴν ὀρίζεται. Ἐν γαστρὶ γὰρ τὸ πᾶν ἐτίθεντο
τῆς ἀπολαύσεως. Ὅθεν ἐπιστρέψαι βουλομένοι, τὴν
τούτων στέρησιν ἐπήγει, καὶ τὸ μὴδὲ ὄνομα τούτων
φέρεισθαι, ἀντισταγομένων εἰς τὸν κληρὸν αὐτῶν, τῶν
δικαίων, οὗς καὶ κληρὸς, καὶ ὄνομα πατέρων περι-
λελειφεται. Τὸ δὲ εἰς πλησμονὴν, εἰς μῖσος δηλοῖ,
κατὰ συνήθειαν γραφικὴν, ὡς τὸ, Ἐγενήθητέ μοι εἰς
πλησμονὴν. Ὅ γὰρ κόρος ἀποστροφὴν ἀπεργάζε-
ται. Βθέλυμα τὸίνων ἔσεσθε, φησὶ, καὶ λεγόμενοι
[υἱοί], οἱ δὲ δίκαιοι, λαὸς ἁγίος, ἔθνος ἐκλεκτὸν, βα-
σιλεῖον ἱεράτευμα, κατὰ τὴν Πέτρου φωνὴν. Καὶ
ταῦτα, εἰ πρὸς ἐθνικοὺς καὶ εἰδωλολάτρας· ὁ λόγος
εἰ δὲ πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπειθήσαντας, ὅτι ὁ
ἕσπερ ἦσαν αὐτοὶ, τέκνα, καὶ λαὸς, καὶ κληρὸς Θεοῦ
χρηματίζοντες, τοῦτο οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες γε-
νήσονται· καὶ τοῦτο τὸ διὰ φωνῆς Ὁσηέ· Καὶ κα-
λέσω τὸν λαόν μου οὐ λαόν μου.

gentes, et idololatrias sermo sit; sin autem ad eos, qui ex Israele non paruerunt; quod illi fuerant, cum filii, et populus, et sors Dei vocabantur¹⁹, idipsum gentes, qui crediderunt, futuri sunt. Quod nobis Osæe verbis significatum est²⁰, ubi populum, qui suus non sit, suum se vocaturum propheta si-
gnificavit.

¹⁹ Joan. vi, 51. ²⁰ ibid. iv, 13; vii, 37. ²¹ Isa. i, 41. ²² I Petr. ii, 9. ²³ Deut. xxii, 9. ²⁴ Osæe ii, 21.

VARIAE LECTIONES.

* ἰ. Ἰσ. κληρονομήσειν τὸ ἕρος. ἢ γρ. δώσειν. ἢ γρ. πάντας τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὑποδεξιόμενος. ἢ γρ. ἐπ' αὐτοῖς. ἢ ἄρ. ὅτι.

fidem respuerunt, referri dicant. Ut enim non impune cessit Israelitis, quod Christo non paruerunt (servatis enim Dei miseratione reliquiis inter-

740-741 VERS. 13-25. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce servi mei comedent, vos autem esurietis. Ecce servi mei bibent, vos autem sitiitietis. Ecce servi mei gaudebunt, vos autem confundemini. Ecce servi mei exsultabunt in gaudio, etc.

742 Posteaquam Israelis semen electum et Ecclesias, quæ ex ipso conflatae sunt, sancti montis hereditatem esse auditoras; pereuntibus autem, sive Israelitis, sive gentibus, ut aliis atque aliis placet, pœnas se congruas immissurum docuit, in eosdem et quæ hic habentur, assumit; docetque Deum, qui justus sit, quos ubique seruos habuerit, non Israelitas omnes esse amplexorum, eumque in cibum illis traditurum, qui se panem cælo demissum esse affirmavit¹⁹; quo iis, qui servi non fuerint, carendum sit. Et hi quidem mysticum vinum, aut aquam, bibituri sunt; quam ut indicaret, verba ista: « Qui aquam biberit, quam ego dabo¹⁹, » et quæ deinceps, usurpavit: illi autem istorum siti laboraturi. Pari modo sunt et hi gaudium habituri: cum tollant peccata mysteria ipsa, metuque liberent, qui eis incutitur, nosque in futurorum bonorum spem erigant; illi autem confusione passuri. Sunt et hi præterea exsultaturi, cum hæc eos adipisci contigerit: illi autem istos intuentes non corpore laboraturi (hoc enim parvum est), sed corde dolorem experturi; cum iudex eos pro meritum ratione compensabit. Volunt tamen nonnulli eum se ad Judæorum ingenium demittere; et ex iis justitiam desumere, quibus eos beatitudinem censere animadvertat. Omnem enim delectationem ventre metiebantur. Quo factum est, ut avertere statuens, istorum privationem proponat, monens ne nomen quidem istorum retineri; cum sint in sortem illorum iusti admissi, quibus et sors ipsa, et patrium nomen relinquatur. Quod deinde in saturitatem addidit; in odium significavit, **743** usitato Scripturis loquendi genere: quale illud fuit, cum factos esse sibi in saturitatem prædixit²⁰. Parit enim fastidium et aversionem satietas. Eritis igitur, inquit, abominatio, etiam filii nuncupati: iusti autem, populus sanctus, gens electa, regale sacerdotium, sicut apud Petrum legimus²¹. Atque hæc quidem, si ad

gentes, et idololatrias sermo sit; sin autem ad eos, qui ex Israele non paruerunt; quod illi fuerant, cum filii, et populus, et sors Dei vocabantur¹⁹, idipsum gentes, qui crediderunt, futuri sunt. Quod nobis Osæe verbis significatum est²⁰, ubi populum, qui suus non sit, suum se vocaturum propheta si-
gnificavit.

¹⁹ Joan. vi, 51. ²⁰ ibid. iv, 13; vii, 37. ²¹ Isa. i, 41. ²² I Petr. ii, 9. ²³ Deut. xxii, 9. ²⁴ Osæe ii, 21.

Est vero notandum quo loco in *saturitatem* habemus, in *juramentum* cæteros transtulisse; tanquam deprecari juramento solemus, ne ea patiamur, quæ immaniter alios exercere videmus, quorum aliquis etiam *nomen* qui dicitur, aversatur. Quod autem eos *esse interfectorum Dominum* adjicit, tanquam de extremo malorum omnium usurpavit; nec tam animæ separationem a corpore, quam Dei, vitæque immortalis privationem significavit. Atque hæc quidem vobis, inquit, eventura sunt; cæteris autem: *Qui mihi serviunt*, qualibet e gente sint, ea quæ promissa sunt. Quod si etiam quinam ii sint, scire vultis; *nomen* quidem ipsum non est quod adhuc nuntiari vobis exspectetis: sed nosse satis fuerit, fore *nomen novum*, nec ulli unquam inditum, cui aucto et multiplicato *benedicatur* supra quamlibet benedictionem corpoream. Reponunt vero et ipsi *Deo benedictionem*, a quo sibi fuerit benedictum; in quo facta sunt *nova omnia*, cultus, vita, et nomen. Eum namque spiritu et veritate adoramus, et colimus; in vitæ rursus evangelicæ *novitate*, ad Christum accedimus, et ab eo Christiani nominis appellatione, veluti corona redimimur; in quorum vicem fructum illi laborum, linguæque *benedictiones* reponimus. Imo ad fidem etiam, quæ *juramento* efficitur, si postulat necessitas, eundem adhibemus; juxta quod, Dominum Deum nostrum adorare, eumque unum colere, et in nomine ipsius jurare, præcipit ²¹. Putant **744** ipsis promissa est, hoc loco significari: sed quia gentes esse appellatas.

Notabis porro locum istum usque ad, *Deo vero*, C ita Aquilam interpretari: *Et servos vocabit nomine alio, quo qui est benedictus in terra, benedicetur confirmatus*. Synmachum autem sic: *Servos autem suos appellabit nomine alio, in quo qui benedictus est in terra, benedicetur in Deo. Amen*. Cum ii igitur, qui falso dii nuncupantur, liberati fuerint, *Deum rerum* sui Salvatoris opera agnitori sunt, et quem misit Dominum Jesum Christum. Quod ubi contigerit, *obliviscuntur tribulationis*, quam patiebantur, cum *dæmonas malos* colerent; quibus præter alias hostias, suos etiam liberos mactare jubebantur ²². Accedebat porro et illud, quod, ut neglectorum vitarent insidias, quibus Dei auxilio destitutos exercebant, innumeris immolabant. Non desunt tamen, qui Israelitas non ea passuros esse amplius, quæ cum impietatem colerent, significari putent: sed magnam adeo fore in melius conversionem, ut elementa etiam mutari videantur. Apparent enim lætis pulchriora et lucidiora omnia, aliis in cæli luce etiam meridiana cæcutientibus. Vel id ideo dicit, quod cum alias antea, *cælum ipsum terramque* intuerentur, creaturam potius quam Creatorem colebant ²³: quæ jam *nova* conspicient, cum

Τὸ δὲ, εἰς *πλησμονήν*, εἰς *ἔρκον* ἐξέτωσαν οἱ λοιποὶ, εἰωθῶτων ἡμῶν ἔρκον ποιεῖσθαι, τὸ μὴ παθεῖν, ἅπρ οἱ ἀνήκεστα πάσχοντες, ὧν τις καὶ *τοῦτομα* λεγόμενον ἀποτρέπεται. Ὑμᾶς δὲ *ἀνελεῖ Κύριος*· ὁ δὲ τῶν κακῶν ἔσχατον, οὐ τοσοῦτον σημάτων ψυχῆς ἀπὸ σώματος χωρισμὸν, ὅσον στέρξαι Θεοῦ, καὶ τῆς ἀθανάτου ζωῆς. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν, τοῖς δ' ἐμοὶ *δουλεύουσιν*, ἐξ οἴω τύχασαι ἔθνους, τὰ ἐπηγγελμένα. Κἂν μαθεῖν τίνες εἴεν ἐβέλετε, *τοῦτομα* μὲν οὕτω λελέξεται, ἀρκεῖ δὲ γινῶναι μόνον, ὅτι ἔσται *καιρὸν*, μηδὲνί πω θεθέν· ὁ *εὐλογηθήσεται* ἀξανατόμενον καὶ πληθυνόμενον ὑπὲρ πᾶσαν σωματικὴν εὐλογίαν. Ἀρτευλογήσουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν αὐτοῦ Θεοῦ εὐλογήσαντα, ἐν ᾧ γέγονε πάντα *καιρὰ*, λατρεῖα, καὶ ζωῆ, καὶ ὀνομασία.

Τελοῦμεν γὰρ αὐτῷ τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν, καὶ λατρεῖαν, καὶ ἐν *καιρότητι* ζωῆς εὐαγγελικῆς πρόσμιεν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ κληθῖν, ὥσπερ τινὰ στέφανον ἀναδοῦμενοι, Χριστιανοὶ χρηματίζομεν. Ἀνθ' ὧν καρπὸν χειλέων καὶ γλώττης αὐτῷ προσκομιζομεν *τὰς δοξολογίας*· κἂν εἰ γένοιτο πως ἀνάγκη, τῆς δι' ἔρκων πίστεως αὐτὸν προβαλλόμεθα κατὰ τὸ, Κύριον τὸν Θεὸν συπροσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῃ λατρεύσεις, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῆ. Τινὲς δὲ φασιν ὅτι *τοῦτομα καιρὸν*, ὡς τοῖς πατριάρχαις αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, μὴ πεισθέντων δὲ, τοῖς ἔθνεσι τὸ *καιρὸν* Χριστιανῶν ἀπέδωκεν *τοῦτομα*.

nounnulli *nominis novitatem*, qua ratione patriarchis non crediderunt, *recenti* Christianorum nomine

Τὸ δὲ ῥητὸν, μέχρι τοῦ· Θεοῦ τὸν ἀληθινόν, ὁ μὲν Ἀκύλας οὕτως ἐρμήνευσε· Καὶ τοῖς δούλοις καλέσει *τοῦτομα* ἕτερον, ᾧ εὐλογημένος ἐν τῇ τῇ εὐλογηθήσεται *πεπιστωμένος*. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Τοῖς δὲ δούλοις αὐτοῦ καλέσει *τοῦτομα* ἕτερον, ἐν ᾧ ὁ εὐλογημένος ἐπὶ τῆς γῆς εὐλογηθήσεται ἐν τῷ Θεῷ. Ἀμήν. Ἀπαλλαγέντες οὖν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, γνώσονται παρὰ τοῦ Σωτῆρος αὐτῶν τὸν ἀληθινόν Θεόν, καὶ ὅν ἀπέστειλεν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Ὑπὲρ γεγονότος, ἐπιληθήσονται τὴν *θλήψιν*, ἣν ὑπέμενον τοῖς πονηροῖς λατρεύοντες δαίμοσιν, θύειν καὶ τὰ τέκνα πρὸς ταῖς ἄλλαις θυσίαις ἐπιταττόμενοι. Προσῆν δὲ καὶ τὸ ἀναριθμήτως θύειν, διὰ τὴν ἐκ τῶν ἡμελημένων ἐπιβολὴν ἐνεργούσαν κατὰ τῶν σκέπη οὐκ ἐχόντων τὴν ἐκ Θεοῦ. Τινὲς δὲ τοῖς δὲ Ἰσραὴλ εἰρησθαί φασι τὸ μηκέτι πείθεσθαι, ἅπερ ἀσεβοῦντες ὑπέμενον. Τσοσάτη δὲ ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον ἔσται μεταβολή, ὡς καὶ τὰ στοιχεῖα μεταβέβλησθαι δοκεῖν. Τοῖς γὰρ χαίρουσι πάντα φαιδρότερα φαίνεται, τῶν ἐν σὺ¹ καὶ ἐν σταθερᾷ μεστμβρία σκοτοδιωνίντων. Ἡ ὅτι ἄλλως πρότερον ὄρωντες τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν, ἐέβοντο τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα· νῦν δὲ *καιρὰ* ταῦτα βλέψονται, ἡνίκα Θεοῦ γνώσονται δημιουργήματα. Διὸ φησιν

²¹ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10. ²² Psal. cv, 37.

²³ Rom. i, 25.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ἰσ. οὐρανῷ.

Ὅτι μνημονεύονται τῶν προτέρων, τὰς δόξαις, ἃς Α
 εἶχον, ὡς περὶ θεῶν ἀποβάλλοντες. Ἀγαλλισμα δὲ,
 φησὶν, εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ, δηλαδὴ τῇ γῆν Ἱερου-
 σαλήμ, Ἐκκλησίαν, περὶ ἧς ἐπιφέρει· αὐτὴ γὰρ τὸ
 ἀγαλλισμα, καὶ ἡ καθαρὰ θεοσέβεια ἔσται αὐτοῖς
 Ἱερουσαλήμ. Ἡ δὲ Ἐμαντοῦ εὐφροσύνην θήσω
 τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐνευφραϊνόμενος τῷ λαῷ, ᾧ τὸ
 καινὸν δρομα κατεπήγγελαί.

Τοιαῦτα γὰρ πράξει τούτων ἡ πολιτεία, ὡς μηκέτι
 ἀράξεις ἐν αὐτοῖς ἀκούεσθαι κλαυθμοῦ καὶ
 κραυγῆς ἀξίας. Ὡς ἐκ διαβολῆς δὲ τῆς αἰσθητικῆς
 Ἱερουσαλήμ ὑφαίνει τὸν λόγον, ἧς οἱ ἠγούμενοι
 μετὰ δώρων κρινόντες ἀθῶων κατεψηφίζοντο, μετὰ
 κραυγῆς αὐτοὺς θρηνεῖν ἀναγκάζοντες, περὶ ἧς Ἱε- Β
 ρεμίας φησὶν· « Ὡ πόλις ψευδῆς, ὅλη καταδυναστεία
 ἐν αὐτῇ, » καὶ τὰ ἐπόμενα. Καὶ ἄλλος δὲ φησὶ προ-
 φητικῶς· « Ἐκονδύλιζονεῖς κεφαλὰς πτωχῶν, καὶ ὄδον
 ταπεινῶν ἐξέκλιναν. » Ἡ δὲ Χριστοῦ Ἐκκλησία τού-
 των ἀπήλλακται, ἐν ἧ ὅχι ἔσται ἄωρος, καὶ πρε-
 σβύτης, ἔς ὃν ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ.
 Ἄωρος μὲν τὸν ἐξ ἔθνῶν λέγει λαόν, περὶ οὗ φησὶ
 καὶ Δαβὶδ· « Ὁ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύ-
 ριον, » Οἷς καὶ Παῦλος φησὶν· Ὡς ἀρτιγέννητα
 βρέφη τὸ λογικὸν καὶ ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε.
 Πρεσβύτην δὲ, τὸν ἐκ περιτομῆς, ὡς τῷ χρόνῳ κατὰ
 τὴν Ἐκκλησίαν πρεσβύτερον, ἐν ἧ ὅχι ἔσται φησὶν
 οὐδέτερου διαφορὰ. Πάντες γὰρ ἔσονται τέλει, εἰς
 μέτρον ἡλικίας ἀναβαίνοντες τοῦ πληρώματος τοῦ
 Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ὁ ἕκατοστὸς περίστιχον ἀριθμὸς, C
 ὅτε καὶ ἡ κατὰ νόμον τελειώσει· ἀνόνητος ἔσται τοῖς
 ἔχουσιν, εἰ μὴ Χριστῷ προσέλωσιν διὰ πίστεως,
 ἐν ἧ βαπτισθέντες τοὺς ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀποτριβί-
 μεθα μολυσμούς. Θυκοῦν κἀν εἰ τις ἕκατόν ἐτῶν
 ὑπάρχων τὴν ἐν νόμῳ λαβῶν τελειότητα, καὶ τελευ-
 τήσκειν ἁμαρτωλὸς, τὴν ἐν Χριστῷ μὴ προσηκά-
 μενος πίστιν, ἔσται ἐπικατήρατος, ταῖς τοῦ νόμου
 παραβάσεις ἐνοχος ὢν, ἐν ᾧ μηδεὶς τοσοῦτον κατ-
 ὠρθωσεν, ὡς ὑπὸ παράβασιν μὴ πεσεῖν. « Πάντες
 γὰρ, φησὶν, ἡμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ
 Θεοῦ, δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι. » Τοιγαροῦν
 ἐν τῷ νόμῳ Παῦλος τελειωθείς, σκύδαλα ἠγγί-
 σατο τὰ ἐν νόμῳ, ἵνα Χριστὸν κερδάνη, καὶ εὐρεθῆ
 ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων τὴν ἑαυτοῦ δικαιοσύνην, τοῦτ' ἔστι D
 τὴν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως· Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 Καὶ τοὺς Ἰουδαίους μεμψόμενος λέγει· « Ἄγνοοῦν-
 τες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν
 βουλόμενοι στηῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπε-
 τάγησάν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην
 παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Καὶ πάλιν· « Εἰδότες δὲ,
 ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος· ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ
 διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν
 πεπιστεύκαμεν. » Διὸ κατὰρα Χριστὸς ἐλέγη τῆς
 τοῦ νόμου κατὰρας ῥυόμενος, ἐν ᾧ ἔστι τὸ, « Ἐπι-

Dei opera agnoscent, qua de causa priorum non
 esse recordaturos amplius adjecit; ut quas de illis,
 tanquam diis habebant, opiniones abjicerent. Ad-
 jecit etiam exultationem esse in ea inventuras, ut
 regentem Jerusalem, id est, Ecclesiam, significaret;
 de qua intelligens, ipsam illis exultationem, pu-
 rumque cultum Jerusalem fore significavit. Vel se
 facturam lætitiā suam Jerusalem affirmat, qui
 populo delectetur, cui **745** recens nomen a se pro-
 missum sit.

Tantum enim effecturam istorum vitæ rationem,
 ut nullæ amplius in eis fletus et clamoris actiones
 audiantur. Tanquam vero subjectam sensibus Jeru-
 salem accuset, sermonem accommodat, in qua qui
 juri dicundo præficiantur, numeribus corrupti
 innocentes condemnabant, ad fletum et clamorem
 adigentes; de qua sunt et ista Jeremie: O civitas
 mendax, nulla non oppressio in ea ²⁷, » cæteraque
 deinceps. Et propheta alius: « Feriebant capita
 pauperum, et viam humilium declinabant ²⁸. » At istis
 Christi liberata est Ecclesia: in qua non immaturum,
 non senem, qui tempus suum non implet,
 futurum ait. Quo loco, immaturi nomine, gentium
 populum intelligit; ut et David populum qui creatur,
 laudaturum Dominum affirmat ²⁹. Et Petrus
 etiam, ubi sicut modo genitos infantes rationabiliter
 fac, et sine dolo concupiscere præcipit ³⁰. Intelli-
 git porro senis appellatione, Judæum, veluti tem-
 pore superiorem, habita ad Ecclesiam ratione, in
 qua neutrius discrimen aliquod fore significat.
 Erunt enim perfecti omnes, ad mensuram ætatis
 plenitudinis Christi proveci ³¹, id ipsum siquidem
 uterque significat numerus; quo tempore et ipsa
 secundum legem perfectio possessoribus suis futura
 est inutilis, si non ad Christum per fidem accedant;
 in qua baptizati, sordes eas, quibus inquinamur,
 eluimus. Si quis igitur centum annorum perfectionem
 legis adeptus, peccator etiam moriatur fide in
 Christum destitutus; erit maledictus, qui legis
 transgressionibus obstringatur; in qua nemo tam
 strenue unquam versari potuit, ut in eam non im-
 pingeret. « Omnes enim, scribit Apostolus, pecca-
 verunt, et egent gloria Dei, justificati gratis per
 gratiam ipsius ³². » Indeque factum est, ut is in
 lege perfectus, ea, quæ in lege essent, stercora pu-
 taret, ut Christum lucrifaceret, et non inveniretur
 suam id est, legalem, habens justitiam; sed illam,
 quæ ex fide est, per Jesum Christum ³³. Accusat
 vero et Judæos his verbis: « Ignorantes enim ju-
 stitiam Dei, et suam querentes statuere, Dei non
 sunt **746** subjecti. Finis enim legis, Christus; ad
 justitiam omni credenti ³⁴. » Et rursum: « Scientes
 autem, quoniam non justificatur homo ex operibus
 legis, nisi per fidem Jesu Christi; et nos in Christum
 credidimus ³⁵. » Quo factum est, ut *maledictio*

²⁷ Jerem. xiv, 14. ²⁸ Amos v, 11. ²⁹ Psal. cx, 19. ³⁰ I Petr. ii, 2. ³¹ Ephes. iv, 13. ³² Rom. iii, 23. ³³ Philipp. iii, 8, 9. ³⁴ Rom. x, 3, 4. ³⁵ Galat. ii, 16.

VARIÆ LECTIONES.

Β γρ. Πέτρος.

Christus appellatus sit, qui legis *maledictione* liberaritur; in qua leguntur et ista: « Maledictus omnibus qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea ²⁶. »

Non desunt tamen, qui, quod non futurum ibi immaturum, et senem, dixit, ita explicant, ut pueri resurrectionis participes fore perfectos, animisque validos; tanquam nihil inchoatum, nihil puerile, nihil vietum habituri sint: sed sint integræ ætatis omnes, tanquam eodem tempore resurrectionem regenerationemque unam adepti. Perfectus igitur, qui salutem adeptus est, juvenis fuerit, ejusdemque eum ætatis habuerit, qui perierit. Simul enim atque omnes excitati fuerint, salute, vel pœnis, distinguuntur, aliis, qui in nequitia perfecti sunt, *maledictis*, suisque *peccatis morientibus*. Quo tempore et omnes, quas sibi quique suis operibus mansiones præpararunt, habituri sunt, suisque laboribus fruituri, propriis videlicet *fructibus* nutriti, neque verentes amplius, ne *alterj* suos labores illis auferant. Degent enim in perpetua vitæ felicitate, *secundum diem ligni vitæ*; quibus verbis promissiones factas in paradiso adimplendas esse, eumque, qui illarum particeps fuerit, facturum se immortalem, nec vetustate deficientem significat: aut alia rursus migratione labores suos aliis non esse relicturos. Sunt tamen qui ista ad prioris adventus tempora retulerint, quibus pace omnes et indulgentia frui illos contigit, qui in Christo per fidem *maledicti*, non sunt hostibus amplius et calamitatibus propter impietatem, ut prisca, traditi, neque *laborum suorum* damna ulla passi, sed qui spiritualibus recte factorum suorum deliciis indulserunt, quos nullus concessa apud Patrem mansionem sit abacturus, quippe qui vitæ beatitudine, tiantur.

Sequitur deinde: *Et 747 opera laborum non veterascent*; quibus verbis immutabilem vitæ viam habituros esse significat. Quæ enim legis fuit, quia umbram habuit, a figuris ad veritatem transiit; quæ autem a Christo est, quia vera est, mutationem non sentit: ea, quæ non *veterascent*, hoc loco perennitatem significante, quod illi minime habuerunt. Sunt enim ista ad Christum: « *Justitia tua, justitia in æternum, et lex tua veritas* ²⁷. » Ista porro Deus promittit, non quibuslibet; imo nec iis, qui *vocantur*; sunt enim: vocati multi, pauci vero electi ²⁸. Quo fit, ut *electos suos in vanum non esse laboraturos* adjiciat. Qui enim Judæis olim præerant, cum mandata hominum docerent ²⁹, patres illi quidem doctrinæ ratione sese præstabant, sed in *vanum et maledictionem*. Quibus effectum est rationibus, ut miseros esse eos Salvator affirmavit ³⁰, qui mare et terram circumire non dubitarent, ut

κατάρτος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. »

Τινὲς δὲ τὸ, *Οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ ἄωρος, καὶ προσδύτης*, οὕτως ἐξηγήσαντο. Πάντες γὰρ τυχόντες τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως, ἔσονται τέλειοι, καὶ τὰς ψυχὰς ἀκμαῖοι, ὡς μηδὲν ἀτελές τε καὶ νήπιον, μήτε δὲ γεγηρακός εἶναι, ἠλικιωῦνται δὲ πάντες, ὡς ὕφ' ἓνα καιρὸν τευξόμενοι τῆς ἀναστάσεως, καὶ μιᾶς παλιγγενεσίας μεθέξοντες. Τέλειος οὖν ὁ σωζόμενος ἔσται νέος, καὶ τῆς αὐτῆς ηλικίας ἔξει τὸν ἀπολλύμενον. Ἄμα γὰρ πάντες ἀναστάντες, σωτηρίᾳ καὶ κολάζει διαιρεθήσονται, τῶν ἐν κακίᾳ τελειῶν *κατοράτων* ἐσομένων, καὶ τῇ ἰδίᾳ *τελευτώντων ἁμαρτίᾳ*. Ὅτε καὶ πάντες, ἅς διὰ τῶν ἔργων ἑαυτοῖς προεξένησαν, κομιούνηται μονάς, καὶ τῶν ἰδίων ἀπολαύσονται πόνον, *καρποὺς ἰδίους* ἢ τρεφόμενοι, μηκέτι δεδιότες μήπως *ἄλλοτριοὶ τοὺς πόρους* αὐτῶν ἀφαρπάσωνται. Ἐν ἀτελευτήτῳ δὲ διάξουσιν εὐζωίᾳ, *κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς*: ἢ καὶ δηλοῖ τὰς ἐπαγγελίας ἐν τῷ παραδείσῳ γενήσεσθαι, καὶ τὸν τυχόντα τούτων ὑπάρξεν ἀθάνατον, μὴ παλαιούμενον· ἢ δι' ἑτέραν αὐτῆς μετάστασιν ἑτέροις τοὺς ἑαυτῶν καταλιπόντες ἰ *πόρους*. Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα τῷ καιρῷ τῆς πρώτης ἐπιδημίας ἀπέδωκαν, ὅτε πάντες εἰρήνης ἀπολαύσουσι, καὶ χρηστότητος, οἱ ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως *κατηραμένοι*, μηκέτι πολέμοι καὶ σύμφωφοι δι' ἀσέβειαν, ὡς οἱ πάλαι, *παραδιδόμενοι*, μηδὲ ζημίαν ὑπομένοντες τῶν αὐτοῖς *πεποιημένων*, πνευματικῶς ἐντροφῶντες δὲ τοῖς ἑαυτῶν *κατορθώματι*. Οὐδ' οὐδαὶς ἀπελάσει τῆς παρὰ τῷ Πατρὶ δεδομένης μονῆς ζωῆν ἔχοντας ἀγίαν, κατὰ τὴν πρὸ τῆς Ἀδάμ παραβάσεως. qualis ante Adami transgressionem fuit, po-

Καὶ τὰ ἔργα, φησὶ, *τῶν πόρων αὐτῶν οὐ παλαιώσουσιν*: τοῦτ' ἔστιν, ἀμετάβλητον ἔξουσιν τὴν τῶν πρακτέων ὁδόν. Ἡ γὰρ νομικὴ, σκιδώδης οὖσα, μεταβολὴν ἐκ τύπων εἰς ἀλήθειαν ὑπέδεξατο. Ἡ δὲ κατὰ Χριστὸν ὁδός, ὡς ἀληθῆς, ἀμετάβλητος· τῆς μὴ *παλαιότητος* ἢ ἐνταῦθα τὸ διηγετικῆς δηλοῦσης, ὅπερ οὐκ ἔσχον ἐκεῖνοι. Πρὸς γὰρ Χριστὸν εἰρηται τὸ, « Ἡ δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. » Ταῦτα δὲ Θεὸς οὐ τοῖς τυχοῦσιν ἐπαγγέλλεται, οὐ δὲ τοῖς κλητοῖς. Πολλοὶ γὰρ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί: δι' ὅπερ ἢ φησὶν· *Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιώσουσιν εἰς κενόν*. Οἱ γὰρ πάλαι τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων, πατέρες μὲν ἐγένοντο κατὰ μάθησιν, ἀλλ' *εἰς κενὸν καὶ κατάραν*. Διὸ ταλανίζων αὐτοὺς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· ὅτι Περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἓνα προσήλυτον. Καὶ ἐὰν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεννήτης. Οὐχ οὕτως οἱ τοῦ

²⁶ Deut. xxvii, 26; Galat. iii, 10. ²⁷ Psal. cxviii, 142. ²⁸ Matth. xx, 16. ²⁹ Isa. xxix, 13. ³⁰ Matth. xiii, 13.

VARIE LECTIONES.

^h γρ. καρποὺς ἰδίους. ἰ γρ. καταλιπόντας. ἱ γρ. παλαιώσουσιν. κ γρ. διόπερ.

Χριστοῦ. *Σπέρμα γάρ εὐλογημένον ἔσται τὸ ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ σπέρματος αὐτῶν.*

Τινὲς δὲ καὶ τοῦτο κατὰ τὴν παλιγγενεσίαν ἐδέξαντο. Εἰ γάρ τινες ἔσονται τότε *κόποι*, σωτήριοι, καὶ λίαν ἡδέεις, οἰους ὑπομένουσιν ἄγγελοι. Ἀλλὰ μισθὸς αὐτοῖς θησαυρίζεται. Οὐδὲ τὰ *γεννήματα* αὐτῶν εἰς *κατάραν*, τοῦτ' ἔστιν οἱ λογισμοὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων δὲ νοήσωμεν, ὡν *καρπὸς* ἡ καθόλου τῆς γῆς Ἐκκλησία, καὶ τέκνα τὰ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας παράδειξιν ἔχει πρὸς τὰ ἐξ Ἀδάμ, οὗ πρὸς τὴν γυναῖκα λέλεκται τὸ, « Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα » κατὰ *σάρκα* γὰρ ἐγένον· τὸ δὲ *σπέρμα* τῶν ἀποστόλων *εὐλογημένον*, ὃ *κατέσπειραν* ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις, οἷς δὴ καὶ λέλεκται· *Πρὶν κεκράξαι* αὐτοῖς, *ἐπακούσομαι* αὐτῶν. Ὅπερ ἐγένετο θαυματουργούτων αὐτῶν ἐν ταῖς Πράξεσιν εἰς ἐπιστροφὴν τῶν καλουμένων εἰς πίστιν, ὅτε πάντες οἱ πρὶν ἀρπακτικοὶ τε καὶ θηριώδεις τὴν αὐτὴν εἶχον ἐν Ἐκκλησίᾳ τοῖς ἡμέροις *τροφῆν*, *Γραφὴν* τὴν θεῖαν νεμόμενοι. Καὶ τις ἰσθμὸν ἔχων, τοῦτου παυσάμενος *τροφῆν* ἐτρέφετο λογικὴν, ἀντὶ γῆς. Τοιοῦτοι δὲ γεγονότες, πῶς ἐτι βλέπτειν ἠδύναντο; Ἔστι δὲ διὰ τούτων καὶ τῶν δύο λαῶν νοεῖσθαι τὴν εἰς ἐν συνδρομῆν. Τὰ μὲν γὰρ ἐπεὶ ζῶα, καὶ θυσίαις κατὰ τὸν νόμον ἀρμόδια, σημαίνει τὸν Ἰσραήλ. Τὰ δὲ ἀνίερα, καὶ θηρία, τοὺς ἐθνικοὺς *δμοῦ τροφωμένους* τὰ τε θεῖα μαθήματα, καὶ τὸν οὐράνιον ἄρτον. Τῆρι δὲ, ὡς οὐκ εἶρηται, τὰ ἡμέρα τῆς τῶν θηρίων μετέξειν *τροφῆς*, ἀλλὰ *τοῦναντίον*. Ἀκολουθεῖν γὰρ ἔδει τὰ χεῖρω τοῖς κρείττοσιν, ὡς τοῖς ἀποστόλοις τὰ ἔθνη. Πρὸς δὲ τοὺς οἰομένους τὰ ἔθνη τούτων τυχεῖν Ἰουδαίους ἐν τῇ παλαιᾷ Ἱερουσαλῆμ, ἐροῦμεν ὡς οὐδαμοῦ αὐτῶν ἐν τούτοις ἐπ' ἀγαθοῖς μνήμη, ἀλλ' ἀσεβημάτων ὀνειδισμοί. Τί δὲ τὸ ἀναγκαῖον ἐν τῷ ἀγίῳ *δρει* θηρία τυγχάνειν; Ἡ πῶς τοῦτο θεῖας ἔξιν ἐπαγγέλλας; *δρους* δὲ μνησθεὶς ἀγίου φησὶν· Ὁ οὐρανὸς μοι *θρόνος*, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ. Δ' ὡν προδήλως παραινέται τὴν ἐπὶ γῆς Ἱερουσαλῆμ, [ἦν] ἀκόλουθον τοιαύτην εἶναι φαντάζεσθαι. Καὶ λαὸν γὰρ *καιρὸν* ἔφη, καὶ *δογμα καιρὸν*. Ἄλλως τε καὶ εἶπεν οὐ μὴ *μνησθῶσι τῶν προτέρων* ἐτι. Διὰ δὲ τῶν ἐξῆς, καὶ τὰ ¹ θυσίας αὐτῶν ἀποστρέφεται, δι' ὧν ἐνόμιζον εὐσεβεῖν, τὸν ταπεινὸν, καὶ ἡσύχιον μόνον ἀποδεχόμενος. Πρὸς δὲ τὸ παρὸν ῥητὸν ἔφασάν τινες, ὡς ἱκανῶς μυσταγωγήσας τοὺς ἐθνικοὺς, μεθίσταται λοιπὸν ἐπ' αὐτὸν ἡδὴ τὸν Ἰσραήλ, ἀποίωσεν αὐτὸν τῆς σκιάς.

nomemque notum habituram monuit; quodque alias

Per ea porro, quæ sequuntur, et eorum sacrificia aversatur; per quæ se pioexistere putabant, cum humile tantum et quietum amplectatur. Ad hæc autem verba non desunt, qui moneant, ubi ethnicos satis mysteria docuisset, deinceps ad ipsum continuo Israel transisse, ut eum umbra liberaret.

ΚΕΦΑΛ. ΕΓ'.

α'-δ. *Ὅπως λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον*

unum proselytum facerent, ubi autem effecissent gehennæ filium reddere. At est alia Christi futura conditio. *Erit enim semen eorum benedictum.*

Sunt nonnulli tamen, qui ista etiam ad regenerationem referri voluerunt. Si enim, inquit, tunc temporis labores aliqui futuri sunt, salutare et jucundi valde, quales angeli perferunt, futuri sunt: quibus sua merces reconditur. Neque vero quæ ipsi generabunt, id est quæ animo parturient, *maledictionem* passura sunt: etiamsi de apostolis intelligamus; quorum *fructus* ipsa est orbis universi Ecclesia, et filii, qui per lavacri regenerationem editi, comparisonem habent cum Adamo prognatis, cujus uxori non sine dolore liberos suos esse paritutum nuntiatum est ⁴¹. *Generabant*

B enim *secundum carnem*. At est *benedictum semen* apostolorum, quod in Ecclesiis omnibus *seminantur*; quibus *antequam clamarent a se exaudium iri* pollicitus est Dominus. Quod eo tempore præstitit, quo patrat, ut Actorum narrat historia ⁴², in eorum conversione, qui ad fidem vocabantur, miraculis, qui prius rapaci et **748** ferino more vivebant, eodem omnes *cibo*, id est, Scriptura sacra cum cicuribus et mansuetis, in Ecclesia, pasci contigit. Imo et qui moribus erant venenatis, iisdem depositis non terra amplius, sed rationali cibo nutriebantur. Ejusmodi autem cum abierint qui nocere jam valeant? Est vero per isthæc etiam duorum populorum concursus in unum significatus. Sacris enim animalibus, et ad sacrificiorum usum secundum legem congruentibus, Israellem significavit; ut per profana et fera, gentes ipsas, quæ in sacris *simul* disciplinis, cœlestique pane *nutriuntur*. Observa autem, ut quæ mansueta sunt, ferorum alimenti participia fore non dixit; sed contra. Decuit enim quæ deteriora sunt, ea sequi, quæ præstantioris essent conditionis; ut gentes apostolos. Ut autem iis responderemus, qui de Judæorum numero, gentibus ista in veteri Jerusalem contigisse arbitrantur: dicemus eorum hic nullo modo in bonorum ratione mentionem fieri, sed impietates exprobari. Deinde, qui erat necesse in *monte sancto* feras esse? aut quo pacto fuerit istud divina promissione non indignum? facta porro *sancti montis* mentione, *cælum* ipsum, et quæ in eo sunt, *sedem sibi esse* adjicit: quibus verbis Jerusalem, quæ in terris est, aperte respuit; quam ideo talem haberi non fuerit incongruum, quod *populum recentem, priorum non esse recordaturus amplius* affirmavit.

D

priorum non esse recordaturus amplius affirmavit.

CAP. LXVI.

VERS. 1-4. *Sic dicit Dominus: Cælum sedes mea, et terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista*

⁴¹ Gen. III, 16. ⁴² Act. II, 43.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. τὰς.

PATROL. GR. LXXXVII.

domus, quam ædificabitis mihi? et quis est iste locus requietionis meæ? etc.

Est vero humano more locutus, cum *sedis et scabelli* nomina usurpavit. De *sacrificiis* vero ipsis non dissimiliter locutus est et David, ubi in hæc verba ait: « Si esuriero, nonne dicam tibi? meæ siquidem sunt omnes feræ agri⁴³, » et quæ deinceps. At propheta, rejectis repudiatisque sacrificiis, evangelicam legem **749** (*humilitate, et tremore, etiam præpositis*) introducit. Est autem animadvertendum, scribi non, *iniquus autem, ut cæteris placet, sed, qui immolat bovem.*

Adjicit deinde Israelis, quantumvis primogenitus sit, rejiciendi causam; cum *vias suas* eos *elegisse* dicit, qui in rebus necessariis injustos se iudices præbuerunt, quos duci Christo parere oportuit. Deinceps, quia ad veterem etiam impietatem, et *abominaciones* rediisse ait; et se quoque *illusiones eorum*, id est, illudentes ipsis et insultantes Romanos, *electurum* ea de causa significat; quod, ut etiam antea dictum est, *vocati non attenderint*. *Vocatos* autem fuisse vel istis constiterit, ubi ait: « Accedite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis; et ego reficiam vos⁴⁴. » Cæterum quæ de annis dicta sunt, ad diuturnæ vitæ tempora referri simpliciter arbitrantur nonnulli; si leges eos observare contingat. Ita enim et regionem habituros esse inexpugnabilem, et fructus, tanquam in hortis, perpetuo vigentes: quæ cum essent prædicta, propter eorum incredulitatem, ideo non contigerunt, quod pœnitentibus promitterentur. Futurum enim est, inquit, ut eorum, qui crediderunt, *semen benedicatur*: imo et pacem colant vobiscum, et secum, feræ ipsæ. Præterea, quod *cælum sedem suam* esse dixit, in sanctis requiescere se demonstravit. Quod deinde *terram esse scabellum pedum suorum*, sic ea, quæ minime sancta sunt, in sua se habere potestate significavit. Quia autem tribus duæ cum dimidia, non operum suorum et pietatis, sed templei Dei virtute, expugnationem se esse vitaturas arbitrabantur, ista non sibi, sed illis conducere demonstrat, ut cum legalibus inhæserint, non indignos se præsentent, qui in ipsis habitet. Aversari se præterea hostias significat, quæ ab animi rectitudine non proficiunt. Soleant enim qui voluntatibus suis obsequuntur, et ad idola procumbunt, ad eum cum istis accedere, etc.

750 VERS. 5-14. *Audite verba Domini, qui tremitis ad sermonem ejus. Dicitis fratribus vestris, qui oderunt vos, et abominantur, ut nomen Domini glorificetur, ut appareat in latitibus eorum, et illi confundentur. Vox clamoris de civitate, vox de templo, vox Domini retribuētis retributionem adversariis suis.*

751 Posteaquam iis nova fore omnia, promis-

⁴³ Psal. xlix, 12, 10. ⁴⁴ Matth. xi, 28.

οικον οικοδομησέτε μοι; και ποιός τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; κ. τ. λ.

Ἀνθρωπίνως δὲ τὸ θρόνος, καὶ τὸ ὑποπόδιον εἰρηται. Περὶ δὲ τῶν θηρίων συμφώνως ψάλλει Δαβὶδ· « Ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἴπω; ἐμὰ γὰρ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, » καὶ τὰ ἐπόμενα. Ὁ δὲ προφήτης τὰς θυσίας ἀποβαλὼν, τὴν εὐαγγελικὴν εἰσήγαγεν πολιτείαν, τὸ ταπεινόν, καὶ πρῶον, καὶ εὐλαβὲς προτίμων. Οὐ κείται δὲ κατὰ τοὺς λοιπούς, ὁ δὲ ἀνομος, ἀλλ' ὁ δὲ σφαδάζων μόσχον.

Τὴν δὲ τῆς ἀποβολῆς τοῦ Ἰσραὴλ αἰτίαν καὶ τοὶ πρωτοτόκου γεγονότος, ἐπάγει λέγων· Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, οὐκ ὁρθοὶ γεγονότες ἐν ἀναγκαίοις πράγμασι δικασταί, δέον εἰσηγούμενῳ πειθαρχῆσαι Χριστῷ. Εἶτα καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀνατρέχων^m ἀσέβειαν, καὶ τὰ βδελύγματα, φησὶ· Δὶδὲ καὶ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν· τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς ἐμπαίζοντάς τε καὶ ἐμπαρονοῦντάς αὐτοῖς, δηλονότι Ῥωμαίους. Ἡ δὲ αἰτία, δίδει ἐκάλεσα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐπήκουσάν μου, ὃ καὶ πρὸ τούτων ἐλέγετο. Ἡ δὲ κλήσις· « Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἠνάπαύσω ὑμᾶς. » Τὰ δὲ περὶ τῶν ἐτῶν εἰρημένα, τινὲς ἀπλῶς εἰρησθαί φασιν ἐπὶ πολυχρονίου ζωῆς, εἶγε τοῖς αὐτοῦ νόμοις ἐμμένοντες. Καὶ τὴν χώραν γὰρ ἀπόρθητον ἔξουσιν, καὶ καρπούς, ὡς ἐν παραδείσοις ἀειθαλεῖς, ἃ προῤῥήθητα διὰ τὴν αὐτῶν ἀπειθειαν οὐ γέγονεν. Μετανοοῦσι γὰρ ἐπήγγελλται. Πειθομένων γὰρ, φησὶν, εὐλογημένον ἐσται τὸ σπέρμα. Εἰρημεύσειτε πρὸς ὑμᾶς τὰ θηρία καὶ αὐτὰ πρὸς ἑαυτά. Τὸ δὲ ὁ οὐρανός μοι θρόνος, τοῦτ' ἐστὶν, ἀνάπαυσις τὰ ἅγια. Τὸ δὲ ἡ γῆ ὑποπόδιον, ὑπεξουσίανⁿ καὶ τὰ μὴ ἅγια. Τῶν δύο δὲ ἡμίσεος φυλῶν ολομένων διαφεύγειν τὴν ἄλωσιν, διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ διὰ τρώπων ἀρετῆν, καὶ εὐσέθειαν, δείκνυσιν ὡς οὐκ αὐτῷ ταῦτα, δι' ἐκείνων δὲ χρήσιμα, ὅπως τοῖς νομίμοις ἐμμένοντες, εἰεν ἄξιοι τοῦ αὐτὸν οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς. Ἐπεὶ καὶ τὰς θυσίας ἀποστρέφομαι μὴ γινόμενάς ἀπ' ὀρθοῦ λογισμοῦ. Ποιοῦντες γὰρ αὐτῶν τὰ θελήματα, καὶ προσκυνοῦντες εἰδώλοις, ἐμοὶ μετὰ τούτων προσέρχονται.

ε'·δ'. Ἀκούσατε ῥήματα Κυρίου οἱ τρέμοντες τὸν λόγον αὐτοῦ. Εἰπατε ἀδελφοῖς ἡμῶν τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῆ, καὶ ὀφθῆ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν, καὶ ἐκείνοι αἰσχυρθησονται. Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀνταποδίδοντος ἀνταποδίδουσιν τοῖς ἀντικειμένοις, κ. τ. λ.

Πάντα καινὰ κατὰ τὸν καιρὸν εἰπὼν ἕσεσθαι τῶν

VARIÆ LECTIONES.

^m γρ. ἀνατρέχειν. ⁿ γρ. ὑπεξουσία.

επαγγελιών τοῖς ταῦτα προμαθοῦσι· κατὰ τὸν ἐν-
 εστῶτα βίον, ἀκολούθως ταῦτά φησιν· Ἀκούσατε οἱ
 τρέμοντες τοὺς λόγους αὐτοῦ, περὶ ὧν ἔφασκεν·
 « Ἐπὶ τίνα δὲ ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὴν ταπεινὴν, καὶ
 ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; » οἱ εὐαγγελι-
 κὸν παράγγελμα [διδ]ῶσιν οὐδὲν διαφέρον τοῦ· « Ἀγα-
 πᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦ-
 σιν ὑμᾶς. Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων, καὶ
 διωκόντων ὑμᾶς, ἵνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατέρος ὑμῶν
 τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Οὐ γὰρ τὸ τρέμειν τοῦ Θεοῦ
 τοῖς ἄλλοις, πρὸς ελεεινότητα μόνον ἀρκεῖ· ἀρετῆς
 δὲ ἐπ' ἄκρον ἀνάληψις ἀγαπητικῆς πρὸς τοὺς θλιβόν-
 τας γνώμη, *Ἴνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῆ, καὶ
 ὁρθῆ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν. Δι' ὧν γὰρ ἐπ' αὐ-
 τοῖς ἀντι μίσους εὐφραίνεσθε, Θεὸς δοξάζεται,
 κατὰ τὸ· « Ἴνα ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξά-
 σωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ
 αὐτοὶ δὲ τυχόν τοῦ Θεοῦ ὑμῶν δοξάσουσι τοῦνομα,
 οὕτω πρὸς αὐτοὺς διακειμένους ὀρώντες, καὶ τῇ
 χρηστότητι τῇ περὶ αὐτοὺς εὐφραίνόμενοι. Σύμμα-
 χος δὲ, καὶ ὁψόμεθα ἐν τῇ εὐφροσύνῃ ὑμῶν ἐξ-
 ἔδωκεν, ὡς ἂν ἐν τῷ τέλει τῆς ἐκδικήσεως τοῦτων μὲν
 ἐκδήλως εὐφραίνουμένων· ἐκείνων δὲ λίαν ἐφ' οἷς
 ὀρῶσιν αἰσχινουμένων. Ἐπιστήσεται γὰρ ὁ τῆς
 ἀνταποδόσεως ὅσον οὕτω καιρῶς, ὅτε φωναὶ τῶν
 κολασθησομένων ἀκουσθήσονται, τῶν μὲν οἰκητόρων
 βωόντων ἐκ τῆς πόλεως, τῶν δὲ λειτουργούντων ἐκ
 τοῦ ναοῦ. Βοήσεται δὲ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων ὁ
 Κύριος, ὡς αὐτοῦ κρίσει γίνεται τὰ δεινά. Εἰδέναι
 δὲ χρῆ ὡς εὐαγγελικῶς παραγγελίας ἀδελφούς νο-
 μιζειν τοὺς ἔθνηκούς, νομικὴν ἔλυσεν ἐντολήν. Φησὶ
 γὰρ ὁ νόμος· Οὐ λαλήσεις αὐτοῖς εἰρηνικά. Καὶ πᾶ-
 σαν ἐπιγαμίαν ἀπέρισκε πρὸς αὐτοὺς, ὡς ἂν μὴ παρ'
 αὐτῶν πεισθέντες εἰς εἰδωλολατρείαν ἐκπέσωσιν·
 ἀλλ' ἐν Χριστῷ γέγονε τὰ ἀμώτερα ἐν, καὶ λέλυται
 τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ. καθήργηται δὲ καὶ ὁ
 νόμος τῶν ἐντολῶν ἐν δόξασιν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ
 εἰρήνη ἡμῶν.*

Τινὲς δὲ ὡς τοὺς ἀποστόλους εἰρηθῆσθαι φασιν, ὡς
 μέλλον ὑπὸ Ἰουδαίων κακοῦσθαι, καὶ μάλιστα τῶν
 ἐν Ἰερουσαλήμ, ὧν οἱ ἄρχοντες τοὺς ἀποστόλους ἤκί-
 νησαν, θάνατον ἀπειλήσαντες, εἰ τὸν σωτήριον λόγον
 κηρύττειεν. Καὶ τίδεῖ λέγειν, ὡς ἡ ὁ μὲν τῆς εὐ-
 φροσύνης ἐπαγγελία τοῖς Χριστοῦ γέγονε μαθηταῖς,
 δι' αὐτῶν πανταχοῦ συνισταμένων Ἐκκλησιῶν. Ἡ
 δὲ τοῦ Θεοῦ τοὺς κακώσαντας αὐτοὺς μετῆλθεν ὀργή,
 περιστάτων αὐτοὺς πολεμίον. Καὶ ταῦτα μὲν
 ἐκείνοις. Τὸ δὲ θεοσεβὲς πολιτεύμα, καὶ ἡ νέα Σιών, ἡ
 Ἐκκλησία δι' ὑμῶν συστησομένη, τοσοῦτον ἀθρόως
 γεννησέει πλήθος λαῶν, ὡς ἐκπλαγῆναι τὸν ἀκούον-
 τα. Ὡς γὰρ ἂν αἰφνίδιον κατὰ γαστρῆς ἔχουσα γεν-
 νήσει γυνή, μηδεμιᾶς ὄδινης ἡγησαμένης· τὸ δὲ
 τεχθὲν, ἄρσεν. Οὕτως ὀλόκληρον ἀθρόως ἡ νέα

A sionum tempore dixit, qui dum viverent, ista didi-
 cissent, non incongrue jam eos, qui ad sermonem
 ipsius contremiscunt, audire præcipit; de quibus
 antea intellexit, cum in quem alium inspecturus
 esset, nisi in humilem et quietum, quique Domini
 verba metueret, postulavit⁴⁵: quibus præceptum
 evangelicum ab eo nihil discrepans proponit, quo
 inimicos jubemur diligere, quo iis, qui nos ode-
 runt, benefacere; quo denique pro iis, qui calum-
 niantur, et persequuntur nos, orare, ut Patri no-
 stro, qui in cælis est, similes efficiamur⁴⁶. Non
 enim solum ut perfecti simus, ad Dei sermonem
 tremere satis fuerit; sed summa opus etiam virtu-
 tis resumptione, quæ dilectionis et benevolentia:
 voluntatem in affligentes habeat: *Ut nomen Domini
 glorificetur, et appareat in lætitia eorum.* Quibus
 enim in eis, inquit, odii loco, *lætamini, Deus ipse
 glorificatur*; juxta illud: *Ut videant opera vestra
 bona, et laudent Patrem vestrum, qui in cælis
 est*⁴⁷. Fortasse vero et illi Dei vestri nomen glo-
 rificabunt, cum eo vos erga se animo esse viderint,
 ipsa etiam in se humanitate et benevolentia dele-
 ctati. At Symmachus: *Et videbimus in lætitia vestra,*
 transtulit; tanquam in fine ultionis istos quidem læ-
 tos, illos autem iis, quæ videant, palam confusos fore
 significet. Cognoscetur enim, quantum non antea,
 retributionis tempus; cum eorum voces, qui pu-
 nientur, *clamantibus ab urbe incolis, ipsisque de
 templo ministris, audiri contingeret. Clamabit vero
 et operibus ipsis Dominus, non alio, quam suo
 ipsius judicio 752* calamitates istas immitti. No-
 tandum porro, eo ipso, quod gentes evangelico
 more fratres esse censendos monet, legem eum
 abrogare, quæ pacifica ad illos loqui prohibebat.
 Caverat et ipsa, ne matrimonia cum eis contrahe-
 rent; ne ab ipsis persuasi idololatriam sequerentur⁴⁸:
 sed in Christo jam utraque unum effecta
 sunt, disturbatoque medio maceris pariete, etiam
 lex ipsa, quæ in mandatorum placitis constabat, jacet
 abrogata. Est enim ipse pax nostra⁴⁹.

Quidam tamen ad apostolos dici arbitrantur,
 tanquam a Judæis damna essent accepturi; sed ab
 iis præcipue, qui Hierosolymorum urbem incole-
 rent: quorum qui principes habebantur, apostolos
 flagris acceperant, mortem eis minitantes, si salu-
 tis Evangelium promulgarent⁵⁰. Quanquam etiam
 non male conveniat ipsam lætitiæ promissionem
 Christi discipulis factam esse affirmare; quorum
 opera ubique sunt congregatæ Ecclesiæ. Est vero
 eos Dei ira, a quibus injuria affecti sunt, ultia esse
 existimanda; cum ab hostibus obsideri contigit.
 Atque hæc quidem illis. Qui autem piam vitæ ra-
 tionem sequuntur, ipsaque adeo nova Sion, id est
 Ecclesia, quæ vestra coibit opera, tantam repente
 pariet populorum multitudinem, ut iis etiam, qui

⁴⁵ Isa. lxxvi, 2. ⁴⁶ Matth. v, 44, 45. ⁴⁷ Matth. v, 16. ⁴⁸ Exod. xxiii, 32; Dent. vii, 2. ⁴⁹ Ephes. ii, 14. ⁵⁰ Act. iii et iv.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. καὶ τοι.

audierint, admirationi futurum sit. Ut enim repente, quæ uterum gerit mulier, pariet cum nulli ante dolores præcesserint (erit autem quod parietur, masculus), sic partum integrum et absolutum de repente Sion ipsa quæ nova est, editura est; quod in cæteris non contigit. Gens enim quælibet, ipsaque adeo Judæorum, sumptis ab exiguo paulatim incrementis, in populum evasis: ut ab Jacobo patriarchæ duodecim, deinde filii, deinde nepotes, deinde etiam abnepotes; quibus facta minutatim accessione in gentem ipsi magnam et populosam abierunt. At Dei populus uno eodemque tempore plurimas terræ partes confertim implevit. Sunt tamen qui ita explicant, ut velint, ex quo Hierosolymorum urbis expugnationem prædixit, reliquias servatum iri significare. Statim enim atque in cælum Christus remeasset, eos etiam, a quibus esset trucidatus, ad pœnitentiam **753** vocasse discipulos; cum diceret Petrus, non dubitare se id eos ignoratione fecisse: cum deinde ad pœnitentiam hortaretur; uno die tria animarum millia accessisse ⁵¹. Postea cum talia docerent, progressu temporis, ipsa contigit urbis expugnatione, cum jam qui mansuetiores essent ad fidem accederent. Atque idipsum est, quod intellexit, cum antequam urbi labores imminerent, parituram esse masculum significavit. Non vero die una dixit, ad ter mille animas retulit. Quod spectationem dedit, id ideo dixit, quod Deum per per prophetas a Deo, salutis ejus causa, liberorum

Sed mei, inquit, non est recordata: neque mihi (quem tamen suis ipsa oculis intuita est) credidit. Atqui ego sterilem et parientem effeci. Non igitur esset sine liberis (cum ego secundam efficere possim), si credere voluisset. Ideoque effectum est, ut quæ sterilis erat, quia credidit, filios multos habeat: quod est de gentium Ecclesia intelligendum. Quod autem habetur, Non tu recordata es mei, dicit Dominus; apud cæteros interpretes non reperias. Sed apud Symmachum hunc in modum: Num ego, qui sedere facio ad parientem, ipse non pariam? dicit Dominus. Aut ego, qui fetum promoveo, etiam comprimam? inquit Deus tuus. Qui enim ipse, qui corporei partus auclor sum, non eum, qui gentem universam confertim editurus est, enitar, ut quod divinitus idem generabit, illæsum prodeat? Aut qui fetum comprimam, ut quod partu editur, pereat? Sed enim restat, inquit, ut quæ nova est Sion iique adeo, qui in ea sunt, et qui eam diligunt, simul lætentur; quibus verbis eos intelligit, quorum doctrinæ abundantia confirmatur; quique lugent in ea. Juxta illud: « Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur ⁵². » Significantur autem luctus **754** appellatione, res eæ, quæ non nisi sudoribus bene et præclare geruntur, ut divinum munus fructus percipiantur. Unde fit, ut, quo sugatis, et impleamini ab ubere consolationis ejus, adjiciat. Immoratur autem in ipso loquendi genere, quod a muliere desumpsit, et spiritualement quæ in ipsa est, consolationem, uberibus et lacti comparat. Legimus enim in Cantico, vino meliora ipsius esse ubera ⁵³.

⁵¹ Act. II, 14-41. ⁵² Matth. V, 5. ⁵³ Cant. I, 4.

A γεννήσει Σιών, ὅπερ ἐπ' ἄλλων οὐ γέγονε. Πᾶν γὰρ ἔθνος, καὶ τὸ Ἰουδαίων, ἐξ ὀλίγων κατ' ὀλίγον ἀξήθεν, ἔθνος ἐγένετο. Οἷον ἐξ Ἰακώβ, οἱ δώδεκα πατριάρχαι. Ἐἶτα παῖδες ἔκγονοι, καὶ πάλιν ἀπόγονοι. Καὶ ἡ κατὰ βραχὺ προσθήκη πρὸς ἔθνος μέγα κατήνησεν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς ὑφ' ἓνα καιρὸν τὰ κλειστά μέρη τῆς οἰκουμένης ἐπλήρωσεν. Τινὲς δὲ οὕτως ἀπέδουκον· προαναφωνήσας τὴν ἄλωσιν Ἰερουσαλήμ, δείκνυσιν ὡς τὸ κατὰλειμμα σωθήσεται. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν, ἐκάουον οἱ μαθηταὶ καὶ τοὺς ἀπεκτονότας αὐτὸν εἰς μετάνοιαν, Πέτρου λέγοντος· Οἶδα ὅτι κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε. Καὶ ἐπιφέροντος, μετανοήσατε οὖν, καὶ ταῦτα λέγοντος, προσετέθησαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ψυχὰ ὡσεὶ τρισχιλῖαι. **B** Ἐἶτα τοιαῦτα διδασκόντων χρόνον διελθόντος, ἡ τῆς πόλεως ἄλωσις γέγονεν, ἥδη τῶν ἐπιχεισετέρων προσδραμόντων τῇ πίστει. Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ πρὶν ἐπιστῆναι· τὰς τῆς πόλεως ὁδύνας, καὶ τὰς συμφορὰς, τεκεῖν ἄρσεν. Οὐ γὰρ θηλύνεται ὁ ἐν Χριστῷ λαὸς πρὸς μαλακισμούς. Ἐν ἡμέρᾳ δὲ μιᾷ, διὰ τὰς τρισχιλίας, λέγει ψυχάς. Ἐγὼ δὲ φησὶν ὁ ποιήσας (ἐνήργησε γὰρ διὰ τῶν ἀποστόλων) καὶ δοῦς τὴν προσδοκίαν ταύτην. Διὰ προφητῶν γὰρ αὐτῇ Θεὸς τὴν πολυπαίδιαν ἐπήγγελλται, σωτηρίας αὐτῆς εἶνεκα.

enim effeminatur mollitie Christi populus. Quod deinde se esse, qui fecit, adjecit, quique talem ex apostolos esse operatum constet. Est enim ipsi præmissa multitudo.

C Ἄλλ' οὐκ ἐμνήσθη μου, φησὶν, οὐδὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδοῦτά με, πεπίστευκεν. Καὶ τὸ στεῖραν, καὶ γεννώσασιν, καὶ πεποιήκα. Οὐκ ἄν οὖν γέγονεν ἄπιστοι, ἐμοῦ γόνιμον δυναμένου ποιεῖν, εἰ πιστεύειν ἠθέλησεν. Τοιγαροῦν ἡ πιστεύσασα στεῖρα, πολυπαῖς ἐγένετο, ἡ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησία. Τὸ δὲ σὺ οὐκ ἐμνήσθης μου εἶπεν Κύριος, οὐ κεῖται παρά τοις ἄλλοις; ἐρμηνευταῖς. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, οὕτως εἴρηται· Μὴ ἐγὼ ὁ καθίζων καὶ τὸ τεκεῖν, οὐκ ἐκτοκίζω, εἶπεν Κύριος; ἡ ἐγὼ ὁ ἀνεκτοκίζων, καὶ συνέξω, εἶπεν ὁ Θεὸς σου; Ὁ γὰρ τῆς σωματικῆς γεννήσεως αἷτιος ὢν, πῶς τὴν μέλλουσα ἑθέρως τὸ καθόλου ἔθνος γεννᾷ, οὐκ ἐκτοκίω, πρὸς τὸ αἰεῖον αὐτῆς γέννημα προσλοθεῖν ἀβλαβῶς; ἡ πῶς συντόν τὸν τόκον, ὡς ἀφανισθῆναι ταύτης τὸ γέννημα. **D** Ἄλλὰ γὰρ λείπεται, φησὶ, τὴν νέαν χαίρειν Σιών, συγχαίρειν δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ ἀγαπῶντας αὐτήν. Λέγει δὲ τοὺς πολυτρόποις αὐτὴν διδασκαλίαις στηρίζοντας, καὶ ὅσοι πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῆς κατὰ τὸ· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες νῦν, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Τὸ δὲ πένθος, τὴν μεθ' ἰδρώτων σημαίνει τῶν ἀνδραγαθημάτων κατόρθωσιν, ἵνα τῶν θείων ἀπολαύσονται δωρεῶν. Διὸ φησὶν, Ἰνα θηλήσῃτε, καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλήσεως αὐτῆς. Τῇ δὲ περὶ γυναικὸς ἐπιμένει τροπῇ, καὶ τὴν πνευματικὴν ἐν αὐτῇ παράκλησιν μαστοῖς ἀπεικάζει, καὶ γάλακτι. Εἴρηται γὰρ πρὸς τὴν νύμφην· Ἀγαθοὶ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον.

consolationem, uberibus et lacti comparat. Legimus enim in Cantico, vino meliora ipsius esse ubera ⁵³.

Τινὲς δὲ τοῦτο πρὸς τὰς δύο διαθήκας ἐδέξαντο, ἀκολουθῶντες ἢ εἶναι λέγοντες τὴν ἀθρώως λαβὴν *γενήσασαν ἄρσεν* τῷ Θεῷ, καὶ γάλακτος εἰς ἐκτροφὴν τῶν αὐτῆς πληροῦσθαι νηπίων, ὃ δὴ λογικὸν Γάλακτος ἐκ τῶν δύο βεῦσαι διαθηκῶν. Αὐταὶ γὰρ αὐτῆς οἱ δύο μαστοὶ ἀγαθοὶ ὄντες ὑπὲρ οἶνον. *Παρακλήσεως* δὲ φησιν, ἐπειδήπερ ὁ *παρακλητικὸς* λόγος τῶν ἀτελεστέρων ψυχῶν γάλακτος κυρίως ὀνομάσθησαν, τῆς στερεᾶς τροφῆς ἐν δόγμασιν μυστικοῖς νοουμένης, ἥτις πρέπει τοῖς εἰς ἄνδρα προήκουσι τέλειον, μὴ ἐναπομείναι τῷ νηπίῳ· διὸ προσέθηκεν, *Ἰνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσῃτε ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς*· τοῦτ' ἐστὶν ἐξω θήλης γενοῦντες, καὶ ἀπογεγαλακτισμένοι. Καὶ *δόξαν* μὲν αὐτῆς ὀνομάζει Χριστὸν, ὡς καὶ Δαβὶδ, «*Τοῦ κατασκηνῶσαι δόξαν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν.*» *Εἰσόδον* δὲ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον. Οἴονε γὰρ διὰ σαρκὸς εἰς τοῦτον τὸν κόσμον ἐσεβόηκεν. *Τρυφῶσι* τοίνυν οἱ τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον μεμαθηκότες. Διὸ καὶ ὁ προφήτης παρεzeugμένως τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν μετὰ σαρκὸς ἐναργῆ ἦεν· ἀν αὐτοῦ λέγοντος· *Ἴδὸν ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτούς, ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύων δόξαν ἐθνῶν, πάλιν κἀναῦθα τὴν τῶν ἐθνῶν δόξαν* συνάπτων τῇ προλεχθείσῃ *νέα Σιών*, καὶ *ποταμῷ* παρεκτάζων τὴν δεδομένην τοῦτοις *εἰρήνην*. Καὶ ἀλλαχού δὲ φησιν· «*Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων.*» Καὶ· «*Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ.*» Καὶ πάλιν· «*Καὶ τὸν χειμάρρου τῆς τρυφῆς σου ποιεῖς αὐτούς.*» *Δόξαν* δὲ τῶν ἐθνῶν τοὺς ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότας καλεῖ, κατὰ τὸ, «*Ὁδὸς δὲ ἐκάλωσεν, τούτους καὶ ἐδόξασεν.*»

Intelligit vero per *gloriam gentium*, eos ipsos, qui de *gentium* numero fidem amplexi sunt; quale illud est, quod apud Apostolum, eosdem etiam glorificasse, quos vocavit, reperimus ⁸⁶.

Ἐξέκλιθεν δὲ εἰς τὰ ἐθνη, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ μὴ δεξαμένων αὐτὸν, πρὸς οὓς ἤθελε προηγουμένως. *Εἰρήνη* δὲ βαθυτάτη πολλῶν τῷ βεῦματι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπέκλυσεν, πνευματικοῖς νόμασι τοὺς ταύτης ἐπάρδων υἱούς. Διὰ γὰρ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, τὴν *εἰρήνην* τὴν πρὸς τὸν Πατέρα, δι' αὐτοῦ κεκερδάχασι, ὅτε τιθῆνοι τινες τοὺς αὐτῆς νηπίους ὑποβαστάξουσι, διδάσκαλοι τινες Ἐκκλησίας, ἢ ἄγγελοι, κατὰ τὸ, «*Μὴ καταφρονήσῃτε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων.*» Οἱ γὰρ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατέρος μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οἱ μὲν οὖν τέλειοι, τοὺς εἰσαγομένους ἐπ' ὤμων καὶ γονάτων, δίκην τιθηνοῦνται μητέρος. Ἐγὼ δὲ, ὡς πάντων Πατὴρ, παρακαλέσω τοὺς τῶν ὑποδεεστέρων παρακλήτορας. Διὸ φησιν ὁ Ἀπόστολος· «*Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, πρὸς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.*» Ἄν οὕτω γινόμενων, *ὄψεσθε*, φησὶ, τὴν ἐπουράνιον Ἰερουσαλήμ, ἢ

⁸⁶ Psal. lxxvii, 10. ⁸⁷ Psal. lxxvii, 10. ⁸⁸ Psal. xlv, 5. ⁸⁹ Psal. xxxv, 9. ⁹⁰ Rom. viii, 30. ⁹¹ Matth. xviii, 10. ⁹² II Cor. i, 3, 4.

Sunt tamen, qui istud ad duo testamenta retulerint, consentaneum esse arbitrati, ut quæ *marem* populum Deo confertim *peperisset*, *lacte* etiam ad infantium nutritionem impleretur: cujusmodi rationale *lactis* genus ab utroque testamento fluxurum esse constaret. Sunt enim hi fontes ipsius gemini, vino ipso præstantiores. *Consolationis* voce præterea ideo usus est, quod vicem *lactis* habeant apud imperfectiores animas sermones *consolatorii*: solidus autem cibus in abstrusorum mysteriorum ratione spectetur, qui viros decet perfectos, quos nihil, quod puerile sit, remoretur. Hinc est igitur, quod addidit, *ut postquam suzeritis, delectemini ab introitu gloriæ ejus*; eodem plane sensu, ac si sine ubere, et a lacte depellendos esse significet. *Gloriæ* præterea nomine Christum ipsum significat: ut et David, ubi in terra eorum habitaturam esse *gloriam* cecinit ⁸⁶. Quod deinde *introitus* meminit, ad incarnationis œconomiam ideo retulit, quod veluti per carnem in hunc mundum intravit. *Delectantur* ergo qui sermonem de hac ipsa re didicerunt. Et hinc igitur effectum est, ut ejus in carne manifestationem propheta statim apertam faceret, tanquam ipso ad hunc modum loquente: *Ecce ego declino ad eos, quasi fluvius pacis, et quasi torrens inundans gloriam gentium*: in quo *gloriam gentium* cum *Sione* illa, quæ recens ante nominata est, conjungit, et *pacem* quæ istis tradita est, *fluvio* facit non dissimilem. Et alicubi enim scribitur: «*Flumen Dei repletum est aquis* ⁸⁷.» Et: «*Fluminis impetus lætificat civitatem Dei* ⁸⁸.» **755** Itemque: «*De torrente deliciarum potabis eos* ⁸⁹.»

Itemque: «*De torrente deliciarum potabis eos* ⁸⁹.»

Declinavit vero ad gentes, cum ab Israelitis, quorum nomine præcipue venerat, exceptus non esset. Copioso deinde *flumine* tranquillissima *pax* Ecclesiam *inundavit*, cum spiritualibus undis hujus filios irrigaret. Per salutarem enim promulgationem *pacem* sibi cum Patre ejus opera *pepererunt*; cum, veluti nutritii quidam, infantes ipsius gestarunt, doctorum vicem in Ecclesia, vel angelorum gerentes, juxta illud: «*Ne contempseritis unum ex parvulis istis. Angeli enim ipsorum semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est* ⁹⁰.» Qui igitur perfecti sunt, eos, qui initiantur, *humeris et genibus* ipsis sustinentes, veluti *matres* nutricantur. Ego vero tanquam parens omnium, eos, qui tenuiores egentioresque *consolantur*, ipse *consolaturus sum*. Quo fit, ut hunc in modum scribat Apostolus: «*Benedictus Deus, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt; per consolationem, qua consolamur ipsi a Deo* ⁹¹.» Quæ si

VARIE LECTIONES.

Ρ γρ. ἀκόλουθον. ς Ἰσ. λ. ποιεῖ.

ita fieri contingat, *videbitis*, inquit, *cœlestem Jerusalem*; aut etiam Deum ipsum, qui finis est optatus, et *lætitia* plenus. Enimvero et Salvator ipse ideo beatos prædicat, qui mundo sunt corde, quod Deum visuri sint ⁶¹. Sequitur: *Et ossa vestra sicut herba germinabunt*. Surgent enim mortui, et excitabuntur qui jacent in monumentis ⁶², ubi rore illo, qui manat a Christo, Spiritu nimirum vivifico ditati fuerint, de quo sic apud Psaltem legitur: « Emitte spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁶³; » non aliter quam quæ in agris floruerunt, occidere, vere autem rursus oriri videmus. Ad hunc vero modum etiam *innoscet* omnibus ista fieri non humana vi, sed Dei manu; id est Unigeniti, per quem et ipsa existit mortuorum **756** suscitatio: *Quæ etiam Deum metuentibus non obscura futura est*. Ubi namque Dei *metum*, qui ex sapientia est, resumpserint (Initium enim sapientiæ timor Domini ⁶⁴), non absque manu Dei, tantam gratiam inter mortales vires suas exercere potuisse, intelligent. Illis autem, qui tales non fuerint, ea, quæ sequuntur, *minabitur*.

Sunt vero, qui a verbis istis, *vox Domini*, ita explicent, ut omnia undique justum Dei judicium velint *resonare*, hostibus quidem subjugatis et victis; Ezechias autem de templo redeunte, Deique majestatem prædicante ⁶⁵; ipsis denique, qui Deo adversabantur, ultioni traditis. Sunt tamen *pœnæs viaturi*, si pœnitere contingat, non aliter quam quæ *masculum peperit*. Obliviscitur enim *dolorum*, eo ipso quod peperit, consolationem adempta; quale est illud, quod mulierem cum genuerit, ideo lætari affirmat, quod homo in mundum editus sit ⁶⁶. Est igitur inquit, *dolorum* tempus pœnitentia prævertendum; ut tanquam puerum, vestram ipsi salutem partu enitami. Volunt autem Hierosolymis ista contigisse, quæ brevi tempore *gentes* quaslibet, suosque habitatores resumpserint. Est enim Deus ipse, qui *sterilitatem secunditatemque* largitur. Quia autem animam futuris bonis antea recrearat, ipsam *Jerusalem lætari* præcipit, non eversionem suam *lugere*, sed quæ postea secutura est, *gloriam* considerare, puerosque suos tanquam *ab uberibus* pascere: quia eos inuiturus sit Dominus, *pacemque* multam daturus, *fluviorum* more concurrentibus ad eum omnibus. Ipsis enim *gentium gloriam* largietur, ut filios ipsæ et filias *humeris* in civitatem *Jerusalem portent*, Deo ipso, *matris* instar, auxilium curamque suam adjungente, qui eos super futura calamitate *consuletur*, novaque quadam ratione, ut *ossa*, de quibus est apud Ezechielem ⁶⁷, in vitam revocet. Gestamina porro, sive onera ipsorum, honorem eum intellige, quem *de gentibus* sibi pepererunt, quo tempore, secundum præordinationem **757** Domini, cum Darii præsidio adhibitis epulis tuta

καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν, τὸ ἐφετδόν, καὶ χαρᾶς ἀνάμεστον τέλος. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ μακαρίζει τοὺς καθαρούς τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. Καὶ τὰ ὄσῳ ὕμῶν, φησὶ, πόδες δίκην ἀνθήσει. Ἐγερθήσονται γὰρ οἱ νεκροὶ, καὶ ἀναστήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, τὴν παρὰ Χριστοῦ πλουτήσαντες δρόσον, τὸ πνεῦμα δηλαδὴ τὸ ζωοποιόν. Περὶ ὧν ὁ Ψάλλον φησὶν· « Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· ὡς τὰ ἐν ἀγροῖς ἀνθήσαντα πίπτει, καὶ πάλιν ἀνίσχει τοῦ ἔαρος. Οὕτω δὲ καὶ γνωσθήσεται πᾶσιν, ὡς οὐκ ἀνθρωπίνῃ ταῦτα πεποίηκε δύναμις, Θεοῦ δὲ χεῖρ, ὁ Μονογενὴς, δι' οὗ καὶ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις. Ἡ καὶ γνωσθήσεται τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Φόβον γὰρ ἀνελιφότες Θεοῦ τὸν ἐκ σοφίας (Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου) νοήσουσιν, ὡς οὐκ ἄνευ χειρὸς Θεοῦ, τσαυτὴ χάρις εἰς ἀνθρώπους ἐνήργησεν. Τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις ἀπειλήσει τὰ ἐπαγόμενα.

Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ, *φωνῆ Κυρίου*, οὕτως ἐξηγήσαντο. Ἄντα γὰρ πανταχόθεν βοᾷ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, πολεμίων μὲν καταστρεφομένων, Ἐξέκλιου δὲ ἐκ τοῦ ναοῦ ἐπανιόντος, μὴ κηρύττοντος τοῦ Θεοῦ τὴν μεγαλειότητα, καὶ τῶν ἀντικειμένων Θεῷ τιμωρουμένων. Ἐκφεύζονται δὲ τὴν δίκην μετανοήσαντες καθὰ καὶ γυνὴ τεκοῦσα ἄρσεν. Ἐπιλανθάνεται γὰρ τῶν ὀδύων, παραμύθιον ἔχουσα τὸ τεχθὲν, κατὰ τὸ, "Ὅτ' ἂν δὲ γεννήσῃ, χαρᾶ χαίρει, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς εἰς τὸν κόσμον. Προληπτέον οὖν, φησὶ, τῇ μεταβολῇ τὸν κειρὶν τῶν ὀδύων. Καὶ ὡσπερ παῖδα, τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἀποκυήσατε. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ ταῦτα γεγενῆσθαι φασὶν ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἅπαν τὸ ἔθνος, καὶ τοὺς ἰδίους ἀπολαμβαίνουσης οἰκήτορας. Θεὸς γὰρ ὁ *στειρωσιν* διδοὺς, καὶ *γονήν*. Προεστιαθεὶς δὲ τὴν ψυχὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς, τῇ πόλει εὐφρανθήτω, φησὶν, Ἱερουσαλήμ μὴ πενθοῦσιν τὴν καταστροφὴν, τὴν μετὰ ταῦτα δὲ *δόξαν* λογιζομένη. Καὶ ὡς ἀπὸ *μαστῶν* τρέφε τοὺς παῖδάς σου, διότι ἐπισκέπεται Κύριος αὐτούς, πλειεστην *εἰρήνην* διδοὺς, καὶ πάντων *ποταμηδόν* εἰς αὐτὴν συρρέοντων. Τῶν γὰρ *ἔθνων* αὐτοῖς χαρίζεται τὴν *δόξαν*, ὡς τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, καὶ θυγατέρας ἐπ' ὧμων *φέρειν* εἰς Ἱερουσαλήμ, Θεοῦ, δίκην μητέρας, τὴν ἑαυτοῦ κηδεμονίαν παρέχοντος, ἐπὶ τῇ προλαβοῦσῃ *παρακαλοῦντος* αὐτοὺς συμφορᾶ, καὶ τρόπον τινὰ πάλιν ἀναβιῶναι ποιήσαντος, κατὰ τὰ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ ὄσῳ. Βαστάγματα δὲ αὐτῶν τὴν ἀπὸ τῶν *ἔθνων* νόει τιμὴν, κατὰ πρόταξιν Κυρίου, καὶ Δαρείου μετὰ δορυφορίας παραπέμφαντος αὐτοὺς ἐν εὐωχίᾳ τε καὶ εἰρήνῃ, τῶν ἱερῶν αὐτοῖς σκευῶν ἀποδοδόμενων, καὶ μετὰ τοῦ ναοῦ ἀνοικισθείσης τῆς πόλεως. Ὁ καὶ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φαίνεται: παρουσίαν.

⁶¹ Matth. v, 8. ⁶² Dan. xii, 2, 3; Joan. v, 28, 29. ⁶³ Psal. ciii, 50. ⁶⁴ Psal. cx, 10. ⁶⁵ IV Reg. xix, 1 seqq. ⁶⁶ Joan. xvi, 21. ⁶⁷ Ezech. xxxvii, 4 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

† γγ. αὐτά.

Τὴν ἀληθῆ γὰρ πάντες μεταδιώκομεν Ἰερουσαλήμ **A** φέροντες τοὺς ἀληθεῖς Ἰουδαίους ἐπ' ὤμων, καὶ ἰσχυροτάτων, ὅτε μετὰ χεῖρας ἔχομεν τοὺς μακαρίους προφήτας, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζοντες Ἀβραάμ· ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων μετὰ τοῦ Σωτῆρος τὰ βιβλία ταῖς χερσὶ περιφέρομεν· καὶ ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα δὲ Ἰερουσαλήμ ἀληθῆς ὁ λόγος, εἰς ἣν σπεύδουσι βασιλεῖς καὶ ἔθνη διὰ τὸν Σωτῆρα.

que libros *manibus* circumferimus. Est præterea de *Jerusalem*, quæ hic habetur, minime mendax oratio, ad quam et reges ipsos, et gentes etiam propter

15-κδ'. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἦξει, καὶ ὡς καταγίγῃς τὰ ἄρματα αὐτοῦ ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδικήσιν, καὶ ἀποσκορακισμὸν αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρός. Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ, πᾶσα σάρξ. Πολλοὶ τραυματῆται ἔσονται ὑπὸ Κυρίου, ἀγνιζόμενοι, καὶ καθαρικόμενοι εἰς τοὺς κήπους, καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἔσθοντες κρέας ὕειον, καὶ τὰ βδελύγματα, καὶ τὸν μῦν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται, εἶπε Κύριος. Κἀγὼ τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ τὸν λογισμὸν αὐτῶν ἐπίσταμαι, κ. τ. λ.

Τὰς τῶν πιστευσόντων ἐπαγγελίας εἰπὼν, καὶ ὡς ἀπειλήσει τοῖς ἀπειθήσασιν τὴν ἀπειλήν, ἐκτίθεται νῦν τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν, δηλῶν ὅτε ἦξει μετὰ τῆς δόξης τοῦ Πατέρος, καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Τὸ δὲ ὡς πῦρ, ἐν πυρὶ ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. Ἄρματα δὲ λέγων, τοὺς ἀγγέλους, καὶ τὰς περὶ αὐτὸν δυνάμεις δηλοῖ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· « Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων. » Ὡς καταγίγῃς δὲ ἦξει τοῖς τιμωρίας ἀξίοις. Ὁ δὲ ἀποσκορακισμὸς δηλοῖ τὴν τούτων ἀποβολήν, ἐροῦντος· « Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· » ἡ δὲ ῥομφαία τὴν τιμωρίαν σημαίνει, συνήθως ἅμα καὶ φοβερῶς τοῖς ἀκρωμένοις. Τοιοῦτον τὸ ἀποστολικόν· « Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμεταμέλητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὄργην, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἐπιφέρει δὲ τισιν ἠτοίμασται μάλλον τὸ πῦρ, καὶ εἰ μὲν πρὸ τῆς ἐπιδημίας, τοῖς μὴ κατὰ νόμον ἀγνιζομένοις φησὶ σπιδῶ τε διαμάλεως, καὶ θυσίαις, εἰ δὲ μετὰ ταύτην, τοῖς ἀντὶ τοῦ Θεοῦ βαπτίσματος, ὕδατι κήπο ὑψιλῶ, ἢ καὶ μεμαγευμένων καθαιρομένοις, ἐν ὄρυμοις τε καὶ ἄλσεσιν ἔνθα καὶ τὰς λατρείας προσέφερον. Περιηγνίζοντο γὰρ πυρὶ τε καὶ ὕδατι, ψυχῆς μολυσμοὺς διὰ τούτων ἐκπλύνειν οἴμενοι, οὗς

D ἐξ ἀσελγείας καὶ φόνων ἐναπαμάξαντο. Sin autem, ad ea, quæ eundem secuta sunt, respicis, eos ipsos innuit, qui pro divino baptisate, mæra *hortensi* aqua, aut etiam magica, in saltibus et ubi sacris operabantur, lustrabantur. *Igne* siquidem et *aqua* lustrabantur, ita sordes animæ, quas cæde et libidine contraxerant, eluere se existimantes.

Ἄντ' δὲ τοῦ· Καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἔσθοντες ἰ κρέας ὕειον, ὁ Σύμμαχος φησιν· Ὅπισθ' ἀλλήλων ἐν μέσῳ ἔσθόντων τὸ κρέας τὸ χοίρειον, οὐκ αὐτοὺς λέγων ἔσθαι, μεταξὺ δὲ ζῆν τῶν ἐθνῶν, διὸ σὺν αὐτοῖς ἀπολούνται, τοῦ Θεοῦ μὴ μόνον πράξεις

⁶⁶ Ill Esdr. v, 4 seqq. ⁶⁷ Matth. xxv, 31 seqq. ⁶⁸ Psal. lxxvii, 48. ⁶⁹ Matth. xxv, 41. ⁷⁰ Rom. 11, 5.

A pace dimissi sunt; cum ipsis etiam reddita est supellex, cum templum denique, ipsaque civitas instaurata sunt ⁶⁶: quod etiam post Salvatoris adventum contigisse videtur. Ad veram enim omnes *Jerusalem* tendimus, veros *Judæos in kumeris et gentibus portantes*, cum beatos *in manibus* prophetas gestamus, qui in Deum Abrahami spes nostras collocamus. Apostolorum rursus, Salvatoris *Jerusalem*, quæ hic habetur, minime mendax oratio, ad quam et reges ipsos, et gentes etiam propter Salvatorem properare certum est.

VERS. 15-24. *Ecce enim Dominus, quasi ignis teniet, 758 et quasi tempestas currus ejus, ut reddat in furore ultionem, et increpationem suam in flamma ignis. In igne enim Domini judicabitur omnis terra, et in gladio ejus cadet universa caro. Multi vulnerati erunt in Domino. Qui sanctificantur, et purificantur in hortis, et in liminibus, comedentes carnem porcinam, et abominationes, et murem, simul consumentur, dicit Dominus. Et ego opera eorum, et cogitationes eorum novi, etc.*

Postquam eorum promissiones, qui credituri essent, et ea, quæ se pertinacibus minaturum dixit, enarravit, exponit jam gloriosum ejus adventum, demonstrans quo tempore Patri gloria, et angelis ejus comitatus, vivos et mortuos judicatum venturus sit ⁶⁶. Quod autem sicut ignis habemus, in igne cæteri dixerunt interpretes. **759** *Currum* deinde nomine, angelos, et, quæ ipsum ambiunt, potestates intellexit: quale illud est, quod apud Psaltem in hæc verba legitur: « Currus Dei decem millibus multiplex, millia exuberantium ⁶⁷. » *Venturum* præterea, quasi tempestatem, adjicit; ut eos, qui digni sunt, ulciscatur. Quod rursus *increpationis* verbo usus est, eorum a se rejectionem significavit, qui a se eos discedere, qui sempiterno igni devoti essent ⁶⁸, jussurus fuerat. Significat porro ultionem *gladius*, qui mos simul et usitatus est, et metum audientibus incutit, quale est apud Apostolum illud: « Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram ⁶⁹, » et quæ deinceps. Adjicit rursus quibus præcipue sit *ignis* iste præparatus. Quæ si ad tempora, quæ adventum præcesserunt, retuleris; de his, qui minime secundum legem vitulæ cinere, et sacrificiis purificati fuerint, intellexerit.

Verum quo loco, *Et in liminibus comedentes carnem porcinam*, habemus, ita vertit Symmachus: *Retro se mutuo in medio comedentes carnes suillas*: non ut eos *comedere* significet, sed inter gentes vivere, ideoque cum illis esse perituros; cum

⁷⁰ Psal. lxxvii, 48. ⁷¹ Matth. xxv, 41. ⁷² Rom. 11, 5.

VARIÆ LECTIONES.

ε γρ. κήπου ψιλῶ. ἰ ἔσθοντες.

non corporis tantam, sed mentis etiam actiones
Deus intueatur. Cujus generis est illud, ubi « Im-
perfectum meum viderunt oculi tui ⁷⁵, » legimus.
Non desunt vero, qui *abominationes* non ad cibos,
sed ad idola retulerunt; quod illi eo usque, aiunt,
progressi essent, ut *murem* fortasse, quem cole-
rent, in delubris haberent. Sunt tamen aliqui, qui
mares terrestres etiam nunc *comedant*. Ubi porro
congregaturum se linguam omnem dixit; etiam *glo-
riam suam visuros esse, superque eos signum se re-
licturum*; et ex iis, qui **760** *salvati fuerint, esse se*
missurum adjecit. Quod apertius in Evangelii in-
quit, ubi ait: « Cum autem venerit Filius homi-
nis in gloria Patris sui, et omnes angeli cum eo,
tunc sedebit super sedem majestatis suæ; et con-
gregabuntur ante eum omnes gentes ⁷⁶, » et quæ
postea. Ut autem ostenderet, qui de gentibus pro
merito *salvandi erant*, ad primum adventum re-
versus est: ad quem et illa, quibus *linguas se*
congregaturum dixit, referentes nonnulli, recapitu-
lationem totius esse prophetiæ arbitratur; cum
aiunt, quæ deinceps dispensationis in carne virtutem
citur, *gentium* vocationem significare; utque
bitur.

Legem enim veterem, *gentem* unam, unamque
linguam congregasse, Christum autem gentes uni-
versas, et eos, qui de Israele *salvati sunt*, cum au-
dire ista gentes omnes præcipit: quibus etiam
gloriam ipsius videre contigit, cum divina Evange-
lii promulgatione æqualem esse Patri, mirabiliaque
opera edere, et mortuos in vitam revocare didi-
cissent; non Judæorum more quærentes cur, cum
homo esset, Deum se profiteretur ⁷⁷: sed uno con-
sensu Dei *viventis esse Filium* asserentes. Est
porro *super eos signum crucis* venerandæ positum:
vel, ut Paulus ait: « Obsignati sumus spiritu red-
emptionis ⁷⁸. » *Ex ipsis* rursus cum *se missurum*
ad gentes dixit, de iis qui petierant intellexit; quos
simul *consumptum* iri monuerat. Quorum quæ
salvatæ fuerint reliquæ, ad harum atque illarum
gentium vocationem *emittentur, et videbunt glo-
riam meam*. Juxta quod antea dictum est ⁷⁹, ubi illos
eum esse visuros, quibus minime renuntiatus est;
et rursus, ubi se notum iis factum esse, a quibus
minime interrogabatur, affirmavit. Qui ubi cum
signo meo ambulaverint, inquit, eos ipsi, qui de
gentibus sunt, *fratres* efficiant, et *donum adducent*
Domino. Quo fit, ut exsultantes, eos ipsos gaudi-
um et coronam nominent ⁸⁰. Ut autem sine **761**
labore conversum iri *gentes* indicaret; id ipsum
sumpta ab iis metaphora, qui vehiculis feruntur,
demonstravit; tanquam eos nulla non quiete di-
gnetur Deus. Sunt vero Deo grati æque futuri,
atque *victima*, quæ legitime non sine canticis et
laudum prædicatione, ipsi offertur. Quod vero *ex*

⁷⁵ Psal. cxxviii, 16.

⁷⁶ Matth. xxv, 31, 32.

⁷⁷ Joan. x, 33.

⁷⁸ Ephes. iv, 50.

⁷⁹ Isa. lxi, 6.

⁸⁰ Philipp. iv, 1.

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁵ γρ. καὶ ὡς. ⁷⁶ λ. ἰσ. Χριστός. ⁷⁷ ἰσ. σπέρμα.

ὁρῶντος, ἀλλὰ καὶ λογισμούς. « Ὅποιόν ἐστι τὸ,
Ἀκατέργαστόν μου εἶδσαν οἱ ὀφθαλμοὶ σου. » Τι-
νὲς δὲ τὰ βδελύγματα, οὐκ ἐπὶ βρωμάτων, ἀλλ' ἐπ'
εἰδώλων ἐδέξαντο, ὡς καὶ μῦν φασιν, ἴσως ἐν σηκοῖς
ἔχειν σεβόμενον. Πλὴν τοὺς ἀρouraίους τινὲς εἰσέτι
νῦν ἐσθλοῦσι μῦς. *Συνάξαι δὲ πᾶσαν γλῶσ-
σαν* εἰπὼν, « Ὁφθαλμοὶ, φησὶ, τὴν δόξαν μου, καὶ
καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖον, καὶ ἐξαποστελῶ
ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους. » Ὁ σαφίστερον ἐν Εὐαγγε-
λίῳ φησὶν: « Ὅτι ἂν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι
μετ' αὐτοῦ, καὶ συνάξουσιν πάντα τὰ ἔθνη, » καὶ τὰ ἐπὶ
τούτῳ. « Ὡς ἂν δὲ δεῖξῃ τῶν ἐθνικῶν τοὺς κατ' ἀξίαν
σωθησομένους, ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἀνέδραμειν παρου-
σίαν· περὶ ἧς καὶ τὸ, *συνάξαι τὰς γλῶσσας*, τινὲς
B ἐξείληφασιν ἀνακεφαλαίωσιν εἶναι τῆς ὅλης προφη-
τείας, τὰ ἐντεῦθεν εἰπόντες τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονο-
μίας τὴν δύναμιν ἀπ' ἀρχῆς, μέχρι τέλους, ὡς ἐν
βραχεὶ περιέχοντα, δηλοῦντα τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν,
ὡς ⁸¹ καὶ τοὺς ἀποστόλους ⁸² ἀναδείξας περὶ πάντων
ἔθνους προσκυρηθήσεται.

ab initio ad finem, veluti compendio, comple-
designatis Christus apostolis ab omni *gente adora-*

Ἔ μὲν γὰρ παλαιὸς νόμος ἐν ἔθνος, καὶ μίαν
γλῶσσαν συνήγαγεν. Ὁ δὲ Χριστὸς πάντα μετὰ
τῶν *σωθέντων* ἐξ Ἰσραὴλ λέγων Ἀκούσατε ταῦτα
πάντα τὰ ἔθνη. Οἱ καὶ *τεθεῶνται τὴν δόξαν αὐτοῦ*,
μαθόντες διὰ τοῦ θελοῦ κηρύγματος, ὡς ἴσως ἐστὶ τῷ
Πατέρει, θαυματουργεῖτε μέχρι καὶ νεκρῶν ἀναστά-
σεως, καὶ μὴ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους εἰπόντες: « Διατί
οὐ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν; » συμφωνῶν δὲ
C λέγοντες: « Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ἐφ' ὧν
καὶ τέθειται *σημεῖον* τοῦ τιμίου σταυροῦ· ἢ κατὰ
Παῦλον εἰπόντα: « Ἐσφραγίσθημεν τῷ πνεύματι
τῆς ἀπολυτρώσεως. » Ἀπ' αὐτῶν δὲ, φησὶν, *ἀποστελῶ*
ἐπὶ τὰ ἔθνη, δηλονότι τῶν ἀπολλυμένων, περὶ ὧν
ἐλέγχο: Ἐπὶ τὸ αὐτὸ *ἀναλωθήσονται*. Ἐξ ὧν *δια-
σωθὲν* τὸ κατάλειμμα πρὸς τὴν τῶν ἐθνῶν τῶνδε
καὶ τῶνδε κλήσιν *ἀποσταλήσεται, καὶ δύνονται*
μου τὴν δόξαν, κατὰ τὸ ἤδη ῥηθέν. Οἱς οὐκ ἀνηγ-
γέλη, περὶ αὐτοῦ ἔφονται καὶ πάλιν: « Ἐμφανὲς ἐγε-
νόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. » Οἱ μετὰ τοῦ στ-
μελοῦ τοῦ ἐμοῦ πορευθέντες, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν
ἀδελφούς ἀπεργάζονται, καὶ ὄρων προσάξουσιν
τῷ Θεῷ. Διδ καὶ καυχώμενοι, χαρὰν αὐτοῦ καὶ στέ-
φανον ὀνομάζουσι. Τὸ δὲ ἀπονὸς τῆς τῶν ἐθνῶν
D ἐπιστροφῆς ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐν δόξῃ κομιζο-
μένων παρίστησι, πάσης αὐτοῦ ἀνεπαύλης ἀξιοῦν-
τος Θεοῦ. Ἔσονται δὲ κεχαρισμένοι Θεῷ, ὡς *θυσία*
νομίμως προσαγομένη μετ' ὕδατος, καὶ δοξολογίας.
Ἀπ' αὐτῶν δὲ, φησὶ, *λήψομαι ἰσραεὶς καὶ λευῖτας*,
καὶ τὸ ἐκ τῶν ἀποστόλων ⁸³, καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐθνῶν
ἀληθέστερον. Λοιπὸν παραδειγματικῶς τὸ τῆς ἐλ-
πίδος τῶν κεκλημένων ἀσάλευτον δείκνυσιν. *Ὁὐρανῶν*

γὰρ καὶ γῆς ὁ ἀνακαινισμὸς πέρας οὐκ ἔξει. Οὕτως ἔσται τὰ καθ' ἡμᾶς. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. Τὸ συνεχὲς δὲ τῆς εὐσεβοῦς λατρείας διὰ τῶν ἐν νόμῳ παρίστησι τυπικῶν. significat. Ut enim, ait, *cœli et terræ renovatio* finem habitura non est; sic sunt, quæ a me prodeunt æterna futura. Deum enim nunquam donorum suorum vocationisque pœnitet. Pii deinde cultus perpetuitatem per ea, quæ sunt in lege, demonstrat.

Τινὲς δὲ τὸ ἀξιοῦσι τοὺς ἀδελφοὺς, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συντελείας φασὶν ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, ὅτεπερ ἐν ἀγγελικῷ, κατὰ τὸν Ἥλιαν, ἀναληφθῆσονται ἄρματα, φωτὶ θείῳ περιλαμπόμενοι. Καὶ δῆλον ἐκ τῆς Ζαχαρίου προφητείας. Ἰπποὺς γὰρ διαγράψα· καὶ ἄρματα, ὀνόματι τινὲς ἀγγελικὰς συνηγίετο. Λαμπαρνὰὶ δὲ ἡμιόνων τὰ τῆς ἀναστάσεως σημαίνουσι σώματα, διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐκλάμπουσαν δόξαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν λαμπαρνῶν ἡμιόνων μετὰ σκιαδίων, ὁ Σύμμαχος, ἐφ' Ἰπποῖς, καὶ ἐν ἄρμασι, καὶ ἐν λεκτίσι, καὶ ἐν καρούκαις, καὶ ἐν φορελοῖς, ἐρμήνευσεν, δι' ὧν σωματικῶς εἰρημένων διὰ τοὺς ἀκούοντας, ἢ δι' ἀέρος μετάρσιος εἰς οὐρανὸς πορεῖα σημαίνεται, κατὰ τὸ, « Ἀρπαγισμέθα ἐν νεφέλαις, » τὰ νῦν ῥηθέντα σαφηνίζον ὀνόματα. Εἰς τὴν ἀτίαν δὲ πόλιν κομίζονται, περὶ ἧς φησιν· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν. » Καὶ· « Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. » Ἀντὶ δὲ τοῦ μετὰ ψαλμῶν, ἐν σκεύει καθαρῷ ἐρμήνευσεν Σύμμαχος. Ὅς γὰρ οἱ πάλαι, φησὶ, τὰς νομικὰς θυσίας κατὰ νόμον ἐπὶ τῆς ἐπιγείου προσέφερον Ἱερουσαλήμ· οὕτως ἤξουσιν ἐκεῖνοι μετὰ τῶν ἰδίων καρπῶν δῶρα κομίζοντες, ἅπερ ἕκαστος ἐν ψυχῇ παρεσκευάσεν.

offerebant Jerusalem, sic venient illi cum fructibus suis dona ferentes, quæ quisque in anima, tanquam vase, præparavit.

Εἰτὰ φησιν· Καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι (ποίων, ἀλλ' ἢ τῶν κατελεγεμένων ἐθνῶν;) ἱερεῖς καὶ Λευῖτας. Εἰ γὰρ καιρὸς οὐρανὸς ἔσται, καὶ γῆ καὶ Ἱερουσαλήμ, ἀκλόουθον εἶναι καὶ καιροὺς λειτουργῶν. Δι' ὅπερ ἔφασκεν· « Οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. » Ἀπίθανον γὰρ ἐξ Ἰουδαίων εἰπεῖν, ἤδη παρ' αὐτοῖς τούτων προφρεστώτων. Πῶς δ' ἂν ἐξ ἱερῶν ἱερέας, καὶ ἐκ Λευιτῶν εἰλήψωι Λευῖτας, πάσης τῆς Λευι φυλῆς ἐπὶ τούτους διηρημένης, οὐς ἀπεικάζει οὐρανῶ τε καιρῷ, καὶ γῆ; περὶ γὰρ τῶν πρώτων ἐρρέθη· « Ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται. » Καὶ πάλιν· « Ἐλεγῆσεται γ, ὡς βιβλίον, ὁ οὐρανὸς, καὶ φθορᾶ φθαρήσεται ἡ γῆ. » Τοῦ δὲ μέλλοντος αἰῶνος ἀπαρχὴ Χριστός· ἔπειτα, οἱ τοῦ Χριστοῦ· εἰτα, οὐρανὸς καὶ γῆ καιρῶ. Τούτων τῶν ὀυρανῶν τὴν βασιλείαν τινῶν ἔφη μακαρίζομένων εἶναι, καὶ ἄλλω ἂ τὴν κληρονομίαν τῆς γῆς. Τῶν γὰρ παρὰ τῷ Πατρὶ μονῶν τῶν μὲν οὐσῶν ἐλαττόνων, τῶν δὲ κρείττωνων, τῆ πρὸς ἀλλήλας δόξουσι σχέσει αἱ μὲν τῶν ὑπ' αὐτά;

⁷⁹ Rom. xi, 5. ⁸⁰ IV Reg. ii, 1 seqq. ⁸¹ Zachar. vi, 1 seqq. ⁸² I Thess. iv, 16. ⁸³ Galat. iv, 26. ⁸⁴ Hebr. xii, 22. ⁸⁵ Luc. xxi, 33. ⁸⁶ Jerem. vii, 54. ⁸⁷ Apoc. xxi, 1. ⁸⁸ Matth. v, 1 seqq. ⁸⁹ Joan. xlv, 2.

VARIÆ LECTIONES.

γ γρ. ἐλιχθήσεται. ἂ ἰσ. τοιοῦτων. ἂ γρ. ἄλλως.

his sumpturum se sacerdotes et levitas ait; de nomine apostolorum, et gentium etiam, quod verius sit, intellexit. Eorum deinceps, qui vocati sunt ⁷⁹, inconcussam spei fortitudinem manere exemplo

Sed reperias nonnullos, qui quod *adducturos fratres* dixit, ipso consummationis tempore ad cœlestem Jerusalem referri velint; cum in curru angelico, ut Elias, lumine divino fulgentes assumuntur ⁸⁰: quod ipsa etiam Zachariæ prophetia manifestum est ⁸¹. Cum enim *equos et currus* describit, virtutes quasdam angelicas innuit. Significat porro *lampenis mulorum* corpora ea, quæ resurrectionem adepta sunt, propter relucere in eis *gloriam*. Sed pro *lampenis mulorum cum umbraculis*, vertit Symmachus, *in equis, et in curribus, et in lecticis et in carrucis, et in ferculis*: quibus quidem propter auditores corporaliter usurpatis, ipsa sublimis ad cœlum per aerem profectio demonstratur: quale est illud, quo nos in nubibus rapiendos esse legimus ⁸², ubi quæ hoc loco de curribus dicuntur, aperte explicantur. Quod autem *in sanctam civitatem ferri eos* dicit, eam ipsam intelligit, de qua isthæc antea usurpavit: « Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est ⁸³. » Et: « Accedite ad montem Sion et civitatem Dei viventis, cœlestem Jerusalem ⁸⁴. » Quo deinde loco *cum psalmis* habemus, *in vase mundo* interpretari Symmachum reperias. Ut enim veteres, inquit, *C legales victimas* ex legis instituto **762** in terrena

Sequitur deinde, *et ab eis* (sed quibus, nisi ab enumeratis gentibus?) *sumam sacerdotes et levitas*. Si enim *cœlum* ipsum, *terraque et Jerusalem nova* futura sunt, sequitur *et novos* etiam habituram esse ministros: indeque est, in quod priorum non esse recordaturos, neque ea in corpore ascensura, significavit. Esset enim ineptum ex Judæis sumi affirmare, qui istis jamdudum apud eos præfuerint. Qui porro *ex sacerdotibus sacerdotes, ex levitis levitæ* sumi potuissent, cum in hos divisa esset tota tribus *levitica*, quos *cælo novo et terræ novæ* similes esse dicit? De primis enim dictum est: « Cœlum et terra transibunt ⁸⁵. » Et: « Corruptione corrumpetur terra ⁸⁶. » At sunt futuri sæculi primitiæ **D** Christus ipse; postea vero, qui Christi sunt. Deinde: *Cœlum et terra nova* ⁸⁷. Talium igitur quorundam, qui beati dicuntur, esse innuit regnum *cœlorum terraque* adeo possessionem ⁸⁸. Cum enim mansionum, quæ apud Patrem sunt ⁸⁹, aliæ quidem minorum, aliæ autem præstantiorum sint; si inter

se conferantur, *cæli* quidem alia, habita ad inferiores ratione, esse videbuntur; *terræ* autem cæteræ, si cum iis, quæ superiores sunt, comparentur. Quæ tamen sunt omnes continuæ et perpetuæ. Sunt enim temporaria, quæ in oculorum aspectum cadunt; perpetua autem, quæ cerni non possunt⁹⁰. Quod si signa sunt et imagines, quæ lege continentur, juxta quod umbram futurorum bonorum eandem habere dixit Apostolus⁹¹: consentaneum est, ut *cælestium* nomine, et festa ipsa, et *menses*, et *Sabbata* intelligamus, de quibus non hujus temporis fuerit exacte disputare. Verum, quemadmodum Judæi multas alioquin urbes incolentes, unam habitabant *Jerusalem* cultus sanctitate præcipuam, in qua stans temporibus, qui cæteras incolabant, sacrorum causa conveniebant, sic intelligendum est eximiam in *cælis* inesse cæteris inaccessam filii Dei pontificis maximi sanctitatem; **763** cui soli fas sit ad Patris divinitatem sinumque accedere: cum stans alii temporibus (quæ quidem ista esse intelliguntur, et qui ibi sunt anni, ad quos propheta quidam respiciens, annos æternos in memoria habuisse se et meditata esse dicebat⁹²) ad eximiam cælorum civitatem transeant, Dei regno, et iis, qui ad summum beatitudinis fastigium pervenerunt, ascriptam mansionem; qua tamen non ii privabuntur, qui inferiores fuerint, sed periodis quibusdam ad cælestes solemnitates appellentes, divinæ et immortalis cujusdam lætitiæ, ineffabiliumque bonorum fiant participes: quibus cum exsaturati fuerint, ad suas ipsi mansiones redibunt, ubi *Sabbatismus* ipsaque adeo animarum requies vera sunt.

Significantur vero *carnis* appellatione, *gentes* C *ipsæ*. Quale est illud: « Et videbit omnis caro salutem Dei⁹³. » Et illud: « Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt⁹⁴. » Sic autem loquitur, ne de se ista eum usurpare putent Judæi. Quo fit, ut de omni mortalium genere intelligat: quos quidem *venturos* esse significat. Sunt vero *Jerusalem* illius cives, multa millia (inquit Apostolus⁹⁵) angelorum, Ecclesia primogenitorum. Ibi erunt in perpetuum, qui Deo ministrantes, sub pontifice maximo degent. *Videbunt* porro omnes impiorum interitum, animo agitates, quantis illi bonis privati sint. Verum, quo loco *membra* dixit, *extrema* Symmachus interpretatus est. Sed quorum *membra*, si non eorum, intellexit, de quibus initio scribens, filios se genuisse et exaltasse⁹⁶, a quibus seipsum despici contigit, affirmavit? quos longe a se remotos, qui de *Jerusalem* exituri sunt, videbunt, et qui ad suas singuli mansiones revertentur. Significat porro *terris* appellatione, assiduam eorum, quæ singuli peccavimus, in pœnitendo conscientiam; quæ tantorum bonorum privatione animam remordens, suorum omnes scelerum recordatione accuset. Fuerit deinde *ignis* ipse *inextinguibilis*, qui sem-

⁹⁰ II Cor. iv, 48.⁹¹ Hebr. x, 1.⁹² Psal. lxxvi, 6.⁹³ Isa. lvi, 10; Luc. iii, 6.⁹⁴ Joel ii, 28.⁹⁵ Hebr. xii, 22.⁹⁶ Isa. i, 2.

οὐράνιοι^b, αἱ δὲ τῶν ὑπὲρ αὐτὰς γῆ. Διηνεκεὶς δὲ πᾶσαι: Τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. Εἰ δὲ σύμβολα καὶ εἰκόνες τὰ νομικά, κατὰ τὸ, « Σκιάν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν » ἀκόλουθον οὐρανίους νοεῖν, ἑορτάς, καὶ μῆνας, καὶ Σάββατα, ἅπερ ἐξετάζειν οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ. Πλὴν, ὡς περ Ἰουδαῖοι πόλις ἔχουν πολλὰς, κρείττων δὲ Ἰερουσαλήμ ἢ τὸ ἅγλασμα φέρουσα, εἰς ἣν, κατὰ καιροῦς, οἱ τὰς ἄλλας ἐκκοῦντες ἀτήντων, τὴν θρησκείαν ἐπιτελέουσιν: οὕτως νοητέον ἐν οὐρανοῖς ἅγλασμα ὑπάρχειν ἐξαιρετόν, πλὴν τοῦ ἀρχιερέως Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἕβαστον ὑπάρχον τοῖς ἄλλοις, ὃ μόνῳ θέμις τῆ τοῦ Πατρὸς πελάζειν θεότητι, εἰς τε κόλπους· τῶν ἄλλων καιροῦς τεταγμένοις (οἵτινές ποτε οἱ καιροὶ νοοῦνται οὗτοι, καὶ τὰ ἐν τῇ τακεῖ^c, ὧν τις προφήτης ἐν περινοῖα γενόμενος ἔλεγε· « Καὶ ἔτη αἰώνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα ») διαβαινόντων ἐπὶ τὴν ἐξαιρετόν οὐρανόπολιν, τῆ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ ἀφωρισμένην μονήν, καὶ τοῖς εἰς ἄκρον μακαριότητος ἡχοῦσιν, ἧς οὐ στερήσονται: οὐδὲ οἱ ὑποβεθηκότες, κατὰ δὲ περιόδους τινὰς ἐν οὐρανοῖς ἑορταῖς ἀφικνούμενοι, ἐνθέου τε καὶ ἀλφειοῦ τινὸς εὐφροσύνης μεταλήφονται, ἀρρόητων ἀγαθῶν ἀπολαύουσιν, ὧν ἐμφορηθέντες εἰς μονὰς τὰς ἑαυτῶν ἐπανήξουσιν, ἐκεῖ^d Σαββατισμὸς ἀληθῆς καὶ ψυχῶν ἔστιν ἀνάπαυσις.

Σὰρξ δὲ πᾶσα τὰ ἔσθη, κατὰ τὸ ῥηθέν· « Καὶ βψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἄλλα χροῦ· « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν. » Οὕτω δὲ λέγει, ἵνα μὴ περὶ αὐτῶν ταῦτα λέγεσθαι νομίσωσιν Ἰουδαῖοι· δι' ὃ πᾶν ἀνθρώπων γένος δηλοῖ. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἤξουσιν. Οἱ δὲ τῆς Ἰερουσαλήμ ἐκεῖνης πολλοὶ εἰσιν αἱ μυριάδες, κατὰ Παῦλον, ἀγγέλων, ἢ Ἐκκλησία πρωτοτόκων. Ἐκεῖ διὰ παντὸς ἔσονται λειτουργοὶ Θεοῦ ὄντες, ὑπ' ἀρχιερεῖ τῷ μεγάλῳ ταττόμενοι. Πάντες δὲ δψονται τῶν ἀσεθῶν τὴν ἀπώλειαν, ἐννοοῦντες οἷων ἀγαθῶν ἐστερηθήσαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τὰ κῶλα, τὰ ἔσχατα Σύμμαχος ἔφησεν. Τίνων δὲ τὰ κῶλα; περὶ ὧν ἔλεγε κατ' ἀρχάς· « Υἱὸς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Οὗς μακρὰν ἑαυτῶν D ὄντας οἱ ἐκ τῆς Ἰερουσαλήμ ἐξιόντες θεάσονται, καὶ ἐπὶ τὰς οἰκείας μονὰς ἐπανήξουσι. Σκώληκα δὲ φησιν ἀτελεύτητον τὴν ἐν τῷ μετανοεῖν τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων συνείδησιν, ἐν τῷ τοιοῦτων ἀγαθῶν ἐστερηθῆσαι δακνομένων αἰετὴν τὴν ψυχὴν, καὶ κατηγορούντων ἑαυτῶν ἐπὶ τῇ φθασάσῃ κακίᾳ. Πῦρ δὲ ἀσβεστον, τὸ ῥηθέν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, αἰώνιον, ἡτοιμασμένων^e τῷ διαβόλῳ· σαρξὶ δὲ εἰς ὄρασις ἔσονται τῆ μὴ κολαζομένη, περὶ ἧς ἔφη· Ἥξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιόν μου. Ἡ τὸ τῶν

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. οὐρανοί.^c Ἰσ. ἔτη τὰ ἐκεῖ.^d γρ. ὄπου.^e γρ. ἡτοιματμένον.

κολαζομένων δΰεται τέλος αὐτῶν ἀγαθῶν ἀπο-
 λαύουσα. Τινὲς δὲ ταῦτα δηλοῦν ἔφασαν τὰς ἐπενε-
 χθείσας Ἰουδαίους συμφορὰς ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων χει-
 ρὸς εἰς σφαγὴν δεδομένοις. Οἱ καὶ ἐν τῇ σαρκὶ γε-
 γόνασι θεατοὶ, καὶ μονονουχὶ δίκην ἀτελεύτητον πά-
 σχουσιν. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς διὰ χρηστῶν καὶ φο-
 βερῶν ὁ Θεὸς τοῦς Ἰουδαίους προτρέπεται, ὅς γε καὶ
 παρουσίαν ἰδίαν καταπαγγέλλεται. Ἡ δὲ παρουσία
 οὐ καθ' ἓνα τρόπον νοεῖται. « Καὶ γὰρ οὐ μὴ τελέσητε
 τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ, ἕως ἂν ἔλθῃ, φησὶν, ὁ Υἱὸς
 τοῦ ἀνθρώπου. » Ὅπερ εἶπεν οὐ δῆπου τὴν ἔνδοξον
 αὐτοῦ παρουσίαν δηλῶν, τὴν δὲ κατ' ἐνέργειαν αὐτοῦ
 πρὸς αὐτοὺς ἐπιφοίτησιν, ὡς καὶ νῦν τὴν αὐτῶν
 ἐπίσκεψιν ὑπεδήλωσεν εἰς ἡμᾶς, λέγων, ὡς ἐπισυν-
 ἀξει αὐτοὺς ἐκ πάντων τῶν ἔθνων, εἰς ἃ διασπα-
 ρέντες τὰς ἐκείνων γλώσσας ἐξέμαθον, ἀθετησάντων
 δὲ αὐτῶν Χριστὸς τὰ ἔθνη συνήγαγεν, ὡπερ
 ἤξουσιν τοὺς καλέσαντας αὐτοὺς ἀποστόλους τῇ
 μνήμῃ φέροντες, καὶ ζηλωταὶ τούτων γινόμενοι. Ὡν
 τὴν εὐθυμίαν διὰ τῶν ὀχημάτων δηλοῖ, ἥτις ἐδηλοῦτο
 πρῶτως διὰ τοῦ εὐνούχου [λείπει].

A piternus a Salvatore nuncupatus diabolo præparari
 dicitur⁹⁷. *Erunt item in conspectum omni carni,*
quam non ipsa attinget ultio, de qua dixit, Veniet
omnis caro, 764 ut adoret coram me : aut eorum,
 qui punientur, finem esse visuram significat, cum
 bonis ipsa potiatur. Non desunt tamen aliqui, qui
 verbis istis, acceptas a Romanis injurias signifi-
 cari Judæis arbitrentur, quorum manu sunt neci
 traditi, qui rursus in carne spectabiles effecti, po-
 nas etiam fere perpetuas patiuntur. Alii vero
 Deum, tanquam rerum utilium et metuendarum
 demonstratione, Judæos putant adhortari, qui
 suum etiam adventum denuntiet, sed non uno eum
 ipsum modo intelligi. « Non enim, inquit, civitates
 Israel confeceritis, donec veniat Filius hominis⁹⁸, »
 quod est ab eo usurpatum, non quidem, ut glo-
 riosum adventum, sed ut effectum suum ad eos ac-
 cessum demonstraret, ut et hoc loco suam in eos
 propensionem et curam, eo ipso, quod illos ex
gentibus omnibus, in quas dispersi linguas eorum
didicerunt, congregaturum se significat. Quod cum

eos aspernari contigisset, sunt a Christo *gentes congregatæ*, quæ et ipsæ *venient*, apostolos ipsos,
 a quibus vocati sunt, in memoria habentes, illos imitantes : quarum animi alacritatem per vehicula
 innuit, quæ prius significabatur per eunuchi. . .

⁹⁷ Matth. xxv, 41. ⁹⁸ Matth. x, 23.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

PROCOPII SOPHISTÆ EPISTOLÆ.

(Primum editæ sunt ab Ang. MAIO, *Class. Auctor. t. IV, 202.*)

MONITUM.

Procopii Gazæi, quem rhetorem optimum cod. 160. appellat Photius, luculenta autem oratione a Fa-
 brio edita discipulus ipsius Choriclus dilaudavit, sexaginta olim Græcas epistolas Aldus in lucem extulit,
 neque plures in consequentibus editionibus apparuerunt. Reapse et Vaticanus Suecæ reginæ codex n. 159.
 prænotatus, sexaginta illas ad amussim continet, insuper nullam. Sed ecce alius Vaticanus codex 306, regio
 antiquior, bombycinus, majorem adeo Gazæi Procopii epistolarum numerum exhibet, ut plus centum
 ineditos esse cognoverim. Ego igitur non tam ipsarum argumento delectatus, quod in levioribus plerum-
 que rebus, ut abundantes otio Græci solent, versatur, quam eximia styli venustate captus, et auctoris
 etiam fama et antiquitate commotus, quotquot erant incognitæ. vulgandas suscepi : Græce, inquam, non
 Latine; quoniam laus earum styli potius, ut dixi, merito quam gravitate materiæ nititur.

A. IEΠOYΓMΦ.

Ἐγὼ μὲν ὄμην σε τὸν Νεῖλον πάλαι καταλιγφέ-
 ναι· καὶ πολλάκις εἰς μνήμην λαμβάνων, τοῦτο δὴ
 τὸ εἰωθὸς ἐμοί, Ὡς εὐδαίμονες, ἔλεγον, τοῖς Αἰγυπτίοις
 οἱ παῖδες, πάλαι μὲν τὸν Νεῖλον ἔχοντες χορηγὸν τῶν
 ὄσα φέρειν οἶδεν ἐκεῖνος· νυνὶ δὲ καὶ τὴν σὴν μοῦσαν
 προειληφότες οὐδὲν ἀτιμωτέραν τοῦ Νεῖλου, παρ'
 ἐμοὶ δὲ κριτῇ τάχα καὶ μείζω. Ὁ μὲν γὰρ τὴν χώ-

I. HIERONYMO.

Ratus equidem te ad Nilum jampridem commo-
 rari, sæpius mihi in memoriam, quod mihi solitum,
 revocabam quam felices olim, apud Ægyptios,
 pueri loquerentur, quibus Nilus fons erat omnium
 quæ novit ille largiri, et quam nunc felices qui
 tua gauderent musa quæ Nilo non pejor, sed et for-
 san me iudice, melior est : ille enim regionem illam

irrigans divitem facit ; tu vero, tua lingua adolescentium mentes movens, eis ad comparandas scientiæ divitias dux fuisti, non secus ac olim Pythagoras apud illos peregrinatus, aut etiam ille Plato. Hæc apud me volebam, tu vero, me inscio, hæc procul aberas, sicut ab eo accepi qui tuam mihi reddidit epistolam. Primum quidem, obstupefactus, rem censui esse vanam imaginem, neque meus oculis fidem habui ; sed posteaquam litteris perlectis, certior fui factus nullius alterius illos esse lepores, quantum fuerim delectatus, cogitas ? Propius enim illam mihi adesse spem te iterum videndi arbitratus sum. Patriæ quoque sum collætatus, ut par erat. Paulisper igitur te invidium præbuiti Joci gratiæ mihi videris criminari, quod nempe supra caput imminet is aer qualem dicebas, quod quoque aqua bibentibus in memoriam mare revocat, et quod panis ex hordeo nobis temere miscetur : non inficiabar ; at etiam et a te remissius acerbabantur ad patriæ parcendum ; illi tamen, charissime, gratiam te oportebat tribuere, quippe quæ ad philosophiam ita tuam mentem exercuerit, ut modo possis Ægypti delicias aspernari. Recogita sapientem Ulysem parvum et asperam incoluisse insulam : quid enim aliud Ithacam illis præposuisse ? Sed neque Spartanus quisquam, ut ego opinor, patriam vivendi rationem cogitans, Spartam propterea vituperavit. Sed unde ad accusandum sine dubio fueris inductus, scio : divitiarum, optime, es amans, et paululum deficiente lucro, Væ ! væ ! clamas, et Nilum ejusque divitias celebras : id te peregrinum facit, ut dicis ipse, et corpus Chærephonie non melius habentem. Puto autem te amore quoque conjugis teneri neque facile velle experiri quam acerbum sit desiderium. At sic ea eveniant, Aphrodite dilecta ! et vale, et utinam te brevi liberorum patrem salutare liceat !

II. PYTHIO.

Si quis me primum conveniens a me sciscitaretur utrum lyra sit mihi et de harmonia sermonem faceret, cito res prorsus esset perspecta et eum esse musicum intelligerem ; si autem de armis essent sermones, pugnasque enarraret et belli fortunas indesinenter memoraret, non opus esset, credo Deum adire ad sciendum eum esse militem. Sed ad qui! hæc ? Prorsus jam intellexisti ; nihilominus tamen dicam : is mihi tu videris in quo musæ habitent reapse ; quorum ex consortio dulcem ducis vitam neque quidquam demiraris præter libros, et sermones, et quidquid mentem meliorem facit. Mihi ex illo tempore hospes fuisti et mecum iniisti amicitiam tibi, ut opinor, gratam ; sed utinam illa spes, quam in nobis reposuisti, te nunquam fefellerit ! Volumen autem illud quod a me petis, penes me utinam fuerit ! habuisses enim tu quidem quod exoptabas mihi vero pretiosissimum fuisset quid grati tibi præstitisse ; nunc autem non per Socratis platanum, sed per ipsos illius sermones, juro me nondum fuisse frutum bono illo, quantumcun-

ραν αὐτοῦ ἐπιβρέων, πλουτεῖν ἐπιτρέπει· σὺ δὲ ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τὴν γλώτταν ἐπαφίεις, ἐπὶ τὸν τῆς ἐπιστήμης πλούτον ἰθύνεις, οὐδὲν ἔλαττον ἢ πάσαι Πυθαγόρας αὐτοῖς ἐπιδημῶν, καὶ μὴν ἐκεῖνος ὁ Πλάτων. Ταῦτα μὲν οὖν ἐλογιζόμην· σὺ δὲ οὐ μακρὰν ἀπέχων ἐλάνθανες, ὡς δὴ καὶ ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἐπιστολῆς, τὸ πρῶτον θαυμάζων ἀπάτην ἠγοῦμένην τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐκ ἐπειθόμην τοῖς ὀφθαλμοῖς· ὡς δὲ τοῖς ἐγγεγραμμένοις ἐντυχῶν ἐπίσθην μὴ ἂν ὑπάρχειν ἄλλου τὰς χάριτας, ἦσθην πῶς δοκεῖς ; Ἐγγυτέρως γὰρ αὐτὰς ἐμοὶ τὰς τοῦ σε ἄλιν ἰδεῖν ἠγοῦμένην ἐλπιδας· καὶ συνέχαιρον εἰκότως εἰ τὴν πατρίδα, ζῆλωτὴν γοῦν μικρὸν ἀπέφηνας χρόνον. Σὺ δὲ μοι δοκεῖς παίζων αὐτοῖς κατηγορεῖν· ὅτι μὲν γὰρ τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἀέρα ὅσον ἐφης εἶναι συμβαίνει· καὶ ὡς τὸ ὕδωρ τοῖς πίνοντας εἰς μνήμην ἄγει θαλάττης· καὶ ἄρτος ἡμῖν ἐκ κριθῆς εἰκὴ μεμιγμένως, οὐκ ἂν ἀρνηθεῖην· ἀλλὰ καὶ ἔλαττον ἐτραγώδηται σοὶ ταῦτα φειδοὶ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ὁμῶς, ὦ βέλτιστε, χάριν ἐχρῆν εἰδέναι ταύτην πρὸς φιλοσοφίαν ἀσκούσῃ τὴν γνώμην, ὅπως ἂν εἰδέης ποτὲ τρυφῆς Αἰγυπτίας ὑπερορᾶν· Ὀδυσσεὰ δὲ τὸν σοφὸν νῆσον οἰκοῦντα μικρὸν ὁμοῦ καὶ τραχεῖαν· καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ τὴν Ἰθάκην ἀντὶ τοῦτον ἠρήσθαι ; Ἄλλ' οὐδὲ Σπαρτιάτης, οἶμαι, τὴν οἰκὸν διαίταν ἐνοῶν, τὴν Σπάρτην ἐμέμφατο. Ἄλλ' οἶδα πόθεν ποτὲ κατηγορεῖν ἐπήρθη· φιλοχρημάτως ἔχεις, ὦ λῶπτε· εἴτα βραχὺ τι τοῦ λήμματος ἀποστάς, Ἰού, ἰού, βοᾶς, καὶ τὸν Νεῖλον παλλάκις καὶ τὸν ἐκεῖθεν πλούτον ἀνακαλεῖς. Τοῦτό σε πῶς ἔξενον, ὡς αὐτὸς ἐφης, ποιεῖ, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χαιρεφῶντος οὐδὲν ἀστεϊότερον ἔχειν. Οἶμαι δὲ σε καὶ τῆς νύμφης ἐρωτικῶς περιχεῖσθαι, καὶ πειρασθαι μάλιστα ὅποσα δεινὸς πόθος. Ἄλλὰ γένοιτο ταῦθ' οὕτως, Ἀφροδίτη φίλη· καὶ ἔρρωσο· καὶ σε θάττον προσείποιμι καὶ παίδων πατέρα.

B. ΠΥΘΙΩ.

Εἰ μοι τις προσελθὼν οὐ πρότερον τοῦτο ποιήσας ἤξιόν μου θάνατον εἰ λύραν ἔχοιμι, καὶ περὶ ἁρμονίας λόγον ἐποιεῖ, πάντως ἂν ἠσθόμην τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι μουσικὸς οὗτος εὐθὺς ἠπιστάμην. Εἰ δὲ περὶ ὄπλων ἦσαν οἱ λόγοι, καὶ μάχας ἔλεγε καὶ πολέμου τύχας αἰεὶ διηγείτο, οὐκ ἔδει δηπουθεῖν Θεῶν δὲ ἰέναι, καὶ ὅτι στρατιώτης οὗτος ἀκούειν ; Ἄλλὰ τί μοι βούλεται ταῦτα ; Πάντα μὲν ἤδη μαθάνεις· οὐδὲν δὲ ἤττον ὁμως εἰρήσεται· ἐμοὶ δοκεῖς ὡς παρὰ τὴν σὴν ψυχὴν ὄντως οἰκοῦσιν αἱ μουσαι· εἴτα κάτοικος ὦν ταῖς Θεαῖς, βίον ἔχεις αὐταῖς ἀνεμιμένον καὶ οὐδὲν σοὶ θαυμαστόν, ὅτι μὴ βιβλία καὶ λόγοι καὶ ὅσα ψυχὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀνάγει· ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐπεξευώθης ἀρχὴν φιλίας ποιησάμενος πρόπουςαν, οἶμαι, σαυτῶν· ἀλλὰ γὰρ εἴθε μὴ τῆς ἐφ' ἡμῖν ἐλπίδος διήμαρτες· ἀλλ' ὅπερ αἰτεῖς βιβλίον, τοῦτο δὲ ἦν παρ' ἡμῖν. Οὕτω γὰρ οὖν σὺ μὲν εἶχες αἰεὶ τὸ ποθοῦμενον, ἐμοὶ δὲ μέγιστον ἦν τὸ δοκεῖν ὑμῖν κεχαρισθαι· νυνὶ δὲ θμυμι οὐ τὴν πλάτανον τὴν Σωκράτους, ἀλλὰ τοῦς λόγους αὐτοῦς, μὴ πῶ γε τετυχηκέναι τοῦ κτήματος καίτοι πλεῖστον ἤδη χρόνον ἐρῶντα· μικρὸν δὲ ὕστε-

ρον (ἀλλὰ σὺν Ἑρμῇ καὶ μούσαις εἰρήσθω) ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας κομισθήσεται· τούτο γὰρ ἐκεῖθεν ἦμῖν οἱ προσταθέντες ἀπέστειλαν· ὅπερ εἰ πρὸς ἔργον ἐκβαίη, ὕφει με πάντως αὐτόματον ὑμῖν προσιόντα περὶ τοῦ μεταδοῦναι ὡσεὶ καὶ αὐτὸς λαβεῖν ἐδουλόμην.

Γ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἡ περὶ τῆς σῆς παιδεύσεως φήμη ἐποίησεν ἠρόμεθα λόγων τὰς ἡμετέρας ἐνέπλησεν ἀκοάς. Ὁ μὲν γὰρ τὴν τῆς συνηγορίας ἀφηγεῖτο σπουδῆν, ὁ δὲ τὸ τοῖς δικαστηρίοις εὐπονὸν ἀπεθαύμαζεν, ὁ δὲ τὴν περὶ τοῖς προσιόντας εὖνοϊαν, πλὴν εἰ μὴ τις ἀδικήσας ἐτύγγανεν· οἶδα καὶ τόδε ἀκούσας ὡς ὀρῶν τινὰς μέγα μὲν δυναμένους, θαυμάζοντας δὲ τῶν δικαίων μηδὲν, πολὺς ἐπνεύσας κατ' αὐτῶν, καὶ λοιδορίαν ἐπαινουμένην κατέχευε. Ἐγὼ δὲ τούτων ἀκούων, ἄλλων ἄλλα διηγουμένων, ὥσπερ ἔνθους ὕφ' ἡδονῆς ἐγενόμην, καὶ μέγα γε τοῖς λόγοις ἄφρονῶν, ἐδόκουν αὐτὸς ἐπαινεῖσθαι· ἤδη δὲ καὶ χάριν ὠμολόγουν τοῖς ἐπαγγέλλουσι, ὥσπερ εἰώθασιν οἱ τῶν αὐτοῦ ἐπαινούτων ἀκούοντες. Οὕτω δὲ ἔχοντι καὶ λογιζομένην προσεβῶν ὁ καλὸς Ὀρίων τὴν παρ' ὑμῶν αὐτῷ γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπεδίδου· καὶ μοι τῆς φιλίας συνέχαιρεν, ὥσπερ δεινὸν ἠγούμενος, εἰ λανθάνεις παρ' ἐμοὶ τοιοῦτος ὑπάρχων· ἐγὼ δὲ σε μετὰ τὴν φήμην τῇ πείρᾳ μαθῶν, καὶ οἷος περὶ τοῦς δεομένους, ἀν μὴ παρῶσι, καθέστηχας, οὐδ' ἀνεῖπειν ἔχοις ὅσον ἐθαύμασα, καὶ αὐτὸν ἐπεκάλου ἐυδαίμονα τὴν σὴν εὐτυχιότα σπουδῆν· ὡς δὲ καὶ γραμμάτων ἡξίω τυχεῖν παρ' ἐμοῦ, τῇ τῆς φιλίας μνήμῃ τὴν σὴν προθυμίαν ἐτι μᾶλλον ἐγείραντα, εὐήθη τοῦτον ἐκάλου· μὴ γὰρ ἂν σε πρὸς ἀρετὴν πεφυκότα καλῶς, γραμμάτων δεῖσθαι πρὸς ταύτην παρακαλοῦντων· ἀλλ' ὅμως τοῦτον οὐκ ἔπειθον· ἐδόκει γὰρ τι καὶ δίκαιον λέγειν, ὡς ὁ καθ' ἑαυτὸν τοιοῦτος, τίς ἂν γένοιτο γραμμάτων τυχὼν παρὰ σοῦ; Οὐκοῦν γένοιτο μὲν αὐτὸς ὁποῖος καὶ πρότερον· ἐπαινοῖμην δὲ πάλιν τῆς φιλίας ἐγὼ· μὴ διαμάρτοι δὲ τῆς ἐφ' ὑμῶν ἐλπίδος ὁ νέος· ἀλλὰ γνώτωσαν οἱ τὰ μεγάλα δύνασθαι δοκοῦντες, ὡς ἄρα τῶν δικαίων ἐστὶν εἰκότως ἠττάσθαι.

Δ'. ΙΕΡΩΝΥΜΩ.

Ἐγὼ μὲν τῆς ἀδελφῆς λανθάνειν ὤμην τὸν γάμον, καὶ δὴ τοῖς προσήκουσι τὴν οἰκίαν ἐγνώσθαι, μὴ τι σοὶ, ἐν ὤμην ἐτι παρὰ τῷ Νεῖλῳ καθῆσθαι· σὲ δὲ λανθάνειν εἰκος τῶν εἰς τρυφὴν ἠρόντων οὐδὲν· ἀλλ' ἡμᾶς τέ τι δρᾶται, καὶ σὲ προσβάλλει πόρρωθεν ἡ τῶν ἐπιτελουμένων ὁσμὴ· καὶ που τάχα τὸν Ὀμηρικὸν Δία νικᾶς λοιδοῖς καὶ κνύσας ὀρῶν ἐλισσομένης περὶ καπνῷ· ταῦτά σε Νεῖλος διέβηκε, καὶ οἱ ἄλλοι ἔκεινον εὐδαίμονες ἄνθρωποι, μεθ' οὓς τὴν ἐλοῦσαν οἰκῶν, ὀξυτέραν ἔχεις τὴν ἀσθησιν, εἰ που δὴ γε κενὸς ἀναδίδεται· τὸν δὲ σὸν παῖδα μικροῦ θεῖν ὤρμητος διαθεῖναι κακῶς, ὅτι μὴ μαζόγριφος εἰς πλάτος ἀφίχέ σου τὴν ἐπιστολὴν, ἀλλὰ παρὰ σοῦ δῶρα προσάγων, μετέλαβέ τε τῇ θείᾳ· καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως μοι διέλυσε τὴν θυμὸν· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ σε τοῦτον ἀμείψομαι· ἡ γὰρ γέγονέ σοι θυγάτριον, ἢ γενήσεται.

A que ex multo tempore jam exoptato ; sed non post multos dies juvante Mercurio et Musis, Alexandria afferetur : inde enim illud ii qui sunt jussi ad me allegarunt : quod si prospere succedet, me videbis ad vos quam maxime ultro pergentem, ad sic dandum quasi ipse accipere optarem.

III. DIODORO.

Aures nostras iis de tua institutione quos optabamus sermonibus fama implevit : alter enim tuam in dicendis causis diligentiam narrabat ; alter vero quam feliciter tibi in judiciis cederet, mirabatur ; tertius autem quanta esses benevolentia in quemcumque accedentem, præterquam cum quis injuste egisset. Hoc quoque novi audiens, quod nempe, quosdam cum videres multum potentes, minime vero justitiam observantes, frequenter in eos fuisse invectus collaudatis objurgationibus. Quæ audiens, alia aliis narrantibus, tanquam extra me ipsum præ gaudio raptus eram, atque dictis superbiens, jam ipse laudari mihi videbar, nuntiantibusque gratias tribuere profitebar non absimili modo quam qui te laudari audiunt. Cum autem ita essem affectus, superveniens formosus Orion epistolam a te tibi scriptam ostendit et mihi tuam amicitiam est congratulatus, quasi mirabile quid judicaret se nescire illiusmodi apud me te esse. Ego vero, cum non fama solum sed et re comperissem qualis erga rogantes, licet non præsentem, sis animi, non posses intelligere quantum sim miratus et illum felicem prædicaverim qui tuam in se diligentiam obtinuerit : cum autem etiam a me litteras postulet, illum, eo quod tuam benevolentiam amicitiam memoria augere vellet, stultum dixi : non enim tibi, qui ad virtutem feliciter natus es, litteris te ad eum incitantibus opus est. Illum tamen non persuasi : recte enim quidem videbatur id dicere, nempe, qui sic est a seipso, quid non erit litteras a te accipiens ? Tu igitur is sis qui antea, ego autem rursus de amicitia lauder ; juvenis autem illa spe, pro tua parte, non decidat, sed sciant qui multum posse videntur, justitiam quoque esse opportune vinci.

IV. HIERONYMO.

Ego quidem opinabar te ignorare sororis nuptias, easque omnibus affinibus notas esse, præterquam tibi quem adhuc ad Nilum esse credebam ; sed ut videtur, nihil te latet eorum quæ ad delicias pertinent, at aliquo modo in te agit, et ad te a longe pervenit quidam eorum quæ perficiuntur odor ; forsitan quoque Jovem vincis Homericum in percipiendo libationes et nidorem in fumo volutatum : quod tibi dedit Nilus et felices ejus accolæ, inter quos placentem terram incolens acutioribus sensibus percipis sicubi fumus ascendit. Parum autem affuit quin puerum tuum male haberem, quia tuam in altum epistolam emiserat ; sed tua munera proferens mihi mentem eorum conspectu mutavit et quo nescio modo iram lenivit. Non autem multo post tibi rependam : vel enim jam nata est vel nascetur tibi filia.

irrigans divitem facit ; tu vero, tua lingua adolescentium mentes movens, eis ad comparandas scientiæ divitias dux fuisti, non secus ac olim Pythagoras apud illos peregrinatus, aut etiam ille Plato. Hæc apud me volebam, tu vero, me inscio, hæc procul aberas, sicut ab eo accepi qui tuam mihi reddidit epistolam. Primum quidem, obstupefactus, rem censui esse vanam imaginem, neque meis oculis fidem habui ; sed posteaquam litteris perlectis, certior fui factus nullius alterius illos esse lepores, quantum fuerim delectatus, cogitas ? Propius enim illam mihi adesse spem te iterum videndi arbitratus sum. Patriæ quoque sum collætatus, ut par erat. Paulisper igitur te invidum præbuisisti Joci gratiæ mihi videris criminari, quod nempe supra caput imminet is aer qualem dicebas, quod quæ aqua bibentibus in memoriam mare revocat, et quod panis ex hordeo nobis temere miscetur : non insciabar ; at etiam et a te remissius acerbabantur ad patriæ parcendum ; illi tamen, charissime, gratiam te oportebat tribuere, quippe quæ ad philosophiam ita tuam mentem exercuerit, ut modo possis Ægypti delicias aspernari. Recogita sapientem Ulyssem parvam et asperam incoluisse insulam : quid enim aliud Ithacam illis præposuisse ? Sed neque Spartanus quisquam, ut ego opinor, patriam vivendi rationem cogitans, Spartam propierea vituperavit. Sed unde ad accusandum sine dubio fueris inductus, scio : divitiarum, optime, es amans, et paululum deficiente lucro, Væ ! væ ! clamas, et Nilum ejusque divitias celebras : id te peregrinum facit, ut dicis ipse, et corpus Chærephonie non melius habentem. Puto autem te amore quoque conjugis teneri neque facile velle experiri quam acerbum sit desiderium. At sic ea eveniant, Aphrodite dilecta ! et vale, et utinam te brevi liberorum patrem salutare liceat !

II. PYTHIO.

Si quis me primum conveniens a me sciscitaretur utrum lyra sit mihi et de harmonia sermonem faceret, cito res prorsus esset perspecta et eum esse musicum intelligerem ; si autem de armis essent sermones, pugnasque enarraret et belli fortunas indesinenter memoraret, non opus esset, credo Deum adire ad sciendum eum esse militem. Sed ad qui ! hæc ? Prorsus jam intellexisti ; nihilominus tamen dicam : is mihi tu videris in quo musæ habitent reapse ; quorum ex consortio dulcem ducis vitam neque quidquam demiraris præter libros, et sermones, et quidquid mentem meliorem facit. Mihi ex illo tempore hospes fuisti et mecum iniisti amicitiam tibi, ut opinor, gratam ; sed utinam illa spes, quam in nobis reposuisti, te nunquam fefellerit ! Volumen autem illud quod a me petis, penes me utinam fuerit ! habuisses enim tu quidem quod exoptabas mihi vero pretiosissimum fuisset quid grati tibi præstitisse ; nunc autem non per Socratis platanum, sed per ipsos illius sermones, juro me nondum fuisse fructum bono illo, quantumcun-

Α ραν αὐτοῦ ἐπιβρέων, πλουτεῖν ἐπιτρέπει· σὺ δὲ ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τὴν γλῶτταν ἐπαφίεις, ἐπὶ τὸν τῆς ἐπιστήμης πλοῦτον ἰθύνεις, οὐδὲν ἔλαττον ἢ πάλα Πυθαγόρας αὐτοῖς ἐπιδημῶν, καὶ μὴν ἐκείνος ὁ Πλάτων. Ταῦτα μὲν οὖν ἐλογιζόμενος· σὺ δὲ οὐ μακρὰν ἀπέχων ἐλάνθανες, ὡς δὴ καὶ ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἐπίδους, τὸ πρῶτον θαυμαζῶν ἀπάτην ἠγγύμην τὸ πρῶγμα, καὶ οὐκ ἐπειθόμην τοῖς ὀφθαλμοῖς· ὡς δὲ τοῖς ἐγγεγραμμένοις ἐντυχῶν ἐπίσθηθην μὴ ἂν ὑπάρχειν ἄλλου τὰς χάριτας, ἥσθησιν πῶς δοκεῖς ; Ἐγγυτέρας γὰρ αὐτὰς ἐμοὶ τὰς τοῦ σε πάλιν ἰδεῖν ἠγγύμην ἐλπιδας· καὶ συνέχαιρον εἰκότως εἰ τὴν πατρίδα, ζηλωτὴν γοῦν μικρὸν ἀπέφηνας χρόνον. Σὺ δὲ μοι δοκεῖς παίζων αὐτοῖς κατηγορεῖν· ὅτι μὲν γὰρ τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἀέρα οἶον φῶς εἶναι συμβαίνει· καὶ ὡς τὸ ὕδωρ τοὺς πίνοντας εἰς μνήμην ἄγει θαλάττης· καὶ ἄρτος ἡμῖν ἐκ κριθῆς εἰκὴ μειγμένους, οὐκ ἂν ἀρνηθῆιν· ἀλλὰ καὶ ἔλαττον ἐτραγῶδηται σοι ταῦτα φειδοὶ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ὁμῶς, ὦ βέλτιστε, χάριν ἐχρῆν εἰδέναι ταύτη πρὸς φιλοσοφίαν ἀσκούσῃ τὴν γνώμην, ὅπως ἂν εἰδείης ποτὲ τρυφῆς Αἰγυπτίας ὑπερορᾶν· Ὀυδυσσεὰ δὲ τὸν σοφὸν νῆσον οἰκοῦντα μικρὸν ὁμοῦ καὶ τραχείαν· καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ τὴν Ἰθάκην ἀντὶ τούτων ἤρησθαι ; Ἄλλ' οὐδὲ Σπαρτιάτης, οἶμαι, τὴν οἶκοι διαίταν ἐννοῶν, τὴν Σπάρτην ἐμέμψατο. Ἄλλ' οἶδα πόθεν ποτὲ κατηγορεῖν ἐπήρθη· φιλοχρημάτως ἔχεις, ὦ λῶσπε· εἶτα βραχὺ τι τοῦ λήματος ἀποστάς, Ἰοῦ, Ἰοῦ, βοᾶς, καὶ τὸν Νεῖλον πολλακις καὶ τὸν ἐκείθεν πλοῦτον ἀνακαλεῖς. Τοῦτό σε πω ξένον, ὡς αὐτὸς ἔφης, ποιεῖ, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χαιρεφῶντος οὐδὲν ἀστεϊότερον ἔχειν. Οἶμαι δὲ σε καὶ τῆς νύμφης ἐρωτικῶς περιέχεσθαι, καὶ πειραῖσθαι μάλιστα ὅποσα δεινὸς πόθος. Ἄλλὰ γένοιτο ταῦθ' οὕτως, Ἀφροδίτη φίλη· καὶ ἔρρωσο· καὶ σε θάττον προσεῖποιμι καὶ παίδων πατέρα.

B. ΠΥΘΙΩ.

Εἰ μοί τις προσελθὼν οὐ πρότερον τοῦτο ποιήσας ἤξιον μανθάνειν εἰ λύραν ἔχοιμι, καὶ περὶ ἁρμονίας λόγον ἐποίει, πάντως ἂν ἠσθόμην τὸ πρῶγμα, καὶ ὅτι μουσικὸς οὗτος εὐθύς ἠπιστάμην. Εἰ δὲ περὶ ὄπλων ἦσαν οἱ λόγοι, καὶ μάχας ἔλεγε καὶ πολέμου τύχας ἀεὶ διηγείτο, οὐκ ἔδει δὴ πούθεν Θεοῖ δὲ λέγειν, καὶ ὅτι στρατιώτης οὗτος ἀκούειν ; Ἄλλὰ τί μοι βούλεται ταῦτα ; Πάντα μὲν ἤδη μανθάνεις· οὐδὲν δὲ ἤττον ὁμῶς εἰρήσεται· ἐμοὶ δοκεῖς ὡς παρὰ τὴν σὴν ψυχὴν δντως οἰκοῦσιν αἱ μουσαί· εἶτα κάτοικος ὦν ταῖς θεαῖς, βίον ἔχεις αὐταῖς ἀνσιμένον καὶ οὐδὲν ὡς θαυμαστόν, ὅτι μὴ βιβλία καὶ λόγοι καὶ ὅσα ψυχὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀνάγει· ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐπεξενώθης ἀρχὴν φιλίας ποιησάμενος πρέπουσαν, οἶμαι, σαυτῷ· ἀλλὰ γὰρ εἴθε μὴ τῆς ἐφ' ἡμῖν ἐλπίδος διήμαρτες· ἀλλ' ὅπερ αἰτεῖς βιβλίον, τοῦτο δὲ ἦν παρ' ἡμῖν. Οὕτω γὰρ οὖν σὺ μὲν εἶχες ἀεὶ τὸ ποθούμενον, ἐμοὶ δὲ μέγιστον ἦν τὸ δοκεῖν ὑμῖν κεχαρισθαι· νυνὶ δὲ ὄμνυμι οὐ τὴν πλάτανον τὴν Σωκράτους, ἀλλὰ τοὺς λόγους αὐτοῦς, μήπω γε τετυχηκέναι τοῦ κτήματος· καίτοι πλεῖστον ἤδη χρόνον ἐρῶντα· μικρὸν δὲ ὄσπε-

ρον (ἀλλὰ σὺν Ἑρμῇ καὶ μούσαις εἰρήσῳ) ἐκ τῆς Ἀ
 Ἀλεξανδρείας κομισθήσεται· τοῦτο γὰρ ἐκεῖθεν ἡμῖν
 οἱ προσταθόντες ἀπέστειλαν· ὅπερ εἰ πρὸς Ἔργον
 ἐκθαίη, ὄφει με πάντως αὐτόματον ὑμῖν προσίοντα
 περὶ τοῦ μεταδοῦναι ὡσεὶ καὶ αὐτὸς λαβεῖν ἔδου-
 λόμην.

Γ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἡ περὶ τῆς σῆς παιδείσεως φήμη ὀποίων ἡνχό-
 μεθα λόγων τὰς ἡμετέρας ἐνέπλησεν ἀκοάς. Ὁ μὲν
 γὰρ τὴν τῆς συνηγορίας ἀφηγεῖτο σπουδῆν, ὁ δὲ τὸ
 τοῖς δικαστηρίοις εὖπονον ἀπεθαύμαζεν, ὁ δὲ τὴν
 περὶ τοὺς προσιόντας εὖνοιαν, πλὴν εἰ μὴ τις ἀδικη-
 τας ἐτύγχανεν· οἶδα καὶ τόδε ἀκούσας ὡς ὀρών
 νιναις μέγα μὲν δυναμένους, θαυμάζοντας δὲ τῶν
 δικαίων μηδὲν, πολὺς ἐπνευσας κατ' αὐτῶν, καὶ λοι-
 ποῖαν ἐπαινουμένην κατέχευε. Ἐγὼ δὲ τούτων
 ἀκούων, ἄλλων ἄλλα διηγουμένων, ὥσπερ ἔνθους ὕφ'
 ἡδονῆς ἔγενόμην, καὶ μέγα γε τοῖς λόγοις φρονῶν,
 ἐδόκουν αὐτὸς ἐπαινέσθαι· ἦδη δὲ καὶ χάριν ὠμο-
 λόγουν τοῖς ἐπαγγέλλουσιν, ὥσπερ εἰώθασιν οἱ τῶν
 αὐτοῦ ἐπαινοῦντων ἀκούοντες. Οὕτω δὲ ἔχοντι καὶ
 λογιζομένῳ προσελθὼν ὁ καλὸς Ὀρίων τὴν παρ'
 ὑμῶν αὐτῷ γραφείσαν ἐπιστολὴν ἐπεδίδου· καὶ μοι
 τῆς φιλίας συνέχαιρεν, ὥσπερ δεῖνδν ἡγούμενος, εἰ
 λανθάνεις παρ' ἐμοὶ τοιοῦτος· ὑπάρχων· ἐγὼ δὲ σε
 μετὰ τὴν φήμην τῇ πείρᾳ μαθῶν, καὶ οἷος περὶ τοὺς
 δεομένους, κἂν μὴ παρῶσι, καθέστηκας, οὐδ' ἀνεῖπειν
 ἔχεις ὅσον ἐθαύμασα, καὶ αὐτὸν ἐπεκάλουν εὐδαίμονα
 τὴν σὴν εὐτυχηκότα σπουδῆν· ὡς δὲ καὶ γραμμάτων
 ἡξίου τυχεῖν παρ' ἐμοῦ, τῇ τῆς φιλίας μνήμῃ τὴν
 σὴν προθυμίαν ἔτι μᾶλλον ἐγείραντα, εὐήθη τοῦτον
 ἐκάλουν· μὴ γὰρ ἂν σε πρὸς ἀρετὴν πεφυκότα κα-
 λῶς, γραμμάτων δεῖσθαι πρὸς ταύτην παρακαλοῦν-
 των· ἀλλ' ὅμως τοῦτον οὐκ ἔπειθον· ἐδόκει γὰρ τι
 καὶ δίκαιον λέγειν, ὡς ὁ καθ' ἑαυτὸν τοιοῦτος, τίς ἂν
 γένοιτο γραμμάτων τυχὼν παρὰ σοῦ; Οὐκοῦν γέναιο
 μὲν αὐτὸς ὅπολις καὶ πρότερον· ἐπαινοῖμην δὲ πάλιν
 τῆς φιλίας ἐγὼ· μὴ διαμάρτοι δὲ τῆς ἐφ' ὑμῶν
 ἐλπίδος ὁ νέος· ἀλλὰ γινώτωσαν οἱ τὰ μέγала δύνα-
 σθαι δοκοῦντες, ὡς ἔρα τῶν δικαίων ἐστὶν εἰκότως
 ἡττάσθαι.

Δ'. ΙΕΡΩΝΥΜΩ.

Ἐγὼ μὲν τῆς ἀδελφῆς λανθάνειν ὤμην τὸν γάμον,
 καὶ δὴ τοῖς προσήκουσι τὴν οἰκίαν ἐγνώσθαι, μὴ τι
 σοί, ἐν ὤμην ἔτι παρὰ τῷ Νελλῳ καθῆσθαι· σὲ δὲ
 λανθάνειν οἶκα τῶν εἰς τρυφὴν ἡκόντων οὐδὲν· ἀλλ'
 ἡμᾶς τέ τι δρᾶται, καὶ σὲ προσβάλλει πόρρωθεν ἡ
 τῶν ἐπιτελουμένων ὁσμή· καὶ που τάχα τὸν Ὀμηρι-
 κὸν Δία νικᾷ; λοιπῆς καὶ κνίσσης ὄρων ἐλισσομέ-
 νης περὶ καπνῶ· ταῦτά σε Νελλος διέθηκε, καὶ οἱ
 ἄλλοι ἐκεῖνον εὐδαίμονες ἄνθρωποι, μεθ' οὓς τὴν
 ἐλοῦν οἰκῶν, ὄξυτέραν ἔχεις τὴν ἀλοσησιν, εἰ που
 δὴ γε κενὸς ἀναδίδεται· τὸν δὲ σὺν παιδα μικροῦ
 δεῖν ὤρμηται διαθεῖναι κακῶς, ὅτι μὴ μαζόγραφος
 εἰς πλάτος ἀφίχῃ σου τὴν ἐπιστολὴν, ἀλλὰ παρὰ σοῦ
 δῶρα προσάγων, μετέλαθέ τε τῇ θείᾳ· καὶ οὐκ οἶδ'
 ὅπως μοι διέλυσε τὴν θυμὸν· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ σε
 τοῦτον ἀμείψομαι· ἡ γὰρ γέγονε σοὶ θυγάτριον, ἡ
 γενήσεται.

que ex multo tempore jam exoptato ; sed non post
 multos dies juvante Mercurio et Musis, Alexandria
 afferetur : inde enim illud ii qui sunt jussi ad me
 allegarunt : quod si prospere succedet, me videbis
 ad vos quam maxime ultro pergentem, ad sic dan-
 dum quasi ipse accipere optarem.

HI. DIODORO.

Aures nostras iis de tua institutione quos opta-
 bamus sermonibus fama implevit : alter enim tuam
 in dicendis causis diligentiam narrabat ; alter vero
 quam feliciter tibi in judiciis cederet, mirabatur ;
 tertius autem quanta esses benevolentia in quem-
 cumque accedentem, præterquam cum quis injuste
 egisset. Hoc quoque novi audiens, quod nempè,
 quosdam cum videres multum potentes, minime
 vero justitiam observantes, frequenter in eos fuisti
 investus collaudatis objurgationibus. Quæ au-
 diens, alia aliis narrantibus, tanquam extra me
 ipsum præ gaudio raptus eram, atque dictis super-
 biens, jam ipse laudari mihi videbar, nuntiantibus-
 que gratias tribuere profitebar non absimili modo
 quam qui te laudari audiunt. Cum autem ita essem
 affectus, superveniens formosus Orion epistolam a te
 tibi scriptam ostendit et mihi tuam amicitiam est
 congratulatus, quasi mirabile quid judicaret se nec-
 scire illiusmodi apud me te esse. Ego vero, cum
 non fama solum sed et re comperissem qualis erga
 rogantes, licet non præsentem, sis animi, non pos-
 ses intelligere quantum sim miratus et illum felicem
 prædicaverim qui tuam in se diligentiam obtinuerit :
 cum autem etiam a me litteras postularet, illum,
 eo quod tuam benevolentiam amicitiam memoria
 augere vellet, stultum dixi : non enim tibi, qui ad
 virtutem feliciter natus es, litteris te ad eum inci-
 tantibus opus est. Illum tamen non persuasi : recte
 enim quidem videbatur id dicere, nempè, qui sic
 est a seipso, quid non erit litteras a te accipiens ? Tu
 igitur is sis qui antea, ego autem rursus de amici-
 tia lauder ; juvenis autem illa spe, pro tua parte, non
 decidat, sed sciant qui multum posse videntur, ju-
 stitiæ quoque esse opportune vinci.

IV. HIERONYMO.

Ego quidem opinabar te ignorare sororis nu-
 ptias, easque omnibus affinibus notas esse, præter-
 quam tibi quem adhuc ad Nilum esse credebam ;
 sed ut videtur, nihil te latet eorum quæ ad delicias
 pertinent, at aliquo modo in te agit, et ad te a
 longe pervenit quidam eorum quæ perficiuntur odor ;
 forsitan quoque Jovem vincis Homericum in perci-
 piendo libationes et nidorem in fumo volutatum :
 quod tibi dedit Nilus et felices ejus accolæ, inter
 quos placentem terram incolens acutioribus sensi-
 bus percipis sicubi fumus ascendit. Parum autem
 a fuit quin puerum tuum male haberem, quia
 tuam in altum epistolam emiserat ; sed tua mu-
 nera proferens mihi mentem eorum conspectu
 mutavit et quo nescio modo iram lenivit. Non au-
 tem multo post tibi rependam : vel enim jam nata
 est vel nascetur tibi filia.

Legislator ille Solon, cum suis legibus quam optime institutam esse vidisset civitatem, malum esse arbitratus est mirabilem suam sapientiam intra Atticæ fines angustiarum. Itaque ad Ægyptios perrexit, licet omnibus sapientiores esse gloriarentur; ivit quoque ad Cræsum divitiis tanquam felicitate superbientem. Majus esse Soloni videbatur sapientia pollere quam divitiis illis quas Pactolus in omni terra quam irrigat, diffundit. Solonem videntes admirati sunt; cumque discederet, illius desiderio capti sunt. Athenienses autem, apud quos discipulorum crepidam exuerat, Minervam forsitan rogaverunt ut rursum civitati redderetur legislator; non autem mirarer ego illum propterea de sua peregrinatione cogitasse, quod quantum in se amoris Atheniensibus esset scire vellet: præter hominem unum qui tunc forte aberat, flere omnes, etiamsi sapientes alios, ut verisimile est, haberent. Quid de nobis esset, si illud summum bonum amitteremus? Si quis prius dubitaverit, sive Atticam sive Italianam proferre licet: utraque modo silet et scientiis caret atque eadem pati videtur quæ Cithero, qui, posteaquam sæpissime deum acceperat, illo recedente, subito desertus factus est. Nec usquam Dionysius. Itaque Apollinem increpabo qui ad se ex contemptu nostra revocavit et arbitrator felicem illis sorte gratulaturus esse Musas. Vos nimirum antiquis fabulis replemini, recogitantes quid deus per ipsam Daphnem fuerit passus, Daphnem nempe, castitatem, humanitatemque, arborem quæ amantem consolatur; atque vobis inter homines solis dea pignora realiter largita est. Si, Apollinis amicæ gratia, natæ sunt cypressi opacæ, atque etiam abundans aqua, et cicadæ canunt, via quoque molli herba fruitur, et arbores aliæ propter alias, et domus arborum celsitudine ad dimidium absconsæ, ac auræ dulces, variique odores, et solis ardorem repellens umbra: vestrum est aut cito enuntiare aut scriptis describere. Vellem tamen ad vos ire et vos videre, ut præter cætera, vaticinia quoque audiam: illud enim opinor vobis a Daphne etiam esse concessum.

VI. PALLADIO.

Potentium virtutem maximam censeo esse consolari oppressos. Cum enim potentia accedit voluntas servandi justitiam, quid obstat quin perficiantur quæ legibus videntur? Sed quorsum illud proœmium? Isidorus scholasticus, qui dum viveret, mihi fuit amicus, nunc autem memoria idem est ac vivus erat, tu aliis dicere posses quam mirabilem se præbuerit; e vivis discedens destitutum omni adjutorio domum reliquit: quæ enim mater fuerat, orba nunc, in extrema senectute, nec jam mater; uxor autem viduitatis jugo premitur, de liberis vero quid dicendum? Parvulæ sunt puellæ et jam orphanorum miseram sortem expertæ, unoquoque verbo, omnibus injuriam inferre volentibus

Σόλωνι τῷ νομοθέτῃ ἐπειδὴ νόμων ἕνεκα καλῶς ἔχειν ἡ πόλις ἐδόκει, δεῖνδον ἠγούμενος μέχρι τῆς Ἀττικῆς αὐτῷ τῆς σοφίας ἐστάναι τὸ θαῦμα, ἐφοίτα μὲν παρ' Αἰγυπτίους καίπερ σοφωτέρους τῶν ἄλλων αὐγούοντας· ἐφοίτα δὲ καὶ παρὰ Κροῖσον ὡς ἐπ' εὐδαίμονι τῷ πλοῦτῳ κινώοντα. Μείζον γὰρ ἐδόκει τῷ Σόλωνι σοφία τρυφᾶν, ἢ χρυσῷ βέων ὁ Πακτωλὸς γῆν τὴν ὄσπν ἐπῆλθεν ἐκεῖνος· καὶ οἱ μὲν ὄρωντες ἐθαύμαζον· ὡς δὲ ἀπεφοίτα, πάλιν ἐπέθουον τὸν Σόλωνα· Ἀθηναῖοι δὲ παρ' οἷς τὴν κρηπίδα τῶν μαθητῶν ἐβάλετο, τάχα καὶ τὴν Ἀθηναῖν ἤδουοντο, τὸ νομοθέτην αὐθις ἀποδοῦναι τῇ πόλει· εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἕνεκα τὴν ἀποδησίαν σοφίζεσθαι, γινώμαι θέλων ὅπως ἔρωτος ἤκουσιν εἰς αὐτὸν Ἀθηναῖοι, οὐκ ἂν οἶμαι, θαυμάσαιμι, πλὴν ἐνὸς ἀνδρὸς ἀπόντος ἐδάκρυσαν Ἀθηναῖοι, καίτοι σοφοῦς, ὡς εἰκὸς, εὐτυχοῦντες ἑτέρους· τίνες ἂν γενοίμεθα τὴ κεφάλαιον ὄλον ἀφαιρούμενοι; καὶ ἦν ἂν τις ἐδίστασε πρότερον, εἴτε τὴν Ἀττικὴν, εἴτε τὴν Ἰταλίαν προσηύχεν εἰπεῖν, αὐτὴ σιγᾶ ὦν ἐξαίφνης καὶ τῶν γνωρισμάτων ἀφῆρηται· καὶ ταῦτα πάσχειν ἔοικε τῷ Κιθερῶνι, ὅτι πολὺν δεξιμόνος ποτε θεόν, ἀπίοντος πάλιν ἐξαίφνης ἔρημος ἦν· καὶ ὁ Διονύσιος οὐδαμοῦ· ὅθεν καταβολήσσομαι τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃς καὶ παρ' ἑαυτὸν ἐκάλει τὰ ἡμέτερα παρῖδων· καὶ οἶμαι τοῦτοις συνήδεσθαι τῆς εὐτυχίας τὰς Μούσας· ἡμεῖς δὲ ἴπου καὶ παλαιῶν μυθολογημάτων ἐμπέπλασθε, παρ' αὐτὴν ἤδη τὴν Δάφνην λογιζόμενοι τοῦ θεοῦ τὸ πάθος· τὴν Δάφνην, τὴν σωφροσύνην καὶ τὸ φιλόνηρον, καὶ φρετὴν παρμυθοῦμενον ἔραστὴν· καὶ παρ' ὑμῖν μόνοις τῶν ὀρωμένων ἡ θέα τῷ λόγῳ τὴν μαρτυρίαν χαρίζεται· εἰ δὲ καὶ κυπάριστοι πυκναὶ πρὸς χάριν ἀνεῖνται τῆς ἔρωμένης Ἀπόλλωνος, καὶ ὕδωρ ἀφθονον καὶ τέτιγγες ἄδουσι, καὶ ὄδδς τῇ πότῃ μαλακῇ παρακέχεται. καὶ δένδρα ἄλλ' ἐπ' ἄλλοις, καὶ οἰκίαι τῷ τούτων ὕφει κατὰ μέσον κρυπτόμεναι, αὐρὰ τε μετρία, καὶ ὄσμῃ συμμιγῆς, καὶ σικιὰ τοῦ ἡλίου τὸ λυπηρὸν ἀποκλείουσα, ὑμέτερον ἢ ὡς τάχος ἀγγέλλειν ἢ διηγεῖσθαι τοῖς γράμμασι· πλὴν βουλομένη εἰς ὑμᾶς ἐλθόντας ἰδεῖν, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μαντευομένων ἀκούσωμαι· καὶ τοῦτο γὰρ ὑμῖν οἶμαι δεδωκέναι τὴν Δάφνην.

D

Γ. ΠΑΛΛΑΔΙΩ.

Τὴν τῶν μέγα δυναμένων ἀρετὴν μεγίστην οἶμαι τοῖς ἀδικουμένοις παραμυθίαν. Δυνάμειος γὰρ εἰς ταυτὸν ἐλθούσης καὶ γνώμης τιμώσης τὰ δίκαια, τὴ κωλύει πρὸς πέρας ἵεναὶ τὰ δοκοῦντα τοῖς νόμοις; Ἀλλὰ τί μοι βούλεται τὸ προοίμιον; Ἰσίδωρος ὁ σχολαστικὸς, ὁ πάλαι μὲν φίλος ἦν ἡλικία ἔξη, νῦν δὲ μέχρι τῆς μνήμης, οἷος μὲν ἦν τὸν βίον, καὶ ὡς πανταχόθεν αὐτὸν παρεῖχε θαυμάζειν, καὶ ἑτέροις αὐτὸς ἐξηγήσατο. Νυνὶ δὲ ἀπελθὼν ἐξ ἀνθρώπων, ἔρημον συμμαχίας κατέλιπε τὴν οἰκίαν. Ἡ μὲν γὰρ πάλαι μήτηρ, νῦν ἄπαις ἐπὶ γήραος ὠδῶ, καὶ μήτηρ οὐκέτι· ἡ δὲ σύνοικος χηρεῖας ὑποφέρει ζυγόν· τὰ δὲ παῖδια τί δεῖ λέγειν; κόραι γὰρ αὐταὶ μικρὰν ἀγούσαι τὴν ἡλικίαν, καὶ ὄρφανίας τύχης πειρώμε-

ναί· συνελόντι· δὲ φάναι, πρόκεινται πᾶσι τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις, εἰ μὴ σὺ καλύσεις, αἱ τούτων ὀρώσιν ἐλπιδες. Ὁ δεῖνα γὰρ φύσει μὲν ἐπιπόνηρος· προσοικῶν γὰρ τὴν τούτων οἰκίαν, καὶ τὸν ἐκ τοῦ γεινιάζειν φθόνον λαθὼν, μίαν πεποιήται γνώμην ἄγρηστον αὐταῖς ἀποφαίνειν τὴν οἰκισιν· ὅθεν οὔτε τῶν οἰκοδομούντων ἐννόμως κωλυομένων ἠνέσχετο· καὶ πρὸς ἀλλήλους διαγράμματα συγκείμενα λήρον ἠγούμενος, κυριώτερον αὐτὸν ἀποφαίνεται τῶν νόμων, καὶ ὧν αὐτὸς ὡμολόγησεν· ἀλλὰ δικαστοῦ καὶ μισούντος τὰ φαῦλα γνώμην λαθὼν, γενοῦ ταῖς κόραις πατήρ, καὶ τῇ μητρὶ παῖς, καὶ τῇ γυναικὶ πάλιν ἴσα καὶ σύνοικος, ἡμῖν δὲ τοιοῦτος ὅσον ἡ προλαθοῦσα Ἐρημον εἶναι συμμαχίας, ἔως ἂν οἱ τε νόμοι σώζονται

Z. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΦΙΣΤΗ.

Τὴν ὑμετέραν ἐπιστολήν εἰς χεῖρας λαθὼν, αὐτὰς ἔδοξα μόλις ἀπειληφέναι τὰς Μούσας, ἔνθους τε ἦν ὕψ' ἠδονῆς, καὶ οὐκ εἶχον ὃ τι καὶ γένομαι· ὥσπερ οἱ Δελφοὶ ἐπειδὴν ὡς ἐξ Ἵπερβορείων ἐλθόντος Ἀπόλλωνος, τὸ πρὶν σιγῶντες, πλήρεις ἐξαίφνης γέωνται τοῦ θεοῦ. Τοιοῦτος ἦν τις ἐγὼ, πάντα θαυμάζων, τῶν ὀνομάτων τὴν ὥραν, τὴν πρὸς ἄλλα τούτων ἀρμονίαν, τὸ διὰ πάντων κάλλος ἐπιφανόμενον· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, τοὺς ὑμετέρους τρόπους, ἐξ ὧν ἡμῖν προῆλθε τὰ πράγματα· καὶ σοὶ πολλάκις ἀγαθὸ γένοιτο τοιαύτην ἡμῖν ἀποδεδωκῆτι τὴν εὐροτήν· ἀλλὰ γὰρ μία χελιδὼν ἔαρ, φησὶν, οὐ ποιεῖ· ὅσον δὲ καὶ ἡ προλαθοῦσα χελιδὼν εἰς ἔργου ἤρκεσε χρεῖαν· εἰ δὲ καὶ δευτέραν προσθέηται καὶ τρίτην εἶτα πολλὰς, οὐδὲν ἂν εἴη ἔαρ ἡμῖν· οὔτε Κροῖσος ἐκεῖνος οὔτε χρυσῷ βέων ὁ Πακτωλός. Τοὺς δὲ ὑμετέρους παῖδας εἶδον ἠδέως, καὶ ὥσπερ δι' εἰκόνας ἀνηγόμεν πρὸς σέ· ὅθεν ἠδέξάμην καὶ πλείους ἰδεῖν· καὶ εἰ μεγάλα λέγειν, τοῦ πατρὸς ἀμείνους· ἀλλ' οὖν εὐχομένῳ βῆδιδιον λέγειν ὅσα γε βούλεται, καὶ μιμῆσθαι τὸν Ἔκτορα· τὸν ἑταῖρον Δωρίθειον αὐτόν με δοκεῖ παρόντα προσάγειν ὑμῖν· καὶ λέγειν ἄλλο μὲν οὐδὲν, πληρώσαι δὲ τοῦτο τὰς ἐλπίδας αὐτῶν· παρέσχε τὰ ὑμέτερα διηγούμενος· εἰ δὲ καὶ δι' ἐμέ τι πλέον ἐξῆεν ἐλπίζει, ὑμέτερον ἂν εἴη τοῦτον μὴ ψευσθῆναι τῆς συγγνώμης· συστήσει δὲ τὸν νέον ὑμῖν καὶ τρόπος ὁμοίως καὶ σπουδῆ, ἅπερ εἰ ἦν αὐτὸν ἅμα τῇ Ὁέᾳ παραστήσαι σαφῆ, οὐδὲν ἂν ἴσως ἔδει τῶν ὑμετέρων γραμμάτων· νῦν δὲ δι' ἐμέ τὰ πρῶτα τιμῆσας, ὕστερον οἶμαι θαυμάσεις καὶ δι' αὐτόν· οἶμαι δὲ καὶ ἑταῖρον Ἀναστάσιον εὐμένεσιν ὑμᾶς ἰδεῖν ὀφθαλμοῖς ὡς καὶ τὸ ὑμέτερον γένος· τί γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν πρὸς ἀνδραπέδον;

H'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΑΔΕΛΦΩ.

Ἄς ἔοικεν, ὦ λῶσπε, τῶν εἰς ἡμᾶς σχωμμάτων οὐ ποτε παύη· μηδὲ γε παύσαιο τούτων, ὦ πάντες θεοί· ὡς ἐγὼ λεγομένων προσγεῶτε τοῦτοις γράμμασι, καὶ πρὸς ὑμᾶς ἀφικνοῦμαι τῇ διανοίᾳ, καὶ λέγειν τι δοκῶ πρὸς ἡμᾶς καὶ λεγόντων ἀκούειν. Ὅστ' εἰ σοὶ μέλει τῆς ἐν τοῖς γράμμασι χάριτος, μέλει δὲ πάντως, βάλλ' οὕτως, καὶ μείζονα χαρίζεσθαι δόξεις, ἢ εἰ μοι παρῆχος Κροίσῳ γενέσθαι· κάλει δὲ πάλιν σοφιστῆν, καὶ λέγε κρότων ἐρῶν· ὄφρῦν τε προσέηται καὶ τύφον, καὶ πᾶν ὃ τί σοὶ φίλον· πολλάκις δὲ καὶ

obnoxiae, nisi tu vetes : illinc vergunt spes earum. Quidam enim, natura perversus, earum domui vicinus, vicinitate invidia capta, id tantum cogitat quo illis domum suam inutilem faciat : sic eos legitime aedificare non passus est ; pacta quoque mutua pro nihilo habens, se legibus et propriis factionibus superiorem præbet. Judicis igitur mentem injustitiæ adversantem sumens, puellis esto pater, matri filius et uxori pariter conjux, nostrisque oculis is quem experientia compluribus ostendit ; sciant non esse auxilii inopiam donec legis et viri justitiæ cultores stent inculumes.

πειρα πολλάκις ἀπέδειξε· καὶ γνώτω ὡς οὐκ ἔστιν καὶ ἄνδρες τιμῶντες τὰ δίκαια.

B VII. GESSIO INSIGNI MEDICO.

Tuam epistolam in manibus accipiens, ipsas Musas visus mihi sum accipere : præ voluptate amens meique nescius : quemadmodum Delphii, cum velut ex Hyperboreis advenit Apollo, prius muti, pleni repente deo fiunt ; sic ego, omnia mirans, verborum venustatem, eorum ad invicem harmoniam, eluculentem ex omnibus decorem, sed præsertim tuos affectus quibus ad me ea devenerant. Permulta tibi contingant bona, qui tantam mihi festivitatem fecisti ! hirundo una, ut aiunt, ver non facit, licet præveniens hirundo ad id satis sit ; quod si alteram adderem, et tertiam, et multas postea, ver mihi tamen non esset, sed neque ille Cræsus, neque auro fluens Pactolus. Liberos tuos cum jucunditate vidi, et quasi per imaginem tibi denuo conjungebar ; unde exoptavi et plures videre et si magna dicere licet, patre meliores ; sed optanti facile est quæcunque velit dicere, et Heclorem imitari. Dorotheum amicuum mihi videor præsentem tibi sistere, nec aliquid aliud dicere, sed eam illius spem implere quam tua narans oriri fecit. Si autem per me quidquam amplius habere sperant, tuum erit illius desiderium non fallere. Juvanem tibi vincient mores simul et diligentia : quæ si possibile esset, una cum corporis habitu manifeste ostendere, non forsitan meis litteris opus esset ; illum propter me primo cohonestatum, postea, credo, propter ipsum mirabere. Puto quoque amicuum Anastasium benignis te oculis conspiciere, veluti genus nostrum omne. Quid amplius dicendum homini jampridem amico et qui modo non minori benevolentia affici dicitur ?

πάλαι τε καὶ φίλον καὶ νῦν οὐδὲν ἤττον εὐνοεῖν ἤρη-

VIII. ZACHARIÆ FRATRI.

Ut videre est, charissime, tuis in nos conviciis non desistis : sed ne desistas, prohi Deos omnes ! quia risum mihi movent quæ in tuis litteris dicuntur, et ad vos cogitatione venio et mihi videor vos alloqui et audire. Ideoque si tibi curæ est litterarum gratia (et maxime est), feri denuo, mihi que magis gratum videbitur quam si me Cræsum faceres ; rursum sophistam voca et plausuum amatorum, supercilium adde et superbiam et quidquid tibi placuerit. Sæpe, cum sophistam diceris, intende-

has idem esse id dicere ac superbium vocare; ego vero artem meam non ejurabo. Quod si illius proprium est in superbiam extollere, ad te, credo, pertinet quoque artis exercitium; sed pro tua reverentia tacebo. Forte mirum in modum es sophista, et rem experientia notam verbis decet celebrare. Præterea silentio forsitan in litteris transmisi et quæris flores et hirundines, et placidas maris mutationes, et formosum Adonida, et Aphroditem illam mirabiliter amantem, et doles quod rosam non audis cujus gratiam jamdudum miraris; ego autem nihil tale dicam, et præsertim tibi, ne rursus deridens me pulchri ignarum et sophistam voces.

IX. EPIPHANIO.

Potens certe eras quemcumque voluisses ad loquendum velad tacendum ciendi, mihi que videris aliquid ejusdem modi facere ac si quis lyra quam habet, quia ea uti didicerit, aut sonos eliceret aut a pulsandis choridis abstineret, ad id quod melius putaretur cito paratus, nec quidquam musicum diceret, neque ipse neque ejus lyra. Sic te tacente et ad nova prospiciente, tristitia statim premimur et silemus nos olim amicissimi, nunc autem forte amici. Sed unde hoc dulce? Leges te cogunt elato supercilio esse. Deinde eo quod legislatoris mentem sumpseris et jam Romanorum res tibi videaris tua sententia gerere, ideo tantum in modum supra nos extolleris. Sed si vix tibi superest pristinae amicitiae ratio aut memoria, utinam olim id evenerit! Ego autem qui tuæ linguæ suavitate una cum hirundinibus audivi, mente extollor, splendidiorque sol mihi lucere videtur, et nunc mihi vere adest ver; sed mihi sis semper benignus, nec amplius ad me infestus, obliviosus amorum, venias.

X. SOSIANO.

Qui divitiarum est amans, nihil jucundi nisi de illis loquitur aut alios audit loquentes: quod si illi aurum offeras, honoris officia ei præstat: sic quoque in armis qui egregium scutum accepit, id magni pensat, et huc illuc circumferens, magis Marte impletur. Viro autem bono quid faciens gratus eris magis nisi similes sibi viros videndos offerens? Itaque, te sciens hujusmodi et esse natum et fieri velle, non rectum arbitratus sum tibi esse ignotum scholasticum Diodorum, sed eum ad te mitto et tibi do (tu illum, ille te), utriusque vestrum gratum facere existimans, si invicem experientia vos cognoveritis; uterque etiam me laudabit sciens qualia amicis præbeo.

XI. JOANNI.

Eloquentissimus Diodorus silentium inter nos solvet, et a te postulans ut scribas et meas ad te reddens litteras: ille enim est mihi amicus, et, te antequam viderit, amabat: nostri etenim de te sermones ad te videndum excitant amorem. Vir

σοφιστήν εἰπὼν ἀπηλλάγης, ὡς ταυτὸν ὄν τοῦτο εἰπεῖν καὶ ἀλαζόνα καλέσαι. Ἐγὼ δὲ τὴν ἐμὴν τέχνην οὐκ ἀρνησαίμην· εἰ δὲ ταύτης ἴδιον τὸ πρὸς ἀλαζονεῖαν ἐπαίρειν, καὶ σοὶ που μέτεστιν ἄγων τῆς τέχνης· ὥστε δέδοικα μὴ σῆς ταύτης μετέχεις· ἀλλὰ γὰρ αἰδοῖ τῇ πρὸς σὲ σιωπήσομαι· ἴσως δὲ θαυμάστὸς εἰς σοφιστῆς ὢν· καὶ τὸ ἔργον ἦδη θεώμενος δέον ἐκπομπεῦσαι τῷ λόγῳ· εἶτα παρῆλθον σιγῆ καὶ ζῆταις ἐν τοῖς γράμμασι ἄνθη καὶ χελιδόνος καὶ θαλάττης μεταβολὴν ἡμερον, τὸν τε Ἄδωνιν τὸν καλὸν, καὶ τὴν Ἀφροδίτην ἐκείνην τὴν παραδόξως ἐρῶσαν, καὶ ὅτι μὴ τὸ ῥόδον ἀκούεις, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ χάριν πάλα· θαυμάζεις· ἐγὼ δὲ τοιοῦτον οὐδὲν ἂν εἴποιμι καὶ μάλιστα γὰρ πρὸς σέ· μήποτε πάλιν γελάσας, ἀπειρόκαλόν με καὶ σοφιστήν ὀνομάσης.

Θ. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα κινεῖν ὄν ἂν ἐθέλης πρὸς λόγον καὶ σιωπῆν· καὶ μοι δοκεῖς παραπλήσιόν τι ποιεῖν, ὥσπερ εἰ τις λύραν ἔχων, κεχρησθαι ταύτῃ μαθὼν, νῦν μὲν ὑφαίνου μέλος, νῦν δὲ τῶν κρουμάτων ἀπόσχοιτο· εἰ γὰρ τι περὶ ταῦτα κρεῖττον νομισθεῖται, εὐθύς πρὸς ἐκεῖνόν γέ ἐστι, καὶ οὐδὲν ἂν εἴποι μουσικὸν, οὔτε αὐτὸς οὔτε ἡ λύρα· καὶ σοῦ σιωπῶντος ἡμῖν, πρὸς τὰ καινότερα μεταβέβημεν κατηφεῖς εὐθύς· καὶ σιωπῶντες οἱ πάλα μὲν φιλτατοί, νῦν δὲ ἴσως φίλοι· ἀλλ' ἡδὺ ποθεν τὸ πρᾶγμα· οἱ νόμοι σε παρασκευάζειν ἠνάγκασαν σεμνὸν ταῖς ὀφρῦσιν ἀνέλκειν· εἶτα φρόνημα νομοθέτου λαθὼν, καὶ δόξας ἦδη τὰ Ῥωμαίων ἄγων τῇ ψήφῳ, τοσοῦτον ἡμῶν κατεπέθρηξεν· Ἄλλ' ἐπειδὴ σε μόλις ὑπέσιθλας τῆς παλαιᾶς συνηθείας λόγος καὶ μνήμη, εἴθε μὲν καὶ πάλα γέγονε τοῦτο· ὁ μὲν γὰρ τῆς σῆς γλώττης μετὰ τῶν χελιδόνων ἦδύ τι φεγγομένης ἀκούσας, διανίσταμαι τῇ ψυχῇ· καὶ λαμπρότερόν μοι τὸν ἥλιον προσβάλλειν δοκῶ· καὶ νῦν ὄντως ἔαρ ἐμοί. Ἄλλὰ γένοιτο λοιπὸν ἡμῖν εὐμενῆς, καὶ μηκέτ' ἔλθῃς πολεμιῶν, ἐρώτων εἰς λήθην.

Γ. ΣΟΣΙΑΝΩ.

Εἰ τις χρημάτων ἐστὶν ἐραστῆς, οὐδὲν ἂν ἡδέως ἦ ταῦτα λέγοι, καὶ λεγόντων ἄλλον ἀκούσειεν· εἰ δὲ καὶ χρυσὸν ἄγων παράσχοις, ἔχει τὰ παρ' ἐκείνῳ τιμῆς· οὕτως δὲ ἐν ὀπλοῖς τὰ πράγματα καλὴν οὕτως ἀσπίδα λαθὼν ἐφρόνησέ τι μέγα, καὶ τῆδε κάκεισε περιφέρων τὸ κτήμα πληροῦται μᾶλλον τοῦ Ἄρεως· Ἄνδρὶ δὲ ἀγαθῷ τί πρᾶττων ἂν τις χαρίσαιτο ἢ παραπλησίους ἄνδρας παρέχων ἰδεῖν; Ὄθεν σε τοιοῦτον εἰδὼς καὶ γεγονότα καὶ εἶναι βουλόμενον, τὴν σχολαστικὸν Διόδωρον ἄγνοεῖν οὐ μοι πρέπον ἐφαίνετο, ἀλλ' ἄγω καὶ δίδωμι, σὺ μὲν ἐκείνον, ἐκείνος δὲ σέ· ἀμφοτέρων ὑμῖν νομιζῶν χαριεῖσθαι, εἰ ἀλλήλων ἐν πείρᾳ γενήσεσθε· ἐπαινέσει δέ με πάντως· ἐκότερος, οἷα τοῖς φίλοις προσεῖν ἐπιστάμενος.

ΙΑ. ΙΩΑΝΝΗ.

Ὁ λογιώτατος Διόδωρος λύσεις ἡμῖν ἔστω τῆς πρὸς ἀλλήλους σιγῆς· καὶ σὲ γράφειν ἐπαιτῶν, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν σοὶ διδοῦς· φίλος μὲν γὰρ οὕτως ἐμὸς· ἦδη δὲ πρὶν ἰδεῖν καὶ σὸς ἐραστῆς ἐτύγχανεν· οἱ γὰρ ἐξ ἡμῶν λόγῳ τὰ περὶ σοῦ διηγούμενοι πρὸς τὴν

ὁσάν ἐπιούσι τὸν ἔρωτα· ὁ γὰρ ἀνὴρ ἐρωτικὸς· ἐστὶ τῶν καλῶν, καὶ πολυπραγμονεῖ τοὺς χρηστούς· ὡσπερ δεδιώς μὴ ποτέ τις τοιοῦτος ὄν διαλάβῃ· καὶ τί σοι τὰ περὶ τοῦτου λέγειν με δεῖ; Πάντως γὰρ τῇ πείρᾳ τοῦτο μαθὼν, ἐλάττω νομίζεις τὸν ἔπαινον· καὶ ἀσθενῆ μὲν καλέσεις ῥήτορα, ὡς οὐδὲ τὰ προσόντα λέγειν δυνάμενον.

IB. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Τοῦτο ἐκεῖνο δὲ καὶ προσδοκῶντί μοι γέγονεν· ὦρην γὰρ εὐθύς ὡς ἐκείσε γενόμενος ἀρχόντων ὄρᾳ βῆμα, καὶ ῥητόρων χορὸν, καὶ προσφύγων οὐχ ἐπόμενον, πληθίσθη μὲν αὐτίκα φρονήματος· κἄν λαλεῖν τις ἐθέλῃ, μόνον οὐκ ἀνέξῃ τοῦ λέγοντος· ἡμῶν δὲ λόγος ἔσται βραχύς· καὶ τί μοι τοὺς ἐν σκότῳ κερκρυμένους ἐκείνους λέξεις; δῆπου πάντως περὶ ἡμῶν; Εἰ δὲ χαμαὶ ἐρχομένοις προσεῖποις, οὐδὲ τοῦτο θαυμάσαιμι· τὸ αὐτὸ καὶ προσεδόκων καὶ γέγονε τοῦτο τῶν κατ' ὑμᾶς ῥητόρων τὸ φρόνημα· οἱ, τοὺς ἄλλους πρόσφυγας καλοῦσι καὶ τὰ καθ' ἑαυτοῦς ἀπομνησκοντες πράγματα· καὶ νῦν δοκεῖς φίλους ἡμᾶς εἰρῆσθαι, τὸ πρότερον οὐκ ἄξια κρίνας, ὡσπερ εἰκός, ἀλλ' ὅτι κρειττένων ἀπορίξ, τοῖς παρούσιν ἐχρήσω· καὶ μεταμίλει σοι παντὸς τοῦ χρόνου, ὃν παρ' ἡμῖν ἀναξίως διέτριβες· καὶ νῦν δέδοικα γράφων μὴ πρὸς τὴν παρ' ἡμῶν δυσχεράνης ἐπιστολήν· ἐγὼ δὲ σε καλῶς πράττειν εὐξαίμην· κἄν δέη πάλιν καταφρονεῖσθαι, λυπηρὸν μὲν, ὀλοσμεν δ' οὖν ὁμῶς τῇ σῇ τύχῃ παραμυθούμενοι.

II'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ.

Τῆς μὲν προλαβούσης σιωπῆς τὴν αἰτίαν ὁ χειμῶν ἀποφερέσθω τὰ εἰωθότα λυπῶν· τῆς δ' ἐντεῦθεν, εἰ τις ἄρα καὶ γένοιτο, ὑμεῖς ἂν εἰκότως ὑπέχοιτε τὰς εὐθύνας· καίτοι γε ἤλικον τοῖς παθοῦσιν πρᾶγμα τῶν παίδων ἡσυχίᾳ, τῶν ἂν τις παραστήσῃ τοῖς μὴ πρὸς πείραν ἐλθοῦσιν τοῦ πράγματος; Ὑμεῖς δ' ἂν εἰδείητε πάντως πως φίλοι διατεθέντες ἐρωτικῶς· οὐ γὰρ ἂν τοσοῦτον φρονήσαιμι, ὡς καὶ αὐτὸς εἰσεσθαι παρ' ὑμῶν ἀντερᾶσθαι· καίτοι εὐξαίμην οὖν μοι τοῦτο γενέσθαι μᾶλλον ἢ πολλῶ κομᾶν τῷ χρυσῷ καὶ ἡστυοσοῦχ τύχῃς εἰς ἄκρον ἀφίχθαι· οὔτε γὰρ ἂν ἕκαστος ῥιθυμείν οὐκ ἔχων διὰ τὸν πόθον ἐμοῦ πάντως ἂν παραμυθεῖτω τὸν ἔρωτα· εἰ δὲ τοιοῦτο μὲν οὐδὲν, ἔτι δὲ σιωπήσθε, κατηγορήσω μὲν, τοιαῦτα παθῶν· κρινεῖ δέ τι ἐρωτικὸς δικαστής, καὶ ψηφιεῖται ὅτι χρὴ παθεῖν ὑμᾶς καὶ ἀποτίσαι... εἰ μὲν παθεῖν ἀπο... ται ἵνα μὴ τὸν ἐρωτᾶτά με πάλιν... (1) ψηφιεῖται δὲ ὑμᾶς ἀποτίσαι τῷ αὐτῷ ἐπιστολᾶς, ὥστε τῷ πληθεῖ τοῦ προλαβόντος χρόνου παραμυθεῖσθαι τὴν σιωπῆν.

IA'. ΒΙΚΤΟΡΙ ΑΔΕΛΦΩ.

Δέδεγμαί το βιβλίον τὸ πρὸ τῆς πείρας ποθοῦμενον· ἦκει γὰρ τῇ μὲν ἐπιστολῇ θαυμαστὸν ἤλικον, τῷ δὲ πράγματι ξένον φέρον οὐδὲν, ἀλλ' ὁ καὶ πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἐσπούδασαι· σοῦ δὲ χάριν καὶ ὁ τὸ βέλτιον εἰπεῖν σεσιγήσθω· ἀλλ' οὖν κείσεται σοι χάρις εἰς ἐμὴν μνήμην ἀνάγραφτος· πλὴν οὐχ ὅσα πρὸς τῷ Πausanίᾳ τῷ μὴ μέχρι παντὸς σωφρονοῦντι. Ὅ μὲν γὰρ οὐδὲ Πλαταιᾶς ἀδισθεῖς, οὐδὲ τρόπαια

A ille egregiorum amans et bonus sedulo inquirens ne quis bonus tibi sit ignotus. Sed quare de illo tibi dicerem? nam experientia doctus pejorem judicares laudem et me infirmum vocares oratorem qui et amplius essent, dicere non potuissem.

XII. DIODORO.

Illud mihi quod prævideram accidit: existimabam enim, simul ac illuc deveneris viderisque principum tribunal, rhetorum chorum clientiumque non sequentem, te statim superbia esse repletum, et, si quis ad te loqui voluerit, loquentem non esse passurum. Sermo autem meus brevis erit: et quid mihi dicis illos in tenebris absconditos? B si autem humi ambulantes salutes, id non mirer: id quod prævideram evenit, loquor de rhetorum secundum vos illorum superbia; quippe qui alios clientes vocant et negotia per te absoluta memorant. Et nunc videris nos dixisse prius amicos, quod recte non judicaveris, quasi meliorum inopia præsentibus usus fueris: prætèriti quoque temporis te pœniteat, quod nobiscum indigne consumpsisti; et nunc scribens vereor ne nostram epistolam moleste feras: ego tamen prospera tibi precor, etiamsi oporteret me iterum despici, quod amarum esset, tuæ autem fortunæ gratia ferreus.

XIII. ZACHARIÆ ET PHILIPPO.

Prætèriti silentii crimen serat hiems, more soliti contristans; silentii autem illius quod nunc foret, vos rationem redderetis. Quantum autem malum sit liberorum silentium, quis iis ostendit qui nondum sunt experti? Vos prorsus scietis cum ardenti amore capiemini. Non ego quidem sic superbio ut a vobis redamari putem, quod tamen mihi magis exoptarem quam plurimo auro abundare et ad summum honoris fastigium devenire; qui enim quiescere non haberet per desiderium meum non posset consolari amorem. Si nihil hujusmodi sit et adhuc silebitis, arguam talia patiens; judicabit autem amans et declarabit quid sit vobis patiendum et exsolvendum... feliciter quidem pati... ne me rursus amor... judicabit autem vos tot redditurus epistolam quam ut prætèriti temporis silentium consolamini. C D ὥστε τῷ πληθεῖ τοῦ προλαβόντος χρόνου παραμυ-

XIV. VICTORI FRATRI.

Volumen ante experientiam jam exoptatum recepi. Mirabile enim quantum ex tua epistola venit, nihil tamen alieni reipsa adjunctum, sed quod multis et diversis exoptatur; tui autem gratia taceatur et quod dicere melius. Tua gratia in mea memoria absque litteris perdurabit; secus ac quod de Pausania qui in finem sapiens non fuit: neque enim Platæas reveritus neque splendido tra-

NOTÆ.

(1) In his lacunis perpauca verba legi nequeunt.

phæo, Barbaro tradidit a se salvatam Græciam, A quasi non pateretur in finem se felicem esse. Tu vero propria memorans, non est quod non facias; remanebit tua gratia, non quidem prima, sed per Jovem, pati multas priores, et altera; una autem gratia ab iis qui beneficia acceperint, bonis satis erit, id autem est, meminisse se beneficia accepisse. Mihi vero contingat non eorum oblivisci quibus voluntas est mihi benefaciendi, licet non ad rem deveniat.

XV. DIOBORO.

Adhuc taces? adhuc nos aspernaris? Te arbitrabar in saturitatem venisse superbix, cui magnum videntur silere; nos autem re ambitiosius utemur, quo supercilium propter silentium elatum demittamus. Et enim solitum. Statim ut Cæsarem videris alte progredieris et quod in sublime Persei alis non levaris, irasceris; nostra autem consideranti parvum quid et quasi nihil videntur. Itaque legem antiquam et ubique potentem es transgressus: oportet enim, quando quis, solitos relinquens, ad alios transcurrit, illum primo litteris describere quomodo mare actus sit, quæ terra eum transmiserit, utrum bene successerit, utrum benevolentia fuerit acceptus: quorum nihil tu dixisti nec narrandum habebamus, sed me iudice, pascibus magis faisti mutus, ne autem silentio amicitia paulatim in oblivionem decidat, rem renovo et tibi fio amicior; tu vero, ut solebas, in amicitiam apud nos, tua gratia digni, jocare. Quod si quid accidit molesti, ventis permittatur et humanarum rerum fortunæ quæ nostra inque deque perturbare delectatur et rapida volutatione agit, nihil volens stabile aut immobile videre. Malum equidem censeo esse dolorem, multo autem pejus iis qui spectaculo adhaerunt. Puella, nondum propinquis omnibus nota, pro thalamo ad sepulcrum ducitur; sponsi inanes spes; pacto matrimonialis discerpta. Miserum, ut arbitror, et quod fieri non debuerit: non autem in nos primum sævit fortuna, sed plurimas jam alias patriæ eripuit, thalamum in funus convertens. Quot homines, spe elati per eam fabula facti sunt! Sed nec sententia vincit; simul ac vult, sit; cedat philosophia et voluntas; aliquid sit amplius iis qui incumbunt... scire ferre vulnera fortunæ: miror enim ego illum qui dixit sapienter: Cum non eveniant quæ volumus, quæ eveniunt velimus. Abit terram relinquens ut conjugii mala et liberorum partus, si futuri essent; prætermitto autem nutricia pericula et inter felicitatem timores, ne scilicet præsentibus bonis excidatur; malis vitæ libera abit, viam vere latam ingrediens et quam omnes nos ingredi oportet eo quod nati sumus.

ωδιδνας, εἴποτε καὶ ἐγένοντο· καὶ σιωπῶ τοὺς τῆς μη ποτε γένοιτο τῶν παρόντων διαμαρτεῖν· τῶν δὲ συντερόφων τῷ βίῳ κακῶν γενομένη πάντων ἐλεύθερος ὀχεται λεωφόρον, ὄντως ὁδὸν, καὶ ἦν ὀδεῦσαι δεῖ

XVI. EIDEM.

Nunc cognovi quanta me prius injuria tuo silentio affeceris: quantum enim me scribens exhi-

φίλοι προεδίδου Βαρβάρῳ τὴν δι' αὐτοῦ σωθεῖσαν Ἑλλάδα, ὡσπερ οὐκ ἀνέχων εἰς τέλος εὐτυχῆς ἐπιμεῖναι· σὺ δὲ τὰ οἰκεία περιεπέων, οὐδὲ ὁ τι μὴ δράσεις. Κεῖσεται σοι τοῖσιν ἡ χάρις οὐ πρώτη, μὰ Δία, πρὸς πολλαῖς δὲ πρώταις ἑτέρα· μία δὲ χάρις παρὰ τῶν εὐ παθόντων ἀργέσει τοῖς ἀγαθοῖς, μεμνησθαι μόνον ὅτι πεπόνθασιν· ἐμοὶ δὲ γένοιτο τὸ μὴδὲ τῶν μέχρι βουλῆς εὐποιεῖν ἐθελόντων ἀμνημονεῖν· εἰ καὶ μὴ πέρας ἔσται τοῖς δόξουσιν.

IE'. ΔΙ'ΟΔΩΡΩ.

"Ετι σιγᾶς; ἔτι περιφρονεῖς τὰ ἡμέτερα; Καὶ μὴ ὤμην σε πρὸς κόρον ἀφίχθαι φρονήματος· σεμνὸν μὲν ἠγοούμενον τὸ σιγᾶν, ἡμῶν δὲ φιλοτιμότερον χρησομένων τῷ πράγματι, ἵνα καὶ νικήσωμεν ἄρῃν διὰ σιγῆν ἐπιηρμένην· τοῦτ' ἔχει οὗτο τὸ σύνθημα. Ἄμα καὶ τὴν Καίσαρος εἶδες, καὶ βαίνεις ὕψου καὶ ἀγανακτεῖς, ὅτι μὴ Περσέως πτεροῖς ἀερῆ μετέωρος· τὰ δὲ ἡμέτερα σοὶ λογιζομένη, μικρὰ τε ἔτι δοκεῖν καὶ οὐδὲν· ὅθεν σοὶ νόμος παλαιὸς καὶ πανταχοῦ κρατῶν παρεβαίνοτο. Χρῆ γὰρ ἐπειδὴν τις τοὺς συνήθεις καταλιπὼν ἐπ' ἄλλοδαποῖς ἰθύνει τὸν δρόμον, αὐτὸν εἶναι πρῶτον τὸν ἐπιστελλόντα, ὅποιον αὐτὸν ἔγενε ἡ θάλαττα, ὅπως ἡ γῆ τοῦτο ὁδοποροῦντα παρέπεμπεν, εἰ χρηστῆς ἀπήλασε τύχης, εἰ τὸν αὐτὸν εὐμενῶς ὑπέδεγτο· τούτων μὲν αὐτὸς ἔφησ' οὐδὲν, οὐθ' ἡμεῖς ἔχομεν διηγήσασθαι· ἀλλὰ τοῦμὸν μέρος, αὐτῶν ἰχθύων γέγονας ἀφωνότερος· ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ τῆς φιλίας τῆ σιγῆ πρὸς λήθην ἐλθόντα κατὰ μικρὴν ὑποβρέθῃ, ἀνανεοῦμαι ἄλιν τὸ πρᾶγμα καὶ γίνουμαι σοὶ φιλανθρωπότερος· καὶ σὺ πρὸς φίλιαν παιζῆ πρὸς ἡμᾶς; τὰ συνήθη καὶ τῆς σῆς χάριτος ἀξια. Εἰ δὲ τι γέγονε τῶν ἀνιώντων, αὖραις τοῦτο διδόσθω, καὶ τῆ τύχῃ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἥτις ἐντροφῶσα τοῖς ἡμέτεροις; ἄνω καὶ κάτω μεταθεῖ καὶ βραχέϊζ ῥοπή μεταβάλλεται, μὴδὲν ἐθέλουσα βλέπειν ἐστηκὸς καὶ ἀκίνητος· καὶ δεινὸν μὲν οἶμαι τὸ πάθος, δεινότερον δὲ τοῖς εἰδῶσι τὸ θέαμα· κόρη μὴ δὲ τοῖς οἰκείοις ἅπασιν ἐγνωσμένη, ἐν πάντων ἐψεσιν ἀντιπαστάδος ἀγομένη πρὸς τάφον. Καὶ κεναὶ μὲν ἐντεῦθεν μνηστῆρος ἐλπιδες, συγγραφή δὲ γαμήλιος; ἐπ' αὐτῆ διεβρήγνυτο· δεινὰ μὲν οἶμαι ταῦτα, καὶ οὐκ ὤφελε γενέσθαι· πλὴν οὐκ ἐφ' ἡμῶν πρώτων ἡ τύχη στρατεύεται, πολλάς ἤδη που καὶ ἄλλας ἤρπασε τῆς πατρίδος, καὶ νυμφικὸν θάλαμον εἰς θρησκὸν μετέβαλεν. Ἦ πόσοι ταῖς ἐλπίσι τρυφῶντες, μῦθος διὰ ταύτην ἐγένοντο· ἀλλ' οὐδὲ τῆ ψήφῳ νικᾷ· καὶ ἄμα τι θέλει καὶ γίνεται· νικᾷσθω φιλοσοφία καὶ γνώμη· καὶ ἔστω τι πλέον τοῖς ἀνακειμένους τ' εἰ; μούσαις τὸ φέρειν εἰδέναι τὰς τύχας. Θαυμάζω γὰρ ἔγωγε καὶ τὸν εἰρηκότα σοφῶς· Ἄλλ' ἐπειδὴ μὴ γίνεται ἂ ὀλοόμεν, θελήσωμεν τὰ γινόμενα· ὀχεται τὴν γῆν ἀπολιπούσα, καὶ γάμου κακὰ καὶ παιδῶν πειδοτροφίας κινδύνους, καὶ τὸν ἐν εὐτυχίᾳ φέρον, ἔχ τούτων ἕως οἰγῆσας

IG'. ΤΩ ΑΥΤΩ.

Νῦν ἔγνων ὅσον ἠδίκεῖς πρότερον σιωπῶν· ἐξ ἧν γὰρ τῷ ἄρῃν γράφων, ἐκ τούτων ἕως οἰγῆσας

λυπεῖς· τὴν γὰρ ἐπιστολὴν εἰς χεῖρας λαβὼν, πα-
λαιᾶς ἐμνήσθη ἐυδαιμονίας· σὲ παρεῖναι δοκῶν ἐν
τοῖς γράμμασι, καὶ τι λέγειν ὡς παρόντι προτχθῆν·
καὶ τὰ μὲν εἶπον, τὰ δὲ λέγοντος ἀκούειν ἐδόκουν·
καὶ μόλις ἀνενεγκῶν, ἔγνω ὡς ὄναρ ἦν ἐκεῖνα, καὶ
ἠπατήμεθα. Οὐκοῦν γράφει πολλάκις, ἵνα τῆς θέας
ἀπορούντες, ὄνειρασιν εὐφραίνώμεθα· ἐπειδὴ περ καὶ
θεῖους ἔραστῆς τῶν παιδικῶν ἀτυχῶν, χρηστὸν ὄναρ
εἶδε καὶ μεταβάλλεται· ἀλλὰ δέδοικα ταυτὶ λέγειν,
μὴ καὶ νομίσας ἀληθῆ, φρονήματος ἐμπλησθεῖς, καὶ
γένοιτο πάλιν σιγᾶν· νόμιζε τοῖνον εἶναι ψευδῆ·
καὶ μόνον λαλοῦντος ἀκούσομαι. Τὸν δὲ φέροντα τὴν
ἐπιστολὴν ἀνεψιδὸν ὄντα καὶ κηδεστὴν, εἴ γε δεῖ τὸ
μᾶλλον εἰπεῖν, εὐμένεσιν ἰδῶν ὀφθαλμοῖς, καὶ δέη,
παρασχῶν αὐτῷ συμμαχοῦσαν τὴν γλῶτταν, ἐμοὶ τε
πᾶν διδόναι δόκει τῆς χάριτος.

IZ. ΤΩ ΔΥΤΩ.

Ὁση; ἀπήλασε παρ' ὑμῶν τῆς εὐποιίας ὁ καλῶς
Ζαχαρίας, αὐτὸς τε διηγείται, πολλάκις καὶ ἡμεῖς
ἀκηκόαμεν· ἐδήλου δὲ καὶ τὰ ὑμέτερα γράμματα,
πλὴν ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἐλάττονα· ὅπως ἂν, οἶμαι,
δόξης τὰ χρηστὰ ποιεῖν εἰδέναι μᾶλλον ἢ λέγειν·
ὅπερ οὐκ ἀπορία τοῦ λέγοντος, ἀλλὰ σώφρων αἰδώς
τὴν ἑαυτῆς ἀρετὴν ἐπικρύπτουσα. Τὴν δὲ σὴν εἰς
ἡμᾶς σπουδὴν καὶ πρὶν γενέσθαι πᾶσι βοῶ· καὶ
ξένον οὐδὲν ἡμῖν ἅπαντα ἃ μὲν ἂν ἐλπίζωμεν γενέ-
σθαι· καὶ μεγάλης οὔσης ἀεὶ τῆς ἐλπίδος, οὐκ
ἐλέγχει ταύτην ἢ πεῖρα· ἐγὼ μὲν οὖν καὶ πλείω λέ-
γειν ἐθέλω· σὺ δὲ με παίζεις, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἡγή, καὶ
σιγῆσομαι· τοσοῦτον γὰρ σοὶ τὸ μέγριον, ὡς καὶ τὸν
ἀληθῶς ἐπαινοῦντα παίζεις ἡγή· ἐγὼ δὲ οὔτε παίζω
τῆς ἀληθείας ἐξίσταμαι. οὕτε ἀληθεύων τοῦ παίζεις,
ἦνίκα δὴ μοι πρὸς τοὺς φιλοῦντας ὁ λόγος· ὥστε
[δέχου] τοὺς ἐμοὺς ἐπαινούς· οὕτε γὰρ παντελῶς
τῶν ἀπερβριμμένων εἰ παρ' ἐμοί.

III. ΔΩΡΟΘΕΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα τὰ μικρὰ μέγала ποιεῖν,
καὶ οἷς ἂν ἐθέλης καὶ μουσᾶν διδόναι· καίτοι ἐπαι-
νοὶς οὐχ οἷος ἐγὼ λέγειν, ἀλλ' οἷον προσήκει γενέ-
σθαι· ἀλλὰ καὶ δι' ὧν μοι τοὺς λόγους αἰτῶν, Ἀττικὸν
τε φθόγγη καὶ ταῖς χάρισιν ἀνεμίνον πείθεις, ὡς
μήτε ἐκὼν εἶναι τοῦτους ἐκπέμψομεν, φόδω τοῦ μὴ
παρὰ σοὶ κριτῆ τοὺς ἐμοὺς ἐλέγχεσθαι παῖδας. Τὸ
γὰρ ἡμέτερον παρ' εὐνοοῦσι μὲν δικασταῖς τυχόν
ἴσως μέγα· παρεξτάζειν δὲ βουλομένοις ἐναντίον
δόξει· ἀλλὰ μοι γένοιτο τὸ πρότερον· ὡς τὴν σὴν
ἐπιστολὴν δεδιότες οἱ λόγοι, Ἔα λαθάνειν, ὦ πάτερ,
πολλάκις ἐβόων· ἐγὼ δὲ πολλάκις παρεμυθούμην
οἰκοθεν οἰκαδὲ φοιτήσιν ἐπαγγελλόμενος· ἐπάγεται
εἰς τούτῳ πολίτης ὑμέτερος, ᾧ τὰ μουσῶν μέλει·
Δωρόθεος ὄνομα αὐτῷ, καὶ Πελαγίου τοῦτον ἔπονο
μάζουσιν.

IV. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Εὖ γε τῶν ὑμετέρων γραμμάτων· ὡς πρὸς εὐθυ-
μίαν ὄσσην ἡμῶν οἶδεν ἐπαίρειν τὴν γνώμην. Τί γὰρ
ἦθιδον ἢ φθογγόμενων ἀκούειν ὅτε παρεῖναι τις ἂν
αὐτῷ φθόγγος προσηύξατο; ὡς ἔδει μὲν καὶ πάλαι
τούτῳ τὴν τύχην ἐπινεύσαι· γένοιτο δ' ἂν ποτε καὶ

A larasti, tantum tacens affligis. Tuam namque epi-
stolam in manibus accipiens, pristinæ recordatus
sum felicitatis; te in tuis litteris adesse opinabar
et ad alloquendum te velut præsentem excitabar;
modo loqui, modo audire mihi videbar; et vix
ferre potui, cum agnovi id esse somnium et me
falli. Sæpius ergo scribe, ut, tuo conspectu desti-
tutus, somniis saltem gaudeam. Siquidem ardens
amator, suis privatus amicis, dulce somnium
videt et seipsum fallit. Sed hæc dicens, timeo ne
vera esse putes et superbia plenus denuo taceas:
cogita ergo falsa esse, quo te semper audiam.
Qui autem meam epistolam ad te defret, quo-
niam consobrinus et si quid amplius dicendum gener-
meus est, eum gratis accipias oculis, et, si ne-
cesse, præstans et tuæ linguæ adjutorium, sum-
mam mihi gratiam præstes.

XVII. EIDEM.

Quanta apud te felicitate gavisus fuerit formosus
Zacharias, ipse nobis narravit et compluribus audi-
vimus; tuas quoque litteras monstrabat, veritate
tamen minores, quoniam, ut opinor, melius egre-
gii facere scis quam dicere, non ex sermonis indi-
gentia, sed ex modestia quæ suam virtutem pru-
denter occultat. Tuam autem in nos diligentiam
jampridem existentem omnibus clamo, et hæc om-
nia quæ speramus nihil fore novum; quantacun-
que enim nostra spes, eam non fallit eventus. Ego
quidem plura dicere velim, sed me, nescio cur,
jocari putabis et tacebo: tanta enim est tua mo-
destia ut veraciter laudantem jocari existimes; sed
neque joco a veritate discedam, neque vera dicens
a joco, quando ad amicos mihi erit sermo; a me
igitur laudes suscipe: nunquam enim e memoria
nostra decides.

XVIII. DOROTHEO.

Potens sane es de parvis magna facere et quibus
vis musas largiri. Sed non ipsum qui laudare pos-
sim, sed quoniam fieri potest dicam. In quibus
litteris sermones a me expetis, Attice dicis et gratis
persuades, ita ut ad te non libens eos miserim, veritus
nempe ne, te giudice, nati mei damnentur. Apud ju-
dices enim faventes, aliquid forte essent; sed vo-
D lentibus strictim examinoor, nihil. Sed mihi is sis qui
antea. Tuam timentes epistolam, mei sermones
sæpius clamabant: Sine, o pater, nos latere; ego
autem eos consolabar promittens de domo sua in
domum suam eos esse ituros. Incitat quoque nos
unus ex civibus musarum plurimum amans, cui no-
men Dorotheus et Pelagius cognomen.

XIX. ΖΑΧΑΡΙΑΕ ΕΤ ΦΙΛΙΠΠΟ, ΦΡΑΤΡΙΒΥΣ.

Feliciter vestræ litteræ: quanta lætitia meam
mentem perfuderunt! Quid enim gratius quam
audire, cum quis precatur sibi adesse? Jam pri-
dem oportebat fortunam id concedere, sed nunc
fiat et bene eveniat vestra voluntate, Dii, in quan-

nam pro ipsis litteras nobis sint missuri, quibus alter erimus Cræsus pro deliciis, ejusque divitias habere videbimur et regis instar Magni nomen accipere. Qui hirundinem videt, is ver adesse pronuntiat; ego autem vestram vocem audiens magis lætabor quam Cræsus illis suis divitiis et rex magnus sub platano sedens. Pro hirundinibus mihi videbantur canere Musæ. Cedo autem, ne voluptatem nimis adferre volens, sophista in meis litteris forti videar, et ne vos simul ridentes illud more vestro celebretis. Duplex tamen mihi fuit voluptas, vos simul alloqui; sicut qui in Delphos veniebant, cum Apollini hymnum dicerent, Dianam quoque in laudibus illi consoviabant; idque magis Deos delectabat, quam si uterque seorsum laudatus fuisset: fratres enim cum essent, fratres quoque in hymnis videri volebant.

δὲ καὶ τοὺς θεοὺς ἠδύφραϊνε μᾶλλον, ἢ εἰ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, καὶ ταῖς ὁδοῖς τοιοῦτοι μένειν ἠδούλοντο.

XX. ZACHARIÆ FRATRI.

Tu quidem horas amicis fugere quereris; ego autem eas iterum esse fugituras; quid igitur taces? non enim sufficiens aplogia alicujus facti crimen in se assumere; sed qui, reus cum sit, cæteros postea vituperat, si cæteri non accusent. seipsum accusat. Neque mihi adducas nostram Byzantii rationem in silentio vivendi; mihi enim omnis tribus testis est, multa se fuisse locutam, audivisse nihil. Sed utinam adhuc mihi esset clarum tribunal, iudexque Atticus et splendida Athenarum figura: cum scilicet prospera sorte uteretur rhetorica. Plato autem, dicam, non tulit eam feliciter agere: statim contra te accusatio deferretur: adversus Græciam peccat rhetorica, qua constitutæ sunt civitates; nihilque præmittitur eorum quibus accusare velles. Sed mihi des veniam paulisper efferrī: jam enim ira et objurgationibus plenus sum. Et primo: non tacebo, iudices: nihil enim pejus esse potest quam cum vir sic maledicit illi rei qua tibi venit quod est: sic ille bonus de te locutus andet etiam et contra rhetoricam dicere, ex qua illi vita beata et plausus; ita sententia lata, ab ea victor vincitur ei qua vincere datur. Platonem quoque testem producit qui rhetoricam extremis malis devovit et in rhetores totus invehebatur. Hæc iudicibus per me edoctis, pœnam non adderem. Polum et Calliclea dicens, Platonem dico: ille enim tibi eos fingit velut in dramate quæ ex composito inter se concinnaverint, loquentes; sin autem comœdiæ Socratem loqui sinas.

(1) Epistola quæ in editis est LII, incipitque, Νῦν ὄντως ἐγνων, οὐκ ἦν ἄρα λόγος ἀλλ' ἔργον ἢ φήμη, lacunam præ se fert in libris itemque in codice regio Vat. 159, p. 251, b. sic ὄν ἐν ταῖς εὐ... ἀκούειν. καὶ τοὶ γε, etc. Porro quæ continuatur pars epistolæ in libris et in prædicto codice sine dubio aliena est ab hac epistola impertinenter abscisa. Bandinius nihil aliud adnotavit, nisi hanc epistolam aliquantum in medio diversam esse, scilicet a codice Lau-

α πρὸς πέρας ἔλθῃ βουλομένων ὑμῶν, ὡ θεοί, ἐν ὄσῳ γε μὴν μέλλουσιν ἀνο' ἑαυτῶν ἡμῖν χορηγεῖσθαι τὰ γράμματα· ἄλλω μὲν γὰρ ἐν ἡδονῇ Κροίσῳ τε εἶναι καὶ τάχειν κατεκτήσθαι, τῷ δὲ βασιλεῖ ὁ μέγας ἀκούειν· ἀλλ' ὁ τὰς χελιδόνας ἰδὼν, τὴν ἑαρ ἔχειν ὀρίζεται· ἐγὼ δὲ τῆς ὑμετέρας ἀπολαύων φωνῆς, μεῖζον ἐφρόνου ἢ Κροίσος ἐπὶ τοῖς ταλάντοις ἐκείνοις, καὶ βασιλεὺς ὁ μέγας ὑπὸ τῆς πλατάνῃ καθήμενος· καὶ ἀντὶ τῶν χελιδόνων αὐτάς μοι προσάδειν ἐδόκουν τὰς μούσας; ἀλλὰ γὰρ παύσομαι, μὴ τὴν ἡδονὴν ἄγαν ἐμπερὶν ἐθέλω, σοφιστῆς οὕτω ποῦ τάχα δόξω ταῖς γράμμασι· καὶ γελῶντες ἀλλήλοισι, τοῦτο δὴ τὸ σύνθεσις ὑμῖν ἐπίσης ὑψήτε· πᾶν ὅτι μοι διπλάσιον ἐνεποιεῖ τὴν ἡδονὴν τὴν κοινήν προσερεῖν ὑμῖν· ὡσπερ τοὺς εἰς Δελφοὺς ἀφικουμένους, ἐπειδὴν ὕμνον εἰπόντες Ἀπόλλωνά τε σχοῖεν τῷ λόγῳ, καὶ Ἄρτεμις ἅμα μέρος ἦν τῆς ὁδοῦ· τοῦτο αὐτόν τις ἀπολαθὼν ἐκάτερον ὕμνησεν· ἀδελφο.

KI. ZACHARIÆ ΔΔΕΛΦΩ.

Σὺ μὲν ἐγκαλεῖς ὡς παρῳχόντο τοὺς ἑταίρους αἱ ὄραι· ἐγὼ δὲ ὡς καὶ πάρεσι πάλιν· τί τοίνυν εἰσι σγῆς; Οὐ γὰρ ἱκανὸν εἰς ἀπολογία, προλαβεῖν τις καθ' αὐτοῦ τινος ἐγκλήμα· ἀλλ' ὅστις ἐνοχος ὢν, εἶτα τοῖς ἄλλοις μέμφεται, ἀν ἀφέλης τὸ δῆθεν ἐτέρων κατηγορεῖν, ἑαυτὸν αἰτιᾶται· καὶ μὴ μοι πρόσφερε τὴν ἐν Βυζαντίῳ διαγωγὴν σιγῶντων ἡμῶν· ἐμοὶ γὰρ καὶ πάμφυλος μάρτυς αὐτῆ ὡς πολλὰ μὲν ἔλεγεν, ἤκουσε δὲ οὐδέν· ἀλλ' εἶθε μοι πάλιν ἦν βῆμα σεμνὸν καὶ δικαστῆς Ἀττικὸς καὶ σχῆμα λαμπρὸν Ἀθηναῖον· ὅτε ῥητορικῆ μὲν ἐπὶ σεμνῆς ἤκμαζε τύχη; Πλάτων δὲ πῶς ἂν εἴποιμι μετρίως οὐκ ἔφερον εὐτυχοῦσαν· γραφὴ γὰρ ἂν εὐθύς ἀπέκειτο κατὰ σοῦ· ὡς ἀδικεῖν τὴν Ἐλλάδα ῥητορικὴν, ἐφ' ἧς ἐστῆκασιν αἱ πόλεις, οὐδὲν εἶναι τι θέλεις παρελθόν, κατηγοροῦν· ἀλλὰ μοι μικρὸν δίδου νεανιεύεσθαι· ἤδη γὰρ ὑπ' ὀργῆς καὶ λόγων κατηγορίας ἐμπέπλαμαι· καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἂν σιωπήσαιμι, οὐδὲν ἦν ἄρα δεινότερον, ὡς δικαστῆς, ἢ ὅταν ἄνθρωπος τοῦτο λέγῃ κακῶς ὅθεν αὐτῷ προσῆλθεν, οἷος ἡμῖν ὁ χρηστὸς οὐτοσι λόγων περὶ σοῦ κατὰ ῥητορικῆς τολμᾶ τι καὶ φθέγγεσθαι· ἐξῆς αὐτῷ βίος εὐδαίμων καὶ φήμαι· ὥστε κἂν τὴν ψῆφον λάβῃ, νεκρίζεται ταύτη κρατῶν, ἐξ ἧς αὐτῷ τὸ νικᾶν· καὶ μάρτυρι χρεῖται τῷ Πλάτωνι ὅς τὴν ῥητορικὴν ἐσχάτη δέλωκε μοῖρα, καὶ εἰς ζήτῳρων ὕβρι ἐχῶρει πολὺς· ταῦτα μαθόντας τοὺς τῷ λόγῳ δικαστᾶς, οὐκ ἂν εἴη προσθεῖναι τὸ τίμημα. Πολὺν δὲ καὶ Καλλικλέα λόγων, προστίθει τοῦ Πλάτωνος· τοὺτους γὰρ ἑαυτῷ δημιουργεῖ καθάπερ ἐν δράματι· φθεγγόμενους, ἃ δὴ συνέθεντο· εἰ δὲ μὴ, τὸν ἐν τῇ κωμῳδίᾳ δίδου Σωκράτην ἠγεῖσθαι (1).

NOTÆ.

rentiano. Ecce autem in Vaticano præstante 396. (p. 106) qui mihi tot ineditas Procopii epistolas suppeditat, ita se habet genuina ejus epistolæ clausula (neque aliter in Laurentiano codice legi auguror) ὄν ἐν ταῖς εὐτυχίαις μᾶλλον ὁρῶ μετριώτερον· ὅθεν αἰεὶ καὶ τὰ μεῖζον προσδέχομαι· τοῖς γὰρ τοιοῦτοις ἐπιμετρεῖται πάντως ἡ τυχὴ, μηδὲν τῶν προλαθόντων βαρβαλίσουσα. Sequitur epistola: Δέξου τὴν παρούσαν ἐπιστολήν.

ΚΑ'. Τῷ ΑΥΤῷ.

Δέξου τὴν παρρούσαν ἐπιστολήν, χρονίαν μὲν, ἀλλ' ὁμως θαρβύουσαν, ὅτι παρὰ φίλων ἀφίχεται· οὐκοῦν μὴ ψεύσῃ; αὐτὴν τῆς ἐλπίδος, ἀποστρεφόμενός τε καὶ τὰς ἄφρῦς συνάγων αὐτῇ· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἐρῶντάς φασι χρόνῳ καὶ μόλις ἐπιτυχόντας, ὑπὸ τῆς παρουσίας ἡδονῆς τῶν προλαβόντων πόνων ἐπιλανθάνεσθαι· εἰ δὲ σκυθρωπὸς πρὸς ταύτην φανεῖς, λυπηρὸν μὲν ἔσον, λέξω δ' ὅμως· δέδοικα γὰρ μὴ οὐδὲ ἄλλη πρὸς σὲ βλάβη; ἀφίξεται, ὕβριστήν τε νομίζουσα, καὶ τὴν προλαβούσαν οἷα πέπονθε λογιζομένη.

ΚΒ'. ΘΩΜᾶ ΔΕΛΦῷ.

Ἔστω τῶν ὑμετέρων γραμμάτων μετεπιγραφώς, οὐ μένειν ἐφ' οἷς που καὶ πρότερον, ἀλλὰ τρυφᾶν τῷ καιρῷ· καὶ ἔρμαιον ἡγεῖσθαι τὴν ἀφορμὴν. Ἴδου γὰρ σοὶ τῶν αἰτουμένων ἐξαίφνης ἐγώ· σὺ δὲ τὸ τάχος, οἶμαι, θαυμάζων, ταχὺ τὸ τῆς κωμωδίας ἐρεῖς· ἀλλ' ἐγὼ δεῖνόν ἡγούμην εἰ τὸν χρόνον περιοχρῶν, οὐκ αἰτήσω θάπτον δὲ καὶ σοὶ δίδόναι· κάμοι λαθεῖν εὐπρεπέες. Αἰνεῖας γὰρ ὁ τὴν ἐπιστολήν ἡμῶν ἐπιδοῦς, πολίτης ἐστὶν ἡμέτερος, ὃν εὐτυχεῖν βούλομαι δι' ὑμῶν. Γένους τε γὰρ ἔχει καλῶς, καὶ τὸν τρόπον ἐστὶν ἐλεύθερος, καὶ τέχνην οἶδε τοὺς νόμους· βούλεται δὲ τοσοῦτον ἀπολαύειν τῆς τέχνης, ὡς θεῶν, καὶ τὴν γνώμην μένειν ἐλεύθερος· οὐ γὰρ οἶδε κέρδος τοσοῦτον εὐφραίνειν, μὴ μετὰ δικαίον γενόμενον. Πάρεστι δὲ τοῦτο καὶ τῇ περὶ μαθεῖν· πόλεων γὰρ τινῶν ἐπὶ τοῖς δικαίοις προβεβλημένος, καὶ τὴν ἐκδικίον προσηγορίαν λαθὼν, οὕτως ἐμιμήσατο τοὺς νόμους, ὥστε καὶ συκοφαντοῦ φύσιν ἐνίκησεν· οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ λόγος οὐδὲ ἀδικίως ἐμέμφατο, ἀλλὰ τοῦτο τάχα καὶ γέλωτος ἐδόκει τοῖς ἀρχουσι πρὸ ὑμῶν· μόνου γὰρ ἦσαν τοῦ λαθεῖν· ὁ δὲ τῶν διδόντων οὐκ ἦν· ὅθεν ὁ μὲν ἐπύθετο, ἕτεροι δὲ ἦσαν, ὡς εἰκόσ, ἄξια δρῶντες ὧν ἐδεδώκεισαν· βούλεται δὲ νῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς τύχης γενέσθαι, δωρεάν ὑμῖν προσάγων τὸ δικαίαν ἔχειν τὴν γνώμην· ἄρᾳ σοὶ τοῦ αἰτεῖν ἐκ μητρὸς ἡκόντων κατάρχομαι· οὐκοῦν εἰ θαυμάζεις τὴν αἰτησίαν, τίμα ταύτην τοῖς λόγοις.

ΚΓ'. Τῷ ΑΥΤῷ.

Ἐγὼ σου τὴν ἐπιστολήν ἀσμένως ἰδὼν, ὡσπερ εἰκόσ, ἐπαίνειν δὲ πρὸς ἄξιαν οὐκ ἔχων, μικροῦ δεῖν σοὶ τὴν αὐτὴν ἀντεπέθηκα, τοῦτιγραφμμένον μεταβαλίον· οἷς γὰρ τὰμὰ θαυμάζων ἐπέστειλας, τῶν σῶν ἐπαινῶν ἀκούειν ἐδόκουν. Καὶ μοί τι παραπλήσιον ἐδόκεις ποιεῖν, ὡς ἂν εἰ καὶ τὸν Θεοσίτην ἐθαύμαζεν ὁ Νηρεὺς, ἧς κάλλιστος ἀνήρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε. Ἰθὲν αἰδῶς μοι προσέειπτε τῶν ἐπαινῶν· πλὴν οὐχ ὥστε μὴ χαίρειν τῷ πράγματι· ἡ γὰρ ἐπιστολή δι' ὧν δῆθεν ἐπήγει τὰ ἐμά, ὠραῖζεσθαι τε καὶ πρὸς μεῖζον πῶθον ἐκίνει τὸν ἐραστήν. Ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς σεβείαν οὐ μετρίως ἐπήρα τοῖς γράμμασιν· εἰ δὲ πρὸς σεβείαν ἐπαινοῦμαι, τίς ἂν εἴην αὐτὸς ἐπινεύσας; ὅθεν γὰρ μεῖζον τοῦ αἰτεῖν τὸ δίδόναι, τοσοῦτον ἀρετῆς λόγος ὁ δίδόναι μέλλων τὸν ἡτηκότα νικᾶ. Ὁ δὲ λογιώτατος Αἰνεῖας ὡς ἦδη λαθὼν ἀνομνεῖ· ἦδη γὰρ ἡμῶν εἰς πείραν ἔλθων, ἐν ἴσῳ τὸ μέλλον τῷ παρῶντι λογιζέται· εἰ δὲ πρῶν

A

XXI. EIDEM.

Hanc accipe epistolam tarde quidem venientem, sed tamen confidentem se ex amico venire. Eam igitur ne spe defraudes, nec despicias nec adversus eam supercilia moveas. Siquidem dicuntur amatores, tempore vix arrepto, præteritorum præsentis voluptate oblivisci malorum. Si autem durus in eam esses, Christo omnino, non tamen tacebo: vereor etenim ut jam altera ad te facile eat. Te putans injuriosum et quæ passa fuerit prior secum reputans.

XXII. THOMÆ FRATRI.

Mihi visum est, vestrarum litterarum cognitione habita, non stare iis quibus forsitan et primum, sed frui occasione, et tanquam lucrum existimare tempus opportunum: ecce enim tibi et numero postulantium adsum subito: tu vero celeritatem mirans, opinor, illud comicum dices: sed ego mirum existimasset quod tempus circumspiciens, non petissem citius quod et tibi dare et mihi accipere convenit. Æneas enim qui nostram epistolam porrigit, concivis est noster, quem per vos bonam sortiri fortunam volo: bono genere natus, conditione libera est, et quoad artem novit leges: vult præsertim frui arte, ut mihi videtur, et in sententiis remanere liber: non enim cogitat lucrum tantum delectare, non cum iustitia perceptum: constat et illud experientia didicisse: urbium enim quarumdam pro iuribus præpositus, et defensoris munere suscepto iste leges simulavit ita ut et sycophantæ naturam superaverit: nullus enim ullo modo neque injuste incusavit, sed illud forsitan et irratio videbatur illis qui ante vos imperabant: solum enim accipere noverant: ille autem inter dantes non erat: ideo iste quiescebat, alii vero faciebant ut convenit, digna iis quæ dederant: vult autem nunc eandem artem exercere donum vobis offerens justam habere sententiam: num a te petere quæ ex matre veniunt, incipio? Igitur si miraris petitionem, verere illam sermonibus.

B

C

XXIII. EIDEM.

Ego tuam epistolam libenter vidi ut convenit, cum autem laudare secundum meritum non haberem, parum absuit quin tibi eandem remitterem, scriptura mutata: per eos enim quibus mea mirans per litteras misisti, tuas laudes audire videbar; et mihi aliquid simile videbaris facere illi qui mirabatur Thersitem Nereo, pulcherrimo virum qui sub Ilium venerunt: ideo pudor me superfundebat illarum laudum: non excerpto quod res non mihi afferret gaudium: epistola enim ab iis quibus scilicet laudabat mea, ornabatur et ad majus desiderium excitabat amicum: si enim legatos mittens laudor, quis essem ipse appellens? Igitur eo magis quod nobilius est dare quam petere, virtutis rationem qui dare debet præstat illo qui petit: sanctissimus autem Æneas perinde ac si jam accepisset cantat: cum enim jam nostrum in experientiam venerit, atque futurum ac peractum æstimat:

D

si vero antequam accipiat, succlamet, quid esset si quod desiderat obtinuerit? Et olim tua referens superaddet omnino, ita ut celeriter duplicare necesse esset gratias: optimum vero Megam, si possibile esset eadem die instituere inter rhetores, non nobis necessaria foret secunda dies.

XXIV. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Admirabilem Julianum et aliter quidem diligebam: idoneus enim attrahendi ad labores prospere celerentem præter desiderium: at multo magis delectatus sum quod ex vestris litteris mihi nata est occasio: istum enim si reprehendissem, ad Cinyram esse visus essem: postulat autem difficile nihil: sed huic me adesse et illic volens, per vos sperat illud fieri, quod et ego omnino: at ego nihil utpote non præsens poteram: quoad consistorianum quid sit ignoro: Romanum enim per orbem effundit meam famam: per vos autem et nomen mihi placet, et divinum vere ipsum vellem esse: et vereor appellationem, cujus officium est mihi incognitum: si vero et evecta fuit tibi ad majus fortuna, permane tamen ut novisti in pristinis operibus, ne thrasionem consistorianum te appellem.

XXV. ZACHARIÆ.

Patria, cum Deo etiam sit additum, benevolens vidit nos oculis: amicos enim obtulit quales optabam videre: brevi autem interrupta theatra ad me compulit et plausus concitabat: et me quædam fama præveniens per omnia celebrabat ora, ita ut et juvenescere videar: et mens exaltata est plausibus, et sophisticum aliquid sine arte habebam, ut ipse diceret: tu quidem igitur cavillare similia: ego autem non tolerabo non clarus esse, et fastum superextollere, et legem artis meæ sequi: quæ quidem igitur mihi per jocum dicta sint, ut tibi et cavillandi ut mos est, materiam præbecam: te enim juvat me cavillari, illud habe notum, alios, multis laudibus cumulare.

XXVI. PHILIPPO FRATRI.

Ecce tibi et iterum alias mitto litteras; quid passus nescio, iterum siles: si enim quieti non vacare dicis, sed tibi omnimode ars lucrum affert, mirum quidem opinor quod ne brevi quidem tempore per totum annum nobis temetipsum præbuoris: sed congaudeo tecum quod in negotiis verberis: si vero propter divitias, nisi propter artem siles, congratulor tibi ea de re: non tamen vellem te tantum ditescere ut supra nos extollaris, nec amplius videas eos qui erant olim amicissimi: et certe inhiavimus a te litteras: et ad mare prospicimus, non minus ac Philis. Demophontem vocans injustum et amoris correspondere nescientem: cum ille sponsus esset recenter et Phillidi amorem auget, abiit thalamum nuptialem relinquens: ista tamen itidem angebat sua vice spes præbens: ut autem igitur vices rependit et abiit, ille quidem statim clamavit, et Phillida sua vice non vidit: Philis autem ad mare versa flabat, et naves nume-

λαθειν κηρύττει, τίς ἂν γένοιτο τοῦ ποθομένου τυχῶν; καὶ ποτε τὰ σά διηγουόμενος προσθήσει πάντως, ὡς καὶ τῷ τάχει διπλασιάζειν ἔδει τὰς χάριτας· τὸν δὲ βέλτιστον Μέγαν, ἔσπερ οἶόν τε ἦν αὐθήμερον μετασκευάζειν εἰς ῥήτορας, οὐκ ἂν ἡμῖν ἔδει δευτέρας ἡμέρας.

ΚΔ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὸν θαυμαστὸν Ἰουλιανὸν καὶ ἄλλως μὲν ἡγάπων· ἱκανὸς γὰρ ἐφέλκεσθαι πόνους εὐτυχούντα πρὸς πόθον· πολὺ δὲ μᾶλλον ἦσθην οἷ μοι καὶ πρὸς ὑμέτερων γραμμάτων γέγονε πρόφασις. Τοῦτου γὰρ εἴ ποτε λαβοίμην, ἐπὶ τὸν Κινύραν εἶναι δοκῶ· αἰτεῖ δὲ δυσχερὲς οὐδὲν· ἀλλὰ τῷ με παρῆναι κκεῖσε βουλόμην, δι' ὧμὸν ἐλπίζει τοῦτο γενέσθαι, ὅπερ πάντως κάγω· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἂν ἴ τι μὴ παρὼν ἐγινόμεν· τὸ δὲ κομιστόριον, ὃ τι μὲν ἔστιν ἄγνωστος· Ῥωμαϊκῷ γὰρ κόσμῳ προσβάλλει τὴν ἐμὴν ἀκοήν· δι' ὧμὰς δὲ καὶ τοῦνομα φιλῶ, καὶ θεῖον ὄντως αὐτὸ βουλοίμην ὑπάρχειν· καὶ τιμῶ προσηγορίαν, ἧς τὸ ἔργον ἠγνόησα. Εἰ δὲ καὶ μεταβέβληται σοι πρὸς τὸ μείζον ἢ τύχη, ἀλλὰ μένε ὅπερ οἶσθα πάλαι τοῖς ἔργοις, ἵνα μὴ σε ἀλαζόνα κομιστοριανὴν ὀνομάσω.

ΚΕ'. ΖΑΧΑΡΙΑ.

Ἡ πατρίς, σὺν Θεῷ δὲ εἰρήσῳ, εὐμενέσιν εἶδεν ἡμᾶς ὀφθαλμοῖς· τοὺς γὰρ ἐπιτηδείους παρέστησεν ὀποίους ἠύχθμην ἰδεῖν· βραχὺ δὲ διαλιπούσα θέατρά μοι συνῆγε καὶ κρότους ἐκίνει· καὶ μέ τις φήμη λαβοῦσα διὰ πάντων ἦδε στομάτων, εἰ τί που καὶ νεανιεύεσθαι δοκῶ· καὶ τὸν νοῦν ἐπήρθη τοῖς κρότοις, καὶ τὸ σοφιστικὸν ἀτεχνῶς ἔχειν, ὡς ἂν αὐτὸς εἴποις· σὺ μὲν οὖν σκώπτει τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ οὐκ ἀνέξομαι μὴ οὐ λαμπρὸς εἶναι, καὶ τὴν ὄφρυν ἄνω φέρειν, καὶ τῷ τῆς ἐμῆς τέχνης ἔπεσθαι νόμῳ. Ταῦτα μὲν οὖν μοι πεπαλιθῶ, ὡς ἂν σοι καὶ τοῦ σκώπτειν συνήθως ὕλην παράσχω· εὐφραίνεις γὰρ με σκώπτων, εὖ ἴσθι, ἢ πολλοὶς ἐπαίνοις βάλλοντες ἔτεροι.

ΚΓ'. ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΩ.

Ἴδού σοι καὶ πάλιν ἕτερα γράμματα· εἰ παθὼν οὐκ οἶδα, πάλιν σιγᾶς· εἰ μὲν γὰρ σχολὴν οὐκ ἔχειν ἐρεῖς, ἀλλὰ σοι διὰ παντὸς ἡ τέχνη φέρει τι κέρδος, δεινὸν μὲν, οἶμαι, δεινὸν, εἰ μὴδὲ βραχὺ τοῦ παντὸς ἔτους ἡμῖν παρέχεις σεαυτὸν· ἀλλ' οὖν συνήδομαί γέ σοι τῆς ἀσχολίας. Εἰ δὲ πλουτῶν, ἄλλως ἀπὸ τῆς τέχνης σιγᾶς, συγχαίρω μὲν σοι καὶ τούτου· οὐ μὴν ἐβουλόμην σε τοσοῦτον πλουτεῖν ὡς καθ' ἡμῶν ἐπήρθη, καὶ μὴκέτ' εἶδέναι τοὺς πάλαι φιλιτάτους· καίτοι κεχθναμέν γέ σου τοῖς γράμμασι· καὶ πρὸς τὴν θάλατταν ὀρώμεν, οὐχ ἤττον ἢ Φυλλίς· τὸν Δημοφῶντα καλοῦσα τὸν ἄδικον ἐκείνον καὶ ἀντερᾶν οὐκ εἰδὶτα· ὃς ἐπειθὲν συμφίλος ἦν ἀρτίως καὶ τῆς εἰς τῆ Φυλλίδι τὸν ἔρωτα, ὤφρητο τὴν παστάδα καταλιπὼν· ἡ μὴν ὡς ἤξει πάλιν ἐλπιδας διδοῦς· ὡς δ' οὖν ἀμείψθη καὶ ὤφρητο, ὃ μὲν εὐθὺς μετεδοθήθη, καὶ τὴν Φυλλίδα πάλιν οὐκ εἶδεν· ἢ δὲ πρὸς θάλατταν ἐδάκρυε, καὶ τὰς ὀλακάδας ἤρῳμαι μὴ ποτέ τις αὐτῶν τὸν Δημοφῶντα κομίζουτο. Ἀλλὰ γὰρ τὸ καθ' ἡμᾶς,

οἶμαι, δεινότερόν ἐστιν ὁ μὲν γὰρ οὐκ ἦθ' αὐτὸν ἐπι-
παρεῖναι, σὺ δὲ οὐ μακρὰν ἀπὼν ἐπιστέλλειν.

KZ'. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΩ.

Ἔτι παρὰ τὸν Νεῖλον οἰκῶν τὴν καλὴν ἐκείνην
ἐπιστολὴν ἐδεξάμην· οἷον δὲ περὶ ταύτης συνέβη,
οὐ καλῶς ἂν ἔχοι σιγῇ παρελθεῖν. Ὡς γὰρ ἐπέδωκέ
μοι ταύτην ὁ φέρων, καὶ προσετίθει δὲ καὶ πόθεν,
πίστῳ τι πάθος ἐρώντων. Βραχὺ γὰρ ἀποπλανηθεὶς
τοῦ εἰκότος, ἦδη σε καὶ παρεῖναι μοι πάντως ἐδόκουν·
καὶ τοίνυν, ὡ φιλτάτε βροτῶν, ἔφην ὡς ἀπὼν ἄγαν
ἐλύπεις· καὶ νῦν ποθοῦσιν ἀφίξει. Ὡς τὰ δὲ τοιαῦτα
πολλάκις εἶπον, τοῖς παρούσιν ὑποψίαν παρέχων
τοῦ πράγματος· καὶ δὴ τί πάσχεις, ἔφησαν; οὐ γὰρ
δῆ σοι καὶ παρὼν ἐκείνος τυγχάνει· εἰς δὲ μνήμην
ἐλατὼν ἐμαυτοῦ ἠνιάθην, οἷα δὴ τις ἐκπεσὼν τῆς
τοιαύτης ἐλπίδος, καὶ βραχὺ θαρρῦσας ἔγνων ὅποιον
ἔρωσι ισχύει, καὶ ὅτι πλάνη τις ἦν παραμυθουμένη
τὸν λογισμὸν· ὡς δὲ τὴν ἐπιστολὴν ἀναλύσας ἐσκό-
πουν, ἦσθην τοσοῦτον ὡς ὅτε τοῦ παρόντος ἐκὼν
ἀφιστάμην, μὴ καὶ πάλιν πολλάκις εἰπῶν, καὶ ὁ τῶν
μελλόντων με κατέπειγε πόθος.

KH'. ΟΥΓΑΠΙΩ. [Band. ΟΛΥΜΠΙΩ.]

Τὸν θαυμαστὸν Στρατήγιον καὶ πρότερον ἦδη
φιλιῶν, νῦν ἔτι καὶ μᾶλλον ἠγάπησα, διότι τῶν πρὸς
ἀλλήλους ἡμῖν γραμμῶν ὑπήρξεν ὑπόθεσις· τὴν
γὰρ προτέραν σιωπῆν μεταστῆσας, δέδωκεν ἡμῖν
εἰπεῖν τι πρὸς σέ· καὶ φθεγγόμενον πάλιν ἀκούσας.
Εἰ δὲ καὶ σοὶ καθ' ἡδονὴν τὰ ἡμέτερα γράμματα,
τίμα δὲ τούτων τὴν αἰτίαν, ἦδη μὲν ὑμῖν χάριν
ὁμολογούντα τῆς προλαθοῦσης σπουδῆς, μᾶλλον δὲ
κηρύξαντα τὴν εὐεργεσίαν, εἰ πρὸς τέλος ἐνέγκοι
τὴν χάριν· ἀλλ' ἐπίδειξαι τι νεανικὸν κατὰ τῶν
ἀδικούντων, ὅπως ἂν αἰσθῶντο πάντες, εἰσὺς ἄρα
τοὺς φίλους ἔχων ἐλάνθανον· τὸν δὲ ὑμέτερον ἀδελ-
φὸν καὶ πρὶν μὲν ἰδεῖν ἠπιστάμην· ἐγνώρισε γὰρ
μοι τοῦτον πολλάκις ἡ φήμη· νυνὶ δὲ μᾶλλον ἐθαύ-
μασα τῇ ψείρᾳ μαθῶν· καὶ τοῦτο ἰδὼν σε δι' ἐτέρου
σώματος ἔχειν ἠγοῦμην· καὶ μακρὰν ἀπὼν, δι'
ἄλλης ἡμῖν εἰκότος ἐδόκεις παρεῖναι.

KΘ. ΣΩΣΙΑΝΩ.

Ἐπρεπε καμὲ θαρρόντα, χαίρειν αἰτεῖν παρὰ
τοῦ· καὶ σὲ προθύμως διδόναι ἀμφοτέροις ἀρμόττον,
μοι μὲν λέγειν ὅτου δέοι, σοὶ δὲ πρὸς λόγον ἐκφέρειν·
στρατήγιος γὰρ ἀπήγγειλέ μοι τοσαύτην ὑμῶν γεγε-
νησθαι τὴν εἰς αὐτὸν προθυμίαν, ὥστε τὰ ἐπὶ σοὶ καὶ
πέρασ ἔσχε ἡ δίκη καὶ νενικήκαμεν· ἀλλ' ὅπως καὶ
τοῖς ἔργοις γένοιτο ταῦτα. Τοσοῦτον γὰρ θαρρῶν διὰ
σοὶ τὸ πέρασ ἐλπίζων, ὥστε καὶ πρὸ τέλους ἦδη
λόγους ζητῶ, δι' ὧν ὁμολογήσω τὴν χάριν.

Λ'. ΟΥΓΑΠΙΩ. [Band. ΟΛΥΜΠΙΩ.]

Πολλὴν ἡμῖν κατὰ σοῦ μελετωμένην κατηγορίαν δι-
έφυγες· ὡς γὰρ ἦκεν ὁ Στρατήγιος, γράμματα δὲ οὐκ εἶ-
χεν, ἠρσυρία μὲν ἡμῖν προσελεθεῖν. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμε-
λες; πολλάκις δὲ διαφεύγων, μόλις ἐάλω· καὶ δὴ βδελυ-
ρὸν αὐτὸν καὶ θεοῖς ἐχθρὸν ἀπεκάλουν, ὅτι πρὸς ἡμᾶς;

rabat ne qua ex ipsis Demophontem transverberet·
sed quod inter nos, opinor, non minus mirum est:
unus enim non volebat adhuc prodire, tu vero non
mittere procul absens litteras.

XXVII. CONSTANTINO.

Adhuc apud Nilum habitans pulchras has accepi
litteras: quod autem de illis accidit, non bene es-
set silentio præterire: ut enim mihi tradidit illas
qui ferebat, et addidit unde essent, me subito ali-
quis amantium affectus: subito enim præter mo-
dum aberrans, jam te et adesse mihi omnino pu-
tabam: et ideo, o charissime mortalium, inque-
bam quam absens nimiam inferebas tristitiam! et
nunc ad te desiderantes venisti: ita et similia sæpe
iterabam, præsentibus rei suspicionem præbens:
quid igitur pateris, dicebant? non enim certe tibi
et præsens iste occurrit: mente autem recepta
mæstus evasi tanquam aliquis e tanta spe detur-
batus, et subito lacrymans, agnovi quanta vi pollēt
amor, et esse aberrationem quamdam qua ratio
levatur: cum autem epistolam solvens considera-
bam, delectatus sum perinde ac si a præsentē li-
bens recederem, quem et iterum sæpe non fuisset
allocutus, et futuri me sollicitavit desiderium.

XXVIII. ULPIO.

Mirabilem strategium et antea jam amans, nunc
et adhuc magis diligo, quia nobis ad invicem a
litteris exorta est occasio: primum enim silentium
abrumpens tradidit nobis viam aliquid tibi di-
cendi: et loquentem vice tua audisti: si vero tibi
voluptati fuerint nostræ litteræ, observantia cole
illarum causam, jam quidem vobis gratiam profi-
tentiæ prævenientis studii, magis autem annun-
tiantem beneficentiam, ad finem gratiam adductu-
ram: sed ostendisti aliquid forte contra injustitiam
committentes, ut omnes scirent quales inscius ha-
berem amicos: vestrum autem fratrem et ante-
quam hunc viderem cognoscebam: manifestavit
enim illum mihi sæpe fama: nunc autem magis
miror cum experientia novi: quam videns te per
alterum corpus habere existimabam, et quantum
longe absis, nobis adesse per aliam speciem vide-
baris.

XXIX. SOSIANO.

Decebat me confidentem salutem a te petere: et te
diligenter incumbere utrique convenit, mihi qui-
dem dicere quid necessarium esset, tibi vero ser-
mone vulgare quoad te: Strategius enim nuntiavit
mihi tantam a vobis adhibitam fuisse festinationem,
ut lis finem habuerit et vicerimus: sed et
negotii hæc eveniant: tanta enim fiducia per te
spero finem ut et ante finem jam verba quarum
quibus gratiam profitebor.

XXX. ULPIO.

Multa crimina quæ contra te intenderamus effu-
gisti: cum enim venit Strategius, litteras autem
non haberet, rubeore quidem superfusi fuimus:
quomodo enim non ita esset? sæpe autem effugiens
difficile captus est: et impudentem ipsum et diis

Inim. cum appellabam, quod ad nos adveniens, nihil de vobis qui charissimi estis annuntiavit, de quibus sæpe audire exoptabam : attamen iste defensionem sufficienter agebat : etenim causam afferbat fugam, quod litteras non ferret : et illi quidem in his erubescenti veniam largiebar : dicebam autem infra meipsum quanta auferre et mutare tempus noverit. Quando enim nobilis Ulpus nostræ antiquæ fortunæ particeps erat, amicus erat et videbatur, et nunquam in animum venisset illum mutandum esse : cum autem magnificus exaltatus est et magnus evasit, intolerabilis est bona gaudens fortuna, et eos qui erant antea amici obliviscitur : bona gaudeat fortuna tantum, et moderate sustinebimus despecti : hæc et similia dicens : multa contra te instruebam crimina : cum vero aliquis ingres-us a vobis epistolam tradidit, primum quidem ante solutam sæpe inscriptionem osculabar : deinde in litteras incidens, dilationis causam inveni, et non mediocriter gavisus sum : et me prænitebat verborum quæ ante protuleram : dicebam autem potius, proh quam multa suspicantur homines ! admirabilem enim nostrum Ulpium mutavit neque tempus neque fortuna, sed est benignus et me benefactorem esse non ignorat : sed pariter inferas.

XXXI. SILANŌ.

Quanta spe nos eieceris dicere non posses : cum enim tuam epistolam inter manus accepissem, et ex ipsa cognitum fuisset te paulo post rediturum, lætatus sum et animam præ voluptate recipiens in-
C quiebam : O Jupiter, hæc eveniant : igitur animi suspensus eram singulis diebus et in vanam spem incidebam, dictitans : igitur unquam videbo et alloquar qui dudum non venit, et iterum iste fiebam : cum autem tempus esset contra spem, non scribere dignabar, incentivum, inquit, amoris illud faciens, ut contemni visus, ad nos festinares, volens tibi exprobrare quod amicorum non memineris : et mihi videris Stratocles nobis rhetor evadere : iste enim victis Atheniensibus et sortis ignaris, victoriam annuntiavit : statim igitur urbs commota est, et ad ludos præcipitabat et infortunati lætabantur : cum autem veritas cognita est, et errori iam non esset locus, in quo ait Stratocles injuriam feci, si duabus diebus lætiores per me fuistis ? et lucrum erat error : sed cum matris causa et negotii potior Pindaro appareat, te videret citius patria et nos post eam.

XXXII. PHILIPPO FRATRI.

Ecce tibi iterum epistolam mittimus, et iterum bene novi quare silueris : et si mihi illud dicere ægre ferenti ignosceres, in præsumptionem tibi versa est indoles, et non vis remanere qualis eras et antea : sed licet non mare Bosphori transfretavi, et regis urbem ingressus sum : pariter et ego regem magnum videns, et primorum togam et magistratum quemdam maximum appellatum, et quæ sunt magnifica apud vos, sive rem velis dicere, sive
Isth. 1, 2.

Α ἀφιγμένος, οὐδὲν περὶ ὑμῶν τῶν φιλιτάτων ἀπή-
γειλε, περὶ ὧν πολλάκις τῷ χόμην ἀκούειν· ἀλλ'
ὄμω; ἐκεῖνος τὴν ἀπολογία ἐκαιῶς ἐποιεῖτο· καὶ
γὰρ αἴτιον ἔλεγε τὴν φυγὴν, ὅτι γράμματα μὴ
κοιμίζοι· κἀκεῖνῳ μὲν συγγνώμην ἐδίδων, ἐπὶ τοῦ-
τοις ἐρυθριῶντι. Ἐλεγον δὲ πρὸς ἑμαυτὸν, ὅσα δὴ
φέρειν καὶ μεταβάλλειν οἶδεν ὁ χρόνος. Οὐλοπιὸς γὰρ
ὁ καλὸς ἤνικα μὲν ἡμῖν τῆς παλαιᾶς ἐκοινωνεὶ τύχης,
φίλος τε ἦν καὶ ἐδόκει, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἔμην ὡς
μεταβάλλοιτο· ὡς δὲ λαμπρὸς ἦρθη καὶ γέγονε
μέγας, ἀφόρητός ἐστιν εὐτυχῶν, καὶ τῶν πρώτων
ἐκείνων ἐπιλανθάνεται. Εὐτυχοῖ δὲ μόνον, καὶ
οἴσομεν παρορῶμενοι. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων,
πολλὴν κατὰ τοῦ κατηγορίας συνέλεγον. Ὡς δὲ τις
ἐλθὼν τὴν παρ' ὑμῶν ἐπιστολὴν ἐπελίθου, πρῶτον
B μὲν πρὶν λύσαι πολλάκις τὴν ἐπιγραφὴν ἡσαζόμεν
εἶτα τοῖς [γράμμασι] περιτυχῶν, καὶ τὴν ἀπολογία
τοῦ βράδου ἐύρων, ἦσθη οὐ μετρῶς· καὶ μετέρε-
λέν μοι τῶν πρώτων ῥημάτων· ἔλεγον δὲ μᾶλλον·
Φεῦ ὡς πολλὰ μᾶλλον ὑποπεύουσι ἄνθρωποι ! τὸν
θαυμαστὸν γὰρ ἡμῖν Οὐλοπιὸν μετέβαλεν οὕτε χρό-
νος οὕτε ἡ τύχη, ἀλλ' εὐγνώμων τέ ἐστιν, καμὲ τὸν
εὐεργέτην ἐπίσταται· ἀλλ' ὄμω; μὴ πάλιν σινῶν
αὐθι; ἡμᾶς εἰς τὴν κατηγορίαν ἐνέγκαις.

ne iterum silens nos ad accusationem intendendam

AA'. ΣΙΑΑΝŌ. [Band. ΣΙΑΒΑΝŌ.]

Ἐξέκρουσας ἡμᾶς ἐλπίδος, οὐδ' ἂν εἰπεῖν ἔχοις
ὀπόσης. Ἐγὼ γὰρ σου τὴν προτέραν ἐπιστολὴν εἰς
χεῖρας λαθῶν, καὶ γνοῦς ἐξ αὐτῆς ὡς μικρὸν ὕστε-
ρον ἡμῖν ἐπανήξει, ἦσθη γὰρ καὶ μέγα ὄψ' ἡδονῆς
C ἀναπνεύσας ἔφην· Ὡ Ζεῦ, γένοιτο ταῦτα. Τοιγαροῦν
μετέωρος ἦν ὁσημέραι καὶ ἐπὶ κούφης ἔβαινον τῆς
ἐλπίδος, πυκνὰ δὲ λέγων· Ἀρὰ ποτε ὄψομαι καὶ
προσείπω χρόνιον, καὶ γενοίμην αὐθι; ἐκείνος· ὡς
δὲ χρόνος ἦν παρ' ἐλπίδας, οὐδὲ γράψαι ἔξισον.
ἐρέθισμα, φησὶν, ἔρωτος τοῦτο ποιῶν, ὅπως ἂν κατα-
φρονεῖσθαι δοκῶν, ἐτι μᾶλλον ἐπειγοῖτο πρὸς ἡμᾶς,
ὀνειδίσαι θέλων τὸ μὴ φίλων μεμνησθαι. Καὶ μοι
δοκεῖς Στρατοκλῆς ἡμῖν ὁ ῥήτωρ γενέσθαι· ἐκείνος
γὰρ ἡττωμένοις τοῖς Ἀθηναίοις καὶ τὴν τύχην ἀγνοῦ-
σι, νίκην ἀπήγγειλεν. Εὐθὺς οὖν ἡ πόλις ὄρθη, καὶ
παίζειν ἀνείτο, καὶ δυστυχοῦντες εὐφραίνοντο. Ὡς
δὲ τάληθες ἠγγέλθη, καὶ τὸ δοκεῖν ἦν οὐκέτι, Τί γὰρ
φησὶν ὁ Στρατοκλῆς, ἔδικουν, εἰ δυοῖν ἡμέραιν ἔδλους
D γέγονατε δι' ἐμέ; καὶ κέρδος ἦν τὸ δοκεῖν· ἀλλ'
ἐπειδὴ μητρὸς πρᾶγμα καὶ ἀσχολίας ὑπέρτερον τῷ
Πινδάρῳ ἔδοκεῖ, εἶο σε ὀσπτον ἡ πατρίς καὶ μετ'
ἐκείνην ἡμεῖς.

AB'. ΦΙΛΙΠΠŌ ΔΕΛΕΦŌ.

Ἰδοῦ σοι πάλιν ἐπιστολὴ παρ' ἡμῶν· καὶ πάλιν
εἰ οἶδ' ὅ τι σιγήσας, καὶ εἰ μοι δοίης συγγνώμην
ἀχθομένῳ λέγειν, μεταβέβηται σοι πρὸς ἀλαζονεῖαν
ὁ τρόπος, καὶ οὐ θέλεις μένειν οἷος ἦσθα καὶ τρῶ-
τερον· ἀλλ' εἰ γε ὅτι μὴ τὴν τοῦ Βοσπόρου διέπλευσα
Ὀλάτταν, καὶ βασιλείῳ πόλιν ἀπῆγαμι· ἴσως γὰρ
ἂν καγὼ βασιλεῖα τὸν μέγαν ὄρων, καὶ τὴν ὑπάτων
στολήν καὶ ἀρχὴν δὴ τινα μεγίστην καλομένην,
καὶ τὰ σεμνὰ δὴ ταῦτα παρ' ὑμῶν, εἶτε πρᾶγματα

βούλει λέγειν εἴτε ὀνόματα, ἐπῆρα τὴν ὄφρυν, καὶ Ἀ
νεανικὸν ἐφρόνου, πρὸς τὴν τῶν ὀρωμένων ἐπει-
ρόμενος τύχην, καὶ μοι τὰ πάλα φίλα λῆρος ἐδόκει·
ὅπου γὰρ καὶ τούτοις ἐάλως, οὐκ ἂν εἴποιμι βράδιως,
ὡς διέφυγον ἂν τὸ μὴ οὐ ταῦτα παθεῖν, εἰ μὴ καὶ
τις λογισμὸς ὑπεισηλθεν, ὡς οὐ ταυτὸν, ὧ λῶστε,
γνώμη καὶ τύχη· ἀλλ' ἡ μὲν, ὡς ἂν αὐτῇ δοκῆ, φέρε-
ται, καὶ μεταπίπτει πολλάκις καὶ γελᾷ τὰ ἡμέτερα·
τῆς δὲ κύριον προσήκει τὸν σωφρονούοντα, καὶ μή-
τε αἰρομένη συναναστῆναι, μήτε πιπτούση συμ-
μεταβάλλεσθαι.

ΑΓ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΑΔΕΛΦΩ.

Τίς ἂν γενόμενος ἐραστὴν καὶ ἀδελφὸν κατηγοροῦν-
τα λαβῶν, καὶ μηδὲν ἔχων οἰόμενον ὅ τι καὶ λέξομεν;
τί γὰρ δὴ φῆς; ῥήτορες ἡμεῖς καὶ θυγατέρων Β
πατέρες πολλῶν· τίς γὰρ ἐπιστολὴς οὕτως ὀνομά-
ζειν ἐδόκει. Ἄλλ' ἦν φῆς πάλα ταῦτα, νῦν γὰρ
οὐκέτι· ἀλλ' ὄρισται τινες ὑμεῖς, καὶ θεσμὸν ἀτι-
μάζοντες ἔρωτος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν τις ποιητικὸς τὸν
Ἀπόλλωνα δῆπου καὶ τὰς μούσας ἐκάλουν· Δῶρτέ
μοι, λέγων, εἰπεῖν καὶ παῖδας, καὶ μὴ ἀδικον φανῆσαι
τὰ παιδικά. Νῦν δὲ μιμῆσομαι γούν τι ποιητικόν,
καὶ ἐπὶ μέγαν ὄρον ἠμοῦμαι, θεοὶ δ' ἐπιμάρτυρες
ἔστων, μὴ οὕτως ἔχων τὰ καὶ ἡμᾶς ὡς που καὶ
λέγεται· ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ φιλίας ἡμῶν αἰδῶς καὶ μνήμη
φιλιτάτων· τί οὖν φῆς, ἡ σιγῆ; δέδοικα μὴ τις ἀδικος
τύχη ταῖς ἐμαῖς ἐπικωμᾶσῃ γοναῖς, καὶ πρὸς σὲ τὰς
ἐμὰς ἐπίεγομαι, ἄλλην ἄλλοτε φέρειν· καὶ που ξι-
νον ταύτας ἠνέγκαντο χεῖρες, ἀγνούοντων τίνες C
αὐταὶ καὶ πόθεν· ἀλλὰ γὰρ ἴστυχὸν ἐπὶ ταύταις
καὶ ἀγνώμων ἐδόκουν καὶ κρίνομαι· τὰς μὲν οὖν
ἄλλας τίς ἂν τις ἀνιψὸς λέγων· ἀλλὰ χθές που καὶ
πρῶτον ἐστάλῃ τις ὡς τὲ, τοὺς ἐμοὺς ἀγῶνας διηγου-
μένη· καὶ νῦν, ὡς ἔοικε, ξένη τις· πλανᾶται καὶ
ἔρημος· ἀλλ' ἦκοι ποτὲ χεῖρας ὡς σὰς, καὶ εὐφραι-
νομένη ἀκούσας· τὰ δὲ σὰ δῶρα λαβῶν ἦσθην ἐπὶ
τούτοις, οὐχ ἦττον ἢ Ὀδυσσεὺς μὲν Ἀλκινόου φιλοτι-
μίαν ὀρών· ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ λαβεῖν εἶχε μόνην, παρ'
ἡμῖν δὲ ἀμφω· ὅτι σὺ μὲν δίδως, ἐγὼ δὲ λαμβά-
σκω.

ΑΔ'. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Ἔτι σιγᾶς; ἔτι τῶν ἀπεβρίμμένων ἡμεῖς; οὐδέ σε
παισίων ἐρώτων ὑπεισηλθεν οὐδέν; νηλεῆς σὺ γέ
τι καὶ ἀμελιχὸς ἀνάλαβέ μοι τὴν μνήμην, ὡς οὐκ-
ἔτι τοιούτους ἡμῖν ἀπῆρας ἐλπίσιν· ἀλλ' ἐδάκρυες
μὲν Οἴμοι! καὶ μόλις ἀπειχού· γράψαι δὲ διομολόγεις
μικροῦ δεῖν καὶ πρὶν ἐπιβῆναι τῆς γῆς· νῦν δὲ εἴρε-
ται μὲν ἐκεῖνα, σιωπᾶς μόνον· ἡμῶν δὲ λόγος οὐ-
δεὶς· εἰ δὲ σιωπήσεις ἔτι, ἀναβοήσομαι τι τραγικόν,
Ἰὼ, Ζεῦ, λέγων, καὶ φίλια καὶ λόγοι· ἠδίκησθε μὲν
ὑμεῖς· ἠδίκημαι δὲ ἐγὼ· ὅ δὲ ἀδικῶν ἦν ὅτε φίλον ἐκά-
λει νῦν γὰρ οὐκέτι.

ΑΕ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Εἰ τὴν φιλίαν ἐψευσμένην δεῖκναι· τὸ σιγᾶν, ἀν-
άγκη μέχρι λόγων αὐτὴν ἀεὶ συνεστάναι· εἴ γε του-
των ἀπόντων ἐλέγχεται, οὐκοῦν λέλεπται· καὶ τὸν δυσ-
μενῆ φίλον ἠγείσθαι, μόνου ἀεὶ φθέγγετο. Ἀλλὰ

nomen, supercilia allevavi et magnum quid affe-
ctabam, assurgens ad eorum quos videbam fortu-
nam, et quæ mihi olim erant chara nunc videban-
tur: quippe igitur his captus fueris, non dicerem
facile quomodo hæc non perferre vitavissem, si
quoddam ratiocinium, scilicet non esse idem, c
optime, opinionem et fortunam, non me sublisset:
sed ista, ut sibi sit similis, fertur, et cadit sæpe et
nostra irridet: illius autem Dominum esse convenit
sapientem nec cum exaltatur consurgere, nec cum
cudit corrue.

XXXIII. ZACHARIÆ.

Accepi amicum et fratrem quis evasissem ex-
probrantem et cogitantem nihil habere quid dica-
mus: Quid vero dicis? Rhetores nos sumus et fi-
liarum patres multarum: litteras enim ita nomi-
nare videbatur: sed si hæc dixeris olim, nunc
certe non amplius; sed estis quidam ex vobis con-
viciatores, et morem veterem amoris negligitis:
sed si quis esset poeticus, Apollinem certe et
musas invocare: date mihi, dicens vos vocare et
liberos, et non immerito videri delicias: nunc au-
tem aliquid effingam poeticum, et magnum, et ma-
gnum juramentum dico, dique testes sint, quod
non ita sit apud nos ut alicubi affirmatur: in ami-
cicia nostra reveremur et meminimus amicissimos:
quid igitur, dicis, hoc silentium? timeo ne iniqua
fortuna in meos genitos invehatur: et ad te meas
mitto filias ut tibi aliam modo ferant: et ferre
manus alienorum istas tulerunt qui quæ et nude
essent ignorabant: sed enim infelix de his et im-
prudens videbar et iudicor: alias quidem igitur
quis offenderetur legens? sed heri et antea missa
fuit una quæ te mea certamina doceret: et nunc ut
apparet, peregrina errat et deserta: sed olim in-
cidat in manus, et liberas audiam: tua autem dona
accepi et de his lætatus sum non minus ac Ulysses
Alcinou benevolentiam videns: hic quidem enim
illam solam accipere erat, apud nos autem duo:
quippe quidem tu das, ego autem accipio.

XXXIV. EPIPHANIO.

Adhuc siles? adhuc inter despectos nos habe-
mur? Nihil ergo antiqui amoris subit animum?
D Crudelis tu et implacabilis me ad memoriam re-
voca quod nunquam amplius mihi similem sperni
eriperis: sed flebas, credo, et vix abstineras:
scripturum confitebaris parum abest, et antequam
in terram descenderes: nunc autem abiire hæc
omnia, siles vero tantum: noster autem sermo
nullus: si vero silueris adhuc, exclamabo tragice, ο
Jupiter, dicens et amicitia et verba: vobis quidem
injuria fuit illata: mihi autem ipsi: injuriam au-
tem inferens erat cum me amicum vocabat: nunc
enim non amplius.

XXXV. ΙΩΑΝΝΙ.

Si amicitiam deceptam demonstrat silentium,
necesse est usque ad verba ipsam semper constare:
siquidem istis et absentibus existere probatur,
igitur restat et malevolum amicum existimare qui

solum semper loqueretur : sed nos non sumus tales amicitiae iudices : quid enim impedit ne silens memoria amicos videat? Quod nunc nobis inest et nunquam cessabit : expendamus autem potius quod non datum est omnia facere ut quisque vult : foris enim sollicitudines vitae et futuri incertitudo aliquando rationi prævalent : quæ quidem agunt ; illa autem deliberat et persuadetur : sic mihi, quippe discere supervenit, certamina continua et propter hæc sollicitudines a principio me invaserunt, nec me usque ad illud tempus reliquere : quæ potius oportebat attendere quam suspicari an et amicitiae consideremus : et nunc jam cessavimus. Sed o Jupiter, et amores et omnes qui amicitiae invigilatis, persuadeate meos accusatores : nunquam ad oblivionem ipsorum perveni, sed cum ratione conversor, et dicere aliquid, et dicentes audire videor : et ita si eos ignoravero, obliviscar.

XXXVI. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Quanto desiderio laboraverim, quomodo possem verbo exprimere, nisi forte similia passi fueritis? Qui enim passus est ad iudicandum magis est idoneus : talem autem esse persuasum habeo, et legem servare amicitiae simul et naturæ ex his quæ scribitis et suadetis in vestris litteris : mihi autem igitur pariter transfixo dolore, et aliquid simile sæpe dicere accidit. Utinam essem Perseus et viderer pennatus aera scindens, et super mare elatus, ut quocunque modo fieret, apud vos essem et amore fruerer : præter naturam quidem, sed est propositum eorum qui non ultra desiderant errandi faciliter et seminandi quæ fieri naturale est : si vero iterum mihi fabulari detur, jam et Abari sæpe invidi Scythico quidem et Barbaro, alias autem sapienti et si libeat felici : quippe sagittam cogitatione velociorem habens apud quos volebat se conferre poterat, et viæ longitudine nulla contristabatur Abaris : sed quid ego quæ sunt longe præter naturam quaero? Solum nobis relinquuntur ad consolationem litteræ : Perseus autem et Abaris poetis concedantur et fabulis.

XXXVII. EPIPHANIO.

Si dum loquimur taces, scribis vero dum taceamus, timeo scribens, ne oporteat omnino aut loqui cum mutis, aut tacentes audire : et quidem litteras mittere, ut convenit imaginati sunt homines, ut absentibus imaginem servarent præsentium, et dicerent in litteris perinde ac si conversarentur : ego autem tuam epistolam recognoscens, prævoluptate flevi, et te præsentem ut consueveras videbar audire ; et dulce suspirium trahens dicebam : Hæc est amicissima vox : sed obtestor per amorem ipsum et vocem istam si illam alicubi adhuc noveris et memineris ne mihi a litteris removeas, neque hanc solam consolationem eripueris : ne unquam forte invidiam iis qui neque amare ceperunt, quibusque non accidit similia perpessis ingemere.

XXXVIII. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Unum quemdam antea vobis commendavi per

μή τοιοῦτοι χριταὶ φιλίας ἡμεῖς· τί γὰρ κωλύει καὶ σιωπῶντα τῇ μνήμῃ τοὺς φίλους ὁρᾶν; ὅπερ ἡμῶν καὶ νῦν ἔστι καὶ οὐποτε παύσεται. Λογισώμεθα δὲ μᾶλλον ὡς οὐ δίδονται πάντα πράττειν ὡς ἕκαστος βούλεται· Ἐξωθεν δὲ φροντίδες τοῦ βίου καὶ τὸ τοῦ μέλλοντος ἀδελφὸν ἐπικρατοῦσιν ἔσθ' ὅτε τοῦ λογισμοῦ· καὶ τὰ μὲν ἄγει, ὃ δὲ βουλεύει καὶ πείθεται. Κάμοι τοίνυν, ἐπειδὴ τοῦ διδάσκειν ἐπέβην, ἀγώνες τε συνεχεῖς, καὶ αἱ περὶ τούτων φροντίδες ἐξ ἀρχῆς ἐπέθεντο, καὶ μέχρι νῦν οὐκ ἀπέλιπον· ταῦτα μᾶλλον ἐχρῆν ἐνθυμῆσθαι, ἢ ἐπὶ μικροῖς ὑποπτεῦν ὡς ἤμεν ἀγαθοὶ τε πρὸς φίλιν· καὶ νῦν ἤδη πεπαύμεθα. Ἄλλ', ὦ Ζεῦ, καὶ ἔρωτες, καὶ ὅσοι φιλίας ἐπέδραται, πείθοιτε τοὺς ἡμῶς κατηγόρους· οὐποτε πρὸς λήθην αὐτῶν ἀφικόμεν, ἀλλὰ σῦνειμι τῷ λογισμῷ, καὶ λέγειν τι δοκῶ, καὶ λεγόντων ἀκούειν· καὶ ὡς εἰ τούτους ἀγνοῶ, καὶ ἑμαυτοῦ ἐπιλήσομαι.

ΛΖ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Ὅσῳ τῷ περὶ ἡμᾶς κεκράτημαι πόθῳ, πῶς ἐν δυναίμην πρᾶσθῆσαι τῷ λόγῳ, πλὴν εἰ μὴ που παραπλήσια τυγχάνετε πεπονθότες ; Ὁ γὰρ πεπονθὼς τὰ περὶ τοῦ κρίνειν ἐπίσταται· πίπειται δὲ τοιοῦτος εἶναι, καὶ νόμον διασώζειν φιλίας ἅμα καὶ φύσεως ἐξ ὧν καὶ γράφετε καὶ παραμυθεῖσθε τοῖς γράμμασιν· ἔμοι δ' οὖν ὁμοῦς ἡπορημένῳ τῷ πάθει, καὶ τοιοῦτόν τι πολλάκις ἐπῆλθεν εἰπεῖν· Εἴθι γενόμεν Περσεὺς καὶ φανεῖν ὑπόπτερος τὸν ἀέρα τέμνων, καὶ ὑπὸ τῆς θαλάσσης φερόμενος, ὅπως ἂν ἅμα τε δοκῆ, καὶ γίνωμαι παρ' ὑμῖν καὶ ἀπανάμην τοῦ ἔρωτος· παρὰ φύσιν μὲν, ἀλλ' οὐ πόρρω ποθοῦνται ἡ γνώμη πλανᾶσθαι τε βρόδιως καὶ ὄνειροπολεῖν ἀπέφυκε γίνεσθαι· εἰ δὲ μου πάλιν μυθολογούντος ἀνάσχη, ἤδη καὶ τὸν Ἄθαριν πολλάκις ἐζήλωσα, Σκύθην μὲν ὄντα καὶ Βάρβαρον, σοφὸν δὲ ἄλλως, εἰ δὲ θέλεις, εὐδαίμονα· ὅτι τὸν οὐτόν ἔχω ὑπηρετοῦντα τῇ γνώμῃ, παρ' οὗς ἤθελεν ἤγετο· καὶ ὁδοῦ μῆκος οὐδὲν παρελύπει τὸν Ἄθαριν· ἀλλὰ τί μοι τὰ πόρρω παρὰ φύσιν ζητεῖν ; Μόνον ἡμῖν λείπεται πρὸς παραμυθίαν τὰ γράμματα· Περσεὺς δὲ καὶ Ἄθαρῖ ποιηταὶ ; δεδῶσθαι καὶ μῦθοις.

ΛΖ'. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Εἰ κελούντων ἡμῶν σιωπᾶς, γράφεις δὲ σιωπιούντων, δέδοικα γράφων, εἰ γὰρ δὴ πάντως ἢ κελεῖν ἀφώνους, ἢ σιωπῶντας ἀκούειν· καίτοι γὰρ τὸ ἐπιστέλλειν, ὡς εἶδος, ἐμηχανήσαντο ἄθροιστοι, ὅπως τοῖς ἀποῦσιν μίμημα σώζοιεν παρόντων· καὶ λέγοιεν ἐν τοῖς γράμμασιν, ὡσπερ ἂν εἰ καὶ συνόντες ὦσι. Ἐγὼ δὲ σου τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνούς, ὑφ' ἡδονῆς καὶ ἐδάκρυσα, καὶ σοῦ παρόντος ὡσπερ εἰώθεις ἐδάκκων ἀκούειν· καὶ ἡδῶ τι πνεύμας τοῦτο εἶπον, Ἐκεῖνη ἡ φιλετάτη φωνή. Ἄλλ' ὦ πρὸς ἔρωτος αὐτοῦ καὶ φωνῆς ἐκεῖνης, εἰ που ταύτην ἔτι οἶσθα καὶ μέμνησαι, μὴ μοι τοῖς γράμμασιν ἀποδῆμει, μηδὲ τὴν μόνην ἀφύλις παραμυθίαν· μὴ ποτε τάχα ζηλώσω τοὺς μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἔρωτας, οὗς μὴδὲ συμβαίνει τοιαῦτα παθόντας ἰδύρεσθαι.

ΛΗ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὸν δεῖνα φθάσας ὑμῖν συνέστησα διὰ τῆς προτέ-

ρας ἐπιστολῆς· οὐκ εἰς ἀκριβὲς ἐκείνον εἰδῶς, ἀλλ' ἅπρῃμα ἐξ ὧν ἐπλάττετο, τοῦτον ἠγούμενος ὅπερ οὐκ ἦν· ἐλάνθανε γὰρ, προσχήματι μὲν καλῶς κεκρημένος, ὧν δὲ τοιοῦτος οἶον ὑπέδειξε τοῦτον ἢ πείρα. Ἄπο γὰρ τῆς Γαζαίων ὀρμώμενος, καὶ μέλλων ἀνάγεσθαι, κατέλυε μὲν παρά τινι τῶν ἐπιτηδείων, ὡς περ εἰκός ἐστι, μέχρι πλοῦς· γένηται πιστευθεὶς δὲ νόμῳ φιλίας, καὶ πρὸς πολλαῖς ἐτέραις καὶ ταύτην χάριν λαθὼν, τοῦ ὑποδεξαμένου διώρυξε τὴν οἰκίαν· καὶ ὧν εἶχε χρημάτων τοῦτον ἐγύμνωσε· καὶ ἵνα λάθῃ τὰ τῆς ὑποφίας, κλεις μὲν ἦν αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπιβουλήν εὐ-
 πρεπής· ταύτη δὲ διανοίξας, καὶ ἅπερ εὔρε λαθῶν, πάλιν τῷ κιβωτίῳ τὸ παλαιὸν ἐπέθηκε σχῆμα· ὡς δὲ μόλις αὐτὸς ἀνήχθη, καὶ πρὸς τὰ δοκοῦντα κείσθαι χρεῖα τῶν κτημάτων ἐκάλει, ἦλθε τὸ δρᾶμα πρὸς ἔλεγχον, καὶ τοῖς τεκμηρίοις ἀντιλέγειν οὐκ ἦν· τοι-
 οῦτων καὶ Μενέλαος τῶν ξενίων ἀπῆλαυσεν, ἀντ' ἀμοιβῆς τινος τὴν Ἑλληνὴν ἀφηρημένος· τοιαῦτα γράφειν ἐπήρθη, ἵνα μὴ δι' ὑμῶν πιστευθεὶς, ἕτερα τοιαῦτα τὸν πιστεύσαντα δρᾶσθαι· καὶ μέμψεται μὲν ὑμᾶς ὁ παθὼν, ἐμὲ δὲ πάντως ὑμεῖς.

ΛΘ'. ΑΘΗΝΟΔΩΡΩ.

Δεξάμενος τὸ βιβλίον, ὑμῖν μὲν χάριν ὁμολόγουν εἰκότως, ἑμαυτῷ δὲ συνηδύμην· εἰ τοιοῦτους ὑμᾶς ἔντας πρὸς φιλίαν εὐτύχησα· καὶ μὴ με βαλλέτω λί-
 θω τραχεῖ ὁ φθόνος, ὡς τῷ Πινδάρῳ δοκεῖ· τῆς δὲ καὶ τῆς τύχῃ, δύνασθαι μὲ ποτε πρέπουσαν ὑμῖν ἀνταποδοῦναι τὴν χάριν· ἢ δὲ ταχέως δίδωσι τὸν και-
 ρόν, ὅσον σὺ τε ἐβούλου, καὶ γὰρ πάλαι ζητῶν, νῦν μό-
 λισ ἐτύγχανον· τὸν γὰρ ἔχοντα τὴν καθόλου πέπεικα
 τοῦτό σοι μέρος ἀποδόσθαι, οὐ καὶ τυγχάνεις δεόμε-
 νος· εἰ μὲν οὖν ἔλθῃς ὡς ἡμᾶς, ὁσέων ἂν λάθῃς τὸ
 κτήμα παρὰ τῆς τιμῆς, τὰ μὲν πείσας, τὰ δὲ πει-
 σθεὶς, ὡς ὁ τῆς ἐμπορίας βούλεται νόμος· εἰ δὲ μὴ,
 αὐτὸς ἦξει πρὸς σὲ καιροῦ καλοῦντος, ὡς ἡμῖν ἐπι-
 ηγγεῖλατο.

Μ'. ΣΟΣΙΑΝΩ.

Ὁ Θαυμασίος Ἀλφαῖος ἀπήγγελλέ μοι, τοιοῦτόν τε περὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, ὅσον αὐτὸς μὲν ἐβούλετο· ἐγὼ δὲ τοῦτον ἀκούσας ἤσθη μὲν (πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλ-
 λον;)· οὐ μὴ ἦδη μοι καὶ θαυμαστὸν ἐδόκει· τὸ πρᾶ-
 γμα· εἰ δὲ βούλει, καὶ προλαθῶν διηγούμενην ὅσος ὑπογράφων περὶ τοῦτον ἐγένου· ὡς ἐκείνον ἀπο-
 ροῦντα λοιπὸν ὅ τι καὶ λέγει· ἅμα καὶ γέλιτοι σιωπᾶ·
 καὶ εὐδαίμονά με τῆς φιλίας ἐγκαλεῖ· ἀλλ' ὅμως τὴν ἰσχυρὰν σπουδὴν εἰσενέγκης περὶ ὧν ὑμῶν ἐδεξέθην παρ-
 ὶν, ὅπως αὐτὸς μὲν μοι χάριν εἰδέσθην, ἀμφοτέρω· δὲ πάλιν ὑμῖν.

ΜΑ'. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Εἰς ὅσον ἦκει τῆς ἀπορίας ὁ Στέφανος, οὐδ' ὑμᾶς· οἶμαι λανθάνειν· καὶ ὅτι μηδ' ἐν ταῖς χερσὶ δύναται ποιῆσθαι τὴν ἐλπίδα, τοῦ ζῆλου μικροῦ δεῖν καὶ τὴν ἐφ' ὀφθαλμῶν ὑπὸ τῆς τύχης ἀφηρημένους· ὁθεν θερα-
 πείαν τινὰ πρὸς τὴν εὐδαίμων σφαιζόμενος εἰς διακρί-
 νων ἐντῆλασται σχῆμα· κινδυνεύει δὲ μηδὲν αὐτὸν ὄνῃσα· τὸ σόφισμα, πλὴν εἰ μὴ τῆς ἐπικυρίας τύχῃ τῆς παρὰ σοῦ, ἦν καὶ πᾶσι προκεῖσθαι πείθομαι τοῖς

A primam epistolam : non istum accurate noscens, sed ex iis quæ simulabat, illum putans esse quod non erat : latebat enim, specie quidem falsa bene usus, talis autem qualem illum perhibuit experientia. Gaza enim egressus, nude expellendus erat, apud quemdam ex amicis diversatus est, usque dum ut æquum est, fieret navigatio : confisus autem lege amicitiae et præter multas alias hac gratia accepta, ejus qui eum receperat perforavit domum, et divitiis quas habebat illum spoliavit : et ne in suspicionem incideret, erat ipsi clavis ad domos instructa : cum illius ope aperiens, quæ inventis cepisset, rursus arculam in pristino statu reposuit. Vix autem ipse vela fecit, et ad ea quæ videbantur jacere usus opum impulit atque factum venit ad cognitionem, quin conjecturis contradicere possibile esset : talia et ab hospite munera percepit Menelaus, cum pro quadam officiorum vicissitudine rapta fuit Helena : similia scribere adductus sum ne inter vos confisus in confidentem alia similia præstaret : et quidem de vobis queretur passus, de me autem vos omnino.

XXXIX. ATHENODORO.

Lihello accepto, vobis quidem gratias persolvebam merito : in me autem gaudebam quod mihi contigerit vos cum tales sitis in amicitia habere : ne me feriat aspero lapide invidia, ut Pindaro videtur : precabar autem et fortunam ut olim mihi liceret æquas vobis rependere gratias : quæ quidem subito præbuit occasionem ut volebas, et ego jamdiu quærens vix obviam habui : illum autem qui eam habet summatim adhortatus sum ut hanc tibi partem traderet, qua et forte indiges : si igitur quidem veneris ad nos, citius possessionem ex parte honoris recipies, alia quidem persuadens, quoad cætera persuasus, ut vult lex negotiationis, si non, ipse veniet ad te tempore invitatus, ut nobis nuntiatum est.

XL. SOSIANO.

Admirabilis Alphæus annuntiavit mihi te eum erga ipsum fuisse quem ipse quidem volebat : ego autem illud accipiens lætatus sum quidem. Quomodo enim non lætatus essem? non tamen jam mihi et stupenda res videbatur : si autem mavis, et præveniens exposui describens qualis erga istum fuisti : ille enim dubitabat cæterum an diceret simul et risu siceret : et fortunatum me amicitia arguit, sed pariter idem studium afferas quoad ea quæ a vobis rogavi præsens, ut ipse quidem mihi grates persolvam et ambo rursum vobis.

XLI. NEPHALIO.

In quantas angustias devenerit Stephanus, non vos ignorete opinor : et quod nequeat in præsens spem perficere, quippe vita, parum abest, et oculo casu privatus fuerit : unde ministerium aliquod propter necessitatem eductus in servorum conditionem conversus est : forte autem nihil proderit hæc ratio, nisi a te obtinuerit auxilium quod omnibus obtinere volentibus adessee persuasum habeo : vobis

eum petentibus, aliquis apud vos custodem, auxilio veniet opinor, ut cum ministrantem habeat, vel et solum nutriat: scitote enim illum nullum inventientem subsidium, non flumem nugarum facturum; si vero aliquid beneficium expertus erit, quo terrarum gratiam nonne pervulgabit? dimittit enim, cædo, naturalem ineptiam ut gratiæ inhæreat.

XLII. PALLADIO.

Vestræ sapientiæ epistola visa quidem omnibus juxta morem movit lætitiâ: cum autem scripta cognoscendo habuerimus, parum abfuit quin et lacrymis ipsam impleverimus. Quorum enim et gaudia communia sunt, eos si quid est doloris participes esse necesse est: sed vide per deos, quantum fortuna agat inconsiderate, non volens judicare utrum malos percutere festinabit, an contra bonos tela emittet: si enim virtute res ponderarentur, non profecto injustam fortunam pertulisses; nunc autem uxorem defles, sapientem quidem ut æquum est, et qualem decebat viro sapienti consociari; quod vero maxime acerbum, infantium matrem, et infantium egentium matrem. Quis ea audiens, non fletet? Quis vero passus perferat non consentire tecum? Persuasum enim habeo perinde ac si Socratem persuadens, antequam aliquid passus fueris, illud ipsum fuisse expertum rebus, multa similia videntem, aut multa narrata audientem, quæ enim res funesta nobis non abripit vitam? Quid autem mari magis domitum exhibetur? Ille quidem tollitur magnus, iste vero ad summitatem proventus fortuna proditus est et cecidit: unus senescit, mortem ut solatium postulans; alter juventam ablatum est: uxorem ducit quidam alius, consortem lamentatur: hæc replent vitam: et Homeri confirmare cogimur sententiam, nempe quæ nihil debilius terra nutriat homine: undique enim observatur nihil fortunati permanere sicut et evenit: sed si quid secundum animum sit hominibus, parum, inquam, remanebit et omnia abibunt. Igitur spatiamur, illud Dei providentia permitti comedatur et voluntate quæ omnino bene disponit nostra: quæcumque autem perferre Deus dederit fortiter, vincere virtutem necesse est, nec omnia tradere fortunæ: illud enim bonis gloriosum, animum rebus non obviis: itaque satis sit lacrymarum: non enim illam postulabis antequam aliquid aliud valium patiaris: infantibus autem ipse et mater erit: et Deus spes quoad ipsos perficiet voluntate.

XLIII. NESTORIO.

Gaudium attulit tua jucunda nimis epistola, ex una parte excusans diuturnum silentium, quod quanquam sæpe scripsisses, bene mihi scilicet servabas donec litteras accepi: ex altera et valde reprehendens quod in principio silentium incusabam: hæc duo mihi gaudium attulerunt per deos: unum enim erat alienus non deflectentis quoad amicos: alterum non volentis unquam talis occurrere: victus igitur fui silentium incusans: et vellem

Α βουλομένοις τυχεῖν ὑμῶν γὰρ αἰτούστων ἐπινεύσει τῶν οἰμαι, τῶν παρ' ὑμῶν ἐπισκόπων, ἢ λειτουργούντων τοῦτον ἔξεν, ἢ καὶ μόνον τρεφόμενον. Ἔστε δὲ ὡς καὶ μηδὲν ὠφελούμενος, οὐ παύεται φλυαρῶν· εἰ δὲ τύχη τινὲς εὐεργεσίας. ποῦ τοῦτον οὐκ εἰκὸς ἀνακηρύξει τὴν χάριν; ἀναλώσει γὰρ, οἰμαι, τὴν ἐμφυτον φλυαρίαν εἰς τὸ μενεῖσθαι τῆς χάριτος.

MB. ΠΑΛΛΑΔΙΩ.

Ἡ τῆς ὑμετέρας σοφίας ἐπιστολὴ ὀρωμένη μὲν ἅπασιν ἐκίνει συνήθως τὴν ἡδονήν· ὡς δὲ καὶ μανθάνειν ἔδει τὰ γεγραμμένα, μικροῦ δεῖν καὶ δακρύων αὐτὴν ἐπληρώσαμεν· ὦν γὰρ αἱ εὐπραγίαι κοιναί, τούτους καὶ εἴ τι λυπεῖ μετέχειν πάντως ἀνάγκη· ἀλλ' ὅρα πρὸς θεῶν, ὧ πόσον ἡ τύχη νεανιεύεται, μηδὲν ἐθέλουσα διακρίνειν, εἰ βίλλειν ἐπείγεται πονηροῦς, εἰ κατὰ σπουδαίων ἀφίσει τὰ τοξεύματα! εἰ γὰρ ἦν ἀρετῆ μετρείσθαι τὰ πράγματα, οὐκ ἂν, εἴ ἔσθαι, τῆς ἀδίκου τύχης πεπειρασὸ· νῦν δὲ γυναῖκα θρηνεῖς, σώφρονα μὲν, ὡς εἰκὸς, καὶ οἶαν ἔκρεπεν ἀνδρὶ σοφῷ συνοικεῖν· τὸ δὲ δεινότατον παίδων μητέρα, καὶ τούτων ἐπιδοσμένων μητρὸς. Ταῦτα τίς μὲν ἀκούων, οὐκ ἂν δακρύσει; τίς δὲ παθὼν καρτερεῖ μὴ γνώμην εὐτυχήσας τὴν σὴν; Πέπεισμα: γὰρ ὡσεὶ Σικυράτην πευθόμενος, πρὶν τι παθεῖν, αὐτὸ ἐνεγυμνάσω τοῖς πράγμασι, πολλὰ μὲν ὀρῶν τοιαῦτα, πολλῶν δὲ διηγουμένων ἀκούων· τί γὰρ τῶν χαλεπῶν ἡμῖν οὐκ ἄγει τὸν βίον; τί δὲ θαλάττης δαίκνυσιν ἡμερώτερον; ὁ μὲν ἀφεται μέγας· ὁ δὲ πρὸς ὕψος ἔλθων προδιδοῦσαν ἔσχε τὴν τύχην, καὶ πέπτωκε· καὶ ὁ μὲν γηρᾶ τὸν θάνατον εἰς παραμυθίαν αἰτῶν· ὁ δὲ πρὸ τῆς ἡδῆς ἀνθρωπασται· γαμεῖ τις ἕτερος, τὴν συνοικοῦσαν ὀδύρεται· ταῦτα τὸν βίον πληρεῖ· καὶ τὴν Ὀμήρου βεβαιῶν ἐπείγεται γνώμην, ὡς οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιον· πανταχόθεν γὰρ ψηφίζεται τὸ δαιμόνιον μηδὲν μένειν οἶον καὶ γέγονε· ἀλλ' εἴ τι κατὰ νοῦν ἔστιν ἀνθρώποις, Μικρὸν, φησὶν, ἀνάμεινον, καὶ πάντα οἰχθήσεται· τὸ μὲν οὖν παθεῖν Θεοῦ προνοῖα δεδόσθαι, καὶ νεύματι πάντως καλῶς ἄγοντι τὰ ἡμέτερα· τὸ δὲ φέρειν ὁ τὴν ὁ Θεὸς διδῶν γενναίως, νικᾶν ἔστιν ἀρετὴν καὶ μὴ πάντα δίδόναι τῇ τύχῃ· τοῦτο γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ἐγκαλλώπισμα, τὸ μὴ τὴν γνώμην συμμεταπίπτειν τοῖς πράγμασιν· οὐκοῦν ἄλις ἔστω δακρύων· οὐ γὰρ μιν αἰτήσεις πρὶν τι κακὸν ἄλλο παθεῖσθαι· τοῖς δὲ παισὶν αὐτῆς καὶ μητὴρ γενήσεται· καὶ Θεὸς τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἐλπίδας εἰς ἔργον ἄξει τῷ νεύματι.

MG. ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Ἦσθην σου τῆ καλῆ καὶ λίαν ἐπιστολῆ, τὰ μὲν ἀπολογουμένη περὶ τῆς μακρᾶς σιωπῆς, ἦν εἰ καὶ πολλάκις ἐγγράφεις, εὐ μοι γούν ἐσίγας μέγχι τὰς ἐπιστολάς ἐδεξάμην· τὰ δὲ καὶ λίαν ἐπιτιμῶσθ, ὅσ σου τὴν ἀρχὴν ἐνεκάλουν σιγῆν· ἦσθην ἄμφο ταῦτα, μὰ τοὺς θεοὺς· τὸ μὲν γὰρ οὐχ ἡμαρτηκός; ἦν περ φίλους· τὸ δὲ μηδὲ βουλομένου τοιοῦτου τυχεῖν ἦν τιμαὶ τοίνυν σιωπῆν ἐγκαλέσας· καὶ βουλομένη ἂν διαπαντός ἐν τούτῳ νικᾶσθαι· δέδεγμαί δέ σου τὰς ἐπιστολάς χροῖον καὶ μόλις· καὶ ἦ γε παρὰ σοῦ

πρώτη πρὸς ἡμᾶς ἀφίκεται δευτέρα· ὅν ὃ ἂν εἴη A
σκοπεῖν, ὡς εἰ δοκῶν ἀδικεῖσθαι τοσοῦτον κατηγόρῳ,
τίς ἂν γενόμεν ὅντος παθῶν;

ΜΔ. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Σὺ μὲν ἔτι σιγᾶς· καὶ ταῦτα τὴν Δάφνην οἰκῶν,
τὸ ἄλλοι ὕδωρ ἐκεῖνο καὶ μαντικόν· ἐγὼ δὲ πάλιν
περισκοπῶ τὰς ὀλιγάδας, μετέωρος αἰεὶ πρὸς τὸ μέ-
λλον γινόμενος· αἱ δὲ που καταρούσι καὶ δευτέρα καὶ
τρίτη, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς διελέγχουσιν ὡς μόνον ἦσαν
ἐλπιδες· τὴν δὲ τῆς σιγῆς αἰτίαν σκοπῶ, καὶ παν-
ταχῶθεν ἠπόρημαι· εἰ μὲν γὰρ τι λελύπηκα καίτοι
λυπητὰς μηδὲν, ταῦτα μὲν οἰχέσθω καὶ φέροισιν αὐ-
ραι· μεῖζον δ' οὐκ ὅμως τῶν ἐγκλημάτων ὑφίσταμαι
δικην, εἰ μὴ λαλοῦντος ἀκούσομαι· εἰ δὲ τῆν ἄλλως B
ἀκκίξῃ μὴ δύνασθαι λέγων εἰς κάλλος εἰπεῖν, δικα-
σταὶ τούτων ἡμεῖς, καὶ τὴν αἰτίαν μεμφόμεθα· ἀλλ'
ῥῆθι που τάχα τὸ πρῶτον μαντεύομαι, μὴδὲ τὴν ὑμε-
τέραν Δάφνην πικρὸν ἐρυθρίῳ φήσεις ὡς παραβάς
τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ τὰς συνθήκας ὑπεριδῶν, καὶ τὸ
βιβλίον ἔχον που τρίτον ἢ τέταρτον ἔτος τοῦτ', ὃ μὴ
δὲ τρίτον μῆνα καθέξειν ἐπαγγειλάμενος· ταῦτα τοί-
νον εἰ μὲν ἀχθόμενος ἐρεῖς, δόξης μὴ πλείον χρόνον
κρατήσεις, καὶ τὴν σιωπὴν ἀποδεξάμενος τὸ σύμβου-
λον τῆς αἰδοῦς, δόξης μὴ πλείον χρόνον κρατήσεις·
τῆ ἀνάγκῃ τὸ πρῶτον λογιζομαι· καίτοι βιβλίον ὑμῖν
δεδοκῶς, οὐ τὴν τιμὴν οὐδέπω καὶ νῦν καταθέβληκα·
ἀλλ' ἄδηλον εἴτε τοῦ πιπράσκοντός ἐστιν, εἴτε τοῦ
δεωκίτου· ὁμοῦ· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐμποδῶν τῇ σῆ C
χρεῖα πεποιήμαι· οὐ τὸ τοῦ κτήματος ἄδηλον· οὐ τὸ
εἶν ἐξ αὐτοῦ τι μαθεῖν· ἀλλὰ πάντα περιδῶν, μετὰ
πυλῶν ἂν σοι παρέσχω, εἰ καὶ τοῦτο ποιεῖν συνεχῶ-
ρῖστα· ὅμως οὐδὲν δεῖν εἰ μέγρι τοῦ νῦν ὀρίξῃ τὸ
βράδος· εἰ δὲ προσθήσεις ἔτι, τοσοῦτον ἀπλουῶσω
τοῦ πρῶτου· ὅτι δὴ πάντας ἀπίστους ἠγγίσσομαι·
τί γὰρ ἂν ἐλπίσαιμι, παρὰ σοῦ τοιαῦτα παθῶν; ἀλλ'
οὐκ ὃ γε σφώτατος Ἰωάννης τοιοῦτος, ὅς ἐν λαθῶν
παρ' ἐμοῦ, μετ' οὐ πολὺν χρόνον δευτέρον προσπα-
έστειλεν· οὕτως εὐγνώμων δοκεῖν ἤθελε μᾶλλον ἢ
κεκτῆσθαι βιβλίον· καὶ μὴ μοι λέγε, ὡς οὐκ ἀπορεῖν
ἐθέλων κατέσχον· τοῦτο μὲν γὰρ τυγχάνω πεπεισμέ-
νος, καὶ ἐπὶ μέγαν ὄρκον ὁμοῦμαι· ἀλλ' οὐκ ἔδει
παρτεῖναι τῷ βράδει· ὅπου γε καὶ ἴσον δύναται τῷ
ἀποστερεῖν τῷ χρόνῳ καὶ μόλις ἀποδιδόναι· ἀλλὰ D
πρὸς φιλίαν μὴ ἀναμείνης; ἔτι δευτέρα γράμματα·
μὴδὲ πλοῖον ἕτερον ἢ τὸ κομίζον σοι τὴν ἐπιστο-
λήν.

ΜΕ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ὁ φέρων σοι τὴν ἐπιστολήν, οὐ νῦν πρῶτον παι-
ραθήσεται τῆς εὐνοίας τῆς σῆς, ἀλλ' ἔτι τὴν πρῶ-
την διηγούμενος, δευτέραν λήψεται παῖραν· ὡς ἐκ
δοκῶ, τάχα καὶ μεῖζονα· ἐκείνης μὲν γὰρ ἀπήλαυσε,
κῆδεσθαι καλεῖσθαι μέλλον ἡμέτερος· ταύτην δὲ λή-
ψεται, καὶ δὴ πρὸς ἔργον ἐλθῶν· ὃ δὲ γε μέλλοντα
τούτου τιμῆσας, τίς ἂν εἴη γεγεννημένος ἰδῶν; Οἶμαι
γὰρ ὡς τῶν νόμῳ εὐθὺς ταμεία κινήσεις· καὶ πα-

A semper in hoc vice: recepi tuas litteras tan-
dem et difficile: et primæ quas misisti ad nos
secundæ venerunt: consideres igitur, si tantum
accusarem injuria affici crederes, qualis essem rea-
liter passus.

XLIV. STEPHANO.

Tu quidem adhuc siles, tu qui Daphnæ habitas,
prope aquam illam loquacem et propheticam. Ego
autem rursus circumspicio naves, attentus ad futu-
rum factus. Quæ quidem appellantur et secunda
et tertia, et nihil aliud ostendunt quam irritas
fuisse spes nostras. Tui silentii causam investi-
gans, undique dubius fluctuo. Si enim te aliquo
modo contristavi (quamvis minime contristaverim),
hoc abscondo auferant auræ: majorem ergo nihilo-
minus criminibus meis subeo pœnam, si tenon
audiam loquentem. Si forte quasi deficiat d' cas
te non potuisse ad unguem loqui; nos, tui judices
facti, hanc causam vituperamus. Sed jam ego rem
forsitan auguror, quamvis Daphnæ fontem non
biberim. Dices te pudere quod ego, fidem trans-
gressus et pactis non stans, a duobus vel tribus
annis hunc ipsum habuerim librum, quem nun-
taveram ne tres quidem menses mihi retinendum
esse. Id si ratus dixeris, non diutius nec gaudebis
existimatione; si silentium pro pudoris signo ha-
bueris, non diutius bona frueris opinione. F'lo
rem tribuo: tu quidem librum nobis dedisti, cu-
jus pretium nondum solvi; sed incertum erat
utrum venderetur an ex mera daretur liberalitate.
Cæteraquid nullum commodis tuis attuli detrimen-
tum, nec quatenus incerta est libri possessio, nec
quatenus oportet aliquid ex eodem te discernere.
Verumtamen, omnibus his nulla attentione data,
cum multis rem tibi præstissem, si hoc facere
concessissem. Nihilominus minime mirum est si
moram finias; quod si e contra produxeris,
id utilitatis res ista mihi afferet, quod omnes re-
putabo fallaces: quomodo enim confidam, talia a
te perpressis? Non talis sapientissimus Joannes,
qui, uno libro a me accepto, alterum non ita multo
post mihi misit: ades maluit comis videri quam
librum possidere. Nec dicas me retinuisse pretium,
quia penuriam vitare volebam: id enim persua-
sum habeo, et magno juramento affirmo. At non
oportuit moras internectere, cum idem significet de
die in diem privare quam ægre reddere. Verum ad
amicitiam ne exspectes secundas litteras, neque
aliquid aliud quam quod requirit transmittenda tibi
hæc epistola.

XLV. DIODORO.

Qui hanc tibi fert epistolam, non nunc primum
tuam experietur benevolentiam; sed primam ad-
huc memoraus, secundam sumet experientiam, ac,
ut puto, forsân ad huc meliorem. Priori enim frui-
tus est, affinis noster mox vocandus; posteriorem
vero sumet, cum ad negotium venerit: qui au-
tem illum venturum honorasti, quomodo habebis
jam visum? Nam, ut spero, legum statim œcono-

miam moturus es, et linguam accens, iniquorum sermonum fontes spuinabis : ad quid enim aliam quam suggesto Attici ad memoriam adibis spectatorem Hoc tibi dicendum habeo, hoc adest sperans a. lolescens ; neque ego mendacii convincar, neque hoc frustra speraverit.

XLVI. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Vestre epistolæ et vestram ergo nos benevolentiam ostendebant, et a comitate non recedebant sapienti : utraq; vero comparationes cum altera immunis videbatur. Nec quia desiderastis simpliciter nos habere voluistis, sed nisi commodum insuper esset, superfluum duxisti nostro visum ; nec futuri incertitudine terrefacti, ad urbem nostram redire abnoivistis. Sed consilii vestri modus futilis erat, ac rhetoricæ congruens imaginationi neque nos audacter hortans, sed potius dissuasionis suspectus. Verum, tantum abest ut exo strepitum et negotia amem alienamque invadeam felicitatem, ut contra, licet hic non ad votum faciens, tandiu tamen remanserim. Et nunc, quia mihi nuntiantur quod decet facturi, non opportunum duco vana simpliciter spe regalem videre urbem, ego qui tranquillitatem amo et pro sola felicitate habeo, et Byzantio ad mentis applicationem discessi, ut viam invenirem a negotiis aliquando exeundi divinioreque vita fruendi. Præterea, negotia non amando, eligo quod docet : nihil enim eligendum quod non approbet Deus ; quidquid autem non evenit, Dei non habere nutum ostenditur ; sicut si quid eveniat, illud, (ab accidentibus quidem sejunctum) Deo prorsus placuit ut eveniret ; ita, si quid ex iis quæ mihi nuntiantur, eveniat, stare sicut decet oportet, sed quid contradicam habeo : si vero hæc meri sunt sermones, ac veniat rerum non contingentium necessitas, id ostendit, Dei placitum, quasi vos ire iubens : nisi enim hoc esset, in quibus me oporteret requiescere ?

XLVII. DIODORO.

Putabam te martyrum apud nos cælum complevisse, et ægre dare nobis felicem tui aspectum. Tu vero (quanquam larva in somnis visa merito trepidas, et auspiciam formidans merito diem appellas nefastam) tanto laboras odio, ut propterea ne amicos quidem videre velis ; et ostendis tempus iram auxisse potius quam destruxisse. Hæc olim tibi semper prædicebam quæ nunc acciderunt : videns enim te molestos tibi aversantem, eheu ! sæpessæpius dicitabam fore ut, semel a nobis divulsus, jam non amplius non videre velles. Non ipse Achilles tandiu iratus est Achivis, sed postquam eos absentia sua affmixit, tandem iterum cessit ut oportebat et mutatus est. Fato igitur gratias habeo quod non Thyda habeas matrem, jamdiu enim perniciem nostram petiisses et impetrasses.

XLVIII. IRENÆO.

Zonnæni familiaribus meam conciliabant benevolentiam, primum vos, et post experientiam juvenum natura : tuis enim per te amicitia conjuncti,

ραθήζας τὴν γλῶτταν καὶ τῶν ἀδικούντων λόγων ἐπαφῆσαις πηγᾶς· καὶ τί γὰρ ἕτερον ἢ βήματος Ἀττικῶ τοῦ πρὸς μνήμην ἤξεις τὸν θεατῆν ; Ταῦτα λέγειν ἔχω· ταῦτα πάρεστιν ἐλπίζων ὁ νέος· καὶ οὐτ' ἐγὼ ψευδολογίας ἀλώσομαι, οὔτε μᾶτην ἐλπίζας ἐκίψου·.

ΜΖ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὰ ὑμέτερα γράμματα καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς εὐνοίαν ἐδήλου, καὶ γνώμης οὐκ ἀπήλλακτο σώζρονος· ἐκᾶτερον δὲ τῇ ἑτέρου παραθήκῃ καθαρὸν ὑπεφαίνετο· οὔτε γὰρ ὡς ποθοῦντες ἀπλῶς ἔχειν ἡμᾶς ἐβουλήθητε, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὸ συμφέρον προσῆ, περιττὴν ἠγείσθε τὴν θέαν· οὔτε τῷ τοῦ μέλλοντος ἀδήλω περιδεεῖς γεγονότες, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἵναί πάλιν ἀπηγορεύσατε· ἀλλ' ἦν κενὸς ὁ τρόπος τῆς συμβουλῆς καὶ βῆτορικῆ πρέπων ἐνοία· οὔτε τὸ καλοῦν ἔχων θρασύ, καὶ τὴν ἀποτροπὴν ὑφορώμενος. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ κήρυκτος καὶ πραγμάτων ἐρῶν, καὶ τῶν ἐτέρων εὐδαιμονίαν ζηλοῦν, ὥστε καίπερ οὐ κατὰ νοῦν πράξας ἐναυθα, τοσοῦτον ὁμῶς ἐκατέρετρα χρόνον· καὶ νῦν ἐπειδὴ περ ἐπαγγέλλονταί μοι ποιῆσιν τὰ μέτρια, οὐχ ἔρμαιον ἠγοῦμαι κούφαις ἀπλῶς ἐλπίζε βασιλέω ; πῶλιν ἰδεῖν, καὶ ταῦτα τῆς ἡσυχίας ἐρῶν, καὶ μίαν ταύτην εὐδαιμονίαν ἠγοῦμενος, καὶ τοῦ Βυζαντίου πρὸς ἐνοίαν ὄλω ; ἐλθὼν ὅπως ἐφοδίσιν εὐροίμ τοῦ ποτε πραγμάτων ἔξω γενέσθαι, καὶ θεοτέρας ἀπολαῦσαι ζωῆς· κληθὼν οὐκ ἐρῶν τῶν πραγμάτων τίθεμαι τὸ δοκοῦν· οὐδὲ γὰρ αἰρετὸν ὁ μὴ Θεῷ δέχεται νεῦμα· καὶ μὴ γινόμενον ἕκαστον, τὸ μὴ Θεὸν ἔχειν ἐπαινοῦντα δηλοῖ· ὥσπερ κἂν τι γένηται, μὴ πάθῃ συνεζευγμένον Θεῷ πάντως ἰδόκει καὶ γέγονε· καὶ οὔτε τι μὴ δοκοῦν ἔστι γενέσθαι, οὔτε γενημένον μὴ δοκεῖν· ὥστε εἰ τι τῶν ἐπηγγελέμενων προβαθῆ, μένεις, ὡς εἶοικε, δεῖ, καὶ ἀντιλέγειν οὐκ ἔχω· εἰ δὲ λόγοι ταῦτα καὶ οἴχεται ἡ τῶν μὴ γενομένων ἀνάγκη, τὴν τοῦ Θεοῦ δεικνυσι ψῆφον, ὡς ὑμᾶς ἵναί κελεύουσιν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο πάντως ἂν ὑπῆρξεν, ἐφ' οἷς με μένειν ἐχρήν ;

ΜΖ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἦμην σε τὴν τῶν μαρτύρων περιήμιν ἐπιτελεῖται πανήγυριν, καὶ διδόναι μόλις ἡμῖν εὐτυχεῖσαι τῇ θέᾳ. Σὺ δὲ κἂν ὄναρ ἴδῃς τὸν μαιμᾶν, ὡς εἶοικε, δυσχεραίνεις, καὶ τὸν οἰωνὸν δεδιώς ἀποφράδα τὴν ἡμέραν καλαίς· οὕτω σοι πάλαι καὶ πόρρωθεν τὸ μῖσος ἐνέσταχται, ὡς διὰ τοῦτο μηδὲ τοὺς φίλους ἐθέλειν ὀρᾶν· καὶ διελέγχεις τὸν χρόνον αἰξοντα θυμὸν μᾶλλον, ἢ διελέγχειν εἰδὸτα· ταῦτα προῦλεγον ἀεὶ, ταῦτα καὶ γέγονεν· ὀρῶν γὰρ σε διὰ τοὺς λυποῦντας καὶ τὸν τότε ἀποστρεφόμενον, Ἰοῦ, Ἰοῦ, πολλάκις ἔφη, ὡς ἅπαρ ἡμῖν ἀπαλλαγείς, οὐκ ἐθελήσεις αὐθις ὀρᾶν· ἀλλ' οὐδὲ Ἀχιλλεύς τοσοῦτον χρόνον ἐθυμοῦτο τοῖς Ἀχαιοῖς· ἀλλὰ λυπήσας ἀπίων, εἶξεν αὐθις, ὡς ἔδει, καὶ μετεβάλετο· χάριν δ' οὖν ὁμῶς οἶδα τῇ τύχῃ ὅτι μὴ θέτιν ἔχεις μητέρα· πάλαι γὰρ ἂν τῆξω καὶ ἀποκώλειμεν.

ΜΗ'. ΕΙΡΗΝΑΙΩ.

Τοῖς περὶ Ζώνναϊνον τὴν ἐμὴν εὐνοίαν ἐνεποίηι, τὸ μὲν πρῶτον ὑμεῖς, μετὰ δὲ τὴν πείραν τῶν νέων ἡ φύσις· καὶ τῶν πρώτων διὰ σὲ τυχόντες, τὸ τελευ-

τοῖον οὗτοι δι' αὐτοὺς ἐνεποιῶν τὸν ἔρωτα· κοσμεῖ γὰρ αὐτοὺς τὸ μὲν πρῶτον σπουδῇ· τὴν δὲ σπουδὴν οὐκ ἐλέγγειν οἶδεν ἢ φύσις· ὥστε εἰ μὴ προμηνύσας ἔτυχες. Ἰσθ' ἂν ἐπιστευσάμην ὡς πρὸς σὲ τὸ γένος συνάπτουσι, τῷ χαρακτήρῃ τῆς φύσεως στοχασάμενος· ἀλλ' εὐ γέ σου τοῦ γένους εἰ τοιαῦτα τίχτειν ἐπίσταται· τὴν μὲν οὖν ἐμὴν γνώμην ἐβῶσμένην ἴσθι τοῖς νέοις· εἰ δὲ καὶ δύναμιν ὑπουργοῦσαν ἔχω τῇ πρῶτῳ, θεῶν ἐν γούνασι κείσθω.

ΜΘ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ.

Ὁ καλὸς Ἰωάννης κάκ τοῦ γένους ὑμᾶς ἀπαιτήσῃ τὴν εὐνοίαν, κάκ τῆς παρ' ἐμοὶ συμφοιτήσεως· ἔστι γὰρ Λεοντίου παῖς· εἰ Διονύσιον ἴστε τῆς ἡμετέρας τίτθης τὸν ἀνδρα, τοῦτου πέφυκεν ἀδελφός, ὁ τοῦτου πατήρ· ἴνα καίπερ εἰδότες, ὑπομνήσω τὸν ἀνθρωπὸν· εἰ δὲ καὶ μὴ ταῦτα προσῆν, πάντως οἰκείον ἡγήσασθε θιασώτην ἡμέτερον, καὶ τὸν παρ' ἐμοὶ χορὸν ἐκπληρώσαντα· οὐκοῦν μὴ μέλλετε τὸν νέον εὐ ποιεῖν ἔχοντα πανταχόθεν ὀφειλομένην τὴν εὐνοίαν· σιωπῶ γὰρ λέγειν ὡς καὶ τῷ τρόπῳ τοὺς ὀρῶντας ἐπάγεται ἐρυθρίαν, εἰδὼς πρὶν τι καὶ λέγειν καὶ φθέγγεσθαι μέτρια, τῷ καιρῷ τοὺς λόγους μετῶν, καὶ τὸν νοῦν ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν κτησάμενος· ὁ δὲ μιὰς Θεόδωρος τὸν πλοῦτον ἡμῖν ἐπανατείνας πάλιν ἀνέδω, τάχα καταγνοὺς ἑαυτοῦ ἔπερ τι προσιπῶν ἀληθεύσει, καὶ πρὸς πέρας ἐνέγκοι τὸν λόγον.

Ν'. ΤΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ.

Πάλιν ὑμῖν ἐπιστολήν, καὶ πάλιν ἕτερος ὄχλος· ἔοικα γὰρ ποῦ τοῦ αἰτεῖν μὴ τάχα μέτρον εἰδέναί, ἀλλὰ φθάνειν ἀεὶ τοῖς δευτέροις τὰ προλαθόντα, γελᾶν τε ἀλλήλους καὶ λέγειν, ὡς κρεῖττον ἦν σιωπῶν ἢ πυκνοῖς βάλλων τοῖς γράμμασιν· ἀλλ' ὅμως κἂν διατριβὴν ὑμῖν παρέχῃ καὶ γέλωτα, σιωπᾶν οὐκ ἀνέξομαι· ὡς ἂν ὑμεῖς εἴποιτε τέχνης· ἀεὶ τὸ λαλεῖν παρὰ τῆς τέχνης λαλῶν· καὶ ταῦτά σοι νοῦν πράγματος εἰς ἡμέτεραν χρεῖαν ὀρῶντος· οἱ γὰρ παρ' ἡμῖν λογάδες ψηφίσματι κοινῷ τὴν μεγίστην ἀξιοῦσιν ἄρχην, βῆδιον ἐπινεύσαι πρῶτα, πλεῖον τὸ σιτηρέσιόν μοι χορηγῆσαι δυνάμενον· αἰτοῦσι δὲ καὶ παλαιὰς συντάξεις βεβαιωθῆναι τοῖς διαδεξαμένοις, καὶ ψιλὴν μεταθεῖναι προσηγορίαν· ταῦτα τὴν ὑμέτεραν ἀναμένει σπουδὴν· ταῦτα πρὸς πέρας ἐνεγκόντες, κάμοι χαρῆσθε καὶ τοῖς αἰτήσασιν ὑμᾶς δι' ἐμοῦ· εἰ δὲ ταῦτα περιδοῖτε, διπλᾶ μοι συμβαίνει παθεῖν, καὶ τὸ μὴ τυχεῖν τῆς ἐλπίδος, καὶ τὸ δι' ὑμῶν μὴ τυχεῖν· ὦν τὸ μὲν αἰσχύνην, τὸ δὲ ζημίαν ἐργάζεται· ἀλλ' εὐτυχῆσομεν πάντως, Θεοῦ μὲν ἄνωθεν ἐπινεύοντος, ὑμῶν δὲ διακονούντων τῇ χρεῖᾳ, ψηφίζομένης δὲ τῆς μεγίστης ἀρχῆς.

ΝΑ'. ΤΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ.

Τοσοῦτον ἡμᾶς τὸ τάχος κατέπληξε τῆς ὑμέτερας σπουδῆς, ὡς τὰς ἡμέρας ἀριθμεῖν ἐξ οὗ πεπόμφαμεν τὰ ψηφίσματα, καὶ μικροῦ δεῖν ὑμᾶς νικῶντας τὸν χρόνον εὐρεῖν· τοσοῦτόν ἐστιν ἀγαθῶν ἀδελφῶν περιάχθεσθαι σπουδῇ, κέρδος ἡγουμένων ἄπερ ἂν ἀλλήλοις πρὸς εὐθυμίαν πορῶνται· τὸ δὲ καὶ νικῆσαι τῶν αἰτηθέντων τὴν χρεῖαν, καὶ πλεῖω παρασχέιν

A finaliter hi juvenes per seipsos mihi inspiraverunt amorem: commendat enim eos primum studium, studium vero reprimere nescit natura. Ita ut, etiamsi me non praevenisses, certus fuisset illos tibi genere conjugii, indole naturam agnoscens. Felix genus tuum, quod talia scit producere. Scito igitur mihi in magna esse benevolentia hos adolescentes; si autem vires bonæ voluntati respondententes habeam, hoc in deorum potestates reponatur.

XLIX. ZACHARIÆ ET PHILIPPO.

Pulcher Joannes vestram requirit benevolentiam, tum propter genus suum, tum propter mecum familiaritatem. Est enim filius Leontii, cujus pater fuit frater Dionysii, aviæ nostræ mariti, vobis forsitan notii (ut, si cognovistis, memoriam ejus vobis revocem). Quod si hæc ratio non valeret, omnino familiarem duxistis convivam nostram, qui apud me choro interfuit. Nonne igitur bene excepturi estis juvenem, cui omnimodas ob causas debetur benevolentia? Silet enim de ejus moribus, qui omnibus videntibus pudorem incutiunt: num scit antequam loquatur decentiam observare, sermones aptat circumstantiis, intelligentiam habet ætate superiorem. Nequam vero Theodorus, pecuniam nobis pollicitus, a pacto recessit: eum forsitan penituisset si in promissis fuisset veridicus et dicta ad effectum duxisset.

L. EISDEM.

Rursus nova vobis epistola, rursus aliud negotium: videtur me precibus modum imponere necesse, sed prævenire semper posterioribus priores; ac probabiliter inter vos ridetis dicentes mihi satius esse silere quam crebris persequi vos litteris. Verumtamen, etiamsi fastidium vobis præstem et risum tacere non potero, tanquam si dicatis artis esse semper loqui extra artem loquens et quidem agitur nunc de re ad meam utilitatem spectante. Etenim viri apud nos electi communi me decreto suprema dignantur auctoritate: cujus quidem exercitium facile est, ac meliorem mihi victum potest suppeditare; rogant vero antiquas confirmari pensiones iis qui receperunt, et simplicius mutari nomen. Id vestram manet curam: hoc negotium ad finem ducentes, pergratum facietis et mihi et illis qui per me sollicitant. Si vero negligatis, duplex patiar malum, nempe quod spe frustratus sim, et quod sim per vos frustratus: quorum prius pudorem, posterius incommodum mihi afferretis sed felices omnino erimus, Deo cœlitus annuente, vobis utilitati servientibus, et decreta mihi summa potestate.

LI. EISDEM.

Tantam nobis celeritas vestri studii movit admirationem, ut dies numeremus ex quo suffragia misimus, ac tantum non invenimus vos tempus vicisse: usque adeo sollicitudine affici est bonorum amicorum! Quippe qui lucrum habent quidquid sibi invicem benevole largiuntur. Vincere autem concessis petita, et plus præstare quam voluit pos-

tulans, quantum ostendit benignitatem! Ergo neque vos desinat is talia facere, neque nos de iis multum gloriari.

LII. HERONYMO.

Tu, optime, a nobis profectus, prior debuisti nobis scribere, et docere nos scire cupientes an lætus tibi fuerit Neptunus, et navi tuæ mare straverit, an Alexandria prospere se res habuerint, an ingentem Nilum feliciter transieris, an floride in tua residentia te habeas, an supersint nummorum myriades, an domus tua Ægyptiacis abundet muneribus. Hæc scribere debuisti, ac promissa implere quibus missurum te epistolas et amicos nunquam obliturum pollicerbaris. Tu vero me etiam scribentem despicias, designans meis respondere epistolis, etenim jam secundam tibi mitto. Si adhuc silebis, forsitan tertiam adhuc mittemus, donec te factorum pudeat, tuamque linguam tandem solvamus.

LIII. AGAPETO.

Peritus ergo es accusationem subripiendi speratam, et in alios retorquendi crimina quæ alius tibi iuste intendisset. Nam olim habitabas Alexandriam: hac vero relicta silebas, et pro tua parte tuam etiam celabas presentiam. Sed feliciter fama, quæ nihil bonum latere sinit, et mirum habebam cur sileres. Si ad rite observandum sacrum illud Pythagoræ silentium: at, inquit eam, rhetoris non est silere. Si vero terram quæ te receperat, tanquam diis invivam et barathrum ægre patereris, oportebat solatium, ab amicis petere. Unde nullum ex his practextibus admittebam, sed dicebam potius te superbiisse, veteresque amicos jam pro nihilo reputare: quamquam regionem tuam ipse habitabam, ac parum aberat quin fratrem tuum ridere nescientem pedagogum haberem. Hæc mecum recogitans, non expectassem te meum subito fore accusatorem. Unde mas litteras cum visu aspiciebam, et mirabar quod rhetorica tantam præstaret potentiam, ut ad defensionem recurrere cogerer ego qui olim verba tua criminatus eram. Sacra ista sophistica non visis quidem ejusdem artis parcat, sed eos ad glaucæ Palladis urbem, ut aiunt, relegat. Mei ergo filii (sic enim meos vocabas sermones) ad te ire verentur, qui seis etiam latentes detegere mendas.

LIV. POROTHEO.

Me jam paratum prince tuæ respondere epistolæ, ipse prævenisti secundam mittendo: adeo in ipsis etiam litteris vincere festinas! At, inquires, cur tanta mora? Cur illa scribendi dilatio! Non potest homo quidquid vult facere, sed necesse est cedere et inservire utilitati et patere circumstantiis: quæ quidem non dant quidquid cuique libet, sed quod ad utilitatem necesse est mensurare. Hactenus igitur invitus et ægre situi, cum præsertim admirationi habeam tuum studium quando apud nos eras, perseverantem etiam post tuum abitum tuam erga me benevolentiam, exortum contra te odium et antiquam fortunæ malitiam. Tu, velut sapiens

ἢ ὁ αἰτίστας ἡβουόετο, πόσῃν οὐκ ἐμφαίνει τὴν εὐνοίαν; μήτ' οὖν ὑμεῖς παύσθητε τοιαῦτα ποιῶντες, μήτε μέγα φρονῶν ἐπὶ τοῦτοις ἐγώ.

NB'. IEPΩNYMO.

Σὲ μὲν, ὦ βέλτιστε, τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπάραντα κατάρχειν ἔδει γραμμάτων, καὶ διδάσκειν εἰδέναι ποθοῦντας, εἴ σοι γέγονεν εὐμενῆς ὁ Ποσειδῶν, καὶ τῆ νῆϊ τὴν θάλατταν ὑπεσπόμεσον· εἰ τὰ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου γέγονεν εὐμενῆ· εἰ τὸν πολὺν Νεῖλον ἀνέπλευσας εὐτυχῶς· εἰ τὰ τῆς διατριβῆς εὐθάλῃ· καὶ σοι λοιπὸν ἐν μυριάσι τὸ νόμισμα, καὶ τὴν οἶκον ἔχεις Αἰγυπτίους πληθόντα ὄρωρις· ταῦτα γράφειν ἐχρήτην, καὶ τὰς ὑποσχέσεις πληροῦν, ἐν αἷς πολλὰ μὲν ἐπιστολαὶ, λήθη δὲ τῶν φίλων οὐκ ἦν· σὺ δὲ καὶ ἐπιστέλλοντος παρῶρις, οὐκ ἐθέλων ἀμείβεσθαι γράμμασι· τοιγαροῦν ἡδὴ καὶ δευτέραν ἐπέστειλα· κἴν ἐτι σιγήσης, τάχα καὶ τρίτην προσθήσομεν, ἕως σέ τις ἐπεισέθῃ τῶν δρωμένων αἰδῶς, καὶ τὴν σὴν φωνὴν εὐτυχῶσομεν

NG'. ΑΓΑΠΗΤΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα, κατηγορίαν ὑφαρπάζειν ἐπιζομένην, καὶ ταῦτα προφέρειν τοῖς ἄλλοις, ὃς ἐν τις δικαίως ἐχρήσατο κατὰ σοῦ· πάλαι μὲν γὰρ εἶχες τὴν Ἀλεξάνδρου, καὶ ταύτην ἀπολιπὼν εἰσέγας, καὶ τὸ ὄν μέρος ἐλάθουνας καὶ παρῶν· ἀλλ' εὐ γε τῆς φήμης, ἣ τῶν ἀρίστων ἐξ ἀνθάνειν οὐδὲν, αὐτῆ σε παρόντα μεμῆνυκε· καὶ θαυμάζειν εἶχον ἀνθ' ἑαυτοῦ καὶ σιγῆς· εἰ μὲν σε μὲν τοῦτο καὶ Πυθαγόρου νομίζων, ἀλλ' οὐ βήτορος; ἔλεγον ἡ σιγῆ· εἰ δὲ τὴν ἐλοῦσαν ὡς θεοῖς ἔχθρὰν καὶ βάρβαρον ἐδυσχέραινες, ἐχρῆν περὶ τῶν φίλων παραμυθίαν αἰτεῖν· ὅθεν τούτων μὲν οὐδὲν, ἔλεγον δὲ μᾶλλον ὡς πολὺς ἤρθης, καὶ τοὺς πάλαι φιλάτους λήρον εἶναι δοκεῖς· καὶ ταῦτα τὴν ἐλοῦσαν οἰκῶν, καὶ μικροῦ δεῖν ὑπ' ἀδελφῷ μὴ γελῶντι παιδαγωγούμενος· ταῦτα κατ' ἐμμευτὸν ἐνοῶν, οὐκ ἂν ἠλιπικά σε κατήγορον ἐξαίφνης ἰδεῖν· ὅθεν προσεγέλων τὰ γράμματα, καὶ τὴν ῥητορικὴν ἐθαύμαζον τοσαύτην χορηγούσαν τὴν ἐξουσίαν, δι' ἣν ἀπολογίαν ἐξήτουν, ὁ πάλαι τῷ λόγῳ κατηγορῶν· ταῦτα τῆς σοφιστικῆς τὰ σεμνὰ, καὶ οὐδὲ τῶν ὁμοτέχνων ἐφείσατο, γλαῦνα, φησὶν, Ἀθήναζε παραπέμποσαι· οἱ δὲ ἐμολ καίδεις (οὕτως γὰρ ἐκάλεῖς τοὺς λόγους) πρὸς σέ φοιτᾶν ἐρυθριῶσι, ἐλέγχειν εἰδῶτα καὶ λαμβάνουσαν ἀμορφίαν.

ND'. ΔΩΡΟΘΕΩ.

Ἦδὼν με μέλλοντα πρὸς τὴν προτέραν γράφειν ἐπιστολήν, φθάσας αὐτὸς καὶ δευτέραν ἐπέθηκας· οὕτω κὰν τοῖ; γράμμασι ἐπέγῃ νικᾶν. Ἀλλὰ τίς ὁ χρόνος, ἔρεῖς, καὶ ἡ τοῦ μὴ γράφειν ἀναβολή; Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων ὄντα, πράττειν ὅσα τις βούλεται, ἀλλ' ἀνάγκη παρέγχεσθαι καὶ δουλεύειν τῇ χρεῖα καὶ πειθεσθαι τῷ καιρῷ· ὁ δὲ δίδωαι οὐχ ὅσα τις θέλει, ἀλλ' ὅσα πρὸς τὴν χρεῖαν ἀνάγκη μετρεῖν. Ταῦτ' ἄρα μέχρις τῆς νῦν ἄκων μὲν, σιωπῶν δ' οὖν ὁμως ἡχούμην· καίτοι θαυμάζειν ἔχων τὴν ὅτε παρ' ἡμῖν ἦσθα σπουδῆν, τὴν ἐπειδὴ πάλιν ἀνήχθης ἐτι μοι διαμένουσαν εὐνοίαν, τὴν κατὰ σοῦ συστάνα φθόνον καὶ τὴν πάλαι τῆς τύχης ἐπιβουλήν· καὶ ὡς σωφρων ἀνῆγο

τὸν λόγον γινόμενος, καὶ τῆ περὶ ταῦτα φλυαρία ἄ
χαίρειν εἰπών, αἰρησάμενος τοῖς πᾶσιν ἐλαττωθῆναι
μᾶλλον, ἵνα κερδάνῃς τὰς μουσᾶς· ἀλλ' ὄναι θᾶτον
ἔρωτος μουσικοῦ, καὶ τοσοῦτον λάβοις ὅπως ἐθέλοις·
καὶ γένοιτο τῆς προλαβούσης διαβολῆς, εἰ μὲν ἀληθὴς
ἦν, σωφρονέστερος· εἰ δὲ ψευδής, εὐτυχέστερος·
ὅπως ὁ μετὰ ταῦτα βίος μὴ ψευδῆ διαβολὴν ἐπιδέξῃ-
ται· ἀλλὰ φανεῖς πάλιν ἐκεῖνος ὁ πρότερον· οὕτως
γὰρ ἂν ἠνωθέντων τῶν ἄκρων διόλλυται τὸ μέσον
ἐκατέρω μέρει βαλλόμενον.

ΝΕ'. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Ἔτι σιγᾶς; ἔτι τῶν ἡμελημένων ἡμεῖς; καὶ μὴ
πάλαι γε πυκνοὶς ἡμᾶς εἶχες τοῖς γράμμασιν· καὶ ἦν
ἥδιστον τὸ κτῆμα φθεγγόμενον· πολλὰκίς ἀκούειν·
ἀλλὰ νῦν ἐξαίφνης σιγᾶς καὶ τῆς ἡδονῆς ἔστερήμεθα·
τοιαῦτα τῶν χρηστῶν βιβλίων ἀπήλαυσα· ζῆτῶν γὰρ
ἐκεῖνα, καὶ τὸν πάντων μοι· φίλτατον προσεπολέσθαι
δοκῶ· σὺ δὲ μάλιστα μὲν καὶ τὸ βιβλίον ἀπόστειλον,
καὶ περὶ τῆς εὐνοίας ἀπολίπῃς μηδέν· εἰ δὲ μὴ, τὰ
γούνη φίλοις εἶναι διαμενέτω· δόξω γὰρ οὕτω πεπον-
θῆναι μηδέν· δῆλωσον δέ μοι καὶ ὅπως ὕμιν ἔχει τὸ
φρὸνιστήριον· καὶ εἰ πλήθος ὀμιλητῶν σοι περιφράτ-
τει τὸ θέατρον· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, εἰ πλοῦτω κο-
μᾶς, καὶ σοι λοιπὸν εἰς χιλιάδας ἀριθμεῖται τὸ νό-
μισμα.

ΝΣ'. ΣΑΒΙΝΩ.

Εἰ τοῖς ἔρωσιν ἡμέρα μία πρὸς γῆρας ἀρκεῖ, οὐκ
ἂν φθάνοις ἀριθμῶν ὅποσα δὴ γεγεράκαμεν· πάλαι
μὲν ἦμεν εὐδαίμονες, σέ τε ὀρώντες καὶ τῶν σῶν ἀντ-
εχόμενοι· καὶ ἦν ἡμῖν πάντα χρηστὰ, ὅψις ἥδιστη,
λόγος κατακλιούντης τὴν ἀκοήν, γνῶμη χορηγοῦσα
τὴν εὐνοίαν· καὶ ὁ τί τις ἐπόθει καλὸν, ἤρκει πρὸς σέ
μόνον ἰδεῖν· ἀλλὰ νῦν ἐξαίφνης ἔρημοι πάντων ἡμεῖς,
ἔθεν ἠπόρημαι, καὶ τὸν μῦθον ἔρω· καὶ Περσεὺς
ἐκεῖνος εὐξαίμην γενέσθαι· τάχα γὰρ ἂν ἐξεῖη μοι
μικρὸν ἀναπαμένω παραμυθεῖσθαι τὸν ἔρωτα... (1)
διεδέξτο θυμός· ἰδοὺ γὰρ με καὶ περοῦ ὁ πόθος...
καὶ μῦθος γαγένηται· καὶ ὅσα δὲ ποθοῦσα διάνοια
βα... ἐθέλει· ἡδὴ δέ σοι καὶ ἄναρ ἦσθη ἰδῶν· καὶ
ἀναστ... τῆ θέα· εὐ δὲ ποιῶν τὸν φέροντα τὴν ἐπι-
στολήν... καὶ βεβαιώσεις ἦν ἔχων ἐτύγχανες γνῶ-
μην... εἰ δέξαιο γράμματα παρ' ἡμῶν, οὐδὲν ὁ τί
μὴ βράδιω ποιήσεις.

ΝΖ'. ΙΕΡΩΝΥΜΩ.

Ἔσσης σου τῆς κατηγορίας ἀπηλαύσαμεν οἱ ἀλα-
ζόνες ἡμεῖς, καὶ λίαν σοφισταὶ καὶ νοσοῦντες ὑπερ-
σφίαν ἐν μετρίῳ τῷ σχήματι· καὶ οὐκ ἂν ἔχοιμι
λέγειν ὅσα καθ' ἡμᾶς συνεφόρησας, ὡσπερ καιρὸν
πάλαι ζῆτῶν ἐφ' ἡμῖν ἐγείρει τὴν γλῶτταν· ἔθεν οὐδὲ
πρόφασιν δικαίαν λαθῶν, εἰς μέσον ἄγεις ἔ πάλαι
κρύπτων ἐλάνθανες· τί γὰρ, εἰπέ μοι, δεινὸν, εἰ πρὸς
σέ γράφων Προκόπιος Ἱερωνύμω χαίρειν ἐπέγρα-
φον; Ὡς μὲν γὰρ ἀρχαῖος ὁ νόμος, ἔχω δῆπουθεν
ὀμολογοῦντα ἂν καὶ σέ. Ἄλλ' οὐδὲν δεῖ, φῆς, τὴν νῦν
ἐπιπολάζουσαν ἐκβῆναι συνήθειαν. Οὐκοῦν κατηγο-
ρεῖ, καὶ εἰ τὴν νῦν κρατοῦσαν τρυφὴν εἰς σεμνότητά

(1) Madore aliquot verba evanuerunt.

A factus dignius loquebaris, et nugis circa hæc vale-
dixisti, ac maluisti omnibus minorari, ut musas
lucrifaceres. At utinam citius fruaris musarum
amore, et tantum capias quantum volueris, ac te
faciat præcedens accusatio, si quidem vera sit,
sapientiosem, si vero falsa, feliciosem; ita ut tua
deinceps vita jam nullam subeat falsam accusatio-
nem, sed idem iterum videaris qui fuisti antea:
sic enim unitis duabus extremis medium perime-
tur utraque parte percussum.

LV. STEPHANO.

Adhuc siles! adhuc nos negligimur! Olim ta-
men frequentes mittebas nobis litteras, et jucun-
dissimum bonum erat te loquentem sæpe audire;
sed nunc subito siles, et illa voluptate privati sum-
mus. Hanc igitur ex libris tuis cepi utilitatem: hos
enim quærens, charissimum omnium mihi amicorum
amisisse videor. Tu potissimum hunc mihi librum
aufer, sed de tua benevolentia nimis deficias;
sin minus, sætlem in amicitia perseveremus, sic
enim nihil passus mihi videbor. Indica vero mihi
quomodo se habeat schola, an multitudo discipulo-
rum ad te audiendum confluat, ac inprimis an divi-
tiis luxuries, et residua tibi pecunia per millia nu-
meretur.

LVI. SABINO.

Si amantibus unica dies ad senium sufficit, sup-
putare non valeres quantum senuerimus. Olim qui-
dem felices eramus, te videntes et tua amplectentes;
et erant nobis omnia utilia, aspectus amœnissi-
mus, sermones auditum excitantes, animus bene-
volentia prodigus; ac si quis quid pulchri cuperet,
satis erat te solummodo aspicere. At nunc confu-
stim omnium egeni sumus; unde in summa neces-
sitate versor, et fabulam dicam: Perseus ille esse
optarem: forsân enim mihi daretur paululum vo-
lando meum solari amorem.... successit ira, ecce
enim alæ desiderium.... et fabula factus sum; et
quidquid cupiens animus.... volebat: Jam vero
gavisus est eo quod vidisset in somnis.... visui;
bene autem habens eum qui fert hæc epistolam....
et confirmabis illam quam habebas benevolentiam....
si acceperis litteras a nobis, nihil non facile fa-
cies.

LVII. IHERONYMO.

Quot a te accusationibus impetitur nos vani-
loqui, nos sophistæ, nos superbia laborantes sub
modesto habitu. Nec possem referre quot crimina
in nos congesseris, quasi occasionem jamdudum
auspicans linguam contra nos acuendi. Unde ne
justum quidem prætextum allegans, in medio pro-
fers quæ olim nescium dissimulabas. Quid enim, dic
mihi, quid mirum, si tibi scribens, hæc adhibuerim
formulam: Procopius Hieronymo salutem? Hunc
enim fuisse antiquum morem tute constiteris. At non
licebat, inquires, nunc vigentem transgredi consue-
tudinem. Ergo etiam vitio verte si quis regnantem

nunc mollitiem ad pristinam gravitatem revocare velit, ac si quis musicam in cantilenarum ineptias et vulgarem proterviam cadentem ad Terpantri musam reducat. Ipse autem unde nobis amicitia dignus videris, si quod verbum dixeris Atticorum, et laudatorem invenis, tanquam ex antiquo more licitum sit impleri quibusdam verbis communibus easque in rostra ferre? Quare igitur juveni assidens credis aliquid magnum ad Aristidis Magni conferre sicut ipse loquaris? Ut quid Polemon asiaticis commentis veterem purgavit rhetoricen? Si tunc existere fortuna tibi dedisset, forsan accusationem, ut puto, adversus illum intentasses ex eo quod consuetudinem transgressus ad antiquam musicam redeundo thraso esse voluisset. Atque ultimam mensa etiamnum vigeret laconica! utinam nobis victus esset, ut olim apud Persas, maza, aqua et nasturtium! Hæc vero quis nunc vigere sineret in terra quæ te recepit? Non propter patientiæ transgressionem, sed quia talia ægre producit suis habitatoribus terra. At nihilominus ipse mollitiem Ægyptiacam discens patrios deseris mores, tu qui consuetudinem servari præcipis, etiam plus quam decet. Me autem thrasonem vocare, quia nomen tuum post meum forte scripsi, hoc congruit non bene scienti quod primum est ordine non semper esse primum prætio, non vero convenit docenti illud Demosthenis in quo se exercere solent pueri, videlicet actionem, quamvis posteriorem ordine quam elocutionem et gestum, priorem tamen efficacia esse ac meliorem. Quod si præfatam formulam prorsus superbam esse arguas, locus est eos etiam, qui huiusmodi inscriptionem olim in usum adhibuerunt, in superbiæ morbo simul mecum comprehendere: quorum cæteros prætermittens, Socratem citabo et Platonem, qui philosophiam tam alte promoverunt. At de vaniloquentia ex his ipsis intellexisti. Cave autem ne in temet evagines proverbii gladium. Num igitur id antiquo usu receptum est, videlicet quod te, de nave vix egressum, statim clamoribus barbaris persecuti fuerint Ægyptiorum pueri, et cæsus adfuerit haud minor quam cum olim currus ipsis prosperus Apim adveheret; et quod de istis animo elatus mihi parvam habitanti urbem vile nomen dederis, ac simpliciores tibi visi fuerint patria et uxor et puer ipse; meamque philosophiam pro meris habueris deliriis, quia mihi non astrepebat vox sensu carens, o Jupiter! et barbara lingua; ac te potissimum reputaveris felicem, si plena pane et carnibus tibi domus ostendebatur? Vides quantulis elatus fueris, tu qui mihi nunc superbiam exprobras. Hæc autem dico, perdoes! non quod tua dicta corrigere velim (neque enim hoc mea esse philosophiæ arbitror), sed quia, si possim, modestiorem tibi linguam ostendere volo. Verum, ut non vim verborum meorum obstupescas, longe absit ne talia nobis exprobres; nam, obsecro tuum Nilum et faventes tibi Gratias, tuam epi-

τις τὴν ἀρχαίαν ἐπανάγειν ἐθέλη· κἀν εἰ τὴν μουσικὴν ἐκπεσοῦσαν εἰς ὕθλους μελῶν, καὶ δημοτικὴν φλύαριαν εἰ τὴν Τερπάνδρου μούσαν αὖθις ἐνέγκοι· αὐτὸς δὲ πῶθεν ἡμῖν, πρὸς φίλου, σεμνὸς εἶναι δοκεῖ, εἰ τι ῥῆμα φθέρξαιο τῶν Ἀττικῶν καὶ τύχοις τῶν ἐπαινούτων, ὡς ἀρχαίον καθέστηκεν παρὸν ἔμφορῆσθαι τῶν ἐκ τριόδου ῥημάτων· καὶ ταῦτα φέρειν ἐπὶ τοῦ ῥήματος; ἢ τί διήτα τῶν μειρακίων προκαθεζόμενος οἶει τι μέγα φρονῶν Ἀριστείδου τοῦ πάνυ πρὸς ἔπαινον, εἰ λέγοις ὡς αὐτός; ἢ Πολέμων τῆς Ἀσιανῆς ἰερατείας τὴν ἀρχαίαν ῥητορικὴν ἐκάθηρεν; εἰ δέ σοι τότε γενέσθαι παρέσχεν ἡ τέχνη, τάχα μοι καὶ γραφὴν ἐπενέγκασθα· κατ' ἐκείνου, δοκεῖς ὅτι τὰ συνήθη παριῶν, ἀλαζῶν εἶναι βούλεται, πρὸς ἀρχαίαν ἀναγόμενος μούσαν· εἴθε δὲ καὶ τράπεζα νῦν αὖθις ἐκράτει Λακωνικὴ, καὶ ἦν ἡμῖν ὁ βίος ὡς πάλαι τοῖς Πέρσαις ἐμάζα καὶ ὕδωρ καὶ κάρδαμα! ταῦτα δὲ καὶ νῦν ἐν ἐλύσῃ τίς ἴδοι κρατοῦντα τῇ σῆ; οὐ διὰ καρτερίας ὑπερβολῆν, ἀλλ' ὅτι τοσαῦτα μόλις χορηγεῖ τοῖς ἐνοικοῦσιν ἡ γῆ· ἀλλ' ὁμῶς αὐτὸς τρυφὴν Αἰγυπτίαν μαθὼν ἀπολείπει τὰ πάτρια· ὁ φυλάττειν τὰ συνήθη νομοθετῶν, κἀν ἔξω τοῦ πρόποντος· τὸ δὲ καὶ ἀλαζῶνα με καλεῖν, ὅτι σε μετὰ τὴν ἑαυτοῦ προσηγορίαν φέρων ὑπέταξα, ἔοικεν οὐ λίαν εἰδότης· ὡς οὐ τὸ πρῶτον τῇ τάξει, καὶ τῆς τιμῆς ἔχει πάντως τὰ πρῶτα· οὐδὲ τὰ Δημοσθένους εἰδέναί ποιοῦμένους ἄπερ μελετῶν εἰλωθεῖ τὰ παιδάρια· ὡς ἄρα τὸ πρῶτερον, τοῦ λέγειν καὶ χειροτονεῖν ὕστερον ὄν τῇ τάξει, πρότερον τῇ δυνάμει· καὶ κρείττον ἐστίν. Εἰ δὲ πάντως ἀλαζονεῖαν τὰ τοιαῦτα κατηγορεῖς, C καίρως καὶ τοὺς πάλαι κεκρημένους τῷ νόμῳ τῆς τοιαύτης ἐπιγραφῆς, ὑπερφίας σὺν ἐμοὶ περιβάλλειν νοστήματα· ὦν τοὺς ἄλλους παρεῖς, Σωκράτην λέγω καὶ Πλάτωνα τοὺς ἄνω τὴν φιλοσοφίαν ἐξάρατας, ἀλλὰ περὶ ἀλαζονείας αὐτόθεν κατέλαθε· καὶ μὴ κίνει κατὰ σαυτοῦ τῆς παροιμίας τὴν μάχαιραν· ἢ οὔσα δῆπου πάλαι ταῦτα καθέστηκεν, ὡς ἄμα σε τῆς ὀχάδος ἐκθάνα, προὔπεμπον δὴ σὺν βοῇ τινὶ βαρβάρω τῶν Αἰγυπτίων εἰ παῖδες· καὶ πανήγυρις ἦν οὐχ ἦστον ἢ ὅτε πάλαι φορὰ τις αὐτοῖς εὐμενῆς εἰδίδου τὸν Ἄπιν· καὶ ὡς ἐπὶ τούτοις ὑφ' οὗ τῆς διανοίας ἀρθεῖς, ἐμὲ μὲν μικρὰν οἰκοῦντα πόλιν, φαῦλον ἐκάλεις· ἀπέριττος δὲ παρὰ σοὶ πατρίς τε καὶ γυνὴ καὶ τὸ παιδίον αὐτό· καὶ πού με φιλοσοφοῦντα λήρον εἰδούκει· ὅτι με μὴ κρότος εἶχε πολὺς ἐξ ἀσῆμου φωνῆς (ὦ Ζεῦ!) καὶ βαρβάρω γλώττης ὦν· καὶ τὸ δημέγιστον εὐδαίμονα σαυτὸν ἐκάλεις, εἰ σίτου καὶ κρεῶν πλήρη τὴν οἰκίαν ἀπέδειξάν· ὄρξας ὅσον ἐπὶ σμικροῖς ἐπήρηθης, ὁ νῦν ἀλαζονείας γραφόμενος· καὶ ταῦτά φημι, μὰ τοὺς θεοὺς! οὐκ ἀμείνασθαί σε τῶν ῥημάτων ἐθέλων (οὐ γὰρ πρὸς τῆς ἐμῆς τοῦτο κρῖνω φιλοσοφίας), ἀλλ' εἰ πως δυναίμην μετριωτέραν σοὶ τὴν γλώτταν ἀποδείξει βουλόμενος· ἀλλ' ὅπως μὴ τὴν δύναμιν τῶν ἐμῶν λόγων καταπλαγῆς, πῶβῶ γένη τοῦ τὰ τοιαῦτα γράφειν ἡμῖν· μὰ γὰρ τὸν σὸν Νεῖλον καὶ τὰς παρούσας σοὶ Χάριτας, θέατρον λογικῶν τῆν σὴν παρέσχον ἐπιστολήν, κἀν τῇ Γάζῃ μέσῃ πρὸς πάντας ἐλέγετο· κἀγὼ μὲν ἀλαζῶν ἡδόμεν ὑπὸ τῶν

σῶν γραμμάτων καλούμενος· ἐγγέλα δὲ τὸ θέατρον ἄ stolam publicis non tradidi sermonibus, et in medi-
ἐπ' ἐμοί· σὺ δὲ τῶν λόγων εὐδαίμων ἐδόκεις. Gaza apud omnes sermo de ea erat; ac pergratum
erat me tuis litteris thrasionem vocatum fuisse; ego publico eram ludibrio; tu in sermonibus felix dice-
baris.

NH. ORIONI.

Ἄετι σε φέρων τῇ μνήμῃ μικροῦ μοι καὶ παρῆναι
δοκῶ, καὶ τὰ πάντα παρῆναι σοφίζομαι· καὶ μοι
μεμνημένῳ πάντα πρὸς ἡδονὴν συνεισέρχεται, τῶν
τρώπων εὐσταθῆς, ἡ περὶ τοὺς λόγους σπουδῆ, τῆς
διανοίας τὸ μέτριον, καὶ τὸ δὴ μέγιστον, σωφροσύνη,
νεότητος ἀλόγους ὀρμᾶς ἀνακύπτουσα· καὶ πρὸς
ἑμαυτὸν ἔσθ' ὅτε λογιζομαι ὡς ὁ πάντων ἡμῶν ὀρίων-
των τοιοῦτο φανείς, τίς ἂν γένοιτο καθ' αὐτὸν γε-
γονώς; νικήσει γὰρ, οἶμαι, τῷ φθάσαντι πρὸς ἑαυτὸν
ἀμιλλώμενος, ὅπως ἂν δείξῃ τοῖς ἀποῦσιν ἡμῖν ὡς
ἄρα δι' αὐτὴν ἐτίμα τὴν ἀρετὴν, οὐχ ἡμᾶς τοὺς
ὀρίωντας αἰδούμενος· εἰ δὲ καὶ πόλιν ἔχει τρυφῶσαν,
καὶ πολλὰ τῆς ἀσελγείας τὰ παραδείγματα, τοῦτο
φιλοτιμότερον αὐτὸν ἀντιτάξει ταῖς ἡδοναῖς· τίς γὰρ
ἀθλητῆς ἐπὶ τὸ νικᾶν σεμνυνόμενος εἰς Ὀλυμπίαν
ἐλλῶν, τοῦ ἀγῶνος τὸ μέγεθος, καιρὸν βῆστον εἰσ-
ηγήσεται; ἀλλ' οὐκ ἐπιτείνει μὲν αὐτίκα τὴν ἀσκη-
σιν, βεβαιώσει δὲ τὰς προλαβοῦσας τῇ μείζονι; καὶ
σὺ δὴ μύσας τὰς αἰσθήσεις, ἀκλινής πρὸς πᾶσαν
ἀκοήν καὶ θέαν γενόμενος, δείξεις ὡς οὐχ ἡ τῶν κα-
κῶν ἀπορία τὴν σωφροσύνην οἶδεν νικᾶν, ἀλλ' ἐνθα
τῶν σεμνοτέρων ὁ πόθος· κἂν τὰς Σειρήνας εἰποις,
κἂν τὴν πάντα μεταβάλλουσαν Κίρκην, κινήσει πά-
λιν Ὀδυσσεύς· νῦν τὸ μῶλον δεικνύς, λόγον, οἶμαι,
τοῦτον ὃν οὗτος ἐδώρησατο· νυνὶ δὲ περιδείσας ἑαυ-
τὸν ἀρετῇ, καὶ πολλὰ βιώσας, οἶμαι, παραπλέων τὰς
ἡδονάς.

NΘ. ΑΠΟΛΛΩΝΙΩ.

Ὁ εὐλαβέστατος Μαρτύριος, πλουτῶν μὲν ἀρετῇ,
τῇ δὲ τύχῃ πενόμενος, δεῖται τῆς ὑμετέρας βοήθης·
πλειστον ἔχω, ὡς φησιν, ἐκ τῶν φασάντων τὴν παῖ-
ραν· καὶ με βράδιως ἐπειθεν ἐπιστάμενον, ὡς πᾶσι
χεῖρα προτείνεις τοῖς ὀρθοῦσθαι δεομένοις καὶ πρὸς
ἐπικουρίαν καλοῦσιν· τοσαῦτα γὰρ ἔχων παρ' ἡμῖν
ὄσα μήτ' ἰσχυρὸν ἐντίθησι καὶ ἀποθνήσκειν ἔξ, εἰς
ὕμᾶς ὀρᾶ, λύσιν εἶναι κακῶν τὸ τοιοῦτον ἡγούμενος·
ἀλλ' ἀντέχου προθύμως, ἄμμα διδοῦς εὐμενὲς καὶ
διὰ σαυτὸν καὶ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὸν ἐν χρεῖᾳ καθεστη-
κότα· καὶ γὰρ θαβρῶν ἔλεγεν ὡς ἐὰν δέξῃ γράμματα
παρ' ἐμοῦ, οὐδὲν ὅ τι μὴ βράδιως ποιήσεις· ἐμοῦ δὲ
μειδιῶντος, καὶ ὀπότεν οἶδεν ἀνερομένου, καὶ κατεγ-
γυᾶσθαι τὸ μέλλον ἔτοιμος ἦν· οὐκ οὖν πληρωσον
αὐτῷ τὰς ἐλπίδας, ἵνα μὴ χρεῖας αὐθις καλούσης,
κατεγγυᾶται τὸ μέλλον, ὡς οὐδὲν ἀνύσαιμι παρ'
ὕμῃν.

Ξ. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Τὰ μὲν ἐξ ὑμῶν γράμματα πρὸς τὴν πανήγυριν
ἤδη καλεῖ· καὶ τὸν οἶκον ἡμῖν προτιθέσθαι φησιν,
κοινὰ τε τὰ παρόντα ποιεῖ· καὶ τὸ τοῦ λόγου ἡμῖν
ἀγαθὸν ἀπαγγέλλεται· ἐγὼ δὲ τῆς μὲν εὐνοίας ὑμᾶς
ὑπεράγαμαι· καὶ δὴ μοι πεπληρωθῆαι δοκῶ τὴν παν-
ήγυριν ἐπιστολῆς συμμετρίας τυχῶν· πρὸς δὲ τὴν
ἐνευῆθεν ὁδὸν πολλὰ μοι καθέστηκε τὰ κωλύματα· σὺ

LVIII. ORIONI.

Semper te ferens in memoria pene mihi adesso
puto, et omnia adesce arbitror; et mihi memori
omnia lætifica succurrunt, mores bene compositi,
litterarum studium, animi moderatio, ac inprimis
sapientia inconsultos juventutis impetus coercens.
Atque mecum aliquando recogito qualis fieret sibi-
met relictus, qui nobis omnibus spectantibus talem
se ostendit: vincet enim excellentissimum contra
seipsum obluendo, ut pateat absentibus nobis illum
certe virtutem propter ipsam coluisse, qui ne nos
quidem spectantes veretur. Quamvis autem luxu-
riosam habitat civitatem et multa habeat corruptelæ
exempla, ob hoc ipsum acriori cum æmulatione
voluptatibus resistit. Quis enim athleta cum victoria
ambitione Olympiam veniens, certaminis magnitu-
dinem facillimam esse occasionem persuadedit?
nonne contra exercitia sua augebit, et præcedentia
confirmabit majoribus? Tu, obductis sensibus, fer-
reus ad omnem auditum aut visum factus, ostendis
malorum molestia non vinci sapientiam, sed digniora
appetere. Imo, etiamsi dixeris Sirenas vel conver-
tentem omnia Circeam, vincet novus Ulysses, modo
usus molny, id est, ut puto, illa qua præditus est
ratione; modo seipsum virtuti alligans, et ita multa
rapientes transuans voluptates.

LIX. APOLLONIO.

Timidissimus Martyrius, dives quidem virtute
fortuna vero pauper, indiget vestro subsidio. Maxi-
mam habeo, ut ait, ex prædecessoribus experien-
tiam; cæterum, me facile persuasit scientem quo-
modo manum porrigas omnibus relevari opus ha-
bitibus et vos ad auxilium vocantibus. Nam apud
nos illa tantum reperiens quæ nec vires sufficiunt, nec
mortem impediunt, ad vos spectat, in hoc uno libe-
rationem adesce malorum putans: eum studioso
excipe, oculum convertens benevolum et ad me et
ad teipsum et ad hominem in necessitate versatum.
Confidenter enim dicebat te, litteras a me si acci-
peres, nihil non facile concessurum. Me autem
subridente, et interrogante unde id sciret, sponso-
rem de futuro se dare parabat. Imple igitur spes
illius, ne non, necessitate iterum urgente, sponso-
rem de futuro se det me nihil a vobis esse obten-
turum.

LX. NEPHALIO.

Vestræ litteræ ad convivium jam nos convocant,
ac domum nobis præparari dicunt, et omnia qua
continet, communia faciunt. Sermo vester optimum
mihi offert nuntium, et benevolentia vestra sum-
mam mihi movet admirationem; atque mihi videoor
cætum complevisse, epistolæ habita proportione.
Verum, quominus hinc recedam multa mihi obstant

impedimenta. Tu autem, opto, prosperare, vince A
 molestias, ac memento non solummodo presentium. Quod autem tuis litteris nos dejectos erigas, hoc satius duco quam Polycratis felicitatem. Nostrum enim auditum viri simpliciores commoverant, tibi videlicet diram accidisse calamitatem; ac de te dicebant, Captus est inter vendendum, in obscuro inclusus est. Et talia narrando, testes producebant, quos hinc venire audacter affirmabant; alius alii enarrabat, et per omnes fama bacchabatur. Verum, statim ac tuam recepi epistolam tantum injusto rumori contradicentem ut ad cœtum amicos vocaret, confestim gaudio exsultavi, et mendacii argumentum habens, ubique illam prædicabam: ita ut qui olim fuerant audacissimi, nunc mœsti pudore suffunderentur, in terram oculos defligerent, ac de fortuna quererentur quod non diutius in oblivione delituisse.

LXI. SILANO.

Pulcher Macarius, studii morumque gratia mea fruens benevolentia, mihi attulit vestram epistolam; ego vero, characteres primo aspectu agnoscens, et inscriptionem osculans, statim minime curavi in ipsa scripta penetrare. Et continuo cygnus meis accinuit auribus, ac veluti pennas vento credens, omnibus se dedit accentibus suavissimis; tuam vero lusciniam agnovi vere fuisse Athenarum puellam, et factam esse avem, et atticum servare melos: sup hujusmodi figura ipsam depingunt epistolam humanæ litteræ. Ego autem hoc delectatus magnum spiravi, et in memoriam revocavi priscam felicitatem, ut nobis invicem obvii fuerimus juxta Nilum, ut mihi dederit fortuna te secure frui, ut te amisso afflicto fuerim, ut gaudeam te nunc recuperato; per tuam enim epistolam te jam possidere mihi videor, et meam confessus sum gratitudinem ei qui ad me illam attulit. Quam felicem, o puer, aiebam, habes familiam! Et illi exprobrabam quod se ad te pertinere non detegeret. Quid faciam? qui possim ei tantum præstare quantum cupio? si gratitudinem ad bonam voluntatem mensuraveris, nihil non a nobis accipiet. Ut audivi autem te nuptialem ferre jugum, vota fudi ut tuos videre in liberos patrem videntibus prædicantes.

LXII. DIODORO.

Quid tibi accidit, o lingua multiplex, qui alte clamabas contra silentes? Eorum quæ exprobrabas ipse convictus es, et temet inscius accusabas, et tuis illaqueans captus es retibus. Tibi accidit quod fert adagiū: « Exprobrans quæ ipse fecisti, teipsum accusas, tuisque caperis alis. Itaque, si hoc decuisset, tuam tibi omnino remisisses epistolam: forsitan enim scivisses te accusatorem fuisse quasi ipse reus non fuisses, et nunc delinquere quasi nihil exprobrasses. In eo autem maxime peccavisti, quod, induere affectans cothurnos valde pulchros et pedibus concinnius aptatos, ut comœdiæ vult usus, agrestes istas misisti litteras nomine et salute carentes; et de istis tamen magis superbiebas, quam

δέ μοι καὶ πράττει καλῶς, καὶ νικά τὰ λυποῦντα, καὶ μέμνησο μὴ μόνον παρόντων· εἰ δὲ γράμμασιν ἀθυμοῦντας ἀνάγοις, τοῦτο μὲν τῆς Πολυκράτους εὐτυχίας σεμνότερον· πολλὰ γὰρ οἱ χρηστοὶ τὰς ἡμετέρας διέσεισαν ἀκοάς, ὡς πέπραχέ τι δεινόν· σὲ δὲ λέγοντες, ὡς ἤλω πράττων, ὡς γέγονεν ἀφανής· ταῦτα λογοποιῶντες, μάρτυρας παρήγγον· οὓς ἐκείθεν ἔκειν διισχυρίζοντο· καὶ ἄλλος ἄλλω διηγείτο, καὶ διὰ πάντων ἡ φήμη· ὡς δὲ τὴν παρ' ὑμῶν ἐδεξάμην ἐπιστολὴν τοσοῦτον ἀπέχουσαν τῆς ἀδίκου φήμης, ὡς καὶ πρὸς πανήγυριν τοῖς φίλοις καλεῖν, εὐθύς ἐγενόμεν περιχαρῆς, καὶ τοῦ ψευδούς ἔχων τὸν ἐλεγχον πανταχοῦ ταύτην ἐκήρυττον· ὥστε τοὺς πάλαι θρασεῖς μάλιστα ἐρυθροῖαν καὶ κύπτειν εἰς γῆν· καὶ τῆς τύχης, οἶμαι, καταβοῶν, ὅτι μὴ πλείω χρόνον ἐλάθθαιον.

ΕΑ'. ΣΙΛΑΝΩ.

Ὁ καλὸς Μακάριος σπουδῆς ἕνεκα καὶ τρόπων τῆς ἐμῆς ἀπολαύων εὐνοίας, ἐπέδωκέ μοι φέρων ἡμετέραν ἐπιστολὴν· ἐγὼ δὲ τοὺς τύπους ἐπιγνοὺς ἅμα τῇ θεᾷ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἀσπασάμενος, εὐθύς μελήσας οὐδὲν, τῶν γεγραμμένων εἰσω γεγενῆσθαι· καὶ ὁ μὲν κύκνος εὐθύς ἐνήχει ταῖς ἀκοαῖς, καὶ ὡσπερ τῷ ζεφύρῳ τὸ πτερδὸν ἀνέλις, ὄλαις ἀνέκειται ταῖς ὕδασι καὶ μουσικωτάται· τὴν σὴν ἀηδόνην νῦν ὄντως ἔχων ὡς Ἀθηῶν ὑπῆρχεν ἡ κόρη, καὶ γέγονεν ὄρνις, καὶ τὴν Ἀττικὴν φυλάττει τοῖς μέλεσι· τοιοῦτον αὐτῆς τὸ σχῆμα τῆς ἐπιστολῆς δημιουργοῦσιν οἱ λόγοι· ἐγὼ δὲ τοῦτο ἡσθεῖς ἀνέπνευσα τὸ μέγα, καὶ παλαιᾶς εὐδαιμονίας ἀνηγόμεν εἰς μνήμην, ὡς συνεῖμεν ἀλλήλοις παρὰ τὸν Νεῖλον, ὡς ἀδεῶς ἐμφορεῖσθαι σου παρεῖχεν ἡ τύχη, ὡς στεργηθεῖς ἡχθόμεν, ὡς χαίρω νῦν κομισάμενος· καὶ γὰρ σε διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἔχειν ἦδη δοκῶ, καὶ χάριν ὡμολόγησιν τῷ ταύτην ἐμὸν δεδωκότι· καὶ, Ὡς εὐδαίμων, ἔφην, ὦ πατήρ, τοῦ γένους ὑπάρχεις! καὶ ἐμεμφόμεν ὅτι σοι προσήκων ἐλάθαναι· τίς οὖν γένωμαι; πόθεν ἂν δυναίμην αὐτῷ παρέχειν ὅποσα καὶ βούλομαι; εἰ δὲ μετρήσεις τῇ προθυμίᾳ τὴν χάριν, οὐδὲν ἔστιν ὃ τι μὴ λήψεται παρ' ἡμῶν· ἀκούσας δὲ σε καὶ γάμου φέρειν ζυγόν, εὐξαίμην σου καὶ παιδᾶς ἰδεῖν τοῖς ὀρώσι τὸν πατέρα κηρύττοντας.

ΕΒ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἢ τοιοῦτο λέπονθας ὁ πολὺς τὴν γλῶτταν, καὶ μέγα πνέων κατὰ τῶν σωπῶντων· ἤλω οἷς ἐνεκάλεις, καὶ κατὰ σαυτοῦ κατηγορήσας ἐλάθθαναι, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ δικτύοις ἐάλως, σαγηνευθεῖς· ἃ γὰρ ἐμέμψω δράσας, οἰκοθεν ἔχεις τὸν ἐλεγχον, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ πτεροῖς ἐάλως, τὴν παροιμίαν παθῶν· ὥστ' εἰ τι τῶν κροσηκόντων ἐγένετο, τὴν σὴν ἂν σοι πάντως ἐπιστολὴν ἀντεπέθηκα· τάχα γὰρ ἂν ἔγνωσ ἐπιτιμήσας μὲν ὡς οὐκ ἂν ἁμαρτῶν, πλημμελῶν δὲ νῦν ὡς κατηγορήσας οὐδὲν· καὶ τὸ μέγιστον· ὅτι φιλοτιμησάμενος ὑποδήματα καλὰ τε λίαν καὶ περὶ πόδας μᾶλλον, ὡς τῇ κωμῳδίᾳ δοκεῖ, καὶ ταῦτα γραμμάτων ἔρημα πέπομαρας, μήτε τὸ δεῖξαι μήτε τὸ χεῖρον εἰπῶν· αἰτοὶ μείζον, ὡς εἰκός, ἐπὶ τοῦτοις;

ἔφρονήσας, ἢ Κροῖτος ἐκείνος τὰ; Οασμαστὴς δὴ ἅπλινθος τῷ Πυθίῳ δωρούμενος· δηλοῖ δὲ τὸ πάλαί σε ταῦτα περὶ τοῦ . . . γροῦ κομισάμενον, μέλλειν αἰεὶ καὶ καταστοχάζεσθαι τοῦ καιροῦ, ὅπως ἂν ἐρχομένης τῆς πανηγύρεως, ταῦτα λαθῶν προσέλθω τοῖς ὀρώσι τὴν φιλοτιμίαν βοῶν· ὄθεν σου τὸ πάθος μαθῶν, προφηεῖν κατὰ τὸν Ὅμηρικὸν Ἄϊαντα μέγα βιάς· καὶ κατεκρότουν τὴν γῆν ἐπιστρέφων παρὰ τοῖς πόδας τὴν θεατῆν· καὶ εἰ τις ὄρῃν οὐκ ἠβούλετο ὕδριστὴν τοῦτον ἰδοῦσαν, καὶ τέλος ὄρῃν κατηγάκαζον, καὶ μηδενὸς ἐρωτῶντος, ὅσθεν ἔγω λαθῶν, « Διόδωρος, ὁ δούς, » ἀνεκρύπτων· καὶ διὰ πάντων ὑπῆρχεν ἐπ' ἐμοὶ μὲν ἀπειροκαλίας ὁ γέλως· ἐπὶ σοὶ δὲ, τῆς εὐνοίας ἢ μνήμῃ· τοιαῦτά σοι τῶν καλῶν ὑποδειγμάτων ἀπήλαυσα, μικροῦ δεῖν ἐπὶ κεφαλῇν βαδίσας, ὅπως ἐν καλῷ τῆς θέας ἔσται τὸ δῶρον.

ΞΓ. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Οἶμαι σε ποιεῖσθαι λίαν ἐν θαύματι, τί δήτα νῦν μαθῶν ἤδη καὶ γραμμάτων κατάρχομαι· τούτου δὲ τὴν αἰτίαν εἰ βούλει, Στρατήγιος τοῖς λόγοις στρατεύεται κατὰ σοῦ, καὶ πολὺς μὲν ταῖς λοιδοραῖς χωρεῖ, μακρὰν δὲ κατατείνει κατηγορίαν, καὶ δικαστήριόν μοι τὴν οἰκίαν πεποιήται· τὸ δὲ μέγιστον, ὥσπερ γὰρ οἱ δεινοὶ τῶν βητόρων, οὐκ ἀρκεῖται τοῖς παροῦσι μόνον ἐγκλήμασιν, ἀλλὰ μίγνυσι παλαιὰ καινοῖς, καὶ μύθους ἀρχαίους ἀνακινεῖ· καὶ μάρτυρα κατὰ σοῦ πόλιν ὄλην τὴν Ἀλεξάνδρου παρέχεται, ὡς ἱππικὰς διηγούμενος, καὶ κύδων σπουδῆν, καὶ διαλόγους περὶ τῶν ἵππων δημοτικῶς, καὶ ἅττα πολλὰ τούτῳ λέγειν ἐπέλεθ· ἀλλὰ καὶ νῦν σε τοῖς ἵπποις ἀνακινεῖσθαι φησι, καὶ τοῖς τρέχειν δυναμένοις παρεδρεῦειν αἰεὶ, καὶ τέχνην σε κολάκων ἐπανηρησθαι τῇ γαστρὶ χαριζόμενον. Οὐκ ἂν δυναίμην εἰς ἅπαρ εἰπεῖν ὅσα δὴ πολλάκις ταῖς ἐμαῖς ἀκοαῖς ἐπαντελεῖ· τὸ δὲ αἴτιον, Γυμνός, φησι, τὸ τούτου μέρος ἐγὼ· ἐν μόνον μοι ἱμάτιον ὑπελείπετο πρὸς ταφήν, καὶ διὰ τοῦτον ἀνάλωται· λίνον γὰρ, φησὶν, εἰργασμένον λαθῶν, ὡς δὴ χερσὶ τῶν αὐτοῦ θεραπευιδῶν ἀποδείξων ἱμάτιον, Ἴρου με παρεῖδε γυμνότερον· χρόνος πολὺς, φησὶ, καὶ παρατέταμαι ταῖς ἐλπίσιν. Εἰ τοίνυν σοι μέλει τὴν ἐκείνου γλώτταν πραοτέραν ἐργάσασθαι καὶ τὰς ἐμας ἐλευθεροῦν ἀκοὰς, ὡς τάχα πέμπε θοιμάτιον· εἰ δὲ μὴ, ἀλλ' οὐ φέρω λέγειν ὅσα καὶ λέξειεν· ὡς καὶ μηδὲν ἔχων ἐγκαλεῖν, φλυαρίαν τὴν βίον πεποιήται· εἰ δὲ καὶ προσλάβοι τι δίκαιον, Δ εἴποις ἂν αὐτοῦ τῇ γλώττῃ τὸν θυμὸν ἐνοικεῖν.

ΞΔ. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤῆ [Band. ΓΕΝΗΣΙΩ].

Ἦσθην ὅτι τὸν καλὸν Δωρόθεον δὴ ὑμῖν διὰ γραμμάτων συνέστησας πρότερον, τοῦτον ἐκ μεταβολῆς αὐτοῖ μοι συνιστώντες ἐγράφατε. Τί γὰρ εἶη μεῖζον τεκμηρίον τοῦ κατ' ἐλπίδας ἡμῖν χωρησῆαι τὰ γράμματα; Ἐκθῶν δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐδὲν ἤθελε λέγειν, ὅτι μὴ σὲ κάμωι χαριεῖσθαι θέλων, καὶ τῇ μνήμῃ τῶν σῶν εὐφραίνόμενος, καὶ σε πολὺν ἐπὶ στόματος ἔχεν, ὡς εὐνοῦν, ὡς ἀγαθόν, ὡς γλώττῃ καὶ χερσὶ τὸν Ἀσκληπιὸν παρακείμενον. Καὶ οὕτω δὴ τὸ τῆς Ιατρικῆς αὐστηρὸν αἰ τῆς ὑμετέρας γλώττης παρεμβύθησαντο χάριτες· ταῦτα λέγοντος προῦλάμβανον τοῦς

A ille Cræsus mirabiles Apollini lateres largiens. Patet jampridem te, ex quo carmina illa composuisti, optare semper et aucupari occasionem, ut, adventante cœtu, his sumptis prodeam coram boni certamina spectantibus. Unde, tuam cupiditatem cognoscens, progressus sum, juxta Homericum Ajacem, magno incessu; ac terram strepitu quatiebam, convertens ad pedes spectatorem; et, si quis aspicere nollet, istum pro insolenti habebam et suum videre cogebam; et, nemine interrogante unde scenam habuissem, clamitabam: « Diodorus dedit; » at ab omnibus superveniebat mihi stultitiæ ludibrium, sibi autem benevolentiae commemoratio. Hujusmodi fructum ex tuo specimine collegi, quantum pene supra caput ambulaverim, ut tuum munus pulchrum præberet spectaculum.

LXIII. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Existimo te valde admirari cur jam nunc scribere incipiam: cujus causam si quaeris, hæc est. Strategius sermonibus adversus te dimicat, conviciis aggredditur, et longam explicat accusationem, ac domum meam elegit ubi discrimen judicaretur. Quod vero maximum est, peritorum instar rhetorum, non contentus est præsentibus solummodo criminibus, sed miscet vetera novis, et antiquos reducit sermones; imò in testimonium adversus te totam Alexandriæ urbem suscitavit, equina referens spectacula, et talorum studium, et populares de equis sermones, et multa alia quæcumque illius lingue occurrunt: etiamnum vero dicit te ab equis vehi, et cursu velocibus assidere semper, et adulatorum arte erectum fuisse qui prius ventri indulgebas. Non possem una vice dicere quidquid sæpe sæpius meis auribus instillabat. Audi causam: « Nudus sum, inquit, quantum in eo est, ego: unum mihi supererat vestimentum ad sepulturam; et per istum mihi perditum fuit; nam linum fabricatum, ut aiebat, sumens ut esset specimen et exemplar vestimenti manibus famularum suarum texendi, Iro nudior me esse non advertit: jam longum effluxit tempus, et spes mea semper differtur. » Si igitur velis linguam ejus mitiorem facere, et meas liberare aures, quam cito mitte vestimentum; si non, non valeo dicere quid dicturus sit, quia etiam non habens unde incriminetur, in loquacitate vitam suam reponit; * si quid autem justus profiteatur, dicas illi animum in lingua residere.

LXIV. GESSIO MEDICO.

Gavisus sum eo quod pulchrum Dorotheum, quem vobis per litteras commendaveram prius, eundem vice versa vos ipsi mihi in epistola commendaveritis: quid enim magis indicet litteras nostras speratum obtinuisse successum? Ut ad nos pervenit, nolebatur quidquam dicere, quin te mihi gratissimum efficere cuperet, tuorumque beneficiorum memoria lætaretur; ac te frequentissimum in ore habebat, ut benevolam, ut optimum, ut lingua et manu Esculapii proximum: usque adeo medicinæ asperitatem vestri sermonis gratiæ temperabant. Talia loquentis elo-

giis ego præcurrebam, priusquam audirem tua rarrans; et: «Eum fers ad glaucæ Palladis urbem, » Illi aiebam. Sed eo ardentior erat, et aliquid novise addere putans, id apud me jam pridem repositum inveniebat, tum libenter silebat deinceps; postquam dictitaverat se gratias habere diis, quod talem obtinisset magistrum, de quo omnia dici possunt et nihil novum nuntiari. Tu vero te totum da juveni, qui etiamsi nihil aliud haberet, certe scit meminisse benefactorum.

LXV. ANTIOCHO.

Quantum circa te spe fallebar! Putabam enim te, vix e medicinali victu liberatum, ad nos venturum deinceps, sive ut philosophiæ te dares secundum tua promissa, sive duntaxat ut nos videres. Tu vero nobis moras necis, Alexandriam desiderans, et quasi Lotophagorum terræ inhærens. Sed mea gratia sine Macedonis urbem multis regnare leporebus et Nili marisque pulchritudine gestire. Si tamen hanc ipsam urbem Musæ habitant, me etiam habes laudatorem; sed hæc sint ad quiescendum apud nos et amplectendam illam quam sæpe speravimus philosophiam. Ergo reliqua meras velut ineptias rejiciens, imitare Ulyssem ad veram Ithacem respiciens; ac nihil te impediatur, non lotus, non Circe, non Calypso, sed quanto majora festinas ad bravia, tanto Laertiadem superemus.

LXVI. STEPHANO.

Nihil, ut videtur, non aureum cernis: hoc autem ipsum te extollit et elatum facit, et auratis imaginibus tuam implet imaginationem. Ex quo enim tibi ad excusandam moram scripsi non omnia nobis dare circumstantias, sed ea quæ ad necessitatem fatum mensurat (per necessitatem intelligendo, non divitiarum penuriam, sed illud in quod a fortuna ducimur); tu in aurum totus insiliens, mihi compati videbaris indigenti, et quærebas solari conferendo philosophiam divitiis, perinde ac si ego gemerem quod non Cæsi talentis abundem: hunc tibi sonum aures susurrant, et omnes de auro loquentes audire tibi videris. Quid, per Jovem, te in hujusmodi benevolentiam induxit? Quomodo me excusarem a scribendi mora, pecuniæ indigentiam allegando: tanquam si multo circumfluere auro deberet qui epistolam mittit; imo, si quidem aliquid aliud, scribere est independens et a Pluti ditione liberum. Itaque mens tua passione laborare videtur, nam inclinatio in aliquid omnia in hoc convertit, et illud in hoc auditum. Ac vereor ne, si de lyra loquar vel equum nominem, tu rursus aurum audire tibi videaris, et alios solari quærens ipse medico egeas. Sic pueriliter tecum ludere coactus sum, meisque litteris inserere risus quos cohibui tuam legendo epistolam. Tu vero, de tua passione paululum remittens, scribe deinceps sapienter epistolam.

LXVII. DIODORO.

Timidissimum Timotheum sua quidem indoles ad quietem invitat, molesta vero fortuna vim inferens

ἐπαίνους ἐγὼ πρὶν ἀκοῦσαι τὰ σά διηγουμένος· καὶ Γλαῦκα φέρεις Ἀθήναζε, πρὸς τοῦτον ἔλεγον μειδιῶν· ὁ δὲ φιλονεικότερος ἦν, καὶ δοκῶν τι καινὸν ἐπάγειν, πάλαι κείμενον εὕρισκε παρ' ἐμοί. Καὶ μεθ' ἡδονῆς ἐσίγα λοιπόν· ἰχάρην εἰπόν· ἔχειν τοῖς θεοῖς, εἰ τοιοῦτον εὐτύχησε διδάσκαλον· περὶ οὗ καὶ πάντα λέγειν ἔστι καὶ καινὸν ἐπαγγέλλειν οὐδέν· ἀλλὰ σαυτὸν ὅλον φέρων ἐπίδος τῷ νέῳ, ὃς εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, μεμνηῖσθαι γούν σὶδε τῶν εὐ ποιούντων.

ΞΕ'. ΑΝΤΙΟΧΩ.

Ὅσης ἐπὶ σοι τῆς ἐλπίδος διήμαρτον! ὦμην γάρ σε μάλιστα Ιατρικῆς ὕλης ἀπηλλαγμένον πρὸς ἡμᾶς, ἴναί τι λοιπόν· εἴτε φιλοσοφῆσαντα κατὰ τὰς πρὶν ὑποσχέσεις, εἴτε καὶ μόνον ὀφόμενον· σὺ δὲ κατατείνεις ἡμᾶς, τὴν Ἀλεξάνδρου πόδιον, καὶ ὡς περ λωτοφάγων γῆς ἀντερχόμενος. Ἀλλ' ἐμοῦ μὲν ἕνεκα νικᾶτω χάρισι πολλαῖς τοῦ Μακεδόνος ἢ πόλις, καὶ Νείλου καὶ θαλάττης ἐχέτω καλῶς· εἰ δὲ καὶ Μοῦσαι ταύτην οἰκοῦσιν, ἔχεις ἐπαινούντα κάμῃ· ἀλλὰ ταῦτα πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν ἡσυχίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἦν πολλὰκις ἠελπίκαμεν· οὐκοῦν τᾶλλα καθάπερ τινὰ φλυαρίαν ἀποσεισάμενος, μιμού' Ὀδυσσεῖα πρὸς τὴν ἔντω, Ἰθάκην ὄρων. Καὶ μηδὲν σε κωλύτω, μὴ λωτῆς, μὴ Κίρκης, μὴ Καλυψῶ· ἀλλ' ὅσῳ περὶ μειζόνων ἐπέιγῃ τῶν ἄλλων, τοσοῦτον Λαέρτου νικῆσωμεν.

ΞΖ'. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Οὐδὲν, ὡς εἶοικεν, ὃ τι μὴ χρυσίον ὄρας· ἀγχι δὲ σε αὐτὸ καὶ ποιεῖ μεταρσίον, καὶ χρυσῶν εἰδώλων ἀνέπλησέ σου τὸν νοῦν. Ἐμοῦ γάρ σοι περὶ σχολῆς γεγραφέτος, ὡς οὐ πάντα δίδωσιν ἡμῖν ὁ καιρὸς, ἀλλ' ὅτα πρὸς τὴν χρεῖαν ἀνάγκη μετρεῖ, καὶ χρεῖαν εἰπόντος, οὐ τὴν τῶν χρημάτων ἔνδειαν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ περὶ τῆς τύχης ἀγόμεθα, σὺ πρὸς τὸ χρυσίον ὄλω δρμήσας, καὶ συνάχθεσθαί μοι ἐδόκεις ἡπορημένῳ· καὶ παραμυθίαν ἐζήτεις, τὴν φιλοσοφίαν ἀντιτάτων τοῖς χρήμασι· ὡς ἐμοῦ δὴ στένοντος, ὅτι μὴ τοῖς Κροίσου ταλάντοις ἀθύρομαι, οὕτω περιθωμῆσαι σου τὰ ὄντα, καὶ πάντων δοκεῖς χρυσίον λεγόντων ἀκοῦειν· τί γάρ σε, πρὸς Διὸς, ἐπὶ ταύτην ἐπήγε τὴν εὐνοίαν; ἢ πῶς ἂν ἀπελογοῦμην περὶ τοῦ μὴ γράφειν ἐπιστολὰς χρημάτων ἔνδειαν προβαλλόμενος; ὡς δέον πολλῶ καταρρέεισθαι χρυσίῳ τὸν ἐπιστέλλοντα. Καὶ μὴν εἴπερ τι καὶ ἄλλο, τὸ γράφειν αὐτόνομόν τέ ἐστι καὶ τῆς ἐκ τοῦ πλοῦτος δυναστείας ἐλεύθερον· οὕτω σοι τὰ τῆς διανοίας ὑπὸ τοῦ πάθους ἐλέγχεται· βέψασαι γάρ ἐνταῦθα πάντα πρὸς τοῦτο μεταποιεῖ, καὶ συναπατωμένην ἔχει τὴν ἀκοήν· καὶ δέδοικα, μὴ κἴν λυρίαν εἰπω κἴν ἵππον ὀνομάτω, πάλιν δόξεις χρυσίον ἀκοῦειν· καὶ τοὺς ἄλλους παραμυθοῦμενος, αὐτὸς δεήσει τὸν θεραπεύοντος· ταῦτα παίζειν ὑπήχθη πρὸς σέ, καὶ τοῖς γράμμασι ἐνθεῖναι τὸν γέλωτα, ὃν ὑπέστην ἀναγινώσκων σου τὴν ἐπιστολήν· σὺ δὲ μικρὸν τοῦ πάθους ἐνδοῦς, γράφε λοιπόν σαφρονούσαν ἐπιστολήν.

ΞΖ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Τὴν εὐλαβέστατον Τιμόθεον τὸ μὲν σχῆμα πρὸς ἡσυχίαν καλεῖ, τὰ δὲ τῆς τύχης λυπηρὰ τὴν ἀνάγκη

ἐπάγοντα καὶ τὴν πρὸς ὑμᾶς ὁδὸν κελεύει· τοῦτο γὰρ ἐστὶ πατὴρ ἐκ μεταβολῆς ἀπόρων· ἀδελφοὶ δὲ πλήθει καὶ χρόνῳ λυπούντες· πολλοὶ γὰρ οὖντες καὶ τὴν ἡλικίαν βραχεῖς, εἰς τὰς τοῦ πατρὸς χεῖρας ἑρῶσιν· ἐντεῦθεν χρῆσται μὲν πολλοὶ, ἀλλὰ πλὴν ἐνὸς πάντες φιλόανθρωποι· οὗτος δὲ τῆς τύχης συνεπιτίθεται· ἦν γὰρ μόλις αὐτοῖς οἰκίαν ὁ δαίμων κατέλιπε τοσοῦτος χρῆσταις ὑποτιθεμένην, ταύτην μόνος λαβεῖν ἀξίολ' νικῶσαν τούτου τὸ χρέως· ὅσον ἦ τὸν ὠνούμενον ἄγειν, καὶ τοῦ παντὸς τιμήματος τὸ προσέχον λαβεῖν, ἢ δέχεσθαι ταύτης μέρος ὃ τοῦ χρέους ἀναπληρώσει τὸ μέτρον· ὃ δὲ τὴν τῶν ὠνουμένων πρὸς τὸ παρὸν ἀπορίαν ἔρμαιον ἡγεῖται, καὶ τῆς τύχης ἐστὶ πικρότερος· ἀλλὰ δίδου τῷ δεομένῳ πρὸς συμμαχίαν τὴν γλώτταν, τὸν δικαστὴν αὐτῷ παρασκευάζων φιλόανθρωπον· ὃ δὲ λυπῶν πειράσθω δικαίας ἀνάγκης, καὶ τῆς αὐτοῦ γνώμης ἡμεροτέρας, ἢ περιμένειν τὸν ὠνησόμενον, ἢ τῆς οἰκίας μέρος ὅσον ἀπαιτεῖ τὸ χρέος λαβεῖν· ὅπως θαυμάσωμεν καὶ σὲ τῆς συμμαχίας, καὶ τῆς ψήφου τὸν δικαστὴν.

ΕΗ'. NONNO.

Σὺ μὲν τὴν ἐρωμένην ἠρνήσω, τὰ μείζω ποθῶν, καὶ πρὸς ἱερωσύνην κατεπειγόμενος· ἐγὼ δὲ σου τὴν καλὴν κόμην θαυμάσας ἀεὶ, νῦν δέδοικα μὴ σου παρεμποδῶν γένηται τῇ προθυμίᾳ· ἐπειδὴν γὰρ ἰδὼς παρόντα τὸν καιρὸν καὶ τὰς ἀδομένας τρίχας μελλούσας πεσεῖν, δακρύσας, οἶμαι, τὸ πάθος· οἰχήσῃ φυγῶν· καὶ ζητήσεις ἀνθ' ἱερέως, νυμφίος ὑφθῆναι καλός· καὶ πάλιν ἂν οὕτω τύχη, μνηστεύσεις κόρην· καὶ τοῦ γάμου παρίντος πρὸς ἱερωσύνην σχήσεις μεταπηδῶντα τὸν ἔρωτα· ἀλλὰ παῦσαι ποτε κύκλῳ φερόμενος, τὴν πείραν ἔχων διδάσκαλον· ἵνα μὴ πάλιν μὴ ὑποβόλων, καὶ σὺν σπαλίικων ἀκούσω, καὶ ὅσα νῦν ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν.

ΕΘ'. IERONYMO ΚΑΙ THEODORO.

Τὴν ὑμετέραν σοφίαν ἔγνων μὲν καὶ πάλαι πανταχοῦ τῷ λόγῳ προλάμπουσιν· καὶ ὅν ἡ θεὰ μὴ παρέσχεν, ἢ γε φήμη χαρίζεται, κοινῶ βοῶσα κηρύττει τὸν πάππον ὑψηλῶν νόμων ἐπιγραφόμενον, τὸν πατέρα γλώττης χάριτι πρὸς τὴν τῶν νόμων αὐστηρίαν τὴν ἀκοὴν ὑποσύροντα· καὶ ἐκ τούτων ὑμᾶς πάντα φέροντας, ἄπερ ἐκεῖνοι προσλαθόντες... ἐνεῖμαντο. Ὅν οὖν ἔγνων πρῶτον τῷ λόγῳ, νῦν τῇ πείρᾳ μαθῶν, Εὐδαίμων, ἔφην, ἢ πόλις, ἐν ἣ γένος οὕτω σεμνὸν, καὶ παῖς ἐκ πατρὸς τὴν ἀρχὴν διαδέχεται· εὐδαιμόνων δὲ πατέρων παῖδες, ὅσοι τοῦ βίου τὰς ἐλπίδας ἐφ' ἡμῖν ἐποίησαντο· ἀλλ' εἶθε πως ἐδυνάμην συνεῖναι καὶ τῆς σῆς ἐμφορεῖσθαι παιδείσεως· ἀλλὰ μέγα τοῖς ἀνθρώποις εἰς πόθον ἐστὶν ἡ πατρὶς· καὶ μάρτυς Ὀδυσσεὺς τὴν Καλυψῶ παριδῶν ἵνα τὴν Ἰθάκην θεάσθαι· πρὸς δὲ καὶ οὐ θεμιτὸν εἶναι μοι δοκεῖ πόλιν ἀλλότριον παρὰ τὸν τοῦ δικαίου σφετερίσασθαι λόγον· τοιγαροῦν αἰσῆστέ μοι τὰ συνήθη παρ' ἐμοῦ προσκυνούμενοι.

Ο'. ERMEIA.

Τὸ ὑμέτερον μέγεθος διὰ τῶν πρὸς σὲ γραμμάτων ἰδῶν, ὑμᾶς μὲν εἰκότως τῆς γνώμης ἐθαύμασα· τῇ δὲ Βηρυτιῶν συνήδομαι πόλει ὅτι τοιοῦτον ἔχει προβεβλημένον ὡς ἀρετῆς καὶ λόγων ποιεῖσθαι

* Deest vocabulum. ** Non legitur vocabulum.

A eum ad vos ire cogit. Huic enim est pater rerum mutatione in penuriam dejectus, fratres autem et multitudine et ætate illum gravantes: cum enim sint multi et annis teneri, a patris manibus victum exspectant. Hinc multi creditores, qui quidem sunt indulgentes, uno tamen excepto. Iste autem ex infortunio lucratur: quam enim illis vix reliquit fortuna, domum a tot creditoribus hypotheca affectam, hanc sibi soli appropriare præterdit, licet pecuniam ipsi debitam excedat; dum requiritur ut vel emptorem ducat et ex toto pretio quod suum est assumat, vel accipiat domus partem credito suo correspondentem. Iste vero ementium præsentem necessitatem pro lucro ducit, et fortuna durior est. Tu autem da egenti linguam in auxilium, iudicem ei parando indulgentem; persecutor vero justam experiatur necessitatem (ipso ejus animo mitiorem) vel emptorem exspectandi, vel sumendi hanc domus partem quam debitum requirit: ut admiremur et tuum præsidium et judicis sententiam.

LXVIII. NONNO.

Tu vero quam diligebas tenuisti, majora cupiens et ad sacerdotium properans. Ego vero tuam pulchram comam semper admiratus sum; nunc timeo ne sit tibi impedimentum voti. Cum enim videris tempus præsens illabi et celebratos crines casuros, de passione dolens, credo, fugies et quæres inter sacerdotes speciosus sponsus videri. Et rursus, si fors tulerit, virginem tibi despondebis, et a præsentem matrimonio amorem ad sacerdotium transigentem habebis. Sed tandem, experientia doctus, desine circumferri

LXIX. IERONYMO ET THEODORO.

Haud ignorabam sane sapientiam vestram quæ longo abhinc tempore aliorum sermonibus ad me pervenerat. Cujus si non proprio intuitu testis fui, fama recte ad me perlata est avum ex officio legem monstraturum, patrem dulce conversantem legum austeritatem obsequio suo mitigare, et vos ex istis omnia ferre quæ illi præoccupantes... sibi partiti sunt. Quem sermonibus aliorum cognovi nunc experientia novi; Beata, inquam, urbs in qua genus tam venerabile et filius a patre principatum obtinet: beati parentes filiorum qui vitæ spem in nobis posuerunt. Utinam vobiscum esse potuissem ac vestra frui disciplina! Sed multum hominibus in desiderio est patria, et testis est Ulysses qui ut Ithacum videret Calypso despexit. Insuper non licere mihi videtur urbem alienam sibi usurpare præter rationem justæ. Ideo mihi servate amicitiam; avete.

LXX. HERMEÆ.

Vestram magnitudinem ex litteris ad te missis dignovi, jureque vos ob sensus admiratus sum ac Berytorum urbi congratulor quod male habeat sub oculis propositum virtutis ac eloquentiæ exemplum,

praesertim cum contraria sint tempora. Sed si uere A
tuis virtutibus et fructus ex tua sapientia urbs
percipiat. Mihi autem molestum est patriam despi-
cere quae a vobis accepit exemplum. Si enim vos
omnia tentatis ad illustrandam illam quae vos genuit,
quomodo non bene mihi esset ea facere quae facien-
tis vos laudavi? Sed et mihi usurpare quod feliciter
obtinet alter, a rationabili affectione videtur
alienum. Retine, o optime, tuam in me ac in urbem
benevolentiam.

LXXI. ORIONI.

Inutile puto scribere homini qui appulsum ad vos
cogitat facere, ut hymenaeum canat pulchraeque vir-
ginis fiat sponsus. Justum est amantem sibi com-
placere in laude amicæ, ob quam absens corpore,
amore in mente trepidas. Ad nos moveris et parua B
tibi videntur praesentia humanæ felicitatis indicia.
Sola tibi urbs locus esse videtur tuarum deliciarum
et Byzantio fere venerabilior. Timeo ne multo desi-
derio evanescente, neque amicis valedicens, subito ad
nos mittaris navigationis diuturnitatem accusans.
Sed hæc quidem ludentium. Tu autem aliquando
sapientis consilio redibis ad filiorum procreationem
actus.

LXXII. ANATOLIO.

Multa sunt mihi præclara quae educant adole-
scentem; primum et quidem maximum vestrae pie-
tatis litteræ; deinde bonus pater a prima experien-
tia ad indulgentiam propensus; et præter hæc disci-
plinæ lex, strictam exigens etiam si quid C
convenientium neglexerim. Brevi etiam et adole-
scentis studium partem non minimam obtinebit. De
cætero nobis impetrate a Deo auxilium quod solum
ad felicem exitum ducere potest propositum.

LXXIII. DOROTHEO.

Peritus es alas cuicumque volueris circumponere
sublimemque in alto stantem ostendere. Tuis litte-
ris quasi aëtas effectus (ubicunque enim esse vi-
debar, ut dicis, fama) perambulabam civitates om-
nes quas homines incolunt et usque ad barbaros
deveni mente levi actus, et omnes populi mihi elo-
quentiæ coronam dare videbantur; ut uno verbo
dicam, per tuam epistolam qui effectus essem igno-
rabam, donec deus aliquis alas tuas mihi abstulit. D
Peregrinationem meam ægre cessans, cur hæc patior,
inquam? Considera scribentem, recogita benevo-
lentiam et admirare quanta persuadere acit amici-
tiæ desiderium. Non existentia in animum inducit,
falsa ut vera facit existimare; exinde puto non
posse laudibus satiari; quamvis omnia facile dicat,
illa commodis minora videntur. Mensura tibi lau-
dum sensus, qui nihil ad laudem sufficere putat.
Sed pro tua amicitia, desine talia scribere homini
parvo qui in seipsum respicit suisque erubescit
litteris.

φροντίδα· καὶ ταῦτα τοῦ καιροῦ τὴν ἐναντίαν ἐλα-
νοντος· ἀλλ' ὄναι καὶ σὺ σαυτοῦ, καὶ τῆς σῆς προ-
νοίας ἢ πόλις· ἔμοι δὲ βαρὺ πατριδος ὑπερροπῆν ἐξ
ὕμων λαβόντι παράδειγμα. Εἰ γὰρ ὑμεῖς πάντα
μηχανᾶσθε κοσμεῖν τὴν ἐνεγκοῦσιν οἰόμενοι, πῶς
ἂν ἔχοι καλῶς ἔμοι μὴ ταῦτα ποιεῖν ἐφ' οἷς ὑμᾶς
ἐπήνεσα πρᾶττοντας; ἀλλὰ καὶ εἰσποιεῖν ἑμαυτὸν εἰς
τόπον δὲ εὐτύχτησιν ἑτερος, λογικῆς καταστάσεως
ἀλλότριον εἶναι δοκῶ· ἀλλ' εὐτυχοῦς, ὦ ἀριστε, τῆς
εἰς ἐμὲ καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν προαιρέσεως.

ΟΑ'. ΩΡΙΩΝΙ.

Περιττὸν οἶμαι γράφειν πρὸς ἄνδρα τὴν πρὸς
ὑμᾶς λοιπὸν δνειροπολοῦντα καταγωγὴν, ὅπως ᾔσῃ
τὸν ὑμέναιον καὶ γένηται νυμφίος παρθένου καλῆς·
δικαίον γὰρ ἐρῶντι χαρίσασθαι τῆς ἐρωμένης τὸν
ἐπαῖνον, δι' ἣν ἀπὼν τῷ σώματι ἐρωτικὰ τῇ καρδίᾳ
πηδᾶς· καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀνεπίτῃσαι, καὶ τὰ παρὲντα
σοι μικρὰ τῆς παρ' ἀνθρώποις εὐδαιμονίας ὄντα
γνωρίσματα· μόνῃ δὲ σοι πόλις τῶν σῶν παιδικῶν
χωρίων εἶναι δοκεῖ, καὶ τοῦ Βυζαντίου τάχα σεμνό-
τερον· καὶ δέδοικα μὴ τοῦ πόθου πολλοῦ βέυσαντος,
μηδὲ τοῖς φίλοις χαίρειν εἰπὼν, ἐξαίρτης στέλλοιο
πρὸς ἡμᾶς τοῦ πλοῦ τὸ μήκος μεμφόμενος· ἀλλὰ
παῦτα μὲν παιζόντων· ἐπανήκοις δὲ ποτε σὴ φρονι
λογισμῷ πρὸς παίδων γονὴν ἐπειγόμενος.

ΟΒ'. ΑΝΑΤΟΛΙΩ.

Πολλὰ μοι λαμπρὰ τὰ συνιστώμενα τὸν νέον· πρῶ-
τον καὶ μέγιστον τῆς ὑμετέρας θεοσεβείας τὰ γράμ-
ματα· εἶτα πατὴρ ἀγαθός, ἐκ πρώτης πείρας πρὸς
εὐνοίαν ἐφελεκόμενος· τρὸς δὲ τούτοις τῆς τέχνης ὁ
νόμος, εὐθύνας ἀπειλῶν ἀκριβείας εἰ τι τῶν προσ-
ηκότων περιδοίμει· τάχα δὲ καὶ ἡ τοῦ νέου σπουδὴ
μοῖραν οὐκ ἐλαχίστην παρέξεται· λοιπὸν ἡμῖν αἰ-
τεῖσθαι τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ βοήθην, μεθ' ἧς καὶ μόνον
ἐστὶν πρὸς πέρας· ἐλθεῖν τὴν προαίρεσιν.

ΟΓ'. ΔΩΡΟΘΕΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα περὶ περιβάλλειν ὕπερ ἂν
ἐθέλεις, καὶ δεικνυθῆναι μετάρσιον· σοὶς γὰρ γράμ-
μασι περρωθεῖς, πανταχοῦ γ' ἐδόκουν εἶναι, καθάπερ
ἐφης, τῇ φήμῃ, περιεπλοῦν δὲ πόλεις ὑπόσας ἀνθρω-
ποι νέμονται, καὶ μέχρι τῶν βαρβάρων διήειν κορυφῇ
διανοίᾳ φερόμενος, καὶ πᾶν ἔθνος ἐπὶ λόγοις ἐδόκει
με στεφανοῦν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν διὰ τὴν σὴν ἐπι-
στολὴν ἠγνόουν ὅ τι γένομαι· ἕως μὲ τις θεῶν τῶν
σῶν ἀνῆρπαζε περρῶν, καὶ τῆς πλάνης μάλις παυ-
σάμενος, τί ταῦτα πάσχω, φημί; Σκόπει τὸν γρά-
ψαντα, καὶ λογίζου τὴν εὐνοίαν, καὶ θαύμασαι ὅσα
πεῖθειν οἶδες τῆς φιλίας ὁ πόθος· καὶ τὰ μὴ ὄντα γὰρ
ἠγαῖσθαι ποιεῖ· καὶ τὰ ψευδῆ τιμᾶν ὡς ἀληθῆ· ἐν-
τεῦθεν οἶμαι τῶν ἐπαίνων ἀπλήστως ἔχειν, καὶ
πάντα λέγων εὐχερῶς· καὶ ταῦτα δοκεῖς τῶν ὑπαρ-
χόντων ἐλάττωνα· μέτρον δὲ σοι τῶν ἐπαίνων ἡ
γνώμη, μηδὲν ἀρκεῖν ἠγουμένη πρὸς ἐπαῖνον·
ἀλλ' ἐπίσχες, πρὸς φίλου, τοιαῦτα γράψων πρὸς
ἄνδρα μικρὸν εἰς ἑαυτὸν ὄρωντα, καὶ τοῖς γράμμα-
σιν ἀσχυρόμενον (1).

NOTÆ.

(1) Post hanc ad Dorotheum epistolam, alia scri-
bitur in codice Laurentiano ad eundem, teste Bau-

linio, quæ incipit, Πάλιν εὐσεβείας καιρὸς καὶ πάλιν
πρὸς τὴν ὑμετέραν σοφίαν ὁ δρόμος. Hæc qui-

ΟΛ'. ΠΑΓΚΡΑΤΙΩ.

A

LXXIV. PANCRATIO.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι (έλε, φησὶν Αἰσχύλος, ἐπαινεῖν τινα προσδόμενος· τοιοῦτο ἡμῖν ἀνεψάνης· οὐ τοῦτο δὴ τὸ κοινὸν μέγχοι τοῦ παρ- εἶναι φιλίαν ἐπιδεικνύς, οὐδὲ μετρῶν τῷ τότῳ τὴν εὐνοίαν, ἀλλ' ἢ κρείττον εἶναι καὶ σαυτὸν νικᾶν ἐπει- γόμενος· εἰκότως· ἄρα σε τῆς ἡμῆς διανοίας οὐκ οἶδεν ὑποβλέπειν ἡ λήθη. Ἄλλ' ἐπεισὶ τί μοι Σωκρα- τικὸν ἀεὶ λέγειν, ὡς εἰ ἐγὼ Παγκράτιον ἀγνοῶ, καὶ ἔμαυτοῦ ἐπιλέησμαι, οὐ χορεῦει μὲν ἡ γλῶττα ταῖς μούσαις, ἀρετὴ δὲ καθάπερ τέμενος· ἄδατον κακίη, τὴν ἱερὰν ψυχὴν ὑκείωσατο· τοιγαροῦν εὐδαίμων μὲν αὐτὸς τοιαῦτα φέρων γνωρίσματα· καὶ πόλιν οἰκεῖς τὴν κοινήν τῶν λόγων μητέρα, ἦν ὦραι πο- θοῦσαι κατὰ ταύτην ἀλλήλαις ἐσπέισαντο, ἦν προσ- κλύζει πρῶως ἡ θάλασσα, καὶ Νεῖλος ἐναγκαλιζέται B καθάπερ ἐρωμένη περιχυθεῖς· καὶ πανταχόθεν ἄλση καὶ δένδρα καὶ λίξη καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ποικίλα προσ- δαλοῦσι χάριτες· ἀλλ' ὑμῖν μὲν τὴν εὐδαιμονίαν θεὸς ἐπαυξήσει, καὶ μισθὸν τῆς ἀρετῆς δωρησάμε- νος· μετὰ δὲ φίλοις σοὶς σῆς εὐπραξίας, τοῖς ἐκ γλώττης ἀγαθοῖς εὐφραίνων ἡμᾶς, καὶ πέμπων οὐ- κοθεν οὐκαθε πρὸς ἡμᾶς τὰ ποιήματα. Οὐ γὰρ δίκαιον λανθάνειν ἢ τοῖς ἀλλήλοις ἐπιδειχθέντα πλειστην οἴσει τὴν δησιαν.

ΟΕ'. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤῆ.

Ἦ τὴν ἐπιστολὴν ἐπιδιδούς ὑπὸ μητρὶ χήρᾳ τρα- φείας καὶ τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐνδειαν αἰτιώμενος, ὁρῶς οὐχ ὑπὸ νεότητος ἐπαρθεῖς, οὐκ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ πρῶττειν ὁ τι θέλοι γενόμενος, παρὰ βαθυμίαν ἀπ- ἐλλεινεν· ἀλλ' ἐπανορθοῦσθαι τὴν τύχην ἐθέλων, καὶ C λίγων ἐβῆ, καὶ πρὸς τὴν ὑμετέραν γλῶτταν ἐπέιγε- ται· καὶ ἀρκοῦσαν ἀφορμὴν πρὸς εὐσχήμονα βίον ἐξ αὐτῆς ἀρυσάμενος, ὡς ἀρκοῦν ἐστὶν ὑμᾶς ἰδεῖν, καὶ τῶν λυπούντων ἔχειν τὴν λύσιν, τῇ παρ' ὑμῶν διδα- σκαλίᾳ τὰς πρὸς τὸ μέλλον ἐλπίδας ἐπανορθούμενος· ὅθεν τὴν ὑμετέραν γνώμην εἰδώς, καὶ ὡς προκείσθε τοῖς εὐ παθεῖν δεομένοις, θαρρῶν ὑμῖν προσάγω τὸν νέον, ἀντὶ μεγάλης δωρεᾶς ὕλην ὑμῖν χορηγῶν τοῦ δύνασθαι πάλιν γεωργῆσαι.

ΟΖ'. ΦΙΛΙΠΠΩ.

Μόλις ἡμᾶς ἀμχανοῦντας μετέβαλες, γράψας ὡς ἔδειν ἐθέλεις ὑμῖναιον, καὶ παιδῶν γενέσθαι πατῆρ· πολλῶν γὰρ ἐπιδραμοῦσα φήμη, ἀλλοὺς ἀλλαχόθεν ἐπέγετο λόγους· καὶ πάντων διηγουμένων σιωπῶν D τες ἡμεῖς ἠχρωμέθα, τῶν ὑμετέρων ἀγνοοῦντες τὰ μέγιστα, καὶ τοῖς πυνθανομένοις παῖξιν δοκοῦντες, ὡς ἀγνοεῖν ἐπίτηδες προσποιούμενοι. Νυνὶ δὲ τοῖς γραφεῖσιν ἠσθεῖς, ἠδέως ἂν εὐθύς Περσεὺς ἐγενομένη ὑπόπτερος, καὶ τοῦ πελάγους ὑπερπτεῖς, καὶ πρὸς ὑμᾶς ἀφικόμενος, παστάδα κατεῖδον ἱερὰν, καὶ τὸ πάντων ἥδιστον θέαμα, συμφίον ἐκ φιλοσοφίας ἐρω- τικόν· καὶ ὀλικόν τις αὐτὸν ὀνομάξῃ φιλοσόφως ἀπο- κρινόμενος, ὡς κισμεῖν ἔδει τὴν γένεσιν, ἔρανον ἀνθ' ἑαυτοῦ χορηγῶντα, καὶ τὰ εἰκότα πρὸς ταύτην ἀφοσιούμενον· ἐάλως δ' οὖν ὅμως, ὧ βέλτιστε, ὄψέ

NOTÆ.

dem deest in codice Vaticano; verumtamen in Laurentiano vicissim desunt reliquæ quæ in Vaticano sequuntur omnes.

Noli optimus videri, sed esse, ait Æschylus, aliquem laudare sibi proponens. Talis nobis apparuisti, non tantum tamen boni publici zelum ostentans ut amicitiam negligas, nec loco tuam circumscribens benevolentiam, sed meliorem esse et de teipso victorem contendens. Te in corde meo nec poterit oblivio delere. Sed in mente mihi venit semper quid socraticum dicere meique sum oblitus, quasi Pancratium non noverim, cujus lingua cum musis saltat, et virtus quasi terra malitiæ impervia sacram habitat animam. Beatus igitur ipse qui tot habes rara et singularia. Urbem habitas communem eloquentiæ matrem in qua horæ benignæ inter se fœdus inierunt, quam dulciter irrigat mare Nilus- que sicut amans amicam amplectitur, et ex undique lucos, arbores et segetes oculis varias proferunt gratiæ. Sed vobis Deus felicitatem augebit, virtutisque præstabit mercedem. Amicos fac beneficentiæ tuæ participes, lætificans nos linguæ tuæ divitiis et exinde ad nos mittens opera tua. Non enim fas est abscondere ea quæ aliis manifestata multum afferent commodum.

LXXV. GESSIO PERITO MEDICO.

Qui hanc vobis feret epistolam a matre vidua enutritus et in omnium necessariorum inopia educatus, nec a juventute erectus, aut in libertate positus agendi quid vellet, ad ignaviam declinavit. Sed sortis injurias corrigere volens eloquentiæque cupidus ad linguam vestram pellitur; et ex ea sufficientem ad honestam vitam sumens occasionem, ut videre poteritis, et afflictionum linem obtinens, vestra disciplina suas spes eriget in futurum. Vestram dispositionem et in indigentes compassionem cum bene noverim, illum ad vos mittere juvenem non timeo, loco magnæ mercedis materiam ut iterum possitis laborare præstans.

LXXVI. PHILIPPO.

Consilii inopia laborabamus, omnem dubitationem sustulisti scribens te velle hymenæum canere filiorumque patrem fieri. Multorum sermones fama præcurrans alios alio sparserat. Cum omnium audiebamur narrationes, silebamus, tuorum ignorantes plurima, ludere videbamur interrogantibus, et ignorantiam consulto fingere. Nunc autem iis quæ scripsisti recreati, libenter veloces Persei alas mutuaremur, et mare transilientes ad te veniremus ut sacrum videamus thalamum et quod omnium est jucundissimum spectaculum, hominem ex philo- sopho amatorem factum. Quis enim crassum diceret illum qui sapienter respondet ornandam esse generationem, qui convivium pro sua parte ordinat conjugique debita reddit. Captus es, o charissime

et tandem novisti amantium sagittas; pulchra tua nymphæ, aiunt, per gratias, ita ut a philosophia abducere valeat amatorem. Tantum filiorum sis pater virtute genuinorum, ut dicit comœdia; et citius ex vobis videamus puerum qui vultu patrem prædicet, præsertim ipsi sit mansuetudine, magnanimitate, et aliis virtutibus simillimus.

LXXVII. HIERONYMO.

Quam magna de Nilo sentis; nobis occurris in medium agens Ægyptum quasi oblitus quod tua charissima Ægyptus, in potestatem redacta fuerit. Sophisticæ sunt tuæ litteræ fastumque Gorgiæ redolent. Si verborum tuorum bene memini, Nilum dicis per terram irrigare et navigabilem facere regionem olim perviam. Sed hoc quid ad te qui Mercurii incolis urbem quam nec Jupiter pluviosus aspicit et quam præterlabens Nilus in aliam fertur? Et quid fructus colligere mentiris? Nisi serpentes colligere dicis et scorpiones omneque agmen istiusmodi? Quorum ab uno, ut videtur, olim vulneratus, Ho! ho! aiunt, clamavisti; cum autem interea mensam lautam vidisti totus in istam illatus et ei scorpionum valedicens, illud forte comicum ei dixisti: Nunquam sine te mortuus essem. Hæc oportebat scribere, non alienis sese bonis gloriari. Nos silentii accusas nihil nobis dicens. Certe plura dicentes invenies et nobis non dicis Cothocidem cum sophistis irridentem fistularum affectum. Vale, tu et filius et uxor: puero Alexandro ne gravis sis, adolescentiam violenter tractans.

LXXVIII. DIODORO.

Famosum accepi mandatum de quo cum iam pridem vocem emiseram, silebam, obtenti non immemor beneficii neque Gerontii musæ hæredis oblitus. Solis enim vobis successum præbuit sors. Et quis patrem vestrum cum viderit per vos non satiabitur desiderium? Per imaginem fidelem quasi ad originale bene deductus, gratias silentio solvebam, ne loquens minorâ voto dicerem; et apud me tibi recensita manebit gratia major quam apud regem Persarum qui scit honorare prodigionem et Pausaniam Medorum partes agentem. Quamvis optima obtinere velis, o charissime, et operibus animum ostendisti mihi, miserabilem erga me emisisti vocem et a mente mea maxime alienam. Coram iudice ipso me pauperem vocas. Quibus maxime indignatus sum, quod ex altitudine philosophiæ decidens tam divitiis inhiat ut vilia humiliaque verba proferas; neque meam dignitatem respiciens, nec sapientissimum Diogenem qui in pera nuda maximas divitias ponebat. At tandem quamvis ægre fias liber, orbem universum parum ad virtutem conferre putans.

LXXIX. MARCELLO.

Præsentiarum litterarum causa non fuit audacia, nec decori terminis standi ignorantia. Sed vir Deo

* Ita codex.

Α ποτε τὰ τῶν ἐρώτωντων μανθάνεις τοξεύματα. Ἡ τε νύμφη καλῆ, φησί, νῆ τὰς Χάριτας, καὶ ἱκανὴ φιλοσοφίας παρατρέψαι τὸν ἑραστὴν· ἀνὴρ μόνον γίνου παιδῶν ἐπ' ἀρετῆν γνησίω, ἡ κωμωδία φησί· καὶ θάπτον ἐξ ὑμῶν ἴδοιμι παῖδα, διὰ τῆς θεᾶς τὸν πατέρα κηρύττοντα, μᾶλλον πραότῃτι καὶ μεγαλοψυχία, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς παραπλήσιον.

OZ'. IEPONŶMŶQ.

Ὁς μεγάλα [ἐπὶ] τῷ Νεῖλω φρονεῖς, καὶ ἀντεξάγεις ἡμῖν εἰς μέσον ἄγων τὴν Αἴγυπτον, ὡσπερ ἀλούσης τῆς φιλάτης εἰς λήθην ἐλθῶν· ὡς καὶ σοφιστικὰ δέ σου τὰ γράμματα, καὶ τὸν Γοργίου τύπον ἐδόκουν ὄρῃν ἰσιν γὰρ τὸν Νεῖλον ἔφηξ ἐκ γῆς, εἰ τί με μὴ τῶν ῥημάτων παρέλαθε, καὶ πλωτὴν ποιεῖν τὴν πάλαι βατὴν· τί δέ γε τοῦτο πρὸς σέ τὴν Ἐρμού κατοικούντα, ἦν οὕτε Ζεὺς ὑπέτειος ἐφορᾷ, καὶ παρατρέχων ὁ Νεῖλος εἰς ἑτέραν ἐπειγεται; τί δὲ καὶ ψευδῶς ὀπωρίζεσθαί φης; πλὴν εἰ μὴ τοὺς ὄφεις ὀπώραν καλεῖς, καὶ σκορπιῶν ὅσον τε πλήθος· ὄφῶν τινος, ὡς ἔοικε, πάλαι πληγεῖς, καὶ Ἰοῦ, ἰοῦ, φασίν, κερκράγως, εἶτα μεταξὺ τράπεζαν τρυφῶσαν ἰδῶν, ὄλος ἐπ' αὐτὴν ἐφέρου, τῷ σκορπιῷ χαίρειν λέξας· τοῦτ' ἄχα που τὸ κωμικὸν πρὸς τοῦτον εἰπῶν· Μῆτε γὰρ θανῶν ποτε σοῦ χωρὶς εἶην· ταῦτα γράφειν ἐχρῆν, οὐκ ἄλλοτριῶς ἀγαθοῖς ὠραῖζεσθαι· ἀλλὰ καὶ σιωπῆς με γράφῃ, μὴδὲν ἡμῖν τὸ παράπαν φθειγγόμενος· ἡ γὰρ ἂν πλείω λέγοντας εὖρες, καὶ οὐκ ἂν ἡμῖν τὸ κοθωκίδων ἔφηξ, τὸ τῶν αὐλῶν πάθος τοῖς σοφισταῖς ἐπιτωκῶντονα· ἐξέλωτο, καὶ τὸ παιδίον καὶ ἡ γυνὴ· καὶ τῷ παιδί Ἀλεξάνδρῳ μὴ βαρὺς ἐπίκεισο, νέαν ἡλικίαν ἐπὶ πολὺ βιαζόμενος.

OH'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Τὸ πολυθρόλλητον δεξάμενος πρόσταγμα, περὶ οὗ πάλαι πάσας ἀφῆκα φωνάς, σιωπῆν ἤγον, οὐ μετὰ τὸ τυχεῖν ἀμνημονεύσας τῆς χάριτος, οὐδὲ τῆς Γεροντίου μούσης κληρονόμον· μόνους γὰρ ὑμῖν τὸ πλεονέκτημα παρέσχεν ἡ τύχη· καὶ τίς μὴ ἐκείνον ἰδῶν, δι' ὑμῶν ἀποπληρώσει τὸν πόθον; ὡσπερ δι' ἀκριβοῦς εἰκόνας πρὸς τὸ παραδείγμα καλῶς ἀναγόμενος, σιωπῆ τὴν χάριν ἐτίμων, ἵνα μὴ λέγων, ἐλαττον οὐ βούλομαι τύχῳ φθειγγόμενος· καὶ σοὶ κείσεται χάρις ἀνάγκητος παρ' ἐμοὶ μᾶλλον, ἢ παρὰ Πέρση βασιλεῖ τιμᾶν εἶδοι προδοσίαν καὶ Πausανίαν Μηδίζοντα· εἰ καὶ τὰ μάλιστα τυχεῖν πάντως ἐθέλων, ὧ βέλτεστε, καὶ πρὸς ἔργον ἐνέγκας τὴν γνώμην, ἐλευσινὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀφῆκας φωνὴν, καὶ πόρρω λίαν ἡμετέρου φρονήματος· παρὰ αὐτῷ γὰρ τῷ δικαστῇ πτωχοῦς ἡμᾶς ἐνεκάλεῖς· ἐφ' οἷς ἡγανάκτησα μάλιστα, εἰ τοσοῦτον κέχηνας πρὸς τὴν ὕλην, φιλοσοφίας ὕψους ὑποπεσῶν, ὡς χρημάτων χάριν, ἀγεννῆ καὶ ταπεινὰ προσφθέγγεσθαί ῥήματα. Καὶ μῆτε τὴν ἐμὴν ἀξίαν σκοπεῖν, μῆτε τὸν σοφώτατον Διογένην, ὃν ἐν ψιλῇ τῇ πήρᾳ τὸν μέγιστον πλοῦτον ὠρίζετο· ἀλλὰ γενοῦ μολίς ἐλεύθερος, σμικρὸν τι χρῆμα πρὸς τὴν ἀρετὴν τὴν οἰκουμένην ἡγούμενος.

OΘ'. ΜΑΡΚΕΛΛΩ.

Τῶν παρόντων γραμμάτων οὐ θράσος αἴτιον, οὐδὲ τὸ μὴ μένειν ἐπὶ τῶν οἰκείων ὄρων εἶδέναι· ἀλλ'

ἄνθρωπος Θεῶν τε φίλος καὶ πάσης ἀνάπλευς ἀρετῆς, ὃν οὐ πέπεικε τὰς πρὸς ὑμᾶς ὑποσχέσεις ὑπερορᾶν, οὐ τὸ νῦν ἐξ Αἰγύπτου μόλις ἔλθειν, οὐ φροντιστήριον εὐπρεπές, οὐ χειμῶν ἀπειλούμενος, οὐ πέλαιος ἐμποδῶν, οὐχ ὁδοπορία μακρὰ, ἀρετὴν δὲ μίαν εἰδῶς τὸ πληροῦν ἔργῳ τὰς ὑποσχέσεις· καὶ πρὸς ἅπαντας ὁμοίως γίνεσθαι παραπλήσιον, ὅλος ὄρξαι πρὸς ὑμᾶς· ἀλλὰ καὶ θάττον ἰέναι παρ' ἡμᾶς καταγγέλλεται· καὶ πέπεισμαι βριδῶς, ἐκ τῶν πρὸς ὑμᾶς ὑποσχέσεων τὴν πείραν λαθῶν· ὑπόλοιπον τοῖνον ὑμῖν κρατεῖσθαι· καὶ πρότερον ἂν εἴη μὴ κρατεῖν ἐθέλειν ἄνδρα μηδὲν οὕτω δεῖνδον ἠγούμενον, ὡς τὴν τοῦ παραβαίνειν ἀνάγκην, ἅπερ ἐπήγγελλται· πέμπε τοῖνον τάχος τὸν ἄνδρα, τὴν ὑμετέραν φιλανθρωπίαν πρὸς ἡμᾶς ἀφηγούμενον.

II. SABINO.

Σὺ μὲν ὡς ἐν ὄνειδι πενίαν προσφέρεις ἐμοί, καὶ Θηρίον ἐξωλέστατον εἶναι σοὶ τὸ χρῆμα δοκεῖ· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, Ἴτρος ἐγὼ παρὰ σοὶ καὶ τῶν καθημέραν ἰσως ἐπιδεῆς· καὶ τί γὰρ οὐκ ἂν εἴποις ἀρετῆς ὁμοῦ καὶ φιλοσοφίας ἐκπεπτωκῶς, ἐλεῶν μὲν ἅ γε θαυμάζειν ἔχρῃν, μεγάλων δὲ τιῶν ἐστερηθῆσθαι νομίζων τὸν ὑψηλὸν τε καὶ κοῦφον, καὶ μὴ τῷ βάρει τῆς ὕλης πρὸς τὰ κάτω φερόμενον; τῆ γαστρὶ γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν μετρῶν, καὶ δόξαις ἀνθρώπων προσκείμενος, ἐκμίσητοῖς μὲν εἰς ἃ μὴ θέμις τὴν γλῶτταν, κυκᾶς δὲ τὰ δικαστήρια· πάρεργον δὲ σου τῆς ἀπάτης οἱ δῆμοι· πλουσίων δὲ ἴσθρας ἀράττεις· κἄν τις ἐστὶν οἶδε καλῶς, ἀπέπειν ὑπὸ σοῦ θαυμαζόμενος· ἑορτῆ δὲ σου λαμπρὰ, ἐσθῆς ποικίλη, καὶ βᾶδισμα σοβαρὸν, καὶ βίεμα τῆς κακῆς χροῦμενον· καὶ πανταχοῦ σοὶ τὰ ὤτα, καθάπερ ὁ Μίδας, εἰ ποῦ τι φθέγγεται γύναιον τὴν σὴν σκηνὴν ἐκπλητόμενον· ἀλλὰ μέχρι δὴ τινος, ὑπὸ μακρῶ πειρηθείς οἶά τις Ἐνδυμίων, πρὸς ἀρετὴν οὐκ ἀνίστασαι; Παῦσαι λοιπὸν πρὸς τὸ σωματίον κεχηγῶς, καὶ κατὰ σαυτοῦ τρέφων τὸ δεσποτήριον· παῦσαι χρυσίον ὀνειροπολῶν, καὶ ἀργύρου πῆθος ἀεὶ φανταζόμενος, καὶ πολλὰς ἀρχὰς τῆς βίανός σου περιουσιῶν· τὰ ἔνδον οἶα μηδὲν τῶν φίλων· ἀλλ' αὐτομόλησον πρὸς ἡμᾶς, εἰ δοκεῖ. Καὶ τὴν κοινὴν θεὸν τὴν πενίαν προσκύνει, καὶ φιλοῦσαν ἐπίγνωθι· καὶ γὰρ σὲ περιέπει μᾶλλον ἢ περὶ ἡμᾶς, καὶ φιλήσειν ἔτι κατεπέγγελλται.

III. DOROTHEO.

Ὅσον ἐλύπεις ἀπαίρων, οὐκ ἂν ἤλπισα προλαθῶν, εἰ μὴ τὴν πείραν ἔσχον διδάσκαλον· ἐξ οὗ γὰρ ἡμᾶς ὄχου καταλιπὼν, οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ σοῦ τῆς διανοίας πλινουστῶν, καὶ λιμένας καὶ θάλατταν διαγράφων ἐν ἑαυτῷ. Καὶ, Κλυθὲ, Ποσειδάων γαίφοξε, πολλάκις εἰπὼν, ἤξιον εὐμενῆ σοὶ παρέχειν τὴν θάλατταν· καὶ τοῦ πλοῦ τὰς ἡμέρας ἐπὶ τῶν δακτύλων ἐτίθουν· καὶ οὕτως ὅλος ἐτύγγανον παρὰ σοὶ, ὡς καὶ καλέσαι τινα πειραθεῖς, ἔλαθον πολλάκις Δωρόθεον προσειπὼν· καὶ ὁ μὲν ἐγέλα, ἐγὼ δὲ διαμαρτάνων ἠχθόμεν· σὺ δὲ, ἰσθὲ, ἠγνόεις, ὅπως ἡμῖν ἐναπέθου φίλτρον. Πολλάκις προσιόντα τινα πόρρωθεν θεασάμενος, σὲ, μὰ τοὺς θεοὺς, ἐδόκουν ὄρξαι, πρὸς τὸ τῆς διανοίας βούλημα, τῶν ὀφθαλμῶν βριδῶς ἀπατώμενον· τῆς δὲ πλάνης μόλις ἀπήλλαγμα, γράμματα δεξάμενος παρὰ σοῦ, καὶ θεραπεύσας τὸν ἔρωτα.

amicus et omnis virtutis plenus quem ut promissiones tibi factas negligeret inducere potuerunt nec recens ex Ægypto adventus, nec jucundissima solitudo, nec maris impedimentum, nec itinera longa: unam virtutem noscens, suas scilicet implere promissiones, et omnibus se pari modo affinem præbere, ad te nunc totus respicit. Sed et nuntiat ad nos cito venturum. Quod facile credo experientiam ex promissionibus tibi factis sumens. Superest tamen ut a te retineatur; et deceret nolle cogere hominem qui nihil tam reformidat quam necessitatem transgrediendi quæ imperata sunt. Mitte ergo cito virum qui tuam in me humanitatem commemoret.

LXXX. SABINO.

Tu vero mihi paupertatem in opprobrium vertis, fera exitiosissima tibi esse videntur divitiæ; et hoc sane maximum; Irus ego sum apud te et necessitatibus quotidianis prope indigeis. Quid enim non diceret cum de virtute simul et philosophia excideris, miserans super ea quæ essent admiranda, magnis quibusdam privari putans eum qui altus est et levis et materialium pondere ad infima non illatus? Felicitatem ventre metiris, opinionibus hominum deditus, immistus iis quæ loqui non licet, judicia perturbas. Plebis negotia negligis, divitum pulsas ostia. Si quis tantum scit convivium apponere, tuam obtinet admirationem. Festa tibi magnifica, vestes variae, incessus venerabilis, aspectus huc illuc effusus. Ubique tibi aures, Midas, si quid dicat muliercula tabernaculum tuum admirans. Sed usquequo longo somno irretitus, quasi quidam Endymion ad virtutem non assurgis; desine laudem ad corporalia hylare et in temetipso carcerem nutrire. Desine aurea somniare, argenteos montes tibi effingere, mentequè multas volvere dignitates. Interiora qualia nulli amicorum. Sed ad nos fuge, si tibi videtur. Communem paupertatem ut Deum reverere et amantem agnosce. Tibi magis obsequetur quam nobis teque adhuc a se amatum iri promisit.

LXXXI. DOROTHEO.

Nisi experientia didicissem, nunquam credidissem tantam me ex tuo discessu afflictionem accepturum. Ex quo abiens me dereliquisti, non cessavi tecum mente redire, portus et mare in meipso describens, et iteratis vicibus dicens audi me, Neptune, qui terras ambis, illum secundum tibi mare dare precabar; dies navigii notabam digitis, et ita totus tecum versabar ut si quem tentarem appellare, sæpe me latuit Dorotheum vocare; ridebat ille, ego vero de errore dolebam. Si ignores, scito quantum in me philtram injecisti: sæpe cum aspicerem aliquem procul venientem, te, hercle, videre putabam, mentis voluntate decipiente oculos. Ab errore vix liberor dum litteras tuas, quæ medelam afferunt amori, accipio.

LXXXII. STEPHANO.

Tuam celebritatem denuntiant omnia in quibus viros bonos cognoscere subsistit; sicut expertorum testimonium, superatur actus sermo, postque res esse videtur; studium quod semper erga me, maximo meo honori, habuisti, nunc præsertim pluris facio, cum tantum virum mihi contigerit juxta brevissimum viæ intervallum abesse; quamvis simplicibus litteris uteretur, non possem respondere jubenti; adeo magna mihi incumbit molestia tua discessione afflicto, et omnis vitæ tuæ virtutem desiderans, et quæcunque præveniens denuntiat fama, experientia fundata; ita ut parum abesset quin cum qua forte indutus eram veste venire familiaribus meis non valedicens. Sed quædam cogitatio subit in me excitato, censenti nihil despiciere patriam, in qua primum solem vidi, et pulchrius esse erga illam, quæ justa sunt, servare, quam aurum possidere; et tantos externos circa me præsentibus contemnere.

LXXXIII. PETRO.

Gratus Epiphanius cui tuis litteris magnam benevolentiam tribuis, mihi amicitia vincitur; magnam in omnibus diligentiam ostendit, quæ sunt juvenis non manifestans, sed totus litteris deditus, reflexionique intentus; quod argumentum est calumniam contra illum fuisse instructam, falsumque illud videri quod olim denuntiatum; otiosorum enim ista et mentis ex irrationali otio in ea quæ non deberet, illatæ. Isocratis obediens præceptis, et consumens otium vitæ audiendo sermones, non dat calumniatori motivum merito calumniandi; quamvis ipse sileat, vitam habet ad laudem inducentem; utinam juvenis magis intendat studio, nostraque de illo spes non sit frustrata. ἀρκούντα· γένοιτο δὲ καὶ τὸν νέον μάλλον ἐπιδιδόναι πρὸς τὸν πατέρα.

LXXXIV. ZACHARÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Admirabilis Timotheus, hæc ferens epistolam, utriusque vestrum scribendi in præsentem est ratio; patre ortus mansueti maximeque tranquillus in seipso genitorem circumferens, morum verecundiam vultu suo manifestans; erubescit enim subito, si quis illum laudet, si solum aspiciere velit. Hic propterea regiam urbem venit, indigetque vestra auctoritate in quibus poteritis, auxilium facile illi præbente. Illud facientes grati eritis viris bonis, quibus nihil melius cognoscitur quam colere virtutem.

LXXXV. HISEM.

Præsens annus, ut videtur, frequentes a nobis preces perferet, justas tamen, et dignum laude prætextum habentes, si quis bona mente præditus, et moribus Græcus, beneficium se præstare malit quam priorem accipere. Ea porro impræsentiarum indigentia. Nilus, vir celeberrimus, qui vitam Deo consecravit, in urbe quidem habitat, matre de ipso sollicita, illius senectutem simul et inde orientem infirmitatem fovens. Neque tamen minus quam

A

ΠΥ. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Τὴν ὑμετέραν λαμπρότητα κηρύττει μὲν ὅσα τοῦ ἀγαθοῦ γνωρίζειν ἄνδρας ἐπίσταται· ὡς δὲ τῶν πειραθέντων ἡ μαρτυρία, νικᾷται τοῖς ἔργοις ὁ λόγος, καὶ τῶν πραγμάτων κατέπιν εἶναι δοκεῖ· τὴν δὲ περὶ ἐμὲ σπουδὴν αἰετὸς μεγίστη παραδεδικώς θαύματι, νῦν οὐχ ἥκιστα τοῦτο ποιῶ, ὅτεπερ ἄνδρα μοι τοσοῦτον ἔπεισεν ἐπὶ μικρότατον μῆκος ὁδοῦ θείναι· ὡς εἰ καὶ ψιλοῖς ἐχρήσατο γράμμασιν, οὐκ ἂν ἔσχον ἀντιλέγειν κελύουσι· οὕτω δὲ μοι βαρὺ φορτικὸν ἐπέθηκον αἰδομένῳ τὴν ἀφίξι, καὶ τοῦ παντός βίου τὴν ἀρετὴν· καὶ ὅσα προλαβοῦσα κηρύττει φήμη, βεβαιωθεῖσα τῇ πείρᾳ· ὥστε μικροῦ δεῖν ὡς εἶχον σχήματος εἰσόμην, μὴδὲ τοῖς οἰκεῖοις χεῖρην εἰπών· ἀλλὰ μὲ τις ἔνοια μόλις ἐπέσχεν ὁρμώντα, λογιζόμενον τὸ μὴδὲν ὑπερορᾶν πατρίδος, ἐν ἣ πρώτον εἶδον τὸν ἥλιον· καὶ ὡς καλὸν τὰ πρὸς ταύτην δίκαια φυλάττειν, ἢ πολὺν κεκτηθῆναι χρυσίον· καὶ ξένους τοσοῦτους αἰ· ἐμὲ παρόντας ὑπεριδεῖν.

B

ΠΓ. ΠΕΤΡΩ.

Ὁ καλὸς Ἐπιφάνιος τοῖς ὑμετέροις γράμμασι πλείστην ἐπαγόμενος εὐνοίαν, συνέστη μὲν οὕτως ἐμοί, σπουδὴν δὲ πᾶσαν ἐπεδείξατο λογικὴν, μὴδὲ τῶν ὅσα φέρει νεότης ἐπιδεικνύμενος, ἀλλ' ὅλον αὐτὸν τοῖς λόγοις ἐνδιδούς καὶ τῇ μελέτῃ προσκαρτερῶν· ὃ δὴ καὶ τεκμήριον εἶναι δοκεῖ τοῦ τὴν κατηγορίαν πεπλάσθαι· καὶ ψευδὲς εἶναι τοῦ τὸ πάλαι θυλλοῦμενον· ἀργούντων γὰρ ἐκεῖνα καὶ διανοίας ἐξ ἀλόγου σχολῆς ἐφ' ἃ μὴ δεῖ φερομένης. Ἰσοκράτης δὲ τις πειθόμενος καὶ καταναλίσκων τὴν τοῦ βίου σχολὴν εἰς τὴν τῶν λόγων φιληκοίαν, οὐ δίδωσι συκοφάντη λόγον ὡς εἰκότως ἄρα κατηγορεῖ· κἂν γὰρ αὐτὸς σιγῇ, τὸν βίον ἔχει πρὸς ἀπολογία πρὸς λόγους, καὶ ἡμᾶς τῆς ἐπὶ τούτῳ μὴ διαμαρτάνειν ἐλπίζων.

C

ΠΔ. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Ὁ θαυμαστός Τιμόθεος, ὁ ταύτην φέρων τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μὲν ἀλλήλοισι γράφειν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐστὶν ἀρχή· πατὴρ δὲ τυγχάνων ἐπεικούς· καὶ λίαν ἀπράγμονος ἐν αὐτῷ περιφέρει τὸν φύσαντα, τὴν τῶν τρόπων εὐσέθειαν ἐπὶ τοῦ προσώπου δεικνύς· ἐρυθροῖα γοῦν ἐτοίμως, κἂν τις αὐτὸν ἐπαινῇ, κἂν ἀποβλέπειν μόνον ἐθέλῃ. Οὗτος ὅτου δὴ χάριν τὴν βασιλίδι πόλιν κατεῖχετο, καὶ δεῖται τῆς ὑμετέρας βοήθειας, ἐν αἷς ἂν δύνῃσθε συμμαχίαν ἄλυπον χορηγούσης· τοῦτο δὲ ποιοῦντες, ἀνδράσιμους ἔσεσθε κεχαρισμένοι χρηστοῖς· οὐ μείζον οὐδὲν τοῖς τιμᾶν ἐγνωκόσι τὴν ἀρετὴν.

D

ΠΕ. Τοῖς αὐτοῖς.

Τὸ παρὸν, ὡς εἰκεν, ἔτος δεήσεις παρ' ἡμῶν διακομίσει πυκνὰς, πλὴν οὖν δικαίας καὶ πρόσφατι ἐχούσας ἐπαινουμένην, ἂν τις εὐγνώμων καὶ τὸν τρόπον Ἑλληνικός, χάριν ἂν ἡσθεῖ διδούς, ἢ προέρων δεχόμενος· τοιαύτη δὲ τις τῶν παρόντων ἢ χρεῖα· Νεῖλος ὁ λογιώτατος Θεῶ τὸν βίον ἀναθεῖς, πόλιν μὲν οἰκεῖ μητρὸς ἐπ' αὐτῷ σαλευούσης, γῆρας ὁμοῦ θεραπεύων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀσθένειαν· οὐδ' ἂν δὲ ἤττον πολλῶν, ἴσθι, ἐπ' ἐρημίας οἰκούντων ἐπ' εὐσε-

Θεῖα γνωρίζεται· οἰκίαν δὲ κεκτημένος τόπον ὑψηλὸν ἔχουσης τὸν παρακείμενον, γείτονος ἀπέλαυσε πονηροῦ, ὃς θυρίδας κατὰ τοῦ μὴ προσήκοντος ψιλοῦ νεωτερίσας τινὰς, πρὸς μὲν τὸ παρὸν ὠμολόγει μηδὲν ἐμποδῶν ἔσσεσθαι, ταύτας οἰκοδομεῖν βουλομένῳ· ὡς δὲ νῦν εἰς ἔργον ἤλθε ὁ λόγος, κώλυμα τὰς θυρίδας προβάλλεται· ὡσπερ δίκην ἀπαιτῶν ὅτι παρεῖθε καινοτομούμενος· ὁρῶν δὲ τοῖς δικαίοις πανταχόθεν ἑαυτὸν ἐξωθούμενον, παρεῖσθυσιν ἑαυτῷ δυναστείας ἐπινοεῖ· καὶ τὸ μέγιστον ἀνδρὸς τοῖς δικαίοις ἔγνω· κίτος ἀσι· εἰς γὰρ τὸν πολὺν ἐκείνον ὠθεῖται Νεστόριον, τῷ μὴ πρεῖναι τὸν ἄνδρα θαρρῶν· τοῖς γὰρ αὐτῷ προσήκουσιν εἰς συμμαχίαν χρησάμενος, ὡν ἡν εἰς αὐτὸν τινα πρὸς κακουργίαν ἐπλάσατο τὸ δίκαιον ὄνομα· καὶ πρὸς ἀδικίαν ὕλην λαβῶν, καὶ τοὺς κατ' αὐτοῦ πανταχόθεν ἐπαίνους διαβάλλειν πειρώμενος· ἀλλὰ ταῦτα μαθὼν δι' ὁμῶν, κωλύσει ταῖς ἀπειλαῖς τὸν ἀδικούντα δι' ἀνδρὸς τιμῶντος τὰ δίκαια.

ΠΓ'. ΟΡΙΩΝΙ.

Ὁ μὲν . . . (1) χαριεῖσθαι τῇ παιδεύσει τῇ ὅῃ εἴ γε δεῖ γράμματα . . . καὶ ταῦτα δῆπου λέγων ἐπὶ τοῦ γράφειν ἄν . . . τῆς μὲν εἰς ὁμᾶ· εὐνοίας τὸν ἄνδρα τεθαύμακα μηδὲ τὸν . . . εἰδόμενον ἐξ ὧν οἶδεν ὁμῖν χαριούμενος· τὴν δὲ σιωπὴν ἤγα . . . ἐρυθρίων· καὶ σοφὸν ἔχων ἐπιστελαῖ· μηδέν. Ὡς γὰρ καὶ Πλάτωνι τῷ σοφωτάτῳ δοκεῖ, οὐκ ἔστιν ἀρετὴν εἰδέναι τι μὴ τοῖς ἔργοις πρὸς ἀρετὴν ἐπιγιγόμενον· ὃ δὲ μὴ ἔστιν εἰδέναι, κἄν ἐρυθρίασαιμι περὶ τούτου φθεγγόμενος· καὶ ταῦτα ποιῶν ὡσπερ ἂν εἴ τις μουσικὴν μὴδ' ὄναρ εἰδῶς, εἰτά τις Ὀρφεὺς εἶναι λέγοι, τὰ θηρία τῇ λύρᾳ χειρούμενος· ἀλλ' εἰ δεοὶ τῶν κρουμάτων ἐφάψασθαι, γέλως εὐθύς ὁ κόμπος, καὶ πάντα δὴ ῥαδίως ἐλέγχεται· πόθεν οὖν [δ] μὴ πέφυκα παρὰ τῷ σῶ ὀειψ νομίζομαι; ἔφησ τε πρὸς αὐτὸν πολλὰκις νόμῳ δὴ φιλίας ἀποσεμνύων ἔμε· ὃ δὲ τὸν πόθον οὐ σκοπῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων εἶναι τοὺς λόγους οἰόμενος, ἀπαιτεῖ γενέσθαι με τοιοῦτον ὄσον με τοῖς λόγοις ἀνέπλασας, καὶ τοῦ σῶ ψεύδους νῦν εὐθύνας εἰσπράττοντα· καὶ διελέγχω σου τοὺς λόγους, οὐκ ἔχων ἀρετῆς γενέσθαι διδάσκαλος· πλὴν ἐπειδὴ πρὸς σέ μοι τὰ γράμματα, δοκεῖ δὴ πάλιν θαυμάζειν, ἵνα μὴ σαυτὸν ἐλέγχῃς ψευδόμενον.

ΠΔ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ὁβολοῖν τοῦ Εὐριπίδου ῥακίων τὴν ἑμὴν οἰκίαν ἐπλησας, ἀδωνάρια πέμψας ἄρυθμα, καθά σοι φίλον κλεῖν, καὶ βλαῦτας ἀμούσους, καὶ ἀφικράτιδας ἐφ' αἱ; εἰ καὶ μέγ' οἰμώξειεν ὁ στρατηγὸς Ἴφικράτης οὐδὲ τῆς Ἀττικῆς φεροῦσαις τεκμήριον. Οὐδὲ γὰρ χάριν τινὰ καὶ πείναν μελίτης Ὑμητιοῦ παραέχονται, οὐδὲ βοῶσι τῇ θεᾷ τὴν Ἀττικὴν, ἐν ἧ Μαραθῶν καὶ Σαλαμῆς, καὶ ἄνδρες ἐλευθερίας καὶ φρονήματος ἔρασταί, οὐ μὰ Δία παρ' ὁμῖν μούσῃ τετελεσμένοι· τὰ γὰρ ὁμέτερα... ἀλλ' εὐστομα κείσθω· μὴ τι καὶ λάθω φθεγγόμενος· τὰ μὲν σὰ δῶρα τοιαῦτα·

NOTÆ.

(1) In his lacunis corrupti madore codicis pauca verba perierunt.

A multi in solitudine degentes propter pietatem celebratur. Cum autem domum adquisierit, quæ locum excelsum propinquum habet, vicino quodam improbo utitur, quæ fenestras contra jus omne innovans, præsentî quidem tempore profitebatur nihil obstaculi fore eas ædificare volenti. Nunc autem cum ad opus sermo devenit, fenestras impediendum præterdit, quasi justitiam repetens quod innovans jus prætermiserit. Cum vero animadvertat se undique a jure extrusum, ad potentiam confugere excogitat, atque imo viri ejusdam quæ justitiam semper diligere statuit. Illum enim præstantissimum invadit Nestorium, non adesse hominem confidens. Propinquos in auxilium advocans, pretium sibi aliquod ad nocendum æquitatis famam confinxit; et ad injuriam materiam capit et proprias laudes undique spargere nititur. Sed postquam hæc per nos didicerit, minis prohibebit eum qui per virum juris observantissimum injuriam facit.

LXXXVI. ORIONI.

Ille quidem (dicit) se disciplinæ tuæ tributurum, si oportet scripta (mea admiratione prosequi), et hæc dicens de (tua) scribendi (arte, non errat). Virum quidem propter hanc in vos benevolentiam miratus sum; non autem illius (miror) prudentiam in iis quæ vobis tribuit. Silentio utor erubescens, et nihil sapiens scribendum habens. Ut enim et doctissimo Platoni videtur, noscere virtutem non licet ei qui non per opera ad virtutem properat. Quod autem scire non licet, de hoc loqui me puderet; et id faciens similis essem, ac si quis musicam ne per somnium quidem sciens, deinde se Orpheum esse diceret, feras lyra mansuefacientem; at vero si oporteret instrumenta attingere, risum statim jactantia moveret, et omnia sane facile redarguerentur. Non igitur qui sum, is a tuo avunculo existimor. Aliquid ei sæpius ex amicitia lege dixisti, laudandi mei gratia. Ille autem non amorem considerans, sed ex operibus verba esse dicta putans, me talem esse exigit qualem me verbis effinxisti et tui mendacii rationes repetentem. Tua autem verba sane redarguo, cum non possim virtutis magister fieri. Postquam vero ad te meæ litteræ perveniunt, videtur quidem rursus mirari, ne teipsum mendacem fuisse deprehendas.

LXXXVII. DIODORO.

Laceris Euripidis vestibus, quæ duobus obolis emerentur, meam domum implesti, venerea sine rhythmo opera mittens, ut te ea vocare juvat, et calceamenta poeti carentia, et Iphicratidas de quibus etiam ingemissent duo Iphicrates, quippe quæ Atticæ signum non ferant. Non enim gratiam quamdam et famem apud Hymetticæ præstant, nec Atticam ad spectaculum clamose vocant in quæ Marathon et Salamis, et viri libertatis et gloriæ amantes non, hercle, ea quæ apud vos est musa perfecti sint. Vestra enim vero alia prudenter silentio tegam, ne

quid inscius dicam. Talia sunt quidem tua dona. Nostra vero et ipse laudares, cum adeo ventri indulgeas. Gulosus enim cum sis, et ventris explendi curam habeas, et escis magnam felicitatem metiaris, si quid forte jucundam venatus sis, protinus extendis linguam ut quidam Ajax ingentem clypeum. Et testis est hora qua placentam apud alios abripiens, totam statim in os immisisti.

LXXXVIII. CYRIACO.

Quantas filii patribus gratias debeant, non apud prime scire licet, nisi quis et ipse filiorum pater sit; ex eo enim amore quo filios complectitur sciet omnino quales in ipsum fuerint genitores. Qui tamen musis indulgent, et ante experimentum ratione verum dijudicant. Unde decet te erga parentes talem esse, qui forte plus quam cæteri benevolentiam largiuntur. Quapropter me ad hanc scribendam epistolam moverunt, mercedem paternam a te repetentes, ut non erubescas talem esse qualem te volunt, et Deus te in finem tulerit. Tunc enim ipsis mors ipsa levis erit, scientibus qualem sui generis reliquerint successorem.

LXXXIX. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Qui eam pro vobis accepit epistolam, Patris optimi et iustitiam colentis et inter omnes justos celebrati filius est. Quandiu Mercurii templum frequentavit adolescens, et naturæ vim ostendit et ardorem intrepidum. Et nunc ad imperatorem ascendit legibus studere volens, ut prodeat orator, vitæ institutum corporis specie revelans, et lingua verba proferens. Non sane justum erat illius ad vos profectionem silentio præterire, qui, cum omnes a me informatos tanquam filios reputetis, et in illum non quamque obtinere benevolentiam exhibebitis.

XC. EUDEMONI.

Celeberrimum Ierium, eum qui apud nos Italorum lingua reos defendit, et bonis moribus magis quam scientia ornatur, non putavi ad vos euntem mittendum esse silentio. Bonum est enim absentibus vobis semper frui: altera, inquit, navigatio est cum absentibus per litteras conversari. Felices tamen quibus iura dividis, et tuæ voci, tanquam tripodi cuidam suspensi sunt, et commune revera spectaculum iustitiam ipsis redemptem videntes, quam præcedent tempus labefactaverat. Supervacaneum autem dicere te in iis in quibus vobis indiget, bene in eum acturum qui vobis hanc epistolam attulerit. Qui enim vitam orando transigit, quomodo non honori habeat orationum patres quos viderit? Redeat igitur annuntians quod audire optamus, te famam factis vincere et majora dare quam accipientes volunt.

XCI. NEPHALIO.

Tu quidem in multis litteris inopiam tuam doles, ego autem divitias et paupertatem contempno, mira tamen paupertate afflictus (adeo indigere et abundare sententia facit, non divitiarum) fortunaque hinc et inde actus. Desine igitur pusillanimitate apud nos

α. τὰ δὲ ἡμέτερα, κἄν αὐτὸς ἐπαινήσειας οὕτω τῆ γαστρὶ χαρίζομενος· λίχνος γὰρ τις ὢν, καὶ τὸ γαστρίζεσθαι μελέτην πεποιημένος, καὶ βρώμασι τὴν μεγάλην εὐδαιμονίαν μετρῶν, εἰ τί που θηράσας τῶν, προτεινέας εὐθέως τὴν γλῶτταν, καθάπερ τις Αἶας τὴν μεγάλην ἀσπίδα· καὶ μάρτυς ὁ χειρὸς ἐν ᾧ τὸν πλακοῦντα παρ' ἐτέρων ἀφίρπασας, ὄλον εὐθὺς παραπέμφας τῷ στόματι.

ΠΗ'. ΚΥΡΙΑΚΩ.

Ὅσον οἱ παῖδες τοῖς πατράσιν ὀφείλουσι χάριτας, οὐκ ἔστιν εἰδέναι πρὸς ἀξίαν, εἰ μὴ τις καὶ αὐτὸς παιδῶν ὑπάρχει πατὴρ· τὸ τε γὰρ ἐξ ἧς ἔχει πρὸς τοὺς παῖδας στοργῆς, εἴσεται πάντως ποῖοι πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξαν οἱ φύσαντες· πλὴν ὅσοι ταῖς μουσῶν ἀνάκεινται, καὶ πρὸ τῆς πείρας λόγῳ τάληθῆ διακρίνουσιν· ὅθεν σε τοιοῦτον περὶ τοὺς τεκνόντας προτήκει γενέσθαι, οἱ τὰχα τῶν ἄλλων πλέον εἰς εὐνοίαν συνεισφέρουσι· διὸ με καὶ πρὸς τὴν παρούσαν ἐπιστολὴν κεινῆχασαι, μισθὸν αἰτοῦντές σε πατρικῶν, τὸ μὴ κατακινῆσαι σε τοιοῦτον, ὅσον αὐτοὶ τε βούλονται, καὶ Θεὸς εἰς πέρας ἐνέγκω· τότε γὰρ αὐτοῖς καὶ θάνατος βέβαιον, ἐπισταμένοις ὅσον διάδοχον τοῦ γένους ἀπέλιπον.

ΠΘ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Ὁ ταύτην πρὸς ὑμᾶς λαθὼν τὴν ἐπιστολὴν, πατρὸς ἀγαθοῦ πέφυκε τοῦ τὰ χρηστὰ τιμῶντος, καὶ ἐν πᾶσι δίκαιοις γνωρίζομένου· εἰς Ἑρμοῦ δὲ φοιτήσας ὁ νέος, φύσεώς τε βῶμην ἐπεδείξατο, καὶ προθυμίαν ἀκούσάτην· καὶ νῦν πρὸς βασιλέα ἀνήλθε προσλαβεῖν τοὺς νόμους βουλόμενος, ὅπως προέλθῃ ῥήτωρ τὴν πολιτείαν φέρων τῷ σώματι, καὶ τῇ γλῶττι τοὺς λόγους προβεβλημένος· οὐ δὴ δίκαιον τὴν τοῦτου πρὸς ὑμᾶς ἀφίξιν παραδοῦναι σιγῇ, οἱ τοὺς παρ' ἐμοῦ τετελεσμένους ἰσά που καὶ παῖδας νομίζοντες, καὶ εἰς τοῦτον εὐνοίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐνδείξεσθε.

Λ'. ΕΥΔΑΙΜΟΝΙ.

Τὸν λογιώτατον Ἰέριον τὸν τῆς Ἱταλῶν παρ' ἡμῖν προβεβλημένον φωνῆς, καὶ τρόποις ἀγαθοῖς μᾶλλον ἢ παιδείᾳ κοσμούμενον, οὐκ ᾤθηθην δεῖν τὴν πρὸς ὑμᾶς ἰόντα παραπέμψαι σιγῇ· καλὸν μὲν γὰρ ἀπόντων ὑμῶν ἀπολαβεῖν ἀεὶ. Δεύτερος δὲ, φασί, πλοῦς, τοῖς ἀποῦσι διὰ γράμματων προσομιλεῖν· πλὴν εὐδαίμονες ὄντως, οἷς διέπεις τὰ δίκαια, καθάπερ τινὸς τρίποδος τῆς σῆς ἐξηρητημένοι φωνῆς· καὶ κοινὸν ὄντως θέαμα τὴν δίκην αὐτοῖς ἐπανελθοῦσαν ὁρῶντες τὴν προλαθὼν ὁ χρόνος ἡμαῦρωσε· περιττὸν δὲ λέγειν ὡς εὖ ποιήσεις ἐν οἷς ὑμῶν δεῖται καὶ τὸν τὴν ἐπιστολὴν ἡμῖν κομισάμενον· ᾧ γὰρ βίος οἱ λόγοι, πῶς οὐ τιμήσει τοὺς τῶν λόγων πατέρας ἰδῶν; ἡκέτω τοῖνον ἀγγέλλων ἄπερ ἀκούειν εὐχόμεθα, ὡς νικᾷς τῇ πείρᾳ τὴν φήμην, καὶ μείζω δίδως ἢ περὶ οἱ λαμβάνοντες βούλονται.

ΛΑ'. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Σὺ μὲν ἐν πλήθει γραμμάτων τὴν ἀπορίαν θρηνεῖς, ἐγὼ δὲ τὰ χρήματα καὶ τοὺς πλουτοῦντας περιφρονῶ, καίτοι πενία θαυμαστῇ συνεχόμενος ἰούτως ἄρα τὸ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν ἢ γνώμη ποιεῖ, οὐ χρήματα) παρὰ τῆς τύχης τῆδος χάκεισε πλανώμε-

νος· τοιγαροῦν πῦσαι μικροψύχως ἡμῖν δουρόμε-
νος, μηδὲ μέγα νομιζῶν, πλὴν εἰ μὴ τι φέρει πρὸς
ἀρετήν· ὅτι γὰρ μὴ τοιοῦτον, ἀλλότριον τέ ἐστι καὶ
πρὸς ἀπάτην ἐφέλκεται. Ὅθεν οἱ φρονεῖν εἰδότες,
ὡσπερ τινὰ μέθην ταῦτα καὶ φλυαρίαν ἀποσεισά-
μενοι τὴν γῆν καταλιπόντες τῇ γῆ, μεταρσίην γνώμη
περιπολοῦσι τὸν οὐρανόν· τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν
ὕλην καὶ τὸ τῆς πλάνης χωρίον ὡσπερ τινὰ χαλεπὴν
διανηξάμενοι θάλατταν.

ΙΒ'. ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Ἔτι σιγᾶς; ἔτι τῆς τύχης γίνῃ βαρύτερος; ἡμῖν
γὰρ εἰς ἔτι νῦν ἀπεστέρησε, σὺ δὲ καὶ μικρῶν ἡμῖν
ἐφθόνησας συλλαβῶν, μηδὲ τὸ κοινὸν δὴ τοῦτο τὰ
τῶν φίλων μιμούμενος· ἀλλ' ἐγὼ μὲν σε καὶ μὴ
ταρβήναι ποθῶ, καὶ μεμνημένος εὐφραίνομαι· καὶ
νῦν καιρὸν εὐρῶν, οὐκ οἶδα τιμῆσαι σιγῆν, ἔνιχα δεῖ
σε προσερεῖν ἐπιτηδείου· σὺ δὲ εἴ τι μὴ καὶ τοῦτο
τῆς πατρίδος ἀπήλαυσας, τὸ μένειν ἐφ' οἷς δὴ σε
πρώην ἐπαίδευσας, μάλιστα μὲν ποθοῦσιν ἐφίστασο·
εἰ δὲ μὴ, μιμοῦ τὴν θέαν τοῖς πράγμασι· καὶ πε-
σεις ὡς τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν τὸ τῆς χώρας οὐδαμῶς
ἐνίκησε βάραθρον· οὕτως ἐπαίρομαι πρὸς ἄνδρα δι-
δασκάλου φρονήματος ἀνετεχόμενος.

ΙΓ'. ΖΩΣΙΜΩ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΩ.

Οἱ περὶ τὸν σφώτατον Βαβύλαν ἀφικόμενοι δι-
ηγῆσαντό μοι προθύμως ἅπερ ἀκούειν μὲν εὐχομαι,
πρὶν δὲ λέγειν αὐτοὺς ἠπιστάμην· ἐξ ὧν γὰρ ἐμοὶ
φοιτῶντες τὴν περὶ λόγους σπουδὴν, σωφροσύνην τρέ-
πων καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς ἐκοσμήσατε, δῆλον
ἦν δῆπουθεν, ὡς καὶ πρὸς νόμων χάριν ἀπαίροντες,
μενεῖτε πάλιν αὐτοί· καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναδρα-
μεῖν γένοισθε· που φιλονεικότεροι· εἰ δὲ ταῦτά μοι
παρασκευάζει τὴν ἡδονήν, τί χρὴ λέγειν (σὺν Θεῷ
δ' εἰρήσθω), ὅτε δικαστηρίων προβεβλημένων καὶ
σ' ἄφρονι γλώττει τῇ εὐνομίᾳ προχέοντες, τοὺς μὲν
παρόντας χειροῦσθε τῇ πείρᾳ, τοὺς δὲ μακρὰν ἀπόν-
τας τῇ φήμῃ; τούτων γὰρ θρυλλουμένων, μικρὸν
μὲν Πολυκράτης εἰς εὐτυχίαν ἐμοί· οὐδὲν δὲ μοι δοξεῖ
μετὰ τῶν πολλῶν ταλάντων ὁ Κροῖσος.

ΙΔ'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΑΔΕΛΦΩ.

Τοὺς ἄγοντας τὴν ἐπιστολήν, οἵτινες μὲν εἰσιν,
ἀγνοῶ· ὅτι δὲ σε θαυμάζουσιν, οἰκείους ἄγαν ὀρί-
ζομαι· οὗτοι γὰρ ἰδόντες ἐμὲ, καὶ συγγενεοῦς χαρα-
κτῆρος ἐλθόντες εἰς ἔννοιαν, τοῦθ' ὅπερ ἦν ἐμαν-
τεύοντο· καὶ τι πρὸς ἑαυτοὺς εἰπόντες καὶ κριτὰς
ἀλλήλους πεποιημένοι τοῦ πράγματος ὡς ἀδελφός
τοῦ φιλάτου καθέστηκα· ἐπειδὴ πρὸς μίαν γνώμην
ἐφέροντο, προσδραμόντες ὁμοῦ προσεῖπόν τε ἕκαστα
καὶ εὐμενέσιν ὀφθαλμοῖς ὑπεβλέποντο· καὶ σε διὰ
παντὸς ἐποιήσαντο θαύματος, δικαστὴν ὀρθὸν καὶ ὁ
τι σεμνὸν ὀνομάζοντες, τῆς μὲν ἀξίας ἰσως ἐλάττονα·
δῆλοι δ' οὖν ἦσαν πλεῖω λέγειν ἐθέλοντες, ὧν ἀπαγ-
γέλλειν ἠδύναντο, τὴν περὶ σὲ γνώμην τῆς γλώττης
ἀποφαίνοντες κρεῖττονα· ἐγὼ δὲ πολλοὺς ἐπαίνοισ
ἔξ αὐτῶν στεφανούμενος· ἔπειτα γὰρ τὰ καθ' ὑμῶν
ἐπιστολήν ἐγκώμιον· καὶ μισθὸν αἰτοῦσιν ἐδίδουσαν τὴν
παροῦσαν ἐπιστολήν.

A lamentari; nihilque magnum reputa, nisi quod ad
virtutem ducit. Quod enim non hujusmodi est,
extraneum est et ad errorem trahit. Unde, qui sa-
piunt, ea, tanquam ebrietatem quamdam et nugas,
excutiunt, terram terræ relinquentes, et sublimi
mente cœlum petunt, sensus et materiam et erroris
locum ut quoddam sævum mare transnatantes.

XCII. NESTORIO.

Adhuc siles? Adhuc fortuna sis gravior? Illo nos
usque adhuc te privavit, tu vero et paucas nobis
invides syllabas, ne illud quidem amicorum com-
mune invitatus. Sed ego te et non præsentem desi-
dero et recordans lætor, nunc cum occasionem re-
perio, silentium setvare nescio, quando te alloqui
commodum est. Tu vero nisi et procul a patria
illud rejeceris, nempe perseverantiam in iis quæ te
olim docebam, multum te desiderantibus redi; sin
contra, at saltem tui aspectum imitare actibus; et
persuadebis meam doctrinam regionis barathra non
esse victam: adeo in virum, magistri studio reple-
tus, invehor.

XCV. ZOSIMO ET MACARIO.

Sapientissimus Babylas cum huc advenisset, nun-
tiavit mihi quæ quidem ardentissime audire cupio,
quæ autem noveram antequam diceret. Ex ea enim
morum sapientia et cæteris virtutibus quibus di-
cendi studium adornastis, quando ad me ventita-
batis, plane manifestum erat vos, cum ad legum
amorem transiretis, eosdem semper mansuros et
ad meliora properandi semper cupidiores futuros.
Si autem hæc mihi gaudium afferunt, quid dicen-
dum est (cum Deo autem dicatur), quando tribuna-
libus designatis, æquitatem sapienti lingua protun-
dentes, præsentem quidem actu subigetis, fama vero
absentes et regiones longinquas incolentes? His
enim undique in vulgus sparsis, parum quidem
mihi ad prosperas res Polycrates; nihil autem vi-
debitur cum tot talentis Cræsus.

XCVI. ZACHARIÆ FRATRI.

Qui hanc epistolam ferunt, quinam sint nescio;
quia vero te mirantur, cognatos valde definio. Qui
quidem ubi me viderunt, et in congeneris caracte-
ris suspicionem venerunt, id conjecerunt quod erat;
et nonnihil inter se locuti seque mutuo iudices rei
facientes, me nempe dilectissimi esse fratrem. Post-
quam in meam sententiam devenere una accurren-
tes, me simul alloquuntur, et benevolis oculis aspi-
ciunt. Ut te omnimoda admiratione cumulavere,
iudicem rectum et quam augustissimum appellantes
et merito inferiorem locum possidentem. Patebat
autem eos plura velle dicere quam annuntiare pote-
rant, suam de te sententiam lingua majorem indi-
cantes. Ego vero ab iisdem multis laudibus ornatus
sum. Deinde enim vestrum encomium agebant, et
mercedem petentibus dabam præsentem episto-
lam.

XCV. ORIONI.

Non putassem a vobis me talem subiturum fuisse accusationem, neque silentii non innocentem esse non dicentibus quo sane maris et terræ devenerint. Sed, ut videtur, maluisti me accusare quam rationes mihi præbere. Illud enim te prius indicare oportebat: quod multum maris dimensus esses; quod insulas navigando præteriens Hellespontum vidisses continentis utriusque miraculis exornatum; et transiens Propontidem ad ipsum Bosphorum devenisses; quod ibidem urbem mirandum spectaculum navi delatis offerentem vidisses; quæ quasi in terræ collo jacens Asiam Europæ projectam prospicit, et Pontum finiens reliquo mari transmittit mirabilia. Et alia quæcumque garrere solent qui illa contemplati sunt aures nostras pulsantes. Te alia scribente, si tacuissimus, tunc merito subjaceremus reprehensioni. Nunc autem, silens et navigantium legem despiciens, ex mea arte juridice incipis linguam movere. Scribe tamen solummodo, et accusationis querelas subibimus.

XCVI. JOANNI.

Sapiens certe erat qui hoc dixit: Sapientem, etiamsi procul a terra habitet, etiamsi nondum eum oculis viderim, amicum judico. Talis quidem me invasit sensus, tuam quidem faciem ignorantem, amore tamen, eam miro modo amplexum. Sed famæ gratias ego, per quam et distantia conjunguntur, et quæ longe sunt præsentia esse videntur. Per hanc enim vos sæpissime intuens, et tui ad optima beati ardoris sola cogitatione suffusus, tibi que incorporeo amore conjunctus, non valde corporea notitia indigeo. Sed tuam epistolam ex Alexandri urbe missam accipiens teipsum possidere mihi videbar. Sermonis enim tui mores, et metus ille ne non facias res cælestes tuæ erga me amicitiam testimonium, præcedentem non minuit famam, sed te exhibet qualem te videre volui. Et hæc agis, tribunalia frequentans ex tuæ artis lege; et in tanta rerum ebrietate sobrius esse potes. Et ita ad finem omnia pertingant, ut futurum sperasti. Is enim sapientibus finis, ad propriam dignitatem reditus. Difficile enim est nos et eam quæ in nobis est multitudinem dimittere, et eo redire unde cernimus.

XCVII. SOSSIANO.

Vir quidam piissimus nos adiit multa ab improbo fratre perpressus, sententiam autem æquam ducens, si vix ea obtinere possit quibus privatus fuit. Unde per me ad vestram confugit potentiam, quæ apud judicem valeat, et illi in multa pollentibus in auxilium conciliare possit, et impensas quæ eo iudicio oriuntur, præcidere. Vix enim ex mercedibus sibi ad proprium cibum sufficit. Sed et sine mora illi sententiam reddi curate; unum enim orat adversarium jurejurando dissolvere de illatis querelas. Huic multæ nostræ sollicitudini et amoenissimam linguam et pro jure libero impetu fluentem

A

ΛΕ'. ΩΡΙΩΝΙ.

Ὅτι ἂν ἕμην παρ' ὑμῶν τοιαύτην ὑποστῆναι γραφήν, οὐδὲ σιωπῆς ὑπάρχειν ἀνεύθυνος τοῖς ἀγνοουμένοις, ὅπη δὴ γῆς ἢ θαλάσσης ἀφίκοιτο· ἀλλ' ὡς εἶκοι τὸ μέλλον ἐγκλημα φεύγων, εἴθι καταγορεύειν μάλλον ἢ περὶ εὐθύνας ὑπέχειν ἔμοι. Σὲ γὰρ εἶδει πρῶτα μὴνύειν ὡς ἰ πολλὴ διεμέτρησα πέλαγος· ὡς τὰς νήσους παραπλεύσας τὸν Ἑλλήσποντον εἶδον, τοῖς ἐξ ἐκατέρας ἡπείρου δορυφορούμενον θαύμασι· καὶ παρελθὼν τὴν Προποντίδα, πρὸς αὐτὸν ἀφίγμαι· τὸν Βόσπορον· ἔνθα πόλιν εἶδον παραδόξῃ θεῶν προαπαντῶσαν τοῖς καταπλέουσιν· ἐπ' αὐχένι γὰρ κειμένη τῆς γῆς, τὴν Ἀσίαν ἐφορᾷ τῆς Εὐρώπης προθεδλημένην· καὶ τὸν Πόντον ὀρίζουσα, τῇ λοιπῇ θαλάττῃ παραπέμπει τὰ θαύματα· καὶ ὅσα φλογεῖν ἀπειροχάλας εἰώθασιν, οἱ τάκει θεασάμενοι, τὴν ἡμετέραν ἀκοὴν καταπλήττοντες· εἰ τὰ τοιαῦτα γράψαντος ἐσχησάμεν, τότε ἂν εἰκότως ὑπεκσίμεθα τοῖς ἐγκλήμασι· νυνὶ δὲ σιωπῆσας καὶ τὸν τῶν κλεόντων νόμον ὑπεριδὼν, ἐξ ἐμοῦ τῆς τέχνης ἀρχὴ δικανικῶς τὴν γλῶτταν κινῶν· πλὴν ἐπίστελλε μόνον, κὰν ἐγκλήματα γραφῆς ὑποίσωμεν.

ΛΓ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Σοφὸς ἦν ὅπως ὁ ταῦτα δήπου φθεγξάμενος, ὡς ἄρα τὸν σοφὸν, κὰν ἐκὰς ναίη γρονθὸς, κὰν μήπως ὁσοῖς εἰσὶν, κρίνω φίλον· τοιοῦτόν τι με πάθος, ὧ λῶστε, κατέληφε τὴν μὲν θέαν ἀγνοοῦντα τὴν σὴν, τῇ δὲ πόθω δεινῶς κατεχόμενον· ἀλλ' εὖ γε τῆς φήμης δι' ἦν καὶ τὰ δεισιπύτα συνάπτεται, καὶ τὰ πόρρω ποι παρεῖναι δοκεῖ· ταύτῃ γὰρ ἡμᾶς πολλάκις ἰδὼν, καὶ τῆς περὶ τὰ κρείττω μακαρίας σπουδῆς ἡμῶν τῇ διανοίᾳ περιχυθεὶς, καὶ ἀσωμάτῳ συναπτόμενος ἔρωτι, οὐδὲν τι λίαν σωματικῶν προσδοίμαι γνωρισμάτων· ἀλλὰ καὶ τὴν ὑμετέραν ἐπιστολήν ἐκ τῆς Ἀλεξάνδρου πεμφθεῖσαν λαθὼν, αὐτοῦς ὑμᾶς ἔχειν ἐδόκουν· τὸ γὰρ τῶν λόγων ἦθος, καὶ τὸ δεινὸν κρίνειν τὸ μὴ τὰ θεῖα ποιῆσθαι τῆς πρὸς ἐμὲ φιλίας τεκμήριον, τὴν προλαβοῦσαν οὐκ ἤλεγε φήμην, ἀλλ' ἔδειξε τοιοῦτον ὄψιλον ἰδεῖν προσεδόκησα· καὶ ταῦτα δικαστηρίοις ὀμιλοῦντα νόμῳ τῆς τέχνης· κὰν τῇ μέθῃ τῶν πραγμάτων ἀναστήσει οὕτω δυνάμενον· ἀλλὰ καὶ πρὸς πέρας ἔλθοι ὡς τυχεῖν προσεδόκησας· τοῦτο γὰρ τοῖς εὐφρονοῦσι τέλος, ἢ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀρχὴν ἀναχώρησις· δεινὸν γὰρ τὸν ἐν ἡμῖν δῆμον ἀφέντας, πρὸς τὸ ἐπανελθεῖν καλῶς ἐξ οὗ καλῶς ἀπεβρέυσάμεν.

ΛΔ'. ΣΟΣΣΙΑΝΩ.

Ὁ θεοσεβέστατος ὁ δεῖνα ἀφίκετο πρὸς ἡμᾶς πλείστα μὲν ἐξ ἀδελφοῦ πονηροτάτου παθῶν, δίκην δὲ μετρίαν ἡγούμενος εἰ τυχεῖν δυνηθεὶ μόλις ὧν ἀπεστέρηται· ὅθεν δι' ἐμοῦ πρὸς τὴν ὑμετέραν καταφεύγει ῥοπήν καὶ συστῆναι δυναμένην τῷ δικαστῇ, καὶ τοὺς μέγα δυναμένους πρὸς συμμαχίαν αὐτῷ παρασχεῖν, καὶ τὰς ἐκ τοῦ δικαστηρίου περικύβητα δαπάνας· μόλις γὰρ ἐξ ἐράνων ἀρκεῖ πρὸς τὴν ἴδιαν τροφήν· ἀλλὰ καὶ σύντομον αὐτῷ τὴν ψῆφον ἐνεχθῆναι παρασκευάσατε· ἀπλᾶ γὰρ αἰτεῖ, τὸν ἀντίδικον ὄρκῳ διαλύσαι, τὰ περὶ τῶν ἐπαγομένων ἐγκλήματα· πρὸς ταύτην τὴν πολλὴν ὑμῶν σπουδῆν

καὶ χαριεστάτην γλῶσσαν καὶ ῥέουσαν ἐπὶ δικαίοις **A** ad sufficiens auxilium pro aliquo præmio adijce; ἀκωλύτῃ φορᾷ πρὸς συμμαχίαν Ἰκανῆν, ἀντ' ἐράνου et Deo charam et orantibus gratiosam et indigentibus opitulantem.

ΛΗ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Ὁ τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν ἐπαγόμενος ἀνὴρ ὢν ἀγαθὸς, ἐξ ἀδικίας ἀδελφοῦ τὴν ἀπορίαν οὐδύρεται· ὅθεν καταλαμβάνει τὴν Καίσαρος, ἃν περ οἶός τε ἦν τὰ προσήκοντα κομιούμενος· ἀλλὰ συλλαβεῖν καταξίωσον, τοὺς παρ' ὑμῖν δυνατοὺς εἰς συμμαχίαν αὐτῷ παρασκευάζων ἀρκοῦσαν· μίαν γὰρ ἔχει παραμυθίας ἐλπίδα, τῆς ἐκ τῶν νόμων ἐπικουρίας τυχεῖν, ἧς πλεῖστον ἄγαν ἐπεστέρηται χρόνον, πονηρότατον ἔχων τὸν ἀδελφὸν, καὶ καινότερας διαλύσεις ἀεὶ μηχανώμενον· ὅθεν αὐτῷ τὴν ἀπορίαν παραμυθήσασθε, τὰς τῶν δικαστηρίων δαπάνας ὡς δυνατὸν περικόπτοντες.

ΛΘ'. ΦΙΛΙΠΠῶ ΔΔΕΛΦῶ.

Τὸν ταύτην ὑμῖν κομίζοντα τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἄλλως μὲν ἐπόθουν, οὐχ ἤκιστα δὲ ὅτι περ ὑμῶν ἐπ' ἀγαθοῖς ἀεὶ μεμνημένος· πέλος καὶ τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολῆς ἐμοὶ γέγονεν αἴτιος, δεῖνδν εἶναι φάσκων εἰ τῶν ἐξ ἐμοῦ γραμμάτων ἔρημος ὑμῖν ἐπιφαίνοιτο. Σὺ δὲ γοῦν μίαν ἡμῖν ἀντέπιθε δὲ ἐπιστολὴν, καὶ λύσον ἔτι πέμπτῃ μετὰ τῶν Πυθαγορίων τὴν σιωπὴν· ὡς ἡμεῖς καὶ Δωδώνης χαλκεῖον γεγόναμεν, κινήσαι σε πρὸς λόγους βουλόμενοι.

Ρ'. ΕΥΑΓΓΙῶ.

Ἐὰς ποθοῦντος ἄγαν οἱ λόγοι, καὶ τῇ κατὰ πάντων νίκη στεφανοῦν ἐγνωκότες τὰ πικριδικά· ὡς γὰρ ἐν τοῖς σοῖς γράμμασιν οὐ τοὺς νῦν μόνον ἐνίκων, ἀλλὰ **C** καὶ ὁ μὴ θέμις εἰπεῖν, καὶ Δημοσθένης ἤττητο, καὶ Θουκυδίδης εἶχε τὰ δεύτερα, καὶ ὁ γλυκὺς Ἡρόδοτος μετὰ τούτων ἐτάττετο· ὡς τοιοῦτος ἦν ἐν τοῖς λόγοις μειδιάσας πρὸς ἑμαυτὸν οὐδὲν (1) . . . ὦν τῆς ἔρωτος δυναστείας σφοδρότερον· τῇ γὰρ περι. . . τοχος ὁ φιλιτατος γεγωνῶς, ἠγνόησέ μου τὰ πράγματα, καὶ παρέχει τι παραπλήσιον· ὥσπερ ἂν εἰ τις τὸν φοξὸν παρ' Ὀμηρον· καὶ εἰ γὰρ ἕτερον ἢ Θεοσίτην παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐς θέαν ἀπέρηγε κρείττονα καὶ αὐτοῦ τάχα τοῦ Νιρέως, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὅπῳ Ἴλιον ἤλθεν; Ἐμοὶ δὲ μέγιστος ἔπαινος εἰ τούτους ἀγνοηκέναι δοκοῖν, οὐδὲ παρὰ σ. . . νενικήκαμεν· ὅθεν σου θαυμάσας τὴν εὐνοίαν, τοὺς λόγους ἀνεστήθην τοῖς ἔρωσι, ἀμφὶ τὸν Παιανίεα παραιτησάμενος, **D** εἰ πόθος ἀνθρώπους ἀναπειθεῖ λέγειν, ὅποσα καὶ λέγειν ἐθέλουσι· καὶ μάλιστα δὴ τούτους, ὅποσοι λόγων ἐναδρύνονται ῥώμῃ· ἀλλὰ πρὸς εὐχὴν καὶ ταύτην μετρίαν τραπήσομαι, εὐτυχοῦς λέγων, ὧ φιλιτατε, καὶ νικολῆς τοὺς νόμους, ὅποσα τοῖς λόγοις νενίκηκας.

ΡΑ'. ΝΕΙΑῶ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα τὰ μικρὰ μεγάλα ποιεῖν, καὶ γλωτταν ἀμαχον ἐν οἷς ἐθέλεις ἐνδεικνυσθαι· τοσοῦτους γὰρ ἐπαίνους ἀνέπλασας κατ' ἐμοῦ, καὶ οὕτως εὐκόλως ἀπήγγειλας, ὡς οὐκ ἂν τις εἶπε ῥῥιδως ἐξ ἀληθείας ὀρμώμενος· καὶ μοι δοκεῖς τος-

XCVIII. JOANNI.

Qui præsentem epistolam perfert, vir probus, ex injustitia fratris inopiam lamentatur. Unde ad justitiam Cæsaris confugit, si hoc modo debita possit recuperare. Sed illi opitulari dignare. in auxilium illi sufficiens parans eos qui apud vos potentes sunt. Unam enim habet spem solatii, nempe se legum opitulationem obtenturum, qua tandiu privatus est, improbissimum fratrem habens, qui quotidie nova fœdera machinatur. Itaque illius egestatem solemini, judiciorum impensas **B** quamplurimum recedentes.

XCIX. PHILIPPO FRATRI.

Eum qui vobis hanc perfert epistolam et aliunde quidem diligo, non minus autem quod vestri in bonis meminit. Immo et hujus ad vos epistolæ causa factus est, mirum esse dicitans, si ex me litterarum vacuum coram vobis appareret. Tu vero nobis unam remitte epistolam, et quinto anno cum Pythagoreis silentium solve. Nos enim et Dodonæ alienum facti sumus, te ad verba movere volentes.

C. EVAGRIO.

Sunt hæc verba tanquam hominis nimium amantis, et relata de omnibus victoria puerum amatum coronare volentis. In tuis enim litteris non modo eos qui tunc temporis existunt, vici; sed et quod non fas est dicere, Demosthenes ipse victus est, et Thucydides inferior fuit, et suavis Herodotus cum ipsis annumeratus est. . . . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

Et quid aliud Thersiten apud Græcos in spectaculum edidit meliorem forte et ipso Nereo, qui pulcherrimus ad Ilium venit? Mihi autem maxima laus, si ignorare viderer eos quos per te vicimus. Unde tuam miratus benevolentiam, ad verba amore excitatus sum, Pæaneum interrogans num amor hominibus suadeat ut dicant quæcunque volunt dicere, præsertim vero iis hominibus qui sibi ipsis in verborum vi complacent. Sed ad hoc votum æquum convertar, optans, o charissime, ut vincas legibus quemadmodum verbis vicisti.

CI. NILO.

Peritus eras de parvis magna faciendi, et linguam invictam, ubicunque velis, ostendendi. Tales enim laudes de me effinxisti et tam ingenue annuntiasti quales neque quis facile dixisset veritatem secutus. Et mihi videris tali lingua effundi, forte

(1) Vocabulum non legitur. Ibidem in sequente lacuna utraque.

volens ostendere, qualis esses, cum te eum esse lateret. Putas enim forsitan te non cognitum esse præsentem qualem musam nutrices ab oratoribus progrediendi initium faciens. Ego vero te et præsentem optime noveram; sed non apud me circa laudes quantum oportebat, exercitum, ne forte laudes quantum solventes cursum reprimant ad majora tendentem semper, et ad vigorem prope- rantem. Nunc autem tuis litteris valde lætatus sum, non laudibus attendens; in tua enim sublimia verba insurrexi omnimodo mutatus, nisi quod ex inusis te filium vocare felices fecimus. Etenim si ad mendacia sic linguam moveas, qualis fieres, si veritate captus esses? Lætabar autem quod de te ipse rideres, quod divitiarum insatiabilis usque et ad mea verba mercaturam extenderes. Sed dextera tuam, fortunatissime, imple; et libenter feram orationes meas venales factas. Cave tamen ne pœnam subeas, eas sponte exigens, quia filios meos indecenter vendere ausus sis.

CII. ELIDONIO.

CIII. ZACHARIÆ FRATRI.

De illo optimo viro vobis narrare volens, timeo ne frustra molestus esse videar, apud noscentes verba faciens. Scitis enim qualis quidem ipse sit, quomodo cum totam vitam Deo consecraverit, omnibus invisus sit hominibus, plenus autem sit spe cœlesti. Quapropter omnibus injuriam facere volentibus, et ad patiendum est paratus. Nosti et illum (fratrem illum appellare erubesco), qui unicam virtutem esse ducit omnimodam explere malitiam. Despiciens fratrem tandiu siq̄ fame vexatum, non sumptus illi ex se præbere mavult; quod ab homine vere sapienti fieri oportebat, quamvis ad id occasio invitaret. Nunc autem non ea est criminatio, quia id quod decet nfmium sapientibus reliquit, sed quod et eorum quæ ad ipsum non pertinent, cupidus effectus, ea abripit, et frequenter fratri insultat, ictusque sæpissime infligit, et propriam voluntatem sibi legem faciens, naturam forte incusat quod ad improbitatem nihil amplius invenerit. Unde non ad illud suam repressit malitiam; imo vero ea initium futurorum malorum: suam enim matrem, jam ætate provectam, quando puerorum educationis fructus se relaturam sperabat, mulier et ætate et genere et vel apud non propinquos veneratione fruens. Eam sæpius quidem opprobriis prosecutus est, sæpius autem in eam, o Jupiter, quæ ipsum genuit, protendit manus,

A αὐτῇ χυθῆναι τῇ γλώττῃ δεῖξαι τάχα βουληθεὶς, οἷος ὑπάρχων ἐλάνθανες· οἷε γὰρ ἴσως ἠγνοῆσθαι παρὼν, ὁπόσῃν ἀνεθρέψω μουσαν ἐκ ρητόρων ὀρμώμενος· ἐγὼ δὲ σε καὶ παρόντα καλῶς ἠπιστάμην· ἀλλ' οὐχ ὅσον ἐχρῆν ἐπαίνους παρ' ἐμοὶ γυμναζόμενον, τοῦ μὴ τοὺς ἐπαίνους τῆν προθυμίαν ἐκλύσαντας, ἀνακόψαι δρόμον ἐπὶ μείζω ἀεὶ χωροῦντα, καὶ πρὸς ἀκμῆν ἐπειγόμενον· νυνὶ δὲ σου καὶ λίαν ἤσθην τοὺς γράμμασιν, οὐ τοὺς ἐπαίνους σκοπῶν· ἡ γὰρ ἀνέστῃν μετεώροις τοῖς σοῖς λόγοις πανταχοῦ μετιστάμενος, ἀλλ' ὅτι παῖδα καλεῖν ἐκ τῶν μουσῶν εὐτυχήκαμεν· καὶ γὰρ οὕτως ἐπὶ ψευδῇ τῆν γλώτταν κινῶν, τίς ἂν γένοιτο τῆς ἀληθείας ἐπιληγμένος; ἤσθην δὲ σοὶ καὶ σαυτὸν ἐπισκώπτουσι, διότι χρημάτων ἀπλῆστως ἐρῶν, καὶ μέχρι τῶν ἐμῶν λόγων τῆν ἐμπορίαν ἐξέτεινας· ἀλλὰ πλήρου τῆν δεξιάν εὐτυχέστατα, καὶ μετρίως ὁσω τοὺς λόγους ὠνίους θεώμενος· πλήν δρα μὴ καὶ δίκην ὑπόσχοις, προσπατήσας οἰκόμεν, ὅτι μου παῖδας ἀπρεπεῖς δημοσιεύειν ἐτόλμησας.

PB. ΚΑΗΔΟΝΙΩ (1).

PG. ΖΑΧΑΡΙΑ ΔΕΔΕΦΩ (2).

Tὰ κατὰ τὸν ἀριστον τόνδε βουλόμενος ὑμῖν διηγῆσασθαι, δέδοικα μὴ μάτην ἐνοχλεῖν δόξω, παρ' εἰδῶσι τὸν λόγον ἂ ποιούμενος· ἴστε γὰρ οἷος μὲν αὐτῆς καθέστηκεν, ὡς τὸν ὄλον βίον ἀναθεὶς τῷ Θεῷ, πᾶσιν ἀπεχθάνεται τοῖς ἀνθρωπίνους· ἔχειται δὲ τῆς ἀνωθεν ἐλπίδος· καὶ διὰ τοῦτο πρόκειται τοῖς ἀδικεῖν βουλομένοις, καὶ πρὸς τὸ παθεῖν ἐστὶν ἐπιτήδειος· ἴστε γὰρ καὶ τόνδε (ἀδελφὸν γὰρ τοῦτον προσαγορεύειν αἰσχύνομαι) ὅς μίαν ἀρετὴν ἠγεῖται τὸ πᾶσαν ἐκπληρῶσαι κακίαν· παριδῶν ἀδελφὸν τοσούτου χρόνου οὕτως τῷ λιμῷ πιεζόμενον· οὐκ οἰκοθεν χορηγεῖν μᾶλλον· ὁ παρ' ἀνδρὸς εὐ φρονούντος ἔδει γενέσθαι, εἰ καὶ πρὸς τοῦτο καιρὸς ἐκάλει· νῦν δὲ οὐ τόδ' ἐστὶν ἔγκλημα, διότι τὸ πρέπον τοῖς ἀγαν σωφρονουσι παρέλιπεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν μὴ προσηκόντων γενόμενος ἐραστής, ἀφήρηται ταῦτα, καὶ λοιδορεῖται τούτῳ πυκνῶς, πλήγας τε πολλάκις ἐπέτεινε, καὶ νόμον τῆν αὐτοῦ γνώμην ἠγούμενος, ἴσως τῆν φύσιν ἐμέψατο, ὅτι μὴ πλέον οὐδὲν εἰς πονηρίαν εὗρεν· ὅθεν οὐ μέχρι τούτων ἔστησε τῆν κακίαν, μᾶλλον προοίμια ταῦτα τῶν μελλόντων κακῶν· τῆν γὰρ ἑαυτοῦ μητέρα γραῦν ἤδη τυγχάνουσαν, ὅτε τῆς παιδοτροφίας ἤλπισε κομίσασθαι τοὺς καρπούς, γυνὴ καὶ διὰ τῆν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ γένος, καὶ παρὰ τοῖς μηδὲν προσήκουσιν αἰδοῦς ἀπδλαύουσα, ταύτην πολλάκις μὲν εἶπε κακῶς, πολλάκις δὲ καὶ χεῖρας ἀνέτεινε κατὰ τῆς τεκούσης.

VARIÆ LECTIONES.

a Vat. τοὺς λόγους. b Vat. ἐξεῦρεν.

NOTÆ.

(1) Hujus epistolæ nonnisi inscriptio hæc superest, quia pagina codicis explicit, reliquis desideratis.

(2) Hæc epistola in Vaticano codice sexta est; verumtamen ea loco suo prætermitti a me debuit, quia madore corrupta pagina nonnisi hiantes reliquias mihi præbebat. Sed ecce vir cl. et doctissimus. Caspar canonicus Bencinius, bibliothecarius

laurentianus, roganti mihi epistolæ exemplar e Florentino codice suppeditavit: neque id tantummodo, verum etiam subsequentem ad Dorotheum epistolam, quæ postrema in Florentino codice est, in Vaticano autem proprus desideratur, liberaliter obtulit: ob quod beneficium a me publice has gratias agi viro benignissimo æquum est.

ὦ Ζεῦ· οὐ χρόνον, οὐ πολιάν ἐλεεινήν, οὐ τὸ τῆς Α μητρὸς αἰδεσθεὶς φιλόανθρωπον ὄνομα· ἀλλ' ἤδη καὶ βιαίως ἀνατρέψας, εἰς γῆν κατέβαλε ° καὶ λάξ κατ' αὐτῆς ἐνήλλατο, βρώσης οἶον εἰκόσ, καὶ παῖδα καλούσης· καὶ τί γὰρ οὐκ ἂν εἴποι μήτηρ, μετ' ὠδίνας καὶ τροφὴν καὶ τὰς καλὰς ἐλπίδας, τοιαῦτα παρὰ τοῦ παιδὸς ἀνασχομένη ἰ κακά; τελευταῖον δὲ καὶ τῆς οἰκίας ταύτην ἀπῆλασεν, ἄπορον, γυμνήν, τῶν ἀναγκαίων ἐστερημένην· ἐν ἰσῶς τοῦτο χαρισάμενος, ὅτι τοῦ συνεῖναι ταύτην ἀπῆλλαξε· καὶ νῦν οὗτος μὲν ἐντροφῆ τοῖς τούτων κακοῖς, γυνὴ δὲ γραῦς, καὶ τὰ πρῶτα φέρουσα τῆς παρ' ἡμῖν εὐγενείας, ἐν ταῖς χερσὶ τὰς ἐλπίδας ἔχει τοῦ βίου· τῷ δὲ χρηστῷ τῷδε, καὶ τὸ ταύτης πάθος, ἄλλη γίνεται συμφορὰ· καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν τροφὴν ἀπορούμενος, ὑπεδέξατο ταύτην, ἐπιτείνουσας μὲν Β αὐτῷ τὴν ἔνδειαν· ὁμῶς ἀναγκαῖον χρέος ἔκτεινε ° τῇ φύσει· καὶ νῦν σύνεισιν ἀλλήλοισι μίαν ἔχοντες παραμυθίαν, ὅτι μὴ πλείω πεπόνθασιν· ἡ δὲ μήτηρ οἶα δῆπου γυνή, καὶ τοιαῦτα παθοῦσα, ἕνα βίον ἔχει τὸ μεμνησθαι τῶν ἑαυτῆς κακῶν, καὶ δακρύειν ἐπὶ τῇ μνήμῃ· καὶ τὴν θηλὴν ὑποδεικνύειν τῇ δίχῃ οἶα πέπονθε διηγουμένη. Ταῦτα τοῖνον εἰς νοῦν λαβῶν, καὶ μηδὲν ἡμᾶς προστιθέναι ταῖς ἀληθείαις νομίσας, ἀλλὰ τὰ κεφάλαια † μόνον δεικνύουσι τῆς αὐτοῦ πονηρίας, διὰ τὸν τῆς ἐπιστολῆς καιρὸν, μέτρησόν σου τὴν σπουδὴν πρὸς τὴν ἔκλεινον κακίαν· καὶ γενοῦ τοιοῦτος, οἶον σὲ Θεὸς ἀπαιτεῖ, καὶ φιλίας νόμος καὶ ἡ τῶν ἀδικουμένων ἐλπίς.

ΡΔ'. ΔΩΡΟΘΕΩ.

Πάλιν εὐσεβείας καιρὸς, καὶ πάλιν πρὸς τὴν ὑμετέραν σοφίαν ὁ δρόμος. Ἀνὴρ τις τῶν ἑαυτοῦς ἀναθέντων Θεῷ καὶ ἐκ φιλοσοφίας γνωριζομένων, ἐξ ἀδίκου συκοφαντίας, ὡς ἔοικεν, τῷ τοῦ δικαστοῦ θυμῷ περιπέπτωκεν, ὡς δεξιὰν ἀντάρας πολέμιον κατὰ τῶν ἐξυπηρετουμένων τοῖς νόμοις· οἱ δὲ ταῦτα μνηύσαντες, τὰ παρὰ τῶν ἄλλων ὡς φασιν ἀδικήματα, κατὰ τούτου μετέστησαν· καὶ πλήρης ὁ δικάζων θυμοῦ· καὶ πρὸς ἑαυτὴν καλεῖ, καὶ πρὸς τιμωρίαν ἐπειγεται· καὶ πάρεστι καιρὸς εἴπερ ποτὲ καὶ νῦν φιλανθρωπίαν ζητῶν. Φάνηθι δὴ καὶ φθέγγαι τι τῶν σῶν, καὶ τῆς ὀργῆς παραλύσεις τὸν δικαστήν. Εἰ γὰρ τι καὶ πέπρακται δεινὸν, ὅπερ οὐδὲ γέγονεν, εἰς συγγνώμην τρέψον τὸ ψηφίζομενον· εἰ μηδὲν ἄλλο, τὸ περιεχόμενον αὐτῷ σχῆμα τιμήσαντα. Φάνηθι μετὰ πολλῶν, οἱ πρὸς τὴν αἴτησιν τυγχάνουσιν εὐπρεπεῖς· μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ὅπόσοι οἰκείον τι δόξουσι, συνεισφέρειν· ἀλλ' οὖν αὐτὸς πάντων ἀναδέξῃ τὸν ἔπαινον· ὡς καὶ πρῶτος, καὶ λίαν αἰτήσας καὶ τῆς καλῆς φιλανθρωπίας γεγυνώς τοῖς ἄλλοις παράδειγμα.

EJUSDEM PROCOPII GAZÆI FRAGMENTUM. Ex codice Vaticano 1096, p. 61.

Ἐκ τῶν εἰς τὰ Πρόκλου θεολογικὰ κεφάλαια ἀντιρρήσεων Προκοπίου Γάλης ἀντιρρήσεις κεφαλαίου ρμς'.

Θεῖα πρόδος ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, μόνη ἂν

non tempus, non canos miserabiles, non matris dulee nomen reveritus. Sed jam eam violenter subvertens, in terram projecit, et calce in eam insiluit, clamantem, ut merito, et filium vocantem. Quid enim non diceret mater, post partus dolores, et educationem et pulchras illas spes, talia a filio patiens mala. Denique et domo eam expulit, egentem, nudam, necessariis carentem; id unum forte illi indulgens, quod sui societate eam solvit. Et nunc ille quidem talibus malis exsultat. Anus autem, et primas nobilitates apud nos gerens, in manibus suæ vitæ spem habet. Illi autem optimo et hujus miseria aliud infortunium est; et jam ad proprium victum indigens, eam tamen excepit ipsi miseriam adaugentem. Sed necessarium naturæ debitum solvit. Et nunc una habitant solatium unicum habentes quod non plura perpessi sint. Mater autem, utpote mulier et talia passa totam vitam habet suorum malorum meminisse et eorum memoria lacrymare, et mammillam ostendere iudicibus qualia passa sit enarrans. Hæc porro mente capiens et persuasum habens vero nihil nos adjicere, sed solum hujus malitiæ summarium exhibere, tuum studium illius malitia metire. Et esto talis qualem te esse Deus exigit, et amicitiae lex et injuria affectorum spes.

τοιοῦτος, οἶον σὲ Θεὸς ἀπαιτεῖ, καὶ φιλίας νόμος

C

CIV. DOROTHEO.

Rursum pietatis occasio et rursum ad vestram sapientiam recursus. Vir quidam eorum qui Deo vitam consecravere, et ex philosophia celebrantur, injusta calumnia, ut videtur, in iram iudicis incidit, utpote qui inimicam manum contra legibus obediens sustulerit. Qui autem ea indicavere, injurias ab aliis, ut aiunt, factas, in eum converterunt. Et iudex plenus ira est, et eum ad se vocat, et ad vindictam incitatur. Adest tempus, si unquam aliis, benevolentiam requirens. Appare igitur, et tuorum aliquid loquere, et ira iudicem solves. Si quid enim horrendi factum sit, quod non est, sententiam in veniam converte; si nihil aliud quam quod dixit, eum ostende honorantem quæ ipsi circumjacet, dignitatem. Appare una cum multis qui ad postulationem sint idonei; vel potius ante alios qui proprium aliquid contribuere valeant. At certe ipse omnium laudes accipies; ut et primus et valde postulans et pulchræ benevolentiae aliis factus exemplar.

C

Divina processio sine principio et sine fine sola

VARIÆ LECTIONES.

° Val. κατέβαλλε. ἰ Val. ἀνεχομένη. ° Val. ἔκτεινει. † Val. τὸ κεφάλαιον.

diceretur ex uno Patre generatio unius Filii, et ex eodem productio unius sancti Spiritus secundum quam paterna et prima vel potius principio carens unitas in dualitatem emota in Filio spectatam et Spiritu sancto, usque ad Trinitatem stetit, quemadmodum ait Theologus noster Gregorius. Illa enim sola natura divina processio, si tamen oportet natura dicere, quando de supernaturalibus et divinis agitur. Et hujus quidem principium absque principio Pater : ex illo enim ; medium autem et ipse principium Filius : per ipsum enim ; terminus autem perfectissimus et æternus Spiritus sanctus : in ipsum enim. Secernitur autem et ab aliis processionibus illa ; non enim separat omnino a principio ea quæ a principio oriuntur ; sed omnino non foras prodeuntia servat, per substantiæ identitatem ; quanquam ut propriæ personæ prodeunt ; ideo non egent secundum impetum conversione. Sed ultra hanc omnes aliæ processionibus invicem separantur. Et earum quidem absque principio nullo ; quia nihil sine principio est, sed omnia facta sunt a Patre per Filium, perfecta a Spiritu. Absque fine non omnis ; sed neque etiam omnino. Eorum vero quæ perpetuo post suam inde productionem permanent, una quidem secundum substantiam, et jam perfecta est ; neque enim ulla alia ultra ea quæ ab initio producta sunt, insuper producuntur ; neque etiam ea quæ producta sunt secundum substantiam mutationem expectantia nova productione indigent. Illa autem quæ est secundum illuminationem, perpetuo inde et sine fine procedit, iis quidem primo dono, illis autem secundo, et ita successive, divinis splendoribus secundum donum profluentibus, singulorum ordinibus et statui proportionate usque ad eorum ultima. Sic autem et omnia ad unicum principium composite convertuntur ; et perpetuus illis et æternus ex processionibusque et conversionibus circuitus servatur. Processio autem eorum quæ nativitati et corruptioni et tempori subjiciuntur, quoad universum quidem et jam perfecta sunt. Intra sex enim dies totus hic sensibilis mundus adimpletus est ; septima autem die requievit Deus ab universis operibus suis. Neque jam alterius mundi processio expectatur in universum perficienda, secundum præsentis sæculi perfectionem ; quoad partes vero adhuc quidem efficitur, quemadmodum dictum est a Salvatore : « Pater meus usque modo operatur et ego operor. » Cessatum autem fuit omnino a processione secundum communem perfectionem ; et alia tunc processio erit, secundum quam erit Deus omnia in omnibus ; et omnia ad ipsum convertentur, et universorum erit transformatio, et ex corruptione in incorruptionem instauratio.

A λέγοιτο ἡ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μόνου Πατρὸς γέννησις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου Υἱοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πρόβησις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἁγίου Πνεύματος καθ' ἣν ἡ πατρική τε καὶ ἀρχική μᾶλλον δὲ προάναρχος μονὰς εἰς δυάδα κινήθεισα τὴν ἐν Υἱῷ θεωρουμένην καὶ Πνεύματι, μέχρι Τριάδος ἔστι, καθάπερ φησὶν ὁ ἡμέτερος Θεολόγος Γρηγόριος. Αὕτη δὲ καὶ μόνη θεία φύσει πρόβδος, εἴπερ δεῖ φύσει λέγειν ἐπὶ τῶν ὑπερφῶν καὶ θεῶν καὶ ταύτης ἀρχὴ μὲν ἀναρχος ὁ Πατὴρ, ἐξ αὐτοῦ γάρ· μεσότης δὲ ἀναρχος ὁ Υἱὸς, δι' αὐτοῦ γάρ· τέλος δὲ ὑπερτελέστατον καὶ ἀτελεύτητον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς αὐτὸ γάρ· ἐξήρηται δὲ καὶ τῶν ἄλλων προόδων αὕτη· οὐδὲ γάρ· ἐξίστησιν ὅλως τῆς ἀρχῆς τὰ ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἀνεκφοίτητα πάντα ταύτης τηρεῖ, διὰ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα· εἰ καὶ ὡς ἴδια πρόσωπα πρόβεισι· διὸ οὐδὲ τῆς κατ' ἔφεσιν ἐπιστροφῆς δεόνται· αἱ δὲ παρὰ ταύτην πᾶσαι τῶν ὄντων πρόοδοι, τοῖς οὐσι συνδιαρῶνται· καὶ ἀναρχος μὲν τούτων οὐδεμία, ὅτι καὶ τῶν ὄντων ἀναρχον οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα γέγονε παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ συντελεσθέντα τῷ Πνεύματι· ἀτελεύτητος δὲ, οὐ πᾶσα· οὔτε μὴν πάντη, ἀλλὰ τῶν μὲν αἰδίων μετὰ τὴν ἐκείθεν παραγωγὴν μενόντων, ἢ μὲν κατ' οὐσίαν καὶ δὴ τετέλεσται· οὔτε γάρ· ἀλλάττα παρὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς παραχθέντα ἐπιπαράγονται· οὐτ' αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ παρχθέντα, τὴν κατ' οὐσίαν μεταβολὴν ὑπομένοντα, πάλιν ἄλλης παραγωγῆς δεόνται· ἢ δὲ κατ' Ἐλλαμψίν, αἰδῖος ἐκείθεν προβαίνει καὶ ἀτελεύτητος, τοῖς μὲν πρωτοδότως, τοῖς δὲ δευτεροδότως, καὶ καθ' ἑξῆς· τῶν θεῶν ἀπαυγασμάτων προχομένων κατὰ μετάδοσιν, ἀναλόγως ταῖς ἐκάστων τάξεσιν εἰς τὸν οὖν στάσει, μέχρι καὶ τῶν ἐν ἐκείνοις ἐσχάτων· οὕτω δὲ καὶ πάντα πρὸς τὴν μίαν ἀρχὴν ἀνατατικῶς ἐπιστρέφει· καὶ ὁ αἰδῖος τούτοις καὶ ἀτελεύτητος ἐν τε ταῖς προδοῖς καὶ ταῖς ἐπιτροφαῖς κύκλος σώζεται· ἢ δὲ τῶν ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορᾷ καὶ χρόνον, κατὰ μὲν τὸ καθόλου, καὶ ἤδη τετέλεσται. Ἐν ἑξ γὰρ ἡμέραις σύμπας ὁ αἰσθητὸς συμπληρωταὶ κόσμος· ἐν ἑτῆ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ· καὶ οὐκέτι πρόβδος ἄλλου κόσμου καὶ ἐτι προσδοκᾶται πᾶμπαν συντελεσθῆναι, κατὰ τὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος συντέλειαν· κατὰ δὲ τὸ κατὰ μέρος, ἐτι μὲν ἐνεργεῖται καθὰ εἴρηται τῷ Σωτῆρι· « ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι » πεπαύσεται δὲ πάντως καὶ ἡ κατὰ τὴν κοινὴν συντέλειαν· καὶ ἄλλη τῆνικαῦτα πρόβδος ἔσται, καθ' ἣν ἔσται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι· καὶ πάντα πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέψουσιν, ἢ τῶν ὄλων μεταστοιχείωσις, καὶ ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν μεταποίησις.

EXPLICIT PARS SECUNDA TOMI OCTOGESIMI SEPTIMI.

A000005712908

BR60.M5 1857 t.87 pars.2
Migne, Jacques Paul, 1800-1875.
Patrologiæ cursus completus.
Series græca.

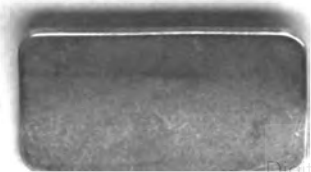
5712908

PENNSTATE

UNIVERSITY
LIBRARIES

OCT 1958

A000005712908

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>